Śāntakuṭī Vedic Series—1

शान्तकुटी-वैदिक-ग्रन्थमाला—१

वैदिक-पदानुक्रम-कोषः

(A VEDIC WORD-CONCORDANCE)

संहिता-भागः (SAMHITĀS SECTION)

१मः खण्डः (PART I)

अ

होशिआरपुरे (भारते)
HOSHIARPUR (India)

विश्वेश्वरानन्द-वैदिक-शोध-संस्थानम्
VISHVESHVARANAND VEDIC RESEARCH

CC-0. [illegible] Collection, Deoband

VVRI
S. V. SERIES
VOLUME 1

VAIDIKA-PADĀ-NUKRAMA-KOṢA

(SAṀHITĀS)
Sec. I, Pt. I
अ

vised and Enlarged
SECOND EDITION

SHVA BANDHU

2400/-

Tele { Gram : GLORYINDIA
Phones : 291 1985
291 8335

Branches:
Chowk, Varanasi
Ashok Rajpath, Patna
24 Race Course Road, Bangalore
120 Royapettah High Road,
Mylapore, Madras

MOTILAL BANARSIDASS

INDOLOGICAL PUBLISHERS & DISTRIBUTORS

मोतीलाल बनारसीदास

बंगलो रोड, दिल्ली ११० ००७

41 U.A., BUNGALOW ROAD, JAWAHAR
NAGAR, DELHI 110 007 (INDIA)

Cash Memo No. C 9467

Dated

1 Each	वैदिक पदानुक्रम कोषः (संहिता भागः) (1-6) (6 Books)	150/-	900/-
6			900/-

NOTE:—Books once sold are neither returnable nor exchangeable at all.

2400/Sd
e
148

विश्वेश्वरानन्द-वैदिकशोध-संस्थान-प्रकाशनम्—६३८

शान्तकुटी-वैदिक-ग्रन्थमाला–१

संस्थापक-संपादकः

विश्वबन्धु

प्रधान-संपादकः

शि० भास्करन् नायर

होशिआरपुरे

विश्वेश्वरानन्द-वैदिकशोध-संस्थानेन प्रकाशितः

२०३३ वि०

Vishveshvaranand Vedic Research Institute Publication—638

ŚĀNTAKUṬĪ VEDIC SERIES—1

Founder Editor

VISHVA BANDHU

General Editor

S. BHASKARAN NAIR

HOSHIARPUR

Published by the V. V. R. Institute

1976

शान्तकुटी-वैदिक-ग्रन्थमाला—१ वि. वै. शोध-संस्थान-प्रकाशनम्—६३८

वैदिक-पदानुक्रम-कोषः

स च

संहिताब्राह्मणोपनिषत्सूत्रवर्गीयोपचतुःशत [४००] वैदिकग्रन्थस्थ-सकलपदजात-संग्रहस्वरूपः
प्रतिपदप्रतियुक्त-श्रुतिस्थलसर्वस्व-निर्देशैः समवेतश्च यथासंगत-तत्तन्नवपुराणवेदाङ्गीय-
विचारसमन्वितटिप्पणैः सनाथितश्च

संभूय षोडशखण्डात्मकैः पञ्चभिर्विभागैर्व्यूढश्च

सन्

विश्वबन्धुना

प्रणीतः

अयं च तत्र

सांहितिकस्य

षट्-खण्डात्मकस्य १मस्य विभागस्य

१मः खण्डः

स च

भीमदेवेन

संशोधितः परिवर्धितश्च

सन्

शिवशंकर-भास्करन्-नायरेण

संपादितः

द्वितीयः प्रकाशः

(प्रस्तावना, भूमिका, अ)

(पृष्ठानि i-clxiv, १-६६८)

होशिआरपुरे
विश्वेश्वरानन्द-वैदिकशोध-संस्थानेन प्रकाशितः
२०३३ वि०

अधिकार-सर्वस्वं सुरक्षितम्

प्रकाशकृत्

विश्वेश्वरानन्द-वैदिकशोध-संस्थानम्
साधुआश्रमः (प. गृ.), होशिआरपुरम् (भारतम्)

प्रथमं संस्करणम्, लाभपुरम्, १९९९ वि०
संशोधितं परिवर्धितञ्च द्वितीयं संस्करणम्, होशिआरपुरम् २०३३ वि०

भारते होशिआरपुरे वि. वै. शो. सं. -मुद्रागृहे ।
शास्त्रिणा देवदत्तेन मुद्राप्येदं प्रकाश्यते ।।

Śantakuṭī Vedic Series—1 *V. V. R. I. Publication—638*

A VEDIC WORD-CONCORDANCE

Being a ***universal vocabulary register*** of about ***400*** Vedic works,
with complete textual reference and critical commentary bearing on
phonology, accent, etymo-morphology, grammar,
metre, and text-criticism

In five Volumes, sub-divided into sixteen Parts

By

VISHVA BANDHU

Vol. I in Six Parts

Saṁhitās

PART I

SECOND EDITION

Revised and Enlarged

By

BHIM DEV

Edited by

S. BHASKARAN NAIR

Preface, Introduction, अ

Pages i-clxiv and 1—668

HOSHIARPUR

VISHVESHVARANAND VEDIC RESEARCH INSTITUTE

1976

All Rights Reserved

Publishers :
VISHVESHVARANAND VEDIC RESEARCH INSTITUTE
Sadhu Ashram (P. O.), Hoshiarpur (India)
First Edition, Lahore, 1942
Revised and Enlarged Second Edition, Hoshiarpur, 1976

Printed and published by DEV DATTA Shastri
at the V. V. R. I. Press, Hoshiarpur (Pb., India)

BOOK AGENCY
HOSHIARPUR
Rs 150-

Prepared and published first in Lahore under the patronage of the Central Government of India, the Provincial Governments of the Punjab, the United Provinces, Bombay and Madras, the Hyderabad, the Mysore, the Travancore, the Baroda, the Indore, the Kolhapur, the Sangli, the Patiala, the Nabha, the Sirmur, the Keonthal, the Jammu and Kashmir, the Jodhpur, the Bikaner, the Alwar and the Shahpura States, the Awagarh, the Vijayanagaram and the Jammu Dewan Badri Nath Estates, the Panjab and the Calcutta Universities, the Vishveshvaranand, the Vishva Bandhu, the Moolchand Kharaitiram, the Mohini Thapar and the Chiranjit Lal Brothers Charitable Trusts and a large number of other donors and supporters, official as well as private.

भावना

ओं धीधामप्रचेतिन्यै शब्दब्रह्मस्वयम्भुवे ।
भगवत्यै सरस्वत्यै भूयो भूयो नमो नमः ॥ १ ॥

‘अ॒म्बितमे न॒दीतमे दे॒वितमे स॒रस्वति ।
अप्रशस्ता॒ इव स्मसि प्र॒शस्तिमम्ब नस्कृधि ॥ २ ॥

य॒स्ते स्त॒नः शशयो॒ यो॒ मयोभू॒र् ये॒न वि॒श्वा पु॒ष्यसि वा॒र्याणि ।
यो॒ रत्नधा॒ वसुवि॒द् य॒ः सुद॒त्रः स॒रस्वति त॒मिह॒ धा॒तवे कः ॥३॥’

तव प्रवाहं प्रततं प्रवेगं शक्तोऽवगाढुं भवति स्वतः कः ।
प्रसादये तत् करुणावति त्वां निष्णापयेमां निजहस्तधारम् ॥ ४ ॥

तव प्रसादः खलु देवमातः सौजन्यसौशील्यसुधासुधावैः ।
पापप्रमुक्तानथ पुण्ययुक्ताञ् शुद्धान् पवित्रान् निपुणांस्तनोति ॥ ५ ॥

त्वदेकनिष्ठस्य नु यत्न एष त्वद्भक्तिरक्तेर्मम विश्वबन्धोः ।
संसारसर्वस्वविधानसारे स्यात् प्रीतये ते निगमाऽऽगमेशे ॥ ६ ॥

विश्वबन्धु

DEDICATED

TO

SARASVATĪ

The divine spirit of ever-progressive march of ever-unfathomable
and ever-unfordable eternal stream of knowledge

AND

Her sincere devotees of all times
and all climes

Vishva Bandhu

विषयाः
(CONTENTS)

Pages

PREFACE TO THE SECOND EDITION ... ... v-vii

PREFACE TO THE FIRST EDITION

I. Brief History and Prospectus of the work, II. Extent and Nature of the work, III. Academic Organisation, IV. Printing Arrangement, V. Financial Problem, VI. Obligation, VII. Conclusion ... ... ix-xx

INTRODUCTION

I. KINDRED LITERARY BACKGROUND—(a) Vedic Nighaṇṭavas, (b) Classical Lexicons, (c) Modern Dictionaries, (d) Vedic Anukramaṇīs, (e) Mono-textual Word-indexes, (f) Multi-textual Concordances ... xxi-xxix

II. GENERAL AIM, SCOPE AND PLAN ... ... xxix-xxxi

III. BASIC TEXTS ... ... xxxi-xxxii

IV. OUTLINES OF METHOD

1. General—(a) Exhaustiveness of textual data, (b) Textual Correlation and Variation, (c) Textual Establishment, (d) Textual Interpretation, (e) Textual Metrics, (f) Textual Elongation, (g) Textual Pada-pāṭhas, (h) Scheme of Categorised Record, (i) Accent, (j) Etymo-Morphology, (k) Correlation of Systems, (l) Pāṇinian Studies, (m) Previous Authorities ... ... xxxii-li

2. Treatment of Verbs—(a) Roots, (b) Stems, (c) Conjugative Forms li-lx

3. Treatment of Declinables—(a) Distinctive Symbols, (b) Arrangement of Primary Bases, (c) Arrangement of Secondary Bases, (d) Arrangement of Composite Bases, (e) Arrangement of Feminine Bases, (f) Treatment of Verbal Declinables, (g) Treatment of Adverbial Declinables, (h) Treatment of Un-pedigreed Declinables, (i) Numerical Separation of Declinables, (j) Treatment of Declensional, Forms, (k) Non-initial Componental Reference ... lx-lxvii

4. Treatment of Indeclinables ... ... lxvii-lxix

5. Treatment of Accent—(a) Textual Accentography, (b) The Indirect Lineal System, (c) The Direct Numerical System, (d) The First Direct Lineal System, (e) The Second Direct Lineal System, (f) The Concordance Direct Lineal System ... ... lxix-lxxxiii

6. Treatment of References ... ... lxxxiii-xc

7. Signs and Symbols ... ... xc-xciv

8. Typographical Setting ... ... xcv-xcvi

प्रस्तावना

१. ग्रन्थस्य संक्षिप्ते इतिभूतभविष्यती, २. ग्रन्थस्येदन्ता चेयत्ता च, ३. विद्वत्-संग्रहः, ४. मुद्रण-प्रबन्धः, ५. आर्थिकी समस्या, ६. आभार-प्रकाशनम्, ७. उपसंहारः ... xcvii-ci

भूमिका

१. **सजातीयसाहित्य-भित्तिका**—(क) वैदिका निघण्टवः, (ख) प्राक्प्रतिष्ठाः कोषाः,

Pages

(ग) अर्वाञ्चः कोषाः, (घ) वैदिक्योऽनुक्रमण्यः, (ङ) एकग्रन्थीयाः पदानुक्रमाः, (च) बहुग्रन्थीया अनुक्रमकोषाः … … … cii-cvi

२. सामान्येन लक्ष्यं क्षेत्रं व्यवस्था च … … … cvi-cvii

३. आधार-ग्रन्थाः … … … …cvii-cviii

४. विधानक-सारसंग्रहः

१. सामान्य-प्रकरणम्—(क) सामग्र्याः संपूर्णत्वम्, (ख) अधिश्रुतिकौ संवाद-विसंवादौ, (ग) पाठ-प्रतिष्ठापनम्, (घ) पाठानामर्थतोऽनुसंधानम्, (ङ) श्रौतश्छन्दोविमर्शः, (च) सांहितिकं दीर्घत्वम्, (छ) प्राक्तनाः पदपाठाः, (ज) वर्गिता-निर्देशिका, (झ) स्वरः, (ञ) व्युत्पत्ति-योगः, (ट) प्रक्रिया-संवादनम्, (ठ) अधिपाणिनीयमनुसंधानम्, (ड) पूर्वाभ्यर्हितीयं निदर्शनम् … … cviii-cxvii

२. तिङन्त-प्रकरणम्—(क) धातवः, (ख) तैङान्यङ्गानि, (ग) तैङानि रूपाणि … cxvii-cxxi

३. सुबन्त-प्रकरणम्—(क) वैशेषिकाः संकेताः, (ख) कृद्व्यवस्थापनम्, (ग) तद्धित-व्यवस्थापनम् , (घ) समास-व्यवस्थापनम् , (ङ) स्त्रीलिङ्गक-व्यवस्थापनम् , (च) कालिकलकारार्थक-सुबर्हकृद्-निर्देशिका, (छ) क्रियाविशेषणंभावुक-सुबर्हप्रातिपदिक-निर्देशिका, (ज) अयौगिक-सुबर्हप्रातिपदिक-निर्देशिका, (झ) विसंख्यात-सुबर्हप्रातिपदिक-निर्देशिका, (ञ) सौपरूप-निर्देशिका, (ट) उत्तरपदत्व-निर्देशिका … cxxi-cxxv

४. अव्यय-प्रकरणम् … … …cxxv-cxxvi

५. स्वर-प्रकरणम्—(क) आधारग्रन्थीयं स्वराङ्कनम्, (ख) रेखीयो गम्यः प्रकारः, (ग) संख्याङ्कीयः सिद्धः प्रकारः, (घ) प्रथमः प्राक्तनो रेखीयः सिद्धः प्रकारः, (ङ) द्वितीयः प्राक्तनो रेखीयः सिद्धः प्रकारः, (च) एतत्कोषीयो रेखीयः सिद्धः प्रकारः cxxvi-cxxxiii

६. स्थल-प्रकरणम् … … cxxxiii-cxxxvi

७. संकेत-प्रकरणम् … … cxxxvi-cxxxix

८. मुद्रा-प्रकरणम् … … cxxxix-cxl

संक्षेपाः (ABBREVIATIONS)

(क) ग्रन्थीयाः, (ख) लेखकीयाः, (ग) सामान्याः, (च) संक्षेपपाठ-प्रकारः … cxli-cliii

आशुपरामर्शिका-चित्राणि (READY-REFERENCE CHARTS)

१. कौथुम-सामवेदीय-स्थलसंवादनम्, २. शंपा. RW. इत्याथर्वण-संस्करणयोः स्थलाङ्कन-संवादनम्, ३. प्रस्तुतकोषीय आधिपृष्ठिको वैयुत्पत्तिक-स्तम्भविभागः, ४. मूलाऽऽर्यभाषीयस्य भूँ इत्यस्य त्रिवृत्तविपरिणाम-प्रस्तारः … cliv-clxiv

कोष-खण्डः—अ …. …. …. १-६६६

परिवर्धनं परिवर्तनञ्च …. … …. ६६७

शोध-पत्रम् …. …. …. ६६८

अथ

प्रस्तावना भूमिका च

Preface and Introduction

PREFACE
TO
THE SECOND EDITION

The importance of *Vaidika-Padānukrama-Koṣa* or *A Vedic Word-Concordance* as an essential book of reference towards carrying on the work of Vedic Research has since long been recognized both at the national and the international levels. Our Institute had undertaken, in 1930, the preparation of this *Concordance* as planned by our Founder Director, the late Acharya Dr. Vishva Bandhu. The project was duly completed by him and published in 5 volumes further divided into 16 parts, altogether, covering about 11,000 pages, during the years 1935-65. As is well known, it is an authentic universal Vocabulary-Register of about 400 Vedic and sub-Vedic works with complete textual reference and comparative-cum-critical notes and other useful data pertaining to phonology, accent, etymology, grammar, metre and text-criticism.

Out of the aforesaid 16 parts of the *Concordance*, the Institute first issued Parts 1 and 2 of the Volume II (*Brāhmaṇas* and *Āraṇyakas*) in 1935 and 1936, respectively, and then, in 1942, brought out Part 1 of the Volume I (*Saṁhitās*). At this stage of the work, some methodological changes in the matter of analysis, arrangement and presentation of both the textual material as well as the comments thereon in the footnotes were effected towards the preparation and printing of the remaining 13 parts. Therefore, when the whole work of the projected *Concordance* had been consummated with the issuance of its 16th Part in 1965, it was decided to take up the work of bringing out the revised second edition of the said previously issued three parts with a view to bringing them at par with the remaining five parts of the Volume I (*Saṁhitās*), and the Volumes III (*Upaniṣads*) and IV (*Vedāṅgas*) which were prepared and published during the years 1942 to 1965, thereby, giving all the 16 parts a uniform presentation.

Among the three parts which needed revision, the first two representing Parts 1 and 2 of the Volume II had been revised, and enlarged by incorporating additional textual material during the lifetime of Acharya Dr. Vishva Bandhu and issued, posthumously, soon after his sad demise in August, 1973. It may be noted here, in this context, that as against 20 basic texts included in the first edition, the second edition incorporated in its purview vocabularies drawn from as many as 55 relevant *Brāhmaṇa* and *Āraṇyaka* texts. While the previous edition ran into about 1200 pages, the said enlarged edition extended to about 1800 pages.

In the circumstances created by the sudden exit of Acharya Dr. Vishva Bandhu from the scene, the Institute invited Pt. Bhim Dev Shastri, a close associate and main collaborator of Acharya Dr. Vishva Bandhu in respect of various academic programmes of the Institute including the *Concordance* project from its very inception in 1930 to its successful completion in 1965, to revise the remaining one, to wit, Part 1 of the Volume I (*Saṁhitās*). He readily accepted the invitation, purely as a labour of love. It is all the more creditable of him that, in spite of his advanced age of around 80 and acute physical ailments, he was able to complete the work pertaining to the revision of the concordance section of this Part within a reasonably short time. But as ill luck would have it, he is no more in our midst now to witness the issuance of the present edition, as he left for his heavenly abode on March 3, 1976. The Management of the Institute highly appreciates the labours of Pt. Bhim Dev Shastri and would ever remain indebted to him for the scholarly manner in which he endeavoured to discharge the task entrusted to his care. Thus, in the absence of both the author and the reviser, the present edition is being issued, posthumously.

Though this second edition of Part 1 of the Volume I is enlarged by 88 (X+78) pages, unlike the second edition of Parts 1 and 2 of the Volume II, it does not include any additional textual material; whereas, in the previous edition, the words of the *Paippalāda-Saṁhitā* of the *Atharvaveda* had been included, among other things, in the परिशिष्ट (ख) appended to Part 6 of the Volume I, in the present edition, the relevant entries of the same have been incorporated in the main concordance section itself in their proper alphabetical order. As other details regarding the lines on which the revision work on the present edition proceeded have fully been explained in the Preface to the second edition of the Volume II (*Brāhmaṇas* and *Āraṇyakas*) and also in the revised Introduction attached to the present Edition, they are not given here with a view to avoiding reiteration.

The Management of the Institute is glad to record here the names of Sarvaśrī Durga Datt, Pitambar Datta Vāsiṣṭha and the late Surya Narayan Sharma of the V.V.R.I., and also Munishwar Deo, Dev Raj Sharma and Bhadra Sen of the V.V.B.I.S. & I.S., who had extended their sincere co-operation in the editorial and press-processing work of the present edition.

Thanks of the Institute are due, in full measure, to its Deputy Director, Shri Dev Datta Shastri for the responsibility he has taken in respect of the quite cumbersome printing of this edition, which duty he has discharged carefully and promptly.

S. BHASKARAN NAIR
Officiating Director

V.V.R. Institute,
Hoshiarpur,
June 17, 1976

PREFACE

TO

THE FIRST EDITION

I. BRIEF HISTORY AND PROSPECTUS OF THE WORK

It may not come amiss briefly to recount the circumstances, in which the present work was undertaken. Svāmī Dayānanda Sarasvatī had breathed his last in 1883 after having carried on in North India for over eighteen years an altruistic and patriotic campaign of socio-religious regeneration of his countrymen. His dynamic personality, full of great enthusiasm and sincere fervour as it was, had produced a feeling of general regard for India's glorious past with special emphasis on the importance and sanctity of Vedas as being by virtue of their high teachings the panacea that ill-adjusted humanity so much needed.

It was against this background that Svāmī Viśveśvarānanda and Svāmī Nityānanda started, some ten years after his death, their joint, selfless mission of following in his footsteps in propagating Vedas and their teachings. Keen as they were on popularising the study of Vedas, they very much felt the need of a comprehensive Vedic dictionary being brought within the easy reach of those interested in this line. Seeing that there did not exist any previous work, which could satisfactorily serve this purpose, they announced in 1903 their decision to devote themselves to the task of producing a new one. They published in 1907-8 the four Vedic word-indexes (cf. Intro. I, e, 2, iiff), with a view to base their Dictionary on the same. After the death of Svāmī Nityānanda in 1913, Svāmī Viśveśvarānanda carried on the work alone till, two years before he passed away, the present writer, in compliance with his desire, took charge of it as a labour of love in 1923.

It so happened that a consolidated list of non-verbal entries in the four Vedic word-indexes, अ to ओ, had been prepared in the form of basic reductions. In the portion relating to अ, meanings from the commentaries of Sāyaṇa, Uvaṭa, Mahīdhara and Dayānanda had been entered, interspersed with citations of etymological bearing from Aitareya, Śatapatha and Taittirīya Brāhmaṇas, an anthology of such citations up to the end of vowels having been compiled specially for this purpose. As the work had progressed further, details of Pāṇinian frame-work as well as meanings from Griffith's and Whitney's translations had also been added. It was felt that the situation demanded considerable overhauling both in the matter of completion and extension of the scheme. Accordingly, it was decided that the Dictionary should be re-written from the beginning so that it could include entire verbal, declinable and indeclinable vocabulary as relating to all available Saṁhitās along with meanings from all known commentators, ancient as well as modern and, also, such other useful side-help towards Vedic interpretation as could be culled from extant Brāhmaṇas, Āraṇyakas, Upaniṣads, Aṅgas and Upāṅgas. In view of this decision, previously collected materials began to be checked, amplified and supplemented. Besides, a programme was started, in accordance with which full use was to be made of the existing indexical reference books as mentioned in the Introduction to Vol. II of this work (pp. xxiiiff) as well as here in their proper place below (cf. Intro. I), and text-editions such as those of Maitrāyaṇa and Kāṭhaka Saṁhitās and many Śrauta-Sūtras that had been mutually correlated or supplied with vocabularies. When this scheme had been worked on these lines for about five years, its result was published in 1929 under the title, 'Vaidika-Śabdārtha-Pārijāta', or, 'A Complete Etymological Dictionary of the Vedic Language as recorded in the Saṁhitās, Fasciculus I'.

But although this publication was welcomed and appreciated, it had been fully realised in the course of its preparation that it would be impossible to invest this work with the contemplated high measure of completeness in the absence of thorough-going word-indexes to the vast range of the source materials intended to be incorporated in it. Accordingly, separate word-indexes to several Vedic texts, mostly Brāhmaṇas and Śrauta-Sūtras, were planned and prepared to the end of their vowel portions. As the scheme advanced, it, however, became evident that this partial equipment would not do. Discussions on indexed words would involve cross-references to those not yet indexed and this would naturally very much obstruct a clear view of the situation and check further progress of the work. In this way, practical experience as gained after many long years of hard work in this field, impressed on the mind, as nothing else could have done, the imperative need of a universal word-index, comprehending entire Vedic and sub-Vedic texts along with their auxiliary and dependent works as well as some other important offshoots as the *sine quo non* of Vedic lexicography. The present work is a direct outcome of the efforts that were subsequently made towards fulfilment of this need. At first when it was definitely undertaken, the idea was that it would be practicable to go on with the Dictionary and the Concordance simultaneously. But, gradually, the conviction grew that it would be in the interest of the Dictionary itself that the Concordance should be first completed ; otherwise, it was feared, the former might again need considerable overhauling in the light of the new data supplied subsequently by the latter. Accordingly, after work had been going on in both the sections during the three years, 1930-32, purely literary considerations in addition to the financial and organisational aspects of the problem, led to the postponement of work in the Dictionary section.

It is now for a full decade that the Concordance had been receiving exclusive attention. Entire materials as needed for it have been almost completed, and editing and publication of the same are simultaneously going on apace. Out of the five volumes as projected (cf. Intro. II, c, 2), two parts of Volume II have already been issued (1935-36) and Volume III is in the press. If everything else goes all right, the present speed of work may be expected to place the entire Concordance, altogether consisting of twelve parts like the present one, in the hands of the reader by the middle of 1947.

Meanwhile, work in the Dictionary section is being presently restarted so that by the time the Concordance is completed, materials for it should have been compiled and made ready for being released to the press by instalments. Now that its superstructure will be raised on the basis of this Concordance, it may naturally be looked forward to as a complete and scientifically classified statement of entire ancient and modern contribution to Vedic interpretation, critically edited and assessed at its proper value in the light of etymo-morphological, grammatico-syntactical, metrico-phonetico-accentual and semasiological considerations with corroborative citations from and references to original texts, Vedic, sub-Vedic, auxiliary and extensional.

Moreover, a number of by-products are under contemplation, the present Volume being the indexical basis of one of these, namely, 'Catur-Veda-Koṣa', which is already in the press. On account of its limitation to the four principal basic texts, namely, ऋ. मा. कौ. and शौ. (cf. Abb. क), it may in a way be regarded as a corrected, consolidated and scientifically overhauled recast of the four Vedic word-indexes of Svāmī Viśveśvarānanda and Nityānanda, which, as indicated above, formed a sort of starting point of this scheme.

II. EXTENT AND NATURE OF THE WORK

This Concordance is a long-range and difficult experiment, having already involved incessant labour during the past twelve years with a further need of continuance of the same during the next five years. But considering the extensiveness of the undertaking and the intensive and laborious studies demanded by it, it is not surprising that it is so. As it is, it purports to record almost every word-form as used in about 425 texts, in scientifically standardised and pedigreed setting, accompanied by complete textual reference and critical apparatus bearing on phonology, etymology, grammar, accent, metre and textual situation from the points of view of uncertainty, obscurity, or emendability on the one hand, and textual repetition and correlation on the other. To this end, actual Pada-Pāṭhas of about 420 texts have had to be first prepared and then converted into etymological indexes, which, in their turn, have been consolidated volume-wise according to the plan as given in its proper place below (cf. Intro. 11, *c*, 2). These enormous textual materials have been copied out on cards, numbering about thirty lacs with another fifteen lacs or so as covered by the critical apparatus, evidently being the most voluminous data ever compiled in this line.

From among the topics constituting the critical apparatus, those relating to textual determination and Pāṇinian setting have demanded very careful and special consideration and sifting of previous contribution, ancient as well as modern, to those studies. While it may be left to the reader to form his own opinion about the intensiveness and complicated nature of studies instituted here in this behalf, an idea of the volume of the same may be indicated just by way of illustration. Thus, besides the symbolical machinery which has been specially introduced in relation to the entries in the body of the Concordance and is being described in its proper place below (cf. Intro. IV, 7), there are altogether 6408 footnotes to the 592 pages of the present part, giving an average of about 11 to a page. Out of these, 225, 271 and 511, are concerned with supplemental revision of the Pāṇinian system, textual emendation and textual variation, respectively. Unmanageable as the presentation of these vast materials would otherwise have been, it has been necessary to devise over 500 abbreviations, which, when occurring in the footnotes, will have to be completed and supplied with proper case-endings by the reader in order that the related passages may yield connected sense as intended.[1] The method of doing so is duly indicated in its proper place below (cf. Abb. च). About 700 footnotes, directly, and a good many more, indirectly, are devoted to breaking the ground for a new technique in the contiguous fields of etymology, phonetics, morphology, semantics and accent. Some of the important postulations may be referred to here as under[2] :—

1. Ur-Aryan speech, which was non-synthetic, expanded through natural pronunciational variation, out of five primary, monosyllabic, accented, significant, composite sounds.

---

[1] It will be observed that in the history of Sanskrit research in modern times, this is the first considerable attempt towards employment of Sanskrit itself as the medium of expression of entire critical accompaniment. A glossary of special words is being included among the contemplated constituents of the fifth and last volume of this work.

[2] Cf. Intro., IV, 1, j, 5, iff.

2. The usage of its sounds was gradually differentiated so as to signify the primary parts of speech in the order of proper nouns, common nouns, adjectives, pronouns, abstract nouns, adnominal prepositions, conjunctions and interjections. Further tendency to convey related ideas through compositive juxtaposition of primary sounds constituted the origin of the entire later synthetic usage leading to the differentiation of the secondary parts of speech in the order of verbs, adverbs, and verb-governing prepositions.

3. The so-called suffixes are fossilised non-initial components of primary compounds.

4. A large number of the Pāṇinian verbal roots, being of composite nature, are further divisible.

5. A large number of the so-called homonyms are only apparently so in that they really represent entirely different original words, which in the course of phonetic decay have reached the stage of complete homo-phonology. The theory of multi-basic roots (cf. abb. बधा.) is advanced for the purpose of rendering this explanation consonant with the Pāṇinian setting.

6. Double accent had no place in Ur-Aryan speech.

7. The so-called independent Svarita is a late arrival, being based on the original Udātta.

8. All simple and composite vowel sounds are, in the last analysis, residual mechanical differentiations of the original rolling vowel as taken by itself, or in conjunction with a following व् or य् and deprived of its rolling accompaniment through phonetic decay and have regularly exhibited a markedly degradational tendency, ending in disappearance, when not under stress as caused by a following conjunct consonant.[1]

---

[1] Putting the original vowel as *ॠ in order that its variational transition into अर्, इर् and उर् may harmonise with the Pāṇinian conception in this behalf, the idea may be represented as under :

I. *ॠ > ⎡ अर् > आ > अ > ···
　　　 ⎢ इर् > ई > इ > ···
　　　 ⎣ उर् > ऊ > उ > ···

When viewed in the light of the above brief indication of the extent and the extremely complicated and very difficult technique of this work, it appears that about twenty years' time, which it is expected to take in all, is not very long. It may be interesting to note here that Jacob's and Bloomfield's Concordances, simple, alphabetic arrangements of verses without any complicated critical apparatus as they were, contained textual representation to the extent of hardly 15 per cent. and 30 per cent., respectively, of the textual strength of this Concordance, but occupied their authors for eight and sixteen years, respectively.

III. ACADEMIC ORGANISATION

The Viśveśvarānanda Vedic Research Institute was started in the beginning of 1924 for carrying on this work in an organised manner. During the first six years, two or three whole-time scholars and as many part-time ones used to assist the editor. Their number rose to a dozen or so during the next six years. After this, as the work grew in volume as in technique, the system of part-time scholars was practically dropped in favour of that of whole-time ones, whose strength has now for some years past been ranging from thirty to thirty-five. They have been specially trained to attend to the different stages of the several sections of the scheme. Each entry-card passes through about a dozen grades of checking and technical treatment before it reaches the editor for the purposes of final scrutiny and of the critical apparatus, which, besides his general function of planning the methodology to be followed in connection with the preceding stages, constitute his especially personal responsibility. The Planning Committee, consisting of the sectional

---

II. अर्य् > { आय् > आइ > ऐ > ए > ऍ > इ > …
अय् > अइ > ए > ऍ > इ > …

III. अर्व् > { आव् > आउ > औ, ओ > ओ > उ > …
अव् > अउ > ओ > ओ > उ > …

Similarly, while primitive इर्य्, इर्व्, उर्य् and उर्व् have given rise to a number of other composite vocalic sounds as present in later Aryan speech, the original sound इर् is additionally represented by its secondary alternative reversions, ऋ and ऌ.

heads as well as some other senior members of the editorial staff meets every week to regulate the progress of work according to schedule and to consider fresh problems as they arise from time to time in connection with making necessary additions to and alterations in the scheme. Such outside scholars, Indians as well as foreign, as have been taking interest in the scheme in the past, are associated with the Institute as members of the Academic Advisory Board. It has not been practicable so far to hold a considerable number of meetings of this Board ; but, nevertheless, correspondence with the members has been a source of continuous and helpful contact with them.

IV. PRINTING ARRANGEMENT

The Institute had a legacy of valuable association with the Nirṇaya-Sāgara Press, Bombay. The four Vedic word-indexes of Svāmī Viśveśvarānanda and Svāmī Nityānanda had been printed by it and it had been contemplated that further work would as well be entrusted to it. And, accordingly, the first fasciculus of aforesaid Pārijāta was printed there in 1929. But it was realised in the course of that trial experiment that it would not be practicable to arrange satisfactory printing of such a complicated work from anywhere outside Lahore. Local arrangement was therefore tried in connection with the printing of the two parts of Volume II of the Concordance. That the collaboration of three printing concerns had to be sought for this purpose and that, even then, it had taken full four years (1933-36) to print off about 1250 pages, showed the insufficiency of the local resources in this behalf. Consequently, it was decided three years ago that the Institute should have its own printing department, which has since been organised, being known as the V.V.R.I. Press. Its initial success in respect of the present volume augurs well for its increased efficiency in the future. Printing of this work is being done on three different qualities of paper, the best one having been manufactured under definite specifications, ensuring its fairly long durability.

V. FINANCIAL PROBLEM

In entrusting this scheme to the present writer, eighteen years ago, Svāmī Viśveśvarānanda had taken upon himself the entire responsibility of providing necessary funds for it and he saw to it during the first two years which, as Providence would have it, proved to be the last ones of his earthly life. Afterwards, the Viśveśvarānanda Sampat-Prabandhinī Sabhā Trust, which he had provided in his last will as made a couple of months before his death towards the end of 1925 to take charge of his estate, worth over a lac of rupees, continued to finance the Institute during the next decade. Towards the middle of 1936, the control, management and financial responsibility of the Institute were transferred to the present, independent, registered organisation, the V.V.R.I. Society, which had been specially brought into being on entirely non-denominational lines for the purpose of associating the Central and the Provincial Governments of India, Indian States and Universities, private and public trusts and business concerns and individual members of the public with this scheme.

During the years preceding this change of hands, there had been a constant feeling of discontent and disappointment because it was recognised to be entirely beyond the capacity of the above-mentioned Trust to cope with the growing needs of the Institute. Just to give an idea of how much the same have increased, it may suffice to mention that while an aggregate of Rs. 50,000 or so was spent in this behalf during the first twelve years, now about Rs. 30,000 has been the usual annual expenditure during the past five years, and the feeling is still there that much more is needed to secure the scheduled completion of the scheme satisfactorily. It is very encouraging to note that the Institute has recently succeeded in obtaining considerable recognition at the hands of the Government of India, some Provincial Governments, Indian States and Universities as well as some private and public trusts and a large number of members of the public and that it has been enabled on the basis of this valuable support to push the progress of the scheme as never before.

But it cannot be overlooked that this by itself does not go very far in solving the financial problem of the Institute. For, in the absence of dependable and liberal recurring grants-in-aid, the present writer, who feels himself to be under moral responsibility in this matter, must needs go on as before with the unavoidable daily process of canvassing help from everywhere from sheer fear of the failure of the scheme, of course, to the great detriment of the scheme itself because it cannot, possibly, under the prevailing circumstances receive that measure of his most exclusive and intensive attention which it so badly needs at this stage.

VI. OBLIGATION

After the above summary of the several aspects of this work, academic as well as organisational and financial, it is now my most pleasant duty to pay homage to the elders in this line and to acknowledge the help received so far. I salute the seers of yore who first saw the light of Vedas and the ancient Pada-kāras, Nighaṇṭu-kāras and Ācaryas, like Yāska, Pāṇini, Piṅgala and others, who formulated and promulgated Vedāṅgas to render Vedas easy to understand. I honour all the Bhāṣya-kāras, ancient, medieval and modern, who have kept the torch of Vedic lore ablaze, and all Vedic editors, translators, exegetists, philologists, prosodists and lexicographers of this age who through their long and laborious services have built up a new tradition in this line. A special reference is most thankfully to be made here to Bloomfield's work on Vedic repetitions and his and Edgerton's joint work on Vedic variants, both of which have been practically fitted into the critical apparatus of the present work. Setting as I do a high value on the sympathetic interest which the present-day scholars, in general, and members of the Academic Advisory Board, in particular, have been evincing in the progress of this undertaking, I specially and respectfully mention the name of Dr. Siddheśvara Varmā who through his own simple, retired and regulated life of ideal dedication to the eternal Śabda-brahman and his highly suggestive criticism of my work, accompanied by supply of useful information from time to time, has during all these years been a never-failing source of inspiration and instruction to me.

While thanking in general, the entire editorial staff, past and present, for their loyal and effective co-operation, I want to put on record my special appreciation of the ability and devotion with which Śrī Bhīma-deva Śāstrī, M.A., M.O.L. and Śrī Rāmānanda Śāstrī, Vidyā-vācaspati have been substantially facilitating my work and also to mention the name of Śrī Raghunātha-candra Śāstrī, Vidyā-vācaspati for having afforded me considerable relief by efficiently attending to the general duties and Śrī Amara-nātha Śāstrī, Vyākaraṇācarya for having ably helped in the difficult task of inspection of press-copy and correction of proofs. In thanking the printing staff, in general, for satisfactorily seeing this volume through the press, I express my special appreciation of the work of the Manager, Śrī Dhanpatrai Sethi, the Head Compositor, Śrī Revat Rama and the Printer, Śrī Sirāja Din.

Coming to the financial organisation, so essential for the materialisation of a gigantic scheme like this, I have first gratefully to refer to His late Highness Maharaja Sir Sayaji Rao Gaekwad III of Baroda and His Highness Maharaja Śrī Tukoji Rao Holkar, formerly Ruler of Indore, who as prime patrons of Svāmī Viśveśvarānanda sanctioned generous grants of about Rs. 20,000/- each, in support of this work during the initial period of its pre-Lahore history. A similar reference is to be made to His late Highness Maharajadhiraj Sir Bhupendar Singh Bahadur of Patiala and His late Highness Raja Bije Sen Bahadur of Keonthal, whose joint gift of a valuable piece of land at Simla enabled the original headquarters of this scheme, known as Śānta-Kuṭī, being built there. It is very encouraging that the present enlightened Rulers of Baroda and Patiala are very worthily maintaining continuance of the past association of their worthy sires with the Institute by sanctioning further help for it. During the recent years, the Government of India, the Governments of the Panjab and the United Provinces, and of the Hyderabad, the Mysore, the Travancore, the Jammu and Kashmir, the Jodhpur, the Kolhapur, the Sangli, the Nabha, the Keonthal and the Shahpura States, and the Awagarh Estate have been pleased to sanction valuable, non-recurring grants towards completion of this scheme. The Panjab University has been very generously helping this scheme, since 1938 and the Calcutta University, also, from amongst the other Indian Universities, has sanctioned a grant to signify its interest in this work. The Viśveśvarānanda Trust continues to contribute to the funds of the Institute, and the Moolchand Khairatiram Trust, Lahore, also, has recently extended its patronage to it. The Governments of Bombay, Bihar and Madras have extended their patronage to it in the matter of distribution of its publications. Sārvadeśika-Ārya-Pratinidhi-Sabhā, Delhi and the Panjab Ārya-Pratinidhi-Sabhā, Lahore have in recognition of the work of the Institute extended their moral support to it. Besides, a large number of other donors have shown their sympathy by becoming the Patrons or the Members of the V. V. R. I. Society. To every one of my abovementioned supporters, I owe a debt of deep gratitude. I pray that it may be given to me just to signify it by rendering some humble service to the cause of advancement of Vedic studies, in particular, and of philological studies, in general, through the medium of this work, for my feeling in this matter is too deep for any other formal way of expressing it.

VII. CONCLUSION

But to wind up, I feel like drawing back as I think of presenting this volume to the Vedic scholarship of the day. I am afraid, its defects are too glaring to be overlooked. In a complex, extensive and, may I add, progressive work like this which, being a result of necessary collaboration, has passed through so many hands, errors of entry and unevenness of treatment are more or less inevitable. But, as I feel, if my concern had been restricted only to the editorial aspect of my present many-sided charge and, especially, if the office routine and the financial organisation could have devolved on some other shoulders, it should have been practicable at least to reduce the proportion of these shortcomings. In the circumstances, without, however, intending to adduce either of these considerations as any justification for my failure to come up to the mark, I crave indulgence of every worker in this field to the extent of kindly apprising me of such mistakes and omissions as he may come across while using this work. Needless to add that the least help which will be rendered in this direction, will be most thankfully received and put to the right use in the further continuation of the work.

VISHVA BANDHU

V. V. R. Institute,
Lahore,
June, 1942

INTRODUCTION

I. KINDRED LITERARY BACKGROUND

(a) VEDIC NIGHAṆṬAVAS

Yāska, in a passage which has since assumed classic importance, succinctly indicates the process of advancement of Vedic lore in ancient days. Says he, "first came the Seers who had direct vision of reality (Dharma). They initiated their lesser associates, who themselves did not possess direct vision, in the secrets of their heart (Mantras) by means of word of mouth (Upadeśa). And, these, in their turn, feeling a strong urge further to impart knowledge, compiled Veda and Vedāṅgas that the same might be mastered in their fullness".[1] While Śikṣā and Chandas aided right pronunciation and recitation of Veda, Vyākaraṇa and Nirukta aimed at making it correctly understood. Vyākaraṇa, presupposing familiarity with the general import of a word on the basis of its radical element as quite discernible from its ordinary pronunciation, helped the determination of the exact value of a particular form of it as used in relation to other words in a sentence. Nirukta, on the other hand, concerned itself primarily with the task of determining the original radical element in a word, which had become obscure through the complicated working of the natural phenomenon of phonetic decay with a view to justifying its meaning, if known from tradition, and to guess it, if otherwise.

To facilitate a proper grasp of the teaching of Nirukta, which grew in importance as with the passage of time, the Vedic language became more and more unfamiliar, it seems, different Vedic schools prepared several lists of select words (Nighaṇṭavas).[2]

Only one of these, which bore the stamp of Yāska's editing[3] and was used as the basis of his commentative thesis, since known as Nirukta,

---

1. Cf. Nirukta, I. 20.
2. Cf. Nirukta, VII. 13.
3. Cf. Nirukta, *op. cit.*

has come down to us, though in three recensions.[1] A triple arrangement was followed in these lists in that synonyms, homonyms and duonyms were separated from one another. While synonyms and duonyms offered easy and clear sub-grouping meaningwise and regionwise, respectively, homonyms remained mixed up with residual vocabulary of obscure origin and, therefore, uncertain signification. Having been designed as ready-aids to memorise only such Vedic words as seemed noteworthy on account of their obscurity or importance otherwise, these lists did not contemplate exhaustive inclusion of the entire vocabulary of even a single Vedic text. That the extant list of Nighaṇṭavas has to its credit only 24 entries from amongst the first 500 entries in the present volume may suffice to illustrate this point.

(b) CLASSICAL LEXICONS

Amara-sinha and other medieval masters of Sanskrit lexicography perfected the technique of the ancient Nighaṇṭavas in producing their well-known metrical works. Synonymic and homonymic arrangements were pointedly distinguished from each other by being treated in separate works. But these lexicons had no immediate function to perform in respect of the Vedic texts as such, classical Sanskrit alone being their primary concern. To illustrate from Amarakoṣa, which is admittedly the most popular work of this class, out of the 35 entries in it as corresponding to the first 500 entries in the present volume, while not one accounts for an exclusively Vedic word, the number of even those which are common to Veda and classical Sanskrit, does not exceed 25. It is interesting that towards the end of the seventeenth century, Bhāskararāya seemingly made up this deficiency in the classical lexicons by adding to their number his Vaidika-koṣa, being a metrical rendering of Vedic Nighaṇṭavas as explained by Yāska.

(c) MODERN DICTIONARIES

So long as the ancient instructional method of learning the entire course of studies by heart remained in vogue, the classical metrical lexicons continued to render yeoman's service towards maintenance and advancement of Sanskrit studies. But when with the introduction of the printing press, the present system of instruction from books with its visual emphasis as contrasted with the auditory one of the oral system, gradually became the order of the day, compilation of new alphabetical dictionaries soon began to be felt as a great desideratum. The opening of the last century was hailed by the first production in this line by the Pandits on the staff of the College of Fort William. Wilson's dictionary, which first appeared in 1817, was based on it. The St. Petersburg dictionary by Böhtlingk and Roth (1852-75) was the most comprehensive of the many attempts that were subsequently made in this direction. The presence in it of 450 entries as against the corresponding first 500 entries in the present volume clearly indicates the fullness of its Vedic section. Grassmann's dictionary, though limited to Ṛgveda, was characterised by neatness of method and thoroughness of execution. Monier-William's dictionary presented in a handy form the materials as well as conclusions of the above-mentioned and other scholars with occasional additions and alterations and casual references to Indian traditional scholarship. Tārā-Nātha's Vācaspatyam (1873-84), based mainly on tradition as it was, was the most extensive work produced in this line in India. But from the point of view of Veda, its utility was almost negligible. Thus, for instance, out of its first 800 entries as corresponding to the first 500 entries of the present volume, it refers only 40 of them to Vedic sources.

---

[1] Cf. PA. I. 305.

(d) VEDIC ANUKRAMAṆĪS

The practical need of the ancient days, instructional and ritualistic, led the way to the compilation of serial hand-books, called Anukramaṇīs, enumerating initial portion (Pratīka) and names of Ṛṣi, Devatā and Chandas as pertaining to each Mantra. They followed the order of the related texts and were composed in prose as well as verse. It seems that at first they had been compiled in the form of separate sets of four-fold enumeration, which were later on, in some cases, consolidated into composite lists, known as Sarvānukramaṇīs, enumerating all the four topics together. There is hardly any need of adding that the enumeration of Vedic Padas as aimed at by the present work was, according to the ancient system, the object of Pada-Pāṭhas and not of these Anukramaṇīs.

(e) MONO-TEXTUAL WORD-INDEXES

1. Alphabetical word-indexes to Sanskrit texts may in point of time be said to have just preceded the above-mentioned alphabetical Sanskrit dictionaries which needed the same as their necessary basis. They have been published, generally, as appendages to several text-editions and, only occasionally, in the case of very important texts, separately also.

2. The following works of this class may be briefly noticed here on account of their special connection with the texts, which are being dealt with in the present volume :—

(i) Max Müller's Word-Index to Ṛgveda first appeared in two instalments in 1872 and 1874 as appended to the last two volumes of his first edition of that text and, afterwards, in a separate volume, as well, at the time of the second edition of the same (1890-92). It was designed merely as an unconsolidated, alphabetic arrangement of the Pada-text as such, omitting a considerable number of words, constituting refrains and repetitions, but repeating all compounds, verbal as well as non-verbal in a separate list, at the end, without referential accompaniment, in the alphabetic order of the non-initial components.

(ii) Svāmī Viśveśvarānanda and Svāmī Nityānanda brought out in 1908 a further reprint of the above, without the repetitional list of compounds, under the title, 'A Complete Alphabetical Index of all the words in the Ṛgveda'.

(iii) Grassmann's 'Wörterbuch zum Rig-Veda', (1873), besides being a record of Ṛg-vedic signification as acceptable to the author, can very well be used also as a word-index in that it enters every word-form with complete textual references, leaving out repetitions and refrains. According to its method of consolidation, only verbal and non-verbal sections, both arranged base-wise, are distinctly treated, no attempt being made to consolidate and correlate the three columns of the non-verbal sections, namely, primary derivatives (Kṛts), secondary derivatives (Taddhitas) and compounds (Samāsas). The reverse index, given at the end, is a very useful accompaniment.

(iv) 'A complete Index of all the words in the Yajurveda', by Svāmī Viśveśvarānanda and Svāmī Nityānanda (1908) is an alphabetical re-arrangement of the Pada-text of Mādhyandina-Yajurveda.

(v) 'Word-Index to Taittirīya-Saṁhitā', by Mm. Paraśurāma Śāstrī, Fasc. I, (B. O. R. I. Poona, 1930) is a simple alphabetical re-production of the Pada-text, going even to the absurd extent of repeating compound words. Its system of referential notation is inconsistent in that Anuvākas are enumerated side by side with Khaṇḍas, which are continuously counted Prapāṭhaka-wise, besides being a motley combination of Roman and Devanāgarī numerals and abbreviated Sanskrit ordinals.

(vi) Simon's 'Index Verborum' to Schroeder's edition of Kāṭhaka (Caraka)-Yajurveda-Saṁhitā (1912) follows the methods of grammatical consolidation, giving the verbal and nominal forms distinctly under verbal roots and nominal bases, respectively. Its process of consolidation has, however, remained incomplete and inconsistent in that it has not been applied to all those declinables which are represented by only one form each.

(vii) In 'A complete Index of all the words in the Sāmaveda' by Svāmī Viśveśvarananda and Svāmī Nityānanda (1908), words have been taken directly from Saṁhitā-text of the Kauthumas as such and arranged alphabetically without their accent having first been converted into the Pada-accent. Moreover, it does not follow a consistent formula in respect of prepositionally composite verbs, which are sometimes entered as compound words and sometimes as two separate words. As it is, it is often very misleading and, therefore, undependable. Thus, for instance, it makes, without any justification, seven and ten accentually distinct entries, respectively, in recording the two simple words, अग्नि॒ः and अग्नि॒.

(viii) Whitney's 'Index Verborum' to Śaunakīya-Atharvaveda-Saṁhitā (1881) is a work of very high order. It is a fine model of scientific consolidation and thoroughness of execution. Its value is further enhanced by having been supplied, at the end, with a reverse index and lists of feminine and verbal stems. As in Grassmann's work, the process of consolidation is limited to the differentiation of verbal and non-verbal sections only. From the point of view of the text, it does not include repetitions and refrains, and, practically, the whole of the last Kāṇḍa. Mere indication, of Ṛgvedic resemblance or variation of entries, though useful by way of a notice, is not enough, it being still necessary to gather detailed information from elsewhere in order to make it yield some tangible result.

(ix) 'Index', as attached to Volume III of S. P. Pandit's edition of Śaunakīya-Atharvaveda-Saṁhitā (1898) with Sāyaṇa's commentary on the same, is mere alphabetical arrangement of the Pada-text. Where the Pada-Text is not available, words are entered exactly as found in the Saṁhitā-text as such, with the result that one and the same word is often entered more than once and falsely differentiated merely on the basis of its varying accentual notation as dependent on a preceding or a following word in the Saṁhitā-text, e. g., entries corresponding to अ॒श्वस्य and सं॒हिष्ठः.

(x) 'A complete-Index of all the words in the Atharvaveda' by Svāmī Viśveśvarānanda and Svāmī Nityānanda

(1907) is a reprint of the above as a separate, handy volume.[1]

(f) MULTI-TEXTUAL CONCORDANCES

With the gradual recognition of the importance of comprehensive Vedic studies towards a right understanding of the texts as well as reconstruction of the history of growth and development of the ancient cultural heritage of India, it came to be realised towards the close of the last century that it was necessary to compile for this purpose on the basis of Vedic literature comparative reference books, collecting and correlating multi-textual data. A reference to the few works which have been compiled so far in this line may be made as under :—

---

[1] Besides their structural limitations and short-comings, if any, as indicated here, the works, as a matter of course, also suffer, without exception, from all such other defects as are inevitably inherent in the very nature of indexical essays of this type and as could be detected and corrected exhaustively only by virtue of the many stages of graded checking, which all materials as complied for the present volume had to pass through. Just a few of these defects may be illustratively classified below, the related work or works out of the ten which are noticed here being referred to by the corresponding number or numbers of this list as enclosed inside terminal brackets :—

(a) *Reference missed,* e.g., अ॒श्वा: ऋ ५, ६१, २ (iii); अ॒श्वास॒: ऋ ५, ६२, ४ (i and ii); अ-सपत्न॒म् शौ १९, २७, १४, अ॒-सत: शौ ५, ६, १ (viii); अ॒सि ऋ १, १४, ७; ५, ९, ४; ८, ९२, २८; ९३, ३३; ९५, ३; ९७, ५; ९८, ५; ६ (iii); असित॒म् शौ १०, ४, ५; १३ असु-तृ॒प: शौ १०, ५, ४९; अस्ता॒म् शौ १२, ४, ५२ (viii); अस्तु ऋ १,१६२,११; ८,१७,१० (iii); अस्म॒त् शौ ७, २४, १; १८, ४, ६९; अस्मि शौ ६, ५८,३ अस्मे॒ शौ १८,४,४६, अ॒हानि शौ १८,१,२७; २८ (viii); आ॒ ऋ ८, ८१, ६; ९, ८१, ४ (i and ii); आह शौ १८, २, ३७, स्याम शौ ९, १५, २०; १८,३,१७; ४,६९ (viii).

(b) *Misprints,* e. g., अंश॑म् < अंशा॑म्, अंशाय॑ < अंशा॑य, अ॒कृ॒ष्ट॒प॒च्या॒° < °च्या° (v); अवक्रपति < अप° (vi); अ॒भि॒-शाचं॑: < °साचं॑: (x); उप॑त्नात् < °ल्नान्, च॒कृ॒म् < च॒कृ॒म् मा १९, ५५, चर्य॑म् < चर्य॑म् (iv); जजा॑यथा: < अजा॑यथा: (v); तव॑सा < त॒वसा॑ (iv); त॒तृ॒षा॒णा < °षा॒णा (i and ii); श॒व॒सा॒न॒म् < °नम् (ii); प्र॒वि॒दम् < °द्म (iv); सु॒प्र॒शा॒स्तिम् <सु॒प्र॒शा॒स्तम् (ix and x), पु॒चेत < पु॒चते (ii).

(c) *Wrong construction,* e. g., अनुवासि < अनुवा । असि, अनुव्रता: < °ता, अनुवृद्धिम् < मनु: । ऋद्धिम् (vi); अभि॒संचरे॒ण्यम् < अभि॒ । संचरे॒ण्यम् (iii); अर्वाक: < अर्वा । अक: (vi); अ॒वस: < अ॒वसे (iv); अवान्तरा < अव । अन्तरा (vi); अ॒श्मन्वती: < अ॒श्मन्वती (iv); अश्विना < अश्विनौ ऋ १, ११६, ५; १८२, ७; ७, ७२, ४; ३, ७२, अश्विना (सं.) < अश्वि॒ना ऋ ४. ४५, ५ (iii); अह्लीतमुख्यस्या < अह्लीतमुखी । अस्या: (vi); आदित्या॒: < आदित्या॒ ऋ २, ४१, ६ (i and ii); आसन् । इषून् < आसन्नि(न्.[न्]-इ)षून् काठ ४५, २१, का

1. Jacob's 'A Concordance to Principal Upanishads and Bhagavadgītā' (1891) draws its materials from 56 (also counted as 66) texts. It is in the form of serial groups of citations from these texts, given under an alphabetically arranged list of select words, which are not intended to be provided with any kind of etymo-grammatical treatment or referential fullness.

2. Bloomfield's 'A Vedic Concordance' (1906) represents the materialisation of the last portion of the plan of a three-fold apparatus designed to facilitate and deepen the study of Vedas and consisting of a universal word-index to Vedas, an index of

---

<एका काठ २२, ८^{३}, गायत्र्युविभक्ता < गायत्री । अविभक्ता (vi); ततऽअपसे < तुतऽअपसे (ii); तरत् < प्रतरत मा ३५, १० (iv); परिवृताः < परिवृता ऋ ३, १७, १ (i and ii); बहिष्कनीनिके < बहिः । कनीनिके, मत्सपत्नाः < मत् । सपत्नाः (vi) मा (<अस्मद्—) <मा शौ ८, १, ८ (viii); वाजिनः < वाजि । नः ऋ ६, १३, ६, सूनृता < सूनृताः ऋ ८,१३,८ (i and ii).

(d) *Wrong analysis*, e.g., २नि-शित-<१ निशित– in अ-निशित (i and ii); ?अनु-द—<*आ-नुद- in अनानुद–, अनु-भूति- < *आऽनु-भूति– in अनानुभूति— (i, ii and iii).

(e) *Wrong reduction*, e.g., अहि-हन्->अहिघ्ने<अहि-घ्न-(vi); अ-निमिष्-<अनिमिषम् <*मिष—, अनेन- > अनेनः < अनेनस्- (iii); ऋतु—>ऋत्वा < √ऋ, √अस् (भुवि) > आसन्<>आसन्- (vi).

(f) *Wrong reference*, e. g., अप मा ५, ८६ < ५, ८^{६} (iv); एति ऋ ४, ७, ४; ५ <४, ६, ४; ५ (ii); खर्ववासिनीम् शौ ११, ११, ७, १६ < ११, ११, १६ (x); प्र शौ २०, ७६, ७^{२} < २०, ७७, ७^{२} (ix and x); प्रत्नेन शौ १०, ११५, २ < २०, ११५, २ मदन् शौ २, २८, ४ < २०, ८, ४ (x); युक्तः ऋ १,१५९,३<१,१५८,३ यूथे ऋ ९, ११०, ७ < ९, ११०,९, रक्ष ऋ ७,१५,३ < ७,१५,१३ (ii); रोचनानाम् ऋ ७,५,१०<३, ५, १०, वितूर्य ऋ १०, ३, ३,<१०, ६८,३ विश्वध ऋ ४, १९, ६ < ४, १६, १८ (i and ii); विव्ये ऋ ९, २२, २<४,२२,२ (ii); श्रयन्ताम् ६०२, ६<६४४ (=ऋ १०,१८), १२ (iii).

Vedic subjects and ideas and a Vedic Concordance, which he envisaged and announced in 1892. It is a universal Vedic Pratīka-index and, as such, is to be distinguished from the present work which is a universal Vedic Pada-index. It gives every Vedic Mantra, or its every Pāda, when metrical, in a common alphabetic arrangement. Altogether, 119 texts have been drawn upon, out of which 56, forming the original corpus, have been fully utilised and the rest only on a restricted and selective basis according to the nature of each case. That even accented texts have been given unaccented is a serious drawback in this otherwise very useful major work of comparative Vedic reference.

3. 'Vedic Index of Names and Subjects' by Macdonell and Keith (1912), practically embodies the second portion of Bloomfield's scheme as indicated above, consisting of series of articles in the form of digests of previous and contemporary research as well as original conclusions based on and referred to Vedic sources in respect of a number of material and cultural aspects of ancient Indian life, so important for historical, geographical and general researches. These articles are given under an alphabetically arranged list of words, which were selected primarily to form appropriate titles for the same and not for the purpose of being referentially concorded or etymo-grammatically explained.

4. Hansarāja's 'Vedic Koṣa' (1926) gives serial groups of citations of philological and general interest taken, in the main, from 15 Brāhmaṇa-texts under an alphabetically arranged list of select words, not intended to be referentially fully concorded or further explained in any other way.

II. GENERAL AIM, SCOPE AND PLAN

(a) AIM

1. It will be observed that while most of the reference books referred to in the foregoing chapter have been and may continue to be useful in their own way, none of them was designed to be or could serve the purpose of a universal Vedic word-index, the definite

need of which was indicated by Bloomfield in 1892 as already alluded to. The chief object of the present work lies in the fulfilment of this long-felt need of Vedic scholarship.

2. Primarily designed as the basis of a universal Vedic dictionary, as already projected, varied accompaniments of the presentation of its indexical materials as described in detail in the sequel, are intended substantially to relieve the said dictionary of the burden of philological discussions so that it could address itself freely to the exegetical and semasiological data.

(b) SCOPE

1. The number of basic texts registered so far is 331 and is expected to rise further by the time the last instalment is issued.[1]

2. Besides entire Vedic and sub-Vedic literature available in print, some other works of ancillary and extensional type, though outside these two classes, are also included in this enumeration on account of their considerable relationship of form or substance with the same.

3. The basic texts fall under the following main heads :—

(i) Saṁhitās, (ii) Khila-sūktas, (iii) Brāhmaṇas, (iv) Āraṇyakas, (v) Upaniṣads, (vi) Śrauta-sūtras, (vii) Ghṛya-sūtras, (viii) Mantra-pāṭhas, (ix) Dharma-sūtras, (x) Pitṛmedha-sūtras, (xi) Śulba-sūtras, (xii) Pariśiṣṭas, (xiii) Anukramaṇīs, (xiv) Śikṣās, (xv) Prātiśākhyas, (xvi) Sūtra-pāṭha, Uṇādi-pāṭha, Dhātu-pāṭha, Gaṇa-pāṭha, Phiṭ-sūtras, Vārttikas, Iṣṭis and Lakṣyāṇi of the Pāṇinian grammar, (xvii) Nighaṇṭavas, (xviii) Nirukta, (xix) Chands, (xx) Jyotiṣa, (xxi) Pūrva-mīmāṁsā, (xxii) Uttara-mīmāṁsā, (xxiii) Sāṅkhya, (xxiv) Yoga, and (xxv) Bhagavad-gītā.

---

[1] Constrast this with 180, being the figure which represented the visualisation of the scope seven years ago (cf. Vol. II. ⌊First Edition⌋ p. XII).

(c) PLAN

1. These heads have for the purposes of this Concordance been grouped as under :—

(i) Saṁhitās and Khila-sūktas, (ii) Brāhmaṇas and Āraṇyakas, (iii) Upaniṣads, Uttara-mīmāṁsā, Sāṅkhya, Yoga and Bhagavad-gītā, and (iv) the remaining sixteen heads.

2. In order that the distinct types of vocabularies, severally, pertaining to Saṁhitās, Brāhmaṇas, Upaniṣads and Sūtras, in general, could be presented in a form which should facilitate specialised researches into them, the vocabularies of the above-mentioned four convenient groups are arranged in separate volumes, which are designated as Volumes I, II, III, and IV, respectively and are being issued in parts like the present one. Volume V is intended to include consolidated indexes of initials as well as finals of all the vocabularies registered in Volumes I-IV along with some other contents of commemorative, referential and bibliographical utility.

III. BASIC TEXTS

(*a*) The following Saṁhitā-texts are dealt with in this Volume[1] :

1. Ṛgveda-Saṁhitā. (abb. ऋ.)
2. Ṛgveda-Khilasūktāni. (abb. खि., खिसा.)
3. Vājasaneya-(Mādhyandina)-Śukla-Yajurveda-Saṁhiā. (abb. मा.)
4. Vājasaneya-(Kāṇva)-Śukla-Yajurveda-Saṁhitā. (abb. का.)
5. Taittirīya-Kṛṣṇa-Yajurveda-Saṁhitā. (abb. तै.)
6. Maitrāyaṇīya-Kṛṣṇa-Yajurveda-Saṁhitā. (abb. मै.)

---

[1] What follows is mere enumeration, consolidated bibliography to Vols. I-IV, having already been referred to above as a contemplated constituent of Vol. V. It is to be observed here that colophons to the basic texts are being treated as integral portions of the latter for the purpose of proper registration of their varied vocabulary.

7. Kāṭhaka-(Caraka)-Kṛṣṇa-Yajurveda-Saṁhitā. (abb. काठ.)
8. Kapiṣṭhala-(Kaṭha)-Kṛṣṇa-Yajurveda-Saṁhitā. (abb. क.)
9. Kauthuma-Sāmaveda-Saṁhitā. (abb. कौ.)
10. Jaiminīya-Sāmaveda-Saṁhitā. (abb. जै.)
11. Śaunakīya-Atharvaveda-Saṁhitā. (abb. शौ.)
12. Paippalāda-Atharvaveda-Saṁhitā. (abb. पै.)

(*b*) Ancient Pada-texts as available in relation to some of the afore-said Saṁhitā-texts and the technique of their exhaustive correlation with the Concordance entries are being indicated in the sequel (cf. Intro. IV, I, a ; g).

(*c*) As a further aid to the right undersanding and trustworthy analysis of the basic texts, an effort is made to lay under thorough contribution as wide a range of ancient as well as modern Vedic commentaries and other related treatises and dissertations as practicable at different stages of the work. It is unnecessary to enumerate the same here in view of the clear indication in this matter, title-wise as well as author-wise, being made in its proper place below (cf. Abb. क and ख).

IV. OUTLINES OF METHOD

1. GENERAL

(a) EXHAUSTIVENESS OF TEXTUAL DATA

This volume possesses characteristic fullness of basic record in that every word-form which is found used in the texts treated of here, is registered in it without any exception. These extensive materials are given here, for the first time, in a complete analytical setting, accompanied by a critical and commentative apparatus in the form of footnotes containing varied and exhaustive discussions on text-critical, etymological, phonological, grammatical, syntactical, accentual, metrical, semasiological and exegetical problems involved, taking due cognisance of and assessing at its proper value contribution of previous scholarship, ancient as well as modern, on the subject.

(b) TEXTUAL CORRELATION AND VARIATION

(1) The process of internal repetition in Ṛgveda is dealt with, exhaustively and distinctively, from the point of view of each word-unit, both when it is read in the repetitive occurrence of the passage containing it as well as when it is not read in the same.

(2) The phenomenon of textual relationship between Ṛgveda, the virtual fountain-head of Vedic text-tradition, and other Vedic texts is likewise fully treated. It is graphically differentiated according as the text containing a particular word-unit happens to be a mere repetition of the corresponding Ṛgvedic passage, or has suffered some change, especially in respect of the word-unit in view.

(3) When this variation affects only the accentual or morphological aspects of a word-unit, the Ṛgvedic reading is regularly indicated in footnotes, e. g. p. 414[k].

(4) Likewise, when the change consists of the use of quite another word, which may or may not be synonymous with the Ṛgvedic reading, the latter is mentioned in footnotes, e.g. 18[e].

(5) But when the change involves such structural tampering with a passage as renders equation of the particular word-unit in view impracticable, due report to this effect along with numerical reference to the corresponding Ṛgvedic passage is made in footnotes[1], e.g. 48[k].

(6) Other mutual textual variation outside Ṛgvedic tradition is also generally referred to in footnotes, e.g. pp. 42[l], 78[h], 94[f], 445[l].

(7) Important variative suggestions as derivable from manuscript readings are in the same manner properly referred to in footnotes, e.g. pp. 57[k’m], 75[p], 421[g], 438[e].

(8) Ancient commentative tradition and modern scholarship have likewise been laid under contribution on this point, specially, towards clarification of obscure readings, e.g. pp. 82[f’g], 92[p], 509[d].

---

[1] In the further continuation of the present volume, this and the other above-mentioned single-sided processes are being developed into double-sided referential tools which students of Ṛgveda on the one hand and those of the remaining Vedic texts on the other will be able to use with equal facility.

(9) Vocabulary of the Brāhmaṇa portion of Black Yajurveda, as representing the oldest Vedic prose, is given a distinctive treatment to facilitate its special study.

(c) TEXTUAL ESTABLISHMENT

(1) The process of textual record in the Concordance has been preceded by and, indeed, based upon a thorough-going and manifold checking of each word-unit from the points of view of its accent, morphology, phonology and etymo-grammatical setting. While ancient Pada-pāṭhas have been fully utilised in the few cases in which they are available, it has been necessary to construct new Pada-pāṭhas on similar lines in the case of the remaining texts. Standard traditional commentaries and modern translational and exegetical works have likewise been exploited. And, these lengthy and laborious studies have revealed as never before that the utmost and most urgent need of future Vedic scholarship still lies in the matter of re-editing of these texts, without exception, towards securing a larger measure of correctness of their readings.

(2) This will be amply borne out by even a cursory reference to the several hundred footnotes, which are devoted to statement and solution, in so far as suggestible, of this most difficult problem and may be classified for the sake of affording a clear view of the point involved, in each case, into the following main types :—

(i) Those indicating obscurity, but not attempting any solution, e.g. p. 10[p].

(ii) Those embodying an effort to solve an obscure problem, e.g. pp. 236[f], 445[a].

(iii) Those rendering dubious some readings which have hitherto been passing muster, e.g. pp. 8[i], 79[i].

(iv) Those challenging previously established readings, e.g. pp. 9[a], 172[h].

(v) Those justifying emendation actually introduced, e.g. pp. 9[j], 109[d], 201[b’g], 274[e], 369[a].

(vi) Those supplementing previous deficient editings, e.g. p. 9^{m}.

(vii) Those making proper assessment of ancient authorities, e.g. pp. 13^{a}, 44^{j}, 209^{d}, 244^{k}.

(viii) Those making proper assessment of modern authorities, e.g. pp. 13^{c}, 21^{h}, 268^{m}, 279^{c}.

(d) TEXTUAL INTERPRETATION

Even though continuous interpretation of Vedic texts lies outside the domain of the Concordance, exigencies of the process of textual determination have necessitated exegetical treatment in the case of a good many passages, e. g. pp. 13^{a}, 16^{n}, 21^{k}, 47^{a}, 52^{j}, 70^{l}, 73^{j}, 307^{h}, 309^{c}, 333^{b}.

(e) TEXTUAL METRICS

Occasionally, circumstances similar to those just alluded to above have rendered it unavoidable to undertake, of course, incidently, a critical study of the varied metrical aspects of a number of Vedic texts. The methodology of this process in respect of normalisation and restoration of original measures as developed and followed here, (e. g. pp. 545^{l}, 572^{e}, 592^{l}) will be found well worth a separate, exhaustive pursuit, being a very useful side-help towards necessary textual reconstruction.

(f) TEXTUAL ELONGATION

The phenomenon of textual elongation has demanded threefold treatment as follows :—

(1) When a word is read (as in Maitrāyaṇī Saṁhitā) as ending in आ, being a peculiar phonological resultant of original terminal अस् or ए before accented initial vowel of another word[1], the

---

[1] The situation needs further consideration, for it may possibly represent a fossilised reminiscence of original long vowels, in which case the treatment referred to here will have to be modified.

said आ is converted into either of its above-mentioned respective bases accompanied, generally, by a footnote reference to this change, e. g. p. 640ʸ.

(2) When a word is read as ending sometimes in a long vowel and sometimes in a short one (as is the case with a few verbal forms and indeclinables) on account of historical or metrical reasons, this double aspect is indicated in juxtaposition, when entering the word at the head of the combined referential section against the practice of the Pada-texts of the uniformly reading a word of this type as ending in a short vowel[1], e. g. √अव् > अ॒त्र>वा, अ॒ध> धा, अभि॒>भी॒, अभि√रक्ष् > अभि॒···र॒क्षथ>था.

This rule essentially holds good also in the case of prepositionally compositive indeclinables of the above-mentioned type[2], e. g. १अनु॒, >नू-राध॒-, २अ(नु॒>)नू-राध॒-.

(2) Initial syllables of reduplicative word-forms, mainly of the intenso-frequentative type, are sometimes read as ending in short vowels[3], (e.g. ततृदान॒-, ततृषाण॒-, ववृत्स्व), but more often as ending in long ones, (e.g. तातृषाण॒-, अ॒नु··वावृतुः, वावृ॒ध॒ध्यै, वावृधस्व). The Pada-texts do not observe a uniform rule in these cases, (e.g. ममहन्ताम्, ममृजे, ववसान॒-, ववृषाण॒- beside चाक्लृप्रे, चाकशीति, चाकनत्).[4] Words of this class are entered here uniformly in accordance with the either aspect of the Saṁhitā-texts, (e.g. ततृषाण॒-, beside तातृषाण॒-).

---

[1] Cf. Intro. IV, 2. (c). (11).

[2] Accordingly, discrepancies here and there, (e.g. अ-कुत्र) merely represent the preliminary, incompletely developed stage of the application of this technique.

[3] From the point of view of the Ur-Aryan philology, the practice of the Pada-texts in respect of reading long reduplicative syllables as short ones has hardly any justification.

[4] For treatment of long vocalic finals of initial components of certain composite declinables, cf. Intro. IV, 3. (d). (8).

(g) TEXTUAL PADA-PĀṬHAS

Ancient Pada-pāṭhas of five texts, namely, Ṛgveda, Mādhyandina and Taittirīya Yajurvedas, Kauthuma Samaveda and Śaunakīya Atharvaveda are available in print. Pada-pāṭha of Maitrāyaṇa Yajurveda is found frequently noted in the critical apparatus attached to its edition. A manuscript of this Pada-pāṭha is also locally available[1]. A few points bearing on the relationship of this Concordance to these ancient records of separation of textual word-units may be given as under :—

(1) When the entries as made here agree with the Pada-texts, which holds good in the case of an overwhelming majority of them, no reference is made to the latter.

(2) In case of discord between the two, and there is a good crop of them, too, the Pada-texts are regularly noted and also discussed, if necessary, in footnotes, e. g. 100^a, 288^d, 349^o, 412^c, 524^e, 572^e, 660^d.

(3) In cases of doubtful entry, the Pada-texts are noted to the accompaniment of descriptive assessment of pros and cons, e.g. pp. 7^e, 174^b, 182^h.

(4) While Pada-texts, as a rule, do not put Avagraha between the negative particle and the next component in a compound word, the Concordance regularly supplies the requisite mark, thereby lining up negative compounds with all other compounds. The value of this departure will be apparent from cases like अ॒-पतिघ्नी- (as against अ॒पति-घ्नी- according to the pada-text), where accent on the negative becomes more clearly understandable through it than it could otherwise be[2].

---

[1] The so called Rāvaṇa's Pada-pāṭha of Ṛgveda, a manuscript of which, Aṣṭaka VII only, is deposited here, does not differ in any way from the familiarly known Pada-pāṭha as attributed to Śākalya.

[2] It is, however, to be observed that this departure, useful as it is in cases like the one under reference, where the negative adjunct qualifies an entire following compound and not its initial component alone, has a barely mechanical

(5) In many other compounds of doubtful nature, in which Pada-texts avoid putting Avagraha anywhere, the mark is supplied here, often as a tentative measure and discussed as such in footnotes, e.g. p. 75[m].

(6) Where there is discord between a Concordance entry and the corresponding Pada-text in respect of the position of Avagraha, the subject is duly dealt with in footnotes, e.g. pp. 106[e], 188[k], 194[c].

(7) As against the practice of the Pada-texts of indicating a prepositional component of a composite verb as such only when the former is unaccented, the same is given here as such, irrespective of its being accented or otherwise. This device, affecting as it does thousands of entries, has, in its turn, necessitated close investigation towards determining real existence of mutual affinity between the two parts of each such case[1].

(8) As indicated above under the preceding head, the Concordance more often differs from than agrees with Pada-texts in its method of recording cases of textual elongation.

(h) SCHEME OF CATEGORISED RECORD

(1) Partly on morphological and partly on significative grounds, word-units are registered here, under three grammatical categories,

---

value of referential convenience as distinguished from a scientific and historical one. For, it seems, the Pada-texts had a very significant tradition at their back in refraining from separating the negative component from a following word in that the basic entry अ॒ is a mere phonetically residual reduction from the original word-unit, *अ॒र् of diminutive and negative signification and that, as such, it lacks independent *locus standi*, at least, from the point of view of the Ur-Aryan philology (cf. fnn. आ॒, न॒).

[1] But, it is quite likely, that the Pada-texts are here keeping alive the memory of olden days when the so-called accented prepositions as understood by later grammatico-etymologists, were still adverbs, which could be used as unaccented prepositions only on entering into composition with immediately following accented verbs, the implication being that enclitic verbs did not possess compositive potentiality (cf. Intro. IV, 3. (a). (4).

namely, verbs, declinables and indeclinables, arranged in one, common, pedigreed, alphabetical order.

(2) While detailed mechanism of the distinctive record of these categories follows in the separate sections on them, some general observations on the subject may be made here :—

(i) The verbal section comprehends entirety of tense and mood formations from primary as well as secondary roots, both simple ones and prepositionally composite ones.

(ii) Verbs signifying simple predication, are grouped in distinction from separate sub-groups, relating to those used in causative, desiderative or intenso-frequentative sense. The former, in their turn, are further separated in two sub-groups, one consisting of forms based on developed stems, (i.e. Sārvadhātukas) and the other of those based on undeveloped stems, (i.e. Ārdhadhātukas).

(iii) Distinctive groups of declensional forms are pedigreed under connected verbal roots through corresponding declinable basic reductions, (i.e. Prātipadikas). In cases of obscure geneological connection, unpedigreed entries are made in their own, independent alphabetical order and the same are etymologically treated and discussed in footnotes.

(iv) A clear, gradewise distinction is made in entering declinables of primary nature, (i. e. Kṛt) from those of secondary nature, (i.e. Taddhita).

(v) Compositive character of each declinable, whether primary or secondary, is distinctly recorded, both when it appears as a first component and when it is used as a subsequent one. Besides, exhaustive cross-references are made to facilitate a thorough-going study of each compound.

(vi) Feminine formations are, likewise, arranged, gradewise, according as they are related to primary or secondary declinables or respective compounds of either of them.

(vii) Semasiological differentiation in the use of declinables as different kinds of nouns, (i. e. proper nouns, common nouns, and abstract nouns), pronouns, adjectives, adverbs and, also, other parts of speech is indicated, generally, in footnotes.

(viii) Unusual forms, whether conjugational or declensional are brought into prominence by being noted, a second time, in their own, independent, alphabetical order.

(ix) Indeclinables both pedigreed ones, (e.g. absolutives and infinitives) and unpedigreed ones, (e.g. Nipātas) are entered as a separate category and, as such, clearly distinguished from the other two categories.

(x) Separate categorisation of indeclinables, however, proceeds here from considerations of practical utility rather than scientific tenability in that, possibily, barring a few interjections, they are in the last analysis to be recognised as being mere fossils of so many old, phonetically decayed declinables, which had, it seems, especially developed adverbial, prepositional, conjunctional and, sometimes, interjectional usage. It is against the background of this recognition that almost all so-called indeclinables (Avyayas) of locative or temporal signification are, so to speak, reclaimed and entered as regular, though, in a way, new declinables and many others, though not carried to the length of complete reclamation, etymologically explained.

(xi) Adnominal prepositions (Karma-pravacanīyas) are clearly distinguished from adverbial prepositions (Upasargas and Gatis).

(xii) A new, graded distinction is brought out in the use of certain verb-connected indeclinables as (1) simple adverbs, (2) prepositional adverbs, and (3) full-fledged prepositions, e.g. pp. 380[q], 385[s].

(xiii) Significative classification of each composite word-unit forms a regular feature of footnotes and may along with the division into components be depended upon as the most helpful means of further exegetical efforts in this behalf.

(xiv) Although symbolical distinction which is made between one category and another, has helped very much in dispensing with the general use of numerically differentiated entries of phonologically similar word-units falling under different categories, yet it is found useful and, accordingly, employed, in those cases where it is necessay to bring out accentual variation as well as in many others, in which this treatment is likely to afford a distinct view of separate semasiological aspects, (e.g. different kinds of nouns).

(i) ACCENT

While detailed treatment of accent in the Concordance forms the subject of a separate, subsequent section, the following observations, being of general nature, may be made here in this connection :—

(1) Every accentual entry is explained in footnotes, this along with etymo-grammatical and text-critical discussions being their most essential consituent.

(2) Inter-textual accentual variation is regularly indicated and correlated in footnotes, e.g. p. 440[k].

(3) Necessary emendation of accent is made and indicated as such, e.g. pp. 9[j], 45[m], 171[b], 262[j].

(4) Textually unavailable or uncertain accent is only occasionally supplied, e.g. pp. 76[c], 78[c].

(5) While Udātta and the so-called independent (Jātya) Svarita are regularly and distinctively marked, the former alone is recognised

as the orginal accent, ontogeny of the latter being explained on the basis of the same, thereby correlating it with the ordinary Kṣaipra phenomenon, e. g. pp. 625^{a}, 643^{e}.

(6) The phenomenon of double accent is admitted only as a fossilised representative of a very primitive condition of the Ur-Aryan morphology, in which the subsequently so marked synthetic characteristic of comparatively later Sanskrit had not yet advanced much beyond the initial stage of compositional repetition or juxtaposition of independently usable, accented word-forms, signifying varied case-relations and, also, tending to develop adverbial and prepositional values. Accordingly, the basic reductions like अ॒ग्नी-षो॒म-, अ॒ङ्गा-प॒रुस्- which are more in accord with the Pāṇinian notion of them, (e.g. pp. 45^{e}, 60^{g}), than with the idea just being indicated here, had better been entered as अ॒ग्नि॒-(+)षो॒म-, अ॒ङ्ग-(+)प॒रुस्-. The present ontogenetical conception of this phenomenon may also be said to have been responsible for the discovery of the three grades of combination of an indeclinable with a verb [cf. Intro. IV, 1. h. (2).(xii)]. This, coupled with the thorough-going discrimination which has been made as between the adnominality or adverbiality of each occurrence of an indeclinable, has necessitated a large number of verbs, which have been understood so far as being doubly accented and composite, being recorded here as two singly accented separate words in each cases, e. g. pp. 211^{g}, 218^{b}, 219^{r}, 378^{1}, 380^{h}, ए॒तवै॒, वा॒व॒ बृ॒हस्प॒ति-, etc.

(7) The system of marking Udātta and Svarita as followed here, is an electic innovation, which is based upon the traditional systems and, which by virtue of its directness, simplicity and suggestiveness, may well be worth consideration towards uniform adoption in future editions of the texts.

(j) ETYMO-MORPHOLOGY

(1) Yāska and Pāṇini were the brightest, though not the earliest, exponents and systematisers of the long line of ancient Indian school of grammatico-etymologists (Nairuktas), who enunciated the theory of verbal origin of noun and, for the matter of that, adjective and adverb,

which were regarded either as mere semasiologically differentiable aspects of or as secondary derivatives from it. They evolved the wonderful technique of verbal roots on the one hand and separate sets of conjugational, declensional, primary, secondary, feminine and denominative suffixes on the other and described every verbal, nominal, adjectival or adverbial form, primary or secondary, as a combination of some ultimate verbal root with one or more suffixes from the corresponding set or sets. While the entire significative range of a verbal root in its varied nominal transition remained exclusively centred upon itself, the suffixal machinery, though void of any meaning in itself, was supposed to possess the potentiality of lending the requisite, distinctive colouring to root-meaning at each stage of its said transition. Thus, for instance, the presence of the action of eating as found in the denotation of the words, अत्ता, अदनम् and अन्नम् was due to the presence in them of the common verbal root, √अद् to eat ; but the active, abstractive and passive relationship of the action of eating as respectively denoted by these words was derived from the respective presence in them of the suffixes, तृच्, ल्युट् and क्त. A frame-work of indicatory letters (Anubandhas) as attached to suffixes was invented, specially by the grammarians as distinguished from the etymologists, readily to help a note, being made of particular phonetic and accentual changes in the radical portion as attending suffixal contact.

(2) While this analytic treatment was the recognised province of Vyākaraṇa, Nirukta, as following it in principle, was in a way complementary to it in that by bringing to light, as its primary function the phonetic changes which language underwent in being spoken from generation to generation, it enabled obscure words being passed through a mental process of reversion to the original situation (Pratyakṣavṛtti), favourable to their right analysis into radical ond suffixal elements.

(3) It is, however, noteworthy in this connection that their respective treatment of the phenomenon of phonetic change consituted the real line of demarcation between these two Vedāṅgas in that, as stated above, Vyākaraṇa sought codification of this phenomenon on

the basis of specially indicatable peculiarities as attaching to suffixal elements when coming into contact with particular basic elements, verbal as well as nominal, and Nirukta recognised the same as inherent in the very nature of the spoken word, both in its basic and suffixal portions and, therefore, admissible as such without attributing its incidence, whether in a base or in a suffix or in both, to either of them as a speciality belonging to it.

(4) The following points may be noted as bearing on the treatment followed here in this matter :—

(i) The Concordance is presented in a thorough-going Pāṇinian setting, the above-mentioned etymo-morphological principle being strictly adhered to.

(ii) In the case of regular, pedigreed entries, etymological aspect being self-evident, corresponding footnotes concern themselves mainly with the morphological side.

(iii) In the case of etymologically obscure and, therefore, unpedigreed entries, corresponding footnotes are intended to afford a complete view of previous contribution, ancient as well as modern, to the subject, accompanied by its critical assessment as well as new suggestion, if any.

(iv) In most cases, phonetic changes are explained both according to the Vyākaraṇa and the Nirukta sections of the ancient grammatico-etymological system and an attempt is made to correlate their respective terminologies.

(5) But while the Pāṇinian system forms the structural backbone of the Concordance on account of its remarkable intrinsic merit and firmly established universal recognition, another quite independent hypothesis in the Ur-Aryan philology is also envisaged in numerous footnotes. The following remarks are intended just to point out some of its salient features ;—

(i) The Ur-Aryan speech expanded out of accented, monosyllabic significant, basic sounds.

(ii) Each basic sound was of a composite nature, beginning as an aspirated or sibilated consonant and finishing up as a rolling vowel, with a nasal tendency.

(iii) These basic sounds, which do not seem to have been more than five, but may have been fewer, may be represented as *घॄ, *झॄ, *धॄ, *भॄ and *शॄ[1].

(iv) As a result of natural variation inherent in pronunciation from man to man, each basic sound was uttered in a number of ways in respect of both its elements, consonantal as well as vocalic[2].

(v) Ur-Aryan was a non-inflective language.

(vi) Originally conceived as nouns and used in series to convey connected ideas, the above-mentioned basic sounds gradually developed interrelated values of different parts of speech, still at the primitive uninflected stage, in the order of proper nouns, common nouns, adjectives, pronouns, abstract nouns, subsequently, though the inter-play of the compositional phenomenon, verbs, adverbs and adverbial prepositions[3].

(vii) Frequency and constancy of several serial types of the basic sounds were responsible for the development of compositive tendency in them. It manifested itself in a

---

1. For the elongated representation of the common vocalic aspect of these basic sounds, and for the devolutional phenmenon in the Aryan vocalic system, characterised, in pausa, by an elisional tendency (cf Pre. to First Ed. II, 8, fn.).

2. The general line taken by this phenomenon of variation is being illustrated hereafter in the form of a ready-reference chart in the case of one of the basic sounds (cf. Ready-Ref. Chart 4).

3. The following table is intended further to render this process clear :—

number of ways, starting with the primitive compound, consisting of loosely strung two components, which maintained their separate accents intact, and culminating in the rich variety of the several types of consolidated and single accented compounds of later usage. Accordingly, the doubly-accented particle, व॒ाव॒ [<*भ॒र्-+भ॒र्-)] is of great historical importance, being the only surviving representative of the above-mentioned primitive compounds in the form of juxtapositive conjunction of two separate word-units.

(viii) Of the later compounds, oxytone Dvandva was the first to come into vogue, gradually followed by the other principal varieties, namely, oxytone Tatpuruṣa on the one hand and Prādi-*cum*-Bahuvrīhi, which maintained the accent of the first member, on the other[1].

(ix) Kṛt and Taddhita derivatives, consisting of more than one syllable, were so many compounds of original monosyllabic nouns.

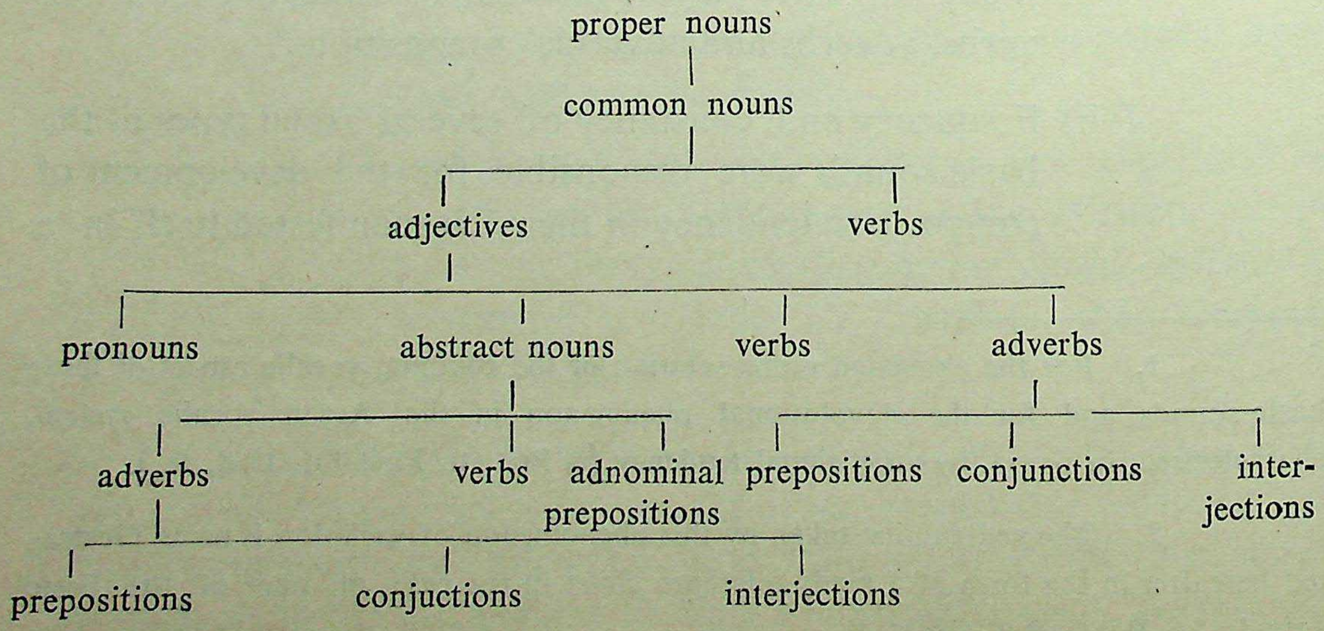
proper nouns
common nouns
adjectives
verbs
pronouns
abstract nouns
verbs
adverbs
adverbs
verbs
adnominal prepositions
prepositions
conjunctions
interjections
prepositions
conjuctions
interjections

[1] Accordingly, as the Ur-Aryan terminoloy is gradually recognised and the close relationship between Prādis, on the one hand, and Bahuvrīhis instead of

(x) Differentiation of feminine signification was accompanied, in the first instance, by terminal conjunction of a gradually specialised component, which originally signified diminutiveness or, may be, being a mate and was the direct ancestor of the later Sanskrit suffixal syllables. Subsequent bifurcation from it of feminine formations in आ on the one hand and ई and ऊ on the other was a merely phonetic phenomenon, e.g. p. 467^h.

(xi) Verbal conjugation and nominal declension developed from juxtapositionally compositive tendencies of basic sounds, those getting uniformly tagged at the end of other sounds, assuming, in course of time, corresponding suffixal values. Accordingly, doubly accented forms ending in तवै and doubly or singly accented Aluk compounds like वनस्पति-, अग्नीषोम-, अंहसस्पति- and अग्रेगू- may be said to be fossilised reminiscences of the stage when terminal components had not yet fully assumed suffixal character.

(xii) To sum up what has preceded, first, the basic monosyllabic sounds formed the common basis of nominal as well as verbal usage, though, in sequence of time, the latter emerged after the former had been already in the field and, secondly, out of the several morphological categories (Vṛttis) as recognised in the Pāṇinian system,

---

Tatpuruṣas, on the other, becomes patent, the Pāṇinian compositional technique will have to be considerably modified with a view to normalise the description of all compounds accent-wise. It is quite imaginable that while, on the one hand, no scope may be left for an oxytone compound, irrespective of its components (vs. Pāṇini, VI. 2.162 ff.) to be classed as Bahuvrīhi, all initially and medially accented compounds, likewise, on the other, may have to be treated as Prādi-*cum*-Bahuvrīhis (vs. Paṇini, VI. 2. 2 ff.). This will naturally involve comprehensive application of the reversional process to arrive at the Ur-Aryan syllabaries, on the one hand, and change in the position of Avagraha in thousands of compounds, on the other — a work, which, it is clear, lies much beyond the limited scope of the present attempt.

namely, Sup, Tiṅ, Kṛt, Taddhita, and Samāsa, the last mentioned formed the common origin of the rest. Therefore, there is no essential distinction between the primary verbs and the so-called denominative verbs, as understood at present, except that the latter came historically later than the former.

(k) CORRELATION OF SYSTEMS

Although from the point of view of the hypothesis of uninflected, monosyllabic origin of the Ur-Aryan speech, as adumberated above, Pāṇinian basic as well as suffixal elements have no objective existence, (e.g. pp, 524[e], 528[h]), yet, for reasons as already stated, this Concordance is set strictly in accordance with the Pāṇinian two-fold terminology. Accordingly, the following points may be noted as indicating how the new hypothesis is given in footnotes in correlation to the Pāṇinian system :—

(1) Basic monosyllabic sounds are represented as ending in ऋ, being the familiarly known, common, theoretical, starting point for the objective triple phonetic variation, namely, अर्, इर् and उर्[1].

(2) When a basic monosyllabic sound is referred to in respect of its verbal usage, it is prefixed by the familiar radical sign, e.g. p. 651[j].

(3) When a basic monosyllabic sound is referred to in respect of its nominal usage, it is put as a derivative and supplied with the familiar terminal hyphen, e.g. p. 661[b].

(4) Most of the Pāṇinian verbal roots are of a composite nature and, wherever necessary, they are explained as such, indicating their components, e.g. p. 568[o].

---

[1] The implication is that but for this correlational consideration, it is unnecessary to represent the basic sounds with the long vowel, the short one being quite sufficient.

(5) A new semantic theory is introduced to explain how, e.g. √अर्च्॒<अर्क्॒- could denote many unconnected things, e.g. hymn, the sun and the plant of that name. This is the theory of Bahu-prasthāna Dhātu (abb. बधा.) or verbal roots of multiple origin. In the light of this postulation, verbal roots of this kind are common, undifferentiable, phonetic descendants of entirely separate predecessors with different meanings[1], e.g. pp. 498ᵉ, 521ʰ, 568°.

(6) Pāṇinian suffixes are occasionally traced to their objective ancestors, e.g. pp. 193ᵃ, 406ᶠ, 455ᵃ, 482ᵇ, 507ⁱ, 509ⁱ, 513ᵈ, 588ᵍ, 592ᵃ'ᵉ, 594ʰ, 597ⁿ.

(7) Pronouns and other parts of speech, wherever possible, are brought within the fold of regularly pedigreed entries, e.g. अ॒नु, अस्म॒द्-.

(1) PĀṆINIAN STUDIES

The main lines on which the Concordance serves the purpose of carrying on comprehensive and comparative studies in the Pāṇinian system may now be briefly indicated as under :—

---

[1] As a corollary to this hypothesis, it is to be observed that when a root consisting of one of the basic sounds happens to be characterised by homonymic potentiality, the phenomenon is to be explained on the basis of the distinction to be made between the really basic sounds on the one hand and those only apparently so on the other, the latter being only phonetic remnants of primitive composite sounds. The residual process may be represented, e. g. as, *घ॒र् + *भ॒र्- > *घभ॒र्- > *घाभ॒र्- *घभ॒र्- > *हभ॒र्- > *हभ॒र्- > *भ॒र्- > √*भृ, which is obviously different from the original reduction, √*भृ, responsible for the second component in the above-mentioned primitive compound. Just to indicate the potentiality of this theory as a useful tool for further researches, incidental reference may be made to the current theory of the Indo-Iranian clash in ancient time. It is supposed that as a result of it, Deva as a diefic term with Indians became a demonic one with Iranians and asura as a diefic term with Iranians became a demonic one with Indians. In so far as the philological aspect of the theory is concerned, it is obvious that it will fall to the ground if the present hypothesis of multiple origin of homo-phonological words is conceded. And, quite incidentally, the presence in the Ur-Aryan speech of this compositive tendency of its basic sounds, may be said to be additionally vouched for by the persistent use of auxiliary verbs in all Aryan languages, ancient as well as modern.

(1) Yāska's four-fold categorisation of words[1], namely, nouns, verbs, prepositions (Upasargas) and particles (Nipātas) was further consolidated by Pāṇini. He treated[2] prepositions under particles and grouped them together with certain other words listed in Gaṇa-pāṭha under स्वर् as indeclinables[3], all of which he put as a special sub-class of declinable bases (Prātipadikas) with declensional suffixes dropped[4]. But this process, which seemed to reduce the number of the categories to two, failed to assume any objective value in that it served merely to side-track into the technical jumble the real problem of finding out the way to etymo-morphological correlation of indeclinables with the other two categories. The Concordance, as already observed, follows, in substance, only the non-technical aspect of the pāṇinian method in that indeclinables are treated here as a category apart to the accompaniment of adumberation of the fundamental principal of their intimate connection with declinables by virtue of their being recognizable as fossilised declensional forms.

(2) In correlating Pāṇinian enunciation with the Concordance entries, the scheme which is followed is as under :—

(i) When any aspect of an entry is the subject of an Aṣṭādhyāyī-sūtra, Gaṇa-sūtra, Uṇādi-sūtra, Phiṭ-sūtra, Vārttika or Iṣṭi, the same is regularly cited, e.g. p. $3^{a,b}$.

(ii) When an obscure aspect of an entry is not the subject of a specific Pāṇinian enunciation, an effort is made to explain the former on the basis of special utilisation of the frame-work of the latter, often involving lengthy and intricate discussions bearing on textual and technical interpretation, e.g. pp. 7^{e}, 50°, 51^{h}, 91^{c}, 105^{j}, 106^{n}.

(iii) A large number of entries, hypothetical as well as textually preserved, are responsible for the introduction

---

1. Cf. Nirukta, i, 1.
2. Cf. Aṣṭādhyāyī, i. 4, 58.
3. Cf. *op. cit.* i. 1, 37.
4. Cf. *op. cit.* ii, 4, 82.

of a very comprehensive process of supplementation and corresponding enrichment of the Pāṇinian tradition in respect of the Pada, the Gaṇa and the Seṭ and Aniṭ aspects of verbal roots and, also, in that of suffixes, Anubandhas, primary and secondary formations, conjugation, declension, composition, accent and other grammatical and phonological details. A substantial portion of the critical apparatus is devoted to proper registration of this process which is specified, in bold type, by the word, **उपसंख्यान-** or **उपसंख्येय-** (common abb. उसं.) so familiar to students of Kātyāyana and Patañjali or, in a few cases, by the word तु. This device is intended to facilitate utilisation of the data which are recorded here, being, so to speak, a continuation of the contribution as made in this behalf by those ancient teachers, e.g. pp. 51^{f}, 270^{j}, 287^{m}, 560^{a}.

(iv) When some aspect of an entry is explained on the basis of the principle of phonetic decay, an effort is often made to correlate the latter by rendering it into Pāṇinian terminology, e.g. pp. 1^{u}, 560^{a}.

(v) When an entry is discordant with a specific Pāṇinian enunciation, the same is duly reported, e.g. pp. 13^{n}, 51^{j}, 105^{m}, 266^{p}, 535^{a}.

(m) PREVIOUS AUTHORITIES

Varied as the nature of discussions in footnotes is, an effort is always made properly to represent and weigh both pros and cons of a case, as viewed by previous authorities, being respectively headed by the comparative and differentiative abbreviations तु. and वैतु., e.g. pp. 198^{h}, $200^{j,k}$, 205°, $207^{b,d}$, 268^{m}, $377^{f,b}$.

2. TREATMENT OF VERBS

(a) ROOTS

(1) The radical sign, √is uniformly prefixed to verbal roots as their characteristic graphic representation, e.g. √ अंश्, √ अंह्.

(2) In the Pāṇinian system, a verbal root generally consists of two parts, namely, the radical element proper and the indicatory portion, Anubandha. For the purposes of this Concordance, however, only the real radical element is given without the technical accompaniment, which has no significance outside the Pāṇinian system, but is, on the other hand, likely to cause serious embarrassment by interfering with the essential alphabetical order, e.g. √अञ्ज्, √कृ<√अञ्जू, √डुकृञ्, respectively.

(3) The Pāṇinian 'Idit' roots, namely, those accompanied by the indicatory short इ as a mark of their prospective taking in of a nasal element in the process of their conjugational and derivative expansion, are entered here with their nasal potentiality made manifest, e.g., √ अंह्<√अहि.

(4) When a root exhibits this nasal element only in some of its conjugational or derivative forms and does not do so in others, it is recorded twice in the Pāṇinian system distinctly to bring out its duplicate character in this matter, which is done here by simply indicating the nasal aspect in juxtaposition with the preceding non-nasal one in the same entry, e.g. अभि√दभ्, म्भ्.

(5) Pāṇinian grammar records certain roots or the substitutes (Ādeśas) thereto as short-*a*-ending. But such roots are generally entered here as consonant-ending, e.g. √कथ्, √गण्, √धाव्, √यच्छ्.

(6) It is included in the scheme which is being followed here that such roots as are essentially different on semasiological grounds, though phonographically needing identical representation, should in the last analysis be numerically differentiated. But at the present stage of the progress made in this matter, the treatment still remains, even if unavoidably, uneven and incomplete, for which a reference may be made to fnn. to √ग्रर्, √अर्च्>अर्क्-, √ अश् (बधा.), √ अश् (भोजने), √ अस् (भुवि), √ अस् (क्षेपणे). In the circumstances, the safest course as now emerging for being followed till, at least, the consolidated index stage, (cf. Intro.

II, c. 2) and, may be, the Dictionary stage (cf. Intro. II, a. 2) are reached, is to indicate, wherever specifically need, the particular significance in which a root of this type, designated here as a Bahuprasthāna Dhātu (abb. बधा.), is intended, whether in the body of the Concordance or in the related footnote, e.g. √*अप्, √*अल्प्, √सन् *सरणे (p. 615^{a}).

(7) Prepositionally composite roots have been treated exactly on the same lines as the simple ones. Instead of entering them in subordination to the latter, they are given an equal status with the same in order that the primary and the secondary vocabulary as severally connected with and derived from them may the more clearly and independently be represented as each distinct family-group and, may the more easily be referable as such in its own alphabetic order, e.g. अति√पद्, अनु√पद्, अभि√पद्. But, in a way, centrifugal as this process is, it is regularly accompanied by its centripetal correlative in that the one or more prepositions, in composition with which it is found used, e.g. √अज्……[अनु°, अप°, अभि°……]. The employment of this duplicate system of record will naturally help in each root being studied comprehensively both in its simple state and in its prepositionally compositive usage. The characteristic utility of this referential apparatus becomes the more pointedly remarkable in the case of such roots as are available only in prepositional combination and as such are given in their alphabetical order merely for the purposes of cross-reference, e.g., √अङ्ख्. The following points deserve special attention in the matter of the record of these roots :—

(i) The treatment of cases which do not offer any scope to crasis between the prepositional and the radical components, is quite simple in that the medial radical sign clearly differentiates them from each other in their juxtapository entry, e. g. अति √पत्.

(ii) When there is crasis between the prepositional and the radical components, round brackets, containing the combining elements separated by the radical sign is put after the resultant syllable, embodying the said phonetic phenomenon, e. g. अवा (व√अ) स् [क्षेपणे], अवे (व√इ), अभ्य(भि√अ)ञ्ज्.

(iii) When there are more than one prepositions attached to a root, the same are divided from one another by means of one or more additional medial hyphens, according to the need of a case, e. g. अति-प्र√कित्, अनु-प्र √युज्, अनु-सं-प्र√या.

(iv) When there are more than one prepositions attached to a root and there is crasis between themeselves, round brackets, containing the combining elements separated by a hyphen, is put after the resultant syllable, embodying the said phonetic phenomenon, e. g. अत्यु(ति-उ)द्√ग्रह्, √अन्वा(नु-आ)√भू, अनु-पर्या(रि-आ)√वृत्.

(v) When there are more than one prepositions attached to a root and there is crasis between themselves as well as between the root and the preposition immediately preceding it, the situation is represented by putting round brackets, containing, first, the combining prepositions mutually separated by one or more hyphens and, then, the root and the preposition next to it separated from each other by the radical sign, e. g. अभ्युदि(भि-उद्√इ), अभ्युदे(भि-उद्-आ√इ).

(vi) In entering a root preceded by more than one prepositions, the order in which the prepositions are arranged depends more on their comparative semasiological proximity to the root than merely on the sequence of the textual occurrence, e. g. उपा(प-आ) √गम्>आ···उप गन्तन.

(8) When an extra-Nipāta adverb is prepositionally attached to a root, the latter is treated here just like an ordinary prepositionally composite root, e. g. अन्तर्-आ√धा, अन्तरि(र्√इ), अस्तमि(म्√इ).

(9) Denominative roots are given as such in their alphabetical order under their respective nominal or adjectival bases. The follow-

ing special points relating to their somewhat varied entry are to be noted :—

(i) Complete reductional stage is represented by a root derived by means of the Pāṇinian suffix क्विप् from a base ending in अ, being given as unaccented, consonant-ending one, e. g. √अव्>ओ॒म->√*ओम्.

(ii) A denominative root tending to be employed in its conjugative or derivative expansion as one formed by adding the Pāṇinian suffix णिच्, is given unaccented and as one ending in इ, e.g. अ॒न्त->√*अन्ति, २अन्ध॒->√*१अन्धि (i.e., just like an ordinary Curādi root or a causative base and without following the general modern method of entering a root of this type as one ending in अय्).

(iii) Denominative bases other than the foregoing two types are entered with proper accent, representing the stem-stage, preceding the personal or derivative endings[1], e.g. अं॒हस्->√*अंहोय्॒, अ॒घ->√अघाय्॒, अ॒न्न->√*अ॒न्निय.

(10) Our basic literature bears testimony to the présence of a number of defective roots, namely, those which in the course of their chequered fortunes through ages lost a measure of their self-sufficing entity in that while some of their forms remained popular in literary usage, the rest somehow dropped off, making room for the corresponding ones of certain other roots, which were often similarly defective in respecet of their other forms. In the Pāṇinian system, they have generally been treated as synonymic pairs, one member of which is mentioned as the root proper and the other as a merely complementary substitute for it in certain conjugative and derivative forms. The followihg points may be noted in connection with the treatment of these roots here :—

---

[1] It is to be observed that the limitations of the Pāṇinian technique have prevented the reductional representation being practicable in most of these cases.

(i) When the members of a Pāṇinian pair of this kind happen on immediate[1] philological grounds to be separate from any independent of each other, they are treated as any other two unrelated roots, e.g. √अस् (भुवि) and √भू, √दा and √यच्छ्, √ब्रू and √आह्, √सृ and √धाव्, √दृश् and √पश्, इ and √गा.

(ii) When the members of a Pāṇinian pair of this kind happen on philological grounds to be interrelated as cognates and, also, readily recognizable as such, the less used of the two is simply entered in its alphabetical order, whence it is cross-referenced to be more used member, in juxtaposition to which it is given in round brackets and under which its entire forms are distinctly registered in a separate paragraph, e. g. √इच्छ्, √ऋच्छ्, √गच्छ्, √यच्छ् and √धम् in relation to √इष्, √ऋ, √गम्, √यम् and √ध्मा, respectively.

11. When the manifold reduction, on purely phonetic grounds, of one and the same root demands plural representation in different alphabetical orders for the purpose of independent record of its several types of conjugative or derivative forms, each type beginning with a different vowel, each redical entry is accompanied by a cross reference to its other correlated entry or entries in round brackets, e.g. √अर्च् (= √ऋच्), √अर्ह् (= √*ऋंह्).

12. New roots, simple, composite and denominative, are entered, generally accompanied by the usual top-asterisk, to meet the following situations :—

(i) When they are pre-supposed by certain conjugative and derivative formations, e.g. अंहस्->√*अंहोय्, अंहुर्->√*अंहूरि, √*अप्, √*ऋंह्.

---

[1] The implication in the use of this adjective is that at least some of the roots, being referred to here, may ultimately come out to be interrelated cognatively on the basis of the Ur-Aryan philology.

(ii) When they are demanded by considerations of referential facility in the matter of alphabetical arrangement, e.g. √*अर्, √*अर्घ् √*अर्ष्.

(iii) When they are indicated by etymological considerations, often of the Ur-Aryan character, e. g. √*ऋ (p. 475^{q}), √*मॄ (p. 488^{f}), √*घॄ, √*क्षॄ (p. 579^{d}).

(13) According to the Pāṇinian system, such roots as expand into forms belonging to different conjugational types have been enumerated separately as so many different roots. Here, however, they are accorded a single, consolidated entry, under which the several types of their forms are distinctly arranged according to the general system to be presently described, e.g. √इ, √कृ.

(b) STEMS

(1) When there is some special phonetic transformation in a root in passing into the stem stage, whether on account of duplication or some other factor attendant upon the addition of a suffixal intermediary, the same is properly indicated alongside of the root, e. g. अति √ष्ठा (<स्था) >तिष्ठ, अभि√हन्>जिघांस, अभि- सं√पद्>पादि.

(2) When such sub-stems happen to be rather too many, they are given at the head of their respective paragraphs containing their forms, e.g. अति√तॄ>अति√तर्, अति√ततॄ, अति√तुर्, अति √तारि.

(c) CONJUGATIVE FORMS

(1) In entering the conjugative forms as available, the primary ones belonging to the present and imperfect tenses and the subjunctive, imperative and optative moods related to them, are first given in the order, लट्, लेट्, लोट्, लङ् and विधिलिङ्, e.g. अनु√ब्रू, √अस् (भुवि).

(2) When the forms belonging to the above-mentioned tenses and moods are based on different conjugative varieties (Gaṇas), they are grouped stem-wise, in separate paragraphs, e.g. अति√तॄ, अनु√भृ,

(3) Then, follow the remaining primary forms in the order, लिट्, लुट्, आशीर्लिङ्, लुङ् and लृङ्, e.g. अनु√वृत्, अनु√ष्ठा(<स्था), √अस् (भुवि), √अस् (क्षेपणे).

(4) When some लेट् forms are more akin to the लुङ् than to the लट् stems, they are separated from the लट् stem forms, if any, and treated along with the लुङ् forms, e.g. अति√तॄ > अतितरः, अ॒ति···तारिषत्.

(5) Similarly, other modal froms are split up stem-wise and the different types are entered separately, e. g. अप√भू > अ॒प···भवतु, अ॒पभूतु; अपि√भू > अ॒पि···भूतु; अपि√गम् > अ॒पि···जगम्युः.

(6) The single, seemingly incipient, लुट् form is treated as a derivative ending in तृच्, e. g. अन्वा√गम् > अन्वा-गन्तृ-.

(7) In the case of the Ubhayapada roots, the Ātmanepada forms precede the Parasmaipada ones, e. g. अभि√मृश्, अभि√रक्ष्.

(8) The froms are arranged person-wise and number-wise in the order, III, II and I and singular, dual and plural, respectively, e.g. अभि√रक्ष्, √अस् (भुवि).

(9) When a form is to be recorded both accented and unaccented, its accented aspect precedes the unaccented one, e. g. √अव् > अ॒वति, अवति; √अस् (भुवि) > अ॒स्ति, अस्ति.

(10) Primary form having been exhausted, next come in order, arranged on the same lines, passive, reflexive, causative, desiderative and intensive forms, e. g. √अञ्ज्, अति√तॄ, √अद्, अनु√शक्.

(11) When the final short vowl of a form is lengthened in the Saṁhitā text, the same is shown by putting the original and the emergent aspects in juxtaposition[1], e.g. अप√हन् > अ॒प··हत॒ > ता, अपि√भू > अ॒पि भू॒म > मा, √अव् > अ॒व < वा.

(12) The conjugative treatment of a root is concluded by enumerating, inside square brackets, the prepositions which are used in combination with it, √अद् [···अपि°, आ°, वा°].

(13) Peculiar and unfamiliar forms are repeated in their alphabetical order also, whence they are duly cross-referenced to their proper entries, e.g. अप्सन्त < √*अप्, अ॒श्नन् < √अश् .

---

[1] cf. Intro. IV, 1. (f). (2) ff.

(14) The following points deserve special attention in the matter of the record of the forms of prepositionally composite roots :—

(i) The prepositional components of these forms are found used in two ways, namely, as their integral components and as separate entities. In both cases, extreme caution is needed in distinguishing between the use of a Nipāta as a genuine preposition from its use as a mere adverbial adjunct.[1] Indeed, this presents one of the most difficult practical exercises of the Vedic philology in that every individual case, according to its special situation, has to be determined on the basis of mainly semasio-syntactical and accentual, and sometimes, also phonological and metrical considerations.

(ii) The treatment of prepositionally integrate forms is quite simple in that they have merely to be copied out, e.g. अति √कृ>अतिकरो॒ति.

(iii) When the prepositional component of a form is used in separation from it, the situation is represented by the typographical device of putting dots between the two components, e.g. अति√ तॄ>अ॒ति···तरामसि.

(iv) When after a prepositionally composite form has been read in a text, the preposition alone is repeated, implying similar repetition of the verbal form, the same is represented by making a separate entry, in which the implied form is supplied in distinct type in juxtaposition to the preposition and inside round brackets, e.g. अप √नुद् > अ॒प^{3} (नुदस्व), where the additional device of the degree figure also represents repetitional triplication.

(v) When the prepositional component of a composite verbal form occurs in a Pratīka as quoted from elsewhere without the verbal component as read in the original text, the latter is duly supplied in distinct type, inside round brackets [cf. Intro. IV, 4. (6). (ii)], e.g. अभी(भि√ई)>अभि॒(ईमहे).

---

[1] i. e. as envisaged by Pāṇini (1,1, 58) and as against enunciation of Yāska (1, 1), involving inherent isolation of Upasargas constituting as independent category [cf Intro. IV, 1. j. (5). (i) ff. for the Ur-Aryan implication].

(vi) When the occurrence of a preposition in a text implies the contextually needed verbal form having to be supplied from imagination, the situation is represented either by putting the preposition juxtaposed by the empty radical sign followed by a hyphen mark as a head-entry and suggesting the radical component in the footnote to the same, e.g. अति√-, or by treating the case under the fully supplied root with this difference that at the particular reference, the implied form is given inside round brackets in distinct type, e.g. अप√गम् > अ॒प (गमयन्तु).

(vii) In giving prepositionally composite forms, crasis between one preposition and another and between a preposition and a root is fully maintained, e.g. अभ्यु(भि-उ) पा(प-आ)व √हृ >अभ्युपावहरामि.

3. TREATMENT OF DECLINABLES

(a) DISTINCTIVE SYMBOLS

(1) All declinable bases are distinguished from verbal roots on the one hand and indeclinables on the other by being supplied with a terminal hyphen, which indicates that they enter into actual use only with proper declensional suffixes added to them, e. g. अं॒श-, अंशु-, अग्नि॒-, अग्ना॒यी-, आग्नेय॒-, अग्नि-दग्ध॒.

(2) An asterisk is put on this terminal hyphen to indicate basic reduction in the case of a word, generally not recognised as pertaining to the category of declinables, e.g. २अव॒स्*-.

(3) When it has to be indicated that a particular declensional form is used as a sub-base in that it enters as such into combination with other words, it is accorded a separate, un-accented and un-hyphened entry at the head of its compounds, e.g. अ॒ग्र->अग्रे.

(4) A composite base, which is arrived at by combining the components as textually read in separation, is entered with the sign ϕ prefixed to it[1], e.g. ϕअति-रो॒हत्-, ϕअप-घ्न॒त्-, ϕअप-दु॒हत्-.

(b) ARRANGEMENT OF PRIMARY BASES

(1) Every primary declinable base is entered immediately under the verbal root from which it is derived, except when the conjugational forms related to the latter may have to intervene, e.g. अंहोयू-, अङ्कूय॒त्-, अभि-श्वस॒त्-, अ॒पि-हीन-.

(2) When a primary declinable is derived from a verable sub-base treated along with its head-base, the foregoing general rule is followed in entering it only after the entire conjugational forms, whether belonging to the head-base or one or more sub-bases attached to it have been exhausted, e.g. अति√तॄ>अति√तर्>अति-तर-.

(3) Primary declinables, if many, are entered in the alphabetical order, e.g. √अव्>अ॒व्-, अ॒व-, ऊ॒ति-, ऊ॒म-.

(4) In the case of group-bases, those treated as complementary bases are alphabetically arranged as sub-base under or along with the head-base, with which they are connected either on phonological grounds or as being its cognates[2], e.g. अद॒स्->अमी॒-, अमु॒-; अस्म॒द्->अ॑स्म॒-, अस्म॒द्-, अह॒म्*, *आव॒-; अ॒हन्->अ॒ह-, अ॒हन्-, अ॒हर्-, अ॒हस्-.

(5) Arrangement of primary declinables is occasionally liable to be interfered by the combined alphabetical entry of one or more cognate indeclinables, e.g. अनु-दृ॒श्य-, अभि-दु॒ह्य-, अभि-द्रु॒ह्य-.

(c) ARRANGEMENTS OF SECONDARY BASES

(1) All secondary declinables are alphabetically arranged under the primary bases to which they may be related.

---

[1] So far, only some prepositionally compositive participial bases as representing this type having come under observation, this phenomenon may be correlated to the parallel one in the verb section [cf. Intro. iv, 2. (c) (14) (iii)].

[2] This treatment is being extended in the continuation to comprehend cases of textual cerebralisation, e, g. ध॒नुर. ष्, स्, :- पू॒षण्, न्- (vs. अर्य॒मन्- as registered here).

(2) Such of them as are homo-vocalic in that their initial syllables have not undergone any gradational change, are put in the columns which are separated by a single measure from those in which the related primary bases have been entered ; e.g. अग्नीषोम॒->अग्नीषोम॒ीय-अ॒ग्र- > १ अग्रि॒य-, २ अ॒ग्रिय-, अ॒ग्र्य-.

(3) Such of them as are allo-vocalic in that their initial syllables have undergone some gradational change, are taken up before the other secondary or compositional entries, which are homo-vocalic and put in the columns which are separated by a double measure from those in which the related primary bases have been entered, e.g. अ॒तिथि- > आतिथ्य॒-.

(4) But when an allo-vocalic secondary base is related to a primary base which is not used as the first member of a compound, the former is put in the column which is separated by a single measure from the one in which the latter has been entered, e.g. अग्र॒ँयण- > आग्रयण॒-.

(5) The arrangement of tertiary bases and those still further removed from their primary originals also follows the foregoing rules in that, in general, every derivative base, whatever its development-stage, is put under the base, which immediately precedes it in the order of development, in the column separated by a single measure from the one in which the latter has been entered, e.g. २अ॒-दिति->आदित्य॒-आदित्य॒-वत्-.

(d) ARRANGEMENT OF COMPOSITE BASES

(1) Composite declinables are characteristically distinguished from simple declinables by being given an additional medial hyphen, e. g. अघ-रु॒द्-, अघ॒-शंस-, अघ-हार॒-.

(2) When a primary compound further enters into secondary composition with a simple declinable, the position of the medial hyphen shifts forwards, or backwards as the case may be, so as to lie between the primary compound on the one hand and the new component on the other, e. g. अघशंस-हु॒न्-, *अ॒घ-कृष्णाजिन-.

(3) When two primary compounds further form a secondary compound, the latter alone is indicated by a single medial hyphen, e.g. अघशंस-दुःशंस॒-, अजात-पुत्रपक्षा-.

(4) Compounds are recorded alphabetically, if many, under their first components after the secondary derivatives of the latter, if any, have been entered, e. g. अ॒तिथि->अतिथि-ग्व॒-, अ॒तिथि-पति-.

(5) A primary compound is put under its first component in the column next to the one in which the latter has been entered, e.g. १अ॒सुर->असुर-क्ष॒यण-.

(6) A secondary compound is put under its first composite component in the column next to the one in which the latter has been entered, e. g. अघशंस-दुःशंस॒-.

(7) When the final syllable of the preceding component and the initial one of the following component of a compound are phonofusively affected, whether either of them or both, the situation is duly indicated inside round brackets introduced between them, e. g. अग्न्यु(ग्नि-उ)-पस्था॒न-, अ॒क्षितो(त-ऊ)ति-, अती॒(ति-इ)त्वरी- अनु-ष(<स)त्यु॒-.

(8) When a long vowel with which the first component of a compound ends, represents an ancient phonological phenomenon[1], the same has been indicated inside inter-component round brackets, but only in terms of familiar approximation[2], e. g. *अ(क्ष>)क्षा-न॒ह्-, अ्र(जि>)जी॒-गर्त-, अ(ति>)-ती-काश॒-, अ(नु>)नू-वृ॒त्-.

(e) ARRANGEMENT OF FEMININE BASES

(1) Declinables which end in a long vowel and are, according to the Pāṇinian technique, derivable only in the feminine gender are entered as such without being accompanied by the

---

[1] cf. Intro. IV, 1. (**f**) (2) ff.

[2] According to the Ur-Aryan terminology, this long vowel represents the original अर्, इर् or उर् [cf. Intro. IV, 1. (**j**), (5), (i) ff.].

bracketed postulation of their pre-feminine aspect, ending in a short vowel, e. g. अर्ह॒॑णा-.

(2) Declinables which, according to the Pāṇinian technique, though usable in different genders, are traceable in their feminine usage only are entered in juxtaposition to their pre-feminine aspect, which is indicated along with the angular or arrow-like pointer, inside round brackets, e.g. अश्य॒मा(न>)ना-, अति-च॒र(त्>)न्ती-.

(3) Declinables ending, gender-wise, in अ or आ but keeping the same accent intact, are grouped in a combined entry, a comma being put between the two aspects, to which the terminal hyphen is attached in common, e. g. अघ॒,घा॒-, २अज॒, जा॒-, अञ्जात॒, ता॒-.

(4) Declinables ending in इ or उ, which is lengthened in the feminine gender without affecting the accent, are also grouped in a like manner, e. g. अ॒राति,ती¯, अभि-दिप्सु॒, प्सू॒-, अवस्यु॒,स्यू॒-.

(5) All other feminine declinables are put separately under their respective pre-feminine aspects in the columns next to those in which the latter have been entered, thus obviating unnecessary confusion of declensional forms. The main varieties may be noted as under :—

(i) Those ending in आ, when representing distinct semasiological and, may be, etymological aspects, e. g. अघा॒-, अषाढा॒-.

(ii) Those ending in ई and representing their pre-feminine aspect with final अ or consonant, e.g. अ॒-देव->अ॒-देवी-,अ॒-सत्-> अ॒सती-, अर्कि॒न्->अर्कि॒णी-.

(iii) Those ending in ई and representing their basic aspect in इ with accent variation, e.g. अ॒क्षि->अक्षी॒-, अर्ष॒॑णि->अर्षणी॒-.

(iv) Those ending in ई and representing their basic aspect in इ without accent-variation, when subject to further differentiation on various other grounds, e.g. अरुणि॒->१अरुणी॒-.

(v) Those ending in ई and representing their pre-feminine aspect with final, ऋ e.g. अवितृ॒->अवित्री॒- अनुष्ठातृ॒-> अनुष्ठात्री॒-.

(f) TREATMENT OF VERBAL DECLINABLES

Verbal declinables, namely, participial bases, which are generally treated as a part of the verbal section in modern lexicons are here entered just like other regular, pedigreed declinables in common alphabtical order with the same, e.g. अप √रुध्>अ॒प-रुद्ध-, अप-रुध्य॒मान-.

(g) TREATMENT OF ADVERBIAL DECLINABLES

No distinction is made in the treatment of those declinables, certain declensional forms of which are found adverbially used, from that of those without such usage except that the said peculiarity in the case of the former has been made the subject of special indication in the related footnotes, e.g. अ॒-विद्वेष->-चम्, २अनु-काम॒->-मम् .

(h) TREATMENT OF UN-PEDIGREED DECLINABLES

The following circumstances have called for a number of declinables being entered, outside the pedigreed arrangement, in their own, independent alphabetical order.

(1) When in the case of a primary, declinable, etymology is unkown, obscure or uncertain or is proposed the terms of the the Un-Aryan speech, e. g. अ॒नस्-, २अन्य॒-.

(2) All declinables, whether primary, or secondary or composite, which have suffered such phonetic change as is likely to offer some diffculty in their being readily referred to their proper place of occurrence in the geneological setting are treated in this way as well as duly cross-referenced, e. g. ऊति॒-, ऊ॒म-, स॒त्-, आग्नेय॒-, आतिथ्य॒-, अग्ना॒-वि॒ष्णु-.

(3) When one or more components of a composite declinable, as proposed, are of dubious nature, e. g. अ॒नीक-, अभी॒क-, अ॒नर्विश्-.

(4) Every sub-base of a group-base is treated in this way as well as duly cross-referenced, e. g. अमी॒-, अमु॒-, अ॒ह-, अ॒हर्-, अ॒हस्-.

(5) All primary negative compounds are treated in this way e. g. अ॒-पति-, अ॒-पतिघ्नी- in contrast to अ॒-जात->अ॒जात-शत्रु॒-.

(i) NUMERICAL SEPARATION OF DECLINABLES

(1) When a declinable is met with in more than one accentual aspect, the same has been differentiated into so many separate bases, e.g. १अ॒पस्-, २अप॒स्-; १अ॒-मेनि-, १अ-मेनि॒; १अरुणी॒-, २अ॒रुणी-.

(2) This treatment is likewise followed in bringing into relief certain other extra-accentual attendant factors, responsible for more than one semasiological aspects of an otherwise one and the same base, e. g. १अ॒प्-, २अ॒प्-; १अरति॒-, २अ॒रति-; १अरत्नि॒-, २अरत्नि॒-; २अ॒सुर-, ३अ॒सुर-.

(j) TREATMENT OF DECLENSIONAL FORMS

(1) As a rule, only the last syllable of a base is repeated in conjunction with the declensional suffixes. The prefixed hyphen indicates that the initial residue is to be supplied from the basic entry to complete each from, e. g. अं॒श->-शः, -शम्, -शस्य,

(2) Declensional forms of monosyllabic bases which are fully repeated under the foregoing general rule, are therefore given without the accompaniment of the preceding hyphen, e. g. स॒त्->सत्, सन्तः, सन्तौ.

(3) Generally, the position of accent in declensional froms being the same as in the related bases, it is not indicated. When however, there occurs declensional shift of accent, the same is duly recorded, e. g. स॒त्->सतः॒, सता॒म्, सद्भ्यः॒.

4. Declensional forms are arranged alphabetically and not casewise or genderwise, morphological considerations taking precedence of grammatical ones, even if only to facilitate ready

and consolidated reference, e. g. अंशु॒->-शवः, -शवे, -शुः, अ॒ग्र, ग्रा->-ग्रम्, -ग्रा, -ग्राः, -ग्रान्.

(5) In the case of group-basic entries with one or more sub-bases, the forms related to each sub-base are separately arranged according to the foregoing general rules, e.g. अद॒स्->अमी॒->-मी, -मीभ्यः, -मीषाम्.

(6) Declensional forms used in duplication are separately indicated as such according to general rules, a medial hyphen being put between the doublets, e.g. अंशु॒- > -शुः, -शुः ; अ॒ंहस्- > -हसःऽ-हसः; अग्नि॒- > -ग्निम्-ऽ-ग्निम् .

(k) NON-INITIAL COMPONENTAL REFERENCE

Each declensional section is concluded with the indication, inside square brackets and in distinct type, of the initial components of compounds, in which the respective declinable is used as a non-initial component, e.g. अंशु- ···[°शु- श्रन्°, उप°, तृप्त°].

4. TREATMENT OF INDECLINABLES

1. All indeclinables are entered without any distinctive mark and, as such, are easily distinguishable from verbal roots with prefixed radical sign on the one hand and from declinables with terminal hyphen on the other, e.g. अ॒थ, अ॒नु, √अद् > अत्त्वा॒, अ॒त्तवे, अनु√दिश्>अनु-दि॒श्य, अधरा॒त्

2. Derivative indeclinables of the nature of absolutives and infinitives, which are generally treated in the verbal section in modern lexicons, are co-columned with their declinable cognates in common alphabetical order, e.g. √अद्> अ॒त्तवे, अ॒त्तुम्, अत्त्वा॒.

3. Derivative indeclinables of secondarily extensional nature are put under their respective, primaries in the column next to the one in which the latter have been entered, e.g. √अद् > अत्वा॒ > अत्त्वा॒य.

4. Indeclinables, which are not far removed from their basic declensional ancestry, are put under the latter as sub-entries, e. g. अ॒धर- > अधरा॒त्.

(5) Attention may be drawn to the following points in regard to the record of indeclinables in composition :—

(i) When they are perpositionally attached, whether in conjunction or in separation, to verbs and declinables, the composite verbal roots and the declinable bases, as the case may be, under which the latter are arranged, are not treated as their subordinate compounds, but are, on the other hand, co-columned with them, the idea being that in these compounds, which are put in the alphabetical order of their prepositional components merely to facilitate reference, the right of priority as a semasiological factum rests with the non-prepositional components, explicit or implied, as the case may be, and that the same is helped, at least, partially, in being recognised by means of an independent entry in this wise, e g. अनु√पत्, (गतौ) अ॒नु-पथ-; अभि√रुह्, अभि॒-रूप- in regard to अ॒नु and अभि॒, respectively.

(ii) When, as in the case of a citation from some other text, the indeclinable component of an originally composite word occurs in isolation, the same is entered according to its compatibility under the general rules, the other component being supplied [cf. Intro. IV, 2. (**c**). (14). (v)], e.g. अभी(भि√इ) > अभि॒ (ईमहे).

(iii) When the prepositional component of a composite derivative indeclinable is textually read in separation, the latter is accorded an integrated entry, prefixed by the sign ϕ, [cf. Intro. IV, 2. (**c**). (14). (iii)], e.g. अभि-समे(म्-आ√इ)> ϕ अभिसमे॒त्य.

(iv) An originally enclitically compositive indeclinable is entered independently in its own alphabetical order, its peculiar usage being indicated in a general way[1], e. g. इव, उ, च, चित्.

---

[1] Pada-pāṭhas of different schools have in common treated these

(v) When, however, an enclitic indeclinable enters into composition with another indeclinable, it is not separated as an independent word, the compound being entered under the first component, e.g. अ॒थ > अ॒थो.

(vi) But when an enclitic indeclinable enters into composition with another prepositionally compositive indeclinable, it is separated as an independent word so that it may help the main prepositional component stand out in bold relief, e. g. अपे(प√इ) < अ॒प(एतु) < अ॒पो (एतु), अप√म्यक्ष् > अ॒प···म्यक्ष <अ॒पो···म्यक्ष, अपे(प√ई)ज् < अ॒प···अ॒पेजते < अ॒पो··· अ॒पेजते.

(6) Indeclinables are numerically differentiated in the following cases :—

When they are found used accented as well as unaccented, e.g. क॒म् कम्, य॒था यथा.

(7) In the case of composite indeclinables, the usual double entry system is followed in that they are treated in their own order and that their first components are also cross-referenced when their second components receive their proper entry, e.g. सम(म्√ऋ)धि > समर्धयित्वा, अर्धयित्वा सम्°.

5. TREATMENT OF ACCENT

(a) TEXTUAL ACCENTOGRAPHY

Of the texts available for the purposes of this volume, seven, namely, Ṛgveda, Mādhyandina-Yajurveda, Kāṇva-Yajurveda, Taittirīya-Yajurveda, Maitrāyaṇīya-Yajurveda, Kauthuma-Sāmaveda and Śaunakīya-Atharvaveda happen to bear accent marks throughout. In the case of the rest, while some of the Khila-Sūktas and a few sections of Kāṭhaka-Yajurveda and Paippalāda-Atharvaveda exhibit accent marks, the other two, namely, Kapiṣṭhala-Kaṭha-Yajurveda and Jaiminīya-Sāmaveda have so far been published without accentuation.

---

indeclinables except इव as separate words. Pada-pāṭha of the Taittirīyas differs from those of the other schools as available, in treating इव, also, as a separate word.

(b) THE INDIRECT LINEAL SYSTEM

1. In Ṛgveda and Taittirīya-Yajurveda, along with its Brāhmaṇa and Upaniṣad, Udātta, which is really the accent proper, goes unmarked, being indirectly represented by a horizontal under-stroke below the preceding, preparatory Anudātta on the one hand and a vertical up-stroke on the following, enclictic Svarita on the other, e. g. अ॒ग्नये॑. One or more Anudāttas are, however, also left unmarked when following a Svarita, except when followed by another Udātta or Svarita, in which case the immediately preceding Anudātta is necessarily marked, e. g. 'ळे॑ as against पु॒° in 'अ॒ग्निमी॑ळे पु॒रोहि॑तम् (ऋ १, १, १). To obviate this kind of unmarked post-Svarita Anudātta being ever erroneously taken as Udātta, the latter is separated from the preceding Svarita by putting between them the sign १॒॑ with no mark on the Svarita vowel, when it is short, and ३॒॑ with an under-stroke below the Svarita vowel, when it is long, e. g. अ॒प्स्व१॒॑न्तः (ऋ १, २३, १९), क्वे॒३॒॑दानीम् (ऋ १, ३५, ७). An Anudātta preceding an Udātta or Svarita is always marked, e. g. अ॒ग्निम्, क॒न्या॑. When more than one Anudāttas occur in the beginning of a sentence or a hemistich, all of them are marked, e.g. अ॒नु॒का॒मम् (ऋ १, १७, ३).

2. This system has been mainly followed in Atharvaveda of the Śaunakīyas as well as Yajurveda of the Mādhyandinas, the Kāṇvas, and, in so far as evident from the manuscript sources, of the Kapiṣṭhala-Kaṭhas. But while there is complete agreement between Ṛgveda and Taittirīya-Yajurveda on the one hand and these texts on the other in the matter of denotation in them of Udātta and Anudātta, the latter show some peculiarities in their treatment of Svarita, which it may be useful just to indicate here as under :—

(i) In Śaunakīya-Atharvaveda, the sign ʃ is juxtaposed to represent a preceding Svarita, e. g. वी॒र्यँʃम्, सर्वा॒ ह्य॒ʃस्मिन् (११, ८, ३२), ज्ये॒ष्ठ॒व॒रोऽʃभवत् (११, ८, १). A post-Udātta Svarita, whether enclitic or phono-fusive, is, however, marked, as in Ṛgveda, by the usual up-stroke, e. g. तं व्यू॑र्णुवन्तु॒ सू॒त॑वे (१, ११, २). A post-Svarita Udātta is treated just as in Ṛgveda, if the Svarita vowel be long, e. g. वि॒केश्यो॒ ३॒॑ वि घ्न॑न्ताम् (१, २८, ४), but a little differently if the same be short in that up-stroke lies on the Svarita vowel as against on the intervening sign to make it look like १॒॑ as in Ṛgveda; e. g. अ॒प्स्व॑१॒न्तः (१, ४, ४).

(ii) In Mādhyandina-Yajurveda, the detailed under-handle usually represents Svarita, e. g. दि॒वी॑व (६, ५), वी॒र्य॑मसि (१९, ९) आ॒स्ये॑न (२, ११). The under-trident, is, however, employed to bring a post-Svarita Udātta into full relief, e g. वी॒र्यं॑ मयि॑ (१९, ९), अ॒प्स्व॒न्तः (९, ६), यो॒ऽस्मान् (१, २६). But when it occurs at the head of a new sententence or hemistich, the Svarita at the end of the previous sentence or hemistich is represented by the usual detailed under-handle, e. g. वरू॒थ्य॒ः । वसु॑ः (३, २५). When a Svarita heads a sentence or a verse, and, also, when, both as enclitic and phono-fusive, it follows an Udātta, it is denoted by the ordinary vertical up-stroke, e. g. त्र्य॑म्बकं यजामहे (३, ६०), अव॑ दे॒वं त्र्य॑म्बकम् (३,५८), उ॒र्व्या व्य॑द्यौत् (१२, १).

(iii) In Kāṇva-Yajurveda, the Ṛgvedic and the Taittrīya norm of denoting Svarita, in general, by a vertical up-stoke is strictly adhered to except in the treatment of pre-Udātta Svarita, which, whether short or long, is, to the contrary, always represented by the usual, preparatory, horizontal under-stroke, e.g. अ॒प्स्व॒न्तः (१०, २, ३), यो॒ऽस्मान् (१, ९, ४), प्र॒स॒वे॒ऽश्विनोः (१, ३, ६).

(iv) Kapiṣṭhala-Kaṭha-Yajurveda, which, as evident from its somewhat defective manuscript material, falls in line with Kāṇva-Yajurveda, differs from the latter but in one minor detail, namely, that a pre-Udātta Svarita vowel, if short, is lengthened, besides being under-stroked[1], e.g. उ॒र्व॒न्तरिक्षम् (१, २), अ॒प्स्वा॒न्तः (४८, ४).

(c) THE DIRECT NUMERICAL SYSTEM

In Sāmaveda, a quite different system of marking accent by means of numerals at the top is followed ; The main features of this system may be described as follows[2] :—

(1) In general, the top-numerals १, २, and ३ stand for Udātta, Svarita and Anudātta, respectively, e.g. अ꣣ग्नि꣡ वै꣢ः (१, २१).

(2) The first alone among more than one initial Udāttas is marked, e.g. आ꣡ तू (१, १६७), स्पा꣣र्हं꣡ तद् आ (१, २०७), न꣡ हि (१, २४१).

(3) An Udātta in pausa is indicated by २ idstead of १, e. g. व꣣य꣢म् (१, १४).

(4) The first alone among more than one Udāttas at the end is given the top-numeral २, e.g. म꣣हा꣢ꣳ हि षः (२, ९६), उ꣣त꣢ द्याम् (२, १५६), ना꣢न्यं त्वत् (२, ३३४).

(5) When an Anudātta intervenes between two Udāttas, the first one is represented by the top-numeral, २, e. g. अ꣢ग्न꣣ आ꣡ या꣢हि (२, १०).

(6) When an Anudātta follows a group of successive Udāttas, being followed by another Udātta, the first alone of the former is marked with २उ at the top, the other single Udātta taking the usual top-figure, १, e. g. शं꣢꣫यो꣣र꣡भि (१, ३३), व꣣ना꣢꣫ त्वं य꣣न्मा꣡तृः (१, ५३).

---

[1] We have a manuscript, which seems at some stage to have passed through the hands of a scribe who, obviously through absent-mindedness, occasionally confuses the accentuation by introducing, haphazardly, the Mādhyandina-Yajurvedic detailed under-handle and under-trident, e.g. प्र॒सु॒वे॒ (sic वु॒)ऽश्विनोः (१, ८), सिंह्यु॒स्याव॑ह (२, ३), युयो॒ध्युस्मत् (२, ८). But no evidence is available from it to support the report that a small under-ring, e. g. इ॒मानि, was sometimes used to denote enclitic Svarita (cf. Sch., ZDMG. II, 151).

[2] References as supplied to some of the illustrations here are to Kauthuma-Sāmaveda (cf. RC. १).

(7) A Svarita following more than one successive Udāttas is given the top-notation २र, instead of २, e.g. नि होता (१,१), निर्गा अक्रन्तत् (१,५८५).

(8) A phono-fusive Svarita in pausa or when followed by an Anudatta is also indicated by २र, e.g. उक्थ्यम् (२, १११६), मनुष्येभिः (१, ७९), नोव (२, १००६), देव्येतु (१, ५६).

(9' A phono-fusive Svarita before an Udātta is marked by the original top-numeral २, and the vowel carrying it, whether short or long, develops Pluti as indicated by the juxtaposition of ३ after it (as against the practice in Ṛgveda of permitting Pluti only to a long vowel in this situation), e.g. पाह्यू३ते द्वितीयया (१, ३६) अभ्यो३दिशः सूरेः (१, १२८).

(10) When more than one successive Anudāttas precede an Udātta or a Svarita, only the last of them is marked as in the indirect system, e. g. समुद्रम्, इन्द्राभ्यो३दिशः (१,१२८).

(11) When more than one successive Anudāttas follow a Svarita, they are left unmarked as in the indirect system, e. g. चित्रं राधो अमर्त्यं (१, ४०).

(12) An Anudātta preceding a pre-Anudātta or an ultimate Svarita is indicated by ३क instead of ३ (for examples, cf. under 8 above).

(d) THE FIRST DIRECT LINEAL SYSTEM

In Maitrāyaṇīya-Yajurveda, Kāṭhaka-Yajurveda and Paippalāda-Atharvaveda, a distinct method of direct lineal denotation of the accent proper, namely, Udātta is followed and the same may be indicated here as under :—

(1) Maitrāyaṇīya-Yajurveda and Kāṭhaka-Yajurveda as represented by their manuscripts agree in representing Udātta by means of a vertical up-stroke as against the use of this sign to mark Svarita in the Ṛgvedic indirect lineal system, e.g. अग्निः.

(2) They also agree in denoting phono-fusive Svarita, in general, by means of an under-hook, दिवीव (मै १, २, १४), कव, न्यसूपः (काठ ७, १२), शुण्ठोऽधि° (मै २, ६, १३).

(3) While Maitrāyaṇīya-Yujurveda marks preparatory Anudātta with a horizontal under-stroke, e.g. अ॒ग्नि॑-, Kāṭhaka-Yajurveda uses a vertical under-stroke for the same purpose[1], e.g. अ॒ग्नि॑-.

(4) Their treatments of pre-Udātta Svarita, also, differ from each other in that while the figure ३ precedes it in Maitrāyaṇīya-Yajurveda, the ordinary horizontal under-stroke serves this purpose in Kāṭhaka-Yajurveda just as in Kāṇva-Yajurveda, e. g. प्र॑सु॒३वे॒ऽश्वि॑नोः (मै १, २, १५), as against प्रसवे॒ऽश्विनोः (काठ २, ९).[2]

(5) But they again agree in not making any denotative distinction between short and long pre-Udātta Svaritas.

(6) Maitrāyaṇīya-Yajurveda employs a cross-stroke to represent post-Udātta Svarita, in general, e.g. धि॑यः.

(7). It, however, marks it with a tri-lineal vertical up-stroke when it is followed by preparatory Anudātta[3], e. g. प्र॑थ॒मः, प्र॑सु॒३वे॒ऽश्वि॑नोः (मै १, २, १५).

(8) Kāṭhaka-Yajurveda denotes the same, in general, by means of an under-dot.[4]

(9) Paippalāda-Atharvaveda follows this system in the treatment of Udātta by a vertical up-stroke, but differs from it in that it uses a vertical under-stroke, as in Kāṭhaka-Yajurveda, to denote preparatory Anudātta, e. g. दा॒ता॑.

(10) It also agrees with Kāṭhaka-Yajurveda in the use of an under-dot to mark off enclitic Svarita, e.g. का॑म॒ः.

(11) It has also an under-handle to denote phono-fusive Svarita, in general, but that resembles the detailed variety as in use in Mādhyandina-Yajurveda and not the under-hook as used in the

---

[1] Sch., however, does not mark preparatory Anudātta,

[2] Sch. substitutes reversed under-hook (Λ) for this under-stroke.

[3] It may be interesting to observe that Pada-pāṭha of Maitrāyayaṇīya-Yajurveda follows the Ṛgvedic system of indirect accentuation.

[4] While Sch. leaves enclitic Svarita un-marked, सात. uses the under-handle (∟) and the under-trident (ꟺ) to signify the two situations, respectively.

above-mentioned twin texts, e. g. न्य॒क्, शर॑व्या॒, या॑ (पै १४, २, ७), त॑न्वा॒, शंतमया (पै १४, २, ८).

(12) Post-Svarita Udātta has the usual up-stroke to denote it, while pre-Udātta Svarita is not differentiated in any way.

(13) Post-Svarita Anudātta is treated as enclitic Svarita in that it is likewise marked off by an under-dot, e.g. आस्या॒य़ (१६, १०४, ६).

(e) THE SECOND DIRECT LINEAL SYSTEM

In Mādhyandina and Kāṇva Śatapatha-Brāhmaṇas as well as in some other Brāhmaṇa texts[1], another distinct method of direct lineal denotation of the accent proper, namely, Udātta[2] is followed and the same may be indicated here as under :—

(1) These texts agree in marking Udātta[2] with a horizontal under-stroke as against the use of the same for denoting pre-Udātta Anudātta in Ṛgveda and the other texts which follow it in this matter and in leaving Anudātta and enclitic Svarita unmarked, e.g. अग्नि॒ना.

(2) An Udātta preceding another Udātta loses its mark[3], e.g. केतपूः के॒तम् (५, १, १, १६).

(3) Likewise, in a series of consecutive Udāttas, the last one alone is Marked, e. g. अग्निर्हि वै धूर॒थ (१, १, २, ९).

(4) Phono-fusive Svarita is also represented by the same sign[4] placed below the preceding vowel, e.g. वी॒र्यम्.

(5) When the preceding vowel happens to be Udātta, the mark below it serves two purposes in that it represents the following

---

1. Cf. C. काशब्रा. Intro. p. 9.

2. Cf. op. cit., 10 f. for notice and refutation of the view that the so-called Bhāṣika or Brāhmaṇa accent represents a historical development of progressive shift of accent and that, therefore, it is wrong merely to postulate the so-called direct system of accentography to explain away the real change that has gradually occurred in the situation of accent in a word.

3. The illustrative references as being made here are to माशब्रा.

4. Web., however, uses a double horizontal under-stroke for this purpose.

Svarita as well as continues to indicate the Udātta accent inherent in that vowel. As a result of this duplicate function of this mark in this position, another preceding Udātta loses its corresponding mark, e. g. यज्ञो वै॒ स्वः (१, १, २, २१), मानुषं ने॒द् व्यृद्धम् (१, ७, २, ८) as against इ॒ति॒ सैषा (१, ४, १.२६), where the pre-Svarita vowel having originally been Anudātta does not necessitate removal of the Udātta mark from beneath the preceding vowel.

(6) A Svarita preceding an Udātta or another Svarita does not lose its mark, e.g. यज्ञो वै॒ स्वर॒हः (१, १, २, २१), देवा वै॒ स्वर॒गन्म (१, ९, ३, १४ where Svarita is pre-Udātta) and इ॒ति॒ सै॒षैतम् (१, ४, १, २६ where Svarita is pre-Svarita).

(7) Similarly, final or pre-final Udātta (i.e. one occuring on the last or penultimate syllable of the ending word of a Kaṇḍikā-Pratīka, a Kaṇḍikā or a Brāhmaṇa) does not go unmarked before an initial Udātta (i. e. one occurring on the first syllable of the first word of the following text-division), but is indicated by three under-dots instead of the usual under-stroke, e.g. देवत्रा᳟ ।। स॒ः (५, १, ४, ७उ), इ᳟ति ।। अथा° (३, ४, २,९उ).[1]

(8) The same treatment is accorded to a final syllable, whether with or without accent before an initial Svarita[2], e. g. इ॒ति᳟ ।। तेऽविदुः (३, ४, ३, ७उ), प्रतिप्रस्थाता᳟ ।। सोऽध्व° (४, २, १, १३उ,.[1]

(9) A pre-final syllable is also similarly teated towards preparation for a phono-fusive Svarita[2] expected to develop on account of the unavoidable combination of the final and the initial syllables separated by a minor division, e. g. ए᳟व । ए॒त॒द् (३, ४, २, १३), गृही᳟त्वा । उपनिष्क्र॒म्य (४, २, ५, १), When an Udātta, which has its marks, is nasalised, the accent mark is also repeated beneath the attendant symbol of vocal nasalisation, e. g. शत॒ꣳ॒शतꣳह (३, ४, ३, १८) as against यज्ञꣳस॒मभरन् (३, १, ४, ४).

---

[1] The application of this rule and the following one is limited to माशब्रा. (cf. C. काशब्रा. Intro. p. 9).

[2] Web. naturally, uses two rows of three dots each to represent this situation.

(f) THE CONCORDANCE DIRECT LINEAL SYSTEM

(1) For the purposes of this Concordance in which entire word-forms constituting the integral units of all the above-mentioned texts possessing quite a mess of the accent-marks as used in the manuscripts on the one hand, and, often, with considerable alterations, in the printed editions on the other, are to be recorded side by side, it is extermely necessary to devise some uniform system of accentuation so that in the matter of instituting a comparative study of these texts from the historical point of view, it may be practicable to obtain at once a clear and panoramic view of their relative accentual situation.

(2) A good deal of intriguing complexity in the previous systems attaches to the changing position of a word-form from the beginning to the middle and from the middle to the end of a prose formula or of a Pāda or a hemistich of verse. In particular, each system is very much exercised in arriving at some ingenious method of indicating pre-Udātta Svarita. But it is not at all necessary to make any special provision here for this situation, simply because it does not arise within the compass of a separately registrable word-unit, which, by its very nature, carries only one of these, namely, either Udātta or phono-fusive Svarisa, as its main, governing accent and is precluded from carrying both of them at one and the same time.

(3) The object of the accent-aspect of the Concordance being only to show in a clear manner the accent proper as carried by each word, it is deemed quite desirable, even if only to avoid confusion, entirely to eliminate marking in the case of Anudātta. For, Anudātta is no accent, being, in the strict sense of the term, rather negation of it. It has been described as a low tone[1] only in its contrast to Udātta, it being, as it is, neither a high tone nor a low tone. When immediately preceding the accent proper, i.e. either Udātta or phono-fusive Svarita, it definitely becomes a low tone by way of providing preparation for the following accent. Similarly, when it immediately follows Udātta, it

---

[1] Cf. Pāṇini, I, 2, 30.

assumes the role of a relief or a glide-down and as such there is a sort of temporary, projective accession to its tone-value, causing it just to start as virtual Udātta and gently to settle down again to its normal position. Entirely accidental as both these aspects of Anudātta are, being always dependent on its position in relation to the accent proper of a word, the very sight of which, if properly marked, should as a matter of course lead to the right mode of its respective pronunciation in both the positions, any graphic representation for them in the presence of one for the accent proper would obviously be reduntant.

(4) As already indicated, the accent proper of a word may be either Udātta or phono-fusive Svarita[1]. Accordingly, the problem from the point of view of this Concordance resolves itself into fixing upon to most suitable signs to be distinctly used to indicate these two varieties of the accent proper. As already indicated in detail, out of the fifteen Vedic texts, which are available to us in a more or less accented state, seven, namely, Ṛgveda, Taittirīya-Yajurveda, Taittirīya-Brāhmaṇa, Taittirīya-Āraṇyaka, Taittirīya-Upaniṣad, Kāṇva-Yajurveda and Kapiṣṭhala-Kaṭha-Yajurveda agree in representing Svarita always by a vertical up-stroke, which the other two, namely, Mādhyandina-Yajurveda and Śaunakīya-Atharvaveda, also, use quite frequently. Of the remaining six texts, three, namely, Mairāyaṇīya-Yajurveda. Kāṭhaka-Yajurveda and Paippalāda-Atharvaveda have, instead of it, their two signs, namely, the under-hook and the detailed under-handle, while Mādhyandina and Kāṇva-Śatapatha-Brāhmaṇas have their pre-syllabic horizontal under-stroke and Sāmaveda has the two sets of

---

[1] Of the three varieties of phono-fusive Svarita, namely, Abhinihita, Praślișța and Kṣaipra, obviously, the first two could very seldom get a chance of assuming the role of the accent proper of a word [as, e.g. परोंऽहु-(माशब्रा ३, ४, ४, २६), अभीन्धताम् (मा ११.६१)], because both of them, generally, resulted from the fusion of the final and the initial sounds of two consecutive word-units, which would require separate registration. And, for the purposes of this discussion, Jātya-Svarita, the principal variety which occurs as the accent proper, is included here among the phono-fusive varieties of Svarita, because, in the last analysis, it can hardly be differentiated from Kṣaipra (cf. pp. 510^{j}, 625^{l}, 626^{m}).

its numerical sign. In other words, instead of having a one, common, alternative sign, these six texts have among themselves five distinct methods to be attended to. Besides the weight of overwhelming traditional support at its back, consideration of its denotative clearness and prominence coupled with typographical simplicity has led to the vertical up-stroke of the previously described indirect lineal system being adopted here as the Svarita sign. After this appropriation of the vertical up-stroke, the selection of the horizontal under-stroke of the second variety of the ancient direct lineal system as the Udātta-sign has been arrived at by simply eliminating the only other available alternative, namely, the triple set of the Sāmavedic numerical system as being unnecessarily cumbersome and confusing. In this way, out of over a dozen marks found previously used, the two which appeared to be the simplest and clearest have been chosen on an eclectic basis distinctly to denote the two kinds of accent proper in a uniform manner in all accented entries in this Concordance, irrespective of the original textual denotation according to the previous systems.[1]

(5) The important points which have to be borne in mind towards clear comprehension of this system as actually applied in the Concordance may be summarised as under :—

(i) Simple and prepositionally as well as adverbially composite primary verbal roots and such denominative veral roots as, according to the Pāṇinian technique, end in क्विप् or णिच् are as a rule entered without any accent-mark in order that their conjugational forms which immediately follow them, may the more markedly be represented with their respective and, often, varied accents, e. g. √अक्ष् (वेधने), √अक्ष् (व्याप्तौ) अति√मुच्, अखखली√कृ, (√अव्>)√ओम्, (अन्त->)√अन्ति.

---

[1] Both of these signs as well as all the previously used lineal signs have to be taken as mere graphic symbols, without possessing any inherent power even indirectly to suggest the relative qualitative or quantitative value of the accent-bearing syllables. In consequence, it will be simply fanciful to the horizontal under-stroke as an automatic mark of a low-tone and the vertical up-stroke as that of a high-tone,

(ii) The remaining denominative verbal roots, on the other hand, are given with their accent-marks[1], e.g. अ॒घ->√अघाय॒.

(iii) As indicated just above, conjugational forms are given with their accent properly marked, e. g. √अक्ष् (वेधने) > अक्ष्णुते॒ √अक्ष् (व्याप्तौ)>आ॒क्षिषुः, √अघाय॒ > अघाय॒ति.

(iv) When conjugational forms suffer loss of accent owing to their non-initial position or particular syntactical connections and situations, they are given unaccented[2], e.g. √अक्ष् (वेधने)> अक्ष्णुयात् .

(v) Conjugational forms derived form unaccented texts are in common with the other vocabulary derived from them given unaccented, e.g. √अज् > अजामसि, अजन्.

(vi) But when some verbal conjugational forms are derived from both, the accented as well as the unaccented texts, those relating to the unaccented texts are entered along with the accented ones[3] taken from the accented texts, e.g. अनु√ ध्व-(<ध्वं)स् > अनुदध्वसे॒

(vii) Derivative bases, whether declinable or indeclinable, are, when taken from the accented texts, given their accent-marks, e.g. √अत् > अ॒तत्-, अ॒तिथि-; √अद् > अ॒त्तवे, अ॒त्तुम्.

(viii) When a derivative base is taken from an unaccented text, it is given without an accent-mark, e.g. अग्नि-मेदिन्-, अग्नि-यानी-.

(ix) When a derivative base is taken from both, the accented as well as the unaccented texts, it is given with the accent-mark as vouched for it by the accented texts[1], e. g. अंशु- .

---

[1] Obviously, this differentiation owes its origin to the corresponding difference in the mode of registration of these roots, [cf. Intro. IV, 2. (a). (8). (iii)].

[2] In such cases, the primary function of this work, namely, to record word-forms in their actual usage in reference to their textual occurrence, unavoidably takes precedence of its every other function, so as to obviate there being left any scope for referential confusion in this matter.

[3] Naturally, this cannot rule out the possibility of original accentual variation, specially when the passages do not happen to be identical or, at any rate, syntactically parallel.

(x) When a derivative base is set up as a hypothetical postulate, being a step towards etymological approach to another text-grade derivative, its accent-mark, also, is, of course, of a hypothetical nature, e.g. *अन्तः-पर्शु॒-.

(xi) When from an expository consideration, it is necessary specially to hypothesize the accent of a derivative base, the same is indicated by placing the asterisk on the particular accent-bearing syllable, e.g. अच्छ॒⃰रा-.

(xii) When a definite evidence is not available for fixing upon the accent proper of a hypothetical derivative base, it is given without any accent-mark, e. g. √अद् > अद्णार-> आद्णार-.

(xiii) The pronominal bases, which have entirely enclitical declensional usage, are entered without any accent mark, e. g. अस्म॒द्- > नः *ई-, एन-, त्व-, सम-, *सी-.

(xiv) The pronominal bases, which in certain syntactical situations have enclitical declension, are graphically repeated without an accent-mark, e. g. इद॒म्- ⊳ अस्मा॒त्, अस्मात्.

(xv) Sub-basically used compositive declensional forms are entered unaccented, at the head of their compounds, e. g. अ॒ग्र- > अग्रे.

(xvi) Certain composite bases, which carry two accents, are accordingly given with two accent marks, e. g. बृ॒हस्प॒ति-, व॒नस्प॒ति-, अग्नी॒-व॒रुण-.

(xvii) When declined, a derivative base generally continues to maintain its accent in its original position, rendering it unnecessary to repeat its graphic representation in the following case-forms, e.g. अं॒हस्- > -हसः (=अं॒हसः).

---

[1] It is possible that a non-monosyllabic base relating to unaccented texts might originally have been homo-phonic, but with a different accent.

(xviii) When the final vowel of an oxytone base is changed into a semi-vowel before a case-ending, shifting the accent to the latter[1], the same is not shown in the declensional entry, e.g. ऊति॒- > -त्या (=ऊत्या॒).

(xix) When the final इ or उ, short or long, of an oxytone base is gradationally changed into अ॒य् and इ॒य् or अ॒व् and उ॒व् before a case-ending, the accent is not marked in the declensional entry, e.g. अग्नि॒- > -ग्नयः (=अग्न॒यः), धी॒- > धियः (=धि॒यः), अंशु॒- > -शवः (=अंश॒वः), अग्रू॒- > -ग्रुवः (=अग्रु॒ः).

(xx) When the final vowel of an oxytone base is changed into a semi-vowel, rendering the Anudātta initial of the case-ending Svarita, the same is properly recorded in the declensional entry, e.g. १अरुणी॒- > -ण्य॑ः, अश्वतरी॒- > -र्य॑ः.

(xxi) When, in declension, the accent is shifted to a case-ending, rendering the stem unaccented, the change is specifically shown in the declesional entry, e.g. अघाय॒त्- > -यते, १अ॒प्- > अ॒पः, २अ॒प्- > अद्भि॒ः.

(xxii) When, in declension, the accent shifts to a case-ending as a result of a vocalic loss in the preceding base, the same is duly represented in the declensional entry[2], e.g. अस॒न्- > -स्न॒ः, अस्थ॒न्- > स्थ्न॒ः.

(xxiii) Vocative forms are either initially accented or entirely unaccented. Consequently, corresponding graphic representation is essential for clearly bringing out either of these accentual situations. For this purpose, the presence or the absence of the accent-mark below the characteristic ring which follows the abbreviative hyphen before a vocative form, indicate, respectively, that a particular vocative form is accented or otherwise, e.g. १अ॒क्ष- > -०॒ क्ष, २अक्ष॒- > -०॒ क्षाः, आदित्य॒- > -०त्य.

---

[1] The wording of this rule, which is obvously fashioned after Pāṇini, 6, 1, 174, will have to undergo an essential change when the accentual situation indicated by it turns out after further historical consideration to be rather a fit subject of Pāṇini, 6, 1, 161, (cf. Rule xxii, below), the implication being that √*य॒ योगे > *य॒र्- > *य॒ा- represents the origin of the Pāṇinian suffix टा as ready for use in a case like this (cf. p. 661^d.)

[2] Cf. the footnote to Rule xviii above as purporting to extend the jurisdiction of this rule to comprehend certain other cases which have so far been otherwise classified and explained.

(xxiv) Declensional forms connected with unaccented bases, whether taken from the unaccented texts or having enclitical usage, are as a matter of course left without any accent-mark, e.g. अ-कृतपूर्व- > -वंम् ; अस्म॒द् > नः, नौ.

(xxv) The occasional duplicate declensional entry is governed by the foregoing rules about the simple declensional entry in that the second member, as a rule, does not carry the accent, e.g. अंशु॒- > -शुः-शुः- (=अंशु॒ः-अंशुः).

(xxvi) Such indeclinables as are accented, whether initially or finally or doubly, no other variation being available, are given with proper accent-marks, e.g. अ॒नु, अभि॒, ए॒त वै॒, उ.

(xxvii) When an indeclinable has the accented as well as the enclitic usage, it is intered in its both varieties separately, e.g. कु॒म्, कम्, य॒था, यथा.

(xxviii) When an indeclinable is met only in its enclitical usage, it is entered without an accent-marks, e.g. इव (cf. intro.. IV. 4, 6, iv fn.), उ, घ.

(xxix) A compositive indeclinable is so entered that its accentual situation, both when it maintains its accent and when it loses it, is clearly shown, e.g. अति√पू > अ॒तिपवते, अतिपु॒वते ; अप√गु(>गू॒)ह > अ॒प-गूळह-, अप-गू॒हमान-.

6. TREATMENT OF REFERENCES

(1) Every pedigreed, conjugational or declensional, and unpedigreed, declensional or indeclinable, entry is accompanied by exhaustive reference to the textual passage or passages of its original occurrence. The following order of referential precedence is observed in respect of the texts which have been dealt with here :—

I. Ṛgveda- (i) ऋ. (ii) खि. (iii) खिसा,
II. Yajurveda- (ii) मा. (ii) का. (iii) तै.
(iv) मै. (v) काठ. (vi) क.

III. Sāmaveda- (i) कौ. (ii) जै.
IV. Atharvaveda- (i) शौ. (ii) पै.

(2) The abbreviated textual names are followed immediately by referential figures, representing their major divisions and one or more sub-divisions of the latter, separated from one another by one or more commas according to the nature of each case and supplied with a dot at the end, e.g. अकन्त: पै १, ४३, २.

(3) But when a referential unit is followed by another unit, whether pertaining to the same text or a different one, they are separated from each other by a semi-colon, e.g. अंहस्- -हः ऋ. १, ४२, १ ; २, २३, ४···, अंशु- > -शून् शौ ५, २०, १० ; पै···.

(4) When in a group consisting of two or more homo-textual referential units, the figures representing the major divisions or medial sub-divisions are common, only the first unit is given with all the figures, the common ones being not repeated in entering the subsequent unit or units as the case may be, e.g. अक्षणया तै ५, २, ७, ५^{२}; १०, ४; ५; ३, ५, ३^{२}; for ५, २, ७, ५^{२}; ५, २, १०, ४; ५, २, १०,५; ५, ३, ५, ३^{२}.

(5) A series of consecutive referential units are represented by separating the last sub-divisional figure of the first unit in the series from the last sub-divisional figure of the last unit in the series, which alone is entered inclusively, by placing a hyphen between them, e.g. अग्नि-> -ग्निम् काठ १६, ८-११; १९, ३^{२}-५^{२}.

(6) The consecutiveness in respect of a few rare cases of equally sub-divided medial figures is also represented similarly by placing a hyphen beween them, e.g. अंहस्->-हसः शौ ४,२३-२९,१-७.

(7) Referential units or groups as pertaining to several conjugational or declensional forms are separated from one another by semi-colon, the terminal full stop being supplied only at the end of an article, e.g. अंशु->-शवः···; -शवे···; -शोः···; ३,१२,४.

(8) When two or more separate conjugational or declensional forms referentially concur, they are juxtaposed, followed by the common referential unit, e.g. अति^{४}(चर), (अति)चर पै ३,३३,६; अत्याशित->-तस्य, -तेन मै ३,६,२.

(9) When the same entry represents the repeated occurrence in relation to a single referential unit, the latter is provided with the appropriate top degree-figure, indicating the number of times a word is thus read, e. g. अंहूरण्- > -णम् काठ १०, ९^{२} ; अग्नि->-०ग्ने काठ १८, ३^{3}; ४^{८}; १६^{१४}.

(10) According to the ancient practice, the number as well as the names of the textual divisions varied more or less from text to text. While the entire appellative appendage of divisions has been dispensed with, their separated numerical representation being quite sufficient, their number as in the case of each separate text is preserved with only a few modification here and there introduced towards increasing the measure of referential simplicity.[1] The following description is intended to supply necessary information in this matter :—

(i) Ṛgveda-Saṁhitā has two systems of division, namely, the Aṣṭaka-Adhyāya-Varga-Mantra one and the Maṇḍala-Anuvāka-Sūkta-Mantra one. The latter one with the elimination of Anuvāka sub-division by counting the Sūktas pertaining to each Maṇḍala continuously, is adopted and represented here by three corresponding figures, being the simpler and the more familiarly known of the two kinds.

(ii) Ṛgveda-Khilas are divided into five Adhyāyas, each of them being further sub-divided into Sūktas and Mantras. The Concordance follows this tri-partite division. The appendages, Saṁhitāraṇya and Pariśiṣṭa are treated for referential purposes as the sixth and the seventh Khila Adhyāyas, respectively, and this along with their internal bi-partite division brings them in line with the preceding five tri-partite Adhyāyas. In the second, the third and the fourth Adhyāyas, there are some separately sub-divided bi-partite Śūktas. When an entry is to be referred to a Mantra in the second component of a particular Sūkta of this nature, the corresponding Sūkta figure is supplied with the top degree-figure २, e.g. √अस् (भुवि)>असि खि ४,७^{२},१^{२}. In the case of the penta-partite seventh Sūkta of the fifth Adhyāya an additional, figure is introduced between the Sūkta figures and the Mantra figures as a substitute for the letters of the alphabet, which have been employed in the printed text, to denote the number of the part, in which the Mantra containing a particular entry is read[1], e.g. अ॒-दिति->-तेः खि ५, ७, १, २.

---

[1] References to the colophonal entries which are allowed on account of their traditional interest but do not belong to the texts proper, are distinctly indicated by the terminal addition of the abbreviation पुष्पि. (=पुष्पिका-) to the corresponding referential apparatus, e. g. इठिमिका-, ओरिमिका-.

(iii) Mādhyandina-Yajurveda is divided into forty Adhyāyas, each of them containing a number of Mantras. Two figures are accordingly used here to represent this bi-partite division.

(iv) Kāṇva-Yajurveda follows the four-fold Daśaka-Adhyāya-Anuvāka-Mantra division. It is rendered tri-partite by the continuous counting of the forty Adhyāyas as in Mādhyandina-Yajurveda and represented as such by three corresponding figures[2].

(v) Taittirīya-Yajurveda follows the four-fold Kāṇḍa-Prapāṭhaka-Anuvāka-Khaṇḍa division, which is accordingly represented here by four corresponding figures[3].

(vi) Maitrāyaṇīya-Yajurveda is divided into four Kāṇḍas, which are severally further sub-divided into Prapāṭhakas and Khaṇḍas. This three-fold division is here represented by three corresponding figures.

---

[1] This method, however, is followed only in the present part of this volume and is being eschewed, in the continuation, in favour of the use of appropriate top degree-figures as in the case of the above-mentioned bi-partite Sūktas.

[2] In Satavalekara's edition further consolidation has been made by the continuous counting of Mantras towards eliminating Anuvākas, the ancient four-fold division being also simultaneously retained.

[3] The Mysore edition counts Khaṇḍas continuously, but the same has not been followed here in view of the textual *lacuna* of that edition.

(vii) Kāṭhaka-Caraka-Yajurveda follows the bi-fold Sthānaka-Khaṇḍa division and the same is represented here by two corresponding figures. The thirteen chapters of the Aśvamedha supplement, though not so designated, have also been counted continuously with the preceding forty main Sthānkas[1], which, in consequence, are denoted by numbers ranging from 1 to 53.

(viii) Kapiṣṭhala-Kaṭha-Yajurveda seems originally to have possessed two schemes of division, namely, the one, in which, as in Maitrāyaṇīya-Yajurveda, the text followed the tri-partite Kāṇḍa-Prapāṭhaka-Khaṇḍa splitting and the other, in which, as in Kāṭhaka-Caraka-Yajurveda, the major divisions, here known as Aṣṭakas, representing a mere mechanical grouping of equi-numerical Adhyāyas, were only nominal in that the Adhyāyas were continuously counted from Aṣṭaka to Aṣṭaka. The text as now available is after the latter scheme, which is represented here by only two figures, corresponding to Adhyāyas and Khaṇḍas, it being unnecessary to denote the nominal Aṣṭaka division. Adhyāya 34, which is not sub-divided into Khaṇḍas, is brought into line with the rest of the text by being treated as consisting of one, unbroken Khaṇḍa, uniformly represented by the number १.

(ix) Kauthuma-Sāmaveda has two main divisions, namely, Pūrvārcika with its two appendages, Āraṇya-Kāṇḍa or

---

[1] The appellation of Pañcama Grantha as used at the head of as well as in the colophon to the Aśvamedha supplement, indicates that one time or, at least, in some particular redaction of it, the preceding main text of forty Sthānakas might have been arranged into four Granthas, the first three of them corresponding to the present three Granthas, namely, Iṭhimikā* (<Bhrithimikā*=Prathamikā), Mādhyamikās and Orimikā* (<Avarimikā*=Avaramikā), except that Yājyās and Anuvākyās as now included in the body of these Granthas, were taken out of them and grouped into a separate fourth Granth. As will be noted, this is incidently corroborated by a specific reference to Yājyās and Anuvākyās as Caturtha Grantha in the colophon to Sthānaka 40. Reference to this Grantha division has, however, been obviated here by counting Sthānakas continuously.

Āraṇya-Saṁhitā and Mahānāmnyārcika, and Uttarārcika, also known as Chanda-Ārcika. Each of the two Ārcikas is sub-divided into Prapāṭhas, Ardhas, Daśatis (in Uttarārcika called Sūktas) and Mantras. The Pūrvārcika head-division into three Kāṇḍas, each consisting of two Prapāṭhakas, is in name only, Prapāṭhakas being counted continuously throughout. There is, however, yet another scheme common to both Ārcikas, in which the text is split up into Adhyāyas, Khaṇḍas and Mantras. While both appendages of Pūrvārcika are excluced from the Prapāṭhaka scheme, the Adhyāya scheme takes congizance of Āraṇya-Kāṇḍa which is counted as the sixth Adhyāya, possessing, like the other Adhyāyas, bi-fold sub-division. The scheme of representing Pūrvārcika and Uttarārcika by the numbers १ and २, respectively, and counting the Mantras as read in each of them continuously as employed in bloomfield's Concordance, is followed here. But while it indicates the first of the two appendages abbreviatively as Ārs. and the second one fully as Mahānāmnyaḥ, here the number ३ stands for the former, which is further divided into Daśatis (or Khaṇḍas) and Mantras and the number ४ for the latter, which is sub-divided into Mantras only. In this way, Āraṇya-Kāṇḍa and Mahānāmnyaḥ are here represented by three and two figures, respectively[1].

(x) Jaiminīya-Sāmaveda is referred to by means of three figures, the last two of which correspond to the ancient textual sub-division into Khaṇḍas and Mantras. Each of the four head-divisions, textually arranged in the order, Pūrvārcika, Āraṇya-*cum*-Mahānāmnī Ūhagāna and Ūhya-gāna, the last two together representing Uttarārcika of Kauthuma-Sāmaveda, is denoted by the first figure, which is one out of the first four numbers (१-४), in the textual order of the four head-divisions. In the first head-division, namely, Pūrvārcika, separate representation of its ancient division into three Parvans, including the further four-fold sub-Parvan-wise splitting of the second Parvan, has been dispensed with by counting its Khaṇḍas continuously, thus bringing it into line with the other head-divisions[1].

---

[1] Cf. RC. १, for the correlation of the references as given here with their actual occurrences in the printed text, which still continues to be presented within the complex framework of both the above-mentioned old divisions.

(xi) Śaunakīya-Atharvaveda is referred to by three figures, standing for Kāṇḍa, Sūkta and Mantra, respectively. This division is followed on account of its simplicity in preference to the other four-fold division into Kāṇḍas, Prapāṭhakas, Anuvākas and Mantras. There is some differerence in the Berlin and the Bombay editions, in the enumeration of Sūktas in Kāṇḍa VII and in respect of treating the eight Paryāya hymns, scattered over seven different Kāṇḍas, as one consolidated hymn or as so many separate hymns in each case as also in that of grouping the mantras of each Paryāya and thus reducing their number[2]. The references here follow, as a rule, the Bombay edition[2].

(xii) Paippalāda-Atharvaveda is referred to by three figures as representing its three-fold Kāṇḍa-Sūkta-Mantra division in preference to its other four-fold division into Kāṇḍas, Anuvākas, Khaṇḍas[3] and Mantras. Such Sūktas (e. g. III, 37) as need further editing towards being differentiated into their constituent Mantras, have been provided with an artificial Mantra sub-division, uniformly denoted by the number १. Also, when some still undifferentiated group-Mantra (e.g. IX, 12, 6-7) has to be referred to, only the figure on the right side of the grouping hyphen is entered here.

---

[1] This device is already used, alongside of the ancient method, in Raghuvīra's Devanāgarī re-issue of Caland's Roman edition.

[2] Cf. RC. २, for its referential correlation with the other edition.

[3] The manuscript reading, का. (=Kāṇḍa) for this sub-division, though copied as such in the printed editions, is obviously a mislection for *ख., probably due to the loss of original aspiration in the Kashmirian dialect, followed by a conscientious, though wrong, effort at emendation (=क.>का.).

7. SIGNS AND SYMBOLS

The following signs and symbols are used towards consolidation or clarification of record :—

(1) √ is prefixed to verbal roots as their distinctive mark, e.g √अंह् (गतौ).

(2) √- is, in a number of cases, juxtaposed to such compositive prepositions as implicate their verbal correlate being syntactically supplied from outside the text, e.g. अति√-.

(3) -(=full hyphen) is used at the end of declinable base as its distinctive mark and under a particular syllable of a word to denote the position of Udātta accent in the same, e.g. अंश-, अग्नि-.

(4) -(=half hyphen) is used before a shortened declensional form, immediately following a base, to indicate its initial *lacuna* अग्नि-> -ग्निः as against -ग्निम्. It is also used as Avagraha between components of a compound, e.g. अग्रे-गु-.

(5) । (=vertical line) is put above a syllable to indicate the position of Svarita as the accent proper of a word, e.g. अ-कुध्र्यञ्च्-.

(6) =indicates 'is the same as', e. g. तया गत्या (=तेन प्रकारेण), p. 130^{a}.

(7) + indicates formative or compositional contamination, e.g. √जन्+डः p. 40^{g}, अ+श्वैथ- p. 588^{e}.

(8) → indicates 'becomes' e.g. अच्छे(र→)रा-.

(9) >=→, e.g. अभि>भी.

(10) ← indicates 'is derived from' or 'referable to'. e.g. अधो (<धस्)अक्ष p. 161.

(11) <=←, e.g. ३अपस्- (>२अप्-)

(12) <> indicates 'derivation from' alternating with 'reversion to', e.g. अनडुह् <> ध्- p. 195^{d}.

(13) ऽ indicates inclusion in or loss of the following अ in the preceding phono-fusive आ, ए or ओ, e.g. वाऽन्यस्य p. 15^{i}, स्वरेऽविशेषः p. 5^{b}. भूरि विमृश्योऽयम् p. 15^{i}.

(14) ऽऽ indicates inclusion of the following आ in the preceding phono-fusive आ, e.g. पञ्चम्यर्थस्याऽऽकाङ्क्षितत्वात् 6^{b}.

(15) , is used as a general separative mark, e.g. between (i) different portions or aspects of basic or formative entries, e.g., √अस् (भुवि), अ॒स्ति; अ॒नस् (> ड्, ळ्) √वह् (प्रापणे); अ॒ध, अ॒धा; अ॒न्त,न्ता-; अनु,>नू॒-याज॒-; and (ii) inter-unit referential divisions, e.g. अ॒नुयजति तै ६, ३, ११, ६; and (iii) in foot-notes, e.g. … कुत्वाभावः, p. 250^{a}.

(16) ; is used as a separative mark between referential units, e.g. अ॒श-> -शः २, १, ४; २७, १.

(17) . is used as a terminative mark at the end of separate paragraphs, e.g. अनु√दिश्,… ; १०, ५., अ॒ंश- …, १७. It is also similarly employed in abbreviations, but is generally dropped when the same enter into composition with other abbreviations[1], e.g. नापू. against नापूटि., or are followed by referential figures which may or may not be put inside brackets, e.g. अ॒ंश->-शः ऋ २, १, ४; शौ (११, २, ११), p, 10^{m}.

(18) ' ' are used generally to enclose quoted portions with इति appended at the end, e.g. 'अक्षान् देवनसाधनभूतान् कामयते', p. 13^{a}

(19) ° as a top-mark if used in the completive sense, following letter or letters standing for the complete basic entry, e.g. °शु-(=अंशु-) and preceding letter or letters being indicated as combinative with the basic entry. e.g. अंशु॒- > … °शु- अन्° (=अनंशु॒-). When juxtaposed, accented or not as the case may be, between the abbreviating hyphen and a following declensional form, it indicates the vocative character of the latter, e.g. अंशु॒- > -०शो, अग्नि॒- > -०॒ग्ने.

(20) * indicates hypothetical nature of :

(i) a basic entry or a particular meaning of it, when it is placed at its left top-corner, e.g. *अप्-, p. 307^{e}.

(ii) accent, supplied or emended, when it is placed above the particular accent-carrying syllable, e.g. अप्सर-द्रुं*-, अ॒*-संयाज्य-.

---

[1] Cf. Abb. for the provision being made towards disuse of dispensable compound abbreviations in the continuation.

(iii) declinability of a base, when it is placed on the terminal hyphen, e.g. अवस्*-

(iv) compositional division, when it is placed on the medial hyphen, e.g. अन्तु॒रि-*क्ष-.

(21) ? precedes basic, conjugational and declensional entries abbreviated names of texts and follows referential units to indicate obscurity, uncertainty or undependability of the form in which a particular entry is made in general or in reference to certain passage or passages in the matter of the following as related to it :—

(i) Textual postulation, (e.g. अक्षी॒- > -क्ष्यौ पै ६, ६, १ ?).
(ii) Phonology, (e.g. ?अंहारि-).
(iii) Intelligibility, (e.g. ?अकन्तः).
(iv) Compositional division, (e.g. ?अप्-सर॒ः).
(v) Etymology, (e.g. ?३अर्यँ-).

In foot-notes, it follows a topical abbreviation, (e. g. व्यु.?, मुपा.?) to signify the doubtful character of the subject.

(22) ϕ is prefixed to a prepositionally composite derivative entry to signify the separability of its prepositional component, e. g. ϕअप-शो॒शुचत्-. It follows a referential unit when a particular entry partakes of this nature only in that passage, e.g. अप -घ्न॒त्-> -घ्नन् ऋ८. १३, २६ϕ.

(23) ‡ precedes a basic, conjugational or declensional entry or a textual abbreviation to signify variant character of the entry in reference to a corresponding reading in Ṛgveda or elsewhere as invariably indicated in a foot-note, e.g. अ॒-जर->‡-रस्य. It follows a referential unit if the signification of this character of a particular entry is to be delimited to that particular passage, e.g. अग्नि-मत्-> -मान् काठ २३, ११‡.

(24) † precedes a basic, conjugational or declensional entry to signify its occurrence in a Ṛgvedic verse, clause or phrase, which in being repeated in other texts has lent this entry also to them as its integral constituent[1], e.g. †अ॒ज्म- ; अ॒ज्मन्->†-ज्म. It is applied to the referential

---

[1] Corresponding Ṛgvedic cross-references are also being added in foot-notes, or otherwise indicated, but only with effect from the next part of this volume.

apparatus initially or terminally, according to the extent to be covered, when it is intended referentially to delimit this signification of a particular entry, e.g. अच्युत-च्यु॒त्->-च्युत् शौ २०, ३४, ९†. When it is to be shown that an entry occurs in this repetitional manner only partially in a text in wich it is read a number of times a degree figure is put above it to specify the number of the repetitional occurrences, e.g. अस्म॒द्->*नः मै ४,१२,१२^{६}†^{3}.

(25) ¶ precedes a basic, conjugational or declensional entry to signify its occurrence in the Brāhmaṇa portion of a Black Yajurvedic text. It is referentially applied initially or terminally according to the extent to be covered, when it is intended referentially to delimit this signification of a particular entry, e.g. ¶अपि√सृज्, अव√पद्>¶अ॒वपद्यन्ते, २अ॒रण्य->-ण्यम् मै ¶१, ९, ७. When it is to be shown that this characteristic of an entry is found only partially in a text in which it is read a number of times, a degree figure is put above it to specify the number of the occurrences, charactised as such, e.g. अ॒धि मै ४, ४, ५^{२}; ¶.

(26) $ is a prohibitive mark to exclude jurisdiction of the signification of † and ¶ from a conjugational or declensional entry or certain passage or passages in which it occurs[1], e. g. †अ॒-तन्द्र->$-न्द्रम्[1], ¶अनायत॒न्->-नः $शौ···, अपराह्ण॒->-¶ह्णे पै··· १०,६,७$.

(27) Three bracket-sets are used as under :—

(i) ( ) Round brackets enclose inter-entry formative or phonetic indication, e.g. अ॒-का(ण>)णा-, अपि √ष्ठा(<स्था), अभ्या(भि-आ)√वह्. In prepositionally composite conjugational forms, such of them as are textually implied are also put in these brackets, e.g. अति√चर्>अति^{४}(चर).

(ii) [ ] square brackets enclose colophons to basic entries, listing first components of compounds in which they are used as subsequent components, e.g. अंशु॒- ··· [°शु- अन्°, उप°···.], √अव्>[अनु०].

---

1. The post-hyphen position of †, ¶ and $ in abbreviated conjugational or declensional entries, wherever found in the Concordance, should be taken for their pre-hyphen position, being a more accurate representation of the situation, e. g. -$न्द्रम्>$न्द्रम् .

(iii) ⌊ ⌋ el brackets enclose such referential units as refer to intertextual repetition, the first unit as indicating a Ṛgvedic verse or a portion of it with the particular basic, conjugational or declensional entry as its integral constituent being repeated in the texts as indicated by the subsequent units, e.g. १अ॒श्व्य->-श्व्यैः ऋ ⌊६,६०,१४;८,७३,१४].

(iv) ⌊( )⌋ round brackets within el brackets enclose such referential units as refer to inter-textual repetition, indicating that a Ṛgvedic verse or a portion of it as referred to by the referential entry inside the outer el brackets is repeated in the text or texts, referred to by the referential entry inside the round brackets with this difference that the particular basic, conjugational or declensional entry is not repeated, being replaced by some synonym or variant, e.g. अंशु॒->-शुः ऋ ९,⌊६२,४ (८२,१)]; अ-सपत्न॒, त्नु॒ा- > त्नः ऋ १०, १७४, ⌊(१५९, ४) ४]; -त्ना ऋ १०, १५९,⌊४, (१७४,४)].

(v) In foot-notes, brackets have only a punctuative use, bringing into full relief authorities cited and comparisons and counter-comparisons made in the course of topical discussions. Round brackets are used when only a single set is needed. But when in the course of an involved discussion, brackets within brackets are called into service, their order of precedence and repetition may be represented as [(⌊ ⌋)].

8. TYPOGRAPHICAL SETTING

(1) The text section of the Concordance is presented in three columns to a page.

(2) The first and the last entries of words on a page are indicated on the top, to the left and to the right, respectively. But when a page ends or begins with an alphabetically discrepant secondary entry, the preceding primary entry followed by the sign >, is indicated at the top, to the right or to the left, as the case may be, e.g. अनु√धा>दध्,

(3) In a divisional column, basic entries are made in distinct significant columns of their own, extending up to five grades according to the nature of the progressive stage of development, which may have to be indicated in the case of the derivatives entered therein in reference to their primaries. Each succeeding column is removed from the preceding one by a definite measure towards the right, e.g. √अत्, √*अप्, √अश् (व्याप्तौ).

(4) Separate paragraphs are assigned to the Sārvadhātuka and the Ārdhadhātuka sections of verbal conjugation as well as to the different Sārvadhātuka conjugational types, (e.g. अनु√गम्,च्छ् ; अति√तॄ). Similarly, several declensional sub-groups entered together under a common basic entry, are given in separate paragraphs, e.g. अ॒स्म॒द्-,अ॒हन्-.

(5) In this way, the whole material is presented in the form of basic pedigrees, making it very easy for the eye to notice at once where one such series ends and the next begins as also the extent to which a particular base, verbal, declinable or indeclinable, has in actual vedic usage permitted itself to be affected by the phenomena of internal transformation and external accumulation. Thus, while prepositionally composite radical bases like अती(ति√इ) and अप√नुद् have hardly ever gone beyond the second column, simple radical bases like √अत् and √*अर् have freely travelled up to and, sometimes, even beyond the fourth column.

(6) The commentary section of the Concordance is presented in the form of alphabetically[1] headed, separate foot-notes, arranged as a rule, in two columns.

(7) Three different types have been used according to the following scheme, aiming at bringing out in full relief the several distinct features of each entry :—

I. The bolder black type is used in the following :—

(i) Primary verbal roots, simple as well as composite.

(ii) Un-pedigreed declinable and indeclinable bases as well as cross-referential entries of peculiar conjugational and declensional forms and the first members of alphabetically arranged cross-referential series of derivatives, (cf. II, v below).

---

[1] English instead of Sanskrit letters are used for this purpose only with a view to adding to the visual effect towards referential readiness.

(iii) The head figure of every referential unit.

II. The smaller black type is used in the following :—

(i) Conjugational forms.

(ii) Pedigreed declinable and indeclinable bases at all stages.

(iii) Compounds of declinable and indeclinable bases.

(iv) Declinable forms.

(v) Members, beginning with the second, of an alphabetically arranged, cross-referential series of derivatives, e.g. अ॒त्तुम् etc. against श्र॒त्तवे.

(vi) Foot-notes, to indicate, (a) quoted words, (b) verbal roots and their conjugational forms, (c) derivative bases and their declensional forms, (d) indeclinable bases, (e) Pāṇinian suffixes, (f) the word, शोध: and, (g) the abb. उसं.

III. The white type is used in the following :—

(i) The main body of the referential section.

(ii) The main body of the foot-note commentary.

(iii) The bracketed derivative or phonological analysis as given within the body of a basic entry, e.g. अ॒-तृ॒ष्य(त्→)न्त्ती,अ॒त्यं(ति-श्रं) हस्-,अत्य(ति✓श्र)हें्.

(iv) The cross-referential indication of a principal entry, e.g. ✓श्रद् द्र. after श्र॒त्तवे.

(v) Compositional cross-references, bracketed or unbracketed as the case may be, terminally supplied to articles, related to compositive basic entries, e.g. अ॒न्न-[··श्रति°··.]

प्रस्तावना

१. ग्रन्थस्य संक्षिप्ते इतिभूतभविष्यती

साक्षात्सरस्वतीप्रधर्मैव सन् सत्संप्रदायतः सरस्वतीपदसुभूषितस्वनामान्तः **स्वामी दयानन्द** उत्तरापथे किलाऽष्टादशैव वर्षाणि यावज् जनतोपकारसारं च विश्वोद्धारप्राग्भारं च परमोदारधर्मप्रचारं कृत्वा षष्ट्यूनद्विसहस्रतमेऽब्दे[१] (१९४०) परमं पदं प्राप्तवान् । तदीयायाः सत्योत्साहनिर्भरायाः प्रेरणायाः खल्वेतत् फलेग्रहित्वमिव समपद्यत, यल्लोके समुज्ज्वलायां भारतीयायां प्राच्यां संस्कृत्यां सामान्येन सामाजिकाऽसमन्वयजव्याधिभारपरभौषधंभावुकेषु वेदेषु वैशेष्येण च महादरबुद्धिः प्रादुरासीत् ।

एवंविधे किल श्राद्धसौरभाऽऽवासिते सामाजिके वातावरणे महात्मनस्तस्य निर्वाणसंप्राप्तेर्दशम इव वर्षे संजाते तदीयपादपूतां पद्धतिमेवाऽनुसरन्तौ परमाऽर्थनित्यौ स्वामिनावानन्दपदोत्तर-**विश्वेश्वरनित्याऽभिधेयौ** वेदप्रचारार्थं सायुज्येन बद्धपरिकरावभवताम् । तौ तावत् वेदाऽध्ययनसौकर्यैकनिबद्धमनसौ दृढमेवमन्वभवतां यथा यथावदुपयोगवदर्थसामग्रीकेण केनचिद् वैदिकेन कोषप्रवेकेण जनतासुलभेन सतैव तस्योद्दिष्टस्य विषये साफल्यं स्यादिति । न च कोऽप्येवंविधो वैदिकाऽनुसंधानसौविध्यकरः कोषो विरचितपूर्व इति संप्रधार्य्य च तौ चत्वारिंशदूनद्विसहस्रतमेऽब्दे (१९६०) आत्मीयमभिनववैदिककोषविरचनपरं निश्चयमुदघोषयताम् । तस्योद्घोषणस्य पञ्चमे वर्षे (१९६५) च तौ विरचयिष्यमाणकोषाधारंभावुकाश्चतस्र ऋग्वेदादिवेदचतुष्टयीय-पदानुक्रमणिकाः प्रकाशमनयताम् । प्रवर्त्यमाने चैवं वैदिककोषीये कार्यकलापे सप्तत्युत्तरोनविंशतिशततमेऽब्दे (१९७०) यवीयानेव सन्नपि **स्वामी नित्यानन्दो** नित्यैकानन्दं पदं प्रापद्यत । अचिरायुषैव सताऽपि चिरसयुजा तेनैवमपरिहार्यतया वियुक्तोऽपि सन् **स्वामी विश्वेश्वरानन्दस्तु** तत ऊर्ध्वमेकक एव दश वर्षाणि यावत् तं कार्यभारमुदवहत् । तत्पश्चादेव 'वयमतीव वृद्धाः संजाताः, सांप्रतमन्येन केनाऽपि कनीयसा कार्यभारोऽयं स्वोपरि ग्रहीतुं सांप्रतम्' इत्यनया तदीयया सत्-प्रेरणयाऽयं जनः सद्धात्रिकाऽऽजीविकः सन्नशीत्युत्तरोनविंशतिशततमेऽब्दे (१९८०) सेवाकार्यमिदमूर्यकरोत् ।

तस्मिन् समये तावत् पदानुक्रमणिकाचतुष्टयीत ओकारादिपदावधिकोऽनाख्यातिको भागः प्रातिपदिकीकृतः सन् संगृहीतपूर्वोऽभवत् । तत्र चाऽकारादीयेंऽशे यत्र तत्रैतरेय-शतपथ-तैत्तिरीय-ब्राह्मणवचनैः प्रमाणितानां सतां सायणोवटमहीधरदयानन्दीयानां शब्दार्थानां संग्रहोऽप्यविद्यत । तत उपरितने कियतिचिदंशे च मध्ये मध्ये पाणिनीयानि सूत्रादीन्यपि ग्रिफिथह्विट्नीयानि मतान्यपि प्रमाणत्वेनोद्धृतान्यासन् । एवं खलु स्थिते तदेदमन्वभूयत यद् व्याप्तितश्च पूर्तितश्च करिष्यमाणः कोषोऽयं सर्वशाखीययाऽऽख्याताऽनाख्यातोभयविधया वैदिकपदसामग्रया च यथोपलब्धिकब्राह्मणाऽऽरण्यकोपनिषदङ्गोपाङ्गगतया च तत्तद्भाषीयप्रागर्वाक्कृततत्तद्वेदभाष्यीयया च श्रौतार्थाऽवबोधप्रयोजिकया सामग्रया चाऽवश्यं सनाथयितव्य इति । एतदनुसारमेव च पञ्चषाणि वर्षाणि यावत् कार्यकलापे प्रवर्तिते सति षडशीत्युत्तरोनविंशतिशततमेऽब्दे (१९८६) **वैदिकशब्दार्थपारिजाताऽभिधेयस्य कोषस्य** प्रथम आदर्शरूपः **प्रखण्डः** प्रकाशमनीयत ।

यद्यपीदं प्रकाशनं दिष्ट्या सर्वत एव वर्धापनस्य च प्रशंसनस्य च पात्रतामभाज्यत, तथापीदं तावदेतद्निर्माणसकालमेव निरवरोपणतया खलु निश्चयपदवीमारोप्यत, यथैवंप्रकारकस्य **कोषस्य** समुचितं संपादनमनन्यथासिद्ध-साङ्गोपाङ्गसंपूर्णवैदिकवाङ्मयीयसकलपदानुक्रमाऽऽत्मक-कोषान्तर-सव्यपेक्षमेव स्यादिति । एतस्याः प्रतीतेरनुपदम्

---

[१] इह सर्वत्र वैक्रमा एवाऽब्दा अभिप्रेता भवन्ति ।

उक्तपूर्वप्रकारकस्याऽनिवार्यत्वेनाऽपेक्ष्यमाणस्य च सतः साधनग्रन्थस्य महत्या आवश्यकतायाः पूर्त्यर्थं योद्योगततिर्व्यतानि, अयं प्रकृतः कोषस्तावत् तदीयसाक्षात्फलस्वरूपो भवति । एतत्कोषीयप्रारम्भिकप्रवृत्तेस्तृतीयवर्षान्ततः (१९८९) खल्वयं विनिश्चयोऽकारि यथा वैदिकशब्दार्थकोषस्य यथेष्टायाः संपूर्तेर्नितरामेतदीयसंपूर्त्यधीनत्वादादौ तावत् क्रियसर्वया शक्त्याऽयमेव कोषः संपादनीयः पश्चादेव चासावपर एतत्साध्यभूत इति । एवं तावदासाधारण्येन क्रियमाणस्य ग्रन्थस्याऽस्य दशम्य इमा वर्षा भवन्ति । अनया हायनदशत्या च यथापेक्षसामग्रीसंकलनस्य संपूर्तिश्चरममाणस्य ग्रन्थस्याऽस्य दशम्य इमा वर्षा भवन्ति ।

संपादनप्रकाशनकार्याङ्गप्रयोजिका सती समासादिता भवति । अस्य च ग्रन्थस्य पञ्च विभागा भवन्ति (तु. भू. २, ग, २), ये चाऽपि साकल्येन प्रकृतखण्डसकायेषु सत्सु द्वादशसु खण्डेषु प्रविभक्ता भवन्ति । तत्र तावद् द्वितीयविभागीयं खण्डद्वयं प्रकाशितचरं भवति (१९९२–९३) । खण्डमात्रकः संस्तृतीयो विभागश्च मुद्रणस्थो भवति । भूयश्चेदमपि संभाव्येत यदसति कस्मिन्नपि प्रत्यूहविशेष एतः पञ्चमीभ्यो वर्षाभ्यः (२००४) द्वादशाप्येतद्ग्रन्थीयाः खण्डाः प्रकाशिताः स्युरिति ।

अस्मिन्नेवाऽन्तरे च वैदिकशब्दार्थकोषीयं कार्यमपि पुनः प्रवर्तितं सत् तावता समयेन प्रकाशनाङ्गोपान्त्यभावेन सुसंपादितं स्यात् । एतावतः प्रस्तुतसाधनग्रन्थसाधनैकप्रयोजितात् सतो व्यवधानादनन्तरं भूय इव प्रकरिष्यमाणे च तस्मिन् कोषे नितान्तं संकलनविषया च लक्षणविषया च सर्वाङ्गीणा संपूर्तिः स्यादिति कैमुतिकमिव संभाव्येत ।

एवमन्येऽपि बहवोऽवान्तरग्रन्थाः प्रकृतग्रन्थाऽऽधारेण विरच्येरन् । तेषां मध्ये तावदेकः प्रकृतविभागीयप्रतिष्ठः ऋ. मा. कौ. शौ. (तु. संक्षे., क.) इत्येतद्वेदचतुष्टयोपाश्रयेण प्रवर्तितत्वाच् चतुर्वेदकोष इत्याख्यः सन् मुद्रणस्थोऽपि भवति ।

२. ग्रन्थस्येदन्ता चेयत्ता च

यावताऽस्य ग्रन्थस्याऽतीव महती व्याप्तिर्भवति काठिन्यं च वैचित्र्यं चाऽस्य स्वरूपस्य, तावता नात्र किमपि चित्रमिव स्याद् यदस्य संपाद्यमानस्य द्वादशाब्दी व्यतीतचरी यच्चास्य समाप्त्याशाऽब्दपञ्चकान्तरापेक्षिणीति । अस्मिंस्तावत् कोषे हि सपादचतुःशतसंख्याकानाम् ऋग्वेदादीनां यथोपलब्धिकवैदिकवाङ्मयीयानाम् आधारग्रन्थानां यावन्मात्रशब्दरूपराशयो यथावद् व्यवस्थापितया सत्या यौगिक्या प्रक्रियया निर्देश्याश्च समग्रैः स्थलाङ्कैः सनाथ्याश्च भवन्ति । तदुपरितन आलोचनात्मके टिप्पणग्रन्थे च यथापेक्षं प्रत्येकं शब्दरूपं वर्णतश्च व्युत्पत्तितश्च व्याकरणतश्च स्वरतश्च छन्दस्तश्च वाक्याऽन्वयतश्च विचार्य्यं भवति । यत्रयत्र च पाठा अनिश्चितस्वरूपा वा दुरूहा वा शोधसापेक्षा वा भवन्ति, तत्रतत्र ते तथा प्रदर्श्या भवन्ति । यत्रयत्र च पाठानां स्थलवैशेष्येण पुनःश्रुतयो भवन्ति, तत्रतत्र तास्तथा सूच्या भवन्ति । यत्रयत्र च सश्रुतित्वे सत्यपि पाठानां विसंवादा भवन्ति, तत्र तत्र तेऽपि तथा संकेत्या भवन्ति । तदेवंव्यतिकरितस्याऽस्य महतः कार्यस्य संपादनार्थं प्रथमं तावद् येषां चतुःपञ्चानां ग्रन्थानां प्राक्तनाः पदपाठा उपलभ्यन्ते, तान् विरहय्य सर्वेषामपरेषाम् आधारग्रन्थानां नूतनाश्च संपूर्णाश्च पदपाठा व्यरचिषत । त एव च यौगिकेन च यथावर्णमात्रिकेण चाऽनुक्रमेणोपनिबध्य यथाविधानकविशेषं (तु. भू. २, ग, २) व्यवस्थाप्य चेह समावेशिषत । सैवैषाऽतिविशालकायाऽभूतपूर्वैयन्मात्रकसंग्रहा च सामग्री पञ्चचत्वारिंशल्लक्षसंख्याकासु निर्देशपृष्ठिकासु प्रतिलिपिं प्राप्तवती सती संप्रति चरमसंपादनप्रकाशनाङ्गाऽन्तगतिर्भवति ।

टिप्पणाऽऽत्मक आलोचनग्रन्थेऽपि च येऽनेके विषया उपनिबद्धा भवन्ति, तेषां मध्यात् तावत् पाठानां याथावस्थ्यविनिश्चयश्च निर्देशानां यथापाणिनीयविधानकीकारश्चोभावेवाऽनतिशयितमात्राऽवधानविशेषसव्यपेक्षौ च तत्परकप्रागर्वाग्-दर्शनवैविध्ययथार्थव्यवस्थापनप्रयोजकौ च सन्तौ भूयिष्ठाऽचिन्त्यपरिश्रमैकसाध्यौ भवतः ।

एवं स्थितेऽत्र विषये यः प्रयत्नः कृतो भवति, तस्य साराऽसारतः परीक्षणे सदसती विवेक्तुं क्षमा विद्वांस एव प्रमाणं स्युः । तस्येयत्तामात्रं स्पर्शुक इव कश्चित् परिचयस्तु तावदिहाऽपि कार्येत । तथाहि । सालोचनाऽध्ययनसाचिव्यविशेषकरं विशिष्टस्वरूपं (तु. भू. ४, ७) निर्देशीयं सांकेतिकं विधानकं विरहय्य प्रस्तुतखण्डीयानां ५९२ पृष्ठानामुपरि साकल्येन ६४०८ टिप्पणानि भवन्तीति कृत्वा मध्यतस्तावत् प्रतिपृष्ठमिमानि ११ भवन्ति । एष्वपि यथाक्रमं २२५, २७१, ५११ पाणिनीयप्रक्रियानुबन्धिवार्तिकीकरणं च तत्तच्छ्रुतिपाठीयशोधनं च तत्तच्छ्रुतिपाठभेदीयप्रदर्शनं च प्रयोजयन्ति । अपि चाऽपराणि ७०० इव टिप्पणानि स्वरसंस्कारौ चाऽर्थविचारं चाऽधिकृत्याऽद्य यावत् परिचितपूर्वायाः सत्या **धातुप्रत्यययोगीयायाः** प्रक्रियाया नितान्तं विविक्ताया इव सत्या अपरस्या अभिनवायाः स्वोपज्ञायाः **स्वतःसिद्धनाममात्रयोगीयायाः** प्रक्रियायाः द्वारमिवोद्घाटयन्ति (तु. भू. ४, १, अ, ५)। एतद्ग्रन्थीययोर्व्याप्तिस्वरूपयोरेनावतस्तावत् संक्षिप्तादेव सतोऽस्मात् संकेतमात्रादपीदं भूयः स्पष्टं प्रतीयेत, यथाऽब्दानां दशतिद्वयेनाऽपि चेदीदृशो ग्रन्थः संपादितः स्यात्तर्ह्यसावल्पीयसैवाऽनेहसा सिद्धः स्यादिति ।

३. विद्वत्-संग्रहः

उक्तपूर्वस्याऽस्य महतः कार्यस्य संपादनमनेकाऽभियुक्तजनीयव्यापारव्यवस्थयैव सुसाधं स्यादिति कृत्वैकाशीत्युत्तरोनविंशतिशततमस्याऽब्दस्य (१९८१) प्रारम्भे **श्रीविश्वेश्वरानन्दवैदिकशोधसंस्थानस्य** किलाऽऽरम्भोऽभवत् । आदौ तावद् द्वित्राः सार्वकालिकास्तावन्त एव चाऽऽर्धकालिका विद्वांस इह कार्यं कुर्वन्ति स्म । प्रथमेन वर्षषट्केन तदीया संख्या द्विगुणिताऽभवत् । तत्पश्चाच्चोत्तरामुत्तरां समां कार्यमात्रावृद्ध्यनुरोधतः सहायकभूतानां विदुषां संख्याऽपि विवर्धमानैवाऽभूत् । आ च नान्तरीयाऽतीतपूर्वाद् वर्षपञ्चकात् संप्रति ते त्रिंशत्पञ्चत्रिंशा एव सन्तस्तत्तत्कार्याङ्गीयनियोगाऽभ्यासविशेषवन्तो भवन्ति । कार्यव्यवस्थायाः सुसिद्ध्यर्थं च तत्तदङ्गीयनियोगा उपदशासु कक्षासु विभक्ता भवन्ति । एकैका निर्देशपृष्ठिका च यथाक्रममतिसर्वकक्षा सती कालेनेमं जनं तत्प्रातिस्विकनियोगयोः सतोश् चरमनिरीक्षणस्य च टिप्पणीयसंपादनस्य च कृत उपधावति । एवं किलाऽनेन दैनंदिनेन विधानेन व्यवस्थीयमानं सत् कार्यमेतद् नियमेन चाऽप्रतिहतवेगेन च प्रवर्तते । एवं प्रवर्तमानस्याऽप्यस्य कार्यस्य नैष्प्रत्यूहिकप्रगतिसंभावनार्थं तत्तदङ्गकार्याध्यक्षभूतकर्मिष्ठप्रवेकोपकल्पिता **व्यवस्थापनसमितिश्च** प्रातिसप्ताहिकस्य कार्यस्येतिभूतेन चेतिभविष्येण च परिचिता भवन्ती नैत्यिकीं जागरूकतामिव भजते । ये चाप्यन्ये विद्वांसः संस्थानबाह्याः सन्तोऽस्मिन् कार्ये प्रीतिविशेषं प्रदर्शयन्ति च साहाय्यविशेषमातन्वन्ति च, तेऽपि **विद्वत्परामर्शसमित्यङ्गता** भाज्यमानाः सन्तो बहुविधमिव किलास्य कार्यस्योपकुर्वन्ति ।

४. मुद्रण-प्रबन्धः

आदौ तावदनुसंधानविशेषीयाणां विशालकायानां ग्रन्थानां सुप्रतिष्ठित एव कस्मिंश्चिद् मुद्रागृहे समुचितं मुद्रणं संभवेदित्येवं खलु विचार्य्य **वैदिकशब्दार्थपारिजातीयः** प्रखण्डो मुंबापुर्य्यां निर्णयसागराख्ये मुद्रागृहे मुद्रापितोऽभवत् । तदुद्भवस्त्वयमनुभवोऽभवद् यथैवंविधानामतिक्लिष्टविधानकानां च बहुजनसाहाय्यकसव्यपेक्षाणां ग्रन्थानां समुचितं मुद्रणं तदीयनिर्माणक्षेत्रादतिदूरे क्वापि नैव संभवेदिति । तत्पश्चात् प्रकृतग्रन्थीयद्वितीयविभागीययोर्द्वयोः खण्डयोर्मुद्रणस्येहैव त्रयाणां मुद्रागृहाणां सायुज्येन यथाकथंचित् प्रबन्धे संपन्नेऽपि सतीदमेव निरचीयत यथाऽस्य संस्थानस्य ग्रन्थानां स्वक एव मुद्रागृहे साधु मुद्रणं स्यादिति । एतदनुसारं च संस्थानीयस्य मुद्रागृहस्य प्रतिष्ठापितस्य सत इदं वर्षत्रयं संपद्यते । यतश्च प्रस्तुतस्य खण्डस्य मुद्रणेऽनेन पर्याप्तं साफल्यं प्रत्यलम्भि, तत एनेनास्मिन् विषय उत्तरोत्तरमपि भूयसी नैपुणी समासाद्येतेति सूचितं भवति । अन्यच्च । अस्य ग्रन्थस्य मुद्रणं संभावितभिन्नार्थस्थितिककेतृजनसौकर्यमुद्दिश्याऽर्घतो भिद्यमानेषु त्रिप्रकारकेषु कागधेषु कृतं भवति । एषां यस्तावच् श्रेष्ठः प्रकारो भवति, तस्य सुचिरस्थिरत्वं लक्ष्यीकृत्य निर्देशविशेषाऽधीनतया निर्मापणं भवति ।

५. आर्थिकी समस्या

यदा **स्वामिविश्वेश्वरानन्देना**ष्टादशभ्योऽब्देभ्यः पूर्वमनेन जनेनाऽयं कार्य-भारो ग्राहितस्तदा तेन यथापेक्षमर्थप्रबन्धमहमेव करिष्य इति स्वीकृतमभवत् । एतच्च वर्षद्वयं यावत् सर्वथा सत्यापयन्नसौ द्व्यशीत्युत्तरोनविंशतिशततमस्याऽब्दस्य (१९८२) अन्ते देवेच्छया दिवंगतोऽभवत् । तदनन्तरं या तेन स्वरारोहणान्मासद्वयात् पूर्वं स्वीयाया अधिलक्षमितार्घायाः संपत्तेः संभारणार्थं **विश्वेश्वरानन्दसम्पत्प्रबन्धिनी सभा** सनियोगविशेषं संस्थापिताऽभवत्, सा दश वर्षाणि यावदस्य संस्थानस्याऽर्थतो भरणमकरोत् । यथा तु तया सभया सुकरस्याऽर्थवितरणस्य मात्राऽतीवाऽपर्याप्ताऽभवत्, तथा तदीयसदस्यानुमत्या मध्येत्रिणवत्युत्तरोनविंशतिशततमाऽब्दं (१९९३) राजकीयजनतीयोभयविधसाहाय्यसंप्रापणेनाऽस्य संस्थानस्य संरक्षणार्थं समर्थंभावुका **विश्वेश्वरानन्दवैदिकशोधसंस्थानसभे**त्याख्या सर्वसंप्रदायस्थसहायकसज्जनैः संभाव्यमाना च सर्वसंप्रदायसाधारणा च सत्यपि संस्थान्तरमात्राऽनधीनतया नितान्तं स्वतन्त्रा च **सत्यसनातनसरस्वतीसंपूजनैकस्वधर्मा** चाऽपरा संस्था तद्विषयकराजकीयनियमानुसारितया संस्थापिता सत्येतत्संस्थानीयं समग्रं प्रबन्धमात्मसादकरोत् । एतेन प्राबन्धिकेन परिवर्तनेन च संस्थानस्याऽस्य कार्यक्षमतायां खलु त्रैगुण्यविशिष्टमिवाऽन्तरं सुलक्षं भवति । तथाहि । यत्राऽऽदितः प्रथमैस्त्रयोदशैर्वर्षैरधिपञ्चाशसहस्ररूप्यकव्ययेनाऽष्टलक्षमिताः निर्देशपृष्ठिका अक्रियन्त, तत्राऽधुनेवाऽवसितिमुपेयुषा वर्षपञ्चकेनैवाऽध्यर्धलक्षरूप्यकव्ययेन च चतुर्विंशतिलक्षमिताः निर्देशपृष्ठिका अकारिषत ।

परमेवं संपाद्यमानैषा खलु कार्यक्षमताऽर्थस्य भूयसीं च स्थिराऽऽगमां च मात्रामपेक्षेत । न च तदर्थमद्यापि नैश्चिन्त्यकरः कश्चित् प्रबन्धो भवति । तदभावे तु गत्यन्तरादर्शनाद् यथापूर्वमनेनैव जनेन चरमसंपादकीयनियोगवतापि सताऽवश्यमहरह इतस्ततोऽर्थसंग्रहायाऽविरतायासेन भाव्यमित्येषा दुःस्थितिरन्यथा सुस्थितामपि संस्थानीयां कार्यक्षमतां चैतद्ग्रन्थप्रकाशनीयां प्रगतिं च नितरां विहन्यादित्याशङ्कितमेव चेतः सदा भवति ।

६. आभार-प्रकाशनम्

एवं तावदस्य कार्यस्य तया तया शास्त्रीयया च सांस्थिक्या चाऽऽर्थिक्या च दृष्ट्या स्वरूपपरिचापने समासतः कृते सत्येतत्-पथप्रवृत्तपूर्वाऽभ्यर्हिताऽभिवादनस्य च यावत्प्राप्ततत्तत्साहाय्यकयथासिद्धात्मोपकार्यतानिवेदनस्य च संप्रति खल्वयं प्रीतिकरः शुभोऽवसरः समुपतिष्ठते । प्रथमं तदहं तांस्तान् प्राथमिकान् वेदमन्त्रद्रष्टॄन् ऋषींश्च तदनु तांस्तान् पदकारांश्च निघण्टुकारांश्च तत्तद्वेदाङ्गोपज्ञानप्रकाशनसुगमितनिगमार्थसुकीर्तीन् **यास्क-पाणिनि-पिङ्गल-प्रभृतीनाचार्यवरांश्च** भूयो भूयो नमामि । अथाभिवादयेऽहं तांस्तानपि सर्वान् प्राग्मध्यागर्वाक्कालिकान् ब्राह्मशेमुषीज्योतिःशिखोत्सेचनैकव्रतान् वैदिकभाष्यकारांश्च तांस्तानपि च सर्वानर्वाचः स्वीयाऽजस्रमहापरिश्रमसंप्रवर्त्तितस्वोपज्ञसंप्रदायविशेषान् सतः वैदिकान् शोधकांश्चाऽनुवादकांश्चाऽऽलोचकांश्च भाषामीमांसकांश्च छन्दोविवेचकांश्च कोषकारकांश्च । नामोद्देशविशेषतश्चेह द्वे ब्लूमफील्डस्य वैदिकपुनःपाठविवरणी च तत्सहकारितस्यैज्जर्टनस्य वैदिकपाठभेदविवरणी च कृती साकल्येनैवैतद्ग्रन्थान्तःपातिते सत्या उपकारकभावेन संकीर्त्ये भवतः । यच्चाद्यतनीयैरभियुक्तैः सामान्येन च **विद्वत्परामर्शसमितीयसदस्यै**र्विशेषेण चाऽस्मिन् कार्ये प्रीतिमद्भिर्भूयते, तदहं बहु मन्यमानस्तदर्थं हृदा सर्वेषामपि तेषां सभाजनं करोमि । नित्यशब्दब्रह्मनिष्ठाऽऽदर्शोद्दिष्टमुनिजनोचितप्रभूततपस्काऽऽत्मभावस्य च समये समये प्रत्युद्भावुकसमालोचनेन चोपयोगवद्वस्तुप्रदर्शनेन च ममोपकारातिशयं चोत्साहोद्रेकं चातन्वतश्चात्मनः सुहृदः **श्रीसिद्धेश्वरवर्म**परमविदुषस्तु सुनाम सादरविशेषमुत्कीर्तयामि । अथाऽपि ये नाम विद्वांसः पुरा चाऽद्य च संस्थानीयकर्मिष्ठतयाऽस्मिन् सर्वशक्तिव्ययकरे कर्मणि भक्तिक्षमतोभयनिर्भरितसद्योगतो मम सयुग्वानोऽभूवन्, सर्वानपि तानहमद्य धन्यान् संभावयामि । यच्च एम्. ए., एम्. ओ. एल्. इत्युपाधिधरः श्री**भीमदेवशास्त्री**, विद्यावाचस्पतिः श्री**रामानन्दशास्त्री** च सर्वथाप्यभिन्नभावेन च योग्यतया च यथास्वं नियोगभारमुद्वहन्तौ मदीये संपादनकार्ये सौकर्यविशेषं सुतरामकार्ष्टाम्,

तदेतद् विशेषमानार्हतयेहोल्लिखामि । यदपि विद्यावाचस्पतिः **श्रीरघुनाथचन्द्रशास्त्री** नियोगसामान्यस्य सम्यगनुष्ठानतो व्याकरणाचार्यः **श्रीअमरनाथशास्त्री** च मुद्राप्यमुद्रणपत्रिकयोर्व्युत्पत्तिसमाधानसहकृतावलेकतो मम साहाय्यं समपीपदतां, तदपीदं विज्ञापयामि । मुद्रणगृहीयकर्मिष्ठवर्गस्य सामान्यतोऽधिष्ठातुः श्री**धनपतिराज**श्रेष्ठिनश्च मुद्रकस्य श्री**रेवतराम**स्य च स्थापयितुः **सिराजदीन**स्य च विशेषतः प्रस्तुतखण्डीयस्य सुमुद्रणस्य कृते साधुत्वं वदामि ।

अथेदम्बृहत्कार्यसिद्ध्येकनिमित्तभूतं सामग्र्यन्तरसंपत्त्येकाधारमिव च सन्तमर्थसंग्रहमधिकृत्याऽऽदौ तावद् भूतपूर्वौ **बडौदानरेशो** महामान्यो **महाराजो** गायकवाडः सरपूर्व-तृतीय-**सयाजिराव**समाख्यश्च पूर्व**मिन्दौरा**ऽधिपतिर्महामान्यो महाराजो होल्करः श्री**तुकोजिराव**-समाख्यश्च महत्या कृतज्ञतया संस्मर्त्तव्यौ भवतः, यौ लाभपुरीयसांस्थिकप्रारम्भात् पुरा **स्वामिविश्वेश्वरानन्दस्य** प्रोत्साहकभूतावेतत्कार्यसंपादनार्थं प्रत्येकमुपविंशसहस्ररूप्यकमितं परमोदारं साहाय्यविशेषमकुरुताम् । एवमेव भूतपूर्वः **पटियालानरेशो** महामान्यो महाराजाधिराजमहेन्द्रः सरपूर्व**भूपेन्द्रसिंह**समाख्यश्च **क्योंथलनरेशो** महामान्यो राजा **विजयसेनश्च** कार्तज्ञेनोत्कीर्त्यौ भवतः, यौ शिमला-पत्तन एतत्कार्यीयप्रवृत्त्युदयस्थानभूतायाः **शान्तकुट्या** निर्मापणार्थं तस्मा एव **स्वामिवराय** महार्घं भूमिखण्डं सहैव प्रादत्ताम् । इद च भूयो विशेषेणोत्साहं जनयति यद्वर्तमानौ **बडौदानरेशश्च पटियालानरेशश्च** स्वपूज्यपितृपादपद्धतिं योग्यतया सुतरामनुसरन्तौ पुष्कलार्थप्रदानतः संस्थानेनाऽनेन सद्युक्तावेव भवतः । अथ सांप्रतिकेषु वर्षेषु तावद् अस्य कार्यस्य पूर्त्यर्थं भारतीय-पञ्जापीय-संयुक्तप्रान्तीय-हैद्राबादीय-महीशूरीय ट्रावन्कोरीय-जम्बुकाश्मीरीय-योधपुरीय-कोल्हापुरीय-सांगलीय-नाभीय-क्योंथलीय-शाहपुरीय-राजकोषेभ्यश्च अवागढसंस्थानाच्च पञ्जापीय-कालिकातीय-विश्वविद्यालयाभ्यां च विश्वेश्वरानन्दनिधानतश्च मूलचन्द्रखैरातीरामनिधानतश्चास्थिरं सदपि महार्घं च महोपकारकं चार्थिकं साहाय्यकं संप्राप्तं भवति । मुंबई-विहार-मद्रास-प्रान्तीयराज्यैश्च संस्थानीयानां कियतांचिद् ग्रन्थानां क्रयणं व्यवस्थापितं भवति । सार्वदेशिक-पाञ्जापिकाभ्यामार्यप्रतिनिधिसभाभ्यां च प्रस्तावविशेषतोऽत्रत्यं कार्यं प्रमाणितं भवति । अपि च बहुभिर्बहुदायिभिः श्राद्धैः सज्जनैः संस्थानीयायाः सभायाः **संरक्षकत्वं** वा **सदस्यत्वं** वा स्वीकृतं भवति । एषां खलूक्तपूर्वाणां नानाविधानां सहायकप्रवेकाणां मध्य एकैकमपि प्रति तथाविधं मम हृदयमाभारनिर्भरं भवति, यत् तदीयं किमपि वाचनिकं प्रकाशनं कथमपि कर्त्तुं नितान्तमशक्नुवानः सन्नेतदेवाऽहं भावयेयं यथा कथंचिदप्यहमेतत्-कार्यीयपरिशीलनेन तुच्छतुच्छेनापि सता वैदिक्याः शेमुष्याश्च विशेषतो भाषाशास्त्रीयायाः प्रवृत्तेश्च सामान्यतः कमपि प्रकर्षलवं प्रयोजयेयमिति ।

७. उपसंहारः

यथा चेदं विभावयामि ग्रन्थमिमं संप्रति सांप्रतिकानां वैदिकविद्याविशारदानां करगतीकुर्यामिति, तथा चैव मदन्तर्महद् भयमिवोत्थितं भवति । जानाम्येव ह्यतिदुर्मर्षा एतदीया दोषा इति । एवं स्थिते वितर्कयेऽहं यदस्मिन्नतिगहने च विशाले चाऽजस्रं प्रगामुके च कार्ये सामान्यतोऽप्यनिवार्याऽनेकजनीयहस्तानुसंक्रमवशाच्च विशेषतोऽपि निर्देशवैतथी च व्यवस्थापनवैषमी च दुष्परिहरे इव स्यातामिति । अपि चेदमनुभवाम्यहं प्राबन्धिके चाऽऽर्थिके च भारेऽन्यत्र संक्रान्ते सत्यहं चेद् ग्रन्थसंपादनमात्रनियोगोऽभविष्यं तर्ह्यत्राऽवरतो दोषाणां मात्रा नूनमूनतामैष्यंदिति । उभाभ्यामपि त्वेताभ्यां वितर्कानुभवाभ्यां मिथ्यात्मतोषकंकराभ्यां सद्भ्यां प्रेक्षकाणां समाधानलेशस्याऽप्यसंभावनादेतदेव तावत् तान् प्रार्थये यद् येऽपि दोषास्तेषां दृष्टिपथमवतरेयुस्तेऽपि तैर्यथावत् समाधाय विज्ञाप्येरन्निति एतच्चात्राऽऽश्वासनमपि भूयः कैमुतिकीक्रियेत यथाऽस्मिन् विषये क्रियमाणोऽल्पाल्पोऽपि सहयोगो मयका प्रह्वोत्तमाङ्गतयोरीकरिष्यते चाऽऽगामुके कार्यशेषे सुतरामिवोपयोक्ष्यते चेति विदुषां वशंवदः कश्चिद्—

लाभपुरे वि. वै. शो. संस्थाने
श्रावणे, वि. १९९९ तमेऽब्दे

विश्वबन्धुशास्त्री

भूमिका

१. सजातीयसाहित्य-भित्तिका

(क) वैदिका निघण्टवः

येन क्रमेण गतेषु तेषु प्राचीनेषु दिनेषु वैदिकी सरस्वती भगवती विस्तरभरमुत्तरोत्तरं संबभार, तमेव नितरामुपचितप्रामाण्यनिर्भरेण वचःप्रवेकेण स्वकेन **यास्कः** किलोल्लिलेख । तथाहि '**साक्षात्कृतधर्माण ऋषयो बभूवुस्तेऽवरेभ्योऽसाक्षात्कृतधर्मभ्य उपदेशेन मन्त्रान् संप्रादुः । उपदेशाय ग्लायन्तोऽवरे बिल्मग्रहणायेमं ग्रन्थं समाम्नासिषुर्वेदं च वेदाङ्गानि च** (१, २०)' इति । एवं तेषु लक्षिताऽलक्ष्याऽऽर्षदृग्व्यापारेषु प्राप्तश्रुतिशेमुषीजुट्परिचितसंचितप्रचारेषु षाट्संख्यसमन्वयेन सिद्धलोकप्रसिद्धिषु वेदाङ्गेषु तावच् **शिक्षायाश्च** स्थान-प्रयत्न-स्वर-मात्राऽऽद्यानुगुण्यतस् तत्तद्वर्णसदुच्चारणस्य, **कल्पस्य** च श्रौत-गृह्य-धर्म-भेदतस्तत्तद्विधिसंगतविविधसत्कर्मणः, **छन्दसश्च** प्रतिप्रस्तारविशेषं यति-पादाऽर्धविभागतस्तत्तद्गायत्र्यादिमितिमानस्य, **ज्योतिषस्य** च दिव्य-ज्योतिःसंचारतस्तत्तन्नक्षत्रयोगसमयप्रतीतेः, **व्याकरणस्य** च प्रकृति-प्रत्ययाऽऽगमाऽऽदेश-लोप-परिभाषातस्तत्तद्वाक्यस्थशब्दप्रातिस्विकवृत्तिस्थस्वरूपपरिचापुकसूत्रस्य, **निरुक्तस्य** च वर्ण-लोपाऽऽगम-विपर्यय-विकार-सहकृताऽर्थवैशिष्ट्याऽऽत्मकपाञ्चविध्यप्रमाणतः परोक्षाऽतिपरोक्षवृत्तिद्वयप्रत्यक्षतासंप्रयोगतश्च तत्तच्छब्दीयप्रकृतिसिद्धसदर्थभानस्य प्रवर्तनेन यथायथं चारितार्थ्ययोगः संपेदे । यथा यथा च कालेन वाचिकमूलविप्रकर्षप्रकर्षतो वैदिकानां शब्दानां परोक्षाऽतिपरोक्षता वृद्धिमुपजगाम, तथा तथा खलु **निरुक्त-वेदाङ्गोपयोगाऽपेक्षाऽप्यधिकाधिकमनुबभूवे** । तत्र सौकर्यार्थमेव च तैस्तैराचार्यैस्तत्तच्छाखीया बहवो **निघण्टुसमाम्नायाः** समामम्निरे (या ७, १३) । तेषामेवाऽयमन्यतमो भवति, य एको यास्ककृतसंस्कारतः (तु. या. गपू.) मुद्रितकायः संस्तदीयेन तदाप्रभृतिस्वायत्तीकृतनिरुक्तसंज्ञाधिकारेण भाष्येण संगुप्तिमिवोपगतोऽधुनापि शाखात्रयेण (शौप १, ३०५) हस्तगतो भवति । एतन्निदर्शनत इदं विदितं भवति, यथा **निघण्टुग्रन्था नैघण्टुक-नैगम-दैवत-**प्रभेदतः काण्डत्रय्या क्रियन्ते स्म । तत्राऽपि **नैघण्टुके** काण्डे यथार्थविभागत एकार्थाऽनेकाऽभिधानानाम्, **दैवते** काण्डे च यथालोकत्रयविभागतः प्राधान्यस्तोतव्यदेवतानाम्नां सरलः संग्रह इति च, **नैगमे** काण्डे त्वनेकाऽर्थैकाऽभिधानानां चाऽनवगतार्थानां च व्यतिकरितः संग्रह इति चाऽपरः सुवेचो विशेष आधीयते स्म । यतश्चैते समाम्नाया अप्रत्यक्षसंस्कारदुरूहाणां च संग्राह्यकिंचिद्वैशिष्ट्याऽन्तरवतां च सतां कतिपयानामेव शब्दानां संस्मारुकमात्रत्वेन प्रवृत्तिमुपागमन्, तत एव प्रकृतकोषीयप्रकारकः पारायणिकः पदसंग्रह एषामविषय इति कैमुतिकायते । तदेतदत्र निदर्शनं स्याद् यत् सांप्रतिकोपलब्धिविषये निघण्टुग्रन्थे प्रकृतकोषीयेषु प्रथमेषु ५०० शब्देषु केवलं २४ शब्दाः समाम्नायिषतेति ।

(ख) प्राक्-प्रतिष्ठाः कोषाः

अथोत्तरस्मिन्ननेहसि बहवः परिसाधितपुरातननैघण्टवविधानकनैपुणीका निघण्टुकारमतल्लिका **अमरसिंह**-प्रमुखा यांस्तांस्तान् पद्यात्मकान् कोषोत्तमानकुर्वन्, तेषां किलैष प्रविभागो भवति यथैक एकार्थाऽनेकाऽभिधानस्वरूपा एके चाऽनेकार्थैकाऽभिधानस्वरूपा इति । किन्तूभयविधानामप्येषां प्राधान्येनाऽर्वाक्काव्यीयसंस्कृतैकदृष्टीनां सतां

निगमाऽवबोधे न कश्चिदुपयोग इव संभवेत् । तथाहि । संकेत्यमानैतत्कोषग्रन्थराशिप्राथम्यभाज्यमरकोषे प्रकृतकोषीयेषु प्रथमेषु ५०० शब्देषु केवलं २५ शब्दाः समावेशमलप्सत । न त्वेष्वत्यल्पसंख्याकेष्वपि सत्सु शब्देष्वेकोऽपि वेदमात्रविषय इति खलु सुस्मरं स्यात् । यद्यप्येषां कोषाणां सुदुश्छदं नैगमं नैयून्यं संपूरयितुकाम इव भास्कररायो मध्येवैक्रमोनविंशाऽब्दशतकं वैदिककोषाऽऽख्यं निबन्धमकरोत्, तदप्यकिञ्चित्करमिव स्यात् । ग्रन्थो ह्यसौ स्वरूपत उक्तपूर्ववैदिकनिघण्टुपद्यीकरणमात्रत्वादनतिरिच्यमानः सन्नैव कामपि वस्तुनिकाये नवर्द्धिमादधीत ।

(ग) अर्वाञ्चः कोषाः

यावत् प्राचीनां पद्धतिमनु शिक्षणविधौ श्रवणस्य च कण्ठाग्रकरणस्य चाऽप्रतिहतं प्रभुत्वमभवत्, तावत् संस्कृतविद्याप्रचारौपयिकत्वेनोक्तपूर्वाश्छन्दोबद्धाः कोषा अपि महान्तमुपकारं खल्वकुर्वन् । परं यतःप्रभृति मुद्रणयन्त्रोपयोगः समारम्भि, तत एवाऽऽरभ्य नूत्नं विधानक्रमन्वकारादिक्रमेणोपनिबद्धानां कोषाणां साऽवसरत्वस्य प्रतीतिरप्युत्तरोत्तरं वृद्धिमगात् । सर्वप्रथमश्चाऽत्र विषये प्रयत्नः **कलिकाता-पत्तनीयानां** पण्डितानां स्मर्यते । तदाधारेण **विलसनेन** विदुषा विरचितः कोषः (१८७४) प्रकाशं प्रपेदे । तदुपरिविततानां कृतिततीनां च मध्ये **रोथ-बोह्टलिङ्काभ्यां** विरचितः **सेंटपीटर्ज़्बर्ग**-पत्तनीयः कोषः (१९०९-३२) मुकुटमणीयते । यत् प्रकृत**कोषीयेषु** प्रथमेषु ५०० शब्देष्विह ४५० अपाठिषत, तदस्य वेदाध्ययनौपयिकंभावस्य निदर्शनं स्यात् । **ग्रासमन्नस्य** बाह्वृचः कोषोऽपि तस्य विधानकपाटवस्य च कृतिपारग्यस्य च प्रमापको भवति । **मोनियरविलिअम्जस्य** कोशश्च प्राधान्येन कोषान्तरीयविषयस्य संग्राहुकत्वेन च क्वचित् क्वचित् स्वोपज्ञवस्तुनः समर्पुकत्वेन च विशेषतः सुग्रहैकपुस्तकस्वरूपत्वेन चोपकारको भवति । **तारानाथीयो वाचस्पत्याऽऽख्य-कोषः** (१९३०-४१) आकारत एतद्वर्गीयभारतीयकृतीनां मध्ये प्राधान्यं भजते । वेदाध्ययनौपयिकत्वेन त्वस्य न कश्चिदप्युपयोगसंकेतः सुकरः । तथाहि । प्रकृत**कोषीयैः** प्रथमैः ५०० शब्दैः साऽत्रधिकेष्वेतदीयेषु प्रथमेषु ८०० शब्देषु केवलं ४० शब्दा एव वेदगोचरत्वेनोदाह्रियन्ते ।

(घ) वैदिक्योऽनुक्रमण्यः

पुरातने कालेऽध्ययनार्थप्रयोजिताश्च कर्माऽर्थप्रयोजिताश्च सत्यस् तत्तच्छाखीयपाठानुक्रमेण मन्त्रप्रतीकानां चर्षिनाम्नां च देवतानां च छन्दसां च कण्ठाग्रकरणे साचिव्यं दधाना गद्यपद्याऽन्यतराऽऽत्मिका **अनुक्रमण्यो** ग्रन्थनं संप्रापुः । आदौ तावत् प्रतिशाखं मन्त्रप्रतीकादीनि चत्वारि वस्तुजातानि पृथक्त्वेन, कालेन च क्वचित् क्वचित् सर्वाण्येतानि वस्तूनि समुह्य सार्वसाधारण्येनाऽनुचक्रमिर इत्येवमेतदीयो विकासक्रमः संभाव्येत । न त्वेतासामनुक्रमणीनां व्यूढानां वा समूढानां वापि सतीनां पदपाठीयतया विविक्ते सति नैगमपदाऽनुक्रमणे किमपि तात्पर्यमिति कृत्वा तदपेक्षयाऽपि प्रकृतकोषस्य विषयविवेकः स्पष्टो भवति ।

(ङ) एकग्रन्थीयाः पदानुक्रमाः

साकल्येन वैकांऽशेन वा वर्णमात्राऽनुक्रमेण समूढानि सन्ति तत्तद्ग्रन्थीयानि पदजातानि खलूक्तपूर्वाणामर्वाक्कोषाणां संपादन औपयिकतामभक्षतेति सहजं प्रतीयेत । एवं तावत् प्रवृत्तिकालतस् तत्तद्ग्रन्थीयपदानुक्रमसूचीनामुक्तपूर्वकोषानपेक्ष्य किञ्चिदिव पूर्वत्वमभूत् । तासां सूचीनां मध्ये कासांचिदेव पृथक् प्रकाशः समजनि । एतासां मध्ये याः प्रकृतकोषप्रस्तुतविभागीयाऽभिसंबन्धास्तासामिह संकेतः क्रियते । तद् यथा—

१. **मोक्षमूलरीया बाह्वृची पद-सूची** (१९२९-३१, १९४९-५१), यस्यां योगतोऽसमूढमेव सत् पदपाठमात्रं वर्णमात्रानुक्रमेण धृतं भवति । मन्त्राऽऽवृत्तीयानां च पदानामत्र समावेशो न भवति ।

२. इयमेव **सूची** स्वामिभ्यां **विश्वेश्वरानन्द-नित्यनान्दाभ्यामप्यभिनवं** प्रकाशमनीयत (१९६५) ।

३. **ग्रासमन्नीये बाह्वृचे कोषे** (१९३०) यथाऽऽवृत्तिपुनरुक्तभागीयपदवर्जं पदान्तरसर्वस्वस्य यथायोगं च यथास्थलं च समाविशो भवति, तथाऽनेन **पदसूच्यर्थो**ऽपि सुसाधो भवति । इहाऽऽख्याताऽनाख्यातयोर्विभागो यथा स्फुटो भवति, न तथाऽनाख्याताऽवान्तरभेदानां सतां कृत्तद्धितसमासानां पारस्परिको विवेकः । एतदीयमन्त्याक्षरीयं परिशिष्टं प्रत्ययीययोगान्वीक्षणस्य बहूपकरोति ।

४. **स्वामिनोर्विश्वेश्वरानन्द-नित्यानन्दयोर्यजुर्वेदपदानामकारादिवर्णानुक्रमीयाऽनुक्रमणिकायां** (१९६५) माध्यन्दिन-यजुर्वेदीयानि पदानि योगतोऽसमूढान्येव सन्ति पदपाठमनु वर्णमात्रयाऽनुक्रान्तानि भवन्ति ।

५. महा. **परशुरामीया**ऽजादिपदखण्डमात्री **तैत्तिरीय-संहितायाः पदानुक्रमणी** (१९८७) वर्णमातृकं व्यवस्थापनं विहायाऽणुमात्रेणाप्यनुकृतेतिकृतिद्विरुक्तिपर्यन्तात् सतः पदपाठाद् न भिद्यते । स्थलसंकेतोऽप्येतदीयोऽन्यतः शब्दसंख्याविमिश्रणादन्यतश्च रोमकसंख्यासंमिश्रणात् प्रेक्षकाणामप्रीतिकरः ।

६. **सातवलेकरीये काठक(चरक)यजुर्वेदीये पदानुक्रमे** (१९६९) योगसमूहनमर्धजरतीयते । तथाहि । यथाधात्वाख्यातसमूहने च यथाप्रातिपदिकं नामिकसमूहने चेष्यमाणेऽपि सर्वेषामपि सकृच्छ्रुतीनां पदानां विषये धातुप्रातिपदिकाऽन्यतरप्रदर्शने च यथायोगं प्रातिपदिकाऽनुक्रमणे चाऽनादर एव प्रादर्शि ।

७. स्वामिनोर्विश्वेश्वरानन्द-नित्यानन्दयोः **सामवेदपदानामकारादिवर्णानुक्रमीयाऽनुक्रमणिकायां** (१९६५) **कौथुम-सामवेदी**यानि पदानि स्वरतः प्रतिपदसमुचितपरिवर्तनेनाऽसनाथितानि यथासंहितापाठमेव धृतानि सन्ति बुधानां क्लेशैककराणि भवन्ति । तथाहि । '**अ॒ग्निः**' इति वस्तुतोऽभिन्नस्वरोऽपि सन्नन्यायमेव सप्तधोल्लिखितो भवति । एवम् '**अ॒भि**' इत्यस्य दशधा-कृत्या न कोऽप्यर्थः । अन्यच्च । उपसृष्टस्याऽऽख्यातस्य विषयेऽनियमो भवति । तद्धि क्वचिदेकपदतया क्वचिच्च द्विपदतयाऽकारणमेव भिद्यते । अतः शोधकार्यस्याऽनुपकुर्वाणेयमनुक्रमणिकाऽकिंचित्करी स्यात् ।

८. **ह्विनि** इत्यस्य **शौनकाऽथर्वपदानुक्रमः** (१९३८) ग्रन्थनविधानके **ग्रासमन्नीयां** बाह्वृचीं कृतिमनुविदधानस्तत्रत्येनैव संकेतेन गतार्थः सन् नितरामुपकुर्याच्छोधपराणाम् । एतदीया बाह्वृचसंमेलनविमेलनप्रक्रिया तु बाह्वृचस्थलसंकेताऽभावेऽपर्याप्ता स्यात् ।

९. **शङ्करपाण्डुरङ्गपण्डितीयः शौनकाऽथर्वपदानुक्रमः** (१९५५) योगतोऽसमूढः सन् पदपाठस्य यथावर्णमात्रं प्रणयनमात्रं भवति । यत्त्वनुपलभ्यमानपदपाठेषु स्थलेषु यथासंहितापाठं स्वरसंकेतोऽकारि तन्नितान्तमन्याय्यं च व्यामोहकं च स्यात् (तय. तु. अ॒श्वस्य, मं॒हिष्ठः इत्येतत्स्थानीयस्तत्संकेतभारः) ।

१०. **स्वामिनोर्विश्वेश्वरानन्द-नित्यानन्दयोर् अथर्ववेदपदानामकारादिवर्णानुक्रमीयाऽनुक्रमणी** (१९६५) नान्तरीयपूर्वस्यैव मुद्रणाऽभ्यासमात्रम्[१] ।

---

[१] उक्तपूर्वैस्तैस्तैर्वैधानिकैर्दोषैश्चाऽपर्याप्तभावैश्च साकमेतेषु पदानुक्रमेष्वन्येऽपि सर्व एतद्वर्गीयग्रन्थनस्वरूपसहजा दोषाः सामान्येनैव सुलभा भवन्ति । त एवेह प्रविभज्य निदर्शनमात्रार्थं संकेत्यन्ते । आवसानिक्यः कोष्ठबद्धाः संख्या उक्तपूर्वाणां दशानां पदानुक्रमणीनां वर्णनक्रमाऽनुप्राप्ताः संख्या एव संवादुका भवन्ति—

१. **स्थलाऽसंकेतः**, तय. अ॒श्वाः ऋ ५, ६१, २ (३); अ॒श्वासः ऋ ५, ६२, ४, (१, २); **अ-सप॒त्नम्** शौ १९, २७, १४, अ॒-सतः शौ ५, ६, १ (८); अ॒सि ऋ १, ९४, ७; ५, ९, ४; ८, ९२, २८; ९३, ३३; ९५, ३; ९७, ५; ९८, ५; ६ (३); **असि॒तम्** शौ १०, ४, ५; १३, **असु-तृ॒पः** शौ १०, ५, ४९; **अस्ता॒म्** शौ १२, ४, ५२ (८); **अस्तु** ऋ १, १६२, ११; ८, १७, १० (३); **अस्मु॒त्** शौ ६,

(च) बहुग्रन्थीया अनुक्रमकोषाः

अथ यथा यथा नवजागरितसंस्कृताऽभिरुचौ पश्चापथे यथोपलभ्यग्रन्थराशिपारायणिकस्य वेदाऽध्ययनस्य वेदार्थोपदर्शनप्रयोजकत्वेन च प्रभारतीविकासैतिह्यक्रमप्रतिसंदर्भकत्वेन चोपयोगस्य प्रतिभानमभूत्, तथा तथा

२४, १; १८, ४, ६९; अस्मि शौ ६, ५८, ३, अस्मे शौ १८, ४, ४६, अहानि शौ १८, १, २७; २८ (८); आ ऋ ८, ८१, ६; ९, ८१, ४ (१, २); आह शौ १८, २, ३७, स्याम शौ ९, १५, २० ; १८, ३, १७; ४, ६९, (८)।

२. अप-मुद्रणम्, तय., अꣳशम् <अꣳशम्, अꣳशाय <अꣳशाय, अकृष्टपच्या° < °च्या° (५); अववपति < अप° (६); अभि-शाचः < °साचः (१०); उपलान् < °लान्, चकृम < चकृम मा १९, ५५, चय्यम् < चर्य्यम् (४); जजायथाः < अजायथाः (५); तवसा < तवसा (४); ततृपाणा <°पाणा (१, २); शवसानम्<°नम् (२); प्रविदम्<°द्म (४); सुप्रशस्तिम्<सु-प्रशस्तम् (९, १०), पचेत < पचते (२)।

३. मिथ्या-पदत्वम्, तय., अनुवासि < अनुवा । असि, अनुव्रताः < °ता, अनुवृद्धिम् < मनुः । ऋद्धिम् (६); अभिसंचरेण्यम् < अभि । संचरेण्यम् (३); अर्वाकः < अर्वा । अकः (६); अवसः < अवसे (४); अवान्तरा < अव । अन्तरा (६); अश्मन्वतीः < अश्मन्वती (४); अश्विना < अश्विनौ ऋ १, ११६, ५; १८२, ७; ७, ७२, ४; ७३, २, अश्विना (सं.) < अश्विना ऋ ४, ४५, ५ (३); अह्नीतमुख्यस्या < अह्नीतमुखी । अस्याः (६); आदित्याः < आदित्या ऋ २, ४१, ६ (१, २); आसन् । इषूत् < आसन्नि(न [न्]-इ)षून् काठ ४५, २१, का < एका काठ २२, ८^{३}, गायत्र्यविभक्ता < गायत्री । अविभक्ता (६); ततऽअपसे < तत्ऽअपसे (२); तरत् < प्रतरत मा ३५, १० (४); परिवृताः < परिवृता ऋ ३, १७, १ (१, २); बहिष्कनीनिके < बहिः । कनीनिके, मत्सपत्नाः < मत् । सपत्नाः (६); मा (<अस्मद्-) < मा शौ ८, १, ८ (८); वाजिनः < वाजि । नः ऋ ६, १३, ६, सूनृता < सूनृताः ऋ ८, १३, ८ (१, २)।

४. मिथ्याऽवग्रहः, तय. २नि-शित- < १निशित- अ-निशित- इत्यत्र (१, २); ?अनु-दु- < *आ-नुदु- अनानुदु- इत्यत्र, अनु-भूति- < *आऽनु-भूति- अनानुभूति- इत्यत्र (१, २, ३)।

५. मिथ्या-प्रातिपदिकत्वम्, तय., अहि-हन्->अहिघ्ने<१अहि-घ्न-(६); अ-निमिष्->अनिमिषम् <°मिष-, अनेन->अनेनः < अनेनस्- (३) ; ऋतु- > ऋत्वा < √ऋ, √अस् (भुवि) > आसन् < आसन्- (६)।

६. मिथ्या-स्थलत्वम्, तय., अप मा ५, ८६ < ५, ८^{६} (४); एति ऋ ४, ७, ४; ५ < ४, ६, ४; ५ (२); खर्ववासिनीम् शौ ११, ११, ७, १६ < ११, ११, १६ (१०) ; प्र शौ २०, ७६, ७^{२} < २०, ७७, ७^{२} (९, १०); प्रत्नेन शौ १०, ११५, २ < २०, ११५, २, मदन् शौ २, २८, ४ < २०, २८, ४ (१०); युक्तः ऋ १, १५९, ३ < १, १५८, ३ यूथे ऋ ९, ११०, ७ < ९, ११०, ९, रक्ष ऋ ७, १५, ३ < ७, १५, १३ (२); रोचनानाम् ऋ ७, ५, १० < ३, ५, १०, वितूर्य ऋ १०, ३, ३ < १०, ६८, ३, विश्वध ऋ ४, १९, ६ < ४, १६, १८ (१, २); विव्ये ऋ ९, २२, २ < ४, २२, २ (२); श्रयन्ताम् ६०२, ८ < ८४४ (=ऋ १०, १८), १२ (३).

अधिपञ्चाशेभ्योऽब्देभ्य एदमन्वभावि, यथैतदर्थं बहूनपि वैदिकान् ग्रन्थान् संमेल्य तदीयं साधारण्यं समर्पुकाश्च वस्तुवैविध्यं संग्राहुकाश्च तुलनाऽऽत्मकपरामर्शौपयिकंभावुका **अनुक्रमकोषाः** संकलनीया इति । अथ ये चैवमभिप्रायुका ग्रन्था अद्याऽवधि व्यरचिषत, ते संकेततः परिचाप्येरन् । तद् यथा—

१. **जैकबीयेऽनुक्रमकोषे** (१९४८) भगवद्गीतासहकृतानाम् उपनिषदां **वाक्यानां** प्रातिपदिकीभावित-यथावर्णमात्राऽनुक्रान्त-तदीयमुख्यपदाऽनुपातित्वेनाऽयौगिकश्चापूर्णस्थलीयश्च सन्नप्युपादेय एव संग्रहो भवति ।

२. **ब्लूमफील्डीयेऽनुक्रमकोषे** (१९६३) ऋग्वेदादीनां ११९ ग्रन्थानां यथावर्णमात्राऽनुक्रान्तानां **मन्त्रपादप्रतीकानां** संग्रहो भवति । एषां ग्रन्थानां मध्ये ५६ एव मौलिका ग्रन्थाः साकल्येन संगृहीता भवन्ति । अन्येषां तु यथाऽपेक्षमंशत एव संकलनं व्यधायि । यत्त्विहाऽन्यथा सर्वथा बहूपकारके सति संग्रह उपलभ्यमानस्वराङ्कना अपि पाठाः स्वरराहित्येनैव प्रादर्शिषत, तदस्य गुरुदोषतामावहेत ।

३. **कीथसहकृतमैकडानलीये वैदिकाऽनुक्रमकोषे** (१९६९) वैदिककालिकसांस्कृतिकविकासं वा प्राचीनेतिहासविज्ञानप्रभृतिविषयान्तरसामान्यं वाऽधिकृत्य संकेतनिर्भरांश्च सतो यथावर्णमात्रमनुक्रान्तांस्तांस्ताञ् छब्दाञ् शीर्षकीकृत्य विरचितानां स्वपरोभयोपज्ञमतवैविध्यसारं समर्पुकाणां च **निबन्धानां** संग्रहो भवति ।

४. **हंसराजीये वैदिककोषे** (१९८३) १५ ब्राह्मणग्रन्थानधिकृत्य प्राचीननिर्वचनप्रमुखकतिपयविषयप्रदर्शनपरकाणि यथावर्णमात्रमनुक्रान्तानि संकेतितविशिष्टस्थलीयपरामृश्यवाक्यावलिसनाथितानि सन्ति कतिपयान्येव **पदानि** संगृहीतानि भवन्ति ।

२. सामान्येन लक्ष्यं क्षेत्रं व्यवस्था च

(क) लक्ष्यम्

१. तत्तत्प्रकारान्तरतश्चरितार्थानामपि सतां नान्तरीयपूर्वाध्यायवृत्तोपवर्णनानामनुक्रमग्रन्थानां मध्ये न केनचिदपि यावदुपलब्धनिःशेषवैदिकवाङ्मयीयपदसर्वस्वाऽनुक्रमकोषीया चिरादनुभूयमानाऽपि सती शोधाऽभियुक्ताऽपेक्षा सुपूरा भवति । तस्याः सदपेक्षायाः पूर्तिरेव तावत् प्रकृतस्य ग्रन्थस्य मुख्यं लक्ष्यं भवति ।

२. अन्यच्च । एकान्तरीयोत्तराध्यायसमर्पितया प्रक्रिययेह प्रतिशब्दं विशेषेण योगचिन्ताप्रयोजकं सद् विविधं वस्तुजातं तथा संगृह्यते, यथैतदाधारेण पुरा प्रक्रियमाणे **वैदिकशब्दार्थकोषे** साक्षाच्छ्रुत्यर्थपर्यालोचनमप्रतिहतवेगं प्रवर्त्तेतेति ।

(ख) क्षेत्रम्

१. अत्र तावद् अद्य यावत् ४०७ आधार-ग्रन्था वृत्तसंग्रहाः समपत्सत । आऽन्त्यखण्डीयप्रकाशं चैषा संख्या ४२५ भावुकेति संभावनीयम् ।

२. अस्यां तावत् संख्यायां मुख्यात् सतो वैदिकात् साहित्याद् बाह्यानां सतां स्वरूपतो विषयतश्च तस्य संनिकर्षविशेषमादधानानां च तत्तदङ्गोपाङ्गसामस्त्याऽभिसंबद्धानां चाऽपरेषामपि बहूनां ग्रन्थानां समावेशो भवति ।

३. अथाऽऽधारग्रन्थाः स्वरूपविभागतः संकेत्यन्ते । तद् यथा—

(क) संहिताः, (ख) खिलसूक्तानि, (ग) ब्राह्मणानि, (घ) आरण्यकानि, (ङ) उपनिषदः, (च) श्रौतसूत्राणि, (छ) गृह्यसूत्राणि, (ज) मन्त्रपाठाः, (झ) धर्मसूत्राणि, (ञ) पितृमेधसूत्राणि, (ट) शुल्बसूत्राणि, (ठ) परिशिष्टानि, (ड) अनुक्रमण्यः, (ढ) शिक्षाः, (ण) प्रातिशाख्यानि, (त) पाणिनीये सूत्रपाठः, उणादिपाठः, धातुपाठः, गणपाठः, फिट्सूत्राणि, वार्तिकानि, इष्टयः,

गतपूर्वतत्तद्विभागीयलक्ष्यसर्वस्वं च, (थ) निघण्टवः (द) निरुक्तम्, (ध) छन्दः, (न) ज्यौतिषम्, (प) पूर्व-मीमांसा, (फ) उत्तर-मीमांसा, (ब) सांख्यम्, (भ) योगः, (म) भगवद्गीता च।

(ग) व्यवस्था

प्रकृते ग्रन्थ उपयुज्यमाना एते विभागा यथा समूह्यन्ते तथाऽधुना संकेतो भवति। तद् यथा—

१. संहिताः खिल-सूक्तानि च, २. ब्राह्मणान्यारण्यकानि च, ३. उपनिषद-उत्तर-मीमांसा सांख्यं योगो भगवद्गीता च, ४. अवशिष्टाः षोडश विभागाश्च।

२. यथैतेषां विभागानां सामान्येन संहिता-ब्राह्मणोपनिषत्-सूत्राऽऽत्मतया चतुर्व्यूढानां सतामन्योन्यविवेक-प्रयोजिततत्तद्व्यूहीयवैशेष्यनिर्भरः स्वाध्यायाऽभ्यास उत्तरोत्तरं संप्रवर्तेत, तथा प्रतिव्यूहं पार्थक्येन प्रवर्तमानाः प्रकृतग्रन्थीयाश्चत्वारो **विभागा** अक्लृप्सत। तद् यथा। **प्रथमो विभागः** साहितिकः, **द्वितीयो विभागो** ब्राह्मणाऽऽरण्यकीयः, **तृतीयो विभाग** औपनिषदः, **तुरीयो विभागः** सौत्रश्च। अपर आवसानिकः **पञ्चमो विभागोऽपि** क्लृप्तो भवति, यस्मिन् प्रथमेषु चतुर्ष्वपि विभागेषु संगृहीतानां सतां शब्दानामाद्याऽऽन्त्योभयवर्णाऽनुक्रमेण सकलपाठश्च संस्मरणीयपरामर्शीयैतत्क्षेत्रीयग्रन्थराशिपरिचयीयोपयोगवन्ति कानिचिद् विषयान्तराणि च समावेशायाऽभिप्रेयन्ते। एते पञ्च **विभागाश्च** यथाप्रकृतखण्डं प्रविभज्य प्रकाश्यन्ते।

३. आधार-ग्रन्थाः

(क) अथ प्रकृते **विभागे** येषां संहिता-ग्रन्थानां समावेशो भवति, त इम इह नामोद्देशमात्रतः कीर्त्यन्ते। तद् यथा—

१. **ऋग्वेद-संहिता (संक्षे. ऋ.)।**
२. **ऋग्वेद-खिलसूक्तानि (संक्षे. खि.)।**
३. **वाजसनेय (माध्यन्दिन)-शुक्ल-यजुर्वेद-संहिता (संक्षे. मा.)।**
४. **वाजसनेय (काण्व)-शुक्ल-यजुर्वेद-संहिता (संक्षे. का.)।**
५. **तैत्तिरीय-कृष्ण-यजुर्वेद-संहिता (संक्षे. तै.)।**
६. **मैत्रायणीय-कृष्ण-यजुर्वेद-संहिता (संक्षे. मै.)।**
७. **काठक (चरक)-कृष्ण-यजुर्वेद-संहिता (संक्षे. काठ)।**
८. **कपिष्ठल (कठ)-कृष्ण-यजुर्वेद-संहिता (संक्षे. क.)।**
९. **कौथुम-सामवेद-संहिता (संक्षे. कौ.)।**
१०. **जैमिनीय-सामवेद-संहिता (संक्षे. जै.)।**
११. **शौनकीयाऽथर्ववेद-संहिता (संक्षे. शौ.)।**
१२. **पैप्पलादाऽथर्ववेद-संहिता (संक्षे. पै.)।**

(ख) कस्याः कस्याः संहितायाः प्राक्प्रोक्ताः पदपाठा इदानीमुपलब्धिविषया भवन्ति, किंलक्षणश्च तदीयः प्रकृतग्रन्थीयाऽभिसंबन्ध इत्येतद्विस्तर उपरि उपादीयमानः द्रष्टव्यः (द्र. भू. ४, क, ७)।

(ग) आधारग्रन्थीयपरिशोधपरिज्ञानयोर्विषये तत्र तत्रोपयुक्तचरीणां चोपयोक्ष्यमाणानां च प्रागर्वाग्भाष्यटीकाटिप्पणनिबन्धादिप्रकारककृतीनां तन्नामतश्च तत्कर्तृनामतश्च संक्षेपेणूल्लेखो भवतीतीहापि तत्पुनर्वचनेऽभिरुचिर्न भवति ।

४. विधानक-सारसंग्रहः

१. सामान्य-प्रकरणम्

(क) सामग्र्याः संपूर्णत्वम्

एतद्ग्रन्थीये प्रकृते विभाग आधारभूतेषु श्रुतिग्रन्थेषु यावन्मात्रप्रयुक्तस्य सत एकैकस्य शब्दस्यैकैकस्य रूपस्य स्थल-नैःशेष्येण समावेशोऽकारीत्येतदीयं विशिष्टं लक्षणं भवति । एषाऽनतिशयितपूर्वकायविस्तरा सती शब्दसामग्रीहैव तावत् सर्वप्रथमं सर्वाङ्गीणया यौगिक्या प्रक्रियया व्यवस्थाप्य यथावद् निर्दिश्यते । अथ विश्वप्रागर्वाग्विबुधीयतत्तद्वैदिकविषयीयतत्तन्मतसामस्त्योल्लेखाऽऽलोचनोभयनिर्भरैश्च तस्य तस्य पाठस्य स्वरूपं च तस्य तस्य शब्दस्य व्युत्पत्तिं च तत्र तत्र विचारणीयतयोपतिष्ठमानास्तास्ताः सांहितिकीर्वा वैयाकरणीर्वा वाक्यान्वयीया वा सौवरीर्वा छान्दसीर्वाऽर्थमीमांसीया वा सांशयिकीः स्थितीश्चाधिकृत्य प्रवर्तमानैश्च प्रतिपृष्ठीयैष्टिप्पणैः समग्रोऽयं ग्रन्थो मूलार्थविशदीकृतिप्रयोजनिकया वृत्त्येव सनाथ्यते ।

(ख) आधिश्रुतिकौ संवाद-विसंवादौ

१. यदा बाह्वृचे श्रावितपूर्वः सन् पाठः पुनः श्राव्यते, तदा तस्य तत्तच्छब्दविशेषीयपुनःपाठाऽपाठविवेकतो यथायोगं प्रतिनियतस्वरूपः संकेतः क्रियते ।

२. यदा बाह्वृचः श्रुतिविशेषो ग्रन्थान्तरीयतया श्रुतिगोचरतामुपैति, तदा तस्य तत्तच्छब्दविशेषीयतद्गतपाठाऽपाठविवेकतो यथायोगं प्रतिनियतस्वरूपः संकेतः क्रियते ।

३. यदोक्तपूर्वस् तत्तच्छब्दविशेषीयः पाठभेदः स्वर-प्रत्ययान्यतरमात्रीयस्वरूपो भवति, तदा बाह्वृचमूलपाठो नित्यं टिप्पणे प्रदर्शितो भवति, तय. पृ. ४१४^{k} ।

४. यदोक्तपूर्वस्तत्तच्छब्दविशेषीयः पाठभेदस्तत्पर्यायाऽपर्यायान्यतरभूतशब्दान्तराऽऽत्मको भवति, तदापि बाह्वृचमूलः पाठो नित्यं टिप्पणे प्रदर्शितो भवति, तय. पृ. १८^{e} ।

५. यदा तूक्तपूर्वस्तत्तच्छ्रुतिविशेषीयः पाठभेदस्तच्छब्दविशेषीयप्रातिस्विकस्थानाऽऽपन्नशब्दान्तरतया व्यवस्थापयितुं दुःशको भवति, तदा बाह्वृचं मूलं स्थलाङ्कनमात्रेण विज्ञापितं भवति[1], तय. पृ. ४८^{k} ।

६. बाह्वृचभिन्न-ग्रन्थान्तरीया अन्योन्याऽपेक्षया वर्तमानाः पाठभेदा अप्येवं यथायथं टिप्पणेषु प्रदर्शिता भवन्ति, तय. पृपृ. ४२^{l}, ७८^{h}, ९४^{f}, ४४५^{i} ।

७. तत्तद्ग्रन्थीयमूलकोषीया विशिष्टपाठभेदीयाः संकेता अपि यथासंभवं टिप्पणेषु प्रदर्शिता भवन्ति, तय. पृपृ. ५७$^{k'm}$, ७५^{p}, ४२१^{g}, ४३८^{e} ।

८. प्रागर्वाग्भाष्योपलभ्या दुरूहपाठविमर्शीया विशिष्टसंकेता अप्येवं टिप्पणेषु प्रदर्शिता भवन्ति, तय. पृपृ. ८२$^{f'g}$, ९२^{p}, ५०९^{d} ।

---

[1] उपरितनात् खण्डात् प्रभृति बाह्वृचाऽपेक्षयाऽपि तुलनात्मकाध्ययनस्य सौकर्यसंपादनार्थं ग्रन्थान्तरीयास्तत्पाठभेदा अपि समानमेव टिप्पणेषु प्रदर्शयिष्यमाणा द्रष्टव्याः ।

९. कृष्णयजुर्वेदीयब्राह्मणभागीया शब्दावलिश्च श्रुत्यन्तरविवेकतोऽध्ययनसौकर्यार्थं संकेतपार्थक्येन निर्दिष्टा भवति ।

(ग) पाठ-प्रतिष्ठापनम्

१. इहत्यादेकैकस्माद् निर्देशाच्च प्राक् तद्विषये वर्णतः स्वरतो योगतोऽन्वयतश्चाऽसकृच्च निःशेषं च स्थितिसमीक्षणं व्यधायि । येषां ग्रन्थानां प्राचीनाः पदपाठा उपालप्सत, तदीयानां निर्देशानां समये तेषामुपयोगोऽकारि । येषां तु ग्रन्थानां प्राचीनाः पदपाठा नोपालप्सत, तदीयनिर्देशसौकर्य्यार्थं तेषां प्राग्विधयैव नवीनाः पदपाठा अकृषत । एवं यावन्मात्रं प्रागर्वाग्भाष्यीय उपयोगः समभूत्, तावन्मात्रमसौ सम्यगकारि । दीर्घप्रततस्य नितरां परिश्रमसाध्यस्य चाऽस्य पर्यालोचनाऽऽत्मकस्य वैदिकग्रन्थाऽध्ययनकार्यस्य संपादनात्तावदयमनुभवः प्रापि यथा पाठपरिशुद्धिमुद्दिश्य सर्व एवैते ग्रन्थाः पुनःसंस्करणविशेषाऽपेक्षा भवन्तीति ।

२. अस्याश्चाऽऽधारग्रन्थीयाया अपेक्षाया विषये खलु स्थले स्थले तां तां विकटां स्थितिमुद्देशतश्च यथासंभवं समाधानतश्चोदाहरन्ति टिप्पणानां शतानि साक्षीणि स्युः । एषां टिप्पणानां तावदेते मुख्याः प्रकारविशेषा भवन्ति—

(अ) यत्रादर्शितसमाधानं दुरूहमात्रं संकेतितं भवति, तय. पृ. १०^{p} ।

(आ) यत्र समाधानप्रयत्नसहकृता दुरूहता संकेतिता भवति, तय, पृ २३६^{f}, ४४५^{a} ।

(इ) यत्र शुद्धतया प्रसिद्धपूर्वाणां पाठानां विषये सांशयिकत्वं प्रदर्शितं भवति, तय. पृ. ८^{i}, ७९^{i} ।

(ई) यत्र शुद्धतयोरीकृतपूर्वाणां पाठानां प्रत्याख्यानमिष्टं भवति ९^{a}, १७२^{h} ।

(उ) यत्र यथाऽभिप्रेतं शोधविशेषः समर्थितो भवति, तय. पृ. ९^{j}, १०९^{d}, २०१$^{b'g}$, २७४^{e}, ३६९^{a} ।

(ऊ) यत्र ग्रन्थविशेषीयमूनमिव सद् यथोपलम्भ-संस्करणं पूर्तिमिव नीतं भवति, तय. पृ. ९^{m} ।

(ॠ) यत्र प्राचीनाः कृतयोऽर्घत आलोचिता भवन्ति, तय, पृ. १३^{a}, ४४^{j}, २०९^{d}, २४४^{k} ।

(ऋ) यत्राऽर्वाक्तन्यः कृतयोऽर्घत आलोचिता भवन्ति, तय पृ. १३^{e}, २१^{j}, २६८^{m}, २७९^{c} ।

(घ) पाठानामर्थतोऽनुसंधानम्

यद्यपि श्रौतपदजातीयवैयाकरणव्यवस्थितिसहकृतनिर्देशमात्रोद्देशस्य सतोऽस्य ग्रन्थस्य श्रुतिपरंपरीयमर्थाऽनुसंधानं विषयो न भवति, तथाऽप्युक्तपूर्वपाठप्रतिष्ठापनशोधनप्रसङ्गाऽनुरोधतस्तत्र तत्र तदपि प्रसक्तं भवति, तय. पृ १३^{a}, १६^{n}, २१^{k}, ४७^{a}, ५२^{j}, ७०^{e}, ७३^{j}, ३०७^{h}, ३०९^{o}, ३३३^{b} ।

(ङ) श्रौतश्छन्दोविमर्शः

तत्तत्पाठपर्यालोचनप्रतिष्ठापनीयप्रयत्नप्रयोजितश्चेह तस्य तस्य मन्त्रस्य यथातत्तत्स्थितिविशेषविचारं छन्दोविमर्शोऽप्यानुषङ्गिकधर्मभाक् सन् समावेशं लभते । यच्चाऽस्मिन् विषये छन्दोऽनुलक्षणीकरणतत्त्वानुप्रापणोभयप्रयोजनकं विधानकं प्रवर्त्तितं चाऽनुसृतं च भवति (तय. पृ. ५४५^{i}, ५७२^{e}, ५९२^{i}) तस्याऽपराङ्गभावेन च पूर्णभावेन च क्रियमाणोऽभ्यासक्रमो भूयिष्ठानां पाठानां यथायथं प्रतिष्ठापकः स्यादिति प्रतीयते ।

(च) सांहितिकं दीर्घत्वम्

संहितापाठीयं दीर्घत्वं स्वरूपभेदतस्त्रेधाविशिष्टाया निर्देशिकायाः प्रयोजकं भवति । त इमे तावत् त्रयोऽपि विशेषा भवन्ति—

१. यत्र (यथा मै.) उदात्ताद्यच्के पदे परतः पदान्त्याऽऽकारात्मिका श्रुतिर् **अस्** , **ए** इत्येतयोर्मध्येऽन्यतरेण समूला भवति, तदाऽसौ यथास्वमूलविवेकतो व्यवस्थाप्य प्रत्यापन्नतन्मूलस्वरूपतया निर्दिष्टा भवति, टिप्पणगतश्च तद्विस्तरो भवति, तय. पृ. ६४०^{y} ।

२. कानिचित् तिङ्रूपाणि चाऽव्ययानि च ह्रस्वदीर्घोभयविधान्ततया श्रूयन्ते । तानीमानि प्राक्तनेषु पदपाठेषु नित्यं ह्रस्वान्ततयैव प्रदर्शितानि भवन्ति । इह तावत्तदीयस्याऽस्यौभयविध्यस्य सूचनार्थं समूढस्य सतस्तदीयस्य स्थलाङ्कनस्य मूर्धन्यः संस्तदुभयप्रकारसाधारणभूत एव तदीयो निर्देशो भवति (तु. भू. ४, ४, ग), तय. **अध > धा, अभि > भी, अभि ✓रक्ष् > अभि···रक्षथ > था, ✓अव् > अव > वा** ।

अथ यदा कश्चिदुपसर्गः पूर्वपदतां गतोऽनयैव द्विविधतया श्रूयते, तदाऽसावपि तदुभयप्रकारसाधारणभूतमेव निर्देशं भजते, तय. **१अनु,>नू-राध-** ।

३. **यङि** परतोऽभ्यासांशः प्रायेण दीर्घान्ततया श्रूयते, क्वचिदेव त्वपि ह्रस्वान्ततया वा ह्रस्वान्तमात्रतया वा । इहैतत् त्रैविध्यं यथायोगं संहितापाठमनु निर्दिष्टं भवति, तय. **वावृधध्यै, ततृषाण-** इति **तातृषाण-** इति च, **ततृदान-** (वैतु. पदपाठानां प्रायिकी ह्रस्वान्तता-मात्रीया क्वाचित्क्येव च दीर्घान्ततामात्रीया प्रवृत्तिः, तय. **ववसान-ववृषाण-, चाकनत्, चाकशीति**) ।

(छ) प्राक्तनाः पदपाठाः

१. ऋग्वेदस्य च माध्यन्दिनतैत्तिरीययोर्यजुर्वेदयोश्च कौथुमस्य सामवेदस्य च शौनकीयस्याऽथर्ववेदस्य च प्राक्तनाः पदपाठा मुद्रिताः सन्त उपलभ्यन्ते । मैत्रायणीयः पदपाठोऽप्यंशतस्तत्संस्करणीयेषु टिप्पणेषु समाविष्टो भवति[1] ।

२. अस्मिन् कोष एतेषां पुराणानां पदपाठानामुपयोगप्रकारमधिकृत्य तावदिमे केचिद् विशेषा भवन्ति—

(अ) यदाऽत्रत्यो निर्देशः पदपाठादविशिष्टो भवति, तदा पदपाठविषया परामर्शिका नैव क्रियते ।

(आ) यदाऽत्रत्यो निर्देशः पदपाठाद् विशिष्टो भवति, तदा पदपाठो नित्यं टिप्पणगोचरीक्रियते प्रायेण तत्त्वत आलोच्यते च, तय. पृ. १००^{a}, २८८^{b}, ३४९^{o}, ४१२^{c}, ६६०^{d} ।

(इ) यदाऽत्रत्यो निर्देशः सांशयिको भवति, तदा पदपाठष्टिप्पणे दीयते, तत्तत्पक्षोपवर्णनं चाऽपि तत्रैव क्रियते, तय. पृ. ७^{e}, १७४^{a}, १८२^{h} ।

(ई) नञ्समासेषु नञ उत्तरमवग्रहो न क्रियते इति पदपाठीया सामान्या प्रवृत्तिर्भवति । इह तावद् यथापेक्षं नञ उत्तरमप्यवग्रहः क्रियते । ततः खल्व् **अ-पतिघ्नी-** इत्येवंप्रकारकाणां समासोत्तरपदानां सतां नञ्-समासानां स्वरः सुस्पष्टतरः स्यात् (वैतु. **अपति-घ्नी-** इति पदपाठीयो निर्देशः, यत इह पृथग्भूतेन **पति-**शब्देन नञः समासोऽनभिप्रेतो भवति, **पति-घ्नी-** इत्येतेन समासेन चाऽभिप्रेतो भवतीति दुर्वचमिव स्यात्) ।

(उ) यत्राऽप्यन्यत्र संदिग्धस्वरूपेषु समासेषु पदपाठीयाऽवग्रहाऽप्रवृत्तिर्भवति, तत्र सर्वत्रेहाऽवग्रहः क्रियते च टिप्पणीयेनाऽऽलोचनेन सनाथ्यते च, तय. पृ ७५^{m} ।

---

[1] एतदीयः समग्रो मूलकोषोऽप्येकः पञ्जापविश्वविद्यालयपुस्तकालयीयतयाऽस्मत्पार्श्ववर्तितां भजते । यस्तु रावणकर्तृकत्वप्रसिद्धिबाह्वृचपदपाठीयसप्तमाष्टकमात्रीयोऽप्येको मूलकोष उक्तपूर्वे पुस्तकालये विद्यते, तस्य शाकलप्रसिद्धेः पदपाठान्नितरामभेदाद् रावण इत्यत्र प्रतिलेखक एव कश्चिद् स्यान्नतु स्वतन्त्रपदपाठकारः कश्चिदिति स्पष्टम् ।

(ऊ) यदाऽत्रत्यनिर्देशाऽवग्रहीया स्थितिः पदपाठाऽवग्रहीयायाः स्थितेर्भिन्ना भवति, तदाऽयं स्थितिभेदष्टिप्पणे सम्यगालोचितो भवति, तय. पृ. १०६^{e}, १८८^{k}, १९४$^{a'c}$ ।

(ऋ) श्रौता उपसर्गा उपसर्ज्यतिङपेक्षया व्यवहिताश्च भवन्त्यव्यवहिताश्च । ये तावद् व्यवहिता भवन्ति ते नित्यं सस्वरा भवन्ति, ये त्वव्यवहिता भवन्ति त उभयथा भवन्ति सस्वराश्च निःस्वराश्च । तद् ये निःस्वरा भवन्ति त एव पदपाठेषु पूर्वपदतया निर्दिश्यन्ते नेतरे । इह तु व्यवहिता अप्यव्यवहिता अप्यथ निःस्वरा अपि सस्वरा अपि येऽपि तिङ्-सापेक्षा भवन्ति, ते सर्वेऽपि पूर्वपदतया निर्दिष्टा भवन्तीत्येवमयं सहस्रशो निर्दिष्टिभेदकरः सुमहान् विशेषो द्रष्टव्यः ।

(ॠ) संहितापाठीयस्य दीर्घत्वस्य निर्देशस्य विषये च यथाऽस्य कोषस्य पदपाठेभ्यो विसंवादाऽतिरेको भवति तथोपवर्णितचरमेव भवति (तु. भू. ४, १, च) ।

(ज) वर्गिता-निर्देशिका

१. इह तावदाधारग्रन्थीयानि पदानि तिङन्तानि सुबन्तान्यव्ययानि चेति त्रेधा वर्गीकृत्य च यथासंभवं यौगिकीभाव्य च सामान्येन सतैकेन वर्णमात्राऽनुक्रमेण निर्दिष्टानि भवन्ति ।

२. यावत् प्रतिवर्गीया नैर्देशिका विशेषा उपरितनानां यथास्वप्रकरणानामेव विषयतां भजेरन्, सामान्यायाः सत्या निर्देशव्यवस्थाया विषये केचिद् विशेषास्तावदिहाऽप्युल्लिख्येरन्—

(अ) तिङन्तीये वर्ग उपसृष्टाऽनुपसृष्टोभयविधानां सतां मूलधातूनां नामधातूनां च यथोपलम्भं सर्वलकारीयाणि रूपाणि समाविष्टानि भवन्ति ।

(आ) शुद्धक्रियाख्याणि रूपाणि च णिच्प्रभृत्यर्थविशिष्टक्रियाख्याणि प्राक्रियिकाणि रूपाणि च पृथगुपवर्गकल्पनेनाऽन्योन्यतो विभज्यन्ते । एवं सार्वधातुकनिष्पन्नानि रूपाण्यार्धधातुकनिष्पन्नेभ्यो रूपेभ्यो निर्देशक्रमपार्थक्येन विविच्यन्ते ।

(इ) सुबन्तानि रूपाणि यथास्वधातु-साक्षात्परंपरिताऽन्यतराऽभिसंबद्धप्रातिपदिकशिरस्कतया निर्दिश्यन्ते । अस्पष्टयोगत्वाद् धातवीयवंशपरंपराबाह्यनिर्देशानां सतां प्रातिपदिकानां च योगपरीष्टिष्टिप्पणगता भवति ।

(ई) तद्धिता यथास्वप्रकृतिभूतेभ्यः कृद्भ्यः श्रेणि-भेदेन निर्दिश्यन्ते ।

(उ) कृतां च तद्धितानां च पूर्वपदतश्चोत्तरपदतश्च सकलं सामासिकं वृत्तं यथायथं निर्दिश्यते च तुलनात्मकाऽध्ययनविशेषप्रयोजनकेन प्रतिपरामर्शिकासुभिक्षेण सनाथ्यते च ।

(ऊ) कार्तं वा ताद्धितं वा सामासिकं वा स्त्रीवृत्तं यथायोगप्रतिविविक्तेन सता श्रेणिबन्धेन पृथङ् निर्दिश्यते ।

(ऋ) यथायोगं निर्दिष्टानां सतां सुब्योगिनां प्रातिपदिकानां वैयक्तिकसंज्ञात्वेन वा सामान्यसंज्ञात्वेन वा भावपदत्वेन वा सर्वनामत्वेन वा विशेषणपदत्वेन वा क्रियाविशेषणत्वेन वा कथंचिदन्यथात्वेन वा यथाश्रुति वृत्तिवैशिष्ट्यं यावदपेक्षं टिप्पणेषु निर्दिश्यते ।

(ॠ) विलक्षणानि सन्ति तिङ्-रूपाणि वा सुब्-रूपाणि वा द्विर्निर्दिश्यन्ते, यौगिकेनाऽनुक्रमेण च प्रतिपरामर्शिकासनाथितेन सता यथाप्रातिस्विकेनाऽनुक्रमेण च ।

(ऌ) यौगिकत्वेन चाऽयौगिकत्वेन चोभयथाऽपि निर्देशभाञ्जि सन्त्यव्ययानि सौपतैङाभ्यां वर्गान्तराभ्यां सुवेचानि भवन्ति ।

(ए) अव्ययीया पृथक्-कृतिस्त्वेषा यथाप्राक्प्रसिद्धिप्रेक्षणसौकर्यमात्रप्रयोजना भवति। व्याकृतिसीमान्तदृशा हि तत्तदव्ययं तत्तत्प्रातिपदिकीयतत्तद्विभक्तीयं रूपं क्रियाविशेषणत्वेन वोपसर्गत्वेन वा समुच्चयपदत्वेन वा तत्तद्वृत्तिवैशिष्ट्ययुतं सद् भूयो भूयोऽभिन्नतयैव श्रूयमाणत्वात् कालेनाऽसौपमित्यस्याः प्रतीतेर्विषयोऽभूत् । एवं च तावदास्थायेहाऽनेकानि प्राक्प्रसिद्धितोऽव्ययाख्यानि सन्त्यपि पदानि सुबन्ताऽन्तरसन्यायतया प्रातिपदिकशिरस्कीकृत्य निर्दिष्टानि भवन्ति । अन्यानि चापि बहून्येवमनिर्दिष्टान्यपि सन्ति टिप्पणेषु तथात्वेन व्याख्यातानि भवन्ति ।

(ऐ) कर्मप्रवचनीयानामन्यत उपसर्गगतीनां चाऽन्यतो विवेक इह सम्यक् प्रदर्शितो भवति ।

(ओ) प्राक्प्रसिद्धित उपसर्गेतिसामान्यसंज्ञावतामव्ययविशेषाणामिह यथाश्रुतिलक्षणतः क्रियाविशेषणाऽऽत्मकान्यव्ययानि, औपसर्गिकाण्यव्ययानि, उपसर्गात्मकान्यव्ययानि चेति त्रेधा विषयविभागः कृतो भवति, तय. पृपृ. ३८०^{q}, ३८५^{g} ।

(औ) प्रतिसमासं यथाश्रुत्यर्थालोचनमिह तत्पुरुषादिभेदनिर्देशः कृतो भवति यथायोगमवग्रहश्च । अनया विधया खलु तत्तत्समासवच्छ्रुतभागीया वृत्तिरिव विरचिता भवति ।

(अं) यद्यपि सवर्णानां सतां भिन्नवर्गीयाणां शब्दानां संकेतविशेषप्रयोजितो वर्गविवेक एव पर्याप्त इति कृत्वा सामान्येन तदीयः सांख्यो विवेकोऽन्यथासिद्धत्वादुपेक्षितो भवति, तथापि यत्र यत्र स्वरतो वाऽर्थतो वा वैशद्याऽर्थं सांख्यो विवेकोऽपेक्षितो भवति, तत्र तत्र सोऽपि कृतो भवति ।

(झ) स्वरः

यद्यप्युपरिष्टात् सौवरं प्रकरणं पृथग् विरचयिष्यमाणं भवति, तथाऽपि तद्विषयीयं यत् किंचित् सामान्यलक्षणं भवति, तत्तावदिदं सूच्यते—

१. एकैकः सौवरो निर्देशष्टिप्पण उपपादितो भवति ।

२. यथाश्रुतिशाखाभेदमुपलभ्यमानः स्वरभेदष्टिप्पणे सूचितश्च व्यवस्थापितश्च भवति, तय, पृ. ४४०^{k} ।

३. यथाऽपेक्षाविशेषं स्वर-शोधः कृतश्च यथायथं सूचितश्च भवति, तय. पृपृ. ९^{j}, ४५^{m}, १७१^{b}, २६२^{j} ।

४. अनङ्कितस्वरग्रन्थीयः स्वरः क्वचिदेवेहाऽङ्कितो भवति, तय. पृपृ. ७६^{c}, ७८^{c} ।

५. यद्यप्युदात्तश्च जात्यः स्वरितश्च यथाश्रुति सर्वत्राऽङ्कितौ भवतस्तथाप्युदात्त एव मौलिकः स्वर इत्यास्थाय जात्यस्य स्वरितस्य तन्मूलकतया प्रतिपादनेन तदीयः क्षैप्रस्वरितेनाऽभेदाऽन्वय इष्टो भवति, तय. पृपृ. ६२५^{a}, ६४३^{e} ।

६. यद्यप्येकपदाऽवच्छेदेन द्विस्वरत्वमपि यथाश्रुतीहाङ्कितं भवति, तथाऽप्यस्मिन् विषय एवमास्थितं भवति, यथा मौलिकस्थित्यनुदृष्ट्या सर्वत्राऽपि द्विस्वरवदेकपदताया विषय एकैकस्वरवतोर्द्वयोर्द्वयोः पदयोर्यथारूपयोश्च यथास्वरयोरेव च सतोः प्रारम्भिकसमासस्वरूपभूतं पारस्परिकसंनियोगमात्रं भवतीति च तस्मिंश्च संनियोगे सति नैरुक्तिकवर्णलोप-विकाराभ्यां च तयोः पदयोर्द्वयोः सतोरप्येकतेवाऽखण्डरूपा संपन्ना भवतीति च (तु. यथोत्तरखण्डम् एतवै, वाव, **बृहस्पति**- इह च पृपृ. २११^{g}, २१८^{b}, २१९^{r}, ३७८^{l}, ३८०^{h} ।

७. अत्रत्य उदात्तस्य चोदात्तभूमिस्वरितस्य च यथायोगमङ्कनप्रकारो नूतन इव प्रतीयमानोऽपि सन् पुराणाऽऽधारसुप्रतिष्ठो भवति । अस्य प्रकारस्य प्रकामं सारल्याच्च साक्षादिव प्रतीतिकरत्वाच्चेत ऊर्ध्वं करिष्यमाणेषु वैदिकग्रन्थीयेषु संस्करणेष्वपि तत्स्वराङ्कनसाम्यकरी सती महती खलूपादेयता स्यात् ।

(ञ) व्युत्पत्ति-योगः

१. यास्क-पाणिनिमूर्धन्यानां प्राचां निरुक्तव्याकरणप्रधान-शब्दमीमांसायाः प्रवर्त्तकानामाचार्याणां मतेन प्रत्येकमाख्यातं च नाम च योगजं भवति । तत्र तावदाद्यः प्रकृत्यात्मको भागो धातुरित्युच्यतेऽन्त्यश्च तिङ्सुबन्यतरविभक्त्याऽऽत्मकश्चाऽन्यतः कृत्तद्धिताऽन्यतरनामकरणाऽऽत्मकश्चाऽन्यतः प्रत्यय इति । केवलौ सन्तौ धातुश्च प्रत्ययश्च न प्रयुज्येते । तदीय-योगसिद्धानि सन्ति शब्दरूपाण्येव तु वाग्व्यवहारं लभन्ते । प्रत्येकं चेदृक्-स्वरूपं शब्दरूपं तत्तत्प्रत्ययीयेन काल-संख्या-कारकाऽऽदिभेदकोपाध्यात्मकेनाऽर्थेन युक्तं सन्तं क्रियामात्रस्वरूपं धात्वर्थमाह । तथाहि । **'अत्ता'**, **'अदनम्'**, **'अन्नम्'** इत्येतेषु त्रिष्वपि शब्दरूपेषु समानधात्वंशीयभक्षणाऽऽत्मकाऽर्थवाचकत्वसामान्ये सत्यपि यत्तदीयं यथाकर्म कर्तृपरत्वं च भावपरत्वं च कर्मपरत्वं च परिणतं भवति, तत्तद्गत-तृज्-ल्युट्-क्त-प्रत्ययीययथायोगोपाधिसंभवं भवति । एवं तावद् धातूनां तत्तत्प्रातिस्विकाऽर्थवत्त्वं भवति प्रत्ययानां तु प्रातिस्विकाऽर्थवत्त्वाऽभावे सति धातवीय-तत्तत्प्रातिस्विकार्थोपाधायकमात्रत्वमिति विवेकः स्पष्टो भवति ।

२. यद्यप्यस्याः प्रकृति-प्रत्ययविभागीयायाः प्रक्रियाया निरुक्त-व्याकरणोभयवेदाङ्गीयं प्रामाण्यं प्रसिद्धं भवति, तथापि व्याकरणस्यैवाऽनया प्राधान्येन स-विषयता संपद्यत आनुषङ्गिकमात्रत्वेनैव तु निरुक्तस्य । तस्य हि तावत् प्राधान्येन तत्तत्प्रकृतिकत्वेन तत्तच्छब्दार्थपरीक्षणनित्यत्वेन प्रवृत्तिर्भवति । एवमपि तदतिपरोक्षवृत्तीनां च परोक्षवृत्तीनां च सतां शब्दानां वर्णविकाराऽऽगम-लोप-विपर्ययाऽनुसंधानतः प्रत्यक्षवृत्तित्वस्य प्रत्यापादनेन तदीयप्रकृति-प्रत्ययविभागीयं सौकर्यविशेषमातन्वद् व्याकरणस्य कार्त्स्न्यमेव प्रयोजयति ।

३. अस्ति तावद् निरुक्त-व्याकरणीययोः प्रक्रिययोरन्योऽप्येको विशेषः । तथाहि । ये पदे पदे वर्णाऽऽगम-लोप-विकार-विपर्यया भवन्ति, ते वैयाकरण्यां प्रक्रियायां तत्तत्कार्यसूचकतत्तदनुबन्धवत्तत्तत्प्रत्ययसंनियोगेनाऽनुशिष्टा भवन्ति । त एव तु नैरुक्त्यां प्रक्रियायां तत्तत्प्रकृतिप्रत्ययप्रतिनियतसंनियोगनिरपेक्षं वाग्व्यवहारमात्रसिद्धेन सता तत्तद्विशेषधर्मकेण प्रातिस्वाभाव्येनोद्दिश्यन्ते ।

४. अथ शाब्दिकीं निष्पत्तिमधिकृत्य या प्रक्रियाऽस्मिन् कोषे चरितार्था भवति, तस्या अयं संक्षेपो भवति—

(अ) या नामोक्तपूर्वा पाणिनीयेति प्रसिद्धा सती प्रकृतिप्रत्यययोगनिर्भरा वैयाकरणी प्रक्रिया भवति, तन्मात्राऽनुसारीहत्यं निर्देशसर्वस्वं भवति ।

(आ) विस्पष्टव्युत्पत्तिकत्वाद् यौगिकवंशपरंपरीयत्वेन निर्दिष्टानां सतां शब्दानां विषये धातवीयांऽशस्य निगदसिद्धत्वात् प्रत्ययीयांश एव टिप्पणीयस्य विचारस्य प्राधान्येन विषयतां भजते ।

(इ) ये शब्दास्तावद् दुरूहव्युत्पत्तिकत्वाद् यौगिकवंशपरंपरातो बाह्यत्वेन निर्दिष्टा भवन्ति, तेषां व्युत्पत्तेर्विषये यत् किंचित् पुरातनं वा नूतनं वा कल्पनारूपं समभूत्, तत् सकलमपि यावच्छक्येन स्वीयेनोहापोहेन साकं टिप्पणेषु दीयते ।

(ई) बहुष्वपि शब्देषु लक्ष्यमाणानां वर्णविकारादीनां विषये व्याकरणाऽनुसारं च निरुक्ताऽनुसारं चोभयथाऽप्युत्पत्तिः प्रदर्शिता भवति । एवं खलु द्वयोरपि तयोः प्रक्रिययोराधारभूतयोर्यथास्व-संज्ञापरिभाषयोरितरेतरीयतयाऽनुवाद इव कृतो भवति ।

५. यद्यपि पाणिनीयायाः प्रक्रियायाः प्रातिस्विकगुणप्रकर्षाच्च सुप्रतिष्ठितचतुर्दिक्प्रामाण्याच्च तद्वित्तिक-विधानकत्वेनैवाऽयं कोषः प्रवर्त्तितो भवति; तथाऽपीहोपसप्तशतेषु टिप्पणेष्वार्य्यभाषीयां मौलिकीं स्थितिमुद्दिश्य स्वोपज्ञतयोपकल्पितायाः नितरां स्वतन्त्रायाश्च सत्या अपरस्या नवीनाया वैयुत्पत्तिकयाः प्रक्रियाया अप्युपयोगः कृतो भवति । तद्विषयीयास्तावदिमे कतिपये वादाः संग्रहेण सूच्यन्ते—

(अ) मूलभूताऽऽर्यभाषा सार्थक-सस्वरैकाच्क-ध्वनीनामाधारेण प्रथमां प्रवृत्तिं लेभे ।

(आ) त आधारभूता ध्वनयः स्वगताऽनेकखण्डा इव सन्त आदितो महाप्राणव्यञ्जनाऽऽत्मका अन्तश्चाऽनुनासिकंभावुक-विलोलस्वराऽऽत्मकाश्च बभूवुः ।

(इ) संख्यातस्तावत्ते ध्वनयः पञ्चाऽनतिरिक्ततया संभाव्यमानाः सन्तो *घ्ह्, *झ्ह्, *ध्ह्, *भ्ह्, *श्र्ह् इत्येवं निर्दिश्येरन्[1] ।

(ई) उच्चारणविषये प्रतिवक्तृभेदप्रातिस्वाभाव्यादेव त एत आधारभूता ध्वनयो व्यञ्जनखण्डतश्च स्वरखण्डतश्च प्रत्येकं बहुविधस्योच्चारणस्य विषयतां व्रजन्तः कालेन पश्चात्परिनिष्ठितप्रतिविविक्तस्वरूप-तत्तत्स्वरव्यञ्जनाऽऽत्मतया परिणता बभूवुः[2] ।

(उ) त एते बहुविधमुच्चार्यमाणाः सन्त आधारभूता ध्वनयः प्रत्ययप्रकारकध्वन्यन्तरसंयोगनिरपेक्षाऽव्ययप्रकारकतयैवाऽऽदिमं प्रयोगं लभिरे ।

(ऊ) आधारभूता ध्वनयो मूलतो नामतयैवोपकल्प्यमानाः सन्तस्तस्य तस्येतरेतरार्थसापेक्षतया संबद्धस्य सतोऽर्थस्य बोधनार्थमादिमवाक्यभूततत्तत्स्वीयपरंपरारूपतां चाऽन्यतस्तत्तद्वृत्तिविशिष्टयतश्च समासतश्च व्यक्तिसामान्य-भाव-त्रितयपरकसंज्ञाऽन्यतमतया च विशेषण-सर्वनामाऽन्यतरतया च कर्मप्रवचनीयतया च संसर्ग[3]ऽन्तर्ग[4]न्यतरतया चाऽऽख्याततया च क्रियाविशेषणतया

---

[1] दीर्घताऽतन्त्रा भवति । अस्या ऋ > अर्, इर्, उर् इत्यस्य त्रैविध्येनाविर्भवतः परिणामस्य पाणिनीयायां प्रक्रियायामेवमेव संभवात् तत्संवादनैकदृष्टिकत्वेनोपकल्पितमात्रत्वात् ।

[2] अस्योच्चारणीयस्य परिणामस्य प्रवृत्तिप्रकारसामान्यमुपरिष्टान्निदर्शयिष्यमाणं भवति (तु. आचि. ४)। इहापि तावदाधारध्वनीयाऽऽद्यव्यञ्जनांशनिवृत्त्याऽवशिष्टाच्च *ऋ इत्येवं निर्दिष्टव्याच्च सतो मौलिकात् स्वरात् स्वरान्तरीयो निवृत्तिपर्यवसानः परिणामक्रमोऽयं निदर्श्यते—

१. *ऋ >
- अर् > आ > अ > …
- इर् > ई > इ > …
- उर् > ऊ > उ > …

२. अयॕ् >
- आय् > आइ > ऐ > ए > ऍ > इ > …
- अय् > अइ > ए > ऍ > इ > …

३. अवॕ् >
- आव् > आउ > औ > ओ > ऑ > उ > …
- अव् > अउ > ओ > ऑ > उ > …

[**विशेषः**—ऍ, ऑ इत्येतयोः सांव्यत्वविलयाऽनुपाती द्विमात्रत्वस्यैकमात्रत्वेन परिणामो द्रष्टव्यः ।]

[3] संसृज्यते वाक्यीयो वा वाक्यप्रदेशीयो वाऽर्थोऽनेनेति कृत्वोपसर्ग-कर्मप्रवचनीयोभयभिन्नानां सतां समुच्चयापादकानां निपातानामेषा संज्ञा द्रष्टव्या (=conjunction) ।

[4] अन्तर्गच्छन्तीति कृत्वा वाक्यीयपदैरन्वयाऽभावेऽपि वाक्यीयाऽर्थसामान्यस्य तदन्तःप्रवेशेनेव प्रातिस्विकेनाऽऽश्चर्यादि-मानसभावपरेणाऽर्थेनोपाधायुकानां निपातानामेषा संज्ञा द्रष्टव्या (=interjection) ।

चोपसर्गतया चाऽऽर्थपरिणामवैविध्यं चाऽन्यतो भेजिरे[१]।

(ऋ) तस्य तस्य संबद्धस्य सतोऽर्थस्य वाचकभूताभ्यस्ताभ्यस्ताभ्य आधारध्वनीयपरंपराभ्यो भूयोनियतप्रयोगाभ्यः सतीभ्य आदौ यथावस्थिताऽवयवीयस्वरपार्थक्यं चाऽपरिनिष्ठितसमासधर्मं च सत्[२] कालेनैकस्वरतामापन्नं सकलं द्वन्द्वादिकं सामासिकं वृत्तं प्रादुर्बभूव। द्वन्द्व-तत्पुरुषावन्तोदात्तौ प्रादि-बहुव्रीही चाऽऽद्युदात्तौ बभूवतुरित्येतया मौलिकसामान्यविवेकदृष्ट्या येऽप्यन्तोदात्ताः समासा बहुव्रीहित्वेन च मध्योदात्ताः समासास्तत्पुरुषत्वेन च पाणिनीयेऽनुशिष्टा भवन्ति[३], तेऽवग्रहस्थितिपरिवर्तनेन यथायोगं तत्पुरुषत्वेन च बहुव्रीहित्वेन चोद्देश्याः स्युः।

(ॠ) अनेकाच्काः सन्तः कृतश्च तद्धिताश्च तत्परकप्रसिद्धिकप्रत्ययाऽऽख्यानामभावाद् मौलिकस्थित्यनुरोधेनाऽऽधारध्वनीयाः समासविशेषा एव भवन्ति।

(ऌ) स्त्रीप्रत्ययान्ततया प्रसिद्धानि शब्दरूपाण्यपि तत्परकप्रत्ययाऽभावसामान्याद् मूलतः समास-सवृत्तकान्येव भवन्ति (तु. पृ. ४६७^{h})।

(ऍ) सुप्तिङन्यतरप्रत्ययान्ततया प्रसिद्धानि चाऽपि शब्दरूपाणि तत्तत्प्रत्ययाऽभावसामान्यात् समास-सवृत्तकान्येव भवन्ति[४]।

(ए) बहवः पाणिनीया धातवोऽप्यनेकाऽवयवत्वात् समास-सधर्माणो भवन्ति (तु. पृ. ५६८^{o})।

(ऐ) ये चाऽनेकार्था इत्येवं प्रसिद्धिभाजः शब्दा भवन्ति, ते स्वीयतत्तदर्थपरस्परवैशिष्ट्यात्मकत्वाऽभावे सति मूलतस्तत्तदर्थवाचकत्वेन भिन्ना एव सन्तः कालेन वर्णविकाराऽऽदितः परिणतायाः सवर्णताया वशादेकत्वमिवाऽऽपन्ना भवन्ति (तु. पृ. ४९८^{e}, ५६८^{o}, ६२५^{g})।

(ऑ) ये चाऽप्यभिन्नार्था इत्येवं प्रसिद्धिभाजः शब्दा भवन्ति, तेषामपि बहवो मूलतोऽन्योन्यमभिन्ना एव सन्तः कालेन विवर्णतया परिणता भूत्वा परस्परं भेदतो व्यवहारमापन्ना भवन्ति (तु. पुनर्स्-, भूयस्-)।

---

[१] प्रथममसमस्तानां च कालेन समस्तानां च सतामाधारध्वनीनामयं तत्तद्वृत्तिवैशिष्ट्यक्रमस्तावदनया तालिकया भूय इव स्पष्टः स्यात्—

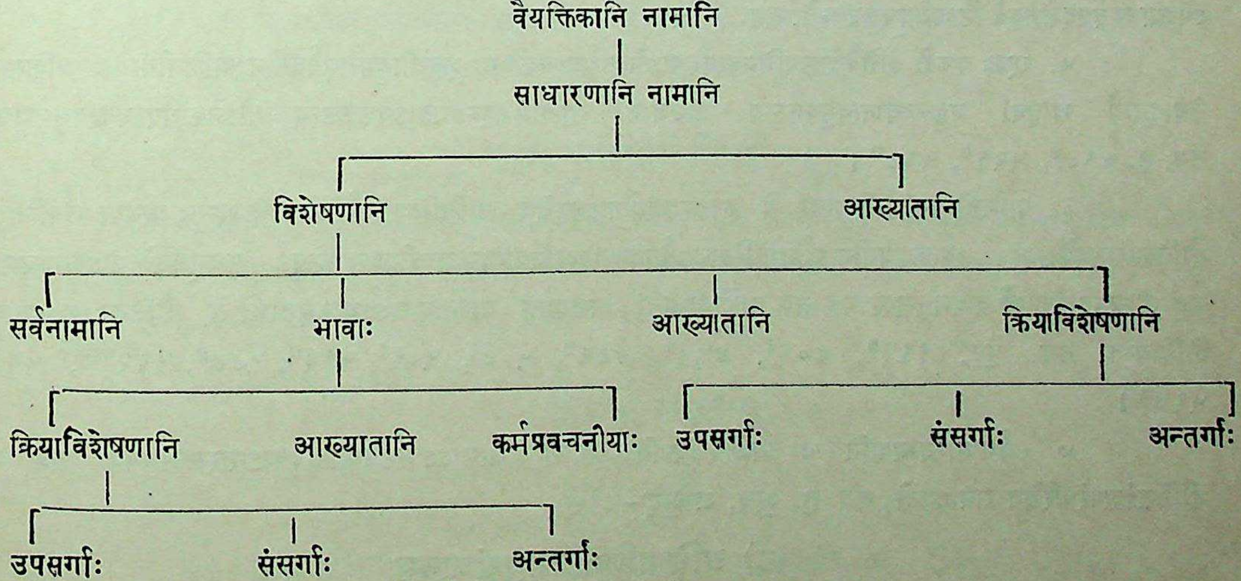

[२] यतु. वाव् इति *भर्-भर्- इत्येतदादिस्वरूपतयोपपाद्यमानम्।

[३] तु. पा ६, २, २ उउ; १६२ उउ।

[४] 'तवै' इत्यन्तानि द्विस्वराणि पदानि चान्यतोऽलुक्समासाश्चान्यतोऽत्र ज्ञापकतां यान्ति (तु. एतवै, बृहस्पति-)।

(ओ) उदात्त एव मौलिकः स्वरः सन् कालेन सामासिके वृत्त आविर्भूते सत्यनुदात्तं चान्यत उदात्ताऽनुदात्ताऽन्यतरभूमिं स्वरितं चान्यतः प्रयोजयामास ।

(औ) एवं तावत् समस्ताऽसमस्ताऽऽधारध्वनिमात्राऽऽधारेण प्रथमतो नामिके वाग्व्यवहारे परिनिष्ठिते सत्येव सकल आख्यातिको वाग्व्यवहारस्तन्मूलकतयाऽऽविर्बभूवेति च तत्तन्नाम्ना पश्चादेव तन्त्रमात्रतः प्रसिद्धिं गताः सत्यः सुप्तिङ्कृत्तद्धितवृत्तयश्चाऽपि स्वरूपतः प्रातिस्विकार्थहीनतत्तत्प्रत्ययाऽऽख्य-शब्दरूपाऽन्तत्वाऽभावे सत्याधारध्वनीयसमासाऽऽत्मकतां न व्यभिचेरुरिति चाऽत्र संग्रहो भवति ।

(ट) प्रक्रिया-संवादनम्

मौलिकाऽऽर्यभाषीयतत्त्वाऽनुसंधानतो वैयुत्पत्तिकस्य प्रकृतिप्रत्ययीयस्य विभागस्याऽनभ्युपेयत्वे (तु. पृपृ. ५२४^{e}, ५२८^{h}) सिध्यत्यपि कथमेतत्कोषोऽनिबन्धो यथापाणिनि प्राचीनयौगिकसंज्ञा-परिभाषानुसारित्वेनैव प्रवृत्तिमान् भवतीत्युपदर्शितपूर्वम् । यया रीत्या त्वेवं सति नूतना मौलिकस्थितीया नाम प्रक्रिया पाणिनीयया प्रक्रियया संवाद्यमाना सती टिप्पणविषयतां भजते, सा खल्विदानीमत्र संक्षेपेणोच्यते—

१. अर्, इर्, उर् इत्येतेषां मौलिकाऽचकानां त्रयाणामादेशानाम् ऋकार एव साधारणभूतः स्थानी स्यादिति कृत्वाऽऽधारध्वनयस्तदन्ततया निर्दिष्टा भवन्ति[१] ।

२. यदा कश्चिदाधारध्वनिराख्यातिकवृत्तिविशिष्टतया विवक्षितो भवति, तदाऽसौ पाणिनीयधातुसामान्येन धातवीयसंकेतपुरस्कारतो निर्दिष्टो भवति (तु. भू. ४, २, क, १), तय. पृ. ६५९^{a} ।

३. यदा कश्चिदाधारध्वनिर्नामिकवृत्तिविशिष्टतया विवक्षितो भवति, तदाऽसौ क्विबन्तीकृत्यैव निर्दिष्टः सन् सुब्योगीयप्रातिपदिकाऽन्तरसामान्येनाऽऽवसानिकेन विच्छेदकाऽऽख्येन संकेतेन सनाथ्यते (तु. भू. ४, ३, क, १), तय. पृ. ६६१^{b} ।

४. परःसहस्राः पाणिनीया धातवः साऽवयवा भवन्तीति सूचितचरं वादमनुसृत्य ते धातवो यथाऽपेक्षमवयवप्रदर्शनपूर्वं टिप्पणेषूपयुज्यन्ते, तय. पृ. ५६८^{o} ।

५. एकः शब्दो वृत्तिवैशिष्ट्यभिन्नस्वरूपाऽनेकार्थवाचको न भवतीत्युक्तपूर्ववादेन पाणिनीयायाः प्रक्रियायाः संवादनार्थं धातूनां बहुप्रस्थानत्वमुपकल्प्य तज्जानां कृतामेकवृन्तगताऽनेकफलन्यायतोऽनेकार्थवाचकत्वमुपपाद्यते, तय. पृ. ४९८^{e}, ५२१^{h}, ५६८^{o} ।

६. पाणिनीयायां प्रक्रियायां ये स्वतन्त्रप्रयोगाऽनर्हाश्च प्रातिस्विकाऽर्थरहिताश्च सन्तः प्रत्यया भवन्ति, ते मौलिकस्थित्यपेक्षया स्वतन्त्रप्रयोगाऽर्हप्रातिस्विकाऽर्थवदाधारध्वनिपरिणतशब्दीयवर्णविशेषाः पृथग्-निर्देश्याऽवयवधर्माणो भवन्तीत्युपवर्णितपूर्वं वादमनुसृत्य यत्र तत्र पाणिनीयानां प्रत्ययानां वास्तविकाऽऽधारभूतास्ते ते मौलिकाः शब्दा अपि निर्दिश्यन्ते, तय. पृपृ. १९३^{a}, ४०६^{f}, ४५५^{a}, ४८२^{b}, ५०७^{i}, ५०९^{i}, ५१३^{d}, ५८८^{g}, ५९२^{a,e}, ५९४^{h}, ५९७^{n} ।

७. सर्वनामान्यव्ययानि च प्रातिपदिकानि सन्ति नामाऽऽत्मकप्रातिपदिकाऽन्तरसामान्येन तत्र तत्र यौगिकवंशपरंपरितेन सनाथ्यन्ते, तय. तु. अनु, अस्मद्– ।

(ठ) अधिपाणिनीयमनुसंधानम्

यथाऽयं कोषः पाणिनीयमनुशासनं साक्षादिवाऽधिकृत्य सर्वाङ्गीणं च तुलनात्मकं चानुसंधानं प्रयोजयेत्, तथेदानीं संग्रहेणोच्यते—

---

[१] पाणिनीयायाः प्रक्रियाया बहिरस्य दीर्घत्वस्यान्यथासिद्धत्वमित्यभिसंधिर्भवति ।

१. नामाख्यातोपसर्गनिपातात्मकतया चत्वारि पदजातानीति यास्कः (१, १) आह । उपसर्गान् निपातेष्वन्तर्भाव्य (पा १, ४, ५८) च निपातान् स्वरादिगणसामान्येनाऽव्ययीभाव्य (पा १, १, ३७) चाऽव्ययानि लुप्तसुप्कतामात्रेण (पा २, ४, ८२) प्रातिपदिकान्तरेभ्यो भिन्नानि सन्त्यपि प्रातिपदिकान्येवेति कृत्वा च पाणिनिस्तु धातवः प्रातिपदिकानि प्रत्ययाश्चेत्येतत् तत्तत्पदस्वरूपापादकं सद् लाक्षणिकमात्रस्वरूपकपदार्थत्रितयमित्याह । एवं तावत् प्रत्ययानां साक्षान्निर्देशानर्हत्वाद् धातवश्च प्रातिपदिकानि चेत्येतद् वर्गद्वयमेव निर्देश्यत्वमापद्यते । एवं स्थितेऽपि तस्मिन् कोषे लुप्तसुप्कान्यव्ययानि संगृहीतार्थवैस्पष्ट्यार्थं सुप्योगीयेभ्यः प्रातिपदिकान्तरेभ्यो विशेष्य पृथगेव निर्दिश्यन्ते ।

२. अत्रत्यानां निर्देशानां पाणिनीयाऽनुशासनीयसमन्वयस्य तावदयं प्रकारो भवति—

(अ) यदा कश्चिद् निर्देशः साक्षादिवाऽष्टाध्यायी-गणोणादि-फिट्सूत्र-वार्तिकेष्टि-सव्याप्तिकस्य सतः पाणिनीयाऽनुशासनस्य विषयो भवति, तदाऽसावनुशासनविशेषो नियमेन सूच्यते, तय. पृ. ३[a,b] ।

(आ) यदा कस्यचिद् निर्देशीयस्य दुरूहस्य शब्दस्वरूपैकदेशस्य विषये पाणिनीयमनुशासनं न भवति, तदा तदनुसारं तस्योपपादनार्थं तदीयस्य विधानकस्य परिष्कारविशेषनिर्भर उपयोगोऽस्मदीयस्य प्रयत्नविशेषस्य विषयो भवति, तय, पृपृ. ७[e], ५०[o], ५१[h], ९१[c], १०५[j], १०६[n] ।

(इ) येषां निर्देशानां विषये पाणिनीयाऽनुशासनस्य नितान्तमभावः स्यात् , तानधिकृत्य तत्र तत्र धातवीय-परस्मैपदात्मनेपदविकरणेडागमान्यतमीये वा प्रत्ययीये वाऽनुबन्धीये वा तैङे वा सौपे वा कार्ते वा ताद्धिते वा सामासिके वा सौवरे वा सांहितिके वोच्चारणीये वा पाणिनीये प्रकरणे वार्तिकरीत्योपसंख्यानं (संक्षे. उसं.) क्रियते, तय. पृपृ. ५१[f], २७०[j], २८७[m], ५६०[a] ।

(ई) यदा कश्चिद् निर्देशो नैरुक्तिक्या तत्तद्वर्णलोपाऽऽगम-विकार-विपर्ययाऽऽदिस्वरूपया प्रक्रिययोपपादितो भवति, तदा पाणिनीयया प्रक्रिययाऽपि तदनुवादः क्रियते, तय पृपृ. १[u], ५६०[a] ।

(उ) यदा कस्यचिद् निर्देशस्य पाणिनीयेनाऽनुशासनेन विस्पष्टो विरोधो भवति, तदा तद्विषया स्पष्टैव सूचना क्रियते, तय. पृपृ. १३[n], ५१[j], १०५[m], २६५[p], ५३५[a] ।

(ड) पूर्वाऽभ्यर्हितीयं निदर्शनम्

टिप्पणगतेषु तेषु तेषु नानाविषयेषु नानास्वरूपेषु चोहापोहेषु प्रवर्तमानेषु तत्तत्पक्षबलाबलपर्यालोचनसौकर्यार्थं सर्वत्र तु. इतिशिरस्कतया पक्षतः, वैतु. इतिशिरस्कतया विपक्षतश्च पूर्वेषामभ्यर्हितानां मतानि यथावद् निदर्श्यन्ते, तय. पृपृ. १९८[h], २००[i,k], २०५[o], २०७[b,d], २६८[m], ३७७[f,b] ।

२. तिङन्त-प्रकरणम्

(क) धातवः

१. सर्वे धातवः प्रातिस्विकतां गतेन √ इत्येतेन संकेतेन पुरस्क्रियन्ते, तय. √अंश्, √अंह् ।

२. मा गाद् व्यर्थं धातवीयवस्त्वंश-वर्णक्रमो वैयाकुली-ग्रासतामिति सर्वे धातवो निरनुबन्धा एव निर्दिश्यन्ते, तय. √अञ्ज्, √कृ (=यक. अञ्जू, डुकृञ्) ।

३. पाणिनीय इदितः सन्तो धातव इह कृतनुमागमत्वेन निर्दिश्यन्ते, तय. √अंह् < √अहि ।

४. पाणिनीय इदित्तयाऽनिदित्तया चोभयथा निर्दिष्टिं भजमाना धातवः पार्थक्येन संख्यायन्ते । इह तु तदनुविधायि धातवीयं नुंभावाऽभावत्वं युगपदेव निर्दिश्यते, तय. **अभि ✓दभ्, दम्भ्** ।

५. पाणिनीये केचिद् धातवस्तदादेशा वाऽदन्तत्वेनाऽनुशिष्टा भवन्ति । त इह धात्वन्तरसामान्येन हलन्ततयैव निर्दिश्यन्ते, तय. **✓कथ्, ✓गण्, ✓धाव्, ✓यच्छ्** ।

६. सश्रुतयः सन्तो भिन्नार्था धातवः (तु. संक्षे. **बधा.**) तत्स्पष्टविवेचनाऽपेक्षितस्वशक्तिसमुचितमात्रासद्भावाऽभावविचारतः क्वचिदेव पृथक् संख्यायन्ते, प्रायेण तु तेन तेनाऽभिप्रेतेनाऽर्थेनैव सनाध्यन्ते, तय. तु. टिटि. **✓अँर्, ✓अर्च्> अर्कु-, ✓अश्** (बधा.), **✓अश्** (भोजने), **✓अस्** (भुवि), **✓अस्** (क्षेपणे) ; वैतु. **✓सन्** [*सरणे] (पृ. ६१५ª) ।

७. उपसृष्टा धातवो धात्वन्तरसाकक्ष्यमारोप्यमाणा यथास्ववर्णमात्रं स्वातन्त्र्येण निर्दिश्यन्ते, तय. **अति ✓पद्, अनु ✓पद्, अभि ✓पद्** । एवं स्थितेऽपि कस्को धातुः केन केनोपसर्गेणोपसृज्यत इत्यस्य समुदितपरिचयार्थमनुपसृष्टधातुनिर्देशाऽन्ते यथाश्रुति तदीया उपसर्गा अपि कोष्ठेऽन्तर्बध्यन्ते, तय. ✓अज्···[अनु°,···] । अनयैव किल द्वैधप्रक्रिययोपसृष्टमात्रतया वर्तमानानां धातूनामपि यथातद्वर्णमात्रं परामृश्यत्वेन निर्देशः संभवति, तय. **✓अङ्ख्** । ये चाऽप्यन्ये विशेषा इह वैशेष्येणाऽवधेयास्त इमे सूच्यन्ते—

(क) यत्रोपसर्गधात्वंशयोः संधिर्न भवति, तत्र तन्मध्यगो धातवीयः संकेत एव तद्व्यवच्छेदायाऽलम्, तय. **अति✓पत्** ।

(ख) यत्रोपसर्गधात्वंशयोः संधिर्भवति, तत्र सांहितिकाद् वर्णादनन्तरं बध्यमाने वर्तुलकोष्ठेऽन्तर्मध्यगेन सता धातवीयेन संकेतेन व्यवच्छिद्यमानौ विसंहितौ वर्णौ निर्दिश्येते, तय. अवा(व ✓अ)स् [क्षेपणे], अवे(व ✓इ), अभ्य(भि ✓अ)ञ्ज् ।

(ग) यत्र धातुरनेकधोपसृष्टो भवत्युपसर्गीयः संधिश्च न भवति, तत्र सकृद्वा भूयो वा यथापेक्षं मध्यगेन विच्छेदकाऽऽख्येन संकेतेनोपसर्गीयो व्यवच्छेदः प्रयोज्यते, तय. **अति-प्र ✓कित्, अनु-प्र ✓युज्, अनु-सं-प्र ✓या** ।

(घ) यत्र धातुरनेकधोपसृष्टो भवत्युपसर्गीयः संधिश्च भवति, तत्र सांहितिकाद् वर्णादनन्तरं बध्यमाने वर्तुलकोष्ठे विसंहितयोर्वर्णयोर्मध्ये विच्छेदकाऽऽख्यः संकेतो ध्रियते, तय. **अत्यु**(ति-उ)**द् ✓ग्रह्, अन्वा**(नु-आ)**✓भू, अनु-पर्या**(रि-आ)**✓वृत्** ।

(ङ) यत्र धातुरनेकधोपसृष्टो भवत्युपसर्गीयश्चोपसर्गधातवीयश्च संधी भवतः, तत्र प्रथमं संहितस्वरूपो निर्देशो भवति, तदन्ते च वर्तुलकोष्ठे यथापेक्षमुक्तपूर्वयोः संकेतयोरुपयोगेन समुचितोऽन्योन्यं व्यवच्छेदः प्रदर्शितो भवति, तय. **अभ्युदे**(अभि-उद्-आ ✓इ) ।

(च) यत्राऽनेकधोपसृष्टिर्भवति, तत्रोपसर्गक्रमनिर्देशस्याऽर्थक्रमनित्यस्य सतः क्वचिच् श्रुतिक्रमेण विसंवादोऽपि प्रतीयेत, तय. **उपा**(प-आ)**✓गम्>आ···उपगन्तन** ।

८. यत्र किंचिद् अनैपातिकं क्रियाविशेषणं (=सुबन्तविशेषात्मकं) गतीयते, तत्र तद्युक्तो धातुरप्युपसृष्टधातुनिर्विशेषतया निर्दिश्यते, तय. **अन्तर्-आ ✓धा, अन्तरि** (र् ✓इ), **अस्तमि** (म् ✓इ) ।

९. नामधातवो यथास्वनामिकप्रकृतिमनु यथावर्णमात्रं निर्दिश्यन्ते । तद्विषय एते विशेषाः सूचनीया भवन्ति—

(क) येऽदन्तप्रकृतिकाः सन्तः क्विपि निष्पन्ना भवन्ति, ते स्वराङ्कनं विनैव निर्दिश्यन्ते, तय. √अव् > ओम- > √*ओम् ।

(ख) ये णिचि निष्पन्ना भवन्ति, ते चौरादिक-हेतुमदन्यतर-णिजन्तधात्वन्तरवत् स्वराङ्कनमभजमानाः सन्त इकारान्ततया निर्दिश्यन्ते, तय. अन्त- > √*अन्ति, २अन्ध- > √*१अन्धि ।

(ग) उक्तपूर्वद्वैविध्यविभिन्ननिष्पत्तीनि नामधात्वन्तराणि प्रायेण पाणिनीयप्रक्रिययाऽनभिमततत्क्लेशनाऽतिरेकव्यतिरेकतो[1]ऽनुवादयितुमशक्यानीति कृत्वाऽङ्गरूपता[2]मापाद्य सस्वराणि निर्दिश्यन्ते, तय. अंहस्- > √अंहोयु, अघ- > √अघायु, अन्न- > √अन्निय ।

१०. पाणिनीये येषां धातूनामन्योऽन्यमादेशादेशिभावो विधीयते, तदीय इहत्ये निर्देश एते विशेषा भवन्ति—

(क) यदैवंविधयोः कयोश्चिद् धात्वोरापातिक्या[3] भाषाशास्त्रीयया दृष्ट्या पार्थक्यमेव प्रतीयते, तदा तयोरसंबद्धधात्वन्तरद्वयसामान्येन पृथङ् निर्देशो भवति, तय. √अस् (भुवि), √भू च, √दा, √यच्छ् च, √ब्रू, √आह् च, √सृ, √धाव् च, √दृश्, √पश् च, √इ, √गा च ।

(ख) यदैवंविधयोः कयोश्चिद् धात्वोरापातिक्याऽपि भाषाशास्त्रीयया दृष्ट्या साजात्यसंनिकर्षः प्रतीयते, तदा तयोर्मध्ये यस्य भूयसी रूपसंपत्तिः स्यात्तदनुगततया चाऽवान्तरपार्थक्येन चाऽल्पीयोरूपसंपत्तेर्धातोर्निर्देशो भवति । एवं स्थितेऽपि परामर्शसौकर्यौपयिकतया तस्य यथातद्वर्णमात्रं पृथगपि धातुमात्रीयो निर्देशो भवति, तय. √इच्छ् > √इष्, √ऋच्छ् > √ऋ, √गच्छ् > √गम्, √यच्छ् > √यम् ।

११. यदा कस्यचिद् धातोस्तदीयाया रूपसंपत्तेरादिवर्णतो बहुविधत्वाद् विशदवैयुत्पत्तिकप्रतीत्यर्थं तदानुगुण्येनाऽऽदिवर्णभेदतो बहुधा निर्देशः कृतो भवति, तदा प्रतिनिर्देशविशेषं निर्देशान्तरीयः परामर्शो वर्तुलकोष्ठेऽन्तर्बध्यते, तय. √अर्च् (= √ऋच्), √अर्ह् (= √*ऋंह्) ।

१२. नवोपकल्पिता धातवः प्रायेणा[4]ऽधितारकिता भवन्ति । अथ यैरपेक्षाविशेषैस्तदीयोपकल्पना प्रयोजिता भवति, त इमे स्मर्य्यन्ते—

(क) यदा तन्मूलानि कृत्तिङ्रूपाण्युपलभ्यन्ते, तय. अंहस्- > √*अंहोयु, अंहुर्- > √*अंहूरि, √*अघ्, √*अङ्कूयु, √*अप्, √*ऋंह् ।

(ख) यदा तदीयेन यथावर्णमात्रेण व्यवस्थापनेन परामर्शे सौकर्यविशेषः संजायते, तय. √*अर्, √*अर्धं, √*अर्ष् ।

(ग) यदा तद्द्वारा विशेषतो मौलिकीमार्य्यभाषामपेक्ष्य योग-संपत्तिर्भवति, तय. √*ऋ (पृ. ४७५^{a}), √*मृ (पृ. ४८८^{b}), √*धृ, √*क्षृ (पृ. ५७९^{d}) ।

---

[1] अनभिमतस्तस्याः (=पाणिनीयायाः प्रक्रियायाः) क्लेशनाऽतिरेकस्तद्व्यतिरेकतस्तामतितरामिवाऽक्लेशयित्वेत्यर्थः ।

[2] तिङि परतः सति नामधातवीयं यदङ्गं तद्रूपतामिति भावः ।

[3] मौस्थि. अपेक्षया तत्संबन्धसंभवविच्छेदो मा भूदित्यर्थमेतद् विशेषणं दीयते ।

[4] क्वचिदनवधानात् तारकेयं नापि प्रत्ता भवतीत्येतत्सूचकमिदं विशेषणं द्रष्टव्यम् ।

१३. पाणिनीये विकरणभेदेन पृथक् संख्यायमाना धातव उपरिवक्ष्यमाणेन प्रकारेण तदीयेषु रूपेषु गणभेदतः पार्थक्येन संघटितेषु सत्स्विहैकत्रैव निर्दिश्यन्ते, तय. **√इ, √कृ** ।

(ख) तैङान्यङ्गानि

१. तिङि परतोऽङ्गीभविष्यति धातौ लक्ष्यमाणमवान्तरप्रत्यय-तत्प्रकारकोपजनाऽन्यतरप्रयोजितं द्विर्वचनं वाऽन्यत् किंचित् कार्यं वाऽवान्तराऽङ्गस्य प्रयोजकमिव सत् तेन सार्कं निर्दिश्यते, तय. **अति √ष्ठा(<स्था)>तिष्ठ (=°ष्ठ्), अभि √हन्>जिघांस(=°स्), अभि-सं √पद्>पादि** ।

२. यदैवमभिनिर्वर्तुकान्यवान्तराङ्गाणि भूयांसीव भवन्ति, तदा तेषां यथास्वं रूपखण्डानामादौ निर्देशो भवति, तय. **अति √तॄ>अति √तर्, अति √ततॄ, अति √तुर्, अति √तारि** ।

(ग) तैङानि रूपाणि

१. यथाश्रुतसंगृहीतानां सतां तैङानां रूपाणां मध्ये प्रथमं सार्वधातुकलकारीयाणि शुद्धवृत्तीयानि[1] रूपाणि लङ्-लेड्-लोड्-लङ्-विधिलिङानुपूर्व्या निर्दिश्यन्ते, तय. **अनु √ब्रू, √अस(भुवि)** ।

२ यदैतानि रूपाणि गणतो भिद्यन्ते, तदा तानि प्रतिगणभेदं खण्डपार्थक्येन निर्दिश्यन्ते, तय. **अति √तॄ, अनु √भृ** ।

३. तत्पश्चादवशिष्टलकारीयाणि शुद्धवृत्तीयाणि रूपाणि लिड्-लृडाशीर्लिङ्-लुङ्-लृङामनुक्रमेण निर्दिश्यन्ते, तय. **अनु √वृत्, अनु √ष्ठा (<√स्था), √अस्(भुवि), √अस् (क्षेपणे)** ।

४. आर्धधातुकायमानस्य लेटो रूपाणि सार्वधातुकलेड्रूपेभ्योऽवच्छिद्य लुङ्रूपैः साऽङ्गानि सन्ति तैः सहैव निर्दिश्यन्ते, तय. **अति √तॄ>?अतितरः, अति⋯तारिषत्** ।

५. अनयैव दिशा लोड्रूपाणि विधिलिङ्रूपाणि चाङ्गभेदवन्ति सन्त्यन्तरतमलकारान्तरीयरूपाण्यनु विविच्य विविच्य निर्दिश्यन्ते, तय. **अप √भू>अप⋯भवतु, अपभूतु, अपि⋯भूतु, अपि⋯जगम्युः** ।

६. वेदे लुड्दुर्भिक्षमिव भवति । तृच एवौत्तरकालिकी तदर्थताऽविरभूदित्यभिसंधायोपलभ्यमानेव सत्येकैतदीया श्रुतिः कृत्तयैव निरदेशि, तु. **अन्वा √गम्>अन्वा-गन्तृ-** ।

७. उभयपदीयानां रूपाणां मध्य आत्मनेपदीयानां पूर्वभावः परस्मैपदीयानां चोत्तरभावो भवति, तय. **अभि √मृश्, अभि √रक्ष्** ।

८. रूपाणां पुरुषतः प्रथममध्यमोत्तमक्रमेण वचनतश्चैकद्विबहुक्रमेण व्यवस्थापनं भवति, तय. **√अव्>रक्ष्, √ अस् (भुवि), √अस् (क्षेपणे)**।

९. सस्वर-निःस्वररूपाणां मध्ये सस्वराणां पूर्वभावो निःस्वराणां चोत्तरभावो भवति, तय. **√अव्>अवति, अवति, √अस् (भुवि) >अस्ति, अस्ति** ।

१०. शुद्धवृत्तीयानि रूपाण्यनु तद्वदेव व्यवस्थापितानि सन्ति प्राक्रियिकाणि **यग्-णिच्-सन्-यङन्तजातीयानि** यानि रूपाणि निर्दिश्यन्ते, तय. **√अञ्ज्, अति √तॄ, √अद्, अनु √शक्** ।

११. यत्र तत्रोपलभ्यमानस् तिङ्रूपान्तीयः सांहितिको दीर्घभावः सार्कं निर्दिश्यते (तु. भू. ४, १, च, २), तय. **अप √हन्>अप...हत>ता, अपि √भू>अपिभूम>मा, √अव्>अव>वा** ।

---

[1] णिजाद्यभिव्यञ्जितहेतुत्वाद्यर्थविशेषानुपहितं सदप्राक्रियिकं यद् वृत्तं भवति तदेवेह शुद्धमिति विशिष्योच्यते ।

१२. तिङ्-रूपाणि परिसमाप्य तेन तेन प्रकृतेन धातुना योगमाप्नुवानानामुपसर्गाणां संग्रहो वर्गकोष्ठेऽन्तर्बध्यते, तय. **√अद्**···[अपि°, आ°, वि°]।

१३. विलक्षणानि रूपाणि यथास्ववर्णमात्रमप्यनुक्रम्यन्ते च ततो यथास्वधातु प्रतिपरामृश्यन्ते च, तय. **अप्सन्त < √*अप्**, **आश्नन् < √अश्** (भोजने)।

१४. अथोपसृष्टधातवीयरूपनिर्देशीयाः केचिद् विशेषा उल्लिख्येरन्—

(क) व्यवहिताऽव्यवहितोभयथाप्रयुक्तानामुपसर्गाणां विषये प्रतिस्थलं वाक्यान्वयीयायाः सौवर्याश् छान्दस्याः सांहितिक्याश् च स्थित्या भूयोभूय आलोच्यत्वाद् नितान्तं दुष्करोऽपि सन्नेष निर्णयो दुर्वारो भवति यथोपसर्गत्वेन निर्दिश्यमानं पदं वस्तुतोऽतिक्रियाविशेषणभावं सदेव संसिद्धोपसर्गभावं भवतीति (तु. भू. ४, १, ञ, ५, अ उउ)।

(ख) अव्यवहितोपसृष्टानां धातूनां रूपाणि यथाश्रुतमेव निर्दिश्यन्ते, तय. **अति√कृ>अतिकरोति**।

(ग) व्यवहितोपसृष्टानां धातूनां रूपाणि तु कतिभिश्चिद् माध्यमिकैर्बिन्दुभिः सह निर्दिश्यन्ते, तय. **अति√तॄ>अति···तरामसि**।

(घ) यदोपसर्गमात्रस्य पुनःश्रुतेः श्रावितचरस्य तिङ्-रूपस्याऽध्याहारः साऽवसरो भवति, तदोपसर्गे भूयः पृथग् निर्दिष्टे सत्यध्याहर्त्तव्यं तिङ्-रूपं विभिन्नं मुद्रितं सद् वर्तुलकोष्ठेऽन्तर्बध्यते, तय. **अप√नुद्>अप**[1](**नुदस्व**)[1]।

(ङ) प्रतीकगताश्चोपसर्गमात्रश्रुतयस्तत्तन्मूलत आहारितैस्तद्युक्तपूर्वैस्तिङ्-रूपैर्विमुद्रितैश्च कोष्ठबद्धैश्च सद्भिः सनाथीकृत्य निर्दिश्यन्ते, तय. **अभी** (**भि√ई**)>**अभि** (**ईमहे**)।

(च) यदोपसर्गमात्रश्रुतिः कल्पयितव्याऽऽक्षेप्ययोग्यतिङ्-रूपा भवति, तदा तदव्यवधानेन दक्षिणतो विच्छेदिकासनाथितं सद् धातवीयसंकेतमात्रं प्रदाय तदीये टिप्पणे तिङंशो निर्दिश्यते, तय. **अति√-**। परं प्रायेण यदा साक्षाद् निर्दिष्टस्यैव सतः कस्यचिद् धातोः किंचिद् रूपमुक्तपूर्वविधया प्राकरणिकीं योग्यतामपेक्ष्याऽध्याहार्य्यं स्यात्, तदा तद् रूपमपि कोष्ठेऽन्तर्बद्धं सत् तद्धातुरूपान्तरसंपत्त्या सह निर्दिष्टमेव भवति, तय. **अप√गम्>अप** (गमयन्तु)।

(छ) रूपनिर्देशाऽवसर उपसर्गगतो वोपसर्ग-धातुगतो वा संधिः कोष्ठकान्तर्बध्यमानयथास्वविच्छिन्नरूपः सन् यथाश्रुतं निर्दिश्यते, तय. **अभ्यु** (**भि-उ**)**पा**(**प-अ**) **व√हृ> अभ्युपावहरामि**।

३. सुबन्त-प्रकरणम्

(क) वैशेषिकाः संकेताः

१. सर्वेषां सुबर्हाणां प्रातिपदिकानामन्ते तत्प्रातिस्विकसंकेततया दीयमानो विच्छेदकसंकेतस्तेषामन्यतो धातुभ्योऽन्यतश्चाऽव्ययेभ्यः पृथक्करणः सन् प्रयोगे तदीयस्य सुप्प्रत्यययोगस्याऽवश्यंभावित्वं सूचयेत्, तय. **अंश-**, **अंशु-**, **अग्नि-**, **अग्नायी-**, **आग्नेय-**, **अग्नि-दग्ध-**।

२. यदा किञ्चित् सुबर्हतयाऽप्रसिद्धचरं प्रातिपदिकं तथात्वेन निर्दिश्यते, तदा तदन्त्यो विच्छेदकस्तारकया सनाथ्यते, तय. २**अवस्-***।

---

[1] अत्र मूर्धन्या संख्याऽऽवृत्तित्रिकं सूचयति।

३. अलुक्-समासीयं पूर्वपदं पृथगवान्तरप्रातिपदिकीकृत्य स्वरेण च विच्छेदकेन च विना निर्दिश्यते, तय. **अग्र- > अग्रे** ।

४. व्यवहितपदश्रुति सामासिकं प्रातिपदिकं ϕ इत्येतेन संकेतेन पुरस्क्रियते (द्र. भू. ४, २, ग, १४, ग), तय. **अप-घ्नत्-** -घ्नन् ऋ ८,४३,२६ϕ, ϕ**अप-दुहत्** ।

(ख) कृद्-व्यवस्थापनम्

१. धातोश्च तज्जस्य कृत्-प्रातिपदिकस्य च मध्ये सति तद्धात्वे तद्धातवीयतिङ्-रूपाणि विहाय नान्यत् किमपि व्यवधायकं भवति, तय. **अंहोयू-**, **अङ्कूयत्-**, **अभि-श्वसत्-**, **अपि-हीन-** ।

२. मुख्यधात्वनुगताऽवान्तरीकृतधातुजं प्रातिपदिकं मुख्याऽवान्तरोभयप्रकारकधातवीयरूपसर्वस्वं परिसमाप्य तदुपरि निर्दिश्यते, तय. **अनु √गम् > गच्छ् > अनु-गच्छन्ती-**, **अति √तॄ > अति √तर् > अति-तर-** ।

३. बहुत्वे सति धातुविशेषजानि कृत्-प्रातिपदिकानि यथास्ववर्णमात्रं निर्दिश्यन्ते, तय. **√अव् > अव्-**, **अव-**, **ऊति-**, **ऊम-** ।

४. गणभावेन निर्दिष्टानां सतां प्रातिपदिकानामवान्तरीकृताः प्रभेदा मुख्यैः प्रभेदैः साकं वा यथास्ववर्णमात्रं च यथाप्रातिस्विकरूपखण्डशीर्षण्यतया च वा निर्दिश्यन्ते[1], तय. **अदस्- > अमी-**, **अमु-**…, **अस्मद्- > अस्म-**, **अस्मद्-**, **अहम्**, **आव**…; **अहन्- > अह-**, **अहन्-**, **अहर्-**, **अहस्-** ।

५. यथावर्णमात्रमनुक्रमस्य कृन्मात्रसामान्यात् सुबर्हाणां प्रातिपदिकानां सतां कृतां पार्श्वत एवाऽसुबर्हाणामव्ययानां सतां कृतामपि निर्देशो भवति, तय. **अनु-दृश्य**, **अभि-दुह्य**, **अभि-द्रुह्य** ।

(ग) तद्धित-व्यवस्थापनम्

१. ताद्धितानि प्रातिपदिकानि यथास्वं नामिकप्रकृतीनामुपरिष्टादव्यवधानेन यथावर्णमात्रं निर्दिश्यन्ते, तय. **अग्नि- > अग्नि-मत्-**, **आग्नेय-**; २**अ-दिति- > अदिति-त्व-**, **आदितेय-**, **आदित्य-** ।

२. येषां तद्धितानां स्वनामिकप्रकृतिभिराद्यक्षरसामान्यं भवति, ते तत्पूर्वपदैः समासैः सस्थितयः सन्तस् तदीयस्तम्भाऽपेक्षयैकया मात्रया व्यवहिते स्तम्भान्तरे निर्दिश्यन्ते, तय. १**अग्नीषोम- > अग्नीषोमीय-**; **अग्र- >** १**अग्रिय-**, २**अग्रिय-**, **अग्र्य-** ।

३. येषां तद्धितानां स्वकृत्प्रकृतिभिराद्यक्षरेण वैषम्यं भवति, ते तत्प्रकृतिकेभ्यः समासेभ्यः प्रागेव तदीयस्तम्भाऽपेक्षया मात्राद्वयेन व्यवहिते स्तम्भान्तरे निर्दिश्यन्ते, तय. **अतिथि- > आतिथ्य-** ।

४. यदा तु विषमाऽऽद्यक्षरस्याऽपि सतस्तद्धितस्य नामिकी प्रकृतिः सामासिकीं पूर्वपदतां नोपेयात्, तदा तन्निर्देश एकया मात्रया व्यवहिते स्तम्भ एव क्रियते, तय. **अग्रयण- > आग्रयण-** ।

५. ताद्धितानां तद्धितानां विषयेऽयं सामान्यो नियमो भवति, यथा यस्य या प्रकृतिस्तस्य तदपेक्षयैकया मात्रया व्यवहिते स्तम्भे निर्देशः स्यादिति, तय. **अ-दिति- > आदित्य- > आदित्य-वर्-** ।

(घ) समास-व्यवस्थापनम्

१. माध्यमिकविच्छेदकान्तरसमन्वितानि सन्ति सामासिकानि प्रातिपदिकान्यन्तमात्रविच्छेदकितसुबर्हप्रातिपदिकान्तरमात्रात् सुवेचानि स्युः, तय. **अघ-रुद्-**, **अघ-शंस-**, **अघ-हार्-** ।

---

[1] उपरितनात् खण्डात् प्रभृति णत्व-तदभावाभ्यां च षत्व-तदभावाभ्यां च लक्षितानि प्रातिपदिकान्यप्यनयैव दिशा मुख्याऽवान्तरीकृत्य निर्देक्ष्यन्ते, तय. **धनुर्**, **ष्**, **स्**,:-, **पूषण्**, **न्-** (वैतु. इह **अर्यमन्-**) ।

२. समासेऽसमस्तप्रातिपदिकान्तरेण समस्य समासान्तराऽवयवतामुपेयुषि माध्यमिकविच्छेदकस्तदीय-पूर्वोत्तरान्यतरपदताया अनुरोधात् तदन्त्यो वा तदाद्यो वा यथायोगं संजायते, तय. **अघशंस-हुन्-**, ***अधि-कृष्णाजिन-** ।

३. समासद्वयेन समासान्तरे जन्यमाने तत्समासान्तरमात्राऽपेक्षया मध्ये विच्छेदको दीयते, तय. **अघशंस-दुःशंस-**, **अजात-पुत्रपक्षा-** ।

४. स्वपूर्वपदीयेष्वाद्यक्षरेण वैषम्यभाक्षु तद्धितेषु यथायथं निर्दिष्टेषु सत्सु समासा यथावर्णमात्रं निर्दिश्यन्ते, तय. **अतिथि-** > **अतिथि-ग्व**, **अतिथि-पति-** ।

५. प्राथमिकः समासः स्वपूर्वपदापेक्षयैकया मात्रया व्यवहिते स्तम्भे निर्दिश्यते, तय. **१असुर-** > **असुर-क्षयण-** ।

६. समासजः समासः स्वसमस्तपूर्वपदापेक्षयैकया मात्रया व्यवहिते स्तम्भे निर्दिश्यते, तय. **अग्निष्टोम-प्रायण-** ।

७. यदा समस्यमानयोः पूर्वोत्तरपदयोरन्त्याऽद्यवर्णयोस्तयोरन्यतरस्मिन् वा सांहितिको विकारो भवति, तदाऽसौ तन्मध्यप्रवेशिते वर्तुलकोष्ठे यथायथं निर्दिश्यते, तय. **अग्न्यु(ग्नि-उ)पस्थान-**, **अक्षितो(त-ऊ)ति-**, **अती(ति-इ)त्वरी-**, **अनु(स>)षत्य-** ।

८. यदा पूर्वपदाऽन्त्यो दीर्घः स्वरः पौर्वकालिकह्रस्वमूलो भवति (तु. भू. ४, १, च, २ उउ.), तदाऽसौ ह्रस्वो यथापरिचितपरिभाषं सुगमय्य निर्दिश्यते[1], तय. **अ(क्ष>)क्षा-नह्-**, **अ(जि>) जी-गर्त-**, **अ(ति>)ती-काश-**, **अ(नु>) नू-वृत्-** ।

(ङ) स्त्रीलिङ्गक-व्यवस्थापनम्

१. पाणिनीयायां प्रक्रियायां स्त्रीलिङ्गकमात्रतया सिषाधयिष्यमाणानि सन्ति दीर्घान्तानि प्रातिपदिकानि **तथैव** निर्दिश्यन्ते, तय. **अर्हणा-** ।

२. यानि प्रातिपदिकानि पाणिनीये संभवल्लिङ्गान्तरतया शिष्यमाणानि सन्त्यप्युपलब्धस्त्रीलिङ्गकमात्रश्रुतीनि भवन्ति, तानि वर्तुलकोष्ठित-कोणपुङ्खान्यतरसरूपसंकेतसहकृताऽस्त्रीपरकपूर्वरूपोपकल्पनानि कृत्वा निर्दिश्यन्ते, तय. **अश्यमा(न>) ना-**, **अति-चर(त्>)न्ती-** ।

३. स्वराऽभेदेन लिङ्गपर्यायतोऽकाराऽऽकारान्यतराऽन्तततयोपलब्धश्रुतीनि प्रातिपदिकानि प्रार्धविराम-विविक्तोभयप्रकारसाधारणाऽन्त्यविच्छेदकतया समुह्य निर्दिश्यन्ते, तय. **अघ, घा-**, **२अज,जा-**, **अज्ञान,ना-** ।

४. इवर्णोवर्णान्यतराऽन्तानि प्रातिपदिकान्यपि नान्तरीयोक्तपूर्वयाऽवर्णान्तपरया दिशैव निर्दिश्यन्ते, तय. **अराति, *ती-**, **अभि-दिप्सु,प्सू-**, **अवस्यु,स्यू-** ।

५. उक्तपूर्वव्यतिरिक्तानि सर्वाण्यपराणि स्त्रीलिङ्गकानि प्रातिपदिकानि यथास्वाऽनुगताऽस्त्रीपरकपूर्वरूपीय-स्तम्भापेक्षयैकया मात्रया व्यवहिते स्तम्भान्तरे तत्तद्रूपसुवारसंभेदनिवृत्त्यर्थं पृथग् निर्दिश्यन्ते । एतानि तावत् प्रविभज्य किंचित् सूच्येरन्—

(अ) यान्याकारान्तानि सन्त्यर्थतश्च योगतश्च विशिष्टानि स्युः, तय. **अघा-**, **२अषाढा-** ।

---

[1] मूआ. परिभाषया त्वेतद् दीर्घत्वं यथायोगम् **अर्**, **इर्**, **उर्** इत्येतदन्यतममूलकं भवति (तु. भू. ४, १, ञ, ५, अ उउ.

(आ) यानि दीर्घेकारान्तानि सन्त्यकार-हलन्यतरान्ताऽस्त्रीपरकपूर्वरूपाणि स्युः, तय. १अ॒-देव- > अ॒देवी-, अ॒सत्- > अ॒सती-, अर्कि॒न्- > अर्कि॒णी- ।

(इ) यानि दीर्घेकारान्तानि सन्ति भिन्नस्वर-ह्रस्वेकारान्त-मौलिकपूर्वरूपाणि स्युः, तय. अ॒क्षि- > अक्षी॒-, अर्ष॒णि- > अर्षणी॒- ।

(ई) यानि दीर्घेकारान्तान्यभिन्नस्वर-ह्रस्वेकारान्त-मौलिकपूर्वरूपाणि सन्त्यन्यथा कथञ्चित् सुवेचानि स्युः, तय. अरुणि॒- > १अरुणी॒- ।

(उ) यानि दीर्घेकारान्तानि सन्त्यृकारान्ताऽस्त्रीपरकपूर्वरूपाणि स्युः, तय. अवितृ- > अवित्री॒-, अनु-ष्ठातृ- > अनुष्ठात्री- ।

(च) कालिकलकारार्थक-सुबर्हकृद्-निर्देशिका

क्त-क्तसु-कानच्-शतृ-शानच्-स्यतृ-स्यमानाऽन्यतमाऽन्ताः सुबर्हाः कृतः सांप्रतिकेषु कोषेष्वाख्यातिक-प्रकरणे लकाररूपाऽनुपदं निर्दिश्यमानाः सन्त इह तावत् सुबर्हकृदन्तरसामान्येन यथावर्णमात्रं निर्दिश्यन्ते, तय. अप√रुध् > अ॒प-रुद्ध-, अप-रुध्य॒मान- ।

(छ) क्रियाविशेषणंभावुक-सुबर्हप्रातिपदिक-निर्देशिका

येषां सुबर्हाणां रूपविशेषाः क्रियाविशेषणंभावुका भवन्ति, तेषां सुबर्हान्तरनिर्विशेषं निर्देशो भवति, प्रस्तुतवैशिष्ट्यं च तदीयं यथावट् टिप्पण्यते, तय. २अनु-का॒म- > -मम्, अ॒-विद्वेष- > -षम् ।

(ज) अयौगिक-सुबर्हप्रातिपदिक-निर्देशिका

यानि निमित्तान्यादाय कानिचित् सुबर्हाणि प्रातिपदिकानि कृद्बाह्यीकृत्य स्वतन्त्रशब्दतया यथावर्णमात्रं निर्दिश्यन्ते, तानीमानि सूच्येरन्—

१. यदा कृज्जातीयस्य सुबर्हस्य प्रातिपदिकस्य व्युत्पत्तिरज्ञाता वा दुरूहा वा संदिग्धा वा मूलाऽऽर्यभाषीया सत्यप्रसिद्धा वा स्यात्, तय. अ॒नस्-, २अन्य॒- ।

२. यदा कृत्तद्धितसमासाऽन्यतमजातीयं सुबर्हं प्रातिपदिकं वर्णविकारतो यौगिकव्यवस्थितिकतया दुरीक्षमिव संजायेत, तदेवंविधे स्वतन्त्रनिर्देशे क्रियमाणे सति समुचिता प्रतिपरामर्शिकाऽपि क्रियते, तय. ऊति॒-, ऊ॒म-, स॒त-, आग्नेय॒-, आतिथ्य॒-, अग्ना॒-वि॒ष्णु- ।

३. यदा समासत्वेनोपकल्प्यमाने सुबर्हे प्रातिपदिकेऽवयवतः संशयो भवति, तय. अ॒नीक-, अभी॒क-, अ॒नर्विश्- ।

४. अथ गणतो निर्देशभाजां सुबर्हाणां प्रातिपदिकानां येऽवान्तराः प्रभेदा भवन्ति, ते प्रत्येकं प्रतिपरामर्शिकया सनाथ्यैवं स्वतन्त्रतयाऽपि निर्दिश्यन्ते, तय. अमी॒-, अमु॒-, अ॒ह-, अ॒हर्-, अ॒हस्- ।

५. पूर्वपदतया समासान्तरमननुप्रविष्टः सन् नञ्-समासश्च प्रथमस्तम्भीयतया स्वतन्त्रं निर्दिश्यते, तय. अ॒-पति-, अ॒-पतिघ्नी-, अ॒-जात- (वैतु. अ॒जात-शत्रु-) ।

(झ) विसंख्यात-सुबर्हप्रातिपदिक-निर्देशिका

१. स्वर-भेदेन श्रूयमाणानि सवर्णानि सुबर्हाणि प्रातिपदिकानि विसंख्याय निर्दिश्यन्ते, तय. १अ॒पस्-, २अप॒स्-, १अ॒-मेनि-, २अ-मेनि॒-, १अरुणी॒-, २अ॒रुणी- ।

२. अथ स्वरभेदव्यतिरिक्तकारणान्तरप्रयोजितार्ऽथभेदप्रदर्शनौपयिकतयाऽपि सुबर्हप्रातिपदिकविसंख्यानमाद्रियते, तय. १अप्-, २अप्-; १अरति-, ?२अरति-; १अरत्नि-, ?२अरत्नि-; २असुर-, ३अ-सुर- ।

(ञ) सौपरूप-निर्देशिका

१. सुब्योगे प्रातिपदिकस्याऽन्त्यमेकाज्मात्रं तत्पूर्ववर्तिनः प्रातिपदिकावशेषस्य संग्राहकेण सता विच्छेदकेन पुरस्कृतं सन्निर्दिश्यते, तय. अंश- > -शः, -शम् , -शस्य ।

२. एकाज्मात्रकाणां प्रातिपदिकानां सुब्योगीये निर्देशे तावद् विच्छेदकेन संग्राह्यस्य पूर्ववर्तिनः प्रातिपदिकांऽशस्यैवाऽभावात् तत्प्रयोजनाभावाद् तत्प्रयोगाभावो भवति, तय. सत्- > सत् , सन्तः, सन्तौ ।

३. प्रातिपदिकाऽपेक्षया स्वरतो विशेषे प्रदर्शयितव्ये सत्येव सुब्योगीये निर्देशे स्वराङ्कनमाद्रियते, तय. सत्- > सतः, सताम् , सद्भ्यः ।

४. सौपानि रूपाणि संघटितपरामर्शिकासौकर्याऽनुरोधेन यथावर्णमात्रं न तु यथाव्यक्ति वा यथाविभक्ति वा निर्दिश्यन्ते, तय. अंशु- > -शवः, -शवे, -शुः; अग्र,ग्रा- > -ग्रम् , -ग्रा, -ग्राः, -ग्रान् ।

५. [1]गाणप्रातिपदिकाऽत्रान्तरप्रातिपदिकीयानि सौपानि रूपाणि यथोक्तपूर्वसामान्यव्यवस्थं पार्थक्येन निर्दिश्यन्ते, तय. अदस्- > अमी- > -मी, -मीभ्यः, -मीषाम् ।

६. साऽऽम्रेडितानि सुब्-रूपाणि माध्यमिकविच्छेदकवन्ति सन्ति यथोक्तपूर्वसामान्यव्यवस्थं पार्थक्येन निर्दिश्यन्ते, तय. अंशु- > - शुःऽ-शुः; अंहस्- > -हसःऽ-हसः, अग्नि- > -ग्निम्ऽ-ग्निम् ।

(ट) उत्तरपदत्व-निर्देशिका

एकैककस्य सुब्-रूपीयस्य खण्डस्याऽन्ते वर्गकोष्ठेऽन्तस् तत्तत्प्रकृतप्रातिपदिकोत्तरपदाः समासाः पूर्वपदतो विमुद्रं निर्दिश्यन्ते, तय. अंशु- ··· [°शु- अन्°, उप°, तृप्त°] ।

४. अव्यय-प्रकरणम्

१. अव्ययमात्रं वैशेषिकसंकेतविरहितं सद् यथास्ववैशेषिकसंकेताभ्यां धातोश्च सुब्योगीयात् प्रातिपदिकाच्च सुवेचं भवति, तय. अथ, अनु, ✓अद् > अत्त्वा, अत्तवे; अनु ✓दिश् > अनु-दिश्य, अधरात् ।

२. त्त्वान्त-तुमुन्नन्तप्रकारकाणि कृज्जातीयान्यव्ययानि सांप्रतिकेषु कोषेष्वाख्यात-प्रविषयीक्रियमाणान्यपि सन्तीह सजातैः सुब्योगीयैः कृदन्तरैः सस्तम्भीकृत्य तत्साधारण्येन यथास्ववर्णमात्रं निर्दिश्यन्ते, तय. ✓अद् > अत्तवे, अत्तुम् , अत्त्वा ।

३. अनूपचितकायानि सन्ति कृज्जातीयान्यव्ययानि यथास्वप्रकृतिभूताऽव्ययान्यनु मात्रयैकया व्यवहिते स्तम्भान्तरे निर्दिश्यन्ते, ✓ अद् > अत्त्वा > अत्त्वाय ।

---

[1] गणभावेन निर्दिष्टे तद्धितो द्रष्टव्यः ।

४. यान्यव्ययानि स्वप्रकृतिभूतेभ्यः सुब्योगीयेभ्यः प्रातिपदिकेभ्यः स्वरूपतो नाऽतिविप्रकृष्टानि स्युः, तानि तदुपरि तदवान्तरप्रातिपदिकतया पृथङ् निर्दिश्यन्ते, तय. अधर- > अधरात् ।

५. समासाऽवयवतां प्रपन्नानामव्ययानां विषय एते विशेषा अवधेया भवन्ति—

(क) तत्तदव्ययपूर्वपदतया विशिष्टानां धातूनां च प्रातिपदिकानां च तत्तदव्ययाऽनधीनतया यथास्ववर्णमात्रं निर्देशा भवन्ति, तय. अनु √पत् (गतौ), अनु-पथ-, अभि √ रुह्, अभि-रूप- ।

(ख) मूलतः समासाऽवयवभूतानि सन्ति प्रतीकगतत्वेन पृथगिव श्रूयमाणान्यव्ययानि यथोक्तपूर्वसामान्य-व्यवस्थं वर्तुलकोष्ठेऽन्तःप्रदर्शितैः सद्भिर् मौलिकैरुत्तरपदैः सनाथ्य निर्दिश्यन्ते (तु. भू. ४, २, ग, १४, ङ), तय. अभी(भि √ई) > अभि(ईमहे) ।

(ग) यदा समस्तस्य कृज्जातीयस्याऽव्ययस्योपसर्गांशो मूले व्यवहित इव श्रूयते, तदा तस्य निर्देशः ϕइत्येतेन संकेतेन पुरस्क्रियते (तु. भू. ४, २, ग १४, ग), तय. अभि-समे(म्-आ√इ) > ϕअभि-समेत्य ।

(घ) मूलत उत्तरपदविधया समासाऽवयवतां भजदपि सद् निहतंभावुकमव्ययं यथास्ववर्णमात्रं स्वातन्त्र्येण निर्दिश्यते[1], तय. इव, उ, च, चित् ।

(ङ) यदा तूक्तपूर्वं निहतंभावुकमव्ययमव्ययान्तरस्याऽन्ते श्रूयते, तदा तद् यथासामान्यव्यवस्थं समासाङ्ग-भूतमेव निर्दिश्यते, अथ>अथो ।

(च) एवं सत्यपि यदा तु निहतंभावुकमव्ययमुपसर्गभावुकस्याऽव्ययान्तरस्याऽन्ते श्रूयते, तदा तत् ततो व्यवच्छिद्य पृथगेव निर्दिश्यते येनोपसर्गोपसृष्टसंबन्धोऽव्यवहित इव प्रतीयेत, तय. अपे(प√इ) > अप(एतु) < अपो(एतु), अप√म्यक्ष् > अप ··म्यक्ष < अपो ··म्यक्ष, अपे(प√ई)ज् > अप ··अपेजते < अपो ··अपेजते ।

६. अव्ययानां विसंख्यानेऽयं वक्ष्यमाणो निमित्तोद्देशोऽवधेयः—

यदा तानि सस्वर-निःस्वरोभयथा श्रूयन्ते, तय. कम्, कम्, यथा, यथा ।

७. समस्तानामव्ययानां यथासामान्यप्राप्ति द्वेधा निर्देशो भवति । यथास्ववर्णमात्रं च पूर्वपदीयप्रति-परामर्शिकासहकृतं यथोत्तरपदनिर्देशं च, तय. सम(म्√अ)र्धि > समर्धयित्वा इति च अर्धयित्वा सम्° इति च ।

५. स्वर-प्रकरणम्

(क) आधारग्रन्थीयं स्वराङ्कनम्

यथोपलम्भमेतद्ग्रन्थप्रकृतविभागीयाऽऽधारग्रन्थानां मध्ये सप्तसु तावत् सामग्र्येण स्वरोऽङ्कितो भवति । त एत ऋग्वेदो माध्यन्दिन-यजुर्वेदः काण्व-यजुर्वेदस्तैत्तिरीय-यजुर्वेदो मैत्रायणीय-यजुर्वेदः कौथुम-सामवेदः शौनकीया-

---

[1] एतान्यव्ययानि सर्वाणि तैत्तिरीये पदपाठे, पदपाठान्तरेषु च इव-व्यतिरिक्तानि, पृथक्-पदतया पठयन्ते।

ऽथर्ववेदश्च सन्ति । अपरेषां मध्ये तु खिलसूक्तेष्वंशतः काठक-यजुर्वेदे च क्वचित् क्वचित् स्वराङ्कनमुपलभ्यते । कपिष्ठल-कठ-यजुर्वेदस्य जैमिनीय-सामवेदस्य चाऽद्यावधि निःस्वरमेव संस्करणमभूत् ।

(ख) रेखीयो गम्यः प्रकारः

१. ऋग्वेदे तैत्तिरीय-यजुर्वेदे चोदात्तो नाम मुख्यः स्वरः स्वतोऽनङ्कितः सन्नन्यतोऽधोरेखितप्रागनुदात्ततोऽन्यतश्चोर्ध्वदण्डित-स्वरितितोत्तराऽनुदात्ततो विज्ञप्तो भवति, तय. अग्नये । स्वरितोत्तरवर्त्यनुदात्तमात्रमप्याऽधोरेखितोदात्त-स्वरितान्यतरोदयानुदात्तमनङ्कितं भवति, तय. अग्निमीळे पुरोहितम् (ऋ १, १, १) इत्यत्र पु° इत्येतद्वैपरीत्येन °ळे इति । अस्य खलु स्वरितोत्तरस्याऽनङ्कितस्य सतोऽनुदात्तस्योदात्ततयाऽऽभासो मा भूदित्यर्थं स्वरितस्य च तदुपरितनस्योदात्तस्य च मध्ये संकेतविशेषौ स्थाप्येते । तथाहि । यदा स्वरितो ह्रस्वो भवति, तदा १ इति, यदा चाऽसौ दीर्घस्तदा तस्मिन् स्वयमप्यधोरेखिते सति ३ इति, तय. अप्स्व१न्तः (ऋ १, २३, १९), क्व३दानीम् (ऋ १, ३५, ७) । उदात्त-स्वरितान्यतरोदयोऽनुदात्तोऽधोरेखितो भवतीति सूचितमिवाऽधस्तात्, तय. अग्निम् कन्या । मन्त्राऽर्धादौ वा वाक्यादौ वा वर्तमानमनुदात्तमात्रमङ्कितं भवति, तय. अनुकामम् (ऋ १, १७, ३) ।

२. अयमङ्कनप्रकारः शौनकीयाऽथर्ववेदे माध्यन्दिन-यजुर्वेदे काण्व-यजुर्वेदे यथामूलकोशं कपिष्ठलकठ-यजुर्वेदे चाऽपि लब्धप्रचारोऽभूत् । एवमपि तावद् उदात्ताऽनुदात्तयोर्विषये सामान्ये सत्यपि स्वरितस्य विषये सन्त्येव बाह्वृचतैत्तिरीयेतरग्रन्थीयाः केचिद् विशेषाः, तथाहि—

(अ) शौनकीयेऽथर्ववेदे स्वरितादुपरि ʃ इति संकेतो भवति, तय. वीर्यंʃम्, सर्वा ह्यʃस्मिन् (११, ८, ३२), ज्येष्ठवरोʃऽभवत् (११,८,१) । उदात्तादुपरितनः स्वरितस्तु बाह्वृचवत् साधारणेनोर्ध्वदण्डेनैव संकेत्यते, तय. तं व्यूर्णुवन्तु सूतवे (१,११,२) । उदात्ते परतो ह्रस्वात् स्वरितादूर्ध्वदण्डितात् सत उपरि १ इति संकेतो भवति, तय. अप्स्व१न्तः (१, ४, ४) । तस्यैव दीर्घस्य सतस्तु संकेतो बाह्वृचनिर्विशेषो भवति, तय. विकेश्यो३ विघ्नताम् (१, २८, ४) ।

(आ) माध्यन्दिन-यजुर्वेदे ∟ इत्येतेनाधो-दीर्घहस्तकेन स्वरितः साधारण्येन संकेत्यते, तय. दिवीव (६, ५), वीर्यमसि (१९,९), आस्येन (२, ११) । उदात्ते परतस्त्वसावधस्त्रिशूलकेन संकेत्यते, तय. वीर्यं मयि (१९,९), अप्स्वन्तः (९,६) योऽस्मान् (१, २६) । यदा तावत् स्वरितोदात्तयोर्मध्ये विरामो व्यवधत्ते, तदाऽधोदीर्घहस्तकस्यैवोत्सर्गो भवति, तय. वरूथ्यः । वसुः (३,२५) । यजुरादौ वाऽर्धर्चादौ वा वर्तमानश्चोदात्तादुपरितनभूतश्च स्वरितस्तु साधारणेनोर्ध्वदण्डेनैव संकेत्यते, तय. त्र्यम्बकं यजामहे (३,३०), अव देवं त्र्यम्बकम् (३,५८), उर्व्या व्यद्यौत् (१२,१) ।

(इ) काण्व--यजुर्वेद उदात्ते परतः स्वरितमात्रमधोरेख्यत इत्येव विशेषः[1], तय. अप्स्वन्तः (१०, २,३), योऽस्मान् (१, ९, ४) प्रसवेऽश्विनोः (१,३,६) ।

(ई) कपिष्ठलकठ-यजुर्वेदेऽन्यथा सर्वथा काण्व-यजुर्वेदेन स-प्रक्रिय एव वर्तमान उदात्तोदयोऽधोरेख्यमाणो ह्रस्वस्वरितो दीर्घतामप्यापाद्यत इत्यस्त्येवाऽणीयान् विशेषः, तय. उर्वान्तरिक्षम् (१,२), अप्स्वान्तः (४८,४) ।

---

[1] अस्मदीये मूलकोषे माध्यन्दिनप्रकारीयः संभेदोऽपि लक्ष्यते । एतच्छाखीयत्वेनाऽनुदात्तभूमिस्वरितीयस्याऽधोवर्तुलकस्योपलम्भोऽपि परैः सूचितो भवति (तु. ZDMG ४९, १५१) ।

(ग) संख्याङ्कीयः सिद्धः प्रकारः

सामवेदे मूर्धन्यसंख्याऽऽत्मको विभिन्नः किल सिद्धः प्रकारः प्रवर्तते । एतदीया मुख्या विशेषा इमे सन्ति[1]—

१. सामान्येनोदात्तस्वरितानुदात्ता यथाक्रमं मूर्धन्यस्थितिभिः १, २, ३ इत्येताभिः संख्याभिः ससंकेता भवन्ति तय. अ३ग्निं वे३ः (१, २१) ।

२. परंपरिताऽनेकोदात्तमध्ये प्रथम एव लब्धसंकेनो भवति, तय. आ१ तु (१, १६७), स्३पार्हा२१ तद् आ (१, २०७), न१ हि (१, २४१) ।

३. आवसानिक उदात्तः १ इत्यस्य स्थाने २ इत्यनेन संकेत्यते, तय. व३यं२म् (१, १४) ।

४. आवसानिकपरंपरिताऽनेकोदात्तमध्ये प्रथम एव नान्तरीयोक्तपूर्वया दिशैव च संकेत्यते, तय. म३हा२९ हि षः (२, ९६), उ३तं२ द्याम् (२, १५६), ना२न्यं त्वत् (२, ३३४) ।

५. अनुदात्तव्यवहितयोरुदात्तयोर्मध्ये प्रथमः २ इत्यनेन संकेत्यते, तय. अ२ग्न३ आ१ या२हि (२,१०) ।

६. यदा परंपरिताऽनेकोदात्ताऽनुग उदात्तोदयोऽनुदात्तो भवति, तदा परंपरितप्रथम उदात्तः २उ इत्येवं संकेत्यते, परश्च १ इत्येवम्, तय. शं२उयो३र१भिं (१, ३३) व३ना२उ त्वं यन्मा३तृ१ः (१, ५३) ।

७. परंपरितानेकोदात्ताऽनुगः स्वरितः २ इत्यस्य स्थाने २र इत्येवं संकेत्यते, तय. नि१ होता२र (१, १), नि१र्गा अ२रकृन्तत (१, ५८५) ।

८. यदा उदात्तभूमिः स्वरित आवसानिको वाऽनुदात्तोदयो वा भवति, तदाऽसौ २र इत्येवं संकेत्यते, तय. उ३कक्थ्य२रम् (२, १११६), मनु३कष्ये२रभिः (१, ७९), नीव२र (२, १००६), दे३क२व्ये२रतु (१, ५६) ।

९. उदात्तोदय उदात्तभूमिः स्वरितः २ इत्येवं संकेत्यते प्लुतिं चाऽऽपाद्यते, तय. पा३ह्यू२ ३ तं२ द्वि३ती१ये२या (१, ३६), अ३भ्या२ ३ दि२शं३ः सू१रं२ः (१, १२८) ।

१०. उदात्त-स्वरिताऽन्यतरोदयपरंपरिताऽनेकाऽनुदात्तमध्ये चरम एव संकेत्यते, तय. समु३द्र१२म्, इन्द्रा३भ्या२ ३ दि२श३ः (१, १२८) ।

११. स्वरितस्याऽनुगतया वर्तमानमनुदात्तमात्रं न संकेत्यते, तय. चि३त्रं१ राधो२र अमर्त्य (१, ४०) ।

१२. आवसानिकाऽनुदात्तोदयान्यतरस्वरितोदयोऽनुदात्तः ३क इत्येवं संकेत्यते (इह तु. अधस्तनम् ८मीयमुदाहरणम्) ।

(घ) प्रथमः प्राक्तनो रेखीयः सिद्धः प्रकारः

अथ यो मुख्यस्योदात्त-स्वरस्य साक्षादिव संकेततः सिद्धंभावुकः प्राक्तनो रेखीयः प्रकारो मैत्रायणीय-यजुर्वेदे, काठक-यजुर्वेदे, पैप्पलादाऽथर्ववेदे चोपलभ्यते, स एवात्र संगृह्यते—

१. मैत्रायणीय-यजुर्वेदे काठक-यजुर्वेदे चोदात्त ऊर्ध्वदण्डयते, तयः अग्निः ।

२. उदात्तभूमेः स्वरितस्य कृते चोभयत्राऽधोभुग्नकः ⌞ इति सामान्यः संकेतो भवति, तय. दि॒वीव (मै १, २, १४), व्यसृपः (काठ ७, १२), शुण्ठोऽधि° (मै २, ६, १३), क्व ।

---

[1] उदाहरणीयस्थलसंकेताः कौथुमसामवेदीया भवन्ति ।

३. मैत्रायणीय-यजुर्वेदे सन्नतरो[1]ऽधोरेख्यते (तय. अ॒ग्नि-), काठक-यजुर्वेदे चासावधोदण्डेन संकेत्यते[2], तय. अग्नि- ।

४. उदात्तोदयस्य स्वरितस्य विषयेऽपि चैतयोः शाखयोर्मध्ये भवत्येव कियानपि वि-संवादः । तथाहि । मैत्रायणीयाः ३ इत्यङ्कं ततः पुरस्तात् प्रयुञ्जते, कठाश्च तं स्वरितमेव काण्वसाधारण्येनाऽधोरेखयन्ति[3], तय. प्र॑सु॒३॑वे॒-ऽश्विनोः (मै १, २, १५), वैतु. प्रसु॒वेऽश्विनोः (काठ २, ९) ।

५. स्वरितीयह्रस्व-दीर्घ-भेदप्रयोजितस्तु नेहोभयत्र कोऽप्यवान्तरविशेषो भवति ।

६. मैत्रायणीया अनुदात्तभूमेः स्वरितस्य कृते सामान्येन तिरोरेखा प्रयुञ्जते, तय. धि॑यः ।

७. सन्नतरोदयत्वे त्वस्याऽनुदात्तभूमेः स्वरितस्य कृते त ऊर्ध्वत्रिपुण्ड्रकं प्रयुञ्जते[4], तय. प्र॑थु॒मः॑, प्र॑सु॒३वे॒-ऽश्विनोः (मै १, २, १५) ।

८. कठा अनुदात्तभूमेः स्वरितस्य कृते सामान्येनाऽधोबिन्दुना निर्वाहं पश्यन्ति[5], तय. धि॑यः ।

९. पैप्पलादाऽथर्ववेदेऽप्युदात्तीय ऊर्ध्वदण्डः प्रयुज्यते सन्नतरश्च काठक-यजुर्वेदवदधोदण्डेन संकेत्यते च, तय. दाता॑ ।

१०. यत्तत्राऽनुदात्तभूमिः स्वरितोऽधोबिन्दुना सनाथ्यते तदपि काठकेन सामान्यमावहति, तय. का॑मः ।

११. माध्यन्दिन-यजुर्वेद-सामान्येन च मैत्रायणीय-काठकयजुर्वेद-भेदेन च तत्रोदात्तभूमिः स्वरितः साधारण्येनाऽधोदीर्घहस्तकेन द्योत्यते, तय. न्यक्, शरव्या या॑ (१४, २, ७), तन्वा शंतमया (१४, २, ८) ।

१२. स्वरितादुपरितनस्योदात्तस्य यथावदूर्ध्वदण्डप्रहात् तस्य स्वरितस्य कृते विशिष्टतरं संकेतान्तरं नाऽपेक्ष्यते ।

१३. स्वरितादुपरितनस्याऽनुदात्तस्य त्वनुदात्तभूमिस्वरितवदुपचार इष्यते यावताऽसावधोबिन्दुना सनाथ्यते, तय. आस्याय (१६, १०४, ६) ।

(ङ) द्वितीयः प्राक्तनो रेखीयः सिद्धः प्रकारः

काण्व-माध्यन्दिनीययोः शतपथ-ब्राह्मणयोः केषुचिद् ग्रन्थान्तरेषु (तु. O. काशब्रा. भू. पृ. ९) चाऽपरः खलु रेखीयः सिद्धः प्रकारो लब्धप्रतिष्ठो भवति । इमे तावदेतदीया विशेषा भवन्ति—

१. अत्रोदात्तोऽधोरेख्यते[6]ऽनुदात्तश्चाऽनुदात्तभूमिः स्वरितश्च नाऽङ्क्यते, तय. अग्नि॒ना ।

२. उदात्तोदय उदात्तो नाऽङ्क्यते, तय. केतपूः कु॒तम् (५, १, १, १६)[7] ।

---

[1] सन्नतरो नामोदात्तस्वरितान्यतरोदयोऽनुदात्तः प्रसिद्धो द्रष्टव्यः ।

[2] Sch. त्वियमधोरेखा न प्राऽयोजि । अत एवेहाऽप्युदाहरणान्तरेष्वेतदप्रयोगो द्रष्टव्यः ।

[3] Sch. त्वस्या अधोरेखायाः स्थान ऊर्ध्वबुध्नितं काकपदकं (Λ) प्रयुङ्क्ते ।

[4] मैत्रायणीयानां पदपाठ उक्तपूर्वो बाह्वृचः प्रकारो लब्धप्रतिष्ठोऽभूदित्यपरो विशेषोऽप्यत्र वैचित्र्यैकवृद्धिकरो भवति ।

[5] Sch. अनुदात्तभूमिं स्वरितं नैव संकेतयति । सात. तु मूलोक्तस्थितिद्वयनिर्वाहाय यक्र. अधोहस्तकं (ᒪ) चाऽधस्त्रिशूलकं (ᴗ) च प्रयुङ्क्ते ।

[6] तु. O. काश. भू. पृ. ९ यत्र भाषिकस्वरस्य स्वरूपत आलोचनायां प्रवृत्तायां पुरातन उदात्तः कालेनाऽनुदात्ततां गत इत्यभिप्रायः परकीयो वादः प्रयुक्तो भवति ।

[7] एतत्खण्डोदाहरणीयस्थलसंकेताः माश. द्र. ।

३. परंपरितानां सतां बहूनामुदात्तानां मध्ये चरम एवाङ्क्यते, तय अग्निर्हि वै धूर॒थ (१, १, २, ९)।

४. उदात्तभूमि-स्वरितस्य संकेतार्थं तदुदयमक्षरमधोरेख्यते[1], तय. वी॒र्यम् ।

५. एवं तावदुदात्तभूमि-स्वरितोदयेऽक्षर उदात्ते सति तदीयाऽधोरेखा तस्य चोपरितनस्य स्वरितस्य च समानं ग्राहिका भवति। एवं च स्थिते तदुदयमुदात्तान्तरं चेद् भवति, तर्हि तन्नाङ्क्यते, तय. यज्ञो वै॒ स्वः (१, १, २, २१), मानुषं ने॒द् व्यृद्धम् (१, ७, २, ९), वैतु. इ॒ति॒ सैषा (१, ४, १, २६) यत्र तिकारोऽनुदात्तः सन्नात्मोदयोदात्तेकारीयाऽधोरेखाया अन्यथासाधने प्रयोजको न भवति ।

६. उदात्त-स्वरिताऽन्यतरोदयस्य स्वरितस्य तूक्तपूर्वः संकेतो न व्याहन्यते, तय यज्ञो वै॒ स्वर॒हः (१, १, २, २१), दैवा वै॒ स्वर॒गन्म (१, ९, ३, १४), इ॒ति॒ सै॒षैतम् (१, ४, १, २६)।

७. कण्डिका-ब्राह्मणान्यतराऽवसानीय उदात्तः कण्डिका-ब्राह्मणान्यतराऽऽद्य उदात्ते परतस्त्रिभिरधोबिन्दुभिः संकेत्यते[2], तय. देवत्रा ॥ स॒ः (५, १, ४,७उ)।

८. उदात्तो वाऽनुदात्तो वाप्यावसानिकः सन् स्वरिते परत एवमधोबिन्दुत्रिकेण संकेत्यते, तय. इ॒ति ॥ तेऽविदुः (३, ४, ३, ७उ) प्रतिप्रस्थाता ॥ सोऽध्व॰ (४, २, १, १३ उ)।

९. यदाऽऽवसानिकस्याऽपि सतोऽक्षरस्य परेणाऽक्षरेण संहिते पाठे सति स्वरितः संभवति, तदा तदुदयस्योपान्त्यस्याऽक्षरस्यैवमधोबिन्दुत्रयेण संकेतो भवति, तय. एव । ए॒त॒न् (३, ४, २, १३)।

१०. अङ्कितस्य सत उदात्तस्याऽनुनासिकतां प्राप्तावनुनासिकचिह्नमप्यधोरेख्यते, शत॒ꣳ-शतꣳ ह (३, ४, ३, १८); वैतु. यज्ञꣳ स॒मभरन् (३, १, ४, ४)।

(च) एतत्कोषीयो रेखीयः सिद्धः प्रकारः

१. एवं तावद् यत्र कुत्रचित् किंचित् सामान्यमपि बिभ्राणेषु प्रायेण त्वन्योन्यं नितरामिव विशिष्यमाणेष्वेव पुरातनेषु बहुषु स्वराङ्कनप्रकारेषु विद्यमानेष्वपि कथमिव सर्वशाखीयसौवरस्थितिर् नाम केनाऽपि शाखासर्वस्वसाधारणतां भजमानेन सता प्रकारविशेषेण युगपदेव हस्तामलकीक्रियेतेत्येवमभिप्राया खलु प्रक्रियमाणस्य सतोऽस्य समस्तवैदिकवाङ्मयस्य प्रातिनिध्यमिव कुर्वाणस्य चैतिहासिकदृष्ट्या तदीयतुलनात्मकाऽध्ययनमधिकृत्यौपयिकतां बिभ्राणस्य च कोषस्य बलवत्यपेक्षाऽभूत् ।

२. अस्याश्चाऽपेक्षायाः पूर्त्यर्थं यः सम्यग् विचारितः सन् पुराणानां प्रकाराणां सारायमाण इव प्रकारविशेषोऽत्र लब्धप्रवेशो भवति, स सर्वेषां प्रेक्षकाणां प्रकाममभिमतः सन् सुकरत्वाच्च सुग्रहत्वाच्चाऽपि सर्वत्र भविष्यति प्रकाशमेष्यत्सु वैदिकग्रन्थीयसंस्करणेषु चरितार्थ्येत ।

३. अस्मिंस्तावत् प्रकारेऽनुदात्तमात्रमनङ्कितं भवति। अनुदात्तो ह्युदात्ताऽभावस्य संज्ञा भवति। अस्य नीचैस्त्वं नामाऽऽपेक्षिको धर्मो भवति। उदात्त एव किल मौलिक आर्यभाषीयः स्वरो भवति। तदपेक्षयाऽनुदात्तो नीचैरुच्चार्यते। यदाऽयमुदात्तोदयो भवति, तदा भूयोऽपि नीचैर्गत इव लक्ष्यमाणः सन् सन्नतर इत्युच्यते। यदा चायमुदात्ताऽनुगो भवति, तदाऽस्मिन् सोपानक्रमिकस्य सतः स्वराऽवरोहस्य लक्ष्यमाणत्वादाद्यंशत उदात्तधर्मतायाः समावेश इव भवति, तेन चाऽयं समाहाररूपः सन् स्वरित इत्युच्यते। छायारूपस्त्वयं भवति। न ह्यस्या-

---

[1] web. अत्राऽधोरेखाद्वयं प्रयुक्तं द्र. ।

[2] web. तावदेषा स्थितिर्द्वाभ्यामधोबिन्दुत्रिकाभ्यां संकेत्यते ।

ऽनुदात्तभूमेः सतः काऽपि प्रागुदात्तस्वतन्त्रा सती प्रातिस्विकी स्थितिर्भवति । तथा ह्युदात्तान्तरोदयत्वे सत्ययमनुदात्त एव सन् सन्नतरतामुपगतोऽनुदात्त एव पुनर्भवति । एवं तावच् शुद्धो वा सन्नतर-स्वरिताऽन्यतरत्वोपाधिको वाऽनुदात्तः पूर्वोत्तरान्यतरपार्श्ववर्तिनः सन्नतर-च्छायास्वरिताऽन्यतरव्यवहितस्य वा नान्तरीयतया स्थितस्य वोदात्तस्यैव स्थितिलक्षकमात्रतामनुप्राप्तः संस्तदीयाऽङ्कनत एव स्वतःसिद्धविज्ञप्तिकयथायोगविभिन्नोक्तपूर्वावान्तरस्वरूप इति कृत्वैव नैतदीयाऽन्यथासिद्धाङ्कनगौरवमिहाऽऽद्रियते ।

४. यदधस्तादुदात्तो मौलिकस्वर इति कृत्वाऽङ्कनार्हत्वेन प्रत्यपादि, तत्र खलूदात्तभूमेः सतोऽभिनिहित-प्रश्लिष्ट-क्षैप्र-जात्याऽन्यतमत्वेन प्रातिस्विकस्थितिमतो वास्तविकस्य स्वरितस्याप्यङ्कनार्हत्वस्य समावेशोऽभिप्रेतो भवति[1] । एवं तावदुदात्तश्चोदात्तभूमिः स्वरितश्च द्वावेव स्वराविह पार्थक्येनाऽङ्कनमर्हत इति कृत्वा पुरातनानामुक्तपूर्वाणां संकेतानामेव मध्याद् ऋग्वेदे, तैत्तिरीय-यजुर्वेदे, तैत्तिरीय-ब्राह्मणे, तैत्तिरीयाऽरण्यके, तैत्तिरीयोपनिषदि, काण्व-यजुर्वेदे, कपिष्ठल-कठ-यजुर्वेदे चैकान्तिकतया, माध्यन्दिन-यजुर्वेदे, शौनकीयाऽथर्ववेदे च यथास्वोक्तपूर्वप्रक्रियं पर्याप्ततया, स्वरितसंकेतत्वेन प्रयुक्तपूर्वत्वादूर्ध्वदण्डः (=अ॑) एव चोदात्तभूमिस्वरितस्य, शातपथप्रसिद्धिरधोरेखा (= अ॒) चोदात्तस्य संकेतौ निर्धारितौ भवतः[2] ।

५. ये चैतद्ग्रन्थीय-स्वराङ्कनीया व्यावहारिका विशेषा भवन्ति, त इमे संगृह्योल्लिख्यन्ते—

(क) अगतिका वा सगतिका वा मूलधातवश्च, क्विब्-णिजन्यतरान्ता नामधातवश्च तदीयविभिन्नस्वराणां सतां रूपाणामसंभिन्नं संकेतनं सुकरं स्यादिति स्वरतो नाङ्क्यन्ते, तय. √अक्ष् (वेधने), √अक्ष् (व्याप्तौ), अति√मुच्, अखल्ली√कृ, √अव् > √ओम्, अ॒न्त- > √अन्ति ।

(ख) नामधात्वन्तराणि तु स्वरतः संकेत्यन्ते (तु. भू. ४, २, क, ७, अ), तय. अ॒घ- > √अघायु॒ ।

(ग) तिङन्तानि रूपाणि स्वरतः संकेत्यन्ते, तय. √अक्ष् (वेधने) > अक्ष्णुते॒ ।

(घ) संनिहितपदान्तरनिमित्तप्रयोजितनिघातानि तिङ्-रूपाणि स्वरतो न संकेत्यन्ते[3], तय. √अक्ष् (वेधने) > अक्ष्णुयात् ।

(ङ) अनङ्कितस्वर-संस्करणेभ्यो ग्रन्थेभ्यः संगृहीतानि सन्ति तिङ्-रूपाणि तदीयशब्दान्तरसामान्येनाऽनङ्कितान्येव ध्रियन्ते, तय. √अज् > अजामसि, अजन् ।

(च) यदाऽङ्किताऽनङ्कित-स्वरेभ्य उभयेभ्यो ग्रन्थेभ्यस्तिङ्-रूपाणि संगृह्यन्ते, तदाऽनङ्कितस्वर-ग्रन्थीयानि तिङ्-रूपाणि यथाऽङ्कितस्वरग्रन्थीयस्वरवच्छ्रुति[4] निर्दिश्यन्ते, तय. अनु √ध्व(ध्वं)स् > अनुदध्वसे॒ ।

(छ) अङ्कितस्वर-ग्रन्थीयं सुब्योगीयं वाऽव्ययं वा कृन्मात्रं स्वरवद् निर्दिश्यते, तय. √अद् > अ॒तव-अ॒तिथि-, √अद् > अ॒त्तवे, अ॒त्तुम् ।

(ज) अनङ्कितस्वर-ग्रन्थीयः कृद् निःस्वरं निर्दिश्यते, तय. अ॑ग्नि-मेदिन्–, अग्नि-यानी- ।

---

[1] मूलतो जात्य-क्षैप्रयोरभेदो द्रष्टव्यः (तु. पृपृ. ५१०^{l}, ६२५^{a}, ६२६^{m}) ।

[2] तस्मिंस्तस्मिन् पुराणे वा नूतने वा सौवरे संकेते प्रतिनियतायाः स्वरविशेषसंकेतनविषयायाः स्वाभाविक्याः शक्तेरभावाद् यथासमयं शक्तिविशेष उपाधीयत एव ।

[3] अस्य ग्रन्थस्य यथाश्रुतानुक्रमणस्वरूपताया एतदीयलक्षणशास्त्रस्वरूपताऽतिरेकित्वादित्यभिप्रायः ।

[4] अपि तानि स्वरतो वस्तुतस्तथा स्युर्न वा स्युरित्यस्य तत्तन्मूलीयवाक्यस्वतन्त्रविचाराधीनत्वादस्मिन् विषयेऽत्रत्यो निर्देशोऽप्रमाणं भवति ।

(झ) अङ्किताऽनङ्कितस्वरेभ्य उभयेभ्यो ग्रन्थेभ्यः संगृह्यमाणः कृद् यथास्वरवद्ग्रन्थीयश्रुति निर्दिश्यते[1], तय. अंशु- ।

(ञ) व्युत्पत्त्यौपयिकतयोपकल्पितानां कृतां स्वरनिर्देश औपकल्पनिको भवति, तय. *अन्तः-पर्शु- ।

(ट) यदा व्युत्पादनप्रयोजितः सन् स्वर उपकल्पनाया विषयो भवति, तदा स्वरवदक्षरं स-तारकं निर्दिश्यते, तय. ?अच्छुरा- ।

(ठ) यदौपकल्पनिकस्य सतः कृतो विषये सौवरी स्थितिर्दुर्विनिगमना भवति, तदाऽसौ निःस्वरं निर्दिश्यते, तय. √अट् > अट्णार- > आट्णार- ।

(ड) निघातमात्रवन्ति सर्वनामानि निःस्वरं निर्दिश्यन्ते, तय. अस्मद्- > न., *ई-, *सी-, एन-, सम-, त्व- ।

(ढ) निहताऽनिहतोभय-प्रयोगवन्ति सर्वनामान्युभयथा पृथग् निर्दिश्यन्ते, तय. इदम्- > अस्मात्, अस्मात्- ।

(ण) अलुक्-समासे पूर्वपदायमानानि चाऽवान्तरप्रातिपदिकीक्रियमाणानि च सन्ति सुब्-रूपाणि निःस्वरं निर्दिश्यन्ते, तय. अग्र- > अग्रे ।

(त) द्वैस्वर्येण श्रूयमाणाः समासास्तथैव निर्दिश्यन्ते, तय. बृहस्पति-, वनस्पति-, अग्नी-वरुण- ।

(थ) यथा प्रातिस्विकप्रातिपदिकस्वरवन्ति सुब्-रूपाणि निःस्वरं निर्दिश्यन्ते, तय. अंहस्- > -हसः (=अंहसः) ।

(द) हल्पूर्वोदात्तयण्भाव-प्रयोजितः[2] सुब्-उदात्तो न निर्दिश्यते, तय. ऊति- > -त्या (=ऊत्या) ।

(ध) यदा सुपि परत उदात्तयोर् इवर्णोवर्णयोः स्थानेऽन्यतः अय् इति वा इय् इति वाऽन्यतश्च अव् इति वा उव् इति वा भवतः, तदा सुब्-रूपं निःस्वरं निर्दिश्यते, तय. अग्नि- > -ग्नयः (=अग्नयः), धी- > धियः (=धियः), अंशु- > -शवः (=अंशवः), अग्रू- > -ग्रुवः (=अग्रुवः) ।

(न) उदात्तयण्भाव-प्रयोजितः सुप्-स्वरितो यथावद् निर्दिश्यते, तय. १अरुणी- > -ण्यः, अश्वतरी- > -र्यः ।

(प) यदा प्रातिपदिकनिघात-प्रयोजकः सुप्-स्वरः प्रवर्तते, तदाऽसौ यथावद् निर्दिश्यते, तय. अघायत्- > -यते, १अप्- > अपः, २अप्- > अद्भिः ।

(फ) उदात्तनिवृत्तिप्रयुक्तः सुप्-स्वरो यथावद् निर्दिश्यते[3], तय. असन्- > -स्नः, अस्थन्- > स्थ्नः ।

(ब) आद्युदात्त-निघातोभयविधमामन्त्रितं पदं स्वीयसंकेतविशेषभूत-वर्तुलकीयाया अधोरेखाया भावाऽभावाभ्यां यथायोगं विविच्य निर्दिश्यते, तय. १अक्ष- > -०क्ष, २अक्ष- > -०क्षाः, आदित्य- > -०त्य ।

(भ) निःस्वरं निर्दिश्यमानानि प्रातिपदिकान्यनुबध्नन्ति सुब्-रूपाणि कैमुतिकेनैव निःस्वरं निर्दिश्यन्ते, तय. अ-कृतपूर्व- > -र्वम्, अस्मद्- > नौ, नः ।

---

[1] अप्यस्वरवद्ग्रन्थीयोऽनेकाच् कृद् वस्तुतो यथानिर्दिष्टस्वरो भिन्नस्वरो वेत्यत्राऽयं निर्देशोऽनैकान्तिको भवति।

[2] वैतु. पृ. ६६१ᵃ (तु. उपरिष्टात् फ च) ।

[3] तु. पृ. ६६१ᵃ यदन्वधस्ताद् (द) इत्यत्र प्रत्तमुदाहरणमप्यस्यैव नियमस्य विषयो भवति ।

(म) साम्रेडितानां सुब्-रूपाणां नियताऽऽम्रेडितांशनिघातानां सतां निर्देश उक्तपूर्वसुब्रूपीयनिर्देश-सामान्यमेव बिभर्त्ति, तय. अंशु॒- > -शुः-शुः (=अंशु॒ः-अंशुः) ।

(य) अव्यय-मात्रं यथास्वरश्रुति निर्दिश्यते, तय. अ॒नु, अभि॒, ए॒तवै॒ ।

(र) सस्वरनिःस्वरोभयविधश्रुतिकमव्ययं यथायथं पार्थक्येन निर्दिश्यते, तय. कु॒म्, कम्, यु॒था, यथा ।

(ल) निहतमात्रस्वरूपमव्ययं तथैव निर्दिश्यते, तय. इव (तु. भू. ४, ४, च, ४), उ, घ ।

(व) सस्वरनिःस्वरोभयविधश्रुतिकं समासाङ्गंभावुकमव्ययं यथायथं विविच्य निर्दिश्यते, तय. अति-√पू > अ॒तिपवते, अतिपु॒वते, अप√गु(> गू)ह् > अ॒प-गूळ्ह-, अप-गू॒हमान- ।

६. स्थल-प्रकरणम्

१. प्रतिनिङन्तसुबन्ताऽव्ययनिर्देशाऽनुपदं यथाश्रुति समग्राणि स्थलानि निर्दिश्यन्ते । तत्र तत्तद्-ग्रन्थोद्देशतस्तावदयं निर्देशक्रमो भवति—

(क) ऋग्वेदे—१. ऋ., २. खि. ।
(ख) यजुर्वेदे—१. मा., २. का.,
३. तै., ४. मै.,
५. काठ., ६. क. ।
(ग) सामवेदे—१. कौ., २. जै. ।
(घ) अथर्ववेदे—१. शौ., २. पै. ।

२. प्रत्युपस्थिते स्थलनिर्देशे प्रथमं तावद् यथाऽपेक्षं ग्रन्थनाम्नः संक्षेपो दीयते । तदनु नान्तरीयतया ग्रन्थीयप्रधानाऽवान्तरविभागप्रदर्शिकाः संख्या दीयन्ते । आसां च मध्ये या प्रथमा भवति सा प्रधानविभागीया भवति, अवान्तरविभागीयास्त्वितरा यास्ततश्चाऽन्योन्यं च प्रार्धविरामेण व्यवच्छिद्यन्ते । संख्यानामन्ते च विरामो दीयते, तय. अकन्तः पै १, ४३, २.

३. यदा स्थलविशेषनिर्देशमनु स्थलान्तरीयो निर्देशः क्रियते, तदा ययोः कयोरपि द्वयोः स्थलाङ्कनमात्र-योर्मध्येऽर्धविरामो दीयते, तय. अं॒हस्- > -हः ऋ १, ४२, १; २, २३, ४; अंशु॒- > -शून् शौ ५,२०,१०; पै··· .

४. ग्रन्थविशेषीयाऽनेकस्थलानामङ्कन उपस्थिते सति प्रथमायामेव तदीयमात्रायां सर्वास्तत्तद्विभागीयाः संख्या दीयन्ते । उत्तरासु तु तदीयमात्रासु समानाः सतीः प्रधान-मध्यमविभागीयाः संख्या नावर्त्य याश्चरमविभागीयाः सत्यो विभिन्नाः संख्याः स्युस्ता एव निर्दिश्यन्ते, तय. अक्ष्णया॒ तै ५, २, ७, ५^{१}; १०, ४; ५; ३, ५, ३^{१}; < ५, २, ७, ५^{२}; ५, २, १०, ४; ५, २, १०,५; ५, ३, ५, ३^{२};

५. अनेकेषां परंपरितानां स्थलानां निर्देश उपस्थिते सति प्रथमचरमयोः सतोः स्थलयोरेव निर्देशः क्रियते, तन्मध्ये विच्छेदकश्च दीयते, तय. अग्नि॒- > -ग्निम् काठ १६, ८-११; १९, ३^{१}-५^{२}.

६. यदि क्वचिद् मध्यमानां संख्यानामपि विषय उक्तपूर्वप्रकारकं पारंपर्यं निर्देश्यं भवति, तर्हि तासां मध्याद् अप्येवं प्रथमचरमयोः सत्योरेव निर्देशः क्रियते, तन्मध्ये च विच्छेदको दीयते, तय. अं॒हस्- > -हसः शौ ४, २३-२९, १-७.

७. यथा रूपविशेषीयाणां स्थलनिर्देशानामन्योऽन्यमर्धविरामेण व्यवच्छेदो भवति, तथैव विभिन्नरूपीयाणां स्थलसंख्याङ्कव्यूहानामन्योऽन्यमर्धविरामेण व्यवच्छेदः क्रियते, चरमरूपीयचरमस्थलीयसंख्याङ्कादूर्ध्वं च विरामो दीयते, तय. **अंशु-** > -शवः···; -शवे···; -शोः···; ३, १२, ४.

८. रूपविशेषाणां सस्थलानां सतां प्रथमं परंपरितो निर्देशो भवति, तदनु च तत्साधारणस्थलीयाः संख्या दीयन्ते, तय. **अति**^{४}(चर), (अति) **चर** पै ३, ३३, ६; **अत्याशित-** > **-तस्य, -तेन** मै ३, ६, २.

९. यदा रूपविशेषस्य स्थलविशेषीया विशेषसंख्याकाऽऽवृत्तिः सूचनीया भवति, तदा तदङ्कः स्थलाङ्कशीर्षण्यतया निर्दिश्यते, तय. **अंहूरण-** > **-णम्** काठ १०, ९^{२}; **अग्नि-** > **-ग्ने** काठ १८,३^{३}; ४^{८}; १६^{१४}.

१०. तत्तद्ग्रन्थीयतयाऽन्योन्यं प्रायेण भूयोविशिष्टानि सन्ति तत्तत्प्रधान-मध्यम-चरमविभागीयानि प्राक्प्रसिद्धानि मण्डलाऽध्यायप्रभृतीनि नामान्युक्तपूर्वप्रकारेणेह संख्याङ्कनमात्रेण निर्वाहसंभवादन्यथासिद्धानीति कृत्वा नोपयुज्यन्ते[1] । अयं तावत्तदीयः स्वरूपतश्च संख्यातश्च परिचयः संग्रहेणोच्यते—

(क) **ऋग्वेदेऽष्टकाऽध्याय-वर्ग-मन्त्रात्मकश्च मण्डलाऽनुवाक-सूक्त-मन्त्रात्मकश्च** चतुष्टयौ सन्तौ द्वौ विभागप्रकारौ भवतः । एतयोर्द्वितीय एव प्रसिद्धतरत्वादिहोपयुज्यते, प्रतिमण्डलं सूक्तानां परंपरितात् संख्यानादनुवाकीयनिर्देशस्याऽन्यथासिद्धत्वात् प्रतिस्थलं संख्यात्रितयस्यैवाङ्कनं च क्रियते ।

(ख) **ऋग्वेद-खिलानि** सूक्त-मन्त्र-प्रविभक्ताऽध्यायपञ्चकात्मकानि भवन्ति । एत एव त्रयो विभागाश्चाऽत्र संख्याप्यन्ते । संहिताऽरण्यं च परिशिष्टं चोभे अपि द्विधा प्रविभक्ते सती यथाक्रमं षष्ठ-सप्तमाऽध्यायतयाऽङ्क्येते । द्वितीय-तृतीय-चतुर्थेष्वध्यायेषु सन्ति कतिचित् सूक्तानि यानि पृथङ् मन्त्रप्रविभक्त-खण्डद्वयात्मकानि भवन्ति । तदीयस्थलाङ्कन उपस्थिते सति सूक्ताङ्कीयशीर्षण्यभूतेन २ इत्यङ्केन द्वितीयखण्डीयताया विवेकेन परामर्शो भवति, तय. **√अस्** (भुवि) > **असि** खि ४, ७^{२}, १^{१} । एवं पञ्चमाध्यायीयसप्तमसूक्तस्थ-खण्डपञ्चकस्य विविक्तः परामर्शः सूक्त-मन्त्राङ्कमध्यीयतया धृतेन सताऽङ्कविशेषेण क्रियते[2], तय. **अदिति-** > **-तेः** खि ५, ७, १, २.

(ग) **माध्यन्दिन-यजुर्वेदो** मन्त्रप्रविभक्तचत्वारिंशदध्यायात्मकः सन् संख्याद्वयेन परामृष्टविभागद्वितयो भवति ।

(घ) **काण्व-यजुर्वेदस्य** दशकाऽध्यायाऽनुवाक-मन्त्रात्मकश्चतुर्व्यूढो विभागश्चत्वारिंशतोऽप्यध्यायानां माध्यन्दिन-यजुर्वेदवत् परंपरितसंख्यापनेन त्रिव्यूढः सन् संख्यात्रयेण परामृष्टो भवति[3] ।

(ङ) **तैत्तिरीय-यजुर्वेदीयो** विभागः काण्ड-प्रपाठकाऽनुवाक-खण्डात्मकतया चतुर्व्यूढः सन् चतुर्धा संख्याप्याङ्क्यते[4] ।

(च) **मैत्रायणीय-यजुर्वेदः** काण्ड-प्रपाठक-खण्ड-प्रविभक्ताऽध्यायचतुष्टयात्मकः सन् संख्यात्रयेण परामृष्टत्रिव्यूढविभागो भवति ।

---

[1] तत्तद्ग्रन्थीय-तत्तद्विभागीय-पुष्पिकीयाणां निर्देशानां स्थलाङ्कन उपस्थिते सति यथायोगं केवलाद् ग्रन्थनाम्नो वा विभागविशेष-सहकृतग्रन्थनाम्नो वोपरि **पुष्प.** इति संक्षेपो दीयते, तय. तु. **इठिमिका-, ओरिमिका-** ।

[2] एतद्ग्रन्थीय-प्रकृतखण्डादग्रतस्तावदस्य सूक्तमन्त्राङ्क-मध्यीयाङ्कस्य सूक्ताङ्कीय-शीर्षण्यतयैव स्थितिः संपादयिष्यमाणा द्रष्टव्याः ।

[3] एतद्ग्रन्थीयसामग्रीसंकलनात् पश्चात् प्रकाशं नीयमाने सात. प्रत्यध्यायं मन्त्राणां परंपरितपाठेनाऽनुवाकीयो विभागोऽप्यन्यथासिद्ध इव क्रियते ।

[4] **मैसू.** त्रुटितपाठत्वात् तदीयः खण्डपरंपरितेन त्रिव्यूढोऽपि सन् विभाग इह नाऽनुस्रियते ।

(छ) काठक-चरक-यजुर्वेदः खण्डप्रविभक्त-स्थानकात्मकतया व्यूढः सन् संख्याद्वयेन परामृष्टो भवति । आश्वमेधिकपरिशिष्टीयास्त्रयोदश प्रधानविभागा अपि स्थानकीकृत्य च चत्वारिंशता स्थानकैः परंपरयित्वा च परामृश्यन्ते । एवं तावत् संकलितानि सन्ति स्थानकानि त्रिपञ्चाशत्संख्याकानि संपद्यन्ते[1] ।

(ज) कपिष्ठल-कठ-यजुर्वेदेऽष्टकाऽध्याय-खण्डात्मकतया त्रिव्यूढो विभागोऽध्यायपरंपरितेना[2]ऽन्यथासिद्धीभूताऽष्टकविवेकः सन् संख्याद्वयेनैवेह परामृष्टो भवति[3] । चत्वारिंशोऽध्यायोऽखण्डप्रविभक्तः सन्नेकखण्डात्मकतया सर्वत्र १ इत्येतेन खण्डाङ्केन सहैव निर्दिश्यते ।

(झ) कौथुमसामवेदे प्रथमं तावद् द्वौ विभागौ भवतः । पूर्वार्चिकं चोत्तरार्चिकं च । आरण्य-काण्डं वाऽऽरण्य-संहिता वेति च महानाम्न्यार्चिकमिति च पूर्वार्चिकाऽनुगता परिशिष्टद्वयी भवति । पूर्वोत्तरार्चिकयोः प्रपाठकाऽर्ध-दशति-मन्त्रात्मकश्चतुर्व्यूढो विभागो भवति । पूर्वार्चिकीया षट्-प्रपाठकी प्रतिप्रपाठकयुगलं काण्डव्यवहारेण त्रिकाण्ड्यपि भवति । प्रपाठकानां परंपरितेनाऽन्यथासिद्धस्त्वयं काण्ड-विभागो भवति । यत्तूत्तरार्चिके दशतेः स्थाने सूक्तं व्यवह्रियते तत्तदवान्तरविभागविशेषीयसंज्ञामात्रीयविशेषत्वान्न विशिष्यते । अस्ति तावदुभयमुख्यविभागसाधारणोऽध्याय-खण्ड-मन्त्रात्मकत्रिव्यूढोऽपरोऽपि विभाग-प्रकारः । अस्मिंश्च प्रकार आरण्य-काण्डस्यापि षष्ठाऽध्यायात्मकतया व्यवहारो भवति । अपि चोत्तरार्चिके क्वचित् खण्ड-मन्त्रयोर्मध्यगामितया सूक्तविभागोऽप्युपलभ्यते । इह तावदुक्तपूर्वयोः प्रकारयोः कतरेणचनापि विभागे सति परामर्शिका नितान्तं दुष्करा भवतीति च BC. इत्यत आंशिकं संकेतं गृहीत्वा च पूर्वोत्तरार्चिके यथाक्रमम् १ इति २ इति च संख्याप्य परामृश्येते च, तदुभयीया मन्त्राश्च माध्यमिकविभागाऽन्यथासिद्ध्यर्थं पृथक्-परंपराभ्यां संकल्यन्ते च । अनया दिशोभयार्चिकीयस्थलाङ्कनं द्वाभ्यां द्वाभ्यां संख्याभ्यां साध्यते । एवमारण्य-काण्डम् ३ इत्येवं महानाम्न्यार्चिकं च ४ इत्येवं परामृश्येते । आरण्य-काण्डे दशति-खण्डाऽन्यतरनामको मध्यमो मन्त्रगणात्मको विभागो भवतीति कृत्वा तदीयं स्थलाङ्कनं संख्यात्रिकेण संपाद्यते । मध्यमस्य कस्यचिद् विभागस्याभावाद् महानाम्न्यार्चिकीयं स्थलाङ्कनं तावद् द्वाभ्या संख्याभ्यामेव क्रियते[4] ।

(ञ) जैमिनीय-सामवेदे पूर्वार्चिकमिति प्रथमः, आरण्यं च महानाम्न्यश्चेत्युभयात्मको द्वितीयः, ऊहगानमिति तृतीयः, उह्यगानमिति चतुर्थः, इत्येवं चत्वारो मुख्या-विभागाः सन्तः प्रत्येकं खण्ड-मन्त्रात्मकतया द्विधा प्रविभक्ता भवन्ति । एतदीयं स्थलाङ्कनं च त्रिभिः संख्याभिरभिनिर्वर्त्यते । पूर्वार्चिकीयः खण्डगणात्मकपर्वरूपोऽवान्तरविभागश्चैवं तद्गतद्वितीयपर्वगतोऽपर्वप्रकारकोऽपरोऽवान्तरविभागश्च मुख्यविभागान्तरत्रिकवत् खण्डपरंपरितेनाऽन्यथासिद्धाविव क्रियेते[5] ।

---

[1] मुख्यानां चत्वारिंशत्-स्थानकानां मूलत इठिमिका (< *प्रिथिमिका = *प्रथमिका), मध्यमिका, ओरिमिका (< *अवरिनिका = अवरमिका), याज्यानुवाक्याश्चेत्येवं ग्रन्थचतुष्कतोऽपि विभाग आसीदित्यत्र तत्तद्ग्रन्थसंकेतवत्यः स्थानकीयाः पुष्पिका द्रष्टव्याः ।

[2] भावे क्तान्तं पदं द्रष्टव्यम् ।

[3] काण्ड-प्रपाठक-खण्डात्मकोऽपि विभागोऽस्यां शाखायां कदाचिदादरं लेभ इत्यत्रैतदीयमूलकोशीयं साक्ष्यं भवति ।

[4] इहत्यस्य च मुद्रितसंस्करणमात्रीयस्य च स्थलाङ्कनप्रकारसर्वस्वसंवादनार्थं तु. आचि. १ ।

[5] र. पुरातनविभागीयः प्रकारश्चेहाऽनुस्रियमाणः प्रकारश्चोभावपि प्रदर्शितचरौ भवतः ।

(ट) **शौनकीयाऽथर्ववेदे** द्वौ विभागप्रकारौ प्रवर्तेते । काण्ड-सूक्त-मन्त्रात्मकस्त्रिव्यूढश्च प्रकारः काण्ड-प्रपाठकाऽनुवाक-मन्त्रात्मकश्चतुर्व्यूढश्च प्रकारः । एतयोर्मध्ये प्रथम एव तावदिहानुवर्त्यमानः सन् संख्यात्रिकेण द्योत्यते[1] ।

(ठ) **पैप्पलादाऽथर्ववेदे** च द्वौ विभागप्रकारौ प्रवर्तेते । काण्ड-सूक्त-मन्त्रात्मकस्त्रिव्यूढश्च काण्डाऽनुवाक-[2]खण्ड-मन्त्रात्मकश्चतुर्व्यूढश्च । एतयोर्मध्ये तावत् प्रथम एवेहानुवर्त्यमानः सन् संख्यात्रयेणाऽङ्क्यते । यत्र क्वचिच्च (तु. ३,३७) सूक्तानि मन्त्रतोऽविभक्तानि भवन्ति, तत्र तान्येकमन्त्रात्मकानीति कृत्वा १ इत्येतन्मन्त्रस्थानीयाऽङ्कप्रदानेन संख्यात्रयेणैवाऽङ्क्यन्ते । एवमविविक्तमन्त्रविभागस्थलीयाङ्कन उपस्थिते सति विच्छेदकव्यवहितयोः सतोर्द्वयोर्मुद्रितसंस्करणीययोरङ्कयोर्मध्याद् द्वितीयो विच्छेदकदक्षिणपार्श्वीयोऽङ्क एवेह प्रदर्श्यते (तु. ९,१२,६-७) ।

७. संकेत-प्रकरणम्

इह तावत् निर्देशस्य समूह्यर्थं वैशद्यार्थं वा ये केचन संकेताः प्रायुक्षत, त इमे भवन्ति—

१. ✓ इति **धातुकः**[1] प्रातिस्विकचिह्नतया धातुमात्रेण पुरस्क्रियते, तय. ✓अंह् (गतौ) ।

२. ✓- इति स-विच्छेदको धातुकः प्रकरणत आक्षेप्याऽऽख्यातांशानामुपसर्गाणामुपरिष्टात् प्रयुज्यते, तय. **अति** ✓- ।

३. - इति **विच्छेदकः** प्रातिपदिकमात्रान्ते प्रत्तः संस्तदीयसुब्योगीयतामुपदर्शयति । शब्दमात्रीयाक्षरविशेषस्याऽधस्ताद् दीयमानश्चायं धर्मान्तरमिव बिभ्राणः संस्तत्रोदात्तस्य व्यवस्थितिं सूचयति ।

४. - **इत्यर्धविच्छेदकः** प्रातिपदिकादुपरि नान्तरीयतया निर्दिश्यमानात् संक्षिप्तात् सतो रूपविशेषात् पुरस्तात् प्रत्तः संस्तदीयार्धांशस्य पूरयितव्यतामुपक्षिपति, तय. **अग्नि-** > **-ग्निः**, वैतु. **-ग्निम्** । अयं समासेऽवग्रहत्वेनाऽपि प्रयुज्यते, तय. **अग्रे-ग-** ।

५. । **इत्यूर्ध्वदण्डो** वर्णमूर्ध्नि दीयमानः सन् शब्दविशेषीयैकस्वरस्य सतः स्वरितस्य व्यवस्थितिं प्रदिशति, तय. **अ-कुध्र्यञ्च्-** ।

६. = इति **संतोलः** स्वतः प्राग्वर्तमानस्य सतः स्वत उत्तरवर्त्तिना सता तुल्यत्वं सूचयति, तय. 'तया गत्या' (= तेन प्रकारेण), पृ. १३०^{a} ।

७ + इति **योजकः** प्रकृतिप्रत्ययीयं वा समासावयवीयं वा योगं संकेतयति, तय. ✓**जन्+डः** (पृ. ४०^{b}), **अ+श्वथ-** (पृ. ५८८^{e}) ।

८. → **इत्यभिपुङ्खः** स्वतः प्राग्वर्तिनः सतः स्वोत्तरवर्त्यात्मकतया परिणामं संकेतयति, तय, **अच्छे-(र→)रा-** ।

९. > **इत्यभिकोणः** = →, तय. **अभि>भी** ।

१०. ← इति **प्रतिपुङ्खः** स्वत उत्तरवर्तिनः सतः स्वप्राग्वर्त्यात्मकतया परिणामं संकेतयति, तय. **अधो(<धस्)-अक्ष-** पृ १६१ ।

---

[1] WR. शंपा. इत्येतयोः क्वाचित्कस्थलाङ्कनभेदवतोः सतोः संवादनार्थं तु. आचि. २ ।

[2] मूलकोषे **खण्ड-**>***कण्ड-**>**काण्ड** इति काश्मीरवाचनिकप्रवृत्तिसुलभविकारमध्योऽपपाठो द्रष्टव्यः ।

[1] धातुं संकेतयतीत्यभिप्रायपरस्तद्धितो भवति । एवमुपर्यपि तत्तत्संकेतसंज्ञात्वेन प्रयुज्यमानाः शब्दविशेषा यथावद् बोद्धव्याः ।

११. < इति **प्रतिकोणः** = ←, तय. ३अपु॒स्- (<२अ॒प्-)।

१२. < > इति **कोणयुगं** स्वतः पूर्वोत्तरवर्तिनोरन्योन्यप्रकृतिविकृत्यन्यतरभावं संकेतयति, तय. **अनुडु॒ह्** < > ध्रँ*- (पृ. १९५^{a})।

१३. ऽ इति **वक्रकं** संहिताविषय उत्तरवर्तिनोऽकारस्य पूर्ववर्तिनि सांहितिक आकार एकार ओकारे वाऽन्तर्भावं संकेतयति, तय. वाऽन्यस्य (पृ. १५^{i}); स्वरेऽविशेषः (पृ ५^{b}); भूरिविमृश्योऽयम् (पृ. १५^{i})।

१४. ऽऽ इति **द्विवक्रक**मुत्तरवर्तिन आकारस्य पूर्ववर्तिनि सांहितिक आकारेऽन्तर्भावं संकेतयति, तय. पञ्चम्यर्थस्याऽऽकाङ्क्षितत्वात् (पृ. ६^{b})।

१५ , इति **प्रार्ध-विरामो** यत्र तत्र शाब्दिके वा स्थलीये वा निर्देशे यथापेक्षं लघिष्ठव्यवच्छेदकत्वेन प्रयुज्यते, तय. ✓अस् (भुवि) अ॒स्ति ; अँ*नस्(> ड्, ळ्) ✓वह् (प्रापणे); अ॒ध, अ॒धा; अ॒न्त,न्ता-; अनु, > नू, या॒ज्-।

१६. ; **इत्यर्ध-विराम** एकैकस्याः स्थलाङ्कनमात्राया व्यवच्छेदकतया प्रयुज्यते, तय. अ॒ंश- > -शः ऋ २, १, ४; २७, १.

१७ ··· इति **विराम** एकैकस्य पदसंग्राहकनिर्देशखण्डस्य च समासाभिमुखे संक्षेपान्तरे वा स्थलाङ्के वा परतोऽसत्येकैकस्य संक्षेपस्य चाऽवसाने व्यवच्छेदकतया प्रयुज्यते, तय. अनु ✓दिश्,······१०५., अ॒ंश-···१७.। पा. (वैतु. पाभे.) इति च, अ॒ंश- > -शः ऋ २, १, ४ (वैतु. ऋ.) इति च।

१८. ' ' इति शीर्षण्यं **प्रार्धविराम-प्रतियुगं** स्वमध्यगतं प्रायेणेतिकारेणाऽनुगतं पाठं संकेतयति, तय. '**अक्षान् देवसाधनभूतान् कामयते**' (पृ. १३^{a})।

१९. ० इति **वर्तुलकं** शीर्षण्यतया प्रयोगतः पूर्वोत्तरस्थित्यनुक्रमेणाऽधस्तनीं चोपरितनीं च पूरयितव्यतां संकेतयति तय, **अंशु॒- °शु॒- अन्°** (=**अनंशु॒-**), इदमेव च **वर्तुलकं** यदाऽर्धविच्छेदकस्य च संक्षिप्तस्य सतः सुब्रूपस्य च मध्ये दीयते, तदा तस्य रूपस्याऽऽमन्त्रितभावः सूच्यते, तय. **अंशु॒- > -०शो, अग्नि॒- > -०ग्ने**।

२०. * इति **तारका** यस्योपरि धृता भवति, तस्यौपकल्पनिकत्वं संकेतयति । तत्र ये विशेषा भवन्ति. त इमे सन्ति—

(क) वामपार्श्वतः शीर्षण्या सतीयं शब्दविशेषस्य तदर्थविशेषस्य वोक्तपूर्वं स्वरूपमाचष्टे, तय. ✓*अप् (पृ. ३०७^{e})।

(ख) सस्वरस्याऽक्षरविशेषस्योपरि धृता सतीयं तस्य स्वरस्योक्तपूर्वं स्वरूपमाचष्टे, तय. **अप्सर-द्रुँ*-**, **अ॒*-संयाज्य-**।

(ग) आवसानिक-विच्छेदकस्योपरि धृता सतीयं तत्प्रतियोगिनः सुब्योगीयतायाः उक्तपूर्वं स्वरूपमाचष्टे, तय. **अवस्-*** (पृ. ५५३^{b})।

(घ) अवग्रहस्योपरि धृता सतीयं तस्योक्तपूर्वं स्वरूपमाचष्टे, तय. **अन्तु॒रि-क्ष*-**।

२१. ? इति **प्रश्नकः** शब्द[1]-रूप[2]-ग्रन्थनामसंक्षेपाऽन्यतमीयाद् निर्देशात् पुरस्ताच्च स्थलाङ्कनिर्देशमात्राया

---

[1] धातूनां च व्ययाऽव्ययोभयविधानां प्रातिपदिकानां चैषा सामान्यसंज्ञा द्रष्टव्या।

[2] तिङन्तं वा सुबन्तं वा तत्तत् पदमिह यथास्वप्रकृतिभूतशब्दापेक्षया तत्तद् रूपमित्युच्यते।

उपरिष्टाच्चोपचर्यमाणो यथास्थितस्य तत्तन्निर्देशस्य विषये सामान्यतो वा तत्तद्विशेषतो वा दुरूहता-सांशयिकताऽध्यवसेयकल्पतादिप्रकारकमर्थं संकेतयति । येष्वेतद्विषयभूतेषु तावदस्योपचारो भवति, तानीमानि संगृह्येरन्—

(क) पाठ-स्वरूपे, तय. **अक्षी- > -क्ष्यौ** पै ६, ६, १? ।

(ख) वर्ण-स्वरूपे, तय. **? अंहारि-** ।

(ग) तात्पर्य-स्वरूपे, तय. **? अकन्त-** ।

(घ) अवग्रह-स्थितौ, तय. ?अप्-सर्- ।

(ङ) उपकल्पना-स्वरूपे, तय. ? ✓ ***अराय्** ।

एवं टिप्पणेषु चायं व्यु. मूपा. इत्यादितस् तत्तद्विषयीयात् संक्षेपादुपरि ध्रियमाणस्तत्र तत्र निर्णयाभावं सूचयति ।

२२. ϕ इति संकेतः कृतः पुरस्तादुपचर्यमाणस्तस्य व्यवहितोपसृष्टत्वं भवतीति च स्थलाङ्कीयमात्राविशेषादुपरि ध्रियमाणश्च तत्रैव स्थले व्यवहितोपसृष्टत्वं भवतीति च संकेतयति, तय. ϕ **अप-शोशुचत्-, अप-घ्नत्- > -घ्नन्** ऋ ८, ४३, २६ϕ.

२३. ‡ इति संकेतः शब्द-रूप-ग्रन्थनामसंक्षेपान्यतमीयाद् निर्देशात् पुरस्तादुपचर्यमाणस्तदधिकृतायाः पाठस्थितेर् नित्यं टिप्पणितस्थलस्य सतो बाह्वृचादिग्रन्थान्तरीयश्रुतिविशेषस्याऽपेक्षया भिन्नाऽऽत्मकतां संकेतयति, तय. **अ-जर- > ‡ -रस्य** । स्थलविशेषीयपाठस्थितेरेवंप्रकारतायां सूचयितव्यायां सत्यां तु संकेतोऽयं तत्तत्स्थलाङ्काऽवसानतः क्रियते, तय. **अग्नि-मत्- > -मान्** काठ २३, ११‡ ।

२४. † इति संकेतः शब्द-तद्रूपाऽन्यतरीयनिर्देशविशेषात् पुरस्तादुपचर्यमाणस्तद्गतः श्रुतिसामान्यस्य बाह्वृचमूलकतां सूचयति, तय. **†अज्म-, अज्मन्- > †-ज्म** । यदा तु निर्देशविशेषस्य श्रुतिविशेषीयतयैवैवंप्रकारकता सूचयितव्या भवति, तदा तच्छ्रुतिविशेषीयव्याप्तिमात्रानुपाततोऽयं संकेतः स्थलाङ्कीयमात्राविशेषात् पुरस्ताद्वोपरिष्टाद्वोपचर्यते, तय. **अच्युत-च्युत्- > -च्युत्** शौ २०, ३४, ९† । यदा चाऽपि निर्देशविशेषस्य श्रुतिविशेषीयाऽऽवृत्तिबहुत्वविषयत्वे सति क्वाचित्कतयैवैवंप्रकारता सूचयितव्या भवति, तदा शीर्षण्यावृत्तिसूचकसंख्यावतः स्थलाङ्कविशेषादनन्तरं यावदावृत्त्येवंप्रकारकता सूचयितव्या भवति, तावदावृत्तिसूचकशीर्षण्यसंख्यायुतोऽयं संकेत उपचर्यते, तय. **अस्मद्- > नः** मै ४, १२, १२^{१}; †^{१} ।

२५. ¶ इति संकेतः शब्द-तद्रूपान्यतरीयनिर्देशविशेषात् पुरस्तादुपचर्यमाणस्तस्य कृष्णयजुर्वेदविशेषीयब्राह्मणभागीयतां सूचयति । यदा च निर्देशविशेषस्य श्रुतिविशेषीयतयैवैवंप्रकारकता सूचयितव्या भवति, तदाऽयं संकेतस्तच्छ्रुतिव्याप्तिमात्रानुपाततः पुरस्ताद्वोपरिष्टाद्वा प्रयुज्यते, तय. **¶अपि ✓सृज्, अव ✓पद् > ¶अवपद्यन्ते, अरण्य- > -ण्यम्** ¶मै १, ९, ७··· । यदा तु निर्देशविशेषस्य स्थलविशेषीयाऽऽवृत्तिबहुत्वे

सति क्वाचित्कतयैवैवंप्रकारकता सूचयितव्या भवति, तदाऽऽवृत्तिसंख्याशिरस्कात् सतः स्थलविशेषीयादङ्कादनन्तरमेवंप्रकारकतापर्यायसंख्याशिरस्कतयाऽयं संकेतो ध्रियते, तय. अ॒धि मै ४,४,५[२], ¶।

२६. $ इति संकेतः † इत्यस्य च ¶ इत्यस्य चोक्तपूर्वप्रकारेण प्रवर्तमाने विषयोत्सर्गे रूपस्थलविशेषाऽन्यतराऽपेक्षयाऽपवादभावं सूचयति, तय. †अ॒-तन्द्र- > -$[१]न्द्रम्, ¶अनायत॒न्- > -नः $शौ···, अपराह्ण॒- > -¶ह्णे··· पै १०,६,७$.

२७. पृथक्कारेण वैशद्यमुद्दिश्येह प्रयुज्यमानानां त्रयाणां **कोष्ठकानां** तावदयं विषयविभागो भवति—

(क) ( ) इत्यर्धचन्द्रककोष्ठकेऽन्तर्निर्देशीया योगविषया वर्णविकारविषया वा सूचना क्रियते, तय. **अ॒-का-(ण>)णा-, अपि√ष्ठा(<स्था), अभ्या(भि-आ)√वह्** । उपसृष्टतिङन्तप्रकरणे प्रकरणगम्य आख्यातिकोंऽशोऽप्यर्धचन्द्रककोष्ठके निर्दिश्यते, तय. **अति√चर्, अ॒ति(चर)** ।

(ख) [ ] इति **दण्डककोष्ठके** प्रतिशब्दीयखण्डान्त औत्तरपदिको निर्देशः क्रियते, तय. **अंशु॒-** ··· [°शु-अन्°, उप°···]; **√अव्**··· [अनु°···]।

(ग) ⌊ ⌋ इति **नागदन्तककोष्ठके** निर्देशविशेषीयस्तत्तच्छ्रुतिगत्वेनाऽन्तर्बाह्वृचीयः संवादो निर्दिश्यते, तय. [१]**अ॒इव्य- > -इव्यैः** ऋ ⌊६,६०,१; ८, ७३, १४⌋।

(घ) यदा बाह्वृचनिर्देशविशेषस्य स्थाने संवादिषु बाह्वृचेषु वा ग्रन्थान्तरीयेषु वा श्रुत्यन्तरेषु तस्य निर्देशविशेषस्याऽश्रवणे सति तत्पर्यायान्तरं श्रूयते, तदा तन्निर्देशविशेषीये बाह्वृचे स्थले **नागदन्तककोष्ठके** निर्दिष्टे सत्यंशतस्तत्संवादिश्रुत्यन्तरस्थलाङ्कनं **नागदन्तककोष्ठकाऽऽभ्यन्तरिकेऽर्धचन्द्रककोष्ठके** क्रियते, तय. **अंशु॒- > -शुः** ऋ ९, ⌊६२, ४ (८२,१)⌋, **२असपत्न॒,त्ना॒- > -त्नः** ऋ १०, १७४, ⌊(१५९, ४) ४⌋; **-त्ना** ऋ १०, १५९, ⌊४ (१७४, ४)⌋।

(ङ) टिप्पणेषु संवादि-विसंवादिमतान्तराणां चान्येषां पदार्थानां च वैशद्यविशेषेण समर्पणार्थमेतेषां **कोष्ठकानां** व्यवच्छेदकमात्रतया प्रयोगो भवति। तथाहि। यदैक एव **कोष्ठकोऽ**पेक्ष्यते, तदाऽ**र्धचन्द्रककोष्ठक** उपयुज्यते। यदा तु द्राघीयसि विचारे प्रवर्तमाने सति **कोष्ठकानामन्योन्यमाभ्यन्तरभावेन** समावेशः सावसरो भवति, तदा [(⌊ ⌋)] इत्याकारकस्तदीय उपयोगक्रमो द्रष्टव्यः।

८. मुद्रा-प्रकरणम्

१. अस्य ग्रन्थस्य मूल-भागः प्रतिपृष्ठं स्तम्भत्रयेण विभक्तो भवति।

२. प्रतिपृष्ठमादिमः शब्दो वामतोऽन्तिमश्च दक्षिणतः शीर्षण्यतया निर्दिश्येते। यदा त्वेतयोरुभयोर्वाऽन्यतरस्य वा विभिन्नाऽनुक्रमाद्यक्षरत्वात् पृष्ठविशेषीयसामान्याऽनुक्रमविघातकत्वं भवति, तदैनयोरुभयोर्वाऽन्यतरस्य वा स्थाने **कोणिताऽन्तः** सन् धात्वादिमूलभूतस्य शब्दस्य निर्देशो भवति, तय. **अनु√धा>दध्** ।

३. प्रतिपृष्ठविभागीयस्तम्भं शाब्दिका निर्देशास्तावत् प्रातिस्विकेषु तत्तन्मूलाऽपेक्षया यौगिकपारंपर्यतः प्रत्ययान्तरयोगमेकैकया मात्रया दक्षिणतो व्यवच्छिद्यमानेष्वन्योन्यसापेक्षोपरितनावस्थितिष्वापञ्चमात् सहजसंभवोपयोगेषु वैयाकरणार्थनिर्भरेषु स्तम्भेषु क्रियन्ते, तय. **√अत्, √*अप्, √अश्** (व्याप्तौ)।

---

[१] प्रकृते खण्डे बाह्वृचश्रुतिमात्रगतः संवादो भवति। इत ऊर्ध्वं खण्डान्तरेषु त्वाधारग्रन्थमात्रगतः संवादोऽपि प्रदर्शयिष्यते।

४. सार्वधातुकाऽऽर्धधातुकविषयकतिङन्तानां च सार्वधातुकप्रकरणीयभिन्नविकरणकरूपाणां च समूढप्रातिपदिकीयाऽवान्तरप्रातिपदिकीयरूपाणां चाऽन्योन्यविवेकार्थं प्रत्येकं खण्डपार्थक्यं क्रियते, तय. **अनु √गम्**, **√गच्छ्**, **अति √तॄ**, **अस्मद्-**, **अहन्-** ।

५. एवं तावत् सर्वे शब्दा इह वंशपरंपराभिरिव निर्दिश्यमाना उपक्रमोपसंहारविवेकतः सुलक्षा भवन्ति । कस्कः शब्दः कियतीं कियतीं वैदिकवाङ्मयीयां प्रयोगर्द्धिमाप्तवानित्यप्यनेन प्रकारेण समीक्षितुमुपलभ्यते । तथाहि । यावद् **अती** (ति √इ), **अप √नुद्** इत्येवंजातीयानामुपसृष्टानां धातूनामाश्चर्यमिव द्वितीयस्तम्भाऽतिक्रमो भवति, तावद् **√अत्**, **√*अर्** इत्येवंजातीयाः शुद्धा धातवः प्रायेण चतुर्थं स्तम्भमभिव्याप्य प्रवर्तमाना उपलभ्यन्ते ।

६. अस्य ग्रन्थस्य वृत्तिभागस्तावट् टिप्पणमयो भवति। टिप्पणानि चैतानि स्तम्भद्वयेनोपनिबद्धानि भवन्ति । प्रत्येकं टिप्पणं च वैलक्षण्यप्रयोजित-दृष्टिसौकर्यमुद्दिश्याऽऽङ्गलवर्णशिरस्कतयाऽऽरभ्यते ।

७. एकैकस्य निर्देशस्य तत्तदङ्गमङ्गान्तरविवेकेन विस्पष्टं लक्ष्येतेत्यभिप्रायेण विभिन्नमुद्रात्रयी प्रयुक्ता भवति । इयं तावदस्मिन् विषये व्यवस्था कृता भवति—

(क) गुर्व्या कृष्णया मुद्रया तावदेतानि निर्देश्यानि भवन्ति—

१. शुद्धा उपसृष्टाश्चाऽनुसृष्टाश्च धातवः ।

२. अयौगिकत्वेन निर्देशभाञ्जि व्ययानि चाऽव्ययानि च प्रातिपदिकानि, प्रतिपरामर्शीयनिर्देशभाञ्जि विलक्षणानि सुप्-तिङन्यतरीयरूपाणि, यथावर्णमात्राऽनुक्रान्तानां प्रतिपरामर्शीयनिर्देशभाजां प्रातिपदिकपरंपराणां मध्ये प्राथमिकानि च प्रातिपदिकानि च ।

३. प्रत्येक-स्थलाङ्कीयमात्रायाः प्रधानविभागीया संख्या ।

(ख) लघ्व्या कृष्णया मुद्रया तावदेतानि निर्देश्यानि भवन्ति—

१. तिङ्-रूपाणि ।

२. सुब्-रूपाणि ।

३. यौगिकनिर्देशभाञ्जि व्ययानि वाऽव्ययानि वा कृत्तद्धिताऽन्यतरात्मकानि प्रातिपदिकानि ।

४. व्ययाऽव्ययाऽन्यतरप्रकारकप्रातिपदिकीयाः समासाः ।

५. यथावर्णमात्रानुक्रान्तानां प्रतिपरामर्शनीयनिर्देशभाजां प्रातिपदिकपरंपराणां मध्ये द्वितीयप्रभृतीनि प्रातिपदिकानि, तय. **अत्तवे** इत्यत ऊर्ध्वम् **अत्तुम्** इत्यादीनि ।

६. टिप्पणेषु तावद्—१. उद्धृताः पाठाः, २. धातवस्तदीयानि तिङ्रूपाणि च, ३. यौगिकतया निर्दिष्टानि प्रातिपदिकानि च तदीयानि सुब्-रूपाणि च, ४. अव्ययात्मकानि प्रातिपदिकानि, ५. पाणिनीयाः प्रत्ययाः, ६. **शोधः** इति पदं चैतदभिप्रायकं पदान्तरं च, ७. **उसं.** इति संक्षेपश्चैतदभिप्रायकं संक्षेपान्तरं च ।

(ग) सितया मुद्रया तावदेतानि निर्देश्यानि भवन्ति—

१. उक्तपूर्वमुद्रान्तरनिर्देश्यांशव्यतिरिक्तः स्थलाङ्कनात्मको भागः ।

२. उक्तपूर्वमुद्रान्तरनिर्देश्यांशव्यतिरिक्तष् टिप्पणात्मको भागः ।

३. अन्तःशब्दनिर्देशीयो यौगिको वा सांहितिको वाऽवान्तरनिर्देशः, तय. अ-**तृष्य**(त>)**न्ती-** ।

४. प्राधान्यभाजो निर्देशस्य प्रतिपरामर्शिका, तय. **अत्तवे** इत्यतः पश्चाद् '√अद् द्र.' इति ।

५. यथोपेक्षितप्रतिशब्दीयखण्डान्ते कोष्ठकीकृत्याऽन्यथा वा क्रियमाणौत्तरपदिकी प्रतिपरामर्शिका, तय. **अन्न-**···[अति°···] ।

संक्षेपाः (Abbreviations)

(क) आधारग्रन्थीयाः (of Basic Texts, their Editions, Translations and Commentaries)

ऋ. = ऋग्वेद-संहिता- संपा. मैक्स. एफ. मूलर (Müler, Max. F.), लंदन (London) ।

—— संपा. सायण-भाष्य-युत-, नारायणशर्मन्-सोनटके, + चिन्तामणि-गणेशसूनु-काशीकर, पूना, १९३३-१९४६ ई. ।

—— संपा. स्कन्दस्वामि-उद्गीथाचार्य-वेंकटमाधव-, मुद्गलवृत्ति ⌊=सायणभाष्यसंक्षेप-⌋, विश्वबन्धु-, होशिआरपुर, १९६५ ई. ।

—— संपा. सायण-भाष्यसमेत-, मैक्स. एफ. मूलर (Müler, Max. F.), लंदन, १८९०-९२ ई. ।

—— संपा. दयानन्दस्वामि-संस्कृतहिन्दीभाष्ययुत-, अजमेर ।

—— संपा. स्कन्दस्वामि-वेंकटमाधव-भाष्य समेत-, त्रिवेन्द्रम् , १८२९ ई. ।

—— संपा. मराठी-इंग्लिश-भाष्ययुत-, शंकरपाण्डुरंग-, पूना, १८७६-८३ ई. ।

—— जर्मन-अनुवाद-, विविधविवरण-समेत-, ए. लुडविश् (Ludwig, A.), प्राग-लाइपजिस् (Prag-Leipzig), १८७६-८८ ई. ।

—— जर्मन-अनुवाद-, के. एफ. गेल्डनर (Geldner, K. F.), गाटिंजन-लाइपजिस् (Gottingen-Leipzig), १९२३ ई. ।

—— ⌊ वैदिकसूक्तसंग्रह- ⌋ इंग्लिश-अनुवाद-, एच्. ओल्डनवर्ग- (Oldenberg, H.), आक्सफोर्ड (Oxford) SBE , १८९७ ई. ।

—— जर्मन-अनुवाद-, एच्. ग्रासमान- (Grassman, H.) लाइपजिस् (Leipzig), १८७६-७ ई. ।

—— इंग्लिश-अनुवाद-, आर. टि. एफ. ग्रिफिथ (Griffith, R. T. H.), १८८९ ई. ।

—— ⌊ वैदिकसूक्तसंग्रह- ⌋ जर्मन-अनुवाद-, एच्. हिलेब्रान्ट (Hillebrandt, H.), गार्टिंजन-लाइपजिस् (Gottingen-Leipzig), १९१३ ई. ।

—— ⌊ वैदिकसूक्तसंग्रह- ⌋ इंग्लिश-अनुवाद-, एफ. एम्. मैक्समूलर (Maxmüller, F. M.), आक्सफोर्ड (Oxford), १८९१ ई. ।

—— ⌊ Vedic Reader ⌋, इंग्लिश-अनुवाद-, ए. ए. मैक्डानल- (Macdonell, A.A.), आक्सफोर्ड (Oxford), १९१७ ई. ।

क. = कपिष्ठल-(कठ. कृष्णयजुर्वेदीय-) संहिता- ।

का. = काण्व (वाजसनेय-शुक्लयजुर्वेदीय-) संहिता,

—— संपा. सायण-भाष्ययुता-, रत्नगोपालभट्ट- + माधवशास्त्रिन्-, बनारस, १९०८-१५ ई. ।

काठ. = काठक-संहिता-, संपा. एल. वी. श्रोडर (Schroeder, L. v.), लाइपजिस् (Leipzig), १९००; १९२२ ई. ।

—— संपा. श्रीपादशर्मन्-, औंध, १९४३ ई. ।

—— ⌊ पदसूची- ⌋, आर. साइमन (Simon, R.), लाइपजिस् (Leipzig), १९१२ ई. ।

कौ. = **कौथुमीय-सामवेद-संहिता–,**

—— **संपा.** जे. स्टीवनसन् (Stevenson, J.), सोसाइटी ओरियन्टल टेक्सट्ज् (Society Oriental Texts), १८९३ ई. ।

—— **संपा.** सायण-भाष्यसमेता-, सत्यव्रतसामश्रमिन्-, BI. कलिकाता, १८७१–७८ ई. ।

—— **संपा.** सायण-भाष्यसमेता-, जीवानन्द-विद्यासागर-, कलिकाता, १८७२ ई. ।

—— **संपा.** ⌊ छन्द-आर्चिक- ⌋ सायण-भाष्ययुता, इंग्लिश-अनुवादसहिता-, भवभूतिभट्टाचार्य-, कलिकाता, १९३६ ई. ।

—— **संपा.** जर्मन-अनुवादसहिता-, थि. बेनफे (Benfey, Th.), लाइपजिस् (Leipzig), १८४८ ई. ।

—— **संपा.** इंग्लिश-अनुवादसमेता-, जे. स्टीवन्सन् (Stevenson, J.), कलिकाता, १९०६ ई. ।

—— **संपा.** इंग्लिश-अनुवाद-, आर. टि. एफ. ग्रिफिथ (Griffith, R. T. F.), बनारस, १८९३ ई. ।

खि. = **ऋग्वेदीय-खिलसूक्त-संग्रह– संपा.** जे. शेफ्ट्लोवित्स (Scheftlowitz, J.), IF. ब्रेस्ला (Breslou), १९०६ ई. ।

—— **संपा.** ⌊ ऋग्वेदीय-सायणभाष्य-परिशिष्ट- ⌋, नारायणशर्मन्-सोनटके, चिन्तामणिशर्मन्-काशीकर-, पूना, १९४६ ई. ।

—— **संपा.** ⌊ ऋग्वेदसंहिता-परिशिष्ट- ⌋ श्रीपाददामोदर-, पूना, १९५७ ई. ।

जै. = **जैमिनीया-सामवेद-संहिता– संपा.** डब्ल्यू. कालन्द (Caland, W.), IF. ब्रेस्ला (Breslou), १९०७ ई. ।

—— **संपा.** रघुवीर-, सरस्वतीविहार-ग्रन्थमाला, लवपुरम् , १९९५ विसं.

तै. = **तैत्तिरीया-⌊ कृष्णयजुर्वेदीया- ⌋ संहिता–, संपा.** ए. वेबर (Weber, A.), लाइपजिस् (Leipzig), IS., १८७२ ई. ।

—— **संपा.** सायण-भाष्ययुत-, आनन्दाश्रम-, पूना ।

—— **संपा.** भट्टभास्कर-भाष्यसमेत- + ए. महादेवशास्त्रिन्-, पी. के. रंगाचार्य-, मैसूर, १८९४–९८ ई. ।

—— **संपा.** श्रीपादशर्मन्-, औंध, १९४५ ई. ।

—— **संपा.** माधव-भाष्ययुत-, रोअर- इ. बी. कावेल- प्रभृ. (Roer, Cowell, EB., etc.), BI., १८५४–९९ ई. ।

—— इंग्लिश-अनुवाद-, बी. कीथ (Keith, B.), कैम्ब्रिज मसेचुसट (Cambridge Mass.), HOS. १९१४ ई. ।

पै. = **पैप्पलाद- (अथर्ववेदीय-) संहिता– संपा.** ⌊१–१५ काण्ड-⌋ एल. सी. बैरेट (Barret, L.C.), GAOS., १९०६ ई. ।

—— ⌊१६–२० काण्ड-⌋ •••

—— **संपा.** रघुवीर-, सरस्वतीविहार-ग्रन्थमाला, लाहौर, १९३६–४१ ई. ।

मा. = माध्यन्दिनी-[वाजसनेय-शुक्लयजुर्वेद-] संहिता-, संपा. उवट- +महीधर-भाष्योपेता-, वासुदेवलक्ष्मणशास्त्रिन्-, बम्बई, १९१२ ई. ।
—— ,, ,, रामसकलमिश्र-, बनारस, १९१२-१५ ई. ।
—— संपा. दयानन्दस्वामि-संस्कृत-हिन्दीभाष्यसमेत-, अजमेर ।
—— इंग्लिश-अनुवाद-, आर. टी. एफ. ग्रिफिथ (Griffith, R. T. F.), बनारस ।

मै. = मैत्रायणी-संहिता- संपा. एल. वी. श्रोडर (Schroeder, L. V.), लाइपजिस् (Leipzig), १९२३ ई. ।
—— संपा. श्रीपादशर्मन्-, औंध, १९४३ ई. ।

शौ. = शौनकीय-अथर्ववेद-संहिता- संपा. सायण-भाष्यसमेत-, शंकरपाण्डुरंग-, बम्बई, १८९५-९८ ई. ।
—— संपा. सायण-भाष्यसमेत-, विश्वबन्धु-, होशिआरपुर, १९६० ई. ।
—— इंग्लिश-अनुवाद-, डब्ल्यु. डी. ह्विले (Whitney, W. D.), कैम्ब्रिज (Cambridge), HOS., १९०५ ई. ।
—— इंग्लिश-अनुवाद- आर. टि. एच. ग्रिफिथ (Griffith, R. T. H.), बनारस, १८९४ ई. ।
—— [सूक्त-संग्रह-] इंग्लिश-अनुवाद-, एम् . ब्लूमफील्ड (Bloomfield, M.), SBE., आक्सफोर्ड (Oxford), १८९७ ई. ।
—— संपा. हिन्दी-अनुवाद-, क्षेमकरणदास, इलाहाबाद, १९१२-२१ ई. ।
—— संपा. संस्कृत-हिन्दी-अनुवादसमेत-, हरिशंकरदीक्षित, मेरठ, १९१६ ई. ।
—— [१०० सूक्त-] जर्मन-अनुवाद-, जे. ग्रिल् (Grill, J.), टच्यूबिंजन (Tubinjen), १८७९ ई. ।
—— पदसूची- (Index-verborum), डब्ल्यु. डी. ह्विले (Whitney, W. D.), न्यूहावन, (New-Haven), १८८० ई. ।
—— संपा. रु. राथ (Roth. R.) + डब्ल्यु. डी. ह्विले (Whitney, W. D.), बर्लिन, १८५५ ई. ।

———

ABI., ABORI. = Annals (*of the*) Bhandarkar (*Oriental Research*) Institute, (*Poona*),

AG. = Arnold., (*E. V. Historical Vedic*) Grammar., *art.*

AM., AVM. = Arnold. (*E.V.* : *Vedic*) Metre (*in its Historical Development*).

A. O. = Acta Orientalia (*ediderunt Societates Orientales Batava Danica Norvegica*).

AR., Auf. = Aufrecht, (*Th.* : *Die Hymnen des*) Ṛgveda, *art.*

AVS. = Avery (*John,*) : Verb (*Inflection in* Sanskrit).

B., BA. = Bloomfield, (*Maurice* : *Hymns of*) Atharvaveda, *trans.*, *art.*

BB. = Bezzenberge'r Beiträge zur Kunde der indogermanichen Sprachen.

BC. = Bloomfield, (*Maurice* : *Vedic*), Concordance.

BDG., Brug. = Brugmann, (*K.* +) Delbrück, (*B.*) : Grundriss (*der vergleichenden Grammatic der Indo-Germanichen Sprachen*), *art.*

BDI., BDCRI. = Bulletin (*of the*) Deccan (*College Research*) Institute (*Poona*).

Benfey, (*Th.*), *art.*

Berg. BL.= Bergaigne (*Abel.* : *Etudes sure le*) Lexique (*du Ṛgveda* ; *Journal Asiatique*, 1883-84),

BKA. [=पै.] = Barret, (*L. C.* : *The*) Kashmirian Atharvaveda (*with critical notes*), B.

Böht. = Böhtlingk, (*Otto*), *art.*

Bollensen, (*F.*), *art.*

Boyer, (*A.*, *M.*), *art.*

Bradke, (*P. V.*) , *art.*

Brown. (*G. W.*), *art.*

BRR. = Bloomfield, (*Mourice*) : Rigved Repetition.

BRV. = Bergaigne, (*A.* : *La*) Religion Vedique.

BS. = Benfey, (*Th.* : *Die Hymnen des*) Sāmaveda.

BSG. = Benfey, (*Th.*): Samaveda Glossary, *art.*

Burrow= (*T.* :) The Sanskrit Language *art.*

BSOS. = Bulletin (*of the*) School (*of*) Oriental Studies (*Landon*).

BV. = Bhāratīya Vidyā (*Bombay*).

BW. = Böhtlingk, (*Otto* : *Sanskrit*) Wörterbuch (*in kürzeren Fassung*), *art.*

C. = Caland, (*W.*), *art.*

CA. = Choudhry, (*Tārāpāda* : *On interpretation of doubtful words in*) Atharvaveda.

Charpentier, (*J.*), *art.*

DAS. = Delbrück, (*B.*) : Altindische Syntax.

Debrunner, (*A.*) *art.*

Delbruck, (*B.*), Vedische Chrestomathie.

Dumont, (*L.*), *art.*

Edgerton, (*F.*), *art.*

Eelsingh, (*P. H.*), *art.*

Eggling, (*J.*), *art.*

Foy. (*W.*), *art.*

Gaedicke, (*C.*), *art.*

Garbe, (*R.*), *art.*

GG, = Geldner, (*K. F.*), : *der Ṛgveda in Auswahl, ester Teil*) Glossar, *art.*

Ghatage, (*A. M.*), *art.*

GK. = Geldner, (*K. F.* +) Kaegi, (*A* : *Siebenzig Lieder des Ṛgveda und mit Beitragen von R. Roth*).

GR. = Grassman, (*H.*) : Ṛgveda (*übersetzt und mit kritischen und erläutereden Anmarkungen Versehen*).

Grassman, (*H.*), *ed. art.*

Gray, (*L. H.*), *art.*

Gri. = Griffith, (*R. P. H. I.* : *trans.* ऋ. मा. कौ. शौ.).

Grill, (*J.* : *Hundert Lieder der Atharva Veda, übers. und mit text-kritischen etc.*).

GRV. = Geldner. (*K. F.* : *der*) Ṛgveda (*überselzt und erläutert*).

GW. = Grassman. (*H.*) : Wörterbuch (*zum Ṛgveda*).

H., Hill.= Hillebrandt, (*A.*), *art.*

Haskal, (*W.* : *On the accentution of the Vocative in RV. & Atharveveda, IAUS* 1873).

Henry, (*V.*), *art.*

Hirt, (*H.*), *art.*

HL., HLR. = Hillebrandt, (*A.*) : Lieder (*des Ṛgveda, übersetzt*).

HM. = Hillebrandt, (*A.* : *Vedische*) Mythology.

Hopkins, (*F. W.*), *art.*

IF. = Indogermaniche forschungen.

IHQ. = Indian Historical Quarterly.

JAOS. = Journal (*of the*) American Oriental Society.

Johansson, (*K. F.*), *art.*

K. = Keith, (*A. B.* : *ed. trans.*).

Kaegy, (*A.*), *art.*

Kirste, (J.), *art.*

Klug, (*F.*), *art.*

KZ. = Kuhn (*A.* + *Aufrecht, Th.*) : Zeitochrift (*für vergleichende Sprachforschung*).

L. = Lanman, (*C. R.* : *Noun Inflection in the Veda*; *JAOS.* X 325-601).

Liden, (*E.*) *art.*

LRV., LR., Lud. = Ludwig, (*A.* : *der*) Ṛgveda (*order die heilegen Hymnen der Brāhmaṇa zum erster Male Vollstandig ins Deutsche übersetzt + mit Commentar und Einleitung, Vol. I.-VI.*), *art.*

MGC. = Meillet, (*A.* + *Vendryes, J.*: *Traite de*) Grammaire (*Comparee des Langues*) Classiques.

Mac., MG., MVG. = Macdonell, (*A. A.* : *Vedic*) Grammar, *art.*

MGS. = ,, ,, ,, ,, (*for*) Students.

Max. = Muller, (*F. M.*), *art.*

MW. = Monier Williams, (*Monier* : *A. Sanskrit English Dictionary*).

MWA = Manfred (*Mayrhofer* : Kurzgefasstes) Wörterbuch (*des*) Altindischen.

MSL. = Mémoires (*de la*) Société (*de*) Linguitique.

MST. = Muir, (*J.* : *Original*) Sanskrit Texts. On the origin and progress of religion and institutions of India (*etc.*), 4 Vol.

MV., MVR. = Müllers, (*F. M.*) : Vedic Hymns (*Ṛgveda, SBE xxx ii*).

NIA. = New Indian Antiquary (*Poona*).

NW. = Neisser, (*W.* : *zum*). Wörterbuch (*des Ṛgveda*), *art.*

Neisser, (*W.*) ,, ,, ,,

OK.,OKP. = Oertel, (*H.* : *zur*) Kapiṣṭhalakaṭha (*Saṁhitā*).

Old. = Oldenburg, (*H.*), *art.*

ORN. = Oldenburg, (*H.*) : Ṛgveda (*Textkritische und Exegetische*) Noten.

OO. = Orient und Occident.

OV. = Oldenburg, (*H.*) : Vedic (*Hymns, trans.*).

PA. = (*The*) Pariśiṣṭas (*of*) Atharvaveda (*Vols. I-III., Bolling, G. M. + Nagelein, J.*).

PAOS.= Proceedings (*of the*) American Oriental Society.

PG. = Pischel, (*R.* +) Geldner, (*K. F.* : *Vedische Studien*).

Pischel, (*R.*), *art.*

PW. = (*St.*) Petersburg (*Sanskrit*) Wörterbuch (*von Böhtlingk, Otto + Roth Rudolph*).

R. = Roth, (*R.* : *art.*).

Reuter, (*J. N.* : *art.*).

RI. = Renou, (*L.*) : Index (*Vedique, Vedic Studies, Lahore.*).

RN. = Rajawade, (*Vaijnath Kashinath*) : Nirukta Notes.

RNI. = Rajawade, ,, ,, ,, Index.

RNM. = Rajawade, ,, ,, ,, Marathi Translation.

Ronnow, (*K.* : *art.*).

RW. = Roth, (*R.* +) Whitney, (*W. D.* : *ed.*, शौ.).

S.,St. = Stevenson, (*J.* : *ed.*, कौ.).

SBW.= Schmidt, (*R.* : *Nachträge zum*) BW.

Schmidt, (*R.* : *art.*).

Sch. = Schroeder, (*Leopold* : *von.*, *art.*, *ed.*).

SE., SEY. = Siddheshwar Varma : Etymologies of Yāska.

SI. = Simon, (*R.*) : Index (*Verborum zum* काठ.).

TV. = Thomas, (*F. W.*) : Vedic (*Hymns trans.*).

VV. = (*Bloomfield, M.* + *Edgerton, F.*) : Vedic Variants.

VVS. = Venkatasubbiah (*A.*) : Vedic Studies.

W.,Wh.=Whitney, (*W. D.*), *trans.*, *art.*

WAG., Wack. = Wackernagel, (*J.*) : Altindische Grammatik, *art.*

Web. = Weber, (*A*···), *art. ed.*

WG. = Whitney, (*W. D.* : *Sanskrit*) Grammar.

WI. = Whitney (*W. D.*) : Index (*Verborum to* शौ.).

Wil. = Wilson. (*H. H.*) : *Sāmaveda.*

WIS. = Weber, (*A.*) : Indische Studien.

Wolf, (*F.*), *art.*

WSR. = Whitney (*W. D.*) : Supplement (*to WG.*) Roots, *etc.*

WW. = Walde (*Alois* + *Pokorny, Jullius* : *Vergleichendes*) Wörterbuch (*der Indo-germanischen Sprachen*).

WWA.= Wüst, (*W.* : *Vergleichendes und Etymologisches*) Wörterbuch (*des Alt-indo-arischen*), Altindischen.

WZKM = Wiener Zeitschrift (*für die*) Kunde (*des*) Morgenlandes.

ZA. = Zimmer, (*H.*) : Altindische Leben.

ZDMG.=Zeitschrift (*der*) Deuschen Morgenladischen Gesellschaft.

(ख) ग्रन्थान्तरीयाः (of Other Books)

अ. = अमरकोष- (अमरसिंहीय-)

अक्षी. = अमरकोषीया-क्षीरस्वामिवृत्ति-

अन. = अनन्ताचार्य (का. मूको.)

अप. = अथर्ववेद-परिशिष्ट- (=PA.)

अप्रा. = अथर्व-प्रातिशाख्य-

अप्राय. = अथर्वप्रायश्चित्त-

अभा. = अमरकोषीया-भानुदीक्षित-वृत्ति-

अवे. = अथर्ववेद- (सामान्येन)

आ. = आत्मानन्द-भाष्य-(ऋ.)

आगृ. = आश्वलायन-गृह्यसूत्र-

आग्निगृ = आग्निवेश्य-गृह्यसूत्र-

आनन्द. = आनन्दतीर्थ-भाष्य- (ऋ.)

आपमं. = आपस्तम्ब-मन्त्रपाठ-

आपश्रौ = ,, -श्रौतसूत्र-

आबो. = आनन्दबोध-भाष्य- (का. मूको.)

आश्रौ. = आश्वलायन-श्रौतसूत्र-

ईउ. = ईशोपनिषद्-
उ. = उवट-भाष्य- (मा.)
उद्गी. = उद्गीथ-भाष्य- (ऋ.)
ऋप्रा. = ऋग्वेद-प्रातिशाख्य- (शौनकीय-)
ऐआ. = ऐतरेयाऽऽरण्यक-
ऐब्रा. = ऐतरेय-ब्राह्मण-
कउ. = कठोपनिषद्-
काअमा. = काठकब्राह्मणसंकलने अमाब्राह्मण-
काउ. = कातन्त्रीय-उणादिसूत्र-
कागृ. = काठकगृह्यसूत्र-
काल. = कालनाथ-भाष्य- (का., मूको.)
काश., काशब्रा. = काण्व-शतपथ-ब्राह्मण-
काशि. = काशिका
काश्रौ. = कात्यान-श्रौतसूत्र-
कौउ. = कौषीतक्युपनिषद्-
कौगृ. = कौषीतकिगृह्यसूत्र-
कौनि. = कौत्सव्य-निघण्टु-
कौसू. = कौशिक-सूत्र-
खिसा. = खिलसूक्त-संग्रह- सातवलेकरीय-
गोगृ. = गोभिल-गृह्यसूत्र-
गोब्रा. = गोपथ-ब्राह्मण-
छांउ. = छांदोग्योपनिषद्-
जैउब्रा. = जैमिनीय-(तलवकार-) उपनिषद्-ब्राह्मण-
जैब्रा. जैमि. = जैमिनीय-ब्राह्मण-
जैश्रौ. = ,, श्रौतसूत्र-
ता. = तारापादीय- (शौ. कतिपशब्दविचार-(CA.)
तां., तांब्रा. = ताण्ड्य-ब्राह्मण-
तैआ. = तैत्तिरीयाऽऽरण्यक-
तैआआ. = तैत्तिरीयारण्यक- (आंध्र-पाठ- [१०, १–८० अनुवाकपरिशिष्ट-])
तैब्रा. = तैत्तिरीय-ब्राह्मण-
त्रिताउ. = त्रिपुरतापिन्युपनिषद्-
त्रिवि. = त्रिपादविभूतिमहानारायणोपनिषद्-
द. = दयानन्द-भाष्य- (ऋ. प्रभृ.)
दु. = दुर्गकृता- (निरुक्त-वृत्ति-)
दे. = देवराजयज्व-कृता- (निघण्टु-वृत्ति-)
देव- = देवयज्ञ-प्रदीपिका-(विश्वबन्धु-कृता-)
द्रागृ. = द्राह्यायण-गृह्यसूत्र-
द्राश्रौ. = ,, श्रौतसूत्र-
नाप्रप. = नागरीप्रचारिणीपत्रिका- (काशी-)
नि. = निरुक्त- (या.)
नि.,निघ.—निघण्टु-
निस. = निरुक्तसमुच्चय- (वररुचि-कृत-)
निसा. = निर्णयसागरप्रैस-
निसू. = निदानसूत्र-
नृपू. = नृसिंहपूर्वतापिनी-उपनिषद्-
पपा. = पदपाठ- (सामान्येन)
पा. = पाणिनीया- (अष्टाध्यायी-)
पाउ. = (पाणिनीये) उणादिसूत्र- (शाकटायन-कृत-)
पाउदु. = (पाणिनीये) उणादिसूत्र-वृत्ति- (दुर्गसिंहीया-)
पाउना. = ,, ,, (नारायणीया-)
पाउभो. = ,, ,, (भोजीया-)
पाउवृ. = ,, ,, -उणादिसूत्र-वृत्तिसमेत-
पाउश्वे. = ,, उणादिश्वेतवनवासिवृत्ति-
पाका. = पाणिनीय-काशिकावृत्ति-
पाग. = ,, गणपाठ-
पागम. = ,, गणरत्नमहोदधि-
पागृ. = पारस्कर-गृह्यसूत्र-
पाधा. = (पाणिनीये) धातुपाठ-
पान्या. = ,, न्यास- (जिनेन्द्रबुद्धिकृत-)
पापम. = ,, पदमञ्जरी- (हरदत्त-कृता-)
पाभम. = ,, मनोरमा- (भट्टोजीदीक्षित-कृता-)
पाम. = ,, महाभाष्य- (पतञ्जलि-कृत-)
पामउ. = ,, (महाभाष्ये-) उद्योतवृत्ति-
पामवा.,पावा. = ,, महाभाष्यीय-वार्तिकादि-
पामाधा. = ,, ,, माधवीया-धातुवृत्ति-
पारि. = वैदिकशब्दार्थपारिजात- (विश्वबन्धु-कृत-)
पावा. = (पाणिनीये) वार्तिक- (सामान्येन)
पाश. = ,, शब्दकौस्तुभ- (भट्टोजीदीक्षित-कृत-)
पासिकौ. = ,, सिद्धान्तकौमुदी- (भट्टोजीदीक्षित-कृता-)
पासित. = ,, सिद्धान्तकौमुद्यास्तत्त्वबोधिनीवृत्ति-(ज्ञानेन्द्रसरस्वती-कृता-)
पास्व. = ,, स्वरसिद्धान्तचन्द्रिका- (श्रीनिवासयज्व-कृता-
प्रा. = प्रातिशाख्य (सामान्येन)
फि. = (पाणिनीये) फिट्सूत्र- (शान्तनवाचार्य-कृत-)

बा. = बालकृष्ण-भाष्य- (तै. मूको.)
बृ. बृउ. = बृहदारण्यकोपनिषद्-
बौगृ. = बौधायन-गृह्यसूत्र-
बौपि. = ,, -पितृमेधसूत्र-
बौश्रौ. = ,, -श्रौतसूत्र-
भ. = भरतस्वामि-भाष्य- (कौ. मूको.)
भव. = भवभूतिभट्टाचार्य- (कौ. सा. भाष्य-)
भा. = भट्टभास्कर-भाष्य- (तै.)
भागृ. = भारद्वाज-गृह्यसूत्र-
भाशि. = ,, शिक्षा
भाश्रौ. = ,, श्रौतसूत्र-
म. = महीधर-भाष्य- (मा.)
मउ., मना., मनाउ. = महानारायण-उपनिषद्-
मागृ. = मानव-गृह्यसूत्र-
माप्रा. = माध्यन्दिन-प्रातिशाख्य- (कात्यायनीय-)
माश., माशब्रा. = माध्यन्दिन-शतपथ-ब्राह्मण-
माश्रौ = मानव-श्रौतसूत्र-
मु. = मुद्‌गल-भाष्य- (ऋ. मूको.)
य. = यजुर्वेद- (सामान्येन)
या. = (यास्कीय-) निरुक्त-
र. = रघुवीर-संस्कृत- (क.)
रा. = रावण-भाष्य- (ऋ.)
ल. = लक्ष्मणसरूप-संस्कृत- (या. वें.)
लशे. = लघुशब्देन्दुशेखर-
लाश्रौ. = लाट्यायन-श्रौतसूत्र-
वागृ. = वाराह-गृह्यसूत्र-
वाच. = वाचस्पत्य- (तारानाथ-कृत-बृहत्संस्कृताभिधान-)
वाश्रौ. = वाराहश्रौत-सूत्र-
विब. = विश्वबन्धु- (लेख-)
विव. = विवरण- (माधव-कृता- कौ. मूको.)
वें. = वेंकटात्मज-माधव-भाष्य- (ऋ.)
वेंऋअ. = ,, ,, कृता- ऋ. अनुक्रमणिका-
वैताश्रौ. = वैतान-श्रौतसूत्र-
वैप. = वैदिकपदानुक्रमकोष- (अस्मदीय-)
वैश. = वैदिकशब्दार्थकोष- (प्रचिकीर्षित-)
वैश्रौ. = वैखानस-श्रौतसूत्र-
शं. = शंकर-भाष्य-
शक. = शब्दकल्पद्रुम-कोष- (राधाकान्तदेव-कृत-)
शचि. = शब्दार्थचिन्तामणि-कोष- (सुखानन्द-कृत-)
शंपा. = शंकरपाण्डुरङ्ग-संस्कृत- (शौ.)
शांआ. = शांखायनाऽऽरण्यक-
शांश्रौ = शांखायन-श्रौतसूत्र-
शांगृ. = शांखायन-गृह्यसूत्र-
शांब्रा. = शांखायन-ब्राह्मण-
शुप्रा. = शुक्लयजुर्वेद-प्रातिशाख्य-
शौच. = शौ. चतुरध्यायी- (प्रातिशाख्य-)
शौप्रा. = शौनक-प्रातिशाख्य-
श्वे., श्वेउ. = श्वेताश्वतर-उपनिषद्-
ससा. = सत्यव्रतसामश्रमि-संस्कृत- (कौ. प्रभृ.)
सा. = सायण-भाष्य- (ऋ.प्रभृ.)
सात. = सातवलेकर-संस्कृत- (ऋ. प्रभृ.)
सावे. = सामवेद- (सामान्येन)
सिभा. = सिद्धभारती-
स्क. = स्कन्दस्वामि-भाष्य- (ऋ. प्रभृ.)
हिगृ. = हिरण्यकेशि-गृह्यसूत्र-
हिश्रौ. = ,. -श्रौतसूत्र-

(ग) लेखकीयाः (of Authors)

अमरसिंह-	तु. अक्षी.
आग्निवेश्य-	,, आग्निगृ.
आत्मानन्द-	,, आ.
आपस्तम्ब-	,, आपमं., आपश्रौ.
आश्वलायन	,, आगृ., आश्रौ.
उद्‌गीथाचार्य-	,, उद्‌गी.
उवट-	तु. उ.
ऐतरेय-	,, ऐआ., ऐब्रा.
कठ-	,, क., कउ.
कण्व-	,, का., काश.
कपिष्ठल-	,, क.
कात्यायन-	,, पावा.
कुथुमिन्-	तु. कौ.
कौत्सव्य-	,, कौनि.
कौशिक-	,, कौसू.
कौषीतक-	,, कौउ.
क्षीरस्वामिन्-	,, अक्षी.
गार्ग्य-	,, गा. (या. पा. स्मृ.)

गोभिल-	तु.	गोगृ.
छन्दोग-	,,	छांउ.
जयादित्य-	,;	पाका.
जैमिनि-	,.	जै.,जैब्रा.,जैमि.
ज्ञानेन्द्रसरस्वती	,,	पासित.
ताण्ड्य-	,,	तां
तारानाथ-	,,	वाच.
तित्तिरि-	,,	तै., तैब्रा., तैआ., तैआआ.
दयानन्द-	,,	द.
दुर्ग-	,,	पाउदु.
देवराजयज्वन्-	,,	दे.
द्राह्यायण-	,,	द्रागृ., द्राश्रौ.
नारायण-	,,	पाउना.
पतञ्जलि-	,,	पाम.
पाणिनि-	,,	पा.
पारस्कर-	,,	पागृ.
पैप्पलाद-	,,	पै.
बौधायन-	,,	बौपि.

भट्टभास्कर-	तु.	भा.
भट्टोजिदीक्षित-	,,	पाभम., पाश. पासिकौ.
भरतस्वामिन्-	,,	भ.
भवभूतिभट्टाचार्य-	,,	सभ.
भवस्वामिन्-	,,	भव.
भानुदीक्षित-	,,	अभा.
भारद्वाज-	,,	भार.
मनु-	,,	मनु.
महीधर-	,,	म.
माधव-	,,	विव., वें.
मानव-	,,	मागृ., माश्रौ.
मुद्गल-	,,	मु.
यास्क-	,,	या.
रघुवीर-	,,	र.
राधाकान्तदेव-	,,	शक.
लक्ष्मणसरूप-	,,	ल.
वाचस्पति-	,,	वाच.
वाजसनेय-	,,	मा.

वामन-	तु.	पाका.
विश्वबन्धु-	,,	देप्र., वैसं., वैसा., वैप.
वेंकटा(र्य्मज)माधव-	,,	वें.
शंकर-	,,	शं.
शंकरपाण्डुरंग-	,,	शंपा.
शाकटायन-	,,	पाउ.
शाङ्खायन-	,,	शांगृ., शांश्रा.
शान्तनवाचार्य-	,,	फि.
शौनक-	,,	ऋप्रा., शौ.
श्रीनिवासयज्वन्-	,,	पास्व.
सत्यव्रतसामश्रमिन्-	,,	ससा.
सातवलेकर-	,,	सात.
सायण-	,,	सा.
सिद्धेश्वरवर्मन्-	,,	सिभा.
सूर्यकान्त-		काठकब्राह्मणसंकलन-
स्कन्दस्वामिन्-	,,	स्क.
हिरण्यकेशिन्-	,,	हिगृ. हिश्रौ.

Arnold, E. V.	cf.	AG., AM. AVM.
Aufrecht, Th.	,,	AR.
Avery, J.	,,	AVS.
Barret, L.C.	,,	BKA.
Benfey, Th.	,,	BS.
Bergaigne, A.	,,	Berg., BL.
Bloch, J.	,,	BI.
Bloomfield, M.	,,	B., BC., VV.
Böhtlingk, O.	,,	BW., PW.
Bolling, L. G.	,,	PA.
Brugmann, K.	,,	BDG.
Caland, W.	,,	C.
Chatterjee, S.K.	,,	COB.
Choudhry, T.	,,	CA.

Delbrück, B.	cf.	DAS.
Edgerton, F.	,,	VV.
Florenze, C.A.	,,	F.
Geldner, K.F.	,,	G., GG., GK., PG.
Grassmann, H.	,,	GRV., GW.
Griffith, R.P.H.	,,	Gri.
Grill, J.	,,	GA.
Hillebrandt, A.	,,	H., HI., HM.
Jacob, Col. G.A.	,,	JC.
Keith, A.B.	,,	K., MK.
Kuhn, A.	,,	KZ.
Lanman, C.R.	,,	L.
Ludwig, A.	,,	LR.

Macdonell, A.A.	cf.	MG., MGS., MK., MR., MVS.
Meillet, A.	,,	MGC.
Monier-Williams, M.	,,	MW.
Müller, Max.	,,	M., MV.
Negellein, J.	,,	PA.
Neisser, W.	,,	NW.
Oertel, H.	,,	OK.
Oldenburg, H.	,,	ORN., OV.
Peterson, P.	,,	PW.
Pischel, R.	,,	PG.
Pokorny, J.	,,	WW.
Rajwade, V.K.	cf.	RN.

Renou, L.	cf.	RI.
Roth, R.	,,	R., PW., RW.
Schmidt, R.	,,	SBW.
Schroeder, L.	,,	Sch.
Simon, R.	,,	SI.
Stevenson, J.	,,	S.
Thomas, FW.	cf.	TV.
Varmā, Siddheshwara.	,,	SE, SEY.
Vendryes, J	,,	MGC.
Venkatasubbiah, A.	,,	VVS.
Wackernagel, J.	,,	WAG.
Walde, A.	cf.	WW.
Weber, A.	,,	Web.
Whitney, W.D.	,,	W., WG. WI., RW., WSR.
Wilson, H.H.	,,	Wil.
Wüst, W.	,,	WWA.
Zimmer, H.	,,	ZA.

(ग) सामान्याः (General)

१ = एकवचन-
२ = द्विवचन-
३ = बहुवचन-
अड्या. = अड्यारसंस्करण-
अदा. = अदादिगण-
अध्या. = अध्याय-
अप. = अपभ्रंश- (मभा.)
अभि. = अभिधानकोष- (सामान्येन)
अभ्य. = अभ्यस्त-
अमा. = अर्धमागधी- (नभा.)
अव. = अवधी- (नभा.)
अव्य. = अव्यय.
अस. = अव्ययीभावसमास-
आचि. = आशुपराशिका-चित्राणि- (प्रग्र.)
आत्म. = आत्मनेपद- (°दिन्-)
आधा. = आर्धधातुकोदय-
आन. = आनन्दाश्रम-संस्करण-
आसा. = आसामी- (नभा.)
उ. = उत्तरवर्तिन्-
उउ. = (अनेकत्वे सति) उत्तरवर्तिन्-
उडि. = उड़िया- (नभा.)
उपप्रस्व. = उत्तरपदप्रकृतिस्वर-
उपु. = उत्तमपुरुष-
उभ. = उभयपद- (°दिन्-)
उस. = उपपदसमास-
उसं. = उपसंख्यान-, उपसंख्येय-
एउ. = एकान्तरीय-उत्तर-
एउउ. = (अनेकत्वे सति) एकान्तरीय-उत्तर-
एपू. = एकान्तरीय-पूर्व-
एपूपू. = (अनेकत्वे सति) एकान्तरीय-पूर्व-
एस्थि. = एवं स्थित-
औअ. = औपसर्गिक-अव्यय-
औप. = औपयिक-
कं. = कण्डिका-
कण्ड्वा. = कण्ड्वादिगण-
कप्र. = कर्मप्रवचनीय-
कस. = कर्मधारयसमास-
कसंग्र. = कलिकातासंस्कृत-ग्रन्थमाला-
कश्मी., कश्मीरी.—काश्मीरी-(नभा.)
कास. = कारकसमास-
कृत्प्रस्व. = कृत्-प्रकृतिस्वर-
क्रिउ. = क्रियाक्षेप-प्रयोजक-उपसर्ग-
क्रिप. = क्रिया(परक)पद-
क्रिवि. = क्रियाविशेषण-
क्र्या. = क्र्यादिगण-
खं. = खण्ड-
ग. = गति-
गपू. = गतपूर्व-
गस. = गतिसमास-
गस्व. = गतिस्वर-
गुज. = गुजराती- (नभा.)
च. = चतुर्थी- (विभक्ति-)
चस. = चतुर्थीतत्पुरुष-समास-
चु. = चुरादिगण-
जु- = जुहोत्यादिगण-
तना. = तनादिगण-
तय. = तद् यथा (=e.g.)
तस. = तत्पुरुषसमास-
तु. = तुलनीय-(,या=cf.)
तुदा. = तुदादिगण-
तृ. = तृतीया (विभक्ति)
तृस. = तृतीयातत्पुरुषसमास-
त्रिउ. = त्र्यन्तरीय-उत्तर-
त्रिपू. = ,, पूर्व-

दश. = दशति-
दि. = दिशा-
दिवा. = दिवादिगण-
द्र. = द्रष्टव्य- (,व्या-)
द्वस. = द्वन्द्वसमास-
द्वि. = द्वितीया (विभक्ति-)
द्विउ. = द्व्यन्तरीय-उत्तर-
द्वितस. = द्वितीयातत्पुरुष-समास-
द्विपू. = द्व्यन्तरीय-पूर्व-
द्विव. = द्विवचन-
द्विस. = द्विगुसमास-
धा. = धातु-
धास्व. = धातुस्वर-
न. = नपुंसक-
नभा. = नवीना-भारती-(भाषा-)
नाउ. = नान्तरीय-उत्तर-
नाउउ. = (अनेकत्वे सति) नान्तरीय उत्तर-
नाधा. = नामधातु-
नाप. = नाम(परक)पद-
नापू. = नान्तरीय-पूर्व-
नापूपू. = (अनेकत्वे सति) नान्तरीय-पूर्व-
नि. = निपात-
निसा. = निर्णयसागर-संस्करण-
नैप्र. = नैरुक्तिक-प्रक्रिया-
पं. = पञ्चमी (विभक्ति-)
पंस. = पञ्चमीतत्पुरुष-समास-
पंजा. = पंजाबी- (नभा.)
पर. = परस्मैपद- (दिन्-)
परि. = परिशिष्ट- (प्रकृत-ग्रन्थीय-)
पा. = पाठ-
पाप्र. = पाणिनीय-प्रक्रिया-

पाभे. = पाठभेद-
पार. = पारसी- (=ईरानी-भाषा-)
पाली. = पाली- (मभा.)
पुं. = पुंल्लिङ्ग-
पुष्पि. = पुष्पिका- (= colophon)
पू. = पूर्ववर्तिन्-
पूप. = पूर्वपद-
पूपू. = (अनेकत्वे सति) पूर्ववर्तिन्-
पृ. = पृष्ठ-
पृपृ. = (अनेकत्वे सति) पृष्ठ-
प्र. = प्रत्यय-
प्रथ- = प्रथमा (विभक्ति-)
प्रधा. = प्रकृतधातु-
प्रपा. = प्रपाठक-
प्रपु. = प्रथमपुरुष-
प्रभृ. = प्रभृति-
प्रस्ता. = प्रस्तावना- (पार्श्वधृत-ग्रन्थान्तरीय- संकेता-ऽभावे प्रग्र.)
प्रस्व. = प्रत्ययस्वर-
प्राकृ. = प्राकृत- (मभा-)
प्राति. = प्रातिपदिक-
प्राभा. = प्राचीना-भारती- (भाषा-)
प्रास. = प्रादिसमास-
बंगा. = बंगाली- (नभा.)
बधा. = बहुप्रस्थान-धातु-
बस. = बहुव्रीहिसमास-
बहु. = बहुवचन (=३)
भाप. = भाव(परक)पद-

भू. = भूमिका- (पार्श्वधृत-ग्रन्थान्तरीयाऽभावे (प्रग्र.)
भ्वा. = भ्वादिगण-
मं. = मन्त्र-
मपु. = मध्यमपुरुष-
मभा. = मध्यकालीना-, भारती- (भाषा-)
महारा. = महाराष्ट्री- (मभा-)
माग. = मागधी- (मभा-)
मुं. = मुम्बापूरी- (संस्करण-)
मूआभा. = मूलार्यभाषा- (Ur-Aryan-)
मूको. = मूल- (हस्तलिखित-ग्रन्थात्मक) कोश, °शीय- (,या-)
मैसू. = मैसूर-संस्करण-
मौस्थि. = मौलिकस्थिति-
यक्र. = यथाक्रम-
यद्र. = यथास्थानं-द्रष्टव्य- (,व्या-)
यना. = यतोनावीय-
यस्थ. = यथास्थल-
यस्था. = यथास्थान-
यस्थि. = यथास्थित-
योउ. = योग्यक्रियाक्षेपक उपसर्ग-
रुधा. = रुधादिगण-
वा. = वाक्यान्वय-
वावि. = वाचनिकविकार-
विप. = विशेषण (परक) पद-
विशेवि. = विशेष्यगर्भित-विशेषण-
विस्व. = विभक्तिस्वर-
वैतु. = वैपरीत्येन तुलनीय- (,या-)

व्यप. = व्यक्तिपरक-संज्ञापद-
व्यु. = व्युत्पत्ति-
व्रज. = व्रजभाषा-
शौर. = शौरसेनी- (मभा.)
श्रु. = श्रुति- (textual occurrence)
ष. = षष्ठी (विभक्ति-)
षउ. = षडन्तरीय-उत्तर-
षस. = षष्ठीतत्पुरुषसमास-
स. = समास-
सं. = संबोधन-

संक्षे. = संक्षेपाः
संटि. = संस्कर्तुःटिप्पण-
सना. = सर्वनामन्-
सप्त. = सप्तमीविभक्ति-
सपा.,सश्रु. = समानपाठः, समान-श्रुति- (Co-textual)
संपा. = संहिता-पाठ-
सप्र. = समान-प्रकरण-
सव्यु. = समानव्युत्पत्तिक- (Cognate)
सस. = सप्तमीतत्पुरुष-समास-

सस्थ. = समानस्थल-
सस्व. = समानस्वर-
सास्व. = साधारणसमास-स्वर-
सां. = सांहितिक-
सिं. = सिंधी- (नभा.)
स्थ. = स्थल- (textual-occurrence)
स्वा. = स्वादिगण-
स्वाअ. = स्वार्थप्रधान- अव्यय-
हिं. = हिंदी- (नभा.)

Abb. = Abbreviations (प्रग्र.)
abb. = abbriviations.
Ar. = Arabic.
Arm. = Armenian.
art, == article.
BI. = Bibliotheca Indica.
Boh. = Bohemian.
Bret. = Breton.
cf. = confer, compare.
ch. = chapter.
ed. = edited, edition, editor.
e.g. = example gratia 'for example'.
Eng. = English.
Eur. = European.
f. = (and the) following.
ff. = f. (plural).
fn. = footnote.

fnn. = footnotes.
Fr. = French.
Germ. = German.
Gk. = Greek.
Goth = Gothic.
Heb. = Hebrew.
H.G. = High German.
IA. = Indo-Aryan.
Ice. = Icelandic.
id. = idem, 'the same'.
IE. = Indo-European.
i. e. = id est, 'that is'
Intro. = Introduction.
Ion. = Ionic.
Ir. = Iranian.
iri = Irish.
Lat. = Latin.
Lith. = Lithuanian.
Ms. = Manuscript.
Mss. = Manuscripts.
Nor. = Norse.
O. = Old.

Op. cit. = Opere citato, 'in the work cited'
p., pp. = Page, Pages.
Pers. = Persian.
Port. = Portuguese.
Pre. = Preface.
Pruss. = Prussian.
q. v. = quod vide, 'which see'.
RC. = Ready-Reference Charts (प्रग्र.)
Rom. = Romane.
Russ. = Russian.
Sax. = Saxon.
Sec. = Section.
Slev. = Slavonic.
trans. = translation, translator, translated.
v. = vide 'see'.
v. s. = vide sub voce 'see under the word'.
Zd. = Zend.

(घ) संक्षेपपाठ-प्रकारः (Method of reading abbreviations).

एते संक्षेपा इह कोषे मूलभागे च टिप्पणभागे चोभयत्र प्रयुज्यन्ते। मूलभागे तावद् ग्रन्थीया एव संक्षेपाः प्रयुज्यन्ते, टिप्पणभागे तु ते चापरे चेति सुलक्ष इव भवति कोषीयभागभेदेन संक्षेपीयभेदप्रयोगभेदः। अथ संबद्धार्थताप्रवाहाऽनुरोधत उभयत्र मूलभागे च टिप्पणभागे च संक्षेपा पूरयित्वा पूरयित्वा च यथाप्रकरणं विभक्तिभिर्योजयित्वा योजयित्वा च पठनीया भवन्ति। एवं स्थितेप्यस्मिन् संक्षेपमात्रसाधारणे तत्पाठप्रकारस्वरूपे, मूलभागीयानां संक्षेपाणां तावत् सर्वत्र सप्तम्येकवचनीययोग एव प्रयोगः प्राकरणिकतां भजत इति निर्विशेषस्तदीयो

विशेषो भवति, तय. अंश-> -शः (ऋ २, १, ४ = ऋग्वेदे द्वितीये मण्डले प्रथमे सूक्ते चतुर्थे मन्त्रे)। टिप्पणभागीयानां संक्षेपाणां तु यथा प्रकरणानुरोधतो नानाविभक्तियोगीयः प्रयोगोऽभीष्टः स्यात्, तथाऽसाविदानीं टिप्पणद्वयीसंक्षेपीयेण तत्तद्विभक्तियोगेन, विस्पष्टबोधसौकर्यार्थं मध्येटिप्पणप्रयुक्ततत्तत्संकेतीयशाब्दिकपर्यायाऽनुवादसनाथितेन सता, निर्दिश्येत—

पूर्तिविभक्तियोगात् पूर्वाऽवस्था

५३९^{b}) दकारादुत्तरमीकारोऽपि पठ्यते (तु. पाभे.) उ. म. च (मा.) सा. च (का.) ✓अद् इत्यस्य शुद्धं वा लुप्तणिच्कं वा वृत्तमाहुः [तु. PW ; वैतु. भा. सा. K. च (तै.) यनि. इति (तु. काश्रौ. ⌊ ५, १०, १२ ⌋ प्रकृताज् जपात् पूर्ववर्तिनो यजुषोऽवदानहोमे विधानं कुर्वन्)]। यद्वा दकारस्य स्थाने धकार एव मौलिकः स्यात् (तु. संटि. भै. क. च) इति कृत्वा नेदं यनि. न वा ✓अद् इत्यस्य वृत्तं किं तर्हि <अव ✓धा इति द्र.।

५९७^{k}) बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६,२,१)। नाउउ. व्यु. औप. द्र.। पूप. ✓अश् (बधा.) > *अश्- इति अस्थि. इत्येतदीयस्य पूप. पर्यायः द्र.। उप. च *स्थिर् [✓स्था + भावे किरिः प्र. (तु. पाउ १, ५३ ⌊=मौस्थि- *स्थृ इति भावे क्विबन्तः ⌋)] इति नैप्र. >*थिर्- इति द्र. [एस्थि. यनि अस्थ्नि तात्पर्यमिति भावः (तु. ⌊ *अष्ठिर्- >⌋ पंजा. टिल्ला, हिं. टीला ⌊<*अष्ठील्- ⌋)]।

पूर्वविभक्तियोगादुत्तराऽवस्था[1]

५३९^{b}) × × × × × [तुलनीयाः पाठभेदाः ×] । उवटो महीधरश् × माध्यन्दिनशुक्लयजुर्वेदसंहितायां) सायणश् × (काण्वशुक्लयजुर्वेदसंहितायां) × × × × × × × × [तुलनीयः (St.) Petersburg Wörterbuch (इति कोषविशेषः) ; वैपरीत्येन तुलनीयं भास्करस्य, सायणस्य, कीथस्य × (तैत्तिरीयकृष्णयजुर्वेदसंहितायां ⌊=तदीयभाष्यादिषु प्रकटितं मतम् ⌋) यथानिर्दिष्टं × (तुलनीयः कात्यायनः ⌊=सामर्थ्यात् संक्षेपीयो योगविभागो भवति⌋ श्रौतसूत्रे ⌊ × × × ⌋ × × × × × × ×)]। × × × × × × × (तुलनीये संस्कर्तृ-टिप्पणे मैत्रायणकृष्णयजुर्वेदसंहितायां × × × ⌊च⌋ कपिष्ठलकृष्णयजुर्वेदसंहितायां × × ⌊च⌋) × × × × यथानिर्दिष्टं × × धातोर् × × × × × °उपसृष्टाद् × धातोर् निष्पन्नम् × द्रष्टव्यम्।

५९७^{k}) बहुव्रीहिसमासे पूर्वपदप्रकृतिस्वरम् (पाणिनीयसूत्रम् × × × ⌊=इह द्रष्टव्यम् ⌋) नान्तरीयोत्तरोत्तराणां व्युत्पत्ताव् औपयिकं द्रष्टव्यम्। पूर्वपदं धातोर् × इत्यतो निष्पन्नमौपकल्पनिकं प्रातिपदिकम् × × × × पूर्वपदस्य × द्रष्टव्यः। उत्तरपदं × औपकल्पनिकं प्रातिपदिकं × [(भवति) धातुः × च (अत्र सामर्थ्यात् × इत्यस्य स्थाने चकारद्वयं प्रयुक्तं भवति) × × प्रत्ययश्च (तुलनीयं पाणिनीयव्याकरणीयमुणादिसूत्रं × × ⌊ भवति मौलिकवस्तुस्थिताव् औपकल्पनिको धातुः × × × × ⌋)] × नैरुक्तप्रक्रियायां विपरिणतं (सद्) × औपकल्पनिकं प्रातिपदिकं × × द्रष्टव्यम् [एवंस्थिते यथानिर्दिष्टस्य × × × × (तुलय ⌊ औपकल्पनिकात् प्रातिपदिकाद् × इत्यतः विपरिणतं ⌋ पंजाबी-भाषायां × हिंदी-भाषायां × ⌊ औपकल्पनिकस्य प्रातिपदिकस्य × इत्यस्य विपरिणामः ⌋)]।

---

[1] × इति चिह्नस्थानीयानि शब्दरूपाणि सुस्पष्टं पठितानि भवन्तीति कृत्वा तानि नेह पुनर्निर्देशं भजन्ते।

आशुपरामर्शिका-चित्राणि (Ready-Reference Charts)

१. कौथुमसामवेदीय-स्थलाङ्कन-संवादनम्

एतत् कोषीयो द्वयङ्कः प्रकारः		प्राचीनःपञ्चाङ्कः प्रकारः					प्राचीनस् त्र्यङ्कः प्रकारः		
आर्चिक-	मंत्र-	आर्चिक-	प्रपाठक-	अर्ध-	दशति-	मंत्र-	अध्याय-	खंड-	मंत्र-
१	१-१०	१	१	१	१	१-१०	१	१	१-१०
,,	११-२०	,,	,,	,,	२	१-१०	,,	२	१-१०
,,	२१-३४	,,	,,	,,	३	१-१४	,,	३	१-१४
,,	३५-४४	,,	,,	,,	४	१-१०	,,	४	१-१०
,,	४५-५४	,,	,,	,,	५	१-१०	,,	५	१-१०
,,	५५-६२	,,	,,	२	१(६)	१-८	,,	६	१-८
,,	६३-७२	,,	,,	,,	२(७)	१-१०	,,	७	१-१०
,,	७३-८०	,,	,,	,,	३(८)	१-८	,,	८	१-८
,,	८१-९०	,,	,,	,,	४(९)	१-१०	,,	९	१-१०
,,	९१-९६	,,	,,	,,	५(१०)	१-६	,,	१०	१-६
,,	९७-१०६	,,	२	१	१	१-१०	,,	११	१-१०
,,	१०७-११४	,,	,,	,,	२	१-८	,,	१२	१-८
,,	११५-१२४	,,	,,	,,	३	१-१०	२	१	१-१०
,,	१२५-१३४	,,	,,	,,	४	१-१०	,	२	१-१०
,,	१३५-१४४	,,	,,	,,	५	१-१०	,,	३	१-१०
,,	१४५-१५४	,,	,,	२	१(६)	१-१०	,	४	१-१०
,,	१५५-१६४	,,	,,	,,	२(७)	१-१०	,,	५	१-१०
,,	१६५-१७४	,,	,,	,,	३(८)	१-१०	,,	६	१-१०
,,	१७५-१८४	,,	,,	,,	४(९)	१-१०	,,	७	१-१०
,,	१८५-१९३	,,	,,	,,	५(१०)	१-९	,,	८	१-९
,,	१९४-२०३	,,	३	१	१	१-१०	,,	९	१-१०
,,	२०४-२१३	,,	,,	,,	२	१-१०	,,	१०	१-१०
,,	२१४-२२२	,,	,,	,,	३	१-९	,,	११	१-९
,,	२२३-२३२	,,	,,	,,	४	१-१०	,,	१२	१-१०
,,	२३३-२४२	,,	,,	,,	५	१-१०	३	१	१-१०
,,	२४३-२५२	,,	,,	२	१(६)	१-१०	,,	२	१-१०
,,	२५३-२६२	,,	,,	,,	२(७)	१-१०	,,	३	१-१०
,,	२६३-२७२	,,	,,	,,	३(८)	१-१०	,,	४	१-१०
,,	२७३-२८२	,,	,,	,,	४(९)	१-१०	,,	५	१-१०
,,	२८३-२९२	,,	,,	,,	५(१०)	१-१०	,,	६	१-१०
१	२९३-३०२	१	४	१	१	१-१०	३	७	१-१०
,,	३०३-३१२	,,	,,	,,	२	१-१०	,,	८	१-१०
,,	३१३-३२२	,,	,,	,,	३	१-१०	,,	९	१-१०
,,	३२३-३३१	,,	,,	,,	४	१-९	,,	१०	१-९
,,	३३२-३४१	,,	,,	,,	५	१-१०	,,	११	१-१०
,,	३४२-३५१	,,	,,	२	१(६)	१-१०	,,	१२	१-१०
,,	३५२-३५९	,,	,,	,,	२(७)	१-८	४	१	१-८
,,	३६०-३६९	,,	,,	,,	३(८)	१-१०	,,	२	१-१०
,,	३७०-३८०	,,	,,	,,	४(९)	१-११	,,	३	१-११
,,	३८१-३९०	,,	,,	,,	५(१०)	१-१०	,,	४	१-१०
,,	३९१-३९८	,,	५	१	१	१-८	,,	५	१-८
,,	३९९-४०८	,,	,,	,,	२	१-१०	,,	६	१-१०
,,	४०९-४१८	,,	,,	,,	३	१-१०	,,	७	१-१०
,,	४१९-४२६	,,	,,	,,	४	१-८	,,	८	१-८
,,	४२७-४३६	,	,,	,,	५	१-१०	,,	९	१-१०
,,	४३७-४४६	,,	,,	२	१(६)	१-१०	,,	१०	१-१०
,,	४४७-४५६	,,	,,	,,	२(७)	१-१०	,,	११	१-१०
,,	४५७-४६६	,,	,,	,,	३(८)	१-१०	,,	१२	१-१०
,,	४६७-४७६	,,	,,	,,	४(९)	१-१०	५	१	१-१०
,,	४७७-४८६	,,	,,	,,	५(१०)	१-१०	,,	२	१-१०
,,	४८७-४९६	,,	६	१	१	१-१०	,,	३	१-१०
,,	४९७-५१०	,,	,,	,,	२	१-१४	,,	४	१-१४
,,	५११-५२२	,,	,,	,,	३	१-१२	,,	५	१-१२
,,	५२३-५३२	,,	,,	,,	४	१-१०	,,	६	१-१०
,,	५३३-५४४	,,	,,	,,	५	१-१२	,,	७	१-१२
,,	५४५-५५३	,,	,,	२	१(६)	१-९	,,	८	१-९
,,	५५४-५६५	,,	,,	,,	२(७)	१-१२	,,	९	१-१२
,,	५६६-५७७	,,	,,	,,	३(८)	१-१२	,,	१०	१-१२
,,	५७८-५८५	,,	,,	,,	४(९)	१-८	,,	११	१-८
	×				×				×

एतत् कोषीयो द्वयङ्कः प्रकारः		प्राचीनःपञ्चाङ्कः प्रकारः					प्राचीनस् चतुरङ्कःप्रकारः			
आर्चिक-	मंत्र-	आर्चिक-	प्रपाठक-	अर्ध-	सूक्त-	मंत्र-	अध्याय-	खंड-	सूक्त-	मंत्र-
२	१-३	२	१	१	१	१-३	१	१	१	१-३
,,	४-६	,,	,,	,,	२	१-३	,,	,,	२	१-३
,,	७-९	,,	,,	,,	३	१-३	,,	,,	३	१-३
,,	१०-१२	,,	,,	,,	४	१-३	,,	२	१	१-३
,,	१३-१५	,,	,,	,,	५	१-३	,,	,,	२	१-३
,,	१६-१८	,,	,,	,,	६	१-३	,,	,,	३	१-३
,,	१९-२१	,,	,,	,,	७	१-३	,,	,,	४	१-३
,,	२२-२४	,,	,,	,,	८	१-३	,,	३	१	१-३
,,	२५-२६	,,	,,	,,	९	१-२	,,	,,	२	१-२
,,	२७-२९	,,	,,	,,	१०	१-३	,,	,,	३	१-३
,,	३०-३१	,,	,,	,,	११	१-२	,,	४	१	१-२
,,	३२-३४	,,	,,	,,	१२	१-३	,,	,,	२	१-३
,,	३५-३६	,,	,,	,,	१३	१-२	,,	,,	३	१-२
,,	३७-३८	,,	,,	,,	१४	१-२	,,	,,	४	१-२
,,	३९-४१	,,	,,	,,	१५	१-३	,,	५	१	१-३
,,	४२-४३	,,	,,	,,	१६	१-२	,,	,,	२	१-२
,,	४४-४६	,,	,,	,,	१७	१-३	,,	,,	३	१-३
,,	४७-४९	,,	,,	,,	१८	१-३	,,	,,	४	१-३
,,	५०-५२	,,	,,	,,	१९	१-३	,,	,,	५	१-३
,,	५३-५४	,,	,,	,,	२०	१-२	,,	६	१	१-२
,,	५५-५७	,,	,,	,,	२१	१-३	,,	,,	२	१-३
,,	५८-५९	,,	,,	,,	२२	१-२	,,	,,	३	१-२
,,	६०-६२	,,	,,	,,	२३	१-३	,,	,,	४	१-३
,,	६३-६५	,,	,,	२	१	१-३	२	१	१	१-३
,,	६६-६८	,,	,,	,,	२	१-३	,,	,,	२	१-३
,,	६९-७१	,,	,,	,,	३	१-३	,,	,,	३	१-३
,,	७२-७४	,,	,,	,,	४	१-३	,,	,,	४	१-३
,,	७५-७७	,,	,,	,,	५	१-३	,,	२	१	१-३
,,	७८-८०	,,	,,	,,	६	१-३	,,	,,	२	१-३
,,	८१-८३	,,	,,	,,	७	१-३	,,	,,	३	१-३
,,	८४-८६	,,	,,	,,	८	१-३	,,	,,	४	१-३
,,	८७-८९	,,	,,	,,	९	१-३	,,	३	१	१-३
,,	९०-९२	,,	,,	,,	१०	१-३	,,	,,	२	१-३
,,	९३-९५	,,	,,	,,	११	१-३	,,	,,	३	१-३
,,	९६-९८	,,	,,	,,	१२	१-३	,,	,,	४	१-३
,,	९९-१००	,,	,,	,,	१३	१-२	,,	४	१	१-२
,,	१०१-१०२	,,	,,	,,	१४	१-२	,,	,,	२	१-२
,,	१०३-१०४	,,	,,	,,	१५	१-२	,,	,,	३	१-२

एतत् कोषीयो द्वयङ्कः प्रकारः		प्राचीन.पञ्चाङ्कः प्रकारः					प्राचीनस् चतुरङ्कःप्रकार			
आर्चिक-	मंत्र-	आर्चिक-	प्रपाठक-	अर्ध-	सूक्त-	मंत्र-	अध्याय-	खंड-	सूक्त-	मंत्र-
२	१०५-१०७	२	१	२	१६	१-३	२	५	१	१-३
,,	१०८-११०	,,	,,	,,	१७	१-३	,,	,,	२	१-३
,,	१११-११३	,,	,,	,,	१८	१-३	,,	,,	३	१-३
,,	११४-११६	,	,,	,,	१९	१-३	,,	,,	४	१-३
,,	११७-११८	,,	,,	,,	२०	१-२	,,	,,	५	१-२
,,	११९-१२१	,,	,,	,,	२१	१-३	,,	,,	६	१-३
,,	१२२-१२४	,,	,,	,,	२२	१-३	,,	,,	७	१-३
,,	१२५-१२७	,,	२	१	१	१-३	३	१	१	१-३
,,	१२८-१३०	,,	,	,,	२	१-३	,,	,,	२	१-३
,,	१३१-१३३	,,	,,	,,	३	१-३	,,	,,	३	१-३
,,	१३४-१३६	,,	,,	,,	४	१-३	,,	,,	४	१-३
,,	१३७-१३९	,,	,,	,,	५	१-३	,,	,,	५	१-३
,,	१४०-१४२	,,	,,	,,	६	१-३	,,	२	१	१-३
,,	१४३-१४५	,,	,,	,,	७	१-३	,,	,,	२	१-३
,,	१४६-१४९	,,	,,	,,	८	१-४	,,	,,	३	१-४
,,	१५०-१५२	,,	,,	,,	९	१-३	,,	,,	४	१-३
,,	१५३-१५५	,,	,,	,,	१०	१-३	,,	३	१	१-३
,,	१५६-१५८	,,	,,	,,	११	१-३	,,	,,	२	१-३
,,	१५९-१६०	,,	,,	,,	१२	१-२	,,	४	१	१-२
,,	१६१-१६२	,,	,,	,,	१३	१-२	,,	,,	२	१-२
,,	१६३-१६४	,,	,,	,,	१४	१-२	,,	,,	३	१-२
,,	१६५-१६७	,,	,,	,,	१५	१-३	,,	५	१	१-३
,,	१६८-१७०	,,	,,	,,	१६	१-३	,,	,,	२	१-३
,,	१७१-१७३	,,	,,	,,	१७	१-३	,,	,,	३	१-३
,,	१७४-१७६	,,	,,	,,	१८	१-३	,,	६	१	१-३
,,	१७७-१७९	,,	,,	,,	१९	१-३	,,	,,	२	१-३
,,	१८०-१८२	,,	,,	२	१	१-३	४	१	१	१-३
,,	१८३-१८५	,,	,,	,,	२	१-३	,,	,,	२	१-३
,,	१८६-१९०	,,	,,	,,	३	१-५	,,	,,	३	१-५
,,	१९१-१९३	,,	,,	,,	४	१-३	,,	,,	४	१-३
,,	१९४-१९६	,,	,,	,,	५	१-३	,,	२	१	१-३
,,	१९७-१९९	,,	,,	,,	६	१-३	,,	,,	२	१-३
,,	२००-२०२	,,	,,	,,	७	१-३	,,	,,	३	१-३
,,	२०३-२०५	,,	,,	,,	८	१-३	,,	,,	४	१-३
,,	२०६-२०८	,,	,,	,,	९	१-३	,,	३	१	१-२
,,	२०९-२११	,,	,,	,,	१०	१-३	,,	,,	२	१-३
,,	२१२-२१३	,,	,,	,,	११	१-२	,,	४	१	१-२
,,	२१४-२१६	,,	,,	,,	१२	१-३	,,	,,	२	१-३

एतत् कोषीयो द्वयङ्कः प्रकारः		प्राचीनः पञ्चाङ्कः प्रकारः					प्राचीनश् चतुरङ्कः प्रकारः				एतत् कोषीयो द्वयङ्कःप्रकारः		प्राचीनः पञ्चाङ्कः प्रकारः					प्राचीनश् चतुरङ्कःप्रकार			
आह्निक-	मंत्र-	आह्निक-	प्रपाठक-	अर्ध-	सूक्त-	मंत्र-	अध्याय-	खंड-	सूक्त-	मंत्र-	आह्निक-	मंत्र-	आह्निक-	प्रपाठक-	अर्ध-	सूक्त-	मंत्र-	अध्याय-	खंड-	सूक्त-	मंत्र-
२	२१७-२१८	२	२	२	१३	१-२	४	४	३	१-२	२	३४१-३४३	२	३	२	१०	१-३	६	३	४	१-३
,,	२१९-२२१	,,	,,	,,	१४	१-३	,,	५	१	१-३	,,	३४४-३४६	,,	,,	,,	११	१-३	,,	४	१	१-३
,,	२२२-२२४	,,	,,	,,	१५	१-३	,,	,,	२	१-३	,,	३४७-३४८	,,	,,	,,	१२	१-२	,,	,,	२	१-२
,,	२२५-२२७	,,	,,	,,	१६	१-३	,,	,,	३	१-३	,,	३४९-३५१	,,	,,	,,	१३	१-३	,,	,,	३	१-३
,,	२२८-२२९	,,	,,	,,	१७	१-२	,,	६	१	१-२	,,	३५२-३५४	,,	,,	,,	१४	१-३	,,	५	१	१-३
,,	२३०-२३२	,,	,,	,,	१८	१-३	,,	,,	२	१-३	,,	३५५-३५७	,,	,,	,,	१५	१-३	,,	,,	२	१-३
,,	२३३-२३५	,,	,,	,,	१९	१-३	,,	,,	३	१-३	,,	३५८-३६०	,,	,,	,,	१६	१-३	,,	६	१	१-३
,,	२३६-२३८	,,	३	१	१	१-३	५	१	१	१-३	,,	३६१-३६२	,,	,,	,,	१७	१-२	,,	,,	२	१-२
,,	२३९-२४१	,,	,,	,,	२	१-३	,,	,,	२	१-३	,,	३६३-३६५	,,	,,	,,	१८	१-३	,,	,,	३	१-३
,,	२४२-२४७	,,	,,	,,	३	१-६	,,	,,	३	१-६	,,	३६६-३६८	,,	,,	,,	१९	१-३	,,	,,	४	१-३
,,	२४८-२५३	,,	,,	,,	४	१-६	,,	२	१	१-६	,,	३६९-३७१	,,	,,	,,	२०	१-३	,,	,,	५	१-३
,,	२५४-२५६	,,	,,	,,	५	१-३	,,	,,	२	१-३	,,	३७२-३७४	,,	,,	,,	२१	१-३	,,	७	१	१-३
,,	२५७-२५९	,,	,,	,,	६	१-३	,,	३	१	१-३	,,	३७५-३७७	,,	,,	,,	२२	१-३	,,	,,	२	१-३
,,	२६०-२६२	,,	,,	,,	७	१-३	,,	,,	२	१-३	,,	३७८-३८०	,,	,,	,,	२३	१-३	,,	,,	३	१-३
,,	२६३-२६५	,,	,,	,,	८	१-३	,,	,,	३	१-३	,,	३८१-३८३	,,	४	१	१	१-३	७	१	१	१-३
,,	२६६-२६८	,,	,,	,,	९	१-३	,,	,,	४	१-३	,,	३८४-३८६	,,	,,	,,	२	१-३	,,	,,	२	१-३
,,	२६९-२७१	,,	,,	,,	१०	१-३	,,	४	१	१-३	,,	३८७-३९६	,,	,,	,,	३	१-१०	,,	,,	३	१-१०
,,	२७२-२७३	,,	,,	,,	११	१-२	,,	,,	२	१-२	,,	३९७-४०६	,,	,,	,,	४	१-१०	,,	२	१	१-१०
,,	२७४-२७६	,,	,,	,,	१२	१-३	,,	,,	३	१-३	,,	४०७-४१०	,,	,,	,,	५	१-४	,,	,,	२	१-४
,,	२७७-२७९	,,	,,	,,	१३	१-३	,,	५	१	१-३	,,	४११-४१३	,,	,,	,,	६	१-३	,,	,,	३	१-३
,,	२८०-२८२	,,	,,	,,	१४	१-३	,,	,,	२	१-३	,,	४१४-४१६	,,	,,	,,	७	१-३	,,	,,	४	१-३
,,	२८३-२८४	,,	,,	,,	१५	१-२	,,	,,	३	१-२	,,	४१७-४१९	,,	,,	,,	८	१-३	,,	३	१	१-३
,,	२८५-२८७	,,	,,	,,	१६	१-३	,,	६	१	१-३	,,	४२०-४२२	,,	,,	,,	९	१-३	,,	,,	२	१-३
,,	२८८-२८९	,,	,,	,,	१७	१-२	,,	,,	२	१-२	,,	४२३-४२५	,,	,,	,,	१०	१-३	,,	,,	३	१-३
,,	२९०-२९२	,,	,,	,,	१८	१-३	,,	,,	३	१-३	,,	४२६-४२८	,,	,,	,,	११	१-३	,,	४	१	१-३
,,	२९३-२९५	,,	,,	,,	१९	१-३	,,	,,	४	१-३	,,	४२९-४३०	,,	,,	,,	१२	१-२	,,	,,	२	१-२
,,	२९६-२९८	,,	,,	,,	२०	१-३	,,	७	१	१-३	,,	४३१-४३३	,,	,,	,,	१३	१-३	,,	,,	३	१-३
,,	२९९-३०१	,,	,,	,,	२१	१-३	,,	,,	२	१-३	,,	४३४-४३६	,,	,,	,,	१४	१-३	,,	५	१	१-३
,,	३०२-३०४	,,	,,	,,	२२	१-३	,,	,,	३	१-३	,,	४३७-४३९	,,	,,	,,	१५	१-३	,,	,,	२	१-३
,,	३०५-३०७	,,	,,	२	१	१-३	६	१	१	१-३	,,	४४०-४४२	,,	,,	,,	१६	१-३	,,	,,	३	१-३
,,	३०८-३१०	,,	,,	,,	२	१-३	,,	,,	२	१-३	,,	४४३-४४५	,,	,,	,,	१७	१-३	,,	६	१	१-३
,,	३११-३१७	,,	,,	,,	३	१-७	,,	,,	३	१-७	,,	४४६-४४७	,,	,,	,,	१८	१-२	,,	,,	२	१-२
,,	३१८-३२४	,,	,,	,,	४	१-७	,,	२	१	१-७	,,	४४८-४५०	,,	,,	,,	१९	१-३	,,	,,	३	१-३
,,	३२५-३२८	,,	,,	,,	५	१-४	,,	,,	२	१-४	,,	४५१-४५३	,,	,,	,,	२०	१-३	,,	,,	४	१-३
,,	३२९-३३१	,,	,,	,,	६	१-३	,,	,,	३	१-३	,,	४५४-४५६	,,	,,	,,	२१	१-३	,,	,,	५	१-३
,,	३३२-३३४	,,	,,	,,	७	१-३	,,	३	१	१-३	,,	४५७-४५९	,,	,,	,,	२२	१-३	,,	७	१	१-३
,,	३३५-३३७	,,	,,	,,	८	१-३	,,	,,	२	१-३	,,	४६०-४६२	,,	,,	,,	२३	१-३	,,	,,	२	१-३
,,	३३८-३४०	,,	,,	,,	९	१-३	,,	,,	३	१-३	,,	४६३-४६५	,,	,,	,,	२४	१-३	,,	,,	३	१-३

एतत्कोषीयो द्वयङ्कः प्रकारः		प्राचीनः पञ्चाङ्कः प्रकारः					प्राचीनश्च चतुरङ्कः प्रकारः				एतत्कोषीयो द्वयङ्कः प्रकारः		प्राचीनः पञ्चाङ्कः प्रकारः					प्राचीनश्च चतुरङ्कः प्रकार.			
आर्चिक-	मंत्र-	आर्चिक-	प्रपाठक-	अर्ध-	सूक्त-	मंत्र-	अध्याय-	खंड-	सूक्त-	मंत्र-	आर्चिक-	मंत्र-	आर्चिक-	प्रपाठक-	अर्ध-	सूक्त-	मंत्र-	अध्याय-	खंड-	सूक्त-	मंत्र-
२	४६६-४७७	२	४	२	१	१-१२	८	१	१	१-१२	२	६३०-६३५	२	५	२	५	१-६	१०	४	१	१-६
,,	४७८-४८९	,,	,,	,,	२	१-१२	,,	२	१	१-१२	,,	६३६-६४१	,,	,,	,,	६	१-६	,,	५	१	१-६
,,	४९०-४९२	,,	,,	,,	३	१-३	,,	३	१	१-३	,,	६४२-६४७	,,	,,	,,	७	१-६	,,	६	१	१-६
,,	४९३-४९५	,,	,,	,,	४	१-३	,,	,,	२	१-३	,	६४८-६५३	,,	,,	,,	८	१-६	,,	७	१	१-६
,,	४९६-४९८	,,	,,	,,	५	१-३	,,	,,	३	१-३	,,	६५४-६५६	,,	,,	,,	९	१-३	,,	८	१	१-३
,,	४९९-५०१	,,	,,	,,	६	१-३	,,	,,	४	१-३	,,	६५७-६५९	,,	,,	,,	१०	१-३	,,	,,	२	१-३
,,	५०२-५०४	,,	,,	,,	७	१-३	,,	४	१	१-३	,,	६६०-६६२	,,	,,	,,	११	१-३	,,	९	१	१-३
,,	५०५-५०६	,,	,,	,,	८	१-२	,,	,,	२	१-२	,,	६६३-६६५	,,	,,	,,	१२	१-३	,,	,,	२	१-३
,,	५०७-५०९	,,	,,	,,	९	१-३	,,	५	१	१-३	,,	६६६-६६८	,,	,,	,,	१३	१-३	,,	,,	३	१-३
,,	५१०-५१२	,,	,,	,,	१०	१-३	,,	,,	२	१-३	,,	६६९-६७०	,,	,,	,,	१४	१-२	,,	१०	१	१-२
,,	५१३-५१५	,,	,,	,,	११	१-३	,,	,,	३	१-३	,,	६७१-६७२	,,	,,	,,	१५	१-२	,,	,,	२	१-२
,,	५१६-५१८	,,	,,	,,	१२	१-३	,,	६	१	१-३	,,	६७३-६७५	,,	,,	,,	१६	१-३	,,	११	१	१-३
,,	५१९-५२१	,,	,,	,,	१३	१-३	,,	,,	२	१-३	,,	६७६-६७८	,,	,,	,,	१७	१-३	,,	,,	२	१-३
,,	५२२-५२४	,,	,,	,,	१४	१-३	,,	,,	३	१-३	,,	६७९-६८१	,,	,,	,,	१८	१-३	,,	,,	३	१-३
,,	५२५-५२७	,,	५	१	१	१-३	९	१	१	१-३	,,	६८२-६८४	,,	,,	,,	१९	१-३	,,	,,	४	१-३
,,	५२८-५३६	,,	,,	,,	२	१-९	,,	,,	२	१-९	,	६८५-६८७	,,	,,	,,	२०	१-३	,,	,,	५	१-३
,,	५३७-५४५	,,	,,	,,	३	१-९	,,	२	१	१-९	,,	६८८-६९०	,,	,,	,,	२१	१-३	,,	१२	१	१-३
,,	५४६-५५४	,,	,,	,,	४	१-९	,,	३	१	१-९	,,	६९१-६९३	,,	,,	,,	२२	१-३	,,	,,	२	१-३
,,	५५५-५५९	,,	,,	,,	५	१-५	,,	४	१	१-५	,,	६९४-६९६	,,	,,	,,	२३	१-३	,,	,,	३	१-३
,,	५६०-५६२	,,	,,	,,	६	१-३	,,	५	१	१-३	,,	६९७-७००	,,	६	१	१	१-४	११	१	१	१-४
,,	५६३-५६५	,,	,,	,,	७	१-३	,,	,,	२	१-३	,,	७०१-७०३	,,	,,	,,	२	१-३	,,	,,	२	१-३
,,	५६६-५६८	,,	,,	,,	८	१-३	,,	,,	३	१-३	,,	७०४-७०६	,,	,,	,,	३	१-३	,,	,,	३	१-३
,,	५६९-५७१	,,	,,	,,	९	१-३	,,	६	१	१-३	,,	७०७-७०९	,,	,,	,,	४	१-३	,,	२	१	१-३
,,	५७२-५७४	,,	,,	,,	१०	१-३	,,	,,	२	१-३	,,	७१०-७११	,,	,,	,,	५	१-२	,,	,,	२	१-२
,,	५७५-५७७	,,	,,	,,	११	१-३	,,	७	१	१-३	,,	७१२-७१३	,,	,,	,,	६	१-२	,,	,,	३	१-२
,,	५७८-५८०	,,	,,	,,	१२	१-३	,,	,,	२	१-३	,,	७१४-७१६	,,	,,	,,	७	१-३	,,	,,	४	१-३
,,	५८१-५८२	,,	,,	,,	१३	१-२	,,	,,	३	१-२	,,	७१७-७१९	,,	,,	,,	८	१-३	,,	,,	५	१-३
,,	५८३-५८४	,,	,,	,,	१४	१-२	,,	,,	४	१-२	,,	७२०-७२२	,,	,,	,,	९	१-३	,,	३	१	१-३
,,	५८५-५८७	,,	,,	,,	१५	१-३	,,	८	१	१-३	,,	७२३-७२५	,,	,,	,,	१०	१-३	,,	,,	२	१-३
,,	५८८-५९०	,,	,,	,,	१६	१-३	,,	,,	२	१-३	,,	७२६-७२८	,,	,,	,,	११	१-३	,,	,,	३	१-३
,,	५९१-५९३	,,	,,	,,	१७	१-३	,,	,,	३	१-३	,,	७२९-७३२	,,	,,	२	१	१-४	१२	१	१	१-४
,,	५९४-५९६	,,	,,	,,	१८	१-३	,,	९	१	१-३	,,	७३३-७३५	,,	,,	,,	२	१-३	,,	२	१	१-३
,,	५९७-५९९	,,	,,	,,	१९	१-३	,,	,,	२	१-३	,,	७३६-७३८	,,	,,	,,	३	१-३	,,	,,	२	१-३
,,	६००-६०२	,,	,,	,,	२०	१-३	,,	,,	३	१-३	,,	७३९-७४०	,,	,,	,,	४	१-२	,,	,,	३	१-२
,,	६०३-६०५	,,	,,	२	१	१-३	१०	१	१	१-३	,,	७४१-७४३	,,	,,	,,	५	१-३	,,	,,	४	१-३
,,	६०६-६१५	,,	,,	,,	२	१-१०	,,	,,	२	१-१०	,,	७४४-७४५	,,	,,	,,	६	१-२	,,	,,	५	१-२
,,	६१६-६२३	,,	,,	,,	३	१-८	,,	२	१	१-८	,,	७४६-७४८	,,	,,	,,	७	१-३	,,	३	१	१-३
,,	६२४-६२९	,,	,,	,,	४	१-६	,,	३	१	१-६	,,	७४९-७५१	,,	,,	,,	८	१-३	,,	,,	२	१-३

एतत्कोषीयो द्वयङ्कः प्रकारः		प्राचीनः पञ्चाङ्कः प्रकारः					प्राचीनश्चतुरङ्कः प्रकारः				एतत्कोषीयो द्वयङ्कः प्रकारः		प्राचीनः पञ्चाङ्कः प्रकारः					प्राचीनश्चतुरङ्कः प्रकारः			
आह्निक-	मंत्र-	आह्निक-	प्रपाठक-	अर्ध-	सूक्त-	मंत्र-	अध्याय-	खंड-	सूक्त-	मंत्र-	आह्निक-	मंत्र-	आह्निक-	प्रपाठक-	अर्ध-	सूक्त-	मंत्र-	अध्याय-	खंड-	सूक्त-	मंत्र-
२	७५२-७५४	२	६	२	९	१-३	१२	३	३	१-३	२	८६२	२	७	१	९	१	१४	२	४	१
,,	७५५-७५७	,,	,,	,,	१०	१-३	,,	४	१	१-३	,,	८६३-८६४	,,	,,	,,	१०	१-२	,,	३	१	१-२
,,	७५८-७६०	,,	,,	,,	११	१-३	,,	,,	२	१-३	,,	८६५-८६७	,,	,,	,,	११	१-३	,,	,,	२	१-३
,,	७६१-७६२	,,	,,	,,	१२	१-२	,,	,,	३	१-२	,,	८६८-८७०	,,	,,	,,	१२	१-३	,,	,,	३	१-३
,,	७६३-७६४	,,	,,	,,	१३	१-२	,,	,,	४	१-२	,,	८७१-८७३	,,	,,	,,	१३	१-३	,,	,,	४	१-३
,,	७६५-७६७	,,	,,	,,	१४	१-३	,,	५	१	१-३	,,	८७४-८७६	,,	,,	,,	१४	१-३	,,	४	१	१-३
,,	७६८-७७०	,,	,,	,,	१५	१-३	,,	,,	२	१-३	,,	८७७-८८१	,,	,,	,,	१५	१-५	,,	,,	२	१-५
,,	७७१-७७२	,,	,,	,,	१६	१-२	,,	,,	३	१-२	,,	८८२-८८४	,,	,,	,,	१६	१-३	,,	,,	३	१-३
,,	७७३-७७५	,,	,,	,,	१७	१-३	,,	,,	४	१-३	,,	८८५-८८७	,,	,,	२	१	१-३	१५	१	१	१-३
,,	७७६-७७८	,,	,,	,,	१८	१-३	,,	६	१	१-३	,,	८८८-८९०	,,	,,	,,	२	१-३	,,	,,	२	१
,,	७७९-७८१	,,	,,	,,	१९	१-३	,,	,,	२	१-३	,,	८९१-८९३	,,	,,	,,	३	१-२	,,	,,	३	१-३
,,	७८२-२८४	,,	,,	,,	२०	१-३	,,	,,	३	१-३	,,	८९४-८९५	,,	,,	,,	४	१-२	,,	,,	४	१-२
,,	७८५-७८९	,,	,,	३	१	१-५	१३	१	१	१-५	,,	८९६-८९८	,,	,,	,,	५	१-३	,,	२	१	१-३
,,	७९०-७९३	,,	,,	,,	२	१-४	,,	,,	२	१-४	,,	८९९-९०१	,,	,,	,,	६	१-३	,,	,,	२	१-३
,,	७९४-७९९	,,	,,	,,	३	१-६	,,	२	१	१-६	,,	९०२-९०३	,,	,,	,,	७	१-२	,,	,,	३	१-२
,,	८००-८०२	,,	,,	,,	४	१-३	,,	,,	२	१-३	,,	९०४-९०५	,,	,,	,,	८	१-२	,,	,,	४	१-२
,,	८०३-८०५	,,	,,	,,	५	१-३	,,	३	१	१-३	,,	९०६-९०८	,,	,,	,,	९	१-३	;,	३	१	१-३
,,	८०६-८०७	,,	,,	,,	६	१-२	,,	,,	२	१-२	,,	९०९-९१०	,,	,,	,,	१०	१-२	,,	,,	२	१-२
,,	८०८-८०९	,,	,,	,,	७	१-२	,,	,,	३	१-२	,,	९११-९१३	,,	,,	,,	११	१-३	,,	,,	३	१-३
,,	८१०	,,	,,	,,	८	१	,,	४	१	१	,,	९१४-९१६	,,	,,	,,	१२	१-३	,,	४	१	१-३
,,	८११	,,	,,	,,	९	१	,,	,,	२	१	,,	९१७-९१९	,,	,,	,,	१३	१-३	,,	,,	२	१-३
,,	८१२-८१४	,,	,,	,,	१०	१-३	,,	,,	३	१-३	,,	९२०-९२२	,,	,,	,,	१४	१-३	,,	,,	३	१-३
,,	८१५-८१७	,,	,,	,,	११	१-३	,,	,,	४	१-३	,,	९२३-९२४	,,	,,	३	१	१-२	१६	१	१	१-२
,,	८१८-८२०	,,	,,	,,	१२	१-३	,,	,,	५	१-३	,,	९२५-९२८	,,	,,	,,	२	१-४	,,	,,	२	१-४
,,	८२१-८२३	,,	,,	,,	१३	१-३	,,	५	१	१-३	,,	९२९-९३०	,,	,,	,,	३	१-२	,,	,,	३	१-२
,,	८२४-८२६	,,	,,	,,	१४	१-३	,,	,,	२	१-३	,,	९३१-९३२	,,	,,	,,	४	१-२	,,	,,	४	१-२
,,	८२७-८२९	,,	,,	,,	१५	१-३	,,	,,	३	१-३	,,	९३३-९३४	,,	,,	,,	५	१-२	,,	,,	५	१-२
,,	८३०-८३२	,,	,,	,,	१६	१-३	,,	६	१	१-३	,,	९३५	,,	,,	,,	६	१	,,	२	१	१
,,	८३३-८३५	,,	,,	,,	१७	१-३	,,	,,	२	१-३	,,	९३६	,,	,,	,,	७	१	,,	,,	२	१
,,	८३६-८३८	,,	,,	,,	१८	१-३	,,	,,	३	१-३	,,	९३७-९३८	,,	,,	,,	८	१-२	,,	,,	३	१-२
,,	८३९-८४१	,,	७	१	१	१-३	१४	१	१	१-३	,,	९३९	,,	,,	,,	९	१	,,	,,	४	१
,,	८४२-८४३	,,	,,	,,	२	१-२	,,	,,	२	१-२	,,	९४०-९४२	,,	,,	,,	१०	१-३	,,	,,	५	१-३
,,	८४४-८४६	,,	,,	,,	३	१-३	,,	,,	३	१-३	,,	९४३	,,	,,	,,	११	१	,,	३	१	१
,,	८४७-८४९	,,	,,	,,	४	१-३	,,	,,	४	१-३	,,	९४४	,,	,,	,,	१२	१	,,	,,	२	१
,,	८५०-८५२	,,	,,	,,	५	१-३	,,	,,	५	१-३	,,	९४५	,,	,,	,,	१३	१	,,	,,	३	१
,,	८५३-८५५	,,	,,	,,	६	१-३	,,	२	१	१-३	,,	९४६-९४८	,,	,,	,,	१४	१-३	,,	,,	४	१-३
,,	८५६-८५८	,,	,,	,,	७	१-३	,,	,,	२	१-३	,,	९४९-९५१	,,	,,	,,	१५	१-३	,,	,,	५	१-३
,,	८५९-८६१	,,	,,	,,	८	१-३	,,	,,	३	१-३	,,	९५२-९५४	,,	,,	,,	१६	१-३	,,	,,	६	१-३

आशुपरामर्शिका-चित्राणि

एतत्कोषीयो द्वयङ्कः प्रकारः		प्राचीनः पञ्चाङ्कः प्रकारः					प्राचीनश् चतुरङ्कः प्रकारः				एतत्कोषीयो द्वयङ्कः प्रकारः		प्राचीनः पञ्चाङ्कः प्रकारः					प्राचीनश् चतुरङ्कः प्रकारः			
आर्चिक-	मंत्र-	आर्चिक-	प्रपाटक-	अर्ध-	सूक्त-	मंत्र-	अध्याय-	खंड-	सूक्त-	मंत्र-	आर्चिक-	मंत्र-	आर्चिक-	प्रपाठक-	अर्ध-	सूक्त-	मंत्र-	अध्याय-	खंड-	सूक्त-	मंत्र-
२	९५५-९५६	२	७	३	१७	१-२	१६	४	१	१-२	२	१०६१-१०६३	२	८	३	१	१-३	१९	१	१	१-३
,,	९५७-९५८	,,	,,	,,	१८	१-२	,,	,,	२	१-२	,,	१०६४-१०६७	,,	,,	,,	२	१-४	,,	,,	२	१-४
,,	९५९-९६०	,,	,,	,,	१९	१-२	,,	,,	३	१-२	,,	१०६८-१०७०	,,	,,	,,	३	१-३	,,	,,	३	१-३
,,	९६१-९६३	,,	,,	,,	२०	१-३	,,	,,	४	१-३	,,	१०७१-१०७२	,,	,,	,,	४	१-२	,,	,,	४	१-२
,,	९६४-९६६	,,	,,	,,	२१	१-३	,,	,,	५	१-३	,,	१०७३-१०७४	,,	,,	,,	५	१-२	,,	,,	५	१-२
,,	९६७-९६९	,,	८	१	१	१-३	१७	१	१	१-३	,,	१०७५-१०७७	,,	,,	,,	६	१-३	,,	२	१	१-३
,,	९७०-९७२	,,	,,	,,	२	१-३	,,	,,	२	१-३	,,	१०७८-१०८०	,,	,,	,,	७	१-३	,,	,,	२	१-३
,,	९७३-९७४	,,	,,	,,	३	१-२	,,	,,	३	१-२	,,	१०८१-१०८३	,,	,,	,,	८	१-३	,,	,,	३	१-३
,,	९७५-९७७	,,	,,	,,	४	१-३	,,	,,	४	१-३	,,	१०८४-१०८६	,,	,,	,,	९	१-३	,,	,,	४	१-३
,,	९७८-९८०	,,	,,	,,	५	१-३	,,	२	१	१-३	,,	१०८७-१०८९	,,	,,	,,	१०	१-३	,,	३	१	१-३
,,	९८१-९८३	,,	,,	,,	६	१-३	,,	,,	२	१-३	,,	१०९०-१०९२	,,	,,	,,	११	१-३	,,	,,	२	१-३
,,	९८४-९८६	,,	,,	,,	७	१-३	,,	,,	३	१-३	,,	१०९३-१०९५	,,	,,	,,	१२	१-३	,,	,,	३	१-३
,,	९८७-९८८	,,	,,	,,	८	१-२	,,	,,	४	१-२	,,	१०९६-१०९८	,,	,,	,,	१३	१-३	,,	४	१	१-३
,,	९८९-९९१	,,	,,	,,	९	१-३	,,	३	१	१-३	,,	१०९९-११०१	,,	,,	,,	१४	१-३	,,	,,	२	१-३
,,	९९२-९९४	,,	,,	,,	१०	१-३	,,	,,	२	१-३	,,	११०२-११०४	,,	,,	,,	१५	१-३	,,	,,	३	१-३
,,	९९५-९९७	,,	,,	,,	११	१-३	,,	,,	३	१-३	,,	११०५-११०७	,,	,,	,,	१६	१-३	,,	५	१	१-३
,,	९९८-१०००	,,	,,	,,	१२	१-३	,,	४	१	१-३	,,	११०८-१११०	,,	,,	,,	१७	१-३	,,	,,	२	१-३
,,	१००१-१००३	,,	,,	,,	१३	१-३	,,	,,	२	१-४	,,	११११-१११४	,,	,,	,,	१८	१-४	,,	,,	३	१-३
,,	१००४-१००६	,,	,,	,,	१४	१-३	,,	,,	३	१-३	,,	१११५-१११७	,,	९	१	१	१-३	२०	१	१	१-३
,,	१००७-१००९	,,	,,	२	१	१-३	१८	१	१	१-३	,,	१११८-११२०	,,	,,	,,	२	१-३	,,	,,	२	१-३
,,	१०१०-१०१२	,,	,,	,,	२	१-३	,,	,,	२	१-३	,,	११२१-११२३	,,	,,	,,	३	१-३	,,	,,	३	१-३
,,	१०१३-१०१५	,,	,,	,,	३	१-३	,,	,,	३	१-३	,,	११२४-११२६	,,	,,	,,	४	१-३	,,	,,	४	१-३
,,	१०१६-१०१८	,,	,,	,,	४	१-३	,,	,,	४	१-३	,,	११२७-११२९	,,	,,	,,	५	१-३	,,	,,	५	१-३
,,	१०१९-१०२४	,,	,,	,,	५	१-६	,,	२	१	१-६	,,	११३०-११३१	,,	,,	,,	६	१-२	,,	२	१	१-३
;,	१०२५-१०२६	,,	,,	,,	६	१-२	,,	,,	२	१-२	,,	११३२-११३४	,,	,,	,,	७	१-३	,,	,,	२	१-३
,,	१०२७-१०२८	,,	,,	,,	७	१-२	,,	,,	३	१-२	,,	११३५-११३७	,,	,,	,,	८	१-३	,,	,,	३	१-३
,,	१०२९-१०३१	,,	,,	,,	८	१-३	,,	,,	४	१-३	,,	११३८-११३९	,,	,,	,,	९	१-२	,,	,,	४	१-२
,,	१०३२-१०३३	,,	,,	,,	९	१-२	,,	,,	५	१-२	,	११४०-११४२	,,	,,	,,	१०	१-३	,,	३	१	१-३
,,	१०३४-१०३६	,,	,,	,,	१०	१-३	,,	३	१	१-३	,,	११४३-११४५	,,	,,	,,	११	१-३	,,	,,	२	१-३
,,	१०३७-१०३८	,,	,,	,,	११	१-२	,,	,,	२	१-२	,,	११४६-११४७	,,	,,	,,	१२	१-२	,,	,,	३	१-३
,,	१०३९-१०४०	,,	,,	,,	१२	१-२	,,	,,	३	१-२	,,	११४८-११५०	,,	,,	,,	१३	१-३	,,	,,	४	१-३
,,	१०४१-१०४२	,,	,,	,,	१३	१-२	,,	,,	४	१-२	,	११५१-११५३	,,	,,	,,	१४	१-३	,,	४	१	१-३
,,	१०४३-१०४५	,,	,,	,,	१४	१-३	,,	,,	५	१-३	,,	११५४-११५६	,,	,,	,,	१५	१-३	,,	,,	२	१-३
,,	१०४६-१०४८	,,	,,	,,	१५	१-३	,,	,,	६	१-३	,,	११५७-११५९	,,	,,	,,	१६	१-३	,,	,,	३	१-३
,,	१०४९-१०५०	,,	,,	,,	१६	१-३	,,	४	१	१-३	,,	११६०-११६२	,,	,,	,,	१७	१-३	,,	,,	४	१-३
,,	१०५२-१०५४	,,	,,	,,	१७	१-३	,,	,,	२	१-३	,,	११६३-११६५	,,	,,	,,	१८	१-३	,,	५	१	१-२
,,	१०५५-१०५७	,,	,,	,,	१८	१-३	,,	,,	३	१-३	,,	११६६-११७१	,,	,,	२	१	१-६	,,	,,	२	१-६
,,	१०५८-१०६०	,,	,,	,,	१९	१-३	,,	,,	४	१-३	,,	११७२-११७३	,,	,,	,,	२	१-२	,,	६	१	१-२

एतत्कोषीयो द्वयङ्कः प्रकारः		प्राचीनः पञ्चाङ्कःप्रकारः					प्राचीनश्चतुरङ्क प्रकारः			
आह्निक-	मंत्र-	आह्निक-	प्रपाठक-	अर्ध-	सूक्त-	मंत्र-	अध्याय-	खंड-	सूक्त-	मंत्र-
२	११७४	२	९	२	३	१	२०	६	२	१
,,	११७५	,,	,,	,,	४	१	,,	,,	३	१
,,	११७६	,,	,,	,,	५	१	,,	,,	४	१
,,	११७७	,,	,,	,,	६	१	,,	,,	५	१
,,	११७८-११८०	,,	,,	,,	७	१-३	,,	,,	६	१-३
,,	११८१-११८३	,,	,,	,,	८	१-३	,,	,,	७	१-३
,,	११८४-११८६	,,	,,	,,	९	१-३	,,	७	१	१-३
,,	११८७-११८९	,,	,,	,,	१०	१-३	,,	,,	२	१-३
,,	११९०-११९२	,,	,,	,,	११	१-३	,,	,,	३	१-३
,,	११९३-११९५	,,	,,	,,	१२	१-३	,,	,,	४	१-३

एतत्कोषीयो द्वयङ्कःप्रकारः		प्राचीनः पञ्चाङ्कः प्रकारः					प्राचीनश्चतुरङ्कःप्रकारः			
आह्निक-	मंत्र-	आह्निक-	प्रपाठक-	अर्ध-	सूक्त-	मंत्र-	अध्याय-	खंड-	सूक्त-	मंत्र-
२	११९६-११९८	२	९	२	१३	१-३	२०	७	५	१-३
,,	११९९-१२०१	,,	,,	३	१	१-३	२१	१	१	१-३
,,	१२०२-१२०४	,,	,,	,,	२	१-३	,,	,,	२	१-३
,,	१२०५-१२०७	,,	,,	,,	३	१-३	,,	,,	३	१-३
,,	१२०८-१२१०	,,	,,	,,	४	१-३	,,	,,	४	१-३
,,	१२११-१२१३	,,	,,	,,	५	१-३	,,	,,	५	१-३
,,	१२१४-१२१६	,,	,,	,,	६	१-३	,,	,,	६	१-३
,,	१२१७-१२१९	,,	,,	,,	७	१-३	,,	,,	७	१-३
,,	१२२०-१२२२	,,	,,	,,	८	१-३	,,	,,	८	१-३
,,	१२२३-१२२५	,,	,,	,,	९	१-३	,,	,,	९	१-३

२. शंपा. RW. इत्याथर्वणसंस्करणयोः स्थलाङ्कनसंवादनम्

शंपा. काण्ड-	सूक्त-	मंत्र-	<>	RW. काण्ड-	सूक्त-	मंत्र-
७	६	१-२	=	७	६	१-४
,,	७	१-२				
,,	४६	१	=	,,	४५	१-२
,,	४७	१				
,,	७०	१-२	=	,,	६८	१-३
,,	७१	१				
,,	७५	१-२	=	,,	७२	१-३
,,	७६	१				
,,	८०	१-४	=	,,	७६	१-६
,,	८१	१-२				
८	१०	१-१३	=	८	१०	१-७
,,	११	१-१०	=	,,	,,	८-१७
,,	१२	१-८	=	,,	,,	१८-२१
,,	१३	१-१६	=	,,	,,	२२-२५
,,	१४	१-१६	=	,,	,,	२६-२९
,,	१५	१-४	=	,,	,,	३०-३३
९	६	१-१७	=	९	६	१-१७

शंपा. काण्ड-	सूक्त-	मंत्र-	<>	RW. काण्ड-	सूक्त-	मंत्र-
९	७	१-१३	=	९	६	१८-३०
,,	८	१-९	=	,,	,,	३१-३९
,,	९	१-१०	=	,,	,,	४०-४४
,,	१०	१-१०	=	,,	,,	४५-४८
,,	११	१-१४	=	,,	,,	४९-६२
,,	१२	१-२६	=	,,	७	१-२६
,,	१३	१-२२	=	,,	८	१-२२
,,	१४	,,	=	,,	९	,,
,,	१५	१-२८	=	,,	१०	१-२८
११	३	१-३१	=	११	३	१-३१
,,	४	१-१८	=	,,	,,	३२-४९
,,	५	१-७	=	,,	,,	५०-५६
१२	५	१-६	=	१२	५	१-६
,,	६	१-५	=	,,	,,	७-११
,,	७	१-१६	=	,,	,,	१२-२७
,,	८	१-१०	=	,,	,,	२८-३८
,,	९	९-८	=	,,	,,	३९-४६

शंपा. काण्ड-	सूक्त-	मंत्र-	<>	RW. काण्ड-	सूक्त-	मंत्र-
१२	१०	१-१५	=	१२	५	४७-६१
,,	११	१-१२	=	,,	,,	६२-७३
१३	४	१-१३	=	१३	४	१-१३
,,	५	१-८	=	,,	,,	१४-२१
,,	६	१.७	=	,,	,,	२२-२८
,,	७	१-१७	=	,,	,,	२९-४५
,,	८	१-६	=	,,	,,	४६-५१
,,	९	१-५	=	,,	,,	५२-५६
१५	२	१-२८	=	१५	२	१-४
,,	४	१-१८	=	,,	४	१-६
,,	५	१-१६	=	,,	५	१-७
,,	६	१-२६	=	,,	६	१-९
,,	१३	१-१४	=	,,	१३	१-९
,,	१४	१-२४	=	,,	१४	१-१२
१६	५	१-१०	=	१६	५	१-६
,,	८	१-३३	=	,,	८	१-२७

३. प्रस्तुतकोषीय आधिपृष्ठिको वैयुत्पत्तिक-स्तम्भविभागः

(THE PAGE-PLAN OF THE ETYMO-GRAMMATICAL COLUMNS IN THE CONCORDANCE)

गुर्वी कृष्णा मुद्रा The bolder black type.	लघ्वी कृष्णा मुद्रा The smaller black type			
१मः स्तम्भः 1st Column	२यः स्तम्भः 2nd Column	३यः स्तम्भः 3rd Column	४र्थः स्तम्भः 4th Column	५म स्तम्भः 5th Col.
१. प्रतिपरामर्शीया निर्देशाः cross-referential entries	×	×	×	×
२. उपसर्ग-व्यतिरिक्ता निपाताः → adnominal prepositions & particles	समासाश्च तद्धिताश्च compounds & secondary formations.	×	×	×
३. अयौगिकनिर्देशानि व्ययानि प्रातिपदिकानि unpedegreed declinables	→ १. नामधातवः denominatives	→ कृतः primary derivative	→ समासाः compounds	
		{ १. समासाः compounds	× ×	×
	→ २. समासाः compounds	→ { २. समानादिवर्णास्तद्धिताः homo-vocalic secondary derivatives	→ समासाः compounds	
		→	→ { विभिन्नादिवर्णास्तद्धिताः allo-vocalic secondary derivatives	×
	→ ३. समानादिवर्णास्तद्धिताः homo-vocalic secondary derivatives	→समासाः compounds.	→ समासाः compounds	
	→	→ { विभिन्नादिवर्णास्तद्धिताः alls-vocalic secondary derivatives		×
			→ समासाः compounds	
४. उपसृष्टाऽनुपसृष्टा मूलधातवः primary roots, simple as well as composite	→ १. व्ययाः कृतः declinable derivatives	→ { १. नामधातवः denominatives.	→ कृतः Primary derivatives	→ समासाः compounds
		२. समासाः compounds	→ समासाः compounds	” ”
		३. समानादिवर्णास्तद्धिताः homo-vocalic secondary derivatives	→ विभिन्नादिवर्णास्तद्धिताः allo-vocalic secondary derivatives	” ”
	→ २. अ-व्ययाः कृतः indeclinable derivatives	→ उपचयात्मका अव्ययाः कृतः extensional absolutives & infinitives	× ×	× ×

४. मूलाऽऽर्यभाषीयस्य भृँ̥ इत्यस्य त्रिवृत्तविपरिणाम-प्रस्तारः

(THE THREE-FOLD VARIATIONAL EXPANSION OF THE UR-ARYAN भृँ̥)

(क) भ̥(भँ̥)र्[1]

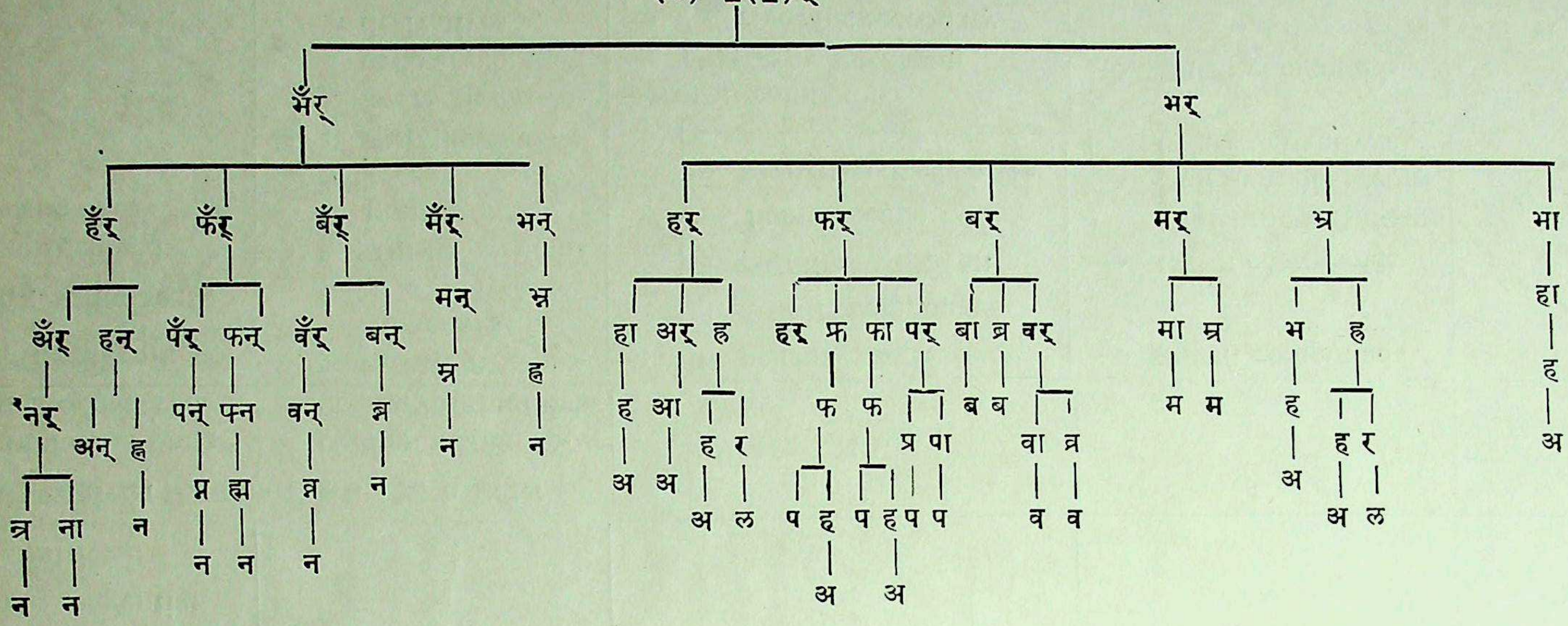
भँर्
भर्
हँर्
फँर्
बँर्
मँर्
भन्
हर्
फर्
बर्
मर्
भ्र
भा
अँर्
हन्
पँर्
फन्
वँर्
बन्
मन्
भ्न
हा
अर्
ह्ल
हर्
फ्र
फा
पर्
बा
ब्र
वर्
मा
म्र
भ
ह्ल
हा
[2]नर्
अन्
ह्न
पन्
फ्न
वन्
ब्न
म्न
ह्न
ह
आ
फ
फ
ब
ब
म
म
ह
ह
त्र
ना
न
प्न
ह्म
व्न
न
न
न
ह
र
प्र
पा
वा
व्र
ह
र
अ
न
न
न
न
न
अ
अ
अ
ल
प
ह
प
ह
प
प
व
व
अ
अ
ल
अ
अ

---

[1] प्रस्तारगतेषु ध्वनिषु सर्वत्र स्वराङ्कनाऽभावेऽपि स्वाभाविकी सस्वरता सुस्थिता द्रष्टव्या ।

[2] एतत्-प्रभृति पूर्ववर्तिनौ रषौ निमित्तीकृत्याऽऽविर्भावुको न् > ण् इति विपरिणामस्तत्र तत्र यथासंभवं संगतो द्रष्टव्यः ।

(ख) भि॒(भिँ॒)र्[1]

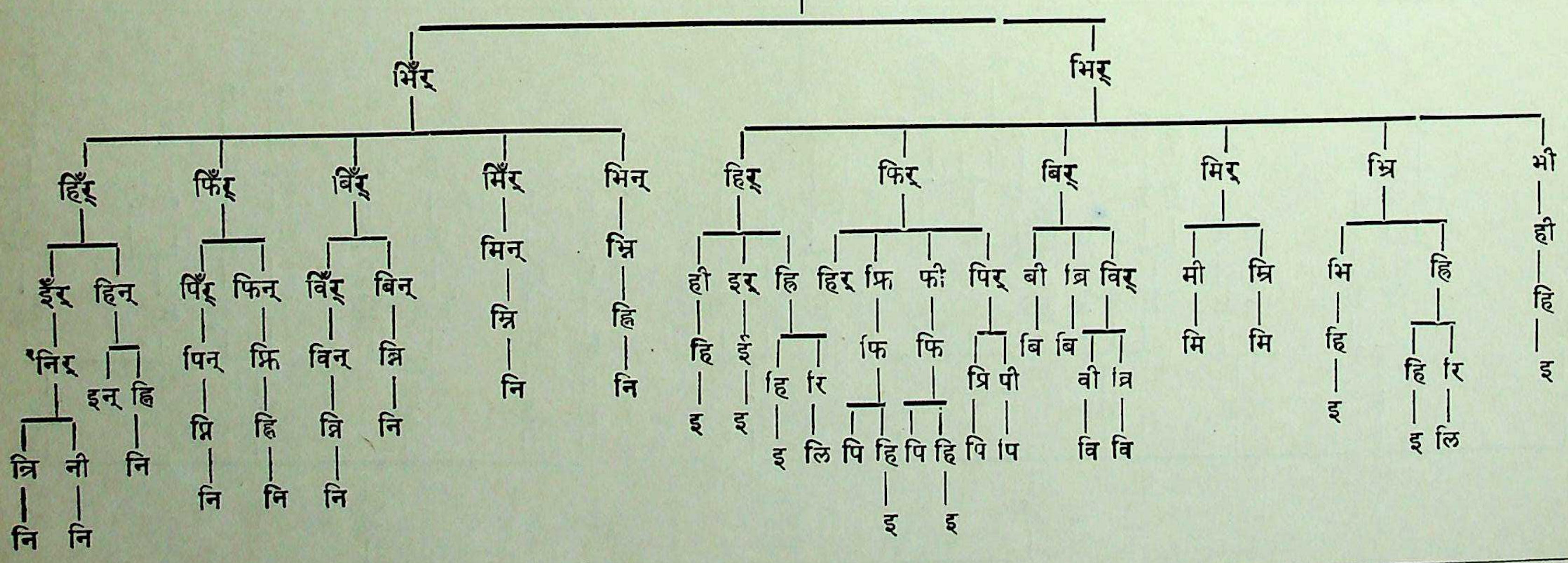
भिँर्
भिर्
हिँर्
फिँर्
बिँर्
मिँर्
भिन्
हिर्
फिर्
बिर्
मिर्
भ्रि
भी
इँर्
हिन्
पिँर्
फिन्
विँर्
बिन्
मिन्
भ्रि
ही
इर्
ह्रि
हिर्
फ्रि
फी
पिर्
बी
ब्रि
विर्
मी
म्रि
भि
हि
[2]निर्
पिन्
फ्रि
विन्
ब्रि
म्रि
ह्रि
हि
ई
फि
फि
बि
बि
मि
मि
हि
इन्
ह्रि
प्रि
ह्रि
व्रि
नि
नि
नि
हि
रि
प्रि
पी
वी
व्रि
हि
रि
इ
त्रि
नी
नि
नि
नि
नि
इ
इ
इ
लि
पि
हि
पि
हि
पि
पि
वि
वि
इ
इ
लि
नि
नि
इ
इ
हि
इ

---

[1] प्रस्तारगतेषु ध्वनिषु सर्वत्र स्वराङ्कनाऽभावेऽपि स्वाभाविकी सस्वरता सुस्थिता द्रष्टव्या ।

[2] एतत्-प्रभृति पूर्ववर्तिनौ रषौ निमित्तीकृत्याऽऽविर्भाविको न् > ण् इति विपरिणामस्तत्र तत्र यथासंभवं संगतो द्रष्टव्यः ।

(ग) भु(भुँ)र्[1]

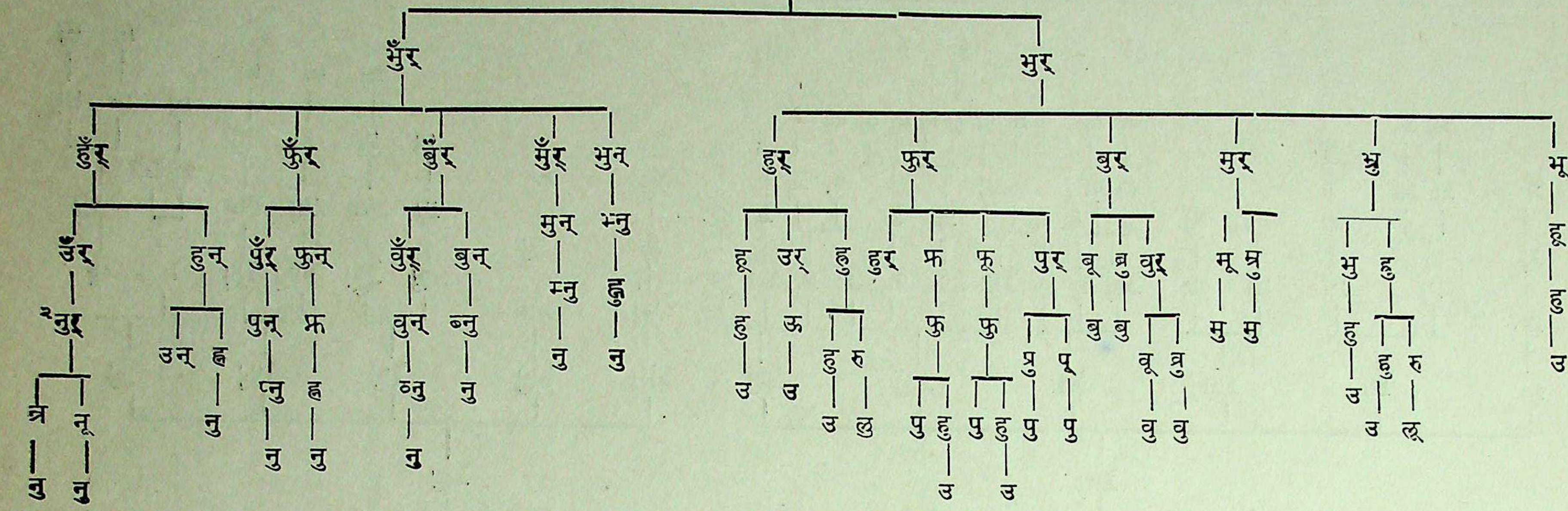
भुँर्
भुर्
हुँर्
फुँर्
बुँर्
मुँर्
भुन्
हुर्
फुर्
बुर्
मुर्
भ्रु
भू
उँर्
[2]नुर्
त्रे
नू
नु
नु
हुन्
उन्
ह्न
नु
पुँर्
फुन्
पुन्
फ्न
प्नु
ह्न
नु
नु
वुँर्
बुन्
वुन्
ब्नु
व्नु
नु
नु
मुन्
म्नु
नु
भ्नु
ह्नु
नु
हू
हु
उ
उर्
ऊ
उ
हु
हु
रु
उ
लु
हुर्
फ
फु
पु
हु
उ
फू
फु
पु
हु
उ
पुर्
प्रु
पू
पु
पु
बू
बु
ब्रु
बु
वुर्
वू
व्रु
वु
वु
मू
मु
म्रु
मु
भु
हु
उ
हु
हु
रु
उ
लू
हू
हु
उ

---

[1] प्रस्तारगतेषु ध्वनिषु सर्वत्र स्वराङ्कनाऽभावेऽपि स्वाभाविकी सस्वरता सुस्थिता द्रष्टव्या ।

[2] एतत्-प्रभृति पूर्ववर्तिनौ रषौ निमित्तीकृत्याऽऽविर्भावुको न>ण् इति विपरिणामस्तत्र तत्र यथासंभवं संगतो द्रष्टव्यः ।

अथ

वैदिक-पदानुक्रम-कोषे

सांहितिके प्रथमे विभागे

प्रथमः खण्डः

अ

अ[a], अन्[b].

अ- इदम्–,एतद्- द्र.

√अंश् (बधा.)[c], अनशामहै[d] ऋ ८, २७,२२; आनश्यताम्[e] ऋ ६, २६,७.

आनशे[f] ऋ ५,७,८; १०,१००, २; तै २, ५, ४, ३¶; शौ ६, ११३, १[g]; ३; आनशे[f] ऋ १, ८४,६; ५,८१, ५; ९, ४८, ५; १०,९६,७; ¶मै १,७,३[h]; २, ५,५;११; ३,२,९; ¶काठ २०, ५; ११; ३०, ४; ¶क ३१, ७; १३; ४६, ७; †कौ २, १८९; ३००; †जै ३, १७, ११; २४, १६; शौ २०,३१,२†; पै २०, १५, ७[i]; आनंश[j] ऋ ८, ६८, ८; क ४८, १३[k]; शौ ६, ४९, १[k], पै १९.३१,१४[k]; आनाश काठ ३५,१४[k]; आनाश ऋ ६, १६, २६ ; काठ २६, ११†; आनश[l] मै ३, २, ३; आनशुः ऋ १,५२, १४; ६,२२, ४; ८, ३,१३; ९,१०८,४[m]; १०,५३, ⌊१०(६३,४)⌋; ६६, २; १४७, ३; तै ५,७,२,२[n]; मै २,३,८[o]; ७, १२[n]; काठ २१, १४[p]; शौ †२०,३६,४;५०,१; आनशुः ऋ १, ११०, ४; १५१,९; १६४, २३;२,२३,२;८,३,१६[q]; १०, ६३,⌊४ (५३, १०)⌋ मै १, ३, ३९†[q]; काठ २२, १०[n]; ३८, १३[n]; क ३५, ४[n]; †शौ ९, १५,१: २०,१०,२; ५९,२; पै १६,६८,१†;आनश[r] ऋ३,६०, १; १०, ६२,१[s]; आनश ऋ ४, ३६,४.[अनु°,उद्°,वि°,सम्°].

आनशान[t]- -नः मै ४, १४,१७; -नाः खि ४, १०, १, ३ ; मा ३२, १० ; का ३५, ३, ७; तै ३,१,९,२; काठ ३०, ६; शौ २,१,५; ६,४७,३; १९,५६,३; पै २,६,३; ३,८,३; १९, ४३, १२.

अंश[u]- -शः ऋ २, १, ४; २७, १; ५, ४२, ५ ; ७, ३२, १२; मा ३४,५४†; का ३३,२,१७†; मै १,६,१२'¶; काठ ११,१२†; शौ ६,४,२; २०, ५९,३†; पै ६,१९,४,१९,२,२; –शम् ऋ १,१०२,४; २,१९,५; ३, ४५, ४; तै ७, १, ६, २'¶; शौ ७, ५२,४; ११, ८, २; पै २,२३, १; ३,३६,५†; ५, १३,४;१६, ४; १२,६,७; १५,१३,२; १८, २५, १?; –शस्य मै १, ६, १२¶; –शा ऋ ५, ८६, ५; १०, १०६, ९; –शाः ऋ १०,

---

[a]) नलोपः (पा६,१,७३)। अ-क-, अ-कनिष्ठ- प्रभृ. द्र.।

[b]) नुडागमः (पा ६,३,७४)। अन्-अक्त- प्रभृ. द्र.।

[c]) =√अश्, √नंश,√नश् (व्याप्तौ)। धा. व्याप्ति-विभाजनादिषु वृत्तिः।

[d]) तु. पपा. प्रभृ. WSR. च; वैतु. GW. ORN. नशामहै (<√नश्) इति।

[e]) पाप्र. लिङि आद्याऽकारदीर्घत्वनुड्भ्यां संकेत्यमाना लिट्-प्रकारताऽङ्गस्य उसं. (पा ७,४,७)।

[f]) एतदादिषु पाप्र.(७,४,७२)<√अश् (व्याप्तौ)।

[g]) धा. म्रक्षणे वृत्तिः (तु. टि. ?मध्येहित)। सपा. पै १९,३३,११ आ(आ-अ)हरत् इति पाभे.।

[h]) सपा. काठ ९,१ अश्नुते इति पाभे.।

[i]) सपा. शौ ७,६६,१ अपीपतत् इति पाभे.।

[j]) प्रपु१ लित्-स्वरः।

[k]) सपा. आनंश<>आनाश(आपश्रौ १४,२९,३ च) इति, तैआ ६,१०,१ चकार इति, जैमि २, २२३ विवेद इति च पाभे.।

[l]) सपा. तै ५,२,३,१ पुरीयाय इति पाभे.।

[m]) सपा. कौ २,२८९ आशत इति पाभे.।

[n]) महिमानमानशुः >सपा. पै १९,४०, १४ स्वंराररुहुः इति पाभे.।

[o]) सपा. शौ २,३५, १ आनृधुः इति, तै ३, २,८,३ आनृहुः इति पाभे.।

[p]) सपा. मा १९,६१ का २१, ४, ११ मै ४, १०, ६ तैब्रा २,६,१६,१ आशुः इति पाभे.।

[q]) सपा. कौ २,७१३ आशत इति पाभे.।

[r]) मपु३।

[s]) सपा. तैब्रा ३,७,६,१४ आपश्रौ ४, ८, ४ अश्याम् इति पाभे.।

[t]) कानजन्ते चित्स्वरः (पा ६,१,१६३)।

[u]) बप्रा.। नाप. पुं.(⌊विजित-द्रव्य-, सत्यंकारलक्षण-मूल्य-, रिक्थात्मक- प्रभृ. एतद्रूप-⌋ भाग-, पक्ष-, सहाय-, पण-, ग्लह- प्रभृ. ; व्यप. ⌊आदित्यानामन्यतम-⌋)। व्यु.? अ(<√अश् ⌊व्याप्तौ⌋ वा √अन् वा)+शम् ⌊अव्य.⌋ इति या २,५;<√अंश् इति वाच. प्रभृ., <√अश् (व्याप्तौ) इत्यर्वाञ्चः। पाप्र. घञन्ते वृषाद्याद्युदात्तत्वं

३१,३; -शान् शौ ११, १, ५; पै १६, ८९, ५; -शाय ऋ १, ११२,१; मा १०, ५; का ११, ४,२; तै १,८, १३, ३; मै २, ६,११; काठ १५,७; -शेन मै, ३,८,४; काठ ८, १७; पै २०, ३५,१. [°श- भूत°].

?अंश-ध्री- अंस-ध्री- टि. द्र.

¶अंश-प्रास[a]- -सः मै १,६,१२.

¶अंश-भू[b]- -भुवा तै ६, ४, ८, २;३.

अंशु[c]- -शवः ऋ ८,९, १९; ५३, ४; खि ३,५, ४; तै ६,४, ४, ४¶; ¶मै ३,७,४;९,१; ४,५,४; ५; ¶काठ २४, ५; २६, २; १०^{२}; २७, ६; ¶क ३७, ६; ४०, ५; ४१,८^{२}; ४२,६; जै ४,१८,८†; शौ ९,६,१४; ११,१,१८; १९, ६, १६; २०, १४२, ४†; पै ९, ५,१४; १६, ९०,८; १११,१४; -शवे ऋ १,४६,१०; -शुः ऋ ३,३६,६; ४,२२,८; ५,४३,४; ९, ⌊६२,४ (८२.१)⌋; ६८,४; ७४,२;५; ८९,६; ९१,३; ९२, १; १०, १७, १२; १३; ९४, १०; मा ७, २६†; १८, १९; २०,२७; का ७,११, १†; १९, ७,१;२२,२,४; तै १,२, ६, १; ३,१,८,३¶; १०, १†;४,७,७, १;६,६,१०,१¶; मै २, ११,५; ३, ४, १^{२}¶; काठ १८, ११; २१,११^{२}; ३४,३; ३५. ८^{१}†^{२}; क २८,११; ४८, ९†; †कौ १, ४७३; २,३५८; ४, २; ५; ८; जै १, ३१, ६;४९,७†; ३,३०; १†; शौ ५, २९, १२;१३; पै ६,९,१;१३,९, १५; १६; २०, १२, ८†; -शुःऽ-शुः मा ५,७; का ५,२,५; तै १,२, ११, १; ६,२,२,४; मै १, २, ७; ३,८, २; काठ २,८; २४, ९; क २, २; ३८, २; -शुना ऋ ४,५८, १; मा १७, ८९†; २०, २७; का १९,१, ३†; २२,२,४; तै १,२,६,१; मै १, ६,२^{१}†; काठ ४०, ७; कौ १, ३०५; जै १, ३२, ३; पै ८, १३, १†; -†शुभिः ऋ १, ९१, ⌊१७[d]; ९,६७,२८[d]⌋; ९,१५,५; मा १२, ११४[d]; का १३, ७,१३[d]; तै ६, ४,५,७¶; मै ४, ५, ५¶; काठ ३५, १३[d]; कौ २, ६२०; जै ३,५०,७; पै १६,७१,२\$;२०, ५१, ५[d]; -शुभ्याम् मा ७,१; का ७,१,१; तै १,४, २, १; ६, ४,५,३; मै १,३,४; काठ ४,१; २७, १; क ३, १; ४२, १; -शुम् ऋ १, १३७, ⌊३ (९, ६५,१५)⌋; ३,३६, ७; ४, २६, ६; ५,३६,१;६,१७, ११; २०, ६; ७, ९८,१; ८,५,२६; ७२, २; ९, ६८, ६; ७२, ६; ८६, ४६ ⌊(८५,१०) ९५, ४⌋; ९७, १४; १०, ९४, ९ ; ११३, २; १४९, ५; खि १, २,८; तै २, ३,५,३¶; ४, १४, १; ¶३,२, २,१;३, ४, ३; ¶६, ६, १०, १; २; मै ४, ९, २७; १२, २; काठ २९,६^{२}¶; ३५,१४[e]। ४०, ५[f]; क ४५, ७^{२}¶; ४८, १३; कौ १.२९८; २,१५७†; जै ३, १५, ५†, ४, १०, ४; शौ ७, ८६, ६; २०, ८७, १†; पै १, १०२, ४; २०, ४१,४; -शुषु मा ८,५७; का ९, ७,४; -शू तै ६,४, ५, ३¶; -शून् तै ६, ४,४, ४^{२}¶; ६,९,२; मै ४,७, ७^{२}¶; ¶काठ २६, १०; २७, १^{२}; ३०,७; ¶क ४१, ८; ४२, १^{२}; शौ ५, २०, १०; ६, ४९, २[e]; ११,१,९; १२, ३,२०; पै १, ९६,२; ५,३६, ६; ९,६,९; २४, १०; १६, ८९, ९ ; १७, ३७,१०; १९,३१, १५; -०शो मा ७,३; का ७, १, ३; शौ ७, ८६, ३; -शोः ऋ १, १२५,३; २, १३, १; ३, ४८, २; ४,१, १९;२५,३; ९, ९६, ८; १०७, १२; १०,९४,८; तै ६,६, १०, २¶; काठ २९, ६^{२}¶; क ४५,

---

(पा ६,१,२०३) द्र. ।.विस्तरस्तु वैश. अन्वेष्यः ।

[a] नाप. (⌊पणप्रक्षेपक- ⌋ कितव-) । उस. उप. कर्तरि अण् प्र. कृत्स्वरः प्रकृत्या (वैतु. SW. षस. इति) ।

[b] नाप.(अंशभाज्-, संभूयक रिन्-,सह.य-) । उस. उप. √भू(प्राप्तौ) + क्विप् प्र. धास्व. प्रकृत्या(पा ६, १,१६२; २,१३९) ।

[c] बप्रा. । नाप. पुं. (सोम-, तदंश-, ⌊ सोम- ⌋ ग्रह-प्रभृ.), व्यप. (ऋषि- ⌊ऋ ८,५,२६⌋) । अंशुः अंशेन व्याख्यातः इति या २,५; १२, ३६ । उः प्र. तत्स्वरेण चान्तोदात्तो भवतीत्येवेह विशेषः (तु. पाउ १, २७; पा ३,१,३) ।

[d] सपा. तै १,४,३२,१ तैआ ३,१७,१ आपश्रौ १४, २९,१ ऊतिभिः इति पाभे. ।

[e] सपा. अंशुम् (आपश्रौ १४, २९,३ च)<>अंशून् (हिश्रौ १२,७,१६ च) इति पाभे. ।

[f] सपा. आपश्रौ १६,३४,४ अंशुना इति पाभे. ।

७^{2}¶; †कौ १,५१४; २,११७; †जै १, ५३, ४; ३, १२, ४. [°शु- अनु°, उप°,तृप्त°,सुमत्°, सोम°].

अंशु-मत्[a]– -मत् तै ३, २, २, १¶; –मन्तम् खि १, ७, ४; शौ १३, २,७; पै १८, २१,१; –मन्ति तै ३, २,२,१¶;–मान् शौ८,१,२; पै १६,१,२.

अंशुमती[b]– -तीः शौ ८, ७, ४; पै १६,१२,४; –†तीम् ऋ ८,९६, १३; काठ २८, ४; क ४४, ४; कौ १, ३२३ ; जै १, ३४, १; शौ २०, १३७, ७; –त्याः ऋ ८, ९६, १४; १५; खि ३,९,१; †शौ २०, १३७, ८;९.

अंस[c]– -सः पै ४, १४, ७; –सम् पै १३, १०, १०; –सयोः ऋ ५, ५७, ६; †मै ४, ११,४; १४, १८; पै १६, १४७, ६; –सा मै ४, १३, ४; काठ १६, २१; –सान् पै१७,२१,१; –साभ्याम् ऋ १०, १६३, २; मा २५, ३; का २७,३,२; तै ५,७, १३,१; ७,३,१६,२; मै ३, १५,३; काठ ४३,६; ५३, ३; †शौ २, ३३, २; २०,९६, १८; पै ४,७,२†; ९. ३, ११; –से तै ५, ३, १, ५¶; शौ ८,६, १३[d]; –†सेषु ऋ १,६४, ४; १६६, ९; १०; १६८,३; ५, ५४,११; ७, ५६, १३; मै ४, १४, १८; –सौ ऋ १, १५८, ५; मा २०, ८; का २१,७,७; तै ५, ३,१,५¶; मै ३, ११, ८; काठ २०, १०¶; ३८, ४; क३१,१२¶; शौ ९,४, ८; १२, ७ ; १०, २, ५ ; ९, १९;११,३, ९; पै १५,१२, ४; १६, २४, ७; ५३, १५ ; ५९, ५; १३७, ९; १३९, ७. [°स-वि°, १शिति°].

†**अंस-त्र**[e]– -त्रम् ऋ ८, १७,१४; कौ १, २७५; जै १, २९, ३; –त्रा ऋ ४,३४,९.

अंसत्र-कोश[f]– -शम् ऋ १०, १०१,७.

¶**अंस-दघ्न**[g]– -घ्नम् मै १, ६, ६^{2}; –घ्ने मै १,२,१०.

अंस-(द्रि>)द्री[h]– -द्रीम्[i] शौ ११, १, २३; पै १६, ९१,३.

अंसे-पा(द>)द्[j]– -पात् मै २, ६, १३; काठ १३, ६; –पादम् काठ १३,६.

अंस्य[k]– -स्याः ऋ १,१९१,७.

✓**अंह्** (गतौ)[l] अहन्- द्र.

✓**अंह्**[l,m] (संपीडनसंहननयोः)

---

[a] विप. (रथ-, सवन-, सोम- प्रभृ.)। **मतुप्** प्र. स चोदात्तः (पा ६,१,१७६)।

[b] विप. (वीरुध्-[शौ ८,७,४], व्यप. (नदी- [,सोमरसात्मिका-कुल्या- इति GW.])। स्त्रियां ङीपः पित्वान्निघाते स्वरेऽविशेषः।

[c] नाप. (भुजमूल-, स्कन्ध-)। ✓**अम्** (गतौ) + **सन्** प्र. नित्स्वरश्च (पाउ ५,२१, पा ६,१,१९७)। यत्तु **शक.** <✓**अंस्** इत्याह तन्नेष्टम्। धातुरसौ नाधा. एतन्मूल इत्यस्य सुवचतरत्वात्।

[d] सपा. पै १६, ८०,५ **अहिम्** इति पाभे.।

[e] नाप. (कवच-) । बस. उप. **घञर्थे** कः प्र. पूप. च प्रकृतिस्वरः। यद्वा उस. उप. ✓त्रै + कः प्र. (पा ३, २, ३)। पूप. प्रकृतिस्वरार्थं **दासीभारादित्वम्** उसं. (पा ६,२,४२;१३९)।

[f] विप. [रथ- (तु. टि. द्रोणा[ण-आ])हाव-; वैतु. या. [५, २६] प्रभृ. =अवत- [कूप-] इति)]। बस. पूप. प्रकृतिस्वरः (पा ६,२,१)।

[g] **दघ्नच्** प्र. चित्स्वरश्च (पा ५, २, ३७; ६,१, १६३)।

[h] नाप. ([कोण-युक्ता- वा मुष्टि-युक्ता- वा] पाकस्थाली-)। उस. उप. ✓धृ(धारणे) कर्तरि किः प्र.>°ध्रि->°ध्री- (तु. केचन मूको. PW. प्रभृ. RW. च)>वावि. यनि. (तु. भूयांसः मूको. शंपा. सात. च) इति मतम् (तु. वैप ४; वैतु. सा. विप. [वेदि-] इति मतश्च **अंश-ध्री-** इति?)। यत्तु पै. **अंश-** इत्याह तच्चोच्चारणमात्रे प्रादेशिकविकारः द्र.।

[i] **-ध्रियम्** इति पै. मूको. तत् सम्यग् अवधेयम्।

[j] विप.> नाप. (अनड्वाह्-)। बस. उप. =ककुद्रूप-। पूप. प्रकृतिस्वरः (पा ६,२, १)। पूप. सप्तम्या अलुक्। उप. लोपः समासान्तः उसं. (पा ५,४,१४०)।

[k] विप. (अदृष्ट- [सर्प-])। तात्रभविकेऽर्थे **यति प्र.** द्व्यच्कत्वादाद्युदात्तः (पा ४,४,११०;६,१,२१३)।

[l] ✓**अह्** (संपीडन-संहननयोः) इत्यस्यैवाऽनुनासिकोपक्रमं प्रकारान्तरमित्यर्वाचामभिसंन्धिर् भवति (तु. GW.)। अयं च धा. ✓**अह्** इति च यक. ✓**अङ्घ्** इत्यनेन ✓**अघ्** इत्यनेन च समानं समूलतया प्रतिपत्तव्यौ भवत इति तु तत्त्वम् अवधेयम्।

[m] <✓**हन्** इति या ४,२५।

अं॒ह्[a]- अंहः[b] ऋ ६, ३, १; मै ४, १४,१५†.

†अंहति॒[c]- -तिः ऋ १,९४,२; ८, ७५, ९; तै २, ६, ११, २; मै ४, ११, ६; काठ ७, १७; पै १२,१,२; -तिभ्यः ऋ ५,५५, १०; काठ ८,१७;-तिम् ऋ ८, ६७,२;२१.

अं॒हस्[d]- -हः ऋ १, ४२, १; २, २३, ४; ⌊५; ८, १९, ६; १०, १२६, १⌋; २८, ६; ⌊३३,२;६, ४४,१६⌋; ३४,१५; ३, १५,३; ५९,१; ४,२, ९; ३, १४; ११, ६; ⌊१२,६; १०,१२६,८⌋;२०, ९; ५,३१,१३; ४५,११; ६,२, ४;३,२;४,८: ११, ६; ३७, ४; ६७,८;७,४०,४;६०,६;६६,५; ८२,७; ८, १९, ६; ९, १०४, ६; १०, ३५, १४; ३९, ११; ६३, ६; तै २, २, ७, ४¶; ३, ४, ११, ५†; ४,७, १५, ७†; ¶मै १,१०,८; १०;११[२०]; १२; १३;१४;१७; ३.१६,५†; †४, १०, २; १४,९; †काठ २,१५; २१,१३; २३, १२; ¶३६, ३; ५;६[८];७;८;११; †कौ १,३६५; ४२६; २, ७०२; †जै १, ३८, ४;४१, ८; ३, ४६, ८; †पै ५, ३९,१;८; १५,२०,२; -ह(:)सु शौ ६, ३५, २?[f]; -हसः ऋ १,१८,५; ३६, १४;५८,८;९१, १५; ९३, ८; १०६, ⌊१-६⌋; ११५, ६; ११७, ३; ११८, ८; १३६, ५[२]; १८०, ५; २, २६, ४; ३३, ३; ३, ३२, १४; ४, २,८;५३, ६; ५५, ५; ५,५१, १३; ६,१६ ⌊३०;७, १५,१५⌋; ३१; ⌊४८, ८; ७, १६, १०;⌋; ७,१,१५;१५, ३; १३; ७१, ५; ⌊१०४, २३; १०, ५३,५⌋; ८, १८,६;१०; २४, २७; ३१, २; ९,५६,४; १०,२४,३; २५, ८; ३६, २; ३; ६५, १२; ६६, ५; ९७,१५: १२६, २; १३२, ७[२]; १६४,४; खि १,१२,६; २, ६ १८;५,५,१०; मा ४, १०;१२, ९[g];४०[g];८९†; १९,१०; २०, १४-१६; ३३, ४२†; का[१][g] ४, ४,४; १३,१,१०[g]; ३, ११[g]; ६, १५†, २१, १, ९; २२, १, १-३; ३२, ३, १३†; तै १,५, ११,५¶; ६,१२, ३†; ८,१,१; २, २, ७, ४¶; ३, १३,१[२];४, २,२-३¶; ३,१, ४, ३; २, ४, ३[२h]; ४,२,६, ४†;३, १३,४[i]; ५‡; ७[j];१५, १[२]; २[२]; ६[२]; मै १,७,१[g];४[g];¶१०, २$; १०[२]; ११; १२[२]; १३; २,२,१०¶;३, १[५];५,३¶; ७, १३[१]†; ३,११, ७; १०[३]; १६, ५[३j]; ४, ८, ९; १०,१†;१२,३†; १३, १†; ९; १४, ४†; १७[k]; काठ २,१४†; ८,१४[g];१६†; ९,१¶[g];¶१०, ९[१];१०[१]; ११,११[२]; १५,१२¶; १६,८[g]; १३[२]†; २१, १३;१४; २२, १५[j]; ३५, ४; ¶३६, ५; ६[१]; ७; ३७,१८; ३८, ५[१];७†; क ८,२;४;४८,५; †कौ १,२४; ३९७; २, ७३१; ११८२[g]; ३,

---

[a] नाप. (=आहन्तृ-) इति वें., भाप. (=अंहस्-) इति सा. GW. प्रभृ.।

[b] प्रकरणतः पञ्चम्यर्थस्याऽऽकाङ्क्षितत्वात् क्विबन्तस्य प्राति. पं१ इति (तु. सा. GW. ORN.)। सावेकाचः (पा ६, १, १६८) इति विभक्ति-स्वरे प्राप्ते न गो- (पा ६,१,१८२) इति तन्निषेधः उसं.। स्याद्वा अं॒हस्- इत्यस्यैव द्वि१। एवं तावद् द्वितीयायाः पञ्चम्यर्थतया श्रूयमाणत्वात् √पा (रक्षणे) इत्यस्य द्विकर्मकता उसं. (तु. पाम १,४,५१)।

[c] भाप. (आर्ति-,पाप- प्रभृ.)। अतिच् प्र. चित्स्वरश्च (पाउ ४, ६२; पा ६,१,१६३)।

[d] भाप., नाप.। असुन् प्र. नित्स्वरश्च (पाउ ४,२१३; पा ६,१, १९७)। ⌊दे ⌊४,२⌋ <आ√हन् इति, सा. ⌊का ७, १२, १⌋? √अंह् (गतौ) इति, भा. तै १, ४, १४,१ अ॒हन्- >अं॒हस्- इत्यपि कल्पुकः।

[e] सकृत् पाभे. ?विश्वकम् टि. द्र.।

[f] √वह् >वा॒हस- >-ह(:) सु इति शोधः [तु. सपा. पै १९, ९, ४ ?अहसः- >वाहसा इति शोधितः पाठः (तु. मा२६,८ तै१,५,११,१ वा॒हसा ⌊तृ१⌋ इति पाभे.)]।

[g] =सपा. द्राश्रौ ९,१,११ लाश्रौ ३,५,११ कौसू ७२, १४। तै१,५,३,३; ४,२,१,३;३,४ विश्व॒तः इति पाभे.।

[h] सकृत् =सपा. माश्रौ २,३,७,२। पागृ २, ६, ३० विश्वतः इति, अन्यतरत्र च सपा. शौ १६,४,४ अ॒ह्नः इति, तां १,३,२; ६,७,२ नाष्ट्राभ्यः इति, जैमि १,८३ रक्षोभ्यः इति च पाभे.।

[i] सपा. शौ ७,८२,३ ए॒नसः इति पाभे.।

[j] सपा. तै ४,७,१५,२; ३[१],४[२]; मै ३,१६,५[१]; काठ २२,१५[१] आ॒गसः इति। तै४,७,१५,४ ए॒नसः इति पाभे.।

[k] =सपा. तैब्रा ३,७,१२,२। तैआ २, ३, १ कामा १२५ : ६ तु ए॒नसः इति पाभे.।

४, ८; †जै १, ३, ४; ४४, ७; २, २, १; ४, ६, १०; शौ २,४, ३; २८, १; ४, १०, १; ३; २३–२९,१[a]–७[a]; ६, ३,२; ४५,३†;९६,१†; ७, ६६, १[b]; ११७,१; ८, २, १८; ४,२३†; ७,१३; १०, ५, २२[b]; ११,६, १–६; ८; १०–२१; १४, २, ४५; १९, ४४, ८; ९; पै १, १२, १; ४१, ४; २, ११, ३; २४, २–४; २६, १; २;८५,४; ४, २४, ७; २५, १; ५; २८, १–६;३३–३९, १–७; ५,१७, ८;३९,२†; ७, ३, ८; १९, ९; ९, २२, ३–२३; १३, १३,९; १५,३,८;९; १३, १–५;७–९; १४,१–९; ११; २०, ३†; १६, २, ४; ४, ८; ८, ५†; ११, ३†; १३,३; १४९, ११; १७, २३,२†; १८, ११, ५; १९,१, १५;२,२[c]; ९, ४?[d]; १२, ४†; ३०,१;२; २०, ३६,२;५०,८; –हसः-हसः शौ १, ३१, २; पै १,२२,२; –¶हसा तै २,४,२, ३; काठ १०, ९^{२}; १०^{२}; –हसि ऋ १,५४, १; –हांसि ऋ ६, २,[११; १४,६ (१५,१५)]; ७, २३, २; खि २, ६, १९; ७, ५; ८, ५; शौ २०, १२, २†. [°हस्- अति°].

अंहसस्-पति[e]– -तये[f] मा ७, ३०; २२, ३१; का ७, १२,१; २४,१८,१.

अंहस्-पति– > **अंहस्पत्य**[g]– -त्याय[f] तै १, ४, १४, १; ६, ५,३,४; मै ३,१२,१३.

¶**अं(हस्>)हो-गृही(त>)ता**[h]– -ताः मै १, १०,६; १०; काठ ३६,१;५.

अं(हस्>)हो-मुच्[i]– -¶मुक् तै २,४,२,१; मै २, २, १०;४,३, ९;काठ१०,९;१०; –¶मुग्भ्याम् तै ७, ५,२२,१; मै ३,१५,११; काठ ४५, १९; –मुचः मा ४, १३; का ४, ५, ५; –मुचम् ऋ १०,६३,९; खि २,४,२; तै १, ६,१२,४; २, १, ११, १†; २, ७,४¶; शौ १९,४२,४;–मुचा मै ४,१४,६; –¶मुचे तै १, ६, १२,३; ८,९,२; २,२, ७,४;४, २, २^{२}; ३^{२}; ५, १२, ५; ७, ५, २१,१;२२,१^{२}; मै २, २, १०; ६, ६; ३, १५, ११^{२}; ४, ३, ९;१२,३; काठ ८, १६\$; १०, ९^{२};१०^{४}; १५,४;४५,१८;१९^{२}; शौ १९,४२,३\$.

√**अं(हस्>)हो-य**[j]– >.

अंहो(यु>)यू[k]– -युवः ऋ ५,१५,३.

†**अंहु**[l]– -होः ऋ १, [६३, ७ (४, २१, १०)]; १०७, १; २, २६, ४; ५,६५,४; ६७, ४; ८,१८, ५; ६७, ७; मा ८,४; ३३,६८; का ८,१,३; ३२, ५,१४; तै १, ४,२२,१; २,१, ११,४; मै १, ३,२६; काठ ४,१०; क ३,८.

¶**अंहीय(यस्>)सी**[m]– -सी[n] काठ २४,९; २५,९; क ३८;२; ४०,२.

---

[a] पाभे. अंहसः मै ३,१६,५ टि. द्र.।

[b] सपा. पै २०, १५, ४ एनसः इति, द्राश्रौ ४,२,२ लाश्रौ २,२,११ विश्वतः इति च पाभे.।

[c] सपा. शौ ६,४,२ मरुतः इति पाभे.।

[d] √वह् >वाहस्–> -हसा इति शोधः (द्र. टि. अंह(:)सु, सस्थ. टि. ?उषतीर्ण)।

[e] नाप. (त्रयोदश-मास- [मल-मास-])। पपा. नावग्रहः तस. षष्ठ्या वैकल्पिकः अलुक् च लुक् द्र.। पूप. प्रकृतिस्वरे प्राप्ते सामान्योऽन्तोदात्तः उसं. (यक. पा ६,३,२१;२,१८–१९;१,२२३)। पति-शब्दस्य मुख्यार्थ-बाधाद्वा विशेष इत्यूह्यम्।

[f] सपा. °पतये (माश ४, ३,१, २ काश्रौ ९, १३, १८ च) <> °पत्याय (तैब्रा ३, १०, ७, १; आपश्रौ ८, २०, ८; १२, २७, ५ प्रभृ. च) इति पाभे.।

[g] स्वार्थे यः प्र. उसं. (पा ५,४,२५; वैतु. भा.[पक्षे] अंहस्-पति- =आदित्य- इति कृत्वा ततआगतीयः प्र. इति)।

[h] विप. (प्रजा-)। तृस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६,२,४८)।

[i] विप. (अग्नि-, इन्द्र-, द्यावापृथिवी- प्रभृ.)। उस. उप. कर्तरि क्विबन्ते प्रकृतिस्वरः (पा ६, २,१३९)।

[j] नाधा.। परेच्छायां क्यच् प्र. (पावा ३,१,८)।

[k] विप. (तनू-)। उः प्र. तत्स्वरश्च (पा ३,२,१७०)। ततः स्त्रियाम् ऊङ् (पावा ४,१,६६)।

[l] नाप.। उः प्र. तत्स्वरश्च (तु. पाउ १,७)।<√हन् इति या ४,२५।

[m] इयसुन् प्र. नित्स्वरश्च (पा ५,३,५७;६,१,१९७)। स्त्रियां ङीप्।

[n] सपा. तै ६,२, २,७ अन्तरतरा इति, मै ३,७,१० अन्तरा (सात. अन्तरा) इति च पाभे.।

अंहु-भेदि[a]- -द्या:[b] खि ५,२२,१; मा २३, २८; का २५, ६, ८; शौ २०,१३६,१.

?अंहुयवसे[c] जे ३,१०,५.

†अंहुर[d]- -र: ऋ १०,५,६; शौ ५,१,६; पै ६,२,६.

√*अंहू(<हु)रि[e] > अंहूरण,णा[f]- -णम् काठ १०, ९[२]¶; -णा ऋ ६, ४७, २०; शौ ९, २,३[g]; पै १६,७६, ३[g]; -णात् ऋ १, १०५, १७; शौ ६,९९,१[h]; -ण्भ्य: पै १९,१३,१[h].

?अंहारि[i]- -रि: क २,७[j].

†√अक् (=√अच्) > १आक-अर्वा°.

¶अ-क[k'l]- -कम् तै ५, ३, ७, १; मै ३, ३, १; काठ २१, २; ३५, १८[४]; क ३१, १७; ४८, १६[४].

अक: √कृ द्र.

अ-कनिष्ठ[l]- -ष्ठास: ऋ ५, ५९, ६; ६०, ५.

?अकन्त:[m] पै १,४३,२.

?अकरत्तम:[n] खि ५,१०,२.

?अकरोत्तम:[n] शौ २०, १२७,८.

¶१अ-कर्ण[o]- -र्णा:, -र्णान्[p] तै १,८,९,३.

¶२अ-क(र्ण>)र्णा[q'r]- -र्णया तै ६, १,६,७[s].

¶३अ-कर्ण[r]- -र्ण: मै ३,९,५.

¶अ-कर्णक[t]- -काय तै ७, ५, १२, १; काठ ४५, ३.

अ-कर्मन्[u]- -र्मा ऋ १०,२२,८.

†अ-कल्प[v]- -ल्प: ऋ १, १०२, ६; पै ३,३६,३.

---

a) विप.>नाप. (स्त्री-)। अंहु यथा स्यात्तथा भिद्यत इति कृत्वा उस.। उप.<√भिद्+इन् प्र. उसं.(पावा३,३,१०८)। ञित्स्वर:। उप. इकारान्तस्य स्त्रियां श्रवणम् (तु. जनि-, रिवषि-, वेदि- प्रमृ.)। गतिकारक- (पा ६,२,१३९) इति उप. प्रकृतिस्वर: द्र. (वैतु. उ. म. BW. विवरणे विब्रुवन्तोऽपि भे(द>)दी- इति च बस. चेत्याहुस्तच्चिन्त्यम् पूप. स्वरस्य दुर्वारत्वप्रसङ्गात्। उप. आद्युदात्तत्वसिद्ध्यर्थं घञन्तत्वेन प्रतिपत्तौ स्त्रीवृत्ते टाप: स्थाने ङीप: प्रवृत्तावपरमप्यलक्षणत्वं द्र.। म. समासावयवयो: पूर्वापरविपर्यासोऽपि चिन्त्य इति दिक्।

b) शोध: पाभे. च वैप ४ आश्रौ ८,३,२८ ?अंहुभेद्या: टि. द्र.। अंहु° इति खि. स्वर: ? यनि. शोध:।

c) शोध: पाभे. च सस्थ. टि. अवसे द्र.।

d) पपा. अनवगृहीत:। मत्वर्थे र: प्र. तत्स्वरश्च (तु. पा ५,२,१०७; या ६,२७)। यद्वा उरच् प्र. चित्स्वर: स्याद् इति (तु. पाउ १,४१; पा ६,१,१६३)।

e) णिजन्त: नाधा. उसं. (तु. पा ३,१,२१)।

f) विप. (⌊दु:खप्रदा-⌋ भूमि- ⌊ऋ ६,४७,२०⌋), भाप. (विपत्ति-, संकट-)। कर्तरि वा भावे वा युच् प्र. उसं. (पा ३,३,१०७; GW.)। चित्स्वर: (पा ६,१,१६३); वैतु. सा.⌊ऋ.⌋ अंहूर-(भाप.)+मत्वर्थे न: प्र. वा <आ√हन् वा अंहु- +√रम् वेति?

g) न. द्वि३।

h) सपा. परस्परं पाभे.।

i) अङ्घारि->वावि. यनि. द्र.।

j) =सपा. शांश्रौ ६,१२,२०। मा ५,३२ प्रमृ. तां १,४,७ बौश्रौ ६,२९:१२ प्रमृ. च अङ्घारि: इति पाभे.।

k) नाप. (दु:ख- ⌊तु. या २,४⌋)।

l) तस. नञ्-स्वर: (पा ६,२,२)।

m) अकान्तम् इति शोध: संभाव्येत (तु. अर्वाञ्चम् इति नापू. मन्त्रे)।

n) शोध: खि ५,१०,२ उत्तम: टि. द्र.। सपा. शांश्रौ १२,१७,२ अक: उत्तमे (तु. Gri. ⌊शौ.⌋; वैतु. W. उत्तमम् इति) इति पाभे.।

o) विप. (तण्डुल-)। तस. नञ्स्वर: उप. =खण्डित-।

p) सपा. माश ५,३,२,७ अपरिभिन्ना: इति पाभे.।

q) विप. (सोमक्रयणी- ⌊=गो-⌋)। तस. उप.=छिन्नकर्णा- (तु. काश. पाभे.)।

r) उप. कर्ण- इति मत्वर्थीय: अच्-प्रत्ययान्त: (तु. पा ५,२,१२७)। अथवा बस. एव स्यात्। एवं सति उप. आद्युदात्तम्। अन्तोदात्तप्राप्तौ (पा ६,२,१७२) नञ्-स्वर: उसं. द्र.। अयं च सौवरो विशेष: तै. उपलभ्यते न शाखान्तरे (वैतु. नाउ.)। शोध: सस्थ. टि.

s) सपा. माश ३,३,१,१६ अकर्णा इति, काश ४,३,१,१४ अनुपार्ष्टकर्णा इति पाभे.। कर्ण-> -र्ण: द्र.।

t) विप. (कर्णरहित- वा विकलकर्ण- वा ⌊अश्वमेधीयाऽश्व-⌋)। समासान्ते कपि ह्रस्वान्तेऽन्त्यात् पूर्वे स्वरे प्राप्ते कपिपूर्वत्वम् उसं. (पा ५,४,१५४; ६,२,१७३; १७४)।

u) विप. (दास-)। बस. अन्तोदात्त: (पा ६,२,१७२)।

v) विप. (असदृश- ⌊इन्द्र-⌋)। शेषं नापू. टि. द्र.।

अ-कल्या(ण>)णी[a]- -णी खि ५,१३,३; शौ २०,१२८,५८.

†अ-कव,वा[b]- -वा ऋ ५,५८,५; मै ४,१४,१८; –वाभिः ऋ १,१५८,१; ६,३३,४; –वेभिः ऋ ६,६०,३; मै ४,१३,७; काठ ४,१५; -वैः ऋ ३,५४,१६.

अ-कवच[c]- -चः शौ ११,१२,२२.

†अ-कवा(व-अ)रि,री[d]- -रिम् ऋ ३,४७,⌊५; ६,१९,११⌋; मा ७,३६; का ७,१८,१; तै १,४,१७,१; मै १,३,११; काठ ४,८; क ३,६; -री ऋ ७,९६,३.

अ-कवि[e]- -विषु ऋ ७,४,४.

?अकशादश्ववैत्पुरातकः पै १,९४,४.

?अकश्चिल[f]- -लम् पै २०,८,४[g].

¶अकस्य-विद्[h]- -विदः मै १,५,१२.

¶अ-का(ण>)णा[i]- -णया तै ६,१,६,७; –णा[j] मै ३,७,४.

अ-काम[c]- -मः काठ २८,५¶; क ४४;५¶; शौ १०,८,४४; -माः तै ३,२,८,३; काठ ९,१७^{2}¶; शौ ६,११४,३; पै १६,४९,३.

अ-कामकर्शन[e]- -†नः ऋ १,५३,२; शौ २०,२१,२; –नम् खि ५,७,१,१०; मै ४,१३,२; काठ १५,१३.

¶अ-कामप्रीत[k]- -ताः काठ ३५,१७; क ४८,१५.

अ-काय[l]- -यम् मा ४०,८; का ४०,१,८.

?अ-कारः[m] पै १,८६,१.

अ-कार्य[n]- -र्यैः खिसा ३३,१८.

अ-कितव[e]- -वम् मा ३०,८; का ३४,१,८.

अ-कुत्र>त्रा ऋ १,१२०,८.

अकुध्र्यच्[o]- -ध्र्यक् ऋ १०,२२,१२.

अ-कुप्यत्[e]- -प्यन्तः[p] शौ २०,१३०,८.

अ-कुमार[e]- -रः ऋ १,१५५,६.

---

a) कल्याणी(तु. खि. शंपा. सात. शांश्रौ १२,२१,२) इति पाठः? यनि शोधः (तु. RW. PW. प्रभृ.)।

b) विप. (अकुत्सित-, प्रचुर- ⌊राधस्- प्रभृ.⌋)। तस. नञ्स्वरः। उप. कृते कुवा-तिर्यञ्च्-, कवा-सख- टि. द्र.।

c) बस. अन्तोदात्तः (पा ६,२,१७२)।

d) विप. (इन्द्र-, सरस्वती-)। तस. नञ्स्वरः। उप. ?कवारि- टि. द्र।

e) तस. नञ्स्वरः (पा ६,२,२)। उप. यद्र.।

f) विप. (पुरुष-)। अगस्-वल- इति शोधः (तु. सपा. अप १,३६,७)।

g) सपा. पै २०,४२,२ अकोविदम् इति, कौसू ४६,५५ ?अगत्स्वलम् (शोधः वैप४ अगस्-वलम् टि. द्र.) इति पाभे.।

h) विप.>नाप. (यज्ञसर्वस्ववेदिन्-, बहुश्रुत-)। उस. उप. क्विबन्ते कृत्स्वरः प्रकृत्या (तु. पा ६,२,१३९ ⌊वैतु. Sch. ⌊तु. मूग्र. टि.⌋, BW. SW. नञं √विद् इत्यनेन संयोज्य = अनभिज्ञ- इत्यभिप्रयुस्तत् स्वरतः प्रकरणतश्च विमर्शापेक्षम्⌋)। पूप. न कस्य(=अल्पतरस्य)=बहुविषयस्येति भावः। कर्मणि ष. अलुक् द्र.।

i) विप. (सोमक्रयणी- ⌊=गो-⌋)। तस. नञ्स्वरः (पा ६,२,२)। उप. यद्र.।

j) मूले अ-काणा- (तु. Sch. सात.) एतत्-प्रभृतिषु चतुर्षु पदेषु मुपा. चिन्त्यः (तु. √क्री इत्यस्य क्रीयते इत्यत्र ⌊मै ३,७,४⌋ संटि.)। पूर्वस्मिन् नञि सस्वरे सति तद्वर्जमवशिष्टं पदं निहितं द्र.। अतस्ततोऽग्रे स्यात् इत्यस्य क्रियापदस्यापि निहितत्वात्। –णा इत्यत्र निहितः स्वरोऽशुद्धः द्र.। एवं ततोऽग्रे अखर्वा इत्यत्रापि (तु. संटि. १६)। एवमेतत् स्पष्टं भवति यत् पूर्वोक्तः पदचतुष्टयीस्वरः संपादकस्य स्वोपज्ञः पूर्वोक्तदिशा मिथ्याभूतश्च भवति (तु. अ-काणा- माश ३,३,१,१६ इति)। पूर्वपदस्य नञ उदात्तत्वात् स्याद° इत्यत्र दु इत्यनेन सस्वरेण भाव्यम्। अन्ततश्च असस्रशफा इत्यत्र पूर्ववन् नञ उदात्तत्वे पत इत्यस्य सस्वरत्वमलक्षणं द्र.।

k) तस.। उप. तृस.।

l) विप. (ब्रह्मन्-)। बस. अन्तोदात्तः (पा ६,२,१७२)।

m) अकार्षुः इति मूलतः संभाव्यते।

n) विप. (अनिष्पाद्य-, नित्य-⌊आत्मन्-⌋)। शेषं e टि. द्र.

o) =लक्ष्यं विनैव इतस्ततः अटनशील-। पपा. अनवगृहीतः। नञ्>अ+(कुह>) कुध्रि->अकुध्रि- + (√अच्>)अच्->उस. अकुध्र्यच्- (तु. पावा ६,३,९२; BW. GW. ORN.; वैतु. वें. सा. कुध्र्यच्- इतीव पाठं मन्वानौ)। द्वि१ सत् वा. क्रिवि.। अस्मद्र्यच्- टि. द्र.।

p) सपा. खि ५,१५,७ ?अब्जन्तः ⌊यत्र मूको. अकुभ्यन्तः⌋ (<√कुभ् 'आच्छादने' ⌊तु. संस्कर्तुः टि.⌋) इति पाभे.।

अंहु-भेदि[a]- -द्याः[b] खि ५,२२,१; मा २३, २८; का २५, ६, ८; शौ २०,१३६,१.

?अंहुयवसे[c] जै ३,१०,५.

†अंहुर[d]- -रः ऋ १०,५,६; शौ ५,१,६; पै ६,२,६.

√*अंहू(<हु)रि[e] >अंहूरण,णा[f]- -णम् काठ १०, ९[२]¶; -णा ऋ ६, ४७, २०; शौ ९, २,३[g]; पै १६,७६, ३[g]; -णात् ऋ १, १०५, १७; शौ ६,९९,१[h]; -णेभ्यः पै १९,१३, १[h].

?अंहारि[i]- -रिः क २,८[j].

†√अक् (=√अच्) > १आक-अर्वा°.

¶अ-क[k,l]- -कम् तै ५, ३, ७, १; मै ३, ३, १; काठ २१, २; ३५, १८[४]; क ३१, १७; ४८, १६[४].

अकः √कृ द्र.

अ-कनिष्ठ[l]- -ष्ठासः ऋ ५, ५९, ६; ६०, ५.

?अकन्तः[m] पै १,४३,२.

?अकरत्तमः[n] खि ५,१०,२.

?अकरोत्तमः[n] शौ २०, १२७,८.

¶१अ-कर्ण[o]- -र्णाः, -र्णान्[p] तै १,८,९,३.

¶२अ-क(र्ण>)र्णा[q,r]- -र्णया तै ६, १,६,७[s].

¶३अ-कर्ण[r]- -र्णः मै ३,९,५.

¶अ-कर्णक[t]- -काय तै ७, ५, १२, १; काठ ४५, ३.

अ-कर्मन्[u]- -र्मा ऋ १०,२२,८.

†अ-कल्प[v]- -ल्पः ऋ १, १०२, ६; पै ३,३६,३.

---

a) विप.>नाप. (स्त्री-)। अंहु यथा स्यात्तथा भिद्यत इति कृत्वा उस.। उप.<√भिद्+इञ् प्र. उसं.(पावा३, ३,१०८)। ञित्स्वरः। उप. इकारान्तस्य स्त्रियां श्रवणम् (द्र. जनि-, त्विषि-, वेदि- प्रभृ.)। गतिकारक- (पा ६, २,१३९) इति उप. प्रकृतिस्वरः द्र. (वैतु. उ. म. BW. विवरणे विब्रुवन्तोऽपि भे(द>)दी- इति च बस. चेत्याहुस्तच्चिन्त्यम् पूप. स्वरस्य दुर्वारत्वप्रसङ्गात् । उप. आद्युदात्तत्वसिद्ध्यर्थं घञन्तत्वेन प्रतिपत्तौ स्त्रीवृत्तेः टापः स्थाने ङीपः प्रवृत्तावपरमप्यलक्षणत्वं द्र.। म. समासावयवयोः पूर्वापरविपर्यासोऽपि चिन्त्य इति दिक्।

b) शोधः पाभे. च वैप ४ आश्रौ ८,३,२८ ?अंहुभेद्याः टि. द्र.। अंहु° इति खि. स्वरः? यनि. शोधः।

c) शोधः पाभे. च सस्थ. टि. अवसे द्र.।

d) पपा. अनवगृहीतः। मत्वर्थे रः प्र. तत्स्वरश्च (तु. पा ५, २, १०७; या ६,२७)। यद्वा उरच् प्र. चित्स्वरः स्याद् इति (तु. पाउ १,४१; पा ६,१,१६३)।

e) णिजन्तः नाधा. उसं. (तु. पा ३, १,२१)।

f) विप. (⌊दुःखप्रदा-⌋ भूमि- ⌊ऋ ६,४७,२०⌋), भाप. (विपत्ति-, संकट-)। कर्तरि वा भावे वा युच् प्र. उसं. (पा ३,३,१०७; GW.)। चित्स्वरः (पा ६,१,१६३); वैतु. सा.⌊ऋ.⌋ अंहूर-(भाप.)+मत्वर्थे नः प्र. वा <आ√हन् वा अंहु- +√रम् वेति?

g) न. द्वि३।

h) सपा. परस्परं पाभे.।

i) अङ्गारि->वावि. यनि. द्र.।

j) =सपा. शांश्रौ ६, १२, २० । मा ५, ३२ प्रभृ. तां १, ४, ७ बौश्रौ ६, २९ : १२ प्रभृ. च अङ्गारिः इति पाभे.।

k) नाप. (दुःख- ⌊तु. या २,४⌋)।

l) तस. नञ्-स्वरः (पा ६,२,२)।

m) अक्रान्तम् इति शोधः संभाव्येत (तु. अर्वाञ्चम् इति नापू. मन्त्रे)।

n) शोधः खि ५,१०,२ उत्तमः टि. द्र.। सपा. शांश्रौ १२,१७,२ अकः उत्तमे (तु. Gri. ⌊शौ.⌋; वैतु. W. उत्तमम् इति) इति पाभे.।

o) विप. (तण्डुल-)। तस. नञ्स्वरः उप. =खण्डित-।

p) सपा. माश ५,३,२,७ अपरिभिन्नाः इति पाभे.।

q) विप. (सोमक्रयणी- ⌊=गो-⌋)। तस. उप.=छिन्नकर्णा- (तु. काश. पाभे.)।

r) उप. कर्ण- इति मत्वर्थीयः अच्-प्रत्ययान्तः (तु. पा ५,२,१२७)। अथवा बस. एव स्यात्। एवं सति उप. आद्युदात्तम्। अन्तोदात्तप्राप्तौ (पा ६,२,१७२) नञ्-स्वरः उसं. द्र.। अयं च सौवरो विशेषः तै. उपलभ्यते न शाखान्तरे (वैतु. नाउ.)। शोधः सस्थ. टि.

s) सपा. माश ३,३,१,१६ अकर्णा इति, काश ४,३, १,१४ अनुपाष्टकर्णा इति पाभे.।

कर्ण->-र्णः द्र.।

t) विप. (कर्णरहित- वा विकलकर्ण- वा ⌊अश्वमेधीयाऽश्व-⌋)। समासान्ते कपि ह्रस्वान्तेऽन्त्यात् पूर्वे स्वरे प्राप्ते कपिपूर्वत्वम् उसं. (पा ५,४,१५४;६,२,१७३;१७४)।

u) विप.(दास-)। बस. अन्तोदात्तः (पा ६,२,१७२)।

v) विप. (असदृश- ⌊इन्द्र-⌋)। शेषं नापू. टि. द्र.।

अ-कल्या(ण>)णी[a]- -णी खि ५, १३, ३; शौ २०,१२८,५८.

†अ-कव,वा[b]- -वा ऋ ५, ५८, ५; मै ४,१४,१८; –वाभिः ऋ १, १५८, १; ६, ३३, ४; –वेभिः ऋ ६, ६०, ३; मै ४, १३, ७; काठ ४,१५; -वैः ऋ ३,५४,१६.

अ-कवच[c]- -चः शौ ११,१२,२२.

†अ-कवा(व-अ)रि,री[d]- -रिम् ऋ ३, ४७,⌊५; ६, १९,११⌋; मा ७, ३६; का ७, १८, १; तै १,४, १७,१; मै १, ३, ११; काठ ४, ८; क ३,६; -री ऋ ७,९६,३.

अ-कवि[e]- -विषु ऋ ७,४,४.

?अकशादश्ववैत्पुरातकः पै १, ९४,४.

?अकश्चिल[f]- -लम् पै २०,८,४[g].

¶अकस्य-विद्[h]- -विदः मै १,५,१२.

¶अ-का(ण>)णा[i]- -णया तै ६, १,६, ७; –णा[j] मै ३,७, ४.

अ-काम[c]- -मः काठ २८, ५¶; क ४४;५¶; शौ १०,८,४४; -माः तै ३,२,८,३; काठ ९, १७^{२}¶; शौ ६,११४,३; पै १६, ४९,३.

अ-कामकर्शन[e]- -|नः ऋ १, ५३, २; शौ २०,२१,२; –नम् खि ५,७,१,१०; मै ४,१३,२; काठ १५,१३.

¶अ-कामप्रीत[k]- -ताः काठ ३५,१७; क ४८,१५.

अ-काय[l]- -यम् मा ४०,८; का ४०, १,८.

?अ-कारः[m] पै १,८६,१.

अ-कार्य[n]- -र्यैः खिसा ३३,१८.

अ-कितव[e]- -वम् मा ३०,८; का ३४, १,८.

अ-कुत्र>त्रा ऋ १,१२०,८.

अकुध्र्यंच्[o]- -ध्र्यक् ऋ १०,२२, १२.

अ-कुप्यत्[e]- -प्यन्तः[p] शौ २०,१३०, ८.

अ-कुमार[e]- -रः ऋ १, १५५, ६.

---

a) कल्याणी(तु. खि. शंपा. सात. शांश्रौ १२, २१,२) इति पाठः? यनि शोधः (तु. RW. PW. प्रमृ.)।

b) विप. (अकुत्सित-, प्रचुर- ⌊राधस्- प्रमृ.⌋)। तस. नञ्स्वरः। उप. कृते कुवा-तिर्यञ्च्-, कवा-सख- टि. द्र.।

c) बस. अन्तोदात्तः (पा ६,२,१७२)।

d) विप. (इन्द्र-, सरस्वती-)। तस. नञ्स्वरः। उप. ?कवारि- टि. द्र।

e) तस. नञ्स्वरः (पा ६,२,२)। उप. यद्र.।

f) विप. (पुरुष-)। अगस्-वल- इति शोधः (तु. सपा. अप १,३६,७)।

g) सपा. पै २०,४२,२ अकोविदम् इति, कौसू ४६, ५५ ?अगस्त्वलम् (शोधः वैप४ अगस्-वलम् टि. द्र.) इति पाभे.।

h) विप.>नाप. (यज्ञसर्वस्ववेदिन्-, बहुश्रुत-)। उस. उप. क्विबन्ते कृत्स्वरः प्रकृत्या (तु. पा ६,२,१३९ ⌊वैतु. Sch. ⌊तु. मूग्र. टि.⌋, BW. SW. नञं √विद् इत्यनेन संयोज्य = अनभिज्ञ- इत्यभिप्रेयुस्तत् स्वरतः प्रकरणतश्च विमर्शापेक्षम्⌋)। पूप. न कस्य(=अल्पकस्य)=बहुविषयस्येति भावः। कर्मणि ष. अलुक् द्र.।

i) विप. (सोमक्रयणी- ⌊=गो-⌋)। तस. नञ्स्वरः (पा ६, २,२)। उप. यद्र.।

j) मूले अ-काणा- (तु. Sch. सात.) एतत्-प्रभृतिषु चतुर्षु पदेषु सुपा. चिन्त्यः (तु. √क्री इत्यस्य क्रीयते इत्यत्र ⌊मै ३,७,४⌋ संटि.)। पूर्वस्मिन् नञि सस्वरे सति तद्वर्जमवशिष्टं पदं निहितं द्र.। अतस्ततोऽग्रे स्यात् इत्यस्य क्रियापदस्यापि निहितत्वात्। –गा इत्यत्र निहितः स्वरोऽशुद्धः द्र.। एवं ततोऽग्रे अखर्वा इत्यत्रापि (तु. संटि. १६)। एवमेतत् स्पष्टं भवति यत् पूर्वोक्तः पदचतुष्टयीस्वरः संपादकस्य स्वोपज्ञः पूर्वोक्तदिशा मिथ्याभूतश्च भवति (तु. अ-काणा- माश ३,३,१,१६ इति)। पूर्वपदस्य नञ उदात्तत्वात् स्याद° इत्यत्र दु इत्यनेन सस्वरेण भाव्यम्। अन्ततश्च अससश्रफा इत्यत्र पूर्ववन् नञ उदात्तत्वे प्तु इत्यस्य सस्वरत्वमलक्षणं द्र.।

k) तस.। उप. तृस.।

l) विप. (ब्रह्मन्-)। बस. अन्तोदात्तः (पा ६, २, १७२)।

m) अकार्षुः इति मूलतः संभाव्यते।

n) विप. (अनिष्पाद्य-, नित्य-⌊आत्मन्-⌋)। शेषं e टि. द्र.

o) = लक्ष्यं विनैव इतस्ततः अटनशील-। पपा. अनवगृहीतः। नञ्>अ+(कुह>) कुध्रि->अकुध्रि- + (√अच्>)अच्->उस. अकुध्र्यंच्- (तु. पावा ६,३,९२; BW. GW. ORN.; वैतु. वें. सा. कुध्र्यंच्- इतीव पाठं मन्वानौ)। द्वि१ सत् वा. क्रिवि.। अस्मद्र्यंच्- टि. द्र.।

p) सपा. खि ५,१५,७ ?अब्जन्तः ⌊यत्र मूको. अकुभ्यन्तः⌋ (<√कुभ् 'आच्छादने' ⌊तु. संस्कर्तुः टि.⌋) इति पाभे.।

?अकुशली[a]– -ली:[b] मै १,११,१०.

अ-कू(ट>)टा[c]– -टया तै६,१,६,७.

अ-कूपार[d]– -†र: ऋ १०, १०९, १; शौ ५,१७,१; पै ९, १५,१; -रस्य ऋ ५, ३९, २; मा २४, ३५; का २६, ७, ५; तै ५,५, १३,१; मै ३, १४, १६; कौ २, ५२३†; जै ३,४०,२०†.

अ-कृच्छ्र– -च्छ्रे पै १९,३७,१.

अ-कृत[e]– -त: पै १९,४४,११-१५?; २०,३९,२^{१}; -†तम् ऋ ६,१८, १५;८,६६,९; खि ३,१०^{२},८?[f]; २०,१; मै ४, १२, ३; काठ ८, १६; शौ २०,९७,३; पै २,२४, ३$; -ता ऋ ४,१८,२; -तात् ऋ १०,६३,८; पै २०,५९,१†; -ते ऋ१,१०४,७. [°त- कृत°].

अ-कृतपूर्व[g]– -र्वम् पै १६,१२३,३.

†*अ-कृत्तरुच्[h]– -॒रुक् ऋ १०,८४, ४; शौ ४,३१,४; पै ४,१२,४.

¶अ-कृत्वा[e] मै ४,३,२.

अ-कृश[e]– -शास: तै ३,२,८,५.

अ-कृषीव(ल>)ला[i]– -लाम् ऋ १०,१४६,६.

¶अ-कृष्ट[e]– -ष्टम् तै ५, २, ५,२^{२};३; काठ २०,३^{२}; क ३१,५^{२}.

अ-कृष्टपच्य,च्या[j]– -¶च्यम् तै २,४,४,३;४,७,५,२$[k]; मै २, २,४; ४, ३, २; काठ १०,११; १२,७; १८,१०$; क २८,१०; -च्या: मा १८,१४[k]; का १९, ५,२[k]; तै६,१,३,७¶;मै२,११, ५[k]; काठ२६,५¶; क ४१,३¶; -च्ये शौ ५,२९,७; पै १३, ९, ८.

अ-कृष्ण[e]– -ष्ण: मा २३,१३; का २५,४,२.

¶अ-क्लृप्त,प्ता[e]– -प्तम् तै ३, ४, ९, ३; मै ३,७, १; काठ २९, १०; ३०,३; क ४६,३;६; -प्तस्य तै ५, ४, ८,५; मै ३,२,९^{२};४,१; ७,१; काठ २१,११; -प्ता: तै ३,४,८,३; ७,२,४,१;४,३,६.

¶अ-क्लृप्ति[e]– -प्तिम् तै ७,१,७,१.

†अ-केतु[l]– -तवे ऋ १,६,३; मा २९, ३७; का३१,२,१; तै ७,४,२०, १; मै ३, १६, ३; काठ ४४, ९; कौ २,८२०; जै ३,५७,१०; शौ २०, २६, ६; ४७, १२; ६९, ११.

अ-के(श>)शी:[m]– -श्य: पै १६, १०५,१.

अ-कोविद– -दम् पै २०,४२,२[n].

‡अ-को(श>)शा[l]– -शा:[o] मै २,७, १३; काठ १६,१३.

१अक्त-, अक्ता-, अक्तु-, अक्त्वा √अञ्ज् द्र.

२अ(क्त>)क्ता-, अक्तन- √अच्, ञ्च् द्र.

?अकम[p] पै ५,१०,१.

---

[a] नाप. (अन्तरालदिश्-) । पाठ:? *अङ्कु- (=अङ्क- ⌊अन्तराल-⌋,+ श्री- (भाप. ⌊=श्रिति-⌋) >बस. *अङ्कु-श्री- (तु. मूको. कु° इति पाभे.)> -श्री: (द्वि ३) इत्यस्य वा *अङ्कुश्री- इत्यस्य वा वावि. इति कृत्वा स्वरत: शोध: द्र.।

[b] सपा. तै २,४,९,२ अवान्तरदिशा: इति, काठ ११,१०; १४,१० उपदिशा: इति च पाभे.। उप-दिश: इति BC. ।

[c] तु. टि. अ-काणा- ।

[d] विप. (नि:सीम- ⌊इन्द्र-, सलिल-⌋), नाप. (समुद्र- ⌊मा. प्रभृ.⌋) । तस. नञ्स्वर: । उप. <कु+पार- ⌊बस⌋ इति (तु. या ⌊४,१८⌋ प्रभृ.) ।

[e] तस. नञ्स्वर: पा (६,२,२) ।

[f] अत्र यस्थि. उताहो कृतम् इति पदमिति संदेह: (तु. अज्ञातन: इत्यत्रत्यं टि.) ।

[g] तस. उप. यद्र. । द्वि१ सत् वा. क्रिवि. द्र. ।

[h] विप.(मन्यु-) । तस. नञ्-स्वर: । उप. कृत्त-रुच्- इति बस. । अथवा अकृत्त-रुच्- इति बस. पूप. प्रकृतिस्वर: (पा ६,२,१) ।

[i] विप. [कृषि-रहिता-,अकृष्टा- (अरण्यानी-,⌊उपचारात्⌋ अकृषिका- ⌊देवता-⌋ वा)] । तस. उप. कृषिरस्या अस्तीत्यर्थे तद्धित: (तु. वें. PW. प्रभृ.; वैतु सा. बस. इति?)।

[j] विप. (भूमिकर्षणबीजवापादि-कर्माऽनिष्पाद्य-,स्वयमेव पच्यमान- ⌊नीवाराद्योषधि- प्रभृ.⌋) । तस. कृत्योकीय: स्वर: (पा ६, २, १६० ⌊वैतु. भा. पक्षे अन्यथावद उपेक्ष्य:⌋) ।

[k] सपा. परस्परं पाभे. ।

[l] बस. अन्तोदात्त: (पा ६ २,१७२) ।

[m] बस. । स्त्रियां ङीष् प्र. (पा ४,१,५४) । सपा. शौ ११,२,११ विकेशी इति पाभे. ।

[n] पाभे. पै २०,८,४ ?अकश्चिलम् टि. द्र. ।

[o] सपा ऋ १०,९७,१५ अपुष्पा: इति पाभे. ।

[p] विकारभूयिष्ठ: पाठो नैकान्तिकपर्यवसान: । तक्म-सकक्षस्य अक्मन्- इत्यस्य वा रूपं स्यात् तक्म- इत्येव वा मूलत: पाठ: स्यादित्युत्प्रेक्षामात्रमिह द्र. । प्रकरण-संगतिपरीष्टिपरो विमर्श-विशेषस्तु वैश. अन्वेष्टव्यो भवति ।

अ-क्र[a]- -क्रः ऋ १,१४३,७;१८९,७; ३,१,१२; ४,६,३; -क्राः ऋ १०,७७,२.

अ-क्रतु[b]- -†तुः ऋ १०,८३,५; शौ, पै ४,१२,५; -तुम् शौ ३,२५,६; -तून् ऋ ७,६,३.

अक्रन्, अक्रन् √कृ द्र.

अ-क्रविहस्त[c]- -स्ता ऋ ५, ६२,६.

अ-क्रव्या(व्य-अ)द्[d,e]- -०व्यात् शौ १२,२,३;४२; पै १७, ३०, ३; ३४,३; -व्यादा पै १६,७१,१.

? अ-क्रि[f]- -क्रौ ऋ १,१२०,२.

अ-क्रीळत्[e]- -ळन् ऋ १०,७९,६.

¶अ-क्रीत[e]- -तः तै ६, १, १०, ५; काठ २६, ३; क ३७, २; -तम् काठ ३४,३; -?ता[g] काठ २४,१.

अ-क्रुद्ध[e]- -द्धः मै २,९,९[h].

अ-क्रूर[e]- -¶रम् मै ३,२,३;८,२; ५; १०,१;४,१, १०; -रेण पै ६ ९,८.

¶अ-क्रूरंकार[e]- -राय[i] तै ५,१,७, १; काठ १९,७; क ३०,५.

?अक्रोडादा पै ९,६,६.

अ-क्ल(स्त>)स्ता[j]- -स्ताः मै ४, २,९.

अ-क्लिष्ट- -ष्टः पै ५,२८, ३.

√अक्ष्[k](वेधने लक्ष्मकरणे च)
अक्ष्णुते, अक्ष्णुयात्, अक्ष्णुयात् मै ४,२,९. [निर्°].

अक्षस्- निर्°.

१अक्षि(त>)ता[l]- -ताः मै ४,२, ९[३]. [°त- अन्°].

अक्षित(व्यं>)व्यां[m]- -व्याः मै ४,२,९[२].

अष्ट- निर्°.

---

[a] नञ्-पूर्वस्य आङ्-पूर्वस्य वा √क्रम् इत्यस्य रूपमिति या ६, १७। डः प्र.। प्रथमे कल्पे भावे वा कर्मणि वा यक. बस. तस. च। स्वरार्थं तु. यक. पा ६,२,१७२; १६०। उत्तरे च कर्तरि प्र. पूप. ह्रस्वत्वम् उप. प्रकृतिस्वरत्वं (पा ६,२,१३९) चेति विवेकः।

[b] विप.। बस. अन्तोदात्तः (पा ६,२,१७२)। उप. यद्र.।

[c] विप. (मित्रावरुण-)। तस. नञ्स्वरः। उप. बस.। क्रवि- =क्रूर-, हिंसक-(वैतु.सा.=कृपण-,BL.=आममांस-)।

[d] विप. (अग्नि-)। [e] तस. नञ्स्वरः। उप. यद्र.।

[f] विप. (अकर्तृ-, अकर्मण्य- ⌊मर्त-⌋)। तस. उप. <√कृ इति (तु. द. GG. ?GRV.; वैतु. विप. ⌊अश्विन्-⌋ इति च °क्रौ ⌊प्र२⌋ इति च कृत्वा PW. GW. प्रभृ. अ-क्र- ⌊<√कृ⌋ इति, वें. सा.<नञ् + √क्रम् इति, स्क. <आ√क्रम् इति च मन्वानाः अक्रा- इति; LR. अक्रतौ इति शोधुकः?)।

[g] पाठः? -तः इति शोधः द्र.(तु. सस्थ. टि. सोम-> -मः ⌊तु. सस्थ. क ३७,२⌋)।

[h] सपा. मा १६,१३ प्रभृ. शिवः इति पाभे.।

[i] सपा. मै ३,१,८ अहिंसायै इति पाभे.।

[j] मूलकोशभूयिष्ठसाक्ष्याद् अक्लस्ता- इति भवति।

[k] शप्-श्नुतयोपदिष्टस्य √अक्ष् 'व्याप्तौ' इत्यस्य (पा ३, १, ७५ द्र.) न तिङ्रूपोपलब्धिः। आक्षिषुः इति लुङि यद्रूपं भवति तद्विषयेऽभियुक्ताः √अश्(बधा.)इत्यस्य वेदम् √अक्ष् (व्याप्तौ)इत्यस्य वेदमित्युभयथा संस्कारसंभवाच्च व्याप्त्यर्थसाम्याच्च विनिगमकान्तराभावाच्च विवेक्तुमक्षमाः संदिहत एव। एवंभूतेऽपि आक्षाण- इति कृद्रूपस्य √अक्ष् इत्यतो व्युत्पत्तिः सुलभेति कृत्वा तस्य धातोः सद्भावोऽनुमन्तव्यो भवति। अनुमते च तस्मिन् अक्ष्-,अक्ष-,अक्षि- प्रभृतिशब्दानामपि व्युत्पादनमस्मादेव धातोः √अक्ष् (वेधने) इत्यस्यापि √अश्(बधा.) कर्तव्यम् इति भवत्येव पन्था ऋजीयान्। ननु मूलतः इत्येनेन स्यात् कोऽपि विस्मृतप्रायः सन्नन्तप्रकारकः पुरातनः संबन्धस्तेन च प्रसिद्धतराद् √अश् (बधा.) इत्यस्माद् एव यथाकथंचिद् आक्षाण- इत्यस्याप्य् अक्षादिशब्दान्तरवद् व्युत्पत्तिः द्र. इति चेन्न। एवं सति मौलिकाभेदाश्रयेण बहूनामपि धातूनां पृथक् संख्यानानुपपत्तेः। नन्विष्टापत्तिरिति चेन्न। √अक्ष् (वेधने) इत्यस्य दुरुपपादापत्तेः। तस्य हि √अश्(बधा.) इत्यस्मात् पृथग्भूतानि तिङ्रूपाणि कृद्रूपाणि च श्रौतान्युपलभ्यन्ते। असौ चापि केवलमर्थवशात् प्रयोगविशेषवशाच्चैव पृथङ् निर्देशमर्हन् √अक्ष् (व्याप्तौ) इत्यस्य तन्मूलभूतस्य सत्ताऽनङ्गीकारे कैमुतिकत्वेनैव विभ्रष्टसत्ताक आपद्येत। उक्तदिशोभयोर् वेधनव्याप्त्यर्थयोः √अक्ष् इत्यनयोर् निर्देशो दुष्परिहरो वेदितव्यः। ननु कथम् √अक्ष्(वेधने) इति √अक्ष् (व्याप्तौ) इतीमम् आश्रितो भवतीति चेदुच्यते। तथाहि, व्याप्तिमात्रे वर्तमानः √अक्ष्(व्याप्तौ) इत्येव व्यतिवेधनरूपातिशयितव्याप्तिविशेषं यदाह तदा √अक्ष् (वेधने) इति जायमानोऽर्थविवेक-सौकर्याय पृथङ् निर्देशमर्हति। वेट् चासौ उभयपदी च।

[l] विप. (गो-)। पाप्र. धा. ऊदित्। ततो निष्ठायां विकल्पित इटि प्र. स्वरः (पा ३,१,३;७,२,४४)।

[m] तव्यत् प्र.। तित्स्वरः(पा६,१,१८५)। शेषं नापू.टि.द्र।.

अष्ट-कर्णी- अष्टन्- द्र.

√अक्ष् (व्याप्तौ), ?अक्षतु[a] पै १०, २,३.

आक्षिषुः[b] √अश्(व्याप्तौ) द्र.

अक्ष्[c]- अक्ष्णोः मै ३, ११, ५[d]. [अक्ष्- अन्°].

१अक्ष[e]- -॰क्ष ऋ ३,५३,१९;-क्षः ऋ १,१६४, १३; १६६,९; ३, ५३, १७; ६,२४,३; ८,५,२९; १०, ८५,१२; ¶तै २,६, ३,३; ६,२,९,१; ¶मै ३,२,२;४,६,८; काठ २५, ८¶; क ४०,१¶; शौ ९,१४,११†; १४,१,१२†;१९, ५३,२; पै १२,२,२; १६,६७, ३†; १५१, ३; १८, २, १†; -क्षम् ऋ १,३०, १४; १५; ७, ३३,४; ¶तै ३,१,३,१;६,२,९, ४; काठ १०, ५¶; †कौ २, ४३५; ४३६; †जै ३,३३, १०; ११; †शौ २०, १२२, २; ३; -क्षाः[f] मै ४,५, ९¶; -क्षात् शौ २, १४, २[g]; -?क्षाय[h] खि ५,१४,१; -क्षे ऋ ८,४६,२७; मै ३,६, ८¶; -†क्षेण ऋ १०, ८९,४; कौ १, ३३९; जै १, ३५,८. [°क्ष- अधस्°, रथ°].

¶अक्ष-सङ्ग[i]- -ङ्गम् तै ६, ३, ३,४; मै ३,९,२. [°ङ्ग- अन्°].

अ(क्ष>)क्षा-नह्[j]- -नहः ऋ १०,५३,७.

२अक्ष(बप्रा.)[k]- -क्षः ऋ १०,३४, ४; -क्षस्य ऋ १०, ३४, २; -क्षाः ऋ १०,२७, १७; मै ३, ६,३¶; शौ ६,७०,१; ७,११४, ६; १४,१, ३६; पै २, ३५, ३; ४,९,१;१०,७; १८,४, ४; १९, ३७,५; -॰क्षाः शौ ७, ५२,९; पै १,४९, २; -क्षाणाम् मै ४, १४,१७; शौ ६, ११८, १; ७, ११४,५; पै ४,९, ४; १६,५०, ३; -क्षान् ¶मै १,६,११;४,४, ६[२]; ¶काठ८,७; ¶क ७,४; शौ ४,१६, ५; ७,११४,७; पै ४, ९,६;५, ३२, ५; -क्षासः ऋ १०,३४,६;७; -क्षेभ्यः शौ ७, ११४,२; पै ४,९,३; -क्षेषु काठ ३६,१५; शौ ४,३८,४;५,३१, ६;६,३८,३;७,११४,१;१२,३, ५२;१४,१,३५; पै २, १८, ४; २६,२; ४,९,२; ९, २२, १६; १०,६,५;१६,१४९,३;१७,४१, २; १८,४,५; -क्षैः ऋ १०,३४, १३; मै ३,६, ३¶; शौ ७, ५२, १; पै १९,९,८;-क्षौ[l] शौ १९,

---

a) एवमिवाऽभिप्रयन् मुपा. चिन्त्यः । प्रत्यक्षकृते मन्त्रे युष्मच्छ्रुतिप्रधाने प्रपु. योगस्याऽसंगतेश्चाऽर्थतोऽन्वयक्लेशाच्च । **अक्षतोदक(:)** इत्येवं किलाऽत्र साधीयान् मूको. द्र. । युष्मदभिधेयस्योपमेयभूतस्याऽक्षतोदकेन समुद्रेण साम्यप्रदर्शनेऽन्वयपर्यवसानसमुपलम्भादिति यावत्। अन्यच्च, यथा मूको. **समुद्रैव°** इत्येवमुपलभ्यते तथैतत् प्रतीयेत यद् अत्र **समुद्र इव > समुद्रैव** इत्याकारकः सन्धिः श्रुत्यभिप्रेतो भवतीति । तथा च सति छन्दश्चरणस्य यथालक्षणत्वमुपजायमानम् अप्येनमेवं श्रुत्यभिप्रायमुपबृंहयेद् इत्यलं मुपा. संस्करणान्तरसापेक्षत्वोपवर्णनविस्तरेण ।

b) <√**अक्ष्** (व्याप्तौ) इत्यपि सुकल्पं भवेत् (तु. पाधा.) ।

c) नाप. =**अक्षन्**-, **अक्षि**-, **अक्षी**- ।

d) विभक्तिस्वरः (पा ६,१,१६८) । सपा. खि १, ११,८ शौ १९,६०,१ माश्रौ ५,२,१५,२० वैताश्रौ ३, १४ पागृ १, ३, २५ **अक्ष्णोः** इति, मा २१, ४८ का २३.६,१ **अक्ष्योः** इति, तै ५,५,९,२ तैआ१०,७२ बौश्रौ३,२५:८ वाश्रौ १,१,५, १९ **अक्ष्योः** इति पाभे. ।

e) =रथाङ्ग-विशेष- । **अन्** प्र. (तु. पाउ ५,३३) नित्स्वरश्च (वैतु. या ⌊१३,१२⌋ प्रभृ. <√**अन्ज्** इति ⌊तु. SEY ८५⌋ ; पाउ ३, ६५ <√अश् ⌊व्याप्तौ⌋ इति) ।

f) नाप.(कपोलाऽस्थि-विशेष- ⌊तु. टि. वैप ४ **अक्षतालूषकश्रोणिफलकेषु**⌋) ।

g) तु. W.; वैतु. सा. < **अक्ष**- (द्यूतशाला-) इति । सपा. पै **२,४,४, योनेः** इति पाभे. ।

h) पाठः? **यक्षाय** इति पाण्डु. मुपा. (शौ २०,१२८, १२) तत्र **युक्ष्माय** इत्येत्रं WR. । सपा. शांश्रौ १२, १५, ५ **यक्ष्माय** इति । **यज्ञाय** इत्येवमपि केषुचित् शौ. मूको. ।

i) कारकोपपदे √**सञ्ज्** + अधिकरणे **घञ्** प्र. । थादि-स्वरः (पा ६,२,१४४) । द्वि१ सत् वा. क्रिवि. द्र. ।

j) कारकोपपदे √**नह्** + **क्विप्** प्र. । कृत्स्वरः प्रकृत्या (पा ६, २, १३९) । पूप. संहितायां दीर्घः (पा ६, ३,११६) ।

k) नाप. । **अत्र अः** प्र. तत्स्वरश्चेति १**अक्ष**- इत्यतो विशेषः द्र. ।

l) अत्र मूको. **अक्ष्यौ** इत्यपि भवति (तु. टि. **अक्षी**-> -**क्ष्यौ** मै १,६,७) ।

५०,१.[°क्ष- अन्°, अधि°, अपिनद्ध°; आक्त°, आयत°, १कृष्ण°, चतुर्°, १धूम°, पद्म°, २परस्°, पर्यस्त°, १पिङ्ग°, प्रति°, भूरि°, विरूप°, ३शुष्क°, ३श्येत°, षष्°, स°, सनिस्रस°, सम्°, सहस्र°, हरि°, हिरण्य°].

अक्ष-का(म>)मा[a]- -मा शौ २,२,५; पै १,७,५[b].

अक्ष-द्रुग्ध[c]- -ग्धः शौ ५, १८, २; पै ९,१७,२.

अक्ष-पराजय[d]- -यम् शौ ४, १७,७.

अक्ष-राज[e]- -जाय मा ३०, १८; का ३४,३,५.

अक्ष-वृत्त[f]- -त्तम् मै ४, १४, १७; शौ ६, ११८,२; पै १६, ५०,४.

¶अक्षा(क्ष-आ)वप[g]- -पस्य काठ १५,४[h].

¶अक्षा(क्ष-आ)वाप[i]- -पस्य[h] तै१,८,९,२; मै २,६,५;४,३,८.

अक्षन्[j]- -क्षणि मै ४, ४, ३[k]; -¶क्षन् तै६,१,९,१; -†क्षभिः ऋ १,८९,८; १२८, ३; १३९, २^{2}; २,२,४;९,१०२, ८; १०, २१,७;७९,५;१२७,१; मा२५, २१; का २७, ११, ८; मै ४, १४, २; काठ १३, १६; ३९, १५, कौ २,१२२४;-क्षाणि ऋ ७,५५,६; पै ४, ६,५; -क्ष्णः[l] ऋ ८,२५,९; खि ५, ७, ४,७; मा ४,३२; का ४,१०,३; तै १, २,४, १; ६,१,७, ३; मै १,२, ५; काठ २,६; क १, १९; पै १९, ३६, १२; -¶क्ष्णा मै २, ३,६; -क्ष्णोः[l] खि १,११,८[m]; शौ १९,६०,१[m].

अक्ष(न्>)ण्-वत्[n]- -ण्वते तै

---

[a] 'अक्षान् देवनसाधनभूतान् कामयते' इत्यभिप्रायवन्तः PW. BW. MW. W. प्रभृतयोऽर्वाञ्चः २अक्ष- इत्युपपदम् इत्याहुः। तच्चिन्त्यं भवति। देवन-प्रकरणाऽभावाच्च सामान्येन रूप-यौवन-संपद्विशेषलक्षणभूतस्याऽप्सरः-कर्तृक-मनोमोहन-श्रेष्ठसाधनभूतस्य कामयुक्तत्वस्य तस्या नेत्रयोः श्रुत्या प्रतिपिपादयिषितत्वाच्च। अतोऽक्षि-पर्यायभूतः २अक्ष- एवेह प्रकृतः द्र.। बस. पूप. प्रकृतिस्वरः यद्वा सा. उस. पूप. प्रकृतिस्वरः (तु. पावा ३,२, १)। उभयथापि नार्थे भेदः (तु. टि. अन्न-काम- प्रभृ.)।

[b] अर्वागभियुक्तप्रतिपादित-द्यूतप्रकरणाऽऽभासाऽभिभवजनितश्च अक्षिकामाः इत्याकारक-मूलकोशसाक्ष्यविरुद्धश्च मुपा. चिन्त्यः। यत्सत्यमेतच्छाखीयो मूल-कोशप्रदर्शितः पाठः शाखान्तरीयस्य अक्षकामाः इति पाठस्याऽपेक्षया विशेषणोपरिष्टाद् उक्तस्याऽभिप्रायस्य समर्थनाय प्रभवेद् यथा नेह देवनस्य प्रकरण-सांगत्यं किमपि भवतीति च यथा चेह अक्ष- शब्दो नेत्रवाचक इति च।

[c] अर्वाञ्च आभिधानिका व्याख्यातारश्च (PW. BW., MW., W. प्रभृ.) देवन-प्रकरणकम् २अक्ष- इति पूर्वपदं ब्रुवाणाश्चिन्त्याः स्युः। तादृशस्य प्रकरणस्याभावात्। तदपेक्षयाऽक्षिपर्यायभूतस्याऽपरस्य तस्यैव शब्दस्याऽत्र ग्रहणं साधीयः स्यात्।

[d] सस. अन्तोदात्तः (पा ६, २, १४४)।

[e] नाप. (कलि-)। षस. समासान्तः टच् प्र. चित्स्वरश्च (पा ५,४,९१; ६,१,१६३)।

[f] सस. पूप. प्रकृतिस्वरः (पा ६,२,२)।

[g] नाप. (कितव-)। कर्मण्युपपदे आ✓वप् + अच् (तु. पा ३,१३४)। थाथादि-स्वरः (पा ६,२,१४४)।

[h] सपा. °वपस्य<>°वापस्य इति पाभे.।

[i] अण् प्र. उप. प्रकृतिस्वरः (पा ३, २, १; ६, २, १३९)। शेषम् g टि. द्र.।

[j] = अक्षि-। ✓अश्(बधा.) + सनिः प्र. औणादिकः तत्स्वरश्च (पा ३,३,१;१,३)। यद्वा ✓अक्ष्(व्याप्तौ)+अनिः प्र. (तु. पाउ १,१५९) इत्यस्यां निष्पत्तौ सकारः प्रकृत्युपजनः स्यात्। पाणिनीयास्तु अक्षि- इत्यतः कृताऽनङ्ङादेशादुदात्ताद् व्युत्पादयेयुः (पा ७,१,७६)। प्रथमे कल्पे समानेऽर्थे समानाद् धातोः कृत्प्रत्ययसुभिक्षजः किञ्चिन्मात्रं भिन्नानां बह्वंशेन सरूपाणां बहूनां नाम्नां मौलिक आविर्भाव आस्थीयेत। उत्तरे तु मूलत एकस्य तथानिष्पन्नस्य प्रधानीभावितस्य नाम्नः सत इतराणि नामानि नैरुक्तिक-विकारमात्राणि स्युरिति विवेके सुदर्शे तारतम्य-प्रामाण्ये त्रिविचां विमर्शः शरणायताम्।

[k] सपा. शौ ४,५,५ अक्षीणि इति पाभे.।

[l] उदात्तनिवृत्तिस्वरः।

[m] पाभे. अक्ष्- > अक्ष्णोः टि. द्र.।

[n] अत्र पाणिनीया मतुपि प्रातिपदिकस्य नकारलोपं ततो नुटं च कृत्वा नुड्-उत्तरस्य पित्त्रिहतस्य मतुपः स्वरं साधयेयुः (पा८,२,१६;६,१,१७६)। स्यादत्रैवं वाच्यम्। अन्तोदात्तादेव परो नुड् इष्टो भवति (तु. अस्थन्-वत्-, आत्मन्-वत्-, उदन्-वत्-, दधन्-वत्-, धन्वन्-वत्- प्रभृ.)। अतः अश्मन्-वत्-, ओमन्-वत्-, प्रभृ. मतुपः स्वरो न

७, ५, १२, १; काठ ४५, ३; -ण्वन्तः ऋ १०, ७१, ७; -ण्वन्तम् खि १,५,७;-†ण्वान् ऋ १, १६४, १६; शौ ९,१४, १५; पै १६,६७,६.

१अक्षर[a]- -रः पै १२,२,१[b]; -रम् ऋ १,१६४,४२; ३,५५,१; खि ५,३, २^{२}; ३; -रा ऋ १, ३४, ४[c];७,१,१४; -राः शौ १३,३, ६[d]; -राणि मा २३,५७;५८; का२५,१०,५;६; ¶तै२,४,११, १^{२};५,८,३;६, १, ५; ३,२,९, १^{२}; २^{२}; ३; ४; ६, १,६,३;६, ११, ५; ¶मै १, ७, ३; ११, १०^{८};२,३, ७; ४, ४^{२}; ३,६, ५;४,७,५; ¶काठ ९, १; १०, ७; १२,५; १४,४^{५}; २३, १०; ३४, १२; ¶क ८,४; ३७,१; -¶रात् तै ५,१,९,१;६,१,२, ७; -†रे ऋ १, १६४, ३९;६, १६,३५; तै ६,१, ६,२^{२}¶;काठ २३, १०^{२}¶; क ३७,१^{२}¶; कौ २,७४७; जै ३,२२, २; शौ ९, १५,१८; पै १६,६९,८; -†रेण ऋ १,१६४, २४; १०, १३,३; शौ ९, १५, २; १८, ३,४०; पै १६, ६८,२. [°र- अशीति°, अष्टन्°, अष्टाचत्वारिंशत्°, १उष्णिहा°, एक°, एकादशन्°, चतुर्°, चतुर्दशन्°, चतुर्विंशति°, चतुश्चत्वारिंशत्°, त्रयोदशन्°, त्रि°, त्रिंश°, त्रिंशत्°, दशन्°, द्वात्रिंशत्°,द्वादशन्°,द्वि°,नवन्°, पञ्चन्°,पञ्चदशन्°, रोहित°,शत°, षोडशन्°, सप्तन्°, सप्तदशन्°, सहस्र°].

अक्षर-पङ्क्ति[e]- -¶ङ्क्तयः[f] काठ ९,२^{२}; क ८,५^{१}; -ङ्क्तिः मा १५,४; का १६,१,६; तै ४, ३,१२,३; मै १,११,१०; २,८, ७; काठ १४, ४¶; १७, ६; क २६ ५;-ङ्क्तिम् मै १, ११, १०¶[g]; -ङ्क्तीः तै ५, ३, ८, २¶.

¶अक्षर-शस्(:)[h] तै २, ५, ८, ३; मै ३,१,१;७,७.

†२अक्ष(र>)रा[i]- -रा ऋ ७, १५,९;३६,७; -राणाम् ऋ ३, ३१, ६; मा ३३, ५९; का ३२, ५, ५; मै ४,६,४; काठ २७, ९.

अक्षि[j]- -क्षि ऋ ९, ९, ४; ¶तै ५,३,१२,१;२; ६, ४, १०, ५; ¶काठ २७,८^{२}[k]; शौ १, ८, ३; १५,१८,२^{१}; पै ४, ४,९; २०, ५०,६; -क्षिभ्याम् पै १९,७, ९[l];३२,१७; -क्षिणी शौ १०, ९, १४; ११, ३, २; -क्षिभिः काठ ३५,१‡[m]; -क्षीणि शौ ४, ५,५‡[n]. [°क्षि- अन्°].

अक्षी[o]- -क्षी ऋ १, ७२, १०; ⌊११६,१६;११७, १७⌋; १२०, ६;२,३९,५; १०,७९,२; पै ६, ६,२;१७,२९,९; -क्षीभ्याम् ऋ १०, १६३, १; खि ४, १०,३; तै ७,३, १६, १[p]; ¶काठ १२,

---

भवति (तु. पाशे.) ।

[a] √अश्(बधा.)यद्वा √अक्ष्(व्याप्तौ) + सरः प्र. । प्र. आद्युदात्तत्वेन मध्यस्वरः (पाउ ३, ७०; पा ३,१,३ ⌊तु. पाप्रवा ८⌋) । अ-क्षर- इत्येवं नञ्-पूर्वत्वाभ्युपगमपक्षे नञो जर- (पा ६,२, ११६) इत्यत्र उसं. द्र. ।

[b] सपा. शौ १९,५३,१ अजरः इति पाभे. ।

[c] R (ZDMG ४८,६८१) °राः इति शोधः ?

[d] °राः (°राणि इति W. टि.) इति मूको. ?

[e] नाप.(छन्दो-विशेष-, इष्टका-भेद- ⌊तै.⌋) । बस. पूप. प्रकृतिस्वरः (पा ६,२,१) ।

[f] सपा. मै १, ७, ५ पङ्क्तयः इति, तै १, ५,२,१ पङ्क्तयः इति च पाभे. ।

[g] सपा. काठ १४,४ पङ्क्तिम् इति पाभे. ।

[h] वीप्सायां शस् प्र. तत्स्वरश्च ।

[i] असमस्तः कृत् =१अक्षर- द्र. । स्वरमात्रे विशेष इत्येकः कल्पः । अस्मिंश्च कल्पे प्र. निद् भवत्याद्युदात्तकरणः (पाउ ३, ७०) । तस. अयं नञ्स्वरः (पा ६,२,२) इत्यपरः कल्पः । स्त्रियाम् अर्थविशेषनिरूढौ विशेष्यगर्भविशेषणत्वेनैकस्य प्राति. अवान्तर-विशेष इव समजनि । तद्विस्तरः वैश. द्र.।

[j] √अश् (बधा.)+ क्सिन् प्र. नित्स्वरश्च (तु. पाउ ३, १५६; पा ६,१,१९७) । यद्वा √अक्ष् (व्याप्तौ) + इन् प्र. स्यात् [तु. टि. अक्षन्- (वैतु. या ⌊१,९⌋ प्रभृ. <√चक्ष् वा <√अञ्ज् वेति)] ।

[k] अक्षी इति पठन् SIM. चिन्त्यः । एकवचन-सङ्गत्या ह्रस्वत्वं साधीयः स्यात् ।

[l] सपा. शौ ६,२४,२ अक्ष्योः इति पाभे. ।

[m] सपा. ऋ १,८९,८ अक्षभिः इति पाभे. ।

[n] सपा. ऋ ७,५५,६ अक्षाणि इति पाभे. ।

[o] द्विवचनमात्रे श्रूयते । तथात्वे ई इत्यादेशः स चोदात्तः (पा ७,१,७७) । यद्वा ङीष् प्र. उसं. (पावा ४, १,४५) लक्ष्येऽविशेष उभयथापीति दिक् ।

[p] सपा. काठ ४३,६ चक्षुर्भ्याम् इति पाभे. ।

१० ; शौ २, ३३, १† ; ११, ४, ३^{२} ; २०, ९६, १७† ; पै ४, ७, १† ; १६, ५५, ३; ५६, ३ ; ५७, ३ ; -क्ष्यो:[a,b] मा २१, ४८ ; का २३, ६, १; -क्ष्यो:[a] तै ३, २, ५, ४[c]; ५, ५, ९, २[b]; शौ ५, ४, १०; ६, २४, २[d] ; १२७, ३ ; पै १, ३१, ४ ; १९, ३२, ११ ; २०, ३६, ७ ; ८ ; -क्ष्यौ[e] मै १, ६, ७[f] ; काठ २०, ६; क ३१, ८ ; शौ १, २७, १ ; ४, ३, ३; ५, २३, ३; २९, ४; ६, ९, १^{२}; ७, ३७, १; पै १, ५५, ३; २, ८, ३; ३३, २ ; ३ ; ९०, २^{२} ; ४, २०, २ ; ६, ६, १?[g]; ७, २, ३?[h]; ८, ३, ८?[i] ; १०, ७?[j]; १३, ९, ५?[k] ; १४, १७?[k]; १६, ५३, २[k]? ; ९६, ८?[k]; १३७, ३?[k]; १९, ३१, ४; ४३, १; २०, ३०, ८ ; ६०, ८.

अक्षि-[क]- अन्°.

†अक्षि-पत्[l]- -पत् ऋ ६, १६, १८ ; १०, ११९, ६; काठ २०, १४; कौ २, ५७; जै ३, ६, ३.

---

a) उदात्तस्वरितयोः (पा ८,२,४) इति स्वरितोत्सर्गे उदात्तयणः (पा ६,१,१७४) इति व्यवस्थापको नियमोऽनुशिष्टो भवति । तस्य नियमस्य विद्यमानेऽपि चारितार्थ्याऽवसरेऽस्मिन् प्रवृत्त्यभावः शुक्लयजुर्निन्नः द्र. । शाखान्तरीयायास्तत्प्रवृत्तेरुपलम्भात् (तु. नाउ. रूपम्) ।

b) पाभे. अक्ष्- > अक्षोः टि. द्र. ।

c) सपा. माश्रौ १,३,४,२३ अक्ष्णोः इति पाभे. ।

d) पाभे. अक्षिभ्याम् पै १९,७,९ द्र. ।

e) स्वरितत्वं विभक्तेः सर्वनामस्थानत्वाद् उदात्तविषयत्वाऽभावाद् द्र. (तु. नापूटि.) ।

f) इह मूको. अक्षौ इति च अक्शौ इति चापि भवतः । तेन मूलतः २अक्ष- इत्यस्य अक्ष्यर्थे सद्भावः द्र. ।

g) पाठः? अक्षो इति मूको.? अक्षौ (<अक्ष्-) इति स्त्रीवृत्तः मौलिक-पाठः संभाव्येत (तु. तत्रत्यं विप. मधुसंदृशी इति) ।

h) अक्षौ इति मूको. । अत्र सन्नियोग-पठितात् स्त्रीविषयाद् हलन्ताद् नास् इति शब्दाद् भवेद् एतत् सुकल्पं यथा अक्ष्- इति शब्दस्य अक्षौ इति रूपं विवक्षितं न तु अक्षी- > अक्ष्यौ इति । भवत्येव तादृशः शाखान्तरे पाठः (तु. शौ ५, २३, ३) । परं तत्र नास् इत्यस्यापि स्थाने नासा इति रूपं प्रयुक्तम् उपलभ्यते । अत उभयोः शब्दयोर्विषये तत्तच्छाखीयः पाभे. इति वक्तुं पार्येत । यद्येवमभ्युपगमः स्यात्तर्हि नास् इति शब्दवत् अक्ष्- इत्यपि शब्दः स्त्रीविषयः स्यादित्यपि संभाव्येत (तु. नापू. टि.) ।

i) अक्षौ इति मूको. न तु ततश्छान्दसमानुकूल्यमिव जायते । मुपा. अपि चिन्त्यः प्रमाणाभावात् । शौ ४,९,१ इत्यत्र हि अक्षम् इति भूयिष्ठकोशानुमतः पाठो भवति । सा. तु तत्र अक्षम् इति पपाठ । प्रकरणाच्चेह चक्षुरर्थं एवाऽपेक्ष्यते न तु तदाश्रितस् ताद्धितः कोऽप्यन्योऽर्थः । यथा पूर्वम् आञ्जनस्य वृत्र-कनीनिकया साम्यमुक्तमेवमधुना तदीयं पर्वत-नेत्रत्वमुत्प्रेक्षितुमिष्टमित्यस्य सुवचत्वात् । अतो द्वौ विकल्पौ भवतः । अक्ष्यौ इत्यप्रामाणिकः पाठ एव समीचीन इत्येकः । कोशीयः अक्षौ इत्येव मौलिकः पाठस्तदनन्तरं च स्वम् इत्यस्य वाऽन्यस्य वा कस्यचिच्छब्दस्य प्रमादजो भ्रंश इत्यपरः । तद् भूरिविमृश्योऽयं विषयः ।

j) अक्षौ इति मूको. स्पष्टं पठ्यते । तद्विशेषणतया पार्श्वधृताद् दुरूहाद् नकंरणी इति शब्दादेतत्तावत् सूह्यं स्याद् यदत्र स्त्रीविषयस्य हलन्तस्य अक्ष्- इत्यस्याऽभीष्टं रूपम् अक्षौ इति । पै १३,९,५ इत्यत्र मोक्षौ इति मूको. अक्षौ इत्यस्यैव समर्थको भवेन्न तु कथमपि अक्ष्यौ इत्यस्येति सुवचम् । पै १३,१४,१७;१६,५३,२ इत्यत्र च स्पष्टम् अक्षौ इत्युपलभ्यते । पै १६,९६,८ इत्यत्रत्यः अक्षम् इति पाठोऽपि पूर्ववद् अक्षौ न तु अक्ष्यौ इति संकेतयेत् । तत्रत्यो लेखकप्रमादश्च पङ्क्त्यवसान-सुलभाऽऽलस्य-कारित इत्यपि संभाव्येत । पै १६,१३७,३ इत्यत्र चान्ततः स्पष्टमेव अक्षौ इति पठितं भवति । प्रकरणसंगमनं च तत्रत्यम् अक्ष्- इत्यस्य स्त्रीविषयत्वे पर्यवस्येदित्यप्यनुसंधेयम् (तु. यद्- > यौ इत्यत्र पै १६, १३७, ३ टि) ।

k) अक्षौ इत्येव पाठः संभाव्येत । विमर्शः नापू. टि. द्र. ।

l) उस. उप. √पत् (गतौ) + क्विप् प्र. । कृत्स्वरः प्रकृत्या (पा ६,२,१३९) । अव्ययत्वमित्यर्थे वा. क्रिवि. द्र. ।

?अक्षि-भू[a]- -भुवः[b] मा २३, २९; का २५, ६, ९; शौ २०, १३६,४.

अक्षि-वेप[c]- -पम् पै २०, ५०, ७.

?अक्षी-भग- -गः खि ५,२२, ४[b].

¶अक्ष्या(क्षि-आ)मय[d]- -यः काठ २७,८.

अक्षु[e]- -क्षुः ऋ १,१८०,५; -क्षुम् शौ ९,३,८; पै १६,३९,८.

अक्षु-जाल[f]- -लाभ्याम्[g] शौ ८,८,१८.

अक्षु-माला- -लाभ्याम्[g] पै १६,३०,६.

*अक्षण[h]-

अक्षण-यावन्[i]- -वानः ऋ ८, ७,३५.

¶अक्षणया[j] तै ५, २, ७, ५^{२}; १०,४; ५;३,५,३^{२};४, ५, १^{२}; ६,२,८,३^{२};३, ६, ३; १०, ६^{२}; मै ३,२,८^{२};९;६,३;८, ९; १०, ३^{२}; काठ २०,९^{२}; २१, ७; क ३१,११^{२}.

अक्षणया-द्रुह्[k]- -ध्रुक् ऋ १, १२२,९.

अक्षणया-स्तोम[l]->

¶अक्षणयास्तोमी(य>)या[m]- -याः तै ५,३,३,१^{२}.

?अक्ष्य[n]- -क्ष्यम् शौ ४, ९,

---

[a]) उस. क्विबन्ते उप. प्रकृतिस्वरः (पा ६, २, १३९)। °भु इति ह्रस्वान्तं प्राति. अनुमन्वानः म. चिन्त्यः। अत्र च बाह्वृचानां पाभे. अवधेयः। तद् यथा। काश्मीरीये मूको. **अक्षीभगो** इति पाठः। स एव च खि ५,२२,४ इत्यत्र मुपा.। तदीयमूलकोशान्तरीयोऽपरः पाठः **सत्यसाक्षीवगो यथा** इत्यपि भवति (तु. खि ५, २२,४ टि.)। पूर्वस्मिन् पादे सक्थ्ना प्रमाणभूतेन नार्या देशनस्य श्रावितस्योपमानमुखेनोपबृंहणे मन्त्रस्वारस्यात् सक्थि-साक्ष्य-स्थापनाय **सत्यस्याक्षिभुवा यथा** इति तृतीयान्तः पाठो मूलतः प्रवृत्त इति संभाव्यते। तन्निश्चयस्तु भूयस्तरां याजुष-मूलकोशान्वेषणापेक्ष इति तत्परा अभियुक्ता लब्धसंकेताः स्युः। **शौ.** तु **सकुला** इति नारी-विशेषणं श्रावयति। भूयिष्ठ-मूलकोशीय-साक्ष्यादपि स एव पाठो लब्धप्रतिष्ठो भवति। अतस्तच्छाखीयः पाठः **अक्षिभुवः** इति प्रथमान्त एव साधुरिति विवेकोऽवधेयः। अर्थः शोधश्च **विष्टीमिन्-** टि. द्र.।

[b]) सपा. **अक्षिभुवः** (शांश्रौ १२, २४,२ लाश्रौ ९, १०,६ प्रभृ.) <> ?**अक्षीभगः** इति पाभे.।

[c]) भाप. (अक्षि-स्फुरण-)। षस.।

[d]) षस.।

[e]) नाप.। **उन्** प्र. (तु. पाउ १,९ पा ६,१,१९७)। ✓अश् (व्याप्तौ) इत्यस्य व्युत्पत्तिपक्षे तु **क्सुन्** प्र. उसं. (पाउ ३,१५७)। नित्स्वरः।

[f]) जालदण्ड-पाशयोः द्वस.। सामान्यः समासस्वरः।

[g]) सपा. परस्परं पाभे.।

[h]) विप.। **नन्** प्र. (तु. पाउ ३,१०; ⌊वैतु. पाउ ३, १७⌋) ✓अश् (व्याप्तौ) + **वनः** प्र. इति।

[i]) विप. (अश्व- ⌊मरुताम्⌋)। उस. उप. ✓या+वनिप् प्र. कृत्स्वरः प्रकृत्या। अक्षण- इति न. वा. क्रिवि. द्र.। (?WAG. २,२८ *b*; ५५ *d*) अक्षणया-यावन्-> नैप्र. यनि. इति, सा. ⌊पक्षे⌋ पूप. अक्षणः ⌊ष१⌋ इति?।

[j]) इह अक्षण- इत्यस्य भावप्रधानो निर्देशो वक्तव्यः। ततश्च तिरोभावेन कौटिल्येनाऽसारल्येनेत्यादि-तृतीयान्त-सरूक्षीभूत-शब्दान्तरवत् क्रियाविशेषणतायोगः सुवचः। पाप्र. (७,१,३९;६,१,१६३) याच् प्र. तृतीयार्थे चित्स्वरेणान्तोदात्तश्च। विशेषस्तु ?अश्नया- टि. द्र.।

[k]) विप. (जन-)। उस. क्विबन्ते कृत्स्वरः प्रकृत्या (पा ६,२,१३९)।

[l]) =मन्त्र-भेद-। बस. पूप. प्रकृतिस्वरः।

[m]) =⌊मन्त्रविशेषैरुपधीयमान-⌋ इष्टका-विशेष-। तस्येदमित्यर्थे छ > **ईयः** प्र. उसं. (पा ४, २, १३८) तत्स्वरश्च (तु. भा.)।

[n]) तु. पै ६, ६, १ यत्राऽतिशयोक्तिमुखेनाऽऽञ्जनस्य वृत्र-कनीनिकात्वं च त्रिककुत्-पर्वताऽक्षित्वं च श्रावितं भवति। इह तु तस्य केवलमुत्तरं विशेषणमभिप्रेत्य पर्वताऽक्ष्यत्वं श्रूयते। तद्भवति विमर्शः किमेतद् **अक्ष्यम्** इति। उच्यते। **अक्षि अक्षे अक्षिणि वा भवं तदर्थं हितं वाऽक्ष्यम्** इति **यत्** प्र. (पा ५,१,५)। प्रथमे कल्पे दृष्टिशक्तिपर्यायो भवेद् वाक्याऽन्वयश्च वृत्र-कनीनिकात्व-दिशा दृष्टिशक्तित्वाऽऽरोपपूर्वकमतिशयोक्त्यैव साध्यः। द्वितीये कल्पे तु वाक्यभेदेनाऽन्वयः द्र.। तद् यथा **पर्वतस्याऽसि** इति तत्-प्रभवत्वात्तदीयोऽसीत्याञ्जनाऽभिजनोपवर्णनपरमेकं वाक्यं कर्त्तव्यम्। **अक्ष्यमसि** इति नेत्ररोगाऽपहरत्वात् तदर्थं हितमसीत्युपयुक्तविशेषणाऽन्तरोपवर्णनपरं चापरं वाक्यं कर्त्तव्यमिति। यद्वा भाव एव प्र. स्यात्। एवमप्यक्ष्णो दर्शन-साधकता-द्वारा तद्भावस्य

१[a].

आक्षाण[b]- -णे ऋ १०,२२,११.

अक्षण्वत्- ✓अक्ष् (व्याप्तौ) द्र.

अक्षत् ✓क्षा द्र.

?**अक्षत्**[c] पै १३,७,१७.

अ-क्षत,ता[d]- -तः ऋ ५,७८,९[e];१०,१६६,२[f]; शौ १२,१,११; पै १,४५,२; ४,६,७; ५,३०,४[g]; १२,६,५?[h]; १३,३,११†; १६,३४,५;१७,२,२; १९,२१,९; ४०,१५; -तम् पै ५,३०,४; १४,१,१०; -ताः पै १६,१००,१२; -तानाम् पै १५,१,१०; -तौ पै १०,९,३.

अक्षतो(त-उ)दक[i]- -कः पै १०,२,३.

अ-क्षति[j]- -तिम् पै १६,१००,२; १७,२८,७[1]?;२९,१०.

अ-क्षतु[k]- -तुः पै १४,३,२१.

अ-क्षत्र[l]- -त्रम् पै १९,३६,१२.

अक्षन्- ✓अक्ष् (व्याप्तौ) द्र.

?**अ-क्षय**[m]- -ये शौ १९,५२,३; पै १,३०,३.

¶**अ-क्षय्य**[n]- -य्यम् मै १,८,६; काठ ३१,१५.

१अक्षर-, २अक्षरा- ✓अक्ष् (व्याप्तौ) द्र.

अक्षस्- ✓अक्ष् (वेधने) द्र.

अक्षि- ✓अक्ष् (व्याप्तौ) द्र.

अ-क्षित्[o]- -क्षित् मै १,८,६.

१अक्षित- ✓अक्ष् (वेधने) द्र.

२अ-क्षित,ता[p]- -तः तै १,६,३,३[q]; ७,३,४[q]; मै १,४,७¶; काठ ५,५[२q],८,१३[२q]; क ८,१[२q]; शौ ४,५,७‡[r]; ६,१४२,२;९,१,६; ११,१,२०; पै १६,३२,७; ९१,१[r]; २०,४४,३[q]; -तम् ऋ १,९,७; ५८,५; ⌊६४,६; ९,७२,६⌋; १३०,५; ५,५३,१३; ७,६५,१;८,७,१६; ७२,१०;९,२६,२; ३१,५; ६८,३; ७८,३; ११०,५;

दृष्टिशक्त्यव्यभिचारात् पूर्वोक्त एवार्थसामान्ये पर्यवसानमिति कृत्वा तृतीयः कल्पो नेह विवेचनायोपलभ्येत। यतोऽनावः (पा ६,१,२१३) इत्याद्युदात्तत्वं चेह द्र.। यत्तु क्वचित् (तु. w. इत्यस्य OP.) तैतं स्वरितमिव प्रादर्शि तदपलक्षणं च समस्तकल्पेन मूको. विसंवादि च द्र.। यदपि काचित्कं मूलकोशीयं सायणीयं च साक्ष्यम् **अक्षम्** इति पाठं प्रत्युपस्थापयितुमुपलभ्यते (तु. w. पाण्डु. टि.) तदप्यसत्। अक्षर-नैयून्यस्य दुर्वारत्वाच्छन्दोबाधात्। यथास्थिते तु यणः स्थान इयादेशकरणेन तस्य सुवारत्वं द्र.। यच्चाप्यन्ततः कश्चिदर्वाक्तनः (तु. w. संकेतः) **अक्षय्यम्** इति वा **अक्षरम्** इति वा शोधमाह तत्तु प्रमाणाभावाच्चाऽन्यथा निर्वाहे संभवति सर्वथानपेक्षितत्वाच्च नितरां सुत्यजमिति दिक् (तु. **अक्षी-> -क्ष्यौ** इत्यत्र पै ६,६,१ टि.)।

---

a) सपा. पै ८,३,८ ?**अक्ष्यौ** इति पाभे. (तु. तत्रत्यं टि.)।

b) लिटि **कानचि** चित्स्वरेणान्तोदात्तः (पा ३,२,१०६; ६,१,१६३)।

c) सपा. शौ २०,३४,१६ **अस्मत्** इति पाभे.।

d) तस. नञ्स्वरः (पा ६,२,२)। उप.<✓क्षण्।

e) सपा. आपमं २,११,१७;१८ **अक्षितः** इति पाभे.।

f) सपा. **अक्षतः <> अक्षितः** इति पाभे.।

g) सपा. शौ ३,२४,४ **अक्षितम्** इति पाभे.।

h) ओषधि-प्रकरणे **-ताः** इत्येव पाठः संभाव्येत।

i) बस.। **अक्षतूदकम्** इति पाठः? (✓अक्ष्⌊व्याप्तौ⌋>) ?**अक्षतु** इत्यत्र टि. द्र.।

j) तस.। उप. भाप. <✓क्षण्।

k) विप. (⌊क्षतिरहिता-⌋ शतौदना-)। बस. उप. ✓क्षण्+ भावे क्तुः प्र. उसं. (पाउ १,७१)।

l) विप. (स्थामन्- ⌊=स्थान-⌋)। बस.।

m) तस. नञ्स्वरः (पा ६,२,२)। उप.<✓क्षि (क्षये)। सा. w. अ + १क्षय- ⌊भाप.⌋ इति। <अँक्षि- (अक्षि-रूप- ⌊काम-⌋) इति मतम् (तु. टि. ?**प्रतिपाणाय**)। सपा. तैआ ३,१५,१ **मृत्यवे** इति पाभे.। पपा. मूको. **आ-क्ष°** इति ?

n) तस. शक्यार्थे **यति** यान्तादेशं नञ्स्वरं बाधित्वा कृत्योकीयः स्वरः (पा ६,२,१६०)।

o) बस. अन्तोदात्तः (पा ६,२,१७२)। उप. ✓क्षि (क्षये) + भावे क्विप् प्र.।

p) तस. नञ्स्वरः। उप. <✓क्षि (क्षये)।

q) = सपा. गोब्रा २,१,७ माश्रौ १,४,२,१२ प्रभृ.। तै १,६,५,१ मै १,४,२; ७ आपमं २,२०,१ प्रभृ. च **अक्षितम्** इति, का २,३,८ काठ ५,५ आश्रौ १,११,६ प्रभृ. **अक्षितिः** इति पाभे.।

r) मुपा. शाखान्तरात् (तु. शौ ११,१,२०) इह धृतः। मूको. पाठस्तु **अक्षतः** इति भवति। तात्पर्ये विशेषाभावात् तु. **अक्षति-> -तिम्** इत्यत्र टि. यत इहापि कोशः पाठ एव मौल इति विनिगमनयाप्युपलभ्येतेति दिक्।

१०, १०१, ६; मा १८, १०[a]; ३८,२६[b], का १९,४,३[a]; ३८, ६,१^{२}[b]; तै १,६, ५,१[c]; २, ४, १४,१[d]; ३,१, १०, ३; ११,७†; ४,२, ५, ५^{२}†; मै १,४, २^{२}[c]; ७^{२}[c]; काठ ३८,१४‡[e]; ४०,१९; †कौ २, ८५७; ९५४; शौ ३, २४,४^{२}[i]; ७; २९,४; ५; ४, २७, २; ७, ८६, ६[g]; १८, ४, ३६[h]; १९,५४, ४; २०, ७१, १३†; पै १,१०२,४[f]; ४,३५,२; ५,४०, ८; ११,५,४; ८; १२,२,१४; १६, ७०,२; -तस्य शौ ७, ८०, ४; -†ता ऋ ३,४०,७; ९,६८,३; शौ २०, ६,७; -ताः काठ ४०, १३^{२}; शौ १,१५, ३; ६ १४२, ३^{४}; ७,८६,६; १०,६,१४; पै १, २४,३; १६,४३, ७[i], ७०,१०; -ताम् तै ३,३,११, ३[j]; मै ४, १२,६[j]; शौ ७,१७,२[j]; ८५,२; १८, ४, ३२; पै २०, २,४[j]; -ते ऋ ९,११३, ७; मै ३,२, ६¶; -तौ शौ ९,१,७; पै १६, ३२,६. [°त- अन्°].

अक्षि(त>)ता-वसु[k]- -सुम् ऋ ८, ४९,६; खि ३,१,६.

†अक्षितो(त-ऊ)ति[l]- -तयः ऋ ८,३,१५; मै १,३, ३९; कौ १, २५१; २, ७१२; जै १, २६, ९; ३,५८,९; शौ २०,१०, १; ५९ १; -तिः ऋ १,५, ९; ६ २४, १; शौ २०, ६९, ७; -तिम् ऋ ४,१७,१६.

अक्षितव्या- √अक्ष् (वेधने, लक्ष्मकरणे) द्र.

१अ-क्षिति[m]- -तयः तै २,४, १४,१; मै ४,९,२७; १२,२; काठ १०, १२; पै १,१०२,४; -ति ऋ ⌊१, ४०,४ (५, ३४, ७)⌋, ⌊(३, ९, १)८ १०३,५; ९,६६,७⌋.

२अ-क्षिति[n]- -तये पै १६,७०,२; १०; २०,४१,४; -तिः का २,३,८[c]; तै ४,७, ४, २[a]; मै २,११,४[a]; काठ ५ ५[c]; १८,९[a]; क २८,९[a]; शौ ११,९,२५; १०,४; २६; पै ५, ४०, ७; १६, ८४, ४; ८५,४; ८७,६; -तिम् खि ४, १२, २; ¶तै १,७,१, ६; ३,४; मै ४,९, २७[g]; १२, २; काठ १०, १२; शौ १८,४, २७; पै ५, ८,८[o]; ४०,४; ५; -त्यै मा ६,२८; का ६,७,६; तै १, ३, १३,२; ६,३, ३,७,३,४; ६ ४,३,४; मै १,३, १; ४,५,२¶; कठ ३,९; ५,५; ८,१३; क २,१६; ८ १.

अ-क्षियत्[p]- -यन्तम् ऋ ४, १७, १३.

अक्षी- √अक्ष् (व्याप्तौ) द्र.

अ-क्षीयमाण,णा- -णम् ऋ ३,२६, ९; तै ३, ३, ११, ४; शौ ७, २१,३; पै ५ ४०,४; २०,४,१; -णस्य तै १,१,१०,२; काठ,क १,१०; -णा ऋ १,१५४,४;

---

[a]) सपा. अक्षितम् <> अक्षितिः इति पाभे.।

[b]) सपा. तै ३,२,६,२ अस्तृतम् इति पाभे.।

[c]) पाभे. अक्षितः तै १,६,३,३ द्र.।

[d]) सपा. शांश्रौ ५, ८, ४ या ५, १६ अक्षितिम् इति पाभे.।

[e]) सपा. ऋ १०,१०१,५ अनुपक्षितम् इति पाभे.।

[f]) पाभे. अक्षतः पै ५,३०,४ द्र.।

[g]) सपा. अक्षितम् <> अक्षितिम् इति, पै २०, ४१,४ महान्तम् इति पाभे.।

[h]) सपा. आपश्रौ ४,११,३ प्रभृ. अक्षीयमाणः इति, तैब्रा ३,७,६,११ अच्छिन्नपयाः इति च पाभे.।

[i]) अक्षितः इति BKA. शोधः।

[j]) =सपा. आश्रौ ६, १४, १६ आपमं २, ११,३ या ११,११। शांश्रौ ९,२८,३ शांगृ १,२२,७ अक्षितिम् इति पाभे.।

[k]) विप. (इन्द्र-)। बस. पूप. प्रकृतिस्वरः (पा ६,२,१)। अथवा तस. नञ्स्वरः स्यात् उप. च बस. स्यात्। उभयथापि स्वरे च तात्पर्ये च सामान्यं द्र.। पूप. सांहितिको दीर्घः (तु. पपा. °त-वसु- इति)।

[l]) विप. (इन्द्र-, रथ-)। समास-स्वरार्थं नापू. टि. द्र.।

[m]) विप. (आदित्य-, श्रवस्-)। तस. नञ्स्वरः। उप. क्षिति- < √क्षि (क्षये) + कर्तरि क्तिच् प्र. औणादिकः। एवं किल नाउ. क्तिन्नन्तोत्तरपदात् सुभेदेऽस्मिन् प्राति. सा. (ऋ १, ४०, ४) बस. (तु. ⌊अर्थापयन्तः⌋ स्क. वें. PW. प्रभृ.) इति च नञ्सुभ्याम् (पा ६, २, १७२) इत्यनुशिष्टः स्वरश्छन्दसि सर्वविधिविकल्पान्न भवतीति चाह, तन्निष्प्रयोजनप्रयासमात्रं द्र.।

[n]) उप. भा. क्तिन्नन्तम् इतिमात्रम् नापू. विशेषः द्र.।

[o]) °ति इति शोधः (तु ?बाध्येतम् टि)।

[p]) तस. नञ्स्वरः। उप. < √क्षि (निवासे)।

-णाः मा १७, ३; का १८, १, ४; तै ४, ४, ११, ४; मै २,८, १४; काठ ४०, १३; -णे पै २, २३,५.

अक्षु- √अक्ष् (व्याप्तौ) द्र.

अ-क्षुध्[a]- -क्षुत् मा १८,१०; का १९, ४,३; तै ४,७,४, २; ५, ४, ८, २; मै २,११,४;३,४,१¶,काठ १८,९; क २८,९.

अ-क्षुध्य[b]- -ध्याः शौ ७,६२,४; ६; पै ३,२६,३.

अ-क्षुध्यत्[c]- -ध्यताम् मै १, ६, ३; ५; -ध्यन् तै ५,४,४,१; काठ २१,७.

अ-क्षेत्रविद्[d]- -वित् ऋ ५, ४०, ५; १०,३२,७.

?**अ-क्षेम**[e,c]- -मम् पै १४, २,३.

¶**अ-क्षोधुक,का**[f]- -कः मै १,४,११; ६,४; ५; ११; ३, २, ७; ४, १, १३; काठ २०,७; २५, ५; २८, १; ३१, १०; क ३१, ९; ३७, ७; ३९, २; ४४, १; ४७, १०; -काः तै ७,४,११, २; ५,९,१; मै ३, ८, ६; ४,२, १४; काठ ३३,३.

?**अक्षौररंसमलंपतु**[g] पै २,८१,२.

अक्षण्या प्रभृ., अक्षण-यावन्-, ?अक्षय- √अक्ष् (व्याप्तौ) द्र.

?**अक्षिलली**[h] शौ २०, १३४,६.

अ-खनत्[c]- -नन्तः[i] ऋ १०, १०१, ११.

अ-खर्व,र्वा[c]- -र्वम् ऋ ७,३२,१३; शौ २०,५९,४. -र्वा[j] मै ३,७, ४¶; -र्वेण तै २,५,१,७¶.

¶**अ-खलति**[c]- -तिः काठ २८, ८; क ४४,८.

अ-खात[c]- -तम् शौ ५,१३,१; पै १९, ५४,९.

अ-खि(द्र>)द्रा[c,k]- -द्राः[l] तै ३,५, ८,१; काठ २९,५[m]; ३९, ३[n]; क ४५ ६.

अखिद्र-यामन्[o]- -मभिः ऋ १, ३८,११.

अ-खिल[p]- -लः पै ५,३,८.

?**अख्ख** > अख्खल-[q] ->

---

[a] तस. नञ्स्वरः । उप. √क्षुध् + भावे क्विप् प्र. ।

[b] बस. । नञ उत्तरं क्षुधः + यत् प्र. अन्तोदात्तश्च (पा ५, १, ६७; ६, २, १७२) । उप. गृहविशेषणं समासश्च गृहविशेषणमित्यभिसन्धिः । तस. उप. गृहविशेषणं सद् गृहविशेषणतयोपचरितमिति दवीयांसमिव मार्गं संकेतयन् सा. चिन्त्यः । तदुक्तदिशा **ययतोश्च** (पा ६, २, १५६) इत्यन्तोदात्तेऽविशेषः । यद्यपि उप. **य**-प्रत्ययान्ततया तेन प्रत्यपादि, तदप्यलक्षणं स्यात् । **यत्**-प्रत्ययौत्सर्ग्यदर्शनात् । सपा. हिश्रौ ६,७,८ हिगृ १,१९,१ **अनश्याः** इति पाभे. ।

[c] तस. । नञ्स्वरः ।

[d] विप. >नाप. (अपरिचित-) । तस. नञ्स्वरः । उप. यद्र. ।

[e] पाठः? √क्षिप् > क्षेप- > -पम् इति शोधः (तु. मूको. सस्थ. **वाजीकार**- इत्यस्य श्रुतिश्च) ।

[f] कृत्योक- (पा ६,२,१६०) इति नञ उत्तरस्य उक्-प्रत्ययान्तस्यान्तोदात्ताऽनुशिष्टेरपवादः **उसं.** । नञ्स्वरः सामान्यः द्र. ।

[g] पाठः? **अक्षोर् अरसम्** (?अलसम्) **अपलुम्पतु** इति शोधः । (अक्ष्- >) **अक्षोर्** [ष°] तत्रत्यं टि. द्र. ; वैतु. BKA. **अक्ष्यो रसम् उपलिम्पतु** इति शोधः ?

[h] कौन्तापान्तरसामान्येन वैकृतभूयस्त्वयुतः पाठः । अ-शिश्लिक्षु- इति प्राति. अत्र स्यादिति RW. । ?पुच्छिलीयते टि. द्र. ।

[i] यत्तु GW. अखनन्त इति मुपा. इति मन्यमानो लङि रूपमाह तच्चिन्त्यम् ।

[j] मुपा. स्वरः? तु. टि. अकाणा- ।

[k] विप. (अदीना- [प्रजा-]) । उप. < √खिद् + रक् प्र. (पाउ २,१३) ।

[l] °क्खि° इति तै. ।

[m] अच्छिद्राः इति सात. ।

[n] सपा. मै २,७,१६ अच्छिन्नपत्रः इति, मा १३,३० का १४, ३, ४ माश ७, ५, १, ८ अच्छिन्नपत्राः इति, वैश्रौ १८,१८ : १ **अघोर** इति, आपश्रौ १६,२५,२ हिश्रौ ११,७,४२ **अघोरः** इति च पाभे. ।

[o] विप. (अच्छिन्नगमन- [अश्व-]) । बस. उप. √या+ मनिन् प्र. ।

[p] बस. अन्तोदात्तः (पा ६,२,१७२) । उप. यद्र. ।

[q] इष्टजन-संदर्शनाऽऽदि-जात-प्रमोदविशेषसूचकतया क्रियमाणस्य शब्दविशेषस्याऽनुकरणम् अख्ख- इति, तल्लातीत्यर्थाद् विशेषणतावचनोऽयं शब्दः द्र. । यत्तु सा. अनुसरद्भिः कैश्चित् (तु. PW. BW. GW. MW.) समग्रस्याऽस्य अख्खल- इति शब्दस्य शब्दविशेषाऽनुकरण-स्वरूपता प्रत्यपादि तदसत् । उदाह्रियमाणायां श्रुतौ हि पुत्रदर्शनेन पितुरनख्खलरयाऽ-

अखखली√कृ, अखखली-कृत्य[a] ऋ ७,१०३,३.

अ-गत[b]- -¶तः तै ५, १, ५, ८; ६, १,१,५; काठ १९, ५; क ३०, ३ ; -तम् तै २, ६, ३, ५¶; -तस्य शौ ११, १२, १६ ; १४,२,७४; पै १८,१४,४.

अ-गतश्री[b,c]- -श्रीः तै २,५,४,४¶.

अ-गता(त-अ)सु[b]- -सुः मै ४, ७, २¶.

अ-गद,दा[d,e]- -दः शौ ४,१७,८;५, २९,६-९; पै १,५८,४;२,२६, ५; ५,९,५;१७, ६; १८,५‡[f]; १३,९, ७;८;११; १५, १५,९; -दम् ऋ १०,९६, ६[g]; ९७,२: मा १२,७६†; का १३, ६, २†; तै ३,४,९,३¶; ४,२, ६, १†; ५,७, १३, १; मै २, ७, १३†; काठ १६,१३†; ५३,३; क २५, ४†; शौ ५, ४,६; ६, ९५, ३; १८,३,५५†[g]; पै २,२६,३;११, ६,२†; २०, १४, १[h]; -दाम् पै १९, ४४, २[i]; -दे पै २०, ५५,३.

?अगम्[j] पै १९,३६,१२.

?अगमानज्मिमपय पै २०,१३,६.

अ-गर्तमित्[k]- -तम् काठ २५, १०[l]; २६,५; क ४०, ३[l]; ४१,३.

अ-गव्यूति[d]- -ति ऋ ६,४७,२०.

अग(ऽ)स्ति[m]- -स्तिम् शौ ४,२९, ३; पै ४,३८,३.

अगस्त्य[n]- -०स्त्य ऋ १, १७०, ३; -स्त्यः ऋ १,१७९,६; १८०,८; ७,३३,१०; खि २,१,७[o]; मै २, १, ८¶; काठ १०, ११¶; शौ ४,३७,१; १८,३, १५; पै १३, ४, १; -स्त्यम् ऋ ८, ५, २६; -स्त्यस्य ऋ १०,६०,६; खि ५, ३,६; तै ७,५,५, २¶; ¶मै २, १,८;४,२,९; ¶काठ १०, ११; ३४,४; शौ २, ३२, ३; ५,२३, १०; पै २, १४, ५; ९, ७, ७; २०,५८,८; -स्त्ये ऋ १,११७, ११; १८४, ५; -स्त्येन पै १०, १२,५.

आगस्त्य[p]- -स्त्यः पै ८,१५,२.

अगस्ती[q]- -स्तीः पै ८,१२, ७.

अ-गिरौ(रा-ओ)कस्[r]- -कसः ऋ १, १३५,९.

¶अ-गुप्त[b]- -प्तम् तै ५,६,६,२.

अ-गृभी(<ही)त[b]- -तः ऋ ८,७९, १.

†अ-गृभीत-शोचिस्[s]- -चिषः ऋ५

खलीभावो निर्दर्शितो भवति। एवं तावद् अखखलेत्येतद्-विशिष्टत्वे तस्य तात्पर्य-पर्यवसानाद् विशेषणतावचनोऽयं शब्दः द्र. । एवं च सति कामं शब्दाऽनुकरणमात्रः अखखेति शब्दोऽव्ययतया प्रयोगमर्हेत् । यथा खाट्करोति इति खाडिति करोतीति वा भवत्येवं स्यान्नाम अखखकरोतीति अखखेति करोतीति वा । अखखल- शब्दस्तु अखखेति शब्दाऽनुकरणयुक्तत्वमुखेन पितृविशेषणतावचनतामापादितस्ततोऽन्यो नाऽव्ययमिति सुवचम् ।

[a] अनखखलम् अखखलं करोतीत्यर्थे च्विः प्र. (पा ५, ४,५०)। एवं चैनं प्रत्ययार्थं शब्दाऽऽभासकल्पनया तिरोभावयन्तः सा. तदनुगताश्चार्वाक्तनानां केचित् (तु. PW. MW. प्रभृ.) नितरां शोच्या भवन्ति। ०कृत्या इति ल्यबन्तस्य सांहितिको दीर्घः ।

[b] तस. नञ्स्वरः ।

[c] उप. बस. ।

[d] बस. अन्तोदात्तः (पा ६,२,१७२)।

[e] विप., भाप. (आरोग्य- [तै ५, ७, १३, १ प्रभृ.]) ।

[f] सपा. ऋ १०,१३७,५ अरपाः इति पाभे.।

[g] सपा. तैआ ६,४,२ अनृणम् इति पाभे.।

[h] सपा. शौ ६,७१,१ सुहुतम् इति पाभे. ।

[i] =सपा. काश्रौ २५,९,१५ आपश्रौ ९.१८,१२ माश्रौ ३,५,१४। तैब्रा ३,७,३,६ आश्रौ ३,१०,३१ आपश्रौ ९,४,१ अगदम् इति पाभे. ।

[j] अघ-> -घम् इति ?

[k] विप. पुं. स्त्री. (औदुम्बरी-, यूप-) । तस. उप. गर्त- + √मि + क्विप् प्र. ।

[l] सपा. मै ३,८,९ अनिखाता इति पाभे. ।

[m] =ऋषि-विशेष- । पपा. अनवग्रहः । अग- + √अस (क्षेपणे) + तिन् प्र. (पाउ ४, १८०) नित्स्वरश्च । शकन्ध्वादित्वात्पररूपे उप. स्वरः प्रकृत्या (पा ६,१, १९७; २,१३९) । विस्तरस्तु वैश. द्र. ।

[n] =अगस्ति- । स्वार्थे यप् प्र. । स्वरश्च पूर्वावस्थः ।

[o] सपा. खिसा २, १० अगस्तिः इति पाभे. ।

[p] व्यप. । अपत्येऽर्थे अण् प्र. (पा ४,१,११४) ।

[q] स्त्री. बहु. <आगस्त्य- (तु. पा २,४,७०) ।

[r] विप. (वात-) । तस. नञ्स्वरः उप. बस. गिर्-> तृ१ इति वें. सा. GW.; गिरि->स१ इति LR ORN. HL. GRV. । विभक्तेः अलुक् द्र. ।

[s] विप. (अग्नि-,एत-,नाक-) । उप. बस. ।

५४, ५; -चिषम् ऋ ५, ५४, १२; ८,२३, १; कौ १, १०३; जै १,११,७.

अ-गृहीत,ता[a]- -तः काठ ३५, १०; क ४८,१२; -¶ताः तै ३, २, १,२; ६,४,२,१; मै ४, ५, १; -तेभ्यः तै ७,३,१९,१; २०,१; काठ ४३,९;१०.

¶**अ-गृहीत्वा**[a] तै ३,२, १, २; ५,७, ९,१; मै ३,९,१.

†**अ-गो**[b]- -गोः[c] ऋ ८,२,१४; कौ १, २२५?;२,११५५?; जै१,२४,३.

अगो-ता[d]- -ताम् काठ ३८, १३; शौ ४,१७, ६; पै ५, २३, ८; -तायै ऋ ३,१६,५.

¶**अ-गोअर्घ**[e]- -र्घम् तै ६,१,१०,१[२].

अ-गोपा[f]- -पाः ऋ २,४, ७; ७,१८, १०; -पाम् ऋ ३,५७,१.

†**अ-गोरुध**[g]- -धाय ऋ ८, २४, २०; जै ४, १७, ८; शौ २०, ६५,२.

†**अ-गोह्य**[h]- -०ह्य,>ह्या ऋ१,१६१, १३; ‡कौ[1] १, ३९३;२,५९७; ‡जै[1] १, ४४,१; ३, ४८, १३; -ह्यः ऋ ८,९८,४[1]; शौ २०, ६४,१; -ह्यम् ऋ १, ११०,३; १०, ६४, ३; -ह्यस्य ऋ १, १६१,११; ४,३३,७.

अग्ध[j]->अग्धा(ग्ध-अ)द्[k]- -ग्धात् तै ३,३,८,२.

अग्नापवमान[*]- प्रमृ., अग्नायी- अग्नि- द्र.

अग्नि (बप्रा.)[l]- -ग्नयः ऋ १, ५०, ३, ५९, १; १२३,६; १२७,५; १६४,५१;२,२८,२;३४,१; ३, २२,४;२६,४; ४,४५,५; ५,६,

---

[a] तस. नञ्स्वरः।

[b] तस. नञ्स्वरः। अत्र यस्या. व्युत्पाद्यमानस्य उप. स्तुतिस्तोत्रन्यतरस्मिन्नर्थे औपचारिकी वृत्तिः (तु. निघ १, ११; ३, १६)। यत्त्विह सा. गो- इति प्राति. √गै इत्यस्मान् निष्पादयन्नपरमिव गो-शब्दं बोधयामास तद् मौलिकप्रमाणान्तराऽभावे विमर्शविशेषाऽपेक्षमिव वाच्यम्। भूयानप्येतद्-विस्तरः वैश. अनुसन्धेयः। यदिह बस. इतीवाभिसन्धाय PW. प्रमृ. अर्वाञ्चः (तु. ORN.) अगु- इति (GW. अगो- इति वापि) प्राति. आहुस्तच्चिन्त्यं भवति। तथात्वे ह्यन्तोदात्तः स्यात् (पा ६,२,१७२)। यथा स्वरतस्तत्-सकक्षे सुगु- इति श्रूयते (तु. ऋ १, १२५,२)।

[c] तु. सस्थ. टि. रयि->-यिः।

[d] भावे तलि लित्स्वरः (पा ६,१,१९३)।

[e] विप. (सोम-)। तस. उप. बस.।

[f] विप. (पशु-, धेनु-, गो-)। *स (<सह)-गोपा- इति मूलतः बस. सतो नञ्-पूर्वत्वे तस. स्याद् नञ्स्वरः। अज्मध्यसकारलोपश्च प्राकृतिकः द्र.। यद्वा नञ्सुभ्याम् (पा ६,२,१७२) इत्यत्राऽपवादमुपसंख्याय बस. एव स्यात्।

[g] विप. (इन्द्र-)। तस. नञ्-स्वरः (पा ६,२,२)। उप. उस. गो-+√रुध्+कर्तरि कः प्र.(पावा ३,२,५)। पूप. गो- =स्तुति- इति प्राञ्चः, GRV.⌊पक्षे⌋; =धेनु- इति अर्वाञ्चः।

[h] विप.(⌊अगूहनीय-⌋ अग्नि-, इन्द्र-, सवितृ- ⌊या ११, १६⌋)। तस. कृत्योकीयस्य प्राप्तस्य अन्तोदात्तस्य (पा ६,२, १६०) अपवादः उसं. (तु. अ-जोष्य- प्रमृ.)।

[i] सपा.- परस्परं पाभे.।

[j] होमेनागतम् अग्धमित्यभिप्रायेण सा. व्याचष्टे। एवं चात्र अग्नि-ध- इत्यस्यैव मध्यवर्तिनो नि इत्येतस्य लोपात्मको विकारः स्यात्। अग्नौ धीयते इति चास्य व्याख्यानं सुलभम्। अनुपदम् अहुताद् इत्यस्य शब्दस्य श्रवणाच्च हुताद् इत्यर्थे अग्धात् इत्यस्य प्रयोगः सुकल्पः। यत्तु MW. सायणीयं व्याख्यानं दग्ध- इत्यस्माद् अनर्थान्तरमित्याह, तन्न। दग्धमात्रात् सायणोक्तदिशा हुतपर्यायभूतस्य अग्धस्य भेद-दर्शनात्। अथवा, ग्ध- इति √घस् इत्यस्य छान्दसं क्तान्तं रूपं भवेत् (तु. MW. अग्धाद्- इत्यत्रैव)। यथा सुग्धिश्च मे (मा १८.९) इत्यत्र क्तिनि भाव-वचनस्य ग्धि इत्यस्य श्रवणं भवति। एवं च न ग्धम् अग्धम् इति कृत्वाऽन्येन केनाप्यजग्ध- पूर्वम् अग्नेरेव कृते प्राथम्येन समर्पितमित्यर्थपर्यवसानाद् हुतेत्यर्थलाभः सुलभः। प्रथमे सायणीये कल्पेऽन्तोदात्तता द्वितीये चाऽऽद्युदात्ततेत्यर्थसाम्येऽपि भूयान् विशेषः। निहत- पूर्वपदमात्रतया श्रवणोपलम्भाद् विनिगमनाऽन्तरस्य चाऽदर्शनात् कतरो योगः साधीयानिति विवक्तुं नोपलभ्यते।

[k] विप. (अग्नि- ⌊तु. वैप ४ ?अद्ध्द्-, ?अध्वाद्- टि. च⌋)। उस. उप. विडन्ते कृत्स्वरः प्रकृत्या (पा ३,२, ६८; ६, २, १३९)। सपा. माश्रौ २, ५, ५,२० ?अध्वात् इति पाभे.।

[l] व्यु ? <अग्रि- ⌊<अग्र-⌋ इति माश २, २, ४,२ प्रमृ.; अङ्ग- वा अग्र- वा + √नी इति या ७.१४; अ (<√इ)+ग् (<√अञ्ज् वा √<दह् वा)+ नि- (<√नी) इति शाकपूणिः (तु. या.), अ(<नञ्)+ √क्नूय् इति स्थौलाष्ठीविः (तु. या.)।

६; ८७, ३; ६; ७; **६**, ६६,२; **७**,१, ४; ७२, ४ ; ८, ३, २० ; १९, ३३; २८, २; ४३, ४ ; ५ ; **१०**, ३५, १; ६; १३ ; ४६, ७; ८८, १८; मा ८, ४०†; **१२**, ५०†; **१३**, २५^{२}; **१४**, ६^{२}; १५^{२}; १६^{२}; २७^{१}; **१५**, ५७^{२}; **१८**, ३१; ६७; **३३**, १†; २†; ५२; **३५** ८ ; का ८, १५, १† ; **१३**, ४, ६† ; **१४**, २, ११^{२} ; **१५**, १, ५^{२}; ४, ३^{४} ; ८, ५^{१} ; **१६**, ७, १^{२}; **२०**, १, २; ४, ९; **३२**,१, १†;२†; ४, ९; **३५**, ४, ७; तै **१**,७, ७, २; **२**, ५, ८, ६¶; **३**, २,८, ३; **४**,२, ४, ३†; ४, ११, १; २; ७, १२,१; ५, १, ८,२¶; ५,७, ४; ९,१¶;७, ८, २^{२}; ९, ३¶; **६**, २, ७, ३;३,१, ३; मै **१**, ३, ३३†; ६, २^{४};७¶; **२**, ३,८;७,११†;८,१२^{४};१२,१;¶**३**,२, ६; ८,५;६; १०; ९,१; **४**,१,१४¶; १४. ११†; काठ **४**, ११†; **७**.१४^{२}; **१६**,११†; **१७**,१०^{४}; **१८**, १३; **१९**, ८¶;**२०**,१¶; **२१**,४¶;**२२**,१०; क **३**,९†;**६**,३^{२}; **२५**,२†;**२६**,९^{४}; **२९**, २; **३०**,४;६¶; **३१**,३¶;१९¶;**३५**, ४; कौ **३**.५, ८†; शौ **२**, ३५,१; **३**, २१,१; **७**,६९,°;८,१,११;९,४,१८; **१०**, ५,२१; **१२**,१,१९;३७;३,५०; **१३**,२,१८†; **१६**,१,१; **१८**,४,१२; १३; **१९**, ९,११; १२; १६,२; २७, १५; **२०**,४७,१५†; पै **१**,८८, ३;**२**, ४०,४; **३**, १३,६; २३, ४; **६**,१८, २; **९**, २३, ६; **१०**, ८,५; ९,१;६; **१२**, ७, १३; **१३**,३, १६; १२,१; ११; **१६**,२,१;२५,८;१२९,९; **१७**, २, १०; ४, ७; ६,९; ४०,१०; **१८**, २२,३; २८,१; **१९**, ५०, ११; **२०**, २८,५,६; ३३, ५; –०ग्नयः मा ५, ३४; का ५, ८, ५; –०ग्नयः[a] मा ५ ३४^{१}; का ५,८,५^{१}; –ग्नये ऋ **१**,७४, १;७७,१; ७८,५;७९,१०; १२७,४; १०^{२}; १४०,१; १४३,१; **३**,२,१;६, १; १०,५; १३,१; **४**.५,१; ८,५;**५**, ५,१;११; ७,१; १२,१; १६,१;२५ ७; **६**,३,२; ८,१; १०,३; १६, २२; ४८,१; **७**, ३,७; ४, १; ५, १;८,६; १३. १; १४, १; १५, ४; ६२, २; ८, १९, ५; २२; २३, १५, [२३; ४३, ११]; २४ ; १०३, ६ ; ८; **१०**, ८०, ७; ८५, ४१ ; १८७, १; खि **४**,९,३; **५**,७,२, ११^{२}; ४,१५^{४}; मा **१**,१०; १३; **२**,१; २०; २९; **३**, २†;११;**४**,७^{४b}; **५**,१;**६**,३२; **७**,४७; ८,३८^{२}; ४७; **१०**,५; २३; **११**,५९; ६६; **१४**,७^{५}; **१५**,२९†; **२०**,७८†; **२२**,६; २७; **२३**,१३; **२४**,१६; २३; २४; **२६**, ९^{२}; १२†; **२७**, ४२†; **२९**, ५९; ६०^{१}; **३०**,२१; **३८**, ११; **३९**, १; का **१**,३,७; ४,३; **२**, १,१; ५,२; ७,१; **३**,१, २†; २,५^{२};३,१; **४**,३,१^{४b}; **५**,१,१; **६**,८, ३; ८,१२, १^{२};१३,१^{२};२२,१; ९,२,५; **११**.४, १; ७,३; **१२**, ५,१०; ७,१; **१५**,२, १^{५}; **१६**, ५, १०†; **२२**, ७, १२†; **२४**,२,१; १३,१; **२५**,४,२; **२६**,४, १;५, ३; ४; २९, ५, ११†; **३१**,५, १^{१};७,१; **३४**, ४,३; **३८**,२,५; **३९**, १,१; तै **१**,१, ३,१; ४,२; ५,१;८, १^{c};११,१; १४,४†; २,२,१^{४b}; १०, १; ३,१४,७†; ४,१३, १^{२}; २९,१^{१}; ५,५,१†; १०, १; ८,४, १¶; ७,२; १०, १¶; १३, ३; १५, २; १६, २; ¶२,२,२.१^{२};३^{२};४;५^{२};३, १^{१}–३^{१}; ४; ४, १^{२} ; २^{६}; ३^{४}; ४^{२} ; ५^{२}; ६; ७^{२}; ८;११,६; ३,२,८; ८,१^{४};४,१, २^{४}–४^{४}; **१**,३; १०,२; ५, ४, ५; ५, २; ६, २,१; ३,३^{१};६, ५^{१}; ११,४†; **३**,२, ४,१;३; ११,१†; **४**,१, ५,४; ९,१; २,५,६^{d};३,४, ३;४,४,४†; **५**, ३, १०, २¶; ¶४, ५, ४^{२}; ९, १;५, १९,१; २४, १; ६, १५,१; **६**,१,२, १^{b}; २^{१}; २,१,३; ७^{१}; ३,५,१¶; ३; ७,१; **७**,१, १२, १; १४,१; १६,१; १७,१;२०,१;१,७,२^{२}¶; १४,१^{२}¶; २१,१^{२}¶; २२,१^{२}¶; २३,१;२४,१; मै **१**,१,३;५; ६; ११;२,२^{४b}; ६;३, ३; ३१^{२}; ३६; ¶४, ११;१३; १५^{२}; ५,१†;६,२$^{?e}$;७;८¶,७,२¶;¶८,१; २\$; ७^{३}; ८^{४}; ९^{७};९,४^{१}; ¶;१०, १; ८¶; १५¶; ११, १०; **२**, १, २^{११}; ३^{६}; १०^{९}; ११; २, ६; १३^{१}; ३, १; ५;६^{२}; ४,८; ५, ६;९;११^{४}; \$६, ३; ४¶;६¶; ११;१२; १३^{२}; \$७,६;७, १४^{d}, \$८,१^{२}; †१३,९;१३;**३**,¶१, १; ९^{३}; १०^{२}, ¶३, १०; ¶४,९^{२}; ६, ४^{४b}; ७, १¶; ९; १०¶; १०, ३^{२}¶; ११,४†;१२,२; ७; १३,१४; १४,४;

---

[a] =सपा. तां १,४,१५ आश्रौ ५, ३, १५ प्रभृ. च । तै १,३,३,१ मै १,२,१२ प्रभृ. अग्ने इति पाभे. ।

[b] =सपा. माश ३,१,४,६; ११; १२ आपश्रौ १०, ८,५ प्रभृ. । मा ११,६६ का १२,७,१ प्रभृ. माश ६,६, १,१५ आपश्रौ १६,८,१३ प्रभृ. अग्निम् इति पाभे. ।

[c] =सपा. तैब्रा ३, २, ८,३ माश्रौ १,२,३,१८ । मा १, २२ का १, ८, २ माश १,२,२,४ काश्रौ २,५,१५ आपश्रौ १,२४,५ अग्नेः इति पाभे. ।

[d] सपा. मा १२,७२ का १३,५,११ काठ १६, १२ माश ७,२,२,१२ अश्विभ्याम् इति पाभे. ।

[e] अग्नयः इति शोधः (तु. सपा. आपश्रौ ५,१८,१^{२} पाभे.) ।

५; १५,१०; ११; ४,१, ५^{३}, ६^{२}, ¶; १३;४,६; ७;५,४; ७,७; ९,८;†११; १; †१३, ९^{२}; †१४, ३^{२}; काठ १, ३–५;८;११; २,२^{४}[a];८;१५; ३,१०; ४,११^{२}; ६,२^{३}; ६^{३}; ८,९; ७,५;६; १२^{२};१४?[b]; १६^{३}; ८,१; ६;८^{३}; ९^{३}, ११; १५; ९,५; ६; ९;११; १०,३^{७}; ४^{५}; ५^{५}; ६^{१०}; ७^{२५}; ११, १^{२}; ३;८; १०; १२,१; १५; १३,१; ३^{२};१३^{३}; १५,२; ३; ५;७; ८^{२}; ९; १६,५; ७; १७,१^{२}; १९,८;९^{४};१०; १२^{२}; २१, ८; १०^{२}; २३, २^{६}[a]; ५; ८; २४, ८; २९, ७; ३०, ६; ७; ३१, २; १०; ३३, ७^{२}; ३६, २; ९; ३७, ३–५; १३; १४; ३८, ९; १२^{३}; १४; १५; ४०, १४; ४१, १; ३; ५; ७; ८; ११; ४५, १०^{२}; १८^{२}; १९^{२}; २०; ४७,९; ४८,३; ४९,५; ५१,१; ६; क १,३-५;८; ११;१४^{४}; २,२; १७;३,९; ¶४,१^{३}; ५^{३},७;८†; ¶५, ४; ५^{२}; ६,२^{२}; ३[b]?;६¶,¶७,२;३^{३}; ५^{३}; ८; ¶८, ३; ८; ९; १२$; २५, १०^{२}; ¶३०,७; ८; ¶३१,२^{२}; ३५, ८^{१}; ¶३६,२; ३८,१; ¶४५,८;४७, २; १०; †कौ १,३५; ४४; ८६; ८८; ९८; १०४; १०७; २, ५३; २२८; ७२९; ९३३; ३, ३, ८; †जै १,४,१; १०; ९,६; ८;११,२; ८; १२,१; २, २,३; ३, ५, ११; २०, १२; ३२,१; ४, ११,६; २८,२; शौ ४,३९,१^{२}; ६, १०,१; ३४,१; ७,९२,१[c]; ९,३,१२; ११, १०,३१; १२,३. ५५; ४, ३४^{२}; १४, २,४; १८, ४,७१; १९, ४, १; ४३,१;५५,५;२०,१,३†; पै १,३५, १;२,३६,४; ५४,१;५,३५,१^{२}; १६, ४०,४;८८,२;११८,५;१२४,६; १७, १९, ४^{२}; ४१, ५; १८, ७, ४†; १९, २७,५;४५,१†; ५१,४; ५२,६;२०, ४१,९; –†ग्ना ऋ १,५९,३; ४,८,६; ५, ३७,[५; १०,४५, १०]; ६, १४, १; ७,९४,४; [(४,१,३) ८,२७,३]; ७२, १५; खि ३,१५, १९; मा १२, २७; का १३,२, १०; तै ४.२, २,४; मै ४, १०,२; काठ २०, १४; कौ २, १५०;८३२;जै३,१४,१०;–०ग्ना३इ मा ८, १०[d]; तै १, ४, २७, १[d]; ६,५,८,४[d]; मै १,३,२९[d]; ४,७,४[d], काठ ४,११[d]; २८,८; ३०,१^{१}; क ३, ९†; ४४.८; ४६,४^{२};-०ग्ना ई खि ५, ४, १०; –ग्निः ऋ १, १,२; ५; १२, ६; २७, १२; ३६, १७^{४}; १८; ५९,२; ६;७; [६०,४; ७२,१]; ६५, ४: ६९,२; ३; ७०, १; [३ (७,१०, ५)]; ७१ ८; ७४, ३; ७७,२; ४; ५, [७९. ५; १०, ११८, ३]: [१२; ७, १५, १०]; ९३, ५; [९८, २^{२}; ७,५, २ (१०, ८७, १)] ९९, १; [१०५, १४; १४२,११; १८८, १०]; १०७, ३; ११२,१७; १२४, ११; १२७,७; १२८,१; ३;४; [६;८, (१९,१) ३९, ६]; ७; १३६, ७; १४१, १२; १३; [१४३,२; ६,८,२;)७,५,७)];५; ६; १४५, ५; १४८, २; १५७, १; १६१, ९; १४, १६२, १५;१६९,३; १८८, ११; २, [२,८ (१०,११,५)]; ३, [१^{२}; १०,२,२]; १०;४,२; ७;९, १; १०,१; २; ३; ५;३,१,११; १२; १८;२, [२;५.४,२]; [८; १०,११०, ११; १५०, ४]; ३, १; २; ४; ६; ९; ११;४.२; [८; ७,२,८]; [१०; ७,२, १०]; ५,१-३; [४ (५, ३,१)] ५; १०; [(१,१,५) १०,४]; ११,१-३; ५; [६; ५,२५, ५]; १३, ४; १४,१; १६, १; १७, १; २०,४; २२,१;२३, १; २५,२;३;२६ [३ (८,१२,३३)]; ७; २७, [४ (७, १५, १०)]; ५;१३; १४; २९,२; ७; ९; ३१,३; ५३, ४; ५४,१; ५५,१०; ५७,१; ४,१,१०; २०;२,१;३,१०; ५,२; ३; ४; ६,२; ४,[१; ७,७,४]; ७;७,७; ११; ९,४; [१२,३^{२} (७,६०,११)]; १३,१; १५, १; २; ३; २५,३; ४;२८,३; ५५,४; ८^{२};५,१,१; २;३; [५; ६]; २,९; ३; १०; १२; ६, २; ३^{२}; ९,२; ११, १, ४^{२}; १३,३; १४, ४; १५,१; १६,२; १७,४; १८,१; २४,२; २५,४^{३}; ६^{२}; २८,१;२९,७; ४१,४;[१० (६,१२, ४)]; ४४, १५^{३}; ४९, ३; ५१, १३; १४; ५८,३; ६०,७; ७५,९; ७६,१; ६, १,६; ४,२;४; ६, २; ९,१; १२, १;[४;७.१२,२]: १४,२^{२};४;५;१५, १०; १३; १६, १९; [२८ (१०. ८७,२३; १८७,३)];३४; १८, १०; ४९, [१; ५१, १० (१०, १५,५)]; ९; ५२, ६: ६३, ४; ७,१,१४; १५; १६; ४, [२; १०, ११५,२]; ३; [४; १०, ४५, ७]; ५; ६; ५, २; ६,३; ५;६; ७; ७,३; ५; ८,१;४; १०,२; ११,४^{२}; १५. ३; ६; १०; १६, १२ ३०,३; ३४,१४;[२५;५६, २५ (१०, ६६, ९)]; ३५, ४; ३६, १; ३९, १; [७; ४०,७; ६२,३]; ४०,३; ४२,४; ४४,५; ४९,४; ५०,२; ५१,३; ६७, २;७७,१; ७८,२; ८,७,३६; १२,९, १८,९;१९, [८ (८४,१)]; ११;१९;

---

[a] पाभे. अग्नये मा ४,७ द्र.।

[b] शोधः अग्नये मै १,६,२ टि.द्र.।

[c] सपा. पै २०,३१,६ अद्य इति, काठ४०,५ आपश्रौ १६, ३४,४ ?देवा: इति, माश्रौ ६,२,४,६ देवाय इति च पाभे.।

[d] =सपा. माश ४,४,२,१५। अग्ना३इ पत्नीवन्> का ८,६,३ काश ५,४,४,११ अग्ने वाक् पत्नि इति पाभे.।

२२; २३;२३,१३; २५ १९; २७,१;
३९,१;४; ५; ६^{४}; ७; ८; ९; ४०,१;
४३, ६; ७; ८; २२; ४४, १२;१६;
२१; ५६. ⌊५^{२}; (१. ४५,४)⌋; ५८,
२; ६०, १३; ६९, ११; ७१, १३;
७५, ४;१४;⌊१०२,९(९, ४५, ४)⌋;
१०३, २; १२; ९, ५,११; ६६,२०;
८८,५; **१०**, १,१; ६;२,३;४; ५;३;
३; ७, ५,७; ६ २; ४; ८,१; १६,६;
१०; ११[a]; १७, ३; १९, २; २१,५;
३१,९;४५,१; ४;८;१२;४६,८,५१
४; ५२,४; ६१, १४;⌊६५. १ (९)⌋
६९,७;११; १२;७०,७; ७८,२;७९.
४; ८०, १^{४};⌊(**३**. ६१, ७)२^{३}⌋; ३^{४};
४^{३};५; ६; ८४,२: ८५,८; ३९; ४०;
४१; ८७, १; ८८,४; ६; ९०, १३;
९५,१२; १००, ६; १०६, ३;१०९,
२ ; ११०, १० ; ११३, ८ ; ११५,
५^{४}; ७; ११८,४; १२२,१; १२४,४;
१२८,२;१५०,५;१५१,१;१५८, १;
१६२,१;२; १६४,३;१६५,२; १६९,
३; १७३, ५; १७६, ४; १८७, ५^{३}[b];
खि **१**, ४, ९; ५, २; ३^{२} ; ४; **२**,
६, १, १८; ६^{१}, २० ; ११, १; २;
३, ८, ५^{२};१५,२०;२९;१६,२; १८,
१; **४**,२,८;५, ११; २२; २७;२९[c];
८, १,९,१^{२};२–४; ६^{२}[d]; ७;१०^{२},४;
११,१३[e];५,१,१; ५, १^{४}; ८^{२};१०^{२};
७,२,१;१०; ३,११; ४,१८; ५,१२;
७,७,१^{२}; खिसा **३**.३; **२६**,२०; **२७**,
११; **२९**,८; मा **१**,२२; **२**,३^{३}; १०;
११; ३०; **३**.९^{१}; १०; १२†; २५†;
३९; ४०; **४**,११^{२}; १५; **५**, ४; ९^{११};
३७; **६**, १६;१८; २६; **७**,१४; ४४;
८, १७; ५६; ९ ३१; ३९; **१०**, ९;
२९^{२}; **११**.१७; २४†; २५†; ३६†;
६८;**१२**,१†;६†;१३†; १८†;२१†;
२४; २५†; २९; ३३†; ३४; ४७†;
१०३; ११७; **१३**, १४†; १९; २४;
३०;४०,४५; **१४**,२०; †**१५**,१०$;
२०; २१; २४; २७; ३६; ३८; ४२;
४८;५१$; ५२$;**१७**, १६^{२}†; ६२;
१८,१४; १६;२२;३८;५७; ६४;६५;
६६†; ७२;७३;^{१};७६; **१९**,१७;४८;
६५†[a]; **२०**, १४; ५५ ; **२१**, १२[f]
१४;१५; ४०;४७; ५८^{२}; **२२**,१६†;
२३, १०;१७^{२}; ४६; **२५**,३७; ४७;
२६, १;८; ९†; **२७**, २१; **२८**.२२;
४५; **२९**,३;३५†;३६†; **३१**.१२†;
३२,१;१५; †**३३**,९;११;१६;९२$;
३४, ९; **३७**,१५^{२}; **३९** ६; का **१**,८,
३; २,१,४^{१}; २,७;८,७,२; **३**.२,१^{२};
३;३,२†; १७†;४,३; **४**,.५,१^{२}; ७;
५, १, ४; ९, ३; **६**,३, ७; ४.१.७
३;**७**,६,३;७,४; **९** २,४; ३,३;७,४;
१०,६,१;**११** ३,१; ४,६;८.६^{२};**१२**,
२,६, १३†; १४†; ३, ९†; ७, ३;
†**१३**,१,१;७;१४; २,१;४; ७; ८;
१२; ३, ४; ५;४, ३; $७, २; १६;
१४,१, १४†;२, ४;१०; ३, ४; ४,
३; ८;**१५**, ५,६; **१६**, ३, १; †५,
१; २; ५; ८; १८ ; २०; २४; ३०,
६, ३;४;**१८**, २,१†^{२};५, १३; **१९**,
५, २; ६,१; ७,४; **२०**,२,१; ३, ७;
४, ७;८;५, ५; ६^{२}; ९; **२१**, २, ६;
३, १९;४, १५†[a]; **२२**, १,१ ; ६,
१; **२३**, २, १; ३; ४;४,१२; ५, ५;
६,११^{२}; **२४**,४,८†; **२५**, ३,७; ४,
६^{२};९,२; **२७**,१३,६;१५, २†; **२८**,
१, १;६, १;१०,१†; **२९**, २, ११;
५,३†; **३०**,२, ११; ४, ११†; **३१**,
१, ३ ; †४, ११ ; १२ ; †**३२**,१,
९; ११; १६; **३५**, १, १२; ३, १;
३७, ३,२^{२}; **३९**, ४, १; तै **१**, १,
८,१; १०,३; १२, १;†१४, ३; ४;
२,१२,१[f]; †१४, ६;७;३, ४,१; ७,
२;१०,१;१३,१; †१४, १;२;४^{२};†;
५^{२};६–८;४,४४, १; ४६,३^{२};†; ५,
१,१¶;२¶; ४; २,२¶;†५, १; ३;
६,३†; ७,१†; ३¶; ८, २¶; ¶९,
१;५; १०,२^{१}; ११, १^{४};†^{३}; ४†; ६,
३, १;४,३;४; ७, २^{३}¶; ११, ५¶;
७,४,३;५; ११,१;८, ५, ३;१०, १;
१२, २; १३,१;¶२, १,२, ८^{२}; ४,
६^{२}; ११, २^{२}$; २, ४, ४; ६^{२}; ७;
८^{२};$; ५,१; २; ४;५^{२}; ६, १; २^{२};
३; ४^{२}; ९, ११ ३; १० , ३^{२}; ४^{२};
११, ५;†१२, २; ६^{३}; ३,२, ८; ३,
१;१०,३$;११,२; ५; १४, २†; ४,
५, २$;१०,२; ५, ४, ५; ५, २;८,
१;५; ९,१,४$;५; ११, ८^{२}; †१२,
२‡[g]; ४; ५; ६,५, ६; ६, १; ४–६;
९.४; ६$;८^{१}$:†११, १;३; **३**, १,

---

[a] =सपा. आश्रौ २, १९, २९ । तै **२**, ६, १२, ४ तैब्रा **२**, ६, १६, २ आपश्रौ **१९**, ३, ११ **अग्ने** इति पाभे. ।

[b] सपा. तै **४**,२,५, २ तैब्रा **३**,७,८, १ ज्यो॒तिः इति पाभे. ।

[c] सपा. खिसा **२९**,२९ **अग्नि॒म्** इति पाभे. ।

[d] सपा. मै **४**,१०,३ **अग्ने** इति पाभे. ।

[e] अ॒ इति स्वरः? सपा. खिसा **३३**,१६ अ॒ग्नयम् इति पाभे. ।

[f] =सपा. माश **३**,५,१,३२ काश्रौ **५**,३,२३ । मै **१**, २, ८ प्रभृ. माश्रौ **१**, ७, ३, १९ वाश्रौ **१**, ६,१, २१ **अग्ने** इति, का **५**, ३, २^{१} काश **४**, ६, १, २० **अग्नेः** इति पाभे. ।

[g] सपा. ऋ २,३५,४ **अस्मे॒** इति पाभे. ।

१,३¶; ४,२;३;६,२; ९, १; २, ४,
१; ४;५, ४[a]; ११, ३†; ३, १, २;
२,१;¶८, ३-६; ११, ३; ४, ¶३,
१;२; ५,१;७,१; ¶१०, ३;५; ११,
१†; ५,१,४¶; ४.१; ३¶; ४^{२}¶;५,
१; २¶; ६, २; †११,१; २;४; ५;
४, १,२,२;५^{२}†;†३, ३; ४; ८, ३;
९, २; १०, ४†; †११, १ ; ४; २,
†१,२;४; †२, १;२^{२}; ४;३,२†; ४,
२†; ७,१;८,१;९,२; ६;१०, ४; ३,
३,१; ७,१;१३,१†;४, २, १; †४,
१^{३};२; ५;८;५,१; ६,१; ९,१; १०,
१;१२, १; ६,१,५^{१}†;३,४; ९, २†;
७,५,१;६, १;९,१; १२,१;१३, ३;
४;१४,१†; २^{२}‡[b]; ¶५,१,१,३; ४;
२,२; ४;५^{१};३,३†; ४^{२}; ४, १; ३;
५^{१}; ५, ३–५; ७–९; ६,१^{१}; ७, ४;
८,५;६;९, ५; १०, १; ३; ११, १;
२.२,१;४[c];५^{२}; ३.३; ५^{१}; ४,१; ५,
६;६,१; २; ५\$;\$७,१;५; ८, १\$;
२; ३;१०,१; ७;३, १, १; २, ४^{१};
४,१;६; ५,३;७,४; ९, १^{२};१०, २;
११, ३;४,१, ३;३, १; ४, २^{२}; ४^{१};
५, ४^{१}; ६, १^{२}; ६\$; ७, ३^{२}†; ४;
६^{१}; \$८,३; ४; ९, १; २; १०,१^{१};
२^{१}; ४; ५; ५, १, २; ४^{१};६; २,१;
२^{७}; ३^{२};३, २^{१};४, १; २;४^{२}; ५, १;
६, १^{१}†;३; ७,१;२; **४**; १०, १; ३;
६; ७;६,२, १;४; ३, २; ४, १^{२}\$;
४; ५;६,१;३; ४\$; ७,३; ८,१; ९,
२^{१}; ३; १०,३;७, २, ३; ३, २–४;
४, १;५, १^{१}; २; ६, १^{२}; ५; ६; ७,
३^{२}\$; ८, १–३; ९, १^{२};\$; २; ३^{५};
४^{२}; १०, २^{१}; २६, १^{२}\$; ¶६, १,
४,५; ६;२, १, ७^{२}; २, १;६; ५,५;
७,२\$[d]; ८, ४; ३, ५, १; २; ४^{२};
७, ३; ४, ३, २\$; ५,६,४; ८, ४;
९,१; ६,७,३; ८,३; **७**, १,¶१, १;
४; ३,१२,१; ४, १७,१†; १८, २;
५, १५,१¶; १७, १; १९, १; २०,
१;२३,१;२५,१; मै **१**, १, ९†; २,
७; १५:१७; ३, १; १२; ३६–३८;
¶४, ३^{२}\$; ५–७; १३^{१} ; १४; ५,
१^{४};†^{३},३^{२},†; ४; ५^{४}¶;†; ६^{२}¶; †;
९¶;११^{१}; ¶ ; ¶६, १^{३}†; \$^{२};२^{४०};
२^{१}–५^{१}; ६^{१};७^{१}; ८^{३}; ९^{१}; १०^{३};\$^{१};
११ ; १२^{१} ; ७, १; २^{१}¶ ; ३^{५}¶;
४^{३}†;¶^{१}; ८, १^{२}; २^{१}¶; ५^{२}; ६^{१}¶;
¶८^{५}; \$,९^{११};¶^{११}; ९,१^{२}; २; ४¶;
५¶;८¶;¶१०, ३\$;५^{१}; १४; १५^{२};
११,१०^{१}; **२**,¶१,२^{११}; ३^{५},४^{७}; ७^{५};
८;१०^{७}; ११;¶२, ५^{२}; ६;७; १३^{१};
¶३, १; ४\$; ५^{५}; ७; ¶४,६^{३}; ८;
¶५, ५;६; ७^{१}; ९^{२}; ११; ६, ६¶;
८–१०; ७, २^{२}†; ३^{२}†; ७; ८^{३}†;
९^{३}†; १०^{२}† ; ११^{२}†; १४ ; १५†;
१६^{५};१७^{२};२०;८, ३;९; १४^{२}; १०,
२^{१}†;५^{२}; ११, ५^{२}; ६; १२, २ ;३;
४^{२};६^{२१}; १३,७^{५}†; ८†;११^{१}†; १३;
१४; २०–२२; ¶**३**, १, १^{२}; २^{२};
३^{५};४^{१};\$;५;६; ७^{१};८; १०^{४};२, १^{६};
२^{१}; †; ३^{५} ; ४^{३}; ५^{८}; ६^{१}; ७^{५}; ८^{४};
९; ३ , २^{१} ; ३^{५}; ४^{२} ; ६^{१}; ७†;
८^{५};\$^{१};९^{५}; १०; ४, १; २^{४};\$; ३^{१};
४^{३};५^{५};६^{९}; ७^{३};८^{१};९; १०^{२};५, २^{१};
६,१^{३}; ८;९;७,१^{२}; ७;८^{२}; १०^{१}; ८,
१; ४^{२};५^{३}; ९,१^{१}; ४;५; ७; ८^{२};\$;
१०,१^{२};५;७;\$११,२; ३;५^{२}; १०^{१};
११^{१}; १२, १९\$; १६, १† ; २\$;
४\$^{१}; ¶**४**,१, ३;४; ५;९^{२}; १४^{१}\$;
२,२; ३;१०^{१}; ३, १^{२}; २^{१};४^{१}; ७^{४};
८;४,२\$; ३\$;७; ५, २^{२};\$;४; ५;
८^{१};९^{१};६,९^{२};७, २;३^{२};४; ७\$; ८^{२};
८,२;३; ५; ६^{३};\$९, ३‡[g]; ५; ६^{२};
११^{१}; २३; २५ ; १०, १^{८}† ; २^{८}†;
३^{४}\$;†^{३}; ४†;५†; ११, १^{५}†;२^{१};†;
४\$; ५†; ६^{२}†; १२, १†; २^{२}\$;
४^{२}‡[h]; ५^{३}\$; †^{२}; ६†; †१३, ३;
४^{३}\$,†^{२};५^{२};६;७;८^{१};९^{१}; १०^{१}; १४,
९\$;१५^{४}†; १६†; १७^{२}\$; काठ **१**,
८; १२^{१}[i]; **२**,२;९^{१}[d]; १४^{१}†;१५^{७}†;
३,४;७;९^{२};**४**,४; ९; १२; १४^{१}[j]; ‡[k];
१६^{५}; †^{१};५,१;३; ४;६; **६**,१; २^{१};
३^{१};४^{१},५^{३},६^{५}; ७^{१}; ८; ९†; १०; **७**,

---

[a] =सपा. आपश्रौ ९,१२,११ प्रभृ. । सकृत् माश्रौ १,३,४,२३ यमः इति पाभे. ।

[b] सपा. ऋ **१०**,१२८,६ शौ ५ ३,२ अग्ने इति, पै ५,४,२ अग्ने इति पाभे. ।

[c] अप्सुयोनिर्वा अग्निः>सपा. मै **३**, २, २ प्रभृ. आपो वा अग्नेर्योनिः इति पाभे. ।

[d] पाभे. अग्निः मा ५,९ द्र. ।

[e] सकृत् स्वरः ? शोधः सस्थ. पुरोअग्निः टि. द्र. ।

[f] सपा. मा **२७**,१२ का **२९**, २, ३ प्रभृ. अग्ने इति पाभे. ।

[g] सपा. ऋ **५**, ४३, ७ तैआ **४**, ५, २ अग्निम् इति पाभे. ।

[h] पाभे. अग्निः तै **२**,५,१२,२ द्र. ।

[i] सकृत् सपा. तै **१**,१,१२,१ तैब्रा **३**,३,७,५ अग्ने इति पाभे. ।

[j] एकतरत्र सपा. तै **१**,५,१०,३ प्रभृ. आपश्रौ **४**,४,५ माश्रौ **१**,४,१,१३ अग्निम् इति पाभे. ।

[k] =सपा. आपश्रौ **४**, ९, ३ माश्रौ **१**, ४, १, २१ । ऋ ५, २८, ५ शौ **१२**,२, १८ माश **१**,४, १, ३८; ३, १० तैब्रा **३**,५,३,२ आश्रौ **१**,२,७ प्रभृ. अग्ने इति पाभे. ।

१;२;४^{४};५^{३}; ६^{२};८; ९^{२}; १०^{२}; ११; १२^{३}; १३^{२}; १४^{२}; १५; १६^{६};†^{५}; १७†;८,१; २^{४};४^{३}; ५^{६}; ६;८^{२}; ९^{२}; १०^{८}¶; †^{७}; १२^{३}; १५^{२}; १६†; **९**, १^{४},२†;३^{३}; ६;८^{२}; १०; ११^{२}; १३; १६;**१०**, १^{६};२^{७}; ३^{७}; ४^{५}; ५^{७}; ६^{५}; ७^{४}; १२^{२};१३; **११**,१^{२};२^{२}; ३; ५^{३}; ७; ८^{२};१०; **१२**, १^{२};५; ७^{३}; १४†; **१३**,१; ३^{२};५;६; ९;१२^{२}; १३;१५; **१४**, ४^{३};**१५**,५;६; ७^{२};१२^{३}†; **१६**, २^{३}†; ३^{२}†; ७; ८†^{३}; ९^{४}†; १०^{२}; ११†; १२; १४; १५†; १६; १७; २०^{२}†;२१^{४};†; **१७**,३;८; १०; **१८**, १^{२}†; ३;१०^{२};११; १४; १६; १७; १८^{३}; १९[a];२०;२१; **१९**, १^{२};२^{५}; ३^{३}†;¶;४^{२},५^{३}; ६;७; ८^{२}; ९^{५}; १०; ११^{४}¶; †;१२^{३}¶; १३;१४^{२}†; **२०**, १^{४};†;३^{२};४^{३}; ५^{७};६^{२};७^{२};८;९; १०^{३}; ११^{२}; १२; १४^{४}†; १५^{२}; **२१**, १^{२}; ३^{२};४^{२};५^{४};६^{२};७^{६}; ८^{२};९^{६}; १०^{२}¶; ११^{२}; १२; १४[b]†; **२२**, १^{४};२^{५},४; ६^{२};७^{८};८^{७}¶;९^{२}¶; १०; १३^{३}; १४; **२३**,२;५^{४}; ६^{३};१२; **२४**, ६–८; ९^{३}; **२५**,३^{२}¶; ६^{२}[c]; **२६**,१^{२}; २^{४};३; ५; ७^{२};९;**२७**,५–८; **२८**,१; ४;६^{२}; ९; **२९**,२;४^{३}; ७^{५};८^{२}; ९; **३०**, ६–८; **३१**, २^{२}; ३^{२}; ७^{३}; ८; १०; ११^{४}; १५^{४}[d];¶^{२}; **३२**,१^{३};३;४^{३};५;६; **३४**, ८;१५;१९†; **३५**,१[e]; २^{२}; ३; ४^{२}[f]; ५;९;१७;२०^{२}; **३६**,४^{२};८;९^{२}; १३^{२}; **३७**, ९^{२}[g]; १०;११; **३८**, २; ५; ८^{२}; १०^{३};१२†;**३९**,१;४^{२}; ७;८;१३^{३};†^{२}; १४^{३}†; १५^{८},†^{५}; **४०**, ३^{३}; †^{२}; ६^{२}; १०^{२};†; ‡[h];१२;१३^{४}[i];१४^{३}†; **४४**, ६;७; **४५**, ४^{३};१३[j]; १७; २०; **४६** २;५; क **१**,८; १२[k]; १४; **२**, ३[c]; ११;१४; १६;**३**,३; ७; १०; १२¶; ¶**४**,१^{२};२^{२}; ३^{३};४^{३}; ५^{५}; ६^{२}; ७\$; ८†;**५**,१†;२;३^{४}¶ †;४^{३}¶;†; ५¶; ८;९¶^{३};**६**,२^{४};†;४;५¶,६¶; ७^{४}¶; ९^{३}¶; ¶**७**,१^{६}; २; ३^{२}; ५^{२}; ६^{८};†; ७^{२}; ¶**८**,३^{२}; ४^{४}; ५†; ६^{३}; १०\$; ११^{२}\$;**२५**,१^{२}†; २†; ३;५;६†; ८; **२६**,२;७; ९; **२८**. २^{२}†; ३; १०^{२}; ११; **२९**,३–५; ६^{३}; ७^{३}; ¶[a]; ८^{३}¶. ¶**३०**,१^{२};†;२^{२};३^{३};४; ५;८; ¶**३१**, १^{४};†;२^{३},†;३^{३};†; ५^{२}; ६^{३};७^{६}; ८^{२}; ९^{२}; ११; १२^{३}; १३^{२}; \$; १४; १६; १८^{२}; १९^{३};२०^{३}; २१^{२}; **३४**, १^{२};¶. ¶**३५**,१^{६};२^{६}; ३^{२};४;५;८; **३६**,२¶, ¶**३७**,७^{२};८; ¶**३८**,१;२^{३},६^{२}; **३९**, ३; ४¶; ¶**४०**, ४^{२}; ५^{४}; ¶**४१**,३; ५^{२};७; ¶**४२**, ५; ६,¶**४४**, ४; ६^{२}; ९; ¶**४५**, ३; ५^{३}; ८^{४}; ¶**४७**, २^{२}; ३^{२},७^{३};\$^{२}; ८; ११^{४};\$^{२}; **४८**, १†; २;३^{२}; ४–६; १५¶; १८^{२}¶; †कौ **१**, ४;२२^{२}; २७; ३०; ४८; ४९‡[l]; ५१; ६०;७०, ७१; ७३; ७९; ८५; ९०; ११०; १११; ११४; ४४७, ४४९\$,**२**,१९४;२५७;२९८; ४५८; ६५५; ७३१; ७३२; ७४६; ७५६; ८५६\$; ८६४;८६७; ८६९; ८८२; ८८८; ८८९; ८९८; ९०६; ९०८; ९०९; ९१२; १०१५; १०६०\$; १०६१; १०८८^{२}; १०८९; १०९६; १०९७; १०९८; ११०२; ११०८; ११७५[m]; ११७७^{३}; ११८१^{२}; १२१५\$; **३**, ३, १२; १३^{२}†; ‡[n]; †जै **१**, १,४; ३,२^{२}; ७; १०; ५,४; ५‡[l]; ७; ६, ६; ७ ८; ९; ८, १; ७; ९,५; १०\$; १२, ४;५ ८; ९\$; ४७,१;३\$; **२**,२,७; ८^{२}‡[n]; **३**,१८, १;२२, १;४;२४, १४; २८,२; ३४, १६;\$३८, १;२;५४, ५; ५६, १६; **४**, ४,०;६, ३; ८^{२}; ९,६; १२, ८; १२; १३,३;४; ११; १४,८‡[l]; १५, १; २; ५; २१, २;५; शौ **१**, ७,४; ९,१;२; १६, १;२; २५,१; २८, १; ३३, १[o], **२**,१,४; १०,२; १२, ८; २५, ४;२८,२; २९,१; ३४, ३; **३**, १,१–३;६;२,१; २;४,३; ८,१; ३; ११,४‡;१५, ६; २१, ९;१०; २६, १; २७,१; ३१,६; **४**, ११,७; १५, १०; ३१, २; ३६, १; ३९, २; ९;

---

a) सपा. मै **१**, **६**,११^{३}; **३**, १,१; २, ९ अन्नम् इति पाभे. । b) पाभे. अग्निः ऋ **१०**,१६ ११ द्र. ।

c) पाभे. अग्निः मा **५**,९ द्र. ।

d) पाभे. अग्निः काठ **४**, १४[j] द्र. ।

e) =सपा. आश्रौ ५,१९,३ आपश्रौ **१४**,१७, १ । मै **४**,१२,४ शौ **२**,१३,१ आपमं **२**,२,१ हिगृ **१**,३,५ अग्ने इति पाभे. । f) सपा. क ४८,५ वायुः इति पाभे. ।

g) सकृत् =सपा. तैब्रा **२**, ७, ८, २ । ऐआ **५**, १, १ वाग्देवी इति पाभे. ।

h) पाभे. अग्निः तै **४**,७,१४,२ द्र. ।

i) सपा. मा **१८**,५० का **२०**, २,१३ माश ९,४,२, २२ ज्योतिः इति पाभे. ।

j) सपा. तै **७** ५,१६,१ आदित्यः इति पाभे. ।

k) पाभे. अग्निः काठ **१**,१२ द्र. ।

l) सपा. ऋ ८,७१,१४ शौ **२०**,१०३,१ अग्निम् इति पाभे. ।

m) सपा. ऋ ९,१०१,५ इन्दुः इति पाभे. ।

n) सपा. ऋ **३**,५,५; **४**,५,८ प्रियम् इति पाभे. ।

o) सपा. पै **१**,२५,१; **१४**, १, २ कामा **१३१** : १३ इन्द्रः इति पाभे. ।

५, ३,३†;८, ३;१२, १०†; ११†; १४, १३; १७, २; १८, ४;६; १४; २२, १;२; २३,१;२४, २; २५, ४; २६, १;२७, ३[a];५[b]; ११; २८, २; ५;३०,११;३१, १२; **६**, ३,२; २७ २; ३४,२; ५†[c];३५,१; २;३६, ३; ३७,२;३९, ३;४५, २; ४७,१; ५३, १; ५८, ३;७१, १;२;७३, १; ७६, १; ८६,२; ८८, २;९४, ३; ९७, १; १०६, ३?[d]; १११, २; १२०, १; १२१, २;**७**, १८, ४; २१, १; २५, १;३४, १;५५,२;३; ६;६४,१; ६५, १; ६६, २; ७७,१;२; ८७, ४; ५; ११९, २;**८**,३,१; २४; २६†;५, ५; १०;१८; ८,२३; ९, ६; **९**,२, १३, २०;२४;३,२१; २२;४,३; ५,६; ७; १२, १;१९; **१०**, ३, १४; ४, २६; ६,६;७,२;४; १२; ८, ३९; ९, २६; १०, ७; **११**,१,२; ३३; २, ८; ९, १; १०, ८; ९; ११, २५; **१२**, १, १९^{१}; २०;५३;२, ४; ७; ११; १२; १५; १६[e]; ३३; ३५; ३८; ४४;५०; ५२; ३, २; २४; २५; ४३[f]; ९, ३; १०, १५; ११, ११; **१३**, १, ११; १७; २० ; २७; २८^{२}; ४८; ५३^{२}; २,४६†;३,५;१३;४,५; ७,८; **१४**, १,८; ४८; ४९;२, २-४; ५९-६२; **१५**,४,१५;६,२; १०,७; १४, १५; १५, ३; १८, ३ ; **१६**, १, ७; ८; ४,४;७; ९,२; **१७**,१, ३०; **१८**, १,

२७;२८; ३९;२, २८;५४; ३, ११; ५५; ६५;४,८;९; १५; ६४; **१९**,४, १; ६,७†; १०, ४†; १७, १; २४, ८; ३१,२; ३३,१; ३७,१; ४३,१^{२}; ४५, ६; ५५, ३; ४; ५९, २; ३; †२०, २, २$; ९२, ८; ९६, ९‡; ११;१२;१०२,१; २; पै **१**, १०, १; ३; १२,२;१८, ३; १९,१; २; २७, ३; ३०,१;३४, १; ४३, २;५१, २; ५४,२; ७१, १;२; ८५, २;८६, २; ९२, ३;९७, ३; १०१, ३; **२**,३,२; ५, ७; ६, ४; २४, १ ; ५; २६, १; २८, १;३; ३६, ५; ५०, १;५१,१; ५६,१; ५८,२-४;५९, ३;६६, २; ५; ७१,५ ७२, १; ७३,२;४; ७८, ४; ८०, ४;५; ८५ २; ८६,१; ९०, ५; **३**, १, ३; ५, १; २; ६, १-३; ६; १०,२;११, १; १२, १;९; २०, ४; २३,२; २४,१; २७,६; ३२, ४; ९;३९,१;२; **४**, ३,३; ५;७; ४, ४; ८,१; ११, ४; १२,२†;१३,५; १८, ५; ७; १९, ५; २४, २; ७; **५**, ३, ७; ८; ४, ३†; ६,७; ७, ८; १०, १; ११,१; १२,८; १४,३; १७, ७; २०, ३;२१,१; २६, ३; २८,१; ५; ७-९;३७, २;६; ४०,३; **६**, ९, ३; १०, ८ ; १८, १; २२, २१ ; २२; **७**, २,१; ११, १; १४, १; १६, १; १८, ३; ८, ६, ५ ; ९, ३; १०, १२; २०, २;६; ९,१,३[a]; ११; २,

१; ३,१; ४,२;७, १; ११, ६; १२, ३; १४,१;१५, २†; १७,३;९; २१, १; २; २५, १; १०; ११; **१०**, १, १०; १२;२, १०; ५,२; ६,११; ९, ९;११,१-१०; १२, १-६; १५, १; **११**,१,३;५,१२; **१२**, ३, १४; १६; ५, १;६,२;७,१; **१३**, १, १;२, ५; ३, ३;५, २३; ८, ४†; ९, १; १७; १०, १; १४,११; **१५**,२, ६;४, ६; ५, ४; ६,५;७, ८; २२, ३; **१६**, ६, १†;†८,३;४;१७, ७; १८, ६; २२, २; २४, ३ ; २७, ५; १०; ३१, ४; ४०, ८; ४१,४;४२,६; ५०, १; ९; ५३, ३; १८;६४, ५; ७०, ९; ७२, ९;१०; ७७,३; ७८,१; ४; ८२, १; ८५, ७;८; ८९, २†; ९२, ३; ९७, ५; १५४,८; १०७, ७; १३३, १०; १३८, ७; १३९, १; ३; १४५, ३; १४६, ९; १५०, ८ ; ९; १५१, १; **१७**, २, १०^{१}; ३, १; ६, १ ; ७ ४; ५; ८, ३; १४, ७; १५,५; २१, १; २९,१०; ३०, ४; ७†; ३१, १: २;६; ९[g]; ३३, ४; ६; ८; ३४, ५; १०; ११;३६, २; ३८, ४; **१८**, १, ८†; ५, ५; ७; †७, २-४; १२, ७-१० ; १३, १ ; १६, १ ; १०; १७, ७;८^{२}; ९[h]; १९, ८; २०, २^{२}; २५, ६†;२८,५; २९,२; ३२, १३; **१९**,१, १३;१५;४,३; ६, ८†; ११; ८,१;८;९,४; १०, ६[i]; ९; ११, ७[j];

---

[a]) पाभे. अग्नि: मै २,१२,६ द्र.।

[b]) सपा. मा **२७**, १४ का **२९**, २, ४ **अग्निम्** इति पाभे.।

[c]) पाभे. **अग्निः** ऋ **१०**,१८७,५ द्र.।

[d]) सस्थ. ?**अग्निष्कृणोतु > जुष्णिष्कृणोष्ट्वम्** इति त्रिपदः शोधः। (✓जष् '*जलबन्धे, शैत्यातिशये' तु. [जड-, पार. यख., हिम-]>) ***जष्णि-** (विप. [शाला-])। '°**वोज**°>°**वोश्र**°' इति वावि. द्र. (वंतु. अन्ये यनि. एवं पठन्तः ?)

[e]) सपा. पै **१७**,३१,५ अग्निम् इति पाभे.।

[f]) सपा. पै **१७**,४०,३ अग्ने इति पाभे.।

[g]) सपा. शौ **१२**,२,१९ अग्नौ इति पाभे.।

[h]) सपा. शौ **१३**,१,२९ अरिः इति पाभे.।

[i]) **सोमो वरुणो वायुरग्निः** > सपा. शौ **६**, ५८, १ **द्यावापृथिवी उभे इमे** इति पाभे.।

[j]) सपा. शौ **६**,१२,२ यातुधानाः (सं३) इति पाभे.।

१२, ७; १०[a]; १२, १३, १४†; १५. १२; १८, १३[b]; २१, १२[c]; १५†; २३, १४; २५, १; २; १२†; १३†; १४; २६,१; २८, ४; २९,१;३०, १; ३३,६; ३५, ४; ६;११;३६,५†; ३७,११; ३८, १४; ३९,१०; ४१,७; ८; १०;४३. १०; ४४, २२;२३; २४; ४५. ४‡[d];४७, ५†; ६†; ४८, १२; ४९, ३; ५१, ६†; १५; ५२, ७; २०, २, ६; ३, ९; ६, १; ८, ६; १०, ४^{२}; ६; ७; ११, ६; ७; १२, ५; १३, २; १४, १; १५, ६;८; १७, २; ६; १९, २; २२,५;२६,५; ३२, ८†; ३६, १०; ३७, ६^{२}; ४२, १; ४३,७; ४७, २; ४९, १^{२}[e]; ५१, २†; ५३, ७^{२}[f]; ११;५४,१०†; ५६, ४;७;१०; ६०, ७;८;१०;६१,२; ९; -ग्निना ऋ १, १, ३; १२,६; ३६, १८;१६२, ११; ५, ४३, ७; ८,३५,१;४३, १४; मा १०, ३०; १७,६५; १९, १७; २०, २५; २१,५८; २५, ३४; २९, १०; ३७,१५; का ११,९, २;१८,६, १; २१, २,६;२२,२, २; २३, ६, ११; २७, १३,३; ३१,१, १०; ३७, ३, २; तै १.४, ४६, ३^{२}†;¶२, ५, ९, ५; ६,२,१; ३,१,११, १^{२}†;४, ३, ३¶;५,३,१;११,५^{२}†; ४,३, ३,५†; ४, ८,१;६, ५,१; ८, ४†; ¶५, १, ११,४; ३,९, १^{२};४,७, १\$; ५, ५, ४^{२};६,१†; ८,२;७, ९, ३;¶६, १, ५, २;११,६;३, ७,१; ८,२; ९, ४; ७, १,५, २¶; ३, ११,२; १४, १; ¶मै १, ६, ६^{२}; ८, ४; ८; १०, ५: १४^{२}; २,१,११; ३,४\$; ५, ३^{२}; ८, ११\$;१०, ६\$;३,१, ६^{२};२, ६; ३. १;७^{२};९\$;८,१^{३}; ९,१^{४};४; ५; ७^{२}; ११,५\$;१६,१†;२\$; ४.१, १४\$; २,२;८,१;९, ३†; ६\$; †१०, २^{३}; ३^{२}; ४; १४, १६†; काठ ६, ५-७; ७, ११^{२}; १३;८,४^{२}; १०; १०, १^{३}; ७; १३,४^{२};६;१२; १५, १२^{२}; १८ ४; १९,५;२०,१४; २१,८; ९; २२. २; ५;७; २४, ७;९; १०^{२}; २६, २^{३}; २८, ८; ३४, १९; ३५. १५; २०; ३६,८^{२}; ३९,११; ४०, ३; ४३,१: ४;४६.२;५: ¶क ४,४-६; ६, ९^{२}; ७,६†; २८, ४\$; ३०,३; ३५, १; ३७,८;३८,२;३^{२}; ४०, ५^{३}; ४४. ८: ४८,१†;१३\$; १८; कौ २,१९४†: जै †३.१८,१; ४६, १; शौ ३, १२, ९ ४,१४,२;२३,५;३९,२; ५, २३, १३; ६, ८५, ३; ८ ८, १७; ९, ३. २३;५,५; ११,२,२६; १३,१, २९; १९,३७, १; ४५ ६; पै १, २७, २; ५४, २; २,३६,१; ३,३, २; ४,१८, २;३०,१; ३३,५; ५,१३, ७;७, २, १०;८,१६, ७; ९,७,१; १५, ४, ६; ३२,५;१६.३०,८; ४१, ३; ५७, ५; ५;९७,४;१०६, ६; -†ग्निभिः ऋ १,२६, १०; ३,२४, ४;६, १०, २; ⌊११,६; १२,६⌋; ७, ३,१; ८, १८, ९;१९,७;६०,१; १०,१४१, ६; खि ३,८,५: काठ ९,१०\$; ३५,१; ३९, १५; क ४८,२; कौ २,५६९; ८५३; ८५४\$; ८५५; ९०२; ९६७; जै ३, ४६. ४; ४, २४,९;२५. ४; शौ ३, २०,५;२०.१०३.२; पै ३, ३४, ८; ३८,२\$;१६,१०३,९\$; १७, २४,२; १८, १७, ९; १९, ६, ३; ४१, ८; ९; २०,१४,६: ४७, ९,५०,३; ५२, ४: -ग्निभ्यः ऋ ७, १, ४; ¶तै ५, १,८,२;५, १,१; मै २, १३, १३^{५}; ३.१,१०; काठ १९.८^{२}¶; ४०, ३^{४}; ५; क ३०,६¶; शौ ३, २१, १-७; पै ३, १२, १-७; ७, ११, ३: -¶ग्निभ्याम् तै ३, ३, ८, १; मै १, ८,६; काठ ८, १२; क ७ ७; -ग्निम् ऋ १, १,१;१२,१; ⌊७; १३६, ६⌋; ९;१४,३; ⌊२३, २०[g]; १०,९, ६[g]⌋; २७,१;३५, १; ३६,१; २;७; ११^{२}; ३८,१३;४४,३;४; ८; ४५, ⌊४ (८, ५६,५)⌋;५८ ७; ७१, ७; ⌊७२, ४; (२, ३५, १४)⌋; ८४, १८; ⌊९६, १-७⌋;१०६,१; ११२, १; ११३,९; ११६, ८; १२७, ⌊१; ८,७१, ११⌋; ⌊१२८,८;५, १,७; ६, १४, २, (७, १६, १)⌋; १३९, १; १४३, ४; ७; १४६, १;१५७,५; १६१, ३; १६४, ४६^{२}; १७०,४; १७४, ३; १८१, ९; ⌊१८६,३; ८, (१९,८), ८४,१[h]⌋ २, २,१;३; ४,१; ३;⌊८, ५ (८,६,३५; १५,६)⌋;१०,४;६;१२, ३;२४, ७; २५,१;४१, १९; ३,१, २-४; ११; १४;२,३;४;⌊५; १०,१४०,६:⌋ १३; १४; ३, ३;५; ९,५;⌊९; १०, ५२, ६⌋; १०,६;११, ४;१२,२; १३, ३; ५; १७,४; १९,१; २०,१;⌊ ५; १०, १०१, १⌋; २३, २; ३; २६. १; २;

---

[a]) सपा. शौ ६,२०,१ अग्नः इति पाभे. ।

[b]) सपा. शौ ६,१०३,१ अर्यमा इति पाभे. ।

[c]) सपा. शौ ६,११२,१ अग्ने इति पाभे. ।

[d]) सपा. ऋ १०,१८७,३ वृषा इति पाभे. ।

[e]) सपा. शौ १४,१,५१ अहम् इति पाभे. ।

[f]) सस्थ. ?इन्द्रारोद्धा टि. द्र. ।

[g]) =सपा. तैब्रा २,५,८,६ आपश्रौ ८,८,७ । मै ४,१०,४ आपः इति पाभे. ।

[h]) सपा. कौ १,५; २,५९४ प्रमृ. अग्ने इति पाभे. ।

२७, २; ६; ११; १२ ; २९, १; ५; १५;३१,१५[a]; **४**, १, १९; २, १७; १९; ३, १; ६, ८; ⌊११; ५,३, ४⌋; ३९, २;४;५८, ८;५,१,४; २, १२; ४, ३; ६, १; १०; ⌊९, ३; **६**,१६, ४०⌋; ⌊११,२; **१०**, १२२, ४⌋; ४^{२}; १४, १;३; ५; ६; १७, १; २१, ४; ⌊२२, २; २६, ७⌋; २५, १; ⌊४;८, १०३,३⌋;९; ⌊२८,६; ८, ७१, १२⌋; ४३,७[b];६०, १; ८५,२; **६**,१,३; ८; ७, १ ; ८, ४ ; ⌊१०, १ (**३**, १०, २)⌋; १५,४;७; १७;१६, ४६; ४८; २१,९;४९,२;५०, १; ६०, १२; **७**, १,१[c];२;२,३;३,१; ५; ६,४;७, १; १०,३; ५; १६, १; ३; ३९,५; ४१, १;४२,६;४४, १; ३; ⌊७८, ३; ८०, २⌋;९९,४; ८,७,३२; ⌊९१, ६; **१०**, १४१,३⌋;९; १९, २;⌊४; ४४, १३⌋; १३; २३, २; ⌊(**१**, १२७, २) ७; (६०,२;१७)⌋; २०; ⌊२२; ३९, ८; ६०,२; १०२, १०⌋; २५; ३९, १^{२}; ४३, १९; ⌊२४; ४४, ६⌋;२५; ३१; ४४,१; ३;७;१५; २६; ४५,१; ४८, ६ ; ६०, १७; ७१, ⌊(**५**, २१, ४), १२^{४}⌋;१३;१४^{३}[d];१५^{२}; ७३,८; ७४, १; ४;६; ⌊१०२, ४–६⌋; ७; २२^{२}; १०३,१;१०;**१०**,१,५;६, ५;७, ३^{३}; ५ ; ११, ३; ४; १६, ९; १४; २०, २;६–८; २१,१; ३५, ३; ४५, ६; ४६,९;५२,६; ६१,९; १६; ⌊(३५, १०),६३, ९⌋;६४, ३; ८; ६८, ९: ⌊(**७**, ११,२) ७०,३⌋; ८०, ५^{१}; ६^{२}; ७;८८, ३; ८–१० ; १२–१४; ९१, ६; ८;९२,२; ११८, ६; १२१, ७[e]; १२६, ५^{१}; १३६, १; १५०, ४^{२}; ५; १५५,५;१५६,१; खि **४**, ९, १; ३; ४;७;१४,१;५,७,१, १; ४; १२; २, २;१०;११;७,४; १५; १७^{२}[g]; ५, ४; १२;**७**,१,२; ७. २; ६; मा **१**, १७; **३**,१;५;**४**,३१†; **६**, २१; †**७**, २४; ३२;९,२६†,**११**,९;१०; १३; १६^{१}; १८;१९;२१; २२; २८^{२}; ३०; ३१; ४६^{२};४७^{२}; ५७;६६^{४}[h]; ७६; **१२**,२; २३; ३०:६१; १११†; **१३**, १; ४३; †**१५**, ३२;४१; ४७; ४९^{२}\$; †**१७** ७०;६९; **१८**, ५१[i]; **१९**, ३३; **२१**, २९;४०^{१}; ४७; ५८; ५९; **२२**, ३; १५;१७†;**२५**,३; **२७**,१४[j]; २५†[e]; २८, २३;२४; **३४**; ४६; †**३३**, ७; ८;४५;**३४**, ३४†; **३५**, १८†; १९; **३९**, ८ ; का **१**, ६, १ ; १०, ५†; **३**,१,१;५;**४**,१०,२†; **६**,५,१; †**७**, १०, १;१४,१; **१०**,५,५†; **१२**, १, ९;१०;२,२;५^{१}; ७; ८;१०; ११; ३, १^{२}; ३;४;४, ९;१०^{१}; ११;५.८; ७, १^{१}[h]; ११; **१३**, १, २; २, ६†; ३, १†;४,१७;७,१०†; **१४**, १, १; ४, ६; **१६**,†५,१४; २३; २९: ६, १^{२}; **१८**, ६,६†; **१९**, १, ९†; **२०**, ३, १[i]; **२१**,३,२;**२३**, ४,१; १२^{२}; ५, ५; ६,११; १२; **२४**, १, ३; ४, ७; १०†;**२७**,३,२; **२९**, २,४[j]; ४,३†[e]; **३०**, २, १२; ३, १; ११; ४, १२; †**३२**, १,७.८; ४,२; **३५**, ४, १८; **३९**,६,१; तै **१**,१,७,१; २,८, २†; ३, ११, १; १४,१†; ४, १३, १†; ३६,१;¶५,१,२;२, १^{१};२; ३;५; ३, १\$;४,३;४^{२}; ८,५; ९,२; ३^{१}; ४^{२}; ५;७^{२};१०, ३\$[k]; ६, ¶७, १;३; ८, ३[k];७,६,४¶;१०,३†; ८, २२,३†; ¶**२**, १, २, ७; ११, १†; २, २,१; २^{२};३. १^{२}–४^{२},४,१^{२}; २; ४; ५;६^{२}; ५;५^{२};९,३^{२};३,८,२; ११,१; ५, ८, २;३^{२};४;५^{२}; \$९, ४^{२} ; ५ ; ६,५, ६;६,४;९,४;१०,३; **३**,१,३, १¶; ११, ८^{४}†;२, ३,१; ३, ८, ६¶; ५, ११,४†; **४**,१,१,१; ४^{३};२, १; २^{४}; ३^{२};४^{२};५†;३,१^{३};२^{३}; ३^{१}; ४;५, २; ३;८,१[j];६^{२}†; ‡[e];९,१^{४}[h]; १०,२^{१}[l]; ५†;११,४†;२,२,३†;३, १†;५, २; ७,३†;१०, २; ३; †१३,३; ८; ४, †४,३–६;८;६,५,२†;७, १२, ३†; १३,१[j]; ३^{२}; १५,१;¶५. १, २, ३; ४^{२}\$;५^{३}\$;३,२†; ४, २; ५, ७^{३}\$; ९;८,५;१०,१;४†;२, १,१;२, ४\$; ५;३,१^{१}; २^{१}; ३; ६; ५, ३\$;६; ६, २;४; ५^{२};७,२; ५;८, १; २;७^{२}; ३,

---

[a] =सपा. तैब्रा २,७,१३,३ । ऋ ६,२०,५ मै **४**,१४ १४ तु विशिष्टः पाभे. ।

[b] पाभे. **अग्नि॒ः** मै **४**,९,३ द्र. ।

[c] सपा. जैश्रौका **१९** **अग्निः** इति पाभे. ।

[d] पाभे. **अग्नि॒ः** कौ **१**, ४९ द्र. ।

[e] सपा. शौ **४**,२,६ **ऋतज्ञा॒ः** इति, पै **४**,१,७ **मातरः** इति, ऋ **१०**,१२१,८ मा २७,२६; का २९,४,४ **यज्ञ॒म्** इति, तैआ **१**,२३,८ **स्वयम्भुम्** इति च पाभे. ।

[f] सपा. पै ५,३९,५ **आदित्य** इति पाभे. ।

[g] (**अग्निध्**–>) **अ॑ग्नत्** (सं१) इति C. शोधप्रस्तावः (तु. शांश्रौ **१०**,१,११ टि.) ।

[h] पाभे. **अग्न॒ये** मा **४**,७ द्र. ।

[i] =सपा. माश ९,४,४,३ काश्रौ **१८**, ९, १६ आपश्रौ **१४**,१७,१;**१७**,२३,१ । शौ**४**,१४,६ **अज॒म्** इति पाभे. ।

[j] पाभे. **अग्नि॒ः** शौ ५, २७, ५ द्र. ।

[k] पाभे. **अग्निः** काठ **४**,१४[j] द्र. ।

[l] सकृत् सपा. मा **११**,७६ का **१२**, ७, ११ माश ६, ६,३,९ **अग्नौ** इति पाभे. ।

२, २;५,२;५; ७,४; ९,१; २; १०, २–४; ११, २; ४,१, १; २; २,२^{२}; ४,३;५,३;७,४;५;९, १;१०, १\$[a]; ३;५^{२};५, १,६;७;२, १; ३^{२}; ४; ३, १;४,३;४;६,१\$;७, १; २^{२}; ८, १; ३^{२};९,३;१०,३; ६^{२}; ६,१, १\$; ३, १;४^{२};४,३–५;५,३; ६,१^{२}; ३^{२}; ४^{२}; ७,३;८,३;४;९,२; ३^{४}; १०,१^{२}; २; ७,१,१; २^{२}; २,२;७,३,४;४,३; ५, ७; ६,१; ४^{२}; ५^{२}; ६; ८,२;९, १^{२}\$; २^{२};३;४;१०,१; ¶**६**, १, ४,६; ११, ३^{२}†;२,१, ७^{२};२, ६;७^{२}; ३,१; ५, ५; ६, १;८, ६; ३, ४, ८; ५, १^{२}; २–४;१०,५; ४,१,४\$; ५,२, १†; ६,३,५;**७**,१,५,२¶; ११,१; ५, ८, १¶; १९, १; मै **१**. १, ८;२, ६†; १८;३,१५†;४,१[b]; ५^{४}[b];¶^{४};१०¶; ५,४;७^{२}¶;९¶; ११; १२¶; १३¶; १४,¶६, १^{२}\$; २\$; ३^{१}[c]; ४^{४}; ६^{२}; ७^{२};८;९^{७}; १०^{२}; ११^{२}; १२^{४}; १३^{६}; ¶७,४;५^{२}; ¶८, १^{२}; २^{२};४;५; ६^{३}; ७;८^{२};९;¶१०, ७^{२}; १२; १७–१९; ११, ४‡; २,¶१, ३;१०; ११^{२}; ३, ५¶;४,६¶;५.५¶; ७,१^{४}; २^{१०}; ३^{३}; ४^{३}; ५^{२} ; ७^{६}[c,d]; ८–११ ; १४†; १६^{३}; १७; १२,३[a]; ४^{२}; ६[e]; १३, १; ७^{२}†; ८^{३}†; १३; १४ ; २३†[f]; **३**, १, १; २^{२}¶ ; ३^{११} ; ¶^{१०}; ६^{२}; ९^{१}[d]; ¶; १०¶; ¶२, १^{६};†; २\$; ३^{२}–५^{२};७;१०; ¶३,१; ३^{२};६^{४}; ९^{६}; १०;¶४,१;३;४^{२}[a];\$; ५^{६}; ६^{२}; ७^{७}; ८^{७},९; १०^{३}; ५, ५¶;¶७, १^{४}; ९^{२}; ¶८, १; ४^{२}; ६ ; ¶९, १; २; ५^{३}; ६; ७^{२}; ¶१०, १;४ ; ६;७\$; ११, २^{२}; ५;७; १२,१ ; १५,३; १६, ५; **४**, १,८; २,१०;१२¶;¶५, १; २; ९, १२[g] ; २३ ; २५ ; †१०, १^{२}; २^{२};३^{२};\$^{२};५;६^{२}; †११,१^{२};२^{५}; ४^{२}; †१२,५;६^{२}[h];†१३,२^{२}; ४;५^{४}; ६^{२}; ७; ९;†१४, ३;५; १०; ११^{२}; \$; काठ **१**,७; २, ६;१४^{१}[i]; १५^{२}; **३**,८; **४**, ५;९;**६**,२^{२}; ४^{२};६^{२}; ७^{२}; ८; **७**, २;४;५^{८};६^{४};७^{३};८; ९^{२}; १०^{२}; १२^{२}; १५^{२};१६^{२};८,१^{७};२; ३;४^{३}; ५^{५}; ६^{५}; ८^{२};१०^{४}; ११^{३}; १२^{२}; **९**,१; २^{२}; ३; **१०**, ४;५^{२}; **११**.८; १२; **१३**, १५^{२}; **१४**,२; **१५**,११;१२; १३^{२}; **१६**,१^{८}; २^{५}; ३^{२}; ४^{२},५; ७^{६}[c,d]; ८–११;१४; १७ ; २१ ; **१८**, ४ ; १५[a] ; १७[e]; १८^{२} ; १९; २०^{२} : २१^{२} ; **१९**, २^{६}; ३^{२}–५^{२};९^{२}; १०^{१}[d]; ११^{२};१२^{२}; १३; १४^{३};**२०**,१^{४}; ४^{२};५^{२}; ६; ७^{३}; १०^{२}; १४^{३};१५^{२};**२१**,२^{२}; ३–५;७^{२}; ९^{२}; १३;१४;**२२**, १[a];२^{२}; ४^{२};६^{११}; ७^{७}; ८^{८};९; १०^{२};१५; **२३**,५^{३}; ६^{२}; ८^{२}; ९; **२४**,८;९; **२५**,१; ३^{२};**२६**,२; ३; ५; ७^{२}; ११; **२७**,८; **२९**, ८^{२}; **३१**. ६; १५^{४}; **३४**, ६; १९; **३५**, १;२[a]; १७^{२};१८^{२}; **३६**, २^{२}; ६; १२; १३^{२}; **३७**,२; **३८**,२; **३९**, ३^{२};१३; १४^{३}; १५^{५}; **४०**,१[f]; ३;७;१४^{५}; **४१**, २; **४५**,१५; क **१**,७; १९†; २,१५; **३** ५†;¶**४**, १^{२}; ३^{२},५^{२}; ६^{२}; ७; ¶**५**, २\$; ३; ४^{८}; ५^{२}; ८; ९^{२}; ¶**६**, १; २\$;†;५^{२}; ६^{७};७; ८; ९^{३};¶**७**, १^{५}; २^{६}; ३; ६^{४}; ७^{३}; ८^{२}; ¶**८**, ४; ५^{२}; ६; **२५**,१; २;५†; **२९**.४[a]; ५; ६^{२}; ७¶; ८^{३};¶^{४}; **३०**, १^{४};†; २^{२}; ३^{२}; ७¶; ८^{६}; ¶**३१**, १^{४};†^{२};२^{२};\$; ३^{६}; \$; ६; ७^{२}; ८ ; ९^{३} ; १२^{२} ; १७^{२}; १८–२०;**३४**,१^{११};¶^{१०}; ¶**३५**, १^{५}; २^{२};४^{२};¶**३६**.५; ¶**३८**, १; २; ४; ६^{२};¶**४०**.५;¶**४१**, ३; ५^{२}; **४७**, ६; **४८**, १†; २†; ३; १५^{२}†; १६^{२}¶; †कौ **१**.३;१७;१८; १९^{२}; २१; ३२; ४५; ४७; ४९^{२}; ५९; ६७;६९; ७२; ८२\$; ८७;८९; ९१; १३३; ४२०; ४२५; ४६१; ४६५ ; **२**, २१; ९९; १४०; १९६ ; २५९; २९६; ३३४; ४९०; ५०१; ५१८ ; ५६९; ६८८ ; ७२३; ७२४; ७६४ ; ८६५ ; ८६६; ८७७; ८९३; ९०३ ; ९०५ ; ९१४; ९१७;९८४;१०३८;१०६२; १०८७; ११६३; ११७१; ११७४; **३**, ३, ४; †जै **१**,१,३;२, ७–९; ३,१;१२; ५, १; ३; ५^{२}; ६, ५;७, ५; ७;१०; ९, ७;९;१०,१;१४,९;४१, २;७; ४८, ७; १०; **२**,१,१०; **३**, २,१२; १०, ९; १४, १; १८, ३; २२, ६; २४, १२; २८,६; ३८,४; ४०,१४; ४६, ४; ५७,१३;५९, १५;१७; **४**,१, ८; १२, ११; १३, ८; १४, ७;८^{२}; ९^{२}; १५,७;१०;१७,४; २१, ३; ४; २४, ५;२५,५;२८,४; २९, ४; शौ **१**, ६, २[i]†; ३३, १–३; **३**, १६,१†; २०, ४†;२१,८^{२}; ३०,६; **४**, २३,३; ४; ७; ४०, १ ; **५**, १८, ५; ३०, १२; **६**, १८, १[j]; २८, २†; **७**, ४७, २; ५२, ३ ; ६५, १; ८७, २^{२}; ११५,

---

[a] पाभे. अग्नि॒म् मा **१८**,५१ द्र. ।

[b] पाभे. अग्नि॒: काठ **४**,१४^{१} द्र. ।

[c] पाभे. अग्न॒ये मा **४**,७ द्र. ।

[d] पाभे. अग्नि॒म् तै **४**,१,१०,२ द्र. ।

[e] पाभे. अग्नि॒: शौ ५,२७,५ द्र. ।

[f] पाभे. अग्नि॒म् ऋ **१०**,१२१,७ द्र. ।

[g] सपा. तैआ **४**,२०,२ रु॒द्रः इति पाभे. ।

[h] सपा. तैब्रा २,४,५,७ अग्नी॒ इति पाभे. ।

[i] पाभे. अग्नि॒म् ऋ **१**,२३,२० द्र. ।

[j] सपा. पै १९,७,१४ सत्यम् इति पाभे. ।

२[a]; **८**, २,४[b]; ९; ८,२; **९**,३, १४; १५,२८^{२}†; **१०**,२,२०; २१;७,३३; ८,१७; **११**,८,१;**१२**,१,६;१९;२०; २,८†;९;१०;५४; **१३**, १,२५;४०; ५२;५७; **१४**,१, ३९;२, १८; २०; २३-२५; **१५**, ४, १४; १०, ९; †**१८**, १, २०; २१; ३, २२; ६०; \$४, १४;४०; **१९**, १८,१;२७, ७; †**२०**,१६,९; ३४, ३;६७,३; १०१, १;१०३, १^{३}[c];३; पै **१**, २५, १-३; ९५, ३; **२**, ५०,१;५१,१; ५७, २; ८२, १; **३**, १२,८^{२}; १६, ४; ३४, २; ६†; ३८, ५[d], **४**, १८, ६; २८, १†; ३१, १†; ३३, २; ४; ७; **५**, ५, १;१९, ६; ३६,४; ८; ३८, १†; **६**, १०,६; **७**,१७,१; **८**, १३, ८†; ९,१,४;७, १०; १२; १४, २; १७, ५; ७; २५, ११; **१०**,१, १३†; ७, ७; **१२**,७,१; **१३**, ३,४; १^{२}; ४, १५;७,३†;१०,१; **१४**. १, २; ३‡; ४; ३,२६; **१५**,१३,१; **१६**, ३, ४; ८; २९, २; ४०, १; ६१, २; ५; ९७, ७; १०३,८; १४९, १०; **१७**, १,६;२, १०;३,१; १०,४; १४, १; ३०, ८; ९†; १०[e]; ३१, ५[f]; ३३, ५; ३५, २; **१८**, ४, ८; ८, ८‡[g]; ९,१;३;५^{२}; १७,५; १८, १०; २०, १;**१९**,१,१०; ८,९[h]; ४६, ४; **२०**, १३,५; १४, ७[i]; ८; ९; १८, ३†; २२, ८;२३,४; २६,१; २७, ३-५; ३०,२†; ३२,३^{२};८; ५१, ३†; ५७, ५; -†ग्निम्ऽ-ग्निम् ऋ **१**, १२, २;**६**, १५,६; **८**, ६०, ⌊(**१**, १२७, २;८, २३, ७; ६०, ३) १७⌋; तै **४**, ३, १३, ८; मै **४**, १०, १; ५; कौ **२**, १४१; जै **३**. १४, २; शौ **२०**, १०१,२; -ग्निषु ऋ **१**,१०८,४; **५**, ६,६; **७**, १, २२; शौं **१५**, १२, १; -ग्नी ऋ **५**. ⌊४५, ४; **६**, ५९, ३⌋; **६**,६०,१; तै ¶**१**, ५, ९, ५; ६, ७, १; **४**,२, ११, १†; ¶मै **१**, ४, ८; १०;५,११; **३**, ९,१; **४**, १०, ५†; काठ **४**, १५;**७**,७; **२२**, १; **२६**, ७; **२७**, ६; **३२**, ६^{२}; ७; ¶क **४१**, ५; **४२**, ६; शौ **११**, ७, ११; **१३**, १, ४६; ४७; ४९^{२}; ५०; ५१; पै **१६**, १५४, १;**१८**, १९,६; ७;९^{२}; १०; ११; -¶ग्नी३ः तै **१**,५, ९,६; काठ **८**,१२; क **७**, ७; -ग्नीन् ऋ **७**, १, १४; तै **३**, ५, १,२¶; **५**,६, १, २; **६**,३,१,२¶; मै **१**,६,६¶; **२**, १३, १;**३**, ८, १०^{३};¶^{२}; शौ **१२**, २, ४; **१६**,१,१३; पै **१**, ३३,४; **१७**, ३०, ४; -ग्नी॒नाम् ऋ **१०**, ७८, ३; तै **५**, ६,९,१¶; ¶मै **१**, ६,११; **३**,१, ९; २,१;३;४,३; ८,१०;९, ७; ¶काठ **१९**,१०;११;**२०**,१; **२१**,१२; ¶क **३०**,८; **३१**,१; -॒ग्ने ऋ **१**, १, ४; ६;९; ⌊१२,३;१०;१५,४⌋; ५; ⌊१२; ८,४४,१४; **१०**, २१, ८⌋; १३, ४; १४, ७;१०; ११; २२, ९; २६, २; २७,४;३६ ⌊५;४४,९⌋; ४४, १; ⌊२; ८,११, २⌋; ५ ; ७ ; १०; ११; ४५, ⌊६;**३**,२९,४⌋;⌊८ (८४,७; **८**,१,२२; ९,९८,४)⌋; १०; ५८, ८; ७३, ४; ७५,२-५; ७६, ५; ७९,४; ६;⌊९४, १-१४⌋;९७, १; १०५,१३; १२७, ११; १४४,७; १४७, ५; १६१, १; १८८, ३; १८९, १-३; **२**, १, १५; ⌊१६; २, १३⌋; २, २; ६; ७,१; ४; ५;९,२;४;६;**३**, १, १६;⌊२२; **१०**, ८०,७⌋; ⌊२३; ५,११; ६, ११; ७, ११; १५,७;२२, ५;२३, ५⌋;२, ६; ३,७; १०; १०, ⌊२; (**६**, १४, २); **१०**,२१, ७; ११८,७⌋; ७; ११, ९; १३, ६;१४, ३;४; १५, ५; १६, ६; १९, ३;४;२०, २;३; २१, ३; २२, २; ३; २३, २; २४, १; २;⌊३; ८, १९, २५(१७, १; ७५, ३)⌋; ४; ५; २५, १;४;५; २७,३;१०; १५; २८, १; ३-६; २९, ८; १२; ५७,५; **४**, ⌊१, ३ (८,२७,३)⌋,४, ३; १२;६, १; ७, २; ९, ⌊(**१**, ३६, १२) १⌋; १०, १;३-५;७;८; **५**,१, ११; ३, ७; ९; ४,९;७,९; ⌊९, ४; **६**, २, ९⌋; १०, १; १३,१; ६; १६,५; २०,३; २१, १; २; २२, ४; २३,१;४; २४, १; २५,३; २६, १; ३; ⌊४;५१,१⌋; ६; २७,२;२८, ३;४; ४६, २; ५६, १; ६०, ६;८;**६**,१,१३; २,१; ८; १०, ⌊११; १४,६;⌋ ३, १; ⌊(१, ११) ४, ६⌋; ८,५;१०, २;५;११, १; २; ४; १३,१-३;५;६;१५,१४; १५[j]; १६; १९; १६, ३ ; ९;⌊(**५**, ५१, ५); १०; (**७**,९०, २)⌋; १६; २१ ; ३३; ३६-३९;४३;४८. १०;५१,५; ६०,

---

[a] पाभे. अग्नि॒म् मै **४**,१२,६ द्र. ।

[b] अग्नि॒म् इव इति पाठः > छन्दस्तः °ग्नि॒म् व इति यद्वा °ग्नी॒व इति स्यादिति BAG.⌊**३**,७१⌋ ।

[c] पाभे. अग्नि॒ः कौ **१**,४९ द्र. ।

[d] पाभे. अग्नि॒म् मा **१८**,५१ द्र. ।

[e] सकृत् सपा. शौ **१२**, २, १० उक्थ्यम् इति पाभे. ।

[f] पाभे. अग्नि॒ः शौ **१२**,२,१६ द्र. ।

[g] सपा. ऋ **१०**,३५,४४ शौ **१४**,२१७ विभे. ।

[h] सपा. शौ **६**,३९,२ इ॒न्द्रम् इति पाभे. ।

[i] सपा. शौ **७**,११५, १ अ॒ग्ने इति पाभे. ।

[j] सपा. ता ५,८,६; **१४**,५,१८ इति पाभे. ।

३;७,३,३;९,५;१४, ३; ⌊१५, १३; ८, ४४, ११⌋;१६,९; १७,१; २;४३, ३; ८, ११, ७; १९, ९; २९[१]; २३, ६; ११; २६; २८; ⌊३० (९०, ५)⌋; ३९, ३; ४३, २; १२; १५; १६; १८; २३; २६;२७; ४४, २; ४; ५; ८; २२ ; २५; २९; ६०, १; ३; ५; ७;१६;१८–२०; ७१,५; ६;८; ७४, ७; ७५, ११ ; १३ ; १६; ८४, ९ १०२,१६;१८; १०३, १३; ९, ६६, १९; २१;६७, २३; २४; २६; १०, १,२;१२,६;२१,⌊६ (१,१६, ३; ८, ३,५)⌋; ७९,५; ६; ८७, ५;७; २१; ⌊२३ (६,१६, २८)⌋ ; ९१, ३; ९८, १२ ; ११८, १ ; १२२, ६; १२८, ६[a]; १४०, १; १४१,१; १५०, ३; १५६,४; ५;⌊(९,६१, ११); १९१, १⌋; खि १, २, ७;५, ५; २, ६, १; १९;७,४;५; ३,८,५;१६,८; ४, ८, ९; ९,५[१];६; ५, ७, १, १२; मा १, ५; ११;१८; २,४; ७;९; १४; १७; २०; २७; २८; ३, १७; १८; २४; २५†;३८–४०; ४, १४; ५,६; ९[२]; ३६†;४०; ७, ४३†;८, २०; ३८†; ९, २८† ; ३७ ; ११, ३५†; ४३†; ४६; ७५; १२, ७; ८; १०; ३१; ३७ ; ४१ ; ४८† ; ४९† ; ५१; ५८; ५९ ; १०४ ; १०६ ; ११५†; ११६† ; १३, १ ; ११†; २६†; ४२ ; ४४ ; ४९–५१ ; †१५ , १$; ३० ; ३१ ; ३५ ; ३७;४४; ४६; ४८ ; ५३$; १७, ४–६;८†; ९ ; ५० ; ५३ ; ६९ ; ७१ ; ७३; ७७†; १९, ३८† ; ४१ ; २०, २४; २५,४७; †२६,१३; २०; २७, २२; ३२,१४;†३३,३; १०$; १२; ४८; ३४, १५† ; ३५, १६; ४०, १६†; का १,३,१; ८;६, ३;२, १, ५; २, १ ; ४ ; ९; ४, ४; ५, १ ; ६, ६; १०; ३,३,८;९; १६†;१७†; ४, ३; ४; ४,५,६;९, ५;५,२, ३; ३, २[२]; ९, २†; ७; ८, ६, ३[b]; १२, १[२];†; १३, १[२];†; ९,२,२†; ३, ६;४, २; १०,५,४†; ११,१,३; †१२, ३, ८; ४,६; १०;७,७; १०; १३, १,८; ९; ११;३,२;८; १२;४, ४†; ५†; ७†; १४; १५; ७, ३;५†; १४†; १५†; १४,१,११†; ३,१०†; ४, ५;७; ५, ३;४; १६,१,१;†५, ११;१३; १७; १९; २६; २८; ३०; ६,५; १८, १, ५–७; ९† ; १०; ५, १; ४; ६, ५; ७; ९ ; १३† ; २०, ४, ४; २१, ३,९†; ११; १२; २२, २, १; २७, १५,२†; २९,२, १२;५, १†; २†; †३२, १ , ३; १० ; १२ ; ४, ५ ; ३३,१,९†; ३५, ३, ११; ४, १४†; ४०,१,१८†; तै १,१, ४, २;८, १; १०, २;११,२†; १२, १[c]; १३, २; ३; †१४, ३ ; ४;२, ३, १†, ११, १; १२,१[२]; †१४, २;५; ३,४, ३; †१४,३[२]; ५[२];६[२]; ७;८[१]; †४, २९, १; ४३,१;४४, २; ४६, २$;५, ३, ३;५, २[२]†;३[२]†; ४[२];६, २[२]†; ४; ७,५;८,५;६, २,२; ६,२[२]†;३[२]; ७, २;७,६,४;६;१०,२†; २,†२, १२, १;६;४,५, १; २; ८,१; ११, २¶; †५,७,३;४;८,१[२]; २;९, १$; †६, ११,३[२];४[१]; ३,१, ४,४[a];११, ६[२]†; २, ११, १†; ३,१, १; ५, ६, १; †११,१; २[२];३; ४,१, ३, ३†; †४, २;३;८, ३;९,३;१०, १; ११, १†, २, १,२[२];३; ३,१; ३; ४; †४, २[२]; ३; ५, १; २; ७,१; २†; ९, ५†; १०,१;२;३[२]; ११,३†; ३, १२, १; †१३, २;४;†४, ४,३; ४; ५[२]; ७[२]; ८[२];७,२$;६, १,१[२], २[२]; ३†; ५†; ३, १;२;५,२[२]; ३; ७, १३, ४; ५, १,५,८[२]†; २,२,२[२]; ६, १†;३, ५, १;११,३;४, ६,२; ७,१; २; ५, ३, १[२]¶;६, १†; ९,१[२]¶; ७, ४, १¶; ३;७,२; ६,३,२, ६¶; मै १, १, ८; ९;२, ३; ७[२]; ८[१]; १३[३]†; ३, ३१†; ३८‡[e];४,१;५;७;१४¶; ५, १[५],†[४]; २;३†; ४;९; १०†; ११; १४[६]; ६, १[४];†[२];२[४];†,७†; ७,१[३];४[२];†, ८,५; ६;१०,२; ३†; २,४,४†; ७; ८; ६, ३;७,३[२]†;४[३]; †[२];७[२];८[१],?‡[f]; १०[१]; ११[४];†[३]; १४[२]; †; १५†; १७[५]; †; ८,७; १०,१[४];†; ४; ६[४];१२, ४; ६; १३,७[२];†,८[५]†; ११; १२[५];३, †१, ५;६; २,१?‡[f];२;४; ५†; १०; ३, ८;९[२];†;४, ५†;८, ५; ९, १[२]; ११, १०[१]†; ४, १, ५; ७, ३ ; ९, २४; २६ , †१० , १[७]; २[८] ; $[२] ; ?‡[f]; ३; ४[१]; ५[१]; †११, १[२]; २[५]; ४[३];$; ५; ६ ; †१२, १ ; २; ४ ; ५[१]; ६; †१३, ५; ६; ७[२]; ९; †१४, ३[१];$; ११[२]; १५[४]; १६; काठ ४, १२[२]‡[e]; ९,१९†[१]; ‡?[f]; १६,१७[३]; ३०, ८[a];

---

[a] पाभे. अग्नि॒: तै ४,७,१४,२ द्र. ।

[b] पाभे. अ॒ग्ना॒३इ मा ८,१० द्र. ।

[c] पाभे. अग्निः काठ १,१२ द्र. ।

[d] सपा. माश्रौ १, ८, ४, २५ अग्निः इति पाभे. ।

[e] सपा. ऋ ३,२९,१६ हो॒तः इति पाभे. ।

[f] पाठः? अ॒ग्ने इति शोधः (तु. सपा. ऋ १०, १,१ प्रमृ. ⌊वैप ४,२६ W⌋ द्र.) ।

कौ †१, १; ५‡[a]; ७; ८; १०$; २३-२५; २८; ३९; ४०; ४२ $; ६६; ७६; ८०; ८४; ९९; १००; ४३४; ४४८; २, १०; २५; १४२; ४१५; ४१६; ४५७; ५१६; ५७१; ५९४‡[a]; ७००; ७३३; ७४८; ८१४; ८२६; ८४७; ८५३; ८६८; ८७०; ८७१; ८७३; ८८०; ८८१; ८८५-८८७; ८९०-८९२; ९०२; ९११; ९१३; ९७४; ९९९; १०५५-१०५७; १०६३; ११२७; ११२९-११३१; ११६६; ११८३; ३, ५, १$; †जै १, १, १; ५‡[a]; ७; ८; १०$; ३, ३-५; ४,५; ८; ७,४; ८,४; ९, ०; ४; ११, ३; ४; ४२, ८; ४७, २; २,६, २; ३,२,१; ६,१$; १४,३; २२, ३; २८, ४‡[b]; ३२, ५; ६; ३४, १५; ४०,१२; ४६,२; ३; ६; ४८, १०‡[a]; ५४, १-३; ५७, ४; ४,१, ९; ३, ९; १०; ४,७; ११, ८-१०; १२, ७; ९; १०; १४; १५; १३, १; २; ५-७; १५,४; ६; १८,१; ३; १९,३; २४, ९; १०; २५,१; ४; २८, ८; शौ १,७, २; २,१६,४; १९, १-५; ३, ३, १; १५, ५; २०, २; २२, ३; ४, १४, ५; ३३,१; ५, ३, २†[c]; ८, १†; १४; ८; २७,१२; २९,१; ४; १३; ६, ५, १; ६३, ४; १०८, ४; १३०, ४; ७, ३५, १; ६३,२; ७७,१०; ११५, १[d]; ८, ३४; ७; २०; २३; ९, २, ४; ९; १०,६, ३५?[e]; ११,१,१; ३; ६; १६; ३६[f]; १२,२,४२; १३,१,३१; १८,१, ३४; २,३६; ३, ५; ४, ३०; १९, ३, २; ३; २७,५; ६४, १; २०, १३, ३; १०१,३; १०२, ३; १०३, २; पै १, ४१,३; †१८, ७,१^{२}[g]; †१९,७, १; †२०,८, ७; ४८, १; —०ग्ने ऋ १, १,७; १२, ⌊४; ७४,७⌋; ८; १३, १; १४,१; २; ८; ⌊१९,१; ९⌋; २२, १०; २३, ⌊२३; १०, ९, ९⌋; २४; २६, १०; २७, ७; ३१, १-१८; ३६, ४; ६; ९; ⌊१५; ७, १, १३⌋; १९; ४४,१३; ४५,१; २; ७; ५८,४; ६; ९; ५९,१; ६०,५; ६७, ३; ७१, ६; १०; ७२,३; ७; १०; ७३, ५; ७-९; ⌊१०; ४,२,२०⌋; ७४,८; ९; ७६, १-३; ७९,७-९; ११; ९४, १६; ९५, ९; ⌊११; ९६, ९⌋; ९७, ४; १२७, ९; १३९, ७; १४०, ⌊१०; ६, ८, ६⌋; ११-१३; १४१,९; १०; १४२, १; ⌊४; ५ ५; ३⌋; १४३, ८; १४४, ६; १४७,१; २; ⌊३; ४,४,१३⌋; ४; १५०, १; ३; १६४, ११; १८९, ४-७; २, १,१; ⌊२; १०, ९१, १०⌋; ३-१४; ⌊२,२ (८,८८, १)⌋; ७; ९-१२; ३, ३; ४,८; ९; ⌊५, ८; ८, ४४, २८⌋; ६,१; २; ७; ९, ३; ५; ३५, १५; ३७, ६; ३,१,१^{२}; १७; २०; ⌊२३; ५, ११; ६,११; ७,११; १५, ७; २२,५; २३, ५⌋; ४,१; ⌊११; ७,२,११ (५, ११, २; १०,१५,१०; ७०, ११)⌋; ६, २; ५; ७; ८; ७, १०; ७०, ११)⌋; ६, २; ५; ७; ८; ७,१०; ९,२; ७; १०⌊१; ८, ४४, १९ (१०, १३४, १)⌋; ३; १३⌊(३, १०, ८), ७⌋; १४, ५-७; १५, २-४; १६, ३; ५; १७, २; ३; ⌊५; ५, ३, ५⌋; १८, १-५; १९, २; ५; २१,१; ४; २३,४; २८, २; २९, १०; ५४,३; २१; २२; ५५,२; ५७, ६; ६१, ६; ४,१,१; २; ४; ५; २, २; ४-६; ९; १०; १२-१४; १६; ३, ४; ५; ६^{२}; ७; ९; १२-१६; ४, २; ४; ५; ७; १०; ⌊१५; ७,१४, २⌋; ५, ६; १४; ६, ६; ९; १०; १०, २; ११, १-४; ⌊५; ५,८, १⌋; ६; १२, १; २; ४; ५; ⌊६; १०, १२६, ८⌋; ५, १, ८; ९; १०^{२}; २, ७; ⌊८; १०, ३२, ६⌋; ११; ३,१; ६; ८; ११; ४, १; ४-६; ⌊७; ७,१४,२⌋; ⌊८; ६,५२, १२; ७, ४२,५⌋; १०; ११; ६, ४; ⌊५; ६, १६, ४७⌋; ७; ८; ७, १०; ८, २-७, ९, १; ६; ⌊७; २३,२⌋; १०,२; ४; ६; ११, ३; ५; ६; १२; ३; ४^{२}; ५; ६; १३, ४; ५; १६, ४; १८,५; २०, १; २; २६, ५; २७, ⌊१; ८, १, ३३⌋; ३; २८, २; ५[h]; ३०, १२; ⌊१३; १५; ३४,९; ४३, ६; १५; ४७, ७; ⌊५१, ८; १०⌋; ६,१,१; ७^{२}; ९; ⌊१० (७, ६३,५)⌋; ११; १३; २,५; ४, १; ७; ८; ५, ४; ६; ७; ६, ३; ७,३; ⌊(५, ८५, ६) ५⌋; ८,७; ९,७; १०, ६; ⌊११, ६; १२, ६⌋; १३, ४; १४, ३; १५, ८; ९; ११; ⌊१२; ७, ४,९⌋; १६, १; ⌊७; ८, १९, १७; ४३, ३०⌋; १२; १३; २५; २७; ३१; ४५; २७, ८; ४८, ३; ४; ७-९; ५०,९; ५१, १३; ६०, २^{२};

---

[a] पाभे. अग्निम् ऋ ८,८४,१ द्र. ।

[b] सपा. कौ २,३३२ अग्नेः इति, ऋ १०, ९१, ५ चित्राः इति च पाभे. ।

[c] पाभे. अग्निः तै ४,७,१४,२ द्र. ।

[d] पाभे. अग्निम् पै २०,१४,७ द्र. ।

[e] पाठः ? तु. केचन मूको., ऋ १०, १२२, २ च अग्ने इति सर्वनिघातः पाठः ।

[f] वैतु. शंपा. अग्ने इति शोधापेक्षम् ।

[g] =मागृ १, ११, १२ (यत्रापि शोधः द्र.) सकृत् अग्ने इति शोधः (तु. सपा. ऋ १०, ८५, ३८) अन्यत्र अग्ने शौ १४,२,६९ टि. द्र. ।

[h] पाभे. अग्निः काठ ४,१४[k] टि. द्र. ।

३;६६,९; **७**,१, ३; ५; ७-९; ११; १७-१९; [२०-२५]; २, १; ३, ३; ७; [१०; ४, १० (६०, ६)]; ४, ७; ५,३-६; ८;९^{२}; ७, २; [७; ८, ७]: ८,३; ५;९,६; १०, ४; ११, १-३; ५;१२, ३;१३, २; ३; १५, ७; १२; १६, ५;७; १७, ६; १८, २२; ३४, ८; ३९,४;५; ४२,२; ४३, ५; ५९, १; ९३,७; ८; १०४, १०; १४; ८, ११, १;३;१०; १९,१५; १७; २५; २६; २८;३०; ३३; २३, १४; २९; ३९, २;१०; ४३, ३; ९; १०; १३; १४; १७; २०; २८; ३२; ३३; ४४, १७;१८;२३;२४;३०; ६०, ९; ११; १४; १६;७१, ४;७४,८; ११; ७५, १; १०; ८४,४; १०२, १; २; २०; १०३,४;१४; **१०**,१, ७; २, १; ७; ४,१;४;६; [७; ७, ७];६, ६;७; ७, १; २; ४; ८, ६; ११,[(२, २, ८) ५];७;८; [९;१२,९]; १५, ९; १२; १६,१;५;८;१३; १९, ३; २०, १०; २१, २;४; ७; ४५, २; ३; ९-११; ४६, १०; ५१,१; ३;५;७; ९; ६९, ३;४;६;८;१०; ७०,११;८५, ३८[a]; ८७, ४; ६; ८-१४; १६;१७; १९; २०; २२; २४;२५;८८, ५; ९१, ४; ७;९;१५; ९८, ८; १०; ११; ११०, ३; ११५, ९; ११८, ८; १२२, २[b], ३;७;८; १२४,१; १२८, १; १४०, ४;१४२, १-३;५; ६; १५६, २; ३; खि **१**, ४, ८; **२**,१, १;८, ५; ११, ५;१३, ४;५; **३**,१५, ९; १६,७; **४**, २,४;९,५;७;**५**,५, १०; ७,३, ११^{२}; **५**,१२;**६**,३,४; खिसा **२९**, ४५,४८; मा **१**, १७; **२**,८; १४; १६; २७^{२}; **३**,४;१४†; १७^{३};१९; २२†; २४†; **४**, १६†; २८; **५**,८^{३}; **६**, २९†; **८** १९; २४; **११**, २६† ; २७† ; २८; ३२† ; ३७† ; ४० ; ४१† ; ७२; ७३†;७७; **१२**,९;१५‡[c]; १६; १७; १९ ; २०; २६-२८; ३२ ; ३६†; ३८-४०;४२; ५१†;५२†; १०९†; †**१३**, १०; १२; १३; १५ ; २०$; ३७;४५$;४७$[d]; †**१५**, २२; २३; २८; ४५; ५४$; ५५$; ५६; **१७**, २^{२}; ५२; ६६ ; ७५† ; ७६†; ७९; ८७; **१८**,३५; ४६; ५२; ६१; ६२; ७४†; ७५†; **१९**, ११; ४०; ६४†; ६६†;६९†;†**२०**, २२; ७९; †**२१**, ३;४; **२७**, १;२^{२};३^{२}; ४; ५^{३}; ६^{२}; ७;९;१३[e];४३†;**२९**,१; ११; २८†; †**३३**,३$;४;१३-१५; †**३४**, १२; १३;**३५**,१७[f]; **३८**, १७; का **१**, ६, १;**२**,२,३;३,९; ५,८; **३**,१, ४; २, ८^{२};३, ४†;७^{३}; १०; १४†; **४**, ५, ८†;५,२, ८^{३}; **६**, ७,७†; **९**, ३, ५; **१२**, †२, १५; १६; ३,१; ४; ५†; १०†; ४, ३; ४; ७, ८†; १२; **१३**, १, १०; १६‡[c]; **१७**; १८; †२, २; ३; ९-११; ३,३; ७†;९-११; १३; †४, ७;८; ७, ८†; **१४**, †१, १०; १२-१४;२,७; ३, ११†; ४, ८;५, १[d],**१६**,†५,३;९, १२; २७; ६, ६; ७;८†;**१८**,१,२;३; ५,३; ६, ११†; १२†;१५;**१९**, १,१; **२०**,१, ६; २, ९; ३,२;४, ५;†५, ७; ८; **२१**, १, १०;†४, १४; १६; १९; †**२२**, १, ७; ७,१३; †**२३**, १,३; ४; **२९**, १, १; २^{२}-४^{२}; ५^{३}; ६^{२}; ७;९;२, ३[e]; **३१**,१,१;११;४, ४†; †**३२**, १, ४; १३-१५; **३३**,१,६;७; **३५**.४,१५[f]; **३८**, ४,१; तै **१**,१, ७, १; १०,२; १२, १; १३, २^{२}; १४, ४†;२,३, १†; ११,२^{२}; †१४, १; २^{२};३-६; ३, ३, १[g]; १३, २†; †१४, १; ३;४[f]; ७; ८; ४, ४३, २; ४४, ३; ४५,२;३†; †४६, १^{२}; २^{१}; ३^{१}; ५, २,४;३,२^{२}; ३; ४,३; ५, २†; ३†; ४^{४};†६,२; ४; ७, ४^{१}; ६^{२}; ८, ५†; १०, १[h], २; ३; †११, २^{१}; ३; ६, २, १; २; ६,२^{२}; ४†; १०, २; ७, ६,४^{४};७†; **२**, २,१२,६†; ३, १०, ३; ११, ५; ४,१४, ४†; †५,८, १; २;६†[i];९, ३; ४^{२}; †१२, १$[f]; ३^{२}; ४;५; †६, ११, १; २; १२, ४^{२};‡[j]; ५;**३**,१,४,१¶; ११, १†; †२, ११, १;२;३,८,१^{२}[f];२; †११, १; २; ४,

---

[a] सपा. आपमं १,५, ३; ८; १३ पागृ १.,७,३ कौसू ७८,१०। मागृ १,११,१२ अग्नेः इति पाभे.।

[b] पाभे. शौ १०,६,३५ द्र.।

[c] सपा. ऋ १,१८९,१, माश ३,६,३,११; ४,[illegible],४,१२ तैब्रा २,८,२,३ तैआ १,८,८ देव इति पाभे.।

[d] =सपा. माश ७,५,२,३२। तै ४, २, १०,१ मै २,७,१७ तु विशिष्टः पाभे.।

[e] पाभे. अग्निः मै २,१२,६ द्र.।

[f] =सपा. माश १३,८,४, ९ तैब्रा १, २,१,११ तैआ २,५,१ आश्रौ २,१०,४ काश्रौ २१, ४,२५ आपश्रौ ५, ६,३;६,१६,१०; १३, १९, १०; १४, १७,१ शांगृ १, २५,७ हिगृ १, ३,५;६,२। मै ४, १२,४ काठ ११,१३ माश्रौ २,५,४,२०;५,२,२,१४; ११, ९, २० आपमं २, २,१ आपगृ ४,१०,९ हिगृ १, ३, ५ देव इति पाभे.।

[g] पाभे. अग्नयः मा ५,३४ द्र.।

[h] सपा. माश्रौ १ ६,३,९। आश्रौ २,५,३ अग्ने इति पाभे.।

[i] पाभे. अग्निः काठ ४,१४[k] द्र.।

[j] पाभे. अग्निः ऋ १०, १६,११ द्र.।

१०,५;†११,१;५,३,२^{१}; ४,२;५,३; ६,३;†११,३;५; ४,१,२,५^{२}†;३,१; २^{२};४†;४,१^{२};†;७,१^{५};२^{५};३^{३};४;८, १[a];९,३^{३}‡[b];१०,१†;२;११,४;२,१, ३;५^{१}; †२,१^{२}†; ३^{५};४^{२};३,१; २†; ३^{२}; ४^{२};†; †४,३; ४; ५.१;७,२†; ९,४;५†;१०,४;११,३^{१}†; †३,१३, १^{२};२–४;६;४,†४,१^{३}; २;६^{२};७;७, २;११,३;४^{२}; ६,३, १; ५,१, ४^{२}†; ५;७, १२,३;१३, १;४; ५^{२};†; १४, १†;१५,७^{२}; ५,१, ४, १; ३; ४†; ५,४†;८,५;१०, १¶; ¶११,१; ४; ३,११,३;४,२, ४¶; ७, ३†; ४¶; ५; ५,७, ५^{२}¶; १०, ६;७, २,१;४, १;६,३;७, ३^{१};८,१^{१}; ६,१,४, ६^{२}†; २, २,७;७, ३; ६, १, २; मै १, १, ३;८;२,३†;७^{४};८[c,d];१२[e]; ३, १†; ३७;३८;३९^{२};४,१†;२; ३^{२};†; ५†; ८^{२}†;¶; ५, १^{२}†; २^{११};३^{२}†;८^{२}; ९^{६}; १०†; ६, १^{२};†; २^{२};७; ७, १^{३}[f]; ४; ११, ४†; २,३, ४; ७, २^{३}†; ३^{३}†; ४^{२};†; ७^{३};†; ८^{१};‡[b]; ९^{५}; १०^{४};†; ११^{२}†; १२; १४†; १५^{६};†^{४}; १६; १७; †; ८, १४^{१}; १०, ४; ६;†^{१}; १२,१;३;४^{२};५^{१४};१३,७^{४}†; ८^{४};†^{१}; २२^{२}; ३,१, ५^{२};९^{२}†; २, २;३, ४; ९^{१}; †^{२}; ४,६; ७^{२}; ६, ९¶; ७,१०; ८,५[c];११,४†;१६,२^{२};५^{१}†; ४, १, ८;१४^{७};३, ४;८, २; ९, ३†; †१०, १^{५},२^{५};३^{१२};$\$^{१०}$[g];†^{२}[h];४^{३}†;५^{२};६^{२}; †११,१^{७};२^{७};४^{७};$\$^{२}$; ५^{४};६^{२}; †१२, २$\$$;३^{२};४^{४}[i];$\$$;५^{२};६;१३, ३; ५^{४}[h]; ६^{७}; ७; †१४, ९; १५^{४}; १६; १७^{२}; काठ १, ४; ७;८; १०; ११†; १२^{१}; २,४^{३}; ८^{५}; ९^{१}; १३^{२}[e]; १४^{१}; १५^{१९}; ३,१^{३};९;४,९;११; १२^{२};१३^{३}; १४^{१}; १५^{४};१६^{३};५,४; ५;६^{३}; ६,८^{३}; ९^{१४}; १०^{१};११^{५};७,१^{३};३^{२}; ६^{८}; ८^{४}; ११^{२}; १२^{४};१४^{४};१६^{८}; १७^{१}; ८,३; १४^{११}; १६; ९,१^{२}; २‡[b];५; ६; १९; १० १२^{४};११,७–९; १३^{२}; १२, ४;१४^{५}; १३,१४;१५^{२}; १४,२; १५,२; १२^{५}; १३[h]; १६, २^{२}; ३^{५}; ४^{४}; ७^{५}; ८^{७}‡[b]; ९^{५}; १०^{७}; ११^{७}; १२; १४^{१}; १५^{५}; १६;१७^{३}[j];२०; २१^{१}; १७, ६; १०^{३}; १७^{४}; १८, ३^{१}; १५; १६^{१४}; १७^{२}[a]; १८^{४}; २०^{८}; २१^{२}; १९,३^{२}; ४; ५^{१}; १०^{२}–१३^{२}; १४^{७}; २०, ४; १४^{५}; १५^{१४};२१,२;६; ८; ९^{५}; १३^{१}; १४; २२,१;५^{२};६; १०; १२^{२}; २३, ५^{३}; १२; २४,९; २५,६; २६, २; ११^{२}; २८,४; ३०,८‡[k]; ३१,३; ६; ११^{२}; १२;१४^{१};१५^{२}; ३२, ४;५;६^{२}; ३४ २†; १९^{४}; †^{२}; ३५, १^{२}, २^{१}; ४; ९; १२‡[l]; १४^{४}; १७; ३६, १०; १५; ३८,२^{१}; ५;९; १२^{१}; ३९, २^{११}; ३^{२}; १३^{२};१४^{८};१५^{५};४०,१; २; ३^{४}; ५^{४}; ६;१०;१२^{२};१३^{४}[m];१४^{७}; ४६, २^{२}; क १,४;७;८; ११^{२};‡[n]; १२^{३}; १६^{१}; †^{२};२,२^{१};३^{४}; ७^{१}; ८^{२};†; १६†; ३, ७;९†;१०^{१};‡[o]; ११^{२}; ४, ७^{१}; ८^{१४}; ५,१^{३}†;२^{२},४; ५^{७}; ६, १^{२};२^{५}†; ८; ८, २^{२}; ४^{२}; ५†; ८; २५, १^{७}, †^{२}; २^{१}; †^{४}; ३;५^{३}; †^{२}; ६†^{४}; ८^{४};२६, ५;९^{२}; २८,१^{४}; †;३^{२}; ४^{१};†^{२}; २९, २^{२};४^{१४}; ५^{२};६^{३}; ३०, १^{२}†; २; ३^{१}; †^{२};८^{२};†; ३१.१^{२}; २^{१};†; ६†; १७; ३४,१†; ३५.४†; ३६, २†; ३८, २; ३९, ३; ४०,५; ४४,४; ४७,३; ६; ११^{१}; ४८, १^{४}; २^{२};¶ ; ३^{२};†; ५; १०†;१२‡[k]; १३^{१};†^{२}; १५†; †कौ १,२;६;९; ११; १४; १६;२६; २९; ३६–३८;४१; ४३;५०;५४;५८;६१; ६८‡[p]; ७६; ८०; ९३$\$$; ९५–९७; १०५;१०६; १०८; ११३;४१९; २, १२; १९५;२५८;३३३;३७२;३७३; ४१४; ५७१ ; ६५६;६९७; ७२५; ७३५; ७५७; ७६५ ; ८२४; ८५५; ८७४-८७६ ; ८७८; ८७९ ; ८८३; ८८४ ; ८९४ ; ८९९; ९१८; ९१९; ९६७ ; ९७३ ; ९९८ , १०००‡[q];

---

[a] पाभे. अग्नि॒ः मै २,१२,६ द्र. ।

[b] पाभे. अग्ने मा १२,१५ द्र. ।

[c] पाभे. अग्नि॒ः मा ५,९ द्र. । [d] वैतु. पपा. °ग्नेः इति ।

[e] पाभे. अग्न॒यः मा ५,३४ द्र. ।

[f] सपा. मा १२,४४ का १३,३,१५ तै ४, २, ३, ४ काठ ३८,१२ माश ६,६,४,१२ यज्ञैः इति पाभे. ।

[g] पाभे. अग्नि॒ः खि ४,९,६ द्र. ।

[h] =सपा. तैब्रा ३,६,२,२ । मा२८,११ का ३०,१,११ तैब्रा २,६,७,६ इ॒न्द्रः इति पाभे. ।

[i] पाभे. अग्निः काठ ३५,१ द्र. ।

[j] पाभे. अग्ने मा १३,४७ द्र. ।

[k] =सपा. माश्रौ १,८,४,३६ मागृ २,४,५ कौसू ४५, ११ । ऋ १०, ५९, ५ प्रभृ. माश ६, ६,४,१२ आपश्रौ ७.६,५ माश्रौ१,७,३,४० या १०,४० त्व॒म् इति पाभे. ।

[l] सपा. ऋ २,७,३ उ॒त इति पाभे. ।

[m] सपा. माश ९, ५, १, ४७ माश्रौ२,५,५,२१ तैब्रा ३,७,१३,३ वृ॒काः इति पाभे. ।

[n] सपा. ऋ ५,२६,३ काठ १,११ कवे इति पाभे. ।

[o] सपा. ऋ ३,२९,१६ हो॒तः इति पाभे. ।

[p] सपा. ऋ ६,१४,६ इन्द्र इति पाभे. ।

[q] सपा. ऋ ८,८५,१२ ऐब्रा ७,७ माश १२, ४,४,३ आश्रौ ३,१२,१२ शाश्रौ ३,५,४ अस्मि॒न् इति पाभे. ।

११२८; ११६९; ११७२ ; ११८२;
३, ४, १^{२}; **४**, १०; †जै **१**, १, २;
६; ९ ; २, १; ४; ६ ; ३, ६;८; ९;
४,२–४;६; ७,९; ५,६; ९;१०; ६,
४;७; ७, ६‡[a]; ८, ४;८; १०, ३\$;
५; ६; ११, १; ९;१०; १२, २; ७;
४१,१; \$**२**,२, ९^{२}; ७,४; **३**,२, ३;
१८, २ ; २२, ५; २८, ३; ५; ३०,
१५^{२}; ३२,४; ३८,३\$; ४६, १; ६;
५४, ६;५७,१; ५९, १६; **४**,४, ५;
६,४; ८,५;१०, ३\$; १२, ६; १३;
१४, १;३; १६,१; २;१८, २; १९,
४; २४, ८\$;२९, ५; शौ **१**,७, १;
३; ६; ७; ८, ४^{२}; ९,२; ४;**२**,६, १;
२^{२}; ३^{३};४^{३}; ५; १३, १^{२}[b]; २८, ५;
३६,१;३;†**३**, १५,३; ४; ८\$; २०,
१;५;३१, १\$; **४**, ४, ६; ३३, ४†;
५, ३,१†; ६, १०; १२, ३†; २५,
७;२८,४; २९, २;३;५; १०; ११†;
१४; १५; ३०,१४; **६**, ५, ३; ३२,
१; ४९,१; १०३, २; ३; १०४, २;
११०, १†;१११, १; ११२, १[c]; २;
११७, १; २; ११९, १ ; १२२ , ४;
१२४, १[d]; **७**,५५, १; ६३, १; ७४,
१†; ७७,९†; ८३, १;२; ८७, ३^{२};
६^{२}; ८९, १; ९४,१; २†;१०२, ३;
१११,१[e]; ११३, १^{२}; ११४, २; †;
†८, ३,३‡[f]; ५; ६ ; ८–१३ ; १५;
१७–१९;२०‡[g]; २१; २२\$;४,१०;
१४; ९,१,१४; १५; ५, १७; १९;
१४, १३†;**१०**, ५, ४६–४९ ; **११**,
१, ४; **१२**, २, ३; ५; ६[h] ; १७;
१८†[i]; ४५; ४६; **१३**,३, २१; ३३;
१४, २, ६९[j]; **१६**, ६, ११;†**१८**,
१,२२;२४–२६; २, ४;१०; ३४\$;
३, ६\$; २१; ४२; ४७; ४८; ५३;
\$४, ९–११ ; ८८; **१९**, ३, ४; ७,
२;८, ३; ११,६†; ५५, १; २; ६[k];
५९, १† ; ६४, ३† ; ४; **२०**, १३,
४†; पै **१**,१९,३;३३,१; २;३९, १;
४१,१; २; ४; ४२, १–४; ५१, ४;
५३, १; ५४, १ ; ७६, २–४; ९६,
१–३;**२**, २१, १; २; २५, १; २९,
१–६; ३०,४;३६, ३; ३७,१; ४३,
५;४४, १–५; ४८, १–५; ५९, २;
६०, १; ६२, १–३; ६६, १ ; ७४,
१; **३**, १८, ३; ४;३१, २; ३३, १;
२; ३^{३};४; ५^{३}; ६; ७; †३४, १; ३;
८;३८, ३;३९, २–४; **४**, ४, १–३;
६;७;५,८; ९, ३; २४, ६; २९, १;
४; ५, †४,१; २[l]; १६,८; १७, ३;
६;२७, ८;३९, ८†; **६**, ८, ६; ११,
१२; †१७,१–१०; १९, १–७; **७**,
१,३;३,१†;२;३; १८,१; १९, १०;
८,१४,९†; ११;९, १, १२;६, १२;
७, ४; ८; ११; १५; १४, ४; २५,
१२;१४;**१०**,७,५,१२, ११^{३}; †**१२**,
१, १–१४ ; १६; **१३**, २,६; ३,१;
२; ८; ८, १६; ९, २–६; १०; १३;
१४;१६;१०,३; ९;१४, ४; **१४**, ३,
७; **१५**,२,७; ४, ३; ५,१; ३; २२,
२ ; २३ , ११ ; **१६**, †६, ३‡[f];
४–१० ; †७, १–३ ; ५–७ ; ९ ;
१०^{२};‡[g];†८,१;२; ५; ७–९; १०\$;
९, १०†;१०, ४†; १७,४; ३३, ४;
५;४५,४;४९,१०; ५०,६;६७, १†;
७१, १; ७६, ८; ८९, १; ३; ४;६;
९०, ६ ; ९२, ६ ; ९९, ५; १३२,
१२;**१७**, १४,१; ३०, ३; ५;६; ३१,
७†[l];८;३४,३;६;७;४०,३[m]; **१८**,७,
७; १३, ९; १७, १०; **१९**, ३, १३;
१५; ११, ६ ; १८, १०–१२ ; २१,
१३^{२};२६,४;८; १२; २७, ३†; २८,
१२;२९,१२;३१, १४; ३५,५; ३६,
१६;३९,१२^{२}; १३; ४०, २; ४; ५;
४३,७;४७,४†; **२०**, ६,४; ७, १०;
८,८;९,१; ३;१४, ३; २२, ६; २३,
४; २५,८; २६,९; ३१, ८; ९; ३२,
२^{२};३४, ३;३६,२; ३७, ७; ४०, ४;
५ ; ४३, ६ ; ४७, १० ; ४८, १[k];
२–४†; ४९, २; ५१, ७† ; ६१,
१०; –ग्नेः ऋ **१**, २४,२; ३६, १०;
४४,१२;७२,२ ; ९७, ५; ११५, १;
१२२, ५;१२८, ५; १४३, ३;**२**, ८,
१; ६;२५,३;३८, ५; **३**,२, ९; ११,
८; १५,१; २६,६; ३५, ९; १०; **४**,
१,७; १५,५;४०, १; ५५,७;**५**, २,

---

[a] पाभे. **अग्ने** कौ **१**,६८ द्र. ।

[b] पाभे. अग्निः काठ **३५**,१ द्र. ।

[c] पाभे. **अग्निः** पै **१९**, २१,१२ द्र. ।

[d] सपा. आपमं २,२२,१३ प्रभृ. **सम्**···आगाम् इति पाभे. ।

[e] सपा, पै **२०**,७,९ **तेन** इति पाभे. ।

[f] सपा. ऋ **१०**,८७,३ **राजन्** इति पाभे. ।

[g] सपा. ऋ **१०**,८७,२१ **राजन्** इति पाभे. ।

[h] पाभे. **अग्ने** मै **१**,७,१ द्र. !

[i] पाभे. **अग्नि॒ः** काठ **४**,१४[k] द्र. ।

[j] पाभे. **अग्ने** ऋ **१०**, ८५, ३८ द्र.; वैतु. शंपा. अ॒ग्ने इति ।

[k] =सपा. शौ **१९**,५५,१ **अस्मै॒** इति, मा **११**,७५ का **१२**,७,१० तै **४**,१,१०,१ मै **२**,७,७ काठ **१६**,७; **१९**, १० **अस्मै** इति, शौ **३**,१५,८ जातवेदः इति पाभे. ।

[l] पाभे. **अग्नि॒ः** तै **४**,७,१४,२ द्र. ।

[m] पाभे. **अग्नि॒ः** शौ **१२**,३,४३ द्र. ।

१०; १३,२; ५१,२; **६**,६, ५; ६६, १०; **७**, ६,२; ८८,२; ८,६,७; ४३, १;४४,२०;७३, ९;७५, ७; **९**, २२, २; ९६,५; **१०**, ३, ४;६, १;७, ३; १६, ७;३४,११; ३६,१२; ५१, २; ६;८; ६२, ५; ६; ६९, १; २; ७६, ५; ८०, २;४; ६; १३०, ४; १८१, २; खि **४**,६,५; **५**,७, २,८^{२}; १०^{२}; मा **१**,१५; २२[a]; ३०; **२**,११; १७; **४**, ३२; **५**,१;२; १३; **६**, २४; **७**, ४२†; ८, २४; ५०; **१०**, १७;**११**, १;११;२९; ४४; ४९†; **१२**, ४६^{२}; **१३**, २; १३; २५; ३८‡[b]; ३९;४५; ४६†; ५१; **१४**,६; १५ ; १६; २४; २७;**१५**,३;५७;**१७**, ६६; **१८**, ३७; **२१**,४६^{२}; ४७^{२}; **२५**, ४; **२७**, ११; १५;१६;१८;**३३**, १७† ; ६०; **३५**, ३; **३७**,१२; का **१**, ५,३ ; ८, २[a]; १०,३; **२**, ३, ५; ४, ५; **४**, १०,३; **५**,१,१;२;३,२^{१}[c];४, ४^{२}; **६**, ६, २; ८, १७,१†;२२,४; **९**, २, २†; ४, २;**११**,६,१; **१२**,१, १; ११; ३, २; ४,७†;**१३**,४,२^{२}; **१४**,१,२; १४†; २, ११ ; ४, १‡[b]; २ ; ८; ९†; ५, ५;**१५**, १,५;४, ३^{२}; ८, १;५; **१६**, १,३;७,१; **१८**,६,२; **२०**,१,७; **२३**, ५,४^{२};५^{२}; **२७**,४,१; **२९**, २,१; ५; ६;८; **३२**,१, १७†; ५, ६; **३५**, ४, ३;**३७**,२, २; तै **१**, १,५, २; १०, १^{२}[d];३;१३,३; २,४,१; १०,१;१२, ३^{२};१४,७†; ३, ७, १; १२, १; ४, ४३,१†;४५,१; ५, ४, ४¶; ६, २, ३;४;४,१^{३};२;१०, १¶; ११,५; ७; ७,४,१;२;४;१०,३;८,११, १; १४, १; ¶**२**,१,२, ७; २, ५, ६; ९, ३; १०, ४; १२, ६†; ३, ७, २; ८,१; १०,३\$; ११,१;४\$;४, १२,२; १४, ४†; ५,२,७;६, ६,१; ८, ६^{२}\$; ९ ८\$;११,२†;¶**३**,१,५,२^{२}; \$**३**, ३, १;२;४,३,१^{२}; २; १०, ५^{२}; **४**, १, ४,२;५,१†;८,१^{२}; २^{२}; २, ४, १^{२}; ८,१;९,६;१०,४^{२}; ३,४, २; ९, १; ४,६,२;१०, १; ११, १; २; ६, ५, १;७,१५,१;¶**५**,१, १, २;३;४, २; २,५,३;१०, ६,२;८, ४;९, ५; १०, २;२,१,२^{३};६^{२}; ३,२,४^{२}; ४, १; ५, २;३;६,१;५^{२}; ८,७; ९, १; १०, २; ६;३,४,१\$; १०,२; ३; ११,२; ३; ४,२,१;७,५; ५, १, १; ५; ७; ३, २;४,४;६,१†;७,५;८,२^{४}; ३^{७}; १०, ७;६,२,१^{२};३,३^{२}; ४, २^{२}; ६,३; ४; ७, १;८,१; ६;७, ३, ४; ४, ९; ४; ६,५;८,१;२; ९,२;२१, १\$;**६**, १, १,३;¶७,१;३^{२}; २, १,२; ७, १^{२}¶; ¶८, ४;६^{२}; ३;५,२^{२}; ४¶; **७**, ५, ७, २¶; मै **१**, १,६; २, ५-७;८^{२}; ३, १; ३५†; ३६; ३७†; ३९; ¶४, ५; ६^{२}; ८; १०\$; १२ ; ¶५, २\$; ६^{२}; ८^{२}\$; ९^{२};१०; ११; ६,१; २^{५}; ३¶;४^{२}¶; ५^{२};¶; ७^{२}¶; १०¶; ७, २^{२}¶;¶८, २^{३}; ६;९,२; १०, १८¶; **२**, ¶१, ३; १०^{२}; ३, ४^{२}; ५; ६¶; ७¶;४,३¶; ६, ११; ७,३; ४; ५†; ११^{२}; १२;१५;१७^{४}; ८, ५; ११^{१०}; १२^{२};१३^{२};१२, ६^{४};१३, २०^{२}; ¶**३** १,१; ३^{२};५^{४}; \$; ९^{३}; १०^{३}; २, १^{३}; २^{१}[e]; ३^{४};\$^{२}; ४;५^{४}; ६^{२}; ७^{३}; १०\$; ३, १^{२}; २^{२} ; ३^{४};\$; ५^{४} ; ६^{१}; ९^{४}; ४,२; ३-७;८^{१};१०^{२}; ५, २; ६, ९; ७,५^{२};९^{२};\$;८,५^{१};\$^{१};९. ५^{२};\$;१५, ४\$; १६,५\$; **४**,१, ६^{२};¶; १३¶; १४¶;२, १¶;४, ५; ५, २¶; ¶६, २;९;७,३;८, ३¶.९, ३; †१०, २; ५;११,६†; †१३,७^{४}; ९; १४, ११; १५; काठ **१**, ५; १०^{२}[d]; १२; **२**, ६; ८;९^{२}; **३**,४;९; **४**,९;१३; **५**,१; ३; ५;**६**,१;७;९;**७**,४^{२}; ५; ६^{२};८; १३^{४}; १५; १७; ८, १; ३^{२}; ५^{१}; ६; ११; १५;९.१०;१२; **१०**,१;६^{३}; **११**, १; ७^{२};८^{२};१०; **१२**,५;**१३**,४; **१५**, ७; **१६**, ३ ; ४^{२} ; ११^{२} ; १५^{२}-१७^{२}; **१७**, १;४; १०^{२}; **१८**, ४;१३: १७^{५}; २१^{३}; **१९**,२;४^{२}; ५^{१}; ८; ९^{२}; १०^{४}; ११^{३}; १२^{१०}; **२०**, १^{२};३;५; ७^{२}; ९; १०; १२^{२}; १४; **२१**, १; ३;६;८;९; ११;१२;**२२**,१;५^{१९};१०^{१}; १५; **२३**, १;५;**२४**, ५;८; **२५**, ६^{७}; **२६**, १^{२}; ६^{२}; ७^{२}; **२७**, ४ ; ६ ; **२९**, २; ३^{२}; १०;**३०**,६; **३१**, ४^{२}; १५; **३२**, १^{२}; ३;४;५^{२},७; **३३**, ७; **३६** १३; **३९**, १; १३; **४०**,३;९; १४ ; **४३**, ११; क **१**, ५; १०; १९; **२**,२; ३^{२};११; १६; **३**, ७† ; ११; १२¶; **४**, ६¶; ८;¶**५**, ३^{२};४; ५^{२};\$; ¶**६**, १; ३^{२}; \$;५;६;८^{२}; ¶**७**, १^{२}; २;८;८, २^{२}; ३¶; **२५**,२^{२}; ६;८^{२}; १०; **२६**, ३; ९^{६}; **२९**,५^{२}; ८¶; **३०**, २^{२}; ३^{२}¶; ८^{४}¶; ¶**३१**, १^{४}; २^{१}[e]; ३^{२}; ५; ६; ७^{२}\$;९^{२};११;१२; १४\$; १८; २१; ¶**३५**,२; ४^{२}; ७;¶**३७**, ६; **३८**, १; ¶**३९**, ३^{२}; ४^{३};\$,¶**४०**, ४^{४}; **४१**, ४^{२}¶;५^{२};¶; ¶**४२**,४;६; **४५**, ३¶;

---

a) पाभे. अग्नये तै १,१,८,१ द्र. ।

b) सपा. ऋ ४, ५८, ५ मा १७, ९३ पै ८, १३,५ आसाम् इति पाभे. ।

c) पाभे. अग्निः मा ५,९ द्र. ।

d) सकृत् =सपा. तैब्रा ३, ३,३,२ माश्रौ १,२, ५,१२ आपमं १,२, ७ । पै २०, १४, १० इन्द्राण्याः इति, शौ १४,१,४२ पत्युः इति पाभे ।

e) पाभे. अग्निः तै ५,२,२,४ द्र. ।

४; ४६, ३¶; ४७, ४^{२}; ¶; १०¶; †कौ १, ५२७; २ २९३; ३३२‡[a]; ७५५; ३,५, ३; †जै १, ५४,९; २, ४,६; ३,२४, ९; २८, १; ४, ८, ६; शौ ३ १,५;२,३;१९,४; ४,१४, १; २३,४;३३, ५†;३६,२; ५, २७, १; ५;८;९;२८,६; ६,२०, १[b]; ७६,२; ४;७,४७,२;७३,४;५; ८, १, ४; २, १३; २७; २८; ७,८; १५; १६; ९, १,१;३;१०; २, ६;५,६; १३; १०, ५,७; ११, १, २५; ४, ५; १०, ९; १२, १,२०; २, ४०; ३, ३४; १३, १, ३०;२, ३५†;७,८; १५, ६, ३; १८, २, ५८†; ४,८; १९, २६, १; २७,५;४५, ३; †२०, १०७, १४†; पै २, ३८, २;५९, ४; ६८,१; ३,५, ३;६, ५;१९,३;३८, १; ४,२९, ५; ३३,१;५. १५,३; १६, ३; २०, १; २;५;६,१०,७; ७,५,३; ४;९; १५, ३;९,१,१;४; ६;८; ३, ५; १७, ८; १०,७,५; १०, ३-५; १२, ७; ११, १, १३; १३,९, ११; १३, २; १४, ९; १६,१,४; ४,३; ५, ८; १२, ८; १३,५; ६; ३२,१;२; १०; ७२, ४; ७६,५;८५,७; ९१, ५; ९७,५; ९८, ३; १२४, ६^{२}; १२८, १; १५२, ४; १७, ३,१; २७,३; ३४,१; ३९, ५; १८,१८,१;२४,२†; १९, १५, १३; १५; १६, ३;४१, ६; २०, १३, ४; ३६,३;४८,७; ५५, ७; -ग्नौ ऋ १, १२४, १; १६२, १९; १८९, ८; २, १५.४; २६,१;३, ३०, २; ५५, ३; ५९,५; ४, ३, [११; १०, ८८, २]; [६,४;६ ५२,१७]; २५, १;३९, ३; ५, १, १२; ६, [११, ५; ७, २,४]; ४०,३;१०,६,३; ८८, १; ७; १६५ ४;१७९ ३; खि ४,९,७^{२}; ७, १, १; ४,२; मा ५,४;११,७६[c];१५, २५†; १७, ५५; २३, ४ ; २५, ४२; ३४, १९†; ३८, १६; का ५.१, ४; १२ ७,११[c]; १६.५,६†; १८,५,६; २५. २, २; ३३. १, १३† ; ३८, ३, २; तै १. ३, ७, २;५, १, १¶; ¶२, १,१,४;२,४,६;३,२, ९^{२}; $१३,१; ३; ४,१,२;६, ५,६; ८,२; ३,५, ५, २¶; ४,४, ४, २†; ६, ३, २; ९. ३†;¶५, १,८,४;२,८, १$; २; ९, ५;५.५,२;७, १; ९, ३$; ४; ७, ५ ३;¶६,२,१,७; ३, ४,८; ५, १; ४, ९, २;¶७, १, १, १; ५. १५, १^{१}: ¶मै १,२,७$;४, ६^{२}; ८^{२}; ५, १०; ७,२;८,१^{२};२;८^{२}; ११,५;२,१.८;३ १;९;४,३$^{२}\$$; ५,५; ७,९;१०, ५$ १३,७†;३,२,५^{२};४, ९;५, २;७,९^{२}; ९, २^{२};४;५^{२}; ४,५, २; ६, २;८, ६; $९.९;१०; ¶काठ ३, ४$; ६, १^{४}; २;५$^{२}\$$;६;७$^{२}\$$; ७, ७; १४$; १५; १६;८,२^{२};१०;१५; १०,२; ७; ११, १; २;१२,१; ११^{२}; १५; १३, १२; १४,५;१६,९; १८,३; १९, ८; २०, ३; ५; २१, ७; ८; २२, १; २३, ६; २५, ३; २६,३;७; २७, ४; २९, ९; ३४, ७; १४^{२}; ३५. १७; ३६, १५; ४०, ५ ; ४६, ५ ; ¶क २, ११$ ३, १२^{२}; ४, १; ४$^{२}\$$;५; ६$^{२}\$$; ६, १;३$;५; ७^{२};७,६; ८,३;२८, ३$; ३१, ५; ७; ३८, ६ ; ४१, ५; ४२, ४;४८,१५; शौ ४. ३९, ९;५, ३१, ९; ६, २९, १† ; ३८, १ ; १२२, ३;७,७६,३†;९२,१; ९,५, ५; १०, १,१८;४,२२;११, १,२९; ७, १३; १२, २ , १३; १९[d] ; ३, ७; ५४; १७,१, १३; पै २, १८, १; ३४, ३; ५,१६,६;४०,३; १०,३, ४;११, ५, २; १३,५,२;९, १; १४, ३,९; १५, २२,३;१६,१७,२; ३६,८; ५१, ७; ९१,९; १५४, ४; १७, १४,५; ३१, ३;४१,४; १९,१८,१६; २७, ११†; ४४,२;३;४८,३†; २०,३२, ६;४३, ७. [°ग्नि- अन्°, अनाहित°, अन्तर्°, आहित°, इद्ध°, इन्द्र°, ईति°, केवल°, चन्द्र°, जमत्°, १दक्षिण°, दीदि°, देव°, परि°, पुरस्°, १पूर्व°, विधूम°,समिद्ध°, सु°, सूर्य°,सोम°,स्वर्ण°].

†अग्नायी[e]- -यी ऋ ५, ४६, ८; मै ४,१३,१०; शौ ७, ५१, २; -यीम् ऋ १,२२,१२.

¶आग्नेय[f]- -यः $मा २४, १[g]; २९, ५८ ; ५९ ; ३९, ५; $का २६,१,१[g]; ३१,६,१; ७, १;३९,३,१; तै २, १, २, ८^{२}; ९;५,६^{२}; ३,२,४;५; ३, २-४; ५.३, २;६, ३,३; ३,५, १, ४; ५, २, ५, २; ५, १, ५; २२, १$; २४, १$; ६, ४,५; २२, १$; ७, ५, २१, १; मै १, ६, ८; ९;१०,१$^{४}\$$; ११, ९;२, १, ३^{२};४;६; २,७;१३; ३, १; ५; ६;५,५^{२};६,१$; ३;५; १३$^{१}\$$; ३, ६,१;९, ५^{२}; १०, ३; १३, २$[g];४. ३,१^{३};८; ४, ७;८; ७,

---

[a]) पाभे. अग्ने जै ३,२८,४ द्र. ।

[b]) पाभे. अग्निः पै १९, १२,१० द्र. ।

[c]) पाभे. अग्निम् तै ४,१,१०,२ द्र. ।

[d]) पाभे. अग्निः पै १७,३१,९ द्र. ।

[e]) स्त्रियां ङीपि उदात्तः ऐ आदेशः (पा४,१,३७)।

[f]) इदमर्थे देवतासम्बन्ध्यर्थे वा ढक् <एयः प्र. आदिवृद्धिः कित्स्वरश्च (पा ४,२,३३; ७,२, ११८; ६,१,१६५)।

[g]) सपा. तै५,५,२३,१ काठ ४८,२ आग्नेयौ इति पाभे.।

३^{२};८^{३}; ९^{२};८, ३; ६; काठ ८, १०;९,४^{२};५; १३; १०,२; ५;, ९^{२}; ११, १^{२}; २^{२}; ५; ८ ; १२, १^{४}; १३, २;४; ५; १२^{२}; १४, ९; १५, १; २^{२}; ४; ९^{२}; २२, ९; १३ ; २९, ७^{२}–९^{२} ; १०^{२}; ३४,१६;३७,२^{२};३^{३}; ४५, १८; ४८, १;३; ५०, २ ; क ७, ६; ८, ७^{२}; ८; ३५, ३ ; ४५ ८^{२}; ४६, ३^{५} ; पै १६, ७२, ९$; –यम् तै १,५,२, २; ८,१, २; २, १; ४, २; ७,१; ९,१; १७, १;१९,१;२०,१; २, १,२, ७^{२}; ८;९^{२}; ४, ६^{२}; २,५, ५;३, २, ३–५; ३,१;२; ११, १; ५, ३, १; ३.२,२, ३; ४, ३, १^{२}; ५, ४, ३; ५,६,५, १^{२}; ६, ६, ८, ३; मै १, ७,२–४; १०,७; २, १, ३^{२};११; २,७; १३; ३, १; ५; ६; ४,६; ५,२^{२}; ३^{२}; ५; ९; ३, १, ८^{२}; ६, १०; ७,५; ४, ५,९; ८, २; काठ ८, १; १०; १५;९,१–३; १०,७; ९^{२}; ११, १; २^{३};८; १३, २^{२};३; ४^{२}; ५; २२, ३^{२}; २३, ७; २९,४; ७^{२}; १०;३२,१; ३४, १; १६; ३६, २; क ६, ६; ७, ६; ८, ३–६; ३१, १९; ३६,४ ; ४५,५; ८^{२}; ४६, ३; –यस्य तै २, ३, ३, २; मै १,५, १२; –याः $म २४, ६;९; १४; $का २६, २, १;४; ३, ४; तै १,५,९,३; ५, ५, १, ९; मै ३, १३, ७; १०; १२; १३; १५; १६; काठ १३, ३; २३.८; २४,८; २६,७; २८, ४^{२}; क ३८, १ ; ४१, ५; ४४, ४^{२}; –यात् काठ ८, ३; क ६, ८ ; –यान् काठ १३, १३ ; –यानि मै २, ५, २; काठ ८. १०;१३.२; क ७, ६; –याय मै ४,७,८; –येन तै २. ४, ६ १; ६,६,५,१; ८, १; ३; मै २, ५,२; काठ १०,२^{२}; –यौ तै २, १, २,९;३,८,२^{२}; ५, ५, २३. १[a]; काठ४८,२[a]. [°य- अन्°. नाना°].

¶आग्नेयी[b]– -यी मा २४, ३९$; का २६, ७, १$; तै १, ५, ९, ३; २,२, ४, ५; ५, ४, ३,२; मै १, ७, ४^{२}; ८, ५; २, ५,२; ३.२,८; १०, १^{२}; १४, १२ ; ४, ३, ४ ; काठ ६, ५; ७^{२}; ८, ३; ११; ९,२; १३, १; ६; क ४, ४; ६^{२}; ६,८; ७, ८; ८,५; –यीः तै ५, ५, १, १^{२}; मै १,६,९; ३,२, २; ७; ४, ६; काठ १९, ८ ; २१, ४ ; २२, १२ ; क ३१, १९ ; ३५, ५ –यीम् तै २,१,२,४;५^{२}; मै २, ५, २^{२}; काठ १३, १ ; –यीषु तै ७,२,५, ५; –य्या तै ३, १, ६,१^{२};५,७,१,१; मै २, ३, ५; ३,९,१^{३}; ४,६;५; ८,२;३; ५; काठ ८,११; २१, ८; २६, २^{२}; २८,४^{२};२९,२^{३}; क ७,८; ४०, ५^{४};४४,४^{२};४५,३^{२}; –य्याः मै ३,१,१;४,७.

¶आग्नेय-पावमा(न>)नी[c]– -नीभिः मै १, ५, ६[d]; ६, ५^{२}; –न्याम् मै ३,३,५^{२}[e].

¶आग्नेयी-त(म>)मा[f]– -मा काठ १९,१;७; क २९,८; ३०,५.

अग्ना-विष्णु[g]– -ष्णू तै २,३, ११, १¶; –॰ष्णू तै १,१, १२, १; ८, २२,१^{२}; ‡[h]; २,५,१२,१^{२}; ‡[h]; ४,७, १, १; ५,७, ३, २; मै १,१, १३;४, १०,१^{२}; ११, २^{२}; ‡[h] ; काठ ४, १६^{२} ; ‡[h]; ११, १३^{२} ; ‡[h]; शौ ७, ३०, १‡[h];२; पै २०,७,१;२‡[h].

आग्नावैष्णव[i]– मैपुष्पि ३, ६; काठपुष्पि १०; –वः तै २, २, ९,१¶; मै २, ६,१; ४; ३, १, १०¶ ; ४, ३, १¶; काठ १५, १;३; –¶वम् तै १, ८, १, १; ८, १; २,२, ९, १–३;५; ६^{२};

---

[a] पाभे. आग्नेयुः मा २४,१ द्र. ।

[b] स्त्रियां ङीप् प्र. । उदात्तनिवृत्तिस्वरः (पा ६,१,१६१)।

[c] विप. [(पवमानरूपाऽग्निदेवता-) ऋच्- (ऋ ९,६६, १९–२१ ⌊द्र. तांब्रा १६,५,९⌋)].कस. सामान्यः समासस्वरः । पूप. च पुंवद्भावः [पा ६,१,२२३;३,४२ (वैतु. सा. ⌊तांब्रा.⌋ अग्निः पवमानश्च द्वे देवते इति?)] ।

[d] सपा. तै १,५,७,३ आग्निपावमानीभिः इति पाभे.

[e] सपा. काठ २१,५ क ३१, २० आग्निपावमान्याम् इति पाभे. ।

[f] आतिशायनिकः तमप् प्र. (पा ५,३,५५) ।

[g] देवताद्वन्द्वे पूप. आनङ्-आदेशे पूर्वोत्तरपदप्रकृतिस्वरः (पा ६,३,२६; २,४१) ।

[h] =सपा. तैब्रा ३,११,९,९ शांश्रौ २, ४, ३ आपश्रौ १९,१३,४ वैताश्रौ ८,१ कौसू ३२,३;५९,१९ । ऋ ६, ७२,१ इन्द्रासोमा इति पाभे. ।

[i] सास्यदेवतीयः अण् प्र. तत्स्वरः, उभयपदवृद्धिर् इत्त्वप्रतिषेधश्च (पा ४, २, २४; ७,३, २१ पावा ६, ३,२८)।

३, ११,१;५, ४, २; ३,५, १, ४; ५,५,१,४^{२}; मै १, ४,१४$; ६, ८; २, १,७^{७}; ३,५: ३, ६, १; काठ १०,१^{८}; ११, ८; १९, ९; २२, १३^{२}; -वाः मा २४, ८; का २६, २, ३; तै ५, ६, १८, १; मै ३, १३, ९; काठ ४९, ८; -वेन तै २, ५ ४, २¶.

¶आग्नावैष्णवी[a]- -वीम् मै ३,६.८; -व्या तै ५, ७, ३, २; ६,६,७,३,मै ४,७,२^{२}.

अग्नि-केतु[b]- -तुः तै ४,३, ११,५; काठ ३९,१०.

अग्नि-गूढ[c]- -ढानाम् खि ५,२, २[d].

¶अग्नि-चित्[e]- -चित् तै ५, २, ५,५;४,५,२; ७, ४; ५; ९, २^{२}; ५,१०,५; ६, ३, १^{२}; ७,६, १; मै ३,३,९^{२};४, ३; ५; काठ २०, ३; २१, ७;९^{२}; १२; २२, २; ६; क ३१,५; ३४,१; -चितः तै ५, ६,२,१;३, ४; मै ३, १, ९; ४, ३; काठ १९, १०; २२, ७; क ३०,८;३५,१; -चितम् तै ५,४,७,४; ९, ४; काठ २०, ५; २१, ९; १२ ; क ३१, ७; -चिता मै ३,३,१;४,८; -चिते मै ३,४, ३; काठ २२, ६; क ३३,१.

अग्नि-चोर- >अग्निचोर-निपात[f]- -तेषु खि ४,२,९.

अग्नि-जु[g]- -जम् मै ३,७, ५¶[h].

अग्नि-जा[i]- -जाः ¶काठ ११,८[h]; २४,६; क ३७, ७¶; शौ १०, ४,२३; पै १६,१७,५.

१अग्नि-जिह्व[j]- -ह्वाः ऋ १, ⌊४४, १४ (५, ५१ , ८) ७, ६६,१०; १०,६५,७⌋; ८९, ७; ३,५४, १०; ६,२१, ११; ५०, २;५१,१३[k]; मा २५,२०; ३३, ५३[k]; का २७,११,७; ३२, ४, १०[k]; तै २, ४, १४, ५[k]; मै ४, १२, १[k]; काठ ३५, १; -ह्वेभ्यः[l] तै ३, ५,८,१; ९, २; काठ २९,५; क ४५,६.

२अग्नि-जिह्वा[m]- -ह्वाः शौ ११, ११,१९; पै १६,१५०,७.

अग्नि*-जूत[o]- -ताः[n] खि ५,५,७.

अग्नि ज्योतिस्(>ष्)[o]- -तिषम् का ३,२,१.

अग्नि-तप्[p]- -तपः ऋ ५, ६१,४.

†अग्नि-तपस्[q]- -पोभिः ऋ १०, ६८,६; शौ २०,१६,६.

†अग्नि-तप्त[r]- -प्तेभिः ऋ ७, १०४,५; शौ ८,४, ५; पै १६, ९,४.

अग्नि-तेजस्[b]- -जाः शौ १०, ५, २५; पै १६,१३१,१.

¶अग्नि-तेजस[s]- -जसम् काठ ८,

---

[a] स्त्रियां ङीपः उदात्तनिवृत्तिस्वरेणोदात्तत्वम् (पा ४, १,१५;६,१,१६१) ।

[b] विप. । बस. पूप. प्रकृतिस्वरः (पा६,२,१) ।

[c] तस. उप. कर्मणि क्तान्ते पूप. प्रकृतिस्वरः (पा ६,२,४८) ।

[d] सपा. खि ३,२१,२; ५,२,२ अग्निदग्धानाम् इति, कौ २,११२१ अग्निनुन्नानाम् इति, शौ६,६७,२ अग्निमूढानाम् इति, खिसा २४,२; ३६,६ अग्निमूल्हानाम् इति, पै १९.६,१४; ४१,८ अग्निरुद्धानाम् इति पाभे. ।

[e] उस. उप. √चि + क्विप् प्र. धा. स्वरश्च प्रकृत्या (पा ३,२,९१; ६,१,१६२; २,१३९) ।

[f] षस. पूप. द्वस. । अग्निचोरनिपातेषु इति मुपा. स्वरः ?

[g] उस. उप. √जन्+डः प्र. (पा३,२,९७) । तत्स्वरः ।

[h] सपा. अग्निजम् <> अग्निजाः इति पाभे. ।

[i] विप. । उस. उप. विडन्ते कृत्-प्रकृतिस्वरः ।

[j] विप. (⌊मरुत्- प्रभृ.⌋ देव-) । अग्निना हूयते इति कृत्वा कर्मणि कृत् उप. प्रकृतिस्वरश्च । तात्स्थ्यात्ताच्छब्द्यश्रुतिरिति कृत्वा तस. सामान्यः सामासिकस्वर इति भा. ; वैतु. अन्ये बप. इति ।

[k] अ*ग्नि-जिह्- (अग्नि-लोक- + (√वा ⌊*निवासे⌋>) वा- (=वासिन्-)> सस.अग्निजिह्व->(प्र३) इति मतम् ।

[l] =सपा. बौश्रौ ७,४ : १४ । मै १, ३, ३५ अग्निह्वरेभ्यः इति पाभे. ।

[m] षस. । सामान्यः समासस्वरः (पा ६,१, २२३) ।

[n] सपा. शांश्रौ ८, २१,१ अग्निदूताः इति पाभे. । अग्निहूताः इति मूको. ।

[o] बस. पूप. प्रकृतिस्वरः (पा ६ २,१) ।

[p] विप. (मरुत्-) । उस. उप. √तप् + कर्तरि क्विबन्ते कृत्-प्रकृतिस्वरः (पा ६,२,१३९) ।

[q] विप. (अर्क- ⌊=रश्मि-⌋) । बस. उप. भाप. । आद्युदात्तत्वम् उसं. (पा ६,२,११९ ⌊तु. उरु-चक्षस्- प्रभृ.⌋)।

[r] विप. (अश्महन्मन्-) । सस. अन्तोदात्तः उसं. (पा ६,२,१४७) ।

[s] षस. समासान्तः टच् प्र. । चित्स्वरः ।

१२; क ७,७.

अग्नि-त्रा- अन्°.

१अग्नि॒-दग्ध[a]- -ग्धानाम्[b] खि ३,२१,२;५,२,२.

२†अग्नि-दग्ध॒[c]- -ग्धाः[d] ऋ १०, १५, १४; शौ १८, २, ३५. [°ग्ध- अन्°].

¶अग्नि-दाह्य[e]- -ह्यम् काठ २३, ९. [°ह्य- अन्°].

अग्नि॒-दूत[f]- -तः ऋ १०, १४, १३; शौ २, १२, ७; १८, २, १†; पै २,५,८.

अग्नि॒,ग्नी॒(<ग्नि-इ॒)ध्[g]- -ग्नित् ऋ २, १, ⌊२; १०, ९१, १०⌋; ¶काठ ९, ८^{३}$; ९$; ११^{३} ; १२; १५^{१}; २८,८^{२} ; -ग्निधम् ऋ १०,४१,३; काठ २६,९^{२}¶; क ४१,७^{२}¶; -ग्निधे काठ ३५, १८ ; क ४८, १६ ; -¶ग्नीत् मा ७, १५$; तै ६,५,८,५^{२};६; ७,१,५, ७; मै १,६,४; ९,१^{४}; ४^{२}; ५;८; ४,५,४^{२};७,४^{१};८,३; क ८, ११^{१} ; १२ ; ४४, ८^{२}; -०ग्नीत् तै ६, ३, १, २ ; ५, ८,५; मै ४, ९, २; -०ग्नीत् खि ५,७, ५, ४; तै २, ६, ५, ६; मै ३, ८, १०; क ३९, २; -०ग्नी३त् काठ २५ , ५; -ग्नीधः मै ४ , ४ , ८ ¶ ; -¶ग्नीधम् मै १, ४,१३;३,९, ८^{१}; -¶ग्नीधे तै १,८, १८,१; २,६,९,१; ६, ६, १, ५;७, १, ५,६;७;७,२; मै १,४,१३; ६, ४;९,८;४,८,२;३; कं ४४,४[h];

आ॒ग्नीध्र[i]- -¶ध्रः मै ४, ५, ९; काठ २६, १; २; क ४०, ४;५; -¶ध्रम् मा १९, १८$; का २१,२,७$; तै ३, १,६, १; २, ४,२; ४,७,८,१;५, ४, ६, ४; ६,३,१, १; ६ ; ४, २, ६; ७, १,६, ६;७; २, १, ३; मै १, ९,८; ३, ४, ४; ८, १; ८; ९^{२}; १०^{१}; ४, ५,९; ६, ५; ८, २; ३; काठ ९, १५ ; २१, ८; १२;२४, १०; २५,१० ; २६, १; २८, ४ ; क ३८, ३ ; ४०, ३;४; ४४,४; -¶ध्रस्य मै ३, ८,९; -ध्रात् ऋ २, ३६, ४[j]; खि ५, ७, ५, ४; मा २, १०; ११; का २,२,७; ८; तै ४, ४, ९,१;६,३,१,१^{२}¶; ¶मै ३, ३, ८;८,१०^{६}; ९, ४; ¶काठ २१, ८;२६,१^{४}; २८, ४^{२}; ¶क ४०, ४^{४}; ४४, ४^{२}; †शौ २०,२, २; ६७,५; -ध्रे मा ८, ५६; ३८, १८; का ९, ७,४; ३८, ५, १; तै ३,१, ३, २; ४,४,९,१; ५, ४,६,४¶; ¶६, ३, २,१; ३^{२}; ६;४,२,१;६; ६, १, १^{२}; ¶मै ३, ४,४; ९, १; ४, ५, १; ८, २;३; ९; ¶काठ २१,८^{२}; २६, २^{५}; २८,४^{२}; ३४, १४ ; १५^{२}; १७; ¶क ४०, ५^{५} ; ४४, ४^{२}; -ध्रेण मै ३, ९, १; काठ २६, २; क ४०,५.

आग्नीध्री॒य[k]- -यः तै ६,३,

---

[a] तृप. पूप. प्रकृतिस्वरः (पा ६,२,४८)।

[b] पाभे. अग्नि॒गूढानाम् टि. द्र.।

[c] विप. (पितृ-)। सस. अन्तोदात्तः (पा ६,२, १४७)।

[d] सपा. मा १९, ६० का २१, ४, १० अग्निष्वात्ता॒ः इति पाभे.।

[e] विप. (सोम-)। तृस. उप. √दह् + कर्मणि ण्यत् प्र.।

[f] विप.(यज्ञ-, शत्रु-)। बस. पूप. प्रकृतिस्वरः।

[g] =ऋत्विग्-विशेष-। तै. पपा. अवग्रहो नान्यत्र। उस. उप. √इन्ध् + कर्तरि क्विप् प्र. कृदुत्तरपद-प्रकृतिस्वरश्च (पा ६,२,१३९)। अपि च अग्नि॒ध्- इत्ययं छन्दोऽनुरोध्युच्चारणसौकर्य्य-प्रयोजितः शकन्ध्वादि-पररूपात्मको भेदः द्र.। अयमेव च भेदो बाह्वृच एव मूलतोऽधीत इत्यपि संभाव्यते। यत्तु ऐब्रा ५, २५ शांब्रा ३०, १ खि ५, ७, ५, ४ इत्यत्र न्याय्यं दीर्घमध्यं रूपमुपलभ्यते ततो नैवास्य मतस्य किमपि हीयेत। ऋतुप्रैषाङ्गत्वेन हि तस्योपलम्भात्। यज्ञाङ्गतया तस्य मुख्यत्वेन यजुर्विषयता न त्वृग्विषयता स्यात्। यदि याजुषं किमपि प्रकरणं बाह्वृचैः स्वीये ब्राह्मणादौ परिशिष्ट-धिया धृतमुपलभ्येत तर्हि प्राधान्येन यजुःशाखास्वेव श्रूयमाणस्य तस्य बाह्वृचेऽप्रधानैव श्रुतिरिति निरवद्यम्।

[h] सपा. काठ २८,४ ग्रन्थपात इति संटि.।

[i] विप. [अग्नीत्संबन्धिन्- (याग- ⌊ऋ.⌋)], नाप. (अग्नीत्सदन- ⌊मा ८,५६ प्रभृ.⌋, ⌊आग्नीध्रकुण्डस्थ-⌋ अग्नि- ⌊मै ३,९,१ प्रभृ.⌋)। शरणेऽर्थे रण् प्र. पुनः स्वार्थे अञ् प्र. (पावा ४,३,१२०; ५,४,३६)। ञित्स्वरः।

[j] आ॒ आ॒ग्नीध्रात् इति च्छेदः द्र. (तु. सपा. हो॒त्रा॒द् आ॒, पो॒त्रा॒द् आ॒ प्रभृ.; वैतु. पपा. प्रभृ. एकमेव पदमिति)।

[k] नाप.। तात्रजातिकेऽर्थे छ>ईयः प्र. (पा ४, २, ११४) तत्स्वरश्च।

१,३.

अग्नि-धान[a]- -¶नम् मै १,८,२; काठ ६,२; क ४,१; -नात् शौ १२,३,३५; पै १७,३९,४; -नानि पै २०,३३.५; -†ने ऋ १०,१६५,३; शौ ६,२७,३; पै १९,१३,१५.

अग्नि-नुन्न[b]- -न्नानाम्[c] कौ २,१२२१.

अग्नि-नेत्र[d]- -त्राः मा ९,३६; का ११,१,२; तै १,८,७,१; मै २,६,३; ४,३,४; काठ १५,२; पै २,५३,१; -त्रेभ्यः मा ९,३५; का ११,१,१.

अग्नि-पवमान[e]- > ¶आग्नि-पावमा(न[f]>)नी[g,h]- -नीभिः तै १,५,७,३[i]; -नीभ्याम् तै १,७,६,४; -न्याम्[j] काठ २१,५; क ३१,२०.

¶अग्नि*-प्रतिष्ठान[k]- -नः काठ १४,९.

अग्नि-भ्राजस्[k]- -जसः ऋ ५,५४,११.

¶अग्नि-मत्[l]- -मत् मै ४,१,३^{२}; काठ २७,५^{२}; ३१,२^{२}; क ४२,५^{२}; ४७,२^{२}; -मति मै १,६,११; ३[m],१,४; ४,४; ७,७^{२}; ४[m],५,२; ८,५; काठ ९,१६; १९,३; २४,४; २५,८; २९,३; क ३०,१; ३७,५; ४०,१; -मते मै १,८,८[n]; -मन्ति काठ २४,१०; क ३८,३; -मान् काठ ८,१२; १९,२; २३,११‡[o]; क ७,७; २९,८; शौ ८,४,२‡[o].

अग्नि-मरु*त्- > आग्नि-मारुत[f]- -¶तम् मै २,१,८; क ४५,१; -ताः मा २४,७; का २६,२,२; मै ३,१३,८. [°त- वैश्वदेव°].

¶आग्निमारुती[h]- -ती, -तीम् मै २,५,७.

†अग्निमि(म्-इ)न्ध[p]- -न्धः ऋ १,१६२,५; मा २५,२८; का २७,१२,५; तै ४,६,८,२; मै ३,१६,१; काठ ४६,४.

¶अग्नि-मुख,खा[k]- -खा काठ ३७,३; -खाः काठ ३५,१८; क ४८,१६; -खान् तै २,६,९,१; ६,६,१,५; ७,३,११,३$; मै ३,३,१०^{२}; काठ २१,४; १०; ४३,१$; क ३१,१९.

अग्नि-मूढ,ल्ह[q]- -ढानाम्[c] शौ ६,६७,२; -ल्हानाम्[c] खिसा २४,२; ३६,६.

अग्नि-मेदिन्[r]- -दी पै १६,७३,५.

अग्नि-या(न>)नी[s]- -नी काठ २२,५.

अग्नि-रुद्र- -द्रानाम्[c] पै १९,६,१४; ४१,८[t].

†अग्नि-रूप[k]- -पाः ऋ १०,८४,१; शौ ४,३१,१; पै ४,

---

[a] नाप । उस. उप. अधिकरणे ल्युट् प्र. स्वरः प्रकृत्या (पा ३,३,११७; ६,१,१९३; २,१३९) ।

[b] कर्मणि क्तान्ते पूप. प्रकृतिस्वरः (पा ६,२,४८) ।

[c] पाभे. अग्निगूढानाम् द्र. ।

[d] विप. (देव-) । बस. पूप. प्रकृतिस्वरः (पा ६,२,१) । उप. *नेतृ- + समासान्तः अप् प्र. (पावा ५,४,११६) ।

[e] मलो. कस. (तु. टि. आग्नेयपावमानी-; वैतु. भा. देवताद्वन्द्व इति) ।

[f] अण् प्र. तत्स्वर उभयपदवृद्धिर् इत्त्वं च (पा ४,२,२४; ७,३,२१; ६,३,२८) ।

[g] = आग्नेयपावमानी- ।

[h] स्त्रियां ङीपः उदात्तनिवृत्तिस्वरेणोदात्तत्वम् (पा ४,१,१५; ६,१,१६१) ।

[i] पाभे. आग्नेयपावमानीभिः द्र. ।

[j] पाभे. आग्नेयपावमान्याम् द्र. ।

[k] विप. । बस. पूप. प्रकृतिस्वरः ।

[l] मतुब् उदात्तः (पा ६,१,१७६) । ऋ. तै. पै. तच्छाखीयानि ब्राह्मणानि च वकारादिं प्र. श्रावयन्ति (तु. यस्था.) । शौ. याजुषाणि शाखान्तराणि तु मकारादिमिति विवेकः (तु वैप२ अपि) ।

[m] सपा. तै ५,१,३,२ प्रभृ. अग्निवति इति पाभे. ।

[n] सपा. तै २,२,९,६;७ अग्निवते इति पाभे. ।

[o] सपा. ऋ ७,१०४,२ अग्निवान् इति पाभे. ।

[p] =अग्नीध्- । उस. उप. √इन्ध् + कर्तरि अण् प्र. । कृद्-उत्तरपदप्रकृतिस्वरः पूप. मुमागमश्च (पा ३,२,१; ६,२,१३९; पावा ६,३,७०) ।

[q] कर्मणि निष्ठायां पूप. प्रकृतिस्वरः । उप. < √मुह् ।

[r] उस. उप. √मिद् + ताच्छीलिकः णिनिः प्र. ।

[s] तस. स्त्रियां ङीप् प्र. (पा ४,१,१५) । तु. टि. अग्ने-यानी- ।

[t] °ग्नो रुद्रा° (°ग्निर् अवरु° इति BKA) इति व्यस्त इव पाठः? यनि. शोधः (तु. मूको. पूर्वं स्थलं च) ।

१२,१.

अग्नि-वत्[a] पै २,७८,४.

अग्नि-व्रत्[b]- -¶वति[c] तै ५, १, ३,२; ६,१,८,३; २, ९, ३; ६, ३, २; -¶वते[d] तै २, २, ९, ६; ७; -वान् ऋ ७, १०४,२[e]; ¶तै ५, ५,२,१;२^{२}; पै १६,९, २†.

अग्नि-व(र्ण>)र्णा[f]- -र्णाम् खि ४,२,८[g];१२.

अग्नि-वासस्[h]- -साः शौ १२, १,२१; पै १७,३,२.

¶अग्नि-विद्[i]- -विदः मै ३, १, ९; -विदा मै ३,४,८.

अग्नि-विमो*चन[j]- -नम् पै ९, ७, २.

अग्नि-वीशिका- काठपुष्पि १६.

अग्नि*-वेश[k]- > आग्निवेशि[l]- -शिम् ऋ ५,३४,९.

अग्नि-श*मन[j]- -नम् पै ९,७, १३.

अग्नि-शाल[m]- -लम् शौ ९,३,७; पै १६,३९,७.

अग्नि-श्री[n]- -श्रियः ऋ ३,२६,५.

¶अग्नि-(स्तु>)ष्टुत्[o]- -ष्टुत तै ७,२,५,५;४,३,३; -ष्टुता तै ७,३,७,१^{२}.

¶अग्नि-(स्तो>)ष्टोम[p]- -मः तै १, ६,९,१; ३,१, ७,३; ५. ४,१०,२;६,४, ३,४;७, १, ४, २; ५, ४; १०, ४^{२}; २, १, २; २,१;२; ३,२^{२}; ५,५^{१}; ६; ३ १३,१\$;४,२, ५; मै ३,४, ४; ८, १०^{२};९,५; ४, ४, १०; ५. २;७; काठ १४, ९;१५, १०^{२}; २२, १^{१}; २५, १०; २६, १^{१}; २८, १; ३३,६; ३४, ८; १६; ३७,७^{१};४३,३; क ४०, ३;४^{१}; ४४,१; शौ ११, ९, ७\$; \$पै ८,१९,७. १६, ८२,७; -मम् तै १,६, ९, १; ७.२,९,२; ४, १०, १; मै १, ११, ९; ४, ४, १०;५,२; ६, ६; काठ १४, ९; २६, १; २८,१^{१}; ३३.२; ३७, ११; क ४०, ४; ४४, १^{१}; शौ १०.९,८\$; \$पै १४, ३, २६; १६, १३६, ८; -मस्य मै ३, ८,२^{२};४ ५,२; काठ २४, १०^{१}; २६,१^{२}; क ३८, ३^{२}; ४०, ४^{२}; -माः तै ७, ४, ७, १; काठ ३३, ४^{२}; पै १७, २९, १४; -मात् मै १, १०, ५; काठ ३५,२०; क ४८, १८; -मान् \$पै ११, ५, ३; -मे तै ६, ६, ८,२;११,४; मै ३,८, ९;९, ५; ४,५, ४; ७, ६; काठ २९. २; ३७,११; क ४५, ३; -मेन तै १, ६,९,१; ७,१, १, २^{२}; ३; ३, १;५, ३; मै १, ८, ६; ३, ८,१०; ४, ४, १०; काठ १४, ९^{२}; शौ ९,९,२\$; \$पै ५,१४, २; १६, ७१,९;११४,१; -मैः शौ १२,३,३३\$; पै१७,३९,३; -मौ तै ७,२,५,६;९,१; २;४,

---

[a] तुल्यार्थे वतिः प्र. ।

[b] यथा चास्मिन् प्राति. काश्चिच्छाखा वकारादि काश्चिच्चापरा मकारादिं प्र. आमनन्ति (तु. अग्नि-मत्- टि.) । तत्र यथा प्रत्ययाङ्गभूत-मकारवकारविकल्पः शाखाभेदेन प्रादर्शि तथा भूयसे विवेकाय (तु काठ २३, ११ शौ ८,४,२) विशेषमेनं विरहय्योभयत्र बाह्वृच्याः श्रुतेरभिन्नैव श्रुतिर्भवतीत्यपि द्र. ।

[c] पाभे. अग्निमति मै ३,१,४ द्र. ।

[d] पाभे. अग्निमते मै १,८,८ द्र. ।

[e] पाभे. अग्निमान् काठ २३,११ द्र. ।

[f] बस. पूप. प्रकृतिस्वरः (पा ६, २,१) ।

[g] अग्नि-वर्णाम् इति मुपा. स्वरः शोधापेक्षः ।

[h] विप. (पृथिवी-) । पूप. प्रकृतिस्वरः ।

[i] विप. । उस. उप √विद् + कर्तरि क्विप् प्र. । कृद्-उत्तरपदप्रकृतिस्वरः (पा ३,२,६१; ६,२,१३९) ।

[j] तस. ल्युडन्त-कृत्-प्रकृतिस्वरः (पा ३, ३, १२५; ६,१,१९३;२,१३९) ।

[k] व्यप. । अग्नेर्वेशः स्वरूपमिव स्वरूपं यस्यर्षेरिति कृत्वा बस. पूप. प्रकृतिस्वरः (पा ६,२,१) ।

[l] तस्यापत्येऽर्थे इञ् प्र. ञित्स्वरश्च (पा ४, १, ९५; ६.१,१९७) ।

[m] तस. न. उत्तरपदाद्युदात्तत्वम् (पा २,४,२५; ६,२, १२३) ।

[n] विप. (मरुत्-) । उस. उप. √श्रि + कर्तरि क्विप् दीर्घः कृद्-उत्तरपदप्रकृतिस्वरश्च (पावा ३, २, १७८ ; पा ६, २,१३९) । GW. प्रभृ <√श्री [दीप्तौ] इति । यत्तु सा. इह संप्रसारणाऽभावमिवापश्यत् तदसंबद्धमित्युपेक्ष्यम् । यदपि MW. बस. च उप. पूप. निरपेक्षं प्राति. चेत्याह तदपि निर्मूलं भवति । तथाहि सति पूप प्रकृतिस्वरत्वप्रसंगादिति दिक् ।

[o] =एकाह-विशेष- । उप. धातोर् ह्रस्वादुत्तरं तुगागमे षत्वे (पा ८, ३, ८२) च विशेषः । उस. उप. अधिकरणे कृत् ।

[p] =यज्ञायज्ञिय-सामविशेष-, (उपचारात्) क्रतु-विशेष- । षस, सामान्यः समासस्वरः (पा ६, १,२२३) ।

११.२; काठ ३३,३;३४,८^{४}.

अग्निष्टोम-प्रायण[a]– -णः काठ ३४,८; -णाः तै ७,२,९,१.

¶**अग्निष्टोमं-संमित**[b]– -तः काठ ३३,४.

अग्निष्टोम-साम[c]– -मम् तै १,८,१८,१; मै ४,४,९; -मानि[d] तै ७,२,५,५.

¶**अग्निष्टोम-स्तोत्रं**[e]– -त्राणि काठ ३३,४.

¶**अग्नि-(स्थ>)ष्ठ,ष्ठा**[f]– -ष्ठः काठ २९,८; -ष्ठम् मै ३,३,१०^{१}; काठ २१,१०; -ष्ठस्य मै १,५,१३; -ष्ठा तै ६,३,४,३;-ष्ठाः मै ४,७,९^{५}; काठ २९,८^{५}; -ष्ठात् मै ४,७,९; काठ २९,८^{१}; -ष्ठाम् तै ६,३,४,३-५; काठ २६,५^{२}; क ४१,३^{२}; -ष्ठेन काठ २९,८.

अग्नि-ष्ठा[g]– -ष्ठाः मै ३,९,३;४; काठ २६,५^{२}; क ४१,३^{२}.

अग्नि-(ष्वा>)ष्वात्त[h]– -त्ताः मा १९,५८; ६०‡[i]; का २१,४,९; १०‡[i]; -†०त्ताः ऋ १०,१५,११; मा १९,५९; का २१,४,८; तै २,६,१२,२; मै ४,१०,६^{२}\$; काठ २१,१४^{२};\$; शौ १८,३,४४; -त्तान् मा १९,६१; का २१,४,११; मै १,१०,१८¶; ४,१०,६; काठ २१,१४; ३६,१३¶; -त्तानाम् खि ५,७,२;६; मा २१,४३-४५; २४,१८; का २३,५,३^{३}; २६,४,३; मै ४,१३,७: काठ १८,२१; -¶त्तेभ्यः तै १,८,५,१; काठ ९,६; क ८,९. [°त्त- अन्°].

¶**अग्नि-सव**– -वः तै ५,६,२,१.

?**अग्नि-हुत**[j]– -तः मा ३८,२८; का ३८,७,१.

अग्नि-होतृ[k]– -तारः ऋ १०,६६,८.

१अग्नि-होत्र[k]– -त्राः शौ ६,९७,१; पै १९,१२,७.

¶**२अग्नि-होत्र**[e]– -त्रम् तै १,५,२,४; ९,१;६,९,१^{१}; १०,२^{१}; २,५,६,३; ३,२,२,२^{१}; ४,१०,१;५,७,४,२; मै १,५,५,१२;६,१०^{६}; ११; ८,१^{५};\$; ४; ५;६^{३}; ७^{१२};८; ९^{६};९,५^{४}; ३,३,९; ६,६;१०^{४},४,१,३; ४,९; काठ ६,१^{७}; ३^{५}; ४^{१}; ५^{५};६^{४};७^{९};८^{२}; ७,११; ८,११; ९,१३^{२}; २३,७^{४}; ३१,२; ३९,८; क ३,१२^{७}; ४,२^{५}; ३^{१}; ४^{५}; ५^{४};६^{९};७; ७,८; ३६,४^{४}; ४७,२; \$शौ ११,९,९; \$पै ६,१०,२;१६,८२,९; १३४,३; -त्रस्य मै १,८,१; ४-६; ७^{२}; काठ ६,५^{१}; ८^{५}; ७,५; २३,७; क ४,४^{३}; ७^{५}; ५,४; ३६,४; -त्रा३म् मै १,६,१०; ८,७; -त्राय मै १,८,६; ८; -त्रे तै २,२,४,७; मै १,५,५; ७; ८,१^{२};४;६;७; ८^{४}; काठ ६,४; ६^{३};७^{३}; ७,४^{२}; क ४,३; ५^{१}; ६^{३}; ५,३^{२}; \$शौ १०,३,२२; १५,१२,१; \$पै १६,६४,९; -त्रेण मै १,८,७^{२}; ८;

---

[a] विप. (यज्ञ-)। बस. पूप. प्रकृतिस्वरः।

[b] तृस. पूप. प्रकृतिस्वरः (पा ६,२,४८)।

[c] षस. समासान्तः टच् प्र. (पा ५,४,१०३) चित्-स्वरश्च।

[d] समासान्तभावाऽभावान्यतरस्य दुर्वचत्वेऽपि नापू. टि. दिशा तैं. तद्भावानुगमाद् एतद् रूपं कृतसमासान्तस्य प्राति. इति संभाव्येत।

[e] षस. सामान्यः स्वरः।

[f] विप. (अश्रि- प्रभृ.)। उस. उप. √स्था + कः प्र. षत्वम् अन्तोदात्तश्च (पा३,२,४;८,३,९७;६,२,१४४)।

[g] विच् प्र.। शेषं *f* टि. द्र.।

[h] विप. (पितृ-)। √स्वद् इति ह्रस्वोपधाद् विविच्य √स्वाद्(तु. ऋ९,६८,२) इत्यतः कर्मणि क्तान्ते पूप. प्रकृतिस्वरे (पा ६,२,४८) प्राप्ते परत्वाद् थाथादि-स्वरः (पा ६,२,११४) इहाऽवसरं लभेत। ननु नैवमसावुत्सर्गो विशिष्टं पूर्वविप्रतिषेधेन चारितार्थ्यार्हं पूप. प्रकृतिस्वरं बाधेतेति चेत्। सत्यमेवैतत्। तदप्यभ्यर्हितसमादरपरतयैवं व्याख्यायि (तु. सा.)। लक्षणानुकूल्यमात्रार्थं तावद् भावे क्ते षस.। तद्वति ताद्धितः अच् प्र. चेत्यादिसंकेतो ग्राह्यः। वाच्यविशेषसंज्ञाद्योतनार्थोऽयं विशिष्टः स्वरः स्याद् इति तु संभाव्येत।

[i] पाभे. २अग्निदग्ध->ग्धाः टि. द्र.।

[j] सत. थाथादि-स्वरः (पा ६,२,११४)। स्विषः संवृक् इत्येतेन समानाधिकरणं विप. द्र.। उ. म. PW. प्रभृ. °हुत्- इति क्विबन्तस्य ष१ इत्याहुः। तत्र विभक्तिस्वरो नोपपद्येत। अन्तोदात्तात् (पा ६,१,१६९) इत्युक्तदिशा स उपपद्येतेति चेत्। न। तथात्वे हि नित्यः उस. स्यात् (तु. अग्निचित्-, सर्वहुत्-, सुकृत्- प्रभृ.)। नित्यसमासे चोक्तलक्षणाप्रवृत्तेरिति यावत्।

[k] बस. पूप. प्रकृतिस्वरः।

३,३,९; काठ ६ ६; ८,११; क ४,५;७,८.

¶अग्निहोत्र-तप(न>)नी[a]- -नी, -नीम् काठ ६,३; क ४,२.

¶अग्निहोत्र-त्व[b]- -त्वम् मै १,८,१.

अग्निहोत्र-ब्राह्मण- मैपुष्पि १,८; काठपुष्पि ६.

¶अग्निहोत्र-हुव(न>)णी[c]- -णी तै १,६,८,३; -णीम्^{2}, -ण्याम् मै १,८,५.

अग्निहोत्र-हुत्[d]- -हुताम् शौ ३,२८,६.

अग्निहोत्र-हुत[e]- -ताः पै १४,३,२८.

¶अग्निहोत्रिन्[f]- -त्रिणः मै १,८,६; -त्रिणा मै १,५,७; -त्रिणि मै १,५,११; -त्रिणे मै १,८,४; ७; काठ ६,५; ६^{2}; क ४,४;५^{2}; -त्री मै १,५,१२;८,७; काठ ६.८; क ४,७.

¶अग्निहोत्रो(त्र-उ)च्छेषण- -णम् तै २,५,३,६.

अग्नि-ह्वर[g]- -रेभ्यः मै १,३,३५[h].

अग्नी[i] ऋ ५,४५,४;६,५९,३;६०,१; तै ४,२,११,१†; ३,१३,८; मै ४,१०,५†; काठ ४,१५†.

अग्नीध्- अग्निध्- द्र.

अग्नी(ग्नि-इ)न्द्र[j]- -न्द्राभ्याम् मा ७,३२^{1}; का ७,१४,१^{1}.

अग्नी-पर्जन्य[k]- -॰न्यौ ऋ ६,५२,[(२,४०,५),१६].

¶अग्नी-वरुण[l]- -णाभ्याम् काठ २९,३; -णौ तै ६,६,३,३; मै ४,८,५[m].

¶आग्निवारुण[n]- -णम् तै १,५,२,५; मै २,१,४.

¶आग्निवारुणी[o]- -णी मै २,३,१; काठ १२,१; १३,६; -णीम् काठ १३,६.

१अग्नी-(सो>)षोम[l,p]- -मयोः खि ५,७,२,८; १०; मा १,२२;२,१५; २५,५; ६; का १८,२; २,४,१; २७,५,१; ६,१; तै १,६; २,३;४; ४,१; ११,५;६¶; २,५,२,७¶; मै ३,१५,४; ६; ¶काठ ७,५; ३२,१^{1}; ¶क ५,४; -मा ऋ १,९३,८;१०,६६,७; शौ ६,९३,३[q]; पै १०,२,९; १९,१४,१५[q]; -†॰मा ऋ १,९३,२; ३; [४ (३,१२,९)]; ६,७; ९; १२; १०,१९,१; तै २,३,१४,१;२^{2}; मै ४,१०,१; ११,२; १४,१८^{4}; काठ ४,१६^{2}; $शौ १,८,२; १८,२,५३; पै ४,४,१०$; १९,२१,१४†; -माभ्याम् खि ५,७,२,११^{2}; मा १,१०;१३; ६,९^{1}; २४,२३; का १,३,७; ४,३;६,२,३^{1}; २६,५,३; तै १,१,४,२;५,१;८,१;६,¶११,५;६; ६,१,११,६¶; ¶मै २,१,३^{2}; ४; ३,७,८;१४,४$; ४,३,१^{2}; काठ १,१२^{2}; ५,१; २३,८; २४,७^{1}; ३१,११^{1};

---

[a] नाप. (स्थाली-) । कास. ।

[b] भावे त्वः प्र. तत्स्वरश्च (पा ५,१,११९ ; ३,१,३) ।

[c] = यज्ञोपकरण-विशेष- । कास. । सत. लित्स्वरः प्रकृत्या (पा ६,१,१९३ ; २,१३९) । उप. <√हु + करणे ल्युट् प्र. । पूर्वपदात् (पा ८,४,३) इति णत्वं स्त्रियां ङीप् च (पा ४,१,१५) द्र. ।

[d] सोपपदे क्विबन्ते कृत्स्वरः प्रकृत्या (पा ६,२,१३९) ।

[e] विप. । बस. ।

[f] नाप. । मत्वर्थीयः इनिः प्र.(पा५,२, ११५) तत्स्वरश्च ।

[g] उस. उप. √ह्वृ + कर्तरि अच् प्र. थाथादि-स्वरश्च (पा ३,१,१३४ ; ६, २,१४४) ।

[h] अग्निजिह्वेभ्यः इति तै. पाभे. ।

[i] इन्द्रा टि. द्र. ।

[j] द्वस. आनङ्-आदेशाभावश्छान्दसः साधारणः समासस्वरश्च (पा ६,१,२२३) । विस्तरस्तु अग्नीषोम- इत्यत्र टि. द्र. ।

[k] यत् सोमवरुणयोरग्नेर् ईद्-आदेशमाचार्योऽन्वशात् तदव्याप्तमनुशासनं द्र. । पर्जन्येऽप्यग्नेर् ईद्-आदेश-श्रवणोपलम्भात् । अतः पा ६,३,२७ सूत्रे तस्यापि उसं. कर्तव्यमिति दिक् । देवताद्वन्द्वीयस्य उभ. स्वरस्य प्रतिषेधे (पा ६,२,१४२) अन्तोदात्तः ।

[l] देवताद्वन्द्वे आनङम् बाधित्वा ईद्-आदेश उभयपदप्रकृतिस्वरश्च (पा ६,३,२६ ; २,१४१) ।

[m] ॰ग्नीत्र इति मुपा. स्वरः शोधार्हः (तु. सपा. तै.पाठसाक्षित्वेनोभयपदप्रकृतिस्वरस्यैव यथार्थत्वात्) ।

[n] सास्यदेवतीयः अण् प्र. तत्स्वरः उभयपदवृद्धिः इत्त्वं च (पा ४,२,२४; ७,३,२१; ६,३,२८) ।

[o] स्त्रियाम् उदात्तनिवृत्तिस्वरेण ङीपः उदात्तत्वम् (पा ४,१,१५; ६,१,१६१) ।

[p] मूर्धन्याऽऽदेशो विशेषः (पा ८,३,८२) ।

[q] सपा. शौ ५,२२,१ सोमो ग्रावा इति पाभे. ।

३२, १^{२}; क १, १२^{१}; ३७, ८^{१}¶; ४७, ११^{२}; शौ १२, ४, २६; पै १७, १८, ६; –मौ खि ५,७,२,४;५; ६^{२}; मा २, १५; का २,४,१; ¶तै १,६,९, २^{२}; २,३,३,१; ३; ४, १२,२; ५, २,२^{२};४; ६; ६, २, २; ५, ६, १,३$;६,१,५,२^{२}; ३; ¶मै २, १,४^{४}; ४,३;१३, १$; ३, ७, १^{२};८^{२}; काठ ५, १; ७, ५; ८, १०^{१};१०,२^{१}; २३,८; २४,७^{२}; ३२,१^{१}; ३५,३; ३९, २; ¶क ५,४; ७,६^{२}; ३७, ८^{१}; शौ ३, १३, ५; ८, ९, १४[a]; पै ३, ४, ५; १६, १९,४; १९,१४, ९; –†०मौ ऋ १,९३, १; ५; १०; ११; तै २, ३, १४, २^{२}; ३,५,१,२; मै १,५,१;४, १०, १; १४, १८; काठ ४, १६^{२}; –०मौ शौ ६, ५४, २; पै ६, ११,७‡[b];८;९; १९,८,५; २८, ११[c].

¶अग्नीषोमीय, या[d]– -यः तै ७, ५, १५, १; मै १,५, ७; २,१,४;६,१$: ३,७, ८; काठ १५, १;२४,७^{२}; २९, १; ३४, १४;३७,२^{२}; क ३७, ८^{२}; ४५, २; $शौ ९, ६, ६; $पै १६ १११, ६; –यम् तै १, ८, १, १;८,१; २,३,३,३^{१}; ५, २, ३; ३, २, २, २; ६, १, ११, ६^{१}; मै १, ६,८; २,१,३; ४^{१};३, ६, १०^{२};८,२; काठ ८, १०^{२}; १०, २^{१};२३,७; क ७ ६^{१}; ३६, ४; –यया मै १,५ ६; ७; काठ ७, ५; क ५, ४; –यस्य मै ३, ४, ६;७, ८; –या तै ३, ४,३, २; –$याः मा २४, ८; का २६, २,३; मै ३,१३,९; ४,३, १¶; –यात् मै ३, ८, २; –याम् तै ३, ४, ३, ३; काठ १३, १२; –यायाः मै १, ५, १२; –ये मै ३,७, ८; काठ १०, २; –येण काठ १०,२^{१}.

२अग्नीषोम[e]– -मौ शौ ६, ६१, ३.

अग्ने (आ-इ)न्द्र- > ¶आग्नेन्द्र[f]– -न्द्रम् मै २,६, २; ४,३, २; काठ १२,७; ३४,१; –न्द्राः तै ५,६,१७,१; काठ ४९,६.

¶आग्नेन्द्री– -न्द्रीम् काठ १३,१२.

---

[a] सपा. तै ४, ३, ११, २ **चतुष्टोमः** इति, मै २, १३,१० काठ ३९,१० **चतुष्टोमम्** इति पाभे.।

[b] सपा. ऋ ६,७४,४ **सोमारुद्रौ** इति पाभे.।

[c] सपा. आपश्रौ ६, २३, १ **अग्नीषोमा** इति पाभे.।

[d] विप. (अष्टाकपाल- प्रभृ.)। सास्यदेवतीयः छ> ईयः प्र. तत्स्वरश्च (पा ४,२,३२।

[e] देवताद्वन्द्वेऽपीह कथं सामान्य-समासस्वरो न च देवताद्वन्द्वीयमुभयपदीयं द्वैस्वर्यम् (पा ६, २,१४१) इति विमर्शविशेषापेक्षमिव भवति। स्यादेतत्। नात्राऽग्निश्च सोमश्च देवतात्वेन श्रूयेते इति। कथमिति। उच्यते। तयोरत्र ब्रह्मात्मभावभावितस्य निखिलजगदुत्पादन-वैभवस्यैश्वर्जुष्यत्वद्वारेण साधनता-मात्रत्वेन हि श्रवणं भवति। यदि तयोरिह कामना-विशेषविशिष्टस्य कस्यचिद् ऋषेरार्थपत्यमुखेन स्तुत्यताऽभविष्यत् तदा प्राधान्यस्तुतिभाक्तया किल तयोर्मुख्यं देवतात्वमप्यभविष्यत्। इह तु पूर्वोक्तदिशा स्तोताऽऽत्मनः सर्वशक्तिसमन्वितत्वमेव प्राधान्येन स्तौति तच्छेषतामात्रतयाऽग्नीषोमयोश्चापि संकेतं करोतीति तयोर्दैवतात्वमिहोपसर्जनीभूतमितीवार्थः साधारणसमासस्वरेण समर्पयितुमिष्टः स्यात्। एवमपि तद्देवतात्वस्य विहतत्वात् कथं तदुपाश्रयस्याग्नेर् ईद्-आदेशस्येह लब्धावकाशतोपपद्येतेति पुनरपि संदेहः संजायते। तत्रापि खल्वेवमुच्यते। नात्र देवतात्वस्य नितरामुपघातो भवति। स्तोत्राऽऽत्म-वैभवमहिमैवैतेन गीयते यद् देवते अप्यग्नीषोमौ तत्र साधनतामात्रतां भजत इति श्रूयते। तेन शब्दस्वारूप्यविषये तद्देवतात्वस्य तदवस्थितत्वे सति अत्रत्यतात्पर्यार्थतस्तद्विघातो नाम तदुपसर्जनीभाव इत्यापद्यते। सा चार्थी गौणता तावद् देवतात्वाश्रितस्वरस्य साधारणसमासस्वरेण बाधितत्वेन प्रदर्श्यते। निगदमात्रेण स्तोतॄणां श्रोतॄणां च तथात्वव्यक्तीभावस्य समर्पयितुमिष्टत्वात्। सौवरेऽर्थस्यानेन प्राधान्यं प्रदर्शितं भवति। अथ यच्छब्दस्वारूप्यनिघ्नमथवा प्रातिस्विकं तदीयं देवतात्वं भवति तस्याविहतत्वात् तदाश्रयो देवताद्वन्द्वस्तवदस्थो वक्तव्यः। तदिदमुपसर्जनीभूतं देवतात्वमुपजीव्याग्नेर् ईद्-आदेशोऽपीह चरितार्थो भवत्विति सर्वं चतुरस्रमनवद्यं च भवति।

[f] तु. **अग्नीन्द्र-**। द्वस. आनङ्ङ्-आदेशे सास्यदेवतीयः अण् प्र. तत्स्वरः उत्तरपदवृद्धिनिषेधश्च (पा ४, २, २४; ६,३,२६; ७,३, २२; ३,१,३)।

अग्ने-या(न>)नी[a]- -नी तै ४, ४,६,२; मै २,८,१३

¶अग्न्या(ग्नि-आ)धेय[b]- -यम् मै १,६,१२; १३; काठ ८, १०^{३}; ९, १५; क ७,६^{३}; शौ ११, ९, ८$; पै १६ ८२, ३$; -यस्य मै १, ५, ६^{२}; काठ ७,४; क ५, ३; -याय काठ ८, ११; क ७, ८; -ये मै १,६, ४^{५};५; काठ ९,१५;-येन तै ५,४,१०, ४; काठ २२,२.

¶अग्न्यु(ग्नि-उ)पस्थान[c]- मैपुष्पि १,५; -नम् मै १,५,८,६,१०; काठ ७,५,६; क ५,४;५.

अग्न्ये(ग्नि-ए)ध[d]- -धम्[e] मा ३०, १२; का ३४,२,४.

?अग्नेष्ठ पै २०,५३,७.

अग्र, ग्रा[f]- -ग्रम्[g] ऋ १, २८, ६; ११२, १८; ३, ५, ⌊५; ४, ५,८⌋;३०, १७;३१,६; ३९, ३; ५५, ७; ४, १३, १; २७, ५; ४६, १;४७,१; ६,६५, २; ७, ९१, ५ ; १०, ८, ४; ७१, १; ७५,२;४;८३, ⌊(८, १००, २) ७⌋;८५,१९[h];१००,१२; १०३, ८[i]; १०७, ५; १११, ८; १३५, ६; खि ४, ९,४; मा ११, १७; १३, ५१; १७, ४० †[i]; २३, २४ ; २७, ३०†; ३३, ५९†; का १२, २,६;१४,५, ५; १८, ४, ८†[i]; २५, ६, ४; २९, ३, ८†;३२,५,५†; तै १, ७, १२, २; ¶२, ३,४, ३^{४} ; ४^{२}; १४, ५‡[j]; ६^{२}$; ३, ५, ६, २; ४, १,२,२;५,१, २,५; २,१, ५¶; ¶६, ३,९,५^{३}; ४, ११,१^{३}; ६, ११, २;३;७, २, ७, २^{२}¶; ४, १९, ३; मै १, १,४[k]; ८, ९; १०, ३;२, ५, ६¶. ७, १६†; १७; ३,१,४; १०, १^{४}¶; १३, १; ¶४, ३,५^{२}; ६,४^{२};†;७,९; ८, ९^{२}; १२, २†[h]; काठ ९. ६; १०,१२†[h];१३; ११, ४^{५}; १२, ७^{३};८;१३,७^{२}; १४,३; १६, २; १७;१९,३; २५, ५^{२}; २७, ९^{४}; ३०, ३^{२} ; ४४, ८ ; ४५, १२; क ८,९; २५,८; ३०, १; ३९, २^{२}¶ ; ४६, ६^{२}¶ ; कौ १, ७०‡[l]; २,९७८; १२०६†[i]; ३, ३,१३; जै १, ७, ८‡[l]; २, २, ८; ४, २३, ९†; शौ २, २६, २ ; ४, १, ५ ; १९, ३; ३२, ७†; ६, १३७,३; ७, १,१; ३, १;८६,२†[h]; ८७,४;५; ८, ७, ३;१२;१०,८,८; १२, ३, १०; १४,१, २४†[h]; १६,१,६; १८, १, २७; २८ ; पै १, १३, ४; ३८, ४; ५१, १; २, १२, २; ४,३२,७; ५,२, ४;८; १५, १; ५;२८,५;९,११,८; १६, १२,

---

[a] अग्ने इत्यामन्त्रितं पदं तदवस्थमत्र पूर्वपदीभूतं द्र. (तु. वायो-यानी-, अन्तरिक्ष-यानी-)। एभिः पूर्वपदैस्तन्मुख्यो वैदिक्यः स्तुतयः संकेत्यन्ते। अग्ने इत्येवमारभ्यमाणस्तुतिकलापद्वारेण यानी शकटिकाऽभीष्टप्रापिकेतीष्टकाविशेषणतायां तात्पर्यपर्यवसानं भवति। एवमेव वायो-यानी-,अन्तरिक्ष-यानी- इति चेष्टकाविशेषणपदे व्याख्यातव्ये भवतः। सर्वत्र देवानामिति संबन्धे षष्ठी भवति। तत्संबन्धिन्यसीत्यर्थः। यत्तु सा. यानी- इति पदमग्न्यादीनां विशेषणमाह प्राक्कोऽसि इति, तन्मन्दमेव भवति। करणे ल्युडन्तात् स्त्रियां ङीबन्तादेतस्मात् तथाविधसंबन्धस्यानौपयिकत्वापत्तेः। न ह्यत्र इनिः प्र. मत्वर्थीयः शङ्कितव्यो भवति। तथा सत्यन्तोदात्तत्वस्य दुष्परिहरत्वात्। अपि चोपरिष्टाच्छ्रूयमाणम् अन्तरिक्ष- इत्यस्य विशेषणत्वं नितरां दुर्घटं स्यात्। भूयानप्यत्र विस्तरः वैश. द्र.।

[b] नाप.। उस. कृत्स्वरः प्रकृत्या (पा ६,१,२१३;२,१३९)। उप.< आ √धा।

[c] नाप.। उस. ल्युडन्त-कृल्लित्स्वरः प्रकृत्या (पा ३,३,११५; ६,१,१९३;२,१३९)।

[d] =अग्नीध्-। उस. उप. √इध्+कर्मणि अण् प्र. (तु. ⌊अंशतः⌋ भा. ⌊तैब्रा ३, ४, ८, १⌋; वैतु. म. <√एध्> धि इति)।

[e] सपा. तैब्रा ३,४,८,१ आग्नेन्धम् इति पाभे.।

[f] विप., नाप. (अग्रभाग-, मुख- ⌊ऋ ३, १०, १७ प्रभृ.⌋)। < √आ√गम् इति या ⌊६, ३⌋ प्रभृ., <√अङ्ग्+रन् प्र. (पाउ २, २८)।

[g] क्वचित् वा. क्रिवि. द्र.।

[h] =सपा. या ११, ६। तै २, ४, १४,१ अग्रे इति पाभे.।

[i] सपा. तै ४,६,४,३ अग्रे इति, मै २, १०, ४ काठ १८,५ क २८,५ शौ १९,१३,९ पै ७, ४,९ मुध्ये इति पाभे.।

[j] सपा. ऋ २, १५, ८ मै ४, १४, ५ बलम् इति पाभे.।

[k] सकृत् सपा. तै १,१,५,१ अग्रे इति पाभे.।

[l] सपा. ऋ ७,८,१ अग्रे इति पाभे.।

३; १३,२; १०१,३; १७. ३६, १०; १८,३,३†[a]; २०, १, १; २, १ ; -ग्रम्ऽ-ग्रम् ऋ १, १२३, ४; -†ग्रा ऋ १०,८७, १०; शौ ८, ३, १०; पै १६, ६,१०; -ग्राः पै २, २५, १?; -¶ग्राय मै ३, १०, १; -ग्रे[b] ऋ १,३१,५; १२६, ४; १२७, १०; १६४, ८; २२; २, १७, ३; ३,४८,२;५८, ४; ४,५, ७; ५,१,४;५;८०,२^{२}; ७,८,१; ९, ३; १५,५; ३३, १४; ४४, ४; ६८,९; ८०,२; ८,६,२४; ५३, ८; ५९, ६; ⌊१००, २ (१०, ८३,७)⌋,९, ६९,१; ७३, ९; ८६,१२^{३};४२;९६, १; ९९ १; १०६,१०; १०,१,१; १८, ७; ४५, ५; ६९,१ ; ८५, ३८[c]; १०७,९; ११०, ४; १२१, १; १२९, ३; २; खि १, ४, १०; ६,६;२,९,३; ३,५,८; २९, २; ५, ७, ४,५; ७, ७, ६; मा १, १२^{२}; ८, ३७ ; ९, ७; २३; †१२, १३;२२; १०६; १३,१; ४†;५१; १९, ८७; २३, १†; २५; २५, १०† ; २९, २९†; ३१, १७[d];२१; ३७, ५; का १, ४,२;८,११,२; १०, २,४; ५. १; †१३,१,१४;२,५; १४, १, १; ४†;५,५; २१,६. ८; २५, १, १†; ६, ५; २७, १०, १†; ३१,४,५†; ३५,२,१^{२};५; ३७, १, ५; तै १, १. ५, १[e]; ५, १०, १;६, ९,२¶; ७, ७, २; १०, १; २, ४, १४, १‡[a]; ६, ७, ४¶; ३,१,४, २^{२};१०, २; ५, ४,२; †४, १, ३,४;८, ३; २,१,४;२.३;८,२; १०, ४^{२}$; ६, ४, ३‡[f]; ¶५, १,२,४; ४, ५$;६,३;७, २;२, १, ५†; २, ६; ४,३,३; ५, १, २†; ६, ४, २;७,४, ३$[g];५, ३; $९, १; २;¶६,२,३, ५^{२};४,४; ५, २; ३,१०,४;४, ३,२; ५,१; ५,६, १^{२}; ¶७,१, १,४; ५, १; २, १०, २;४, २,१; ५,१; ५, ४, १; ¶मै १, १, ४$; $२, ३^{२}; १५; $४, ३; ६,१$; ३^{३}; ७[d]; ८; ९;१३^{७}; ७,२; ८, १^{४}; ४^{२}; ९,४;१०, १८; $११,१;४; २, २,७[h]; ५,५^{२};७, ३†; ८†; ९$; १५^{२}$;†; १७$; १३, २३†; ३, १,१^{३};३^{३};५; ६; ८^{२}; २, ४; ३, ९; ४, ८^{२}; ९; ६, ५; ७^{२}; ७, २;·४; ८-१०; ८, ३^{२}; ९, ३;४^{१}; १०,३;११, ९$; १२, १६†; ४, $१, २; ८ ; १२^{२}; १३;$२,५;३,२;४,२;९; १०; ५,२^{३}; ६; ६, ८; ७,२; ८, ३; ८; ९, १$; १२, ६$; १३, ३†; १४,१$; काठ ५, ६; ६, ४^{२}; ६;७,३; ४; ५; ८; १२^{२}; ८,२;४^{४};१०^{७};९,१२; १२, ३; ६; १३,१४; १४,२; †१६, ३; ८; ९; १५; १७$; २० ; १८, १९^{२}; १९, २; ४^{२};†; ५; ७^{१}; ११†; २०,५†; २१, ४[a]; ६; २२,४;२३,८; २४,६; २५, ५; २७, ६^{२}; २८,४; ६; ३०, २; ८^{१}; ३१,१; ६^{२}; ९^{२}; ३६, ६; १३; ३७,९^{२}?[i]; ३८, ३; ४०, १४†.४५,११†;¶क $४, ३^{१}; ५;$५,२-४; $६, २; ७; ९^{४}; ७,६^{७};२५,६†; ८$; २९, २$; ७^{१};८; ३०,२^{१};†; ३; ५; ३१, १†; ७†; २१ ; ३७, ७; ३९, २; ४२, ६^{२}; ४४,४[j]; ६; ४६, ४; ४७, १; ६^{५}; ९^{२}; †कौ १, ५३३; ५५१; ५७२; २, २९०; ३८३^{३}; †जै १, ५५, १ ; ५६, ३; ५८, ७ ; ३, २४, ६; ३१, ३^{३}; शौ १, ३४,२; २,२९, ७; ३४, ३;४; ३,४,४;९, ६; १२, ५;२२, ३; ४, १,२; २, ६‡[k];

---

[a]) पाभे. अग्रम् ऋ १०,८५,१९ द्र. ।

[b]) क्वचित् वा. क्रिवि. द्र. ।

[c]) =सपा. आपमं १.५,३;८;१३ पागृ १, ७,३ कौसू ७८,१० । पै १८,७,१ मागृ १,११,१२ अग्ने? इति शोध्यः पाभे. ।

[d]) सकृत् सपा. मै २,७,१५ काठ ३९,२ पै १९.४६, ३ तैआ ३,१३,१ काठपु १९ आपश्रौ १६,२९, २ अधि इति पाभे. ।

[e]) पाभे. अग्रम् मै १,१,४ द्र. ।

[f]) पाभे. अग्रम् ऋ १०, १०३, ८ द्र. ।

[g]) =सपा. तैआ ३,११,९ । शांआ १२, ४ आगान् इति पाभे. (तु. टि. वैप२) ।

[h]) सपा. काठ ११,२ अग्ने ? इति शोध्यः पाभे. ।

[i]) पाठः ? (तु. सस्था. तैब्रा २,७,१५,२^{२} अग्ने इति पाभे. ⌊तु. VV २,८६३⌋) ।

[j]) सस्थ. काठ २८,४ ग्रन्थपात इति संटि. ।

[k]) सपा. ऋ १०,१२१,७ मा २७, २५; ३२, ७ का २९,४,३ तै ४,१,८,५ मै २,१३,२३ काठ ४०, १ तैआ १,२३,८ विभे. ।

७†; ८; १४, १^{२}; १९, ४; २८, ४[a]; ५,१२, ४†; २८, ११; ६, ११६,१; ७, ८७, २; ११५, २; ८, १०, १; ९, ४, २; ५,२०; †१४,८;२१; १०, ७, २८; ८, २१^{२}; ११,१, २३ ; १२, १५; १२, १,८; २४; २, ३१†; ३, १; ६; ४, २४; १३, २, ३९; १४, २, १†[b]; ३२; ५०; १८, ३ , ५७†; १९, ६, ९‡[c]; २२, २१ ; २३, ३०; ३१, ९; ३५, १;४१,१[d]; ५२, १†; ५३, १०; ५६, २; पै १, ३०, १†; ५३, ३;९२,४;२,९,२; २५,२; ५२, ३ ; ५५, १† ; ५९, ९ ; ७३, १;३, १,४;८,२; २०,५; ३२, ४-६; ३८,१^{२}; ४,१, १†; ८; ९; ३,२; ३; ५, १०; १०, २; ११,१;१३,५; १४, ६;१७, ३; ५, २,१;७; २५, ३; ४; ६,६, ४;९,५;१४, ४; ८, ९, १; ९, ५,७‡[e]; १०,५, ९; ६,८; ११, ४,१;५,१३; १२,२, १०; १३, ३,३;५,३; १४, १४; १४, ३, ७; १६, २४,२; ४९, ७; ५६, १-१८ ; ६०, ८ ; ६६, ८†; ६७, १†; ९१, ३; ९६,४;५; १०२, ८^{२}; १३३, १; १७, १, ९;९, ९;१८,४; ३३,१†; ३६, १;६;१८,१०, २; १३,७; २४, ७; २७,१; १९, २४,१९; ४६, ३;१३; २०, १४, ९;१८, ३†; २०, ३ ; २४, ४^{२}; ३३, ३; ३५, ३; -ग्रेण° खि ५, ७, ३, ९; मा ६, २; २८, २० ; का ६,१,२ ; ३०, २, ९; तै १,३, ५, १; २,३, १४, ५‡[f];६, ८, ४¶; ६,३,३, ३; ९, ५¶; मै १, २,१४^{२}; ¶३,८,४;९, १^{२}; ३^{२}\$; ५; १०, १; ६, ¶४,१, १२^{२};८, ३;१३, ८†; काठ ३, ३; १९, १३; २५,५; २६, ५; ७; क २, १०; ३९, २¶; ४१, ३; ५¶; पै १. ८६,७ ; -ग्रेषु ऋ ८,६,७. [°ग्र- अति°, २अन्य°, अयस्°, अशुष्क°, आग्रयण°, आग्रायण°, आरा°, २आश्विन°, १इषु°, उक्थ्य°, २उपांशु°, ऐन्द्रवायव°, गो°, चन्द्र°,जिह्वा°,ज्योतिस्°,तपुस्°, नख°, १मद्°, मन्थिन्°, मैत्रावरुण°, यद्°, यूप°, १वात°, वायु°, शुक्र°,१शुष्क°,स°,सम्°, १सायक°,हृदय°].

अग्र-जा[g]- -जाम् ऋ ९,५,९.

अग्र-जिह्व[h]- -ह्वम्[i] मा २५, १; का २७,१,१; मै ३, १५,१.

अग्र-(नी>)णीति[j]- -तिम् ऋ २,११,१४.

अग्र-तस्(:)[k] ऋ १०, ९०,७[l]; खि ३, १६, ४; मा ३१,९†[l], का ३५,१,९†[l];¶मै १,८,७;२, ५,३; काठ १३,३¶; शौ४,१०, २; ५, १७, १४; पै ४,२५,३.

अ*ग्र(<ग्र-अ)य(न>)ण[m]-

आग्रयण[n]- -णः मा ७,

---

[a] सपा. पै ४, ३७,४ उग्रौ इति पाभे. ।

[b] पाभे. अग्रे ऋ १०,८५,३८ द्र. ।

[c] सपा. ऋ १०, ९०,५ तैआ ३, १२, २ तस्मात् इति, मा ३१,५ का ३५,१,५ कौ ४,७ जै २,३,१० ततः इति च पाभे. ।

[d] पाभे. अग्रे तै ५,७,४,३ द्र. ।

[e] क्वचित् वा. क्रिवि. द्र. ।

[f] सपा. ऋ २,१५,३ विशिष्टः पाभे. ।

[g] विप. (त्वष्टृ-) । उस. उप. विडन्त-कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ३,२,६७; ६,१,१६२;२,१३९) ।

[h] षस. सामान्यः समास-स्वरः (पा ६, १, २२३) । जिह्वायाः पर-प्रयोगो ह्रस्वश्च (पा २,२,३१;१,२,४७) ।

[i] सपा. तै ५,७, ११,१ काठ ५३,१ जिह्वाग्रेण इति पाभे. ।

[j] विप. >नाप. । बस. पूप. प्रकृतिस्वरः (पा ६,२,१) । उप.√नी + स्त्रियां क्तिन् प्र. (पा ३,३,९४) णत्वम् ।

[k] आद्यादेराकृतिगणत्वात् तसिः प्र. (पावा५,४,४४) तत्स्वरश्च ।

[l] =सपा. तैआ ३,१२,३ । शौ १९,६,११ पै ९,५,९ अग्रशः इति पाभे. ।

[m] उस. उप.<√इ + कर्मणि ल्युट् प्र. लित्-स्वरश्च प्रकृत्या (पा ६,१,१९३; २, १३९) । शकन्ध्वादेराकृतिगणत्वात् पररूपत्वं णत्वं च (पावा ६, १, ९४ पा ८,४,३) । अथवा कस. उप. भावे प्र. द्र. । अस्मिन् पक्षे °ण- इत्येवं प्राति. अन्तोदात्तम् (पा ६, १, २२३) । असंज्ञा-विषयत्वाद् णत्वं चापीह उसं. । कल्पद्वये समानमपि सत् पररूपत्वं शाखाविशेषनिघ्नं द्र. । तथाहि यावदुपलब्धि मा. का. तै. च तद् भवति मै. काठ. क. च न भवति (तु. आग्रयण इति आग्रायण- इति च) ।

[n] =ग्रह-विशेष- । नापू. टि. दिशा प्रथमे कल्पे स्वार्थिकः अण् प्र. उसं. (तु. भा. तै १,४,१०,१) । द्वितीये च

२०; १३,५८; १८, २०[a]; का ७, ८, २ ; १४, ७, १०; १९, ७,२[a]; ¶तै १,४, १०,१; ११, १ ; ४, ३,२, ३; ७, ७, १[a]; ६, ४,११,३;४^{२}; ५,७,१^{२}; ८, १; १०,१^{२};२^{१}; ७,२,७, ४; ८, १^{२}; २^{१}; ४^{२}; ६; ७; क ३, ४[b]; २८, ११[a]; -णम् ¶तै ५, ७, २,५^{२};६,४, ११,२;३^{१}; ७, ५, ४,१; पै ४,४०,१;४; -णस्य ¶तै २, ३,१०, ३; ३, १, ६, ३\$; ६,४,११,२; ७, २,८, ६; ७; -णात् मा १३, ५८[c]; का १४,७,१०[c]; ¶तै ३,१, ९, १; ४,३,२,३[c]\$; ६,५, ७,१^{१}; ८, १;१०, २^{१}; -णे तै ६,४, ११, ३¶. [°ण- सु°].

¶आग्रयण-त्व[d]- -त्वम् तै ६,४,११,२.

¶आग्रयणा(ण-अ)ग्र[e]- -ग्राः तै ६,४, ११,१[f]; -ग्रान् तै ६,४,११,१;७,२,७,३.

अग्र-यावन्[g]- -वा ऋ १०, ७०,२.

¶अग्र-व(त्>)ती[h]- -ती तै २,३,४,३^{२};४.

अग्र-शास्(:)[i] शौ १२, ४,३३; १९, ६, ११‡[j]; पै ९,५,९‡[j]; १७,१९,३; २०,२५,६.

?अग्राग्नि- -ग्निः पै १५,१२,६.

अग्राँ(ग्र-अँ)द्वन्[k]- -ऽद्वाना ऋ ६,६९, ६.

अग्राँ(ग्र-अँयन>)यण[l]-

¶आग्रायण- -णः मै १, ३,१३[b]; २, ७, १९; ११, ५[a]; ४, ३,२^{२}; ५,९; ६,१; ४^{१}; ७, १;४;८, ७\$; ८^{२}; ९^{२}; काठ ४,५[b]; १६, १९\$; १८, ११[a]; २७, ९^{२}; १०; २८, १; ७; ९; १०; ३०,२^{४}; ३; क २५, ९\$; ४४, ७; ९; ४५, १; ४६, ५^{४}; ६; -णम् मै ४,३, २^{२};६, ४^{५}; ९ ; काठ १२, ७^{२} ; २७, ९^{७} ; १०; -णस्य काठ १२, ७; २७, ९; -णात् मै २, ७, १९[c]\$; ४,६, ४; ७, १; ८, ९; काठ १६.१९[c]\$; २७, ९; २८, ७^{२}; ९; क २५,९[c]\$; ४४, ७^{२}; ९; -णेन काठ ८,१; १२,७^{२} क ६, ६. [°ण - सु°].

¶आग्रायण-त्व- -त्वम् काठ १२,७;२७,९.

¶आग्रायण-पात्र[m]- -त्रम् काठ २८,१०^{२}; क ४५,१^{१}.

¶आग्रायणा(ण-अ)ग्र[e]- -ग्राः[f] काठ ३०, २^{२}; क ४६, ५^{२}; -ग्रान् मै ४, ६,४;८, ९; काठ ३०,३; क ४६,६.

अग्रि(म>)मा[n]- -मा ऋ ५, ४४,९.

१अग्रिय, या[o]- -†यः ऋ १,१६, ७; ८, २६, २५; ९, ७,२;३; ६२, २५; २६; ८३, ३[p]; ८६, १२ ; १०, १२०, ८[q]; कौ २, १२५; १२६ ; २२७; ३८३; ४७९; ४८०; ३, २, २; जै २,

---

कल्पे मत्वर्थे अण् प्र. (पावा ५, २, १०३ ⌊तु. वाच.⌋) । उभयथापि प्र. स्वरत्वेनाऽन्तोदात्तत्वं समानमिति दिक् ।

a) सपा. आग्रयणः <> आग्रायणः इति पाभे. ।

b) सपा आग्रयणः<>आग्रायणः(माश्रौ २,३,५,९ च) इति पाभे. ।

c) सपा. आग्रयणात् (माश ८, १, २,८) <> आग्रायणात् इति पाभे. ।

d) भावे त्वः प्र. तत्स्वरश्च ।

e) विप. (ग्रह-) । बस. पूप. स्वरः प्रकृत्या ।

f) सपा. आग्रयणाग्राः <> आग्रायणाग्राः इति पाभे. ।

g) उस. उप. √या + वनिप् प्र. । पित्त्वान्निघाते कृत्-स्वरः प्रकृत्या भवति (पा ३,२,७४; ६,२,१३९) ।

h) मतुप् प्र. । पित्त्वान्निघाते स्वरेऽभेदः ।

i) शास् प्र. तत्-स्वरश्च (पा ५, ४, ४२) ।

j) पाभे. अग्रतः ऋ १०,९०,७ द्र. ।

k) विप. (इन्द्राविष्णु-) । उस. उप. √अद् + वनिप् प्र. । पित्त्वान्निघाते धा. स्वरः तदवस्थः (पा ३, २,७५; ६,२,१३९) । इह पदे पादादाव् आमन्त्रित-स्वरः षाष्ठिकः द्र. (पा ६, १,१९८) ।

l) तु. टि. अग्राँयण-, आग्रयण- ।

m) कस. ।

n) तात्रभविकेऽर्थे डिमच् प्र. चित्स्वरश्च (पावा ४,३, २३ पा ६,१,१६३) ।

o) विप. (अग्नि-, सोम- प्रभृ.) । घच्छौ च (पा ४,४, ११७) इत्यत्र तत्रभवीयौ सानुबन्धः घच्>इयः उसं. प्र.; निरनुबन्धः घ>इयः प्र. चाभिप्रेतौ भवतः (तु. यनि. च वैप२ अग्रिय- इति च) । २अग्रिय-, अग्रीय- टि. अपि द्र. ।

p) सपा. जैमि १,८१ अग्रयुः इति पाभे. ।

q) सपा. पै ६,१,८ अग्रयः इति पाभे. ।

५,१०; ३,१३,१; ९;२०, ११; ३१, ३;३६, ४;५; शौ ५, २, ८;२०, १०७, ११; -यम् ऋ १,१३,१०;४,३७, ४[a]; ६,१६, ४८; ७, ९२, २[a]; ९, ७१, ४[a]; तै ३,१, ११, १†; मै ४, १३, १०†; शौ ११, ८,३; -या ऋ ४,३४,३[b];१०,९५,२[c].

२अग्रिय[d]- -याय[e] तै ४ ५, ५, २.

अग्रीय[f]- -यम् मै २, ७, १३; -याय[e] मै २,९,५.

अग्रे[g]>

†अग्रे-ग[h]- -गः ऋ ९,८६,४५; कौ २,९६६; जै ४,२०,९.

अग्रे-गा[i]- -गाः खि ५, ६, १; मा २७,३१; का २९,३,३; तै १, ३,६,१; ३, १, १०, २; मै १,२,१४; काठ ३, ३; १०, १२; २१, १४; २६, ५; क २, १०;४१,३; -गाम् खि ५, ७, ४,५.

अग्रे-(गु >)गू[j]- -०गुवः मा १,१२; का १,४, २; तै १, १, ५,१; मै १,१,४;४,१,४; काठ १, ११[k]; ३१,१०[k]; -०ग्वः[k] क १,११; ४७,१०.

---

[a] नाप. न. (श्रेष्ठ-भाग-, मुख्य-हविस्-)।

[b] तृ१ क्रिवि. (अग्रगमनेन वा अग्रगरणेन वा अग्रम् वा) इति या ⌊६,१६⌋ प्रभृ. (वैतु. °युोत>°युाः, उत इति कृत्वा या. ⌊पक्षे⌋, वें. सा. GW. प्रभृ. विप. =अग्रसंपादिनः, अग्रपायिनः, अग्राहीः इतीव मन्वाना अन्यथावदाः)।

[c] सपा. माश ११,५,१,७ अग्रिया इति पाभे.।

[d] घन् प्र. उसं. (पा ४,४,११७)। अथवा यत्प्रत्ययान्तस्य अग्र्य- इत्यस्य यतोऽनावीयाद्युदात्तभाजः स्थाने अग्रिय- इत्याद्युदात्ता प्रातिभासिकी श्रुतिर्भवति (तु. अघ्न्यु- = तै. अघ्नियु-)।

[e] सपा. अग्रियाय<>अग्रीयाय <> मा १६, ३० प्रभृ. अग्र्याय इति पाभे.।

[f] अत्र छन्>ईयः प्र. उसं. (पा ४, ४, ११७)। नित्-स्वरः। शेषं १अग्रियु- टि. द्र.।

[g] अग्रे इत्येतस्मिन्नुपपदभूते सप्तम्या अलुग् द्र.।

[h] विप. (राजन्- ⌊सोम-⌋)। उस. उप.√गम्+डः प्र. (पावा ३,२,४८) इति प्रायोवादो भवति। वस्तुतस्तु सुपि स्थः (पा ३, २, ४) इत्यत्र सुपि इति योगविभागःदाकारान्तधातुमात्रादनुपसृष्टात् सुपि के प्र. सुसाधे √गा+कः इति सुलभ ऋजीयान् पन्थाः। थाथादि-स्वरः (पा ६,२,१४४)।

[i] विप.(वायु-)। सोपपदाद् √गा + विच् प्र. (पा३,२, ७४)। यद्वा √गम् + विट् प्र. अनुनासिकस्य चात्त्वम् (पा ३, २, ६७; ६,४,४१) इत्येवं संप्रदाये लब्धप्रतिष्ठं भवतीति द्र.। उप. प्रकृतिस्वरश्चोभयत्र समानः(पा६,१, १६२;२,१३९)।

[j] विप. (२अप्-)। अत्र दीर्घान्तं प्राति. इति संप्रदायो भवति। तथाहि। गमः क्वौ (पा ६, ४,४०) इति √गम् इत्यतः क्विपि अनुनासिकलोप ऊङ्-आदेशः (पावा६,४,४०)। यद्वा औणादिकप्रकरणे भ्रमेश्च डूः (२,६८) इत्यनेन चकारात् √गम् इत्यतः अपि डूः प्र. इष्यते। 'अग्रे गच्छति' इति कृत्वा सेवकपरं व्याख्यानं चास्याभियुक्ता वदन्ति। तद् एवमुभयथा दीर्घान्तं प्राति. भवतीत्यविशेषः।। अत्र विमर्शविशेषापेक्षेव भवति। सहोदाहृताद् भ्रू- शब्दादस्य विषयविवेकात्। तथाहि भ्रू-शब्दो नेत्रयोरुपरि विराजमानायां वालरेखायां चरितार्थो भवति नित्यस्त्रीलिङ्गश्च। अग्रे-गू- शब्दस्तु यावदुपलभ्यं स्त्रियां सन्नपि विशेषणतया प्रयुक्तो भवति पदार्थविशेषवाचकश्च न भवति। तत् स्त्रीत्वमप्यस्य विशेष्यभूताऽब्-अधीनं न तु प्रातिस्विकमिति तद्विषयोऽपि भूयान् विशेषो भवति। एवंभूते यद्यपि नाद्य यावल्लिङ्गान्तरीया एतद्विशेष्यभूताः शब्दा उपलब्धास्तथापि तथाविधाः शब्दा वैदिके प्रयोगे भवेयुरित्यत्रैतच्छब्दस्वारूप्यं न कथमपि विघातकतामुपेयात्। एवं च संभाव्यमाने तादृशि प्रयोगे मूलतः अग्रे-गु- इति √गम् इत्यतो वा √गा इत्यतो वा डु-प्रत्ययान्तं (तु. पाउ १,३३) निष्पन्नं प्राति. अभूत् तस्य च स्त्रियां पा ४,१, ६६ इति प्रकरणे ऊङ् प्र. उसं. (तु. गु- इत्यन्ताः अध्रि-गु- वनर्-गु- प्रभृ.)। अध्रि-गु- ⌊विप. इन्द्र-⌋ इति (तु. ऋ १, ६१,१; ६,४५,२०;८,९०,१)। एवं तु. ऋ ८,९३,११ यत्र जन- इत्यनेन समानाधिकरणः श्रूयते। एवं वनर्-गु- इति बाह्वृचे मृग- इत्यस्य सामानाधिकरण्यं भजते (तु. ऋ १,१४५,५)। अनेनापि ह्रस्वान्तं गु- इत्यन्तं प्राति. अभ्युपेयतामेवोपेयात्। एवं स्थिते संप्रदायस्यैतद्विषयकं प्रामाण्यं चिन्त्यम्। पाणिनीयां प्रक्रियामनुसृत्य क्विपि अनुनासिकलोपे, ऊङ्-आदेशं वदन् म., औणादिकीं प्रक्रियां चानुसृत्य डूः प्र. इति उ. च नितरामप्रमाणं स्याताम्।

[k] सपा. अग्रेगुवः<>अग्रेग्वः इति पाभे.।

अग्रे-णी[a]– -णीः मा ६,२; का ६, १, २ ; पै १९, ३४, २ ; -॰णीयः[b] मै १,१,४[c].

अग्रे(प्र-इत्वन्>)त्वरी[d]– -री शौ १२, १, ५७; पै १७, ६, ६; -र्यः मै ४,२,१०¶.

¶अग्रे-दधुस्[e]– -धुः[f], -धुषि[g] मै ४,१,९.

¶अग्रे-दिधिषुँ[h]– -षुः[f], -षौ[g] काठ ३१, ७; क ४७,७.

अग्रे-पा[i]– -पाः ऋ ४,३४,१०; -पाभिः ऋ ४,३४,७.

अग्रे-पू[j]– -॰पुवः[c] मा १, १२; का १, ४,२; तै १,१,५,१.

अग्रे-यावन्[k]– -वा मै ४,१४,९; -वानम् खि ५,७,४,५.

अग्रे-वध[l]– -धाय मा १६,४०; का १७, ६,४; तै ४, ५,८, १; मै २,९,७; काठ १७, १५; क २७,५.

अग्रे-ष्ठा[m]– -ष्ठाः पै २०, ४३, ४.

अग्र्य[n]– -ग्र्यः पै ६, १, ८‡[o]; -ग्र्यम् खि १,३,७; पै १८,६, ९; -ग्र्याय[p] मा १६,३०; का १७,४, ४; काठ १७, १४; क २७,४.

अ-ग्रभण– -णे ऋ १,११६,५.

अग्रँयण–, अग्राँयण– अग्र- द्र.

¶?अ-ग्रहँ[q]– -हः काठ ३०, ७.

¶अ-ग्रहण[r]– -णौ मै १,४,७; ५,१४, ८,४.

?अग्राग्नि–, अग्राद्वन्– अग्र- द्र.

¶अ-ग्राहयित्वा[r] मै ४ १,९.

अग्रिमा–, १अग्रिय–, २अग्रिय–, अग्रीय– अग्र- द्र.

---

a) विप.(२अप्-, यूपशकल–) । उस. उप. √नी+ क्विप् णत्वं कृत्-स्वरश्च प्रकृत्या (पा ३,२,६१; ६,१, १६२; २,१३९; ८,४,३) ।

b) ॰णीयः इत्यत्र छान्दसः ईयङ्-आदेशः द्र. (तु. पपा. सर्वे मूको. च) ।

c) सपा. अग्रेणीयः<>अग्रेपुवः (माश १,१,३,७[२] काश २,१,३,५ तैब्रा ३,२,५,३,३,६,१ च) इति पाभे.।

d) विप. (गो-, भूमि-) । उस. उप. √इ + क्वनिप् प्र. कृद्-उत्तरपदप्रकृतिस्वरः स्त्रियां ङीपि रेफान्तादेशश्च (पा ३,२,७५;६,१,१६२; २,१३९; ४,१,७) ।

e) नाप. (द्विरूढभार्या-पति-) । तस. [पा २,१,७२ (तु. अग्र-दिधिषु- ⌊वैप२⌋, अग्रे-दिधिषु- ⌊ नाउ. ⌋ च)] कृद्-उत्तरपदप्रकृतिस्वरः (पा ६, २, १३९) । उप. √धा + उसिः प्र. (पाउ १,११५)कित्त्वं लिड्वच्च डसं. (पा ३,२,१७१) । तेनाऽऽतोलोपो द्वित्वं च द्र. (पा ६, १, ८; ४, ६४) ।

f) सपा. °दधुः <>°दिधिषुः<>तैब्रा ३,२,८, १२ अग्रदिधिषुः इति पाभे. ।

g) सपा. अग्रेदधुषि<>अग्रेदिधिषौ<>तैब्रा ३, २,८, १२ अग्रदिधिषौ इति पाभे. ।

h) विशिष्टादपि सन्नन्ताद् उः प्र. (पा ३,२,१६८) ।

i) सोपपदात् √पा (पाने) + विच् प्र. कृद्-उत्तरपद-प्रकृतिस्वरश्च (पा ३,२,७४;६,१,१६२;२,१३९) ।

j) विप. (२अप्-) । √पा(पाने) + डुः प्र. इति उ. । म. च √पा (पाने)+क्विप् प्र. ऊङ्-आदेशश्च √पू + क्विब् वेति । पूर्वपक्षपातिन इवार्वाञ्चो भवन्ति (तु. PW. MW. प्रभृ.) न ह्यत्र √पा (पाने) इत्यस्य कोऽप्यवकाशः संभावनायोपलभ्यते । तथाहि अपां ह्येतद् विशेषणं भवति 'अग्रे प्रामुख्येण पुनन्ति' इति सुवचं च तद्व्याख्यानं भवति । अप्-कर्तृकस्य पानस्याप्रसिद्धेस्तत्कर्मके च पाने तत्प्राधान्यविघातात् तत्-कर्तृकयज्ञाग्रनयनाशंसनस्य सुतरामपार्थत्वात् प्रकरणासंगति-प्रसङ्गात् सुत्यज इव √पा (पाने) इत्यस्य विकल्पो भवति । अन्यच्च ऋ १०,१७,१० इत्यत्राप्यपामेव विशेषणं श्रूयते घृतप्वः इति । पुनन्तु इत्याशंसनमप्यनुपदमेव तत्र श्रूयते । यथा तत्र 'घृतेन पावयित्र्य आपः' इत्येव प्राकरणिकं व्याख्यानं न तु घृतं पिबन्ति इति वा घृतं पाययन्ति इति वा । एवमिहापि √पू इत्येव लब्धावकाशः स्यान्नेत्र धात्वन्तरं किंचित् । अथापि केत-पू- इति प्राति. अन्न-पू- इति प्राति. चेममेवाभिसन्धिं द्रढयितुं प्रभवतः स्वरस्तु नापू. द्र. ।

k) विप. (त्वष्टृ, वायु-) । उस. उप.√या + वनिप् प्र. तस्य पित्त्वात् निघाते कृद्-उत्तरपदधातुस्वरश्च प्रकृत्या (पा ३,२,७४; ६,१,१६२;२,१३९) ।

l) नाप. (रुद्र-) । उस. उप. √वध् + अच् प्र. थाथादि-स्वरश्च (पा ३, १,१३४ ; ६,२,१४४) ।

m) विप. । उस. उप. <√स्था + विच् प्र. ।

n) तात्रभविकः यत् प्र. आद्युदात्तत्वञ्च (पा ४, ४, ११६;६,१,२१३) ।

o) पाभे. १अग्रियः ऋ १०,१२०,८ द्र. ।

p) पाभे. अग्रियाय तै ४ ५,२,२ द्र. ।

q) पाठः ? ग्रहः इति शोधः ।

r) तस. नञ्-स्वरः ।

अग्रु[a]- -ग्रवः ऋ ७, ९६, ४; कौ २,८१०†; शौ १४, २, ७२†; १८, २,४७; पै १८, १४, २†; -ग्रुः ऋ ५,४४,७.

अग्रू[b]- -†ग्रुवः ऋ १, १४०, ८; १९१, १४; ३, २९, १३; ४, १९,७;९; ३०,१६; ७, २, ५; ९, १, ८; ६६, ९; काठ ३८,१३; जै ४,४,८; पै १,५९, ५^{2}\$; ४,१७, ६; पै १९, ३४, ८; -ग्रुवै शौ ६, ६०,१; ३; पै १९,१४,४;६.

अग्रे प्रभृ., अग्रय- अग्र- द्र.

✓अघ्[c] >अघ, घा[d]- -घः ऋ १, ४२,२; -घम् ऋ १,९७,⌊१^{2}; २-८⌋; २, ४१, ११; ५, ३, ७; ६,६२,८; ७,१०४, २; ८, १८, १४; ४७, १; १०, ३५, ३; खि २, ११, १[e]; ४; मा ३५, ६†; ११; २१†; का ३५, ४, १०; २०†; २१†; मै १, ५, १२¶; काठ २३, ११†; शौ १, २८, ३; ४, १७, ३; †३३, १^{2}; २-८; ८, ४, २†; ६,२६; १०,१,५; १२,३, १४; ८,५; १४,२, ५९-६२; †२०, २०, ६; ५७, ९; पै ४, ८, १-१३; †२९, १^{2}; २-८; ५, २३,३;७,१,५; १४,३,६; १६, ९, २†; ८१, ७; १४४, ७; १७, ३७,४; १८, १२, ७-९; १०^{2}; १३,१; १८, २?; १९, २, १०;१४;१६, ७; २०, ५५, ४-७; -घस्य ऋ १, १२३, ५;८,७९,४; ८३, ५;१०, ८९, १४; पै १५, १६, ४-९; १७, १-३; -घा ऋ ८,४७,५;१०, १०२, १०; खि ५, ७, ३, ४; मा २८, १५; का ३०, २, ४; मै ४,१३,८; काठ १९,१३; -घाः ऋ ६, ४८, ⌊१६; ५९, ८⌋^{1}; -घात् ऋ १, १२८, ५; १६६, ८; शौ १२, १०, १३; पै १६,१४६,८; -घानाम् ऋ ८,४७,२; -†घानि ऋ २,२९, ५;७, ८३, ५; मै ४, १२, ६; -घाभ्यः पै १९, ३,८[f]; -घान् पै १, ८६, ६; -†घाय ऋ १, १८९, ५;७,१९, ७; तै १, ६, १२,६; मै ४,१२, ३; शौ २०, ३७,७. [°घ- १आर>आरे°, केवल°,तार्ष्ट°,पुरु°].

अघ-कृत्[g]- -कृतम् पै १९,२, १०; -कृते शौ १०, १, ५; पै ७,१,५; -कृद्भिः शौ १४, २, ६२; पै १८,१३,१.

?अघ-घात्वि(न्>)नी- -नी पै १७,१५,२[h].

अघ-द्वि(ष्ट>)ष्टा[i]- -ष्टा शौ २,७,१; पै १९, १५,११.

अघ-मार[j]- -रः शौ ६, ९३, १; पै ३,१०,२; १९,१४, १३; -रम् पै २०,३८,९.

अघ-मेनि[k]- -निः पै १०, १२,८.

अघ-रुद्[g,l]- -रुदः शौ ८,१,

---

[a] नाप. पुं. [अविवाहित- (तु. सा. ⌊शौ ६,६०,१⌋ अर्वाञ्चश्च ; वैतु. वें.सा.⌊ऋ⌋ अन्यथावादिनौ)] । व्यु.? <✓अज् (क्षेपणे) वा ✓अग् (गतौ) वेति सा. ⌊ऋ ९,६६,९⌋, अग्र-+✓गम् इति पक्षे दे. ⌊२,५⌋, नञ् +✓गॄ ⌊शब्दे⌋ इति GW. प्रभृ.; अ-ग्रु(<गुरु-) इति WAG. ⌊१,२१b⌋ ।

[b] नाप. [कुमारी-, ⌊उपचारात्⌋ अङ्गुलि- (ऋ १, १४०, ८ प्रभृ. ⌊तु. निघ २, ५⌋), नदी- (ऋ १, १९१,१४;४,१९,७ ⌊तु. निघ १,१३⌋)] । स्त्रियाम् ऊङ् प्र. (पा ४,१,६६) तत्स्वरश्च ।

[c] ✓ अंह् (संपीडन-संहननयोः) ✓ अह् इत्येताभ्यां समूल इत्यर्वाचीनोऽभिसन्धिः (तु. GW. अघ- इति)।

[d] विप. (हिंसक-, वृक- प्रभृ.), भाप. =अंहस्- । पचादित्वाद् अच् प्र. चित्स्वरश्च (पा ३,१,१३४;६.१, १६३) । <आ✓हन् इति या ⌊६, ११⌋ प्रभृ. ।

[e] =सपा. मंत्रा १,१, १० आपमं १,४,७ आगृ १, १३,६ पागृ १, ५, ११ आग्निगृ १, ५, २ :५,१ हिगृ १, १९, ७ । अघं न>मागृ १, १०, १० अगन्म इति पाभे. ।

[f] सपा. शौ १,२६.४ तनूभ्यः इति पाभे. ।

[g] उस. उप. क्विबन्त-कृत्स्वरः प्रकृत्या (पा ६, १, १६२;२,१३९) ।

[h] °घातिनी इति BKA. शोधः ।

[i] तृस. पूप. प्रकृतिस्वरः (पा ६,२,४८) ।

[j] कर्मण्युपपदे ✓मृ> मारि + अण् प्र. तत्स्वरश्च प्रकृत्या (पा ३,२,१;१,३;६,२,१३९) ।

[k] कप. । उप. यद्. ।

[l] विप. >नाप. (⌊अभद्ररोदनशीला-⌋ राक्षसी-) ।

१९;११,२,११; पै १६, २, ८; १०५,१.

अघ-ल[a]– -लाः शौ ८,८, १०; पै १६,२९,१०.

अघ-वि(द्ध>)द्धा- -द्धाम् पै १७,२२,१२.

अघ-वि(ष>)षा[b]– -षा शौ ५,१८,३; १२, ७,१; १५; १०, १३; पै ५, २२, १–९; ९, १७,१०; १५, १६, ४–९; १७,१–३; १६,१४२,१; १४३, ६; १४६, ८; -षाः शौ ६, ९३, २; पै १९, १४, १४; -षाभ्यः शौ ६,९३,३; पै १९, १४,१५.

अघ-शंस[c]– -सः ऋ १, १२९, ६; २,४२,⌊३; ६, २८, ७⌋; ४,४, ३; ६,७१, ⌊३; ७५, १०⌋; १०, १८५, ३; †मा १. १$; ३, ३२; १३, ११; २९, ४७;३३, ६९; ८४; †का १,१, २$; ३, ३, २४; १४,१, ११; ३२, ५,१५;६, १५; †तै १,१, १, १$; २,१४,१;४, २४, १; ४. ६,६,४; †मै १,१, १$; ३, २७;५,४;२,७,१५; ३,१६, ३; ४, १,१$; काठ १, १; ५; ४, १०†;७,२†;१६,१५;३०,१०; ३१, ४^{२};३५, ५‡[d]; ४६. १†; क १, १; ५; ३, ८†; ५, २†; २५, ६†; ४६, ८; ४७, ४^{२};¶; ४८.६; शौ ४, २१,७; ७,७९, १; १९,४७, ६; पै ३,१०, २; ६, २०, ६ ; १५, १०, १०†; १९, ३९, ४; -सम् ऋ ६, ८, ५; ७,१०४,२;१०, ८७, २०; खि ५, ५, ४; ७, ४, १४; मै १,५,१; काठ २३, ११†; शौ ८, ३, १९†; ४, २; पै ४, ८, १–१३; †१६,७,९;९,२;-१९, २९,१; २०,३८,९; -सस्य ऋ १, ४२, ४; -सात् तै १, ६, ३, १; -†साय ऋ ७, १०४, ४; ८,६०, ८; १०, १८२, १; शौ ८, ४, ४; पै १६. ९, ५; -से ऋ ५,३,७. [°स- हत°].

अघशंस-दुःशंस[e]– -साभ्याम् शौ १२,२,२; पै १७, ३०,२.

†अघशंस-हन्[f]– -हा ऋ ९,२४,⌊७; २८,६; ६१, १९⌋; कौ १, ४७०; २, १६५; ३१७; ६४१; जै १,४९,४;३, १६,१; २६,३;५१,६.

अघ-हार[g]– -रः कौ २,१२१४; शौ ६, ६६, १ ; पै १९, ११, १०.

√अघाय[h], अघायति ऋ १, १३१,७. [°य अभि°].

अघायत्[i]– -†यतः[j] ऋ १, ९१, ८; ४,२, ६[k]; ५, २४, ३; ६, १६, ⌊३०; ७, १५, १५⌋; १०, ६३, १२ ; मा ३, २६; का ३, ३, १८; तै २,३, १४, १; मै १, ५, ३; ४, १०, १; काठ २, १४; ७, १; क ५, १; जै ४,६,१०; -यताम्[j] शौ १०, ९, १; पै १६, १३६, १; -यते[j] ऋ ६, ५१,६; ८, ७१, ७; पै ४,८, १–१३; -यन्तम् शौ १०, ४, १०; पै १६, १५, १०.

---

[a] कर्मण्युपपदे √ला + कः प्र. (पा ३,२,३)। अथवा सिध्मादिभ्यश्च(पा ५, २, ९७) इत्यत्र अघ- इत्यस्योपसंख्याने परविषयत्वेन मत्वर्थीयो लच् प्र. स्यात्। प्रथमे कल्पे थाथ- (पा ६, २, १४४) इत्यनेन द्वितीये च चित्स्वरेणान्तोदात्तः द्र. (पा ६ १, १६३)।

[b] विप. (ब्रह्मगवी-)। बस. पूप. प्रकृतिस्वरः (पा ६, २, १)।

[c] विप. >नाप. (तस्कर- प्रभृ. ⌊तु. निघ ३, २४; वैतु. PW. GW. प्रभृ. विप. एवेति⌋)। बस. उप. भाप.। नापू. टि. दिशा समासस्वरौ द्र.। यद्वा कर्मण्युपपदे √शंस् + णः प्र. उसं. पूप. प्रकृतिस्वरः च (पावा ३,२,१)।

[d] सपा. ऋ २,२३,१० अभिदिप्सुः इति पाभे.।

[e] द्वस. सामान्यः सामासिकः स्वरः (पा ६, १, २२३)।

[f] उस.। क्विबन्त-कृत्स्वरः प्रकृत्या (पा ६,१, १६२; २,१३९)।

[g] नाप. (⌊अत्याचारिन्-⌋ शत्रु-)। उस. उपँ. √हृ + अण् प्र. कृत्स्वरश्च प्रकृत्या (पा ३, २, १; १,३;६,२,१३९)।

[h] अघ-यु° इति पपा.। परेच्छायां क्यचि पूप. आकारान्तादेशः (पावा ३, १, ८ पा ७, ४, ३७)। धा. स्वरेणान्तोदात्तः (पा ६,१,१६२)।

[i] शतुः अदुपदेशान्निघाते शपः पित्त्वान्निघाते च शिष्टः धा. स्वरः।

[j] शतुरनुमः (पा ६,१,१७३) इति विभक्तेरुदात्तत्वम्।

[k] ORN. छन्दस्तः अघ° इति ?

अघायु[a]– -यवः मा ४,३४; ११, ७९; का ४, १०, ५; १२, ७,१४; तै १, २, ९, १; ४,१,१०,३; मै १, २, ६; २, ७,७;३,७,८; काठ २, ७; १६, ७; क २, १; शौ १, २७, २; ३;१९,१८,१–१०; पै १, ४२, ३; २,३१,२; ५; ७,३, २?[b]; ५;१७, १–१०; १९, ३१, ५; -युः ऋ १, १४७, ४; खि ४, ५,१८; तै ५,७,३, १; शौ ४, ३, २; ५, ६, १०; १०, १–७, १९,४७,७; ४९,९; पै ६, ११, १२; १२, ९–११; १३, १–३; २०, ७; ८,६,९; १४, ४, ९; १९, ३१, ६; २०, १७, ५; -युना पै ७,८,७; -यून् पै १९, ३१, २[c]; –यूनाम् शौ १, २०, २[d]; -यूनि खि ४, ५, ३[e]; -योः ऋ १,२७,३;१२०; ७;४, २, ९; ⌊(१, ३६, १५), ७, १, १३⌋; १०, ४२, ⌊११; ४३, ११; ४४, ११⌋; मा १६, ५०‡[f]; तै ३, ३, ११, १; ४, ५, १०, ४‡[f]; मै २, ९, ९[f]‡; काठ १०, १३† ; १७, १६‡[f]; क २७, ६‡[f]; कौ २, ९८६†; जै ४, २४, ७ †; शौ १, २७, १;७,५३,१†; †२०,१७, ११; ८९, ११; ९४, ११; †पै १५, ११,१;१६,८,११;१९,११,४.

अघा(घ-आयिन्>)यिनी[g]– -॰नि खिसा २९,३[e].

अघा(र>)रा[h]– -रा पै १, ८६,६.

अघा(घ-आरिन्>)रिणी[i]– -णीः शौ ११,११,१४; -णीम् पै १७,२२,१२.

१अघा(घ-अ)श्व[j]– -श्वाय ऋ १,११६,६.

२अघा(घ-अ)श्व[k]– -श्वस्य शौ १०,४, १०; पै १६, १५, १०;

?अघासार- -रम् पै १,५८,२.

?अघभवत् पै १६,१०३,१[l].

अघा[m]– -घासु[n] ऋ १०,८५,१३.

?अघां पै १,३६,४.

¶अ-घात- -ताय काठ २९, १; क ४५,२.

¶अ-घातक[o]– -कः[p] काठ ८,६.

¶अ-घातुक[q]– -कः मै १, ४, ७^{२}; ६, ४;८, ५^{२}; ३, १, ३; काठ २७,६^{२}; ३०, १०; ३२,५; क ७,२[p]; ४२,६^{२}; ४६,८.

¶अ-घात्य– -त्येन काठ २६, १०; क ४१,८.

✓अघाय, अघारा–, अघारिणी–, १अघाश्व–, २अघाश्व-?अघासार- ✓अघ् द्र.

अ-घोर,रा[r]– -॰र मै २, ९, १०[s]; –रा मा १६,२; का १७, १,२; तै ४,४,१२,५;५,१,१; मै२,९, २;३,१६,४; काठ१७,११;२२,

---

[a]) विप. (मर्त्य-, वृक- प्रभृ.) उः प्र. (पा ३,२, १७०) तत्-स्वरश्च ।

[b]) अघायव- (नाप. ⌊अघायु-⌋)> -वान् ⌊द्वि ३⌋ इति शोध इति मतम् ।

[c]) सपा. शौ ४,२०,६ पिशाचान् इति पाभे. ।

[d]) सपा. शौ ६,९९,२ जिघांसन्तः इति पाभे. ।

[e]) सपा. खिसा २९,३ अघायिनि इति, शौ १०, १,७ पै १६,३५,७ उदार्यम् इति, RW. प्रभृ. ⌊शौ.⌋ उदार्यम् इति च पाभे. ।

[f]) सपा. ऋ २, ३३, १४ विशिष्टः पाभे. ।

[g]) विप. (कृत्या-) । उस. ।

[h]) उस. उप. ✓ऋ + अच् प्र. (तु. पा३,१,१३४) ।

[i]) पपा. अनवगृहीतः । उस. उप. आ✓ऋ इत्यतो वा अनुपसृष्टाद् ✓ऋ इत्यतो वा ताच्छीलिकः णिनिः प्र. (तु. सा. आर्ता- इत्येवं व्याचक्षाणः) कृत्-स्वरश्च प्रकृत्या (पा ३, २, ७८; १, ३; ६, २, १३९ ⌊वैतु. PW. प्रभृ. ✓घृ>घारिन्- इति मन्वानाः स्वरतश्चिन्त्याः⌋) ।

[j]) विप. [दुष्टाऽश्व- (पेदु- ⌊तु. सा. PW. GW, GRV. प्रभृ.; वैतु. वें. स्क. व्यप. इति⌋)] । बस. पूप. प्रकृतिस्वरः (पा ६,२,१ ; वैतु. सा. पूप. = अहन्तव्य- इति) ।

[k]) = सर्पजाति-विशेष- । व्यु.? BW. अघ- + ✓श्वस् इति ।

[l]) सपा. शौ १०,८,२४ एष एतत् इति पाभे. ।

[m]) =मघा-नक्षत्र- । व्यु. ?

[n]) सपा. शौ १४,१, १३ पै १८, २, २ कौसू ७५, ५ मघासु इति, आपगृ १,३,१ मघाभिः इति पाभे. ।

[o]) तस. । उप. <✓हन् ।

[p]) सपा. अघातकः<>अघातुकः इति पाभे. ।

[q]) तु. टि. अ-क्षोधुक- ।

[r]) तस. नञ्स्वरः (पा ६,२,२) । उप. <✓घुर् ।

[s]) अघोरघो° इति पाठः (तु. सपा. मना २, १९ व ४६२ : २२ ⌊वैप ३, ९९० द्र.⌋ घोरघो° इति तैआ १०, ४५,१ च)? अनुषङ्गात् छन्दस्तः सर्वस्य मन्त्रस्यैव

१४; क २७,१; पै १५, २, ८; १५,२,४; १६, ७३, २; -रेण काठ ३८,१३; शौ ७, ६२, १; १४, २, १२; पै ३, २६, १; १८, ८, ३; -रेभ्यः मै २,९, १०; -रौ पै १९,४९,११[a].

अ-घोरचक्षस्[b]- -क्षसः पै ७,८,६.

†**अ-घोरचक्षुस्**[c]- -क्षुः ऋ १०, ८५,४४; शौ १४,२,१७.

अ-घ्नत्[d]- -घ्नतः ऋ ७, २०, ८; -घ्नता ऋ ५,५१,१५; -घ्नते ऋ ८,२५,१२.

१अ-घ्न्य, घ्न्या[e]- -घ्न्यः शौ ९, ४, १७; -घ्न्यस्य ऋ १, ३०, १९; -घ्न्या ऋ १,१६४, २७; ७, ६८, ९; १०, ६०, ११; शौ ३, ३०, १‡[f]; ६, ९१,२†; ७,७७,८†; ९,१५,५†; -घ्न्याः ऋ ९, ८०, २; मा?[g] ६, २२; २०,१८; का?[g] ६, ५, ३; २२, १,४; शौ?[g] ७, ८८,२; ८, ७, २५; १९,४४, ९; -घ्न्यानाम् मै २, ५,१०; ४,२, १०; शौ ९,४,२;४;१९; -घ्न्याभ्यः ऋ ५, ८३, ८; -घ्न्याम् ऋ ७, ६८, ८; -†घ्न्यायाः ऋ १०, ८७, १६; शौ ८, ३, १५; -घ्न्यासु मै १,२,६‡[h]; -घ्न्यौ ऋ ३, ३३, १३; शौ १४, २, १६†; -०घ्न्यौ शौ १८, ४, ४९.

१अ-घ्नि(य->)या[i]- -यानाम् तै ३,३,९,२; -‡यासु[h] तै १, २,८,१;६,१,११,३^{२}.

†**२अ-घ्न्य, घ्न्या**[j]- -घ्न्यम् ऋ १, ३७,५; -घ्न्या ऋ ७, ८७, ४; ८, १०२, १९; -घ्न्याः ऋ ८,७५,८; ९,१,९; मै ४, ११, ६; काठ ७, १७; जै ४, ४, ९; -घ्न्यानाम् ऋ ८, ६९,२; १०, १०२, ७; कौ २, २६२; जै ४, २५, २; -घ्न्यायाः ऋ ४, १, ६; ९,९३,३; १०, ४६, ३; कौ २,७७०.

‡**२अ-घ्नि(य>)या**[i]- -याः तै २,६,११,२.

३अ-घ्न्य, घ्न्या[k]- -घ्न्यः पै १६, २५,७; -घ्न्या क ४६, ८; पै १, १११, १†; ५, १९, १‡[f]; १०, ८,५; १३, ३, १६; १६, ६८, ५†; १९, १८, ८†; २०, ११, २†; -घ्न्याः खि २,८,३; पै २,२०, २; ३३, ५; ४,२२,७; ७,१३,११; १५,१९, १०; १६, १४, ४; २०, ३२, ५?[g]; -०घ्न्याः क २, १५?[g]; -घ्न्यानाम् काठ १३, ९; पै १६, २४, २; ५; २५, ९; -घ्न्यायाः पै १६, ७, ६†; -‡घ्न्यासु[h] काठ २, ६; ४, ९;

सु-शोधत्वात्। तथाहि—

अघोरेभ्यो अथ घोरेभ्यो अघोर घोरतरेभ्यश्च।
सर्वतः शर्व शर्वेभ्यो नमस्ते रुद्र रूपेभ्यः॥

(वैतु. अघोरघोरत° इति पपा., भा. सा. च ⌊तैआ.⌋ अन्यथाव्याख्यानौ)।

[a]) सपा. शौ ६,१४०,३ उपहूतौ इति पाभे.।

[b]) विप.। तस. उप. घोर-चक्षस्- द्र.।

[c]) विप. (वधू-)। तस. नञ्-स्वरः। उप. बस.।

[d]) तस. उप. <√हन्।

[e]) विप.,नाप. (⌊अहन्तव्य, व्या-⌋ गो-)। √हन् इत्यतो भावे घञर्थे कः प्र. (पावा ३,३, ५८) ततस्तदर्हतीत्यर्थे यति प्र. घ्न्य- इति। तस. नञ्-स्वरं बाधित्वाऽन्तोदात्तः (पा ५, १, ६७; ६,२, १५६)। अथवा कृत्यस्य प्र. एवार्थतो मुख्यत्वात् कर्मणि क्यप् प्र.। ततो नञ्-स्वरमपोह्यान्तोदात्तत्वम् (पा ३,३.११३; ६, २, १६०)। पक्षान्तरे या ⌊११,४३⌋ प्रभृ. <अघ-+ घ्नी- इति ? ⌊तु. SEY ६१,१००⌋। सपा. अघ्नियाः- इति पाभे.। यत्तु सा. 'अहननम् अघ्नः' ततोऽर्हार्थे यः प्र. तत्स्वरेणान्तोदात्त इत्याह। तन्न। प्र. स्वरस्य नञ्-स्वरेण बाधे प्राप्ते नञो गुणप्रतिषेधीयत्वात् तत्स्वरबाधकान्तोदात्तत्वस्यैव सुवचतरत्वात्।

[f]) सपा. ऋ ९,१००,७ धेनवः इति, कौ २, ३६७ जै ३,३०,१० मातरः इति पाभे.।

[g]) तु. सपा. मै १,२,१८ काठ ३,८; ३८,५ अघ्न्याः ⌊सं३⌋ इति, तै १,३, ११,१ तैब्रा २,६,६, २ अघ्नियाः ⌊सं३⌋ इति पाभे., भा., सा.⌊शौ.⌋ W. च; वैतु. पपा. अनु सा. ⌊का.⌋ उ. म. यनि. प्र३ इत्येवेति।

[h]) सपा. ऋ ५, ८५, २ उस्रियासु इति पाभे.।

[i]) १अ-घ्न्य-, २अ-घ्न्य- इत्येतयोरेव शाखान्तरीय उच्चारणभेदः।

[j]) तस. नञ्-स्वरः (पा ६, २, २)। उप. अघ्न्यादयश्च (पाउ ४,११२) इति यक् प्र.। यद्वा कृत्योक- (पा ६,२, १६०) इत्यस्याऽत्राऽपवादः उसं.। अर्थविशेषद्योतकोऽयं भेद इति।

[k]) स्वराङ्कनानुपलम्भात् तदाश्रयप्रथमद्वितीयान्यतरविवेको दुःशक इति कृत्वा पृथक् निर्देशः द्र.।

क १,१९; -॰घ्न्ये पै २०,११,४†; -घ्न्यौ पै १८,८,७.

४अ-घ्न्य, घ्न्या[a]– -॰घ्न्याः मै १,२,१८; काठ ३,८; ३८,५; -॰घ्न्याः मा १,१; १२,७३; का १,१,२; १३,५,१२; मै १,१,१; २,७,१२; ४,१,१; काठ १,१; १६,१२; ३०,१०; क १,१; २५,३; पै १५,३,९; -॰घ्न्ये शौ १२,१०,१२; १४; -॰घ्न्ये ऋ १,१६४,४०; मा ८,४३; का ९,६,२; शौ ६,७०,१-३; ७,७७,११†; ९,१५,२०; १०,९,३; ११; २४; १०,१; १२,११,२; ४; १८,३,४; पै १६,६९,१०; १०७,१; १३६,३; १३७,१; १३८,४; १४६,१२.

३अ-घ्नि(य>)य्या[a]– -॰याः तै १,३,११,१; -॰याः तै १,१,१,१; -॰ये तै ७,१,६,८.

¶अघ्न्या-त्व[b]– -त्वम् मै ४,२,१२.

अ(घ्न्य-आस्य>)घ्न्याँस्या[c]– -॰स्ये खि ४,५,२६[d]; -॰स्ये[e] खि ४,५,३१.

√अङ्क्

अङ्कु[f]– -ङ्कः पै २,७९,४; -ङ्कम् पै १९,३२,१८; -†ङ्काः ऋ १,१६२,१३; मा २५,३६; का २७,१३,५; तै ४,६,९,१; मै ३,१६,१; काठ ४६,४; -ङ्कान् शौ १,१२,२; पै १,१७,२; -ङ्के पै ५,९,६; -ङ्केन शौ ७,१२०,१; पै २,७९,५[g]; २०,१७,७; -ङ्कौ तै १,७,७,२[h]; पै २०,३३,४[i]. [॰ङ्क- उद्॰, नि॰, परि॰, बाहु॰, सम्॰,].

अङ्का(ङ्क-अ)ङ्कु[j]– -ङ्कम्[k] मा १५,५; का १६,१,८; तै ४,३,१२,३; काठ १७,६[l]; क २६,५.

?अङ्कावङ्कु[m]– -ङ्कम् मै २,८,७[k].

अङ्किन्[n]– -ङ्किनः शौ १९,६६,१; पै १६,१५०,५; -ङ्किनम् पै ७,१२,९; २०,४०,१०, -ङ्की ऋ ३,४५,४.

†अङ्कस्[o]– -ङ्कांसि ऋ ४,४०,४; मा ९,१४; का १०,३,७; तै १,७,८,३; मै १,११,२; काठ १३,१४.

†अङ्कस[p]– -सम् ऋ ४,४०,३; मा ९,१५; का १०,३,८; तै १,७,८,३; मै १,११,२; काठ १३,१४.

---

[a] आमन्त्रितत्ववशात् सौत्वरो विवेको दुःशक इति कृत्वा पृथङ् निर्देशः द्र.।

[b] भावे त्वः प्र. तत्स्वरश्च (पा ५,१,११९; ३,१,३)।

[c] विप. (कृत्या-)। बस. पूप. प्रकृतिस्वरः (पा ६,२,१)। पादादावामन्त्रितायुदात्तः। ॰घ्न्यास्ये इति मुपा. स्वरो मुद्रणप्रमादजः स्यात्।

[d] सपा. खिसा २९,२६ अघ्न्यास्या इति पाभे.।

[e] सपा. खिसा २९,३३, शौ १०,१,२० अज्ञाते(सं१) इति पाभे.।

[f] नाप. (अङ्कुश-, [वेतसमय-] अङ्कनसाधन-, रथावयव- [तै.] प्रभृ.)। करणाधिकरणयोः घः प्र. तत्-स्वरश्च। या [२,२८] पाम [८,२,४८] प्रभृ. <√अञ्च् इति।

[g] सपा. शौ ७,३९,५ बद्ध्वेव इति पाभे.।

[h] =सपा. तैब्रा १,३,५,४; २,७,८,१; १६,१; आपश्रौ १८,४,६; २२,२६,१७; २८,१८ बौश्रौ ११, ७:२६; १८,१०: २०,१७:१९ वाश्रौ ३,१,२,१ वैश्रौ १७,१२:१२ हिश्रौ १३,१,४४; २३,४,३१; ५७ आपमं २,२१,१७ पागृ ३,१४,६ हिगृ १,१२,२ अङ्कौ न्यङ्कौ इत्यस्य स्थाने तांब्रा. १,७,५ द्राश्रौ ५,४,६ लाश्रौ २,८,९ तु अङ्कान्यङ्कू इति, कागृ २६,२ अङ्कन्यङ्कौ इति, मागृ १,१३,४ अङ्कून्यङ्कौ इति च पाभे.।

[i] सपा. पै १९,१६,१ अश्वाः इति, शौ ६,७७,१ अश्वान् इति, शौ ७,१०१,१ वृक्कौ इति च पाभे., सर्वत्र अक्कौ इति शोधः एवेष्टः।

[j] =छन्दो-विशेष-, २अप्- [तु. माश ८,५,२,६]। उस. उप. √अङ्क् + अण् प्र. कृत्स्वरश्च प्रकृत्या (पा ३,२,१; १,३; ६,२,१३९)।

[k] सपा. अङ्काङ्कम् <> ?अङ्कावङ्कम् इति पाभे.।

[l] अङ्कङ्कम् इति पाठः? यनि. शोधः (तु. क.)।

[m] -ङ्कौऽङ्क- इति पपा.। मा. प्रभृ. तु अङ्काङ्कु- इत्येवामनन्ति।

[n] विप., नाप.। मत्वर्थीयः इनिः प्र. तत्स्वरश्च (पा ५,२,११५; ३,१,३)।

[o] भाप.। असुन् प्र. (पाउ ४,२१६) नित्स्वरः। यद्वा <√अञ्च् (पाउ ४,१८९) इति, अथवा <√अक् (कुटिलगतौ) इति।

[p] नाप. ([अश्वस्य] पार्श्व-, कक्ष्या-, सज्जा- वा [तु. वै. सा. PW. प्रभृ. च])। असच् प्र. उसं. (पाउ ३,११७ [तु. भा.])। यद्वा अङ्कस्-+ अर्श आदेराकृतिगणत्वात् मत्वर्थे अच् प्र. चित्स्वरश्च (पा ५,२,१२७; ६,१,१६३)।

†**अङ्कु**[a]- -ङ्कुम् काठ ४०,११[b].

अङ्कु-पु[c]- -पम् मा १५,४; का १६,१,५; तै ४,३,१२,२; मै २,८,७; काठ १७,६; क २६,५.

†**अङ्कुश**[d]- -शः ऋ ८,१७,१०; मै ४,१२,३; काठ ६,१०; शौ ६,८२,३$; २०,५,४; पै १९,१७,६; -शम् ऋ १०,४४,९; १३४,६; कौ २,४४१; जै ३,३३,१६; शौ २०,९४,९; पै ७,१२,९$; २०,४०,१०. [°श- अयस्तर°].

अङ्कुशिन्[e]- -शिनः ऋ १०,३४,७.

√**अङ्कूय**[f] > **अङ्कूयत्**[g]- -यन्तम् ऋ ६,१५,१७.

अङ्क(ति>)ती[h]- -तीषु पै ८,१२,६.

√**अङ्ख** परि°

√**अङ्ग्** वि°

†**अङ्ग**[i] ऋ १,१,६; ८४,७-९; १९; ⌊११८,३; ३,५८,३⌋; १६४,७; २,४१,१०; ३,३३,११; ५,३,११; ६,४४,⌊१०; ८,८०,३⌋; ५०,१०; ५२,३[१]; ७२,५; ७,२०,९; ५६,२; ९१,१; ८,⌊६,२६; ७,२⌋; २४,१२; १५; ९६,१०-१२; ९,१०८,३; १०,४,४; ४२,३; ५४,४; ६४,१३; ७९,४; ८६,७; १२९,७; १३१,२; १४६,४[१]; १४९,३; खि ४,७[१]; १०; मा ६,३७; १०,३२; १९,६; २३,३८$; का ६,८,८; ११,१०,२; २१,१,५; २५,७,६$; तै १,८,२१,१; ३,१,३,२; ५,२,११,२; मै १,४,१२¶; ११,४; २,३,८; ३,११,७; १२,२१; ४,८,९; १२,१; १४,२१; काठ १२,९; १४,३; ३७,१८; ५०,५; कौ १,२००; २४७; ३८९; ५८३; २,२८८; ६९१-६९३; ८६१; १०७३; जै १,२१,७; २६,५; ४३,९; ५९,६; ३,२४,४; ५६,१८-२०; शौ $१,१६,२; $२,३,२[१]; $५,११,५; ७; ९,१४,५; $११,६,२१; $१३,३,२१; २०,२०,५; ५७,८; ६३,४-६; ८९,३; १२५,२; १२६,७; पै १,८,२; ६,४,१०; ८,१,४; ५; ७; १६,६६,७†.

अङ्गो(ङ्ग-उ)[j] पै १९,१४,५.

१अङ्ग[k]- -ङ्गम् ऋ १०,८५,३०; १०९,५; शौ ५,१७,५†; ६,७२,१; १०,७,२; ९; २५; २६; १४,१,२७†; १८,२,२६; ४,६४; †पै ९,१५,५; १७,७,२; ४; १०; ९,६; ७; १८,३,६†; १९,२७,१४; -†ङ्गम्ऽ-ङ्गम् ऋ १०,९७,१२; मा १२,८६; का १३,६,१२; शौ ४,९,४; ९,३,१०$; पै ८,३,११; ९,९,२$; १३,१३,६; $१६,३९,१०,८८,५; २०,२५,४; ६१,२-४; -ङ्गस्य पै १९,२६,१५; -ङ्गा शौ ६,६६,३; ११,१०,१२; १२,९,४; ११,

---

[a] विप. (कुटिलगन्तृ- ⌊रुद्र-⌋),। अङ्कवन्निष्पत्तिः द्र.। अत्रौणादिकः उः प्र. उसं. इत्येव विशेषः।

[b] सपा. ऋ १,११४,४ वङ्कुम् इति पाभे.।

[c] पपा. पूर्वोत्तरपदविभागादर्शनात् मुग. तदनुसारी द्र.। उस. उप. √पा (रक्षणे) इत्यतो वा √पा (पाने) इत्यतो वा के प्र. थाथादि-स्वरे च (पा ३,२,३; ६,२,१४४) निष्पत्तौ सुलभायामप्यर्थानुसंधानतो भूयान् विमर्शविस्तरः वैश. अन्वेष्यो भवति।

[d] नाप. (सृणि-)। पपा. नावग्रहः। उशच् प्र. (पाउ ४,१०७)। चित्स्वरः।

[e] विप. (२अक्ष-)। शेषम् अङ्कुर्- टि. द्र.।

[f] कण्ड्वादेराकृतिगणत्वाद् यक् प्र. दीर्घत्वञ्च।

[g] अदुपदेशाल् लसार्वधातुकस्य शतुः निघाते शपः च पित्त्वान्निघाते धा. स्वरस्तदवस्थः (पा ६,१,१८६; १६२)।

[h] °ति- इति मुपा.? बह्वादिभ्यश्च (पा ४,१,४५) इत्यत्र गणे अङ्कति- शब्दस्य साक्षात् पठितत्वोपलब्धेः ङीषन्तस्य तस्य न्याय्यत्वात् यनि. शोधः (तु. मूको.)।

[i] आभिमुख्यार्थे (तु. सा. ⌊ऋ. १,१,६⌋), क्षिप्रार्थे ⌊तु. या ५,१७⌋, पादपूरणार्थे (तु. स्क. ⌊या ५,१७⌋) वा नि. (तु. वैप ४,५६ q)। <√अञ्च् इति SEY ⌊२४२⌋। अम् इति स्वरादिपाठितम्। तत्पूर्वकात् √गम् इत्यतो डे प्र. निष्पन्नस्य शब्दरूपस्याव्ययत्वेनोपचारः द्र.। गस. उप. प्रकृतिस्वरः (पा ६,२,१३९)।

[j] अङ्ग इत्यस्योत्तरेण उ इति निपातेन निहतेनैकीभाव इवात्राऽऽपन्नः। अथवा अङ्ग इत्यस्य अर्यमन् इत्यनेन, उनश्च तदुत्तरेण नु-निपातेनाऽऽर्थः संबन्धः द्र.। अत्र यत् सा. उनः उत्तरम् अनुम् पपाठ तदसत् (तु. टि. नु)।

[k] नाप. (गात्र-, अवयव- प्रभृ.)। व्यु.? √अङ्ग् + घञ् प्र. (पा ३,३,१९) या ४,३ प्रभृ., पक्षे च या. √अञ्ज् (तु. अङ्गस्- ⌊पाउ ४,२१६⌋) + घञ् प्र. कुत्वं ञित्स्वरश्च (वैतु. MW. <√अम् इति ?)।

१०, पै **२**,३९,२; ६;**३**, ३७,१; **१६**,८६,१; १४५,४; **१७**, २९, ४[१]; **१९**, ११, १३; -ङ्गात् शौ **१०**,७,२[१]; पै **१**,५९,१; **१७**,७, ४[१]; -ङ्गात्ऽ-ङ्गात् ऋ **१०**, १६३, ६[a]; खि **५**,७, २, ६; मा **२१**,४३-४५; का **२३**,५,३[१]; मै **१**,११,६¶;**४**,१३,७; काठ **१४**, ६¶; **१८**,२१; शौ **५**, २५, १[b]; **८**,७,३; **१०**,४,२५; **१४**,२,६९; पै **४**,७,७†; **११**, १, १४; **१६**, १२,३;१७,३; **१८**,१३,९; **१९**, २०,१५; **२०**, ५०,८; -ङ्गानाम् ¶मै **३**, १०, ३;४; ¶काठ **१३**, १०; **३४**,९; शौ **१८**,२,२४; पै **९**,७,४; -ङ्गानि ऋ **१०**, १०३, १२; मा **६**,१०; ८,२९; **१२**,४; **१७**,४४†;**१८**,३;**१९**,९३[c];**२०**, ६;८; का **६**,२,५; ९,५,२; **१३**, १,५;**१८**,४,१२†;**१९**,२,३;**२१**, ६,१४[c]; ७,५;७; तै **१**,३,८,१; **३**,१,८,१; ३,१०,१; **४**,१,१०, ५;७,१,२; ¶**५**,२,७,५; १०,५; ३,५,३;४,५,१; ५,६,२;९,२$; ६,९,२; ७,२५,१$; ¶**६**,२, ८, ३; ३,७,४$;१०, ६; ¶**७**, ४, ११,३; ५,८,२;५; २५,१; मै **१**, २,१५;११,६¶;२,७,८; ११,२; ¶**३**,२,८[२]; ५,१; ८,९; ९, ६$; १०,१; ३[१]; ११, ८[२]$; ¶**४**,३, ८[२];५,५;९$;६,५; ८,७$; काठ **३**,५;**६**,७; **१३**,९; १०; **१४**,६; **१६**,८; **१८**,७; **२०**, ९; **२१**,३; **२६**,८[२]; **२७**,१०[१]; **२८**,१[२];**३८**, ३[c];४[२];**४०**,६;**४५**,५; क **२**,१२; **४**,६¶;**२८**,७; **३१**,१८¶; **४१**, ६[२]; ¶; **४४**, १[२]¶; †कौ **२**, १२११; शौ **३**,२,५†; ११,६;**४**, ५,४; १२,७; **६**, ९०,२; **९**, ४, ११; १३,१९; **१०**, ५,५०[d]; ७, १८; **११**,९,६; **२०**, १३६,८; पै **१**,६१,३;**३**,५,५†;**४**,६,४;**१३**, १४,८; १२; **१६**,२५,१;७५,९; १२; ८२, ६;**१७**, ८,९;**१९**, ९, १२; १८, १; ४८,१५; -ङ्गे शौ **१०**,७,१[१];३[४]; १३;२७; पै **१७**, ७,१[१];२;३[४];८,४;९,८; -ङ्गेऽ-ङ्गे मा **६**,२०[१]; का **६**,४,४[२]; तै **१**, ३,१०,१[२];**६**,३,११,२; मै **१**,२, १७[१];११,६¶; काठ **३**,७[१]; **१४**, ६¶; क **२**, १४[१]; शौ **१**, १२, २;**२**,३३,७‡[a]; **६**,११२,३;**२०**, ९६,२३‡[a]; पै **१**, १७,२; ७०, ४ ; **१९**, ३३,१०; -ङ्गेन मा **२३**,५०; का **२५**, ९,६; शौ **६**, ७२,१; पै **१९**,२७,१४;-ङ्गेभिः ऋ **१**,१४१,८; **३**,७,४; -ङ्गेभ्यः तै **३**,१,४,१¶;२, ३,२;४¶; **७**, ३,१६, २; काठ **३०**,८; **४३**,६; शौ **१**,१२,४[e]; **२**,३४, ५ ;**३**,७, ३;**५**, ३०,८;**६**, ९०,१; **९**,१३, ७-९; **११**,२,६; **१९**,४४,२; पै **३**,२,३; ३२,७; **९**,१३,८; **१५**, ३,२; **१६**,७४,७;८;९[२]; १०४, ६;**१९**,१८,२; २५,८; **२०**,१९, ५‡[f]; ६०, ११; -ङ्गेषु मा **२०**, १०; का **२१**, ७,१०; काठ **३८**, ४; पै **१**,१०९,४;**२**,७९,२;**१५**, २०,१०;**१६**,८८,४;**१९**,३४,९; -ङ्गेषुऽ-ङ्गेषु पै **१६**,१४९,१;-ङ्गैः ऋ **१**, ८९,८; २,३३, ९; **३**,१, ५;**१०**,४,६; मा **१९**, ९३; **२५**, ९; २१†; का **२१**, ६,१४; **२७**, ९, १; ११,८†; मै **१**, ४, ७[१]¶; **३**,२,१¶; ¶९,५; ६; ११,९[१c]; १५,८;**४**,१४,२†; काठ**३५**,१†; **३८**,३; †कौ **२**, १२२४; शौ **४**, १४,९; **६**,१२०,३[g]; **७**,५,५;**८**, २,३; पै **८**,८,४; **१६**,३,३; ५१, १; ९९,३;**१९**,४८,१० [°ङ्ग- अन्°, चतुर्°, त्रि°, त्रिंशत्°, यथा°, १यावत्°, रथ°, वि°, १विश्व°, वीडु°, स°, सम्°, सम्भृत°, १,३सर्व°, सहस्र°, सु°, स्थिर°].

अङ्ग-ज्वर्[h]– -रः शौ **५**, ३०, ९[i]; -रम् शौ **५**, ३०, ८; ९, १३,

---

[a] सपा. अ॒ङ्गात्ऽअङ्गात् (आपमं **१**, १७,६ च) <>अ॒ङ्गेऽअङ्गे इति पाभे. ।

[b] सपा. पै **३**,३९,५;**१३**,२,२ गात्रात्ऽगात्रात् इति पाभे. ।

[c] सपा. अ॒ङ्गानि (तैब्रा **२**, ६, ४, ६ च)<>अ॒ङ्गैः इति पाभे. ।

[d] सपा. पै **१६**,१३२,११ पर्वाणि इति पाभे. ।

[e] चतु॒र्भ्यः अ॒ङ्गेभ्यः इति सतः पाठस्य स्थाने सपा. पै **१**,१७,४ पृष्टिभ्यः मज्जभ्यः इति पाभे. ।

[f] सपा. शौ **२**,३३,५;**२०**,९६,२१ ?भासदम् इति, ऋ **१०**, १६३, ४ आपमं **१**, १७, ४ च भा॒सदात् इति पाभे. ।

[g] अ॒श्लोणा अ॒ङ्गैः >सपा. तैआ **२**,६,२ ?अ॒श्लोणाङ्गैः इति पाभे. ।

[h] नाप. (रोग-) । षस. सामान्यः समासस्वरः । यद्वा उस. उप. √ज्वर् >ज्वरि + अण् प्र. (पा **३**, २,१) कृत्स्वरश्च प्रकृत्या ।

[i] सपा. पै ९,१३,९ अङ्गरोगम् इति पाभे. ।

५[a]; पै ९,१३,८.

अङ्ग-भेद[b]- -दः शौ ५, ३०, ९^{0}; १९,४४,२; पै १५,३,२; -दम् शौ ९, १३, ५[c]; २२; पै ३, १७,५.

अङ्ग-रोग- -गम् पै १, ९०, ४; ९, १३, ९[d]; १६, ७४, ५[a]; १९,२८,१४.

?आङ्गरोग[e]- -गात् पै ७, १५, ७.

अङ्ग-वत्- -वते[f] काठ ४५, ३.

¶अङ्गा-परुस्[g]- -रूंषि तै २, ५,६,१^{2}.

अङ्गिन्[h]- -ङ्गिने[f] तै ७, ५, १२,२.

अङ्गे-ष्ठा[i]- -ष्ठाः शौ ६, १४, १; पै १९,१३,७.

अङ्गय[j]- -ङ्गयः शौ ६, १२७, ३; -ङ्गयाः ऋ १, १९१, ७.

२अङ्ग[k]- -ङ्गेभ्यः[l] शौ ५,२२,१४.

?अङ्गरः पै १९,२६,१४.

¶अङ्गार[m]- -रः खि ३,१५, २०$; काठ ३५,१८; क ४८,१६; -रम् तै ६,३, ९,५^{1}; मै ४,१,८; काठ ३१,६; क ४७,६; -राः ऋ १०, ३४,९$; तै ३,४, ८, ४; मै १, ८,६; काठ ६,७; २१,१०; क ४, ६; -रान् काठ २६, १; क ४०, ४; -रेण मै ४, १,९; काठ ३१, ७; क ४७,७; -रेषु तै ५,१, ९, २^{1}; मै १,४,१२; ८,६; २,५,५; काठ ६,७; १९, १०^{2}; क ४, ६; ३०,८^{2}; -रैः तै ६,३, १,२. [°र- अन्°].

अँङ्गारि[n]- -ऽरे मै ३,७,७^{0}.

अङ्गिर[p]- -रस्य पै ५, ३०,९; -†राः ऋ १, ८३,४; शौ २०, २५, ४; -रे ऋ ४, ५१, ४; -रेभ्यः शौ १९, ३९,५; पै ७,१०,५.

अङ्गिरस्[q]- -०रः ऋ १, १, ६; ३१, १७; ७४,५; ११२,१८; २,२३, १८; ४,३, १५; ९,७; ५,८, ४; १०,७; ११,६; २१, १; ६, २, १०; १६,११; ८,६०, २; ७४, ११; ७५,५; ८४,४; १०२,१७; खि २,१३,४;५;५,२०,४[r]; मा

---

a) सपा. अङ्गज्वरम् <> अङ्गरोगम् इति पाभे.।

b) नाप.। कर्मण्युपपदे √भिद् + अण् प्र. कृत्स्वरः प्रकृत्या (पा ३,२,१; ६,२,१३९)।

c) यक्र. सपा. पै ९,१३,९; १६,७४,५ शीर्षरोगम् इति पाभे.।

d) पाभे. अङ्गज्वरः शौ ५,३०,९ द्र.।

e) जत्रव्याद् अङ्गरोगात् इत्येवं मूलतः सतः पा. स्थाने अत्रव्या आङ्गरोगात् इत्याकारकः प्रामादिकः मुपा. द्र.।

f) सपा. अङ्गवते <> अङ्गिने इति पाभे.।

g) द्वस. न दधिपयआदीनि (पा २,४, १४) इत्युक्तगणस्य तदाकृतिव्यापकत्वे इध्मा-बर्हिषी इतिवत् पूप. दीर्घ उभयपदप्रकृतिस्वरश्च (पा ६,२,१४०)। यत्तु भा. परादिस्- (पा ६,२,१९९) इति शिष्टिमनुस्मरन्निवोत्तरपदाद्युदात्तत्वमात्रमाह तच्चिन्त्यम्।

h) मत्वर्थीयः इनिः प्र. (पा ५,२, ११५) तत्स्वरश्च।

i) विप. (बलास- ⌊=श्लेष्म-रोग-⌋)। उस. उप. √स्था + विच् प्र. कृत्स्वरश्च प्रकृत्या (पा ३, २, ७४; ६,२,१३९)। पूप. सप्त. अलुक्।

j) तात्रभविके यति द्व्यच्कत्वादाद्युदात्तत्वम् (पा ४,४, ११०; ६,१,२१३)।

k) =जनपद-विशेष-।

l) बहु. < आङ्ग- (पा ४,२,६९;८१)।

m) नाप. (उल्मुक-, ⌊उपचारात्⌋ २अक्ष-⌊ऋ.⌋)। व्यु.? < √अङ्क् वा √अञ्च् वेति या ३,१७। √अङ्ग् + आरन् प्र. नित्स्वरश्च (पाउ ३,१३४ पा ६, १, १९७)। अथवा अग्नि-गार- इत्येवं मूलतः सतः प्राति. अपभ्रंशः। तत्र च उप. < √गर् (ल्) द्र.। < १अङ्ग- + √ऋ इति पक्षे अभा.।

n) =अंहारि-, =अङ्घारि- (तु. मै १,२,५;१२; ३,८, १०)।

o) सपा. मा ४,२७ प्रभृ. माश ३, ३, ३, ११ बौश्रौ ६,१५ : १५ वैश्रौ १२,१९ : ८ अङ्घारे इति, तैआ १,९, ३ अङ्घारिः इति च पाभे.।

p) =अङ्गिरस्-। किरन् प्र. नित्-स्वरश्च (तु. पाउ १, ५२; पा ६, १,१९७)।

q) नाप. (अग्नि- ⌊ऋ १, १, ६ माश १, ४, १, २५ प्रभृ.⌋, प्राण- ⌊माश ६, १, २, २८ प्रभृ.⌋), व्यप. (ऋषि-)। व्यु.? < अङ्गार- इति ऋ १०,६२,५ ऐब्रा ३,३४ या ⌊३,१७⌋ प्रभृ.; अङ्ग-रस- इति गोब्रा १,१,७ प्रभृ.; 'अन् (=अन्नम्) गिरति' इति उ. म. (मा १२,११६)। √अङ्ग् + असुन् प्र. (तु. पाउ ४,१८९) इड्-रुटावागमौ नित्स्वरश्च। यत्तु पाउ. (४, २३६) असिः प्र. उपादेशि तच् चिन्त्यमिव भवति। प्र. स्वरेणान्तोदात्तत्वापत्तेः।

r) अ° इति स्वरः? यनि. शोधः।

३,३; ५,९^{१}; ११,४५; १२,८[a]; १५, २८†; का ३, १, ३; ५, ३, २^{३}; १२, ४, ८[a]; १३, १, ९; १६, ५, ९†; तै १, २,१२, १^{२}; †२, ५,८, १;४; ६,११,२; ४, १,४,३; २,१,३[a]; ४,४,३†; ५, १,५,६; ६,२,७,३; मै १,२, ८^{२};७,१[a]; २,७,४;८[a]; १३,७†; ३,८,५;४,११,६†;काठ२,९^{१};†; ७,१३†;१७; १६,४;८[a];१९,५; ११[a]; २२, १२[a]; २५, ६; ३९, १३;१४;४०,११; क २,३^{१};३०, ३;३१,१; ३९,३; †कौ १, २९; २,११; २५८;८९९; ९०३; †जै १,३,९;३,२,२; २२,५; ४,१४, ३; २५, ५; ५ ; शौ २०,१०३, ३†; १३५, ९; **-रसः**[b] ऋ १, ६२, २; ७१, २; ३,५३,⌊७ (७, १०३, १०) १०, ६७,२⌋; ४,२, १५; ३,११; ५, ११,६; ४५,८; ६,६५,५; ७, ४२,⌊१; ५२, ३⌋; १०,१४,६;६२,५;७८,५;१०८, ८; १०; १६९, २; खि ४,८, १; खिसा २९, ९; †मा १५, २८; १९,५०; ३४,१७; †का १६,५, ९;३३, १,११; ¶तै २,६,३, २; १२, ६†; ३,१, ९,४; ५,१, २; ४,४, ४,२†; ५, १,२,४; २,८, ४;४,२,३;३,२;७,२,२\$; ६,१, १,२;३,३; २, ६, २^{२}; ७, १,४, १; ४, १७, १†; मै १, ४, १; २,७,१२; १३,७†; ¶३, १,३; ३,४; ६,७;८,४^{२}; ¶४,८,३;५; काठ ४,१४;५,४;८,४; ९,१६^{१}; १९,२;२१,६;२२,१०;१३;२३, ४;२८,३^{२};३१,१५; ३२,४;३८, १३; ३९, १४; ४०,५; ४४, ६; ¶क ६,९;२९,८; ३१,२१; ३५, ४\$;३६,१,४४,३^{२}; कौ १,९२; २,२५८†; जै १,१०,२; ३,२२, ५†; शौ ३,२१,८;८,८,१३; ९, ५,१६; १०,६,२०;७,१८; ३४; ११, ८, १३; १२, ३,४३; ४५; १८, १, ५८;६१; ३,२०; ४,३; २०, ९१,२† पै ३,१२,८; ३८, ९; ५, ११, ४; १४, ८; ११, २,६; १५, १४,६; १६,३०, ३; ४४,३; ९८,७;१४०,४; १७,८, ९; १०,५; ४०,३; ५; १९,४०, १४; ५१, ६†; **-०रसः** शौ २, १२, ५[b]; **-०रसः**[b] ऋ १०,६२, ⌊१-४⌋; पै २, ५,५; **-रसम्** शौ ४,२९,३; पै ४,३८,३;१७,२८, ४;१९,३०,१६;३८,७;**-रसाम्**[b] ऋ १, ६२,३; १०७, २; १२१, १;३;१२७,२;२,२०,५; ६,११, ३;१०, ७०,९; खि ३,१५, ३०; ३२;५,१,३; मा १,१८; का १, ६,४; तै १,१,७,२;३,५,१,२¶; ५,६, १६,१;७,१७,१; मै १,१, ८; ६, १;२; ५; ४,१,८; काठ १,७;७,१३^{१}; ८,४;३१,६; ३९, १५; ४९,६; ५३,७; क १,७;६, ९; कौ २, ११६४†; शौ ६,३५, ३[c]; १६, ८, १४; १८, ४,८; पै १९, १९, ७; **-रसौ** मै ३, ४, २¶[d]; **-राः** ऋ १,३१,१;१३९, ९;३, ३१,७;५,४५,७;१०,९२, १५; मा ३४, १२†; का ३३,१, ६†; शौ १९,३४, ६;५४, ५; पै ११,३,६;१२,२,१५;**-†रोभिः**[b] ऋ १,६२,५; १००, ४;२, ९५, ८; ४,१६,८;६, १८,५; ७,४४, ४; १०,१४, ३-५; १११,४; तै २,३,१४,५;६,१२,५;६^{२}; ७,१, १८, २\$; मै ४, १४, ५; १६^{३}; काठ ४१,९; शौ २,१२,४\$;१८, १,४७;५९; ६०;२०, ७७, ८\$; पै २,५,४\$;१९,९,६[c]; **-रोभ्यः**[b] ऋ १, ⌊५१, ३;९, ८६, २३⌋; १३२,४;१३९,७;८,१४,८;६३, ३; ९, ६२,९; खि ५, २०,१; तै ७,५,११,२[e]; काठ ४५,२[e];†कौ २, ३३१; ९९१; जै ३,२७,७†; शौ १२, ३,४४; १९, २२, १८: २०,२८, २†३९,३†; १३५, ६; पै १६,९४,५; १७,२२, ४;४०, ४. [॰स्- अथर्वन्॰, आदित्य॰, रुद्र॰].

आङ्गिरस[f]**-** -सः ऋ ६, ७३, १; १०,४७,६;६८,२; १४९,५; १६४,४; मा १९, ७३; का २१, ५, २; मै १,६,५¶; ३, ११,६; काठ ३८,१; शौ ६,४५, ३†;८, १३, १५; १०, १,६; ११, १२, १०;१२;१३; १९, ४,४; †२०, १६,२;९०,१; पै ७,१९,१;१६, ३५,६;९६,८;१३५,५;१९,२४, ९; ३६,६†; **-सम्** खि १,२,९;

---

[a] =सपा. माश ६,७,३,६ आपश्रौ १६,१२,२ प्रभृ. । कौसू ७२,१३;१४ जातवेदः इति पाभे. ।

[b] बहु. <आङ्गिरस- (पा २,४,६५) ।

[c] सपा. अङ्गिरसाम् (शांश्रौ १०,९, १७ च)<> अङ्गिरोभिः<>आश्रौ ८, ११, ४ अङ्गिरोभ्यः इति पाभे. ।

[d] ॰रसः इति शोधः ।

[e] सपा. बौध ३,९,४ अथर्वभ्यः इति पाभे. ।

[f] विप., व्यप. ⌊ऋ ६, ३५, ५ प्रभृ.⌋ । अपत्य-दृष्ट-कृताऽन्यतमेऽर्थे अण् प्र. तत्स्वरश्च (पा ४,१, ११४;२,७; ३,११६) ।

२,४,२; शौ ५,१९,२; पै९,१८, ८; -सस्य ऋ ४,४०,१; काठ९, १२¶; -सान् ऋ ६,३५,५; पै १७, २८,४; -सानाम् शौ १६, ८,१५;१९,२२,१; -साय मै १, १, ९, ४¶; काठ ९, ९; ११¶; -सेभ्यः पै १७,२२,४.

आङ्गिरसी[a]- -०सि शौ १२, १०,६; पै १६,१४६,२;-सी मा ४, १०; का ४, ४, २; तै १,२, २, २; मै १, २, २; काठ २,३; क १, १५; पै ३, २२,१; -सीः शौ ८,५,९; ७, १७; २४; ११, ६, १६; पै १६,१३,९; १४,३; २२,६;२७,९.

†**अङ्गिरस्-तम, मा**[b]- -०म ऋ १, ७५, २; ८,४३, १८; २७; ४४, ८; मा १२, ११६; का १३, ७, १५; तै १,३, १४,३; काठ ३५, १७; क ४८,१५; कौ १,५१९‡[c]; जै १, ५३, ९‡[c]; -मः ऋ १, ३१,२; १००, ४; १३०,३; ९, १०७,६[c];१०,६२,६; -मम् ऋ ८, २३,१०; -मा ऋ ७,७५,१; ७९,३.

अङ्गिरस्-वत्[d] ऋ १, ३१, १७; ४५, ३; ६२, १; ७८, ३; २,१७,१; ३,३१, १९; ६, ४९, ११; ८, ४०, १२; ४३, १३; खि ४,९,३; मा ११, ९^{४}; १०; ११; १६^{३}; २८^{२}; ४७; ५८^{४}; ६०^{४}; ६१^{५}; ६५^{४}; १२, ५३^{२}; १३,१९; २४; २५; १४, ६; १२; १४-१६; २७; १५, ५७; ५८;६४; २७, ४५; ३४, १६ †; का १२, १,९^{१}; १०; ११; २,५^{३}; ३,१^{१};४, १०; ५, ९^{४}; ११^{४}; ६,१; २^{५}; ५^{४}; १३, ४, ९^{२}; १४, २, ४; १०; ११; १५, १, ५; ४, २; ३^{१}; ८, ५; १६,७,१^{२}; ६; २९, ६,२; ३३, १,१०†; तै ४, १, १, ३; ४^{४}; २, २^{४}; ३, १^{७}; ५,२; ३^{२}; ४^{३}; ६,१^{८}; २^{४};३^{४}; २,४, ४^{२};७, ४; ९, २; ३, ६, २; ४, ३, ३; ६, २; ५, १, २, ४^{२}; ५^{२}; ५, २, ४^{२}¶;५,४¶; ६, ३; मै २, ७, १;२^{२};४; ६^{११}; ११^{२}; १५^{२}; १६^{५}; ८, ७; १४^{१}; १३, १४^{२}; २०^{२}; ३, १, ३^{१}; ७¶; ८^{६}; ४,९,१^{१};१५;१६; काठ १, ९^{२}; १६, १^{५}; ३^{२}; ५^{८}; ६^{१०}; ११^{२}; १६;१९,२^{१};३८, १३; ३९, १; ३^{३}; ४^{४};७; १३; ४०, ३^{३}; ५^{४}; क २५, २^{२}; २९, ८^{२}; ३०, ४^{१};५.

अङ्गिरस्-वत्[e]- -वतः मै ४, ९, ९; -वते मा ३८, ९; का ३८, २,३; मै ४, ९,८; -वन्तौ ऋ ८, ३५, १४; -वान् ऋ २, ११,२०;६,१७,६.

¶**अङ्गिरोधा (रस्-धा) मन्**[f]- -मानः मै ३, २, ९; काठ २०, ११^{१}; क ३१, १३^{१}.

अङ्गिन्- १अङ्ग- द्र.

अङ्गु[g]->**अङ्गु-ष्ठ**[h]- -ष्ठम् तै ६,१, ९, ५¶; मै ४,५,८¶; शौ २०, १३६,१६[i]$; -ष्ठाभ्याम् मै ४, ६, ३; -ष्ठेन मै ४, ५, ८; काठ १३,७; २४, ५; क ३७,६.

अङ्गुरि[j]- -रिम् शौ ४, १८, ६[k]; ५,३१,११; २०,१३६,१३.

[°रि- अन्°, पञ्चन्°, सु°].

अङ्गुल[l]- दशन्°, द्वि°.

अङ्गुलि, ली[m]- -लयः मा १८, २२; का १९, ७, ४; तै ४, ७,९,१; ¶६,१, १, ८;९, ५^{१}; ७,३,९,२¶; ¶मै १, १०, १३;

---

[a] स्त्रियां ङीपः उदात्तनिवृत्तिस्वरेणोदात्तत्वम् (पा ४, १,१५;६,१,१६१)।

[b] आतिशायनिकः तमप् प्र. तस्य पित्त्वान्निघाते च स्वरः पूर्वावस्थः ।

[c] सपा. °तम<>°तमः इति पाभे. ।

[d] क्रियातुल्यत्वे गम्ये, इवार्थे वा वतिः प्र. भत्वञ्च (पा ५,१,११५; ११६ पावा १,४,१८)। प्र. स्वरः ।

[e] मतुपो मस्य वत्वे भत्वम् (पा १, ४,१९)। स्वरस्य कृते अङ्गिरसस्तम- टि. द्र. ।

[f] विप. (प्राण-)। बस. पूप. प्रकृतिस्वरः (पा ६,२,१)।

[g] तु. व्यु. अङ्कु- इति ।

[h] सोपपदात् √स्था+कः (पा ३,२,४) । थाथादिस्वरः षत्वं च (पा ६,२,१४४;८,३,९७)।

[i] तु. RW.; वैतु. शंपा. सात. आ° इति ।

[j] =अङ्गुलि- =अङ्गुल- ⌊वैप २; ४ द्र.⌋।

[k] सपा. पै ५,२४,५ अङ्गुलिम् इति पाभे. ।

[l] औणादिकः उ(र>)लच् प्र. (तु. पाउ १,३८)।

[m] नाप. । व्यु.? < अग्र + √गम् वा √गॄ वा √कृ वा √सृ वेति; < √अङ्क् वा √अञ्ज् वा अञ्च् वेति च या ⌊३, ८⌋ प्रभृ. SEY ⌊२०, ३९⌋ च द्र. । √अङ्ग् + उलिः प्र. (पाउ ४, २) तत्स्वरश्च । यत्तु शक. प्र. चितमनुमेने तत् संस्काररच्युतमिव स्याद् अन्तस्वरापत्तेः । रलयोरभेदे अङ्गुरि- इति गद्र. ।

२, ११, ६$; ३, ६, ३; काठ १८,११;२३,१; ३३,३;८; ३६, ७; ३८,४; क २८, ११ ; ३५, ७; -लिभिः तै ६, १, ९, ५¶; शौ ४,१४, ७[a]; -लिभ्यः शौ २, ३३, ६; २०,९६, २२; पै ४,७,४; -लिम् मै ४, ५, ८¶; पै ५,२४, ५[b]; -लीः मा २०, ६; का २१, ७, ५; मै ३, ११, ८; काठ ३८, ४; शौ १०, २,१; पै १६, ५९, १; १४७, ८ ; १४९, १; -लीभिः पै १६,९८, १०[a]; -ल्या¶ मै १, ८, ५; ४, ५,८. [°लि- अन्°, पञ्चन्°, मृदु°,सु°]

अङ्गुलि-काण्ड[c]- -ण्डम् काठ २६,४; क ४१,२.

अङ्गुलि-मात्र[d]- -त्रम् मै ३,९,४[r].

अङ्गे-ष्ठा- १अङ्ग- द्र.

?अङ्गोनमो पै ४,२०,७.

अङ्गोष[e]-

अङ्गोषिन्[f]- -‡षिणम् कौ १, ५२८[g]; २, ४६७[h]; ७५८[g]; जै १, ५४, १०[g]; ३, ३५, २[h].

अङ्गोषि*(य>)या[i]- -याः पै ६, ३,११.

अङ्ग्य- १अङ्ग- द्र.

√अङ्घ्[j]

अङ्घ्रि[k]- -ङ्घ्रिणा मा २, ८; का २, २, २; काठ १, १२; ३१, ११; क १, १२; ४७, ११[l].

अङ्घारि[m]- -रिः[n] मा ५, ३२; का ५, ८,२; तै १,३, ३,१; मै १, २, १२; काठ २, १३; -॰रे[o] मा ४,२७; का ४, ९, ४; तै १, २,७, १; मै १,२,५; ३,८,१०; काठ २,६; क १,१९.

अङ्नार-

?आङ्नार[p]- -रः काठ २२,३.

√अच्[q], अप°, आ°, उद्°, उप°, परि°, वि°.

√अच्,ञ्च् अनु°, अप°, अपि°, अभि°, अव°, आ°, उद्°, १,२तिरस्°, नि°, परा°, प्र°, प्रति°, वि°, सम्°.

१अ(क्त>)क्ता- उद्°.

अक्न- नि°.

अच्,ञ्च्- अधर°, अनु°, २अन्ध°, अप°, अपि°, अभि°, अर्वा°, अव°, २ असित°, अस्मत्रा°, अस्मद्रि°,उद्°,उरु°, ऋजु°, कद्रि°, कुध्रि°, तद्रि°, तिरि°, दक्षिणा°, २ दधि°, देव°, देवद्रि°, नि°, परा°,पुरु° प्र°, प्रति°, मद्रि°, मध्र्यद्रि°, यद्रि°, १विश्व°, विषु°, विष्वद्रि. शित्रति°, सत्रा°, सध्रि°, समि°, सु°, स्कन्दि°.

अच्य>च्या आ°., अच्य- अप°.

अच्यमान- वि°.

अञ्चन- उद्°, नि°.

अञ्चस्- सु°.

१आक- अप°, आ°, उप°, परा°.

च्-, च- १तिरस्°.

िच- २तिरस्°.

अ-चक्रुवस्[r]- -क्रुषे शौ ५, १४, ९; पै २,७१,१.

---

[a] सपा. °लिभिः<>°लीभिः इति पाभे.।

[b] पाभे. अङ्गुरिम् शौ ४,१८,६ द्र.।

[c] षस.।

[d] प्रमाणे मात्रच् प्र. चित्स्वरश्च (पा ५,२,३७; ६,१,१६३)।

[e] आङ्गूष- इत्यनेन सन्यायत' द्र. (तु. पाभे.)।

[f] =सोम। मत्वर्थीयः इनिः प्र. (पा ५, २, ११५) तत्स्वरश्च।

[g] सपा. ऋ ९,९०,२ आङ्गूषाणाम् इति पाभे.।

[h] सपा. ऋ ९,९७,८ आङ्गूष्यम् इति पाभे.।

[i] विप. (२अप्-)। इदमाद्यर्थेषु घ > इयः प्र. (तु. पा ४,४,११७ ⌊तु. स्तोत्रिय-⌋)। अङ्गोष-, अङ्गोषिन्-, आङ्गूष-,आङ्गूष्य-, अङ्गो*षिय- इत्यादिषु प्र. कृतभेदे सुभेदेऽपि मूलत एक एव धातुरभिक्लृप्त इति संभाव्यते।

[j] तु. टि. √अंह्, √अघ्, √अह्।

[k] नाप.। क्निन् प्र. नित्स्वरश्च (पाउ ४,६६; पा ६, १,१९७)।

[l] अङ्घ्रिण विष्णू इति मुपा. (तु. मा २,८)। एवं विष्णु- > -॰ष्णो इत्यत्र टि. च।

[m] =सोमक्रयण- ⌊देव-⌋। व्यु.? पपा. नावग्रहः। 'अंहसः अरिः' इत्येवं व्याचक्षाणाः भा. सा. उ. म. PW. प्रभृ. पूप. प्रकृतिस्वरमधिकृत्य चोद्या भवेयुः। तन्मताभ्युपगमस्तु दासीभारादित्वाच् शक्योऽभिसंधातुम्। वस्तुतस्तु संशीतिबहुलत्वान्नेदमित्थमिति वक्तुं पार्येत। भूयान् व्युत्पत्तिविस्तरः वैश. द्र.। अपपाठान्तरयोः कृते तु. ?अंहारि- इति अङ्गारि- इति च।

[n] पाभे. ?अंहारिः क २,७ द्र.।

[o] पाभे. अङ्गारे मै ३,७,७ द्र.।

[p] सस्थ. अट्टूणार- इत्यत्र वैयुत्पत्तिकं टि. द्र.।

[q] √अञ्च् इत्यनेन समानार्थकः।

[r] तस. नञ्स्वरः (पा ६,२,२)। उप. √कृ।

अ-चक्र, क्रा[a]- -क्रम् ऋ १०, १३५, ३; -क्रया ऋ ४, २६, ४; १०, २७, १९; -क्रे ऋ १, १२१, ११; -क्रेभिः ऋ ५, ४२, १०.

¶**अ-चक्र-वृत्त,त्ता**[b]- -त्तम्[२],-त्ताम् काठ ६,३; क ४,२.

अ-चक्षुस्[c]- -क्षुः खिसा २६, २२.

अ-चरत्[d]- -रन् ऋ ३,५६,२.

अ-चरन्ती[d]- -न्ती ऋ १, १८५,२; मै ४,१४,७†.

†**अ-चरम**[d]- -माः ऋ ५, ५८, ५; मै ४,१४,१८.

अ-चराच(र>)रा- -रा काठ १२,२.

अ-चर्मक[e]- -काय तै ७, ५, १२, २; काठ ४५,३.

अ*-चारुक- >अचारुका(क-अ)-सन्[f]- -स्ना शौ २०, ३४, १२.

†**अ-चिकित्वस्**[g]- -त्वान् ऋ १, १६४,६; शौ ९,१४,७; पै १६, ६६,६.

†**अ-चित्**[h]- -चितः ऋ ७, ८६, ७; १०४, १; ९, ९७, ५४; काठ २३, ११; कौ २, ४५६; जै ३, ३४,१४; शौ ८, ४, १; पै १६, ९, १; -चितम् ऋ १०, ८७, १२; शौ ८,३, २१; पै १६,८, १; -चिते ऋ ७,६१,५.

अ-चित[i]- -तम् काठ ४०,५.

†**१अ-चित्त**[j]- -त्तम् ऋ १, १५२, ५;६, ४६, १२; -त्तात् ऋ ४, ३, १; तै १,३, १४,१; मै ४, ११, ४; काठ ७, १६; कौ १, ६९; जै १, ७, ७; -त्तान् ऋ ३,१८, २; काठ ३५, १४; क ४८,१३.

२अ-चित्त[k]- -त्तम् खि १,९,४.

अ-चित्त-पाजस्[l]- -जाः मै १, ९, १[m]; ५; काठ ९, ९[m]; १२¶; क ८,१२¶.

अ-चित्त-मनस्[l]- -नाः मै १, ९, १; ५¶; काठ ९, ९[n]; १२¶; क ८,१२¶.

?**अचित्तानेकम्**[o] पै १९,२०,१.

अ-चित्ति[p]- -त्तिः ऋ ७, ८६, ६; -†त्तिभिः[q] ऋ ४, १२, ४; मै ३, १६, ५; काठ २, १५; -त्तिम् ऋ ४,२,११; मा २७,६[r]; का २९, १,६[r]; तै ४, १,७, ३[r]; ५, ५, ४, ४†; मै २, १२, ५[r]; काठ १८, १६[r]; ४०, ५; क २९, ४[r]; -†त्ती

---

[a] विप.(रथ-); ⌊चक्राऽनेक्षा-⌋ द्यावाक्षामन्-, स्वधा-)। बस. अन्तोदात्तः (पा ६,२,१७२)।

[b] विप.(अग्निहोत्र-,अग्निहोत्रतपनी-)। तस. उप. तृस.।

[c] विप.। अ° इति स्वरः? यनि. शोधः।

[d] विप. (मरुत्-)। तस. नञ्स्वरः (पा ६,२, २)।

[e] विप.। बस समासान्तः कप् प्र. उसं. (पाग ५,४, १५१)। कपि उपान्त्यस्वरे प्राप्ते (पा ६,२,१७४) कपि पूर्वम् (पा ६,२,१७३) इत्युक्तः स्वरः पूर्वविप्रतिषेधेन लब्धावसरः।

[f] नाप. (अविचलित-मुख-)। कस. सामान्यः समास स्वरः। पूप. तस. नञ्स्वरः।

[g] तस. नञ्स्वरः । उप.<√कित् + क्वसुः प्र.। √चित् √कित् इत्येतयोरैक्यमिवातिष्ठमानाः पाश्चात्याः √चित् इत्यस्मादेव मौलिकत्वेन प्रतिपन्नादत्र चान्यत्र चैवंजातीयेषु प्राति. निष्पत्तिमाहुः।

[h] विप.। बस. अन्तोदात्तः (पा ६,२,१७२)। उप. √चित् + भावे क्विप् प्र.। यत्तु कैश्चित् √चि इत्यतोऽपि निष्पत्तिरुक्ता भवति तद्विस्तरः साक्षेपः वैश. द्र.। एवं तु. २चित्- इत्यत्रत्यं टि. अपि।

[i] तस. उप. भाप. <√चि (चयने)।

[j] विप. (ब्रह्मन्-, तन्यतु- प्रभृ.)। तत्पुरुषबहुव्रीहिसमासाभ्याम् औभयविध्येन विग्रहे संभवति क्रमशः तस. परादिश्छन्दसि (पा ६,२,१९९) इत्यनेन, बस. च नञो-जर° (पा ६,२,११६) इत्यत्रोपसंख्यानाद् वा स्वरो व्याख्यातव्यः।

[k] विप.। बस. अन्तोदात्तः (पा ६,२,१७२)।

[l] व्यप. (ऋषि- ⌊तु. BW. प्रभृ.⌋)। तस. नञ्स्वरः (पा ६,२,२)। उप. बस.।

[m] =सपा. शांश्रौ १०,१८;४। तैआ ३,५,१ वैगृ ५, ४ : १२ अच्युतपाजाः इति पाभे.।

[n] =सपा. शांश्रौ १०,१८,४। तैआ ३,५,१ वैगृ ५, ४ : १२ अच्युतमनाः इति पाभे.।

[o] अत्येनं नेषत् (एनम् , अति···नेषत्) इति शोधः (तु. शौ ६,११०,२ BAK. टि. च)।

[p] भाप. (ऋ ४,२, ११, मा. प्रभृ.), नाप. (⌊तद्वति वृत्तिरिति कृत्वा⌋ विक्षिप्तपुरुष-)। तस. नञ्स्वरः (पा ६, २,२)।

[q] सपा. तै ४,७,१५,६ अविद्वांसः इति पाभे.।

[r] सपा. अचित्तिम् <> अचित्तीः <> अरातीः पै ३,३३,६ इति पाभे.।

ऋ ४, ५४,३; ७,८९, ५[a]; तै ३, ४, ११,६[a]; ४,१, ११, १; मै ४, १०, ३; १२, ६[a]; काठ २३, १२[a]; –त्तीः[b] शौ २, ६, ५; –त्त्या शौ ५,१७,१२–१७; ३०, ३; ३१, १० ; ६, ५१, ३‡[a]; १२,४, ५१; ५२[c]; पै ९, १३,३;१५,८; १६,३७,७; १७, २०, ११;१९, ४३, ५‡[a]; २०, ५०,४.

अ-चित्र[d]– -त्रम् ऋ ६,४९, ११; -त्रे ऋ ४,५१,३.

अचिष्टु[e]– -ष्टुः[f] मा २०, ४४ ; का २२, ४, ९; मै ३, ११, १; काठ ३८, ६; –ष्टुम्[f] खि ५, ७,१, १०[g]; मै ४,१३,२; काठ १५,१३.

?अचिष्याम[h] मै ४,१२,४‡.

अ-चेतस्[i]– -तसः ऋ ७,१८, ८; पै १७, २०, १२[c] ; –तसम् ऋ ७, ६०, ६; ७; -ताः ऋ १, १२०,२.

अ-चेतान[j]– -नस्य ऋ ७,४,७.

अ-चोदत्[k]– -दते ऋ ५, ४४ , २; खि ४,९,५.

†अ-चोदस्[l]– -दसः ऋ ७, ७९, १ ; कौ १, ५५५ ; जै १, ५७, २.

अच्छ, अच्छा[m] ऋ १, २, २ ; ६, ६[n]; ४४, ४ ; १०१, ८ ; १०५, १४; १२९, ५; १३०, १ ; ५; १३२, ⌊५; १३९, १ ⌋; १६३, १३; १६५,४;१३ ; १४; १६७, २; १७३ , ११; १८६ , ६; २, १९,२;३; ३९,१; ३,१,१;४,३; १५,५; १९, २; ३३, ⌊५[o];५५, ३[p]; ६, ४९,४⌋;३९,१[q];५४,५; ६१, ५;४,१, २; १४, १; २०, २;२१,४; २४,८;२९, ४; ३४, १; ३;३८, ५; ४४,५; ४५, ७; ५, १,१ ; ४ ; २५, १[r] ; ४१, १४[s]; ४२, १५; ४५, ९[t]; ५२, १४; १५;५९, ६[t];७४, ३; ७६, १;६, ६, १; १६, १२[u]; ४४[v]; ३०, ४; ३२, ४; ४१, १; ४४, १५; ⌊४७,७; ८, ७१, ६; १०, ४५, ९⌋;५१,३;६७, २; ७, १, १८;१८,४[w]; २४,३;३४, २०[x];

---

a) सपा. अचित्ती<>अचित्त्या इति पाभे. ।

b) पाभे. अचित्तिम् मा २७,६ द्र. ।

c) सपा. अचित्त्या<>अचेतसः इति पाभे. ।

d) नाप. (⌊अचायनीय-⌋ तमस्-) । बस. अन्तोदात्तः (पा ६,२,१७२) ।

e) परोक्षनिष्पत्तिकं प्राति. । <√अच् इत्यर्वाञ्चः । नञ्-पूर्वाच्च + √चि इति वा <√अञ्च् इत्यस्माद् वेति उ. च म. च । अ-पाक- इति नञ्-तत्पुरुषस्य साहचर्यादत्रापि अ-चि° इति तस. एव तु संभाव्येत ।

f) सपा. परस्परं पाभे. । g) अचिष्टम् इति मुपा. ।

h) अभिष्याम इति शोधः (तु. सपा. ऋ १,१०५,१९)।

i) विप. । शेषम् *d* टि. द्र. ।

j) तस. नञ्-स्वरः (पा ६,२,२) ।

k) तस. नञ्-स्वरे (पा ६,२,२) प्राप्ते अन्तोदात्तः उसं. (पा ६,२,१६०) । उप. <√चुद् । ?ORN. ⌊पक्षे⌋ बस. उप. भाप. इति ।

l) विप. (इन्दु- ⌊=सोम-विन्दु-⌋) । उप. <√चुद् । शेषम् अ-चेतस्- टि. द्र. । = अच्छो(च्छ-ऊ)धस्- इति कृत्वा उप. कर्तरि <√*ऊध् ⌊सुतौ⌋ इति मतम् ।

m) आभिमुख्येऽर्थे प्रत्यर्थे च अव्य. (तु. या ⌊५,२८⌋ प्रमृ.) । आद्युदात्तत्वं सांहितिको दीर्घश्च (फि ४,१२, पा ६, ३,१३६) । n) आप्तुमित्यर्थे अव्य. (तु. स्क. सा.; वैतु. वें. अनूषत- इति क्रियया योगमाह) ।

o) तु. सा. PW. ; वैतु. या ⌊२,२५⌋, वें. GW. प्र… अच्छा…अह्व इति ।

p) अच्छा > पपा. अच्छ इति । पूर्व्याणि इति द्वि. युक्तः कप्र. इति वें. सा. PW. प्रमृ. । अच्छ- ⌊=स्वच्छ-⌋ > च्छा (द्वि ३) इति मतं भवति (तु. सस्थ. टि. १शमि-)।

q) आ…जिगाति इति क्रियया योगं वष्टि PW. । किन्तु मतेरागमनस्य, इन्द्राभिमुख्यार्थविशिष्टत्वस्यात्र प्राधान्येन श्रावयितुमिष्टत्वात्तथात्वस्य चासमासाङ्गभूतेनैव सुतरां वक्तुं योग्यत्वात् कर्मवचनीयता समुचिता द्र. ।

r) देवम् इति द्वि. युक्तः कप्र. (वैतु. सा. GW. प्रमृ. च अच्छा…गासि इति) । s) २अप- > अपः इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. टि. आ…वोचम्) ।

t) तु. *q* टि. । अत्राप्याभिमुख्यार्थस्य श्रावणे मन्त्रस्वारस्यात्तस्य च कर्मप्रवचनीयतायोगेन सुसाधत्वात्तथात्वं निरदेशीति दिक् (वैतु. PW. GW. प्रमृ. गतिरिति)।

u) तु. शब्रा १,४,१,२७; तैब्रा ३,५,२,२ ; वैतु. सा. GW. च उत्तरेण विवाससि इति क्रिप. योग इति ।

v) तु. सा.; वैतु. GW. याहि इति क्रिप. योग इति चिन्त्यम् । तस्य तदुत्तरेणाऽऽङा विशिष्यान्वयप्रतीतेः ।

w) आ…गन्तु इति क्रियया योग इति GW. ।

x) आ…गमन्ति इति क्रियया योग इति GW. ।

५७, ७[a]; ९०, ⌊१[b] (१, १३५, २; ८,८२,५)⌋; ९२,३[c]; ८, २, २८;५,३३; १६, १०; २२, ४; ३३, १३[d]; ४८, ६ ; ९३, २३; १०२, ⌊७(५, ७, १)⌋ ; १०३, २[e];९; ९, ⌊(३८, १) ५७, १⌋; ६४, १६ ; ६६, ⌊ ११ ; १०७, १२⌋; ⌊१२ (६४, १७)⌋; ६८, १[f]; ६९,९[2]; ८१, २[g]; ९१, १; ९५, ३;९७,८; २५; १०८, २; १०, १,७;२६, १; ३०, १; ५; ३२, ५; ४३, १[h]; ४५, ९; ४७,६; ११२,४; १४३,५; खि १,४,८; २,७,४; ३,१०, १, ६; † मा १२,२६; १५, २४; २०, ४९; २७,२७[c]; २९, २४; ३३, ५५;७८; †का १३,२, ९; १६, ५,५;२२,५, ३;२९,३,४[c]; ३१, ३, १३; ३२, ५,१; ६,९; †तै १,१,२, १$;२, २, १२,८; ४, २, २,३; ३, १३,६; ४, ४, २; ६, ७,५; मै १, १,२; ६, ४¶; २, ७, ९; १३,७†; ३,९, २¶; †४,१, २;१०, १; ६[2];११, २; ३[2]; १४, १८; काठ १, २; २, १५;९,१८†; १०,१२; १६, ९; ३१, १; ३५, २; ३८, ७; ४६, ३; क ४७, १ ; †कौ १, २१ ; ७३ ; १५१; ३७५ † ; ४५९; ४६१;५१४;५४३;५४४; ५६३; २, ८ ; ९ ; १२ ; ४३; ११७; २२९; २९६; ४६७ ; ७३४†[i]; १०९६; ११०२;११११; † जै १,३,१; ८,१; १६,७; ३९,६†; ४८, ३;७; ५३, ४ ; ५५, १०; १२;५७,८; ३,१,१०; ११; २, ३;१२,४; २०, १३; २४, १२; ३५, २; ५३, ७ ; ८; ५९, २; ४,५,३; ७, ५; शौ ६,३९, २[j]; ११, १,२ ; १३, २, ४६; २०, १७,१;४६,१; ७०, २†; १४३, ५†; पै १, ५१, ३; १६, ८९, २†; १८,३,६‡[k];२५,६†; १९, १०, ८[j]; २०, १८, ३†; ५१, २†.

अच्छ√द्रु, अच्छ···द्रवताम् ऋ ३,१४,३.

अच्छ√धन्व्, अच्छ···धन्वाति ऋ ३,५३,४.

अच्छ√नक्ष्, † अच्छ····नक्षते ऋ ६,२२,५ ; शौ २०,३६,५.

अच्छ, अच्छा√नी, † अच्छा··· नयन्ति ऋ ९, ८७, १; कौ १, ५२३;२,२७; जै १,५४, १; ३, ३, ६; अच्छा···नयतु ऋ ४, १, १०; †अच्छा···नयन्तु ऋ १,४०, ३; मा ३३, ८९; ३७, ७; का ३७,१,७; मै ४, ९, १; कौ १,५६; जै १,६, २; अच्छ ·····नयतम् ऋ २, ३९, ५; अच्छा···नयत[l] ऋ ५, ५५, १०; काठ ८,१७†.

†अच्छ···नेषि ऋ ८,१६,१२;

---

[a]) सूरीन् इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. वें.; वैतु. सा. PW. GW. प्रभृ. आ···जिगात इति क्रियया गतित्वयोगेप्सवः। पार्थक्येनान्वयवादी सा.)।

[b]) पूर्वेण याहि इति क्रियापदेन युक्तमिति वें. सा.। तद् विमृश्यं भवति। तथात्वेऽप्याङ्पूर्वत्ववतोऽर्थस्य प्रकरणापेक्षितस्याक्षेपसाध्यत्वाद् व्यर्थप्रयासादित्यर्थः (तु. ऋ ६, १६,४४)।

[c]) दाश्वांसम् इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. वें.; गतिं पूर्वेण यासि इति क्रियापदेनाभिसंबद्धं सा. आह ; प्र इति स्पष्टं श्रावितमुपसर्गं तु स विस्मरतीति चित्रम्)।

[d]) वैतु. उत्तरेण श्रृणवत् इति क्रियया योग इति वें. सा. GW. च।

[e]) सपा. कौ १, ५१; २, ८६७ जै १,५,७; ४,२१,५ इन्द्रः इति पाभे.।

[f]) प्र√स्यन्द् इत्यनेन गतित्वेन योग इति GW. प्रभृ. च। शीघ्रगमनमात्रे धेनुभिरौपम्यस्य श्रूयमाणत्वात् प्रस्यन्दाऽऽस्यन्दनयोर्यथा मन्त्रस्वारस्यं भवति न तथा देवम् अच्छ प्रस्यन्दने, अथवाऽच्छाऽऽस्यन्दने। अतो धात्वर्थमात्रद्योतिकायामकर्मिकायामिव क्रियायां तद्द्वारा कर्तुरीप्सितलक्ष्यसमर्पणार्थं देवं प्रति सा क्रिया प्रवर्त्तत इत्यात्मको वाक्यपूर्तिविशेषकरो नूतन इवाऽऽकारविस्तरः द्र. (तु. सा.)।

[g]) तु. नापू. टि.। तत्रोक्तदिशाऽत्रापि मुख्यायाः सोमकर्तृकायाः क्रियायाः शीघ्रगतिमात्रसमर्पणे निदर्शनं ज्ञापकीकृत्याऽकर्मको योगः द्र.। ततश्च कलशान्···अच्छ इत्याकारक आनुषङ्गिको विस्तर इत्युक्तं भवति (तु. सा.)।

[h]) इन्द्रम् इति द्वि. युक्तः कप्र. (वैतु. उद्गी. वें. सा. अनूषत इति योगमिच्छन्तः)। [i]) तु. टि. ऋ ६,१६,४४।

[j]) अच्छा नः > सपा. पै १९, १०, ८ अच्छा वयम् इति, पै १९,८,९ ह्वयन्तः इति च पाभे.।

[k]) सपा. ऋ १०,८५,३० विभे.।

[l]) अभिनयननिर्णयनयोर् वस्योंऽहृतिविषययोः प्रतियोगित्वेन श्रवणे मन्त्रस्वारस्याद् गतित्वकल्पना साधीयसी (वैतु. वें. सा. GW. प्रभृ. कर्मप्रवचनीयतायोग इति)।

शौ २०,४६,३; अ॒च्छ···नेषत् ऋ १,१४१,१२.

अच्छ, अच्छा√या, ¶अ॒च्छयाति तै ६, १, ९, ३^{2}; ४; अ॒च्छ··· याति ऋ १, १२३, ४; ९, ९६, २; अ॒च्छा···याथः ऋ ३, ३३, २; अ॒च्छयाहि ऋ १, ३१, १७; अ॒च्छ···याहि॒ ऋ ३,३५, १[a]; †अ॒च्छा···याहि॒ ऋ ७, ९, ५; २३, ४; मा ३३, १८; ७०; का ३२,२,१; ६,१; मै ४, १४, ११; शौ २०, १२, ४; अ॒च्छा···याहि ऋ २, १८, ७; ९,९७,६.

अ॒च्छा·····अयासम् ऋ ३, ३३,३.

अ॒च्छा√गम्, अ॒च्छागच्छति ऋ १,४१, ६.

अ॒च्छागमेम ऋ ४,५,१२.

अ॒च्छा···गन्तु ऋ ५, ४३, ८;

अ॒च्छा···गन्तम् ऋ १,१५१,७.

अच्छा√गा, अ॒च्छा···जिगाति ऋ १०,६,४; †अ॒च्छाजिगासि ऋ ३, २२,३; मा १२,४९; का १३,४, ५; तै ४,२,४, २; मै २,७, ११; काठ १६,११; क २५,२; अ॒च्छा···जिगातम् ऋ २,२४,१२.

†अ॒च्छा···गात् ऋ १, १०४, ५; ३, ३१, ६; मा ३३, ५९; का ३२, ५, ५; मै ४, ६, ४; काठ २७, ९; †अ॒च्छागुः ऋ ३,४२, ३; शौ २०, २४,३; अ॒च्छा···गाः ऋ ४,१६,९.

अच्छा√चर्, अ॒च्छा···चरन्ति ऋ ३, ५७, ३; †अ॒च्छा··· च॒रन्ति ऋ ८, ६०, २; कौ २, ९०३; जै ४, २५, ५; शौ २०, १०३,३; अ॒च्छाचरामसि ऋ ९, १,५.

अच्छा√नश्, †अ॒च्छानक्षि ऋ ५, २४, २; मा ३, २५; १५, ४८; २५, ४७; का ३, ३, १७; १६, ५, ३०; २७, १५, २; तै १, ५,६,३; ४,४, ४, ८; मै १, ५,३; काठ ७,१; कँ ५,१; कौ २,४५८; जै ३,३४,१६.

अच्छा√वच्, अ॒च्छा···विवक्ति ऋ ७, ७२, ३; अ॒च्छाविवक्मि ऋ ३, ५७, ४; ४, २०, ५[b]; अ॒च्छा···विवक्मि ऋ ७, ६७, १; अ॒च्छा···वोचेः ऋ ७, ९३, ७; अ॒च्छा-वोचे ऋ ६, ५१, ३; अ॒च्छा-वोचेय ऋ ४, १, १९; † अ॒च्छा-वोचः ऋ ८, ७५, २; तै २, ६, ११, १; मै ४, ११, ६; काठ ७, १७; अ॒च्छा···वो॒चः ऋ ६, २, ⌊११; १४,६ (१५, १५)⌋; खि २, ६, १, १९; ७,५; ८,५; अ॒च्छा··· वोचम् ऋ ५,४१,१४.

†अ॒च्छा···ऊचिषे ऋ ३, २२, ३; मा १२, ४९; का १३,४,५; तै ४,२,४,२; मै २,७,११; काठ १६,११; क २५,२.

अ॒च्छा·····वक्ष्य॒ते° ऋ १, १४२,४.

¶**अच्छा-वाक॒[d]-** -॰क खि ५, ७,५,१०$; -कः तै ७,१,५,५; -कम् मै ३, ९, ८; काठ २६, ९; क ४१,७; -कस्य मै ४,४, ८; काठ ३४,१६; -काय तै १, ८,१८,१; मै ४,६,५^{2}.

¶**अच्छावाक-साम॒[e]-** -मम्[f] तै ५,४,१२,३^{2}.

¶**अच्छावा(क्य>)क्या[g]-** -क्या मै ४,४,८; काठ २६,९; क ४१, ७; -क्याः मै ३,९,८,

†**अ॒च्छो(च्छ-उ)क्ति[h]-** -क्तिभिः

---

[a] तु. सस्थ. टि. आ॒···ति॒ष्ठ ।

[b] तु. PW. GW. प्रभृ.; वैतु. वें. सा. इ॒न्द्रम् इत्यन्वितः कप्र. इति ।

[c] कर्मणि यक् प्र. (पा ३,१, ६७) । यश्चात्र संप्रसारणाभाव इव प्रतीयते तदर्थं पाप्र. संप्रसारणे कृते वा च्छन्दसि (पा ६, १, १०६) इति पूर्वरूपविकल्पे यण् (तु. सा.) । मतेरच्छोक्तिसाहचर्यस्य श्रुतौ प्रसिद्धत्वात् (तु. ऋ १,६१, ३ प्रभृ.) । अच्छा-वञ्चनस्य चाश्रुतपूर्वत्वाद् अच्छा√वञ्च् इति याऽर्वाक्तनी कल्पना भवति (तु. GW. प्रभृ.) साऽक्षोदक्षमैव भवति । सुजिह्व॒- इत्येतदप्याऽराध्यविशेषणत्वेन श्रूयमाणम् अच्छोक्तेरेवाऽऽराधनौपयिकतां संकेतयेद् आराध्यप्रियत्वादिति दिक् । अ॒च्छा इति कप्र. इति वें. सा. इहानुसंधेयौ ।

[d] = ऋत्विग्-भेद- । गत्युत्तरकृत्स्वरः प्रकृत्या (पा ६, २,१३९) । उप. अण् प्र. । कुत्वार्थं च न्यङ्क्वादिगणे उसं. (पा ७,३,५३) । यत्तु भा. (तै १,८, १८,१) घः प्र. इत्याह तन्मृग्यमूलम् । करणाधिकरणयोरेव तद्भावात् ।

[e] नाप. (⌊अच्छावाकमभिगीयमान-⌋ संकृत्याख्य-सामविशेष-) । तस. । शेषम् अग्निष्टोम-सा॒मु- इत्यत्र टि. द्र. ।

[f] सपा. माश १३,३,३,१^{2} °साम इति पाभे. ।

[g] विप. । तस्येदमीयः यत् प्र. । तित्स्वरः ।

[h] गतिस्वरः (पा ६,२,५०) । यत्तु सा. (ऋ १,६१,३) कस. इत्येवं विवृणोति, बस. इत्येवं च पूप. प्रकृतिस्वरं

ऋ १,६१,३;१८४,२; ८,१०३, १३; शौ २०,३५,३; -क्तौ ऋ ५,४१,१६^{२}.

१अच्छा √वद्, अच्छावदामसि मा १६,४; का १७, १, ४; तै ४,५,१, २; मै २, ९, २; काठ १७,११; क २७, १; शौ १९, २,३; पै ८, ८,९; १४, २, ६; १५, १५, ४ ; १७, १३, १०; २०,२७,७; अच्छा···वदामसि ऋ ८, २१, ६; अच्छावदामः ऋ १०, ८८, १४; †अच्छावद ऋ १, ३८, १३ ; ५, ८३, १; ८, ५१,३; १०, १४१, १; खि ३,३, ३; मा ९, २८; का १०, ५, ४; तै १, ७, १०, २; मै १, ११, ४ ; काठ १४, २; क २९, २; शौ ३, २०, २; पै ३, ३४, ३; अच्छा···वद पै ७, १२,७,

२अच्छा(च्छा-आ) √वद्, अच्छा(च्छ-आ)वदामि शौ ६, ५९, ३ ; पै १९, १४, १२ ; अच्छावदामसि शौ ६, १४२, २; अच्छा (च्छ-आ) वदामसि शौ ७, ३९,३; ८, ७, १; १०, १०,४;१२,१,२७; पै १,२९,१; ३, २९, १; ५, १, ६; ७, १२, १; १६,१२,१; १०७, ४; १७, ३,८.

अच्छा √वह्, अच्छा·· वहेयुः ऋ ६,३७,३[a].

अच्छा √वृत्[b], अच्छा ··ववृतीय ऋ १,१८६,१०.

अच्छा √सृ, अच्छ···असरत् ऋ ९, ९२, २; †अच्छा··· असरः[c] ऋ ९, ११०, ४; कौ २,८५८.

अच्छा √ह्वे > φअच्छा-हूत- -तः ऋ ४,१५,७.

१अच्छे(च्छ, च्छा √इ), ¶अच्छैति तै २, ४, ९, ३; १०, ३; ५, २, ६; ५, १, ८,१; ६, ३, ३, १^{२}; ४,३, ३^{२}; मै २,१, ८; ४, ८^{३}; ४,१,२; ५, २^{५}; काठ १०, ११; ११, १० ; २४, ३; २६, ३; ३१,१; क ३७,४; ४७, १; ¶अच्छैति मै ३, ७, ६ ; ४, ५, २; †अच्छ···एति ऋ १०, ३०, ६; काठ १३, १६; अच्छा···एति ऋ २, ३६, ६; ७, ३, ३[d]; अच्छ···एति[e] मा २७,१४; का २९,२, ४; तै ४, १,८,१; मै २,१२, ६; क २९, ५; शौ ५,२७, ४; पै ९,१, ३; अच्छयन्ति मै ३, ७, ८^{२}; काठ २४,६^{२}; क ३७, ७^{२}; अच्छ···यन्ति ऋ ५,४७, ६; काठ १८, १७[e]; †अच्छा···यन्ति ऋ १, ७१, ३ ; ७, १०, ३; मै ४, १४, ३; अच्छा···एषि‡[d] कौ २, ५७१; जै ३, ४६, ६; अच्छ···एमि तै २, २, १२, ३‡[f]; अच्छेमः मा ११,१६; का १२,२,५; तै ४,१,२,२; ५,१, २,४; मै २, ७, २; ३, १, ३; काठ १६,१;१९,२; क २९, ८; अच्छा^{२}···एतु ऋ ७, ३६, ९; † अच्छा···यन्तु ऋ ८, २३, १० ; ७१, १०, कौ २, ९०४; जै ४, १४, ६; †अच्छ···यन्तु ९, १०६, १; कौ १, ५६६; २, ४४; जै १, ५८,१; ३, १६, ५; ५९,३; शौ ३,४, ३; पै ३, १, ३; अच्छेहि मा ४, २०; का ४, ६,५; तै १, २,४,२; ४, १, २, २;५,१, २,४; ६, १, ७,७; मै १,२, ४; ३, ७, ६; काठ २,५; २४, ३ ; क १, १७; ३७, ४ ; अच्छा···इत ऋ १०, ३०, २; अच्छ···इतन[g] ऋ ३, २९, ९;

समादधाति तद् व्याहतत्वाच्चाऽलक्षणत्वाच्च दुरन्वयत्वाच्चातीवाऽप्रमाणम् ।

[a] सस्थ. टि. अभि द्र. ।

[b] अभिप्राप्तौ तात्पर्यम् ।

[c] तु. ऋ ९, ६८, १; ८१, २ टि. यद्-वैपरीत्येनेह गतित्वयोग आस्थीयते । सनिष्यदत् सोमः सदा वाजाभिमुख्येन सरतीति वाजस्य कर्मणः साक्षात् क्रियये प्सिततमत्वेन श्रवणं प्रतिभाति । ततश्चाभिमुख्यार्थस्य गुणभावस्तद्वाचकस्य गतित्वाङ्गीकाराद् आपततीति किमु वक्तव्यम् । कर्मप्रवचनीयतादर्शी सा. द्र. । अच्छा सनिष्यदत् इति य्रोगमुशन्तः वैं. GW. प्रभृ.-तु चोद्या भवेयुः । भृशार्थस्य पदवृत्तिसमर्पितत्वात् √स्यन्द् इत्यत्र गतित्वयोगस्यान्यथासिद्धत्वाद् वाजप्राप्तावाभिमुख्यार्थस्य च विशेषाधायकत्वात् √सृ इत्यनेन गतित्वयोगस्य चरितार्थत्वादिति दिक् ।

[d] सपा. अच्छा···एति <> अच्छा···एषि इति पाभे. ।

[e] सपा. अच्छ···एति <> अच्छ··यन्ति इति पाभे. ।

[f] अच्छ···एमि इति सतः पाठस्य स्थाने सपा. ऋ ८, ४८,१० एम्यायुः इति पाभे. ।

[g] अद्रोघाविता टि. द्र. ।

अ॒च्छ'''अयाम ऋ ५, ४५, ५;
अ॒च्छै॑ताम् मै ४,८,१.

अ॒च्छे(च्छ-इ)त[a]- -तः मा ८, ५४; का ९,७,१; तै ४,४,९,१; काठ ३४,१४.

¶अच्छे॒(च्छ-इ॒)त्य[b]- -त्यः मै ३, ९,२.

२अच्छे (च्छ-आ √इ), अच्छा॒-(च्छ-आ॒)यन्ति शौ १२,४,१४; १५.

?अच्छंवषट्कार[c]- -रम् क ३५,७.

¶अ-च्-छन्द॒स्क[d]- -स्कम् मै ४,७, ५; ६.

¶अ-च्-छन्दोम॒[e]- -मम् तै ७, ३, ६, २; ८, २; ४, १, २; २, ३; ६,२.

¶अ॒-च्-छम्बट्कार[f]- -रम् तै १,५, ७,६; २,३, ६, २; ४, ११, ५; ५,११, ४; ६, २, ५;७, ६; ५, ४, ७, ४; मै १, ५, ५; काठ १२, ४; १३, १०; २३, १; -राय मै २,४,५;३,१०,१; ४, ५,१.

?अच्छ॒(र>)रा,ला[g]- -राभिः काठ ५३, ३[h]; -लाभिः तै ५, १३,१.

अ॒च्छा अच्छ द्र.

अ-च्-छाय॒[e]- -यः ऋ १०, २७, १४.

अ॒-च्-छिद्यमा(न>)ना[i]- -।नया ऋ २,३२,४; तै ३, ३,११, ५; मै ४, १२, ६; काठ १३, १६; शौ ७,५०,१; पै २०, १०, ८; -ना शौ ८,२, १; पै १६,३,१.

अ॒-च्-छिद्र, द्रा[i]- -।द्रम् ऋ २, ३, ८; ५, ६२,९; ६, ४९, ७; ८, २७, ९[j]; खि ५, ७,१, ९; तै ४, १, ११, २; मै ३, ६, ३¶; ४,४,२¶; १३,२;१४, ३; १०; काठ १५, १३; १७, १८; ३१, १४$; पै १९, ४२, १४; -द्रस्य ऋ ६, ४८, १८; -।द्रा ऋ १, ५८,⌊८ (४, २, २; ६,५०,९)⌋; १६२, १८; २, २५, ⌊५; ३,१५, ५⌋; मा २५, ४१; तै ४, ६, ९,३; ५,६, ८, ६$[k]; काठ ४०, ६^{2} $; ४६, ५; -द्राः ऋ १, १५२, १; तै ५, ६,८, ६?[k]; मै १,३, ३५; ३,२,८¶;४,१४,१०†; -द्राम् तै १,५, ११, ५; मै २,३, ८^{1}; १३, २; काठ १२, ९^{1}; पै २, २०,१; -द्रे खि ५, ७, ५, ३; मा ११,३०; का १२, ३, ३; तै ४,१,३,२; मै २,७,३; ४, १३, ४; काठ १६,३; २१; १९, ४^{2}; क ३०, २^{1}; -द्रेण मा १,

---

[a] अनन्तरगतेः स्वरः प्रकृत्या (पा ६,२, ४९)। उप. कर्मणि क्तः।

[b] क्यपः पित्त्वात् निघाते उप. धास्व. प्रकृत्या (पा ३,१,१०९; ६,२,१३९)।

[c] समानार्थकप्रकरणसाक्ष्यात् मुपा. चिन्त्यः स्यादिति प्रतिभाति (तु. सस्थ. काठ २३,१)। एवंप्रकारकाय पाभे. तु. गोब्रा २,१, ११ यत्र छम्बट् कुर्यात् इत्यस्य अच्छंवषट् कुर्यात् इति पाभे. उपलभ्यते (तु. टि. वैप२ छम्बट् √कृ)।

[d] विप. (लोक-)। बस. समासान्तः कप् प्र. (पा ५,४, १५४)। कपि पूर्वम् (पा ६,२,१७३) इति स्वरः द्र.।

[e] बस. अन्तोदात्तः (६,२,१७२)।

[f] छम्बट् √कृ> भावे °कार- इति मूलतः सतः क्रियाविशेषणत्वेन योगाद् द्वितीयैकवचने प्रयोग उताहो णमुलन्तं रूपमव्ययमिति विवेक्तुं दुःशकम्। नञ्-समास-तत्स्वरविशिष्टतयैव श्रुत्युपलम्भात्। नञ्-समासाभावपक्षे अच्छम्बट् इत्यव्ययमुपपदीकृत्य प्रयोगं निष्पादयतां (तु. PW. प्रभृ.) तु प्रथमे कल्पेऽन्तोदात्तः (पा ६,२, १४४) स्याद् द्वितीये चोपोत्तमोदात्तः (पा ६,१,१९३) स्यादिति विवेकः सुलभः द्र.।

[g] √ऋच्छ् + अरः प्र. (पाउ ३, १३१) तत्स्वरश्च। अत्रैतत्-सदृशं प्रातिपदिकत्रितयमपरमपि द्र.। तद् यथा अच्छ॒(ल>)ला- इति, ऋक्ष॒-(ल>)ला- इति ऋच्छ॒(र>)रा- इति च। सर्वाणि चैतानि चत्वारि स्वरूपाणि ऋक्ष॒र->रा- इति मूलतः सतः पञ्चमस्य प्राति. प्रादेशिकविकारमात्राणि द्र.। भाषासंक्रमे ऋक्ष->ऋच्छ- ऋक्ष->अच्छ- इत्याकारकस्य, र>ल- इत्याकारकस्य च परिवर्तनस्य सुप्रसिद्धत्वान्नेह बहु वक्तव्यं स्यात्। एतानि प्राति. यस्था. द्र.।

[h] सपा. मै ३, १५. ६ अत्सु॒राभिः इति, मा २५, ३ का २७,३,१ ऋक्ष॒लाभिः इति च पाभे.।

[i] तस. नञ्स्वरः (पा ६,२,२)।

[j] =सपा. ऐब्रा ८,२७^{1}। मंब्रा २,८,३;४ अच्छिद्राः इति पाभे.।

[k] °द्राः इति पाठः? °द्रो (द्रा-उ) शि॒° इति शोधः (तु. सस्थ. टि. उशि॒जः; वैतु. भा. ⌊पक्षे⌋, सा. च उशि॒जः इत्यस्य विशेषणमिति कृत्वा पपा. एव साधीयान् इति मन्वानौ)।

१२; १६;२०; ३१^{२};४,४; १०, ६; का १,४,१;५,७; ७, ४;१०, ३^{२}; ४,२,२; ११, ४, २; तै १, १,५,१;१०,३; २,१, २; मै १, १, ६;९;२,१; २,३,८^{३}; ६, ८; ३, ६,३^{२}¶; ४,४, २^{२}¶; काठ १, ५; २,१; १२, ९^{३}; १५, ६; २३,१; क १,५;१३;३५,७; पै २०,४३,५.

अच्छिद्र-तनु[a]- -नु मै १,१,३.

¶**अच्छिद्रे(द्र-इ)ष्टका**[b]- -का मै ३, २,८.

अच्छिद्रो(द्र-ऊ)ति[c]- -तिः ऋ १, १४५,३.

अच्छिद्रो(द्र-ऊ)ध्नी[d]- -ध्नी ऋ१०, १३३,७.

¶**अ-च्-छिद्रत्व**[e]- -त्वाय मै २,४,२; ३,८,७;१०,४^{२}; काठ १२, १२; २२, १३; २३, १; क ३५,७.

अ-च्-छिन्न[f]- -न्नः तै १, ३, ५, १[g];९,२; ६,३,९, ३; मै १, ४, २;७; काठ ७,२; ९; क ५, २; ८; शौ १९, ५८, १ ; पै १, ११०, १ ; -न्नम् मा २०, ४३; का २२, ४, ८; तै १, २, ३,३;६,१,४,९; मै १, ४, ६¶; ३,११,१; ४,८, ८¶; काठ २३, ८¶;३८, ६; क ४८, १^{२}; शौ ६, १२२, १ ; पै २, ६० , २; १६, ५१, ५; -न्नस्य मा ७, १४; का ७,६,३; ७, ४; तै ३, २, ३, १; मै १, ३, १२; काठ ४, ४; क ३, ३; -न्नाः शौ १९,५८,१; पै १,११०,१.

अ-च्-छिन्नपत्र,त्रा[h]- -त्रः मै २, ७, १६[i]; काठ १, ११; २, ७; क २, १; -त्रा[j] काठ, क १, ११^{३}; -त्राः ऋ १, २२, ११; मा ११, ६१ ; १३, ३०[i]; का १२,६,२;१४,३,४[i]; मै २,७,६; ३,१, ८¶; काठ १६, ६; १९, ७; क ३०, ५; पै १९,१, ९†.

अ-च्-छिन्नपर्ण[k]- -र्णेन शौं १९,३२, २; पै १२,४,२.

अ-च्-छिन्नरै[l]- -रायः क २, ९;

---

[a] विप. (पवित्र-) । बस. पूप. प्रकृतिस्वरः (पा ६, २,१) ।

[b] कस. सामान्यः सामासिकः स्वरः (पा ६,१,२२३) ।

[c] विप. (शिशु- ⌊=अग्नि-⌋) । बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६, २, १) ।

[d] विप. (गो-) । समासस्वरौ नापू. टि. द्र. । उप. कृते तु. टि. ऊधन्- इति ऊधर्-, ऊधस्- इति च ।

[e] तस. नञ्स्वरः (पा ६,२,२) । उप. भावे त्वः प्र. ।

[f] तस. नञ्स्वरः (पा ६,२,२) ।

[g] अ-च्-छिन्नरै- इत्यत्र टि. द्र. । पाभे. च यथायथमनुसंधातव्यो भवति ।

[h] तस. नञ्स्वरः उप. च बस. ।

[i] पाभे. अखिद्राः काठ ३९,३ द्र. ।

[j] अदितिरच्छिन्नपत्रा > सपा. आपश्रौ २, ६, १ भाश्रौ २,५,१३ वैश्रौ ५,३ : १० अदितिरस्यच्छिद्रपत्रा इति, माश्रौ १,२,३,२४ ?अदितिरशनाच्छिन्नपत्रा इति, वाश्रौ १,३,१,२४ वागृ १,१२ अदितिरसि नाच्छिन्नपत्रा इति, हिश्रौ १,७, २८ अदितिरस्यनाच्छिन्नपवित्रा इति च पाभे. ।

[k] बस. अन्तोदात्तः (पा ६,२,१७२) । उप. कस. ।

[l] अत्र शाखाभेदेन पाभे. द्र. । तद्यथा । तै १,३,५,१ अ-च्-छिन्नः । रायः इति पदद्वयं श्रूयते । क २,९ इत्यत्र काठ ३,२ इत्यत्र च समस्तमेकं पदं यथानिर्देशं श्रूयते यूपच्छेदनानन्तरं तत्परिवासनकाले यजमानाशीरभिप्राया श्रुतिरेषा द्र. । पदद्वये तावद् यथाऽयं यूपो मन्त्रबलेनाऽच्छिन्नो भवति तथाऽस्माकं यजमानं राय उपपद्यन्तां सुवीरश्चासौ भवेद् इत्याकारिकाऽऽशीर् द्र. । यत्तु सा. अत्र रायः इति द्वितीयाबहुवचनान्तं पदमभिप्रयन् 'रायो धनानि यजमानाय देहि' इत्येवं व्याख्यत् । तदविचारसहम् । ऊडिदम् (पा ६, १, १७१) इति विभक्तिस्वरापत्तेर्दुर्वारत्वात् । एवमेकपद्ये क २,९ इत्यत्र 'अच्छिन्ना राय इमं यजमानमुपपद्यन्ताम्' इत्याद्यर्थः द्र. । काठ ३,२ इत्यत्र तु भवति कश्चिद् अपरो विशेषः । पूर्वोक्तशाखाद्वये, अच्छिन्न- इत्यारभ्य नवं वाक्यं भवति । अत्र काठ. त्वावसानिकयोः पदयोर्द्वयोरपि पूर्वस्यैव त्रिष्टुभाऽथवा तस्या उत्तरार्धेनैकवाक्यताऽन्वयः द्र. । एतस्माच्च भेदाद् द्विव्याख्यानम् एतत् प्राति. द्र. । तथाहि क. वाक्यपार्थक्यकल्पे नञ्-तस. (छिन्ना रायश्छिन्नरायस्तद्भिन्ना इत्यर्थः) अत्र छिन्न-रै- इत्यन्तोदात्तं प्राति. उप. भवेत् । काठ पूर्वान्वितवाक्यकल्पे तु छिन्ना रायो यस्माद्' इति प्रथमं बस. छिन्न-रै- इत्याकारकं प्राति. भवेत् ततश्च पूर्ववद् नञ्-तस. अव्यय-पूप. प्रकृतिस्वरो भवेत् (तु. पा ६,२,२) । बस. पक्षे उपसर्जनह्रस्वत्ववारणार्थम् ईयसो बहुव्रीहेः (पावा ५,४,१५६) इत्यत्र

-रायम्?[a] काठ ३,२.

अच्छु[b]- -०च्छवः पै २,९१,२.

?अच्छे[c] पै १, ११२,१२.

१अच्छे, २अच्छे, अ॒च्छेत-, अच्छे॒त्य- अच्छ√इ द्र.

अ-च्-छेदन- -नम् पै २०,४९,८.

¶अच्छे॒(र>)रा[d]- -राः मै ४, ४, ९^{१}.

अ॒च्छोक्ति- अच्छ√वच् द्र.

अच्य,अच्य-,अच्यमान- √अच्,ञ्च् द्र.

१अ॒-च्युत[e]- -०त खि ७, ३, १; -तः ऋ १, ५२, २; १०, १११, ३; मा २०, २७; का २२,२,४; तै १,२,६, १; काठ ३४,१¶; शौ ६,८८, ३; १९, ३३,२[f]; पै १२,५, २[f]; -तम् ऋ १, ५६, ५; २, ३, ३; ६, १५,१; १७,५; १०, १७०, ३; मै २, ७, १६; काठ ३९, ३; कौ २, ८०५†; जै ४, ३, १†; शौ ५,२८,१४;१२,३,३५; पै ५, ४०,४;१७,३९,४; -ता ऋ १, ८५,४; १६७,८; २,२४, २;६, २,९; २२,६;३१, २; ८, २०, ५; १०, ६१, १०; तै ३, १, ११, ६†; शौ ९, २, १५; २०,३६,६†; पै ६,७, ४; १६, ७७, ५; -ता ऋ १०, ११५, ४; -तानाम् ऋ ८, ९६, ४; मा ७, २५; का ७, १०, २; तै १,४,१३,१; मै १, ३, १५; काठ ४, ५; २८, १; क ३, ५; -तानि ऋ ३, ३०, ४; -¶तेन काठ ६,६; क ४,५,

अ॒च्युत-तम[g]- -मम् काठ २८,१.

*अ॒च्युत-वल्ल(भ>)भा[h]- -भाम् खि २,६^{१},२५.

२¶अ-च्युत॒[i]- -तः तै २,६, ३,३.

अच्युत-क्षि॒त्[j,k]- -क्षित् मा ५, १३; का ५,४,४; तै १,२, १२, ३; मै १,२,८;३,८,५; काठ २, ९; क २,३.

अच्युतक्षि॒त्-तम[g]- -मः मा ७, २५; का ७, १०, २; तै १, ४, १३,१; मै १, ३, १५; काठ ४, ५; क ३,५.

अच्युत-च्यु॒त्[k]- -च्युत् ऋ २, १२, ९; शौ ५, २०, १२; २०,३४, ९†; पै ९, २४, १२; १३, ७, ९†; -०च्युत् ऋ ६,१८,५.

√अज्(वधा.), अ॒जति ऋ ६,६६,७; अ॒जन्ति[l] ऋ ९, ९१, १; अजामसि पै ११, २, १० ; अजन् पै ९, १९, २ ; अजतु शौ ८, ६, १९ ; पै १६, ८०, १०; अजताम् पै २०, ३८, ९; अजन्तु शौ ८,५,५; ६; पै १६, २७,५; ६; अ॒ज(>जा) ऋ १, १७४,३; शौ ४,३७,२; पै १३, ४, २ ; १५, २०, ६ ; १७, १३, २ ; अजध्वम् ऋ ६, ४८, ११[m]; अ॒जाव ऋ १,१७९, ३[n]; आजः ऋ ७,५,६; आ॒जतम् ऋ १,११२,१६.

अजुः[o] ऋ ५,६,१०.

उसं. द्र । विवेकभूयिष्ठापेक्षो विषयः पुनरपि वैश. प्रभृ. द्र ।

[a] सपा. °रायः इति शोधः (तु. क २,९)।

[b] =यातुधानाधिपति-। व्यु.? तु. सप्र. शौ २,२४ पै २, ४२ ।

[c] पाठः? यथानिर्देशं वा इति ते इति पृथक् पदे इव भवतः। तत ऊर्ध्वं तानि इति अच्छे इति द्वे पदे स्यातामुताहो एषां चतुर्णां पदानां स्थाने वाते तान् यच्छे इति पदत्रयी स्यादिति संदेहो भवति । प्रथमस्य कल्पस्यापेक्षया द्वितीयः साधीयान् प्रतीयते । अर्थस्य स्फुटत्वविशेषसौकर्यात् । एवं च सति मुपा. यथावत् संशोधनीयः कल्पद्वयापेक्षया √अच्छ्, इति √यच्छ् इति च विकल्पकल्पने तत्त्वं द्र. ।

[d] विप. (२अप्-) । उस. । यनि. अङ्गो॒रा- इति शाखीयः वावि. द्र. (तु.Sch. भू २९,२)। =अच्छे॒र- इति SBW. । व्युत्पत्तिस्तु विस्पष्टेतरत्वाद् विमर्शमपेक्षते ।

[e] विप., व्यप. (विष्णु- ⌊खि.⌋) । तस. अव्ययपूप. प्रकृतिस्वरः ।

[f] सपा. शौ ५, २८, १४ अ॒च्युतम् इति, खि ४,६,९ धरुणम् इति च पाभे. (तु. टि. धरु॒णम् खि.) ।

[g] तमपः पित्त्वान्निघाते स्वरस्तदवस्थः ।

[h] विप. (लक्ष्मी) । बस. पूप. प्रकृतिस्वरः । °त-व॒° इति स्वरः? यनि. शोधः (तु. तत्रैव माधव॒-प्रिया-) ।

[i] विप. (पुरोडाश-) । बस. अन्तोदात्तः (पा ६,२, १७२) । उप. भावे क्तः प्र. । आद्युदात्तत्वान्तोदात्तत्वयोस्तात्पर्यं तावदेव साम्यं यावत् अप्रतिहत-प्रतिघातरहितेत्येतयोस्तत्पर्यायभूतयोः शब्दयोर्मध्ये भवति । एवं तयोः सामान्येनाऽनर्थान्तरभूतार्थवाचकत्वे सत्यपि सूक्ष्मो भेदो भवति ।

[j] उस. √क्षि (निवासे) + क्विप् प्र. ।

[k] क्विबन्त-कृत्स्वरः प्रकृत्या (पा ६,२,१३९) ।

[l] सपा. कौ १,५४३ जै १,५५,१२ मृजु॒न्ति इति पाभे. ।

[m] सस्थ. उ॒प···आ॒···सृजु॒ध्वम् टि. द्र. ।

[n] तु. सस्थ. टि. अभि॒ । [o] तु. टि. अजुर्यमुः ।

अज्युसे ऋ ६, २, ८. [अनु°, अप°, अभि°, अभ्या°, अव°, आ°, उद्°, उप°, उपा°, निर्°, प्र°, वि°, सम्°].

अज्- पृतना°, १अज- निर्°.

अजत्- अप°

अजन- गो°.

अजनी- अश्व°, आ°, मन्द्र°.

अजिर,रा[a]- -रः ऋ ६,६४,३; ८, १०१,३; १०, ९८, २; शौ ३, ४,३[b]; -रम् ऋ १,१३८,२;३, ९,८; ४,४३, ६; ७, ११, ⌊२; (१०,७०, ३)⌋; १०, १०२,४; खि ४, ११, ६[c]; मा ३४, ६[c]; ¶काठ ९,१;१३,१२; २१,८'[d]; ¶क ८,४; शौ ८,८,३; पै १६, २९, ४[e]; -रा ऋ १, १३४,⌊३; ५,५६,६⌋; ३,३५,२; काठ ३१, १४; -०राः[f] ते २, ४,७,२; काठ ११, ९; -राय मा १६, ३१; का १७, ४, ५; तै ४, ५, ५, २; मै २, ९, ५; काठ १७, १४; क २७, ४; -रासः ऋ १, १४०,४;५,४७, २; ८, ४९, ८; खि ३,१,८. [°र- खदिर°].

†अजिर-शोचिस्[g]- -चिषः ऋ ९, ६६, २५; कौ २, ६६०; जै ३, ५५, १; -चिषम् ऋ ८, १९,१३.

?अजिरा(र-आ)चरिष्णु[h]- -ष्णुः खि ४,८,६.

अजिरा(र-अ)धिराज्[i]- -जौ शौ ७,७३,३.

√अजिराय[j], †अजिरायते ऋ ८,१४, १०; शौ २०, २८, ४; ३९,५,

अजे निर्°.

अज्म[k]- -ज्मम् ऋ १, १६३, १०; ३,२, १२[l]; मा २९, २१; का ३१, ३, १०; तै ४, ६, ७, ४; काठ ४६, ३; -ज्मस्य ऋ ४, ५३,४; -ज्मेषु ऋ १, ३७, ८; १०[m];८७,३; ५,८७,७; ८,४३, २०; तै ४, ३, १३, ७; मै ४, ११,२.

अज्मन्[n]- -†ज्म ऋ १, १५८, ३; ६, ४, ४; ८, ४६, २८; १०, १०३,६; मा १७,३८; का १८, ४,६; तै १, ३, १४, ७; ४,६, ४,२; मै २, १०, ४; क २८,५; कौ २, १२०४; शौ ६, ९७,३; १९,१३,६; पै ७, ४, ६; १९, १२, ९†; -ज्मन् ऋ १, ६५, ३; ११२, १७; १६६, ५; ६, ३१, २; ८, २०, ५; -ज्मना, -ज्मनि शौ ११, १२, २२; -ज्मभिः ऋ ८,४६,१८;-ज्मा काठ १८,५.

१अज्यमान[o]- -नः ऋ ५,३०,१४.

अज्र[p]- -ज्राः ऋ ६, २४, ८;

---

[a] विप. (मनस्-, रुद्र- प्रभृ.)। किरच् प्र. (तु. पाउ १,५७; भोउ २, ३, ४७)। यश्च काउ १, २४ इत्यत्र निरनुबन्धः प्र. शिष्टो भवति स स्वरानुरोधरहितलोकमात्रगोचरः द्र.। वेदे त्वन्तस्वरतश् चिदनुबन्धः सुवच एवेति किमु वक्तव्यं भवति। चित्स्वरः (पा ६,१,१६३)।

[b] सपा. पै ३, १,३ जरसे इति पाभे.।

[c] सपा. काशि १३४ : १२ अजरम् (तु. उ. म.⌊मा.⌋) इति पाभे.।

[d] चिर- इति शब्दसाहचर्यात् अचिरम् इति शोधः।

[e] अचिरम् इति मूको.।

[f] सपा. मै २,४,७ अज्राः इति पाभे.।

[g] विप. (अग्नि-,चन्द्र- ⌊=सोम-रश्मि-⌋)। बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६,२,१)।

[h] स्वरः? प्राति. चेत् साधु स्यात्तर्हि तस. तत्स्वरश्चान्त्य एव द्र.। मूको. तु भूयस्त्वेन जरिष्णु- इत्येव उप. समर्थयन्ति (तु. MW.)। अजिराजरिष्णुः, अजराजरिष्णुः, अजराजरिष्णु, इत्येतेषां मध्यमो वोत्तमो वा पाठः स्याद् आदिस्वरश्चेति विमृशन्तु विमृशः।

[i] द्वस. सामान्यः समासस्वरः (पा ६,१,२२३)।

[j] नाधा. आचारार्थे क्यङ् प्र. दीर्घश्च (पा३,१,११)।

[k] भाप., नाप. [मार्ग-,चर्या-,आजि-(तु. या ⌊४,१३⌋ प्रभृ., WW. ⌊१,३५⌋ SEY ⌊३९⌋)]। मन् प्र. (तु. पाउ १,१४०) नित्स्वरश्च।

[l] सपा. तैआ ३,१०,४ आपश्रौ १४, १२, १ अज्मा इति, तां १,७,६ ?अयमन् इति च पाभे.।

[m] सपा. कौ १,२२१ जै१,२३,८ यज्ञेषु इति पाभे.।

[n] मनिन् प्र. (तु. पाउ ४,१४५)। शेषं *k* टि. द्र.।

[o] शानचो निघाते यक्-स्वरः (पा ६,१,१८६)।

[p] नाप.(सम-भूभाग-)। औणादिकः रन् प्र. उसं. नित्स्वरश्च (पाउ२,२८; पा६,१,१९७)। एतच्च एपू. इति च प्रत्ययमात्रभिन्ने सती अप्यर्थतः समाने भवत इत्येतदर्थं तु. अजिर- इति पाभे. तै२,४,७,२ काठ ११,९। यत्तु सा.(ऋ ४,१, १७) <अ-जर- (<√जॄ) इत्येवं व्युत्पत्तिं व्यकल्पयत् तद् निर्दिष्टशाखान्तरीयव्यवहारविरोधाद् अप्रामाणिकम्। यदसौ तत्रैव गमनशीलतया व्याचक्षाणः √अज् इत्यस्माद् व्युदपादयत् तत् साधु।

-०ज्राः[a] मै २,४,७; -†ज्रान् ऋ ४,१, १७; १९, ७; ५,५४, ४; ६,६२, २; ८, १५, २; १०, ४४,८; ५९, ३; शौ २०, ६१, ५; ६२, ९; ९४,८; -ज्रे ऋ ८, २७,१८. [°ज्र- ? उरु°, घासे°].

अज्रय[b]- -ज्रया ऋ १०,६९,६.

आज- उद्°, निर्°.

आजि[c]- -†जयः ऋ १,८१,३; ७, ३२, १७; कौ १, ४१४ ; २, ३५४; जै १, ४०, ६; ३, २९, ११; शौ २०,५६,३; -जा ऋ १, ६३, ६ ; १०२ , ३ ; १०; ११६,२; १५; ७, ८३, २; ९, ६६,८; पै ३, ३६,२†; -जिम् ऋ १, १७९, ३; ४, २०, ३; २४, ८[d]; ४१, ८; ४२,५;[५८, १० (९, ६२,३)]; ५, ४१, ४; ६, २४, ६; ७५, २; ७, ९८, ४; ८,४५, ७; ५३, ८; ९,३२, ५; १०, १०२, १२ ; खि ३, ५ , ८ ; †मा १७, ९८ ; २९, ३९; †का १९,१, ११; ३१,२, ३; तै ४, ६, ६, १†; ५, ३,२, ३¶; ७, ५, ९, २¶; ¶मै १, ११,५; ७[३]; ३,१६, ३†; ४,३, २; ¶काठ १०, ५; १२,७;१४, ५; ७; ८; २१, १२; २३, ३; ४०,७†; ४६,१†; कौ १,६८†; जै १, ७, ६†; शौ ६, ९२, २[e]; ७, ८७,१†; १३, २, ४[d]; ५; २०, ८७,४†; †पै ८, १३, १०; १५, १०, २; १८,२०,८; ९; १९,३४,११; १२; -†जिषु ऋ १, ८१, १; १३०, ८[२]; २, ३४, ३; ४, १७, ९ ; ५, ३५, [७; ८, ८४, ८]; ७, ८३, ६; १०, १५६, १; तै ३,५,११,५; मै ४, १०, ३; १२, ४; काठ १५, १२; कौ १, ४११; २, ३५२ ; ८७७ ; जै १, ४०, ३; ३, २९,९; ४, ११,२; शौ २०, ५६,१; -जीन् ऋ ६, ३५, २; शौ २, १४, ६; पै २, ४, ३; १०, १, ६ ; -(जि>)जीम् ¶मै २, १, ११; ३,४,३;-जेः ऋ ४, ४१, ११; १०, १०२, ५; -जौ ऋ १, ५१, ३; ५२, १५; ११२, १०; १७६,५; ३, ३२,६;५३, २४; ४, १६, १९; ६, १९, ३; २०, १३; ८,९६, १४; ९, ९१,१ ; ९७ , १३; २०; १०, ६१, १; ८; ६८,२; ७५,९;१०२, १; काठ ७, १२[f]; ३८, १२[f]; †कौ १, ५४३; २, १५६; †जै १,५५,१२; ३,१५, ४; शौ २०,१६,२†;१३७,८.

आजि-कृत्[g]- -कृत् ऋ ८, ४५, ७.

आजि-तुर्[h]- -तुरम् ऋ ८,५३, ६; खि ३,५,६.

आजि*-पति[i]- -०ते ऋ ८,५४, ६; खि ३,६,६.

अज्-, १अज- √अज् द्र.

२अज्र,ज्रा[j]- -०ज शौ ९,५, ९; १६; -०ज काठ ७, १३; शौ ९, ५,

---

[a] विप. (२अप्-) ।

[b] यदत्र **यतोऽनावीयः** स्वरो न भवति भवति च तित्-प्रयोजितः स्वरितः (पा ६,१,१८५) । तदेतद् अज्र- **अजिर्**- इत्यत्रैव भूयो ज्ञापकं स्यात् । कथमित्युच्यते । मूलतस् त्र्यच्केऽस्मिञ् शब्देऽभ्युपेयमाने (**अजिर्**-> अज्र-) ततश्चाऽद्यच्कात् सतः प्रत्ययोत्पत्तौ सत्याम् (**अजिर्य**->अज्रय-) यतोऽनावीयस्वरनिमित्ताभावात् (पा ६,१,२०५) नैमित्तिकाऽभाव इत्यर्थात् । यद्वा **अनावः** (पा ६,१,२१३) इति यदुक्तं तदल्पमिति द्र. । अन्येषां द्व्यच्कत्वे सत्यप्यनाद्युदात्तानां सतां तत्र **उसं.** (तु. **उक्थ्य-, कन्या-, धान्य-**) ।

[c] नाप. [धावन-प्रतियोगिता-, युद्ध- (तु. निघ २,१७ या [९,२३] प्रभृ.), पुरस्कार-प्रतियोगिता-] । अधिकरणे इण् प्र. (पावा ३, ३, १०८ यद्वा पाउ ४, १३१) तत्स्वरश्च । या. प्रभृ. <आ√जु वा आ√जि वेति? तु. SEY [२३,७४] ।

[d] नाप. (संग्राम- इति सा. प्रभृ.; धावनप्रदेशावधि-भूमि-विशेष- इति PW. प्रभृ.) ।

[e] आजिं जय इत्यस्य स्थाने सपा. मा ९,९ वाजजित् च भव इति, का१०,२,६ वाजजित् च एधि इति पाभे. ।

[f] =सपा. माश्रौ १,५,२,१७ । त्वाऽऽजौ> आपश्रौ ५, ९, ८ त्वा ये इति पाभे. ।

[g] विप. (इन्द्र-) । उस. उप. √कृ+क्विप् प्र. । कृद्-उत्तरपदप्रकृतिस्वरम् (पा ६,२,१३९) ।

[h] उप. <√तुर्<√त्वर् । शेषं नापू. टि. द्र. ।

[i] नाप. (इन्द्र-) । तस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा६,२,१८) ।

[j] नाप. ([*अद्भुतमाय-] विशिष्टदेव-, ब्रह्मन्-, पशु-भेद-) । √अज्+कर्त्तरि अच् प्र. (पा३,१,१३४) चित्स्वरश्च, <अ-ज- इति वा । अपशु-प्रकरणे तत्रतत्र तत्तद्देवतादिविशेषणतया बह्वयः श्रुतयो भवन्ति । तत्र क्वचित्-क्वचित् अ-ज(<√जन्)- इत्येवमपि भाष्यकारैर्व्याकृतं भवति । तत्र तेषां पारस्परिकस्य भूयसो वैमत्यस्य सद्भावाद् विमर्शविशेषतो भूयिष्ठेषु

१५; पै **३**, ३८, ९; **१६**, ९७, १०; ९८,७; -जः ऋ **१**, ६७, ३; १६२, २; ४ ; १६३, १२; **२**, ३१, **६**; **३**, ४५,२; **६**,५०, १४ ; **७**, ३५, १३ ; **८**, ४१, १०; **१०**,१६,४; ६४, ४; ६५, १३; ६६, ११ ; १३४, ६; खि **५**,३,५; खिसा **२९**,८[a]; मा **५**, ३३; **१३**,५१[b]; **२१**, २९; **२४**, ३२; **२५**,२५;२७; **२९**, २३†; ५९; **३४**, ५३†; का **५**, ८,३; **१४**,५,५[b]; **२३**, ४, १; **२६**,७, २;**२७**,१२,२;४; **३१**,३,१२†; ७,१; **३३**,२,१६†; तै **१**,३,३, १;¶**२**,१,१,४;५; **४**,४,१०,३; ६,७,५†; ८,१,२;**५**,५,१,३¶; १२,१;२४,१; **७**, १, १, ४¶; मै **१**,२, १२;६,२†; ४¶;**२**,५, १¶;७,१७;१३,२०; **३**,११,२; १४,१३;१६,१^{२}†; **४**, ८, ३¶; काठ **२**,१३; ८, ८; १२^{२}; **१३**, १; **१६**, १७[b]; **२४**, ७^{२}; **३९**, १३; **४६**,३;४^{२}; **४७**, २; **४८**, ३; क **२**, ७; ¶**७**, २; ७^{२}; **२५**, ८[b]; **३७**, ८^{२}¶; †कौ **२**, ४४१; १०६९; †जै **३**, ३३, १६; शौ **४**, १४, १[b]; **९**,५, १; ३; ७^{२}; १०; ११;१३[b]; १६; १८; २०; २१; ३१-३६; **१०**, ७, ३१;८, ४१; **१३**, १, ६; **१८**, २, ८†; **१९**,११,३†; पै **३**, ३८, १;९; ८,१९, १-३;८; **१३**,८,१३†; **१६**,९७,१; ७-९; ९८,२;३;७; ९९,६;८; **१७**,१०,२; **१८**,१५, ६; -¶जम् तै **२**,१,१,५; मै **१**, ६,४;**२**,५,२; ३^{२}; ५; ११^{५}; **३**, १०, २^{२}; **४**, ८, ३; काठ **१२**, १२;१३^{१}; **१३**, १; २; ४^{२}; ५; १३; **१८**, १; शौ **४**,१४,६[c];९; **९**,५,७^{२}; ११ ; १२; २२; २४; २८;३१;३७; **१८**, २,९; पै **३**, ३८,११^{२}; ८,१९, ४; ७; १०; ११;**९**,७,२; **१६**, ९७, ७^{१}; ८; ९८,१;९^{२};१००,२;४;**१७**,१३, ५; -¶जया तै **६**,१,६,३;१०, १; मै **३**,७, ७; काठ **२३**, १०; **२४**, २; ६^{१}; क **३७**, १;३;७^{१}; -†जस्य ऋ **१**,१६४, ६; **१०**, ८२,६; मा **१७**, ३०; का **१८**, ३,६; तै **४**,६,२, ३; मै **२**,१०, ३; काठ **१८**,१; क २८,२; शौ $**४**, ४, ८; १४, ७; ८; **९**,५, १९$, १४, ७ ; पै **१६**, ६६, ६; $९९,१-२;५; -जा ऋ **२**, ३९,२; मा **१४**, १९; **२३**, ५६; का **१५**,५,५; **२५**,१०,४; तै **२**, २, ४, ५¶; **३**, ४, २,२;¶३, २; ६; **४**, २, १०,४[b];३, ७,१; ¶**५**, १,६, २; ४, ३, २; ¶**६**, १, ६, ३; ५, १०, १; मै ¶**१**, ५, १०; ८, १ ; **२**, ६, १३; ८, ३; १३, १४; **३**, ७, ७¶; **४**, ४, ९¶ ; काठ **६**, २ ; **७**, ७; **१३**, ११; १२^{४} ; **१७**, ३; **१९**, ५ ; **२३**, १० ; **३४**, ७; **३९**, ४; ¶क **४**, १; **२६**, २$; **३०**, ३; **३७**, १; ७; -जाः ऋ **६**,५७, ३; **१०**, २६, ८; तै **५**, ६,१९,१; **७**,३,१४,१; मै **४**,२, १४; काठ **१३**,१; **२४**,६; **२८**, १०^{२}; **३५**,१५; **४३**,४; **४९**,९; क **४५**,१^{२}¶; पै **१**,४०,४; -जान् मै **२**,५,११¶; काठ **१३**, २¶; पै **१२**, ६, १०; -जानाम् ¶तै **२**,१,१, ५; **५**,५, १, ३; पै **२**, ३७, ४; **६**, १५, ८; -जाम् ऋ **८**,७०,१५; ¶मै **२**,५,२^{२}; **३**, ७, ७; **४**, ८, ८^{२}; ¶काठ **१३**, १; **२८**,५; क **४४**,५¶; शौ **६**, ७१,१; पै **२**,२८,२; **२०**, १४, १; -जाय पै **६**,३,११; -¶जायाः

तत्प्रकारकेषु स्थलेषु तथाविधाया व्युत्पत्तेर् अप्राकरणिकत्वावभासाच्च । तत्तद्वाच्यविमर्शविस्तरतः करिष्यमाणस्याऽस्मदीयस्य विवेचनस्य वैश. एव विशेषेण युक्तावसरत्वाच्चेह व्युत्पत्तिविभागतः शब्दद्वैविध्यनिर्देशो नाकारीति मर्षयन्तु युक्तायुक्तविचारिणः । एस्थि. अपि द्वित्रैरुदाहरणैरेषा मौनमुद्रा किञ्चिदुपपाद्यत इव । तद्यथा । ऋ **१०**,८२,६ इत्यत्रोपस्थाप्यमाना द्वितीया व्युत्पत्तिः (तु. GG.)। विश्वकर्मणोऽपां गर्भत्वेन श्रूयमाणत्वाद् अजन्मनस्तथाविधविशेषणस्यानुपपत्तेर् अप्रामाण्यमिवाऽऽपतेत् । एवम् ऋ **२**,३१,६ प्रभृ. ए॒क-पाद्- इति विशेषणाच्च बुध्न्यत्वविशिष्टस्याऽहेः साहचर्याच्च तत्र माहाभाग्याद् एकेनैव पादेन सर्वत्र प्राप्तुमलंभूष्णुर् अतश्च चातुष्पाद्यं प्रति नितरां निरपेक्षः कश्चिद् अद्भुतमायोऽजाऽन्तरविशिष्टोऽज एव शिश्रावयिषितः स्याद् इति संभाव्यते (तु. ऋ **१०**,११७,८ यत्राऽस्मदभिप्रायत एकद्विचतुष्पदां पारस्परिका उत्कर्षापकर्षौ सम्यक् स्पष्टं च श्राव्येते) । यत्तु Ġ. ऋ **१०**, ९०,३ प्रभृ. स्वपक्षसमर्थनमपश्यत् तदपि व्यर्थमिव भवति । तत्र सर्वत्र पाद-शब्दस्य सामान्येनांशपर्यायत्वदर्शनाद् इति दिक् ।

[a]) अ॒° इति सुपा. स्वरः? यनि. शोधः ।

[b]) सपा. अज॒ः (माश **७**,५, २, ३६ वैताश्रौ **२९**,३ कौसू **६४**,२३ च) <> अजा॒ (आपश्रौ **१६**,२७,१८ च) इति पाभे. । [c]) पाभे. अग्नि॒म् मा **१८**, ५१ टि. द्र. ।

तै ६,१, ६, ३; काठ ८,२;२३, १०; क ६,७;३७,१;-¶जायाम् तै ५, ४, ३, ३; मै ३, ३, ४; काठ २१, ६ ; क ३१, २१; -जायै तै २,१,१,६¶; -जासः ऋ ६, ५५, ६; ७, १८, १९; -जे शौ ५,३१, २; पै ९, ११, ४; -जेन शौ १८, २, २२. [°ज, जा- गो°, चरम°].

¶अ(जा>)ज-क्षीर[a]- -रम् तै ५, १,७,४; मै ३,१,८^{2}; -रे तै २, २,४,४; ५; -रेण तै ५, १, ७, ४; ४, ३, २; मै ३,१,८; काठ १९,७; क ३०,५.

अज-गर[b]- -रः खि २, १४, २; ३; मा २४, ३८; का २६, ८, ३; तै ५,५,१४,१; मै ३, १४,१९; काठ ४०, ५; ४७, ४; शौ २०, १२९,१७[c]; पै १,९६, ४; -राः शौ ४,१५, ७; ९; ११,२, २५; पै ५,७, ६; १६,१०६,५; -रेण तै ७,३,१४, १; काठ ३५, १५; ४३,४.

अ(जा>)ज-त्व[d]- -त्वम् तै ६,१, ६,३.

अज-पाल[e]- -लम् मा ३०, ११; का ३४,२,३.

अज-मायु[f]- -युः ऋ ७, १०३, ६; १०.

अज-मीळ्ह[g]->आजमीळ्ह[h]- -ळ्हासः ऋ ४,४४,६; शौ २०, १४३,६†.

¶अज-लोम[i]- -मैः तै ५, १, ६,२; काठ १९,५; क ३०,३.

अज-लो(मन्>)म्नी[j]- -म्नी मै ४, २,१४.

अज-(शृ॑ङ्ग>)शृङ्गी[k]- -॰ङ्गि शौ ४,३७,२; पै १३,४,२;-ङ्गी शौ ४,३७, ६; पै १३, ४, १०; ११;१५.

अजा-त्व[l]- -त्वम् काठ २३, १०; क ३७,१.

अजा(जा-अ)वि[m]- -वयः ऋ १०, ९०,१०; मा ३, ४३; ३१,८†; का ३,४,६; ३५,१, ८†; तै ६, ५,१०,१¶; काठ २९,९¶; शौ ५,२१,५;७,६२,५; ८, ७, २५; ११, २,९; १९, ६, १२; पै ३, २६, ५; ९, ५, १०†; ७, १; २३, ९; १६, १४, ४; १०४, ९; -विभिः शौ १०, ६, २३; पै १६,४४, ५; -विषु शौ ११, २, २१; १२, २, १५; पै १६, १०६,१; १७,३१,६.

†अजा(ज-अ)श्व[n]- -॰श्व ऋ १, १३८,४^{2}; ६,५५, ३; -श्वः ऋ ६,५८,२; ९, ६७, १०; मै ४, १४,१६; -श्वम् ऋ ६,५५,४.

?अजक[o]- -कः खि ५,१५,५.

अजकाव[p]- -वम् ऋ ७,५०,१.

---

a) षस. सामान्यः समासस्वरः पूप. ह्रस्वश्च (पा ६,१, २२३;३,६३)।

b) = सर्प-विशेष- । उस. उप. √गॄ + अच् प्र. थाथादि-स्वरश्च (पा ३,१,१३४; ६,२,१४४)।

c) तु. टि. ?अजक- ।

d) भावे त्वः प्र. तत्स्वरश्च । पूप. ह्रस्वः (पा ६,३,६४)।

e) नाप. । उस. √पा (रक्षणे) >पालि + कर्तरि अण् प्र. उप. प्रकृतिस्वरश्च (पा ३,२,१; ६,२,१३९)।

f) विप. (मण्डूक-)। बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६, २,१)। उप. <√मा (शब्दे)।

g) उप. < √मिह् ।

h) व्यप. (मन्त्रद्रष्टृ-ऋषि-)। अण् प्र. ताद्धितः (तु. पा ४, १, ११२ यद्वा पा ५,४,३८) तत्स्वरश्च ।

i) षस. । अत्र उप. मूलतो नकारान्तं सत् समासाऽन्ताऽन्तम् उताहोऽकारान्तमिति विमृश्यम् (तु. वैप२)। यतो मौलस्याऽकारान्तप्रकारकस्य प्राति. अपि सद्भावः प्रत्यक्षमापद्यते । प्रथमे कल्पे समासान्तदेशितः स्वरः (पा ५,४,१०३;६,१,१६३)। उत्तरे च सामान्यः समासस्वरः (पा ६,१,२२३) इति विवेकः ।

j) विप. (गो-)। बस. पूप. प्रकृतिस्वरं स्त्रियां ङीप् च (पा ६,२,१, ४,१,२९)।

k) = ओषधि-विशेष- । बस. परादिस्वरः (पा ६,२, ११५)। स्त्रियां च ङीषि (पा ४,१,५५) प्र. स्वरः ।

l) =अज-त्व- । ह्रस्वाभाव इतीह विशेषः ।

m) ऋ. मा. च पपा. अनवगृहीतः । शौ. तु. °ज-अ° इति । द्वस. सामान्यः समासस्वरः (पा ६,१,२२३)।

n) विप. वा नाप. (पूषन्-)। बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् ।

o) अजक- इति विगतस्वरोऽपि मूको. भवति न त्वसौ कोऽपि वास्तविकः पाभे.। सपा. शौ २०,१२९, १७ यत्र अजागारः इति मुपा. अजगरः इति च मूको. पाभे. । वस्तुतोऽत्र पदद्वयी वा भवति पदत्रयी वेति पदविभागं प्रति भवत्येव संदेहः । उभयथा संभवाद् उभयथाऽपि तात्पर्यस्याविस्पष्टत्वाद् विनिगमकान्तराभावाच्च । इह अरुक-, अविका- इत्यत्रत्ये टि. अपि द्र. ।

p) नाप. (जन्तु-विशेष- [अजशब्दयुक्त- इति वें., विषधर- इति PW. GW. प्रमृ.]; विष-भेद- [रोगविशेष-त्रत्-]

अ-जग्ध-पाप्मन्[a]- -प्मा शौ ९, ७, ९; पै १६,११३,३.

¶अ-जघ्निवस्- -वांस्सम् तै २, १, १०,२^{१}; काठ १०, ६^{२}; १२,५^{२}; १३,६^{२}.

अ-जघ्नुषी- -षी ऋ ८, ६७,१५.

अजत्-,अजन,नी- √अज् द्र.

?अजना[b]- -नाम् पै २,४०,३.

?अजन्य- -न्यात् पै २०,७,१०.

?अज-ब(भ्रु>)भ्रू[c]- -०भ्रु शौ ५, ५,८; पै ६,४,८.

अ-जय[d]- -यः पै १५,६,५[e].

१अ-जर,रा[f]- -†०र ऋ १, ५८,[४; (४,७,९)];१२७, ९^{२}; ६,२,९; ५,७; ८, ५; १६, ४५; ८,२३, ११; १०, ११५, ४; मा १८, ७४; का २०, ५, ७; तै १,३, १४, ३; ३, १, ११, ६; कौ २, ७३५; -†रः ऋ १, ५८, २; १४४, ४; १४६, २; ३, २,[२; ५, ४, २]; २३, १; ४, ४५,७; ५, ७, ४; ४४, ३; ६, ४, ३; १५,५; २२, ३; ४८,३;६८,९; ७,१५,१३; १०, ५०, ५; ८७, २१; खि ४, ९, ५; ५, ५, ८; मा १७, १०; का १८, ९, ११; तै ३, ४, ११, १; ४, ६, १,२; मै २, ७, ८‡[g]; १०, १; ४, १०, १; ११, ४$; १२,६;१४, १५; काठ २, १४; १७, १७; २३, १२; ३५, १४; क २८, १; ४८, १३; कौ १, २४; जै १,३,४; शौ ८, ३, २०; $१९, २४,८[e]; ५३, १[h]; २०, ३६,३; पै $८,⌜१६, ८; ११, ५, ५$; १६,७,१०; ८, ५; -†रम् ऋ १,१२६, २; १६४, २; १४; ३, ८, २; ३२,[७; ६, १९, २; ४९, १०]; ५, ६, ४; २७, ६; ६, ५,७;८, ६; २१,१; ३८,३; ४९, १५; ७, १८, २५; ८,६, ३५;२३,४; २०; ९९, ७; १०, ५१,७; ८८, १; ३; १०६, ६; १५६,४; मा १८,७४; का २०, ५,७; तै १, ३, १४, ३; ५, ४, १¶; ७,३¶; ११,२;४,४,४,६; ५, ७, ८, २$; मै २,१३,७;४, ११,१; १२, २$; १३, १;१४, १५; काठ २, १४; १५;४,१६; ८, १७; ९,६; १५,१२; कौ १, २८३; ४१९; २, ३७२; ८८०; जै १, ३०, १; ४१, १; ३,३०, १५; $शौ ३,१९,१;५; ६,९८, २; ९, १४,२; १४;१०,८,४४; १३,३,१८; १८, ४, ८८; २०, १०५,३; $पै ३,१९, ५; १३, ५, २८; १०, १; १६, ६६, २; ६७, ४; १९, १२, १४;२२,४; -‡रस्य[i] कौ २, ३३३; जे ३, २८,५; -रा ऋ १, ११३, १३; ५, ३४, १; शौ १०, ८, २६; पै १६, १०३, ३; -†राः ऋ १,६४,३; १२७,५^{२}; १४३,३^{२}; ३,१८,२; ७, ३, ३; १०, ९४, ११; काठ ३५, १४; क ४८, १३; कौ २, ५७१; जै ३, ४६, ६; पै ९, ११, ८$; -†राणि ऋ १०, ९१, ७; मै ४, ११,४; -राम् शौ २,२९, ७; १२, २

इति सा., रोग-भेद- इति [पक्षे] GRV.) । व्यु.? अजका-व- इति पपा.। तमेवानुसरति सा.। अर्णवादिवद् मत्वर्थे वः प्र. द्र. (तु. पावा ५,२,१०९)। एतदुत्तरसूत्रे अजगव- इति प्राति. धनुर्विशेषसंज्ञापरमितोऽन्यदिव भवति । न चासौ संज्ञात्मकोऽर्थ इहाप्यभिप्रेतः स्यादिति वचनायोपलभ्येत । तस्यार्थस्याऽत्रत्यपरिहर्त्तव्यविषाद्यनिष्टवस्तुवर्णनपरकप्रकरणेन नितान्तमसंगतत्वात् । ये अपि श ४,१,५,१९ इत्यत्र, तां २५.१५,३ इत्यत्र च यक्र. अजकाव-इति अजगाव- इति च प्राति. श्रूयेते ततोऽप्येतद् भिन्नार्थवाचकत्वाद् अन्यदिव भवति ।

[a] विप. (*यजमान-)। तस. नञ्स्वरः । उप. बस.।

[b] गाम् इत्यनेन सामानाधिकरण्यमिति कृत्वा प्राति. संकेतोऽकारि । वस्तुस्थितिः संदेहकवलितैव द्र.।

[c] सौवरः संकेतः तस. इति कृत्वा कल्पनामूलः द्र.। वा. पादादित्वाद् षाष्ठिकम् आद्युदात्तत्वम् (पा ६,१,१९८)। क्वचिद् अजबभ्रुः इति प्र१ अपि रूपमुपलभ्यते (तु. पाण्डु. टि.)। तथात्व उत्तरं श्रूयमाणेन पिता इति पदेनास्य समानाधिकरणता स्यात् । एवमेव PW. प्रभृ. च व्याचक्षते। स्वरस्तु दुरुपपादः स्यात् । क्वचिद् अजबभ्रु- इत्यविभक्तावयवः पपा. अपि दृश्यते (तु. पाण्डु. टि.)। सपा खि ४, ७^{१}, ८ ?न बभ्रु इति पाभे.। अथ । बभ्रु [सं१] इति शोधो भवेदिति विब. [सिभा १,२११]।

[d] परकर्तृकस्वजय-रहित- इत्यर्थे बस. द्र.।

[e] सपा. °जयः<>°जरः इति पाभे.।

[f] विप. (अग्नि-, रथ- प्रभृ.)। बस. उप. आद्युदात्तत्वम् (पा ६,२,११६)। उप. <√जॄ।

[g] सपा. ऋ १०,४५,८ प्रभृ. माश ६,७,२,२ आपमं २,११,३१ अमृतः इति पाभे.।

[h] पाभे. अक्षरः पै १२,२,१ द्र.।

[i] सपा. ऋ १०,९१,७, अजराणि इति पाभे,।

३२[a]; पै १५,२,८; -†रासः ऋ ७, ५४, २; १०, ४६,७[b]; ८७, २०; मा ३३, १[b]; का ३२, १, १[b]; शौ ८,३, १९; पै १६, ७, ९; -रे ऋ ३,६,४; ६, ७०,१; १०, ३१, ७; मा ३४, ४५†; का ३३,२, ८†; तै ४, ३, ११, १; मै २, १३, १०; ४, ११, १†; काठ १३, १५†; ३९,१०; कौ १,३७८†; जै १, ३९, ९†; शौ ८,३, २५; ९, १२; पै १६, ८, ६; १९, २; -०रे तै ४,३, ११, ५; काठ ३९, १०; -रेण पै ३,१, ८‡[c]; -†रेभिः ऋ १, १६०, ४; ६, ५, ४; ६,२; ७, १०४,५; तै १,३, १४,४; काठ ३५,१४; क ४८, १३; शौ ८, ४,५; पै १६,९,४; -रेभ्यः ऋ १०,९४,७; -रैः ऋ २, ८, ४; -रौ मा १८ ५२; का २०, ३, २; तै ४,७,१३,१; मै २, १२, ३; काठ १८, १५; क २९, ४; पै ३, ३८, ६; -०रौ ऋ १, ११२,९.

? २अ-जर[d]- -राय मै ४,१४,१७.

अ-जर(त्>)न्ती[e]- -न्तीम् मा २१, ५; का २३,१, ५; तै १,५,११, ५; मै ४, १०,१; काठ ३०, ४; ५; क ४६, ७; शौ ७, ६, २; पै २०,१,८.

अ-जरयु[f]- -यू ऋ १,११६,२०.

अ-जरायु[g]- -युः पै ११,५,७.

अ-जवस्[h]- -वसः ऋ २,१५,६.

अ-जस्र,स्रा[i]- -†०स्र ऋ ८, ६०,४; काठ ३५, २; जै ४, २८, ९; -स्रः ऋ २, ३५,८; ३,१, २१; २६,७; ५४,१; ७,१,१८; १०, ६,२; मा ११,५४; १८, ६६†; का १२, ५, ५; तै ४, १,५,२; ३,१३,६†; मै २, ७, ५; †४, १०,१;१२, ५; १४, १५; काठ १६,५; शौ ७,८३,१;१९,३,२; पै २०, ३१, ९; -स्रम् ऋ १, १००, १४; ९, ११३, ७; १०, ४५, १; १३९, १ ; १८५, ३; खि ५, ५ , ८ ; मा ३, ३३†; ११ , ३१ ; १२, १८† ; १३, ४३;१७, ५८†; २६, ६; का ३, ३, २५†; १२, ३, ४; १३, २, १†; १४, ४, ६; १८, ५, ९†; २८,४,१;५,१; तै १. ३, १४, ५†;५,११,१; ४, १, १,४; ३, २;२,२,१†;१०, २; ६, ३,३†; मै १, ५,४†[j]; ६, २;७; २, ७, ३;९;१७;१०, ५†; ३, ३, ८†; ९'; ४, ११, १; काठ ४, १६; ७,२†; १४; १६,३; ९†; १७; १८,३†; १९,४'; ¶; क ५,२†; ६, ४; २८, ३†; ३०, २'; ¶; कौ २,१०५८;३,३,१२‡; जै २, २,७‡; शौ ६,३६, १; १३,२, ३६; १६,२,५; पै १८, २४,३; १९, ४, १; -†स्रया ऋ ७,१, ३; मा १७, ७६ ; का १८, ६, १२; तै ४,६, ५, ४; मै २,१०, ६; काठ १८, ४; ३५, १; ३९, १५; क २८, ४; कौ २, ७२५; जै ३,५९,१६; -†स्रा ऋ १०, १२,७; शौ १८,१, ३५; -स्राः ऋ ४,५५,२; -स्राम् तै १, ४, ३४,१; मै २, १३, १९; काठ ४०, ४; -स्रेण ऋ ६, ⌊१६, ४५[k], ७,५,४⌋; ४८,३; खि १, ४, ६; मा ११, २८; का १२, ३,१; तै ४,१, ३, १; मै २, ७,

---

[a] सपा. पै १७,३३,३ अमृतम् इति पाभे. ।

[b] शोधः वायुवः ऋ १०, ४६,७ टि. द्र. ।

[c] सपा. ऋ १०,१७३,६ विशिष्ट इह पाभे. ।

[d] प्रामाणिकी स्याच्चेच्छ्रुतिस्तर्हि जुर- इति भावे अप् प्र. (पा ३,३,५७) व्युत्पाद्य नञ्-तत्पुरुषः समासः द्र. । एवमाकारिका श्रुतिं पपा. प्रमाणयेत् । निधिरज्जुराय इति साहितिकं मूको. साक्ष्यं तु अधिरज्जुर् आय(त्) इत्याकारक-पदविभागे ज्ञापकं स्यात् । अन्यत्र निधि- इत्यस्यान्तोदात्तत्वेन प्रसिद्धेः यस्थि. अधि- इत्यस्यैव विकारमात्रत्वेन सुवचत्वात् । तु. सपा. शौ ६,११८,२; तैआ २,४,१ च यत्रोभयत्र अधिरज्जु- इति प्राति. एव श्राव्यते तच्च यद्र. ।

[e] विप. (अदिति-) । तस. । एवं च सत्यपि बस. प्रकृते नञो जर- (पा ६,२,११६) इत्यत्र उसं. द्र. । शेषम् उप. जरत्- टि. द्र. ।

[f] विप. (अश्विन्-) । बस. अन्तोदात्तः (पा ६,२,१७२)। यत्तु कैश्चित् तस. इत्युक्तं भवति (तु. PW. प्रभृ.)। तन्न । नञ्स्वरप्रसङ्गात् ।

[g] बस. । उप. जरोपपदे √इ+ञुण् प्र. (पाउ १,४)।

[h] नाप. (सेना-)। बस. अन्तोदात्तः (पा ६,२, १७२)। उप. < √जु ।

[i] विप (अग्नि-, ज्योतिस्- प्रभृ.) । तस. नञ्स्वरः (पा ६,२,२)। उप. < √जस् (उपक्षये) + रः प्र. (पा ३,२ १६७)।

[j] सपा. ऋ ८,१८,५ विशिष्टः पाभे. ।

[k] वा. क्रिवि. (तु. GW.; वैतु. वें. सा. विप. ⌊शोचिस्-⌋ इति)।

२; काठ १६,३; कौ २,७३५†; -त्नैः ऋ १,१८९,४.

अ-जात,ता[a]- -¶तः तै १, ५, ८,५; ७, ६, ५; २, १, ५, ४; मै १, ६, ४; ३,६, ७; -ताः ¶तै २, १,२,३; ७,१,१,३; शौ ११,१०, ५; पै १६, ८५,५; -तान् ऋ ५, १५,२; मा १५,१;२; का १६, १, १; २; तै ४, ३, १२, १^{२}; मै २,८,७^{२}; ३, २, १०; काठ १७, ६^{२}; क २६, ५^{२}; शौ ६, १३६,२; ७, ३५, १; ३६, १; पै १,६७,२; २०,८,८;९.

अजात-पुत्रप(क्ष>)क्षा[b]- -क्षायाः खि ७,७,२.

अजात-शत्रु[c]- -त्रुः ऋ ८,९३,१५; तै ४,४,१२, ४; मै ३, १६, ४; काठ २२, १४; पै १५, २, २; -त्रुम् ऋ ५,३४,१.

अ-ज्ञानि[d]- -नये शौ ६,६०, १; पै १९,१४,४.

अ-जामि[a]- -मयः ऋ ६,२५,३;-मि ऋ ५,१९,४; १०,१०,९; १०; ¶तै ६,३,१०,५; ७,४, २, ३; १०,२^{२}; ¶मै ४,६,८^{२}, ¶काठ ६,५;७; ३३,२^{२}; ¶क ४,४;६; †शौ १८,१,१०;११; -मिभिः ऋ १,१००,११;-†मिम् ऋ १, १११, ३; १२४, ६; ४, ४,५; ६,४४,१७;७,८२, ६; मा १३, १३; का १४,१, १३; तै १,२, १४,२; मै २,७,१५; काठ १६, १५; क २५,६; -मीन् ऋ ६, १९,८; १०,६९,१२.

अ-जामित्व[e]- -त्वाय तै २, ६,६,४; १०,४; ५,५,६,२; ७, २.५,५; काठ १०,८; १२,४; २१,७.

अ-जायमान[a]- -नः[f] मा ३१, १९; का ३५,२,३. [°न- सु°].

अँ-जित्- -जितः खि ५,५,११[g].

अ-जि(त>)ता- -ताम् पै १, १३, ४[h].

अ-जितमनस्[i]- -नसः काठ १०, १०.

अजि॒न[j]- -नम् शौ ६,६७,३; पै १९, ६,१५; -नेन शौ ५, २१, ७; -नैः शौ ४, ७, ६; पै २, १, ५. [°न- अधिकृष्ण°, २कृष्ण°, बस्त°].

अजिन-संध[k]- -धम्[l] मा ३०,१५; का ३४,३,२.

अजि॒र-, अजिराय √अज् द्र.

***अ(जि॒>)ज्री-गर्त**[m]->

आजीगर्ति[n]- -र्तिः काठ १९,११; क ३१, १; -र्तिम् तै ५, २,१,३.

अ-जीत,ता[o]- -तः शौ १२, १, ११; पै १७,२,२; -ता शौ १, २७, ४[p]; पै १९, ३१, ७; -ताः तै ५,७, २, ४[q]; काठ १३, १५[q];

---

a) तस. नञ्स्वरः (पा ६,२,२)। b) बस.। उप. तस.।

c) विप. (इन्द्र-[ऋ], सवितृ- प्रमृ.)। तस. उप. जात-शत्रु- इति बस.। अथवा बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६,२,१)। एवमौभयविध्ये संभवत्यपिद्वितीयः कल्प एव साधीयान् द्र.। जातशत्रुत्वाऽभावाऽपेक्षयाऽजातशत्रुत्वस्य व्यवहारेऽभीष्टतरत्वेनोपलम्भादिति दिक्।

d) नाप. (जन-)। बस. उप. आद्युदात्तत्वम् उसं. (पा ६,२, ११६)। जाया-(>जा-) + समासान्तो निङ्ङ्-आदेशः (पा ५ ४,१३४)।

e) पदविभागस्य सस्व. च कृते अ-च्छिद्रत्व- टि. द्र.।

f) =सपा. तैआ३,१३,१ हिश्रौ१४,४,३८ काउ १०१:१। शौ १०,८,१३ पै १६,१०२२. अदृश्यमानः इति पाभे.।

g) सपा. शाश्रौ ८,२५,१ अपितः (तु. सा. [ऋ ७,८२,३]) इति पाभे.। h) अजताम् इति मूको.। सपा. शौ २, २९,७ अ-जराम् इति पाभे.।

i) तस.। उप. जित-मनस्- इति बस. द्र.।

j) अज- इत्यतस् ताद्धितमिति MW.। प्राञ्चस्तु √अज्+ इन् प्र. इत्याहुः (तु. काउ२,२२)। यत्तु (पाउ २,४८) इत्यत्र (भोउ२,२,१९४) इत्यत्र च इनच् प्र. इत्युक्तं भवति तल्लक्ष्यानुविधायित्वादलक्षणं द्र.। न ह्यन्तस्वरा श्रुतिर्भवति यतश् चानुबन्धश् चरितार्थतामियात्। प्र. स्वरेण मध्योदात्तत्वम्।

k) नाप. (चर्मकार-)। उस. उप. सम् √धा +मूलविभुजादित्वात् कः प्र. अन्तोदात्तश्च (पावा ३,२,५ पा६,२,१४४)।

l) सपा. तैब्रा ३,४,१३,१ अजिनसंधायम् इति पाभे.।

m) व्यप. (ऋषि-)। 'अजौ गर्तौ यस्य' इति बस. पूप. दीर्घः (तु. पा ६,३,१३७)। पूप. इः प्र. (पाउ ४,१४०) तत्स्वरश्च। अत्र अ-जी° इति मन्वानः MW. विमर्शविशेषापेक्षः।

n) व्यप. (शुनःशेप-)। अपत्येऽर्थे इञ् प्र. ञित्-स्वरश्च (पा ४,१,९६; ६,१,१९)।

o) तस. नञ्स्वरः (पा ६,२,२)। उप. <√ज्या इति भा. PW. प्रमृ.; <√जि इति भा. [पक्षे], सा. च।

p) सा. अजिता इति ?

q) ज्योगजीताः (वाश्रौ १,५,५,७ पागृ ३,२,२ जैगृ २, ३,६) >माश्रौ १,६,४,२१ ज्योग्, जीवाः इति द्विपदः पाभे.। मंब्रा २,१,१२ पागृ ३,२, २ (गुजसं.) ?ज्योग् जीताः (यत्र यनि. शोधः) इति पाभे.।

-तान् तै ५,७,२,३[a].

अ-जीति[b,c]- -तये ऋ ९, ९६, ४; -तिम् ऋ ९, ९७, ३०; तै ५, ७,२,३[d].

अ-जीमूतवर्षिन्[e]- -र्षी मै ४,८,८.

अ-जी(र्ण>)र्णा[b]- -र्णा तै ४,३,११, ५; मै २,१३,१०; काठ ३९,१०.

अ-जीवन[b]- -नः शौ १८,२,३०.

†**अजुर्**[f]- -रम्[g] ऋ ८, १, २; शौ २०,८५,२.

अ-जुर्य,र्या[h]- -†०र्य ऋ ६, २२, ९; शौ २०, ३६, ९; -र्यः ऋ २, ८,२;६,३०,१;-र्यम् ऋ १,६७, १;१४६,४;२,१६,१; ३. ७, ४; ५३, १५; ५, ६९, १; ६, १७, १३; १०, ८८, १३; शौ ५,१, ४; पै ६, २, ४; -र्यस्य ऋ ८, १३, २३; -र्या ऋ २, ३९,५; -र्याः ऋ २,३,५;३,७,७;४,५१, ६; -र्यासः ऋ १०,९४,१२.

?**अजुर्यमुः**[i] ऋ ५,६,१०.

अ-जुष्ट,ष्टा[b]- -ष्टम् ऋ ५, ७७, २[j]; ७, ७५, १; ७८,६; मै ४,१२, ६†; पै १६, ६३, ६[k]; -†ष्टा ऋ २,४०,२; तै १,८,२२, ५; मै ४, ११, २; काठ ८, १७; शौ ७,१२०, २$; पै २०,१७, ८; -ष्टाः पै १९, ३६, १५; -ष्टात् ऋ ७,⌊(१, ३६, १५); १, १३⌋; -ष्टान् ऋ ९, ७३, ८; -†ष्टानि ऋ १०, १६४, ३; शौ ६,४५,२; पै १९, ३६,५†; -ष्टाम् शौ १०,३,६[k].

---

[a] =सपा. तैप्रा ११, १७ । पागृ ३,१,२ अजीजान् इति पाभे., मंब्रा २,१,९ ?अजीजात् इत्यत्र च यनि. शोधः।

[b] तस. नञ्स्वरः (पा ६,२,२)।

[c] भाप. । तस. उप. <√जि इति (तु. वें. भा. सा. NW.; वैतु. PW. GW. प्रभृ. <√ज्या इति? सस्थ. अज्यानिमजीतिम् इति पाठे अज्यानिम् इत्यस्य व्यतिरिक्तत्वोपलम्भात्) ।

[d] =सपा. बौध २,६,१३ । मंब्रा २,१,१० पागृ ३, १,२ अजीजिम् इति पाभे. ।

[e] विप. (पर्जन्य-) । तस. ।

[f] विप. (⌊जरा-रहित-⌋ इन्द्र-) । **बस. अन्तोदात्तः** (पा ६, २, १७२) । उप. हलन्तं भाप. । PW. तु अकारान्तमाह । तदपि विमृश्यं भवति ।

[g] सपा. कौ २,७११ जै ३,५८,८ जुवम् इति पाभे.

[h] तस. कृत्योक- (पा ६,२,१६०) इत्यन्तस्वरः । उप. <√जॄ>जुर् + क्यप् प्र. । यत्त्विह सा. ण्यता प्र. (जार्य->जुर्य- इति कृत्वा) व्यु. आह, तदसत् । गुणवृद्ध्यविषये (क्ङिद्विषये) एव √जॄ>जुर् इत्यस्याऽच्-परिणामस्य श्रुतिप्रसिद्धेरिति यावत् (तु. ऋ १,१८२,३ प्रभृ. यत्र श-विकरणतयैव श्रुतयो भवन्ति)।

[i] एकमेव पदं सर्वं निहतं चेति पपा. भवति । **आख्यातमाख्यातेन क्रियासातत्ये** (पा २,१,७०) इत्यन्तर्गणसूत्रोक्तदिशा **मयूरव्यंसकादि**ष्वन्तःपातमिव सा. वष्टि (तु. वें.; ⌊पक्षान्तरे⌋ द्वे पदे इति च द्वितीयस्यापि निघात इति च मन्वानः?)। न त्वेवं सत्यपि समासावयवयोः **अजुः** इत्यस्य **यमुः** इत्यस्य च स्वरूपपरिच्छित्तिः सुलभा संभाव्येत । यस्मिन् कस्मिन्नपि लकार ईदृग्-रूपाप्रसिद्धेः । **सर्वेषां योगानां** तच्छेषाणां च छन्दोविषये बाहुलकदर्शनमत्राशरण्यानां शरणं भवत्वित्यपि न सुवचं भवति । तथाविधागतिकत्वाभावात् । तर्हि का सा गतिरिति चेदुच्यते । अत्रेयं कल्पना विचार्यतां यथाऽऽदितस् एवाग्निमजुर्यमगुर् इत्येवं सतः प्रथमस्य पादस्य कालान्तरे तत्तत्प्रभावजो यनि. प्रकारकः पाठः प्रचलित इति । एवं हि सम्यक्प्रकारेणानुष्टुप्-पादः संजायते । यस्थि. तु तत्सिद्ध्यर्थम् एवाँ इत्याकारकः पाठो दीर्घत्वानुनासिकत्वाभ्यामायासविशेषसाध्य इवाभाति । **अजुर्य-** इत्येतेन विशेषणेन योगश्चाग्नेस्तत्र तत्र दाशतय्यां सुलभ इव द्र. । अत्र समस्तं पदमित्यास्थाय GW. (तु सा.) √अज् इत्यस्य च √यम् इत्यस्य च योगमाह । तच्चिन्त्यं भवति । तदुक्तदिशा **अजुरम्** इत्याकारको वा **अजुर्यम्** इत्याकारको वा पूर्वभागः स्यात् । उभयथापि छन्दोवैषम्यमापतेत् । तन्निवारणार्थमवश्यं तेनापि मन्त्रारम्भे एवाग्निम् इत्याकारकः पाठोऽभ्युपेयः । भूयानप्यत्र विमर्शविस्तरोऽन्यत्रानुसंधेयः । AJP ३८,१ इत्यत्र BL. इत्यनेनोक्तमनुसरन् NW. **अजुर्यं यमुः** इत्यादित इव सतः पाठस्य ह्रसनमभ्युपैति । पूप. अस्मदभ्युपगतमेव, नातस्तत्र किमपि चोद्यमिव भवति । **यमुः** इति प्रस्तावितम् उप. √यम् इत्यस्य किं रूपं भवतीति नालं परिच्छेत्तुमिति सुत्यजम् । तदपेक्षया अगुः इत्यस्य न्याय्यतरत्वात् प्रसिद्धतरत्वाच्च ग्रहणं सुगमतरमिव भवेत् । अभ्युपगते च तस्मिंस्तदीयाज्मध्यस्थस्य गकारस्य गीर्भिः इत्यस्मिन् परतः सति ध्वनिसाम्यप्रयोजितो लोपोऽपि सूह्यो भवेदिति दिक् ।

[j] शोधः ?वि चात्रः टि. द्र. ।

[k] सपा. °ष्टम्<>°ष्टाम् इति पाभे. ।

अ॒-जुष्टि[a]- -ष्टिः ऋ ६, ३, २; -ष्टौ ऋ १,६३,५.

अ॑*-जू[a]- -जुवः खि ५,५,११.

अ-जूर्य॒[b]- -र्यौ॑[c] तै ३,२,२,१.

†अ॒-जूर्यत्[a]- -र्यतः ऋ ३, ४६,१; ५,४२,६; मै ४,१४,१४.

अजे √अज् द्र.

?अजैश्रव॒सः[d] शौ २०,१२८,१६.

?अजैषस् पै ५,१४,१.

अ॒-जो(ष>)षा[e]- -षाः[f] ऋ १,९,४; शौ २०,७१,१०.

अ॒-जोष्य[g]- -ष्यः ऋ १,३८,५.

अ॒-ज्ञात,ता[a]- -तः खि ४,५,१०; शौ १०, १, ८; पै १६, ३५, ८, -तम् शौ ६, १२७, ३; पै १, ९०,४; १७, ३१, ५[h]; -ताः ऋ ४,२३,७; ७, ३२, २७; कौ २,८०७†; जै ४,३०,७†; शौ ८,७,१८; २०,७९,२†; पै १६, १३,७; -॰ते शौ १०,१, २०; पै १६,३६,१०; -तेषु ऋ १०, २७,४; [°त- अन्°].

अ॒ज्ञात-केत[i]- -ताः ऋ ५,३,११.

अज्ञात-यक्ष्म॒[j]- -†क्ष्मात् ऋ १०, १६१, १; शौ ३, ११,१; २०, ९६,६; पै १,६२,१.

अ॑*-ज्ञान[a]- > अज्ञान-त॒स्[k](:) खि ३, १०^{२},८.

अ॒-ज्ञास्[l]- -ज्ञाः ऋ १०,३९,६.

अ॒ज्म-, अ॒ज्मन्-, १अज्य॒मान- √अज् द्र,

२अज्य॒मान- √अञ्ज् द्र.

अ॒-ज्यानि[m]- -निम् तै ३,३,८,३;४, ७,२; ५, ७, २, ३[n]; काठ १३, १५; शौ ६, ५५,१; पै १९,९, २; -नीः तै ५,७,२,५¶.

अ-ज्येय॒[o]- -यः मै ४,४,५.

अ-ज्येष्ठ॒[p]- -ष्ठाः ऋ ५, ५९, ६; -ष्ठासः ऋ ५,६०,५.

अ॒ज्र-, अज्र्य॑- √अज् द्र.

√अञ्च् √अच् द्र.

?अञ्चन- -नम् पै १९,४०,१[q].

√अञ्ज् (बधा.)[r], अङ्क्ते ऋ १,१२४, ८; ५,१,३; ८,२९,१; मै ४,८, ५¶; †कौ २,१०९८; अन॒क्ति ऋ १,१५३,२; ¶तै २, ६, ५, ३; ६,३,४,३^{२}; ¶मै ३, ९, ४; ६; १०, २[s]; अनक्ति ऋ ४, ६, ३; १०, ६८,२; ¶तै २, ६,५, ३^{२}; ६,२,१०,५^{२}; ३,३, २;४, २;३^{३};९,३; ११, ३^{२}; ¶मै ३, ९, ३^{३}; ४, ५, २; ¶काठ ७, १५^{२}; १८, १७[t]; २१, ८; २६, ५^{३}; ३७,१६^{३}; ¶क ६,५^{२};४१, ३^{३}; शौ ५,२७, २[t]; २०, १६,

---

[a] तस. नञ्स्वरः (पा ६,२,२) ।

[b] दीर्घ एव विशेषः (पा ८,२,७६) । अन्यद् अ-जुर्य॒- इत्यत्र टि. द्र. ।

[c] सपा. जैमि १,५ अचर्यौ॑ इति पाभे. ।

[d] पाठः? सपा. खि ५, १४, ५ उच्चै॒ःश्रवसम् इति पाभे. । WR. (तु. पाण्डु. टि.) उच्चैःश्रवस॒म् इति ।

[e] विप. (⌊असंतृप्ता-, सस्पृहा-⌋ गिर्-) । तस. उप. कर्तरि कृत् (तु. पाभे. NW.; वैतु. ORN. प्रभृ. अन्यथावादिनः) ।

[f] सपा. कौ १,२०५ जै १,२२,२ सजो॒षाः इति पाभे.।

[g] विप. (जरितृ-) । तस. नञ्स्वरः । अत्र उप. √जुष् > जोषि इत्यतः कृत्यप्रत्ययान्तं भवेद् यदि वा जोष- इत्यतस् तादर्हिकप्रत्ययान्तं भवेत् । उभयथाऽपि स्वरोऽन्त्यः स्यात् (पा ६,२,१६०,१५५) । सोऽयं तदपवादः द्र. । यद्वा नञोऽगुणप्रतिषेधीयत्वे सति तत्पूर्वस्याऽस्य प्राति. जोष्येतर-द्वेष्येत्येतत्पर्यायित्वेन वृत्तेरुक्तस्याऽन्त्यस्वरस्य प्राप्त्यभावः द्र.।

[h] सपा. शौ १२,२,१६ अ॒न्येभ्यः इति पाभे. ।

[i] विप. (जन-) । तस. गर्भितः बस. । अथवा तस. एव । तथात्वे ज्ञात-केत- इति उप. बस. । उभयथाऽपि नञ्स्वरो न विहन्येत ।

[j] तस. गर्भितः कस. द्र. । तेन च साधारणः सामासिकः स्वरः (पा ६,१,२२३) ।

[k] अज्ञानतो॒ कृतम् इति मुपा. । स च अज्ञानत॒ः कृत॒म् इत्यस्य विकारमात्रमुताहो अज्ञानत॒ः अ॒कृतम् इति वास्तविक पदविभाग इति विमृश्यम् । तसिः प्र. (पावा ५,४,४४) तत्स्वरश्च ।

[l] =ज्ञाति-भिन्न- । तस. नञ्स्वरः (तु. वें.; वैतु. PW. प्रभृ. बस. इति मन्वाना विमृश्याः) । उप. √ज्ञा + कर्तरि असिः प्र. ।

[m] उप. < √ज्या । शेषं *a* टि. द्र.

[n] =सपा. मं २,१,१० पागृ ३,१,२ बौध २,६, ११ तैप्रा ११,१७ । माश्रौ १,६,४,२१ अज्यानम् इति पाभे. ।

[o] तस. । उप. < √ज्या + यत् । नञ्स्वरापवादोऽन्तोदात्तः (पा ६,२,१६०) ।

[p] विप. (मरुत्-) । बस. अन्तोदात्तः (पा ६,२,१७२) ।

[q] अञ्जनम् वा आञ्जनम् वेति शोधः ?

[r] धा. व्यञ्जन-म्रक्षण-कान्ति-गत्यादिषु वृत्तिः ।

[s] सपा. तै ६,३, १०, २ अभिघार॒यति इति पाभे. ।

[t] सपा. तै ४, १, ८, १ आन॒क्ति इति, पै ९,१, २ अयुक्त इति च पाभे. ।

२†; अञ्जते ऋ ९,१०२, ७[a]; †अञ्जते ऋ ९, ८६, ४३; कौ १, ५६४; २,९६४; जै १,५७, ११;४,२०,८; शौ १८,३, १८; †अञ्जते ऋ १,९२,१; १५१,८; ८, ७२, ९; ९, १०,३; कौ २, ४७१; ११०५; जै ३, ३५, ६; †अञ्जन्ति ऋ १, ९५, ६; ३, ८, १; १४, ३; ५,३, २; ४३, ७; ६, ११, ४; ९, १०९,२०; मै ४, ९, ३;१३,१; १४. १५; काठ १५, १२; पै ८, १४, ६; अनक्षि पै १६, ३३, १०; अङ्ध्वे[b] ऋ १०, १००, १०; अञ्जे पै १,११२, १; अनज्मि शौ ४,१४, ६[c]; पै १, ६६, २; अञ्ज्मः ऋ ९, ४५,३; अनक्तु शौ ५, २८, ३; अनक्तु ऋ ८, ३९,१; खि ५,७, १, २; मा ६, २; २७,१२[d]; ३७. ११; का ६, १, २; २९, २, २[d]; ३७,२,१; तै १, ३,५. १; ६,१; ६,३,३, २;४,२; मै १,२,१४;२,१२,६[d]; ३,९, ३; ४, ९, ३; १३, २†; काठ ३, २; ३; १५, १३; २६, ३;५; क २,९;१०;२९,५[d];४१, १; ३; पै २,५९,१; अञ्जन्तु शौ १८,३,१०?[e]; अञ्जन्तु मा २३, ८[३f]; का २५,३, ४[३f]; तै ७,४, २०,१[३f]; काठ ४४, ९[३f]; शौ ३, २२,२; पै ३,१८,२; अङ्धि[g] ऋ १०, १५६, ३; कौ २, ८७९†; पै २०, २७, १[h]; अङ्क्तम् शौ ६, ६९, २; ९, १, १९; पै १६, ३३, ९; १९, ३२,१४; अनक्तन ऋ १०, ७६, १; अनजन् ऋ ३, १९, ५; आञ्जन् मै १, ८, ४¶[i]; अञ्जीत मै ४,८,५¶; अनञ्ज्यात् ऋ १०,३१,४.

†आनजे ऋ १, १०२, १; ८, ६३, १; मा ३३,२९; का ३२, २,१२; कौ १,३५५; जै १,३७, ४; †आनजे ऋ८,६३,१; कौ१, ३५५; जै १,३७, ४; पै १,५५, १$; आनञ्ज मा ८,३०; का ९, ५,३; तै३,३,१०;२; काठ१३,९. अज्यते ऋ ८, २०, ८; ५१, ९; ९,३२,३;७६,२; १०,११८, ३; खि ३,३,९; मा ३३, ८२†; का ३२,६,१३†; †कौ २,१२०; ५७९; ९५९; †जै ३, ४७, ५; ४,१९, १; २७, ५; अज्यसे ऋ ९,६६,९; †अज्यसे ऋ ३,४०, ६;९, ७८, २; ८५, ५; कौ १, १९५; जै १, २१, २; शौ २०, ६,६. [अनु°, अन्तर्°, अभि°, आ°, उद्°, उप°, नि°, परि°, प्र°, प्रति°, वि°, सम्°].

अक्त,क्ता- -क्तः ऋ ४, ३,१०; ६, ४,६;५,६; ९, ९६, २२; तै ४, १, ४, २‡[j]; मै २, ७, ४‡[j]; काठ १६, ४‡[j]; -क्तम् ऋ २, ३,४; ४,२७,५;९,७४,८; १०, १७७,१; मा २,१६[k]; २०,३९; का २२,४,४; तै १,१, १३,१[k]; मै ३,११,१; १६,२[l]; काठ ३१, ११[k]; ३८, ६; ४६, २[l]; क १, १२[k]; ४७, ११[k]; पै १६,५०, ३[m]; -क्ता ऋ १,६२,८[n]; मै ३, ९, ६¶; -क्ते तै १, ३, ७, १; ६,३, ५, ३; -क्तौ मा ६,११; का ६,२,६; तै १,३, ८, १; ६, ३,७,५; मै १, २, १५; काठ ३, ६; क २, १३. [°क्त- अनु°, अभि°,आ°,१आल°,उप°, घृत°, नि°, वि°,सम्°, स्वा(सु-आ)°].

अक्तु(बप्रा.)[o]- -क्तवः ऋ १०,३,४; ८९, १५; -क्तवे ऋ १०, ४०, ५; -क्तुः ऋ १,१४३,३;२,३०, १; -क्तुना ऋ २,१०,३;१९,३;

---

[a]) प्रपु३ झ>झच् प्र. उसं. चित्स्वरश्च (तु. कृण्वते प्रभृ.)।,

[b]) <अङ्ग्ध्वे (तु. शौ ४,१५, ६ समङ्धि प्रभृ.)।

[c]) सपा. मा१८,५१ का २०,३,१ तै४,७,१३,१ मै २, १२,३;३,४,४ काठ १८,१५ क २९,४ युनज्मि इति पाभे.।

[d]) पाभे. अनक्ति काठ १८,१७ द्र.।

[e]) स्वरः? अञ्जन्तु इति शोधः (तु. W.)।

[f]) सपा. मै ३,१२,१९[३] आञ्जन्तु इति पाभे.।

[g]) तु. टि. अङ्ध्वे।

[h]) सपा. तैब्रा २,५,८,६ अङ्ग्धि इति पाभे.।

[i]) सपा. काठ ६, ५ क ४, ४ अलिम्पत् इति पाभे.।

[j]) =सपा. बौश्रौ १०,४:११। ऋ १०,१,२ मा ११,४३ का १२,४,६ माश ६,४,४,२ अक्तून् इति पाभे.।

[k]) =सपा. माश १, ८,३,१४ तैब्रा ३,३,९,३ आपश्रौ ३,६;१ प्रभृ.। का २,४,३ काश २,८,१,१३ रप्तः (तु.टि. रिप्तः) इति, मै १,१,१३; ४,१,१४ माश्रौ १,३,४,१५ अप्तुभिः इति पाभे.। [l]) सपा. मा २९,४ का ३१,१,४ तै ५,१,११,२ युक्तम् इति पाभे.।

[m]) सपा. शौ ६,११८,१ गत्नुम् इति, मै४,१४,१७ वग्नुम् इति, तेआ २,४,२ कामा १२६:८ वग्नुम् इति पाभे.।

[n]) निशावाचि विशेष्यानिघ्नम्।

[o]) नाप. (तेजस्-, तमस्-, रश्मि-, रात्रि- प्रभृ.)। क्तुः प्र. (तु. पाउ १,७१) तत्-स्वरश्च।

-†क्तुभिः[a] ऋ १, ३४,८;३६, १६; ४६, १४; ५०,२;७; ९४, ५;११२,२५; ३, १७, १; ३१, १६; ४, ५३, १; ३; ५,४८,३; ८४, २; ६, ६९,३; ९,५०,५; १०, १४, ९; ३७, ९; मा ३४, ३०; ३५,१; का ३३, १, २४; ३५,४,२; तै २,२, १२, ३; कौ २,५५९; ३,५, ७; १२; जै ३, ४४, ५; शौ १३, २, १७;२२; १७,१,९$; १८, १, ५५; २०, ४७, १४; १९; पै १२, १, ६; १८, २२, २ ; ७ ; ३१ , ४$; -क्तुभ्यः ऋ १०, ८९, ११; -क्तुम् ऋ ७, ६६, ११; १०, ६४,३; ९२, २; -क्तुषु ऋ ८, ९२, ३१; कौ १, १२८; जै १, १४,४; -क्तून् ऋ १, ६८, १; ५, ५४, ४; ६, ४, ५; ३९,३; ६५,१; ७, ७९, २; ८, ५, ८; १०, १, २[b]; १२, ७; मा ११, ४३†[b]; का १२, ४, ६†[b]; शौ १८, १, ३५; -क्तोः ऋ ३, ७, ६; ३०, १३ ; ४, १०, ५; ५, ३०,[१३; ६, २४,९]; ६,२,३; ५;३८,४; ७, ११, ३; ३९, २; १०, ९२, १; १४; खि ५,७,३, १; मा २८, १२; ३३, ४४†; का ३०, २, १; ३२, ४, १†; मै ४,१३,८; १४, १५†; काठ १९, १३; -क्तौ ऋ ६, ४९, १०.

¶अक्त्वा तै ६,३, ९, २; मै १,८, ७; काठ ६, ८″; १९,१०; १२; २२, १०; २५,५; ७; क ४,७; ३०, ८; ३१, २; ३५, ४; ३९, २; ५.

२अज्युमान,ना[c]- -नः ऋ ९, ९७, ३५[d]; १०, ३१, ९[e]; -ना ऋ १०,३१,१०.

?अञ्जत्[f] शौ १९,५३,२[g].

अञ्जत्[h]- -ञ्जन् ऋ १, ९२, ५[i]; मा २९,१; का ३१, १, १; पै १२,२,२[g]; -ञ्जन्तः पै ९, १२, ८. [°ञ्जत्- प्रति°, सम्°]

अञ्जन[j]- -नम् पै २०, ४९,७; -ने खिसा २९, ४३. [°न- अभि°, आ°, प्र°, वि°, सम्°].

¶अञ्जन-गिरि- -रिणा काठ २३,१; क ३५,७.

¶अञ्जलि[k]- -लिना तै २, ५,१,२; ७; ३,३,८,४; ५,४,९, ४; मै ३,४,३^{2}; काठ २१,१२.

अञ्जस्[l]- -ञ्जः[m] ऋ १, ३२, २; १९०,२; मै ४,१४,१३; शौ २, ५,६; पै १३,६,२; -ञ्जसा[m] ऋ १,१३९,४; ६, १६,३; ५४,१; १०,७३,७; मा ५,५; का ५,२, ३; तै १,२, १०,२; ¶५, २,३, ५;८,५^{2}; मै १,२,७;३,४,७^{2}¶; काठ २, ८; ६,१०†; ¶२०,१; ७; क २,२; ¶३१,३;९; कौ२, ८२६†; जै ४,४, ७†; -ञ्जसि ऋ १, १३२,२^{2}; -ञ्जोभिः खि ५,७,२,१; मै ४, १३, ४; काठ १६,२१.

¶अञ्ज(सा-अयन>)सायनी[n]- -नी तै ७,२, १, २; ३, ५, ३; ७, ३; ९, ३; ४, १, ३; २,४; ४,३.

अञ्जस्-पा[o]- -पाः ऋ १०, ९४, १३; -पाम् ऋ १०,९२, २

अ(ञ्जस् >)ञ्जो-यान[p]- -नंः शौ १८,२,५३.

---

[a] प्रायेणास्य रूपस्य तत्तत्क्रियाव्यापकात्तुरुब्दार्थभूत-कालविशेष-वाचकतया क्रियाविशेषणत्वेन प्रयोगा उपलभ्यन्ते।

[b] पाभे. अक्तुः तै ४,१,४,२ द्र. ।

[c] शानचः निघाते (पा ६,१,१८६) यक्-स्वरः ।

[d] सपा. कौ २,११० जै ३,१९,५ पूयुमानः इति पाभे. ।

[e] सपा. शौ १८,१,३९ युज्युमानः इति पाभे. ।

[f] पाठः? सा. शतरि रूपमाह । पाण्डु. यनि. निघात एव दृश्यते । कोशान्तरसाक्ष्यतः सस्वररूपसद्भावोऽपि प्रमाप्यते । W. त्वत्र नान्तरीयोत्तरं मन्त्रमादर्शीकुर्वन् अर्वाङ् इति पिपठिषति । तदेवं रूपपरिच्छेदो भूयोविमर्शापेक्षः द्र. ।

[g] सपा. शौ १९,५३,३ पै १२,२,३ प्रत्युङ् इति पाभे. ।

[h] शता प्र. (पा ३,२,१२४) तत्स्वरश्च ।

[i] तु. PW. GW. प्रभृ ; वैतु. स्क. वें. सा. क्रिप. इति ।

[j] = अञ्जनद्रव्य-विशेष- । करणे ल्युट् प्र. ।

[k] नाप. । अलिच् प्र. चित्स्वरश्च (पाउ ४,२; पा ६,१, १६३) ।

[l] नाप. । असुन् प्र. नित्स्वरश्च (पाउ ४, १८९ पा ६, १,१९७) ।

[m] वा. क्रिवि. द्र ।

[n] विप. (स्रुति-) । उस. उप. √इ + ल्युट् प्र. लित्-स्वरश्च प्रकृत्या पूप. विभक्तेरलुक् च (पा ६, १, १९३; २,१३९ पावा ६,३,३) । स्त्रियां ङीप् (पा ४,१,१५) ।

[o] विप. (अग्नि-, अद्रि-)। उस. उप √पा (पाने)+विच् प्र. कृत्स्वरश्च प्रकृत्या (पा ३,२,७४;६,२,१३९) ।

[p] विप. (पथिन्-) । उप. <√या + ल्युट् प्र. । समासस्वरौ नापू. टि. द्र. ।

?अञ्ज(सु>)सी[a]- -सी ऋ १, १०४,४.

अञ्जसी(न>)ना[b]- -नाम् ऋ १०,३२,७.

†अञ्जान,ना[c]- -नः ऋ २, ८, ४; ३, १०, ४; ९, ५०, ५; १०३, ⌊२; १०७, २२⌋; कौ २, ४३०; ५५९; जै ३, ३३, ५; ४४, ५; -नाः ऋ ४, ५८, ९; मा १७, ९७; का १९,१,१०; काठ ४०, ७; पै ८,१३, ९. [°न- अभि°, आ°, सम्°].

अञ्जि (बप्रा.)[d]- -ञ्जयः ऋ १, १६६,१०; ७,७८,१; १०, ९५, ६; -ञ्जये तै ७, ३, १७, १; काठ ४३, ७; -†ञ्जि ऋ १, १२४,८; ४, ५८,९; ७,५७,३; ८, २०, ११; २९, १; मा १७, ९७; का १९,१,१०; काठ ४०, ७; पै ८,१३, ९; -ञ्जिः मै ४, २,१४¶; -ञ्जिभिः ऋ १,३६, १३; ३७,२; ६४,४; ८५,३; ८७, १; ११३, १४; २, ३४, १३; ५,५२, १५; ५६, १; १०,७८, ७; मा ११,४२; का १२, ४,५; तै ४, १, ४, २; मै २, ७, ४; काठ १५, १२; १६, ४; कौ १, ५७; जै १, ६, ३; -ञ्जिम् मा २३, २१; का २५,६,१; तै ७, ४,१९,१; ¶मै २, ५, ९^{२}; काठ ४४,८; -†ञ्जिषु ऋ २,३६,२; ५, ५३, ४; शौ २०, ६७, ४; -ञ्जीन् ऋ १०,७७,२ [°ञ्जि- अल्प°, उद्°, १कृष्ण°, महत्, १रोहित°, वृषद्°, स्वेद°].

अञ्जि-मत्[e]- -मन्तः ऋ ५, ५७,५.

?अञ्जि-व[f]- -वम्[g] शौ ८,६, ९; पै १६,७९,९.

अञ्जि-(स>)षक्थ[h]- -क्थः मै ३,१३,५; -क्थाय काठ ४२,७.

अञ्जि-सक्थ[i]- -क्थः मा २४, ४; का २६,१, ८; -क्थाय तै ७,३,१७,१.

अञ्ज्ये(ञ्जि-ए)त[j]- -ताय तै ७, ३,१७,१, काठ ४३,७.

आनजान[k]- -ना ऋ १, १०८, ४.

√अट्>अट्णार[l]->¶आट्णार[m]- -रः तै ५,६,५,३.

√अण् (बधा.)

१अणु[n]- अति°.

---

[a] अर्श-आदेर् आकृतिगणत्वाद् मत्वर्थीयः अच् प्र. चित्स्वरश्च (पा ५, २, १२७; ६, १, १६३)। स्त्रियां ङीष् प्र. उसं. (पा ४, १, ४०) तत्स्वरश्च। तु. अञ्जसीना- टि.।

[b] विप. (स्रुति-)। अञ्जस्- + ख>ईनः प्र. (तु. पा ४, २, ९३) तत्स्वरश्च (तु. सा. GW. प्रभृ.; वैतु. वें., सा. ⌊पक्षे⌋ °सीनाम् ⌊ष३⌋ इति)।

[c] शानचि चित्स्वरः (पा ६,१, १६३)।

[d] विप. (⌊व्यञ्जक-⌋ वाघत्-, सूरि-), नाप. पुं. स्त्री. न. [कान्ति-, रूप- ⌊ऋ ४,५८,९ प्रभृ.⌋; आभरण- ⌊ऋ १,३७,२ प्रभृ.⌋; सर्वाङ्ग-श्वेताश्व- (तै ७,३,१७,१ ⌊तु. भा. सा.⌋), पुंव्यञ्जन- ⌊मा २३, २१ प्रभृ.⌋ प्रभृ.]। कर्त्राद्यर्थे इः प्र. (तु. पाउ ४,१४१) तत्स्वरश्च।

[e] मतुपः स्वरः (पा ६,१,१७६)।

[f] मत्वर्थीयः वः प्र. (तु. पावा ५,२,१०९) तत्स्वरश्च।

[g] कमलमञ्जिवम् इति पाठः? भगम् अलंद्युवम् (<*अलं-द्यू-) इति शोध इति मतम् (तु. पै. मूको. कमलवन्द्युवम् इति च, सस्थ. टि. ३कमलम् इति च)।

[h] अत्र शाखाभेदेन शब्दस्वरूपे कियानपि भेदः द्र.। सुषामादिषु च (पा ८,३,९८) इत्युक्तदिशा परादौ नतिर्भवति। नाउ. टि. उक्तायाः प्राप्तविभाषाया इह सविषयतोदाहार्या भवति। शेषं नाउ. टि. द्र.। काठ. तु स्वराङ्कनाभावस्थलम्।

[i] विप. (⌊अश्वमेधीय-⌋ पशु-)। बस. समासान्तः षच् (पा ५४, ११३)। चित्-स्वरेण (पा ६,१,१६३) नित्येऽन्तोदात्ते प्राप्ते सक्थं चाक्रान्तात् (पा ६,२,१९८) इति विभाषा द्र. (तु. लोमशसक्थौ मा २४,१)।

[j] वर्णलक्षणसमासः (पा २,१,६९)। वर्णो वर्णेष्वनेते (पा ६,२,३) इति पर्युदासवचनाद् एतशब्दे उप. सति पूप. प्रकृतिस्वरो न भवति। साधारणः सामासिकः स्वर एव च भवति (पा ६,१,२२३)।

[k] लिटः कानच् (पा ६,१,१६३) चित्स्वरश्च।

[l] व्यप.। औणादिकः कर्तरि नारच् प्र. ष्टुत्वञ्च (तु. दु १,१४)।

[m] गोत्रापत्येऽर्थे अण् प्र. (पा ४, १,९२) तत्स्वरश्च।

[n] उः प्र. (पाउ १,८) तत्स्वरश्च। धा. सूक्ष्मार्थे वृत्तिः द्र. (तु. या ⌊६,२२⌋ प्रभृ.)। यत्तु PW. प्रभृ. आद्युदात्तमाहुः। तत्र प्रामाण्यं चिन्त्यं भवति। सत्यम्, माश १४, ७,२,११ इत्यत्र तथात्वं दृश्यते। न तु तत्काण्डगतस्य स्वराङ्कनस्य काण्डान्तरवत् प्रामाण्यं भवतीत्यसकृत् तत्तत्प्रकरणेष्ववोचाम। यच्च २अणु- इति क्रिवि. उपलभ्यते ततोऽप्येतदेव ज्ञापितं भवितुमर्हति यथाऽन्तोदात्त एवात्र

१†अ॒ण्वी[a]- -ण्व्या ऋ ९, १५, १; २६, १; कौ २, ६१६; जै ३,५०,४.

२अ॒ण्वी[b]- -ण्वीः ऋ ९,१, ७; -†ण्वीभिः ऋ १,३,४; मा २०,८७; का २२, ८, ८; कौ २, ४९६; जै ३,३८,१०; शौ २०, ८४, १; -ण्व्या ऋ ९, १४,६.

†अणिमन्[c]-

¶अणिम-तु॒स(:)[d] मै ३, ९, ४^{२};१०,४.

¶अ॒॑णिष्ठ,ष्ठा[e]- -?ष्ठम्[f] काठ २५,१; क ३८,४; -ष्ठाः तै २, ५,५,२; काठ २५,१; क ३८,४.

¶अ॒॑णीयस्[g]- -यांसः काठ ६, ७; क ४,६; -यान् काठ २०, १०; क ३१,१२.

अणीयस्कु॒[h]- -स्कम् शौ १०,८,२५.

२अणु॒[i]- -णु काठ १२,१३^{१}¶.

३अणु॒[j]- -णूनि शौ ११,९,१०; पै १६,८२,१०,

४अ॒णु[k]- -णवः मा १८,१२; का १९,४,४; तै ४,७,४, २; मै २, ११,४; काठ १८,९; क २८,९.

५अ॒णु[l]- -णू[m] खि५,२२,२;-णौ[m] शौ २०,१३६,२.

†अ॒ण्व[n]- -ण्वम् ऋ ९,१०,५;९१, ३; कौ २,४७३; जै ३, ३५, ८; -ण्वानि ऋ ९,८६,४७; १०७, ११; कौ २, १०४०; -ण्वेषु ऋ ९,१६,२[o].

आणि॒[p]- -णिः ऋ ५,४३,८; -णिम् ऋ १, ३५, ६; -णी मै ४,८, ४^{१}¶; -णीः खि ४,८,५; -णौ[q] ऋ १,६३,३.

✓अण्ड् > १आण्ड- मात्रि°.

अ॒ण्व-, १,२ अ॒ण्वी- ✓अण् द्र.

✓अत् (बधा.) वि°, सम्°.

अ॒तत्[r]- -तन् ऋ ६,६१,९.

अ॒तमान[r]- -नम् ऋ २, ३८, ३; -नाः ऋ ६,९,२.

अति- वि°.

अ॒तिथि[s]- -थयः शौ ९, ७, ६; पै १६, ११६,१; -¶थये तै ५,२, २, ४; मै १, ५,७; काठ ७, ५: १९,१२; क ५,४;३१,२; -थिः ऋ १,७३,१; १२८,४; २,२,८; ३,२,२; ४,१,२०;४०,५; ५,१, ८;९;३,५;४,५; १८ १;६,२,७; ४,२; ७,८,४; ९,३; ४२,४; ८, ⌊१९,८ (८४,१)⌋; १०३, १२[t]; १०,९१,२; †मा १०,२४; १२, १४;३४; ३३,२६; †का ११,७, ४; १३, १, १५; ३,५; ३२,१, १६; †तै १,६,१२,२$; ८,१५, २;२,५,१२,४; ४,२,१,५;३,२;

प्रमाणं नानुदात्त इति (तु. ३अणु- अपि)। कथमित्युच्यते । यदा हि किञ्चित् विप. क्रिवि. भावयितुमिष्यते तदा तस्य स्वस्वरूपस्थस्यैव नपुंसकवचने रूपं प्रयुज्यते । अतो न विप. इत्यत्र क्रिवि. इत्यत्र च सौवरः कोऽपि विवेकः कर्तुमिष्टः स्यादिति भूयो विविञ्चन्तु विविचः ।

a) विप. (धी-) । स्त्रियां ङीन् प्र. नित्स्वरश्च (तु. पा ४,१,७३; ६,१,१९७) ।

b) अङ्गुल्यात्मकविशेष्यविशेषवाचकं द्र. । शेष नापू. टि. द्र. ।

c) ग्रन्थान्तर आद्यन्तोभयस्वरोपलब्धिवशात् इमनिन्-इमनिचौ प्र. यथायोगं द्र. (तु. वैप२) ।

d) तसिः प्र. तत्स्वरश्च (तु. पावा ५,४,४४) ।

e) विप. (ग्रीवा-, तण्डुल-) । आतिशायनिकः इष्ठन् प्र. नित्स्वरश्च (पा ५,३,५५; ६,१,१९७) ।

f) पाठः? °ष्ठाः इति शोधः ।

g) विप. (अङ्गार-, ⌊पुरस्ताद् ह्रसीयस्-⌋ पशु-) । ईयसुन् प्र. (पा ५,३,५७) । स्वरः एपू. टि. द्र. ।

h) प्रकृत्यर्थवैशिष्ट्ये कः प्र. (तु. पा ५,४,२८) ।

i) वा. क्रिवि. द्र. । j) नाप. (सूक्ष्म-रूप-) ।

k) =धान्य-विशेष- । उन् प्र. नित्स्वरश्च (पाउ १, ९; पा ६,१,१९७) ।

l) नाप. (स्त्री-योनि-) । °णू इति सप्त १ द्र. । शेषं नाउ. टि. द्र.

m) रूपा. °णू <> °णौ (शांश्रौ १२,२४,१) इति परस्परं पाभे. । २अणू वैप४ द्र. ।

n) =पवित्रस्य सूक्ष्म-च्छिद्र- । औणादिकः वन् प्र. (पाउ १,१५२) नित्स्वरश्च ।

o) वैतु. वें. सा. अङ्गुलि- इति ?

p) नाप. (⌊चक्रस्याऽक्षान्निर्गमननिरोधार्थ-⌋ कील-) । इण् प्र. (पावा ३,३,१०८) । तत्स्वरः ।

q) = (उपचारतः) शकट- इति GW. प्रभृ.; संग्राम- इति स्क. वें. सा. (तु. निघ २,१७) ।

r) यक. शतृ-शानचोः शपश्च निघाते (पा ६,१,१८६) धास्व. पूर्वावस्थः ।

s) नाप. (अभ्यागत-) । कर्तरि इथिन् प्र. (पाउ४,२) नित्-स्वरश्च । पक्षान्तरे या ४,५ प्रभृ. <अ (<अभी ⌊भि ✓इ⌋) + तिथि- इति (वैतु. लोकमात्रपरो वादः नञ्-पूर्वो बस. इति । नासौ वेदे चारितार्थयितुमलम् । स्वरानुपपत्तेः) ।

t) सपा. कौ १,११० जै १,१२,४ अ॒तिथिम् इति पाभे. ।

†मै २,६,१२;७,१०; ४,११,१; १२, २$; १४, १५; †काठ २, १५; ८, १६$; १५, ८; १६,८; १०;३४,१४¶; †क २५,१; कौ १, ८५†; ३७२; जै १, ९, ५†; ३९,३; शौ ७,२२,१; ७७, ९†; ९, ७, ४; ८, ७;१०,६,४; १५, १०, १; ११,१; १२,२; १३,१; ३; ५;७; ९;११; पै १६,४२, ४; ११२,१०; ११३,१०; १९,४१, ७;२०,५,२;-†थिम् ऋ १,४४, ४;५८,६;[१२७,८;८,२३,२५]; [१८६, ३;८, (१९,८) ८४, १]; २,४,१;३,३,८;२६,२; ४,२,७; ५, ८,२;६,७,१; १५,१; ४; ६; १६,४२; ७,३,५;८,४४,१;७४, १;१०३, १०;१०, १,५;९२,१; १२२,१; १२४, ३; मा ३,१;७, २४; १२,३०;३३,८; का ३,१, १; ७,१०,१; १३,३,१; ३२,१, ८; तै १,४,१३,१;३,५,११,५; ४, २,३,१; मै १,३,१५; २,७, १०; ३,७,९¶; ४,१०, ३; काठ ४,५;७,१२; १५,१२; १६,१०; ३९,१४; क ३,५; ६,२; कौ १, ५; ६७;८७; ९१०‡[a]; २,४९०; ५९४; ९१४; जै १,१,५; ७,५; ९,७; १२,४‡[a]; ३,३८,४; ४८, १०; ४, १५,७; -थीन् ऋ ५, ५०, ३; शौ ९,६, ३; १०, ८; ११,५; पै १६, १११,३: ११५, ४; ११६,९; -थीनाम् तै ५,२, २,३¶: मै ४,८,१¶: काठ १९, १२; क ३१,२¶; शौ ९,७,१३; पै १६, ११३, ६; -०थे ऋ ८, ७४, ७; -थेः मा ५, १; का ५, १,१; तै १,२,१०,१; ६, २,१, २; मै १,२,६; ३,७,९; काठ २, ८; २४, ८; ३०, १¶; क २,२; ३८, १; ४६, ४¶; शौ ९, ८, १-६; पै १६, ११३,७-९;-थौ शौ ९,८,८. [°थि- ?प्रिय°, मित्र°].

आतिथ्य[b]- -थ्यम् ऋ १, ७६,३; ४,४,१०; ५,२८,२; मा ५,१; का ५,१, १; ¶तै १, २, १०,१$^{३}\$$; १४,४†; २,२,५, ५; ५, २,२,४; ६, २,१,१^{३}; २^{४};४; ७^{२};७,५,१५,१; ¶मै १,२,६$; ९,८;३,७,९^{८};$; ८,२;९,१;४, ११, ५†; ¶काठ २, ८$; ६; ११†;२१,८^{२}[c]; १०;२४,८$^{४}\$$;$; क २,२; ३८,१^{४};¶^{१}; पै ९,१२, ३; -¶थ्यस्य तै ६,२,१,३; ४; मै ३, ७, ९; -थ्यात् मै ३, ९, १¶; -थ्ये ऋ ४, ३३,७; काठ ३४,१४¶.

आतिथ्य-रूप[d]- -पम् मा १९,१४; का २१,२,३.

†**अतिथि-ग्व**[e]- -ग्वम् ऋ १,५३, १०;११२,१४;४,२६,३;६,१८, १३; ८,५३,२; १०,४८,८; खि ३, ५, २; शौ २०, २१, १०; -ग्वस्य ऋ १, ५३,८; २, १४, ७; ६,४७,२२; शौ २०, २१,८; -ग्वाय ऋ १, ५१, [६; १३०, ७]; ६, २६,[३; ७,१९,८]; शौ २०,३७,८.

आतिथिग्व[f]- -ग्वे ऋ ८, ६८,१६;१७.

अतिथि-पति[g]- -तिः मै ४,८, १¶; काठ ३०,१¶; क४६,४¶; शौ ९,६,३;७,१; ११,५; पै १६ १११,३;११२,५;११६,९.

†**अतिथि(न्>)नी**[h]- -नीः ऋ १०,६८,३; शौ २०,१६,३.

†**अत्क**[i]- -त्कः ऋ ८, ४१, ७; -त्कम् ऋ १,९५,७;१२२,२;४, १६, १३; १८,५; ५,७४,५; ६, २९,[३;१०,१२३,७];९,६९,४; १०,४९,३; ९५, ८; ९९,९; कौ २,७२२;११९३; ११९७; जै ३, ५९,१४; पै ८,१४,७; १५,१२, ५; -त्कान् ऋ ५,५५,६; -त्के ऋ ९,१०१,१४; १०७,१३; कौ २,११८;७३७; जै ३,१२,५;४, २६,२;-त्कैः ऋ २,३५,१४;६,

---

[a] पाभे. अतिथिः ऋ ८,१०३,१२ द्र. ।

[b] तादर्थ्ये ण्यः प्र. उसं. (पा ५,४,२६)। तत्स्वरः।

[c] सकृत् सपा. तै ५,४,६,१ भागधेयम् इति पाभे. ।

[d] षस. सामान्यः समासस्वरः (पा ६,१,२२३)।

[e] व्यप. (दिवोदास-) । उस. उप. <√गम् वा √गा वा (वैतु. एत-ग्व-, नव-ग्व- प्रभृ. बस. इति विवेकः द्र.) ।

[f] तस्याऽपत्यमित्यर्थे अण् प्र. (पा ४,१,९२) तत्स्वरश्च।

[g] तस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६,२,१८) ।

[h] अतिथि- इत्यनेन समानार्थं प्राति. प्र. भेद इति सा. (तु. MW.) । अतिथि- इत्यन्यो मत्वर्थे प्र. इत्यपरो वादः (तु. GRN. NW.)। पूर्वे कल्प औणादिकः इथिनिच् प्र. चित्स्वरश्च । उत्तरे तु मत्वर्थीयः इनिः प्र. ताद्धितस् तत्स्वरश्चेति विवेकः । स्त्रियां ङीप् प्र. तस्य च पित्त्वान् निघाते स्वरस्तदवस्थ इति दिक् ।

[i] =रूप-, वज्र-,आयुध- [ऋ६,३३,३], व्यप. [ऋ १०, ४९,३ प्रभृ.] । इण्भी- (पाउ ३, ४३) इति कन् प्र., नित्स्वरश्च (पा ६,१,१९७)।

३३,३.

अत्य[a]- -त्यः ऋ १,५६,१;५८,२; ६५,३; १४९,३; १९०,४;२,४, ४; ३,२,७; ३८,१; ५,३०,१४; ६, २,८;४,५; ७,२४,५;८,५०, ⌊(४९, ५) ५⌋; ९, ३२,३; ४३, १;५;६६,२३; ⌊७६,१; ७७,५⌋; ८०,३; ८१,२; ८२,२; ८५, ५; ८६⌊३(७०,१०)⌋; २६;४४;९३, १; ९६,१५; २०;९७,१८; ४५; १०, ६, २; ७६, २; ९६, १०; १४४,१; खि ३, २,५; मा २२, १९; ३३, ७५†; का २४, ६,१; ३२, ६, ६; तै ७, १, १२,१; मै ३,१२,४; ४,१४,१५†; काठ ४१, ३; †कौ १, ५३८, ५५८; २, १२०; ५७८; ६६८; ९६५; ११२४; †जै १, ५५, ६; ५७, ५; ३,४७, ४; ५५, ९; ४,२०, १०; २७ ५; शौ २०,३१, ५†; -†त्यम् ऋ १,५२, १;६४, ६; १२९, ⌊२; १३५ ५⌋; १३०,६; ३,१,३; २२,१; ५ २५ ६; ४४, ३; ७,३,५; ९,६,५; ८५,७; मा १२,४७; का १३,४,३; तै ३,१, ११,७; ४,२,४,२; मै २ ७,११; ४,११,१; काठ २,१५;१६,११; क २५,२; कौ १, ३७७; जै १, ३९.८; -त्यस्य ऋ १,१८०,२; -त्या ऋ ४,२, ३; -†त्याः ऋ १, १६३, १०; १७७,२; १८१, २; ३,५६,२; ५,३१,९; ५९,३; ६,४४, १९; ९,१३,६; ८७, ५; मा २९,२१; का ३१,३, १०; तै ४,६,७,४; काठ ४६, ३; कौ २, ५४१; जै ३, ४२,८; -†त्यान् ऋ १,१२६ ४;२,३४,३;३,३२, ६; ३४, ९; शौ २०, ११, ९; -त्याय ऋ ३,७, ९; -†त्यासः ऋ ७,५६, १६; ९,४६,१; ९७, २०; तै ४,३, १३,७; मै ४,१०, ५; काठ २१,१३; -त्येन ऋ २, ३४,१३; -त्यैः ऋ ६,३२,५.

आति, ती[b]- -तयः ऋ १०,९५,९; -तिः[c] मा २४, ३४; का २६, ७, ४; मै ३, १४, १५ ; -ती[c] तै ५,५,१३ १; काठ ४७,३.

?अत एतः[d] पै १६,५२,२.

?अतःकर्तुः[e] पै ४,११,५.

?अ-तण्डाल[f]- -लम् पै १५,१८,१.

अतत्- √अत् द्र.

?†अ-तथा[g]- -थाः ऋ १,८२,१; कौ १,४१६; जै १,४०,८.

†अ-तन्द्र,न्द्रा[h]- -न्द्रः ऋ १,७२,७;७, १०,५; ८,६०, १५; कौ १,४६; जै १,५,२; $शौ ११, ६, २४; १३, २, २८; ४२; पै १६, २३, ४$;१८,२३,५; -$न्द्रम् पै ९, १२,९;१०,२,९; -न्द्राः ऋ ८, २,१८; कौ २,७१; जै ३,७, ९; शौ २०,१८,३; -न्द्रासः ऋ १, ९५,२; ४,४,१२; तै १,२,१४, ५; मै ४,११, ५; काठ ६, ११; पै ८,१४,२.

¶अ-तपस्विन्- -स्वी काठ ३४,९.

अ-तप्त[i]- -प्तः शौ[j] ९,५, ६; पै १६,

---

[a] विप. (⌊गमनशील-, वेगवत्-⌋ सप्ति- प्रभृ.), नाप. (अश्व-⌊तु. निघ १,१४ या ४,१३ प्रभृ.⌋)। कृत्यसरूपः कर्तर्य् औणादिको यत् प्र. । अथवा अत्- इत्यस्मात् क्विबन्तात् ताद्धितः यत् प्र. । उभयथाऽपि यतोऽनावीयः स्वरः ।

[b] =पक्षि-विशेष- । कर्तरि इण् प्र. (पावा ३,३, १०८; यद्वा पाउ ४, १३१) तत्स्वरश्च । कृदिकारात् (पाग ४,१, ४५) इति ङीष् ।

[c] सपा. °तिः<>°तीः इति पाभे. ।

[d] यत एयथ इति शोधः (तु. सपा. शौ १०, १,२८ पै १६,३७,९) ।

[e] ?येनेमे द्यावापृथिव्यतः कर्तुः इति सतः पाठस्य स्थाने °थिवी यतः क्रतुः इति शोधः द्र. ।

[f] कदाचिद् उप. √तण्ड् + आलच् प्र. (पाउ १, ११६; भोउ २,३,१०० उउ.) स्यात् । अथवाऽसमस्तं प्राति. स्य द् √अत इत्यस्मात् । तद् विमृश्यम् ।

[g] तुथा>तथा नाधा. भवति क्विबन्तः । ततः कृद्-वृत्ते पुनः क्विपि तथा- इति प्राति. भवति । तस्य तस. नञ्-पूर्वत्वे नञ्स्वरः (पा ६, २, २) इतीवाऽनुसंदधानः सा. व्याचष्टे । अर्वाचामपीदृक्ष एवाऽभिप्रायो भवति ; वैतु. वें. स्क. विव. तथाः (<√तन् + लुङि मपु१) इति व्याचक्षते । अस्मिन् कल्पे माङ्-योगेऽडागमाऽभावश्च तिङ्ङतिङः (पा ८, १, २८) इति निघातश्च विमृश्यौ द्र. ।

[h] त्रिप.(अग्नि-,देव-, युवति- प्रभृ.)। तस. नञ्स्वरः। उप. <√तन्द् । -न्द्रम् इति द्वि१ सत् वा. क्रिवि. द्र. ।

[i] समासस्वरौ नापू. टि. द्र. ।

[j] अत्राम्नायवचनादेव तप्यमानस्याऽपि तापाऽभावात्मिकाऽऽशीरभिप्रेता स्यात् । परि कप्र. पार्थक्यवचनः अतः इति पञ्चम्यन्तेनाऽभिसंबद्धः । W. त्वन्यथामनाः सन् पाठविकृतिं शङ्कमानः परि चेद् अतप्थाः इत्येवं परि√तप् + लुङि रूपं वष्टि । तत्र अतप्ताः इति दीर्घाऽऽकारवत्पाठं प्रदर्शयत् कियच्चित् मूको, साक्ष्यमपि प्रोद्बलकं भवेत् (तु. पाण्डु. टि.) । 'तप्ताच्

९७,५.

†अतप्त-तनू[a]- -नूः ऋ ९,८३, १; शौ १, ५६५; २, २२५; जै १, ५७,१२;३,२०;९.

अ-तप्यमा(न>)ना[b]- -ने ऋ १, १८५,४.

?अ-तमत्[c]- -मत् पै १०,६,१०.

अतमान- √अत् द्र.

अ-तमेरु[b,d]- -रुः मा १,२३^{२}; का१, ८,४^{२}.

?अतर्हि[e] पै ११,५, ११.

अ-तवीयस्[b,f]- -यान् तै २,२,१२, ५‡[g].

†अ-तव्यस्[b,f]- -व्यान्[g] ऋ ५,३३, १; ७, १००, ५; मै ४,१०,१; काठ ६, १०; कौ २, ९७६; जै ४,२३,६.

अ-तस्(:) एतद्- द्र.

?१अतस[h]- -से ऋ १,१६९,३?[i].

२†अतस[j]- -सम् ऋ ४, ४,४; ८, ६०,७; मा १३,१२; का १४,१, १२; तै १,२, १४,२; मै २, ७, १५; काठ १६,१५; क २५, ६; -सस्य ऋ ३, ७, ३; -सा ऋ १०, ८९, ५; तै २, २, १२,३; -सानि ऋ २,४,७; -सेषु ऋ १,५८,२;४; ४,७,१०.

अतसी[k]- -सीनाम् ऋ ८, ३, ३१; शौ २०,५०,१.

?√अतसाय > अतसाय्य,य्या[l]- -य्यः ऋ २, १९,४; -य्या ऋ १,६३,६.

अ-तस्कर[m]- -रम् शौ १२, १, ४७; पै १७,५,५.

अति ऋ १, ८१, [५[n]; १०२, ८[n]]; १३५, ६^{२}; १४१, १३[o]; १४३, ३; १८३, ४[p]; २, २, १०[q]; [११, २१; १५, १०; १६-२०, ९][p]; २३,

---

चरोरप्यतप्तः सन्नुत्क्रामत्व् अजः’ इत्यत्र चमत्काराऽऽधिक्यस्य तु संभाव्यमानत्वाद् यनि. एव साधीयसी मौलिकी श्रुतिः स्यादिति मतं भवति ।

[a]) =[अपरिपक्व-]सोम-। बस पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६,२,१)।

[b]) तस. नञ्-स्वरः (पा ६,२,२)।

[c]) पाठः? उप. <√तम्।

[d]) विप. (यज्ञ-, प्रजा-)। उप. <√तम् + एरुः प्र. उसं. (पा ३,३,१)।

[e]) उतर्षीन् इति BKA. शोधः (तु. सपा. शौ ८,९,२४ उत ऋषीन् इति पाभे.)। [f]) उप. <√तु।

[g]) सपा. °वीयान् <> °व्यान् इति पाभे.।

[h]) नाप. (गुल्मादि-)।

[i]) पाठः? अतसैः इति शोधः (तु. सस्थ. टि. शुशुक्वान्)।

[j]) भाप. (अभ्यर्थना-, स्तुति-, प्राप्ति-)। √अत् [प्रापणे, याचने] + असच् प्र. चित्स्वरश्च (पाउ ३, ११७ पा ६, १, १६३)।

[k]) गौरादित्वात् स्त्रियां ङीष् प्र. (पा ४,१, ४१) तत्स्वरश्च। अतसि- इति स्वतन्त्रम् असिच्-प्रत्ययान्तम् पुं. प्राति. इत्येवमपि मतं भवति (तु. PW. प्रभृ ; वैतु. ORN.)।

[l]) विप. ([समाश्रयणीय,यः-, अभ्यर्थनीय,या-] इन्द्र-,ऊति-)। नाधा. क्यङ्ङन्ताद् भावकर्मणोः कृत्यसजातीयो यत् प्र.। अकारलोपे (पा ६,४,४८) प्र. पूर्वं स्वरः (पा ६,१,१९३)। यद्वा सर्वप्रातिपदिकेभ्यः (पावा ३,१,११) इत्याचारार्थे क्विपि √अतस इति नाधा. भवेत्। ततः पूर्ववद् भावकर्मणोः कृत्यसजातीयः (पा ६,४,५५) इत्यत्र लब्धसंकेत आय्यः प्र. इति। इह तावद् अतो लोपे प्र. स्वरः। यत्तु PW. GW. √अतसाय् इत्येवं लुप्तान्त्याकारतया निर्देशमन्वमन्येतां तद् आर्धधातुकविषयत्वप्रवेशात् प्राक्कराया प्राकृतदशायामपलक्षणमिव स्यात्। केचिद् अतसी- इत्यस्य तद्धितवृत्त्याऽपि व्याचिख्यासवो भवेयुः (तु. ORN. MW. NW.)। एवमपि ताद्धिते आय्ये प्र. प्राति. पुंवद्भावे निष्पादनप्रकारः स्वरसंकेतश्च। अथापि सा. √अत् + अः (उपजनः) + साय्यः प्र. इत्येवमनुसंधान आगमानुदात्तत्वं चादाय आदिस्वरतया सौवरीं स्थितिं समादधानः प्रौढायेत (तु. स्क. वें; वैतु. स्क. [पक्षे] <नञ् + √तस् इति?)

[m]) विप. (पथिन्-)। बस. अन्तोदात्तः (पा ६,२,१७२)।

[n]) विश्वम् इति द्वि. युक्तः कप्र. (वैतु. वें. सा. अति···ववक्षिथ इति, स्क. क्रिउ. इति च)।

[o]) ‘यथा सूरो मिहम् अति यथा स्यात्तथा निस्तनुयात् तथा वयमपि विद्वान् अति यथा स्यात्तथा निस्तनुयाम’ इति मन्त्रस्वारस्ये कप्र.। यद्वा ‘यथा सूरः अति(तराम्) मिहं निस्तनुयात्तथा वयमपि विद्वान् अति(तरां) निस्तनुयाम’ इत्यर्थे अव्य. क्रिवि. (वैतु. GW. MW. प्रभृ. अतिनिष्टतन्युः इति द्व्युपसृष्टावपलक्षणस्वरायामाग्रहोऽप्रशस्तः द्र.)।

[p]) नः इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. सस्थ. टि. भगः; वैतु. PW. प्रभृ. गतिरिति)।

[q]) अन्यान् इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. PW. प्रभृ.; वैतु. सा. GW. अति···चितयेम इति)।

१५[a]; २८, १; ३,९, ३; १०, ७[b]; ४, ३६, ९[c]; ५, १, ९[d]; ६, १०, ५[e]; १२, ५[f]; [१६, २०[g] (४५, २०)] १८, ७[h]; ७, ३३, २; ८२, १?[i]; ८,१, ३३[j]; २, ३४[k]; २४, २[l];

---

a) अन्यान् इति (आक्षिप्तया) द्वि. युक्तः कप्र. (तु. ऐब्रा [४,१९], भा. [तै १,८,२२,२] सा. च ; वैतु. वें. उ. म. PW. GW. प्रभृ. अति···अर्हान् इति) ।

b) अतिविराजनाऽऽत्मकया पिण्डीभूतया क्रिययाऽग्नेः कर्तृतया संबन्धे संभवत्यपि स्त्रिधां कर्मीबुभूषितानां तयाऽकर्मिकया क्रियया संबन्धस्याऽसंभाव्यमानत्वात् तदंशेनाऽतिक्रमणमात्रेण तत्संबन्धस्य स्फुटत्वाच्च कप्र. योग इत्येव साधीयो भवति । तेन कर्तृकर्मणोर् उक्तसंबन्धयोर् यथायथं सुसाधत्वात् (वैतु. GW. पूर्वेणाख्यातेन गतित्वेन योगमिच्छन् चिन्त्यः) ।

c) जनान् इति द्वि. युक्तः कप्र. ।

d) सस्थ. प्र···एषि टि. द्र. ।

e) अति···अभिसरन्ति इति द्व्युपसृष्टो योग इति सा. । तन्न । अतेश्चाऽभेश्चोभयोरपि पृथगन्वयसौलभ्यात् तथात्व एव च श्रुतिस्वारस्यप्रतीतेः । षत्वाऽभावोऽभेरुपसर्गेतरत्वे ज्ञापको भवेदित्युक्तचरम् ।

f) धन्वानि इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. सस्थ. धन्व टि. यत्र [°नि आ-अ]राट् इति शोधः ; वैतु. GW. प्रभृ. अति···राट् इति) ।

g) विश्वपार्थिवपदार्थातिक्रमणकर्त्तू रयेर्दाशनक्रियाया न त्वतिदाशनक्रियायाः कर्मभावो विवक्षितो भवति (तु. वें. सा.; वैतु. GW. अति···दाशत् इति योगम् इत्याह तच्चिन्त्यम्) ।

h) अत्रोत्तराऽऽख्यातेनोपसर्गतया अति प्रसर्स्रे इति योगं यत् वें. सा. GW. प्रभृ. च आहुस्तन्न । तथात्वे गतिद्वये प्रथमगतिनिघातेन भाव्यम् । लक्षणेन लक्ष्यानुविधायिना भाव्यमिति कृत्वोक्तलक्षणस्य कश्चित्कोऽपवादोऽप्यनुज्ञेय इति चेत् । सत्यं, गत्यन्तराऽभावे यथोक्तं तथैव कर्तव्यम् । इह त्वन्वयस्याऽपरस्य सुलभत्वादपार्थस्तादृशः प्रयासः स्यात् । कोऽसावपरोऽन्वय इति चेद्, उच्यते । अतिः अत्र कप्र. । 'मानुषाणां जनिम (=जनिमानि) अति अतिक्रम्य यथा स्यात् तथा (क्रिवि.) इन्द्रो मज्मनाऽमर्त्येन च नाम्ना (अन्यत्र देवानां जनिमस्त्वित्यर्थः) प्रसर्स्रे प्रसृतो बभूव' इत्याकारकेऽन्वयेऽतिक्रमणात्मकमर्थमतिरिच्याऽन्यत्र प्रसरणाऽऽत्मकस्याप्यर्थस्य सद्भाव-विशेषः द्र. ।

i) शोधः सपा. वनुष्यति (<√वन्) इत्यत्र टि. द्र.; वैतु. या [५,२] वें. प्रभृ. अति···वनुष्यति इति । PW. GW. प्रभृ अति इत्यस्य गत्यभाव इति ।

j) यदत्र वें. सा. तावनुसर्त्तारश्च प्राञ्चोऽथार्वाञ्चः अतिदासत् इत्युपसृष्टां क्रियामाहुस्तन्न । ह्ययोगेऽऽसङ्गस्य दानस्तुतावेतच् छ्राव्यते यथाऽन्यकर्तृक-दानमात्रामतिक्रम्य तत्कर्तृकं दानं प्रवर्तत इति । अन्यान् इति कर्मपदमतिक्रमणक्रियाया विषयतामापत्तुमर्हति न त्वतिदानक्रियायाः । आसङ्गो ह्यन्यान् सकलान् दातॄनतिक्रम्य ततोऽन्येभ्यो दानपात्रेभ्य एव ददाति । अनया विधया सत्यप्यत्रातिदानस्य प्रासङ्गिकत्वे तस्य सामान्याश्रुतेश्च तदवयवभूताया अतिक्रमण-क्रियायाः कर्मपदस्य विस्पष्टश्रुतेश्च पूर्वपदीभाववशाद् गौणीभूतादतिक्रमणार्थात् कर्मप्रवचनीयतया प्रयोगेऽतेर् मुख्य एवातिक्रमणार्थः साधीयानिति प्रतिभाति ।

k) विश्वा इति द्वितीय-पादस्थं पदम् एतानि इत्यनेन प्रथमपादस्थेन पदेन समानाधिकरण्येन निनीषुः सा. अति = अतिशयित इत्येवं व्याचष्टे । तदरुचिरं भवति । अतेः तत्सजातीयानामपरेषां च शब्दानां यथास्वं विशेषणतया प्रयोगानर्हत्वात् । यदपि GW. अतिश्र्ण्वे इति योगमाह तदप्यपलक्षणं भवति । यद्योगे तिङ्निघाताभावे अतिना निहतेन हि भाव्यम् (पा ८,१,६६; ७१) । तर्हि काऽत्र गतिरिति चेत् । उक्तपूर्वेति । कासाविति । 'विश्वा (=विश्वानि) अति (=अतिशयितो यथा स्यात् तथा)' इत्येवमेतद् अवान्तरवाक्यं सत् क्रिवि. भवेदिति । इन्द्रस्य विश्वातिशायित्वश्रावणे मन्त्रस्य स्वारस्यात् तस्य च प्रकारान्तरेण दुःसाधत्वाद् गतीयितुमिष्टस्य अतेः गतीतरत्वं विरहय्य गत्यन्तराऽभाव इति यावत् ।

l) अति···दाशसि इत्युपसर्गभावमपरे वदन्ति । तथात्वे मघोनामतिदाशनकर्मताऽऽपद्येत । न चेष्टाऽऽपत्तिरिति वाच्यम् । अन्यथात्वात् । तथाहि मघवान इह दाशन-कर्तृतया न तु दाशन-संप्रदानतया श्राव्यन्ते । किन्तत इत्युच्यते । तत एतदेवाऽऽगच्छति यदत्र सर्वेषामिन्द्रभिन्नानां दातॄणामपेक्षयेन्द्रस्य दानं गरीय इत्येतदर्थस्य विवक्षितत्वात् तेषां सर्वेषामिन्द्रभिन्नानां दातॄणामतिक्रमणक्रियाया एव न तु पराभिप्रेताऽतिदाशनक्रियायाः कर्मता स्यादिति । तेन च अतेः प्राधान्येन

६२, २[a]; ६९, १४[b]; ९,
८,५; १७, ५[c]; ६३, ४[d]; ६६,
२८[e]; ८६, ३१[f]; ४७[g]; १०,
३३, ९; ४८, १[h]; ७५,१; ७७,
२; ८६, २; ९३, ६; १२६,
१-३[b]; ४; ५^{२}; ६^{२}; ७; खि २,१४,
९; ४,२,८; ५,७,३, १[i]; १०,१;
१५, ९[j]; १९,१[k]; मा १०, १७;
२६, ३†[l]; का ११, ६, १;
२८, २,१†[l]; तै १,८, १४, २;
२२,२†[l]; २,२,९, २[m]; १०,२;
४, १२, ४[n]; ५[n]; ७^{२}[n]; ५,
४,४¶; १२,३†[o]; ४,२,११,१†;
५,१,५,५[p]; १०,३^{२}; ४,७,७[q]; ७,
२,३; ६,१¶; ६,१,८,१[q]; ¶७,
२,७,४[r]; ५; मै १,८,६^{२}¶; ७^{२}?[s];
२,५,१¶; ६, ११; ३,२,५;
५, १; ७, ६[q]; ४, ४, ५; ६,

निर्देशस्याऽपेक्षितत्वाद् गतित्वेनोपसर्जनीभावो नाऽऽदरणीय इति तत्त्वं द्र.।

[a]) सा. वर्णकद्वयेन व्याचक्षाणः प्रथमे वर्णके अतिं गतिमाह। तन्न। तथात्वे हि गतेर्गतौ निघातोऽभविष्यत् (पा ८,१,७०)। अपरं च। प्रवर्धनं नामाऽकर्मिका क्रिया भवति। तत्कर्तुः श्रुतिगोचरकर्मीभूतपदार्थान्तराऽतिक्रमण-कर्तुश्च समानत्वेऽप्युक्तपदार्थान्तरजातस्याऽतिवर्धनक्रियायाः कर्मभावस्याऽनभिप्रेतत्वाद् उपसर्गबलेनाऽकर्माऽऽख्यातस्य सकर्मकत्वं स्याद् इत्यपि वक्तुमसुलभं द्र.। अतः **अतेः** कप्र. अन्वये तस्यार्थेन तत्कर्मीभूतपदार्थं संपिण्डीभाव्य क्रिवि. वाक्येऽन्वयो द्र.। अनया दिशैव GW. अप्यत्र गतित्वमुशन्नुपेक्ष्यः। एवंविधासु गतिद्वयाभासवतीषु श्रुतिषु सर्वत्रैवमेव अत्यादयः कप्र. गति-प्रतिरूपकमात्राः सस्वराश्च भवेयुरिति यथायथं न्यायसामान्यं चरितार्थयितव्यम् इति दिक्।

[b]) **द्विषः** इति द्वि. युक्तः कप्र.।

[c]) **रोचना** इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु सा.; वैतु. GW. MW. अति··· रोहन् इति)।

[d]) **अभि** इतीव सा. पपाठेति संभाव्यते।

[e]) **पवित्रम्** इति द्वि. युक्तः कप्र.।

[f]) पवित्राऽतिक्रमणस्य प्रयाणे कारणतामुपेयुषो मुख्यत्वेन समर्पणमुचितमिति कृत्वाऽपेक्षितार्थवचनः कप्र. द्र.। गतित्वेन समस्तक्रियाङ्गतामस्य प्रतिपिपादयिषुस्ततोऽतिक्रमणस्य प्राधान्येन संप्रत्ययं च तिरोदिधापयिषुः सा. चिन्त्यः। यथाकथमपि गतित्वपक्षेऽभ्युपगम्यमानेऽपि **प्रात्येति** इत्येवं व्याचक्षाणोऽसौ विपर्यस्त-पदक्रमः द्र.। सोमकर्तृकस्य प्रयाणस्य 'पवित्राऽतिक्रमणाऽनुवर्त्तित्व-स्वाभाव्याद् **अतिप्रैति** इत्येवं वक्तुमुचितत्वादिति दिक्।

[g]) नापू. टि. दिशा यनि. न्याय्यत्वे सिद्धे गतिर्वा कप्र. वेत्यत्र चिन्त्यत्वमापन्नः सा.। यच्च स्वव्याख्यान इह प्र इत्युपसर्गस्य समावेशमेव न करोति तत्प्रत्यसौ भूयश्चोद्य इति। वें. प्र···अति···यन्ति इति मन्वानो नितरामुपेक्ष्यः।

[h]) अति (=अत्यन्तम्) ···प्रत्वक्षाणः इत्येवं पृथग् अव्ययं स्यादित्येकः कल्पः। अति(कामंश्च)···प्रत्वक्षाणः चेत्यर्थाऽनुगमाद् **अति-प्र ✓त्वक्ष्** इति द्वितीयः कल्पः। विश्वा सहांसि···प्रत्वक्षाणः (तानि) अति(क्रम्य)··· आयातु इत्येवम् **अति-आ ✓या** इति तृतीयः कल्पः (तु. उद्गी.)। तदेवं श्रूयमाणपदसंभावितविकल्प-सुभिक्षे यत् वें. सा. अति (गच्छति) इत्याक्षेपान्तरं बाह्यमुदैक्षेताम्, तद् अन्यथा-सिद्धं मन्त्रस्वारस्यविरुद्धं च द्र.।

[i]) अति, मदेम (तैब्रा ३,६, १३,१ च) > सपा. मा **२८,१२** का **३०**, २, १ तैब्रा **२**, ६, १०, १ अत्यगात् इति पाभे.।

[j]) त्वा इति द्वि. युक्तः कप्र.। सपा. शौ **२०**,१३०,१४ ?अभि इति पाभे.(तु. टि. विदत् शौ **२०**, १३०,१४)।

[k]) तु. सस्थ. टि. *खिदुसः, *खुदुसः।

[l]) तु. टि. ऋ **२**,२३,१५।

[m]) अत्यन्तं वाऽतिक्रमणं वा यथा स्यात्तथेति प्र ✓युज् इत्यस्य विशेषणतायामव्ययतया प्रयोगः द्र.। परकृताऽभिचाराऽपेक्षया चाऽयं कप्र. अस्ति। तस्य च कर्मणो गम्यत्वाद् **अतेः** अव्ययत्वं न तु कर्मप्रवचनीयत्वमुक्तं भवतीति विवेकः द्र.।

[n]) तु. मै **२**,४,३^{२} इत्यत्र समानप्रकरणे **अति** इति **प्र** इति चोपसर्गद्वययुक्तमुत्तरमाख्यातं श्रावितं भवति। अत एव तत्र प्रथमो गतिर्निहतः (तु. पा ८,१,७० ⌊तु. सस्थ. टि. प्र ✓यम्>यच्छ्⌋)।

[o]) तु. टि. ऋ **७**,८२,१।

[p]) अन्याऽतिक्रमणे वृत्तेर्मुख्यत्वात् कप्र. भवति (वैतु. भा. गतित्वेन संबन्धमिच्छुः यदत्र **✓मिद्=✓मिह्** इतीवाऽभिप्रैति तद् भ्रान्तमिव द्र.)।

[q]) **विशम्** इति द्वि. युक्तः कप्र.।

[r]) सपा. अति प्रयुङ्क्ते > काठ **३०**, ३ **अतिप्रयुङ्क्ते** इति पाभे।

[s]) **शोधः सस्थ. जिनाति टि. द्र.।**

८[a]; १२, ४†[b]; १३, ८[c]; १४, ४†[d]; काठ ४, १६†[d]; ११, ५†[e]; १२, ५; १५, ७; १९, ३¶; १०^{२}; १३[c]; २०, १४†; २१, १०†[f]; ४०, ११†[d]; क ¶३०, १; ८^{२}; ४८,४; †कौ १, १००; ३१२[g]; ४२६[h]; २,५३२; †जै १,११,४; ३२, १०[g]; ४१, ८[h]; ३,४१,८; ४,६,१[g]; शौ ४, ३४, ४; ८, ५, ९‡[i]; १०, १, १६‡[i]; १८, १, ३८[j]; †२०, ९२, ११[h]; ९४, १[k]; १०७, १३; १२६, २ ; १२७, ७$; पै ५ ३१,६^{२}; †३९,१-३[h]; ४; ५^{२}; ६^{२}; ७; ६,२२,४; १५^{२}; २०; १३, ५, १४; १६, २७,९; ३६, ६‡[l]; ५१,६?[l]; १७,१५,४‡[l]; १९,३९,८[m].

अति √काश् > अ(ति>)ती-काश[n]- -शाः तै ६, १, १, ४[o]; पै ४, ४०, ३; -शात् तै १, २, २,२; मै१,२,२; काठ २,३;क १, १५; -शान् तै ६,१,१, १¶[p].

अति-कु,कूल्व[q]- -कुल्वम्[r] मा ३०, २२; -कूल्वम् का ३४, ४,४.

अति √कृ, अतिकरोति तै ६,६,२,१¶; †अति[s]…चकृम > मा ऋ १०, १२,५; शौ १८,१, ३३.

?अतिकृत्वम्[t] पै १,५५,४.

अति-कृश[u]- -शम् मा ३० २२; का ३४,४,४.

अति-कृष्ण[u]- -ष्णम् मा ३०,२२; का ३४,४,४.

अति √क्रम्, > क्राम्, ¶अतिक्रामति तै ७,२,७,१; मै १,५,११; ३,८, १; ४,१, १४; काठ ६,४; ८,८; ३०,३; क ४, ३; ७,२; ४६,६; ¶अति…क्रामति तै २,४,१,४; काठ ७, ९; १०, ७; क ५, ८; अतिक्रामामि पै ९, २२, २६; अति…क्रामामि तै ३,५,३, १; अति…क्राम शौ २,११, १-५; पै १, ५७, ५; ¶अत्यक्रामत् तै ६,२, ४,२; मै ३,८,३; काठ ८, ५; २५, २; क ७, १; ३८, ५; ¶अति…अक्रामत काठ ६, ६; क ४,५; अतिक्रामन् पै २०,१९, ४; अति…क्रामेत् मै १, ६, ८; अतिक्रामेम ऋ १,१०५,६.

अत्यक्रमीत् ऋ ९, ६९, ४; खि ४,९,४[v]; तै ५,७,२४,१[w]; ६,२, ४,२¶; काठ २५, २¶; क ३८, ५¶; †कौ २, ७२२; †जै ३, ५९, १४; अति…अक्रमीत् ऋ ९, ४५, ४; ¶मै १, ६,७; १०, १७[x]; †अति…अक्रमुः ऋ१०, ९७, १०; मा १२,८४; का १३, ६, १०; तै ४,२, ६,३; मै २,७, १३; ४,१४,६†; काठ १६,१३; क २५,४; पै ११,६,११; अति-

---

a) अति-दीयन्ते इति यत्रोपसृष्टा क्रियेति केषांचिदभिप्रायो भवति । तन्न । परिधिस्थानीय-मरुत्वतीयऽतिक्रमणार्थस्य प्रसह्य विवक्षितत्वात् । तथाविधा च विवक्षा प्राधान्येन कप्र. एव अतः निर्दिष्टौ सुसाधा द्र. । इहाऽतिक्रमणक्रियाया विषयस्य दानकर्तृसंप्रदानोभयविलक्षणतयातिक्रान्तभावसमर्पणद्वारा क्रिवि. अन्वये द्र. ।

b) तु. टि. ऋ ७,८२,१ ।

c) तु. टि. खि ५,७,३,१ ।

d) तु. टि. ऋ २,२३,१५ ।

e) अतिशयेऽर्थे स्वाश्र. ।

f) **विशम्** इति द्वि. युक्तः कप्र. ।

g) तु. टि. ऋ १,८१,५ ।

h) तु. टि. ऋ ८,६९,१४ ।

i) सपा. ऋ १,८०,८ अनु इति पाभे. ।

j) तु. टि. ऋ ८,२४ २ ।

k) तु. टि. ऋ १०,४४,१ ।

l) सपा. शौ ६,१२२,२ काकू १३२ : ९४ तैआ ३, ६,२ अनु इति पाभे. ।

m) **पर्वतान्, गिरीन्** इति द्वि. युक्तः कप्र. द्र. ।

n) नाप. [प्रकाश- (तु. सा. C. ⌊आपश्रौ १०, ९, ८⌋ प्रभृ), रन्ध्र-, द्वार-] । गस. उप. घञन्ते कृति थाथादिस्वरः पूप. च दीर्घः (पा ६,२,१४४; ३,१२३) ।

o) सपा. काठ २३,१ क ३५,७ **अतीरोकाः** इति पाभे. ।

p) सपा मै ३,६,१ काठ २२ १३ **अतीरोकान्** इति पाभे. ।

q) विप. (⌊रोमरहित-⌋ पशु-) । प्रास. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६,२,२) । उप. =अ-केश- ।

r) सपा. तैब्रा ३,४,१९,१ **अतिश्लक्ष्णम्** इति पाभे. ।

s) सा. **व्रतम्** इत्येतेन पदेनैकपद्यमिच्छन् स्वरतश्चिन्त्यः ।

t) पाठ? इत् किल त्वम् इत्याकारकस्य मूलतः पदत्रयस्य सतोऽयं विकारः स्यात् (तु. शौ १, ३४, ४) । **शोधः** सस्थ. **वावनः** टि. द्र. ।

u) समासस्वरौ अति-कु,कूल्व- टि. द्र. ।

v) सपा. मा ११,२२ प्रभृ. उदक्रमीत् इति पाभे. ।

w) सपा. काठ ४५,१६ **अभ्यक्रमीत्** इति पाभे. ।

x) सपा. काठ ३६, ११ **अति…अगात्** इति पाभे. ।

क्रमिष्टम् ऋ १,१८२,३.

अति-क्र॒मे[a] ऋ १,१०५,१६.

¶अति-क्र॒म्य[b] तै ६,२,३,३; मै १,१०,१८; ३,८,१; काठ २५,१; ३६,१२; क ३८,४; पै १४,३,२७$. [°क्रम्य अन् °].

१¶अ॒ति-क्रान्त[c]- -न्तः काठ ७,९; १०,७; २०,६^{२}[d]; २१,२; ४^{२}; २२,१०^{२}; ३१,११; क ३१,८^{२}; १७; १९^{२}; ३५,४^{२}; ४७,११; -न्ताः काठ २१,४; क ३१,१९

२अति-क्रान्त॒[e]- -न्तः खि २,१४,५.

अति-क्रा॒मत्[f]- -मन्तः शौ १२,२,२८; २९[g]; पै १७,३२,८; -¶मन्तम् काठ ८,५; क ७,१.

अतिक्रा॒मन्ती[h]- -न्ती खि ५,२२,७; शौ २०,१३६,६.

अति √क्रुश् > अ॒ति-क्रुष्ट[i]- -ष्टाय मा ३०,५; का ३४,१,५.

अति √क्षम् > क्षा॒म[j], अ॒ति…… क्षा॒मत् शौ ७,६५,१‡[k].

अति √क्षर्, अ॒तिक्षरन्ति ऋ ५,६६,५; अत्य॒क्षरत्[l] मै २,५,७^{२}; अ॒त्यक्षरन् ऋ ९,६३,१५ अ॒ति…अ॒क्षाः[m] ऋ ९,४३,५.

अ॒ति-क्षि(प्र>)प्रा[n]- -प्रा तै २,१,१,१¶.

अति √खन् > अ॒ति-खा(त>)ता[i]- -ता तै २,६,४,२¶.

¶अति-खे(य>)या- -या काठ २५,४; क ३९,१.

अति √ख्या, अ॒त्यख्यत् शौ १०,१०,१५; पै १६,१०८,५; अ॒तिख्यः ऋ १,४,३; ८,६५,९; कौ २,४३९; जै ३,३३,१३; शौ २०,५७,३; ६८,३; अ॒तिख्यतम् ऋ ८,२२,१४; ७३,१५.

अति √गा, अ॒ति…जिगाति[o] ऋ ९,१४,६.

अतिगेष्म पै ५,६,८.

अ॒त्यगात्[p] मा २८,१२; का ३०,२,१; अ॒ति…अगात्[q] काठ ३६,११; अ॒तिगाः तै ३,२,५,४[r]; अ॒ति…अ॒गाम् मा ५,४२; का ५,१०,२; तै १,३,५,१; ६,३,३,१; मै १,२,१४; ३,९,२; काठ ३,२; २६,३; क २,९.

अति √गाह्, अ॒तिगाहते ऋ ९,६७,२०; ८६,२६; काठ २३,६^{२}[s]; अतिगाहेत काठ २३,६[s]; †अति गाहेमहि ऋ २,[७,३ (३,२७,३)]; काठ ३५,१२; क ४८,१२.

अति √गुर्, अ॒ति…जुगुर्यात् ऋ १,१७३,२.

?अ-तिग्म[t]- -ग्मम् पै ५,२७,२.

अति √ग्रह् > ¶अति-ग्राह्य॑[u]- -ह्यः काठ ३३,४^{२}; -ह्याः तै ४,७,७,२; ६,६,८,१^{२}; २^{२}; ७,५,१,६; मै १,११,९; ४,७,३^{२}; काठ १४,९; २९,७^{२}; ३०,५; ७; ३३,४^{२}; क

---

[a] गस. केनन्त-कृत् प्रकृतिस्वरः (पा ६,१,१९७,२,१३९)।

[b] गस. उप. ल्यबन्तं प्रकृतिस्वरम् (पा ६,१,१९३; २,१३९)।

[c] इह पूप. प्रादित्वेऽपि नोपसर्गत्वम् । उप. वर्तिन्या क्रियया साक्षात्संबन्धाभावात् । अत एव गतिरनन्तरः (पा ६,२,४९) इति न प्रवर्तेत । अत्र उप. कर्तरि क्तः । एनम् इति पदं च पूर्वः इत्यनेनान्वितं द्र. इति दिक् (तु. तत्रैव अस्य पश्चाद् इति एनेन सङ्ङ् इति च)।

[d] सपा. मै ३,२,६ अ॒ति…स्या॒त् इति पाभे.।

[e] गस. उप. कर्तरि क्ते प्रवृद्धादित्वादन्तोदात्तः (पा ६,२,१४७)।

[f] गस. उप. शता प्र. स्वरश्च प्रकृत्या (पा ६,२,१३९)।

[g] सपा. पै १७,३२,९ अपक्रामन्तः इति पाभे.।

[h] अतिक्राम॒न्ती इति [खि] मुपा. स्वरश्चिन्त्यः गतिकारक- (पा ६,२,१३९) इति स्वरेण तद्-बाधात्। स्त्रियां ङीपः पित्त्वान्निघाते स्वरेऽविशेषः।

[i] कर्मणि क्तान्तेऽनन्तरगतिस्वरः (पा ६,२,४९)।

[j] वैतु. सा. √क्षै > क्षाम- > √क्षामि इति।

[k] =सपा. वउ ४६१ : १५ मना २,१। पै २०,३२,८ अधि…क्षामत् इति, तैआ १०,१,१६ अ॒ति… अ॒ति…क्षा॒मत् इति च पाभे., ऋ १,९९,१, च विभे.।

[l] सपा. तै २,१,७,१ परा॒पतत्, प॒रापतत् इति काठ १३,८^{२} अस्रवत् इति च पाभे.।

[m] द्र. वें.; वैतु. सा. गतिमनादायैव व्याचष्टे।

[n] प्रास. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६,२,२)।

[o] तु. वें; वैतु. गव्या इति संनिहितसुलभं कर्म परित्यज्य अंशुम् इत्यध्याहरन् सा. चिन्त्यः।

[p] तु. टि. अति खि ५,७,३,१।

[q] पाभे. अ॒ति…अक्रमीत् मै १,१०,१७।

[r] =सपा. काश्रौ ९,१२,४ माश्रौ २,४,१,३५। वैताश्रौ १९,१८ अभिगाः इति पाभे.।

[s] सपा. मै ३,६,९ अवगा॒हेत^{२}, अ॒वगाहेत इति पाभे.।

[t] पाठः? यनि. वा स्याद् अति-ग्मम् इति वा स्यात् किमप्यन्यद् वा।

[u] गस. उप. ण्यत् प्र. तित्स्वरः स च प्रकृत्या (पा ६,१,१८५; २,१३९)।

४५,८^{२}; -ह्याणाम् तै ६,६, ८, १; -ह्यान् काठ ३०,७.

¶अतिग्राह्य-त्व[a]- -त्वम् तै ६, ६,८,१.

अति-घातम्, अति-घ्न्य- अति- √हन् द्र.

अति √चर्, अति···चरति मै ४,२, १; अति^{४} (चर)[b], (अति) चर पै ३, ३३, ६; ¶अत्यचरन् काठ ८, ७^{४}; १३, २[c]; क ७, ४^{४}; अति···अचरन् मै १,१०, १०; काठ ३६,५.

अति-चर(त् >)न्ती[d]- -न्तीः मै १, १०, १०[e]; काठ १३, २; ३६,५.

¶अति-चरितवै[f] मै १, १०, १; काठ ३६,५.

अति √चृत्, अतिचृतामसि शौ ५, २८,१२; पै २,५९,११.

अति-च्-छन्दस्[g]- -?न्दः[h] काठ ३८,१०; -न्दसम् मा २८,३४; का ३०,३,११; तै ५,३,८,३¶; मै ३,९,८¶; काठ २६,९¶; क ४१,७¶; -न्दसा मा २८, ४५; का ३०, ४, ११; ¶तै ५, २,१, ५; २,२; ६,१, ९, ४^{२}; ¶मै ३, ७,४; ४, ८, ५; ¶काठ २४,५; २६, ४; ¶क ३७, ६; ४१, २; -न्दसे[i] मा २४, १३; का २६, ३,३; -न्दाः मा २१,२२; का २३, २, ११; ¶तै ४,४,१२,४; ५, २, १, ५; २, २; ३, ८,३^{२}; ६, १, ९, ४^{२}; मै ३, ७, ४¶; ११, ११; १६, ४; ४,८, ५¶; काठ २२, १४; २४,५; क ३७, ६¶.

आतिच्छन्दस[j]- -साय[k] तै ७, ५, १४,१; मै ३, १५, १०; काठ ४५,१०.

अति √जन्

अति-जन[l]- -नम् मै ४,४,९;१०.

अति √जि, अत्यजैषीत् शौ १४, २, ७४; पै १८,१४,४.

अति √जीव् >अति-जीव[m]- -वः शौ ८, २, २६; पै १६, ५,६.

अति-जी(व्य >)व्या[n]- -व्याः[o] पै १६,५,८.

अति √तप्, अत्यतपत् शौ १३, २, ४०; पै १८,२४,८; अतितपः शौ १८,२,३६.

अति-तर-, अति-तार्यां-, अति-तितिर्वस्* अति √तॄ द्र.

अति √तृद्, अत्यतृणत् शौ १९, ३२,४०[p]; पै १२,४,४. अति···ततर्द, अति (ततर्द) शौ ७,४१,१[q]; पै २०,१०,१.

अति-तृण्ण[r]- -ण्णम् मा ३६, २; का ३६,१,२.

अति √तॄ >तर्, अतितरति[s] पै २, २७, २; †अति···तरामसि[s] ऋ ७, ३२, २७; कौ २, ८०७; जै ४,३०,७; शौ २०, ७९, २; अतितर पै २, ८९,३; '; अति-

---

[a] भावे त्वः प्र. तत्-स्वरश्च ।

[b] पूर्वार्धगतैर् निहादिभिश्चतुर्भिर् अतिचरणविषयीभावयितुमिष्टैरन्वयार्थं चर इति चतुः अतिना योजयित्वा पाठ्यम् । तदनु तृतीये पादे दुरिता इत्येतदनिष्टसामान्यवचनं भवति । तेन पूर्ववद् अन्वयसिद्धये पूर्वार्धे श्रावितः अतिः पुनरत्र चर इत्यनेन योजयित्वा पाठ्यो भवतीति दिक् (तु. अति √तॄ >अति···तर मै २,१२,५; अति···तर काठ १८,१६ इति च अति √सह् >अति··· सहस्व तै ४,१,७,३ इति च यत्रैतत्-समानोऽन्वयः द्र.) ।

[c] सपा. मै २,५,६ अत्यमन्यन्त इति पाभे. ।

[d] स्त्रियां ङीपः पित्त्वान्निघाते स्वरेऽविशेषः ।

[e] सपा मै २,५,६ अतिमन्यमानाः इति पाभे. ।

[f] तवै-प्रत्ययान्तस्याऽन्तोदात्तोऽनन्तरस्य गतेश्च प्रकृतिस्वरः (पा ६,२,५१) ।

[g] प्रास. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६,२, २) ।

[h] ॰न्दाः इति शोधः (तु. मा २१,२२ प्रभृ. तैब्रा २, ६,१८,४ च) ।

[i] सपा. मै ३,१३,१८ जगत्यै इति पाभे. ।

[j] विप. (सवितृ-) । इदमर्थे अण् प्र. (पा ४,३,१२०) ।

[k] सपा. मा २९, ६० का ३१,५,१ औष्णिहाय इति पाभे. ।

[l] गस. उप. भावे घञ् प्र. । थाथादि-स्वरः (पा ६, २,१४४) । वृद्ध्यभावश्च यद्वा प्रास. उप. जन- इति निष्पन्नः शब्दः । तथात्वे अतेर्धातुलोपे (पावा ६, २, १९१) इत्यन्तोदात्तः ।

[m] समासार्थं स्वरार्थं च तु. टि. अति-जन- । उप. कर्तरि अच् प्र. इतीह विशेषः ।

[n] विप. (नाष्ट्रा-) ।

[o] सपा. शौ ८,२,२७ अतितार्यांः इति पाभे. ।

[p] वैतु. सा अत्यतृणः इति ।

[q] तु. सा. Pw; वैतु. सा. (एकतरत्र), W. WI. च अतिः कप्र. इति ।

[r] कर्मणि क्तेऽनन्तरगतिस्वरः (पा ६,२,४९) ।

[s] सपा. शौ १९, ३६,२ अतितत्रति इति पाभे. ।

(तर), (अति) तर[a] मै २, १२, ५; शौ २, ६, ५; अ॒ति[a] (तर), (अति)तर[a] काठ १८, १६[b]; क २९, ४; अति…तर पै २, ८९, २; अ॒तितराणि शौ ४, ३५, १-६; अ॒ति…अ॒तरन् शौ ४, ३५, २; †अ॒ति…तरेम ऋ ३, २७, ⌊३(२,७,३)⌋; मै ४, ११, २; काठ ४०, १४; †अ॒ति…त॒रेम ऋ ८, ४२, ३; तै १, २, २, २; मै १, २, २; क १,१५; जै ४, १,९.

अतितरुष्व पै २,८९,१.

अ॒तितत्रति[c] शौ १९, ३६,२.

अ॒ति…तुतुर्याम ऋ ५, ४५, ११.

अ॒ति…तारिषत् ऋ ८,१९,१४; अ॒ति…अतारीत् शौ १३, २, ३४; २०,१०७,१३; पै १८,२४, १; अ॒ति…अ॒तारिम ऋ ८,१३, २१.

अति-तर[d]- -रः पै २,८९,१; ३; ५; ५,२१,४.

अति-ता(र्य>)र्या[e]- -र्याः[f] शौ ८, २,२७.

ϕअति-तितिर्व॒स्[g]- -वांसः ऋ १, ३६,७.

अ॒तिथि- प्रभृ., अतिथि॒नी- √अत् द्र.

अति √दम्भ् > अति-दम्भ- अन्°.

आतिदम्भ[h]- -म्भः पै १६,७२, ५.

अति √दस् > दासि, अतिदासय पै १६,१४६,२[i].

¶अति √दह्, अ॒त्यदहत् तै ५, २, ५,२; १०,३.

अतिधक्ष्य॒ति तै ५, ५, २, ४; अ॒तिधक्ष्यति मै ३,२,४; ६; ८; काठ ८, २; क ६, ७; अ॒ति…धक्ष्यति तै ५,५, २,३; मै १,६, ३; अ॒तिध्राक्[j] तै १,१,८,१.

अति-द॒ह्यमा(न>)ना- -ना तै ५, ५,२,३.

अति-दाह॒[k]- -हात् तै ५, २, ५,२; १०,२; काठ २०;३; ९; क ३१, ५;११. [°ह- अन्°].

अति √दा, अतिद॒द्यात्[l] मै४,६,८¶.

अति √दिव् > अति-दी॒व्य > व्या[m] ऋ १०,४२,९[n].

---

[a] यमु. शाखाभेदेन स्वरभेदः सुवचः । तथाहि, मै. आख्यातं सस्वरं भवति । शौ. च तदेव निहितमिति विवेकः । शौ. अपि निघात एकेषां मूलकोशानामभिमतो नैकेषामित्यपरो विवेकः । तदत्र कतरे कतरोपपत्तिरिति विचारः । हि च (पा ८, १, ३४) इति हिना योगे तिङन्तं न निहन्येतेति मै. निघाताभावे पूर्वोपपत्तिः । पूर्वसूत्राद् **अप्रातिलोम्ये** इत्यस्यानुवृत्तेर् अत्र हेर् अवधारणार्थत्वात् तस्य च प्रातिलोम्य-भिन्नत्वाद् हि-योगे न निघात इति यावत् । अथ विश्व-दुरिताऽतितरणार्थमुद्योज्यमानत्वाद् अग्नेस्तेन तदूर्जितं कर्माऽमर्ष-विशेषयुक्तेनैव क्रियेततरामिति अत्राऽमर्षवचन इति कृत्वा प्रातिलोम्य-विषयस्य सद्भावादत्र पूर्वोक्तस्य सूत्रस्य प्रत्युदाहरण-विषयता द्र. । असावेत्र चाऽपरोपपत्तिः शौ. पाक्षिके निघाते वाच्येति दिक् (तु. अति √चर् > अतिचर) । तर इति शंपा. सात. पाठः ? यनि. शोधः (तु. मै २,१२,५) ।

[b] SIM. अतिं कप्र. आह । तच्चिन्त्यम् । पूर्वार्धे निहादीनां पार्थक्येन निर्दिष्टानामुत्तरार्धे सामान्येन तस्या एवाऽतितरणक्रियाया विषयीभावयितव्यत्वेन विश्वा दुरिता इत्येवं श्रावितत्वात् सैवोपसृष्टा क्रियाऽवश्यमत्र पुनरुपादेयेति तत्त्वम् । अनुपसृष्टस्य √तॄ इत्यस्याऽभीष्टाऽतितरणार्थेऽशक्तत्वादिति भावः ।

[c] श्लुश्च शश्चेति विकरणद्वयमाह सा. ।

[d] विप.(तक्मन्-, मणि-)। गस. कर्तरि अच् प्र. (पा ३, १,१३४) ।

[e] गस. उप. ण्यदन्ते स्वरः प्रकृत्या (पा ६,२,१३९) ।

[f] पाभे. अतिजीव्याः द्र. ।

[g] समासस्वरौ नापू. द्र. । उप. लिटः क्वसुः । तरणेऽतिक्रमणार्थस्य स्वरूपत एव विद्यमानत्वात् तदर्थातिशय इह गत्यर्थ इति कृत्वा सा. तमर्थमाह ।

[h] प्रज्ञादित्वात् स्वार्थे अण् प्र. (पा ५,४,३८) ।

[i] सपा. शौ १२,१०,६ उ॒पदासय इति पाभे. ।

[j] =सपा. तैब्रा ३, २, ८, ६ आपश्रौ १, २५, ९ । माश्रौ १,२,३,२८ विनेत् इति काश २,२,१,९ हिनस्ति इति, मा १,२२ का १,८,३ काठ १,८; ३१,७; क १,८; ४७,७ माश १,१,२,१२ हिंसीत् इति च पाभे. ।

[k] गस. उप. घञन्ते कृति थाथादि-स्वरः ।

[l] अत्राऽतिक्रमणात्मकस्याऽत्यर्थस्य सामान्येन विवक्षितत्वाद् अतिक्रमणीयविशेषस्य गम्यमानत्वाद् आख्यातार्थेन च पिण्डीभावेन प्रदर्शितत्वाद् अतः गतित्वं सुस्थमिव भवति (तु. टि. अ॒ति ऋ ८,१,३३) ।

[m] गस. उप. ल्यबन्तकृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६ १, १९३;२,१३६) । सांहितिको दीर्घः ।

[n] सपा. शौ ७,५२,६;२०,८९,९ अ॒तिदीवा इति पाभे ।

अति-दिश्- -दिशः पै १६,९९, ७.

अ॒ति-दीर्घ[a]- -र्घम् मा ३०, २२; का ३४,४,४.

‡**अ॒ति-दीवन्[b]-** -व्ना शौ ७, ५२, ६; २०,८९,९.

?**अतिदुह्या** पै १७,१५,८.

अति-दूर- -रम् पै २,२४,१,५[c]; २०, १८,६; -¶रे काठ८,१०;क ७,६.

अति √दृश् > अति-दृश्न- अन्°.

अतिद्भुत- अन्°.

अति √द्रु, अ॒तिद्रव ऋ १०,१४,१०; शौ १०,९,८; ९; १८,२, ११†; पै १६,१३६,८;९.

अति-द्र*व॒[d]- -वात् काठ २७, ७. [°व- अन्]

अ॒ति-द्रुत[e]- -तः[f] मा १९, ३[२]; का २१,१,३[२]; तै १,८, २१, १; मै ३, ११,७; काठ १२,९; शौ ६, ५१,१[g]; -तस्य काठ १०,५. [°त- अन्°]

अति √धा > अ॒ति-हित[e]- -तम् ऋ १०, १८१, २; शौ ७,५५, ३; १८,२,२६; पै २०,१०,६.

अति √धाव्, †अ॒ति···धावति ऋ ९,३,२; कौ २,६११; जै ३,४९, ५; अ॒तिधावत[h] शौ ५,८,४; पै ७,१८,४

अति √ध्वस्, अतिध्वस॒न्[i] ऋ ८, ५५,५; खि ३,७,५.

अति √निद्, अ॒तिनेदन्ति, अ॒ति[२]··· नेदन्ति तै १, ६, ८, १; मै १, ४,१०; क ठ ३२, ७; अ॒त्यनेदत् मै ३,१०,४.

अति-नेद- अन्°.

अति √नी, ¶अतिनयति काठ २६,२[j]; क ४०, ५[२]; अ॒ति···नयसि ऋ ६, ४५, ६; अ॒तिनयथ ऋ १०, ६३,१३; ‡[k]अ॒ति···न॒याति शौ ३, ११, ३; २०, ९६, ८; पै १, ६२, ३; अ॒ति (नयतु) ऋ ६, ६१,९; अ॒ति···नय ऋ १, ४२, ७; १०, १३३, ६; अत्यनयन् पै १४, १,९; अ॒ति···अ॒नयन्[l] मा १०,१; का ११, २,१; तै १, ८, ११, १; काठ १५, ६; अ॒ति···

---

[a] प्रास. पूप. स्वरः (पा ६,२,·)।

[b] समासस्वरौ नापू. टि. द्र.। यत्त्विह सा. गस. इति कृत्वा **अति √दिव्** इत्यतः कृत्-प्रत्ययमुत्पादयेत्। तन्मन्दमिव भवेत्। तथात्वे हि गत्युत्तरकृत्-प्रकृतिस्वरेण भाव्यम् (पा ६,२,१३९)। यत्र खलु गत्यर्थधात्वर्थयोः संपिण्डितयोरिव सतोर् नामीभावः कृतोत्पिपादयिषितो भवति तत्रैव गस. गत्युत्तरकृत्-प्रकृतिस्वरश्च भवति। यत्र तावत् धात्वर्थमात्रस्य नामीभूतस्य सतः प्राद्यर्थविशेषैर् अनुरञ्जनमिष्यते तत्र प्रास. पूप. प्रकृतिस्वरश्च द्र.। इत्येवंप्रकारकः प्रतिपदं स्वरानुरोधात् सुलभानुमानो विवेकः।

[c] सपा. अप १[२],१,५ विदूरम् इति पाभे.।

[d] गस. उप भावे अप् प्र.। **थाथादि-स्वरः** (पा ६.२, १४४)।

[e] गस. उप. कर्मणि क्तान्ते गतिस्वरः (पा ६,२ ४९)।

[f] =सपा. माश १२,७,३, ९; १० तैब्रा २, ६, १, २ आपश्रौ १९,१.१९ प्रमृ.। मा १०,३१ का ११,१०,८ प्रमृ. माश ५,५,४, २२ अ॒तिस्रुतः इति, पै १९,४३,४ अधिस्रुतः इति च पाभे.; BC. PW. अ॒ति हु॒तः इति?

[g] तु. सा.; वैतु. मुपा. पपा. च अ॒ति द्रु॒तः इति द्वे पदे इति मन्वानौ चिन्त्यौ भवतः।

[h] सपा. पै ७,१८,५ अतिसृत्य इति पाभे.।

[i] अत्रैकस्य चकारस्य लोपः। उत्तरत्र च॒न इत्यत्र च इति नु॒ इति च पदद्वयं द्र.। तथा च सति अतिध्वस॒न् इत्यस्याः क्रियाया निघाताभावः (पा ८,१,६३)। ननु तत्र प्रथमायाः क्रियाया विषयः (पा ८,१,५९) प्रकृते चैकैकाद्द्वितीया क्रियोपलभ्यत इति चेत्। सत्यम्। एका क्रियोपलभ्यतेऽपरा च गम्यते। च॒क्षुषा च सं॒न॒शे न (भवन्ति) इत्याक्षेपस्य सुलभत्वादित्यर्थः। तां गम्यमानां किल क्रियामपेक्ष्येयं प्रथमा क्रिया निष्प्रत्यूहं निघाताभाववती स्यादिति किमु वक्तव्यम्। ननु पा ८,१,५७ इत्यत्रोत्तरवर्ति-**चन**-योगे तिङो निघाताभावस्य शिष्टत्वात् कथमसौ सरलः पन्था नाभिरुचित इति चेच् चोदनायाः पुनःप्रसूतिस्तदुच्यते। प्रथमं तावत् च॒न इत्यस्येह तिङा नास्त्येव योगः। च॒क्षुषा इति पदेन तत्संबन्धस्वारस्यात्। अन्यच्च। गतिपूर्वश्चात्र तिङ् वर्तते तत्र चागतित्वविशेषणं प्रादायि। अतो नायं तच्छासनविषय इति संक्षेपः। अयं च धातुः श-विकरणो विकरणस्वरः (तु. GW. MW. प्रमृ.)।

[j] पृथिव्या **उपरि** नेतव्यमिति कृत्वा पूर्वस्मिन् वाक्ये **अति √नी** इति श्रूयते। यत उत्तरे च वाक्येऽन्तरिक्षस्य **मध्यतो** नेयमिति कृत्वा **अपि √नी** इति श्रूयत इत्येवं यथाश्रुति विवेकः सुगमः द्र. (वैतु. उभयत्रोपरिभाववैशिष्ट्योन्नयनक्रियायास्तन्मात्रिकः पाभे. क ४०,५; संटि. च)।

[k] सपा. ऋ १०,१६१,३ श॒तं, न॒याति इति पाभे.।

[l] अद्भिर्निमित्तभूताभिर् देवा इन्द्रं तथा समर्थयन्ति यथासौ शत्रून् अतिगच्छतीत्यर्थस्य श्रुतिस्वारस्यसंगतेः उ. अन्यथा-वादित्वशङ्कया हेयः म. चाऽतेर् गतित्वं विस्पष्टमनुवदन्

अनयन् मै २,६,८; ¶अतिनयेत् काठ ३५,१६; क ४८,१४.

अति···नेषत् तै ५,७,२,३[a]; शौ ६,११०,२; पै५,६,६; अत्यनैत्, अत्यनैषम् मै १,८,७'¶.

¶अति-नीय[b] मै ३,६,६^{२}.

ϕअति-नेतृ[c]- -तार: ऋ १०,१२६,६, पै ५,३९,६.

अति-नेनीयमान[d]- -नः ऋ ६,४७,१६.

अति √नु, नू >नावि, अतिनावयेत् तै ६,३,४,४¶.

अति √नुद् >अति-नुत्त[e]- -त्तः शौ ८,७,१५.

अति √पत् (गतौ), †अति···पतिम, >मा[f] ऋ ९,१०७,२०; कौ २,२७३; जै ३,२३,५.

¶**अति √पद्**, >पादि, अतिपद्यते मै २,१,१०; काठ १०,५; अतिपद्येत मै २,१,१०; काठ ६,८^{२}; १०,५[g]; क ४,७'.

अतिपादुयति तै २,२,२,१; ५,४; अतिपादयति मै २,१,१०; अतिपादुयेत् तै २,२,२,१[g].

अति-पत्तोस्(:)[h] मै २,४,५.

अति-पन्न[i]- -न्ने तै ६,३,४,८. [°न्न-अन्°].

अति-पाद- -दात् काठ ३३,६ [°द-अन्°].

अति-पाद्य[j] तै २,२,५,४.

अति √पश्, अतिपश्यति शौ ४,५,२; १३,१,४५; पै ४,६,२; १८,१९,५; अतिपश्यन्ति शौ ४,१६,४; पै५,३२,२; †अति···पश्यसि ऋ १,९४,७; पै १२,१,७; अतिपश्यामि शौ १८,२,३२; अतिपश्य[k] पै ८,११,७.

अति-पश्य[l]- -श्यः पै १०,६,११; -श्यम् शौ ११,२,१७; पै १६,१०५,७.

अति-पश्यत्- -श्यन् पै ८,१९,१.

अति-पारय्- अति √पॄ द्र.

अति √पू, ¶अतिपवते तै ६,५,११,४; ¶अतिपवते मै २,४,१; काठ१२,१०; †अति···पवते ऋ९,१०६,१३; कौ१,५७६;२,१२३; जै१,५८,११; ३,५,५; १२,७; अति···पवाते[m] ऋ९,९७,४; ‡अति···पवताम्[m] कौ १,५३५; जै १,५५,३; †अति···पवस्व ऋ ९,२,[१; ३६,२]; कौ २,३८७; जै ३,

---

ग्राह्य इति विवेकस्तद्वृत्तदृष्टीनां सुलभः स्यात् ।

[a]) =सपा. मंत्रा २,१,९ पागृ ३,१,२ । काठ १३,१५ अनयत् इति, माश्रौ १,६, ४, २१ नयत् इति पाभे. ।

[b]) गस. ल्यबन्त-कृत्-स्वरः ।

[c]) गस. उप. कर्तरि तृन् प्र. । कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६,१,१९७;२,१३९) । 'देवा अस्मान् दुरितानि द्विषश्चातिक्रमय्य नयन्तु' इत्याकारकस्यान्वयस्य श्रुतिस्वारस्यसंवादित्वात् सुलभत्वं द्र. । यत्त्विह सा. 'दुरिता···अस्मान् अतिनयन्तु' इत्याह । तत्र दुरितान्य् अतिनयनस्य प्रधानं कर्मोतास्मान् इत्येतदाकारकः संदेहोपि जायेत । तत्र विपरीता प्रतीतिर्माभूद् दुरितान्येव प्रधानकर्मतयाऽतिनीयेरन्नित्यत्र तस्यैवोत्तरपाठस्य द्विड्-विषयस्य विनिगमकत्वात् । यत्तु मन्त्रस्य पूर्वार्धे सा. नः इति **अस्मदः शसि** रूपम् षऽ इत्येवं कल्पयाञ्चकार तद् असमर्थत्वाद् हेयम् । न ह्येकं शब्दरूपं पूर्वार्धे षष्ठीरूपतयोत्तरार्धे च द्वितीयारूपतयाऽनुगमयितुमुपलभ्येत । ननु भाष्यकर्त्तुरनादृग्-बलात्कारमनुमन्यमानस्यावश्यं केनापि हेतुविशेषेण भाव्यमिति चेत् । सत्यम् । अवश्यं तेन भाव्यम् । परं बुभूषतापि तेन सद्धेतुनैव भाव्यमित्यपि तत्रावश्यकं द्र. । यथा च नासौ सद्धेतुरित्यत्र ति(रस्>)रो √नी इत्यस्यैतदेव स्थलं द्र. ।

[d]) यङि उप. शानजन्त-कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६,१,१८६;२,१३९) ।

[e]) कर्मणि क्त अनन्तरगतिस्वरः । रदाभ्याम् (पा ८,२,४२) इति धात्वन्तदकारस्य निष्ठातकारस्य च नत्वप्राप्तौ नुदविदोन्द- (पा ८,२,५६) इति विकल्पः द्र. ।

[f]) अतिक्रमण-विषयोऽपि सन् सूर्यस्तदतिक्रमणाऽनन्तरं प्राप्तव्यात् सोमादभिन्न इतीव यत् सा. अभिप्रैति, तन्न । अन्याऽतिक्रमणेनाऽन्यस्य प्राप्तेर्दर्शनात् । ननु नैव सा. अतिं गतिमतिक्रमणे जग्राहेति चेत्, तर्हि तथाऽकुर्वाणो नैव शोभनं चकारेति वचमः । अतिक्रमणाऽर्थादन्यत्राऽतेर्गतित्वे प्रमाणाऽभावात् । न चैतदेव प्रमाणं भवेदिति वाच्यम् । सूर्यमतिक्रम्य ततोऽपि परस्तात् पतनस्य संगततरत्वात् तेन चाऽर्थान्तरस्याऽनपेक्षितत्वाद् अप्रमाणिकाऽर्थकल्पनाया वैयर्थ्यात् । एवं नाऽत्र परः इत्येतत् सूर्यस्य विशेषणपदं भवितुमर्हेत् । यथा च क्रिवि. एवैतद् भवेत्तथा द्र. ।

[g]) सपा. अतिपद्येत<>अतिपादुयेत् इति पाभे. ।

[h]) गस. तोसुन्नन्ते कृति पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६,२,५०) ।

[i]) समासस्वरयोः कृते तु. टि. १अति-क्रान्त- ।

[j]) गस ल्यबन्ते कृति उप. प्रकृतिस्वरम् ।

[k]) °श्यो>°श्य, उ इति पदच्छेदः द्र. ।

[l]) गस. उप. शः प्र. उसं. (पा ३,१,१३७) । कृत्स्वरः प्रकृत्या ।

[m]) सपा. परस्परं पाभे. ।

३१,७; अतिपवेत[a] काठ १२,१०¶ अत्यपविष्ट मै २,३,९¶; अति ···अपाविषुः ऋ ९, ६०,२.

ϕअति-पुँवमान[b]- -नः ऋ ९, ३०,४.

अति-पवित- -तस्य काठ १२,९¶.

¶अति-पुपुवान्[c]- -नम् मै २,४,१[a].

अति-(पु>)पूरुष[d]- -षः पै १३, ३, १४.

अति √पृ, पॄ > पारि, अतिपिप्रति ऋ ७,६३,५; कौ २, ७,२; जै ३,४६,८; अति···पिपृथ ऋ १०, ३५, १४; अति···पिपर्तु ऋ २, २७,७; अति···पिपर्तन ऋ ८, १८,१७.

अति···परिषत् मै ३, २, ४; अति···पर्षत् ऋ ३, २०, ४; ५,२५,९; ७,९७,४; १०, ६३, ६; खि ४,२,७; जै ४, २८,४†; अति···पर्षत् ऋ ८, ६७, २; १०,१८७, ⌊१-५⌋; खि ४,१४, १;५,४,६[e]; ७'; तै ४, २,५,२; मै २, ७, १२; ४, १०,६; काठ १६,१२; १७,१६;१८†; २१, १३†; क २५,३; जै २, ७,२; ३'; †३,३२, १-३: शौ †६, ३४,१-५; ७,६५,१; पै ५,२७, ८†; १९,४५,१-४†; २०,३२, ८†; ४०, ४; अति^{2}···पर्षत् ऋ १, ९९,१; अति(पर्षत्) खि ४, २, ७; अति···पारिषत् ऋ १०, ९६,८[f]; शौ २०,३१, ३†; अतिपर्षन् ऋ ७,४०,४[g]; अति-···पर्षन् ऋ ४,३९,१; अतिपर्षः पै ४,२९,८‡[h]; †अतिपर्ष[h] ऋ १, ९७,८; शौ ४, ३३, ८; †अति-पर्षि ऋ ५,३,११;४,९[i];७,२३, २;८,९७,१५[j]; ९,७०,१०[k]; मै ४, १०, १†, शौ २०, १२, २; अति···पर्षि ऋ ३, १५, ३; अ(?अ)तिपर्षथः ऋ ५,७३, ८[l]; अति···पर्षथः ऋ ८, २६, ५; अति···पर्षथ ऋ ८, ८३,३.

†अति···पारयाति ऋ ८,१६, ⌊११ (६९, १४)⌋; जै ४,५, ४; शौ २०,४६,२; अतिपारय,या ऋ ९, ७०, ९; शौ १७, १, २५; २६; पै १८, ३२, ८; ९; †अति···पारय ऋ १, ९७, ७; ⌊१८९,२(१०,५६,७)⌋; तै १,१, १४,४; मै ४,१०,१; शौ ४,३३, ७;१९,५०,२; पै ४,२९,७;१४, ४,१२;(अति)पारय मै ४,१४,३† अति···पारयथ ऋ २,३४,१५.

अत्यपीपरत्[m] पै १८,३२,८;९; अत्यपीपरः[m] शौ १७,१,२५;२६.

अति-पारयु[n]- -यः ऋ ६, ४७,७.

---

a) सपा. अतिपवेत <> अतिपुपुवानम् इति पाभे.।

b) गस. शानजन्त-कृत्स्वरः प्रकृत्या (पा ६,२,१३९)।

c) गस. कानजन्त-कृत्स्वरः प्रकृत्या (पा ६,१,१९३; २,१३९)।

d) प्रास. (पावा २,२,१८) इति।

e) सपा. कौ ४,६;७² अति···स्वर्षत् इति पाभे.।

f) यद्योगे तिङो निघाताभावः। तु. वें.; वैतु. सा. यद् अनुसृष्टमाख्यातसंबन्धं व्याचष्टे तत्र संस्कारच्युतिरेव बीजं स्यात्।

g) व्याख्याने शाब्दिक-सामान्यात् परस्पराऽनुबद्धौ वें. सा. चेति प्रतीयेत (तु. ऋ १०, ९६, ८ इत्यत्रापि तद्भाष्ये)।

h) सपा. अतिपर्षः <> अतिपर्ष इति पाभे.।

i) तु. वें; वैतु. सा. अस्मद्वाच्यानां दुरिताऽतिक्रमण-प्रयोज्यकर्तृतया विवक्षा-स्वारस्याद् यत् दुरितानामेवाऽतिक्रमण-प्रयोज्यकर्तृत्वमाह, तत्राऽवश्यं तदीयः प्रमादः। दुरिताऽतिक्रम्य-पदार्थाऽन्तराऽश्रुतेरिति दिक्।

j) यत्तु वें. सा. 'अतीत्य पारय' इत्येवं व्याचक्षाते, तत्र णिचमन्तर्भाव्याऽतियाप्यातिगमय्य पारयेत्याद्याकारकोऽर्थः द्र.। अत्येतुः पारं गन्तुश्चैकव्यक्तित्वाद् अत्ययनपारगमनोभयभावकाश्रयस्य प्रयोज्यकर्तृत्वाभिप्रायादिति दिक्।

k) तु. वें.; वैतु. सा. 'दुरितान्यतीत्य पारय' इति यथा व्याचष्टे, तथा विपरीतार्थप्रतीतिर् जायेत। येषां पारणं विवक्षितं, तेषामेव दुरिताऽतिगमनस्य विवक्षितत्वात् कश्चित् दुरिताऽतिक्रमणं कृतवान् अन्यान् कांश्चित् पारयेदित्यस्याऽयुक्तत्वाद् दुरिताऽतिगमनं चिकीर्षता तत्-प्रयोजकतया देवतायाः शिश्रावयिषितत्वं द्र.।

l) समुद्राति पर्षथः इत्यत्र समुद्रा। अति इत्येवं यत् पपा. भवति, तत्र तत्-साधुत्वं प्रति संदेहो भवति। उदात्तवति तिङि परतो गतेर्निघातस्य संभाव्यमानत्वात् तथात्वाऽनुवादिनि पदविभागे बाधकाऽभावाच्च (पा ८,१, ७१;२,५)।

m) सपा. अत्यपीपरत् <> अत्यपीपरः इति पाभे.।

n) गस. उप. सोपसर्गादपि शः प्र. उसं. (पा ३,१, १३८ ⌊तु. पपा. स्क. वें. द. GW. प्रभृ.; वैतु. सा. आख्यातमिति। तन्न। तथात्वे तिङो निघातस्य प्राप्तत्वात् तदभावे प्रमाणाऽभावाच्च⌋)। गत्युत्तरकृत्-प्रकृतिस्वरः (पा ६,२,१३९)।

अति-प्र √ कित्(ज्ञाने)[a], प्र···अति··· चेकिते ऋ १,५५,३.

अति-प्र √ क्षर्, अति···प्र···अक्षाः ऋ ९,६६,२८.

?अतिप्रखिद्सः[b] खि ५,१९,१.

¶अति-प्र √ च्यु, अतिप्रच्यवेत काठ ८,८; क ७,२.

? अति-प्र √ त्वक्ष् > φअति-प्रत्वक्षाणं[c]- -णः ऋ १०, ४४,१.

अति-प्र √ दा, अति··· प्रादात् मै १, १०,१८¶.

अति-प्र √ पॄ, प्र···अति·· पार्षि[d] ऋ १,१७४, [९;६,२०,१२].

अति-प्र √ यम् > यच्छ्[e], अतिप्रायच्छत् मै २,४,३^{१}.

अति-प्र √ युज्, ¶अतिप्रयुङ्क्ते काठ १०, १; ३०, ३^{f}; क ४६, ६^{f}; अति···प्रयुङ्क्ते मै २, १, ७¶; ¶अति···प्रयुक्त तै ४, ३, ११, ४^{२}; मै २, १३, १०; काठ ३९, १०^{२}; अति···प्रायुक्त मै २,१,७.

अति-प्र √ रिच्, †अति···प्र···रिरिचाथे[g] ऋ १,१०९,६; तै ४, २, ११,१, मै ४,१०, ४; काठ ४, १५.

अति-प्र √ शृध् > शर्धि, अतिप्रशर्धयत् ऋ ८,१३,६.

अति-प्र √ श्रु > श्रृ, †अति···प्रश्रृण्वे ऋ १०, ११,७; शौ १८,१,२४.

अति-प्र √ स्रु, †अति···प्रसर्सृते[h] ऋ २,२५,१; मै ४,१४,१०.

अति-प्र √ स्था, > तिष्ठ, अति···प्र··· तिष्ठ ऋ ८,६०,१६^{1}.

अति···प्र···तस्थौ ऋ १, ६४, १३^{1}.

अति-प्र √ स्यद्,न्द्, प्र···अति··· असिष्यदत् ऋ ९,३०,४.

¶अति √ प्रु, अत्यप्रवत तै ७,१,१,२; अति···अप्रवत तै ७,१, १,३.

अति-प्रे(प्र √ इ), प्र···अत्येषि ऋ ५, १,९[k].

¶अति-बहु[l]- -हु मै २,४,५.

अति √ भा, अतिभाति शौ १०, ३, १७; पै १६, ६४,७; अतिभाहि पै १६,६४,७.

---

[a]) कोऽत्र धातुः कतमत्तदीयं रूपमित्यत्र मत-वैविध्यं भवति । √ कित् इत्यस्य यङि कर्मणीति सा. । < √ चित् इत्यर्वाञ्चः प्रत्यञ्चः ।

[b]) पाठः? अति प्राक् खिदुसो महुत् इत्येवं शोधयित्वा पादः सुपठः द्र. (तु. संटि.) । एतदनु सपा. शांश्रौ १२, २३,४ पाठोऽपि शोधार्हः ।

[c]) तु. सस्थ. टि. अति ।

[d]) तु. वें. सा. GW.; वैतु. MW. प्र इति पृथक् अव्य. इति ।

[e]) तै २,४,१२,४;५;७^{२} इत्यत्र समानप्रकरणे अति इति पृथक् पदमिव सस्वरं श्रावितं भवति । तथा चापि 'आदरेण' इति सा. व्याचष्टे । अव्य. क्रिवि. अन्वय इत्यर्थः । एवं तु. अति इत्यत्र प्र √ यम् > च्छ् इत्यत्र च संकेतितस्थलं टि. ।

[f]) पाभे. अति तै ७,२,७,४ टि. द्र. ।

[g]) प्रोपसर्गवशाद्धातोर्विरेचनाद् अभिधेयाद् भिन्नेऽधिकभावात्मकेऽर्थे प्रयोगं यत् सा. आह, तन्न । तस्मिन्नेवाऽर्थेऽतिपूर्वस्य √ रिच् इत्यस्य कर्मणि प्रयोगस्याभावात् । अति √ रिच् इत्यस्य चाऽत्र प्रयोगे द्वितीयायाश्च पञ्चम्याश्च समानः संबन्धः । भाष्यीयाऽन्वयतो द्वितीयान्तकर्मपदानां त्रयाणाम् अतिना कप्र. योगाद् अवाप्तचारितार्थ्ये सति कस्यचिद् अन्यस्य पञ्चम्यन्तस्य पदस्याऽऽकाङ्क्षा भवति यदपेक्षया भाष्यकाराशयेन प्ररिक्तीभावस्याऽऽवसानिकी श्रुतिरर्थवती स्यात् । तादृशस्य पदस्याऽदर्शनात् पूर्वोक्तेन प्रकारेणाऽतेर्गतित्वयोगतः पञ्चम्यन्तद्वितीयान्तपदानां समानम् अनायासेनाऽन्वयः साध्यः । अत इह GW. प्रभृ. अपि अतिं गतिमकुर्वाणाः समानमुपेक्ष्या इति किमु वक्तव्यमिव भवति ।

[h]) सपा. तैब्रा २, ८, ५, २ अति···प्रसृंसते इति पाभे. ।

[i]) तु. PW. GW. प्रभृ.; वैतु. वें. सा. कप्र. इत्याहतुस्तन्मन्दम् (तु. नाउ. टि.) ।

[j]) तु. वें. PW. GW. प्रभृ.; वैतु. स्क. सा. [तु. मुद्गलः] जनान् इति द्वि. युक्तः कप्र. अतिरित्याहतुस्तन्न । वस्तुतस्तु य एव पूर्वं जनानामतिक्रमणं करोति तस्यैव तदनुप्रस्थातृत्वेन श्रूयमाणत्वात् प्रस्थानक्रियायाश्च कर्मान्तराऽनपेक्षयाऽकर्मकत्वेन समर्प्यमाणत्वाद् अतेः च प्रस्य च समानं गतिभावः । प्र √ स्था इत्यस्य च ऋ २,२५,१ इत्यत्र प्र √ सृ इत्येतेन गमनार्थवाचकत्वेन साम्यं द्र. ।

[k]) सा. प्रं प्रत्युपेक्षावान् भवति । तथाकुर्वाणोऽसावुपेक्ष्यः । श्रुतिक्रमेण प्रं पृथक्कारं पठन् वें. अपि चिन्त्यः । अत्यर्थाऽपेक्षया प्राऽर्थस्याऽयनक्रियया सन्निधानाऽऽधिक्यात् तस्य प्रथमं संबन्धः कल्पनीयो भवति । ततः पिण्डीभूतेन प्रायणार्थेन काभमत्यर्थौ युज्यतामिति यनि. प्रदर्शने बीजम् (तु. GW.) ।

[l]) प्रास. पूप-स्वरः (पा ६,२,२) । वा. क्रिवि. द्र. ।

¶अति√भू, अतिभवति मै १,५,११. अति···भूयासम् काठ ३५,१५.

अति √भृज्ज्, अतिभृज्जः पै १९,३५, १४.

अति √मन्, अतिमन्यते ऋ १०, ९१,२; †अति···मन्यते ऋ ६, ५२,२; शौ २,१२,६; पै २,५,६; अति···मन्यते[a] मै १, ८, ३; ?अतिमन्यन्ति[b] पै १८, २६, ३; अतिमन्यसे ऋ १, १७०, ३; अतिमन्ये ऋ १, १३८, ४; ¶अतिमन्यातै मै १, ६, १२; ¶अत्यमन्यत मै ४,२,७; ३,१; ६,८^{७}; काठ २८,३; क ४४, ३; ¶अत्यमन्यन्त तै ६,३,४,८; मै २,५,६[c]; ३,३,१; अत्युमन्यन्त ¶मै ३,७,९; ९,४; शौ १०, ८, ३५[b]; ¶अतिमन्येत तै ६,३,९, ५;४,२,३

अति···मनामहे ऋ ९,४१,२[d].

अति-मति[e]- -तिम् ऋ १,१२९,५.

¶अति-मन्यमा(न>)ना[f]- -नाः मै २,५,६[g].

अति-मात्र[h]- -त्रम् शौ ५,१९,१[i];८, ६,१३; पै १६, ८०,५; -त्राः पै ९,१८,७[i].

¶अति √मुच्, अतिमुच्यते मै १,४, ६; काठ ३२,५; अति···मुच्यते तै ६,६,९,२; अत्यमुच्यत तै ६, ४, २, ३; काठ १३, ८; अत्यमुच्यन्त मै ४, ५, १; काठ ३७, १४.

अति-मुक्ति[e]- -क्त्यै तै ६, ६, ९,२¶.

अति-मुच्यमा(न>)ना- -नाः काठ ३२,५¶.

अति-मुमुचा(न>)ना[j]- -नाः मै ४,५,१¶.

अति-मोक्ष->अति-मोक्षि(न्>)णी[k]- -णी तै ६,६,९,२; मै ४, ७,७; काठ ३०,७.

अति √मृज् > ¶अति-मृजान[l]- -नाः मै ४, १, ९; काठ ३१,७; क ४७, ७.

अति √यज्, ¶अतियजते तै २, ५, ४,४.

अति-याज[m]- -जस्य ऋ ६,५२,१.

अति √यत्, अत्ययतन् मै ३,८,३¶.

अति √या, अतियाथः ऋ ५,७७, ३; अतियाथः ऋ ६, ६२, २; अतियाहि शौ १३,२,५; पै १८, २०,९; अति···याहि ऋ १, १३५,७.

अतियेषम्[n] ऋ २,२७,१६.

अतियापयन्ति पै १६,७५,७.

ϕअति-ययिवस्[o]- -†वान् ऋ ९, १५, ६; कौ २, ६२२; जै ३, ५०,९.

अति-योजन[p]- -ना पै २०,२४,१.

अति-रात्र[q]- -¶त्रः तै १, ६,९, १; ५,४,१२,३; ६,४, ३,४; ७,१, ४,२;५,४;१०,४; २,२,२;३,२; ५,६;६,२;९,१; २;३,३,१;१३, १;४,२,२; ३,२;६,१; १०, १; ५,१,३'; मै ४,५,२; काठ २५, १०[r]; ३३,२; ३४,८^{३}; ४३,३; क ४०, ३[r]; पै ८, १९, ७$; -त्रम् ¶तै १, ६, ९, १; २,४, ७,१$; ३,१,७, ३; ७, ३, ३, २;४,१०, १; मै २, ४, ७; काठ ११,९; ३३,२';३४,७; शौ १०, ९,९; पै १४,३ २६;१६,७१,९;

---

[a] मुपा. अतिः इत्यस्योत्तरत्राऽन्वयः। तथात्वं चिन्त्यम्। प्रकृतेऽतिमननस्य भ्रान्त्यर्थेऽपेक्षितत्वादुत्तरवाक्ये च अतेः संबन्धविशेषाऽचारितार्थ्यादिति दिक्।

[b] सपा. ?अतिमन्यन्ति<>अत्यमन्यन्त (जैउ १,११, २,६ च) इति पाभे.।

[c] पाभे. अत्यचरन् काठ १३, २ द्र.।

[d] सपा. कौ २,२४३ जै ३,२१,८ अति···वनामहे इति पाभे.।

[e] गस. तादौ (पा ६,२,५०) इति पूप. प्रकृतिस्वरम्।

[f] गस. कर्तरि शानजन्ते कृत्स्वरः।

[g] पाभे. अतिचरन्ती मै १,१०,१० द्र.।

[h] विप.। बस. (पावा २,२,२४)। अतेर्धातुलोपे (पवा ६, २, १९१) इत्यन्तोदात्तः। उप. मात्रा- <√मा (माने)।

[i] सपा. परस्परं पाभे.।

[j] गस. कानजन्ते कृत्स्वरः प्रकृत्या (पा ६ २,१३९)।

[k] विप. (प्रजापतेः तनू-)। मत्वर्थीयः इनिः प्र. तत्-स्वरश्च।

[l] गस. उप. शानजन्तम्। शेषं एपू. टि. द्र.।

[m] गस. उप. कर्तरि णः प्र. उसं. (पावा ३,१,१४०) कृत्स्वरः प्रकृत्या (पा ६,२,१३९)।

[n] Foy (KZ ३४, २७४) अत्यैषम् (<°तिये° [लँ व. वा वावि. वा]) इति शोधः।

[o] गस. उप. लिटः क्वसुः प्र. कृत्स्वरश्च प्रकृत्या।

[p] प्रास.।

[q] =सोमयाग-। प्रास. रात्रि-शब्दात् समासान्तः अच् प्र. चित्स्वरश्च (पा ५,४,८७; ६,१,१६३)।

[r] सपा. मै ३,८,९ अतिरात्रे इति पाभे.।

१३६,९; -त्राः पै **१७**,२९,१६; -¶त्रात् मै **१**, १०, ५; काठ **३३**, २; **३५**, २०; क **४८**, १८; -त्रे ऋ **७**, १०३, ७[a]; तै **६**,६, ११,४¶; ¶मै **३**, ८,९[b]; ९,५; **४**,७,६; -त्रेण ¶तै **१**,६, ९,२; **७**,१, ५.३; ४, **५**, ४^{२}; मै **१**,८, ६¶; काठ **१४**, ९^{२}¶; शौ **९**,९, ४; पै **१६**, ११४, ३; -¶त्रौ तै **७**,२,६,३; ९,१;३; ३,४,२; ५, ३;६,२;७,४;८ २; ९,३;१०,५; ४,१,३; २,५;३, ६; ४; ३; ५, ४; ६, ३ ; ७, ३ ; ५, १, ३; काठ **३४**, ८^{५}. [°त्र- त्रि°, साह्न°].

¶अतिरात्र-चर(म>)मा[c]- -माम् काठ २९,१०; क **४६**,३.

अति √रिच्, ¶अतिरि॒च्यते[d] तै **३**, ४,१,१;४; **७**,१,**५**, ६;५,५,२; अ॒ति···रि॒च्याते तै **२**,३,६, १. अ॒तिरिच्यते ऋ ८, ९२, [१४; २२]; तै **१**,४,४६,१†; **७**,५,५, २¶[e]; मै **२**,२, १३¶; †कौ **१**, १९७;**२**,१०१०; †जै **१**,२१,४; शौ ८, ९,२६; पै **१६**, २०, ४; ¶अतिरिच्य॒ते मै **१**, ११, ९ ; **२**, २, ८; **४**, १, २; ६,४; ७, ४; ९; ८, ५; काठ **१४**, १०; **२६**, ४^{१} ; **२८**, ९^{२}; **३४**, ४; क **४१**,२;**४४**,९^{१}; ¶अतिरिच्यते काठ **२९**,३^{२}[i];**३१**,१^{२}[g]; क **४५**, ४^{२}[i];**४७**,१^{२}[g]; ¶अ॒तिरिच्येते तै **७**,४,१०,२; ११,२; मै **४**,७,५; काठ **३३**,२;४; अ॒ति(रिच्येते) मै **४**, ७, ५; ¶अ॒तिरिच्यन्ते मै **४**, ३, ३;६, ४; ७,५[h]; ९^{२}[i]; अतिरिच्यसे पै ८, १८, १०; अ॒त्यरिच्यत ऋ **१०**, ९०,५; मा **३१**, ५†; का **३५**,१,५†; तै **२**,३,६, १¶; ¶मै **१**,११,५; **२**, २, ८; ¶काठ **१०**, १०; ¶क **३६**, १; कौ **३**,४,७†; जै **२**,३, १०†; शौ **१९**,६,९; पै **९**,५,७; अत्य॒रिच्यत मै **२**,४, ३; **३**,६, ८¶; ¶काठ **१४**, ५; **२३**,४; **३०**,७; अतिअति···अरिच्यत काठ **१०**, १०¶; अतिरिच्येरन् काठ **३४**, १.

अ॒ति···रिरि॒चे ऋ **६**, २१, ३; अ॒ति···अरेचि मै **४**,७,४¶.

¶अति √रेचि, अ॒तिरेचयति तै **७**,३,१, २; मै **४**, १,२[g]; ८, ९; काठ **३१**,१; क **४७**,१; अ॒ति··· रेचयतः मै **४**,६,७; अ॒तिरेचयन्ति तै **६**, ६, ११, ५[h]; अ॒ति रेचयेत् मै **३**,६,८[j];**४**,८,९; काठ **१३**, १०; **२६**,४^{२}; **२७**,५; **२८**, १^{२};**२९** ८^{२}; क **३६**,२; **४१**,२^{२}; **४२**,५; **४४**, १; अ॒ति···रेचयेत् तै **२**,५,११,४; **३**,४,१,३.

अ॒ति-रिक्त,क्ता[k]- -क्तः ¶तै **७**, १,५,६;१०,३;४,१०,२;११,७; ¶मै **२**, २,११;**४**,७,४^{२}; ¶काठ **२४**, १; **२८**, ९^{२}; **३३**, २; ३; ¶क **३७**, २; **४४**, ९^{२}; शौ ८, ९, १७ ; पै **१६**, १९, ७;

---

[a] वैतु. PW. GW. प्रभृ. विप. (सोम-) इति ।

[b] पाभे. अतिरात्रः काठ २५,१० ।

[c] क. -मम् इत्येवं मूको. । ततो लब्धसंकेतः काठ. संस्कर्ता -मम् इत्याकारकं मूको. -माम् इत्याकारतया शोधयेत् । उभयथापि साधु भवति । कथमिति । काठ. तावद् एकादशिनी विशिष्यते (तु. अनुपदं श्रूयमाणं सत्रिया इति पदम्) । सैवं यथा स्यात् तथेति कृत्वा क च क्रिवि. श्रूयत इत्येष विवेकः द्र. । यत्तु क. संस्कर्ता -मे इत्येवं श्रावयितुमिच्छति, तत्र मूको. प्रामाण्यमनुपलभमानोऽसौ आपश्रौ **१४**, ७, २० इत्यत्र प्रयुक्तस्य तादृशस्य शब्दस्य साक्ष्यमुदाहरति । निष्प्रयोजनस्त्वयमुपक्रमो भवति । अन्या हि काठकी कापिष्ठली च शाब्दी प्रवृत्तिरन्या च श्रौतसूत्रीया शाब्दी प्रवृत्तिः । प्रथमा तावद् एकादशिनी-विशेषण-द्वारिकेत्यवोचाम । उत्तरस्यां च **अतिराणां चरमः** इति कृत्वाऽऽवसानिकोऽतिरात्र एकादशिन्युपलक्षितकर्मविशेषस्य कृत औपयिककाल-लक्षणतयोपस्थाप्यते । तद् एवमुभयोः प्रयोगयोः साधुत्वाऽव्यभिचारसामान्येऽपि शब्दप्रवृत्तिभेदानुरोधेन सौत्रात् पाठात् सांहितिकः पाठः विवेक्तव्य इति दिक् ।

[d] दिवा. कर्तरि प्रयोगः । मै **१**, ११, ९ इत्यत्र श्रूयमाणम् एतत्-समानमपि रूपं स्वरभेदात् कर्मणि यगन्तं यक्-स्वरं चेत्येवमतो विवेक्तव्यं भवति (तु. नाउ. रूपम्) । कर्त्रर्थकर्मार्थयोर् भिन्नयोरपि सतोरिह तात्पर्यतोऽभेदः द्र. ।

[e] **अभि॒, अ॒तिरिच्यते** (तु. पपा.)> सपा. काठ **३४**,४ **अभ्यतिरिच्यते** इति पाभे. ।

[f] सकृत् सपा. मै **४**,८,५ **अ॒तिरिक्तम्** इति पाभे. ।

[g] सकृत् सपा. °**रिच्यते**<>°**रेचयति** इति पाभे. ।

[h] सपा. **अ॒तिरिच्यन्ते**<>**अ॒तिरेचयन्ति** इति पाभे. ।

[i] सपा. काठ २८,९ **अतिरिक्ताः** इति पाभे. ।

[j] सपा. काठ **२३**,५ ?**अभिरेचयेत्** इति पाभे. ।

[k] कर्मणि क्ते अनन्तरगतिस्वरः (पा **६**,२,४९) ।

-क्तम् ऋ ८,५८,३[a]; खि १,४,१; ¶तै १,८,६,२;२,३,१२,२;३,४,१,२-४;६,३,४,७;८^{१};७,५,५,२^{२}; ¶मै १,४,११^{३};२,२,११^{२};३,७,९^{२};४,८,५^{२}[b];¶काठ १३,१०^{५};१४,१०^{३};२३,४;२४,१;२६,६;२८,९^{३}; ३०,७^{१};३४.४^{३};४०,५; ¶क ३६,१;३७,२^{१}; ४१,४;४४,९^{३}; -¶क्तस्य तै ३,४,१,४; -¶क्ता तै ७,१,५,६; -¶क्ताः तै ७,४,७,३; मै ४,७,३; काठ २९,८[c]; ३०,७; -¶क्तात् तै ७,४,७,३; मै २,२,११; -¶क्ते तै ३,४,१,४;७,५,५,२; काठ १३,१०; ३४,४; -¶क्तेन तै ७,५,५,२; काठ १३,१०;१४,१०;२४,१;२८,९;३०,७; ३४,४; क ३७,२; ४४,९. [°क्त- ऊन°].

अति√रुच्, †अति॒रोचते ऋ १०,१८७,२; जै ३,३२,२; शौ ६,३४,३; पै १९,४५,२†; †अ॒ति॒रोचसे ऋ १,९४,७[d]; शौ १३,१,३६; पै१२,१,७;१८,१८,६.

अति,ती-रु॒च्[e]- -रुग्भ्याम् मा २५,३; का २७,३,२; मै ३,१५,३.

¶अति,ती-रोक॒[f]- -काः[g] काठ २३,१; क ३५,७; -कान्[h] मै ३,६,१; काठ २२,१३.

अति-रो॒चमान[i]- -नम् ऋ १०,५१,३.

अति√रुह्, †अति॒रोहति[j] ऋ १०,९०,२; मा ३१,२; का ३५,१,२; कौ ३,४,६; जै २,३,९; पै २,८१,२; अ॒ति···अरुहत्[k] शौ १९,४९,२.

अति√रेज्[l], अ॒ति···रेजन्त ऋ १,१४३,३.

अ॒ति-लोमश[m]- -शम् मा ३०,२२; का ३४,४,४.

अति√वद्, ¶अ॒ति···व॒दति मै ४,२,१; अ॒तिवदेत् शौ ११,३,२५; पै १६,५४,११.

¶अति-वा॒द[n]- -दे[o] तै ६,४,५,२. [°द- अन्°]

अति-वादन-, अति-वादुक- अन्°.

अति√वन्, ‡अ॒ति···वनामहे[p] कौ २,२४३; जै ३,२१,८.

¶अति-वरेण्य[q]- -ण्यः काठ २४,१; क ३७,२.

अति√वह्, †अ॒ति···वक्षत् ऋ ६,

---

[a] अ॒ति । रिक्तम् इति पपा. मुद्रापकप्रमाददुष्टः द्र. ।

[b] पाभे. अतिरिच्यते काठ २९,३ टि. द्र. ।

[c] पाभे. अ॒तिरिच्यन्ते मै ४,७,९ टि. द्र. ।

[d] =संदृश्यसे इति या ३,११ ।

[e] =जानु-देश- । गत्युत्तर कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६,२,१३९) । मै. उपसर्गस्य दीर्घः (पा ६,३,११६) ।

[f] उस. घञन्ते कृति थाथादि-स्वरः (पा ६,२,१४४) उपसर्गस्य च दीर्घः (पा ६,३,१२२)। मै. दीर्घाभावः ।

[g] पाभे. अतीकाशा॒ः तै ६,१,१,४ द्र. ।

[h] पाभे. अतीकाशा॒न् तै ६,१,१,१ द्र. ।

[i] गस. शानजन्तेकृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६, २, १३९) ।

[j] अ॒न्नेन, अ॒ति, रो॒हति इति सतः पाठस्य स्थाने सपा. शौ १९, ६, ४ पै ९, ५, ४ अन्ये॒न, अ॒भवत्, सह॒ इति पाभे. ।

[k] वैतु. केचित् मूको. अ॒धि···अरुहत् इति च सा. अत्यर्हति इति च। सपा. पै १४, ४, २ अभि···अर्हत् इति पाभे. ।

[l] यदत्र अक्तु॒ः > -क्तुम् इति विभक्ति विपरिणमय्य सा. तत्संबन्धेन कप्र. अपश्यत्, तद् भ्रान्तम् । अक्तु॒- इत्यस्येहोपमानभावेन श्रूयमाणत्वप्रतीते रात्रिपर्यायत्वाऽभावात् । अस्य च योऽर्थः ऋ २,३०,१ इत्यत्राऽपां गतिमतीनामभिसंबन्धेनाभिप्रेतो भवति स एवेह सिन्धुत्वेन विशिष्टः सन्नग्नेः सिन्धूनां सतां त्वेषाणां स्यन्दनशीलत्वमुखेनौपम्यौपयिकतामापद्यमानः द्र. । एवं चाग्नेः भानवोऽतिशयेन रेजन्ते गतिमन्तो भवन्तीति सा. अनभिप्रेतोऽपि सन् प्रकरणेन संगततर इति सदर्थः द्र. (तु. वें. GW. प्रभृ.) । 'न' इत्य याऽनिषेधार्थीयत्वादिति दिक् ।

[m] प्रास. पूप. स्वरः (पा ६,२,२)। धातुलोप-विषयाऽभावादिह अतेः (पा ६,२,१९१) इत्यन्तोदात्तो न भवति ।

[n] गस. उप. घञन्ते कृति थाथादि-स्वरे (पा ६,२,१४४) प्राप्ते परादि-स्वरः उसं. । न च गस. मा भूत् प्रास. भवत्विति वाच्यम् । तथात्वेऽप्यव्यय-पूर्वपदस्वरे प्राप्ते (पा ६,२,२) परादि-स्वरस्य उसं. ऋते निर्वाहासंभवादिति यावत् ।

[o] नायत्री॒···ना॒तिवा॒दे (भवति) इत्येवम् एकं वाक्यं पपा. द्र. (तु. भा.) । K. त्वत्र वाक्यद्वयं वष्टि । गायत्री॒ (भवति) इत्येकं ना॒तिवा॒दो (भवति) इत्यपरम् इत्येवं तन्मते प्र१ इति विवेको विमृश्यः ।

[p] पाभे. अ॒ति···मनामहे ऋ ९,४१,२ द्र. ।

[q] विप. (वर-) । प्रास. ।

२२,७; शौ २०, ३६,७; **अति-वक्षम्**, अति[2] (वक्षम्) पै १९, ३१,१.

अति √वा, अ॒तिवाति शौ ४,५,२[a].

अति √विध्,व्यध्, अ॒ति··· विध्यति ऋ ४,८,८; अतिवि॒ध्यन्ति काठ ३८,१४; शौ ८,५,१९; पै १६, २८,८.

अ॒तिव्यात्सीः तै ७,५,१०,१.

†**अ॒ति-विद्ध**[b]- -द्धा ऋ ८,९६,२; मै ३,८.३; ४,१२,५; काठ ९,१९.

अतिविद्ध-भेष(ज>)जी॒[c]- -जी शौ ६,१०९,१; पै १९,२७,९.

†**अति-वि॒धि**[d] ऋ ५,६२, ९; मै ४, १४,१०.

अति-व्याध- अन्°

अति-व्याधि॒न्[e]- -धी मा २२,२२; का २४,८,१.

अति-व्याध्य- अन्°

अति √वी, अ॒ति···वे॒ति ऋ ५, ४४, ७.

?अति···वेव्यत्[f] पै २,६१,१.

?**अति-वृद्धि**[g] पै १६,६०, २.

अति √व्यथ्

अति-व्यथ- दुर्°

अति √व्रज् > अति-वृजत्[h]- -जद्भिः ऋ १,११६,४.

अति √शद् > शीय्, अतिशी॒यन्ते मै २, ६, १[1;1]; ४, ३,१; काठ १५,१[1].

अति-शर्व॒र[k]- -रे[1] शौ ४,५,४; -रेषु शौ ७,८५,४[1].

?**अति-शस्**[m]- -शसा[n] खि ५,५,७.

¶**अति √शिष्**, अत्यु॒शिष्यत तै २,४, १२,१;५,२,१;६,१,३,३;४,२, १;६,८,१.

अ॒ति-शिष्ट[b]- -ष्टाय तै ७, ३, २०, १; काठ ४३,१०,

अ॒ति-शुक्ल[o]- -क्लम् मा ३०,२२; का ३४,४,४.

अति √शुच् (संतापे) > अति-शोचन- -नौ पै १९, २६, ११[p].

अ(ति>)ती-शोक[q]- -कः पै १, ३२,३.

अति √शो > शा > अ॒ति··· शि॒शीते ऋ १,३६,१७.

अति √श्रा > श्र > अ॒ति-श्रत[b]- -तम् मै १, ८, २.

अति √(स>)षञ्ज्[r] **> अ॒ति-ष(क्त>)क्ता**[b]- -क्ता शौ १२,

---

a) सपा. पै ४,६,२ उद्वाति इति पाभे.।

b) कर्मणि क्तेऽनन्तरगतिस्वरः (पा ६,२,४९)।

c) नाप. (पिप्पली-)। षस. साधारणः समासस्वरः स्त्रियां ङीप् च (पा ६, १, २२३; ४, १, ३०)। यत्तु सा. प्रथमवर्णके बस. इत्याह। तन्न। तथात्वे हि पूप. प्रकृतिस्वरः स्यात्। यदप्युत्तरवर्णके अतिविद्ध- इति कर्त्तरि क्तान्तमित्याह। तदपि न। अप्रसिद्धेरसामर्थ्याच्च साहसमात्रताऽव्यभिचारादिति। न चेहाभीष्टः षस. तदविदित इति क्षेपः। तद्विद्वानपि क्षिप्तभेषजी- इत्यत्र तत्रैव द्वितीये वर्णके तथा व्याचक्षाणोऽपि यदनायासेनोल्लक्षणं व्याकरणविहारमभिरोचयते न च तत्र दोषलवमपि शङ्कते तेनैव चित्रीयते चेतः।

d) केनन्त-कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६,१,१९७;२,१३९)। =सपा. शांब्रा १८, १३। तैब्रा २, ८, ६, ७ अतिवि॒दे इति पाभे.।

e) विप. (राजन्य-)। ताच्छील्ये णिनिः प्र. कृत्-स्वरश्च प्रकृत्या (पा ६,२,१३९)।

f) अ॒ति···वि॒श्वा (ऋ १,१८९,२) इति सतः पाठस्य स्थाने यनि.अत्रपाठो भवत्युताहो √वी इत्यस्याऽत्युपसृष्टस्याऽन्तर्भावित-ण्यर्थे तिङ्-वृत्तमित्यत्र विमृड्भिः प्रततप्रयत्नैर्भाव्यम्।

g) पाठः? तु. टि. अ-व्यृद्धि-।

h) गस. शत्रन्त-कृत्स्वरः प्रकृत्या (पा ६,२,१३९)।

i) =सपा. वाश्रौ ३,३,१,४। तै १,८,१,१ अवशी॒यन्ते इति पाभे.।

j) =सपा. वाश्रौ ३,३,१,११। काठ १५,१ अवशी॒यन्ते इति पाभे.।

k) =तमोभूयिष्ठ-मध्यरात्रकाल-। प्रास. अहःसर्व- (पा ५, ४,८७) इत्यत्र समासान्ताऽच्प्रकरणे शर्व॒री- इति उसं. तेनाऽकारान्तताप्रत्तिश्च चित्स्वरश्च (पा ६,१,१६३)।

l) अति-श° इति पाठस्य स्थाने सपा. पै १, १०२,१; ४,६,४ उत-श° इति पाभे.।

m) अतिशसा॒ इति सुपा. चिन्त्यः। असंगतेः (तु. तत्रैव संटि. यतः साक्ष्याऽन्तरबलेन दन्त्यसकारान्तं प्राति. मूलतोऽभिप्रेतमिति सुलभं भवति)।

n) पाठः? तु सपा. शाश्रौ ८,२१,१ अविशसा इति पाभे.।

o) प्रास. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६,२,२)।

p) शोचनौ अतिशोचनौ > सपा. शौ ७, १००, १ उच्छोचनप्रशोचनौ॒ इति पाभे.।

q) गस. उप. भावे घञ् प्र.। पूप. दीर्घः (पा ६,३, १२२)। सपा. शौ १,२५,३ अभिशोकः॒ इति पाभे.।

r) उपसर्गात् (पा ८,३,६५) इति षत्वम्।

३,२३[a]; –क्ताः काठ २५,१¶; क ३८, ४¶; पै १७, ३८,२[a]; –¶क्ताभिः काठ २५,१; क ३८, ४.

अति √(सि >) षि[b] > †अति-षित[c]- -तम् ऋ १०, ७३, ९; कौ १, ३३१; जै १, ३४,९.

अति √ष्कद्, स्कन्द्[d], अतिस्कन्दति काठ ६, ३; क ४, २; अति-ष्कन्दन्ति ऋ ५, ५२,३.

अति-ष्कदस्(:)[e] ऋ १०,१०८,२.

अति-ष्कदे[f] ऋ ८,६७,१९.

अति-ष्कु(द्रन् >)द्वरी[g]- -रीम्[h] मा ३०,१५; का ३४,३.२.

अति √(स्तिघ् >) ष्टिघ्[i] > तिष्टिघिष, अति-तिष्टिघिषत्[j]- -षन् मै १, ६,३.

अति-ष्टिघम्[k] मै १,६ ३.

अ-तिष्ठत्[l]- -ष्ठन्तम् ऋ १०,८९,२.

†अतिष्ठन्ती[m]- -न्तीनाम् ऋ १,३२, १०; पै १३,६,१०.

¶अ-तिष्ठमान,ना[l]- -ना तै ६,१,४, १;४,११,२; –नाः तै २,२,११, ५;६,२,२,१; –ने तै ६,१,३,१.

अति √(स्था >) ष्ठा, > तिष्ठ, अतितिष्ठति काठ १३, ४; †अत्यतिष्ठत् ऋ १०, ९०,१; मा ३१, १; का ३५,१,१; कौ ३,४,३; जै २,३,६; शौ १९,६,१; पै ९,५,१. अतितस्थौ ऋ १०,६०,३.

अति-ष्ठा[n]- > अतिष्ठा-वत्[o]- -वान् शौ ३,२२ ६.

अति-ष्ठावन्[p]- -वा पै २, ६९, ५.

अति-ष्ठाय, > या[q] शौ १९, ३३, ५; पै १२,५,५.

अति-ष्ठाय[r]- -यः,-यम्[r] काठ १३,४.

अति-सर्ग- अति √सृज् द्र.

अति √सह्, अति४(सहस्व)[s]; (अति) ··· सहस्व तै ४, १, ७, ३; अति३[s](सहस्व); (अति)···सहस्व मा २७,६; का २९,१,६.

अति √सृ, अतिसरः पै ५,३१,७.

अति-सर[t]- -राः शौ ५, ८, २[u]; –॰राः शौ ५,८,४; पै ७,१८,४; ५; –रान् शौ ५,८,७. [॰र-इन्द्र॰].

अति-सृत्य पै ७,१८,५[v].

अति √सृज्, अतिसृजति काठ २४, ७[w]; अतिसृजामि शौ १०, ५, १५,-२१; १६,१,४; पै १०,९, १; १६,१२९,१-१०; १८,२८,

---

[a] सपा. अतिषक्ता<>अतिश्क्ताः इति पाभे. ।

[b] परिनिविभ्यः (पा ८,३,७०) इत्यत्र अतेः षत्वम् उसं. द्र. ।

[c] कर्मणि क्तेऽनन्तरगतस्वरः ।

[d] परेश्च (पा ८,३,७४) इत्यत्र अतेः उसं. द्र. । तेनेह शाखाभेदेनाऽतिपरस्य √स्कन्द् इत्यस्य षत्वविकल्पः सुसाधः स्यात् ।

[e] गस. कसुन्नन्ते कृत्स्वरः प्रकृत्या (पा ६,१,१९७;२, १३९) ।

[f] उप. तुमर्थे केन् प्र. । समासस्वरौ नापू. द्र. ।

[g] नाप. [(गर्भपरिणामात् प्रागेव ध्वस्तगर्भा-)स्त्री- ⌊तु. भा. तैब्रा.⌋] । गस. क्वनिबन्ते कृत्स्वरः प्रकृत्या (पा ६, २,१३९) । स्त्रियां ङीप् प्र. रेफान्तादेशश्च (पा ४,१,७) ।

[h] सपा. तैब्रा ३,४,११,१ अपस्कुद्वरीम् इति पाभे. ।

[i] षत्वम् उसं. (पा ८,३.६५) ।

[j] सन्नन्तात् शता प्र., गत्युत्तरपद-कृत्स्वरः प्रकृत्या । सनो नित्त्वादाद्युदात्तत्वे प्राप्ते (पा ६,१,१९७) अभ्यासात् परस्य स्वरः उसं. (पा ६,१,१९२) ।

[k] गप. उप. कमुल् प्र. लित्स्वरश्च प्रकृत्या (पा ६, १,१९३;२,१३९) ।

[l] तस. नञ्-स्वरः (पा ६,२,२) ।

[m] स्त्रियां ङीपः पित्त्वान्निघाते स्वरेऽभेदः ।

[n] गस. उप. भावे अङ् प्र. स्त्रियां टाप् कृत्-प्रकृति-स्वरश्च (पा ३,३,१०६; ६,२,१३९) ।

[o] मतुपः पित्त्वान्निघाते स्वरेऽविशेषः (वैतु. सा. ⌊पक्षे⌋ वनिबन्ततया व्याचिख्यासति, तच्चिन्त्यम् । पपा. वान् इत्यवयवस्याऽवगृहीतत्वाद् मतुपस्तदास्था-विषयत्वस्य स्पष्टत्वाद् वनो नलोपाऽभावस्य च छान्दसत्वेन व्याख्येयस्य व्यर्थप्रयासाऽनर्थान्तरत्वात्) ।

[p] गस. उप. वनिप् प्र. (पा ३,२,७४) ।

[q] गस. उप. ल्यबन्त-कृत्-स्वरः प्रकृत्या (वैतु. पपा. शंपा. अतिष्ठाय इति च सा. अधिष्ठाय इति च) ।

[r] गस. उप. श्याद्° (पा ३,१, १४१) इत्यत्र सोपसर्गादपि √स्था कर्त्तरि णः प्र. उसं. । युगागमः (पा ७,३,३३) ।

[s] अति···तर इति पाठं तै. मा. काठ. शौ. पठन् BC. उपेक्ष्यो भिन्नपाठदर्शनादिति (तु. टि. अति √चर् > अति···चर, अति √तॄ > अति···तर, अति···तर च) ।

[t] पचाद्यचि थाथादि-स्वरः (पा ६,२,१४४) ।

[u] ऐन्द्रा अतिसराः > सपा. पै ७,१८,२ इन्द्रातिसराः इति पाभे. । [v] पाभे. अतिधावत टि. द्र. ।

[w] सपा. क ३७,८ अपिसृजति इति पाभे. ।

४; अति···सृजामि शौ १६, १, ७; पै ५, ३२, १[a]; अतिसृजामः शौ १०,५,१५[b]–२१[b]; अति··· सृजन्तु शौ ४, १६, ६[a]; अतिसृजस्व पै ५, २४, ८; अतिसृज शौ १५, १२,२, अतिसृजेत् शौ १५,१२,३.

अतिसृज्यन्ते मै १,४,६.

†अति···असृक्षत ऋ ९, १०७, २५[c]; कौ १,५२२; जै १,५३,१०.

अति-सर्ग[d]- -र्गम् मै २, १३, २२; काठ ४०,१२.

अति-सृष्ट[e]- -ष्टः मै १, १, २; शौ १५,१२,४;७; १६,१,१; -ष्टाः शौ १६,१,१, पै १८,२८,१. [°ष्ट- अन्°].

अति √सृप्, †अतिसर्पति ऋ ८, १०२, २१; मा ११, ७४; का १२,७,९; तै ४,१,१०,१; मै २, ७, ७; काठ १६,७; शौ ४, २०, ९[f]; †अतिसर्पति ऋ ९, ८६, ४४; कौ २, ९६५; जै ४, २०, १०; अतिसर्पात् शौ ४,१६,४; अतिसर्पेत् तै ६,३,१,५[२][g]; काठ २६,१; क ४०,४.

अति-सृपे[h] मै ३,८,१०.

अति √स्कन्द् अति √ ष्कन्द् द्र.

अति-स्थूल[i]- -लाः मै ३, ९, ४¶; -लम् मा ३०,२२; का ३४,४,४.

?अति स्रजः[j] ऋ ८,५६,३.

अति √स्रस्[k], अतिस्रसेम ऋ ६,११, ६.

अति √स्रु, अत्यस्रवत् मै ४,२,१२.

अति-स्रुत- -तः[l] मा १०, ३१; का ११,१०,१; मै २,३,८; ३,११,७.

अति √स्वृ, अति···स्वर्षत्[m] कौ ४, ६;७[१].

अति √हन्, अतिहन्यात्[n] मै २, २, १¶.

अति-घातम्[o] मै २,४,५.

अति-घ्न[p] - >अतिघ्न्य[q]- -घ्न्यः शौ ११, ९,१६; पै १६,८३,६.

अति-हृ(त>)ता- -ताः पै १३,५,२.

अति √हा(गतौ) >अति-हाय[r] ऋ १, १६२, २०; मा २५, ४३†; ¶तै २, ६,६,६; ४,६,९,४†; ६, ३,१,३; ¶मै १,८,५; ३,८,१०; काठ ६, ५; ४६, ५†; क ४,४.

?अतिहायति[s] पै ५,२१,२.

अति-हित- अति √धा द्र.

अति √हृ, अतिहरेत् तै ६,३,९,५¶; ¶अतिहरेत् तै २,६,८,४; ६,३, ९,५; मै ३,१०,१[२]; काठ२८,१. †अतिजभ्रिषे[t] ऋ ९, ८६,⌊२९;

---

[a]) सपा. अति···सृजामि<>अति···सृजन्तु इति पाभे.।

[b]) सपा. पै १६,१२९,१-१० अत्यासृजामि इति पाभे.

[c]) √सृज् इत्यस्य ण्यन्तेन √गम् इत्यनेन समानतात्पर्यपर्यवसानकत्वात् कर्मीभूतानां सोमानां पवित्राऽतिक्रमणेन तत्पूर्वकं धारया सृज्यमानत्वेन च समानमन्वितत्वाद् गतित्वमभ्युपेयम् (तु. वें. GW.; वैतु. सा. अन्यथाऽऽत्थ उक्तादेव हेतोरुपेक्ष्यः)।

[d]) गस. उप. घञन्ते कृति थाथादि-स्वरः (पा६,२,१४४)।

[e]) कर्मणि क्तेऽनन्तरस्य गतेः स्वरः (पा ६,२,४९)।

[f]) अधिसर्पति इति सा.। सपा. पै ८,६,१० उपसर्पति इति पाभे.।

[g]) सपा. मै ३,८,१० प्रमृ. अतीयात् इति पाभे.।

[h]) केनन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६, १, १९७; २, १३९)।

[i]) प्रास. पूप. प्रकृतिस्वरः (पा ६,२,२)।

[j]) पाठः? अधि-स्रज्- (*अधिगत-वश्यतासूचक-वलय-; वैतु. ORN प्रमृ. =स्रग्विन्-⌊दास-⌋)>-स्रजः इति शोधः द्र. (तु. सपा. खि ⌊३,८,३⌋, ORN. GRV. प्रमृ.)।

[k]) तु. टि. अति √ध्वस् इति।

[l]) पाभे. अतिद्रुतः मा १९, ३[२] प्रमृ. टि. द्र.।

[m]) पाभे. अति···पर्षत् खि ५,४,६ द्र.।

[n]) सपा. काठ ११, ६ उपहन्ति इति, तै २, ३,१, ५ उपहन्यात् इति पाभे.।

[o]) आभीक्ष्ण्ये णमुल् प्र. लित्स्वरश्च प्रकृत्या (पा ३,४, २२; ६, १, १९३; २, १३९)। सपा. तै २,४, ११,५ अभिगमयन् इति काठ १२, ४ अभिघातम् इति पाभे.।

[p]) घञर्थे टक् प्र. उसं. (पा ३,२,५३)। उपधालोपः। कुत्वञ्च (पा ६,४,९८; ७,३,५४)।

[q]) तस्येदमित्यर्थे यत् प्र. तित्स्वरश्च (पा ४,३,१२१; ६,१,१८५)।

[r]) अतिक्रमणेऽतिलङ्घने इत्यर्थः। त्यागार्थस्याऽसंगतेर् अति √हा (त्यागे) स्यादित्येवं भ्रमो न स्यात्। ल्यबन्ते कृत् स्वरः प्रकृत्या (पा ६,१,१९३; २,१३९)।

[s]) पाठः? अत्य् अंहतिम् अति नो हिनुष्व इद् इति त्रैष्टुभः पादो मूलतः संभाव्येत।

[t]) केवलं मौलिकस्य धात्वादेर् हकारस्य भकारतया दर्शनं भवति। अभ्यासांऽशस्य जकारतया श्रुतेर् बकारतयाऽश्रूयमाणाभ्यासाद् √भृ इत्यस्माद् विवेकः सुकरः द्र.। (वैतु. PW. GW. प्रमृ. अन्यथाद्दशा विमृश्याः)।

१००, ९]; कौ २, ३६८; जै ३, ३०,११.

अति-ह्रस्व[a]- -स्वम् मा ३०,२२, का ३४,४,४.

अति √ह्वे, अतिह्वये पै ५,४,९.

अती(ति √^{२}), अत्येति ऋ ६, ४, ५; ९, ७२, ३; [८५, ९; ८६, ७]; [९६, ६;१७]; १०,३१,९[b]; मा ४०, ४; का ४०,१,४; तै ३,४, ११,२†; ६,१,४,९¶; मै ४,१ ९¶[c]; १२,६†; काठ २३, १२†, ३१, ७[c]; क ४७, ७[c]; †कौ २, २९४; ५२५; †जै ३, २४, १०; ४१,१; शौ १०, ८,१६; पै १६ १०२,५; ¶अत्येति तै ६,६, २ १^{२}; मै ४, १. ३; काठ ३१, २ ३७, १२; क ४७, २; अत्येति काठ १२, ३ ; ११[d]; पै २० २७, ३[e]; अति…एति मा ३१, १८[f]; का ३५,२,२[f]; तै ६,३,३, १¶; काठ २६, ३^{२}; शौ १२,२, ११; पै १७, ३१, १; अती (<ति)…एति मै ३, ९, २¶; अतियन्ति ऋ १,३२,८;९,६९, ९; तै ३, २, २,१; २; मै ४,५, २¶; शौ १८, ३,१७; पै १३,६, ८; †अत्येषि ऋ ९, ९७, ३१; कौ १, ५३४; जै १,५५,२; शौ १३, १, ५७$[e]; अत्येषि ‡कौ[g] १.५६२;२,६६६; ‡जै[g] १,५७, ७;३,५५,७; शौ १८,१,३९‡[b]; १९, ३३, ३; पै १२, ५, ३; अति…एतु शौ ६,७५, ३^{२}‡[h], पै १९ ४६, ४[i]; †अतीताम् ऋ १०, ८५,३२; शौ १४,२, ११; पै १८,८,२; अतीहि ऋ ८,३२ २१; मा ३, ६१^{२}; का ३,८,६^{२}; तै १,८,६,२; मै १,१०,४; २०; काठ ९,७; ३६,१४, क ८,१०; कौ १. २२३†; जै १.२४, १†; †अति…इहि ऋ ३,४५,१; ९, १०७, १९; मा २०, ५३; का २२,५ ७; कौ १, २४६; ५१६; २, २७२; १०६८; जै १,२६,४; ५३,६; ३,२३,४; शौ ७, १२२, १; अति…इहि ऋ८,३२,२२[h]; अति…अयाम शौ १२,३,१८; पै १७,३७,८; अत्यायन् काठ १२, ३¶; ¶अतीयात् तै ६,३,१,६; ४, २, ३; मै ३, ८, ९; १०; अतीयात् तै ६,४,२,३; मै ३,८, १०^{३}[j]; ४,१,४; काठ २६, १^{३}[j]; ३१, ३; क ४०, ४^{४}; ४७, ३; अतीयाम ऋ ५,५३,१४.

अति…एषः[k] शौ ९, ५, ९; पै १६,९७,१०.

अति(ति-इ)त- -ताः पै १३,५,१५.

अती(ति-इ)त्य[l] काठ ३२,६^{३}.

अती(त-इ)त्व(त्वर्>)री[m]- -रीम् मा ३०,१५; का ३५,३,२.

ϕ**अती**(ति-ई)यिवँस्[n]- -वांसम्, अति(ईयिवांसम्)ऋ ३,९,४.

‡**अत्या**(ति-आ)य[o]- -यम् शौ १०, ८,३; पै १६,१०१,६.

अत्या(ति-आ)यम्[o] ऋ ८, १०१, १४.

अत्ये(ति-ए)तवै[p] ऋ ५,८३,१०.

अत्येतु- दुर्°.

अती-काश- अति √काश् द्र.

---

[a] प्रास. पूप. स्वरः प्रकृत्या (पा ६,२,२)।

[b] सपा. अत्येति<>अत्येषि इति पाभे.।

[c] सपा. तैब्रा ३,२,८,१२ अत्यच्यवत इति पाभे.।

[d] सपा. मै २,३,९ व्येति इति पाभे.।

[e] सपा. अत्येति <> अत्येषि इति पाभे.।

[f] अतिमृत्युमेति (श्वेउ ३, ८; ६, १५ च) >सपा. तैआ ३,१२,७; १३,१ अमृतः इह भवति इति पाभे.।

[g] सपा. ऋ ९,८२,१ पर्येति इति पाभे.।

[h] अति…एतु (तैब्रा ३,३,११,३ आपश्रौ ३, १४, २^{२} प्रभृ. च)<>अति…इहि इति, पै १९,१५,८ अनु…इहि इति च पाभे.।

[i] सपा. आश्रौ १,३,२४ आपश्रौ २४,१२,७ अति…एति इति, शांश्रौ १,६,३ अधि…एमि इति च पाभे.।

[j] पाभे. अतिसुर्यैत् तै ६,३,१,५ द्र.।

[k] लेटि सिपि अटि मपु१ द्र.। यत्तु PW. प्रभृ. √एष् (गतौ) इत्यत एतद् रूपम् इत्याहुस्तद्विमृश्यम्।

[l] सपा. मै १,४,८^{३} तीर्त्वा इति पाभे.।

[m] गस. उप. क्वरप् प्र. पित्त्वान्निघाते धास्व. प्रकृत्या।

[n] व्यु. कृते तु. टि. अति √या>अतिययिवँस्-।

[o] समानायां श्रुतौ शाखाभेदेन भिन्नस्वरपर्यवसायिनी भिन्ना शब्दप्रवृत्तिः द्र.। तथाहि, उभयत्र क्रिवि. एतदित्येवं सत्यपि ऋ. उप. णमुलन्तम् अव्य. लिति प्र. तत्पूर्व-धातुस्वरविशिष्टम् (पा ६, १, १९३) भवति। शौ. च ण-प्रत्ययान्तस्य (पा ३,१, १४१) प्र. स्वरेणाऽन्तोदात्तस्य प्राति. द्वि१ भवतीति विवेकः सुलभः। उभयत्र तावद् गत्युत्तरकृत्-प्रकृतिस्वरो भवतीति स्पष्टम् (वैतु. PW. GW. MW. प्रभृ. तथा भिन्नां शाब्दीं प्रवृत्तिमविविञ्चानाः चिन्त्याः स्युः)।

[p] तु. टि. अतिचरितवै।

अती(ति√ई)क्ष्, अतीक्षेत काठ ३४,१८.

अ-ती(क्ष्ण>)क्ष्णा- -क्ष्णाम् काठ २५,१; क ३८,४.

अती-रु॒च्-, अती-रोक॒- अति √रुच् द्र.

अ॒-तीर्ण[a]- -र्णम् ऋ ८,७९,६.

¶अ-तीर्ति[b]- -र्त्यै[c] काठ १९,२; क २९,८.

¶अ-तीर्थ- -र्थम् काठ २६,८; क ४१,६; -र्थेन काठ २६,७[d]; क ४१,५.

अती-शोक॒- अति √शुच्(संतापे) द्र.

¶अती(ति√इ) ष् (गतौ), अ॒त्यैषन् मै १,१०,१४; काठ ३६,८.

?अतीह[e] पै ४,२७,६.

अ॒-तुर,रा[f]- -रः पै ५,१३,७; -राणाम् शौ ७,५२,२; पै १९,९,९.

?अ-तुर्मुह्य॒[g]- -ह्यम् मै २,१,९[२]¶.

अ-तूतुजि[h]- -जिम् ऋ ७,२८,३.

१अ॒-तूर्त[i]- -॑र्तम् ऋ ८,९९,७; कौ १,२८३; जै १,३०,१; शौ २०,१०५,३.

२अ-तू॒र्त[j]- -र्तः ऋ १,१२६,१; खि ५,५,१; तै २,५,९,२; -॑र्तम् ऋ ५,२५,५; मै ४,११,१; काठ २,१५; -र्ते ऋ १०,१४९,१[k].

अ॒-तूर्तदक्ष[l]- -॒क्षा ऋ ८,२६,१.

अ॒-तूर्तपथिन्[m]- -न्थाः ऋ ५,४२,

---

[a] विप (आयुस्-)। तस. नञ्-स्वरः। उप <√तॄ।

[b] तस. उप. √तॄ + भावे क्तिन् प्र.।

[c] सपा. तै ३,१,३ वि॒जित्यै इति पाभे.।

[d] तीर्थेन इति मुपा. मुद्रणप्रमादजः (तु. क.)।

[e] अती(ति√इ)>अतीहि इति शोधः।

[f] विप. (⌊विमृश्यकारिन्-, °रिणी-⌋ जन-, विश्-)। तस. नञ्-स्वरः। उप. <√तुर् यद्र.।

[g] तस. गुणप्रतिषेधेऽत्र अन्तोदात्तः (पा ६,२,१५६)। उप. *तुर्मु॒ह्->तुर्मुह्य॒-। यत्तु (अन्तर्मु॒ह्->) अन्तर्मुह्य- इतीव R. पाठः चिक्लृप्सेत (तु. SBW.), तदपि विमृश्यम्। तथा सति *अन्तर्मु॒ह्- इत्यतो भावे यः प्र. उसं. (पा ५,१,१२६) तत्स्वरश्च द्र.।

[h] तस. नञ्-स्वरः। उप. <√तुज् यद्र.।

[i] विप. (इन्द्र-)। तस. उप. यद्र.।

[j] विप. (पुत्र-, राजन्-)। बस. उप. भावे क्त प्र. आद्युदात्तत्वम् उसं. (पा ६,२,११६)।

[k] अर्थः? अतूर्णे वा अत्वरमाणे वा (अन्तरिक्षे) इति या १०,३२।

[l] विप. (अश्विन्-)। तस. नञ्-स्वरः (पा ६,२,२)। उप. बस. द्र.। अ॒तूर्त-दक्षा इति पपा. भवति। ततो न मन्येत यथाऽत्र नञ्-पूर्वं शब्दरूपं बस. भवतीति च अ॒तूर्त- इति तत्र बस. पूप. भवतीति च। प्रवृत्तिर्ह्येषा पपा. भवति यथा निषेधार्थीयो नञ् नाऽवगृह्यत इति। ततः किमिति। ततोऽत्र तूर्त॒- इत्येतद् मूलतो नञा पुरश्शीर्षितं भवति तूर्त॒-दक्ष- इति वेति विनिश्चयो दुष्कर इति। कथमिति। उभयथापि स्वराऽविशेषे सामान्यार्थाऽविशेषे च सति विशेषणतायोगसामान्यादिति। तथाहि। यदा तूर्त॒- इत्यनेन नञ्-मूलतः समस्यते तदा प्रथमं नञ्-स्वरः तस. जायते। पश्चाच्चासौ दक्ष- इत्यनेन समस्यमानः बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् उपजनयति। कल्पान्तरे तस. उक्तः स्वरः। एवमर्थेऽपि तात्पर्यतः सामान्यं भवति। तद् यथा। यदा तस. तदा भावविशेषविशिष्टेन पदार्थविशेषेण विशिष्टो नञा विशिष्येत। यदा च बस. तदाऽसौ नञ्-विशिष्टभावविशेषेण विशिष्टेन पदार्थविशेषेण विशिष्येत। अत एवंविधेषु निगमेषु तैस्तैर् व्याख्यातृभिः क्वचिद् बस. इति क्वचित् तस. इति क्वचिच्च बस. वा तस. वेति ताटस्थ्येन विकल्पभूयस्त्वमिव यद्भाजि तेन नैव काचिच्चित्रीया सावसरा स्यात्। एरिथ. अपि यथा श्रौती शाब्दी प्रवृत्तिः तस. विशेषेण पुष्णती दृष्टिपथमवतरति तथा नाउ. टि. द्र.।

[m] विप. (⌊अविहतगति-⌋ अर्यमन्-, असुर-)। समासस्वरौ नापू. टि. दिशा द्र.। अत्र तूर्त॒-*पथिन्- इति उप. समासान्तः अः प्र. (पा ५,४,७४) सामान्येनाऽनिवार्यप्रवृत्तिरपि सन् यल्लब्धावसरो न भवति तेनैतज् ज्ञापितं भवति यथा नञ्-संनियोगेन समासान्ताभावीयं यदनुशासनं (पा ५,४,७१) भवति तस्याऽयं विषय इति। स च समासान्ताऽभावो नञ्-पूर्वशब्दान्तात् तस. एवाऽनुमतो भवति। अत्र पथिन्- इति स्वस्य च तदन्तस्य च समस्तशब्दरूपस्य समानं ग्राहको भवतीति तन्त्रसमयः विदुषां सुविदितः। यच्च पथो विभाषा (पा ५,४,७२) इति पथिन्- इत्यस्याऽस्मिन् नञ्-संयोगेन समासान्ताऽभावप्रकरणे विकल्पविषयत्वमन्वशासि तस्य तावद् अ-पथ॒- इत्यत्र यथा. निदर्शनं भवति। तद् विनिगमनाऽन्तरस्य नितान्ताऽभावेऽत्रत्यः समासान्ताऽभाव एव विनिगमको भवति यथैतत्प्रकारकेषु नञ्-पूर्वपदेषु समस्त-शब्दरूपेषु सर्वत्राऽसति बाधकाऽन्तरे तस. भवतीत्येवमेवाऽभ्युपेयमिति। अतो यत् सा. 'अतूर्तस्त्वरारहितः पन्था यस्य' (ऋ १०,

१; १०,६४,५.

अ-तृदिल[a]- -लासः ऋ १०,९४,११.

अ-तृप[b]- -पासः ऋ ४,५,१४.

अ-तृप्णुवत्[c'd]- -वन्तम् ऋ ४,१९,३.

अ-तृषित[c]- -ताः ऋ १०,९४,११.

अ-तृष्णज्[e]- -ष्णजः ऋ १०, ९४, ११.

अ-तृष्य[f]- -ष्याः शौ ७, ६२,४; ६; -ष्यासः पै ३,२६,३.

अ-तृष्य(त्>)न्ती[c]- -न्तीः ऋ १, ७१,३.

अ-तेजस्[g]- -जसम् शौ २, १९, ५[h]; २०,५; २१,५; २२,५; २३, ५; -¶जाः काठ ३५,१७; क ४८,१५.

?अतैषैता पै ५,३१,५.

?अतो द्रोष्वपायव नावग्लायः[1] पै ४,५,१०.

अतोऽधि एतद्- द्र.

?अतो ह मैतो (ह) मात्मा[j] पै २०, ५३,९.

अत्क- √अत् द्र.

?अत्तगम् पै १९,२५,५.

अत्तवे, अत्तुम्, अत्तृ-, अत्त्वा, अत्त्वाय √अद् द्र.

अत्य- √अत् द्र.

अत्यं(ति-अं)हस्[k]- -हाः मा १७,८०; का १८, ७, १; तै १, ८, १३, ३; ४,६,५,५; मै २,६,६¶; ११, १; काठ १८, ६; क २८, ६.

¶अत्य(ति-अ)ग्र[l]- -ग्रम् तै २, ६,५, ४[२]; काठ २५, ५[२]; क ३९, २[१].

अत्य(ति-अ)णु[m]- -णुः मै ३,९,४.

अत्य(ति-अ)न्त- -न्तः पै १५, २३, १३.

अत्य(ति-अ)प √हन्, अति··· अपहुन्ति मै २, १, ५; काठ ११,५.

†अत्य(ति-अ)वि[n]- -विः ऋ ९,१३, १; कौ २, ५४७; जै ३, ४२,३; -विम् ऋ ९, ६, ⌊५; ४५, ५;

६४,५) इत्येवं व्याचक्षाणोऽत्र बस. इत्यातस्थे तन्मन्दमिव भवति। तथात्वे नञ्-पूर्वत्वाऽभावे तत्पुरुषाऽभावे च समासान्ताऽभावस्य दुरुपपादत्वात्। अपरं चाप्यत्र दूषण भवति। तद् यथा। स्वरा-रहितत्वेन व्याख्यायमानं पूप. बस. भवेत्। तेन च तद् २अतूर्त- इत्याकारकं स्यान्न तु १अतूर्त- इत्याकारकम्। एवं चाऽभ्युपगते सति प्रकृते बस. पूप. प्रकृतिस्वरेण नञ्-स्वरो नैवोपपद्येत।

a) विप. (ग्रावन्-)। तस. नञ्-स्वरः। अर्थस्य व्यु. च कृते तृदिल- टि. द्र.। b) विप.>नाप. (जन-)। तस. नञ्-स्वरे प्राप्तेऽन्तोदात्तः (पा ६,२,१५७)। गुणप्रतिषेधे चाऽशक्त्यर्थपर्यवसानके समासः। उप. कः प्र. (पा ३,१,१३५)।

c) तस. नञ्-स्वरः (पा ६, २, २)।

d) उप. शत्रन्तम् <√तृप् (स्वा.)।

e) विप. (अद्रि- ⌊=ग्रावन्-⌋)। समासस्वरौ एपू. टि. द्र.। उप. कृते तु. टि. तृष्णज्- इति अ-स्वप्नज्- इति च।

f) तस. नञ्-स्वरे प्राप्ते ययतोः (पा ६, २, १५६) इत्यन्तोदात्तः। उप. तृष्- + अर्हत्यर्थे यत् प्र. (पा ५,१,६७)।

g) बस. अन्तोदात्तः (पा ६,२, १७२)।

h) अतेजसं कृणु इति सतः पाठस्य स्थाने सपा. मै १, ५,२ आपश्रौ ६, २१,१ प्रतितितिग्धि इति, काठ ६,९ प्रतितित्यग्धि इति च पाभे।

1) नितरामक्षिद्धचरपरिष्कारः सुपा. पादचतुष्टयेऽपि सुशोधः स्यात्। तद् यथा :—

उत्तिष्ठाग्ने विधूनुष्व, वि ते श्वायन्तु नाड्यः।
अथो उद्वास्व अपायवान् अवग्लायाऽधि मुष्कयोः॥

j) आयत्तोऽहमायत्तो म आत्मा इति शोधः (तु. सस्थ. टि. ऐमन्तुम्)।

k) नाप. (⌊अंहोऽतीत्य वर्तमान-⌋ मरुद्-विशेष- ⌊वैतु. PW. प्रभृ. विग.⌋)। प्रास. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६,२,२)।

l) अतिक्रान्तमग्रं यथा स्यात्तथेति कृत्वा क्रिवि. भवति। समासस्वरौ नापू. टि. द्र.।

m) विप. (यूप-)। शेषं एपू. टि. द्र.।

n) विप. (⌊सा. अविलोमनिर्मित-पवित्रम् अतिक्रान्त-⌋ सोम-, इन्दु- ⌊वैतु. PW. प्रभृ. नाप. इति ?⌋)। इह च अत्यंहस्- इत्यत्र च प्रास. पूप. प्रकृतिस्वरस्य अपवादरूपोऽन्तोदात्तः (पा ६, २, १९१) किमिति न प्रवृत्तिं लभत इत्युपपादनार्हो विषयः। ननु तत्र कृद्भिन्नविषयत्वमुपात्तं भवतीह च कृदन्तभूतोणादि प्र. साधितविग्रयस्य कृद्विषयत्वाऽव्यभिचारात् तदविषयत्वमिति चेत्। तर्हि नैवं वाच्यम्। अत्यन्नादु- इत्यत्राऽकृद्भिन्ने विषयेऽन्तोदात्तप्रवृत्त्यभावाऽतिप्रसङ्गात्। न चाव्याप्त्यतिव्याप्तिपरिहाराय अतेर्धातुलोप इति वक्तव्यम् (पावा ६,२,१९१) इत्युक्तं भवतीति वा चोद्यपरिहाराय स्यादलमिति मन्तव्यम्। लक्ष्ये धातुलोपाऽनुगमदर्शनसामान्यात्। कस्तावत् समाधिरिति। यत्र मौलिकः क्रियांशः प्रधानो भवत्यप्रधानश्च नामीभावस्तत्र तावद् धातुलोपनिरपेक्षमन्तोदात्तः प्रवर्तमानः द्र.। तदेवंविधेषु निगमेषु प्रास. अपेक्षया गस. आस्थेयतरः। तद् यथा अति-जीव-, अति-दाहु-, अति-याज-, अति-मान-, अति-सन्ध- प्रभृ. गस. सुलभो भवति। एवम् अत्यन्नादु-

१०६, ११]; कौ २,२९१; जै ३, २४,७.

अत्य(ति√अ)श् (भोजने) > अ॒त्या(ति-आ)शित[a]- -तस्य, -तेन मै ३,६,२.

अत्य(ति√अ)स् (भुवि), अ॒त्यस्तु[b] ऋ ७,१,१४; अ॒ति…स्यात्[c] मै ३,३,२^{१}¶; अ॒ति…स्या॒त् मै ३,२,६[d]; ३,२^{२}; ४,५,८; अ॒ति… स्याम शौ ११,१,१२; २१; पै १६,९०,१; ९१,२.

अत्या(ति-आ)√क्रम् > ¶अत्या-क्र॒म्य[e] तै ६,२,३,३.

अत्या(ति√आ)प् > अ॒त्या(ति-आ)क्षि[f]- -क्षिः शौ ११,९,२२; पै १६,८४,७.

अत्याय॒-, अत्या॒यम् अती(ति√इ) द्र.

अत्या(ति-आ)√या, अ॒ति…आ॒यातु ऋ १०,४४,१[g]; अत्या॒याहि ऋ ३,३५,५; अ॒ति…आ॒याहि ऋ ३,४३,२; †अत्या॒यातम्[h] ऋ ५,७५,२; कौ २,१०९४.

अत्या(ति-आ)√सृ, अत्यासरत् पै ५,३१,१.

¶**अत्या-सारि॒(न्>)णी**[i]- -णी तै २,६,५,४; -णीः क ३९,२[j].

अत्या(ति-आ)√सृज्, अत्यासृजामि[k] पै १६,१२९,१-१०.

अत्या(ति-आ)√हृ > अत्या-हृ॒त्य खि ४,५,२९[l].

¶**अत्या(ति-आ)√ह्वे**, अत्या॒ह्वयति मै ४,२,६^{१}; ७^{४}; अत्या॒ह्वयन्ति मै १,१०,१६; अत्याह्वय॒त् मै ४,२,६; अत्याह्वयन् काठ ३६,९; अत्या॒ह्वयेत् मै ४,२,७. अत्याह्वयिष्या॒मि मै ४,२,६^{१}.

इत्यत्र √अद् इत्यनेन नेदीय इव संबद्धः सन् गतीयमानोऽतिर् भिन्नक्रमः। गस. चोत्तरकृत्-प्रकृतिस्वरः। यद्वा, एपू. टि. दिशा अत्यन्नमिति प्रशस्ताऽन्नार्थे प्रास. पूप. प्रकृतिस्वरः स्यात् तत उस. च तथाप्युत्तरकृत्-प्रकृतिस्वरत्वादिति यावत्। अथ यत्र वैयुत्पत्तिकः क्रियांशो गुणतामुपैति प्रवृत्तिविशेषानुरञ्जितो नामीभावश्च प्राधान्यं भजति तत्र खलु सत्यपत्यपि धातुलोपे प्रास. अव्ययस्य पूप. प्रकृतिस्वरश्च। यथाऽसति धातुलोपे तावद् अ॒ति-कृश-, अ॒ति-कृष्ण-, अ॒ति-ह्रस्व-, अ॒ति-शुक्र-, अ॒त्यगु- प्रभृ.। यथा च सति धातुलोपे अ॒ति-पूरुष-, अ॒त्यंहस्-, अ॒त्यवि- प्रभृ.। अ॒त्यग्र-, अ॒ति-च्छन्दस्- प्रभृ. धातुलोपे सत्यसति चोभयथापि सुवच इत्यपरो विवरणविषयो विशेषश्च द्र.। अन्ततश्च यत्राऽतेर् उत्तरवर्त्तिनो नामीभावपूर्त्तावपि मौलिकभावात्मकता नैव विहन्येत तत्र धातुलोपविषयत्वे सति गस. असंभवत्यप्य् अन्तोदात्त एव प्रवर्त्तमानः द्र. (तु. शब्रा. अति-नाष्ट्र॒-)। तस्मादस्याऽन्तोदात्तानुशासनस्य कृद्विषयत्वे सति धातुलोपस्याऽन्यथासिद्धायमानत्वात् साक्षाद्-धात्वर्थप्राधान्येन विशेषणीयत्वं द्र.। अथाऽकृद्विषयत्वे तस्य श्रौतनिदर्शनाभावे प्राक्तनाचार्यवचनप्रामाण्याद् धातुलोपे सतीति विशेषणमुपादेयम्। तेन हि अत्यङ्कुश॒- प्रभृ. उक्तः स्वरः प्रवर्त्तेत। [शोभनो गार्ग्यः>] अ॒ति-गार्ग्यः इत्येवमादिषु च न प्रवर्त्तेत। एवं तावत् सूत्रे यथान्यासम् अकृत्पदे इति ध्रियमाणं सदेव धातुलोपे सति इत्येवं पुनर्विशेषणमुपाददीत। दिशा चानयाऽकृन्मात्रविषयत्वमस्यानुशासनस्य मूलत आचार्यस्याभिप्रेतमित्यादिनिष्कर्षः सम्यग् अवधेयः।

[a]) गस. अनन्तरस्य गतेः स्वरः (तु. टि. अ॒व-गत- इति)। उप. कर्तरि क्तः प्र. धा. दीर्घत्वञ्च निपात्यते (पा ६,१,२०७ [तु. लशे.; वैतु. पाम. प्रभृ. आङ्पूर्वत्वमुपकल्पयमानाश्चिन्त्या अनन्तरस्य गतेः आङः स्वरापत्तेः])।

[b]) =सपा. ऐब्रा १,१० आश्रौ ४,३,२। तैब्रा २,५,३,३ अ॒त्येति इति पाभे.।

[c]) इवाऽर्थाऽनुरञ्जितोपसर्गार्थविशिष्टत्वं क्रियार्थस्याऽभिप्रयती श्रुतिर् इव इत्यस्य गतेश्च क्रियायाश्च मध्ये श्रावणमनुरुन्धाना द्र.। व्यवहितगतिप्रयोगमननुमन्वाने लोके नैवंविधाऽतिसूक्ष्मा शाब्दी प्रवृत्तिरनायासेनाऽभिव्यञ्जयितुमलमिति दिक्।

[d]) पाभे. अ॒तिक्रान्तः काठ २०,६ द्र.।

[e]) गस. उप. ल्यबन्ते कृत्स्वरः प्रकृत्या (पा ६,१,१९३; २,१३९)।

[f]) गस. अनन्तरगतिस्वरः (पा ६,२,५०)।

[g]) तु. सस्थ. टि. अ॒ति।

[h]) मन्त्रादावपि सतः क्रियापदस्योपसृष्टत्वाद् अतिङ उत्तरत्वे तिङंशस्य निघातो गतिद्वये च प्रथमस्य गतेर्निघातः (पा ८,१,२८;७०)।

[i]) विप. (अतिवृष्टि-, जनि-)। गस. उप. णिनिः प्र. कृत्स्वरश्च प्रकृत्या। स्त्रियां ङीपः पित्त्वान्निघाते स्वरगतदवस्थः। [j]) सपा. काठ २५,५ अभ्यासारिणीः इति पाभे.।

[k]) पाभे. अ॒तिसृजामः शौ १०,५,१५-२१ द्र.।

[l]) अत्या॒° इति स्वरः? यनि. शोधः। सपा. खिसा २९,२९ अत्राहृत्य इति पाभे.।

अत्याहूयुन्ते मै ४,२,६.

अत्युत्(<ति-उद्) √**पत्**>पाति, अति···उत्पातय पै ६,२२,२४.

¶**अत्यु(ति-उ)द् √ग्रह्**, अत्युद्गृह्णीयात् मै १,६,६; अत्युद्गृह्णीयात् काठ ८,१२; क ७,७,

अत्युद्-गृह्य[a]- -ह्यः मै १, ६,६.

अत्यु(ति-उ)प √धा, अत्युपदधाति[b] मै ३,२,४¶.

अत्यु(ति √उ)ह्(गतौ)[c], अति···ओहते ऋ ८,६९,१४; शौ २०,९२,११.

¶अत्यौहीत् मै ४,३,८;७,८.

अत्यू(ति-ऊ)र्मि[d]- -र्मिः ऋ ९,१७,३.

अत्यृ(ति √ऋ)ष्, †अति···अर्षति ऋ ९,८६, ४४; १०७,१७; कौ १, ५२०; २, ९६५[e]; जै १, ५३, १२;४,२०,१०.

अत्ये(ति-आ √इ), अत्यायन्ति[f] शौ ११,१२,१४; अत्यायन्तु[f] शौ ११,१२,१५; अत्येहि पै ४,१४, २;४.

अत्येतवै, अत्येतु- अती(ति √इ) द्र.

अत्र एतद्- द्र.

१अत्र-, २अत्र- √अद् द्र.

¶**अ-त्रपु**[g]- -पु मै १,८,२[h]; क ४,२[h].

अत्रप्व(पु-अयस्)यः-पात्र[i]- -त्रम् काठ ६,३[h].

अ-त्र(स्नु>)स्नू[j]- -स्नू मै ४,१३,९.

?**अत्रात्र** पै २०,६१,४.

अ-त्रासुक[k]- -काः मै ४,२,३¶.

अत्रि[l]- -त्रयः[m] ऋ ५, २२, ⌊४^{२};३९, ५^{२}⌋; ४०,९; खिसा २९, ९; शौ १८,३,२०; पै ११,२,६; -त्रये ऋ १,५१,३; ११२,७; १६; ११८, ७; ११९, ६; १८०,४[n]; ७,६८, ५; ८,७३, ३; ७; ८; १०,३९, ९;१४३,३; -त्रिः ऋ १,१३९, ९; १८३, ५; ५,७,१०; ४०,६; ८; ७३,६;७; ७४, १; ७८, ४; ८,४२,५; ¶तै ७,१, ८, १; २; ¶मै ४, ८, ३; ¶काठ २८,४; ¶क ४४, ४^{३०}; शौ १३, २, ४; १२; ३६ ; ३, १५; १८, ३, १५; १६ ; पै १४, ३, २३; १८, २०, ८; २१, ६; २४,३; -त्रिणा पै ५,२८,३; -त्रिभिः[m] पै १,९३,४?[p]; -त्रिभ्यः[m] ऋ ५, ६७,५; -त्रिम् ऋ १, ११६,८; ११७, ३; २,८, ५; ५,१५,५; ६,५०,१०; ७,७१,५; ८,५,२५; १०, ८०,३; १४३,१;२; १५०, ५; खि १, १२, ६; तै ७,१,८, २¶; शौ ४, २९, ३; ४; पै ४, ३८,३;५; -त्रीणाम्[m] ऋ ८,३६,

---

a) गस. उप. क्यप् प्र. (पा ३, १, ११९)। तस्य पित्त्वान्निघाते धास्व. प्रकृत्या ।

b) सपा. काठ २०,३ उपदधाति इति पाभे. ।

c) √ऊह् (आदरे) इत्यत्रोपसृज्येतेति PW. GW. प्रभृ. अभिप्रयन्ति । तन्न । तथात्वे लघूपधत्वाभावाद् गुणबाधः प्रसज्येत (पा ७,३,८६)।

d) समासस्वरयोः कृते तु. टि. अत्यवि- ।

e) अभ्यर्षति इति सा. ।

f) सपा. अत्यायन्ति <> अत्यायन्तु इति पाभे. ।

g) विप. (अयस्-, अयःपात्र-)। बस. अन्तोदात्तः (पा ६,२,१७२)।

h) सपा. अयः अत्रपु ⌊मै.⌋ <> अत्रपु, अयस्पात्रम् ⌊क.⌋ <> अत्रप्वयःपात्रम् ⌊काठ.⌋ इति वैयाकरण-सौक्ष्म्यनिदानभूताः शाखान्तरीयाः पाभे. (तु. नाउ.टि.च)।

i) नाप. (त्रपुभिन्नस्याऽयसः पात्र-)। अयस उत्तरपदत्वात् तत्-स्थस्य विसर्जनीयस्य अतः (पा ८, ३,४६) इति प्राप्तस्य सकारादेशस्याऽभावो भवति । शाखान्तरीये (क ४,२) मूपा. सकारादेशस्याऽस्य सद्भावस्तत्र पद-पार्थक्यं ज्ञापयेत् । तद्यथा अत्रपु । अयस्पात्रम् इति । तथात्वे ह्यनुत्तरपदस्थस्य विसर्जनीयस्योक्त आदेश उपपद्येत । अहो सूक्ष्मेक्षिकाऽऽचार्यस्य यदेवंविधानि तत्तच्छाखीयानि शाब्दानि प्रवृत्तिरहांस्यप्यलक्षयदिति । एस्थि. क ४,२ इत्यत्र काटकीयपाभेदमेनं सुसूक्ष्ममनाद्रियमाणेन संस्कर्त्रा टि. अपार्थमेव शोधप्रास्ताविकमुट्टङ्कनमकारीति दिक् (तु. सस्थ. टि. अ-त्रपु-, अयस्-पात्र-) । BW. प्रभृ. अत्र अत्रपु अयःपात्रम् इति पदद्वयमनुमेनिरे तच्चिन्त्यम् ।

j) तस. नञ्-स्वरः। उप. <√त्रस् + क्नुः प्र. (पा ३, २,१४०) ।

k) व्यु. स्वरस्य च कृते तु. टि. अ-घातुक- । उप. <√त्रस् ।

l) व्यप. (ऋषि-) । व्यु.? √अद् + त्रिप् प्र. (पाउ ४,६८), पित्त्वान्निघाते धातुस्वरस्तदवस्थः । <अत्रायत (<√त्रै) इति ऐआ २, २, १ ; अत्र + त्रि- इति वा अ + त्रि- इति वेति या ⌊३,१७⌋ प्रभृ. ।

m) बहु. <आत्रेय- इति ।

n) भाप. इति मतम् (तु. सस्थ. टि. एषे) ।

o) द्विः मुपा. चिन्त्यो भवति (तु. टि. अत्रि-'हरण्य-) ।

p) अष्ट्रा- > नैप्र. *अक्त्रा- > *अत्त्रा- > *अत्रा- > -त्राभिः इति शोधः (तु. मूको. अत्रभिः इति, सकक्षं तीक्ष्णाभिः इति विप. च, सपा. पै ५,९,२ अभ्रिभि. इति पाभे. च)।

६; ३८, ८; -०त्रे ऋ ५,४०,७; -त्रेः ऋ ५,२,६; ८, ३५, १९; ⌊३६,७;३७,७⌋; खि ३,१७^{२},५.

आत्रेय[a]- -यः पै ८, १५, १; -यम् खि २, ४, २; काठ २८, ४¶; क ४४, ४¶; -याय मै ४, ८,३¶.

अत्रि-वत्[b] ऋ १, ४५ ३; ५,४,९; ७, ८; २२, १; ⌊५१, ८-१०⌋, ७२,१; मै ४,१०,१†; शौ २,३२, ३[c]; ५,२३,१०; पै २,१४,५.

अत्रि-हिरण्य[d]- -ण्यम् काठ २८, ४^{२}.

अत्रिन्- √अद् द्र.

?अत्रिरिक्षतयूते पै १३,३,५.

?अत्रैमुतद् पै १९,३२,१५.

अ-त्व(च्>)क्क[e]- -क्काय तै ७, १२, ५,२; काठ ४५,३.

?अत्वाभ[f] पै १६,७२,४.

अ-त्स(र>)रा[g]- -राभिः मै ३, १५,६[h].

अत्स्यत्- √अद् द्र.

√*अथ्[i]

*अथ्[j]-

*अथ-र[k]-

*अथर्[l]-

?*अथरि[m]-

---

a) गोत्रापत्येऽर्थे ढक्>एयः प्र. कित्त्वादन्तोदात्तश्च (पा ४,१,१२२;६,१,१६५)।

b) तुल्यार्थे वतिः प्र. तत्स्वरश्च।

c) सपा. तैआ ४,३६,१ मंब्रा २,७,१ आपश्रौ १५, १९,५ गोगृ ४,९,१८ अत्रिणा इति पाभे.।

d) अत्रिर् हिरण्यम् इति शाखान्तरे (क ४४,४) मूको. भवति। यत्तु स एव पाठः अप्युररीकृतो भवति तन्नेष्टं भवति। संप्रदान-कारकस्य प्रकरणे कर्तृ-कारकस्य अत्रि-शब्दस्य संगतेरसंगतेश्च। तथा हि। दक्षिणा-दाने प्रकृतेऽत्रिगोत्रापत्यात्मकाय ब्राह्मणाय हिरण्यं यथा दीयेत तथा यजमानो (न त्व् अत्रिः) दद्यादिति विधीयते एवं तावद् अत्र अत्रिभ्यो हिरण्यम् इति कृत्वा चस. भवति। क्रिवि. कृत्वा च न द्वि१ भवति। अथ प्रकरणे कस्मैचिदेकस्मा एवाऽऽत्रेयाय दातुमिष्टत्वेन हिरण्यस्य विवक्षितत्वात् संप्रदान-कारकस्यैकविषयत्वे सत्यपि जात्याख्यायाम् (पा १, २, ५८) इति विकल्पितं बहुत्वं च बहुत्वे च अत्रिभृगु- (पा २,४,६५) इति गोत्रप्रत्ययस्य लुक् च द्र. (तु. गतं विग्रह-वाक्यम्)। यत्तु क. संटि. काठ. 'आत्रिहिरण्यम्' इत्यभिप्रायः प्रादर्शि तन्नितरामुपेक्ष्यम्। नितान्तसंस्कार-मान्द्यनिदर्शनमात्रत्वात्। इतश्चानिञः (पा ४, १, १२२) इत्यत्र आत्रेय- इत्यस्यैव लक्ष्यान्यतमत्वेन विहितत्वाद् आत्रि- इत्यस्य च सर्वथाऽप्यश्रुतपूर्वत्वात्। न च श्रुतिरेव स्वयमिह प्रामाण्ये निकषायतामिति वा सुवचम्। तत्र 'अप्रतिनोदायात्रि०' इत्यत्र अप्रतिनोदायेत्यत ऊर्ध्वं ह्रस्वस्य वा दीर्घस्य वा अकारस्य पदादित्वेन समानं विसंधेयत्वे संभवत्यपि यदत्रि° इत्यत्र यद् द्वितीयं तदेव शब्दरूपं श्रूयते तत्र यद् इत्यत ऊर्ध्वं पदादित्वेन ह्रस्वस्यैवाऽकारस्य विसंधेयत्वेनोपगमादिति यावत्। अन्ततश्च यद् आत्रेय- इत्यस्य विषये तत्रैव संटि. श्रुतिसंवाद इव प्रादर्शि तदपि सर्वथाऽन्यथासिद्धमिव भवति। उक्तया दिशा केवलम् आत्रेय- इत्याकारकस्यैव शब्दरूपस्य प्रकरणेऽभिप्रेतत्वात् तद्विषये जागरूकसंस्कारवता संशयाऽसंभवाच्चेति दिक्।

e) तु. टि. अ-चर्मक-।

f) अन्वाभवः (<अन्वा √भू) इति शोधः स्यात् (तु. सस्थ. टि अनु च)।

g) नाप.। बस. उत्तराऽऽदिस्वरः उसं. (पा ६,२,११६)। उप. <√त्सर्+घञर्थे कः प्र. (पावा ३, ३, ५८)। पपा. अनवगृहीतः। सपा. तै ५,७, १३, १ अच्छलाभिः इति, काठ ५३ ३ अच्छराभिः इति च पाभे.। त्स>छ इत्याकारस्य प्राकृतिकस्य विकारस्य निदर्शनं भवति (तु. पंजा. उत्सर, हिं. उच्छल प्रभृ.)।

h) पाभे. अछराभिः काठ ५३,३ द्र.।

i) उत्तरवर्तिनो निष्पत्तावौपयिक्यर्वाक्तनी काचित्की कल्पना द्र. (तु. MW. WW ⌊१, ४२⌋; ?अथन- ⌊या ११,१८⌋ इति च)।

j) उत्तरवर्तिनो निष्पत्त्यौपयिकत्वैकदृक् कल्पना भवति (तु. टि. अथ-र-, √अथर्य्)। पचादित्वाद् अच् प्र. चित्स्वरश्च (पा ३,१,१३४; ६,१,१६३)।

k) नापू.>ताद्धितः र-प्रत्ययान्तः उत्तरवर्तिनो निष्पत्त्यौपयिकः द्र. (तु. टि. अथरी-, √अथर्य्)।

l) नाउउ. मूलभूतमेतद् < नापू. यद्वाऽन्यथा निष्पन्नम् अग्निपर्यायभूतभाषान्तरीयसजन्माभिसंबद्धं प्राति. भवतीत्यर्वाञ्चः (तु. GW. MW.)। एतत् ष१ भवति *अथ् + अस् (>अर्) इतीवाऽप्यभिसन्धिर् भवति च (तु. WW १,४२)। नाउउ. ष१ कथं बत मूलतामियादिति कृत्वाऽभिसंधिरयमनादरार्हः।

m) एपू. यद्वा नापू.>अस्य नाउ. निष्पत्त्यौपयिकी

अथरी[a]- -र्यः[b] ऋ ४,६,८.
✓अथर्य[c]
अथर्य*[d]- -०र्यं[e] मा ३,३७.

†अथर्यु[f]- -र्युम्[g] ऋ ७,१,१; काठ ३४,१९;३९,१५.
अथर्-वन् (बप्रा.)[h]–

-†वणः ऋ ६, १६, १४; १०, ४८,२; मा ११, ३३; का १२, ३,६; तै ३,५, ११,४; ४,१,३,

---

कल्पना भवति (तु. GW. MW.)। अनुमन्वाना अप्य् अस्य सत्ताम् ✓अत् इत्यस्माद् एतत् प्राति. इतीव प्राञ्चस्त्वातस्थिरे (तु. दे २,५)।

[a]) अर्थः व्यु. च? नाप. (अङ्गुलि- इति निघ ⌊२,१४⌋, अधरी- ⌊स्त्री-⌋ इति वें. सा., अर्चिस्- इति PW. MW., इष्वग्र- वा भल्लाऽग्र- वेति BW.)। कृदिकारात् (पाग ४, १, ४५) इति नापू. ङीष् प्र.। यद्वा *अथर्- इत्येव मूलं प्राति. तस्य च ✓अस् (क्षेपे) >अस्- + तर- इत्येवं निष्पन्नस्य सतोऽन्यस्य वा कस्यचित् सरूपप्रायस्य सतः प्राकृतिकविकारात्मकं स्यात् (तु. पा ५,३,९० प्रभृ.; उद्धृतपर्यायभूतं पंजा. अथरा इति च)। एवं च अथ-र्- इत्यतः स्त्रियां ङीषि उदात्तनिवृत्तिस्वरः (पा ६,१,१६१)।

[b]) प्र३। उदात्त- (पा ८, २,४) इति स्वरितः। यत्तु ष१ इतीवाऽर्वाञ्चो (GW. प्रभृ.) मन्वते तन्नैव सत्। उदात्तयणः (पा ६,१,१७४) इत्युदात्तत्वदुर्वारत्वप्रसङ्गात्।

[c]) कण्ड्वादीनामाकृतिगणत्वात् (पा ३,१,२७) नाधा. यगन्तः द्र. (तु. निघ २, १४ ⌊तत्र ✓रथर्य इति मूको. पाभे.। अयं च तावत् पाभे. प्रामाणिकतरः स्याद् अस्यैव तिङ्कृद्वृत्तस्य गत्यर्थे बाहुवृचश्रवणोपलम्भाद् ✓अथर्य इत्येतस्य च तिङ्वृत्तस्याऽश्रवणात् कृद्वृत्तस्याऽपि गत्यर्थेन संबन्धाऽभावसंभावनाच्चेति दिक्⌋)। यक् प्र. चेह *अथ-र्- इत्यतो वा स्याद् *अथर्- इत्यतो वा (तु. GW. प्रभृ.) अथापि *अथ- इत्यतो वा। उत्तमे कल्पे रेफो मध्योपजनः द्र. (तु. रथ-> ✓रथर्-य)।

[d]) नार.(दक्षिणाग्नि-)। पचादि-(पा ३,१,१३४) इति अच् प्र.। चित्स्वरः। एतत् प्रभृ. सजातेषु पपा. अवग्रहाऽभावो भवति। अयं चेह विवेकः सुवचः। क्यच्-प्रकारकेण प्र. निष्पन्नस्य नाधा. तिङ्सु च कृत्सु च रूपेषु पपा. अवग्रहो भवतीति च (तु अघायुति, अघायुत्- प्रभृ. °घऽयु° इति) यका निष्पन्नेषु च तेषु तेषु रूपेषु पपा. अवग्रहो न भवतीति च (तु. ✓इरज्य, ✓इरस्य, ✓इषुध्य, ✓दुवस्य प्रभृ.)। यत्त्विह ✓वल्गू-य इत्येवं पपा. अवगृह्यमाणः नाधा. कण्ड्वादिषु (पा ३, १, २७) आचार्यैरपाठि तत्रोक्तविवेकतः पुनर्विमर्शार्हत्वं द्र.। ✓अत् इत्येतत्संबन्धसंकेतार्थं नाउ. टि. द्र.।

[e]) =सपा. शांश्रौ २,१४,३ शुअ १, २०३। तैब्रा १, १, १०,२;४;२,१,२५; आश्रौ २,५,२ आपश्रौ ५,१८,२ अथर्व इति पाभे.।

[f]) विप.(अग्नि-)। उः प्र.। क्यात् (पा ३,२,१७०) इत्यत्र यकोऽपि उसं. द्र.। प्र. स्वरः। एतच् च नापू. च नाउ. च प्राग्भिर् मूलतः <✓अत् इत्येवमभिसमधायि (तु. या ५,११; सा. उ. म. च यस्था.)।

[g]) =सपा. आपश्रौ १४, १६,१ प्रभृ.। कौ १,७२; २, ७२३; जै १,७,१०; ३,५९,१५ अथर्व्युम् इति पाभे.।

[h]) नाप. (अग्नि- ⌊ऋ८,९,७⌋ प्रभृ.), व्यप. (ऋषि- प्रभृ.)। व्यु.? < अथ अर्वाङ् इति गोब्रा १, १, ४। वनिन् प्र. उसं. (पाउ ४,११३)। अतो लोपे यकारलोपः (पा ६,४, ४८.१, ६६)। नित्स्वरः। यद्वा माध्यमिक-रेफोपजनपूर्वकम् *अथ- इत्यतः उसं. *अथर्य- इति तद्धितात् सतस्तद्धितः वनिन् प्र.। अथापि वा *अथर्- इत्यतो वनिप् प्र. स्यात्। प्रथमे पूर्ववद् नित्-स्वरः। उत्तरे च प्र. पित्त्वनिघाते प्रकृतिस्वरः द्र.। यत्तु या. (११,१८) अथनवन्तः इत्याह तद् विमर्शविशेषमर्हेत्। तद् यथा। सरूपतोऽर्थतश्च किमेतद् अथन- इति जिज्ञास्येत। सरूपप्रायस्य नापू. निर्वचने अतन-वत्- (नि ५, ११) इति इति यदुपलभ्यते तदेवेह लेखक-प्रमादतो वर्गद्वितीयमध्यतयोपलभ्येतेति प्रथमः कल्पः। ✓अथ् इत्यस्य प्राक्-प्रसिद्ध्यभावाद् इति यावत् *अ-थर्वण-वन्तः इत्यस्य वा *अथर्व-वन्तः इत्यस्य वा मूलतो यास्केनोक्तस्य लिपिकारितो विकार इति वा स्यादुत्तरः कल्पः। अयमेव च सदर्थस्य नेदीयानिव भवेत्। थर्वतिश्चरतिकर्मा तत्-प्रतिषेधः इत्युत्तरस्य तथाविधपाठस्यैव अ-गतिमद्वाचकस्य व्याख्यानतयोपयुक्तत्वात्। अन्यथा च पूर्वोत्तरयो पाठभागयोर्गतिमत्त्व-गतिराहित्यात्मक परस्परविरुद्धाऽर्थकयोः सतोर्व्याहतत्वदोषप्रसङ्गात्। अतः पूर्वभागे ✓थर्व् > *थर्व- इति वा *थर्वण- इति वा नञ्-पूर्वश्च मतुबन्तश्च मौलिकः सत्-पाठ इति मतं भवेत्। अनया च दिशा अ-थर्वन्- इति तस. नञ्-स्वरः (पा ६,२, २) नापू. अतनवद्-वाचकाद् विपरीतार्थ इतीव या. मेने इत्यर्थो

३; मै २, ७, ३; काठ १६, ३; शौ १०, २,२७\$; पै १६,५९, १०\$; -वणा ऋ १०, २१,५; -वणाम् शौ १६,८,१६; -वणि ऋ ८,९,७; शौ २०, १४०,२†; पै २०,१,३[a];-वणे शौ ७,१०९, १; पै २०, ३, ६; -०वन् शौ ५,११,२; पै ८,१, २; -वभिः[b] काठ ५,४; १८,१८; क २९,६; -वभ्यः ऋ ६,४७,२४; मा ३०, १५; का ३४,३,२; पै १६,९४, ६; -वा ऋ १, ८०, १६; ८३, ५; ६,१६,१३; १०, ९२, १०; १२०,९; मा ८,५६; ११,३२^{१}; †; १५,२२†; का ९,७,४;१२, ३,४;५†; १६,५, ३†; तै ३,५, ११, ३†; ४, १, ३,२^{१}; ४,४, १†; ९,१; ¶५, १,४, ३^{१}; ६, ६,३; मै २,७,३†; ३,१, ५¶; काठ १६,३^{२};†;१९,४^{२};¶;३४, १५[c]; क ३०,२^{२};¶; कौ १,९†; जै १,१,९†; शौ५,२,९†;१०,२, २६;१०,१२; १७; १८,३, ५४; १९,४,१;५४,५; †२०, २५,५; १०७, १२; पै ५, २,७[d]; ६,१, ९†; १२,२,१५; १६, ५९, ९; १०८,२;६; -वाणः ऋ ९,११, २; १०,१४,६; मा १९, ५०†; तै २, ६, १२, ६†; †कौ २,२; जै ३, १, ४†; शौ ४, ३७, १; १०, ६, २०; ११, ८, १३; १८, १, ५८†; पै ५, ११, ४; १३, ४, १; १५, १४,६; १६, ४४, ३; -वाणम् शौ ४,१,७[d]; ५, ११, ११;७, २,१[a]; पै ८,१, ११.

आथर्वण[e]- -०ण खि १, ९, ४; शौ ६, १, १; -०ण कौ १, १७७; जै १, १९,३; पै १९, १.१; -णः ऋ १, ११६, १२; ¶तै ५, १, ४,४; ६, ६,३; काठ १९,४¶; क ३०, २¶, पै १,८, ४; -णम् शौ ४, ३ ७; पै १,८, ४; ३८,४^{२}; २०, ३६,८; -णाः शौ १०, ६,२०; पै १६, ४४,३: -णान् पै १७, २८,४; -णानाम् शौ १६, ८, १७; १९,२३,१; -णाय ऋ १,११७,२२.

आथर्वणी[f]- -णीः शौ ११,६,१६; पै १६,२२,६.

अथर्वण[g]- -णम् पै१७,२८,४

†अथर्व-वत्[h] ऋ ६, १५, १७; १०,८७, १२; शौ ८, ३, २१; पै १६,८,१.

अथर्वा(र्व-अ)ङ्गिरस्[i]- -रसः शौ १०, ७,२०; पै ९,२३, ११; १६,८४,७.

✓अथर्व्यु[j]

‡अथर्व्यु[k]- -र्व्युम् कौ १,७२; २,७२३; जै १,७,१०;

निर्गलेत्। तन्मतेन उप. *थर्वन्-(<✓थर्व् + वनिप्) इत्येवं निष्पन्नं च भवेदित्यपि द्र.। यत्त्वत्र दुर्गः 'किमिदमथनमिति' प्रश्नमुत्थाप्याऽपि साकाङ्क्षीकृत्येव विरमति तद् अतीव खेदकरम्। यच्चाऽपि स्कन्दमहेश्वरीये ततो विशिष्टतरं किंचिद् व्याख्यानमुपलभ्यते तदपि संस्करणदोषभूयस्त्वग्रस्तं सन् नितराम् अस्पष्टमिव भवति। एवं दिङ्मात्रमिह प्रादर्शि विस्तरस्त्वन्यत्राऽनुसंधेयः।

[a]) सपा. अथर्वणि<>अथर्वाणम् इति पाभे.।

[b]) सपा. मा १८,५६ मै १,४,१ वसुभिः इति पाभे.।

[c]) अथ वा इति पाठः? यनि. शोधः (तु. सपा. तै ४, ४,९,१ अप्राय ३, २; सोमादित्यः ⌊वैताश्रौ १६, ६⌋, C. ⌊WZKM २६,१२६⌋ च)।

[d]) सपा. अथर्वा<> अथर्वाणम् इति पाभे.।

[e]) विप, नाप. (अथर्ववेद-⌊शौ १९,२३,१⌋), व्यप. (ऋषि- ⌊ऋ १, ११६, १२ प्रभृ.⌋)। इदमाद्यर्थे अण् प्र. (पा ४, १,११४)। तत्स्वरः।

[f]) विप. (ओषधि-)। स्त्रियां ङीपः उदात्तनिवृत्तिस्वरेणोदात्तत्वम् (पा ४,१,१५;६,१,१६१)।

[g]) =अथर्वन्-। स्वार्थे अच् प्र. उसं. (पा ५; ४, ३८)।

[h]) तुल्यार्थे वतिः प्र. तत्स्वरश्च।

[i]) द्वस. सामान्यः समास-स्वरः (पा ६,१,२२३)।

[j]) ✓अथर्यु इत्यनेन समानन्यायः नाधा. द्र.। क्ये प्र. पदत्वान्नलोपस्ततोऽकारलोपश्च (पा १,४, १५; ८, २,७;६,४,४८)।

[k]) विप. (अग्नि-)। ताच्छीलिकः उः प्र. (पा३,२,१७०)। तत्स्वरश्च। अथर्यु- इति बाह्वृचः पाभे. यद्र.। यत् अथर्व्यु इति क्वचिन् मुद्रापतं भवति (तु. BI., कसंग्र. च) तन् मन्दमिव भवति। बाह्वृचे पाभे. तत्सद्भावसाक्ष्योपलम्भात् मूको. तद्दर्शनाच्च (तु. ST.)। सा. अपि मध्ये रेफं पपाठेति तदीयात् <✓थर्व् इति विकल्पकथनात् सुलभानुमानं भवेत्। यदिह सा. <अथर्व् इतीवाऽनुमन्यमानः प्रादर्शि (तु. कसंग्र.)। तन्न। आद्यस्य नञ्> अकारस्याऽनपेक्षितत्वाद् गतिमति तात्पर्योक्तेरसंगतिदर्शनाच्च। ✓थर्व् गत्यर्थो भवति न तु ✓?अथर्व् इति यावत्। तेन च आगम्यम् इति व्याख्यानमपि अ-गम्यम्

३,५९,१५

अथर्-व्री[a]- -र्व्यम् ऋ १,११२,१०.

अथ[b], अथा[c] ऋ १, ४, ३; १०, ३; १६, ७; २४, १५; २६, ९; ⌊४७, ३ (६)⌋; ५४, ९; ५९, २; ७५, २; ७६, ३; ⌊८१, ८ (९१, ९; ७, ९६, ५)⌋; ८७, ४; ९२, १५; ९३, ७; ९४, ९[d]; १०२, ६; १०[e]; ⌊१०८, १ (५) ६–१२⌋; १०९, २; ११४, ९; ११७, १९; ११९, ९; १३६, १; २; १६३, १३; १६४, १२; २ ⌊३, ९ (३, ८, ९; ७, ४७, ३)⌋; ३६, ३; ३७, ५; ३८, १; ३, ३, १; ६, ६; ९, ३; १३, ३; १७, ३; ५; २८, ५; २९, १०[f]; ३१, ७; ३२, १०; ३४, १०; ४७, २; ५३, ३; ११, ४, १८, ५; ११; २०, ९; २४, १०; ३५, ३; ४; ३६, ४; ४२, ९; ५, ३०, ९; ६, १६, १८; ४०, १; ४; ⌊५३, ५-७⌋, ५४, ७; ७, ⌊११, ४; १०, ५२, ३⌋; ९८, ५; ८, ९, १४; १०, ५; ४०, २; ४६, १५, १६; ४८, ६; ८९, २; ⌊९६, ७; १०, ५२, ५⌋; १०२, १९; ९, ⌊४, १–१०⌋; ८१, २; ८६, २८; ८७, ६; १०, १, ७; १४, १०[g]; ⌊१५, ४[h] (३७, ११)⌋ ११[i]; १६, १; २; २३, ३; २७, २२; ५१, ७; ८५, १६; ३३; १०७, ३; १०८, ३; ८; १११, ६; १२७, ६; १२९, ६; १४३, ३; १४५, ३[j]; ५; ⌊१८२, १, ३⌋; खि १, ५, ९; ७, २; २, ६, १, ६; ३, १५, ४; ४, ५, २७; २९; मा ३, १४†; ७, २५; ३७†; ८, ३४†; १२, १२†; ५२†; ६५[k];

इत्येवं शोधपूर्वकं पटितव्यं भवेत् (तु. BI.)।

[a]) स्वरूपपरिच्छित्तिः संदेहग्रस्ता भवति । स्त्री. विग्र. भवति। अ+(√थर्व्+अच् ⌊ट्⌋> थर्व->)थर्वी- इतीवाऽभिसंधानः सा. गमनपर्यायभूत-थर्वणाऽभाववत्यां तात्पर्यमाह । एवं तावत् तस. नञ्-स्वरेण (पा ६,२,२) भाव्यम्। स्त्रियां नद्यन्तत्वे द्वि१ अमि पूर्वत्वेन (पा ६, १, १०७) च भाव्यमिति चोद्यद्वयमापद्यमानं दुष्परिहरं स्यात् । एतद् एवाऽनुवदन् GBI. अप्येतेन प्रत्युक्तः द्र. । एतद्वैपरीत्येन <√अत् इतीव नापू. टि. दिशा प्राक्तनैकदेशिकनिर्वचनसामान्येनाऽनुमन्यमानः वें. गमनवत्यां तात्पर्यमाह। एवं तावद् √अ(त्>)थ्> *अथ- +र्+ (व>)वी- इत्येवं माध्यमिकरेफोपजनवति तद्धिते वे प्र. स्त्रियां गौरादित्वोपसंख्यानतः (पा ४,१,४१) ङीषि प्राति. संभवत्यपि द्वि१ अमि पूर्वत्वप्राप्तेः पूर्ववद् दुर्वारत्वं द्र. । एवमपि स्त्रियाम् > अथर्वन्- इति वा <√अथरि + व>वी- इति वा यद् अर्वाक्तनम् अपरं मतद्वयं भवति (तु. PW. GW. MW.) तदप्युक्तेन चोद्येन समानं ग्रस्तं द्र. । एस्थि. अपि पपा. तदीयैतद्विषयक-प्रक्रियाऽनुरोधेनाऽवग्रहाऽभावेऽपि तस. इति मतं भवति । पूप. तावद् *अथ- इति वा रेफोपजनवद् *अथर्- इति वा स्यात्। उप. च <√वी+क्विप् प्र. द्र.। स्वरश्च सामान्यः सामासिकः (पा ६,१, २२३) वा स्यात् उस. इति कृत्वा गतिकारक- (पा ६, २, १३९) इत्युक्तो वा। द्वि१ रूपं च एरनेकाचः (पा ६,४,८२) इति यणि उदात्त- (पा ८,२, ४) इति स्वरितान्तं द्र.। वाच्यविमर्शस्तु वैश. विस्तरणीय इति दिक्।

[b]) मूलतः य-था, त-था, क-था, इत्-था इत्यंतैः सकक्षतया व्युत्पन्नमिदम् अव्य. संभाव्येत । तस्मिन् दर्शने इदम्-> अ- इति यत् सना. भवति ततः थालि प्र. लित्-स्वरः (पा ६, १, १९३) । अथवोक्तैः शब्दैः संपूर्ण-साकक्ष्यार्थं था इत्येव प्र. इत्यास्थाय कस्मिंश्चिदतिप्राचीने काले कथमपि स्वरपूर्वसंक्रमपूर्वकोऽन्त्यस्याऽचो ह्रस्वीभावेन परिणामः समजनीत्युच्येत। यत्तु भाषान्तरीय-साजात्यदृग्भिरस्य 'and', 'und' प्रभृ. समानार्थैः शब्दैः संबन्ध उत्प्रैक्षि (WW १,६७) तदभित्तिकमिवेत्युद्भाव्येत । एवं यत् क्वचिद् अस्मदीयैर् एतद् <√अथ् इति संभावितं भवति (तु. वाच.), तदपि धात्वर्थान्वयाभावेऽसंबद्धप्रलापाद् अविशिष्टं द्र. ।

[c]) छन्दस्तः सांहितिको दीर्घः द्र.।

[d]) सपा. पै १२,१,९ अधा इति पाभे.।

[e]) सपा. पै ३,३६,२;३ सः त्वम् इति पाभे.।

[f]) सपा. शौ ३, २०, १ अधा इति, मै १,५,१; ६,१ ततः इति पाभे.।

[g]) =सपा. तैआ ६,३,१। शौ १८,२,११ अधा इति पाभे.।

[h]) सपा. शौ १८, १,५१ अधा इति पाभे.।

[i]) सपा. शौ १८,३,४४ च नः इति पाभे.।

[j]) =सपा. आपमं १,१५, ३ । शौ १३, १,३० अधा इति, शौ ३,१८,४ अधः इति पाभे.।

[k]) सपा. अथैतम् (माश ७,२,१,१५ च) > तै ४,२.५,३ मै २,७,१२ अथा जीवः इति, शौ ६,६३,१ अत्रा ३, ४ १ ?अदोमदम् इति, काठ १६, १२ क २५, ३ अधा विषितः इति, पै १९,११,४ अनमीवम् इति च पाभे.।

१५, ५६†; **१७**, ३१; †**१९**, ५५; ५९; **२३**, २६; २७; **२६**, २४; **२७**, ६; **२९**, २४†; **३०**, २२; **३३**, ९५†; **४०**,१५; का **३**,३,४†;**७**,१०,३; २०,१†; ८, ८, १†; **१३**, १, १३†; ४, ८†; ५,४[a]; **१६**,६,८†; **२१**,४, ५†;८†; **२५**,६,६;७; **२९**,१,६; **३१**,३,१३†; **३४**,४,४; **४०**,१, १७; तै **१**,१, १३,१^{२}; १४,१†; २, ३, ३; ४, ४२, १†; ५,१, २¶; ५, २‡; ९, १;६^{२}¶;११, ३†; ६, ४, २^{२}; १०, ४¶; ७, ¶२,२-४;१३,४†; ८,५,२†[b]; ¶**२**, १,२,१;३; ४,७;८; ५,२; ८,४; २,६,४; ८,३; ११,३; ३, ३,४; ५,१; १३,२;१४,३†; ४, २,१; ४,१; २;६,२;१०,२;१२, २; ५,११,२; ६,१,५;३,५^{२}; ९, ३; ४; ६;१२,२^{२}†; ¶**३**,१,२, २; ३,१;४,४\$; ९,६; ११,२†; २,१,२; २,१; ८,४\$; †११,२; ३;३,७,३; ८,१;४,१०,४; ११, ६‡[c]; ५,१,२^{२}\$; २,१; ६,१\$; **४**, १,७,३; २,१,४†;४,४†;५, ३^{२}; ‡६,१; २;६,३,४^{४}; ७,५†; ७,१३,५; ¶**५**, १,३,५^{२}; ५,४; ४, २,२;३,४^{२};१०, २; ७,२,५; ३,२; ४,२;९,२; ३; २६, १\$; ¶**६**,२,१,१; ३,१^{२};५^{४};४,२;५, १^{४};२^{३};११,४^{२};३,१,३^{२};६;२,१; १०,४^{२}; ४,५,६;७,२; ५,८,६^{२}; १०,१;११,४; ६,४,२^{२}; ४;६,२; ¶**७**,१,३,१;४,३;५,३;४;५;६^{५}; ७^{२};६, ५;१०,३; २,१,४^{३};४,१; ३;७,३; ४;९,१; ३,१,१;३;४^{२}; ४, १०,१^{३}; १९,२\$; ५,१,१^{२}; २,१;३,१;६,३;१५,१; ¶मै **१**, १,६;१३^{२}\$;२,१०\$; १८†;३, २३†; ३९\$; ४, ५^{२}; ६; १०; १२^{१}; १३^{११};१५; ५,५;८; ११; १२;१३; ६,४;५^{३};६^{५}; ८^{५}; ९^{३}; १०^{५}; ११; १२; १३^{११};७,१\$[d]; ३^{३};४;५; ८,१;२;४^{४}; ५^{१};६;७^{४}; ८^{२};९^{२};९,४^{५};६;७^{२}; १०,५^{२};६; ८^{२};१०; ११^{३}; १२; १३; १४; १६^{६}; १७^{३}; १८^{३}; १९;२०;११, ५^{५};७; ८;९^{१}; **२**,१,१; २^{१}; ३^{२}; ८;९; १२; २,४^{२}; ७^{२}; ९; १३^{२}; ३,१^{३};२^{२};३^{३}; ६^{२};९^{४}; ४,२^{२};३; ४^{२};५^{२};५,१;२;३^{५};४^{२}; ५;६;७; ८; ९^{३}; ६,१; **६**^{२};\$७,८;१२^{२}; १३^{२}‡[e]; †;८,१\$;९,१०\$;१२, ५\$; **३**,१,१^{३};३;५;१०^{४}; २,१^{२}; २^{२};४^{२};५^{२};६^{७}; ७^{६};८^{९};९^{१}; १०; ३, १^{४}; २^{८};३^{२};५;७; ८;१०;४, ३;६; ८; ५,२;३; ५;६,२^{२};५^{२}; ६^{२};९\$; ७,२;३;४^{१}; ८;९^{४};१०; ८,१;२;३^{१}; ४^{१४}; ६^{५}; ७; ८;९; १०^{१}; ९,१^{३}; २^{२};४;५^{४}; ६^{१};७^{२}; ८^{५};१०,१^{२};२;३^{२}; ४^{५}; ५^{२};१३, १\$; **४**,१,१^{२},६;८^{७}; ११;१२^{७}; २,१^{४}; २^{२}; ७; ९; ११; १२\$; १३^{६};१४^{३};३,१^{२};२^{२}; ३^{२}; ४;५; ६^{२}; ७^{५}; ८^{१}; ९^{३}; ४, १^{१२}; २; ५; ८; ९; १०^{२}; ५,१^{२}; २^{२}; ४;५^{२}; ६^{२};८;९; ६,१^{३}; २; ३^{७}; ४^{८};५; ७^{४}; ९^{२};७,२^{२}; ३^{२};४;५; ६^{२};७;८^{३};९^{७};८,१^{२};३^{२};५^{२};७^{२}; ८^{६};९^{३};१०,६^{२}†;११,१†;†१२, १;५; \$१४,३†; ५†; ६; १२; १३^{२};१५†;१७†;१८†; काठ **१**, १२^{२}; **२**,१५; **३**,८;५,६; **६**,१; ४^{६};६^{१}; ८,४^{७}; ६;७; १३;९, ३; १४;१५^{२}; **१०**,२;१०^{२}; **११**,१^{२}; २;३^{२};६^{२};१०^{३}; **१२**,१; ३^{२};४^{२}; ७;८^{३}; १०^{२};१२; १३^{३}; **१३**,३^{२}; ४^{४}; ५^{७}; ६; **१४**, ५^{४}; ९^{४};**१५**, ५^{२}; १०; **१६**,८; **१८**,३^{२}; १६; **१९**,८^{२};९; १०;१२; **२०**,२; ५; ६^{४};७-११; १४; **२१**,२^{४}; ३^{२}; ४^{५};६^{५};८; १०^{३};१२;१३; १४^{२}; **२२**,१; ६^{८}; ११^{६};**२३**,१; ३;६; ९; **२४**,८; **२५**,२; ६;७; १०^{२}; **२६**,९;१०;**२७**,१; ३^{३};४^{२};१८; **२८**,३; ६^{४}; ७; ९; **२९**,३; ४^{२}; ७^{२}; ९^{११}; १०; **३०**,१^{२},२^{३}; ३^{२}; ८; १०^{२}; **३१**,४; ६^{७}; ९^{३}; १३; **३२**,२^{२}; ३;७; **३३**,२^{२}; ६^{२};८^{२}; **३४**,३;५;८^{२};११;१५; **३५**,१६; १७;१८^{२};१९^{३}; २०^{६};**३६**,३;५^{२}; ६^{२};७;१०^{४}; ११^{२};१२;१३;१४; **३७**,२;३^{२};४^{२}; ५^{२};९;११;१६^{२}; १७^{२}; **४०**, ११;१२[f]; **४४**, ४; **४५**, ४^{१}; **४६**,३; ¶क **२**,१५†; **३**, १२; **४**,३^{६}; ५^{३}; **६**, ९^{६}; **७**, ४;८,१;६; **२८**,३^{२}\$; **२९**,४\$; **३०**,६;**३१**,२; ४;७;८^{४};९-१३; १७^{३};१८^{२};१९^{५}; २१^{५}; **३४**,१^{८}; **३५**,५^{६}; ७; **३६**,६; **३८**,१; ५; **३९**,३;४^{३}; ५; **४०**,२;३^{२}; **४१**, ७;८; **४२**,१\$; ३^{१};४^{२}; **४४**,३;

---

[a] पाभे. मा **१२**,६५ टि. द्र.। [b] पाभे. ऋ **१०**,१४,१० टि. द्र.।

[c] सपा. ऋ ५,८५,८ अ॒धा इति पाभे.।

[d] सपा. मा **१२**,८ का **१३**, १, ९ काठ **१६**, ८ कौसू ७२,१४ अ॒धा इति, तै **४**,२,१,३ ता॒साम् इति च पाभे.।

[e] सपा. ऋ **१०**,९७,२ अ॒धा इति पाभे.।

[f] = सपा. तैब्रा **२**, ४,२,६ आपश्रौ ९, ८,६। मै **२**, १३, २२ तैब्रा **३**,१,१,८ य॒त्र इति **३**, १२, ३,२ य॒था इति च पाभे.।

६^{४};**४५**,५^{२};८; **४६**,२^{८}; ३^{४};४^{२};
५^{२}; ६^{२}; ८^{२}; **४७**,४;६^{७}; ८;९^{२};
४८,१५; १६^{२}; १७^{२};१८^{२}; †कौ
१, ३२४ ; ३६६‡[a]; ४२२‡[b];
४३३; **२**, ५७; ३९७-४०६;
४३९; ५२०‡[c];६९६; १०८३;
३,१,४;†जै **१**,३४,२;३८,७‡[a];
४१, ४‡[b]; **२**, ५,१; **३**,६, ३;
६‡[d]; ३१,१७–२६; ३३, १३;
४०, १६‡[c];५६,२३; शौ **१**,७,
३; ७; १८,१; **२**,६,५; **३**,३,६;
८,१;१२,५; २५,६;**४**,१,५; ४,
८;७,२;१७,८; **६**,५०,१; ६६,
३;११६,१;११९, २; १२१, १;
१३८,२; **७**,९,१; १५,३; ५८,
६;८८,४; **८**, १,६; ८, २०;९,
२४; **९**, ५, २७ ; १४, १२†;
१०,१, २८;४,१; **११**, १, ८[e];
६,१४; १०, ३१[f]; **१२**,२,३०;
३,५५[g];५६–६०; ४, २२;२३;
२५; २८ ; ३६[h]; ५२; **१४**, १,
१६†; २१‡[i]; २, २९†; **१५**,
१२. ८; १३, ११; **१८**,२,४†;
५^{१}†;९; ३, ७१; **१९**, ३४, ८;
५२,५;६८, १; †**२०**, ११,१०;
५६,५;५७,३; ६८,३; ७३, ४;
८७, ५ ; १२८, १$; $१३०,
१७–१९; $१३६,७; ८; १४१,
४; पै **१**,३०, ५; ७१, ४; ८९,
१; **२** १,१:२६,५; ५८, २;७४,
६;८०,२; **३**,३३, ६; ३४, १†;
४, ४,३;४; ७; **५**, ३९, २‡[j];
७, ९, ७; १२, १०‡[k]; १८,८;
१९,३; ८, ७, ५; १२,२; १५,
४;१३;१९, ३; २०,५; **९**,१९,
२;२२, १५; **१०**, १,९; ४, ५;
१२,३,१३;१६; ७, १–४; ९^{२};
१३,१,३; १६^{२}; ३, ८; ५,१८;
१४, ४, ७[l]; **१५**, ५, ९; १०;
२३, ९; **१६**, १, ६; ९, ३‡[m];
१५,१;२०, १^{२}; ३०, १०; ४९,
७;५०,८; ५८, ४^{२}[n]; ६७, २†;
६९, १२‡[o]; ७१,९; १०^{२};११;
८५,५; १२६,१–३; **१७**, १२.
५; १८, २; ३; ५;८; २०,१२;
२८,५^{२}; ६; २९ ८; ३२, १०;
१८,२, ५†; १०; ९, ९†;**१९**,
६, १४ ; १०, ७[p]; ११ १३;
२९,१२?; ३५, २; ४१ ८;४८,
१; **२०**,३ १;२; १३, ७[q]; १८,
२;४८,४‡[r];४९,६;५२,१२.

अ॒थो[s] ऋ **१**. २८, ६[t]; ५०, १२;
११३, १३^{१}; १५७,६^{२}; १६४,
⌊४०[u] (**७**,४१,५)⌋; ४६; १९१,
१;२^{१};**३**,३७, ११; ६०, ४; **६**,
७५,१५;**८**,९१,६; **९**, ३९, ५;
⌊६०, २ (६४,२६)⌋; **१०**, २७,
९; ३९, ५;⌊६०, ८; ९; १०⌋;
८५, २[v]; ३५;४१;९०,५; ९२,
४; ९६, १३ ; ९७, ९ ; १६^{२};
१३६, ५; १३७, ४; १५९, ३;
१७३,६;१९०, ३; खि **३**, १०,
२;१५,६;१४;**५**, १२, ५; १५,
४^{१};१०^{२}; मा **३**, ४३; **११**,८२;
१२,१७;५४; ८३†; ९०^{२};९७;
१००; **१५**, ५९; **१६**, ८; १२;
२३, ६०; **३१**, ५†; का **३**,४,
७;९,६; **११**, ६, १६^{२}†; **१२**,
७,७; **१३**, १, १८; ४, १०;६,
९†; २१;**१६**,७, २; **१७**,१,८;
११; **२५**,१०,८; **३५**, १, ५†;
¶तै **१**,५,१,४;२,४; ४, १; २;
७, २; ३; ८, ३^{१};९,६; ६,८,२;
४; ७, १, ६; ३, १^{१}; ४ ३;६,
३;८,६, १$; **२**,२, ४, ६; ५,

---

a) सपा. ऋ **५**,**१८**,१ अ॒धा इति पाभे. ।

b) सपा. ऋ **१०**,२५,१ अ॒धा इति पाभे. ।

c) सपा. ऋ ८,९८,११ अ॒धा इति पाभे. ।

d) सपा. ऋ ८,९८,७ कौ २,६० अ॒धा इति पाभे. ।

e) सपा. पै **१६**,८९,८ अधिगच्छेम इति पाभे. ।

f) सपा. पै **१६**,८८,२ तथा इति पाभे. ।

g) सपा. पै **१७**,४१,५–१० अधा इति पाभे. ।

h) सपा. पै **१७**,१९,६ तथा इति पाभे. ।

i) सपा. ऋ **१०**,८५,२७ अ॒धा इति पाभे. ।

j) सपा. ऋ **१०**,१२६,२ च इति पाभे. ।

k) सपा. ऋ **१०**,१४५,१ शौ **३**,१८,१ य॒या इति पाभे.

l) शोधितः पाठः (तु. टि. ?रा॒त्रि ह्रीर्चान°) ।

m) अ॒थै॒षां न॒ अ॒तः > सपा. ऋ **७**, १०४, ३ य॒था ना॒तः इति, शौ ८,४,३ य॒तः न॒ ए॒षाम् इति पाभे. ।

n) सकृत् सपा. अथ सर्वः संजीयते > शौ **११**, ५, ६ सर्वज्यानिं जीयते इति पाभे. ।

o) सपा. ऋ **१**,१५२,३ शौ **९**,१५,२३ पाठाऽभावः ।

p) सपा. शौ **६**,५८,२ एवा॒ इति पाभे. ।

q) सपा. शौ **७**,५८,१ प॒रि इति पाभे. ।

r) नो अथ > सपा. ऋ ८,६०,९ उत॒ इति पाभे. ।

s) अ॒थ-उ इति समुदितं निपातद्वयम् ओत् (पा **१**,१, १५) इति प्रगृह्यतामापाद्य पपा. इति-कारेण पठ्यते ।

t) सपा. मै **२**,७,१६ उतो॒ नु इति पाभे. ।

u) सपा शौ **७**,७७,११ अ॒धा इति पाभे. ।

v) = सपा. आपमं **१**.९,२ । मागृ **१**,१४,८ असौ इति पाभे. ।

४;५^{२};३, ९, ३; ११, ५; १३, ३; ४, ६, २; ९, ३^{१}; १०, ३; ५, १, ४; ६; ३, ७; ५, १;७, २; ८, ७; ११, २^{१}; ३^{१}; ६;७; ६, १, ६^{२}; ६, ४; ९, १ ; ४; १०, ४; **३**, १, ५, २; ९,३;२, ९, ३^{२}; ४; ६; ७; ३, ९,२\$[a]; १०,१\$; ४, १, ३; ९,७; १०, २; ५; ५, ५,२;७, २; ३;\$**४**, १, ९, ३; २, १, ५; ४, ४;५, १, ३; ४; **५**, १, १, २; ४, १; ६, २^{१}; ४; ८, ५; ९,५; ६;२, १,३;३,२;५;५, ४^{२}; ६^{१}; ७,३; ८,१^{२};९,६;१०,६;३,१, २; २, २^{२}, ४, ७; ७, २; ४^{२};९,१; २; १०, ४; ४, १, १; २;३;२,३; ४^{२};३,२;४;४,१;५, ५^{२}; ६,४^{१}; ८,१;४;९,१;१०,३; ५^{१}; ५ १, ६;५,३;७,२;१०,५; ६, २, १; ३;४,२;६,२^{२};७, ३; ८, ४; ६; ९, १^{२}; १०.१;३; ७,३, २; ४, १; ५, २; ७; ६, ३; ८, ३;९, ३; ४^{२}; १०, २; **६**, १, १, ३; ३, ३; ५, २; ६, ५; ६; ७,२; ११, ३; ६; २, १, १;७; २,२; ५,१;२^{१}; ३; ७, २; ८, ६; ९ २; १०, ४; ११, ३; ३, १,२; ५. २; ४; ७. २;३; ८.१^{२};३; ९, ४;५; १०, १; ११, ३; ४, ३, ३; ४; ४, ३; ५, २; ५,९, २; ६, ३, २; ६, २; ७, २;४; **७**,१, १, २^{२}; ३; २, १; १०, ३; ४^{२}; २, १, २; ३^{२}; २,२^{१}; ३; ३, २^{२}; ५, ५; ६ ; ८, २; ४-७; ३, १, २; ५, ३^{२};७,३; ४;८,१;९,३^{१};१०,४; ५; ४,१, ३^{१}; २, ४; ५^{२};३, ३^{३};४^{३};५;४, ३^{२};५,२-४;७,२^{१};९, १; ५,१, ५;४,२;५,१;२; ८, ३; ५^{२}; ९, ३;१५,२; ¶मै **१**,४, ५; ७;८; १०;१३;१५;५,५^{१};६^{२}; ८;१०; ११^{२};१२;७,२;४^{२}; ८, २^{२}; ३^{१}; ४^{४};५^{५};६;७^{१};८^{२}; १०, ४\$; ५; ६^{१}; ७^{१०}; ९^{१}; १४; १६; १७^{१}; २०;११, ६-९; **२**, १, ३; ७; ११;२,२;८; ३. १; ५^{२}; ६^{२};७; ४,१;२;३^{४};४;५; ५, २-५;७^{४}; ८; १०; \$७, ७; १२;९,२^{२}\$; १०, १\$; **३**,१,१; २^{२}; ५;७^{४}; ९; १०^{४}; २, १^{१}; २^{२}; ३^{५};४^{५}; ५^{२}; ६^{५}; ७^{४}; ८; ९^{४}; १०^{१}; ३, १^{२}; ६^{२}; ८;९^{२};१०^{३}; ४,३;४^{२}; ५-७; ६, १^{४}; २; ३^{१}; ५; ६^{१}; ७^{१};८^{३};९^{१};\$;७,२^{२};४^{४}; ५;७^{५}; ९^{३};१०^{१};८,४; ६^{१}; ७^{१};९;९,२; ३^{२};५^{२};७;१०,१^{३}; २; ३^{४}; ४^{२}; **४**,१,५;६;८^{१};१०^{१};१२^{२}; १४^{१}; २,१;२;९^{२};१४; ३, २^{१}; ८^{१};४, २; ५; ८\$^{२}; ५, १^{२};२^{१};५;६, ३;५;८^{२};९;७, १; ४^{४}; ८^{१}; ९^{१}; ८, ३^{३}; ५;६; ८;९; १४,११\$; काठ **७**,७;८^{१}; १५^{३}; ८, ४; ५; १२; **९**,१;७; **१०**, ५; ७; **११**, १०^{१}; **१२**, ३;६;१२; **१३**, ९[a]; १०; **१४**,६;८; **१६**, ७;८; १३; १९; **१७**,११^{२}; **१९**, १; ५; ७; १०; **२०**, ३^{२}; ४; ५^{२}; **२१**,३; ७-९;१२^{१}; **२२**,१०;१३; **२३**, १; ४-६; **२४**, ३; ४^{२}; ६;७; ८^{१};९; **२५**, १^{१}; ५^{१}; ६;७^{१};८; ९;१०^{२}; **२६**,५; ७;९^{२};**२७**,१^{१}; २;४; **२८**, १; ७; १०; **२९**,८; १०; **३०**, २; ७; **३१**, ८-११; **३२**, १; ५^{२}; ७; **३३**, २; **३४**, २^{१};५^{१};१६;२०; **३५**, २०; **३६**, १;२;५;७;९^{२}; १०; १२^{१}; **३७**, १;१६; **४०**, १३; ¶क **६**, ५^{३}; ९^{२}; **७**, १; ७; ८,१;४; १०\$; **२५**, ४†; ९\$; **२७**, १^{१}\$;**२९**, ८; **३०**, ३-५; ८; **३१**,५^{२};६; ७^{१};१८\$; **३५**, ४; **३६**,१;**३७**, ४;५^{२};७; ८; **३८**, १^{२}; २; ४^{२}; **३९**,२^{२};३;५^{२}; **४०**, १; २;३^{१}; **४१**,३;५;७^{२}; **४२**, १^{२}; २; ४; **४४**, ७ ; **४५**, १; **४६**, ३; ५; **४७**, ९-११; **४८**, १४ ; १८; कौ †२, २५२ ; ६५१ ; **३**, ३,१^{१};४; ७; जै **१**, १८, ८; **२**, १,४^{२};३, १०†; **३**,२१, १७†; शौ **१**,१४,२^{१};२१, २; ४†; **२**, ४,६^{१};९,१;३१,२; ४; ३२, ५; ३६,७; **३**,२, ४^{१}; १८, ५;२१, ९;२४,१;२५,५; **४**,३, ४^{२};४, ५; ६, ६; ९,३^{२}; १३,५†;१७, ७;१९, ३; २०, ५; ३६,१; **५**, १४, २; २१,४-६ ; २२, १०; २३,१२;३०, १३; **६**, १३, १; १४, ३[b]; १९, २; २१,३;६९, ३^{१};७४,२^{२}; ९६, २^{२}†; १०३, २; १०९, ३; १२८, ४;१३३, ४;१३८,२;१३९,२^{१};४; १४०, २^{१};**७**,५८,२;५; ६२, ५; ७८, ३;८०,२;१००, ३; ११७, २^{१}; ८,२,२८‡[c];५, १२^{१}; ७,५;१०; २२;२८^{१}; ९,३,१;४, ४[a];२०;

---

[a] अथो इति पांठस्य स्थाने सपा. मै **२**,५,१०; **४**,२,१० उतायम् इति पाभे. ।

[b] सपा. पै **१९**,१३,९ अधो इति पाभे. ।

[c] सपा. ऋ **१०**, **९७**, **६** मा **१२**, ८० का **१३**, ६, ६ तै **१**, ४, ४६, २; **४**, २, ६, २ मै **२**, ७, १३ काठ **१६**, १३ क **६५**, ४ शौ **१**, २८, १; **१९**, ४४, ७

१३,७;१५, २८†; १०, २,२७; ३,७;८,२२; ३८; ९, १२-२४; १०, १७; ३३; ११,१, २९;६, ३; ९; १७; ८,२; ६;७; ९, ८; १०, ५; १४; १५; २३; ११, १०; २२; १२, ३; १२, १,७; ९;२, १९; ४, १८; ३०; ३९[a]; ४०; ४६[b]; १४,१, २†[c]; २८†; २, ४†; १९, ४, ३^{१}; ६, ९†; ३४,४^{२}†;३९,२;३; ४; ४६,३; ४८,१;४९, ३; ५०, ५; †२०, २०,४; ३२, ३; ५७,७; १२८, ५$; $१३०, १७-१९; पै १, १५,२^{२};२८,४;३७, १; ३८,३; ४३, २; ४८,१; ६०,२;६६,३; ४; ६८, ३; ७९, १;१०७,१‡; २,८, ५;१०, १; १४, ४; १५, २; ४; २०, २; २१, ६ ; ३२, ३; ४१, ३†; ५२, ५; ५८, ५; ६२, १; २ ; ६७, १; ४; ८५, २;८७,२; ३, ५, ४^{२}; १२, ९^{२}; १७, ४^{२}; २६,५; २८, ६^{२};२९, ३;३७,१; ४, ५, ५^{२}; २०, १; २३, ५; २६, ६†; ५,१,२;३^{२}; ८,५;९,१^{२};१७, ८†; १८, २†; २०, ८; २६, १;९;३०,१;३१, ३;३३, १०; ३४, ३-६; ३८, ५†; ६, ६, २; ९,२;४;६;१४, ४;१५,३;२१,१; २२, २०; ७, १,२;१०, २-४; १२,५;१३,३; १९, ९;८, ११, १;९;१२,३^{२}; १८,९; ९,४,११;५, ७†; १०, २;४;१४,३;२२, २५; २३, ३; ७; ९; २५, ६; १०,१,२^{२};७^{२}; ३, ४; ११, २,५; ३,४^{२};५,२; १२,६,११; १३,१, १०; २,९; १४,२,११; १६; ४, १५; १५, १३,२;४;६;१८, ४; २०, १०; २१,६;८; १६, १२, १०; १४, १; २१, ३; ९; २२, ७;२४,५; २५,१०;२८,२^{२}; ३९, १; ५९, १०;६३,७; ६९,१०†[d]; ७४,७; ८२,८;८६,४; ५; ८७, ३;९१, ९;१०२,९;१०८, ६; ११०,३; १३७, २-१० ; १३८ , १-४; ५?[e]; १४९, ६-८ ; १५५, ५; १७,१,७; ८;१२, ७; १३,७;८; १९,१०;२३,२†; ३†; ३१,९; †१८, १, २[c] ; ३, ७; ७, ४; १९,५, १; ८, ५[f]; १२, ५^{२}†; १४, ४[g]; १५, ३^{२}; १८, १२; १९,४; ५;८; ८^{२};२४,८^{२}; १८; २७,१०;२८, १४; ३०, १५^{२}; ३२,५^{२}; ९^{२}; ३३, ३;३५ १३; ३६, १४; ३७, १; ३८,३;१५; १७;४६,६;४७, १५; ४९, १०; ५१,९;१६; २०,६, ५‡[h]; ११, ४†[d];१३,१; ८; २१, ३[i]; २५, ४;३४, १०[j]; ४९, ७; ५४, ३; ५८,२.

अँथ्- ✓*अथ् द्र.

?अथनत्य पै १७,२३,४.

अथोत तस्य[k] खि ४, ८^{२},१.

?अथोत्कुस्स्यांसे[l] पै ६,१५,४.

✓अद् , अत्ति ऋ १, १६४,२०; ६, ४, ५; ८, १०२, २१; मा ११, ७४†; २२, ८; २३, ३०; ३१; का १२,७,९†; २४,३,६; २५, ६, १०; ११; तै २,२,६, २¶; ४,१,१०,१†; ¶५, ३, ४, ६; ७; ६, १०, २; ७, १, १९.३; २, १०, ४¶; ४, १९, २; मै ¶१, ६, ५; ८, ७[m]; १०, ९; ११, ५; २ १, २¶; ७, ७†; ३, ६, ७^{२}¶; १२, ३; १३,१; काठ २०, ९ ; शौ ९, १४, २०†; अत्ति ऋ १, ६५, ४; १४३, ५; २, १३, ४; ३५, ७; ६,१५,१; १०, २७, १३; १४; ७९,२;४; १२५,४; ¶तै २,२, ६, २; ५, २, ९, २; ३,४,१[n]; ४, १०, ४; ५,४, २; ६, २,३; ७, ९, ४^{२}; ७, २ १०, २; ४; ¶मै २ १, २; २, २[o]; ३, २,

---

पै ७,५,८; १०, १, १२; १५, ३, ७; आपश्रौ १६,६,७ रक्षोहा इति पाभे. ।

[a] सपा. पै १७,१९,९ ततः इति पाभे. ।

[b] सपा. पै १७,२०,६ च इति पाभे. ।

[c] पाभे. अथो ऋ १०,८५,२ टि. द्र. ।

[d] पाभे. अथो ऋ १,१६४,४० द्र. ।

[e] अयम् इति शोधः (तु. मूको.) ।

[f] सपा. शौ ६,५४,२ इमम् इति पाभे. ।

[g] सपा. शौ ६,६०,१ उत इति पाभे. ।

[h] सपा. ऋ ६, ६८, १० शौ ७, ६०, १ युवोः इति पाभे. ।

[i] सपा. शौ ७,१३,२ के च इति पाभे. ।

[j] सपा. तै १,१,१०,१ शौ १४,१,४२ विभे. ।

[k] पाठः (तु. खिसा ३१, १०)? सपा. मा १२, ९७ का १३,६,२१ अथो शतस्य इति पाभे. ।

[l] अथोत कुक्षी आदत्से इति त्रिपदः शोधो विमृश्यः। तत्र प्रथमम् अथ+उत इति समस्तं पदं द्र. ।

[m] अत्यनन्नम् इति पाठः? अत्त्यनन्नम् इति शोधः ।

[n] सपा. काठ ११,१ क ३१, ९६ अभ्यायच्छति इति पाभे. ।

[o] सपा. काठ ११, ४ अद्यात् इति पाभे. ।

६[a]; ४,७,५; ८, ३; ¶काठ ७, ६; ८,६^{३};११;१० ३;१३,१२[b]; १४,५;१६,७†; २०,३[c];६^{२}[d]; ७[e];१२^{२}[f]; २१,१[g];४;२२,२;४; ७;२३,६^{३}; २४,७; २८,५;३४, ८^{२};११^{३}; ३५,३†; ३६,३; ४१, १०; ४४, ८$; ¶क ५,५; ७, २^{२};८; ३०, ८†; ३१, ५[c];८^{२}[d]; ९[e];११;१४^{२}[f]; १६[g]; १९; ३५, १; ३७, ८; ४४, ५; ४८, ४†; शौ ४,३०,४†; १२,९,३; १५, १४, २; ४;६; ८;१०;१२;१४; १६;१८;२०; २२; २४; पै १६, ६७, १०†; १४५,३; १४९, ९; अत्तः ऋ १०,७९,१; अदन्ति तै २,३,७,४^{२}¶; मै २,३,७^{३}¶; काठ १०, ५; शौ ७,५८,७; ८, ६, २३ ; अदन्ति ऋ १, ९४, ⌊३; २,१,१३⌋; १४; १०, २८, ११; १४६, ३[h]; मै ३, ६,६¶; ¶काठ ८,४; ११; १२, ५^{२}; ७; २३, २; ९; ३४, ११; ¶क ६, ९;७,८;३५,८; ३६, ६; कौ २, ४१६†; जै ३, ३२, ६†; पै १, ४८,४; ४,२१,२; १२, १,४†; १६,८१,५;१७,१५,३; अत्सि ऋ १०, २८, ३; अद्मि शौ ६, ७१, १; ३; अद्मि ऋ १०, ८६, १४; कौ ३, १, ९; शौ ५, १८, ७;१४,१,५७;२०, १२६, १४; पै २,२८,२^{२}; ९, १७, ६; १८, ६, ५; २०, १४, १; ¶अदत् तै ५,२,१०, ३; ४, २, २; काठ २०,९; क ३१,११; अदत् शौ १०, ८,२२; पै ८,९,१२; १६, १०२, ९; अदान् शौ ६, ५०, १; अत्तु ऋ १०, १५, ८; खि ५,७,४, १–३; मा १९, ५१†; मै ३,१०,६; काठ २९, १; क ४५,२; शौ १, २८, ३; ४; ४, १७, ३; १८, ३, ४६†; पै ५, २०,८; २३, ३; १७, २१, १; अदन्तु ऋ १०, ८७, ७; ११०, ११; मा २९, ११; ३६† ; का ३१, १, ११; ४, १२†; तै ३, १,४,४; ५,१, ११,४¶; मै ३, १६,२; ४,१३, ५†; काठ १६, २०†; ४६,२; शौ ५, १२,११; ८,३,७†; ११, १२, २३; २४; पै ५,१६,२; १६ ६, ७†; १९, ४६,१३; अदन्तु शौ ११, १२, २६; †अद्धि ऋ १, १६४, ४०; १०,१५,१२;११६, ७; ८; मा १९,६६; का २१,४,१६; तै २, ६, १२,५; शौ ७, ७७,११; ९, १५, २०$; १८, ३, ४२$; ४, ६५; अद्धि ऋ ३, ३५,३; ५२, ⌊(४७,२)७⌋; खि ५,७,४, १६; २२, ९[i]; मा १२, ६५; २३, ८; का १३, ५, ४; २५, ३, ५; तै ४, २, ५, ३; ७,४,२०, १; मै २,७, १२; ३, १२,१९; काठ १६, १२; ३७, १३; १४; ४४,९; क २५, ३; शौ ४, २२, ७; ५,२२,८; ६,६३,१; १२,२, ३; २०, १३६,११[j];१२[j],१३[j]; पै १६, ६९, १०; १७, ३०,३; १९,११,४;२०,११,४†; अत्तम् शौ ६, १४०, २^{२}; पै १,८७. २; १९, ४९, १०^{२}; †अत्त > त्ता ऋ १०, १५, ११; मा १९,५९; का २१, ४, ८; तै २, ६,१२, २; मै ४, १०, ६; काठ २१, १४; अत्त मा २३, ८; का २५, ३,५; तै ७,४,२०,१; मै ३,१२, १९; काठ ४४, ९; शौ २, २४, १^{३}–८^{३} ; पै २, ४२, १^{३}–८^{३}; ९१, १^{३}–५^{३}; १७, १४, १०; अत्तन ऋ १०, १००, १०; अत्तो(त्त-उ) शौ १८,३, ४४‡[k]; ¶अदानि काठ २२,७; क ३५,१; †१आदत्[l] ऋ १०, ६८, ६; शौ २०, १६, ६ ; ¶आदन् तै ६, २,१, ५; ७,५; काठ ११, १०; २०,५; २५,६^{२}; ३६,७; क ३१,७; ३९,४^{२}; ¶अद्यात् मै १, ८,८; २, १, २; अद्यात् ¶तै २,

---

[a] अत्यन्नादुः इति पाठः ? अत्ति, अन्नादुः इति द्विपदः शोधः (तु. सपा. काठ २०,६)।

[b] सपा. तै ३,४,३,३ अवरुन्धे इति पाभे.।

[c] अन्नम् अत्ति > सपा. मै २,१,१०^{२};३,२,४ अन्नादो भवति इति पाभे.।

[d] अत्ति अन्नम् > सपा. मै ३, २, ६ अन्नादुः इति पाभे.।

[e] सपा. तै ५,२,९,२ अद्यात् इति पाभे ।

[f] सपा. तै ५,३,३,२ मै ३,२,१० अद्यते इति पाभे.।

[g] अन्नम् अत्ति > सपा. मै ३,२, १० अन्नादो भवति इति पाभे.।

[h] इव, अदन्ति > इवात्रदन् इति LR शोधः ? सपा. तैब्रा २,५,५,६ आदन् इति पाभे.।

[i] अद्धि इति RW. स्वरः।

[j] तु. RW.।

[k] उञा निपातेन समुदितशब्दरूपस्य ओदन्तनिपातवद् व्यवहारः पपा. च प्रगृह्यीभाव इति-करणयोगश्च द्र.।

[l] २आदत् इति <आ√दा द्र.।

५, १,६; ५,२,९,२[a]; ७,६, १[b]; ¶काठ १०,३; ११ ४[c]; १२, ५; ७[d];२३,६[e];२९,२; क ४५,३¶; शौ ५,१८,२; पै ९,१७,२; १६, ११३, १^{१}; अद्युः ऋ १०, ९५, १४.

अत्स्युन्ति मै २,१,३¶.

¶अद्युते तै ५, ६, ३, २^{२}[f]; ¶अद्यते तै ५,३,३,२[g];३;४;४, २; ३;५; ६,२,३;६; ६,६,५,३; मै १,६,९[f]; ३,२,१०^{२}[g]; ४,१; ७; ७, ६; काठ ८,४; २१,४; क ६,९;३१,१९.

आदयति काठ १२,५; आदयत् पै ५,८,२[h]. [अपि°, आ°, त्रि°, सम्°].

अत्तवे[i] ऋ ३, ३५,७; ८, ४३, २९; ७७,८; १०, १६, १२; ७९, ६; ८५, ३४;९२,३; मा १९,७०†; का २१, ४, २०†; तै २,६,१२, १†; मै १,१०,१८†; काठ २१, १४†; शौ १,११, ४; ५,१८,१; १२,२,३७; १४,१,२९; १८,१, ५६;५७; २, ३४; पै २ ५,४;९, १७,१; १७,३३,७; १८,३,८†.

अत्तुम्[j] शौ १८,४, ६३

अत्तृ[k]- -त्तारः शौ ६, १४२, ३; -त्तारम् खि ५,७,४,१०.

¶अत्त्री[l]- -त्री तै ६, ४, १०, ५; -त्रीः तै ६, ४, १०, ४; ५; मै १,१०,१३^{१}; ४,५,१^{१}; ६,३^{२}; काठ २७,८^{१}; २८,१०^{१};३६,७^{२}; क ४५,१^{१}; -त्रीषु काठ २७,८.

अत्त्वाय[m] मै १,८,५.

१अत्र(<त्त्र)[n]- -त्राणि ऋ १०, ७९, २.

२अत्र(<त्त्र)[o]- -त्रम् ऋ ५, ३२, ८; -त्राः शौ ९,१२, १६; १०, १०,२१; पै १६,१०९,१;१३९, १४; -त्रैः ऋ १,१२९,८.

अत्रि(<त्त्रि)न्[p]- -त्रिणः ऋ १, २१,५; ९४,९; ७, १०४,१; ५; ९, ८६, ४८; काठ २३, ११†; शौ १,७,३; १६,१; ३; २,४,३; ४, १०,२; ६,३२, ३[q]; †८,४, १;५; पै १, १०,२; ३; ४,४.३; २५,३; ४; १२, १,९†; †१६, ९, १;४; -†त्रिणम् ऋ १,३६, १४; २०; ८६, १०; ६, १६, २८; ५१,१४; ८, १२,१; १९, १५;९,१०४,⌊६;१०५,६⌋; १०, ३६,४; ११८, १; मा १७, १६; का १८,२,१; तै ४,६, १,५; मै २,१०,२; ४,१३,१; काठ १५, १२; १८,१; ३९, १५; क २८, २; कौ १,२२; ११३; ३९४; २, ९६३; जै १,३, २; १२,७; ४४, ४; ४,६,८;८,६; शौ २०, ६३, ७; -त्रिणाम् शौ १,८,४.

अत्स्यत्[r]- -स्यन् मै २,१,२[s].

१*अद्- अग्ध°,अन्त्र°, अहुत°,१आण्ड°, १आम°, ककुम्भ°,१क्रय°, करम्भ°, १क्रव्य°, पुरुष°,पूरुष°, १मधु°, १यव°,यवस°, १विश्व°, १विष्र°, ?समसन°, सुहुत°, २सूयवस°, सोम°, हविस्°,

---

[a] पाभे. अत्ति काठ २०,७ द्र. ।

[b] सपा. मै ३,४,८ अश्नीयात् इति पाभे. ।

[c] पाभे. अत्ति मै २,२,२ द्र. ।

[d] सपा. मै ४,३,२ अश्नीयात् इति पाभे. ।

[e] न, अद्यात् > मै ३,९,७^{१} अन्ना(?ना)द्यम् इति पाभे. ।

[f] सपा. अद्युते<>अद्यते इति पाभे. ।

[g] पाभे. अत्ति काठ २०,१२^{१} द्र ।

[h] सपा. शौ ४,६,३ आवयत् इति पाभे. ।

[i] तुमर्थे तवेन् प्र. नित्स्वरश्च (पा ६,१,१९७) ।

[j] तुमुन् प्र. तत्स्वरश्च ।

[k] कर्तरि तृच् प्र. चित्स्वरश्च (पा ६,१,१६३) ।

[l] स्त्रियां ङीपि उदात्तयणः अन्तोदात्तत्वम् (पा ६,१,१७४)

[m] क्त्वो यगागमः (पा ७, १, ४७) । आगमाऽनुदात्तत्वस्य सुस्थत्वात् क्त्वः स्वरस्तदवस्थः द्र. ।

[n] नाप. (अन्न-) । कर्मणि त्रन् प्र. (पाउ ४, १६८) । नित्त्वाद् आद्युदात्तत्वम् । स्वरभेदात् (तु. नाउ.) कर्तृकर्मविवेकेनाभिधेयव्यवस्था । वृत्तिविशेषविशिष्टतायां यथेतस्ताद्धितं मातुबर्थिकं वृत्तं संभाव्येत तथा अत्रिन्- इत्यत्र टि. द्र. ।

[o] नाप. (⌊अदनशील-⌋ असुर-) । कर्तरि त्रः प्र. उसं (पाउ ४,१६७) तत्स्वरश्च (तु. वें.; वैतु. सा. अमत्र- इति पाठं मत्वा = अ-मात्र- (⌊परिमाणंरहित-⌋ वृत्र- इति ?) ।

[p] =रक्षस्- । कर्तरि त्रिनिः प्र. (पाउ ४, ६८) तत्स्वरश्च । १अत्र- इत्यस्य भावार्थे वृत्ति-विशेषे संभाव्यमाने ततो मातुबर्थिकः इनिः प्र. स्यात् (तु. ?GW.) ।

[q] सपा. आगृ ३,१०,११ शत्रून् इति पाभे. ।

[r] लृटः शत्रादेशः (पा ३,३,१४) तस्य च स्थानिवत्त्वात् स्यतासी लृलुटोः (पा ३,१, ३३) इति स्यः प्र. । सतिशिष्टत्वाच्च तत्-स्वरः द्र. ।

[s] सपा. तै २,२,६,२ जग्ध्वा इति पाभे. ।

३हव्य°, हुत°.

अद्- अन्न°, अवध्य°, १आण्ड°; १गर्भ°, छागल°, पुत्र°, हविस्°.

१**अदत्**[a]- -दत् ऋ १०,३७,११; पै २०,६,२†; -दन् ऋ १०,४,४; पै २,२,३; ९, १०, १; -दन्तम् कौ ३, १,९; पै २०,३८, ९?. [°दत्- अन्]

अदन- अन्न°.

अदान[b]- -नम् ऋ ४,१९,९.

अद्मन्[c]- -द्म ऋ १,५८,२.

अद्म-सद्[d]- -सत् ऋ १, १२४, ४[e]; ८,४४, २९; -सदः ऋ ६, ३०,३; -सदाम् ऋ ७,८३,७.

अद्म-सद्य[f]- -द्याय ऋ ८, ४३, १९.

†**अद्म-सद्वन्**[g]- -द्वा ऋ ६,४,४; तै १,३,१४,७.

अद्म(नि>)नी- दुर्°.

?**अद्यः**[h]

अद्य[i]- अन्न°, हविस्°, हुत°.

¶**अद्यमान, ना**[j]- -नम् मै १, ११,५; -ना मै ४,८,८;-नाः त ६,४,३,४; काठ २७,८; २८,६; क ४४,६; -नानाम् तै २, ४,९, २; काठ ८,५; क ७,१.

अन्न[k]- -?न्न[l] पै १०, १, ७; -न्नम् ऋ १, १४०, २; २, २४, १२; ३५,५;७;१०;११; १४; ३,४८, ३; ४,२,७; ११, १; १२,१; ६, ४,४;५;४१, ३; ७,९८, २; ८, ४,१२;१०,५९,२; ६१,४; ६९, २;७९,५;९१,५;९९, ५; १०७,

---

[a]) शता प्र. तत्स्वरश्च ।

[b]) शानजन्ते चित्-स्वरः (पा ६,१,१६३) ।

[c]) नाप. (भोजन-)। कर्मणि मनिन् प्र. नित्स्वरश्च (पाउ ४,१४५; पा ६,१,१९७) ।

[d]) नाप. {भोजनार्थम् उपविष्ट- [पुरुष- (तु. सा. दु. [या ४, १७] प्रमृ.)]} । उस. उप. √सद् + कर्तरि क्विप् प्र. । धा. स्वरः प्रकृत्या ।

[e]) अर्थः? = पाचिका-स्त्री- इति या [४,१६] वें. प्रमृ., [पक्षे] स्क. दु. =मक्षिका- इति [तु. PG २,१७९]; पूप. =गृह- इति कृत्वा =जननी- इति सा. ।

[f]) एपू. टि. दिशा भावे क्यप् प्र. उसं. (पा ३,१, १०६ उ)। प्र. पित्त्वान्निघाते धा. स्वरः प्रकृत्या (पा ६,२, १३९) ।

[g]) कर्तरि वनिप् प्र. । शेषं नापू. टि. द्र. ।

[h]) ऋ २, १३, ९ इत्यत्र आद्यः > आ । अद्यः इति पपा. भवति । वें. सा. च ततो द्वितीयं परमिन्द्रपरत्वेन पश्यन्ताव् एतद् = √अद् + कर्मणि यत् प्र. इत्येवं चाभिसंदधानाव् 'उपजीव्य-' इति 'पानीय-' (=सेव्य-?) इत्येवं च व्याचक्षाते । अस्मिन् कल्पे यदन्ते आदि-स्वरः द्र. (पा ६, १, २१३)। आ √दो >आ-अद्यः इत्याकारकमेकमुपसृष्टमनिहतं च (पा ८,१,६६) क्रियापदमिह भवतीति चाऽर्वाग्भिरुपस्थाप्यमानं कल्पान्तरं द्र. (तु. ORN. GW. प्रमृ.)। प्रथमे कल्पे युक्ता ह्यस्य हरयः शता दश (ऋ ६, ४७,१८) इति मन्त्रवर्णाद् इन्द्ररथस्य च हरिभिस्तद्वहनस्य चाऽऽक्षेप इष्यते । एवं तावत् साकम् इति पदमनुपयुक्तं भवति । इन्द्ररथयुक्तानां हरीणां बहुत्वस्य श्रुतिप्रसिद्धस्य सतो गुणविशेषाधानार्थं दश शता इति विशेषणस्योपपत्तौ सत्यामपि तेषां हरीणां रथे युक्तानां सतां साक-भावस्य स्वतःसिद्धत्वात् तद्विपरीतभावस्य चासंभवात् साकमिति क्रिवि. ह्यन्यथासिद्धमिति किमु वक्तव्यम् । अपि चैवमाक्षेपसिद्धया क्रियया प्रथमे वाक्ये परिसमाप्ते सति यद्ध इति द्वितीये वाक्ये चोपरिष्टादादास्यमाने आ अद्यः इति यत् पदद्वयी स्वाभाविकात् संबन्धादुद्भ्रश्यमानाऽपि सती स्वतन्त्र-वाक्यनिर्वाहार्थमन्तर्गङ्गयितुमिवेष्यते, तन्नैव रुचिरम् । असुलभान्वयप्रतीतेरिति यावत् । एवं द्वितीये वाक्ये यद् इति कालवचनं सना. सद् यद् इन्द्रसामानाधिकरण्येन व्याख्यातं भवति तदपि नितरामुपेक्ष्यमित्यत्र नैव बह्विव वक्तव्यमस्ति । कल्पान्तरे तावत् प्रतिपादं वाक्यपरिसमाप्तौ दृश्यमानायाम् आद्यः इति क्वि^{प}. सदन्वयो भवति । अथ दशशतोपलक्षितबहुसंख्याका दस्यव इन्द्रेण साकं सपदि विनाश्येरन्निति भवत्येव कोऽपि चमत्कारातिरेकः । भवन्त्यपि च दस्युसंख्याबहुत्वसंवादिनश्चेन्द्र-कर्तृकतद्वधसंवादिनश्च बहवो मन्त्रवर्णाः (तु. ऋ १, १३३,४;२,१४,६;४,३०,१५;७.९९,५; शौ ६,१०४,१ प्रमृ. [तु. यस्था. आ √दो(बन्धने) >आद्यः इति]) ।

[i]) सोपपदाद् भावे क्यप् प्र. उसं. । पित्त्वान्निहते च प्र. धास्व. प्रकृत्या भवति (पा ६,२,१३९) ।

[j]) शानचो निघाते (पा ६,१,१८६) यकः स्वरः ।

[k]) नाप. । कर्मणि क्तः प्र. । निष्ठा च (पा६,१,२०५) इत्याद्युदात्तत्वमिति प्रायोवादः । या [३, ९] पक्षान्तरे < आ √नम् इति; पाम [५,१,११९] < √अन् [प्राणने] इति च ।

[l]) दुष्पठ एतदादिर् मन्त्रार्धः संस्करणान्तरसापेक्षः द्र. ।

७;११२, ४; ११३, ८;११७,६; १२५,४; खि **१**,९, १; **३**,१०^{१}, ७; मा **१६**, ६६; **१८**,१०;**१९**, ५; ४८; **२३**, ८^{१}; का **१७**, ८, १८; **१९**,४,३;**२१**,१,५;३,१९; **२५** ३,५^{१};¶तै **१**,३, १४, ७†; ५, २, १ ; ७, २, २; ३; ३, ४^{२};४, २^{१}; **२**,१,३, ३^{२}; ६,१; २^{३};४^{३};७,५^{४};९,१;२;२,५,१;५; ६;६,२^{१}[a];७,२;३; ३, ६, २;७, ४;५,१,६^{२};७,३^{२}; १०, ३; ६, १,२;**३**,३,५,५;६,३^{२};४, ३,३; ५,१\$;५,७, २^{२}; **४**,१,२,५‡[b]; ३,१३,२†;५, ११, २\$; ७,४, २\$;**५**,१,२,२^{२};३,३^{१}‡[b]; ५,५; ९,४^{२};२, २, १; ३, ७; ५,५^{२}; ८,६;७; ९,२^{२}; ३;१०,३;३,३, २^{४}-४^{४};४,१^{४};२^{३}; ३^{६}; ५^{४}; ६; ७;४,२,२;४,१^{३};४; ५^{१}; ५, २; ६, ३^{२}; ४; ५^{२}[c] ; ६^{१}; ७, २^{१}; ८,२^{२};\$;३^{२};९, २^{४};१०,४;११, २^{१}; ५, ६,३^{४}; १०, ५;७;६,२, २^{२};३^{४};५^{१};६^{४};३, २^{२}; १०, २; ३;७,२,२;४, २; ९, ४^{२}; १०, २^{१};३^{५}; **६**,१,९, ६; १०, २;२, ४,५; ३,५,४; ४,४,२;६,४,५; ५, ३^{१}; **७**, १, ९,१^{२}; २, १०, २^{१}; ३, ३, २; ५, ३; ७, ४;९,

१^{१}; १२, १\$; ४, ३, ६;४,३; २०,१^{२}\$;५,८,४; १५,२; ¶मै **१**,५,१४^{५};६,५^{३};८^{२};९^{२};११^{१}[d]; ७,३^{२};८, ८; ९, ७^{१}; १०,११; ११, ५^{१}; ७ ९; **२**,१, ३;११; ३,७^{४};९^{२}; ४, १^{३}[a]; ५, ७; ७, २‡[b];९,९\$;११,४\$; १३,१†; **३**,१,१^{२}[d];२^{४};३;२, २^{२};४^{३};५^{३}; ६^{२};८^{३};९^{२}[d]; १०^{५}; ३, ६^{३}; ४, १^{४}; २^{२}; ३;७; ६,७^{५};९^{३};७,६; ८, ९^{४}; ९, ३^{२}[f]; ४^{१}[g]; १०,७^{२}; \$११,७;१०;१२, १९^{२}\$; **४**,२, १^{१}; ६^{१}; १३^{२}; ५ ४^{२}; ९;१०\$; ११,१ †[h]; काठ **६**,५; **७**,३^{२}; ६;११^{१}; **८**,२^{६};४^{२}; ६^{४}; ७;८^{२}; ११; १२; **९**,१^{२}; १५^{४}; **१०**,३; ५; ६; ८; **१२**,५^{५}; ७^{२}; १०^{२}[e]; ११^{२}; **१३**, १२^{२}; **१४**, ५^{२}; ६; १०; **१६**,२‡[b]; **१७**, १६; **१८**, ९; **१९**, १^{२}; ३^{२}; १०^{४}[i]; १२; **२०**,१;३^{५};४; ५^{१}; ६[j]; ७; ९^{२}; १२^{१};१३^{८}; **२१**, १^{११}[k]; ३^{२};४^{२}; ७^{२}; ८^{४}; १०; ११^{१}; १२; **२२**, २; ४; ७^{२}; **२३**, २; ५; ६^{६};८; **२४**,२; ५; **२५**, १; २^{२}; १०^{१}; **२६**, ५^{१}; **२९**,२^{१}; **३०**,५; **३१**, १२; **३४**, ५; **३५**, ३; **३६**,२; ६; **३७**,१^{१};१८; **३८**, २; १२;

४३,२; **४४**,९^{२}; ¶क \$**५**, २^{२}; ५; \$**६**,१^{५}; ७^{५}; ९^{२}; **७**,२^{४};३; ४;७;८;**८**,४^{२}; \$**२७**,६; \$**२८**, ९; **२९**,८^{२}; **३०**,१^{२}\$;८^{४}; **३१**, २;३;५^{५};६^{४}; ७^{२}; ८; ९; ११^{२}; १४^{९}; १५^{२}; १६^{४}[k]; १८^{२};१९^{२}; **३५**,१^{२};८; **३७**,३; ६; **३८**,५^{२}; **४०**,३^{२};**४१**,३^{२}; **४५**,३^{२}, **४७**, ११; **४८**, ४†; कौ †**२**, ३३२; १२१४;**३**,१,९^{२}; जै **३**, २८,४; शौ **३**, २७,३[l]; **४**,३०,४†; **५**, १८,४;७; **६**, ६३,१[m]; ७१,१; ३^{२}; ११६, १; **७**, १०६,१; ८, २,१९;७,१२; **९**,७, ७-९;**१०**, २,२७; ५, ४५;८, २२; १०,८; **११**,७,२५; **१२**,१,३;४;४२;६, ४; **१३**,५,१;६,१; **१५**,७,४;५; ८,२;१४, २; ४; ६;८;१०;१२; १४; १६; १८; २०; २२; २४; **१९**,७,४; **२०**, ८७, २†; पै **१**, ६३,१;**२**,२८,१; २^{२};४; **३**,११, ५[n]; २३,१; **५**,२८,२; ४;७;**६**, २२,२०; **८**,१५,१३;**९**, १७,४; ६;२०,९;२२,९; २२^{२};**१०**,११, ८; **१२**,३,१४; **१६**,४,९; ४८, १;५९,१०; १०२,९; १०७, ८; ११३,१-३; १३२,७; १४१,४; १५५, ४; **१७**, १, ५; ४, ११;

---

[a] **त्रिद्विषाणयोः, अन्नम् >** सपा. मै **२**, १, २ काठ **१०**,३ **अनन्नम्** इति पाभे. ।

[b] सपा. ऋ **२**,१०,४ मा **११**, २३ प्रमृ. माश **६**, ३, ३,१९ **अन्नैः** इति पाभे. ।

[c] सपा. मै **३**,४,४ ?**अमुम्** इति, काठ २१,१२ **असुम्** इति पाभे. ।

[d] पाभे. **अग्निः** काठ **१८**,१९ द्र. ।

[e] सकृत् **अन्नमावयत् >** सपा. तै **२**,५,१,१;२ काठ **१२**,१० **अन्नादनम्** इति, अन्यत्र **अन्नम् ···आवयत् >** तै **२**,५,१,१ **अन्नादनम्** इति पाभे. ।

[f] सकृत् सपा. काठ **२६**,५ क **३१**,२ **अन्ने** इति पाभे. ।

[g] =सपा. आपश्रौ **७**,२८,२ माश्रौ **१**,८,६, २२ । शौ **१९**,५५,२ **अन्नस्य** इति पाभे. ।

[h] सपा. पै **२०**,३६,१ **अस्मभ्यम्** इति पाभे. ।

[i] सकृत् **अन्नं क्रियते >**सपा. मै **३**,१, ९ **अन्नकुरणम्** इति पाभे. । [j] पाभे. **अत्ति** काठ **२०**,६ द्र. ।

[k] पाभे. **अत्ति** काठ **२१**,१ द्र. ।

[l] सपा. पै **३**, २४,३ **मित्रः** इति पाभे. ।

[m] सपा. पै **१९**,११,४ माश **७**, २,१,१५ **पितुम्** इति पाभे. । [n] सपा. **शौ ३**,२६,५ **ओषधीः** इति पाभे. ।

१९,३५,८; ५५,२; २०,१४,१; २६,३; ३५,५; ३६,१[a]; **-न्नम्** ऽ-न्नम् शौ १०,६,५;३३; पै १६, ४२,५; ४५, ३; **-न्नस्य** खि २, ६,१,१०; मा ३, ४३; ११,८३; ३४, ५८; ३९, ४; का ३,४,७; १२,७,१८; ३३,२,२१; ३९,२, २; तै ¶२, १,३, ३; ६,२^{२}; ४, २,३,१; ५ २,२,१; ४,८, ३¶; मै २, ¶५,४[b];७;९,३[c]; १०,१; ¶३, १,१;३;२,४;५; ४,१;३; ९, ४; ४,१४, १६; काठ ५,१^{२}; ७,११; १४,६^{२}; १६,१०; १९, १[d]; १२; २१, ११^{२}; ३२,१; क २५,१;२९,८¶[d]; ३१,२; शौ ५, २८, ३; ७, ६२, ५; १५,८,३; १९, ३१, ८; ५५, ५[e]; पै २, ५९, १; ३,२६,५; ५, १५, १; २८,५; १०,५,८; २०,४१,९; **-¶न्नस्यऽ-न्नस्य** तै ५, २, ५, ५^{२}; ४,९, २^{२}; ६, ३,२^{२}; मै १, ११,८; ३,२,५;४,३; काठ १४, ८;२०, ३; २१, १२; क ३१,५; **-†न्ना** ऋ १,६१,७; १२२,१३; १२७,४; ३, ३६,८;४, ७,१०; ११;५,८,५; ७,३,४;४,२; १०, ९१, ७; मे ४, ११, ४; काठ ७, १६; कौ २, ३३३, जै ३,२८,५; शौ २०, ३५, ७; **-न्नात्** मा २, २५; १९,७५; का २,६,४; २१, ५,२; मै १, १०, ११¶; ३, ८, ९¶;११,६; काठ ३६,६;३८,१; पै २,२८,३; **-न्नानाम्**[c] मा १६, १८; का १७, २,२; तै ४, ५,२, १; काठ १७,१२; क २७,२; शौ १८, ४, ५४; **-न्नानि** तै ७, ३, १४,१; काठ ८,२;३५,१५;३७, १^{२}; ४३,४; क ६,७¶; शौ १९, ३१,४; पै १०, ५, ४; **-न्नाय** तै १, ७,९,२; मै १, ११,३;८; २, ११, ६; ¶३, १,३; ६,९; काठ १४,१; शौ १२,३,५७[f]; **-न्ने** ऋ १०, २९,४; का २, ६,९; मै २, ३,१; ३,८,९¶; काठ ७,१४;८, २; ११,२^{२}?[g];११; २०,५; २५, १०^{२}; २६,५^{२}[h]; ¶क ६,७;३१, ७; ४०,३^{२}; ४१,३^{२}[h]; शौ १०, ५, ४४[i]; १२,१,४[j]; २०, ७६, ४†; पै ८,१०,२;१६,१३२,१०; **-न्नेन** ऋ १०,९०,२[k]; मा ३१, २†[k]; का ३५,१,२†[k]; ¶तै ४, $४, ५,१;८,१; ५,४,४,४; ६, २,५,४; ७,३, ९, १; मै १, ६, ९¶; २, ८, १४; ३, ३, ६^{१}¶; काठ १४, ६; २९, २; ३९, ३; ११; क ४५, ३¶; कौ ३, ४, ६†[k]; जै २, ३, ९†[k]; शौ १०, ६, २३; १२, १, २२; पै १३, १४,४; १६,४४,५; १७, ३,३; **-न्नेषु** ऋ २, २३, १६; मा १६, ६२; का १७, ८, १६; तै ४,५, ११,१; मै २, ९,९; काठ १७, १६; क २७, ६; **-†न्नैः** ऋ २, १०, ४[l]; ३५, १२; ३, ५०,१; १०,१,४;५,४; २८, ११; २९, ३; ५; मा ११, २३[l]; का १२, २, १२[l]; शौ २०, ७६, ३; ५.

[°न्न-, १उक्षन्°, कृत°, घृत°, २तक्र°, तद्°, दग्ध°, दीक्षित°, ?२द्रु°, पीवस्°, बहु°, २वशा°, १विश्व°, वृषभ°, सर्पिस्°].

अन्न-करण[m]- -णः पै १६, ११३,६[n]; -णम् ¶मै १, ६, ११; ३,१,९[o].

अ॒न्न-काम[p]- -¶मः खि ५, ३, २$; तै २,१,३,३;६,१;२;४;७, ५;९,२;२, ७,२;५,४,११,२; मै १,९,७;२,५,४;७; ३,४, ७; ४, ३,३;४,९; काठ १०,८; १३,७; १२; २१, ४; २५, २; क ३१, १९; ३८,५; -¶मस्य तै २,५,

---

[a] सपा. मै ४,११,१ ?आयु॒त् इति (तु. तत्रत्यं टि.) पाभे. ।

[b] सपा. काठ १३,७ अन्नाद्यस्य इति पाभे. ।

[c] सपा. अ॒न्नस्य<>अ॒न्नानाम् इति पाभे. ।

[d] अन्नस्याऽर्कस्य>सपा. मै ३,१,२ अन्ना॒द्यस्य इति पाभे. । [e] पाभे. अ॒न्नम् मै ३,९,४ द्र. ।

[f] सपा. पै १७,४१,७ मित्राय इति पाभे. ।

[g] अ॒ग्ने इति शोधः (तु. सपा. मै २,२,७) ।

[h] पाभे. अ॒न्नम् मै ३,९,३ द्र. ।

[i] सपा. पै १,६३,३ अह्ने इति पाभे. ।

[j] वैतु. मूको. अ॒न्ये इत्यपि; तदर्थम् १अ॒न्य-> -न्ये? टि. द्र. । सपा. पं १७,१,३ विभे. ।

[k] पाभे. सस्थ. अति॒रोहति द्र. ।

[l] पाभे. अ॒न्नम् तै ४,१,२,५ द्र. ।

[m] नाप. (दक्षिणाग्नि-, भ्राष्ट्र-) । उस. उप. √कृ + करणेऽधिकरणे वा ल्युट् प्र. कृत्स्वरश्च प्रकृत्या (पा ६,१, १९३;२,१३९) ।

[n] यो अन्नकरणः > शौ ९,७,१३ य॒स्मिन् प॒चन्ति इति पाभे. ।

[o] पाभे. अन्नम् काठ १९,१० द्र. ।

[p] बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६,२,१) । यद्वा उस. उप. √कम् >कामि + णः प्र. पूप. प्रकृतिस्वरत्वं च (पावा ६,२,१) ।

१०,३; ५,१,९,४; ६, ४, ३,२; काठ ८, १२; १९, १०; २०,४; क ७,७; ३०,८; ३१,६; -माय ऋ १०, ११७,३.

✓अन्न-काम्य॒[a]

अन्न-काम्या॒*[b]- -म्या[c] पै ९, २२,२२.

अ॒न्न-तेजस्[d]- -जाः शौ १०, ५, ३४[e]; पै १६,१३१,१०[f].

¶अन्न-धा॒न[g]- -नात् तै ७, १, १,५.

अन्न-प[h]- -पः पै १९,२५,८.

अ॒न्न-पति[i]- -तये का ३,२, ५; तै २,२,४,२¶; मै २,१, १०¶; काठ १०, ६¶; शौ १९, ५५, ५; पै २०, ४१, ९; -तिः ¶तै २, २,४,२^{२}; ५,२, २, १; ¶मै २, १, १०^{२}; काठ ५, १^{२};१०, ६^{२};३२,१; शौ १३,३,७; पै १, ५०,३; १९, ३५, ८; -¶तिम् तै २,२, ४, २^{२}; मै २, १, १०; काठ १०, ६^{२}; -०॒ते[j] मा ११, ८३; ३४, ५८; का १२,७,१८; ३३,२,२१; तै ४, २, ३,१; ५, २,२,१; मै २, १०, १; ४,१४, १६; काठ १६, १०; १९, १२; क २५,१; ३१,२.

अ॒न्नपत्य[k]- -त्याय[l] मै १, ६,१;२; काठ ७, १३^{२}; ८, ६^{२}; क ६,४;७,२^{२}.

अन्न-भा॒ग[m]- -गः शौ ३,३०,६; पै ५, १९, ६; -गम् शौ १२, १,२९; पै ५, ३१, २; १७, ३, १०.

अन्न-म॒य- -येन खि ३, १५, ७[n].

अन्न-योग- -गैः पै १६, १२७, ३.

अ॒न्न-वत्[o]- -वत् काठ ४०,५[p]; पै १, ९६,३; -¶वते तै २, २, ४,१; मै २, १, १०; काठ १०, ६; -¶वन्तम् तै २, २, ४,१^{२};

---

a) पाप्र. काम्यच्च (पा ३,१,९) इति सुबन्तादिच्छायां नाधा. अन्तोदात्तः। अथवा कण्ड्वादीनामाकृतिगणत्वात् का॒म- इत्येतत् तत्रान्तर्भाव्य यक् प्र. स्यात् (पा ३,१,२७)। ननु धात्वधिकारे प्राति. प्र. नेष्टो भवतीति चेत् तर्हि नायमनैकान्तिकोऽभ्युपायो यथोभयथा संभवे धा. यक् प्र. भवति प्राति. च न भवतीति मतं भवति। म॒नस्-, न॒मस्- प्रभृ. सन्ति हि तावदपराण्यपि कतिपयानि प्राति. येभ्यो यक् प्र. विहितो भवति। अथापि सुख-, दुःख- प्रभृ. च यत् पाधा. चु. पाठ-मात्राद् धा. इति ग्रहीतुमिष्येरंस्तदपि सन्मूलमिव न भवेत्। तादृशानामपि धातुत्वेन जिघृक्ष्यमाणानां वस्तुतो मूलतो धात्वन्तरजत्वे सति कृतां प्राति. सतामेवाऽणिजन्तानाम् अधातुतया व्यवहारलाभस्य सुवचतरत्वादिति यावत्। एवं च यका प्र. लक्ष्यसिद्धौ संभवन्त्यां काम्यचः प्र. कल्पनाऽप्यन्यथासिद्धायतामिति दिक्।

b) अ प्रत्ययात् (पा ३, ३, १०२) इति स्त्रीत्वविवक्षायाम् अ-प्रत्ययोत्पत्तौ टाप् प्र. (पा ४,१,४)। काम्यचः पक्षे च अ-प्रत्यय-स्वरेण प्राति. स्वरो भवति यक्-पक्षे च षस. समासस्वरः (पा ६,१,२२३) भवतीति विशेषोऽप्यवश्यमवधेयः।

c) छान्दसं तृ१ द्र. (तु. मूको.)। प्रकृते च अन्नकाम्योद° इत्येवं सुपठमिति दिक्।

d) बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६,२,१)।

e) सपा. पै १६,१३१,९ पु॒रुषतेजाः इति पाभे.।

f) सपा. शौ १०,५,३५ पु॒रुषतेजाः इति पाभे.।

g) उस. उप. ल्युडन्ते कृत्स्वरः प्रकृत्या (पा ६,१,१९३;२,१३९)। h) विप.। उप. <✓पा (रक्षणे)।

i) षस. पूप. स्वरः प्रकृत्या (पा ६, २, १८)।

j) =सपा. माश ६, ६,४,७ तैब्रा ३, ११, ४,१; ९,९ प्राउ १,१;४ काश्रौ १६,६,८ आपश्रौ ६,१३,५;१६,११,३; १९,१३,५ बौश्रौ १०,१६ : १३; १९,५ : ४ भाश्रौ ६,१४,६ माश्रौ १, ६, १, ५२; ६,१,४,२१; २,४,१९ आगृ १,१६,५ शांगृ १,२७,७ मागृ १,२०,२ आपमं २,१५,१५। तां १, ८, ७ अन्नपतिः इति, कौसू १०६, ७ आशये इति पाभे.।

k) भावे ब्राह्मणादेराकृतिगणत्वात् ष्यञि ञित्स्वरो वृद्ध्यभावश्च (पा ५,१,१२४; ६,१,१९७)।

l) =सपा. आश्रौ ३,१२,२३ आपश्रौ ५, ११, ६; ९,९,१ कौसू ७०,६। मा ३,५ का ३, १, ५ तै १,५,३,१ अन्ना॒द्याय इति पाभे.।

m) षस. समासान्तः स्वरः (पा ६,१,२२३)।

n) अ॒° इति स्वरः? यनि. शोधः (तु. गो-म॒य- प्रभृ.)। सपा. मंब्रा १, ३, ८ गोगृ २, ३, २१ द्रागृ १, ४, १० अन्नपाशेन इति पाभे.।

o) मतुपः पित्वान्निपाते स्वरेऽविशेषः।

p) अन्नवद् धेहि>सपा. आपश्रौ १६, ३४, ४ हिश्रौ ११,८,१५ ?अन्नमध्येहि (तु. BC.) इति पाभे. (यत्र अन्नवद् धेहि इति शोधः [तु. सपा. वैश्रौ १८,२१:३६])।

मै २, १, १०; काठ १०, ६^{१}; -वान् ऋ १०, ११७, २; ¶तै २,२,४,१^{१}; ३,४ ३, ३^{२१}; ¶मै १,९,७;२,१, १०^{२}; ¶काठ ४, १४; ९,१५; १०, ६^{१}; शौ १८, ४,२१.

¶अन्नवती- -तीः तै ५, ३, ४,६; काठ २१,१; क ३१,१६; -तीभिः मै ३,३,६; -तीभ्याम् मै ३,१,४.

अन्न-विद्[a]- -विदः शौ६,११६, १; पै १६,४९,७.

?अन्न-सि(त>)ता[b]- -ता पै ७,६,८.

अन्ना(न्न-अ)द्[c]- -¶दः तै १, \$६,२,३[d];४[e]; ११,५^{२}[d];६[e];७, २,३; ४; २,१,३,३; ६,२^{२}; ४; ७,५; ९,१;२;२,४,१^{२}; ५,४;७, ३;३,६,१; २; ६,६,५; ३,२,९, ६;४,३,३^{२}; ४,४,८,१\$; ५,३, ४,६; ७; ५,४,२; ६,२,२;४,२; ७, १, ९,१; ३,८,१^{२}; मै १,४, १५^{१}; ६,९^{२};११^{१}; २, १,१०^{३१}; ११; ३,१,९^{२}; २, १; ४[f]; ६[g]; ८; १०[h]; ४, २; काठ ६, २;१०, ६^{२}; १३,१२;२१, १;११; ३२, १^{२}; ३९,११; क ४,१;३१, १६; शौ १३, ३,७\$; \$पै ९, २१,१; ५;७; -दम् मा ३,५; का ३.१, ५; ¶तै १,५,३,१\$; ८,५;७,६, ५; २,२, ४,१^{२}; मै १,६, १;२; ५¶; २,१,१०¶; काठ ७,१३^{१}; ८, ६^{१}; १०, ६^{२}; क ६, ४; ७, २^{२}; शौ १५, १४, १; ३; १३; १५; १७; २१; २३; -दाः तै ¶७, ३.८, १; ९, १ ; २; ४, ७,३; मै ४, २,८; -दान् मै ४, २,८; -दाय का ३, २,५; तै २, २,४, १¶; मै २, १,१०¶; काठ १०, ६¶ ; शौ १९, ५५, ५; पै २०,४१,९; -दे काठ ३०,५; -देन शौ१५,१४,२;४;१४;१६; १८;२०;२२;२४.

अन्नादी[i]- -¶दी काठ ८, १२; क ७, ७; -दीः शौ १५, १४, ५; ११; -दीभिः शौ १५ १४,६;१२;-दीम् शौ१५,१४,७; ९; -द्या शौ १५, १४, ८; १०.

अन्ना(न्न-अ)दन[j]- -नम्[k] तै २,५,१,१;२; काठ १२,१०.

¶अन्ना(न्न-अ)द्य[l]- -द्यम् तै १, ५, ४,१; २; ६,११,६; २,१,९, १^{१}; २,५,३; ३,६ १; २;५,१०, ३;६,१,२; ६,५; ३,४,३,३; ८, ५;६^{४}; ५,४,४,५; \$८,१;२^{३};९, २; ३;६,३,३; ६,१,९, ६; १०, २; २,४,५; ४,४,२; ६,४, ५^{२}; ७, १,८,२^{१}; ३,२,१; ५,३; ७, ४;४,३,१; २; ६;४,३;५,८,४^{३}; ९,३;१०,१^{२}; मै १,६,३;५;९^{१}; ११; ८,४^{२}; ९,७; १०,६; १२; ११,८^{२}; ९; २,१,२^{२}[m];११^{२};४, १?[n];८^{३};५,४;७^{१}; ३,१,९;२,२; ५^{१}; ३,१^{२};२^{१}; ४,१^{२};२; ३^{१};७; ८^{२};१०;६,७^{१}[o];४,१,११;३,३[m]; ४,२;९^{१}; ६,९; ७,३; काठ ५,१; ६,२;४;१०,३[m];८[m];१२,१०?[n]; १३,७; १४,६^{२}; ८^{१};९;१९,१०; २०,५; २१, ७; ११^{४}; १२; २५,

---

[a] उस. क्विबन्ते कृत्स्वरः प्रकृत्या (पा ६,२,१३९)।

[b] विप. (शाला-)। तृस.। उप. <? ✓सि वा ✓सो वा ; यद्वा -चिता- (<✓चि) इति पाठः संभाव्येत।

[c] उस. उप. अच् प्र. थाथादि-स्वरश्च (पा ३,१, १३४; ६,२,१४४)। स्त्रियां ङीबर्थम् उप. नदट्- भषट्- प्रभृ. उसं. (तु. अथर्-वी-)। अथवा नदट्- प्रभृ. अच्-प्रत्ययान्तत्वे सति टकारानुबन्धसापेक्षाः सन्तोऽपि ट-प्रत्ययेनैव निष्पन्नाः द्र.। एवं हि लाघवं स्यात्। एस्थि. अपि श्वपच्- प्रभृ. स्त्रियां ङीप्टाबन्यतरप्रत्ययवता पर्यायेणोभावपि अचं च टं च प्र. अपेक्षमाणानामुभयतोमुखी काऽपि विलक्षणा गतिरिति भूयोऽपि प्रस्तावितविषयविभागलक्षणविमर्शः सावकाशः द्र.।

[d] =सपा. आपश्रौ ४, ९, १३ माश्रौ १, ४,२,३। आपश्रौ ४,९,११ माश्रौ १,४,२,१ चक्षुष्मान् इति पाभे.।

[e] सपा. माश्रौ १,४,२,६ वीर्यवान् इति पाभे.।

[f] पाभे. अत्ति काठ २०,३ द्र.।

[g] पाभे. अत्ति काठ २०, ६ द्र.।

[h] पाभे. अत्ति काठ २१,१ द्र.।

[i] स्त्रियां ङीपि उदात्तनिवृत्तिस्वरः (पा ४,१,१५;६,१, १६१)'।

[j] =त्रिशीर्ष्णः शिरोविशेष-। उस. करणे ल्युडन्ते उप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६,१,१९३; २,१३९)।

[k] पाभे. अन्नम् मै २,४,१ द्र.।

[l] भाप. वा नाप. (अन्न-) वा। व्यु. कृते ✓अद् > २अद्य- टि. द्र.। यत् तै १, ५, ३, १ इत्यत्र भा. एतत् प्राति. भाव एव यति सिसाधयिषेत्, तदपि समानलक्ष्यत्वादनवद्यं द्र.। उभयथाऽपि च सामर्थ्यविशिष्ट इह भावोऽभीष्ट इति विवेकः।

[m] सपा. तैब्रा १,७,१,१ अन्नम् इति पाभे.।

[n] पाठः? अना(न्-आ)द्यम् इति शोधः।

[o] शोधः अद्यात् काठ २३,६ द्र.।

२;२८,६;२९,२; ३२, १^{१};३४, १०; ३६,१;६; क ४,१;३; ३०, ८; ३१,७; ३८,५; ४४,६;४५, ३; $शौ १२,६,४;१३,५,१;६, १; १५, ७,४; ५;८,२; $पै ९, २०,९; १६, ४८,१; १४१, ४; **-द्यस्य** तै १,५,४,२; २,५,७,२; ११,७; ७,१,१०,४^{१};२,१,३;२, २^{२};३,२^{२};५, ५; ३,८,२;९,३; ४,३,४;६;५,३;७,२;३;५,८,३; मै १, १०,१२^{२};११,७;८^{१};९;२, १,२;४,८^{२}; ३,१,२^{१}[a]; ४;३,१; ६;४,१^{१}; ३^{१};६,९; ४,३,२;३^{१}; काठ १०,३;६;८; १३,७^{२}[b];१४, ८;१०; २१,११; १२; २३,५^{१}; ३४,५;३६,६; $शौ १५, ८,३; पै १९, ५३, ७-९; ५४, ६-९; **-द्यात्** तै १,६,६,१$; ५,४,४, ४; ९, २; काठ २१, ७; १२; **-द्याय** $मा ३,५[c];६३; २०,३; $का ३,१,५[c]; २१,७,२; तै$१, ५,३,१[c]; ७,९,२;२, १,९,१; मै ३,११,८$; ४,३,८; ४,६;६,९; काठ ७,१३^{१}[d];८,४;६^{५}[d]; ९,१५; २१,७;२९,२; ३७,१^{२}; ३८,४; क ६,४$[d];९; ७,२^{१}$[d]; ४५,३; **-द्ये** तै २,२,७,३; ३.३,५,५;५, २,३,७;३,३,३; ४,६,४;६,१०, ३; ७,३,३,१;२;५,१५,२; काठ २०,१; ४;१३^{२}; २१,१०; २३, ८; २४,२;५; ३६,२; क ३१,३; ३;६; ३७,३;६; **-द्येन** तै २,६, ६,४;७,२;६,६,४,५; मै १,११; ८^{२}; काठ १४,८^{२}; $शौ १३,८, ४-६;९,१;२;५.

अ(न्न>)न्ना-वृ॒ध्[e]- **-धम्** ऋ १०,१,४.

✓अ॒ग्निय > अ॒ग्नियत्[f]- **-यते** ऋ ४,२,७.

आ॒द(क>)का[g]- **-काम्** तै ५, ७, ११,१; काठ ५३,१.

आ॒दन[h]- **-ने** ऋ ६,५९,३.

आदयित्नु॒[i]- **-त्नु** खि १, ९,१.

आदिन्- केवल°.

आदिनी- १आम°, पुरुष°.

१¶**आ॒द्य॑,द्या॑**[j]- **-द्यः** मै ३,१०,३[k]; **-द्यम्** तै २, २,५, १;६; मै १, ६,५; शौ ८,२,१९$; पै १६,४,

---

[a] सकृत् पाभे. अन्नस्य काठ १९,१ द्र. ।

[b] पाभे. अ॒न्नस्य मै २,५,४ द्र. ।

[c] पाभे. अ॒न्नपत्याय द्र. ।

[d] सपा. कौसू ७०,६ अन्नादाय इति पाभे. ।

[e] विप. (अग्नि-) । उस. उप. कर्तरि क्विबन्ते कृत्स्वरः प्रकृत्या (पा ६,२,१३९) । पूप. सादी. द्र. ।

[f] आत्मेच्छायाम् उसं. क्यनि प्र. नाधा. नित्स्वरश्च [पा ६, १, १९७ (वैतु. सा. क्यजन्तमाह तच्चिन्त्यं तथात्वे चित्स्वरेणाऽन्तोदात्तापत्तेः वा. विभक्तिस्वरापत्तेश्च ⌊तु. अघायु॒त्- > -य॒तः, -य॒ते प्रभृ.⌋ । अतो नित् प्र. उसं. एवेति दिक् ⌊तु. ORN., WG १०६७A च⌋)] । पाप्र. क्यचि च (पा ७, ४, ३३) इत्यवर्णस्य यो दीर्घ ईकार आदिश्यते तं क्यनि अप्यतिदिश्य छान्दसो ह्रस्वः द्र. । यद्वा ह्रस्वेकारादेशस्यैव मूलतः सतः अकृत्सार्वधातुकयोः (पा ७, ४,२५) इति सर्वत्रान्यत्रेकारादेशस्थलेषु चारितार्थ्यमाप्नुवानोऽपि दीर्घ इहाऽचरितार्थः द्र. । आदेशाभावस्थलेषु चापि क्वचिद् दीर्घो न भवति (तु. मित्र-यु॒-, सुम्न-यु॒-, ✓रघुयु॒, ✓गातुयु॒ प्रभृ.) । तस्मात् अकृत्सार्वधातुकयोः (पा ७,४,२५) इत्यत उपरिष्टाच् छन्दसि बहुलम् इति च ई घ्राध्मोः (पा ७, ४, ३१) इत्यत्र ई घ्राध्मोः इति च क्यचि च (पा ७, ४, ३३) इत्यत उपरि पुनः छन्दसि बहुलम् इति च पठ्येत । तेन वेदे क्ये परतः क्वचिद् अकारस्य स्थान इकारादेशो भवति, क्वचिच्च न भवति, क्वचिद् अजन्ताङ्गस्य दीर्घो भवति क्वचिच्च न भवतीत्युभयमपि लाघवात् सिध्येत् ।

[g] ण्वुल् > अकः प्र. लित्स्वरश्च (पा ६,१,१९३) । प्रत्ययस्थकात् पूर्वस्याऽकारस्येत्त्वाभावः उसं. (पावा ७,३,४५) ।

[h] ण्यन्ताद् अधिकरणे ल्युट् प्र. लित्-स्वरश्च (पा ६,१, १९३)। कर्मणीति वें. सा. आहतुः । अत्र प्रयोज्यकर्तृत्वसमर्पणस्य प्राधान्येन विवक्षितत्वाद् ण्यन्तात् प्र. उत्पत्तिः द्र. (तु. पपा.; वैतु. GW. MW. प्रभृ. अ॒दन- ⌊=अन्न-⌋ इति पाठम् आतिष्ठमानाश्चिन्त्याः स्युः)। आद्यते यस्मिन्नति कृत्वाऽश्वकर्तृकाऽदनक्रियाधिकरणात्मके पात्रविशेषे वृत्तिः द्र. ⌊तु. स्क.⌋। यथा तस्मिन् पात्रेऽश्वौ सहप्रवेशितमुखौ भवत एवमिन्द्राग्नी देवौ सुते सोमपात्रे भवत इत्याद्यर्थविस्तरः पुनः वेंश. विशेषेण उपादेयः (तु. स्वा॒दन- ऋ ५, ७,६ यत्र सा. अपलक्षणमेव कर्तरि प्र. पश्यति चमत्कारविशेषकरं करणार्थं च न पश्यति)। कर्त्रर्थे (यु >)अन-प्रत्ययान्ताः प्रायेणाऽन्तोदात्ता भवन्तीत्यपि सुस्मरं द्र. ।

[i] ण्यन्तात् इत्नुच् प्र. चित्स्वरश्च (तु. पाउ ३, २९; पा ६,१,१६३;४,५५) ।

[j] ण्यत् प्र. तित्स्वरश्च (पा ३,१,१२४; ६,१,१८५) ।

[k] ना ⌊न-आ⌋द्यः इति मूको. ना॒ ⌊न॒ आ⌋ द्य॒ः इति च मुपा. भवति । उभयथाऽपि स्वरो दुरुपपदः द्र. ।

९\$; -द्या तै ६,४,१०,५; -द्याः तै ३,४,३,७; ६,४,१०.४;५;७, १,१,५; मै १,५,१०; ११; १०, १३^{२};२,३, २; ३,७,१;४,५,१^{२}; ६,३^{२}; काठ २७ ८^{२}; २८,१०^{२}; ३६,७^{२}; क ४५, १^{२}; -द्यान् मै १,५,११; -द्यासु काठ २७, ८. [°द्य- अन्°].

अद् पै १९,३२,१६.

अँद् , *अद्- √अद् द्र.

अदक्षिण[a]– -¶णः मै २, ४, ५^{२}; काठ १२,३; -णम् काठ ३७, १२¶;-णाः काठ ३७,१२¶; पै ५, ६,६; -णासः ऋ १०, ६१, १०; -णेन मै १, ४, १३^{२}¶.

अ·दक्षिणीय[b]– -यः मै ४. ८, २¶.

¶अ·दक्षिण्य[c]– -ण्यम् तै १,५,१,२.

१अदत्– √अद् द्र.

२अ-दत्[d]– -दते ऋ १, १८९, ५; -दन् ऋ १०,७९,६.

अ-दत्त,त्ता[e]– -त्तः[f] शौ ५, ११, ९; १०; -त्तम् पै ८, १, १०; १०, ६,४;९; -त्ता शौ १२,४,१३.

अ-दत्त्वा[e] शौ १२,४, १९; २३; ४५; पै १७,१७,८;१८,३;२०,५.

?अदत्रया[g] ऋ ५,४९,३.

अ-ददत्[e]– -दत शौ १२,४,२०,२१; २६;३४; पै १७,१७,१०; १८, ६;१९,४; -दते मै १,१०;२.

अ-ददिवस्[e]– -दुषः शौ १२, ४, ४८; पै १७, २०,८; -दुषे शौ १२,४,३९; पै १७,१९,९.

‡अददिष्ट[h] कौ १,१३१; जै १, १४, ७.

अदन– √अद् द्र.

अ-दन्तक[i]– -कः तै २, ६,८, ५¶; -काय तै ७, ५, १२, १; काठ ४५,३.

?अदन् तिद् पै २०, ७,५.

¶अ-दन्दशूक[e]– -काः तै ६, १,१०, ४.

अ-दब्ध,ब्धा[e]– -ब्धः ऋ १,२४,१३; ७६,२;८९,५;१२८,१; २,९,६; २७,१३;४,४,३;५,१९,४;६,७, ७; ७,३६,२; ८,५९,३; ७८,६; ९,७७,५;८५,३;९७,१९;१०७, २; १०, १२८.६[l]; खि १ ६,३; ४,९,५; मा ४,१५; १३, ११†; २५,१८†; का ४. ५,७;१४. १, ११†; २७, ११,५†: †तै १.२, १४,१; \$६,२,४; ११,६; २.१, ११,४; ४.३,१३,२; ६,१,५;७, १४,३[j]; मै १.२,३;२,७ १५†; ३,१६,४[k]; ४,१०,५†;११.४[l]; १४,१४[m]; काठ५ १;१६,१५†; २१, १३†; २२, १४; ३२, १;४०,१०†; क २५,६†; †कौ २,६६४; जै ३,५५.५†; शौ ६, ५३,२;१७, १,१२; पै १८,३१, ७; १९, ८,२; -†ब्धम् ऋ ४, ५०,२; ६,५१,१; १०,८७,२४; खि ६,३,२; शौ २०,८८,२; पै १६,८,८; -†ब्धस्य ऋ ७,६६, ६; ८,४४.२०; १०,७५,९; काठ ४०, १४; कौ २, ७०३; जै ३, ४६,९; -ब्धा ऋ ३, ५४, १६; १०, ७५, ७; -†ब्धाः ऋ १, १७३,१; २,२७,९; ३,१,६; ४, २,१२; ७,६०,⌊(२,२८,३) ५⌋;

---

a) विप, (असुर-, नवग्व-, यज्ञ·प्रभृ.)। बस. अन्तोदात्तः (पा ६,२,१७२)। उप. ३दक्षिणा- द्र.।

b) तस. अन्तोदात्तः (पा ६,२,१५५)।

c) अर्हार्थे यति प्र. अन्तोदात्तः (पा ६,२,१५६)।

d) बस. अन्तोदात्तः (पा ६, २, १७२)। उप. पाप्र. दन्त- इत्यस्य दतृ>त् आदेशः (पा ५,४,१४२)। प्र१ उगिदचाम् (पा ७,१,७०) इति नुमागमः द्र.।

e) तस. नञ्-स्वरः।

f) सपा. पै ८,१,९;१० °त्तम् इति, RW. आद° इति शोधः? W. तत्त्वम् इति शोधः ⌊तु. टि.⌋।

g) अर्थः? अदत्र-या इति पपा.। जिह्वार्थे अदु(त्र>)त्रा· (<√अद् + अत्रः प्र.)>तृ१ इति वें. सा.; ⌊पक्षे⌋ सा. वार्याणि इत्यनेन सामानाधिकरण्याऽऽपादकं याच् (पा ७, १,३९) इति सुप् प्र. आह (=अदत्राणि अन्नानि इत्यर्थः)। GW. प्रभृ. नञ्·पूर्वम् (√दा ⌊दाने⌋>) दुत्र- ⌊यद्र.⌋ इति प्राति. इत्यातिष्ठमानाः या इति तृतीयार्थकः प्र. प्रयोगतश्च क्रिवि. इति। आ √दद् (प्रदाने) > भाप. आ-दत्र-> इच्छार्थे √आदत्रय> (भाप.) *आदत्रया- >(तृ१) *आदत्रयया > नैप्र. आदत्रया > यनि. (=प्रदानेच्छया) इति तु मतं भवति।

h) सपा. ऋ८,४५,२६ अदेदिष्ट इति पाभे.। तत्रत्यं टि.द्र.।

i) बस. समासान्तः कप् प्र. (पा ५, ४, १५४)। स्वरार्थम् अ-चर्मक- इत्यत्र टि. द्र.।

j) सपा. काठ४०,१० शौ५,३,२ पै ५,४,२ विश्ववतः इति पाभे.।

k) सपा. तै४ ४,१२,१ आश्रौ४,१२,२ अदाभ्यः इति पाभे.

l) =सपा. ऐब्रा ७,८ आश्रौ ३, १२, ४। तैब्रा २,४, १.११ शाश्रौ ३ ५,९ आपश्रौ ९,४,१७ शांगृ २,१३,५ अदाभ्यः इति पाभे.।

m) °ब्धाः इति पाठः? यनिः शोधः (तु. सस्थ. टि. ?उपक्षयन्ति)।

८.१८,२; १०१,६; ९,९७,५७; मै ४ १२,१: काठ ३१, १२¶; –०ब्धाः ऋ २,२८ ⌊३ (७,६०, ५)⌋; –ब्धान ऋ ६,५१,४; ९; –ब्धानि ऋ १, २४, ⌊१०; ३, ५४,१८⌋: –ब्धासः ऋ १,८९, १;२,२७,३; ६,६७,५; ८, ६७, १३; मा ३,१८; २५, १४†; का ३,३,९; २७,११,१†; तै १ १, १०,२; ३,५. ६, १; काठ २६, ११†; –ब्धे ऋ ४, ५५, ३; –ब्धेन मा १, ३०; का १, १०, २; तै १, १, १०, ३; मै १,१, ११; काठ १, ६; १०; ३१, ५; क १,६; १०; ४७,५; शौ १७, १, १२ ; पै १८, ३१, ७; –†ब्धेभिः ऋ १,९५,९;⌊१४३, ८;६,८,७⌋; ६,७१,३; मा ३३, ६९;८४; का ३२, ५, १५; ६, १५; तै १, ४, २४,१; मै १,३, २७; काठ ४, १०; क ३, ८; शौ १७,१,९$; पै ८, १४, ९; –ब्धैः ऋ ६, ४८, १०; कौ २, ९७४; प १८,३१,४.

अदब्ध-क्षत्र- -त्रम् काठ २२,१४.

अदब्ध-चक्षुस्[a]- -क्षुः शौ १३,२, ४४; पै १८,२५,४.

अदब्ध-धीति[a]- -तीन् ऋ ६,५१,३.

†अदब्ध-व्रत-प्रमति[b]- -तिः ऋ २, ९, १; मा ११, ३६; का १२, ३,९; तै ३,५, ११,२; ४.१,३, ३; मै २,७,३; काठ १६,३.

अदब्धा(ब्ध-आ)यु[a]- -०यो मा २, २०; का २, ५,१; तै १,१,१३, ३; काठ १, १२; ३१, १२; क १,१२;४७,११.

अदब्धा(ब्ध-अ)सु[a]- -सुः शौ ५, १,१; पै ६, २,१.

अ-दृभ[c]- -भा ऋ ५,८६,५.

अ-दभायु[d]- -युः पै ५, २,७.

अ-दभ्र[e]- -भ्रम् ऋ ८,४७,६.

†अ-दयु[f]- -यः[g] ऋ १०, १०३,७; मा १७,३९; का १८, ४,७;काठ १८, ५ ; क २८, ५; कौ २, १२०५.

अदस्[h]-

अदस्- -दः ऋ १, १०५,३;१८७, ७; ६, ५६, ३; ८, १०,१;२६, १७; ९, ६५, २२ ; १०, ७२, ६ ; १२०, ३[i] ; १५५, ३ ; १८६, ३ ; खि २, १४, ९; ५, १४, १ ; खिसा १५, ९[j]; मा २६,१^{४};२; का २८, १, १^{४}; ३; तै ४, २, ८, ३†; ५, २, ३, ३^{२}¶; ६, १, २; ¶६, १,६,४; ११, ५; २, १, ३; ¶मै १, ३, २६$; ४, १^{२}$[k]; ६, ३; ५; १०^{२}; ८, १; १०, ५; ८; ९; ११, ९^{१}; २, १,२; ५, ५; १३, १$; ३,१,२; ३,४; ६,७^{२}; ७, ७-९; ८,३; ५^{२};७^{१};९,१; ४,२, २; ६;४,९; १०; ५,३;७,१-४; ८,२;६; काठ ५,३; ७,१२[l], ८, १०; ११,४; १०; १४, ९; १६, १५; २३, १०; २४, ६; २५,५; ६; २६,२;९; ३५,२०; ३९.२; ४०, ८; ¶क ७, ६; २५, ६$; ३७, १; ७[m]; ३९, २ ; ४; ४०, ५[m]; ४१, ७ ; ४८,१८$;

---

[a] बप. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६,२,१)।

[b] विप. (अग्नि-) । समासस्वरौ नापू. दिशा द्र.। समानाधिकरणः बस. इति सा. GW., ⌊पक्षे⌋ MW.; तथा वा व्यधिकरणो वेति वें. MW.।

[c] विप. (इन्द्राग्नि-)। बस. उप. आद्युदात्तम् उसं. (पा ६.२,११६)।

[d] तंस. । उप. <√दभाय। सपा. शौ ४, १, ७ न दुभायत् इति पाभे.।

[e] तस. नञ्-स्वरः । उप. यद्र.।

[f] विप. (इन्द्र-)। बस. अन्तोदात्तः (पा ६,२,१७२)। उप. दया-(<√दय्)।

[g] सपा. तै ४,६,४,२ शौ १९, १३,७ अदायः इति, मै २, १०, ४ आदायः इति पाभे.। अ-दायु- इत्यत्रत्यं टि. च द्र.।

[h] सना. व्यु.? अ+दुस्-(<√दस्+कर्मणि क्विप् प्र.) इतीव व्युत्पादयन् शक. स्वरतश्चिन्त्यः । आद्योऽकार उत्तरस्य मौलिकस्य दकारध्वनिविशिष्टस्य सना. गुणविशेषाऽऽधायकम् आगममात्रं भवतीति भाषाविज्ञानचणानां दृष्टिरत्र भवति (तु. WW १,९८)।

[i] =सपा. ऐआ १, ३,४; ५,१,६ । तै ३,५,१०,१ अतः इति पाभे.।

[j] सपा. मा १३,८ का १४,१,८ पै १९,२२,२ अमी इति पाभे. (तु. वैप ३)।

[k] =सपा. आपश्रौ १३, १६, १०। वैश्रौ १६,२० : ८ इष्टम् इति पाभे.।

[l] सपा. आपश्रौ ५,९,११। माश्रौ १,५,२,१२ अतः इति पाभे.।

[m] अप्राप्तम् अदः> सपा. मै ३, ९,७; १०,१ काठ २४,६; २६,२ अप्राप्तम् अमुत्र इति पाभे.।

†कौ २,५१३; ८३५[a]; ११९२; †जै ३,४०,९; ४,५,७[a]; ३०,४; शौ २,३,१; ३,७,३; १३,१; ४,२,४; १९,४; ५,२,३[a]; ६,१८,३; १०,९,५; ११.१०,३३^{१}; १२,१,५५[b]; १९,५२,४[c]; २०,१०,७†[a]; १२८,१२; पं ३,२,३; ४,१; ५,२५,४; †६.१,३; ८,७; १६,७; १२,३,१५; १३,१,१५; १४,३,१६; १५,२३,८; १६,१३६,६; १७,६,३; १९,५,४[d],५[d]; ६[d]; ४६,९†; २०,२५,८; २६,१; ४३,१;२; -दः-दः शौ १६,७,९.

अमी- -मी ऋ १,२४,६; १०; १०५,५; ९; १०; १२७,८; १४१,१३; ४,१८,११; मा १३,८[e]; १७,४७; का १४,१,८[e]; १८,४,१५; ¶तै ३,२,११,३†; ३,७,१; ६,१,५,४; मै १,१०,८¶; २,२,१¶; २,६; ७,१५; ४,७,३¶; १२,५†; काठ ७,१२; १०,१२; †कौ १,३६८; †जै १,३८,९: शौ ३,८,५; २९,१; ५,८,५; २१,८; ६,९४,१; १०३,३,७,८५,४; ८,८,१०; २४; ९,१५,१८‡^{१}, १३,२,१३; पै १,१०२.१; ५,६,८; २६,८; ७,१८,६; १६,२९,१०; १८,१२,८[g]; २१,७; १९,१८,१०; १२,२[e]; २०,२४,९; -०मी[h] मा ९,४०; १०,१८; -मीभ्यः शौ ८,८,२४; -मीषाम् ऋ ६,७५,१६^{१}; १०,१०३,१२; खि ३,२१,१; †मा १७,४४; ४५^{१}; †का १८,४,१२; १३^{१}; मै २,५.९¶; †कौ २,१२११; १२१३; शौ †३.२,५; १९,८^{१}; ८,८,१९^{१}; ११,११,२०^{१}; १२,१९^{१}; १२,२,५५; १९,५२,४; पै १,३०,४; ५६,४; ३,५,५†; १६,३०,९; १७,३५,४.

अमु[j]**-** -मुना मा २६,१; का २८,१,२; तै ६,४,१०,२¶[k], ¶मै १,८,९; २,१,२; ४,५,४; काठ २६,४¶; पै १३,६.८‡^{१}; -मुम् ऋ १,७,६;८,१२,३०; खि ३,१०,१,२; मा ९,३८; ३१,२२; का ११,१,४; ३,२; ६,२; ३५,२,६; ¶तै १,५,४,४,९,४^{२};\$६,२,४; ६,१; ११,६; ७,६,२\$; २,१,४,१; ८,१; १०,३; ३,१,३\$; २,३; ५,३; १२.२; ५,७,२; ३,३,६,१,५,१,३;४; ४,६,१,१\$; ५,२,१,७; ९.५\$; ४,४,१; ६,५,३;८,३^{१}; ६,१,५,५; ४,५,६; ५ ११,१; ६,१,१; ७,१,५,३; २,१.४; ४,२; ३,४,२; १० ३; ¶मै १,५,५;६, १३^{१०}; ८,१; ६;९^{२}; \$;१०, १९^{२}; ११,७^{२}–९^{२}; २,१,२;२,१ \$; ५ \$; ७^{१};१३; ३,१^{५}\$; ५,११; ६,६; ३,१,४\$; ४,४[m];६;७; ५,१;६,१०; ७,८;८,४^{१}; ९,१^{१};३^{२}; ४,३,४; ४,८; ६,२\$; ३ \$; ६\$; ८;७,२;६; ७;९^{१};\$; ८,१०; ९,१^{३}\$; काठ १,१२[n],५,१;६,१^{१}; ३^{१};७,८; १५; ८,८;९^{३}; १२;९,

---

[a] पाभे. अदुः ऋ १०,१२०,३ द्र. ।

[b] पाभ. अदः काठ ७,१२ द्र. । [c] सपा. पै १,३०,४ ?कामदः (शोधार्थं यस्था. टि. द्र.) इति पाभे. ।

[d] सपा. शौ ६,२५,१-३ इतः इति पाभे. ।

[e] पाभे. अदः खिसा १५,९ द्र. ।

[f] सपा. ऋ १,१६४,३९ इमे इति पाभे. ।

[g] सपा. शौ १४,२,५९ इमे इति पाभे. ।

[h] = सपा. माश ५,३,३,१२;४,२,३; ९,४,३,१६ । का ११,३,३;६,३ काश ७,२,३,१२; ३,२,३ आपश्रौ १८,१२,७ कुरवः इति, तै १,८,१०,२; १२,२ तैब्रा १,७,४,२;६,७ आपश्रौ १८,१२,७; १४,१० भरताः इति मै २,६,९;४,४,३ काठ १५,७ जनते इति, आपश्रौ १८,१२,७ जनताः इति कुरुपञ्चालाः इति च, काश ७,२,३,१२;३,२,३ पञ्चालाः इति पाभे. ।

[i] सपा. तै ४,६,४,५ तैब्रा ३,७,६,२३ आपश्रौ ३,१४,३ एषाम् इति पाभे. ।

[j] अ- ⌊<इदम्- वा, एतद्- वा⌋ > अम् (द्वि१)+ उ (अपरं सना.) इतीव समस्तं सना. स्यादित्युत्प्रेक्षते WW १,१८७ । अनयैव दिशा नापूपू. अवान्तरयोः प्रति. अपि कश्चिदतिप्राचीनः सार्वनामिकः समास उतोभयत्र अ(<नञ्)+म (=अस्मदर्थं मौलिकं सना.)+(बलविशेषाऽऽधायकमात्रः) उ (इति नि.) इत्यपि विमृश्यम् (तु. WW १,१८८) ।

[k] सपा. तैब्रा १,१,१,५ आपश्रौ १२,२२,२ । मै १,३,१२; ४,६,३ काठ ४,४;२७,८ तेन इति पाभे. ।

[l] सपा. ऋ १,३२,८ अमुया इति पाभे. ।

[m] असुम् इति शोधः (तु. काठ २१,१२ सपा. तै ५,४,६,५ अन्नम् इति पाभे. च) ।

[n] असुम् इति पाठः? यनि. शोधः (तु. सपा. काठ २१,११ ⌊तु. क १,१२ संस्कर्तुः टि.⌋) ।

३^{२};११,३ ; ४^{२}; ६^{२};१२^{१}; १४,
२; ७; ८^{२}; १०^{२}; १९,९;२०,८;
२१,२^{१}; ६;७; २२,३;६; १३^{४};
२३,१; ८;९;२६,१;२^{१}; ६;२७,
५^{२}; २८, १०; २९, ७; ८; ३१,
११; ३२,१;३३,८; ३४,६;१८;
३६, १३; १५; ३७, १३^{२}; ४०,
९; ¶क १, १२\$; ३, १२; ४,
२ ; ६, ५; ७, ३^{२}; ५^{३}; ७;८,६;
३१, १०\$; १७^{२}; २१; ३४,१;
३६, ५; ६; ४०,४;५^{२}; ४१,४;
४२,५^{२}\$; ४५,१;८;४७,११\$;
†कौ २, ६५१; ९७१; शौ २,
१२,४; ३,३,१‡[a]; ५,८,७;२२,
१२[b]; ६,७५,१; १३५, २[c]; ३[d];
८, ६,१२; ९,११, १३; १०,५,
४४; १६, ८, २^{१}; ५^{१}-२९^{२};
३१^{१}; २०,७०,१२†; पै १,४३,
२; ५०, ४; ५९, ३;६३,३; २,
५, ४; ३७, ५; ६४, १ ; ७४,
१‡[a]; ८५, १; ४, २०, ६; ५,
१७, ३; २५, ७; २७, २; ७,
१८, ५; ९; १६, ३८, ३[e];७७,
३^{२}; ८०, ३; १३२, १०; १७,
१४,१०;२१,२-९;२२,१-११;
१३; १४ ; १८, ३, १०; १९,
९,८[f],१५,७;३०,१३;-मुष्मात्
ऋ ४, २६, ६ ; तै २, ३, १,
४; ५; ७, ३,११, १; मै १,१०,
१७¶; ३,३,५; ४, ८,८¶; काठ
७,९;८,४^{२}; २४,१; ६; ८;१०^{१};
२६,६;३६,१२;४३,१; ¶क ६,
९; ३७,२; ७; ३८,१;३^{१}; ४१,
४; शौ १२, ८, ११; पै ५,
२६, २[g] ; १६, १४४, १०;
२०, ५२, १३; -मुष्मिन् मा
१७, २; का २,३,८; १८, १,३;
¶तै १, ५, ४,४; ६,३,३\$; ७,
३,४^{४}\$; २, ५, ८,१; २; ६, २,
४;३,४;६,४; ३,३,८,४; ५^{२};४,
४, ११,४\$; ५,२, १;६; ७, ५;
३,५,२; ६,३;७,२; ४,१,२;२,
४;४,१; ८,१;९,४^{२}; ११,१^{२}\$;
५,१, ५^{१}; २, ३; ४,३^{१}; ४;८,
३^{१}; ६, ६, ३ ; ९, २; ७, २,
२; ३,४; १०,२; ६,१,१,१;८,
५; १०,५^{१}; २,३,५^{२}; ३,१, २;
४,२,५; ५,९,२; ६,८,३; ७,१,
६, ४; ३, ४, १^{२}; ५, १; २^{२};
१०,१; ४,११,१; ¶मै १,५,५;
६,१२;७,५\$; १०,१७^{१}; २,५,
११; ८,१४\$; ३,१,५;१०^{१}; २,
६;७; ३,१^{२}; ४\$; ४,१; ६, २;
७; ७,१०; ८,७;९; ९,४; ४,१,
८^{१};११;१३; २,१;३,१;४,१०^{१};
८,२^{२}; १०; काठ ८,८;१३^{२};९,
३^{२}; १२; १४,६; २१,२;४^{१};६;
११^{१}; १२; २२, १३; २३, ९;
२४, ६; २६, १; २७, १; २;
२८,४^{१}; २९,२; ३०,५; ७;९^{२};
३१,६^{१};१०;३३,५; ३४,८;३६,
११;१२; ¶क ७,३; ८,१^{१}; ६^{१};
३१,१७; १९^{१}; ३६,६; ३७,७;
४०,४; ४२,१; २;४४,४^{१};४५,
३; ४७,६;१०; शौ ११,६,१८;
१२,१०,११; पं २,४,५;९,२१,
८; ११, ५,४; ८; १६, २२, ८;
१४६,७; -मुष्मिन् पं १७,२५,
१; २०, १३,६;५०,२; -मुष्मै
ऋ ५,४४,४; मा १०, २^{२}; ३^{५};
४^{१०}; का ११,२,२^{२};३^{१५}; तै १,
५,६,४; ८,५; ६,६,३; ७,६,५;
८, ११,१; ¶६, १,८,५; ४,२,
५; ७,५, १३,१. मै १,१,५; ६;
२,१५-१७; ५,१०¶; २,३,४^{१};
५; ६,७^{२}; ३,३,४¶; ८,१०¶;
९, ६; १०,१^{३}; ¶^{२}; ४,८, ८¶;
काठ ३,५;६; ७,७; ११,७;२१,
४; २४,३^{२}; १०;२५, १०;२६,
५; ८; ३१, ३; ४;७; ३६,१५^{४};
४५,९^{२}; ¶क \$२,१२;१३;३१,
१९; ३७, ४^{२}; ३८, ३; ४०,३;
४१,३; ६\$; \$४७, ३;४; शौ
७,११८,१; १६, ६, ७;११; पै
२०,७,५-७;१६,१; -मुष्य ऋ
१, १६४, १०; ८,३४, १-१५;
मा ९, ४०; १०, १८; २०; का
११, १,४; ३,२; ६,२; तै ३,४,
८, ६; ६, ४, ५,६; मै १, ४,२;
७^{२}¶; ¶८,२; ५; ६;२,१,२¶;
९;२,१; ¶५, १०;११^{१}; ६,१^{१};
१२^{२}; ¶३, २,१; ३;४;३,५\$;
६,१; ७,७; १०,१^{२}; ४,३, १^{२};
४,[f]६^{२}; ५,५^{२}; ६, ३; ७; ६^{१}¶;
¶८, २;३,५;१०; काठ ८,२?[h];
११,६;१५,१^{२};८^{१}; २१,७;३०,
५; ३२,५; ३४, १८; ३७, १३;
१४; †कौ १, ३४८; २,११५७;
११५८; ११५९; †ज १,३६,७;

---

[a]) आमुं नय इति सतः पाठस्य स्थाने सपा. ऋ ६, ११,४ मै ४, १४,१५ आयुं, नु, युम् इति पाभे. ।

[b]) गच्छामुम्>सपा. पं५,२१,३; १३,१,११ नश्येतः इति पाभे. । [c]) सपा. पै ५,३३,८ पिबम् इति विभे. ।

[d]) सपा. पै ५,३३, ९ गिरम् इति पाभे. ।

[e]) सपा. शौ १०,१,३१ अमून् इति पाभे. ।

[f]) सपा. शौ ७, ५२,१ अद्य इति पाभे. ।

[g]) अमुष्यात् इति संस्करणान्तरसापेक्षः मुपा. नितरां भ्रष्टः । अमुष्माल् (लोकात) इति शोधः सुलभः द्र. ।

[h]) पाठः? अमुष्याः इति शोधः (तु. क ६,७) ।

शौ ६,१३०,३; १३५,१-३; ९, ९,१०†; पै ३, २९, ३; ३७, १; ५,९,८; ३३, ७-९; ७,१८, ४; १०,१०,४;५; १६, ६६,१०†; १७, २१, १; २६, १-२१; १९, २६, १५; २०, २८, ३; ६१,१; -मुष्याः का ११, ३,२; ६,२;¶तै ३,२,९,६; ५,२,३,३; ¶ मै १,६,३^{२}; २, ४,५; ६,६; ९$; ३,२,३; $४,४,३; ६,२^{१}; ३^{१};७,९; काठ ११,६;११^{२};१४, २; ८; १५,७; २१,६^{१}; २७,५^{२}; २८,१; २९, ८; ३४, १८; ३६, १५^{४}; ४०, ९; ¶क ६, ७; ३१, २१; ४२,५^{१}$; शौ ६,१२८,४; ५; ८,८,१६; १०, ५,३६; ४४; १६, ७,८;८,२; ५-२९;३१; पै १,६३,३;६८,५; २,३७,५;१०, १०, ४; ५; १६, ३०, ७; ७७, ३; १३२, १०; १७, २१, १-९; २२, १-११; १३; १४; २५,१; ८;२६,१-२१;१९,३९, १०;२०,५०,२; -०मुष्याः[a] शौ ४,१६,९; -मुष्याम् ¶तै ५,२, ३.३;४,७,३; ७,१,४,३; मै १, १०,१८^{१}¶; २,६,६¶;९[b];३,३, ५; ४, ४, ३; ६, २; ३;६; काठ ११, ६¶; १५,७[b]; २१, ९^{२}¶; २७,५; क ४२,५; -मुष्यै मा ९, ४०; १०,१८; तै २,३,१,४; ५; मै ४,१,११¶; काठ ३१,१३^{१}¶

अमु-तस्(:)[c] ऋ १, १७९, ४; ९,८१,२;१०,८५,२५^{२}; १५५, २; खि ४, ३, १; मा ३, ६०; का ३, ८, ५; तै ३, ३,६,२^{१}¶; ५,५,३; ४,७, १४,४; ¶५,१, १, ४; ४,७,३; ७, ५,७, ४¶; ¶मै १, ५, ५^{३}; ११; ८, ४;६; १०, १२; २,१,८; ४,८; ५,७; ३, ३,४^{२}; ७,३;९; १०,१^{२}; ४, ३,७; ५,५;६,३; ९;७,३^{२};१४, १७$; काठ १२, १३; १३, ७; २१,६; ९;२५,५; १०^{३};२६,५; २७, १; २९, ७^{२}; ३०,४; ३३, २^{२}; ७;८; ३४, ५; ४०, १०; ¶क ३१, २१; ३९, २; ४०, ३^{१}; ४१, ३; ४२,१; ४६, ७; शौ १,२०,३; ५,३,११; ८, ३; ७, १२०,१; ८, ९,६; ११, १२, ९; १४; १४, १, १७†; १८^{२}†; १८, ३,३८; पै ७,१८, ३; १६, १८, ६; १८, २, ७†; ८^{२}†; १९, १६, ७; ३८, १६; ४१,११; २०,१७,७.

¶**अमुतः-प्रदान**[d]- -नम् तै ३, २, ९,७; -नात् मै १, १०, ६; काठ ९, ३[e]; १२; २६, ६; ३६,१; क ८, २[f]; ४१,४.

अमु-त्र[g] मा १७,२; का २, ३, ८; १८,१,३; तै १, ६,३,३;७, ३,४;४,४,११,४; ५,४,२,४¶; ६,६,१,४¶मै १,४,७^{१};८;२,८, १४$; ३, ३, ४;४,३;७,८^{२};९, १;७[h]; ८;१०,१^{२}[h]; २-४;४,२, ९;७,२;८, २^{३}; ¶काठ २२,६^{२}; २४,६[h]; २६, २[h]; २७,१;३२ ६; ¶क ३४,१^{२}; ४२,१; शौ ८, १,१८; ९,३,१०; १३,१, ३९; पै १६,२,७; ३९,१०; १८,१८, ९.

अमुत्र-भूय[i]- -यात् मा २७,९; का २९, १, ९; तै ४,१,

---

[a] आमन्त्रिते पराङ्गवन्निघातः (पा २, १, २; ८,१, १९) ।

[b] सपा. तै १,८,१२,२ **अस्याम्** इति पाभे. ।

[c] पञ्चम्यर्थे **तसिलन्ते** लित्स्वरः (पा ६,१,१९३) ।

[d] बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६, २, १) । तस. पूप. प्रकृतिस्वरम् उसं. (पावा ६, २, २ ⌊तु. भा.⌋) इति तु न वक्तव्यं बस. इत्येव च वक्तव्यम् । अन्यथा हि पञ्चम्यर्थप्रत्ययान्तस्य पूप. कारकत्वाऽभ्युपगमात् **गतिकारक-** (पा ६, २, १३९) इति कृत्-स्वरः स्यात् । यथा चात्र पूप. कारकतया गृह्येताऽव्ययतया च न गृह्येतेति तथा **अमुत्र-भूय-** इत्यत्रत्यं टि. द्र. । यदपीह भा. सार्वविभक्तिकं **तासिम्** प्र. अ-लितमाह, तदपि नोपादेयम् । तथात्वे हि अमु-तः इत्येवं प्र. स्वर आपद्येत (तु. तत्र **इतुःप्रदानम्** इति) । तस्माल् लिदेव प्र. इह सुवच इति दिक् ।

[e] इह SIM पूप. च उप. च पृथक् पदे इत्यातिष्ठते । तन्न, उभयाभिनिर्वृत्तस्य संपिण्डितार्थस्य हेतुत्वेन श्रावणे श्रुतिस्वारस्यप्रतीतेः (तु. नापू. मै. स्थ.) ।

[f] -प्रजानात् इति मूको. अत्र भवतीति नापू. काठ. स्थ. संटि. संकेतितं भवति ।

[g] सप्तम्यर्थे त्रलन्ते लित्-स्वरः (पा ६,१,१९३) ।

[h] पाभे. अदः क ३७,७ द्र. ।

[i] तस. उप. भावे **क्यप्** प्र. (पा ३,१,१०७) तस्य च पित्त्वान्निघाते धास्व. । त्रलन्तस्य पूप. सत्यप्यव्ययत्वे कारकार्थीयत्वात् कारकवदुपचारः । तेन च कारकोत्तरकृत्-स्वरः प्रकृत्या भवतीति सूपपदं द्र. (पा ६,२,१३९) । अन्यथा हि साधारणः समासस्वरः (पा ६,१,२२३) स्यादित्यभिसंधिः ।

७,४; मै २, १२, ५; ३, ४,६; काठ १८, १६; क २९, ४; शौ ७,५,५,१; पै २०,६,४.

अमुया[a] ऋ १, २९,५;३२,८[b]; ४,१८,१; ५,३४,५; १०,८५,३; ८९,[१४ (१,३२,५)]; १३५, २; काठ ३१, १४[c]; शौ ५, २२,१;७,५८,६; १०४,१[c]; १४,१,२७†; २०,७४,५†; पै १, ४८, २; १३, १, १;१८,३,६†; १९,४२,१५.

अमुष्य> आमुष्यायण[d]- -०ण शौ ४,१६,९; -णः तै १,८,१२,२; मै २, ६, ९; ३, ६,९; ४,४,३; काठ १५, ७, २३,५; क ३६,२; -णम् तै १, ८, १०, २; मै १, ८, ९; २,१, १; ६, ६¶; ३,३, ५; ४, ६, २^{२}; ३^{२}; ७,९;९,१^{४}; काठ ११, ६; ११^{२}; १४, २;८; २१, ७; २७, ५^{२}; २९, ८; ३४, १८; ३६,१५^{४}; ४०,९; क ४२, ५^{२}; शौ १०, ५, ४४; १६, ८, २; ५-२९;३१; पै १,६३,३;२, ३७,५; १६,७७,३; १३२, १०; १७, २१,२-९; २२, १-११; १३;१४; -णस्य तै ३,४, ८,६; मै २,१,९; ६,१^{२}; ४,३,१^{२}; ५, ५^{२};६,६; काठ ११, ६; १५, १; ३४, १८; शौ १०, ५, ३६; पै १०, १०, ४;५; पै १७, २१, १; २६, १-२१; -णाय काठ ३६, १५^{४}; पै १७, २५,८; -णे शौ १६, ७, ८; पै १७, २५,१; २०,५०,२.

अमू- -मू खि ५, १२, १?[e]; काठ २२, ७¶; क ३५,१¶; शौ ३, ७,४[f]; १३,६,७, २०,१२८,१[e]; पै १, ४९, ४; १८, १२, १०; -मूः ऋ १, २३,१७; ६, ४७,

---

[a]) *अमु-या (<√या)- > -*युंया > -या इत्येवं प्राकृतायित-सहकृतं च सौवरोत्तरसंक्रम-विशिष्टं च तृ१ द्र.। पपा. अवग्रहाऽभावो भवति तत एतद् रूपं यनि. समस्तस्य प्राति. इति मा शङ्कि। पपा. अवग्रहस्य भावाऽभावयोः सामान्येन समासोऽसमास-विनिगमकत्वे सत्यप्य् एकान्तेन तथात्वाऽभावात्। तथा हि। पाप्र. प्राति. समं समासेतरत्वे सति धृष्णु-या इत्यस्य च अमुया इत्यस्य च रूपस्य सुबादेशान्ततायाम् इष्टायामपि पपा. पूर्वेऽवग्रह उत्तरे च तदभावः। तेन पदकारमतेनैवाऽवग्रहस्य समासमात्रसंकेतात्मकतावादो विहन्येत। यद्यपीहाऽऽचार्याः या इत्यंशस्य सुबादेशमात्र-तामाहुः (पा ७,१,३९; GW. प्रभृ.)। तथाङ्गीकारेऽस्य रूपस्य श्रुतिप्रकारद्वैविध्यं बाधकं भवति। तद् यथा। बाह्वृचे त्रिः पापया इति रूपस्य समानाधिकरणं विप. भवति (१,२९,५; १०,८५,३०;१३५,२)। अन्यत्र च सर्वत्रैतत् क्रिवि. भवति। पूर्वस्मिन् प्रकारे तावद् एतत् क्रिवि. न भवति नाप. च भवतीति सुलभम्। एस्थि. अप्येतत् सना. रूपम् इति कृत्वा यत् सा. वाचो बुद्धेः कृत्यायाश्चाऽऽक्षेपे सादरो भवति तच्चिन्त्यम्। यच्च सर्वत्रैतद् रूपं क्रिवि. भवतीत्यर्वाचामभिमतं भवति तत्र तावत् समानाधिकरणं विप. मृग्य-समाधानं द्र.। अथवैवमत्र द्र.। उक्तया दिशाऽतिप्राक्काले अमु-य->अमुया (तृ१) इत्याकारिकायां निष्पत्तौ व्यवहारे सिद्धायां सत्यामस्य शब्दरूपस्य तात्पर्यतः तया गत्या (=तेन प्रकारेण) इति पर्यवसानात्तस्यैव चार्थस्य √या>उप. अभावेऽपि अमु- इति सना. स्त्रीप्रकारकस्य या इत्यस्य तृ. प्र. उत्पत्त्या समर्प्यमाणत्वात् अदस्->अमु- इत्यस्य सना. स्त्रियां तृ१ एतद् रूपं भवतीति प्रतीतिः संजाता। पपा. च अवग्रहाभाव एतत्-प्रतीतिजन्मा द्र. (वैतु. या इत्यंशस्य सुब्विशेषमात्रत्वाऽभावं प्रति जागरूकतायां पपा अदत्र-या, अधृष्णु-या प्रभृ. अवग्रह-सद्भावः। अस्मिन् दर्शने तावद् यत्रैतद् रूपं समानाधिकरणेन विप. युक्तं भवति तत्र वस्तुतः *अमुया (तृ१), पापया= -*यया (>या) इत्येवं प्रयोगस्य मौलिकस्य सतः पापया (अमुया) इति स्मारकं भवतीति सुवचम्। तात्पर्यसादृश्याच्चान्ततः *अमुया इति मौलिकस्य सना. तृ१ रूपस्य चान्यतः अमुया इति समस्तस्य प्राति. च तृ१ रूपस्य अन्यतः संभेदे प्राप्तेऽन्तोदात्तं चैतद् रूपम् अभिभवुकं सद् एकमात्रमवशिष्टं प्रयोगतः क्रिवि. च समजनीति निष्कर्षः।

[b]) पाभे. अमुना पै १३,६,८ द्र.।

[c]) =सपा. तैब्रा ३, ७, ५, १३ आपश्रौ ३, १३,५। माश्रौ १,३,५,२६ अनु या इति पाभे.।

[d]) अमुष्य + अपत्येऽर्थे फक् > आयनः प्र. ष. अलुक् कित्-स्वरश्च (पा ४, १, ९९; ६, ३, २१; १, १६५)।

[e]) पाठः? अमू इति सात, अमुम् इति RW. पाभे.।

[f]) सपा. तैआ २,६,१ अमी इति पाभे.।

३१; ९,११३,८; खि ५,१५,२; †मा ६,२४; २९,५७; का ६,६, ३†; ¶तै २, ४, १०,३^{२}; ४,६, ६, ७†; ५,३, ९,१; ¶मै २,४, ८^{१};३,२,३; १६,३†; ¶काठ ७, ८; ११,१०;४६,१†; शौ १,४, २†; १७,१; २७,१; ६,६७,१; ९,४,६; ११,११,१८;१२,२०^{२}; २०,१२९,७; पै १, ४७,३;१६, २४, ६; १९, ४, १५; ६,१३;

-मून् खि३,३,८?[a]; शौ ५,८,८; ६, २९, १; ८४,२;८,८,३^{१};४; ८-११;२४; १०, १, ६; ३१[b]; ११,१,२०; पै २,१६,१;९,२५, १४; १६, २९, ३; ४^{२}; ८-१०; ३०, १; ३५, ६; ९१,१; १९, ४२,११; २०, ४८,७, ६१,१०;

-मूम ऋ ८,५१,८; १०,१२५, ७; ¶तै ३,२, ९,७; ५,३,७,४; ३,११,१; ६,८,५; ८,६; मै २, १,८¶; शौ ४,३०,७†;६,९,३; १२६, ३; १३९,३; ७,११८,°; ८, ८,२;१४;१५; १७;१८;११, १२,१३; १९,५३,५; पै २,९०, ४; ३, २५, १; १२, २,५;१५, १२,१; १६,३०,४;६; ८;१०२, ३; १५३,१; १७, १०,७[c];२२, १२; २०, १६ १; २९,४; ६१, ११.

असौ[d]- -सौ ऋ १, १०५, १६; १९१,९;५,१७,३; ८,९१,२;६; १०, १३२, ४;१४६, १; १५९, १; खि ३,२१,१; ४ ८,५;५,१, ४; मा ७,३;९,३८; १०,२०‡[e], १६,६; ७; १७, ४७; ३५,२२; ४०, १७^{२}; का ७,१,३; १७,१, ६:७;१८,४.१५; ३५,४,५;२१; ४०, १,१६^{२}; ¶तै १,७, ६,३; ८,१२,२$; २,१,२,४; ४,१;८, १^{२}; २,९,७; १०,१;३,२,२;४, १^{२};२;६,२;४,१०,२; ५,२,५^{२}; ५,५; ७,२; ६,९ ७; ३,१,७,२; २, ९,६; ७; ३,८,६;४.५,$१, २;३; ५,१,४,३;५,८;८,६;१०, ३; २,५,४; ७,३;४; ३,३,५;७, ४; १०,३^{३}; ४,६,६; ७,३; १२, २; ५, ४, १^{१}; ६,८,३;५^{१};१०, २; ७, १, ३;४,२; ५,२; ५; ६; ६, १,६,१; ३,११,३; ४, १०, २; ५,४,१^{२};११,१; ६,४,४;७, १,१,६; ४,३; २,१,२; ४;२,३; ४,२; ७,२;३,५,२; ३; ६,२;७, ३^{२};९,२;३;१०,१^{२};५^{२};४,१,१; २; २,४;४,२;३; ११,१; ५,१, ३; २०,१$; ¶मै १,१,३^{२}$;५, ५^{३};७;९; ११^{२};६,३;६;८;१०^{२}; ८,१; ६; १०,१६;११,७; २,१, २^{२}; २,२^{४};३,३^{२}; ६; ९; ४,५^{२}; ८^{१}; ५,४;७;९^{२}; १०^{२};११;$६, ९;१२^{१}; ९,२^{१}$; ३,१,१;३;६; २,६^{१}; ८;९; ३,३;४^{२}; ५;८^{२},$; ६,१; ९$; ७,७;८,३; ९,१; ३; १०,४; ११,८$; ४,१,३; ५;८; ११^{२}; १२; १३^{२}; २,१;२;३,२; ४, ३$; ४¶;६^{१}; ७; ५,३;५^{२}; ६, ३^{२}; ६; ८; ७, ३^{२}; ९$;८, २; ५; ८; १०^{२}; ९, १०; १९; काठ ६, ३ ; ४^{२}; ७, ४^{४}; ६; १४; ८, ४^{७}; ८^{२}; ९,१५; १०, १; ५; ८^{२}; ९; ११,४^{१}; ५;७^{१}; १०; १२, ४; ६; ७;१०; १३, ७; ८; १२^{२}; १४, ७; १५, ७; ८^{२}; १७, ११^{२}; १८, १९;१९, २; ४; ५; २०, ५^{२}; ६^{२}; १३^{२}; २१, ५; ८; ९; २२, ८; १३^{२}; २३, ५; ८; २४, ६; ९; २६, १; ४; २७, १; ८ ; २८, २^{२}; १०^{२}; २९, ७^{१}; ३०, ३;४;५^{१}; ३१, २ ; ६^{२} ; ९; १०; १३^{४}; ३२, २^{२}; ३३, ३; ८; ३४, ८; ९; ३६, १०; १५^{४}; ३७, १०; ११; १३; ४३, १^{५}; ४५, १७; ¶क ४, २; ३^{२}; ५,३^{४}; ६,४$; ९^{१}; ७, ३^{२}; २७, १^{२}$; २९, ७; ८; ३०, २; ३; ३१, ७^{२}; ८^{२}; २०; ३४, १; ३५, २;५; ३६,२$; ३७,७; ३८,२; ४०, ४; ४१,२; ४२, १$; ४४,२^{२}; ४५,१^{२}; ८^{२}; ४६, ६; ७; ४७, २;६;९; १०; †कौ २, १२१०;

---

a) अमून् इति शोधः (तु. ऋ ८,५१,८)।

b) पाभे. अमुम् पै १६,३८,३ द्र.।

c) सपा. शौ १० ७,३५ इमे इति पाभे.।

d) पाप्र. एतदेवान्तरं प्राति. <*अदौ<अदस्-, ततः प्र१ सुलोपश्च (पा ७,२,१०६;१०७)। अर्वाच्या दृष्ट्या तु त्रिवृदिदं प्राति. अदस्- इत्येतत्-समानतन्त्रम् अ-तत्तन्त्रं च द्र.। तद् यथा। अ-स-औ इत्येते त्रयोऽत्रांऽशा भवन्ति। अ इत्यागममात्रमादौ भवति। औ इति अथो प्रभृ. उपलभ्यमानस्य उ इत्येतस्य वृद्धमिव रूपम् अन्ते भवति। मध्यस्थं च स इति वास्तविकं सना. भवति त (<तद्-) इत्येतत्पर्यायभूतमिवेति (तु. WW १,८८;१८८;२,५०९)। यद्वा प्रथमोऽवयवोऽपि अ-(<इदम्-) इत्येतत् सना. एव स्यादथान्ते च मूलतः समस्तस्य सतः सना. द्वित्व-सूचनः औ प्र. इति।

e) सपा. ऋ १०,१२१,१० विशिष्टः पाभे.।

१२१४; शौ **१**,२६.१;२; २९,५†;**२**,१४,३; **३**,२,६; **४**,२,३; ४; १६,३; **५**,८,३; ७;**६**,१३०,१; २^{२}; ३^{१}; ४; १३१,१; २; **७**.७३,१; २; **११**,१२,११; **१२**,३,२०; **१३**,१,२३; **१५**,१०,७; १५,४;५; १८,२^{१}; **१६**,८,२; ५; २९; ३१;**१८**,४,३६; पै **१**,१०,३[a]; ११,४; १०६,१; †**२**,३५,१;४१,१; **३**,५,६; **४**,१९,१^{१}–६^{२}‡[b]; †२६,२;६; †**५**,३,१; २; १२,१; **७**,२,७†; १८,३; ८,२०,१;९,२५,१६; **१४**,२,९; **१६**,४३,९; **१७** ३७,१०; **१८**,१२,७[c]; १७,३; २५,९; **१९**,१,७; २,११; २७,१;२; २९,८; ३७,१३; ३८,३; ५३,७; **२०**,३७,८; ४९,२^{२};३;५२,१३; ५८,६; ६०,९; ६१,८;

–०सौ[d] मा **३८**,२^{३}; का **३८**,१,२२^{१}; तै **२**,४,९,३¶; मै **१**,४,२;**४**,९,७^{१}; काठ **११**,१०^{२};

–०सौ मा ९,३०; **३५**,६; का **३**,९,६; काठ **७**,२; क **५**,२; शौ **४**,१६,९; **५**,६,५-७; **१८**,४,३३; पै **६**,११,७ ९.

असकौ[e,f] मा **२३**,२२; २३; का **२५**,६,२;३; मै **३**,१३,१.

?असौसूक्ता पै **१७**,१२,४.

अ-दस्त[g]– -स्तम् तै **४**,२,५,५‡[h]; मै **४**,१,३^{१};¶; काठ **१**,३; **३१**,२^{२}¶; **३८**,१४‡[h]; क **१**,३; **४७**,२^{२}; ¶; –¶स्ताः काठ **२७**,५: क **४२**,५.

अ-दाति[i]– -तिम् पै **१६**,४२,४.

१अदान– √अद् द्र.

२अ-दान[j]– -नम् पै **१९**,३९,१२; -नाय शौ **१२**,४,५१; पै **१७**,२०,११.

¶अ-दानीय[k]– -याय मै **४**,२,८^{२}.

अ-दान्य[l]– -न्यान् शौ **२**,३५,३[m].

---

[a] सपा. शौ **१**,१६,१ सः इति पाभे. ।

[b] सपा. ऋ **१**,१९१,११ विशिष्टः पाभे. ।

[c] सपा. शौ **१४**,२,६० इयुम् इति पाभे. ।

[d] इह संबोध्यव्यक्तिविशेषनामस्थानीयत्वाद् आमन्त्रितवदुपचारे षाष्ठिक आद्युदात्तः (पा ६,१ १९८) ।

[e] प्रागिवीयः अकच् प्र. चित्स्वरश्च (पा ५,३,७१; ६,१,१६३) । असौ इत्यत्र टि. द्र. ।

[f] =सपा. माश **१३**,२,९,६; ५,२,४ । तै **७**,४,१९,३ तैब्रा **३**,९,७,३ इयुम् इति पाभे. ।

[g] तस. नञ्-स्वरः । उप. <√दस् ।

[h] सपा. ऋ **१०**,१०१,५ विशिष्टः पाभे. ।

[i] तस. उप.<√दा<दो । नितरां संस्करणाऽन्तरापेक्ष इह मुपा. द्र. । आदौ तावद् हिरण्यशृङ्ग->-ङ्गो इति हिरण्यस्रज्- >-स्रग् इत्येवं शोध्यः (तु. शौ **१०**, ६,४) । ननु शाखाभेदादुभयत्र प्रातिस्विकः स्वतन्त्रः पाठो यथोपलब्धि समादरणीय इति । ओमिति । तत् कथमिति यमु. मूको. न समादरणीय इति । मूको. अन्यथालिङ्गत्वादिति । कथमिति । उच्यते । तत्र हि हिरण्यशृङ्गयं मणिः इति पाठे °शृङ्ग° इत्युत्तरवर्त्तिन्या ओकारमात्राया अभावो लिङ्गं भवति यथा मूलतः स्रगयम् इत्येवं सतः °*श्रगयं>°शृङ्गयम् इत्येवं वर्णविकारः समजनीति । प्रकरणाच्चैतत् स्पष्टं भवति यथाऽत्र °स्रज्- इत्येव मौलिकं प्राति. भवति नापरमिति । तथाहि । खादिरफालकृतस्य मणेः अनुसूत्रं हिरण्यशकलेनाऽनुगमनं कृत्वा बन्धनं प्रकृतं भवति (तु. पै. तत्र २;६;७; शौ **१०**,६.२; ६ प्रभृ. कौसू**३**,२) तद् हिरण्यानुसूत्रण-क्रियामादाय हिरण्यस्रक्तयोपचारे स्वाभाविकश्चमत्कारो भवति हिरण्यशृङ्गतयोवर्णने च न काप्युपपत्तिरुपलभ्यते । एवं शब्दसंघटनसाम्याच्च छान्दससंघटनसाम्याच्च पूर्वोक्त एवाशयो लब्धप्रतिष्ठो भवति (तु. त २,१ इत्यत्र वर्ममह्यमयं मणिः इति) । अतः पाठस्य सर्वकारिकां संगतिम् अनुरुध्यैव शाखासु तत्र तत्र प्रातिस्विकी नवताऽन्वेष्टव्या नाऽन्यथा यथेह मुपा. इति दिक् । अथापि द्वितीयस्य पादस्याऽऽदितः मूको. (?उ)द्राहम् (यद्र.) इति केवलम् उकारांऽशेऽस्पष्टेऽन्यथा सुस्पष्टे सत्यपि तत्स्थाने तृतीयस्य पादस्य साम्यतो यद् दधद् इति पठित्वा मुपा. छन्दोभङ्ग इव क्रियते श्रुतिस्वारस्यं च विहन्यते तदतीवाऽन्याय्यं द्र. । वसुनोऽदातिं प्रत्युद्वाहो हि यथा सार्थक इव भवति न तथा तद्वानम् असामर्थ्यादिति यावत् ।

[j] तस. नञ्-स्वरः । उप. यद्र. ।

[k] तस. नञो गुण- (पा६,२,१५५) इति अन्तोदात्तः । उप. अर्हार्थे छ> ईयः प्र. । यत्तु उप. अनीयर् प्र. कृत्योक- (पा ६,२,१६०) इत्यन्तोदात्तश्चेति केचित् साधयेयुस्तद्विमर्शार्हम् । प्र. मौलिकत्वाऽभावप्रसङ्गात् सर्वत्रैव ल्युडन्तादर्हार्थे छ-प्रत्ययेनेष्टाऽऽपत्तिदर्शनाच्च ।

[l] विप.(सोम-) । तस. ययतोः (पा६,२,१५६) इत्युक्तः स्वरः ।

[m] सपा. तै **३**, २, ८, २ अनन्यान् इति, मै **२**,३,८ अयज्ञियान् इति च पाभे. ।

अ-दाभ्य,भ्या[a,b]- -०भ्य ऋ १,३१, १०; ७, १५, १५; काठ ६,८; क ४, ७; -भ्यः ऋ १, २२, १८ ; ३, ११, ५; ४, ५३, ४; ५, ५, २; ९, ३, २; २८, ६; ३७, ५; ५९, २; ७५, २;८५, ६ ; १०३, ४; १०, ११, १; २५, ७; २६,७; मा १८, १९; ३४, ४३†; का १९, ७, १; ३३, २,६†; तै ४, ४, १२,१; ७, ७, १; ¶६, ६, ९,१; २[2]; मै २, ११, ५; १३, १३; ३, ४,१; ४,७,७¶; काठ १८,११; ३०, ७¶; ४०, ३; क २८,११; †कौ २, ५१; २७० ; ६११; ६३५‡[c]; ६४१; ६४६ ; ९०६; १०२०; †जै ३, ५, १०; २३, २‡[c];४९,५; ५१, ६; ५३, ४; ४, ९, १; १५, १; शौ ३,२१, ४; ७,२७,५†; १८, १, १८†; पै ३, १२, ४ ; -भ्यम् ऋ ३, ६२, ६; ७, १०४, २०; ८,⌊५, १२; ८५, ५⌋; ६१,१२; १०१, १२;९,२६, ४[c]; १०, ११८,६; मा ३, १८; ७, २; ८, ४९; १७, ७८[d]; ३३, १०†; का ३, ३, ९; ७, १, २; ८, २२, ३; १८, ६, १४[d]; ३२, ३, ११†; तै १. १, १०, २; ४, १, २;५ ५, ४; ३, ३, ३, २; ४, २°; ५,६,१; ६, ४, ४, ३¶; मे १, ३,४;५,२; २, १०, ६[d]; ४,५, ७; काठ ४, १६; ६, ९; २७, १;३०,६;७¶;३९, ३[d]; क४,८; ४२,१; कौ २, ११३९†; जै ४, ३,३†; †शौ ८, ४, २०; २०, ५८,४; पै १६,१०,९†;-भ्यस्य ऋ ८,७,१५; तै ६,६, ९, १¶; मै ४, ७, ७¶; -भ्या ऋ १, १५५, १; तै ५, ७, ४, १¶; मै ३, ३, ९¶; -०भ्या ऋ ५, ७५,७;८; ७, ६६, १७; -भ्याः ऋ ३,२६, ४; -०भ्याः ऋ २, ३४, १०; -भ्यानि ऋ १०, ५४,४; -†भ्यासः ऋ ९,७०, ⌊(२,२,४) ३⌋; कौ २, ७७५; -¶भ्ये तै ६,६,९,१;२; -भ्येन ऋ१०,११८,७; तै ६,६,९,१¶.

¶**अदाभ्य-त्व**[e]- -त्वम् तै ६, ६,९, १; मै ४,७,७; काठ ३०,७[2].

१अ-दामन्[f]- -मानः ऋ ६,४४,१२.

२अ-दामन्[g]- -मानः ऋ ६,२४,४.

‡**अ-दाय**[h]- -यः तै ४, ६, ४, २; शौ१९,१३,७; पै७,४,७.

अ-दायाद्[i]- -यात् मै ४,६,४[j].

अ-दाया(य-अद>)दी[k]- -दीः तै ६, ५,८,२[l].

¶**अँ-दायिन्**[l]- -यी काठ ६,६; क४,५.

अ-दारसृत्[m]- -सृत् मै ४,२,१४¶; शौ १,२०,१; पै १९,१६,५.

अ-दाशु[b]- -शून् ऋ १,१७४,६.

अ-दाशुरि[b]- -रिः ऋ ८, ४५, १५; खि ५,१२,४; शौ २०,१२८,४.

†**अ-दाश्वस्**[b]- -दाशुषः ऋ ७, १९, १;९,२३, ३; शौ २०, ३७, १; -दाशुषाम् ऋ ⌊(१,८१,९, ५, ६,६; ८,४५, १५; १०, १३३, २)⌋ शौ २०,५६.६.

अदा(श्वस्+तर>)शूष्टर[n]- -रस्य ऋ ८,८१,७.

अ-दास[o]- -सः पै १,६४,१.

अ-दास्यत्[b]- -स्यन् मै ४, ५, १¶;

---

a) विप., नाप. (ग्रह-विशेष-) ।

b) तस. नञ्-स्वरः । उप. यद्र. ।

c) सपा. अदाभ्यः<>अदाभ्यम् इति पाभे. ।

d) =सपा. माश ९,२, ३,४१ वागृ १५,१० । तै ४, ६,२,६;५,५,४,३ अमर्त्यम् इति, शांगृ ४, १४,२ दत्तम् इति पाभे. । e) भावे त्वः प्र. तत्स्वरेणान्तोदात्तश्च ।

f) नाप. (अदातृ- ⌊मघवन्-⌋) । बस. अन्तोदात्तः उप. १दामन्- (<√दा ⌊दाने⌋) ।

g) विप. (⌊अबद्ध-⌋ शाक-) । उप. ३दामन्-(<√दा ⌊<√दो 'बन्धने'⌋) । शेषं नापू. टि. द्र. ।

h) सपा. ऋ १०, १०३, ७ अ-दयः इति पाभे. । आ-दायः इति मै. पाभे. । सस्व. एपू. टि. दिशा द्र. । उप. <√दा (दाने) ।

i) विप. (स्त्री-) । तस. उप. व्यु.? (तु.टि. ?दायाद्-) ।

j) सपा. °यात् <> °यादीः <> या ३, ४ अदायादा इति च पाभे. ।

k) विप. (स्त्री-) । तस. । उप. कृते तु. टि. अन्नादु- ।

l) तस. नञ्-स्वरः । उप. <√दा (दाने) ।

m) विर. । उप. दार-सृत्- [विप. =गर्तविपतित-, पीडित- (तु. तांब्रा १५. ३, ७ ⌊तु. PW., MW., C आपश्रौ २,२०,६⌋ प्रभृ., पत्नीस्रंसयितृ- इति भा. सा. ⌊तैब्रा ३, ७, ५, १२⌋, =स्वस्त्रीगमन-समर्थ- इतीव सा. ⌊शौ.⌋)] ।

n) अर्थापेक्षया नञ्-समासात् तरप् प्र. । तस्मिंश्च संप्रसारण-दीर्घाऽऽदिकार्यजातं द्र. । पित्त्वाच्च तस्य निघाते स्वरेऽविशेषः द्र. ।

o) तस. उप. √दस् + भावे घञ् प्र. । एतदादिमन्त्रार्धमात्रमत्र वैकृतभूयिष्ठे सूक्ते सुपठमिव भवति ।

शौ ६,७१,३[a]; ११९,१[a]; पै २, २८,२[a];१६,५०,६.

अ॒-दाहुक[b]- -कः मै १,८,९¶.

अ-दिग्ध- -ग्धम् पै १९,५४,१०.

अ॒-दिति (बप्रा.)[c]- -†तयः ऋ ७, ५२,१; काठ ११, १२; -†तये ऋ १,२४,१;२; १५; ४, ३,८; ५,८२, ६; १०,८७,१८;११०, ४; मा १२, १२; २९,२९; का १३,१, १३; ३१, ४,५; तै १, ५,११,४; ४, २, १,४; मै १, २, १८; ४, १३, ३; १४,१७; काठ ३, ८; १६, ८; २०; ४०, ११; क २, १५; कौ ३, १, ४; जै २, ५, १; शौ ५, १२, ४; ७,३५,१\$;८८,३; ८, ३, १६; १८, ४, ६९; पै १६, ७, ८; -तिः ऋ १, ४३, २; ७२, ९; ८९, १०^{६}; [९४, १६; ९५, ११; ९६, ९; ९८, ३; १००, १९; १०१, ११; १०२, ११; १०३, ८; १०५, १९; १०६, ७; १०७, ३; १०८,१३;१०९, ८; ११०, ९; १११, ५;११२, २५; ११३, २०; ११४, ११; ११५,६; ९,९७,५८]; [१०६, ७; ४, ५५, ७]; [१०७, २; ४,५४,६; १०,६६,३]; १५३, ३; [१६२, २२; ४, ३९, ३]; १९१, ६; २, १, ११; २७, ७; [४०, ६; ७, ४०, ४]; ३, [४, ११; ७, २,११; ५४, १८;२०; ४, १, २०; २५, ५; ५,३१,५; ४२, २; ४४, ११; ४६, ६; ४९, ३; ५१, ११; ५९, ८;६, ५१, ११; ६७, ४; [७५, १२; १७; ८, ४७, ९]; ७, ९, ३; ३५, ९; ३८, ४; ४०, २;५१, २; ६०, ८; [६६, ६; ८, १२, १४],९३, ७; ८, १८, ६^{६}; ७; २५, ३; १०; ४७, ९; ४८,२; ९, ८१, ५; १०, ११, २;१२, ८; ३६, ३; ६३, ३; ६४,१३; ६५, १; ६६, ४; ७२, ४ ; ५; ९;९२,११; १३२,६; खिसा ३, ६; मा १, १४[d]; १९[d]; ४,१९; २१; ९,३४; १०,९; ११,५७; ५९^{२}; ६१; १३,१८; १४, २९; १७, ४८† ; १८, २२ ; २५, २३^{६}†; ४५; २८, २५; २९,४; ४९†; †३३, १६; ४२; ३४, ३०; का१,५,१[d];७,१[d]; ४,६,३; ७, १; १०, ६, ४; ११, ४,६; १२, ५, ८-१०; ६,१; १४, २, ३; १५, ९, २; १८, ४,१६†; १९, ७, ४; २७, ११, १०^{६}†; ३०,३,२; ३१, १,४; †३२,१, १६; ३, १३; ३३, १, २४†; तै १,२,४,२; ५, १;५, ३, ३[e]; ११, ५^{२}†, ¶; ६, १२, ६†; ७,११, २७; ८, १२, २; ¶२, २,६, १; ३, १, २; ३,१,४,४; २,५, १; ३, ११,३;४,११,२†; ५,६,२[f]; ४,१,५,३;४^{२}; ६,१; २,९,१; ३, १०,१;४,९,१;१०, १; १२, ५[g]; †६,६, ४; ९,४; ७,९,१; ¶५ १,७, १^{२}\$; ११, २; ३, ४, ४; ५, १, ६; ¶६, १, ५, ३; ७, ५\$;४,७,२;५, ६.१; ७, ५, ४, २¶; मै १,२, ४^{२}; १५; ६, १२^{२}¶ ; ९, २; १०,२०¶;११, ६¶; १०^{६}; २, १, १२¶ ; ३,५;५, २¶; ६, ९; ७, ५; ६^{६}; ८, ६;१४;११, ५;६;१३,२०; ¶३, १,७^{२}; \$; ८^{२}; \$; २, ६; ७, १^{२};२;५;८; ९, १; १६, २\$; ३†; ¶४,१, १\$; २^{२}; ५-७; १३; २, ३;३, ८;४,३\$; ९;८, १०^{२}; ९,१\$; ११,४†; †१२,१^{२}; \$; २; ४; ६; †१४, १; ४^{७}; काठ १,१०; ११^{४}[h]; २, ५^{२}; ७, २; ९; १५; १६; ८, २; १०; १६;१७; ९, १०; ११, ६, ८^{२}; १२, १४^{६}; १३,१; ३^{२}; १४, ४^{६}; ६; १५, ७; १६, ५^{३}; ६ ; १६; १७, ५; १८, ११; १९, ६; ७^{२}; २१, १ ; २२, १४[g]; २३, ८^{४}; ९; १२; २४, ३^{२}; ४; ६; २६, २; ३०, ४;५; ८; ३१, १; ४; ५; १४; ३२, १; ३४, १;१४; ३६,१४;३९, ३; १३; ४०, ९; ४६, १;२;५; क १, ११^{३}[h];१७;

---

[a] सपा. तैब्रा ३, ७, १२, ३ तैआ २, ६,२ । तैआ २, ४, १ कामा १२६ : ६ अ॒-दित्सन् इति, मै ४,१४, १७ धि॒प्स्यम् इति च पाभे. ।

[b] व्यु. कृते तु. टि. अ॒-क्षोधुक- ।

[c] बप्रा. । नाप. व्यप. च । तस. नञ्-स्वरः । उप. कृते दि॒ति- टि. उउ. च द्र. ।

[d] =सपा. माश १,१,४,५;२,१.१४ । तै१,१,५,२;६, १ काठ, क १,५;६; तैब्रा ३,२,५, ६; ६,१ पृथि॒वी इति पाभे. ।

[e] सपा. मै १,७,१;५ काठ ८, १४; ९,३ क ८,२;६ आ॒दित्य इति पाभे. ।

[f] सपा. माश्रौ२,३,२,१३ वायुः इति पाभे. ।

[g] सपा. मै ३, १६,४ आश्रौ ४,१२,२ अ॒दितेः इति पाभे. ।

[h] पाभे. सस्थ. अच्छिन्नपत्रा द्र. ।

१८; ५,२; ६,५; ७¶; ७,६¶; २६, ४; २८, ११; ३०,४;५^{२}; ३६,५¶; ३७, ४^{२}; ५¶; ७¶; ४०, ५¶; ४६,७¶; ¶४७,१; ४,५; †कौ १, १०२; २९९\$; २, ७०३; १२१६ ; ३, १, २; †जै १, ११, ६; ३१, ७\$; २, ५,२; ३, ४६, ९; शौ ३, २२, १; ५, २६, ६; ६,३, १[a];४,१; २; ७, १; ६८, २[b]; ८१, ३; १२०,२; ७, ६, १^{६}†; १८, ३; ८, ९, २१; ९, १२, ३०;११, १,१; ११; ३, ४; १२,१,६१; १५,६,२०; १८, ४; १८, †१, १९; ३६; ३, २७ ; १९, १०, ९†; पै २,३६,४; ६६, ५; ८०, ३; ३, १५, ३; १८,१;२३,३; ४,२८, ७^{२}†; ५, ११, ५; ३७, ७; ४०, २; ६, १०,३; ८,१४, ११†; ९, २, ६; १२,२; १०, ६, २; १२, १, १६†; १३,८, ९†; १६,१९, ९; ४७,५;५०, १०;५३,९;८९,१;९०,२;१३९, ११; १७,६,१०;१९,२, १; २; ७; १७, ३; १५; ४०,१५;२०, १,५^{६};२,५; २४, ८; **–तिम्** ऋ १,८९,३;१०६, १; १३६, ३; १५२, ६; ४, २, ११; २५,३; ५५, ३; ५, ४२,१;४६,३;६२, ८; ६९, ३; ६, ५०, १; ५१, ३;४; ७, १०, ४; १८,८[c];३९, ५; ८,१९,१४;१०१, १५; ०, ६३,५;१०; ⌊६५, ९ (६६ ४)⌋; १२, १४ ; ⌊१००, १–११⌋; मा ९, ५; १०, १६†; १३, ४३; ४९; १८, ३०; २१, ५; ६†; २५,२; १६†; ३३,४९†; का १०, २, १; ११, ५, ७†; १४, ४, ६; ५, ३; २०, १,१; २३, १, ५; ६†; २७, २, २; ११, ३†; ३२, ४, ६†; तै १, ५, ११, ५^{२}†; ७, ७, १; ८, १२, ३†; ४, २, १०, २^{१}; ५ ५, ४, ४†; ७, १३, १; ६, १, ५, ३^{३}¶; मै १, ११,१; २, ६, ९; ७, १७^{२};३,७,१^{१}¶; १५, २; ४, १०, १†; काठ २, ३; ७, २; १३,१४;१५,७;१६, १७^{२}; २३,८; ३०,४; ५; ४०, ५; ५३, ३; क ५, २; २५, ८; ४६, ७; शौ ३, ८, २;७,६,२; ७,१;२; १८,४,३०; पै २,३०, २†; ३,९,४; ४, २८,१†;११, ५,२;७,११; १३,५,२;९; २०, १, ७, ८†; ९†; **–॒॰ते** ऋ २, २७, १४; ८, २७, ५; मा ३, २७; ८, ४३; ३८,२; का ३,३, १९ ; ९, ६, २; ३८, १, २; तै १,६,३,१; २,३,१,२; ७,१, ६,८; मै २,२,१; ४,२,५;९,७; **–॰ते** ऋ १, ९४, १५; २.२९, ३; ४, ५५,⌊१; ७.६२,४⌋; ५, ५१,१४; ६ ५१,⌊५; १०, ६३, १७ ; ६४, १७⌋ ; ७, ६०, १; ८, १८, ४; ६७, १०;१४;१८; १०,३९,११[d]; ६४.५; मा ११, ५६; का १२, ५,७; तै १, ५, ३, १[e]; २, ३, १०,३[f]; ४, १, ५,३; मै १, ६, १[e]; २; २. ३, ४[f]; ७, ५; †४, १२, ४; १४, ११; काठ ७, १३^{१०}; ८, ६; ११,७[f]; ८[f]; १६,५; ३६, १५; क ६, ४[e]; ७, २; शौ २, २८, ५[f]; १२, ३, ११; पै १२, १, १५†; १५,५, ३; १७, ३७,१; **–तेः** ऋ १, ११३, १९;१६६, १२;१८५,३; ४, १२, ४; ४२, ४; ७,४१,२;६०,५; ८२,⌊१०; ८३, १०⌋; ८७, ७; ८८,७; ८, १८,५; ९,२६,१;६९, ३; ७१, ५;७४,३;५;९६, १५; १०, ५, ७; ११, १; ६३, २; ७०, ७; ७२, ४; ८; १८५, ३; खि ५, ७, १, २; †मा ३, ३३; ३४, ३५; का ३,३,२५†;१५,८,४[g]; ३३, २, ३†; तै ४, ७, १५, ७†; मै १, ३, ९; ५,४†; ३, १६,४[h];५†; †४, ६, ९; १३, २; काठ २, १५†; ७, २†; १५,१३; ३१,१४[i]; क ५, २†;

---

a) सपा. पै १९,१,१४ वरुणः इति पाभे. ।

b) सपा. आपमं २,१,१ प्रभृ. । पागृ २, १,६;७ अदिते इति पाभे. ।

c) विर. (पहृष्णी- ⌊तु. वें. सा. GW. प्रभृ.⌋) ।

d) पाठः? उद्गी. सा. च =अदिती (⌊सं२⌋ अश्विनौ इतीव?). PW. GW. प्रभृ. यनि. एवेति। ✓अर्द् ⌊हिंसायाम्⌋ >⌊भावे⌋ अ॒र्दितिः इति शोध इति मतं भवति ।

e) देव्यदिते >सपा. मा ३, ५ का ३,१,५ पृथिवि देवयजनि इति पाभे. ।

f) सपा. तैब्रा २, ७, ७,५ तैआ २, ५,१ आपमं २, ४,२ कौगृ१.१९,१० शांगृ१,२७,७ अ॒दितिः इति पाभे. ।

g) सपा. मै २,८,५ माश्रौ ६, २,१,२४ अ॒दित्याः इति, मा १४,२५ तै४,३,९,१;५,३,४,३ माश८,४,२,९ अ॒दित्यै इति पाभे;। h) पाभे. अदितिः काठ २२,१४ द्र. ।

i) =सपा. माश्रौ१,३,२,७। का २,५,३ तै १,६,५,१ शांश्रौ ४,११,१ काश्रौ ३,३,१२ अ॒दित्याः इति पाभे. ।

शौ २, २८, ४; ३, १६, २†; ७, ८, १; ११,१, २४; १३, २, ९[a]; १५, ६, २१; १८, १, १८†; पै ४, ३१, २†; ६, २, ९[b]; १५, २, ३; १६, ११, ४; २०,१,६; १०, २; –०तेः[c] ऋ २, २८, ३; –¶त्या तै ५, १, ७, १; ६, १, ५, २; काठ १९, ७; क ३०, ५; –त्याः मा १, ११; १४^{२};१९^{१}; ४, २२[d]; ३०; १४, ५; का १, ३,८;५,१;२; ७, १; २; २, ३, ४; ५, ३[e]; ४, ७, २[d]; १०, १; १५, १, ५; तै १, १,४,२; ५, १; २;६,१^{१}; २,८,१^{१}[f];१०, १^{२}[f];३,४,२^{२}[f]; ६, ५,१[g]; ६,१, ११, २^{१}[f]; ३, २, ४^{१}[f]; मै १, १, २^{१}; ३; ५;६^{४}; ७^{४}[g]; २,६[f]; १३[f]; २,७, ६; ८, १; ५[h]; ३, १, ७¶; ७,८¶[f];९,१[f]; १५,४; ७^{२}[f]; ४, १, २^{२}; ५;६¶; ७^{२}[f]; १३; २, ३¶; ३, ८¶;९, ७^{१}[j]; काठ १,२;५^{१}; ६^{२}; ९; २,६[f]; ७^{१}[f]; ३, १^{२}[f]; ५, १; १६, ५; १७, १; ४[b]; १९, ६^{१};¶; २०, १०; २१, १[h]; २४, ६^{१}[f]; २६, २^{१}[f]; ३१, १; ४; ५^{२}; ३२, १; ४७, १०[k]; ५३, १२[l]; क १,२; ५^{१}; ६^{१}; ९; १९^{२}; २,१^{२}[f];८^{२}; २५, १०; २६, ३; ३०,४^{२};¶; ३१,१२;३७,७^{१}; ४०,५^{२}; ४७, १; ४; ५^{१}; शौ ३, २२, १; ५, १,९[b]; १३, १,३८;२,३७; पै ३,१८,१;९,१२,३[m]; १८,१८, ८; २१, ३†[a]; २४, ४; –त्याम् ¶तै ५,१, ७, १; ६,१, ५, १; काठ १९, ७¶; क ३०, ५¶; –त्यै मा १, ३०; २, २; ४, ३०[f]; ११,५९; १४, २५[h]; २२,२०^{१}[n]; २४,५;९; २५, ४; ८^{१}[l]; २९, ६०; ३८, १[j]; ३[j]; का १, १०,२; २,१,२; ४,१०, १[f];१२,५,९; २४,७, २^{१}[n]; २६, १, ९; २,४; २७,४, १;८,१^{१}[l]; ३१,५,१; ३८,१,१[j]; ३[j]; तै १, १, २, २; ४, १, ५, ४; ३,९, १[h]; ५, ३, ४, ३[h]; ५, २०, १; ६, १८,१;७, १६, १[l]; २२, १[l]; ७, ३, १५, १^{१}[n]; ५, १४, १¶; मै १, ११, १०; २, ५, २¶;६,१३; ३,१२,५[n]; १३,६; १०;१५,१०; ४,९,७[o]; काठ ८, १०; ११,८; १२, १३^{१};१३,३; १५,४; ९; ३०, ४^{४}; ५^{२}; ३६, १४; ४३, ५^{१}[n]; ४५, १०;४७, १०; ४९, ८; ५३, ६[l]; क ७, ६¶; ४६,७^{४}; पै २०, १७, ९[p].

†आदितेय॒[q]– -यम् ऋ १०, ८८,११; मै ४,१४, १४.

आदित्य॒,त्या॒[r]– -०त्य[s] मै १, ७,१;५; शौ ५, २१,१०; ११, १२,४; १७, १, २५; –०त्य ऋ १,२४,१५; ३,५९,२; ८, ५२,

---

[a] सपा. अ॒दि॑तेः<>अदित्याः इति पाभे. ।

[b] अ॒दितेः<>अ॒दित्याः इति पाभे. ।

[c] षष्ठ्यन्तस्य पूर्वामन्त्रिताङ्गवद्भावे निघातः (पावा २,१,२ पा ८,१,१९) द्र. ।

[d] =सपा. माश ३,३,१,४ काश ४,३,१,४^{२} काश्रौ ७,६,१८ । तै १, २, ५,१; ६,१,८,२ मै १,२,४; ३,७,६ काठ २,५; २४, ४ आपश्रौ १०,२३,२ माश्रौ २,१,३,४ पृथिव्या॒ः इति पाभे. ।

[e] पाभे. अदितेः काठ ३१, १४ द्र. ।

[f] सपा. अ॒दित्याः (आपश्रौ १०,२७,१० प्रभृ. च) <>अदित्यै (माश ३,३,४,१ काश्रौ ७,९,६ च) इति पाभे. ।

[g] =सपा. माश्रौ १,२,२, २७ मा १,१९ का १,७,२ तै १, १,६,१ माश १,२,१, १६ तैब्रा ३,२,६,२ आपश्रौ १,२, १,३ दिव॒ः इति पाभे. । [h] पाभे. अ॒दितेः का १५,८,४ द्र. ।

[i] सपा. अ॒दित्याः<>अ॒दित्यै इति पाभे. ।

[j] सकृत् सपा. अ॒दित्याः<>अ॒दित्यै इति पाभे. ।

[k] सपा. तै ५,५,२०,१ दिव्या॒ः इति पाभे. ।

[l] सपा. अदित्याः <>अ॒दित्यै इति पाभे. ।

[m] शोधितः पाठः (तु. टि. ?निविष्ट-वह्निः) ।

[n] =सपा. माश १३,१,८,४^{१} तैब्रा ३,१,४,५;६,६; ८,११,२^{१} । शांश्रौ २,१४,४ सकृत् अदितये इति पाभे. ।

[o] =सपा. तैआ ४,८, २; ५,७,२ आपश्रौ १५,९,५ माश्रौ ४,३,५ । मा ३८, २ माश १४,२,१,८ इन्द्राण्यै॒ इति पाभे. ।

[p] सपा. शौ १,१८,२ अस्म॒भ्यम् इति पाभे. ।

[q] नाप. (सूर्य- ⌊तु. या २,१३; ७, २९⌋) । शुभ्रादेराकृतिगणत्वाद् अपत्येऽर्थे ढक्>एयः प्र. आदिवृद्धिरन्तोदात्तश्च (पा ४,१,१२३; ७,२,११८; ६,१, १६५) ।

[r] बप्रा. । विप. (शर्मन्- प्रभृ.), नाप. (देव-विशेष-, ⌊बहु.⌋ देवगण-विशेष- प्रभृ.) । विप. पक्षे < आदित्य॒- इति, नाप. च पक्षे < अ॒दिति- इति । <आ√दा (दाने) वा आ√दीप् वेति या ⌊२, १३⌋ प्रभृ. । प्राग्दीव्यतीया येऽर्थास्तेषु ण्यः प्र. (पा ४,१,८५) ।

[s] पाभे. अ॒दितिः तै १,५,१,३ द्र. ।

७; १०१, ११; खि ३, ४, ७; †मा ८, ३; ५$; १२, १२; ३३, ३९; †का ८, १, २; ३$; १३,१,१३; ३२,३, १०; †तै १, ४, २२, १; ५, ११,३; ३, ४, ११, ५; ४, २, १, ४; ६, ५, ६, ५¶; †मै १, २, १८;३, २६; ४,६, ९$; १०, २; १४, १७; काठ ३, ८; ४,१०^{२}; ८, १४[a]; ९,३[a]; १६,८; २३,१२; २८, ६; ४०,११; क २,१५†; ३,८^{२}; †; ८, २[a]; ६[a]; ४४, ६; †कौ १, २७६; २, ११३८; ३, १, ४; †जै १, २९, ४; २, ५, १; ४, ३, २; शौ ७, ८८, ३†; ९, १३, २२; १३, २, ३; २८; २९^{२}†; ‡[b]; १८, ४,६९; २०,५८,३†; पै ४, १६, ८; ५, ३९,५‡[c]; १६,९०, ९[d]; १५१, ४; १५२, ७; १८,२०,७; २३, ५; ६^{२}†; ‡[b]; ३२, ८; -त्यः ऋ १,२५,१२; ५०,१३;१०५, १६; १६३,३;१९१,९; २,२८, ४;३,५९,५; ७,८४,४; खि ७, ७,८; मा २६, १; २९, १४†; ३२,१[e]; ३९, ६; का २८,१,१; ३१, ३, ३†; ३५,३,१[e]; ३९, ४,१; ¶तै १,५, ९, ४; ७, ६, ३; २, १, २, ४; ४, १; ८,१; २; २, १०, १;३, २,२; ४,१^{२}; २; ४, १०, २[f];५, ८,१; ६,६, ३; ३, ३, ८, ५; ६; ५, ५,२; ४,६,७,१†; ७, ७, २$; ५,१, ८,६,१०,३; २, ५, ४[g]; ३,३, ५; १०,३^{२}[h];४,६, ६; १२, २; ५,१, ६[i]; ७,१,३; ४,२; ५,२; ५;७; २६,१^{२}$[j]; ६,१,५, १^{२}[k]; ७,५^{२}[k];२, १, ६; ४, १०,२;५, ३,४;४, १^{२}; ६, २; ३; ४^{२}; ५; ७, १, १, ६; २,७, २;३,१०, १^{२}; ५^{२}; ५, ४, १; १६,१$[l]; १९,२$; ¶मै १,५, ७;९;११; ६,३;६;८;१२; ८, १; २; १०, १$;१६;२०; ११, ७; २,१,२^{२}; ३,२^{२};३,३^{२},६;५,७; ९^{२}–११^{२}; ६, ५; ३, १, १०^{१}; ३, ८^{२};$; ६,१;७,१;२^{२};५^{२};७;८; ८, ४; ९, १^{२}; ३; ४, १, ५;८; ११; १२;१३^{२};२, १; २; ३, ८; ५, ५;६. ३^{२}; ८; ९^{८}; ७, ३^{३}; ८, ५; ८; १०^{१}; $९, २३; २५; १४,१४^{३}$[m]; काठ ६,३; ७,६; ८, ४^{२}; ८^{२};९. ३; १५; १०, ८^{२}; ११,४^{२};५; ६; १०^{१}; १२, ६; १३ ७; ८; १२^{२}; १४, ७; २०,५;१३^{२}; २१. ८; २२, ८; १३; २३,८; २४, ६; ९; २६, २; ४; २७, ८; २८, २^{२}; ६^{४}; १०; २९, ७^{२}; ३०, ३; ५^{२}; ३१,६^{२};१०;१३; ३२, २; ३३, ८; ३४, ९; ३६, १०; ३७,९; १०,११;१३;१४; ४०,६; ४५, ४^{२}[j]; ११;१५; ¶क ४, २; ६, ९^{२}; ७, ३^{२}; ८,६; ३१,७;३५, २;५; ३७, ७^{२}; ३८,२; ४०,५; ४१,२; ४४,२^{२};६^{२}; ४५,१;८^{२}; ४६,६; ४७,६;१०; जं १, १२, १०; शौ २, ३२, १; ४,३९,६; ६,५२, १†; ९, २, १५; ११, ११, २५; १२, ११; १६; १५, ४, १८; १०, ७; १५, ४;१८, २;१७,१, २४†; १९, ९, १०; पै २, १४, १; ३, १७, ५; ४, १६ १; ७; ८, २०, १; ९, १२,७; १२, ७, २; १५, १३, ६; १६, ७५, १२; ७७,५; १५०,१०; १५२,४;६; १९,७, ५†; -त्यम् ऋ १,२४,१३; ४, १,२; १०,३६,४; मा १३,४१; का १०,५,५‡[n]; १४,४,४; ¶तै १, ८, १, १; ९, १; २०, १; २, १, ४, १; ८, १; १०, ३; २, ६, १; ३, १, ३; ५; २, ३; ५, ३; १२, २; ५, ८, २; ३, ३, ८, ६; ५, ५,२; ४,२,१०, १$; ५, ३, ६, १; ६,२,६,१; ५,६, ५; ¶मै १, ६, ८; १०,

---

[a] पाभे. अ॒दितिः तै १,५,३,३ द्र. ।

[b] सपा. ऋ ८,१०१,११ देव इति पाभे. ।

[c] पाभे. अग्नि॒म् ऋ १०,१२६,५ द्र. ।

[d] मुपा. आदित्य देवा इत्यत्र द्वितीये पदे सांहितिको दीर्घः द्र. ।

[e] सपा. तैआ १०,१,२ मना १,७ सूर्यः इति पाभे. ।

[f] सपा. मै २,४,८ सूर्यः इति पाभे. ।

[g] सपा. काठ २०,३ सूर्यः इति पाभे. ।

[h] सपा. काठ २२,६ क ३५,१ आदित्याः इति पाभे. ।

[i] सपा. काठ २९,९ सावित्रः इति पाभे. ।

[j] सपा. मा २३, १७^{२}; का २५, ४, ६^{२} सूर्यः इति पाभे. ।

[k] सपा. काठ २३, ८ आदित्यम् इति पाभे. ।

[l] पाभे. अग्नि॒ः काठ ४५,१३ द्र. ।

[m] सकृत् आदि॒त्यो दे॒वः > सपा. तैब्रा ३,१,२,८ अज॒ ए॒कपात् इति पाभे. ।

[n] सपा. ऋ १०,१४१,३ मा ९,२६ तै १,७,१०,३ मै १,११,४ माश ५,२, २,८ आदि॒त्यान् इति पाभे. ।

२०; २, २, १^{२}; ३, ५; ५,११; ७,१७\$; १३,१५\$; ३,६, १०; ८,४^{२}; ४,३,४; ४, ८; ६, ९^{१}; ८,१०; \$९, २३;२५; काठ ६, १^{२}; ३^{२}; ८,९^{३}; १०, १२;१४, २‡[a]; १६,१७;२२, १३; २३, ८^{३}[b];९^{४}; २४,३^{१}; २८,६; ३०, ५; ३३, ६^{३}; ८; ¶क ३,१२; ४, २^{२}; ७, ५^{१}; ३६, ५^{१};६^{४}; ३७,४^{२};४४,६, कौ १, ९१‡[a]; जै १, १०, १‡[a]; ५†; शौ ३, २०, ४‡[a]; १०, ८, १७; १५, ४, १७; १०, ११; १७, ९; पै ३, ३४, ६†; ९, १२, १; १२,७, २; १४, ३, २६; १६, १०३, ८; -त्यस्य ऋ २, २८, १; ३, ५९, ३; ¶तै १, ७, ६, ३; २, १, २, ५; ४, २; ५,१, ८, ६; २, १, ३; ५,४; ६,३, ८, ३;४, ५, ५; ¶मै १, ४,७; ८, २; ५; ६ ; २, १, २ ; ५, १०; ३, २, १; ४; ६, १; ७, ७; १०, १^{२}; ४, ६, ९; ८,२; ३,५;१०,२†; १४,१४\$; काठ १२, १३; २३, १^{१}; २६, ७; २७,२; ३२,५; ३३, ६^{१}; ३४, ५; ¶क ३५,७^{१}; ४१, ५; ४२, २; शौ १३, २, १; पै १८, २०, ५; -०त्या ऋ ५, ६७, १?[c]; -०त्या ऋ ७, ८५, ४; -त्या ऋ १, १३६, ⌊३; २, ४१, ६⌋; ५, ६९, ४ ; मा ४, २१; का ४, ७, १; तै १,२,५, १; २,३,१, ३¶; मै १, २, ४; २,५,२¶;६, १३; ¶४, ३, १; ४,९; काठ २,५; १३, १; ३४, १; क १,१८; कौ २ २६२†; जै ३,२२,९†; पै १९, २,१५?; -०त्याः ऋ १, ४१,५; २,२९, १ ८,१८, ⌊१२;६७,१८⌋;१९; २२;४७,११,६७,७; १५; १६; २०; १०, ६६, १२; मै १,३, १; २,२, १; शौ ६, ११४, १; २०, १३५, ६?[d],९[d]; -०त्याः ऋ १,⌊१०६,२; १०,३५,११⌋; १८८, ४, २,३,४;२७, ५; ६; ८;११; १६; ६, ⌊५१, ५; १०, ६३, १७; ६४, १७⌋; ६२, ८; ८,२७, २२; ४७, १; ६; ८३, ५; १०,३५ १२; ६३, ७; खि ५, २०, १?[d]; ४?[d]; तै २,१, ११, ५^{२}†; मै १,६,१२¶;†४, १४,११;१४^{२}; काठ ३,९; ११, ६;१२; क २,१६; शौ १, ३०, १,५,२८,४; ६ ११४, २; पै १, १४, १; २, ५९,२.७०,५; ४, २८, २†; १६, ४९, १; २; पै १९, ५१, १५; -त्याः ऋ ३, ८, ⌊८; ७, ३५, १४; (१०, ६६, १२)⌋; ७, ५१, ३,६०,४; ८,४७,४; ९, ११४, ३; १०, ⌊६५, १ (६६, ४)⌋; ८५, १; २; १२८, ९; खि ५, ७,१, ५; ४, १३; २०, १; ४; मा २, ५, ९. ३४; ११, ५८; ६०;६५; १२, ४४; १४, २०; ३०; १५, १२; २१, २५; २३, ८; ३४, ४६†; का २. १, ७; १०, ६, ४; १२,५,९; ११;७, १९; १३,३, १५; १५, ५, ६; ९,४; १६, ३, ७; २३, ३, ३; २५, ३, ४. ३३, २,९†; तै १, १,९, ३; ५,३,२; ३^{२};४,४^{१}¶; ७, ११, २; २,१, ११,३;¶३, १, १^{१}; ४;५; ५ ३; ४,१४,१; ¶३, ३, ३, १\$; ४, ९,७; ५, १, २^{१}; २, ३; ४, १,५,४;६, १; ३; २, ३ ४;३,७,२;१०,३; ४,२,२;५ २; ७, १४, ४†; ५, २ २,५; ¶३, ४, ३; १०, २^{२}; ¶५,२,६;९,४; ६,७, ३¶;१९, १,७,२,२; ६,५,६, १¶; ¶७, १,५,२,३,४, १; ५, १^{१}; १३, १\$;४,६ १;२०,१\$; मै १, १, १०;२,८; ४,३, ६, १२^{१}¶; ७, १^{४}; ५^{६}; ¶^{३};९, २; ११, १०^{१}; २, २, १^{१}; ७, ६^{१}; १२; ८,३; ९; ११, ५; ¶३, १,७; १०^{१}; ४, २; ६; ७, १; ११, १२\$; १२, १९\$; ¶४, १. १०; ३, १; ४, ३; ५; ५, ४, ६, ८;९, २७\$;१२.२\$; ४†; १३, २†; १४, १७\$; काठ १, ९; ७, ६; १५^{१}; ८, १४^{४}; ९. ३^{५}; १०; १६^{१};१०, १२; ११, ६^{१०}; १४, ४^{१}; १५,१३; १६, ५^{२};६; १७, ३; ८; १९, ९^{३}; २१, १; ५; २२ ६^{२०}; ७; १०; २४,४;२५, ५; ६^{१}; २६, ९; २८, ३^{१}; ६^{३}; ३१, ८; ३४, ७; १६; ३५,७; ३७, १७; ३८, ११; १२; १३; ४०, ५^{२}; १०; ४३,३; ४४,९; ४९,९; ¶क १, ९\$; ५,५; ६, ५^{१}; ८,२^{४}\$,६^{५}; \$ ^{२}; \$२६,२; ४;७;३१.२०;३४,१^{१};३५,१^{१०};

---

[a] पाभे. आदित्यम् का १०,५,५ द्र. ।

[b] पाभे. आदित्युः तै ६,१,५,१ द्र. ।

[c] रूपम् (तु. पपा. प्रमृ.)? -त्याः ⌊सं. ३⌋ इति शोधः (तु. सस्थ. टि. देव-निष्कृत-) ।

[d] RW. °त्याः ⌊प्र३⌋ इति ।

[e] पाभे. आदित्युः तै ५,३,१०,३ द्र. ।

४\$;३७,५;३९,२\$;४^{१};४१, ७;४४,३^{२};६^{१};४७,८;४८, ९\$;शौ १,९,१:३,२७ १; ५,†३,९;१०;६,६८,१;७४, ३;८,१,१६;१०,७,२२;९, ८;११,८.१३;१२,२,६; ३,४३;†१४,१,१;२;१५, २,२;१८,३ १२;४,३;१९, ९,११;११.४†;१६,२.२७, १५;पै १,१९,१;५०,२;१०१, २;१०२,४;२,२५,१;८०,३; ३.२४,१;५,४,१४†;१४,८; ६,७,९;१८,२;८,९,२; १०,३.५;८.५;११,२,३; १३,३.१६;५.१७;८,१४†; १४,१,१;१५,१४,६;१६, २,६;७०,५;७२,२:१३६, ८;१७,९,३;३०,६;४०,३; १८,१,१†;२†;१९,१५,६; १७,१३;४०,१४;५१,३;२०, २८,८;-?त्या[a] पै ९,१२,३; -¶त्यात् मै १,१०,१७; ४,८,८;काठ ३६,१२; -त्यान् ऋ १,⌊१४,३;६,१६, २४ (१०,१४१,४)⌋;४५, १;९४,३;३,२०,५;४, २५,३;६,५१,४;⌊७,४४, १;१०,३६,१⌋;८,६७,१; १;१०,३६,३;५;⌊६५,९; ६६,४⌋;१४१,३[b];खि ५,७,४, १३;मा ९,२६†[b];१५,६[c];२५, १;३३,४५;का १६,२,३[c];२७, १,२;३२,४,२†;तै १,७, १०,३†[b];२,१,२,४¶;११, ५†;३,१,१^{२}¶;५.५,३¶;३.५, १,२;४,४,१,२;५,३ ६, १¶;७.१२,१;६,५,६,३¶; ¶७,१,५,१;३;मै १,६,१२¶; ११,४†[b];२,२,१^{१};¶;८, ८;३,१५.१;४,१२,१^{२}†; काठ ९,१६;११,६:१७,७; २८,३;३७,१७;५३,२;क २६,६;४४,३¶;†कौ १,९६; २,४१६;जै ३,३२,६†;शौ ३,८,३[d];१०,९,१०;११, ८.५;१३ ३,१७;पै १२,१, ४†;१३,५,१८;१५,१३,५; १६,१३६,१०;-त्यानाम् ऋ २ २७,१३;३.५६,४; ७,५१,१;८,१८,१;२;३१, १२;४७,५;६७,३ ;१०१, १५[e];१०,३५,९;४८,११; १०३,९;मा १४,२५;१७, ४१†;२२,१९;२४,६;३९; २५,६;का १५.८,३;१८, ४,९†;२४,६,१;२६,२, १;८,४;२७,६,१;तै १, १,११.२;†२.१,११,४;६; ४,३,९,२;४,११,३;६, ४,३†;५,३,४,३;६,१६, १;७,१७,१;६,१,१,४¶; ७,१,१२,१;मै १,१,८; १२;३,१;३६;९,२;२,८, ५;१०,४†;३,१२,४;१३, ७;१४,२०;१५,६;४,१,८; १३;९,१२;१४,१४^{१}†;काठ १,११;३,९;७,१३^{१};९, १०;१७,४;१८,५;१९,९; २१,१;२२,५;३१,१०; ३९,१;४१,३;४९,६; ५३,७;क १,११;२,१६; २६,३;२८,५†;४७,१०; कौ २,१२०७†;शौ ९,१,४‡[f]; ४,१३;१५,२,४;१८,४,८; १९,१३,१०†;पै ७,४,१०†; १६,२५,३;३२,४‡[f];१२४, १^{२};-त्याभिः मै ३,८,५¶; -त्याम् तै १,८,१९,१¶;काठ १३,१;३४,१;-त्याय काठ २४,३^{१};३३,६;४१,१[g];क ३७,४^{२}¶;शौ ४,३९,५^{२}[h]; १२,३,५५;पै २,३६,४; १३,५,१९;१६,११८,७;१७, ४१,५;-०त्यासः ऋ १,४१, ४;१०७,१;८,१८,१०,११; १८;४७,२;७;६७,५;१४;१९; २१;मा ८,४†;३३,६८; का ८,१,३†;३२,५,१४; †तै १,४,२२,१;२,१,११, ४^{२};मै १,३,२६;काठ ४,

---

[a] शोधः सस्थ. टि. ?निविष्ट-वह्निः द्र. ।

[b] पाभे. आदित्युम् का १०,५,५ द्र. ।

[c] सपा. तै ४,४,१,२ रुद्रान् इति पाभे. ।

[d] सपा. पै १,१८,३ देवान् इति पाभे. ।

[e] =सपा. तैआ ६,१२,१ मंब्रा २,८,१५ आपमं २,१०,९ पागृ १,३,२७ मागृ १,९,२३ हिगृ १,१३,१२ । कौसू ९२,१४ रुद्राणाम् इति, शौ ९,१,४ पै १६,३२,४ प्रजानाम् इति पाभे. ।

[f] =सपा. कौसू ९२,१४ । ऋ ८,१०१,१५ तैआ ६,१२,१ मंब्रा २,८,१५ शांश्रौ ४,२१,२४; ९,२८,१५ आपमं २,१०,९ आगृ १,२४,३२ पागृ १,३,२७ मागृ १,९,२३ हिगृ १,१३,१२ गोगृ ४,१०,२० रुद्राणाम् इति पाभे. ।

[g] =सपा. मैत्रि ६,३५ । छां २,२४,१४ आदित्येभ्यः इति, तै ७,५,२४,१ सूर्याय इति पाभे. ।

[h] सपा. पै ५,३५,१^{१} सूर्याय इति पाभे. ।

१०; क ३, ८; †कौ १, ३९५; ३९७; †जै १, ४४, ५; ७; शौ १९, ५६, ४?[a]; पै ९, १२, ९; १९, ३५, १; -०त्यासः ऋ ८, १९, ३४; १०, ६३, १३; -†त्यासः ऋ २, १, १३; २७, २-४; ३,५४,१०; ५,५१,१२; ७,५१,२;५,१[b]; ८,२७,६; ६७, २; १०, ७७, २; १२६, ५;७; मै ४,१२, १; काठ ११, १२^{2}; पै ३, ८, ४$; ५, ३९, ४; ५; -त्ये मा ४०, १७; मै ३, ७, १०¶; काठ ८, ८; २७,१; २; ३४, ५; ¶क ७, ३; ४२, १; २; शौ १०, ३, १८; पै १६, ६५, २; -त्येन ऋ १०,७७,८; खि १,१,१; ¶मै १,८, ९; ४, ८,१०; काठ १३, ५^{2}; २६, ४; ३०, ५; क ४१, २¶; शौ ४, ३९,६; -त्येभिः ऋ १, २०,५; ७, १०, ४; ३५, ६; ४४, ४; ८, ९, १२; ९, ६१, ७; तै ७, १, १८, १; काठ ४१, ९; कौ २,४३१†; जै ३, ३३, ६†; शौ २, १२, ४; १९, १०, ६†; २०, १४१, २†; पै २, ५, ४; ५,३७,६; १३,८,६†; -त्येभ्यः ऋ २,२७, १; खि ५,७,४,१७; मा २, १६; ८, १-४; १५, ६[c]; २२, २८; २४, २७; ३४, ५४†; का २, ४, २; ८,१, १-३; १६, २, ३[c]; २४, १४, २; २६, ६, २; ३३, २, १७†; तै १, १, १३, १; ४, २२, १; २,१,२, ३^{2}¶; ३,१,१^{2}¶; ४; ३, ५, ६, २; ४, ४, १, २;६, २; ५,५,२,७¶; ६,५,६, १¶; ७,१, ५, २^{2}¶; मै १, ३,२६^{2}; ३६; ६, १२¶; ७, १;५; ११, १०; २,२, १¶; ६ १; ८,८; १३; ३,७,१०¶: १२,७; १४, ९; ४, ३, १¶; काठ ४,१०^{2}: ८,१४; ९, ३; ११, ६^{7}; १२†; १२, १३^{2}; १५, १; १७, ७; १९, ९; २२, ५; ७; ३०, ६; ३७, १७; ५१, ३: क ३, ८^{2}; ८,२;६; २६,६;३५.१¶: शौ १२,३, ४४; १५, २, ३; १९, ३९, ९; पै १, ९३, १; ७, १०, ५; १६, १२४, १-११; १७,४०,४; -त्येषु ऋ ८, २७, ३; पै २,१८, ५; -त्यैः ऋ ⌊१, १०७,२; ४, ५४,६; १०, ६६, ३⌋; ⌊२,३१,१; ८,३५, १⌋; ३, ५४,२०; ४, ३४, ८; ५, ५१, १०; ८, ⌊३५, १३; १४; १५⌋; १०,९८,१; १२५,१; १५०,१; १५७,२; ३; खि ५, ७, ३, ७; मा २,२२‡[d]; ५, ११; १४,७; २०, ३९; २५, ४६^{2}†; २८, ४; २९,८; का २,५, ५‡[d]; ५, ४, १; १५, २, १; २२, ४,४; २७, १५, १^{2}†; ३०, १, ४; ३१, १, ८; तै १. २, १२. २; २,१.११,२; ३; २, ११, ५¶; ४, ३, ४, ३; ५,१, ११,३¶; ¶६,२,२,१;७, ५; मै १,२,८; २, २, ६¶;८, १; ३,७,१०¶; ११, १; १६, २; ४,९,५;१२, २^{2}; १३, ८†; काठ २, ९; १०, १२^{2}; ११, ३; १७, १; १९,१३; २४,९; ३८, ६; ४६, २; क २,३; २५,१०; ३८,२¶; †कौ २, ४६१; ४६२; †जै ३, ३४,१९;२०; शौ ४, ३०,१†; ८, ८, १२; १०, १०,९; १८, ३,२७; १९,१७, ४; †२०,६३, १;२; १२४,४;५; पै ७, १६,४; १५, ५, ४; १६,३०,२; १०७, ९; १९, ३३, २; ३७, ११; -त्यौ शौ ८, २, १५; पै १६, ४,५. [°त्य- सु°].

आदित्य-ग्रह[e]- -हः, -हम् तै ६,५,१०,१¶.

आदित्य-जूत[f]- -तः ऋ ८, ४६,५.

¶**आदित्य-धामन्**[g]- -मानः मै ३,२,९; काठ २०, ११^{3}; क ३१,१३^{3}.

¶**आदित्य-नामन्**[e]- -मानि मै ४,४,५.

¶**आदित्य-पात्र**[e]- -त्रम् मै ४,८, ८; काठ २८, १०^{2}; क ४५,१^{2}.

आदित्य-रथ*[e]- > **आदित्यरथ-वेग***[h]- -गेन खि २,१,२.

---

[a] पाठः? °त्यासः ⌊प्र३⌋ इति शोधः (तु. सपा. पै ३, ८,४, w. च)।

[b] ORN. -०त्यासः इति शोधुकः ?

[c] सपा. तै ४,४,१,२ मै २,८,८ काठ १७, ७; ३७, १७ ता १,९,१० वैताश्रौ २२,४३ रुद्रेभ्यः इति पाभे.।

[d] =सपा. माश १, ९, २, ३१ तैब्रा ३, ७, ५, १० आपश्रौ ४,१२,३ । ऋ ४,३४,११ इन्द्रेण इति पाभे.।

[e] तस. सास्त्र. (पा ६, १,२२३)। उप. यद्र.।

[f] कर्मणि क्तान्ते पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६, २, ४८)।

[g] विप. (उत्तर-प्राण-)। बस. पूप. प्रकृतिस्वरम्।

[h] तस. सास्व. । -वेग- इति मुपा. स्वरश्चिन्त्यो भवति (तु. पा ६,१,२२३)।

आदित्य-वत्[a]– -वतः खि ५,७,४,१७; –वते मा ६, ३२; ३८,८; का ६, ८, ३; ३८, २, २; तै १,४, १, १; २, २, ११, ६²¶; मै १,३,३;२,२,६¶; ४, ५, ४; काठ ३, १०; ११ ३; क २, १७; –वन्तम् शौ १९, १८,४; पै ७,१७,४.

आदित्यवद्-गण[b]– -णस्य तै ३,२,५,३.

आदित्य-वनि[c]– -निः मा ५, १२; का ५,४,२; तै १, २,१२, ३; ६,२, ८, २; मै १,२,८; ३, ८,५; काठ २, ९; २५, ६; क २,३; ३९,४.

आदित्य-वर्ण,र्णा[d]– -र्णम् खि ४,११, ९; खिसा ३३, १५; मा ३१, १८; का ३५, २, २; -०र्णे[e] खि २,६, ६.

आदित्या(त्य-अ)ङ्गिरस्– -रसः पै १३,५,२०.

¶**आदित्या(त्य-अ)न्त**– -न्तम् काठ २८,६; क ४४,६.

¶**आदित्ये(त्य-इ)ष्टका**[f]– -काः तै ५, ३, १०,२; ३; काठ २२,६; क ३४,१.

†**अदिति-त्व**[g]– -त्वे ऋ ७,५१,१; तै २,१,११,६; मै ४,१४,१४.

¶**अदिति-देवता**- >अदितिदेवत्य[h]– -त्याः तै ६,४,७,३.

अ-दित्सत्[i]- -त्सन्तम् ऋ ६, ५३, ३; मा ९,२४; का १०, ५, ३; तै १,७,१०, १; मै १, ११, ४; काठ १४, २; शौ ३, २०, ८; पै ३,३४,४.

?**अदित्सदम्**[j] पै ५,२७,१.

अ-दिप्सत्[k,l]- -प्सतः शौ ४,३६,२[l]; –प्सन्तम् पै १०,१२,७[l].

अदिष्ट[m] ऋ ५,३६,६.

अदिष्ट[n] ऋ ८,९३,१५.

¶**अ-दीक्षित**[i]- -तः तै ६, १, २, १; काठ २३, २; क ३५, ८; -ताः काठ ३४,९[l].

अ-दीन[o]– -नाः[p] मा ३६, २४‡.

?**अदीप**[q] पै १६,५०,२.

अ-दीव्यत्- -व्यन्[r] शौ ६,११९,१; पै १६,५०,६.

†**अ-दु(ग्ध>)ग्धा**[s]- -ग्धाः ऋ ७,

---

[a] मतुप्-स्वरस्य (पा ६,१,१७६) न गोश्वन्- (पा ६, १,१८२) इति निषेधे स्वरेऽविशेषः ।

[b] विप. (सोम-) । बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् ।

[c] कर्मण्युपपदे √वन् + कर्तरि इन् प्र. कृत्स्वरश्च प्रकृत्या (पा ३,२,२७;६,१,१९७;२,१३९) ।

[d] विप. (पुरुष-, श्री-) । शेषं *b* टि. द्र. ।

[e] ०त्युव० इति स्वरः? पाशादित्वात् यनि. शोधः द्र. ।

[f] तस. सास्व. (पा ६,१,२२३) ।

[g] भावे त्वः प्र. (पा ५,१,११९) । तत्स्वरः ।

[h] तादर्थ्ये यत् प्र. तित्स्वरश्च (पा ५, ४, २४; ६,१, १८५) ।

[i] तस. नञ्-स्वरः । उप. यद्र. ।

[j] अकृतसंस्कारः मुपा. भवति । निर्ऋतिर् म आदित् **सदम्** इत्येवमनुष्टुप्पादस्य नैर्ऋतप्रकरणाऽनुकूलतया मूलतः पठितत्वेन संभाव्यमानत्वे प्रकृते कूटे **आत्** इति च इद् इति च **सदम्** इति च त्रीणि पदानि परस्परमन्वितानि द्र. (तु. ?**तरिः** इत्यत्र च **सद**-> -**दम्** इत्यत्र च सस्थ. टि.)।

[k] उप. <√दभ् ।

[l] सपा. परस्परं पाभे. ।

[m] =अदिष्ट (तु. नाउ. टि. ; वैतु. सा. <√दा ⌊दाने⌋ वा √दिश् ⌊तु. वें.⌋ वा) ।

[n] लुङि प्रपु१ । धा. ? √दा (⌊=√धा⌋ *कृतौ) इति कृत्वा सिज्लोपाऽभावः उसं. (पा ८, २,२७) । तु. टि. अदे दिष्ट, अददिष्ट, सपा. ऋ ४,३०,८;३०;८,३,२०;७, २३; ८, ५१, ४ ; ९३, १५; १०, ७६, २ प्रमृ. **पौंस्य-** इत्येतत्-कर्मवत्तया √कृ, √जन्, √विद् (*कृतौ) प्रभृ. धा. प्रयोगः (वैतु. सा. <√दिश् इति) ।

[o] तस. नञ्- वरः । उप. <√दा ⌊<√दो⌋ ।

[p] सपा. तैआ ४,४२,५ आपमं २,५,२० आग्निगृ १, १,४:१३ मागृ १,९,१८ अजीताः इति, हिगृ ⌊तु. आन.⌋ १,७,१० अजिताः इति च पाभे. । सपा. ऋ ७,६६,१६ विशिष्टः पाभे. ।

[q] पाठः? ⌊अनृणाः⌋ आददीय (<आ√दा ⌊दाने⌋) इत्येवं शोधः द्र. । एकवच्च बहुवच्चेत्युभयथा प्रकृते स्थले स्तोतृनिगमानामुपलम्भादिहैकवदुपचारः । **अनृणा आददीय**> **अनृणादीय** इत्येवं सतश्च मूको. इहापि स्तोतृनिगमे मन्त्रपूर्वार्धदिशा बहुवदुपचारः स्यादिति कृत्वा **अनृणा अदीप** इत्याकारकोऽन्त्याक्षरेऽशुद्धवर्णतकैश्च मिथ्यासंधिविश्लेषणे भ्रान्तश्च मुपा. संभाव्येत । सपा. शौ ६,११७,३ **आक्षियेम** इति पाभे. ।

[r] =सपा. तैब्रा ३,७,१२,३ तैआ २,४,१;७,१ काअमा १२६:६ बौध ३, ७, ११। मै ४, १४, १७ **दैव्यम्** इति पाभे. ।

[s] विप. (धेनु-) । शेषं *i* टि. द्र. ।

३२,२२; मा २७, ३५; का २९, ५,४; तै २, ४, १४, २; मै १. ४.५[2]¶; २,१३. ९; काठ ३२, ३¶; ३९, १२; कौ १, २३३; २,३०; जै १, २५,१; ३,४,१; शौ २०,१२१,१.

†अ-दुच्छुन॒[a]- -नः ऋ ९, ६१, १७; कौ २,२४०; जै ३,२१,५.

†अ॒-दुर्मख[b]- -खस्य ऋ ८,७५,१४; तै २,६,११,३; मै ४,११,६.

अ॒-दुर्मङ्ग(ल>)ली[c,b]- -ली[d] शौ १४,२,४०‡; -लीः[d] ऋ १०, ८५,४३; पै १८,१०,८.

†अ॒-दु(स्-कृ>)ष्कृत्[b,e]- -ष्कृतौ ऋ ३, ३३,१३; शौ १४, २, १६; पै १८,८,७.

अ-दुष्ट- -ष्टम् पै २०,२४,१.

अ॒-दू[f]- -दुवः ऋ ७,४,६.

अ॒-दून[g]- -नाः शौ २, ३१, ३; पै २, १५,३.

अ॒-दृपित[b]- -ताय ऋ ४, ३, ३; -तेभिः ऋ १, १४३, ⌊८ (६, ८,७)⌋.

अ॒-दृप्त[b]- -प्तः ऋ १,६९,२; -प्तम् ऋ ८,५९,७; खि १,६,७.

अ॒दृप्त-क्रतु[b]- -तुः ऋ ८, ७९, ७; -तुम् ऋ ६,४९,२.

अ॒-दृप्यत्[b]- -प्यता ऋ १, १५१, ८.

अ॒-दृश्यमान[b]- -नः[i] शौ १०,८,१३; पै १६,१०२,२.

अ-दृ॒ष्ट.ष्टा[j]- -ष्टः शौ ५,२३,७; पै ५, ३, ६; ७, २, ८; -ष्टम् शौ २, ३१, २; पै २,१५,२; १६, १४९, ८; -ष्टाः ऋ १, १९१, १;३;४; शौ ६, ५२,२†; पै ५, ३,३;१५,९; ९, ६, २; ७†;९; १२; १९,७,७†;२९,४; -॒ष्टाः ऋ १,१९१, ⌊५;६⌋;७[k]; -ष्टान् ऋ १, १९१, २[l]; ८; शौ ५, २३,६†; ६,५२,३; ८,८,१५; पै ५, ३, ८; ७, २, ७; १६, ३०, ५; १९, ७, ६; २९, ५; -ष्टानाम् पै ५,३,५;९,६,५;८; -ष्टेभ्यः पै ९,६,११.

---

[a]) विप. (सोमरस-)। बस. अन्तोदात्तः (पा ६,२, १७२)। उप. दुच्छुना- यद्द.।

[b]) तस. नञ्-स्वरः (पा ६,२,२)।

[c]) विप (⌊सुमङ्गली-⌋ वधू-)।

द्र.। उप. बप. ङीप् प्र. उसं. (पा ४,१,३०)।

[d]) सपा. °ली<>°लीः (मंब्रा १,२, १८ आपमं १, ११,५ जैगृ १,२१ : ११ च) इति पाभे.।

[e]) विप. (⌊कल्याणकारिणी-⌋ विपाट्शुतुद्री-)।

[f]) विप. (⌊अपरिचारक-⌋ अस्मद्-)। तस. नञ्स्वरः। उप. √दु>दू ⌊परिचरणे⌋ + कर्तरि क्विप् प्र.।

[g]) विप. (?अलगण्डु-)। तस. नञ्-स्वरः प्रकृतः द्र.। उप. √दु>दू ⌊उपतापे⌋) + क्तः प्र. (पावा ८, २, ४४; ४५)।

[h]) विप. (⌊अप्रमत्तप्रज्ञ-⌋ अग्नि-, सोम-)। बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (तु. सस्थ. टि. अवार्य॒-क्रतु-)।

[i]) पाभे. अ॒जायमानः द्र.।

[j]) विप. (कृमि-, सर्प- प्रभृ.), नाप. (कृमि-, रोग-)। तस. नञ्-स्वरे प्राप्ते पराद्युदात्तत्वम् उसं. (पा ६,२, ११६)। ननु कथं बस. प्रकृते तस. उसं. इति। उभयविधं खल्विह उसं. भवति समासस्य च प्राति. चेति। किं तत इति। तेन बस. अन्यत्रापि नञोऽनन्तरवर्त्तिनामपरिगणितानामपि सतां प्राति. आद्युदात्तत्वं सिद्ध्येदिति। एवं चेह संभाव्येत, यथा नञ उत्तरं पराद्युदात्तात्मिका सौवरी प्रवृत्तिरादौ समासावैशेष्येण केषुचित् प्राति. प्रवर्त्तमाना सती कालेन व्यवस्थितिमिवाऽऽप बस. अयं स्वरो भवतु न तस. इति (तु. वै१२ अ॒दृष्ट-)। एवं च सति पुरावर्त्तिनामसतामपि तस. केषांचिदेवंविधस्वराणां प्राति. विषय उपपत्तिं मार्गयमाणानामाचार्याणामियं दृष्टिः संजाता यथा तादृशेष्वपि सर्वेषु प्राति. बस. एव यथा भवेत् तथा तद्व्याख्यानं कर्त्तव्यमिति। एस्थि. यथा भावे निष्पन्नानि उप. इति कृत्वा अज॒र-, अम॒र-, अमृ॒त- इत्यत्र बस. इति सुवचमेवं भावे क्तान्तम् उप. इति कृत्वा अ-दृ॒ष्ट- इत्यत्रापि कामं बस. इत्युच्येत। न त्वेवंविध उत्तरकालीनस्थितिमात्रसंवादिनि व्याख्यानकौशल उक्तप्रकारकप्रवृत्त्यन्तरवत्याः श्रुत्याः स्वारस्यमिवाऽनुभूयेत। तद् यथा। दृष्ट॒मदृ॒ष्टमतृहम् (शौ २, ३१,२) इत्यत्र प्रथमं क्तान्तं कर्मणि श्राव्यते तदनुपदं च तद्भिन्नमात्रसमर्पकं द्वितीयं च तदेव क्तान्तं शब्दरूपम् उक्तपूर्वया प्रक्रियया 'दृष्टं दर्शनं तद्रहितम्' इत्येवं भावे निष्पन्नमिति कृत्वा श्राव्येनेति प्रतिपत्तौ दवीय इति नैव श्रद्धेयमिव भवेत्। एस्थि. उक्तदिशा समासोऽपि प्राति. अपि च उसं. इति वा बस. एवेति वेति भूयोऽपि विमृश्यम्।

[k]) सपा. पै ४,१६,४ घ्राणाः इति पाभे.।

[l]) सपा. पै ४,१६,३ घ्राणान् इति पाभे.।

अदृष्ट-दह(न>)नी[a]- -नीम् पै ९, ६,१.

अदृष्ट-वीर्य[b]- -र्यम् पै २०,४९,८.

†अदृष्ट-हन्[c]- -हा ऋ १, १९१, ८;९; शौ ५, २३, ६; ६, ५२, १; पै ५, ३, १; २; ७, २, ७; १९,७,५.

अदृष्ट-हन(न>)नी[d]- -नी पै ५, ३,४.

अदेदिष्ट[e] ऋ ८,४५,२६.

१†अ-देव[f]- -वः ऋ ६,१७,८,१८, ११; २२,११; ८,४६,२१;७०, ७;७१,८; १०,३७, ३; ३८,३; कौ १,२६८; जै १, २८,६; शौ ६, ६, १$; २०, ३६, ११; पै १७, २५, ६; १९, ३, १०; -वम् ऋ ३,३२,६;९,१०४,६; १०५,६; कौ १,४६६;२,९६३; जै १, ४८, ६; -वस्य ऋ ⌊१, १७४, ८; २, १९, ७⌋; १०, १११,६; -वात् ऋ १०,१२४, २; -वान् ऋ ३ १, १६; १०, १३८, ४; -वा न ऋ ६, ४८, १०; कौ २, ९७४; -वेन ऋ २,२३,१२; काठ ४,१६.

अदेवी- -†वीः ऋ १, १७४, ८; ३, ३१, १९; ५, २, ९; १०; ६, २५, ९; ४९, १५; ७, १, १०; ९८, ५. ८, ११, ३ ६१, १६;९६, १५; खि १, ११, ३; तै १,२,१४, ७[1]; काठ २, १५; शौ ८, ३, २४; २०, ८७, ५; १३७,९; पै १६, ८, ३; -व्याः काठ ३७, १५ ; १६ ; पै ६, १२,८.

२अ-देव[g]- -वः शौ ५,८, ३ ; पै ७, १८,३; -वाः ऋ ८,९६,९.

अ-देवयजन[h]- -नः तै १, १, ९,२; -नम् तै ३,४,३, ७; मै १, १, १०; ४ १, १०; काठ १, ९; २५,४;३१,८; क १,९; ३९,१; ४७, ८.

अ-देवत्र[1'h]- -त्रात ऋ ५,६१,६.

अ-देवयत्[h]- -यन्तम् ऋ २, २६,१.

†अ-देवयु[h]- -युः ऋ ८, ९७, ३; -युम् ऋ ७, ९३, ५; ८,७०, ११; ९,६३, २४; कौ १,४९२; २.५८७; जै १,५१, ६; ३,४८, ३; -यून् ऋ १०, २७, २; ३; -योः ऋ १.१५०,२.

अ-देवरघ्नी[j]- -घ्नीम् पै २०,१९,३.

अ-देवृघ्नी[k]- -‡घ्नी[l] शौ १४,२,१८; पै १८,८,९.

?अदेह्य[m]- -ह्यम् पै २,२,५.

---

a) विप. (ओषधि-)। उस. उप. कर्तरि ल्युट् प्र. स्त्रियां ङीप् च (पा ३,३,११३; ४,१,१५)। b) विप.। बस.।
c) विप. (आदित्य-)। उस. उप. क्विबन्ते कृत्स्वरः प्रकृत्या (पा ६,२,१३९)। d) विप. (वीरुध्-)। शेषं a टि. द्र.।
e) सपा. कौ. जै. अददिष्ट⌊गद्र.⌋ इति पाभे. (तु. पपा. सात. S BS. BC. ; वैतु. सा. भ. विव. अतथेति)। उभयथाऽपि क्रिप. सत् लुङि प्रपु१ (वैतु. S. मपु३ इतीव?)। धा. ? ऋ. √*देद् (कृतौ), अन्यत्र पक्षे √दद् 'कृतौ'(तु. अदिष्ट-, वैतु. सा. विव., भ. ⌊पक्षे⌋, GRV. प्रभृ. S. च बधा. सत् √दिश् इति, सा. ⌊पक्षे⌋ √दद् ⌊दीप्तौ⌋ इति, भ. ⌊पक्षे⌋ √दीदी ⌊दीप्तौ⌋ इति च √दद् ⌊दाने⌋ इति च, BS.√दद् ⌊धारणे⌋ इति च)।
f) विप. (⌊देवेतर-⌋ मनुष्य- वा असुर- वा, ⌊अपवित्र-, अदिव्य-⌋ मनस्- प्रभृ.), नाप. (असुर- ⌊तु. वें. सा. GW. GRV. प्रभृ. ⌊ऋ ६,१८,११⌋) । तस. नञ्-स्वरः।
g) विप. (असुर-) । बस. अन्तोदात्तः ।
h) तस. नञ्-स्वरः। उप. यद्र.।
i) विप. (पुंस्-) । उप. 'देवास् त्राः, देवानां (=तत्कृता) वा त्राऽस्य' इति कृत्वा मध्योदात्तो बस. (तु. सा.; वैतु. वें. प्रभृ. व्यु. भिन्नक्रमाः, PW. प्रभृ. तद्धितः त्रा प्र. इति)।
j) =अ-देवृघ्नी-। तस.।
k) विप (वधू-)। तस. नञ्-स्वरः। उप. देवृ-(हन्>) घ्नी- इति।
l) सपा. ऋ १०,८५,४४ अघोरचक्षुः इति पाभे.।
m) स्पष्टमपि सन्तं मूको. कथं संस्कर्ता क्वचिदतिवेल-संस्करणोत्साहोऽस्पष्टमथ विपरीतार्थं च कुर्यादित्यत्र मन्त्रोऽयं निदर्शनं द्र.। तद् यथा । औपसंहारिकेऽस्मिन् मन्त्रेऽरसीभावयितुं संकेत्यमानस्य विषस्य प्रथमं पिष्टात्मतयाऽपिष्टात्मतया च तदनु (गृहे भव->) गृह्य- इत्येतदात्मतया च (देहे भव->) देह्य- इत्येतदात्मतया च विशेषाः श्राव्यन्ते यतः सर्वेऽपि ते ते विशेषा देवैः स्तूयमानैर् अरसीक्रियेरन्निति । एवं मूको. च मन्त्रसंगतेश्च संवादे सत्यपि यन् नञ्-पूर्वत्वमिष्टं भवति तदनिष्टमेवेति । उत्तरार्धेऽप्येवमेव देवास् सर्वस्य विद्वांसो (अ)रसं कृणुता विषम् इत्यस्य मूको. स्थाने देवस्य सर्वस्य विद्वान् सोऽरसं कृणुतां विषम् इति यदेकवचनतामापाद्य वास्तविकं कर्तृपदं कर्मतां नीयते काल्पनिकं कर्तृपदं च प्रलयान्त-कल्पनाजाल-विषयीभावात् प्रहेलिकायत इव तत् सर्वं व्यर्थाऽऽयासकरं श्रुतितात्पर्यतो दूराऽपेतं च द्र.।

?अ-दोमद्[a]- -दम् शौ ६, ६३,१[b].
?अ-दोमघ्[c]- -घौ शौ ८, २,१८[d]; पै १६,४,८[e].
अद्र[f]- -द्राः शौ १,२७,३.
†अद्-धा[g] ऋ १, ५२,१३; ⌊३,५४, ५; १०, १२९, ६ (१०, ११४, २)⌋; ८, १९, ९; १०१, ११[b]; १०, १११, ७; मा ३३, ३९[h]; का ३२,३, १०[h]; मै २,१,८¶; ४,१२,१; शौ २०, ५८,३[h]; पै २०,५५,१.
✓*अद्धा[i]
अद्धाति[j]- -तयः ऋ १०, ८५, १६; शौ ११, १०,७; १४, १, १६†; पै १६, ८५,१०; १८,२, ५†; -तिः शौ ६, ७६, २; पै १९,,१५,१३.
१अद्-भुत[k]- -†०त ऋ ५, १०, २;

---

a) त्रिप. (अन्न-)। व्यु.? पपा. नावग्रहः। अद् + मद्- (<✓मद्) इत्येवं विभज्य सा. व्याचष्टे। अतः किञ्चिदिवैव भिन्नेन नाउ. सकक्षमिव साहचर्येण श्राव्यते, अ-बलासौ इति (सा. ?अ-बलाऽसौ इति यद्र.)। ततस्तद्वद् अ-दोमद्- इत्यत्र च नाउ. अ-दोमघ्- इत्यत्र च नञ्-पूर्वत्वे संकेत्यमाने उप. (✓दु ⌊उपतापे⌋>) दोमन्-+ (✓दा वा ✓धा वा>) द्-वा घ्- वेत्येवमनूत्प्रेक्ष्येत (तु. PW. MW. प्रभृ. च WW १,७६७ च)। अत्र पै (१९ तमे काण्डे ⌊तु. W.⌋) अनमीव्- इत्येतत् प्राति. श्राव्यमाणमस्यामुत्प्रेक्षायां गमकं द्र.। अस्मिंश्चोत्तरे दर्शने बस. अन्तोदात्तः द्र. (पा ६,२,१७२)।

b) पाभे. अथ मा १२,६५ द्र.।

c) विप. (व्रीहि-, यव-)। नापू. टि. दिशा व्युत्पाद्येऽत्र प्राति. अदुस्- इति च मधू- इति च समासाऽवयवतया वाऽसमासाऽवयवतया वा श्रावयन् सा. चिन्त्यः। पै. हि नापू. स्थाने अनमीव- इत्यस्येह यनि. स्थ. चास्यैव श्रवणादुक्तया दिशा शौ. उभयत्र नञ्-पूर्वत्वं समस्तत्वं च प्राति. सुदृढतरं स्यात्।

d) सा. अदोमधू ⌊=उपयोगानन्तरं मधुरौ⌋ इति शोधुकः।

e) अधोमधौ इति मूको. विकृतपूर्वभागा श्रुतिः द्र.।

f) नाप.। पाठः अर्थश्च? सा. उद्र- इति पाठं मत्वा, BW., WAG ⌊१, १५५ *b*⌋ Barth ⌊ZDMG ४६, ३०५⌋ यनि. च =शाखा-, काण्ड-, दण्ड- इति, W. =अङ्कुर- इतीव।

g) स्वरादिषु चादिषु च (पाग १, १, ३७; ४, ५७) पठितत्वाद् अव्य. एतद् इत्युक्तं भवति। नानाप्रकृतीनि तावद् अव्य. भवन्ति। कानिचिद् मूलतः समस्ताऽसमस्त-सुब्रूपतया व्याख्यानाय सुलभानि भवन्ति कानिचिच्च न भवन्ति। प्रकृते तावद् अ(<इदम्-)-> *अत् (>द्) इत्येतत् प्रथमाऽवयवत्वेनोपलभ्यमानं सार्वनामिकं शब्दरूपं सत् प्रयोगवशाद् गतिमात्रत्वेनोपचरितं भवति (पाग १,४,६१)। एतदुत्तरं च धा- (<✓धा) इति प्राति. कृद्-उत्तरपदप्रकृतिस्वरविशिष्टं (पा ६,२,१३९) भवति। तस्यैतस्यैवं परिणतस्य गस. प्राति. यत् तृ१ भवति तदेवेह पूर्ववत् प्रयोगवशादव्ययत्वेनोपचरितं सत् स्वरादिषु च चादिषु चाऽऽचार्यैः पठितं भवति। एतज्जातीयेष्व-व्ययत्वपरिणामेषु सुब्विशेषाणां क्रियाविशेषणार्थसमर्पकतया प्रयोगसौलभ्यं च मौलिकप्रवृत्तिनिमित्ततयाऽवधेयम्। अस्मिन् दर्शने (*अत् ⌊द्>⌋ + ✓धा इत्यतः नाउ. सरूपाद् नाधा. भिन्नादिव सतः धा. >) *अद्-धा- इत्येवं मूलं प्राति. कल्पनीयमिति दिक् (वैतु. वाच. पूप. <✓अत्+कर्मणि क्विप्, उप. च <✓धा+कर्तरि क्विप् प्र., इत्येवं यद् अभिप्रेयात् तत् प्राति. कर्तृपरत्वाऽभावाद् न यथार्थमिति द्र.)। सत्यार्थे नि. ⌊तु. निघ ३, १०⌋। आवे. अज़्दा, मेधा- < मज़्धा <✓*मेध् (ज्ञाने) इति WAG ⌊१, १५२ *b*⌋।

h) सपा. कौ १,२७६; २,११३८ जै १,२९,४; ४,३,२ मह्ना इति पाभे.।

i) नाउ. व्युत्पत्त्यौपयिकः क्विबन्तः नाधा. सुकल्पः।

j) नाप. [मेधाविन्- ⌊तु. निघ ३,१५⌋, महर्षि-, दैवज्ञ- (वैतु. सा. ⌊शौ ६, ७६,२⌋ व्यप. इति)]। कर्तरि तिः प्र. (तु. पाउ ४,१८०)। तत्स्वरेणान्तोदात्तः। उप. *अति- (<✓अत्) इति मतान्तरं भवति (तु. दे ३,१५)। तथात्वे पपा. अवग्रहाऽभावस्तु दुरुपपदः स्यादिति।

k) =अ-भूत- इति कृत्वा अ> *अत् (>द्)+भू (>भु)त- इति (तु. या १,६)। पपा. अवग्रहाभावोऽपि पूप. *अत् इत्यस्य नञ्मूलकतामिमां संकेतयेत। *अत्- (<✓अत्+भा>)भुत- इति यद् वाच. उक्तं भवति। तन्न। अन्तोदात्ते २अद्भुत- इत्यत्र कथंचित् तत्संभवेऽपीहाऽऽद्युदात्ते प्राति. तस्य नितरामप्रवृत्तेः। यदपि GW. WAG ⌊२,२५*b*⌋ प्रभृ. पूप. =अति इत्येतल्-लघितमित्याहुस्तदपि न। अ-दृक्षण- (यद्र.) इत्यत्र तथात्वस्य नितरामसंगतिदर्शनात्। तस्मान्मूलतोऽतिशयविशेष-

६, १५, २; ८, २६, २१; ९, २०, ५; मा २७, ३४; का ६९, ३, १०; कौ २, ३२२; जै ३, २६, ८; -तः ऋ १, ९४, १२; १३; १४२, ⌊३; ८, १३, १९; ९, २४, ६ (७)⌋; २, ७, ६; २६, ४; ५, २३, २; ६, ८, ३; ९, ८३, ४; ८५, ४; १०, १५२, १[a]; खि १, ५, १; मा ११, ७०†; २१, २०; का १२, ७, ५†; २३, २, ९; †तै १, ३, १४, ७; ४, १, ९, २; मै २, ७, ७†; ३, ११, ११; काठ १६, ७†, ३८, १०; कौ २, ३१६†; जै ३, २६, २†; शौ २, १२, १; पै २, ५, १; ८८, १†; †१२, १, १२; १३; -तम् ऋ १, १८, ६; १४२, १०; १७०, १; ८, ४३, २४; १०, १०५, ७; खि ४, ५, २६; २९; ८, ७; मा २७, २०; ३२, १३†; का २९, २, १०; ३५, ३, १०†; तै ४, १, ८, ३; मै २, ७, १६; १२, ६†; काठ १८, १७; ३९, ३; क २९, ५†; कौ १, १७१†; जै १, १८, ७; शौ ५, २७, १०; पै ९, १, १०; -तस्य ऋ १, ७७, ३; -ता ऋ १, २५, ११; -०ता ऋ ५, ६६, ४; -तान् ऋ ४, २, १२.

अद्भुत-क्रतु[b]- -तुम् ऋ ८, २३, ८; -०तू ऋ ५, ७०, ४.

अद्भुतै(त-ए)नस्[c]- -०नसः ऋ ८, ६७, ७; -नसाम् ऋ ५, ८७, ७.

२अद्-भुत[d]- -तस्य ऋ १, १२०, ४.

अद्मन्- √अद् द्र.

अद्य,द्या[e] ऋ १, १३, ⌊२ (६, ५३, १०)⌋ ६; २३, ⌊२३[f]; १०, ९, ९⌋; २५, १९; २८, ८; ३४, १; ३; ३५, ११; ३६, २; ६; ४४, १; ३; ९; ४५, ९; ४७, ⌊३ (६)⌋; ४८, १५; ४९, २; ५०, ११; ५४, ५; ५८, ⌊८; ४, २, २; ६, ५०, ९⌋; ७६, ५; ८४, १६; ९२, १४; १५; ९३, २; १००, १०; ११३, ७; १२; १३; १७; ११५, ६; १२०, ३; १२३, ३; ८; १३; १२५, ३; १३६, ४; १४२, १; ⌊८; २, ४१, २०; ५, १३, २⌋; १५९, ५; १६१, ११; १३; १६३, १३; १६७, १०; १८०, ⌊१०; ४, ४४, १⌋; १८२, ८; १८४, १; १८८, १; २, ३, ३; १३, ८; २७, २; २९, २; ६; ३२, ५; ३७, ५; ४१, ३; २१; ३, १४, ५; १७, २; १९, ४; २९, १६; ३६, ३; ५३, २१; ४, १०, १; ४; १६, २; २४, ७; २५, १; ३; ३०, २३; ३७, २; ४४, ३; ५१, ३; ४; ५, १, ११; २२, ⌊२; २६, ८⌋; ४५, ५; ४९,

---

द्योतनार्थम् *अति-अ-भूतम् > अद्-भुतम् इत्येवं परिणतिक्रमः कामं संभाव्येत न तु नञं विना निर्वाह इत्यभिसन्धिः। WW. (१, ८५०) अ- + (√दभ् >) द्भुत- (=दब्ध-) इत्येवं यदुत्प्रेक्षते तदपि अ-द्रूक्षण- इत्यत्रत्ये पूप. व्यञ्जनभक्तिमिवाऽऽपतन्तीं न स्पष्टयितुं क्षमम् (तु. टि. अनतिद्भुत-)। स्याद्वा अ-द्रूक्षण- इत्यस्य स्वतन्त्र एव कश्चिदपरो निष्पत्तिप्रकारः (यस्क.)। तेन तदिहत्ये निष्पत्तिप्रकारे साधकबाधकाऽन्यतरत्वेन नैवोदाहार्यमिति निष्कर्षः भूयोविमर्शापेक्षाऽवशेषः द्र.।

a) सपा. शौ १, २०, ४ अस्तृतः इति पाभे.।

b) विप. (⌊अद्भुत-कर्मन्-⌋ अग्नि-, मित्रावरुण-)। बस. पूप. स्वरः प्रकृत्या (पा ६, २, १)।

c) विप. (⌊अपाप-⌋ आदित्य-, मरुत्-)। सस्व. नापू. टि. द्र.।

d) =१अद्-भुत-। *अत् > द् + √भू + डुतच् प्र. (पाउ ५, १) इति ततो विशेषः।

e) प्राग्भिः अ-(<इदम्-) इत्यतः द्य प्र. तत्स्वरेण निपात्यते (पा ५, ३, २२)। एवं नामाऽसमस्तं प्राति. इदमिति कृत्वा पपा. अनवगृहीतमवतिष्ठते। अव्य. चैतत् प्रयोगतः द्र.। अथाऽर्वाचामीदृशी धारणा भवति यथाऽस्य द्य इत्युत्तरोंऽशः दिव्- > द्यु- इत्येतदेव मूलतः सद् अकारान्ततयाऽऽपन्नं भवतीति (तु. MW.)। क्वचिद् एवमप्युत्प्रैक्षि यथा १*अद्यु- > अ-द्यवि इति सप्त१ मूलतः सतोऽन्त्यांऽश-लोपाऽऽत्मको विकार इति (तु. GW.)। अथ क्वचिदप्ययं विशेषः प्रत्यपादि यथाऽस्याऽऽदौ योऽकारो भवति स उत्तरांश-वाच्यगुणविशेषभृद् आगममात्रं भवति यथा अदुस्- इत्यत्रेति (तु. WW १, ९८)। एवं चतुर्ष्वेतेषु कल्पेषु त्रिषु पूर्वेषु पूर्वांऽशे, उत्तरेषु च त्रिषूत्तरांऽशे साम्यं द्र.। एवमपि पराभिप्रायतोऽकारान्ततयाऽऽपाद्यमानम् -द्य इति क्रिवि. इति न. द्वि१ सच्च अव्य. इत्युपचर्येत विभक्तिलोपानुवृत्त्योः फलतोऽभेदादित्यभिसन्धेः। वस्तुतस्तु *अ-दिव्- > *अदिवा (तृ१) इत्यस्य प्राकृतायितं संभाव्येत अद्या (> अद्य) इति।

f) =सपा. माश १२, ९, २, ९ आश्रौ ३, ६, २७ काश्रौ १९, ५, १८ माश्रौ १, ७, ४, ४७ लाश्रौ २, १२, १३ आपमं २, ६, ६ मागृ १, १, १७; ११, २५; २, २, २६। शौ ७, ९४, १ दिव्याः इति पाभे.।

१;५१, १३; ५३, १२; ५६, १; ५८,३;७३,१;७४, १; ७; ७९, १;३;८२,४;७; **६**, ४, १; १५, १४^{२}; १६, २६; १८,१३;२१, ९;२४,५;३०,३; ३७,१;५० [४ (१५)]; ५२, १७; ५६, ४; ६; ६३, १; ६५,३; ६८,१; ७१,३; ६; **७**,२,१;१७, ५; ३५, [१५; **१०**, ६५, (१४) १५ ; ६६, १५]; ४०, [१ (**५**, ४२, ३]; ४३,४;४७, १; २; ५१, २; ५७, २; ५९, ३; ६०, १; ६६, [४; ८, २७, १९; २१]; १२; ६९, ६; ७५, २; ७८,५; ९३, १;१००, ५; १०४, १५; ८,१, १०;२,२०;३, ८; ५,१८;९,९; १३; १०, ५; १५, ६; २०, २; २२,१;६; २६, ३; ८; २७, ५; १४; ३३, १५; ४७, [१८;**१०**, १६४,५];६४,१२;६६, ७; ७३, [५,(**५**,४७, १०)]; ९३,४;९४, ८; १०१, ४; **९**, ४४, ६; ६५, २८; ६७, २२[a]; ८४, १; **१०**, १४, १२; १५, २;१८,३; २२, १;२;३०, २; ३; ३२, ८; ३५, १;२;३;५;७; ९; [१३ (**५**,४३, १०)]; ३६, [२–१२] ; ११; ३७, ५; ३८, ४; ४०,१४;४५, ९;५३,३^{१}; ४; ५४,२; ५; ५५, ५;६३,८;८१,७;८७, १३; १५; ९२,९;९५, १४; ११०, १; ९; ११३,१०; १२७, ४; १३५, ५; १४२, ६; १६०, २; १६७,३; खि **१**,१, २; **३**, १५, ३२; **४**, ५,२;८,९; **५**,१,३; ७, १; २; ५;८; ९; ११; २, ६; ११^{१};४, १५^{१}; खिसा **३**,३; मा **१**, १२; २, ८; **५**, ३; **७**, ४६; **८**,६†; ४५; **१२**, २६; ६०; **१३**, २२; **१५**, ४४†; †**१७**, २३; ७७; ८४[b]; **१८**, ३१; ३३; ४६; ७५†; †**१९**, ४२[a]; ६८; **२०**, २२†[c]; **२१**, १†; ४३ ४५; ५९-६१; **२७**, ७†; **२८**, २२; २३^{२}; ४६^{१}; †**२९**, २४; २५; ३४; **३२**,१४; †**३३**, १७;२०; ३५; ४२; ५१; ५२;६९;८४$; ९४;९७, †**३४**, ९; २७; **३७**, ३-६; का **१**, ४,२; **२**, २, २; **५**,१,३; ८,३, १†; १९,१; **९**, २,६; **१०**,१, १; **१३**, २, ९†; ४,१६; **१४**,२,७; **१६**,५,२६†; **१८**.२,७†;६,१३†;७,५[b]; **२०**, १,२;४, २, ९; ५, ८†; †**२१**, ३,१३[a];४, १७; **२२**, १,७†[c]; **२३**,१,१†; ५,३^{१};६, १२–१४; **२९**,१,७†; **३०**,२, ११; १२^{१}; **३१**,३,१३†;४,१, १०†;†**३२**. १,१७; २, ३; ३,६; १३;४,८; ९$;५,१५;६,१५;**३३**,१,२१†; **३५**, ३, ११ ; **३७**, १, ३-६; तै **१**, १, १३, ३; १४, १†;३, ७, २; १४, २^{२}†; ४,२३,१†; २४, १†; ४३, २; ४४,२†;७. ७,१; **२**,१,११, ६†; २ †१२, २; ५; ५, ३, ७¶; ५,४¶;६, १२ ४†; **३**,१,४,१¶; ७, २¶; २,४,४[d];६,१; ३,११, ३; ५†; ४,११,२†;५;६, १[e]; **४**, १,१, ३ ७,३;११,४†;२,२,३;५, २; ११,३†; †३,१३, ३-५;४,४, ७^{२}†;१२,५^{२}†;१५,५;६,२,६†; ७,५†,७,१२,१; **५**,७,४, १¶; **६**,६,१,१; **७**, ५, २४,१†; मै **१**,१,१३^{२};२,७;३, २७†; ३७; ३८†; ३९[c]; ५,१२¶; ६,६¶; १०, ३†; ११, १; **२**, १ ८¶; २, १; ७, ९; १२; १६; १०, २†; ६†;१२,१^{२}; ५^{१};१३,८^{२}†; **३**,३, ९†; ८, ७†; १६. ४^{१}†; ५; **४**,६,१¶; ७.४¶; ८, २¶; ९, १^{४}; १०^{१}; १२†; †१०,१^{१}; २^{४}†;४^{१};६^{२}; $; †११, १^{१}; २; १२,१;२†–४†; ६^{४}†;१३,२^{५}; ३^{२}†; ७^{१}†; ८, ९^{१}; १४,४†; ६,११†; १७†; १८†; काठ **२**, १५^{१}†;**३**,४;**४**,९; १०†; १२†; १३[e]; १६† ; **६**, १०†; **७**, १०¶; १३: **१०**,१३; **१३**,१४; १५†; १६†; **१५**, १३^{५}; **१६**, ९†; ११; १६; २०^{१}† ; **१७**, १९^{१}; **१८**, २†; ६[b]; १३^{१}; †; १६^{२}; २१; **१९**, १३^{१}; **२०**, १४†; **२१**,१३†; **२६**,७;११†; **२८**, ४; **२९**, ३†[c]; **३०**, ५†; **३४**, १७¶; **३७**, १३; **३८**, ५[c]; **४०**, ११† ; **४१**, १†; **४५**,२१†;**४६**,३†; क **२**,११†; **३**,७; ८†; १०†; ११^{१}; **५**, ९;

---

[a] सपा. मै **३**,११,१० काठ **३८**,२ स्वर्जुनः इति पाभे.।

[b] सपा. तै **४**,६,५,६ मै **२**,११,१ ऊतये इति पाभे.।

[c] पाभे. अद्य ऋ **१**,२३,२३ द्र.।

[d] सपा. अद्याह्नः (आपश्रौ **१२**,२०,९ बौश्रौ **३**,२३ : ५; ७,१० : १६ हिश्रौ **२१**,१,२ च) <>कौसू **१३७**, ४१ ?अघान्नः (शोधः वैप **४** यइ.) इति पाभे.।

[e] अहुम् अद्य > सपा. शौ **१४**, २, ७० धनेन इति पाभे.।

[f] सपा. मा **१९**,३५ का **२१**, ३,४ मै २,३,८ अस्य इति पाभे.।

२८,२†; ६; **२९**,२^{२}; ४^{२}; **४१**, ५; **४४**,४; †कौ **१**,४०; १२६; १४१; २४१; २७२; २९५; ३२५; ३४१; ४२१; ४३४; ४९८; **२**, २३२: ४८७; ६९८; ७०१; ७५५; ९२४; ९३५; ९७६; १०४१; १०८२; १०८३; १०९०; १०९२; ११२७; ११३०; ११३२; †जै **१**, ४,६; १४,२; १५,७; २५,९; २८, १०; ३१, ३; ३४, ३; ३५,१०; ४१, ३; ४२, ८$; ५२, २; **३**, २०, १६; २८,१; ३७,२; ४६, ७; ५७, २; **४**,८, ७; ११, ८; १९, ४; २३,६; शौ **१**, १, १; २०, २; ३२, ३; **३**, २,४; २२,३; **४**,३, ५; ४, ६^{४}; **५**,७,५; ६; †१२,१; ९; १८,२; **६**,६६,२; ६७, १; ९०, १; ९९, २; १०८, ४; ११८, १; १३८,१; **७**, २१, १; ३२, १†; ४९,२; ५०,२†; ५२. १[a]; ८७, ६; ८९,१; १०२, १†; ८, †३, १२; १४; ४, १५; ९, १५,९; **१०**, ५, ४८; ७, २३: ८, २३; २९; १०,११; **११**, ६, २१; १०, ३; १६; १२, २; **१२**, २,२२†; **१३**, १, ५८; **१६**, ४,६; ६,१^{२}; †**१८**, १, ६; ४६; २, १३; ३, ५९‡[b]; **१९**,११,५; ४७,५; ६; ४९, ९; ५०, २; ६; †**२०**,६१, ३; ७७,२; ९६, २; ९७,१; ९९, २; ११२,१; १४०, ४; १४१, ३; १४३,१; ३; पै **१**, २३, ३; ३३, १; ९१,४; **२**, १३, २; ३०,३†; ३७, ४; **३**, ५, ४; १८,३; ३३, ७; ३७, १^{२}; **४**, ५, ८^{४}; १४,८; २२, ६; **६**, २०,५; ६ **७**,९,८; १०; **८**,८, ६; ११,११; **९**,१७, २; **१०**,६,३; ९,१०†; १०, २†; **१३**,५,९; ८,१५†; **१४**, ४, ९; १२; १६; **१६**,७,२; ४; १०, ५; २३, १; ५०, ३; ६८,८†; ८५ ३; ८६,६; १०२, १०; १०८,१; १५२, १०; **१७**, ९, ४; ३२, २†; **१९**,२,१०; ६, १३; ११, १२; १३,२; १६, ६; १८,२; १४; १९,७; ४२,४; **२०**, ३,९; १०, ९†; २०,४; २७,२; ३२, २; ६[c]; ३३, ९†; ४०, १; ४२, २?[d]; अद्याऽअद्या ऋ ८, ६१,१७; कौ **२**, ८०८†.

अद्या-(श्वस्>)श्व[e]- -श्वात् तै **३**, १,७,२.

?अद्यः,अद्य- √अद् द्र.

?**अद्यनृथि** पै **१७**,२५,७‡[f].

अद्यमान- √अद् द्र.

अ-द्यु[g]- -द्युम् ऋ **७**,३४,१२.

अ-द्युत्[h]- -द्युतः ऋ **६**,३९,३.

अ॑-द्यूत[i]->१अद्यूत्य[j]- -त्ये ऋ **१** ११२,२४.

‡२अ-द्यत्य[k]- -त्ये मा **३४**,२९; का **३३**,१,२३.

?**अद्रर्धोभ्यः** पै **१७**,२४,१०.

---

[a] पाभे. अमुम् पै **१९**,९,८ द्र. ।

[b] सपा. ऋ **१०**,१५,१४ मा **१९**,१६ का **२१**,४,१० एताम् इति विशिष्टः पाभे. ।

[c] पाभे. अग्नये शौ **७**,९२,१ द्र. ।

[d] ?अद्य, अयसि>सपा. पै **२०**,८,४ अभि···अयसि इति पाभे. (तु. टि. बभ्रुणा पै **२०**,८,४) ।

[e] द्वस. । अच् इति योगविभागात् समासान्तः अच् प्र. चित्स्वरष् टेलोपश्च (पा **५**,४, ७५; **६**, १, १६३; पावा **६**,४,१४४) ।

[f] सपा. ऋ **१०**,३७,४ उदियर्षि इति पाभे. ।

[g] विप. (शंस-)। तस. नञ्-स्वरः। उप. √द्यु 'दीप्तौ ⌊दाहे इति GW.⌋'+ कर्तरि कृत् (तु. वें., सा.?; वैतु. BL., GRV. ⌊तत्रत्यं टि. द्र.⌋ बस. कृत्वा उप. =दिव्- इति, PW. GRV. < √दो 'अवखण्डने, हिंसायाम्' इति) ।

[h] विप. (अक्तु- ⌊=रात्रि-⌋) । बस. अन्तोदात्तः (पा **६**, २,१७२) । उप. यद्र. ।

[i] तस. नञ्-स्वरः । उप. < √दिव् यद्र. ।

[j] स्वार्थे यत् प्र. उसं. (पा **५**,१, १२५) । तस्माच्च स्वरसिद्ध्यर्थं नञ्-समासस्य पूर्वविप्रतिषेधः उसं. (पावा **५**,१,११९) । तेन तित्-स्वरितत्वं द्र. (पा **६**,१,१८५) । यत्तु सा. इह बस. चाह उप. च √द्युत् + भावे ण्यत् प्र. इति चापश्यत् तदुपेक्ष्यम् । √दिव् इत्यस्य तत्र तत्र वृत्ते द्यू इत्याकारिकाया वर्णव्यापत्त्याः प्रसिद्धेः (यद्र.) √द्युत् इत्यस्य च वृत्तमात्रे तस्या अप्रसिद्धेरिति यावत् । यथा च तन्मते स्वरः सर्वथाऽपि नोपपद्येतेति तस्य तत्राऽवशं व्यत्ययशरणायितात् स्पष्टमिति वचोऽन्तरं माऽपेक्षि । यथा च शाखान्तरे नञ्-समासाद् भावे प्र. पूर्वविप्रतिषिद्धं स्यादित्येष विषयः नाउ. द्र. ।

[k] नापू. समानेऽपि मन्त्रे शाखाभेदेन शाब्दी सौवरी च प्रकृतिर्भिन्ना भवति । तद् यथा । उक्तपूर्वया दिशा बाह्वृचे नञ्-समासात् सिद्धात् सतः प्र. उत्पद्येतेह मा. च का. च सति सिद्धे तद्धिते नञ्-समास उत्पद्येतेत्यनेन प्रकृतिभेदेन तावत् स्वरे भेद आपद्येत । तथाहि । यथा बाह्वृचे प्र. स्वरः प्रधानो भवति, एवमिह समासस्य

अद्रि[a]- -द्रयः ऋ १, १४९, १; २, १६,५; ३,३२, १६; ४१,२; ४, १९, ५; ५, ८७, २; ६, ४८, ५; ६३, ३; ८, ४, १३; ५३, ३; ६३,२; ७२,११; ८८,३; ९, ७९,४; १०,७६,७; ७८,६; ८९, ६; ९४,८; ११; १३; १४; १००, ८; १०४,२; खि ३,५,३; तै ६, १,११,४¶; †कौ १, २९६; २, ४९‡[b]; ९५३; †जै १,३१,४; ३, ५, ८‡[b]; ४,१८, ७; †शौ २०, २३,२; ३३,१; -०द्रयः ऋ १०, ७६,४; ८; ९४,१; -द्रिः ऋ १, १६५,४; ३.३१,७; ५,४५,७; ६, ४०,२; ७, २२,१; ३५,३; ६८, ४; १०,७६,२; खि ३,१५, ३१[c]; मा १,१४; ३३,७८†; का १,५, २; ३२, ६,९†; तै १,१, ५,२[d]; २,४,१४, ३†,३,३,९,२; मै २, ५,१०; ४,११, ३†; काठ १,५; ९,१८; १३,९; १६,९‡[e]; ३१, ४; क १, ५; ४७, ४; †कौ १, ३९८; ५२९‡[f]; २, २७७; ६०३‡[f]; †जै १,४४, ८; ५४, ५‡[f]; ३, २३, ९; ४९, १‡[f]; शौ ५,२०, १०[g]; ९,४,५; १९, १०,३†; २०, ११७,१†; पै ९, २४,१०; १३, ८,३†; १६,२४, ४; -द्रिणा ऋ १,१६८,६; १०, २८, ३; -द्रिभिः ऋ १, १२१, ८; १३०, २; १३५, ⌊७; ८,८२, ५ (७, १०, १)⌋; ५; १३७, १: ⌊३; ९,६५,१५⌋; २,३६,१; ३, ४४,५; ५३,१०; ⌊४, ४५,५; ९. १०७, १⌋; ५,४०,१; ⌊८६, ६; (८, १२,४; १३, १२)⌋; ८,१, १७; ९, ३४, ३⌋; २२, ८; ३५, २; ⌊३८, ३; ६५, ८⌋; ९, ११, ५· २४, ५; ⌊२६, ५; ३०,५; ३२,२; ३८, २; ३९,६; ५०, ३; ६५, ८⌋; ५१, १; ६३, १३; ६६, २९; ६७, ७; ६८, ९; ७१, ३; ७५, ४; ८०, ५; ८६, २३; ३४; १०१, ३[b]; ११; १०७,१०; १०९, १८; मा १९,२; २०,३१; का २१,१,२; २२, २, ८; मै ३,११,७†; काठ ३७,१८†; †कौ १,४९९; ५१२; ५१३; २, १२१; २५३; ३१४; ४२५; ४५३; ५१२; ५५७; ५७५; ६२५; ६६३; ६७५; ७९५; १०३९; †जै १,५२,३; ५३.२; ३; ३,२१,१८; २५,१०; ३२, १४; ३४,११; ४०,८; ४४,३; ४७,१; ५२,५; ५५,४; ५६,३; ४,२७,६; -†द्रिम् ऋ १, ७, ३; ५१, ३; ६१,७; ६२,⌊३; १०,६८, ११⌋; ४; ७१,२; ७३,६; ८५,५; ८८,३; ३,१,१; ४,१,१४; १५; २,१५; ३,११; १६,८; १८,६; २१,६; ५, ४३,४; ४५,१; ५२,९; ६,१७,५; ३२, २; ३९,२; ६२,७; ८, ६०, १६; ९. ९७,३९; १०, २८,९; ४५,६[e]; ११२,८; ११३,४; खि १,५,१०; २ ३,१; मा १२.२३[e]; का १३,२,६[e]; तै ४,२,२,३[e]; मै २,७,९[e]; १३,६; ४,११,२; काठ २ १५; कौ २, १४९; ७०९; जै ३,५८,६; शौ २०,१६,११; ३५, ७; ३८, ६; ४७, ६; ७०, ९; ७७,८; -द्री ऋ १.१०९,३; ७, ३९, १; ४२, १; -†द्रेः ऋ १, ९३,६; ११७ १६; ⌊११८,३; ३, ५८.३⌋; १३९,१०: ३,३१,६; ५, ४१,१२, ७,६,२; २२,४; ७९,४; ९,८७,८; १०, २०,७; मा ३३, ५९; का ३२,५,५; तै २,३.१४, २; मै ४,६,४; १४,१८; काठ ४,

---

स्वरः प्रधानो भवतीति । एस्थि. चेह ययतोः (पा ६,२, १५६) इत्यन्तोदात्तः प्राप्तस्य नञ्-स्वरस्य (पा ६,२,२) बाधकः द्र. । यत्त्विह उ. च म. च तत आगतः इत्यर्थे वा तत्र भवः इत्यर्थे वा प्र. आहतुस्तदसत् । तल्लक्ष्यस्याऽपार्थत्वादिति यावत् । तौ हि अवसे इत्युत्तरं पदम् अवस्- इत्यस्य प्राति. रूपम् इति भ्रान्तौ सन्तौ तस्य प्रकृतं प्राति. विप. इत्यन्वयमिच्छतः (तु. सस्थ. टि. √अव् > अवसे) ।

a) नाप. (अश्मन्-, अभिषवग्रावन्-, पर्वत-, वज्र-, मेघ- प्रभृ.)। व्यु.? < √अद् (+क्रिन् प्र.⌊पाउ ४,६५⌋ नित्-स्वरश्च) वा आ √दॄ (विदारणे) वेति या ⌊४,४⌋ प्रभृ. (तु. WW १, १८१) । < अ(नञ्) + द्रि- (< √दॄ 'विदारणे' इति, या. ⌊९,९⌋, GW. प्रभृ.), < अत् + √दंह् (वृद्धौ) इति BS. ।

b) सपा. अद्रयः <> अद्रिभिः इति पाभे. ।

c) अध्रिः इति सुपा. विमृश्यः ।

d) सपा. मा १,१५ काश्रौ २,४,११ बृहद् ग्रावा इति, मै १, १,६; ४,१,६ बृहद्ग्रावा इति, काठ १,५; ३१,४; क १,५; ४७,४ बृहद्ग्रावा इति, का १,५,४ बृहन् ग्रावा इति च पाभे. ।

e) सपा. अद्रिः <> अद्रिम् इति पाभे. ।

f) सपा. ऋ ९,९७,४० तैआ १०, १, १५ मना १, १५ या १४, १६ इन्दुः इति पाभे. ।

g) मूको. अध्रिः इत्यपि समर्थयति । तथात्वं च प्रामाणिकतयोद्धरन्ति केचित् (तु. PW. MW.; वंतु. RW.) । तद् विमर्शविशेषापेक्षं द्र. ।

१६; २७, ९; कौ २, ११४८; –†द्रौ ऋ १,७०,२; ५,८५,२; ९, ९६,१०; मा ४, ३१; का ४, १०,२; तै १,२,८,२; ६,१.११, ४; मै १, २, ६; काठ २, ६;४, ९; क १,१९.

†अद्रि-जा[a]– -जाः ऋ ४, ४०, ५; मा १०, २४; १२, १४; का ११,७,४; १३, १,१५; तै १,८, १५,२;४, २,१,५; मै २,६,१२; काठ १५,८;१६,८.

अद्रि-जूत[b]– -तः ऋ ३, ५८, ८.

†अद्रि-दुग्ध[c]– -ग्धः ऋ ९, ९७, ११; कौ २, ३७०; जै ३, ३०, १३; -ग्धाः ऋ १, ५४,९; ४, ५०,३; शौ २०,८८,३.

†अद्रि-बर्हस्[d]– -र्हाः ऋ १०,६३, ३; मै ४,१२,१.

?अद्रि-बुद्ध– -द्धम् तै ४, २, १०, १[e].

अद्रि-बुध्न– -ध्नः ऋ १०,१०८, ७; खि १, ७, १; -ध्नम् मा १३, ४२; का १४, ४,५; मै २,७,१७; काठ १६,१७.

†अद्रि-भिद्[f]– -भित् ऋ ६, ७३,१; शौ २०,९०,१.

अद्रि-मातृ[g]– -तरम् ऋ ९,८६,३.

†अद्रि-वत्[h]– -०वः[1] ऋ १. ⌊१०, ७; ८, ६४, ९⌋; ११, ५; ८०, ७;१४; १२१,१०; १२९, १०^{२}; १३३,२;६^{२}; ३,३७,११;४१,१; ४,३२,५; ५,३५,५;३६,३;३८, ३; ३९,१;३; ६, ४५,९;४६,२; ७,२०,८; ८९,२; ८,१,५;१३; २, ४०; ६. २२; ⌊(५, ८६,६); १२, ४ (१३, १२)⌋; १३, २६; १५,४;२१,७; २४,६; ११;३६, ६; ⌊४५, ११; ६१,४⌋; ४६. २; ११; ⌊(४९,१०); ५०,१०⌋;६२, ११;६८.११; ७६, ८; ८०, ४; ९२,१८; २७;९७,९; ९८,८;९, ५३,१; १०.१४७,१; खि ३,२, १०; ५, ४,८; मा २७ ३८; का २९,५,७; तै ७,४,१५.१; मै २, १३,९; काठ ३९, १२^{२}; ४४,४; कौ १,१९४; २९१;३४५;३७१; ३८३;४१२;२,६१;१६०;२३०; ५२२; ५२४; ६०१; ७०४; १०६४;४,८; जै १,२१,१; ३०, ९;३६,४;३९,२;४०,४; ४३,३; २, ७,३; ३,६,७; १५, ८;२०, १४; ४०,१८; १९;४८,१७; ४, ७, १;९; २७,१०; शौ २०,२०, ४; २३.१; ५७,७; ६१,१; ९३, १; ९८,२; १००,२; ११६, १.

†अद्रि-(सु>)षुत[j]– -तः ऋ ९, ७२,४; -तासः ऋ १, १३९,६.

†अद्रि-संहत[k]– -तम् ऋ ९, ९८, ६; कौ २, ६८०; जै ३, ५६,८.

अँद्रि-सानु[l]– -०नो ऋ ६, ६५,५.

†अ-द्रुह्[m]– -ध्रुक् ऋ ६, ५, १; ११, २ ; ६२, ४ ; १०, ६१, १४; -०ध्रुक् ऋ ६, ५१, ५; मै ४, १४, ११; -द्रुहः ऋ १, ३, ९; ⌊१९, ३; ९, १०२,५⌋; १५९, २; २, १, १४; ३, ९, ४; २२, ४; ८, ४६, ४; ६७, १३; ९७, १२; ९, ९, ४; ७३, ७; १००, १; ७; १०, ६६, ८; मा १२, ५०; का १३, ४, ६; मै ४,१०,३; कौ १,२०६;५५०; २, २८१‡[n]; २८७‡[n]; ३६७; जै १,२२, ३; ५६, ८; ३,२३, १३;२४, २‡[n];३०,१०; शौ ६, ७, १$; २०,५४,३; पै ६,१७, ३; १९, २, ७; -०द्रुहः ऋ ८, १९,३४; २७, ९;१५; -द्रुहम् ऋ ⌊६,१५, ७; ८, ४४, १०⌋; कौ २, ९१७; जै ४, १५, १०; -द्रुहा ऋ ३, ५६, १; ४, ५६, २;५,६८, ४; ७, ६६, १८; कौ

---

[a] विप. (हंस-) । उस. उप. विडन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६,२,१३९) ।

[b] विप. (⌊अश्विनोः⌋ रथ-) । तृस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६,२, ४८) ।

[c] विप.(अवत-,इन्दु-,चमस-⌊=तस्थ-सोम-⌋) । शेषं नाउ. टि. द्र. ।

[d] विप.(द्यो-) । बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् ।

[e] पाठः? अद्रिबुध्नम् इति शोधः (तु. सपा. मा १३. ४२ प्रभृ., माश ७,५, २,१८ च) ।

[f] विप. (बृहस्पति-) । उस. क्विबन्ते कृत्स्वरः ।

[g] विप. (⌊दिवःकोष-⌋ उदक-) । शेषं *d* टि. द्र. ।

[h] मतुप : पित्त्वान्निघाते पूर्वावस्थः स्वरः ।

[1] आमन्त्रितेमतुव सोर् इति रुर् आदेशः (पा ८,३,१) ।

[j] विप. (इन्दु-) । उप. < √सु(अभिषवे) । सकारस्य मूर्धन्यादेशः (पा ८,३,६५) । शेषं नाउ. टि. द्र. ।

[k] विप. (सोम-) । तृस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६,२,४८) उप. <सम् √हन् ।

[l] विप. (उषस्-) । बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् । अद्रिसानुगतप्रथमप्रकाशत्वादित्यर्थः ।

[m] विप. (अग्नि-, आदित्य-, पितृ- प्रभृ.) । बस. अन्तोदात्तः (पा ६,२,१७२) । उप. यद्र. ।

[n] सपा. ऋ ९,९,२ अद्रुहे इति पाभे. ।

२,८१६; जै ३,५७,६;-०द्रुहा ऋ २, ४१, २१; मै ३, ८, ७; -द्रुहे ऋ ९,९,२[a].

†अ-द्रुह्वन्[b]- -०ह्वाणा[c] ऋ ५,७०,२; कौ २,३३६; जै ३,२८,८.

अ-द्रूक्षण[d]- -क्षणम् शौ ८, २, १६; पै १६,४,६.

१†अ-द्रोघ[e]- -घम् ऋ ८, ६०, ४[f]; जै ४,२८,९.

२†अ-द्रोघ[g]- -०घ ऋ ३, ३२, ९; -घः ऋ ६,१२,३; मै ४, १४, १५; -घम्[h] ऋ ५, ५२, १; -घेण ऋ ३,१४,६; काठ६,१०.

अ-द्रोघवाच्[i]- -वाचम् ऋ ⌊६, ५, १;२२, २⌋; शौ ६, १, २;२०, ३६,३; पै १९,१,२.

?‡अ-द्रोघा (घ-अ) विता[j] शौ ११, १,२; पै १६,८९,२.

---

a) पाभे. अद्रुहः कौ २,२८१ द्र.।

b) विप. (मित्रावरुण-)। तस. नञ्-स्वरः। उप. यद्र.।

c) AR. अ-द्रुह्वाणा इति पाठं पपाठ। मृग्यप्रामाण्यस्याऽपि सतस्तस्य पाठस्यापेक्षया उप. शानजन्तं स्यादिति विवेकः द्र.।

d) 'वस्त्रं शित्रं च स्यात् संस्पर्शेऽद्रूक्ष्णं च' इति प्रकरणं भवति। RW. प्रभृ. मध्यतो दकारमपाकृत्य अरूक्षणम् इति शिश्रावयिषन्ति। तत्त्वप्रमाणमित्युपेक्ष्यम्। उक्तप्रकारकं वस्त्रं रूक्षणं न स्यादित्यस्याऽर्थस्य स्वाभाविकत्वेनाऽभीष्टत्वात् पूप. नञ् भवति च उप. रूक्षण- भवति चेति स्पष्टम्। माध्यमिको दकारस्तावत् कुत इति समाधानमपेक्षते। अ > *अत् (द्) इत्येकः कल्पः (तु. टि. १अद्-भुत-)। अ+द्रूक्ष्णं- (<√द्रु> ⌊द्रू⌋ह् +क्स्नः प्र.) इति च द्वितीयः कल्पः (तु. ता.)। अ+ (⌊√द्र>⌋ *द्रु- + रूक्षण- ⌊माध्यमिकसमानध्वनिद्वयैकरूप्ये⌋ > द्रूक्षण-) इत्येवं च स्याच्चरमः कल्पः प्राकृतिकवर्णलोपसहकृतः। अस्मिंश्च कल्पे 'यन्न द्रणाति न च रूक्षणं भवति' इत्युभयथा वस्त्रं विशिष्येतेति विशेषः। अस्मिंश्च द्रु- इति प्राति. छेदनार्थस्तथैव प्राधान्येन द्र. यथासौ वृक्षपर्यायतां गते पदार्थविशेषपरे २द्रु- इत्यत्रापरे प्रसिद्धे प्राति. भवति (वैतु. भोउ. यत्र √द्रु>द्रु- इतीव शिष्टं भवति)। अयं तावद् भेदोऽत्र द्र. यथा वृक्षवाचिनि २द्रु- इत्यत्र कर्मणि प्र. भवति १द्रु- इत्यत्र च कर्तरीति दिक्।

e) सस्व. कृते तु. टि. अ-द्रुह्वन्-। उप. च १द्रोघ- (<√द्रुह्) यद्र.। प्रयोगत. क्रिवि.। वें. सा. Gri. च २द्रोघ- इति उप. भवतीति कृत्वा माम् इत्याक्षिपन्ति तस्येदं विप. च भावयन्ति। यथा तु २द्रोघ-इत्यस्य पृथग् अवस्थितिः संदिह्येत तेन च सा. उक्तं व्याख्यानं विप्रतिषिद्धं स्यादित्येतद्विस्तरः २द्रोघ- इत्यत्र यद्र.। यदपि PW. MW. च यदा २अद्रोघ- इति क्रिवि. भवति तदा १अद्रोघ- इत्येतत् संपद्यत इतीवाऽभिसंदधीयातां तद् निर्मूलं द्र.। इह स्वरभेदे समासस्यैव नियामकत्वात् क्रिवि. भवतीति न वा भवतीत्यस्याऽन्यथासिद्धत्वात्। तथाहि। यदा अद्रोघः (=द्रोहाऽभावः) यथा स्यात्तथेत्यर्थात् क्रिवि. भवति तदा १अद्रोघम् इत्याद्युदात्तः तस. वर्त्तयितव्यो भवति। यदा च (कश्चिद्) २अद्रोघः (=द्रोहरहितः) यथा स्यात्तथेत्यर्थात् क्रिवि. भवति तदा २अद्रोघम् इत्यन्तोदात्तः बस. वर्त्तयितव्यो भवतीति विवेकः सुगमः।

f) GW. अन्तोदात्तत्वं साक्ष्याऽन्तरसर्वस्व-विसंवादादुपेक्ष्यं द्र.।

g) बस. अन्तोदात्तः। उप. एपू. टि. द्र.।

h) क्रिवि. इति GW.। विप. (श्रवस्-) इति वें. सा. प्रभृ.।

i) विप. (अग्नि-, इन्द्र-)। तस. नञ्-स्वरः। यथा उप. द्रोघ-वाच्- इति कास. भवति बस. च न भवति तथा यद्र. (वैतु. सा. प्रभृ.)। इह प्रकृतेऽपि नापू. पूप. इति कृत्वा बस. एवाभिमतो भवति परेषाम् (तु. सा. प्रभृ.)। एस्थि. अपि स्वरतस्तात्पर्यतश्चाऽविशेषेऽपि च यदत्र तस. एव भवतीति भवत्याग्रहस्तत्राप्युक्तो मतभेदः (=द्रोघवाच्- इत्येतद्विषयकः) बीजं द्र.।

j) °अविता इति (क्वचिद् °अविताः इति च) समस्तं शब्दरूपं पपा. भवति। प्रथमां दिशमनुसरन्नेव च सा. °अवितृ->°अविता इत्युपकल्पयति। एवं तन्मते तस. भवति १अद्रोघ- इति वा २अद्रोघ- इति वा पूप. च भवति। उभयथाऽपि तस. स्यादन्तोदात्तश्चेत्याद्युदात्ता श्रुतिस्तु दुरुपपदा द्र.। °द्रोघावितृ- इति उप. स्यात् तेन च तस. नञ्-स्वरश्चेत्येवं यथाकथमपि स्वर-संगतौ सत्यामपि सा. अनुमतेन प्रकारेण मध्येपादं वाक्यभङ्गो नितरामरुचिरः द्र.। यच्च पपा. द्वितीयां दिशमनुरुन्धानाः PW. प्रभृ. °अविताः इत्येवं पाठम् इच्छन्ति तत्राप्युक्तपूर्वं सौवरं चोद्यं सामान्येन चरितार्थयितव्यम्। √अव् इत्यस्य क्त प्र. अवित- इति रूपं चाऽश्रुतिगोचरतया तदीयक्लिष्टकल्पनामात्रत्वमुपक्षिपेत्। अस्रेधन्त इतन वाजमच्छ (ऋ ३, २९, ९) इति विशिष्टपाठभेद-युतायाः सस्थ. मौलिक्याः श्रुतेरपेक्षया च छन्दोऽनुरोधेन चैतत् संभाव्येत यथेह प्रथमात् प्रपु३ उपरि पादमात्रवाक्यपरिसमाप्ति-

?अद्र्यु[a]- -द्र्युः जै २,७,३‡.

अ॒द्वन्- अप्र°.

अ॒-द्वयत्[b]- -यन्तम् ऋ ३.२९, ५.

†**अ॒-द्वयस्**[c,d]- -याः ऋ १,१८७,३[e]; ८,१८, ६; खि ५, ४, ९[e]; काठ ४०,८[e].

अ॒-द्वयाविन्[c]- -विनः ऋ १,१५९,३; -विनम् ऋ ३, २,१५; ५,७५, ५; -वी ऋ ७,५६,१८.

अ॒-द्वयु[e]- -युः कौ ४, ९‡[e,f]; -युम् ऋ ८,१८,१५.

¶**अ-द्वितीय॒**[g]- -यम् मै ४, ७, ४; काठ २८,९^{२}; क ४४,९^{१}.

†**अ-द्विषेण्य॒**[h] - -ण्यः ऋ १,१८७,३; काठ ४०, ८; पै ६, १६, ३; -ण्यम् ऋ १०,१२२,१.

?अद्वुध स्वधो निहतः[i] पै १६, ७२,६.

†**अ-द्वेष॒,षा॒**[j] - -षः ऋ १,१८६,१०[k]; -षे[l] ऋ ९, ६८, [१० (९७, ३६); १०, ४५, १२]; मा १२, २९; का १३,२,१२.

अ-द्वेष॒स्[m]- -षः ऋ १,२४, ४[n]; ५, ८७,८; १०,३५,९.

अ-द्वे(ष्य॒>)ष्या॒[o]- -ष्ये‡ मै २,७,९^{१}.

✓***अध्**[p]

अ॒ध्वन्[q]- -ध्वन् ऋ १, ३७,१३; ६ १२, ३; २९, २; ५१, १५; ८,८३,६; १०, ३७, १०; मै ४, १४, १५†; -ध्वनः ऋ १, ४२, १; ७१, ९; ७२, ७; १०४, २; १४६, ३; ३, ३०, १२; ४,५, १२; १६, २; ५, ५३, ७; ५४,

---

करेण केनापि क्रियापदेन (लोटि मपु३) भाव्यमिति। एवं तावद् अ॒द्रोघा(:) अवता वा॒चमु॒च्छ इत्याकारिकायां मौलिक्यामाथर्वणश्रुत्यां सत्यां मध्यवर्त्तिनि क्रियापदे सांहितिको दीर्घः (तु. ता.)।

[a]) एवं पठन् मुपा. दूषितः द्र.। अर्थत आसंगत्याच् छन्दस्तश्च वैषम्यात्। प्रथमेषु त्रिष्वपि पादान्तेषु (ऽ।ऽ) इति गणक्रमे सिद्धे सतीहाऽकस्माद् अक्षरत्रुटेश्च (ऽऽऽ) इति पादान्त-क्रमस्य चाऽनभीष्टत्वं द्र. (तु. कौ ४, ९ यत्र अ॒द्वयु- > -युः इति शुद्धः पाठो भवति)। अपि च अ॒द्वयाः (<अ॒-द्वयस्-) इति बाह्वृचः पाभे.।

[b]) विप. (कवि- [अग्नि-])। तस. नञ्-स्वरः। उप. ✓द्वय (<द्वयु॒-<द्वि॒-) + शता प्र.।

[c]) तस. नञ्-स्वरः।

[d]) विप.(अदिति-,सखिन्-) उप. ✓द्वय+कर्तरि असिः प्र.।

[e]) सपा. अ॒द्वयाः (ऐआ ४, १,१ च) <>अ॒द्वयु॒ः इति पाभे.। [f]) ?अद्र्युः इति जै. पाभे. द्र.।

[g]) विप. (सोम-)। बस. अन्तोदात्तः।

[h]) विप. (सखिन्-)। तस. नञ्-स्वरे प्राप्तेऽन्तोदात्तः (पा ६, २, २; १६०)। उप. केन्यः प्र. (पा ३, ४, १४) कृत्यार्थत्वात् कृत्यवदुपचारादित्यभिसंधेरित यावत्।

[i]) पाठः? अद्भुत-स्वधो नि-हितः इति शोधः।

[j]) बस. अन्तोदात्तः। उप. ✓द्विष् + भावे घञ् प्र.।

[k]) विष्ण्वादीनां त्रयाणामुत्तरेषां पर्यायेणैकैकस्य संबन्धः द्र. (तु. वें.; वैतु. सा. यो विष्णुनैव संबन्धमाह, GW. प्रभृ. च यदन्विह नाउ. प्राति. शिश्रावयिषितं भवति)।

[l]) सपा. परस्परं पाभे.।

[m]) सस्व. *j* टि. दिशा द्र.। उप. द्वे॒षस्-।

अन्वयतः क्रिवि. द्र. (तु. GW. MW.)।

[n]) भ॒ग- इत्यस्य विप. सद् नापू. प्राति. अत्र भवतीति वें. सा. अभिप्रेतः।

[o]) विप.(द्यावापृथिवी-)। तस. उप. ✓द्विष्+ण्यत् प्र.। कृत्योकीयः स्वरः (पा ६,२,१६०)।

[p]) अनुंमध्यश्च सनुंमध्यश्चेति द्विधा धातुरयं प्रतिपत्तव्यः। अनुं तावद् नाउ. व्यु. औपयिको भवति। सनुं च ✓*४अन्ध् इत्येवं लब्धसंकेतः यद्र. (तु. २अ॒न्धस्- टि.; GW. अध्व॒र्- इत्यत्र; WW १, १३०)। ✓अम्+ ✓धा इत्याकारको मौलिकधातुद्वययोगश्चास्मिन् पारिणामिके धातौ संभावनीयो गत्यर्थपुष्टिपर्यवसानः। एतद्वैपरीत्येन च ✓अघ्, ✓अङ्घ् इत्यत्र ✓अम् + ✓ह (<घ)न् इत्याकारको मौलिकधातुद्वययोगो गत्यर्थनिरोधपर्यवसानः द्र.। एवं नाम ✓अह्, ✓अंह् इत्याकारको योऽनुं च सनुं च द्विधा भिन्नो धातुर्भवति (यक्र. पाधा १२७३, ६३५) तत्र धकारान्तस्य मूलतः सतो हकारान्तताऽऽपत्तिः प्राकृतिकी संभाव्येत। अनयैव दिशा ✓अंह् इत्यत्र च हकारो मौलिक-घकारस्थान इत्येवं प्रतिपत्तव्यम् (तु. गत्याक्षेपीयः ✓अङ्घ् पाधा १०९)। अत इतः पूर्वम् ✓अंह् इत्यस्य च ✓अह् इत्यस्य च यद् घकारान्ताभ्यां सरूपाभ्यां समूलता समकेति (तु. ✓*अघ्) तद् यथावच्छ् छेधार्हं द्र.। गत्यर्थस्य ✓अंह् इत्यस्य हकारो धकारमूल इत्यत्राऽपरोऽपि भवति संकेतः (तु. भोउ २,३, ३० अन्ध- इत्यस्य व्यु.)।

[q]) नाप. (मार्ग-)। वनिप् प्र. (पा ३,२, ७५)। तस्य च पित्वान्निघाते धास्व. (भाषान्तरीयसजन्मसंकेतार्थं तु. WW १,१३०)। नापू. टि. दिशा मूलतो धकारान्ते

१०; ६, १६, ३; ७,६०,४; ८, २७,१७; ५९,२; १०, २२, ४; ११५,३; १७९,२; खि १,६,२; मा ४, १९; ९, १३[a]; २६, १; का ४, ६, ४; १०, ३,६[a]; २८. १,२; तै १, २,४,२;७, ८, १[a]; ४,१,२,३[b]; ५,१, २,६[b]; ६,१, ७,६; मै १, २, ४; ३, ७, ६¶; ४,१२,४†; काठ २,५;६,१०†; १३, १४[a]; २४, ३; क १, १७; ३७, ४; कौ २, ८२६†; जै ४, ४,७†; शौ ४,११, २; ७, ७५, २; २०,७७, २†; पै ३, २५,३; ५,३५, १२; -ध्वनाम् ¶तै २, ५,११,२;५,१,२,४; काठ १९. २¶; क २९, ८¶; -ध्वनाम् मा ५, ३३[c]; -ध्वनि ऋ ६, ४६, १३; ५०, ५; खि १, २, १‡[d]; -ध्वने ऋ १, ४२, ८; -†ध्वभिः ऋ १, २३, १६; ९, ५२,२; शौ १, ४,१; -†ध्वसु ऋ १०, १८५, २; मा ३,३२; का ३,३,२४; मै १, ५, ४; काठ ७, २; क ५, २; -ध्वा ऋ १, ११३,३;१७३, ११; २, १३,२; ७.४२,२; ५८, ३; ८,३१,११; १०,६१,२६; १०८,१; का ११, १,४; कौ २.११०१†; शौ १३, २,१४; पै १८,२१,८; -ध्वानः तै २,५,११, २¶; -ध्वानम् ऋ १,३१,१६; १०, ५१,६; ११७, ७; खि ४,९,१[b]; मा ११, १८[b]; २५,३; का १२,२, ७[b]; २७,३, २; मै १,११, २[a]; २, ७, २[b]; ३,१,४[b]; ७, ६; १५, ३; काठ १६, २[b]; १९, ३[b]; २०, ५¶; क ३०,१; ३१,७; शौ ३, १५, ४†; पै १,५१,४.[°ध्वन्- अभि°, १कृष्ण°, प्र°, वि°, समया°].

अध्व-ग[e]- -गौ ऋ ८, ३५,८.

अध्वग-घातिन्[f]- -तिना पै १६,१०४,७[g].

अध्व-गत्[h]- -गतः शौ १३,१, ३६,४३[i].

अध्व-पति[j]- -०ते मा ५,३३[c].

अध्वर[k]- मैपुष्पि १, २; काठपुष्पि २; -रः ऋ ८, १९,१९;२७,३; ९,७,३; मा २, ८‡[l]; ६, २३; १५, ३८†; का २, २,३‡[l]; ६, ६,१; १६, ५, २०†; तै १,१, १२,१; ३,१२,१;३,१,९,३[m];

धातौ सुवचतरेऽपि यत् प्राग्भिः ✓अत् इत्यतो धकाराऽऽपत्तिपूर्विका व्यु. उक्ता भवति (पाउ ४ ११६; भोउ २, १,२८३) तत्र प्राकृतायिततिरोधापितवस्तुस्थितित्वमेव बीजं द्र. ।

[a]) सपा. अध्वनः (माशब्रा ५,१,५,१७ च)<>अध्वानम् इति पाभे. ।

[b]) सपा. अध्वनः (आपश्रौ १६,२,९ च)<>अध्वानम् (माशब्रा ६, ३,३,८ माश्रौ ६, १, १,१५ च) इति पाभे. ।

[c]) =सपा. ता १, ४, १ आश्रौ ५,३, १४ प्रभृ. । अध्वनाम् अध्वपते>सपा. शांश्रौ ६,१३,२ अध्वनः अध्वपतिः इति पाभे. ।

[d]) सपा. ऋ १,११६,५ विभे. ।

[e]) उस. उप. ✓गम्+कर्तरि डः प्र कृत्स्वरश्च प्रकृत्या (पा ६,२,१३९) ।

[f]) कर्मण्युपपदे ✓हन्+णिनिः प्र. (पा ३,२,७८) । शेषं नापू. टि. द्र. ।

[g]) =सपा. काय ११५ : ६ । शौ ११, २,७ अघंकघातिना इति पाभे. ।

[h]) उस. उप. ✓गम्+क्विप् प्र., अनुनासिकलोपे तुगागमश्च (पा ६,४,४०;१,७१) । कृत्स्वरः प्रकृत्या ।

[i]) सपा. पै १८,१९,३ घृतं पिबन्तम् इति पाभे. ।

[j]) षस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६,२,१८) ।

[k]) विप., नाप. (याग-, [प्राधान्येन] सोमयाग- [मै १,९, ५ प्रभृ.])। व्यु. ?‘*अधति व्याप्नोति कर्त्तव्यभावेन जीवनम्’ इति कृत्वा वरच् प्र. उसं. (पा ३, २, १७५ [तु. WW १,१३०, GW.]) । यथा ऋत- इत्यत्र समानप्रकरणके प्राति. गत्यर्थो धातुर्मूलं भवति तथाऽत्रापीत्यभिसन्धिः । अ+(✓ध्वृ >) ध्वर- इत्येवं बस. अन्तोदात्तः (पा ६,२,१७२) इत्यपराऽपि प्राक्-सामान्या व्यु. द्र. (तु. तै ३, २,२,३) । यत्तु तत्र भा. उप. कर्त्तरि वा कर्मणि वा अच् प्र. इत्याह, तन्न । कौटिल्यहिंसनाऽन्यतराऽऽत्मकध्वरणरहितत्वेऽध्वरस्य तात्पर्याद् भावे अप् प्र. इत्यस्य सुवचतरत्वादिति दिक् (एवं तु. मै ३, ६,१० काठ २३,७) ।

[l]) सपा. काठ ९,५ क ८,८ आपश्रौ ८,१२,४ हिश्रौ ५, ३,४५ अध्वरे इति, ऋ ६,६३,४ अध्वरेषु इति, माश्रौ ८, १४, ५ अध्वराय इति पाभे. ।

[m]) सकृत् =सपा. आपश्रौ १४,२७,७ । काठ ३५, ७ क ४८,९ माश्रौ २,३,८,४ ध्रुवः इति पाभे., अन्यत्र =सपा. आपश्रौ १४,२७,७ । काठ ३५,७ क ४८,९ माश्रौ २,३, ८,४ अध्वर्युः इति च पाभे. ।

मै १, १, १३;३, १; ९, ५^{१}¶; १०,२‡[a]; ४,१, १४; १२,५†; काठ १, १२; ३, ९; ९, १३^{४}; १२, ३; ३१, ११^{२}; ३९, १५; क १,१२; २,१६; ४७, ११¶; †कौ १,१११; २, ४८०; ९०९; †जै १, १२, ५; ३, ३६, ५; ५६, १६; शौ ४, २४, ३; ७, ६०,१‡[b]; ११,९, ७; १८, २, ३२; पै ४, ३९, २; १६, ८२, ७; -रम् ऋ १, १, ४; ⌊१४, ११;२६,१⌋; १८,८;१९,१;२३, १७;४४,१३[c]; ७४,१; ४; ९३, १२; १०१, ८; १३५, ⌊३; ७, ९२,५⌋; ७^{२}; १५१, ३; ७; २, २, ५; ३, १७, ५; २०,१;२४, २; २८, ५; ५४, १२; ४, २, १०; ९, ६; ७; १५, २; ३७,१; ५,⌊४,८; ६, ५२, १२; ७,४२, ५⌋; ५१, २; ७१, १; ६, ६८, १०[b]; ७,२,७; ५६, १२; ८२, ७; ८,३५, ६; ४३, २०; ६३, ६;७२,९; ९, ४४, ४; ८३, ५; १०, ३०, ११; ६३, ६; ८५, १८[a]; ९२, १५; ९४, १०; ११०, २; खि १, १२, ८; ३, २२, १०; मा ३, ११; ५, १७; ६, २४†; २५; ३०; २७, १७; १८; २८†; २९, २६†; ३३, १५†[c]; ३७,१९; का ३, ३, १; ५, ५, ४; ६, ६, ३†; ७, १; ८, १; २९, २, ७; ८; ३, ९†; ३१, ४, २†; ३२, १, १५†[c]; ३७, ३, ५; तै १, २, १३, २; ३, १३, १; ४, १,१; †५, ५, १; ७, १; ४, १, ८, २^{२}; ११, १†; ६,२,९, ३; मै १, ३, १; ३; †५,१;५;६; ९, ५^{२}; २,१२, ६^{२}; ४, ५, ४¶; ९, ६; १०, ३†; १२, २†[d]; †१३, ३; ४; †१४, २; १८; काठ २, १४†; ३, ९; १०; ६, ९†; ७, ४†; †१६, २०; २१; १८, १७^{२}; २३,७¶[e]; ३८,१२; क २,१६; १७; ४,८†; ५, ३†; २९, ५^{२}; ३६, ४¶[e]; †कौ १, १६; २, ७२९; जै १, २, ६; ४, १८, ५; शौ १,४,२†; ५, १२, २†; २७, ८; ९; १४, १, ४६‡[f]; †पै ६, १७, १; ९, १, ७; ८; १८, ३, २[d]; ५, ३‡[f]; २१, ५[a]; १९, ४६, ५; २०, ६, ५[b]; -†रस्य ऋ १,१२८,४; ३, ८, ८; ११, १; २३, १; ६०, ७; ४, ३, १; ७, ८; ५, ४९, ४; ६, ६६, १०; ७, ७, १; ११, ⌊१; १०, १०४, ६⌋; ४; १६, १२; ४२,१; ८, १०, ४; १०, १, ५; ७,५; ६६, १; १४०,५; मा १२, ११०; का १३, ७, ९; तै १, ३, १४, १; ३, २, २, ३¶; ४, २, ७, ३; मै २, ७, १४†; ३,६,१०¶; ४, ११, ४; १४,११; काठ २, १५; ७, १६; १६,१४; २३, ७¶; क २५, ५; ३६,४¶; कौ १,६९; २, ८६४; ११७०; जै १,७,७; ४,२१,२; -†०रस्य[g] ऋ ४,६,१; ६,१५, १४; ७, १४, २; तै ४, ३,१३, ४; मै ४,१०,१; -रा ऋ ३,६, १०[h]; खि ५,५, १; ७, २, १०; मा २१, ४७[i]; का २३, ५,५[i]; -राणाम् ऋ १, १, ⌊८;२७,१; ४५,४; ३, १२, २; ८,८,१८⌋; ⌊४४,२; ८,११, २⌋; ९; ३, ३, ८; १०,४; ४, ७, ३; ६,७,२; ८, ४४, ७; १०२, ७; १०, २, ६; ४६, ⌊(७,१०,५) ४⌋; ६६, ८; खि ५,५, १; मा ३, २३†; का ३, ३, १५†; तै १, ५, ६, २†; ६, १२, ३; २, ५, ९, २; मै १, ५, ३†; काठ ७,१†; ८; १२; क ५, १†; †कौ १, १७; २१; २, २९६; ४९२; ९८४; ११३१; जै १, २,७; ३,१; ३, २४, १२; ३८,६; ४, ११, ९; २४, ५; शौ १९, ४२, ४;

---

[a] पाभे. अध्वर॒ः मा २,८ द्र.।

[b] सपा. अध्वर॒ः <> अध्वर॒म् इति पाभे.।

[c] =सपा. तैब्रा २,७, १२,५। कौ १,५० जै १,५,६ अध्वरे॒ इति पाभे.।

[d] =सपा. तैब्रा २,७,१२,२;८,९,३। शौ ७,८६,१; १३,२,११; १४,१,२३ अर्णव॒म् इति पाभे.।

[e] सपा. मै ३,६,१० यज्ञ॒म् इति पाभे.।

[f] सपा. ऋ १०,४०,१० आपमं १,१,६ प्रभृ. अध्वरे॒ इति पाभे.।

[g] षष्ठ्या आमन्त्रिते पराङ्गवत्स्वरः (पा २, १, २)।

[h] अध्वरे॒व > र॒ा ⌊द्विव.⌋ इव इति पपा. (तु. वें. सा. प्रभृ. GRV. MVH. ⌊तु. ऋ १, १८, ८; २,२, ७ प्रभृ.⌋; वैतु. LR., R ⌊ZDMG ४८,६८३⌋ °रे॒ ⌊सत१⌋ अ॒व इति, GR. OV. छन्दस्तः °रे॒ ⌊द्विव.⌋ इत्येव)।

[i] =सपा. ऐब्रा २,३४ माश १,७,३,१५ का २,७,१, १२ तैब्रा ३,५,७,६;६,११,४;१२,२ आश्रौ १,६,५। मै४,१३,७ काठ १८,२१ अध्वरा॒न् इति पाभे.।

-०राणाम्[a] खि **५**,३,१;-†रान् ऋ **१**, ४८, ११; १३५,५; **८**, ३५, २१; **१०**, २, ३; ३२, २; ७६,३; तै **१**, १, १४,४; मै **४**, १०,२;१३,७$[b]; काठ **२**, १५; **१८**, २१$[b]; शौ **१९**, ५९, ३; पै **१९**,४७,६†; -†राय ऋ **३**, २,७; **४**,७,७; **७**, २, ३; ४१, ६; ४३, २; ८२, १; ८,१९,२; १०; मा **३३**, ७५; **३४**, ३९; का **३२**,६,६; तै **२**, ५, १२,२; मै **४**, १२, ४; १४,६; कौ **२**, १०३८; जै **४**, २९, ४; शौ **३**, १६, ६; पै **४**, ३१, ६; -रे ऋ **१**, ⌊१२, ७ (१३६, ६)⌋; १५, ७; ⌊१६,३; ८,३,५⌋; ४७, २; ५७, ३; ९४, १३; १२१, १;७; १४२, १३;१६५,२; **३**, ४, ४; ८,१; १०,१;७;१४,७; १६,६; २७, ४; १२; २८, ३;५३,१०; ५७,४; **४**,९,४; १५, १; ५५, १; **५**,२६,३; ⌊२८, ६; ८,७१, १२⌋; ४४, ५; **६**, २, ३; १०, १; १५, ७; १६, २;४६; ५०, ९; **७**, ३, १; ७, ४; १६, ५; ३९, ४; ८४, १; १०४, १८; ८,३,५; ७, ६; १२, ३१-३३; १३, ३०; २७,१; ३५,२३;४६, १८; ५०, ५; ⌊१० (४९,१०)⌋; ६०, २ ; ६६, १ ; ९३, २३; **९**,६७,१; ७२, ५, ८२,३;९८, ३;१०२,६;८; **१०**, ८, ३;११, ४;१७,७;२१, ६;३०, १५;४०, १०[c]; ७७,८; ९४, १४; १२२, ७; खि **३**,२, १०; **४**, ९,२;७; **५**,६, ६; मा **२**,४; **४**, ५; **२१**, ५७; का **२**,१,५; **४**,२,३; **२३**, ६,१०; तै **१**,१,११,२†; २,१, २; मै **१**,२,२; **२**, १३,८†; **३**, ११,५; †**४**, ११, ३; १२, १; १३,१;४; काठ **१**,११;९,५‡[d]; १८; **१०**, १३; **१२**, ४[e]; **१५**, १२; **१६**, २१; **१७**, १८; **३५**, १; **३८**, १२; **३९**, १४; क **१**, ११†; ८,८‡[d]; **४८**,२†; †कौ **१**, ३२; ४८; ५०‡[f]; ६१; १००; १५१; २३७; २४९; **२**, ३७; ५६९;५९०; ६६७; ६७३; ८२५; ८७३; ९०३; ९१७; ९३७; †जै **१**, ३, १२; ५, ४; ६‡[f]; ६, ७; ११, ४; १६, ७; २५,५;२६, ७; **३**, ४, ८; ४६, ४; ४८, ५; ५५, ८; ५६, १; **४**, ४, ६ ; १५, १०; २३, ४; २५,५;२९,५; शौ ८,४,१८†; **१८**, १, २१†; ४१†; ४, ४५; **१९**, ३३, ३; †**२०**, १५, ३; १०३, ३; ११८, ३; पै **१२**, १, १३†; ५, ३; **१६**, १०, ८†; -रेषु ऋ **१**,५८,⌊७; **१०**, ३०, ४⌋; ७७,२ ; १६२, १७; **२**, १, १३; **३**, २७, ८; २९,७; ५३, १;६२, ५; **४**, ⌊७, १; ८, ६०, ३⌋; ५१, २; **५**, १, ७; ४, १; १४, २ ; २२, १; २८, ४; **६**, ४९,२;६३,४[d]; **७**,१, १६;⌊१०, ५ (**१०**,४६,४)⌋; ९२,२;८,११, १०; **१०**,३०, ८; ७६, ३; ९८, ९; ११४, ५; मा **३**, १५†; **१५**, २६†; **२५**,४०; **२७**, १४; **३३**, ६†; का **३**,३, ५†; **१६**,५, ७†; **२९**,२,४; **३२**, १, ६†; †तै **१**, ४, ४६, ३; ५, ५, १; **४**, १,८, १$;६,९,३; मै **१**, †५, १; ५^{२}; ¶; **२**, १२, ६; काठ **६**,९; **७**, १६; **१८**, १७; **२३**,११;**४६**,५; क **४**, ८†; **२९**, ५; †कौ **१**, ३३८; **२**, ८२८; †जै **१**, ३५, ७; **४**, २६, ९ ; **२८**, ८; शौ **५**, २७, ५; **६**, ११०, १†; **१४**, १, ३७†; पै ९, १, ४; **१८**, ४, ६†. [°र- जीर°, दाशु°, वितत°, सु°]

¶अध्वरु-क (ल्प >) ल्पा[g]- -ल्पा मै **२**, १,७; काठ **१०**, १; -ल्पाम् तै २,२,९,४.

अध्वर-कृत्[h]- -कृत्[i] तै **१**,४,१, १; मै **१**,३, ३; **४**, ५,४¶; काठ **३**, १०; क **२**,१७; -कृतम्[i] मा **१**,२४; का **१**,९,१.

अध्वर-त्व[j]- -त्वम् तै **३**, २,२, ३; मै **३**, ६,१०; काठ **२३**, ७; क **३६**,४.

---

[a] -राणाम् इति सुपा. स्वरस्त्वलक्षणः। शेषं -०रस्य टि. द्र.।

[b] पाभे. अध्वरा मा **२१**,४७ द्र.।

[c] पाभे. अध्वरम् शौ **१४**,१,४६ द्र.।

[d] पाभे. अध्वरः मा **२**,८ द्र.।

[e] सपा. मै २,४,५ यज्ञे इति पाभे.।

[f] पाभे. अध्वरम् ऋ **१**,४४,१३ द्र.।

[g] ईषदसमाप्तौ कल्पप् प्र. (पा ५,३,६७)। तस्य च पित्त्वान्निघाते स्वरेऽविशेषः।

[h] उस. कर्तरि क्विबन्ते कृत्स्वरः प्रकृत्या।

[i] सपा. °कृत् (माश १, २, ४,४ च) <> °कृतम् (तैआ ४, २, १; ५, २, ६ आपश्रौ १२, ९, २ च) इति पाभे.।

[j] भावे त्वः प्र. तत्स्वरश्च।

अध्वर-व(त्>)ती[a]- -तीम् तै २,५,८,५¶.

अध्वर-श्री[b]- -श्रियः ऋ १,४७, ⌊८ (९२,३; ८, ४, १४;८७,२; ४)⌋; १०, ७८, ७; -श्रियम् ऋ १,४४,३; १०,३६,८.

√अध्वरीय[c], अध्वरीयसि[d] ऋ १०,९१,११; अध्वरीयसि ऋ ⌊२,१,२; १०,९१,१०⌋.

अध्वरीयत्[e]- -यताम्[f] ऋ १, २३,१६; ⌊४,९,५; ६, २, १०⌋; शौ १, ४, १†; -यन्तः[g] काठ १८,३; २१,८.

अध्वरे-(स्था>)ष्ठा[h]- -ष्ठाः ऋ १०,७७,७.

√अध्वर्य[i] > अध्वर्यत्[e]- -यन्तः[g] मा १७,५६; का १८,५, ७; तै ४,६,३,३; मै २, १०,५; क २८, ३; -र्यन्ता ऋ १, १८१,१.

अध्वर्यु[j]- -र्यवः ऋ १,१५३, १; ३, ४६,५; ५,३१, १२; ७, ९२,२; १०३,८; ९, ९७, ३७; १०, ३०, ६; मा २३, ४२; का २५, ८, ४; तै २, ६,७,४; ५, २, १२, १; मै ४, १३, ५; काठ १३, १६†; ५०, ६; कौ २, ७०७†; जै ३, ५८, ४†; पै २, ७३,५; -† ०र्यवः ऋ २, १४,⌊१; १०,३०,१५⌋; ⌊२;३७, १ (७, १६, ११)⌋; ३-११; ५, ४३,३;७,२,४;९८,१; १०,३०, २; ३; १४; मै ४, १४, ५; शौ २०,८७,१; -०र्यवः ऋ ८, ४, १३; -¶र्यवे तै १,८, १८, १; ६,६, १०,२; ७,१,७,२; मै १, ६,४; काठ ८,८; ३५,१६;१८; क ७, २; ४८, १४; १६; -र्युः ऋ १,९४,६; १६२,५; २, ५, ६; ३,५,४; ४, ६, ४; ५, ३७, २; ६,४१,२; ८, ७२,१;१०१, १०; मा २५, २८; का २७,१२, ५; ¶तै २, ६, ५,६; ३, १,२, ४^{२};७,१^{२}; १०, २; २, ९,२;५; ६^{२};३,२,१;७,२; ५, ९, १; ४, ६,८,२†; ५,१,३, १^{२}; २; ४; ५,९;४, ३, १; ५,९, २; १०, ३; ६, २, ४; ७,८,१;२; ९,१; ६, १, ८, ३^{२}; ४; ९,१;१०,३; २, ९, २^{२}; ३; ४;१०,७;३,१, ५^{२}; ६; ८, ३; ४,३,१;१०,६; ११,३;५,१,४; ३, ४; ९, ३^{२}; ६,१०,२; ७,५,८, २; ५; ¶मै १, ४, १०\$; ६, ११; ९,१^{२}\$; ४;५;१०, १३; २, ३,९; ३,१, ४;२,८;४,४;६, ८^{२}; ७,४^{२};७^{२}; ८; ८, ७; ८[k]; १०^{२}; ९, ६[k]; १६, १†; ४, १, २; ५^{२}; ९^{२}; १४^{२};४,८; ५, २^{२}; ६^{२}; ६,१^{४}; ६;८;७, ४^{२}; ८, ५; काठ ९,८^{२}; ९; ११^{२}; १२; १२, १०; १९, ३^{२}; २०, ६; ८^{२}; २४, ४; २५, ५;८; २६, १^{२}; ६; २७,१;५^{२}; ६^{२};१०^{२}; ३१,१; ३^{२}; १०;११; १३^{२}; ३२, ७; ३५, १६^{२}; ३६, ७; ४६, ४; ¶क ८, ११^{२}\$; १२; ३०, १^{२}; ३१, ८; १०^{२}; ३७, ५; ३९, २; ४०, १; ४^{२}; ४१,४; ४२, १; ५^{२}; ६^{२}; ४७, १;३^{२}; १०; ११; १४^{२}; †जै ४, १६,४; शौ ७, ७७, ५; १८,४, १५; १९, ४२, १; पै ४, ४०, ६; ८,९, ५; १२, १, ५†;१९, ४६, ५; २०, ११, ९; -र्युणा ¶मै ३,८,१०;४,८,८; -र्युभिः ऋ १, ⌊१३५, ३; ६⌋; २, ३७, २; ३,७,७; ४, ३७,५; ७,९०, १; ९, १०,९; १०, ३०, १३; मा ३३, ७०; का ३२, ६, १; †कौ २, ४७७; †जै ३,३६,२; शौ २०; ६७, ७†; -¶र्युभ्याम्

---

[a] विप. (⌊अध्वरशब्दवती-⌋ ऋच्-)। शेषम् आदित्यवत्- टि. द्र.।

[b] विप. (अग्नि-, सोम- प्रभृ.)। उस. उप. √श्रि + क्विप् प्र. दीर्घः कृत्स्वरश्च प्रकृत्या (पावा ३,२,१७८; पा ६,२,१३९)।

[c] क्यचि प्र. अवर्णस्य ईत्वे नाधा. द्र. (पा ३, १,८; ७,४,३३)।

[d] अस्य च नाउ. च रूपस्य ऋग्विषयत्वेऽपि अध्वर्- इत्यस्य क्यचि लोपाऽभावः उसं. (पा ७, ४, ३९)।

[e] शतुर्निघाते धा. स्वरेऽविशेषः (पा ६,१,१८६)।

[f] शतुरनुमः (पा ६,१,१७३) इति विभ. स्वरः द्र.।

[g] सपा. अध्वरीयन्तः <> अध्वर्यन्तः (माश ९,२, ३,१० च) इति पाभे.।

[h] विप. (मानुष-)। उस. विजन्ते कृत्स्वरः प्रकृत्या। पूप. सप्त. अलुग् द्र.

[i] नाधा.। द्विपू. टि. दिशा तद्वैपरीत्येन ऋगनृक्सामान्ये- नेह अध्वर्- इत्यस्य क्यचि लोपः द्र. (तु. पा ७,४,३९)।

[j] क्यात् (पा ३,२, १७०) इति उः प्र. तत्स्वरश्च। शेषं नापू. टि. द्र.। या ⌊१,८⌋ <अध्वर-यु- (<√युज् +कर्तरि प्र. इति वा अधीयाने यु इत्युपबन्धो वेति) इत्य- धिकमप्यत्र द्र.।

[k] सपा. तै ६, २, १०,१ अध्वर्यू इति पाभे.।

काठ २८, ५; क ४४, ५; -र्युम् ऋ १०,४१,३; ¶तै ३,२,९,१; ४; ७; ५, १, ५, ८; ४, ३,१; ५,९,२; १०,३;६,२,४; ६, १, १०,१[२]; ¶मै ३, ३, ४; ७, ७; ९,८[a];१०, ५; ४,६,५[३]; ¶काठ १९, ५; २१, ६; ¶क ३०, ३; ३१, २१; ४१, ७[२a]; -र्यू ऋ २,१६, ५; खि ५, ७, ५, ११; मा १४, १-५; ७[६]; का १५, १, १-५; २, १[५]; तै २, ६, ४, १¶; ४, ३, ४, १[२]-३[२]; ¶६, २, १०,१[b];३,६,३;४,४, १; मै १,९,१; ४¶; २, ८,१[c]; ¶४,५,४;६, ८; काठ ९,८;११; १७, १[६]; २६, ९[२a]; २८, ५; ३४,५; क ८, ११; २५, १०[c]; ४४, ५¶; -०र्यू खि ५, ६, ४; ७,५,११; मा ३३,३३;७३; का ३२,३,४;६,४; -र्यूणाम् तै ३, २,९,६¶; -०र्यो ऋ ६,४२,४; ४४,१३; ८,४,११;३२,२४;९, ५१,१; मा २०,३१; २३, २३; का २२,२,८;२५,६,३; तै ६,४, ३,४; मै ४,१, ११[२]¶; †कौ १, ३०८; ४९९; २, ५७५; ७९३; †जै १,३२,६;५२,३; ३,४७,१; शौ २०,१३५,४[c]; -०र्यो ऋ ३, ५३,३; ८,३४,१६; १०,३०,५; खि ५,१९,१[d]; तै २,५,९,६¶; काठ ३१, १३¶[२]; †कौ १. ३८५; २,१०३४; †जै १,४३,५; शौ ११,१,३१; २०,६४,४†; पै १६,९२,१;१९,४६,४[e];-०र्यो३ मै ४,५,२¶; -र्योः ऋ ३,३५, १०; १०,१७,१२; मा ७,२६†; का ७,११,१†;¶तै २,६,५,४;३ १,२,३[३]; १०,१†;२,१,३; ¶मै ३,८,१०; ४,४,८;५,६[२]; ६,५[२]; काठ २६,१; २७,५[११]; ६[२]; १०; ३५,८[२]; ¶क ४०,४; ४२, ५[११]; ६[२]; पै २०, १२,८†. [०र्यु-अन्०, चमस०, सु०].

आध्वर्यव[g]- -वम् ऋ १०,५२,२; खि ५,७,३,८; मा २८,१९; का ३०, २,८; मै ४, १३,८†; काठ १९,१३¶;- वात् खि ५,७,५,११.

¶अध्वर्यु-पात्र[h]- -त्रम् मै ४,६,२[४f].

अध, अधा[i] ऋ १, १५, १०; ३८, १०; ४२,६;५५,५; ५७,२;७२, १०; ९४, ११; १०१, ९; १०२, ७; १०४, ५; ७; ११४, १०; १२०, १२; १२१, ६; १२२, ११; १२७, ६; ९; १२९, ११; १३२, ३; १३९, १; १०; १४०, १०; १४४,२; १५१, २; १५३, १; १५६, १; १६७, २; १६९, ६; १७०, ५; १८०, ७; १८६, ९; २, १३, ५; १७, ३; ⌊४; ९,११०, ९⌋; २२, २; २८, ९; ३०,३; ३१, २; ४; ३, ⌊४, ९; ७, २, ९⌋; ६, २; ३२, ११; ३८,२; ⌊४२, ६; ८, (४५, १३) ७५, १६; ९८, ११⌋; ५५, १; ६; ४,२; १४-१६; ५, १०; १४; ६, ७, ७,२; १०, २; १६, १७; १७, ७; १०; १८, ९; १३; २२, ६; २७, १; ३-५; ३१, ६[२]; ५,९, ५; १६, ४; १७, ४; २९, ५; ३८, १[j]; ४०, ६; ४६,२; ५२, ३;११[३]; १६; ५४, ६; ६६,२; ४; ८५, ८[k]; ६. ⌊१,२; (६;५,

---

[a] सपा. अध्वर्युम्<>अध्वर्यू इति पाभे. .

[b] पाभे. ०र्युः मै ३,८,८ द्र. ।

[c] तु. RW.; वैतु. शंपा. सात. अध्वर्यो इति स्वरभ्रेषः द्र. ।

[d] ०र्योः इति पाठः? यनि. शोधः (तु. शौ.) ।

[e] =सपा. आपश्रौ २४, १२, ७ आश्रौ १, ३,२४ । शांश्रौ १,६,३ ०र्यू इति पाभे. ।

[f] सकृत् सपा. अध्वर्योः पात्रम्<>अध्वर्युपात्रम् इति पाभे. ।

[g] नाप. (अध्वर्यु-कर्मन्-) । तस्येदमित्यर्थे अञ् प्र. (पा ४, ३,१२३) । ञित्-स्वरः ।

[h] तस. सास्व. (पा ६,१,२२३) ।

[i] अथ, अथा इत्यत्र वर्णव्यापत्तिमात्रेण किञ्चिदिव विरूपं सदप्येतदेव प्राति. मूलतः द्र. । नि. च अव्य. चेति तत एव स्पष्टम् । यद्वा भिन्नैव ततोऽस्य व्यु. । तद् यथा । उभयी श्रुतिर् भवति । ह्रस्वान्ता च दीर्घान्ता च । दीर्घान्तं च रूपं मूलतः *अ-ध- (बस., अ- ⌊<इदम्-⌋ + भावे ⌊√धा>⌋) धा- इत्यस्यात्र व्यु. औपयिकतया सुकल्पस्य तृ१ सत् क्रिवि. च (तु. *अद्य-> -द्या इत्यत्र टि., ⌊अध + उ⌋>अधो >*अधु>अधुना इति च) छन्दोऽनुरोधमात्रेण ह्रस्वान्ततया परिणतं चेति च अध- इति व्युत्पन्नं वाऽव्युत्पन्नं वेति च विमृश्यम् (तु. WW १,९९; कथा, तथा, यथा, कुँध० इत्यत्र टि. च यद्र.) । एस्थि. ह्रस्वान्ताश्च दीर्घान्ताश्च निगमा इह सहाऽवस्थिताः सन्तस् तत्तदाम्नायतो विवेकार्थमनुसंधेयाः ।

[j] पाभे. अथ कौ १,३६६ द्र. ।

[k] पाभे. अथ तै ३,४,११,६ द्र. ।

१, ५; **१०**, ५२, २)]; २, ७; ६, ४; ५; १०, ४; १२,५;१५, ९; १६, ४; १७, ८–१०; १८, १४; १९, १२; २५, ७; ३०, २; ३१, ३; ३६, १; ४६,१०; १२; ६६, ६; ८; **७**, ३,२; ४, ८; १५, १४; १८, १२; २१; २०, ३; ५;२१, ६;२९, ३; ४; ३४, २[a]; ३८, ६; ४५,३; ५६, १; ७; २२; २४; ७४,५; ८२, ९; ८३, ५; ८८, २; ९०, ३; ९१,५; १०४, १५; **८**, १,१६; १८^{२}; २८; ३३^{२}; १२, १९; १३, २४; ४६, २९;३१^{२}; ३३; ६२, ९; ६९, १६; ८३,८; ९; ८४, २; ६; ९२,२९; ९३, १२; १४; ९६, १५; ९८, ७[b]; ११[c]; [१००, २; **१०**,८३,७]; १०१, १०; **९**,४८,५; ६१,२;९७,११; ९९, २; १०२ १; २; **१०**,१, ६; ६, ७^{२}; १०, १४; ११,४^{२}; २२, ६; २५,१[d];२;३;३०,१०; ३३, १; ३; ४५, ६; ५९, १; ६१, २०–२४; ८५,२७[e]; ९२, १४; ९५, १२;१४^{२}; ९७, २[f]; १११, ९; ११३, ८; ११५, १; १३२ ३;१३३, ५![g]; खि **१**,८, ३; **४**, ९, ४; **५**, ७, ५, १२; मा ८,५;**१२**,८[h]; ७६†; †**१५**, ४५; ६२; **१७**, ६३; ६४; **१९**, ६९†; **२७**, ९[i]; २४†; **३३**, ४८†; का ८, २, १; **१३**, १,९[h], ६, २†; †**१६**, ५, २७; ७, ५; **१८**, ५, १४; १५;**२१**, ४, १९†; **२९**, १,९[i]; ३, २†; **३२**, ४,५†; †तै **२**,६, ११,४; १२, ४; **३**, १, ११, १; **४**,१, ७, ४$[j]; ४, ३, ३; ४, ७; ५, १०,३; **७**,४,१५,१; †मै **२**,७, १६$[j]; ८,१४; १२, ५$[j];१३, ८^{२};**३**,४,६$[j]; **४**,१०,२;१२,३; १३,६; १०; १४, २;६; ८;९; १२; काठ **४**,१३;१५;८,१६[i]; १७;**१६**,८[h];१२[k];१३;**१७**,१०; १८;**१८**,१६;२०; **२०**,१४;**२३**, १२; **४४**, ८; क **२५**, ३[k]; ४†; **२६**, ९†; २९,४; †कौ **१**,५२^{२}; ६४;४०६;४६१;५७०;**२**, ६०[b]; १७५; १८९; ३६३; ३६४; ३७०; ५६१; ५७०; ८३८; ८४६; ९०१; ९१९; ९८१; ११२८; †जै **१**, ५, ८^{२}; ७,२; ४५, ८; ४८, ७; ५८, ५; **३**, १६, १३; १७, ११; ३०, ६; ८; १३; ४५, ३; ४६, ५; ५८, २; **४**, ११, ३; १४, ५, १६,२; ४; २४,२; शौ **१**, २८, ४; **३**,४,४; २०,१‡[l]; **४**, ३२, ७†; **५**, २२,२^{२}; **६**,६५,१[m]; **७**, ७७,११[n]; ८८,३; **८**, ४.१५†; **९**, १५, २०; **१०**, २, ७; ४, २५; **१२**, ३, २; ९; **१३**, १, ३०[o]; **१४**,२,२०; **१८**,१,१६†; २१^{२}; ५१‡[p];२,११‡[q]; २३;३, १७; २१†; ४, ४८; ६३; ६९, ७०; **१९**,३३,५[r]; ४७,८; ५०; १;†**२०**, १५, २; २४.६; ६०, २; ८३, २; ९२, १३; १००, १; १०८, २; १३७, ९; पै **१**, ४१, २; ६८, २; **२**, २०, ५; ३२, २; **४**, ३२, ७; **५**,२, ६; ६, २; **१०**, ६,३; **११**, ६,२†; **१२**, १,९‡[s];११†; **१३**, २,९; **१६**, १०,५†; १७,३; ५९, ८; **१७**, ३६, २; ९; ४१,५-१०[t]; **१८**, ९, १; १८, १; **१९**, १२, १२^{२}; ३६, १५; ३७, ८–१०; ३८, १४; ५०, ५; **२०**, ६,

---

[a] सपा. तां **१**, **२**, ९; **६**, ६, १७ अधः इति पाभे. ।

[b] पाभे. अ॒थ जै **३**,६,६ द्र. ।

[c] पाभे. अ॒थ कौ २,५२० द्र. ।

[d] पाभे. अ॒थ कौ **१**,४२२ द्र. ।

[e] पाभे. अ॒थ शौ **१४**,१,२१ द्र. ।

[f] पाभे. अ॒थ मै २,७,१३ द्र. ।

[g] पाभे. शो॒धश्च वधत्म॒नू- टि. द्र. ।

[h] पाभे. अ॒थ मै **१**,७,१ द्र. ।

[i] = सपा. तैआआ **१०**, ४८ । शौ **७**,५५,१ अ॒धि इति पाभे. ।

[j] सपा. ऋ **१**,२८,६ उ॒त इति पाभे. ।

[k] पाभे. अ॒थ मा **१२**,६५ द्र. ।

[l] पाभे. अ॒थ ऋ **३**,२९,१० द्र. ।

[m] =सपा. कौसू **७२**, १४ । मा **१२**,८ का **१३**, १,९ तै **३**, ३, ८,३; **४**, २, १,३ मै **१**, ७,१ काठ **१६**,८ पु॒नर् इति पाभे. ।

[n] पाभे. अ॒थो ऋ **१**,१६४,४० द्र. ।

[o] पाभे. अ॒थ ऋ **१०**,१४५,३ द्र. ।

[p] पाभे. अ॒थ ऋ **१०**,१५,४ द्र. ।

[q] पाभे. अ॒थ ऋ **१०**,१४,१० द्र. ।

[r] सपा. पै **१२**,५,५ अ॒धि इति पाभे. ।

[s] पाभे. अ॒थ ऋ **१**,९४,९ द्र. ।

[t] पाभे. अ॒थ शौ **१२**,३,५५ द्र. ।

४[a];२४,१०; २५,९;५०,४.

अधो (ध+उ) पै १९, १३,९[b].

अध-प्रिय[c]- -०या ऋ ८,८,४.

?अधद्रा: कौ १,३२३‡[d].

अधम-, अधर- अधम्- द्र.

?अधराकासी[e] पै २, ७४,५.

अ-धर्म- -र्माय मा ३०, १० ; का ३४,२,२.

अधस्[f]*- -धः ऋ ७, १०४, ११; ८, ३३, १९; १०, ११९, ११; १२९,५;१६६,२; मा १६,५७; ३३, ७४†; का १७, ८, ११; ३२, ६, ५†; तै ४,५, ११,१; ५, ६,९,१¶; ¶मै १, ६,६;९, ६; ११, ७; २,२,५; ४,१; ९, ९$; ३, २,१; ४, १,२[g]; काठ १, २[g]; ८,१२; ९, १४; १२, १०; १७.६; १९,११; २५,४[२]; ६; २६,६[२]; ३१ १[g]; क १,२[g]; ७, ७¶; २७, ६; ३१, १¶; ¶३९,१[२]; ३; ४१, ४[२]¶; ४७, १[g]; कौ १, १७२; शौ ३, १८, ४‡[h]; ६,४२, २; ८, ४,११†; पै १, २९, १; २, ८९, ५; ३, १९, ४[i]; ७, १२,३‡[h]; ६; ८, ११, ३; १०, २, १०; १३,३, ११†;१६.१०,१†.

अध-ईष[j]- -षम् तै ६, ३,३, ४¶.

अधम,मा[k]- -†मः ऋ ७, १०४, ⌊(५,३२,७);१६⌋; शौ८,४,१६; पै १६, १०, ६; -मम् ऋ १, २४,१५; ५,३२,⌊७ (७, १०४, १६)⌋; मा ६,१६; १२, १२†; का ६, ३, ६; १३, १, १३ †; तै १, ३,९, २[२]; ५, ११, ३†; ४, २,१,३†; ६,३, ९, २; ३; मै १, २, १६; ३, १०,१; ४, १४, १७†; †काठ ३, ६$; ८;

---

[a]) सपा. तैआआ १०, ४८ । शौ ७, ५५,१ अधि इति पाभे. ।

[b]) पाभे. अथो शौ ६,१४,३ द्र. ।

[c]) तस. निपाते पूप. प्रकृतिस्वरम् (पावा ६, २, २) । स्याद्वा अध-प्री*-(उस.) इत्येतत् प्राति. क्विबन्तम् । ततोऽपीष्टनिगमसमानसिद्धेरिति यावत् (तु. कध-*प्री- यत्रापि GW. कुध-प्रिय- इत्येवमेव ग्राहयितुकामो भवति) । सा. इह पूप. अधस्>अध इत्येवं स्यात् (कथा>) कध>अध इत्येवं (वर्णलोपतः) वा स्यादिति ब्रुवाणः कध इत्यस्य अध इत्येतस्य च सना. विवेकं विलुम्पेदित्युपेक्ष्यः ।

[d]) पाठः? तु. टि. अप √धा> अप···अधत्त, ‡अप··· अदध्राम् ।

[e]) पाठः? अधराञ्च्->अधराग् आसीत् इति शोधो विमृश्यः ।

[f]) अ + धस् (√धा + भावे असुक् प्र.) इत्याकारक-मौलिकाऽवयवस्य च बस. अन्तोदात्तस्य (पा ६,२,१७२) प्रयोगतः क्रिवि. च सतः न. द्वि१ रूपम् एतद् वस्तुतो भवति यत् स्वरादिषु (पाग १,१,३७) पठ्यत इति कृत्वा अव्य. इदमित्युच्यते। एस्थि. अधो वसति इत्यत्र 'अधाः' (=आत्मनोऽपेक्षयाऽऽधारीकर्तुमुचितस्य बुध्न्याऽवस्थिति-मतोऽन्यस्य कस्यचिदभावाद्) अनाधारः आधाररहितो 'यथा स्यात्तथा' < उपरिस्थितपदार्थान्तराऽपेक्षया नीचैस्तरां वसतीत्यर्थः द्र. । प्रयोगतः क्रिवि. एवोपलभ्यते विप. सतो रूपान्तरं च किमपि नोपलभ्यते इत्येतन्मूलैतदव्ययत्वप्रसिद्धिः खलु द्र. । यत्तु प्राग्भिः अधर-> अध् + असिः प्र. ताद्धितः (पा ५,३,३९) इत्युक्तं भवति तन्नोपपद्येत । अपर-, अवर- प्रभृ. समानप्रकारक-निष्पत्तीनां शब्दान्तराणां साम्यानुसंधानतः अधर- इत्यस्यैतन्मूलकत्ववचनस्यौचित्यदर्शनान्नैतत्तन्मूलं स्यादिति यावत् (तु. अधर- टि.) । यच्च भाषान्तरीयेषु सजन्मस्व् अनुनासिकांशः श्रूयते (तु. WW १,३२३) तत्राऽऽद्या-ऽकारस्याऽनुदात्तत्वे सिद्धे सति तत्प्रोद्धूलनविषयकस्य तत्तत्प्रदेशस्थवक्तृप्रवृत्तिविशेषस्य तथाविधाऽऽनुनासिक्या-त्मकपरिणामतया समाधानं सुवचम् ।

[g]) सपा. तै १,१,२,१ तैब्रा ३, २,२, ५ अन्वक् इति पाभे. ।

[h]) पाभे. अथ ऋ १०,१४५,३ द्र. ।

[i]) सपा. शौ ३, १९,३ नीचैः इति पाभे. ।

[j]) 'अध ईषयोः' इति अस. (पा २,१,६) । गोस्त्रियोः (पा १, २, ४८) इति ह्रस्वाऽऽपत्त्याऽदन्तत्वे संपन्ने नाऽव्ययीभावात् (पा २, ४, ८३) इति अम्-भावे (सुब्मात्रस्य) द्वि१ रूपम् इदं क्रिवि. चेति द्र. । वैतु. भा. 'अध ईषे सति' इत्यर्थे तृतीयासप्तम्योः (पा २,४, ८४) इति अम्-भावं ब्रुवन् विमृश्यः । सास्व. (पा ६, १, २२३) । भूयानपि सामासिको विमर्शः अधस्पद्- इत्यत्राऽनुपदमिव द्र. ।

[k]) अवोधसोः (पावा ४, ३,८) इति मः प्र. तत्स्वरः अन्त्यलोपश्च (तु. टि. अवम-) ।

१६, ८; ४०, ११; क २, १३; १५ †; कौ ३, १,४ †; जै २, ५, १†; शौ १, २१, २‡[a]; २, ८, १; ३,७,४; ७, ८८, ३†; ८, २, २४[b]; ९, २,१७; १८; १०, ३,९; १३,१, ३२; १८,४, ६९; पै २, ८८, ३‡[a]; १०, १०, २; १५, २३,९; १६, ६३,८; ७७, ६; ७; १५२,१०; १८, १८, २; –मा शौ ९, २,४; ९; पै १६, ७६,८; –माः शौ ६, १२१, १; ७, ८८, ४; पै १६, ५१, २; –मान् ऋ ४, २८, ४; –†मानि ऋ १,२५, २१; काठ २१, १३; –माम् पै १९, ७, १४; –मायाः पै ३,१५,५.

अधर,रा°– -रः ऋ १, ३२, ९; ३, ५३,२१; मै १, २, १५; ३, ४, १०^{२} ¶; काठ २०, ११ ¶; ३०,८;९; क ३१, १३¶; ४७, ११; शौ ७, ३२,१†; १९, ४६, ५; पै १,७८,१; ४, २३,४; ५, ३३,५^{२}[d]; १३,६, ९†; –रः-रः शौ ६, १३४, २; –रम् ऋ २, १२,४; १०,९८,५; १५२, ४[a]; १६६, ३; †मा ८, ४४[a]; १८, ७०[a]; †का ८, १८,१[a]; २०, ५, ३[a]; तै १,३,२, १; ३,१,४, ४; २,१०,२; मै १, १०, ७¶; ४, ५,८; ¶काठ २८, ७; २९, ८^{२}; ३१, १४$; ३२,२; ३४, १८; ३६, १; ¶क ४४, ७; कौ २, १२१८†[a]; शौ २०, ३४, ४†; पै ७,१८,९[e]; १३,७, ४†; १६, ५,४[b]; १७, ५,१†[f]; १८,१७, १०; १९,३९,७; २०,९,१; ३; –¶ रस्मै काठ २८, ७; क ४४, ७; –रस्याः शौ ८,२, १५; पै १६, ४, ५; –रा ऋ १, ३३, १५; १०, १४५,३; शौ ३,१८, ४; पै ७, १२,३; २०, ३५, ३; –†रात् ऋ १०,४२, ⌊११; ४३, ११; ४४, ११⌋; तै ३, ३, ११, १; काठ १०,१३; शौ ७, ५३, १; २०,१७,११; ८९, ११; ९४, ११; पै १५, ११, १; १६, ८, ११; –रान् ऋ १, १०१, ५; खि २,११,५; ४,६,९; मा १७, ६३; का १८,५, १४; तै १,१, १३, १; ६,४,२; ३, २, ८, ५; ५, ३,१; ४,६, ३,४; मै १, १, १३; २,१०; ४,१२, ३; काठ १, १२; ५,२; १८,३; ३२,२; क २८, ३; शौ २, २९,३; ३, ६, ६; ५,८,८[f]; २८, १४; ६, ८८, ३; १०, ३,३; ६,१९; ३०; १३, १,३१; १९,३३,२; पै १, १९, २; ४, २७,२; १२,५, २; १३, ३,८; १६,४४, १; ४५, १; ६३, ३; १९, १७, १२; ३२, १०; –राभ्यः ऋ १०, १४५, ३; शौ ३, १८, ४; पै ७, १२,३^{२} ‡[g]; –रे मै १,६,९¶; ३,२, ९^{१}¶[h]; ४, १२, ३; काठ २६, १०¶; ३१,१४^{४}; क ४१,८¶; शौ १, ९, २;४; ३,१९, ३; ४, २२, ६; १३, १, ३१; पै १, १९,४; २, ४,५; ३,१९,४; २१,६; १८,१७, १०; २०,९,३; १४,६; –रेण[i] मा २५, २; का २७, २, १; तै ५, ७, १२, १; मै ३, १५, २; –रौ शौ १०,२,२; पै १६,५९, २.

अधर-कण्ठ[j]- -ण्ठेन मा २५, २; का २७, २, २; मै ३, १५, २.

¶अधर-ऊक्ष्मन्[k]– -क्ष्माणम्[l] तै ५,२,८,३;४; काठ २०,६; क ३१,८.

¶अधर-सपत्न[m]- -त्नः, -त्नम् मै ३,४,१०.

अधर-हनु[j]- -नुः शौ ९, १२, २; पै १६,१३९,२.

अधरा(र-अ)च्,ञ्च्[n]- -°राक्,ग्

---

a) सपा. अधमम् <> अधरम् (माश ४, ६, ४,४ आपश्रौ २०,२०,७) इति पाभे. ।

b) सपा. अधमम् <> अधरम् इति पाभे. ।

c) विप. । या ⌊२,११⌋ =अधोऽरः इति ।

d) अधरोऽश्रम् अधरोऽश्रेण >सपा. शौ ६,१३४,२ अधरःऽअधरः उत्तरेभ्यः इति पाभे. ।

e) सपा. अधरम् <> अधरान् इति पाभे. ।

f) सपा. शौ १२,१,४१ विभे. ।

g) सपा. ऋ १०,१४५,३ उत्तराभ्यः इति पाभे. ।

h) एकतरत्र सपा. काठ २०, ११ क ३१,१३ अन्ये, काठ. अन्यतरत्र पश्चात् इति पाभे. ।

i) सपा. अधरेण, ओष्ठेन > काठ ५३, २ अधरोष्ठेन इति पाभे. ।

j) तस. सास्व. (पा २,२,१;६,१,२२३) ।

k) बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६,२,१) ।

l) सपा. मै ३,२,७ अधस्ताल्लक्ष्माणम् इति पाभे. ।

m) वि१. (अग्नि-) । शेषं k टि. द्र. ।

n) उस. कृद्-उत्तरपदं प्रकृतिस्वरम् (पा ६,२,१३९) । उप. √अञ्चू+क्विन् प्र. ।

o) प्रयोगतः न. द्वि१ सदपि क्रिवि. द्र. ।

खि ५, १२, २; १७, १[a]-४[a]; मा ६, ३६; १०, १९[b]; का ३,२,६[c]; ६,८,७; ११,६, ४[b]; तै १,४,१,२; ८,१४,२; ६, ४, ४, ३; मै १, ३,४; २, ६, ११; ४, ४,५;५, ७;१४, ११; काठ ३. १०; १५,७;३७,१०[c]; ३९, १; क २, १७; शौ २०, १२८, २ ; १३४, १[d]-६[d] ; -राङ् शौ ५,२२,२;१२,२,१; पै १७, ३०,१;१९,१२,१२; -†राचः[e] ऋ १०,१३१, १;१३३, २; कौ २, ११५२; जै ४,१, ५; शौ २०, ९५,३; १२५, १; पै १९, १६,८†; -राञ्चः शौ ३,६,७; ९, २,१२; पै २,५५, ५;३, ३, ७; १६,७७, २; -राञ्चम् शौ ५, २२, ३[f]; ४; ६, १२७, ३; १०,५,३६; १६;८,४-२९;३३; १९, ३९, १०[f]; पै १,९०, ४; ५,२१,१;७,१०,१०;१३,१,४; ५;१७,२३,४. [°ञ्च्- भूमि°].

अधराची[g]- -चीः मा १६ ५; का १७, १, ५; मै २, ९, २; काठ १७, ११; क २७, १; पै १, ५९, ५[f,h] -चीम् पै ६,२२,१५;१६.

अधराचीन[i]- -नम् ऋ २, १७, ५.

अधराचीन-प्रवण- -णः काठ ३४,१८¶.

अधराच्य[j]- -च्यम् शौ ४, ७,२; पै २,१,१.

अधरात्[k] ऋ ६, १९, ९[l]; ⌊७, ७२, ५; ७३, ५⌋; ⌊१०४, १९; १०, ८७, २१⌋; ८, ६१, १६; १०, २७,१५;८७, २०; मै ४, ११, ४ †[l]; काठ ९, १९ †[l]; शौ २,१४,३;६,४०,३[c];८, ३, १९†; २०; ४, १९†; ५, १७; ११, २,४;१२, १,३१;३२; २, ४१[b]; १८,४,११; १९,१५, ५; ४८,४; पै १, ३६,३;५२, १; ३, ३५,५; ६, २१,४; ८, ११, ८; १५,११,१†; १९,३; †१६, ७, ९;१०; ८, ११; १०, १०; २८, ७$; १०४,५$; १७, ४, १; २;३४,२; १९,११, ८;३०, २;४१,१४.

अधरात्तात्[m] ऋ १०, ३६, १४.

अधरो(र-उ)त्तर[n]- -रम् काठ १२,४.

अधरो(र-ओ)ष्ठ[o]- -ष्ठेन[p] काठ ५३,२.

अधस्*>

अधस्तात्[q] ऋ ३,३०,१६; खि २, २, ३; मा २४,१; का २६, १,१; ¶तै २,६,३,४; ५,५,९, ५;६,२,१; ६,२,११,$१^{२}$; ३,६, ४;४,११,४; ५,२, १; ¶मै २, १,९;२,२;४,१; ३,१०,३; १३, २$; ४,१,८$; $१३^{२}$; ४,४;५, ६; ८,८; काठ ९, १७; ११,४; १३, $३^{२}$; २५, ८; ९; २६, ८; २७, ५; २८, १०; ३१, ६; ¶क ३१,५[r]; ४०, १; २; ४१, ६; ४२, ५; ४५, १; ४७, ६; ८; शौ ४,४०,५; पै१५,१९,६.

---

[a] =सपा. शौ २०,१३४,१-६ । शेषम् *d* द्र. ।

[b] सपा. अधराक्<>अधरात् इति पाभे. ।

[c] सपा. अधराक्<>अधरात् इति पाभे. ।

[d] तु. RW.; वैतु शंपा. सात. अधराक् इति ?

[e] चौ (पा ६, १, २२२) इति पूर्वपदस्याऽन्तोदात्तः द्र. ।

[f] सपा. °राञ्चम्<>°राचीः इति पाभे. ।

[g] स्त्रियां ङीपि उदात्तनिवृत्तिस्वरं बाधित्वा चौ पूप. अन्तोदात्तः (पा ६,१,२२२) ।

[h] °ची इति पाठः ? यनि. शोधः (तु. टि. ?ग्लावमधुमासम्) ।

[i] स्वार्थे ख>ईनः प्र. (पा ५,४,८) तत्स्वरश्च ।

[j] शैषिकः यत् प्र. तित्स्वरश्च (तु. पा ४, २, १०१; ६,१,१८५) ।

[k] स्वार्थे आतिः प्र. (पा ५,३,३४) तत्स्वरश्च ।

[l] सपा. तैब्रा २,५,८,१;८,५,८ अधराक् इति पाभे. ।

[m] स्वार्थिकः प्र. तदन्तादपरः स्वार्थिकः तातिल् प्र. उसं. स च स्वरेऽविशेषकरः (पा ६,१, १९३) ।

[n] द्वस. एकवद्भावो नपुंसकत्वञ्च (पा २, ४,१२; १७) ।

[o] तस. सास्व. (पा २,२,१; ६,१,२२३) ।

[p] पाभे. अधरेण टि. द्र. ।

[q] पाप्र. अधर->अँध्+अस्तातिः प्र. (पा ५, ३, ३९ उ) । यथा त्वत्र स्वयम्<अधस् इति कृत्वा अधर्- इति स्वतः पूर्ववर्त्तिनः प्राति. मूलत्वेन न व्यवह्रियेतेत्यादिविषयः संकेतितपूर्वः (अधस्- इत्यत्र द्र.) । तदन्विहापि अधस्- + तातिल् (तु. अधरात्तात्) उसं. इत्येव सुवचम् । लित्-स्वरः (पा ६,१,१९३) ।

[r] सपा. काठ २०,३ अवस्तात् इति पाभे. ।

अधस्ता(त्>)न्-नाभि[a]- -भि मै ३,२,६.

¶अधस्ता(त्>)न्-निर्बाध[b]- -धम् मै ३,२,१; -धान् काठ२०,५; क ३१,७.

¶अधस्ता(त्>)ल्-लक्ष्मन्[c]- -क्ष्माणम् मै ३,२,७[d].

अधस्पद्[e]- -दम् ऋ १०,१३३, [४ ; १३४, २]; खि ४, ५, १९; मा १५, ५१; का १६,६,३; तै १, ६,१२, ४‡[f]; ४,७, १३,३;५,१,२,६¶; मै २,१२, ४; ४,१२,३‡[f]; काठ १८,१८; क २९, ६; कौ २, ४४२†; शौ २, ७,२; ५,८, ५;८; ७, ३५, १; ६४, १;११, १, १२; २१; पै ५, २३,५; २६, १; २९, ८; ७,१८,६;९; १६,९०, १; ९१, २; २०,८,६; -दा[g] पै ७,१५, ८ ; -दाः[h] ऋ ८, ५, ३८; -दात्[i] ऋ १०, १६६, ५; पै १९, ४७, १४; १५†; -देन शौ १०, ४, २४ ; पै १६, १७,६.

अधो(<धस्)-अक्ष[j]- -क्षाः[k] ऋ ३, ३३,९.

¶अ(धस्>)धो-नाभि[l]- -भि मै ३,२,१; काठ १९,११; क ३१,१.

---

[a] विप. (पुष्करपर्ण- [तु. माश्रौ ६, १, ७, १]) । बस. (तु. संस्कर्तुः टि.; वैतु. SW. क्रिवि. इति कृत्वा °नाभि इति स्वरः) ।

[b] विप. (रुक्म-) । बस. । अधस्तान्निर्बाध- इति स्वरः ? यनि. शोधः द्र. (तु. सपा. माश ७,४,१,१०) ।

[c] विप. (इष्टका-) । बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६, २,१) ।

[d] पाभे. अधरलक्ष्माणम् टि. द्र. ।

[e] विप. । अस. सास्व. (पा ६,१, २२३) । वा. क्रिवि. इति कृत्वा अध-ईष- इत्यनेन सन्यायं द्र. । पाप्र. पूप. °स्>:>स् इति पुनः प्रकृत्यापत्तिः (पा ८, ३, ४७) । शेषं अधोअक्षाः टि. द्र. ।

[f] सपा. ऋ १०, १५२, ४ अधरम् इति विभे. ।

[g] नाव्ययीभावात् (पा २, ४, ८३) इति सुब्लुकोऽभावेऽम्भावे प्राप्ते तृतीयासप्तम्योः (पा २, ४, ८४) इति तृ१ अमोऽभावः प्राकृतिकः टा-प्रत्ययः इन-भावरहितश्च ।

[h] एतद् रूपम् (प्र३) ज्ञापकं भवति यथा प्रकृताकारकः अस. मूलतः विप. भवतीति (तु. अधोअक्ष->-क्षाः) । एवं सत्यपि क्रियाविशेषणतयैव श्रुतिसुभिक्षं भवति । तथात्वेन च न. द्वि१ रूपम् एव प्राधान्येन प्रयुज्यते क्वचित् क्वचित् तृ१, पं१, सप्त१ च । अदन्तानां प्राति. द्वि१ अमन्तत्वोपलब्धेरेवैतदुक्तं भवति यथाऽदन्तेभ्यः अस. सुब्-लुङ् न भवति सुपोऽम्भावश्च भवतीति । अनदन्तानां प्राति. च न. द्वि१ असुब्वत्तयोपलब्धेरेवमप्युक्तं भवति यथाऽनदन्तेभ्यः अस. सुपो लुग् भवतीति ।

[i] सपा. हिगृ १,१५,६ अधस्तात् इति पाभे. ।

[j] सस्व. अधस्पद्- इत्यत्र द्र. । पूर्वरूपैकादेशे प्राप्ते (पा ६,१,१०९) प्रकृतिभावः उसं. ।

[k] विप. च प्र३ च द्र. (तु. टि. अधस्पद्->-दाः) । एवंविधे प्रयोगे विशेषणभावे सत्यपि तस्य क्रियापरत्वाभावात् कामम् अव्ययीभावंभावुकः समासविशेषो भवतीत्युच्येत न तु सम्यङ् निष्पन्नः अस. भवतीति वक्तुमुपलभ्येत । सुसिद्धे हि अस. पूर्वपदभूताऽव्ययार्थस्याऽधिकरणविशेषाऽऽत्मकस्य प्राधान्येनेह भाव्यम् । न तु प्र३ रूपम् प्रकृते तद् भवति । तदधिकरणविशेषवर्तिवृत्त्युपलब्धेरिति यावत् । स्याद्धेहाऽधोवर्तित्वं नामाऽधोभाववत्त्वं भवतीति कृत्वा पूर्वमुक्तप्रकारकादभिनिष्पन्नात् अस. मत्वर्थीयप्रकारकस्तद्धितः अच् प्र. वक्तव्यस्तत्स्वरेण चान्तोदात्तस्तदवस्थः द्र. । एस्थि. १अधस्पद्- (अस.) इत्येका निर्दिष्टिः स्याद् यदीयानि न. द्वि१, तृ१, पं१, सप्त१ च रूपाणि भवेयुः । तज्जन्मनः २अधस्पद्- इत्यस्य ताद्धितस्य विप. सतः पृथक् च गौणी च निर्दिष्टिः स्याद् यदीयं च प्रकृतं प्र३ रूपं भवेत् । अथाऽन्ततः तस. वा स्याद् मयूरव्यंसकप्रकारकः (तु. पा २, १, ७२) । अस्मिंस्तु कल्पे पूप. अधो-वर्तिनि वृत्तिरिति विशेषः सुलभो भवति । सास्व. चेह भवतीत्यपि वचोऽन्तरं नापेक्षेत । यत्तु प्रकृते रूपे सा. कृद्-उत्तरप्रकृतिस्वरत्वमिव मन्यमानोऽन्तोदात्तं समर्थयामास । तन्न । गतिकारकोपपदादेव तस. तत्प्रवृत्तेस्तस्य चेहाऽदर्शनात् तदधीनस्य कार्यस्य नितरामनुपपत्तेरिति यावत् (वैतु. नाउ. अधो-नाभि- यत्र सा. भाष्य उक्तां दिशमनुरुध्य पराऽऽद्युदात्ताऽऽत्मकप्रकृतिस्वरप्रसङ्गः स्यात्) ।

[l] अधईष- प्रमृ. टि. यदुक्तं तदिहापि संगतं द्र. । अनदन्तत्वात् पाप्र. अस. सुब्-लुक् च द्र. इत्यपि संकेतितचरमेव स्मारितं भवति ।

अ(धस्>)धो-भाग[a]- -गे पै ९, १०,१२.

अ(धस्>)धो-राम,मा[b]- -मः मा २९, ५८; का ३१, ६, १; तै ५, ५, २२,१; मै ४, ७, ८¶; काठ ४८,१; –माम् काठ १३, १; –मौ मा २४,१; २९, ५९; का २६,१,२; ३१, ७, १; तै ५,५, २४,१; मै ३, १३, २; काठ ४८,३.

अ(धस्>)धो-वचस्[c]- -चसः शौ ५,११,६; पै ८,१,६.

?अधस्पर्यतांमधनेभवान्वेन[d] पै २,१९,४.

?अधायत् पै ५६,२.

अधि[e] ऋ १, ६,⌊९; ४९,१; ५. ५६, १; ८. ८, ७⌋; १०[f]; १६, ६; १९, ६; २१, ६; २५, १८[g]; २८, ९[h]; २९, ६; ३२,७; ३३, ३; ४; ३६, ११; ३९, ४; ४२, ३; ४३, ७[i]; ४६, ३; ⌊४७, ७; ८,८,१४⌋; ४८,७; ५१, ५; ७३, १०; ८०,४; ६; ८३,३[j]; ८५, २[k]; ७; ८८, ३; १२३, ४; १२५, ५; १२६, १; १३९, २[र]; ⌊३; ८, ९२, २०⌋; ४; ११; १४०, ११; १४४,५; १४६, ३; ⌊१५५, ३; ९, ७५, २⌋; १६४, २[l]; ५; १८; २२[m]; २३; २९[n]; ३९[o]; ४२[p]; १६६, १०; २,२,१०; ⌊३,

---

a) कप्र.। वर्तीतिमध्यमपदलोपः (पावा २, १,६०)।

b) विप. (अज-, अजा-, ⌊तै.⌋मेष-, मेषी-)। बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६,२,१)। उप. रामँ-(<√रम्) इति सौन्दर्यलक्षणविशेषपरं द्र.।

c) विप. (पणि-)। सस्व. नापू. टि. द्र.।

d) अधस् पद्यन्ताम् अधरे भवन्तु ये नः इति शोधः (तु. सपा. पै ३,१९,४ शौ ३, १९,३ ⌊यत्र नीचैः इतिमात्रः पाभे.⌋)।

e) प्रायेण पं. सप्त. च अर्थे कप्र.। क्वचिद् उपर्यर्थे अधिकार्थे च स्वाअ. अपि।

f) तु. स्क. वें. GW. प्रभृ.; वैतु. सा. अधि…ईमहे इत्येवम् अभिसंयुञ्जानश्चिन्त्यः। अपादानविकल्पस्य प्राधान्येन शिश्रावयिषितत्वात्तु तदनुवादी कप्र. एवेति वादः साधीयान्। प्राप्तिमात्रार्थविवक्षायाम् अधीत्यर्थस्य प्रासङ्गिकत्वाच्चेति दिक्।

g) अधि…दर्शम् इति सा. गतियोगमभ्यमन्यत। तन्न। देवताया रथस्याऽधिकदर्शनस्याऽपेक्षया पृथिव्यधिकरणतया श्रावणे श्रुतिस्वारस्य-विशेषप्रतीतेरधिकरणाऽर्थस्य प्राधान्येन समर्पयितुमिष्टत्वाच्च तदनुवादी कप्र. एवायमिति (तु. स्क. वें. GW. प्रभृ. च)।

h) निधेहि इत्युत्तराख्यातेन योगं व्याचक्षाणः सा. चिन्त्यः। सुनिपुणं चिन्तयताऽपि तेन विवेचयितुमिष्टयोः सोमाधिकरणतावच्छेदकत्वेनाऽध्यारोपणस्थापनक्रिययोर्भेदग्रहस्य दुर्ग्रहत्वाद् निधाननिगदेनैवाऽध्यारोपणस्यापि सामर्थ्याद् गतार्थत्वाच्चेति यावत् (तु. स्क. वें. GW.)।

i) अधि निधेहि इत्यत्र यत् सा. GW. MW. प्रभृ. उत्तरवर्तिनः न्युपसृष्टस्य सतः क्रियापदस्य गत्यन्तरतया व्याख्यानं कृतं तन्मन्दम्। तथात्वे हि गतिर्गतौ (पा ८, १, ७०) इत्युक्तदिशा निघातप्रसङ्गात्। ननु द्वैस्वर्यमनुमन्यताम् अन्यत्र तथाऽनुदर्शनादिति चेद् नेत्युच्यते। अल्पिष्ठसंख्याकानि न्यायसंगतद्विस्वरयुक्तानि कानिचिदेव पदान्यतिरिच्याऽन्यत्र सर्वत्राऽविवेकेन योऽयं केषांचिदभियुक्तानामेकपदावच्छेदेन द्वैस्वर्यवादो नाम प्रवर्तते तस्याऽस्माभिः साध्यसमत्वाऽव्यभिचारमात्रतयैवाऽङ्गीकारात्। तर्हि काऽत्र गतिरिति। सप्तम्यर्थानुवादी कप्र. इति (तु. स्क.)। प्रकृते हि शतसंख्याकानां नृणां या श्रीर्भवति तस्या अस्मद्वाच्याऽधिकरणकमात्रताया आशंस्यमानत्वादस्मद्वाच्याऽधिकरणार्थे विशिष्य विवक्षिते सति तत्साधनतामियादयं कप्र. इति दिक्।

j) सप्तम्युपबृंहणः कप्र. (तु. स्क.; वैतु. सा. PW. प्रभृ. अधि…अदधा इति योजुकाः)।

k) सप्तम्यर्थानुवादकतया कप्र. द्र. (तु. वें. GW. प्रभृ.; वैतु. सा. अधिचक्रिरे इति योजुकः)।

l) अधितस्थुः इत्येवमभिसंयोज्य गतिरिति वें. सा. GW. प्रभृ. आहुस्तन्न। विश्वभुवनकर्तृकपरमव्योमाऽधिकरणकाऽऽश्रयप्राप्तिमात्रत्वस्य विवक्षितत्वाद् गतिभावे चाऽधिपदार्थभूतस्याऽधिकारोपरिभावाद्यर्थविशेषस्य परमव्योमविषयकतयाऽन्वयानौचित्यादिति दिक् (तु. सपा. तैआ ३,११,९ यत्र अधेरभावः)।

m) अधिकरणस्य विशेषेण विवक्षातस्तदुपबृंहणः कप्र. द्र. (वैतु. GW. अधि…सुवते)। n) वैतु. या ⌊२, ९⌋ PW. GW. प्रभृ. च अधिश्रिता इति योजुकाः।

o) इह अधि…निषेदुः इत्येवमभिसंयुञ्जानाः सा. GW. प्रभृ. द्विपू. टि. दिशा चिन्त्याः स्युः।

p) या ⌊११,४२⌋ GW. अधि विक्षरन्ति इत्येकं पदमास्थाते। न त्वेवं द्वैस्वर्यं सूपपदं स्यात्। अतः पञ्चम्यर्था-

७; **३**, २९, ४]; १३, ७; १६, २; २९, ५; ३०, ३; ४०, ४; **३**, ३, ३[a]; ५, ९; ८, ३; ७; २१, **५**; ५३, १६; **४**, ४, ५: ५, ७; ९; १८, १२; २७, ४; ३०, १२; १४; १५; **३**५, ८; ३८, ७; ४५, १; ५८, ११[b]; **५**, ३६, ३; ५२, १७; ५७, ६^{१}; ६०, ७; ६१, १२; ६२,५; ७८, ९^{२}; [८३, ९; **८**, ४९, ७ (५०, ७)]; ८७, ४; **६**, ७, ६; १६, १३; २०, ९; ३४, १[c]; ३५, २[d]; ३८, ३[e]; ४५, ३१[f]; ४८, ५; ५९, ८; ७५, ३; **७**, १८, १४; २७, ३; ३३, ११; ३६, १; ७६, २; ५; १०३, ५; ८, १, १८; २, ८; ४, १३; ७, ७; १४; ९, १४; १०, १; [३; (१, १०५, १३)]; ४; १२, १७; १७, ११; १९, ३७; २०, ११; १२; २३, २६; २५, [७[g]; (**४**, २, १८; **७**, ६०, ३)]; ३०, ३[h]; ३२, ४; ३४, [१३; **१७**, ५; ९, १२, **६**; १०७, १४]; ४१, ४; ४५, **३**२; ४७, ३; ११; ६४, ११; ६५, ११; ६८, १९[i]; ६९, ५; ७२, २; ७; ७५, १५; **९**, ८, ८; १२, ३; १४, १; १९, ३; ४; [२५, ३; २८, ३]; २६, १; ३; **५**; २७, १; ९, २७, [५ (२८, ५)]; ३१, २; ५; ३७, ४; **५७**, ४; ६३, [८; ६५, १६]; २७; **६५**, २५; ६६, ९[j]; २९; ७३,

---

नुवादकतामात्रत्वं द्र.। यत्तु. सा. अधिकार्थे अव्य. इत्याह तदपि न । उपयोगाऽभावात्। समुद्रकर्तृकस्य क्षरणस्य पूर्वत एव विशेषार्थेन **व्युपसर्गेण** विशिष्टत्वादिति यावत्। प्रकरणाच्च सामुद्रिक-क्षरणक्रियाया अपेक्षया प्रकृततदपादानभूतगौर्या एव संकेतस्य बलवत्तया विवक्षितत्वोपगमाद् अपादानार्थानुवादकः कप्र. इत्येवाऽत्र साम्प्रतमिति द्र.।

a) **अ॒धि सं॒दधुः** इत्यत्र सा. भिन्नक्रम इवाभाति। **य॒स्मिन्** इत्यस्याधिकरणतावच्छेदकतया तत्सन्निधानस्यापेक्षितत्वात्। गतित्वं ब्रुवाणाः PW. GW. MW. प्रभृ. अपि चिन्त्याः। स्वराऽनुपपत्तेर् अर्थे चमत्काराऽभावाच्च (तु. वें.)।

b) यत् सा. च GW. च पदमिदम् **श्रित॒म्** इत्यनेन समन्वितमुक्तम्, तदरुचिरं द्र.। कर्मप्रवचनीयतयैवात्राऽर्थसंगतेः।

c) सामान्येन ऋ ९, ९४, १ इत्यत्र गतार्थत्वं द्र.। इह सा. क्रिवि. अव्य. एतदितीवान्वयं प्रदर्शयतीति विशेषस्त्वनुसंधेयः।

d) **गो॒षु** इत्यत्राऽधिकरणवचनत्वेनान्वय-प्रदर्शने कप्र. एव स्यात्। विशेषेण वक्तुमर्हस्य सप्तम्यर्थस्याऽनुवादक इति यावत्। गो-जेत्रन्तरस्याऽप्रकृतत्वात्तदपेक्षाकृताधिकभावस्य नितरामभावात् तादृग्भावसमर्थकस्याध्युपसर्गस्याऽनपेक्षितत्वमिह भवतीत्यस्तरोऽभिसन्धिः (तु. स्क.; वैतु. सा. GW. MW. **अ॒धिजयासि** इति योगमुशन्तः)।

e) पूर्वस्मिन् पादे ब्रह्मणां गिरामाधारत्वेन विशिष्य श्रवणादधिकरणप्रवचनः कप्र. द्र. (वैतु. सा. GW. प्रभृ. **अ॒धिवृधत्** इति गतित्वमिति)।

f) यत् सा. GW. प्रभृ. च (तु. ऋ ९, ८५, १२ टि.) गतित्वमाहुस्तच्चोद्यं भवति। दशतयीष्व् **अधि**-पूर्वस्य **√स्था** इत्यस्य सकर्मकत्वोत्सर्गात् तदपवादाऽनुपलम्भाच्च (तु. **ऋ** **१**,४९,२; १६३,९; **३**,३५,४; **५**,३९,१; ८,१०,६; **१०**,८१,४)। अतः कर्माऽभावे तथात्वस्य प्रकृतेऽसंभवात् सप्तम्यर्थानुवादी कप्र. द्र. (तु. ऋ **१**,१६४,२ टि.)।

g) **बृह॒तः दि॒वः** इत्यभ्युन्नताऽपादानार्थसमर्पके पदे सती भ्रान्त्या कर्मतामापाद्य यदत्र वें. सा. **अ॒धि…पु॒श्यतः** इति साक्षेपं गतित्वमीषतुः, तन्न। उक्तस्याऽपादानार्थस्यैव प्राधान्येन विवक्षोपगमात् तदनुवादिनः कप्र. सावसरत्वात्।

h) **अ॒धि…नैष्ट (<√नी)** इति गतियोगं मन्वानाः PW. प्रभृ. चिन्त्याः। अनुष्टुब्मध्यवर्तिन्य् **अध्यन्ते** जागते (त्रैष्टुभे? वा) पादे त्यक्तुमनभीष्टस्याऽपादानीबुभूषितस्य पदार्थस्य विशेषेण विवक्षातस्तन्मात्रगामितया कप्र. एव द्र.।

i) वाजबन्धुत्वविशिष्ट-**युष्मदभिधेयाऽधिकरणतयाऽव**-द्य-धारणस्य नितान्तं दुःशकत्वेऽभिप्रायवती श्रुतिरिति कप्र. द्र. (वैतु. वें. सा. PW. GW. प्रभृ. **अधि√धृ> धारि**)।

j) सप्तम्यर्थानुवचनः कप्र. द्र.। **स्व॒न्-** इत्यत्रोत्तरत्र धात्वर्थविशेषणीभूतं पृथग् अव्य. इति सा. आहेति विशेषो विमृश्यः। यत्तु PW. MW. च **अधि√(स्वन् >)** **ष्वण् >अधिष्व॒णि** इतीव पठतः **चिण्-प्रत्ययान्त**-क्रियापदतया व्याचक्षाते च तदतीवोपेक्ष्यं द्र. (तु. GW.)। सस्वरस्योपसर्गा-बुभूषितस्याऽधीत्यस्य निघातप्रदर्शनस्य च **चिणन्तस्य** रूपस्य निघातविषयस्य सतोऽनिघातप्रदर्शनस्य चाऽनिघातानुमतौ सत्यामपि चित्स्वरविषयस्य

२;५;६[a];७५,१[b];२[c]; ३;७९,४; ८२,४; [८५, १२[d]; १०,१२३, ७ (८)]; ८६,[३; ९७, ४०]; ६; २५[e]; २७;९१, [१; ९२,४]; २[f]; ९४, १[g]; ९६, १३; ९७, ४०[h]; ५३[i]; १०१, ११; १६; १०५, ४[j]; १०,१,२; ४, ३; १०,१[k]; १३,३[l]; ४३,२;४८,२;४९,९[m]; ६४, २[n]; १२; ६५, ११; ७१,

---

सतो धातुस्वरप्रदर्शनस्य च णिति प्र. परत उपधाऽकारस्य वृद्धिविषयस्य सतोऽवृद्धिप्रदर्शनस्य च सर्वथाप्यपलक्षणत्वादिति दिक् ।

a) सपा. पै ६,११,३ **पुरि** इति पामे. ।

b) यथा कश्चित् प्रीयमाणः स्वेषां प्रियाणां प्रियचिकीर्षया तानुद्दिश्य दवीयांसमप्यध्वानमश्नुवीत, एवं सोमो नाम **प्रियाणि नामानि** (=प्रियनामभाञ्जि>[लक्षणया] पयांसि [तु. निघ १, ११]) **अभिलक्ष्य** पवमानः सन् तेषु पयःसु **अधि** (=तेषामुपरिभागे) वर्धमानः (=मण्डं दधानः) तानि स्वछत्रछाययेव गोपायतीत्येवमधिकरणार्थस्य विशेषेण शिश्रावयिषितत्वात् तदुपबृंहणः कप्र. द्र. (वैतु. वें. सा. PW. प्रभृ. च गतिं मन्वानाः) ।

c) **रोचने** इति सप्त. युक्तः कप्र. ।

d) तु. टि. ऋ ६, ४५, ३१ । यथा तत्र बृबुसंज्ञकस्योपरिभावविशिष्टायां स्थित्यां सत्यामपि तस्योपरिभावस्य पणिसंज्ञकीयवर्षिष्ठमूर्धात्मकविशिष्टाधिकरणविशिष्टतया विवक्षितत्वे सति तस्याधिकरणविशेषस्यौत्कर्ष्येण समर्पयितुमिष्टत्वात् तत्साधनभूतः सप्तम्यर्थानुवादी कप्र. इत्युक्तं भवति, एवमिहापि गन्धर्वस्यौर्ध्व्यविशिष्टस्योर्ध्वे एवाधिकरणविशेषे स्थित्या भाव्यमित्याकूतयन्त्येव श्रुत्या तदीया स्थितिर्नाकात्मकौर्ध्व्यविशिष्टाधिकरणकतयोपवर्णिता भवति तस्याधिकरणविशेषस्य संकेतवैशेष्यार्थं च तदर्थानुवादी कप्र. नियुज्यत इत्युभयोः स्थलयोः कप्र. प्रयोजनसामान्यं द्र. ।

e) **अद्वेषत** इत्युत्तरेण क्रियापदेन गतित्वेन युक्तमिति यदाह सा. तदयुक्तं द्र. । उपसर्गार्थस्य प्रकरणे श्रावयितुमनिष्टत्वोपगमादिति दिक् (वैतु. GW. प्रभृ.) ।

f) उपसर्ग इति कृत्वा योग्यक्रियाऽध्याहार-पक्षपातिनौ वें. सा. भवतः । उत्तरेण **सुवान्-** इत्येतेन गतित्वेनाऽन्वयकामाः PW. प्रभृ. भवन्ति । तच्चिन्त्यम् । तथा सत्यैकपद्ये द्वैस्वर्यानुपपत्तेः **उपसर्गात्** (पा ८, ३, ६५) इत्युत्तरादेः षत्वप्रसङ्गाच्च । वस्तुतस्तु 'यः सोमोऽव्यादिभिर् (उत्तरार्धश्राविताभिः) साधनभूताभिः प्रमृष्टो भवति स एव दिव्यस्य जनस्य **वीती** (=वीतौ) **अधि** (=वीत्यर्हो) भवतीति कृत्वा सूयते' इत्याकारकेऽन्वये सप्तम्यर्थाऽनुवचनः कप्र. एवेति तत्त्वं स्यात् (तु ऋ. ८, ५४, ६ यत्र **वाजे** इति सप्त१ सकक्षतया **वीतौ** इति श्रूयते) ।

g) अधिकरणस्य विशेषेण विवक्षायां मन्त्रस्वारस्यप्रतीतेस्तदुपबृंहणः कप्र. द्र. । यत्तु वें. सा. च GW. प्रभृ. अर्वाञ्चश्चोत्तरत्र **स्पर्धन्ते** इति व्यवहिते क्रिप. गतित्वेनाऽन्वयमाहुस्तन्निःसारमिव भवति । प्रतीयमानस्यार्थस्य तादृश-गतित्वसंबन्ध-राहित्येऽपि प्रतीत्युपलम्भात् (तु. ऋ १, ३३,५;६१,१५;२,१९, ४;६,१४,३; ७,१८,३; ८५, २) । प्रकृते च गत्युपाश्रयेणाऽर्थविशेषाऽऽधानस्य प्रतीत्यनुपलम्भादिति दिक् ।

h) **अधि···वावृधे** इति यदाहतुः वें. सा. तत् नाउ. टि. दिशा चिन्त्यम् ।

i) अन्यथादर्शी सा. चिन्त्यः (तु. ऋ ९, ९७,५२) । तत्र हि प्रथमेऽर्धर्चे सोमस्य **मांश्चत्वसरो**ऽधिकरणकं पवनमत्र च तद्विशेषेण **श्रवाय्यतीर्था**ऽधिकरणकं पवनं श्रूयते । अतोऽधिकरणत्ववचनमात्रः द्र. (तु. GW.) ।

j) सोमस्य वर्णस्य शुचितमत्वस्य ख्यापनार्थं तं **गोषु** नाम तद्विकारेषु पयःसु श्वेतश्वेतेष्वपि सत्सु तदभिभावकत्वेन स्थापयाम इति कृत्वा गवात्मकाधिकरणवैशेष्यप्रवचनः सप्त. युक्तः कप्र. द्र. (वैतु वें. सा. PW. GW. प्रभृ. **अधि···दीधरम्** [<√धृ> **धारि**] इति योगं मन्वाना) ।

k) सपा. कौ १, ३४० जै १, ३५, ९ **अस्मिन्** इति पाभे. ।

l) सपा. शौ १८,३,४० **अभि** इति पाभे. ।

m) सकलपृथिव्यधिकरणतयाऽपि द्रवत्-स्रवन्तीनां नदीनाम् यदप्रतिहतो भवति प्रवाहस्तत्रेन्द्रस्य **वृषत्वं** नाम नितान्तं वर्षणशीलत्वमेव निदानमित्यर्थे श्रुत्यभिप्रेते सत्य् अधिकरणार्थप्रवचनः **कप्र.** द्र. (तु. उद्गी. ; वैतु. सा. PW. GW. प्रभृ. **अधि···धारयम्** इति समस्तमाख्यातमिच्छन्तः) ।

n) **अधि···अयंसत** इति संबन्धमाह GW. । तच्चिन्त्यम् । बन्धनाऽर्थस्य प्रकृतत्वाद् **अधिना** योगे तद्विपरीतोत्सर्गात्मकार्थ-प्रतीतेरिति यावत् (तु. ऋ १, ८५, १२; वैतु. ऋ १०,४०,१२ यत्र **निना** योगे सत्यपि बन्धनार्थः प्रकृतो न विहन्यत इति कृत्वा नेरू गतित्वं सुवचं भवति) ।

२; ७३,५; ७५, २; [७९, २; (**३**, १४, ५; **६**, १६, ४६)]; ८२, ६; ८५, १; ४६[a]; **९०**, ५; ९८, ३; ९[b]; १४; ९८, ६; १०४, ९; १२१, ६[c]; ८; १२३, २; ३; १२९, ४[d]; १३०, २; [१३३, १-६]; १३८, ६[e]; १५३, २; १६३, १; ३; १७३, १[f]; १९०, १; २; खि **२**, ६, ६; **३**, १, ७; ८, ३[g]; १५, १३; १६, १; **४**, ६, ५; ९, १; ४[h]; मा **१**, २२; **७**, १९†; ८, ५२; **११**, १[i]; ११[i]; १२; ३२†; ४३†; ७१†; **१२**, ११†[f]; ६३[j]; **१३**, १३†; ३४[k]; ४५; **१५**, २२†; ५०; ५४; **१६**, ५४; ५५; **१७**, १; १४^{2}; ३०†; ५४; ५५; ७३; ९९†; **१८**, ५१; ५५; ६१; ६७; **१९**, ३४; **२०**, १७[l]; ३२; **२७**, ४; २६†; **२८**, १; †**२९**, ४०; **३१**, ५; **३२**, २; ७; **३३**, ४७†; **३४**, १५†; **३५**, २२; का **१**, ८, ३; **७**, ८, १†; **९**, ६, ४; **१२**, १, १; ११; २, १; ११; ३, ५†; ४, ६†; ७, ६†; **१३**, १, १२†[f]; १३; ५, २[j]; **१४**, १, १३†; ३, ८; ४, ८; **१६**, ५, ३†; ६, २; ६; **१७**, ८, ८; ९; **१८**, १, १; १४^{2}, ३, ६†; ५, ५^{2}; ६; ६, ९; **१९**, १, १२†; **२०**, ३, ५; ४, ४; ९; **२१**, ३, ३; **२२**, १, ४[l]; ३, १†; **२९**, १, ४; ४, २; ४; **३०**, १, १; †**३१**, २, ५; **३२**, ४, ४†; **३३**, १,

---

अतः सप्तम्यर्थोपबृंहणः कप्र. एवाऽत्राऽयं स्यादिति दिक् (तु. ऋ **१**, १३५, ३; ६ प्रभृ.)।

a) =सपा. मंब्रा **१**, २, २० आपमं **१**, ६, ६। शौ **१४**, १, ४४ पै **१८**, ५, १ **उत̱** इति पाभे.।

b) सप्तम्यर्थानुवादी कप्र. इत्येत्र सुवचः (वैतु. GW. अ̱ध्यासते)।

c) सपा. शौ **४**, २, ४ विभे.।

d) अ̱ग्रे इत्यन्वितः कप्र.।

e) द्य̱वि इति सप्त. युक्तः कप्र. (तु. सा. GW. प्रभृ.)।

f) अत्र GW. उत्तरेण √**भ्रंश्** इत्यनेन गतियोगमनुमनुते (वैतु. PW. प्रभृ.), तन्न। √**भ्रंश्** इत्यस्याऽधःपतने निरूढत्वदर्शनाद् उपर्यर्थस्य **अधेः** कुतश्चिदधःपतने विशेषणतायोगो नितरामयुक्तः स्यात्। अतः पञ्चम्यर्थानुवादित्वमात्रेण चरितार्थ इव भवत्यन्यथाऽनर्थक इति। सपा. अ̱धि, भ्रशत्>तै **४**, २, १, ४ प्रभृ. **अ̱धिश्रय** (तु. टि. भ्रशत्) इति पाभे.।

g) **अ̱ति** इति सपा. ऋ ८, ५६, ३ पाभे. ? यनि. शोधः (तु. टि. ?अ̱ति स्र̱जः)।

h) **ना̱के** इति सप्त. युक्तः कप्र. द्र. (तु. टि. मा **१२**, ६३)। =सपा. मा **११**, २२ प्रभृ. माश **६**, ३, ३, १४; ९, ४, ४, ३। शौ **४**, १४, ६; **११**, १, ३७ **अभि̱**…**आरो̱हन्तः** इति पाभे.।

i) **अ̱ध्य̱ग्राभरत्** इत्युदात्तगतिमति क्रियापदे सस्वरगत्यन्तरानुप्रवेशमीहमानाश्चिन्त्याः PW. प्रभृ.। अन्वयान्तरसद्भावसंभवे सति परेष्टद्वैस्वर्यवादस्य साध्यसमत्वाव्यभिचारादिति यावत्। पृथिव्या अग्निदेवताकत्वादग्नेर्ज्योतिषः पृथिव्याः सकाशादाहरणश्रुतेः स्वाभाविकत्वोपगमात् पृथिव्या अपादानभावस्य विशेषेण श्रावणार्थं तदनुवचनस्य कप्र. सावसरत्वं भवति। यदिह प्रथमोक्ते स्थले (मा **११**, १) गतिरयमुक्तान्वय इति द्वितीये च स्थले (मा **११**, ११) कप्र. इति व्याहतमिव ब्रूतः उ. च म. च ततस्तयोरनवधानतैव प्रतीयेतेति दिक्।

j) शाखाभेदेनोभयीह प्रवृत्तिर्भवति। तद् यथा। मा. (वैतु. **१८**, ५१) का. (वैतु. **२०**, ३, १) मै. काठ. क. चाधिकरणत्वोपबृंहणतयाऽस्य श्रुतिर्भवति **उत्तमे̱ ना̱के अ̱धि** इति। 'इतो रोहन्तं तथा रोहय यथा तस्य रोहणपर्यवसानमुत्तमनाकाधिकरणकं भवति' इत्येवं चात्र व्याख्येयम्। इह रोहणक्रियाया अपेक्षया तत्समाप्त्यधिकरणस्य विवक्षा मुख्येत्यर्थः। तै. शौ. पै. त्वपादानोपरिभावविशिष्टस्य क्रियार्थस्य प्राधान्येन श्रावयितुमिष्टत्वादयं गतित्वेन श्रूयते **उत्तमं̱ ना̱कम् अ̱धि-रोहयैनम्** इति। 'इत उपरि यथा स्यात्तथा रोहन्तमधिरोहन्तं सन्तमुत्तमनाकप्राप्त्यवधिकत्वेनाधिरोहय' इत्येवं चेदं व्याख्येयम्। इह रोहणसमाप्त्यधिकरणस्याऽपेक्षयोक्तप्रकारेणोपरिभावविशिष्टक्रियाया विवक्षा मुख्येत्यर्थः सुवचः द्र.। एस्थि. तै. शौ. पै. चाधिकरणभावापेक्षयोक्तया क्रियर्येप्सिततमत्वस्य मुख्यत्वेनोपलम्भात् **उत्तमं̱ ना̱कम्** इति कर्म श्रूयते (तु. √**रुह्**>**रोहय** इति रूपस्य सस्थ. संकेताः, **अधि √रुह्>अधिरोहय** इति रूपस्य च शाखान्तरीयाः संकेताः)।

k) जातवेदोजनिमधिकृत्याऽरण्यादिकारणान्तराऽपेक्षयोखायाः प्राथम्यस्य स्तवने मन्त्रस्वारस्यादनन्तरपर्यायोपर्यर्थे **अधिः** गतीतरतया स्वातन्त्र्येणाऽन्वयमर्हति।

l) =सपा. माश **१२**, ९, २, ३ तैब्रा **२**, ६, ६, २। मै **१**, १०, २ काठ ९, ४ **अ̱पि** इति पाभे.।

९†; **३५**, १,५†; ३,२;४,२१;
तै **१**, १,८, १;२; १४, २†;४,
१०, १†; ४३, २; ५, ५,४;९,
३¶[a]; ७, १३, ५†; ८,३,१[b];
¶२,१,५, २;२, २, १;४, ८\$;
८,६;३,९,३;४, ६,१; ११, १^{३};
१२,२;५,३,३;४,५; ६, ६; ६,
११,३†;**३**, ३, ३, ३; ¶४, ३,
१^{२}; २; ५, १, १[c]; ¶४, १^{३};
२; ३; ५, ३; †११, १; ३; **४**,
१, १,१; २, १; ४[d]; ३, २; ४,
२†;७,२;†८,५;६;९,२†; ११,
३†; २, १०, ४; ४, ४, १†;
१२, ३; ५, ११, १; ६, १, १;
४^{२}; २, ३^{१}†;‡[e];३,२^{३};५, ३;
६,१†; ७,१३,१[d];२-४; ५,१,
४,४†;५, ४†; ¶५, १, ६; ५,
४; ६, ४, ४†; ७, ७, २; ¶**६**,
१, १०, **५**; २, १०, ५[f]; ११,
४^{१}; ३, १, २; ९, १; १०, ४;
५,५, ३^{१}; १०,२; **७**, १, २०,
१; ¶२, ८,५;१०,१-३; ३,१,
३[g]; ११,१[h];४,२,५¶; मै **१**,१,
९; १२; २, ८^{१}; १५; ३,
१३†; ३७; ४, ३[i]; ३^{१}; ४, ५;
६¶; ९¶; ६, १; २†; ३^{१}¶[j];
७†; १०¶; ¶७, २; ३^{१}; ४^{२};
¶८, ८^{१}; ९^{२}; ९, ७¶; १०,
१;८¶; १०¶; ¶११, ६^{२}; ७^{१};
२,१,१०[k];¶२, १; ३[l];५; ११;
३,५^{१}¶; ¶४,३;४^{४};¶५,४;९^{१};
७,१^{१};२^{२}[d];३†; ४†;७†; १२;
१५†[m]; १७; ९, ९^{२}; १०, १^{३};
३^{२}†;५^{३};६; १२, ३^{२}[d];४;५,१३,
७†;२३†;**३**,१,१;३;५^{४}¶;९†;
¶२,४[n]; ७; ३, १¶; ¶६, २;
३[o];७;९^{२}¶;७,२;७;९;¶८, ३;
५;१०^{४};¶९,१^{३};३^{२}; ¶१०, ३;
४; ११, ७; १६, ३†; ४^{१}[p];
४, १, १; ९^{३}[q]; ११^{२}¶; ¶३,
२^{३};३^{४};४^{३};५;४,३; ४¶; ५^{२}¶;
७^{२}¶; ९; ५, ५; ६, ४; ६¶;
७, ४; ९¶; ८, ९; ९, ११;
१०, ३†; ११, ४†; †१२, ४;
६; †१३, १; ५; ¶१४, १;
१४; १५; १८; काठ **१**, ८,
११; **४**, ३‡[r's]; ५†;९; ५,६^{४};
६. १; २^{१}; **७**, १२; १३; १७.

---

[a] 'अध्याहृत्य' इति वदन् क्रियाऽशं प्रवेशयितुमिच्छति सा. । उपर्यर्थकः पर्यवसानवचनः कप्र. इत्येव तु सुवचम् । अनर्थकत्वं समर्थयन् भा. तावद् उपेक्ष्य इति किमु वक्तव्यम् । [b] पाभे. अधि मा २०,१७ द्र. ।

[c] सप्तम्यर्थानुवादी कप्र. । अधि संवसन्तः इत्येवं गतित्वं मन्वानाः PW. प्रमृ. चिन्त्याः । =सपा. तैब्रा ३,१,१,१२ आपश्रौ ७,५,१ प्रमृ. । माश्रौ ६,२,३,८ अभि इति पाभे. । [d] पाभे. अधि खि ४,९,४ द्र. ।

[e] **इदम् विश्वं भुवनमधि श्रितम्** इति सतः पाठस्य स्थाने सपा. ऋ **१०**, ८२, ६ **विश्वानि भुवनानि तस्थुः** इति पाभे. ।

[f] **अधि, निदधाति>** सपा. मै **३**,८,९ **अभिनिदधाति** इति, काठ **२५**,१० क **४०**, ३ **अभि संमुखानि कुर्यात्** इति पाभे. ।

[g] अतः इति पं. युक्तः कप्र. (वैतु. भा. सप्त. युक्त इति)।

[h] पञ्चम्युपबृंहणः कप्र. (वैदु. भा. सा. अधि˙˙˙संक्रामतु इत्येवं गतित्वं मन्वानौ चिन्त्यौ) ।

[i] **अधि । आसते** इत्यत्र पपा. उत्तरस्तिङ् यन्निहत इव प्रादर्शि तत् प्रामादिकं द्र. । **यद्योगीयस्वरस्य** तत्राऽवश्यंभावित्वादिति यावत् । एवं तावद् अयं सस्वरः कप्र. एव सुवचः । गतित्वे सति **तिङि चोदात्तवति** (पा ८,१,७१) इति निघातप्रसङ्गादिति दिक् ।

[j] सकृत् सपा. तैब्रा **१**, १,३,७ विभे. ।

[k] अपादानत्वस्य विशेषेण शिश्रावयिषितत्वात्तदुपबृंहणः कप्र. द्र. । यत्तु केचिद् (एवा ⌊व,अ⌋धि व्रत->) °व, अधिव्रत- इति समस्तं प्राति. प्रतिपेदिरे (**तु.** BW. MW.) तदसत् । तथात्वे हि पूप. प्रकृतिस्वरं स्यात् ।

[l] **अधि, विनाशयति>** काठ **११**, ४ **अनुविनाशयति** इति, तै २,३,३,५ **विनाशयति** इति च पाभे. ।

[m] पाभे. अग्रे मा **३१**,१७ द्र. ।

[n] उपरिभावेन क्रियाया विशेषणस्याऽपेक्षयाऽधिकरणविशेषस्य विवक्षाविशेषप्रतीतेः कारकोद्बलनः कप्र. द्र. । सपा. तै ५,२,४,३ **अभि** इति पाभे. ।

[o] **अप्स्वध्यहन्>** सपा. तै ६,१,१,७; ४,२,३ **अपोऽभ्यम्रियत** इति पाभे. ।

[p] सपा. तै **४**,४,१२,२ आश्रौ **४**,१२,२ **इह** इति पाभे. ।

[q] **अद्भ्यः, आत्मनः** इति पं. युक्तः **नाके** इति सप्त. युक्तश्च कप्र. (तु. सपा. काठ **३१**, ७ क **४७**, ७ पाठाऽभावः) ।

[r] **तु. ऋ** ५,४४,१ यत्र **अनु** इति श्रूयते । दुरूहाया इव सत्या अस्याः श्रुतेः पाठे यथा काऽपि वैकली संभाव्येत तथोक्तबाह्वृचस्थलीये **अनु** इत्यत्रत्ये टि. द्र. ।

[s] **सपा. ऋ** ५,४४,१ **प्रमृ.** माश **४**,२,१,९ **अनु** इति पाभे. ।

८, ४^{४}; ८; १०^{१}; १२; १५; ९, १^{२}; ३; **१०**, ५; ७^{२}; ९; **११**, ८^{४}[a]; **१२**, २[b]; ७^{२}[c]; ८^{१}; ११^{२}; **१३**, २[d]; ३; ४^{२}[e]; १२; १५; **१४**, ७; ८; १०; **१५**, ११; १२^{१}; **१६**, १; २[f]; ३; ४; ७; १२; १५^{२}[g]; १७; २०, २१; **१७**, १६^{२}; १७^{१}; **१८**, १^{२}†[h]; २†; ३^{३}; ४; १५^{१}; १६^{२}; १८; **१९**, ५^{२}[i]; ¶; १०; **२०**, २[j]; ४; **२१**. ६; ७; **२२**, ९†; १४; **२३**, १[k]; २; ५^{२}, ८^{१}[l]; **२४**, ६; ७; ८^{१}; **२५**, ५[m]; **२६**. १०; **२९**, ७; ८[n]; ९^{२}; **३०**, ८[o]; ९; **३१**. ७; ९^{२}; **३२**, ६^{१}; **३४**, २^{२}[p]; ३; ६^{२}; १२; **३५**, ७†[q]; १६; २०; **३६**, २; ३^{२}; ५; **३७**, २^{१}; ३; ५; ९^{२}; १६; **३८**, २; ५[r]; १२^{२}; **३९**, २^{१}¶[s]; ३[t], १४; **४०**, १; ३[t]; ५[t]; ७†; **४१**, ११†; **४३**. १; **४६**, १; क **१**, ८; ११; **३**, ४†; ७; ११[u'v]; १२; **४**, १^{२}; **६**, ९^{२}[w]; ¶**७**. ३; ६^{१}; ७; ¶**८**, ३; ४^{१}; ६; **२५**, ३; ६†[g]; ८; **२७**, ६^{२}; **२८**, १^{१}; २^{१}†; ३^{२}; ४; **२९**, ४^{४१}; †; ६^{१}; †**३०**, ३; ८; **३१**, ४; २१¶. ¶**३५**, ३†; ७; ८; ¶**३६**, २; ६[x]; ¶**३७**, ७; ८; **३८**, १^{२}¶; **३९**, २¶; **४१**, ८¶; **४५**, ८¶; **४७**, ७; **४८**; ९†[q]; १४; १८^{२}¶; †कौ **१**, ९; ५२; १२०; १५९; २९८\$[y]; ४८६; ५१८; ५२९; ५३२; ५३९; ५४३; ५५४; ५७४[z]; **२**, ५०; ५१†[a1]; ५२; ७३; ७५; १८३; २०६; २३१; २३७; २७०; ३५०; ४५३; ४५५; ५३६; ५३९; ५४८; ५५१; ५६७; ६०३; ६३२; ६३४‡[b1]; ६३६; ६४५; ८४०; ९६१; १०२४‡[c1]; १०५०;

---

[a] एकतरत्र सप्त. युक्तः, अन्यत्र च पं. युक्तः कप्र.।

[b] अधि (सजातेषु इति सप्त. युक्तः कप्र.) **भूयासम्** इति द्वे पदे द्र. (तु. सपा. मै **२**,३,२)।

[c] पं. युक्तः कप्र. (तु. सपा. मै **४**,३,२)।

[d] पञ्चम्यर्थानुवादकः कप्र. द्र.। यत्तु SIM **अधिनिष्क्रीय** इत्येवं गतित्वमाह। तन्न। प्रकरणोऽध्यर्थानुरञ्जितनिष्क्रयमात्रस्य विवक्षितत्वात् (तु. **निर्याच्य** मै २,५,६)।

[e] **अधि** (पं. अर्थे कप्र.) **जायते**, **जायेत** इति च द्विपदः शोधः।

[f] पाभे. **अधि** खि **४**,९,४ द्र.।

[g] सपा. खि **२**,४,१० प्रभृ. माश **७**,४,१,२८ आपमं **२**,१७,५ नी **१८** **अनु** इति पाभे.।

[h] **अधि**…**अर्पितम्** इत्येवं व्यवहितेन निष्ठान्तेन समासमिच्छुः SIM चिन्त्यः। अधिकरणार्थस्यौत्कट्येन प्रकाशयितुमिष्टत्वात्तदनुवचनस्य कप्र. एव संगतत्वात् (तु. तस्यैव स्वयमनुपदम् **अधि श्रितम्** इत्यत्र तथानुगमादिति दिक्)। इह द्वितीये स्थले **तिष्ठसि** इत्येवं योगं मन्वानः SIM चिन्त्यः (तु. ऋ ६,४५,३१ टि.)।

[i] एकतरत्र **अधिप्रणयति** इत्येवं योगमुशन् SIM चिन्त्यः। पञ्चम्यर्थानुवादित्वस्यैव प्रकरणानुरोधात् (तु. मै **३**,१,५)।

[j] **इष्टकासु** इति सप्त. युक्तः कप्र.।

[k] पाभे. **अधि** मै **३**,६,३।

[l] सपा. मै **३**,७,१ विभे.।

[m] सपा. मै **३**,८,६ **उपरिष्टात्** इति पाभे.।

[n] **यूपे** इति. सप्त. युक्तः कप्र.। **अधि, न्यस्येत्>** सपा. मै **४**,७,९ **अभिनिदध्यात्** इति पाभे.।

[o] सपा. तै **३**, १, ४, १ शौ **२**, ३४, ५ **पुरि** इति पाभे.।

[p] सपा. तैब्रा **१**,४,६,६ **पुरि** इति पाभे.।

[q] पाभे. **अधि** ऋ **१०**,१७३,१ द्र.।

[r] पाभे. **अधि** मा **२०**, १७ द्र.।

[s] पाभे. **अग्रे** मा **३१**,१७ द्र.।

[t] सप्त. युक्तः कप्र.।

[u] सपा. मै **१**,३,३९ काठ **४**,१३ **अभि** इति पाभे.।

[v] अभ्यर्थे **अधिः** इह श्रावित इति द्र. (तु. काठ **४**,१३; मै **१**, ३, ३९)। एवम् ऋ **१**, ३१, १८; १४१, १२ यत्राभ्यर्थे **अच्छ** इति श्रूयते।

[w] एकतरत्रापादानभूतस्य विशेषेण विवक्षातस्तदुपबृंहणः कप्र. भवति। तदेवं मुपा. **अधिसृज्यते** इति चिन्त्यम्।

[x] सपा. काठ **२३**,९ **अभि** इति पाभे.।

[y] यत् सा. गतिरित्याह तच्चिन्त्यम् (तु. टि. ऋ ९, ७५, १)।

[z] तु. टि. **अधि** ऋ ९,१०५,४।

[a1] तु. टि. **अधि** ऋ ९,७५,२।

[b1] **अधि द्यवि>** सपा. ऋ ९,२८,५ **विचर्षणिः** इति पाभे.।

[c1] सपा. ऋ **१**,२२,१६ विभे.।

१०८० ; १११४ ; ११५१-
११५३ ; ११९४ ; ११९७ ;
३,१,२; ४,७; †जै १,१,९;५,
८; १३, ६; १७, ५; ३१,६$[a];
५०, १०; ५३, ८; ५४, ५;
८; ५५, ८;१२;५७,१;५८,९[b];
२,१, १;३,१०; ३,५,९; १०[c];
११; ७, ११; ८, १; १७, ४;
१९, १; २१, २; २३,२; २९,
७;३४, ११; १३;४२, २; ४३,
४; ७; ४९,१;५१,२;१०; ५२,
२[d]; ५३, ३; ४,१,४–६;७,८;
१०,१;१६,९; २८,६;शौ १,३,
६;९;१४, १; २४, ४; ३२, ४;
३४,१;३५, ३[e]; २, १, ५[f]; ३,
१; ४; ५; ७, १; ३; ९, १;
४; १०, ८[g]; ३०; १; ३३, १;
४; ३, ६, १^{२}; ७, १; ४, २,
६[h]; ४, ७ ; ६, ४; ७, १;
८, ४; १०, २; ६; १९, ४;
७; २८, ६[i]; ३४, १; ५,
४, ७; ६, ४?[j]; २१, ४; ६,
२१, १; ३०,१;७०,१; २; ३^{२};
७३, ३; ७६, १ ; ८७, १†[k];
१०१, ३; १०९, २; १११, १^{२};
१२४, ३; १३३, ४; १३६, १;
१३८,४;५; ७,९, १[l]; ५५,१[m];
६७,१;८७,३[n]; १२०,३; ८,२,
२७;६,२४^{२};७,२; ७; १३; १४;
१६; १९; ९, ४^{२}; ५; ९, १;
१०[o];१६; १७; ३, २०; ५, ४;
६'[p]; ८;१५;१३,१२;१४, २†;
६; १८; २१; १५, १; ७; १८;
२१; १०, २, ५; १३[q]; १४;
१७; २६; ७, १^{२}[r]; २; १२;
१५'[s]; २९; ३०; ४३; ८, १९;
४१; ९, १२; १०, ५; १९;
२१; ११, १, २४[t]; २६; ३६;
६, ४; ७; ७, ११; १५;
२४; ९, ८; ९; १४; १८; १०,
१; ३०; ३४; ११, १०; १२,
१,८; ५२; ५६; २, ४१; ३,
२६; ३६; ४७[u]; १३, १,
११†[v]; १४; २५; ३७^{२}; ४२;
३, २; ६; १८†; ७, ५; १४,१,
१; २, ९[w]; २३; ४३; ४८[x];
४९; १८, १, १[y];२, ३२; ४७;
४, ३; ४; १९, ३, १; ५, १;६,

---

[a] तु. टि. अ॒धि कौ १,२९८ । [b] तु. टि. अ॒धि ऋ ९, १०५,४ । [c] तु. टि. अ॒धि ऋ ९,७५,२ ।

[d] तु. टि. अ॒धि कौ २,६३४ ।

[e] इन्द्रियाऽधिकरणभूतेन्घ्रायमाणस्येदमा परामृश्यमानस्याऽधिकरणतावैशिष्ट्येनाऽऽप्यतेजःप्रभृतीनां धारणस्य शिश्रावयिषितत्वादुक्ताऽधिकरणाऽर्थप्रवचनः कप्र. द्र. (तु. सा.) । शेषम् ऋ ८, ६८, १९ टि. द्र. ।

[f] अ॒ध्यै॒रयन्त > सपा. खि ४, १०^{२}, ३ अधीरयन्त इति, मा ३२,१० का ३५,३,७ अध्यै॒रयन्त इति, खि ४, १०,३ तैआ १०,१,४ अभ्यै॒रयन्त इति पाभे. ।

[g] सपा. तैब्रा २,५,६,३ आपमं २,१२,१० हिगृ २, ३,१० यु॒त् इति पाभे. ।

[h] अ॒धि…आ॒सीत् इति योगं वदन् सा. चिन्त्यः ।

[i] तु. टि. ?नि…यहतम् ।

[j] पाठः? तु. टि. ऋणया॒ः ऋ ९,११०,१ ।

[k] पाभे. अ॒धि ऋ १०,१७३,१ द्र. ।

[l] भ॒द्रात् इति पं. युक्तः कप्र. । =सपा. कौसू ४२, १ । तै १,२,३,३;३,१,१,४ ऐब्रा १,१३ शाब्रा ७,१० आश्रौ ४,४,२ अ॒भि इति पाभे. ।

[m] पाभे. अ॒ध मा २७,९ द्र. ।

[n] वैतु. WI. अ॒धिधारय इति ।

[o] सपा. शौ ९,१,२० दिवि॒ इति पाभे. ।

[p] एकतरत्र सपा. पै १६, ९७,५ अपि इति पाभे. ।

[q] अ॒ङ्गे इति सप्त. युक्तः कप्र. ।

[r] अत्र अ॒धितिष्ठति इत्येतं योगं वदन् WI. चिन्त्यो भवतीत्यत्रानुपदमेव पुनः श्रूयमाणः कप्र. प्रमाणं द्र. । तत्र हि यद्ययं कप्र. नाऽभविष्यद् गतिश्चाऽभविष्यत् तर्हि प्रथमस्याऽस्य गतेः सतोऽवश्यं निघातोऽभविष्यत् (पा ८, १,७०) इति तर्कणा साधु भवति ।

[s] सकृत् सपा. पै १७,८,७ च॒ इति पाभे. ।

[t] दर्विकर्तृकमोदनगात्रवेदितृत्वं नाम यथागात्रं यथा तत्तद्गात्रोचितवेदिभागं चौदनचयनौचयिकं स्यादिति कृत्वाऽधिक्रियमाणापेक्षयेवाऽधिकरणापेक्षयाऽपि समानं तन्महत्त्वं भवतीत्यधिकरणार्थप्रवचनः कप्र. द्र. (वैतु. WI. MW. अ॒धि…चिनोतु इति गतित्वमिति) ।

[u] सपा. पै १७,४०,८ अपि इति पाभे. ।

[v] ना॒के इति सप्त. युक्तः कप्र. (वैतु. WI. अ॒धि… अस्थात् इति) ।

[w] अ॒धि, तस्थुः > सपा. आपमं १,७,८ आसते इति पाभे. ।

[x] स्थाणौ इति सप्त. युक्तः कप्र. (तु. सपा. कौसू ७९, २२ एतदभावः ; वैतु. MW. अ॒ध्य् आ॒सजामि इति योगं मन्वानश्चिन्त्यः, एकस्मिन् पदे द्वैस्वर्यस्याऽनुपपत्तेः [तु. पदद्वयपार्थक्यदर्शी WI.]) ।

[y] पाभे. अ॒धि ऋ १०,१०,१ द्र. ।

९; १६; २४, २; ३; २६, १; २७, १०; ३१, १२; ३४, ६; ४५, ३; ४८, ६; ५३, ३; ५६, १–३; ५; †**२०**, ५, ५; १७, २; २२, ५; २५, ३; ७०, ५; ६; ७४, ६; ९२, २; ९३, ५; ९५, २–४; ९६, १७; २०; ११०, २; १११, २; १४१, ४; पै **१**, ८, ३; ४; १५, १; २३, ४; २९, ४; ३८, १; ५५, ३; ६७, १; ६८, ५; ७९, १; ८९, १; **२**, ६, ३[a]; ९, १; १०, ३; १७, १; २६, ४; ३२, १; ६५, ३; **३**, २, १; ३, १; ५, ३[b]; ८, १; २; ३; ५; १३, ५[c]; १५, २; ३; १७, १; २२. १; २८, ३; ३३, ४; ३८, ५; ७; **४**, †१, ५; ७; २, ५; ३, १[d]; ५, १०; ७, ३; १६, १; २१, २; २५, २; ३; ३७, ६; ५, ८, ३; १०, १०; १२, ७; १३, ८†; १७, ६; २०, ३; २५, ४; २९, ३–५; ३३, १०; ३६, १; ७; ३७, ४; ४०, ३; **६**, ६, ३; ८^2; ७, ४; ८, ९; १७, ६†; २१, ६; २२, १; १४; **७**, ५, ३; १०; ६, ८; ८, ३; ८, १०, २; ४; १३, ११†; ९, ३, ४; ५, ७†; १४; ६, २; ५; ७, २; ८, २; १२, ७; २३, २; **१०**, १, ४; २, ७; ८; ७, १०; **११**, ३, ६; **१२**, २, ३; ४, ३[e]; ५, ५[f]; **१३**, ३, १[g]; ६, ७†; **१४**, २, २; ३, ९; १२; **१५**, १, ८; ४, ३; ५, ९; १०; १०, ३†; ११, ३†; २१, ४; ९; २२, ७; २३, ५; **१६**, ५, ८; १२, २; ७; १३, ३; ४; ६; ८; १८, ४^2; ५; २१, ४; ३२, १०[h]; ३३, ७; ८; ४०, १०; ५१, २; ५२, १; ५९, ५; ९; ६०, २[i]; ५; ७[j]; ८; †६६, २; ५; †६७, ८; ११; †६८, १; ७; †६९, ८; ११; ७०, ९; ७५, २; ८०, ४^2; ८२, ८; ९; ८३, ४; ८; ८५, १; १०; ८८, १; ३; ९१, ४; ६; ९२, ६; ९७, २–५; ९८, ५; १०२, ६; १०४, १०[k]; १०७, ५; १०८, ९; १०९, १; १३७, २; १५२, ४; १५४, १[l]; ५; १५५, ३; **१७**, १, ९[j]; ५, १०[j]; ६, ४[j]; ७, १[j,m]; ४[g]; ८, ३[j]; ९, १०[j]; १०, १[j]; १५, २[n]; २४, १[j]; ४[j]–११[j]; ३३, २[g]; ३४, २[j]; ३८, ३[j,o]; ५[g]; ३९, ६[j]; **१८**, १, १†[j]; ७, १०[p]; ९, ३[j];

---

[a] पाभे. अ॒धि शौ २,१,५ टि. द्र.।

[b] सपा. शौ ३,२,३ चर इति पाभे.।

[c] तृतीयपाद उत्तर-शब्दश्रुतेश्चतुर्थे पादे **अधेः** उभयोः पार्श्वयोर्यदपेक्षयोत्तरत्वमभिकाम्यते तद्वाचकयोः पञ्चम्यन्तयोः पदयोरवस्थितिर्मूलतः सती समयेन विकृतपाठतया परिणतेत्यनुमातुं सुलभम् (तु. शौ ३,५,५ यत्र **अधि**-स्थानिन उत्तेत्यस्योभयोः पार्श्वयोः पञ्चम्यन्ते पदे भवतः)। एवं स्थिते **मनुष्याः** इति **संश्रतः** इति च पदे विकृतपाठसंशोधनपूर्वकं **मानुष्याः** इत्येवं **संवतः** इत्येवं च कथं सुपठे इत्यस्य कृते तु. तत्तत्पदगते टि.।

[d] पूर्वपादत्रये तथा तथा विशिष्टत्वेनोपवर्णितस्याऽधिकरणविशेषस्य विशेषेण श्रावयितुमिष्टत्वात्तत्परः कप्र. द्र.।

[e] सपा. शौ १९,३२,३ **असि** इति पाभे.।

[f] पाभे. अ॒ध शौ १९,३३,५ द्र.।

[g] पं. युक्तः कप्र.।

[h] पाभे. अ॒धि शौ ९,१,१० द्र.।

[i] सपा. शौ १०,२,१० नु॒ इति पाभे.।

[j] सप्त. युक्तः कप्र.।

[k] सपा. शौ ११,२,१० अ॒नु इति पाभे.।

[l] मूको. च सा. (शौ ११, ७, ११) च *अ॒ति इतीव श्रूयते। यत्तु सा. °द्दा॒ः इत्येवं समासमाह ततस्तदीये पुस्तके स्वराङ्कणे कश्चिद् भेदोऽभवदिति प्रतीयेत। अथवा पृथक्-स्वरयोः सतोरपि समासं वदतस्तस्य प्रमाद एव स्यात्। अथ मूलतः **अधि** इत्यस्मिन्नभ्युपगम्यमाने कप्र. एवायं सप्तम्यर्थानुवादीति सुवचम्। एस्थि. च तयोः इति पदम् नभसोः इति विशेष्यसाकाङ्क्षं द्र. न तु मन्त्रोक्ताग्निद्वयसंकेतकमिति (वैद्रु. सा.)। तेन च सप्तम्यधिकरणवाचिना कप्र. अनेन भूयःप्रोद्बलितार्थेन सता **श्रयन्ते** इत्यस्य क्रिप. अन्वयः द्र. (तु. शौ १०,७,३८; ११,३,५१; १२,३,३८ प्रमृ.)।

[m] अ॒धि शौ १०,७,१ टि. द्र.।

[n] अधिकार्थे स्वाअ.।

[o] **अधि, धारयामि** > सपा. शौ १२, ३, २२ आ॒वेशयामि इति पाभे.।

[p] पाभे. अ॒धि शौ १४,२,९ द्र.।

११, ३[a]; ८[b]; १६, १†[c]; ४[c]; १७, ५[a]; १८, ७'[c]; १९, २†[d]; २१,८[e]; १९,६,५†[f]; १०,१०[a]; ११, २[a]; ५[g]; १३, १२[c]; १५, १०–१२[a]; २३, ३[a]; २४, ४[c]; १४[c]; २७, ८[a]; २८, ७[a]; ९[a]; २९, १०[a]; ३०, १३[a]; ३४; १२'[h]; ३६, ११[c]; ४० ६'[c]; ४२, ८[a]; ४३, ३[c]; ७[i]; ४६, ३[j]; ५१, १५[c]; २०, ३, २[a]; १३, ६[a]; १६, ३[a'k]; १८, ४†[c]; २०, १[a]; २५, २[c]; ३०, ८[c]; ३६, ८[a]; ३७, ४[c]; ६; ८[a]; ४८, ७[a]; ५०, ५[a]; ५२, १२[a]; १३[a]; ५४, २[a]; ८[c]; ५५, ४[c]; १०[c].

अधिक[l]- -कम् पै १९, २५, ५. [°क- १उपस्थ´].

अधि √कृ, अधिक्रियते मै ३, ७, ७; ४,५,५.

अधि-करण- स्वप्न°.

¶अ॑धि-कृष्णाजिन[m]- -नः काठ ३४,५.

अधि √क्लृप् > अधि-कल्पिन्[n]- -ल्पिनम्[o] मा ३०,१८; का३४,३,५.

अधि √क्रन्द्, अधिक्रन्द पै १३,२,१५[p].

अधि √क्रम्, ¶अधिक्रामति तै ५,४,४,३;५,३; ५,७,१; ९,३;७,६,४; ¶अधिकामति तै ५,४,४,५;७,२; काठ २१,७^{२};९^{२}.

अधि-चङ्क(म>)मा[q]- -माम् शौ ११.११,१६; पै १७,१२,१.

?अधिक्रस्य[r] पै ११,७,४.

अधि √क्रीड्, ¶अध्यक्रीडन् मै १, १०,१६; काठ ३६,१०.

अधि √क्षम् > क्षामि, अधि··· क्षामत् पै २०, ३२,८‡[s].

अधि √क्षि(निवासे), †अधिक्षियन्ति ऋ १,१५४, २;७,९६, २; मा ५, २०; का ५, ५, ८; मै १, २, ९; काठ २, १०; क २, ४; शौ ७,२७,३; पै २०,६,१०†.

अधिक्षितः[t] ऋ ८,४०,३;४१,

---

[a] पं. युक्तः कप्र. ।

[b] तु. टि. अधि शौ १४,२,४८ ।

[c] सप्त. युक्तः कप्र. ।

[d] तु. टि. अधि ऋ १,१६४,४२ ।

[e] सपा. शौ १३,२,१४ अनु इति पाभे. ।

[f] तु. टि. अधि ऋ ९,७५,१ ।

[g] तु. टि. अधि खि ४,९,४ ।

[h] सस्थ. आशीयान् टि. द्र. ।

[i] सपा. मा ८,३७ अनु इति पाभे. ।

[j] पाभे. अग्रे मा ३१,१७ टि. द्र. ।

[k] सपा. शौ ७,११९,१ तेऽहम् इति पाभे. ।

[l] स्वार्थिकः कन् प्र. (वैतु. पाम. प्रमृ. ⌊५,२,७३⌋ अध्यारूढ-+कन् प्र. इति?) ।

[m] विप. (दीक्षित-) । बस. (पावा २, २, २४) पूप. प्रकृतिस्वरम् ।

[n] नाप. (⌊कुशाग्रमति-⌋ कितव-) । गस. उप. णिनिः प्र. कृत्-स्वरश्च प्रकृत्या (पा ६,२,१३९) ।

[o] सपा. तैब्रा ३,४, १६,१ बर्हिस्सदम् इति पाभे. ।

[p] सपा. शौ ५,२५ ८ अधिस्कन्द इति, शांगृ १,१९,११ अभिक्रन्द इति, कौगृ १,१२,६ अभिक्रन्दन् इति पाभे. ।

[q] विप (राक्षसी-) । गस. उप. अच् प्र. थाथादि-स्वरश्च (पा ६, २, १४४) । यत्तु सा. सप्त. अर्थे अधिः कप्र. इत्याह तत् स्वरतश्चिन्त्यम् ।

[r] प्राकृतिकसन्धिपरिणतोऽपपाठः द्र. । अधिका(:>)य् अस्य इत्याकारके (विसर्गलोपे पुनस्तत्पूर्वोत्तरस्वरसन्धि-निरोधक-यकारवति) पाठे मूलतः सत्यनुपदं श्रूयमाणस्य या(:) इत्यत्रत्यस्य यकारान्तरस्य समानध्वनितिरस्कारकेणेव प्रभावेण यकारनिवृत्तौ सत्यां पुनस्तन्निरुद्धः स्वरसन्धिः प्रावृतत् पाठकप्रमादतो ह्रस्वभाव चोपागमत् (पाप्र. भोभगो- ⌊पा ८,३, १७⌋ इत्यत्र लोपः शाकल्यस्य ⌊पा ८,३,१९⌋ इत्यत्र चायं विषयः संकेतितः द्र.) । ननु माध्यमिकयकाराऽनुप्रवेशल्लोपाऽऽत्मककार्यद्वयगौरवं किमित्यनुमतं भवति तदपेक्षया विसर्गलोपानुपाती प्राकृतिकः स्वरसन्धिरित्येवं लाघवं किमित्यादरविषयो न भवतीति चेद् । उच्यते । मूको. एतद्विषये संकेतलाभादेवैवं गुरुत्वमनुमतं भवति लघुत्वं चोपेक्षितं भवतीति । तथाहि । प्रकृत एव मन्त्रार्धे ता(:) इतः इत्यस्य स्थाने तायितः इति मूको. भवति (एतद्दर्शकः मुपा.?) । *अधिका- (गस. उप. <√क्रम् ⌊तु. वधि-क्रा-⌋) > -काः (स्त्री. प्र३ रूपम् रोपीः इत्येतत्-समानाधिकरणं द्र.) ।

[s] पाभे. अति···क्षामत् द्र. ; °क्षामात् इति मूको. ।

[t] यक. हि-योगेन, यद्-योगेन च प्रयोजितो निघाताभावस्तिङः द्र. ; (तु. वें. ⌊१मे स्थ.⌋, Pw. GW. प्रमृ.) । यत्तु वें. ⌊२ये स्थ.⌋), सा. च युस्य इत्यनेन समानाधिकरणमिति कृत्वा ष१ इदमित्यभिदधाते, तन्नितरां प्रामादिकमित्युपेक्ष्यं द्र. । तथात्वे हि कृदुत्तरपदप्रकृति-

९; अ॒धिक्षितः ऋ ८,२५,५

अधि √ क्षि(ऐश्वर्ये) >अधि-क्षि॒त्[a]- -क्षितम् ऋ १०,९२, १४.

अधि √ गम्, >गमि, अधि गच्छेम[b] पै १६, ८९, ८.

अ॒धि…गहि ऋ ८,२४, ७; ९, ७२, ९.

अ॒धि…अगन् शौ २, ९, ३[c].

अधिगम्य॒ते[d] शौ ७.१०६.१; पै २०.३५,५.

?अधि…गमयामसि‡[e] पै ३,१; ८.

अ॒धि-गर्त्य[f]- -र्त्यस्य ऋ ५, ६२, ७.

अधि √ गा, अ॒धि…गात ऋ८, २०, २२; [(५,५५,९) १०, ७८,८]; अ॒धि…गातन ऋ [५, ५५,९ (१०, ७८, ८]; अ॒ध्यगात् शौ २,९,३; पै २, १०, ५; अधि… अगात् पै २,१०,५[c].

अधि √ गॄ (शब्दे) > ϕअधि-गृणा॒न्- -नः मै ४, ९, ११‡[g].

अ॒॑धि-गो- >अधि-ग॒त्र[h]- -वम् शौ ९,८,९.

अधि-चङ्क्र॒मा- अधि √ क्रम् द्र.

अधि √ चर्, अ॒धि…च॒राव ऋ ७, ८८,३.

अधि-चरण- सु°.

अधि √ जन्, अधिज॒ायेते मै ३, ९, २.

अधिजज्ञे॒*[i] ऋ ८,५८, ३; खि १,४,१; पै ८, ९, १; अधि-जज्ञिरे पै १३.५ ११.

अधि-जरायु- -युः पै ११, ५, ४; -युम् पै ११, ५ २, ३;५; ८; १०.

अधि-ज्य[j]- > ¶अधिज्य-धनुस्[k]- -नुः काठ ३४,५.

अधि √ दिव् >अधि-दे॒वन[l]- -नम् मै ४,४,६; -ने ते३,४,८,२[2]¶; शौ ५,३१,६; ६,७०, १; पै २, ३५, ३; १३, १०, ५?; १६, १४९, ३; १९. ३७,५. [°न-मध्य°].

अधि √ दिश्, अ॒धि…दिदिष्ट[m] ऋ १०,९३,९५.

अधि-देव[n]- -वाः पै १५.९,५.

अ॒धि-द्यो[o]- -द्यौः तै ४,४, ५,२; मै २,८,१४.

?अधि-द्रुत्- -द्रुतः पै १, ७८,१.

अधि √ धन्व्. अ॒धि…धन्व ऋ ९, ९७,[१६° (१९)].

अधि √ धा, अ॒धि…दधाति कौ २, ५१; जै ३,५, १०; अ॒धिधत्थः ऋ १, १५७,६; अ॒धि…धत्थ॒ः ऋ ७,६८, ६; अधिदधामि पै ५, ४०, ३; अ॒धिधेहि ऋ ६,

---

स्वरत्वेन धास्व. भाव्यम् । नन्वेकाजन्तस्य समासस्यापि सुबपेक्षयैकाच्कत्वमाश्रित्य सावेकाचः (पा६,१,१६८) इति ङसः उदात्तत्वं स्यादिति कथं भाष्ये प्रमादः शङ्क्यत इति चेन्न । अन्तोदात्तादुत्तरपदात् (पा ६,१, १६९) इत्यत्रा-ऽनित्यसमासविषयकविकल्पशासनस्य नित्यसमासे सर्वथा तद्विषयत्वाभावस्य सूचकतया व्याख्यातत्वात् तदनुगत-मात्रनिगमोपगमाच्च (तु. टि. अग्नि-हुत्-) । अत्र मन्त्रे पक्षान्तरभाष्येऽपि प्रमादो भवतीत्यपरा चैतत्-समर्थिनी दिक् (तु. सस्थ. टि. √पॄ >पप्रुतुः) । इह Gri. अपि प्र३ ब्रुवाणः समानं चोद्य इति वचोऽन्तरं नापेक्ष्येत ।

[a] नाप. । गस. उप. क्विबन्तो कृत्स्वरः प्रकृत्या (पा ६,२, १३९); वैतु. वें. सा. <√क्षि [निवासे] ।

[b] पाभे. अ॒थ शौ ११,१,८ द्र. ।

[c] सपा. अ॒धि…अगन् <> अधि…अगात् इति पाभे. ।

[d] सपा. आपश्रौ १०, १३, ११ बौश्रौ २८,९ : २२ हिगृ १,१७,४ क्षुधोऽवति इति पाभे. ।

[e] सपा. ऋ १०, १७३,९ अभि॒…मृशामसि इति, शौ ७, ९९, १ अ॒व…नयामसि इति च पाभे. ।

अथ मूको. (अधि त्वा… >) अद त्वा…इतीव तकारे परतो धकारस्य दकारापत्तावसंभाव्यमानायां सत्यामेव-मुत्प्रेक्ष्येत यथा अद्य त्वाऽऽगमयामसि इत्याकारिकी मौलिकी श्रुतिर्बभूवेति ।

[f] प्रास. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६,२,२) ।

[g] सपा. ऋ १०, १३९, ५ तैआ ४, ११,७; ५,९,९ अभि॒…गृणातु इति पाभे. ।

[h] प्रास. समासान्तः टच् प्र. (पा ५,४,९२) । चित्स्वरः ।

[i] यद्योगे निघातानुपपत्तेः मुपा. निघातः शोध्यः (तु. GW.) ।

[j] प्रादिभ्यः (पावा २,२,२४) इति बस. ।

[k] बस. पाक्षिकः समासान्ताऽभावः (पा ५, ४, १३३) ।

[l] = द्यूतक्रीडास्थान-विशेष- । गस. उप. अधिकरणे ल्युट् प्र. कृत्-स्वरश्च प्रकृत्या (पा ६,२,१३९) ।

[m] अधि कप. मन्वानः GW. उपेक्ष्यः ।

[n] =अधिष्ठातृ-देव-विशेष- । प्रास. ।

[o] तु. नाउ. स्थ. यत्र परिणा समानोऽन्वयः श्रूयते (वैतु. GW. MW. चोभयत्राऽन्यथा पश्यन्तौ चिन्त्यौ) ।

३५, ४;६५,६; अ॒धि[a]···धेहि ऋ ३, १९,५; ४,१७, २०; ७, २५,३; काठ ८, १४: क ८, २;

अ॒धि···दधात ऋ ५, ३, ७;

अध्य॒धत्तम् ऋ १,११७,८.

अ॒धि···धिषे ऋ १०,२१.३.

अ॒धि···दधे ऋ २, ८, ⌊५; (१०, २१, ३ ; १२७, १)⌋:

अ॒धि[b]···दधिरे ऋ १,८५, २;

अ॒धि···धिरे ऋ ८, २८, ५;

अ॒धि···अधित ऋ ९, ७१, ९; १०, ⌊(२,८,५; १०, २१, ३): १२७, १⌋; † काठ १३, १६;

†अ॒धिधाः ऋ १, ५४,११; मै ४,१४,१८; काठ ३८, ७; अ॒धि ···धाः ऋ ७,२४,५.

†अ॒धिधायि ऋ ४, ३६,७;१०, ९६,४; शौ २०,३०,४.

ϕअधि-दु॒धा(न>)ना[c]- -†ने ऋ १०,११०,६; मा २९,३१; का ३१, ४,७; मै ४ १३, ३; काठ १६,२०; शौ ५,१२,६.

अधि-धीय॒मा(न>)ना[d]- -ना[e] शौ १२,८,३.

अ॒धि-हि(त>)ता[f]- -ता[g] शौ ११,३,१४.

अधि √धू, अध्यधूनुत पै ११, ७, १२.

अधि √धृ>धारि, अधिधारय पै २,७३ १.

अधि √ध्वन्>अधि-ध्व॒न्- -ध्वनः? शौ २०,१२७,१४[h].

अधि-नि √धा, ¶ अधिनिदधाति काठ २५, ८[i] ; अधिनि॒दध्मसि शौ ६, १३८, ३[j]; अधिनि॒धेहि शौ २,२९,२; पै १५,५,२;१९, १७,११.

अ॒धि···नि॒दधुः ऋ १,७२,१०; ७३,४.

¶अधिनि-धा॒य[k] तै ६,५,९,३; ७, ५,१०,१.

अ॒धि-निर्णिज्[l]- -र्णिजः ऋ ८,४१, १०.

अधि-निर् √मा(माने)>अधिनिर्-मित- -तः पै ९,२३,८;१२.

अधि √नी, ¶अधिनयति काठ १०, १०:

अधिनीयते पै १६,५४.८[g].

अधि-नीय॒मान[d]- -नः ऋ १०, ८९,६.

अधि √नृत्, अ॒धिनृत्यतु शौ १०, ९,२; पै १६,१३६,२; अ॒धिनृत्य शौ ५, २०,१०; पै ९,२४.१०.

अ॒धि-पति[m]- -तयः मा १४, २९[n]; ३०[o]; ३१[o], १५,१०-१४;१६, ५९; का १५, ९,२[n];४[३o]; १६, ३, १; ४; ७; १०; १३; १७, ८, १३; तै ३,४,५, १[p];४, ४, २, १[२];२[१]; ११,३; ५,११, १; ¶५,५,५,१;१०, ४; मै २. ८, ६[१n'o]; ९[५];९,९; काठ १६ १३; १७, ५[३n'o]; ८[५]; १६; २२,५[५]; ३३, ६[२] ; क २६, ४[१n'o];७[५];

---

[a] गतित्वकर्मप्रवचनीयत्वान्यतरत्वस्य समत्वेन संभवात् संनिहिततरान्वयस्य वरीयस्त्वमिति गतित्वं निर्दिष्टं सदपि पुनर्विमर्शसापेक्षं द्र. ।

[b] पदपूरणत्ववादी वें. चिन्त्यः । श्री-धारणविषयकस्य उपरिभावस्याऽन्वयोपपत्तेर्गतित्वं सार्थकं द्र. ।

[c] गस. शानजन्ते कृत्स्वरः प्रकृत्या ।

[d] उप. कर्मणि शानचः निघाते यक्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६,१,१८६;२,१३९) ।

[e] सपा. पै १६,१४४,३ निधीयमाना इति पाभे. ।

[f] कर्मणि क्तेऽनन्तरगति-स्वरः (पा ६,२,४९) ।

[g] सपा. अधि-हिता <> अधिनीयते इति पाभे. ।

[h] पाठः? RW. व॒नादधिध्व॒नो गि॒रः इत्यस्य स्थाने चु॒नो दधिष्व नो गि॒रः इत्यामूलचूलपरिवर्त्तितं पाठम् उष्टः । वस्तुतस्तु प्रथमे मन्त्रार्धे प्रत्यक्षकृतेन स्तुतपूर्व इन्द्रोऽधुना परोक्षकृतेन स्तूयते व॒नाद् अधि-ध्व॒नो *गि॒रः इति । एवं च संभाव्यमाने स्वरत एव शोधो लब्धावसरः स्यान्न पदत इति विशेषः द्र. । अत्र प्रथमं पदं √वन्> लटि रूपम् (=व॒नाति) द्र. । द्वितीयं च प्रकृतं पदं *गि॒रः इत्यस्य विप. कृ.वा क्विबन्तोत्तरपदस्य गस. प्राति. शसि रूपं द्र. । [i] सपा. मै ३,८,७ अभिनिदधाति इति पाभे. ।

[j] सपा. पै १,६८,५ अवनिदध्मसि इति पाभे. ।

[k] गस. ल्यबन्ते कृत्स्वरः प्रकृत्या ।

[l] =परिधानीय-वासस्- ⌊रश्मि- वें.⌋ । प्रास. उप. न प. (वैतु. PW. प्रभृ. विप. इति मन्वाना विमृश्याः) । यत्तु सा. अधिः इत्यस्योत्तरक्रियया योगम् आह तच्चिन्त्यम् । तथा सति उप. पृथक् सता नि॒र्निजः इत्येवं स्वरवता हि भाव्यम् (वैतु. पपा.) । यच्चासौ अधिचक्रे इति क्रियां प्रसाध्य पुनः चक्रे इत्यनुपदमत्र व्यवहरति, तदपि नितान्तं विषमं द्र. ।

[m] प्रास. पूप. प्रकृतिस्वरम् ।

[n] सपा. तै ४,३,१०,१ अ॒धिपतिः इति पाभे. ।

[o] =सपा. माश ८, ४, ३, १६[२] । तै ४, ३,१०, ३ आ॒धिपत्यम् इति पाभे. । [p] =सपा. पागृ १,५,१० । तैब्रा ३,११,४, २ पु॒तयः इति पाभे. ।

२७,६; शौ ५, २४, ६; पै १२, ७, ८; -तये मा ९, २०; १८, २८; २२,३०;३२; का १०, ४, १; १९,९,१; २४,१७, १;१९, १; तै ७,४, १६,१; मै १, ११, ३; ३,१२, ११; काठ १४, १; ३५, १०; ४४, ५; क ४८, ८; शौ ६, १०, १-३; १२, ३. ५५-५८;५९[a];६०; पै १७,४१, ५-१०; १९, २७, ५-७; -तिः मा १३, २४; १४, ९; १४; २८^{४}; २९^{४}; ३०^{३}; ३१^{१}; १५, १०-१४; ५८; १८, १९; २०, ३२; का १४, २, १०; १५, ३, १;४, ३; ९, १^{४}; २^{३}; ३; ४^{४}; १६, ३, ३; ६; ९; १२; १५; ७, १; १९, ७, १; २२, ३, १; तै १, २, १, २[b]; ६, ६, ४; ७, ९, १; ३, १, ५, १¶; २, ७, २;४,५,१^{२}; ७, २; ५, २, ४; ४, ३, ५, १; १०, १^{७}[c]; २^{५}; ३^{२}; ४, १, २; २, ३; ६, १^{३}; ९, १; १२, १[d]; ७, ७, १; ११, २; ¶५, ३, १, ५; ६, २; ४, २, ३; ५, १०, १^{३}[e]; २^{५}; ७, ४, ४\$; ६, २, ३, २^{२}¶; ७, ४, १६, १^{२} मै १, २, ३; २,७,१६^{३};८,२; ६^{१११}; ९^{५};१४^{२}; ११, ५; १३, २१^{१}[f]; ३, ४, १; ६, ९¶; ८, ८¶; ४, ९, ११; १२, २[g]; काठ ७, २[h],९^{२}[h]; ८, १७[g]; ११. ५^{१}; १७, २; ५^{११}; ७[i]; ८^{५}; १०^{३}; १८, ११; १२; २०, १; १०; २६, २; २८, १; ३४, १४; ३७,९; १७; ३९, १; ४४, ५^{२}; क५, २[h]; ८¶[h]; २६, १; ४^{१२}; ६; ७^{५}; ९^{३}; २८, ११; २९, १; ¶३१, ३; १२; ४०, ५¶; शौ ३, २७, १-४; ५[a]; ६; ४, ८, १; ३५, ६; ५, २४, १[j]; २[k]; ४[l]; ७; ८[m]; ९[n]; १०[o]; ११-१४; ३०, १५; ७, ५, २; १२, ५, ४; १३, ७, २५; ४१; पै १, ५३, ४; ९७, १; २, ६६, २; ३, २४, १-६; ४, २, १; २२, ४; ५, १४, ४; ९, १४, ५; १२, ७, १-३; ४^{२}-७^{१}; ८; ९^{१}; १०; ११^{१}-१४^{२}; १३, ५, २४; १५, १, ३[e]; १६, १४०, ४; १८, २३, २; २४, ९; १९, ५३, ७-९; २०, २, ३; -तिना मा १५, ९; का १६, २, ७; मै २, ८, ८[i]; -तिभ्यः शौ ३, २७, १-६; पै ३, २४, १-६; १७,२२,२;-तिम् खिसा २०, २; ६; तै ७, ४, १६, १; मै ३,६,९¶; काठ ११, ५; २०, १^{१};४४, ५; क ३१, ३^{२}¶; पै ६, ९, ६; १२, ७, १; २; ४-७; ९; ११-१४; १९, ४८, १७; ५३, ७-९; -ती शौ५, २४, ५; पै १२, ७, १०^{१}; -तीन् तै १. ६, ६, ४; ३,२,७, २; पै१२,७,८.[°ति- १राजन्°].

अधि-पत्नी[p]- -त्नी मा १४,१३; २९[f]; ३०; १५, १४; का १५, ४, ३; ९, २[f]; ३; १६, ३, १३; तै ४, ३, ४, २; ६, २; १०, १[f]; २; ४, २, २; ५, ५, १०, २¶; मै २, ८, ३; ६; ९; १३, २१; काठ १७, ३;५^{१}[f]; ८; २०, ११^{१}; क २६,२; ४^{१}[f]; ७; ३१ १३^{२} शौ ५, २४, ३; पै १२, ७, ३; -त्नीः तै ५, ४, २,३¶; -त्नीम् मा १४,५; का १५,१, ५; मै २,८,१; काठ १७,१; क २५.१०; पै१२,७,३.

---

[a] सपा. °तये<>°तिः इति पाभे. ।

[b] =सपा. आपश्रौ १०, ८,१ । मै १,२,२ काठ २,२ क १, १४ दीक्षापतिः इति पाभे. ।

[c] पाभे. अधिपतयः मा १४,२९ द्र. ।

[d] =सपा. आश्रौ ४,१२,२ । मै ३,१६,४^{२} काठ२२,१४^{२} आधिपत्यैः इति पाभे. ।

[e] =सकृत् सपा. आपमं २,१७,४ । आपश्रौ ६,३,९ वत्सः इति पाभे. ।

[f] सकृत् सपा. अधिपतिः<>अधिपत्नी (माश ८, ४,३,७ च) इति पाभे. ।

[g] सपा. शौ ६,९८,२ अभिभूतिः इति पाभे. ।

[h] सपा. मै १,५,४;११ अधिपाः इति पाभे. ।

[i] सपा. अधिपतिः <> अधिपतिना इति पाभे. ।

[j] सपा. पै १५,७,१० अध्यक्षः इति, शांश्रौ ४,१०, १ अधिपते इति च पाभे. ।

[k] सपा. पै १५,७,८ अध्यक्षः इति पाभे. ।

[l] सपा. पै १५,७,२ अध्यक्षः इति पाभे. ।

[m] सपा. शांश्रौ ४,१०,१ अधिपते इति, तैब्रा ३,११, ४,१ पते इति पाभे. ।

[n] सपा. पै १५,७,३ अध्यक्षः इति पाभे. ।

[o] सपा. पै १५,७,५ अध्यक्षः इति पाभे. ।

[p] प्रास. । स्त्रियां ङीपि नकारान्ततापत्तिः (पा ४, १, ३४) ।

आधिपत्य[a]- -त्यम् ऋ १०, १२४, ५[b]; खि १,४,९;३, १६, ७; मा १४,२४^{४}; २५^{४}; २६^{१}; १८, ४; का १५, ८, १^{२}–५^{२}; १९,२,४; तै ४, ३,९,१^{५}; २^{५}; १०,३^{२}[c];७,२,१; ¶५, १, ८, २; २,३,१; मै २, ५, ११^{२}¶; ८,५^{१०}; ११,२; ३,२,३¶; १०; काठ १७, ४^{१०}; १८, ७; २० १२^{२};२१,१^{१०}; ३;२९,७^{२}; ३३, ६; क २६, ३^{१०}; २८, ७; ३१, १४; १८¶; ४५, ८^{२}¶; शौ १८, ४,५४; १९,५६,३; पै ३ ८, ३; –त्याय मा १८, २८; का १९, ९, २; तै १, ८, १०, २[d];१२, २[e]; काठ १५,५; १८ १२;२७,१; ४०,९; क २९, ०; ४२, १¶; -त्ये मा ३७ १२^{५}, का ३७,२,२^{५}; तै ३, ३, ५, १^{५}; मै ३, १६,४[f]; ४, ९, ३^{५}; काठ २२, १४[f]; पै १५, १, ८; -त्येभ्यः पै १७, २२,२; –त्यैः तै ४, ४,१२, ३;५[f]; मै ३,१६,४^{२}[g]; काठ २२,१४^{१}[g]; पै १५,२,१.

अधिपतिक- स°, सु°.

¶अधिपति-व(त्>)ती[h]- -तीः काठ २१,३; क ३१,१८.

अधि√पद्, अधिपदे पै १९, ५१, ३[i].

अधि√पा(रक्षणे), अधिपाहि पै ५, १७,२.

अधि-प[j]- -पः पै ५, ७, ८[k]; १०, २, १०; –पेभ्यः पै १६, १००,१३. [°प- वृक्ष°].

अधि-पा[l]- -पा काठ २२, १५[m]; –पाः ऋ ७, ८८,२; १०, ८४, ५; मा १२, ५८; का १३, ४, १४; तै ४, २,५, १; मै १, ५ ४[n]; ११[n]; २, ७, ११; ४, १४, १२; काठ १६, ११; क २५, २; शौ ४, १५,१०[k]; ३१,५†; ६, ११९,१;७, ५५,२; १०, १, २२; १२, ३, ९; १९, ३१,२; ६; ११; ५६, ६; पै ३, ८, ६; २७, ६;४,१२, ५†; १०,५,२; ६; ११;१५,२२, ५; १६, ३७, १; ५०, ६; १५०, ६; १७, ३६, ९;१९, २८,४; ५०, १०; २०, १०,७; २०, ८[o]; ५५, ८; –¶पाम् तै ५,६,६,२;६,१,४,६; ७,६; मै २,२,४; काठ १०,११; पै ४,१८,६$.

?अधिपालेः पै १७,१२,९.

अधि-पूर्व[p]- -र्वम्[q] काठ २२, २;६.

अधि-प्र√च्-छिद्, अधिप्रच्छिन्द्धि पै १६,१४६,११.

अधि√ब्रू, अधिब्रवत् ऋ १, ८४, १७; १०, १७३, ३[r]; शौ १, १६, १;६,५, ३†[r];८७, ३†[r]; १४१,१; ‡अधिब्रुवत्[r] काठ ३५,७; क ४८, ९; पै १९, ३, १५; ६,७; २२,७$; अधि-

---

[a] पत्यन्त-(पा ५,१, १२८) इत्युक्तदिशा यकि प्राप्ते कर्मणि भावे वा ष्यञ् प्र. (पा ५, १,१२४)। ञित्-स्वरः (पा ६,१,१९७)।

[b] पपा. (तु. वें. सा. प्रभृ) आद्यवृद्धिर्न प्रादर्शीति यन्-प्रत्ययान्तमपरमेवैतत् प्राति. स्यादित्येवं मा विप्रतिपादि। समाननिष्पत्तिकस्य लक्ष्यान्तरमात्रस्य बाह्वृचे च संहितान्तरे चाऽनुपलम्भाद् एवमस्यापि लक्ष्यभूतस्यान्यत्र सर्वत्र श्रुतिमात्रे वृद्धोपक्रमत्वेन श्रुतिगोचरत्वात्, प्रकृते च सवर्णदीर्घसन्धिस्थले वृद्धाऽवृद्धान्यतरोपक्रमतयाऽस्य समानं पठितुं शक्यत्वात्, पपा. यद् ह्रस्वोपक्रमतया प्रादर्शि तस्य तत्पोषकविनिगमकान्तराभावे सति पुष्ट्यभावतयोपेक्ष्यत्वं द्र. (तु. क्षैत्रपत्य–, गार्हपत्य - प्रभृ. [तु. ORN.])।

[c] पाभे. अधिपतयः मा १४,३० द्र.।

[d] =सपा. तैब्रा १,७,४,२;६,७। मा ९, ४० का ११, ३,१ ज्यैष्ठ्याय इति पाभे.।

[e] सपा. मा १०,१८ का ११, ६, २ ज्यैष्ठ्याय इति पाभे.।

[f] सपा. आधिपत्ये (आश्रौ ४,१२,२ च)<>आधिपत्यैः इति पाभे.।

[g] पाभे. अधिपतिः तै ४,४,१२,१ द्र.।

[h] मतुपो मकारस्य वकारादेशः (पा ८,२,१५)।

[i] सपा. कौसू ४२,१७ अतिपदे इति पाभे.।

[j] =अधि-पति-। उप. कः प्र. (पा ३,१,१३६)।

[k] सपा. अधिपः<>अधिपाः इति पाभे.।

[l] गस. विजन्ते कृत्स्वरः प्रकृत्या (पा ६,२,१३९)।

[m] प्र२। सपा. शौ ४,२५,१ पै ४,३४,१ परिभू इति पाभे.। [n] पाभे. अधिपतिः काठ ७,२ द्र.।

[o] °पासि इति पाठे °पाः अ° इति च्छेदः द्र.।

[p] बस.। वा. क्रिवि. द्र.।

[q] सपा. मै ३,४,५ क ३४,७ काअ १७ : १ अभिपूर्वम् इति पाभे.।

[r] सपा. अधिब्रवत्<>अधिब्रुवत्<>अधिब्रवन् (तैब्रा २,४,२,९ च)<>अधिब्रुवन् (आपश्रौ ४,२७,७ च) इति पाभे.।

ब्रुवन् मा १७, ५२‡[a]; का १८, ५,३‡[a]; मै २,१०,४‡[a]; काठ १८,३‡[a]; ३७,९; क २८,३‡[a]; शौ ४,८,२; पै ३,२.२; ‡अ॒धिब्रवन् तै ४, ६. ३, १[a]; अ॒धि ···ब्रुवाथः मै ३, १६, ५[b]; †अ॒धिब्रवीतु ऋ ६. ७५, १२; मा २९, ४९; तै ४, ६, ६, ४; मै ३, १६, ३; काठ ४६, १; शौ १२, ९, ५९$; $पै १. ७८, २; ६, ९, ३; १७, ६, ७; अ॒धि···ब्रवीतु मै ४, १४, १; †अ॒धिब्रुवन्तु ऋ १०, १५, ५;६३,१; मा १९, ५७; ५८$; का २१,४,६;९$; तै २ ६.१२, ३; मै ४,१०,६; काठ२१,१४[२]; शौ १८, ३, ४५; पै १९, २०, ३$; अ॒धि···ब्रुवन्तु तै ४, ७, १५. ४; ५; मै ३. १६, ५[२]; काठ २२, १५[१]; शौ ४, २७, १; पै ४, ३५, १; अ॒धिब्रूहि शौ ८, २, ७; ८; पै १, ९५, ३; १६, ३, ७; ९; ४६, १-१०; ४७, १-१०; ४८, १-५; अ॒धि···ब्रूहि ऋ १, ३५,⌊११; ११४ १०⌋; मा १५, १[c]; २; ३४, २७†; का १६,१, १[c]; २; ३३, १, २१†; तै ४, ३, १२, १; ५. १०, ३†; ७, ५, २४, १†; मै २, ८, ७[२c]; काठ १०, ११; १७, ६[२c]; ४०, ३; ४१, १; क २६, ५[२c]; शौ २, २७,७, ११,२, २०; पै २, १६,५; १६,१०५, १०;२०, ८, ८; अधिब्रूतम् पै १५, २१, २; अ॒धि···ब्रूतम् शौ ४, २८, ७; पै ४,३७, ७; अधिब्रूत शौ ३,२६,१-६; पै ३. ११, १-६; अ॒धिब्रूयात् तै २, ५, ११ ९¶; अ॒धि···ब्रूयातम् तै ४, ७, १५, ६[b].

¶अधि √भू, अ॒धिभवति मै १, १०,११; २ ३, ३;४, २; काठ १२ ६;१२;३६ ६;१४.

अधि √भूष्[d] > ϕअधि-भूँ॒वत्[e]- -षन् ऋ १,१४०,६.

अ॒धि-भोजन[f]- -ना ऋ ६, ४७, २३.

अधि √मन्थ् > अ॒धि-म॒न्थन[g]- -नम् ऋ ३,२९,१.

अधि √यत्, > याति, अ॒धियेतिरे ऋ ⌊१, ६४,४ (५,५४,११)⌋.

ϕअधि-यात॒यमान[h]- -नः ऋ ६, ६,४.

अधि √यम् > यच्छ्, †अ॒धि··· यच्छत ऋ १, ८५, १२; तै १, ५,११,५; मै ४, १०, ४; काठ ८,१७.

अधि √या, †अ॒धि···याति ऋ ९, १०७, ८; कौ १, ५११; २, ३४७; जै १, ५३ ५; ३, २९, ४.

अ॒धि-रज्जु[i]- -ज्जुः[j] शौ ६, ११८, २; पै १६ ५०,४; -ज्जू काठ ३०,९¶.

अ॒धि-रथ[k]- -थम् ऋ १०, ९८,४; १०२,२; -था ऋ १०,९८,१०; -थानि ऋ १०, ९८,९.

?अ॒धिरस्थाः[l] खि २.८,२.

---

[a]) पाभे. अ॒धिब्रुवत् ऋ १०,१७३,३ द्र. ।

[b]) सपा. अ॒धि···ब्रुवाथः <> अ॒धि····ब्रूयातम् <> काठ २२,१५ अ॒धिवोचतम् इति पाभे. ।

[c]) सपा. तै ४,३, १२, १ तैआ २,५,२ दोदिहि इति पाभे । [d]) धा. सत्तायां वृत्तिः ।

[e]) यत्तु सा. GW. प्रमृ. अ॒धि···न॒म्नते (< √नम्) इति योगमाहुः । तन्न । स्वारस्यविघातादिति दिक् । वें. अधिः अनन्वित इव ।

[f]) नाप. । प्रास. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६, २, २) । उप. √भुज् + कर्मणि ल्युट् (पा ३.३,११३) । अर्थतो वस्त्र- इत्यस्य विप. भवति (तु. वें.) । तत एव किल सा. उप. धनपर्यायत्वेन ग्राहयित्वा माध्यमिकस्य कस्यचिद् धातुजस्य लोपमपश्यन्नपि (तु. पावा २, २, २४) बस. अयमिति दिदर्शयिषयाऽपार्थं भूयः-प्रयास इव भवति ।

[g]) नाप. (⌊मन्थनसाधन-⌋ दण्डरज्ज्वादिक-) । गस. उप. करणे ल्युट् प्र. कृत्स्वरश्च प्रकृत्या (पा ६,२,१३९) ।

[h]) विप. (भ्रम- ⌊तु. GW. प्रमृ.; वैतु. सा. भिन्ने पदे इति⌋) । गस. शानजन्ते स्वरः प्रकृत्या (पा ६,२,१३९) ।

[i]) विप. (उत्तमर्ण-, पशु-, यजमान-) । बस. पूप. धातुजस्योत्तरांऽशस्य लं.पे पूप. प्रकृतिस्वरम् (पावा २, २,२४; पा ६,२,१) ।

[j]) अ॒धिरज्जु॒रायत् (कामा १२६ : ११ च) > सपा. मै ४, १४, १७ निधि॒र॒जराय (सात. नि॒धिर°) इति?, तैआ २. ४, १ अ॒धिरज्जु॒राय? (शोधस्य कृते तु. टि. वैप२) इति पाभे. ।

[k]) नाप. (⌊रथाध्युह्यमान-⌋ वस्तुसंभार-) । प्रास. पूप. प्रकृतिस्वरम् [पा ६, २, २ (तु. सा. PW. GW. प्रमृ. च; वैतु वें., ⌊पक्षान्तरे⌋ सा. बस. इति)] ।

[l]) ?अ॒धर-स्था- > -स्थाः इति शोधाभ्युपाये 'अधरे स्थाः स्थितिर्यस्य' इति बस. पूप. स्वरः प्रकृत्या द्र. ।

अधि-राज्[a]- -जः तै १, ३, ७,२[b]; २, ३, ६, २¶; ४, १४, २; मै १, २, ७[b]; २, २, ११¶; ४, ३, २¶; १२, २; ३[a]; काठ ३, ४[b]; ८, १७; १२, ७¶; २५, २¶; क २, ११[b]; ३७, ३¶; शौ ६, ९८, १; २; ९, १५, २४; १९, ४६, ४; पै १३, ९, १[b]; १५, २२, ३[b]; १९, १२, १३; १४;१५?[c]; २०, ४३, ७; -†जम् ऋ १०, १२८, ९; मा ३४, ४६; का ३३, २, ९; तै २, ३,६, १¶; ४, ७,१४,४; काठ ४०, १०; शौ ५,३,१०; पै ५,४,१४;१४,३,२५$; -जाः तै ७, ३, ४, २¶; -जाय तै २, ३,६,२¶;५,६, १७, १;¶मै २, २, ८; ११; काठ १०, १०¶; ४९, ७; -¶जौ तै ७,३, ४,२; पै १९,२७,४?[d]. [°ज- अजिर].

¶**आधिराज्य**[e]- -ज्यम् मै २, २, ८;११.

अधि-रु(क्म>) क्मा[f]- -क्मा ऋ ८, ४६, ३३.

अधि √रुष्, अधिरुषात् पै १९,३६, ८.

अधि √रुह्, >रोहि, अधिरोहति शौ १३, ३, २६; पै १३, ३, १; अधिरोहन्ति कौ २, २२६‡[g]; अधिरोहतु शौ १०, ६, ३१[h]; ३२; अधिरोह ऋ १, ५६, २; शौ ३,१२,६;११,१,७; पै १६, ८९,७;२०,२२,३.

‡अधि···रुहेयम्[i] मै १. २,२; काठ२,३; क १,१५; †अधि··· रुहेम[i] ऋ ८, ४२, ३; तै १,२, २,२

अध्यरुक्षत् शौ ११,१,१३; १६; पै १६, ९०, ३; ६; १५०,१०; २०, ५६,१.

अधिरोहय[j] तै ४, २,५, ३; शौ १, ९, २; ४; ६, ६३, ३; ८४, ४; ११,१,४; ३०; १४,२,३७; १८, ३, ४; पै १४,३,४; १६, ८९, ४; ९१, १०; १८, १०, ७.

ϕ**अधि-रुहाण**[j]- -णाः[k] मा ११, २२; १८,५१; का १२, २,११; २०,३,१; पै ३,३८,५.

अधि-रूढ[l]- > अधिरूढा-कर्ण[m]- -र्णः मै २, ६, १३; ३, १३, ५.

अधि-रोहण- -णम्[n] पै १७,१७,५.

अधी-(रोह>)लोध[o]- > अधी-लोध-कर्ण[p]- -र्णाः तै ५,६,१६, १; काठ ४९, ६.

अधीलोधकर्णी[q]- -र्णी काठ २४,१; क ३७, २.

?**अधिर्यता**[r] पै ५, ६, ४.

अधि √वच्, अध्यवोचत्[s] मा १६, ५; का १७, १, ५; तै ४, ५,

---

a) प्रास पूप. प्रकृतिस्वरे समासान्ते टचि चित्-स्वरः।

b) =सपा. मंब्रा २, २, १२ आश्रौ ८, १४,४ या ८, २। मा ५, ४ का ५, १, ४ माश ३, ४,१, २५ अभिशस्तिपात्रा इति, शौ ४,३९,९ तैब्रा २,७,१५,१ अभिशस्तिपा उ इति पाभे.।

c) इन्द्राधिराजोत इति पाठे इन्द्र, अधिराजः (संधिरार्षः), उत इति त्रिपदच्छेदः। यद्वा इन्द्रासि राजोत इति सुशोधः पाठः (तु. शौ ६,९८,३)।

d) तु. सपा. शौ ७, ७३, ३ अजिराधिराजौ इति पाभे.।

e) ब्राह्मणादित्वाद् भावे वा कर्मणि वा ष्यञ् प्र. (पा ५,१,१२४)। ञित्-स्वरः।

f) विप. (योषणा-)। बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ३ा २, २,२४; पा ६,२,१)।

g) सपा. ऋ ९,८३,२ अधितिष्ठन्ति इति पाभे.।

h) सपा. पै १६, ४५,२ अभिरोहतु इति पाभे.।

i) सपा. °हेयम्<>°हेम इति पाभे.।

j) वैतु. सपा. मा १२,६३ मै २,७,१२ काठ १६,१२ क २५,३ माश ७, २, १, १० अधि [कप्र.], रोहय इति (स्पष्टप्रतिपत्त्यर्थं तु. टि. अधि मा १२, ६३), तैआ ६,४,२ आग्निगृ ३,६,३ : २६ अधिरोह इति च पाभे.।

k) पाभे. अधि खि ४,९,४; मा १२,६३ द्र.।

l) तस. अन्तोदात्तः (पा ६,२,१४७)।

m) विप (आश्वमेधिक-पशु-)। बस. उप. आद्युदात्तत्वम् लक्षणवाचकस्य पूप. दीर्घत्वञ्च (पा ६,२,११२; ३,११५)। =अधोलोध-कर्ण-, =अध्यालोह-कर्ण- इति यद्र.।

n) सपा. शौ १२,४,१५ निरोधनम् इति पाभे.।

o) गस. उप. घञन्ते उपसर्गस्य दीर्घत्वम् (पा ६, ३, १२२)। र>ल इति ह<ध इति च प्रादेशिकप्राकृतिकविकारतया द्र.।

p) सस्व. द्विपू. टि. दिशा द्र.। लक्षणस्य सतोऽपि पूप. दीर्घाऽभावात् तद् विष्टादिषु उसं. (पा ६, ३, ११५)। तु. अध्यालोह-कर्ण-।

q) स्त्रियां विकल्पितो ङीष् प्र. पा ४,१,५५)।

r) पाठः ? अधि-यन्तृ->-न्ता इति शोधः द्र.।

s) सपा. पै २,२,४ अपावोचत् इति पाभे.।

१, २; मै २, ९, २; काठ १७, ११; क २७, १; अ॒धिवोच ऋ १,१३२,१; अधिवोचः पै १,७६, २; अ॒धि···वोचः मा ६, ३३; का ६, ८, ४; तै १, ४, १, २; मै १, ३, ३; काठ ३, १०; क २, १७; अ॒धिवोचतम् ऋ ७, ८३, २; काठ २२, १५[a]; अ॒धिवोचत, >ता ऋ २, २७, ६; ८, ⌊२०, २६; ६७, ६⌋; ३०, ३; ४८, १४; १०, १२८, ४[b]; तै ४,७,१४, २†[b]; शौ ६, ७, २†[c]; पै १९,३,१२†[d].

अ॒ध्युच्यते शौ ११,१०,३४[e].

अधि-वक्तृ॒[f]- -क्ता ऋ ⌊१, १००,१९; १०२, ११⌋; ८, ९६, २०; मा १६, ५[g]; का १७, १, ५[g]; तै ४, ५, १, २[g]; मै २, ९, २[g]; ४, १२, ४†; काठ १२, १४†; १७, ११[g]; क २७,१[g]; पै ९,३,१[g]; १६,५,७; -क्तारम् ऋ २,२३,८.

अधि-वाक॒[h]- -कः पै १२, ४, ९[i]; -काय ऋ ८, १६, ५; शौ ६, १३, २; पै १९, ५, २; -के पै १९,८,९[j]; १०,८[j].

अधि √वद्, ¶अ॒ध्यवदन् मै ३,२,२.

¶अधि-वाद॒[h:k]- -दम् मै ३, २, २[1]; काठ १९,१२[1]; क ३१,२[2].

अधि √वप्, अ॒धि···वपते ऋ १, ९२,४; ¶अ॒धि···वपते तै १,६, ९,३; अ॒धिवपामि तै १,१,६,१.

?अधिवम्[l] पै १४,३,२५.

अधि √वस् (आच्छादने), अ॒धिवस्ते ऋ १०,७५,८.

अधि>धी-वास॒[m]- -¶सः मै २, ५,१; काठ १३,१; -†सम् ऋ १,१४०, ९; १६२, १६; १०,५, ४; मा २५, ३९; का २७, १४, १; तै ४,६,९,२; मै ३,१६, १; काठ १३,१; ४६,५.

अ॒धि-व(स्त्र>)स्त्रा[n]- -स्त्रा ऋ ८,२६,१३.

अधि-वि √कृत् (छेदने) > †अधिवि-कृ॒र्तन[o]- -नम् ऋ १०, ८५, ३५; शौ १४, १, २८; पै १८, ३,७[p].

अधि-वि √राज्[q], अ॒धि···वि॒राजतः ऋ १,१८८,६.

अधि √वृत्, > वर्ति, अ॒धि···ववृत्युः[r] ऋ १०,२७,६.

---

[a] पाभे. अ॒धि···ब्रुवाथः मै ३,१६,५ द्र. ।

[b] सपा. काठ ४०,१० अनुतिष्ठन्तु इति, शौ ५,३,४ पै ५,४,४ अ॒भिरक्षन्तु इति पाभे. ।

[c] सपा. पै १९,३,११ अविता भुवः इति पाभे. ।

[d] सपा. शौ ६,७,३ श॒र्म यच्छत इति पाभे. ।

[e] अत्र पूप. पृथक्पदतया निर्दिशति WI. । एवमपि क्रिवि. इव तद् भवेदित्यविशेषः द्र. ।

[f] गस. उप. तृजन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या ।

[g] सपा. पै २,२,४ अपवक्ता इति पाभे. ।

[h] गस. उप. घञन्ते कृति थाथादि-स्वरः (पा ६,२, १४४)।

[i] शौ १९, ३२, ९ अवसाने व॒रुणो दि॒वा कः इति शंपा. मुपा. सा. च =धरुणोऽधिवाकः इत्येवं पै. श्रुत्या संमेल्य शोधनीयौ (तु. RW.) ।

[j] सपा. शौ ६,३९,२ यश॒सः इति पाभे. ।

[k] भाप. [निन्दा- (तु. Sch ⌊ZDMG ३३, १९१⌋) प्रभृ.; वैतु. भा (तैब्रा ३,१२,५,४) कर्तरि प्र. इति?] ।

[l] पतिमस्या अधिदिवम् अहिनवम् इत्येवं मूलतः सतः पाठस्य लुप्तमाध्यमिकपञ्चमाक्षरो विकारः प्रमाद-जनित इति संभाव्यते । तदनुसंधानोचितः शोधः द्र. । एवं तावद् *अधि-दिव॒- इति सप्तम्यर्थे असः. सति समासान्तः टच् प्र. ततोऽम्भावश्च (पा २, १, ६; ५,४, १०७; २, ४, ८३) ।

[m] =प्रावरण-वासस्-। गस. उप. कर्मणि घञन्ते कृति थाथादि-स्वरः । पूप. दीर्घः (पा ६, ३, १२२ ⌊वैतु. मै. °धि° इति पाठः⌋) ।

[n] विप. (⌊उपरिनिहितवस्त्रा-⌋ वधू-) । बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पावा २, २, २४; पा ६,२,१) ।

[o] भाप. । गस. ल्युडन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६,१, १९३; २,१३९) ।

[p] सपा. आपमं १,१७,१० अधिविचर्तनम् इति पाभे. ।

[q] निपातानामुभयी गतिः । प्रायिकी च गतिरूपा कत्राचित्की च कर्मप्रवचनीयरूपा । प्रकृतेऽनपेक्षितत्वादु-त्तरस्याः पूर्वया क्रियार्थवैशिष्ट्यं द्र. (तु. वैं. PW. GW. प्रभृ.) । सा. अ॒धि इति पृथक् पदम् अव्य. क्रिवि. च । तथापि तात्पर्यतः सामान्योपलब्धेरिति यावत् ।

[r] एवं किल GW. MW. प्रभृ. । यत्तु उद्गी. वैं. सा. च उपर्यर्थे अव्य. अधिम् आहुः, संभवदपि तद्धेयम् । साधि-उपर्यर्थस्य विभक्त्याऽपि वक्तुं क्षमत्वात् । साधि-कारवर्तनक्रियायां पविकर्तृकायां मन्त्रस्वारस्यात्, तस्या-र्थस्य च शुद्धया क्रियया वक्तुमक्षमत्वात् साधीयः अधेः गतित्वमिति दिक् ।

¶अधिवर्तयति[a] काठ ३१, ६; का ४७,६.

ϕअधि-वृ॑र्तमान[b]- -नम् ऋ ४, २८,२.

*अधि-शाखा[c]->¶अधिशाख्य[d]- -ख्यः मै ३,९,२.

अधि √शी, अधिशेमहे शौ १२, १, ३४; पै १७,४,५.

अधि √श्रि, ¶अधिश्रयति तै १, ६,९,४; मै ४,१,१२; ¶अधिश्रयति तै १, ६, ९, ३; २, २, ५, ६;११,१;३, ६,२;७, ३; मै ४, १,१२^{२}; काठ १२, ५; ३१, ९^{२}; क ४७, ९^{२}; अधि······श्रयामि शौ ९, ५, ५; पै १४, ३,९; अधिश्रय ‡तै° ४, २, १, ४; ५, २, १, ४; मै ४, ९, २; ‡काठ° १६,८; १९,११; क ३१,१‡°.

अधिशिश्राय शौ १०,२,७; पै १६,५९,८.

¶अधि-श्रित[f]- -तम् मै १, ८,३; १०; ४,१, ९; काठ ६,३; ३१, ७; क ४,२;४७,७; पै २०,५५, ५; -ते मै १, ५,७; ८,४; शौ १५,१२,१.

¶अधि-श्रित्य[g] मै ४,१,१२; काठ ६,३^{२};४^{२};६;८; २३, ६; क ४, २^{४};३^{२};५;७.

¶अधि-श्रीयमाण- -णम् काठ ६,३.

अधि √(स>)षद्> ¶अधि-षद्य[h] मै २,२,२^{२}.

¶अधि-षादम्[i] काठ ११,४.

अधि √(सु>)षु > अधि-षवण[j]- -¶णम् तै १, १, ५, २; मै ३, ८, ८; ४, ५, ९; ८, ५; काठ १,५; २५, ९^{२}; ३१, ४^{२}; क १, ५; ४०, २^{२}; ४७, ४^{२}; -णे मा १८,२१; का १९,७,३; तै ४, ७, ८,१; ¶६,२,११,३; ४^{२}; मै २,११,५; ¶३, ८,८^{२}; ¶४,५,४; ९; ८, ५; काठ १८, ११; २५, ९^{४}; २९,३; क २८, ११; ४०, २^{४}¶; ४५, ४¶; शौ ५,२०,१०[k].

अधिषवण्य[l]- -ण्या ऋ १, २८,२.

अधि √ष्कन्द्[m], स्कन्द्, अधिस्कन्द शौ ५, २५, ८[n]; अध्यस्कन्दत् मै २, ५, ६¶[o]; शौ १०, १०, १६; पै १६,१०८,७.

अधिष्कुन् ऋ १०,६१,७.

¶अधि-ष्क(न्न>)न्ना[p]- -न्ना तै २, २,८,२. [°न्न- अन्°].

?अधिष्ठिनः[q] पै १९,२८,२.

अधि √(स्था>)ष्ठा[r], > तिष्ठ, अधितिष्ठति ऋ १,५१,११; काठ ३८, १२[s]; अधितिष्ठति शौ १०, ८, १; पै ९, ६,४; अधितिष्ठतः शौ १९,५४,५; पै १२, २, १५; अधितिष्ठन्ति ऋ ९, ८३,२[t]; जै ३, २०, १०†[t]; पै १६, १५१, ४; अधितिष्ठसि ऋ १०, १३५, ३; अधितिष्ठथः ऋ ८,१०,६; †अधितिष्ठथः ऋ ५,

---

[a] सपा. मै ४,१,८ उपवर्तयति इति पाभे. ।

[b] गस. उप. शानजन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६,२, १३९) ।

[c] प्रास. पूप. स्वरः प्रकृत्या (पा ६, २, २) ।

[d] विप. (यूप-) । मत्वर्थे यप् प्र. उसं. (पा ५, २, १२०) । तस्य च पित्वान्निघाते स्वरेऽविशेषः द्र. ।

[e] सपा. ऋ १०,१७३,१ मा १२, ११ का १३,१,१२ काठ ३५, ७ शौ ६, ८७, १ तैब्रा २, ४,२, ८;७,१४,४ अधि श्रशत् इति, मै २,७,८ धारय इति पाभे. ।

[f] कर्मणि क्तेऽनन्तरगति-स्वरः (पा ६, २, ४९)

[g] ल्यबन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६,२,१३९) ।

[h] सस्य मूर्धन्यादेशः (पा ८, ३, ६६) । शेषं नापू. टि. द्र. ।

[i] णमुलन्तं सत् क्रिवि. (पा ३,४,२४) ।

[j] नाप. ([सोमाभिषव-साधन-] काष्ठफलक- प्रभृ.) । गस. उप. करणेऽधिकरणे च ल्युट् प्र. लित्स्वरश्च प्रकृत्या । उप. आदौ मूर्धन्यापत्तौ सत्यां नः>णः द्र. (पा ६,१,१९३;२,१३९;८,३,६५;४,२) ।

[k] सपा. पै ९,२४,१० ?वृषणे इति पाभे. ।

[l] =अधि-षवण- । स्वार्थे यत् प्र. तित्स्वरश्च ।

[m] उपसर्गस्थान्निमित्तात्परस्य सस्य मूर्धन्यादेशः उसं. (पा ८,३,७३) । यद्वा पूर्वपदात् (पा ८,३,१०६) इति षत्वम् ।

[n] पाभे. अधिक्रन्द पै १३,२,१५ द्र. ।

[o] सपा. काठ १३,२ आप्रवत इति पाभे. ।

[p] विप. (गो-) । कर्मणि क्तेऽनन्तरगति-स्वरः (पा ६,२,४९) ।

[q] सपा. शौ ६,३३,२ व्यथिः, श्रवः इति पाभे. ।

[r] उपसर्गात् (पा ८,३,६५) इति षत्वम् ।

[s] =सपा. माश्रौ ६,१,२,२६ । तैआ ६,५,२ आपश्रौ १६,६,४ अभितिष्ठति इति पाभे. ।

[t] पाभे. अधिरोहन्ति कौ २,२२६ द्र. ।

६३,१; १०,४१,२; मै ४, १४, १२; †अधितिष्ठत् ऋ ८, ६९, १५; शौ २०,९२,१२; †अधितिष्ठाति ऋ १, ८२, ४; कौ १, ४२४; जै १, ४१, ६; अधितिष्ठतु शौ २, १४, ४; पै ५,१, ४; अधितिष्ठ शौ १२, ३, १; १३,२,७; पै १६, ९६,१; १७, ३६, १; १८, २१,१; अधि··· तिष्ठ>ष्ठा ऋ ५, ३३, ३; मा १०, २२†; का ११, ७,२†; अधितिष्ठतम् खि १, ७, ४; †अध्यतिष्ठत् ऋ १, १६३, २; मा २९, १३; का ३१, ३, २; तै ४,६,७,१; †अध्यतिष्ठन् ऋ १,१६३,९; १०,८१,४; मा १७, २०; २९, २०; का १८, २, ५; ३१, ३, ९; तै ४, ६, २, ५; ७,४; मै २, १०, २; काठ १३, ३¶[a]; १८,२; क २८,२; ४०, ६; ४६,३.

अधि···तस्थौ ऋ ६, ६३, ५; अधि···तस्थौ ऋ १०, १०५, ५; अधितस्थुः[b] ऋ १,३५, ६; †अधि···तस्थुः ऋ १,१६४,३; शौ ९, १४, ३; पै १६, ६६,३; अधिष्ठास्यति काठ ३, ३; क २, १०; अधि···स्थास्यति मा ६, २; का ६,१,२; तै १, ३,६,१; मै १,२,१४; अध्यष्ठात् शौ १०, १०, १३; अध्यस्थात्[c] ऋ ९, ८६, ८; अध्यस्थात्[c] ऋ ५,३१, १; काठ १२,१३¶[d]; पै १५,१२, २†; अधि···अस्थात् ऋ ९, ८५, ९; मै २, ७, १६; काठ ३९,२;३; अधि···अस्थुः ऋ १०,१२३,४; अध्यस्थाः ऋ १, ४९, २; अध्यष्ठाम् शौ १२, १, ११; पै १७,२,२.

अधि-तिष्ठत्[e]– -ष्ठन् ऋ ३,३५,४; शौ १३,२,३१; २०, ८६, १†; पै १८,२३,८.

अधि-ष्ठा[f]– -ष्ठाः पै ६,३,७.

अधि-ष्ठातृ[g]– -ता शौ ४,१६, १.

अधि-ष्ठान[h]– -नम् ऋ १०, ८१, २; मा ७,१३^{1}; १८; १७,१८†; का ७, ६,२^{1}; ७, ३; १८, २, ३†; तै ४, ६, २, ४†; मै १, ३,१२$^{'1}$; २,१०,२†; ४,६,३$^{'1}$; काठ ४, ४$^{'1}$; १८, २†; २७, ७$^{'1}$; क ३, ३$^{'}$; २८, २†; पै १६, ३१, ३; –नात् शौ १२, ४,४;५; पै १७,१६,४; ६; –ने काठ ३४, ५; शौ १२, ४,२३; पै १७,१८,३. [°न- स्व°].

अधि-ष्ठाय खि ३, १६, ५; ४,५, २०; काठ ३४,५¶.

¶**अधि-ष्ठीयमान**– -नः काठ १३, ३^{1}.

अधि-सं√हन्, अधिसंजहि पै ४, २४,६.

अधि-सं√भू, अधिसंबभूव पै १९, २८ , १३ ; अधि···संबभूव शौ १२, ३,३; पै १७, ३६,३; अधिसंबभूवुः पै १,१०१,२.

अधि-सर्पिस्[k]– -र्पिः पै १५,११,३.

---

[a] सपा. मै २,५,३ प्रत्यतिष्ठत् इति पाभे.।

[b] एवंविधेषु सोपसर्गेषु क्रिप. पदकाराणामुभयी प्रवृत्तिर्भवति । यत्रोपसर्गांऽशे स्वरो भवति तिङंशे च निघातो भवति, तत्र समस्तैकपदत्वे सत्यपि तेऽवग्रहमनाद्रियमाणा उभौ तावंशौ पार्थक्येन निर्दिशन्तीति । यत्र च गत्यंशे निघातो भवति तिङंशे च स्वरो भवति, तत्र ते सामान्यसामासिकलक्षणमनुरुन्धाना इवाऽवग्रहं प्रदिशन्तीति च। तत्र तावत् प्रथमप्रकारिक्यां प्रवृत्तौ पाठतः स्वरवतो गत्यवयवस्य प्राधान्यानुभवो निदानं स्यात् । एवं सत्यपि वैयाकरणदृष्ट्या त्वर्थत एवाऽनुसंधेयत्वाद् गतित्वभावाऽभावविवेकस्य ततः सिद्धे सति सगतित्वसंबन्धे पदकाराणां प्राथमिकीं प्रवृत्तिमेवोपजीव्य गत्यंशस्य पृथक्पदत्वं मा संभावि । तथात्वे गतित्वलक्षणस्यैव बाधप्रसङ्गादिति दिक् (तु. माप्रा ५, १६)।

[c] प्राक् सितात् (पा ८, ३,६३) इति अड्-व्यवायेऽपि षत्वे प्राप्ते शाखाभेदेन तद्विकल्पः द्र. (तु. नापू. रूपम्)।

[d] अध्यस्थात् इति मुपा. स्वरो मुद्रणप्रमादजः द्र.।

[e] गस. शत्रन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या।

[f] कर्तरि विच् प्र. (पा ३,२,७४ [तु. वि-ष्ठा-])।

[g] गस. तृजन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या।

[h] नाप.। अधिकरणे ल्युट् प्र.। शेषं नापू. टि. द्र.।

[i] =सपा. माश ४,२,१,२१ काश्रौ ९, १०,११ माश्रौ २,४,१;१८ हिश्रौ ८,७,२०^{2}। तैब्रा १,१,१,५ आपश्रौ १२,२३,३ समित् इति पाभे.।

[j] सपा. मै २,५,३ तिर्यङ् इति पाभे.।

[k] विप. (सुपर्ण-)। बस. (पावा २, २,२४)। नापू. मन्त्रस्य प्रथमे पादेऽत्रत्यो विषयः कियच्चिदुक्तपूर्वः द्र.। अधि इति पृथक्-पदमिव प्रदर्शयंश्च प्रथमपादान्तभाविनः आसाम् इति पदस्य (तु. मूको.) अन्त्यं मकारं द्वितीयपादादौ श्रूयमाणस्य अनः इत्यस्याऽऽद्यवर्णतया पठित्वा मनः इत्येतत् पदमाविर्भावयंश्च मुपा. नाऽदरणीयः।

अधि✓सृज्, अधिसृजस्व पै ८,११,६?[a].

अधि✓स्कन्द् > अधि-स्क(न्न>)न्ना- अन्°.

¶**अधि✓स्पृश्** > स्पर्शि, अधिस्पर्शुयेत् तै ६,२,६,१.

अधि✓स्रु > अधि-स्रुत[b]- -तः पै १९,४३,४.

अधि-हित- अधि✓धा द्र.

अधि✓हृ > अधि-ह्रियमाण- -णः काठ ३४,१४[c].

अधी (धि✓इ), अध्येति ऋ ४,१७,१२; ५,४४,१३; ¶मै ३,३,६^{२}[d]; अध्येति ऋ ९,६७,[३१; ३२]; मा ३,४२[e]; का ३,४,५[e]; तै २,३,१२,२¶[f]; मै ३,३,६^{२}[g]; ४,८; †कौ २,६४८; ६४९; शौ ७,६२,३; १४,१,३०; अध्येति पै ३,२६,४; १८,३,९; अधि…एति पै १,७०,३; अधियन्ति काठ १२,६[f]; १४,६[h]; अ(धि>)धीयन्ति खिसा ३३,२४; अधीथ ऋ ७,५६,१५; अध्येमि ऋ ३,५४,९; अधीमसि ऋ १,८०,१५; अधि…इमसि ऋ ८,९१,३; पै ४,२६,४†; अध्येतु ऋ १०,१००,४; अधीहि ऋ १,७१,१०; अधि…इहि ऋ १०,३३,७; शौ ५,३०,६; पै ९,१३,६; १५,१७,८; अधीतम् शौ ६,११८,३; पै १६,५०,५; †अधि…इत ऋ ८,८३,७; मा ३३,४७; का ३२,४,४; ¶अध्यैत् मै ३,६,५[i]; ४,२,१२[j]; अधीयात् मै ३,३,६; ?अधीयाम् पै १९,५२,१०.

अधी(धि-इ)त- -तम् खि ३,१५,२७; ७,१,१; ४,१. [°त- दुर्°].

अधी(धि-इ)ति- -तिम्[k] पै २,१०,५; -तीः[k] शौ २,९,३; -तौ ऋ २,४,८.

अध्य(धि-अ)यन- -नम् खि ७,१,१; ४,१.

अध्या(धि-आ)य- खिपुष्पि. मापुष्पि. कापुष्पि. कपुष्पि. कौपुष्पि. -यः ऋपुष्पि.

अधी(धि✓ई [गतौ]), अधी(धि-ई)यति[l] ऋ १०,३२,३; ¶अध्यैयन्त मै १,१०,१४; काठ ३६,८.

अधी(धि✓ई)र्, अधीरयन्त[m] खि ४,१०^{२},३; अध्यैरयन्त[m] मा ३२,१०; का ३५,३,७.

अ-धीर,रा- -रः शौ ५,३१,१०; -रा ऋ १,१७९,४; -राः शौ ११,११,२२.

अधी-लोधकर्ण-, °कर्णी- अधि✓रुह् द्र.

अधी-वास- अधि✓वस् द्र.

अधुना[n] पै १९,२८,१३; १५.

¶**अ-धृत,ता-** -तः काठ १०,१; ११,१[o]; ६; -ता तै ५,३,२,१; ४,२,१; मै २,५ १; -ताः तै ७,२,४,३; मै ३,२,१; काठ २५,६[p].

†**अ-धृष्ट,ष्टा-** -ष्टः ऋ १०,१०८,६; -ष्टम् ऋ ६,६७,२; ८,६१,३; ७०,३; कौ १,२४३; २,५०५; जै १,२६,१; ३,३९,४; शौ २०,९२,१८; -ष्टाः ऋ ६,[५०,४; १५]; ६६,१०; ७,३,८; ८,६६,१०; १०,१००,१२; १०१,८; मै ४,१४,११; काठ ३८,१३; शौ १९,५८,४; पै १,११०,४$; -$ष्टाय शौ २०,४९,२[q]; -ष्टासः ऋ ५,८७,२.

---

[a] मुष्टिर्ध्यंसृ° इति सति पाठे संदिग्धे मुष्टी अधिसृ° इति शोधः संभाव्येत (तु. सस्थ. मुष्टि- > -ष्टी टि. यत्राऽयं विशेषः द्र.)।

[b] विप. (सोम-)। पाभे. अति-द्रुतः टि. द्र.।

[c] सपा. तै ४,४,९,१ पूयमानः इति पाभे.।

[d] सपा. तै ५,४,४,३^{२} काठ २१,७^{२} विकर्षति इति पाभे.।

[e] =सपा. काश १,४,२,१० आपश्रौ ६,२७,३ प्रभृ.। हिश्रौ ६,७,८^{२} अभ्येति इति पाभे.।

[f] सपा. अध्येति<>अधियन्ति<>मै २,३,३ उपस्मरति इति पाभे.।

[g] सपा. काठ २१,७ चिनुते इति पाभे,।

[h] सपा. मै १,११,६ क्रियते इति पाभे.।

[i] सपा. ऐब्रा ३,३३ अभ्यध्यायत् इति पाभे.।

[j] सपा. ऐब्रा ३,३३ अभ्यैत् इति पाभे.।

[k] सपा. °तिम्<>°तीः इति पाभे.।

[l] दिवा. नितस्वरः (तु. सा. ऋ १,१३३,६; ORN.; वैतु. पपा. प्रभृ. °धिऽइ° इति विमृश्यम्)।

[m] पाभे. अधि शौ २,१,५ टि. द्र.।

[n] अव्य.। व्यु.? <इदम्- इति पाम ५,३,१७।

[o] सपा मै २,२,१३ शिथिरः इति पाभे.।

[p] आधृताः इति पाठः? यनि. शोधः द्र. (तु. सपा. क ३९,४ अविधृताः इति पाभे.)।

[q] RW. अभिष्टुहि इति?

अ-धृष्णत्[a]- -ष्णतः पै २,४०,३.

?अधृष्णुहि[b] शौ २०,४९,२; ३; पै १९,४५,१५.

अ-धेनु[c]- -नवे शौ ६,५९,१; पै १९,१४,१०; -नुम् ऋ १,११७,२०; -न्वा ऋ १०,७१,५.

अधो अध द्र.

अधो-अक्ष- प्रभृ. अधस्- द्र.

अध्य(धि-अ)क्ष, क्षा[d]- -क्षः ऋ १०,१२९,७; मै २,२,५¶; ४,१,१^{2}; \$; ९,११[e,f]; १२,१; काठ ३०,१०¶; क ४६,८¶; शौ ९,२,७; १०,१,६; पै ५,२६,७; १५,७,२[g]; ३[g]; ५[g]; ८[g]; १०[g]; ८,१-७; ९; ९,१-३; १६,३५,६; ७६,६; २०,७,१०; ५६,७; -क्षम् ऋ ८,४३,२४; १०,८८,१३; तै १,६,१,१; ६,१,७,६; मै ३,७,६¶; काठ २४,३¶; क ३७,४¶; -क्षा पै १५,८,८; -क्षान् खि ५,७,४,१३; -क्षाभ्याम् तै ३,२,१०,१^{2}; -क्षाय मा ४,१९; का ४,६,४; तै १,२,४,२; ६,१,७,६^{2}; मै १,२,४; ३,७,६; काठ २,५; २४,३; क १,१७; ३७,४; -क्षेण ऋ १०,१२८,१; तै ४,७,१४,१; मै १,४,१; काठ ४,१४; २७,४¶; ४०,१०; क ४२,४¶; शौ ५,३,१; पै \$४,३०,१-९; ५,४,१; -क्षेभ्यः शौ १,३१,१; पै १,२२,१; १६,९५,६. [°क्ष- सु°].

आध्यक्ष[h]- -क्षाय[i] का ३४,२,३.

आध्यक्ष्य[j]- -क्ष्याय[i,k] मा ३०,११.

अध्ययन- √अधी(धि√इ) द्र.

अध्यर्ध[l]- -र्धः[m] शौ २०,१३१,२२[n]; -र्धम् खि ५,१५,१५[n].

अध्यर्धे(र्ध-इ)ड[o]- -डम् काठ ३४,६.

अध्य(धि-अ)व√सो, ¶अध्यवस्यति तै ५,२,१,७[p]; काठ १९,१२[p]; २०,१^{2}[q]; २३,६[q]; क ३१,२[p]; ३^{2}[q]; ३६,३[q].

¶अध्यवसाययति[q], अध्यवसाययति तै ५,२,३,१.

अध्यव-सान- सु°.

अध्यव-साय[r] तै ६,१,५,१.

अध्यव-स्यत्[s]- -स्यन् मै २,१,१¶.

¶अध्य(धि-अ)स्थ[t]- -स्थात् तै २,१,२,२; मै २,५,२[u]; काठ १२,१३.

?अध्या[v] पै १,६,१.

अध्याय- अधी(धि√इ) द्र.

?अध्यायतु पै १७,२८,२.

---

[a] तस. उप. √धृष् ⌊क्र्या.⌋ + शता प्र.।

[b] पाठः (तु. मूको.)? उरूवाचो (=उरु। उवाच। उ ⌊शक्रो वाचम्⌋) अ-धृष्णुर्हि इति शोधः स्वारसिकश्च सुलभश्चेति मतम्। अभिष्टुहि इति RW. मन्वाताम्।

[c] विप. (⌊वन्ध्या-, निष्फला-⌋ गो-, माया- प्रभृ.)। तस. नञ्-स्वरः।

[d] नाप.। बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पावा २, २, ४; पा ६, २, १)। उप. ^{2}अक्ष- (वै तु. पाप्र. अक्षि- + अन् प्र. उसं. ⌊पा ५,४,११३⌋)।

[e] मुपा. अन्तोदात्तः? यनि. शोधो विमृश्यः।

[f] सपा. तैआ ४, ११,५ अध्यक्षाः इति पाभे.।

[g] पाभे. यथायथं अधिपतिः शौ५,२४,१;२;४;९;१० द्र.।

[h] अञ् प्र. उसं. इति विशेषः। शेषम् एउ. टि. द्र.।

[i] सपा. परस्परं पाभे.।

[j] भावे. ब्राह्मणादित्वात् ष्यञ् प्र. उसं. (पा ५, १, १२४)। आदिवृद्धिश्च ञित्-स्वरश्च (पा ६,१,१९७)।

[k] सपा. तैब्रा ३,४, ९,१ अध्यक्षाय इति पाभे.।

[l] विप. (⌊अर्धाधिक-⌋ देव-, स्तोत्र- प्रभृ.)। प्रास. पूप. प्रकृतिस्वरम्। माश १४,६,९,९ प्रभृ. <अधि √ऋध् इति विमृश्यम्।

[m] अत्यर्धर्चः इ। पाठः यनि. RW. शुशोधयिषतः। वस्तुतत्त्वमन्वेष्यम्।

[n] सपा. °र्धः<>°र्धम् इति पाभे.।

[o] =साम-विशेष-। बस.। उप. इडा- (=स्तोमभाग- ⌊तु. द्वीड-, परि-स्तुब्धेड- प्रभृ.⌋)।

[p] सपा. मै ३,२,२ अभिप्रयाति इति पाभे.।

[q] सपा. परस्परं पाभे.।

[r] ल्यबन्ते कृत्स्वरः प्रकृत्या (पा ६,१,१९३;२,१३९)।

[s] गस. उप. शतुर्निघात उदात्तनिवृत्तिस्वरेण विकरण-स्वरः (पा ६,१,१८६;१,१६१)।

[t] विभक्त्यर्थे अस. (पा २, १, ६)। पाप्र. उप. अस्थि->अस्थन्- (पा ७, १, ७६)। वस्तुतस्तु पृथक् प्राति. यद्र.। समासान्तः टच् प्र. चित्-स्वरश्च (पा५,४,१०९; ६,१,१६३)।

[u] अध्यस्ताद् इति मुपा. शोधापेक्षः।

[v] अद्या इत्यस्य मूलतः सतः लैवि. द्र. (तु. शौ १, १, १ मै ४, १२,१)। यत्तु मुपा. अधि आ इति पदद्वयं स्यादितीव संदेह उदपादि, तन्न तथेत्युपेक्ष्यम्।

अध्या(धि-आ) √रुह्, † अधि… आ…अरुहत् ऋ ९, ७५, १; कौ १, ५५४; २, ५०; जै १, ५७,१; ३,५, ९; अध्यारुहन् पै ११,२,७.

अध्या-(रो>)लोह[a]-
अध्यालोह-कर्ण- -र्णः मा २४, ४; का २६,१,७.

अध्या(धि-आ)√वृत्>अध्यावर्तन- -नम् पै १९,१६,३.

अध्या(धि√आ)स्, अध्यास्ते काठ २३,३; अध्यासते ऋ १,२५,९[b].

अध्या(धि√आ)ह्, अध्याह तै २,५,११,९; अध्याह तै २,५,११,९; शौ १,१६,२[c].

¶अध्यु(धि-उ)प√धा, अध्युपदधाति मै ३,३,१.

?अध्यु(धि-उ)प√स्था[d], अध्युपतिष्ठासि पै ५,३७,१.

अध्यू(धि-ऊ)ध्नी[e]- -ध्नीम् मै ३,१०,४.

अध्यू(धि√ऊ)ह् ⌊प्राप्तौ⌋, अध्यूहते मै ४, ४, ४[f]; अध्यूहति तै ३,५,७,३^{२}; काठ २८, २; क ४४, २; अध्यूहामि[g] काठ २७, ५; क ४२, ५; अध्यूहेत्[g] काठ २७,५; क ४२,५.

?अ-ध्रि[h]-
†अ(-?)ध्रि(-?)गु[i]- -गवे ऋ १, ६१, १; शौ २०, ३५, १;

---

a) अधी-(रोह>)लोध- इत्यत्र अधीलोधकर्ण- इत्यत्र च टि. व्युत्पत्त्याद्यर्थं द्र.। इह आङ् इत्यस्याधिक्यमात्रतो भेदेऽप्यभेदादित्यर्थात्। एस्थि. अद्धया° इति यद् दकारद्वितीयवर्णत्वम् अभिमतं (तु. PW. प्रमृ.) तदयुक्तम्। अर्थत आद्यंशस्य अद्धा इत्यभिनिर्वर्त्यत्वाऽनुमाने दकारवत्ता संगच्छेतेति चेत्। न। परदृष्टाऽर्थसंबन्धस्याऽसंभाव्यमानत्वात्। भूयानप्येतद्विस्तरस्तु वैश. द्र.।

b) °वातम् इति कर्मपदस्याऽऽक्षेपः पूर्वार्धात् सुकरः द्र.।

c) सपा. पै १,१०,१ अन्वाह इति पाभे.।

d) °धिपति° इत्येवं मूको. वर्णविन्यासाद् अधि-प्र √स्था इति संभावयितुमुचिततरं द्र.।

e) बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६, २, १)। पाप्र. उप. स्त्रियां ङीपि ऊधस्->ऊधन्->ऊध्न्- द्र. (पा ४, १, २६; ५,४, १३१; ६, ४, १३४)। वस्तुतस्तु पृथक् प्राति. यद्र.।

f) सपा. तैब्रा १,७,८,२ अधि, निदधाति इति पाभे.।

g) यक्र. सपा. मै ४,६,२ सादयामि, सादयेत् इति पाभे.।

h) नाउ. एतत् पूप. भवति केषाञ्चिन्मतेन (तु. तत्रत्यं टि.)। शौ ५, २०, १० इत्यत्र च अद्रिः इत्येवं मूलतः सतः स्थाने क्वचिच्छोधाऽभिप्रायेण पठ्यते (तु. यस्था. टि.)। वस्तुतस्तु नेह शोधापेक्षिणी श्रुतिः। सोमाभिषव उपमामुखेन प्रकृते ग्रावसामानाधिकरण्येनाऽद्रीत्यस्य प्रासङ्गिकत्वात्। ननु सोमप्रकरणे ग्रावपर्यायतयाऽद्रिस्तत्र तत्र मन्त्रवर्णेषु प्रसिद्धो भवति न समानाधिकरणतयेति। मैवं वाचि। सामान्येन ग्रावपर्यायत्वप्रसिद्धावप्यद्रेस्तत्समानाधिकरणत्वेनापि श्रुतिवर्णोपलम्भात् (तु. ऋ १०, ७६, २ ⌊यत्र ग्राव-शब्दो बहुवच् श्राव्यमाणः सन्नेकवत् परामृष्टो भवति अद्रि-शब्देन⌋; ७८, ६)। एस्थि. प्रकरणसंगतत्वात् मूको. च पपा. च प्रमाणितत्वाच्च अद्रि- इत्येवेहाऽऽद्रियेत न तु तच्छोधतयोपस्थापितमश्रुतपूर्वं यनि. प्राति. इति तत्त्वम्। ग्राव-शब्देन विवक्षितार्थवचने सिद्धे तत्पर्यायिभूतस्य शब्दान्तरस्य श्रवणं मा भूदिति पुनरप्याग्रहश्चेत् तर्हि शब्दान्तरस्य वैयुत्पत्तिकम् आदरणाख्यं गुणविशेषमादाय तन्मुखेन ग्रावशब्दस्य विशेषणमभीष्टं स्यादिति सुवचम्। यथाकथमपि शोधप्रस्तावस्यौचित्येऽभ्युपगम्यमानेऽपीह अध्रिर् गव्यन् इति पदद्वयापेक्षया (√*अध्रिगव्य>) *अध्रिगव्यत्->-व्यन् इत्येकं पदं साधीयः स्यात्। कल्पनामात्रसारत्वं चास्यापि समानमिति विमृशामतिरोहितम्।

i) अध्रि-गु- इत्येवं पपा. भवति। तत्र अ-ध्रि- इत्याकारकं समस्तं पूप. इति सा.। इदंपर एव च तदनुसारिणामर्वाचां प्रायोवादः (तु. PW. GW. MW. WW.)। एतन्मतानुसारं तावद् यथाऽवयवम् अ इत्यस्य च (√धृ+किः प्र>) ध्रि- इत्यस्य च पूप. समावेशो भवति। द्वितीये चेहावयवे कर्मणि प्र. ध्रियते धृतो भवतीत्यर्थः (तु. यस्थ. सा.)। अथ गु- इति उप. <√गा द्र. (तु. टि. अग्रे-गू-)। एवं च ध्रिर्ईं यथा स्यात्तथा गाति इति कृत्वा *ध्रि-गु- (दुर्गत- इत्यर्थे) तस. स्यात् तद्गर्भञ्चात्र प्राति. नञ्पूर्वं नञ्-स्वरञ्च द्र.। अथ पक्षान्तरं भवति, यथाऽत्र तस. नञः उत्तरं ध्रिगु- इति उप. भवतीति (तु. NW. तत्र संकेतितो भाषान्तरीयसजन्मशब्दरूपसंवादश्च)। अस्मिन् पक्षेऽत्रत्यमपि साश्यप्रति भवति। तद् यथा। यो नाम √ध्रज् इति भौवादिकः पठ्यते गत्यर्थकः (पाधा २१९),

--गुः ऋ ६, ४५, २०; ८, ७०, १; ९३, ११; मै ४, १३, ४$; कौ १, २७३; २, २८३; जै १, २९, १; ३,२३, १५; शौ २०, ९२, १६; १०५, ४; -गुम् ऋ १, ११२, २०; ८, १२, २; २२, १०; ६०, १७; शौ २०, ६३, ८; -गू ऋ ५, ७३, २; ८, २२,११; -०गो मै ४, १३, ४²$; -०गो ऋ ३,२१, ४;५, १०,१; ९,९८,५; मै ४,१३,५; काठ १६, २१[1]; कौ १,८१; २, ५८९; जै १,९,१; ३, ४८,६.

?*अध्रि-गो[a]- -गावः[b] ऋ १,६४, ३[c];८,२२,११[d].

अ(-?)ध्रि (-?) ज (ज़्?)[e]- -जः ऋ ५, ७, १०.

¶**अ-ध्रुव-** -वः काठ २८, १; -वम्[f]

तथैव √ध्रिज् इत्याकारतया स्वरूपपरिणामः (तु. MW.) कुत्सितगतिपरत्वेन चार्थपरिणामः द्र.। ततः घुकि प्र. दुर्गत- इत्येतद्-वचनं *ध्रिगु- इति प्राति. निष्पद्येत (तु. भृगु-, वल्गु- प्रभृ.)। काममस्यैव प्राति. (*ध्रिगु->*ध्रिग्>) धिक्,ग् इति अव्य. प्राकृतिकपरिणामतया द्र.। अद्यापि खलु पंजा. ध्रिग् जीवन इत्याकारके प्रयोगे ध्रिक्कार इत्यत्र शब्दे चोक्तपूर्वा परिणामप्रक्रिया निगम्यमाना लक्ष्येत। अपरं च। पंजा. ध्रिगी- इति खट्वा- इत्यस्य विप. भवति। तच्च वान-दामशैथिल्यवचनम्। एवं तु. नाउ. उप. *ध्रिज्- इति च पंजा. √ध्रिक्, हिं. √धर्क्, √धड्क् प्रभृ. कम्पनार्थीयाः।

a) *अध्रिगु-गो- इत्येवं मूलतः सतः स्थानेऽन्त्ययोर्द्वयोः पदाऽवयवयोर् ध्वनिसाम्यप्रयोजिते प्रथमस्य प्राकृतिके लोपे सति यनि. प्राति. आविर्भावित्र इत्यभिसन्धिर्भवति। एस्थि. च बस. पूप. प्रकृतिस्वरञ्च द्र.। उप. उपसर्जनस्यापि सतो ह्रस्वाऽभावश्च उसं. (पा १,२,४८)। भूयानपि विशेषः नाउ. टि. द्र.।

b) सा. अर्वाञ्चश्च नापू. एव प्राति. एतद् रूपम् इत्याऽऽतिष्ठन्ते। अतस्तदीयाऽत्रत्या व्याख्या नापू. निर्विशेषा द्र.। कुतोऽस्मिन्नेव रूपे सुपो णिद्वद्भावेनेव प्रयोजितो वृद्धिराकस्मिकीवाऽऽजायत इति प्रश्नस्तु प्रायेण व्यगणि। यत्रापि क्वचिदयमालोचि, तत्र गु- इत्यन्तं प्राति. अविघात्यैव मिथ्यालक्षणदीर्घभावतया (=°गवः>°गावः इति) वाऽविस्पष्टनिमित्तकगोवद्भावतया वा समाधायि (तु. ORN. [ऋ ८, २२,११], NW. च)। यथा त्वस्य रूपस्योभयोः स्थलयोः परस्परविविक्तं नापू. च विशिष्टं व्याख्यानं सावसरं भवतीति नाउ. टि. संकेतितं द्र.।

c) प्रकृते पर्वतौपम्येन मरुतां वोढृत्वं स्तूयते। जलभारवाहका मरुतः किमाकारा भवन्तीत्यपेक्षायां तदुपमानभूताः पर्वता अधृतगमनत्वेन वा (तु. सा. प्रभृ.) प्राशस्त्यादिगुणवत्तया वा (तु. NW.) विशेषयितुं नोचिताः स्युः। उभयथाऽपि वोढृत्ववैशेष्याऽनाविर्भावप्रतीतेरिति यावत्। यथाऽऽत्मन उपरि संचारिणोऽध्रिगु-गवादिपशून् वहन्तः पर्वताः शोभेरंस्तथा संक्षरणशीला वर्ष्या अपो वहन्तो मरुत इत्येवं विव्रियमाणे तावदुभयेषां पर्वतानां च मरुतां चोपमानोपमेयभावस्तदुह्यवहनसंकेतेन सुस्पष्टः स्यात्। एस्थि. अत्र रूपम् गो- इति उप. तत्संज्ञकप्रसिद्धपशुपरमिति तत्त्वमवधेयम्।

d) नापू. टि. दिशा अत्र प्रकृते स्तुत्ययोरध्रिगुतया विशिष्टयोः स्तोत्राऽध्रिगुना भाव्यमुताध्रिगु-वाचेत्येवं विचार्यमाण उत्तरः कल्प एव साधीयान् स्यादिति कृत्वाऽस्य रूपस्य अपि व्याख्यानार्थं नापू. प्राति. भिन्नस्य प्रस्तावः द्र.। एवं सत्यप्ययं विशेषो भवति यथा नापू. स्थलाद् विशिष्टतयेह स्थले गो- इति उप. वाक्-परं भवति न पशुपरमिति निष्कर्षः।

e) व्यु. अर्थश्च ? बस. नञ् पूप.। उप. √ध्रिज्+भावे क्विप् प्र. अन्तोदात्तः (पा ६,२,१७२) च। वा. ष१ इतीव मतं द्र.। सा. तु अ-ध्रि- + ज- इति द्विर्विभक्तं प्राति. आह। तत्र च समस्ते पूप. नञ उत्तरं ध्रि-(<√धृ [तु. टि. अध्रिगु-]) इति वा <√धृष् इति वेति निजाभिप्रायं विकल्प्य तत उत्तरं ज- (<√जन्) इत्याह। तन्न। (√जन्>)ज- इत्येतद् यत्र कुत्रापि उप. भवति तत्र सर्वत्र पपा. अवगृह्यते। अत्र चाऽवग्रहादर्शनान्नैतदत्र पपा. अभिमतमित्यस्य स्पष्टत्वात्। यनि. रूपं च सा. मतेन प्र१ इत्यत्रापरो विवेकः द्र.। GW. MW. चाप्येवंवादिनौ सन्तौ बहंशेन सा. अनुवादकौ भवतः। वें. तु अ (त्रि- [व्यप.])>ध्रि-ज- [तद्गोत्रापत्य-] >-ज: इत्याह। ORN. तदनु NW. च प्राति. जकारान्ततया प्रतिपद्येते। प्रकृतं रूपञ्च ष१ वा प्र३ वेत्यत्र तद्विवेक आकरत एव प्रतिपत्तव्यः।

f) सकृत् सपा. मै ४,६,६ आपश्रौ १२, १६, ८ ध्रुवम् इति पाभे.।

काठ २८, १^{२}; क ४४, १; -वाः काठ १२, २; -वाणाम् काठ २८,१.

¶अध्रुव-तम- -मम् काठ २८,१.

¶अध्रुव-त्व - -त्वम् काठ २८, १; क ४४, १.

अध्वन्-, अध्वर्-, √अध्वरीय √*अध् द्र.

¶अ-ध्वर्तव्य[a]- -व्याः तै ३,२,२,३[b].

अ-ध्वर्य[c]- -र्यः[d] काठ ३५,७; क ४८, ९.

अध्वर्यत्-, अध्वर्यु- √*अध् द्र.

अ-ध्वस्मन्[e]- -स्मभिः ऋ २,३४,५; ३५, १४; ९, ९१, ३;-स्मानः १, १३९, ४.

¶अ-ध्वृत[f]- -तः मै ३, ६, १०[b].

√अन्(प्राणने), अनति[g] शौ ४, ४, ३; पै ४,५, ४.

आनीत् ऋ १०, १२९, २;

आनीत् ऋ १०, ३२,८. [अनु-प्र°, अप°, अभि-वि°, अभ्यप°, अव°,उद्°,प्र°,वि°, व्यव°,सम्°]

१अन्-

१अनिल[h]- -लम् मा ४०, १५; का ४०, १, १७.

१†अन्य,न्या[i]- -†न्याम् ऋ ८, १,१०; २७, ११; कौ १, २९५; जै १, ३१, ३;-न्ये?[j] शौ १२, १,४; -न्येभ्यः शौ १२,२,१६; -न्येषु शौ ११, ६, २३; पै १६, २३, ३.

†अनत्[k]- -नत् ऋ १, १६४,३०; शौ ९, १५,८; पै १६,६८,९. [°नत्- अप°, प्र°, वि°, व्यव°].

अनती,न्ती- प्र°.

अनन-, अनितुम् प्र°.

२अनिल[l]- -लः खि ४,५, २७; २९[m].

†अनु[n]- -नवः ऋ ५, ३१,४; ७,१८,१४; तै १, ६, १२, ६; मै ४, १२, २; १४,१३; काठ ८, १६; कौ १, ४४०; जै १, ४६, ४; -नवि ऋ ८, १०, ५; -नुषु ऋ १,१०८,८.

†आनव[o]- -वम् ऋ ८, ७४, ४; कौ १, ८९; जै १, ९, ९; -वस्य ऋ ७,१८, १३; -वाय[p] ऋ ६, ६२, ९; -वे ऋ ८, ४,

---

[a] सस्व. एउ. टि. द्र.। उप. √ध्वृ+तव्यत् प्र. इति विशेषः।

[b] सपा. अध्वर्तव्याः<>अध्वृतः<>काठ २३,७ क ३६,४ न···ध्वर्तवै इति पाभे.।

[c] तस. नञ्-स्वरं बाधित्वा अन्तोदात्तः (पा ६,२,१६०)। उप. √ध्वृ+यत् प्रत्ययान्तनिपातनम् उसं. (पा ३,१, १२३)। [d] पाभे. अध्वरः तै ३,१,९,३ द्र.।

[e] विप. (पथिन्-, रथयुज्-), नाप. (⌊ध्वसनरहित-⌋ तेजस् ⌊वें. सा. ऋ २, ३५, १४⌋)। बस. अन्तोदात्तः उप. √ध्वस्+भावे मनिः प्र.।

[f] तस. नञ्-स्वरः (पा ६,२,२)। उप. <√ध्वृ।

[g] लुग्विकरणे लेटि अडागमो द्र.। तिप्-शपोः पित्त्वाद् अटश्चाऽऽगमस्वाभाव्याद् निघाते धातुस्वरो भवति। यद्-योगे तिङ्-स्वरः (पा ८,१,३०)।

[h] =वायु-। भावे क्विबन्तात् तद्धितः इलन् प्र. उसं. (पा ५, २, ११७)। नित्स्वरः। एतत् प्राति. २अनिल- इत्यस्मात् इलच्-प्रत्ययान्तात् प्राक्तरतया श्रूयमाणात् कृतः पृथग् द्र. (तु. तिल्व- >तिल्विल-)।

[i] तत्रसाध्विति वा तस्मैहितमिति वेत्यर्थे यत् प्र. (पा ४, ४,८९;५,१,५)। द्व्यच्कत्वादाद्युदात्तः (पा ६, १,२१३)। क्वचिद् विप. क्वचिच्च विशेवि. इत्यस्य यस्थ. विवेकः पराभिमतविमर्शसचिवः वैश. अनुसंधेयः। यत्तु सा. G. (तु. NW.) च एतत् प्राति. २अन्य- इत्यतोऽभिन्नत्वे सति तदर्थविशिष्टवैशिष्ट्यवृत्तितया व्याचिख्यासतस् तदरुचिरमिव भवति। स्वरपूर्वसंक्रमाऽनुपपत्तेरिति यावत्। अथ यत् PW. GW. प्रभृ. अ+नि+(√या>) या-(=*अ-निया-) इत्येवं तस. सतो माध्यमिकाऽञ्लोपमिवाऽऽस्थाय तदाश्रयमर्थं विवृणुयुस् तत्र लक्षणतोऽदोषो भवति। आर्थ्या तु दृष्ट्या तावत् कुत्र कः कल्पः कथमुपकल्पतामित्यत्रापि पुनः वैश. एव शरणम्।

[j] मूको. अन्ने इत्यपि पाठः साधीयान् स्यात्।

[k] तास्यनुदात्तेत् (पा ६,१,१८६) इत्यस्याऽलब्धावकाशत्वाच् शतृ-स्वरः।

[l] =१अनिल-। इलच् प्र. (पाउ १, ५३)। चित्स्वरः (तु. तृदिल-, सलिल- प्रभृ.; वैतु. खिसा २९, २७; २९ अनिल- इति स्वरः?।

[m] सपा. खिसा २९,२९ °लम् इति पाभे.?।

[n] कर्तरि उः प्र. (तु. पाउ १,७)। तस्य च नित्त्वादाद्युदात्तः (पा ६, १, १९७)। व्युत्पत्तितः प्राणिसामान्यपरं सत् प्रवृत्तितो मनुष्यकुलविशेषपरं प्राति. एतद् द्र.।

[o] प्राग्दीव्यतो येऽर्थास्तेषु अञ् प्र. (पा ४,१,८६)। ञित्-स्वरः (पा ६,१,१९७)।

[p] सामान्यविशेषातिरिक्तत्वादिहास्य रूपस्यार्थप्रवृत्तेर् मूलभूतस्य प्राति. अनु- इत्यस्य मौलिक्याः प्रवृत्तेः

१; कौ १, २७९; २, ५८१; जै १, २९, ५; ३,७, ७; शौ २०, १२०,१.

अनु-यातु[a]- -तुः पै२०,१२,४.

अन्य अप°, प्र°.

१आन- अप°, अभ्यप°,उद्°, वि°, सम्°.

आनम् अव°, व्यव°.

अन्<नञ्

१अन्- √१अन् द्र.

√२*अन्[b]

२*अन्[c]-

३*अन्[d]

√३*अन्[e]

अन, ना- इदम्- द्र.

अनं(न्-अं)शु[f]- -शु तै ३, २, २,१.

अन(न्-अ)क्ष्[g]- -नक् ऋ २, १५,७.

अन(न्-२अ)क्ष,क्षा[h]- -क्षा ऋ १०, २७,११; -†क्षासः ऋ ९, ७३, ६; पै ६,११,३.

अन(न्-अ)क्षक[i]- -काय काठ ४५,३[j].

अ-नक्षत्र- -त्राः काठ ३७,१२.

¶अन(न्-अ)क्षसङ्ग[k]- -ङ्गः काठ २६, ३; क ४१,१; -ङ्गम्[l] तै ६, ३, ३,३; मै ३,९,२.

***अन(न्-अ)क्षिक**[m]- -काय तै ७,५, १२,१[j].

अन(न्-अ)क्षि(त>)ता[k]- -ताः मै ४,२,९[l].

अ-नग्न, ग्ना[k]- -¶ग्नः मै ३, १,५; -ग्नम् मै ३,९, ३; -ग्नाः ऋ ३, १, ६; शौ १२, ३, ५१; पै १७,४१,१; -¶ग्ने काठ २५, ९; क ४०,२.

¶अ-नग्नंभावुक[k,n]- -कः काठ २५, ५; ३१, १०; क ३९, २; ४७, १०.

¶अन(न्-अ)ग्नि[o]- -ग्निः काठ ८, १२; क ७, ७; -ग्नौ तै ५, १, ३, १[p]; ४; ६, १, ८, ३; २, ९, २; काठ १२, १; १९, ३[p]; २४,४[p]; २५, ८; क ३०, १[p]; ३७, ५[p]; ४०,१.

†अन(न्-अ)ग्नि(त्र>)त्रा[k,q]- -त्राः ऋ १, १८९, ३; मै ४, १४,३.

†अन(न्-अ)ग्निदग्ध[k]- -ग्धाः ऋ १०, १५, १४[r]; शौ १८, २, ३५.

अनग्निदग्धा(ग्ध-आदिन्>)दिनी[s]- -नीः पै १७, १४,१०.

¶अन(न्-अ)ग्निदाह्य- -ह्यम् काठ २३, ९.

‡अन(न्-अ)ग्निष्वात्त[k]- -त्ताः[r] मा १९, ६०; का २१, ४, १०.

अन(न्-अ)घ- -घः पै २०, ३८, ५.

अन(न्-अ)ङ्ग[o]- -ङ्गाय तै ७, ५, १२, २.

अन(न्-अ)ङ्गक[i]- -काय काठ ४५, ३.

¶अन(न्-अ)ङ्गार- -रम् काठ २४,

सामान्यपरत्वमनुमीयेतेति दिक् ।

[a] =मनुष्यरूप-राक्षस-विशेष- । मलो. कस. (तु. सस्थ. देव-यातु-, ब्रह्म-यातु-) ।

[b] मूलतः स्थगनात्मकप्रतिबन्धसामान्ये प्रवृत्तस्य सतोऽस्यैव धा. शब्दविशेषत्वेन परिणामे मूर्धन्यान्तत्वं द्र. (तु. पाधा. √अण् [शब्दे=शब्दप्रतिबन्धे ?] पंजा. √अड़, आड़ - प्रभृ.) । अनस्-, अन्त-, अन्ति, प्रभृ. तद्भवाश्चैतत्-प्रकृतिकत्वेनोपदर्श्यमानाः ।

[c] भावे क्विबन्तं प्राति. भवति (तु. टि. अनु) ।

[d] अभ्यन्तरार्थीयः नि. । ३अन्तम-, अन्तर-,अन्तर्-, अनीक- प्रभृ. चैतत्-प्रकृतिकत्वेनोपदर्श्यमानाः द्र. ।

[e] कान्त्यर्थीयः धा. । अनीक-, आन- ([तु. अभि पै १,९७,२; ३ टि.] लोके आनन- इत्यपि) प्रभृ. शब्दाश्चैतन्निष्पन्नाः द्र. ।

[f] विप. (तृतीयसवन-) । बस. अन्तोदात्तः (पा ६,२, १७२) । उप. यद्र. ।

[g] सस्व. नापू. टि. द्र. । उप.(=अक्षि-)<√अक्ष्(व्याप्तौ) द्र. ।

[h] विप. (जॅम-, दुहितृ-) । सस्व. एपू. टि. द्र. ।

[i] तु. टि. अ-चर्मक- ।

[j] सपा. °*क्षकाय<>°क्षिकाय इति पाभे. ।

[k] तस. नञ्-स्वरः । उप. यद्र. ।

[l] वा. क्रिवि. द्र. ।

[m] समासान्ते कपि ह्रस्वान्तेऽन्त्यात् पूर्वं स्वरे प्राप्ते कपि पूर्वः स्वरः उसं. (पा ५, ४, १५४; ६, २, १७३; १७४) ।

[n] विप. (अध्वर्यु-) । उप. नग्नोपपदाद् √भू (सत्तायाम्) + खुकञ् प्र. मुमागमश्च (पा ३,२, ५७; ६,३,६७) ।

[o] विप. । सस्व. अनंशु- टि. द्र. ।

[p] सपा. मै १,६,११ प्रभृ. अनायतने इति पाभे. ।

[q] विप. (कृष्टि-)। उप. बस. वा उस. वा । तत्रापि पूर्वे कल्पे उप. √त्रा + भावे कः प्र. । उत्तरे च कल्पे सोपपदात् √त्रा + कर्तरि कः प्र. (तु. ढि. अ-देवत्र-) ।

[r] सपा. अनग्निदग्धाः<>अनग्निष्वात्ताः इति पाभे. ।

[s] विप. (सदान्वा-) । उप. √अद् + णिनिः प्र. ।

६; क ३७, ७.

अन(न्-अ)ङ्गुरि[a]- -रेः शौ ८, ६, २२[b].

अन(न्-अ)ङ्गुलि- -लेः पै १६, ८१,४[b].

अनडुह्- अनस्- द्र.

¶अ(न्-अ)तिक्रम्य[c] मै ३,८,१.

¶अन(न्-अ)तिदाह[c]- -हाय तै ५, २, ५, ३; १०, ३;५, २,४;५; मै १, ६, ३; ३,२, ४; ६; ८[d]; काठ २०,३;९; क ३१,५; ११; ४०,४[e].

¶अन(न्-अ)तिदृश्न[f]- -श्नम् तै २, ६,५,२[२].

अन(न्-अ)तिद्भुत[c,g]- -ता ऋ ८, ९०,३.

¶अन(न्-अ)तिद्रव[c]- -वाय काठ २७,७.

¶अन(न्-अ)तिनेद[c,h]- -दाय मै ३, १०,४[२].

¶अन(न्-अ)तिपन्न[c]- -न्नम् काठ ६,८[२]; क ४,७[२].

¶अन(न्-अ)तिपाद[i]- -दाय काठ ३३,६[२].

¶अन(न्-अ)तिरेक[c]- -काय काठ ३१,१; क ४७,१[j].

¶अन(न्-अ)तिरेच[c,k]- -चाय मै ४, १,२.

¶*अन(न्-अ)तिवाद[c]- -दाय मै ३, १,७[l].

¶अँन(न्-अ)तिवादन[c,m]- -नाः[n] काठ ३१,१२.

¶अन(न्-अ)तिवादिन्[c,o]- -दिनः[n] मै ४,१,१३.

¶अन(न्-अ)तिवादुक[p]- -कः तै ६, ४,५,२.

*अन(न्-अ)तिव्याध[c,q]- >अनतिव्याध्य[r]- -ध्यम् शौ ९,२,१६; पै १६,७७,१.

अन(न्-अ)तिसृष्ट[c]- -ष्टः शौ १५, १२,८;११.

अन(न्-अ)त्युद्य[s]- -द्यम् शौ १०, ७,२८; पै १७,९,९.

अ-नद[t]- -दः खिसा ३३,१८.

अन(न्-१अ)दत्[c]- -दन्तः शौ ६, ५०,२[u]; पै १९,२०,६.

अनदती[v]- -तीः ऋ ३,१,६.

¶अन(न्-अ) धिस्क(न्न>)न्ना[c]-

---

a) बस. अन्तोदात्तः (पा ६,२,१७२) ।

b) सपा. °रेः<>°लेः इति पाभे. ।

c) तस. नञ्-स्वरः । यद्र. ।

d) सपा. क ३१, १८ अनिर्दाहाय इति, काठ २१, ३ अनुद्दाहाय इति च पाभे. ।

e) सपा. काठ २६,१ अनभिदाहाय इति पाभे. ।

f) तस. नञ्-स्वरः । उप. प्रास. । तत्रापि उप. √दृश् +भावे नङ् प्र. उसं. (पा ३,३,९०) ।

g) उप. कृते तु. टि. १अद्भुत-।

h) उप. अति√निद् + भावे घञ् प्र. ।

i) तस. उप. अति√पद् +भावे घञ् प्र. ।

j) क्वचित् मूको. -चाय इत्यपि पाठो भवति (तु. नाउ.) ।

k) उप. कृदंशे कुत्वाभाव एव' नापू. विशेषः ।

l) °नु° इति मुपा. स्वरः शोधापेक्षः ।

m) तु. नाउउ. समानप्रकरणके शाखान्तरीये प्राति.। उप. अति√वद् + ताच्छीलिकः कर्तरि ण्युच् प्र. उसं. (पा ३,२,१४८) । n) सपा. परस्परं पाभे. ।

o) उप. अति√वद् + णिनिः प्र. ।

p) कथमिह तस. नञ्-स्वरो भवति (पा ६, २, २) यावता नञ उत्तरवर्त्तिनि उकञ्-प्रत्ययान्ते कृत्य् अन्तोदात्तः शिष्टो भवति (पा ६, २, १६०) इति । उच्यते । उक्तोऽन्तोदात्त उक्तकृदर्थप्रवृत्तिनिमित्ततच्छीलादि-प्रतिषेधविषयत्वेनैव शिष्टः । तेन यत्र नञ् सिद्ध-समग्रकृदन्तार्थाद् भिन्नार्थोपस्थापनार्थो भवति तत्रोक्तस्यान्तोदात्तस्यानवसरत्वं सामान्यस्य नञ्-स्वरस्य च सावसरत्वं द्र. । एवम् अत्रास्य नञादेः प्राति. अतिवादुकत्वेतरगुणवति वृतिर्भवतीति तत्त्वमनुसंधेयम् ।

q) उप. भाप. अति√व्यध् + घञ् प्र. ।

r) विप. (ब्रह्मन्-) । तदर्हतीत्यर्थे यत् प्र. (पा५,१,६७) । तित्स्वरः । ननु किमिति नञ्-सहितात् प्राति. प्र. उच्यते न नञ्-योगः पश्चाद्विष्यत इति । लक्ष्यस्वरसिद्ध्यर्थमिति । तथाहि । नञ्-योगात् पूर्वमुत्पद्यमाने तद्धिते तदर्थत्वे वा प्र. अगुणप्रतिषेधीयत्वे वा नञः समानं नञ्-स्वरेण भाव्यमथाऽतदर्थत्वे च प्र. गुणप्रतिषेधीयत्वे च नञोऽन्तोदात्तेन भाव्यम् (पा ६,२, १५६) । उभयथाऽपि चैवं तित्स्वरितत्वस्य लक्ष्ये विद्यमानस्याऽदर्शनं स्यात् । यनि. प्रकारेण व्याख्यायमाने तु निरवद्याऽभीष्टसिद्धिरित्यनुमन्यताम् ।

s) तस. नञ उत्तरे गस. √वद् इत्यस्मात् क्यबन्तं प्राति. भवति । तेन कृत्योक- (पा ६,२,१६०) इत्युक्तः स्वरः । t) विप. । बस. उप. =शब्द- ।

u) सा. अ-नुदत्- > -दन्तः इति ?

v) विप. (यह्वी-) । स्त्रियां ङीपः पित्त्वान्निघाते स्वरेऽभेदः । वै. उप. < √नद् इति ?

-न्ना[a] मै २,५,२.

¶अ॒न(न्-अ)ध्व॒र्यु॑[b]- -यु॑म् मै ३, १०,५.

¶अ॒न(न्-अ)नुक्शाति[b]- -त्यै॑ मै ४, ७,५^{२}; काठ ३७,१३.

¶अन(न्-अ)नुगति- -त्यै॑ काठ ८, ४; क ६,९.

¶अ॒न(न्-अ)नुध्यायिन्[b]- -यिनम् मै १, ८, ५^{४}; काठ ६, ४[c]; ८; क ४, ३;७; -यी मै १, ६, ३;११.

¶अन(न्-अ)नु, नूयाज॒[d,e]- -जम् तै ६, १, ५,३; मै ३, ७,२; काठ २३,९;२४,८; क३६,६;३८,१.

¶अ॒न(न्-अ)नुशस्त[b]- -स्तम् मै १, ९,७; काठ ३४,२.

¶अ॒न(न्-अ)नुसर्ग[b]- -र्गाय तै ७, ५,७,४; काठ ३३,७^{४}.

अन(न्-अ)न्त॒[f]- -॰न्त खि ७, ३, १; -†न्तः ऋ १, ११३, ३; ६, ६१, ८; कौ २, ११०१; -†न्तम् ऋ १,११५, ५; १०, ७५,३; मा ३३, ३८; का ३२, ३, ९; मै १,८, ७¶; ४, १४, ४; शौ ८, ४, १७‡[g]; १०, ८, १२^{२}$; २०, १२३, २; पै २, ८१,३$; १३,४,६$; १६,१०, ७‡[g]; १०१, ८^{२}$; -न्तान् ऋ ७, १०४, १७[g]; -न्ताय मा ३०, १९; का ३४, ४, १; -न्तासः ऋ ५, ४७, ९; -न्ते ऋ १,१३०,३;४,१,७; -न्तैः ऋ १,१२१,९.

अनन्त-नामन्- -मानि खि ७, ३,३.

अनन्त॒-शुष्म[h]- -ष्माः ऋ १,६४, १०.

अन(न्-अ)न्तर॒[d]- -रः, -रम् खि ३,१५,१२; -राः पै १,६५,१.

¶अन(न-अ)न्तरय[i]- -याय काठ ८,१६; क ८,१.

¶अ॒न(न्-अ)न्तराय[b,j]- -यम्[k] तै ६, १,८,४;२,१०,२; -याय तै ५, ४,१२,३.

अ॒न(न्-अ)न्तरित[b]- -तः मै ४, ४, १०.

¶अ॒न(न्-अ)न्तरिति[i]- -त्यै॑ तै ५, २,५,३[m].

¶अ॒न(न्-अ)न्तर्हित[b,n]- -तः[o] मै १,८,१; ३,६,६^{२}; काठ २३,३^{२}; ३७,६; क ३५,९^{२}.

¶अ॒न(न्-अ)न्तर्हिति[b,n]- -त्यै॑[m] मै १,४,१३;३,२,५.

?अनंत्रश्व्या- -॰श्व्ये पै ६,८,५.

अ॒न(न्-२अ)न्घ[b]- -न्घः खि २, १०,२; तै ५,६,४,२¶; पै ११, १,८.

¶अन(न्-अ)न्न॒[p]- -न्नम् मै १, ८, ७; २, १, २^{१q}; ५, ७^{२}; काठ १०, ३[q]; -न्नेन मै २, १, २; ५,७.

अन(न्-२अ)न्य॒[d]- -न्यान् तै ३, २, ८,२[r]; पै १,८८,२.

¶अ॒न(न्-अ)न्वग्भाव[s]- -वाय मै ३,८,५^{२}.

¶अ॒न(न्-अ)न्ववचार[b]- -राय तै १, ६, ८, ४; २, २, २, ३; ६, ६, ३; ६,२,१,६;४,२,६;९,५.

¶अन(न्-अ)न्ववजय[t]- -याय मै ३, ९, ५; १०, ६^{२}.

¶अ॒न (न्-अ) न्ववाय[b]- -याय मै १,१०, १३; २०; २, ५, ६; ३, २, ४^{२}; ६, १; ४, ५, १; ८, ५; काठ २०, ६; १३; २५, ८¶; ३१,१०;३६, ७; १४;क३१, ८;

---

a) सपा. काठ १२,१३ अ॒नास्कन्ना इति पाभे. ।

b) तस. नञ्-स्वरः (पा ६,२,२) ।

c) अनुध्यायिनम् इति पाठः ? यनि. शोधः (तु. सपा. क ४,३) ।

d) विप. । बस. अन्तोदात्तः (पा ६,२,१७२) ।

e) तै. °नू° इति दीर्घः (पा ६,३,१२२) ।

f) विप., नाप. (देवता-विशेष- ⌊मा ३०, १९⌋), व्यप. (विष्णु- ⌊खि ७,३,१;३⌋) ।

g) सपा. अनन्त॒म् <> अनन्ता॒न् इति पाभे. ।

h) विप. (नृ-)। बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६,२,१)। उप. यद्र. ।

i) तस. उप. अन्तर् √इ + भावे अच् प्र. (पा ३,३,५६)।

j) घञ् प्र. उसं. (पा ३,३,३८) इति नापू. विशेषः ।

k) तृ. स्थाने द्वि१ सद् वा. क्रिवि. भवति ।

l) = अ॒नन्तराय- ।

m) सपा. अ॒नन्तरित्यै <> अनन्तर्हित्यै <> काठ २०,४ क ३१,३ नान्तरेति इति पाभे. ।

n) उप. < अन्तर् √धा ।

o) सपा. तैब्रा २,७,६,३ अ॒नन्तर्हितम् इति पाभे. ।

p) तस. अन्तोदात्तः (पा ६,२,१६१) । सपा. माश १४,९,२,१४ अ॒° इति स्वरः ।

q) पाभे. अ॒न्नम् तै २,६,६,२ द्र. ।

r) पाभे. अदान्या॒न् शौ २,३५,३ द्र. ।

s) सूको. उप. गकार-स्खलनं संटि. संकेतितं द्र. । उप. अन्वग्-भाव॒- ⌊भाप.⌋ इति ।

t) उप. अन्व (नु-अ)व √जि + भावे अच् प्र. ।

४०,१;४७,१०.

¶अ॒न(न्-अ)न्वारब्ध[a]- -ब्धम् तै ६,३,८,२.

¶अ॒न (न्-अ)न्वारभ्य[a] तै ३, १, २, ४^{२}.

अ॒न(न्-अ)पक्रमिन्[a,b]- -मिणः मै २,३,२; ५.

¶अन(न्-अ)पक्रामत् - -मन्तः, -मन्तौ^{२} काठ ७, ५[c].

अन (न्-अ)पक्रामु॒क[d]- -काः मै ४, २, ४.

अन (न्-अ) पक्षे (य॒>)या॒-> अनपक्षेय॒-त(म>)मा[d,e]- -मा मै ३, ७,३.

¶अ॒न (न्-अ) पग,गा[a]- -गाः तै १, ५, ८, २; २, १, १, २;-गान् काठ ११, ८; ३७, १६.

अ॒न(न्-अ)पगामि(न्>)नी[f]- -नीम् खि २, ६, २;१५.

†अ॒न (न्-अ)पच्युत[a,g]- -तः ऋ ४, ३१, १४; ८, ९३, ९; ९, ४, ८; १०, २६, ८; मै २, १३, ६; काठ ३९,१२; कौ २,४०४; ५७४; जै ३, ३१, २४; ४६, १२; शौ २०, ४७, ३; १३७, १४; -तम् ऋ ४, १७, ४; ५, ४४, ६; ८, ९२, ८; १०,९३, १२; कौ २, ९९३; जै ४, २७, २; -ता ऋ ८, २६, ७; ९, १११, ३^{२}; कौ २, ९४१^{२}; जै ४, १, २^{२}.

¶अ॒न(न्-अ)पच्छेद[a,h]- -दाय मै ४, ६, ५.

¶अन (न्-अ) पजय्य॒[d,i]- -य्यम् तै १,७,५,४^{२};५, २,१,१^{२}; मै ३, २, १^{२}.

अन(न्-अ)पत्य॒[j]- -त्यम् शौ १२, ४,२५; पै १७,१८.५; -त्यानि ऋ ३, ५४, १८.

अनपत्य॒-ता[k]- -ताम् शौ ४,१७, ६; पै ५, २३,८[l].

अ॒न (न्-अ)पत्यवत्[a]- -वन्तः शौ १८,२,४७.

¶अन(न्-अ)पदोष्य॒[m,d]- -ष्यम् मै २,१,४^{२}.

?अनपराधिन्- -धिना पै १७, १५, २[n].

¶अन(न्-अ)परुध्य॒[d,o]- -ध्यः तै २, २,८,५;३,१,२[p]; -ध्यम् तै २, ३,१,५.

¶अ॒न(न्-अ)परोधुक[q]- -काः मै ४,४,२.

¶अन(न्-अ)परोध्य॒[d,r]- -ध्यः मै २, २,१[p]; काठ ३८,१२^{२}.

अन (न्-अ)पवाच(न॒>)ना॒[s]- -ना शौ ८,८,९.

अन(न-अ)पवृज्य॒[t,d]- -ज्यान् ऋ १, १४६,३.

†अ॒न(न्-अ)पव्ययत्[a]- -यन्तः ऋ ६,७५, ७; मा २९, ४४; तै ४, ६, ६, ३; मै ३, १६, ३; काठ ४६,१; पै १५,१०,७.

अ॒न(न्-अ)पस्पृश्[a]- -स्पृक् शौ १३, १,२७; पै १८,१७,७.

†अ॒न(न्-अ)पस्फुर्[a]- -स्फुरः ऋ ८,६९,१०; शौ २०,९२,७.

अ॒न(न्-अ)पस्फुरत्[a]- -रन् शौ १०, १०, २७; पै १६.१०९, ७; -रन्तः पै ५ ६,१;१०; १६,

---

[a] तस. नञ्-स्वरः (पा ६,२,२)।

[b] उप. अप √क्रम्+इनिः प्र. (तु. पाउ ४, ६)। यद्वा तद्धितः इनिः प्र. (पा ५,२,११५)।

[c] सपा. मै १,५,७ अ॒नपेक्षम् इति, क ५,४ ?अनुपक्रामन्तः, ?°मन्तो इति च पाभे.।

[d] तस. नञ्-स्वरापवादः कृत्योकोयोऽन्तोदात्तः (पा ६, २, १६० ⌊वैतु. अ॒क्षोधुक-, अ॒नपरोधुक-, अ॒निर्दाहुक- प्रमृ.⌋)।

[e] उप. अप √क्षि(क्षये) + यत् प्र. ⌊तु. पाका ६. १, ८१⌋ ततश्च आतिशायनिकः तमप् प्र.।

[f] तस. नञ्-स्वरः। उप. अप √गम्+णिनिः प्र.।

[g] उप. <अप √च्यु।

[h] उप. अप √छिद्+भावे घञ् प्र.।

[i] उप. कृत्यः प्र. शक्यार्थे द्र. तत्साहचर्येण धातोरयादेशस्य निपातनात् (पा ६,१,८१)।

[j] विप.। बस. अन्तोदात्तः (पा ६,२,१७२)।

[k] अनप-त्य॒ताम् इति पपा. भवति। तत्राऽवग्रहो भिन्नक्रमः द्र.। न हि अ॒पत्य- इत्येतत् अनपत्य॒- इत्येतद्वाऽवगृह्णन्ति (तु. w.)। भावे तल् प्र. लित्स्वरश्च (पा ५,१,११९; ६,१,१९३)।

[l] अनुपश्यताम् इति मूको.।

[m] उप. अप √दुष् + ण्यत् प्र.।

[n] अनपरोधिना (वज्रेण) इति शोधो विमृश्यः।

[o] उप. अप √रुध् + क्यप् प्र.।

[p] सपा. अनपरुध्य॒ः<>अनपरोध्य॒ः इति पाभे.।

[q] सस्व. कृते तु. टि. अ॒-क्षोधुक-।

[r] उप. ण्यदन्तं द्र.।

[s] बस. अन्तोदात्तः। उप. <अप √वच्।

[t] विप. (अध्वन्)। उप. अप √वृज् + क्यप् प्र.।

१; -रन्तम् शौ १८, ४, ३६[a]; पै ५,४०,८; -रन्तौ शौ ९, १, ७; पै १६,३२,६.

अ॒नपस्फुरन्ती- -न्ती शौ १२, १, ४५; पै २, ७३,२; १७, ५, ३; -न्तीः शौ १८, ४, ३४[a]; -।न्तीम् ऋ ४, ४२, १०; मा ७, १०; का ७, ४, २; पै १९. ५२,१.

अ॒न(न्-अ)पस्फुर(र>)रा[b]- -राम् ऋ ६,४८,११.

अ॒न(न्-अ)पायिन्[b]- -यिनः का २, ५,८.

अ॒न(न्-अ)पावृत्[b,c]- -वृत् ऋ ६, ३२,५; १०,८९,३.

अन(न्-अ)पिगृह्य[d] काठ २७,८¶.

¶अ॒न(न्-अ)पिधाय[b,d] मै ४,६, ३[f].

अ॒न(न्-अ)पिनद्ध[b]- -द्धम् ऋ ६, ७२,४.

अन(न-अ)पिमन्त्र- -न्त्रः काठ १३, १¶.

¶अ॒न(न्-अ)पेक्ष[b,e]- -क्षम्[f] मै १, ५,७.

¶अ॒न(न्-अ)पेक्षमाणा[b]- -णाः[g] मै १,१०, १३;२०; ३,२,४;४, ८,५; काठ ३६,७;१४.

अ॒न(न्-अ)पे(त>)ता[b]- -ताः मा १८, ६५; का २०, ४,८; तै ५, ७,७,३.

¶अ॒न(न्-अ)पोब्ध[b]- -ब्धः तै २,४, १३,१^{2}; काठ ११,४^{2}.

अ॒नप्त[h]- -प्तम् ऋ ९,१६,३.

अन(न्-अ)प्न॒स्[i]- -प्नसः ऋ २, २३,९.

अ॒न(न्-अ)भिक्रम्य[b] तै ३, १, २, ३¶.

¶अ॒न(न्-अ)भिगत[b]- -तम् मै २,२, ७[j]; ४,६,४.

¶अ॒न(न्-अ)भिघारित[b]- -तम् तै २,६,३,५.

¶अ॒न (न्-अ) भिघृत[b]- -तम् मै १, १०,२०; ३, १०, ५; काठ २३, १; २५, ८; ३६, १४; क ३५,७;४०,१.

¶अ॒न(न्-अ)भिचरत्[b]- -रन् मै ४, ५,५.

¶अ॒न(न्-अ)भिजित[b]- -तः मै ३, ८, १; काठ ३०, ५; -तम् तै ३,४, ३,४^{2}; ५, ४,६, ४; मै ३,८, १०; ४,५,१; काठ ८, ७; ९,१५; क ७, ४; -तस्य तै ७, ५,९,२; मै ३,४, १; काठ २१, ११.

अ॒न(न्-अ)भिदाह- -हाय[k] काठ २६,१.

†अ॒न(न्-अ)भिद्रुह्[b]- -द्रुहा ऋ २, ४१, ५; कौ २, २६१; जै ३, २२,८.

अ॒न(न्-अ)भिद्रोह[b]- -हाय मै ४, ३,४^{2}.

¶अ॒न(न्-अ)भिधृष्णुवत्[b]- -वन् मै १,१०,१४; काठ ३६,८.

¶अन(न्-अ)भिध्वंसयत्- -यन् काठ २७,८.

¶अन(न्-अ)भिप्रपाद- -दाय काठ २९,२; क ४५,३.

¶अ॒न(न्-अ)भिमानुक[l]- -कः मै १, ४,१३; ३,१०,१^{2};५.

¶अ॒न(न्-अ)भिमृत[b]- -तम्[m], -ते[n] मै १,६,३.

†अ॒न(न्-अ)भिम्लातवर्ण[b]- -र्णः ऋ २, ३५, १३; काठ ३५, ३; क ४८,४.

¶अ॒न(न्-अ)भिविद्ध[b]- -द्धम् तै २, ६.८,४.

---

[a] °स्फु॒र° इति शंपा. सात. पाठः? यनि. शोधः द्र. ।

[b] तस. नञ्-स्वरः ।

[c] उप. अप √वृ 'आच्छादने' + क्विप् प्र. । उपसर्गस्य दीर्घः (पा ६, ३,११६ [तु. वें. BW. प्रभृ., वैतु. सा. GW. अप√वृत् इति?]) । वा. क्रिवि. द्र. ।

[d] सपा. °गृह्य<>°धाय इति पाभे. ।

[e] उप. <अप√ईक्ष् ।

[f] वा. क्रिवि. द्र. । पाभे. अनपक्रामन्तः टि. द्र. ।

[g] सपा. तै ६,६,३,५ अ॒प्रतीक्षम् इति पाभे. ।

[h] व्यु.? पपा. नावग्रहः । अ॒न्-अप्त- इति पदविभागः प्रागर्वाक्-संमतो भवति । तत्र तावत् वें. सा. च उप. आप्त॒- (<√आप्) इत्यस्य ह्रसितादिरूपान्तरमिति मन्वाते । PW. प्रभृ. च २अ॒प्- इत्यनेनास्याऽभिसंबन्धं संभावयन्ति । वस्तुतस्त्वेतद् √आप् इत्यस्य सगोत्राद् २अ॒प्- इत्यस्य च मूल-भूताद् √अप् इत्यस्मात् क्ते निष्पन्नं सन् नञ्-पूर्वत्वे प्रवाहाऽभाववद्-वाचकं च सद् अपामपेक्षया दुष्ट॒र-इत्येतत्-सकक्षतया सोमस्य समुचितं विप. भवदिति विचारयन्तु तत्त्वतः सुधियः ।

[i] बस. अन्तोदात्तः (पा ६,२,१७२)

[j] सपा. काठ ११,२ अनुपगतम् इति पाभे ।

[k] पाभे. अ॒नतिदाहाय टि. द्र. ।

[l] सस्व. कृते तु. टि. अ॒-क्षोधुक- ।

[m] सपा. काठ ८,२ क ६,७ जीवं यज्ञियम् इति पाभे. ।

[n] सपा. काठ ८, २ क ६, ७ जीवे यज्ञिये इति पाभे. ।

¶अन(न्-अ)भिश(स्त>)स्ता[a]- -स्ता ऋ ९, ८८, ७; कौ २, ८२३; जै ४,४,४.

१अन(न्-अ)भिशस्ति[a]- -स्ति[b] मा ५,५; का ५,२,२.

२अन (न्-अ)भिशस्ति[c]- -स्तिः[d] मै १,४,३;८; काठ ५, ४;३२, ४; ३४,१९; क ४८,१.

अन (न्-अ) भिशस्तेन्य[e] - -न्यः मै १, २, ९; -न्यम् मा ५, ५; का ५, २, २; तै १, २, १०, २; ६, २, २, ४^{२}¶; मै १, २, ७; काठ २,८; क २,२; -न्याय मै १, ४, १४¶.

¶अन (न्-अ) भिषुत[a]- -तस्य तै ६,६,९,२; मै ४,७,७; -तान् काठ २७,१; ३०,७; क ४२,१.

अन (न्-अ) भिहित[a]- -ताय तै ७, ४, २२, १; काठ ४५, १.

अन(न्-अ)भीशु[f,c]- -शुः ऋ [१, १५२, ५; ४, ३६, १]; ६, ६६,७.

¶अन (न्-अ)भीष्ट[a]- -ष्टः मै ३,१०, ४; -ष्टाः मै १, १०, १७; २०; काठ ३६, ११; १४.

अन (न्-अ) भ्यक्त,क्ता[a]- -क्तः खि ५, १३, १; मै १, ८, २¶; शौ २०, १२८, ६; -¶क्ताः तै ७, १, १, ३; मै १, ८, २; काठ ६, २; २५, १०; २६, ५; क ४, १; ४०, ३; ४१, ३.

¶अन(न्-अ)भ्यवचारु(क>)का[g]- -का मै ३,८,७.

अन (न्-अ) भ्यारूढ[a]- -ढम् शौ ११, ७, २३; पै १६,१५५,४.

¶अ॑न (न्-अ) भ्यारोह[h,a]- -हाय[i] काठ ३६, ७.

¶अन (न्-अ) भ्युदित[j,a]- -तम् मै ४, ६, ४.

अन (न्-अ) भ्रि[k,c]- -भ्रयः शौ १९, २, ३; पै ८, ८, ९; १२,९; १९, ११, ९.

अन (न्-अ) भ्रिखा(त>) ता- -ता पै ९, ९, ५.

अ-नमस्यु[a]- -स्युः ऋ १०, ४८, ६.

१अन (न्-अ) मित्र[l]- -त्रम् मा १८, ६; का ३, २, ६^{४}; १९, ४, २; तै ४, ७, ३, २; मै २, ११, ३; काठ १८, ९; ३७, १०^{४}; क २८, ९; शौ ६, ४०, ३^{४}[m]; -त्राय तै १, ८,१०, २[n].

---

[a]) तस. नञ्-स्वरः ।

[b]) न. द्वि१ सत् रूपं वा. क्रिवि. भवति । यत्तु उ. तदनु म. च MW. चैवं बस. इति कृत्वा आज्यम् इत्यस्य विप. इत्याहुः । तन्न । तथा सति ह्यन्तोदात्तं नाम प्राति. (तु. नाउ.) एतत् स्यात् (पा ६, २, १७२)। एतदादीनि त्रीणि पदानि प्र१ सतः आज्य- इत्यस्य कर्मप्रसङ्गाऽऽक्षेप्यस्य सामान्येन विप. भवन्तीति चापि ब्रुवाणावेतौ व्याख्यातृवरौ (उ. म. च) साहसातिशयं कुर्वाणौ भवतः (तु. अभिशस्तिपा-, अनभिशस्तेन्य-)। =सपा. आश्रौ ४, ५, ३ प्रभृ. । वैताश्रौ १३,१८ अनभिशस्तिः इति पाभे. ।

[c]) बस. अन्तोदात्तः (६,२,१७२)।

[d]) =सपा. शाश्रौ ३,१९,३ । आश्रौ १,११,१३ प्रभृ अनभिशस्तोः इति पाभे. ।

[e]) तस. नञो गुणप्रतिषेधीयत्वादन्तोदात्तः उसं. (पा ६, २, १५५)। उप. २अभिशस्त- + स्वार्थे एन्यः प्र. उसं. (पा ५, ३, ११५)। यत्तु भा. (तै ६, २, २, ४) कृत्तया तुडागमपूर्वकम् एन्य-प्रत्ययेन व्यु. विकल्प्याऽन्तोदात्तं छान्दसत्वेन व्याचष्टे । तदयुक्तम् । अर्थतः प्रस्ताव्यमानस्य प्र. कृत्याऽन्तर्भाव्यत्वात् कृत्योक- (पा ६, २, १६०) इत्यन्तोदात्तस्य सुलक्षितत्वादिति भावः । यदपि उ. म. च (मा ५, ५) °शस्ते-नी- (<√नी) इति कृद्-उत्तरप्रकृतिस्वरलक्षणं प्राति. वदन्तौ लिङ्गव्यत्ययं च विभक्तिव्यत्ययं चाहतुः । तदप्यसत् । तथा हि सति उदात्तस्वरितयोः (पा ८,२,४) इति विभक्तिस्वरितत्वाऽऽपत्तेः ।

[f]) विप. (अर्वन्- याम-, रथ-) ।

[g]) उप. अभि-अव √चर् + उकञ् प्र. । शेषम् अक्षोधुक- टि. द्र. ।

[h]) उप. अभि-आ√रुह्+भावे घञ् प्र. ।

[i]) सपा. मै १, १०,१३ न····अनवभ्यारोहयत् इति पाभे. ।

[j]) उप. <अभि√वद् ।

[k]) विप. (विप्र-, सुरा-)।

[l]) बस. अन्तोदात्तः । भावप्रधानो निर्देशो भवति । अथवा अव्ययं विभक्ति- (पा २,१,६) इत्यर्थाभावे नञ् अव्य. उप. सुपा समस्तं स्यात् तेन च अस. सास्व. इति दिक् ।

[m]) सपा. शौ ८,५, १७^{१} पै १६, २८, ७^{१} असपत्नम् इति, पै १६,२८,७^{२}; १९, ११,८^{४} अपिशाचम् इति च पाभे. ।

[n]) सपा. मा ९,४० प्रभृ. असपत्नम् इति पाभे. ।

२अन(न्-अ)मित्र, त्रा[a]- -त्रम् शौ १२, १, ४७; पै १७, ५, ५; -त्राः काठ ३७, १०; -त्राम् शौ १२, १, १०; पै १७, २, १; -त्रैः काठ ३७, १०.

अन(न्-अ)मीव, वा[b]- -†वः ऋ ७, ४६, २; ५४, १; मा ३३, ८६; तै ३, ४, १०, १; मै १, ५, १३; शौ २, २९, ६$; पै १, १३, ३$; ५, २८, ७$; ७, ६, १०; २०, २२, २‡[c]; -†वम् ऋ १०, १४, ११; शौ १८, २, १२; पै १९, ११, ४[d]; -वस्य ऋ ३, १६, ३; मा ११, ८३; का १२, ७, १८; तै ४, २, ३, १; ५, २, २, १; मै २, १०, १; काठ १६, १०; १९, १२; क २५, १; ३१, २; -वा शौ ११, १, २२; -वाः ऋ ३, २२, ४; ६२, १४; १०, १७, ८; १८, ७; ३५, ६; ३७, ७; खि २, ८, ३; मा १, १; ४, १२; १२, ५०†; का १, १, २; ४, ५, ४; १३, ४, ६†; तै १, १, १, १; ४, २, ४, ३†; मै १, २, ३; २, ७, ११†; काठ १, १; १६, ११†; ३०, १०^{२}; ¶; क १, १; २५, २†; ४६, ८^{२}; ¶; शौ २, ३०, ३; ३, १४, ३[e]; १२, १, ६२; २, ३१†; १८, १, ४२†; ३, ५७; ४, ४६; पै १७, ३३, १†; २; १९, २२, १४; -‡वान्[f] शौ १२, २, २६; पै १७, ३२, ६; -वाम् ऋ १०, ९८, ३; पै १४, ३, २; -वासः ऋ [३, (५४, २) ५९, ३]; मै ४, १०, २†[g]; १२, ६.

?**अनय**[h]- -यम् पै ५, १८, २‡.

अन(न्-अ)राति[i]- -तिः पै ९, ३, ९-१३.

अन(न्-अ)र्पण[j]- -णम् शौ १२, ४, ३३; पै १७, १९, ३.

‡**अन(न्-अ)र्मन्**[k]- -र्मणाम्[l] शौ ७, ८, १; पै २०, १, ६[m].

†**अन(न्-अ)र्व, र्वा**[n]- -र्वम् ऋ १, १६४, २; १८५, ३; शौ ९, १४, २; १३, ३, १८; पै १६, ६६, २†; -र्वा[o] ऋ २, ४०, [६; ७, ४०, ४].

अन(न्-अ)र्वन्[p]- -र्वणः[q] ऋ ५, ५१, ११[r]; ८, ३१, १२[s]; -र्वणम्

---

[a] बस. प्रयोगतः त्रिप. इति नापू. विवेकः ।

[b] त्रिप. ([रोगरहित, ता-] रुद्र-, अघ्न्या- प्रभृ.), भाप. (रोग-राहित्य-) । बस. अन्तोदात्तः । उप. यद्र. ।

[c] सपा. कौसू ३३,४३ । ऋ ७, ५५, १ मै १, ५, १३ माश्रौ १, ६, ३, १ प्रभृ. अमीवहा इति पामे. ।

[d] पामे. अथ मा १२, ६५ द्र. ।

[e] सपा. मै ४, २, १० पै २, १३, ५ स्वावेशाः इति पामे. ।

[f] सपा. ऋ १०, ५३, ८ माश १३, ८, ४, ३ तैआ ६, ३, २ आग्निगृ ३, ६, १:२५ प्रभृ. शिवान् इति पामे. ।

[g] °मीमासः इति मुपा. सु-शोधः ।

[h] पाठः? आमयम् इति शोधः (तु. सपा. पै १९, ५५, ४-७) । सपा. ऋ १०, १३७, ४ यक्ष्मम् इति पामे. ।

[i] ओषधिसेवनसमकालमेवाऽरातिभ्यो रोगरूपेभ्यो मुक्त इत्यभिप्रायात् बस. द्र. (तु. सहौषधि-) ।

[j] तस. नञ्-स्वरः । उप. यद्र. ।

[k] बस. अन्तोदात्तः । यश्च सपा. ऋ १०, ३६, ११ अनर्वणाम् इति पामे. स उप. वकारमकारान्यतरमध्यत्वे प्राकृतायित इव संभाव्येत ।

[l] सपा. मै १, ३, ९ वरूथिनाम् इति पामे. । Garbe [KZ २३, ५१२] अमर्मणाम् इति सुवचम् इति?

[m] अनृम्णाम् इति मूको. ।

[n] विप. ([अप्रत्यृत, ता-], अदिति-, चक्र-, दात्र-) । बस. अन्तोदात्तः । उप. <√अर्व् (> १अर्व- द्र.) । <√अर् (=√ऋ) 'हिंसायाम्' इति वा (तु. GW.) ।

[o] यनि. वा स्त्री. रूपम् एतद् अनर्वन्- इत्यस्य वेति विवेक्तुं दुष्करमिव भवति ।

[p] विप. (इन्द्र-, बृहस्पति-, वाज- प्रभृ.) । तस. नञ्-स्वरः । उप. यद्र. ।

[q] वैं. ष१ इति विमृश्यम् ।

[r] इह सा. एतद् रूपम् प्र१ चोत्तरार्धे पूषा इत्यनेन समानाधिकरणं चेति प्रतिपद्यते । प्र१ च नाप. चाऽदितिसकक्षदेवविशेषपरमित्यन्ये (तु. BW. GW. MW.; वैतु. NW. ORN. च यत्र यनि. प्र३ इति व्यवस्थापयितुमिष्टं भवति) । तथा अन्-अर्वण- इति पृथक् प्राति. यत् कल्प्यते तत्रोपोत्तमस्वरोऽलक्षण आपद्येतेति तस्य प्राति. स्वरूपतश्चिन्त्यत्वमुपक्षिपेत् । अत इह द्वि३ नः इत्येतत्समानाधिकरणमिति विमृड्भिर्विचार्यताम् ।

[s] नापू. टि. दिशा प्र१ रूपम् विप. चेति यत् GW. प्रभृ. उपतर्कितं भवति तत्र सौवरी विप्रतिपत्तिः ।

ऋ १०, ९२, १४[a]; -र्वणाम् ऋ १०,३६,११; ६५,३; -र्वन् ऋ १, ११६, १६; -र्वा ऋ १,९४,२; ४,१७, २०; ५,४९, ४; ७, २०, ⌊(६, १८, २)३⌋; १०, ६१,५[b]; १३; ९९,३; मा ६, १२; का ६, ३, १; तै १, ३,८,२; ६,३,८,४¶; मै १, २, १६;४,१४,१†; काठ ३, ६; ९, ४; पै १२, १, २†; -र्वाणः ऋ १, १९०, ६ ; ८,१८, २; -†र्वाणम् ऋ १, ३७, १; ५१, १२; १३६, ५;१९०,१; २,६, ५; ६, ४८, १५ ; ७, ९७, ५; ८, ९२, ८ ; तै ४, ३,१३, ६; मै ४, १०, ५; काठ १७, १८; २१, १३; कौ २, ९९३; जै ४, २७,२.

?अन(न्-अ)वाक्[c] मै ३, १०, १; क २,१३;८,७.

अन(न्-अ)वाग्-इष्ट[d]- -ष्टः मै ३, १०,४.

?अनर्विंश्[e]- -र्विंशे ऋ १, १२१, ७.

?*अन(न्-अ)र्श- >†अनर्श-राति[f]- -तिम्[g] ऋ ८,९९,४; शौ २०, ५८,२.

अन(न्-अ)र्शनि[h]- -निम् ऋ ८, ३२,२.

¶अन(न्-अ)वक्लृप्त[i]- -प्तः तै ७, १,१,३;६.

¶अन(न्-अ)वक्राम[i]- -माय मै ४, १,१४.

*अन(न्-अ)वक्लेश[i]- -शाय काठ २३,६.

अन(न्-अ)वक्षाम[j]- -मः पै १६, १२४,७.

¶अन(न्-अ)वगत[i]- -तम् तै २, ३, १,४; मै २,२,१.

अन (न्-अ) वग्लायत्[k]- -यता[l] शौ ४,४,७;६,१०१,३; पै १९, १३,१२.

¶अन(न्-अ)वच्छित्ति[m]- -त्त्यै तै ६, १,११,५;२,१,२;९,२.

¶अन(न्-अ)वजय[n]- -याय काठ २६,७; क ४१,५.

¶अन (न्-अ)वत्त,त्ता[i]- -त्तम् मै ३, १०,३; -त्ताम् मै ४, ८,१.

---

[a] इह रूप उपधाया दीर्घभावश्छन्दः-प्रयोजितः। एतदपि नाप. देवविशेषपरमिति यत् केचिदर्वाञ्च आस्थिषत तत्र चोद्यम् (तु. एपू. टि.)।

[b] अनर्व- इत्यस्य स्त्री. रूपमिति PW.। तच्चिन्त्यम्। प्रकरणेऽस्त्रीविषयत्वाच्च पुं-सामानाधिकरण्याच्चेति दिक्।

[c] पाठः? अनर्वा इति शोधः (तु. स्वरः, सपा. मा ६,१२; K. NW. AVL. च)।

[d] तस.। उप. तस. तत्र च उप. <√यज् इति।

[e] अर्थः? व्यु. च पपा. नावग्रहः। नाप.। अनस्-+विश्- इत्येवं कास. इति वें., सा. ⌊पक्षान्तरे⌋, PW. प्रभृ. केचित्। तथा सति गतिकारक- (पा ६, २, १३९) इति स्वरेण भवितव्यं पूप. प्रकृतिस्वरेण च न भवितव्यमिति चोद्यम्। अतः अन्+अर्-विश्- इति यत् स्क., सा. ⌊पक्षान्तरे⌋ भावयतः तत् स्वरतः साधीयः (=तस. नञ्-स्वरः)। उप. अपि कास. भवति प्रकृत्या स्वरश्च। तत्र च पूप. √ऋ+भावकर्मणोः विच् प्र. इति संकेतितमात्रं द्र. (तु. अनस्- टि.)। अथवा बस. पूप. प्रकृतिस्वरम्। तत्र च 'अनो विड् विश्यत इति कृत्वा निवासो यस्य' इति वा (तु. GW.), 'अनोयुक्ता विशो यस्य इति वा (इह मध्यमपदलोपः), 'अनासि च विशश्च यस्य' इति वा विग्रहः। अनस्>अनर् इत्यत्र तु. उषर्बुध्- (उषस्>उषर्)।

[f] विप. (इन्द्र-)। व्यु.? पूप. उप. सद् अर्श- इति भाववचनो वा विप. वेत्येतद्विवेचनमुपाश्रितं भवति यथेह बस. स्यादुत तस. इति। प्रथमं भावपक्षे तावद् नापू. प्राति. बस. अन्तोदात्तेन भाव्यम् (पा ६, २, १७२)। अत्रापि च बस. पूप. प्रकृतिस्वरेण सता °र्शं° इत्येवं स्वरसंकेतेन भाव्यम्। न चैवमुपलभ्यते। अतः नापू. प्राति. तस. नञ्-स्वरः (पा ६, २, २ ⌊वैतु. अर्श- इत्यत्र GW.⌋)। अथवा नापू. प्राति. मा निर्देशि। *अर्श-राति- इत्येतद् मौलिकं प्राति. स्यात्। तस्य च बस. सतः प्रकृते तस. नञ् पूर्वत्वेन परामर्श इति मतं स्यादिति दिक् (तु. *अर्श-राति-)।

[g] =सपा. या ६, २३। कौ २,६७० जै ३, ५५,११ अलर्षिरातिम् इति पाभे.।

[h] व्यप. (असुर-)। पपा. नावग्रहः।

[i] तस. नञ्-स्वरः। उप. यद्र.।

[j] उप. अव √क्षै + क्त>मः (पा ८,२,५३)।

[k] उप. <अव √ग्लै। शेषम् एपू. टि. द्र.।

[l] सा. अनुवल्गूयता इति।

[m] सस्व. त्रिपू. टि. द्र.। उप. अव √छिद्+क्तिन् प्र.।

[n] तस.। उप. अव √जि+भावे अच् प्र.।

¶अन(न्-अ)वदानीय[a]- -यम्[b] काठ १३,५^{2};- यानि[b] मै २,५,५.

अन(न्-अ)वद्य, द्या[c]- -०द्य ऋ १, ३१, ९; १२९, १^{2}; १७४, २; १०, १४७, २; -द्यः ऋ ९, ६९, १०; -†द्यम् ऋ १, ७१, ८; मा ३३, ११; का ३२, १, ११; तै १, ३, १४, ६; मै ४, १४, १५; -द्यस्य ऋ १, ३३, ६; -द्या ऋ १, ७३,३; -द्याः ऋ १, १२३, ८; २, २७, २; ३, ३१,१३; ६,१९, ४; मै ४, १२, १‡[d]; -द्याभिः ऋ ४, ३२, ५; शौ २, २, ३; पै १, ७,३; ७,९, ३; -द्यासः ऋ ७, ५७,५[e];९१,१; मै ४, १४, २; -†द्यैः ऋ १,६,८; शौ २०,४०, २;७०,४.

†अनवद्य-रू(प>)पा[f]- -पाः ऋ १०,६८,३; शौ २०,१६,३.

अन(न्-अ)वद्राण[g]- -०ण काठ ३७, १०^{2}; -णः काठ ३७,१०^{2}; शौ ८,१,१३; पै १६,२,३.

अन(न्-अ)वधर्ष्य[h]- -र्ष्यम् शौ ८, २,१०; पै १६,३,१०.

¶अन (न्-अ) वपाद- -दाय काठ ३३,६^{3}.

अन(न्-अ)वपृग्ण[i]- -ग्णा ऋ १, १५२,४.

†अन(न्-अ)वब्रव[j]- -वः ऋ १०, ८४, ५; शौ ४, ३१, ५; पै ४, १२,५.

अन(न्-अ)वभ्र*[k]- >अनवभ्र-राधस्[l]- -धसः ऋ १, १६६, ७; २,३४,⌊४; ३, २६, ३⌋; ५, ५७,५.

¶अन(न्-अ)वरुद्ध, द्धा[m]- -द्धः मै ३,९,४; काठ २४,८; क ३८, १; -द्धम् मै १, ५, ७^{2}; ९, ७; ११,९^{2};४,७,३; काठ १४, ९^{2}; २९, ७; क ४५, ८; -द्धस्य तै ५,२,५,६^{2}; मै ३,४, १; काठ २१,११; -द्धा तै १, ७,६, ७; काठ ८, १२; क ७, ७; -द्धाः तै ५, १, ८, २; काठ ९, १५; १९, ८; २२, ७; क ३०, ६; ३५,१.

¶अन(न्-अ) वरुध्य[n] काठ १०,१.

अन(न्-अ) वस[o]- -सः ऋ ६,६६, ७.

¶अन(न्-अ)वस्तीर्य[n] तै ६,२,१०, ४;३,४,२.

अन(न्-अ)वस्यत्[m]- -स्यन्तः ऋ ४,१३,३.

---

[a] तस. उप. कृत्यप्रत्ययान्तत्वेऽन्तोदात्तः (पा ६, २, १६०)। तद्धितप्रत्ययान्तत्वे पा ६,२,१५५ इत्येतेन निर्वाहः।

[b] सपा. °यम्<>°यानि इति पाभे.।

[c] विप.। तस. नञ्-स्वरे प्राप्ते कृत्योक° (पा ६, २, १६०) इत्यन्तोदात्तः। उप. यद्र.।

[d] सपा. ऋ २, २७, ९ अनिमिषाः इति विभे.।

[e] सपा. तै ५, ६, १, १ मै १, २, १; २, १३, १ शौ १,३३,१ पै १,२५,१ तैब्रा २,८,९,३ आपश्रौ १०, ६,१^{2}; १६,३३, २ बौश्रौ ९,२२ : १ माश्रौ २, १, १, ३० वैश्रौ १२, ६ : १२ हिश्रौ १०, १,३४; ११,८, ११ आपमं १,२,१;२,७,१६; आग्निगृ १,२,२ : ४ हिगृ १, १०,२;२१,५;२,१८,९ कौसू ९,१;४; ४१, १४; ५४,५; १२१,१; १३६,८ गौध २६,१० बौध २, ५,८ हिरण्यवर्णाः इति पाभे.।

[f] विप. (गो-)। बस. पूप. प्रकृतिस्वरम्।

[g] = देव-विशेष-। बस. अन्तोदात्तः। उप. भाप. <अव√(द्रै>) द्रा ('स्वप्ने' ⌊तु. वैप २⌋)।

[h] विप. (⌊मृत्योः⌋ नियान-)। कृत्योकीयस्वराऽभावः उसं. (पा ६,२,१६०); वैतु. सा. °धृष्यम् इति।

[i] विप. (⌊संपृक्त-, अवियोज्य-⌋ वितत- ⌊नाप.⌋)। तस. उप. =अपपृक्त-, वियुक्त- इति कृत्वा <अव (=अप)√पृज् ⌊=√पृच्⌋ इति (तु. वें. BW. GW. WAG ⌊१, ६३ a, १३९ a⌋; वैतु. GRV. प्रान्त-, दशा- ⌊तु. ऐब्रा ३,१० अवपज्जन-⌋)।

[j] विप. (मन्यु-)। बस. अन्तोदात्तः। उप. <अव√ब्रू (तु. या ६,२९ सा. ऋ १०, ८४, ५; वैतु. सा. शौ. तस. इत्याह तत् सुवेचं द्र.)।

[k] अत्र उप. <अव√भृ> ⌊भावे कः प्र.⌋ अव-भ्र- इति द्र.। यत्तु विप. इति कृत्वाऽस्य उप. भावे निष्पत्तिमपरे नेव समर्थयेयुः (तु. सा. GW. प्रभृ. च) तच्चोद्यं स्यात्। अ-भाव-निष्पत्तौ हि तस. नञ्-स्वरः स्यान्न तु बस. अन्तोदात्त इति यावत्। यदपि सा. ऋ २, ३४, ४ अव-भ्र- <√भ्रंश् + डः प्र. उसं. (पा ३,२,४८) इत्याह, तन्न। गुणविशेषेऽसति गौरवमात्रत्वात्।

[l] विप. (मरुत्-)। बस. अन्तोदात्तः।

[m] तस. नञ्-स्वरः। उप. यद्र. [n] तस. उप. ल्यबन्तम्।

[o] विप. (⌊मरुताम्⌋ याम-)। बस. अन्तोदात्तः। उप. √अव् + असच् प्र. (पाउ ३, ११७) इति वा (तु.सा. NW. च); अव√(सो>)सा+कः प्र. इति वा (तु. GW. MW.)।

अन(न्-अ)वहाय[a] तै १, ४,४३, २; मै १,३,३७;४,८,२; काठ ४,९; क ३,७.

†अन(न्-अ)वह्वर[a,b]- -रम् ऋ २, ४१,६; कौ २, २६२; जै ३, २२,९.

¶अन(न्-अ)वानम्[a,c] तै ६,६,१०, २; काठ २६,८;९;३६,४[d]; क ४१,६;७.

†अन(न्-अ)वाय[e,f]- -यम्[g] ऋ ७, १०४,२; काठ २३,११; शौ ८, ४,२; पै १६,९,२.

¶अन(न्-अ)वार[e]- -रम् तै ७,५,३, २; काठ ३३,५.

¶अन(न्-अ)वेत[a]- -तः, -तौ तै २, ६,३,५.

¶अन(न्-अ)वेष्ट[a]- -ष्टम् मै १, १०, ११[h];१३; काठ ३६,७.

?अनव्याधात्[i] पै ७, १५,१,

१अन(न्-अ)शन- १अशन°.

२अन्-अशन- साशन°.

अन(न्-अ)शनि[e]- -नि[g] तै २, ४, ७,१[j].

अनशामहे √अंश् (बधा.) द्र.

¶अन(न्-अ)शित[a]- -तम् तै १, ६, ७,४.

¶अन(न्-अ)श्नत्[a]- -श्नत् ऋ १, १६४,२०; शौ ९,१४, २०; पै १६,६७,१०.

?अ-नश्यतः[k] काठ ३८,१२.

अन(न्-अ)श्रु[e]- -श्रवः ऋ १०, १८, ७; शौ १२, २, ३१†; १८, ३, ५७; पै १७, ३३, १†; २†; -श्रू[l] मा ४, ३३; का ४, १०,४; तै १,२,८,२[m].

†अन(न्-अ)श्व[e]- -श्वः ऋ [१, १५२, ५; ४, ३६,१]; ६,६६, ७; -श्वम् ऋ १, ११२, १२; १२०,१०; -श्वासः ऋ ५,३१, ५; तै १,६,१२,६; मै ४,१२,२; काठ ८,१६.

अन(न्-अ)श्वदा[a]- -दाम् ऋ ५, ५४.५.

?अनश्शु[n]- -श्शू काठ २,७.

अ-न(ष्ट>)ष्टा[a]- -ष्टाः मं ४,१,१.

†अनष्ट-पशु[o]- -शुः[p] ऋ १०,१७, ३; शौ १८,२,५४.

अनष्ट-वेदस्[o]- -दसम् ऋ ६,५४, ८.

अनस्[q]- -नः ऋ २, १५, ६; ४, ३०, ११; १०, ५९, १०; ७३,

---

a) तस. नञ्-स्वरः।

b) उप. अव √हृ + अच् प्र. (पा ३,१,१३४)।

c) उप. अव √अन् (प्राणने) + णमुल् प्र.। यत्तु मै. पपा. अनवा-अनम् इत्येवं निरदेशि, तच् शोधनीयम्। पूप. नञ् उत्तरमेकस्य उपसर्गस्य अव इत्यस्यैवाभ्युपगमाद् द्वितीयस्य उपसर्गस्याऽऽङोऽनभ्युपगमाच्चाऽथ उप. णिति प्र. परे वृद्धेरनिवार्यत्वादिति। ननु पूप. एक एवोपसर्गो न द्वावित्यत्र विनिगमकं ब्रूहीति। उच्यते, तु. शब्रा १,३,५,१४ यत्र अवान्यात् इति पदं श्रूयते अन्यथा गतिर्गतौ (पा ८, १,७०) इति सतोर्हि द्वयोरुपसर्गयोः पूर्वस्य निघाते अवान्यात् इत्यनेन भाव्यमित्यभिसंधेः। ननु भोः कथम् अवानिति (शब्रा ४, ३, २, ६) इति समाधित्सेरिति। यद्-योगीये तत्र तिङ्निघाताऽभावे धास्व. सामञ्जस्यादिति।

d) सपा. मै १,१०,९ अव्यवानन् इति पाभे.।

e) बस. अन्तोदात्तः (पा ६,२,१७२)।

f) उप. अव √इ + भावे अच् प्र. (पा ३,३,५६)।

g) प्रयोगतः क्रिवि. द्र.।

h) तु. टि. ?विस्वकम्।

i) तु. पै २, ८५, ३ यत्र समानेऽपि मन्त्रे अनंव्यघात् इत्यस्य प्रामादिकस्य मू.ो. स्थाने एनं ःय् अधात् इति प्रामादिकशोधमुखः सुपा. भवति। उभयत्र मन्त्रस्य तृतीये पादे प्रमादतः पातु इति पादस्य भिन्नक्रमत्वं संभाव्य पातु पश्चाद् अनुव्याधात् इति शोधः पर्येष्टव्यः।

j) सपा. मै २,४,७ काठ ११,९ ?नशनि इति पाभे.? अनशनि इति शोधः।

k) =सपा. आपश्रौ १६,६,४ हिश्रौ ११, १, २९। तैआ ६,५,२ BC. ?अनःशतः इति, माश्रौ ६,१,२,२६ वाश्रौ २,१,२,१ अनश्व(?स्त्र)तः इति पाभे.।

l) =सपा. माश ३,३,४,१२ प्रमृ.। क २,१ ?अनास्यौ इति पाभे।

m) अनःश्रुत्- इत्यस्य वा अनःश्रित्- इत्यस्य वा मूलतः प्राति. सतः यनि. विकारमात्रमितीवाभिप्रयन् भा. विमृश्यः।

n) अनश्रु- > वावि. यनि. इति AVL.।

o) विप. (पूषन्-)। बस. पूप. प्रकृतिस्वरम्।

p) सपा. पै १,९७,४ अरिष्टपशुः इति पाभे.।

q) नाप. (शकट-)। व्यु.? < √अन् वा आ √नह् वेति या [११,४७] प्रमृ., √अन् (शब्दे) + कर्तरि असुन् प्र. नित्त्वादाद्युदात्तश्च (पाउ ४, १८९ पा ६, १, १९७)। अथवा मूलतः अन्-अर्- इति तस. नञ्-स्वरः (तत्र च उप. √ऋ + कर्तरि विच् प्र.)। एवं चास्य स्वतोऽगतिमति (=भाररूपेऽन्येनोह्ये) पदार्थमात्रे सामान्यायाः प्राथमिक्या वृत्त्याः सत्या वहने भारो यदधिकरणत्वेनोह्यते

६; ८५, १०; १२; ८६, १८; १३८, ५; तै ५, २, २, ३¶; ¶मै १, ८, ९; ४, ८, २; ३; ¶काठ १९, १२^{२}; २४, ६; २६, २; २८, ४; ५: ¶क ३१, २^{२}; ३७, ७; ४०, ५; ४४, ४; ५; †शौ १४, १, १०; १२; २०, १२६, १८; पै १५, ११, ३[a]; १८, १, १०†; २, १†; -नसः ऋ ४, ३०, १०; ८, ९१, ७; १०, १०२, ६; शौ १२, १, ४७; १४, १, ४१†; पै ४, २६, ७†; १७, ५, ५; -नसा ऋ ३. ३३, ९; १०; ¶तै ५ २, २, ३; ६, १, ९, ३^{२}; ¶मै ३, ७, ८^{२}[b]; ¶काठ १९, १२; २४, ६^{२}; ¶क ३१, २; ३७, ७^{२}; -¶नसि तै ५, ४, १०, २; -¶नसे तै ६, २, ६, १; -¶नांसि तै ३, १, ३, १; ६, ३, २, ३. [°नस्-अर्चन°].

*अनस्(>ड्, ळ) + √वह्[c]> अनडु(ड्-उ)ह्<>धूँ[d]- -डुत्सु ऋ ३, ५३, १८; -डुद्भिः मै २, ७, १२; पै २, २२, ४; -डुद्भ्यः शौ ६, ५९, १; पै १९, १४, १०; -¶डुहः तै २, २, ९, ४; मै १, ६, ४; ८; २, १, ७; ३, ६, १; काठ ६, ३; १०, १^{२}; २२, १३; क ४, २; $शौ ४, ११, ३; ८; ९; ११; $पै ३, २५, ५; ७; ९; १०; १७, २७, ४; २९, १७; -¶डुहा तै ६, १, १०, २; मै ३, ७, ७; काठ २४, २; क ३७, ३; -डुहाम् पै १२, ३, ९[e]; -डुहि शौ ४, ११, ७.

आनडुह[f]- -हे मै ३, ७, ४.

अनडू-वाँह्[g]- -ड्वान् मा १४, १०; १८, २७; २१, १८; २२, २२[h]; २९, ५९; का १५, ३, ४; १९, ८, ४; २३, २, ७; २४, ८,

---

तस्मिञ् छन्दे वैशिष्ट्यं समजनीति सुवचम् (तु. WW १, १३२ SEY २४;८५; Lat. *onus*, Eng. *onerous*)। मूलतो रेफान्तत्वेऽस्य प्राति. अनर्-विश्- इत्यत्रत्यं पूप. विनिगमकं द्र.। एवम् अनड्-वाह्- इत्यत्र पूप. अनर्-> *अनल्->अनड् इति प्राकृतायितं सुलभम् । अथापि वा अ + नश् (>ष् >ट्, ड्, ड़्) इत्येषा मौलिकी स्थितिः स्यात् । एस्थि. अस्मिन् कल्पे नापू. कल्पाद् उप. प्रकृत्यंशमात्रे भेदः द्र. । तथाहि तत्र उप. <√ऋ इह च उप. <√नश् (व्याप्तौ) इति सुवचम् । उभयत्र विनिगमिका सामग्री तु समानेति दिक् ।

[a] मनः इति मुपा. चिन्त्यः (तु. टि. अधिसर्पिस्-)।

[b] मनसा इति मुपा. चिन्त्यः (तु. क. [पृ २०१ संटि. ७])।

[c] एकार्थवृत्तीनां सतामपि प्रत्ययभेदतः किञ्चिन्मात्रविरूपान्तानां नाउउ. कृतां व्यु. औपयिकोऽयं धा. द्र.। पूप. स्>ड् इत्येतद्विवरणार्थं तु. माप्रा ३, ४५ वस्तुतः ड़्>ड् द्विपू. टि. च। यत्तु नाउ. कृति उप. वह्-इत्याकारकमिच्छेयुः केचित् (तु. GW. प्रभृ.), तदयुक्तम् । क्विब्-भिन्नप्रत्ययान्तरे निष्पन्नस्य सतोऽसर्वनामस्थानेऽजादिप्रत्यये परतः संप्रसारणं स्यादित्यस्य द्राघीयसः पथोऽपेक्षया क्विपि निष्पत्त्यैव निर्वाहलघीयस्त्वदर्शनाद् उपधावृद्ध्यभावे सति संप्रसारणवद्रूपाभावाऽननुपपत्त्यदर्शनाच्चेति दिक् । यदपि तदेव उप. वाह्- इत्येवंमात्रम् PW. इच्छति । तदप्ययुक्तमेव । तथा सति वाह ऊठ् (पा ६, ४, १३२) इत्यस्य प्रसङ्गाद् हि अनडुहः प्रभृ. उदुपधत्वम् अनड्वाही- इत्यत्र संप्रसारणेतरोपधत्वं च नोपपद्येत । एस्थि. यनि. तत्तत्-प्रत्ययपरत्वं नाउउ. कृत्सु यथाकार्यं साध्ववधेयमिति दिक् ।

[d] नाप. (वृषभ-)। उस. उप. क्विबन्ते उसं. कृत्स्वरः प्रकृत्या, कित्त्वात् संप्रसारणं च (पा ३, २, ६१; ६, २, १३९; १, १५)। भ-संज्ञायां परिणतहकारान्तता चरितार्था भवति। ततोऽन्यत्र (=पदान्ते) मौलिकवर्गतृतीयान्तता सुप्रतिष्ठिता द्र. (तु. टि. √वह्; वैतु. पा ८, २, ७२ यदनु ह्>द् इत्याकारको वर्णपरिणामो भवति)। यथेह उप. वह्- इति वा वाह्- इति वा पराभिमतं सदपि नैव युक्तं भवति, तथा नापू. टि. गतार्थं द्र.।

[e] -डुहान् इति पाठः? यनि. शोधः द्र.।

[f] विप. (चर्मन्-)। तस्येदमित्यर्थे अञ् प्र. जित्स्वरश्च (पा ४, ३, १२३; ६, १, १९७)।

[g] उप. ण्विः प्र. (पा ३, २, ६४)। सस्व. द्विपू. टि. अन्वेष्यौ। मौलिकोपधाभूतोऽकारः सानुनासिकः सन्नपि वृद्धिविषयः द्र. (वैतु. पा ७, १, ९८; ८२ यदनु सौ परे एपू. प्राति. आम् च नुम् चेष्येते)।

[h] =सपा. माश १३, १, ९, ४ तैब्रा ३, ८, १३, १ काआ ७४ : ५; ६ कागा १२४ : ८। शांश्रौ ८, १८, १ अनड्वाहम् इति पाभे.।

२[a]; ३१,७, १; तै ¶ १,५, २, ४; ¶२,२, २,१; १०, ५^{२}; ६, २, ३;४; ४, ३,५, १; ७, १०, २; ५, ५, २४, १; ¶६,१,१०, २; २, १, १; ७, ५, १८, १[a]; ¶ मै १, ६, ४^{२}; ७,२ ;८, ९; २, १,१०;५,४ ;६,१^{२} \$;२;८, २\$; ११,६\$; ३,७,४; ९;११, ११\$; १२, ६\$[a]; ४, ३, १^{२}; ४, ८;८,६; काठ ६, ३;८, ८[b]; १५; १३, ६ ; १५, १^{२}; १७, २; १८, १२; २४, ८; २९, ४; ३८, १०; ४५, १४[a]; ४८, ३; ¶क ४,२;८, ३;२६,१\$; २९, १\$; ३८,१; ४५, ५ ; शौ ४, ११, १^{४}‡[c]; २;४;१०; ५, १७, १८ ; ८, ५, ११ ; ९, १, २२; ११, ६, १३;७, १८;१२, ३, ४९; १९, ३९,४ ; पै ३, २५, १^{४} ‡[c]; २;३; ८; ११;१२; ५, १, ५;१५,५; ६,५, ५;७, १०, ४; ८, १२, ११; ९, १६, १; १६, २२,३; २८, १;१५४, ८; १७, २९, ६; ८ ; ११; १६; ४०,९.

अनड्-वाह्[d]- -ड्वाहः मा २४, ८;१३; का २६,२,३; ३, ३; तै ५,६,१८,१; मै ३, १३, ९; १८; काठ ४९, ८; शौ १९, ५०,२; पै २,२२,३;८,१८, २; ९, १०, ११ ; १४, ४, १२ ; -ड्वाहम् ऋ १०, ५९, १०; खि ५,५,४; मा २८, ३०; ३५, १३ ; का ३०, ३,७ ; ३५, ४, १२; तै १, ८, १८, १¶; ¶मै १, ६,४^{२}; २, १, ६; काठ ११, ५¶; क ७, २¶[b] ; शौ ९, ५, २९;१२,२, ४८; पै ५,३१, ६; १७, २९,६;३५, ५; -ड्वाहौ ऋ १०, ८५, १० ; तै ५, ६, २१, १^{२}; मै ४,४, ९¶; काठ ५०, १^{२}¶; शौ ३, ११,५; ७, ५५,५; १४,१,१०†; पै १,६१, ३;८,११,३;१८,१,१०†.

¶**अनड्-वाह्->°वाही**[e]- -ही मै २, ६, ३[f]; ४, ३, ४ ; काठ १३, ६; १५,२ ; -हीम् काठ १३,६.

अनस्-वत्[g]- -वन्तः[h] ऋ १,१२६, ५; -वन्ता ऋ ५,२७,१.

अनस्वती- -ती[i] शौ १०, १, १५.

¶**अनस्-विन्**[j]- -वी तै ५, २, २, ३; काठ १९,१२; क ३१,२.

अनस्विनी- -नी[i] पै १६, ३६, ५.

अ(नस्>)नो-वाह्[k]- -हौ तै ५, ६,२१,१; काठ ५०,१.

¶**अ(नस्>)नो-वाह्य**[l]- -ह्यम् तै ६, १,९,४; मै ३, ७,८; काठ २४,६; क ३७,७.

?**अनसव्यम्** पै ७,१३,३.

?**अनस्(प्त>)प्ता**[m]- -प्ताम् पै ८, १६,५.

अन(न्-अ)स्थ[n]- -स्थः ऋ ८,१, ३४; -स्थाः शौ ४,३४, २; पै

---

[a] पाभे. अनड्वान् मा २२, २२ द्र.।

[b] सपा. °ड्वान् <> °ड्वाहम् इति पाभे.।

[c] =सपा. कौसू ६६, १२। मै ४,१४,७ इन्द्रः इति, ऋ ३, ५९, १; तै ३, ४, ११, ५ काठ २३, १२; ३५, १९ तैब्रा ३,७,२,४ आपश्रौ ९,२,६ माश्रौ ३,२,८ या १०, २२ मित्रः इति, शौ १०,७,३५ स्कम्भः इति च पाभे.।

[d] नापू. उपधायाः निरनुनासिकत्वमात्रत्वे विशेषः (वैतु. पा ७,१,९८ येन नापू. प्राति. आम् भवति न तु भिन्नं प्राति. क्रियते)।

[e] उस. कर्मणि अण् प्र. तत्स्वरस्ततः स्त्रियां ङीपि उदात्त-निवृत्तिस्वरः (पा ३, २, १; ४, १, १५; ६, १, १६१)। व्यु. कृते तु. अनोवाह्- (वैतु. पाप्र. गौरादिषु पाठाद् ङीषन्तता च अनडुह्- इत्यत्र आम् च ⌊पाग ४,१,४१ पावा ७,१,९८⌋)।

[f] सपा. तै १,८,७,१ वहिनी इति पाभे.।

[g] विप. (गो-, पज्र-)। मतुपो वत्वे भत्वम् (पा १, ४, १९)। प्र. च पित्त्वान्निघाते स्वरेऽविशेषः।

[h] अत्र अनस्- =रथ- च प्राण- चेति कृत्वा श्लेषः द्र.।

[i] सपा. अनस्वती <> अनस्विनी इति पाभे.।

[j] मत्वर्थे विनिः प्र. (पा ५,२,१२१) तत्स्वरश्च।

[k] विप. (अनड्वाह्-)। उस. उप. √वह् + अण् प्र.। कृत्स्वरः प्रकृत्या (तु. सस्थ. टि. पश्विष्- >-श्विषे ⌊भाप.⌋)। वैप४ °वाह्- इति शोधापेक्षम्।

[l] विप. (⌊समे⌋ जीवन-)। उस. उप. √वह् + ण्यत् प्र.। तित्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६,१,१८५; २,१३९)।

[m] पाठः? अनुस्(स>)प्ता-> -प्ताम् इति शोधः द्र.। अनुपदं श्रूयमाणस्यांशस्य शोधार्थं यस्था. तु. टि. ?२अहर-, ?पूक्षन्-, ?पापी(यँ>)या-, ?शमिद्ध-(तूँ>)ती-।

[n] बस.। अस्थि- इत्यस्मात् विकल्पेन समासान्तः अच् प्र. उसं. (पा ५,४,१२१)। चित्स्वरः। मूलतः उप. कृते तु. नाउ. टि.।

६,२२,२.

अन(न्-अ)स्थक[a]- -¶कम् मै ३,३,५; काठ २१,५; क ३१,२०; -¶कात् मै ३,७,५; काठ २४,५; क ३७,६; -काय काठ ४५,३[b].

†अन(न्-अ)स्थन्[c]- -स्था ऋ १,१६४,४; शौ ९,१४,४; पै १६,६६,४.

अन(अ-न्)स्थिक[d]- -काय[b] तै ७,५,१२,२; -केन तै ६,१,७,१^{२}¶.

¶अन(न्-अ)स्थिचित्[e]- -चित् मै ३,५,१.

अ-नह्यमान- -नस्य पै १६,१२०,१.

†अना[f] ऋ ४,३०,३[g]; ८,२१,१३[h]; ४७,६[g]; १०,९४,३[i]; ४[i]; कौ १,३९९;२,७३९; जै १,४५,१; शौ २०,११४,१.

?अना पै २०,३६,१०.

अना(म्-आ)कृत[e,j]- -तः ऋ १,१४१,७.

अना(न्-आ-अ)क्ताक्ष[e,k]- -क्षः खि ५,१३,१[l]; शौ २०,१२८,६[m].

¶अना(न्-आ)क्रम[e]- -माय मै ४,१,१४.

†अना(न्-आ)ग, गा[e,n]- -गाः ऋ ७,८७,७;९७,२; १०,३६,१२; मा ३३,१७; का ३२,१,१७; तै ४,७,१५,७‡[o]; -गान् ऋ ३,५४,⌊१९(१,९४,१५)⌋; ४,१२,४[o]; १०,१२,८; मै ३,१६,५; काठ २,१५; शौ १८,१,३६; -गाम् ऋ ८,१०१,१५.

¶अना(न्-आ)गत[e]- -तम् तै २,५,५,१; -ताय तै ६,२,१,१.

अना(न्-आ)गमिष्यत्[e]- -ष्यतः शौ १६,६,१०.

१अना(न्-आ)गस्[e,p]- -गसः ऋ १,२४,१५; १२३,३;२,२३,७; ४,५४,३; ५,८२,६; ७,६२,२; ८,⌊४७,१८; १०,१६४,५⌋;६७,७;१०,३५,३;

---

[a] समासान्तः कप् प्र. उसं. (पा ५,४,१५४)। तस्मिंश्च परे उपान्त्यस्वरः (पा ६,२,१७४ ⌊तु. वैप२ अनस्थिक-⌋)। मूलतः अस्थि- इत्यतो विवेच्यस्य *अस्थ- (यद्र.) प्राति. उपाश्रयेण सर्वं चतुरस्रं स्यादिति दिक्।

[b] सपा. अनस्थकाय<>अनस्थिकाय इति पाभे.।

[c] पाप्र. उप. (अस्थि->) अस्थन्- इत्यत्र अनङ् समासान्तः उसं. (पा ७,१,७५) तत्स्वरेण चान्तोदात्तः। मूलतः अस्थन्- इति च अस्थ- ⌊एपू. टि. द्र.⌋ इति च अस्थि- इत्यतः पृथक् प्राति (यद्र.) इति कल्पे तावद् अन्तोदात्तः (पा ६,२,१७२) इत्युक्त इति विवेकः सुलभः। पाप्र. समासान्तप्रत्ययाऽभावे विकल्पः (तु. त्रिपू. टि.)। अन्तोदात्तः (पा ६,२,१७२)।

[d] समासान्तः कप् प्र. (पा ५,४,१५४)। यत् कपि परे उपान्त्यस्वरः (पा ६,२,१७४) न भवति कपिपूर्वीयः (पा ६,२,१७३) एव च स्वरो भवति, तत्र शाखाविशेषनिघ्नविशेषत्वेन समाधानमनुसंधीयेताऽन्यथा वेति विमृश्यम् (तु. अनस्थक-, वैप२ अनस्थिक-)।

[e] तस. नञ्-स्वरः।

[f] अव्य.। अर्थः व्यु. च? इदं-वृत्तेन अनेन इत्येतेन सजातं तृ१ सत् वा. क्रिवि. (तु. एना) इति PW. प्रभृ.।

[g] वैतु. वें. सा. विप. सत् <अन्- (<√अन्) इति।

[h] वैतु. वें. सा. विप. सत् <अ-नृ- इति।

[i] वैतु. वें. सा. नाप. सत् नैप्र. = आसन्- > °स्ना इतीव?

[j] उप. < आ√कृ।

[k] उप. बस.। तत्रापि पूप. < आ√अञ्ज्, उप. च २अक्ष- यद्र.।

[l] °क्ष्यः इति पाठः? यनि. शोधः (तु. शौ., शांश्रौ १२,२१,२ च)।

[m] अनाक्ता- इति शौ. मुपा. स्वरः शोधापेक्षः तु. RW.)।

[n] उप. *आग- (< आ√हन् ⌊< घन्>⌋ गन् + कर्तरि डः प्र.) इति वा (⌊= √अङ्घ् + कर्तरि अच् प्र.⌋ > अङ्घ-) > *आघ- इति वा प्राकृतिकवर्णपरिणामभाग् द्र.। व्यु. २आगस्- इत्यस्मात् प्रत्ययमात्रे भिन्नम्। यत्त्वेतद् = १आगस्- इति कृत्वाऽपरे (तु. GW. प्रभृ.) बस. इह भवतीति प्रतिपन्नास्तच्चिन्त्यम्। बस. सत्यन्तोदात्त आपद्येतेति दिक्। भूयानपि विस्तर इह नाउउ. वैश. च द्र.।

[o] सपा. °गाः<>°गान् इति पाभे.।

[p] = अनाग-। उप. २आगस्- इति असुचा प्र. निष्पन्नं द्र.। यद्यपीहाऽन्ये PW. प्रभृ. १आगस्- इत्येतद् उप. इति कृत्वा बस. इत्याहुस्तद् एपू. टि. दिशा चिन्त्यम्।

३६, ९;३७,७; ६३,४; खि ४, ५, ३[a]; मा ४,१२; १२, १२†; का ४, ५, ४; १३, १, १३ †; †तै १,५,११,४; ४,१,११, २; २,१,४; मै १,२, ३; १८†; ४, १०, ३†; १४, १७^{२}[b]†; †काठ ३, ८; १६, ८; ४०, ११; क २,१५†; कौ ३,१, ४†; जै २, ५,१†; शौ ७, ७,३‡[c]; ३५,१; ८८, ३†; ९, ५, २[d]; १६, ६, १†;१८,४,६९; पै २, ३९, २; १४, ४, १७; १६, ३५, ७; -गसम् ऋ [(१, १६२, २२) ४,३९,३]; १०,६३, १०[c]; मा २१, ६†;७; का २३, १, ६†; ७; तै १, ५, ११, ५ †; मै ४, १०,१†; काठ २,३†;७, १६†; शौ १९, ४४, ३; पै २, ३, १; १५, ३, ३; १६, ३६, ८; २०, १, ९†[c]; -†गाः ऋ ५, ८३,२; ७,६०,१;६६,४;८६,७; मा ३३,२०; का ३२, २, ३; मै ४,१२,४; कौ २, ७०१; जै ३, ४६,७.

†अनागास्-त्व[e]- -त्वम् ऋ १, ९४, १५;[१६२, २२ (३, ४५, १९; ४,३९,३)]; १०, ३५,२; मा २५, ४५; तै ४, ६, ९, ४; काठ ४६, ५ ; पै १२, १, १५; -त्वे ऋ १, १०४, ६; ६, ५०, २;७,५१,१; तै २,१,११,६; मै ४, १४, १४; -त्वेन ऋ १०, ३७,९.

अना(गस्>)गो-हत्या[f]- -त्या शौ १०,१,२९; पै १६, ३७,१०.

२अना (न्-आ) गस्[g]- -गसः शौ १०,१,७[a]; १९,५०,७; -गसम् शौ २,१०, १-८; १०,१, १८; -†गाः ऋ १०,१६५,२; शौ६, २७,२; पै १९,१३,१४†.

¶अना (न्-आ) ग्नेय[h]- -यम्[i] मै १,७,३^{२};४^{२}; काठ ९, १^{२}; २^{३}; १८,१९; क ८,४^{२};५^{३};२९,७.

¶अना(न्-आ)च्छिन्नस्तुक[h,j]- -कस्य[k] मै ३,८,५.

¶अना(न्-आ)च्छृण्ण[h,l]- -ण्णम् तै ५, १,७, ४; काठ १९, ७; क ३०,५.

अना(न्-आ)जानत्[h]- -नन् शौ ६, ११९,३; पै १६,५०,७.

¶अना(न्-आ)ज्ञात[h]- -तम् तै २,१, ६,५^{२}.

¶अनाज्ञात-यक्ष्म[m]- -क्ष्मः काठ १३,६.

---

[a] सपा. अनागसः<>अनागसः इति पाभे. ।

[b] =सपा. तैआ २,४,१ । शौ १२, २, १४ सुवेदसः इति, पै १७,३१,४ सुवेधसः इति च पाभे. ।

[c] सपा. °गसः<>°गसम् इति पाभे. ।

[d] सपा. पै १६,१००,३ अरिष्टाः इति पाभे. ।

[e] भावे त्वः प्र. तत्स्वरश्च । प्र१ रूपस्य व्यवहारप्राचुर्यात् प्राति. तत्सरूपतायामिव प्रतिभातायां तत एव भावे प्र. उत्पत्तिर्जातेति सुतर्कं सच् छान्दसमिति वा प्राकृतिकमिति वोपवर्ण्यताम् ।

[f] षस. सास्व. । उप. √हन् + भावे क्यप् प्र. ।

[g] = १अनागस्- । विप. (अस्मद्-, युष्मद्-, कपोत-) । बस. अन्तोदात्तः (पा ६,२,१७२) । उप. १आगस्- इत्यत्र असुन् प्र. (पाउ ४,१८९)। यत्त्विह तस. इति MW. आह, तन्न । तथात्वे नञ्-स्वरापत्तेरिति यावत् । यदपि GW. इह आ√गा>आगा- इति कर्त्रर्थे निष्पन्नं प्राति. उप. भवतीति च नञ्-पूर्वत्वे च तस. भवतीति चाह तदुभयमसत् । -गसः, -गसम् इत्येतयो रूपयोः व्याख्यानार्थमस्य यनि. प्राति. अवश्यमभ्युपेयत्वात् , अभ्युपेते चास्मिन् -गाः इत्यस्य रूपस्याप्येतदीयत्वेन सुवचत्वे सिद्धे पराभिप्रेतस्य प्राति. अन्यथासिद्धायितमात्रत्वाच्च, यतरस्मिन् कतरस्मिन्नऽपि च प्राति. अभ्युपगते सति गपू. दिशा स्वरतः तस. अनुपपन्नत्वाच्चेति (तु. NW.) । एवं तावत् अस्य प्राति. अर्थतः गपू. अतिसूक्ष्ममिवाऽन्तरं भवति (गपू. =आगसोऽकर्तृ- इत्येतच्च =आगसा रहित- इति) । अस्य चातिसूक्ष्मस्याऽर्थान्तरत्वस्य स्वरभेद एव लक्षणं भवतीति किमु वक्तव्यम् । एस्थि. अपि गपू. एव निगमसुभिक्षं भवत्यस्य तु प्राति. ऋ. दशममण्डलमात्रे च शौ. च यस्थ. विरलमेव श्रवणं भवतीति विविचामनुसंधानाय कल्पताम् ।

[h] तस. नञ्-स्वरः ।

[i] यत्तु नानाग्नेयम् (=न । अना°) इत्यत्र सुपा. नानाऽग्नि->नानाग्नेयम् (तु. BW. SBW.) इतीव वा नाना । आग्नेयम् (तु. SIM) इतीव वा पदकृत्यं प्रास्तावि, तदसत् (तु. तैब्रा १,३,१,२;६) ।

[j] उप. बस. द्र. ।

[k] सपा. तै ६,२,८,४ पेत्वस्य इति, काठ २५, ६ क ३९,४ वृष्णेः इति च पाभे. ।

[l] उप. आ√छृद्+कर्मणि क्तः प्र. ।

[m] बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६, २, १) ।

¶अनाज्ञातयक्ष्म-गृहीत- -तः काठ १३,६^{२}.

अना(न्-आ)तत[a]- -तम् खि ५,१५, १७; शौ २०,१३२, ७; -ताय मा १६, १४; का १७,१, १४; तै ४,५,१,४; मै २,९,२; काठ १७,११; क २७,१; पै १४, २, १२.

१अना(न्-आ)तुर[b]- -रः पै २०, ५९,४; -रम्‡[c] तै ४,२, ६,५; ५,१०, २; -रान् शौ १२, २, ४९; पै १७,३४,९.

२अना(न्-आ)तुर, रा[d]- -†रम् ऋ १,११४,१[c]; ८,४७, १०; १०, ९७, २०; मा १२, ९५; १६, ४८; का १३, ६, २२; १७, ८, २; मै २, ९, ९; काठ १७, १६; क २७,६; पै १५, ५, २; -रस्य पै १, ९७, ३; -राः ऋ १०,९४,११; -०रे पै ४, २२, ६; -रेण पै २,६१,१.

अना (न्-आ) त्मक[e]- -काय काठ ४५,३[f].

अना(न्-आ)त्मन्[a]- -त्मने तै ७, ५, १२,२[f].

†अ-नाथ[d]- -थम् ऋ १०, १०,११; शौ १८,१,१२.

अना(न्-आ)दि(ष्ट>)ष्टा[a]- -ष्टाम् शौ १५,६,१६,

¶अना(न्-आ)हत्य[a] तै २,५, ३, ५; ५,३.

अना(न्-१आ)द्य, द्या[g]- -द्यम् तै ५, ७,९, २¶; शौ ८,२, १९; पै १६,४,९; -द्या शौ ५, १८, ३; पै ९,१७, १०; -द्याम् शौ ५,१८,१; पै ९.१७,१.

अना(न्-आ)धृष्[h]- -धृषः शौ ६, २१,३[i].

अना(न्-आ) धृष्ट, ष्टा[a]- -ष्टः ऋ ७,१५,१४; तै ४,४,८,१; काठ ३९, ११; पै २०, ३६, ५[?j]; -ष्टम् ऋ ८, २२, १८; खि ४, १, १; मा १, ३१; ५,५; ९^{३}; १४,९[k]; का १,१०,४; ५,२,२; ३, २^{३}[k]; १५,३, २; तै १, २, १०, २;१२, १^{२}; ४,३,५, १[k]; ४, १२,२[l]; ६, २,२,३^{२}; मै १, १, ११; २,७; ८^{३}; ४,४;९; ३, १६, ४[l]; ४,१४, १७[m]; काठ १,१०; २,८;९^{२}; ५,६; ७,१४; २२, १४[l];३२, ६; क १, १०; २,२;३^{२}; ६,४; पै २, ३०, ५; -ष्टा मा ७, १२ ; १७ ; ३७, १२[n]; का ७, ६,२; ७,३; ३७, २, २[n]; मै १, ३,१२;४,९,३[n]; काठ ४, ४; २७, ८; क ३, ३; -ष्टाः मा १०, ४; ७[o]; का ११, २, ४;४, ३[o]; तै १,८,१२, १; मै २,६,८=[o]; ४,४, २¶; काठ १५,६[1o], पै १, ३८, ३[i]; १६, १५१ , ५; -ष्टानि ऋ १०, १३८, ४; खि ५, ५, २ ‡[p]; -†ष्टाभिः ऋ ४, ३२, ५; ८, १०२,१५; कौ २,९२२; जै ४, ६, ७; -ष्टाय तै १, ५, १०, १; -†ष्टासः[p] ऋ १, १९,४; पै ६,१७,५.

*अनाधृष्ट-रथ[q]- -थाः खि ५,५,९.

अना(न्-आ)धृष्य पै १३,१०,१०.

अना (न्-आ) धृष्य, ष्या[g]- -ष्यः मा २७,७; का २९,१,७; तै ४, १,७,३; मै १,१, १;५¶;२, २, १२¶;१२,५; ४,१४, १३; काठ ९, ९; १२; १८, १६ ; क ८, १२¶; २९,४; शौ ७, ८९, १; १; पै ३,३३,७; -ष्यम् ऋ ४, १८, १०; मा ५,५; का ५, २, २; तै १, २,१०, २;६, २, २,

---

a) तस. नञ्-स्वरः ।

b) शाखाभेदात् तस. नञ्-स्वरः ।

c) सपा. अनातुरम् <> अनातुरम् इति पाभे. ।

d) बस. अन्तोदात्तः (पा ६,२, १७२) । उप. यद्र. ।

e) तु. टि अ-चर्मक- ।

f) सपा. अनात्मकाय<>अनात्मने इति पाभे. ।

g) तस. उप. कृत्योकीयः स्वरः (पा ६,२,१६०) ।

h) विप.(ओषधि-) । तस. नञ्-स्वरः । उप. आ√धृष् +क्विप् प्र. ।

i) सपा. अनाधृषः <> अनाधृष्टाः इति पाभे. ।

j) ?अनाधृष्टश्च>अनाधृष्टस्य इति शोधो विमृश्यः (तु. सपा. ऋ ८,६८,४ अनानतस्य इति) ।

k) =सपा. माश ८,२,४,४^{२} । मै २, ८,२ काठ १७, २ क २६,१ °ष्युम् इति पाभे. ।

l) सपा. पै १५, १, ५ आश्रौ ४, १२, २ °ष्यम् इति पाभे. ।

m) =सपा. तैआ २,३,१ । तैब्रा ३,७, १२,२ अनाज्ञातम् इति पाभे. ।

n) =सपा. माश १४,१,३, १९ काश्रौ २६,३,५ माश्रौ ४,२,२० । तैआ ४,५,३ आपश्रौ १५,७,६ प्रभृ. अनाधृष्या इति पाभे. ।

o) =सपा. माश ५,३,५, १९ । तै १,८,१२,१ अनिभ्रष्टाः इति पाभे. ।

p) सपा. °ष्टानि<>°ष्टासः इति पाभे. ।

q) बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६,२,१) ।

३^{२}; मै १,२,७;८^{३}[a]; २,८,२[b]; ४, ४, १¶; काठ २, ८; ९^{१}[a]; ७,१४[a];१७,२[b]; क २, २;३^{१}[a]; ६,४[a]; २६,१[b]; पै १५,१, ५[c]; -ब्यस्य पै १९, ३३,१३; २०, ३६, ५; -†ब्या ऋ १०, ४४, ५; शौ २०, ९४, ५; -†ब्याः ऋ १०, १०३, १३; १५४, २; मा १७,४६; का १८, ४, १४; तै ४,६, ४,४; मै ४, ४,१; कौ २, १२१२; शौ १८, २, १६; पै १, ५६, १; -ब्याय मा ३८, ७; का ३८, २, १; मै ४, ९, ८; -ब्यौ कौ २, १२१९[d].

†अ॒ना(न्-आ) नत[e]- -०त ऋ ६, ४५, ९; -तः ऋ ८, ६४, ७; ९०, ४; कौ १, १४२; जै १, १५, ८; -तम् ऋ ⌊७, ६, ४; १०, ७४, ५⌋; -तस्य ऋ ८, ६८, ४; कौ १, ३६४; जै १, ३८,३; -ताः ऋ १,८७,१.

¶अ॒॑ना(न्-आ)नीत[e]- -ताः काठ ८, ११^{१}; क ७, ८^{२}

अना (न्-⌊अ>⌋आ) नुकृत्य॒,त्या[f]- -त्यम् ऋ १०, ६८, १०; शौ २०,१६, १०; -त्या ऋ १०, ११२,५.

अ॒ना(न्-⌊अ>⌋आ)नु॒जा[e,g]- -जाम् तै ४, ३, ११, ३[h]; काठ ३९, १०.

अना(न्-आ॑)नु॒द॒[i]- -दः ऋ १, ५३, ८; २, २१, ४; २३, ११; शौ २०, २१, ८; -दम् ऋ १०, ३८, ५.

†अ॒ना॒नु॒दिष्ट (?<ष्ठ)[j]- -ष्टः (?<ष्ठः) ऋ १०, १६०, ४; शौ २०, ९६,४.

अ॒ना(न्-आ॑ऽ)नु॒भूति[e,k]- -तीः ऋ६, ४७, १७.

---

[a]) सपा. मा ५, ९^{१} का ५,३,२^{१} तै १, २,१२, १;२ यज्ञि॒यम् इति पाभे.।

[b]) पाभे. अ॒नाधृष्टम् मा १४,९ द्र.।

[c]) पाभे. अ॒नाधृष्टम् तै ४,४,१२,२ द्र.।

[d]) सपा. शौ १९,१३,१ पै ७,४,१ विभे.।

[e]) तस. नञ्-स्वरः।

[f]) अननु° इति पपा.। तस.। नञ्-स्वरापवादः कृत्योकीयः स्वरः (पा ६, २, १६०)। उप. अनु√कृ+क्यप् प्र.। सांदी द्र. (तु. WAG. ⌊२,२९ b⌋ प्रमृ.)।

[g]) नाप. स्त्री.। उप. ⌊सकक्षं वैपरीत्येन⌋ अनुजा॒- इति यद्र.।

[h]) सा. पुं. यजमानपरतयाऽन्वयमिच्छति। तथा सति प्राकरणिकानामनेकेषां पदानामर्थानामपार्थं क्लिष्टकल्पनमिव द्र. (तु. सस्थ. टि. अनु√जन्>अनु-जा॒->-जाम्, √वद्>व॒दत्->-न्ती->-न्ती)।

[i]) बस. अन्तोदात्तः। उप. आ√नुद्+(इगुपधलक्षणः) कः प्र. (पा ३, १, १३५)। पपा. तु अननु-दु॒-इत्याकारको भवति। ततः अनु-दु॒- (<अनु√दा 'दाने') इति उप. भवतीति कृत्वाऽन्यैरेतत् प्राति. व्याख्यायि (वैतु. सा. ऋ १, ५३, ८ यत्र तेन उप. <आनु(<अनु) √दा (<दो 'अवखण्डने') इत्यास्थायि)। यदत्र यनि. उप. भवति तत्र ऋ १०, ३८,५ इत्यत्र स्व-वृ॒ज्- इत्यत्रत्यस्य स्वेति विशेषणस्य च रध्र-चो॒दन- इत्यत्रत्यस्य नोदनपर्यायभूतक्रियार्थवचनस्य च साहचर्यं ज्ञापकं भवेद् यथा स्तूयमान इन्द्र आनुदाऽन्तररहितः स्वत एव दुष्टदमने च दानाभिमुखतया धनवत्प्रेरणे च प्रवृत्तो भवतीति यावत्। अन्यच्च। यद्यपि GW. MW. चेह तस. इतीव पश्यन्तौ व्याचक्रतुस्तदपि भ्रान्तमिव भवति। तथा सति नञ्-स्वरः स्यान्नान्तोदात्त इति। एस्थि. यत् पपा. अनुसारिभिः प्राक्तनैरभियुक्तैः उप. सांहितिको दीर्घ इवाऽऽस्थायि तत् सारतो विमृश्यम्।

[j]) पाठः पपा. व्यु. च? अना(न्-आ॑)नुद॒ ⌊तु. नापू. टि.⌋+आतिशायनिकः इष्ठन् प्र. नित्स्वरश्च (तु. चो॒दिष्ठ- प्रमृ.) इति मतम्। यमु. प्राति. ष्ठ > ष्ट इत्यतिप्राचीनो विकारः संभाव्येत। अत्र अ॒नु-दिष्ट- इति पपा. तदनु अनु√दिशेः क्तान्तं कृतसांहितिकदीर्घप्रथमाऽच्कम् उप. इत्येवं च प्रागभ्यर्हितानां व्याख्यानं द्र. (तु. नापू. टि.)। एस्थि. अपि नापू. दिशा सर्वेषु वीर्योपलक्षितेषु कर्मसु परप्रेरणां प्रत्यसहिष्णुरिन्द्रो ब्रह्मद्विड्ढननेऽतितमामिव तथा भवतीति प्राकरणिकस्वारस्यसंवादनसहचरीवोक्तपूर्वाऽऽतिशायनिकी संभावनाऽनुसंधीयतां विविग्भिः।

[k]) उप. (आ ⌊=आप्त-⌋ अ॒॑नुभूतिन् इति कृत्वा) *आ॒ऽनुभूति- इति प्रास. (तु. पावा २, २, १८)। यद्वा (आ ⌊=आप्ता⌋ *अ॒नु-भूति-आप्तामिति कृत्वा) *आ॒ऽनुभूति- इति बस. (तु. पावा २, २, २४)। उभयथाप्यु अननुभूतपूर्वाः शरदः इत्यर्थतोऽभिसंबन्धः समानः। यावता पूर्वीरनुभूतपूर्वाः शरदोऽवधून्वान इन्द्रोऽननुभूतपूर्वा अपि तास्तर्त्तरीति, अतः स पूर्वाणि सख्यानि परिवृज्याऽपराण्यभ्येतीति यत् पूर्वार्धे श्रुत्यभिप्रेतं भवति तत् सत्यमिति निदर्शनालङ्कारः

†अना(न्-आ)पि[a]- -पिः ऋ [(१, १०२, ८) ८, २१, १३ (१०, १३३,२)]; १०,३९,६; कौ १, ३९९; २, ७३९; जै १, ४५, १; शौ २०, ११४, १.

अना(न्-आ)प्त, प्ता[b]- -प्तः ऋ १, १००, २; तै ७, १, १०, ३¶; काठ ८, ७¶; क ७, ४¶; -¶प्तन् तै २, ५, ११, ४;५, १, ९, १^{२}; ६, १, २, ७^{२}; मै १, ४, ११; ५, ७^{२}; ११, ९; २, २, १२; ५, २; काठ १०, ८; -¶प्तस्य तै ७, १, ५, ६; -प्ता काठ ३८, १४[c]; -प्ताः[c] शौ ४, ७, ७; ५, ६,२; पै ६, ११, २; -प्ताम् तै ७, ४, ५, ३¶; -प्तेन मै ४, २, ११.

अना(न्-आ)प्य[d]- -प्यम् ऋ ७,६६, ११.

***अना(न्-आ)ब[, व] यु**[b,e]- -°यो शौ ६,१६, १; पै १९, ५, ७.

†अना(न्-आ)भयिन्[b,f]- -°यिन् ऋ ८,२,१; कौ १, १२४; २, ८४; जै १, १३, १०; ३,८, १०.

***अना(न्-आ)भव**[b,g]- -°व[h] काठ ६, ७; क ४,६.

अ-नाभि[i]- -भिः पै २०, ४१, २; -¶भिम् काठ २०, ७; क ३१,९.

अना(न्-आ)भु[b,j]- -°भो मै १, ८, ५[h].

अना(न्-आ)भुव- -वः, -वे पै २०, ५९, ४.

अना(न्-आ)भू[k]- -भुवः ऋ १, ५१, ९.

?अ-नामग[b,l]- -गः शौ १९,४५,२.

(तु. नाउ. अप्यपरस्थै व्यु.) । अत्र अनु-भूति- इति पपा. तदनुवर्त्तिनी चोभयी प्रागर्वाचामभिप्रवृत्तिः द्र. । तद् यथा । बस. (=अनुभूति-रहित[i]- [प्रजा-]) इति वें. सा. । उक्तः बस. वा तस. [तु. स्क.] वेति विकल्पिनोऽर्वाञ्चश्च (तु. GW. MW. NW.) । उभयत्र अनु° > आनु° इति दीर्घागतेश्च सांहितिकं निपातनं द्र. । यथा चैव नान्यतरतोऽपि साध्वन्वयाभावो भवतीत्यत्र भूयः वैश. अनुसंधेयम् ।

[a] विप. (अस्मद्-, इन्द्र-) । बस. नञ्-पूर्व इति प्रागर्वाग्भ्यर्हिता आहुः । तन् कथं नान्तोदात्तः (पा ६,२,१७२) इति चोद्यम् । तत् साध्यं कथमिति । तस. भवतु न बस. इति । तेन तावत् सौवरी चातुरस्री कामं निष्पद्यताम् (पा ६, २,२) न त्वाऽऽर्थीति (आपि-रहिते वृत्तेर्नाऽऽपि-भिन्न इत्यभिसन्धेः) । उच्यते । इह उप. बस. भवत्विति । सोऽपि कल्पनामूलत्वाद् विकल्पितविग्रहः द्र. । तद् यथा । नञ उत्तरस्य (सह>)*साऽऽपि- इति मूलतः सतो नैरुक्तिकः सकारलोपो नकारोपजनश्च स्यातामिति प्रथमः कल्पः (तु. अगोपा-) । ‘आ(ऽऽप्ताः) आपयोऽनेनाऽनया वा’ इति माध्यमिकधातुजलोपे इति *आऽऽपि- इति उप. इति द्वितीयः कल्पः (पावा २, २, २४) । ‘अन्- (आप्ताः) आपयोऽनेनाऽनया वा’ इति नञ्मात्रातिरिक्तस्य धातुजांऽशस्य पूप. लोपे सति बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् इति कृत्वा नञ्मात्रस्य पूप. स्वरः प्रकृत्येति च तृतीयः कल्प इति दिक् (चरमश्चायं प्रकारः नापू. अपि द्र.) ।

[b] तस. नञ्-स्वरः ।

[c] सपा. अनाप्ता (आपश्रौ १६, १८, ७ वैश्रौ १८, १५ : २० हिश्रौ ११, ६, २९ च) <> अनाप्ताः इति पाभे. ।

[d] विप. (क्षत्र-) । तस. नञ्-स्वरापवादः कृत्योकीयः स्वरः (पा ६,२,१६०) ।

[e] नाप. । आवयुं सन्नेव तदुग्रत्वशमनायेव नञ्-पूर्वत्वेन श्राव्येत । °व° इति पै. पाठः ।

[f] विप. (इन्द्र-) । उप. आ √भी + कर्तरि इनिः प्र. (तु. पा ३,२, १५७) इति वा *आ-भय-(प्रास.) + मत्वर्थे इनिः प्र. (पा ५, २, ११५) इति वा ।

[g] विप. (मृड- [रुद्र-]) । उप. आ-भव*- (आ √भू + अच् प्र.) । एस्थि. माध्यमिकरेफोपजनः मुपा. ।चन्त्यः ।

[h] सपा. अनाभव <> अनाभो (माश्रौ १, ६, १, ४१ वाश्रौ १, ५, २, ४० च) <> आपश्रौ ६, ११, ३ भाश्रौ ६, १३, २ हिश्रौ ३, ७, ८६ ?अनाभव इति पाभे. । [i] विप. (अग्नि-) । बस. ।

[j] वैतु. BW. MW. °भू- इति ।

[k] तस. नञ्-स्वरः । उप. १आ-भू- यद्र. ।

[l] विप. । उप. ?*नाम-ग-(‘नाम्ना गच्छति’ नाम-भृदित्यर्थः) इति तत्त्वतः पर्येष्टव्यम् । कथमिति । मूको. बहुविकृतत्वेनोपलम्भात् (तु. शंपा.) । यत्तु सा. अ-नामक- इति पठित्वेव बस. उप. = नामभृत्- इति व्याचष्टे, तदसत् । तथा सति कपिपूर्वीयः स्वरः स्यात् (पा ६, २, १७३) । सपा. पै १५,४,२ माम् अगतस्य इति पाभे. यच्छूयते तेनापि सुगमो निर्वाह इति । Lanman अनास्माक- इति शोधप्रस्तावो विमृश्यः ।

?अनामन्[a]- -नात् शौ १२, ४, ५; ८; पै १७, १६, ६;८.

१अनामय[b]- -?यः पै १६, ५, ७[c].

२अना(न्-आ)म(यु>)या[d]- -या खि ५,१५, ५?[e]; शौ २०, १२९, २०;-याः शौ ९,१३,१३-१८; पै १६, ७५, ३-८.

अना(न्-आ)मयत्[b,f]- -यत् मा १८, ६; का १९, ४, २; तै ४, ७, ३, २; मै २, ११, ३; काठ १८, ९; क २८, ९; पै १०,१२, १; १९, २२, १४.

†अना(न्-आ)मयित्नु[g]- -त्नुभ्याम् ऋ १०, १३७, ७; शौ ४, १३, ७; पै ५, १८, ८.

अ-ना(मक>)मिका- -काम् पै १७, १५, ९.

†अ-नामिन्[b,h]- -मि ऋ ३,६२,५^{१}; ६, ८, ६; तै १, ५, ११, २; मै ४, ११, १; काठ ४, १६.

अना(न्-आ)मृण[j]- -णः ऋ १,३३, १.

¶अना(न्-आ)मृत[k]- -तम् तै ५, २, ३, १; काठ ७, १२^{१}; २०, १; २२, ६[l]; क ६, २^{२}; ३१, ३; ३४, १^{२}; -ते तै ५,२, ३, २; काठ २०, १; क ३१, ३.

अना(न्-आ)यत[b,m]- -तः ऋ ⌊४, १३,५; १४, ५.⌋

¶अना(न्-आ)यतन, ना[d]- -नः मै ३, ४, १०; ४, ७, ६; काठ १०, ३[n]; २६, ३; २८, ३; ३०, ७; ३४, ९; ३५, १८; क ४१, १; ४४, ३; ४८. १६; $शौ ११, ४, १८; $ पै १६. ५८, ४; ५; -नम् मै ३, ४. १०; ४, ७, ६; काठ २१, ८; २६, ३; क ४१, १;-नाः तै ३, १, ९, २; ३; ७, १, ५, ४; मै ३, ८, १; १०, ५^{२}; काठ २४, १०; २९, १^{१}; क ३८,३; ४५, २^{२}; -नानि काठ १२, ५; -ने[o] मै १, ६,११; ३, १, ४; ४, ४; ७, ७; ४, ५ २; ८,५; काठ ३५, १८; क ४८, १६.

अना(न्-आ)युध[d]- -धासः ऋ ४, ५, १४; ८, ९६, ९.

¶अना(न्-आ)रब्ध[b]- -ब्धः तै ६, ४,२, १.

¶अना(न्-आ रभ्य[b] तै १, ६, ८, १[p]; काठ ३२, ७[q]; ३६, ११.

अना(न्-आ)रम्भण[d]- -¶णः तै २, ६, ५, ६; -णा्‌ काठ २१, ८¶; -†णे ऋ १, ११६, ५; ⌊१८२, ६; ७, १०४, ३⌋; खि १, २,१; शौ ८,४, ३; पै १६, ९, ३.

अना(न्-आ)रुद्ध- -द्धः पै १६,७२,६.

¶अना(न्-आ)र्त,र्ता[b]- -र्तः तै ३, ४, ३, ६; काठ १२ १०[r]; -र्तम् पै ९, २२, २४; -र्ताः तै ७, ५, १, ३; -र्ताम् काठ ३५, १९; क ४८, १७; -र्तेन मै २, ४, १[r].

¶अना(न्-आ)र्ति[b]- -र्त्यै तै २, ६, ९, ३; ८; ३, १, ७, १; २, ४, २^{१}; ५; ७, ४, २, ४.

अना(न्-आ)र्त्विजीन[b]- -नः काठ

---

[a] पाठः? पपा. नावग्रहः । अ + (भावार्थे) आ-मन- (<आ √मन्) इति बस. अन्तोदात्तः (पा ६, २, १७२) इतीव च w., अ + आमन- (√अम् ⌊रोगे⌋ > आमि + भावे ल्युट् प्र.) इतीव च LR. द्र. ।

[b] तस. नञ्-स्वरः ।

[c] अयं मुपा. अनामयन् इति मूको. स्थाने संस्कारमान्द्याद् धृतः । -यम् इति अस. द्वि१ सत् क्रिवि. इत्येव सुपठम् ।

[d] बस. अन्तोदात्तः (पा ६,२,१७२) ।

[e] अनामया इति मुपा. स्वरः शोधापेक्षः ।

[f] भाप. (नैरुज्य- ⌊=१अनामय-⌋) । उप. कृते तु. टि. (√आम् >) √*आमि इति ।

[g] विप. (हस्त-) । तस. उप. इत्नुच् प्र. (तु. पाउ ३, २९) । नञ्-स्वरापवादः कृत्योकीयः स्वरः उसं (पा ६ २,१६०) ।

[h] विप. (ओजस्-, क्षत्र-) । उप. √नम् + ताच्छीलिकः णिनिः प्र. ।

[i] सपा. तैब्रा २,४,६,४ अनामि इति पाभे. ।

[j] विप. (इन्द्र-) । बस. अन्तोदात्तः । उप. आ √मृण् + कः प्र. (पा ३,१, १३५) ।

[k] नाप. (⌊मृत्युनाऽनाक्रान्त⌋ देवयजन-देश-) । उप. आ √मृ + क्तः प्र. ।

[l] सपा. तै ५,६,४,२ अमृतम् इति पाभे. ।

[m] उप. आ √यम् + क्तः प्र. ।

[n] सपा. मै २,१,२ आयुतनवत्तरः इति पाभे. ।

[o] पाभे. अनग्नौ तै ५,१,३,१ द्र. ।

[p] सपा. मै ४,१,४ अनालभ्य इति पाभे. ।

[q] सपा. मै १,४,१० अनालभ्य इति पाभे. ।

[r] सपा. अनार्तः <> अनार्तेन इति पाभे. ।

१३, ४.

अना(न्-आर्य>)र्या- -र्या पै २, ३१, २.

?अनार्षि- -र्षम् पै २० ६१, ७

अना(न्-आ)र्षेय[a]- -याणाम् शौ ११, १, ३३; पै १६, ९२, ३; -याय मै ४, ८, ३¶.

¶अना(न्-आ)लब्ध, ब्धा[a]- -ब्धम् तै ६, ३,५,२; -ब्धा[b] काठ २४,३; क ३७,४.

¶अना(न्-आ)लभ्य[a] मै १, ४,१०[c]; ४, १, ४[d,e]; ५, ६; काठ २७, ६; ३१, ३[e]; क ४२,६; ४७, ३[e].

अना(न्-आ)लम्बु(क>)का[f]- -का काठ ३५, १८[g].

अना(न्-आ)लम्भु (क>)का- -का क ४८, १६[g].

?¶अना(न्-आ)लेश[h]- -शे तै ५, १, ५, ५.

अना(न्-आ)वयस्[i]- -याः शौ ७, ९५, ३.

†अना(न्-आ)वि(द्ध>)द्धा[a]- -द्धया ऋ ६, ७५, १; मा २९, ३८; का ३१, २, २; तै ४, ६, ६, १; मै ३, १६, ३; काठ ४६, १; पै १५, १०, १.

अना(न्-आ)वृत्[a]- -वृत् ऋ १०, ९५, १४.

अना(न्-आ)वृ(त्त>)त्ता[a]- -त्ताम् शौ १५, ६,१९.

अना (न् आ) व्या(ध>)धा[j,k]- -धाम् शौ १४,१, ६४; १८,१, १२[l].

१¶अना(न्-आ)व्रस्क[a,m]- -स्काय तै ३, १, ५,१; ६,१, १०, ३; ३, ८, ३.

२अना(न्-आ)व्रस्क[m,j]- -स्कः शौ १२, ४,४७; पै १७, २०, ७.

†अना(न्-आ)शस्त[j]- -स्ताः ऋ ⌊१, २९, १; २, ४१, १६⌋; शौ २०, ७४, १.

¶अना(न्-आ)शीर्क[n]- -र्केण तै १, ६, १०, ४.

अना(न्-आ)शीर्दा[a,o]- -र्दाम् ऋ १०,२७, १.

†?अना(न्-आ)शु[p]- -शवः ऋ १, १३५, ९; ८, १, १४; शौ २०, ११६, २; -शुः खि ५, १३, ६; -शुना ऋ ६,४५,२; -शोः ऋ १०,३९,३.

¶?अनाशुमवन्ति[q] काठ २३, ३[l].

---

[a] तस. नञ्-स्वरः ।

[b] सपा. तै ६,१,७,५ अवद्धा इति, मै ३,७,६ अबद्धया इति च पाभे. ।

[c] पाभे. अनारभ्य काठ ३२,७ द्र. ।

[d] पाभ. अनारभ्य तै १,६,८,१ द्र. ।

[e] सपा. तैब्रा ३,२, ४,३ अनुपस्पृश्य इति पाभे. ।

[f] सस्व. कृते तु. टि. अ-क्षोधुक- । उप. <आ(र>)ल(म्ब्>) म्ब् द्र. ।

[g] सपा. °लम्बुका<>°लम्भुका (तैब्रा ३, ७, १,९ च) इति पाभे. ।

[h] अन्-आ° (वैतु. पपा. अना-ले°) इति कृत्वाऽर्थाभावे असं. (=ग्रासाऽभाव-) अन्तोदात्तश्च । उप. आ √(रि>)लिश् (ग्रसने)+ कर्मणि घञ् प्र. थाथि-स्वरश्च (तु. BW.; वैतु. भा. वि१. सत् अल्पीभावे धा. वृत्तिरिति, सा. पपा. अनु अना- ⌊अन्न-⌋+लेश-⌊षस.⌋ इति)।

[i] विप. (शेप-)। उप. आ-वयस्- इति विप. बस. यत्र उप. ३वयस्- (भाप. ⌊प्रजन-⌋ <√वी) इति । यत्तु WI. आकारान्तं प्राति, निरदेशि तदप्रमाणम् ।

[j] बस. अन्तोदात्तः ।

[k] उप आ√व्यध्+भावे घञ् प्र. ।

[l] अन° इति पाठः ? यनि. शोधः (तु. मूको.) ।

[m] उप. आ+व्रश्च्+ भावे घञ् प्र. कुत्वञ्च (पा ७, ३,५२)।

[n] विप. (⌊आशीरहित-, निष्फल-⌋ यज्ञ-) । सस्व. कृते अ-चर्मक- टि. द्र. । अयस्मयादित्वञ्च उसं. (पावा १, ४, २०) तेन पदत्वाद्रुत्वं भत्वाद्विसर्जनीयाभावश्च । यत्तु भा. नञ्सुभ्याम् (पा ६,२,१७२) इत्यन्तोदात्तत्वमाह तद् भ्रान्तमिव स्यात् ।

[o] विप. उप. आशिर्-+√दा 'दाने' (तु. षष्ठो मन्त्रः, ऋ ८,३१,२ प्रभृ., वें ⌊=आशिर-⌋, सा. WAG ⌊१.३८⌋ BL GRV.; वैतु. PW. प्रभृ आशिस्- इति) ।

[p] अर्थः व्यु. च ? तस. चार्वादित्वम् उसं. तेन नञ्-स्वरापवादोऽन्तोदात्तो भवति (पा ६,२,१६०)। उप.=क्षिप्र- इति च =अश्व-(ऋ १,१३५,९) इति च कृत्वा GW. प्रभृ. अन्-आशु- इत्यवग्रहः । उप. आशु- = अशन-⌊भोजन-⌋ इति कृत्वा <√अश् 'भोजने' इति वें., ⌊पक्षे⌋ सा. (ऋ १,१३५,९); अ-नाशु- (नाश-रहित-) इति सा. (ऋ १०,३९,३) ।

[q] पाठः ? अनु (पश्चात्)+ *आ-शुच्->प्रास. *अन्वा(नु-आ)शुच्- (पश्चात् तापग्राहिन्-)> *अन्वाशुग् √भू> *अन्वाशुग् भवन्->-वन्ति>नैप्र. यनि. इति मतम् ।

?अनाशुरश्वायामी[a] शौ २०, १२८,१०.

?अनाशुरश्व आयामी[a] खि ५,१३, ६.

¶अना(न्-आ)श्वस्[b]- -श्वान् तै १, ६,७,३;४^{2}.

अ-नाष्ट्र- -ष्ट्रः पै १०,२, ५; -ष्ट्रम् पै ५,२८,२.

अना(न्-आ)स्[c]- -नासः ऋ ५, २९, १०.

अ-नासिक[d]- -काय तै ७, ५,१२,१; काठ ४५,३.

¶अना(न्-आ)स्क(न्न>)न्ना- -न्ना[e] काठ १२,१३.

?अनास्त[f] पै ७,८,९.

अना(न्-आ)स्थान[g,d]- -ने ऋ १, ११६,५.

? अना(न्-आ)स्माक[h]- -कः शौ १९,५७, ५; -कम्[i] शौ १९, ५७,४.

?अनास्य[j]- -ऽस्यौ क २,१.

अना(न्-आ)स्राव[d,k]- -वम् शौ २, ३,२; पै १,८,२; १९,३३, १४; ५२,१६;२०,३३,८.

अना(न्-आ)हत[l]- -तः पै २, ३१, ४.

अनाहत-शी(र्षन्>)र्ष्णी[m]- -र्ष्णी तै ३,२,५,१.

¶अना (न्-आ)हित[l]- -तः मै १, ६,४.

¶*अनाहिता(त-अ)ग्नि[n]- -ग्निः काठ ६,७;८, ११; क ४ ६; ७ ८; -ग्नेः काठ ९,१५.

?अना(न्-आ)हुत[o]- -तम् पै ६, १४,१.

¶अना(न्-आ)हुति[l]- -तिः तै ५, ४,३, २; -तिम् ऋ १०, ३७, ४;६३,१२†; पै १७,२५,७;८.

¶अ-निखात, ता[l]- -तः काठ ३७, १६; -ता[p] मै ३,८,९.

अनितभा[q]- -भा ऋ ५,५३ ९.

¶अ-निधाय[l,r] मै १,६,६.

---

[a] अना(न्-आ)शुर् अश्वः (⌊सु-आयाम- >⌋ स्वायामिन्->) स्वायामी (प्र१) इति त्रि-पदः शोधः (तु. टि. ?श्वाशुरश्चायामी ; वैतु. RW. अनाशुरश्वोऽयामी इति)। सपा. शांश्रौ १२,२१,२ अनाशुरश्वायामी इति पाभे.।

[b] तस. नञ्-स्वरः। उप. √अश्(भोजने) + क्वसुः प्र. (पा ३,२,१०९)।

[c] विप. (⌊मूक-⌋ दस्यु-)। बस. अन्तोदात्तः। उप. आस्- [=आस्य- (तु. ⌊सकक्षम⌋ मृध्रवाचः इति; वैतु. वें. अन- (<√अन् 'प्राणने') Gri. अ-नास्- इति]।

[d] विप.। बस. अन्तोदात्तः (पा६,२,१७२)। उप. यद्र.।

[e] पाभे. अनधिस्कन्ना द्र.।

[f] पाठः ? अना(न्-आ)प्त- > -प्तम् (यज्ञम्) इति शोधः संबन्धश्च द्र.।

[g] विप. (समुद्र-)।

[h] तस. नञ्-स्वरे प्राप्ते चार्वादिषु उसं. अन्तोदात्तः (पा ६,२,२;१६०)। उप. (अस्मद्->) अस्माक- +अण् प्र (पा४,३,२)। यद्वा अस्माक-(यद्र.) इत्यतः प्राति. भावे अणि प्र. उप. निष्पन्ने सति बस. अन्तोदात्तः (पा ६, २,१७२) इत्येवं सुवचतरं द्र.।

[i] सपा. पै ३, ३०, ४; ५ ?सास्माकम् इति पाभे.।

[j] वास्तविकः पाभे. वा अनश्रु- इत्यत्र (यद्र.) प्रामादिकविकारमात्रं वेति विमृश्यताम् (तु. संटि.)। प्रथमे कल्पे अ-नाम्य- इत्येवं पदविभागः स्यात् अन्-आस्य- इत्येवं वेत्यपरो गवेषणार्हो विषयः।

[k] विप. (⌊आस्रावाणाम् अतीसारादीनां निवर्तक-⌋ उत्तम-भेषज-)।

[l] तस. नञ्-स्वरः। उप. यद्र.।

[m] विप. (⌊अप्रतिबद्धप्रारम्भा-⌋ वाच्-)। बस. पूप. प्रकृतिस्वरम्। उप. शीर्षन् + ङीप् प्र. उपधालोपश्च (पा ४,१,२८; ६,४,१३४)।

[n] बस. पूप. प्रकृतिस्वरः। अन्-आहि° इत्येवं तस. नञ्-स्वरे (पा ६,२,२) स्वरतः समाने संभवत्यपि यदसौ नोररीकृतम् तत्र नञः क्रियार्थरूपगुणप्रतिषेधे वर्तमानाया मुख्याया वृत्तेः क्रियावतः पदावयवस्याऽऽहितेत्यस्य समासान्तरोपसर्जनीभावे सति बाधो मा भूदित्येतद् बीजं द्र.। अर्थनित्यत्वेन परीक्ष्यत्वाल् लक्ष्यलक्षणानामित्यभिसन्धेः।

[o] पाठः? अना(न्-आ)हतम् इति शोधः। स्वयमनाहतः सन्नन्यस्य सर्वस्याऽवध्यस्यापि सतो भक्षकः (तु. पै ३,२७,२) इत्येवं प्रकरणसंगतेः।

[p] पाभे. अगर्तमितम् काठ २५, १० द्र.।

[q] =नदी-विशेष-। पपा. नावग्रहः। तस. नञ्-स्वरः। उप. *इत-भा- (बस.) इति पदविभागकल्पना व्यु. निमित्तमात्रतया गृह्येत।

[r] उप. नि √धा + क्त्वा > ल्यप् प्र.।

†अनि(न्-इ)ध्म॒[a]– -ध्मः ऋ २. ३५,४; १०,३०,४; तै २,५,१२,२; शौ १४,१,३७; पै १८,४,६; –ध्माम् ? मै ४, १२,४‡[b].

अनि(न्-इ)न॒[a]– -नस्य ऋ १,१५०,२.

अ॒-निन्दा[c]– -न्दाः शौ ११ १०,२२; पै १६, ८७, २.

अ-निन्द्य॒[d]– -न्द्यः ऋ ९, ८२, ४; –०न्द्या ऋ १, १८०, ७.

अनि (न-इ) न्द्र॒,न्द्रा॒[e]– -न्द्रम् ऋ ७, १८,१६; –न्द्राः ऋ १, १३३, १; ५, २, ३; १०, ४८, ७; –न्द्रान् ऋ १०,२७,६; –न्द्राम् ऋ ४, २३, ७.

अनि (न्-इ)न्द्रिय– -याः पै १६, ७६,९[f].

†अ॒-निपद्यमान[c]– -नम् ऋ ⌊१, १६४, ३१; १०,१७७,३⌋; मा ३७,१७; का ३७.३,४, मै ४,९,६; शौ ९, १५, ११[g]; पै १६, ६८,१०.

अ॒-निबद्ध[c]– -द्धः ऋ ⌊४, १३, ५; १४, ५⌋.

अ-निबाध॒[h]– -धे ऋ ३, १, ११; ⌊५. ४२, १७; ४३, १६⌋.

अ॒-निभृष्ट,ष्टा[i]– -ष्टः ऋ १०, ११६, ६; शौ १९,६०, २; –ष्टम् मा १०, ६; का ११, ४, २; तै १, ८, १२, १; मै २, ६, ८; ४, ४, २[2];¶; काठ १५, ६;–ष्टाः तै १, ८, १२, १[j].

?अ॒निभृष्ट-तविषि[k]– -षिः ऋ २, २५,४; ५,७,७.

अनिभृष्ट-तेजस्– -जाः काठ १८, १६; क २९,४.

†अ-निमान॒[l]– -नः ऋ १,२७,११; ६, २२,७; कौ २,१०१४; जै ४,९,५; शौ २०, ३६, ७.

अ॒-निमिष्[c]– -मिषा[m] ऋ ३, ५९,१; ७, ६०, ७; तै ३, ४, ११,५[n]; काठ २३,१२; ३५, १९; क ४८, १७.

१अ॒-निमिष[c]– -षम्[o] ऋ ५,१९,२; ७, ६१, ३.

†२अ-निमिष॒[a]– -षः ऋ १०, १०३, १; मा १७,३३; का १८,४,१; तै ४, ६,४, १; मै २, १०, ४; काठ १८,५; क २८, ५; कौ २, ११९९; शौ १९, १३,२; पै ७, ४, २; –षम्[o] ऋ १, २४, ६; –षाः ऋ २, २७,९; –षेण ऋ १०, १०३, २; मा १७, ३४; का १८, ४, २; तै ४, ६, ४,

---

a) विप.। बस. अन्तोदात्तः (पा ६, २, १७२)। उप. यद्र.।

b) पाठः? °ध्म॒ः इति शोधः (तु. सपा. ऋ २,३५,४)। अस्मे॒ इति पपा. (तु. संटि.) यः पाभे. भवति सोऽपि शोध्यः।

c) तस. नञ्-स्वरः। उप. यद्र.।

d) विप. (अश्विन्-, सोम-)। तस. उप. ण्यदन्ते कृति कृत्योकीयः स्वरः (पा ६,२,१६०)।

e) विप. [(इन्द्रमगणयत्- ⌊तु. या ३, १०⌋, अनैश्वर्य-) द्रुह्-, शत्रु- प्रभृ.]। बस. अन्तोदात्तः।

f) सपा. शौ ९,२,१० नि॒रिन्द्रियाः इति पाभे.।

g) अनिप॒द्य° इति मुपा. स्वरतः शोधार्हः (तु. सपा. ऋ प्रभृ.)।

h) विप., भाप. [बाधाराहित्य-, स्वातन्त्र्य- (तु. सा. ⌊ऋ ५,४३,१७⌋, GW. प्रभृ.; वैतु. वें. सा. विप. इति च उरु- इति नाप. इति च ⌊तु. स्वरः, Knauer KZ २७,१५⌋)]। बस. अन्तोदात्तः। उप. नि√बाध्+भावे घञ् प्र.।

i) विप. (इन्द्र- प्रभृ.)। उप. < नि√*भृष् 'हिंसायाम्' (वैतु. PW. GW. प्रभृ. <नि√भ्रश्, इति, उ. म. <नि√भ्रस्ज् इति च)।

j) पाभे. अ॒नाधृष्टाः मा १०,७ द्र.।

k) विप. (ऋभु-,ब्रह्मणस्पति-)। बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (तु. टि. अ॒नाहिताग्नि- यत्रत्यया दिशा तस. नेह लब्धादरः)। ?अ॒निभृष्टत्विषिः इति शोधः संभाव्येत।

l) विप. (अग्नि-, इन्द्र-)। बस. अन्तोदात्तः। उप. नि√मा (माने) + ल्युट् प्र.।

m) तृ१ सत् प्रयोगतः क्रिवि. द्र. (तु. GW. MW. वैतु. PW. <१अ॒-निमिष- (⌊=नाउ.⌋ इति मन्वानो विमृश्यः ⌊तु. NW.⌋)।

n) उप. कर्तरि कः प्र. इति तृ१ =द्वि३ इति च कृत्वा देव-पर्यायत्वेन यद् भा. विकल्पेन व्याचष्टे तत् क्लिष्टकल्पनाऽव्यभिचरितं द्र.।

o) द्वि१ सत् वा. क्रिवि. द्र.। °मिष्-> एतद् रूपम् इति प्रतिपन्नौ GW. MW. च चिन्त्यौ द्र.। प्रयं गत एतत् क्रिवि. भवतीत्यभ्युपगमसामान्ये सति नापू. न. द्वि१ अ॒निमिड् इत्याकारकं स्यान्न यनि. इत्यनुपपत्तिदर्शनादिति दिक्।

१; मै २, १०, ४; काठ १८, ५; क २८,५; कौ २,१२००; शौ १९,१३,३; पै ७,४,३.

अ-निमिषत्[a]- -षद्भिः ऋ ⌊१, १४३,८ (६, ८,७)⌋; -षन्तः ऋ १०,६३,४.

†**अ-निमेष**[a]- -षन्[b] ऋ १,३१,१२; १६४, २१; मा ३४, १३; का ३३,१,७; शौ ९,९,२२; पै १६, ६७,१२.

१अ-नि(न् इ)र[c]- -रेण ऋ ४,५,१४.

२अ-नि(न्-इ)रा[a,d]- -राः[e] ऋ ८, ४८,११; मा ११,४७; का १२, ४,११; मै २,७,५; काठ १६,४; -राम् ऋ ७,७१,२; ८,६०,२०; १०,३७,४; खि ५,२१,३; मा १२, १०५; का १३,७,४; तै ४, २,७,२; मै २,७,१४; काठ १६, १४; क २५,५; शौ २०,१३५,१३; पै १७,२५,७†; ८.

अ-निराधान[f]- -नाय काठ ८,१०; क ७,६.

अ-निरा(र्-आ)हित[g]- -तः शौ १२, २,३५; ३६; पै १७,३३,६.

¶**अ-निरुक्त, क्ता**[a]- -क्तः तै ७, ४, २, ३; मै १, १०, ५; ११, ९^{२}[h]; ३, ६, ५; ४ १, १०[i]; काठ १२, ९; १४, १०^{२}; २०, ५[j]; २४,८; २६,१[k]; २८, १०; ३३,४; ३५, २०; क ३१, ७[j]; ३८, १; ४०, ४; ४५, १; ४८, १८; -क्तम् तै ६, २,७, ३; मै ३, २, ५[j]; ४, ६; ८,९; ४,८, ६; काठ ६, ५; ९,१५^{२}[l]; १६; २९,४; ३२,१^{२}; क ४,४; ४५ ५; -क्तया मै ३, ६, ५; ४,८, ६; -क्ता काठ १२,९[m]; -क्ताः मै ३,४,६; ८, १०^{२}[k]; काठ १४, १०^{२}[h]; -क्तानि काठ २१, २[j]; क ३१,१७^{२}; -क्तान् तै २,५, ७,३; काठ ३६,१३.

?**अ-निरुक्तसामन्**[n]- -मा काठ १४,१०.

¶**अ-निर्ऋतिगृहीत**[o,a]- -तम् मै ४, ३,१.

¶**अ-निर्घात**[a]- -ताय तै ३,१,८,३; २,४,२; मै ४,४,४.

¶**अ-निर्दाह**[a,p]- -हाय तै २,३,६,२; ७,४; मै २, ३ ७; ३, ३, ३; ४,१, ९; काठ १२, ५; ३१,७; क ३०,२[q]; ३[q]; ३१,७[q]; १८[q].

अ-निर्दाहुक[r]- -कः मै १,४,८; काठ ३२,४.

¶**अ-निर्दिष्टभाग**[a]- -गः तै २, २, ४,६.

¶**अ-निर्मार्ग**[a,s]- -र्गाय मै १,८,५; २, ३,१^{२}; ४,३,६^{२}; ४,१; काठ १२, ५; ८; १३; २४, १०; क ३७,७[t]; ३८,३.

¶**अ-निर्याच्य**[a] तै ५,२,३,१; मै ३, १,३; २,३; काठ २०,१; ३०,९; क ३१,३.

¶**अ-निर्वाह**[u,a]- -हाय मै ४,८,५.

¶**अ-निर्वीर्य**[a]- -र्यः[v] काठ २८, ८; क ४०,८.

अ-निर्हत- > **आनिर्हत**[w]- -तेभ्यः

---

[a] तस. नञ्-स्वरः । उप. यद्र. ।

[b] १अनिमिषत् टि. द्र. ।

[c] विप. (वचस्-) । बस. अन्तोदात्तः । उप. <इरा- यद्र. ।

[d] उप. भाप. (अन्न-बलाद्यभाव-, आर्ति-) ।

[e] अनिरा अमीवाः (माश ६, ४, ४, १६ च)> सपा. तै ४, १,४,४; ५, १,५,९ अमतीः, अरातीः इति पाभे. ।

[f] उप. =१निराधान- यद्र. ।

[g] उप. <निर्- आ √धा ।

[h] सपा. अनिरुक्तः<>अनिरुक्ताः<>तां १८, ६,८;९ अनिरुक्तम् इति पाभे. ।

[i] निरुक्तः इति पाठः? यनि. शोधः ।

[j] सपा. अनिरुक्तः<>अनिरुक्तम् इति पाभे. ।

[k] सपा. अनिरुक्तः<>अनिरुक्ताः इति पाभे. ।

[l] सकृत् सपा. मै १,९,७ अप्रयुक्तम् इति पाभे. ।

[m] सपा. तैब्रा १,८,५,५ अनिरुक्तया इति पाभे. ।

[n] यनि. सुपा. चिन्त्यो भवति । निरुक्त-सामन्-(यद्र.) इत्यस्याऽनञः प्राति. एव प्राकरणिकत्वात् (तु. मै १, ११,९) ।

[o] उप. तृस. निर्ऋति-गृहीत- इति ।

[p] उप. निर् √दह् + भावे घञ् प्र. ।

[q] यक. सपा. काठ १९, ४; ५; २०, ५; २१, ३ अनुद्दाहाय इति पाभे. ।

[r] तु. टि. अ-क्षोधुक- ।

[s] उप. निर् √मृज् + भावे घञ् प्र. ।

[t] सपा. मै ३, ७, ७ अप्रदाहाय इति, काठ २४, ६ अनुद्दाहाय इति पाभे. ।

[u] उप. निर् √वह् + भावे घञ् प्र. ।

[v] सपा. मै ४,७,४ इन्द्रियवान् इति पाभे. ।

[w] विप. > नाप. (रुद्र-) । स्वार्थे अण् प्र. (तु. PW. प्रभृ.; वैतु. सा.⌊का.⌋, उ. म. च गस. <आ-निर् √हन् ⌊गतौ⌋ इति ?, सा. ⌊तै.⌋ धा. हिंसार्थे वृत्तिरिति कृत्वा बस. इति ?) ।

मा १६,४६; का १७,७,५; तै ४,५,९,२; मै २,९, ९[a]; काठ १७,१६; क २७,६.

१अनिल-, २अनिल- √अन् द्र.

अ-निविशमा(न>)ना[b]- -ना: ऋ ७,४९,१.

अ-निवीर्य[b]- -र्यः काठ २७,९.

अ-निवृत[b]- -तः ऋ ३,२९,६.

†**अ-निवेश(न>)ना**[c]- -नानाम् ऋ १,३२,१०; पै १३,६,१०.

अ-निशित, ता[b,d]- -तः मा १,२९; का १.१०,१; काठ ३१,१४; -तम् ऋ २.३८,८[e]; ९,९६,२[f]; तै ४,७,१५,४[g]; -ता[h] मा १,२९; का १,१०,१; -ताः[h] मै ४,१,१२^{२}; काठ १,१०,३१ ९^{२}; क १,१०; ४७,९^{२}¶.

†**अनिशित-स(र्ग>)र्गा**[i]- -र्गाः ऋ १०,८९,४; कौ १,३३९; जै १,३५,८.

अ-निःशस्त[j]- -स्ताः ऋ ४,३४,११[k].

अ-निषङ्ग[l]- -ङ्गाय ऋ १,३१,१३.

अनि(न्-इ)ष(व्य>)व्या[m]- -व्याः ऋ १०,१०८,६

?**अ-निषिञ्चनः**[n] पै १५,१५,९

?**अ-निषित**[o]- -तम् मै ३,१६,५; काठ २२,१५.

अ-निष्कृत[b]- -तः पै ३,३३,४[p]; -तम् ऋ ८,९९,८; ९,३९,२; कौ २,२४९; जै ३,२१,१४.

अ-निष्कृति- -त्या पै ३,१७,३.

¶**अनि(न्-२इ)ष्ट,ष्टा**[b]- -ष्टः काठ ३५,१७; क ४८,१५; -ष्टम् तै ६,६,६,२; -ष्टाः तै २,६,१,५; -ष्टेभ्यः काठ ५,४; ३२,४; -ष्टेष काठ ३५,१८; क ४८,१६.

¶**अनि(न्-इ)ष्टक**[q]- -के तै ५,४,१०,३^{१}; मै ३,४,५; काठ २२,२.

अ-निष्टर्क्य[r]- -र्क्यम् काठ २४,५; क ३७,६.

अ-निष्टृत[s]- -तः ऋ ८,३३,९; मा २७,४; ७[t]; का २९,१,४; ७[t]; तै ४,१,७,२; ३; मै २,१२,५^{१}; काठ १८,१६^{२}; क २९,४^{१}; कौ २,१०४८†; शौ ७,८७,३[p]; †२०,५३,३; ५७,१३; पै ३,३३,७.

¶**अ-निष्ट्य**- -ष्ट्यः काठ ७,१३^{१}; क ६.२^{१}.

¶**अनि(न्-२इ)ष्ट्वा**[b] काठ १२,७^{१}; ३५,१७, क ४८,१५.

?**अनिस्तूषामि** पै १७,१४,१.

अ-निहत्य[j,u] शौ १२,३,४४; पै १७,४०,४.

---

a) आनृह° इते पाठः? यनि. शोधः।

b) तस. नञ्-स्वरः। उप यद्र.।

c) विप. (काष्ठा-)। बस. अन्तोदात्तः। उप. नि √विश् + अधिकरणे ल्युट् प्र.।

d) उप. कृते निशिता- टि. द्र.।

e) शोधः सस्थ. वरुणः टि. द्र.।

f) न. द्वि१ सद् वा. किवि. द्र.।

g) तु. टि. ? अ-निषित-।

h) सपा °ता (काश्रौ २,६,४१ शुअ १,९० च) <> °ताः (आश्रौ २,४,२ प्रमृ. च) इति पाभे.।

i) विप.(२अप्-)। बस. पूप. प्रकृतिस्वरम्। उप. यद्र.।

j) विप. (ऋभु-)। उ१. निर्(<>स्) √शंस् + क्तः प्र.।

k) इह श्रूयमाणं रूपम् प्र३ (तु. सजोषसः सूरयः ऋ ४,३४,६ प्रमृ.; वैतु. GW. सं३ इति निःसारं द्र.)।

l) विप. (यज्यु-)। बस. अन्तोदात्तः। उप. नि √(स>)षञ्ज् + घञ् प्र. कुत्वं च।

m) विप. (तनू-)। तस. उ१. तत्रसाधवीयः यत् प्र. नञ्-स्वरापवादोऽन्तोदात्तः (पा ४,४,९८; ६,२,१५६)।

n) पाठः? वस्तुतः पूर्वमन्त्रस्य यः एषा इत्यू उत्तरार्धो भवति सोऽस्य मन्त्रस्य पूर्वार्धं स्यात्। अनिषेचनं चक्षुषी इत्यनेन शोधितपाठेन तृतीयेन पादेन च तस्य मन्त्रस्य गायत्र्या छन्दसा पूर्तिः स्यादिति विचारयन्तु सुधियः। एवं तावदिह तस. नञ्-पूर्वः। उ१. <नि √(सि>)षिच्>नि-षेचन- इति यद्र.।

o) पाठः? अ-निशित- >-तम् इति शोधः (तु. सपा. तै ४,७,१५,४ संटि. च)।

p) सपा. °ष्कृतः <> °ष्टृतः इति पाभे.।

q) विशेवि। बस. अन्तोदात्तः। उप. इष्टका-।

r) तस.। कृत्योकीयः स्वरः (पा ६,२,१६०) उप. निष्टर्क्य- यद्र.।

s) विप. (अग्नि-, इन्द्र-)। तस. नञ्-स्वरः। उप. <नि + √स्तृ 'हिंसायाम्' [तु. पपा. (मा., शंपा. [शौ ७,८७,३], W. GW., WAG. [१,२१], ORN. प्रमृ [तु. टि. नि √ष्टृ > नि-ष्टुर-]; वैतु. पपा. [ऋ; शौ. च], अप्रा. २,८६ :नि-स्तृ° इति ?)]।

t) सपा. शौ ७,८९,१ अमर्त्यः इति पाभे.।

u) उप. <नि √हन्।

अनीक[a]- -कः पै **४**, २४,७;-†कम् ऋ **१**, ११३, १९ ; ११५, १; १२१, ४; १२४,११; १६८,९; **२**,३५,११;**३**,३०,१३; **४**,५,९; १५; ११, १; १२, २; **५**, २, १; ४८, ४; ७६,१[b]; **६**, ४७, २८; ५१, १; **७**, १, ८; ९; ८८, २; ८, ९६, ९; **१०**, २, ६; १, ३; ४३, ४; ४८, ३; ६९, ३; मा **७**,४२; ८, २४$; **१३**,४६;**२९**,५४; का ८,१७,१; ९, २,२; ४, २$; **१४**, ४, ९; तै **१**, ४,४३, १; ४५, १$; **२**, ३,८,२;४,१४,४; **४**,३,१३, १; ६, ६, ६; **६**, २, ३, १¶[c]; मै **१**,३,३७,३९¶;२,१,१०¶; **३**, १६, ३†; **४**, १४, ४; काठ **४**, ९;१३; **२२**, ५;६; ८, **२९**,३; **४६**,१; क **३**,७;११$; **३४**, १; **४५**, ४$; कौ **२**, ११०२; **३**, ५,३; जे **२**,४, ६; शौ **४**, २७, ७$[d]; **६**, १२५, ३; **७**, ३७, १$; **१३**, २,३४$; ३५; **२०**, १७, ४; १०७, १३; १४; पै **४**, ३५, ७; **१५**,११, ७; १२, ४[e]; **१६**. १५१, ५; **१८**, २४, १; २; २५, ७; -का ऋ **३**, १९, ४; **४**,२३, ७; –कात् पै ८,१३,११‡[f]; –कानि मै **२**,१, १०¶; –के ऋ **४**,५८,११[f]; **६**, ४७, ५; **७**, ४, ३; **८**, ७४, ४[g]; १०२, १३; **९**, ९७, २२; खि **५**, ५, ८[b]; मा **१७**, ९९†; **२०**, ३६; का **१९**, १, १२†; **२२**,४,१; मै**३**,११,१; काठ **३८**, ६; **४०**, ७;१४; †कौ **१**, १३; ५३७; **२**,९२०; †जै **१**, २,३; ५५, ५; **४**,३, ४;६, ५; –केन ऋ **२**, ९, ६; मा **५**, ३४; का **५**, ८, ५; तै **१**,३, ३,१; †**४**, ३, १३, २; ६, १, ५; मै **१**, २, १२; ¶१०,५[h]; १४ [h]; **३**, ९, ५¶[i]; †**४**, १०, ५; ११, ४; काठ **२**,१३;**२१**, १३; **३५**, २०[h];**३६**,८ [h]; क **२**, ७; **४८**, १८¶[h] ; –केषु ऋ ८, २०, १२; –†कैः ऋ ⌊**३**, १, १५; ५४, १⌋; **४**, १०, ३ ; **७**, ८, ५; मा **१५** ४६ ; का **१६**, ५, २८; तै **४**,४,४,८; मै **४**, १०, २;५;११, ४$; काठ **२०**, १४; कौ २, ११२९; पै **४**, २७, ६. [°क- चतुर्°,ज्योतिस्°,तिग्म°, त्रि°,द्वि° पुरु°,बृहत्°,शत°,सु°].

¶**अनीक-त्व**[i]- -त्वाय मै **१**, १०, १४; काठ **३६**,८.

अनीक-वत्- -वते मा **२४**, १६; **२९**,५९; का **२६**, ४, १; **३१**, ७,१; तै १, ८,४, १¶; **५**, ४, ५,४^{२}¶; ५,२४,१; मै **१**, १०, १; २,१, १०¶; **३**, १३, १४; काठ ९, ५;**४८**,३; क ८, ८¶; –वन्तम् खि **४**,१४,१; –वान् तै **५**,४,५,४^{२}¶.

अनीक-शस्(:) शौ **५**, २१, ८; ९ ; **६**,१०३, ३ ; पै **१९**, १८, १०.

¶**अनी(न्-ई)जान**[j]- -नः मै **१**,४,६; **४**,८,६; –नम् तै **६**,६, ७, ३; -ने मै **४**,८,६.

†**अ-नीड(ळ)**[j,k]- -डः ऋ **१०**, ५५, ६; कौ **२**,११३३.

---

[a] नाप. पुं. न. (मुख-, गण-, ज्योतिस्-, रूप-, आयुध- प्रभृ.)। व्यु. ? < √अन् + ईकन् प्र (पाउ **४**, १७)। नित्स्वरः (पा **६**,१,१९७)। यद्वा तस. स्याद् नञ्-स्वरः (पा ६,२,२)। उप. च (नि>)नी + क-(<अक- < √अच्, ञ्च् ⌊तु. प्रतीक- प्रभृ.⌋)। अथवा, नापू. कल्पे नञोऽभावे सति नि इत्यस्य स्थाने अनु इति द्र.। तथा च सति समाननिष्पत्तेः अनूक- इत्यस्मात् प्राति. विवेचनप्रयोजनः ऊ>ई इति वर्णपरिणामः। अथापि वा नापू. एव कल्पे नञभावे सति नि इत्यस्य स्थाने ३*अन् (यद्र.)। माध्यमिक ईकार उपजनः (तु. सम्-ई-कु-)। अन्ततस्तदेव उप. √अक् (दर्शने) इत्येतेनाभिसंबद्धं स्यात् पूप. च सप्तमीप्रकारकम् (२*अन्->) अनि इति रूपं सद् दीर्घी-भूतं स्यादित्यपीहाभियुक्तानामूहः द्र. (तु. WW. १, १२, ६, १६९)।

[b] सपा. अनीकम् <> अनीके इति पाभे.।

[c] सपा. मै ३,८,१ काठ २५, १ शृङ्गम् इति पाभे.।

[d] =सपा. वैताश्रौ ९,२। तै ४,७,१५,४ मै ३,१६,५ काठ २२,१५ आयुधम् इति पाभे.।

[e] सपा. शौ ९,४,८ ककुत् इति पाभे.।

[f] सपा. °कात् <> °के इति पाभे.।

[g] सपा. बृहुन्, अनीके इत्यस्य स्थाने कौ १, ८९ जै १,९,९ बृहुदनीकः इति पाभे.।

[h] सपा. तैब्रा १,६,२,७ मुखेन इति पाभे.।

[i] भावे त्वः प्र. तत्स्वरश्च।

[j] तस. नञ्-स्वरः। उप. यद्र.।

[k] =सुपर्ण-। यत्तु वें. सा. प्रभृ. उप. आश्रयपर्यायतया पश्यन्तः बस. अत्राहुः, तन्न। तथा सत्यन्तोदात्तापत्तेः

अनी(न्-ई)शान[a]- -नः तै ६,२,५,१;
मै १,७,१.

अनी(न्-ई)श्वर[a]- -राः शौ १२, ३,
४२; पै १७,४०,२.

?अनीहतम् पै २०,३८,३.

अनु[b] ऋ १, ६, ४[c]; १०, १२[d];
१५, ५; २५, १६; ३३, ११[e];
३७, ९; ३८, ११[f]; ४४, १०;
४६,१४[g];४९,३[h]; ५०,३[i]; ६[j];
५७,२[k]; ७१,६;८०,⌊१-१६⌋[l];
८[m];९;८२,३[n];८४,⌊१०-१२⌋;
८८, ६; ९५, ३[o]; ११३, १३;
१२०, ११[p]; १२१, ३; ७;
१२६, ३;५; १२८,१;१३६,
५; १३८, ३[q]; १४१, ३[r]; ९[s];

(पा ६,२,१७२)। यथा त्वेतत् उप. सरूपादाश्रयपर्यायात् नाप. विविक्तं सत् सुपर्ण- ⌊=आदित्य-⌋ इत्यस्य विप. इति संभाव्येत। तस्मिन् उप. विप. सतीह तस. भवतु न बस. इति तु तत्त्वम्।

a) तस. नञ्-स्वरः। उप. यद्र.।

b) =२*अनू- इति रूपं प्रयोगतः द्वि१ क्रिवि. च सद् उभा नि. योगमुपेत्यैकत्वमिवापन्नमिति मतं भवति।

c) स्वधाम् इति द्वि. युक्तो लक्षणे कप्र. (पा १,४,९०)।

d) अत्र उ. म. (तु. मा ५, २९) यद् अनु-वृद्धयः इत्येकं पदमित्याहतुस्तत् स्वरदोषादुपेक्ष्यम्। अन्वयेऽशक्त इव सन् स्क. पदपूरणतामार्हतीति संभाव्यते। इन्द्रमभिलक्ष्य तदनुगतास्तदुद्देश्यकाः सर्वा वृद्धयश्च सर्वा जुष्टयश्च भवन्तु इत्याकारकस्यान्वयस्य न केवलं संभवादपि त्वभीष्टत्वात् (तु. वें. सा. PW. प्रमृ.)। तथा ह्युत्तरस्यामृचि पुनरिन्द्रस्य स्तुतिभिरभिवर्धनं श्रूयते।

e) कप्र. इति वें. सा. GW. च; वैतु. MW. यत् ✓क्षर् इत्यनेन गतित्वेन योगम् वष्टि। तन्न। स्वधामनुलक्ष्य न तु तां कर्मतया विषयीकृत्य क्षरणस्य विवक्षितत्वात्।

f) रोधस्वतीः इति अनुलक्ष्येत्यर्थतः कप्र. (तु. वें. सा.; वैतु. GW. अनु…यात इति)।

g) उषस उपाचरणमकर्मकमाख्यातमभिप्रेतं द्र.। आश्विनश्रीरनुलक्षणस्य विषयो न त्वनूपाचरणस्येति विवेकाद् गतित्वदर्शी वें. चिन्त्यः (तु. सा.)।

h) लक्षणे वेत्थंभूतलक्षणे वा कप्र. (तु. स्क. वें. सा.)।

i) सा. एव केवलम् अनु…वि…अदश्रम् इत्याख्यातयोगमाह। तत्र चाऽऽख्यातिक य प्र. कर्तरि भ्रान्तदृष्टत्वं बीजम्। रूपं चेदं कर्मणि न तु कर्तरीत्यस्य कृते तु. ✓दश्। ऋ १०, ३०, १३ इत्यत्र स्वयमसौ भाष्यकारोऽपि द्र.।

j) उत्तरमन्त्रेण प्रकरणसामानाधिकरण्ये सति वरुणस्य पृथिव्यादिलोकत्रयदर्शकत्वे तात्पर्यं द्र.। तत्रापि जनान् अनु इत्यतः पृथिवी संकेतिता (पृथिव्यामित्यर्थः)। ✓भुरण्य इत्यस्य चोभयथा वृत्तं भवति सकर्मकं च (तु. ऋ १, १५५, ५; ५, ७३, ६ प्रमृ.) अकर्मकं च (तु. ऋ ४, २७, ३; ८, ९, ६)। तदिहाकर्मकत्वं द्र.। यत्तु सा. PW. च अनु…पश्यसि इति योगमाहतुस्तन्न। उत्तरेण मन्त्रेण तात्पर्यसमन्वयदर्शनात्तद्वदिहाऽप्यनुपसृष्टस्य ✓पश् इत्यस्योपयुक्ततरत्वादित्यभिसन्धेः (तु. स्क. वें. GW. W.)।

k) स्वाअ. द्र. (तु. वें.; वैतु. सा. PW. GW. प्रमृ. अनु…असत् इति)।

l) वैतु. या ⌊१२,३४⌋ अनु (उपास्ते) इति।

m) नाव्याः इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. स्क. वें. सा. GW.)। पामे. शौ ८,५,९; १०,१,१६ अति द्र.।

n) प्रत्यर्थे कप्र. (तु. स्क. वें. सा.); वैतु. PW. GW. उद्दिश्य प्रयाणेऽभिप्रायाद् अनुप्रयाणं यद् आहतुस्तन्न। तस्यानुगमनपर्यायत्वात्तस्य चेहाऽसंगतत्वात्।

o) दिशम् इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. स्क. वें.)। यत्तु सा. अनुष्ठु…अनु…विदधौ इत्यन्वयं वष्टि। न त्वसौ सुवचः। अनुष्ठु इत्यनेनैवाऽनोरनुक्रमाद्यर्थस्याऽऽगतत्वाद् व्यर्था पुनरुक्तिर्भवेदिति। समग्रश्च तदीय उत्तरार्धर्चीयोऽन्वयो व्यत्यस्तः। न हि ऋतून् प्रशासता सूर्येण पार्थिवानां पूर्वा दिग् अनुविधीयते। पूर्वां दिशमनु (=तस्यामित्यर्थः), प्रशासता तु तेन-र्तवोऽनुष्ठु विधीयन्ते। इहैतावतैवाऽलं विस्तरः वैश. अनुसन्धेयः।

p) जनान् इत्यनेन च सोम-पेयम् इत्यनेन च पर्यायेणाभिसंबन्धुमनोरेकस्याऽध्याहारः (तु. स्क. सा.)।

q) नियुतम् इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. वें.)। यत्तु सा. अनुसृत्येति व्याचष्टे तदनुलक्ष्येत्यर्थे द्र.।

r) अनु…मथायति इतीवाभिप्रयन् सा. चिन्त्यः (तु. ऋ ३,४३,१;५०,२ प्रमृ. वें. GW. च)।

s) सीम् इत्यनेनान्वितः कप्र. भवति। यत्तु सा. इममन्वयं व्यभिचार्य्य अजायथाः इत्यस्य क्रिप. विप. अव्य. (=गतिभिन्नत्वे सति तत्-सकक्षम्) इतीव संबन्धमभाषत, तच्चिन्त्यम्। गतिप्रकारके संबन्धेऽपि

१४८, ४; १६१, ३[a]; १६३, ८[४b]; १६४, २८[c]; १६५, ५[d]; १६६, १०[e]; १६७, १०; ⌊१७५, ६[f]; १७६, ६⌋; १७६, २[g]; १८०, ८; १८१, ५; १८३, ३[h]; १८७, ४[i]; १९१, १५[j]; २, १, १५[k]; २, ⌊४; ९, ७०, ३⌋; ५[l]; ८; ८, ५[m]; ⌊१३, १३; १४, १२⌋; २१, ३[n]; २४, १३[o]; २८, २; ३०, २; ३६, ६[p]; ३७, १; ३८, ३; ५[q];

सीम् इत्यस्य रूपस्य कर्माकाङ्क्षापूरकत्वेन दर्शनादिति यावत्। लक्षणार्थप्राधान्यात् कप्र. एव स्यादिति तु स्थितिः (तु. वें. GW.)।

a) वः इति युक्तो लक्षणे कप्र. (वैतु. सा. पश्चादर्थे अव्य. इति भाषुकः)।

b) त्वा इति द्वि. युक्तो लक्षणे कप्र. द्र. (तु. वें. सा. प्रभृ.)।

c) अनु···अमीमेत् इति गतियोगवादिनः पाश्चात्या भवन्ति। तत्र हि तेऽभिप्रेतमनुलक्षणात्मकमर्थमन्तर्भावयन्ति। तदयं वादश्चिन्त्यो भवत्यप्रामाणिकत्वादन्यथाप्रसिद्धेश्च। तथाहि। अनुगमनाऽनुशब्दनाऽनुभोजनादिप्रयोगेषु योऽनोरर्थो भवति तेनैव तत्सदृशेनैव वाऽर्थेनेहापि भाव्यम्। स चाऽऽनन्तर्यसादृश्यादिविशिष्टो नितरां लक्षणार्थविलक्षण इत्यभियुक्तानामतिरोहितमिव भवति। अतो यथाऽभिमतव्याख्यानं लक्षणोद्देशाद्यर्थः कप्र. एव प्रकाश्यताम्। सामर्थ्यात् प्रसिद्धेश्च (तु. वें.)। सा. च कप्र. अभिप्रयन्नप्यर्थस्य विषये न साधुवादी। तद्विस्तरस्तु वैश. द्र.।

d) 'स्वधाम् अनुलक्ष्य (=तद्विषय इति यावत्) त्वमिन्द्राऽस्माकं भवसि' इति तुरीयपादस्याऽर्थः पूर्वां पादत्रयीं प्रति हेतुतयोपन्यस्तः (तु. GW.; वैतु. वें. सा. अनु··· बभूथ इति योगमाहतुस्तद् विमृश्यम्)।

e) सा. स्वाअ., वें. अनन्वित इव च; वैतु. PW. GW. प्रभृ. च। येषां वि-अनु···धिरे इत्याख्यातयोगोऽभिमतो भवन् गतिर्गतौ (पा ८, १, ७०) इत्युक्तं पूर्वगतिनिघातमुपक्षिपेद् अथ श्रियः इति द्वि३ अनन्वितमिव कुर्यादिति नैवाद्रियेत।

f) निविदम् इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. वें. सा.; वैतु. सा. ⌊पक्षे⌋ अनु···जोहवीमि इति मन्वानश्चिन्त्यः, निविदामनुहवनस्य हवनस्य वा श्रुत्याऽप्रसिद्धत्वाद् निविद्द्वारकस्य हवनस्य च प्रसिद्धत्वात् (तु. ऋ १,८९,३; ९६,२; २, ३६, १६)।

g) लक्षणे कप्र. (तु. वें. सा.)। यत्तु PW. GW. MW. कर्मणि प्रयोगमाहुः। तच्चिन्त्यम्। युम् इति कर्मपदस्य तथा सति संबन्धक्लिष्टत्वात्।

h) GW. अनुः कप्र. इति। वें. सा. PW. च अनु···वर्तते इति योगमाहुः। तथापि विमर्शसहं स्थलं द्र.।

i) रजांसि इति द्वि. युक्तः कप्र.। गतित्वेऽपार्थाद्वैस्वर्यापत्तिरित्यसकृदवोचाम।

j) संवृतः इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. वें. सा. GW.; वैतु. PW. MW. अनु···प्रवावृते इति योगमाहतुः)। तथा सति प्राधान्येनाभिप्रेतो लक्षणार्थो गौणो भवेत्। अनुपूर्वकगत्यर्थानामाख्यातानामर्थे लक्षणार्थोऽन्तर्भावश्चाप्रसिद्धः।

k) पूर्वेण भुवत् इत्याख्यातेन गतितया युयोजयिषुः वें. चिन्त्यः।

l) चित्रमेतद् यत् सा. कर्मप्रवचनीयतयोपक्रम्य गतित्वे पर्यवसाययति। √चित् इत्यस्याऽकर्मकः प्रयोगः द्र. (तु. ऋ २,३४,२)।

m) सा. इहाऽर्धजरतीयतीव। स्वराज्य-पदे कर्तरि प्र. चेद् भवेत्तर्हि का गतिः अनोः इति नासौ स्पष्टमाह। अनु···वावृधुः इति योगश्चेदभिमतः स्यात्तर्हि णिजर्थान्तर्भावेऽपि सति न कोऽपि प्रसिद्धोऽन्वर्थान्वयः संभवेदिति दिक्।

n) लक्षणे इति सा., आनन्तर्ये इति वें.। उभयथाऽपि⌋ कप्र. एव।

o) वें. सा. पश्चादर्थे स्वाअ. इति (तु. सस्थ. टि. वश- > -शः?)। सा. ⌊पक्षे⌋ आनुगुण्येऽर्थे च्युतस्वरसंस्कार एव आदिस्वरं वशा- इति पदं गवार्थे पश्यन्नगतिकत्वादनोर्गतित्वविकल्पमाचष्ट (तु. अनु वशान् इति प्रयोगः ⌊ऋ १,८२,३ प्रभृ.⌋)। विस्तरस्तु वैश. द्र.।

p) पूर्व्या निविदः इति द्वि. युक्तः लक्षणे कप्र. (तु. वें.; वैतु. सा. √शंस् इतीममध्याहरति गतित्वेन अनुं च तेन योजयति। श्रुतिस्वारस्यविरुद्धस्त्वयं योगो भवति)।

q) वें. अनु···इषितम् इति केतमिति चोभयं भागम् इत्यनेन समानाधिकरणमित्याह। अन्वादि वाक्यान्तरं तु द्र.। केतमनुलक्ष्य सवित्रेषितमित्यन्वयः।

६[a]; ७[b]; ४२, २; ३,४,[७;
७, ८][c]; ७, ६२[d]; १२, ७[e];

१५, ३[f]; १७, १[g]; ५; २३,
२; २६, ८[h]; ३३, ३[i]; ४;

३५, ८[j]; ४३, १[k]; ५१,
१०[l]; ११; ५५, ४; ४,४,१[m];

---

a) लक्षणे कप्र. । सा. जायते इति पदमिति शेष इत्येवं सुग्रहं द्र. ।

b) सप्तमीवचनः कप्र. (वैतु. PW. GW. अनु-आ··· धन्व इति योजुकौ) ।

c) **व्रतम्** इति द्वि. युक्तः लक्षणे कप्र. (तु. सा., वें. अनन्वित इव ; वैतु. GW. अनु दीध्यानाः इति योजुकः) ।

d) तृतीयार्थे कप्र. । **स्वेन धाम्नेति** मन्त्रांशस्वरसः (तु. GW. । एकतरत्र अनु ··वक्ष इति योगं यत् वें. सा. आहतुस्तच् चिन्त्यम् (तु. सस्थ. टि. परि √*वक्ष् [=√उक्ष् 'वृद्धौ'!]) । अन्यत्र च वें. अनु···अनयन्त इति, सा. च अनुघोषम् इति ब्रुवाणौ विमृश्यौ भवतः ।

e) सपा. का ६,३,१ **उप** इति पाभे. ।

f) वें. सा. अनु···**विभाहि** इत्याख्यातयोगमाहतुः । तत्कर्मतया च ज्वालाशब्दोऽध्याह्रियते **पूर्वी**-शब्दस्य च पुरुशब्दात् स्त्रियां रूपापत्तिरुच्यते । परमेतावतः क्लेशवतः पथः सरलतरः कप्र. मार्गः । '**पूर्वीः** (कृष्णाः) अनु (अनुसृत्य तद्वद् इत्यर्थः) वर्तमानासु कृष्णासु त्वम् **अग्ने···विभाहि**' इति सुश्लिष्टोऽन्वयः ।

g) **प्रथमा धर्मा** इति द्वि. युक्तः **अनुः** कप्र. इति वें. । अनु·· **समिध्यमानः** इति गतित्ववादी वा पक्षे सप्तम्यर्थ-कर्मप्रवचनीयत्ववादी वा सा. उभयथाऽप्युपेक्ष्यः (तु. समानाभिप्रायाः श्रुतीः ऋ १, १६४, ४३;५०; १०,९०, ३;९०,१६ प्रभृ.) । अथेह प्रथमे कल्प आदिस्वरं **धर्म**-शब्दम् अग्निविशेषणतया कर्त्तरि व्याचक्षाणः सा. नितरां च्युतसंस्कारः । सपा. तैब्रा १,२,१,१० आपश्रौ ५,६,३ **नु** इति पाभे. ।

h) वें. सा. PW. GW. MW. अनुप्रजानन् इति द्व्युदात्तमेकपदमाहुः । **मति**- शब्दश्चाऽऽकलबरूपो **ज्योतिः** इत्यस्य समानाधिकरणतया व्याख्यायते । वस्तुतस्तु **मतिम् अनु** इति तृ. अर्थे कप्र. द्र. (तु. **हृदा मनीषा मनसाऽभिक्लृप्तः** [कउ ६,९]) ।

i) **योनिम्** इति सप्तम्यर्थे कप्र. (तु. वें. सा. ; वैतु. GW. **अनुसंचरन्तो** इति द्व्युपसर्गयोगं ब्रुवाणः स्वरद्वयीं प्रति चोद्यो भवति) ।

j) वें. **अनु···आगत्य** इति सा. च **अनु··· प्रजानन्** इति योगावाहतुः । समानश्रुतिस्वारस्यं तु कप्र. इव द्रढयेत् (तु. ऋ ३.१२,७;७,७,२ प्रभृ.) ।

k) **सोम-पेयम्** इत्यनेन संबन्धाल्लक्षणे कप्र. (तु. ऋ १, १४१, ३ ; ३, ५०, २ ; ७, ९०, ४; १०, ३७, ३) ।

l) लक्षणे कप्र. । **इदमाऽस्याऽन्वयः** । नापू. मन्त्रे कृतां प्रार्थनामुद्दिश्येत्यर्थः (वैतु. सा. य इहाऽसंगतमिवाऽनुक्रमाऽर्थमाह) । यत्तु वें. एतदन्वयार्थं **त्वाम्** इति पदमिन्द्रपरमाचिक्षिप्सति तदप्ययुक्तम् । तथा हि **सतीदमः सुतम्** इतिपदेन विशेषणत्वेन संबन्धे सिद्धे उत्तरार्धे **अस्य** इत्यस्य पदस्याऽन्वादेशीयेन सर्वनिघातेन भाव्यम् (पा २, ४, ३२) । ननु त्वदभीष्टेऽन्वयेऽपि समानं चोद्यमन्वादेशसामान्यादिति चेद् । नेति ब्रूमः । **सुतम्** इत्यत्र क्तस्य भावेऽभिप्रायात् पूर्वार्धेन च प्रथमस्य वाक्यस्य परिसमाप्तिदर्शनाद् (वैतु. सा.) **उत्तरार्धीयेनेदमा** सुतस्य सतः सोमस्य प्रथमत एव उपस्थापनाद् अन्वादेशविषयाभावाद् **ऊडिदम्**- (पा ६, १, १७१) इति स्वरस्य चारितार्थ्यादिति ।

m) प्रथमे कल्पे **प्रसिति**-शब्दं सेनापर्यायीकुर्वन् सा. अनु···**द्रूणानः** इति योगमाह (तु. वें. GW.) । आस्तां तावत् तच्चिन्ता तस्य नितान्तं निर्मूलत्वात् । प्रसितेरुक्तोऽर्थो व्युत्पत्तिमात्रावष्टम्भः प्रवृत्तिप्रामाण्यशून्यः । गत्यर्थो √द्रू (स्वा.) √द्रू (क्र्या.) इत्यस्माद् विविक्त इत्यलं विस्तरान्तरेण । द्वितीये च कल्पे **अनोः** कोऽर्थो भाष्यकृतोऽभिमत इत्येव न स्पष्टमुक्तं भवति । यदि नाम तृतीयार्थः कर्मप्रवचनीययोग इत्युच्येत तर्हि **तृष्वीम्** इति तृतीयार्थे द्वितीयेति तद्वचांस्यपार्थान्यापद्येरन् । उक्तयोगत एव तत्सिद्धेः । न चापीह निरुक्तप्रामाण्यात् (या ६,१२ द्र.) तृतीयार्थे **अनुः** अभिसंमतस्तस्येति वक्तुं पार्येत । तदुद्धृते निरुक्तांऽशे तृतीयारूपयोर्मध्ये **अनोः** पाठोपलम्भात् । यदि हि नाम द्वितीयायास्तृतीयात्वेन परिणतिः **अनुना** कारिता निरुक्तकारस्याऽभिप्रेताऽभविष्यत् तदोक्तप्रकारेणोक्तपरिणामकारितया परिसमाप्तशक्तित्वात् **अनोः** पुनः पाठमसौ नाभ्यरोचिष्यतेत्यभिसन्धिः ।

८ ; ९ ; १६ , १८[a] ; २०, २[b]; २२, ७[c]; २९, | ३[d]; ४०, ४[e]; ५२, ६; ५, २९, २[e]; ३२, १०[f]; | ३३, २[g]; ४४, १[h,i]; ३; ५२, ६[j]; ५३, ६[k];

a) लक्षणे कप्र. (तु. सा. ⌊यत्त्वसौ भावे निष्पन्नं प्रमति- इत्येतत् स्त्री. प्रानि. लक्षणया तद्वद्वृत्तित्वोपचारेण पुंसा सामानाधिकरण्यं भजत् सद् बस. भवतीति कृत्वा स्वत एव पुं. भावयति, तद् यथा दाशतय्या वाचोयुक्त्या विरुध्येत तथा यद्र.⌋ ; वैतु. वें. GW. च लक्षणार्थमलक्षयन्तौ अनु···आजगन्म इति द्व्युपसृष्टाऽऽख्याताऽऽख्यायिनौ)।

b) यज्ञम् इति द्वि. युक्तः कप्र.।

c) सीम् (=पूर्वार्धश्राव्यमाणाः स्वसृः) अनुलक्ष्यति संबन्धः (तु. वें. सा. च)। यश्चेहाऽपरः अनुः श्रूयते तदर्थं अनु √बन्ध् > अनु···बद्बधान- इति द्र. (वैतु. सा. यः बद्बधानाः इति पदं सीम् इत्येतत्-समानं प्रकृतेन कप्र. अनुनाऽन्वितमिच्छति)। एवं यश्चेह प्रः श्रूयतेऽसौ गतितया √स्यन्द् > स्यन्दयुध्यै इत्यत्रान्वितः द्र. (वैतु. सा. यो द्वितीयमुक्तपूर्वम् अनुं स्यन्दयुध्यै इत्यनेन प्रं च मुचः इत्यनेन गतितया योजयितुमिच्छन् प्रमुचः इत्येकस्मिन् पदे द्वैस्वरी कथं, तिङि चोदात्तवति गतिनिघाताभावश्च कथमिति चोद्यं नैव पश्यति। नापू. मन्त्रे च समानप्रकरणके प्र √सृ इत्यस्य प्र √क्रम् इत्यस्य च ये श्रुती भवतस्ते च नितरामित्रोपेक्षते)। यत्तु PW. GW. प्रभृ. अनुप्रमुचः इति द्विगतिकं त्रिस्वरमश्रुतपूर्वं क्विप. श्रावयेयुस्तदतीव निस्सारं द्र.। निपातद्वयप्राकरणिकसंबन्धाऽविभावनदुर्विपाकमात्रत्वात् स्वरसंचारसौक्ष्मीं प्रत्यू अक्षम्यसाहसमात्रत्वाच्चेति दिक्।

d) दिशम् इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. सा. ; वैतु. वें. अनु···श्रावय इत्याह तच्चिन्त्यम्)।

e) कप्र.। ईम् इत्यनेन सना. वा युदित्यनच्छिरस्केन पूर्वार्धमितेन वाक्येन वाऽन्वयः। प्रथमे कल्पे ईम् इत्यनेन नापू. मन्त्रे श्रावितचरोऽर्चनप्रकारः परामृश्यमानः द्र.। उत्तरे तु ईम्···इन्द्रम् इति समानाधिकरणः संबन्धः। प्रथमे कल्प लक्षणार्थ उत्तर तु. पश्चादर्थे अनुः इत्यपरो विवेकोऽपि द्र. (तु. ⌊उत्तर कल्प⌋ वें.; वैतु. सा. PW. प्रभृ. अनु···आर्चन् इत्येवं योजुकाः)।

f) पादादौ युद् इत्याक्षिप्य पश्चादर्थे वा लक्षणे वा तदभिसंबद्धः कप्र. (वैतु. सा. सवथोत्तन्त्रमिव क्षितयः इत्यस्य विप. इतीव भाषमाणः, PW. प्रभृ. च अनु··· नमन्त इत्यनपेक्षिताऽन्वर्थोपसृष्टिमाख्यातिकं योगं ब्रुवाणाः)।

g) याः (धियः) अनु इत्था जोषं वक्षः इत्येवमन्वयः (वैतु. वें. जोषम् इत्यन्वितः प्रत्यर्थे कप्र. मन्वानश्चिन्त्यः। सा. अनु···वक्षः इति योगोऽस्पष्टान्वितार्थः)।

h) लक्षणे कप्र.। सामान्येन द्वितीयायां प्राप्तायामिह यासु इति सप्तमी द्र. (वैतु. वें. GW. अनु···वर्धसे इति योगं मन्वाते तौ चात्र प्रत्याख्येयौ द्र.)।

i) पाभे. काठ ४,३ अधि द्र.।

j) एनान्···विद्युतो मरुतो···अनु···अह अनुगच्छन्त्येव इति सा. √गम् इतीममध्याहरन् अनोर्गतित्वं प्रतिपिपादयिषति। न चासौ यत्नस्तदीयः शोभनः। लक्षणार्थे कप्र. सुवचत्वे तेनैव च विद्युन्मरुत्सान्निध्यात्मकस्य श्रुत्यर्थस्वारस्यस्य सुवेदेऽध्याहारस्य तदुपाश्रयस्य गतित्वकल्पनस्य वा सुतरामजागलस्तनायमानत्वं न व्यभिचरेत्। यच्च वें. सा. एनान्··· मरुतः इत्यन्वादेशस्य चाऽन्वादिष्टस्य चोभयोः सपदि योगमेकस्मिन्नेव वाक्येऽन्वयं च बभाषाते तदपि तयोरसदृशमिवापतेत्। अन्वादेशस्याऽन्वादिष्टस्थानित्वेनैव सावकाशत्वादित्यस्य निगदसिद्धत्वात्। न चेहैवोपरिष्टाद् दिवः इति षष्ठी न च तत्संगत्यर्थं 'मरुद्गणस्य' इत्यश्रौतोऽध्याहारोऽपेक्ष्यत इत्यादिविस्तरस्त्वस्मदीये वैश. द्र.। उक्तादेव न्यायाद् अन्वादिष्टाऽन्वादेशविषयकाद् उत्तरार्धमात्रव्यापकैकवाक्यकल्पनामुपाश्रित्य प्रवर्तमानयोः GW. MW. अनु···अर्त इति योगोऽपि सुत्यजः स्यादिति न बहु वक्तव्यमिवास्ति।

k) अनु···यन्ति इति योगं भाषमाणः PW. उपेक्ष्यः (वैतु. GW.)। तथा सति रोदसी इत्यस्याऽन्वयस्य स्वारसिकस्य दुर्लभत्वप्रसङ्गात। यनि. तु पर्जन्यविसर्जनानन्तरं मरुतामुभयलोकसंसर्जुकेनेव सतेन्द्रधनुषा द्यावापृथिव्योर्मध्ये गतिः सुवचेति तदुपपत्तिः। यदपि सा. पर्जन्यविमोचनस्य द्यावापृथिवीविषयत्वमनुमन्येत तदपि चिन्त्यम्। दिवः पूर्वार्धे पर्जन्यकोशच्यावनाऽपादनत्वेन श्रावितत्वे सति तस्याः सपदि पर्जन्य-

१०[a]; ५९, १[b]; ६१, १९[c]; ७३, ।। ४[d]; ७८, २[e]; ८१, २[f,g]; ।। ३[f]; ८६, ५; ६, १५, ९;

विमुक्तजलाधारत्वस्य दुर्घटत्वाच्चायुक्तत्वाच्चेति दिक्। अपि च अनु…वि…सृजन्ति इत्यवं योगमातिष्ठमानः MW. चिन्त्यः। …यन्ति इत्यनेन च वि…सृजन्ति इत्यनेन चैकस्यैव अनोर्युगपद्योगमुशन् PW. विमृश्यः।

a) पूर्वार्धगते शर्धम् इति गणम् इति च पदे अनुलक्ष्यत्वेनानेन कप्र. सताऽन्विते भवतः (तु. वें.)। सकलमन्त्रमयेऽत्रैकस्मिन् वाक्ये सति यत् सा. पूर्वार्धोत्तरार्धभेदेन वाक्यभेदं चकार। तन्मन्दम्। तदीययोजनाद्वयेऽपि अनुप्रयन्ति इत्येकपदे द्वैस्वर्यप्रसङ्गादिति दिग् (अस्मदीययोजनायां तु. ऋ ५, ५३, ५)। PW. प्रभृ. गतित्वं मन्वानास्तथैवोपेक्ष्याः।

b) इह श्रथयन्ते इत्यकर्मकमाख्यानम् (तु. टि. अनु √श्रथ्, श्रन्थ् >°शिश्रथः ; वैतु. GW. य इहाप्युपसृष्टमाख्यातमाह, वें. सा. च यौ उपसृष्टिं च समर्थयतः √श्रथ्=√श्लिष् इति धात्वन्तरसाम्यं च [तु. सा. ऋ ४,३२,२३ अपि])। एवं तावत् स्वं भानुमनु इत्यत्रं यनि. कप्र. एव द्र. (तु. स्क.)।

c) लक्षणे कप्र. (तु. वें. स्क. सा. GW.)। गतिरेव वा स्यात्। तदा गोमतीः…अनु…क्षेति इति सकर्मकतयाऽन्वयो वक्तव्यः। प्रायेण तु √क्षि (निवासे) इत्यस्याऽकर्मकतयैव श्रुतयो भवन्ति। क्वाचित्कमेव सकर्मकमपि श्रवणं भवति (तु. ऋ ५,३७,४)।

d) वाम् इत्येतेनाऽन्वितः पश्चादर्थे कप्र. द्र. (तु. GW.; वैतु. वें. सा. PW. यदनु अनुष्टवे इति समस्तमाख्यातं भवति न्याय्येतरद्वैस्वर्यं च प्रसज्यते)। यथा च स्तव->-वे इति स१ स्यान्न चाऽऽख्यातमिति।

e) लक्षणे कप्र. द्र.।

f) पाश्चात्यास्तु प्रथमे मन्त्रे अनु…विराजति इत्याख्यातं द्वितीये मन्त्रे च अनु…ययुः इत्याख्यातं पश्यन्ति। तदेतत्तदीयं दर्शनमदर्शनमिव भवति (तु. सा., वें. [२ये मन्त्रे])। उभयत्र लक्षणादिकर्मप्रवचनीयार्थविशेषोपपत्तेः। तथाहि। उषःकर्तृकया प्रयाणक्रियया सवितृकर्तृकाया विराजनक्रियाया लक्ष्यलक्षणसंबन्धो वा पौर्वापर्यसंबन्धो वा मन्त्रस्वारस्यानुरोधेन कामम्उपपद्येत। स एव च कर्मप्रवचनीयार्थ इत्यभिप्रायः। गतित्वे प्रयाणविराजनक्रिययोरभिधेयार्थस्वरूपसामान्ये सत्येव तयोः क्रिययोर्गतिद्वारा पौर्वापर्यसंबन्धो भवेन्नाम वाच्यः। न तु 'पत्युर्मरणमनु म्रियते पत्नी' इतीह प्रयुक्तमरणद्वयवत् प्रयाणविराजनक्रिययोः काऽप्यभिधेयार्थस्वरूपसमता संभवति येन प्रयाणाऽपेक्षया विराजनस्याऽऽनन्तर्यद्योतकत्वेन अनोः गतित्वमुपपद्यताम्। समानवाच्यार्थस्वरूपतायामानन्तर्यसाहचर्यसजातीयोऽनोरर्थौ गतित्वद्योत्यो भवति विभिन्नवाच्यार्थकक्रियाप्रयोगे चाऽसावेवार्थः कर्मप्रवचनीयत्वं प्रयोजयतीत्याकारको विवेक इहाभिप्रेतो भवति। अथोत्तरस्यामृच्ययमपरो विवेकविषयोऽवधेयः। तद्यथेह सवितृकर्तृकदेवान्तरकर्तृकयोः प्रयातियातिक्रिययोरभिधेयस्वरूपं प्रति भेदाभावो भवति, तथा पूर्वोक्तदिशा तदीयाऽऽनन्तर्याद्यर्थौ गतिगोचरीक्रियेतेत्यत्रं प्रत्यवस्थीयमाने उच्यतेऽयमपि नैव गतिविषय इति। कर्मान्तरसद्भावात्। को भावः। उच्यते। यत्र कर्तृविशेषकर्तृकक्रियामपेक्ष्य कर्त्रन्तरकर्तृकायास्तज्जातीयाया अपरायाः क्रियाया आनन्तर्याद्यर्थौ गतिद्योत्यो भवति तत्र पूर्वा क्रिया कृद्वृत्तिं वाऽऽपाद्यते कर्तरि वाऽन्तर्भाव्यते। सा चैवं कृद्वृत्तिमापाद्यमाना वा क्रिया तदन्तर्भावविशिष्टो वाऽसौ कर्ताऽनूपसृष्टाया उत्तरस्याः क्रियायाः कर्मतया निर्दिश्यते। तद्वति वाक्ये कर्मान्तरं च न संभवति। यथा 'रामो गच्छति' इति रामकर्तृकका क्रिया 'लक्ष्मणो गच्छति' इति लक्ष्मणकर्तृकाऽपरा क्रिया। तयोः परस्परासंबन्धावच्छेदो द्विविधः संभवति। 'रामस्य गमनमनुगच्छति रामं वाऽनुगच्छति लक्ष्मणः' इति। न तु रामस्य वनगमनमनु लक्ष्मणः कीर्त्तिं जगाम' इत्यत्र गतित्वं संभवति। उभयोः क्रिययोर्गत्यर्थसामान्येऽपि द्वितीयस्य कर्तुरीप्सिततमत्वेनाऽपरस्य कर्मणः प्रदानात्तदपेक्षया प्रथमकर्तुर्वा कृद्वृत्तिमापन्नायास्तत्कर्तृकायाः क्रियाया वा द्वितीयकर्तुरीप्सिततमत्वाभावेऽनुगतिविषयत्वाभावात्। अनुना कर्मप्रवचनीयेन तयोर्मध्ये वर्तमान आनन्तर्यसंबन्धस्तु द्योत्यत एव। तद्वदिहाऽपि (ऋ ५, ८१, ३) सवितृकर्तृकप्रयाणक्रियां कृद्वृत्तिमापन्नाम् अनु (अनुलक्ष्याऽनुसृत्य वा) अन्ये देवाः स्वीयमीप्सिततमकर्मभूतं महिमानं ययुर्नत्वनुययुरिति विवेकः कर्त्तव्यः।

g) अनु प्रयाणम् >सपा. शौ ७,७७,६ अनुप्रयाणम् इति पाभे.।

१७, १२[a]; २३, ८; २८, | ६[e]; ६३, ६[f]; ७; ६४, | ७, ७, २[h]; १८, १२[i];
४[b]; ३६, २[c]; ४६, १४[d]; ५४, | ५; ६७, ६; ७५, ६[g]; | २५?[j]; ३१, ९[k]; ७०,

---

a) '**तासां** नदीनां संबन्धिनः **पन्थां** पथो मार्गान् **प्रवतः** प्रवणान् अन्वकार्षीः' इति शेष इत्येवम् **अनु** इत्युपसर्गयोग्यक्रियाध्याहारं च तत्प्रकारकमन्वयं च तद्भाष्यं च सा. **अनमेने** । अत्र प्रत्येकस्मिन् पदे क्षोदक्षमे सत्यपि न विस्तारणार्थ इति संकेतमात्रमुच्यते । **प्रवतः** इति **शसि** रूपस्य **नीचीः** इत्यस्य च **अपसः** इत्यस्य च समानाधिकरणभूतस्य तद्वद् **अपाम्** विशेषणत्वेन सहजेन चारितार्थ्यमुपागतस्य **पन्थाम्** इति **अमि** रूपेणैकवचनेन विगतिगतीयमानं वचनव्यत्ययमुपाश्रित्य सामानाधिकरण्येन योजयितु मनीषाऽनीशा तदीयेत्यवधेयम् । **प्रवतः** इत्यस्योक्तात् स्त्रियां **शसि** सामर्थ्यात् (तु. ऋ ७. ३२, २७ प्रभृ.) । अत उक्तो वचनव्यत्ययप्रस्तावो निरर्थकः । एवं च **अनोः** कर्मप्रवचनीयतया **पन्थाम्** इत्यनेनाऽन्वय ऋजूयत्युत्तरार्धमात्रव्यापकमेकमेव वाक्यं च भवेदिति ।

b) **उरुगायम् अभयम् अनु···विचरन्ति** इत्याकारिका योजना GW. MW. प्रभृतीनां पाश्चात्यानामभिमता भवति । तत्र विमर्शो भवति । किमिह तासां गवामभयविशिष्टलोकविशेषं प्रति संक्रमणं शिश्रावयिषितं भवत्युताहो तासामिहैवाऽभयेन विचरणमिति । सूक्तगानि लिङ्गानि तावद् द्वितीयमेव विकल्पं द्रढयन्ति । ओपक्रमादोपसंहाराद् हि समग्रं सूक्तमेतद् गवामाप्यायने सुखविशेषाधाने पालने पोषणे च सुपठं भवति । अतः कप्र. उरुगायेनाभयेन इति तृतीयार्थे योगः । अभयस्य सिद्धवच्छ्रावितत्वान् नाऽयं साध्याभिप्रायोद्देशादिलक्षणपदार्थवचन इति विवेकश्च सुकरः । तदकुर्वन् सा. तु चिन्त्यः ।

c) **अनुप्रयेजे** इति योगं स्क. वें. सा. GW. चाहुः । तदनभिमतं भवति । यत ऐन्द्रस्यौजसो लक्ष्यत्वेन समर्पयितुमिष्टत्वात्तदर्थीयः **अनुः** कप्र. एव स्यात् । अन्यथा द्वैस्वर्यमप्यनुपपन्नं भवतीत्यपरं चोद्यं स्यात् । स्क. ⌊पक्षे⌋ पश्चादर्थे अव्य. इत्यपि नेष्टम् ।

d) **अनुः** सहार्थे कप्र. (पा १,४,८५) ।

e) लक्षणार्थः कप्र. । यत्र यत्र यथा यथा च गावः प्रायुस्तत्र तत्र तथा तथा च प्रेहीत्यर्थः (**एवं नाम** ताः संरक्षन् संस् ताभिः सह गत्वा तासां प्रत्यायनसमयेऽरिष्टाभिस्ताभिः प्रत्यागन्तुमर्हैरित्यभिसन्धेः ⌊तु. नाउ. मन्त्रः⌋) । एस्थि. अपलक्षणामपि सतीं द्वैस्वरीमनुमन्वानाः **अनुप्र···इहि** इति योगं च ब्रुवाणाः PW. प्रभृ. उपेक्ष्याः ।

f) **अनु-प्र** √पत्(गतौ) इतीवेह कल्पयन्तः सा. प्रभृ. नाद्रियेरन् । लक्ष्यमात्रभूतयोरश्विनोः प्रपतनक्रियया कर्तृत्वसंबन्धाभावे सति कस्यचिदपि तदनुप्रपतनकर्तृत्वेन वक्तुमनुपलभ्यमानत्वाल् लक्षणार्थः कप्र. पृथगन्वयः स्यादित्यभिसन्धेः ।

g) पूर्वार्धे यथाऽभिलषिते पुरोनयने श्राविते सत्युत्तरार्धं इह तत्प्रत्यनीकतया मनोऽनुसारि पश्चाद् **यमनं** श्रावितं द्र. । एवं सति **अनोः** कप्र. **मनः** इत्येतेन कर्मपदेन **पश्चाद्** इत्यस्य क्रिवि. च **यच्छन्ति** इत्येतेन संबन्धः ; वैतु. या ९,१६ यदन्विव सा. पश्चात् इत्येतत् पदं **रश्मयः** इत्येतेन योजयन्नपि मनोऽनुकूलमित्युक्त्याऽनोरिवार्थं परिसमापयन्नपि तदीयं पुनः प्रसवमिवेच्छन् **अनुयच्छन्ति** इत्यपि भाषते, GW. च यः **अनुयच्छन्ति** इति योगं समर्थयन् पश्चात् इत्येतद् **अनोः** अर्थे कप्र. इतीवाऽभिसंदध्यात् ।

h) तृतीयार्थे कप्र. इति सा. साध्वाह (तु. वें.) । अनु···आयाहि इत्येवं योगं पश्यन् GW. चिन्त्यः स्यात् ।

i) सादृश्यार्थे कप्र. (**द्रुह्युम् अनु** इति संबन्धः) । प्रथमे पादे श्रूयमाणे श्रुत- इति वृद्ध- इति च **कवष-** इत्यस्य विप. असती व्यप. भवत इति कृत्वा वें. सा. आनुपूर्व्ये अव्य. इत्यातिष्ठेते । PW. GW. प्रभृ. च **द्रुह्यु-कवषयोः** सामानाधिकरण्यमिव पश्यन्तः **अनु नि वृणक्** इत्येतद्व्यवहितं क्रिप. गतीकृत्याऽनुप्रवेशयन्ति । तदेतत् सर्वं सार्थविमर्शं द्र. ।

j) पाठः (तु. पपा. प्रभृ. ग. इति) ? *अनु-[(<√२*अन् ⌊= √अन्त्, अन्द् 'बन्धने'⌋) विप. (*बन्धु- ⌊पैजवन-सुदास्-⌋)] > अनुम् इति शोधः । शेषं **वृधम्** ऋ १,१६७, ४ टि. द्र. ।

k) कृष्टिकर्तृकसंनमनस्य सोमकर्तृकोर्ध्वीभावस्य च समानं देवताराधनमुद्दिश्य कृतत्वेन श्रावण एव मन्त्रस्वरसः (तु. वें. सा. ; वैतु. GW. अनु भुवन् इति योगमुशन चिन्त्यः) ।

४[a]; ७७, ३; ८७, ७[b]; ८, १,
१४[c]; २, ३३[d]; ४, ८[e]; १०;
२०[f]; ६, ३८^{२}[g]; ९, २;
१०, ६; [११, ८; ४३,
२१]; १७, ५[h]; १९, ३५;
२०, ७; २१, १८; ३२, १९^{२}[i];

a) अनु…चख्यथुः इति संबन्धं वें. सा. प्रमृ. उश्युः । उपसृष्टधातुवाच्यभूतस्याऽन्वेषणविशिष्टदर्शनार्थस्य प्रसङ्गाऽभावात् कप्र. सतः अनोः सदृशार्थस्य च प्रासङ्गिकत्वाऽन तथेति दिक् (तु. ऋ ९, ९७, ५)। यथा च √ख्या इत्यस्योपसृष्टस्यानुपसृष्टस्य च सतोऽकर्मकमपि वृत्तं भवति (तु. मा ११,१७^{२} इत्यत्रत्यं टि.)।

b) गतिरिति वें. सा. PW. प्रमृ. च। तथा च सति व्रतानि इत्येतत् सकर्मकत्वेनाऽभीष्टस्याऽन्तर्भावितण्यर्थस्य अनु-ऋधत्->-धन्तः इति शत्रन्तस्य कर्मतया योजयितुमिष्यते। यथा चेदमाख्यातं न सकर्मकं न चाऽन्तर्भावितण्यर्थं भवितुमर्हत् तथा बाह्वृच्य एवास्याऽपराः श्रुतयो विस्पष्टं दर्शयन्ति (तु. ऋ ६, २, ४; ३, २;८,४६,२३ यत्र ऋधद्-वार- वीत-वार- शब्दयोश्च विवेकोऽप्युक्तमेवार्थं द्रढयति)। एस्थि. मध्यमयोः पादयोर्हेतुहेतुमद्भावः द्र.।

e) 'अमन्महि (हि, इ) त् (यथा वयं) शूर ! ते महता राधसा स्तोमम् अनु सकृत् सु मुदीमहि' इत्येवमन्वयः स्वरतः। अनुः अत्र तृतीयार्थे कप्र. भवति। स्तोतॄणां स्तोमसहकृतानामैन्द्रेण महता राधसा निमित्तभूतेन वा साधनभूतेन वा (सिध्यमानस्य) मोदातिशयस्याऽन्तर्विच्छिन्नपर्यायराहित्याऽऽत्मकसकृद्भावविशिष्टस्याऽनुभवस्य प्रार्थ्यमानत्वेन समर्पणे तात्पर्यवती भगवती श्रुतिः द्र. (वैतु. वें. सा. प्रमृ. यैः पूर्वार्धेन वाक्यमेकं परिसमाप्योत्तरार्धेन तदसंबद्धमिव वाक्यान्तरं कर्तुं कृतोत्साहैः सद्भिर्बलात्कारेणेव अनु… मुदीमहि इति योगमुरीकुर्वाणैः अनु√मुद् = अनु √ब्रू इतीव बाभाष्यते)। उक्तपूर्वेऽस्मदीयेऽन्वये सु इति अव्य. क्रिवि. मुदीमहि इत्यनेन क्रिप. संगच्छेतेति दिक्।

d) 'मघं हविर्लक्षणं धनं तद्वतो यजमानान् अनुमन्यनुमोदको भवति' इति प्रथमे कल्पे सा. गतित्वमाह। अत्र तावत् शसन्तस्य मघोनः इत्यस्य अनु…मन्दी इत्येवं कृताऽन्वयो दुर्घटश्चिन्त्यः। न च स्यान्नाम मघोनः इति षष्ठी किमतो नश्छिद्यत इति वाच्यम्। अनुपसृष्टस्य मन्दी इति शब्दस्य बाह्वृचे प्रसिद्धत्वात् (तु. ९, ५८, १ प्रमृ.)। उत्तरस्यामृचि वाजदावा मघोनाम् इत्युपस्थिताच्छ्रौताल्लिङ्गादिहापि बहुत्वविशिष्टमघवद्विषयताऽनुमानाच्च। मध्यमे कल्पे तावदसौ मन्दी स्तुत्यः इति नितान्तमसमर्थमर्थमिच्छन् वाक्यपूर्त्तावशक्तः 'तान् अनुगृह्णातीति शेषः' इत्यनपेक्षिताऽध्याहारमुपाश्रयति। ततोऽपि सन्तोषमनाप्नुवन्निव चरमे कल्पे 'यस्य मघोनः धनवतः इन्द्रस्य मन्दी स्तोता (अनु) अनुकूलो भवति' इत्युत्तन्त्रमसंबद्धमनोरनुकूलार्थे प्रयोगं वाञ्छति। तेनाप्यथ प्रस्तुतमन्त्रावधिकामर्थपरिसमाप्तिमपश्यंश्च एष एतानि इत्युत्तरत्रैकवाक्यतामाह।

e) तु. सा. यः ऋ ३,३२,११ इति श्रुत्यन्तरसंवादनेन तृतीयार्थतामस्य कप्र. सतः प्रतिपेदे (तु. वें.; वैतु. GW. अनु…वावसे इति योजुकः)।

f) लक्षणे कप्र.। यत्तु सा. पश्चादर्थतामस्य पश्यन् यूथानि इत्यनेन कर्मणाऽस्य संबन्धं मन्वानश्च निर्…अजे इति क्रिप. अकर्मकमाह, तन्न (तु. निर्√अज्)।

g) इह पाः. वर्ति ? वर्ति इति शोधः द्र. (इन्द्रमनुलक्ष्य द्यावापृथिव्यौ वर्तनशीले भवत इन्दवश्च वर्तनशीला भवन्ति यथाऽश्वमनुलक्ष्य तदनुसारितया चक्रं वर्तनशीलं भवत्येवं मन्त्रान्वयस्य सुश्लिष्टत्वात्)। एस्थि. √वृत् >वर्ति इत्यस्य वा लुप्तप्रत्ययतकारं वें. GW. प्रपु१ (वर्ति इति) त्-र्ति>र्ति इति यदन्ये प्रतिपद्यन्ते (तु. वें. सा. GW.)। तदसंगतम्। निदर्शनवाक्ये तिङन्तापेक्षया कृदन्तस्य सतश् चक्रस्य विप. नेदीय इवाऽऽकाङ्क्षितत्वादित्यभिसन्धिः। एवं च तावदत्र मन्त्रे अनुः द्विः श्रूयमाणतया सकृच्चाऽऽक्षिप्यमाणतया कप्र. द्र.।

h) सकलगात्राऽनुलक्षणस्य प्राधान्येन समर्पणे श्रुतिस्वारस्यप्रतीतेस्तत्र च लक्षणे कप्र. एव द्र. (तु. टि. शौ २०,४,२; वैतु. वें. सा. GW. अनु…विधावतु इति योजुकाः)।

i) स्वधाः आहुवः चानुलक्ष्य यत्रैव तास्तत्रैवेत्यर्थे कप्र.। यत्तु सा. द्वितीयम् अनुं पूरणमाह। तन्न। आहुवः इत्येतेन द्विः तस्याऽन्वयस्य सुवचतरत्वात्।

४१, ३[a]; ७[b]; १०; ४८, १३; ५८, २[c]; ६३, ५[d]; ६९, १८[e]; ८८, ५[f]; १०३, २; ९, २, ४[g]; २२, ६[h]; २९, १[i]; ५४, १; ६३, ६; ७०, ३[j]; ४[k]; ९२, ३[l]; ९७, ५[m];

a) लक्षणे कप्र. । 'त॒स्य वरुणस्य व्रत॒म् अ॒नु तिस्र॒ उषो॒ वे॒नीरवर्धयन्' इत्यन्वयः । यत्तु. वें. सा. च तिस्र॒ उष॒ः इति द्वि३ इतीवाभिसन्धाय कालात्यन्तसंयोगार्थतयैव व्याचक्षाते । तच्चिन्त्यम् । तिसृभ्यः (पा ६, १, १६६) इत्युक्तदिशा तिस्र॒ः इत्येतद् रूपम् प्र३ स्यात् । एतत्-समानाधिकरणं सद् उष॒ः इत्येतदपि च तथेत्यभिसन्धेर् (उष॒सः>उष॒ः इत्येवं सकारलोपश्च संजात इत्यपरो विशेष इह समवधेयः । न तु क्विपि उ॒ष्- इति भिन्नं प्राति. स्यादिति । तथा सति जसि अन्तोदात्तानुपपत्तेरिति दिक्) । उक्ते चान्वये वे॒नीः इति द्वि३ रूपम् (वैतु. सा. प्र३ रूपम् इति प्रतिपन्नः (यथा चैतद् रूपम् √वी>वु॒य ⌊न>⌋ नो- >वे॒नी- इत्यस्य प्राति. भवति न च पराभिमतस्य √वेन् इत्येतन्निष्पन्नस्याऽन्तोदात्तस्य सतः सरूपकल्पस्यान्वस्य प्राति. इत्येतद् विस्तरः यद्र.) । एस्थि. उषस्त्रिकोपलक्षिताः सर्वेऽपि काला वरुणव्रतानुसारिणः सन्तः वेनीः नाम नदीः वर्धयन्ति इति तत्तन्मन्त्रवर्णप्रसिद्धेः स्रोत्यानां वरुणाज्ञानुसारित्वे तात्पर्यं द्र. ।

b) इत्थंभूताख्यान इह कप्र. । वरुणव्रताधीना देवा इत्यर्थः । व्रतस्य देवकर्तृकानुवर्तनक्रियायाः कर्मीभावेन विवक्षितत्वेऽनोर्गतित्वं वा वाच्यं तत्प्रयोगसामर्थ्याच्चैव योग्यक्रियाऽध्याहारो वक्तव्यः (तु॒. वें. सा. GRI. प्रभृ.) । उभयोः कल्पयोरियानेव भेदो भवति यत् कर्मप्रवचनीयकल्पे देवानां वरुणव्रताधीनतामुखेन गतिकल्पे च तेषां तद्व्रताऽनुगमनाऽऽख्यानमुखेन वरुणः स्तूयते । प्रथमे तद्व्रताऽनुसारित्वं फलत्वेन कैमुतिकं द्वितीये प्रधानतया शाब्दस्तन्निर्देश इति दिक् ।

c) लक्षणे कप्र. (तु. ऋ ८, ११, ८; ४३, २१) । यत्तु GW. MW. च अ॒नुप्र॒भूतः इत्येकं पदमित्याहतुः । तदसत् । स्वरद्वयोपपत्तिविरहात् ।

d) क्र॒तुम् इति द्वि. युक्तो लक्षणे कप्र. । ते इत्यस्य चोत्तरार्धे संबन्धः । क्रिवि. अव्य. इति सा. आह । तदीयेऽन्वये अनूषत इत्यनेन क्रिप. गतिभावेन संबन्धवचनं साधीयः स्यादिति ।

e) एकतरत्र पश्चादर्थे अव्य. क्रिवि. (वैतु. सा. GW. अ॒नु···आशत इत्येवं योजुकौ । एस्थि. ष. अन्वय आपद्येत न त्वसौ सुपोष इति चिन्त्यत्वं द्र.) । अन्यत्र लक्षणे कप्र. द्र. (तु. सा.) ।

f) स्वधाम् इति द्वि. युक्तः कप्र. । अ॒नु···ववक्षिथ इत्येवं योग इति कृत्वा वें. सा. अनु √वह् इत्यस्य रूपम् आहतुः । तन्न । अकर्मकस्य √*वक्ष् (=√उक्ष् 'वृद्धौ') इत्यस्याऽनुपसृष्टस्येह संगततरत्वादिति दिक् (तु॒. GW.) ।

g) त्वा इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु॒. सा.; वैतु॒. वें. GW. प्रभृ. अ॒नु···अर्षन्ति इति गतिरिति) ।

h) प्र॒वतः (द्वि३) इत्येतदनुगतः कप्र. (तु॒. ऋ ६, १७, १२ प्रभृ.; वैतु. वें. सा. ⌊यस्य प्र॒वतः इति प्र३, अ॒नु···आशत इत्युपसर्गवती क्रिया चेति चिन्त्योऽन्वयः । पूर्वमन्त्रानुवर्तितबहुत्वविशिष्टसोमातिरिक्तकर्त्रन्तरानुपपत्तेरिति दिक्) ।

i) लक्षणे कप्र. अ॒नुप्र॒भूषतः इति द्वैस्वर्येऽप्युत्तरेण शत्रन्तेनैकपदतां ब्रुवन्तः GW. प्रभृ. चिन्त्याः ।

j) उत्तरार्धर्च-दिग्-विशिष्टाः सन्तः केतव उभयलोकप्रसिद्धाः सन्तु इत्यस्मिन् मन्त्रस्वारस्ये निर्जागल्यमाने जनुर्द्वित्वस्य प्राधान्येन शुश्रावयिषितत्वात् तत्साधकः कप्र. द्र. (तु॒. सा.; वैतु. वें. PW. प्रभृ. च अ॒नु···सन्तु इति) ।

k) लक्षणे कप्र. (तु. टि. प्र॒···पश्यते) ।

l) सप्तम्यर्थे कप्र. द्र. (तु॒. नापू. सप्त. सकक्षा श्रुतिः । एवं तु. ऋ १, ९८, १; १८६, ११; ३, १६, ४; ५, ३७, १; ९, १११, ३; १०, ७५, २ प्रभृ. यत्र √यत् इत्यस्य वृत्तम् अकर्मकं सत् तृ. वा सप्त. वा सहकृतं श्रूयेत) । एस्थि. अ॒नु···यतते इति योगमिच्छवः सा. प्रभृ. चिन्त्याः स्युः । अपरं च । वें. सा. अनु √यत् इत्यस्य सकर्मकतामभिप्रयन्तौ कर्मपदवाच्यस्याऽनुगमनरूपे यतने यदस्य वृत्तिमाहतुस्तदसमर्थमिव द्र. । अनोः यतनक्रियार्थानिनुरञ्जकत्वात्तं प्रति गतिभावाभावाच्चोक्तायाः क्रियायाः कर्मपदवाच्यानुगमनसप्रयोजनतायाम् अनोः लक्षणार्थवाचकत्वेन पर्यवसानाच्चेति दिक् ।

m) धा॒म इति इ॒न्द्रम् इति च पर्यायेण कर्मकारकतां नयन् यत् सा. अनुम् उपसर्गीभावयन्नप्युभयत्र तथा

३२[a]; १०३, ५; १०९, ७[b]; १११, ३[c]; १०, २, ३[d]; ६[e]; ७; ११, ३; १४, १[f]; २[f], १२[g]; १७, ११[४h]; १८, १[i]; २७, ५; ३७, ५; ४०,

---

न करोतीत्यर्धजरतीयं तन्मतेनापि नितरामजोष्यम् ।

a) गतित्वमनुरुन्धान इव सा. (तु. MM.) 'अभिकनिक्रदत् पुनः पुनः शब्दायते' इति चेदभणत्, तदासौ चिन्त्यः । एवं हि सति पन्थाम् इति कर्मपदमनन्वितमिवापद्यते । अन्तर्भावितप्रधानकर्मणः क्यङन्तस्य √शब्दाय इत्यस्य कर्मान्तरापेक्षाभावात् । अतस्तदर्पितक्रियाया अधिकरणलक्षणतया **अनुना** कप्र. द्वितीयान्तं पन्थाम् इति पदं समन्वितं स्यात् (तु. वें. GW.) ।

b) पूर्व्यः (<पूर्वी-) इति द्वि३ इति कृत्वा तदन्वितः कप्र. (तु. GW. गत्यभावः; वैतु. वें. सा. अनु···पवस्व इति योजुकौ) । c) लक्षणे कप्र. द्र. ।

d) देवानां मार्ग उपाश्रायि । तत्र किं लक्ष्यमिति । उच्यते, यच्छक्नवाम (=यावती शक्तिर्भवति) तदनु (तावतीं शक्तिमनुलक्ष्य=यथाशक्ति) प्रवोढुम् (=प्रकर्षेण क्रमितुं चलितुं=साफल्यं प्राप्तुम्) इति । एवं तावदस्मिन् अन्वये प्र√वह् इत्यस्याकर्मकतया प्रयोगः (तु. ऋ ५, ३०, ३; ४४, ८; ८, ४६, २६ प्रभृ.) । प्रवोढुम् इत्यनेन (भावप्रधानेन नाम्नेव सता द्वि१) लक्ष्यभूतेन **अनोः** अन्वय इतीवाभिप्रयन् भा. भवति (तु. तै १, १, १४, ३) । अस्यापेक्षया तावद् **यच्छक्नवाम तत् प्रवोढुम् अनु (शक्नवाम)** इत्येवं सकर्मकस्य **अनु√शक्** इत्यस्य प्रयोगतः साधीयानन्वयः संभवेत् । यत्त्वसौ तदनु (=तं पन्थानमनु) इति लिङ्गव्यत्ययं विकल्पयति तत् संभवत्युक्तप्रकारके वाक्ययोजनान्तरे नाऽऽद्रियेत । वें. सा. अनुक्रमार्थे **अनुम्** अव्य. (प्रवोढुम् इत्येतत्-संबद्धं) क्रिवि. चेच्छतः । तदपि विमृश्यम् । यत्तु GW. प्रभृ. **अनुप्रवोढुम्** इति योगमाहुस्तदसत् । एकस्मिन् पदेऽपलक्षणस्वरद्वयाऽनुपपत्तेः । ननु लक्षणस्य लक्ष्यानुविधायित्वोपगमाद् अत्रत्यं द्वैस्वर्यमनुलक्ष्य लक्षणान्तरं क्रियेतेति चेत् । न । सति संभव उपपत्त्यन्तरस्य सामान्यलक्षणापवादाऽनौचित्यादिति दिक् ।

e) लक्षणे कप्र. (वैतु. वें., सा. ⌊पक्षे⌋ अनु···आयजस्व इति मन्वानौ) ।

f) अत्र पूर्वेषां पितॄणां **स्वाः पथ्या अनु** (=स्वैः पथिभिः ⌊तृतीयार्थे कप्र.⌋) परायणं **यत्र** इति सप्तम्यर्थेन पदेनाधिकरणमुखेन श्रावितं भवति । अनयैव दिशा परायणमार्गविवेकेन परायणाधिकरणनिर्देशः ऋ १०, १४, ७ इत्यत्र विस्पष्टः कृतो भवति । अत एव कारणाद् ऋ १०, १४, १ इत्यत्र **प्रवतो महीरनु** इत्यत्र सप्तम्यर्थपर्यवसानकलक्षणः **अनुः** वक्तव्यः । प्रवत्सु महीषु परेयिवानिति यमस्तुतौ तात्पर्यम् (वैतु. उद्गी. प्रत्यर्थे कप्र.) । एवं स्थिते समानाधिकरणे **प्रवतो महीः** इति पदे व्यधिकरणतया व्याचक्षाणः **अनुं** च गतितया योजयितुकामः सा. चिन्त्यः । एवम् ऋ १०, १४, २ इति मन्त्रेऽपि सा. सप्तमीतृतीययोर्मध्येऽव्यवस्थया भ्रान्तचित्त एव **अनोः** मन्त्रस्थं संबन्धमपश्यन्नध्याहारमुखेन नवीनं वाक्यमुपकल्पयति । ऋ १०, १४, ७ इत्यत्र त्वधिकरणविवेकस्य निगदसिद्धत्वात् सा. अपि साधु भाष्यमाह ।

g) जनान् इति युक्तः कप्र. (तु. सा.; वैतु. वें. GW. अनु···चरतः इति योजुकौ) ।

h) **प्रथमान्** इति च **द्यून्** इति च समानाधिकरणे पदे अन्यथा विवृण्वन्तौ वें. सा. चिन्त्यौ । तद्विस्तरस्तु वैश. द्र. । तार्तीयीकपादस्थश्च **अनुः** कैश्चिदुत्तरत्र शत्रन्ते कृत्य् अनुगमयितुमुपलिप्सितं भवति। तन्न । स्वरविरोधादेव । पूर्वोक्तदिशाऽत्र कर्तृभिन्नकारकान्तराऽनपेक्षया भावस्वरूपस्य प्रधानस्य क्रियार्थस्य समर्पणमात्रेणाऽऽत्मवती श्रुतिर्भवति। अतः प्रधानकर्मतयाऽनाकाङ्क्षितत्वादत्र योनिशब्दः क्रियालक्षणाऽधिकरणाऽन्यतरार्थपर्यवसायितया तद्वचनसमर्थेन **अनुना** कर्मप्रवचनीयेन योगाद् द्वितीयायां श्रावितो भवति । अथ तुरीये पादे सा. अकारणमेव चैत्तीमव्यवस्थितिमुपागतो विकल्पभूयिष्ठं भाष्यमभाषत । शातपथेनौपसंहारिकेणोद्धारेण(७,४,१,२०) तु सप्तम्यर्थपर्यवसायित्वदिशा **अनोः** कर्मप्रवचनीयत्वस्यैव प्रदर्शितत्वाद् वचनव्यत्यययाद्यर्थप्रयासपुरस्कृताऽनुजुहोमीत्याद्यनेक-विकल्प-विकल्पकर्दमकलिलायमानोऽसौ न कस्य दयनीयः स्यात् ।

i) तु. टि. ऋ १०, १४, १; २; ७ यत्रोक्तदिशाऽत्रापि तृतीयार्थे कप्र. । परेण पथा परेहि दूरं गच्छेत्यर्थः । तद्दूरगमनाधिकरणभूतदेशविशेषार्थश्चेह तुरीयपादस्थयाऽस्मदीयप्रजादिनिवासाधिकरणभूताऽस्मत्-

९; १०[a]; ४५, ११; ५१, ६[b]; ५६, ३२[c]; ६१, २१[d]; ६८,

१२[e]; ७२, ३; ५; ९१, ७; ९७, १९; १०३, ६२[f]; १०५, २?[g];

११५, ६[h]; १२२, २[i]; १२४, ९[j]; १२५, ७[k]; १३५, ४[l]; १४२,

संनिहितप्रस्तुतदेशव्यतिरेचनमुख्यया प्रार्थनया संकेत्यते । अनुपरेहि इति योगमिच्छवस्तु GW. MW. प्रभृ. सौवरीमनुपपत्तिमधिकृत्याऽनुयोक्तव्या भवेयुः (तु. सा.) ।

a) लक्षणे कप्र. । यत्तु उद्गी. वें. सा. GW. प्रभृ. च अनु···दीधियुः इति क्रियायोगमाहुस्तच्चिन्त्यम् ।

b) अध्वानम् इत्येतदनुबद्धः कप्र. । यथा कश्चिद् रथी मार्गप्रस्थितः सन् कस्यचिदन्यस्य नियोगमुरीकुर्याद् अध्वानं प्राप्यैतदप्यन्वाचयेनेव संपादयिष्यामीति, तथाऽग्नेस्ते पूर्वे भ्रातरो देवान्तरोद्दिष्टहविर्वहनात्मकं नियोगमुरीकृतवन्त इत्यर्थः । एस्थि. तृतीयार्थे वा स्यात् सप्तम्यर्थे वा (वैतु. उद्गी. वें. सा. PW. प्रभृ. अन्वावरीवुः इति द्व्युपसृष्टमाख्यातं स्यादिति कृत्वा व्यर्थमवलक्षणं द्वैस्वर्यम् अभिलाषुकाः) ।

c) प्रथमा···सत्या···धर्म (=धर्माणि) अनु इत्येकतरत्र पत्म अनु इत्यन्यतरत्र यथाश्रुतमन्वयः । सा. तु विहायैनमृजीयांसमन्वयं गाः इत्यनेन क्रिप. गतित्वेन योगमपश्यत् । तस्य मन्ददर्शनस्यैवैतत् फलं यत् साधनतया श्राव्यमाणयोः धर्मपत्मनोः (तु. ऋ १, १६४, ४३; ५०; ६, ३, ७; ८, ८, २३ प्रभृ.) साध्याऽनुप्रवेशः समजनीति दिक् ।

d) कनायाः···उपमातिम्···अनु इति संबन्धे सादृश्येऽर्थे कप्र. (वैतु. वें. सा. GW. ये अनु···परेयुः [<अनु परा √इ] इत्यातिष्ठन्ते) ।

e) पूर्वीः इत्यनेनाऽभिसंबद्धः कप्र. (तु. उद्गी. ; वैतु. PW. प्रभृ. अन्वानोनवीति इति योगं ब्रुवाणाः द्वैस्वर्यं प्रत्यनुयोक्तव्याः स्युः) ।

f) अत्र लक्षणे कप्र. (तु. अनुपदमेव मन्त्रे श्रूयमाणम् अनु संरभध्वम् इति । यत्रेन्द्रस्य प्रामुख्येनाऽऽदर्शीकृत्य शिश्रावयिषितत्वात् तल्लक्षणः कप्र. भवति ; वैतु. वें. सा. PW. GW. प्रभृ. च येषाम् अनुवीरयध्वम् इति अनुसंरभध्वम् इति च योगावभीष्टाविव भवतः । मै. त्वेवंविधेषु स्थलेषु सामान्यतः प्रथमं कप्र. अपि निहततया लक्षयन्ती गतिभावं प्रापयन्ती च प्रतीयते) ।

g) तु. अनु √वी>अनु···वेः इत्यत्रत्यं सस्थ. टि. ।

h) अस्य मन्त्रस्य 'यः···वरम्···अनु···तृषु···च्यवानः···अनुद्र···चिद्···धृषता···धन्वना···इद् (भविष्यति तस्मै=) अविष्यते (वाजिन्तमत्वादिविशिष्टाय) जातवेदसे सुपिन्व (स्तुतिपरो भवेति शेषः)' इत्येवमन्वयः स्यात्तत्र च वरम् इत्यनेनाऽन्वितो लक्षणार्थः कप्र. अनुः इति सरलः पन्थाः (वैतु. सा. LR. Gri. यन्मतेन अनु √च्यु> ϕअनुच्यवान- इत्येकं समस्तं प्राति. भवति । एवं तु. ORN. यदीयविमर्शविस्तरानुविमर्शः वैश. अनुसन्धेयः) ।

i) अनु···अजनयन् इति क्रिययाऽन्वयं ब्रुवाणाः वें. PW. प्रभृ. चिन्त्याः । देवानां (विश्व-) जननव्यापारस्याऽग्नेस्तादृशव्यापारात्मकं व्रतम् अनुलक्ष्याऽभिनिर्वर्तुकत्वेन समर्पणे श्रुतिस्वारस्यप्रतीतेर्लक्षणाऽर्थो गतित्वे सति समासाङ्गीभावाद् गुणतां मा गादिति कृत्वा कप्र. इत्यभिसन्धेः (तु. सा.) । एस्थि. क्रिप. भावसामान्ये प्रयुक्तत्वात् सकर्मकस्य सतोऽपि कर्मनिराकाङ्क्षत्वं द्र. । अथवा समुचितं कर्माऽऽक्षिप्येत (तु. सा.) ।

j) उत्तरेण कृता शानजन्तेन चर्चूर्यमाणम् इत्यनेन गतित्वमुखेनैकपद्यमिच्छन्तः GW. MW. प्रभृ. सौवर्या अनुपपत्तेर्विषये चोद्याः भवेयुः (तु. सा.) ।

k) भुरना इति अधिकरणानुलक्षणः कप्र. (तु. ऋ १, १८७, ४; १०, ९७, ७; १९ GW.; वैतु. PW. MW. अनु···वितिष्ठे इति युञ्जानौ) ।

l) यः कुमार-मानसोपज्ञो रथः नापू. मन्त्रेऽश्रावि यद्विषये च तदितरेषां विप्राणां प्रवृत्त्यभाव इह समकेति, तम् अनुलक्ष्य (तदाधारेणेत्यर्थः) इतः अग्रे साम तथाऽनभिप्लवां संप्रवृत्तिमलब्ध, यथा नावि आहितं सत् किञ्चिद्वस्तु मध्येसागरमपि सुरक्षितं भवेदिति श्रुतिस्वरसे प्रतीयमानेऽपि यत् सा. GW. प्रभृ. सर्वे व्याख्यातारः अनुप्रावर्तत इति द्विस्वरं द्व्युपसर्गं च योगमनुमन्वीरंस्तत्राऽऽस्थाऽभावः साऽर्थः स्यात् । वें. सम्···अनुप्रा° इति योजुको विमृश्यः ।

७[a]; १४५, ६[b]; १४९, ३; १५९, २[c]; १६८, २[d]; खि **२**, ४, १०[e]; १०, ३; १४, १०; **३**, १५, १; २६?[f]; १८, १[g]; ५, ४,

४; ११; **६**, ३, १[h]; खिसा **१५**, १०[i]; मा **१**. २०[a]; **२**, १५[१j]; २६[k]; २७[k]; †**३**, १६; ५२[a]; **४**, २८[l]; ५, ९[m]; २९†;

६, १२†[n]; **७**, १२†[o]; **८**, १९[p]; ३७[q]; ४०†; **९**, १४[२]†; **१०**, १९[r]; **११**, ६†; १२[a]; १७[४][s]; †; **१२**, ३[t]†; ५[४][u]; २८†; ९३†;

---

[a]) लक्षणे कप्र. द्र.।

[b]) अनुप्र···धावतु इति योगं ब्रुवाणाः PW. GW. प्रभृ. चिन्त्याः। प्राधान्येन विवक्षितस्य लक्षणार्थस्य तथात्वे गुणताप्रसङ्गादेकपद्ये सति द्विस्वर्यानुपपत्तेश्च (गतिद्वयं समस्तं सदेकपिण्डीभूतमेकस्वरं च स्यादित्यभिसन्धिर्भवति [तु. W. शौ **३**,१८,६])।

[c]) सपा. पै **२**,४१,२ **अप** इति पाभे.।

[d]) **वातस्य** इति षष्ठ्या सह **अनु** कप्र. युयोजयिषू सर्वथोत्तन्त्रौ वे. सा. उपेक्ष्यौ भवतः। द्वितीयान्तेन वि-ष्ठाः इत्यनेन पदेनास्याऽन्वयः द्र. (तु. GW.)।

[e]) पाभे. **अधि** काठ **१६**,१५ द्र.।

[f]) पाठः खण्डितोऽतो विवेको दुःशकः।

[g]) तु. टि **अनु** ऋ ८,५८,२।

[h]) सप्तम्यर्थे कप्र. द्र.। सपा. मागृ **१**, ३, १ **अथो यथेमे**, हिगृ **१**,१७,४ **अथैते**, आगृ **३**,६,८ **इमे ये**, शौ **७**, ६९,१ पं **३**,१३,६ माश **१४**,९,४,५ बृउ **६**,४,५ शांश्रौ ८,१०,१ **पुनः** इति पाभे.।

[i]) सपा. **वनस्पतीन् अनु** (शुप्रा **३**,४१ च) >मै **२**, ७,१५ **वनस्पतीनाम्** इति पाभे.।

[j]) **अनूज्जेषम्** इति द्व्युपसृष्टं द्विस्वरं च योगमुशन्तौ PW. MW. च चिन्त्यौ भवतः। **अनुः** लक्षणे कप्र. द्र.। तथाऽन्वयस्य स्वारसिकत्वात्।

[k]) **सूर्यस्याऽऽवृतमनु** (=उद्दिश्य) **आवर्ते** इति वाक्यार्थस्य सुस्पष्टत्वाल् लक्षणार्थे कप्र. (वैतु. यस्था. **अन्वावर्ते** इति तै. काठ. शौ. पै. सौवरः पाभे. यतस् तत्र **अनोः** उपसर्गना स्पष्टा भवति। सूर्यस्याऽऽवृतः कर्मतया विवक्षितत्वे सति **अन्वा√वृत्** इत्येनस्य सकर्मकता चेति दिक्)। सपा. **अन्वावर्ते** (माश **१**,९,३,१७; २० च) <>**अन्वावर्ते** (शांआ **४**, ८; ९ कौउ **२**, ९ शांश्रौ **१**, ६, ५ प्रभृ. च) <> मंब्रा **१**, ६, १९ कौगृ **२**, २, १२ गोगृ **२**,१०, २३ **अन्वावर्तस्व** इति पाभे.।

[l]) **अमृतान्** इत्येतत्संबद्धो लक्षणे वाऽऽनन्तर्यार्थे वा कप्र. द्र.। =सपा. माश **३**,३,३,१४ तैआ **४**,४२,५ आश्रौ **१**,३,२३ आपमं **२**,५,११। शौ **३**,३१,११ हिगृ **२**,१७, ११ विभे.।

[m]) तु. उ. म. च यावनु **√ह** इहाऽऽक्षेप्यो भवति। वस्तुतस्तु 'त्वया (=अग्निना द्वार्भूतेन)' इति युक्तः तृ. कप्र. एव स्यात्।

[n]) सपा. का ६,३,१ **उप** इति पाभे.।

[o]) पाभे. **अधि** काठ **४**,३ द्र.।

[p]) तृतीयार्थे कप्र. द्र.।

[q]) पाभे. **अधि** पै **१९**,४३,७ द्र.।

[r]) लक्षणार्थे समन्विते सत्यपि **अनुरीयमाणाः** इत्यैकपद्यावच्छेदेन द्विस्वरं योगमनुमन्यमानौ PW. MW. च चिन्त्यौ द्र.।

[s]) सा. तै **४**, १, २, २, म. च व्यवहितेन **अख्यत्** इत्यनेन क्रिप. गतित्वेन योगमाहतुः। तन्न। **अनूप**-सृष्टधातुवाच्यार्थस्य प्रकरणाभावादिति यावत् (तु. टि. ऋ **७**, ७०, ४)। प्रथमयोर्द्वयोः पादयोश्चतुर्थे च पादे लक्षणार्थस्तृतीये च पादे सदृशार्थः कप्र. (तु. ऋ ५, ८१, २ यत्र **सवितृ-संबन्धेन** समानं वर्णनं भवति)। ननु **√ख्या** सकर्मकोऽकर्मको वेति। उभयमिति। कथमिति। उच्यते। यदा कर्मविशेषनिरपेक्षं सामान्येन दर्शनप्रकाशनाद्यर्थो भवति तदाऽयमकर्मकः (तु. ऋ **१**, ४६, १०; १२३, २; **४**, १३, १; १४, १; १९, ९; २४, ८; **१०**, १२७, १ प्रभृ. शौ **७**,८२,५ प्रभृ. च। एषु स्थलेषु क्वचित् क्वचित् **प्रतिः अनोः** स्थाने श्रूयते। तत्र यदि **प्रतिः** कप्र. न स्यात्तर्हि प्रासङ्गिकार्थाद् विपरीतस्याऽर्थस्य प्रतीतिः स्यात् प्रतिख्यानात्मकस्य। न च तदुपयुज्येतेति यथा **प्रतिः** तथा **अनुः** प्रकरणसामान्ये कप्र. एव स्यादित्यभिसन्धिः)।

[t]) पाभे. **अनु** ऋ ५,८१,२ द्र.।

[u]) कप्र. (तु. टि. तै **१**, ६, ५, २; वैतु. मै **२**, ७, ८ यत्राऽनुगतत्वाद्यथैर्विक्रमणक्रियाया एकपिण्डीभावेनेव विवक्षायाः संभाव्यमानत्वाद् **अनोः** गतिभावस्तदर्थाऽनुप्राणितक्रियायाः सकर्मकत्वं च भवति)।

१३, ५^{४}†; ६[a]; ७[b]; ९†; **१७**, ३८^{२}; ६६[c]; **१९**, ४०[c/d]; ५४†[c]; **२०**, ४९†[e]; **२७**, १६; **२९**, १९^{४}†; ४३,†; **३२**, ४; **३३**, ३२†; **३५**, ७†; **३७**, १८[f]; का **१**, ७, ४; १०, ५[g]; **२**, ४, १^{२}[h]; ६, ५[i]; ७[i]; ७, ५[j]; **३**, ३, ६†; ७, २†; **४**, ९, ५[j]; **५**, ३, २[k]; ७, ५†; **७**, ६, १†[l]; ८, ११, २; १५, १†; ९, ३, ५[m]; **१०**, ३, ७^{२}†; **११**, ६, ४[n]; **१२**, १, ६†; २, १; ६^{४}[o]; †; **१३**, १, ३†; ६^{६}[p]; २, ११†; ६, १९†; **१४**, १, ५^{४}†; ६[a]; ७[b]; ९†; **१८**, ४, ६^{२}†; ६, २[c]; **२१**, ३, ११[c/d]; ४, ४†; **२२**, ५, ३†[e]; **२९**, २, ६; **३१**, २, १०†; ३, ८^{४}†; **३२**, ३, ३†; **३५**, ३, ४; ४, ६†; **३७**, ३, ५[f]; तै **१**, १, ६, १[c]; १०, ३[c]; १४, ३†; २, ६, १^{२}[q'r]; ८, १^{१}; १४, १†; ४^{२}†; ३, १, २†; ७, १^{२}[s]; ८, २[t]; ४, ९, १†[n]; ४४, ३[u'm]; ५, १, ३¶; २, २¶; ३, २[v]; ५¶[o]; ५, १†; ७, १†; ८, ३¶; १०, ४[w]; ६, ४, १^{५}; २^{१}; ५, २^{४}[x]; ¶७, १, १[y]; ६[z]; ४, २^{१}[al]; ५, १^{६}[c];

---

[a]) पाभे. अधि काठ **१६**,१५ द्र. ।

[b]) पाभे. अनु खिसा **१५**,१० द्र । [c]) लक्षणे कप्र. द्र. ।

[d]) =सपा. तैब्रा **१**, ४, ८, १ । शांश्रौ **१५**, १५, ६ **अभि** इति पाभे. । [e]) **यज्ञम्** इति द्वि. युक्तः कप्र. ।

[f]) **वाम्** इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. सा. [तैआ.]) । अनु वाम् (तैआ **४**, ७, १ च)>सपा. मै **३**,९,६ मधुमान् इति पाभे. ।

[g]) सप्तम्यर्थे कप्र. [तु. पूर्वस्मिन् पादे **पशुषु प्रविष्टः** इति; वैतु. सा. अनु··· **वितस्थे** इति द्व्युपसृष्टमाख्यातमिच्छन् (तथा संभवत्यपि **वि-ष्ठाम्** इत्यत्राऽनुव्याप्यत्वमभिप्रेतमिति कृत्वा **कालाध्वनोः** [पा **२**, ३, ५] इति द्वि. द्र. । सा. तु 'अनुसृत्य' इति भाषमाणः कर्मणि द्वि. इतीवाभिप्रैति)] ।

[h]) तु. टि. अनु मा **२**, १५^{२} ।

[i]) तु. टि. अनु मा **२**, २६ ।

[j]) तु. टि. अनु मा **४**, २८ ।

[k]) तु. टि. अनु मा **५**, ९ ।

[l]) पाभे. अधि काठ **४**,३ द्र. ।

[m]) तृतीयार्थे कप्र. द्र. । [n]) तु. टि. अनु मा **१०**,१९ ।

[o]) तु. टि. अनु मा **११**,१७^{४} ।

[p]) तु. टि. अनु मा **१२**,५^{४} ।

[q]) तृतीयार्थे वा लक्षणार्थे वा कप्र. द्र. ।

[r]) अनु, प्राणन्तु, अनु, प्राणिहि इत्यस्य स्थाने सपा. मा **४**, २५ प्रभृ. **अनुप्राणन्तु, अनुप्राणिहि** इति, मै **१**,२,५ **पाहि** इति च पाभे. ।

[s]) लक्षणे कप्र. (तु. भा. सा. च ; वैतु. MW. गतिरिति ब्रुवंश्चिन्त्यः) ।

[t]) सपा. मा. **६**, १२ का **६**, ३, १ माश **३**,८, २, ३ **उप** इति पाभे. ।

[u]) आनन्तर्ये वा (तु. भा. सा. च) लक्षणे वा कप्र. द्र. । प्रथमे कल्पे **वसोर्धर्मस्य** च दिवश्चाऽऽस्थानक्रियासामान्याऽपेक्षया तत्पूर्ववर्तिन्या देवगणकर्तृकाया क्रियाया अपेक्षयाऽऽनन्तर्यं द्र. (वैतु. भा. सा. च **वसुघर्म**विषयस्याऽऽस्थानस्यापेक्षया द्युविषयस्याऽऽस्थानस्याऽऽनन्तर्य्यमिति) । द्वितीये कल्पे **वसुघर्म**मनुलक्ष्येति संबन्धः (तु. शौ **७**,१०२,४ पाभे.) ।

[v]) अनु, दध्वसे > मै **१**,७,१ प्रभृ. **अनुदध्वसे** (तु. टि. **अनुदध्वसे**) इति ।

[w]) लक्षणार्थे कप्र. (वैतु. PW. K. प्रभृ. **अनुसंचरन्ति** इत्यपलक्षणद्विस्वरं योगमसत्यप्यनिवार्यत्वेऽनुमन्यमानाः) ।

[x]) लक्षणे कप्र. । पृथिव्यन्तरिक्षद्युदिशां विक्रमणाधिकरणतया लक्ष्यत्वेनाऽनुश्रूयमाणत्वात् (तु. K.; वैतु. भा. यः पश्चादर्थे कप्र. इच्छन् **वि √क्रम्** इत्येतम् आत्म. सन्तं सकर्मकतां प्रापयिष्यन् भवति) ।

[y]) लक्षणे कप्र. (तु. भा. ; वैतु. K. **अनुम् उपतिष्ठन्ते** इत्येतेनाऽऽख्यातेनाऽनुगमयति) । पशूनां पाकयज्ञमनुलक्ष्योपस्थानस्य विवक्षितत्वात्तस्य च गतित्वे गौणतापत्तेः कप्र. एव साधीयानित्यभिप्रेमः ।

[z]) दक्षिणाया यत्तद्वैशेष्येण युक्तायाः पश्वन्तरसंक्रमणलक्ष्यत्वेन शिश्रावयिषितत्वात् तदर्थीयः कप्र. द्र. ।

[al]) भा. सा. च **लक्षण–** (पा **१**, ४, ९०) इति कप्र. । **तृतीयार्थे** (पा **१**, ४, ८५) इति च K. । यथा तु MW. आनन्तर्यार्थं ग्राहयितुं गतित्वं संप्रधारयामास, नैतत् तथा संभवेत् । गतित्वं ह्युपगतः

३[a]; ६, ३[१]¶[b]; ७,
२[c]; ८, ३[२]†; ८,
५, १[१d]; १४, २¶[e];
¶२, १, ४, ५[f];
५, १[g]; ६[h]; २,
१. ४[i]; ५[j]; ९,

अनुः यदा भवति, तदैतदुपसृष्टस्याऽऽख्यातस्य द्विधा प्रवृत्तिर्भवति । कस्यचिदपरकर्तृकस्य स्वजातीयस्य स्वाभिन्नस्य वा भावस्यापेक्षयैतद्वाच्यस्य भावस्य भौतिके वा दिक्कालादिलक्षिते बौद्धे वा **चितिसंस्कारलक्षिते** पश्चाद्भावित्वविशिष्टे सादृश्य-सामीप्याद्यर्थबोधने तात्पर्यमित्येकम् । प्राक्ताविशिष्टस्य भावस्य वा नामीभूतस्य वा तत्कर्तुर्वा तेनाऽनूपसृष्टेनाऽऽख्यातेन कर्मसंबन्धाद् उपसृष्टेस्तस्याः पूर्वमकर्मकस्यापि सतः सकर्मकता भवतीत्यपरम् । एवं च सत्य् **अनुः** चेद् उपसर्गः स्यात्तर्हि यजमानकर्तृका देवकर्मिका वा देवोज्जितिकर्मिका वा तदनुपातिन्युज्जितिरवगम्येत । देवाः पूर्वं विजयिनः सन्तो यजमानेन पश्चाज्जिता इत्यर्थः । न चेयमिष्टापत्तिः, तात्पर्यविरोधात् । देवकर्तृकेण विजयेन तत्साधनकस्य तदनुलक्षितस्य वा यजमानकर्तृकस्य विजयस्य प्राधान्येन विवक्षितत्वात् । देवविजयस्य पूर्वसिद्धत्वात् तत्प्राक्ता यजमानकर्तृकस्य विजयस्य च पश्चात् तद्द्वारा च सिद्धत्वात् तदनन्तरता स्वत एव सिद्धा सती शाब्दं वाचनं नापेक्षेत । एवं खलु कर्मप्रवचनीयवाद एवेह सुस्थितः । स एव च सौवरलक्षणानुकूलः (तु. टि. मा २, १५[२]) ।

a) लक्षणवचनः कप्र. न गतिः (वैतु. K. अनू[नु । उ]पयन्ति इति) । नाउ. मन्त्रे तु **अनूपयुन्ति** इति गतिर्न कप्र. इति स्वरविवेकेन विज्ञाप्यमानोऽसावुभयोः प्रयोगप्रकारयोर्विषये विवेचनीयः । तद् यत्र लक्षणाद्यर्थः कर्मकारकाद्यनुबद्धतया प्राधान्येन शिश्रावयिष्यते, तत्र तद्वाचकाः प्रातिस्विकस्वराः कप्र. प्रयुज्यन्ते । अथ यत्र त एव नि. अर्थान्तरवाचकाः सन्त आख्याताऽङ्गभूतास्तदर्थविशेषणपरत्वेन शिश्रावयिष्यन्ते, तत्र त उपसर्गधर्मिण आख्यातस्वरभावाभावव्यवस्थितस्वरा भवन्तीति । अन्यथैतावता संनिकर्षेणाऽपार्थस्वरभेदश्रुतेरनुपपत्तेरिति दिक् ।

b) **अनु-पर्यावर्तते** इत्येवमत्र प्रथमोत्तमस्वरवत् द्व्युपसर्गयोगमिवाऽऽतस्थिवान् MW. (तदनु K. च) चिन्त्यः स्याल्लक्षणार्थस्य विस्पष्टं श्राव्यमाणत्वात् ।

c) तृतीयार्थे कप्र. इति K. । लक्षणेऽपि सुगमः (वैतु. भा. त्विह गतित्वमुशन् चिन्त्यः स्वराऽनुपपत्तेः) ।

=सपा. तैब्रा २, ७, १६, १ पागृ ३, १४, ६ आपमं २, २१, १७, । तां १, ७, ५, वाश्रौ ३, १, २, १ प्रभृ. **अभि** इति पाभे. ।

d) प्रथमो द्वितीयश्च **अनू** इत्थंभूतलक्षणे, तृतीयश्च लक्षण इति विवेकः (तु. ऋ १, ८२, ३; वैतु. भा. अनु···प्र···**यासि** इति योगे कृताऽऽस्थः चिन्त्यः) । **वश**-शब्देन तत्त्वतोऽपरिचयात् । अथाप्यसाविह मुधैव विकल्पग्रस्तः द्र. ।

e) गतिरिति भा. K. च । द्वैस्वर्यं त्वनिष्टं तथाऽऽपद्येतेति लक्षणे कप्र. एव द्र. (तु. टि. तै १, ६, ५, २) ।

f) जघनतः इत्यर्थे **जघने** (द्वि २) इत्यनेन संबद्धः कप्र. भवति । भा. K. च **जघने** इति स१ पश्यन्तौ **अनूदैत्** इति द्व्युपसृष्टत्वे सति द्विस्वरं योगं ब्रुवाणौ चिन्त्यौ, तन्मतेनैव पश्चादर्थस्य जघन-शब्देनोक्तत्वात् । प्रकरणे तन्मात्रतया संभवस्याऽन्वर्थस्य चारितार्थ्याभावं प्रति, सत्यैकपद्ये द्वैस्वर्यस्याऽपलक्षणतां च प्रति तौ चोद्यतां व्रजतः । ननु **जघन-** इति प्राति. पुं. श्रूयते (तु. ऋ १, २८, २ प्रभृ.) इति चेत् । सत्यमेतद् अंशत एव । न. अपि श्रुत्युपलम्भात् (तु. तैब्रा २, ४, २, ७ [यच्छाखासाम्याद् नेदिष्ठतया प्रामाण्यमर्हेत्]) । नन्वेवमपि सुपा. पपा. च प्रगृह्यत्वलक्षणाऽनुपलम्भश्चोद्यः स्यादिति चेत् । ओमिति ब्रूमः । अस्मद्व्याख्यानेऽस्यांशस्य प्रामादिकविकारतयाऽनभ्युपाये सति मृग्यसमाधानान्तरत्वादिति दिक् । **अनु, उदैत्** > सपा. मै २ ५ ३ **अनूदैत्** इति, काठ १३, ४, **अनूद्यन्तम् अमन्यत** इति पाभे. ।

g) लक्षणे कप्र. । **अनूदायन्** इति गतित्वं मन्वानौ MW. K. च स्वराऽनुपपत्तेः चिन्त्यौ द्र. । **अनु, उदायन्** > सपा. काठ १३, ३ **अनूदैत्** इति, मै २, ५, ३ **उदैत्** इति पाभे. ।

h) भा. K. चाऽत्र लक्षणार्थमपश्यन्तौ **अनुसंतनोति** इति रूपं प्रतिपन्नौ न्याय्येतरद्वैस्वर्यपक्षपातिनौ सन्तौ चिन्त्यौ ।

i) पश्चादर्थे अव्य. (तु. नाउ. स्थलं यत्र **उपरिष्टात्** इति प्रयुज्यते ; वैतु. MW. **अनुनिर्वपेत्** इति) ।

j) आनन्तर्यार्थबोधकम् अव्य. क्रिवि. संबन्धश्च (वैतु. मै २, १, १ यत्र समाने प्रकरणे **अनुः** पृथग् अव्य. क्रिवि. असन् नाउ. क्रिप. गतिभावेनाऽनुप्रविष्टो भवति

५[a]; ३, ३, १^{२}[b];
५, ३[c]; ७, १[d]; १२,
२[d]; ४, २, १^{२}[e]; २[f];
४[f]; ८, १†; २[g]; ५, ३,
२; ३; ४, २^{२}[h]; ५, ३[h];
६, २^{२}[i]; ८, ७[j]; ६, ५, ६[k];
१०, ४^{७}[l]; १२, २†; ¶३,
१, ३, १[m]; ४, २$[n]; ८,
३^{४}†; २, १, ३[o]; ४, ५[p];
५, ५^{२}[q]; ६^{२}[r]; ६, १$[s];
३, ६, ३^{२}[t]; ७, १^{२}[t]; २[t];
४, ८, ३[u]; ६[v], ५, १,

⌊तु. सस्थ. टि. **अनु-प्र √यम्** 'दाने' > **अनुप्रयच्छति**⌋)।

a) प्रधानभूतां वाचमनुलक्ष्याऽन्या वाचः प्रवदन्तीति वाक्यार्थप्रतीतेः **अनुः** कप्र. (वैतु. MW. **अनुप्रवदन्ति** इत्यन्याय्यो योगः)।

b) लक्षणार्थस्य प्राधान्येन विवक्षितत्वाद् द्व्युपसृष्टिश्च तामनु द्विस्वरता चाऽनभीष्टा सुवारा द्र.। प्राक्स्वेवमेव विवृण्वत्स्वपि गतित्वमेवाऽनुमन्वानाः MW. K. प्रभृ. चिन्त्याः। **अनूैत्, अनु परैत्** > सपा. मै २, १, ४^{२} **अन्वगच्छत्** इति, काठ १५,२^{२} **अन्वागच्छत्** इति पाभे.।

c) **आ √प्याय्** इत्यस्य शुद्धस्याऽकर्मकत्वाद् भिन्नकर्तृकाऽऽप्यायनयोर्द्वयोर्मध्ये लक्षणलक्षितसंबन्धस्यैवोपपन्नत्वात् कप्र. एव सुवचः। **अन्वाप्यायति** > सपा. काठ ११, ३ **अन्वाप्यायते** मै २, २, ७ **अन्वाप्यायते** इति पाभे.।

d) लक्षणे कप्र.। अन्यथादर्शी MW. चिन्त्यः। **अनु, अपाक्रामत्** > मै २, ३, ७ **अन्वपाक्रामत्** इति पाभे.।

e) लक्षणे (हीने वा ⌊तु भा.⌋) कप्र. (वैतु. PW. प्रभृ. **अनु-सम्-आ-रभामहै** इति त्र्युपसृष्टं द्विस्वरं योगमनुमन्यमानाः सन्तश्चिन्त्यतामुपगताः। तथा हि सति **गतिर्गतौ** ⌊पा ८, १, ७०⌋ इत्युक्तदिशा निहतः स्याद् **अनुः** ⌊तु. नाउ. नि. **सम्** इति; एवमपि तु. टि. ऋ१०, १०३,६⌋)। f) **अनोः** कप्र. सप्तम्या योगः समवधेयः।

g) **अन्तर्** इत्यर्थेऽन्तर्भागानुलक्षणवचनः **कप्र.** (वैतु. **अनु-वि √विश्** मै २, ४, ७; ८ यत्राऽयं कर्मण्येव कारकान्तरसंबन्धस्याऽन्तर्भावादिव गुणभावाद् गतिभावं प्रापितो भवति)। h) पश्चादर्थे अव्य. द्र.।

i) सप्तम्यर्थपर्यवसानकः कप्र. द्र.।

j) एपू. टि. दिशा कप्र. द्र. (वैतु. PW. प्रभृ. **अनुप्रपिपते** इति योगम् आहुः। तन्मन्दम्। ऐकपद्ये स्वरद्वयस्याऽपलक्षणत्वात्)।

k) तु. तै २, ६, ५, ५ यथा तत्र **प्रस्तरस्याऽऽहवनीये प्रहरणं** श्रावितं भवति तथाऽत्र तत्सकक्षतया तदुत्तरविधितया च प्रस्तरस्य तदेकांशस्येत्यर्थे **बर्हिरनु** (बर्हिषि) प्रहरणं श्राव्यते। एवं चेह सप्तम्यर्थपर्यवसानो लक्षणे कप्र. एव वक्तव्यः। गतित्वाऽध्यवसानः MW. विस्पष्टेतरान्वयः K. च चिन्त्यौ भवेताम्।

l) हेतुवचनः कप्र. इति भा. अभिप्रैति। तथात्वं लक्षणवाचकताद्वारकमेवाऽनुवेदितव्यम्। पञ्चत्वसंख्यामनुलक्ष्य तत्पूर्तिहेतुना प्रायणवत्-समिष्टयजुः संकलनेनोदयनपञ्चकस्योक्तत्वात्। m) तु. टि. अनु तै २,१,५,६।

n) लक्षणे वा तृतीयार्थे वा कप्र.। यत्तु भा. ऐकपद्यमित्रोत्तरेण कर्मणि **शानजन्तेन** कृताऽभ्युवाह 'अनुरज्यमानाः' इत्येवं च व्याचचक्षे, तन्नोपपद्यते। प्रथमा खल्वापत्तिः सौवरी सुविदिता विमृशां भवति। कर्मणि प्रवृत्तिमतः पदस्य कर्तरि व्याख्यानं दुर्वचमित्यपरा। उपेक्षित-अनुपदः K. तूपेक्ष्यः। o) लक्षणे कप्र. द्र.।

p) यत्तु MW. **अनुप्रसर्पन्ति** इत्य् आख्यातिकं योगमाह। तदसत्। स्वरविरोधात्। **अत** एवंविधेषु लिङ्गान्तरैः सामान्येन गतितया वा कर्मप्रवचनीयतया वा सुवहेषु स्थलेषु स्वर एव विनिगमकः स्यात्। लक्षणाद्यर्थस्य प्राधान्ये द्वैपद्यं द्वैस्वर्यं च। तस्याऽऽख्यातान्तर्भावेण गौणत्वे ऐकपद्यमैकस्वर्यं चेति दिक्।

q) इत्थंभूतलक्षणे कप्र.। यथाऽनु विष्णुं भक्तस्तद्वदित्यर्थः। वस्तुतस्त्व् अनुगतत्वाऽऽदिबोधकाऽऽख्यातस्य गम्यत्वमिह द्र.। एवं च गर्भीकृताऽऽख्यातानुप्राणितार्थवचनसामर्थ्यमित्थंभूतलक्षणार्थ इति सुवचं भवति। r) हीने कप्र. इति भा. सुवचः।

s) हेत्वर्थानर्थान्तरभूते लक्षणे कप्र.।

t) नापू. टि. दिशा कप्र.। गतित्ववादी MW. चिन्त्यः।

u) इह द्वयोः **कल्पनाऽऽख्यभावयोर्मध्ये** प्रथमोक्तमनुलक्ष्य पश्चादुक्तस्य संभावितया श्रावितत्वाच्चाऽनुकल्पनाऽऽख्यस्योपसृष्टभावस्याऽप्रासङ्गिकत्वाच्च यथाकथमप्यभ्युपगमे सति लक्षणविषयभूतवाचकस्य द्वितीयान्तपदस्याऽन्वयविघातकत्वाच्च गतित्वपक्षपातिनो मतिरर्वाक्तनी (तु. PW. प्रभृ.) नाऽऽद्रियेतेति दिक्।

v) आनन्तर्ये गतित्वकर्मप्रवचनीयत्वव्यतिरिक्तं प्रातिस्विकाऽन्वययोग्यमव्ययमनुमन्तव्यमिति।

३[a]; ४[a]; २, ३[b]; ४^{२}[b]; ६, २[c]; ३^{२}[c,d]; ४, १, १, २†; २, १[a]; २^{२}[e]; ३[e]†; ८, २[f]; १०, ४†; २, १, १^{२}[g]; २[g]; २,४†; ६, ५; ८, २†; ३^{५}†[h]; ९, ५^{४}†; ३, १०, ३[i]; ११, १^{२}[j]; ४^{२}; ४, ४, ८‡[k]; ६, ४, २^{२}†; ५, १; ६, ३†; ७, ३^{४}†; ¶५, १, १, ४[l]; २, ५; ३, १[a]; ७, ४[a]; ८, ६[a]; २, १, ३^{२}; ३, ६; ५, ४^{४}[m,n]; ६, १; ७, ३[o]; ८, ४^{२}[p]; ७[q]; ९,

---

[a] लक्षणे कप्र. द्र. ।

[b] आनन्तर्यं इति भा., तृतीयार्थ इति K. । सप्तम्यर्थसामान्येऽथवा वक्तव्यः कप्र. अनुपदमोषध्यादिषु पश्वादीनां प्रतिष्ठापनात्मकाच्छुतिलिङ्गात् । सर्वथाऽपि कर्मप्रवचनीयतामात्मनस्तु न जहातीति । **अनु-सं√तन्** इत्येवं वितथाऽनुमानीव प्रतीयमानः MW. चिन्त्य एव स्यात् ।

[c] लक्षणे कप्र. (**वैतु.** भा. अनन्तरपर्यायं स्वतन्त्रम् अव्य. इति) ।

[d] **अनु, आतिष्ठत >** सपा. काठ **३,९ अन्वातिष्ठथ** इति, मै १,३,१ क **२,१६ अन्वातिष्ठत इति** पाभे. ।

[e] लक्षणे कप्र. (तु. टि. मा **११**,१७^{४}; वैतु. सा. अनु··· **आततान** इति) ।

[f] तु. टि. **अनु √दद् > अनु···ददन्ते** ।

[g] तु. टि. अनु मा **१२**,५^{४}; **वैतु.** मै **२**, ७,८^{४} **अनु-वि√क्रम् > अनु-विक्रमस्व** इति ।

[h] पाभे. अधि काठ **१६**,१५ द्र. ।

[i] स्वार्थप्रधानम् अव्य. । अनु, व्यायन् > सपा. मा **१४**, ३० **अनुव्यायन्** इति पाभे. ।

[j] इह **अनुसंचरन्ती** इति पदं ब्रुवाणः सा. चिन्त्यः । एकस्मिन् पदेऽनेकस्वरानुपपत्तेः । अतः सप्तम्यर्थपर्यवसानके **योनिम्** इति लक्षणे कप्र. प्रथमः **अनुः** । **अथ ऋतुस्य पन्थामनु** इत्यत्र तृतीयार्थे वा लक्षणे वा द्वितीयः **अनुः** कप्र. एव । ऋतस्य मार्गेण वा मार्गमुद्दिश्य वाऽऽगमनमात्रस्योषसां विवक्षितत्वात् । कुतः । उच्यते । अनुपदं ज्योतिषा त्रयाणां घर्माणामन्वागमनस्य श्रूयमाणत्वात् । आगमनमेव **अनु** अन्वागमनस्योपपन्नत्वात् (तु. रेतः शौ ८, ९, १३) । एवमस्यां कण्डिकायां त्रयो **अनवः** भवन्ति । तेषां द्वौ कर्मप्रवचनीयावादिमौ चरमस्तु गतिरिति विवेकः । अन्यथेवाभिप्रयन्तौ सा. K. चोक्तदिशा चोद्यौ भवतः (**तु. टि.** सस्थ. अन्वा ⌊नु-आ⌋ **√गा > अनु···आगुः**) ।

[k] इहेत्थंभूतलक्षणे वा हेत्वात्मकलक्षणे वा कप्र. द्र. । बाह्वृचे तु गतित्वमुपागतः (तु. ऋ.) । **अनु, शुक्रशोचिषः > सपा.** ऋ **१**, १२७, १ मा **१५**, ४७ का **१६**,५, २९, काठ **२६**, ११; **३९**, १५ शौ **२०**, ६७, ३ **अनुवष्टि शोचिषा** इति पाभे. ।

[l] तृतीयार्थे वा हेत्वर्थतात्पर्यको वा कप्र. द्र. ।

[m] लक्षणे कप्र. । **अनूत्सृजति**^{२} इति **अनुपर्यावर्तन्ते**^{२} इति च द्व्युपसृष्टं द्विस्वरं च योगं पश्यन्तौ PW. MW. चाऽयथार्थदर्शिनौ भवतः । नाउ. टि. अपि च द्र. ।

[n] **अनु, उत्सृजति >** सपा. मै **३**, २,४ **अनूत्सृजन्ति** इति, **अनुपर्यावर्तन्ते** इति च पाभे. द्र. ।

[o] **वैतु.** तै ५, २, ७, २ यत्रत्याद् **अनु-उप√धा** इति योगादिहत्ये पृथक्कृताऽनुके प्रयोगे सूक्ष्मेक्षिकयाऽवश्यं विशेषः कश्चन भवति । तदपश्यन्तः MW. K. प्रभृ. चिन्त्याः ।

[p] एकतरत्र गतिमदङ्गिरोभिः प्रसर्पतः पुरोडाशस्य केवलं गच्छन्तमनुगच्छति इत्याकारकः पौर्वापर्यात्मकोऽनुसार्यानुसरणविशिष्टः संबन्धो न भवति । किन्तु स्वर्गं यतोऽङ्गिरस उद्दिश्य (=तत्-सहभावप्राप्तये) स्वभावतश्चलितुमशक्नुवन्नपि कूर्मत्वमुपगच्छन् पुरोडाशः आत्मनः प्रसर्पणमकारयदिति तात्पर्यात् कूर्मीभूतस्य पुरोडाशस्योद्देशविशेषसाधनतामुपगतायाः प्रसर्पणक्रियायाः श्रावणे मन्त्रस्वारस्यात् कप्र. **अनुः** न गतिरित्यभिसन्धिः । अन्यत्र लक्षणे कप्र. (तु. टि. तै **६**,५,११,१; **वैतु.** उभयत्र **PW.** प्रभृ. **अनु-प्र√सृप्** च **अनु-परा√भू** च) ।

[q] **तृतीयार्थे** (पा **१**, ४, ८५) इति चीयमानाग्नेर्वेदिप्रवेशे करणं समर्पयितुमिष्टं द्र. । उलूखलमुपधेयमिति विधिर्भवति । नाभिर्हि तद् अग्नेश्चीयमानस्य भवति । तदुपधाने सति स्वनाभ्येवासावग्निर्वेदिं प्रविशति । तदनुपधाने स्वनाभिमपश्यन् यजमानस्य प्रामादुकस्य नाभ्या द्वाराऽसौ वेदिप्रवेशं कुर्वाणस्तं विहणीयात् । मैवं भूदित्युपधेयमुलूखलमिति श्रुत्यर्थो भवति । अथवाऽधिकरणात्मकः सप्तम्यर्थोऽभिप्रेतः स्यात्तद्वचनश्च **कप्र.** द्र. (तु. मै **३**, २, ७ काठ **२०**, ७ क **३१**, ९ यत्र नाभि- इत्यस्य स१ श्रूयते) । उभयथाऽपि नाभिपदार्थस्य मुख्यलक्ष्यत्वेन समर्पणे सति स्पष्टे प्राकरणिके

५[a]; ३, १, ३[b]; ४, ७[c]; ५, २[d]; ७, ४[e]; ४, २, १; ६, २; ७, १$; ६[f]; १०, ३[g]; ५, २, १[f]; ५, २[h]; ७, ५[g]; १०, ६[g]; ६, ४, १[i]; ७, ४, ४$; ७, १$[j]; ९, २[k]; ¶६, १, ५, ३[l]; ४[२]; ८, १[m]; ९, ५[n]; ११, २$[o]; ३, ४, ७[p]; ५, ३$[q]; ७, १; ८, ४$[r]; ४, १, २[२]; २, ६[s]; ५, १[e]; ६, ३[t]; ७,

तात्पर्यं यदेतदपश्यन्तः केचिद् अनुप्रविशति इत्येकपदात्मकं द्विस्वरं योगं प्रतिपद्यन्ते (तु. MW. K.) तन्नाऽऽद्रियेतेति दिक्।

a) तु. टि. अनु तै ५, २,५,४। अनु, उत्सृजति> सपा. मै ३, २, ७ प्रमृ. अनूत्सृजति इति पाभे.।

b) तृतीयार्थे कप्र. (तु. K.; वैतु. भा. लक्षण इति)। अनु, आवरीवर्ति > सपा. मै ३, २, ९ अन्वावरीवर्ति इति पाभे.।

c) अर्क्यम् (=अर्कभवं) साम शस्त्रं चाऽनुलक्ष्याऽर्कं तदाधारेण विधा विधीयत इत्येव श्रुतिस्वारस्यं स्यात् (तु. तै ४, ३, ८, ९ च तदुपरि सा. भाष्यं च ⌊K. टि. च⌋; वैतु. MW. K. च गतितया योजयन्तौ चिन्त्यौ भवतः)।

d) प्रणुदितान् भ्रातृव्यान् उद्दिश्येत्येवंप्रकारकेऽर्थे कप्र. द्र.। अनु, प्रहरति > सपा. काठ २१, २ क ३१, १७ अनुविसृजति इति, मै ३, २, १० प्रहरति इति पाभे.।

e) तृतीयार्थे कप्र.।

f) लक्षणे प्रकरणस्य मुख्यं तात्पर्यमिति कृत्वा तदुद्बलनप्रयोजनः कप्र. (वैतु. भा. PW. प्रमृ. अनुप्राविशत् इति। ऐकपद्ये सति द्वैस्वर्यानुपपत्तेश्चिन्त्याः)।

g) लक्षणे कप्र.।

h) पश्चादर्थे अव्य. वा लक्षणार्थे कप्र. वा। प्रथमे कल्पे प्रथमायाः स्वयमातृण्णाया उपधानं कृत्वा (पश्चात्) प्राणनक्रियां कुर्यादित्यन्वयः स्यात्। द्वितीये कल्पे प्रथमां स्वयमातृण्णामुपधीयमानामनुलक्ष्य प्राण्यादिति संबन्धः। एवं चाऽन्यतरार्थकोऽनुरुत्तरयोर् उपधानयोरप्यनुवर्तयितव्यो भवति। ननु अनुप्राण्यात् इत्येका ह्युपसृष्टा क्रिया स्यादिति। नेति। कथम्। यावता सकक्षे उत्तरे व्यन्यात् इति च अपान्यात् इति चोभे अपि क्रिप. अद्व्युपसृष्टे सती प्राण्यात् इति क्रियाऽपि तदन्व् अद्व्यपसृष्टेत्युपक्षिपेतामिति। अन्यथात्व ऐकपद्ये सति द्वैस्वरी नोपपद्येत।

i) अनु, प्रजायन्ते > सपा. काठ २२, ६ प्रमृ. अनुप्रजायन्ते इति पाभे.।

j) अनु, प्रेहि>सपा. मा १८, ५८ का २०, ४,१ माश ९,५,१,४५ अनुप्रेत इति पाभे.।

k) लक्षणे कप्र.। यत्राग्निर्भवति तत्रैव पशव उपतिष्ठन्त इत्यर्थः। अनूपतिष्ठन्ते इति सकर्मको द्व्युपसृष्टो योग इति यद् भा. च K. चोष्टस्तन्न। तदभिप्रेतस्य पश्चादर्थस्य प्रकरणेऽनभिप्रेतत्वाद् ऐकपद्ये सति द्वैस्वर्यस्याऽनुपपत्तेश्च (वैतु. मै ३, २,३; ७; ९,२; ४, ७,९ यत्र लक्षणार्थस्याऽप्राकरणिकत्वात् साकल्यार्थस्य च स्वारसिकत्वादिहाऽसंगतः पराभिप्रायः संगतो भवति)।

l) तु. टि. अनु तै ३,४,८,३।

m) लक्षणे कप्र.। निष्क्रमणक्रिया पदषट्कपरिमितेत्यस्यैवाऽर्थस्य न त्विहाऽनुनिष्क्रमणार्थस्य प्राधान्येन विवक्षितत्वात्। अत एव अनौ पृथक् स्वरोऽप्यत्रैव ज्ञापको भवेत् (वैतु. भा. MW. K. प्रमृ. चिन्त्या गतित्ववादिनः ⌊तु. टि. अनु-नि √क्रम्>अनुनिष्क्रामति इति⌋)।

n) सप्तम्यर्थे कप्र. (तु. ततः किञ्चिदिव प्राक् श्रूयमाणं सर्वासु⋯उप इति; वैतु. भा. प्रमृ. अनुसंचरति इति योगमनुजानानाश्चिन्त्याः स्युः। अपलक्षणद्वैस्वर्यापत्तेः)।

o) अन्तरिक्षमुद्दिश्य वाऽन्तरिक्षेण वाऽयनस्य विवक्षितत्वसंभवाल्लक्षणे वा तृतीयार्थे वा कप्र.।

p) आनन्तर्यार्थे स्वार्थप्रधानम् अव्य.।

q) छन्दोभिरेवैनं प्रजनयतीत्यानुपदिकाल्लिङ्गात् तृतीयार्थे कप्र. इति सिद्धमिव। वितथवादी MW. चिन्त्यः।

r) पाभे. अनु तै १,३,८,२ द्र.।

s) लक्षणे कप्र.। न त्वनुपदम् अनन्ववचार- इति शब्दश्रवणादिहापि अनु-अव √चर् इति भ्रमः स्यात्। इह लक्षणार्थस्यैव विवक्षितत्वात्। तस्मिन् शब्दे च हेतुमानिति वाऽऽनुषङ्गिक इति वा अनोः अर्थः।

t) यतः प्राणो न्यृतस्तत एवाऽपानोऽपि न्यृच्छेत् इत्यस्यार्थस्य विवक्षातो लक्षणे कप्र. इत्येव युक्तम्। अतः K. अत्र वैस्पष्ट्यमर्हेत्।

१[a]; १०, ४[b]; ५, ३, १; ३^{२}[c];
८, १^{३}[b]; ३[d]; १०, १[e]; ११,
१[f]; २^{१}[g]; ६, ४, २[h]; ६,
१^{२}[g]; ¶७, १, १, ५^{२}; ५,
५[i]; ६, ८[j]; ७, ४[k]; २, ४,
१[l]; ७, १^{२}[b]; ८, २; ४; ५;

३, ७, २; ४, ४, १[m]; ८,
३^{१}; ९, १[n]; ११, ४^{३}[l];
५, ६, २^{२}[o]; २५, २¶[e];
मै १, १, ७[e]; २, ६[p];
११†; १५[q]; १६[r]; ३,
११†[s]; ३३†; ३८[b]; ३९[t];

४, ७[u]; ५, १†; ५^{२}†; ६†;
६, २; ८, ५¶[u]; ९^{५}[v];
†¶; ९, ६¶[w]; १०, ३†;
१७^{२}¶[x]; ११, २^{२}†; २, १,
१०¶[y]; २, २^{२}¶; १०; ४,
७†; ५, ३¶[y]; ७^{२}¶[z];

---

[a]) 'वाचमनु वाचा तया सहायभूतया' इति कृत्वा तृतीयार्थे कप्र. द्र. (वैतु. K. प्रमृ. अ॒नु॒प्र॒यन्ति इति योगं मन्वानाः चिन्त्याः) ।

[b]) तृतीयार्थे कप्र. ।

[c]) गतित्वकर्मप्रवचनीयत्वाऽन्यतरसद्भावापेक्षया स्वार्थप्रधानम् अव्य. इत्येव साधीयः द्र. । अ॒नु, प्र॒पद्येत^{२} इति सतः पाठस्य स्थाने सपा. मै ४, ६, ७ अभि॒प्रपद्यते, अभीयात् इति, काठ २८, २ क ४४, २ अभ्यायुकः स्यात् इति च पाभे. ।

[d]) सप्तम्यर्थे कप्र. ।

[e]) लक्षणे कप्र. ।

[f]) लक्षणार्थस्यैव प्राकरणिकत्वाद् अनुः अत्र कप्र. भवति । परा√भू इत्यस्य चाऽकर्मकं वृत्तं भवति (वैतु. MW. यः अनु-परा√भू इति कल्पयन् सकर्मकं क्रिप. इच्छति) ।

[g]) हेत्वात्मके तृतीयार्थे कप्र. (तु. भा.; वैतु. PW. प्रमृ. अ॒नु···प॒रा ⌊आ॒ वा⌋ भवन्ति इति) ।

[h]) तु. टि. अ॒नु तै ५,७,९,२ ।

[i]) अनुक्रमार्थेऽव्ययमित्यभिप्रैति भा. । अथापि खलु अधि-परि-वत् (तु. पा १, ४, ९३) अनुप्रयुक्तविभक्त्यर्थाऽनुवादकतामात्रेण सार्थकोऽप्यनर्थक इव स्याद् अन्यथा सिद्धेः ।

[j]) लक्षणे कप्र. । एनमनुलक्ष्याऽस्य विषय इति यावत् (वैतु. भा. आनन्तर्यार्थे अव्य. इति) ।

[k]) तु. टि. अ॒नु तै १,७,६,३ ।

[l]) तु. टि. अ॒नु तै ३,४,८,३ ।

[m]) प्रजापतिकर्तृकस्तुतिप्रयोगाऽभावे देवान्तरकर्तृकतदनुसारित्वप्रयोजितस्तुत्यनुप्रयोगाऽसंभवाच्चाऽपलक्षणद्वैस्वर्यप्रसङ्गाच्च गतिभावेन अनुः उत्तरां प्र-पूर्वां क्रियां नानुप्रवेशयितव्य इति ।

[n]) तृतीयार्थे कप्र. । तत्र सत्रे केशवपनं सशिखं कुर्यादिति विधेरभिप्रेतत्वात् । अतः सशिख-विशिख-वपनविवेकाऽननुदर्शी K. चिन्त्यः ।

[o]) एकतरत्र तृतीयार्थे कप्र. (वैतु. MW. अ॒नु॒प्रा॒णन्ति इत्येतं योगमुशंश्चिन्त्यः) ।

[p]) तु. टि. अ॒नु मा ४,२८ ।

[q]) लक्षणे वा तृतीयार्थे वा कप्र. ।

[r]) पाभे. अ॒नु तै १,३,८,२ टि. द्र. ।

[s]) पाभे. अ॒धि काठ ४, ३ टि. द्र. ।

[t]) पश्चादर्थे अव्य. द्र. ।

[u]) तु. टि. अ॒नु मा २,२६ । अ॒नु, प॒र्याव॒र्तते > सपा. काठ ३२,५ अन्वावर्तते इति पाभे. ।

[v]) तु. टि. मा ११, १२; १७^{४} । अन्यत्र 'यज्ञमनुलक्ष्य दम्पती अम्नाताम्' इत्येवं प्रकरणसंगत्या कप्र. द्र. (वैतु. MW. अ॒नु···अम्नाताम् इति) ।

[w]) अ॒नु, म॒न्येत >सपा. काठ ९,१४ अनु, स्यात् इति अनु, भवति इति च पाभे. ।

[x]) एकतरत्र ता॒न् अपिप॒द्यमानान् अन्व॒पिपद्यते इत्यत्र तावद् अनुः गतिर्गतौ (पा ८,१,७०) इति गतिलक्षणं निघातमनुभवन्नपि सजातीयप्रयोगान्तरसाम्येन सस्वरः कप्र. स्यादित्यपेक्षा बलवतीव भवति । कदाचिन्मूलतो विद्यमानः स्वरः प्रमादाच्च्युतिं गमित इतीव चोत्प्रेक्ष्यते । अन्यतरत्र अनुपदमेवोपरिष्टात् ता॒न् प्रजा॒यमानान् अ॒नु प्र॒जायते यत्र अनुः इति पृथक् कप्र. प्र॒जायते इति च पृथक् क्रिप. भवति । सपा. काठ ३६, ११ अनुप्रजायते इति च पाभे. ।

[y]) तु. टि. अ॒नु तै १,७,४,२ ।

[z]) एकतरत्र यत्तु मुपा. अ॒नुवर्षति इत्येवमुपसृष्टमाख्यातं शिश्रावयिषितं भवति तदसङ्गतत्वाच्चिन्त्यं द्र. । अन्यतरत्र अ॒नु, प्र॒जायन्ते > सपा. काठ ११,२; १३,८ अनुप्रजायन्ते इति पाभे. ।

१०^{४}†; ६, ११[a]; ७, १†;
२^{२}[b]; ८†; ९†; १५^{२}; †[c];
१०, ४^{२}†; ६; १२, ४[d];
१३, ८‡[e]; १०^{२}; ३, १,
४^{२}[f]; ¶; ५^{२}[g]; २, १^{२}†;
५¶[h]; ६^{२}†;¶[i]; १०; ¶^{३},
५; ६[j]; ८; ४, ५^{२}[k]; ६^{३}¶;
¶६, ४; ८; ७, १[l]; ६^{३}[m];
७; ८[n];८, ४¶; ७; ९, ७[o];
१०, १^{२}[p]; २[q]; ७¶[q]; ११,
१०[q][r]; १६, ३†; ४, १,
७[a]; १०¶[s]; २, ११[t]; ३,
१¶[u]; ३[v]; ४, ५¶; ¶५,
१; ३^{२}[a]; ४^{६}[w]; ७; ८[x];
६, २¶; ३[a][y]; ५[a]; ६¶[z];

a) लक्षणे कप्र. । b) पश्चादर्थे अव्य. द्र. ।

c) पाभे. अधि काठ १६,१५ टि. द्र. ।

d) कप्र. (तु. टि. **अनु-सम्-प्र √या > ?अनुसंप्रयात**)।

e) तु. टि. अनु तै ४,४,४,८ ।

f) तु. टि. अनु मै १,८,९ ।

g) सकृत् **अनुप्रतितिष्ठति** इत्यत्र गतिर्भूत्वाऽथ त्रिः कप्र. द्र. । यदा द्वयोः समानभावयोर्लक्ष्यलक्षणसंबधो विवक्षितो भवति पौर्वोत्तर्यप्रकारकस्तदा तद्वचनः **अनुः** कप्र. वा स्याद् गतिर्वेत्युभयथाश्रुतेर्विकल्पः । यदा चैकस्मिन् वाक्ये प्रयुक्तायां गतिभूताऽनुविशिष्टायाः क्रियाया अर्थो वाक्यान्तरेऽनुपदिन्यनुवर्त्तयितुमिष्टो भवति तदा तदर्थं प्रकारद्वयमुपयुज्यमानं द्र. । तद् यथा । **अनुः** पश्चादर्थकः कप्र. एव पुनः श्राव्येत तस्य चाऽऽक्षेपेणाऽनुवर्तनीयया मूलक्रियया क्रिवि. संबन्धः स्यादिति प्रथमः प्रकारः यथेह । अथ लक्ष्यलक्षणभूतसमानभावाभ्यां कर्तृत्वसंबन्धविशिष्ट-पूर्ववाक्यगतपदद्वयसकक्षतया समर्प्यमाणे स्वं स्वं भावं प्रति कर्तृभूते पदान्तरे एवोत्तरे वाक्ये श्राव्येयाताम् । पश्चादर्थकगतिभूताऽनुसहिता समग्रैव च क्रियाऽऽक्षेप्या स्यादिति द्वितीयः प्रकारो भवति (तु. मै ३, ३, १०; काठ २२,२) ।

h) हीने कप्र. (पा १, ४, ८६) । अधिकशक्तिहीनशक्तिभ्रातृव्ययोः प्रणोदनस्य सममभीष्टत्वात् तयोस्तत्ता **अति-अनुभ्यां** द्योतिता भवति ।

i) तु. नापू. टि. । न चेह **स्यात्** इत्याख्यातस्य विद्यमानत्वात् तेन गतित्वेन योगः स्यादित्युच्येत । प्रतिवाक्यं क्रियान्तराभावे भ्वस्तिरूपस्य क्रियासामान्यस्य विद्यमानत्वदर्शनान् नेह किमपि विवेकविनिगमकं विशेषान्तरमुत्पश्यामः । पूर्ववदेव च सदृक्-पदस्य अति इति कप्र. सान्निध्याद् विषयविवेकार्थं हीनार्थवचनोऽयं कप्र. एव द्र. ।

j) तृतीयार्थवचनः कप्र. । तादृक्-सकक्षपदसाहचर्यात् ।

k) प्रायिकसामान्यवत्सु सत्स्वपि बहुषु स्थलेष्वेष तावत् परस्परं विशेषो भवति यथा कश्चिद् निपातोऽन्यत्र गतिर् भवत्यन्यत्र च कप्र. इति । प्रकृते एकतरत्र अनु प्रतितिष्ठति > तु. सप्र. मै ३,३,१०;४,४ **अनुप्रतितिष्ठति** इति यत्र **अनुः** गतिर्भवति । एस्थि. यथोपलब्धि सौवरी स्थितिरेवाऽत्र नियामिका स्यादिति दिक् । अन्यतरत्र अनु, स्रवति (तु. यस्था. टि.) > सपा. तै ५,४,१०,३ पराभवति इति, काठ २२,२ **पराभवति** इति च पाभे. । उभयतरत्र अनुः कप्र. द्र. ।

l) तु. टि. अनु तै ३,४,८,३ ।

m) सपा. अनु, निष्क्रामति <> तै ६, १, ८, १ **अनु, निष्क्रामति** इति च यत्रोभयत्र कप्र. भवति **अनुः** अकर्मिका च तदुत्तरा (वैतु. इहत्या तद्युक्ता सकर्मिका) क्रियेति दिक् । सपा. काठ २४,४ **अनुनिक्रामति** इति च पाभे. ।

n) एतद्- **अनुकृतिम्** इति Sch. च, एतद् अनुकृतिम् इति **सात.** च पाठः? एतत् अनु कृतिम् इति पृथक्-पद-त्रिकः **शोधोऽत्र** द्र. (तु. ऐब्रा. १, २७;२,३७) । अनुः प्रकृते कप्र. इति द्र. (तु. सा. [ऐब्रा २,३७]) द्र. ।

o) तु. टि. अनु मै १,२,१५ ।

p) पाभे. अनु तै १,३,८,२ मै १,४,७ द्र. ।

q) लक्षणार्थस्य प्राधान्येन विवक्षितत्वाद् अनु… प्रजायन्ते इत्येवं योगं पश्यन् तदन्तर्थापकः Mw. चिन्त्यः । कप्र. इत्येव साम्प्रतम् ।

r) पाभे. अनु मा १९, ४० टि. द्र. ।

s) **मूलम्** इत्यनेन संबद्धो लक्षणार्थे वा तृतीयार्थे वा कप्र. द्र. ।

t) हेत्वर्थपर्यवसानके लक्षणे कप्र. । वितथदर्शी Mw. चिन्त्यः । अकर्मकस्य जागरणस्य कर्माभिसंबन्धनैरपेक्ष्यात् ।

u) तृतीयार्थे कप्र. । v) तु. टि. अनु मै २,५,७ ।

w) चतुः हीने वारद्वयं तु लक्षणे कप्र. ।

x) हीने कप्र. द्र. । y) तान् इत्येतद्युक्तः कप्र. ।

z) आनन्तर्यार्थे अव्य. वा लक्षणे वा कप्र. द्र. ।

७, ४^{१}[a]; ८, ९†; ९, १०^{३}¶[a,b]; १०, २†; ६†; ११, २[c]; ३†; ४^{२}†; ५^{२}†; १२, ४^{२}†; १४, १२†; १४†; १६^{२}†; काठ **१**, ६; **२**, ६^{१}[d]; १२†; १५†; **३**, ४^{१}; ६[e,f]; **४**, ११†; १२[e]; १३[g]; १६[c]; **६**, ८[a]; ९†; ११^{१}†; **७**, ४†; ५†; १३[a]; १४^{१}[h]; ८, ३; ७^{२}; ८^{१}; १५^{१}; १७†; ९, १^{२}[a,i]; ३[i]; ४[i]; ६^{४}[j]; †; ११^{४}[a]; १४^{१}[a,k]; १८†; **१०**, ४^{२}; १०^{४}[l]; **११**, २; ३^{१}[m,n]; ४^{१}; ८[o]; ९†; १०; **१२**, ५^{१}; **१३**, ८^{१}; ९^{४}†; १४^{१}†; १६†; **१५** ७[a]; ११†; **१६**, १; २^{४}[p]; ८^{४}[q]; ९†; १५^{५}†; **१७**, १९^{४}[h]; **१८**, ४; ५^{१}†; १९^{१}¶[a]; **१९**, ३[p]; ५¶[r]; ९¶[s]; १२[t]; **२०**, १; ३[u]; ६[v]; ७; ९^{१}; १०^{१}[w,x]; १२^{२}[y];; **२१**, १; ३; ७; ८[z]; ९ १०^{२}[a]; १४†; **२२**, १[a]; २^{२}[a]; १०; **२३**, ८^{१}[a]; ९; **२४**, ६[b1]; **२५**, ४[c1]; ५;

---

a) लक्षणे कप्र. ।

b) अनु, परिक्रामाम इति सतः पाठस्य स्थाने सपा. मा **३८**,१९ का **३८**,५,२ तैआ **४**,११,२^{१} अनुक्रामाम इति पाभे. ।

c) नु इति (तु. पपा. संटि. नाउ. काठ **४**, १६ च) मुपा.? यनि. शोधितो लक्षणे कप्र. (तु. प्रति तै **१**,८, २२,१ मै **४**,१०, १ शौ **७**,२९, १; वैतु. SIM. अन्व् आचरण्यात् इति) ।

d) एकतरत्र तु. टि. मा **४**, २८ अन्यतरत्र लक्षणे कप्र. द्र. । e) तृतीयार्थे कप्र. द्र. ।

f) पाभे. अनु तै **१**, ३,८,२ द्र. ।

g) स्वार्थप्रधानम् अव्य. (वैतु. SIM. गतिर् इति ब्रुवाणः द्वैस्वर्यं प्रति चोद्यो भवति) ।

h) सप्तम्यर्थे कप्र. द्र. ।

i) सपा. मै **१**,७,२;३^{१} अभि इति पाभे. ।

j) तृतीयार्थे वा लक्षणे वा कप्र. द्र. ।

k) पाभे. अनु मै १, ९, ६ द्र. ।

l) तु. टि. अनु तै **२**,४,२,१^{२} ।

m) अन्वाप्यायत < > सपा. मै **२**,२,७ अन्वाप्यायत इति पाभे. ।

n) पाभे. अनु तै **२**, ३, ५, ३ टि. द्र. ।

o) सपा. मै **२**,३,५ आलभ्य इति पाभे. ।

p) तु. टि. अनु मा **११**,१७^{४} ।

q) कप्र. (वैतु. टि. मै **२**,७,८ अनु-वि√क्रम् > अनु विक्रमस्व इति) । स्वराङ्कणाभावादिह काठ. श्रुतिस्तत्र मै. संकेतित कतरं वर्गमनुबद्धा स्यादित्यध्यवसातुमशक्यमित्येवं सत्यपि यदेषत्र मौलिकी वाक्-प्रवृत्तिः स्यादितीव कृत्वाऽत्र गतीतरपक्ष उरीकृतस्तत्र सदसद्विविचः प्रमाणम् ।

r) स्वार्थप्रधानम् अव्य. वा स्याल्लक्षणवचनः कप्र. वा योग्यक्रियाऽध्याहारो वेति भूयोऽपि विमृश्यं द्र. ।

s) सयोनेरग्नेश्चयनं कर्त्तव्यं तद्द्वारा वेदिं प्रविशेद् नेद् यजमानस्य योन्या द्वारेति कृत्वा तृतीयार्थे कप्र. द्र. ।

t) तु. टि. अनु मै **३**,७,८ ।

u) अनु, विधीयते > सपा. मै **३**, २, ४ अनुविधीयेत इति पाभे. (तु. टि. तै **५**,३,४,७) ।

v) तु. टि. अनु तै **६**,५,११,१ ।

w) आनन्तर्यार्थे कप्र. (वैतु. मै **३**, २, ९ यत्र पश्चादर्थेनाऽऽख्यातार्थो नेदीय इवाऽनुरञ्जितो भवति । तेनाऽकर्मकस्याप्याऽऽख्यातस्य सकर्मकत्वाऽभिनिर्वृत्तौ सत्यां तस्य च तदीयस्य कर्मपदस्य चाऽन्तरा तदीयं कर्तृपदं श्रूयते [वैतु. प्रकृतेऽस्य कप्र. सतो व्यवधापनीव श्रुतिः]) ।

x) पाभे. अनु तै **५**,३,१,३ टि. द्र. ।

y) लक्षणे कप्र. (तु. मै **३**,२,१० यत्रत्या समानप्रकरणिका सौवरी स्थितिरिहापि विनिगमनी भवति) ।

z) तु. ऋ **१०**, १४५, ६ शौ **३**, १८, ६ यदन्विहापि माम् अनु इतीव लक्षणाऽभिप्रायः संबन्धो भवति ।

a1) प्रेत्य समारोढ्यस्य स्वर्गस्य मानं सम्प्रति क्रियमाणस्य यज्ञस्य मानमन्वित्यर्थविवक्षाप्रामुख्यात् कप्र. द्र. (तु. तैब्रा **२**, १, २, १० यत्रत्यः स्वरसंकेतोऽन्येतत्समर्थकतां भजति [तु. वैप२ यस्था. टि.]; वैतु. PW. प्रमृ. अनुसमारोहति इति त्र्युपसृष्टौ बम्भ्रम्यमाणाश्चिन्त्याः स्युः) ।

b1) तु. टि. अनु तै ५,७,९,२ ।

c1) लक्षणे कप्र. (वैतु. SIM. अनु√खन् > अनुखनेत इत्येवं योजुकश्चिन्त्यः) ।

२६, ७[a]; ८[a]; २७, १[b]; २; ३[c]; ८^{१}[d]; १०^{२}[e]; २८, १^{२}[f]; ९^{२}[a]; २९, ८[g]; १०[a]; ३०, १[a]; २; ३^{२}[a]; ७^{२}; ८[h]; ९[h]; ३१, ५[a]; ८^{२}¶[i]; ३२, ५[a]; ३३, ३^{४}[j]; ३४, ७¶; १३^{५}[k]; ३५, ८^{४}†; १६^{१}¶[l]; १७^{२}[m]; १८; ३६, ७¶[n]; ११^{२}; ३७, ११^{१}; १७^{१}; ३८, २[o]; १२^{२}[a]; ३९, १०^{४}[p]; ४०, ८†; ९[q]; १३[r]; †४६, १; ३^{४}; क १, ६; १९[s]; २, ११^{३}[t]; १३; ३, ३†[u]; ९†; १०[v]; ११[w]; ४, ७¶: ८†; †५, ३; ४; ६, ३^{४}[a,x]; ८; ७, २; ३¶[a]; ४^{२}¶[a]; ८, ३[y]; ४^{१}[y]; ६[y]; ७[a]; ९^{४}; †; २५, ६^{२}†; २८, ४; ५^{२}†; २९, ७^{२}¶[a]; ३०, १[z]; ३¶; ¶३१, २[b]; ३[z]; ५\$[a1];

---

[a]) लक्षणे कप्र. ।

[b]) तु. टि. अनु मै ३,७,८ ।

[b]) **उपांश्वन्तर्यामौ** इति युक्तः आनन्तर्ये कप्र. ।

[c]) तु. टि. अनु मै ४,६,३ । [d]) आनन्तर्येऽर्थे कप्र. ।

[e]) तु. टि. अनु मै ३, १०, २ ।

[g]) सप्तम्यर्थे कप्र. ।

[h]) लक्षणे वा तृतीयार्थे वा कप्र.

[i]) एकतरत्र तु. टि. काठ १६, ८ । अथह विशेषोऽप्यस्ति । तथा हि । असुरस्य लोहितं पृथिवीं साकल्येनाऽपूरयदित्येवं श्रुतिर्नाभिप्रैति येन गतिभावमनुप्रविश्य **अनोः** अर्थो विधावनार्थमनुरञ्जयेदिति गतिपक्षानादरः द्र. (वैतु. PW. MW.) । अन्यतरत्र तु. टि. मै ४,१,१० ।

[j]) तु. टि. अनु तै १,७,६,३ ।

[k]) सप्तम्यर्थे कप्र. भवति (तु. तत्रैव श्रूयमाणं पूर्वपक्षेषु इति) ।

[l]) भावलक्षणस्य विषयस्य प्रामुख्येन श्रावयितुमिष्टत्वात् तस्य च यथा कप्र. न तथा ग. गमयितुं शक्यत्वात् कप्र. एव द्र. । अथ कप्र. एतदपरं लक्षणम् । तद् यथा । यत्र लक्ष्यभूतो भावश्चान्यतः पृथक् क्रियापदेनोच्यते लक्षकभूतो भावश्चाऽन्यतः पृथक् क्रियापदान्तरेणोच्यते तत्र सामान्येन कप्र. अनुः द्र. इति । तस्माद् यथा 'डिम्भस्य मरणमनु मरणं खिम्भस्य' इत्यत्र कप्र. अनुः भवति तथैव डिम्भं म्रियमाणमनु म्रियते खिम्भः' इत्यत्राऽप्ययं कप्र. इति । यत्र तु लक्ष्यलक्षकयोर्भावयोः समानत्वे वा सजातीयत्वे वा सति लक्षकभूते भावे गम्ये सति लक्ष्यभूतो भावोऽनुपूर्वेण सकर्मकेण सता क्रियापदेनोच्यते तत्र ग. अनुः भवतीति । यथा 'डिम्भमनुम्रियते खिम्भः' इति । एवं तावत् प्रकृते कलशस्योपवानं पृथक् शत्रन्तेन क्रियाप्रधानेन पदेनोच्यते तदनुलक्ष्य प्रवर्त्तमानश्च प्राणोपदसनभावः पृथक् क्रियापदेनोच्यत इति कृत्वा कप्र. **अनुः** अत्र भवतीति निर्विवादं सद् अन्यत्र च सकक्षासु वाचोयुक्तिषु निदर्शयितव्यमिति दिक् (तु. अनु ऋ ५,८१,३ टि., प्राण- > -णेन इत्यत्र क ४८, १४ टि. च) ।

[m]) प्रयास्यद्यजमानकर्तृकाऽग्न्यन्वाधानादिक्रियाविशेषाधीनप्रीतभावाः कामास्तेन तस्यां क्रियायां कृतायामेव तं प्रति कामप्रीताः सन्तस्तेन प्रयाता सह प्रयायुर्नान्यथेत्येवं लक्षणार्थस्य प्राधान्येन विवक्षितत्वात् कप्र. **अनुः** न गतिरितीव कृत्वा पृथक् स्वरो भवति (वैतु. काठ ९, १७ यत्र समानकल्पया श्रुत्या तत्-सजातकर्तृकं प्रयातोऽनुप्रयाणं सूचितं भवति । अयं तु तत्र विशेषो भवति यथा प्रयाता क्रियमाणायाः क्रियाया इन्द्राग्नीदेवताकत्वं न तु प्रयात आत्मीयं कमपि विशेषमुपजीव्याऽकामानामपि सतां सजातानां तदनुप्रयाणे प्रवृत्तिः संजायत इति कृत्वा प्रयात्रनुप्रयातृमध्ये लक्ष्यलक्षकसंबन्धाऽभावे सति लक्षणार्थस्य वाच्यत्वेनाऽप्राप्तत्वाद् न कप्र. अनुः इति) ।

[n]) **एकस्याम्** इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. सपा. मै १, १०,१३ **पश्चात्** इति पाभे.) ।

[o]) पाभे. अनु मा १९,४० टि. द्र. ।

[p]) तु. टि. अनु तै ४,३,११,१ ।

[q]) सपा. शौ ६,६१,१ **उत** इति पाभे. ।

[r]) पाभे. अनु तै ५, ७, ७, १ ।

[s]) तु. टि. अनु मा ४, २८ ।

[t]) तु. टि. अनु तै १, ३, ७, १^{२} ।

[u]) पाभे. अधि काठ ४,३ टि. द्र. ।

[v]) तृतीयार्थे कप्र. । [w]) तु. टि. अनु काठ ४,१३ ।

[x]) तु. टि. अनु काठ ७, १४^{१} ।

[y]) पाभे. अनु काठ ८,१५ द्र. ।

[z]) तु. टि. अनु मा ११,१७^{४} ।

[a1]) पाभे. अनु काठ २०, ३ द्र. ।

८$[a]; ९[b]; १०[c]; ११[२d];
१२[६e]; १४[२], १६; १८;
३५, ४; ¶**३६**, ३[d,f]; ६;
३७, ५[२d,g]; ७[h]; ¶**३९**.
१[d]; २[d]; **४१**, ५; ६¶[d];
४२, १; २¶[i]; ३[j]; **४५**,
१¶[k]; ९; **४६**. ३[d]; ४;
५; ६[२]; **४७**, ५[h]; ८[२l];
¶**४८**, १५[२m]; १६; कौ **१**,
५१; १६५; २२९; ३६७;
४०९; ४१०; ४१२; ४१३;
४३६; ४६५‡[n]; **२**, ८७;
८८; १०५; २०१; ३३३:
३५५; ३५६; ३५७; ५१७;
७७५; ९१९; ९२७[o]; ९४१[d];
९५६; १०४४[o]; १११५;
११६३‡[n]; १२०४[२]; **३**. ४, २;
५, ८; ११; $४, १; †जै **१**,
५, ७; १८, १; २४, ५; ३८.
८; ४०, १; २; ४; ५;
४२, १०; ४८, १०‡[n];
२, ३, ३; ७, २; **३**.
९, १; ३; ११, १; १८,
८; २८, ५;- २९, १२;
१३; १४; ४०, १३; **४**, १,
२[d]; २, ८[o]; १६, २; २०,
२; २१, ५; २२, १०[o];
शौ **१**, २२, १[p]; **२**, १३,
५; ३४, ३[q], **३**, ७, २[r];
८, ६[s]; ९, ६[t]; १८,
६†; २३, ३; **४**, १५,
४[u]; ७[u]; ८[v]; ९, १२;
२१, ४†; **५**, १, ३;
२७, ७; **६**, १७, १–४[w];
२६, २[x]; २९, ३; ३९,
१†; ६९, २; ७२, १;
९०, २; ९४, २[s];
९७, ३[२y]; १०५,
१–३; १२१, ४[z]; १२२,

---

[a] तु. टि. अनु तै **६**,५,११,१।

[b] तु. टि. अनु काठ **१९**,९।

[c] तु. टि. अनु तै **५**, २,९,५।

[d] लक्षणे कप्र.।

[e] पाभे. अनु तै २,३,५, ३ द्र.।

[f] सपा. काठ **२३**,६ अभि इति पाभे.।

[g] पाभे. अनु मै **३**,७,६ टि. द्र.।

[h] तु. टि. अनु तै **५**, ७, ९, २।

[i] तु. टि. अनु मै **३**, १०, २।

[j] तु. टि. अनु मै **४**,६,३[२]।

[k] तु. टि. अनु तै **३**, ४, ८, ३।

[l] तु. टि. अनु मै **४**, १, १०।

[m] तु. टि. अनु काठ **३५**, १७।

[n] पाभे. अनु तै **४**,४,४,८।

[o] सपा. का **६**,३,१ उप इति पाभे.।

[p] तृतीयार्थे वा लक्षणे वा कप्र. (वैतु. PW. MW. अनु···उदयताम् इति योगं पश्यन्तावुपेक्ष्यौ)।

[q] अन्वैक्षन्त इत्येतं क्रिप. अन्वयाद् दीध्यानाः इत्यनेन तद्गतस्याऽनु-पदार्थस्य पारस्परिकसंबन्धस्य सिद्धत्वे सत्यपि यदन्यैः अनुदीध्यानाः इतीव संबन्धोऽपरम् अनुम् कप्र. सन्तम् बध्यमानम् इत्यनेन शानजन्तेन नापू. अन्वितं व्यर्थं गतीकारमिष्यते (तु. सा. WI. च) तन्नाऽऽद्रियेत। आर्थस्य संबन्धस्योक्तया दिशा सुसंगतत्वे सत्यप्यनुपपन्नद्वैस्वर्यप्रसङ्गादिति दिक्।

[r] तृतीयार्थे कप्र. (तु. नापू. मन्त्रे स क्षेत्रियं विषाणया इति ; वैतु. WI. अनु···अक्रमीत् इति योगपरश्चिन्त्यः)।

[s] सपा. पै **१९**,१०,१३ उप इति पाभे. (तु. तत्रत्यं टि.)।

[t] सप्तम्यर्थे कप्र.।

[u] लक्षणे कप्र. (तु. W.; वैतु. सा. यस्य अनुगतम् इति भाष्यमव्ययपरतया नेयमुतोपसर्गतयेति विमर्शमपेक्षेत)।

[v] कप्र. अयमिह भवति। अत्र पूर्वार्धीयं प्रत्याशं विद्योतनस्य च प्रतिदिशं वातस्य वानस्य चाऽऽशंसनं ज्ञापकं स्यात्।

[w] लक्षणे कप्र.। आनन्तर्यं इति W.। अनुसूतुम् (-त्रम् इति शंपा.) इत्याकारकमेकं पदं सा. पपाठ।

[x] सा. अनुव्यावर्तने इत्येकं पदं पठंश्चिन्त्यः। तृतीयार्थे कप्र.। अन्येन पथा पाप्माऽनुपद्यतामिति यावत्। अथवाऽनर्थिका गतेर्द्विरुक्तिः। अनुपद्यताम् इति क्रियायामेव विवक्षापर्यवसानात्। सपा. पै **१९**, १९, ३ अभि इति पाभे.।

[y] कप्र. भवति (तु. ऋ **१०**,१०३, ६ इत्यत्रत्यं टि., सस्थ. च टि., वीरयध्वम्, संभरध्वम्, हर्षध्वम् इत्यत्र च यस्था. टि.)।

[z] नापू. टि. दिशा निवासक्रियाया अपेक्षया प्रकृतद्वितीयाऽन्तपदवाच्यस्य तदभिव्याप्य तदधिवरणतया समर्पणे श्रुतिस्वारस्यप्रतीतेस्तत्साधनभूतः कप्र. द्र. (वैतु. MW. गपू. दिशा गतिपक्ष्यः मिथ्याप्रत्ययं

१[a]; २[b]; **७**, ४४, १; ५९, १; ८७, ४^{२}[c]; १०२, ४[d]; ८, ९, ८; १२[e]; १३^{२}[e]; १५^{२}; १६; १७, ९, १, १९; २४^{२}; ४, २४[f]; **१०**, २, २२; २३[g]; ४, ६[h]; ५, २५–३५[i]; ३७[j]; १०, ७^{२}[k]; **११**, २, १०[l]; ७, १२; १०, ११[m]; १९[n]–२२[n]; २४[n]; २७[n]; **१२**, २, २१†; ३, १७[o]; **१३**, १, १०[p]; २, १४[q]; १८†; २१†; ४०[p]; ३, १[r]; २०[p]; ६, ५[h]; **१४**, १, ४६†; ६०[h]; २, १०‡[s]; ७४[t]; **१५** २, १[p]; ९; १५; २१; ६, १; ४; ७; १०; १३; १६; १९; २२^{२}; २४; ९, १; १४, १; ३; ५; ७; ९; ११; १३; १५; १७; १९; २१; २३; **१८**, १, २०†; २७^{५}[c]; ५०†; २, ९; १३†; ३, ४०[u]; ४, २८^{४}†; ७५[p]; ७६[p]; ८६[p]; ८७[p]; **१९**, ६, २‡[v]; १३, ६^{२}†; २६, ३[q]; ४९,

---

प्रति चोद्यः)। **अनु क्षिय** इति सतः पाठस्य स्थाने पै **१६**,५१,४ अनु गच्छ इति, तैआ २,६,१ ?अनुष्व (तु. तत्रत्यं टि.) इति, काकू **१३२**:११ अनु ष्यात इति च पाभे.।

a) तृतीयार्थे कप्र. (तु. सा. नापू. मन्त्रे कप्र. श्रूयमाणस्तथैव व्याख्यायमानश्च ; वैतु. सा. PW. प्रमृ. **अनुसंतरेम** इति योगं वदन्तश्चिन्त्याः)।

b) तृतीयार्थे कप्र. (तु. शौ **६**, १२२, १ सौवरी स्थितिस्तत्र चेह च यनि. विनिगमिका स्यात्। एस्थि. तत्र ग. इतीह च कप्र. ⌊सोऽपि च लक्षणार्थीयः⌋ इति सा. तद्व्यत्यासेन तत्र कप्र. इतीह च ग. इति W. च व्याहतवाचाविव स्यातामिति दिक् ⌊तु. तैआ. २, ६, २ यत्रत्ये पाभे. स्वरो भूयोऽपीह यनि. एव पुष्टिं विदध्यात्⌋) c) तु. टि. अनु मा **११**,१७^{४}।

d) तु. टि. अनु तै **१**,४,४४,३।

e) तु. टि. अनु तै **४**, ३, ११, १^{२}।

f) **वशान् अनु**>सपा. तै **३**, ३, ९, १ शांगृ **३**, ११,१४ पागृ **३**,९,६ विध **८६**,१६ **प्रियेण** इति पाभे.।

g) द्वितीयान्तं स्वविषयीभूतमधिकरणार्थकतयाऽऽपादयन् कप्र. द्र.। **पुरुष-कर्तृकस्य** निवासस्य देवाधिकरणकतायां तन्मध्यगतत्वपर्यवसानरूपायां प्रकृतस्य प्रश्नस्योत्तरस्य च स्वारस्यप्रतीतेः। एस्थि. उत्तरेण √क्षि (निवासे) इत्यस्य तिङ्वृत्तेन यद् MW. गतित्वानुसंबन्धमाह तच्चिन्त्यम्। द्वितीयान्तपदवाच्यकर्तृकनिवासस्याऽपेक्षया तदनुगतस्य वा तत्पश्चाद्भवस्य वा पुरुषकर्तृकस्य निवासस्य समर्पणे प्रकृतप्रश्नोत्तरयोः स्वारस्याऽभावादिति दिक्।

h) पश्चादर्थे कप्र.। i) तु. टि. अनु मा **१२**,५।

j) 'दक्षिणां दिशमनुलक्ष्य या सूर्यस्याऽऽवृत् तामहमन्वावर्ते' इत्यन्वयाल्लक्षणे कप्र. द्र.।

k) प्रवेशनक्रियायाः कर्मणोऽनिर्देशात् साकाङ्क्षाऽन्वयं रचयन् W. चिन्त्यः। वशायाः प्राधान्येन प्रतिष्ठापनेऽभिप्रायवत्यां श्रुत्यामभ्युपगतायां संभवे सत्यपि गतिर्वे क्रियायाः प्राधान्यविशेषाऽऽधानेन कर्मणो भूयस्तरां गौणीभावापत्तेस्तत्प्राधान्यविशिष्टप्रतीत्यर्थं तदधिकरणताऽऽपत्तौ विवक्षितायां सत्यां सप्तम्यर्थे अनुः कप्र.। l) सप्तम्यर्थे कप्र. द्र.। पाभे. अधि पै **१६**, १०४,१० द्र.।

m) गतिरिति सा. अभिप्रयन् प्रतीयते। तथा तु सति द्वैस्वर्यापत्तिः स्यादित्यसौ चोद्यो भवेत्। शरीरस्य प्राधान्येनोपस्थापनेन श्रुतिसफलतायामभ्युपगतायां लक्षणे कप्र.। न तु पश्चादर्थे (तु. W., द्विपू. टि. च)। अनु, प्राविशत् > सपा. पै **१६**, ८६, २ **अनुप्राविशत्** इति पाभे.।

n) सपा. शौ **११**, १०, २५ **सर्वे** इति, अनु, प्राविशन् > सपा. पै **१६**, ८६, ९ प्रमृ. **अनुप्राविशन्** इति।

o) तृतीयार्थे कप्र.। p) लक्षणे कप्र.।

q) तु. टि. अनु मा ८,४०। पाभे. **अधि** पै **१८**,२१,८ द्र.।

r) **अनु-वि-चाकशीति** इति योगं द्व्युपसृष्टं पश्यन्तौ PW. MW. उपेक्ष्यौ। **अनोर्लक्षणे** कप्र. सतः संगतत्वात्।

s) **जनान्** इति द्वि. युक्तः कप्र.। **यन्ति जनान् अनु** (सपा. आपमं **१**,६,९ बौगृ **१**,५,२ भागृ **१**, १८, ५ च) इति सतः पाठस्य स्थाने ऋ **१०**,८५,३१ **यन्ति जनात् अनु** इति पाभे.।

t) सपा. पै **१८**,१४,४ **अभि** इति पाभे.।

u) **अनु √इ > अन्वैत** इतीवेह संभाव्यते। सा. तु. √रुह् इतीममेव पूर्ववद् आचिक्षिप्सति (तु. शंपा. टि., W. टि. च)।

v) सपा. ऋ **१०**, ९०, ४ प्रमृ. **अभि** इति पाभे.।

२[a]; ६[b]; ५८, ३’[b]; †**२०**
४, २[c]; १५, २[d]; ४०, ३;
४७ १५; १८; ६९, १२;
९२, १५[२]; १०९, १-३;
११६, २; १३१, २$;
१३९, २; पै **१**, २८, १;
५९, ४[e]; ९२, ९[f]; १०७,
२†; **२**, ३३, २[b]; ६०,
२[g]; ८६, १-६; **३**, २
२[h]; ७, १; १४, ३;
२८, ४; २९, १[i]; ३२,
४[j]; **४**, १७, ५†; २०,
७[k]; २४, २[l]; **५**, ६,
२; ७, ५[m]; ६[n]; ९,
११; १५, ५; १७, ४[m];
२६, ३; २७, ७[o]; ४०, २[p];
६, १६, ४†; २२, १९; **७**,
४, ६[२]; †; ८, १, ४[q];
१४, ३†; १६, १-३[r];
९, १, ६; ५, २‡[s]; २१,
१-१२; **१०**, ९, १०†[t]; **११**,
७, ९, **१२**, ७, १०[u];
१४, ४, ६[b]; **१५**, ६, ९;
१०, ६†; १२, १०[l]; २३,
८; **१६**, १५, ६[v]; १८, ८[w];
१९, २[w]; ३’[w]; ५’[w]; ६[w];
७[w]; २६, ३[x]; ३३, ९; ३४,९;
१०[२]; ५१, ४[y]; ५[z]; ६१, १[a1];
७२, ४’?[b1]; ७४, ७[c1];
१०७, ७’[d1]; ११९, १-३;
१३१, १[२]-१०’[e1]; १३२,
२[f1]; १४७, ७; ८; १४८,
३; १४९, १; १५४, २[g1];
१७, ७, २[w]; ३२, १†[h1];
१८, ५, ३†; ८, १†[i1];
१५, १०[b]; १८, ८[j1]; २२,

---

a) तु. टि. शंपा. W. च । वैकृतभूयिष्ठे पाठे अ॒नुः कप्र. (अ॒नु मा) इति संभाव्यते ।

b) लक्षणार्थे कप्र. ।

c) आधारलक्षणः कप्र. । एवं किल सा. इहाभिप्रयन् संभाव्यते । बाह्वृचे ८, १७, ५ तु गतितामेवाऽस्यासाविच्छति !

d) द्वितीयायां प्राप्तायां ते इति ष. छान्दसी वक्तव्या भवति ।

e) वातस्य प्ल(प्र)वानम् अनु प्रवानमनुलक्ष्येत्यर्थं इति लक्षणे कप्र. । एवं द्वितीयोऽपि अनुः स्यात् तथैव मध्ये च अथ इति शोधः संभाव्यते ।

f) पूर्वमनु, आनुपूर्व्येणेत्यर्थः ।

g) तु. टि. अ॒नु शौ **६**,१२२,१ ।

h) तु. टि. अ॒नु शौ **३**,७,२ ।

i) सपा. शौ **७**, ३९,३ उत॒ इति पाभे. ।

j) तु. टि. अ॒नु शौ **२**, ३४,३ ।

k) तु. टि. अ॒नु काठ **२१**,८ ।

l) पाटस्य व्यवस्थाऽभावाद् अविस्पष्टान्वयः अनुः ।

m) पृथिवीम् इति द्वि. युक्तः कप्र. ।

n) तु. टि. शौ **४**,१५,७;८ ।

o) मध्याश्छस्त्राम् टि. द्र. ।

p) लक्षणे कप्र. (तु. मद॒म् इ॒ष्यमाणः इति पूर्वस्यामृचि सकक्षा श्रुतिः) ।

q) पाठः? नु इत्यस्य स्थाने अनु इत्युपात्ताऽकारः संभाव्यते ।

r) सपा. शौ **६**,२५,१-३ अभि॒ इति पाभे. ।

s) पश्चात् पूरितः पाठः (तु. ऋ **१०**, ९०, ४) । किमिति अभि-स्थाने अनुः अनुपूरित इनि चिन्त्यम् ।

t) तु. टि. अ॒नु ऋ **१०**,१४,१२ ।

u) शोधः सस्थ. टि. मन्तोः ।

v) पश्चादर्थे कप्र. ।

w) तु. टि. अ॒नु तै **४**,३,११,१ ।

x) पाभे. अनु शौ ९,४,२४ ।

y) तु. टि. अ॒नु शौ **६**, १२१,४ द्र. ।

z) तु. टि. अ॒नु शौ **६**,१२२,१ ।

a1) तु. टि. अ॒नु शौ **१०**,२,२३ ।

b1) सूर्यस्याऽग्नेश्चन्द्रमसोऽनु भूतिं वातस्याऽऽभूतिम् (?अत्वाभ>) अनु त्वम् आऽभवः इत्येवं शोध- सुपठमिदं बहुविकृतं त्रैष्टुभमर्धर्चं द्र. । एश्थि. कोष्ठगोऽत्यन्तदुष्पठः मुपा. संस्कर्तुं शोध-व्यृद्धिमेव विज्ञापयेत् ।

c1) येऽनु>सपा. शौ ९, १३, ७ ए॒ति इति पाभे. ।

d1) तु. टि. अ॒नु शौ **१०**,१०,७[२] ।

e1) तृतीयार्थे कप्र. ष. अभिसंबद्धः द्र. । मूको. शोध- सापेक्षो भवति (तु. सस्थ. टि. अप√क्रम् > अपक्राम) ।

f1) तु. टि. अ॒नु शौ **१०**,५,३७ ।

g1) सप्तम्यर्थे कप्र. ।

h1) तु. टि. अ॒नु ऋ **१०**, १८,१ ।

i1) पाभे. अ॒नु शौ **१४**,२,१० द्र. ।

j1) सपा. शौ **१३**,१,३८ दि॒शः इति पाभे. ।

३†[a]; ६†[b]; २४, ८; २७, ९; २९, २[c]; १९, ४, ७–९[d]; ८,७; ९, २[e]; १०, १४[f]; १२, ९^{२}[g]; १८, १; ५; २२, १[h]; २३, १२; २७, १४; २९, ६; ३२, १४[i]; ३६, १७[j]; ४१, २[i]–४[i]; ४७, ८[j]; ४९, ४[k,l]; ५२, ९†[m]; ५५, १५–१८[k]; २०, १, ४[n]; ११,१०†[o]; १२, २[p]; ७^{४}†[q]; १४, २[m]; २१, १^{४}[a]; २४, ७[r]; २७, ८; २८,४[i]; ५[i]; ३३, ३; ४९, ४†[s]; ५१, २†[t]; ५२,१०[i].

अनु- √अन् (प्राणने) द्र.

अनु-क,का[u]– -कम् म ४, ३, ८[v]; -काः मै ४, ३, ७[v]; ७, ८[w]; -कान् तै २, २, ८, १[x]; ५, १०, १; मै ४, ३, ७; -काम् मै २, १,९;५,८; ३,३,१०[w];४,७,८.

अनु √कम् > कामि > १अनु-काम[y]– -मः मा १८,८; का १९, ३, ४; तै ४, ७, ३, १; मै २, ११, ३ ; काठ १८, ८; क २८,८.

†अनुकाम-कृत्[z]– -कृत् ऋ ९, ११,७; कौ २, ७९७.

अनुकामि(न्>)नी[a1]– -नी[b1] तै ३, ५,६,१.

२अनु-काम[c1]– -मम् ऋ १, १७, ३; ८,४८,८; ९, ११३, ९.

३अनु-काम[d1]– -मा ऋ ८, ९२, १३.

अनु √काश् > अनु, >नू·काश[e1]– -शम्[f1] तै ५,४,१, ३; ७,१२, १[g1]; काठ ५३, २; -शेन[f1] मा २५, २; का २७, २, १; मै ३, १५,२. [°श- १श्वेत°].

अनु √कि, अनु···चिकिते[h1] काठ ३७, ९; अनु···चिकिताम्[h1] शौ ६,५३,१; पै ४,३,७.

---

[a] तु. टि. अनु ऋ १, ५०, ३ ।

[b] तु. टि. अनु ऋ १, ५०, ६ ।

[c] तु टि. अनु शौ १०,५,३७ ।

[d] तु. टि. अनु शौ ६,१७,१–४ ।

[e] सपा. शौ ६,५५,१ अन्तरा इति पाभे. ।

[f] अनु, वातेभिः>सपा. शौ ३, ८, ६ अनुवर्त्मानः इति पाभे. ।

[g] तु. टि. अनु ऋ १०, १०३, ६ ।

[h] पाभे. अधि काठ १६,१५ टि. द्र. ।

[i] लक्षणे कप्र. ।

[j] यावत् सूर्यमरीचयस्तावत् सदान्वा नाशयेति कृत्वा मरीचीः इति द्वि. युक्तः कप्र. ।

[k] स्वाअ. ।

[l] सपा. शौ ३,१५,२ अन्तरा इति पाभे. ।

[m] तु. टि. अनु ऋ १०,१४,१२ ।

[n] सर्वम् इति द्वि. युक्तः लक्षणे कप्र. ।

[o] तु. टि. अनु ऋ ५, ८१, २ ।

[p] तु. टि. अनु तै १,४,४४,३ ।

[q] तु. टि. अनु ऋ १०,१७,११ ।

[r] पश्चादर्थे कप्र. ।

[s] तु. टि. अनु ऋ २, ३८, ६ ।

[t] तु. टि. अनु ऋ ८,१०३,२ ।

[u] विप. (⌊कमितृ-, °श्री-⌋ राष्ट्र-, विश्- प्रभृ.) । अनुक- इति कन् प्र. (पा ५, २, ७४) । नित् स्वरः ।

[v] अनुकं करोति>सपा. तैब्रा ३, ७, १, २ अन्वारम्भयति इति पाभे. ।

[w] यक. अनुकाः करोति, अनुकां करोति >सपा. काठ २९,९ अनुनियुनक्ति इति पाभे. ।

[x] सपा. मै ३,२,१० काठ १०,९ अन्वृजून् इति पाभे. ।

[y] गस. उप. भावे घञि थाथादि-स्वरः ।

[z] विप. (⌊अभिलषित-कर्तृ-⌋ सोम-) । उस. उप. √कृ+कर्तरि क्विप् प्र. । कृत्स्वरः प्रकृत्या (पा ६,२,१३९) ।

[a1] गस. उप. णिनिः प्र. । शेषं z टि. द्र. ।

[b1] =सपा. आपश्रौ ११,१६,१० । माश्रौ २,२,४,१९ अनुगामिनी इति पाभे. ।

[c1] अस. सामान्यः समास-स्वरः (विस्तरार्थं तु. सा. ⌊ऋ १, १७, ३⌋) । अदन्तस्य अस. रूपतः नाव्ययीभावात् (पा २, ४, ८३) इति कृत्वा विभक्त्यर्हतया निर्देशः ।

[d1] प्रास. अनोः (पा ६, २, १८९) इत्य् अन्यप्राधान्ये सत्युपसर्जनतां गतस्य उप. अन्तोदात्तः द्र. । यत्तु PW. प्रभृ. नापू. अस्मात् प्राति. समासतो न विविञ्च्युस्तदसत् । अर्थतोऽन्वये सूक्ष्मभेदोपगमादिति दिक् ।

[e1] नाप. (किंचित्-प्रकाश-, प्रतिबिम्ब- प्रभृ.) । मै. विरहय्य सर्वत्रोपसर्गस्य दीर्घः(पा ६,३,१२२) ।

[f1] सपा. °शम् <> °शेन इति पाभे. ।

[g1] नाप. (⌊द्यावापृथिव्योर्मध्य-⌋ अन्तरिक्ष-) इति भा. सा. ।

[h1] सपा. अनु···चिकिते<>अनु···चिकिताम् (तैब्रा २,७,८,२;१६,२ च) इति पाभे. ।

अनु-कूल[a]- -लम् शौ ५, १४,१३; पै २, ७१, ५; १९, १८, ५. [°ल- १विश्वमनस्°, विष्णुमनस्°].

अनु √कृ > अनु-कर[b]- -रेण[c] शौ १२, २, २; पै १७,३०,२.

आ(<अ)नुकृत्य,त्या- अन्°.

अनु √कृप् (दैन्ये), अनु···कृपते[d] ऋ १, ११३, १०; †अनु··· अकृपेताम् ऋ ८, ७६, ११[e]; शौ २०,४२,२.

अनु √कृश् > अनु-कृश[f]- -शः पै १७,२८,३[२].

अनु √क्लृप्, अनुकल्पयाति पै ५,१५,४.

अनु √कॄ, अनुकिरामि शौ १८, ३, ६९;४,२६;४३.

?**अनुक्चूता**[g] पै १६,७३,४.

अनु(न्-उ)क्थ[h]- -क्थः काठ ३०, ७¶;-क्थाः ऋ ५,२,३.

†**अनु √क्रन्द्**, अनुचक्रदे ऋ ८,३, १०; शौ २०,९,४;४९,७.

?**अनुक्रन्दय**[i] पै २०,२८,८.

अनु √क्रम्, > क्राम्, अनुक्रामाम[j] मा ३८, १९; का ३८, ५, २; अनुक्रामेम ऋ ५,५३,११. अनु···अक्रमीत् ऋ ९, ११४, १; †अनु···अक्रमुः ऋ ९, २३, २; कौ १, ५०२; जै १, ५२,६.

अनु √क्रुश्, अनुक्रोशन्ति ऋ ४, ३८,५.

अनु √क्शा[k] > ¶१अनु-क्शाति- -क्शात्यै मै ३,१,१; ३[l]; ९,४; ४,८,३[m]; काठ ७, ७; ८;१०[n]; १९,२[l]; २०[o],६;११; २१,३[o]; २२,७. [°ति- अन्°].

अनु-क्शातृ[p]- -त्रे काठ २६,१२[q].

¶अनु-क्शाय[r] मै १,८,९.

¶२अनु-क्शाति[s]- -क्शात्यै[t] मै ३, १,४; काठ १९,३.

अनु-क्षत्तृ[u]- -त्तारम् मा ३०, ११; १३[v]; का ३४,२,३;५[v].

†**अनु √क्षर्**, अनुक्षरन्ति ऋ ८,६९, १२; मै ४,७,८; शौ २०, ९२, ९; अनुक्षर ऋ ९, १७, ८; जै ४,२१,६.

?**अनुक्ष्माहि**[w] पै १६,१४९,१२.

अनु √ख्या[k], अनु···अख्यन् काठ ७,१०; क ५,९.

¶१अनु-ख्याति- -ख्यात्यै तै २, ५,११, ३;६,२,१; ५,१,८, ६; २, ८,१[o]; ३, २,२; ७, ४; ४, १,४; ६,३,७,२; ५,४, १; ६,

---

[a] अप. उत्तरपदाद्युदात्तः (पा ६, २, १२१)। यनि. विभक्त्यर्हतार्थं तु. टि. २अनु-काम्-।

[b] नाप. (सहायक-)। गस. उप. कर्तरि अच् प्र. (तु. २कुर-)।

[c] सपा. मै ४,१४,१७ अनुवनेन इति तैआ २, ४,१ °णेन इति च पाभे.।

[d] कप्र. इतीव च रूपम् < अनु √कृप् इतीव च व्याचक्षाणः सा. व्याहतश्च चिन्त्यपक्ष्यश्च द्र.।

[e] सपा. कौ २,३३९ अनु···अददेताम् इति जै ३,२८, ११ अनु···ददाताम् इति च पाभे.।

[f] विप. (व्रतचारिन्-)। गस. उप. कः प्र.।

[g] पाठः? अनु(न्-उ)प-क्षितः इति शोधः द्र.। सपा. मा १८, ५९ का २०, ४, २ प्रभृ. अन्वागन्ता इति पाभे.। BKA. अन्वकूश्चुता इति ?

[h] बस. अन्तोदात्तः।

[i] शोधः सस्थ. प्रजापतेः टि. द्र.।

[j] पाभे. अनु मै ४,९,१० द्र.।

[k] √क्शा <> √क्षा ⌊यद्र.⌋ <> √ख्या इति प्राकृतिकस्य परिणामस्य शाखाविशेषनिघ्नो व्यवहारविवेको यथायोगं द्र. (तु. पाभे.)।

[l] सपा. क २९,८ °ख्यात्यै इति पाभे.।

[m] सपा. तै ७,२,६,२ °ख्यात्यै इति पाभे.।

[n] सपा. क ५,९ °ख्यात्यै इति पाभे.।

[o] सपा. तै ५,२,८,१; क ३१,८ °ख्यात्यै इति पाभे.।

[p] गस. तृजन्ते कृत्स्वरः प्रकृत्या (पा ६, २,१३९)।

[q] सपा. गो २, २, १९ कागा १२२ : २ आपश्रौ २०,१,१७ वैताश्रौ १८,१५ अनुख्यात्रे इति पाभे.।

[r] गस. ल्यबन्ते कृत्स्वरः प्रकृत्या।

[s] प्रास. पूप. स्वरः (पा ६,२,२)। उप. क्तिन् प्र.। प्रथमसंख्याके सरूपे प्राति. अनूपसृष्टाद्धातोः प्र. तेन च गस. उक्तो भवति। इह च अनुपसृष्टाद्धातोः प्र. सति प्रास. इति विवेकः स्पष्ट इति दिक्। यद्यपीह सरूपयोर्द्वयोः स्वरतोऽभेदो भवति तथाऽप्यर्थतो भवत्येव कियाश्चित् सूक्ष्मो भेद इति कृत्वोभयोः पार्थक्येन निर्देशः।

[t] सपा. तै ५,१,२,६ क ३०,१ °ख्यात्यै इति पाभे.।

[u] नाप. (सारथ्यनुचर- ⌊तु. म. PW. प्रमृ.⌋)। प्रास. अन्तोदात्तः (पा ६,२,१८९)। उप. यद्र.।

[v] सपा. तैब्रा ३,४,७,१ संग्रहीतारम् इति पाभे.।

[w] पाठः? अव √रुध् > अव···अरुत्स्महि इति शोधः द्र.।

१, ५;७, २, ६, २[a]; ४,२, २; ३, २; ६, २; ५, १, ३; क ५, ९[b];२९,८[c]; ३१,८[d]; १३; १८; ३५,१.

¶अनु-ख्यातृ[e]- -ता तै ३, ३, ८, ५; -तारम् तै ३, ३, ८,५.

¶२अ॒नु-ख्याति[f]- -ख्यात्यै[g] तै ५, १,२,६; क ३०,१.

अनु√गम् >च्छ्, गमि, ¶अ॒नु-गच्छति मै १, ८,९; ४, ५, ५, काठ ६, ६; क ४, ५; ¶अनु-ग॒च्छति मै १, ८, ८;३, ४, ७; अनुगच्छन्ति पै २०, २८, ८; अ॒नुगच्छथ ऋ १, १६१, ११; अनुगच्छ पै१,५१,३;१६,५१,४; ¶अ॒न्वगच्छत्[h] मै २, १, ४^{२}; ¶अ॒न्वगच्छन् मै १, ६, ३; ¶अनुग॒च्छेत् मै १, ८,८^{१}; ९^{२}; ३, ४, ७; काठ ६, ६^{२}; क ४, ५^{२}; अ॒नुगच्छेम मा १५, ५०; का १६, ६, २; तै ४, ७, १३, ३; मै २, १२, ४^{२}; काठ १८, १८; क २९,६; शौ११,१,३६[i]; अ॒नु···ग॒मन्तु ऋ ४, ३५, १; अ॒नु ··गमानि ऋ ४, १८, ३; अ॒नु···जग्मुः ऋ ४, ३३, ६; †अ॒नुग्मन् ऋ १, ६५, १; ५, ४९, ४; ६, १, २; ३; १०, ४६, २; मै ४, १३, ६^{२}; काठ १८, २०^{२}; अनुग्म॒न् ऋ ३,३९, ५[j]; अ॒नु···अ॒ग्मन् ऋ ६,६३, ८[k].

अनु-ग॒च्छ(त्>)न्ती- -न्ती शौ १२, ७, १६; पै १६, १४३, ७.

¶अ॒नु-गत[l]- -तौ मै १, ८, ७.

अनु-गति- अन्°.

अनु-ग॒त्य[m] तै ६, ४,५, ६¶; शौ १९,४४,१०; पै १५,३,१०.

¶अनु-गमयित्वा[n] काठ ६, ६; क ४,५.

अनु√गा, अ॒नुगानि ऋ ४,१८,३. अ॒न्वगात् शौ १०, ४, २६; १२,२,४३; पै १६, १७,७;१७, ३४,४; १९, २६, ८; अनुगात् पै २, ५२,४; †अ॒नु···गुः ऋ १, ६५,२; १०, १२, ३[o]; शौ १८, १,३२; अ॒नु···गु॒ः ऋ ३, ७, ७; अ॒नुगाः शौ ५, ३०, १; ६; ८, १, ७; १०; पै ९, १३, १; ६; १६, १, ७; १०; अ॒नुगात ऋ १०,१९, १; शौ ७,६२,७[p]; पै १९, २१, १४†; अ॒नुगेषम् तै १,२,३,३; ६, १, ४,९.

अ॒नु-गायस्[q]- -यसम् ऋ ८, ५, ३४.

†अनु√गॄ>गृ (स्तुतौ), अ॒नु···गृणाति ऋ १, १४७, २[r]; मा १२, ४२; का १३, ३, १३; तै ४,२, ३,४; काठ १६, १०; क २५,१.

१अ॒नु(न्-उ)ग्र[s]- -ग्रः ऋ ७,३८,६.

२†अनु(न्-उ)ग्र॒[t]- -ग्रासः ऋ ८, १,१४; शौ २०,११६,२.

---

[a] पाभे. १अ॒नुक्शात्यै मै ४,८,३ द्र. ।

[b] पाभे. १अनुक्शात्यै काठ ७,१० द्र. ।

[c] पाभे. १अ॒नुक्शात्यै मै ३,१,३ द्र. ।

[d] पाभे. १अनुक्शात्यै काठ २०,६ द्र. ।

[e] व्यु. अनुक्शातृ- टि. द्र. ।

[f] व्यु. २अ॒नुक्शात- टि. द्र. ।

[g] पाभे. २अ॒नुक्शात्यै द्र. ।

[h] पाभे. अ॒नु तै २, १,३,१ द्र. ।

[i] सपा. पै १६,९२,६ अनुप्रगेष्म इति पाभे. ।

[j] तु. वें. ?, PW. GW. GRV.; वैतु. सा. अनुग्मत्- > -ग्मन् इति मन्वानो विमर्शापेक्षः ।

[k] तु. स्क. वें. ; वैतु. सा. राति॒म॒नु इत्यन्वायुक्तश् चिन्त्यः । क्रियायाः सकर्मिकायाः सत्यास्तथा सत्यध्याहारमुखेन निराकाङ्क्षीकरणमुधाप्रयासस्याऽनिवार्यत्वप्रसङ्गात् ।

[l] विप. (अग्नि-) । गस. अनन्तरस्य गतिस्वरः ।

[m] गस. ल्यबन्ते कृत्स्वरः प्रकृत्या ।

[n] ल्यबभावः उसं. (पा ७,१,३८) ।

[o] वैतु. वें. सा. <अनु√गा (स्तुतौ) इति ।

[p] सपा. मा ३,२१ का ३, ३,१३ तै १,५, ६,१;८,२ माश २,३,४,२६ अ॒पगात इति पाभे. ।

[q] बस. पूप. स्वरः प्रकृत्या (पावा २, १, २४ पा ६, २, १) । उप. √गै+असुन् प्र. (पाउ ४, १८९) । यत्तु अनुगातव्य- इत्येवं व्याचक्षाणः सा. एतत् प्राति. <अनु√गै इतीवाऽभिसंदधीत, तन्न । तथा सति तस. गत्युत्तरत्वात् उप. कृत्-स्वरः प्रकृत्या प्रसज्येत ।

[r] =सपा. माश ६,८,२,९ या ३,२० । मै २,७,१० अ॒नु···ववन्द इति पाभे. ।

[s] तस. नञ्-स्वरः ।

[t] तस. उप. कृदुत्तरत्वे (पाउ २, २८) सति चार्वादिषु उसं. द्र. । कृत्प्रवृत्तिनिमित्तात्मकगुणप्रतिषेधीयनञ्पूर्वत्वे नञ्-स्वरं बाधित्वाऽन्तोदात्तो भवतीति

अनु √ग्रह् > गृह्, > भ्,[a] अनुगृभ्णाति ऋ ७, १०३, ४; ¶अनुगृह्णाति तै १, ७, २, ४; ¶अनुगृह्णाति तै १, ७, २, ३; †अनु…गृभाय ऋ २, २८, ६; मै ४, १४, ९.

¶ अनु-गृह्णत् – -ह्णन्तः मै ३, ८, ७; काठ २५, ८; क ४०, १.

अनु-घन- अनु √हन् द्र.

अनु √घुष् > †अनु-घुष्य > ष्या[b] ऋ १, १६२, १८; मा २५, ४१; तै ४, ६, ९, ३; काठ ४६, ५.

अनु √घ्रा > जिघ्र > अनु-जिघ्र[c]– -घ्रम् शौ ८, ६, ६; पै १६, ७९, ६.

अनु √चक्ष्, अनु…चक्षत ऋ १, १२१, २; अन्वचष्ट ऋ ४, १८, ३.

अनु…चचक्ष ऋ ⌊५, २, ८; १०, ३२, ६⌋.

अनु √चर्. ¶अनुचरति तै ५, ५, ६, २^{2}; अनु…चरति ऋ ३, ५५, ७; ¶अनुचरन्ति काठ १२, १३[d]; अनु…चरसि ऋ ३, ६१, १; अनुचरामि पै २०, ४८, ५[e]; अनु……चरामसि ऋ ८, २५, १६; †अनु……चरामसि ऋ ८, ६१, ५; कौ १, २५३; २, ९२९; जै १, २७, १; शौ २०, ११८, १; अनुचरः ऋ ८, १, २८; अनुचरन्तु पै ५, ६, ३; ७, ६, २; ¶अन्वचरत काठ १२, ५; १९, १[f]; क २९, ८[f]; अन्वचरन् शौ १२, १, ८; पै १७, १, ९; अनुचरेम ऋ ५, ५१, १५; शौ १२, १, १७†; पै १७, २, ८; अनु……चरेम ऋ ४, ५७, ३; मै ४, ११, १; शौ २०, १४३, ८. †अन्वचारिषम्[g] ऋ १, २३, ⌊२३; १०, ९, ९⌋; मा २०, २२; का २२, १, ७; तै १, ४, ४५, ३; ४६, २; मै १, ३, ३९; काठ ४, १३; २९, ३; ३८, ५; क ३, ११; पै १, ३३, १.

अनु-चर्, रा[h]– -रम् मा ३०, १३; का ३४, २, ५; -¶रा काठ २१, ३; क ३१, १८; -राणि, -रैः तै ६, २, १, २¶.

¶अनुचर्-व(त् >)ती[i]– -ती तै ५, ५, ६, २.

अनु √चित्, अनु…चेतथः ऋ ४, ४५, ६.

अनु…चेति ऋ ४, ३७, ४.

१अनु(नू-उ)च्चित[j]–

अनुचि(त्)व्याद्ध्य[k]– -द्ध्यम् पै ७, ८, ९.

२?अनु(नू-उ)चि(त >)ता[l]– -ताम् पै ६, २, २.

अनु √चृ √छो > छ्. अनुच्छ्य शौ ९, ५, ४; पै १६, ९७, ३.

अनु √जन् > जा, अनुजायते ऋ ६, ४८, २२; मै १, ९, ६¶; काठ ९, १४¶.

अनु-जा[m]– -जाम् तै ४, ३, ११,

(पा ६, २, १६०)। नापू. सरूपात् तस. सतोऽपि विवेकश्चोपपाद्यताम्। उप. मूलतः उस. तत्रत्यं च उप. < √ग इति सत् काऽन्तमिति वा कृत्वाऽशक्त्यर्थे नञ्-पूर्वत्वेऽन्तोदात्तः (पा ६, २, १५७)। शिष्टं गपू. कल्पेन समानम्। एस्थि. उप. व्यु. इह सौवरे विनिगमकत्वात् तद्विस्तरः यद्र.। यद्वा उग्र- इति विप. च भवति नाप, च (तु. उद्र-)। उप. संज्ञाप्राधान्ये वृत्तिं विकल्प्य बस. नञ्-स्वरः सुवचः स्यात्। एवमपि यथायोग्यं श्रुतयस्तु मृग्याः।

a) हृग्रहोः (पावा ३, १, ८४) इति हस्य भः।

b) गस. ल्यबन्ते कृत्स्वरः प्रकृत्या।

c) उप. शः प्र. (पा ३, १, १३७) स्वरश्च प्रकृत्या।

d) सपा. मै २, ५, १ नेनीयते इति पाभे.।

e) सपा. कौसू १०८, २ अनुसंचराणि इति पाभे.।

f) सपा. मै ३, १, २ समचरत् इति पाभे.।

g) =सपा. माश १२, ९, २, ९ तैब्रा २, ६, ६, ५। जैमि २, ६८ अन्वचार्षम् इति पाभे.।

h) पचादित्वात् अच् प्र.। थाथादि-स्वरः (पा ६, २, १४४)। i) तु. टि. आदित्य-वत्-।

j) उप. √उच्+क्तः प्र. इति एउ. विविक्तं नाउ. व्यु. औपयिकं च प्राति. द्र.।

k) मूको. मध्ये तकारलोपः प्रामादिक इतीव कृत्वा यनि. शोधः द्र.। एस्थि. बस. स्यात्। उप. च √व्यध् > व्याध- + तात्कर्मिकः तद्धितः यत् प्र.। तद् व्याध्य- > व्याद्ध्य- इति दकारोपजनश्चोक्तपूर्ववर्णान्तरलोपाऽनुप्रयोजितमात्रः प्रामादिक एव स्यात्।

l) सपा. शौ ५, १, २ अनुदिताम् इति पाभे.। तदिह मूको. वर्णविकारो वा स्यात् प्रामादिकः, उप. √वच (> उच्) + कितच् प्र. (पाउ ४, १९३) इति वा सेट्कक्तान्तप्रकारकत्वं वाऽभ्युपेयम्।

m) गस. उप. कर्तरि विट् प्र. धातोरात्वं कृत्स्वरश्च प्रकृत्या च (पा ३, २, ६७; ६, ४, ४१; २, १३९)। डान्तत्वेन संभवन्त्यामपि व्यु. (पा ३, २, १०१) नाऽऽदरः। नाउ. दिशा एव चेहापि √जन्

३[a]; काठ ३९,१०.

आनुजा[b]– अन्°.

?अनुजहिरे अनु √हा द्र.

*अनु-जावर[c]–

¶आनुजावर[d]– -रः तै २, ३, ४, २[e]; ३;४^{१}; ६, ६, ११, २; ७,२, ७, २^{२}; मै २, ५, ६; ४ ६, ४; ८, ९; काठ ११, ४^{४}; १३, ७^{१}; २७, ९; ३०, ३^{१}; क ४६,६^{२}; -रम् मै २, ५, ६; पै ४, २७, १\$; -रस्य तै ७, २,१०,२; -रौ तै ७, २,७, २; मै २,५,६; काठ १३,७;३०,३; क ४६,६.

¶आनुजावर-तर– -राः काठ २७,९.

?अनुजास्वन्वा[f] खि ४,५,३४.

अनु-जिघ्र– अनु √घ्रा द्र.

अनु √जीव्, अनुजीवति खि ७, ७, ९[g]; अनुजीवान् मै १, २, ९[h]; अनुजीवाथ तै ५, ७, ४, ४; अनुजीव पै २,८०,१; अनुजीवाम[h] तै १,२,१२,१.

अनु √जुष्, अनु जुषन्ताम् पै २०,८,९[i].

अनु √ज्ञा, >जा, अनुजानन्ति[j] पै १६, १३२, ११; अनुजानन्तु शौ ६,११२,१; १०, ५, ५०[j]; †अनु…अजानन् ऋ १०, ८५, १४; शौ १४, १, १५; पै १८, २,४†.

अनुज्ञास्यन्ति तै ६, ३, १, ६¶.

इत्यस्यापेक्षया √या इत्यस्याऽर्थसंगतेर्विशिष्टतरत्वेनोपगमाद् *अनु-या->अनु-जा- इत्याकारकं प्राकृतायितं स्यादिति विमर्शार्हं द्र. । एस्थि. विचि प्र. निष्पन्नमेतद् द्र. (पा ३,२,७४) ।

a) यद् इष्टका-परं तदेतद् रूपम् यजमान-परतया सा. निनीषति, तदयुक्तमिव भवति । अपार्थं स्वारसिकाऽन्वयपीडनप्रसङ्गादिति यावत् (तु. वदत्->वदन्ती इति रूपम् प्र१ सत् प्र३ इति कृत्वा तेनाऽनुपदं विक्रियमाणम् । एतत्तदीयमपथानुधावनमेव च अनुष्ठान-परतयाऽस्य प्राति. नितरामप्रसिद्धे तदीये व्याख्याने बीजं द्र.) ।

b) स्वार्थिकः अण् प्र. उसं. (पावा ५, ४, ३६ ⌊तु. आनुजावर-⌋) । यत्तु सा. अन्° (यद.) इत्येतद् व्याख्याने आ च अनु च इत्युपसर्गावुपपदीविभावयिषति तच्चिन्त्यम् नञ्-विमुक्तस्य उप. स्वयं श्रुत्याऽनुपदमेवाऽदीर्घाऽकारादितयोपकल्पितत्वात् । यथा चाऽर्थतोऽपि सा. चिन्त्यो भवति, तथा नापू. टि. द्र. ।

c) प्रास. पूप. प्रकृतिस्वरम् । उप. मत्वर्थीयस्तद्धितः वरच् प्र. उसं. (पावा ५, २, १०९) । यद्वा जा- इत्येतद्भावनिष्पन्नोपपदात् √वृ + कर्तरि अच् प्र. इत्येवं व्याख्याने उस. सति कृत्-स्वरः प्रकृत्येति विमृशां विचाराय कल्पताम् । गत्यर्थस्य च प्रासङ्गिकत्वाद् उप. जा- इत्यवयवः या- < √या इत्यस्य प्राकृतिको विकारो वा स्याद् √जन् इत्यतो निष्पन्नः सन् प्राप्त्यात्मकं प्रादुर्भावार्थं वा ब्रूयात् । अन्यच्च । पश्चेवाऽग्रं पर्यैताम् (तै ७, २, ७, २) इत्येतच्छ्रौतार्थोपबृंहणं च यथाकथमपि पश्चिमस्य सतोऽग्रेसरत्वपरत्वेनैतत् प्रकरणमवसाययत् । ततश्च द्विपू. टि. दिशा अनुः प्रातिस्विकं परत्वाऽर्थं ब्रूयात् । एस्थि. नेह अवर- इति उप. भवति किन्तु जावर- इत्येतत् उप. भवतीति । अपरं च । यस्थ. इन्द्रस्य वाऽश्विनोर्वाभिसंबन्धेनाऽस्य प्राति. आर्थवादिकी श्रुतिर्भवति । न त्विन्द्रस्य वाऽश्विनोर्वा कस्यचिदनुजस्यापेक्षयाऽवरत्वं नामापकृष्टतरत्वं श्रुतिप्रमाणितमिव भवति । यत्तु यस्थ. सा. भा. चोभावपि अनुज-, अवर- इत्येतयोः प्राति. तस. इत्यास्थितौ, तच्चिन्त्यम् । यद्येवमभविष्यत्तर्हि आनु-जावर- इत्याकारकः पपा. न ह्यभविष्यदिति । कथङ्कारमभविष्यदिति । आनुज-अवर- इति (तु. भृत-अंश-, उप-अंशु-, उप-अयन-, उप-अरण-, उप-अर- प्रभृ.) ।

d) स्वार्थे अण् प्र. (पावा ५, ४, ३६) । तत्-स्वरः (तु. अनु-जा->आनुजा- ⌊पपा. आनु-जावर- इति⌋) ।

e) सपा. मै ४,७,६ अवमतमः इति पाभे. ।

f) अनु √जन्(>जा) > अनुजायस्व त्वम् इत्येवं मूलतः पाठः संभाव्येत । यद्वा द्वितीयस्य पदस्य स्थाने नु + आ > न्वा इति पदद्वयी स्यात् । एवं तर्हि आ इत्यस्य जायस्व इत्यनेनैव गतित्वेनाऽन्वयस्तुरीये पाद उपयोगश्च द्र. । अनुजसूत्वा इति शोधः (तु. संटि.) त्वशोध एव द्र. । अनन्वितत्वाव्यभिचारादिति दिक् । सपा. खिसा २९,३५ अनुजान् पूर्वान् इति पाभे. ।

g) नु(न?) जीवति इति खिसा ३०,१२ पाभे. ।

h) सपा. °जीवान् <> °जीवाम इति पाभे. ।

i) सपा. शौ ७, ३६,१ अनुमदन्तु इति पाभे. ।

j) सपा. परस्परं पाभे. ।

अनु-ज्येष्ठ॒[a]– -ष्ठम् मै १,८,४^{२}¶; काठ ६,४¶; क ४, ३¶; पै २, २३,१.

अनु√तक्ष्, अ॒नु…अ॒तक्षत ऋ १, ८६,३.

अ॒नुतक्षुः तै ५,६,८,६[b]; अनुतक्षिषुः[b] काठ ४०,६[c].

अनु√तन्, अनुतन्व॒न्ति शौ ९, १३, १४; पै १६, ७५, ४; अ॒नु…तनुहि का २, ६, ९[d]; अ॒नु…तनु[e] मै १, ४,२; काठ ७, २; क ५, २; अ॒न्वतनुत शौ १०,२,१६; पै १६,६०,९. ?अनुतन्तुनाम्[f] पै ३, २९,२

अनु√तप्, अ॒नुतप्यन्ताम् पै २, ५, १[g]; अन्व॒तप्यन्त तै ३, २, ८, ३; मै २,३,८; शौ २, ३५, १; पै १,८८,३.

१अनु-तु॒प्यमान[h]– -नाः मै २, ३,८[i].

२अनु-तप्यु॒मान, ना[j]– -नम् शौ २,३५, २[i]; –नाः तै ३, २,८, २[i]; पै १, ८८,१.

अनु√तृद्, अ॒नुतृन्धि ऋ ५,१२,२; अ॒नु…अतृन्तम् ऋ ७,८२,३. †अ॒नु…ततर्द ऋ १, ३२, १; कौ ३,३,११; जै २,३, १; शौ २,५,५; पै १३,६,१.

¶**अनु√तॄ>तर्**, अ॒नुतरति^{1}, अ॒नुतरन्ति मै ३,६,९.

†**अ॒-नुत्त, त्ता**[k]– -‡त्तः[l] कौ १, २४८; २, ७६१; जै १,२६, ६; –त्तम् ऋ १, ८०, ७; १६५, ९; ७,३४, ११; मा ३३, ७९; का ३२,६,१०; मै ४, ११, ३; काठ ९,१८; कौ १, ४१२; जै १,४०, ४; –त्ता[m] ऋ ८,९०, ५[l]; –त्ताः ऋ ३,३१,१३; पै ८, १६,१–३?[n].

†**अ॒नुत्त-मन्यु**[o]– -न्युः ऋ ८, ९६, १९; –न्युम् ऋ ⌊७, ३१, १२ (८,१२,२२)⌋; ८, ६, ३५; कौ २,११४५; जै ४,२९,९.

¶**अनु(न्-उ)त्तरवे॒दिक**[p]– -कम् काठ ३७,४.

¶**अ॒नु(न्-उ)त्पूत**[q,r]– -तम् मै १,४, १३; काठ २९, १; क ४, ३[s]; ४५,२.

¶**अ॒नु(न्-उ)त्सर्ग**[q,t]– -र्गम् तै ७,५, ३,२; काठ ३३,५.

¶**अ॒नु(न्-उ)त्सह्य**[q,u] मै १,८,८.

---

[a] अस. सास्व (पा २, १, ६; ६, १, २२३)। अदन्तत्वात् सुबर्हतया निर्देशः द्र.(तु. टि. अधस्पद्-)। यद्वा प्रास. अन्तोदात्तः (पा ६, २, १८९)। वा. क्रिवि. चेत्येवं सुवचम्।

[b] सपा. अ॒नुतक्षुः (बौश्रौ १०, ४९ : १९ च) <> अनुतक्षिषुः <> शांश्रौ ७, ९, १ अनुतक्षिषत<> ऐब्रा २, ३८ आश्रौ ५, ९,१ शंसन् इति पाभे.।

[c] पदाऽनुतक्षिषुः > BC. पदानि तक्षिषत इति ?

[d] =सपा. काश्रौ ३,८,२५। शांश्रौ २,१२,१० अनु… संतनुहि इति पाभे.।

[e] =सपा. आपश्रौ ४,१६,४। माश्रौ १, ४, ३, १५ अनु…तनुतम्, अनु…तनुत इति, लाश्रौ २, ११, ३ अनु…तनुहि इति पाभे.।

[f] अनु-तन्तन (√तन् >तन्तन् +अच् प्र.) > °ना- > -नाम् इति शोधः द्र. (तु. अभि-रोरुद्- ⌊शौ ७, ३९,१⌋)।

[g] सपा. शौ २,१२,१ इहु तप्यन्ताम् इति पाभे.।

[h] गस. उप. कर्तरि श्यन् प्र.।

[i] सपा. °तु॒प्यमानाः<>°तप्यु॒मानम्<>°तप्यु॒मानाः इति पाभे.।

[j] उप. कर्मणि यक् प्र.।

[k] विप. (क्षत्र-, तविषी-, वीर्य-)। तस. नञ्-स्वरः। उप. <√नुद्।

[l] सपा. °त्तः<>°त्ता इति पाभे.।

[m] विप. [वृत्र- (तु. वें. सा. PW. GW. प्रमृ.; वैतु. Auf. ⌊KZ २६, ६१०⌋ ORN. GRV. अ॒नु-त्त– ⌊<√दा 'दाने'⌋>-त्ता इति ?)]।

[n] पाठः? (आ√नुद्>) आ-नु (त्त>)त्ता- > -त्ताः इति शोधः द्र.।

[o] विप. (इन्द्र-)। बस. पूप. प्रकृतिस्वरम्। यद्वा तस. स्याद् नञ्-स्वरः, उप. च बस.।

[p] बस. समासान्ते कपि ह्रस्वान्ते- (पा ६, २, १७४) इत्युपान्त्यस्वरः (वैतु. तैब्रा २, ७, ५, २ यत्र उप. दीर्घान्तत्वाद् °वेदीक- इति कप्-पूर्वीयः स्वरः ⌊पा ६,२,१७३⌋)।

[q] तस. नञ्-स्वरः।

[r] उप. उद् √पू + क्तः प्र.।

[s] सपा. काठ ६,४ अपूतम् इति पाभे.।

[t] उप. उद्√सृज् + घञ् प्र.। वा. क्रिवि. द्र. (वैतु. भा. उप. णमुलन्तमिति व्याख्यत्)।

[u] उप. उद्√सह्+ल्यप् प्र.।

अनु(न्-उ)द(क>)का[a]- -काः ऋ ७,५०,४.

?अनु-दक्षि[b]- -क्षि ऋ २,१,१०.

अनु √दद्, अनु···ददन्ते[c] मै २,१२, ६; काठ १८,१७; क २९,५; पै ९ १,६; अनु···अददेताम् कौ २, ३३९‡[d].

अनु √दह्, अनु···दहन्ति ऋ १०, २८,८[e]; †अनुदह ऋ १०, ८७, १९; कौ १, ८०; जै १, ८, ८; शौ ५, २९, ११; ८, ३, १८; पै १६, ७, ५; ¶अन्वदहत् मै १,८,२[f].

अनु-दहत्- -हन् शौ २,२५,४.

अनु √दा(दाने) > दद्, ददा, †अनुददाति ऋ २, १२, १०; शौ २०, ३४, १०; पै १३, ७, १०; अनुददासि ऋ १, १९०, ५; अनुदत्ताम् मै ४, १४,१७[g]; शौ ६ ,११८, १; पै १६, ५०, ३; अनुदत्तम् मै ४, १४, १७; शौ १, ११८, २; पै १६, ५०, ४; ‡अनु···अददाताम् जै ३, २८,११[d]; अनु···अददुः ऋ ५, २९,५.

अनु···ददुः ऋ २, १३, १०; अनु···ददुः ऋ ८, ६२, ७; अनुदात् ऋ ७, ४५,२; पै १९. ४८,१७; अनुदुः ऋ १,१२७,४. †अनुदायि ऋ १, ६१, १५; २, २०, ८; शौ २०, ३५, १५. †अनु[e]···दायि ऋ ६, २५, ८; तै १, ६, १२, १; ७, १३, १; २,५,१२,५; मै ४,१२,२; काठ ८,१६.

अनु-देय[h]- -यम् ऋ ६, २०, ११.

†अनुदेयी[i]- -यी ऋ १०, ८५, ६ ; १३५, ५[j] ; ६; शौ १४, १,७; पै १८,१,७.

¶१अनु(न्-१उद्-इ)दित- -ते काठ ८,३[2]; क ६,८[2]; -तेन काठ ८, ३; क ६,८.

२अनु(न्-२उ)दित, ता[k]- -ताम् शौ ५, १, २[l]; -तासः ऋ १०, ९५१.

अनु √दिश्, ¶अनुदिशति तै १, ५, ४, ३; ७, १, ५; मै ३, २,

---

[a] विप. (नदी-)। बस. अन्तोदात्तः ।

[b] बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पावा २, २, २४; पा ६, २, १) । उप. <√दक्ष् । क्रिवि. च सामान्यं (=विप.) च भवतीति कृत्वा द्वि१ च न. च रूपम् द्र. । एतत् क्रिप. मपु१ न नाप. इतीव कृत्वा चाऽत्र अनु-धक्षि(√दह् >) इति पपा. भवति (तु. ऋप्रा ४, ९८; १०,७ तदनु वें. सा. GW. प्रभृ. च) । यथा त्विह यनि. व्यु. साधीयस्त्वं संभाव्येत यथा चापरेषाम् उप. सरूपाणां निगमानां संहितायां √दह् इत्यतो निष्पन्नेभ्यो धकारविशिष्टतया श्राव्यमाणेभ्यः सरूपप्रायनिगमान्तरेभ्यो विवेचयन्त्यामित्र दकारविशिष्टतया श्राव्यमाणानामपि व्यु. एतत् समानैव संभाव्येतेत्येतद्विमर्शः ।

[c] शाखाभेदेन मन्त्रे यत् कियच्चिदन्तरं भवति तदनु पद-योजनायामपि कियांश्चिद् भेदः द्र । तद् यथा । प्रकृते शाखात्रये तावद् द्वारः इति प्र३ सद् वाक्ये कर्तृतयाऽन्वितं भवति । विश्वा इति च न. द्वि३ सद् व्रता इत्यनेन न. द्वि३ सता सामानाधिकरण्यं भजद् वाक्ये कर्मतामुपैति । शाखान्तरेषु (तु. मा २७, १६; का २९, २, ६; तै ४, १, ८, २; शौ ५, २७, ७) तु द्वारः इति द्वि३ सत् लक्षणार्थेन अनुना कप्र. योगमुपैति प्रधानवाक्ये च विश्वे इति प्र३ रूपम् कर्तृतां भजति । पूर्वेऽन्वये दिव्यात्मनां द्वारामग्निव्रताऽनुधारकतया मुख्यः संकेतो भवत्युत्तरे चाऽग्निभिन्नानां विश्वेषां देवानां तद्द्वारपालानामिव सतां तद् व्रतधारकत्वस्य संकेतो भवतीति विवेकः सुलभः । शौ. √दद् इत्यस्य स्थाने √रक्ष् श्रूयत इत्यपि भेदान्तरं द्र. ।

[d] पाभे. अनु···अकृपेताम् ऋ ८,७६,११ द्र ।

[e] अत्र कप्र. अनुः इति ब्रुवाणः सा. चिन्त्यः (तु. नाउ. रूपम्) ।

[f] सपा. काठ ६, २ क ४, १ दग्धुम् उपाक्रामत इति पाभे. ।

[g] मूको. अनुदत्तान् इतीव पपा. च अनुदत्तानि इतीव यत् प्रादर्शि (तु. संटि.) तदुभयं विकृतं द्र. (तु. शौ ६,११८,१) ।

[h] विप. (नववास्त्व-)। गस. यदन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या।

[i] नाप. (⌊अनुदीयमाना-⌋ वध्वाः वयस्या-, अनुसखी- इति वें. सा. GW. प्रभृ.; परिचारिका- इति GRV. ; दाय- इति BW.) । स्त्रियां ङीप् प्र. (पावा ४,१,२०) ।

[j] =स्वसृ- इति वें. ; सा., ?MVR. =⌊ अनुदातव्य-⌋ संभार-,दाय- इतीव ।

[k] तस. नञ्-स्वरः । उप. <√वद् ।

[l] पाभे. अनुचिताम् द्र. ।

६; ६, १०; ७, ७ ; काठ १४, ७; २३, ६ ; २४, ६ ; क ३७, ७; ¶अनुदिशति तै ६, १, ४, ८; १०, ५; ३, १, ६; अनु··· दिशामि मा १३, ४८-५१; का १४, ५, २-५; तै ४, २, १०, १-३; ४^{२}; ५, २, ९, ५; मै २,७, १७^{५}; काठ १६, १७^{४}; २०,८; क २५, ८^{४}; ३१, १०; ¶अनुदिशेत् तै ६, १, ४, ८; १०,५.

अनु-दिश्य[a,b] मा १,२८; का १, ९, १; मै १,१,१०.

¶**अनु-दिष्ट-** -ष्टैः मै १, ११,७^{१}; काठ १४,७^{१}.

अनु√दृश्, अनु···ददृशे ऋ ८,१, ३४.

अनु-दृश्य[a] ऋ १०, १३०, ७; मा ३४, ४९†; का ३३, २, १२†; तै १,१,९,३[b]; काठ १,९[b]; क १,९[b].

अनु-द्रष्टृ°- -ष्ट्रे काठ २६, १२.

¶**अनु(न्-उ)द्दाह**[d]- -हाय काठ १०, १०; १९,४[e];५[e];२०,५[e]; २१,३[e]; २४,६[e].

¶**अनु (न्-उ) द्धत**[f]- -ते काठ ३७,६.

¶**अनु(न्-उ)द्धृत**[g]- -तम् मै १, ८,७.

अनु(न्-उ)द्र[h]- -द्रे ऋ १०,११५,६.

अनु√द्रु, अनु···द्रवस्व पै १६, १००,३[i]; ¶अनुद्रवेत्[j] मै १, ८,७; क ४,५.

¶**अनु-द्रुत्य**[a] तै ५, १, १, २; ४, ५,५[k]; ७, ७[k]; मै १,६, १०;८, ४[k]; ३,१,१;९; काठ १८,१९, क ४,३[k]; २९,७.

अनु(न्-उ)द्वृत्त- -त्तम् पै १६, १२१,५.

†**अनु√धन्व्**, अनु[l]···दधन्वे ऋ २,५,२; तै ३,३, ३, ३; मै २, १३, ५; कौ १, ९४; जै १, १०,४.

अनु√धम्, अनु···धमन्ति ऋ ८, ७,१६.

अनु√धा>दध्,धि,अनु···दधाते मै ४,१४,९; अनु[m]···दधे ऋ ५, ३५,५; अनुदध्मसि पै ६, २२, १८.

अनु···दधिरे ऋ ६,३६,२.

अनु···धिषीय[n] तै ३,५, ६,३; काठ ३, ९[n]; क २, १६; अनु···धेषीय[n] मै १, ३, १; (अनु)धेषीय[n] मै ४,५,४.

अनु···धायि ऋ ६,२०,२.

अनु-हित[o]- -तम् मै १,६,४.

अनु√धाव्(गतौ), अनुधावति खि ५,२२,९; शौ २०, १३६, ११; ¶अनुधावन्ति मै १, ६, ३; अनु···धावसि ऋ ९, ९७, ५५; ‡अनु···धावताम्[p] कौ १,३७१; जै १,३९, २; अनुधावत शौ ५, २१, १० ; ११, १२,१.

अनु√धूप्>अनु-धूपित[o]- -तासः ऋ २, ३०,१०.

---

a) गस. ल्यबन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या ।

b) सपा. अनु-दिश्य (माश १, २, ५, १९ काश २, २, ३,१८ च) <>अनुदृश्य (तैब्रा ३, २, ९,१४ च) इति पाभे. ।

c) गस. तृजन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६, १, १६३; २,१३९)। d) तस. उप. उद्√दह्+भावे घञ् ।

e) पाभे. अनिर्दाहाय क ३०, २ प्रभृ. द्र. ।

f) तस. उप. उद्√हन्+क्तः द्र. ।

g) तस. नञ्-स्वरः । उप.<√हृ ।

h) =निरुदक-देश- । बस. अन्तोदात्तः । उप. २उद्र- यद्र. ।

i) सपा. शौ ९,५,२ अनु···रभस्व इति पाभे. ।

j) सपा. काठ ६,६ अनूद्द्रवेत् इति पाभे. ।

k) सपा. यथास्थलम् काठ ६,४; २१,८;१० अनूद्द्रुत्य इति पाभे. ।

l) द्र. वें. ; वैद्र. सा. (ऋ.), भा. (तै.) अनुवोचत् इत्येवं संबन्धमनुजानानौ चैकपद्याऽऽस्थायां द्वैस्वरीं प्रति चोद्यौ स्याताम् । प्राकरणिकस्याऽन्वयस्याऽपेक्षयाऽपि यनि. संबन्ध एव वरीयानिति पूर्वार्धोत्तरार्धे संगमितवतामतिरोहितं स्यात् । एस्थि. सा. च विव. ⌊कौ.⌋ च अनुः कप्र. वा पादपूरणो वेति वादयोरपि निःसारत्वं कैमुतिकं द्र. ।

m) कप्र. इति सा. । √धा इत्यस्य सकर्मकत्वाच्चासौ 'सामर्थ्यात् स्तुतीरिति लभ्यते' इति यद् बाह्यकर्माऽऽक्षेपमाह तच्चिन्त्यम् । तदपेक्षयोपसृष्टाऽऽख्यातेन रथान् इत्यस्यैव कर्मणोऽभिसंबन्धः सुवचतर इति यावत् ।

n) पाप्र. सीयुटः इडागमो निपात्यते, आतो लोपश्च (पा ७, ४, ४५; ६, ४,६४) । यनि. तु सीयुटः शाखाभेदेन कित्त्वभावाभावौ यथापेक्षम् उसं. (पा ३,४,१०४ ⌊तु. सपा. °धिषीय<>°धेषीय इति पाभे.⌋) ।

o) कर्मणि क्तेऽनन्तरगतिस्वरः (पा ६,२, ४९) ।

p) सपा. ऋ १०, १४७,१ अनु···भुवतः इति पाभे.।

¶अनु √ध्यै, >ध्या, अनुध्यायति तै ३,१,३, १; अनु···ध्यायति काठ ६,४;८[a]; क ४,३;७; अनुध्यायन्ति काठ ३०,९.

अनु-ध्या[b]- -ध्याः शौ ७, ११९, २; पै २०,१७,६.

¶अनु-ध्यायिन्[c]- -यिनम् मै १, ८,४; -यी मै १,६,४; ५; ११; ८,५. [°यिन्- अन्°].

अनुध्यायिनी- -नीः मै ३, ६, ६.

अनु √ध्वस्, अनुदध्वसे[d] मै १, ७, १; काठ ८,१४; क ८,२.

†अनु √नश् (व्याप्तौ) अनु···आनट्[e] ऋ १, १६३,[७; १०, ७, २]; मा २९, १८; का ३१, ३, ७; तै ४, ६, ७, ३; काठ ४६,३.

अनु √नह्

¶अनु-नद्ध- -द्धः मै ४,५,७.

¶अनु-नद्धि[f]- -द्धयै मै ३, ९, ४; काठ ३०,५.

¶अनु-नि √क्रम्, अनुनिक्रामति[g] काठ २४,४^{2}.

अनु √निक्ष्, अनुनिक्षन्ति शौ ९, १३,१५; पै १६,७५,५.

अनु-नि √धा > ¶अनुनि-हित- -ताः मै ४,६, ७.

अनु-नि √भञ्ज् > ?अनुनि-भञ्जन[h]- -नम् खि ५, १५, ११; शौ २०,१३१,२.

¶अनु-नि √युज्, अनुनियुनक्ति काठ १०,११; ११,१; १३, ३; २१, १०[i]; २९, ९[i]; १०[i]; क ४६,३[i].

अनु-निर् √दह्, अनुनिर्दह शौ ९,२,९; पै १६,७६,८.

अनु-निर् √द्रु, अनुनिर्द्रव पै १५, २३,८.

¶अनु-निर् √वप्, अनुनिर्वपति काठ ८, ८; १० ; १०, १; क ७,३; ६; अनुनिरवपन्[j] काठ ८, १३; क ८,१; अनुनिर्वपेत् मै १, ६,८; काठ ८, ८; १०^{3}; ११,५; क ७,३; ६^{3}.

अनुनिरु(र्-उ)प्य[k]- -प्यम् काठ ८,८^{2}; -प्याणि क ७,३^{2}.

अनुनिर्-वाप्य[l]- -प्यः तै २, ५, ३, १;४, १; -प्यम् तै २, ५, ३,१.

¶अनु-नि √(सि>)षिच्

अनुनि-षिञ्चत्- -ञ्चन् काठ ३६,४[m].

¶अनु-नि(स्>)ष् √क्रम्

अनुनिष्-क्रम्य मै १,६,१०.

अनुनि-हित- अनु-नि √धा द्र.

अनु √नी, अनु···नयः ऋ ४, ३०, १९.

†अनुनेषि ऋ १, ९१, १; ६, ४७, ८; मा १९, ५२; का २१, ४, २; तै २, ६,१२, १; मै ४, १०, ६; काठ २१, १४; शौ १९, १५, ४ ; पै ३, ३५, ४ ; १९,४६,४; अनुनेषथ>था ऋ ५, ५४, ६; अनु···नेषथ>था ऋ ८,४७,११.

---

[a]) अनुम् अगतिं मन्यमानः SIM. उपेक्ष्यो भवति ।

[b]) =चिन्ता- । गस. उप. स्त्रियां भावे अङ् प्र. (पा ३, ३,१०६) । ततः टापि कृत्-स्वरः प्रकृत्या ।

[c]) गस. णिन्यन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या ।

[d]) सपा. तै १,५,३,२ अनुदध्वसे इति पाभे. भवति । तेन तत्र कप्र. अनुः इति कृत्वा पृथिवीम् इत्यनेन नापू. अस्य संबन्धः शाखाभेदेन व्यवस्थेयः । तद् यथा । मै. प्रभृ. अनु √ध्वस् इति सकर्मको धातुर्भवति । तै. तु √ध्वस् इत्यकर्मको धातुरुपसृष्टो भूत्वा सकर्मकतां नोरीकरोति । तदसाधु स्यात् । पूर्वोत्तरवाक्यसाध्वन्वयार्थं लक्षणार्थस्य कप्र. इहाऽवसरः द्र. । ततश्च अनुः इति नाउ. रूपाद् वियुज्य पृथक् श्राव्यतामित्युभयत्र द्वितीयः शोधः द्र. । यत्तु RW. अनोः स्थाने √कृ>कर्त इति शोधमाहतुस्तस्य तावतैव चाऽनवसरत्वं भवतीति किमु वक्तव्यम् ।

[e]) आडागमः (तु. वि √वृ>वि···आवः) ।

[f]) भावे क्तिन्नन्ते गतिस्वरः (पा ६,२,५०) ।

[g]) पाभे. अनु मै ३,७,६ द्र. ।

[h]) पाठः? शंपा. °नि° इति स्वरः प्रादर्शि । तत्र यनि. प्रथमः शोधः गत्युत्तरकृत्-प्रकृतिस्वरः (पा ६,२,१३९ [तु. खि.]) । यच्चोभयत्र (खि. च शौ. च) अनु° इत्येवं सुपा. भवति,

[i]) सपा. एकतरत्र पाभे. यक्र. मै ३, ३, १०; ४,७,८ अनुकाम्, °काः टि. द्र. । अन्यतरत्र सपा. तै ५, ४,७, ७ अनुबध्नाति इति, मै. [गतपूर्वयोः स्थ.] नियुनक्ति इति च पाभे. ।

[j]) सपा. तै १,७,३,३ अन्वाहरन्त इति पाभे. ।

[k]) गस. ण्यति प्राप्ते क्यप् प्र. वा उसं. (पा ३, १, १२६ [तु. नाउ.]) संप्रसारणं च द्र. ।

[l]) गस. ण्यदन्ते तित्-स्वरः प्रकृत्या ।

[m]) सपा. मं १,१०,९ अनुषिञ्चन् इति, तैब्रा १,६, ३,९ विषिञ्चन् इति च पाभे. ।

अनु···नीयते पै ६,६,६.

अनु √नु > नोनु, अ॒न्वनोनवुः ऋ १,८०,९.

अनु-नो॒नुवत्– -वतः ऋ ८, ९२, ३३.

अ॒नु(न्-उ)न्मदित[a]– -तः शौ ६, १११, १–४; पै[b] ५, १७, ६;७.

¶अ॒नु(न्-उ)न्माद[a,c]– -दाय तै ५, ५,१,२; ७,३,१०,४; मै ३,१, १०^{२}; काठ १९,८.

¶अ॒नु(न्-उ)न्मुक्त[a,d]– -क्तः मै ३, ७, ८; -क्तम् मै ४, ६, २[e]; -क्ताः मै ३,९,७.

?¶अनु(न्-उ)पक्रामत्[f]– -मन्तः, -मन्तौ[f] क ५,४.

अ॒नु(न्-उ)पक्षित[a]– -तम् ऋ ३, १३, ७; १०, १०१, ५; मै ४, ११, २; काठ २, १५; -तौ[g] शौ ६, ७८,२; पै १९,१६,१०.

¶अनु(न्-उ)पगत– -तम् काठ ११,२[h].

¶अ॒नु(न्-उ)पग्रथ्य[a,i] तै ६, १, १०,४.

¶अनु(न्-उ)पजीवनीय॒[j]– -यः तै ५,४,४,३; -यानि तै ५, १, ६,२.

¶अनुपजीवनीय॒-तम[k]– -मः मै ३, १,३[l]; ५.

अनु √पत् (गतौ), ?अनुपातयति[m] पै ५,३३, ७[n]; अ॒नुपातय शौ ६,१३४,१; पै ५,३३,६.

अनु-पथ[o]– -थाः ऋ ५, ५२, १०.

अनु √पद्, ¶अनुप॒द्यते मै ३, १, ९; काठ ३०, ४; क ४६, ७; अ॒नुपद्यताम् शौ ६, २६, २; ¶अ॒न्वपद्यत मै ४, ८, १^{२}; ¶अ॒नुपद्येत तै ७,१,४,३.

अनु-प॒द्[p]– -पत् मा १५, ८; का १६,२,५.

अनु-पदस्(ः) काठ ७,८.

¶अ॒नु(न्-उ)पदस्यत्[a,q]– -स्यत्[r] तै ५, २, ९, २^{२}; क ३१, ९; -स्यतः[s] पै ३,२५,८;९.

अ॒नु(न्-उ)पदस्वत्[t]– -स्वत् काठ २०,७[r]; -स्वतः शौ ४,११, ९; १२.

अ॒नुपदस्वती[u]– -तीम् शौ २, ३६, ५[v]; ७,८५, २; पै २,२१,५.

¶अ॒नु(न्-उ)पदासु(क>)का[w]– -का तै ६,१,७,८;७,३,३,२.

¶अ॒नु(न्-उ)पद्रष्टृ[a]– -ष्टा मै ४, ६,९; काठ २८,६; क ४४,६.

¶अ॒नु(न्-उ)पयामगृहीत[a]– -तः, -तम् मै ४,५,५.

¶अनु-परा √गम्, अनुपराग॒च्छति अनुपराग॒च्छेत् मै १,८,९.

¶अनु-परा √पत्, अनुपरापतति[x] काठ २६,३; क ४१,१.

---

a) तस. नञ्-स्वरः ।

b) तु. शौ.; वैतु. मूको. BKA. अनु Renou ⌊वाक् ५, ७६⌋ अनुन्मुदितः इति पाठश्चिन्त्यः स्वोपज्ञार्थविरोधात् ।

c) उप. उद् √मद् + भावे घञ् प्र. ।

d) उप. उद् √मुच् + क्तः । मुपा. °नु° इति स्वर-श्रेषः ।

e) सपा. काठ २७,५ क ४२, ५ अविमुक्तम् इति पाभे. ।

f) पाठः ? अन(न्-अ)पक्रा° इति शोधः (तु. सपा. काठ ७,५) ।

g) सपा. आपमं १, ८,७ अनपेक्षितौ इति पाभे. ।

h) पाभे. अ॒नभिगतम् मै २,२,७ द्र. ।

i) उप. उप √ग्रथ् + ल्यप् ।

j) तु. टि. अनवद्यानीय॒- ।

k) तमपः पित्त्वान्निघाते स्वरेऽविशेषः ।

l) सपा. काठ १९, २ जीविततमः इति, क २९, ८ जीवितृतमः इति पाभे. ।

m) प्रकरणतः °यन् इति वा °यामि इति वा शोधः द्र. ।

n) सपा. शौ ६,१३५,१ आ॒ददे इति पाभे. ।

o) विप. (⌊अनुकूलमार्ग-⌋ मरुत्- ⌊तु. सा. GW. प्रमृ.; वैतु. वें. नाप. इति⌋) ।

p) विप. (इष्टका-) । गस. क्विबन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६,२,१३९) ।

q) उप. < उप √दस् ।

r) सपा. अ॒नुपदस्यत् <> अ॒नुपदस्वत् इति पाभे. ।

s) तु. मूको. BKA. Renou ⌊वाक् ५,७६⌋; वैतु. शौ. पाभे. अनुसृत्य र. °स्वतः इति ?

t) विप. (⌊क्षयरहित-⌋ अन्न-, अनडुहो-दोह-) । (म>)वतुपो भत्वे (पा १, ४, १९) नित्त्वान्निघाते स्वरेऽविशेषः ।

u) विप. (⌊क्षयरहिता-⌋ नौ-, रयि-⌊स्त्री.⌋) ।

v) सपा. मंब्रा २,५,१४ अपरिवादिनीम् इति पाभे. ।

w) विप. (⌊क्षयरहिता-⌋ वाच्-) । सस्व. कृते अ॒-क्षोधुक- द्र. । उप. उप √दस् + उकञ् प्र. ।

x) सपा. मै ३,९,३ अन्व॒पक्रामति इति पाभे. ।

¶अनु-परा √हा(त्यागे) > अनुपराहाय[a] मै १,६,१२.

¶अनु-परि √क्रम् > अनुपरिक्रामम्[b] तै ५,४,३,४^{२}; ५,१०,६; मै ४,३,४.

¶अनु-परि √चर् > अनुपरि-चारम्[b] तै ५, ४, ५,३; काठ १२, १; २०, ५; क ३१,७.

¶अनु-परि √लिख्, अनुपरिलिखति मै ३,७,७.

¶अनु-परि √वृत् > वर्ति, अनुपरिवर्तयेयुः मै १,६,६.

¶अनु-परि √षि(<सि)च्, अनुपरिषिञ्चति मै ३,९,३

¶अनु-परि √हृ > अनुपरि-हारम्[b] तै ५, ३, १, ३; १०, १; ४; काठ २०,८; १०; क ३१, १०; १२.

अनु-परी (रि √इ), अनुपरियन्ति शौ १५,१७,८.

¶अनु-परे(रा √इ), अनुपरैति मै ४, १,८; काठ ३१,६.

¶अनु-पर्या(रि-आ) √वृत् > वर्त्ति, अनुपर्यावर्तन्ते मै ३,२,४. अनुपर्यावर्तयति मै ३,९,३.

अनुपर्या-वर्तमान- -नम् मै ३, १०,१.

¶अनु(न्-उ)पलाभ[c,d]- -भाय तै ६, ३,२,१; २.

अनु-पलाल- पलाल°.

अनु √पश्, ¶अनुपश्यति तै २. ५, ६, १; ६, २, १; ६,१, ५, २[e]; ३^{२}; अनुपश्यति मा ४०, ६; का ४०, १, ६; मै १, ५, १२; अनुपश्य शौ १८, ४, ३; ¶अन्वपश्यत् तै ५, १, ४, ३; मै २, ३, ४$[f]; ३, १, १; ३; ४, ८, ३[g]; काठ ११, ७$[f], १९,२; क २९,८; अन्वपश्यत तै ५, १, ४, ४¶; †अनु…अपश्यत् ऋ १, १६४, ९; शौ ९, १४, ९; पै १६, ६६, ९; ¶अन्वपश्यन् तै २, ५, ११, ३^{२}; ६,३,७,१; २; मै १,५, १२; ३, ७, १^{३}; काठ ७, १०; ३७, १६^{२}; क ५, ९; पै १३, ५, १९$; अनुपश्येत ऋ १०, ११७,५; अनुपश्येत् काठ ३७, १६.

अनु-पश्यत्- -श्यतः मा ४०, ७; का ४०,१,७.

अनु-पश्यमान- -नः, -नाः मै २, १३ २२; काठ ४०,१२.

अनु(न्-उ)पसेचन[h]- -नः शौ ११, ३,२४; पै १६,५४,१०.

अनु-पस्पशान- अनु √स्पश् द्र.

¶अनु(न्-उ)पहूत[c]- -तः काठ ११, १[i]; -तेन मै २,४,१; काठ ११, १; १२,१०.

¶अनु(न्-उ)पहूयमान[c]- -नः मै २, २,१३[i].

अनु √पा(रक्षणे), अनुपाहि पै २, ८०,१.

¶अनु(न्-उ)पाक्त[j]- -क्तः तै २, ६,३,३^{२}.

*अनु √पालि[k] > अनु-पालय(त् >)न्ती[l]- -न्ती शौ १८,३,१.

अनु √पिश्, अनु…पिपेश शौ १४, १,६०[m]; पै १८,६,८.

अनु √पुष्, अनुपुष्यास्म[n], अनु-(पुष्यास्म)^{५}[n] मा २६,१९; का २८,११,१.

अनु √पू, अनु…पवन्ति पै १४,१, १७.

†अनु-पूर्व[o]- -र्वम् ऋ १, ११७, ३;

---

[a]) गस. ल्यबन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या ।

[b]) णमुलन्तम् । सस्व. कृते नापू. टि. द्र. ।

[c]) तस. नञ्-स्वरः ।

[d]) उप. उप √लभ् + घञ् प्र. ।

[e]) सपा. काठ २३, ८ अनुसमपश्यताम् इति, मै ३, ७,१ अनु…समपश्यन् इति पाभे. ।

[f]) सपा तै २,३,१०,२ पर्यपश्यत् इति पाभे. ।

[g]) सपा. काठ २८, ४ क ४४, ४ अन्वविन्दत् इति पाभे. ।

[h]) विप. (ओदन-) । बस. अन्तोदात्तः । उप. उपसेचन- (क्षीराज्यदध्यादि-पदार्थ-) । करणे ल्युट् प्र. ।

[i]) सपा. अनुपहूतः <> अनुपहूयमानः <> तै २, ३,२,६; ६,५,११,३ अभीषहा इति, मै २,४,१ काठ १२, १० प्रासहा इति पाभे. ।

[j]) विप. (⌊ अञ्जन-रहित- ⌋ अक्ष-, पुरोडाश-) । तस. नञ्-स्वरः । उप. < उप √अञ्ज् ।

[k]) व्यु. कृते तु. टि. √पा(रक्षणे) > पा- > पा-ल- > √पालि ।

[l]) गस. शत्रन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६, २, १३९) ।

[m]) अनु मध्यतः इतीव योगं पश्यन् कप्र. अनुः इति कृत्वा यद् W. व्याचष्टे तन्न । तसि-प्रत्ययान्तेनोक्तस्य योगस्याऽयुक्तत्वात् ।

[n]) सपा तैब्रा ३,७,१०,२ आपश्रौ ९, १४, १ अनुराध्याम, अनु (राध्याम)^{५} इति पाभे. ।

[o]) अस. साधारणः समासस्वरः । वा. क्रिवि. द्र. ।

१०, १८, ५; ६; १३१, २; मा १०, ३२; १९. ६; २३, ३८$; का ११, १०, २; २१, १,५; २५, ७, ६$; तै १, ८, २१, १.५, २, ११, २; ७, ४, १०,१¶; मै १, ११,४; २, ३, ८; काठ १२, ९; १४, ३; ३४, १¶; ३७ १८; शौ १२ २, २४; २५; २०,१२५,२; पै १७, ३२, ४;५.

अनुपूर्व-व(त्स>)त्सा[a]– -त्साम् शौ ९,५.२९.

अनु √(पॄ>)पृ, अनु···पृणन्ति[b] ऋ ८,४९,३; खि ३.१,३.

¶अनु(न्-उ)पेयमान,ना[c'd]– -ना काठ ११,३; -नाः मै २, २,७; -नानि काठ ११,३.

¶अनु(न्-उ)पोप्त[c'e]– -प्ते तै ६, ५, २, २; मै ४, ६, ६; काठ २८,१.

¶अनु(न्-उ)पोष्य[c'f] तै ३, ३,८, ३[g].

अनु-प्र √ गा, अनुप्रगेष्म पै १६, ९२,६[h].

अनु-प्र √ चित्, अनु···प्र···चेतयते[j] ऋ ९ ८६,४२.

¶अनु-प्र √ जन् >जा, अनुप्रजायते मै ३, २, ९; काठ १०, ३; २०; १०; १२; २६, ७; ३६, ११[l]; क ३१, १२; १४; ४१, ५; अनुप्रजायन्ते मै १, १०,७; १३^{2}; ४,५,१^{2}; ६, ३^{2}; काठ ६, ५; ११, २[k]; १३,८[k]; २२, ६[l]; २६, १; २७, २^{2}; २८, २[l]; १०^{5}; ३४, १^{2}; ३६, २; ७^{2}; क ४, ४$; ३४, १[l]; ४०, ४; ४२,२^{2}; ४३,२[l]; ४५, १^{5}; अनुप्रजायन्ते मै २, ३, ७; ३.९,५.

अनु-प्र √ ज्ञा,>जा,जिज्ञास, ¶अनुप्रजानात् काठ २३,८^{2}; क ३६, ५^{2}; ¶अनुप्रजानीयात्[m] काठ २६,६; क ४१,४.

अनुप्रज्ञेषम्[n] पै ३,३८,९; १६, ९८,७.

¶अनुप्राजिज्ञासन्त काठ २१, २;२३,८; क ३१,१७; ३६,५.

?अनुप्रज्ञषु पै ६,२२,१२.

¶अनु-प्रति √(स्था>)ष्ठा>तिष्ठ, अनुप्रतितिष्ठति[o] मै ३, १,५;३,१०;४,४; पै १७, २९, ९; अनुप्रतितिष्ठन्ति मै १,१०, ७; काठ ३६,१.

अनु √ प्रथ्, अनुप्रथताम् तै ३, ३, १०, २; अनुप्रथन्ताम् मा ८, ३०; का ९,५,३; काठ १३,९.

¶अनु-प्र √ दा(दाने) >अनुप्रदातृ[p]– -ता तै २,२.१,४; मै २, १,१^{2}; काठ ९.१७^{2}.

अनु-प्र √ पत्(गतौ)>पाति, ?अनुप्रपातय[q] पै ६, २२, १७; १९,३६,१७; ४७,८;२०, ५२, १०.

¶अनु-प्र √ पद्, अनुप्रपद्येत तै ६, ५,३,३[r].

¶अनु-प्र √ पा(पाने), अनुप्रपिबन्त मै १, १०, १८; काठ ३६, १३.

¶अनु-प्र √ यम्(दाने)>च्छ्, अनुप्रयच्छति मै २, १, १^{2}[s]; काठ ९,१७^{2}.

¶अनु-प्र √ या, अनुप्रयान्ति काठ ९,

---

[a] विप. (धेनु-)। बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा६,२,१)।

[b] अनुपूर्तिश्च सरसो रचनानुपातिनी भवतीति द्र.।

[c] तस. नञ्-स्वरः। [d] उप. <उप √ ई (गतौ)।

[e] उप. उप √ वप् + क्तः प्र.।

[f] उप. उप √ उष् (दाहे) > ओषि + क्त्वा > ल्यप् प्र. (तु. भा. K.)।

[g] सपा. गोब्रा २ ४,८ अनुपोष्य इति पाभे.।

[h] पाभे. अनुगच्छेम शौ ११,१,३६ द्र.।

[i] तु. वें. सा.; वैतु. FW. प्रभृ. अनुः कप्र. इतीवाऽऽतिष्ठमानाश्चिन्त्याः। द्युभिः इति हि तृ३ सत् कप्र. विनैव तद्योगजिजनयिषितार्थवाचकं स्यादिति कृत्वाऽन्यथा प्रसिद्धस्यैव तादृशस्य योगस्याऽपार्थत्वात्।

[j] पाभे. अनु मै १,१०,१७ द्र.।

[k] पाभे. अनु मै २,५,७ द्र.।

[l] पाभे. अनु तै ५,६,४,१ द्र.।

[m] सपा. मै ३,९,४; ४, ७, ५ अन्वारोक्ष्यन्ति इति पाभे.।

[n] सपा. शौ ९,५,१६ प्रज्ञेषम् इति पाभे.।

[o] यथेहाऽऽक्षेपविषयत्वं भवति तथा अनु मै ३, १, ५ इत्यत्रत्ये टि. उत्तरे कल्पे निदर्श्यमानं द्र.।

[p] गस. तृजन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६,१,१६३;२,१३९)।

[q] 'प्रपततो मृगान्' इत्यभिसंधाय अनोः गतित्वमास्थायि। अरण्योपलक्षणाऽधिकरणार्थविवक्षायां तु लक्ष्यमात्रे तात्पर्याद् अनुः कप्र. द्र.।

[r] सपा. मै ४, ६, ७ अभिप्रपद्यते, अभिप्रपुद्यते इति, काठ २८,२^{2} क ४५, २^{2} अभिप्रपद्येयाताम् इति पाभे.। [s] तु. टि. अनु तै २,२,१,५।

१७^{२}[a]; क ४८,१५.

?अनुप्र-याण[b]- -णम् शौ ७, ७७, ६‡.

¶अनुप्र-याय[c] काठ ३५, १७; क ४८,१५.

अनु-प्र √युज्, अनुप्रयुङ्क्ष्व[d] शौ ११, २,१३; पै १६, १०५, ३; अनुप्रयुङ्क्ताम् शौ १२,१,४०; पै १७,४,८.

अनु-प्र √वह् > ‡ अनुप्रवोढुम्[e] शौ १९, ५९,३; पै १९,४७,६.

अनु-प्र √विश्, अनुप्रविशतु पै ८,२०, ४; अनु··· प्रविश[f] शौ ६, ११^{२}, २ ; पै १९, ३३, १२; ¶अनुप्राविशत् मै ३, ४, ८ ; काठ २२, ७ ; ३६, १[g]; क ३५, १; पै १६, ८६, २[h]; अनुप्राविशताम् मै २, ५, ९¶; अनुप्राविशन्[i] पै १६ ८६, ९; १० ; ८७, १; २ ; ४; ७; ८८, ४-६ ; अनुप्राविशथाः शौ १०, १०, २२; पै १६, १०९,२.

अनुप्र-विष्ट- -ष्टा पै १, १०६, २; -ष्टाः ϕतै ४, २.६, ५‡[j]; पै ५,६,१.

¶अनु-प्र √वृत् > वर्ति, अनु··· प्रवर्तयन्ति तै ३,१, ३,१; ६.३, २,३.

अनु-प्र √सृ > सारि, अनु···प्रासारयन्त[k] ऋ १०,५६,५.

अनु-प्र √सृज्, अनुप्रसृज्यते पै १६, १३५,१०[l].

¶अनु-प्र √हृ, अनुप्रहरति काठ ६, ८^{२};२५,५; क ४, ७^{२}; ३९, २; अनुप्रहरेत् मै १,८,७.

अनु-प्रा(प्र √अ)ण्, ¶अनुप्राणन्ति मै ३, ९, ३; अनुप्राणन्तु[m] मा ४, २५; का ४, ८, ४; मै १, २,५; ३,७, ४; ४ २,५; काठ २. ६ ; २४, ५ ; क १, १९; ३७, ६; पै २० ४, ६; अनुप्राण मै ४,२,५; अनुप्राणिहि[m] मा ४,२५; का ४,८, ४; काठ २.६; पै २०,४,६[n].

¶अनु-प्रा(प्र √अ)स्(क्षेपणे), अनुप्रास्यति मै ३, १०, १^{२}.

?अनुप्रास्य[o] पै १५,१२,११.

¶अनु √प्री, अनुप्रीणाति मै ३, ९, ८[p].

अनु-प्रे(प्र √इ [गतौ]), अनुप्रायाथ मै ३,७, १

---

[a] तु. टि. अनु (काठ ३५,१७^{१}) यदन्वापातिके सत्यपि प्रकरण-साम्ये किञ्चित् सूक्ष्मतरमन्तरमुपजीव्य वाक्ययोजने परस्परं वेभिद्येते ।

[b] गस. ल्युडन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या । वस्तुतस्त्वपपाठ इवायं भवति । यनि. गतिभावेऽनोरर्थाऽऽसंगत्यात् । सवितृकर्तृकविराजनक्रियया तत्कर्मीबुभूषितस्योषसः प्रयाणस्यैव संबन्धविशेषाऽभावात् । अनुपूर्वत्वे सति तस्य निरर्थकस्यैव सतो नितरामेव संबन्धाऽभाव इत्यभिसन्धिः । एस्थि. अनु प्रयाणम् इत्याकारके पदद्वयात्मके पाठे मूको. च सा. च समर्थ्यमानेऽप्यथ बाह्वृचे मूले (५, ८१, २) विद्यमानेऽपि यत् शंपा. RW. च तथा नाऽपाठिं तत्र हेतुर्मृग्यो भवति (तु W. टि. च तत्संवादी तदीयोऽनुवादश्च) । न चापि अप. स्यादिति कृत्वा समाधानं संभवति । तथात्वे समासस्वरः स्यान्न तु यनि. उप. प्रकृतिस्वरम् इत्यलम् । पाभे. अनु ऋ ५,८१,२ द्र. ।

[c] गस. ल्यबन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या ।

[d] सपा. काय ११५:१४ प्रयुङ्क्ते इति पाभे. ।

[e] तुमुनि प्र. तादौ (पा ६, २, ५०) इत्युक्तः स्वरः । सपा. ऋ १०,२,३ प्रभृ. अनु । प्रवोढुम् इति पाभे. ।

[f] तु. सा.; वैतु. WI. अनुः कप्र. इति ?

[g] सपा. मै १,१०,५ प्राविशत् इति पाभे. ।

[h] पाभे. अनु शौ ११,१०,११ द्र. ।

[i] पाभे. अनु शौ ११,१०,१९ द्र. ।

[j] सपा. ऋ १०,९७,१९ अनु···विष्ठिताः इति पाभे. ।

[k] यदिह वें. सा. च कप्र. अनुः प्रजाः इत्येतदनुबद्ध इतीव वदन्तौ प्र √सारि इत्यस्य स्वाभाविकीं कर्मपराकाङ्क्षां बाह्यपराक्षेपेण विपूरयिषेतां न च अनुं यनि. गतितां नीत्वा प्रजाः इति पदं समस्तायाः क्रियायाः कर्म भावयेतां तच् चिन्त्यं द्र. (तु. PW. GW. MW.) ।

[l] °जज्य° इति पुनरुक्तविकृतः मूको. भवति । अनुविषच्यते सपा. शौ ८, १५, ४ इत्येतदनु अनुप्रषिच्यते इति यद् मुपा. भवति तत् संस्कर्तुः साहसमात्रम् । मूको अहेतुको विरोध इत्येको हेतुः । षत्वं चाऽपलक्षणमित्यपर इति ।

[m] पाभे. अनु तै १,२,६,१ द्र. ।

[n] अनु प्राणिहि इति द्विपदः पाठः? यनि. शोधः (तु. सस्थ अनुप्राणन्तु, सपा. पूर्वाणि स्थलानि च) ।

[o] अनुप्रास्येवान् इति मुपा. ? तत्र °स्यै° इति शोधमनुसंधाय [गस. ल्यबन्तं] °स्य इत्येकम्, (√इ >१एव- >) एवान् (द्वि३) इत्यपरं च पदं स्यादिति संभाव्यते ।

[p] सपा. क ४१,७ अन्वाप्रीणाति इति पाभे. ।

अनुप्रयुन्ति मै ३, ७, १^{२}¶; पै १, ७८, १[a]; अनुप्रेमः शौ ५,७,३; पै ७,९,४; ¶अनुप्रेहि[b] मै ४, ९, ७; अनुप्रे ·[c] मा १८, ५८[d]; का २०, ४, १

अनुप्रेयतुः शौ १९,४४,१०; पै १५,३,१०.

अनु-प्लव[e]- -वम् पै ७ ७,४

अनु√बध्, **बन्ध्**, ¶अनुबध्नाति तै ५, ४, ७, ७[f]; ६,६,५, ३; अनुबध्नन्ति शौ ५,१९,१२.

¶अनुबध्यते[g] काठ २९, ४; क ४५,५; ¶अनुबध्यन्ते मै ३, ९,७.

ϕअनु-बद्बधा(नँ>)ना[h]- -नाः ऋ ४,२२,७.

¶अनु, >नू-ब-ध्या[i]- -न्ध्या तै २, २, ९, ७;५, ५, ४; ५; मै ३, १०, ५[j]; ४. ८, ५; ६; काठ १०, १; २९, १; ४^{१}; क ४५, २; ५^{१}; -न्ध्याः तै ५, ६, २२, १; काठ २९, ४; ५०, २; क ४५,५; -न्ध्याम् मै २, १,७.

अनु√बुध्, ¶अनुबुध्यते काठ ६, ६; क ४ ५; अनु···बुध्यन्ताम् पै २०,५२,७; ¶अन्वबुध्यन्त काठ ३०.७; ¶अनुबुध्येत काठ १३,१०.

अनु·· अबुत्सत शौ १२,८,०; पै १७,१६,१.

अनु-बुद्ध- -द्धम् शौ ४, २४, ६; १० १,१९; पै ४,३९, ६; १६. ३६ ९.

अनु√ब्रू, अनुब्रुवे खि ४, ८, ४; अनुब्रूहि तै २, २, ११, २^{२}¶; ६. ३, ५, ३^{२}; ४; ७,१; १०, ३¶; ११, ४; मै १, ४, ११; २. ३, ७^{१}; ४, ५, ३; ९, ९; काठ १२, ५^{१}; २७. ३; क ४२, ३; ¶अन्वब्रवीत् मै ४, ६, ४; ¶अन्वब्रुवन् काठ १३, ३; ¶अनुब्रुवीत काठ ११, १०; ¶अनुब्रूयात् तै २, ५, १०, १^{१}; २^{२}; ३^{४},४^{४}; ६,१, ४, ४; मै १, ९ ८;३,२,२[k]; ८, १०[l]; ४. ५, ३^{५}; काठ १०, ११; ११,५;१२,४^{२}[m]; २३,५^{३}[n],२५, ३^{१}; २६ ८^{५}[o]; क ३६,२^{१}[n];३८, ६^{२}; ४१,६^{५}[o].

¶अनु-ब्रुवत्- -वतः[p] मै ४, ५, २; -वन् तै ६, २.६, १; मै ३, ८, ४;७; काठ ३४,२.

अनु-ब्रुवाण- -णः ऋ ५,४८,१३.

अनु√भा, ¶अनुभाति मै १, ८, ७; काठ ६.६; क ४,५; अनुभासि ऋ ३,६,७[q].

¶**अनु√भिद्** >अनु-भिद्य काठ १२, १[r].

अनु√भू, अनु···भवतः ऋ १०, १४७,१[s]; ¶अन्वभवत् तै ७, ३,१४.१[t].

¶अनु···भूयासम् काठ ३५. १५; अनुभूत ऋ ३, ३२, ११; अनु···भूत ऋ १,१७३, ८[u]; अनु···भुवत ऋ १, ५२,

---

[a] खण्डितः मूको. इति कृत्वाऽऽनुमानिकः सुपा. द्र. ।

[b] पपा. अनु । प्र । इहि इति । कप्र. अनुः इति विवेकः ।

[c] पाभे. अनु तै ५ ७,७,१ द्र. ।

[d] तु. पपा. सात. ; तु. निसा. अनु प्रेत इति द्वे पदे इति ?

[e] विप. । गस. उप. कर्तरि अच् प्र. ।

[f] पाभे. अनुनियुक्ति काठ २१,१० द्र. ।

[g] सपा. तै ६,६,७,३ आलभन्ते इति पाभे. ।

[h] विप. (स्वसृ-) । गस. कानजन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या । शेषं सस्थ. टि. अनुः द्र. ।

[i] गस. ण्यदन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६, १,१८५;२, १३९) ।

[j] एतदन्तेषु स्थ. पूप. ह्रस्व उकारोऽन्यत्र दीर्घः उसं. (पा ६ ३,११६) ।

[k] सपा. काठ १९,१२ अनुमन्त्रयेत इति पाभे. ।

[l] सपा. काठ २६,१ क ४०,४ संचरेत् इति पाभे. ।

[m] सपा. तै २,४,११,१ अन्वाह इति पाभे. ।

[n] द्विः सपा. मै ३,६,८ अनूच्य इति पाभे. ।

[o] सपा. मै ३ ९,५ अनूच्या इति अन्वाह इति च पाभे. ।

[p] शत्रन्ते विभक्ति-स्वरः (पा ६,१,१७३) ।

[q] वैतु. वें. अनुः कप्र. इति ?

[r] सपा. तै २,३,१३,३ आविद्धम् इति, मै २,३,१ विकृत्य इति च पाभे. ।

[s] सपा. कौ १,३७१ जै १,३९, २ अनु··धावताम् इति पाभे. ।

[t] सपा. काठ ३५, १५ प्रभृ. अन्वाभवत् इति पाभे. ।

[u] स्तोतृषु प्रीतिबुद्धिं कुर्वतीन्द्र गवा (वाचा) विश्वानि जोष्याण्यनुभूतान्येवेत्यभिप्रायवती श्रुतिः द्र. । अनुः अव्य. क्रिवि. पश्चादर्थ इति वें.. अनुक्रमार्थ इति सा. इत्येवं भिन्नाऽन्वयं पक्षान्तरं भवति । तदनु वाक्ययोजनाद्वयेऽपि परस्परमन्तरमनुसंधेयम् ।

११.

अनु√भृ, अ॒नु···भरामि मा २, १७; का २, ४, ५; तै १, १. १३,२; मै ४, १, १४; काठ १. १२; क १,१२; अ॒नु···अभरत ऋ ९,७२,३[a].

¶अनुबिभर्ति काठ १९,१०; क ३०,८; ¶अ॒नुबिभ्रति मै ३,४, ३[२]; काठ ३७, ११; ¶अनुबिभृताम् काठ ३६, १०; ¶अन्व॒बिभृताम् मै १,१०,१६.

¶अनु-भर्तृ[b]- -र्तारः काठ ३७, ११[३].

अनु-भर्त्री॒[c]- -त्री ऋ १,८८,६.

अ॒नु-भृत- -तम् ऋ १०,६१,५.

अ॒नु-मत्[d]- -मान् मै १, २, १५; ३, ९, ६.

अ॒नु-मत-, अ॒नु-मति- अनु√मन् द्र.

अनु√मद्, †अ॒नु···मदति[e] ऋ ८, १५, ९; कौ २, ९९७; शौ २०, १०६, ३; अ॒नु···म॒दति ऋ ४, ३८, ३; †अनुम॒दन्ति ऋ १, १७३, ७; ३, ४७, ४; १०, १२०, ४; मा ३३, ६३; का ३२,५,९; शौ ५,२,४; २०, १०७,७; पै ६,१,४; २०, ६,३; †अ॒नु···मदन्ति ऋ १, १६२,७[f]; ३,३४,८; ४,१७,५; १०, ७३, ८; मा २५, ३०[f]; का २७, १२,७[f]; तै ४. ६, ८, ३[f]; मै ३, १६, १[f]; शौ २०, ११, ८; †अ॒नु···म॒दन्ति ऋ १, १८४, ४; १०, १२०, १; मा ३३. ८०; का ३२, ६, ११; कौ २, ८३३; जै ४, ५, ५; शौ ५, २, १; २०, १०७, ४; पै ६, १, १; †अ॒नु···· म॒दामसि ऋ ९, ११०, २; कौ १, ४३२; २. ७१६; जै १, ४२, ६; ३,५९, ८; †अ॒नु··· म॒दन ऋ ६, १८, १४; मै ४, १२, ३; काठ ८, १६; अनु··· मदतु, अनु[२](मदतु) काठ ३७, ९[g]; अ॒नु···मदताम् ऋ १, १२१,११; अ॒नुमदन्तु मा २७, ८; का २९, १, ८; तै ३, ३, २, २; ४, १,७, ४; ६, ४, ५‡[h]; मै २, १२,५; ४, ९,२; काठ १८, १६; क २९, ४; शौ ७, १७, १; ३६, १[i]; अ॒नु···मदन्तु ऋ ६,७५,१८[h]; मा ६,२०; १७, ४९†; का ६, ४,५; १८,४, १७†; तै १, ३, १०, १; ६, ३, ११, ३; मै १, २, १७. काठ ३, ७; ४६, ४‡[i]; क २, १४; कौ २, १२२०†; शौ ७, १२३, १†; † अ॒नुमद>दा ऋ १०, ६३, ३[j]; अ॒नुमदात् मै ४, १२, १‡[j]; अनुम॒दाम ऋ १, १०२, ३; अ॒नु···अमदन्त मै ४,१४,१३; अन्वमदन् खि ५, ५, २; अ॒नु···अ॒मदन् ऋ १,५२,९; ७, १८, १२; †अ॒नु···अमदन् ऋ १, ⌊५२, १५; १०३, ७ (७, १८, १२)⌋; १०२,१; ९, ८६, २४; मा ३३, २९; का ३२, २,१२; अ॒नु (अमदन्) ऋ १, १०३, ७; †अ॒नुमदेम ऋ १, ९१, २१; १०, ६७, ९; मा ३४, २०; का ३३, १,१४; मै ४, १४, १; शौ २०, ९१, ९; अ॒नु···मदेम ऋ ५,३६,२[k].

† अ॒नु···अमादिषुः ऋ ९, ८, ४; कौ २,५३१; जै ३, ४१,७.

---

[a] वेतु. PW. GW. च यथा जो॒षम् इत्येतदनुबद्धं कप्र. अनुम् आहतुस्तथा निराकाङ्क्षं वाक्यं न पूर्येत सकर्मकत्वाद् √भृ इत्यस्येत्यभिसन्धेः ।

[b] गस. तृजन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६, १,१६३; २,१३९) । [c] विप. (वाणी-) । स्त्रियां ङीप् प्र. ।

[d] =अनुमति-युक्त- (तु. माश्रौ ५, २, १३, १ ऊह-प्रक्रियया अनुमन्तौ, अनुमन्तः इति ⌊वैप४ कृतः शोधः नेष्टः⌋) ।

[e] तु. वें. सा.; वैतु. मा. ⌊पक्षे⌋, Gri. लक्षणं कप्र. इति मन्वानौ चिन्त्यौ भवतः । मारुतस्य शर्धसो मदितृत्वस्याऽपेक्षया मदयितृत्वेनोपवर्णनस्य योग्यतरत्वात् ।

[f] सपा. अ॒नु···मदन्ति<>अ॒नु···मदन्तु इति पाभे. ।

[g] =सपा. तैब्रा २, ७, ८, १;२;१६,२ । पै ४,३,५ अनु···अवतु. अनु (अवतु)[२] इति, ऐआ ५, १, १ अनु (आवीत्)[३] इति पाभे. ।

[h] सपा. अ॒नुमदन्तु<>अ॒नु···मदन्तु इति पाभे. ।

[i] पाभे. अनु···जुषन्ताम् पै २०, ८,९ द्र. ।

[j] सपा. °मदा<>°दात् इति पाभे. ।

[k] 'त्वा त्वामनु त्वया सह' इति वा. अनुः कप्र. इति सा. । तच्चिन्त्यम् । तथा सति तदभिप्रेतस्याऽन्वयस्यैव दुःसाधत्वात् । तथा हि 'गीर्भिः··· हिन्व॒न् हिन्वन्तस्त्वा प्रीणयन्तः सन्तो मदेम' इति वदता तेन विस्मर्यते यथा त्वेत्यस्य कप्र. योगे सति क्षीणशक्तेः पुनः 'हिन्वन्तः' इति शब्दान्तस्य कर्मतयोपलम्भो न संभवतीति । तदभावे च 'त्वया सह

अनु-मदित- विप्र°.

†**अनु-मद्यमान-** -नः ऋ ७, ६३, ३;१०,९८, ८; मै ४, ११, २; काठ २,१५.

†**अनु-माद्य,द्या**[a]- -द्यः ऋ ६,३४, २;९, २४,४; ६; ७६,१;१०७, ११; कौ १, ५५८; २, ३१५; ३१६; ५७८ ; १०४० ; जै १, ५७, ५; ३, २६, १; २; ४७, ४; -द्यस्य ऋ ७, ६, १; कौ १,७८; जै १,८,६; -$द्या शौ १४, १, ४७ ; पै १८, ५, ४; -द्यासः ऋ १,११५, ३; मै ४, १०,२.

अनु-मध्यम[b]- -माः पै २० २४, १०.

अनु √मन्, अनुमन्यते मा २३, ३१; का २५, ६, ११; ¶तै २. ३, १,२; ¶अनु···मन्यते तै ३, ४, ९,१; २, अनुमन्ये ऋ ६, ५२, १; अनु···मन्यासै[c] मा ३४,८; का ३३, १, ३; तै ३, ३, ११, ४; मै ३, १६, ४; काठ १३, १६; अनुमन्यताम् खि २,११,१; तै ३,१,४, १¶, ३, ११, ४; काठ ३०, ८[२]; ३७, ९; शौ ४, ८,१; ५, २८, ११; ७,२१, ३; १८, ३, ६९; ४ २६; ४३ ; पै २, ५९, ९; ३,३२,१; ४,२,१; ५,४०, २; १९, ५४, १; २० ४, १; अनु···मन्यताम् मा ५, ६[d]; का ५,२,४[d]; मै १,२,७[d]; १५; ३, ७,६;९, ६; अनु···मन्यताम् खिसा ३, ३; मा ४, २०; ६,९; ३४ ९; का ४, ६,४; ६, २, ३; तै १, २, ४, २; १०, २[d]; ३, ३, ११, ३[e]; ६,१,७, ७; २,२,४; मै ३, १६,४[e]; ४, १३,४; काठ २,५; ३,५; १६, २१; २४, ३; २६, ८; क १, १७; २, १२; ३७, ४; ४१,६; शौ ७,२१,१[e]; पै ५, ११, १[२]; ४०,२[२]; अनु (मन्यताम्) मा ५, ६; का ५, २, ४, तै १, २, १०, २; ४. ४,१२,५; ७,१५, ५; ६, १, ७, ७; मै १,२, ७; १५; ३, ७, ६; ९,६; १६, ५; ४, ९, १०; १२, ६; काठ २४, ३; २६, ८ ; क ३७, ४; ४१, ६; पै ५,४०,२; अनु[२] (मन्यताम्) मा ४, २०; ६, ९; का ४, ६, ४; ६, २, ३; तै १, २, ४, २; मै १, २,४; १५;४, ९, १०; १३, ४; काठ २, ५; ३, ५; १६, २१; क १, १७; २, १२; अनुमन्यन्ताम् तै ३, १, ८, २; शौ १, ३५, ४; ८, २, २१; ९,४, २०; पै ५, ३७,८; १६, ५, १; २५, १० ; अनुमन्यस्व खि ३, १५, ३; तै २, ३,१, २;३,१,४, १¶; ३, ९,१; मै २, २, १; काठ ३५, १२; क ४८, १२; अनु···मन्यस्व शौ ६, १३१, २; अनु[२]···मन्यध्वम्[d] काठ २, २; क १, १४; अनु···अमन्यत ऋ ६,७२,३; †अनु···मन्यत ऋ ४, १७, १; मै ४, ११, ४;

गीर्भिः···हिन्वन्तः' इत्याकारकस्य वाक्यस्याऽऽविर्भावो नामाऽपराऽऽपत्तिः । असंगतेरनभीष्टत्वादित्यर्थः । तद् यथा । √हि इत्यस्य सकर्मकत्वात् कर्मपदस्य चोक्तदिशाऽनुपलम्भात् साकाङ्क्षत्वं दुर्वारम् । क्रियायाः कर्मकारकाऽभावे **गीर्भिः** इत्यस्य करणकारकस्यापि प्रयोगे प्रयोजनाऽभाव इवाऽऽपतति । साध्यसद्भाव एव साधकतमस्य करणस्यापेक्षितत्वात् । अथाऽयमपरोऽपि दोषो यद् उपमानोपमेयकक्षत्वविघातो भवतीति । तथाहि । उपमानवाक्ये कश्चिद् अर्वताऽश्वान् **गीर्भिर्हिन्वन्** प्रेरयन् उक्तो भवति. तदन्वेवोपमेयवाक्येऽपि कस्यचित् कर्तुः कस्यचित् कर्मणश्चाऽवश्यंभावित्वं वक्तव्यम् । अनयाऽवश्यंभवितव्यतयैव बाधितः सा. च्युतसंस्कार इव त्वेति कर्मपदं पुनः पिपठिषुरिव भवति । **अनोः** गतित्वयोगे त्वन्वयः सुलभः सुश्लिष्टश्च भवति । तदुपमानवाक्यं तावद् 'यथा अर्वतो हिन्वन् तान् गीर्भिरनुमदेत्' इति । अथोपमेयवाक्यम् । 'तथा पुरुहूत राजन् विश्वे (वयं) गीर्भिस्त्वा अनु···मदेम' इति । क्रियायाश्चास्याः सकर्मकत्वनिदर्शनार्थं तु. ऋ १, १७३,७; ३,४७, ४;१०, १२०,४ ।

a) गस. उप. कृत्-स्वरः प्रकृत्या । उप. ण्यति प्र. आद्युदात्तत्वम् उसं. (पा ६,१,२१४) । b) विप । प्रास. ।

c) = सपा. आश्रौ ४, १२ , २ शांश्रौ ९, २७, २ आग्निगृ २,१,५ : ७ या ११,३० । शौ ७,२१,२ अनु··· मंससे इति पाभे. ।

d) सपा. अनु···मन्यताम् (माश ३, ४,३, ९ गो २, २,३ बौश्रौ ६,१९ : ५ प्रभृ. च) <> अनु···मन्यताम् <> अनु···मन्यध्वम् <> माश ३,६,३,२१ अनु··· अमंस्त इति पाभे. ।

e) सपा. पै २०,३,९ अनु···यच्छताम् इति पाभे. ।

काठ ६ १०; ¶अ॒न्वमन्येताम् मै २, १, ३^{२}; काठ ३७, २^{२}; अ॒न्वमन्यन्त ऋ १, ११६, १७; ¶मै २,२,१०^{२}; काठ ३७, ४¶[a]; ¶अनुमन्येत[b] काठ २४, २; क ३७,३.

अ॒नु···मंसीष्ट ऋ ७ ३८, ६; अ॒नुमंसीरत ऋ १०, ३७, ५; अ॒नुमंसते ऋ ५, ४६, ४; † अ॒नु····मंसते ऋ ८, ६२, ११°; काठ ४४,४; अ॒नु····मंसतै तै ७, ४, १५, १‡[c]; अ॒नु···मं॒ससे शौ ७, २१, २[d]; ६; पै २०, ३, १०; ४, ४; अ॒नु (मंससे) तै ४, ४, १२, ५; ७, १५, ५; मै ३, १६, ५; ४, १२, ६; काठ २२, १४; १५.

अन्वमंस्त पै १९, १२, ३[e]; अ॒नु···अ॒मंस्त, अ॒नु (अ॒मंस्त) मा ५, ४०; का ५, ९, ७; ¶अन्व॒मंसाताम् मै २, १, ३; अ॒नु···अमंसाताम्[f] मा ३८, १३; का ३८, २, ७; मै ४, ९, ९; अ॒नु····अमंसाथाम् मै ४ ९,१.

अ॒नु-मत,ता[g]- -¶तः मै ३, ७, ६; ९, ६; -तम् ¶तै ६, २ १, १; ३, ११, ३; ¶मै ३, ७, ९; ४, ३, १; काठ १३, १६; १६, १२[h]; २४, ८¶; क २५, ३[h]; ३८, १¶; शौ ६,७१, २; ७, २१, ४; पै २०, ४, ५; -¶तया तै ६,१,७,७; -ता[h] मा १२, ७०; का १३, ५, ९; तै ४, २, ५, ६; मै २,७, १२; शौ ३, १७, ९; -ताम् मै ४, ९, २[i]; -तेन ¶काठ ३०,९.

¶अ॒नुमत-वज्र[j]- -ज्रः मै २,१, ३; काठ ३७,२.

अ॒नु-मति[k]- -तिः खि ३, १५, २; मा ३४, ९; तै ३, ३, ११, ३; ¶४, ९, १; २; ६^{२}; ४, ४, १२, ५; ७, १५, ५; मै ३,१६, ४; ५; ४, ¶३, १^{२}; ५^{२}; ८; १२, ६; काठ १२, ८^{२}¶; शौ १, १८,२; ६,११,३[e]; ७, २१, १;५; ६; २५, १; पै २, १२, २[l]; १३,५, २१; २०,३, ९; ४, ३;४;६,१; १७, ९; -तिम् तै ३, ३, ११, ४; शौ ५, ७, ४; पै ४, ११, ३; ११, १, ६; २०, ३, ८; -॰ते ऋ ⌊(८, ४८,८); १०, ५९, ६⌋; खि ३, १५,३; शौ ६,१३१,२; ७,२१, ४; ६; -॰ते खि २, ९, ३; मा ३४,८; का ३३, १, ३; तै ३, ३,११,३; ४.४, १२,५; ७, १५,६; मै ३,१६,४,५;४, १२, ६; काठ १३, १६^{२}; २२, १४; १५; ३५, १२; क ४८, १२; शौ २, २६, २[l]; ७, २१, २; पै २०, ३, १०; ४, २; ४; ५; -त्याः ऋ १०, १६७, ३; मै ४, ३, १¶; शौ ९, ४, १२; पै १६, २५,२; -त्यै मा २४,३२; २९,६०; का २६, ७, २; ३१,५, १; तै ¶१, ८, १, १; ८,१; ५,५, १७,१; ¶७,५, १४, १;२२, १; मै ¶२,१, ३; ६,१^{२}; ३, १४, १३; १५, १०; ११; ४,३, १; काठ १५,१; ३; ४५,१०;१९; ४७,७. [°ति-सिनीवाली°].

¶अनु-मन्तृ- -न्तारौ काठ २४,३; २६,८; क ३७,४;४१,६.

अनु-म॒न्यमान,ना- -नः[m] शौ ७, २१, ३; -ना[m] तै ३, ३, ११, ४; पै २०,४,१; -नौ शौ १४, २,४२[n].

---

[a] सपा. तैब्रा २,७,५,१ प्रा॒यच्छन् इति पाभे.।

[b] विचेतब्रा अनुमन्येत>सपा. मै ३, ७,४ वि॒चिनुयात् इति पाभे.।

[c] सपा. परस्परं पाभे.।

[d] पाभे. अ॒नु···म॒न्यासै मा ३४,८ द्र.।

[e] सपा. अन्वमंस्त<>अ॒नुमतिः इति पाभे.।

[f] =सपा. माश १४,२,२,२६ तैआ ४,९, ३;५,८, ३ शांश्रौ ८,१५,१३ प्रभृ.। तैआ ४,९,३;५,८, ३ अ॒नु···मंसताम् इति पाभे.।

[g] कर्मणि क्तऽनन्तरगतिस्वरः (पा ६,२,४९)।

[h] सपा. °तम् (तैआ ४,४,१ च)<>°ता (माश ७, २,२,१० च) इति पाभे.।

[i] -तान् इति पाठः? यनि. शोधः (तु. पपा.)। सपा. तैआ ४, १,१ शुश्रू॒षे॒ण्याम् इति पाभे.।

[j] बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६, २, १)।

[k] नाप. (⌊न्यूनेन्दुकला-⌋ पौर्णमासी-; तदभिमानिनीदेवता-; देवपत्नी- इति या.⌊११, २९⌋ प्रभृ.)। गस. क्तिन्नन्ते पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६, २, ५०)।

[l] सपा. अनुमतिः<>अनुमते इति पाभे.।

[m] सपा. °नः<>°ना इति पाभे.।

[n] सपा. पै १८, ११, १ इदं मन्यमानौ इति पाभे.।

अनु-मान[a]– -नः काठ ३७,२[b].

¶अनु √(मन्त्र->)मान्त्र, अनुमन्त्रयते काठ २५, ७; २८, १०; ३१, २[c]; क ३९, ५; ४५ १; ४७, २[c]; अनु···मन्त्रयते तै ५, १, ६, ४; काठ १९, ६; क ३०, ४; अनुमन्त्रयन्ते मै २, ३, ९[d]; काठ २५, ७; क ३९, ५; अन्वमन्त्रयत मै ४, ३,४; अनुमन्त्रयेत तै २, ६, ६, ४[e]; काठ १९, १२[f]; २५, ७[f][e]; क ३९,५[f][e].

अनु √मन्द्, अनु···अमन्दन् ऋ ३, ५१,९.

?अनुमस्त्वाभानो पै २०,४,२.

अनु √मा (माने), †अनु···ममे[g] ऋ १, ५७, ५; शौ २०, १५, ५; †अनु····ममिरे ऋ १, १६३, ८;७, २१, ७; मा २९, १९; का ३१,३,८; तै ४,६,७, ३; काठ ४६ ३.

अनु-मेय[h]– -यः पै १,६७,४; –याः शौ ६,१३७,२.

अनु √मुञ्च्, अनुमुञ्चामि, अन्वमुञ्चत प २०,५७,८.

अनु √मृच्, अनुमृक्षीष्ट[i] ऋ १, १४७,४.

अनु √मृज्, ¶अनुमार्ष्टि मै ४, २, १०; क ४७,८; अनुमार्ज्मि मै ४, २, १०; अनुमार्ष्टु मा २, २४;८,१४; १६; का २, ६,१; ९, ३, २; तै १, ४, ४४, २; अनु···मार्ष्टु मै १, ३, ३८; ४, १४,१७; काठ ४, १२; क ३,१०; शौ ६,५३, ३; पै १९, ८, ३; २०, ३४, १; ¶अनुमृज्यात् मै ४,२,१०.

अनु-मर्मृजान– -नः ऋ १०, १४२, ५.

अनु √मृश्, >मर्शि, ¶अनुमृशति मै ३,८,८.

¶अनुमर्शयन्ति काठ २५, ९; क ४०,२.

अनु-मृश्य ऋ १०,६८,५; तै ६,१, ३, ६¶[j]; शौ २०, १६,५†.

अनु √म्ना, अनु···मम्नाते[k] ऋ ७, ३१,७.

अनु √म्रुच्, म्लुच्

अनु-म्रोक[*l]– -॰क शौ २, २४, ३; पै २,४२,४.

अनु-म्लोच(त्>)न्ती[m]– -न्ती[n]

---

[a] घञन्ते थाथादि-स्वरः (पा ६,२,१४४) ।

[b] सपा. तैब्रा २,७,३,३ °नाय इति पाभे. ।

[c] सपा. मै ४,१,३ अभिमन्त्रयते इति पाभे. ।

[d] सपा. काठ १२,११ अभिमन्त्रयन्ते इति पाभे. ।

[e] सपा. मै ३,८,६ अभिमन्त्रयेत इति पाभे. ।

[f] पाभे. अनुब्रूयात् मे ३,२,२ द्र. ।

[g] यनि. योगो वा स्याद् हीने (पा १,४,८६) इत्युक्तदिशा कप्र. अनुर्वा स्यादित्यत्रैवं संभाव्येत यद् बाह्वृचे तावद् द्वितीयकल्पानुसारिणी सती शाब्दी प्रवृत्तिः कालान्तरेण प्रथमकल्पात्मतया पर्यणंस्तेति । सा. यः खलु ऋ ७,२१,७ इत्यत्र द्वितीयमेव कल्पमादाय सम्यग् व्याचक्षाणोऽप्यन्यत्रोभयोरपि यनि. ऋ. स्थलयोरसाधुपश्य इव संजायते । तथाहि । ऋ १, ५७, ५ इत्यत्र 'अन्वमंस्त' इत्येवं भाषमाणः किल अनु···मने इत्याकारकमिव स्वकीयं मूलं पाठं संभावयेत् । एस्थि. च ऋ ७,२१,७ इत्यत्र भाष्य उक्तं भवति यथा ऋ १,५७, ५ इत्यत्र अनु···ममे इति श्रुतौ अनुः कप्र. भवतीति । तत एतदपि संभाव्येत यथा द्वयोरेतयोः स्थलयोर्भाष्ये भिन्नकर्तृके स्यातामिति । एवम् ऋ १,१६३,८ इत्यत्रत्ये भाष्येऽपि 'त्वा' इति पदं पूर्वतोऽनुश्राव्यैव तदनुबद्धः अनुः कप्र. उक्त इति च वीर्यम् इत्यनेन च पदेन अनाः न कोऽपि संवन्ध उक्त इति च प्रथममण्डलीयो भाष्यकृदन्योऽन्यश्च सप्तममण्डलीय इत्येतां संभावनां भूयोऽपि पुष्णीयाताम् ।

[h] गस. यदन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६,१,२१३;२, १३९) ।

[i] <√मृज् इति यदाह सा. तद् विमृश्यम् ।

[j] सपा. काठ २३,४ अनुह्याय इति, क ३६,१ अववृज्य इति च पाभे. ।

[k] 'अनुमन्येते' इति भाषमाणः सा. यनि. रूपम् <अनु√मन् इत्युपक्षिपेत् (तु. GW. √मन्>मम्न्) । मूलतः √म्ना इत्यस्य √मन् इत्यतेन संबन्धाभ्युपाये सत्यपि यथा वृत्तिविशेषवैशिष्ट्यमवश्यमुपादेयं तथा यस्था. संकेतितं द्र. । प्रकृते चोक्तवृत्तिविशेष-प्रयोजितेऽनुमननमात्रात् पृथगिव भूतेऽभ्यास-सातत्यलक्षणे तात्पर्योपदर्शनात् सा. प्रभृ. भाष्यं चिन्त्यमिति किमु वक्तव्यम् ।

[l] = यातुधानाधपति-विशेष- । गस. कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६,२,१३९) । उप. कर्तरि घः प्र. उसं. (पा ३,३, ११८) ।

[m] = अप्सरो-विशेष- ।

[n] =सपा. माश ८, ६,१,१८ । मै २, ८,१० आम्लोचन्ती इति पाभे. ।

मा १५,१७; का १६,४,५; तै ४,४, ३, २; काठ १७, ९; क २६,८.

¶अनु √यज्, अनुयजति तै ६, ३, ११, ६; मै १, १०, ९; ४, ६, ७; ९^{२}; ७, १^{२}; ४^{२}; काठ २७, ५; २८, ८; ३६, ४; क ४२, ५; ४४,८; अनुयजेत् मै ४, ६, ७; ७,१; ४; काठ २८, ८; क ४४,८.

अनु, > नू-याज[a]- -जः ऋ १०, १८२, २; मै ४, ६ ९¶; -जाः ऋ १०,५१, ९; ¶तै २, ६, १,६; ६,१,५, ४^{२}; ३, ११ ६; ¶मै १, १०,८; ३,७, ९^{२}; ९, ८^{२}; १०, ४; ४, ७, २; ¶काठ १२,२; २३,९; २४, ८; २५, १^{२}; २६, ९^{२}; ३६, २; ९;१४; ¶क ३६, ६; ३८, १; ४^{२}; ४१, ७^{२}; शौ १, ३०, ४; पै १, १४,४; -जान् ऋ १०, ५१, ८; मा १९, १९; का २१, २,८; ¶तै २, ६,९, ४; ६, १, ५,४;३,११, ६^{२}; ¶मै १, १०, १५; ३, ७, २; ४, ८, ५; -¶जानाम् मै १, ७,४; ९,५; काठ ९, १;१४; क ८, ४; ४१, ७; -¶जेषु तै २,६, ९,४; मै १,१०,९^{२}; काठ ३४,१६, ३६, ३^{२}; -जैः क ४१, ७¶; -जौ तै ६ ६, ३, ३^{२}¶ [°ज- अन्°, प्रयाज°].

¶अनुयाज-त्व- -त्वम् क ४१,७

¶अनु, >नूयाज-वत्[b]- -वत् तै ६, १, ५, ३; ५^{२}; मै ३, ७, २^{३}; -वती काठ २३, ९; क ३६,६.

अनुयाजः(ज-अ)ह्न- -ह्ने पै १६, ५२,३[c].

अनु √यम्, >च्छ्(यमने), अनुयच्छतु ऋ ४,५७,७[d].

अनु…येमाते ऋ [(३, ३१, १७),४,४८, ३]; अनुयेमुः ऋ ६,२१,६.

१अनु-यच्छमान, ना- -ना ऋ १, १२३, १३; -नाः ऋ १, १०९ ३.

अनु-यत- -तम् ऋ ५, ४१, १३

अनु √यम्, >च्छ्(दाने), अनुयच्छे[e] काठ ३९, १०; अनु…यच्छताम् पै २०,३,९[f].

२φअनु-यच्छमान- -नाः ऋ ७, ५६,१३[g]; मै ४,१४,१८†.

अनु √या, †अनुयाति ऋ ६, ६, २; १२, ५; ते १, ३, १४, ४; अनु…यासि ऋ ३,१,१७.

¶अनु-यावर[h]- -राः काठ ३४,९.

?अनु-या[i]- -या[i] मा १५ ६; का १६, २,२.

?अनुयाताम्[j] पै १९,४८,१९.

अनु-यातु- √अन्(प्राणने) द्र.

अनु √रक्ष्, अनुरक्ष पै १६,७३,३.

φअनु-रक्षमाण- -णा ऋ ५,६२,५[k] -णौ ऋ ५,६९,१.

---

[a] =[प्रधानयागाऽनन्तरभाविन्- त्रिरनुष्ठीयमान-] यज्ञाङ्ग-भेद-। गस. घञन्ते कृति कुत्वाभावः, थाथादि-स्वरः (पा ७, ३,६२;६, २,१४४)। °नू° इति तै. पाठः स च बाहुलकात् द्र. (पा ६,३,१३२)।

[b] ह्रस्व- (पा ६,१,१७६) इति प्राप्तस्य मतुपः स्वरस्य न गोश्वन्- (पा ६,१,१८२) इति बाधे स्वरेऽविशेषः।

[c] अनुर् याजाह्ने इति पाठः? यनि. शोधः।

[d] सपा. शौ ३,१७,४ अभिरक्षतु, पै २,२२,५ मह्यं रक्षतु इति च पाभे.।

[e] सपा. तै ४,३,११,३ अन्विच्छे इति पाभे.।

[f] पाभे. अनु…मन्यताम् शौ ७, २१,१ द्र.।

[g] यथा विद्युतो वृष्टिप्रदानतो विशेषेण रोचन्त एवं मरुत आयुधवन्तः सन्तः स्वधावाः अनुदानार्थं तान्यायुधानि प्रयुज्य शोभेरन्निति श्रुतिस्वरसः द्र. (तु. वें सा ; वैतु. GW. प्रमृ. अनुः इत्यस्य गत्यभाव इति मन्वानाः)।

[h] विप. (मास-)। गस. उप. शुद्धाद्धातोः वरच् प्र. (पा ३,२,१७५)।

[i] पाठः? अनु-त्रा- (भात्र अङ् प्र.) > -त्रया (तृ१ [तु. प्रत्राय मै २,८,८ टि.]) इति शोधः। सपा. तै ३, ५, २, ३ वैताश्रौ २२, ४ अनुत्रा इति, मै २,८,८ ?अनुत्राय इति, तां १,९,८ अन्त्रा (=अनु-त्रा इति MW.) इति पाभे.।

[j] शोधः मातरिश्वा सस्थ. टि. द्र.।

[k] शुद्धाद्धातो शतरि निष्पन्नं सद् वृधत् इति द्वि१ वृधः इत्येतत्समानाधिकरणं भवति। तदेव <अनु √वृध्> वर्धि इति प्रतिपिपादयिषुर्यत् सा. 'अनुवर्धयन्तौ मित्रावरुणौ' इत्याकारकं संबन्धमाह तन् नितरामुपेक्ष्यम्। यथा च GW. MW. च अनु १ इह कप. आहतुस् तथा रक्षमाणा इत्यस्य कर्मसाकाङ्क्षत्वमन्यथा पूरणीयं स्यात्। वरमेव ततोऽयं यनि. सरलः स्वन्वितो योगो येन दाशतय्यामसकृद् रक्षणवर्धनसजातीयक्रियायाः कर्मतया श्रावितं मध्यस्वरम् अमति- इति पदं मित्रावरुणकर्तृकाऽनुरक्षण-

?अनुरत्त[a] पै ४,२७,१.

अनु√रभ्, अनु····रभस्व[b] शौ ९,५,२.

अनु√रम्, अनुरमन्तु पै ८, १८, ३.

†अनु√राज्, अनुराजति ऋ २,४३, १;९,९६,१८; कौ २,५२६; जै ३,४१,२.

अनु√राध्; अनुराध्यास्म शौ १९, १५, २; पै ३, ३५, २; २०, २४,६.

१अ(नु>)नू-राध[c]- -धम् शौ १९,१५,२; पै ३, ३५,२; २०, २४,६.

२अनु, > नू-राध, धा[d]- -धा शौ १९, ७, ३; -धाः तै ४, ४, १०, २; मै २, १३, २०[e]; काठ ८, १५¶; ३९, १३; क ८, ३¶; -¶धासु मै १, ७, २[f]; क ८, ३; -¶धेषु काठ ८,१५.

अनु√री, अनुरीयते ऋ १, ८५,३.

अनु√रुध्, †अनुरुध्यसे ऋ ८, ४३, ९; मा १२, ३६; का १३,३,७; तै ४, २,३, ३; ११, ३; मै २,७,१०; काठ १६,१०; क २५,१.

अनु, >नू-रुध्[g]- -नुरुधम् मा ३०,९; का ३४, २,१; -नूरुत् ऋ ३,५५,५.

अनु-रोधन[h]- -नम् शौ ६, १०२, ३; पै १९ १४,३.

अनु√रुह्, अनुरोहते ऋ २, ५, ⌊४; ८, १३, ६⌋[i]; अनुरोहति काठ ३८, १३‡[i]; अन्वरोहत् शौ १८, ३, ४०‡[j]; ¶अन्वरोहन् काठ ३७, १४; अन्वरोहम् ऋ १०,१३,३[j]. अनु····अरुहत् ऋ १,१४१, ५.

अनु, >नू-रोहु[k]- -हः तै ४, ४, १,३; काठ १७,७;३७,१७; क २६,६; -हम्, -हाय, -हेण मै २,८,८.

अनु-रूप[l]- -पः मा १९, २४; का २१, २, १३; -¶पम् मे ३, १, ४^{२}; काठ १९, ३; क ३०, १; -¶पाः तै ५, १, २, ६; ३, १; काठ १९, ३^{२}; क ३०, १^{२}; -¶पाभ्याम् तै ५, १, २, ६;३, १; काठ १९,३; क ३०,१; -पाय तै ७,३, १८,१; काठ ४३, ८; -¶पेण मै ३, १, ६;४,१;७.

¶अनुरूप-त्व- -त्वाय तै ५, ५,१, २: मै ३,४,७.

?अनुरोतिः[m] पै ९,३,१३.

क्रियायाः कर्मतया निनीक्षितं भवतीति (तु. ऋ ५, ६९, १; ७,३८,२)।

[a] पाठः? अनु। रन्+ते (>*रंस्त इति वा *रन्त इति वा) इति त्रिपदात्मकः शोधः द्र. (तु. ?रन्)।

[b] पाभे. अनु··द्रवस्व पै १६,१००,२ द्र.।

[c] भावे घञ् प्र.। थाथादि-स्वरः पूप. दीर्घत्वञ्च (पा ६, २, १४४; ३, १२२)। वा. क्रिवि. (वैतु. सा. य इन्द्रस्य विप. इति कृत्वा कर्मणि प्र. इति भाषते)।

[d] =नक्षत्र-विशेष-। 'अनु (गत-) राधाम्' इति कृत्वा प्रास. अन्तोदात्तः (पा ६, २,१८९)। इहापि नापू. स्वरूपे इव उप. धात्वर्थ एव प्रधानः स्यादित्यपि श्रुत्या संकेत्यते (तु. मै १, ७, २; काठ ८, १५)। नक्षत्रीयं व्यप स्त्री च न. च (तु. विशाखं नक्षत्रम् मै २, १३, २०; काठ ३९, १३) भवति। शौ एकवच्च पूप. अदीर्घत्वच्च। अन्यत्र सर्वत्र (यनि. याजुषीषु शाखासु) बहुवच्च पूप. दीर्घवच्च इत्येवं निगमा भवन्तीति विवेकः।

[e] पपा. ⌊तु. संटि.⌋ °धा (१प्र) इति।

[f] अनु° इति यद् मुपा. पूप. दीर्घान्तं न प्रादर्शि, तच् चिन्त्यम्। मूको. दीर्घान्तसाक्ष्यस्यापि सद्भावात् सकक्ष-श्रुत्यन्तर-संवादार्थं दीर्घान्तत्वस्याऽपेक्षितत्वाच्च।

[g] गस. क्विपि कृत्-स्वरः प्रकृत्या। दाशतय्यां पूप. दीर्घत्वम् उसं. (पा ६, ३,११६)।

[h] उप. भावे ल्युट् प्र.।

[i] सपा. अनुरोहते<>अनुरोहति<>वैश्रौ १८, १३:१ °हसे इति पाभे.।

[j] सपा. °रोहत्<>°रोहम् इति पाभे.।

[k] सस्व. कृते तु. टि. १अनु, >नू-राध-। मै. काठ. च पूप. दीर्घत्वम् उसं. (पा ६,३,१२२)।

[l] विप., नाप. (⌊स्तोत्रियाऽनन्तरं पठ्यमान-⌋ तृच-विशेष-, प्रगाथ-विशेष-⌊तु. ऐब्रा ३,२४ आश्रौ ५,१०,१८; ७,२,७⌋)। प्रास. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६,२,२)। -पम् इति द्वि१ सद् वा. क्रिवि. द्र.।

[m] पाठः? अनरातिः इति शोधः (तु. नापूपू. मन्त्राः)।

¶अनु√लम्ब्, अन्वलम्बत मै ३, ६,७[a].

अनु-लोम[b]- -¶मम तै ३. ५, १. ३^{२};४;६.१,१,५; -मौ खि २, १२,१.

अनु(न-उ)ल्बण[c]- -णम् ऋ १०,५३. ६: तै ३.४, २, २†: ३, ६¶; काठ १३, ११†: १२^{२}¶; -णेन ऋ ८,२५,९; खि ५,७,४,७.

अनु√वच्, ¶अनूवाच[d] तै ५, ६,६.३; काठ २८, ४: क ४४,४. ¶अनूच्यते तै ७, १, ५, ५[d]; मै ३. १०, १; ¶अनूच्युत तै २,५, ८, ४; काठ १०. ५: ११; ¶अनूच्येत तै २, ५, २, ५; ¶अनूच्यन्ते काठ ९,१;१२, ४[e]: क ८,४.

¶अनु-वक्ष्यत्- -क्ष्यन् तै १, ६, १०,४.

अनु-वचन[f]- काठपुष्पि ४३. [°न-अलिवन्द°, इन्द्र°, जीमूत°, पन्था°, पेत्व°, मेष°, १रोहित°, १शाद°, १सित°, सोम°].

अनुवाक[g]- ऋपुष्पि, तैपुष्पि, काठपुष्पि, कौपुष्पि, पैपुष्पि; -के पै २, २०, ३[h]; -कैः शौ १९, २२, १. [°क- प्रथम°, प्रातर्°, याज्या°].

¶अनु-वा(क्य >)क्या[i]- -क्या मै २, १. ८; काठ १०, १०; ११^{२}[j]: १२, ५^{२}; -क्याः मै २, २,८; ३. ७, २^{२}[k]: ८,१^{२}[k]; काठ १०. १०^{२}: ११, १०; २३, ९^{२}[k]; क ३६, ६^{२}[k]; -क्याम् काठ ८. १०; क ७,६; -क्यायाः मै २. ३. ७; काठ १२, ५; -क्यायै मै १, ४, ११; काठ १८. १९[l]; क २९,७[l]; -क्ये काठ ३६,१३. [°क्य. क्या- २अरण्ये°, पुरस्°, ३याज्या°].

¶अनु-वाच्[m]- -वाचः मै ४, ५,३.

अनू(नु-उ)क्त, क्ता- -क्तम् खि ४. ८,४[n]: -¶क्ता मै ३, १, ९: ८, ३^{२}; ४: ४ ६, ९; ७,८: -क्ते[o] काठ २८, ३; क ४४ ३.

अनू(नु-ऊ)चान[p]- -नः ऋ ८,५८, १; खि ३,१८, २; -नम् मै १, ९,७¶.

¶अनू(नु-उ)च्य तै २, १, २, ८; ५, ७, ४; ११. ३; ६, २. २^{१}; १०, ४: ३, ४, १०, ४; ५, ३, ३, १^{२}; ६, ३, ७, १; मै १, ८. ३; २, १, ९^{२}: २, ८^{१}; ३, ७^{१}; ३, ६, ८^{४}[q]; ९, २: काठ ९. १६; १०, १०^{१}; ११^{१}; १२,५^{१};२०,१३; क ३१.१५

¶अनू(नु-उ)च्य, च्या[r]- -च्यम् तै २, ५, ११, १: -च्या[s] मै ३, ९, ५; -च्यानि तै २, ४, ११,१.

¶अनू(नु-उ)च्यमान,ना- -नासु मै ३,८,७; काठ ९, १४; -ने

---

[a] सपा. काठ २३,३ क ३५,९ अन्वेष्टत इति पाभे. ।

[b] प्रास. समासान्तः अच् प्र. चित्-स्वरश्च (पा ५, ४, ७५; ६, १, १६३) । सामान्येन विप. सद् यत्र सामर्थ्यात् क्रिवि. भवति तत्र द्वि१ भवतीति यथायथं द्र. ।

[c] विप. (⌊अनतिरिक्त-⌋ अप्सस्-, ⌊अदुरुपह-⌋ चक्षस्-तेजस्-) । बस अन्तोदात्तः ।

[d] अभ्यु° (भि-अ°) इति पपा. शोध्यः ।

[e] सपा. मै २,४,५ प्रयुज्यन्ते इति पाभे. ।

[f] =अनुवाक- ।

[g] =ग्रन्थ-भाग-विशेष- । कर्मणि घञ् प्र. । पुंस्त्वं कुत्वं च (पा २,४,२९;७,३,५२) ।

[h] ?अनुवाके इति मुपा.? यनि. शोधः ।

[i] =(अध्वर्युणा आश्रावय इत्युच्चारणानन्तरं होत्रा पठ्यमान-) आहवनीय-मन्त्र- । गस. कृत्-स्वरः (पा ६,२, १३९) । उप. ण्यदन्ते तित्-स्वरः ।

[j] एकतरत्र सपा. मै २,२,११,४ मै २,१.८ याज्यानुवाक्यै इति, अन्यतरत्र तै २,२,११,५ मै २, १,८ च पुरोनुवाक्या इति पाभे. ।

[k] सपा. तै ६, १,५,५; २, ३, ४ पुरोनुवाक्याः इति पाभे. ।

[l] सपा. तै ५,१,१,१ पुरोनुवाक्यायै इति पाभे. ।

[m] =(देवेभ्यः प्रातर्यावभ्योऽनुब्रूहि इत्याकारक-) अनुवचन- । कर्मणि प्र. ।

[n] सपा. खिसा ३१ ४ नोक्तम् इति पाभे. ।

[o] सपा. मै ४,६,८ न ऋते इति पाभे. ?

[p] विप. (ब्राह्मण-) । गस. कानजन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६,१,१६३;२,१३९) ।

[q] पाभे. अनुब्रूयात् काठ २३.५ द्र. ।

[r] गस. क्यबन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६, २,१३९) ।

[s] पाभे. अनुब्रूयात् काठ २६,८ द्र. । मुपा. स्वरभ्रंशः स्यादिति कृत्वा नानूच्या इति स्वर-द्वयवत्तया शोधः द्र. ।

तै २,२,५,७;११,१; काठ १०, ११.

अनु √वञ्च् > अनु-वञ्चत्- -ञ्चते तै ७,४, २२, १; काठ ४५,१.

अनु-वत्सर[a]- -रः काठ ४०, ६; -राः पै १७, २९, १५; -राय काठ १३, १५; -रे काठ ३९,६.

अनुवत्सरी(य>)या[b]- -या काठ १३,१५.

अनु √वद्, ¶अनुवदति मै १, ११, ६; काठ १४, ६; १९, ३: ४; क ३०, १; २; अनु···वदति ऋ २,१३,२.

अनु-वन[c]- -नम् खि ३,१५,१०.

अनु √वन्द्, अनु···ववन्द मै २,७, १०‡[d].

अनु √वप्, अनुवपते शौ १२, २, ५०; पै १७,३४,११.

अनूप्यन्ते पै १६,१११,१४.

अनु-वर्तयत्-, अनु-वर्ति- अनु √वृत् द्र.

¶अनु-वर्त्मन्[e]- -र्त्म मै ३,३, १०; काठ ११, १; २१, १०^{२}; -र्त्मनः काठ ११,१: -र्त्मना काठ २१, १०; -§र्त्मानः मा १७,८६^{३}; का १८, ७, ७^{४}; तै ४, ६, ५ ६^{३}; मै २,११, १^{३}; ३, ३, १०; काठ १८, ६^{३}; २१, १०; क २८, ६^{३}; शौ ३, ८,६[f];६,९४,२[f]; पै १९, १०, १३; -र्त्मानम् तै २,२, ५, ७; ११,२[g];५,४, ७,७; -र्त्मानौ मै ३,३, १०.

अनु-वर्षत्- अनु √वृष् द्र.

†अनु √वश्, अनुवष्टि[h] ऋ १, १२७,१: मा १५,४७; का १६, ५,२९; काठ २६,११;३९,१५; शौ २०,६७,३.

¶अनु-वषट् √कृ, अनुवषट्करोति[i], अनुवषट्कुर्यात् तै ६, ५, ६, ५;७,१;८,५^{२}; काठ २७,५; क ४२५.

अनु √वस् (आच्छादने), अनुवस्ते शौ ११, ६, १०[j]; १३, ३, ११; † अनुवस्ताम्[k] ऋ ६, ७५, १८; खि ३, ११, १; मा १७, ४९; का १८, ४, १७; कौ २, १२२०; शौ ७, १२३,१.

अनु √वह्, †अनूहिरे[l] ऋ १०,१५, ८; मा १९,५१.

¶अनु-वाह[m]- -हः मै १.५,१३.

---

[a] = प्रभवादि-षष्टि-संवत्सराणां पञ्चशः पञ्चशो विभागेन वाद्यात्मक-चतुर्थवत्सरविशेष- (तु. सा. तां १७, १३,१७)। प्रास. अनोः (पा ६,२,१८९) इत्यन्तोदात्तः।

[b] छ>ईयः प्र. (पा ५,१,९१)।

[c] प्रास. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६,२,२⌊तु. उद्-¯न-, सु-वन-⌋)।

[d] पाभे. अनु·····गृणाति ऋ १, १४७,२ द्र.।

[e] त्रिप., नाप.। प्रास. वा बस. वा भवति। यत्र न. श्रुतिर्भवति तत्र पूर्वः, यत्र चाऽन्यथा तत्रोत्तर इति विवेकः। उभयत्रापि पूप. प्रकृतिस्वरं भवति (पा ६, २, १; २)। यस्तु अनोर- (पा ६, २,१८९) इत्यन्तोदात्तोऽनुशिष्टो भवतीह तत्प्रवृत्त्यभावः सर्वशाखासाधारणः उसं.।

[f] पाभे. अनु पै १९,१०,१४ द्र.।

[g] सपा. मै २, १, ९; ५, ८ अविवादिनीम् इति पाभे.।

[h] √वश् इत्यस्याऽकर्मकमिव वृत्तं श्रावयितुमिच्छू PW. MW. च क्रम. अनुः इति प्रतिपद्यमानौ विमृश्यौ द्र.। पाभे. अनु तै ४, ४,४,८ द्र.। Benfey ⌊BB ७, ३०१⌋ WAG १, ५३a *अन्वष्टि ⌊तु. नै प्रभृ.⌋ इति।

[i] अत्र यत् पपा. नानु° इत्यत्र न इति च अनु° इति चोदात्तयोरेकादेश इव प्रादर्शि। तन्न। उदात्तानुदात्तयोरेकादेशेऽपि परिणामेऽविशेषात्। अन्यथैकपद्ये स्वरद्वयमापद्येत। उक्तप्रकारेण च स्वरलक्षणस्य संगतिसंभवेऽप्यैकपद्ये मुपा. अलक्षितमपि स्वरद्वयमभ्युपेयम्, एतज्जातीयेभ्यो निदर्शनेभ्यश्च तत् समर्थनीयमित्याग्रहश्चेत्तर्ह्यसावन्याय्यः साध्यसमाव्यभिचरितश्च (तु. पपा. तै ६,५ ८,५ यत्र यन्नानुवषट्कुर्यात् इत्यस्य यत्। न। अनु° इत्येवम् अनोः अनुदात्तत्वविशिष्टः पदविभागो भवति)।

[j] सपा. पै १६.२१,१० अनूरास्ते इति पाभे.।

[k] सपा. तै ४, ६, ४, ५ अभिवस्ताम् इति पाभे.।

[l] तु. ऋ १,१२०,११; वें. सा. GW. प्रभृ.; वैतु. Baunack ⌊KZ ३५,५०२⌋ <√ऊह् 'आदर' इति? सपा. शौ १८,३,४६ ?अनूजहिरे (<अनु√हा ⌊गतौ⌋) इति पाभे.। शोधस्य कृते तु तत्रत्यं टि. द्र.।

[m] नाप. (⌊अनुवोढव्य-⌋ भोजनादिसंभार-, पाथेय-)। गस. कर्मणि घञन्ते थाथादि-स्वरः।

अनु √वा, †अनुवात ऋ [१, १४८, ४[a]; ७, ३, २]; ४, ४०, ३; मा ९, १५; १५, ६२[b]; का १०, ३, ८; १६, ७, ५; तै १, ७, ८, ३; ४, ४, ३, ३; मै १, ११, २; २, ८, १४; काठ १२, १३^{२}¶; १३, १४; १७, १०; क २६, ९; कौ २, ५७०; जै ३, ४६, ५; शौ १२, १, ५१$; पै १२, ६, १$; अनुवाति ऋ ४, ७, १०; १०, १०२, ४; पै १७, ५, ९; ¶अनुवातु तै ५, ५, ७, ३^{१}; ४^{२}.

?अनु-व[c]- -वाय मै २, ८, ८[d].

अनु-वा[e]- -वा[d] तै ३, ५, २, ३; ४, ४, १, १; ५, ३, ६, १¶; काठ १७, ७; ३७, १७[f]; क २६, ६.

अनु-वाक-, **अनु-वाक्या-**, **अनु-वाच्-** अनु √वच् द्र.

अनु-वि √क्रम्, अनुविक्रमते शौ ९, ७, १२; अनुविक्रमस्व[g] मै २, ७, ८^{४}[h].

अनु-वि √चल्, अनुव्य(वि-अ)चलत् शौ १५, १४, १; ३; ५; ७; ९; ११; १३; १५; १७, १९; २१; २३; अनुव्यचलन् शौ १५, २, २; १०; १६; २२; ६, २; ५; ८; ११; १४; १७; २०; २५; ९, २.

अनु √विद् (ज्ञाने), †अनुवेद ऋ १०, १७, ५; मै ४, १४, १६; काठ २९, १; क ४५, २; शौ ७, १०, २; अनुवेद ऋ १,

---

[a] कप्र. अनुः इति सा. । अथाऽर्थे कियान् भेदः ? उच्यते । शोचिषः अनुलक्षकतया वा तदनुगततया वा वातस्य वानमेकं भवति; यत्र शोचिषः कर्मणः क्रियया साक्षात् संबन्धाभावः । तस्य कप्र. द्वारा वानस्य वानक्रियायां लक्षणसाहचर्यानुकूल्यादि-विशेषणाऽऽधान-निमित्तभावेन चारितार्थ्यं भवति । गतित्वे तु गर्भीकृतलक्षणाद्युक्तार्थ-विशेषणाया अनुवानक्रियायाः साक्षादिव तत् कर्म प्राधान्येन निर्देशवत् सदीप्सिततमत्वेन विषयो भवति । अत एव कप्र. योगे कर्मणा विप्रकृष्टसंबन्धाद् याऽकर्मिका क्रिया भवति सैव सगतिकतायां कर्मणोऽतीव संनिकृष्टत्वात् सकर्मिका भवति । उभयथा सम्भवे काऽत्र गतिरिति उच्यते । अत्र हि वातः कस्यां दिशि किं कुर्वन् वा वातीत्यत्राऽनभिप्रायवती सती श्रुतिः प्रस्तुतमन्त्रदेवताया अग्नेस्तच्छोचिरनुवानेन (स्ववानेन तत्समर्थीकरणेन तत्प्रोद्गलनेनेत्यर्थाद्) वानेऽपि तत्सायुज्यं वितनोतीति संकेतेन तत्स्तुतिपरैव भवति । अस्य प्रतिपिपादयिषितस्य चाऽर्थस्य गतिनैयत्य अनोः साधीयसो निर्वाहात् तथात्वमेव तस्य भवतु । यथा चैतदेवमेव साध्विति तच्छिरस्काऽपरा बाह्वृच्येव श्रुतिः स्वयमुपदर्शयति (तु. ऋ ४, ७, १०) ।

[b] अनु √वा इत्यस्य सकर्मकत्वे स्थिते (तु. ऋ १, १४८, ४) 'अस्याग्नेः वातः अनुवाति' इति यद् उ. आह तदसुवचम् । यच्च तस्योपरि म. 'वातो वायुरस्याग्नेरनुवाति अग्निमनुलक्ष्य प्रसरति' इत्याह तदपि तथैव निःसारम् । प्रधानकर्माऽभावे तत्कर्मसंबन्धिनोऽग्नेरन्वादेशमात्रेण षष्ठीस्थेन सकर्मिकायाः क्रियायाः कर्माऽऽकाङ्क्षापूर्त्यसंभवात् । तस्य शोचिः इति प्रधानकर्मणश्चाऽग्निसमानाधिकरणतद्विशेषणतया व्याख्यानकौशलादाभ्यामहो महती खल्वात्मीया वैदुषी प्रदर्शिता । यच्च चित्ताव्यवस्थयेव म. अनुपदं कप्र. अनुः इति तदन्वितं शोचिः इत्येतच्च कर्मपदमिति पक्षान्तरमवतारयति, तस्याऽऽलोचनमुक्ते बाह्वृचे नापू. टि. वृत्तमिति नेह पुनरुच्यते ।

[c] गस. उप. कः प्र. थाथादि-स्वरश्च । मुपा. तु. विकृत इवाऽऽभाति (तु. मा १५ ६ यदन्व् इहापि नाउ. तृ१*अनुवया इति शोधः स्यात् [तु. प्र √वा > प्र-व-]) ।

[d] पाभे. ?अनु-या- > -या मा १५, ६ द्र. ।

[e] गस. उप. स्त्रियां भावे अङ् प्र. । कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६, १, १६२; २, १३९) ।

[f] अनु-वा । असि इति पदद्वयमजानानः अनुवासि इति चैकं पदं संकेतयमानः SI. नितरां भ्रान्त इव ।

[g] तु. टि. अनु मा १२, ५ का १३, १, ६ तै १; ६, ५, २ यदनु शाखाभेदप्रवर्त्तकानामृषीणां विवक्षाभेदप्रतीतेः शब्दतः समानास्वपि श्रुतिषु भिन्नाः पदविभागा अनुकल्प्येरन् ।

[h] सपा. तै १, ६, ५, २^{४} शौ १०, ५, २५-२८ पै १६, १३१, १-४ बौश्रौ ३, २१ : २ च अनु विक्रमे इति, मा १२, ५^{४} प्रभृ. अनु विक्रमस्व < > मा २, २५^{१} प्रभृ. माश १, ९, ३, १०^{१}; १२^{१} शाश्रौ ४, १२, २-५ माश्रौ १, ४, ३, ११^{१} वाश्रौ १, १, ४, १२^{१} च व्यक्रंस्त इति पाभे. ।

१६४, १८[a]; पै १६, ६७, ८;

अनुविदुः ऋ ७, ३३, ७;

अनु…विदुः ऋ १, ३४, २;

अनु…अवेदम् ऋ ४,२७,१.

अनु-विद्वस्[b]- -द्वान् काठ[c] ७, १४; ८, ३ १८. ४; ३४, १९; क ६, ८[c]; शौ १२, २, ३८; ५२; पै १७,३३,८; ३४,१०.

अनु-वेद- दुर°.

अनु √विद्(लाभे), अनु…विदे ऋ १,१३२,३.

¶अनुविन्दति तै २, ५, ३, ६; अन्वविन्दन् ऋ १०, १०९, ५; ¶तै १, ५, ९, ७; ५,१,२, २[d],७, १,६, १; ¶मै १,८, २; ¶काठ २५, ७; २८, ४[e]; ३१, १४; ¶क ३९, ५; ४४, ४[e]; शौ २, २७, २; ५, १४, १; १७, ५; पै २, १६, २; ७, १, १; ९, १५, ५†; १०, ७, ९; १८, १५, ४[f];

अन्वविन्दत् ऋ २, १२, ११; शौ १९, २७, ९; २०, ३४, ११†; पै १३, ७, ११†;

अन्वविन्दन् ऋ ४, ५८, ४; ५, ११,६; ४०,९; ७, ७६, ४; १०, ७१, ३; †मा १५, २८; १७, ९२; †का १६, ५, ९; १९, १, ६; ¶तै २,५, ३, ६; ६, ६, २;९,४; ४, ४, ४, ३†; ६,२,८,४; ११, १; मै २, १३, ७†; ३, ८, ८¶; काठ २५, ९; २६, १[d]; ३१, १०; ३२, ६; ३९, १४; ४०, ७†; ¶क ४०, २; ४[a]; ४७, ११; †कौ २, २५८; †जै ३, २२, ५; शौ १३, १, ४?[f,g]; ७; पै ४, ३३,६;७,६,१;८,१३,४†; १५ ७; १७,१,३; १८,१५, ७;

अन्वविन्दन् शौ ४, २३, ६; ३५, २; अनु…अविन्दन् ऋ ३, ९,४; †अन्वविन्दः ऋ ८, ९६, १६; कौ १, ३२६; जै १, ३४, ४; शौ २०, १३७, १०; अनु…अविन्दः ऋ १,६,५; कौ २,२०२; जै ३,१८,९; शौ २०, ७०,१.

अन्वविदाम शौ १०,१,१९; पै १६,३६,९.

अनुविद्यते शौ १९,५०,४; पै ९, ३,५; १४,४,१४.

अनु-वित्त[h]- -त्तः ऋ ४ १८,१.

¶अनु-वित्ति[i]- -त्यै तै ५, १, २,२; काठ २५, ३;६; ९; ३१, १२;३२,६[२]; क ३८,५; ३९,३; ४०,२;४७,११.

¶अनु-विद्य काठ २५,७;९; २६,१, क ३९,५;४०,२;४.

¶अनु-वि √धा, अनुविधीयते[j] मै ३, २,४,१०.

अनु-वि √नश्(अदर्शने), >नाशि, अनु…विनश्य[k] शौ ६, ११३; २; अनुव्यनश्यन् मै १, ६, ६¶.

अनुविनाशयति[l] काठ ११, ४.

अनु-वि √मृज्, अनु…विमृड्ढि[m] शौ ११, १, ३१; पै १६, ९२,१.

---

[a] सपा. शौ ९,१४,१८ वेद इति पाभे. ।

[b] गस. । कृत्-स्वरः प्रकृत्या ।

[c] =सपा. तैब्रा ३,११,५ १ । मै १,६,२ ?नु विद्वान् इति पाभे. ।

[d] सपा. अन्वविन्दत् <> अन्वविन्दन् इति पाभे. ।

[e] पाभे. अन्वपश्यत् मै ४,८,३ द्र. ।

[f] सपा. अन्वविन्दत् <> अन्वविन्दन <>तैब्रा २,५,२,१ अविदत् इति पाभे. ।

[g] पाठः ? (तु. पाभे., अन्वविन्दत इति WI. च) ।

[h] कर्मणि क्तेऽनन्तरगतिस्वरः (पा ६,२,४९) ।

[i] क्तिन्नन्ते पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६,२,५०) ।

[j] पाभे. अनु काठ २०,३ द्र. ।

[k] वैतु. WI. यत्र कप्र. अनुः इत्युक्तं भवति । तदपि विमृश्यम् । नदीफेनानां विनाशक्रिययाऽधिकरण-संबन्धस्य विवक्षितत्वादसौ संबन्धः प्रधानभावेन समर्पयितुमिष्ट उत वा गुणभावेनेत्येतद् विवेकाधीनत्वादत्रापेक्षितस्य निर्णयस्य । इहाऽनवस्थाय यत्र कुत्राऽपि विनाशोऽभिप्रेत इत्याशयेन यनि. द्र. (तु MW.)। सा. इह अनु (?नि) विविक्ष्व इतीव श्रावयन् यद् व्याचष्टे तदाऽऽकारेव यथावदनुसंधाय तस्य प्रथमस्य गतेः स्वरूपतः परिच्छेदः कर्त्तव्यः । सपा. पै १९, ३३, १२ ?अव… विनश्य इति पाभे. ।

[l] अत्र अनुः सप्तम्यर्थानुवादी गतिर्वा यनि. साकल्याद्यर्थ इति भूयोऽपि विमर्शपदवीमारोप्यम् । उभयथा संभवात् सौवरमात्रविनिगमकान्तरस्य चाऽनुपलब्धेरिति दिक् । पाभे. अधि मै २,७,३ द्र. ।

[m] W. अनुः इतीव कप्र. मन्यते यदनु वि √मृज् इत्यस्याऽकर्मकवृत्तस्य मृग्यत्वं द्र. ।

अनु-वि ✓ विश्, अनुविविशन्तु काठ ११, ९; अनुविविशत[a] मै २, ४,७;८.

अनु-वि ✓ वृत् >वर्ति, अनुव्यवर्तयन्त शौ १५,७,२.

?अनु ✓ विश्, अनुविश्यताम्[b] पै १६,९,१०.

अनु-वि ✓ (सि>)षिच्, अनुविषिच्यते शौ ८,१५,४[c].

¶अनु-वि ✓ (स्था>)ष्ठा > तिष्ठ, अनुवितिष्ठते मै २,५२.

¶अनु-वि ✓ सृज्, अनुविसृजति[d] काठ २१,२; क ३१,१७.

अनुवि-सृज्य काठ ३०,१; ३४,३; क ४६,४.

¶अनु-वि ✓ हृ, अनुविहरति मै २, ५,२.

¶अनु ✓ वी, अनुवेति मै ३, ८, ९; अनुवेतु[e] पै ९, १८, ४; ?अनु···वेः[f] ऋ १०,१०५,२.

अनु-वी (वि ✓ इ), अनुव्यायन्[g] मा १४, ३०; का १५, ९, ४; मै २, ८, ६; काठ १७, ५; क २६,४.

अनु-वी (वि ✓ ई) क्ष्, अनुवीक्षस्व[h] मा १३,३०; का १४, ३,४; मै २,७,१६.

अनु ✓ वृज्, >अनु, >नू-वृज्[i]- -वृग्भ्याम् तै ५,१,२३,१; काठ ५३,१३; -वृजौ शौ ९,४, १२; पै १६,२५,२.

अनु ✓ वृत्, >वर्ति, अनुवर्तते ऋ ५, ६१, ४; १०, ३७, ३; अनुवर्तते शौ १२, २, ३७; अनुवर्तते पै १७, २५, ६†; ३३, ७; ¶अनुवर्तताम् शौ ११, ११, २१; अन्ववर्तत^{2}, अन्ववर्तत मै ४,३,४¶.

अनुवावृते कौ १, ३७२; जै १, ३९, ३; शौ ७, २२, १; पै २०, ५, २; अनु···वावृतुः ऋ ४, ३०, २; †अनु···अवृत्सत ऋ ⌊५, ५५, १-९⌋; तै २, ४, ८, २; मै २, ४, ७[j]; काठ ११, ९; ३०, ४; क ४६,७[k].

अनुवर्तयामहे पै १९, ४१,९; अनुवर्तयामसि खि ३, १५, १९; अनुवर्तयतु पै १९,४१,८.

अनु-वर्तयत्[l]- -यन् शौ ११, १०, १८.

अनु-वर्ति[m]- -र्तयः पै २, ७५,४^{2}; ५^{2}; -र्तिः पै २, ७५, १^{2}-३^{2}; -र्तिम् पै २,७५,१-५.

अनु-वर्ति(न्>)नी- -नीम् पै २०, १९,८.

अनु(नु>)नू-वृत्- -वृत्[n] मै २, ८, ८; काठ १७, ७; ३७, १७; क २६, ६; -वृता मै २, ८, ८; -वृते[o] मै २, ८, ८; काठ १७, ७; ३७, १७; क २६,६.

अनु ✓ वृध् >ϕअनु-वर्धत्[l]- -र्धत् ऋ ५,६२,५.

अनु ✓ वृष् >अनु-वर्षत्[l]- -र्षते तै ७,५,११,२; काठ ४५,२.

†अनु ✓ वेन्, अनुवेनति ऋ १०, १३५,१; अन्ववेनत ऋ ४,१८, ११; तै ३, २, ११, ३; मै ४, १२,५.

अनु-वेनत्[l]- -नन्तम् ऋ १०, १३५,२.

---

a) तु. टि. अनु तै २,४,८,२।

b) क्रैयादिको विप्रयोगार्थीयो ✓विष् अभिप्रेतः स्यादिति कृत्वा तदनुसारी शोधः द्र. रूपा. (तु. ⌊नि ✓हा त्यागे>⌋ नि···हीयताम् ⌊ऋ ७, १०४, १० शौ ८, ४, १०⌋ इति पाभे.)।

c) पाभे. अनुप्रसृज्यते पै १६,१३८,१० द्र.।

d) पाभे. अनु तै ५,२,५,२ द्र.।

e) मुपा. प्रश्नचिह्नमपार्थं द्र.। यस्थि. संगतिसंभवात्।

f) पाठः? एवं किल सा. योगमाह। PW. प्रभृ. तु कप्र. पृथग्, वि->वेः इति ष१ च पृथगित्याहुः।

g) पाभे. अनु तै ४,३,१०,३ द्र.।

h) सपा. काठ ३९, ३ अभिविपश्य इति पाभे.।

i) = शरीरावयव-भेद-। काठ. पूप. ह्रस्वः पाठः। गस. क्विबन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६, २, १३९)। भा. तु <अनु ✓वृत>ज् इति।

j) शुभम्>शुभे इति पाभे. सत्यनन्वित इवाऽर्थतः अनुः द्र.।

k) °त्सत् पाठः? यनि. शोधः द्र.।

l) गस. शत्रन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६, २, १३९)।

m) गस. उप. कर्तरि इन् प्र. (पाउ ४,११९)।

n) सपा. मा १५, ९ का १६, २, ६ तै ४, ४, १,३ विवृत् इति, तां १, १०, ९ वैताश्रौ २६, ८ अनुवृत् इति च पाभे.।

o) सपा. मा १५, ९ का १६, २, ६ विवृते इति, तां १, १०, ९ वैताश्रौ २६, ८ अनुवृते इति च पाभे.।

¶अनु √वेष्ट्, अन्ववेष्टत काठ १२,४;२३.३[a]; क ३५,९[a].

अनु √व्यध् > ? अनु-व्याध[b]- -धात् पै २,८५,३;७,१५,१.

¶अनु-व्यु(वि √उ)क्ष्, अनुव्यौ॒क्षत[c] मै २,५,७.

अ॒नु-व्रत, ता[d]- -तः ऋ ८,१३,१९; शौ ३,३०,२; पै ५,१९,२; -तम् पै १९,१०,१४; -ता तै १,१,१०,१; ६.३,१; काठ १,१०; शौ ३,२५,४; १३,१,२२; १४,१,४२; पै १८,१७,२; २०,३४,१०; -ताम् ऋ १०,३४,२; -ताय ऋ १,५१,९; -ते ऋ १,३४,४.

अनु √शंस्, ¶अ॒नुशंसति तै ५,६,८,६; मै १,९,७; काठ ३४,५[e].

अ॒नुशंसिषः खि ५,४,१; कौ ४,१; जै २,७,१.

अनु-शंस- दुःशंस°.

अनु-शु॒से[f] ऋ ५,५०,२.

अनु-शस्त- अन्°.

†अनु √शक्, अ॒नु…शकत्[g] ऋ १०,४३,५; शौ २०,१७,५.

अनु √शास्, अनुशा॒सति ऋ ६,५४,१; अन्व॒शासत् खि १,९,४.

अनु-शा॒सत्- -सता ऋ १,१३९,४.

अनु-शा॒सन- -नम् पै २०,३७,९; -नस्य ऋ १०,३२,७.

अ॒नु-शिष्ट- -ष्टः ऋ ⌊५,२,८; १०,३२,६;७⌋; -ष्टाः शौ १९,५६,४; पै ३.८,४.

अनु √शिक्ष्, अनुशिक्ष[h] पै ५,२७,६.

अनु √शी, अनुशे॒रते शौ ८,६,१९; पै १६,८०,१०.

अनु √शुच्, अ॒नुशोचतु शौ ६,१३०,१-४;१३१,१;२.

अनु √शुष्, अनुशु॒ष्यात[i] खि ४,५,३८; पै २०,१७,३; अ॒नुशुष्यतु[i] खि ४,५,१७; शौ ७,६१,१.

अनु √श्रथ्, श्रन्थ् > श्नथ्, अ॒नु-श्नथात तै ६,१,९,७[j].

अ॒नुशिश्रथः[k] ऋ ४,३२,२२.

अनु √श्रु, > शृ, अ॒नुशृण्वन्ति ऋ २,२४,१३.

अ॒नुशुश्राव शौ ११,६,२५; पै १६,२३,५.

¶अ॒नु-श्लोक[l]- -केन तै ७,५,८,२.

अनु √(स >)षञ्ज् > ¶अ॒नु-षक्त- -क्तः मै ३,८,४; काठ २५,३; क ३८,६; -क्ताः मै १,१०,१९; काठ ३६,१३.

*अनु-ष॒ज्[m]-

†आनुष॒ज्[n]- -षक्[o] ऋ १,१३,⌊५; ३,४१,२; ८,४५,१⌋;

---

[a]) पाभे. अ॒न्वलम्बत मै ३,६,७ द्र. ।

[b]) भावे घञ् प्र. । ?अनव्याधात् इत्यत्रत्यं टि. द्र. ।

[c]) पूर्वगतिद्वयस्य निघातः (पा ८,१,७१) ।

[d]) विप. (⌊अनुकूलाचरण,णा-⌋ पुत्र-, पत्नी- प्रभृ.) । बस. वा प्रास. (पावा २,२,२४) । पूप. प्रकृतिस्वरम् (यक. पा ६,२,१;२) ।

[e]) सपा. तैब्रा १,२,६,६ शंसति इति पाभे. ।

[f]) गस. उप. केनन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६,२,१३९) ।

[g]) वाक्यपूर्त्यर्थम् अनुकर्तुम् इति क्रियाक्षेपं वें. सा. चाऽऽहतुः । तन्न । √शक् इत्यस्य स्वशक्त्यैव सकर्मकप्रयोगार्हत्वात् (तु. ऋ १,१०,६;७३,१० प्रभृ.) ।

[h]) सपा. तै ४,२,५,४ अ॒न्वेषि इति, मा १२,६२ प्रभृ. अ॒न्विहि इति च पाभे. ।

[i]) सपा. अनुशुष्यति <> अ॒नुशुष्यतु <> खिसा २९,१७ अ॒नुशोषय इति पाभे. ।

[j]) छान्दसं संप्रसारणम् (तु. भा.) ।

[k]) अनुः कप्र. नोपसर्ग इत्यपि विमृश्यताम् (तु. सा. यद्यप्यसौ विहतान्वयो भवति) । अस्मिन् पक्षेऽकर्मकमाख्यातं न सकर्मकमिति विवेकः (तु. ऋ ५,५४,१०;८५,४; ९,६८,२ प्रभृ.) । एवं तावदेतच् शुद्धायाः प्रकृतेश्चौरादिकं कर्तरि रूपं न तु ण्यन्तात् प्रयोजककर्तरीति (वैतु. GW.) ।

[l]) प्रास. अव्ययं पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६,२,२) ।

[m]) गस. क्विबन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६,१,१६२;२,१३९) ।

[n]) अत्र मूलतः पादान्त उच्चारण-सौकर्य्यप्रयोजितः पूर्वपदादौ छान्दसो दीर्घः (तु. दे. PW. प्रभृ.) । शब्दानुशासनतस्तस्य न्याय्येतरत्वात् पपा. अवग्रहाऽभावः समाधेयः स्यात् । दीर्घो न भवति प्रत्युत आ अ॒नु इत्येतद् गतिद्वयं भवतीत्यपि मतं भवति (तु. सा. ऋ १,१३,५) । उप. अपि < √सच् स्यादित्येवं भूयो विमर्शसह्योऽयं विषयः द्र. ।

[o]) =अनु-षक्त- । वा. क्रिवि. [आनुपूर्वम्, अनन्तरतम् (⌊तु. या ६,१४⌋ प्रभृ. PW. GW. WAG⌊१,७२a⌋ PG ⌊२,१२५-१२८⌋ प्रभृ.)] ।

५२, १४; ५८, ३; ७२, ७;२, ६, ८; ३,११,१; ४, ४, १०। ७, २; ५; १२, ३; ५, ६, ६; १०; ९, १; १६, २; १८, २; २१, २; ⌊२२, २; २६, ८⌋; ६, ५, ३; ४८, ४; ८,९, १७; ⌊१२, ११; ५३, ६⌋; १३, ३०; २३, ६; २६, ६; २७, ७; ४४,८; ९,१०२, ७; १०, ४९, ५; ६; ८३, १; १७६, २; खि ३, ५, ६; मा ७, ३२; का ७, १४, १; १६, ५, १२; तै १, २, १४,४; ३,५, ११,१; मै ४, १०, ४; ११,५; १२, ६; काठ २, १५; ६, ११; १३, १५; १५, १२; ३९, १४; कौ १, ८२$; १३३; २, ४२१‡[a]; ६८८; जै १, ९, २$; १४, ९; ३,३२,११‡[a]; ४,१७,४; शौ ४. ३२, १; २०, २३,२; १४२,२; पै ४,३२,१.

अनु-(स>)षत्यु[b]- -त्वम् ऋ ३, २६,१.

अनु√(सि>)षिच्, अनुषिच्यते मै ३, २,१¶; शौ ६, ११,२[c]; पै १९,१२,२[c].

अनु-षिक्त- घृत°.

¶अनु-षिञ्चत् - -ञ्चन् म १, १०,९[d].

अनु√(सि>)षिध्, ?अनुषिष्यध्यते[e] पै ९,२५ २.

अनु-सेषिधत् - -धत् ऋ १, २३, १५.

अनु√षू(<सू⌊प्रसवे⌋)> *अनु-षू-> *अनुषू-क[f]-> ¶आनुषूक[g]- -कः तै २, ३ ४, ४^{2}; -कम् तै २, ३, ४, २;३; ४; -काः, -कानाम् काठ ११,४.

?**अनुष्टा**[h] पै १६,१११,१.

†**अनु√(स्तु>)ष्टु**[i], अनुष्टुवन्ति ऋ ⌊८, ३, ८; १५, ६⌋; मा ३३,९७; कौ २, २३२; ९२४; जै ३,२०,१६; शौ २०, ६१ ३; ९९,२.

अनु-ष्टुति[j]- -तिः ऋ ८, ६३, ८; -तिम् ऋ ८,६८,७[k].

अनु√(स्तु>)ष्टुभ्[l]

अनु-ष्टुभ्[l]- -¶ष्टुक्[m], ग् तै २, ५, १०,३[n]; ५, १,३,५; २, ११, १; ४, १२, १^{2}; ६, १, २, ५^{2}; ४, २, ५; ७, ४, ४, १^{2}; २[n]; -ष्टुप् मा ८, ४७; १०, १३; १३, ५७; १४, १०; १८; १५, ५; २१, १४; २३, ३३; का २, ३, २; ८, २२, १; ११, ५, ४; १४, ७, ७; १५, ३, ५; ५, ३; १६. १. ७; २३, २, ३; २५, ७, १; तै १, ८, १३, १; २, ५, १०,३¶; ३. १,६,२; ¶४,

---

[a] सपा. ऋ ८,४५,४२ विश्व-मानुषः इति विभे. ।

[b] प्रास. (पा २, २, १८) वा बस. (पावा २, २, २४) वा । प्रथमे कल्पेऽपि उप. द्वि. वा स्यात् तृ. वा (तु. सा.) । सर्वथापि उप. अप्रधानत्वात् अनोः (पा ६, २, १८९) इत्यन्तोदात्तः । यत्तु सा. निरुदकादित्वम् (पा ६, २, १८४) उपचर्य्य स्वरं समाधित्सति तच् चिन्त्यम् । समाविष्टपञ्चम्यर्थानां प्रास. वा बस. वा तस्मिन् गणेऽन्तःप्रवेशस्य न्याय्यत्वात् । इह तदप्रसङ्गात् अनुः यत्र पूप. भवति तत्कृते पृथगनुशासनसद्भावे तदपेक्षाऽभावाच्च । मूर्धन्यादेशे सुषामादित्वं (पा ८, ३,९८) द्र. ।

[c] सपा. शांगृ १, १९, ८ अनुषिञ्चतु इति, कौगृ १, १२,६ अनुसिञ्चतु इति च पाभे. ।

[d] पाभे. अनुनिषिञ्चन् काठ ३६,४ द्र. ।

[e] अनुषेषिध्यते इति मूलतः सतो विकारः खलु सुपा. स्यात् । एवं तावत् स्थादिषु (पा ८, ३, ६४) इति च उपसर्गात् (पा ८,३,६५) इति चानुशासनद्वयोक्तं मूर्धन्यद्वयं द्र. ।

[f] =⌊लूनेभ्यो व्रीहिस्तम्बेभ्यः पुनःप्ररोहत्-⌋ व्रीहिविशेष- (तु. भा. सा. तै २ ३.४,२) ।

[g] विप. (⌊अनुषूकविकार-⌋ एकादशकपाल-पुरोडाश-, चरु-, व्रीहि-) । क्विपा (पा ३, २, ६१) निष्पन्नात् कृतः प्रागिवीयेन केन प्र. (पा ५, ३, ७०) साधितात् ताद्धितात् विकारार्थे अण् प्र. उसं. (पा ४, ३, १५२) । तत्-स्वरः ।

[h] अनु-ष्ठु इति वा अनु-ष्ठ्वा (=ष्ठु । आ) इति वा शोधः (तु. शौ १२,४,४५) ।

[i] मूर्द्धन्यादेशः (पा ८,३ ६५) ।

[j] गस. क्तिन्नन्ते पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६ २,५०) ।

[k] अनुस्तुतिम् इति LR. शोधः ।

[l] =⌊*द्वात्रिंशदक्षर-⌋ छन्दो-विशेष- । गस. क्विबन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६,१,१६२,२,१३९) ।

[m] तै. प्र१ कुत्वमप्यामनन्ति । तेनैतद् < *अनुष्टुच्- (<अनु√⌊स्तु>⌋ष्टुच्) इत्येवं सुवचं स्यात् ।

[n] =पगा. तैब्रा १,७, ५, ५ । मै ४,३,१० °ष्टुप् इति पाभे. ।

९, ६; ७; ४, ३, १, १; २,२; ५, ९;१२,२; ¶५ १ ३, ५^{२}; ५, २;९, १; ३, ८, २; ५, ६, २; ¶६, १,२, ५; ६, ११, ६; ¶७, १,१, ५; ४, ३; ४, ४, २; मै १, ४, ११¶; ९ २; १०, १८¶;२ ३,७¶;६, १०; ७, १९; २०; ८, २; ३; ७; १३, १४;¶३, १,२; ४; ९; २, ८^{२}; ३, ७; ८; ६, ५^{२}; ८, २; ९, ५; ११, ११$; १२, २१$; ¶४, ३, ५;१०^{२}[a];४,९; १०^{४}; ५, १; ३ ; ७, ५^{२} ; ६; काठ ¶७, ४;९, १०¶ ; १२, ५^{४} ; ८ ; १५, ७ ; १६, १९; १७, २; ३; ६; ¶१९, १; ३^{१}; ५ ; १०^{२} ; ¶ २१, ३^{१} ; ८; ¶२३, २^{१}; ¶२६, ९; ¶३२, ४; ¶३४, १२^{२}; ¶३६, १२^{२}; ३८ , १०; ३९, ४ ; ७ ; ५०, ५; ¶क ५,३; २५,९$; $२६, १; २; ५; २९, ८; ३०, १^{४}; ३;८^{२} ; ३१, १८^{१} ; ३५, ८^{१}; ४१, ७; शौ ८, ९, २० ; १९, २१, १ ; -ष्टुप्सु मै ४, ४, ९^{२}; काठ ३३,६^{२};-¶ष्टुब्भिः मै ३, ३, २ ; काठ २१, ४; क ३१, १९; -ष्टुभः मा १३, ५७; का १४, ७, ८; तै ४, ३, २, २; ¶५,३, ८, २; ४, १२, १^{२}; ६,२,१,३; ७,१, ४, ३¶; ५, ५, १; मै २, ७, १९; ३, ६, ५¶ ; ४, ४, १०¶ ; काठ १६, १९; ३३, ६¶; ३७, १३; क २५, ९; -ष्टुभम् ऋ १०, १२४, ९ ; मा २८, २६ ; का ३०, ३, ३ ; तै ४, ३, ११, २[b], ५, ७,९, ४¶;६, ६, ११, ६; मै १, १०, १८^{२}¶; ११, १०[c]; २, ३, ७¶; ३, ७, ९¶; ४, ५, ३; ७ , ५^{२}¶; ९, २; ¶ काठ १४, ४[c]; १९, ११; ३३, ६ ; ३६, १२; ३८ १४$; क ३१ , १¶ ; शौ ८, ९, १४[b]; पै १६,१९, ४[b]; -ष्टुभा ऋ १०, १३०, ४ ; मा १३, ३४[a]; २८ , ३७; का १४, ३,८[d]; ३०, ४, ३; तै ४, ४, १२, ३; ¶५, १, ३,५^{१};५, २; ९, १,५, ६, २;७, १, १; ¶६, १, २, ५; ४, २, ५; १, २; मै १. ५, ५¶; ६, १; ८, ८; ¶३, १, ४^{२}; ९; ३, ८^{२}; ६, ५; १६, ४$; ¶४, ५, १; ¶काठ ३, ४$; ७, ४; १३$; १९,३^{२};१०; २१,८;२२, ८$; १४ ; २३, २; २४, ८; ¶क ५, ३; ३०, १^{२}; ३ ; ८; ३५, २; ८; ३८, १; पै १५, १,८; १६, १०३, १०; -ष्टुभे मा २४, १२; का २, ३,२; २६, ३, २ ; तै ६, २ १, ३¶; मै ३, १३, १७; काठ ३४ ४¶; ३५,१०; ५१,४; क ४८, १२; -ष्टुभौ मै १,६,८¶.

आ॒नुष्टुभ[e]- -¶भः तै ७, ४, ४, १^{२}; मै ४, ४, १० ; ७, ५^{२} ; ६; -भम् मा १२, ५; का १३, १, ६; तै ४,२, १,२; मै २ , ७ , ८ ; काठ १६ , ८ ; -भस्य ऋ १०, १८१, १; मै २,८, ११; कौ ३,२, ५; जै २, ५, ७ ; -भाभ्याम् मा २९, ६०; का ३१, ५, १; तै ७, ५, १४,१; मै ३, १५, १०; काठ ४५, १०; -भेन मा ११, ११; ५८; ६०; ६५; १३, ५३; का १२, १,११; ५,९; ११; ६, ५; १४, ६, १; तै १,६,५, २; ४, १,१,४;५, २;४; ६,१;३; ¶५, ५,८,३; ७, १,१८, १; मै २, ७, १;६^{२}; १८; ८, ११; ४.२, ११; काठ २, ११; ५, ५; १६, १; ५^{२}; ६; १८; २२,५^{२}; ३६, १५;३८,१२; ४१,९; क २, ५; २५,९.

¶**आ॒नुष्टुभी**[f]- -भी मै ३,८,९;९,५; काठ ६,८; क ४, ७; -भीः तै १,७,५,४; ५, २, १,१.

अनुष्टुप्-छन्दस्[g]- -न्दाः मै २, ३, ३ ; काठ १२, ६ ; १७, १९.

---

[a] पाभे. अनुष्टुक् तै २,५,१०,३ द्र. ।

[b] सपा. मै २,१३,१० विराजम् इति काठ ३९,१० विराट् इति पाभे. ।

[c] सपा. मा ९, ३२ का १०, ६,२ तै १, ७,११,१ गायत्रीम् इति पाभे. ।

[d] =सपा. माश ७, ५,१,३० । तै २,२,४,८ मै १, ६,१;८,८ काठ ३,४;७,११ तैब्रा १,४,४, ८ आश्रौ ३, १२.२२ कौसू १३३,६ जगत्या इति पाभे. ।

[e] विप. (छन्दस्-, प्रजापति-, मित्रावरुण-, हविस्-) । तद्धिते अञि तत्स्वरः (पा ४,१,८६;६,१,१९७) ।

[f] विप. (दिश्-, रात्रि-) । स्त्रियां ङीपः (पा ४,१, १५) पित्त्वान्निघाते स्वरेऽभेदः ।

[g] विप. (पाश-) । बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६, २,१) ।

¶अनुष्टुप्-प्रतिपत्क[a]- -त्कानि मै ४,५,३.

अनुष्ठन अन्व(नु √ अ)स् (भुवि) द्र.

अनु √ (स्था >)ष्ठा, > तिष्ठ, अनुतिष्ठते शौ ९, ११, ६; अनुतिष्ठति शौ १५, ५, २; ५ ; ७ ; ९ ; ११ ; १३; १५; पै १६, ११६, १० ; अनुतिष्ठतः शौ १५, ४, ३;६ ; ९; १२: १५ ; १८; अनुतिष्ठन्ति शौ ११, १२, २७ ; १९, ४८. ५; पै ६, २१, ५; ८, ९, ४; अनुतिष्ठसे शौ १७, १, १६[b]; अनु···तिष्ठथः[c] ऋ १, १८३, २; अनुतिष्ठथ काठ ३७, १०: अनुतिष्ठतु शौ ११, ६, २४[d]; अनु·······तिष्ठतु ऋ १, १३४, १ ; अनुतिष्ठन्तु काठ ४०, १०‡[e]; अनुतिष्ठ पै १०, १५, १–१० ; १६, १–१० ; ¶अन्वतिष्ठत तै ६, ५, १, २; मै १,१०,५; ¶अन्वतिष्ठत तै २, ४, १२, ७; ६, ५, १, ३; काठ १२,३; ३५.२०; ३७, ११[f]; क ४८, १८; ¶अनु··· अतिष्ठत मै ३,१,५. अनु···स्थाति ऋ २,३१,३. अनुतस्थुः ऋ १, ५२, ४; अनु····तस्थुः[f] ऋ ३, ३०, ४; अनु···तस्थिम ऋ ९, ११२,३; ¶अनु···अस्थित मै ३,१,५.

अनु-तिष्ठत्- -ष्ठन् पै ८,१५,४.

अनु-ष्ठा[g]- -ष्ठाः ऋ १, ५४, १०.

अनु-ष्ठातृ[h]- -॰तः[i] पै १०, १५, १–१० ; १६, १ ; ६–१० ; –ता शौ १५, ५, २; ५;७; ९; ११; १३; १५; –तारम् शौ १५,५,१;४;६;८;१०; १२;१४; –तारौ शौ १५, ४,२;५;८;११; १४;१७.

अनुष्ठात्री- -॰त्रि[i] पै १०,१६, २–५.

अनु-ष्ठान- -नस्य पै १९, ३६, १२.

अनु-ष्ठित[j]- -तः पै २०, ४२, २; –तम् ऋ १०,६१,५ [°त-विष्णु°].

अनु-ष्ठु[k]- -ष्ठु ऋ १, ९५,३; शौ १२,४,४५; पै ८,१४,३†;१७, २०,५.

अनुष्ठु-ग[l]- -गम् पै २०, २७, १०.

†**अनुष्ठुया**[m] ऋ ४, ४, १४; तै १, २, १४, ६; मै ४, ११, ५;१३, ४[n]; काठ ६, ११; १६, २१[n].

अनु √ (स्य >)ष्यन्द् > अनु-ष्यदे[o] ऋ २,१३,२.

†**अनु-(स्व >)ष्वधु**[p]- -धम् ऋ १, ८१, ४; २, ३, ११; ३, ६, ९; ४७,१; ५, ५२,१; ९, ७२, ५; मा ७, ३८; १७, ८८; का १९, १, २; २८, ८, १; तै १, ४, १९, १ ; मै १, ३, २२; काठ ४,८; क ३,६; कौ १,४२३; जै १,४१, ५[q], शौ २०,१३,४.

अनु √ (स्व >)ष्वप् > अनु-ष्वापम्[r] ऋ ८,९७,३.

अनु-सं √ रभ्, अनुसंरभेथाम् शौ ६,१२२,३: पै १६,५१,७;१७,

---

[a] विप. (छन्दस्-)। बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् । समासान्तः कप् प्र. (पा ५.४,१५४)।

[b] सपा. पै १८,३१,८ अभितिष्ठसि इति पाभे.।

[c] कप्र. इति वें. वष्टि, तन्न। तथा सत्य् अस्पष्टार्थत्वात्।

[d] सपा. पै १६,२३,४ अभिरक्षतु इति पाभे.।

[e] पाभे. अधिवोचता ऋ १०, १२८,४ द्र.।

[f] तु. पपा.; वैतु. LR. अनुव्रताय, तस्थुः इति।

[g] विप. (नदी-)। गस. विजन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६,१ १६२;२,१३९)।

[h] गस. तृजन्तम् । शेषं नापू. टि. द्र.।

[i] सपा. °तः<>°त्रि इति पाभे.।

[j] कर्मणि क्तेऽनन्तरगतिस्वरः (पा ६,२,४९)।

[k] =अनुक्रमेण स्थापन-। गस. उप. भाव कुः प्र. उसं. (पाउ १, २५) तत्स्वरश्च प्रकृत्या । वा. क्रिवि. (अनुक्रमेण, अनन्तरम् , सद्यः ⌊=अनुष्ठुया⌋)।

[l] विप. (वत्स-)। तस. उसं. (पा २,१,७२)।

[m] तृ१ याजादेशः (पा ७, १, ३९) । चित्-स्वरः। शेषं एपू. टि.।

[n] सपा. ऐब्रा २, ६ तैब्रा ३, ६, ६, ३ अनुष्ठ्या इति पाभे.। वैप २ टि. द्र.।

[o] गस. केन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या । अनुवि- (पा ८, ३,७२) इति षत्वम् ।

[p] अस. साधारणः समासस्वरः (पा ६ १, २२३)। उप. ह्रस्वत्वं षत्वं च (१, २, ४८; ८, ३, १०६)। वा. क्रिवि. द्र.।

[q] अनुष्वधः इति मुपा. प्रमादजन्यः द्र.।

[r] गस. णमुलन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६,१, १९३; २,१३९)। षत्वम् (पा ८,३,१०६)।

३७,१०[a].

अनु-सं √वह्, अनुसंवहन्ति शौ १०,८,८: पै १६,१०१,३.

अनु-सं √विद्(ज्ञाने), अनुसंविदुः शौ १०,७,१७; २६; पै १७,८,८;९,७.

अनु-सं √विश्, अनुसंविशस्व शौ १८,३,९.

अनु-सं √क्रम्, अनुसंक्राम शौ १८,२,५७[b].

अनु √सच्, **सश्च्**, अनु[c]···सचन्त ऋ १, १४०, ९; ¶अनुसचन्ते तै ६, ३, १०, ३; अनु···· सचन्ते ऋ ९, ८२,५; अनु··· सचताम् मा १३, ३०; का १४. ३.४; मै २,७, १६: काठ ३९ ३; अनु···सचन्ताम् मा २९, २; का ३१, १, २; तै ५, १, ११, १; मै ३, १६, २; काठ ४६,२.

अनुसेचिरे शौ ८,९,२३; पै १६, २०. २; अनु···सश्चिम[d] ऋ ८,२५ १७.

अनु-सं √चर्, ¶अनुसंचरति मै ३, २, ८^{२}; काठ २१. ३; २३, ८; क ३१. १८; अनुसंचरेते[e] मे २, १३, १०; अनु····सम्····चरतः खि ३, २२, ८; अनुसंचरन्ति शौ ३, २१, ७; ४, ३८, ५[f]; पै २, ५७, ४; ३, १२, ७; अनु··· संचरन्ति शौ ४, ३८, ५[g]; अनु (संचरन्ति) शौ ३, २१, ७; पै ३ १२, ७; अनुसंचरेम[h] शौ १९,५८,३^{२}; पै १,११०,३^{१}.

अनुसं-चर(त्>)न्ती[i]- -न्ती शौ १८,३,४.

अनु-सं √तन्, ¶अनुसंतनोति मै ३, ९, ४; ४, ५, २^{१}: काठ ७,९; १३,५; ३१,११; ३२,५; क ५, ८; ४७, ११; अनुसंतनोतु[j] का २.६, १०; अनुसंतनु मै २, १३, ३[k]; ¶अनुसंतनुयात् मै ३,९,४.

¶अनुसं तत[l]- -तः मै ४,६.५[m].

¶अनुस-तति[n]- -त्यै मै १, ८, ७; १०, १३; १५[o]; १८; २.२, ८[o];४,५; ३.७,२[p];४,४ ९;१०; काठ ७,९;१२,३;४;२२,२;३६, ७;१३; क ५,८.

¶अनु-सं √तॄ, अनुसंतरति मे ३, ६,९.

अनु-सं √दह्, अनुसंदह शौ १२, ११,२; पै १६,१४६,१२.

अनु-सं √दिश्, अनुसंदिशामि शौ ४,१६,९.

अनु-समि(म् √इ), अनुसंयन्ति[q] खि ४, ११, १०; अनुसयन्ति शौ ११, ७, २; अनुसयन्तु कौ २, १२१४; पै १६,१५३, ३.

¶अनु-सं √पश्, अनुसमपश्यताम् काठ २३,८[r]; अनु···समपश्यन् मै ३,७,१[r].

अनु-सं-प्र √या, अनुसंप्रयाहि[s] शौ ११,१,३६; पै १६ ९२,६;

---

[a]) सपा. शौ १२,३,२० अन्वारभेथाम् इति पाभे.।

[b]) सपा. तआ ६,१,१ अनु, संपश्य इति, कौगृ ५.१, १४ प्रभृ. अनुसंपश्य इति पाभे ।

[c]) वैतु. सा. अनुक्रमेणेत्यर्थे अव्य. इति ।

[d]) अभ्यस्तीभूतायाः प्रकृतेः रूपम् ; वैतु. दे २,१४ यत्र छान्दसः शकारोपजन इत्युक्तं भवति ।

[e]) सपा तै ४,३,११,१ अनु, संचरन्ती इति पाभे.।

[f]) लक्षणाऽर्थे कप्र. अनुः इतीव व्याचक्षाणः सा. स्वरतश्चिन्त्यः ।

[g]) तु. नापू. सस्थ. द्व्युपसृष्टं रूपं तत्रत्यं टि. च, यदनु सम्यग् व्याख्यातुमशक्नुवन् सा. इहाप्युपेक्ष्यः । उभयत्राऽर्थतः प्रयोगसाम्यात् ।

[h]) तु. RW.; वैतु. पपा शंपा. सात. च अनुसंचरेम इति पठन्ति । तत्र अनुः सप्तम्यर्थे कप्र. द्र. (तु. सा.)।

[i]) विप. (अघ्न्या-) । गस. शत्रन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या ।

[j]) = सपा. काश १, ४, १, ३०; २, ८, ४, १३; ७, ३,२,८ काश्रौ ३, ८, २२; १५, ६,१० शुप्रा ३, ८१ । माश १, ९,३,२१; २,३,४,४१;५,४,२, ८ अनुसंतनवत् इति पाभे.।

[k]) सपा. काठ ३९,८ तैब्रा १, ५,७,१ आपश्रौ १६, ३२,३ संतनु इति पाभे.।

[l]) कर्मणि क्ते अनन्तरगतिस्वरः (पा ६,२,४९)।

[m]) सपा. काठ २७,१० अभिसंततः इति पाभे.।

[n]) भावे क्तिनि अनन्तरगतिस्वरः (पा ६,२,५०)।

[o]) यक्र. सपा. काठ ३६, ९; १०,१० संतत्यै इति पाभे.।

[p]) सपा. काठ २३,९ क ३६.६ प्रतिपदत्वाय इति पाभे.।

[q]) अनुसंयन्ति इति त्रिस्वरः सुपा. नितरामशुद्धः ।

[r]) पाभे. अनुपश्यति तै ६,१,५.२ द्र.।

[s]) सपा. मै २, १२, ४ ?समनुप्रयाहि इति पाभे. (तु. नाउ.)।

?अनु संप्र-यात[a] तै ४,७, १३, ४; ५ ७,७ २.

अनु-सं✓भिद्, अनुसंभिन्दन्ति[b] काठ ३६.७.

अनु-सर्ग– अनु ✓सृज् द्र.

अनु-सर्प*– अनु ✓सृप् द्र.

¶**अनु-सवन**[c]– -नम् तै ६, ५,११, ४^{३}; ७,५ ६, ४; मै १, ९, ५^{२}; ३, १०,५^{२}; काठ ९,१४; २३. ७;२९, १^{१}; ३७ ७; क ३६, ४; ४५,२^{१}.

?अनु सा भद्राऽभि[d] शौ १९, ४९, २.

¶**अनु-सीत**[e]– -तम् तै ५,२, ५, ५; ६, २, ५; काठ २०, ३; क ३१,५.

? **अनु-सूर्य**[f]– -र्यम् शौ १९, ४९,५.

अनु ✓सृ, अनु····असरन् ऋ ९, ६,४.

अनु···सस्रुः ऋ ५,५३,२[g]; ७ ९०,४[h].

अनु ✓सृज्, ¶अनुसृजति काठ १३,६; अनु···असृजन् ऋ १०, ६६,८.

¶अन्वसृज्यत तै ७, १, १, ४^{२१}; ६^{२१}; काठ ८, ११; क ७,८; ¶अन्वसृज्यन्त मै १, ६, ११; ¶अन्वसृज्यन्त मै २, ५,५.

अनु-सर्ग– अन्°.

?१अनु-सृष्ट[i]– -ष्टः मै २, ५, ५¶.

---

[a]) यथेपरम्भं त्र्युपसृष्टिश्च त्रैस्वर्यं च श्रूयते । तद् भवत्येव मौलिकतां प्रति मुपा. संदेहः । अनन्तरार्थे अनोः पृथक्काराभ्युपायेऽपि (तु. भा. ; वैतु. सा, माश ८, ६, ३, २२ यतः उपसंप्रयात [मा १५, ५३ इत्यस्य त्र्युपसृष्टस्यैव पाठस्य प्रामाण्यं भवति]) सम् इत्यस्य निघातप्राप्तेर्दुर्वारत्वात् (पा ८, १, ७० [नु. मा १५, ५३ यतः सम् इत्यस्य मूलतो निघात एवानुमीयेत]) । तत् का गतिरिति ? शाखान्तरीयमेवाऽपरमपि साक्ष्यं मौलिकस्थितिपरिच्छित्त्यर्थमुपयुज्यतामिति (तु. शौ ११, १, ३६ यदाधारेण अनु इत्यस्यापि सम् इत्येतद्वदिह निघातोऽनुमातुं सुलभः) । यत्तु शौ. एकवच्छ्रुतिर्यजुःषु च बहुवदिति तत्र कतरा मौलिकतरा स्यादिति भूयो विमृशां विमर्शमर्हेत् । स्यादेतद् गतित्रयमपि सस्वरं मूलतो यजुःष्विति प्रतिगति विरामो दातुमिष्टः । एवमपि त्रिस्वरं त्रिगति क्रिप. न सिद्ध्येत् । प्रतिगति यात इत्याख्यातस्य पृथगन्वयस्याऽभ्युपेयत्वादेकैकगतियुक्ताऽऽख्यातत्रितयस्य लाभादिति । शोधः तै ४,७,१३,४^{२}; ५, ७, ७२^{१} सप टि. द्र. । सपा. मा १५, ५३ प्रभृ. ?उपसंप्रयात, मै २, १२, ४ ?उपसंप्रयात, शौ ११,१, ३६ प्रभृ. अनुसंप्रयाहि इति पाभे. ।

[b]) पश्चादर्थे वर्त्तमानः अनुः (तु. मै १,१०,१३) अव्य. भवत्युत गतिरिति स्वराङ्कणाऽनुपलम्भाद् विवेक्तुं दुर्लभं द्र. ।

[c]) अस. सास्व. । वा. क्रिवि ।

[d]) पाठः [तु. पपा.]? अवसान-भद्रा (वप. रात्री), वि इति शोधो विमृश्यः (तु. सपा. पै १४,४,२ [तु. यस्था. टि.] W. WI., सा. च वि इत्यंशमात्रे); वैतु. RW. अनु मा [?सा] भद्राभिः । वि इति) । ✓स्था>तिष्ठते इत्यत्र प्रकृतं स्थ. नेष्टं द्र. ।

[e]) सस्व. कृते तु. टि. अनुष्वधु– च एपू. टि. च ।

[f]) पाठ-याथार्थ्यं प्रति भवति संदेहः । यनि. स्वरविरोधाद् मूको. व्यवस्थाऽभावाच्च । स्वरविरोधस्तावत् । अत्र प्राप. वा स्याद् अस. वा बस. वा । प्रथमोत्तमयोः कल्पयोः पूप. प्रकृतिस्वरम् स्याद् मध्यमे च साधारण-समासस्वरः न तु कथञ्चिदपि परादिस्वर इति । अथ मूको अपि द्वैविध्यमुपलभ्यते । भूयश्च अहिसूर्यम् इति पठ्यतेऽल्पीयश्च अनुसूर्यम् इति । प्रथमे प्रकारे अह्नि । सूर्यम् इति पदद्वयी संभाव्येत (तु. पै १४, ४, ५; वैतु. सा. शंपा. च) । द्वितीये प्रकारे अनु । सूर्यम् इति पदद्वयी संभाव्येत (वैतु. W. अनूत्सूर्यम् इति [तु. ओत्सूर्यम् शौ ४५, ७]) । प्रकारद्वयेऽपि यनि. स्वरः सूर्यम् इत्यस्य पृथक्पदतां सूचयंस्ततः पूर्वम् अन्वहम् इत्यस्य मौलिकं श्रवणमुपस्थापयेत् ।

[g]) मरुतः (द्वि३) इत्येतदाक्षेपेण प्रकरणसुलभेन कर्माकाङ्क्षा पूरणीया (वैतु. सा. यस्य वृष्टि– इत्येतत् कर्तृप्रत्ययान्ततया मरुत्परतया च विब्रुवाणस्य कर्मनैराकाङ्क्ष्यं दुर्लभं [तु. सस्थ. टि. वृष्टि–]) ।

[h]) यज्ञाकर्मातुराधितेन्द्रवायुकृतवृत्रविनाशम् इति शेषः । अनोः गतित्वाभावमिच्छतः GW. अन्वयश्चिन्त्यः ।

[i]) एतदादिषु स्थलेषु अनोः गतित्वं द्र. (तु. मै १, ६, ११; वैतु. भा. यस्तृतीयार्थे कप्र. अनुः इत्याह) ।

[j]) अनन्तरगतिस्वरे (पा ६, २, ४९) सुलभेऽप्यन्तोदात्तनिगमान्तरसर्वस्वविरोधात् प्रामाण्येऽस्य संदेहो भवति (तु. संटि.) । सपा. तै २,१,५,६ पुनरुत्सृष्टः इति पाभे. ।

२अनु-सृष्ट[a]- -¶ष्टः मै २, ५,५; काठ १३,५^{२}; -¶ष्टम्[b] मै २, ५, ५; काठ १३, ५; -¶ष्टस्य मै ४,२,१४; -ष्टान् मा २४,१६; का २६, ४,१; मै ३,१३,१४.

¶अनु-सृष्टि[c]- -ष्टिः मै ४, २, १४.

अनु √सृप्, अनुसर्पति शौ ९, १३,७; अनुसर्पन्ति शौ ९, १३, १७; पै १६, ७५, ७; ८; अनु-सर्पतु, अनु (सर्पतु)[d] पै १६, ७४,७.

अनु-सर्प[e]- -॰र्प शौ २, २४, ४; पै २,४२,३.

अनु-सृ(प्त>)प्ता- -प्ताम् पै २०, ४७,७.

अनु-सृप्य पै १६,९१,५[f].

अनु-सेषिधत्- अनु √षिध् द्र.

अनु √स्तृ (आच्छादने), ¶अनु-स्तृणाति[g] काठ २५, ५; क ३९,२.

अनु √स्तृ, स्तॄ (हिंसायाम्)>

¶अनु-स्तर(ण>)णी[h]- -णी तै ६, १, ६, ७; ७, ५; मै ३, ७,४^{२}; ४,७,२^{२}; काठ २९, २; क ४५,३; -णीम् तै ६, ६, ७, १;७,१,६,४^{२}.

अनु √स्पश् > अनु-पस्पशान[i]- -†नः[j] शौ ६, २८, ३; पै १९, २७, १३[k]; -†नम्[j] ऋ १०, १४,१; मै ४,१४,१६; शौ १८, १,४९.

†अनु-स्पष्ट- -ष्टः ऋ १०, १६०, ४; शौ २०,९६,४.

†अनु √स्पृश्, अनुस्पृश ऋ ४, ४, २; मा १३, १० ; का १४, १,१०; तै १,२, १४, १; मै २, ७, १५ ; काठ १६ , १५; क २५,६.

अनु √स्फुर्, अनु ··स्फुरान् ऋ ६, ६७,११.

अनु-स्फुर[l]- -रम् शौ १,२,३.

अनु √स्फूर्ज् > स्फूर्जि, अनुस्फूर्जयति पै १६,१४२,८[m].

अनु √स्मृ, अनु ···स्मराथः ऋ १०, १०६,९.

?अनु-स्मरम्[n] खि २,१४,९.

?अनुस्थवः पै २०,३३,६.

अनु(नु-उ)स्र यामन्[o]- -म्णे ऋ ४, ३२,२४.

अनु √हन्, अनुहताम् पै १०, १२,४.

?अनुजिघासि[p] पै ५,२७,७.

---

[a] विप. (अज-, सोमपीथ-) । अनन्तरगतिस्वरे प्राप्ते (तु. नापू. टि.) प्रवृद्धादित्वम् उसं. (पा ६, २,१४७)।

[b] सपा. तै २,१,५,५ पुनरुत्सृष्टम् इति पाभे. ।

[c] गस. क्तिन्नन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६, २, १३९)। ननु नित्-प्रत्ययान्तत्वादाद्युदात्तेन उप. भाव्यमिति । सत्यमेतत् । सामान्येन तथैव भवति । एवं सत्य् अपि कानिचिदुक्तप्रत्ययनिष्पन्नानि सन्त्यपि प्राति. अन्तोदात्तानि श्रूयन्ते (तु. वृष्टि-, साति- प्रभृ. ⌊पा ३, ३, ९६; ९७⌋)। प्रकृतस्य तु प्राति. अयमपरो विशेषो भवति । यथेदं सामान्येनाऽऽद्युदात्तत्वेनैव श्रूयमाणं सत् क्वचिदिवाऽन्तोदात्तत्वेन श्रूयते (तु. माश. ११, २, १, ३)। ननु गस. तादौ (पा ६, २, ५०) इति पूप. प्रकृतिस्वरं स्यादिति । नेति । निति इति विशेषणस्याद्युदात्तनिगमपरतयैव तस्यानुशासनस्य चरितार्थयितुमौचित्यादिह च प्र. नित्त्वस्य वस्तुतोऽतन्त्रत्वात् ।

[d] सपा. शौ ९,१३,७ एतु इति पाभे. ।

[e] =यातुधानाधिपति-विशेष- ⌊सा.⌋, सर्पतुल्य-जन्तु-विशेष- ⌊PW. प्रभृ.⌋। पचादि-अजन्ते थाथादि-स्वरः (पा ६,२,१४४)।

[f] सपा. शौ ११,१,२ निःसृप्य इति पाभे. ।

[g] सपा. मै ३,८,६ स्तृणाति इति पाभे. ।

[h] नाप. (⌊मृतं दीक्षितम् अनु स्तीर्यमाणा-⌋ गो-)। गस. कर्मणि ल्युडन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या ।

[i] गस. कानजन्ते कृत् स्वरः प्रकृत्या । या ⌊१०, २०⌋ प्रभृ. =अनुपस्पाशयमान- इति ।

[j] सपा. °नः<>नम् (या १०,२० च) <>तैआ ६,१,१ ?अनपस्पशानम् इति पाभे. ।

[k] अनुस्पृशानः इति मूको. ।

[l] वीप्सायां वा (तु. सा.) तृतीयार्थे वा अस. सास्व. (पा ६, १,२२३)। उप. भावे कः प्र. उसं. (तु. सा.) । वा. क्रिवि. यद्वा गस. थाथादि-स्वरः (पा ६,२,१४४)। अस्मिन् कल्पे उप. इगुपधलक्षणः कः प्र. । शर्- इत्यत्र विशेषणत्वेन चाऽन्वयः (तु. MW.)।

[m] सपा. शौ १२,७,९ अभिस्फूर्जति इति पाभे. ।

[n] पाठः? अनु-स्मरत्->-रन् इति शोधः (तु. संटि.)।

[o] विप. (इन्द्र-) । उस्र- =उषस्- । तस. नञ्-स्वरः ।

[p] पाठः? °घांसति इति शोधः स्यात् ।

अनु-घन[a]- -नेन मै ४,१४,१७

अनु √हा(गतौ), अनु····जिहाते ऋ ⌊३, ३१, १७ (४,४८,३)⌋; †अनु···जिहते ऋ ६, १८, १५; मै ४, १२, ३; काठ ८, १६, अनु[३]···जिहाताम् ऋ ७,३४, २४; †अनु[६]···अजिहत ऋ १०,८९,१३; तै १, ७, १३,१.

?अनूजहिरे शौ १८,३,४६‡[b].

अनु-ह्वाय तै ३,२,२,२; ७, १, १, २¶; ¶मै २,५,६[c]; ¶काठ ११, ४;२३,४[d]; शौ ५,१८,९; पै ९, १८,२.

¶अनु √हूर्च्छ्, अनुहूर्च्छन्ति मै १, १०,७; काठ ३६,१.

अनु √ह्वे,>हु, हू, †अनु····हुवे ऋ ⌊१, ३०, ९ (८,६९, १८)⌋; कौ २, ९४; जै ३, ९, ९; शौ २०, २६, ३; अनुह्वयामसि शौ ५, ३०, १७; ८, १, १५[e]; पै ९, १४, ७, अनुह्वय ऋ ५, ५३,१६.

अनु···अह्वत पै १९. १०, १०[f].

अनु···जोहवीतु शौ ६, ७३, ३[f].

अनु-हव[g]- -वम् शौ १८,८,४; पै २०,४६,१.

अनु-हूत- -तः शौ ५, ३०, ७, पै ९,१३,७.

अनूक[h]- -कम् शौ ४. १४, ८; पै १६,९९,२; -कात् शौ ९,१३, २१; पै १६, ७५,११.

अनूक्य[i]- -क्यम् शौ ९, ६, १; पै १६. ५३, १६; १११, १; -†क्यात् ऋ १०, १६३, २; शौ २, ३३, २; २०, ९६, १८; पै ४, ७, २; ९, ३, १० -क्ये शौ ११, ३, ९; पै १६, १४७,५.

आनूक[j]- -कम् ऋ ५,३३,९.

अनू-काश- अनु √काश् द्र.

अनूक्त- अनु √वच् द्र.

अनू(नु √उ)क्ष् >φअनू(नु-उ)क्षमाण[k]- -णाः ऋ ६, ६६,४.

अनूचान-, अनूच्य, १अनूच्य- अनूच्यमान- अनु √वच् द्र.

अनूचीन-, २अनूच्य- अन्व-(नु √अ)च् द्र.

¶अनूच्छ्रि(नु-उद् √श्रि), अनूद्श्रयत मै २, २, ८; काठ १०, १०.

?अनूच्यायनीं[l] पै २०,१८,९.

?अनूजहिरे अनु √हा(गतौ) द्र.

¶अनू(नु-उद्)ज् √जि, अनूदजयत मै ४.३.२; काठ १२,७[२].

---

[a]) गस. पचादि-अजन्ते थाथादि-स्वरः (पा६,२,१४४)। उक्ते च प्र. वर्णविकाराद् अन्यद् यद् वैयुत्पत्तिकं वैशेष्यं भवति तद् घन- इत्यत्र द्र.। पाभे. अनुकरेण शौ १२, २,२ द्र.।

[b]) सपा. ऋ १०, १५, ८ अनूहिरे इति पाभे.। मन्त्रस्य पूर्वार्धीयं पादद्वयम् ऋ. त्रैष्टुभं भवति। तदेव शौ. जागतं श्रूयते। तेन शौ. प्रतिपादमेकमक्षरमधिकं भवति। एस्थि. जकार-मध्यत्वेन शौ. मूलतः प्रामाण्यं भजद् एतत् पदम् (अनु √हृ>) अनुजह्रिरे इति सति पाठे (ह्रि>) हि इत्यस्मिन्नंशे विकृतमिति संभाव्यते (तु. सा.; वैतु. शंपा.)। गत्यंशे दीर्घस्य प्रामाण्यं तु संदिग्धं भवति मूको. उभयथोपलब्धेः।

[c]) सपा. काठ १३,२ अभिह्वाय इति पाभे.।

[d]) पाभे. अनुमृश्य तै ६,१,३,६ द्र.।

[e]) सपा. पै १६,२,५ निह्वयामसि इति पाभे.।

[f]) सपा. परस्परं पाभे.।

[g]) गस. भावे अप् प्र. उसं. (पा ३,३,७२)। थाथादिस्वरः।

[h]) =पृष्ठवंशाऽस्थि-। व्यु,? सस्व. कृत तु. टि. प्रतीक-। यत्तु GW. MW. <अनु √अच् इति आहतुस्तत्र स्वरो दुर्घटः (तु. पा ६, १, २२२)। यद् अपि सा. उप. < √उच् (समवाये) इतिमात्रं ततो विशिष्टमाह (तु. प्रतीक- ⌊शौ २,३३,२⌋), तत्रापि पूर्ववच्चोद्यम् (तु. पा ६, २,१३९)।

[i]) स्वार्थे यत् प्र. उसं. (पा ५, ४, २५)। तित्स्वरितः। पं. स्थाने द्वि. सुश्रवतरा स्यात् (तु. दोषण्यम् इत्युत्तरार्धे)। यत्तु सा. अनु √उच् (समवाये) + ण्यत् प्र. इत्याह (तु. शौ २, ३३,२ च) तत्र लघूपधगुणाऽभावो दुर्घटः (पा ७,३,८६)।

[j]) तस्येदमित्यर्थे अण् प्र. (पा ४,३,१२०)। तत्स्वरः। वा. क्रिवि. इति BW. यदाह, तच्चिन्त्यम्। प्रकरणतोऽस्य विप. असतः नाप. च सतस्तथात्वावृत्तेः (तु. सा. वा. एव नार्थे ?)।

[k]) विप. (मरुत्-)। गस. शानजन्तम् (तु. PW. GW.; वैतु. स्क. वें. सा. अनुः गत्यभाव इति)।

[l]) ?अनूच्यायनीं प्रतिसरां>अनुष्यायिनीं प्रतिसाराम् इति शोधः (तु. मूको.)।

अनू(न्-ऊ)ति[a]- -ती[b] ऋ ६, २९, ६.

अनूत्था(नु-उद्√स्था),अनु··· उत्तिष्ठतु खि ६,१,२;¶अनूदतिष्ठन् मै ४,८,५

¶अनूत्-स्थाय तै ३, ४, १०, ३; ६, २, ५, ५; मै १, ९, ८; काठ ९, १५; २२, ११; क ३५ ५.

¶**अनू(नु-उद्)त्√सृज्**, अनूत्सृजति[c] मै ३, २, ७; काठ २०, ८; क ३१, १०; अनूत्सृजन्ति[d] मै ३,२,४; अनूत्सृजेत् काठ १३,३.

¶**अनू(नु-उ)दक**[e]- -कम् मै ३, १०,७.

अनू(नु-उ)द्√अय्>¶अनूदु(द्-अ)य्य काठ २४,४; क ३७, ५.

¶**अनू(नु-उ)द्√इ**, अनूदयाथ मै ३,७,१.

अनूदेति काठ ८, ५; क ७, १; अनूद्यन्ति मै १, १०, १८; ३, ७, १^{२}; काठ ३६ १३ ; अनूदेत् मै १,६,१२[f];२,५,३[g]; काठ १३,३[h].

अनूद्-यत- -यन्तम् काठ १३, ४[g].

¶**अनूदे**(नु-उद्-आ√इ)

अनूदेत्य काठ २२,११; क ३५,५.

¶**अनू(नु-उ)द्√द्रु**, अनूद्द्रवन्ति काठ ८,११; क ७, ८; अनूद्द्रवेत् काठ ६,६[i].

अनूद्-द्रुत्य काठ ६, ४[j]; ९, १६[j]; १०,५;२१[j],८;१०.

¶**अनू(नु-उ)द्√(हृ>)धृ**

अनूद्-धृत्य[k]- -त्यः तै २, २, ४,७.

†**अनू(न्-ऊ)धस्**[l]- -धाः ऋ १०, ११५ १; कौ १,६४; जै १,७,२.

अनू (न्-ऊ)न, ना[a]- -नः खि २, १०, २; शौ ७, ८६, ३; पै ११, १,८; -नम् ऋ १, १४६, १; २, १०, ६ ; ४, २, १९; ६, १७, ४; खि ३, ७, ५ ‡[m]; मै ४, १३, ४ †; काठ १६, २१†; शौ ७, ८६, ३; १२, ३, ४८; पै १७, ४०, ७; -नस्य ऋ ८,५५,५[m]; -ना ऋ ७,२७, ४; -नाः ऋ ३,१,५;८,१६,४; -नेन ऋ ४,५,१.

†अनून-वर्चस्[n]- -र्चाः ऋ १०, १४०, २; मा १२, १०७; का १३,७,६; तै ४,२,७, ३; मै २, ७,१४; काठ १६, १४; क २५, ५; कौ २,११६७.

¶**अनू (नु√उ)न्द्**, अन्वौन्दन्[o] काठ २७,५; क ४२,५.

†**अनूप**[p]- -पाः ऋ १०, २७, २३; -पे ऋ ९, १०७, ९; कौ २, ३४८; जै ३,२९,५.

---

[a] तस. नञ्-स्वरः। उप. यद्र.।

[b] स१ द्र. (वैतु. सा तृ१ इति ; GW. प्रभृ. च१ इति ⌊कथं बत रक्षाया अभावमप्युद्दिश्य देवतायाः सुहवत्वं काम्येतेति त्वत्राऽर्वाञ्चः प्रष्टव्याः स्युः⌋)। सा. व्यु.? (तु. सस्थ. टि. ऊती)।

[c] पाभे. अनु तै ५,२,९,५ द्र.।

[d] पाभे. अनु तै ५,२,५,४ द्र.।

[e] उदकस्य समीपे इति कृत्वा समयाऽर्थे अस. (पा २, १, १५ ⌊तु. सपा. तै ६,४, १,५ शुष्कस्य वार्द्रस्य च संधौ इति⌋)। अन्तोदात्तः।

[f] सपा. काठ ८, १० क ७, ६ अन्वागच्छत् इति पाभे.। [g] पाभे. अनु तै २,१,४,५ द्र.।

[h] पाभे. अनु तै २,१,५,१ द्र.।

[i] पाभे. अनुद्रवेत् मै १,८,७ क ४,५ द्र.।

[j] C ⌊WZKM २६,१२६⌋ °नुद्रु° इति शोधितः पाठ इति। पाभे. अनुद्रुत्य तै ५,४,५,५ प्रभृ. द्र.।

[k] गस क्यबन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६,२,१३९)।

[l] विप [(⌊ऊध्नोवर्जिता-⌋ द्यावापृथिवीरूपा-वा अरणीरूपा-वा) मातृ-]। बस. अन्तोदात्तः (पा ६,२,१७२ ⌊तु. वें. सा. Gri.⌋)। पाप्र. अनङादेशाभावः उसं.। उप. ऊधस्- (तु. अध्यूधस्- ⌊काब्रा ४,८,३,११⌋)। सकारान्तमस्त्रीपरमेतद् भवति (तु. पावा ५,४,१३१) एतदभ्युपायेऽपि यत् सा. लोकशब्दयोजनेन द्यावापृथिव्योरस्त्रीत्वं सिषाधयिषति, तन्मन्दम्। पूर्वार्धे तयोर्मातृत्वेनोपचारस्य तेन स्वयमभ्युपतत्वात्।

[m] सपा. °नम् <> °नस्य इति पाभे.।

[n] विप. (अग्नि-)। बस. पूप. प्रकृतिस्वरम्। यद्वा तस. नञ्-स्वरः। उप. ऊन-वर्चस्- इति बस. द्र.।

[o] सपा. मै ४,६,१ अभ्यधावन् इति पाभे.।

[p] =आदित्य-, पर्जन्य-, वायु-। तस. उप. <अनु √वप् इति या ⌊२,२२⌋ प्रभृ. (तु. SEY १५७) इति च; जलप्रधान-निम्नदेश-, जलाशय-। बस. इति च। पाप्र. अनु-ऊ(<२अ)प्- ⌊तु. या. प्रभृ.⌋ + अः प्र. (समासान्तः) इत्येवं व्याकृतौ सत्याम् उप. आदि-विकारः (पा ५, ४, ७४; ६, ३, ९८)। प्र. स्वरः। यत्तु सूत्रे ऊद् इत्यस्य स्थाने अद् इत्यनेनापि पठितेन

अनू(प्यं>)प्या[a]- -प्याः काठ २,१[b]; क १, १३[b]; शौ १,६, ४[b]; १९,२,२; पै ८,८, ८.

¶अनू(नु-उ)प√जीव्, अनूपजीवन्ति मै ३, १०,४.

¶अनू(नु-उ)प√धा, अनूपदधाति काठ २१, ४; अनूपदध्यात् तै ५, २, ७, २; क ३१,१९.

अनूपधीयन्ते मै ३,२,९^{३}.

?अनूपनमति[c] मै ४,२,९.

¶अनू(नु-उ)प√स्था>तिष्ठ, अनूपतिष्ठन्ते[d] मै ३, २, ३; ९,२; काठ ६, २; २९, ८; क ४,१; अनूपतिष्ठन्ते[d] मै ३,२,७; ७,७; ४,७,९.

?अनूपास्ते[e] पै १६,२१, १०.

¶अनूपे(नु-उप√इ), अनूपयन्ति[f] तै १,७,५,४.

अनू-राध- अनु√राध् द्र.

अनू-रोह- अनु√रुह् द्र.

अनू(नु-ऊ)र्ध्व->अनूर्ध्व-भास्[g]- -भासः ऋ ५,७७,४.

¶अनू(नु-ऊ)र्ध्वंभावुक[h]- -कम् तै २,६,५,३.

†अनू(नु-ऊ)र्मि[i,j]- -र्मिम् ऋ ८,२४, २२; शौ २०,६६,१.

अनू-वृज्- अनु√वृज् द्र.

अनू-वृत्- अनु√वृत् द्र.

¶अनू(नु-ऊ)षरिह्[k,j]- -रिहः मै १,६,३.

†अनृ(नु-ऋ)क्षर,रा[l]- -रः ऋ १, ४१, ४; २, २७, ६; -रा

सता पूर्वसवर्णदीर्घत्वेनाऽभीष्टरूपसिद्धिप्रस्तावे प्रत्युपस्थाप्यमानेऽवग्रहदोषः पाम. अचोदि, तद् यावदुपलब्धि पपा. अवग्रहस्यैवानुपलम्भाद् उप. ह्रस्वदीर्घान्यतरादित्वस्य विनिर्णेतुं दुःशकत्वात् तद्विषयस्योट्टङ्कनस्य नितरामनवसरत्वाद् भग्नभित्तिकत्वं द्र. । पामउ. च दीर्घोच्चारणस्याऽत्यावश्यकत्वाभावस्याऽवग्रहाभावे हेतुत्वमिव प्रदर्श्यमानमपि नादरणीयम् । यथाकामह्रस्वदीर्घान्यतरोच्चारणसद्भावस्याभीष्यमाणस्य सतो नितान्ताऽवग्रहाभावं प्रति कारणतानुपपत्तेरिति यावत् । वस्तुतस्त्वत्र वैयाकरणे प्रकरणे पूर्वसवर्णदीर्घात्मिकैव मौलिकी शाब्दी प्रवृत्तिः । तन्मूलश्चाप्यवग्रहाभावः । पूर्वोत्तरयोरुभयोर्वर्णयोः स्थान एकस्य समानस्य सत आदेशस्य विभागानर्हत्वात् । एवं च अनूप-, अभीपु॑-, द्वीप-, नीपु॑-, प्रतीपु॑- इत्येतान्येव प्राति. मौलिकानि सन्तीतरेषां सजातीयनिष्पत्तीनां वृत्तिसामान्योपजनितप्रवृत्तीनां सताम् अन्तरीप-, समीप- प्रमृ. आदर्शस्थानीयानि द्र. । अनूप- इत्यस्माच् च देशात्मकवृत्तिविशेषवतः सतो विवेककरणीव अन्वीप- इत्यस्य साम्यप्रवृत्तितो द्वितीयवर्गानुपातिनी प्रवृत्तिः द्र. । इह च सर्वत्र उप. विषये २अप्- इति स्याद् √आप् इति वेत्यस्य विनिर्णयः २अप्- इत्येतत्-प्रसङ्गेन यद्र. । अन्ततः, द्व्यन्तर् इत्यादिविषयोपनिबन्धः द्व्यनवर्णनिपातेभ्योऽपः पूर्वसवर्णदीर्घः, समन्तभ्र्यामीत्, अनोरदेशे इत्याकारकः स्याद् इति विमृशां विमर्शाय कल्पताम् (तु. पा ६,३,९७;९८) ।

[a]) विप. (⌊जलाढ्यदेशे भवा-⌋ २अप्-) । तात्रभविको यत् प्र. (पा ४,४,११०) । तित्स्वरः ।

[b]) =सपा. माश्रौ ६,१,५,२२ । तैआ ६,४,१ अनूक्याः इति पाभे. ।

[c]) पाठः? । स्वरोऽलक्षणो योगश्च विपरीतार्थकरः । अ-सू (सु-उ)पनमति इत्याकारकः शोधः विचारकोटौ द्र. ।

[d]) वैतु. सपा. तै ५,७,९,२ अनु टि. । यद्नु तत्रासौ नि. कप्र. इष्टो भवति गनिश्च नेष्ट इति ।

[e]) पाभे. अनुवस्ते शौ ११, ६, १० द्र. । (अ)नूपस्ते इति पै. मूको. ज्ञापयति यथा मूलतस्तत्रापि शौ. अभिन्नैव सती श्रुतिः प्रामादिकम् (अनूवस्ते- >°*नूपस्ते>) °नूप° इत्याकारं वर्णविकारमुपगतेति । एस्थि. मुपा. चिन्त्यकोटिमनुप्रविष्टः सन्न् शोधार्हः स्यान्न तु वास्तविकस्य कस्यचित् पाभे. सूचक इति ।

[f]) वैतु. सपा. तै १,७,५,३ अनु टि. यत्रासौ नि. कप्र. ।

[g]) विप. > नाप. (⌊अनुच्छ्रिततेजस्क-⌋ शत्रु- ⌊तु. वें.⌋) । पदविभागस्य सस्व. च कृते तु. टि. अजात-शत्रु- । यत्तु सा. उर्ध्व-भास्- इत्यस्य उप. अग्निपरत्वमपि विकल्पयति, तच्चिन्त्यम् । नञ्पूर्वत्वे बस. अन्तोदात्तत्वप्रसङ्गात् (पा ६,२,१७२) ।

[h]) तु. टि. अ-नग्नंभावुक- ।

[i]) विप. (इन्द्र-) । उप. विप. =हिंस्य- इति सा., हिंसक- इति वें., =चल- इति GW. ORN., =अवरुद्ध इति NW. । [j]) तस. नञ्-स्वरः ।

[k]) विप. (पशु-) । उप. ऊष- + √रि (=लि)ह् + क्विप् प्र. ।

[l]) विप. (पन्था-, पृथिवी-) । बस. अन्तोदात्तः । उप. =कण्टक- । √ऋष् + क्सरन् प्र. (पाउ ३, ७५) । निरस्वरः ।

ऋ १, २२, १५; मा ३५, २१; ३६, १३; का ३५,४, २०; ३६, १, १३; मै ४, १२, २; काठ ३८, १३; शौ १८, २,१९; –राः ऋ १०, ८५,२३; शौ १४,१ ३४; पै १८ ४, ३.

अनृ(नृ-ऋ)च्[a,b]– -नृचः ऋ १०, १०५,८.

¶अनृ(नृ-ऋ)च[c]– -चम् मै ३. ३, ५; काठ २१,५; क ३१, १०. [°च- एक°].

अनृ(नृ-ऋ)च्छ(त्>)न्ती– -न्तीः पै १,३६,१-३.

अनृ(नृ-ऋ)जु[a]– -जोः ऋ ४, ३, १३.

अनृ(नृ-ऋ)ण[d]– -णः मा १९, ११; का २१, १, १०; तै ३, ३, ८, २; ४¶; ६, ३, १०, ५¶; मै ३, ७, ८¶; ४, १४, १७[e]; ¶काठ १३,२;२६, २; क ४०, ५¶; शौ ६, ११७, १; २; पै १६, ४९, १०; १९,३९, १२; –णम् पै १६,५०,१; ८; -णाः मै १, १०, २०^{२}¶; काठ ३६, १४^{२}¶; शौ ६, ११७, ३^{४}; पै १६, ५०, २^{४}[f]; -णेन काठ १३, ३¶.

१अनृ(नृ-ऋ)त, ता[g,a]– -तम् ऋ १, २३, [२२ (२३); १०, ९, ८ (९)]; १०५, ५; १३९, २; १५२, ३; ७, २८, ४; ८, ६२, १२; १०, १०, ४; १२४, ५; †मा ६, १७; †का ६, ५, ५; ¶तै २, ४,१, २; ५, ५, १;६; ¶मै १,९, ३; १०, ११^{१}; २, १, ४^{२}; ४, २^{४}; ४, ७, ५; १४, १७^{४} \$; ¶काठ ६, ७^{२}; ८, ७; ९,११; १०,७; १२, ५; ११^{४}; १४, ५^{१}, २३, १^{२}; ६; २७, ४[h]; ७^{१}; ८; ३४, ११; ३६, ५^{१}; ३७,१^{२}; ¶क ४, ६^{२}; ७, ४; ३५, ७^{२}; ४२, ४[h]; शौ १, १०,३; २, १५, ५; ४, ९, ७;१६, ६[i]; ६, ६१,२; ३; ७, ९४, ३†; ९, १५, २३†; १०, २, १४; ५, २२; १२, ३, ५२; १८, १, ४†; १९, ४४, ८; पै १, ९,३; ३३,३;२, २६, १; ५, ३२, १; ३६, ४;५; ८; ६, ५, १२; ८, ३, १३; ९, २२, ४;१२;१६; २३; १५, ३, ८; १६, ६०, ८; ६९, १२†; १३०, १; १७, ४१, २; १९, १४, ८; २१, ४; २०, १५, ४; -तस्य ऋ ५, १२, ४; ७, ६०, ५; ६५, ३; ८६, ६; १०, ६७, ४; १००, ७; मै ३, ७, ३¶; शौ २०, ९१, ४†; -ता ऋ २, २४,६;७; ७, ६१, ५; ८४, ४; पै १९, २१, ७; -ताः पै २, ५५, ३; ४; -तात् मा १, ५; का १, ३,१; ¶मै १, १०, १२^{२}; २, ४, २; ¶काठ १२, ११; ३६, ६^{२}; पै ७, ८, ८^{२}; -†तानि ऋ १, १५२, १; २, ३५, ६; मै ४, १४, १०; -ते मा १९, ७७; का २१, ५, ४; मै ३, ११, ६; काठ ११, ३; ३८, १; -तेन ऋ १०, ८७, ११; ¶मै १, ९, ३;११, ५; २,४, २; ¶काठ ९, ११; १२, ११; १४, ५; शौ ६, ७१, ३; ७, ७३, २; ८,३, ११†; पै २, २८,२;५,३२, ६; १६, ७, १†; १९, २७, २; -†तेभिः ऋ ७, १०४,८; शौ ८,४,८; पै १६, ९, ८. [°त- सत्य°].

†अनृत-देव[j]– -वः ऋ ७, १०४, १४; शौ ८, ४, १४; पै १६, १०,४.

अनृत-द्विष्[k]– -द्विषः ऋ ७, ६६, १३.

¶अनृत-पशु[l]– -शू मै १,१०,१२;

---

[a] तस. नञ्-स्वरः।

[b] समासान्ताभावः उसं. (वैतु. नाउ.)।

[c] बस. समासान्तः अः प्र. (पा ५,४,७४ [वैतु. नापू.])। तत्स्वरेणान्तोदात्तः।

[d] बस. अन्तोदात्तः।

[e] अनृणः इति पाठः? यनि. शोधः (तु. तै ३, ३,८,२)।

[f] एकतरत्र पाठः? अनृणेः इति शोधः (तु. सस्थ. टि. ?अदीप)।

[g] विप. (वचस्- प्रभृ.), भाप. (असत्य-)।

[h] सपा. तै ६,४,८,१ क्रूरम् इति पाभे.।

[i] अनृतं वदन्तम्>सपा. आश्रौ १,३,२४ शांश्रौ १,६,३ आपश्रौ २४,१२,७ पाकम् इति पाभे.।

[j] विप. (असद्-)। बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६, २, १)।

[k] उस. क्विबन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ३,२,६१;६, २,१३९)।

[l] तस. मध्यमपदलोपः सास्व. च (तु. अनृतेष्टका- माश ६,२,१,३८)।

काठ ३६,६[2].

अनृत-वाच्[a]- -वाक् काठ ४,१६, शौ ४,१६,७; पै ५, ३२,८.

अनृत-वादिन्[h]- -नम् पै ९,१९,२.

¶अनृतवादिनी- -नी मै ४, ५,२.

२ अनृ(न्-ऋ)त[b]- -ताः ऋ ४,५,५.

अनृ(न्-ऋ)तुपा[c'd]- -पाः ऋ ३, ५३,८.

? अनृतुभिः क्रम्यम्[e] मै ३,६,७.

¶*अनृ(न्-ऋ)त्विज्[d]- -त्विजे काठ २८,५[1]; क ४४,५[1].

अ-नृरण[f]- -रणम् पै १९, ५०, १०; ११;१२.

?अनेकः पै २०,३९,१.

?अनेकवत्- -वन्तम् काठ २१,१३[g]

¶अने(न्-ए)कादशि(न्>)नी- -नीम्[h] काठ २२,७; क ३५ १.

?अनेकाम्[i] पै ६,२,६‡.

अने(न्-ए)जत्[d]- -जत् मा ४०,४; का ४०,१,४.

?अने(न्-ए)जित[j]- -तः पै ९, ६, १२.

†अ-नेद्य[k'd]- -०द्य ऋ ⌊८, ३७,१-६⌋; -द्यः ऋ १, ⌊८७, ४ (२, २३,११)⌋;५, ६१. १३; मै ४, ११,३; काठ ९, १८; -द्याः ऋ ६,१९,४.

?अ-नेद्यः[l'd] ऋ १,१६५,१२.

अने(न्-ए)नस्[m]- -नः[n] ऋ ६, ६६, ७; -नसम् तै १, ८, ५, ३; -नाः ऋ १, १२९, ५; ७, २८,४; ८६, ४; मै ३, १०, १¶.

अने(न्-ए)वम्-उत्सृष्ट[o]- -ष्टौ काठ १३,३.

?अने(न्-ए)वा[p'd] शौ १६, ७,४.

†अने(न्-ए)हस्[q]- -हः ऋ १, १८५, ३; ६, ५०, ३; ८,१८,

---

[a]) उस. ताच्छीलिके क्विबन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या उप. दीर्घश्च (पावा ३, २, १७८; पा ६, २, १३९)। यद्वा अन्-ऋत-वाच्- इति नञि पूप. बस. अन्तोदात्तः (पा ६,२,१७२)। अस्मिन् कल्पे उप. तस. मध्यमपदलोपः (तु. नापू. टि.)।

[b]) विप.। बस. अन्तोदात्तः । वाक्यान्वये द्वि१ सत् क्रिवि.।

[c]) विप. (मघवन्-)। [d]) तस. नञ्-स्वरः।

[e]) पाठः? अनृतु, निष्क्रम्यम् (दीक्षितेन दीक्षित-विमितात् न) इति शोधः। [f]) तस.।

[g]) पाठः ⌊तु. BC.⌋? अनीकवन्तम् इति शोधः (तु. खि ४,१४,१ आश्रौ २,१८,३ च)।

[h]) अनेकादशिनीं कुर्यात्>सपा. तै ५, ५, ७, १ एकादशिनीं न मिनुयात् इति पाभे. (तु. सपा. मै ३, ४,८)।

[i]) °मिदेकाम् (>०*मदे°> °मने°) इत्याकारो विकारः मूको. प्रत्येतव्यः (तु. पाभे.)। अन्यथाऽनभीष्टार्थ-प्रतीतिकरत्वे मर्षितेऽप्यवरतो रूपं द्वित्ववद्-बहुत्ववद्वा स्यान्न त्वेकत्ववदिति दिक्। एस्थि. शोधः सावसरः द्र.। सपा. ऋ १०,५,६ एकामिद् इति, शौ ५, १,६ इदेकाम् इति च पाभे.।

[j]) पाठः (तु मूको., र. °जातः इति)? अने (न्-ए) जत्- (विप. ⌊क्रिमि-⌋)>-जतः इति शोधः (तु. BKA, Renou ⌊ Vāk ५,७६⌋)।

[k]) विप. (इन्द्र-, जरितृ-)। उप.<√नेद् (कुत्सायाम्)।

[l]) विप. (श्रवस्-)। उप. नेद्यस्- = निन्दनीय- इति (तु. वें. सा.; वैतु. सा. ⌊पक्षे⌋, HLR. < नेदीयस्- इति; ORN. ⌊मरुतां गण-⌋ इति; GW. °द्याः ⌊मरुतः⌋ इति शोधः MVH. °द्यम् इति शोधश्च)। GG. अ-नेदी->⌊द्वि ३⌋ °द्यः ⌊इषः⌋ इति।

[m]) विप. (अस्मद्-, इन्द्र-, वरुण-)। बस. अन्तोदात्तः।

[n]) विप. (मरुतां याम-)। वा. इदं रूपम् प्र१<अने(न्-ए)न- इति, उप. च एन- इति एनस्- इत्येतत्-सजन्मेतीवाभिप्रैति GRV. (तु. NW.; यत्तु तत्र सा. अप्येवमभिप्रैतीति समर्केति, तदसत्। यनि. द्वि१ क्रिवि. चेत्येवमेव तस्याभिप्रेतत्वात्। यदपि PW. GW. MW. चेह उप. एन- (=एत-=हरिण-) इत्यनुपदं श्रूयमाणस्य अनश्व- इत्यस्य संस्कारसाम्यादास्थिषत तदपि चिन्त्यम्। अनश्व- प्रभृ. पदानामन्वयान्तरस्य प्राकरणिकतरत्वात् (तु. सा.)।

[o]) तस.>तस.।

[p]) पपा. अनेव इति ह्रस्वान्तं रूपं भवति। तच्चिन्त्यम्। एवम् इत्येतत्-पर्यायभूतस्य दीर्घान्तस्य तृ१ सतः क्रिवि. संगततरत्वप्रतीतेः (तु. सस्थ. एव, वा)।

[q]) विप. (⌊अप्रतिम-, अप्रतिहत-, अहिंसित-⌋ इडा-, द्यावापृथिवी-, पथिन्- प्रभृ.); भाप. (निरापत्ति-, पाप-राहित्य- ⌊ऋ ६, ५०, ३; ८, ३१, १२; ६७,१२⌋)। बस. अन्तोदात्तः उप. <√हन् >एह इति पाउ ⌊४, २१८⌋, <√ईह् (इच्छायाम्) इति PW. GW. प्रभृ.।

२१; ३१, १२; ६७, १२; -ह॒सः ऋ ३, ५१, ३;⌊५, ६५, ५; ८, ४७, १-१८⌋; ८, ⌊(५, ६७,४);१८,५⌋; ४५,११; १०, ६१, २२; मै ४, १२, ३; -ह॒सम् ऋ १, ४०,⌊४; ३, ९, १ (५, ३४,७;८, १०३,५; ९, ६६, ७)⌋;६;⌊६, ५१, १६; ८, ६९, १६⌋; ८, २२, २; ४९, ४?[a]; ५०, ४; १०, ६३, १०; खि ३, १,४;२, ४; मा ४, २९; २१, ६; का ४, ९,६; २३, १, ६; तै १, २,९, १; ५, ११,५; मै १, २, ५;४, १०, १; काठ २, ३; ६; क १, १९; कौ १, ६२; जै १,६ ,८; शौ ७, ७,१; २०, ९२, १३; पै २०, १, ९; -ह॒सा ऋ १, १२९,९;६, ७५, १०; मा २९,४७; तै ४,६,६,४; काठ ४६,१; पै ४,२४,७; १५, १०,१०.

?अनेहा॒ ऋ १०, ६१, १२[b]; शौ ६, ८४,३[c].

?अनोहितास् पै १७ १२,५.

अ॒न्त, न्ता[d]- -न्तः ऋ १, ५४, १; १६४, ३५[e]; ६, २९, ५; १०, १११,८; मा १७,२; २३, ६२†[e]; का १८, १, ३; २५, १०,१०†[e]; ¶तै ४, ४, ११,४; ७, २, ७, २; ८,५; ३, १, ४; ¶मै १, ९, ७; १०, १८^{२}; २, २, ९^{२};८, १४; ३,६,१[f]; ४,३, १; ४, ३^{२}; ६, ६; ¶काठ ११, ४; १२,४; १७, १०; १९, ९; २६, १;३०, ३; ३२, ३; ३६. १२^{२}; ¶क २६, ९; ४०, ४; ४६, ६; शौ ९, १५, १०†[e]; पै १६, ६९, ४†[e]; -न्तम् ऋ १, ३३, १०; ३७, ६[g]; ५२, १४; ⌊१००, १५; १६७, ९⌋; १६४, ३४; १७९, २; ५, १५ ५; ६, ४३, २; ७, २१, ६; ९९, २;८, ४६,११; १०, ५४. ३; ११४, १०; मा २३, ६१†; का २५. १०, ९†; ¶तै २. ४, ११, २^{२}; ३; ७, २, ७, २; ३; ८, ६;४, १५,१†; १८. २^{२}†; ‡५[e]; ८, १^{२}; २; ¶मै १,६, १३; ९,७; १०, १६; १९; २, २, ९^{२}; १३; ४, ४^{२};५; ३, ६. ६; ४,४, ३;५^{२}; ६, १;७, ७; ८, १०^{२}; ¶काठ १०, ८^{२}; ९; ११,४^{२}; १२,४^{२}; २६, १; २७, १; २९, ४; ६^{२}; ३०, २; ३^{२}; ५; ३६, १०; १३^{२}; ४४, ४; ७^{२} †; ‡[e]; ¶क ४०, ४; ४२, १; ४४.१; ४५, ५; ७^{२}; ४६, ५; ६^{२}; जै २, २, ४?‡[h]; शौ ९, १५, १३†; १०, ७, ४२; १२, ३, ३४; १५. ७,१; पै १६, ६९, ३†; १७, ३९, ५; -न्ता ऋ ४, १, ११; -†न्ताः ऋ ७, ६७, २; ८३, ३; १०, ८२,१; मा १७, २५; का १८, ३, १; तै ४, ६, २, ४; मै २, १०, ३; काठ १८, २; क २८, २; $शौ १, १७, ३[i]; १४, २,५१; पै १८, १,१ १०; १९, ४, १३; -न्तात् ऋ

---

[a] अनेहस् ⌊क्रि वि.⌋, त्वम् इति द्विपदः शोध इति मतम् ।

[b] कारवः इत्येतदन्वितं सत् प्र३ द्र. [वैतु. सा. प्र१ (इन्द्रः) इति । उभयथापि पपा. विसर्गान्तत्वाऽभावः समानं दुर्घटः । प्र३ इति पक्षे ?*अने(न्·ए)ह॒- > -हाः इति वा स्यात्, अनेह॒स्- > (मौलिके संपा.) *ऽनेहा॒सः > (उत्तरे संपा.) *अनेहा॒ (=अन्त्याधिकाक्षरच्युतिः) > (उत्तरतरे संपा.) ऽनेहा॒ इति वा (वैतु. GW. L ५५१ *b*, ५५९ *b* अनेह॒सः > *अनेह॒ अः > अनेहा॒ः इति)] ।

[c] नि॒र्ऋति- इत्यस्य विप. इति प्र१ सद् < *अने (ह>) हा॒ < अनेहा॒ः (विसर्गच्युतौ) इति वा < अनेह॒स्- इति वा (तु. NW. टि. अनेन॒ इति)। सपा. पै १९,५,१३ विश्ववारे इति पाभे. ।

[d] नाप. (पर्यवसान-, सीमन्-, पर्यन्तभाग-, संख्याविशेष- ⌊मा १७, २ प्रभृ.⌋), भाप. (समीप-, अन्तिक- ⌊ऋ १, ३०, २१ प्रभृ.⌋)। व्यु.? √अम्(गतौ) + तन् प्र. नित्स्वरश्च (पाउ ३,८६)। या ⌊४, २५⌋ प्रभृ. < √अत् इति । यत्त्वेतत् प्राति. < √अन्त् इति MW. आह । तन्न । तदपेक्षया नाधा. असावित्यस्य मतस्य तत्त्वस्य नेदीयस्त्वप्रतीतेः (तु. GW. NW. WW ⌊१, ६७ उउ.⌋) यतो मूलतः √*अन् (यद्र.) इति प्रकृत्यंशतया त इति च प्रत्ययांशतया निर्धार्यत्वेनोपतिष्ठेयाताम् ।

[e] सपा. °न्तः (माश १३, ५,२,२१ आश्रौ १०,९,३ प्रभृ. च) <> °न्तम् इति पाभे. ।

[f] °न्तु॒ः इति पाठः? स्वरः शोधापेक्षः ।

[g] =वस्त्र-सन्धि-, सीवन- इति ORN. ।

[h] अ॒न्तम् आः इति पाठः? अ॒न्तमाः इति शोधः (तु. ऋ ६,५२,१४ कौ ३,३,९) ।

[i] विप. (⌊अन्तिमा-⌋ नाडी-) इति (तु. पै १९,४,१३; सा.; वैतु. W. अ॒न्त्याः इति पाठः श्रेयान् इति) ।

१, ३०,२१; ३, ६१, ४; १०, ८९, ११ ; तै ७, २, ७, ३¶; ¶काठ ११, ४; ३०, ३ ; क ४६, ६¶ ; कौ १, ७१‡[a]; जै १. ७, ९‡[a]; शौ १८, ३, ६५‡[a]; -न्तान् ऋ १, ९२, ११; ४, ५०, १; ५, ४७, ४; ५९, ७; ६, ६२, १; ७, ४५, २; ६९, ३;८, २५, १८; १०, ८, १[a]; २०,४; ८९,१; १०८, ५; †मै ४, १२, ५; १४, १०; †काठ ९ १९; ११, १३; २५, ६; †क ३९, ३; शौ १४, १, ४५[b]; २०, ८८, १† ; पै १५, ५, ६[b]; १६, १०३, ६; १५०, ६; १८, ५, २[b]; -न्ताय मा ३०, १९; का ३४, ४, १ ; तै ७, २, २०, १ ; काठ ४२, १० ; -न्ते ऋ ४, १६, २ ; १०, ३४, ११; ¶तै १, ७, ६, ४; ६,१, ९,३[c]; ७, १,६, ६; ५, ८, १^{२}; ¶मै १, ९, ७; २, २, ९^{२}; ३, ९, २; ४, २, १; ४, २; ६, २; ¶काठ ७, ११; १०, ८ ; ११, १० ; २४, २[c]; २६, ३; २७,४;३९, ६; ¶क ३७, ३ ; ४२. ४ ; शौ २०, ७७, २† ; पै १९, २५, १; -न्तेन ¶मै २, २, ९^{२}; ४ ४, ३; -†न्तेभ्यः ऋ १, ४९. ३; ८,८८, ५[d], काठ १६, १३‡[e]; क २५ ४‡[e] ; कौ १, ३६७ ; जै १, ३८, ८; -न्तेषु ऋ ७, ७९, २; तै ५, ७, १०, ३¶ ; काठ ३७, १६¶; -†न्तौ ऋ ५, ४७, ३; खि ३, २२, ६; मा १७,६०; का १८. ५, ११; तै ४, ६, ३, ४ ; मै १, १०, १४ ¶ ; २, १०, ५; ३, ६, १¶[f]; ४, ३, १^{२}¶; काठ १८. ३ ; ¶१९, ९ ; ¶२२, १३; ¶२८, १;३६. ८; क २८. ३; ४४.१¶; $शौ ६, ८९,३;१३. २, ६; १३ ; पै २, ३५, ५$; ३, १५, ६$; १६, १०३, ७, १८, २०, १० ; २१, ७.

[°न्त- अति°, अन्°, आ°, आदित्य°, १इडा°, १ईर्म° उप°, तीव्र°, त्रिष्टुभ्°, दूरे°, बहुल°, भस्मन्°, भिन्न°, मण्डल°, यज्ञ°, १ विष्ट°, २ वेद°, वेदि°, १संहिता°, समा°, सूक्त°].

¶अन्त-ग(त>)ता[g]- -ताः तै १,५,९,१.

¶अन्त-तस् (:)[h] तै १, ७ ४, ४; २, २, ७, ५ ; ५, ४, ३, ३; १०, २;७, १०, ३, मै १ १०, ५^{२}; ३, १,१^{२}; ४,२;८,५^{२};४, ३,८;८,३^{२};६^{२}; काठ १८,१९^{२}; २१,११^{२}; २२,१; २३,९; २४, ४;२५,१०;३२ ३; ३४,१^{२};३५, २०^{२};क २९,७^{२}; ३६,६;३७,५; ४०, ३; ४८, १८^{२}; शौ १४, १,६४$; पै १८,६,१२$.

¶अन्त-नामन्[i]- -मानौ तै ७, ४, ८,१^{२}.

१अन्त-म, मा[j]- -¶मम् तै ५, १, १, ३ ; ६, ३, ९, ५; मै १, ५, १३ ; काठ ३५, १६; क ४८, १४ ; -मस्य ऋ ३, ५५, ८; -¶माः तै ६, ४, २, ३^{२}; मै ४,२,७; -¶माम् तै ५, १,१,३; -†मेभिः ऋ १,१६५, ५; मै ४,११, ३; काठ ९,१८.

अन्त-वत्- -वत् शौ १०,८,१२; पै १६,१०१,८.

√अन्ति[k]

अन्तक[l]- -कः शौ ६, ४६,

---

[a] सपा. °न्तात् (तैआ ६, ३, १ च) <> न्तान् इति पाभे. ।

[b] सपा. पागृ १,४,१३ तन्तून् इति पाभे. ।

[c] अपामन्ते> सपा. मै ३,७,४ अप्सु इति पाभे. ।

[d] सपा. कौ १,३१२ जै १,३२,१०; ४,६,१ सद्भ्यः इति पाभे. ।

[e] सपा. ऋ १०,९७,१७ ओषधयः इति पाभे. ।

[f] अन्तौ इति मुपा. अन्तोदात्तश्चिन्त्यः ।

[g] सस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६, २, २) ।

[h] तसिः प्र. (पावा ५,४,४४) । तत्स्वरः ।

[i] विप. (ऋतु-) । बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् ।

[j] पपा. अवग्रहाभावः (तु. चरम-, परम-, मध्यम- प्रभृ.) । मः प्र. उसं. (पावा ४, ३, ८) । तत्स्वरः । भा. तु अन्तिम->अन्तम- इति च्छान्दसः (प्राकृतिकः) वर्णविकारो वा स्यात् प्र. (डिमचः) आदिलोपो वा स्यादिति विकल्प्य अन्तिक-+तमप् प्र. इत्येवं प्राति. तादिलोपमुपाश्रित्य विकल्पान्तरं ब्रुवाणोऽपार्थगौरवश्रद्धः स्याद् अन्ति- इत्यस्य प्राति.(यद्र.) मः प्र. च यनि. पृथक् सुकल्पत्वात् । अन्तर- इत्यनेन सन्यायमिति BL. ।

[k] तत्करोतीत्यर्थे णिजन्तः नाधा. ।

[l] विप., नाप. (मृत्यु-, यम-), व्यप. (राजन्- ⌊ऋ १, ११२,६⌋; मार्त्यव- ⌊शौ ८,१३,७⌋) । ण्वुल् प्र. लित्स्वरश्च (पा ६, १, १९३) । वैप २ १अन्तक-, २अन्त-कृ- द्र. ।

२; ८, १३, ७; १६, ५, २; ४-७; ९; १९, ९, ७; पै १६, १३५, ३; -कम् ऋ १, ११२, ६; -काय मा ३०, ७; १८[a]; ३९,१३; का ३४, १,७;३,५[a]; ३९,९,३; शौ ८,१,१; पै १६, १,१.

अन्तक-द्रुह्[b]- -ध्रुक् ऋ १०, १३२,४.

१**अ॒न्त्य, न्त्या**[c]- -न्त्यः तैँ[d] १, ७, ९, १; ४, ७, ११, २; मै १, ११, ३; काठ १८, १२; क २९, १; -न्त्या काठ १०, ८; -न्त्याय काठ १४, १; -¶न्त्ये तै २, २,७, ५; काठ १०,९^{१०}.

१**आ॒न्त्य**[f]- -न्त्याय[g] मा ९, २०[h]; १८,२८; २२,३२^{२}; का १०, ४, १[h]; १९; ९, १; २४, १९,१.

आन्त्याय॒न[i]- -नः[j] तै १, ७, ९, १; ४, ७, ११, २; -नाय[j] मा ९, २०; १८, २८; का १०,४, १; १९,९, १; २४,१९,१.

२**आन्त्यु॒**[k]- -न्त्यः[d] मै १, ११, ३; काठ १८, १२; क २९, १; -न्त्याय काठ १४,१[g].

१**अन्तम॒**- अ॒न्त- द्र.

†२ **अ॒न्त (न्-तँ*) म, मा**[l]- -मः ऋ ३, १०, ८; ५, २४, १;६, ⌊४५, ३०; ८, ५, १८⌋; ४६, १०; ८, १३, ३; ४५, १८; ६४,९; १०, १००, ६; मा ३, २५; १५, ४८; २५, ४७$; का ३, ३, १७; १६, ५, ३०; २७, १५, २$; तै १, ५, ६, ३; ३,१,१०, ३$; ४, ४, ४, ८; मै १, ५, ३; १०; २, १३, ८; काठ ७, १; ८^{२}; क ५, १; कौ १,४४८; २,९८; ४५७; जै १, ४७, २; ३, ९, १२; ३४, १५; शौ २०, ८३, २; -मम् ऋ ८,३३, १५; -मस्य ऋ १, २७, ५; कौ २, ८४९; जै ४, १२,१; -मा ऋ ७,२२, ४; कौ १, ११४८; -माः ऋ ६, ५२, १४; कौ ३. ३, ९; -मानाम् ऋ १, ४,३; कौ २, ४३९; जै ३,३३,१३; शौ २०, ५७,३;६८,३.

अन्तःको॒श- प्रभृ. अन्त॒र् द्र.

अन्त॒ (न्-तँ॒) र् (>:, श्)[m] ऋ १, २३, १९; ⌊२०; १०, ९, ६⌋;

---

[a]) सपा. तैब्रा ३,४,१६,१ नि॒र्ऋत्यै इति पाभे. ।

[b]) विप. (⌊हिंसक-द्रोग्धृ-⌋ वरुण-) । उस. कर्तरि क्विबन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६,२,१३९)।

[c]) विप., नाप. (संवत्सर- इति भा., मार्गशीर्ष-मास- इति सा. ⌊तैँ १, ७,९,१ प्रभृ.⌋) । तात्रभविकेऽर्थे यदन्ते आद्युदात्तत्वम् (पा ६,१,२१३) ।

[d]) सपा. अ॒न्त्यः <> आन्त्यु॒ः इति पाभे. ।

[e]) सपा. मै २,२,९ य॒ज्ञि॒ये इति पाभे. ।

[f]) = ⌊ संवत्सराभिमानिन्- ⌋ प्रजापति- ⌊ =भौवन ⌋ । अपत्येऽर्थे यञ् प्र. उसं. (पा ४, १,१०५) । ञित्स्वरः । समानार्थीयो भिन्नशाखीयोऽन्तोदात्तः एउ. द्र. ।

[g]) सपा. आ॒न्त्याय (माश ५,२,१,२ काश ६,२,२,१ च) <> आन्त्यु॒ाय इति पाभे. ।

[h]) अत्र पपा. उ. म. च अ॒न्त्याय इत्येवमुशन्तः शुक्लयजुःसंप्रदायानुरोधाद् भग्नभित्तिका एव (तु. सा. ⌊का.⌋ BC. च) ।

[i]) नाप. [मास-(तै १,७, ९,१ ⌊तु. भा. वैतु. पक्षे च <अ॒न्त्य- इति ⌋)] । यञन्ताद् गोत्रापत्येऽर्थे फक् > आयनः प्र. कित्-स्वरश्च (पा ४,१,१०१; ६,१,१६५) । यत्तु म. (मा १८, २८) अन्त्य-अयन- इति समुदितशब्दद्वयात् तात्रभविकेऽर्थे प्र. इत्याह तत् पपा. विरोधाच्चिन्त्यम् ।

[j]) सपा. परस्परं पाभे. ।

[k]) =१आ॒न्त्य- । अपत्येऽर्थे अण् प्र. उसं. (पा ४, १, ११२) । तत्स्वरः ।

[l]) व्यु.? पपा. नावग्रहः (वैतु. शं॒-तम-) । अत्र ३*अ॒न् इत्यस्य स्थाने अन्तिकँ॒- इति पूप. भवति तादिलोपश्चेति प्राञ्चः (पावा ६, ४, १४९) । अ॒न्त- इति पूप. भवतीत्यर्वाञ्चः (तु. PW. प्रभृ.) । तमप् प्र. इति तु सर्वसंमतम् ।

[m]) ३*अ॒न् + (√तॄ>) *त॒र्- इत्येवं गस. विजन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या [पा ६,२,१३९ ⌊तु. WW १,१२६⌋; वैतु. √अम्+(न) अर् (अन्) प्र. (पाउ ५,६०) । नित्स्वरश्च] । व्यु. कृते तु. टि. अ॒नीक-, अ॒न्तम-, अ॒न्तर- । वाच्यस्याऽधिकरणताऽनुरञ्जितत्वस्वाभाव्यात् क्रियया तदत्यन्तसंयोग-प्रद्योतनार्थं मूलतः द्वि. प्रयोगस्य सावसरत्वे सति (पा २, ३, ५) वस्तुतः द्वि१ एव सतो रूपस्य सामान्येनैतत् क्रिवि. इति अव्य. इति ग. इति कप्र इति चोत्तरोत्तरं बुद्धयः समजनिषत (तु. पाम १, ४, ६५) । एस्थि. अन्त॒रा एतदीयं प्राचीनं तृ१ एव सद् अव्य. इत्य् एतद्वद् दिक्कालाधिकरणताऽनुरञ्जितवाच्य-प्रधान-शब्दान्तरवत् प्रसिद्धिमगात् (तु. *पु॒र्- > पु॒रा,

२४, ७ ; ५४, १०; ६२, ९[a]; ६७, ५ ; ७०, २ ; ९५, १०[b]; ९६, ५[c]; १०५, १; ११६, २४; १३०, ३; १३२, ३[d]; १३५, ९[e]; १५७, ५; [१५९, ४ ; **१०**, १७७,१]; १६१, ४; १६३, ४ ; १६४, ९ ; १७[f]; [३१ ; **१०**, १७७, ३]; ३२[g]; ३३ ; १६८, ५; १७३,३[b]; १८०, ३; १८२, ६ ; **२**, १२, ३ ; २७, ३[d]; ८ ; ३५, ७ ; [४०, २; ६, ७२, ४]; **३**, १, ३ ; १४; ६, ४[h]; ३८, ३[i]; ४४, ३[j]; ५४, ९ ; ५५, २ ; ५ ; [९[j]; **१०**, ४, २]; १२ ; १५; ५८, १; **४**, १, ७[k]; [१३; **५**, ३१, ३]; २, २[l]; ३[l]; ७, ८; १३, ४ ; १६, १७[m] ; १८, ४ ; २७, ४[m]; [(**१**, १२४, १०); ५१, ३]; ५८, ६ ; ११[२]; **५**, ५९, २ ; ६२, ५ ; ६ ; **६**, ४, ४; ९, ५ ; ११, २; २७, ७[j]; ४३, ३; ४४, २४ ; ५८, ३ ; ६६, ४; ७२, ४[२]; **७**, २, ३; ११, ३; १२, १; १८, २४; ७१, ५[n]; ८६, २[o]; ८७, २; ५; १०४, ३; **८**, २, ४; २९, २; ३; ३९, १[p]; ४८, २; ६८, १८; ७२, ३[q]; १००, ९;

दुक्षिण->दक्षिणा; *पश्च->पश्चा, उत्तर->उत्तरा, मध्य->मध्या) । एवम् द्विउ. टि. अप्यस्यैव स१ इति द्र. (वैतु. GW. *अन्तरि>अन्तर् इत्यन्त्यलोपत इव परिणामं संभावयन् सन् वस्तुतो जातक्रमात्रं जनकीयमान इत्युपेक्ष्यः) ।

[a]) **आमासु** इति सप्तम्यर्थवचनः कप्र. (तु. स्क. सा.; वैतु. वें. GW. **अन्तः**···**दधिषे** इति) ।

[b]) सप्तम्यर्थोपबृंहणः कप्र. (वैतु. सा. GW. प्रमृ. **अन्तश्√चर्** इति) ।

[c]) **द्यावाक्षामा** इत्येतदभिसंबद्धम् अव्य. (वैतु. GW. SI. **अन्तर्विभाति** इत्येवमसलक्षणतां सौवरीमवगणय्योपसर्गीयमाणौ) ।

[d]) अनुपदश्राविनाद्दर्शनक्रियां प्रत्य् अधिकरणत्वस्य विवक्षकः द्र. (तु. वें.; वैतु. सा. प्रथमे स्थले **द्विताऽन्तर्** इत्येवं संबन्धुकः, PW. GW. च **अन्तःपश्यन्ति** इत्येवं योजुकौ । इह कर्मणोन्तर्दर्शनं नेष्टमिष्टं च कस्यचिदन्यस्याऽन्तस्तत्कर्मीभूतवस्तुदर्शनमिति विवेकः यनि. विनिगमकः ।

[e]) वैतु. GW. **अन्तः पतयन्ति** इति योजुकः ?

[f]) सपा. शौ **९**,१४,१०; **१३**, १,४१ पै **१६**. ६७,७; **१८**,१९,१ **अस्मन्** इति पाभे. ।

[g]) सप्तमीवचनः कप्र. (**वैतु.** GW. **अन्तः**···**परि**वीतः इति) । [h]) **द्यावा** इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. टि. ऋ **१०**,९६,११ आ) ।

[i]) अन्तर्धापनार्थस्य प्रसङ्गाऽभावाद् **अन्तर्**···धुः इत्येवं योजुकः GW. चिन्त्यः ।

[j]) सप्तम्यर्थोपबृंहणः कप्र. (तु. वें. सा.; **वैतु.** PW. प्रमृ. **अन्तश्√चर्** इति) ।

[k]) सप्तमीवचनः कप्र (वैतु. GW. अन्तः परिवीतः इत्येतदीयाऽयुक्तत्वं स्वरतोऽपि सुवेदमिव) ।

[l]) द्वि. युक्तः कप्र. (तु. वें. सा. ; वैतु. GW. [प्रथमे स्थले] **अन्तर्**···**ईयसे** इति, अन्यत्र **अन्तरीयसे** इति [तु. सस्थ. टि. आ···**ईयसे**] च योगः इति) ।

[m]) सप्तम्यर्थोपबृंहणः कप्र. (तु वें. सा. PW.; वैतु. वें. GW. **अन्तः√पत्** [गतो] इति युजुकौ) ।

[n]) निधानक्रियाधिकरणोपबृंहणार्थम् अव्य. (तु सा. PW.; वैतु. GW. अन्तः···नि···धातम् इति) ।

[o]) **भुवाने** इत्युत्तरेण व्यवहितेन क्रिप गतियोग इति PW. प्रमृ. आहुः । तन्न । अन्तर्भावस्य गस. सतोऽन्तर्भाव्यस्य सत्तायामन्तर्भावुकस्य सत्तायाः पार्थक्येनाऽभिव्यक्त्यभावे सति विलयानर्थान्तरत्वेन प्रसिद्धेरिह च तथाविधस्य स्तोतृ-सत्ताया देवतासत्तायां विलयस्य प्रसङ्गाऽश्रुतेः । यदपि सा. स्तोतृदैवताभिसंबन्धेनाऽऽन्तरिकीं सतीमपि पृथग्भूतां स्थितिं स्पष्टं भाषमाणोऽप्यन्तर्वर्तित्वमात्रे गस. अनुमन्वान इव लक्ष्यते, तदपि तदुपस्तम्भकश्रौतप्रामाण्यानुपलम्भादेवाऽप्रमाणं द्र. ।

[p]) **उभे विदथे** इत्येतदन्वयी कप्र. (वैतु. सा. **विदथे** इत्येतत् स२ इत्येवं भ्रान्तः सन् द्यावापृथिव्याक्षेपशरणः; PW. प्रमृ. च **अन्तश्चरति** इत्येवमनुपात्तस्वरमाख्यातं साधुकाः सन्तो **दूत्यं√चर्** इत्यस्या साध्व्या वाचोयुक्त्याः स्थाने पुनरुक्तदुष्टामिव सतीं **दूत्यम् अन्तश्√चर्** इत्याकारिकां वाचोयुक्तिं प्रवर्तयितुकामाः) ।

[q]) **जने** इत्यधिकरणार्थोपबृंहणः कप्र. (तु. सा. PW. ; **वैतु.** GW. MW. **अन्तरिच्छन्ति** इति मन्वानौ) ।

१०१, ९; १३; १४[a]; ९, १२,
५; ७; १५, ३; ६७, २३[b];
६९, २; ७२, ७; ७३, ८[c];
७८, ३[d], ८२, ४; ८६, ४[e];
८७, ८; ८९, ५; ९६, ७[f];
१०७, १[g]; १०८, ६; **१०**,
५, ५[h]; ८, ७; २७, ९;
१७[i]; ३०, ४; ३९, १३;
४२, ८; ४५, ३; ४[j]; ४६,
६[k]; ४८, १०[२]; ६१, १; ७९,
३; ८०, ३; ८६, १५; १०१,
११[i]; १०६, ११; १२४, ४;
१२५, ७; १६२, ४; १७३,
१; १७७, २; १८३, ३; १८९,
२[i]; खि **४**, ४, ३; ५, ३५;
११, २; ३; ५, १६, ६; मा
३, ७†; **४**, १२; ८, २५;
३०[l]; **९**, ६†; **१०**, ७; **११**,
३१; **१२**, २†[m]; ६†[j]; ११[n];
१५[o]; १६; २०†; २१†; ३३†;
३९; **१३**, ३८†; †**१७**, ७०;
९४; ९९[२]; **१९**, २†[g]; ८७;
९४; **२०**, ९१; **२३**, ५१[२];
५२[२]; ६३; **२९**, १५†; **३१**,
१९; **३२**,४; †**३३**, ८५; ९०;
३४, २; ३; **३७**, १७†; **४०**, ५;
का **२**, ३, ५; **३**, १, ७†; **४**, ५, ४;
९, ४, ३; ५, ३; **१०**, २, ३†;
११, ४, ३; **१२**, ३, ४; **१३**, १,
२†[m]; ७†[j]; १२[n]; १६[o]; १७; †२,
३; ४; ३, ४†; १०; **१४**, ४, १†;
१८, ६, ६†; †**१९**, १, ७; १२[२];
२१, १, २†[g]; ६, ८; १५; **२२**, १,
४; **२५**, ९, ७[२]; ८[२]; १०, ११;
३१, ३, ४†; **३५**, २, ३; ३, ४;
३७, ३, ४†; **४०**, १, ५; तै **१**,
३, †१४, २[j]; ७; ४, ४५, २;
५, ३, १†; ७, ७, २†, ८, १२,
२; २२, ५†; **२**, १, ११, ५†;
४, १३, १¶; ५, २, ३¶;
४, १, ३, २; ९, ३[२][o]; १०, ५;
२, १, २†; ४; ५†; †२, १;
२, ३, ३; ९, ६†; ३, ११, १[p];
६, ५, ९; ७, २†; ७, १२, ३;
१३, २[q]; **५**, ७, ९, १; **६**, १,

---

[a]) =सपा. ऐआ २,१,१ माश २,५, १, ५। शौ **१०**, ८,३;४० विभे.।

[b]) अन्तर् आ>सपा. मा **१९**, ४१ प्रभृ. कापा ९४ : ९ तैब्रा **१**, ४, ८, २ ? अन्तरा ⌊सस्थ. ϕआवितम् टि. द्र.⌋ इति, लाश्रौ ५, ४, १४ अन्तरम् इति पाभे.।

[c]) सप्तम्यर्थोपबृंहणः कप्र. (वैतु. PW. GW. MW. अन्तरादधे इति स्वरतोऽनिष्टमर्थतोऽसंगतं च ब्रुवन्तः)।

[d]) अव्य. क्रिवि. (वैतु. GW. MW. च अन्तर् √आस्>अन्तः···आसीनाः इति)। अप्सरसां सोमाभिमुख्येन क्षरणे तदीयस्य मध्यवर्त्तित्वस्य तन्मुख्यसाधकत्वेन शिश्रावयिषितत्वान् मध्यात्मकस्याऽर्थस्य प्राधान्येनैव श्रुतिरुपयुज्येतेति (तु. सस्थ. टि. अभि)।

[e]) अन्तर् ऋषयः> सपा. कौ २, २३६ अन्तरिक्षात् इति पाभे. ? तुरीयपादे ये इति पदश्रुतेस्तु कौ. पाठः शोध्यः द्र. (तु. ORN.)।

[f]) तु. टि. ऋ **१**,१३२,३ (तु. सा. PW.; वैतु. GW. अन्तः पश्यन् इति विफलद्वैस्वर्यानुमानः)।

[g]) तु. सस्थ. टि. आ।

[h]) सप्तम्यर्थोपबृंहणः कप्र. (वैतु. GW. अन्तर्येमे इति)।

[i]) तु. टि. अन्तर् ऋ **३**, ४४, ३।

[j]) आधेयप्रधानम् अव्य. (तु. माश **६**, ७, ३, २ प्रभृ. PW.; वैतु. GW. अन्तर्-आ √भा इति द्व्युपसृष्टयभिमानः)। इह आ √भा सकर्मकः (तु. ऋ **१**, ४९,४; **२**,४,६; **३**,२५,३;४४,४ प्रभृ. माश. उद्गी. वें.; वैतु. भा. सा. उ. म. च)।

[k]) नापू. टि. दिशा. अव्य. (तु. सा. PW.; वैतु. GW. अन्तः···नि···सीदत् इति)।

[l]) आनञ्ज इत्याख्यातिकं योगं मन्यमानाः PW. प्रभृ. चिन्त्याः (तु. सपा. तै **३**,३,१०,२ यत्र तदेवाऽऽख्यातमनुपसृष्टं क्रियताचित् पाभे. अन्वितं भवति)।

[m]) तु. टि. अन्तर् ऋ **१**, ९६, ५।

[n]) अन्तर्भाविकस्य चाऽन्तर्भाव्यस्य च सत्तयोः पृथक् सत्योरेवाऽन्तर्वर्तित्वमात्रस्य विवक्षितत्वादुत्तरेण अभूः इति क्रिप. गस. न भवति (इह तु. टि. ऋ **७**, ९६, २)।

[o]) सप्तम्यर्थोपबृंहणः कप्र.।

[p]) =सपा. आपमं **२**, २०, ३० शांगृ **३**, १२, ३। अन्तर् अस्याम्>शौ **३**,१०,४;८, ९,११ आस्वितरासु इति पाभे.।

[q]) सपा. मा **१८**, ५५ का **२०**, ३, ५ अप्सु इति पाभे.।

२, १¶; ६, ३,४^{२}; ७, ५, ८, १¶; मै १, ३, ३९; ६, १^{२};†; १२¶; †११, १;६; २, १, ९; १२¶; ४, ३^{५}¶; ६, ८; ७, ३; ८^{५};†^{१}; ९; १०; १७; १२, ३[a]; १३, ५†; १०[b/c]; १३^{१}; ¶३, २,१^{४}; †^{२}; ६,६^{३}; ८, ३; ८^{४}; ११, ७†[d]; ४, ५, ८¶; ९; ६, ५^{१}¶; ८, ५; ९, ६†; १२?[e]; १०, ४†; ११, २†; १२, ५†; १३, ४; १४, ५†; ९; १४†; १६†; काठ २, १४; ४, १३; ५,३; ७, १२; १३†; ८, १७; ११, ६; १२; १३; १३, १४†; १४, ६†; १५, ६; १६, ३; ८^{५};†^{३}; ९; १०†; १६;२१; १८, ४; १५[f/a]; १९, ४; २८, १?[g]; २९,३[a]; ३१, १४; ३५, ३‡[h]; ४; ७; ३६, १५; ३७, ९; १४; १८†[a]; ३८, ३^{२}; ५[a]; †३९, १०[o]; १३; ४०, ३^{१};६†; ७^{१}†; क ३, ११; ६,२; ४†; ९¶; २५, १; २९, ४; ३०, २; ४८,४†; ५; ९; †कौ १, ४१७; ५१२[d]; ५८५; २, २९५; ५५०; ५५२; ६१९; ६५४; ६६३[d]; ७२१; ७२७; ३, ४, १; ५, ५; †जै १, ४०, ९; ५३, २[d]; ५९, ८; २, २,९; ६, ४; ३, २४, ११; ४०, २; ४३, ६; ८; ५०, ६; ५४, ४[d]; ५५, ४; ५९, १३; १९; ४, १६,३; ५; शौ १, २, ४[1]; ४, ४; ६,२†; १३, ३; ३०,३;२,१०, ५; ३१,५; ३२, १; ३, ६, ३; १०, ४; २०, ८‡[j]; २१, १; २^{१}; ७^{२}; २२, ३; ४,८,७; १०, ७[b];११, ३[b]; २६, ५; २८, ५; ३०, ७†; ५, ११, ८; ९; ३०, ११[k]; ६, १, २; ३१, २†; ७३, २; ८०, ३;८७, १[l]; १३२, १–५; ७, ३७, १[m]; ४४,१; ९२, १; ८, १, ११; ४, ३†; ९, ११; ९, ३, ६; २२; १३, ७; ९; १४, ९[b]; १५,१०; ११; १२†; १०, २, ७; ५, १५–२१; ७, १०; ८, १३[b]; २८; १०, २५; २८[n]; ११, २, ११; २४; ६, २०[o]; ७, ३[p]; ९, १; ६; १०, २;६; १२, १, १९; ३७; ६०; २, ३३‡; १३, १, १; २; ४०[o]; २, ३०; ३, १५; २०; १४, १, ३७; १७, १, ८; १३;

---

[a]) पाभे. अन्तर् तै ४, ७, १३, २ द्र. ।

[b]) सप्तम्यर्थोपबृंहणः कप्र. ।

[c]) सपा. अप्स्वन्तर् (मै. पै.) <> आस्वन्तर् (काठ. ⌊वैतु. BC. अप्स्वन्तर् इति⌋) <> शौ ३, १०, ४; ८, ९, ११ आस्वितरासु इति पाभे. ।

[d]) तु. टि. आ ऋ ९,१०७,१ ।

[e]) तु. संटि. यत्र मै. तैआ. च मूको. विकृतं परिच्छिन्नं भवति । इह मो ष्वस्त्यमस्माँस्तमस्यन्तराधाद् [=मा । उ । स्वस्त्यं (स्वस्त्वं वा ⌊तु. संटि. पपा.⌋) । अस्मान् । तमसि । अन्तः । आधात् इति पदानि] इत्येवं मूलतः सतस्त्रैष्टुभस्य पादस्य भूयानयं स्वरूपतिरोधायको विकारः द्र. ।

[f]) समुद्रे ··· अन्तः इति संबन्धः (तु. मा १८, ५५; वैतु. SI. अन्तः ··· देहि इति नितरामुपेक्ष्यः) ।

[g]) पाठ.? तु. क. ४४,१ (तु. संटि. च), मै ४,६,६ यदनु अन्तम् इत्येव प्राकरणिकमाभाति न यनि. ।

[h]) सप्तम्यर्थे कप्र. । सपा. ऋ २, ३५,१३ विभे. ।

[i]) इह द्वि. = ष., तदभिसंबद्धश्च कप्र. (=मध्ये, ⌊तु. सा.⌋) । यत्तु W. MW. अन्तस्तिष्ठति इति योगमाहतुः, तन्न । ऐकपद्ये युथा-योगे तिङ्निघाताभावे गतीयितस्यास्य निघातप्रसङ्गात् (पा ८, १, ३६ ; ७१) । न चात्र पराभिमतस्तिरोधापनार्थः संगच्छेत । मध्यवर्तित्वस्य शक्यमात्रस्याऽर्थस्य प्राकरणिकत्वादुपपत्तेः । सपा. पै २०,३३,६ अन्तरा इति पाभे. ।

[j]) सपा. ऋ ९, ११०, ९ कौ २,८४६ जै ३, ५८, २ मज्मना इति, मा ९,२४ का १०,५,३ तै १, ७, १०,१ काठ १४,१ माश ५; २, २, ६ सम्राट् इति, मा ९,२५ का १०,५,२ तै १,७,१०,१ मै १,११,४ काठ १४,२ माश ५,२,२,७ सर्वतः इति पाभे. ।

[k]) आधिकरणिकवृत्ति अव्य. (वैतु. WI. अन्तर्वदति इति) । [l]) तु. टि. अन्तर् मा १२,११ ।

[m]) हृदोऽधिकरणत्वस्य प्राधान्यश्रुतेस्तत्प्रत्यायकः कप्र. । स्वानभिमतः पराभिप्रायः द्विउ. टि. दिशा द्र. ।

[n]) सप्तम्यर्थोपबृंहणम् अव्य. (वैतु. WI. अन्तर्॰दीद्यति इत्युपसर्गभावमाख्यायुकः) ।

[o]) सप्तम्यर्थोपबृंहणः कप्र. (वैतु. WI. अन्तश् √चर्) ।

[p]) उत्तरेण √कृ इत्यस्य तिङ्वृत्तेन युयोजयिषया गतीभावः पराभिमतः (तु. WI.) नेष्टः । गर्भीकरणे न तु गर्भस्याऽन्तःकरणे श्रुतिस्वारस्याऽनुगमात् । एस्थि. वा. क्रिवि. द्र. ।

१८, ४, ८९; १९,३, २; २७,
१० ; ४८, १; ७२, १; †२०,
३४, १; १२ $; ४८, ५; ८९,
८; ९६, १४; १२६,
१५; १३३, ६ $; पै १,
८७,३; १०४,४[a]; १०९, ४‡[b];
२, १४, १; १५, ५; ३१,
६ ; ७७, ३ ; ३, ३, ४ ; १२,
१^{२}; २^{२}; ७^{२}; १५, ४;१८, ४;
२५, ५;३४, ९;४, २, ४; २५,
७; ३६, ४ ; ३७, ३; ५, १०,
९[c]; १५, ३; २२, ३; ६,७,२;
५; १०, ८; १२, ६ ; २१, १;
७, ३, ११^{२}; ११, ५†; ८, १,
८; ९; †१३, ६; ११^{२}; †१४,
१०; ९, १४, ६ ; २५, २; ९;
१०, ७, १०; ९, १[d]; १३,
४, ४; †७, ३; १२; १५,
२२, ४; १६, २, १ ; ९, ३†;
१९, १^{२}[a]; २२, १०[e]; ३९,
६ ; ४१, ४; ६२, ४[f]; ६६,
९†; ६८, १०†; †६९, १; २;
७४, ७; ९; ७५, २ ; ८२, १;
६ ; ८५, २; ६ ; १०२, २[c];
१०३, ५; १०५, १; १०६, ४;
१०९, ५; ८ ; १२९, १–१०;
१५०, ७; १५१,५; १०;१५३,
२ ; १५४, ४ ; १७, २, १० ;
४, ७; ६, ९; ८, १; १२,
१०; २९, १३–१६ ; ३३, ४;
१८, ४, ६†; १५, १;२; १८,
१०; २३, ७; ३१, ३; ३२,
१४† ; १९, १, २; ३, ५; ६,
५†;८,२; १०, ११; २९, १३;
३५, ३; ३७, ६; ४४, ३;४५,
१२†; ४६, १३ ; २०, ४, २;
२०,९;१०;१२,६.

अन्तः-कोशु[g]– -शम् शौ १, १४, ४; पै १,१५,४.

अन्तः√ख्या[h], अन्तुः···अुख्यत् ऋ ५, ३०, ९; अन्तुः···ख्यः ऋ १,८१,९; शौ २०,५६,६†.

¶**अन्तः-परिधि**[i]– -धि काठ ३५, १८; क ४८,१६.

*__अन्तः-पर्शु__[g]- > अन्तःपर्शव्यु[j]– -व्येन[k] मा ३९, ८ ; का ३९, ६,१.

अन्तः√पा (पाने)

अन्तः-पेय[l]– -यम् ऋ १०, १०७,९.

अन्तः-पात्र[m]– -त्रे शौ ११, ११, १५ ; पै १७,१२,१.

१**अन्तुः-पार्श्व**[n]– -र्श्वेन तै १,४, ३७,१[k].

---

[a]) पाभे. अन्तर् काठ ३९,१० द्र. ।

[b]) अस्मास्वन्तः>सपा. ऋ ६,७४,३ तै १,८, २२, ५ मै ४,११,२ काठ ११, १२ एतान्यस्मे इति, शौ ७,४,३, २ एतान्यस्मत् इति पाभे. ।

[c]) सप्तम्यर्थोपबृंहणः कप्र. ।

[d]) तु. टि. अन्तर् शौ ५,३०,१६ ।

[e]) तु. टि. अन्तर् शौ ११,६,२० ।

[f]) सपा. शौ १०,२, ३२ यक्षम् इति पाभे. ।

[g]) मलो. कस. सास्व. (पा ६,१,२२३) ।

[h]) गतिरिति वें. PW. प्रभृ. (वैतु. सा. यन्मते अव्य. क्रिवि. इवाऽन्वितम्) ।

[i]) अस. सास्व. (पा ६, १, २२३) । पाप्र. अस्माद् अनदन्तात् अस. यनि. सुबर्हता-चिह्नस्याऽनुपयोगः सुब्-लुग्विषयत्वात् । एवं तावदर्धजरतीयत्वमापतेद् अदन्तस्य अस. सुबर्हत्वं स्यान्नाऽपरस्येति । मा भूदेवम् । इह सर्वस्य अस. सुबर्हत्वं समानमास्थाय क्रिवि. अन्वय इति कृत्वा तस्य न. द्वि१ रूपं संपाद्यते । तेन यथायथं सुपोऽम्भावश्च लुक् च (पा २, ४, ८२ उउ.) प्रवर्त्तते । एस्थि. अपि यददन्तस्यैव अस. तृ. पं. सप्त. च रूपसंपत्तिर्भवति नापरस्येति तत् प्राग्वक्तृप्रवृत्त्यधीनं वाचोयुक्तिवैशिष्ट्यं यथोपलम्भं निर्देष्टव्यं न पर्यनुयोज्यम् ।

[j]) =[अन्तःस्थित-] पार्श्वास्थि-विशेष- । तात्रजातिकेऽर्थे यः प्र. उसं. (पा ४,२,९४) । तत्स्वरः ।

[k]) सपा. °र्शव्येन (BC. °पार्श्व्येन इति) <> °पार्श्वेन (तैआ ३,२१,१ च) इति पाभे. ।

[l]) =[सुरायाः] अन्तःस्थित-रस-, अन्तःपान- । गस. यदन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६, १, २१३ ; २, १३९) ।

[m]) अस. सास्व. । इह तृतीया- (पा २, ४, ८४) इति सप्तम्या अम्भावाऽभावविकल्पो भवतीति विशेषः द्र. । (वैतु. सा. द्वे पदे इति मन्वानः स्वरतश्चिन्त्यः) ।

[n]) यथा अन्तर्-धा– प्रभृ. समासेषु अन्तर् इत्यस्य निपातभावोऽभिनिष्पन्नतमो भवति तथेहापि भवतीत्यभिसंधाय अन्तर्गतार्थे तत्-प्रयोग इति कृत्वा मध्यमपदलोपः प्रास. वा स्यात् तदभिनिर्वृत्तपदार्थान्तरार्थप्राधान्ये समानाधिकरणः बस. वा स्यात् । एवं चोभयथा पूप. प्रकृतिस्वरं समानमुपपद्येतेति दिक् ।

२[c]अन्तः-पार्श्व[a]-

अन्तःपार्श्व्य[b]- -र्श्व्यम् मा ३९, ९; का ३९,७,१.

¶अन्तर्-अग्नि*[a]- -ग्निः काठ ८, ४[o]; क ६,९.

¶अन्तर्-अवचारिन्[d]- -णम् तै ५, ४,३,४.

¶अन्तर्-आत्मन्[a]- -त्मन् मै १, ९,३; काठ ९,११.

¶अन्तर्-आत्म*[a,e]- -त्मम् काठ २८,५; क ४४,५.

¶अन्तर्-आधान[f]- -नाभ्याम् तै ६,५,९,२.

अन्तर्-आभर[g]- -रः ऋ ८, ३२, १२.

ϕअन्तर्-आहित[h]- -तः ऋ ९,७०, ५.

¶अन्तर् √इ, अन्तरेति तै २, ६, ९, ८; ३, १, ७, २^{2}; ३^{2}; २, ३, ४; ५, १, १०, ४; २, ८, ४; ७, ८,१; २; ६, १, ८, ५; ४, ६, ३; ६, ३,३; मै १, ८, ७^{2}; ४, ८,४; काठ ९, २^{1}; १४, ९; २०, ४[i]; २३, ९; २५, ९; २९. ३; ३७, ११; क ८,५^{2}; ३१, ६[i]; ३६, ६; ४०, २; ४५, ४; अन्तरेति तै ५, ७, ८, १; ६, १, ५, ५; मै १, ११, ९; अन्तरितः तै ३, ५, ९, १; अन्तर्यन्ति तै ६, ४, ११, २; ७, १, ३,१^{2};२^{1};३; मै १, ७. ४; काठ २७, ९: ३१, १२; क ४७, ११; अन्तर्युन्ति तै ५, ३, १, १; ७, १, ३, १^{1}; २^{2}; ३; मै ३, ७, १; ४, ५, १; अन्तः ···यन्ति मै ४, ६. ४; अन्तरायन् तै २, ६, ८, ३; ६. ५, ६, ३; मै ३, ३, ४; अन्तरियात तै ५, ६, १०, २; ६. १, ४, ५; ५, ४^{2}; मै १, ७, ३^{2}[j]; ४[j]; ३, ७,२;१०; ४,६, १; काठ ९, १^{4}[j]; २^{1}[j]; २२, ४; २३, ९; २६, ३; २७, ५; २८, ८[k]; क ३६. ६; ४२. ५; ४४, ८; अन्तरियात तै ६, १, ५,४; मै १, ७,३^{2}; ४; ३,७,२. अन्तरेष्यामि तै ५, ७,२६, १; मै ३, ७, ८; अन्तरेष्यामि मै ३,७,८.

अन्तर्-अय-, अन्तर्-आय- अन्°.

$अन्तर्-इत,ता- -तम्[l], -ताः का १, ८, ३; तै १, १, ८,१. [°त- अन्°].

अन्तर्-इति[m]- -त्यै मै ३, ७, ८; ८, ८^{2}[n]; १०,१^{1}; ४,३,४. [°ति- अन्°].

अन्तर् √ई[o], †अन्तरीयंत ऋ १, ३५, ⌊९; १६०, १⌋;३, ३,

---

a) मलो. कस. सास्व. (पा ६,१,२२३)।

b) =अन्तः-पर्शव्य- टि. द्र.।

c) विसर्गरहिते मुपा. शोधोऽपेक्षितः।

d) गस. कृत्-स्वरः प्रकृत्या। उप. अव √चर् + ताच्छीलिकः णिनिः प्र.।

e) समासान्ते टचि टेर्लोपः अमादेशश्च (पा ५,४,१०८; ६,४,१४४; २,४,८३)।

f) विप. (⌊अन्तःखलीन-⌋ अश्व-)। बस. उप. नाप.।

g) विप. (इन्द्र-)। प्रथमम् उप.गस. <आ √भृ इत्यस्मात् कर्तरि अजन्ते थाथादि-स्वरः। ततः यनि. पूप. तस. सास्व. च (तु. सं-भर-; वैतु. पपा. अन्तर-आभर- इति यदनु क्रिवि. पूप. मा भूत् कर्म च पूप. स्यादित्यत्र तु. सजातीयान्तराणि वृष-भर-, वाजं-भर-, सुतं-भर-, सहस्र-भर-, पुष्टिं-भर-, हरिं-भर- प्रभृ.)। यत्तु वें. सा. एतदनुवादिनौ सन्तावपि उप. आच्छादनार्थे √भृ इतीवाऽऽहतुः, तन्न। अर्थासङ्गतेश्च, ऋ २,९,१ प्रभृ. अन्यत्र तदीयाऽन्यथोक्तेश्च; अन्तरा-भर-⌋ इति PW. GW. ORN. प्रभृ. ⌊यत्राऽर्थभेदे सति यनि. अपेक्षयाऽऽडम्बरायितमिव प्रतीयेत⌋।

h) कर्मणि क्ते अनन्तरगति-स्वरः (पा ६, २, ४९)। गतिद्वययोगः द्र. (वैतु. वें. सा. अन्तर्···हितः इति आ···हर्षते इति च; GW. आ···हितः इति, अन्तर् अव्य. इति च)।

i) पाभे. अनन्तरित्यै तै ५,२,५,३ द्र.।

j) सपा. क ८,४^{4};५^{2} ?अन्तर्यात् इति पाभे.।

k) सपा. मै ४,७,४ अपिहन्यात् इति पाभे.।

l) पाभे. पुरापूतम् टि. द्र.।

m) भावे क्तिनि पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६,२,५०)।

n) सपा. काठ. २५,९ अपहत्यै इति पाभे.।

o) पाप्र. √ई(गतौ) इति दिवा. आत्म. पृथङ् निरदेशि। √इ इति वा स्यात्, तस्यैव श्यनि सार्वधातुके सत्यपि दीर्घः उसं. (पा ७, ४, २५ ⌊तु. WSR.⌋)। √इ इत्यस्य यङ्-वृत्तमिति GW. MW. च, तच्चिन्त्यम्। आद्युदात्तत्वानुपपत्तेः (तु. ऋ १, ३०, १८; १४४,२ ⌊यदपीह कर्मणीति, तदपि तत एव हेतोर्दुर्वचम्⌋;

६; ४,८,४; ९, ८६, ४२; मा ३४, २५ ; का ३३, १, १९ ; काठ १२, १५; अन्तः···ईयते ऋ ३,३,२; अन्तः···ईयसे ऋ २,६,७.

अन्तर्-उँष्य- दशन्°.

अन्तर् √गा, †अन्तः···जिगाति ऋ ७,४,१[a]; मै ४,१४,३; काठ ७,१६.

अन्तः···गात्[b] ऋ ३, ३१,२१; ¶अन्तरगाम् मे ४,७,६; काठ ८,१३;२९,७; क ८,१;४५,८.

¶अन्तर्-गो(ष्ठ>)ष्ठा[c]- -ष्ठासु मै ४,२,११.

अन्तर्-दाव[d]- -वे शौ ६,३२,१; पै १९,११,६.

अन्तर्-देश[e]- -शाः काठ ३३, ४ ¶; शौ ८, ८, २२; १०, ६, १९; पै १६, ३१, २; ४४, १; -शात् शौ १५, ५, १; २; ४-१३; -शान् शौ १५, ६, २४; १४, २३; -शेभ्यः शौ ४, ४०, ८; ५, १०, ७; १५,५,१४; १५; पै १७,२२,१. [°श- स°].

अन्तर् √धा, >दधा, ¶अन्तर्धत्ते ते ३, २, ९, १[1]; २; ५, १, १०, ३: ४, ४, ४; ६, ४, ६, १; २; मै १, ४, ६; ३, २, १; ३, ६; ६, ३; ४, ४,४; ५, ६; काठ १९, ११; २१,७;२६, १०; २७,‡२; ३२, ५; क ३१, १[1]; ४१, ८ ; ४२, २ ; ४७, ८; ¶ अन्तः···धत्ते तै ५, ४, ४, ४[2] ; काठ २१, ७[1]‡[1]; ¶अन्तः (धत्ते) तै ५, ४,४,४; काठ २१, ७; ¶अन्तर्दधाति तै २, ६, ५, ३; ३, ५, ५, २; ६, ५, ६, ४ ; मै १, ४, १३; ३, ६, २; ९, ३; १०, १; ४, ६, ९ ; काठ २६, १; २८, ६; क ४०, ४; ४४, ६; ¶अन्तर्दधाति ते ५, ५, ७, १ ; मै ३, ८,६; ४, ४, ४; काठ २८, ६; अन्तः···दधाति पै १८, २५, ७‡[g]; ¶अन्तर्धत्तः काठ २७, ७; ¶अन्तर्दधति मै ३, ६, १; अन्तर्दधे शौ ८, ५, ६; १७, १, २९; पै १६, २७, ६; १८, ३२, १२ ; अन्तः[2]····दधे मै १, २, १; ३, ६, ३; काठ २, १; क १, १३; अन्तर्दधामि मा ७, ५ ; का ७, २, २ ; मै १, ३, ५; काठ ४, १; क ३, १ ; अन्तः···दधामि मा ७, ५; का ७, २, २; मै १, ३, ५ ; काठ ४ , १ ; क ३ , १ ; अन्तः[2]···दधामि ते १, ४, ३, १; ६, ४, ६,२; †अन्तः····दधताम्[h] ऋ १०,१८, ४; मा ३५, १५ ; का ३५, ४, १६ ; अन्तर्धेहि शौ ११, १२, ४ ; अन्तः·····धत्तम पै १, १०९, ४‡[i]; ¶अन्तर्दधाम काठ ७, १०; क ५, ९ ; ¶अन्तरधत्त ते ६, ४, ६, १: काठ २३, १; क ३५, ७; ⌊अन्तः···अदधात ऋ ६, ४४, २३ ; अन्तः·····अदधात् ऋ १०, ५४, ६⌋। ¶ अन्तरदधत मै ४, ५, ६ ; काठ २०, ५[j]; २६, १० ; क ४१, ८; ¶अन्तरदधुः काठ

१९७, ७; २, ६, ७; प्रभृ.)। यनि. उपसृष्टत्वे सा. त्व् अव्यभिचरिताऽनभिमतिर्विमृश्या भवति। देशमात्रतो मध्यभवत्वेन √इ(ई) इत्यस्यार्थो न विशेष्येत दूतक्रियाप्रकारकत्वेन चासौ विशेष्येतेतिदर्शनात् तस्य चार्थविशेषस्योपसर्गधर्मिणैव अन्तर् इत्यनेन सुद्योतितत्वाद् यनि. तूपपन्नं द्र.।

[a]) तु. वें. GW ; वैतु. सा. गत्यभावः।

[b]) कृष्णान् इत्येतेन पदेनास्याऽऽख्यातस्य शुद्धस्य सतः सकर्मकता द्र. (तु. वें. PW. प्रभृ.; वैतु. सा. णिजर्थमन्तर्भावुकश्चाऽन्तर् इत्येतत् पृथग् अव्य. इतीवाभिधायुकश्च ⌊तदभिमतेऽस्मदनभिमते चाऽन्तर्धानाऽर्थे तथा अव्य. सतोऽस्य सामर्थ्याभावादित्यभिसन्धिः⌋)। [c]) विप. (गो-)। बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पावा २,२,२४; पा ६,२,१)।

[d]) पारे मध्ये (पा २, १, १८) इत्यत्र पूप. ङसं. अस. सास्व. (पा ६, १, २२३)। इह तृतीया· (पा २, ४, ८४) इति सप्तम्या अम्भावाऽभावविकल्पो भवति।

[e]) मलो. कस. सास्व. (पा ६,१, २२३)।

[f]) पूर्वेण कुर्वीत इत्याख्यानेन संबन्धमिच्छुः प्राकरणिकम् यनि. योगं तिरस्कुर्वन् SI. उपेक्ष्यः।

[g]) सपा. ऋ ५.२,१ विभे.।

[h]) तु. उद्गी. वें. सा. GW. प्रभृ.। =सपा. माश १३, ८, ४, १२ आगृ ४,६,१०। शौ १२, २, २३ पै १७, ३२, ३ तैब्रा ३, ७, ११, ३ तैआ ६, १०, २ आपश्रौ ९,१२,४;१४,२२,३ आपमं २,२२,२४ तिरो···दधताम् इति पाभे.।

[i]) सपा. ऋ ६,७४,३ विभे.। [j]) सपा. तै ६,२, १,६ मै ३,२,६ क ३१,७ अपाघ्नत इति पाभे.।

२८, ६; क ४४, ६; ¶अन्तर्दधीत तै ६,४,९,४; ¶अन्तर्दध्यात् तै ५, ५, ७, १[a]; काठ ८, १०; २६,१; क ७, ६; ४०,४.

¶अन्तर्धीयते मै ३,९,४; काठ ३४,५; ¶अन्तर्धीयेत काठ ३५, १६; क ४८,१४.

अन्तर्-दुधान[b]– -नाः शौ ५, २८,८; पै २,५९,६.

अन्तर्-धा[c]– -धाः पै १, १०२,३.

अन्तर्-धि[d]– -धिः मै ४, ९, ४; शौ १२, २, ४४; पै १७, ३४,५.

अन्तर्-हित, ता[e]– -¶तः तै ६, १, १, १; मै ३, ६, १; ६^{२}; काठ २२, १३; २३, ३^{१}; पै १३, १२, ३; ४^{२}; ६; -तम् ¶काठ ८, ५; ३५. १६; ¶क ७, १; ४८, १४; शौ १९, ४२, १; पै १३, १२, १; ३; ८; १३; -ताः ¶मै १, ८, ३; १०, १७^{२}; ¶काठ ३६, १२^{१}; शौ ११,११,१६; पै १३, १२,१;५^{२};७^{१};८;९^{१};१२^{१}; १३; -ते पै ८, ९, ५?[f]. [°त- अन्° संवत्सर°].

¶अन्तर्-हिति[g]– -त्यै तै ५,२, ४, ४; ६,६,३,५; काठ १०,५; २०,५[h]; २३, १; क ३१, ७[h]; ३५, ७. [°ति- अन्°].

¶अन्तर्-मांस[i]– -से काठ २३,३.

अन्तर् √यम्, >यच्छ् (यमने), अन्तर्यच्छ ऋ १०,१०२, ३; मा ७, ४; का ७, २, १; तै १, ४, ३,१;२,२, १२,४; मै १, ३,५; काठ ४, १; २७, २; क ३, १; ४२,२.

अन्तर्-याम[j]– -मः मा १३, ५५; १८, १९; का १४, ७, ४; १९, ७, १; तै ४, ३, २, १; ७, ७, १; ¶६, ४, ६, १; ३; मै २, ७, १९;११, ५;¶४, ५, ५;६; ७,१; काठ १६, १९; १८, ११; ¶२७, २^{२}; ३; २८, ७¶; क २५, ९; २८, ११; ¶४२, २^{२}; ३; ¶४४, ७; -¶मम् मै २,७, १२$; ४,५, ६^{२}; काठ २७, १; क ४२, १; -मस्य तै ३, १, ६, २; ६, ४, ६, १¶; -मात् मा १३, ५५; का १४, ७, ४; तै ४, ३, २,१; मै २, ७, १९; काठ १६, १९; क २५, ९; -मे मा ७, ५; का ७, २, २; तै १, ४,३, १; ६, ४, ६, ३; मै १, ३, ५; काठ ४, १; क ३, १; -¶मेण तै ६,४,६,१; क ४१,८;-मेन मै ४,५,६; काठ २६,१०. [°म-२उपांशु°].

¶अन्तर्याम-त्व– -त्वम् तै ६,४,६,१.

¶अन्तर्याम-पात्र[k]– -त्रम् मै ४,८, ८; काठ २७,२^{२}; २८, १०^{२}; क ४२, २^{२}; ४५, १^{१}; -त्रेण तै ६, ५, ७, १^{१}; मै ४, ७, १; काठ २८, ७^{२}; क ४४,७^{२}.

?¶अन्तर्यात्[l] क ८,४^{४};५^{१}.

¶अन्तर्-लोम[m]– -मम् मै ३,६,६; काठ २३,३.

अन्तर्-वत्– -वन्तः मै ४,२,१३¶; -वान् मै ४,२,१¶; शौ ९, ४, ३; पै १६,२४,३.

---

a) सपा. मै ३,४,८ अवगृह्णीयात् इति पाभे. ।

b) गस. शानजन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या ।

c) गस. कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६, २, १३९) । पूप. उपसर्गवद्भावे उप. स्त्रियां भावे अङ् प्र. (पावा १, ४, ६५ ; पा ३, ३, १०६) । प्र. स्वरः । टापि स्वरेऽविशेषः ।

d) उप. किः प्र. (पा ३,३,९२) । शेषं नापू. टि. द्र. ।

e) अन्तर् (पा १, ४, ६५) इति गतित्वे गस. कर्मणि क्तेऽनन्तरगतिस्वरः (पा ६,२,४९) ।

f) पाठः? तु. सपा. शौ १९,४२,१ °हितम् इति पाभे. ।

g) तु. टि. अन्तरिति- ।

h) सपा. मै ३,२,६ अपहत्यै इति पाभे. ।

i) विप. (कृष्णाजिन-) बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा६,२,१) ।

j) =ग्रह-विशेष- ⌊तात्स्थ्यात्⌋ सोमरस- ⌊काठ २७, १⌋; अवलम्ब-साधन- (कृष्युपकरण-विशेष- ⌊मै २,७, १२; C. आपश्रौ १६, १८, ४⌋) । गस. उप. करणाधिकरणयोः घञ् प्र. । थाथादि-स्वरः (पा ६,२,१४४) ।

k) कस. सास्व. (पा ६,१,२२३) ।

l) मूलतः अन्तरियात् इत्यस्य रूपस्य सतः (तु. पाभे. संटि. च) अन्तर्यायात् इत्यस्य वा रूपस्य सतो लिपिविकारमात्रमेतद् इति कृत्वा मुपा. शोधाऽवकाशः । सपा. मै १,७,४ अन्तरियात् इति पाभे. ।

m) बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् । उप. समासान्तस्य अपः प्र. (पा ५,४,११७) पित्त्वान्निघाते स्वराऽभेदः । अकारान्तं वेह उप. (तु. टि. अज-लोम-) तेन च समासान्ताऽनपेक्षा स्यात् ।

अन्तर्वर्ती[a]- -¶ती काठ ७, १२[b];८,१०; क ७,६; -†तीः ऋ ३,५५,५; १०, ९१,६; कौ २, ११७४ ; पै १४, १, १७; -तीम् काठ ११,२¶.

अन्तर्वर्त्नी[a]- -र्त्नी मै ४, २, ९.

अन्तर् √वा > ?*अन्तर्-वा- > ?अन्तर्वा-वत्[c]- -वत् ऋ १,४०,७;६,८,३.

अन्तर् √विद् (ज्ञाने) > अन्तर्-विद्वस्[d]- -द्वान् ऋ १, ७२, ७.

¶ अन्तर् √वृत् > अन्तर्-वर्त[e]- -र्तः काठ २५,१०; क ४०, ३; -र्तान् तै ६,२,१०,७.

¶अन्तर्-वेदि[f]- -दि तै १, ७, ५, ३; २, ४, ९, २ ; ५, ११, २; ६, ६, ४, १ ; ७, ५, ९, ४; मै २, २, १ ; ३, ८ , ९ ; ९ , ४[२][g]; ४, १, ९; काठ २८, ६[१]; ३१, ७; ३४, ५; क ४४, ६[१]; ४७,७.

अन्तर्-हस्त[f]- -स्तम् शौ ७, ५२, २[h].

अन्तर्हस्त्य[i]- -स्त्यम् पै १९, ९,९[h].

अन्तश् √चक्ष्[j], अन्तः···चष्टे ऋ १, १९०, ७.

अन्तश् √चर् , अन्तः···चरति ऋ ३, ५५,८.

अन्तश् √छद् > छादि, अन्तश्छादयसि शौ ९, ३, १४; पै १६,

---

[a]) स्त्रियां ङीपि (पामवा ४, १, ३२) छन्दसि वैकल्पिको नुग्-आगमः (तु. नाउ.) ।

[b]) =सपा. माश्रौ १,५,२,३ प्रमृ. । तैब्रा १, २,१,१३ आपश्रौ ५,८,६ प्रमृ. अन्तर्वर्त्नी इति पाभे. ।

[c]) व्यु.? अन्तर्-वावत्- इति पपा. । तेन तत्र गस. उप. प्रकृतिस्वरः अभिप्रेतः स्यादिति कृत्वा उप. <(√वावद् <√वद्) इति वा (तु. सा. ऋ १,४०,७),<(√वावा <√वा) इति वा (तु. स्क. ऋ १,४०,७ सा. ऋ ६,८, ३) यङ्लुग्-वृत्तं सद् आद्युदात्तं (पा ६, १, १८९) स्यात् । वस्तुतस्तु अन्तर्वा-वत्- इत्येवं विभक्तुमर्हं सत् पपा. उक्तप्रकारेण विभक्तं स्यादिति सुवचम् (तु. पपा. यातु-मावत्- इति) । अस्मिंश्च यनि. विभागे अन्तर्वा- इति गत्युत्तर-कृत्-स्वरः प्रकृत्या द्वितीये स्थले √वावाद् इत्यस्यार्थासंगतेस्ततो निष्पत्तिर्नाऽऽद्रियेत । एवं √वावा इत्यतोऽपि निष्पन्नस्य सतो ह्रस्वोपधत्वं नोपपद्येतेति कृत्वा मृग्य एव सति मार्गान्तरे विजन्ते कृति प्रकृतिस्वरे सति पिन्निहतेन स्वराऽविशेषकेण मतुपा युक्तत्वं द्र. (तु. सा. ऋ १, ४०, ७)। प्रथमस्थलीयं रूपं क्रिवि. द्वितीयस्थलीयं च रूपं तमः इत्येतत्-समानाधिकरणमिति कृत्वैतत् संगमनीयम् । एतत् प्राति. =अन्तर्-वत्- (यद्र.) इत्येवं कृत्वा यद् उप. प्रकृत्यंशमन्यथासिद्धयित्वेव क्वचिद् व्याख्यानं कर्तुमिष्टं भवति (तु. ORN.), एवं च यदन्यत्र क्वचिद् (तु. GW. MW. NW.) उप. प्रकृतिप्रत्ययोभयोपेक्षापुरस्सरमिवैतद् अन्तर्- इत्यतो निष्पन्नं सदपि ततोऽभेदेनेव ग्राहयितुमिष्टं भवति, तदरुचिरं भवति । प्रकृतिप्रत्ययोभयसार्थकत्वे सत्येव प्रथमे स्थलेऽन्तःप्रश्वसितगतिमद् यथा स्यात् तथेति कृत्वाऽन्तर्विशालत्वपर्यवसानकस्य स्वारसिकस्यार्थस्य च (तु. PG २, २१४) द्वितीये स्थले तथैवान्तर्भिन्नत्वपरिणाम्यर्थस्य च (तु. गपू.) लाभदर्शनात् (तु. पंजा. वाअंदा- <*वावन्त इति) अप्रतिबद्धः, विशालः, असंहत इत्याद्यर्थ इति दिङ्मात्रमिह समकेति । विस्तरस्तु वैश. द्र. ।

[d]) गस. कृत्-स्वरः प्रकृत्या (तु. वें.)। यत्तु सा. पूप. 'द्यावापृथिव्योर्मध्ये' इत्येवं व्याचक्षाणः समासं विभजतीव, तच्चिन्त्यम् । उप. आख्यातांशस्य कर्माभिसंबन्धशैथिल्यप्रसङ्गाद् द्वि. अनुपयोगात् ।

[e]) गस. उप. कर्त्तरि अच् प्र. (पा ३, १, १३४) । अन्तरालच्छिद्रपूरकपदार्थवृत्तित्वं द्र. (तु. सा. ; वैतु. भा. अन्तर्वर्त्तनप्रयोजककर्तृ-वृत्तित्वं पश्यण् णिजन्तात् प्र. इच्छुः, MW. च अन्तर्वर्तनभाववृत्तित्वं पश्यन् घञा प्र. निष्पादुकः । वस्तुतस्त्व् अन्तरालवर्तिपदार्थोपयोगफलमात्रत्वमस्य पराभिमतस्य भावस्य द्र. [तु. K.]) । सर्वथाऽपि थाथादि-स्वरः (पा ६, २, १४४) यथायोगं चरितार्थयितव्य इति (तु. समानार्थं सप्रक्रियं च पंजा. पचर [<*अपि-चर-]) ।

[f]) अस. सास्व. (पा ६,१,२२३) । वा. क्रिवि. द्र. ।

[g]) सकृत् सपा. काठ २६,६ वेद्याम् इति पाभे. ।

[h]) सपा. °हस्तम् <> °हस्त्यम् इति पाभे. ।

[i]) स्वार्थे यत् प्र. ।

[j]) कर्मान्तश्चक्षणमभिप्रेतं स्यादिति कृत्वा गतिभावः (तु. GW.; वैतु. वें. सा. PW. प्रमृ. च चष्ट-स्थित्यभिप्रायतः अव्य. इति) ।

४०,१.

¶अन्तः-शर्[a,b]– -राः तै ५, २,६, २; ६,१,६,५.

अन्तः √श्लिष्

अन्तः-श्लेष[c]– -षः मा **१३**, २५; **१४**, ६; १५; १६; २७; **१५**, ५७; का **१४**, २, ११; **१५**, **१**, ५;४, ३^{२}; ८,५; **१६**, ७,१; तै **४**, ४, ११, १; मै २, ८,१२^{१}; **३**,२,३; काठ **१७**,१०^{२}; क **२६**,९^{१}.

¶अन्तः-श्लेषण[d]– -णम् तै ५, ४,२,१; मै **४**,६,५; –णाय काठ **२७**,१०.

अन्तष्-कोश*– -शः पै **२०**, २९,४.

¶अन्तः-सदस[e]– -सात्[f] तै ७, ३, १,३.

अन्तः √स्था, > तिष्ठ, अन्तस्तिष्ठाति[g] शौ **६**, ५३, २[h]; अन्तस्तिष्ठासि पै **१९**, ८, २[h]; अन्तस्तिष्ठतु[i] शौ **१**,२,४.

‡अन्तस्थुः शौ **१३**, १, ५९[j]; †अन्तःस्थुः[j] ऋ **१०**, ५७, १; पै **१७**,२५,२.

अ(न्-तॅ)न्तर, रा[k]– -रः ऋ **१**, ३१, १३; ४४, १२; **२**, ४१,

---

[a]) मलो. कस. सास्व. (पा ६, १, २२३) ।

[b]) यत्तु भा. < अन्तः √शॄ इच्छति, तन्न । प्रधानखण्डपातनार्थं शरणक्रियायां प्रवृत्तायां मध्येऽनायासेनैव पततां शकलानामभिप्रेतत्वात्तादृग्भिश्च तैः शरैर् अन्तर् इत्यस्य साक्षात्संबन्धाभावे सति तेषां पतनक्रियायास्तद् विप. स्यादित्येवं सुवचत्वात् । एस्थि. तस. सति मध्यमपदलोप एव न त्विह गस. कश्चिदप्यवसरः स्यादिति । यदपि BW. प्रभृ. इह २शर्– (यद्र.) इति उप. भवतीत्याहुस्तत्र तेषां प्रकरणाऽनवबोधजनितो भ्रम एव बीजम् ।

[c]) गस. भावे घञन्ते थाथादि-स्वरः । यत्तु उ. तस. इति कृत्वा उप. < कर्तरि √श्लिष् इत्याह, यच्च म. एतदनुविवदिषन्नपि उप. कर्मणि प्र. इति सा. भाष्यांशमनुब्रुवाणः (तु. सा. तै ४, ४, ११, १) व्यामिश्रणमिव करोति, तन्मन्दम् । इह सास्व. इति कृत्वा स्वरोपपत्तौ संभवन्त्यामपि नाउ. समानप्रक्रियत्वेन व्याख्यानार्हे प्राति. तदसंगतेर्दर्शनात् (तु. नाउ.) । अर्वाञ्चोऽपीह तस. च गस. च विवेकमकुर्वाणाः समानं चोद्याः स्युः ।

[d]) गस. ल्युडन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६, १, १९३; २, १३९) । यत्तु भा. बस. इतीव कृत्वा व्याचष्टे, तन्नाऽऽद्रियेत । पूप. प्रकृतिस्वरस्य दुर्वारत्वप्रसङ्गात् (तु. नापू.) ।

[e]) अस. समासान्तः टच् प्र. डसं. (पा ५,४,१०७) । चित्स्वरः ।

[f]) नाव्ययीभावात् (पा २, ४, ८३) इति सुब्लुगभावः पं. अमादेशाऽभावश्च । विविच्यमानस्य शब्दस्याऽपक्रमणक्रियामपेक्ष्याऽपादानकारकसामान्ये पं. द्र. (तु. पाम.; वैतु. भा. यन्मते ल्यब्लोपे कर्मणि पं. भवति) ।

[g]) नः (अस्माकम्) अन्तर् इति संबन्धमास्थायाऽसंबद्धे इवाऽऽपद्यमाने दुरितानि विश्वा इति पदे 'विनाशयन्' इत्यस्या आक्षिप्तायाः क्रियायाः कर्मीभावयन् सा. चिन्त्यः । परिग्रहणार्थान्तरभूते तिरोधापनार्थे अन्तर् इत्यस्य गतिभावस्य (पा १, ४, ६५) प्रागनुमतत्वात् ।

[h]) सपा. परस्परं पाभे.; शौ १२, २, २८ अतिक्रामन्तः इति, पै १३,९,१२ अपतिष्ठान् इति च पाभे. ।

[i]) रोगस्य चाऽऽस्रावस्य चोभयस्याऽधःकारकत्वेन मुञ्जस्य तन्मध्यवर्त्तिनी स्थितिराशंसिता भवतीति यत् सा. आचष्टे, तन्न । मध्यवर्त्तिनो मध्यवर्त्तयितव्ययोः परस्पर-संपर्कबाधकत्वेनैवोपयोग-परिसमाप्तिदर्शनात्तदुभयाधः-कारकत्वेनोपयोगासंभवात् । न चेह मुञ्जस्योक्तचरी रोगसामान्यविशेषमध्याऽवस्थितिराशंसिता भवत्य् अपि तु तदुभयञ्चान्यतः स्तोतॄंश्चान्यतोऽपेक्ष्य मध्येऽवस्थानमभीष्टं भवति येन मुञ्जप्रभावात् स्तोतॄनपेक्ष्य रोगस्य चाऽऽस्रावस्य च तिरोधापनं संसिध्येत् । एस्थि. 'अस्माकं स्तोतॄणां दृशो रोगं चाऽऽस्रावं चाऽन्तःस्थाय तिरोधापय' इति तात्पर्यं द्र. । ततः अन्तर् इत्यस्य गतिभावश्चेति दिक् (तु. W.) ।

[j]) अत्र नः इति द्वि३ न तु ष३ (वैतु. सा.) । तु. टि. अन्तस्तिष्ठाति ।

[k]) ३*अन्+आतिशायनिकः तरप् (=३*अन् ⌊गत⌋ तर- इत्येवं मध्यमपदलोप इव द्र.) । प्र. च पिन्निहतत्वं द्र. (व्यु. तु. *अव-तर–, उत्-तर–, *प्र-तर–, *वि-तर–) । यत्तु GW. अन्त- + (तरप् >)र इत्येवं व्यु. आह, तच्चिन्त्यम् । तत्र तत्र श्रुतौ तेनोपदिदर्शयिषितस्यान्तगतत्वपरिणत-समीपवर्तित्वस्वरूपस्याऽर्थस्याऽपेक्षयाऽन्तरङ्गभावाऽनुरञ्जितस्याऽर्थस्य प्राकरणिकतरत्वेन प्रतीतेरिति यावत् । बा. विप. द्र. ।

८; ६, ६३, २ (८, १८, १४)]; ६, ५,४; ८, १८, १९; १०, ५३, १; मा १९, १६; २०, ८२ †; का २१, २, ५; २२, ८, ३†; काठ ३५, १४†; क ४८, १३†; पै २,५८, २?[a]; ३; ६, २२, २१; २२; -रम् ऋ १, १०, ९; ६, ७५, १९; ७,१०१, ५;१०, ८२, ७; खि ३, १५, १२; ४, ५, ३७ †; ४०[i]†; मा १७, ३१ †; १९, ८२; २५,२[b]; का १८,३, ७†; २१, ६, ३; २७, २, १[b]; तै ४, ६,२, २†;५,१, १०, ३¶; मै २, १०, ३†; ३, ११, ९; १५, २[b]; ४, ८,८¶; काठ १८, १†; २०, १५†; ३८, ३; क २८, २† ; कौ २, १२२२^{२} †; शौ १, १९, ४†; २. ३०, ४^{२}; ७, १०५, १ ; पै १, २०, ४†; ५८, २; ७०, २; २, १७, ४^{२}; ७३, ५;५, १३,६[c]; ९,७, १२; १९, २९, ११ ; २०, ३५, ४; -रस्य ऋ [६, १५, ३; १०, ११५, ५ (६, १६, ३३)]; -रा ऋ १०, ९१, १३; मै ४, ३,५¶?[d]; -राः खि २, ६, ६[e];-†रान् ऋ ३,१८,२; काठ ३५, १४; क ४८, १३; -राम् ऋ १, १०४, ६; तै ५, ७, १४, १; काठ ५३, ४; -¶रे तै ७, २, ९, २; ३; मै ४, ८, ८; काठ २७, ५; ३४, ८^{२}, क ४२, ५; -रेण ऋ १०, ३३, १; खि ५, ७, ४, ८; तै ५, ७, १२, १; काठ ६, ७; ५३, २; पै १, ६५,२; -रैः ऋ ६, ६२, १०; -रौ काठ ३४,८^{२}. [°र- अन्°, अव°]

¶अन्तर-कोश[f]- -शे तै ३,४,१,४; काठ १३,१०.

¶अन्तर-त(र>)रा[g]- -रा तै ६, २,२,७.

¶अन्तर-तस्(:)[h] तै ६, १, १, ३; २, ११, २^{२}; ३; ३, ६,४; ४, ९, ३; ५; ७, २, १०, ४; मै ४, १, १२^{२}; ५, ४^{२}; काठ २५, ९; १० ; २६, १^{२}; ८ ; २७, १^{२१}; ३४, ११; क ४०, २; ३ ; ४^{२}; ४१, ६; ४२, १^{२१}.

¶अन्तरात्[j] काठ २२, १३; २३,३.

अन्तरा[k] ऋ ३, ४०, ९ ; ९, ८६, १३ ; १०, [८६, १६ ; १७]; ८८, १५; १३९, २; १६२, ४; मा १३ , २५ ; १४, ६ ; १५; १६; २७;१५, ५७;१७, ५९†; १९, ४१ ‡^{1}; ४७† ; २९, ६; का १४, २, ११; १५, १, ५; ४, ३^{२}; ८,५; १६, ७,१; १८, ५,१०†; २१,३, १२‡^{1}; १८†; ३१, १, ६; तै ¶१, ६, ७,; १;७, १,१; ¶२, ५, ११, १^{१}; ६, २,२;६,४; ३, ५, ४,२; ४, ४, ११, २;६, ३, ४†; ५, १, ११, २¶; ७, २, ३; ¶६, १, १, ५;२, ,६,२^{२}; ३^{१};७,१; ३; ८, ४[m]; ३, १०, ३; ५, १,४; ५; ¶मै १, ४, ८; १०; १२[n]; ५, ११; ६, ७; ८, ६; ७[o]; ९; ९,८;१०,१७; २, १, ११; २, ५; ३, ६^{३};८†;५,९;८, १२^{२}\$; १०, ५\$; ३, २, ७; ३, ४; ७, १०; ८, ४^{३}; ५^{२}; ८^{२}; १०; ९,४; १०,४;६; ११, १०\$‡^{1}; १६,२\$; ४, ५,६; ६,३^{२}; ५^{४}; ८, ३; १२, ३† ; काठ ७, ७;

---

[a] अन्तरा (अव्य.) इति शोधः (तु. मूको.) ।

[b] सपा. तै ५, ७, १२,१ काठ ५३, २ ब्राह्मम् इति पाभे. ।

[c] पाठः? सपा. पै १४,३,१० अन्तरिक्षम् इति पाभे. ।

[d] अन्तरा इति शोधः (तु. प्रकरणम्) ।

[e] याः अन्तराः>यान्तराः इति संधिरार्षः । मा यान्तरा याश्च > सपा. काठकब्राह्मणसंकलने लक्ष्मीसूक्ते १०७:६ मामान्तरायश्च इति विकृतः पाभे. ।

[f] मलो. कस. सास्व. (पा ६,१,२२३) ।

[g] आतिशायनिकस्य तरपः पित्त्वान्निघाते स्वरेऽविशेषः । पाभे. अंहीयसी- > -सी टि. द्र. ।

[h] तसिः प्र. उसं. (पावा ५,४,४४) । तत्स्वरः ।

[i] सपा. आपश्रौ १२, ११, १ मध्यमे परिधौ इति पाभे. ।

[j] स्वार्थे आतिः प्र. उसं. (पा ५,३, ३४) । तत्स्वरः ।

[k] मध्येऽर्थे च विनार्थे च अव्य. (तु. टि. अन्तर् इति) । पाप्र. तु अस्तातेरर्थे आच् प्र. उसं. (पा ५, ३, ३६) । चित्स्वरः ।

[l] पाभे. अन्तर् ऋ ९,६७,२३ द्र. ।

[m] सपा. अन्तरा, शृङ्गे <> °राशृङ्गम् इति पाभे. ।

[n] अन्तराऽऽहुति- इति पदमेकमुद्दिश्य संदिहानः SBW. चिन्त्यः (तु. मै १, ४, १०; ५, ११) । तु. द्विउ. टि. ।

[o] सपा. काठ ६,६ क ४,५ मध्ये इति पाभे. ।

१०, ५[a];७^{२}; ११,१; १२, २^{२}[b]; १३, १०; १५; १४, ४^{२}; १७, १०^{२};१९; १८,३; २०,८; २१, ६; २४,१^{२}; ६^{२}; २५, २; ६^{२}[c]; ९^{२}; २६, ९[d]; २७, १०^{२}; २८, ४[e]; ८; ३१,६^{२}; ७; ३४, १६; ३६,१२; ३८,२‡[f]; ४६, २; ¶क ४, ६; २६, ९$^{२}\$$; २८, ३†; ३१, १०; २१; ३७, २^{२}; ७; ३८, ५; ३९,३^{२}; ४०, २^{२}; ४१,७[d]; ४४,४; ८; शौ ३, १५, २[g]; ४,१६, ५;५, २०,७; ६,५५,१[h]; ७,११४,३; ८,६,३; ९,३,१५; १३,९; १०,७, २८; ८, ३९; ११, ६, १४; ७,११; १०, ३४^{२}; १२, २, ४४; १३, १, ५७; ५८; ३, ६; १४, २, ३४; १९, ५६,४; †२०, ६,९; ९६,९४; १२६, १६;१७; पै १, ६५,२; ९३,३; २, ७२, २; ३, ८,४; ४, ९, ५; २१, ४; २२, ३; ५, १२,३; ३२, ५; ६,२७, १९; ७, ११,५†; ८, ९, ११^{२}; ९, ७, ५; २४, ८; ११, ५, ६; १६, २२, ४; ४०, ५; ७९, ३; १०३, ७†; १५४, १; १७, ९,९;३४,५; १८, १०,४; १९, २५,१; २; ४६,४; २०,२६,५; २७,२-५;३३,६[i]; ३६, ६.

¶**अन्तरा-श्रृङ्ग**[j]- -ङ्गम्[k] मै ३, ८, ५; काठ २५,६; क ३९, ४.

अन्तरात्मन्- प्रभृ. अन्तर् द्र.

?**अन्तरास्त्रिका**[l] क ४०,२.

अन्तर् √इ अन्तर् द्र.

अन्तरि-*क्ष[m]- -०क्ष मा ४, ७; का ४, ३, १; तै १,३, ८,१; मै १, २,२^{२}; १५; ३, ६,४; ९, ७¶; काठ २,२^{२}; ३, ६; क १, १४^{२}; २,१३; शौ ६,१३०,४; -क्षम् ऋ १,५२, १३; ⌊७३, ८; १०, १३९,२⌋; ८९, १०; ९१, २२; ⌊११५, १; ४, १४, २ ⌊७, १०१,६⌋); २,१२, २; १५, २; ३,८,८; २२, २; ३०,९[n]; ३४, १०; ५४, १९; ४, ५२,७; ५३, ५; ५७, ३; ५, १, ११; ४२, १६; ५४, ४; ५५, २; ८५, २; ३; ६, ८, २; ४७,४; ६१,११; ६९, ५; ७, ३५, ५; ९८, ३; ⌊१०४, २३; १०, ५३, ५⌋; ⌊८, १४, ७; १०, १५३, ३⌋;

---

[a] वैतु. SI. अन्तरे(रा-इ)ष्टि- इति (तु. टि. एपू. नाउ. च)।

[b] वैतु. एकतरत्र अन्तराऽऽहुति- इत्येकं पदं कुर्वन् SI. चिन्त्यः (तु. टि. द्विपू. नापू. च)।

[c] अन्तरातिष्ठत् इत्येवं योगं ब्रुवाणः SI. नितरां चिन्त्यः (तु. स एव काठ १०,७^{२} इत्यत्र)।

[d] सपा. मै ३,९,८ मध्यतः इति पाभे.।

[e] अन्तः···नयति इत्याख्यातिकं योगमिच्छुः SI. चिन्त्यः। [f] पाभे. अन्तर् ऋ ९,६७,२३ द्र.।

[g] पाभे. अनु पै १९,४९,४ द्र.।

[h] पाभे. अनु पै १९,९,२ द्र.।

[i] पाभे. अन्तर् शौ १,२,४ द्र.।

[j] अन्तरा द्वितीयया वा इत्येवम् उसं. (पा २,१,१८;३,४)। असं. सास्व. (पा ६, १, २२३)। मूलतः द्वि१ सत् वा. क्रिवि. द्र.। [k] पाभे. अन्तरा तै ६,२, ८,४ द्र.।

[l] शोधस्य कृते नाका मै ३,८,८ टि. द्र.।

[m] =द्यावापृथिव्योर् अन्तरालवर्ति-प्रदेश- (=आकाश-)। व्यु.? पपा. दुरूहावयवत्वात् नावग्रहः। अन्तरा (वा, इकारोपपत्त्यर्थम् अन्तरा इमे ⌊द्यावापृथिव्यौ⌋ वा) क्षान्तम् इति या (२, १०) द्वि-प्रस्तारः प्रथमः कल्पः। तत्र अन्तर् इति वा तस्य अन्तरा इति रूपं वा पूप. अभिप्रेतं स्यादिति प्रतीयेत। एवं क्षान्तम् इत्युभय-कोटिसाधारणम् उप. <√क्षम् इति च प्रतीयेत [=शान्तं स्पन्दनशून्यम् (तु. स्क. ⌊या २,१०⌋)]। न त्वर्थः कश्चिेतनार्थेनेति कृत्वा उप. क्षा- अन्तम् इतीव वा विभज्येत (=पृथिव्यन्तमिति दु. ⌊या २, १०⌋)। क्षान्तम् इति द्वितीयकोटिं न स्पृशेदिति क्ष- इति उप. <√क्षि 'निवासे' (एवं पुनः या ⌊२,६⌋) संनिकर्षः द्र. इति वा, क्षोणी- इत्येतदाद्यांऽशाऽत्रशेषमात्रं वेति स्क. आह। अथ (शरीरेषु) अन्तरक्षयम् इति वेति द्वितीयः या. (गद्.) कल्पो भवति। तदेतद् अन्तर् इति अक्षय- (=क्षय-रहित-) इति वा विभज्येत (तु. स्क.; √क्षि 'निवासे' इत्येतदर्थानुगतितादवस्थ्यार्थम्) अन्तर- इति क्षय- इति वेति। अथापि उप. <√ईक्ष् इत्यपरः कल्पो भवति (तु. अक्षी. अभा. PW. च)। अथान्ततः यनि. अन्तर्>रि इति स१ पूप. स्यात्, (√क्षि ⌊निवासे⌋ + अधिकरणे डः प्र. उसं. ⌊पा ३,२,९७⌋>) क्ष- इति उप. च (तु. GW.; गपू. या. अन्तरि-क्षपम् इति मूको. पाभे. च ⌊तु. ल.⌋)। एवं तात्रच् चरमे कल्पे तस. पूप. सप्त. इति कृत्वा पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६, २,२), सप्त. अलुक् च (वैतु. द्यु-क्ष- ⌊यत्र उस. कृत्-स्वरः प्रकृत्या⌋)।

[n] =सपा. माश ३,३,४,२। ऋ ८,४२,१ काठ २,६ क १, १९ प्रभृ. विश्ववेदाः इति पाभे.।

९,८१, ५; **१०**, ५९, ७; ६५,
२; ६६, ९; ११; ८८, ३; ८९,
६; ९०, १४; १२४, ६; १२८,
२; १४९, १; १९०,३; खि **४**,
११, १२; **५**, ५, ७; ८; ११;
७, ३, ९; मा **१**, ७; ११; १८;
४,३०‡[a]; ३१†; **५**. १३; २७;
४३; **६**, २; २१; **७**, २; ५;
४२†; ४५; **८**, ९; ६०; **११**,
१५; २०; ४५; ५८; **१२**, ५;
४८†; **१३**, ४६†; **१४**, ११;
१२^{१}; १९; **१५**, ६; ६३; **१७**,
५९†; ६७; ७२; **१८**,१८; **२३**,
४३; ५९; ६०; **२५**, ८; २३†;
२६,१†; **२८**. २०; **३१**,१३†;
३४, २२†; **३५**. ९†; **३६**,
१७; **३८**,५; का **१**, ३. ३; ८;
६,३; **४**, १०, १‡[a]; २†; **५**,४,
४;७,२; १०,४; **६**, १, २; ५,
१;२[b]; **७**,१,२; २, २^{१}; ८, ६.
२;१७,१†; **९**, २, २†; ६;७,
९; **१२**,२,४;९; ४, ८; ५, ९;
१३, १, ६; ४, ४†; **१४**, ४,
९†; **१५**,४,१;२^{१}; ५, ४; **१६**,
२, १; ७, ६; **१८**, ५, १०†;
६,३; ८; **१९**, ६, ३; **२५**, ८,
५;१०,७; ८; **२७**, ८, १; ११,
१०†; **२८**, १, १; **३०**, २,९;
३३, १, १६†; **३५**, १, १३†;
४,८; **३६**,१, १७; **३८**, १, ५;
तै **१**, १, २, २; ४, २; ७,१;
२,२,१; ८, १^{१};†; ‡[a]; १२,३;
३,१, २; ५, १; ६, १; ९, २;
११,१;४,२, १; ३, १^{२}; †४३,
१; २; ५, ३, १; ६,५, २; ७;
५,४¶;८, ५, ३; **२**, २, १२,
१;४,१४,४†; **३**,३, ५, ४^{२}¶;
६,१¶; ११,४; ४,२,२; **५**, ५,
१; **४**, १, २, २; ३; ४, ३; ५,
३; २, १, १; ४, ३†; ३, ६,
१^{५};७,१; ४, १, १; ५, २; ६,
२; ६, ३, ३†; ५, १; ३; ७,
६,२; १४, १†; ¶**५**, १,५,६$;
२,१, १; ७, २; ३, २,१^{१};६,१;
३;११.१;४,२,१;६,४; ७, १$;
६,५,३;७, ३; ८, १$; २^{२}; ३;
५^{३}; १०, २; ७, ५, ४; ६,२$;
१६,१$;२५,१$; **६**,१,२,३¶;
११,२;३^{२}†; २,१०,४; ३,३,३;
४,३;९,४;४,१,२^{२};५,५;६,२;६,
१,४; ¶**७**, १,५,३^{२}; २,४,२^{१};
३,५,२; ६, १; ७,२;९,२; १२,
१$;४,१,१;४, २; ११, १; ५,
१९,१$;२०,१$;२५,२; मै **१**,
१,२;४;५;८; १२;२, ६^{१};†;‡[a];
८; १३; १४^{१}[b]; १६; १८;३,४;
५;२६;३७^{२};†;४,८¶; ५,११¶;
१०, ३; ११, १०; **२**,२,१३¶;
४,५¶;७,२^{२}; ४; ६; ८; ११†;
१५^{३}; ८, ३^{२};८; १४^{४}; १०,५†;
६^{२}; ११, ५; १३, २; ३; १४;
१५; १८; २३‡[a]; ¶**३**, १, २;
३$;४^{२};$; ७; २, १; ६; ९^{३};
३, ३^{२}; ५; ९; ४, ६; ६, ४;
८^{२};७, ८^{१}$;†; ‡[a]; ८, ५^{२};$;
७;९^{२};९,१^{१};३^{१}$; ४$[b];७^{२};$;
१०,१$;४^{२};७$;१५,७$;**४**,१,
२;३^{२}¶;४;५^{२};८^{२};११¶;१२¶;
२, २^{२}¶; ५, ५¶; ६^{२};७,१^{२}¶;
८, २; ३¶; ९, २३; २५;२७;
११, १^{२}†; †१३, ४; ८; १४,
१†;४†; ५†; ७; १७; काठ **१**,
२; ४^{२}; ७; ११; **२**, ६^{२}; ९;
१२; **३**, १; २; ३^{२}[b]; ६;८; **४**,
१^{३};९^{३}; **५**, ५; **६**,७; ८; **७**,७;
९; १४; **८**, ६; १२; **९**, ६;
१२, ४; **१३**, ११; १२; १५;
१४,४; **१६**,१; २; ४; ५; ८;
११; २१; **१७**, ३^{२}; ७; ८^{५};
१९; **१८**, ३†; ४^{२}; १०; १६;
१९.१; २; ५; ११; १३; **२०**,
११^{५}; **२१**.३^{२};५; ८^{२};९^{३}; **२२**,
३-५; **२४**, ६^{२}; १०; **२५**,१०;
२६, २^{४}; ३; ५;६[b]; १०; **२७**,
१; २^{२}; **२८**, ४; **२९**, ७; **३१**,
१; २^{२}; ३^{१}; ६^{२}; ९; १३; **३२**,
६; **३३**, ३; **३४**, ५; ६; १४^{२};
३७, १७; **३९**, १; २; ४; ८^{२};
९; **४०**,१‡[c]; ३^{१}; ५;१०; **४३**,
२;४[d]; **४५**, ५; १२; १५; १७;
५३,६; क **१**, २; ४^{२}; ७; ११;
१९^{२};†; २,३;६;९;१०^{२}[b]; १३;
१५; **३**,१^{३};७^{२};†^{२}; ¶**४**, ६;७;
५,८¶; **६**,३; ¶**७**, २; ७; ८,
१०; **२५**,२†; **२६**, २^{२};६; ७^{५};
२८, ३†; ४^{२}; १०; **२९**, ४;
८^{२};¶; **३०**,३; ¶**३१**,१; १३^{५};
१८^{२}; २०; **३७**, ७^{२}; †; **३८**,
३¶; **४०**, ३; ५^{४};¶^{१}; **४१**, १;
३;४[b];८¶; **४२**,१;२^{२};¶; **४४**,
४; **४५**, ८¶; **४७**, १; २^{२}¶;
३^{२};६^{२};¶; ९¶; †कौ २,९९०;
३,३,३[e];५,३; †जै **२**, १, ३;४,
६; शौ २, १२,१^{२}; **३**, २१,७;
२९, ८; **४**, २, ४;११,१;१४,

---

a) पाभे. अन्तरिक्षम् ऋ **३**,३०,९ द्र. ।

b) =सपा. काश **४**,७,१,२५ आपश्रौ**७**,२७,४ । मा **६**,२१ माश **३**,७,१,३२ स्वः इति पाभे. ।

c) सपा. ऋ **१०**,१२१,५ अन्तरिक्षे इति पाभे. ।

d) सपा. काठ **३५**, १५ प्राणाः, तै **७**, ३, १४, १ प्राणान् इति पाभे. ।

e) °र्वा३न्त° इति संपा. ।

३; २०, १[a]; ३५, ३;३९, ४;
५, ३, ३†; ९, ७; २८,२; **६**,
४०, १; १२०, १; २; **७**, १,
२; ६, १†; ७, २; ८,१, १२;
४, २३†; ८, ५; २१;२२; **९**,
१, २१; ३, १५; ५, २०;१२,
५;१५,२४; **१०**, २, २४; २५;
५,२६; ७, ३; १२; ३२; ३५;
८, ३६; ९, १०; **११**,२, १०;
२७;७,४;८, ६; ११, ४; **१२**,
१, २०; ५३; ३, २०; २६;
१३, १, ७; ९; १६; ३३; २,
३२; ३५†; ४५; ७, ३; **१४**,
२,६९; **१५**, १७, २; **१७**, १,
१३; **१८**,२, ९; ४९; ३, ५९;
४,५; ६; **१९**, ६, ८†; ९, १;
१४;१०,५†; १५, ५; ३२, ९;
५८,२; †**२०**, ११,१०;२८,१;
३४,२;३९,२;४९,१\$; ८७,३;
९३,६;१०७,१४; १४३, ८; पै
१, २३, २; २७, १; ४०, ३:
९३,३;११०, २; **२**, ३, २;५,
१^{२};७२,१;७६,५;८०, ५; ८२,
४; **३**, १२, ७; २३,३; २५,१;
३५,५; ३८, ८; **४**, १, ४‡[b];
११,५; **५**,४, ३†; ५, २; १३.
३; २२, २; ३२, ३; ४०, २;
६,५,२;१८,५;२२, १२; ८,६,
१;१९,३; ९,११, ३; २३, २;
१२, ४, ९; **१३**, ७, २†; ८,
५†; १२, १; **१४**, ३, १०[c];
१५, १३, ४; **१६**, २,२; ११,
३†; २९,५; ३०, ११; ३१,१;
३४, १; ४०, ६; ५०, ९;१०;
६१, ३; ४; ७०, १; ७१, ४;
९६, २; ८; ९८, ६; ९९, ६;
१०४,१०;१०५, ४; १०६, ७;
१३१, २; १३६, १०; १३९,
६;१५०,२;९; १५१, १; १५३,
४; **१७**,३,१;६,१;७ ३; ८,३;
१०,३;७;३७,१०;३८,५; **१८**,
१३,९;१५, ७; ९; १६,६;१८,
३;२३,१०; २४, २†; २५, ५;
९; २६, ४; **१९**, १, १२; १९,
१३; २९, ३†; ३३, २;४१,२;
४४,२;४५,१४;५०, १; **२०**,१,
२; ५†; ३, ८; -क्षस्य ऋ **१**,
११०, ६; खि **५**, ७, ४, १३;
मा **६**, १९; **१४**, ५; १२; १४;
का **६**, ४, ३; **१५**, १, ५; ४,
२;३; तै **१**, ३, ६, २[d];१०,२;
२, ४, ११, ५¶; **३**, ४,५,१;
४, ३, ६, १; ४, ६ १; २;७,
१; मै **१**, २, १७; **२**, ४, ५¶;
७, १६; ८, १; १४; १३,१८;
३, ८, ९¶; **४**, ¶१, १; ३[e];
९,४;६; १०; काठ **३**, ३[d]; ७;
७, १२; **१७**,१; १०; **२२**,५^{१};
२६, ६[d]; **३०**, १०; **३७**, ११;
३९, ९; **४०**, ३; क **२**, १०[d];
१४; **६**, २; **२५**, १०; **२६**,९;
४१,४[d]; **४६**, ८¶; शौ **५**,२४,
८; पै **२**, ६१, १; **१५**, ७, ३;
१९,५३.८; -†क्षा ऋ **६**, २२,
८; **७**, ७५, ३; शौ **२०**, ३६,
८; -क्षाणि ऋ **१**, ३५, ७; ८,
[६,१५;१२, २४]; **१०**,४४,८;
६५, ४; शौ **१९** २७, ३;
†**२०**, ९४, ८; पै **१०**, ७, ३;
१८, २५, १०; **१९**, ४१, ४;
-क्षात् ऋ **१**, ४८, १२; ६१,
९; **३**, ३०, ११; ४६, ३; **५**,
५३, ८; **८**,३, २०; ८, ३; ४;
९, ६३, २७; **१०**, ६८, ५;
७०, ११; ८९, ११; १५८,
१; खि **५**, ७, ४, ९; मा **४**,६;
५, १९; **६**, ११; **१७**, ६७;
१८, ५५; का **४**, २,४; **५**, ५,
७; **६**,२, ७; **१८**, ६, ३; **२०**,
३, ५; तै **१**, २, २, ३; १३,
२; ६, ६, १; **२**, ४, ८, १;
१४, २†; **३**, १,१०, २; २, ४,
३[f]; ३, ३, ३; ५, ५, १; २;
४, ६,५, १; ७, १३,२; **५** ७,
६, २: **६**, १, ४, २¶; मै **१**,
२, २; ९; **२**, ४, ७^{३}; ७, १५;
८, १४;१०,६; १२,३; १३,३;
३. १, ४¶; ३, ४¶; ९; ६,
८; १६, ३‡[g]; **४**, ३,४¶; ६,
६; १२,२†; काठ **२**, ३; १०;
७, १३^{१}; १४; ८, १७; **११**,
९^{१}; **१८**, ४; १५; **२१**, ६; ९;
२४, १०^{३}; **३४**, ४; **३५**, ७;
३९, ८; क **१**, १६; **२**,४; **६**,
२; **३**; **२८**, ४; **२९**, ४; **३१**,
२१¶; **३८**, ३^{१}¶; **४८**, ९;
कौ **२**, २३६‡[h]; १०५०†; जै
३, २१, १‡[h]; शौ **४**, १०, १;
१४, ३; ४०, ६; **५**, १०, ८;

---

[a]) सपा. शौ **१३**, २, ४१ समुद्रम् इति पाभे. ।

[b]) पाभे. अन्तरिक्षम् ऋ **३**, ३०,९ द्र. ।

[c]) पाभे. अन्तरम् पै ५,१३,६ द्र. ।

[d]) =सपा. आपश्रौ ७,११,९ । मै **१**, २, १४; माश्रौ १,८,२,२८ दिवः इति पाभे. ।

[e]) सपा. तैब्रा **३**,२,३,१ एषां लोकानाम् इति पाभे. ।

[f]) सपा. तां **१**,३,२; **६**, ७,२ ?अन्तरिक्षाभ्यः (यत्र °क्ष्याभ्यः इति शोधः [तु. BC.] इति, जैमि १, ८३ आन्तरिक्षेभ्यः इति पाभे. । [g]) सपा. ऋ **६**,४७,२७ ओजः, उद्भृतम् इति विभे. । [h]) पाभे. अन्तर् ऋ **९**,८६,४ द्र. ।

६, १२४, १ ; २; ७, २७, ८; ९,१, १;१०, १, १३; ५, २६; १२, ११, ११ ; १३, ७, ३; १६, ४,४; ७, ६; १८, ४, ९; १९, ३,१; ३५, ४;†२०, १६ ५ ; ३५, ९ ; पै २, ५७ , १; ३, ३१,१-८; ३८, ८;४, २५, १ ; ७, १३, ३ ; १०. ६, ८ ; ११, ४, ४ ; १३, १४, १४ ; १५, २२, ८; १६, ३२, १; ३६, ३; ९८, ६; १३१, २; १९, ४०, ५; २०, ६, ८; २०, १; -क्षाय मा ५. २६; ६, १; २२, २७; २९; २४, २६; ३०, २१; ३९, १; का ५, ७. १;६, १, १ ; २४, १३, १; १६, १; २६, ६, १; ३४, ४, ३; ३९, १, १; तै १, १, ११,१;३, १, १; ६,१; १०,२[a]; ८, १३, ३; २, ६, ५, १¶; ३, ५, ८, १; ४, ४, १, १; २, ३ ; ६, २; ६, २, १०, २ ¶; ३, ४, १; ७, १, ११, १ ; १५, १; १७, १ ; ५, ११, १; २३, १; मै १, २, ११; १४ ; ३, ३५; २, ८, ८; ३, ८,९; ९, ३ ; १२, ७; १० ; १२; १४, ७; ४, १, १ ¶; काठ १, १२ ; २, १२; ३. ३; १५, ३; १७, ७; २६, ५; २९, ५; ३०, ५^{४};१०; ३१, ११; ३४, ५ ; ३७, १५; १६; १७; ४०, ४; ४१, २; ६; ८; ४५. २; २०; ५१, ६; क १, १२; २,६; १०; २६, ६; ४१, ३; ४५, ६ ; ४६, ८ ¶; ४७, ११; शौ ५, ९, ३; ४; ६,१०, २; ७, १०७, १ ; ११, २, ४; पै ६, १३, ११; १६, ९३, ८; १०४, ४; ११८, ६; १९, २७, ६; २०, ३९, ४; -क्षे ऋ १, ३५, ११; १६५, २; २, १४. ३; ३०, ३; ४०, ४; ३, ६,८; ५, ५२, ७; [७३, १; ८, ९७, ५]; ८५, ५; ६, ४६, ११;५२, १३ ; ५८, ३; ७, ३९, ३; ८, ९, २; १०, ६ ; ९, २७, ६; १०, ५, ५; ८०, ५ ; ८७, ३; ६; १२१,५; १६८, ३; खि १, १२, ३ ; २, १४ , १० ; ४, ११, ११[b]; मा २, २५ ; ६, ३३; ११, १२; १३, ६ ; १५, १०-१४ ; १६, ५५ ; ६५; १८, ३६; २३, २; ३२, ६†; ३३, ५३†; ३४, २७† ; ३८, १८; का २, ६, ३; ६, ८, ४; १२, २,१; १४, १, ६; १६,३, २; ५; ८; ११ ; १४; १७, ८, ९; १८; २०, १,७; २५, १,२; २९, ४, १† ; ३२, ४, १०† ; ३३, १, २१†; ३८, ५,१; तै १, ४, १,२; ¶२, ४, १२, ३; ४; १४, ५†; ६,१, ३; ३, २, ८,६; ५,४, १;३¶; ४, १, २, १; ८,५†; २, ८, ३†; ४, ७, १; ५, ११, १; २;७, १२, २; ५, ¶२, ७, १; २; ¶३, २,१; ११, १; ६,१, १; ४; ¶६, १, २, ३ ; ४, २; ३, २, १; ६,१, १; ८, ३ ; ७, ४, ११, १¶; ५, २४,१†; मै १, ३,३; १५; ४, २; ३^{२}; ८¶; ११, ५¶; २, २, १३ ¶; ४, ३^{२} ¶; ७, २; १५†; ८, ९^{५}; १३ ; ९, ९^{२}; १२,१; १३,१^{२}; १६; ३, १, ३; २, ६¶ ; ८, १^{२}¶ ; ४, १,८¶; ३, ४¶; ६, ६; ९, १०^{२} ; ११, ३ †; १२, १†; †१४, १;५; १६; काठ ३, १; १०; ५, ६; ७. १३^{२}; ९ १८†; १४, ५;९; १६, १; १३; १५; १७, १६^{२};१८, १३; २०, ५^{२}; २१, ३; २२, ५; २३. २; ५; २५, ८; २६, २; २७. २[c]; २८, १;४; ३१, ६; १४^{२}; ३२, ६^{२}; ३३,३;५; ३४,५;३५, ७; ४१, १†; क २,८; १७;६, २; २५,६; २७,६^{२}; २९.२;¶३१, ७^{२}; १८; ३५,८¶; ३६, २¶; ¶४०,१;५; ४२,२¶[c]; ४४,१; ४¶; ४७, ६¶; ४८,९; कौ २, ६४०†; ११९४; †जै ३,५१,७; शौ १,३०, ३; ३२, २; ३३,३; २,१०,३; ४,८,५[d]; १४,८;२५, २; ३९,३^{२}; ७,६८,१;१०२,८; ८, †३, ३;५; ११. १; ९, ४, १०; ११,८^{२}; ११,२,२३; १२, २;८; १३,२, ३०;३,२२; १५‘ १३, ४; १७, १, १२; १८, ३, ६३[e]; १९. ८, १; २७, १२‡[f];

---

[a] सपा. मै १, २, १७ काठ ३,७, क २, १४ वाताय इति पाभे.।

[b] सपा. काशि १३५ : ७ अन्तरे इति पाभे.।

[c] सपा. मै ४,५,६ प्रजासु इति पाभे. ।

[d] सपा. काठ ३७,९ अन्तरिक्ष्याः इति पाभे. ।

[e] तु. W. Gri.; वैतु. अन्तरिक्षे, न (तु. पपा.) इति सतः पाठस्य स्थाने सा. RW. अन्तरिक्षेण इति?

[f] सपा. ऋ १, १३९, ११ प्रभृ. माश ४, २, २, ९ अप्सुक्षितः इति, तै १,४,१०,१ काठ ४,५ अप्सुषदः इति च पाभे. ।

२०, १३९, २; पै १, १४, ३; २५, ३; ८४, ४; ९१, १; ४; १०७,४;५; २,७६,६; ४,२,६; ३४, २; ५. १३, २; २६, ८; ३६,२; ७, १३, ४; ८, ८, २; १०, ८, २‡[a]; १४,१,४; ११; १५, १९, ८; २१, ८; २२, ४; १६, †६, ३;६; २४,१०; ९९. २;१०६, ३; ११७, २^{४}; १३३, ८; १८,२३,७; ३१,७; १९,२. १२; २२, १;२०, १५,९; ३२, ९; -क्षेण ऋ १, ⌊२५, ७; ८, ७, ३५,१०, १३६, ४⌋; १६१, १४; ९, ५, २; ⌊६३, ८; ६५, १६⌋; मा १५, ६; ३८, ६; का १६, २, १; ३८, १, ६; तै २, ६, ७, २^{२}; ३, १, ६, १¶; ५, २, १२, २; ६, ४, १, २¶; ७, ५, २३, १; मै ४, ९, ७; काठ ६, ८; १२, ४; २२, ७; २६, १०; ४५, २०; ५०, ६; क ४, ७; ३५, १¶; ४१, ८¶; †कौ २, १८३; ५६७; †जै ३,१७, ४; ४, २८, ६; शौ ४, २०, ९; ३८, ५-७; ६, ८०, १†; ११, ४, ८; १३, ३, १३; १९, १७, २; १९, २; पै ५, ३५, २^{२}; ३८, ४†; ७, १४, २; १६, २; ८, ६, १०; १७,२; १६, ५७,१०; १९,१६,१२†;२०,११; -क्षेषु काठ ३९,५.

अन्तरिक्ष-क्षि॒त्[b]- -क्षिते तै ७, ५,२४,१; काठ ४१,१.

अन्तरिक्ष-दा[c]- -दाः काठ ३९, ९.

अन्तरिक्ष-देवता- > ¶**अन्तरिक्षदेवत्य॑[d]-** -त्यः तै ६, १, ११,२; २,२,६; ४,५,५; मै ३, ७,८;९,१;७; १०,१; काठ १९, २; २३,५; २४,६; २६, २; ६; २९,१;२; क ३७, ७; ४०, ५; ४१,४; ४२, १;२; -त्याः मै ४, १, १; काठ ३०, १०; क ४६,८.

†**अन्तरिक्ष-प्रा॒[e]-** -प्राः ऋ ७, ४५, १; ९, ८६, १४; मै ४, १४,६; काठ १७,१९; -प्राम् ऋ १, ५१, २; १०, ९५, १७.

अन्तरिक्ष-प्रु॒त्[b]- -प्रुद्भिः ऋ १, ११६,३.

अन्त॒रिक्ष-भाग[f]- -गाः तै २, ४,८,२; मै २,४,७; ८¶; काठ ११,९.

अन्तरिक्ष-या॒नी[g]- -नी तै ४, ४,६,२; काठ २२,५.

अन्त॒रिक्ष-वत्- -वन्तम् शौ १९, १८,२; पै ७,१७,२.

अन्त॒रिक्ष-संशित[h]- -तः शौ १०, ५, २६; पै १६, १३१, २.

अन्तरिक्ष-स॒द्[b]- -†सत् ऋ ४, ४०, ५; मा १०, २४; १२, १४; का ११, ७, ४; १३, १, १५; तै १, ८, १५, २; ४, २, १, ५; ४, ७, १$; ५, ३, ११, १¶; मै २, ६, १२; ८, १३$; ३, १, ६¶; २, १; ४, ४, ६; काठ १५, ८; १६, ८; २२, ५$; -सदः शौ १०, ९, १२; ११, ८, १२; पै १५, १४, ७; १६, १३७, २; -सदम् मा ९, २; का १०,१, ३; तै १, ७, १२, १; मै १, ११, ४; ३, २, १¶; काठ १४, ३; -सद्भ्यः शौ १८,४, ७९.

अन्तरिक्ष-स्पृ॒श्[i]- -स्पृक् मै ४, ९,७.

अन्तरिक्षा॒ँ*त्[j]- > **अन्तरिक्षात्-सँ॒*द्[b]-** -सदः पै २, ५३, ६; -सदे पै २, ५४,६.

१†**अन्त॒रिक्ष्य, क्ष्या[k]-** -क्ष्या ऋ ९, ३६, ⌊५; ६४, ६⌋; कौ २, ३८६; जै ३, ३१,६; -क्ष्याः ऋ ५,५४,९.

---

[a] पाभे. अन्त॒रिक्षे शौ १९,२७,१२ द्र. ।

[b] उस. कर्तरि क्विबन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६, १,१६२;२,१३९) ।

[c] विप.(इष्टका-) । कर्मण्युपपदे √दा (दाने) + विच् प्र. ।

[d] तादर्थ्ये यत् प्र. (पा ५.४, २४) । तित्स्वरः ।

[e] कर्मण्युपपदे विजन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या ।

[f] बस. पूप प्रकृतिस्वरम् ।

[g] तु. टि. अग्ने-या॒नी- ।

[h] विप. (उदवज्र-) । सस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६, २, २) ।

[i] उस. कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६,२,१३९) । उप. √स्पृश्+क्विन् प्र. (पा ३,२,५८) ।

[j] नाउ. व्यु. औपयिकः द्र. । अरतातेरर्थे आतिः प्र. उसं. (पा ५,३,३४) । तत्स्वरः ।

[k] विप. (पथ्या-, वसु-) । तस्येदमित्यर्थे पिन्निहतत्वात् स्वराऽविशेषकरः यप् प्र. उसं. (पा ४,३,१२१) । मत्वर्थ-प्रसिद्धो ह्यसौ प्र. भवति (तु. पावा ५,२,१२०) । तस्येदमी-योऽर्थश्च व्यत्यासेन मत्वर्थतः प्रति भवतीत्यभिसन्धिः ।

२अन्तरिक्ष्य॑, क्ष्या॑[a]- -क्ष्याः काठ ३७,९[b]; -क्ष्यान्[c] मै १,३,१५; ४,६,६; काठ ३५,७; क ४८,९; -क्ष्येण काठ ७, १३^{३}; क ६,३; -क्ष्यैः काठ ३५, २; क ४८,३.

आन्तरिक्ष॒[d]- -क्षः मा २४, ३४; का २६, ७, ४; तै ५, ५, २०, १; मै ३, १४, १६; काठ ४७, १०; -क्षाः मा २४, १०; का २६,२,५; मै ३, १३, ११. [°क्ष- पार्थिव°].

अन्तर् √ई, अन्तर् √गा, अन्त॒र्-गोष्ठ-, अन्तश् √छद् प्रभृ. अन्त॒र् द्र.

*अ॒न्-तस्[e]

अ॒न्तस्-पथ[f]- -थाः ऋ ५,५२,१०.

†अ॒न्ति[g] ऋ १, ७९, ११; ८४, १७; ८९, ९; ९४, ९; १६७, ९; १७६, १; २, २७, ३; ४, ⌊२, १८ (७, ६०, ३; ८, २५, ७)⌋; ४, ३; ५, १०; ५, ४४, ११; ७६, २; ८, ११, ४; ⌊७३, १-१८⌋; ९,१९, ७; ६७, २१; ९१, ४; मा १३, ११; २५, २२; का १४, १, ११; २७, ११, ९; तै १, २, १४, २; ६, ३, १$; मै २, ७, १५; ४,१४, २; काठ १६, १५; ३५, १; क २५, ६; कौ २, ११०३; शौ $१०,४,९;८,३२^{२};१८,१,२३; पै १२, १, ९; १६, १५, ९$.

अन्ति-कु॒[h]- -कम् ऋ १०, १६१, २; तै ६, २, २, ४¶; मै ३, ८, २¶; काठ २४, ९¶; क ३८,२¶; †शौ ३,११, २; २०, ९६, ७; पै १,६२, २; -कात् शौ ४, १६, १; १२, २, ३८;५०; ५२; पै १७, ३३, ८;३४,१०; ११; -के ऋ ⌊(७, ७७,४) ९, ७८,५⌋; मा ४०,५; का ४०,१,५.

अन्तिक-स्थ॒[i]- -स्थः खि ४,५, १४.

अ॒न्ति-गृह[j]- -हात् ऋ १०,९५, ४.

?अ॒न्तितम्[k] शौ ६, ४, २; ८, ५, ११[l]; पै १९,२,२.

† अ॒न्ति-तस्(:)[m] ऋ १,

---

a) विप. (२अप्-, ज्योतिस्-, देव- प्रभृ.) । तात्रभाविक यति प्र. (पा ४,४,११०) तित्-स्वरः ।

b) पाभे. अन्त॒रिक्षे शौ ४,८,५ द्र. ।

c) सपा. तै ३,२,८, ६ व॒यांसि इति पाभे. ।

d) विप. (अलज-, धूम्र- ⌊=धूम्रवर्ण-पशु-⌋) । साऽस्य-देवतीयः अण् प्र. (पा ४,२,२४) । तत्स्वरः ।

e) ३अ॒न्+तसिल् प्र. लित्स्वरश्च ।

f) तु. टि. अ॒नु-पथ- । बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् । उप. यद्र. । पाप्र. तु समासान्तः अप् प्र. (पित्निहतः) उसं. (पा ५,४,७४) ।

g) √*अन् (प्रतिबन्धे)+भावे क्तिन् प्र. । नित्स्वरश्चेत्येवं निष्पन्नं सत् क्रिवि. इव वा प्रादिवद् वा समस्तं चाऽसमस्तं चोपलभ्यते । तेन न. द्वि१ इतीवोपलभ्यमानं सत् अव्य. इतीवोपलक्ष्यते । एवं तावदेतत् प्राति. अन्ति-कु॒- इत्येतत्-प्रकृतिकं सत् (WW १, ६७) पाप्र. तद्विकृतितया (पावा ६, ४, १४९) प्रतिपाद्यमानं मूलतो विमृश्यं भवति । उभयोरपि प्रकारयोर्मौलिकः √*अन् (प्रतिबन्धे) इति वा, एतदभिनिर्वृत्तं कृदन्तं वाऽव्यभिचरितः प्रथमोऽवयवो यथा भवति तथा नाउ. भूय उपपाद्यमानं द्र. ।

h) स्वार्थे कः प्र. उसं. (पा ५, ४, २८) । तत्स्वरः (तु. दूर-कु॒- ऋ ९, ७८, ५) । मूलतः अ॒न्त->अन्तिकु॒->अ॒न्ति- इत्यस्मिन् संक्रमकल्पे त्व् अन्तोदात्तत्वार्थम् इवार्थे ठच् प्र. उसं. (पा ५, ३, १०९) । उभयथाऽप्यवक्तिनस्य विप. सतस्तु निष्पत्त्यर्थं चातुरर्थिकः ठच् प्र. उसं. (पा ४, २, ८०) स्यात् । आ √नी> अन्तिकु॒- इति या (३, ९) मतं भवति ।

i) उस. कान्ते थाथादि-स्वरः (पा ३,२,४;६,२,१४४) ।

j) अधिकरणार्थप्रधान-निपात-भूतं पूप. इति कृत्वा प्रास. पूप. स्वरः प्रकृत्या (पा २,२,१८;६,२,२) । 'अन्तिगतं गृहम्' इति विग्रहेऽभिसन्धिः ।

k) रूपम् ? अनेककोटिमत्तया विवृतिविषयत्वादिति । तथाहि । अ॒न्ति, *त॒म् इति द्वे पदे इति सा. प्रथमः कल्पः [वैतु. आद्युदात्तस्वरमात्रतयोपबृंह्यमाणं पपा. ऐकपद्यम् (सा. द्विस्वरः पाठः स्यादित्यपि मा कल्पि । तथा सति तदभिमतस्य द्वितीयस्य कल्पस्य ⌊अद्र.⌋ दुष्कल्पत्वात्)] । <अ॒न्ति-तम->-मम् इत्येवं तमपश्छान्दसो मकारलोप इति सा. द्वितीयकल्प-विकल्पः (२ये स्थले) द्र. । अन्तिकु॒म् इति मौलिकः पाठः इति W. ३यः कल्पः । तत् कः पन्थाः । मध्यम इति । यस्थ. अनुष्टुप्पादमानानुरोधतः अज्मध्यस्थस्य सतः समानवर्णान्तरानुगतत्वात् नैप्र. प्रथमस्य मकारस्य सुलोपतरत्वात् ।

l) सपा. पै १६,२८,१ अब्रुवन् इति पाभे. ।

m) प्राप्र. इह तसि (प्) प्र. उसं. (पा ५, ३,७ उउ.;

१७९, ५ ; २, २७, १३ ; ३, ५९, २; ५, १, १० ; ८, २७, ९; १०, ११४, ४; तै २, १, ११, ४; ३, ४, ११, ५; मै ४, १०, २; ११, ४; १४, १४; काठ ७, १६; २३, १२.

अन्ति-देव[a]- -वम् ऋ १, १८०, ७.

अन्ति-मित्र[b]- -त्रः मा १७, ८३; का १८, ७, ३; मै २, ६, ६; ११, १; काठ १८, ६.

अन्ति-वा(म >)मा[b]- -मा ऋ ⌊७, ७७, ४ (९, ७८, ५)].

अन्ति-सु(म्न >)म्ना[b]- -म्ने शौ ७, ११७, १; १४, २, ४५; पै १८, ११, ५.

अन्त्यू(न्ति-ऊ)ति[b]- -तिम् ऋ १, १३८, १.

?२अन्त्य°- > अन्त्य-मित्र[b,d]- -त्रः तै ४, ६, ५, ६; क २८, ६.

अन्तिका[e]- -का[f] खि ७, ७, २.

?अन्ते[g] मै ४, २, ५.

१अन्त्य- अन्त- द्र.

अन्त्र[h]- -त्रम् पै १९, १८, ५; -न्त्रेषु पै १६, १४८, ७.

आन्त्र[i]- -न्त्रम् शौ १०, ९, १६; -न्त्राणि ऋ ४, १८, १३ ; मा १९, ८६ ; का २१, ६, ७ ; मै ३, ११, ९ ; काठ ३८, ३[j]; शौ ९, १२, १६ ; १३, १७ ; ११, ३, १०[k]; पै १६, ७५, ७[l]; १३७, ६; १३९, १४; -न्त्राभ्याम् पै १९, २०, ४?[m]; -न्त्रेभ्यः ऋ १०, १६३, ३ ; शौ २, ३३, ४ † ; १०, १, २१; २०, ९६, २० †; पै ४, ७, ४ † ; १६, १०९, १; -न्त्रेषु शौ १, ३, ५; -न्त्रैः

वैतु. पावा ६, ४, १४९ ⌊यदनुशिष्टिरतिर्दीर्घेति सुत्यजा⌋)। पित्त्वान्निघाते स्वरस्तदवस्थः ।

a) नाप. । निपातायमाने पूप. व्यधिकरणः प्रास. (तु. अन्ति-गृह-) वा समानाधिकरणः बस. वा (पावा २, २, १८; २४) । उभयत्र चाऽविशेषात् पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६, २, २; २, १ ⌊वैतु. PW. GW. °व- इति?⌋) ।

b) विप. । बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६, २, १) ।

c) तत्रभवीये यति यतोऽनावीयः स्वरः (पा ४, ३, ५४; ६, १, २१३) । यद्वा, अन्त- इत्यस्यापि सामीप्यवृत्तित्व-संभवे सति स्थादस्य प्राति. गपू. तन्निष्पन्नात् सरूपाद् निष्पत्तावभेदः । एवमप्यर्थतो वैचित्र्ये सति यनि. भेद आदरणीय एव। एवमपि अन्त- इत्यत्र निर्देश्यमेतदिह वेति स्यादेव विमर्श-विषय इति ।

d) यत्त्वस्य मरुतां गणस्य विप. सतः अन्ति-अमित्र-इति पपा. भवति (तु. K.), तत्र नादरः स्यात् । नितान्तविपरीतार्थप्रतिपत्तिप्रसङ्गात् (तु. सपा. मा. प्रमृ. अन्ति-मित्र-शाखान्तरीयः पाभे.) ।

e) नाप. (हसन्ती- ⌊=चुल्ली-⌋ ⌊तु. वैजयन्ती १, ४, ३, ५४⌋) । व्यु.?

f) -काम् इति मुपा.? यनि. शोधः द्र. (तु. संटि.) ।

g) पाठः? रन्ति- > रन्ते ⌊सं१⌋ इति शोधः (तु. काश्रौ १३, ४, १८ प्रमृ.; वैतु. BC. यनि. एवेति) ।

h) =आन्त्र- एतद्वाच्यस्य जठराऽनुबन्धस्वरूपतामादाय'ऽस्य तद्वृत्तित्वमुपऊह्य √*अन् (प्रतिबन्धे)+त्रः प्र. इत्येषा व्यु. स्यात् । तदभ्यन्तरवर्त्तित्वमादाय तद्वृत्तितयाऽस्य प्रवृत्तौ तु ३*अन् इत्यस्य (√तॄ >)त्र- इत्यनेन समासः । यत्तु क्वचिद् अन्तर- इत्यस्याऽमध्यरोप-परिणाम इतीवाऽऽस्थीयते (तु. PW. प्रमृ.), तच्चिन्त्यम् । मूलतः ऋ इत्यस्याऽण्वर्णान्यतमाद्यन्तान्यतरत्वविशिष्ट-रेफपरिणामित्वेन सुवचतरत्वात् पराभिप्रायतः ३*अन् √तॄ+कः इत्येवंप्रकारिकायाः व्यु. युक्ततरत्वाच्चाऽस्मदीय-नान्तरीयपूर्वविकल्पानर्थान्तरत्वाच्चेति यावत् । यत्तु √अम् (रोगे)+क्त्रः प्र. (पाउ ४, १६४) इति व्यु. उच्यते, तदुपेक्ष्यम् । तत्राऽर्थसंबन्धाभावे सति ध्वन्यनुहारमात्रत्वाऽव्यभिचारात् ।

i) =उदरस्थनाडी-विशेष- । स्वार्थे अण् प्र. उसं. (पा ५, ४, ३८) । तत्स्वरः ।

j) अन्त्राणि इति मुपा. भवति । तदाद्यज्ह्रस्वस्वदीर्घत्वे प्रति संदेहः स्यात् । एतत्-स्थलान्तर-साम्यं (८, १) च शाखान्तरसाम्यं (मा १९, ८६ प्रमृ.) चादाय संस्कर्तुः प्रमाद इति प्रथमा कोटिः । शाखान्तरवदौभयविध्यं वेत्यपरा (तु. पै ४, ७, ४; १६, १४८, ७ प्रमृ.) । तत् का गतिः । भूयान् विमर्श एवेति ।

k) सपा. पै १६, ५३, १६ युगानि इति पाभे. ।

l) आत्राति इति पाठः? यनि. शोधः द्र. (तु. शौ ९, १३, १७) ।

m) शोधस्य कृते तु. सस्थ. टि. ?मुष्यन्ताम् ।

मा २५,७; का २७, ७, १; मै ३,१५,९; काठ ८, १¶; क ६, ६¶. [°न्त्र- अनु°].

अन्त्र-गुद[a]- -दम् पै १७,२९,१०.

अन्त्रा(न्त्र-अ)द्[b]- -न्त्रादम् पै ४, ३०,१-८.

√अन्द्(बन्धने)>१*अन्दु[c]-

आन्दु[d]- -न्दम् मा ३०, १६; का ३४,३,२.

२अन्द, न्दा- इला°.

?अन्दयविणाक्लिद्विर्मुम् पै ५, २७,२.

?१*अन् √धा[e]

१अन्ध, न्धा[f]- -न्धः ऋ १, १६४, १६; ४, १९, ९; ८, ७९, २; ¶तै २, २, ४, ४;५, १, ३, १; २; ६, १, ८, ३^{२}; २, ९, २;३; ४,१०, ६; ¶मै १, ६, ४; ११; ३, १, ४; ४, ४; ७, ७; ४, ५, २; ८, ५; ¶काठ १९, ३^{२}; ¶क ३०, १^{२}; शौ ६, १२९, ३; ९, १४, १५†; ११, ४, ३; पै ६, २०, ८[g]; १४, ४, ११[g]; १६, ५६, ३; १७, ६†; १९, ३२, २; -न्धम् ऋ १, ११२, ८; [११६, १६ (११७, १७)]; [१४७, ३; ४, ४, १३]; २, १३, १२; ४, ३०, १९; १०, २५, ११; खि १, ५, ७; १२, ७; मा ३०, १०; ४०,९; १२; का ३४, २, २; ४०, १, ९; १२; तै १, २, १४, ५†; मै ४,११, ५†; काठ ६, ११†; शौ ९, १३, ४; पै १६, ७४, ३; -न्धस्य ऋ १०, ३९, ३; पै ८, १२, ५; -न्धा ऋ ४, १६, ४; मै १, ४, १२¶; शौ ९, २, १०; २०, ७७, ४†; पै १६, ७६, ९; -न्धाः ऋ १, १४८, ५; खि ३, २१, २[h]; काठ ३४,८¶; कौ २, १२२१[h]; -न्धाम् ऋ १०, २७, ११; -न्धाय ऋ १, [(११६, १६); ११७, १७]; १८; -न्धे ऋ १, १००, ८; मै १, ६, ६¶; पै १९, ३८, ११; १२; -न्धेन ऋ १०, ८९, [१५[i]; १०३, १२[i]]; मा १७, ४४†[i]; ४०, ३; का १८, ४, १२†[i]; ४०, १, ३; कौ २, १२११†[i]; शौ १८,३,३; पै १०, १२,२; १५, १९,४. [°न्ध- अन्°].

¶अन्धम्-भावुक[j]- -कः काठ २७,८.

अन्धा(न्ध-अ)न्च्->अन्धाची- -चीम् पै १५, १८,३.

अन्धा(न्ध-आ)यु- -यून् पै ८, ७,७.

अन्धा(न्ध-अ)हि[k]- -हीन् मा २५, ७; का २७, ७, १; मै ३, १५,९; -हेः तै ५,७, १७,१; काठ ५३,७.

√१*अन्धि >१अन्धस्[l]-

-न्धः ऋ १, ६२, ५; ९४, ७; ७, ८८, २; मै ४, ६, ७¶; पै

---

[a]) समाहारे द्वस. ।

[b]) कर्मण्युपपदे √अद्+विट् प्र. (पा ३,२,६८)।

[c]) पचादित्वाद् अच् प्र. । नाउ. व्यु. औप. द्र. ।

[d]) नाप. ([मत्स्यबन्ध-] धीवर-)। तेन जीवतीत्यर्थे अण् प्र. इति ।

[e]) नाउउ. व्यु. औप. द्र. । तत्र पूर्वांऽशः नाउउ. वाच्यसामान्ये चाक्षुषप्रवृत्ति-प्रतिबन्धसामान्यमादाय √*अन्(प्रतिबन्धे)>१*अन्- इति कारकोपपदरूपः स्यात् । यद्वा, तत्रैव प्रतिबध्यमानस्य सतो दर्शनस्य बाह्यत्वविशिष्टत्वसामान्यमादाय २*अन्- इति गतिरूपः स्याद् य.नि. । पूर्वांऽशव्यवसेयत्वसूचकञ्च शिरसि प्रश्नचिह्नं द्र. । उभयथापि समानमयं समस्तः धा. सुकल्प इति तु तत्त्वम् । यश्च पाधा. चु. √अन्धि पठ्यते, असौ नाउ.>नाधा. सन्नेव तत्र कारणतामियादित्यपरा दिक् (तु. टि. २अन्धस्-) ।

[f]) विप. [तमस्-, दुहितृ- (प्रकृतिरूपा- इति उद्गी. वें. सा. [ऋ १०, २७, ११])] । नाप. । गस. वा कास. वा स्यात् उप. कः प्र. थाथादि-स्वरश्च (पा ३,२,४; ६, २, १४४)। या. (५, १) त्वत्राऽवयवद्वयमाह, नुंमध्यम् अ इति च √ध्यै>१*ध- इति च । तदेवं तन्मते बस. स्यादन्तोदात्तश्चेति विशेषः । कल्पनातारतम्यं त्ववधेयं विमृड्भिः ।

[g]) सपा. यक्र. शौ १९,४७,८;५०,१ अध इति पाभे.।

[h]) सपा. पै १९,६,१४ मुग्धाः इति, शौ ६,६७,२ मूढाः इति च पाभे. ।

[i]) =सपा. या ९,३३ । शौ ३,२,५ पै ३,५,५ ग्राह्या इति पाभे. ।

[j]) विप. (यजमान-)। उस. √भू+खुकञ् प्र. मुमागमश्च (पा ३,२,५७;६,३,६७)।

[k]) कस. सास्व. (पा ६, १, २२३) । उप. यद्र. ।

[l]) नाप. [अन्धकार- (वैतु. स्क. [पक्षे ऋ १, ६२, ५], वें. सा. [ऋ ७, ८८, २] =२अन्धस्-

१२,१, ७†; -¶न्धसः काठ ७, ६^{१}; क ५,५^{१}.

२*अन्√धा[a] > २*अन्धु[b]- √२*अन्धि[c]

२अन्धस्[d]- -†न्धः ऋ १, १२२, १; १५३,४; २,१४, १; ३, ३५, १; ४, १, १९; १६, १; २३,१;२७,५; ५,३०, ६; ४५, ९; ६, ६३, २; ६८, ११; ७, २१, १; ९२, १; ८, २, १; ९, ६२, ५; ६८, ६; ८६, ४४; १०, ११६, ४; मा ३, २०^{२}[e]; ७, ७; ८, ५४$; का ३, ३, ११^{२}[e]; ७, ३, १; ९, ७, १$; तै १, ४, ४, १; ३, ४, २, १; ४, ४, ९, १$; मै १, ३, ६; काठ ४, २; १३, ११; ३४, १४; क ३, २; कौ १, १२४; ३१३; २, ८४; ३५९; ९६५; जै १, १३, १०; ३३, १; ३, ८, १०; ३०, २; ४, २०, १०; शौ ७, ६०, २; २०, ७७, १; पै २०, ६, ६; -न्धसः ऋ १, ९, १; ५२, ३; ८०, ६; ८२, ५; ८५, ६; १३५, ४; १५५, १; २, १४, ५; १९, १; ३६, ३; ३७, १; ३, ४०, १; [४१, ६; ६, ४५, २७]; ४८, १; ४, ३१,२; ३२, १४; ५, ३४, २; [५१, ५ (६, १६, १०) ७, ९०, १]; ६, ४२, ४; ४३, ४; ६३, ३; ७, २१, १; ९०, १; ८, १, २५; १३, १५; २१; १७, ४;८;२४, १६; ३२, २८; ३३, ४; ७; ३५, २४; ४६, १४; ६१, ३; ६५, २; ६६, २; ७८, १; ८८, १; ९१ १; ४;९५, २; ९, १८, २; ५१,३; ५५ २; ५८,१;६१, १०^{१}; १०१,१; १३; १०, २५, १; ३२, १; ५०, १; [७; ९४, ८]; ७६, ६; ९६, ९; ११५, ३; १४४, ५; १३७, २; मा १९, ७२-७९;२६,११†;१६†; २४†; २७, ४०†, ३३, २३†; २५†;७०। ३६, ५†; का २१, ५, १; २^{१}; ३; ४; ५^{२}; २९, ५, ९†; ३२, २ ६†; ८†; ६, १; ३६ १, ५†; मै २, १३, ९†; ३, ११, ६^{८};४, ९, २७†; काठ ३८, १^{८}; ३९,१२†; †कौ १, १४५; १५५;१८०; २३६; २६५;२८९;२९७;३१३; ३८५; ४२२; ४६७; ५००; ५४५; ५५३; २, २२; ३३; ३५; ३८; ४७; ६३; १२४; ३२६; ४०७; ४४४;५७६;७३६; ७४२; ७९३; १०३४; १०४६, †जै १, १६, १; १७, १; १९, ६; २५, ४; ३०, ७; ३३, १; ५२, ४; ५६, १; ९; ३, ४, ४; ६; ९; ५, ६; ७, १; १२, ८; २७, २; ३१, २७; ३४, २; ४७,२; ४ २६, १; शौ ६,२, २;†२०, १, १; ४ १; ५, २; ६, १;९, १; १३, २; २३, ६; ३१, ४; ४९, ४;५३,१; ५७, ११; ६४, ४; ७१, ७; १२४, २; पै १९, १, ६; -ऽन्धसः मा १६, ४७; का १७, ८, १; तै ४ ५ १०, १; मै २, ९, ९; काठ १७,१६; क २७,६;-†न्धसा ऋ १, ५२,

---

इति (तु. BL.)?] । णिजन्तात् औप. नाधा. करणे वा अधिकरणे वा असुन् प्र. (पाउ ४, २०६) । नित्स्वरः । यत्तु या. (५, १) √ध्यै नञ्-पूर्व इति च बस. इति चाऽऽह, तन्न । तथा सत्य् अन्तोदात्तो नाम हि स्यात् (तु. टि. २अँन्धु-) ।

[a]) द्विउ. व्यु. औप. भवति (तु. टि.) ।

[b]) निष्पत्त्यर्थम् १अन्त्र- द्र. ।

[c]) नाउ. व्यु. औप. भवति (तु. √१*अन्धि) ।

[d]) नाउ. (सोम-) । करणे असुन् प्र. (पाउ ४,२०६) । अन्ध्यतेऽन्धः क्रियते अन्धीयते [=अन् धीयते प्राप्यते (तु. दे ४, २, ६ [उद्धृतः अक्षी.]))] अनेनेति । नित्स्वरः (पा ६,१,१९७) । किमिति नापूयू. कल्पनाबहुलो दवीयांश्च पन्थाः स्वीकृतो न च २*अनु-+√धा इत्यत एव प्र. उक्त इति । कृत्-स्वरः प्रकृत्या मा भूदाद्युदात्तश्च स्यादित्यर्थमिति । भवतु वा १अनु-+*धस्- (√धा+भावे कसुन् प्र.) इति बस. पूप. प्रकृति-स्वरम् एवेति । √अद्+असुन् प्र. इत्येषाऽपि व्यु. उच्यते (पाउ ४, २०६; दे २, ७, १) । एवमपि स्वरदोषः स्यात् । यद्वा <√*अन्ध् (तु. टि. अन्धस्-) इत्येषाऽपि व्यु. विमृश्येत । यत्तु या. (५,१) आ √ध्यै इत्यतः कर्मणि निष्पत्तिमाह, तत्र वर्णागमविकारादि-सामञ्जस्यसंभवेऽपि गत्युत्तरकृत्प्रकृतिस्वरस्य दुर्वारत्वाद् आद्युदात्तत्वं तु नोपपद्येतेति चिन्त्यम् ।

[e]) =सपा. माश २,३,४,२५^{२} काश्रौ ४, १२,५ । तै १,५,६,१^{२};८,१^{२} मै १,५,२^{२};९^{१} काठ६,७^{४};७,१^{२} क५,१^{२} पै १७,२२ ६ शाश्रौ२,११,६^{२} प्रमृ. अम्भः इति पाभे. ।

[f]) सपा. जैमि १, ८१ प्रमृ जैश्रौ ९, २४ (स्तोवि) अन्धसा इति पाभे. ।

२; ५; ४, २०, ४; ५, ५४, ८; ७, २०, ४; ९, १, ४; १६, २; ५२, १; ५५, १; ३; ६१, १९; ६७, २; १०७, २; मै ४, १२, ३; कौ १, ४७०; ४९६; २, १६५; ३२५; ३२७; ६६४; †जै १, २८, ३‡[a]; ३१, ५‡[a]; ४१, ४‡[a]; ४३, ५‡[a]; ४९, १‡[a]; ४; ५१, १०; ३, ३, १‡[a]; १६, १; २७,१; ३;५५, ५; -न्धसी[b] ऋ ७, ९६, २; -न्धांसि ऋ १, २८, ७; ५, ४१, ३; ६, ६९, ७; ७, ५९, ५;६८,२;७३.४.

अन्न-, अन्नकुरण- प्रभृ. √अद् द्र.

?अन्नेऽतः[c] काठ ११,२.

१अन्य- √अन् (बधा.) द्र.

२अन्य,न्या[d]– -न्यः ऋ १, ५२, १३; ५७, ४;⌊८४,१९;८, ६६, १३⌋;१२५, ७; १६१,९; १६४, २०^{२}; १८१. ४^{२}; २, ४०, ४^{२}; ⌊५^{२}[e]; ६, ५२,१६^{२}⌋; ३, ३१, २^{२}; ५, ३२, ३; ७७, २; ६ २१, १०; ३०, ४; ४८, २२; ५२, १६^{२}; ५७,२^{२}; ६८, ३^{२}; ७, ⌊(१, ८१, ५) ३२, २३⌋; ३६, २; ५६, १५; ८२, २^{२}; ५; ६^{२}; ८३, ९^{२}; ८५, ३^{२}; १०३, ३-५; ८, ५, ३९; १५, ११; ७८, ४; १०, १०, १४; २८, १; ३४,१४; ४३, ५;६४, २; ⌊(२ ३५, २; ४०, ५) ८५, १८^{२}⌋; ११९, ११; १२१, १०; १३२,४; १३७, २^{२}; १४१, ५; खि ३, १५, ९; २१, १; २२, १०^{२}; ५, ७, १, ८^{२}; मा ६, ३७†; ८. ३६; १०, २०†; १७,४७; २३,६५†; २७,३६†; ३१, १८; ३५, ७‡[f]; का ६, ८,८†; ८,११,१; ११, ६, ५†; १८, ४, १५; २५, १०, १३†; †२९. ४, ४; ५, ५; ३५,२,२; ४, ६‡[f]; ¶तै १, ५, ८, २^{२}; ७,४,३^{२}; ८, १४,२†; २,२,४, ६^{२};११,५; ४,२,३; ५,११,२^{२}; ६,८,१; ३, २, ५, ६†; ५,६, ९,३; ६,१, ५,१; ६,७; ७,६; २,१,१^{२}; २, १; २; ४, १०,१; ५,३,३^{२}; ७, २, ८, ६; ७; ५, ९,३^{२}; ¶मै १, ५, १२; ६, ८; ९,५^{२}; १०, ८^{२}; २, २, ६; ६, १२†; १३, ९†; ३,६,८[g]; ७, १; ९^{२}; १०^{४}[h]; ९, ६^{४}; १०, २; ४,१, ४; ४,१^{२};८; ६,७[i]; ७, ७; †१२, २^{२}; ४^{२}; ६;१३, २^{२}†; †१४, १^{५}[e]; १८; काठ ६,१; ४; ७, १०; ८, १३; ९, ११^{२};१२; १३; १३, ३;४;१५, ८;१३^{२}; १७, १९^{२} २०, ७^{२}; २३, ८^{२}; २४, ८^{२}; ९^{२}; २६, ६; ७^{२}; २८, २; २९, ५; ३४, ३; ५^{२}; ३६, ३^{२}; ३७, १६; ३८, ७†; ३९. १२†; ¶क ३,

---

a) सपा. यक्र. ऋ ८,४६,१४;३३,७;१०,२५,१;८,२४, १६; ९,६१,१० २अन्धसः इति पाभे. ।

b) द्वि२ । अर्थः? ⌊कृष्टाऽकृष्टपच्य-रूप-⌋ अन्न- इति वें.; ⌊सोम-सुरारूप-⌋ पेय- इति ORN. GRV. (तु. माश ५, १, २, १०; १२, ७, ३, ४ जैमि ३, २२८ ता १४,११,२७ C. च); ⌊सोम-पयोरूप-⌋ पेय- इति ⌊पक्षे⌋ GRV. ; ⌊नदीतटवर्तिन्-⌋ शाद्वल- इति PW. GW. ।

c) न, इतः इति द्विपदः शोधः (तु. सपा. मै २, २, ७) ।

d) २अन्-(<√*अन् ⌊प्रतिबन्धे⌋) + तादर्थ्ये यः प्र. उसं. ⌊पा ५,४,२४⌋ । तत्स्वरः । अने प्रतिबन्धानुपातिने पार्थक्याय भवतीत्यर्थश्च द्र. । एवं तावदस्य अरण-, २अरि-, अरुस्- प्रभृ. मौलिक्येकस्रोतस्ता स्यात् (वैतु. WW १,६७;८६; २,३३७ यत्र *अल्- इति च *अन्- इति च सना. आस्थीयमाने सती एतन्मूलतयाऽन्विष्येते (तयोः सना. अपि सतोः √*अन् ⌊प्रतिबन्धे⌋ इत्यनेन कश्चिज् जन्यजनकसम्बन्धः स्यादिति परमप्राचीनं मूलमन्विच्छतां नाऽत्र कोऽपि विसंवाद इव स्यादिति त्वभिसन्धिः) । यत्तु या १,६ इत्यत्र अ + आनेय- (आ√नी+यत् प्र.) इति सद् > २अन्य- इत्याह तदपि विमृश्यम् । तथात्वेऽपि कृत्योक- (पा ६,२, १६०) इत्यन्तोदात्तत्वं द्र. ।

e) सकृत् =सपा. तैब्रा २,८,१,६ । ऋ २,३५,२ काठ १२,१५ अर्युः इति पाभे. ।

f) =सपा. माश १३,८,३,४ मंब्रा १,१,१५ । शौ १२, २,२१ एषः इति, ऋ १०,१८,१ स्वः इति च पाभे. ।

g) सपा. तै ६,१,३,६ प्रभृ. अपरः इति पाभे. ।

h) एकतरत्र स्वरितद्वयार्थं ३इति द्र. (तु. तै ६, २,२,२) ।

i) एकतरत्र ?नान्योऽन्यम् > ना३न्योऽन्यम् इति माध्यमिकसंख्याङ्कनात्मकः शोधो विमृश्यः (तु. द्वितीयः पाठः उभयोः पाठयोः तात्पर्याऽभेदादिति) ।

१२; ४, ३; ५, ९; ८, १; ३१, ९^{१}; ३६, ५^{२}; ३८, १^{४}; २; ४१, ४; ५^{१}; ४४, २; ४५, ६; †कौ १. २४७; ३७३; २, ३१; १०७३; १२१०; †जै १, २६, ५; ३९, ४; ३, ४ २; शौ २, ४, ५^{२}; ३, २, ६; ३०, १; ५; ४, १३, २^{२}†; ५, ११, ४; ७, ८४, ४; ८५, ३†; ८६, १^{२}†; ८, ९, १९; ९, १४, २०^{१}†; १५, २६‡[a]; १०, ८, २३; ११, ६, २६; ७, १०^{२}; ११^{१}; १२, ३, ५०; १३, १, ५०^{१}; २, ११†; १४. १, २३^{२}; १८, १, १६†; १९, ३५, ५[b]; †२०, १५, ४; १७, ५; १२१, २; पै २, ११, ५^{२}; ५२, २; ३, ५, ६; १४; ४, १४, ३; ५, १०, ६; १०; १८, २^{२}†; १९, १; ५; ८, १, ४; १६, २३, ६; ६७, १०^{२}†; १०२, १०; १५३, १०^{२}; १५४, १^{२}; १७, १७, ३; ४०, १०; १८, ३, २^{१}†; १९, १०^{१}; २१, ५†; २०, २६, ४; ३१, १०†; ५५, १०^{१}; -न्यः:ऽ-न्यः तै ७, ५, ४, २, मै ४, ६, ७¶; पै २, ३९, ५; -न्यत्° ऋ १, ⌊३०, १९; ५, ७३, ३⌋; ५२, १४; १०३, १^{२}; ११५, ५^{१}; १२३, ७^{१}; १४०, ७; ३, ५५, ११^{१}; १५^{१}; ५, २९, १०^{१}; ३१, २; ६, २४, ५^{१}; ५८, १^{१}; ६६, १; ७, ३२, १९; ८, १, १; २, १७; २२, ४; १०, ⌊२७, २१; ३१. ८⌋; ३७, २; ३; ८२, ७; १२९, २; १४२, १; १४९, ३; खि ३, १०, २, १; मा १७, ३१†; ३३, ३८^{२}†; ४०, १०^{१}; १३^{२}; का १८, ३. ७†; ३२, ३. ९^{१}†; ४०, १, १०^{१}; १३^{१}; तै २, ५, १, ६¶; ३, ४, १, ३^{१}¶; ४, १, ११, २^{२}†; ३, ११, ५; ६, २, २†; ¶६, २, ३, ३; ३, ५, १^{१}; ¶मै १, ९, ३; २, १०, ३†, १३, १०\$; ३, ६, ३^{१}; ८, ४; ७^{१}; ९, १; ४, ६, ८; ८, ८; १०, ३^{१}†; ११, १†; †१४, ४^{१}; १६^{२}; काठ ४, १५^{१}; ६, ३^{४}; ८, २^{५}; १०; ११; ९, ११; ११, २^{१}; १३, १०^{१}; १८, १; २०, १५†; ३४, ७^{१}; ३७, ५[d]; ३९, १०; ४२, ४; ¶क ४, २^{१}; ६, ७^{५}; ७, ६; ८; २८, २†; †कौ १, ७५^{१}; २४२; २, ७०; ७१०; ११४७; †जै १, ८, ३^{१}; २५, १०; ३, ७, ८; ५८, ७; शौ ५, ११, ५; ६; ६, १२. १; १०, २, २२; २३; ७, ३१; ११, १०, २३; १३, २, ४३^{१}; १८, २, ३१; ५१; १९, ५३, ४; †२०, १८, २; ८२, २; ८५, १; १२३, २^{१}; पै १, ३७, ४; ५; २, २८, १[e]; ८, १, ६; १२, २, ४; १३, १, ३; १६, ६१, ५; ८७, ३; १७, १७, ५[f]; २५, ५†; ६†; १८, २५, ३; १०; १९, ४, ४; -न्यत् ऽ-न्यत्° ऋ २. २४, ५; ३, ३८, ७; ¶तै ५, ४, १२, २; ७, ५, ४, १; मै १. ५. १०¶; -न्यम् ऋ १, ९३, ६^{१}; १२९, १०; १६४, ३८^{२}; २, २२, २; ३३, ११; ५, ३४, ८; ६, ४७, २१; ७, १०३, ३; ४; ८, २४, १२; ७५, १३; ८०, १; ९६, १९; १०, १०, १०; १४; ४९, ८; ९१, ८; ११७, ४; ११९, ७; ११; १४२, ७; खि ३, २१, १; मा १२, ६२; १६, ५२; १७, ४७; ३३, ६०; का १३, ५, १; १७, ८, ६; १८, ४, १५; ३२, ५, ६; तै १, ७, १, २¶; †२, ३, १४, २^{२}; ६, ११, ३; ३, २, २, १; २; ४, २, ५, ४; ५, १०, ४†; ५; ६, १, ३^{२}; ५; ¶५, १, १०, ३^{१}; ४, ४, ५; ¶६, १, ५, १[g]; ६, ९; ७, ६; ४, १०, १; ५, ३, ३^{१}; मै २, ७, १२; ¶३, ६, ९; ८, ७; ४, ३, ४¶; ६, ७^{२}¶; ११, ६†; १४, १८^{२}†; काठ ४, १६^{१}; ६, ४; १६, १२; २५, ८; २८, २; ३९, १३; क ४, ३¶; २५, ३; २७, ६; ४०, १¶; ४४, २¶; †कौ २, ३३४; ८३८; १२१०; †जै ३, २८, ६; शौ ३, २, ६; ३०, १; ४, १८, ३; ६, २०, १; २६, २; ९, ५, २७, १५, १६^{२}†; १२, ३, ५०; १३, २, ११‡[h]; †१८, १, ११; १६†; ४०; पै ३, ५, ६; ५, १९, १; २४, ३; २७, ६; ७, ३, १; ८, १९, १०; १३, २, ९; १६, ६९, ७^{१}†; १७, २८, ६; ४०, १०; १८, २१, ५; १९, ४१, १६; ४२,

---

[a] सपा. ऋ १,१६४,४४ एकः इति पाभे. ।

[b] पाभे. ? बिभृथेत्या द्र. । अन्ये इति सा. ?

[c] स्वमोर् अदड् इत्यादेशः (पा ७,१,२५) ।

[d] सपा. तैब्रा २,७,४,१ ऋते इति पाभे. ।

[e] सपा. अन्यद् आयत् > सपा मै ४, ११, १ अन्यत् इति पाभे. ।

[f] सपा. शौ १२,४,१५ अन्यस्मिन् इति पाभे. ।

[g] सपा. मै ३, ७, १ अन्यस्मिन् इति, काठ २३, ८ इदम् इति च पाभे. ।

[h] सपा. ऋ १०,८५,१८ विभे. ।

१;२०,३८,१; -?न्य॒म्ऽअन्यत् मै ४,११,१?[a]; -न्यम्ऽ-न्यम् ऋ ५, ४४, ११; ६, ४७, १५; १६; १०, ११७, ५; ¶तै ७,५, १, ६;५, ४,१; ¶मै ४,८,१०; काठ३०,५¶; -न्यया ऋ ३,२२, ११; तै ६, ३, ९, ३^{२}; ¶मै १, ८, ३; १०, १८^{२}; ४, ८, ३; ¶काठ ६,३; ११, १०; ३६, १३^{२}; क ४, २¶; शौ ११, ४, ५; १८; पै १६, ५६, ६; १७; -न्यस्मात् पै ५, १०, ६; -न्यस्मिन् ऋ ३,५५, १७; खि ३, १५, २६; तै ७, २,१,४¶; ¶मै १, ६, ९;३,७, १[b]; ४ ४, ३^{२}; शौ ८, ९, १९; १२, ४, १५[c]; पै १९,२, १४; २८,१३; १५; -न्यस्मै ¶तै २, २, ११, ५; ५, ४, ३^{२}; ६,२, २, १; २; ७,२,८, ७; ¶मै १,७, ५^{२}; ९, ५; ३,७, १०^{२}; १०, २; ¶काठ ९,१२; २४,९; ३४,१८^{२}; ¶क ३८,२; शौ ३, ३०,५; १२,३, ४६; पै ५, १९, ५; ९, ४, ७; १७; १८,३; ४०,६; १९,३,२; -न्यस्य ऋ १,१४०, २; १७०, १; १८१,५; ६; २, ३५, १३; ६, ५७, ३^{२}; ७, १०३, ५; ८, ३३, १६; ¶तै २, ५,१,५; ३, २,४,४\$; ५, ६, ८, ३; ७,२, ८,६; ¶मै १,४, ११; ५, १२; २,२,६; ३,४, ७;७, १०^{२}; ९, ४;१०,३; ४, ७, ७; ¶काठ ७, १०; ८,१३; १०, ४; ११, ५; १३, ३^{२}; २४,९; २६,४; २९, ५; ३१, १५; ३५, ३†; ¶क ५, ९; ८, १; ४१, २; ४५,६; ४८,४†; शौ १०,८,२३; पै ५, १०,१०; १२,३,५; ६,७; १६, १०२,१०; -¶न्यस्यऽन्यस्य तै ६,३, ११, ४; -†न्यस्याः ऋ २, १८, २; ⌊३, ५५, १३; १०,२७,१४⌋; ९, ७९,३; १०, ९७, १४; १२४, ३; मा १२, ८८; का १३, ६, १४; तै ४,२, ६,३; मै २,७,१३; ४,५, ८¶; काठ १६,१३; क २५,४; पै १, ६५,४; १३, १३,७; १९,३९, ५†; -न्यस्याम् ऋ १, ९५, १^{२}; †मा ३३, ५^{२}; †का ३२, १, ५^{२}; शौ १,३२, ४^{२}; पै १, २३,४; ८, १४,१^{२}† -¶न्यस्यै मै ३, १०, ३ ; काठ ९, २^{२}; क ८.५^{२}; -न्या ऋ १, १०९, १;६; १२३, ७; १६१, ५; २. ३५, ८; ३, ३३, २; ५५, ४; ५, ७३, ३; ६, ४९, ३^{२}; ७, २६, ३; ९, ७०, १; १०,१०, १३; ८२, ३[d]; ९७, १४^{२}; खि ५,७,३,४^{२};५^{२}; १०; मा १२, ८८^{२}†; १७, २७†[d]; २८, १५^{२}; १६^{२},२१; का १३ ६, १४^{२}†; १८, ३, ३†^{२}[d]; ३०, २, ४^{२}; ५^{२};१०; तै २,४, १२,३¶: ४ †२, ६, ३^{२}; ११, १; ३, ११, ४^{२};६, २, २†[d]; ¶५, ३, ७,४; ७, ३, ३^{२}; ¶मै १, ७, ३; ८, ३; २, ४, ३; ७, १३^{२}†; १०, ३†; १३, १०[e]; ३,९, ५; ४, ५,८; ७, ७;१०,४†;१३,८^{४}†; १४, ६†; काठ ४, १५; ९, १; १०,११; १३,४;५; १६,१३^{२}; १८,१†[d]; १९, १३^{५}; २७, ४; २९,५; ३४,५^{२}; ३५, ३; ३९. १०^{२}; क ८, ४¶; २५, ४^{२}†; २८,२†[d]; ४२, ४¶; ४५ ६¶; ४८, ४; †कौ १, ५६०; २, ७७३; †जै १, ५७, ९; शौ १, ३२, ४?[f]; ६,३०, २; १०, ७, ४२^{२}; १८,१, १५†; पै १.२३, ४;६५,४^{२}; ९, ३, ४^{४}; १२,३, ६^{२}; †१३, १३, ७^{२}; १९, ३९, ५^{२}†; २०,१९,९; २०,४; ४२, १०^{२}; -†न्याऽ-न्या ऋ १, ६२, ८; ९५, १; ११३, ३; मा ३३, ५; का ३२, १, ५; कौ २, ११०१; पै ८, १४,१; -न्याः ऋ १, १२३, ११; २, ३५, ३^{२}; ६, ६१, ९; १३[g]; ७.९५, १; ८, १०१, १४; ¶तै २,२, ९,५;५,१२.२^{२}†; ३,१, ९,२^{२}; ५ ४,१,४^{२}; ५,६, २; ६, २,५; ६, ३,१,४;४,१०, ४;५,२, २^{२}[h]; ¶मै १,१०, ५^{२}; २,५,१^{२}; १३, १^{२}†; ३,२,२^{२};६, १०^{२}; ८,४^{२}; ४.१. ९^{२}; ३, २^{२};४,९^{४}; ५,२^{४};

---

[a] पाभे. अन्य॒त् पै २,२८,१ द्र । शोधः मै ४,११,१ ?आय॒त् टि. द्र. ।

[b] पाभे. अन्य॒म् तै ६,१,५,२ द्र. ।

[c] पाभे. अन्यत् पै १७,१७,५ द्र. ।

[d] सपा. शौ २,१,३ स॒र्वा इति पाभे. ।

[e] सस्थ. ?अन्या॒ः (तु. मै. पपा.) > यनि. (तु. शोधः सपा. तै ४,३,११,४ प्रमृ.) ।

[f] °न्या॒म् इति पाठः? यनि. शोधः (तु. ?अभीवा॒र-सस्थ. टि., पै १, २३, ४ तैब्रा ३,७, १०, ३ आपश्रौ ९, १४,२च) । [g] शोधः महि॒नासु टि. द्र. ।

[h] सपा. मै ४,६, ६ प्रमृ. अन्ये॒ इति, पु॒रुषः इति च पाभे. ।

४; ८, ६; ९ ; १२, ४†; १४, ७†; काठ १२, ७^{२}; २३, ६^{२}; २६. १; २७,२; २८, १; ३१, ७^{२}; ३३,७^{२}; ३५, ३^{२}†; १८^{२}. २०^{२}; ¶क ४०, ४; ४२, २; ४८, ४^{२}†; १६^{२}; १८^{२}; कौ ३, ३,६^{२}†; जै २,१, ६^{२}†; शौ ६, ६०,२; १०, ८,३†; पै १, ३७, १^{२}; २,८७,१; ४, २०,७^{२}; ५, १०,७; १५,२२,७; १६,१०१, ६†; १९, १४, ५; ३७, ६; -¶न्याःऽ-न्याः तै ६, २,६,३; ७,५,१,६; मै ३, ३,१; ८, ४; काठ २५,२; क ३८,५; -न्यान् ऋ ३,४६,२; ४८, ३; ४,३६, ९; ५,१,८;९;३०, २; ६, १० ५; ७, १, १४; ८,१, ३३; ५. १३; खि २, १४, १;५, ७,३, १; मा ५, ४२^{२}; १७, ७; ११; १५; ३६, २०; ४०,४; का ५, १०, २^{२}; १८, १, ८; १२;१५; ३६ १, २०, ४०, १, ४; तै १, ३,५,१^{२}; ३, २, ८, ५; ५, १, ५,५¶; ६, ३, ३,१^{४}; मै १,२, १०; १४^{२}; २, ५, १¶; ९, ९; १०, १^{२}; ३, ३. ६¶; ९, २^{४}; ¶^{२}; ¶४,३,१;६, ३^{२}; ८; १२, ३\$; १३,८†; काठ ३, २^{२};५, २; १७, १७^{५}; १९, १०; १३; २०, ७¶; २६, १^{२a};३^{४}; २७, ७^{४};८^{२a}; २८,३; ३२,२; क २, ९^{२}; २८, १^{५}; ३०, ८¶; ३१, ९¶; ४०,४ ¶^{a}; ४४,३¶; शौ १,१०,२; ३०,३; २, २९, ३; ४,५,७; ३६,३; ७,३६,१;१२, १, ५८; १९, ३३, ५; ५०,६; पै १,१४,३; १९,२; ४, ६, ७; ८,१० ८; ९,९,३; १२. ५, ५; १४. ४, १६; १७, ६,५; १९ १७,१२; २०, ८,९; -न्यान्ऽ-न्यान् मै ३,३, १¶; -¶न्यानि तै २,६, ३,१; ६, ५, ११, १^{४}; २^{२}; ७,४, ११, ४^{२}; ५, ८, २; मै १,५,१३; ८,७; २,५,७; ४, १,१२;५,६; ६, ३^{२}; ७,५^{२}; ८, ८^{२}; काठ ६, ४; १३, ८; १९, १०; २३, ३^{२}; २८,१०^{२}; ३३ ३; ३४, ७; क ४, ३; ३०, ८; ४५, १^{२}; -न्यानिऽ-न्यानि काठ ३३, ७; -न्याभिः ऋ १, ११३, १०; ¶तै ५, १, ६, ४; ६,१,९,५,६,८,३; ७,२, ५,२; ३,६,१; मै ३,१, ७¶; पै १९, ३६,१०; -¶न्याभ्यः तै ५, ७, २, ५; पै १९, १९, ११; -न्याभ्याम् शौ ११, ४, २;३; १३-१७; पै १६, ५६, ३; ४; १४-१६; १८; -न्याम् ऋ ३, ३३, २; १०, ८५, २१^{b}; २२; ९७, १४; मा १२,८८†; का १३,६, १४†; ¶तै २,६,६,३^{२}; ४,२,६,३†; ३, ११, ४^{२}\$; ५, ३,७,३^{२};४,४, ४^{२c}; ५, ४, २^{२}; ६,२,१, ६^{२}; ३, २^{२}; ७,१, ६, ५; ¶मै २,१,९^{२};७,१३†; १३, १०\$; ३, १, १; २,६^{२}; ३,१; ८,१; ४,३,५^{४};७,७; १४, ६†; काठ ६, ३^{२}; १०, ११; १२, ८; १३^{२}; १३, ५; १६, १३; १९, ७; २०, ६^{२}; २७,४; २९, ५; ३५, १९^{३}; ३९,१०^{२}; ¶क ४, २^{३}; २५,४†; ३०, ५; ३१, ८^{२}; ४२, ४ ; ४५, ६; ४८, १७^{३}; शौ १२, ४, १३; पै १, ६५, ४; ९, २५, ६; १३,१३, ७†; १५,२३,७; १७, १७, ३; १९,३९,५†; -न्याम्ऽ-न्याम् ऋ १,१३१,५; काठ २६, २¶; क ४०,५¶; शौ २०, ७५,३†; -न्यासाम् ऋ १०, १५९. ५^{d}; तै ५, २, १, ७^{२}¶; काठ १९, १२^{२}¶; क ३१, २^{२}¶; शौ ६,६०,२; ७,३८, १; ३९, ४; पै २,४१,५†; ३,२९, ५; १९, १४,५; ३७,६; -न्यासु ऋ ३, ५५,१७; खि ३,१५,१७; ¶तै ५,४,२,१; ६,५,५,३^{२}; -न्ये ऋ १,३६,१;५९,१; १६४,१२; २,१८,२;[३; ३,३५,५]; ३,९, ३^{२};४,१,१४;[४४,५;७,६९,६]; ५,४०,९;४७,५;८१,३;७,५७, ३; ८,२,६; ३, २३; ८,८;१९, ३३; १०,१४,३^{२};३४,४;८१,६; ११४,७;१६०,१; मा ११,६†; १७, २२†; २९, २; †का ८, २०,१;१२,१,६; १८,२,८;२९, १,२\$; ¶तै १,७, ३, १^{२}; २, ५,१०,२; ६, १२, ५^{२}†; ३,१, ५,२^{२}; ४, १, १, २†; ७,१\$; ६,२,६†; ५,२, ९, २;४;४,५, १;२;५,९,३;४; १०, ५^{२};६,६, १; ६,३,१,६^{२}; ४,५, ३; ५,२,

---

[a]) सपा. तै ६, ३, १, ४ मै ३, ८, १० ये पुरस्ताद् आसंस्तान् इति, ये पश्चाद् आसंस्तान् इति च पाभे.।

[b]) =सपा. आपमं १,१०,२। शौ १४.२,३३ पै १८, १०,३ जामिम् इति पाभे.।

[c]) सपा. काठ २१, ७ अन्यतराम् इति पाभे.।

[d]) सपा. आपमं १, १६, ५ सर्वासाम् इति पाभे.।

१;२[a]; ११, ३^{२}; ६,४,४; ¶मै १,४, ६^{४}; २,३,३;७,१†; १०; २१†; ११,५$; ३,४, ७^{२}; ७,२; ८,१०^{६}; ९,४^{३}; १०,१^{२};२; ४, १, १; ३,१^{२}; ६^{२}; ५,५;७^{३};८; ६, ५[b]; ६^{२}[a]; ८; ७, ५; १४, १६^{२}†; काठ ८,१; १३^{२}; १२, ८^{२}; १५,११; १७, १६; १८, २; १६; २०,८; ११^{२०}; २१, ४^{२},७^{२};१३; २२,६; २६,१^{१};४; २७,७^{२}; २८, २^{२}; ¶क ६ ६; ८, १^{२}; २८, २†; २९, ४$; ३१,१०; १३^{२}[c]; १९^{२}; ३४,१; ४०,४^{२}; ४१,२; ४४, २^{१}; †कौ १,५९; २,९३९; †जै १,६,५; ४,१६, ७; शौ २६,२; २८,१; ३,११, ५; ७; ९, १४, १२†; १२ ३,४२;५१; ४,२२; †२०, ९६,१; १४३, ५; पै १,१२,१; ६१, २; ५; ३,२१, ६; ३३,२; ५,१०,७; १५, १^{२}; ९, ४, ८; १६,६७,१†,७७,८; १७, १८, २; ४०,२; ४१,१; ¶-न्ये-न्ये तै ५,४,१२, २; -न्येन ऋ १, १४०,२; ६,९,३; ७, ३३, ८; १०, १०, ८;१२; ३७,३; मा २३,१५; का २५,४, ४; ¶तै ७,२, ८, ५; ¶मै ३,२,६^{२}; ४, ८, ८; १०^{२}; ¶काठ २३, ६; २९, १; ३०, ५^{२}; ¶क ४५,२; शौ ११, ४, १; ४ ; ८-१२; †१८,१,९;१३; १९, ६, ४‡[a]; पै २, २४, १-५; ७, १५, ५; ८, १५, ३; ९, ५, ४‡[a]; १६, ५६, १; २; ५; ९-१३;१२४, १-११; १९,२५, ६†; -न्येन -न्येन मै३ ८, ९^{२}¶; -न्येभिः ऋ २,१८,२; शौ ८, ५,९; पै १६, २७, ९; -न्येभ्यः ¶तै ७, १,१,५; ¶मै २, ५, १; ४,३, २; ४, ३; ५, ६; शौ १२, ४, २३; -न्येषाम् ऋ ८, ३३, १४; १०,३४, १०; ११; ¶तै ५,३ १२,२; ६ ५,२ २; ¶मै १,४, ११; ११, ९^{२}; ४,४,५^{२}; ¶काठ ८, ११^{४}; २२, ७; १०; ¶क ७, ८^{४}; ३५, १; ४; शौ १२,२, ५१; १४, २, ८; पै ३, ४०, ४; १२, ७, १-१४; १७, ३५,१; १८,७,९; २०,४१.५; -न्येषु ऋ १, ३०, ६; खि ३, १५,१४; १६^{२}; ५,४,९; ¶तै ५, ४, ११, ४; कौ २ ९५१†; शौ २०,४५ ३†; -न्यैः ऋ १, १६१,५; खि १, ९, ४; तै ५, १,६, ४¶; ¶मै १, १०, ११; ३, १, ३; ¶काठ १९, ६^{२}¶; ३६,५;३७,१७^{२}; क ३०,४^{२}¶; शौ ११ ४, ६; ७; पै १६,५६, ७;८. [°न्य- अन्°].

†अन्यक॒[e]- -के ऋ ८, २१, १८; ⌊३९, १-१० ; ४०, १-११; ४१, १-१०; ४२, ४-६⌋; तै ३, २, ११, ३; -केषाम् ऋ ⌊१०, १३३, १-६⌋; तै १,७, १३, ५; मै ४, १२, ४; कौ २, ११५१-११५३; जै४,१,४-६; शौ २०,९५,२-४.

अन्य॒-कृत[f]- -तम् ऋ ⌊६, ५१,७; (७,५२,२⌋); मै३,९,१¶; काठ ३०, ३†; क ४६, ६†; पै २, २४,३; ३०, ५[g]; -¶तानि तै ६,३,२, २; -†तेन ऋ २ २८, ९; मै ४,१४,९; -†तेभ्यः ऋ ८, ७९, ३; मा ५,३५; का ५, ९,१; तै १,३,४,९; ६, ३, २, २; मै १, २, १३; काठ ३, १; क २८.

अन्य-क्षेत्र॒[h]- -त्राणि शौ ५,२२ ८; पै १३,१, ६; १३; -त्रे शौ ३, ३,४; ५,२२,९; पै २, ७४, ४; ५,२१,७; १३,१,१४.

अन्य-जनँ॒- >¶अन्यजन॒-ता[i]- -ता मै ३,८,१०.

अन्य॒-जात[j]- -तम् ऋ ७, ४, ७; ⌊५२, २ (६, ५१,७)⌋

¶अन्यत॒र,रा॒[k]- -रत् काठ २७,८; -रम् काठ २५, ८; क ४०, १; -रस्य तै ७, १, ४, ३ ; -रान् तै २,४, ३, १; मै २, १, ११; ३,८,५; काठ १०, ७; -राम् काठ २०,६; २१, ७[l]; क ३१, ८; -रेण मै २,३,६.

---

[a] सपा. काठ २८,१ इतरान् इति पाभे. ।

[b] सपा. काठ २७,१० इतरे इति पाभे. ।

[c] सपा. मै ३,१,९ उ॒त्तरे, अ॒धरे इति च पाभे. ।

[d] पाभे. अतिरो॒हति द्र. । [e] प्रागिवीयेष्व् अर्थेषु टेः प्राग् अकच् प्र. (पा५,३,७१) । चित्स्वरः ।

[f] तृस. पूप. स्वरः प्रकृत्या (पा ६,२,४८)।

[g] सपा. मै ४,१४,१७ देव॒कृतम् इति पाभे. ।

[h] षस. सास्व. (पा ६,१,२२३)।

[i] नाप (परराष्ट्रिय-वर्ग-) । समूहार्थे तल् प्र. लित्स्वरश्च (पा ४,२,४३; ६,१,१९३) । पूप. कप. ।

[j] विप. (एनस्-,शेषस्-)। सस. पूप. स्वरः प्रकृत्या (पा ६,२,२) । [k] द्वयोरेकस्य निर्धारणे कर्तव्ये डतरच् प्र. उसं. (पा ५,३,९२) । चित्स्वरः ।

[l] पाभे. अन्या॒म् तै ४,४,४,४ द्र. ।

अन्य॒-तस्(:)[a] ऋ १,४,५; ¶तै २,४,१,१^{२}; ५,१,९,४; ७,३,५,२; ७,३; ९,३; ¶मै १,६,१२; १०,१७; ३,४,५^{२}; ४,२,१०;१३; ५,५; ¶काठ १०,७^{२}; १९,१०; २२,२^{२}; ¶क ३०,८; शौ १३,३,१२^{२}; २०,६८,५†; पै १,८६,६; ५,२०,३?[b]; २०,३७,१,५२,१.

१अन्य॒(तः>)त-ए(त>)नी[c]- -नीः मै ३,१३,९; –न्यः मा २४,८; का २६,२,३.

२¶अन्य(तः>)त-ए(त>)नी॒[d]- -नी तै ७,१,६,५.

¶अन्यतः-क्ष्णु॒त्[e]- -क्ष्णुत् मै ३,१,२[f]; -क्ष्णुता काठ १९,१; क २९ ८.

अन्य॒तः-शितिबाहु[g,h]- -हुः मा २४,२; का २६,१,४; तै ५,६,१३,१; मै ३,१३,३; काठ ४९,३.

अन्य॒तः-शितिरन्ध्र[g,i]- -न्ध्रः मा २४,२; का २६,१,४; तै ५,६,१३,१; मै ३,१३,३; काठ ४२,३.

¶अन्य॒(तस्>)तो-दत्[g,j]- -दतः तै २,६,२,२^{२}; काठ १९,३; क ३०,१; –दद्भ्यः तै ५,१,२,६; –दन् तै २,१,१,५;५,५,१,३.

अन्य॒(तस्>:-अ)तोरण्य[g]- -ण्याय मा ३०,१९; का ३४,४,१.

¶अन्य॒(तस्>)तो-वैश्वानर[g]- -रः तै ७,२,१०,१.

अन्य॒-त्र, > त्रा[k] ऋ ७,५९,५; ८,२४,११; १०,८६,२; खि २,११,३; ¶तै ३,३,८,१; ¶मै ३,६,६;१०,४; ४,५,६;६,९; ¶काठ ६,६; २३,२^{२}; २७,६; २८,६; ३७,१; ¶क ४,५; ३५,८^{२}; ४२,६; ४४,६; शौ ३,२३,१; ६,११,३[l]; २६,३; ४०,२; ९३,२; १४०,३; ७,११६,१; १२०,२; ९,२,२५; १०,१,१६; ११,२,१९;२१;२६; २०,१२६,२†; पै १,२७,३;६४,३; ५,२२,१–९;

---

[a] पञ्चम्यर्थे तसिल् प्र. लित्स्वरश्च (पा ५,३,७; ६,१,१९३)।

[b] परश् चराण्य् अतः इत्येवं मुपा. अनिपुणमिव संस्कृतः। चर, अन्यतः इत्येवमत्र प्रासङ्गिके पदे शोधपरैः द्र.।

[c] विप. (शुक्र-पार्श्वी- वशा-)। कः समासः? तस. पूप. स्वरः न स्याद् अन्यत- इत्यस्य नञ्-कु-निपातत्वेन परिगणितत्वात् (पावा ६,२,२)। बस. तु स्वयमेव न स्याद् उप. विप. सतो वर्णविशेषविशिष्टवृत्तित्वादिति। अन्यतरथाऽपि स्यात्। कथमिति। तस. तावत् परिगणनपरिभाषाया इह शाखाभेदेन चारितार्थ्याऽचारितार्थ्ययोर् व्यवस्थेयत्वात्। तथा हि। मा. का. मै. परिगणनाऽभावे सति पूप. स्वरः स्यात्। तै. च तद्भावे सति सास्व. स्यादिति (तु. नाउ.)। अथ बस. अपि उप. विशेषकवर्णविशेष-वृत्तिदर्शनाद् उपपद्येत। उप. स्त्रियां न-आदेश-सहकृतस्य ङीपः (पा ४,१,३९) पित्त्वान्निघाते स्वराऽभेदः।

[d] पाक्षिकः स्त्री. ङीष् प्र. (पा ४,१,४१) तत्स्वरश्च। उप. एतवर्णविशिष्टवृत्तितरं द्र.। शेषं नापू. टि. ऊह्यम्।

[e] विप. (पार्श्वे संशित,ता- अभ्रि-, फाल-)। उस. कृत्स्वरः प्रकृत्या। उप. √क्ष्णु(तेजने) + कर्मणि क्विप् प्र.।

[f] सपा. आपश्रौ १६,१,७ अ॒न्यतरतःक्ष्णूम् इति, हिश्रौ ११,१,११; १७,१,१३ अन्यतरतःक्ष्णुताम् इति च पाभे.।

[g] बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६,२,१)।

[h] उप. २*शिति-बाहु॒- द्र.। यथा अन्य॒तःशिति-बाहु- इत्येवमवजिघृक्षू भा. सा. च शिति- इत्येतद्भावप्रधानमिति कृत्वा पूप. बस. भावयित्वा बाहु- इति उप. पुनः बस. इच्छन्तौ पपा. विरुध्येयातां तथाऽऽकरे द्र.। यनि. २*शिति-बाहु॒- इति तस. सास्व. तत्रैव नापू. श्रूयमाणात् १शिति-बा॒हु- इत्यस्मात् बस. उत्तरपदाद्युदात्तात् (तु. पा ६,२,१३८) सुवेचं भवति। यत्तु यनि. एवाऽवग्रहे म. तस. इति कृत्वा उप. बस. इच्छेत् तत्र परिगणनपक्षं परिख्याय अव्य. पूप. प्रकृतिस्वरः स्यादितीव तन्मतं द्र. (तु. १अन्य॒त एनी-)। अन्ततो यत् स्वव्याख्यानीयाऽवग्रहविरोधमपनुनुत्सुः भा. १शिति-बा॒हु- इत्येतदेव भावप्रधानं सत् उप. स्यादिति पक्षयति, तन्न तथा सुभवमिति कृत्वा नादरार्हमिव भवति।

[i] उप. २*शिति-रन्ध्र॒-।

[j] उप. पाप्र. तु दु॒न्त- > दत्- इति समासान्तः (पा ५,४,१४२)।

[k] सप्तम्यर्थे त्रल् प्र. लित्स्वरश्च (पा ५,३,१०; ६,१,१९३)।

[l] सपा. शांगृ १,१९,९ ?अन्यान् (अन्यासु इति BC. शोधः) इति पाभे.।

७, ३, ५; १६, ३६, ६; ७८, ७; १०५,९; १०६,१; ६; १९, १२, ३; १४, १४; १९, २; ४९, ११; २०, ९, ९; १७, ८; ५२,१.

?अन्यत्र-दीक्षित[a]- -तम् मै ३,६,९¶.

अन्यत्रो(त्र-उ)त[b]- -तम् मै ४,५,७¶.

अन्य-था[c] ऋ ४, ३२, ८; ६, ३५, ५; मा ४०,२; का ४०, १, २; ¶तै ५,३,३,१^{४};४,९,४; ¶मै ३, ६, ९; ७, २;१०; ४,२,८; ¶काठ २०, १३^{१}; ¶क ३१, १५^{१}; कौ १, ३०५[d]; जै १, ३२,३[d].

अन्य-देवता[e]->¶अन्यदेवत्य, त्या[f]- -त्यम् मै ३,८,९; -त्याः मै २,४, २^{२}; काठ १२, १२^{१}; -त्याम् तै ३,४,३,१; -त्यौ मै ४,६,३.

अन्य-नाभि[g]- -भिः शौ १, ३०, १; पै १,१४,१.

अन्य-बन्धु[g]- -न्धुः काठ ३५, ५; क ४८,६.

†अन्य-रूप,पा[g]- -पः ऋ ७,१००, ६; तै २,२,१२,५; मै४,१०,१; कौ २,९७५; जै ४, २३, ७; -पाः ऋ १०,१,४.

¶अन्य-लोक[e]- -के मै ३,७,७.

अन्य-व(र्ण>)र्ण[g,h]- -र्णम् शौ १२,३,५४; पै १७,४१,४.

अन्य-वाप[i]- -पः मा २४,३७; का २६, ८, २; तै ५, ५, १७, १; मै ३,१४, १८; काठ ४७,७.

†अन्य-व्रत[j,g]- -तः ऋ १०, २२, ८; -तम् ऋ ८, ७०, ११; -तस्य[k] ऋ ५, २०, २; मा ३८, २०; का ३८,५,३; मै ४, ९,१०.

¶अन्य-शृङ्ग[e]- -ङ्गे मै १, ४, १५[l].

¶अन्या(न्य-अ)ग्र[g]- -ग्रान् मै ४, ८,९.

अ(न्य>)न्या-दृश्[m]- -दृङ् मा १७,८१; का १८,७, २; तै १, ८, १३, २; ४,६,५, ५; काठ १८,६; क २८,६.

*अन्यु>*अन्ये-द्यु[e,n]- >अन्येद्युस्(:)[o] मै ३, २, २^{२} ¶[p]; शौ १,२५,४,७,१२१,२; पै १, ३२,४.

अन्येद्युष्-क[q]- -कम् पै १,४५,१.

---

a) पाठः? अन्यत्र, दीक्षितम् इति द्विपदः शोधः (तु. सपा. काठ २३,२) ।

b) उस. थाथादि-स्वरः (पा ६,२,१४४) । उप. √वे + कर्मणि क्तः प्र. । तु. टि. अमुत्र-भूय- ।

c) प्रकारवचने थाल् प्र. लित्स्वरश्च ।

d) तु. सस्थ. टि. आत् ।

e) कत. सास्व. (पा ६,१,२२३) ।

f) तादर्थ्ये यत् प्र. (पा ५,४,२४) तित्स्वरश्च ।

g) बस. पूप. प्रकृतिस्वरः (पा ६,२,१) ।

h) विप. (तनू-) ।

i) =कोकिलाख्य-पक्षिविशेष- । कर्मण्युपपदे √वप् + अण् प्र. कृत्स्वरः प्रकृत्या (पा ६, २, १३९) । उप. २वापिं- <√*वापि (नाधा.) <१*वाप- (=हिं. बाप. ⌊यत्-सजन्मानौ √वाप्, √वप् यद्र.⌋) ।

j) विप. च, नाप. च (दस्यु-) ।

k) =सपा. माश १४, ३, १, १९ । तैआ ४,११,४ अन्युद्व्रतस्य (वैतु. सा. द्वे पदे इति?) इति पाभे. ।

l) सात. °न्यः, शृ° इति द्विपदः पाठः?

m) उस. उप. √दृश् + क्विन् प्र., पूप. आत्त्वं कृत्स्वरश्च प्रकृत्या (पा ३, २, ६०; ६, ३, ९१; २, १३९) ।

n) उप. <√दिव् । पूप. स१ सुब्-अलुग्विधया औप. सुकल्पं भवति ।

o) नापू. सुच् प्र. उसं. (पा ५, ४, १८) । पाप्र. तु अन्य- + एद्युस् प्र. निपात्यते (पा ५, ३, २२) । ननु क्रियाभ्यावृत्तिगणनाऽर्थेऽयं प्र. इष्यत इह च तदभावे कथम् उसं. इति । उक्तार्थद्वयमुपलक्षणमात्रं भवति । क्रियावृत्तिविशेषणतासामान्ये तु तात्पर्यं प्रतीयेत । नापू. यनि. पदविभागे च पपा. अपि प्रामाण्यमुपलभ्येत (तु. उभय-द्युः शौ १, २५, ४; ७, १२१, २) । ननु अस्मिंस्तावत् प्राति. नाऽवग्रहो भवतीति । सत्यम् । तत्र पूप. सुबलुगिति कृत्वाऽवग्रहाभावः (वैतु. अग्रे-पाः ⌊ऋ ४, ३४, १०⌋ यत्र पूप. सुपोऽलुकि सत्यप्यवग्रहः पपा. भवति तत्र पदकारमतेन पूप. विभक्तिप्रतिरूपकम् अव्य. इति कृत्वा विवेकः सुलभः द्र.) ।

p) सपा. तै ५, २,१,७ उत्तरेद्युः, पूर्वेद्युः इति, काठ १९,१२ क ३१,२ अपरेद्युः, पूर्वेद्युः इति च पाभे. ।

q) कन् प्र. षत्वं च (पा ५, २, ८१; ८, ३, ५९) । यद्वा ?अन्वेजुकम् इति पाठः स्यात् (तु. मूको. अन्वेदुकम् इति) ।

?अन्यो(न्य-उ)दर्*[a]->अन्योदर्य[b]- -र्यः ऋ ७,४,८.

?अन्योऽन्य-श्रैष्ठ्य[c]- -ष्ठ्याय क ३८,२.

?अन्यन्नद्[d] पै ५,३१,६.

अ-न्यस्त[e]- -स्ते?[f] मै ४,५,१.

?अन्यात् पै १७,४०,९[g].

?अन्येन[h] पै १०,४,८.

?अन्येषु पै १६,२३,३.

अ-न्यो(नि-ओ)कस्[i]- -काः शौ १२,२,४; पै १७,३०,४.

अन्वं(नु√अं)श्, अन्वानशे शौ ४, २५ ,२; †अनु…आनशे ऋ १,८४,६[j]; कौ २, ३००; जै ३, २४, १६; पै ४, ३४, २; अनु…आनशुः ऋ १, ५२, १४[k].

अन्वक्त- अन्व(नु√अ)ञ्ज् द्र.

अन्व(नु√अ)ज्, अन्वज[l] तै ७, ४, १९,१; काठ ४४,८.

अन्व(नु√अ)च्, ञ्च् >अन्वच्, ञ्च्[m]- -नूचः[n] ऋ ३, ३०, ६; -†नूचः[o] काठ १५,७; शौ ३,१, ४; पै ३, ६, ४; -न्वक्

---

[a]) कस. सास्व. (पा ६,१,२२३)।

[b]) तत्रशयितीयः यत् प्र. ओकारश्चोदात्तः उसं. (पा ४, ४, १०८)। यद्वा, उदुर-> उदर्य- इति तत्रभवीये यति प्र. निष्पन्नं भावप्रधानं सद् उप. स्यात् (पा ४, ३, ५५; [तु. पा ५, १, १२४]) । एवं तावद् बस. पूप. प्रकृतिस्वरं स्यात्। 'अन्यद् भिन्नम् उदर्यम् उदराभिसंबन्धः प्रभवो यस्य' इत्येवं च व्याख्यानं सुवचम्। एस्थि समान- (पा ४, ४, १०८) इत्यनुशासनमन्यथासिद्धायताम् । समानोदर्य- इत्यस्यापि समाननिष्पत्तेः संभवादिति । यत्तु अ° इत्याद्युदात्तम् PW. आह, तन्नितान्तमप्रमाणमित्युपेक्ष्यम् ।

[c]) पाठः? शाखान्तरीयविसंवादात् (तु. मै ३,७,१० अन्योन्युस्य श्रैष्ठ्ये इति; तै ६,२,२,१ अन्योन्युस्मै श्रैष्ठ्याय इति)। अत इहापि अन्योऽन्यम् इत्येवं सतोऽनुस्वार-च्युतिः संभाव्येत। एस्थि. च स्वराङ्कितानि निगमान्तराण्यनु अन्युः। अन्युम् इति पदद्वयीव निर्दिश्येत (वैतु. RI. यनि. इति)। सपा. काठ २४, ९ अन्योऽन्यस्य श्रैष्ठ्याय इति पाभे.।

[d]) अत्यू अन्यं (ययौ क्रममित्) इत्येवं मुपा. सुशोधः द्र.।

[e]) तस. नञ्-स्वरः।

[f]) अत्र मुपा. -स्तोऽस्य इत्येवं मूलतः सतः -स्तेऽस्य इति यनि. प्रमादमूलं विकारमात्रं संजायमानमनुपदं मूलतः यज्ञः इत्येवं श्रूयमाणस्य सतः यज्ञे इत्येवं विकारान्तरनिमित्तमभूदिति संभाव्येत । अन्यथा हि मुपा. अपां परिहरणान्निष्पादयितुमिष्यमाणो विश्वदेवात्मिकाभ्योऽद्भ्यः संप्रत्तपूर्वस्य यज्ञस्याऽन्यासलक्षणो लाभ एवास्पष्टप्रत्ययः संजायेतेति (तु. उपरि श्रूयमाणं नप्-पुरस्कृतमेवाऽप्-परिहरणस्य रक्षोऽनन्वायलक्षणमपरं फक्कम्) । एस्थि. इह च सस्थ. यज्ञ-> -ज्ञे इत्यत्र च यथावत् शोधः द्र.।

[g]) वयोवद् अन्यात् > सपा. शौ १२, ३,४९ वयोवय आयुदेव इति पाभे.।

[h]) *मन्द्य->-न्द्येन इति शोधः (तु. १मः मन्त्रः [यत्र मद्येन इति पाठः]) । सस्थ. ?इरया>इरायाः इति शोधः।

[i]) तस. नञ्स्वरः। उप. बस. यद्व.।

[j]) सा. सादृश्ये कप्र. इति कृत्वा √अस् (भुवि) इतीममाक्षिप्य तृतीयचरणान्तेन प्रथमं वाक्यमाह, तुरीयचरणस्थे वाक्यान्तरे च केवलं त्वा इति पदमनुवर्तयति न तु त्वा। अनु इति पदद्वयम् । तच्चिन्त्यम्। तथाहि, सादृश्यार्थः खलु अनोर् अस. गतित्वेनाऽऽख्यातयोगे च प्रसिद्धो भवति न तु तथा तस्य लक्षणाद्यर्थवतः कप्र. सतः । अतोऽध्याहारमुखेनाऽपि गतित्व एव पर्यवसानाद् वरमेव ततः आनशे इतस्योभयोरपि वाक्ययोरन्वयस्तेन चानोर्गतित्वेन योगः (तु. ऋ २, १६, ३ यत्रत्या सकक्षा श्रुतिरिममेवाभिसन्धिं निःसन्देहतामापादयति) । एवमपि PW. अनोर् गतित्वमदर्शुकश्चिन्त्यः।

[k]) अनेवंदर्शी GW. अन्यथाऽर्थवादी भवति गतित्वभिन्नगतेरभावात् अनोर् इति यावत्।

[l]) सपा. मा २३, २१ का २५, ६, १ सम्…चारय इति पाभे.।

[m]) गस. क्विन्नन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ३,२, ५९; ६, २,१३९)। विन. क्वचित् वा. क्रिवि. अपि द्र.।

[n]) भस्याऽकारस्य लोपे दीर्घत्वं विभक्तिस्वरश्च (पा ६, ४,१३८;३,१३८;१,१७० [वैतु. नाउ. रूपम्])।

[o]) पूप. अन्तोदात्तः (पा ६, १, २२२ [वैतु. नापू. रूपम्])।

ते १, १, २, १[a]; -¶न्वङ् मै २, ४, ३[२]; काठ २३, १[b]; २५, १०; क ३५, ७[b]; -¶न्वञ्चः ते २, २, २, ५; ७, ४, २, ३; -न्वञ्चम् ते १, ८, १२, ३; मै २, ६, ९; ४. ४, ३; काठ २३, १¶[c]; क ३५, ७¶[c]; शौ ६.१३४, ३; पै ५,३३,६; -न्वञ्चौ ते २,६, ६,४¶.

१†अनूची[d]- -ची ऋ १, ११३,२; कौ २,११००.

२अनूची[e]- -ची ते ५, ५, ७,२¶; शौ १०, १०, १०; पै १६,१०७,१०.

अन्वग्-गत्[f]- -गतः काठ ३९, १[g].

अन्वग्-भाव[h]- अन्°

१¶अनूचीन[i]- -नम् ते ६,३,९, २; मै ३, ८,९.

२†अनूचीन[j]- -ना ऋ ४, ५४,२; मा ३३, ५४; का ३२, ४,११.

¶अनूचीना(न-अ)हु[k]- -हम् ते ७,१,५,४.

२अनूच्य[l]- -च्ये शौ १५, ३,५.

अन्व(नु√अ)ञ्ज्>अन्वक्त-घृत°.

?अन्वतः[m] पै ९,४,१०;१२.

¶अन्व(नु-अ)ति√मुच्, अन्वतिमुच्यते मै ४, ७,७[n].

¶अन्व(नु-अ)ति√(सि>)षिञ्च्, अन्वतिषिञ्चति मै १, ८, ९; ४,८,९.

¶अन्व(नु-अ)त्या(ति-आ)√वृत् >वर्ति, अन्वत्यावर्तय मै १, ८,९.

¶अन्व(नु-अ)प√क्रम्>क्राम्, अन्वपक्रामति मै ३, ९, ३[o]; अन्वपक्रामन्ति मै ४, २, ८; अन्वपाक्रामत् मै २, ३, ७[p]; अन्वपाक्रामन्, अन्वपक्रामेयुः मै ४,२,१२.

¶अन्व(नु-अ)भ्य(भि-अ)व√चर्, अन्वभ्यवचरति मे १, १०, २०.

अन्वभ्यव-चारम्[q] मै १,१०,२०[r].

¶अन्व(नु-अ)भ्या(भि-आ)√रुह् >रोहि, अन्वभ्यारोहयत् मे १, १०,१३[s].

अन्वय- अन्वि(नु√इ) द्र.

अन्व(नु√अ)र्ज् अन्वृ(नु√ऋ)ज् द्र.

अन्वर्तितृ- अन्वृ(नु√ऋ)त् द्र.

अन्व(नु√अ)व्, अनु···अवतु काठ ३७, ९; पै ४, ३, ६; अनु··· अवतु, अनु[२] (अवतु) पै ४, ३, ५[t]; अनु···अवताम्[u], अनु (अवताम्)[u] काठ ३७, ९;

---

a) पाभे. अध्ः मै ४,१,२ द्र.।

b) सपा. मै ३,६,३ अवाङ् इति पाभे.।

c) सपा. मै ३,६,३ अवाञ्चम् इति पाभे.।

d) स्त्रियां ङीप् प्र. उदात्तनिवृत्तिस्वरेणान्तोदात्तः (पावा ४,१,६; पा ६,१,१६१)। सौवरः प्रवृत्तिभेदः (तु. नाउ.)।

e) उदात्तनिवृत्तिस्वरं बाधित्वा पूप. अन्तोदात्तः (पा ६,१,१२२) सौवरः प्रवृत्तिभेदः शाखाभेदेन व्यवस्थापनीयः (तु. नापू.)।

f) विप.। उस. उप. <√गम्।

g) अन्वगतः इति पाठः? यनि. शोधः। सपा. आपश्रौ १६,३२,५ प्रभृ. अध्वगतः इति पाभे.।

h) उस. भावे घञन्ते थाथादि-स्वरः।

i) स्वार्थे ख>ईनः प्र. (पा ५,४,८)। तत्स्वरः।

j) विप. (जीवित-)। शाखाभेदेन स्वार्थे खच् प्र. उसं.। चित्स्वरः।

k) कस. समासान्तः टच् प्र. (पा ५, ४, ९१)। चित्-स्वरः। उप. < अहन्- द्र.। वा. क्रिवि. भवति।

l) तत्रभवीयः यत् प्र. (पा ४, ४, ११०) तित्स्वरश्च (तु. टि. अपीच्य-)।

m) पाठः? अनु। अतः इति पदद्वयं वा स्यात्, (अनु√इ>) अन्वितम् इत्येवं मूलतः सतो विकारो वा स्यात्।

n) सपा. काठ ३०,७ अभ्यतिमुच्यते इति पाभे.।

o) पाभे. अनुपरापतति द्र.।

p) पाभे. अनु ते २,३,७,१ द्र.।

q) गस. णमुलन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६,१,१९३; २,१३९)।

r) अन्वभ्यवचारं प्रजाः शमायते >सपा. काठ ३६ १५ अभ्यवचरति इति पाभे.।

s) पाभे. अनभ्यारोहाय द्र.।

t) पाभे. अनु···मदतु काठ ३७,९ द्र.।

u) =सपा. ऐआ ५, १, १। तैब्रा २, ७, ८, २ ?अनु···अवतम्, ?अनु (अवतम्) इति पाभे. (यत्र यनि. शोधः द्र.)।

पं ४, ३, ६; अनु·····अवन्तु काठ ३७, ९; पै ४, ३, ५; अनु···आवताम् ऋ १०,११३, १[a]; अनु^{२}···आवन् ऋ ८,७,२४; अनु···आवः ऋ ३,५०,२. अनु···आवीत् काठ ३७, ९^{१}; पै ४,३,५;६.

¶अन्व(नु-अ)व✓कृ, अन्ववाकरोत् मै १,८,४.

¶अन्व(नु-अ)व✓गम् >जिगांस, अन्ववाजिगांसन् तै ३, २, २,३.

¶अन्व(नु-अ)व✓चर्, अन्ववचरति काठ ३६, १४; अनु···अवचरन्ति तै ६,४,९,५.

अन्वव-चार- अन्°.

¶अन्व(नु-अ)व✓जि, अनु···अन्ववजयेयुः मै ३,९,५;१०,६.

अन्वव-जय- अन्°.

¶अन्व(नु-अ)व✓नी, अन्ववनयति[b] काठ २४, १०; क ३८,३; अन्ववनयेत् मै १,१०, २०;३,३,४;४,८,३; काठ ३६, १४^{२०}.

¶अन्व(नु-अ)व✓सृज्, अन्ववसृजति तै ६, ५,८,५; अन्ववसृजति मै १, ६, ६; अन्ववसृजतात् खि ५, ७, ३; मै ४, १३,४; काठ १६, २१; अन्ववासृजन्, अन्ववासृजन् मै १, ६, ६; अन्ववसृजेत् तै ६, ५, ६,५;७,१;८,५; मै ४ ६,७.

अन्व(नु-अ)व ✓सो > सा

अन्वव-साय[d] मै १, ८, ८, ९; ३, ४,५^{२}; काठ ६,६;२२,२^{२}; क ४,५.

अन्वव-सायिनी- पश्चात्°.

¶अन्व(नु-अ)व✓स्था >तिष्ठ, अन्ववातिष्ठत् मै ३,९,४.

¶अन्व(नु-अ)व✓स्रु >स्रावि, अन्ववस्रावयति तै ५, ६, ३,२; ६,२,१०,५; क ४०,३[e].

अन्व(नु-अ)वार्(व✓ऋ)>च्छ्, अन्ववार्च्छति मै ३,९,६[f].

¶अन्व(नु-अ)वा(व✓अ)स् (क्षेपणे), अन्ववास्यति तै ६,६,७,४; काठ २९,४; क ४५ ५; अन्ववास्यति मै ४,८,६.

¶अन्ववे(नु-अव✓इ), अन्ववैति तै ६, ६, ३, १; मै ३. ८, १[b]; अन्ववैति मै ४, ८, ५; अन्ववैत् ऋ १०, १२९, ४[g]; मै ४, ८,५; अन्ववैताम् तै २, ४, ४,१; २; अन्ववायन् तै ३, २, २,३; ५, ३, ३, १; मै १, ९, ८; ३, ६, १०; ८, १; ४, ९, ११‡[h]; काठ १३, ५; २०, ६; १३;२४, १०; क ३१, ८; १५; ३८, ३; अन्ववायन् तै ६, ३, १,२.

अन्ववा(व-अ)यँ- अन्°.

अन्ववा(व-आ)यिन्[i]- -यिनः खि ३,१६,५$.

अन्ववे(व-इ)त्य काठ २२,७; २५, ८^{२}; क ३५,१;४०,१^{२}.

अन्ववै(व-ए)तुम् काठ २४,१०; क ३८,३.

†अन्व(नु✓अ)श् (व्याप्तौ), अन्वश्नोति ऋ २, १६, ३; अन्वश्नुवन्ति ऋ ७, ९९, १; मै ४, १४,५.

अनु····अष्ट ऋ ८, ७०, ५; तै २, ४,१४,३; काठ १२,१५; कौ १,२७८;२,२१२; जै १,२९, ८;३, १९,७; शौ २०,८१, १; ९२,२०†.

अन्व(नु✓अ)स् (भुवि), अनुष्ठन[j] मै २, १३, १; काठ ३९, २; शौ ३, १३, २; पै ३, ४, २; अनुस्थन तै ५, ६, १, ३; †अनु···असत् ऋ १, ५७, २;

---

[a] तु. GW. ऋ ८, ७६, ११ इति संवादिनी श्रुतिश्च (वैतु. सा. प्रमृ. शुष्मम् इति कर्मपदम् अनुना कप्र. अनुगमयन्तः ✓अव् इत्यस्य कर्मान्तर-मध्याहारुकाश्च)।

[b] सपा. अन्ववनयति<>अन्ववैति इति पाभे.।

[c] सकृत् सपा. मै १, १०, २० अपिदध्यात् इति पाभे.।

[d] गस. ल्यबन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या।

[e] सपा. माश्रौ २, २, ३, २१ अवस्रावयति इति पाभे.।

[f] सपा. काठ २६, ८ क ४१, ६ गमयति इति पाभे.।

[g] =सपा. तैआ ४,११,७। मै ४, ९, ११ इन्द्रस्य वै इति विभे.।

[h] सपा. ऋ १०, १२९,४ तैआ ४, ११,७ व्यायन् इति पाभे.।

[i] गस. णिन्यन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६,२,१३९)। -वा- इति मुपा. स्वरो भ्रष्टः।

[j] नतिः उसं. (पा ८, ३, ८७)। शाखाभेदेन व्यवस्था स्यात्। पाप्र. चेह शाखाविशेषमात्रानुसारिणीति तु तत्त्वदृक् (तु. नाउ. रूपम्)।

शौ २०, १५, २; अनु····· आसन् ऋ १०,२७,१७; अनुष्यात् ऋ १, १६७, १०[a]; १८२,८; ३,३९,८[b]; अनुष्यात काठ ३५,१४‡[c]; कौ १, ८२[d]; जै १, ९, २; अनुष्याम ऋ १, १८५,४.

¶अन्व(नु√अ)स् (क्षेपणे), अन्वस्यति, अन्वस्यति तै ७,२,४,२.

अन्व(नु-अ)ह°- -हम् खि २,६[२]; १६; ¶तै २,४,१०,१; ५,५,६,२; मै २,४,८; काठ ११,१०¶.

¶अन्वा(नु-आ) √कृ, अन्वाकुर्वन् काठ २४,७; क ३७,८.

¶अन्वा(नु-आ)√क्रम् , अन्वाक्रमत तै ६,५,६,३.

¶अन्वा(नु-आ)√कशा > अन्वाकशायम्[f] मै १,९, ८[g].

अन्वा(नु-आ)√क्षि(निवासे), अनु···आक्षियति शौ १०, ५, ४५[h]; पै १६, १३२,७[h].

ɸअन्वा-क्षित- -तम् पै १, ६३, १[h,i].

अन्वा(नु-आ) √गम् , > च्छ्.

¶अन्वागच्छत काठ ८, १०[j]; १०, २[२k]; ११,३; क ७, ६[j]; ¶अन्वागच्छन् काठ ८, ७[j]; क ७,४[j].

¶अन्वाग्मन् तै ७, ३, ५, १; अनु···आगन् पै १६,७१,८.

अन्वा-गन्तृ[l]- -न्ता मा १८, ५९; का २०,४,२; तै ५, ७, ७, १; काठ ४०,१३; शौ ६, १२३, १;२.

अन्वा(नु-आ) √गा, अन्वागात पै १९, ५२, ३; अनु···आ(आ-अ)गुः तै ४,३, ११, १[m]; मै २,१३, १०; काठ ३९, १०; शौ ८,९,१३; पै १६, १९,३.

¶अन्वा(नु-आ)√चक्ष्, अन्वाचष्टे मै १,१०,१८; ४,४,७; काठ ३६,१३.

अन्वा(नु-आ)√तन् , अन्वाततान मा ८, ६१; शौ १८, २, ३२; पै ११,५,३; अन्वातांसीत मा १५,५३; का १६, ६,७; तै ४, ७, १३, ५; काठ १८, १८; क २९, ६; अन्वातांसुः मै २, १२,४.

अन्वा(नु-आ)√तप् , अन्वातपन्ति पै ५,३१,७?[n].

¶अन्वा(नु-आ)त्म°- -त्मम् काठ २३, १; क ३५,७.

?अन्वादृशाकर्म[p] पै १९,२,५.

---

a) गतित्वमूला नतिः (पा ८,३,८७)। कप्र. इतीव सा. अभिप्रयंस्ता नतिं प्रति पर्यनुयोक्तव्यः।

b) गतित्वमपश्यन् GW. मन्त्रस्थां नतिं प्रति चोद्यो भवति (तु. नापू. टि.)।

c) सपा. ऋ ६,५, ४ वनुष्यात इति पाभे।

d) वैतु. सर्वत्र संपा. पपा. च अनु, ष्यात इति द्वे पदे। पादपूर्तिकरः अनुः इत्यभिप्रायो विव. गतिमूलां नतिं प्रति चोद्यः। e) अस.। शेषम् अनूचीनाहु- टि. द्र.।

f) गस. णमुलन्ते लित्स्वरः प्रकृत्या (पा ६. १, १९३; २, १३९)। -क्षा- इत्यप्येकस्मिन् मूको. पाठः (तु. टि. अनु√कशा)।

g) सपा. काठ ९,१५ प्रचरिष्यन् इति पाभे.।

h) सपा. पै १,६३, १ ɸअन्वाक्षितम् इति पाभे.। छन्दस्तः °आक्षेति (तु. पै ५,३८,५) इति पाठः स्यात्।

i) यनि. < °आक्षीत (तु. पै १६, १३२, ७ मूको.) °आक्षीति (तु. पै ५, ३८, ५ मूको.) < °आक्षेति इति मौलिको विपरिणामः संभाव्यते।

j) पाभे. अनूदैत् मै १,६,१२ द्र.।

k) पाभे. अनु तै २,३,३,१ द्र.।

l) गस. तृजन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६, १, १६३; २, १३९)। अस्य व्याख्यानं द्विवर्णकं भवति। यनि. कृदन्तमिति प्रथमं वर्णकं (तु. उ. WI. च)। लुटि प्रपु१ इत्यपरं (तु. भा. सा. म. PW. प्रभृ.)। इह न लुट् (पा ८, १, २९) इति तिङो निघाताऽभावे सति गतिद्वयस्यानुदात्तत्वं द्र. (पा ८, १, ७०; ७१; [तु. भा.]) । ननु किमिति नेह भूयोमन्नमन्वमानीति। उच्यते। लुड्-वृत्तमपि मूलतः √अस् (भुवि) इत्येतल्-लड्वृत्ताऽनुप्रयुक्तात् तृजन्त-कृतोऽनर्थान्तरमित्यभिसन्धेरल्पीयोऽभिमतपक्ष्यत्वमेवोरीकृतमिति दिक्।

m) अत्र आगुः इत्येकं पदम्। यनि. अपरं पदमिति विवेकः द्र. (तु.टि. अनु तै ४,३,११,१[२])।

n) पाठः? (°पत्-> -ती->) -तीः (द्वि३) इति शोधो भवेत्। अन्यथा हि वाक्याऽसंभवत्वप्रसङ्गः स्यात्। नाउ. पदं च मूलतः इमम् इति सदेव ईरिमम् इति मध्य इकारोपजनवत्तया मूको. व्यकारीति संभाव्येत (तु. सस्थ. टि. ईर्म-)।

o) अस. समासान्तः टच् प्र. (पा ५, ४, १०८)। चित्-स्वरः। वा. क्रिवि.। उप. < आत्मन्-।

p) पाठः? अनु, ईदृशा (ईदृशानि), ?अकर्म (< √कृ) यद्वा अकर्, मे इति शोधः द्र.।

¶**अन्वा(नु-आ)√धा** > अन्वाधाय काठ ३५, १७^{2}; क ४८, १५^{2}.

¶**अन्वा(नु-आ)√धाव्**, अन्वाधावन्ति काठ १३,४.

अन्वा(नु-आ)√(ध्यै>)धी > दीधी, अनु…आदीधीथाम्[a] शौ २,१२,५; अनु…आदीध्याथाम् पै २,५,५?[b].

*अन्वा(नु-आ)न्त्र[c]- > ?अन्वान्त्र्य[d]- -न्त्र्यम्[e] शौ २, ३१,४; पै २, १५,४.

¶**अन्वा (नु-आ) √प्यै**, अन्वाप्यायते[f], अन्वाप्यायत[g] मै २, २, ७.

¶**अन्वा(नु-आ)√प्री**, अन्वाप्रीणाति क ४१,७[h].

अन्वा(नु-आ)√भज्, ¶अन्वाभजति तै ६,१.९,६;४, ६, ३; ५,१, ३; ¶अनु…आभज तै ६,४,६,२; ¶अन्वाभजत् तै ६, ४,६, ३; अनु(आभजन्)[i] ऋ ३, ४७,३.

अन्वा(नु-आ)√भू, अन्वाभवत्[j] काठ ३५,१५; ४३,४; क ४८, १३.

¶अन्वाभविष्यन्ति तै ६, ३,४, ७;१०,२;५,३,१.

अन्वाँ-भूति[k]- -तिः काठ ३५, १५.

¶**अन्वा(नु-आ)√यत्** > अन्वा-यत्त- -त्तः, -त्तम् तै १. ६, ११, १; मै १,४,११.

अन्वा(नु-आ)√रक्ष्, अन्वारक्षत् पै १६.६३,३[l].

अन्वा(नु-आ)√रभ्, > रम्भि, ¶अन्वारभते तै ३, १, १, ४; ६, २, १, ५; ३, ८, २; ९, ४; मै ३, ६, ६^{1}; ८,९; ९, १; ७; ४, ६, ८; काठ १०, ५; ११, ४^{2}; १३,७; २४,८; ३०, ३; क ३८,१; ४६,६; ¶अन्वारभेते तै ६,३,९,४; मै ३,९,७; ¶अन्वारभन्ते मै ४, ६, ३^{2}; अनु…आरभे तै ३, २, १,१^{2}; ७,५,१९,१^{2}; २; काठ ३५, २; ६; ९; ३८, १२; ४५, १५^{2}; क ४८,३; ७; १०; शौ ६,४८, १-३; पै १९, ४४, ४-६; अन्वारभामहे मा१९,२६‡[m]; ३५, १३; का १०,५,५‡[m]; ३५, ४, १२; तै १,७, १०,३‡[m]; मै १, ११,४‡[m]; काठ १४,२‡[m]; २१, १४; कौ १,९१‡[m]; जै १, १०, १‡[m]; अनु…आरभामहे[n] शौ ५, ८,९; पै७,१८,८; ?अन्वारप्स्व[o] पै ४,१८,६; अन्वारभेताम् पै

---

[a] ‘अपकामस्य कर्त्ता माऽभिभूद् माम् इत्यस्य कृते द्यावापृथिव्यौ मम विस्मरणमकुर्वाणे ममाऽन्वालम्भनं नाम पृष्ठपोषणं वितन्वीयाताम्’ इत्यस्य मन्त्रस्वारस्यस्याऽतिरोहितत्वेऽपि यत् सा. W. च मा अनु इत्यन्वयमिच्छतस्तन्निःसारं द्र. । तदभिमतस्य √दीधी इत्यस्य च √दीदी इत्यस्य पर्यायभावस्याऽप्रामाणिकत्वादिति दिक् (तु. सस्थ. अनु…आरभध्वम् इति) ।

[b] पाठः? दीध्यताम् इति मूको. हि पर. लिङि मपुर रूपम् दीधी-यातम् > दीध्यातम् इति संकेतयेत् ।

[c] प्रास. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६,२,२) । उप. यद्र. ।

[d] तत्रभवीये यति प्र. तित्स्वरः (पा ४, ३, ५५; ६, १, १८५) । सा. यत्त्वसौ आन्त्र- इत्यतः यत् प्र. इत्याह, तन्न । तथा सति अनुना प्रास. पूप. प्रकृतिस्वरं हि स्यात् । अर्थतोऽस्य प्रास. असंगतेश्च । सा. समये स्वरितस्वरः मूको. बभूवेत्यस्य तत्-प्रमाणतः सुवचत्वाच्च नापू. इह मूलभूतस्य प्राति. सद्भावः सूहः द्र. । एस्थि. संप्रत्याद्युदात्ततया यत्स्य प्राति, मूको. उपलम्भो भवति तत्र समाधानं मृग्यम् ।

[e] सपा. मंत्रा २,७, २ आन्त्रानुचारिणम् इति पाभे. ।

[f] पाभे. अनु तै २,३,५, ३ द्र. ।

[g] पाभे. अनु काठ ११,३ द्र. ।

[h] पाभे. अनुप्रीणाति मै ३,९,८ द्र. ।

[i] सामर्थ्याच्छ्रुतचरी क्रिया पुरुषवचनपरिणामपूर्वकमध्याहृता द्र. (तु. सा. अनु-मात्रमुपसर्जुकः ; वैतु. PW. प्रभृ. स्वानु इति योगतः अनुः कप्र. इत्यभिप्रायुकाः) ।

[j] पाभे. अन्वभवत् तै ७,३,१४,१ द्र. ।

[k] गस. क्तिनि तादौ- (पा ६,२,५०) इत्यनु स्वरशोधे सति °भूँति- इति मुपा. स्वरश्चिन्त्यः ।

[l] सपा. शौ १०,३,३ अयं मणिः इति पाभे. ।

[m] =सपा. माश ५, २, २,८ आपश्रौ ३४,१२, ७ । ऋ ८, ११, ६; १०, १४१, ३ आश्रौ २, १८, ३ या १४,३२ गीर्भिर्हवामहे इति पाभे. ।

[n] वैतु. WI. अनुः कप्र. इति ।

[o] पाठः? अन्वारम्भि इत्यस्य वा अन्वारब्धः इत्यस्य वा मूलतः सतो विकारः स्यादिति विमर्श-सापेक्षो विषयः ।

१७,४०,८?[a] ; अन्वारभेथाम् शौ ६,१२२,३[b]; १२,३,२०¶[c]; ४७?[a]; पै १६ ५१,७[b]; अन्वारभध्वम् शौ १२, २, ४७;४८; पै १७,३४,८; ३५,५; अनु… आरभध्वम् काठ ३५, २; ६;९; क ४८,३;७; १०; शौ २, १२, ५[d]; पै २, ५, ५; १५, ९, ६; ¶अन्वारभन्त काठ ७, ६; क ५,५; ¶अन्वारभेत तै ३,१,५, १; ६,३,८,१; २.

¶अन्वारम्भयति तै २,६,२,५; मै २,१,२; ४,१,१२.

¶अन्वा-रब्ध- -ब्धम् तै ६, ३, ८,२. [°ब्ध- अन्°].

¶अन्वा-रभ्य तै २,२,५,५; ३,११, ४; ५, ३, ९,२; ६,१, ११,१; ७,३,१, १; काठ २४, ८; क ३८,१. [°भ्य अन्°].

¶अन्वा-रभ्य[e]- -भ्यः, -भ्या३ः तै ६,३,८,१.

¶अन्वा-रम्भ[f]- -म्भः तै ६,१,११, ५; २, १, २;९,२; मै १,४,८; ११, ८; ३, ७,९; ८,७; ४ १, १२;४,५; ८, २; काठ १४, ८; २४, ४; ८; २५, ८; ३१, ९; ३२, ४; क ३७, ५: ३८, १; ४०,१; ४७, ९; -म्भाय मै ३. ७,९;८,७.

¶अन्वा-रम्भयित्वा[g] काठ ११,१०; १२,२; २४,८; क ३८,१.

¶अन्वा (नु-आ) √रुह् ,> रोहि, अन्वारोहति तै ५,४,१०,२;६, ८, १; मै १, ८, ६; ३, ५, ५; अनु… आरोहति तै ३,२,१,१; २; अन्वारोहन्ति तै ७,२,१,२; ४; ६, २ ; ४, ३, २; ७, २; मै ३, ९, ४; $अन्वारोहामि मै २, ७, १६[२]; काठ ३९, ३'; शौ ६, १२२, ४; पै २, ६०, १; अन्वारोहत् मै ४, ३, ४; अन्वारोहेत् तै ५, ६,८,१.

अन्वारोक्ष्यन्ति मै ३,९,४[h];१०, २, ४,७,५[h]; $अन्वारुहन् खि १,११,४[i].

अन्वारोहयति मै ३, १०, ४; अन्वारोहयेत् तै ३, ४, १०,४; अन्वारोहयेयुः मै ३,९,४.

अन्वा-रोह[j]- -हः तै ५, ६, ८, १; मै ३, ८, १; -हाः तै ३, २, १, २; -हान् तै ३, २, १, १; मै ३,५,५.

अन्वा-रोहयितव्य[k]- -व्यम् मै ३, १०,४.

†अन्वा(नु-आ) √लभ्, अन्वालेभिरे ऋ १०, १३०,७; मा ३४,४९; का ३३,२,१२.

†अन्वा(नु-आ) √वह्, अनु… आवहत्[l] ऋ १०, २९,२; शौ २०,७६,२.

अन्वा(नु-आ) √वृत्, ¶अन्वावर्तते काठ ३२,५; अन्वावर्तै[m] तै १,६, ६, २; ७, ६, ३; काठ ५, ५; ३२, ५; शौ १०, ५, ३७; पै १०,१०,३; १६,१३२,२; १८, २९,२.

अनु… आववर्त ऋ ५, ६२, २; मै ४,१४,१०.

¶अन्वावरीवर्ति[n] मै ३,२,९.

अन्वा(नु-आ) √शी, अन्वाशये शौ १०,७,९; पै १७, ८५,३१.

¶अन्वा(नु √आ)स्, अन्वास्ते तै ५,३,७,३; मै १,४,८; काठ २१, २; क ३१,१७; अन्वास्ते मै ३, ३,१; अन्वासीत[o] मै १, ४, ८.

---

[a] पाठः? उभयत्र °भेत (पुत्रः) इति वा. इति कृत्वा तत्परः शोधः ?

[b] सपा. शौ १२,३,७ तैआ २, ६,२ काकू १३३ : १ विभे. ।

[c] पाभे. अनुसंरभेथाम् पै १७,३७,१० द्र. ।

[d] तु. PW.; वैतु. सा. WI. च अनुः कप्र. इति (तु. सस्थ. टि. अन्वा √दीधो > °थाम्) ।

[e] गस. यदन्ते (पा ३, १, ९८) कृत्-स्वरः प्रकृत्या। -भ्या३ इति प्लुति द्र. (पा ८,२,९७) ।

[f] गस. भावे घञि थाथादि-स्वरः (पा ६, २, १४४) ।

[g] छन्दसि ल्यब्-अभावः पाक्षिकः ।

[h] पाभे. अनुप्रजानीयात् द्र. ।

[i] मुपा. सन्नपि स्वरो भ्रेषात्मकत्वादुपेक्षितः द्र. ।

[j] गस. करणे घञ् प्र. थाथादि-स्वरश्च । बहु. सोमयागे मन्त्रविशेष- ।

[k] गस. तव्यदन्ते तित्स्वरः प्रकृत्या (पा ६, १, १८५; २, १३९) इत्येव मौलिकः स्वरः स्यात् । यत्तु मूको. मुपा. च गत्यंशेऽपि स्वरो भवति तदनुपदं श्रूयमाणेन अन्वारोहयति इत्यनेन दृग्दोषतः कारितः स्यादिति शोधो यथावत् सावसरः द्र. ।

[l] तु. वें. PW. प्रभृ. च; वैतु. सा. यः अनुम् निपातमात्रमनुचरपरतया व्याचक्षाणोऽसमर्थमिव बभाषे ।

[m] पाभे. टि. च अनु मा २,२६ द्र. ।

[n] पाभे. अनु तै ५,३,१,३ द्र. ।

[o] सपा. काठ ३२,४ आसीत इति पाभे. ।

अन्वा(नु-आ)✓सद्, अन्वासदेम पै १९,४१,९.

अन्वा(नु-आ)✓सृप्, आ···अनुसर्पत मै ४,२,५[a].

अन्वा(नु-आ)✓स्था>तिष्ठ, अन्वा, तिष्ठथ[b] काठ ३,९; अन्वातिष्ठत[b] मै १,३,१; क २,१६.

¶**अन्वा(नु✓आ)हृ**[c], अन्वाह तै २,३, ६, २; ७, ४; ५, ७,१; २^{१}; ३^{१}; ४; ८, २; ४; ५; ११, १^{२}; २; ५, १, ८, ५^{१}; ६; २,२,३; ४,७,२; ६,१,५, ३; ३, ५, ३; ४;७,१^{२}; ४, ३, २; मै १,१०, १५;१८^{५};११,७; २, ४, ४; ५; ३,२,५;३,७; ४,६^{३}; ८, ७; ९, ५^{३}[a]; ४, ५, ३^{४}[e]; काठ १४,७; २०,५^{४}; २६, ८^{३}; २९,६;३६, ९; १२^{१}; १३; १४; क ३१, ७^{४}; ४१, ६^{३}; ४५, ७; $पै १, १०, १[f]; अन्वाह तै १, ५, ८, ३; २,४,११,१[g]; ५, ८, १; २; ५; ११,१; ५, २, १, २; ४,६, ४; ६,१,५,३; मै १, १०, १८; १९; २,४,४[g]; ३,१०, २^{२}; ४, ५, ३^{१}; अन्वाहुः मै ४, ५, ३; अन्वाहुः मै ३,२,५.

¶**अन्वा(नु-आ)✓हृ**, अन्वाहरति तै १,७, ३, २; अन्वाहरति मै १, ४, ६; अन्वाहरन्त तै १, ७,३, ३[h]; अन्वाहरेयुः मै १, ५, १३; अन्वाहरेयुः मै १,५,१३.

अन्वा-हर्तवै[i] मै १,५,१३.

अन्वा-हार्य[j]- -र्यः तै १, ७, ३,२^{२}; ३^{२}; -र्यम् तै १, ७, ३,१; २^{२}; ३; मै १, ४,६; काठ ८, १३; क ८,१; -र्यस्य तै १, ७,३,२; -र्येण तै १, ७, ३,१; काठ ८, १३; क ८,१.

अन्वाहार्य-त्व- -त्वम् तै १, ७, ३,२.

अन्वाहार्य-पचन[k]- -नः तै १, ६,७,१; काठ ३२,७.

अन्वि(नु✓इ), अन्वेति ऋ १,११३, ८; ⌊१२४, ३ (१०, ६६,१३)⌋; ५,८०,४;७,६३,५; ⌊१०, २७, १३ (१४२, ५)⌋; ¶तै ५, १, २,३; ५,१,२; ६, ४,५; ६, ३, ९,५; ५,१,४; ¶मै ३, १, ३; १०; ४, ४, ५^{२}; १४, १४; ¶काठ १४, ७; १९, २; ८^{२}; २२,९; ¶क २९, ८; ३५, ३; शौ १०, २, १९; पै १२, ६, १३‡[l]; अन्वेति मै ४, ६, ५¶; कौ १, ६४‡[m]; जै १,७,२‡[m]; ¶अन्वेती३[n] तै ७, १, ७, ४; ¶अनुयन्ति तै ६,५, १,४; मै ४, ६, ५; काठ २७, १०; †अनु ··यन्ति ऋ १, १६३, १२; ४, १३, २; ८, ४०, ८; १०, १३६, २; मा २९, २३; का ३१, ३, १२; तै ४,६,७,५; काठ ४६,३; अनु···यन्ति ऋ १०, ८५, ३१[o]; अन्वेषि तै ४, २,५,४[p]; शौ १२, २,४९; १७, १, १६; पै १७, ३४, ९; १८, ३१,८; अन्वेषि ऋ १०, ⌊(२७, १३) १४२, ५⌋; अन्वेमि ऋ १०, ⌊(१,१२४,३; ५,८०,४); १३, ३[q]⌋; ६६, १३; मा १, ७; ११[r]; ७, २; ३८, ५; का १, ३, ३;८[r]; ७,१,२; २, २; ३८, १,५; मै ४,१,५^{२}; शौ ११,११,

---

[a]) एमामनुसर्पत> सपा. कौ २,१००५ जै ४,१७,१० ताविमा उपसर्पतः इति पाभे.।

[b]) पाभे. अनु तै ३,५,६,३ द्र.।

[c]) यथा दीर्घादिरयं धातुरिष्येत न तु पराभिमतदिशा ह्रस्वादिरित्यस्य कृते तु. टि. ✓आहृ।

[d]) पाभे. अनुब्रूयात् काठ २६,८ द्र.।

[e]) सकृत् सपा. तै ६, ४, ३, २ उपाकरोति इति पाभे.। [f]) पाभे. अध्याह शौ १,१६,२ द्र.।

[g]) पाभे. अनुब्रूयात् काठ १२,४ द्र.।

[h]) पाभे. अनुनिरवपन् द्र.।

[i]) तवै-प्रत्ययान्तस्य द्वैस्वर्यं भवति (पा ६,२, ५१)।

[j]) गस. ण्यदन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६,१, १८५; २,१३९)।

[k]) व्यप. (अग्नि-विशेष-)। कास. उप. अधिकरणे ल्युट् प्र. कृत्-स्वरश्च प्रकृत्या (पा ६,१,१९३;२,१३९)।

[l]) सपा. पै २,२२,३ अन्वेतु इति, शौ ३,१७,५ अनुयन्तु इति, ऋ ४,५७,८ प्रभृ. माश ७,२,२,९ अभियन्तु इति, मै २,७,१२ अभ्यैतु इति पाभे.।

[m]) सपा. ऋ १०,११५,१ अप्येति इति पाभे.।

[n]) वाक्यस्य टेर् उदात्तप्लुतः (पा ८,२,८२;९७) पद-स्वरात् पृथग्भूतः द्र.।

[o]) पाभे. अनु शौ १४,२,१० द्र.।

[p]) पाभे. अनुशिक्ष द्र.।

[q]) सपा. शौ १८,३,४० अन्वैतद् व्रतेन इति पाभे.।

[r]) सपा. तै १,१, २,२ प्रभृ. अन्विहि इति, काठ १, ४; ३१,३ क १,४; ४७,३ प्रेहि इति, मा ११,१५ प्रभृ. माश ६, ३, २, ८ आश्रौ ४, १३, ४ प्रभृ. वीहि इति च पाभे.।

४; अन्वयत् पै २०, ६०, ७; अन्वयः[a] पै ४, २२,६; †अन्वेतु ऋ ६,५४,५; तै ४, १, ११,२; मै ४, १०, ३; ११,१; काठ ४, १५;२०,१५; $शौ ६, ८९, २; १९, ४, ४[b]; पै २,२२, ३‡[c]; ५, ६, १ $; १९, २४, ९; अनुयन्तु कौ २,१२१४; शौ ३, १७, ५‡[c]; अनु···यन्तु खि ६, ३,२; पै ५,३८, २‡[d]; अन्विहि ऋ १०,५३, ६; मा १२,६२[e]; २२, १९[f]; का १३, ५, १[e]; २४, ६,१[f]; तै १[g], १, २, २; ४, २; २, ८, १; ३, ९, २; ४, २, १; ३, १; †३, ४, २, २;३,६; ४,१,२,२[g]; ६,१,११, २[g];३,९,४[g];४,५,५[g];७,१,१२, १[f]; मै २,७, १२[e]; ३,१२,४[f]; काठ †१३,११ ;१२; १६,१२[e]; क २५, ३[e]; पै १९, २६, ८; अनु···इहि मै ४, ९, ११; पै १९,१५, ८^{२};‡[h]; ¶अन्वैत् तै २,१,२, १;३, ५,१; ५, २,१, २; काठ १०, ११; ¶अन्वैताम् मै २, २, ४; काठ १०, ११; अन्वायन् ¶तै १, ५,१, १; ७, ३,५, १^{२}; ¶मै ३, ८, ६; ¶ काठ २४, ६; २६, १; ¶क ३७, ७; ४०, ४; शौ ११, ७, २; पै ३, ३८, ७; ¶ अन्वायन् मै ३, ८, १०; अनु···आयन् ऋ ⌊४, २६, २; १०, ६,७⌋; अन्वायम् ऋ ५, ३०, २; अनु···आयम् ऋ १०, ९५, ५; ¶अन्वियात् तै ७, १, ७,४.

†अन्वियाय ऋ ४,४, ११; तै १, २, १४, ५; मै ४, ११, ५; काठ ६, ११; †अनु···ईयतुः ऋ ८, ९९, ६; मा ३३, ६७; का ३२, ५, १३; कौ २, ९८८; शौ २०,१०५,२; †अनु···ईयुः ऋ १,१६३, ८[i]; मा २९, १९; का ३१, ३, ८; तै ४, ६, ७,३; काठ ४६,३.

अन्व(नु-अ)य- स°.

¶१अन्वि(नु-इ)त[j]- -तम् मै ३, १०,४.

?२अन्वि(नु-इ)त[k]- -तम् मै १,२, १५.

अन्वि (नु-इ)ति[l]- -तिः तै ३, ५, २, २ ; ४, ४, १, १ ; ५, ३, ६, १¶; काठ १७, ७; ३७, १७; क २६,६; -त्या मा १५, ६; का १६, २, १; मै २,८,८.

¶अन्वि(नु-इ)त्य तै ६, २,९, २; ६,३,१.

अन्वे(नु-ए)तवे[m] ऋ ७,३३,८.

†अन्वै(नु-ए) तवै[n] ऋ ⌊१, २४, ८; ७, ४४, ५⌋; मा ८, २३; का ९, ४,१; तै १, ४, ४५, १; मै १,३, ३९; काठ ४, १३; क ३,११.

अन्वि(नु√इ)न्ध्, अन्वैन्द्ध शौ १०, २,१६; पै १६,६०,९.

?अन्विये[o] पं १३,५,१५.

अन्वि(नु√इ)ष्, >च्छ्, ¶अन्विच्छति तै १,५,९,७; अन्विच्छे तै ४,३,११, ३[p]; अन्विच्छ शौ

---

[a] सांशयिकत्वेन संकेतयन् संस्कर्ता चिन्त्यः । लेटः मपु१ इत्येवं सुवचः ।

[b] अभ्येतु इति पाठं मन्वानः सा. ।

[c] पाभे. अन्वेति पै १२,६,१३ द्र. ।

[d] सपा. ऋ १०, १३६,२ अनु···यन्ति इति पाभे. ।

[e] पाभे. अनुशिक्ष द्र. ।

[f] सपा. काठ ४१, ३ अन्वेहि इति पाभे. ।

[g] पाभे. अन्वेमि मा १,११ द्र. ।

[h] पाभे. अति···एतु शौ ६,७५,३ द्र. ।

[i] अनु त्वा इत्यनुवर्तयन् सा. पर्यनुयोक्तव्यो भवति । वैयर्थ्याद् वैपरीत्याच्च ।

[j] वा. अनुबद्धं तृतीयान्तं पदं कर्त्तरीति कृत्वा यनि. धा. सकर्मकात् सतः कर्मणि क्ते प्र. अनन्तरगतिस्वरः (पा ६, २, ४९) । सहार्थस्य वा निपातस्य अनोः गतित्वकर्मप्रवचनीयत्वोभयोदासीनस्य सतोऽनुपसृष्टेन इत्यनेन कर्तरि क्तान्तेन 'अनुगत इतः' इति कृत्वा प्रास. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६,२,२) । एस्थि. उपसृष्टेभ्यो गत्यर्थेभ्यः क्ते प्र. उभयीयं विधा संभवन्ती यस्था. प्रकरणतोऽनुसंधेयेति ।

[k] पाठः (तु. आपश्रौ ९,७,१०)? इन्वितु- इति शोधः द्र. (तु. सपा. तै ३,१,४,४) ।

[l] गप. भावे क्तिनि अनन्तरगतिस्वरः (पा ६, २, ५०) ।

[m] गस. तुमर्थीयः तवेन् प्र. प्रकृतिस्वरत्वञ्च (पा ३,४, ९; ६,२,५०) ।

[n] तवै-प्रत्ययान्तस्य द्वैस्वरी द्र. (पा ६,२,५१) ।

[o] पाठः? शोध-सापेक्षः । ···अन्वयी ब्रह्मा इति वा ···अन्वये ब्रह्मणाम् इति वाऽध्यक्षरः पादः स्यादिति ।

[p] =सपा. पागृ ३,३,५ । काठ ३९,१० अनुयच्छे इति पाभे. ।

६, १३४, ३; पै ५, ३३, ६; १३, १, ९; ¶ अन्वैच्छत् मै १,८,२; अन्वैच्छत् शौ १२, १, ६०; अन्वैच्छत् पै १७,६,९.

¶अन्वैच्छन् मै १,७,२;४,२,६, ४,७^{१२}; काठ ८,१५;२५,२; क ८,३;३८,५.

अन्वि(नु-इ)च्छत्[a]- -च्छन् शौ ६, ३७,१; पै २०,१७,१.

अन्विच्छती*[b]- -ती खि ४, ५, २१.

¶अन्वे(नु-ए)ष्टुम् काठ २४,७;३०,४; क ३७,८;४६,७.

अन्वी(नु√ई), अनु···ईयते ऋ ५, ३४,१.

¶अन्वी(नु√ई)क्ष्, अन्वैक्षत् काठ ७. ९; \$अन्वैक्षन्त[c] मै १,२,१५;३, ९,७; काठ ३०,८; शौ २, ३४, ३; पै ३,३२,४; अन्वीक्षेत तै ६, ५,६,५; काठ ७, ९; अन्वीक्षेत तै ६,५,६,५.

अन्वीक्ष्य[d]- -क्ष्यः तै ६, ५,६, ५.

¶अन्वीप[e]- -पम् तै ६,४,२,२; मै ४, ४, १^{२}; काठ २८, १; क ४४,१.

अन्वृ(नु√ऋ), अनु···अर्त[f] ऋ ५, ५२,६.

¶अन्वृ(नु√ऋ)ज्, अन्वर्जेयुः तै ७, ५,३,२^{१}; काठ ३३, ५.

अन्वृज[g]- -जम् पै ५ २१ ६.

अन्वृ(नु-ऋ)जु[h]- -जवे तै २, २, ८. १; मै २, २, १०; काठ १०, ९; -जुम् तै २, २, ८,१; -जून्[i] मै २, २, १०; काठ १०,९.

अन्वृ(नु√ऋ)त्[j], ?अन्वर्तिष्ये[k] शौ १४,१,५६; पै १८,६,४.

†अन्व(नु-अ)र्तितृ[l]- -ता ऋ १०, १०९,२; शौ ५, १७, २; पै ९, १५,२

अन्वृ(नु√ऋ)तीय[m], अन्वृतीयामहे[n] मै ३, ७, ३; अन्वार्तीयन्त मै ३, ७, ३[o]; काठ २४, १; क ३७,२.

अन्वृ(नु√ऋ)धृ, अन्वानृधुः पै ५,

---

[a]) गस. शत्रन्त-कृद्-विकरण-स्वरः (पा ६,१,१८६)।

[b]) -न्वि°- इति मुपा. स्वरो नितरामुत्तन्त्रः शतुरनुमः (पा ६,१, १७३) इति नदीस्वरस्याऽनिवार्यत्वात्।

[c]) सपा. तै ३,१,४,२ अभ्यैक्षन्त इति पाभे.।

[d]) गस. कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६,१,२१३;२,१३९)। उप. यत् प्र. उसं. (पा ३,१,९७)।

[e]) तु. टि. अनूप-।

[f]) उत्तरार्धमात्रैकवाक्यत्वे सति यनि. भानु-कर्तृकोऽन्वयः सुलभः स्वारसिकश्च द्र. (तु. PW. GW. प्रभृ.)। सा. यत् 'अनु गच्छन्ति' इत्याक्षेपेण क्रियान्तरं चिकीर्षति विद्युतः इति द्वि३ मरुतः इत्येतत्-समानाधिकरणं सत् प्र३ इति कृत्वा तत्-कर्तृतया च युयोजयिषति, तदसत्। तथाऽन्वयस्य हि तस्याऽविशिष्टैः पदैर्वाक्यान्तरं चिकीर्षतस्तदर्थं च दिवः इति पं१ सत् ष१ इत्येवं मन्त्रस्वारस्यविरुद्धमनुजिगमयिषोर्नितरां दयनीयत्वप्रसङ्गात्।

[g]) =*प्रतिश्याय-रोग- (तु. पार. रेज़श, √रेशीदन ज़ुकाम; Eng. √*rain*)। <अनु √ऋज् '*स्रवणे' (तु. मूको., उद्युग- इति पर्यायश्च ; वैतु. BKA. र., Renou [Vāk ५,७६] च अन्वृ [नु-ऋ] जु- >-जुम् इत्यसङ्गत-कल्पनाः ?)।

[h]) प्रास. अव्य. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६, २, २)। अनु (=सन्ततस्) ऋजु- (=प्रापणशील-) इत्येवं तात्पर्यं च द्र. (वैतु. भा. गस. इति वा बस. इति वा ब्रुवाणः। तथा हि व्याख्यायमानं सदेतत् काममिन्द्रपरतया साध्वन्वितं स्यान्न तु शाखान्तरोपस्थापितसजात-परतया [तु. नाउ. यनि. मै. काठ. स्थले]। न हि कोऽपि यजमानः सजातानभिभावुकः सन् तानेवाऽऽत्मविधेयीकरणसमर्थत्वाऽऽत्मकविपरीतार्थप्रतीतिकरत्वेनेच्छेत्। अत इन्द्र-सजातोभय-सम्यगन्वयः प्रास. एव सुवचतर इति दिक्)।

[i]) पाभे. अनुकान् तै २,२,८,१ द्र.।

[j]) यनि. √ऋत (=√ऋ [बभा.]) >*अर्त- > √*अर्त यद्र.।

[k]) यनि. पपा. अनुवर्त्तेत इव (वैतु. नाउ. टि. BW. प्रभृ.)।

[l]) गस. तृजन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६, १,१६३; २,१३९)। वें. सा. चैतत् प्राति. <अनु √ऋति इतीकारान्तधातुमूलतां प्रतिपन्नौ भवतः (वैतु. BW. प्रभृ. एतद् <अनु √वृत् इति कृत्वा मध्यतो वर्णलोपमास्थिताः [तु. ORN.])।

[m]) तु. टि. ऋति- इति च √ऋतीय इति च।

[n]) मूको. शोधितो भवति (तु. संटि.)।

[o]) शोधनप्रवणः मुपा. स्वरतः स्वयं शोध-सापेक्षः द्र.। अन्यथा ह्यनुपपन्नद्वैस्वर्यं प्रसज्येतेति (तु. तत्रैव व्युह्वयन्त इति)।

२९,७; अनु···ऋध्याः ऋ ८,४८,२[a].

अन्वे(नु-आ√इ), ¶अन्वायन्ति तै ६,५,१,४; मै १,६,११; ३,७,९; काठ २४,८^{2}; २७,१०; क ३८,१^{2}; अन्वायुन्ति मै ३,७,९; ४,६,५; अन्वायसि पै २,९,२; अन्वैतु पं १७,३७,७; अन्वेहि[b] काठ ४१,३; अन्वेत पै ५,१३.९‡[c]; अनु···एत पै १९,१०,१४.

¶अन्वे(न्वा इ)त्य मै २,१,३.

अन्वेतवे, अन्वेतवै अन्वि(नु√इ) द्र.

अन्वेष्टुम् अन्वि(नु√इ)ष् द्र.

?अन्वैतद्व्रतेन[d] शौ १८,३,४०‡.

√*अप्(बधा)[e], अप्सन्त[f] ऋ १,१००,८.

१अप्[g]- अपः[h] ऋ १,१५१,४; ९,६३,७.

अप्-तुर्[i]- -तुरः ऋ १ ३,८; ११८,४; २,२१,५; ९,६३,५; -†तुरम् ऋ ३,२७,११; ५१,२; ९,६१,१३; ६३,२१; १०८,७; कौ १,४८७; ५८०; २,११७; ६८५; ७४४; जै १,५१,१; ५९,३; ३,११,८; २०,४; ५६,१३.

†अप्-तूर्य[j]- -र्यम् ऋ ३.१२,८; कौ २,९२८; १०४५; जै ४,२,७; -र्ये ऋ ३,५१,९; खि ५,५,२.

---

[a] अनेवंपश्यन्तौ PW. MW. च यथार्थदर्शिनौ न भवतः अनोः गतित्वभिन्नगतेरसंभवात् ।

[b] पाभे. अन्विहि मा २२,१९ द्र. ।

[c] सपा. ऋ १०,१८,२ यद् ऐत इति, तैआ ६,१०,२ यद् ऐम इति च पाभे. ।

[d] अनु, एतत, व्रतेन इति पपा.? अनु ऐत् तद्व्रतेन इति त्रिपदः शोधः द्र. (वैतु. शंपा [टि.] ?W. L. अन्वैत व्रतेन इति [तु. मूको.]) । पाभे. अन्वेमि ऋ १०,१३,३ द्र. ।

[e] करणादिषु धा. वृत्तिः । नाउउ. व्यु. औप. धा. मूलतः (√ऋ >) अर्- +पु-(< √पा [रक्षणे]) > *अर्पु > √*अर्पु > √*अप्पु = √*अप्र् > √*अप्, √आप् यद्र. (तु. √जल्प् > [पंजा. √जप्प्>] √जप्) ।

[f] लेटि. सिब्-अटौ (पा ३,१,३४; ४,९४) । स्क. < √भस् (दीप्तौ) इति । अन्ये तु √आप् इत्येतस्य सगोत्रस्य सतो ह्रसिताऽच्कत्वे सतीदं रूपम् इत्याहुः । तद् यथा । लङि क्सः इति सा., सन्नन्तप्रकारकमिति च PW. प्रभृ. (भूयसेऽपि विकल्पाय तु. √*अप्स) ।

[g] व्याप्तिविशिष्टकर्माऽऽख्यायां क्विपि निष्पन्नं सद् यनि. सद्भावतः संदिह्येत । एतदभिसंबन्धेन व्याचिख्यासितानां निगमानां परैः प्रायेण प्रागर्वाक्सामान्येन (वैतु. BW. MW.) नाउ. २अप्- इत्येतदभिसंबद्धतयैवाऽनुगमयितुमिष्टत्वात् (तु. NW.) । एस्थि. अपि सर्वेषां तेषां निगमानां भूयोविमर्शापेक्षत्वाऽभ्युपगमत्वाद् यनि. प्राति. पृथग् उपपद्येत । वस्तुतश्च २अप्- इत्येतद्वाच्यभूतोऽर्थः १अप्- इत्येतदीयवाच्यभूतार्थवैशिष्ट्यमात्रतां संश्रयमाणो मूलतः २अप्- इत्यस्य सिद्ध्यपेक्षयाऽपि १अप्- इत्येतत् तत्पूर्वजभूतं प्राति. उपकल्पयेदित्यपि मौलिकशब्दप्रवृत्तिगवेषणसहकारिणी दिक् ।

[h] यनि. रूपं द्वि३ इति कृत्वा 'युवं बृहतो दिवो (धुरि गां न, अपः उप) आभुवं दक्षं युञ्जाथे' इति वा. द्र. (वैतु. सा. अपः=१अपस्- इत्येवं स्वरविवेकाभावाद् नितरां भ्रान्तः सन् वर्णकवैविध्येन पदान्तराण्यप्येतत्-सामानाधिकरण्यं निनीषुर्व्यर्थंभूरिप्रयासः) । यनि. तु उप इति कप्र. इति कृत्वा 'यथा गामनड्वाहं शकटस्य धुरि युञ्जीरंस्तद्द्वारा साध्यं कर्मजातं च साध्नुयुः, एवं मित्रावरुणौ बृहतो दिवः (पुं. पं१ तत आगत्येत्यर्थः) यजमानमनोरथसंसिसाधयिषयेव तेन क्रियमाणेषु कर्मसु आभुवं नाम सर्वसाधकं दक्षमुत्साहं युञ्जाते इत्यहो सत्कर्मप्रवृत्तिषु दैवोऽनुग्रहः' इत्येवं व्याख्यानं सुवचं द्र. ।

[i] विप. (अग्नि-, देव-, सोम- प्रभृ.) । उस. उप. √तुर् + क्विप् प्र. कृत्-स्वरश्च प्रकृत्या (पा ६,२,१३९) । निर्देश-याथार्थ्यस्य भूयोविमृश्यत्वम् एपू. टि. गतम् (एवं तु. WN ३,१६६ यत्र २अप्- इति पूप. आस्थायि) ।

[j] उस. कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६,२,१३९) । उप. √तुर् > तूर् + भावे क्यप् प्र. उसं. (पा ३,१,१०७) । तस्य च पित्त्वान्निघाते स्वरेऽविशेषः । सा. २अप्- तूर्य- (√तूर् + भावे यत् प्र.) इति कृत्वा षस. कर्मणि ष. कारकभावादप्रच्युता भवतीति दर्शनादिव कृत्-स्वरः प्रकृत्या आह (तु. वें., द्विपू. टि. च) ।

*अप्-स[a]-> ✓*अप्स[b]>

अप्सस्(बप्रा.)[c]– -प्सः ऋ [१,१२४,७;५,८०,६]; ८, ४५, ५; मा १४, ४; १५, ३; का १५, १, ४; १६, १, ३; तै ४, ३, १२, २; मै १, १०, २[d]; २, ८,१; ७; काठ ९, ४[d]; १७, १;६; क ८, ७[d];२५, १०; २६, ५; शौ ६, ४९, २[e]; पै १९, ३१, १५[e]; –प्ससा[f] शौ ६, ४९, २; पै १९, ३१, १५.

[°प्सस्– दीर्घ°, सहस्र°].

२अप् (बप्रा.)[g]–

*अध्>द्- अद्भिः[h] ऋ १, ९५, ८; १२२, ६; १६१, १४; ४, ५४,६; ६,४९,१४; ८,३५, ३; ९, ६५, ६; ६८,९; ७४, ९; ९१, २;९३,२;९७,४५; १०९, १७; १०, १४, ९[i]; ६१, २६; मा ६, २८[i]; १८, ३५; का ६, ७,६[i]; २०,१, ६; तै १, १, ८, १[j]; २,४,८, २; १०,३; ¶६, ५,१[j]; ८,३;७; ¶५, ६, २, २; ७, ९,२[j]; ३;६, ६, ३,४¶; ७,

---

[a] उस. उप. ✓सन्+डः प्र. उसं. (पावा ३, २, ४८)। स्वरः नापू. द्र. (तु. नाउउ. च यस्थ. अप्सरस्–, अप्स(र्>)रा– च यदीयायां व्यु. अस्यौपयिकता स्यात्)।

[b] नाउ. व्यु. औप. इति सुकल्पो नाधा. (तु. टि. ✓*अप् > अप्सन्त यत्रायमवान्तरभूतः धा. अपि विकल्पयेत)।

[c] असुन् प्र. (पाउ ४, १८९)। नित्स्वरः। ✓*अप् (<✓आप्)+असुन् प्र. (तु. या ५, १३ [यस्थ. स्क. दु., दे ३, ७ च] इतीव प्राचामध्वा दवीयानित्युपैक्षि। एतत्-सरूपं भिन्ननिष्पत्तिकम् (<अ+✓प्सा) अपरमपि प्राति. प्रागभिमतं भवति (तु. गपू. या. [तु. मै १, १०, २; काठ ९, ४; क ८, ७; म. [मा १५, ३])। तत्रापि यनि. प्राति. एव स्यादिति तु संभाव्येत। विशिष्टार्थवृत्तित्वे सत्य् अत्याचरणप्रकारकपापपर्यायित्वपर्यवसानादिति दिङ्मात्रमिह स्याद् विस्तरश्च वैश. द्र.। एस्थि. भक्ष्याऽभक्ष्यप्रसङ्गाऽकल्पानायां ✓प्सा इत्यस्मात् व्यु. विकल्पस्याऽनवसरः। यच्चापि मा १४, ४ इत्यत्र उ. म. च २अप्– इत्युपपदे सति ✓सन् इत्यस्य कर्त्रर्थे कृद्वृत्तमातस्थाते, तन्न। स्वरानुपपत्तेः। तथात्वे हि उप. कृत्-स्वरः स्यात्। किञ्च यद् मा १५, ३ इत्यत्र म. अकारान्तमेतत् प्राति. इतीव प्रतीतिं कारयेत्, तदपि सकारान्तत्वविनिगमकरूपान्तरसंगमनाभावफलमित्युपेक्ष्यम्।

[d] सपा. मा ३,४५;२०,१७ का ३, ५,२; २२, १,४ एनः इति पाभे.।

[e] सपा. काठ ३५,१४ क ४८,१३ जै४, १०,४ आपश्रौ १४,२९,३ वृक्षः इति पाभे.।

[f] सपा. आपश्रौ १४,२९,३ वृक्षसा इति पाभे.।

[g] १अप्– इत्येतत्-समाना व्यु. द्र. (वैतु. ✓आप् [>✓*अप्]+क्विप् प्र. [पाउ २, ५८])। यथा तूभावपि ✓आप् इति च ✓*अप् इति च <✓*अप्प् इति सगोत्रौ सन्तौ स्वाधीनावेव धा. भवत इत्यर्थम् ✓*अप् इत्यत्र संकेतितपूर्वोऽर्थः द्र.। अथ पाप्र. यदस्य प्राति. सुब्-वृत्ते सर्वनामस्थानीये रूपे आपः प्र३ इत्यत्र दीर्घत्वमनुशिष्यते (पा ६, ४, ११) तद् भूयोविमर्शसहं द्र.। असर्वनामस्थानविषयत्वेऽपि द्वि३ दीर्घत्वस्योपलम्भात् (तु. ऋ १, २३, २३; शौ १०, ७, १०)। एस्थि. मूलतः *आप्– इत्येतद् दीर्घादेः ✓आप् इत्यतो निष्पन्नं स्वाधीनं प्राति. सदपि कालेन २अप्– इत्येतेनाऽर्थाभेदवशात् समभित्तेति कृत्वा स्वतन्त्रानुक्रमणार्हस्य सतोऽपि तस्य यदिहैवाऽवान्तरस्य प्राति. इव निर्देशो भवति तत्र पूर्वागत-प्रसिद्धिमात्रानुरोधो बीजं द्र.। एवमपि २अप्– इत्यस्यैव भादौ प्र. परे तकारादेशो (पा ७, ४,४८) भवतीति यदुक्तं भवति तदपि नैव रुचिरम्। भकारे परतः सति प्>ब् इत्यस्य वर्णसंक्रमस्य स्वाभाविकत्वेऽपि प्>त् इत्यस्याऽतथात्वात् (तु. अब्-द्– अब्-भ्र- प्रभृ.)। तदेवं सर्वथाऽपि ✓अध्>*अध्- इत्यस्य भिन्नव्युत्पत्तिकत्वेन संभाव्यमानस्य सतोऽपि समानप्रवृत्तिकत्वाद् २अप्– इत्यनेन संभिद्यमानस्येहावान्तरभावेन निर्देशः द्र.।

[h] पाप्र. सुप्-स्वरार्थम् ऊठ्– (पा ६, १, १७१) इत्यत्र २अप्– इत्यनुरुध्य *अध्- इत्यस्याऽपि उसं. द्र.।

[i] सपा. तैआ १,२७,५;६,६,१। मा ३५,१ का ३५, ४,२ माश १३,८,२,३ द्युभिः इति पाभे.।

[j] =सपा. माश ३,९,३,२९ तैब्रा ३,२,८,१ शांश्रौ ८, ९,२ आपश्रौ १,२४,५। मा १, २१ प्रभृ. माश १, २, २, २ माश्रौ १, २, ३, १३ ओषधीभिः इति पाभे.।

५,२३,२; ¶मै १, ४, ६;८,३^{१};
२,४,७$; ८; १२, १$; ३, ७,
१०;१०,१^{२}; ४,३, १०; ५, ५;
काठ ६,३^{२};११,७;९; १०; १८,
१३; २१,७; २२, १३; २५,५;
७;९; २६, ८; २९,६; ३०, १;
३२,५; ३५, १५; ४३, ४; ४५
२०; ¶क ४,२^{१};२९, २$; ३९,
२; ५; ४०,२; ४१, ६; ४५,७;
४६, ४; †कौ २, १३५; ५११;
७६९; †जै ३, १३,११;४०,७;
शौ २, १०, २; ४, २७, ४; ५;
१२,३,३०; १५, १४, ६; १८,
१,५५†[a]; पै २,३,२; ४,१०,४;
५;१४, ७; ३५, ४;५; ५, ३४,
५; ७; ८,८,५; १४, ८†; १४,
१, ८; १४; १७, ३८, ९; १९,
५२,७?; २०,५२,९; अ॒द्भ्य॒ः[b]
ऋ १,३४,६; ८०, २; ११२,५;
२,१,१;३८,११;५.३१,९;७६,
४; ६,६२,६;९,५९,२;१०,३९,
४; ६३, २; ८०, ३; मा ६, ९;
७,२१; ११,२७†; १७,१; १९,
७३; ७४; २२, २५; २९; २४,
२१; ३१,१७;३९,२; का ६,२,
३; ७,८,४; १२,२, १६†; १८,
१, १; २१,५,२^{२}; २४, ११,१;
१६, १; २६, ५,१; ३५, २,१;
३९,१,१; तै १, १, ८,१; ३,८,
१; ९, १; ११, १; ५, १, ४¶;
८,१३,३; २,४,९,३^{२}¶; ३, ३,
¶६,२; ३^{२}; ५,८, १; ४, १,२,
५†; ६,१,१;६,१,७, १¶;३,६,
३; ४¶; ७,१,११, १; ४, १४,
१;५,२३,१; मै १, २,१५;१६;
३,३५; ७,२¶;२,७, २†; १५;
१०,१; ३, ९, ६^{२}; १०, १^{२}¶;
११,६^{२};१२, १०; १४, २;¶४,
१,९;५, १; ३^{१}; काठ ३, ५; ६;
८,८; १५; ११, १०^{२}; १५, ३;
१६, २; १७, १७; १९; २१,४;
२६,६^{१}; ८^{१}; ३०, ५^{४}; ३१, ७;
३८,१^{२}; ३९,२;४१,२; ४४,३;
४५, २०; ¶क $२, १२; १३;
७, ३;८,३; २८, १$; ४१,४^{२};
६^{१}; $;४७,७; शौ ३,३,३;१०,
५,३३; १३,७,९; १५, २, १७;
१९, ४३, ७; पै २,७४,३; १६,
१२४,८; १७,२१,९; १९,४६,
३; २०,८,३.

२अ॒प्- ?*अ॒पु(ः?) शौ २,३,६[c];
६,२३, ३[d]; अ॒पः ऋ १, ⌊१०,
८; ८, ४०,१०; ११⌋; २३,१८;
३२, १; ३६,८; ५१, ११;५२,
६; ८; १२;५५,६;५६,६; ५७,
६; ६४, १; ६; ८०, ३-५;९१,
२२; ९६,२; १००, १८; १०३,
२; ५; १०५, ११; १२२, ९;
१३१,४^{२}; १५७,५; १६१, ११;
१६४,४७[e]; १६५,८; १७४, २;

---

[a]) पाभे. अ॒द्भि॒ः ऋ १०,१४,९ द्र. । [b]) तु. टि. अ॒द्भि॒ः ।

[c]) यनि. प्र३ (=आ॒पः ⌊तु. सा. यस्य पाठः 'भव॒न्त्वाप ओ॒ष° ···' इति संभाव्येन⌋ तु. W., L ४८१ d उउ.) । एस्थि. सौवरो विरोधस्त्वपरिहार्यः स्यात् । सर्वनामस्थानविभक्तिस्वरानुपपत्तेरिति यावत् । स्यादेतद् यथा॒ मुपा. विकृत इति । तथाहि श॒ं नः इति इ॒न्द्रस्य व॒ज्रः इति च जागतपादद्वयात्मके पूर्वार्धर्चे सति आ॒रात् इत्यारभ्य गायत्रपादद्वयतया मूलतः संभाव्यमान उत्तरार्धर्चे पतन्तु इत्यतः पूर्वम् अस्म॒त् इत्यस्य (तु. शौ १, १९, १ प्रभृ.) वा प॒रः इत्यस्य वा (तु. शौ ८, २, १२) च्युतस्यैव सतः पदस्य सुपूरता द्र. । अथ प्रथमस्य जागतस्य पादस्य यतिभङ्गभङ्गार्थं श॒ं नो भवन्तु, *अ॒पौ॒षधयः शिवा॒ः इति वा श॒ं नो भवन्तु, *अ॒प ओ॒षधीः शिवा॒ः (तु. नाउ. टि.) इति वा मौलिकी स्थितिः स्यात् । प्रथमे कल्पे अ॒प इत्युपसर्गश्रुतेः *घ्नन्तु इति क्विप. हन्तु इत्यतः परिणमय्याध्याहार्य्यम् । ओ॒षधयः इत्येतत्-कर्तृ-शिरस्कं श॒ं भवन्तु इति च रक्ष॒स॒ोऽप घ्नन्तु इति च वाक्यद्वयं क्रियेत । द्वितीयेऽपि कल्पे तावद् वाक्यद्वयान्तरं भवति । (२अ॒प्->) *अ॒पः (प्र३) श॒ं नो भवन्तु इति च ओ॒षधीः शिवा॒ः (भवन्तु) इति च ।

[d]) नापू. टि. दिशा श॒ं नो भवन्तु, *अ॒प ओ॒षधीः शिवा॒ः इति मौलिक्यां स्थितौ संभाव्यमानायाम् *अ॒पः इति कर्तृपदस्याऽऽर्थसंनिकर्षानुरोधतो यतेः पूर्वं पाठप्रवृत्तेराविर्भावाद् यतेः (५, ७>७, ५) इत्युत्तरसंक्रमः समजनि, तज्जः *अ॒प>अप॒ इति स्वरपरिणामश्च । एस्थि. अपि भवन्तु इत्यत्रान्ते यण्-सन्धिरनिष्टः स्यात् । गायत्रेणार्धर्चेन जागतपादस्यैव सुयोजत्व-प्रसिद्धेः [तु. शौ २, ३, ६ (यत्र द्वितीये कल्पे ⌊तु. टि.⌋ जागतपादपूर्त्यर्थकतयैव ओ॒षधीः>ओ॒षधयः इति पाठस्य परिणामः सुवचः)] । एस्थि. नेह अ॒पः> अप॒ः इत्येवं परिणामो निर्देश्यः (तु. W., गपू. L. च) किं तर्हि *अ॒प >*अप॒ इत्येवमविसर्जनीयान्तं च सयतिकं चेति । यतिमात्राधीनतया परिणामस्य पर्यवसेयत्वादिति दिक् ।

[e]) सपा. तै ३,१,११,४ मि॒हः इति पाभे. ।

[९; ६, २०,१२]; १८०, ४; ५;
२,११,५;१३, १; १४, २; २०,
७; २२, ४; २७, १३: ३६. १;
३, ६,७; ९,२; ३१, १६; ३२,
५; ६; ३४,८;**४**,१६,६-८; २६,
२;२८,१;[३८,१०; **१०**, १७८,
३]; ४२,४; **५**, २, ११; १४,४;
२९,२; ३०, ५;६; ३१, ६; ८;
४१, १४; [४६, ३; **७**, ४४,१;
१०,३६,१]; ४८,१;८३,६; ६.
२०,२;२२,८; २८,७;३०,४;५;
३२, ५; ३९. ५; ४७,१४; ५७,
४; ६०,२^{२};११;६२, २; ६४,४;
[६८,८;**७**,६५,३];७२, ३; ७३,
३;**७**,९, ५;[(**२**, ११, २) २१,
३];३२,२७; ५६, २४; ६८, ८;
९५,१; ८, ३, १०; ६,१३;१६;
७,२२; २८;१२, ३; १५, २;६;
२६,२५;[३२,२;९,१०९,२२];
७६,३; ८३, ३; ९६, १८; ९७,
१५; ९, २,३; ३,६; [७,२;९९,
७]; १६,२;४२,१;६१,२२;६२,
२६; ६८, ४; ७०, २; ७८, १;
८५,४;[(९,८३,५) ८६, ४०];
९०,४;९१, ६; ९४, १; ९६,३;
१३;१०७, ४; १८; १०९, २१;
१०,९,५;१६,३;३०, १-५;१०;
३६,१;४३,८; ५१, १; ५८,७;
६१,१६;६४,८;६५,७;११;६६,
८;७६,३;८९,४;९५, १०; ९८,
५;१०४, ९; ११३, ६;१२१,९;
१२४, ७; १३८, १; १४७, १;
खि **५**, ५,२; ७; १४, ३; मा **४**,
१३; **६**,२२; ८,२४;**१०**,१;**११**,
३८; **१२**, ३८; ३९; १०२†;
१४,८; **१८**,५५[a]; **२०**, २२‡[b];
२३,७; १७^{१}; **२५** १;२; ७; ९;
३३, ४९†; **३४**, २२†; **४०**,४;
का **४**,५,५; **६**,५,३; **९**, ४, २;
११.२,१; **१२** ४, १; **१३**.३,९;
१०;७,१†; **१५**. २.३; **२०**, ३,
५[a]; **२२**, १,७‡[b]; **२५**,३, ३;४,
६^{१}; **२७**,१,१;२, २;७,१;९,१;
२९, ४,४†; **३२**,४, ६†; **३३**,
१,१६†; **४०**, १, ४; तै **१**, ४,
४५, १; ३‡[b]; ४६‡[b]; २[c]; ५,
११,४†; ¶६,७,४;८,१;८,११,
१;१८,१¶; ¶२,१,११,४†;३,
१२,२;१४,६\$;४,१०,३;६,५,
१^{२}; २;६,१;**३**,१,११, ७^{२}†;३,
४,३¶;११,५†; ५,६,१[d]; **४**,१,
२, ४; २,३, ३^{१}; ७, १†; ३,४,
३; ७, १२, २; ¶**५**, १, ३,१^{२};
५,१; ६, १;९,३,२; ३,१,३;६,
२,१;४^{२};\$७, १२, १; २०, १;
¶**६**, १,१,३;७[e]; २,६, १;१०,
३;११,२;३,४,१;४,१, ५;२,३;
४^{२}; ३,२[e];३^{१}; ५,८,६; ६,३,१;
७,१,२०,१; ४, २०,१; मै ¶**१**,
३, ३९^{२}‡[b]; ४,४\$;१०^{२};६,३^{१};
७,२;८,२;३;९;९,२\$; १०, ५;
१९; २, १, ५¶;२, १३^{१}¶; ४,
७^{१}[a]; ८¶; ६, ८; ७, ४; १०^{१};
१८†; ८,२; १२, ३[a]; ¶**३**, १,
५^{२};\$; ६^{२};२, ४; ९;३, ५; ६,
२;७; ९^{२};७,७;८,४; ९,३;१०,
१;७;१२,१८\$;\$१५,१; २; ८;
९;¶**४**,१,१†;३;४^{२};९^{४};२,२^{१};
३,४;४,१; ३;५,१[f];२[f]; \$^{२};३;
४^{१}; ७,७; ८,५^{५};९; ९, २७†;
†१०, २; ६;†११, २;३; १२,
३\$; ५^{२}†[f]; \$; †१४, १; ७;
११; १३; १४^{२}; १८; काठ **४**,
१३^{१}; ‡[b]; १५^{२}; १६; ५, ६;
६, २; ३; ८, २; ९^{१}; १५; ९,
१०; १८; १९; **११**, ५; ९†[f];
१३^{२};†[f]; **१२**, १४; **१३**, १५;
१५, ६; **१६**, ४; १०^{२}; १४;
१७, १; **१९**, ५^{१}; **२०**, १०;
२१, १४; **२३**,१;६; ११; **२४**,
१; ४^{२}; **२५**,२; ३^{२}; ७^{१}; **२६**,
१^{२}; ८; **२७**, ४; **२९**,
३^{२};‡[b]; ¶; ५; **३१**, ३^{२}; ७^{१};
३२, ५; ७^{२}; **३४**, १८; **३६**,
१;१३; **३७**,१२; **३८**,५‡[b]; ७;
४०, ११; **४१**, ११; **४४**, ९;
५३,२;१०; ¶क **३**,११^{२}\$;‡[b];
४, १;२; **६**,७; **७**, ५^{१}; ८ ३;
२५, १^{२}\$; ५†; १०\$; **२९**,
४\$;**३०**,३^{२};\$; **३१**,२\$; १०;

---

[a] सपा. तै २,४,८,१ प्रभृ. उदुभिः इति पाभे. ।

[b] सपा. ऋ १, २३, २३ आपः (द्वि३) इति पाभे. (यत्र सौ [पा ६, १, १६८] इत्यस्य च ऊठ् [पा ६,१,१७१] इत्यस्य च समानः प्रवृत्त्यभावः द्र.) ।

[c] अत्र भा. 'कर्मणि' इत्येवं व्याचक्षाणश्चिन्त्यः । कर्मवाचिनो हि १अपस्- इत्यस्य भिन्नस्वरत्वाद् बहुषु रूपान्यथाऽऽपत्तेश्च । एवं चेदनिष्टः कर्मार्थाभिसंबन्धस्तर्हि १अप्- इत्यस्यैतद् रूपं गृह्णाणेति । न ह्येतदपि सुवचं भवेत् । तदर्थं समग्रबाह्वृचप्रकरणसंगमनसापेक्षता °द्र. । ततो ह्येतत् स्पष्टं भवितुमर्हति यथा कथमत्र २अप्- इत्येतदेव प्राति. सावकाशं न किमप्यन्यत् कर्मवाचीति दिक् । भूयांस्तु विस्तरः वैश. द्र. ।

[d] सपा. माश्रौ २,१,२,७ प्रभृ. अद्भिः इति, शौ १४, २,७० पयसा इति च पाभे. ।

[e] पाभे. अधि मै ३,६,३ द्र. ।

[f] पाभे. अपः ऋ १,१६४,४७ द्र. ।

१२; **३५**,७; **३७**, २; ५; **३८**,
५; ६^{२}; **३९**,५^{२}; **४०**,४^{२}; **४१**,
६; **४२**, ४; **४५**, ४\$; ६^{२};
४७, ३^{२}; ७; †कौ **१**, ५३;
१४८; ३३९; ३७१; ४१३;
४६६; ४७८‡[a]; ४९३; ४९४;
५११; ५३२; ५३९; **२**, २५;
११४‡[a]; १२६; २३२; ३६२‡[a];
३८९; ४७९; ५००; ५६६;
६०७; ७६०; ७७४; ८०७;
३, ३, ३; ११; †जै **१**, ५, ९;
१६, ४; ३५,८; ३९, २; ४०,
५; ४८,६; ५०,२‡[a]; ५१, ७;
८; ५३,१; ५४,८; ५५, ८; **२**.
१,३; ३,१; **३**,३,४; १२, १‡[a];
१३, २; २०, १६; ३०, ५‡[a];
३१, ९; ३६, ४; ४४, ६; ४९,
९; ५७, १२; **४**, २८, ५; २९,
१; ३०, ७; शौ †**१**, ४,३; ५,
४; **२**, ५, ५; **४**, १५ १२^{२}†;
२१, ७†; २७,४; **६**,२२, १†[b];
२; २३, १; **७**, ४२, १; ७९,
१; ९४, १‡[c]; ११४, २; ८,
९, २३; ११ ८; १०; **९**,६, ४;
१५, २२†[b]; **१०**, २, ७; ५,
३३; ४६‡[c]; ९, २७; १०, ८;
११, १,१५; १८; ७,७; ८, ११;
१०, २८; **१३**,१, २; २१†; ३,
९†[b]; **१४**, १, ३७†; २, ६९;
१५, १४,५; ११, ४; **१८**, २,
७†; **१९**, २, ५^{१}; १८, ६;
†**२०**, ९, ४; ११, ८; १५, ६;
१७,८; ३६, ८; ४९, ७; ६१,३;
५; ६२,९; ६३,९; ७५, २^{१}; ७७,
६-८; ७९, २; ९०, ३; १२८,
१४\$; पै **१** ८४,९; **२**, ८३,१;
३. ३१,१-८; **४**, ९,३; २४, १;
३५, ४; **५**,२, ८; ७,१०; ११; **६**,
३,१; १०, २; **७**, १७,६; ८,८,
४; ५; ११^{१}; १०, ८; **१३**, ६,१†;
१४,१,१; ६; ८; ३,९; **१५**,१४,
४; २२,२; **१६**, २०,२; ५१,८;
६०,९; ६९, १३†; ८७,९; ९०,
५; ८; ९१, ७; १०७, ८; १११,
४; ११२, ८; १३१, १-१०[d];
१३३, ११; १३८, ८; १५०,९;
१५३,७; **१७**,२८,५; **१८**,४,६†;
१३,९; १५,२; १७,१†; **१९**, १,
१२; ४, ९[e]; १०†; १२; २२,
१०†[b]; ११; **२०**,१०,१; ४६,१;
६१,९; †अप्रा ऋ ८, ४,३; कौ
१,२५२; **२**,१०७१; जं **१**,२६,
१०; अप्राइः[f] तै **६**, ४, ३,४;
अप्राम् ऋ **१**,२३,१९; ३२,११;
४६,४; ५१, ४; ५४, १०; [५६,
५; ८५,९]; ५७,१; ६१,१२; ६७,
५; ७०,२; [१००, ११; **६**,४४,
१८]; १२२, ३; १३४,५; १४४,
२; १४९,४; १५८, ६; [१६४,
५२; **३**,१, १३]; १६८,२; १८१,
१; १८७,८; **२**,[४, २; **१०**,४६,
२]; १२,७; १७, ५; १९,३; २१,
१८; ३०,१; **३**, १, ५; १२; ५,
३; २५, ५; ४५, २; **४**, २१, ८;
४०, १; ५८, ११; **५**, ४६, ७;
६,८,४; १३,१; १७,१२; ४७,
२७; ५२,१५; ६४,१; **७**, ९,३;
८२,३; ८८,३; ८९, ४; १०१,२;
१०३,४; ८,१४,१०; १३; १६,
२; [१८, १६ (३१, १०)]; १९,
४; २५, १४; ४४,१६; ९३,२२;
९, ३३, १[a]; ४९,१; [७२,७; ८६;
८ (२१)]; ७४, ३; ७६, ५; २५,
३६; ९५,३; ९६,१९; ९७, ४१;
५७; १०८, ५; १०[a]; १०९, १३;
१०, ८, [१; ४५, ३], ५; १७,१४;
३६,८; ४६, १; ४९, २; ५१,८;
७७,४; ८९, १०; ९३, ५; ९८,
१२; १२३, १; १२४, ९; १४२,
७; १६८ ३; खि **४**, ७,१,७; २,
६; ५,५,३^{२}; ११; मा **३**, १२†;
६,१०; **७**,१६†; ९,३^{२}; ६†; **१०**,
३^{४}; ७; **११**,२९; ४६; **१२**, २०;
३७; **१३**, २; १४†; १७; ३०;
३१; ५३^{१२}; **१४**, ५; **१५**,२०†;
१७, ६; ७; ३२; ८७; ९९†; **१८**,
५४; **१९**,७१†; ९४; **२२**,६; **२४**,
३७; **२५**,५; **२९**,५३†; का **३**,
३,२†; **६**,२,४; **७**,७,१†; **१०**,
१, ४^{२}; २,३†; **११**,२,३^{४}; ४,३;
१२,३,२; ४,१०; **१३**,२,३†; ३,
८; **१४**, १,२; १४†; २, २; ३,४;
५; ६,१^{११}; **१५**,१,५; **१६**,५,१†;
१८,१, ७; ८; ३,८; **१९**, १,१;
१२†; **२०**,३,४; **२१**,४,२१†;
६,१५; **२४**,२,१; **२६**,८,१; **२७**,
४, १; तै **१**, ३, ८, १; १०, २;
१३,२; ४, ८, १†; †५, ५, १;
१०, ३; ७, ७, २†; १२,२^{२}; ८,
११,१^{१}; १२,१; **२**,१, ¶९,२^{१};
३; ११,१†; ४,७, १; ९,३¶; **३**,
१,११,३†; ३, १, २; ४, १^{१}¶;

---

[a]) सपा. यक्र. ऋ ९, ३३,१; १०८,१० अप्राम् इति पाभे. । [b]) पाभे. अपुः ऋ १,१६४,४७ द्र. ।

[c]) पाभे. अपुः मा २०,२२ द्र. ।

[d]) अपाम् इति पाठः? यनि. शोधः (तु. टि. ? अप्राकाम) ।

[e]) सपा. शौ ६,१७,३ गिरीन् इति पाभे. ।

[f]) प्रश्नान्त उदात्तपि प्लुतिः उसं. (पा ८, २, १००) ।

५,१;३¶;९, १;४, ५,१; **४**,१,
३,१; ४,३;२,३,३; ८, १;३,१,
१^{२}; ४,३;११,५;४, ४,१†;६,
१,२;३†; २,४;६,६†; ७, ११,
२;५,१,४, १; २¶; ५,७; ८¶;
२, ६, ५^{१}¶;४,४,२^{२}¶; ५,१०,
६;७;२०,१;२१,१; ¶६, २,१;
४;४,३; ५;७,२१,१;¶**६**,१,९,
३[a]; ३,६,४^{२}\$; ४, ३,३;४,२;
६, ५,४^{२}; **७**, १, १४, १; १६,
१; मै **१**, २, १; १५; १७; ३,
१०†; †५,१;५; ११, १†;४^{२};
२,४,८^{१}¶; ५,१०;६,३¶; ७^{१};
८;७,३;४;१०; १६^{२}; १८^{१२};८,
१;१०, १^{२}†; ३; १२, ३; १३,
१०; **३**, १,५^{१};६^{२}; ३,६^{१}¶,६,
२^{१};¶; ७,२^{१}¶; ९, ६^{१}; ११,६;
९; १२,२;१४,१८; १५,४;१६,
३†; ¶**४**, ३,४^{१}; १०^{८}; ४, १^{४};
५, २^{६};४^{४}; ७,७;९,१०\$; ११,
२†; १२,३†; १३, १०†; काठ
२,१;१५; **३**, ५;७; **४**, ३;**६**,९;
८,५;११;१६;**११**,९;१०^{१}; **१३**,
९; १४; १५; **१४**, ३^{२}; **१५**,२;
६^{१}; **१६**,३;४;१०; १५; १८^{१२};
१७,१;१७^{२}; **१८**, १; १५;**१९**,
४^{२}; ५^{१}; १४; **२०**,५; ७^{१}; **२१**,
७^{२}; **२२**,९^{४}; १३; **२३**, १;११;
२४, २^{१}¶[a]; **२६**, ८; **२९**,३;५;
३०, ७;१०^{१}; **३५**, ३; ४; **३६**,
१५^{८}; **३७**,१^{२};**३८**, ३; **३९**, १;
३^{२}; १०; **४०**,६–८; ११; **४१**,
५;७; **४६**,१;**४७**,१०;११;५३,
११; क **१**,१३; **२**,१२; १४; **३**,
३†; **४**, ८†; ¶**७**, १; ८; **२५**,
१; ६; ९^{११}; १०; **२८**, १^{२}; २;
२९, ४; **३०**, २^{२};३^{२}; **३१**, ७^{२};
९^{२}¶; ¶**३५**,३^{१}; ६; ७; ¶**३७**,
३; **४१**,६; **४५**, ६¶;**४६**,८^{२}¶;
४८,५†; †कौ **१**, २७;७१;७७;
२११; ३३७\$; ४३१; ५४२;
५४४; ५८४; **२**, ५२७; ६०५;
७८५; ८८२; १०६९; ११२५;
†जै **१**,३,७;७, ९; ८, ५; २२,
८;३५,६\$;४२,५;५५,९; १०;
५९,७; **३**,४०,१;४१,३;४९,२;
४,२२,६; शौ **१**, ४, ४^{१}†; ३५,
३; **४**,४,५; ८, ५[b]; १५, २;३;
१०;१२; ३७, ३; **५**, ५,७;१९,
१३;१४;२४,४; २८, ६;२९,८;
६, १०६,२†; १२४, १; १२५,
२†; †**७**,४०, १;५१, १; ८,७,
८; **९**,४.२; ५;**१०**, ५,७–२१;
५०;८,३४;३५; **११**, १,१३;६,
२६; **१५** २, १८; **१६**, १,१;६;
१८, ३, ५; ५६†; ६५†; **१९**.
२,४^{१}; ३१, १; ४२, ४; ४५,३;
†**२०**,१५,१;२८,४;२९,३;३४,
७; ३५,१२; ३९, ५; ४४,२; पै
१,८३,३; १०७, ४; **२**, ३२,३;
३६.३; ५९,४;७६, १; ८७, ३;
३,२१,४; **४**,२,६[b]; ५,५;**५**,७,
२;४;८; ११; १०, ५; **६**, ४,६;
१६,९†; ८,८,१०^{१}; १३,११†;
९,१६, ५; २२,१०; २३, १९;
११,१,१०; **१२**, ३, १०; ५,१;
७, १४^{२}; **१३**, ३, ७; ४, ३; ६,
११†;७,७†;९,७; **१५**,४,३;७,
२;११,६†;**१६**,१२,८; १३,१;
२३, ६;२४,२;४;९०, ३;१२४,
८^{२}; १२८,१–९; १२९,१–१०;
१३१,१–१०;१३२,११; १५०,
९; १५२, १; २; **१७**, ३५,७[c];
१८, २८,१; **१९**,२४, १५;३३,
४†;४०,४;४७,१२;**२०**,९,८†;
२९,७;५९,२; अप्सु ऋ **१**,२३,
१९^{२}; [२०; **१०**, ९, ६]; [५९,
३;९१,४];६५,५;९५,३; १०४,
६;१०५,१;१०८, ११;१०९,४;
११६, २४; ११७, ४; १३५,६;
१५१, १; १६३, ४; १८२, ६;
१८४,३; **२**, [११,५; **३**,३९,६;
१०, १४८,२]; ३५, ४; ५; ७;
८;३८,७;**३**,१, ३;९, ४; १३,४;
२२, २; **४**, १३, ४; ५, ४४,६;
४५,११;८५, २[d]; **६**, १९,१२;
[२५, ४;६६,८]; २९,५;३१,१;
४६,४;**७**,१८,१२;७०,४;१०३,
५; ८,१,१७;९,५; ४३, ९;६८,
९;८२,८; ९, २,५; १६,३;२०,
६; [२४,१; ६५, २६ (६७, ७;
१०१,८)]; ३०,५; ४२,१;६२,
४; ५; ७१,३; ७९, ४; ८०, ५;
८५,१०; ८९,२;९६,१०; २४;
९७,४७;४८;१०७, १; २; **१०**,
१०,४;२७,१७;३०,४; ३२, ६;
४५, १;३;५;५०,२; ३; ५१,३;
६३,१५;६५, ९; ७३, ९;१०४,
२; १२५,७; खि **१**, ११, २; **२**,
१४, ९; मा ८, २५; ९, ६^{१}†;
२३; †**१२**, १८; २०; २२;
३५‡?[e]; ३६;४८; **१३**,८; **१८**,

---

[a] पाभे. अ॒न्ते तै ६,१,९,३ द्र. ।

[b] सपा. काठ **३६**,१५;**३७**,९ तैब्रा **२**,७,७,६; १५,४ रुचा॒ इति पाभे. ।

[c] सपा. शौ **३**,१२,८ विभे. ।

[d] सपा. मै **१**,२, ६ दिक्षु॒ इति, मा **४**,३१ का **४**,१०,२ तै **६**,१,११,३ काठ **२**,६;**४**,९ क **१**,१९ माश **३**,३,४ ७ दिक्षु॒ इति च पाभे. ।

[e] शोधस्य कृते तु. सस्थ. टि. बिभृता॒ । सपा. ऋ **६**,७५,४ प्रमृ. विभे. ।

५५[a]; १९,२;९४;२०,१९,२३, १४;२९, १५†; ३३,९०†; का २,३,५; ९ ४,३: १०, २,३[१]†; ५,१; †१३,२,१;३;५;३,६‡[b]; ७;४,४; १४,१,८; २०, ३,५[a]; २१, १, २; ६, १५; २२.१,४; २५,४,३; ३१,३,४†; तै १,३, १४,५†; ४,४५,२;७,†७,१;२; १०,१; २,३,१२,२¶; १३, १; १४,१†; ५,१, ६¶;१२,२†;३, २,५,७; ४,३,८[२]¶; †४, २,२, १[२]; ३; ३, २; ४, ३;८,३;११, ३;६,७,२; ¶५, २,२,४;५[२]; ३, १०,१;५,९,३$; ¶६,१,१,२[२]; ४,१,५[c]; २, १;४, २;९,२; ६, ३, १; ४$; ¶७, १, ६, २-४; मै १, ३, ३९[२]; ८, २[२]¶; ११, १[२]†; ४;६[२]†; २, १,९;३,१;७, ९[३]; १०†;११†;१५[d];१३,१०[e]; १३; ¶३. २,२;६; ६, २[३]; ३[f]; १०; ७,४[g]; ११, ७†; ९$; ४, ¶२,३;९;¶६,२[२]; ८, ५; ९,६; †१०,३;४[२]; †१२, ४; ५; काठ २,१४[२]; ४,१३[२]; ६,२;७,१३[२]; १४[२][h]; ८, ८; ९[२]; १०, ११[i]; ११,१०;११;१३;१३,१२;१४[२]; १५; १४, २;६[२]; १६, ९[३]; १०; ११;१५;१९,१२[२];२२,१३;२३, १[f];६; २७,४; २९, ३[२];३५,३; ४; १२;१४; ३७, ९; १८; ३८, ३;५; ३९,५;४०,३;५;६; क ३, ११[२]; ४,१¶;६,३[२];¶७, ३;५[२]; २५ ,१†;२;६; ३१,२[२]¶; ३५, ७¶; ४२,४¶;४८,४†; ५;१२; †कौ १, ३३१; ४१७; ४७३; ५१२;५६४‡[1]; २, ३११; ३२३; ३५८; ३५९;३९१;६६३;६६४; ९६४‡[1];११९४; †जै १,३४,९; ४०, ९; ४९, ७; ५३, २; ५७, ११‡[1]; ३,२५,७; २६,९; ३०, १; २; ३१, ११; ५५, ४; ५; ४, १९, ८; २०, ८‡[1]; शौ १, ४, ४[२]†; ६, २†; ३०, ३; २, ३१, ५;३,२१,१; २२, ३; ४, ८, ७;१०, ७; ३०, ७†; ३७, १०; ६,३८,२[j]; ८०,३; १३२, १-५; ७, ८८, १[k]; ९२, १; ८, १,११; १०, ५, १५-२१; ८, ४०; ११, २, २४;४, १२, ७, १३;८, २३;१०, ३४; १२, १, ३७; १३, १, १ ; २; ५०; २, ३०;३,१५; १४, १, ३७†; १६, १,७;१७,१, ८;१३; १८, १,४†;३,६०‡[1]; ४,८९†; १९, ३, २[२];८,१; २७, १०; †२०, ३३,१; १३९,५; पै १,१४, ३; ७०, २; ९१, २; १०४,४[e]; २, १५,५; ३१,६; ३४,३;३, १२, १; ४,२,४;२५,७; ८, १०, ७; १४,३†; ९,३,४; १०,७, १०; ९, १; १३, ४, ४; १५, २१, ९; २२,४; १६,२,१; १९, १[e]; ५६, १३ ; १०६ , ४ ; १२९, १-१० ; १५०, ७ ; १५१, ५; १५४, ४; १७, ४ , ७; ६, ९; १५, ६; १८, ४, ६†; १५, १; २; १९, १०; २३, ७; ३१, ३; ३२, १४†; १९, १६,१३; २२, २; ४८, ७;२०, ४, २; २७,१; ३२,४;६.

१आप्- आपः ऋ १,८,७;२३, २०; ⌊२३; १०, ९,९⌋; २४, ६ ; ३२, २ ; ८ ; १० ; ११; ३३, ११;५७, २;६३, ८; ६५, २; ८३,१;२; ९६, १; ⌊१००, १५ (१६७, ९)⌋; ११६, ९; १२५, ५; १५३, ४; १६१,९; १६९, ३; १७३,८; ⌊१७५, ६; १७६ , ६⌋; १७८, २ ; १९०, ७; २, २४, १२; ३०,१; ३५, ३; ४; १४ ; ३८, २; ३, १, ११; ५, ८; २२, ३ ; ३०, ९; ३३, ७;३५, ८; ३६, ६; ५१, ५; ५४, १९; ५६, ४ ; ७; ४, ३,१२; १७,२; ३;१८, ६-८; ३३,७; ⌊४७, २ (५, ५१, ६;) ८, ३२, २३⌋; ५७,३; ५,३४,

---

[a] पाभे. अन्तर् तै ४,७,१३,२ द्र. ।

[b] तु. टि. अप्सु मा १२,३५ ।

[c] सपा. मै ३,१०,७ उदकम् इति पाभे. ।

[d] वैतु. केचन मूको. सात. BW. MW. प्रभृ. च अप्सुषदस्- इति मिथ्याभूतम् अनिर्देश्यं प्राति. आहुः । वस्तुतः पपा. अनुरोधतः स्वरतोऽर्थतश्च अप्सु । सदांसि इत्येवं द्वैपद्यस्यैव सद्भावात् । उप. नतिरेवात्र भ्रमकरणीति (तु. सपा. काठ १६,१५ यत्र द्वैपद्यं नत्यभावश्च) ।

[e] पाभे. अन्तर् मै २,१३,१० द्र. ।

[f] पाभे. अधि मै ३,६,३ द्र. ।

[g] पाभे. अन्ते तै ६,१,९,३ द्र. ।

[h] सकृत् सपा. मै १,६,२ वनस्पतिषु इति पाभे. ।

[i] सपा. ऋ ९,८६,४३ आसु इति विशिष्टः पाभे. ।

[j] सपा. काठ ३६, १५ तैब्रा २, ७, ७,१ अश्वेषु इति पाभे. ।

[k] =सपा. वैताश्रौ १०, १२; २३, २० कौसू ३२, १४;१२७,४। काठ ३,८ क २, १५ आश्रौ ३,६,२४ द्वीपे इति पाभे. ।

[l] सपा. ऋ १०,१६,१४ विभे. ।

९; ४१, ११; १२ ; ४५, १०; ४७, ५; ५३,१४; ५४,२; ५८, ६; ६०,३; **६**, २४, ६; ३४,४; ४०, २; ४८, ५; ६६, ११;**७**, १८,१५;२३,४; ३४,२;३; २३; [२५; ५६, २५; **१०**, ६६, ९]; ३५, ८; ४९, [१-४]; २; ८५, ३; ९०,४;१०१, ४; १०३, २; १०४, ८; ८,६, [३४; १३, ८; ९, ६,४;२४,२]; १५, ८; ३३, १; ३९, १०;४९, ३; ५०, ३; ५४, ४;५९, २;६९, ११; ८९, ४; ९४, ७;९६,१; १०२, १४; ९, २,[४; ६६, १३]; ८२, ३; ५; ८८, ७; ११३, ८; **१०**, २, ७; ४, ५; ९, ४[a]; १७, १०; २७, २०; ३०, ६ ; १३; १५; ३७, २; ६; ४३, ७ ; ४६, ९; ६४, ९; ६५, १३ ; ६६, १०; ७८, ५; ८२, ५; ६; ८५, ४७; ८८, २;८;१८; ८९, १३; ९१, ६; ९८,६; १०४,८; १०९, १; १११, ८; १२१,७; ८; १३७, ६^{२}; १३९, ४; खि **१**, ६, २;**२**, ६, १,१२;१५,१; **३**,१,३;२,३; ६, ४;९, १;१०, २, ९; **४**, ५, २७;२९; मा **१**,२१; **४**,१; २†; **६**, १०; १७†; १८; २२; २३; २६;२८; ८,२५; **१०**,७[b]; **१२**, ४९†; **१३**, २५; **१४**, ६; १५; १६;२७; **१५**,१८; ५७; †**१७**, २९; ३०; **१८**, १४; ४१; **२०**, १८[c]; १९^{२}; २०[d]; **२६**, १; †**२७**, २५; २६; **३२**, १; ७^{२}; **३३**, १८†; **३४**, ५५; **३५**. ९; १२; **३६**,१२[a]; १७;२३; **३८**, २३; का **१**,८,१; **३**,९, ३; **४**, १,२^{२};†; **६**,२, ४;४,१; ५,४; ६,१;७,३;६; **९**,४,३; **११**, ४, ३[b]; **१३**,४,५†; **१४**, २, ११; **१५**, १,५;४, ३^{२}; ८, ५; **१६**, ४, ७;७, १; †**१८**, ३, ५; ६; **१९**, ५, २ ; **२०**, २, ४; **२२**, १, ४^{१०};५; **२८**,१,१; †**२९**,४, ३-४; **३२**, २ , १† ; **३३**, २, १८;**३५**,३,१; ४,८; ११; **३६**, १, १२[a]; १७ ; २३ ; **३८**, ५, ६; तै **१**,१, ८,१;१३,१; २,१, १^{२};†; **३**,१०, १; १२,१; १३, १; ४, ४५, २^{२}; ६, ५, २; ७, ¶५, २; ३^{२};१३, १†;¶**२**, १, ५,४^{३}; ९, २; २, १२,१†; ३, २,८; १३, ३;५, १२ २^{२}†; ६,४, ४;८,३;७; **३**,१, १,२¶; ११, ३†; ६†; ८; ३, ४, ३¶; ४,७,२; **४**,१,†८, ५;६; २, ४, २†; ४,३,२; १०, २; ११, १; ६,२,३^{२}†; ७,५,१; ¶**५**,१, ३, १; ५,१; ६,१; ३, १०, २;४, ४, ३; ८, ३\$; ५, ४, १;१०, ४; ६,\$१,१^{२}; २;३^{१}; २, १^{२}; २^{१}; ४;४,२; ५;७, ५,३;९, २; ३; ¶**६**, १,१, ७^{२,१०}; २, ३^{२}; ४, २.३;४^{१};\$; ३,२;४; ६,३, ४\$; **७**,१, ५,१¶; **३**,१३, १; मै **१**,१, ९^{२}; २,१^{२}; १५; १७; १८; ३, १^{२}; ३९; ४, २; ६¶; १०¶; ६,२; ३¶; ७, २¶;८, ३^{५}¶;२,¶१, ५; ९; ¶५, ४^{२}; ६^{२};७,११†;८,१०; १२^{२}; १०, ३^{२}†; ११, ५ ; १२, २; १३, १^{७};†^{२}; १५;२०,२३†; ¶**३**,१, ६; २, २^{१}; ३^{११}; ४, १; १०^{११}; ६,२^{२};†;३^{२};४; ९^{१};\$;७,४; ८, ४^{४};६;९;९,३;६\$;१०,१; ¶**४**, १,२\$;३; ४^{७}; ९^{५};\$; १३; २, ३;१०;३, ४;९^{२};१०^{२}; ४, १^{५}; २;३;४;५,१^{६};\$; २^{१};†; ३; ४; ८,५^{२};९;९,११†; २७^{३}\$; १०, १\$; ४‡[g]; ६†;११,१†; †१२, ३; ४; ५; १४, १२†; १३†; काठ **१**, ८; २, १^{४}; **३**, ७; ८; ९^{२}; **४**, १३; **५**, ५; **६**, २;३^{५}, **७**,१४; ८,२^{२};५; ८; १०; १५; १६; **११**, २; ५; **१३**, २; ४^{२}; १६^{२}†[a]; **१६**,११; **१७**,९;१०^{२}; **१८**, १^{२}; १०; १४; **१९**, ५;

---

[a] =सपा. तैब्रा **१**,२,१,१;**२**,५, ८,५ तैआ **४**, ४२, ४ आपश्रौ ५,४,१ प्रमृ. । कौ **१**,३३ जै **१**,३,१३ शं नः इति पाभे. ।

[b] सपा. तै **१**,८,१२,१ मै **२**,६,८;**४**,४,२ काठ **१५**, ६ ऊर्जः इति पाभे. ।

[c] =सपा. माश **१२**, ९, २, ४ । तै **१**, ३, ११, १ प्रमृ. तैब्रा **२**,६,६,२ आश्रौ **३**, ६, २४ शांश्रौ ८, १२, ११ लाश्रौ ५, ४, ६ आपः [सं३] इति, मा **६**, २२ का **६**,५,३ माश **३**,८,५,१० आहुः इति पाभे. ।

[d] =सपा. माश **१२**, ९, २,७, तैब्रा **२**, ६, ६, ४ । मै **३**,११,१० शौ **६**, ११५,३ तैब्रा **२**, ४, ४, ९ विश्वे इति पाभे. ।

[e] एकतरत्र तु. सस्थ. टि. अपो(प-उ)त्‌✓क्रम्> ?अपोदक्रामत् ।

[f] पाभे. अग्निः तै ५,२,२,४ द्र. ।

[g] पाभे. अग्निम् ऋ **१**,२३,२० द्र. ।

१२¶[a];१४; **२०**, १०; **२१**,७^{२}; ११; **२२**, ९^{२}; ११; **२३**, २;५^{२}; ६^{४}; ८^{२}; **२४**, ९^{२}; **२५**, २^{२};३^{२}; ५; ७;९; **२६**,८^{२}; **२८**, १;**२९**, ३;५^{२}; ६; ९; **३०**,१; **३१**, २^{२}; ३^{५}; ७^{३};१०; **३२** २;७; **३४** ८; १८; **३५**, ३^{४}; ४‡[b]; ११; १५; १६^{२}; **३७**, ९^{२}; **३८**, ५^{२०}; १२; १३†[d]; **३९**,२^{२}; १३;**४०**,१;९; १४;**४३**,३; **४५**,१२; ¶क **$१**, ८; १३^{१}; †^{२}; **$२**, १४; १५; १६^{२}; **३**, ११^{२}†; $; **४**, १;२^{५}; **६**, ३$;७^{२}; **७**,१; ३; ६; ८,३; २५, २†; $**२६**, ८; ९^{२}; २८, २^{२}†; १०$; २९,३$; **३०**, ३; **३१**, २^{२}; १२; **३५**, ३^{२}; ५; ८; **३८**,२^{१}; ५^{२};६^{६}; **३९**, २;५;**४०**, २; **४१**, ६^{२}; **४४**, १; **४५**,४;६; ७; **४६**, ४; **४७**, २^{२}; ३^{५}; १०; **४८**,४$; ११$; १४^{२}; †कौ **१**, ६८; २६१; **२**, २१४; ३१२; ३९०;६६७;८२३;९२१; ९७९; ९९६; ११७४;**३**,३,६;४,१२$; †जै **१**, ७,६; २७,९; **२**, १,६; ८; **३**, १९,९; २५ ८; ३१,१०; ५५, ८; **४**, ४,४; ६, ६;२३,३; १०; २८, १०; शौ **१**, ६,१†[e]; ४^{२}; २५, १; ३३, १-४; २५, ६; ७,१;२९,५; **३**,७,५^{१}‡;१२, ९; १३, २; ५^{१}; २१, १०; २६, ३; ३१, ३; **४**, २, ६†; ८; ८, ४-६; १५, १;५; ९[c]; ११; ५, **१७**,१†; २८,२;**६**, २३,२;२४, १; २;५१,२†; ५८, २; ६१,१; ६८,२; ८५, ३;९१,३^{१}†;१२४, २; **७**, १९,२; ४१, १; ६६, १; ११२, १. ११७, १; **८**, १, ५; २ १४;४,८;७, ३; **९**, १, ९^{२}[f]; २,२०; ३,२२; ६, ५; १६;**१०**, २,११; १६; ५,२२; २३; ६,३; १४; ७,६; १०;११; ३७; १०, ४; २९; **११**,१,१७;२, ८; २४; ७,१३;९,२;२०;१०, २९; ३०; **१२**, १,३;९;१९; २३;३०;५३; २,४०; **१३**, १,४५; ३,६;७,९; **१४**, १,३९; ४०^{२};२,४५; **१५**, २, १६; ७,२; ३;१५, ७; **१६**, १,१०; **१८**,१, १७; ३, ११;४, ३९^{१}; **१९**,२,१^{२}; २^{२}; ३; ९,१; १४; १०,८†;१७,६; २७,३;९; ४३, ७; ४४, १?[g]; ९; ५४, १; †**२०**, १२, ४;१५, २; १७, ७; २५, १ ; २; ५२, १ ; ५७, १४; ७१, ३ ; ९२, ८ ; १०६, २; १४३, ८; पै **१**, १३, २; २५, १-३; ४^{२}; ३२, १; ३३, १†; ४०, ३; ४७, २; **२**, ४०, ४; ५६, २; ७५, ४; ८५, ४; **३**,२,७^{३}; ४,२;५^{३};११, २; १७, ६; २३,४; **४**, १,७†; ८; २,५; ६; ३,३; १८,७; २०,४;२७,५; ४०,७; **५**, ७, १; १०; १४, २; १८,६; ९^{१}†; **६**, ३, ३†; ४;५; ८-१०; १८, ९; **७**,३, ९; ११; १;१६,६; ८,८, २;४;६;७^{२};८^{२}; ९; १८,३; **९**,३, १;११,५;१५, १†; २१, ८; २३,३; **१०**,४,७; ७,३;९; ९, ४; ९; **११**, ७,१०; **१२**, २,११;७, १^{२}-१४^{२}; **१३**, ३,८; †६, २; ८; १०; ११; ८, ८†; १०,१०; १४, ४; **१४**, १, १-१७; **१५**, ३, १?[g]; १५, ५; **१६**,१,५;४,४; ९, ८†; १२,३; ३२, ९^{२};४१, ३;४;४२,३; ४३, ८; ६०,३; ७०,१;७१, ३; ७२, ७^{२}; ७८,२; ४;८२, २;८३,१०; ८७, १०; ८८, १; ९०, ७^{२}[h]; १०३,११; १०४, ८; १०६, ४; १०७, ४; १०९, ९; १११, ५; ११२,३;११३०,१; २; १४३, ९; **१७**,१,३;७;२,१०; ३, ४; ११; ६,१;७,२;६;८, १; २; १०,८; २३, २; २५, ५†; ३४, १;**१८**, ४,८;९^{२};११,५; १९,५; **१९**,४, ११;६,३;७,८; ९; १०, ७;१४, ७; १७, १५; १८, ९^{१}†;२८,७; ८; ३०,२; ३१, १०; ३३, १५; ४३,६†; ४७,३^{१}†; ५०, १-३; **२०**, ३, ७; ९, ६; ११, ५‡[i]; १५, ४; ७; १९,२;२२,५;२५, १; ३०, १; ३७, १; ४०, १; ४८, ९; ५६, ९; ५७, ४; आपः ऋ **१**, २३, ⌊२१; **१०**, ९, ७; (५७, ४)⌋; **३**, ३३, १३;**७**, ४७, १; **१०**, ९, १; ३; ८; ३०, ८; १२; १११, ८; मा **४**, ७; **१०**, ३^{२}; ४; †**११**, ५०;५२; **१२**, ३५; †**३६**, १४; १६; का **४**, ३,१; **११**, २, ३^{१}; †**१२**, ५, १; ३; **१३**,३, ३;६; †**३६**,१,१४; १६; ते **१**,१, ५,१; २, १, २;

---

[a] पाभे. अग्निः तै ५,२,२,४ द्र. ।

[b] सपा. ऋ १०,१७,१४ प्रभृ. पाठाऽभावः।

[c] पाभे. आपः मा २०,२० द्र.।

[d] पाभे. आपः ऋ १०,९,४ द्र. ।

[e] सपा. पै ५,७,७ वातः इति पाभे. ।

[f] सपा. लाश्रौ ३.५,१५ विभे. ।

[g] प्र३? (तु. RW. आपः ⌊सं३⌋ इति) ।

[h] सकृत् सपा. शौ ११,१,१७ पूताः इति पाभे. ।

[i] सपा. ऋ १,७२,५ स्वाः इति पाभे. ।

२, १;३,८, १;२; ११,१[a]; ४, १, ५,१^{2}†; २,३,२; ५,६, १, ३?[b]; ४^{2};†; ६,१,२,२; ३;३, ६, ४¶; ८, ४; ७, ४, १९, ४^{2}†; मै १, १,३; २, १; २^{2}; १८[a]; २,७, ५^{2}†; १०[c]; १३, १^{2}?[b];†; ३,१,६†;६,४; ४,९, २७^{2}†; काठ १; ३; ३, ८[a]; १२, १५^{2}; १६,४^{2}; १०; ३५, ३^{2}†; ३८,५[a]; ३९, २; कौ २, ११८७†; ११८९†; जै ४,२९, २†; शौ १, ५, १; ३; ६, ३; २,२३,१–५;७, ८८,२;११, ८, २३?[d]; १२, ३, ४[e]; १४, २, १६†; १८, ४, ४०; १९, ४०, २?[d]; पै १९, ४५, ८†; १०†; ०आपः ऋ ⌊१, २३, २२; १०, ९, ८⌋; ६, ५०, ७;७, ४७,२; ८, ७४, १५; १०, ३०, ७; ११; ७५, १; मा १, १२; ४, १२; ६, १३; १७†; २७; ८, २६; ९, ६; का १, ४, २; ४, ५, ४; ६, ३,२; ५,५†; ७,४; ९,४,४; १०,२,२; तै १, २,३, ३; ३,१.३, २; ४, ४५, ३; ८, १२, १; ५, ६, १, २; ६, १, ४, ९;४,३,३; ३,४; मै १, १, ४; ११;२, ३^{2}; १६; ३, १;२. ६, ७^{2}; ८; १३, १; ३. ६, ९; १०,१; ४,१, ४;४,२; काठ १, ११; २, २^{2}; ४; ३, ६; ९; ४, १३; १५,६^{2}; १९,५;१२; २३, २; ६; २९, ३; ३१, २; १०; ३८, ५; ३९, १; ४४, ८; क १,११; १४^{2}; १६; २, १३; १५;१६; ३, ११; २५, १;३०, ३†; ३१, २; ३५, ८; ४७, २; १०; ४८, ४†; शौ १, ३३,४; ३, १३, ७; ७, ९४, ३†;१०, ५, ६-२१; १२,३, १३;२७?[f]; २९; १६, १,८; १२; ४,६; पै १, ३३, ३†; ४;५; २. ४०,५; ६, ३, ६; ७; १२; ८, ८, १; १४, १, ५; १५, ३, ९; १६, ७०, १०; १२७, १–५; १२८, १–९;१२९, १–१०;१७, २३, १†; २६, १२; ३६, ४;३७,३; ३८,७;८; १८,८,७†; २०,३२, ५;५७,२.

आ॒प[g]– -पस्य कौ २, १००६; जै ४,१७,११. [°प-सम्°].

¶आपी॒यँ[h]– -यानाम् काठ ३१,७[i].

¶आपीय-त्वँ॒[j]– -त्वम् काठ ३१,७[k].

¶आपेय॒[l]– -यानाम्[l] मै ४,१,९; क ४७,७[m].

¶आपेय-त्व॒[j]– -त्वम्[k] मै ४,१,९; क ४७,७.

† १आ॒प्य[n]– -प्यम् ऋ ९,६२,१०; कौ १,५०८; जै १, ५२,१२.

१*अ॒प[o]–

अ॒प-वत्[p]– -वान् शौ १८,४,२४.

---

[a] पाभे. आ॒पः मा २०,१८ द्र.।

[b] आपः इति शोधः (तु. सपा. शौ ३, १३, २ प्रभृ.)। [c] स्वररहितो मुपा. चिन्त्यः।

[d] आपः इति शोधः (तु RW.)।

[e] तु. सस्थ. टि. अभि-समे(म्-आ √इ) > अभि समे॒त्य।

[f] आ॒पः ⌊सं ३⌋ इति शोधः। पादादावामन्त्रिताद्युदात्तत्वस्य दुर्वारत्वात्।

[g] समूहार्थे अञि प्र. ञित्-स्वरः (पा ४,२,३७; ⌊तु. लोके आप-गा-⌋)।

[h] =देव-विशेष-। शैषिकः छण् > ईयः प्र. उसं. (पा ४, २,१३८)। तत्-स्वरः (तु. आत्मी॒यँ-)।

[i] सपा. आपी॒यानाम् <> आपे॒या॒नाम् <> तैब्रा ३,२,८,११ आप्या॒नाम्,इति पाभे.।

[j] भावे त्वः प्र. (पा ५,१, ११९)। तत्-स्वरः।

[k] सपा. आपीयत्व॒म् <> आपेयत्व॒म् <> तैब्रा ३, २,८,११ आप्यत्व॒म् इति पाभे.।

[l] =देव-विशेष-। शैषिकः ढक् > एयः प्र. उसं. (पा ४,२,९७) कित्-स्वरश्च (पा ६,१,१६५ ⌊तु. आत्मेय॒-⌋)।

[m] °प्येया° इति MW. (तु. मूको.)।

[n] =अपां समूह-। यञ् प्र. उसं. (पा ४, २, ४० ⌊वैतु. विप. इति कृत्वा वें. सा. MW. तत्रभवार्थे प्र. इति, भ. √आप् + कृत्यः प्र. इति, GW. <आपि॒- इति⌋)।

[o] कृत्तद्धितोभयविलक्षणमुच्चारणसौकर्यसहकृतच्छन्दोमानापेक्षाप्रयोजित-स्वरभक्त्यवसानमिव सदिदं प्राति. ऐतिहासिक्या दृशा नाउ. प्रकृतिमद् द्र. (=*अ॒ब्-वत्- > नाउ.)।

[p] विप. (चरु-)। अपू॒प-वत्- इतीव प्राति. पुनरावर्त्यं पिपठिषुः सा. चिन्त्यः। यावदुपलभ्येषु तद्भिन्नेषु मूको. यनि. एवोपलब्धेश्च छन्दोऽनुरोधदृष्टेश्चेति। मतुपि प्रकृतिभूतस्य प्राति. मूलतो हलन्तत्वे

अपां-योग[a]- -गः पै १६, १२७,५.

अपां(नपात्-)[b] ऋ १, २२, ६;१२२,४;१४३, १; १८६, ५; २,३१,६; ३५,१-३;७;९; १०; १३; ⌊३, ९, १ (८, १९, ४)⌋; ५, ४१, १०; ६, ५०, १३;५२, १४; ७,३४, १५; ३५,१३;४७, २; १०,८,५;३०, ३; ९२, १३; मा ८.२४; का ९, ४,२; तै १, ६,१२,४; २, ५, †१२,१;२; मै १,३,३९; २,१३,१^{२}†; ४,५,२; १२, ४^{२}†; काठ ४, १३; १२, १५^{२}†; ३५, ३^{३}†; क ३, ११; ४८,४^{२}†; †कौ १,६२;२,७६४; ३,३,६; †जै १, ६,८; २, १,६; २, ४; शौ १९,११,३†; पै १३, ८, १३†; ०अपां(नपात्) ऋ १०,३०,४;१४९, २; तै १, ४, ४५,१; ७, ७,२; २,४, ८,१; मै १, ११, १; ६; २, ४, ७; शौ ६, ३, १; ३; १४, १, ३७†; ०अपां(नपात्) मा ६, २७, का ६,७,४; १०,२,२; तै १, २,३, ३;३, १३, २; ६,१,४, ९;४,३, ३; मै १, २, ३;३,१; २,६ ७^{१}; ३, ६,९; काठ २,४; ३,९; ११, ९; १३,१४; १४ ६;१५,६;२३, ६; क १,१६; २,१६; पं ३,३१, ५; १८, ४,६†; १९, १, १४; १६.

अपां(नप्तृ[b]-) ऋ २, ३५, ११; ६, १३,३;१०,३०,१४; तै १ ८,१६,२; ५.५,१३,१; मै २, ६, १३; ४, ४, ७; काठ १५,८; ४७,३.

*अपां-नप्तृ[c]-

¶अपांनप्त्रीय ,या[d]- -यः,-ये काठ १२,६.

१*अ(पः>)पो-(नप्तृ-)[e]-

२*अ(पः>)पो- (नप्तृ)[c]-

¶अपोनप्त्रीय,या[d]- -यः मै २,३,३; -यम् तै २,३, १२,२; -याभ्याम् मै २,३,३.

अप्य,प्या[f]- -प्यः ऋ १,१४५, ५; ९, ८६, ४५; कौ २, ९६६[g]; जै ४, २०, ९; -प्यम् ऋ २,३८,७;८; १०, ८६,१२; तै १,७, १३, २; काठ ८, १७; शौ २०, १२६, १२; -प्या ऋ १०,१०,४; ११, २; ९५, १०; शौ १८,१, ४; १९; -प्याः ऋ ३,५६,५; ६,५०, ११; ७,३५, ११;९,१०८,६; मै ४,१४,११; शौ १९,११,२; पै १३, ८,१२; -प्यानि ऋ ६,४९.६; -प्येभिः ऋ ४,५५,६.

‡अपि(य>)या[h]- -याः कौ १,५८५; जै १, ५९,८; ३, ४०,२.

अप्सु[i]

अप्सव्य[j]- -¶व्यः मै २,३,३; -व्याः[k] काठ ३५,१५; -व्यौ काठ १२,६¶.

†अप्सु-क्षित्[l]- -क्षितः[m] ऋ १, १३९, ११; मा ७, १९;

सत्य् अहस्वान्तत्वाच्च स्वरभक्त्यन्तत्वे सत्यप्यन्तोदात्तत्वभावाच्च न ह्रस्व- (पा ६,१,१७९) इत्यस्य प्रवृत्त्यवसर इति दिक् ।

a) ष. अलुक् (तु. इह षोडशात् प्रभृ. मन्त्रेष्वसकृद् योगोत्तरपदस्य समस्तस्य प्राति. श्रुतिः । सपा. शौ १०, ५, ५ अप्सु-योग- इति च पाभे.)।

b) द्वैपद्ये सत्यप्यार्थस्य संबन्धस्यैक्यवृत्तिकरत्वप्रदर्शनार्थमेव सामासिक इव निर्देशः ।

c) नाउ. व्यु. औप. द्र. । षस. सास्व. द्र. ।

d) साऽस्यदेवतीयः छ>ईयः प्र. (पा ४, २, २८) । तत्-स्वरः । सपा. अपांनप्त्रीय- <>अपोनप्त्रीय- इति पाभे. ।

e) एवंविधायाः श्रुतेरभावेऽपि द्विपू. सकक्षतया नाउउ. च मूलतया सुकल्पमेतत् स्वरूपतो द्वित्वविभक्तं सदप्यर्थत ऐक्यमापन्नमिव प्राति. द्र. । एस्थि. २अप्- इत्यस्य लोकविलक्षणतयैकवदप्युपचारो वेदानुमतो भवति ।

f) विप. । तत्रभवीयाद्यर्थेषु यति यतोनावीयः स्वरः (पा ४,४,११०;६,१,२१३) ।

g) सा. इह आप्यः इति दीर्घादितया पठति (वैतु. पभा. सा. अपि च स्वयं बाह्वृचेऽस्मिन्नेव निगमे) ।

h) नापू. प्राति. य>इय इत्येवं प्रादेशिकमुच्चारणमात्रं द्र. ।

i) स३ सद् नाउउ. सुब्-अलुक्तया पूप. भवतीति कृत्वा पृथङ् निर्देशः (तु. पा ६,३,१४ उउ.) ।

j) तत्रभवीये यति तित्-स्वरः (पा ४, ३, ५४) ।

k) सपा. तै ७,३,१४,१ सर्पान् इति पाभे. ।

l) विप. (⌊अन्तरिक्ष-वासिन्-⌋ देव-) । उस. उप. ✓क्षि (निवासे) + क्विप् प्र. कृत्-स्वरश्च प्रकृत्या (पा ६, २,१३९) ।

m) पाभे. अन्तरिक्षे शौ १९,२७,१२ द्र. ।

का ७, ८, १; मै १, ३,१३; ४, ६,४.

अप्सु-च(र>)रा[a]- -रा पै १६,७३,१.

अप्सु-ज[b]- -जः तै ५,३,१२,२¶; पै १, ४५, २; -जम् पै १,४५,१.

अप्सु-जा[b]- -जाः ऋ ८ ४३,२८; मा २३. १४; का २५, ४ ३; मै १. ११, ६; २, ३,३; काठ १२. ६; १४, ६; शौ १०, ४,२३[c]; पै २०,५७,२.

†अप्सु-जित्[d]- -जित् ऋ ८,१३,२; [३६, १-६]; ९, १०६,३; कौ २,४६.

¶अप्सु मत्[e]- -मत् मै २,१,९.

¶अप्सुमती- -तीः मै ३,४,६[f]; -तीभ्याम्[f] मै ३ ४, ४; -तीम् मै ४,५,३[f].

अप्सु-योग[g]- -गः शौ १०,५,५[h].

¶अप्सु-योनि[i]- -निः तै २, ३,१२,२[j]; ५, २,२,४[k], ३,१२,२[j].

अप्सु-वाह्[l]- -‡वाहः[m] कौ १,३४१; जै १,३५ १०.

अप्सु-षद्[n]- -षत् तै ४, ४,७,१; ५. ३, ११, २; मै २, १३, १८; ३,५, २; काठ ३९, ९;-षदः तै १ ४,१०,१‡[o];११, १; ५, ६, १, २; मै २.१३,१; काठ ४,५‡[o]; क ३, ४‡[o]; शौ १२,२,४;१६,१,१३; पै १,३३, ४; २, ४०, ४; १६, १५०, ८; १७, ३०,४; -०षदः पै ३,३१, ५; -षदम् ऋ ३, ३,५; मा ९, २; का १०, १,३; तै १, ७,१२, १; मै १, ११,४; काठ ७, १२; १४.३; -षदे मा १७, ११; का १८, १,१२; तै ४, ६, १,४; मै २, १०, १; काठ १७, १७; क २८.१.

अप्सु-षद[p]- -दाय पै १६,११८,३;१२१,३; १२२,३.

?अप्सु-षदस्[q]-

अप्सु-संशित[r]- -तः शौ १०,५,३३.

†अ(प्-जा)ब्जा[b]- -ब्जाः ऋ ४,४०, ५; मा १०, २४; १२, १४; का ११,७,४; १३. १,१५;

---

a) उस. उप. स्त्रियां ङीपोऽदर्शनाट्ट ट-प्रत्ययान्ताच्च टिदनुबन्धाद् अच्-प्रत्ययान्ताच्चान्यत् प्राति. उसं. (पा ३,१,१३४;२,१६)।

b) उस. उप. यक √जन् + डः प्र. विट् प्र. च । कृत्-स्वरः प्रकृत्या ।

c) सपा. पै १६,१७,५ अब्जाः इति पाभे. ।

d) उस. उप. √जि + क्विप् प्र. कृत्-स्वरश्च प्रकृत्या ।

e) इह प्रकृतिभूतस्य शब्दानुकृतौ वृत्तिः द्र. । मतुपः स्वरः (पा ६,१,१७६)।

f) सपा. काठ २२, १ अपस्वतीभ्याम् इति पाभे. ।

g) उस. घञन्ते थाथादि स्वरः (पा ६, २,१४४)।

h) पाभे. अपांयोग- द्र. ।

i) विप. (अग्नि-, अश्व-, वरुण-)। बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६,२,१)।

j) सपा. मै २, ३, ३ काठ १२, ६ अयोनिः इति पाभे. ।

k) पाभे. अग्निः तै ५,२,२ ४ द्र. ।

l) उस. उप. √वह् (बधा.)+ कर्तरि ण्विः प्र. । कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६,२,१३९)। प्राति. ह्रस्वोपधमुपकल्पयन् MW. चिन्त्यः (तु. अनड्-वाह्-)।

m) सपा. ऋ १,८४,१६ तै ४,२,११,३ प्रमृ. या १४, २५ हृत्स्वसः इति पाभे. ।

n) उस. उप. √सद्+क्विप् प्र. षत्वं च (पा ३, २, ६१;८,३,१०६)। कृत्स्वरश्च प्रकृत्या ।

o) पाभे. अन्तरिक्षे शौ १९,२७,१२ द्र. ।

p) विप.(वरुण-)। उस. उप. कर्तरि अच् प्र.(पा ३,१, १३४)।

q) तु. टि. अप्सु मै २,७,१५ ।

r) सस. पूर. प्रकृतिस्वरम् (पा ६, २, २)। उप. सं√शो+क्तः यद्र.। पूप. सप्तमी विषयार्थे भवति नाऽधिकरण इति । किं तत इति । तेन कास. न भवतीति । कथमिति । सं-शान-क्रियां प्रत्यु अपामधिकरणत्वाभावे सति संशितस्यैव सतो विषयत्वेऽभिप्रायादिति (वैतु. अग्नि-तप्त-, अग्नि-दग्ध-यत्राऽग्नेस् ताप-दाह-क्रियें प्रति तत्साधकताद्वारिकाऽधिकरणता भवति)। एतदुक्तं भवति, यत्र अग्नि-तप्त- प्रभृ. सप्तम्यन्तस्य पूप. उप. कृदन्ते मूलभूतां क्रियां प्रति तत्-साधकताद्वाराऽधिकरणता भवति, तत्रैव कास. इति कृत्वा उप. प्रकृतिस्वरस्य वा थाथादि-स्वरस्य वा सावसरत्वं द्र. । यत्र तु प्रकृत इव पूप. सप्तमी वैषयिकी भवति, तत्र अक्ष-शौण्ड-, पान-शौण्ड- प्रभृ. इव पूप. प्रकृतिस्वरम् एव स्यादिति ।

तै १, ८, १५, २; $२,४,८,२; १०, ३; ४, २,१,५; मै २, ६, १२; काठ ११,९;१५ ८;१६ ८; -ञ्जाम् ऋ ७,३४,१६.

अ(प् >)ब्-जित्[a]- -जित् ऋ ९, ७८, ४; -जिते ऋ २, २१,१.

अभ्र[b]- -भ्रः ¶तै ३, ४, ३, ७; ८; शौ ९, १०, ६; पै १६, ११५, ३; -भ्रम् ऋ १०, २०, ४; ६८,५; ¶तै १, ६, ११,३; शौ ४,१५,९; ८, ६, १९; ११, ५; ९, १२, १८; १०, १,१३; ११,३,६; २०, १६, ५†; पै ५, ७,७; ३३,५; ९,११,६; ११,२, ८; १३, १४, ३; १६, ३६, ३; ५४,२; ८०,१०?[c]; १३३, १०; १३९,१९; १७,२९, ११; २०, ५८, ७; -भ्रस्य ऋ ५, ८४,३; खि २,५,१;६,३,२४; काठ १०, १२†; -†भ्रा ऋ १,७९,२; ५, ६३,६; ९,७६,३; तै ३,१,११, ५; मै ४,१२,५; १४, १२; काठ ११, १३; कौ २, ५८०; जै ३, ४७,६; -भ्राणि ऋ ६,४४,१२; शौ ४, १५,१; ११, ९, २१; पै ५,७,१; १६, ८४,१; -†भ्रात् ऋ ७, ९४, १; १०, ७५, ३; ७७, ३; काठ १३, १५; कौ २, २६६; जै ३,२२,१३; शौ १२, ३,२५$; पै ८, १२,३$; १७, ३८, ६; १९, ३२, ५; -भ्राय मा २२, २६; का २४, १२, १; -भ्रे ऋ ५,४८,१; शौ ११, ७, १३; पै १६ १५४,४; -भ्रेण ऋ ५,६३,४;८५,४; पै ५,३३,५[d]; -भ्रैः ऋ ४, १७,१२; ५, ६३, ३; ९,८७,८; मै ४,१४,१२

हिंकार

उत्स

अभ्र-जा[e]- -जाः शौ १, १२,३; पै १ १७,३; १६, १७, ५[f]; १९,२०,९.

अभ्र-प्रुष्[g]- -प्रुषः ऋ १०,७७,१.

अभ्र-वर्ष[h]- -र्षाः ऋ ९ ८८,६.

अभ्र-सनि[i]- -निः तै ४, ४, ६, १; मै २, ८, १३; काठ २२,५.

√अभ्रि[j]>अभ्रय(त>)न्ती- -न्ती तै ४, ४,५, १; मै २,८,१३; काठ ४०,४.

१†अभ्रियु[k]- -याय ऋ १०,६८,१२; शौ २०,१६, १२.

२अभ्रिय,या[k]- -यः ऋ १०,९९,८;-†यस्य ऋ १०, ६८,१; तै ३, ४, ११,३; मै ४, १२,६; काठ २३,१२; शौ २०, १६,१; -या ऋ १, ११६, १; -याः ऋ २, ३४,२; -याम् ऋ १, १६८,८; -॒ये शौ २, २, ४; पै १,७,४.

१†अपस्[l]- -पः ऋ १, ११०, १[m]; २,१४,११;१७,५;२२,४; ३२,४;३८,६; ४,३३,९;५,७९, ९; ६,२३,५; ३०, ३; ७, २०, १;४०,४; १०,१२,४; ३५, १; ५३,६; ८८, ६; खि ५, ७, १, ९[२]$; तै ३, ४,२, २; ३, ६; मै ४,१२ ६;१३, २[२]$; काठ १३, ११; १२:१६; १५,१३[१]$;१७, १८; कौ १, ४६६; जै १, ४८,

---

[a] विप. (इन्द्र-, सोम-) । उस. उप. √जि+क्विप् प्र. कृत्-स्वरश्च प्रकृत्या ।

[b] नाप. । उस. उप. √भृ (बधा.) + कर्तरि कः प्र. उसं. (पावा ३, २, ५) थाथादि-स्वरश्च । नैप्र. *अ(प् >)ब्-भ्र- इत्येवं सतः पूप. अन्त्यलोपः द्र. (तु. श्रुतिलिङ्गोपबृंहितः या ५, ५; शं. ⌊छाउ २, १५, १⌋; वैतु. दे. ⌊१, १०⌋ √अभ्र+अच् प्र. इति वा, <२अप्-+√रा इति वा, अ+⌊√भ्रंस्>⌋भ्र- ⌊बस.⌋ इति वा, अ+⌊√भ्राज्>⌋भ्र- ⌊तस.⌋ इति वेत्येवं नाना व्यु. प्रदर्शुकः सन्नपि मुख्यभूतमिव गुणं तिरस्कारुकः) ।

[c] अभ्रम् इव इति पाठः ? > अभ्रेव (°भ्रा इ°) इति शोधः । [d] पाभे. अध्वरः पै ५,३३,५ द्र. ।

[e] तु. टि. अप्सु-जा- ।

[f] पाभे. अप्सु-जाः शौ १०,४,२३ द्र. ।

[g] =जल-बिन्दु- । षस. अन्तोदात्तः । उप. <√प्रुष् (प्रवर्षणे) ।

[h] विप. (सोम-) । उप. कर्तृ-वचनं वा स्याद् भाव-वचनं वा । प्रथमे, तसः पूप. तृतीयान्तं सत् प्रकृतिस्वरम् भवति (पा ६,२,२) । उत्तरे, बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् भवति (पा ६,२,१) ।

[i] उस. इन्नन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या ।

[j] णिजन्ता वृत्तिर् भवति ।

[k] तु. टि. १अभ्रियु-, २अभ्रिय- ।

[l] नाप. (कर्मन्- ⌊तु. या ७, २७⌋) । असुन् प्र. नित्स्वरश्च (पाउ ४,२०८ पा ६,१,१९७) ।

[m] =सपा. शांब्रा २०,३;२१,२ । तैब्रा ३,७, १२,६ आपश्रौ ३, ११, २; ९,१२,२ प्रमृ. आपः इति पाभे. ।

६; शौ ७,५०,१$; १८,१,३१; पै २०,१०, ८; १९,६?; -पसः ऋ ३,१२,७; ६, ६९,१; तै ३, २,११, २; मै ४, १२, ५; काठ १२,१४; कौ २. ९२७;१०४४; जै ४, २, ८; २२, १०; पै २०, १,६[a]; -पसा ऋ १,५४,८; ४, २, १४; -पांसि ऋ १, ६८, ३; ७०,४; ८५, ९; १७४,३; २,३, ६;१७,८; ३,३,३; ४,१९,१०; ५,४७,६; ७, ⌊(४,१६,६)२१, ४⌋; ६३,४; ८, ९६, १९; २१; काठ १०, १३; [°पस्-, आशु°, तद्°, नर्य°, विद्मन्°, सु°].

१अपस्य॑[b]- -स्यम् ऋ १०, ८९,२. [°स्य- सु°]

२?अपस्य॑[c]- -स्यः[d] मा १०, ७; का ११, ४,३; मै २, ६,८; काठ १५,६. [°स्य- सु°].

✓अपस्यु॒°, अपस्या॒त् ऋ १, १२१,७.

१अपस्या॒[f]- -स्यया ऋ ५, ४४,८; -स्याम् ऋ ७, ४५,२.

†अपस्यु॒,स्यू॒[g]- -स्यवः ऋ ९.१४,२; -स्युभिः ऋ ९ ७६, २; कौ २,५७९; जै ३, ४७, ५; -स्युवः ऋ १,७९,१; ९,⌊२,७; ३८,३⌋; ५६,२; १०, १५३,१; तै १,८,१२, १$[d,h]; ३,१,११, ५; कौ १, १७५; २, ३९३; ६२९; जै १, १९, १; ३, ३१, १३;५२,६; शौ २०, ९३,४.

२अप॒स्[i]- -पसः ऋ १, ७१, ३; ९२,३; २, २८,५; ३,२, ७; ८, ५;६०, ३; ४, ३३, १;५,४२, १२; ६, १७, १२; ८,२, १७;

---

[a] सपा. शौ ७,८,१ न॒मसा इति पाभे. ।

[b] तत्रसाधवीये यति (पा ४, ४, ९८) तित्-स्वरः । यत् PW. प्रभृ. ३अप॒स्- (<२अ॒प्-) इत्यतः प्र. उत्पत्तिमाहुः, तद् मन्त्रस्वारस्यनिबद्धचेतोभिर् विमृश्यम् ।

[c] यनि. नापू. प्राति. अभिन्नमितीव उ. च म. चाभिप्रयन्ताव् अपां विशेषणतया चाऽन्वयमुशन्तौ जसः सुमादेशमाचक्षाते । का. मै. काठ. इत्यत्र शाखान्तरेष्वपि समानः पाठ इति समानो न्यायः प्रवर्तेत । छन्दोऽनुरोधात्तु मा. प्रभृ. यः पाठो भवति स एकेनाऽक्षरेणोनः द्र. । यद् माश ५, ३, ५, १९ इत्यत्र व्याचक्षाणः सा. अपस्यु॒वः इत्येवमाकारकं पाठं पपाठ, ततः किमेतत् सिद्ध्येद् यथा तादृशस्यैवाऽक्षरपूर्त्तिकरस्य मूलतः सतः पाठस्य संप्रति मा. प्रभृ. उपलभ्यमानः पाठभ्रेषमात्रमुताहो तै. शाखया विशेषेणाऽभिसंबद्धत्वात् तदीयसंस्कारवशात् सा. उक्तपूर्वं पाठम् इह पपाठेत्यादिर् विषयो विमृश्यः । अपस्यु॒वः इति पाठो मूलतो विद्यमानश्चेत् स्वीक्रियेत तर्ह्ययं शाखासापेक्षो विवेकः द्र. । तै. स्त्रियामिह ऊङ् भवति मा. प्रभृ. शाखान्तरेषु च न भवतीति । तै. अपि न ऊङ्-अन्तं प्राति. इति भा. इत्यपि यस्थ. उक्तपूर्वं समवधेयम् । पाम ४, ४, १४० इत्यत्र स्वार्थविज्ञानात् सिद्धम् इत्युक्तिमुपजीव्य प्रवृत्तम् उक्तं वा (पाम ५, ४, ३०) इत्येतदप्यत्रानुसंधेयम् । तत्र ह्येतदुक्तं भवति । अपस्यो॑ व॒साना॑ः इत्यत्र प्रथमं पदम् अप॒ः इत्यस्य स्थाने स्वार्थिकमिति । तथात्वे त्वन्यो दोषः संभवेत् । अपां विशेषणतयाऽन्वयेऽभ्युपगम्यमाने तासां स्वाच्छादकत्वमनुपयुक्तं स्यादिति । अन्यद् हि सदन्यद् वसत इत्यत्र श्रुतिप्रामाण्यमुभिक्षं द्र. (तु. ऋ १, १६४, ४७; ९, १६, २ प्रभृ.) । यच्चास्माभिरिहैव द्वितीये ब्राह्मणारण्यकीये विभागे प्रथमैकवचनतया वरुणपदेनोत्तरार्धवर्तिना सामानाधिकरण्यमुखेन व्याचिख्यासितं तदपि मन्त्रपदयुक्तिस्वारस्यविसंवादभिया सुत्यजमिति शोधः द्र. । अत्राऽर्वाक्तनैः (PW. प्रभृ.) ? ४अपस्य॑- इत्यतः ?अप॒सी- इति स्त्रीलिङ्गं शब्दरूपं संभाव्यते । एतच्च ?४अपस्य॑- इति प्राति. १अपस्य॑- इत्यतः सर्वथा पृथक् सद् ३अप॒स्- (<२अ॒प्-) इत्यतो यत्-प्रत्ययान्तं द्र. । तत्र कियत् तत्त्वं भवतीत्यत्र विमर्शे सुधिय एव शरणं स्युः । तथात्वे आपोऽस्या उक्ता भवेयुरित्ययुक्तोऽन्वयः पूर्ववद् भविष्यतीति दिक् ।

[d] सपा. -स्य॑ः (माश ५, ३,५,१९ काश ७,२,४,१४) <> -स्यु॒वः इति पाभे. ।

[e] १अ॒पस्- इत्यतः क्यजन्तो नाधा. द्र. ।

[f] स्त्रियां भावे अः प्र. (पा ३,३,१०२) तत्-स्वरश्च ।

[g] विप. (व्रात-, मनीषिन्- उषस्- प्रभृ.) । उः प्र. (पा ३,२,१७०) । तत्-स्वरः । स्त्रियां ऊङ् प्र. उसं. (पा ४, १,६६) ।

[h] छान्दसः उवङ् इत्येवं वदन् भा. ह्रस्वान्तं प्राति. मेन इति विमृश्यम् ।

[i] विप. (⌊कर्मण्य-,ण्या-⌋ दक्ष- ऋभु-, देव-, नारी- प्रभृ.), नाप. (कर्मिष्ठ-) । कर्तरि असिः प्र. उसं. (पाउ ४,२२३)। तत्-स्वरः ।

९,७२,६;१०७,१३; खि ४,११, २; मा २१, ३७; २८, ८; ३३, ७५†; ३४, २; का २३, ४, ९; ३०,१,८; ३२, ६, ६†; तै १, २,१०,२; मै १, ९,४; ३, ११, २; †४, १३, १; १४, ९; काठ ९, ९; क ८, १२; †कौ २,७०; ११८; ११०७; †जै ३, ७, ८; १२,५; शौ १९, २, ३?[a]; २०, १८,२†; पै ८, ८,९?[a]; ९,११, ९?[a]; -पसम् ऋ १, २, ९; कौ २,१९९; जै ३, १८, ६; -पसा ऋ १,३१,८; ६,६७,३?[b]; १०, १०६,१; तै ७, १,१८,१; †मै ४,११,१; १४, १०; काठ ४१, ९^{६}; -पसाम् ऋ १, ९५, ४; १६०, ४;३,२,५;६, ६१, १३; १०, ५३, ९; ७५, ७; खि ५, ७,१, ९; मै ४, १३, २†; काठ १५,१३; ३५,१२; क ४८,१२; पै ८, १४, ४†; -पसि ऋ ३, १, ३; ११; -पसु[c] ऋ ८,४, १४.

अपस्-तम,मा- -मः ऋ १, १६०, ४; १०, ५३, ९; ११५, २; -मा ऋ ६, ६१, १३; १०, ७५,७; काठ ३५, १२; क ४८, १२; -माः खि ५, ७, १,९; मै ४,१३,२; काठ १५,१३.

३अपस्-(<२अप्-)[d]

अपस्-व (त् >) ती[e]- -तीः,-तीभ्याम्[f] काठ २२,१.

३अपस्य॑-

२¶अपस्या॑[g]- -स्याः तै ५, २, १०, १^{१}; ३^{१}; ३, १, ४^{२}; मै ३, २, ८; ९; काठ २०, ९^{७}; १०^{५}; क ३१, ११^{८}; १२^{६}.

अपस्य॑-व (त्>)ती[h]- -तीभ्याम् तै ५,४,४,५.

?४अपस्य॑- तु. टि. २?अपस्य॑-।

अप्त->अप्त्यु[i]- -प्त्यस्य ऋ १, १२४,५.

अप्तु[j]- -प्तुः[k] मा ५, ३५; का ५, ९, १; तै १, ३, ४, १; ६, ३, २, २; मै १, २, १३; काठ ३, १;२६,२^{३}; ३४,१५; क २, ८; ४०,५^{१}; -प्तुभिः[l] मै १,१,१३; ४,१,१४; -¶प्तुम् तै ६,३,२, १;२; मै ३, ९, १^{२}; काठ २६, २; क ४०,५.

¶अप्तु-म (त्>)ती[m]- -त्या मै ३,९,१^{१}.

अप्तु-शस् (:)[n] खि ५,५,१०.

अप्न[o]-

अप्न-राज्[p]- -राजौ ऋ १०, १३२,७.

---

[a] गम्भीरे अपसः (तु. पपा.) > गम्भीरत्रेपसः इति RW. BC. WI. शोधः (वैतु. W. न तथेति)।

[b] वें. सा., ?ORN. =अपसा इति? । R ⌊DZMG ४८, ६८१⌋ अपसः (कर्मकराः) इति शोधुकः (तु. GRV.), ORN. ⌊पक्षे⌋ विप. प्र२ इति ।

[c] अपु- इति प्राति. रूपम् इदं मन्वानः PW. भ्रान्त इव । तादृश्याः कल्पनाया अनवसरत्वात् (तु. शौप्रा ३, ११, ४; ORN. ⌊तु. अंहस्->अंहसु प्रभृ.⌋)।

[d] ?४अपस्य॑->?अपसी- इत्यत्र द्वयोः प्राति. मूलशब्दतयाऽभ्युपेतमर्वाकृतनानामिदं भवति। तद् यथायथं विमृश्यम् ।

[e] विप. (ऋचू-) । मतुबन्ते स्त्रियां ङीप् प्र. ।

[f] पाभे. अप्सुमतीभ्याम् मै ३,४,४ द्र. ।

[g] असुगन्तत्व-परिणाम्य्-अप्-शब्दवन्मन्त्रोपधेययज्ञियेष्टकाविशेषवचनं स्त्री. प्राति. द्र. (तु. पा ४,४,१२५; भा. च)।

[h] विप. (ऋच्-)। २अप्->-पः ⌊=१अपस्-⌋ तै १, ४, ४५, ३; ४६, २ इत्यत्र भा. द्र. । अत्र पूर्वोक्तं स्वार्थिक-यत्-प्रत्ययव्याख्यानपरं (पाम ४, ४, १४०; ५, ४, ३०) इत्यत्रत्यं व्याख्यानमप्यनुसंधेयम् ।

[i] विप. (रजस्-)। चातुरर्थिको यः प्र. उसं. (पा ४, २, ८०)। तत्-स्वरः । अनस- टि. अपि द्र. ।

[j] कर्तरि तुः प्र. उसं. (पाउ १,७५)। तत्-स्वरः।

[k] सपा. का ११,१,४ अध्वा इति पाभे.।

[l] पाभे. अक्तुम् मा २,१६ द्र. ।

[m] =⌊अप्तु-शब्दवती-⌋ ऋच्- । मतुपः स्वरः (पा ६,१, १७६)।

[n] सपा. शांश्रौ ८,२४,१ अस्तुशः इति पाभे.।

[o] नन् प्र. उसं. (पा ३, ३, ९१ ⌊तु. अश्न-, श्वित्न-, स्वप्न- प्रभृ.⌋)। यत्तु केषांचित् (तु. भा. तै १, ५, ५, १; MW.) अप्नस्- इत्येतदेव लुप्तान्त्यसकारतया श्रूयत इति मतं भवति, तच्चिन्त्यम् (यनि. >√*अप्न् >अप्नस्- इति वस्तुस्थितेः ⌊पाप्र. कृते तु. अप्नस्-⌋)।

[p] विप. (मित्रावरुण-)। उस. क्विबन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ३,२,६१;६,२,१३९)।

†अ॒प्न-वान्[a]- -वानः ऋ ४, ७, १ ; मा ३, १५; १५, २६; ३३, ६ ; का ३, ३, ५ ; १६, ५, ७;३२, १, ६; तै १, ५,५, १; मै १, ५,१; ५[२]¶; काठ ६, ९; क ४,८.

*आप्नवा॒न्[a]-

अ॒प्न-वान[b]- > †अप्नवान-व॒त्[c] ऋ ८, १०२, ४; खि ४, ९,२; तै३,१,११,८; मै ४,११, २; काठ ४०,१४; कौ १, १८; जै १,२,८.

†अ॒प्नस्[d]- -प्नः ऋ १, ११३, ९; २०;१०,३६,१३; १०६,९; मै ४, १४, ११; –प्नसः ऋ १०, ८०, २[e]. [°प्नस्- अन्°, ऋ2.23.8 ५द्रान°, सु°]. ऋ10.22.८

†अप्न(स्>):-स्थ[f]- -स्थः ऋ ६, ६७, ३ ; मै ४, १४, १०.

†अ॒प्नस्-व(त्>)ती- -ती ऋ १०, ४२, ३; शौ २०, ८९, ३; –तीम् ऋ १, ११२, २४; मा ३४,२९; का ३३, १, २३; –तीषु ऋ १,१२७,६.

अ॒प ऋ १, ११३, १६[g]; ५, २०, २[२h]; १०, ८४, ७[i]; १०५, ३[j] ; तै ६, ६,८, २०[k]; शौ ४, ३१, ७†[l]; १२, १, ३७[l]; १९, २०, १?[m]; पै १, १०८, १?[m];

---

a) बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६,२,१)। अप्न- =कर्मन्- । उप. ✓*वान् (=✓वन् ⌊तु. ✓*अप्, ✓आप् च⌋) +भावे क्विप्>*वा॒न्- इति (तु. उ. म. च ⌊मा ३, १५⌋; वैतु. भा. ⌊तै १, ५, ५, १⌋ अ॒प्नस्- ⌊>?⌋) अ॒प्न- + मत्वर्थीयः वनिप् प्र. (पावा ५, २, १०९) तस्य च पित्त्वाद् निघाते स्वरः प्रकृत्या भवति। अ॒प्नवान्नामा कश्चिद् भृगूणामन्वये जातस् तदवान्तर-कुलप्रवर्त्तक ऋषिर् बभूव। तदपत्यभूताः (=*आप्नवा॒न-) अपत्येऽर्थे अण् प्र. (पा ४, १, ११४) बहुषु अ॒प्नवानः इत्युच्यन्ते ⌊तु. पा २,४, ६५⌋ । भृगुत्वसामान्याच्च ते भृगवः इत्येवंविशिष्टा अपि श्रूयन्ते (तु. मै १,५,५; वैतु. ⌊पक्षे⌋ भा., सा. प्रभृ. च भृगुभ्योऽन्यः कश्चिदृषिः अ॒प्नवानः ⌊=एउ.>प्र१⌋)।

b) नाउ. व्यु. औप. भवति । सस्व. नापू. टि. द्र.। उप. ✓वन्+भावे घञ् प्र.। यद्वा नाउ. स्थ. छन्दोऽनुरुद्धोऽन्त्याऽकारोपजनः द्र. [=एपू. इत्यभिसन्धिः (तु. टि. २अ॒प्->*१अ॒प-, औ॒र्व*- ⌊=उ॒रु-⌋>और॒व- इत्येवं सुपठं द्र.)]। यत्तु क्वचित् (तु. GW.) शानजन्त-प्रकारकतया व्यु. समकेति, तद् ✓*अप्न्>*अ॒प्नमान-> यनि. इत्यन्यतो निरवद्यं च ✓*अप्>*अप्नुवा॒न-> यनि, इत्यन्यतः स्वरविसंवाद-तश्चिन्त्यं च द्र.। सर्वथापि एपू. चैतच्चोभे प्राति. एकार्थवृत्तिनी भवत इति तत्त्वमवधेयम्।

c) तुल्यार्थे वतिः प्र.। तत्-स्वरः।

d) =१अ॒पस्-। पाप्र. असुन् प्र. नुडागमश्च (पाउ ४, २०८)। नित्-स्वरः। वस्तुस्थित्यर्थं तु. अ॒प्न-।

e) विप. (अग्नि-)।

f) नाप. (⌊कर्मण्यधिकृत-⌋ पुरुष-)। उस. उप. कान्ते थाथादि-स्वरः (तु. WAG ⌊३, ६५⌋ ; वैतु. R. ⌊तु. ?अप॒सा⌋, ORN. ⌊पक्षे⌋ यनि. °स्था॒- > -स्थः ⌊द्वि३⌋ इति)।

g) स्वार्थप्रधानम् अव्य. (तु. पपा. ; वैतु. वें. सा. प्रभृ. अ॒पप्रा॒गात् इति कृत्वाऽनिष्टद्वैस्वर्यं प्रसञ्जुकाः)। सपा. माग्र २, ७,५ ?अपः इति पाभे. शोधार्हः। तु. टि. निलयन्ताम्। h) तु. टि. अप✓सश्च्> अ॒प॰॰सश्चिम, अ॒प (सश्चिम)।

i) अ॒प इति स्वाअ.।

j) वर्जने कप्र. यो॒ः (?अयो॒ः ⌊तु. ORN.⌋) इत्येतदन्वितः। यत् तत्रिषीवान् इन्द्र आ-युयुजे, (तद् असौ) अप योः पापजे (⌊✓पज्>पापज्+केन् प्र.⌋ अभूत्) इति द्र. (वैतु. सा. अ॒प-यो॒ः ⌊=अपयोजिता?⌋ इति व्युत्पत्तितः स्वरतो रूपतश्च मिथ्याभूतं प्राति. प्रतिपादुकः; GW. प्रभृ. च अ॒प॰॰पा॒पजे इत्याख्यातमास्थायुकाः सन्तस्तिङ्स्वरप्रामाण्यं प्रति पर्यनुयोज्याः)।

k) वर्जने कप्र. तनूः (=द्वि. उसं. ⌊पा २, १, १२⌋) इत्येतदन्वितः (वैतु. भा. अ॒पन्यंधत्त ⌊<अप-नि✓धा⌋ इति न्याय्येतरद्वैस्वर्यदूषितोऽर्थतोऽसंगतश्च योग इति। देवानामग्रे तस्य तस्य यज्ञस्य निधान एव प्रजापतेस्तत्तद्व्यादेशनस्य तात्पर्यस्वाभाव्याद् विचारपूर्वकं कस्यचिद् यज्ञस्य गोपने तदसंभवाच्चेत्यभिसन्धेः)।

l) तु. टि. विजु॒माना-।

m) अपि इति शोधः (तु. सस्थ. टि. न्यंधुः)। यद्वा अ॒पो (प-उ) इति शोधः (तु. पै ⌊१, १०८, १⌋ मूको. अपां इति लेवि. सद्भावं संकेतुकः पाठः ; वैतु. सा. WI. अन्यथावदौ)।

२,४१,२[a]‡; ३, २९, ४?[b]; ५, ३४,४[c]; ९,७, १०?[d]; १७,४, ७[e]; १४,९[f]; १९, ३२, ४?[g]; १२[h]; २०, ५४, ६[f].

अप √कृष्, अपाकषन् शौ १०, ७, २०; पै १७,९,१.

अप-कास्[i]- -मम् ऋ ६, ७५, २; मा २९, ३९ †; का ३१, २, ३†; तै ४, ६, ६ १†; ५, ६, १,३[j]; मै २, १३, १[j]; ३, १६, ३†; काठ ३९, २[j]; ४६, १†; शौ ३, १३, ३[j]; पै ३, ४, ३[j]; १५, १०, २†; २०, ५०, ९; -मस्य शौ २, १२, ५; पै २, ५,५; २०, २३, १; -मात् शौ ९,१३,८; पै १६,७४,८.

अप √कि अप √चि(ज्ञाने) द्र.

अप √कित् > चिकित्स, अपचिकित्सति शौ १३,२, १५; पै १८, २१,९.

अप √कृ, अपकरोमि पै १९, ३३, ११[k]; †अप(करत्)[l] ऋ ८,१८, ७; कौ १,१०२; अप(करात्) जै १,११,६‡[l].

अपकृणुत > ता[m] शौ ३,९,१; पै ३ ७,२.

अप···अकरत् पै १९,२६,३.

¶अप-क्रियमा(ण>)णा- -णा[n] काठ २७,९.

अप √कृत्(छेदने), अपकृन्तत् पै ७, १३, १-१२; ¶अपाकृन्तत् मै २,५, २?[o]; ¶अपाकृन्तन् तै २, १, २, २; काठ ११,६.

?अपकृतश्छिरयः[p] पै १,८९,२.

अप √क्रम्, > क्राम्, ¶अपक्रामति तै २, ३, १३, २; ३, १, १, २; ५, २; ६, ३, १०, ३; मै १, ९, ४[q]; २, ४, ८; काठ ९, १२[r]; १२,१३; १३, १२[s]; २५, १; २९, ४; क ३८, ४; ४५, ५; शौ १२, ५, ६$; ¶अपक्रामति तै २, ३, ३, ४; १३, २; ६, ५, १०, ३; मै ४, ८,६; काठ १२,१३; ¶अप··· क्रामति तै २, २, १, २; ४; ३, १, १, २; ६, ६, ७, ३; काठ १३, १; २०, ८; क ३१,

---

a) पाभे. अनु ऋ १०,१५९,२ द्र.। यत्रत्यः अनु··· अपाचरेत् इति साधुरन्वयः सुलभो भवति। इह तु अप इति पदं दुरन्वयं द्र.।

b) अयं मन्त्रार्धः पै २, ७७, १; ९०, ३ इत्यत्र श्रुतपूर्वो भवति। यत् त्रिष्वपि स्थलेषु मूको. अप इत्येवं समानं श्रूयमाणेऽपि स्थलद्वये शाखान्तराऽनुकृतिमात्रपरेण संस्कर्त्रा अह इत्येवमपाठि (तु. शौ १, ३४,२)। वस्तुतस्तु सर्वत्रेह अपि इति शोधः द्र.। एवं हि नाम समानश्रुतिमताऽन्तिमेन पादेन सामञ्जस्यं भवेत्। सपा. शौ १,३४,२ अह इति पाभे.।

c) वर्जनार्थीयः कप्र. (पा १,४,८८)।

d) अयम् इति शोधः सुलभः द्र.।

e) तु. टि. विजमाना-। f) स्वाअ.।

g) तु. मूको. अपि इति।

h) उर्वराभ्यः इति पं. युक्तः कप्र.।

i) कतमस्तावदिह समासः? अर्थाऽभावे अस. इति (तु. सा. [ऋ ६, ७५, २]; उ. म. च [मा २९, ३९])। नेति। किमिति। अत्यन्तीयस्य वा संसर्गीयस्य वाऽन्योन्यीयस्य वाऽपि विशिष्टस्य सतोऽभावस्याऽप्राकरणिकत्वात्। न हि प्रकृतायां श्रुतौ शत्रोः कामाऽभावो धनुःसाध्यत्वेन शुश्रावयिषिष्यते। किं तर्हि, तदीयानां कामानां वैपरीत्यं नाम नैष्फल्यमिति यावत्। न चासावप्यव्ययार्थ एव भवति, अतस्तत्प्राधान्येऽपि अस. एवेति कृत्वेष्टापत्तिरिति। तथा स्थिते √कृ इत्यस्य साक्षात् कर्माऽनुपलम्भानुपपत्तेः श्रुत्यन्तरे (शौ २, १२, ५) च कर्मषष्ठ्या अमूत्वाऽभावानुपपत्तेश्चेति। एवं तावत् प्रास. स्यादिति (तु. सा. [शौ २, १२,५])। नेति। कुतः। तथा सति पूप. प्रकृतिस्वरं स्यात् (पा ६, २,२)। तर्हि का गतिः। विशिष्टप्रकारकोऽव्ययंभविष्णुः तस. इति कृत्वा वैपरीत्यलक्षणाव्ययार्थप्रधानः सास्व. इति। भवतु वा विशिष्टप्रकारकः 'अपगतं [भावे क्तः] कामात् कामस्य वा' इति प्रास. एव यत्र पूप. प्रधानं भवति स्वरश्चान्तोदात्तः उसं. (पा ६,२,१८७ [तु. भङ्ग्यन्तरेणैतदभिप्रयन्तः PW. प्रभृ.])।

j) वा. क्रिवि. द्र.।

k) सपा. शौ ६,११३,१ नाशयन्तु इति पाभे.।

l) सपा. परस्परं पाभे.।

m) सपा. पै २,६४,१ अभिकृणुता इति पाभे.।

n) सपा. तै ६,४,११,४ अपाकृतम् इति पाभे.।

o) °न्तन् इति शोधः (तु. तै २, १,२,२; सपा. काठ १२,१३ अपालुम्पन् इति पाभे. च)।

p) अपचितः, शिरं, याः (पतन्ति) इति शोधः (तु. BKA.)।

१०; ¶ अ॒पक्रामतः तै २, १, १, ३^{२}; काठ २७, २[a]; क ४२, २[a]; अ॒पक्रामन्ति ¶तै ५, ७, ९,२; ६,४, ८, २; ¶मै १, ४, ५;६; २,१, ३; ४, ८, ६; ¶काठ ७, ७; ८, १३; २९,४; ३२, ३^{२}; ३४, २; ¶क ८, १; ४५, ५; शौ १२, ६, ५; पै १६, १४१, ५; ¶अपक्रा॒मन्ति मै ४,५,६; ¶अ॒प···क्रामन्ति तै २, ६,८, ७; ३,५, ४, ३; ५, ५, ९, ३; ६, १, ४, ७; अपक्रामः पै ३, ३६, १; अपक्रामतु पै १६, १४०, ६; अ॒पक्राम ऋ १०, १६४, १; शौ १०, १, १४; †२०, ९६, २४; पै १६,३६,४; १९,३८,४; अपक्रामत पै १३, ४, १२[b]; ¶अ॒पाक्रामत् तै १, ५, १, १; २,३,७,१^{२}[c]; ३, ३,७,१; ५.४, १,२;९,१; ७, ४, १; ६,१,४, १;४,११,२; ७,५, ८,१; मै १, ९,४^{५}; २, २, १; ४, ८; ५, ५; ३,१,२[d]; ९; ३, १; ६, ६^{२}; ८, ५[d]; १०, २^{२}; ४, १, १३^{२}; ३, ९;४, २; ५. ९; ६,४; काठ ८, २^{२}[e]; ९, १२[f]; ११,६; १२,३; ५; १९,१[e];२[d]; २३, ३^{३}; २५, ६[d]; २६, १; २७, १; ९; ३०, ४; ३१,१०;१२;३२,६; ३६,१; क ६. ७^{२}[e]; २९, ८^{२}[d]; ३९,४[d]; ४०, ४; ४२,१; ४६, ७; ४७, १०; ११; ¶अ॒पाक्रामताम् मै ३,१०,६; काठ २३, ३; २९,१; क ४५, २; ¶अ॒पाक्रामन् तै २, ६,३,२; ३, ३, ७, २; ५,१,१, १; ६,४, ८,१; मै १, ८,१; २, ३,७[c]; ३,६, १०; १०, ६[c]; ४, ५,८; काठ १०,११^{२१}; १२,५[c]; १८, १९; २३, ३; २९, १; ९; ३७, १; क २२, ७; ४५, २; ¶अप···अक्रामन् काठ २७, ४; क ४२,४; ¶अपक्रामेत् काठ ८,१२; १२,१३; १३,१२;२५, १; क ७,७;३८,४.

अपचक्राम पै १६, ७३, १; ¶अ॒प···क्रमिष्यन्ति तै ६,४,८, २; ¶अपक्रमिष्यामि काठ २८, ७; क ४४, ७; अ॒प···अक्रमीत् शौ ८,१,२१; पै २,२७,४[g]; ३, २, ६; १६, २, ११; अ॒प··· अ॒क्रमीत् तै ६,१,६, ६¶; अप-(अक्रमीत्) पै ३,२,६[h].

¶अप-क्रम॒[i]- -मः काठ ८ १२^{२}; क ७, ७^{२}; -मम् काठ १८ १९; क २९,७; -मात् काठ २९,९.

अप-क्रमिन्- अन्°.

¶अप-क्रा॒म्य तै २, ४, ३, १; २^{२}; ६, १,३,१; ६, ६; २,७, १;३; काठ १८,१९; क २९.७.

अ॒प-क्रान्त,न्ता[j]- -न्तः खि ५,१८, १[k]; मै २, ५, १¶; शौ २०, १३५,२[l]; -न्तम् पै ८,१०,९; -न्ताः काठ १०,११¶; -न्तानि तै २,१,८,३¶; -न्ताम् पै १७, १४,३[m]; -न्तायाम् तै ६. ४, ११,२¶.

¶अ॒प-क्रान्ति- -न्तिः मै १, ८, ४.

अप-क्रा॒मत्- -मन् शौ ७, ११०, १; पै १८,१६,१०[n]; २०,७,४; -¶मन्तः काठ २३,७; क ३६,४; पै १७,३२,९[o]. [°मत्- अन्°].

¶अपक्रा॒मन्ती- -न्ती मै १,४, १२^{२}.

¶अप-क्रा॒मम्[p] मै १,४,१२^{२}.

---

[a] सपा. मै ४,५,६ जहीतः इति पाभे.।

[b] सपा. शौ ४,३७,१२ अ॒पधावत इति पाभे.।

[c] पाभे. अ॒नु तै २,३,७,१ द्र.।

[d] सपा. माश ६,३,१,३१ उ॒दक्रामत् इति पाभे.।

[e] सपा. तैब्रा १,१,३,९ नि॒लायत इति पाभे.।

[f] सपा. मै २,२,४ प॒राञ्च आयन् इति पाभे.।

[g] सपा. शौ १९, ३६, ५ अ॒व····अक्रमीत् इति पाभे.।

[h] सपा. शौ ३, ७,७ अ॒प···उच्छतु, अ॒प (उच्छतु) इति पाभे.।

[i] गस. उप. भावे अप् प्र. उसं. (वैतु. पाप्र. तु घञि वृद्ध्यभावः [पा ७, ३, ३४]) । थाथादि-स्वरः ।

[j] गस. । पूर. प्रकृतिस्वरम् (पा ६, २, २) । उप. कर्तरि क्ते प्र. उपधाया दीर्घत्वम् (पा ३,४,७२; ६, ४,१५) ।

[k] सपा. शौ २०,१३५,३ शांश्रौ १२,२३,२ अभि॒ष्ठितः इति पाभे.।

[l] अप॒क्रान्तः इति पाठः? यनि. शोधः (तु. RW.)। =सपा. शाश्रौ १२,२३,२ । खि ५, १८, १ अभि॒ष्ठितः इति पाभे.।

[m] °क्राताम् इति पाठः ? यनि. शोधः ।

[n] सपा. शौ १३,१,२० अवक्रा॒मन् इति पाभे.।

[o] पाभे. अतिक्रा॒मन्तः शौ १२,२,२९ द्र.।

[p] अत्र यनि. णमुलन्तः (तु. सस्थ. अभिक्रा॒मम्) पाठः समीचीन उत वा अप-क्रा॒मन् इति शत्रन्त इत्यत्र मूलकोशीयविसंवादार्थं तु. संटि.।

¶अप-क्रामुक[a]– -काः तै ५, ७, ९, २. [°क- अन्°].

अप-क्रियमाणा– अप√कृ द्र.

अप√क्री>अप-क्री(त>)ता[b]– -ता पै ३, २२,६; –ताः शौ ८, ७, ११; पै १६,१३,१.

अ-पक्क– -क्कम् पै ९,२२,२१.

अ-पक्ष[c]– -क्षः तै ५, २, ५, १¶; –क्षाः शौ ११, ७, २१; पै १६, १५५,१.

अप √क्षि(क्षये), अपक्षीये[d], अप(क्षीये) पै ५,१४, ६[e]; अपक्षीयेत[e] तै ३, ५,१,३¶.

अप-क्षित्– -क्षितः पै २०, ५४,६.

¶अप-क्षीयमाण[e]– -णम् तै ३,५, १,३.

अप-क्षेय–>अपक्षेय-तम- अन्°.

अप-क्षुध[f]– -धम् पै १६, ९३,१-१०; ९४,१-७;९५,१-९.

¶**अप√क्षै,** अपक्षायति मै १, ८, ९^{२}; काठ ३५,१७; क ४८,१५; अपक्षायेत् मै १, ८, ९^{२}; काठ ३५,१७^{२}; क ४८, १५^{२}.

अप√गम्,>गमि, अप···गमेत् शौ ६,४,२.

अप (गमयन्तु) ऋ ८, १८, ९; अप···गमयेत् पै १९,२,२.

अप-ग-, अपगामिनी- अन्°.

अप√गल्भ्>अप-गल्भ[g]– -¶ल्भः तै २,५,१,६;५, ३; –ल्भम् मा ३०,१८; का ३४,३,४; -ल्भाय मा १६, ३२; का १७, ५.१; तै ४, ५, ६, १; मै २, ९,६; काठ १७,१४; क २७,४.

अप√गा, अपगातम् शौ ३, ११,६; अपगात[h] मा ३,२१; का ३,३, १३; तै १, ५,६,१;८,२; मै १. ५,२;९; काठ ७,१;७; क ५,१.

अप-गा[i]– -गाः शौ १, ३४, ५;२, ३०,१; ६,८,१-३.

अप√गुर् (उद्यमने), अपगुराते, अपगुरेत ¶तै २,६,१०,२.

अप-गुरमाण- -णाय[j] तै ४, ५,९, २; मै २, ९,८; काठ १७, १५; क २७,५.

¶अप-गूर्ति– -र्तिः मै ४, ६, ८[k]; –र्त्या[l], –र्त्यै काठ ७,१५[m]; क ६,५[m].

अप-गूर्य ऋ ५, ३२,६; तै २, ६, २,५¶.

अप√गुह्,>गूह्. ¶अपगूहतः तै २, २,१, १; मै २, १, १; काठ ९, १७; ¶अपगूहन्ति मै २, ५,४; †अपगूहः ऋ ७, १००, ६; १०, २७, २४; तै २, २, १२, ५; मै ४, १०,१; कौ २, ९७५; जै ४, २३, ७; अपगूहथाः शौ ४, २०, ५; पै ८, ६, ११; ¶अपागूहताम् तै २, २, १,१; मै २, १, १; काठ ९, १७; अपागूहन् ऋ १०, १७,२; शौ १८,२,३३.

अप ··अघुक्षत् ऋ ५, ४०, ८; ¶अपाघुक्षताम् तै २, २, १, १; काठ ९,१७.

अप-गूळ्ह(ढ)– -ळ्हम् ऋ १, २३,१४; ११६.११; ४, ५, ३; १०, ३२, ६; ८८, २; –ळ्हा ऋ १,१२३,६.

अप-गूहमान,ना– -नः शौ १९, ५६,२; पै ३, ८, २; -ϕना ऋ ७,१०४,१७; शौ ८, ४,१७†[n];

---

[a] गस. उकञन्ते कृत्-स्वरः (पा६,१,१९७) प्रकृत्या।

[b] कर्मणि क्तेऽनन्तरगतिस्वरे प्राप्ते प्रवृद्धादित्वम् उसं. (पा ६,२,१४७)। [c] बस. अन्तोदात्तः(पा६,२,१७२)।

[d] °क्षीय इति पाठः? यनि. शोधः।

[e] कर्तरि यक् प्र.।

[f] बस. उप. क्षुधा– यद्र. (तु. सस्थ. शत-धार-)।

[g] गस. उप. पचाद्य्-अजन्ते थाथादि-स्वरः (पा ६, २, १४४)। उ. च म. च (मा १६, ३२) बस. आहतुः, तन्न। पूप. प्रकृतिस्वरस्य दुर्वारत्वप्रसङ्गाच्चाऽनौचित्याच्च। न चापि यद् उ. उप. गर्भ– शब्दाऽनर्थान्तरत्वेन व्याचष्ट म. च यद् विकल्पतोऽन्वमन्यत तच्छोभनं भवति। गर्भ– शब्दस्याऽऽद्युदात्तत्वादन्त्यस्वरस्य प्राकृतस्याऽसंभवात् (तु. भा. MW. च यावस्मदभिप्रायसमर्थकाविव भवतः)।

[h] पाभे. अनुगात शौ ७,६२,७ द्र.।

[i] बस. (=अप ⌊गत⌋– ⌊+ भावे क्विबन्ते⌋ *गा– इति ⌊पावा२,२,२४⌋)। पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६,२,१)।

[j] सपा. मा १६,४६ का १७,७,५ उद्गुरमाणाय इति पाभे.।

[k] सपा. काठ २८,३ क ४४,३ अपायतिः इति पाभे.।

[l] अत्राऽपि -र्त्यै इति संकेतयमानः SI. चिन्त्यः।

[m] सपा. गो १,२,१५ अवगूर्त्या, °र्त्यै इति पाभे.।

[n] अत्र सा. अप इत्यस्य स्थाने उप इति पपाठ। अप इति वा स्याद् उप इति वोभयथापि नक्तंचारिण्यास्तत्तन्वपगूहनोपगूहनान्यतरसंकेतमुखेन विशेषणतापर्यवसानकत्वाच्छ्रुतितात्पर्यस्य यत् सा. उपसर्गश्रुतेर् गमनार्थं योग्यक्रियान्तराध्याहारं सावसरं पश्यति तद्वस्तुतोऽनवसर आयास इत्युपेक्ष्यम्।

पै १६ १०,७†.

अप-गोह[a]– -हम् ऋ २,१५,७.

अप√गॄ (शब्दे) > अप-गर– अभिगर°.

अप√गॄ (निगरणे)

अप-जुर्गुराण[b]– -णः ऋ ५, २९,४.

¶अप√ग्रह्,>गृह्, अपगृह्णाति तै ५ १,१,२; ६,४.४,४.

अपाग्रहीत् मै १,६,८;३ ८,९.

अप-ग्रहण– सव्या°.

अप-ग्राह- -हम् काठ ११,१; २६, १०; क ४१,८.

अप-घ्नत्–, अप-घ्नु– अप√हन् द्र.

अपघ्नोः पै १४,३,५.

अप√चत्>चाति, अप[३]···चातयामसि पै ७,७,३; अप···चातयात पै १३,१३,१०.

अप√चाय्<>चि[c]

अप-चित–>¶अपचित-तम– -मौ तै ५, २, २, ३; काठ १९, १२; क ३१,२.

अप-चिति,ती[d]– -तिः मा २०,९; का २१,७,८; मै ३,११,८; काठ ३८, ४; –तिम् ऋ ४, २८,४; मा २१, ५८; का २३, ६, ११; ¶तै ५, १, ३, ३; २, २, ३; मै ३,२,२[२]¶; ११, ५; काठ १९, ३¶; क ३०,१¶; –तीम् तै ५, ७,४,३.

¶अपचिति-मत्– -मान् तै ५, १,३,३; २,२,४.

अप√चि(चयने), अप···चये काठ ३८,१३.

अप-चित्[e]– -चित् शौ ६ ८३ ३; पै १,२१,४; १९ ४१-१६;४२, १; –०चित् पै १,२१,५; –चितः ¶काठ २५, १[f]; ¶क ३८, ४; शौ ७, ८०, २[१]; –०चितः शौ ६,८३,१; पै १,२१,२;-चिताम् शौ ६ २५.१-३[g]; ७ ७८, १; पै १९,५,४-६;३६ २.

अप√चि(ज्ञाने) <>कि[h], अपचिकेहि[i] शौ १,१०,४; पै १,९,४.

अप√चित् >चेति, अपचेतयातै मा २,१७; का २, ४, ५; तै १, १, १३, २; मै ४, १, १४; काठ १, १२; क १,१२.

अप-चित - प्रभृ., अपचिति,ती– अप√चाय् द्र.

अप√छिद्>अप-च्छेद– अन्°.

अप√च्यु, †अपच्योष्ठाः ऋ १०, १७३,२; काठ ३५, ७; क ४८, ९; शौ ६ ८७,२; पै १९,६,६[j].

†अपचुच्यवत् ऋ २, ४१, १०; कौ १,२००; जै १, २१,७; शौ २०,२०,५;५७,८.

अप-च्यव[k]- -वम् ऋ १,२८,३.

अप-च्युत– अन्°.

अप-जङ्घ्नत्– अप√हन् द्र.

अप-जुर्गुराण– अप√गॄ(निगरणे) द्र.

---

[a]) गस. भावे घञन्ते थाथादि-स्वरः ।

[b]) विप. (इन्द्र-) । गस. उप. शानजन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (वैतु. MGS. अन्तोदात्तस्वरः शोधापेक्षः) ।

[c]) चायश्चिभावो निपात्यते इति (पाम ७, २, ३०) । अन्ततो गत्वा यदि √चाय्<√चि इत्येवं रूपान्तरतया संभाव्येत तर्हि अप√चि इत्यस्य निष्ठायां चाय्-भावो विकल्पेन स्यादित्येवं पाप्र. व्यत्यासेन योजनीयम् ।

[d]) उप. बह्वादिष्वन्तर्भाव्य ङीषन्तं द्र. (पा ४, १, ४५ [तु. चिती–, अराती–, व्याहृती– प्रभृ.; वैतु. भा. वर्णव्यत्ययमात्रतामुपजीव्य दीर्घान्तत्वं व्याख्यातुमुपचक्रमे तदगतिकमात्रगतीयताम्]) ।

[e]) =उप-चित्– । उस. कर्मार्थे-क्विबन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६, २, १३९ [तु. सा.]) । अप √चित् इत्यस्य कृद्वृत्तमिति वदन् MW. चिन्त्यः, रोगविशेषात्मकवाच्यार्थस्वरूपस्याऽपचेतनापेक्षयाऽपचयनेन सन्निहिततरसंबन्धदर्शनादिति ।

[f]) अपरिचितः इति मुपा.? यनि. शोधः ।

[g]) इह पूजितपर्यायभूतम् आद्युदात्तं प्राति. ब्रुवाणः सा. बभ्राम । अन्यत्र सर्वत्र यथा रोगविशेषवाचकत्वेन <अप√चि(चयने) इत्येवं प्राति. सा. व्याचष्ट तेनैष षष्ठकाण्डपूर्वभागस्य भाष्यकारस्तन्नाम्नाऽपर एव कश्चिदासीदिति संभाव्येत ।

[h]) मूलतः कुत्वोः विवेको विमृश्यः । पाप्र. कुत्वं णौलमभ्यासे चुत्वापत्तिश्चेत्यनवीनो विषयः । यत्तु शौ १, १०, ४ इत्यत्र सा. √किर् इत्यनेन योगं वदन्निव प्रादर्शि तत् √कि इत्यस्य स्थाने मुद्रणाऽनवधानमात्रं स्यात् । तथाविधस्यैव धा. जु. दर्शनात् तथात्वेन च तत्र संकेतितत्वात् ।

[i]) यद्प्यू अत्र सा. अप इति गतिमधिकृत्य योग्यक्रियाध्याहारमाह तद् अनपेक्षितमिव भवति । गतित्वमात्रेण योग्यार्थसंनिवेशपूर्वकमुपसृज्य क्रियया योगाङ्गीकारात् ।

[j]) सपा. आपश्रौ १४, २७, ७ । तैब्रा २, ४, २, ८ च्यविष्ठाः इति पाभे. । [k]) गस. भावे अबन्ते (पा ३,३,५७) थाथादि-स्वरः ।

अप√जि, अप···जयते पै २,७३,३; ¶अपजयति मै ३, २, २; ४,८, ३; काठ १९, १२; ३०, ९; क ३१, २; अप[a]···जयाम पै २ ३८, १; ¶अपाजयत्[b] मै ३, २, २; काठ १९, १२; क ३१, २; ¶अपाजयन् तै ६, ३, १, १; काठ २६, १; २८, ४; ३०, ९; क ४०,४.

अपाजैस् शौ १२,३,५४; पै १७, ४१,४.

अप-जय्य- अन्°.

अप-जित्य तै ६,३,१,२.

अप√तक्ष्, अपातक्षन् शौ १०, ७, २०; पै १७,९,१.

अप-तक्षण- -णम् पै ४,१७,१.

?अप तनात्[c] पै ६,२२,१४.

¶*अप-तर[d]- -रम् मै १, ४, १२^{२}; ६,८^{२}; ३,८,६^{२}[e].

?φअप-तरसन्ती[f]- -न्ती ऋ १०, ९५,८.

अप-तस्थिवस्- अप√स्था द्र.

अ-पति[g,h]- -तिः शौ ८, ६, १६; पै १६,८०,७.

अ-पति(हन्>)घ्नी[g,i]- -घ्नी ऋ १०, ८५, ४४; शौ १४, २, १७†; १८; पै २,६६,३; †१८, ८, ८; ९; -घ्नीम्[j] शौ १४, १,६२; पै २०,१९,३.

¶अप-तुरीय[k]- -यम् मै ४, ५,८[l].

¶अप-तू(ल>)ला[m]- -लया तै ६,१, १,६^{२}; मै ३,६,३.

अप√तॄ>तिर्, अप···तिर शौ ६, ६,३‡[n]; पै १९,२,९‡[n].

¶अप-तेजस्[o]- -जसौ तै २,५,२,६.

अ-पत्य[g,p]- -त्यम् ऋ १, १७४, ६; १७९, ६; ८, ४९, ८; ९, १०, ८; खि ३,१,८; कौ २, ४७६†; जै ३,३५,१०†; शौ ७, ११३, १; -त्याय ऋ ७, ५, ७; मा १३,३५[q]; का १४,३,९[q], मै १, ८,८[q]; पै १८,१४,७[r]; -त्ये ऋ १,६८,४. [°त्य- अन्°, सु°].

?अपत्य-ता[s]- -ता पै १६,१४९,७.

अपत्य-वत्[t]- -वत् शौ १२, ४,१; पै १७,१६,१. [°वत्- अन्°].

अपत्य-साच्[u]- -साचम् ऋ [१, ११७, २३; ६, ७२,५]; २,३०, ११.

अप√त्वर्, अप···त्वरीः पै १,२१,५.

अ-पथ[g,v]- -थम् शौ ६ ७३,३;१०,

---

a) अपि इति मूको. च मुपा. च ?यनि. शोधः ।

b) सपा. तै ५,२,१,७ अभिजयति इति पाभे. ।

c) सस्थ. निन्नु दैनां स्वानि टि. द्र. ।

d) *अव-तर- इत्यत्र सन्यायानामेतादृशानामपि प्राति. व्यवस्था द्र. (तु. टि. अन्तर-) ।

e) सकृत् अपतरं करोति>सपा काठ २५,७ क ३९, ५ अपनुदते इति पाभे. ।

f) सस्थ. भुज्युः टि. द्र. ।

g) तस. नञ्-स्वरः ।

h) वैतु सा. बस इति ब्रुवाणः स्वरविरोधात् प्रकरण-विरोधाच्च चिन्त्यः ।

i) उप. कर्मण्युपपदे √हन् + टक् प्र. स्त्रियां ङीप् च (पा ३,२,५२; ४,१,१५) ।

j) सपा. आपमं १,१,३ अपुत्रघ्नीम् इति पाभे. ।

k) विप. (वायोःपात्र-) । बस. बहुव्रीहौ (पा ६, २, १६२) इत्यत्रत्येषु पूप. अप इत्यस्यापि उसं. द्र. यथा तस्मादपि परस्य पूरणप्रत्ययान्तस्य उप. अन्त्य उदात्तः स्यादिति ।

l) सपा. काठ २७,३ क ४२, ३ अपि, तृतीयम् इति पाभे. ।

m) विप. > नाप. (शलाका-) । बस. पूप. स्वरः प्रकृत्या ।

n) सपा. ऋ १०,१३३,५ अव···तिर इति पाभे. ।

o) विप. (अग्नीषोम-) । बस. पूप. स्वरः प्रकृत्या (पा ६,२,१) ।

p) उप. √पत् (बधा.) + क्यप् (भोउ २, ३, ४) । यक्-प्रत्ययान्तमिदमित्यपि मतं भवति (तु. पाउना ४, १२१) । उभयथा लक्ष्येऽभेदः । यत्तु पक्षान्तरे या ३, १ अप इति पूप. नामीभूतम्, उप. त्य- (<√तन्) इति चेत्याह । तथात्वे तस. अव्ययं पूप. प्रकृतिस्वरं बोध्यम् ।

q) =सपा. आश्रौ ३,१२,२३९,९,१ बौश्रौ २७,१०:११ प्रभृ. । तैब्रा १,४, ४,८ पुत्याय इति पाभे. ।

r) सपा. शौ १४,२,२७ पुष्टाय इति पाभे. ।

s) नापू. मन्त्रे अपुत्रता इति श्रवणाच्च नाउ. अपश्रुता इति श्रुतेश्च ह्यपतिता इति मूको. साक्ष्याच्च श्रुतिस्वारस्यसंवादी अपति-ता इति शोधः द्र. ।

t) म(>व)तुपः पित्त्वान्निघाते स्वरस्तदवस्थः ।

u) विप. (तरुत्र- [=धन- तु. वें.], रयि-) । उस. उप.√सच् + ण्विः प्र. उसं कृत्-स्वरश्च प्रकृत्या (पा ३, २,६३; ६,२,१३९) ।

v) उप.(√पथ्>) पुथ्-[यद्र.] इत्यत्रावान्तरप्रकृतितया

१,१६; पै १६,१६,६; १९,१०, १०; -¶थात् तै २, २, २, १; ७, २, ८, ६; -थे खिसा २६, १९; -थेन ¶तै २, २, २, १; ७,२,८,५; ३,१,१; शौ ५,३१, १०.

†अ-पुद्[a]- -पदे ऋ १,२४,८; मा ८, २३; का ९,४,१; तै १, ४,४५, १; मै १, ३,३९; काठ ४, १३; क ३,११.

†अपुदी[b]- -दी ऋ १, १८५, २; १०,२२,१४; मै ४,१४,७.

अ-पद[c]- -दम् शौ ६,२९,२; पै १९ २७,१२.

? अपदन्नीः पै १७,१२,६.

अप√दश्, अपादशत्, अप… अदशत् पै १९, ४१, १६; ४२,१.

अप√दस्, अुपदस्यन्ति ऋ १, १३५,८.

? अपदस्त्रत् पै १९,४१,१६.

अप√दह्, अुपदह ऋ ७,१,७.

अप-दग्ध,ग्धा- -ग्धम्, -ग्धाः पै ७,७,८.

ϕअप-दुं*हत्- -हन् शौ १,२८,१[d].

अप√दिश>अप-देशन- -नः पै २०,५५,३.

अप√दुष्>अप-दोष्य- अन्°.

?अुपदुष्पदा[e] ऋ १०,९९,३.

अप√दृ (विदारणे), अपदृण[f] पै १५, ४,१[g].

ϕअप-दुंर्दृत्- -र्दृत् ऋ ६,१७,५.

अु-पद्यमा(न>)ना- -ना[h] तै ४,१, ६,३; ५,१,७,३.

? अपद्योरपाउतनद् पै २,७०,१.

अप√द्रा, †अुपद्रान्तु ऋ १०, ८५, ३२; शौ ६,१२९, १–३; १४, २,११†; पै १८,८,२; १९ ३२, १;२; ३; अुपद्राहि शौ ६, १४,

---

निर्दिश्यमानं *पथु- इति द्र.। पाप्र. तु तस. पुथिन्- इत्यतः अः प्र. समासान्तः (पा ५, ४, ७२; ७४) इति कृत्वा सतिशिष्टतया प्रत्ययस्वरेणान्तोदात्ते प्राप्ते नञ्-स्वरबलीयस्त्वं यथाकथमप्युपपाद्येत (तु. पाम ६, १,१५८)। इह यतरस्यां प्रकृतौ लाघवं स्याद् असावास्थेया विविग्भिरिति दिक्। यच्चैतत् न. प्राति. भवति (पा २, ४, ३०) तत्रापि सामासिकीयं प्रवृत्तिर्भवति मूलतो नञुत्तरप्रकृतिनिघ्ना वा भवतीत्यपि भूयोविमर्शसहं द्र.।

[a]) विप. (सूर्य-)। बस. अन्तोदात्तः (पा६,२,१७२)। पुद्- इत्येतद् उप. अ-पाद्- इत्यस्य श्रवणात् (तु. यस्थ.) तस्यैव प्रत्यय-विशेषेषु पाप्र. भाऽऽह्वयस्य ह्रस्वीभावात्मकमादेशमात्रं भवति (पा ६, ४, १३०)। अनया दिशा अ-पाद्- इत्येतदेव प्राति. न अ-पुद्- इति। नञ्-उत्तरस्य पाद- इत्येतस्य बस. अन्त्यलोपो यद्यपि साक्षान्न शिष्टस्तथापि तथाविधनिगमबलात्तस्य संख्यासुपूर्वस्य (पा ५, ४,१४०) इत्यत्र उसं. कर्त्तव्यम्। अथवा पुद्- इत्येतन् मूलतः √पद् इत्यतः करणे क्विबन्तं सद् वर्गीकरणव्यापृतैर् वैयाकरणैः स्वीयप्रक्रियानुरोधात् पाद > पाद्>पुद्- इत्याकारकपरिणाम-विषयतयान्वशासि। अस्मिन् दर्शने अ-पुद्- इत्येतन्मात्रं प्राति. निर्देष्टव्यं भवति (तु. GW.)। बस. स्वरश्चोक्तपूर्वेण गतार्थ इति पिष्टं मा पेषि। यत्तु भा. सा. उ. म. K. च तत्रतत्र स्वव्याख्यातायां शाखायां (यस्थ. द्र.) अ-पुद- इत्येवमकारान्तं प्राति. इष्यते बस. इति सप्तमीति च व्याचिख्यास्यते तद् मन्दमिवाऽऽपतति। तथात्वेऽन्तोदात्तत्वप्राप्तौ मध्योदात्तत्वानुपपत्तेः। अन्वयपौर्वापर्यानुरोधाच्च अपुदे इत्येषा चतुर्थ्याः श्रुतिर् भवतीति दिक्।

[b]) विप. (क्षा-, द्यावापृथिवी-)। पाप्र. पाद्->पुद्- इति दर्शनाद् वैकल्पिकः ङीप् (पा ४,१,८; ६,४,१३०)। यनि. नैप्र. <अपुदिका- इति। शेषं नापू. टि. द्र.।

[c]) विप. (गृह-)। तस. नञ्-स्वरः। उप. <√पद्।

[d]) सपा. काठ ३८,१२ आपश्रौ १६,६,७ ϕअपसेधन् इति पाभे.।

[e]) व्यु. ? *अु+*पदुष्पुद्- (शनैर्गमनम्) > तस.। *पदुष्पुद्- इत्यत्र *पदु- (पद-)>पं१ *पदोः> नैप्र. यनि.। पुद्- इति चापि पद-पर्याय इति कृत्वा समास एकैक-पद-गमनेऽभिप्रायः। इन्द्रस्तु तथा न याति, अपि तु महता वेगेनेति भावः। अुपदुः-पदा इति पपा. च =*अु-पदुः-पदा इति? द्र. (वैतु. वें. सा. PW. GW. प्रभृ. <अुप-दुष्पद- इति)।

[f]) पाप्र. अत्र श-विकरणोऽपि उसं. (पा ३,१, ८५)। तथा च विकरणद्वये, आकारलोपे सति हेर्लोपः (पा ६,४, ११२;१०५)।

[g]) सपा. शौ २, ७,५ अुपिश्वृणीमसि इति, शौ १९, ४५,१ अुपिश्वृण इति पाभे.।

[h]) =सपा. आपश्रौ १६, ५, ११ प्रभृ.। तैआ ४,३,२; ५,३,६ आपश्रौ १५, ४,७ प्रभृ. अुपद्यमानः इति, मा ११,६३ प्रभृ. अुव्यथमाना इति पाभे.।

३; अप···द्राहि पै १९,१३,९.

?‡**अपद्राः**[a]

अप√द्रु, अुपाद्रवत् मै ३,८,६.

अप√धम्, अप···धमन्तु[b] पै १३, १,१.

अप√धा, अपधामसि पै ७,७,७. †अुप···दधातु ऋ १०, १६४, ३; शौ ६, ४५,२; पै १९, ३६, ५; अप (धत्स्व) पै १०,४,५; †अुप···अधत्त[a] ऋ ८,९६,१३; शौ २०, १३७, ७; ‡अप··· अदधाम्[a] काठ २८, ४; क ४४,४.

अुप···धायि ऋ [४, २८, २; ६,२०,५].

¶अुपधापयते मै ४, २,७.

अपधित्सामि[c] पै १६, ५०,७.

†**अप-धा**[d]- -धा ऋ २, १२,३; मै ४,१४,५; शौ २०, ३४, ३; पै १३,७,३.

अप√धाव्, अुपधावत शौ ४, ३७, १२[e]; ¶अुपाधावन् मै ३,८,३.

? **अपधुः**[f] पै १,९८,२.

अप√ध्मा>धम्, अुपधमन्ति ऋ ९, ७३, ५; अप···धमन्तु पै १३, १, १; †अुपाधमत् ऋ ८, ८९, २; मा ३३, ९५; अुप··· अधमः ऋ १,५१,५.

अप√ध्वंस्>अप-ध्वंसु[g]- -सेन शौ ४,३,५.

---

[a] वें. सा. अधत्त इति पाठं संश्राव्याऽर्थतोऽभिन्नं सन्तं सपा. कौ १, ३२३ अधद्राः इति पाभे. वर्णविकारमात्रतयैव समादधाते । कौ. (तु. कासंग्र.) तु सा. अपद्राः इति पाभे. उपश्रावयमाणः अप√द्रा इत्यस्य तिङ्वृत्ततया व्याचिख्यासुर्भवति । तदेवं शाखाभेदेन व्यवस्था द्र. । तथा हि । बाह्वृच-भाष्ये संकेत्यमाना छान्दोगी शाखा कौ. अपरा सती भिन्नपाठवती बभूवेति स्यात् । एवमपीहायमन्तः-साममुपलभ्यमानः पाभे. एतज् ज्ञापयितुमलं स्याद् यथा अुध । द्राः इत्येवं वा अुप । द्राः इत्येवं वा मूलतः पदद्वयात्मके सामवेदिनां पाभे. सति द्राः इति द्वितीयं पदं द्रा- (<√द्रा) स्यादिति । एस्थि. च यत् सा. अधद्राः इत्यमुं पाभे. बाह्वृचेन पाभे. संमेलयितु-काम इव √धा इत्यस्यैव किञ्चित्तिङ्वृत्तविशेषतया प्रति-पिपादयिषति तन्निर्मूलं द्र. । अथ वाक्यान्वये तावदयम-परो विवेकः द्र. । यथा बाह्वृचे तुरीये पादे अुप··· अधत्त इत्येषा श्रुता सती क्रिया वाक्यकरी भवति । कौ. तु अुप इत्युपसर्गश्रुतिबलेनोन्नीयमानाऽऽक्षेपाहां तत्-पूर्वां चकार इत्येषेति च । बाह्वृचे वाक्ये स्नेहि-तिम् इत्येकं कर्म कौ. तु तच्च द्राः चेति द्वे । अथ काठ. क. च अदधाम् इति पाभे. भवति । स च बाह्वृचस्य पाभे. नेदीयानिति कृत्वा √धा इत्यस्य रेफोपजनाऽऽदिमत्तिङ्वृत्तविशेषः स्यादिति वा कौ. पाभे. अपि नेदीयानिति कृत्वा अधद्राम् > अदधाम् इत्येवं माध्यमिकवर्णव्यत्यासमात्रं वेति समानं सूहं सद् विमृश्यं द्र. । कौ. अधद्राः इति पाभे. अपि क्वचित् संहितायां श्राव्यते (तु. सं. BI. Bs. Wil.) । यत्त्वमुं पाभे. तदीयम् अधत् । राः इति पपा. चोपजीव्य LR. राट् (<राज्-) इत्यस्य सतोऽन्त्यविकारतया द्वितीयं राः इति पदं प्रतिपद्यते तत्तथा स्यान्न वा स्यादिति । कथमुत्तरः कल्प इति । अधत् (>द्) द्राः इत्येवं मूलतः सति माध्यमिकं दकारद्वयम् अनचि च (पा ८, ४, ४७) इत्यनुशासनीय-त्वाद् वैकल्पिकमितीवाभिसंधायैकदकारवत्तया श्रुति-प्रवृत्त्युपागमस्यापि संभवादिति । एवमप्युत्तरे कल्पे प्रथमं पदम् अधत् (<√धा) इति स्यान्न अुध् इति तु वचः सावकाशीभवत् पुनरपि भूयोविमृश्यत्वमस्य विषयस्य प्रख्यापयेदित्यलम् ।

[b] सपा. शौ ५,२२,१ अुप···भवन्तु इति पाभे. ।

[c] सपा. शौ ६,११९,३ अुप···सुवामि इति पाभे. ।

[d] स्त्रियां टाबुत्तरः भावे अङ् प्र. (पा ३,३,१०६) तत्-स्वरश्च । तृ१ आ प्र. द्र. (तु. PW. GW. GG.; वैतु. सा. यस्यैतत् पं१ स्यात्; अप-धि-> -धा [स१] इति ORN. NW.) । ऐतिहासिकं पक्षमवलम्बमानस्य सा. वलो नाम कश्चिद् गवां निरोद्धाऽसुरो भवतीति कृत्वाऽयं शब्दस् तत्-कर्तृकनिरोधमाह पं. विभक्तिश् चेन्द्रकर्तृका योदजनक्रिया भवति तस्या अपादानत्वमात्रमाह । वस्तुतस्तु √वृ (बधा.) इत्यस्मात् सतः > वल- इत्यस्य निरोधमात्रस्वरूपत्वात् तन्निवारणमात्रफलस्वरूपत्वाच्चाऽब्-लक्षणानां गवामुदजनस्य 'इन्द्रो वलस्य निवारणेन गा उदाजत्' इत्यर्थाद् हेतौ सुब् द्र. । एस्थि. इह तृ१ भवति न च पं१ । उत्तरस्या विभ. आ प्र. अप्रसिद्धेरिति यावत् ।

[e] पाभे. अपक्रामत पै १३,४,१२ द्र. ।

[f] पाठः? अ-बन्धुः इति शोधः (तु. सस्थ. टि. २जुन- >-नम्) ।

[g] गस. घञन्ते थाथादि-स्वरः (पा ६,२,१४४) ।

¶अप-ध्वसमान- -नम् काठ ९, ११.

अप√नम्, अप…अनमत् ऋ ६, १७,९.

अप-नत- उदीचीन°.

अप√नश् (अदर्शने), अप…नशिष्यति पै १९, ४१,१६;४२,१.

¶अप-नाभि[a]- -भिम् तै ५,२,८,७.

अप-नि√धा, अप…निदध्मसि शौ ३,२३,१; ८,१, २१; १४, २, ६९; पै२,८१,१;१६,२,११;५२,१;१९,३०,३; अप (निदध्मसि) शौ ८, १,२१; पै १६, २, ११; ५२, १; १९, ३०, ३; अप…निधत्तन पै १८, १३, ९; ¶अपन्यधत्त काठ २९,७^{१}; क ४५,८^{१}; ¶अपन्यदधाताम् काठ २४,७; क ३७,८.

अपनि-धाय तै ६, १,३,१.

अप-नि√(स>)षद् > ¶अपनिषादु(क>)का[b]- -काः मै ४, २,१४.

अप√नी, अपनयामसि पै १,२६,४.

‡अप-नी(त>)ता- -ता[c] शौ ५, १७,६; पै ९, १५,६.

अप√नुद्, ¶अपनुदते तै १, ७,४, २; २, ४, १, ४; ५, ७, ३, १; ६, ४, १०, २; मै ४, ६, ३; काठ ६, ४; १०, ७; २०, ६; २१,२[d]; ४; २२, १०; २५, ७, २८, १; ३१, ११; क ४, ३; ३१, ८; १७[d]; १९; ३५, ४; ३९, ५[e]; ४४, १; ४७, ११; ¶अपनुदति तै ५, १, ८, ६; अप…नुदे पै १९, २३, ४; अपनुदामः शौ १०, १,१;२; पै १६, ३५, १; अपनुदताम्[f] मा २,१५^{२}; का २, ४,१^{२}; अप…नुदताम् मै १, ५, १; अप-…नुदेताम् काठ ३१, १४; ‡अप…नुदन्ताम्[g] मा २८, १३; का ३०, २, २; अप…नुदन्तु शौ १२,३,४९; पै १७ ४०,९; †अप…नुदस्व ऋ ३, ४७,२; ६, २१,८; १०, १३१, १; मा ७, ३७; का ७, २०, १; तै १, ४, ४२, १; मै १,३ २३; शौ २०, १२५, १; †अप (नुदस्व)[f] ऋ १०, १३१, १; शौ २०, १२५,१; पै १९, १६, ८; अप…नुद मे १, २, ९; ३, ८, ७¶; ¶अपानुदत तै ६, २,७,५; काठ ८,४; २७, ८; क ६,९; अपानुदत् पै १, ७१, २; ¶अपानुदन्त तै १, ७,४,२; २, ४,१, २; ३; ५, ७,३,१; ६,३, १, ४; ४,१०,४;६,४, ४; मै १, ९,८; ३, ६, १०;८,१०^{२}; काठ १०,७^{१}; अपनुदन्त ऋ १,१६७, ४; †अपानुदः ऋ १०, १८०, ३; तै १, ६, १२, ४; काठ ८, १६; शौ ७,८९,२; पै १,७७,१. ?अपनुद्यातु[h] पै ७,८,१.

अप-नुत्त[i]- -त्तः पै १६, १३१, १-१०; -त्ता काठ ४, ४; २७, ८; क ३, ३; -त्तौ तै ६, ४, १०, २¶; मै १, ३, १२; ४, ६,३.

¶*अप-नुत्ति[j]- -त्यै काठ ८, ४; २७, ८; क ६, ९. [°त्ति-भ्रातृव्य°]

अप-नुदत्- -दन् पै १९,३२,१२.

¶अप-नुद्य तै ६, ४, १०, २; मै ४,६,३.

¶अप-नोद्[k]- -देन मै ४,६, ३.

*अ-पन्न[l]- > अपन्न-गृह[m]- -हस्य मा ६,२४; का ६, ६, २; तै १, १, १३, ३; ३, १२, १; मै १, ३, १; काठ ३, ९; क २,१६.

¶अपन्न-दत्[n]- -दन् मै ३, ९, ५.

---

[a] बस. (पावा २,२,२४) पूप. प्रकृतिस्वरम् ।

[b] विप. (गो-) । गस. उप. कर्तरि उकञ् प्र. कृत्स्वरश्च प्रकृत्या (पा ३,२,१५४; ६, १,१९७;२,१३९) ।

[c] सपा. ऋ १०,१०९,४ उपनीता इति पाभे. ।

[d] सपा. मै ३,२,१० प्रणुदते इति पाभे. ।

[e] पाभे. अपतरम् मै ३,८,६ द्र. ।

[f] =सपा. माश १,८,३,१ । शांश्रौ ४,९,५ अपनुदन्तु इति पाभे. ।

[g] सपा. ऋ ६, २८, ४ अश्नुते इति, मै ४, १३,८ काठ १९, १३ मा…प्रणक् इति, तैब्रा ३, ६, १३, १ मा…पृणक् इति, खि ५,७,१,२? प्रणक् इति च पाभे. ।

[h] उपनद्यातु इति मूको. पाठः? यनि. वाऽन्यथा वा शोधः ।

[i] निष्ठा-तकारस्य वैकल्पिको नकारादेशाऽभावः (पा ८, २, ५६) ।

[j] अन्निति- टि. द्र. ।

[k] गप. घञन्ते थाथादि-स्वरः (पा ६,२,१४४) ।

[l] तस. नञ्-स्वरः । उप. <√पद् इति ।

[m] विप. (अग्नि-) । बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् ।

[n] विप. (पशु-) । उप. व्यु.? तु. टि. दुत्- । पाप्र. दन्त> दत् इति समासान्तः (पा ५,४,१४२) ।

¶अपन्नदती[a]- -ती तै २, १, २, ७; मै २, ५, २; काठ १२, १३.

अप √पत्, >पाति, ?अपपपात[b] पै ५,३६,५; अप···पप्तन् पै २०, ५९,२.

अपपातय पै ४, १३, ५; अप-(पातय) शौ १९,५०,५; पै १४, ४,१५[c].

अप √पद्, अपपद्यते शौ ४, २८,५; पै ४,३७,३;५,२२,३.

अप-परे(रा √इ), अप···परेत्[d] ऋ १०,६१,८.

¶अप √पश्, अपापश्यन्[e] मै १,१०, १६.

अपपापम्[f]- -पम् शौ १९, ८, ५; पै २०,४६,२.

अपपित्व[g]- -त्वम् ऋ ३,५३,२४.

अ-पपिवस्[h]- -पुषः शौ ६,१३९,४.

अप √पू, अप···अपुनत पै ५, १९,७.

अप √पृ >पर्, अपपर्वि ऋ १,१२९, ५.

अप-प्र √गा, अपप्रगाः पै ५, ३६, ४;८.

अप-प्र √वह् (वहने), अप···प्र··· वहन्तु शौ १०, ५,२४; पै १६, १३०, २; अप(प्र···वहन्तु) शौ १६, १, १०; (अप)प्र···वहन्तु शौ १६,१,११^{२};(अप)प्र(वहन्तु) शौ १०, ५,२४^{२}; पै १६,१३०, २^{२}.

अप-प्रा(ण>)णा[i]- -णाः तै ५,३, ६,२¶.

अप √प्रुथ्, †अपप्रोथ[j] ऋ ६, ४७, ३०; मा २९,५६; तै ४, ६, ६, ७; मै ३,१६, ३; काठ ४६, १; पै १५,११,१०.

अप-प्रोथत्[k]- -थन्तः ऋ ९, ९८, ११.

अप-प्रे(प्र √इ), अप···प्रेयात् ऋ १०, ११७,४.

¶अप √प्लु >प्लावि, अपप्लावयति तै ६,४,३,४; मै ४, ५, २^{२}; अप (प्लावयति) तै १,३,१३,२¶[l].

¶अप-बर्हिस्[l'm]- -र्हिषः तै ६,६,३, २; मै १, १०, १८; ४, ८, ५; काठ २९,३; ३६,१२; -र्हिषम् काठ २५.१०; २६, ५; क ४०, ३; ४१, ३; -र्हिषौ तै ६, ६, ३, ३.

अप √बाध्, >बाधि, अपबाधत[n] पै २,११, ३; †अप···बाधते ऋ १,३५,९; मा ३४,२५; का ३३, १, १९; अप···बाधन्ते ऋ १, ८५,३; अपबाधे पै ५, २०,१; अपबाधताम् ऋ ७, ५०, २; १०, ३५, ३; मै १, २, ३; शौ ५, २२, १; पै १, ४६, ५; ७, ५,१२; १३,१,१; २०, ४२,१; †अपबाधस्व ऋ १०, ४२, ७; मै ४,१४,५; शौ २०, ८९, ७; अप···बाधस्व ऋ ६, ६, ६; पै ७, १९, २; अपबाधध्वम् ऋ ७,५६,२०; ?अपबाधत[o] पै ७, १९, ७; अपबाधाम पै ५, ४,

---

[a]) स्त्रियां ङीपः (पा ४, १, ६) पित्त्वान्निघातं स्वरेऽभेदः ।

[b]) मूको. '(अ)पपापाथ<(अ)प-पपाथ' (?<त) इति पाठः प्रतीयते । तथात्वे √पत् इत्यस्य छान्दसीम् अनिट्ताम् आश्रित्य तल्लिटि मपु१ स्यात् । संदिग्धस्थलीयत्वाद् भूयसी विमर्शापेक्षापीह द्र. ।

[c]) पूर्वमन्त्रत आख्यातपूर्त्तिः द्र. ।

[d]) आ इत्यस्य पुरा इत्यस्य च गत्यर्थेन धा. प्रातियोगिकोऽभिसंबन्धः श्रुतिप्रसिद्धः (तु. ऋ १, १२३,१२; १६४,३१;१९१,२) । इह अप इति पुरा इत्यस्याऽर्थस्य भूयोऽप्य् उपबृंहणं करोतीति विशेषः (तु. PW. GW; वैतु. वें. यः स्मत् ⌊यद्.⌋=अस्मत्तः इतीव कृत्वा आ इति पञ्चम्यर्थानुवादी कप्र. इतीवाभिप्रयात्, सा च आ-अप-परे[-रा √इ] इति त्र्युपसृष्टः धा. इति ⌊कथं तस्य आ इति पुरा इति चाऽव्यवहितावपि गती युगपत् स्वरभाजौ स्यातामिति कृत्वा त्वसावनुयोक्तव्यः स्यात् ⌋) ।

[e]) सपा. काठ ३६,१० अपश्यन् इति पाभे. ।

[f]) पाठः? अप ⌊क्रिउ.⌋, पापम् इति द्विपदः शोधः (तु. सा. RW. कतिपये मूको. च) । अथवा अप इति वर्जने कप्र. तस्य च च्छान्दसः पापम् इत्यनेन द्वि. योगः इति च ।

[g]) =अपगमन- । व्यु. कृते तु. टि. १आपित्व- ।

[h]) तस. नञ्-स्वरः । उप. <√पा (पाने) द्र. ।

[i]) बस. (पावा २,२,२४) पूप. प्रकृतिस्वरम् ।

[j]) सपा. शौ ६, १२६, २ पै १५, २०, ३ अपसेध इति पाभे. ।

[k]) गस. शत्रन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या ।

[l]) तु. तै ६,४,३.४ ।

[m]) विप. (प्रयाज-, अनुयाज-, एतद्- ⌊=औदुम्बरी-⌋) ।

[n]) सपा. शौ २,४,३ बाधते इति पाभे. ।

[o]) अपबाधथाः पश्यमानः इत्यस्य मूलतः सतः पाठस्य स्थाने अपबाधता पश्यमानः इति प्रामादिको विभ्रंशः संभाव्यते ।

१४‡[a].

अपबाधय शौ १२, १, ४९; पै १७, ५, ७; अपबाधयः पै २०, १८,१.

अप-बाधमान,ना- -†नः ऋ १, ३५, ३ϕ; ९, ९७, ४३ϕ; १०, १०३,४; मा १७,३६; का १८, ४,४; तै ४, ६,४,२; मै २,१०, ४; काठ १८,५; क २८, ५; कौ २, १२०२; शौ १२, ३, १५$; १९, १३, ८; पै ७, ४,८; १२, ६, ८$; १५, ११, ४‡[b]; १७, ३७, ५; -ना ऋ ५, ८०, ५ϕ; ७,७८, २ϕ; तै ४, ३, ४, २ϕ; मै ४,१४,६; -ϕनाः ऋ १,९०, ३; मा १७, ५४; १९, ८४; का १८,५,५; २१, ६,५; तै ४, ६, १,२; ५,४,६,२; मै २,१०,५; ३,११,९; काठ १८, ३; ३८,३; क २८,३.

अप √ब्रू, अपब्रवत्[c] शौ ६, ५७, १; अपब्रुवत् पै १९, १०, ३; अपब्रूत पै १९,२३,८.

अपाब्रुवन् मै १,५,१२.

अप √भज्, अपभजन् पै ५, २१, २; अप··भजाम ऋ १०, १०८,९.

अप-भरणी-, अप-भर्तवै, अप-भर्तृ- अप √भृ द्र.

†अप √भिद्, अप··भिन्धि[d] ऋ ८, ४५, ४०; कौ १, १३४; २, ४२०; जै १,१४,१०; ३, २३, १०; शौ २०,४३,१.

अप √भू, †अप··भवतु ऋ ९, ८५, १; कौ १, ५६१; जै १, ५७, १०; †अपभवन्तु ऋ १०, ६७ ११; शौ २०, ९१, ११; †अप···भवन्तु ऋ १०, १२८, ९; मा ३४, ४६; का ३३, २, ९; तै ४,७,१४,४; काठ ४०, १०; शौ ४, ३५, ७; ५, ३, १०; २२, १$[e]; पै २, ३८, १; ५. ४,१४.

अपभूतु ऋ १, १३१,७^{२}; अपभूत ऋ ४, ३५,१; †अपभूतन ऋ ७,५९, १०; तै ४, ३, १३, ५; मै ४, १०, ५; काठ २१, १३; अपाभूत ऋ ४, ३४, ११; †अपभूः ऋ ⌊१०, ११,९[f];१२, ९⌋; शौ १८,१,२५.

¶अप-भूत[g]- -तः तै ३, ४, ८, २;७.

अप-भूति[h]- -तये शौ ५,८,५[i].

अप √(हृ>)भृ, अप···भरताम् ऋ १०,५९, ८-१०; अपाभरत् ऋ १,१६१,१०.

अप-भर(ण>)णी[j]- -णीः[k] तै ४,४,१०,३; काठ ३९, १३.

†अप-भर्तवै[l] ऋ १०,१४, २; मै ४,१४,१६; शौ १८,१,५०.

†अप-भर्तृ[m]- -र्ता ऋ २, ३३,७; पै १५,२०,५.

¶अप √भ्रंश्, अपभ्रंशते, अपाभ्रंशन्त, अपाभ्रंशन्त मै १, ६,९; अप···अभ्रंशन्त मै ४, ६, ४; काठ ९,१६.

१अपम[n]- -मस्य ऋ १०,३९,३.

२अप-म[n]- -मा?[o] शौ १०,४, १; पै १६,१५,१.

---

[a] सपा. ऋ १०, १२८, ९ अवबाधामहे इति पाभे.।

[b] सपा. ऋ ६,७५,१४ परिबाधमानः इति पाभे.।

[c] लेटि अड्-आगमे (पा ३, ४, ९४) आगमानुदात्तत्वसामान्ये धास्व.। यत्तु सा. उपब्रुवत् इत्येवं पपाठ तच् चिन्त्यम्।

[d] ϕअप-साह्वान् टि. द्र.।

[e] पाभे. अप···धमन्तु पै १३,१,१ द्र.।

[f] तु. उद्गी. वें. प्रभृ.; वैतु. सा. कृद्-वृत्तमेतदिति भाषमाणः स्वरशास्त्रं चोपेक्षमाणोऽश्रद्धेयः स्यात्।

[g] अन्तर्भावितण्यर्थतया सकर्मत्वोपाचारादिव कर्मणि निष्ठायामनन्तरगतिस्वरः (पा ६,२,४९)।

[h] क्तिनि तादौ (पा ६,२,५०) इत्युक्तः स्वरः।

[i] सपा. पै ७,१८,६ अभिभूतये इति पाभे.।

[j] = नक्षत्र-विशेष-। गस. ल्युडन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या। यत्तु कर्तरि ल्युः प्र. ततश्च गौरादित्वाद् ङीष् (पा ४, १, ४१) इति शक. मन्येत, तन्न। अन्तोदात्तत्वप्रसङ्गात्।

[k] सपा. मै २,१३,२० भरणीः इति पाभे.।

[l] तवै-प्रत्ययान्तस्य द्वैस्वर्यं भवति (पा ६,२,५१)।)

[m] गस. तृजन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या।

[n] वैयुत्पत्तिको विमर्शः पाठशोधश्च नाउ. टि. द्र.।

[o] शौ. मूको. तदीये च पपा. अप-मा इत्याकारकः सावग्रहो विभागश्च प्रदर्श्यते। पै.(मूको.) उपमा? इत्याकारकं च शब्दरूपमुपलभ्यते। तत्रैवं कियानपि विमर्शः सावसरः स्यात्। प्रथमं तावद् यनि. भिन्न-संख्ययोर् अवगृहीताऽनवगृहीतयोः प्राति. मध्ये सूक्ष्मेक्षिकया विवेकः द्र.। प्रथमेऽनवगृहीते प्राति. अप इति निपातोऽनुपसर्गोऽगतिसंज्ञो निकर्षसामान्यवाचकः। तस्मात् तात्रभाविकस्य तद्धितस्य सामान्येन शैषिकस्य वा म-प्रत्ययस्योत्पत्तिः।

अप√स्मा(बधा.), अप···मिमीमहे शौ १८,२,४०.

अप-माय[a] पै ३,३०,६.

अप√*मि, ?अपमयाः[b] शौ १९, ५७,५.

अप-मित्य, अप-मित्य- अप√मे द्र.

इत्थं निकर्षे भवो निकृष्ट इत्याद्यर्थोऽस्य प्राति. संजायते (तु. उद्गी. वें. सा.)। ननु नाम्नस्तद्धितोत्पत्तिः प्रसिद्धा न निपातमात्रादिति चेद् न । नायं नियमो यत् तद्धितो नाम्न एवाऽऽगच्छति न निपातादिति । तद् यथेहैव समानमनवगृहीता बहवः शब्दा म-प्रत्ययान्ताः भवन्ति । तेषु **प्रथम-, मध्यम-, परम-, आदिम-** प्रभृतयो नामभ्यः प्रत्ययोत्पत्त्या संभूताः । अथान्ये **अवम-, अपम-, उपम-** प्रभृतयो नामेतरेभ्यो निपातेभ्यः प्रत्ययोत्पत्त्या संभूताः । अथापि **अधम-** इति शब्दो नामनिपातोभयेतरभूतादव्ययात् अधस् इत्यस्मात् प्रत्ययोत्पत्त्या संभूतः । अत आख्यातविलक्षणत्वे सत्य् आख्यातार्थनिर्भरः सत्त्वभूतो मूर्तिमानिव भावः संख्याकालाद्यविविक्तः । तस्मात् सामान्येन नामीभूतेभ्यः शब्दरूपेभ्यः क्वचित् क्वचिद् अव्ययात्मकेभ्यः स्वरादिभ्योऽतिविरलतयोपसर्गप्रतिरूपकेभ्यो निपातेभ्योऽभिव्यक्तिं लभमानात् तद्धितोत्पत्तिर् भवतीत्येवं सुवचम् । तादृशश्चार्थो निकर्षप्रकारक इह **अप** इति निपातगम्य इति कृत्वा तस्मात् तद्धितोत्पत्तिर् निर्बाधा भवेत् । ननु कैश्चिन्नवीनैरभियुक्तैः (तु. PW. GW. MW. प्रभृ.) एवंविधेषु संकेतितचरेषु स्थलेषु निपातेभ्य एभ्य आतिशायनिकम् **तमप्** प्र. उच्यते स एव स्वीक्रियताम् इति चेत् । सत्यं, शक्नुयाम चेदवश्यं तद् अङ्ग स्वीकुर्याम । का बाधेति चेद्, उच्यते । नेह कोऽपि नवीनानामेव प्रतिभाया अयं प्रकाशो यन्निपातेभ्यः आतिशायनिकः प्र. उच्यते । प्राक्तनैरपि स्वीयया प्रक्रियया सोऽनुमतः । तथाह्य् अर्थतो निपातविशेषस्य गतित्वेऽध्यवसिते तादृक्तत्प्रयोगबलेनाऽध्याहृतयोग्यक्रियाया निष्ठान्ताया घ-संज्ञकस्य प्रत्ययस्योत्पत्तेः सुवचत्वसंभवात् । तेन यथा ऋ (१०, ९७, १८) इत्यत्रौषध्यन्तरापेक्षयौषधिविशेषस्य श्रेष्ठत्वापादनार्थम् **उत्तमा-** इति शब्दः श्रूयते । तत्र 'उद्गततमा उत्तमा' इति मध्यमपदलोपविशिष्टः प्रयोगः द्र.। अनयैव दिशाऽत्र (शौ.) इन्द्रादीनां प्रथमत्वादिविशिष्टेषु त्रिषु रथेषु श्रावितेष्व् अहीनां चतुर्थस्य रथस्य रथान्तरापेक्षया **अपगततमस्य** भूयस्तमां निकृष्टस्य श्रुतिर्भवति । तत्र प्रकरणतोऽर्थतो हीनताविशेषप्रद्योतनार्थं **तमपः** सावकाशता भवति । तथा च **उत्तम-**शब्दे मध्यमपदस्य **गतेत्यस्य** लोप उक्त एवमिह तस्य प्रत्ययाद्यक्षरसहितस्य लोपः द्र. । एवम् **उपम-** शब्देऽपि समानो न्यायः । नन्वेवं निपातेभ्यः स्वीकृत एवाऽऽतिशायनिकः प्र., किमित्यवोचः स्वीकर्तुं न शक्यत इति चेत् । नैतदुक्तं निपातेभ्य आतिशायनिको न भवतीति । एतदेवोक्तं यत् पूर्वोक्तेषूदाहरणेषु सर्वत्राऽऽतिशायनिक एव प्र. इति या केषांचिदभिरुचिः सा न प्रशस्येति । यत्र यत्राऽऽतिशायनिकः प्र. संगतः स्यात् तत्र तत्रैव स सुवचः । अन्यत्र पूर्वोक्तस् तात्रभविकम् तद्धितो मः प्र. इति । प्राक्तनानां पदकाराणां यशोवर्धिन्येषा विवेकदृष्टिर् भवति यत् ते **तमबन्तेषु** प्रयोगेष्व् अवगृह्णन्ति नाऽवगृह्णन्ति च तदितरया प्रक्रिययाऽवगतेषु प्रयोगेषु । तदवग्रहभावाऽभावाभ्यां शब्दराशिद्वयपार्थक्यं संजायते । तेन ऋ (१०, ३९, ३) इत्यत्राऽऽतिशायनिकार्थस्याऽभावे **म-प्रत्ययान्तम्** अवग्रहनिरपेक्षम् **१अपम-** इति प्राति., **शौ.** चाऽऽतिशायनिकार्थस्य सद्भावे **तमप्-** प्रत्ययान्तं सावग्रहं **२अप-म-** इति प्राति. द्र. । एवम् **१उपम-** इत्यस्य **२उप-म-** इत्यतो विवेकः द्र. । अतः शौ. पै. च यमु. W. BW. MW. प्रभृ. च प्रस्तावितः **अपमः** इत्याकारकः **शोध** एव सुवचः स्यात् (वैतु. पक्षान्तरे W. **अपमा-** इति दीर्घान्तस्य रूपस्य क्रियाविशेषणतया निर्वाहं यत् प्रास्तौत् तन् निर्मूलमिव भवति । साक्षाद् रथविशेषणस्यापेक्षितत्वात् मन्त्रपूर्वार्धपठितरथान्तरविशेषणीभूतप्रथमादिशब्दान्तरसकक्षत्वापादनस्वस्य युक्ततरत्वादित्यर्थः) ।

a) **ल्यपि** रूपम् (तु. नाउ. टि.) ।

b) रूपे च धा. च? । रूपम् तावत् । यनि. उत **अप-माय** इति । कथमिति । मूको. पञा. सा. च यनि. आहुस्तेन पूर्वः कल्पः । यनि. नापू. मन्त्रे श्रूयमाणस्य **स्वप्न** इत्यामन्त्रितस्याऽऽक्षेपपुरःसरं पूर्वार्धेनैव परिसमाप्यमानस्य वाक्यस्य नापू. मन्त्रेण संनिहिततराभिसंबन्धस्य प्रतीतेश्चोत्तरार्धीयवाक्य-

अप √ मृ > *अप-मार्- > ¶अपमारिन्[a]- -री तै २,५,१,७.

अप √ मृज्, अपमृज्महे[b] शौ ४, १७, ६; ७; १८, ८; ७, ६७, २; ३; पै ५, २३, ८; अपमाष्टुं, अप (माष्टुं) शौ ४, १८, ७; पै ५, २४,७; अपमृड्ढि शौ ११, १, २९; पै १६,९१,९; अप…मृजेथाम् शौ १८, ४, ४९; ¶अपामृष्ट काठ ६,१; क ३,१२.

अप-मृज्य[c], अप (मृज्य) शौ ४, १८,८.

अप-मृष्ट- -ष्टः मा ७, १२; १७[d]; का ७,६,२;७,३[d]; -ष्टम् शौ ६, ११३,३.

अ(प>)पा-मार्ग[e]- -र्ग मा ३५,११; का ३५,४,१०; शौ ४, १७, ६; ७; १८, ८; ७, ६७, १; २;३; पै २, २६,४; ५,२३, ८;२४,८; १९,१५, १०; -र्गः शौ ४,१७, ८; १८, ७; १९,४; पै २,२६,५; ५,२३,४; २४,७; २५,४; १६,१४७, १-८;१४८, १-१०; १४९, १-८; -र्गान् मै २, ६, ३; ४, ३, ४; काठ १५,२.

अप-मृत्यु[f]- -त्युः खि ७, ७, १०; -त्युम् पै १७, १४,९. [°त्यु-पाप°°].

अप √ *मृप्[g], अपमृपः[h] पै १,६४,३.

अप √ मे(प्रणिदाने) > मि[i], अपमयेत मै ४, २,७.

अप-मित्य[j] शौ ६, ११७,१; पै १६, ५०,१.

अप-मित्य[k]- -त्यम्[l] शौ ६,११७, १; पै १६,४९,१०.

†**अप √ म्यक्ष्**, अपो(प-उ)म्यक्ष ऋ २,२८,६; मै ४,१४,९.

अप √ म्लुच् > अप-म्लुक्त- -क्तम् ऋ १०,५२,४.

अप √ यज्, अपयजामसि पै १९, २३, ५; ?अपयजामहि[m] पै ४, १८,२.

अप √ या, ?अपा…यान्ति पै १७, १३,८; अपयाहि शौ १९, ५६, ६; पै ३,८, ६; अपयात शौ ६, ७३,३; पै १९,१०,१०.

अपययौ पै १७.२९,२

मात्रत्वेन पृथङ् मन्त्रतयाऽवस्थितेरुचिरत्वेन प्रतीतेश्च पूर्वार्धोत्तरार्धयोः समानमन्त्रान्वयवत्वे मपु. प्रारभ्य उपु. पर्यवसितेरनुपपत्तेश्च पै. अन्यथाश्रुतेश्चोत्तरः कल्पः (तु. पै ३,३०,६ W. च)। अथ पूर्वे कल्पे धा. संदेहः। कथमिति। अप √ मय् (तु. पाधा.) इत्यु उत तन्मूलतया सुकल्पः अप √ *मि(गतौ) इतीति। उभयथाऽपि लेटि मपु१ रूपं द्र.। यत्तु सा. अपसारय इति लोटा व्याचष्टे, तल् लेटश्च लोटश्चार्थसंनिकर्षनिबन्धनं द्र.।

a) विप. (⌊अपमृत्युमत्-⌋ व्रतरहित- रजस्वलाप्रसव-)। घञन्तात् इनिः प्र. मत्वर्थीयः (पा ५,२,११५)। तत्-स्वरः।

b) =सपा. द्राश्रौ ६, ४, ११ लाश्रौ २, १२, १२। काठ ३८,१३ आपश्रौ १६,१६,१ अपहन्महे इति पाभे.।

c) गस. ल्यबन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (वैतु. सा. लोटि मपु१ इति मन्वानश्चिन्त्यः)।

d) =सपा. माश ४,२,१,१४ काश्रौ ९, १०, ४^{२} शुअ १, ४५५^{२}। आपश्रौ १२, २२, २ अपनुत्तः इति पाभे. (वैप४ ⌊आपश्रौ. टि.⌋ मा ७, १७ इति शोधः)।

e) =ओषधि-विशेष-। मा. शौ. पपा. नावग्रहः; वैतु. PW. < अपा (प-आ)° इति ? गस. करणे घञन्ते पूप. दीर्घत्वं थाथादि-स्वरश्च (पा ३,३,१२१; ६,२,१२२;२,१४४)।

f) =अकाल-मृत्यु-। प्रास.।

g) उपसृष्टस्य धा. विस्मरणे वृत्तिः। √ कृप्, √ तृप्, √ दृप्, √ सृप् इत्येतेषु ऋदन्तेषु धा. मूले सति √ पा(रक्षणे) इत्येन्मूलः पकारोजन इति द्र. (तु. टि परा √ सृप्)।

h) लुङि मपु१ द्र.। पाप्र. लृदित्कारतः अङ् उसं. (पा ३,१,५५)।

i) यनि. आत्वं च तत इत्वं च (पा ६, १, ४५; ४, ७०) न प्रादर्शिषाताम्। तद्वच्छ्रुत्यनुपलम्भात्। इत्वमपि यत् प्रदर्शितं भवति, तदपीत्वविषयभूते हलादौ किति ङिति ल्यब्-मात्रे विकल्पितमेव (पा६,४,७०) भवति। ततः किमिति। कथमपि न्याय्यत्वे संभवति व्यत्ययसाध्यत्वम् इत्वस्य मा भूदिति (वैतु. सा.)।

j) गस.। अत्र यत् सा. उदीचाम् (पा३,४,१९) इति क्त्वाम् आह तत्र चोद्यं भवति। समानकर्तृकयोः (पा ३, ४, २१)। इत्युक्तदिशा पूर्वकाले यथान्यायं प्र. सुसंगतत्वाच्च न्याय्यपौर्वापर्यविपर्ययाऽस्याविषयत्वे सत्यु औदीच्यविकल्पस्याऽवसराभावाच्चेति दिक्।

k) विप. (ऋण-)। गस. क्यबन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या। एपू. टि. द्र.।

l) तु. टि. ?२अरत्नि-। पाभे. कुसीदम् तै ३,३, ८,१ प्रभृ. द्र.।

m) °मसि इति शोधः (तु. मूको. सपा. पूर्वं स्थलं च)।

अप √यु. अपायुवन् पै १८,२१,३[a]. अप····युयोति ऋ १, ९२, ११; अप····युयोधि ऋ ९, १०४, ६; अप···युयोधि ऋ ८, ११, ३; अप···युयोतन ऋ ५, ८७, ८; १०,६३,१२; अप (युयोतन)^{२} ऋ १०, ६३, १२; अप(युयुयाताम्) ऋ ८, १८, ८[b].

१अ-पर,रा[c]– -रः ऋ १, ७४, ८; १२०,२; ६,२७,५; १०,१८,४; ५; २७, ७; १३६, ५; मा ३५, १५†; का ३५, ४, १६†; ¶तै १,६,७, २; २,२,२,५; ४,७^{२}; ६, १, ३,६[d]; मै १, ८,४;८;९, ६; ३,७,४^{२}; ९,१; काठ ६, ६; ८,३;४^{४}; ९, १४; १३,४; २३, ४[d]; २५, २^{२}[d]; ३^{२}; ¶क ४, ५; ६,८;९^{४}; ३६, १; ३८, ५^{२}; ६^{२}; शौ ९,५,२८; १०,१,२७^{२}; ४,१; †१२,२, २३; २५; १३,

---

a) सपा. शौ १३,२,९ अपावृक् इति पाभे.। अपायवन् इति मूको. ।

b) सपा. तैब्रा ३,७,१०,५ आपश्रौ १४, २९, १ अप (यूयाताम्) इति पाभे. ।

c) प्रथमं प्राति. आद्युदात्तं विप. द्वितीयं च प्राति. अन्तोदात्तं वा. क्रिवि. भवतः । तदिह किमेकमेव शब्दरूपं विशेषणतया क्रियाविशेषणतया वा प्रयोग-भेदाद् भिन्नस्वरमुताहो भिन्नव्युत्पत्तिकं सरूपं शब्दद्वयमित्यादिर् विमर्शविशेषापेक्षोऽन्यत्रविस्तरो विषयः द्र. । संक्षेपस्त्वेवमवधेयः । आद्युदात्तं प्रथमं प्राति. पक्षद्वयान्यतरसुसाधं भवति । अ + पर- इत्येवं तस. नञ्-स्वरः (पा ६, २, २) इत्येकः पक्षः । इह पर-शब्दस्य मुख्यतया वर-पर्यायतायां सत्यामवराणां स्वाभाविकीमनुयायिनीं वृत्तिमुपादायाऽवरपर्यायभूतयाऽपरशब्दस्यापि तथाविधां वृत्तिं कल्पयित्वाऽनुयानं कालिकतया परिणमय्य भाक्त उत्तरभावेऽपि पाक्षिकमर्थपर्यवसानं द्र. । एवं तावन्मुख्यामुख्यार्थद्वयसुनिदर्शनः प्रथमः पक्षः । अथ द्वितीयः । यथा अपम–, अवम–, उपम– प्रभृ. अपाऽऽदिभ्योऽव्ययेभ्यो म-प्रत्ययेन तद्धितेन निष्पन्ना उक्तपूर्वाः (तु. टि. २अपम-) तथैवेह निकर्षसामान्यवाचिनः अप इत्यव्ययात् तद्धितो मत्वर्थीयो रन् प्र. नित्-स्वरेणाद्युदात्तश्च द्र. । कालिकोत्तरभावपरिणामप्रक्रिया चापि प्रथमपक्षवदिहापि प्रवर्त्तनीया भवति । एतयोर् द्वयोः पक्षयोर् मध्येऽपि किञ्चित् तारतम्यमिव भवति । तथाहि वैयाकरण-कुलाचार्यप्रवृत्तिर् ज्ञापयति यथा द्वितीय एव पक्षः साधीयान् स्यादिति । कथमिति चेद् उच्यते । सर्वादिषु (पा १, १, २७) हि पर-शब्दे पठ्यमाने ततो नञि तस. सर्वनामकार्यकलापस्य पूर्ववद् अबाधितत्वात् पुनर् यद् अपर-शब्दः पठितस्तेन ज्ञायते यथाऽयं शब्दो नञ्-पूर्वात् पर-शब्दाद् भिन्न एव स्याद् अत्रोक्तद्वितीयपक्षगतप्रक्रियया निष्पन्न इति । न च बहुव्रीहौ सर्वनामताया बाधितत्वात् (पा १, १, २९) तस्याः पुनः प्रसवार्थम् अपर-शब्दः पठ्यमानोऽत्र २अपर- इत्यस्य ग्राहक इति सुवचम् । तस्य क्रियाविशेषणतया प्रयोगभूयस्त्वाद् विशेष्यगर्भतया भविष्यत्सामान्यवाचकत्वात् सर्वनामतयोदाहार्यत्वासंभवात् । अथ तृतीयः पक्षः । अपरः '=अपगततरः' इति कृत्वा अप इत्यव्ययाद् घः प्र. स्यादातिशायनिक इत्येवमभिप्रयन्तः PW. प्रभृ. अवग्रहाभावविषये चोद्या भवेयुः । कामं सावग्रहनिदर्शभावाच् चोद्यपरिहारे प्रयत्नः क्रियेत न त्वसौ चरितार्थः स्यात् । समानप्रक्रियया घान्ततया व्याख्यातेषु १अपम– प्रभृ. शब्देषु सावग्रहत्वस्य विद्यमानत्वादिति दिक् । अथ द्वितीयं प्राति. अन्तोदात्तम् । तत्र विमर्शसंक्षेपः । इह पर-शब्दस्य वर-पर्यायताऽनवकाशा भविष्यदर्थपर्यवसानकालिक-विप्रकर्षार्थवाचकता च सावकाशा भवति । किमिति भेदोऽयं विधीयत इति चेत् । नायं विधिरपि तु यथाश्रुत्यन्वाख्यानमात्रमिदं भवतीति । एवं च सति पूर्ववदत्रापि पक्षत्रयमुपस्थाप्य 'न परमुत्तरभवं यतस्तद् यथा स्यात् तथा' इति कृत्वा भविष्यत्-सामान्ये क्रियाविशेषण-तया बस. सत्यन्तोदात्ततया च (पा ६, २, १७२) निगमा यथायथं व्याख्येयाः । निकर्षार्थस्य च श्रुतिषु निदर्शनाऽभावाद् द्वितीयस्य तद्धित-र-प्रत्ययान्ततया व्याख्यानवतः पक्षस्य, घान्ताच् छान्दसे अमु-प्रत्ययेऽन्तोदात्ततायां सूपपदायामपि पूर्वोक्तदिशाऽवग्रहाभावाच्च अपराय, अपरीभ्यः, अपरीषु इति निगमानाम् अमन्त-घान्ततया व्याख्यातुमलभ्यमानत्वदर्शनात् तत्-प्रधानस्य तृतीयस्य चापि पक्षस्य PW. प्रभृ. सूद्घोषितस्य सतः सुत्यजता निर्बाधा द्र. ।

d) पाभे. अभ्युः मै ३,६,८ द्र. ।

२,१४; १४,२,३‡[a]; पै ५,२०, १; ८, १९, ११; १६, १५, १; ३७, ८^{२}; १७, ३२, ३†; ४†; १८, ७,३‡[a]; २१, ८; १९, ५१, ११; २०, २४,४; -रम् ऋ १, ३१, ४; १४५, २; ६, ४७, १५; १०, १३९, २; मा १७, ५९†; का १८, ५, १०†; ¶तै २, २,२,५; ३,१२, २; ४,६, ३, ४†; ६, २,४, १; ¶मै १,४, १०; ६, १२^{१}; ८,४; ९^{२}; २, १,११[b]; ५,४;१०,५†; ३,१, ३^{२}; १०, ४; ४, ५, ६?[c]; ¶काठ ६,६^{२}[d]; ११,६; १२,६^{२}; १३,४; १८,३†; १९,२;३२,७; ¶क ४,५; २८,३†; २९,८; शौ ९, ५, २७; १३, १,५६[e];५७[e]; १४,१, ६४; १८, २, ३८-४५; ५०; ५१^{२}; ४, ४४; पै ५,३८, ५‡[f]; ८,१९,१०; ९,७,४;१६, १०३, ७†; १५३, ६[g]; १८, ६, १२; १९,२६,१०; २०,२७,५[e]; -¶रया काठ ११,६; -रस्मात् मै १,८,४¶; -¶रस्मिन् मै १, ८, ४; काठ २३,६; -¶रस्य मै ४,२,८; -रस्याः ऋ १०, २९, २; शौ २०, ७६, २†; पै १९, ३९, ६;८; -¶रस्याम् मै २,५, ९; -रा ऋ १, १२४,९;१८५, १; मै ३,८, ७¶; -राः ऋ ३, ५५,५; ५,४८,२; शौ १०,१०, ८; पै १६ १०७, ८; -रान् ऋ ७,६,३; शौ १०, ३, १३-१५; पै ३, ३, ३; १६, ६४, ३-५; -¶राभ्याम् तै ७,५,३,१; काठ ३३,५; -राम् ¶काठ २०,१०; २८,४^{१}; ¶क ३१, १२;४४,४^{२}; शौ ६.१८,१; -राय ऋ ७,२०, ७; पै १, १७, ४[h]; -रासः ऋ ५,४२,६; शौ १८ १,४६‡[i]; पै २, ३०, ३‡[i]; -रे ऋ १०, ४४,७; शौ ९, ११, ३; १८,३, ७२; २०, ९४,७†; पै ८, १९, ५; १६, ५२, २[j]; -रेण ऋ २, २९, ३; मै १, ८, ६¶; क २, १०?[k]; ४१,३?[k]; शौ १०, ४, ३; पै १६. १५, ४; -रेभिः ऋ ६,४७,१७; -¶रौ मै २, ५,१; ३.९, १; काठ १३, १; -रौ पै २०, २८, ७. [°र- १पूर्व°, शिव°].

अपर-ज[l]- -जः काठ ३६, ७; -जान् तै ३, ५, ३,२; पै १६, १३१, ३-१०; -जाय मा १६, ३^{२}; का १७, ५, १; तै ४, ५, ६,१; मै २.९,६; काठ १७,१४; क २७,४.

¶अपर-पक्ष[m]- -क्षः तै ३,४,९,६; मै १, ५, ७^{२}; ९, ३; काठ ९, ११; -क्षाः तै ५, ७, ६, ६; -क्षान् काठ ३४, १३; -क्षाय मै १, ५, ७; काठ ७, ५; क ५, ४; -क्षे काठ ७, ५; क ५, ४; -क्षौ पै १७,२९,९.

अपर-पाद- -दौ पै १७,२९,९.

अपरा(र-अ)ह्ण[n]- -ह्णः शौ ९,१०, ५; पै १६,११५,२; ३[o]; -ह्णम् मै ४,२,११; -¶ह्णे तै २,१,२, ५^{१}; ४,२^{१}; मै २, १, ७[p]; काठ १०, १[p]; ३३, ७^{२}[q]; ३४, ३[r]; पै १०, ६, ७$; -ह्णेषु पै ९, १२,१२.

---

[a] सपा ऋ १०,८५,४० विभे. ।

[b] सपा. काठ १०,५ द्वितीयम् इति पाभे. ।

[c] शोधार्थं तु. सस्थ. टि. आहरिष्यति ।

[d] सकृत् सपा. क ४,५ पश्चा इति पाभे. ।

[e] वैतु. पाम ६,१,७६ प्रभृ. अपराम् इति पाभे. ?

[f] सपा. ऋ १०,११६,५ अपरः इति पाभे. ।

[g] सपा. शौ ११,७,६ उत्तरम् इति पाभे. ।

[h] सपा. शौ १,१२,४ अवराय इति, मा २३, ४४ का २५,८,६ तै ५,२,१२,२ काठ ५०,६ अवरेभ्यः इति पाभे. ।

[i] सपा. ऋ १०,१५,२ प्रभृ. उपरासः इति पाभे. ।

[j] अपरे इति प्र२ इति एतः इत्याख्यातेन कर्तृतयाऽन्वितमुताहो अपरा । इह इत्येवं पदविभागः साधीयानिति विमृशन्तु भूयस्तरां विमृशः ।

[k] पाठः ? उपरेण इति शोधः (तु. सपा. खि ५,७, ३,९ मा ६,२ प्रभृ.) ।

[l] विप. (भ्रातृव्य-, रुद्र- प्रभृ.) । उस. उप. √जन् + डः प्र. । कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६,२,१३९) ।

[m] =कृष्ण-पक्ष- । कस. सास्व. (पा ६,१,२२३) ।

[n] = मध्याह्नोत्तर-भाग- । कस. उप. अहन्- + समासान्तः टच् प्र. अह्नादेशश्च (पा ५, ४, ८८; ९१) । चित्-स्वरः ।

[o] सपा. शौ ९,१०,७ विद्योतमानः इति पाभे. ।

[p] सपा. तै २,२,९,६ तृतीयसवनस्याऽऽकाले इति पाभे. ।

[q] यक्र. सपा. तै ७,५,६,४; ७,३ तृतीयसवने इति, तृतीयसवनम् इति च पाभे. ।

[r] सपा. तैब्रा १,४,७,६ तृतीयसवने इति पाभे. ।

¶अपरे-द्यु॒स् (:)[a] मै ३, ७, ८; काठ १९,१२[b]; क ३१,२[b].

२†अ-प॒र्[c]- -रम् ऋ १, ३६,६; १८४, १; १८९,४; २,२८,८; २९,२; ८,२७,१४; १०, ८६,११; मा ३३,९४; तै १,७,१३,१; काठ ८, १७; जै ४,१९,४; शौ २०, १२६,११; -राय ऋ ६,३३,५

†अप॒री[d]- -रीभ्यः ऋ १, ३२, १३; पै १३, ६,१३; -रीषु ऋ १, ११३, ११; १०, ११७, ३; १८३,३[e]; तै १, ४, ३३,१.

¶अप-रज्जु[f]- -ज्जुः काठ ३०,९.

अपर-पक्ष॒-, अपर-पाद- १अ॒-पर- द्र.

¶अ॒-परशुवृक्ण[g,h]- -क्णम् तै ५,१, १०,१^{२}; मै ३, १,९; काठ १९, १०; क ३०,८.

?अपरस्कम् पै १९,४२,१.

अ॒-परागत[g]- -तम् तै ६,६,७,२; मै ४,७,२; काठ २९,२; क ४५,३.

¶अप √राज्, अ॒पाराड्[i] मै १, ६,३; ४ ८,३.

अ॒-पराजित,ता[g,j]- -तः खि ५, ५, १०‡[k]; मै ४, १२, ५; शौ ५, ३०,१७; ८ ५,२२; १०,४,१५; पै ९,१४,७; १६, १६,५; २८, ११; २०, २८, १०; -तम् ऋ ⌊१,११,२; ५,२५,६⌋; १०,४८, ११; खि २, १०,७; ५ ४,६;७; मा २८,२; का ३०, १,२; ¶तै ६, ३, १, १^{२}; ४ २, ६^{२}; मै ४, ११, १†; काठ २, १५†; कौ २,१७८†; ४, ६;७; जै २, ७, २; ३; ३, १६, १६†; पै १, ११२,३; १६,८८,५;६; -ता ऋ ⌊३, १२, ४; ८, ३८, २⌋; तै ४, ४, ५, २; मै २, ८,१४; काठ ४०, ५; †कौ २, ४२४; १०५२; †जै ३, ३२, १५; ४, २३,१; -ताः तै ५, ७, २,५¶; -ताम् शौ १०, २,३३; पै १६, ६२,५; २०,२०,६.

?अपराणुत्वा[l] पै ७,६,३.

अप √राध्, अ॒प···रराध तै ३,२,८, २; मै २,३, ८; पै १, ८८, २; अ॒प···ररा॒ध शौ २, ३५, २; ¶अ॒परात्स्यामि तै ६, ४, ११, ३; अ॒परात्सीः तै ७, ५,१०,१; अ॒प···अरात्सीः शौ ५, ६, ७; पै ६,११,९; ¶अ॒पाराधम् तै २, ५,३,६; ६,५,५,२.

अ॒प-राद्ध- -द्धः शौ ६, ११६, २; पै १६,४९,८.

¶अ-परानंश[m]- -शाय[n] काठ २४,३;

---

[a] सद्यस्-(पा ५, ३, २२) इत्युक्त-निपातनमात्र-परिवार्धितक्लृप्तिभिः पाणिनीयैर् यद् अहन्यभिधेये अपर-शब्दाद् एद्युसुच् प्र. उच्यते तद् वस्तुस्थितेस्तिरोभावायैवाऽलं भवेत्। उप. दिव्- इत्यस्यैवास्मिन् शब्दविशेषे रूपान्तराऽऽपत्तितया सुवचत्वात्। तथात्वाद् ऋते केवलम् अपर-शब्दस्य प्रत्ययमात्र-योगतो निर्बीजस्य दिनार्थवाचकत्वस्य निराधारत्वादनुपपन्नत्वादित्यलमभियुक्तानां क्वाचित्कच्छिद्राऽन्वेषणेन।

[b] पाभे. अन्ये-द्यु॒स्(:) मै ३,२,२^{२} द्र.।

[c] बस. अन्तोदात्तः (पा ६, २, १७२)। व्यु. कृते १अ॒-पर-, अप॒री- च टि. द्र.।

[d] केवल-(पा ४, १, ३०) इत्यत्र टापं (पा ४, १, ४) बाधित्वा छान्दसनित्यनिपातनतया यो ङीप् शिष्टस्तत्र न केवलमयमेव विवेको यल्लोके टापा निर्वाहश्छन्दसि च ङीपा इति। किमित्येवमुच्यते। अव्याप्तिपरिहारायैवमुच्यते। तद् यथा। टाबन्तस्यापि छन्दसि सुभिक्षं वर्त्तते। तद् एवं किलेह विवेको वक्तव्यो यथा बस. अन्तोदात्ताद् २अ-प॒र्- इत्यस्माद् नित्यं छन्दसि ङीप् भवति, अपरस्माद् आद्युदात्ताद् १अ॒-पर- इत्यस्मात् टाप् इति। एतच्चैवं विविच्यमानमेतद्-भिन्नस्वर-सरूपशब्दद्वयनिष्पत्तिसंकेते पूर्वोक्ते ज्ञापकान्तरतयापि सुग्रहं द्र.।

[e] सपा. कागृ ३०,३ अवरीषु इति पाभे.।

[f] विप. (⌊त्रिगत बन्धन-⌋ यजमान-)। बस. (पावा २,२,२४)।

[g] तस. नञ्-स्वरः।

[h] उप. परशु॒-वृक्ण- इति तृस.।

[i] अकर्मकस्य सतः सकर्मकतापत्तौ सत्यां लुङि लेर् लुक् उसं. (पा २,४,८०)।

[j] विप. (अग्नि-, इन्द्र- प्रभृ.), नाप. (इष्टका-विशेष- ⌊मै २,८,१४⌋)।

[k] सपा. ऋ १०,११६,५ विभे.।

[l] *अ॒-पराणुत्ति- > अ-पराणुत्त्या इति मूलतः सतो भ्रेषः सुशोधः स्यात्।

[m] तस. उप. परा √*नंश् (व्याप्तौ) + भावे घञ् प्र. [=‘मैव सोमक्रयणी पराची गात्’ इत्यर्थमेतद् यजुरिति (तु. तै ६, १, ७, ७ मै ३, ७, ६; वैतु. BW. च ?*अ॒-परातंस- इतीवाऽपशोधुकः ⌊तु. ? BW. उप.⌋; SI. अपरान्। अंशाय इति द्वे पदे इति मन्वान उपेक्ष्यः)]।

[n] सपा. तै ६,१,७,८ आ॒वृत्यै इति पाभे.।

क ३७,४.

अ-परापरण[a]- -णः शौ १२, ९, ७; पै १६,१४५,७.

¶अ-परापात[b]- -ताय मै ३,६,७.

¶अ-पराभाव[b,c]- -वाय तै १,५,२, २; ५,७,२,५; ६,६,२,३^{२}.

?अपरावता[d] पै १,९८,४.

*अ-परावप्->अपरावपिष्ठ[e]- -ष्ठम् तै ४,१,३,१.

¶अ-परावाप[b,f]- -पाय मै ४,१,२; काठ ३१,१; क ४७,१.

अ-पराहत[b]- -तः शौ १८,४,३८.

अपराह्ण- १अ-पर- द्र.

¶अ-परिगृहीत[b]- -तः काठ २६,१०; क ४१,८; -तम् काठ २०,४; क ३१,६; -ते तै ५,२,६,३.

¶अ-परि(त्त>)त्ता[g]- -त्ता मै ३, १,८.

१अ-परिपर[h]- -रेण शौ १८, २, ४६.

¶२अ-परिपर्[i]- -रः मै ३,७,७;४,८, ५; काठ २४,६[j]; क ३७, ७[j].

¶अ-परिमित,ता[b]- -तः तै १, ७, ३, २^{१}; ५, १, ८, ४; मै ४,१, १०; ७, ४; काठ ८, १३; ९, १२; २६, ४; ३४, ९; क ८ १; ४१, २; $शौ ९, ५,२१; १५, १५,९; $पै १६, ३४, ५; ९९, ८; -तम् तै २,५,१०, ४; ११, २; ३, १,७, ३; ६, १, १, ६; मै १, ६,१०; ८, ६; ७; ३, २, ५; ६, ३; ७, ४; ८, ७[k]; काठ ८,३; १३; १३, १; २४, ५^{१}; ३१,१५; क ६, ८; ८, १; ३७, ६^{१}; शौ ९, ५, २२^{२}$; -तस्य तै २, ५, १०, ४; ५, १, १,४; २,६, ३; मै ३, १, २;६,९; ७, ४; ४, ५,३; काठ ८, ३; १९, १;६; २६,६; ३४,९; क ६, ८; २९, ८; ३०, ४; ४१, ४; -ता तै ५,१,१, ४; मै ३, १,२; काठ २५,६; क ३९, ३; -ताः मै १, १०,१७; ३, २, ५; ९, ५^{२}; ४, ५, ३; काठ २०,१; ३४,९;३६, ११; क ३१,३; $शौ १५, १३, ९;१०; -तात् तै २, ६, ४, २; ३,१,७,३; मै ३,८,६; काठ २५, ४; क ३९,१; -तान् तै ६, १, ४,८; -ताभिः तै ५, २, ६,३; -ताम् काठ १९, १; ६; क २९, ८; ३०, ४; -ते मै १, ६, १०; काठ ८,३; क ६,८.

¶अपरिमित-छन्दस्[l]- -न्दसः तै ५,१,८,४.

¶अ-परिमित्य[b] तै ५, २, ६, ३; काठ २०,४; क ३१,६.

¶अ-परिमोष[b]- -षाय तै ६, १, ११,५.

¶अ-परिवर्ग[b,m]- -र्गम् तै ३,४,१०, ४; ५,३,१०,४;४,३, ४; ५,३;

---

[a] बस. अन्तोदात्तः (पा ६, २, १७२)। उप. *परा- पुरण-(<परा√पॄ ⌊तु. परा-पुर्-, परि√पॄ> परि-पर्-⌋) यद्र. (तु. ?W., MW.; वैतु. PW. अ+पर- +१अपर- + नः प्र.?, ता. अप-रै- > *अप-रा- + *अप-रण-?)।

[b] तस. नञ्-स्वरः।

[c] उप. परा√भू + भावे घञ् प्र.।

[d] पाठः? मा परावतः इति शोधः (तु. पै २०,६१, ११)।

[e] विप. (⌊विनाश-रहित-⌋ पुष्कर-)। परा√वप् इत्यस्माद् घ-प्रत्ययेन निष्पन्नस्य नञ्-पूर्वस्य बस. अन्तोदात्तस्य यनि. सत इष्ठन्नन्तत्वे (पा ५,३,५५ ⌊तु. १वसिष्ठ- प्रभृ.⌋) नित्-स्वरः। पाप्र. तु परावप्- इत्येतस्यैव प्रथमं मतुबन्तत्वे तत आतिशायनिके इष्ठनि प्र. विन्मतोः (पा ५,३,६५) इति मतुपो लुकि अ+परावपिष्ठ- इत्येवं तस. नञ्-स्वरः स्यात्।

[f] उप. परा√वप्+भावे घञ् प्र.।

[g] विप. (⌊असमर्पिता-⌋ उखा-)। उप. परि√दा (दाने) + कर्मणि क्तः प्र. तकारादेशश्च (पा ७,४,४७)। अत्र दस्ति (पा ६,३,१२४) इत्युक्तस्य गतिदीर्घत्वस्याऽभावो मौलिको वा प्रामादिको वेति निगमान्तरस्यापेक्षया विमर्शसहोऽयं विषयः द्र.।

[h] विप. (⌊परिपन्थि-रहित-⌋ पथिन्-)। तस. नञ्-स्वरः (वैतु. सा. बस. इत्याह तत्-स्वरानुपपत्तिप्रसङ्गाच्चिन्त्यम्)। उप. विप. परि-पर-(⌊<परि√पॄ 'हिंसायाम्' + कर्तरि कृत्⌋=परि-परिन्-) तद्वति वृत्तिः।

[i] =१अ-परिपर-। बस. अन्तोदात्तः। उप. भाप.। अ॰ इति पठन्तः BW. प्रभृ. चिन्त्याः।

[j] सपा. तै ६,१,७,३ अरक्षोहतः इति, मै ३, ७,७; ४,८,५ अरक्षस्तुः इति च पाभे.।

[k] सपा. काठ २५, ८ क ४०, १ असंख्यातम् इति पाभे.।

[l] बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६, २, १)।

[m] वा. क्रिवि. द्र.। भावे घञन्तं यद्वा णमुलन्तम् (तु. भा. ⌊तैब्रा २, १, १०, ३ प्रभृ.⌋, सा. MW. च; वैतु. भा. ⌊तै ३,४,१०,४⌋ बस. इति ?)।

५,१०,६;६,१,१,८;३,४,३.

अ-परिविष्ट[a]- -ष्टम् ऋ २,१३,८.

¶"अ-परिवीत[a]- -तम् काठ २६,६^{2}; क ४१,४^{2}.

¶अ-परिश्रित्य[a] मै ३,५,३^{1}.

अप √रिष्, अप···रिषत् पै ४,२२,५.

¶अ-परिषिश्वत्[a]- -श्वन् मै १,१०, १९^{2}; ३,२,५^{2}[b]; काठ २१, ७^{2}; ३६,१३.

‡अ-परिहृत[a]- -ताः मै ४.१२,४[c].

†अ-परिह्वृत[a][d]- -तः ऋ १०,६, २;मै४,१४,१५;-ता ऋ ८,७८, ८; -ताः ऋ १, १००, ⌊११९[c]; १०२,११[c]⌋; १०,६३,५; काठ १२,१४.

अपरी- २अ-पर- द्र.

†अ-परीत[a]- -तः ऋ ५, २९, १४; -तम् ऋ ८,२४,९; -ताः ऋ १,१००,३; -तासः ऋ १,८९, १; मा २५,१४; का २७, ११, १; काठ २६,११.

अ-प(रि>)रीवृत[a]- -तः ऋ २, १०,३.

अप √रुध्, >रुरुत्स, अप···अरोधम् ऋ १०,३४,२.

¶अपरुणद्धि काठ २७,५; २८, १; क ४२, ५; अप···रुणद्धि ऋ १०, ३४, ३; ¶अपरुन्धन्ति[e] काठ १०, ८; अपरुध्मः शौ १२, ३, ४३[f]; ¶अपरुन्ध्युः काठ २७,५; २८, १; क ४२,५.

अप·····अरुधन् शौ १८, २, २७.

¶अपरुध्यते तै ६, ६, ५, ४; ¶अपरुध्यताम् तै ६,६,५,३.

अप-रुद्ध- -¶द्धः तै २, १, ४, ७^{2}; ८; २, ८, ४; ३, १, १; ६.६, ५,३; ४; काठ १०, ८[e]; ९; ११, ६ ; २७, ५^{2} ; २८, १^{2}; क ४२,५^{2}; -द्धम् ¶काठ २७,५,२८,१^{2}; ¶क ४२, ५; शौ ३, ३, ४; पै २, ७४, ४. [°द्ध- ज्योक्°]

¶अप-रुध्य काठ ३५, १८; क ४८, १६.

अप-रुध्य- अन्°.

¶अप-रुध्यमान- -नः तै २, २, ८,५;३,१,१;२.

अप-रुरुत्स्यमान- -नः काठ १०, ९;११,६;३७,११.

¶अप-रोद्धृ[g]- -द्धा मै २, २, १०; काठ १०, ९; -द्धारः तै २,३, १,१; मै २,२, १; काठ ११,६.

¶अप-रोध[h]- -धात् मै २, २, १०.

¶अप-रोधुक, का[i]- -काः मै २,२, १;४,४,२. [°क- अन्°].

अप-रोध्य- अन्°.

¶अ-परुस्[j]- -रुषि मै ३,९,२.

अप-रूप[k]- -पम् ¶तै ३, ५, ७, ३; ¶काठ २२, ८^{2}; ३५, १९; ¶क ३५,२^{2};४८,१७; शौ १२, ४,९; पै १७,१६,९.

अपरेद्युस् १अ-पर- द्र.

?अपरेहि[l] पै १६,३७,९.

¶अ-पर्ण, र्णा[j]- -र्णः काठ २६, ३; क ४१, १; -र्णम् तै ६, ३, ३, ४; $पै २, ७०, ५; १९, ३४, १६; -र्णा मै४,१,९; काठ २६, ७; क ४१.५.

अप(प-ऋ)र्तु[m]- -र्तुः शौ ३,२८,१.

अ-पर्वन्[j]- -र्वन् ऋ ⌊४, (१७, ७), १९,३⌋.

अप(प √ऋ)र्ष्, अप···अर्षंतु पै १९, ३१,६[n].

अ-पलाश[j]- -शः ऋ १०,२७,१४.

---

[a]) तस. नञ्-स्वरः ।

[b]) अत्रैकतरत्र यद् विकरण-स्वरस्तादवस्थ्येन प्रादर्शि तदपलक्षणत्वाच्चिन्त्यम् ।

[c]) सपा. °हृताः<>°ह्वृताः इति पाभे. ।

[d]) उप. परि √ह्वृ+क्तः प्र. ।

[e]) यक्र. सपा. मै २,२,९ निरुद्धः इति, निरुद्धम् इति च. पाभे. ।

[f]) सपा. पै १७,४०,३ अवरुध्मः इति पाभे. ।

[g]) गस. तृजन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६,१,१६३) ।

[h]) गस. घञन्ते थाथादि-स्वरः (पा ६,२,१४४) ।

[i]) गस. उकञन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा६,१,१९७) ।

[j]) बस. अन्तोदात्तः (पा ६,२,१७२) ।

[k]) प्रास. अव्ययं पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६, २, २) अथवा बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६, २, १) स्यात् (तु. भा.) तत्फलभूतं विप. च विशेष्यगर्भं द्र. । अपि वा बस. सतः क्रिवि. द्र. ।

[l]) पाठः? परा √इ > परेहि इति सुपठं छन्दोऽनुवृत्त्च द्र. (तु. शौ १०,१,२८ अथेहि इति पाभे.) ।

[m]) विप. (⌊अपकृष्टाऽऽर्तवबीजोपेता-⌋ यमिनी- ⌊गो-⌋) । बस. वा प्रास. वा । उभयथाऽपि गत्यादौ स्वरे प्राप्ते (पा ६, २,१;२) उपसर्गादुत्तरस्य समासमात्रेऽन्तोदात्त-प्रकरणेऽस्य उसं. द्र. (पा ६,२,१८७) ।

[n]) अप···अर्षंतु > शौ ४, ३, २ पुरेण·····अर्षतु इति पाभे. ।

अप√लिख्, अ॒प···लिखात्, अ॒प (लिखात्) शौ १४,२,६८; पै १८,१३,८.

अ॒-पलित- -ता: शौ १९,६०, १.

¶**अ॒-पलितंभावुक**[a]- -कः मै ४, १,९.

अप√लुप्, म्प्, ¶अ॒पलुम्पति मै १, ६, ५; ¶अ॒पलुम्पेते मै १, ६,४; अपलुम्पतु पै २,८१, २[b]; ५, १४, १; १६, १४७, १-८; १४८, १-८; १४९, १-८; २०, ५९,२; अपलुम्पन्तु पै १९, ३२, १८; अपलुम्पत पै १९,४५,१४; ¶अ॒पालुम्पत् मै १, ६, ५; अ॒पालुम्पन्[c] काठ १२,१३; अ॒पालुम्पन्[d] काठ १२, १३^{२}; २७, २^{२}; क ४२, २^{२}.

अपालुपत् पै ८,१५,१२.

अपलुप्य॒ते शौ ५, १७,७; पै ९, १५,७.

¶**अप-लुम्पम्**[e] मै १,६,५.

अप√वच्, अपावोचत् पै २,२,४[f].

अप-वक्तृ॒- -॑क्ता ऋ १, २४, ८; मा ८, २३; का ९, ४, १; तै १, ४, ४५, १; मै १, ३, ३९; काठ ४, १३; क ३, ११; पै २, २, ४§[f]; १९, ९, ११; -क्तारः शौ ५, १५, १-११; पै ८,५,१-११.

अप-वाचन- अन्°.

अ॒प-वत्- २अप्- द्र.

अप√वद्>अप-वादि(न्>)नी- -नी पै १९,२३,८.

अप√वध्, अ॒प···वध्यासम् मा १, २६; का १, ९, ४; अ॒प-(वध्यासम्) मै १, १, १०; ४,१, १०; अ॒पावधीत् ऋ १०, १४६, ४; मा ५, ८^{१}; का ५, २, ८^{१}; काठ २, ८^{४}; क २, ३^{४}; ¶अप॒ावधीत् मै ४, ३, ४; अ॒पावधीः मै १, २, ७^{१}; कौ १, ३५३; जै १, ३७, १; अ॒पावधीम् तै १, २, ११, २^{२}.

अप√वप्, अ॒पवपति[g] काठ १०, ५; अप···वपामि पै १७,३८, ३[h]; अ॒पवप[i] ऋ ८, ९६, ९; अ॒पावपत् शौ ८, ८, ५; १९, ३६, ४; पै २, २७, ४; ९, ६, ८; ११, ७, ९; १६, २९, ५; अप॒ावपत् ऋ २, १४, ६; तै ३,३,७, ३¶; अप॒ावपः ऋ १, १३३,४.

अप-वर्तृ-, अ॒प॰॰॰वम् अप√वृ द्र.

अप√वस् (बधा.), >अप-वास॒[j]- -से शौ ३, ७, ७^{२}; पै ३, २, ६^{२}.

अप-वाश्यमा(न>)ना[k]- -ना पै १३,५,१६.

अप√वह् (बधा.), ¶अपव॒हति काठ ३७,११; अ॒पावहत[l] शौ २०, १३०, १; अपवहेः पै ३, २५, १३[m].

°अप-वाह॒[j]- > ¶अपवाह-त॒स्(:) तै ६, ६, ५, ४; मै ३,२,८.

अप√वा, ॑अपवा॒ति ऋ १, १६२, १०; मा २५, ३३; का २७, १३,२; तै ४, ६, ८, ४; मै ३, १६,१; काठ ४६,४.

अप-वा॒त्- -वान् शौ १९, ५०, ४.

?**अपवाचिराम्**[n] पै १६,२९,९.

अप√विच्, अ॒प···विनक्तु शौ १२, ३, १९; पै १७, ३७, ९; अ॒पा-विनक्[o] शौ ११, ३, ४; पै १६, ५३,९.

---

[a] अ॒-नग्नंभावुक- इत्यत्रत्यं टि. द्र.।

[b] अपुलम्पतु इति पाठः? यनि. शोधः (तु. टि. ?अक्षौर्; वैतु. BKA. उपलुम्पतु इति शोधः)।

[c] सपा. तै २,१,२,२ प्रा॒यश्चित्तिमैच्छन् इति पाभे.।

[d] एकतरत्र पाभे. अप॒ाकृन्तत् मै २, ५, २; अन्यत्र सपा. तै २, १,२, २ प्रभृ. अप॒ाघ्नन् इति पाभे.।

[e] गस. शक्यार्थे णमुल् प्र.। कृत्-स्वरः प्रकृत्या।

[f] पाभे. यक्र. अ॒ध्यवोचत्, अधिवक्ता॒ मा १६, ५ द्र.।

[g] अव° इति संकेतयमानः SI. विमृश्यः। सपा. मै २,१,११ अ॒पहते इति पाभे.।

[h] सपा. शौ १२,३,२२ अ॒पि···वपामि इति पाभे.।

[i] वैतु. GW. -पः इत्येवमुशन् चिन्त्यः प्रकरणे लोटः प्रयोगस्य दर्शनात्।

[j] गस. घञन्ते थाथादि-स्वरः (पा ६,२,१४४)।

[k] विप. (वशा-)। उप.<√वाश्>स् इति MW.।

[l] तु. RW.। शिष्टं सस्थ. ?बहुलि॒मा टि. द्र.।

[m] सपा. पै १७, २९, १७ संबर्हं इति, विबर्हः इति च पाभे.।

[n] अनपवाचना॒ (शौ ८, ८, ९) इत्यस्य स्थाने चादपवाचिराम् इति दुःश्लेषा संहिता द्र.। यमु. छेदे चात् इत्यस्य चाऽऽत् इत्याकारिका व्यवस्था भवित्री काप्यन्या वेत्यादि सर्वं भूरिविमर्शापेक्षमेव।

[o] सपा. तै १,१,५,२ वि॒विनक्तु इति पाभे.।

१¶अ-पवित्र[a]- -त्रम् मै ४,५,७.

२¶अ-पवित्र[b]- -त्रौ तै ६,४,६,३.

¶अ-पवित्रपूत[a,c]- -तः,-तम् मै ४,५,५.

अप-विद्ध- अप √व्यध् द्र.

अप √विश् > वेशि, अपवेशय > या शौ ९,२,२५; पै १६,७८,७.

अप √वी †अपवेति ऋ ५,६१,१८; १०,४३,२; शौ २०,१७,२.

अ-पवीरव[d,a]- -वान् ऋ १०,६०,३.

अप √वृ (आच्छादने), अप···वरत ऋ ६,४५,२४; कौ २,१०१८; जै ४,९,९; शौ २०,७८,३. अप···वर्षथः[e] ऋ ८,५,२१; †अ(प>)पावृधि ऋ १,७,६; २,२,७; ४,३१,१३; ७,२७,२; ८,२३,२९; तै २,२,१२,६; मै ४,१२,२; कौ २,९७१; शौ २०,७०,१२; अप···वृधि ऋ १,१०,७; अपावृत ऋ ५,४५,१. ‡अपो···वृणुते[f] कौ १,३०३; २,१०१; जै १. ३२,१; ३,१०,३; ¶अपवृणोति[g] काठ १३,३; अ(प>)पावृणु[h] का ४०,१,१५; अपावृणोत् ऋ १,१३०,३; ३,४४,५; ४,२८,१; १०,१३९,६; मै २,५,३¶; †४,९,११; ११,२; काठ ९,१९†; १३,३¶; †अप···अवृणोत् ऋ ३,३१,[२१; १०,१२०,८]; ८,६३,३; पै ६,१,८; अप···अवृण्वत ऋ २,३४,१; अपावृणोः ऋ २,११,१८; अपावृणोः ऋ ८,१००,६; अप···अवृणोः ऋ १,५१,[३; ९,८६,२३]; ४; अप[j]···अवृणोः ऋ १,१३२,४. †अप···ववार ऋ १. ३२,११; पै १३,६,११; अप···ववर्थ ऋ ३,४३,७; अप···आवः[i] ऋ १,११३,१४; ३,५,१; ७,७५,१; अप···वः ऋ १,१२१,४; अप····वः ऋ २,१४,३; †अपव्रन् ऋ ४,२,१६; ५५,६; ५,२९,१२; मा १९,६९; का २१,४,१९; तै २,६,१२,४; काठ १६,९‡; शौ १८,३,२१; अप···व्रन् ऋ ४,५,८; †अपावः ऋ १,११,५; कौ २,६०१; जै ३,४८,१७; ?अप···वम्[k] ऋ १०,२८,७.

अप-वर्तृ[l]- -र्ता ऋ ४,२०,८.

अपा-वृत्- अन्°.

†अ(प>)पा-वृत[m]- -तम् ऋ १,५७,१; शौ २०,१५,१.

अ(प>)पा-वृति[n]- -तिम् ऋ ८,६६,३.

अप √वृज्, अपवृङ्क्ते ऋ १०,११७,७; अपवृञ्जाते शौ १०,७,४२; अपवृङ्क्ष्व[o] शौ ३,१२,६; पै २०,२२,३; ?अपावृक्[p] शौ १३,

---

a) तस. नञ्-स्वरः। b) बस. अन्तोदात्तः (पा ६,२,१७२) इति। c) उप. तृस. पूप. प्रकृतिस्वरम्।

d) सस्थ. पवीर-व- टि. द्र.।

e) लेटि सिब्-अटौ द्र.। वर्षप्रतिबन्धवशाद् इषश्च सिन्धवश्च पिहितद्वारतिरोधापितवस्तुवन्नैव दृष्टिपथमवतरेयुः। तत्तिरोधापकस्य द्वारापिधानस्येव सतस् तन्निरोधनस्याऽपवरणमाशंसितं भवति [तु. वें. PW. प्रमृ; वैतु. सा. यन्मते अप इत्यस्य योग्यक्रियायाश्च योग्यकर्मणश्चाऽऽक्षेपेण 'मेघादपकृष्य' इति कृत्वा पृथगन्वयो भवति। वर्षथः (<√वृष्) इति क्रिप. च सेचनार्थकस्य सतः इषः इत्येतेनैव कर्मणाऽन्वय इष्यते (न सिन्धून् इत्येतेनापीत्यभिसन्धिः)। चिन्त्यं त्वेतन्मतं भवति। आक्षेपबहुलत्वस्य स्वारस्यविघातकत्वाव्यभिचाराद् द्वारा इत्यस्य द्वि३ सतः तृ१ एतदिति कृत्वा व्याख्यानस्य समानप्रकरणान्तरसर्वस्वविरोधाच्च (तु. ऋ १,१२८,६;३,५,१ प्रमृ.)]।

f) सपा. तैब्रा ३,१,३,२। ऋ ७,८१,१ अपो(प+उ)···व्ययति इति पाभे.।

g) अप, आ इति द्व्युपसृष्टं क्रि. संकतयमानः SI. चिन्त्यः। मुपा. वैपरीत्यदर्शनात्।

h) अपा° इति मुपा. स्वरः? यनि. शोधः। छान्दसं दीर्घत्वम्।

i) छान्दसः आङ्-आगमः (तु. [वि √वृ 'आच्छादने' >] व्यावः, वि···आवः इति)।

j) सपा. ऋ ४,१,१५; १६,६; १०,४५,११ प्रमृ. आपमं २,११,३० विवव्रुः इति पाभे.।

k) अप···वः इति शोधः (तु. सस्थ. टि. ०इन्द्र)।

l) गस. तृजन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६,२,१३९)।

m) कर्मणि क्तेऽनन्तरगतिस्वरः पूप. दीर्घत्वं च (पा ६,२,४९;३,१३७)।

n) गस. क्तिनि तादौ (पा ६,२,५०) इत्युक्तः स्वरः।

o) सपा. मागृ २,११,१४ उपसेध इति, आपमं २,१५,५ हिगृ १,२७,७ अपसेध इति च पाभे.।

p) लुङि प्रपु१। अपावर्क् इति प्राप्ते गुणाभावे यनि.। सपा. पै १८,२१,३ अपायुवन् इति पाभे.।

२,९.

अप-वृज्य- अन्°.

अप √ वृत् > वर्ति, अप···वर्तय ऋ २,२३,७.

?**अपवृप्राणिमज्जह्य** पै ५,१४,५

अप √ वृश्च्, अपवृश्चामि पै ७, २, ६[a]; अप···वृश्चतु पै ४,४,७[b].

अप √ वे, अपवय ऋ १०,१३०,१.

अप √ वेन्, अपवेनः[c] शौ ४, ८,२.

?**अपव्यक्ता** पै ५, १३, ६; १४, ३, १०.

अप √ व्यध् > विध्, अप···विध्यतः मै ३,१६,३‡[d]; †अप···विध्यताम् ऋ ६, ७५, ४; मा २९, ४१; का ३१, २, ४; तै ४, ६, ६, २; काठ ४६, १; पै १५, १०,४.

अप-विद्ध- अन्°.

अप √ व्ये, अपो··· व्ययति ऋ ७,८१, १[e]; अपव्यये शौ ६,९१,१[f].

अप-व्ययत्- अन्°.

१अप-व्रत[g]- -तम् मै ४ २,१२.

२अप-व्रत[h]- -तान् ऋ १, ५१,९;५, ४२, ९; -तेन ऋ ५, ४०, ६; खि ३, २१, १; मा १७, ४७; का १८,४,१५; कौ २, ११९०; शौ ३.२,६; पै ३,५,६.

अप √ शत्[i] > शाति[j], अप···शातय शौ १९,३४,३[k].

¶**अ-पशव्य**- -व्यः तै ६, ३,३, ४; काठ २६ ५; क ४१, ३; -व्यम् तै ६, १, ९,२; काठ ६,३; क ३,२.

¶**अप √ शास्**, अपाशासुः मै ३ ८, ५;६; ४,५,८;६,३.

¶**अप-शीर्षन्**[l]- -र्षा, -र्षाणम् तै ५,५,४,३.

¶**१अ-पशु**[m]- -शवः तै ५, २, ९, ४.

¶**२अ-पशु**[n]- -शवः काठ१२,२;-शुः तै१,७,१,३^{२}; ६; २,६,६,६;८, २; ५,२,६,३^{२}; ९, ३; ४; ३,१, ४^{२}; ६, १, ९, २^{२}; ३, २,५;३, ४^{२}; ११, ५^{२}; ६, ३, ५; ४, ४; मै १,८,९; ३,२,७^{२}; ४,८[o]; ७, ७; ४,१, ११; काठ ८,८; १०, ११; १२,१;२; ५; २०, ३;४^{२}; ८; १०^{२}; २४, ४; ६; २६, २; २७,६;२८,३; २९, ३; ३०,९; ३१.१३; ३५, १८; १९; क ७, ३; ३१,५; ६^{२};१०; १२^{२}; ३७, ५; ७; ४०, ५; ४२, ६; ४४,३; ४२,४;४८,१६;१७.

अपशु-ता[p]- -ता पै १६, १४९, ८; -¶ताम् मै २,१,८.

अ-पशु(हन् >)घ्नी[q]- -घ्नीः शौ १४,१,६२.

अप √ शुच् (दीप्तौ) > शोशुच् > †φअप-शोशुचत्[r]- -चत् ऋ ⌊१,९७,१^{२}; २-८⌋; मा ३५,६;

---

[a] सपा. शौ २, ३२, २ अपिवृश्चामि इति पाभे.।

[b] सपा. शौ १,७,७ अपि···वृश्चतु इति पाभे.।

[c] मा, अपवेनः<>सपा. पै ४,२,२ वीडयस्व इति, काठ ३७,९ तैब्रा२,७,८,१;१६,१ वीरयस्व इति च पाभे.।

[d] सपा. ऋ ६,७५,४ अप···विध्यताम् इति पाभे.।

[e] पाभे. कौ १,३०३ अपो···वृणुते द्र.।

[f] सपा. पै १९ १८,७ अपह्वयताम् इति पाभे.।

[g] प्रास. अव्ययं पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६, २, २)। मै. संकेतिते स्थले कर्तृतया योगः कर्मतया वाऽथापि क्रियाविशेषणतया वेत्यत्र भूयान् विमर्शोऽद्यापि सावकाशः द्र.। क्रियाविशेषणतया इति चेदध्यवसीयेत तर्हि स्वरूपतः बस. इत्येव सुवचम्। तथात्वे स्थलान्तरीय-निगमान्तरैः संगतत्वसामान्यात्। कर्तृत्वकर्मत्वान्यतरपक्षे तस. इत्येव सुवचम्। तथात्वे प्राति. एतद् निगमान्तरीयात् प्राति. बस. इत्येवं व्याख्येयाद् भिन्नं वाच्यम्। एतत् सर्वं यस्थ. सुधीभिः सुधीविषयीक्रियेत।

[h] बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६,२,१)। नापू. समानस्वरं किञ्चिद्-भिन्नार्थयोगं प्राति. वस्तुतो भेदेन प्रदर्शनार्हं न वेत्यत्र नापू. टि. द्र. स्वयं च विविग्भिर् विवेच्यम्।

[i] धा. *चातने वृत्तिः (तु. Eng. √*shoot* ⌊गमने⌋)।

[j] तु. √शत् (हिंसायाम्)। पाप्र. तु < √शद् (पा ७,३,४२)।

[k] सपा. पै ११,३,३ अप···साधय इति पाभे.।

[l] बस. (पावा २,२,२४) पूप. प्रकृतिस्वरम्।

[m] तस. नञ्-स्वरः।

[n] बस. अन्तोदात्तः (पा ६,२,१७२)।

[o] सपा. अपशुः स्यात् > तै ५,५,७,१ पशून् व्यर्धयेत् इति पाभे.।

[p] भावे तलन्ते लित्-स्वरः (पा ६,१,१९३)।

[q] तु. टि. अ-देवृघ्नी-।

[r] गस. शत्रन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या। वा. अघम् इति कर्मपदमनेनान्वितं द्र. (तु. सस्थ. आ √ शुच् ⌊दीप्तौ⌋ > आ···शुशुग्धि)। अत्र सा. कल्पद्वयं भवति। प्रथमे कल्पे तावद् अप इति कप्र. नः (द्वि ३) इत्यंतदभिसंबद्धो भवति तद्धीनमाख्यातं च सकर्मकत्वे सति लेटि साऽट्के तिपि

२१; का ३५, ४, २०; २१; शौ ४, ३३, १^{२}; २–८; पै ४, २९, १^{२}; २–८.

अप √शुष्, अपशुष्यति शौ ६, १३९,४.

अप-शुष्क,ष्का[a]- -ष्का, -ष्काः तै २,१,४,८.

?अ-पश्चा-दग्धृ- -ग्धा शौ १९,५५, ५[b]; पै २०,४१,९.

‡अ-पश्चा-द्घ्वन्[c]- -द्घ्वने[d] कौ १,३५२; २,७९०; जै १,३७,१.

अ-पश्चा(त्>)द्-दघ्वन्[c]- -द्घ्वने[d] ऋ ६,४२,१; -द्घ्वा मै ३, ९, ४^{2b};¶.

†**अप √श्नथ्**, अप…श्नथिष्टन ऋ ९,१०१,१; कौ १,५४५; २,४७; जै १,५६,१; ३,५,६.

अ-पश्य[e]- -श्याः ऋ १,१४८,५.

अ-पश्यत्[f]- -श्यते तै ७,५,१२,१; काठ ४५,३; -श्यन् ऋ १०,१३५,३; -श्यन्तः तै ३,२,२,१.

?अ-पश्यमान[g]- -नः पै ७,१९,७.

अप √श्रि

अप-श्रय[h]- -यः शौ १५,३,८.

अप-श्रित[i]- -तः ऋ ⌊(१,८४,१४); ५,६१,१९⌋; ८,२४,३०;

रूपम् (तु उ. मा ३५, ६)। अथोत्तरे कल्पे सगतिकमुक्तपूर्वमेवाऽऽख्यातमकर्मकत्वेनाऽन्वितं भवति। उभयत्र अघम् इति च कर्तृपदम्। अथापीह सा. आ…शुशुग्धि इत्युत्तरे क्रिप. √शुच्(दीप्तौ) इत्यस्माच् शोकाऽर्थकतयाऽभिसंमतात् प्रथमाद् धा. दीप्त्यर्थकं सन्तमपरं धा. विवेचयिष्यति। तदेतत् सर्वं चिन्त्यं भवति। अग्निकर्तृकाऽऽशोचनाऽपशोचनक्रिययोर्विषयीभावेनाऽभिन्नप्रतियोगिकयोः सतो रयेश्च अघस्य चोपस्थाप्यमानत्वप्रतिभानाद् अपाऽऽङोः उपसर्गयोर् भिन्नार्थद्योतकत्वचमत्कारसमर्पणे श्रुतिस्वारस्यस्योपपन्नतरत्वादिति यावत्। एस्थि. पराभिमतस्य भिन्नधातूपकल्पनस्य च प्रथमे वाक्ये अघ- इत्येतत्कर्तृत्वस्य च क्रिप. सकर्मकत्वाऽकर्मकत्वान्यतरत्वं प्रत्यौदासीन्यस्य च समानं वैयर्थ्यं द्र.। ननु यदुक्तं सा. नः इति द्वि३ इति अप इति च कप्र. तद्युक्त इति चाहेति, तन्न। भाष्ये नः इति ष३ इत्येवम् उक्तत्वाद् अप इत्यस्य गतित्वेन प्रदर्शनाच्चेति। सत्यं, वचसैवमेव तत्र भवति तात्पर्यतस्त्वन्यथेति। तत् तु कथमिति। अप इत्यस्य गतित्वे पर्यवसन्ने सति तदर्थस्याऽऽख्यातमात्रानुरञ्जकत्वे चरितार्थत्व-स्वाभाव्याद् 'अस्मत्तो निर्गत्य' इत्याकारकस्य पञ्चमीस्थेन सना. योगतः प्रवर्तयितुमिष्यमाणस्य व्याख्यानस्य नितान्तमन्याय्यत्वे सत्यप्यस्मत् प्रस्तावितचोद्यप्रकारत एव सूपलम्भत् (तु. उ. नः = अस्मान् इति स्पष्टं भाषमाणः)। अथाऽन्ततो यच्च म. अनुस्मयमाणं लेटि रूपम् इत्याकारकं कल्पान्तरमाह, तदप्यसत्। ऋगङ्गतया व्याख्यायां कथंचित् सिध्यत्यपि निघाताभावे (तु. सा.) तदभीष्टे यजुरङ्गतामात्रेण व्याख्याने तदनुपपत्तेरिति दिक्।

a) विप. (लोक-, विश्-)। गस. अनन्तरगति-स्वरः (पा ६, २,४९)। पूप. निन्दायामिति।

b) सपा. ?°दग्धा ⌊तु. सा.⌋<>°द्-दघ्वा (आपश्रौ ७, २८, २ माश्रौ १, ८,६,२२ अप्राय २, ७ अअ १९, ५५ प्रमृ. च ⌊तु. BW. RW⌋) इति पाभे.। यत्तु पपा. अपश्चा। दग्धुऽअन्नस्य (तु. शंपा.) इति प्रादर्शि तदसत्, अन्नस्य इत्यस्य कर्मभूतस्य पदस्य नितान्तपार्थक्यस्याऽनिवार्यत्वात् (तु. पाभे. मै ३,९,४)।

c) विप. (नृ-, अस्मद्- ⌊मै.⌋)। तस. नञ्-स्वरः। एकतरत्र उप. पश्चा इति पूप. भवति (तु. ⌊सरूपे⌋ ऋ १, १२३,५ प्रमृ.)। अन्यतरत्र पश्चात् इति। वस्तुत एनयोरभेदः। उप. √दघ् गतौ ⌊तु. निघ २,१४⌋+वनिप् प्र.।

d) सपा. °द्घ्वने<>°द्-दघ्वने (तैब्रा ३,७,१०,६ आपश्रौ १४, १९, २ च) इति पाभे.।

e) तस. उप. पाप्र. √दृश्+शः प्र. (पा ३,१, १३७) अच्कौ (पा ६, २, १५७) इत्यत्र श-प्रत्ययस्यापि उसं. अन्तोदात्तत्वं द्र। अथवा स्वतन्त्रात् सतः √पश् इत्यतः कर्तरि वा भावे वा कृत्यः प्र.। नञ्-पूर्वत्वे च पूर्वे कल्पे कृत्योकीयोऽन्तोदात्तः (पा ६,२,१६०)। उत्तरे च कल्पे तावद् बस. अन्तोदात्तः (पा ६, २, १७२) इति विविक्।

f) तस. नञ्-स्वरः।

g) शोधः अप √बाध् > ?अपबाधत टि. द्र.।

h) नाप. (उपधान-⌊नभा. तकिया⌋)। उप. अधिकरणे अच् प्र. थाथादि-स्वरश्च। W. उप-श्रयु- इति शोधुकः (तु. कौउ.)। सपा. कौउ १,५ उपश्रीः इति, शांआ ३,५ ?अपरश्च यः इति च पाभे.।

i) सस्व. कृते तु. टि. अप-शुष्क-।

-†तम् ऋ ⌊१, ८४, १४; (५,६१, १९)⌋; मै २, १३, ६; काठ ३९,१२; कौ २,२६४; जै ३,२२, ११; शौ २०, ४१, २; -तौ शौ ६,१२७,२[a].

१अपस्-, २,३अपुस्- √*अप् द्र.

अप-सं√विश्, अपसंविशस्व[b] पै १६,७८,७.

†अप-सं√वृत्>वर्ति, अप…संवर्तयति ऋ १०, १७२, ४; कौ १, ४५१; जै १, ४७, ५; शौ १९,१२,१.

¶अप-सत्य[c]- -त्यम् क ३५, २; -त्या३म् काठ २२,८[d].

अप√सश्च्, ‡अप….सश्चिम[e], अप(सश्चिम)[e] मा ३८, २०; का ३८,५,३; मै ४,९,१०.

अप√सह्, अप…सहताम् पै ४, ८, १-१३.

φअप-साह्वस्[f]- -†ह्वान् ऋ ९, १०५,६; कौ २,९६३.

अप√साध्>साधि, अप…साधय पै ११,३,३[g].

अप√सिध्, अपसेधति शौ २०, १३५,१३[h]; अपसेधन्ति शौ ५, १९,९; अप…सेधसि शौ ६, ८१, १‡[i]; पै १९ १७, १; अपसेधामि शौ ८, २ ११; पै १६ ४,१; अपसेधतु खिसा २९, ८; अप…सेधतु ऋ १०,३६,४; पै ७,५,७; अपसेधन्तु ऋ १०, १००, ८; †अपसेध ऋ ६,४७, २९; मा २९, ५५; का ३१, २, १२; तै ४,६,६,७; मै ३,१६,३; काठ ४६, १; शौ ६, १२६, १; २‡[j]; पै १५, ११, ९; २०, ३‡[k]; अप…सेध ऋ ८, ६०, २०; १०, २५, ७; अप…सेध ऋ ८ ७९, ९²; †अप²…सेध ऋ १०,९८, १२; मै ४, ११,२; काठ २, १५; अप…सेधतम् मै ४, १४, ६; शौ ४, २५, ४[l]; पै ४, ३४, ६; अप (सेधतम्) शौ ४,२५, ४[m]; पै ४. ३४, ६; अपसेधत ऋ ⌊८, १८,१०;१०, १७५,२⌋; खि ५, २१,३[h]; कौ १,३९७†; जै १,४४, ७†; †अप(सेधत)ऋ८,१८,१०²; १०,१७५,२;१०; कौ १,३९७²; जै १, ४४,७²; अप…असेधत् ऋ ६, ४७, २१; अप…असेधः ऋ ५,३१,७.

अपसेधिरे; अपसेधिम खिसा २९, ९; अपसेधस् पै १९,१,१०.

---

[a]) सपा. पै १,९०,२ अपाकृतौ इति पाभे. ।

[b]) सपा. शौ ९,२,२५ अभिसंविशस्व इति पाभे. ।

[c]) विप. (अग्नि-) । मलो. बस. ।

[d]) अचेष्टा३अपसत्या३म् इत्येवं मूलतः सति पाठे प्लुतेः प्रथमाया उत्तरं आद्यकारस्य स्थाने मु इत्येवमाकारो श्रेषः द्र. ।

[e]) तु. माश १४,३,१,१९ यतो वाक्यद्वयस्य मिथ्याऽऽभासमिव गृहीतवन्तौ उ. म. च द्वेषः इति ह्वरः इति च द्वि१ सती प्र१ इति कृत्वा अप (=अपगच्छतु) इति च अन्युव्रत- इति देवतापरमिति च व्याचक्षाते तद् विमर्शापेक्षं द्र. । सपा. °सश्चिम, अप(⌊सश्चिम⌋ माश १४,३,१,१९ तैआ ४,११,४ च)<>ऋ ५,२०,२ अप²⌊यद्र.⌋ इति सश्चिरे इति च पाभे. ।

[f]) गस. क्वस्वन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६,१,१२) । सह्वस्- इति पपा. । हे इन्दो! कंचिद्(=अपि सर्वम्) अदेवमत्रिणम् आ-साह्वान्(भव ⌊तु. नापू. ऋक्⌋) बाधश्(च) परि(-साह्वान् भव)द्वयुं (च) यनि. (भव) इति वाक्यत्रयात्मकः वा. द्र. [तु. ऋ ८, ४५, ४० यत्र अप इति परि इति च नि. यक. भिन्धि, जहि>ही इत्येते क्रिप. उपसृजन्तौ विशपयेतां यथा प्रकृतेऽपि तौ नि. च आ इति च क्रियार्थप्रधानं साह्वान् इति पदमुपसृजेयुरिति (अस्मत् इति पं. च वारणार्थेप्सितवचना द्र. ⌊पा १, ४, २७⌋) । यद्वैते नि. कप्र. एव स्युः यक. द्वयुम्, बाधः, अस्मत् इत्येभिः पदैर्युक्ताः [तु. सस्थ. ?φआ(साह्वस्- > -ह्वान्), ?φपरि-साह्वस्- > -ह्वान् (यत्रापि वैतु. PW. प्रभृ. भिन्नप्रकारकस्य वा. आलोचनम्); वैतु. वें. सा. साह्वान् इति चाध्याहृताऽऽख्यातांऽशं क्रिय. (=अप ⌊युयोधि- =अपगमय⌋) इति च (नितान्तमरुचिरा सती तदीयाऽवान्तरवाक्यकृतिराकरतः द्र.)] ।

[g]) पाभे. शौ १९,३४,३ अप…शातय द्र. ।

[h]) सपा. आगृ २,१,४ अपबाधताम् इति पाभे. ।

[i]) सपा. तैब्रा २,४,१,६ आश्रौ २, १२,३ प्रभृ. सेधति इति पाभे. । [j]) पाभे. ऋ ६,४७,३० अपप्रोथ द्र. ।

[k]) सपा. ऋ २,३३,३ रपसो युयोधि इति विभे. ।

[l]) वैतु. सा. अप+इतः (<√इ) इति । नितरां चिन्त्यं त्वेतत् । इतः इत्यस्याऽनिहतस्य सतः क्रिप. एतदित्यस्य वचसः संस्कारच्युतिमात्रत्वे सति मपु२ इति कृत्वा व्याख्यानप्रवृत्तेः साहसमात्राऽनतिरिक्तत्वादिति । इतः इति तसि-प्रत्ययान्तं द्र. ।

[m]) सपा. पै ४,३४,७ परा (सेधतम्) इति पाभे. ।

अप-सिध्य[a] शौ ८,२,७.

अप-सेधत्- -धत् ऋ १, ३५, १०; ९, ८२, २; ११०, १२φ; मा ३४, २६†; का ३३, १, २०†; काठ ३८, १२φ[b]; कौ २, ६६८†; जै ३, ५५ ९†[c]; पै १०,१,१२φ.

अप√सू (प्रेरणे), अप···सुवे काठ ३८, १३; अप···सुवामि शौ ६, ११९, ३[d]; अप···सुव ऋ १०,३७,४; मा ३५,११; का ३५,४,१०; अप (सुव) ऋ १०, ३७,४; मा ३५, ११^{४}[e]; का ३५, ४,१०^{४}[e]; पै १७,२५,७.

अप···साविषत् ऋ १०,१००, ८; अप (साविषत्) पै २०, १७, ९[f].

अप√सृ, अप···सरत् ऋ ४, ३०, १०.

अप√सृज्, अपसृजामि पै १६,१३०, ३[g].

अप√स्कन्द्, >स्कन्दि, अपस्कन्दयतु पै २,२४,१;४; अपस्कन्दयन्तु पै २,२४,२;३;५.

अप-स्कन्द- -न्देन पै २,२४,५.

अप-स्कन्द्य पै २,७०,१.

अप√स्कम्भ् > अप-स्कम्भ[h]- -म्भस्य शौ ४,६,४; पै ५,८,३; ११,२,४.

अपस्तम- √*अप् > २अपस्- द्र.

अप√स्था, >तिष्ठ, अपतिष्ठात् पै १३, ९,१२; अप···तिष्ठन्तु पै १,९४, ३; अप···अतिष्ठन् ऋ १०,१२४,८.

अपस्थातम् ऋ १०, १०६, २; †अपस्थात>ता ऋ ८,२०,१; कौ १,४०१; जै १,४५,३.

अप···अस्थुः[i] ऋ ८,४८,११.

†अप-तस्थिवस्[j]- -स्थुषः ऋ ९,१९, ६; कौ २,१११; जै ३,११,७.

अप-स्थापन- > अपस्थापन-भेषज- -जम् पै १,५८,४.

?अपस्थाय[k] पै २०,४८,१०.

अप√स्पृ, †अपस्पृण्वते[l] ऋ ८, २, ५; जै ४, १६,६; ¶अपास्पृणुत काठ २४,१; क ३७,२.

अप-स्पृश्- अन्°.

†अप√स्फर्, अपस्फरीः ऋ ६,६१, १४; मै ४, ११, २; काठ १७, १८; ३०,३; क ४६,६.

अप√स्फाय् > स्फा

अप-स्फान- -नस्य पै १,५८,१.

अप√स्फुर्

†अप-स्फुर्[m]- -स्फुरम् ऋ ८,६९, १०; शौ २०,९२,७. [°स्फुर्-अन्°].

¶अप-स्फु(र् >)रा[n]- -रा मै २, ६,५; ४, ३,८; काठ १५,४. [°र- अन्°].

? अप-स्फुर(त् >)न्ती[o]- -न्ती पै १४,३,१.

१-४अपस्य-, √अपस्य, १अपस्या-, २ अपस्या-, अपस्यु,स्यू- √*अप् द्र.

अप√हन्, > जङ्घन्, ¶अपहते तै २,४,२,४;५, ३,१; ३,२,९, ५;५, ३, ४, ७; ७, ५, २^{२};६, १,१,५; मै २, १,११^{१}[p]; ५,५; ६^{२}; ८;९^{२}; ३, ६,२; ६; ४, ३, ४;८,३; काठ १०,९^{२};१०[q];१३; २; ३; ६^{२};७^{२}; १४,६; १९,३[r], ११; २२, १;२३,४[s]; ३१,११;

---

[a]) सपा. पै १६,३,७ उपजित्य इति पाभे.।

[b]) पाभे. φअपदुहन् शौ १,२८,१ द्र.।

[c]) अप-सेधन् इति मुपा.? यनि. शोधः।

[d]) पाभे. अपधित्सामि द्र.।

[e]) एकतरत्र अपो(प-उ) इति समुदितो निपातः द्र.।

[f]) सपा. शौ १,१८,२ निः (साविषक् ⌊<√सू 'प्रेरणे'⌋) इति पाभे.।

[g]) सपा. शौ १०,५,२३ पै २०,२६,७ पागृ १,३,१४ प्रहिणोमि इति पाभे.।

[h]) गस. घञन्ते थाथादि-स्वरः (पा ६,२,१४४)।

[i]) वें. 'अपतिष्ठन्तु' इति यदाह तद् यथा-धातुस्थिति-वचः। यत्तु 'अपगच्छन्तु' इति वें. च सा. चाहतुस् तत् तात्पर्यप्राप्त्यपेक्षिताऽनुषङ्गपरं वचः द्र.।

[j]) गस. क्वस्वन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६,२,१३९)।

[k]) °स्थात इति शोधः (तु. सपा. ऋ ८, २०,१)।

[l]) प्रपु३ झच् आदेशः उसं. (पा ३,४,७८)। चिद्-अन्तोदात्तः (तु. MGS. ४६० टि. ४)। यत् सा. पक्षान्तरे अप इत्यस्य धात्वर्थानुवादकत्वम् आह तदक्षोदक्षमतयोपेक्ष्यं श्रुतिस्वारस्येतरत्वात्।

[m]) विप. (सोम-)। गस. क्विबन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या।

[n]) विप. (धेनु-)। गस. इगुपधलक्षणः कः प्र. (पा ३, १,१३५) थाथादि-स्वरश्च।

[o]) अनपस्फुरन्ती इति शोधः (तु. शौ १२, १,४५)।

[p]) सकृत् पाभे. अपवपति द्र.।

[q]) सपा. मै २,२,१० विहते इति पाभे.।

[r]) सपा. मै ३,१,४ व्यास्थत इति पाभे.।

[s]) सपा. मै ३,६,७ प्रहरति इति पाभे.।

३४, १२; क ३०, १[a]; ३१, १; ३६, १[b]; ४७, ११; ¶अप……हते तै २, १, १०, ३; २,५, १; ¶अपहन्ति तै २, १, २, ८; १०, १; ३; २, २, २; ७, ५; ६, ४, २; ६, ३[c]; ५, १, ३, ४; ८, ६; १०, २; २, १, ५; ३, २; ७, ४[d]; ५^{२}; १०, १[d]; ६, २, १, ६[c]; ४, ५; ९, २; ६, ३, २; मै २, ५, ९; ३, १, ९; २, ६; ७, ४; ८, ७; ९, ७; ४, १, १३^{२}[c]; ३, ४^{२}; ८, ५^{३}; काठ १०, ४; ५; ११, ५^{३}[e]; १३, ७; १९, ३; २०, ५; २५, ४^{२}[f]; ८; ३१, १; ३; ७; ८; ९^{२}; १०; ३४, ५; क ३०, १; ३१, ७; ३९, १; ४०, १; ४७, १; ३; ८^{१}[d]; ९; १०^{२}; $शौ ९, ५, ७; ११; $पै १६, ९७, ८; ९; ¶अपहुन्ति तै २, ६, ६, ३; ६, २, १, ६; मै २, १, ५^{२}[g]; काठ ११, ५; अप……हतः[h] ऋ ६, ६०, ६[i]; अपघ्नन्ति मै २, १, ५¶; अपहुंसि मा १८, ५२; का २०, ३, २; तै ४, ७, १३, १; मै २, १२, ३; काठ १८, १५; क २९, ४; पै ३, ३८, ६; ‡अप……हथः[h] कौ २, २०५; जै ३, १८, १२; अपहन्महे[j] काठ ३८, १३; अपहन्मः शौ १, १८, ३; ८, ६, ४; पै १६, ७९, ४; अपहन्मसि शौ ८, २, १२; ६, ५; पै १६, ४, २; ७९, २; ५; ८१, ५; अप……हन् ऋ १०, १८२, [१–३]; अप……हनत् तै ४, १, ४, ४; ५, १, ५, ९; अप……हनाथ शौ १४, १, ५९; पै १८, ६, ७; अपहन्तु शौ २, ३, ६; ६, १३४, १[k], ८; ७, १४; १२, ३, १४; पै ५, ३७, २; १६, १३, ४; ९७, ७; १५०, २; १७, ३७, ४; १९, ५०, ४; अप^{२}(हन्तु) पै १९, ५०, ५; अप……जहि ऋ १, ४२, २; ९४, ९; ९, ४, ३; [१३, ८; ६१, २८]; मा १, १७; ११, ४७; का १, ६, १; १२, ४, ११; तै १, १, ७, १; ३, ५, ८, १^{२}‡[l]; मै १, १, ८; २, ७, ५; ४, १, ८; काठ १, ७; ९; १६, ४; २५, ४; ३१, ६; ८; क १, ७; ९; ३९, १; ४७, ६; ८; †कौ १, ४७९; २, १२८; ३९९; ५४४; †जै १, ५०, ३; ३, १३, ४; ३१, १९; ४२, १०; †अप……जहि ऋ ९, ८, ७; ६३, २८; कौ २, ५३४; जै ३, ४१, १०; †अप(जहि) ऋ १०, १५२, ५^{२}; तै ३, ५, ८, १; ९, २; शौ १, २१, ४^{२}; पै २, ८८, ५^{२}; †अप……हतम् ऋ १, १३२, ६; १०, ४०, १३; मा ८, ५३; का ९, ६, ५; शौ १४, २, ६; पै १८, ७, ६; ७; अप (हतम्) पै १८, ७, ७; (अप) हतम् ऋ १, १३२, ६; मा ८, ५३; का ९, ६, ५; अपहत ऋ [(७, १०४, ७) १०, ७६, ४]; शौ १२, २, ४७; पै १७, ३४, ८; †अप……हत > ता ऋ ९, १०१, १३; कौ १, ५५३; २, ७३६; जै १, ५६, ९; ३, १२, ८; ४, २६, १; ¶अपःहत तै २, ५, ३, १; ५, १, १०, २, मै २, १, ११^{२}; ३, १, ९; ४, १; १३; ३, ४; काठ ८, ५; १०, ९^{२}; १३, ७; क ७, १; ¶अपाहत मै २, ५, ५^{२}; अपाहन् ऋ ३, ३३, ६; ¶मै २, ५, ९; ४, १, ९; १०; ८, ५; ¶काठ १०, ५; २७, ३; ३१, ७; ८; ¶क ४२, ३; ४७, ७; ८; अपाघ्नाताम्, अपाघ्नाताम् ¶मै २, ५, ९; ¶अपाहताम् मै २, १, ५; ¶अपाघ्नत

---

[a]) पाभे. अपहते काठ १९, ३ द्र. ।

[b]) पाभे. अपहते काठ २३, ४ द्र. ।

[c]) सपा. काठ ३१, १० हन्ति इति पाभे. ।

[d] सपा. मै ४, १, १० काठ ३१, ८ हन्ति इति पाभे. ।

[e]) तु. टि. अपहुन्ति मै २, १, ५ ।

[f]) सकृत् सपा. तैब्रा ३, २, ९, ५ क ३१, १ निर्भजति इति पाभे. ।

[g]) एकतरत्र समुच्चयार्थस्य च इत्यस्य लोपे सति एव इत्यस्याऽवधारणार्थे प्रयोगे भवतीति कृत्वा तिङो निघाताऽभावे गतिर्निहतः (पा ८, १, २८; ६२; ७१); वैतु. सपा. काठ [११, ५ गद्र.] यत्र स्वरसामग्रीसामान्येऽपि गतौ स्वरो न तिङीति कृत्वाऽद्यापि शाखाभेदेन वा केनापि प्रकारान्तरेण वा प्रवृत्तिभेदो व्यवस्था-सापेक्षः द्र. ।

[h]) सपा. अप……हतः <> अप……हथः इति पाभे. ।

[i]) इह अपं गतीतरतयाऽभिप्रयन् GW. चिन्त्यः ।

[j]) पाभे. अपमृज्महे द्र. ।

[k]) सपा. पै ५, ३३, ४ अवहन्तु इति पाभे. ।

[l]) सपा. ऋ १०, १५२, ५ शौ १, २१, ४ अप, वधम् इति पाभे. ।

ते १, ५, ४, १; २, ४, २, २; ६, २, १, ६[a]; मै १, ४, १०; ३, २, ६[a]; ३, ५; ७; काठ १०, १०; २२, ७; ११; २४, ८; क ३१, ७[a]; ३५, १; ५; ३८, १; शौ ११, ७; १९$[b]; ¶अपाघ्नन् मै २, ५, २; ४, ५, ७; काठ ११, ५; १९, १०; ३२, ७; क ३०, ८; ¶अपाघ्नन् ते २, १, २, २; मै २, ५, २; ४, ५, ७; ¶अपघ्नीत मै ३, ९, १; ¶अपहुनीत ते ३, २, ९, ५.

अप···जघान ऋ ४, १८, ९.

†अप-घ्नत्– -घ्नन् ऋ ८, ४३, २६φ; ९, २७, १φ; [६१, २५^{२}[c]; ६३, २४]; २९; ९६, २३; ¶मै ३, १, ३[d]; ४, १२, ३; काठ ३९, १५ψ; कौ १, ४९२; ५१०^{२}[c]; २, ५६३^{२}φ[c]; ५८७; ६३६; जै १, ५१, ६; ५२, १४^{२}[c]; ३, ४४, ९^{२}[c]; ४८, ३; ५१, २φ; –घ्नन्तः ऋ [९, १३, ९ (३९, ६); ४१, १φ; ६३, ५; २६φ]; कौ १, ४९१φ; २, २४२φ; ५४५; १०५१φ; जै १, ५१, ५φ; ३, २१, ७φ; ४३, १; –घ्नन्तम् ऋ ८, ४३, २३φ.

†अप-जङ्घनत्– -नत् ऋ ९, ४९, ५; कौ २, ७८९.

अप-ह– रोगमृत्युभय°.

अप-हत, ता– -तः ते १, १, ९, १^{२}; २; –तम्[e] मा १, ९; १६; का १, ३, ६; ५, ७; मै ४, १, ६; काठ १, ५; ३१, ४; क १, ५; ४७, ४; शौ १०, ७, ४०φ; पै १७, ११, १φ; –ता काठ १, ५; ३१, ४; क १, ५; ४७, ४; –ताः मा २, २९; का २, ७, १; –¶ते मै २, ५, २.

¶अप-हति[f]– -त्यै ते २, २, २, ४; ५, ७, २; ११, ७; ६, ४, ४; ६, २; ३, ४, १, १; ५, १, ३, ३; ४; ५, ९; २, २, ३; ४, ६, २; ३; ६, १, ४, ६; ८, ३; ११, ३; ४; २, १, ६; १०, १; ३, २, २; ७, २; ८, १, २; ९, ४; १०, ३; ४, २, ६; १०, ३; ६, ३, १; २; मै १, ४, १०; ३, १, ९[g]; २, ५[h]; ६^{२}[i]; ३, ५; ७; ७, ९; ८, ७; ९, ७^{२}; १०, १; ४, १, २; ३; ४^{२}; ५; ६^{२}; ७–९; १२^{२}[j]; ३, ४; ८, ५^{२}; काठ ८, ५^{२}[h]; १३, १२; १९, ३^{२}; १०; २०, ५; १३; २१, ८; २२, ७; ११; २४ ४; ८; २५, १; ४; ९^{२}[k]; २६, १; ८; २७, ५[l]; २८, ४; २९, ८^{२}; ३१, २; ३^{२}; ४^{२}; ६; ७; १०; क ७, १^{२}[h]; ३०, १^{२}; ८; ३१, ७; ३५, १; ५; ३७, ५; ३८, १; ४; ३९, १; ४०, २^{२}[k]; ४; ४१, ६; ४२, ५[l]; ४४, ४; ४७, २; ३^{२}; ४^{२}; ५–७; १०.

¶अप-हृत्य ते ६, १, १, २; ३, २, १; ७, ४, २, १^{२}; २; मै २, १, २; ५, ७–९; ३, ४, ६; ४, १, ८; काठ १३, ३; २२, १३; ३१, ६; क ४७, ६.

¶अप-हन्तोस् (:) मै ४, ८, २.

अप √हा (गतौ), अप···हासते[m] ऋ १०, १२७, ३.

अप···जिहीते ऋ ७, ७१, १.

†अप···अहासत ऋ ९, ७३, ६; पै ६, ११, ३; अपहास्थाः शौ १८, ३, ७३.

अप √हृ, >भृ, अप···भरताम् ऋ १०, ५९, [८–१०].

अप···जभार[n] ऋ ४, २७, २.

¶अप···हरेत काठ २४, ६[o]; क ३७, ७; ¶अपहरेयुः काठ ३४, ३; अप···(अ)हृष[p] पै १९, २०, १५;

---

[a] पाभे. अन्तरदधत काठ २०, ५ द्र.।

[b] सपा. पै १६, १५४, ९ उपाजयन् इति पाभे.।

[c] एकतरत्र अप इत्युपसर्गश्रुतेः अपघ्नन् इत्यतः धात्वन्तस्याऽध्याहारः।

[d] सपा. काठ १९, २ क २९, ८ उद्धत्य इति पाभे.।

[e] पाभे. परापूतम् टि. द्र.।

[f] गस. क्तिन्नन्ते पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६, २, ५०)।

[g] सपा. काठ १९, १० क ३०, ८ अभिभूत्यै इति पाभे.।

[h] रक्षसाम् अपहत्यै> सपा. मै १, ६, ४ अभिजित्यै इति पाभे.।

[i] पाभे. अन्तर्-हित्यै काठ २०, ५ द्र.।

[j] एकतरत्र रक्षसाम् अपहत्यै>सपा. तैब्रा ३, ३, ४, ३ यज्ञस्य संतत्यै इति पाभे.।

[k] सपा. मै ३, ८, ८ घ्नत्रायै, अन्तरित्यै इति पाभे.।

[l] रक्षसाम् अपहत्यै>सपा. मै ४, ६, २ अरिक्ततायै इति पाभे.।

[m] ···हास्महि इति पठन् GW. विमृश्यः।

[n] अभ्यासचुत्वं ज्ञापकं भवति यथेह मूलतः √हृ इति कण्ठ्यादिर्भवति √भृ(बधा.) इत्य् ओष्ठ्यादिश्च न भवतीति (तु. पामवा ८, २, ३२)।

[o] उप···हरेत इति पाठः ? यनि. शोधः (तु. सपा. क ३७, ७ आपश्रौ १०, २६, १६ [तु. O.])।

[p] लुङि प्रपु१ सिज्-लोपाऽभावः उसं. (पा ८, २, २७)।

¶अप-हत- -तम् काठ ११, २[a].

¶अप-हत्य[b] काठ १२,१०.

अप√ह्नु, ¶अपह्नुते तै १, ५, ४, २; अपह्नुवे ऋ १, १३८, ४; ¶अपह्नुवीत काठ ३७,१४.

अप√ह्वे, अपह्वयताम् पै १९,१८,७[c].

?अपा पै २०,१९,६.

१अ-पाक[d]- -कः ऋ ६, ११,४?[e]; मा २०,४४[f]; का २२, ४,९; मै ३, ११, १; ४, १४, १५?†[e]; काठ ३८,६; -कम् खि ५,७,१,१०; मै ४, १३, २; काठ १५, १३; -का: ऋ १, ११०, २; -?के[e] ऋ ६,१२,२.

†अपाक-चक्षस्[g]- -क्षसः ऋ ८, ७५, ७; तै २, ६, ११, २; मै ४,११,६; काठ ७,१७.

२अपा(ऽऽ)कु- अपा(प√अ)च्,ञ्च् द्र.

अपा(प-आ)√कृ, अप···आकृधि ऋ ३, १६,५; १०, १४२, १; शौ १, २, २†; अप··आकृतम् ऋ ६,५९,८.

¶अपाकरोति तै २, ५, ५, ५; मै ४, १, १^{२}; काठ ३०, १०; क ४६, ८; ¶अपाकुर्वीत मै ४, २, ७; ¶अपाकुर्यात् मै २, २, १३; ¶अपाकुर्यात् मै ४, २, १२.

¶अपा-कर्तोस्(:)[h] मै १, ४, ५; काठ ३१,१५.

अपा-कृत- -¶तम् तै ६, ४,११, ४[i]; -ता: काठ ३५, १७; क ४८,१५; -तौ पै १,९०,२[j].

अपा-कृति[k]- -तिम् ऋ ८,४७,२.

¶अपा-कृ(त्य>)त्या[l]- -त्या मै ४,२,१२.

अपा(प√अ)च्, ञ्च्, †अप···अच, †अप (अच) ऋ ९, ९७, ५४; कौ २, ४५६; जै ३, ३४, १४.

२अपा(ऽऽ)कु[m]-

अपाक्रा ऋ १,१२९,१[n].

अपाक्रात्[o] ऋ ८,२,३५.

अपा(प-अ)च्,ञ्च्[p]- -पाक्[q] ऋ ३,

---

a) सपा. मै २,२,७ नश्येत् इति पाभे. ।

b) सपा. तै २,४,१२,१ यज्ञवेशसं कृत्वा इति, मै २,४,१ आदाय इति च पाभे. ।

c) पाभे. अपव्ययये शौ ६,९१,१ द्र. ।

d) तस. नञ्-स्वरः । उप. पाकु- इति विप. (तद्भिन्नवचन ऐदंपर्यं द्र.) । यत्तु MW. तदुपजीव्याश्चेहाऽन्यथादर्शना भवन्तो यत्र यत्रास्य श्रुतयो भवन्ति, तत्र तत्रैनत् २अपा(ऽऽ)कु- इत्येतदेवेति प्रतिपन्ना भवन्ति तन्न । तथात्वे हि सति उपाकु, पराकु- इत्यादिवद् अन्तोदात्तस्याऽनिवार्यत्वेन प्राप्तत्वात् । अत्र यदुक्तप्रकारतो द्वे भिन्नस्वरे प्राति. एवाऽभ्युपेये भवतः (तु. GG.) । यदपि मा २०,४४ इत्यत्र उ. च म. च बस. इत्याहतुः, तद् निस्तत्त्वम् । नञ्सुभ्याम् (पा ६, २, १७२) इत्यन्तोदात्तस्य तथात्वे दुर्वारत्वप्रसङ्गादिति यावत् ।

e) स्व(सु-अ)पाक- इति मतम् (वैतु. पपा. सु । अ° इति) । पाभे. पै २,७४,१ भवत् द्र. ।

f) यथेह उ. च म. च सौवरं तत्त्वमप्रतिपन्नौ भवतस्तथा नापू. टि. गतार्थं द्र. ।

g) विप. (⌊अनल्प-तेजस्-⌋ अग्नि-) । बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् । यद्वा तस. नञ्-स्वरः (पा ६,२,२) । उप. पाक-चक्षस्- इति बस. । अस्य प्राति. विषयेऽपि १अ-पाक- इत्यत्रत्ये टि. संकेतितः २अपा(ऽऽ)कु- इत्यत्रत्ये टि. च गतार्थो मतभेदः पक्षप्रतिपक्षसमानन्यायश्च चोद्यपरिहारविवेकः द्र. । उपाकु-चक्षस्- इत्यपि तत्सापेक्षतया चेह कश्चित् सूक्ष्मो विवेको भूयोऽन्वेष्यो येनात्र पूप. २अपा(ऽऽ)कु- इति न भवति १अपाक- इत्येव च भवतीति सुतरां विशदीभवेत् ।

h) गस. तोसुनि प्र. अनन्तरगति-स्वरे प्रथमो ग. निहन्यते (पा ६,२,५०;८,१,७०) ।

i) पाभे. अपक्रियमाणा द्र. ।

j) पाभे. अपश्रितौ शौ ६,१२७,२ द्र. ।

k) गस. उप. क्तिन् प्र. । स्वरस्य कृते तु. टि. अपा-कर्तोस् (:) ।

l) गस. कर्मणि क्यबन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या ।

m) गस. घञन्ते थाथादि-स्वरः (पा ६,२,१४४) ।

n) नापू. क्रिवि. भाविनि सति (=द्वि. वा तृ. वा सप्त. वाऽर्थे ⌊न तु पं.⌋) सुप्प्रतिरूपकः (पाप्र. अन्यत्र परामर्शसौकर्यार्थं चित्त्वविशिष्टः उसं. ⌊५,३,३६⌋) आ प्र. तत्-स्वरश्च (तु. उत्तरा, पश्चा, मध्या) ।

o) नापू. दिशा एपू. क्रिवि. भाविनि सति [=द्वि. च (?वैतु. पाप्र. प्र. इति) तृ. च (वैतु. पाप्र. परामर्शाऽभावः) पं. च सप्त. चार्थे सुप्प्रतिरूपकः आतिः प्र. उसं. (पा ५,३,३४ ⌊तु. अधरात्, उत्तरात्, पश्चात्; ?वैतु. पाप्र. निपातनमात्रसंकेतः⌋)] ।

p) गस. क्विनन्ते पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ३,२, ५९; ६,२,५२) ।

q) न. द्वि१ सत् वा. क्रिवि. द्र. । पाप्र. देशवृत्तेरस्मात्

५३,११; ८,⌊४,१;६५,१⌋;१०, ५; १०,४४,७; खि ५, १२ ४: १७, १-४; मा ६,३६; का ६, ८, ७; तै १, ४, १, २; ६, ४, ४,३; मै १, ३, ४; ४, ५, ७; काठ ३,१०; ३९,१; क २,१७; †कौ १,२७९;२,५८१; †जै १, २९, ५; ३, ४७, ७; शौ २०, ९४, ७†;१२०,१†; १२८, ४; १३४, १-६; -पाङ् ऋ १, १६४, ३८; मै[a] १, ५, ४;११; शौ ९,१५, १६†; पै १६, ६९, ७†; -पाचः ऋ १०, १३१, १; ¶काठ ८,४; ११.४; ¶क ६,९; शौ २०,१२५.१†; पै १९.१६, ८†; -पाञ्चः काठ ४०, १०‡[b]; शौ ५,३,२‡[b]; पै ५, ४, २‡[b]; ७, ८, ७; -पाञ्चम् शौ ३, ३, ६; पै २,७४,६; -पाञ्चौ शौ ७, ७३,४; पै १३,१३,१.

†अपाची- -चीः ऋ ५,४८, २; -चीम् ऋ १०, ६७,५; मै ४, १२, ५; काठ ९, १९; शौ १८, ३, ३[c]; २०, ९१, ५; पै ४, १७, ५‡[d]; ६, २२, १५; १६.

‡अपाक्-तस्(:)[e] शौ ८, ४, १९; पै १६,१०,१०.

अपाक्-तात्[f] ऋ ⌊७, १०४, १९[e](१०, ८७,२१)⌋.

अपाचीन[g]- -नम् ऋ ७, ७८, ३; शौ ६, ९१,१[h]; -ने ऋ ७, ६,४.

अपाच्य[i]- -च्याः ऋ ८, २८, ३.

अपा(प√अ)ज्, अपाज पै ९,११,४; अप···अज ऋ १, ४२, ३; †अप···आजत् ऋ १०,६८, ५; शौ २०,१६, ५[j]; ¶अपाजन् मै १,६,३.

†अपा(प-अ)जत्- -जन् ऋ १०, ३,१; कौ २,८९६; जै ४,१३,९

अपा(प-आ)त्मन्[k]- -त्मा,-त्मानम् तै ५,५,८,३.

अ-पाद्[l]- -पात् ऋ १, ३२,७;१५२, ३; ४, १, ११; ६, ५९, ६; मा ३३,९३†; मै ४,५,२¶; कौ १, २८१†; जै १, २९, ९†; शौ ९, १५,२३†; १०, ८, २१; पै १३, ६, ७†; १६, ६९, १२†; १०२,८; पै १९,१९,४; -पादः ऋ १०,९९,४; -†पादम् ऋ ३, ३०,८; ५, ३२,८; मा १८,६९; का २०,५,२.

अ-पादक[m]- -काय तै ७,५,१२, १; काठ ४५,३.

¶अपा(प-आ)√धा, अप···आदध्यात् मै १,६,१३[२].

?अपाध्वम्[n] पै १९,५२,२.

अपा(प√अ)न्, अपानति शौ ११, ६,१४; पै १६,२२,४; ¶अपानत् मै १,९, ३; ¶अपानद् मै १, ९,६.

¶अपानिति काठ २९, ६; क ४५, ७; ¶अपानीत् काठ ९, ११; ¶अपान्यात् तै ५, ५, ५, ३; काठ २९, ६[१]; क ४५, ७[२].

अपा(प-आ)न[o]- -नः मा १८, २;२२,३३; का १९, २,२;२४, २०, १; ¶तै $१, ३, १०, १; ७, ९, १; २, १, १, २; ३;

सप्त. पं. प्रथ. चाऽर्थे अस्तातिः तस्य च लुक् (पा ५, ३, २७; ३०)।

a) सपा. आपश्रौ ६,१९,१ अत्राङ् इति पाभे. ।

b) सपा. ऋ १०,१२८,६ प्रत्यञ्चः इति पाभे. ।

c) सपा. तैआ ६,१२,१ अवाचीम् इति पाभे. ।

d) सपा. ऋ १,१९१,१५ पराचीः इति पाभे. ।

e) तसिः प्र. (पावा ५,४, ४८) तत्-स्वरश्च । सपा. अपाक्तस्<>अपाक्तात् इति पाभे. ।

f) पाप्र. अस्तातिः प्र. एव विषये तातिल् प्र. (तु. पा ४, ४, १४२ उउ; ५,४,४१) च तस्य लुकोऽभावश्च उसं. (पा ५,३,२७;३० ⌊तु. प्राक्-तात⌋) ।

g) स्वार्थे ख>ईनः प्र. (पा ५,४,८) तत्स्वरश्च ।

h) सपा. पै १९, १८, ७ प्रतीचीनम् इति पाभे. ।

i) विप. (तद्- ⌊वरुणादि-देव-⌋) । यः प्र. उसं. (पा ४, २,१०१) तत्स्वरश्च (तु. GW. प्रमृ.; वैतु. वें. सा. < अपाची- इति ?) ।

j) वैतु. सा. उद्···आजत् इत्याह तद् विमृश्यम् ।

k) विप. (अग्नि-, यद्- ⌊जन-⌋) । बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६, २,१) ।

l) बस. अन्तोदात्तः (पा ६, २,१७२) । उप. कृते तु. टि. एक-पाद्- ।

m) तु. टि. अचर्मक- ।

n) उपाध्वम् इति शोधः स्यात् (तु. मूको.) ।

o) नाप. । गस. उप. कर्तरि णः प्र. उसं. (पावा ३, १, १४०) तत्स्वरश्च (वैतु. भा. ⌊तै १, १, ६, १;

५,२,४; ३,४, १, ४; \$४,७, १, १;१०,२; ५,३,४, २; ५,५, २; ६, ३, १,५; ११,२; ४, ६, ३; ७,१,१,१;३,३,१; १२,१\$; ५,१,३; मै १,२, १७; २, ११, २; ¶३, ४, ४; ६, ३; ¶४, ५, ५; ६, ३; काठ ३, ७; ११, २^{२}; १३,१०; १८,७; १९,११; २१, १; ११;१२; २२,८; २३, १^{२}; २६, १; २७, ७[a]; ३; ३१, ६; ३४, ६^{२}; ८; ३५. ५; ३७, १^{२}; १५; ४०, ५: ४३,२; ¶क २,१४\$; २८,७\$; ३१. १;३५, २; ७^{२}; ४०, ४; ४२. २[a]; ३; ४७,६; ४८, ६\$; शौ २, २८, ३;५,३०, १५; ७, ५५, ३; ४; ११, ६, १३; १२, ६, ३; १५, १६, १-७; १६, ४, ३; १८, २, २६; ४६; १९, ५१, १; पै १,१२,४; २,२९, ४;६, ५,१०; ९,१४,५; १६, २२,३;१४१,३; २०, १०, ६;७; ५३,९; -नम् मा १४, ८; १७; का १५, २, २; ५,१; तै १, १,७,१; २,५, ७,५¶; ३,१,८,१; २, १०, २; ३,५,१; ४, ३, ४, ३;६, २;४, १, ३;७, १; ¶५, २, १०, ६; ३, ६, २; ५, ५, ३; ६. ५,५, ३^{२}¶; ७, ५, १९, २; म १,३. २; २, ८, २; ३; ८; १३, ३; ¶३, २, ४; ¶४, १, ७; ७, ७; काठ ३, १०; १७, १; ३; ७; २१,३; २७. २^{२}[b]; ३; ३१, ५; ३७, १७^{२}; ३९, ८[c]; ४५, १५; क २,१७; २५, १०; २६ २;६; ¶३१,१८;¶४२,२^{२}[c];३;¶४७, ५; शौ १०, २,१३; १९, २७, ६; पै २. ८०, १; १०. ७, ६; १२,४; १३, ९,१३; १६, ६०, ७; -¶नस्य तै ६. ४, ६,३; मै ३,१०,३^{२}; -नाः तै ४, ६, ५ ३[d]; मै १, ५, १४^{३}[d]; ¶; काठ १२, २¶; शौ ६, १०४, १; ८, १. १; ११, ३, २९; १५. १५, २; पै १६, १.१: १७, २९,१६;१९,४९, १४; -नात् मै २, १३, ३; काठ ३९, ८; -नान् पै ९, २०,७; १०, १२, १०; -नाय मा १३, १९; २४; १४, १२; १४; १५, ५८; ६४; २२, २३; २३, १८; का १४, २,४; १०; १५.४, २; ३; १६, ७,१; ६; २४, ९,१; २५, ५, १; तै १, १, ६, १[e]; ४,३, १[e]; ३, २, ३, १[f]; ५, ८, १[e]; ९, २[e]; ४, २, ९,१; ३. ६,१; ४, १,३[e];३, ३[e]; ६, १^{३}; ¶५, ५,५,४; ७,१, १९, १;४, २१, १; ५, १३, १[e]; मै १[e],१, ७; ३, ५; ३५; २, ७, १६^{३}; ८, ८; १४^{३}; ३, १२. ९; २०; ४, १,७; काठ १. ६[e]; ४,१[e]; १७, ७[e]; १०^{३};२७,२[e];३१,५[e]; ३७, १७[e]; ३९, ३; ४०.३;५; ४१, १०; ४४,१०; ४५,९^{२}[e];५१,३; क १,६; ३, १; २६, ६; ९[f]; ४२,२;४७, ५; शौ ६,४१, २; १९, ४५, ६-१०; पै १५. ४, ६-१०; १९, ११,२[g]; -¶ने तै ६,३,१,५; मै १,९,६; काठ २६, १; क ४०,४; -नेन मा २५, २; का २७,२,१; ¶तै १,७,२,१;२; ५, ५, ५, ३; मै ३, १५ २;४, ५, ६¶; क ६, १^{३}¶; शौ १३, ३,४; -नैः काठ ७,११. [°न-अभि°, १प्राण°].

अपान-दा[h]– -दाः मा १७,१५; का १८,१,१५; तै ४, ६, १,५; ५,४,५,३; मै २, १०, १; १३, १६; ३. ३, ६; काठ १७, १७; २१.७;३९ ९; क २८.१.

७, १ प्रभृ.] घञन्ते थाथादि-स्वरः इति?)। उप. अनु- इति ह्रस्वाद्यच्कमिति यत् तै. पपा. प्रादर्शि (तु. उद्-अनु-, [व्यान्->] वि-अनु- [तु. तैप्रा ३,१४] इति) तत्तत्रत्यः प्रकारः ?; वैतु. मा. पपा. आनु- इति सार्वत्रिकः प्रकारः। यत्तु वाच. उप. <आ√नी इत्याह तत् विमृश्यम्।

a) सपा. काठ २७,१ प्राणः इति, मै ४,५,५ प्राणम् इति च पाभे.।

b) सकृत् सपा. तै ६,४,५,४ मै ४,५,५ प्राणम् इति, सकृच् च तै ६,४,५,४ प्राणान् इति च पाभे.।

c) सपा. मै २,१३,३ तैब्रा १,५, ७,१ आपश्रौ १६, ३२,३ चक्षुः इति पाभे.।

d) =सपा. आपश्रौ ६,२५,१०। मा १७,७१ का १८, ६,७ काठ ७,३ प्रभृ. व्यानाः इति पाभे.।

e) पाभे. उदानाय मा १,२० द्र.।

f) सपा. आपश्रौ १२, १८,१०। मा ७, २७ का ९, १,१ माश ४,५,६,१ उदानाय इति पाभे.।

g) सपा. शौ ५,४,७ व्यानाय इति पाभे.।

h) विप. (अग्नि-)। उस. उप. √दा(दाने)+विच् प्र. कृत्-स्वरश्च प्रकृत्या (पा ६,२,१३९)।

अपान-दृह्[a]- -धृक् तै ७, ५, १९,२; काठ ४५,१५.

अपान-पा[b]- -पाः मा २०,३४; का २२, ३, ३; तै ३, २, १०,२.

अपा(प-अ)नत्[c]- -‡नतः[d,e] मै १, ६,१; शौ ६,३१,२;२०,४८,५; -नता[f] मै ४, ७, ७¶; -नतं शौ ११,६,८; पै १६,२१,७.

अपानती[g]- -†ती[e] ऋ १०, १८९,२; मा ३,७; का ३,१,७; तै १, ५, ३, १; काठ ७, १३[h]; क ६, ४; कौ २, ७२७; ३, ५, ५; जै २, ६, ४; ३, ५९, १९; पै १९,४५,१२; -¶तीः तै ५, ३,६,२.

¶अपा(प-अ)न्य मै ४, ७, ७; काठ २७,३[२]; क ६,१[२];४२,३[२].

?अपानम् पै ८९,७[1].

अ-पापकाश(न>)नी- -नी[j] पै १४ २,८.

अ-पापकाशि(न्>)नी[k]- -नी[j] मा १६, २; का १७, १, २; तै ४. ५,१,१; मै २, ९,२; काठ १७. ११; क २७,१.

अ-पापत[l]- -ताः पै १३,१२,५.

अ-पापविद्ध[m]- -द्धम् मा ४०,८; का ४०,१,८.

अ-पा(प>)पा- -पा खिसा ३१, १०[n].

¶अ-पामंभविष्णु[o]- -ष्णवः मै ३, ६,८.

अपा-मार्ग- अप√मृज् द्र.

अपा(प-आ)√मे>मि[p]

अपा-मित्य[q]- -त्यम् मै १, १०, २; काठ ९,५.

अपा(प-आ)√यम् (यमने) >

¶अपा-यति- -तिः[r] काठ २८, ३; क ४४,३.

अपायिन्- अपे(प√इ) द्र.

अपार्(प√ऋ ⌊गतौ⌋), †अप… ऋण्वन्ति ऋ ९, १०,६; कौ २, ४७४; जै ३, ३५, ९; अप… ऋणुत ऋ ५, ४५, ६; अप… ऋणोः ऋ ९,१०२,८.

अ-पार,रा[s]- -रः ऋ ५, ८७, ६;८, ६,२६; -रम् ऋ ४, १७, ८; तै ७, ५. ३, २¶; काठ ३३, ५¶; कौ १, ३३५†; †जै १, ३५, ४; ४, ११, १; पै १६, ५२,३; -राम् ऋ ३, ३०, ९; -रे ऋ ३, १, १४; ३०, ५; ४, ४२, ६; ९, ६८, ३; -†रेण ऋ १०,४४,१; शौ २०,९४,१.

†अ-पा(ल>)ला[t]- -लाम्[u] ऋ ८, ९१,७; शौ १४, १,४१; पै ४, २६,७.

---

[a] उस. उप. दृह् + क्विप् प्र. । कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६,२,१३९) । पदान्ते घत्वं भष्त्वञ्च (पा ८,२,३२;३७)।

[b] विजन्तम् । सस्व. नापू. द्र. ।

[c] शत्रन्ते अन्तोदात्ते शसाद्यजादिविभक्तिरुदात्ता (पा ६,१,१७३) ।

[d] इह तसिः प्र. इति कृत्वा अपान-तः इत्येवमवग्रहे सति 'अग्नेः प्राणाऽपानाभ्यां सूर्योऽर्णवेऽन्तश्चरति' इत्यन्वयस्य सुशकत्वेऽपि यनि. एवाऽऽदरो बाह्वृचमूलसंवादनौचित्यात् पपा. तथात्वाच्च (तु. संटि.)। एस्थि. अपि शाखाद्वयीयौ वा. अन्योऽन्यतो नितरां विविक्तौ भवत इति यथायथमाकरत एवाऽनुसन्धेयमिति दिक् ।

[e] सपा. °नतः<>°नती (माश २,१,४,२९ काश १,१,४, २६ च) इति पाभे. ।

[f] °पा° इति स्वर. ? यनि. शोधः ।

[g] स्त्रियां ङीप् प्र. स चोदात्तः (पा ४, १,६; ६, १, १७३) ।

[h] आख्यातिकं रूपमिति मन्वानः SI. चिन्त्यः ।

[i] अ+पान-(भाप. <√पा 'रक्षणे')>-नम् इति मतम् (तु. सस्थ. टि. व्यथते) । वा. क्रिवि. द्र. ।

[j] सपा. °काशनी<>°काशिनी इति पाभे. ।

[k] विप. (रुद्र-तनू-) । तस. नञ्-स्वरः । उप. पाप-+√काश् + ताच्छीलिकः णिनिः प्र. ।

[l] तस. उप. √पत् (बधा.) > पापत् + कर्तरि अच् प्र. । वा. प्र३ सत् साध्याः इत्येतदीयं विप. द्र. ।

[m] तस. नञ्-स्वरः । उप. तृस. ।

[n] पाभे. ३पाक->पाका(क-अ)रु->-रोः टि. द्र. ।

[o] सस्व. कृते तु. टि. अ-क्षोधुक-। उप.<उस. पाम⌊यद्र.⌋-√भू (बधा.) + खिष्णुच् प्र. ।

[p] अप√मे > मि इत्यत्रत्यं टि. द्र. ।

[q] =(⌊आहरणीय-⌋तुल्यमूल्य-वस्तु-⌊तु. टि. २अररिनु-⌋)। यदेतत् प्राति. = अप-मित्य- इतीव प्रत्यपादि (तु. MW. SBw.), तत् प्रकरण-संगतस्य मध्यस्थस्य भाङः सदर्थाऽग्रहनिदानमित्युपेक्ष्यम् ।

[r] पाभे. अपगूर्तिः मै ४,६,८ द्र.

[s] बस. अन्तोदात्तः (पा ६,२,१७२) ।

[t] =अत्रि-दुहितृ- । बस. उप. नाप. (पालक-) ।

[u] =सपा. जैमि १,२२१ आपमं १,१,९ कागृ २५,९ मागृ १,८,११ । वागृ १४,१ ?मबालाम् इति पाभे. ।

अपावः अप √वृ (आच्छादने) द्र.

?अपावकीय पै १५,१७,८.

?अपाव(न्>)री[a]- -रीः पै १, ८९,३.

अपा(प-आ)√वृज् > अपा-वृक्त- -क्ताः ऋ ८,८०,८.

अपा(प-आ)√वृत्, > वर्ति, अपावर्तन्त मै १,९,८¶[b].

¶अपावर्तयेत्[c] काठ ३५, १७; १८^{२}; क ४८,१५;१६^{२}.

¶अपा-वृत्त[d]- -त्तः मै ३,९,२.

अपा-वृत्य शौ १२, २,३४; पै १७, ३३,५.

अपा-वृत्-, अपा-वृति- अप √वृ (आच्छादने) द्र.

¶?अ-पाव्य[e]- -व्यानाम् काठ ३० ९.

¶अपाव्य-त्व- -त्वम् काठ ३०, ९.

अपाष्टि- अयस°.

१अपाष्ठ[f]- -ष्ठात् शौ ४,६,५;मै ५, ८,४;११,२,४. [°ष्ठ- शत°].

†अपाष्ठ-वत्[g]- -वत् ऋ १०,८५, ३४; शौ १४,१,२९; पै १८,३,८.

२अपाष्ठ[h]- > आपाष्ठि[i]- -ष्ठेः मै ३,४,६¶.

†अपा(प√अ)स् (भुवि), अप··· अस्मि[j] ऋ १०,८३,५; शौ ४, ३२,५; पै ४,३२,५.

†अपा(प√अ)स् (क्षपणे), अपास्यति तै ६,३,९,२¶; अप···अस्यतु पै १९, २९, १; अपास्य ऋ ३, २४,१; मा ९,३७; का ११,१,३; जै ४, २५,१; अप·····अस्य ऋ ६, ५१, १३; कौ १, १०५; जै १,११,९.

¶अ(प>)पा-सङ्ग[k]- -ङ्गः काठ २५, २; क ३८,५.

¶अपा(प-आ)√हृ, अपाहरन्ति, अपाहरत्, काठ ३४,३.

अपि ऋ १, १६४, ६; २, ५, ८; ३४, १०; ३, ⌊१, २१; ५९, ४; ६, ४७, १३; १०, १४,६; १३१,७⌋[l]; ३८,६; ५,३१,९; ४६, ७; ६,५९,९; ७,१६,८; १८, ६; ३१,५; ३८,३[m]; ८,१९,८[n]; ४४,

---

a) पाठः? वनिबन्तस्य प्राति. ओषधीनां विप. सतः स्त्री. वा. सं३ स्यादिति संभाव्येत ।

b) सपा. काठ ९,१५ पुनरावर्तन्त इति पाभे. ।

c) सपा. तैब्रा ३,७,१,६ अपाकुर्यात् इति पाभे. ।

d) प्रास. उप. कर्तरि क्तः प्र.। पूप. अपाऽऽङोः अव्य. सतोः समस्तीभावे सास्व. भवति, स एव चेह शिष्यते (पा ६,१,२२३;२,२) ।

e) अवग्रहः? प्रकृतायां श्रुतावेत्र व्यु. द्वैधदर्शनात् । तथा हि । अपाव्यानाम् अपूतपावनत्ववचनात् तावत् अ+पाव्य-(<√पू) इति संकेतो गृह्येत । तेन च पावकाऽन्तरेणाऽपाव्यत्वे सति स्वतः पूतत्वे च तात्पर्यं स्यात् (तु. भा. ⌊तैब्रा.⌋) । अथाऽनुपदमेवाऽऽव्याऽपजयवचनाद् 'अपगतम् आव्यम् (<आव्य- यद्.) एभ्यः' इति कृत्वा संकेताऽन्तरं च गृह्येत । बस. आव्याऽपकारकत्वे च तात्पर्यं स्यात् । अथ सा. ⌊तैब्रा.⌋ ?अव्य- इति उप. इत्याह । तदेवं पूप. च उप. चोभयत्राऽपि भूयान् विमर्शः साऽवसरः द्र. ।

f) नाप. (शल्य-पुङ्ख- इति PW. GW. प्रभृ.; विषोपादान- इति सा. ⌊शौ.⌋; ऋजीष- इति वें. सा. ⌊ऋ.⌋) । व्यु.? अप√ऋष्+थः प्र. थाथीयस्वरश्च (पा ६, २, १४४) । नंप्र. *अपार्ष्ठ- > यनि. इति कृत्वा रेफ-लोपः (तु. टि. अयोपाष्टि-, ऋष्टि- ⌊<√ऋष्⌋; वैतु. सा. प्रभृ. अपष्ठ- ⌊?पा ८, ३,९७⌋ इत्यतोऽपसंकेत्यमाना इव सन्तः यनि. <अ(प>)पा √स्था इति प्रतिपादुकाः) ।

g) विप. (एतद्- ⌊वधू-वस्त्र-⌋) । स्वरस्य कृते तु. टि. आदित्य-वत्- ।

h) =ऋषि-विशेष- ।

i) अपत्येऽर्थे इञ् प्र. (पा ४,१,९५) ।

j) तु. GW.; वैतु. वें. सा. च अपपरैतः इति योगं वदन्तौ चोद्यौ भवत ऐकपद्ये द्वैस्वर्याऽनुपयोगात्, तद्वैपरीत्येन यनि. नाशार्थे तात्पर्यात् प्रकरणे संगतत्वात् ।

k) विप. (⌊अपगत-सङ्ग-⌋ विष्णु-) । बस. ।

l) संभावनायां समुच्चये वा कप्र. (तु. ऋ १, ९८, १; ३, ५९, ३; ७, १८, ३ प्रभृ. यत्र प्रकरणसाम्ये सत्यनुपसृष्ट एव √अस् ⌊भुवि⌋ इति श्रूयते; वैतु. GW. प्रभृ. अपि···स्याम इत्येवं योजुकाः सन्तश्चिन्त्याः न ह्याराधको देवतायाः सुमतावात्मनोऽन्तर्भावं वष्टि, किन्तर्हि तस्या विषयभावमिति) ।

m) अन्ववसर्गे कप्र. 'स्तूयेतैव' इत्यर्थः (वैतु. सा. समुच्चय इति; PW. प्रभृ. अपि···अस्तु इति च) ।

n) 'यतस्त्वं रयीणां राजाऽतः संभाव्यते यथा त्वयि साधवः क्षेमासः स्युः' इत्येवं वा. सांभावनिकः कप्र. । नाउ. √अस्(भुवि) > सन्ति इत्यत्र यच्-परे सत्यपि (पा ८,३,८७) षत्वाऽभावोऽप्यत्र लिङ्गं स्यात् वैतु. GW. अपिसन्ति इति ।

२४[a];४५, १९; ५६, ४;९१,१; ९७, १२; १०, २, ३[b]; ११, ४[c]; ५; ४४, ४; ७१, ५[d]; ६[e]; ७७, ७[f];८६, ४;९५,१८; १०४, १०; १६७, ४; खि १, ११, ४; ६; १२, ३; २, १,९[g];१०,५;३, ८,४;१०^{२}, १;३;१७^{२},४,५^{२};४, ४,३;५,१४;११,१३;५,७,३,३; ७,१,१; खिसा २, ९; †मा १९, ५०; २०,५२; २३, ५०\$[h]; का २२,५, ६†; २५,९,६[h];¶ते १, १,७,२\$;१४,३†;४,४६, २†; ५, १०, ४\$; ७, १, २; १३, ५†; २, ४, १२, २;६, ३,१;७, १;१२, ६†; ३, ४, ३,१;५,१, ५, ५; २, ५, ६[i]; ३, १२, १; ७,९,१;६,१,६,६;९,६;२,४,४; ३, ३, २; ५, ६, ३; ७, ३; ८, २;४;६,२, १[j]; ८, २; ११, ४; ७, १, ६, १; २, १०, ४^{२}; ¶मै १, १, ८\$; २, १५\$;६, ९; १०, २^{२}\$[k]; १५; २०; २, १, ४; ७^{२}; ८-१०; २, १; २; ४; ५[l]; ३, १^{२}; ७[m]; ५, ७; ३,४,४[n]; ५; ७, ९; १०;९, १; ५; ७^{२}; १०, १; ४; ४, १, ८\$;३, ६; ४, १०; †१०, २; १२, ५†; १३, ८\$; १०†; १४, १२†; ¶काठ १, ७\$;२, १५†; ७, ८; ११;१२[o,p];८, १;१६†; ९,४\$[k]; १०,७;११^{२}; ११,५^{२};६;१०; १२, १;१; ४; ५^{२}; १९, १३; २१, १२[l]; २२,

---

a) सांभावनिकः कप्र. (वैतु. PW. प्रभृ. अपि···स्याम इति)।

b) 'दुर्गमत्वेन प्रसिद्धमपि सन्तम्' इत्येवं देवानां पथोऽप्रयुक्तेनापि सता पदार्थेन विशेषणार्थको यद्वा भिन्नक्रमः सन् द्वितीयपादगतस्य पदार्थस्य संभावनया विशेषणाऽर्थकः कप्र.। यत्तु सा. (शौ १९,५९,३), GW. च अपिः ग. इति कृत्वा 'पथोऽप्यागमनम्' गमयांचक्रुस्तन्मन्दम्। पथो गत्यागतिविषयत्वे सति प्रवेशविषयत्वाऽभावात् तद्गमकाऽपिगमनार्थयोगाऽयोग्यत्वात्। न हि लोकः पन्थानं प्रविशति, किन्तर्हि गच्छति वाऽऽगच्छति वेत्यभिसंधिः। एस्थि. यत् PW. WI. NW. च आङं पृथग् मर्यादार्थकं कप्र. मन्यमाना इव अपि···अगन्म इत्येकोपसृष्टं क्रिप. आहुस् तन्नितरां मन्दायताम्। पथो मर्यादीभावेन समाप्तशक्तित्वे सति कर्मान्तराऽभावात् सकर्मकस्य अपि√गम् इत्यस्य साकाङ्क्षत्वाऽऽपत्तेरिति यावत्।

c) यच्छब्देन प्रसह्य प्रत्युपस्थापितस्य तच्छब्दवाच्यस्य संभावनविषयत्वेन युक्ततरत्वात् कप्र. (तु. WI. [शौ ६, ७७, २]; वैतु. PW. अपि····हुवे इति)।

d) सा. अन्वर्थे गतित्वमपि विकल्पेनाऽऽह, तद्विमर्शसापेक्षमिव भवति।

e) तु. सा.; वैतु. PW. प्रभृ. अपि···अस्ति इति गतित्वपक्षपातिनः। 'यो ज्ञानं त्यक्तवानस्ति, तस्य ज्ञानेऽभागता स्वतः सिद्धा सती तस्य वाच्यप्यभागता प्रयोजयेत्' इत्यर्थः सामुच्चयनिकं कप्र. आकाङ्क्षेदिति कृत्वा मनि. उपपन्नतरत्वं द्र.। अपि च भाग-शब्दस्य साक्षाच् श्रुतत्वात् तत्तासमर्पकत्वेनेष्यमाणे गतित्वे चमत्काराऽभावः स्यात् (वैतु. ऋ १, १६२, ८ यत्र भागात्मकस्याऽर्थस्य गम्यत्वे सति गतित्वमास्थायीति)।

f) भागतया न तु भागवत्तया संभाव्यमानस्यैव 'अपिभावः' इष्ट इति कृत्वा गतित्वाऽप्रसङ्गः द्र. (अपि तु. नापू. टि.)।

g) सपा. खिसा २,८ अभि इति पाभे.।

h) यदिह सांभावनिकं सन्तं कप्र. गतितयापि PW. विकल्पयेत्, तदनध्यवसायत इत्युपेक्ष्यम् (तु. टि. एपू. च द्विपू. च)।

i) अपि, प्रोक्षेत् >सपा. मै ३, २, ५ अपिकुर्यात् इति पाभे.।

j) समुच्चयमात्रद्योतकः कप्र. (तु. पपा. भा.; वैतु. PW. MW. अपिकरोति इति मन्वानौ द्वैस्वर्य-दोषाच् चिन्त्यौ)।

k) पाभे. अधि मा २०,१७ द्र.।

l) तु. टि. अपि√कृ > अपिकुर्यात् मै ३, २,५ यदुक्तदिशा अपिः इह गतिर्न भवति। अपि स्युः>सपा. काठ १०, १०^{२} अपिभवन्ति इति, ते २, २, ८,१ प्रभृ. अपि···संनह्येत् इति च पाभे.।

m) नञर्थ-पुष्टिप्रदानम् अभ्य.।

n) अन्ववसर्गे कप्र. (वैतु. SI. अपि√युज्>अपियुनक्ति इति चिन्त्ययोगः)।

o) अन्तरर्थे सप्त. युक्तः कप्र. उसं. (पा १,४,९६)।

p) सपा. तैब्रा १,२,१,८ आश्रौ २, १,१७ प्रभृ. सचा इति पाभे.।

१[a]; २३, १; २४, ५; २५, ४. २६, १, २; २७, ३[b]; २८ ३[a]; ३०, ४[c]; ७; ३१. ६$; ७; ३२, २; ४; ३५, १३$[d]; ३६, ९; १४; ३७, ४; ११[e]; ३८, १३$.¶ क ६, २[f]$; ६; ८, ७[g]; ३१, ५[h]; ३६, १; ३७, ६; ३९, १; ४०. ४; ५; ४२, ३[b]; ४४, ३[a]; ४६, ७[e]; ४८, १३$[d]; को १, ३६१; २, २८१†; ज १, ३८, २; ३, २३, १३†; शौ ६, ४५, ३‡[i]; ५५, ३†; ७७, २†; †७, ५१, १; ९७, १; ९, ५, १४; १४, ७†; १०, १०, ३३; ११, ९, ३; १२; १२, १, ४; २५[j]; २, ४[k]; ९: ५३; ४, ३८; ३९; १३, ५. ३–५; १४, २, २९; †१८, १, ५८; १९, ३८, २[l]; ५९, ३†; †२०, १८, ५. ५४, ३; ९४, ४; १२५, ७; १२६, ४; १२७, १२[m], पै १, ५१, १; ५९, ४; ६०, ४; ६६, १; २, ३८, १; ३, २५, ७[n]; ४, २६, १†; ५. १५, ४; ९, ६, २; २२, १०; २२; २५, ७; ११, ५, ९; १३, १०, ३; ८; १६. ५२, ५; ६६, ६†; ८२, ३; ८३, २; ९६, १; ९७, ५[o]; ९८, ४; ११०, ३; १४५, ११; १०९, १२; १७, ४, ५[p]; १३, १; १९, ८; ९; २८, १; ४०, ८[q]; १८, ९. ९; १९, ९, ११†; १६ २†; २०, १४; २३, ४; २४, ३[l]; ४७, ६†; २०, १९, ४; ९; २०, ५; २६, ८; २९, ४; ३२, २[r].

अपि-त्व[s]- -त्वम् मै १, ११, ५¶; काठ १४,५¶; शौ १०,८, ५; प १६,१०१,४.

†**अपि-कक्ष**[t]- -क्षे ऋ ४,४०,४[u]; मा ९, १४[u]; का १०,३,७[u]; तै १,७, ८,३[u]; काठ १३,१४[u]; २१,५¶[v];

---

[a]) तु. टि. मै ३,४,४ ।

[b]) पाभे. अपतुरीयम् मै ४,५,८ द्र. ।

[c]) संभावने कप्र. (वैतु. SI. अपि…वर्षति इति) ।

[d]) संभावनायां कप्र. (वैतु. SI. अप्येति इति) ।

[e]) अपिकार्यम् इति समस्तमिति यत् SI. आह, तत् स्वरतश्चाऽर्थतश्च चिन्त्यम् ।

[f]) पाभे. अपि काठ ७,१२ द्र. ।

[g]) पाभे. अधि मा २०,१७ द्र. ।

[h]) पाभे. अपि तै ५,२,५,६ द्र. ।

[i]) अभिद्रोहं चरामसि ऋ १०, १६४, ४ इति पाभे. विज्ञापयद् यथा प्रकृतेऽपि 'मृषा चरणम्' एवाऽभिप्रेतं स्यान्न 'मृषाऽपिचरणम्' इति । एस्थि. गर्हाविशिष्टसंभावनायामयं कप्र. इति तत्त्वम् (तु. सा. W.; वैतु. WI. अपि√चर् इति) ।

[j]) अपि, संसृज > सपा. पै १७, ३, ६ अभिसंसृज इति पाभे. ।

[k]) सपा. पै १७,३०,४ अभि इति पाभे. ।

[l]) शोध्यः सस्थ. ?वाप्यासि टि. द्र. ।

[m]) =सपा. मंब्रा १,१, १३ शाश्रौ ८, ११,१५ प्रमृ. । पै १८, २१, १० भागृ १, १८, ८ अभि इति, पागृ १, ८, १० इह इति, आपश्रौ ९, १७,१ आपमं १,९,१ रायः इति, खि ५, ११,२? ऐब्रा ८, ११ वीरः इति च पाभे. ।

[n]) सपा. शौ ४,११,११ उप इति पाभे. ।

[o]) अन्ववसर्गे कप्र. द्र. । पाभे. अधि शौ ९,५,६ द्र. ।

[p]) सपा. शौ १२,१,३४ अभि इति पाभे. ।

[q]) पाभे. अधि शौ १२,३,४७ द्र. ।

[r]) सपा. शौ ७,८७,६ नप्त्यः (सा. नप्त्र्यः) इति पाभे. ।

[s]) समुच्चयाऽर्थस्य द्योतकाद् भावे त्वः प्र. तत्स्वरश्च । WAG. [१,२४१ a]< *अपि-पित्व- इति ।

[t]) कक्षस्याऽवयविनः सतस्तदपिगतप्रदेश-विशेष वृत्तितां कृत्वा नायं प्रास. वा बस. वा अस. वा किन्तु तस. एव सुप्सुपीयः प्रकारविशेषः सास्व. सन् पाप्र. निरुदकादिषु (पा ६, २, १८४) द्रसं. [तु. भा. (तै १,७,८,३); वैतु. [पक्षे] भा. समुच्चये अपि कप्र. च तस्य समासान्तः प्रत्ययं च युगपदभिसंदधानः सन्नसमर्थमिव पदयोगं ब्रुवाणः, उ. (मा ९,१४) एकस्वरत्वेन स्पष्टं संकेतितेऽप्येकसमस्तपदत्वे अपि इति च कक्षे इति च पृथगिव सती द्वे पदे ब्रुवाणः, म. सामीप्यार्थे अस. इति ब्रुवाणः (स्वरतः साधुत्वेऽप्यर्थतः सूक्ष्मेवानुपपत्तिरिव इह द्र. । कक्ष्याबन्धनाऽधिकरणतया कक्षाऽपिगतत्व विशिष्टस्य कक्षाऽवयवस्यैव न तु यस्य कस्यचित् तत् समीपवर्तिनः शरीरावयवान्तरस्याभिप्रेतत्वादिति दिक्)] ।

[u]) =सपा माश ५.१,५,१९ काश ६,२,१,१० या २, २८ । मै १ ११,२ अपपक्षे इति पाभे. ।

[v]) सपा. तै ५, ५,८,२ अपिपक्षम् इति, मै ३, ३,५ अपिपक्षे इति च पाभे. ।

क ३१, २०^{२}¶[a]; -क्षेभिः ऋ १०,१३४,७.

अपिकक्ष्य[b]- -क्ष्यम् ऋ १, ११७, २२.

अपि-कर्ण[c]- -र्णे ऋ ६,४८,१६.

अपि √कृ, अपि कृणोतु शौ ९, ४, २; पै १६,२४,२; ¶अपिकुर्यात मै ३ २,५[d].

अपि √कृत् (छेदने), ¶अपिकृन्तति काठ २३,४; २५, ९; १०; २६, ५; क ३७ ५; ४०,२; ३; ४१,३; अपिकृन्तामि मा ५, २२; २६; ६ १; का ५, ६, १; ७, १; ६, १, १; तै १, ३, ५, १; २; ३, १,१^{१}; ६, १,८,४; २, १०, २; मै १,२,१०^{२}; ३, ८, ८^{२}; काठ २५^{१}; ९^{२}; ११^{१}; १२^{२}; ३,३^{१}; २३,४; २५, ९^{१}; १०; २६, ५; क १,१८; २, ३; ५^{२}; ६; १०; ३७ ५; ४०, २^{२}; ३; ४१, ३; अपिकृन्तां पै १६,१४६,११.

अपिकर्त्स्यामि खि ४, ५, ३०[e]; शौ १०, १, २१; पै १६, ३६, १०.

?अपि[f] **√क्षे>क्षापि**, अपिक्षापयति, शौ १२, ९, ६; ?अपिक्षापयतु पै १६, १४५ ६; अपिक्षापय शौ १२,१०,५; पै १६,१४६,१.

अपि √गच्छ्, गम् अपिगच्छति शौ १२, ४, ३१; पै १७, १९, १; अपिगच्छन्ति मा ४०,३[g]; अपिगच्छतु शौ २, १२, ८[h]; ९, ५, १; पै १४, ३, ३; १६, ९७,१; अपि…गच्छतु शौ १२, २,४[i]; अपिगच्छन्तु शौ १२, २, ४५; अपिगच्छ शौ १२, ३, ५३; पै १७, ४१, ३; अपि…गच्छ खि २,१, ९[j]; †अपिगच्छतात् ऋ १०, १५४, [१-५]; शौ १८, २,१४-१८; पै २०,४०,८.

अपि…जगम्युः[k] ऋ १ १७९,१.

अपिग्मन् ऋ ५, ३३, १०;

†अपि…अगन्महि[k,l] ऋ ६, ५१,१६; मै १,२,५; काठ २,६; २४, ६; क १, १९; ३७, ७;

‡अपि…अगस्महि[m,l] तै १,२, ९,१.

अपि-गण[n]- -०ण, -णम् पै १९, ५४,४.

अपि √गा, अप्यगात् शौ २, ९, २; पै २, १०,४; अप्यगुः शौ १०, ३, ९; पै १६, ६३, ८; अपिगुः ऋ ७,२१,५.

अपि √(गु>)गूह्, अपिगूहतात् १९,४१,१७.

¶अपि √गृह्, अपि…गृह्णीत मै ४, ५,८.

अपिगृह्यते तै ६, ५, ८, ५; अपिगृह्यताम् तै ६ ४, ९,१[o]; काठ २७, ३^{१}; क ४२, ३^{१};

---

[a] पाभे. अपिकक्षे काठ २१,५ द्र. ।

[b] तात्रभविके यति प्र. तित्-स्वरः (पा ६, १, १८५) ।

[c] कर्णे इत्यनेन सप्तम्यन्तेन कर्मप्रवचनीयतयाऽभिसंबन्धप्रत्रणात् (तु. ऋ ५, ३१, ९; ८, ९७, १२; १०,८६,४) समासे अपेः उत्तरवर्तिनोऽन्तोदात्तः एपू उक्तयौ संख्यानिकया दिशा सुसाधः द्र. । अथवा सप्त. विभक्तेरर्थे अस. द्र. तेन च सास्व. स्यादिति कोऽपि विवेकः स्यात् ।

[d] अन्तर्भावयेदित्यर्थः (वैतु. मै २, २, ५ यत्राऽन्तर्भाव्यानां बस्वजानां प्रविवक्षिततया तत्समुच्चायकः कप्र. अपिः भवति न तु अपि…स्युः इतीव गतिरिति) । पाभे. अपि तै ५,२,५,६ द्र. ।

[e] सपा. खिसा २२, ३२ अभिकर्त्स्यामि इति पाभे. ।

[f] अपेः इति यनि. निगमेषु गतिः स्यादुत पदार्थसंभावनाद्यर्थेषु कप्र. इति भूयोविमर्शसहत्वमनाहतं द्र. ।

[g] =सपा. माश १४,७,२,१४ । का ४०, १,३; ईउ ३ बृउ ४,४,१४ अभिगच्छन्ति इति पाभे. ।

[h] तु. PW.; वैतु. सा. समुच्चये कप्र. अपिः इति । अहं वागपि गच्छतु>सपा. पै २, ५, ७ इमं गच्छतु ते वसु इति पाभे. ।

[i] सपा. पै १७,३०,४ अभि…गच्छति इति पाभे. ।

[j] सपा. खिसा २,८ अभि…गच्छ इति पाभे. ।

[k] संभावनार्थः कप्र इति सा. । गतिरित्यर्वाक्तनाः (तु. ऋगुत्तरा यत्र समानयोगः सुम् इत्युपसर्गो विनिगमयन्निव भवति) ।

[l] पाभे. प्रति…अपद्महि द्र. ।

[m] =नापू. रूपं विगतनासिक्यं च रक्षितसिच्कं च । अपिः कप्र. चार्थ इति भा. तद् विमृश्यं (तु. नपू. टि) ।

[n] नाप. । प्राग. ।

[o] सपा. काठ २७,४^{२} क ४२,४^{२} गृह्यताम् इति पाभे. ।

अपिगृह्येताम् तै ६,४,१०,१[a].

अपि-गृह्य तै ६,१,३,८;४,१०,२[b]; काठ २७,८[b]. [°ह्य अन्°].

अपि-गृह्य°– -ह्यम् काठ २७,३; क ४२,३.

?अपि √घस्[d], अपिग्ध ऋ १,१५८, ५.

?अपिच्छंनेवशंगुणी[e] पै ३,२८,५.

अपि √जन् > अपि-ज[f]– -जः तै १, ७, ९, १; ४, ७, ११, २; काठ १८, १२; क २९, १; -जाय मा ९, २०; १८, २८; २२,३२; का १०,४,१; १९,९, १; २४, १९,१; मै १, ११, ३; काठ १४,१.

अपि √जू > अ(पि >)पी-जू[g]– -जुवा ऋ २,३१,५.

अ-पित्[h]– -पितः ऋ ७,८२,३.

¶अ-पितृदेवत्य– -त्यम् काठ २४, ८; क ३८,१.

अपि-त्व– अपि द्र.

¶अपि √दह्, अपिदहति तै २, १, ४,७; ५, ४, ५, ४; अप्यदहत् तै २,१,४,६;५,४,५,४.

अपिधक्ष्यति काठ १०, १०.

अपि-दुह्य मै २, ५,३^{2}; ३, ३,७^{2}; काठ १३,४^{2};२१,८^{2}.

¶अपि √दुह्, अपिदुदुहे मै ३,३,४; ४,७,४.

अपि √धा, ¶अपिदधाति तै १, ७ ३,१;२, २, १०, ४; ५, १, ९, ५[i]; १०,१; २, ७, ३;८,१; ९, २[j];३, ४,१; ४, ६,१; ५, १०, ७;७,४,२; ६, ३, ५, ४;१०,१; मै १,६, ३; ५; ९;८,९; २, १, ६;१०;६,१;३,१, ९; ३,१०;७, ६; ९, ५;१०, ४^{2}; ४, १,३;३, १; ५,५^{2};७, ४^{2}[k]; काठ ६,६^{2}[l]; १०, ६; ११, ५; १५, १; १९ १०^{4}[l]; २०, ६; २१, १;८^{2}[m]; ९^{2}; १०; २४, ७;२६, २[n]; ७; २७, ६; २८, ६; ९[k]; ३१, २^{2}; ३७, १४^{4}; क ४, ५^{2}; ३०,८^{4}; ३१,८; ३७,८; ४०,५; ४१, ५; ४२, ६; ४४, ६; ९[k]; ४७, २^{2}; ¶अपिदधाति मै १, ८, ६; अपिदधामि मा ११, ७७; का १२,७,१२; तै ४,१,१०,२; मै २,६,१;७, ७; ४, ३, १; ५,५; काठ १५,१; १६,७; ३७, १३; शौ ४,३६,२; १६, ७,३; पै १, ४२,१; १०, १२,७; अपिदध्मः मै १, ७, १[o]; ८, ९[o]; पै १६, १५१,६; १७, २४, ३; †अपिधत्स्व ऋ १०, ८७, २; शौ ८, ३, २; पै १६, ६, २; अपि… धेहि[p] ऋ १०, ९८, ११; पै १३, ९, १०; ¶अप्यदधुः मै ३, १०, ४; अपि…अदधुः[q] ऋ १०,५६,४; ¶अपिदध्यात् तै २,६,६, ६; ८,२; ५, २,५, ३; ७,२;३,७,४;४, १, ४;६,६,२; ६,३,५,२; मै १,४,१३; ६,९[r];

---

[a] सपा. काठ २७,८ गृह्येताम् इति पाभे. ।

[b] सपा. मै ४,६,३ °धाय इति पाभे. ।

[c] गस. कर्मणि क्यप् प्र. (पा ३,१,११८) ।

[d] यनि. निगम एकमुपसृष्टं पदं भवति (तु. PW. प्रभृ.) । यद्वा पृथग्भूतपदद्वयं (तु. वैं. सा.) इत्यस्य विषयस्य भूयोविमर्शसहत्वं प्रश्नितं भवति । तिङ्ङपि < √घस् इति यनि. PW. प्रभृ. आहुः; < √हन् इति वैं. सा. च ।

[e] अपृच्छं नेव शं गुणी इति शोधो विमृश्यः ।

[f] गस. डान्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ३, २, १०१) ।

[g] विप. ([प्रेरयित्री-] उषासा-नक्ता-)। गस. क्विबन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या पूप. सादी. च उसं. (पा ३, २, १७७ ६,२,१३९;३,११६) ।

[h] नाप. ([जलेनाऽपूर्णा-] नदी- इति सा. PW. प्रभृ.)। बस. अन्तोदात्तः (पा ६, २, १७२)। उप. √पि(=√प्यै) + भावे वा कर्मणि वा क्विप् प्र. । पाभे. कृते *अ-जितः टि. द्र. ।

[i] सपा. मै ३,१,९ अवरुन्धे इति पाभे. ।

[j] सपा. काठ २०, ८ अपिधाय प्रत्यस्यति इति पाभे. ।

[k] सपा. तै ६,५,९,३ प्रयच्छति इति पाभे. ।

[l] सकृत् अपिदधति इति पाठः? यनि. शोधः (तु. संटि. [क ४,५]) ।

[m] सकृत् सपा. तै ५,४,९,१ करोति इति पाभे. ।

[n] सपा. मै ३, ९, १ अभिमानुकः स्यात् इति पाभे ।

[o] पाभे. प्रति…दधामि द्र. ।

[p] तु. GW.; वैतु. समुच्चयार्थस्याऽप्राकरणिकत्वात् तद्वादिनौ वैं. सा. च चिन्त्यौ द्र. ।

[q] देवेषु कर्तोर्निधानस्य श्राविते अपिः गतिः द्र. (तु. वैं. PW. प्रभृ.; वैतु. सा. समुच्चयार्थे अव्य. इति) ।

[r] सपा. काठ ८,१ आधत्ते इति पाभे. ।

१०, २०[a]; २, ३, ७; ३, ३, १; ९, १; १०, १^{२}; ३; ४, १, ३^{१}; २, १०; ५, ५^{३}; ७, ७; काठ ८, ८; १२, ५; २०, ३; २३, ६; २४, ६[b]; २६, २; ३; ३१, २^{२}; क ७, ३; ३१, ५; ३७, ७[b]; ४०, ५; ४७, २^{२}; ¶अपिदध्या॒त् मै ४, ५, ५; अ॒पिदध्याम् मै २, १, १०.

¶अ॒प्यधात् मै २, १, २; ३, ३, ९; अ॒प्यधाम् शौ ७, ३६, २; पै २०, ३०, ६.

¶अ॒पिधीयते मै ३, १०, ५; ¶अपिधीय॒ते मै १, ८, ९; अ॒पि-धायि शौ ५, ३०, १५; पै ९, १४, ५.

१अपि-धा॒न[c]- -नम् शौ ७, ३६, ३; ११, ३, ११; १८, ४, ५३; पै १६, ५४, १; -†ना ऋ १, ५१, ४; १६२, १३; मा २५, ३६; का २७, १३, ५; तै ४, ६, ९, १; मै ३, १६, १; काठ ४६, ४. [°न- ओष्ठ°, त्वचा°].

अपिधा॒न-वत्- -वन्तम् ऋ ५, २९, १२.

¶२अपि-धान[d]- -नः काठ ११, १; ४[e].

¶अपि-धा॒य मै २, ६, ६; ४, ६, ३[f]; ९; काठ १५, ५; २०, ८[g]; क ३१, १०. [°धाय अन्°]

अपि-धि॒[h]- -धीन् ऋ १, १२७, ७.

¶अपि-धे॒य[i]- -यः मै ४, ५, ५, -यम् पै १९, ४२, १४.

अ॒पि-हित- -तः पै ८, २०, ११; -तम् ऋ १, ३२, ११; ५, ६२, १; १०, १२९, ३; मा ४०, १७; का ४०, १, १५; पै १३, ६, ११†; १६, ३९, ८[j]; -†ता ऋ ४, २८, १; मै ४, ११, २; काठ ९, १९; -तान॑ ऋ ४, २८, ५. [°त- अपूप°].

¶अ॒पि-हिति[k]- -त्यै मै २, ४, २; ३, ८, ८; १०, २; काठ १२, १२.

अपि √धाव्(गतौ), अपिधाव पै ५, २८, ३.

¶अपि-धिष्ण्य॒[l]- -ष्ण्यम् मै ३, ९, ३.

अपि √नह्, ?अपिनह्येते[m] पै ९, ६, ४; अपिनह्यसि पै ५, ३२, ९; १९, ३२, १२?[n]; अ॒पिनह्यामि ऋ १०, १६६, ३; शौ १, १४, ४; ७, ७३, ४[o]; ५[o]; १००, ३; पै १, १५, ४; ९४, १; २; ५, २०, ५; १३, १३, १[o]; २[o]; १९, २०, ९?[p]; २०, ५४, ३; अपिनह्यन्तु पै १३, १०, १०; अ॒पिनह्य > ह्या शौ १०, ९, १; पै १६, १३६, १; अ॒पिनह्यतम् शौ ६, ५०, १; अ॒पिनह्यत शौ ५, ८, ४; पै ५, २०, ६; ¶अपिनह्येयुः काठ ३३, ७.

अ॒पि-नद्ध- -द्धम् ऋ १०, ६८, ८; शौ ९, ३, १८; २०, १६, ८†; पै ९, ६, ५; १६, ३९, ८[q]; ४०, ९. [°द्ध- अन्°].

अपिनद्ध-मुख- -खः पै १९, ३२, १३.

¶अपिनद्धा(द्ध-अ)क्ष॒[r]- -क्षः मै २, १, ६.

अपि-नह्य॒मान- -ने शौ १२, ७, १४; पै १६, १४३, ५.

¶अपि-नि √धा, अपिनिदध्मसि पै १९, ८, ११[s].

अपिनि-धा॒य मै ३, ६, ६.

---

[a] पाभे. अन्व॒वनयेत् काठ ३६, १४ द्र. ।

[b] सपा. मै ३,७,७ दध्यात् इति पाभे. ।

[c] गस. भावे वा करणे वा ल्युडन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६,२,१३९) ।

[d] विप. (हरित-रुक्म-)। गस. उप. कर्तरि ल्यु>अनः प्र. (पा ३,१,१३४) ।

[e] सपा. मै २,२,२ उप॒रिष्टात् इति पाभे. ।

[f] पाभे. अपिगृह्य तै ६,४,१०,२ द्र. ।

[g] पाभे. अ॒पिदधाति तै ५,२,९,२ द्र. ।

[h] उप. भावे किः प्र. (पा ३,३,९२) । शेषं c टि. दिशा द्र. ।

[i] उप. कर्मणि यत् प्र. । शेषं c टि. दिशा द्र. ।

[j] सपा. शौ ९,३,८ अभि॒हितम् इति पाभे. ।

[k] द्र. टि. अ॒पहति- ।

[l] अस. सास्त्र. (पा २,१,६; ६,१,२२३) ।

[m] पाठः? अपिनह्यन्ते इति शोधः ।

[n] मूको. अनु अपि-नि √सो>षो 'बन्धने'> अपिनिष्य (मपु१) इति शोधः द्र. । °ष्य अस्य आ° इति पदच्छेद इति कृत्वा °या°> °इया° इत्येवं विपरिणमय्य पादश्च सुपूरः ।

[o] सपा. तैब्रा २, ४, २, २; ३ अ॒पनह्यामि इति पाभे. ।

[p] पाठः? °ह्यामः इति शोधः द्र. ।

[q] सपा. शौ ९,३,८ अ॒वनद्धम् इति पाभे. ।

[r] विप. (होतृ-) । शेषे पर्यस्ताक्ष- प्रभृ. टि. द्र. ।

[s] सपा. शौ ६,४२,२ उ॒पास्यामसि इति पाभे. ।

अपि-नि√(सो [बन्धने]>)षो, अपिनिष्यत पै ५,९,८.

अपि-नि√(स्था>)ष्ठा>अपिनिष्ठि(त>)ता- -ता[a] पै १६,३९,१०.

अपि√नी. ¶अपिनयति तै २, २,२, १; मै १,८,९; २, १, १०; ४, ८, ३; काठ १०, ५; २६, २[b]; अपिनयामः पै १६, ३६, ५.

¶अपि-नीय तै २,२,८,२[c].

अपि√नुद्, अपिनुदामि पै १८, ४, ७[d].

अपि-पक्ष[e]- -क्षन् तै ५. ५,८,२¶[f]; -क्षे मै १, ११, २‡[g]; ३. ३, ५¶[f].

¶**अपि√पद्,** >पादि, अपिपद्यते मै १, १०, १७[h]; काठ ३६, ११[h].

अपिपादयति मै १, १०, १७; काठ २८,४; ३२,३; ३६, ११; क ४४,४.

अपि-पद्यमान[i]- -नात् मै १, १०, १७; काठ ३६,११.

अपि√पृच्, >ञ्च्, ‡अपिपृञ्जन्ति[j] शौ ५,२,३; २०,१०७,६[k].

अपि…अप्राक्[l] शौ १०,४,२६; पै १६,१७,७.

अपि√प्रा>अपि-प्र(ण>)णी[m]- -णी ऋ १,१८६,११.

अपि-प्रे(प्र√इ)ष्, अपिप्रेष्यामः पै १७,२४,३[n].

अपि√बन्धू, अपिबध्नामि पै ६, ६, ९.

¶**अपि-भाग[o]-** -गः मै २.५, ११[p]; काठ १३,११[p].

अपि√भू, ¶अपिभवति काठ ११,२; १२, ६; १०; ३४, ८; ¶अपिभवतः काठ १२, ६; ¶अपिभवन्ति काठ १०,१०[p].

अपि…भूतु ऋ ८, ४४. २८[q]; अप्यभूवन् पै २, ३,५[r]; अपि…अभूव ऋ १०, १४२, १[s]; अप्यभूः शौ २. १०, ८[r];

---

[a] सपा. शौ ९,३,१० परिष्कृता इति पाभे.।

[b] तु. सस्थ. टि. अति√नी>अतिनयति।

[c] सपा. मै २,२,५ काठ १०, १० अभिनयति इति पाभे.।

[d] एकतरत्र शौ १४,१,३८ अपोहामि इति, अन्यत्र उद्वहामि इति च पाभे.।

[e] सस्व. कृते तु. अपि-कक्ष-। यत्तु भा. (तै ५,५,८,२) अ-वि-पक्ष- इति प्राति. इति मत्वा व्याख्याने पर्यश्राम्यत्, अनार्थमेव तत्। यथाकथमप्यन्तोदात्त उपपद्यमानेऽपि तात्पर्यतो विरोधात् (तु. मै ३, ३, ५) यदत्र एकत्वविशिष्टाऽपिपक्षात्मक-वेदिभागविशेषाधिकरणतया साम विशेषमानं विधीयते न तु भा. अनु द्वित्वविशिष्ट-वेदिकोणविशगाधिकरणतयेति। एस्थि. च यदपि भा. प्रेतः वीप्सार्थे गतित्वमिवाह. तदपि भ्रष्टमूलं द्र.। मै. अनु सप्तम्यर्थेऽसौ कप्र. इत्येवमेव सुवचत्वात्। तत्-स्वरपार्थक्यमप्येतत-सूचकं भवतीति चाऽपरा दिक्।

[f] पाभे. अपिकक्षे काठ २१,५' द्र.।

[g] अपि-पक्षः इति पपा. चिन्त्यः (तु. सपा. ऋ ४, ४०,४ अपि-कक्षे इति पाभे.)।

[h] तु. सस्थ. टि. अनु। सगतिकमाख्यातिकं मन्वानः SI. चिन्त्यः।

[i] गस. शानचः निघाते सति शिष्टः इयन्नन्ते नित्-स्वरः प्रक्रिया (पा ६.१,१८६;१९७;२,१३९)।

[j] सपा. ऋ १०, १२०, ३ प्रभृ. ऐआ १, ३, ४ आपश्रौ २१, २२, ४ बौश्रौ १४, २२:५ वाश्रौ ३. २, ५,५७ हिश्रौ १६, ७ १६ अपिवृञ्जन्ति इति पाभे.।

[k] ऋ. अनुसरन्तः RW. BO. अपिवृञ्जन्ति इति।

[l] सपा. शौ ७,९३,१ अपृक्थाः इति पाभे.।

[m] गस. उप. कर्तरि ल्युडन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या [पा ३. ३, ११३; ६. १, १९३:२, १३९ (तु. वें. ORN. NW. च; वैतु. सा. PW. GW. MW. च <अपि-प्र√अन् [प्राणने] इत्युत्स्वरलक्षणमिव वदन्तः सन्त उपेक्ष्याः)]।

[n] सपा. शौ १६,७,२ अभिप्रेष्यामि इति पाभे.।

[o] =भागिन्-। बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पावा २, १, २४ पा ६,२,१)।

[p] पाभे. अपि मै २.२,५ द्र.।

[q] तु. GW.; वैतु. सा. PW. च संभावनायां कप्र. अपिः इति (वैतु ऋ १०, १४२, १ यत्र स-प्रकरणत्वेऽपि PW. यनि. अनुमन्वानो व्याहन्येत [तु. नाउ. टि.])।

[r] सपा. अप्यभूव (तैब्रा २,५,६,३ आपमं २, १२,५ च)<>अप्यभूः इति पाभे.।

[s] तु. वें. PW. प्रभृ.; वैतु. सा. साभावनिकः कप्र.

अप्यभूम ऋ २,११,१२[a]; अपिभूम,>मा ऋ ७, ५७, ४[b]; तै ३,३,११,४[c]; शौ ७, २१, ३[d]; पै २०,४,१.

†अपि √मद्, अपि···मत्सथ>था[e] ऋ १, १८६, १; मा ३३, ३४; क ३२,३,५.

¶अपि-मन्त्र[f]- -न्त्रम् काठ १३, १. [न्त्र- अन्°].

†अपि √मृष्, अपिमृष्यते ऋ ६,५४, ४; अपिमृष्ये ऋ ७, २२, ५; कौ २,११४९. अपिमृष्ठाः ऋ ३,२२,८.

अपि-यत्- अपि (पि √इ) द्र.

अपि √या, अपियामि[g] शौ ४, ३७, ७; अपियातु पै १३,४,९.

अपिया- √*अप् द्र.

अपि √रिप् > अपि-रिप्त- -प्ताय ऋ १,११८,७;८,५,२३.

अपि √रुह्, अपिरोहति ¶तै २, ५, १, ३; शौ ८, १२, २; पै १६, १३४, १; १७, ४, ४; ¶अपिरोहात् तै २,५,१,३; अपिरोहतु शौ १२,१,३५.

अपि √लिह्, ?अपिलेलिह्यते[h] पै ११, ७,७.

अपि √लुप् > ?अपिलोप्य- -प्यम् पै १९,४९,६[i].

अपि[j] √वत्[k], > वाति, अपि··· वतेम ऋ ⌊७, ३, १०; ४, १०; (६०,६)⌋ अपिवातयामसि ऋ १, १२८; २; †अपिवातय ऋ ⌊१०, २०; १; २५, १⌋; कौ १, ४२२; जै १, ४१, ४; अप्यवीवतत् पै२०,३०,३‡; †अप्यवीवतन्

अपि: इति (तथाभाषी ष. चाऽश्रुतिं सप्त. च श्रुतिं प्रत्यसानिह च ऋ ८,४४,२८ इत्यत्र च ⌊तु. एपू. च नाउ. च टि.⌋ अपि पर्यनुयोज्यः स्यात्)।

a) तु. PW. ORN. प्रभृ.; वैतु. सा. सानुनयप्रश्ने कप्र. अपि: इति (तु. नापू. टि. यदनु पर्यनुयुज्यमानोऽसाविहाऽध्याहारमुखेन सप्त. उपपत्तिमिवाह)।

b) तु. PW. प्रभृ.; वैतु. सा. ईषदर्थे कप्र. अपि: इति (नापू. टि. कप्र. ⌊पक्षे⌋ सप्त. विषयपर्यनुयोगो जागरूक एव द्र.। अस्मद्वाच्येषु दिद्युतः साधिकरणतायामुपपद्यमानायामप्यस्मद्वाच्यानां दिद्युति साधिकरणतायाः कल्पनस्य नितरामसंगतेरिति दिक्)।

c) तु. K.; वैतु. भा. सा. च (सप्रकरणत्वात् तु. नापूपू. टि., श्रुत्यभेदाद्-नाउ. टि. च)।

d) तु. PW. प्रभृ; वैतु. सा. (तु. नापूपू. टि) विषयतात्मकम् अपिना ग. वाच्यं सत् सप्त. इदं वाच्यमिति चाऽनुसंदधान उपेक्ष्यः।

e) लेटि सिपि यथा-युक्तत्वात्तिङो निघाताऽभावः। नः इति च जगत् इति च कर्मद्वयमत्राभिसंबद्धं द्र.। सकर्मकत्वे तु. ऋ ४, ३१, २; ६, ४४, १६; ८, ९४, ६ (तु. GW.; वैतु. वें. सा. PW. अपि: संभावनायाम् कप्र. इत्यभिप्रायुक्ताः)। यत्तु सा. यथा इत्येतद् उपमार्थीयम् अव्य. इतीवाऽभिसंदधान एतच्छिरस्कमन्यद् उपमानवाक्यं चाऽऽचिक्षिप्सित-तथेत्येच्छिरस्कम् अन्यदुपमेयवाक्यं चाऽऽरचयेत्, तदसत्। तथा हि सति यथा इत्यस्य जिगमयिष्यमाणेन क्रिप. संबन्धस्याऽवधार्यत्वाच्च श्रूयमाणेन च प्रकृतेन क्रिप. साक्षात्संबन्धाऽभावाद् यनि. तिङो निघाताऽभावोऽनुपपन्नः स्यादिति दिक् [एवं तु. उ. म. (मा ३३, ३४) यदीये वा. विश्वं जगत् इत्येतत् पदद्वयं सतः संबन्धादपास्तं सदपार्थं चिक्लेशायिषतमिवाऽऽपद्यते]।

f) विप. (⌊मन्त्रज्ञ-⌋ एतद्- ⌊यजमान-⌋)। बस.।

g) अन्तर्भावितण्यर्थं रूपं द्र. (तु. तल्लिङ्गपद् नाउ. पै.)। एहिय. अपद्यामि इति RW. सर्वसाक्ष्यविरुद्धा च छन्दोदूषणी च सती शुशोधयिषा नैवाऽऽद्रियेत यदि शोधमनुपादाय W. संधान-परतया व्याचष्टे, तद्ध्यपुष्टं भवति। शोधोऽपुष्ट इति च तदभ्युपगमेऽपि √दा इत्यस्योक्ताभिप्रेतार्थेऽप्रवृत्तेश्च। सपा. अपियामि <>अपियातु इति पाभे. द्र.।

h) तेनापि लल्हीय तेन इति मूको. अनु सुपा. पादो भवति। तत्र तेनाऽपिलेलिह्यते न इति त्रिपदात्मकः शोधः सुवचः। भूयसेऽपि शोधाय तु. सस्थ. टि. अहि->-हिना।

i) शोधः सस्थ. ?रलोप्य- टि. द्र.।

j) तु. PW.; वैतु. सा. यमन्व् अयम् अपि: ऋ १, १६५,१३ इति च १०,२०,१ इति च द्वे स्थ. वर्जमन्यत्र यनि. स्थ. अगतिः कप्र. भवति।

k) तु. PW. प्रभृ; वैतु. सा. यमन्व् अयं धा. ऋ ७, ६०, ६ इत्येतत् स्थ. वर्जमन्यत्र यनि. स्थ. आस्थेयो न भवति। यनि. णिजन्तानां रूपाणां पाधा. तु. √वात्

ऋ १०, १३, ५; शौ ७, ५९, २[a].

ϕअपि-वतत्[b]– -तन्तः ऋ [७ (३, १०;४,१०)६०,६].

अपि-वात– सु°.

†अपि-वातयत्[c]– -यन्तः ऋ १, १६५,१३; मै ४, ११, ३; काठ ९,१८.

अपि√वप्, ¶अपिवपति तै ३,४,१, १; ¶अपिवपन्ति मै ३, १०,४; अपि···वपा म शौ १२, ३,२२[d]; ¶अप्यवपन् मै ३,१०,४.

अपि√वह्, अपिवहति मै १, ८,९; २,१,१०;

अपि√वृ (आच्छादने), अपि (वव्रे) ऋ ३,३८,८[e]; अपि···वः‡[f] मै ४,१४,५.

अ(पि>)पी-वृत[g]– -तः ऋ १०, ३२,८; -तम् ऋ १, १२१,४; २,११,५; -ता: ऋ १,१९०,६.

अपि√*वृच्[h], अपि···ववृक्तम् ऋ ६,६२,१०.

†अपि√वृज्, अपिवृञ्जन्ति[i] ऋ १०,१२०,३; तै ३, ५, १०,१; कौ २,८३५; जै ४, ५,७; पै ६, १, ३; अपि···वृञ्जन्ति[j] ऋ ६, ३६,२.

अप···अवृजन् ऋ १०, ४८, ३[j].

अपि√वृत्>वर्ति, अपि···अवर्तयः ऋ १,१२१,१३.

अपि√वृश्च्, अपिवृश्चामि शौ २, ३२,२; ५, २३,९[k];१०, ६,१[l]; अप···वृश्चतु शौ १, ७, ७[m]; अपिवृश्च ऋ ८ ४०, ६; १०, ८७,१६; शौ ७, ९५, १;८,३, १५; पै १६,७,६;२०,२९,१†.

अपि√व्ये, अपिव्ययामसि शौ १, २७,१; पै १९,३१,४.

¶अपि-व्रत[n]– -ताः मै ३,९,१.

अपि-शर्वर[o]– -रे ऋ ३, ९, ७; ८, १,२९.

आपिशर्वर[p]– -रः तै ७,३, १३,१; काठ ४३,३.

अपि√शास्>अपि-शास्[q]– -शस मै ४,१३,४; काठ १६,२१.

अ-पिशाच– -चम्[r] पै १६, २८,७?; १९,११,८[v].

इत्यतो निष्पन्नत्वेन प्रतिपत्तेश्च ऋ ७,३,१० इत्यत्रत्यस्य रूपस्य वर्णान्तरागममात्रपूर्वकं √वन् इत्यतो निष्पन्नत्वेन संकेताच्चेति यावत् । तत्त्वतस्तु पारिणामिकोऽयं धा. भवति √वृत् इत्येतेन च √वन् इत्येतेन चाऽभिसंबद्धः संस्तदुभयगम्यस्य पृथग्भूतस्य गतिसंभक्त्यात्मकस्याऽर्थद्वयस्याऽपि वाचकः फलद्वयोपेतैकनालौपम्यभागिति दिङ्मात्रम् ।

[a]) तु. RW.; वैतु. शंपा. सात. °वीवृतम् इति ?

[b]) गस. अन्तर्भावित-ण्यर्थके शत्रन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६,१,१८६;२,१३९) ।

[c]) सस्व. नापू. द्र. । विशेषस्त्विह णिचः श्रवणमात्रे द्र. ।

[d]) पाभे. अप·· वपामि पै १७,३८,४ द्र. ।

[e]) तु. सस्थ. टि. आ···वव्रे ।

[f]) सपा. ऋ २,१४,३ अप···वः इति पाभे. ।

[g]) कर्मणि क्तेऽनन्तरगतिस्वरः (पा ६, २, ४९) । निपातस्य च (पा ६, ३, १३६) इति कृत्वा पूप. दीर्घत्वं भाषमाणः सा. उपेक्ष्यः । पूप. दीर्घे तदशिष्टत्वात् । तर्हि कथं दीर्घ इति । नहि- (पा ६, ३, ११६) इत्यत्र धा. च प्र. च उसं. इति ।

[h]) धा.? स्क. वें. सा. MGS. च √वृज् (छेदने) इति (तु. निघ २,१९) । √वश्च् इतीतरे PW. प्रभृ. । अर्थत उत्तरः कल्पः प्रकरणं नेदीय इव स्पृशेदिति कृत्वा √वश्च् इत्येतत्-सजन्मा यनि. धा.? कृताऽऽदरः द्र. ।

[i]) अपिं सामुच्चयनिकं कप्र. भाषमाणः सा. उपेक्ष्यः (वैतु. ऋ १०, ४८, ३ इत्यत्र स्वयमसौ) । इह च तदुद्धृतं श्रुत्यन्तरमपि सावधानं संगम्यमानम् अपेः गतित्वमेव साधयेदिति दिक् । पाभे. अपिपृञ्चन्ति द्र. ।

[j]) अपिः यथा गतिस्तथा नापू. टि. द्र. ।

[k]) पाभे. अपवृश्चामि पै ७,२,६ द्र. ।

[l]) सपा. पै १६,४२,१ प्रवृश्चामि इति पाभे. ।

[m]) पाभे. अप···वृश्चतु द्र. ।

[n]) विप.>नाप. [[व्रतभागिन्-] बन्धु- (तु. सा. [माश ३,६,३,२])] । बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पावा २,२,२४; पा ६,२,१) ।

[o]) नाप. (निशामुख-, रात्रि-) । सस्व. कृते तु. टि. अति-शर्वर- ।

[p]) विप. ([रात्रिमुखे रात्रौ वा क्रियमाण-] अति-रात्र-) । तात्रभविकः अण् प्र. (वैतु. भा. अपि-शर्वरी- इत्यतोऽकृतसमासान्तादेव स्वार्थे प्र. इति) ।

[q]) गस. क्विबन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या ।

[r]) पाभे. १अनमित्र-> -त्रम् शौ ६,४०,१ द्र. ।

अ-पिशाचधीत[a]- -तः खि २, १०, २; पै ११,१,८.

अपि √ शॄ,शॄ, अपिशृणाति पै १९, ११,७; अपिशृणीमसि[b] शौ २, ७,५; पै २०,१७,४; अपिशृणातु शौ ६, ३२, २; अपिशृण शौ १९, ४५, १^{o}; अपिशृणीहि शौ १६, ७, १२; अपि···शृणीतम शौ ६.५०,१.

¶अपिशीर्यते[c] काठ ३५,१६.

अपि-शर[d]- -रम् पै ११.२,१०.

अपि-शी(र्ण>)र्णा- -र्णाः[e] शौ ४, ३.६.

अ-पिष्ट- -ष्टम् पै २,२,५.

अपि√(स्था>)ष्ठा,>तिष्ठ, अपिष्ठात>ता शौ ५ १३,५; पै ८, २,५; अप्यतिष्ठत् तै ५, ६,१, ३; मै २, १३, १; काठ ३९.२; शौ ३,१३,४[f].

अपि-ष्ठित[g]- -तम् ऋ १, १४५, ४.

¶अपि-सं√नह्, अपि···संनह्येत[h] तै २,२,८,°; ३,१,५.

अपि√सृ, अप्यसरत पै २०, ४०, १[i].

¶अपि√सृज्, अपिसृजति तै ६, ४, ४, ४[j]; ६,६, २; ९, २; मै ३, ९, ४; काठ १२, ५; २६, १; २७, १^{2}; ३०, १; ७; क ३७, ८^{1}, ४०,४; ४२,१^{2}; ४६.४. अप्यस्राट् मै १,९,८; २. ३,७; ५,५.

अपि···असृज्यन्त[k] काठ ३४, ८.

अपि-सृज्य तै ३,२,२,१.

¶अपि√हन्, अपिहन्ति मै ४, ५, ५[l]; अपिघ्नन्ति खि ५, २२, ७$[m]; तै २, १,५, ३[n]; अपिहन्यात् मै ३, १०, ४; ४, ७, ४[o]; काठ १२ ५; २६, १०; क ४१,८.

¶अपि√हा(त्यागे)> अपि-हीन- -नाः मै ४,२,११.

अपि-हित-, अपि-हिति- अपि √धा द्र.

अपि√ह्नु, अपिह्नुतः ऋ ८, ३१,७

अपी(पि√इ), अप्येति ऋ १, १६२, २[p]; ३,३३, २; ९,७१, ६; मा २५, २५†; का २७, १२, २†; तै †४, ६, ८, १; ५, ६, ६, ४¶; शौ ५, १८, १३; १०, १०, ६; पै ३, ३२, ३; अप्येति ऋ १०, ११५, १[q]; तै ३,१,१०, २; काठ ३५, ८; अप्येति पै १९, ३६, १४; ४६, १५; अपियन्ति ऋ १, १४०,७; ⌊(२,३,९) ३, ८, ९, ७, ४७,३⌋; मा ३४, ११; का ३३, १, ५; तै ७, २, ८, ६¶; शौ ४, ३४, २; पै ६, २२, २; अप्येतु ऋ ⌊२, ३, ९[r]; (३, ८,९; ७,४७,३)⌋; मा ८, ६१; २९, २; का ३१, १, २; तै १, ५, १०, ४; ६, ३,२; ३, १,४, ३^{2}; ११, २†; ५,१, ११,१¶; मै १,७,१; ८,९; ३, १६,१‡[p]; २; ४, १४, ८†; काठ ३०, ८; ३४, १९; ३५, ५; ४६,२; ४‡[p]; क ४८, ६; शौ २, ३४, २; पै ९, १७, ३; १४,३, ३; १६, १०७, ६; १९, ३५, १२;

---

[a] तस. नञ्-स्वरः। उप. तृस.। अन्तोदात्तः मुपा. चिन्त्यः (तु. आपमं १,१३,१)।

[b] पाभे. अपदृण पै १५,४,१ द्र.।

[c] सपा. क ४८,१४ अवशीर्यते इति पाभे.।

[d] नाप. (रोग-भेद-)। उप. कर्तरि + अच् प्र.।

[e] सपा. पै २,८,४ उपशीर्णाः इति पाभे.।

[f] सपा. पै ३,४,४ उपातिष्ठत् इति पाभे.।

[g] विप. (अग्नि-)। शेषं २अति-क्रान्तु- टि. द्र.।

[h] बल्बजानामिवेध्मे संनह्यत्वेन विधानश्रुतेः संनह्यान्तरस्य चाश्रुतेः समुच्चयाद्यर्थे अपेः कर्मप्रवचनीयत्वमनुपयुक्तं स्यात् (तु. भा.)। सहार्थस्य च प्राधान्येन द्योत्यत्वदर्शनाद् गतित्वमुखता तदर्थसार्थेति दिक्। एस्थि. इध्मे इति स१ द्र.। पाभे. अपि मै २,२,५ द्र.।

[i] =सपा. माश १४, ९, ४, ५ तैब्रा १, ४, ३, १ प्रभृ.। ऐब्रा ५,२७; ७,३ आश्रौ ३,११,७ माश्रौ ३,२,२ अत्यसृपत् इति पाभे.।

[j] पाभे. अतिसृजति काठ २४, ७ द्र.।

[k] 'अन्तःसंकलनपूर्वम्' इत्युपसर्गार्थे प्रकरणसंगते सति अपिम् अगतिं कुर्वाणः SI. चिन्त्यः।

[l] सपा. काठ २७, १ च्यावयति इति पाभे.।

[m] सपा. शौ २०,१३६,६ निघ्नन्ति इति पाभे.।

[n] सपा. काठ १३,४ परिबाधन्त इति पाभे.।

[o] पाभे. अन्तरियात् काठ २८,८ द्र.।

[p] सपा. अप्येति<>अप्येतु इति पाभे.।

[q] पाभे. अन्वेति कौ १, ६४ द्र.।

[r] अपेः गतित्वेऽव्यवस्थितचित्तः सा. चिन्त्यः। देवानां पाथसोऽस्मद्विषयाया अन्तःसमावेशविशिष्टाया अगतिपर्यायभूताया एव सत्या गतेर्विवक्षित-

२०, ३४,४^{२}; ४०, ६; अपीहि[a] मा ८, ५०^{३}; का ८, २२, ४^{१}; तै ३, ३, ३, ३^{३}; शौ १८, २, ११‡[b,c]; पै २०, २६, ७; ३८, १; अपीतम् मा २, १७[d]; का २, ४,५; शौ १२, ३, ४४; पै १७,४०,४; अपीत तै १, ८, ५, २‡[c]; अपीतन शौ १०,५, २३; पै १६,१३०,३.

†अपि-युत्- -युन् ऋ ८,४३, ७φ; -युन्तम् ऋ १, १६२,२०; मा २५,४३; तै ४,६, ९, ४; काठ ४६,५.

अपी(पि-इ)ति[e]- -तेः ऋ १, १२१, १०.

अपी(पि-इ)त्य ऋ २,४३,२.

?*अ-पी[f]- -प्यः ऋ ६,६७,९.

अपीच्य- अप्य(पि√अ)ञ्च् द्र.

अपी-जू- अपि√जू द्र.

अ-पीत- १पीत°.

अपी-वृत- अपि√वृ (आच्छादने) द्र.

अपी(पि√इ)ष्(गतौ), अपि···इष्यते[g] ऋ ९,६९,१.

¶अ-पुत्र[h]- -त्रः खिसा २६, २२; मै ३,२,६.

अपुत्र-ता[i]- -ता पै १६, १४९, ६.

अ-पुत्र(हन्>)घ्नी- -घ्नीम् पै २०, १९,३.

अ-पु(ऽय>)ऽया[j]- -ऽया पै ५, ३७,३.

†अ-पुनर्[k,h]- -नः ऋ १०,६८,१०; शौ २०,१६,१०.

¶अ-पुनराभाव[l,m]- -वाय मै ३,८, ४^{२}.

अ-पुनर्दीयमा(न>)ना[l,n]- -ना शौ १२, ९, ६; पै १६, १४५, ६.

अ-पुरोगव[l]- -वास:[o] खि ५,२०,२; शौ २०,१३५,७.

¶अ-पुरोरुक्[p]- -क्कः काठ २७,१०.

?अपुरोहि[q] पै १०,४,६.

¶अ-पुरोहित[r]- -तम् काठ २७,८.

अ-पुल- -लम् पै १५,६,८.

?अपुलंपतु[s] पै २,८१,२.

तत्वादिति दिक्। एस्थि. अस्मे इति न द्वि३ किन्तर्हि स१ द्र.।

[a]) =सपा. माश ११,५, ९, १२^{१}। तै ३, ३, ३,१^{१} मै १,३,३६^{१} काठ १,१२^{१};३०,६^{१} उपेहि इति पाभे.।

[b]) अपेहि इतीव दुष्टे पाठे सति अपम् उपस्थाऽर्थे ग्राहयिष्णुतया च पक्षे तदीये वर्जनार्थे सुस्थिते सति तं पूर्वार्धीयेन द्वि. वर्तमानेन सारमेयौ इति पदेनाऽसमर्थयोगमिव कारयिष्णुतया च नितरां दयनीयः सा. उपेक्ष्यः।

[c]) सपा. ऋ १०,१४,१० उपेहि इति पाभे.।

[d]) द. निष्ठायां रूपम् आह। तदपि विमृश्यम्।

[e]) क्तिन्नन्ते पूप. स्वरः प्रकृत्या (पा ६,२,५०)।

[f]) तस. नञ्-स्वरः। वा. पुं. प्र३ द्र.। उप. √पी (<√प्री) + क्विप् प्र. [वैतु. पाप्र. <√प्यै (उसं. पा ६,१,२८ उ.); <√पा (रक्षणे) वा (उसं. ईः प्र. कित्त्वं च [पाउ ३, १५९])]। यत्तु १अपस्- + यत् प्र. > अपस्य- >-स्याः =यनि. इतीव सा., २अप्- >अप्य- >अप्याः- >अपी- > यनि. [स्त्री. ष१ (=अयज्ञसाचः); वैतु. स्क. वें. सा. पुं. प्र३] इति PW. प्रभृ. चाऽऽहुः, तत्र सदसतोर्भावयोर्विविचः प्रमाणम्। इह हे मित्रावरुणौ! य ओहसा न देवासः न मर्ताः (भवन्ति, ये च) अ-यज्ञसाचः (=अ-देवपृणाश्च) अप्याः (=अ-पितृपृणाः) पुत्राः न (=इव च कृतघ्ना भवन्ति), तेऽसुराः यद् वां स्पूर्धन् (=स्पूर्धनि स१) युव-धिता प्रिया धाम प्रमिनन्ति (तद्) 'अंहः विचयिष्टम्' इति नापू. मन्त्रान्त्यभागेन वा. द्र.।

[g]) तु. GW.; वैतु. इतरे सा. PW. प्रभृ. च कप्र. पृथग् अव्य. चेति कृत्वा योजुकाः।

[h]) बस. अन्तोदात्तः (पा ६,२,१७२)।

[i]) भावे तलन्ते लित्स्वरः।

[j]) विप. (लक्ष्मी-)। तस. उप. पुत्र-+यत् प्र.।

[k]) वा. विप. वा क्रिवि. वा भवति।

[l]) तस. नञ्-स्वरः।

[m]) उप. तस. पुनर्+आभाव- (आ√भू+घञ् प्र.)।

[n]) उप. <पुनर् √दा (दाने)।

[o]) तु. RW.। =सपा. ऐब्रा ६, ३५ गो २, ६, १४ शांश्रौ १२, १९, २। जैमि २, ११६ अपुरोगवाणि इति, शंपा. सात. ?न पुरोगवासः इति पाभे.।

[p]) सस्व. कृते तु. टि. अ-च्-छन्दुस्क-।

[q]) एकव्रता विधिना भजन्तु पुरोहिताः इत्येवं शोधयुक्तोऽधिद्व्यक्षरो जागतः पादः स्यादिति कृत्वा तत्तत् पदं यद.।

[r]) विप. (राष्ट्र-)। बस.।

[s]) शोधः ?अक्षौरंसमपुलंपतु टि. द्र.।

°अपुव[a]->√अपुवाय[b], ¶अपुवायते तै ६, २, २, ५; ¶अपुवायेत तै ६,३,२,३.

†अ-पु(ष्पु>)ष्पा[c]- -ष्पाः[d] ऋ १०, ९७,१५; मा १२,८९; का १३, ६,१५; तै ४ २, ६,४; -ष्पाम् ऋ १०,७१,५.

अ-पूत,ता[e]- -तः तै ६,४,९,२; मै २,१,३;५,५; -तम् मै १,६ ८; काठ ६, ४[f]; ३०, ९; -ता तै २,९,१०, २; काठ २३, ९; क ३६,६; -तौ तै ६, ४,९,१.

अपूत-पा[g]- -पाः[h] तै ४,४,९,१.

अ-पूतभृत्[e,i]- -भृत्[j] मै २, ११,५; काठ १८,११; क २८,११.

अपूप[k]- -पः खि ५, ७, ४, १-३; मै १, ६, ५¶; ३, १०, ६; काठ २९, १; क ४५, २; -†पम् ऋ ⌊३, (४७,२) ५२, ७⌋; १०, ४५,९; मा १२, २६; का १३,२,९; तै ३, ३,८, ४¶; ४,२,२, ३; मै २, ७, ९; काठ १६,९. [°प- पञ्चन्°].

अपूप-कू(ल>)ला[l]- -ला: काठ ४०,१३.

अपूप-नाभि[m]- -भिम् शौ १०, ९, ५[n]; पै १६,१३६,७.

अपूप-वत्[o]- -†वन्तम् ऋ ⌊३, ५२, १; ८, ९१,२⌋; मा २०, २९; का २२, २, ६; कौ १, २१०; जै १, २२, ७; पै ४, २६, २; -वान् शौ १८, ४, १६-२४.

अपूपा(प-अ)पिहित[p]- -तान् शौ १८,३,६८;४,२५.

†अ-पूरुष[c]- -षम् ऋ १०, १५५,३; पै ६,८,७.

अ-पूरुषघ्न[e]- -घ्नः ऋ १,१३३,६.

अ-पूर्व[c]- -र्वम् खि ४, ११, २; मा ३४,२; -र्वेण शौ १०,८,३३.

†अ-पूर्व्य,र्व्या[e,q]- -०र्व्यं ऋ ८,२१, १;८९,५; कौ १,४०८; २,५८; ७७९; ३, २, ७; जै १, ४५, १०; २, ६, १; ३, ६, ४; शौ २०,१४, १; ६२,१; -र्व्यः ऋ १, १३४, ६; -र्व्यम् ऋ ३, १३, ५; ५, ५६, ५; ८, १८, १; १०, २३, ६; -र्व्या ऋ १, ४६,१; ६, ३२,१; ८, ६६,११; कौ १,१७८; ३२२; २, १०७८; जै १,१९,४;३३,१०.

अ-पृणत्[e]- -णतः ऋ ५, ७, १०; ६, ४४,११; -णन् ऋ १०, ११७, १; -णन्तः ऋ ५, ४२, ९;

---

[a] =दूषित- । व्यु.? *अस्पुर्-> *अफुर्-> *अपुर्- इत्यतो मौस्थि. प्रतिपिपादयिषितात् √पूय्> ३पूति- इत्येतस्य पर्यायभूतस्य दूरसनाभेश्च सतः प्राति. मत्वर्थीये वे प्र. (पा ५, २, १०९) *अपुर्व->*अपुव्व- > *अपूव- > यनि. इति नैप्र. सिद्धं मतं सत् नाउ. व्यु. औप. इति (तु. अप्वा-)।

[b] भृशादिषु उसं. (पा ३, १, १२) क्यङन्तो नाधा. द्र. (वैतु. भा. पूप. अप इत्येतस्य वर्णविकारत उद्भूतो वा तत्पर्यायभूतः स्वतन्त्रो वोकारान्तः ग., उप. √वा इत्यतः कर्तृयकि पाक्षिकस्वरवत्तया निष्पन्नं वा √वै इत्यतो वा तुदा. च आत्म. च सतः यनि. आख्यातिकं वृत्तमिति)।

[c] बस. अन्तोदात्तः (पा ६,२,१७२)।

[d] पाभे. अकोशाः द्र.। [e] तस. नञ्-स्वरः।

[f] पाभे. अनुत्पूनम् क ४,३ द्र.।

[g] नाप. (अपूतसोम-पातृ-)। उस. उप. √पा (पाने) + विच् प्र.। कृत्-स्वरः प्रकृत्या(पा ६,२,१३९)।

[h] सपा. मा ८, ५७ का ९, ७, ५ आप्रीतपाः इति, काठ ३४,१६ निभूयपः इति च पाभे.।

[i] =सोमपात्र-विशेष-।

[j] सपा. मा १८,२१ का १९, ७, ३ तै ४, ७, ८,१ आधवनीयः इति पाभे.।

[k] नाप. [गोधूमादिपिष्टसंपादित-घृतपक्वविशेष- (पुरोडाश- ⌊तु. उद्गी. वें. सा. GW. प्रभृ.⌋)]। *अपुव- इत्युपपदे सति उप. √पा (रक्षणे) + कः प्र. (पा ३, २,३) । थाथीयः स्वरः। नैप्र. वर्णलोपदीर्घत्वविषयत्वादिह च *अपुव- इत्यत्र चाऽन्याय्यत्वमिव विभाव्य पपा. अवग्रहाऽभाव उपपाद्येत । यत्त्वन्ये वाच. प्रभृ. अ+पूप- इतीवाऽवयावयेयुस्तदनिष्टम्। तथा हि सत्यन्तोदात्तो नैव स्यात् किं तर्हि नञ्-स्वरः (पा ६, २, २) स्यात्। नापि सुप्रसिद्धः पूप- इत्येतत्-पर्यायभावः प्रसिध्येदिति दिक्।

[l] विप. (नदी-)। मलो. बस.।

[m] विप. (⌊शतौदना-⌋ गो-)। बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६,२,१)।

[n] सपा. पै १६, १३६, ६ हिरण्य-ज्योतिषम् इति पाभे.। [o] स्वरस्य कृते तु. टि. आदित्य-वत्-।

[p] विप. (कुम्भ-)। तृस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६,२, ४८)।

[q] अत्र पूप. नञ् गुणप्रतिषेधादन्यस्मिन्नर्थे द्र.।

-णन्तम् ऋ १,१२५, ७; १०, ११७,७.

अ-पृतन्य- -न्यः पै ६,९,१०.

अपे(प√इ) अपायति ऋ ८, ६६, १५; शौ ४, ३, ५; ६, ६, २; २०, १; १०, १, १३; १९, ४९, १०^{१}; पै १४, ४, १०^{१}; १६,३६,३; १९, २,८;१२,१०; अप···अयति ऋ ८, ६६, १५; अप···अयत् पै ५, १,१; अपायातै शौ ७, ९५,३; अपायत ऋ १० ७२,६.

अपैति ऋ १, १२४,८; अप··· एति ऋ १,१२३,७; ¶अपयन्ति तै ६,५,११, २; मै २, ३, २^{२}; ४,२,८; काठ १२, २^{१}; पै १९, २, ४; †अप···यन्ति ऋ १, ५०,२; कौ ३, ५, ७; शौ १३, २,१७;२०,४७,१४; पै१८,२२, २; अपैतु शौ १०, १, १०; पै १, २१, ५[a]; १६, ३५, १०; अप···एतु ऋ ८,६७,१५; काठ ३८,१३[b]; पै १९,२३,४[b]; अप (एतु) पै १, २१,५; अपो(एतु) ऋ ८,६७, १५; अप···यन्तु मा ३५,१,का३५,४.१; पै१,५९,५; अपेहि ऋ १०,१६४,१; शौ ५, ७,७; ६,१६,३;४५,१; ७.९३, १;२०,९६, २४†; पै ५,१,२^{२}; ७,९,६; १९,३६,४†;३८,४†; २०, ३२,७; ५०,५; अप(इहि) पै १४ ३,१०[c]; †अपेत ऋ १०, १४,९; मा १२,४५; का १३,४, १; तै ४ २,४,१;५, २,३,१^{१}¶; मै २,७,११;३,२,३; काठ १६, ११; २०,१; क २५, २;३१,३; शौ १८,१,५५; $पै ३,९ ७‡[d]; ४ १७,७;१९,७; ५,१,५; १३, ४,११; १९,३१,६; अप···इत ऋ १०, १०८,१०; अपेतन शौ ६,८३,२; पै १,२१,३; ¶अपेयुः मै ३,८,४.

अपा(प-आ)यिन्- अन्°.

अपेत- अन्°.

अपेत-वीत- -तम् काठपुहि। २०.

अपे(प√ई)क्ष्, अपेक्षन्ते मा १७, ६८; का १८,६,४; तै ४, ६,५, २; ५. ४, ७.१; मै २, १०,६; काठ १८,४;२१,९; क २८, ४; शौ ४,१८,४; पै ३,३८,४,

अपे(प-ई)क्ष- अन्°.

अपे(प-ई)क्षमा(ण>)णा- -णा शौ १२,७,८; पै १६.१४२,६. [°ण- अन्°].

अपे(प√ई)ज् (गतौ) अपेजते ऋ ६, ६४,३; अपो[प+उ]···अपेजते[e] ऋ ५,४८,२.

†अ-पेशस्[f]- -शसे ऋ १, ६, ३; मा २९ ३७; का ३१, २, १; तै ७, ४, २०,१; मै ३, १६.३; काठ ४४ ९; कौ २,८२०; जै ३, ५७,१०; शौ २०, २६, ६;४७, १२.६९,११.

°अपै(प-आ√ए)य्[g], अप···ऐयेः[h] ऋ ५,२,८.

अपो(प√उ)च्छ्[i], अप···उच्छत् ऋ [१, ४८, ८; ७, ८१, (१) ६]; अप(उच्छत्) ऋ १, ४८, ८;

---

[a]) अपेतु इति पाठः? यनि. शोधः।

[b]) सपा. तैआ १,२८,१ अप···हथ: इति पाभे.।

[c]) माप [मा। अप] > साप? इति मुपा. शोध्यः।

[d]) सपा. ऋ १,१९१,१३ विभे.।

[e]) पादादौ ग. पठितस्यापि सतोऽर्थतो व्यवहितिर्मा भूदितीवाऽऽख्यातपार्श्ववर्त्तिनी द्विरुक्तिः द्र. (वैतु. सा. एकः ग. पादपूरण इति [तु. वें.])।

[f]) बस. अन्तोदात्तः (पा ६,२,१७२)। उप. यद्र.।

[g]) अपाऽऽङोः ग. सतोः किमिदम् √*एय् इति। √यज् इत्यस्य सनाभिः धा. इति। कथमिति। मूलतः √इ > अय् > (नाधा.) √*अयि (=√अयुय्[-ज्]-) > √*एय् (< √*इय् [ज्]) इति पक्षेऽन्यस्याश्चाऽवरोहमुख्याः, > √यय् (-ज्) इति पक्षान्तरेऽन्यस्याश्चाऽऽदिलोपविशिष्टाया वर्णपारिणामिक्या विधाया आस्थेयत्वादिति।

[h]) यनि. लिङि मपु १ इति मतम्। यत्तु वें. सा. आत्म सतः √इ इत्यस्य पर. ऐयः > ऐयेः इति वर्णविकारसहकृतं लङ्वृत्तमिदमित्याहतुः, तन्न। लङर्थस्य वा. अयोग्यत्वात्तदभाव आडागमाभावाद् ऐकारादित्वेनाऽसिद्धेरिति यावत्। एवमपि यत् LR. प्रभृ. √ईष् इत्यस्य लिङ्वृत्तम् इत्याहुः, यच्च ORN. √ईय् इतीव लिङ्गतया परिणतस्य √इ इत्यस्य तदेवेत्यभिमेने, तदपि समानं चोद्यम्। लिङ्वृत्त आडागमानुपपत्तेरेवेति। यनि. अर्थत उपपत्तिविशेषश्च द्र. (तु. आ √यज् [ऋ १,९४,२;३.४, २])। अथ स्वरतो हि-योगेऽनिहन्यमाने साकाङ्क्षे तिङि परतः सति आङः ग. निघातः (पा ८, १, ३५; १,७१)।

[i]) √वश् (कान्तौ) √वस् (दीप्तौ) इत्येताभ्यां यनि. साजात्यं द्र.।

अप···उच्छताम् पै १,९९,१; अपोच्छतु ऋ ७,१०४,२३[a]; शौ ६,८३,१; पै १,२१,२; अप··· उच्छतु ऋ ८,४७,१८; शौ२,८,२[२]; ३-५; ३,७,७[b]; १४,२,४८; १६,६,२†; पै१८,११,८; अप··· (उच्छतु) शौ ३,७,७[b]; अपोच्छन्ताम् पै १६,११,३‡[a]; अपोच्छन्तु शौ २,८,२; ८,४,२३‡[a]

अपो(प-उ)च्छ(त् >)न्ती- -न्ती पै १,९९,१.

अपो(प-उ)ष्ट[c]- -ष्टम् पै १,१९,१.

¶अपो(प-उद्)त् √क्रम्, ?अपोदक्रामत्[d] तै ६,१,१,७.

अपो(प-उ)दक,का[e]- -कः शौ ५,१६,११; पै ८,४,११[f]; -कम् शौ ५,१३,२; पै ८,२,२; -कस्य[g] शौ ५,१३,६; -काभिः ऋ १,११६,३.

अपोदि(प-उद् √इ), अपोदित शौ ६,५०,२; पै १९,२०,६.

¶अपो(प-उ)द्धृ(द् √हृ). अप··· उद्धरेयुः मै १,५,१३.

?अपोन्नदपोन्नहि पै १९,३२,१७.

?अपोन्नुन्तुतामस्सधक्ष्मसपोन्न- तवातस्ते पै १,८९,३.

अपो(प √उ भ्,म्भ्, अपोम्भत् शौ ८,८,११; पै १६,३०,१; ¶अपौम्भत् मै २,१,१२; ¶अपौम्भन् तै २,४,१३,१; काठ ११,४.

¶अपो(प-उ)ब्ध- -ब्धः तै २,४,१३,१; मै २,१,१२; काठ ११,४ [°ब्ध- अन्°].

¶अपो(प-उ)म्भन[h]- -नात् तै २,४,१३,१[१]; काठ ११,४.

अपो(प √ऊ)र्णु, अपोर्णुते ऋ १,९२,४; २,३४,१२; तै ६,१,३,३¶; मै ३,७,८¶; काठ २४,६¶; क ३७,७¶; †अपोर्णुते ऋ १,१५६,४; ९,१०८,४; मै ३,७,८¶; कौ २,२८९; जै ३,२४,५; अपो···ऊर्णोत ऋ १०,८८,१२; अपोर्णुतः ऋ ८,४०,५; अप···ऊर्णुथः ऋ १०,४०,८; †अपोर्णु ऋ ९,९६,११; मा १९,५३; का २१,४,३; तै २,६,१२,१; मै ४,९,११‡[i]; १०,६; काठ २१,१४; †अप··· ऊर्णुहि ऋ १०,७३,११; काठ ९,१९; कौ १,३१९; जै १,३३,७; पै २०,५२,८; ¶अपोर्णोत् तै २,१,५,१; अपोर्णोत, अपोर्णीत तै ६,१,३,३¶.

अपो(प-ऊ)र्णुवत्- -वन् शौ ९,३,१८; पै १६,४०,९; -वन्तः ऋ १,१९०,६; ४,४५,२.

अपोष्ट- अप (प √उ)च्छ् द्र.

अपो(प √ऊ)ह् (प्रापणे), अपोहति काठ१०,४¶; अप-अप[j]···ऊहति ऋ ५,३४,३; अपोहामि मा २,१५[२]; का २,४,१[२]; शौ १४,१,३८[k]; अप···ऊह शौ १८,२,५७; अपोहतम् पै २०,२२,४; अपौहत् ऋ १०,६१,५; ¶अपोहेत् काठ २०,६; क ३१,८.

अप्तु-, अप्तुर्-, अप्तुर्य-, अप्त्यु-, अप्नराज्-, अप्न-वान्-, अप्नवानवत्-, अप्नस्-, अप्य- √*अप् द्र.

अप्य(पि √अ)च् > अप्य(पि-अ)च् > अपीच्य[l]- -च्यः ऋ ८,४१,८; तै ७,४,१९,२; काठ ४४,८; -†च्यम् ऋ १,८४,१५; २,

---

[a]) सपा. अपोच्छतु > सपा. अपोच्छन्ताम् इति, अपोच्छन्तु इति च पाभे. ।

[b]) पाभे. अप···अक्रमीत् पै ३,२,६ द्र. ।

[c]) क्ते छस्य षत्वम् (पा ८,२,३६) ।

[d]) पाठः? यस्थि. द्विस्वर्याऽनुपपत्तेः । *अपः (द्वि३ <२अप्-) *अपोदक्रामत् > अपोऽपोदक्रामत् (प्रथमस्य पो इत्यंशस्य प्रच्यवात्) यनि. वैकृतक्रमः सुगमः । एस्थ. अपोदक्रामत् इति शोधः संपा. च पाभे. च यथावदुन्नेयः (तु. भा. अपोपोदक्रामत् इति [मुपा.?] '=अपे.पहायोर्ध्वमगच्छत्' इति प्रतिपदं विवृण्वतः स्पष्टः संकेतः) । पाभे. मै ३,६,३ उदक्रामत् द्र. ।

[e]) बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पावा २,२,२४; पा ६,२,१) । उप. <√*उद् ।

[f]) पूपोदकः इति मूको. ।

[g]) सपा. पै १,४४,१; ८,२,४ उपोदकस्य इति पाभे. ।

[h]) गस. ल्युडन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या ।

[i]) सपा. ऋ १०,१३९,४ अपश्यत् इति पाभे. ।

[j]) आभीक्ष्ण्ये द्वित्वम् (तु. या [६,१९] प्रमृ ; वेङ्कः [या.] सा. च सकृत् अप इति पादपूरणे इति?) ।

[k]) पाभे. अपिनुदामि पै १८,४,७ द्र. ।

[l]) विप. ([अन्तर्हित-, गुह्य-, अव्यक्त-] नामन्-, रत्न-, समुद्र- प्रमृ. [तु. निघ ३,२५ या ४,२५]) । तात्रभविके यति प्र. तित्-स्वरः उप. अकारलोपः पूर्वस्येकारस्य दीर्घत्वं च (पा ४,४,११०; ६,१,१८५; ४,१३८; ३,१३८) । यत् सा. ऋ १,

३५,११; ८,३९,६; ४७,१३;९७१,५; [(१, १५५, ३)७५,२]; ८६,१०;८७,३; मै २, १३, ६; काठ ३९,१२; कौ १, १४७,२२९; ५१; २६५; ३८१; जै १, १६,३; ३,३,८;५,१०;२२,१२; ३१,१; शौ २०, ४१,३; –च्या ऋ ८, ४१,५; –†च्ये ऋ १०, १२,८; शौ १८, १,३६; –च्येन ऋ ७,६०,१०;१०,५३,११.

¶अप्य(पि√अ)द्, अ॒प्यत्त, अ॒प्यादन् मै ४,५,९.

अप्य(पि√अ)स्(भुवि), अ॒प्यस्ति मै १,४,१२[a]; काठ ५, २[a]; ६,७[a]; क ४, ६[a]; शौ ११, १, ३३[b]; †अ॒पि…अ॒स्ति[c] ऋ १०,१२,५; शौ १८,१,३३; †अ॒पि स्मसि[d] ऋ ८, १८, १९; ३२, ७[e]; ४७, ८; ६६, १३[f]; कौ १, २३०; जै १, २४, ६; ¶अ॒प्यसत्[g] तै ७, १, ३, १[g]; २[g];३; अप्यस्तु पै १,७०, २[a]; १६,९२, ३[b]; †अ॒पि…अस्तु[h] ऋ १, १६२, [८; ९; १४]; मा २५, ३१; ३२;३८; का २७,१२, ८; १३, १,७; तै ४,६,८,३;४;९,२; मै ३,१६,१[3]; काठ २८,३$; ४६, ४[2];५; क ४४,३; अ॒प्येधि तै४, ४,७,२; ५,३, ११,३; अ॒पि… आसीत् शौ २,२,३; पै १,७,३; अ॒पि ष्यात्[i] ऋ ६,६८,६; अपि स्यात् काठ २८,३; क ४४,३.

¶अप्य(पि√अ)स् (क्षेपणे), अप्य॒स्यति मै ३,२,७[j]; ४,७,७.

अप्या(पि√आ)प्, ?अप्य॒ाप्य[k] शौ २०,१३६,७;८.

८४, १५ इत्यत्र विकल्पेन अपि√चि(चयनं) + अत् प्र. इत्येवम् आह, तद् अपि-चेय->अपोच्यं- इत्येवं प्रकारकस्य परिणामस्याऽत्यन्तं दुर्गमत्वाद् उपेक्ष्यम् (तु. अनूच्यं-)।

[a]) यदा पदार्थ- (पा १, ४, ९६) इत्युक्तदिशाऽऽक्षेप्यः पदार्थः कस्यचित् कुत्रचिद् भागरूपो भवति तदा अपिः ग. भवतीति च तदर्थम् अभिरभागे (पा १, ४, ९१) इत्यत्र तस्य उसं. च द्र. (वैतु. SI. कप्र. इति)।

[b]) तु. नापू. टि.; वैतु. W. पदार्थार्थे, सा. च संभावनायां कप्र. वदन्तौ विमृश्यौ।

[c]) तु. LR. ORN.; वैतु. GW. W. समुच्चयार्थे कप्र.। निघाताऽभावः (पा ८,१,३५)।

[d]) अन्तःसमाश्रयणं गत्यर्थः सप्त. तद्योगश्च। यच्च उप. √अस्(भुवि) इत्यस्य अयच्-परस्याऽपि सतः षत्वविषयत्वं श्रूयते, तदर्थम उसं. सावसरं स्यात् (पा ८, ३,८७)। यत्तु सा. ऋ ८,४७,८ इति विरहय्याऽन्यत्रेह सर्वत्र अपिः कप्र. इतीवाऽभिसंदधे, तन्मन्त्रार्थस्वारस्यविघातकत्वाच् चिन्त्यम्।

[e]) अपिभावाऽऽक्षेप्यमाणं देवे इति पदं गम्यं द्र. (तु. ऋ ८,६६,१३)।

[f]) हेतुहेतुमद्भूताऽशक्त्यस्मिन्नर्थे यत् सा. अपिं सांभावनिकं कप्र. कृत्वा त्वे इत्यनेन सप्त१ सता विप्राः इत्यस्याऽसमर्थमिव संबन्धमाह, तच्चिन्त्यम्। तत्स्तोतृत्वतदधीनत्वयोरुभयोरप्यर्थयोः ष. एवाऽव्यभिचारेण श्रुत्युपलम्भात्। अथ संभावनार्थोऽपि लिङमाकाङ्क्षेन्न लङमित्यपरा दिक् (पा ३,३,१५४)।

[g]) तु. टि. अ॒प्यस्ति (काठ ५,२); वैतु. भा. सा. च कप्र. अपिः इति।

[h]) 'दे॒वेषु (=तन्मध्ये प्राप्तवतः) स॒र्वा ता॒ (प्र३=तदात्मकः) ते अ॒पि…अस्तु (= तव भागः स्यात्) इत्येवं गम्येन भाग-पदेन कर्तृभूतेन बहुत्ववदुपश्राव्यमाणयोरपि स॒र्वा ता॒ इति पदयोः सामानाधिकरण्यं स्यात्। यद्वाऽन्तर्भावित इह ण्यर्थ इति कृत्वा 'देवेषूदीयमानस्तव- (भागः) स॒र्वा ता॒ (द्वि३) अपिभावयतु (अन्तः समावेशयतु)' इत्येवं व्याख्येयम् (तु. PW. प्रभृ.; वैतु. यनि. स्थ. सा. प्रभृ, SI. च अपिं कप्र. वदन्तश्चिन्त्याः। यत्तु सा. क्रिप. वचनव्यत्ययमुपाश्रित्य स॒र्वा ता॒ इत्येतद्वाच्यानां सतामश्वोपकरणानां वाऽश्वशरीरावयवानां वा देवभावमपि साधयेत्, तदसांप्रदायिकत्वान् नितरामुपेक्ष्यम्)।

[i]) तु. वें. PW. GW.; वैतु. स्क. सा. समुच्चये कप्र. अपिः इति (तुरीयपादेऽपेक्षितस्याऽपि सतः समुच्चयाऽर्थस्य गम्यत्वोपपत्तेश्च अपेः तद्वाचकत्वाऽभ्युपगमे गतित्वाऽभावात् नाउ. क्रिप. षत्वाऽनुपपत्तेश्चेति दिक्)।

[j]) सपा. तै ५, २, ९, ३ काठ २०, ८ प्र॒त्यस्यति इति पाभे.।

[k]) अष्टा अप्य॒ाप्य भू-भुवः पिप्पली॒स्तु॒थै॒व इति इत्येवं मूलतः सतः पाठस्य कौन्तापसाधारणं वैकृतं सुशोधं स्यान्न वेति विमर्शसापेक्षमेव द्र.। एवं तावद् यनि. ल्यबन्तं रूपं वा स्यात्, उद्√स्था>उत्था॒प्य इति

अप्यू(पि√ऊ)ह्[a], अप्यूहे ऋ १०, ५२,३; †अप्यूहे ऋ ७, १०४, १४; शौ ८, ४, १४; पै १६, १०,४.

अ-प्रकेत[b]- -तम् ऋ १०,१२९,३.

अ-प्रक्षित[c,d]- -तम् ऋ १,५५,८.

अ-प्रचङ्कश[e]- -शाः शौ ८, ६, १६; पै १६,८०,७.

? अ-प्रच(?चि)ति[f]- -तिः खि ५, १३,३.

अ-प्रच्चित[g]- -तम् पै २०,३२,७.

†अ-प्रचेतस्[c]- -तसः ऋ ९, ६४, २०; ९८, ११; -ताः ऋ १, १२०, १; १०, ७, ६; ११७, ६; खि ५, १२, २; शौ २०, १२८,२.

अ-प्रच्युत[c]- -तम् खि ५ ७, ३,१०; मै ४, १३, ८; काठ १९, १३; -तानि ऋ २,२८,८.

अ-प्रजज्ञि[c,h]- -ज्ञयः ऋ १० ७१,९.

¶अ-प्रजनिष्णु[j]- -ष्णुः मै १,६,१०.

अ-प्रजस्[c,i]- -जसम् शौ ७, ३६,३; १२, ९, ७; पै १६, १४५, ७; -¶जाः तै ६, ३, २, ५; काठ २३,९; ३१,१३; ३५,१८;१९; क ३६,६;४८,१६;१७.

अप्रजस्-ता[k]- -ताम् शौ ९, २, ३; पै १६,७६,३.

अप्रजास्-त्व[l]- -स्त्वम् शौ ८, ६, २६; पै १६, ८१,७; -स्त्वाय शौ १०,१,१७; पै १६, ३६,७.

अ-प्रजस्य[m]- -स्यम् खि २,११,४[n]; तै ५,६,८,४¶.

अ-प्रजा[c,o]- -जाः ऋ १,२१,५.

¶अ-प्रजात.ता[c]- -तः मै ४, ३, २; काठ १२, ७; -ता काठ १३, १२.

¶अ-प्रज्ञात[c]- -तम् तै ६.३,४,८.

¶अ-प्रज्ञात्र[p]- -त्रम् तै ७,१;७,४.

अ-प्रति[q]- -ता ऋ ८, ३२, १६; -ति[r] ऋ १, ५३,६; ६, [४४, १४; ७, २३, ३]; ८३, ४; ९९, ५; ९, २३, ७; तै ३, २,११.३†; ५, ३, २; ¶५, ४, ६, ३[s]; ४: मै १, ३. १०; ३,

---

वा अथ इति पृथग् विभज्य आ√*अप्>आऽप्य इति वा मूलान्तरीयं सदपि समाननिष्पत्तिकं रूपम् इति भूयसे विवेकाय कल्पताम्।

a) धा. प्रापणे वृत्तिरिति प्राञ्चः; आदरे इति PW. GW. GRV., PG [३,७०;७१] NW. प्रमृ.।

b) विप. (सलिल-)। बस. अन्तोदात्तः।

c) तस. नञ्-स्वरः।

d) उप. <प्र√क्षि(हिंसायाम्)।

e) विप. (रक्षस्-)। तस. उप. अर्थः? =प्रक्षीणोपदेश- इति सा., =दृष्टिशक्ति- इति PW. प्रमृ. यङ्लुगन्तात् प्र√*कश्+अच् प्र. (पा ३,१,१३४) अभ्यासस्य नुगागमः उसं. (पा ७,४,८६)।

f) °चतिश् चुयः? > पाभे. ?अप्रतिदिश्ययः द्र.।

g) विप. (विष-)। सपा. शौ ७,९३,१ अभ्युपेहि तुम् इति पाभे.।

h) विप.। उप. प्र√ज्ञा+कर्तरि किः प्र. लिड्वच्च ([पा ३, २, १७१] तु. वें. सा. PW. GW. प्रमृ.; वैतु. BL. ORN., [पक्षे] GRV. <√जन् इति [तु. माश २,३,१,१४])।

i) तु. टि. अ-क्षोधुक-। उप. यद्र.।

j) विप. (सपत्नी-, यजमान-)। उप. प्र √जन् + कर्तरि इष्णुच् प्र. उसं. [पाउ ४,२२८ (वैतु. मा. [ते.], सा. W. [शौ.] बस. इति चिन्त्यं स्वरानुपपत्तः)]। कर्मणि प्र. निष्पन्नस्य उप. कृते तु. वैप२ २अ-प्रजस्- इति।

k) भावे तलि प्र. लित्-स्वरः (पा ६,१,१९३)।

l) सस्व. कृते तु. टि. अनागस्->°गास्-त्व-।

m) तस. अन्तोदात्तः (पा ६, २, १५६)। उप. प्र√जन् > प्रजस्- + भावे यः प्र. उसं. (पा ५, १, १२६)।

n) =सपा. मं १,१,१४। खिसा १०,४ आपमं १,४, ११ प्रमृ. अप्रजस्ताम् इति पाभे.।

o) विप. (अत्रिन्-)। उप. प्र √जन् + कर्तरि विट् प्र. (तु. PW. GW. च; वैतु. सा. MW. च डः प्र. इति [ययोः अ-प्रज- इति प्राति. इति सुवेचम्])। एवमस्मिन् व्यतिकरे कः स्यात् प्र. श्रुत्यभिप्रततर इत्यर्थो भूयोऽपि √जन्>जु-, जा- इत्यत्र प्र√जन्>प्र-जु-, प्र-जा- इत्यत्र च प्राप्यमाणसंकेतः द्र.।

p) विप. (सहस्र-)। बस. अन्तोदात्तः। उप. प्र√ज्ञा +ष्ट्रन् प्र. (पाउ ४,१५९)।

q) विप. ([प्रतिद्वन्द्वि-रहित-] पुर्-, मृग-, वृत्र-, प्रमृ.)। बस. अन्तोदात्तः। -ता इति सप्त१ इति GW. प्रमृ.। यत्तु सा. एनत् अ + प्र√तन् + विट् तस. इति कृत्वा व्याचष्टे, तन्न। तथात्वे ह्याद्युदात्तत्वापत्तेः।

r) °ति इति क्वचित् सा. क्रिवि. द्र.।

s) ?तै प्रत्युसुरान्>तैऽ[तै, भ] प्रत्युसुरान् इति शोधः।

३,७¶[a]; †४, १०, ५; १२, ५; काठ ४, ४; २१, १०^{२}¶; शौ ७, ५२, १^{२}; ९८, १; ११५, १‡[b]; †२०, १२, ३; २१, ६; पै १९,९,८^{२}; २०, १४, ७‡[b]; -तिः ऋ ५, ३२, ३; -†तीनि ऋ २,१९,४; ४, १७, १९; ६, ३१, ४; ७, ८५, ३; ८. ९०, ५; कौ १, २४८; २, ७६१; जै १,२६,६.

¶अ-प्रतिक्शात[c]- -तम् मै १, ११, ५; ४,२,२^{१}.

¶अ-प्रतिख्यात- -तान् काठ १४, ५.

¶अ-प्रतिगृहीत[c]- -तम् ते ७, १, ६,५.

अ-प्रतिघात्य[d]- -त्यः पै ३,२७,१.

¶अ-प्रतिजग्ध[c]- -ग्धेन मै १, ४, १०^{२}; काठ ३२,७^{१}.

?अ-प्रतिदिश्यग्ः[e] शौ २०,१२८,८.

*अ-प्रतिधृष्ट[c]- > †अप्रतिधृष्ट-शवस्[f]- -वसम् ऋ १,८४,२; मा ८,३५; का ८,१०,१; तै १,४,३८,१; मै १,३,३४; काठ ४,११; क ३,९; कौ २, ३८०; जै ३. ३०, २३.

अ-प्रतिधृष्य[g]- -¶ष्यः मै १, ९, १; ५; काठ ९, ९; १२; क ८, १२; -ष्याय मा ३८, ७; का ३८.२,१; मै ४,९,८.

¶अ-प्रतिनोद[c,h]- -दाय मै ३,३,९; ६, ६; काठ २३ ३; २६, ३; ४; २८,४; क ४१, १;२;४४,४.

अ-प्रतिपद्[c,i]- -पदम् मा ३०, ८; का ३४,१,८.

अ-प्रतिब्रुवत्[c]- -वद्भिः शौ ३,८,३; पै १,१८,३.

अ-प्रतिमन्यूयमान[c,j]- -नाः शौ १३, १,३१; पै १८,१७,१०.

†अ-प्रतिमान[k]- -नम् ऋ ८,९६, १७; शौ २०,१३७,११.

¶अ-प्रतिरथ[c,l]- -थम् तै ५, ४,६, ३; ४; मै ३, ३, ७^{१}; काठ २१, १०; -थस्य तै ५, ४. ६.४; मै ३,३, ७; काठ २१, १०; -थेन मै ३ ३ ७.

¶अप्रतिरथ-त्व- -त्वम् तै ५ ४,६, ४; मै ३,३,७[m]; काठ २१,१०.

अ-प्रतिवध[n]- -धम् पै ३,२७,४;६.

¶अ-प्रतिवादिन्[c,o]- -दिनः तै १, ६,१०,१.

अ-प्रतिविद्ध[c,p]- -द्धाय तै १, ५, १०,१.

¶अ-प्रतिषिक्त[c,q]- -क्तः[r] मै १,८,३; -क्तम् मै १, ८,३; काठ ६,३^{१}; क ४,२^{३}; -क्तेन[s] काठ ६,३; क ४.२.

¶अ-प्रतिषेक्य[t]- -क्यम् मै १, ८, ३^{२}; काठ ६,३; क ४,२.

†अ-प्रतिष्कुत[c,u]- -तः ऋ १,७, ६; ⌊८;८४,७⌋; १३; ५, ६१, १३; ७,३२, ६; मै २, १३, ६; काठ ३९, १२; कौ १, १७९; ३८९; २, २६३; ६९१; ९७१; ९७२; जै १, १९, ५; ४३, ९; ३,२२, १०; ५६, १८; शौ २०, ४१,

---

[a] असुरान् ?प्रत्यंजयन् > °रान् अप्रत्यं(ति-अ)जयन् इति शोधः (तु. सपा. काठ २१,१०)।

[b] =सपा. तैब्रा २,४,५,७। ऋ ६,६०,६ कौ २,२०५ जै ३,१८,१२ आर्या इति पाभे.।

[c] तस. नञ्-स्वरः।

[d] हन्ताऽयमस्तु अप्रतिघातियः इत्येवमन्त्यविसर्जनीयपूर्त्या सु-शोधश्च विसंहितः सन् सुपठश्च त्रैष्टुभः पादः द्र. (तु. नाउ. श्रुतिः)।

[e] पाठः(तु. शंपा.)? अ-प्रददिः । च । युः इति मूको. RW. एतमेव पाठम् अङ्गीचक्रतुः(तु. सपा. शांश्रौ १२,२१,२)। सपा. खि ५,१३,३ अप्रचतिश् चयः इति पाभे.। एतत् सर्वं विमर्शार्हं द्र.।

[f] विप. (⌊अप्रत्यभिभूत-बल-⌋ इन्द्र-)। बस. पूप. प्रकृतिस्वरम्।

[g] विप., नाप. (ऋत्विग्-विशेष- ⌊मै. प्रमृ.⌋)। तस. उप. यद्यपि कृत्योकीयः स्वरः (पा ६,२,१६०)।

[h] उप. प्रति √नुद् + भावे घञ् प्र.।

[i] नाप (विक्षिप्त-पुरुष-)। उप. प्रति √पद् + कर्तरि क्विप् प्र.।

[j] उप. प्रति √मन्यूय+शानच् प्र.।

[k] विप. (ओजस्-)। बस. अन्तोदात्तः (पा ६,२,१७२)।

[l] नाप. (⌊अप्रतिरथ-ऋषि-दृष्ट-⌋ सूक्त-विशेष- ⌊ऋ १०,१०३⌋)। उप. बस. द्र.।

[m] Sch. अप्र° इति शोधापेक्षम् (तु. सात.)।

[n] विप.। बस. उप. भाप.।

[o] उप. प्रति √वद्+ताच्छीलिको णिनिः प्र.।

[p] उप. प्रति √व्यध्+क्तः प्र.।

[q] उप. प्रति √(सि>)षिच्+क्तः प्र.।

[r] सपा. तैब्रा २,१,३,२ अशान्तः इति पाभे.।

[s] °क्तं न इति पाठः? यनि. शोधः (तु. क ४,२)।

[t] तस. उप. ण्यदन्ते कृत्योकीयः स्वरः (पा६,२,१६०)।

[u] विप. [⌊अप्रतिष्कुत- =अप्रतिस्खलित-⌋ अग्नि-,इन्द्र- प्रमृ. (तु. या ⌊६,१६⌋ प्रमृ.)]। उप. प्रति √(स्कु>)ष्कु + कर्मणि क्तः प्र.।

१;६३,४;७०, १०; १४; -तम् ऋ ३,२,१४; ८,९३,१०; ९७, १३[a]; कौ १, ४६०[a]; शौ २०, ५५,१.

?अ-प्रतिष्कृत- -तम् जै १, ४८, ४[a].

अ-प्रतिष्ठा- -ष्ठा पै १६,४७ ७.

अ-प्रतिष्ठान[b]- -नः ¶तै १, ७,६,६; २, २, ६, ५; ¶काठ २७, ६; ¶क ४२,६; शौ ११, ४,१८; पै १६,५६,१७; ८,४,५.

¶अ-प्रतिष्ठाप्य[c] तै ३,१,२,४.

¶अ-प्रतिष्ठायुक[d]- -कम् मै ४, १, १२^{२}.

¶अ-प्रतिष्ठित,ता[c]- -तः तै २,१,४, ७; ३, १, २, ४^{४}; ५, ४, १२ ३; ६, ३, ३ ४^{३}; ७, ३, ७, १; १०, ४; ४, ११, ४; मै १, १०, २०; २, ५, २; काठ १३, १; ३३, ३; ३६, १४; -तम् मै १, १०, २०; ३, ३, ३; काठ ३६, १४; -ता मै १, ८, ६; -ताः तै ५, ४, १०, १^{१}; ७,३, १०, ४; मै १, १०, २०; ३,४,४; काठ २२, १; ३४, २; ३६,१४; -तात् तै ६, ६, ६,१; -तानि तै ३, १, २, ४; ५,४, १०,१.

¶अ-प्रतिष्ठिति[c]- -त्या मै ३,३,१०.

¶अ-प्रतिहृ(त>)ता[c/e]- -ताभिः तै ७,५,८,२.

?अ-प्रतीक[f]- -कम्[g] मै ४, १४,१२.

¶अ-प्रतीक्षम्[c/h] तै ५,२, ४, ४; ६, ६,३,५^{१}.

अ-प्रतीत[c]- -०त ऋ १, १३३, ६; -†तः ऋ ३, ४६, ३; ४, ५०, ९; ५,३२,९; ६, २०, ९; ७३, ३.१०, १११, ३; काठ ४,१६; ४०, ११; शौ २०, ९०, ३; -तम् ऋ १,३३, २; ११७, ९; ४, ४२, ६; ५, ३२, ७; १०, १०४, ७; मै ४, १४, १७?; -तस्य ऋ ५, ४२,६; -ता मा ८,५९; का ९, ७,८; मै ४,१४, ६; -तौ शौ ७,२६,१; पै २०, १४,१०.

अ-प्रतीत्त[c/k]- -त्तम्[l] तै ३,३,८,२; ४; शौ ६, ११७, १; पै १६, ४९,१०.

?अप्रतीम् पै २०,५०,२.

¶अ-प्रत्रास[m]- -साय काठ ७,७.

?अ-प्रदद्रि- ?अप्रतिदिश्ययः टि. द्र.

¶अ-प्रदाह[c]- -हाय तै १,७, ६, ७; २, १,१,१; २, ८,६^{२}; मै ३,७, ७[n]; काठ २७,७;३२,५.

अ-प्रदु(ग्ध>)ग्धा[o]- -ग्धाः ऋ ३, ५५,१६.

---

[a]) सपा. अ-प्रतिष्कुतम् <> अ-प्रतिष्कृतम् इति पाभे. ।

[b]) बस. अन्तोदात्तः (पा ६, २, १७२) ।

[c]) तस. नञ्-स्वरः ।

[d]) तु. टि. अ-भोधुक- ।

[e]) उप. प्रति ✓हृ + कर्मणि क्तः प्र. ।

[f]) विप. (*अपराजित- इन्द्र-) । *अ-प्रति- (अनिवर्तक-, अपराजित-) + *वृध्य- (बल-) > बस. *अप्रति-वृध्य- > (वावि) यनि. । अप्रतीत- इत्यपि यनि. पर्यायः सन् समानस्वरसंस्कारः द्र. (वैतु. AVS. ?अप्रतीक- > अप्रतीत- इति शोध इति ?) ।

[g]) सपा. तैब्रा २, ८, ४,२ अप्रतीतम् (मैसू BO. अप्रतीत्तम्) इति पाभे. ।

[h]) उप. प्रति ✓ईक्ष् + णमुल् प्र. ।

[i]) पाभे. अनपेक्षमाणाः द्र. ।

[j]) पाठः (तु. कामा १२६ : ४ माश्रौ २, ५, ५, १८)? अप्रतीत्तम् इति शोधः (तु. सपा. तै ३, ३,८,२ तत्रस्यः पाभे. च) ।

[k]) उप. प्रति ✓दा(दाने)+कर्मणि क्तः प्र. । पा. ताऽऽदेशे पूप. दीर्घत्वम् (पा ७,४,४७;६,३,१२४) वोच्येत, *प्रतिदत्त- *प्रतिअत्त-> यनि. इत्येवमज्मध्यस्थवर्णलोपाऽऽनुपदिकः पूर्वसवर्णदीर्घो वेति तत्त्वविविचां विमर्शमर्हेत् । एवंविधेषु साहितिकाऽऽपत्तिविशेषवत्सु स्थ. पपा. नाऽवगृह्णन्ति (तु. तै ६, ३, १०, ४; मा ९, ९; शौ ६, ११७, १) । एस्थि. अपि यदिह तै. पपा. उप. प्रति-इत्त- इत्येवमवगृह्य प्रादर्शि, तत्र रहस्यं खल्वन्वेष्यम् । तदत्र दकारस्थानीयः सन् इकारो श्लेषमात्रं वा भवतीह प्रस्तूयमानान्यतरपक्षीयस्य प्राकृतायितस्य *प्रति-अत्त- > *प्रति-इत्त- इतीव कश्चिदपरो भूयोऽपि मध्यवर्त्यन्तरविशेषो वेत्यपि विमृश्यम् । यत्त्विह भा. पपा. इत्त- इत्यंशस्येकारोपजनवत्तया वा ✓इन्द् + क्तः प्र. इत्येवं निष्पन्नतया वा समाधानमाह, तदहेतुकत्वाच्चाऽप्रासाङ्गिकत्वाच्च नैवाऽऽद्रियेतेति दिक् ।

[l]) =सपा. तैआ २,३,१ गोब्रा २,४, ८ प्रभृ. । तैब्रा ३, ७, ९, ८ आपश्रौ १३,२२,५ प्रभृ. अप्रतीत्तानि इति, मंब्रा २,३,२० अप्रदत्तम् इति च पाभे. ।

[m]) तस. । उप. प्र ✓त्रस्+घञ् प्र. ।

[n]) पाभे. अभिमार्गाय क ३७,७ द्र. ।

अ-प्रदृपित[a]- -तः ऋ १,१४५,२.

अ-प्रपा(ण>)णा[b]- -णा खि ५, १३,३; शौ २०,१२८,८.

¶अ-प्रपाद[a,c]- -दाय तै ५,६,९,१; काठ १९,११; २४, ५; २८,६; क ३१,१;३७,६;४४,६.

¶अ-प्रपादुक[d]- -काः मै ३,७,५[e].

अ-प्रभु[a]- -भुः ऋ ९,७३,९.

अ-प्रभूति[a]- -ती[f] ऋ १०, १२४, ७.

?अ-प्रमय[g]- -यम् पै १४,३,८.

अ-प्रमाद[a,h]- -दम् मा ३४,५५; का ३३,२,१८; मै ४, १४,११; शौ १२, १, ७; ९; १८; १३, १, २३; ३, ११; १९, ४६,२[i]; पै ४,२३,२; १६, ७२, २;७३, ३; १०३, ११; १७, १, ७; ८; १८,१७,३;२०,४८,३‡[j].

अ-प्रमायुक[k]- -¶कः काठ ८, ११; क ७,८; -कम् शौ १९, ४४, ३; पै १५,३,३.

अ-प्रमूर[a,l]- -राः ऋ १,९०,२.

†अ-प्रमृष्य[m]- -ष्यः ऋ ४, २,५; तै १,६,६,४; ३,१,११, १; मै १, ४, ३; काठ ५, ६; ३२, ६[२]; -ष्यम् ऋ २,३५,६; ६,२०,७; ३२,५.

अ-प्रमेय- -यम् खिसा ३३,१३.

¶अ-प्रयाज, जा[n]- -जम् तै ६,१,५, ४; मै ३, ७, २; काठ २३, ९; क ३६,६; -जाः मै ३,७,९.

?अ-प्रयात[o]- -तम् शौ १९, ५५, १[p].

अ-प्रयावन्[q]- -वन् शौ ३,५,१.

---

[a]) तस. नञ्-स्वरः ।

[b]) विप. (वेशान्ता- [=पल्वल-]) । बस.अन्तोदात्तः । उप. प्र√पा (पाने) + अधिकरणे ल्युट् प्र. । अप्रपाणा- इति स्वरः (तु. मुपा. सात. च)? यनि. शोधः द्र. (तु खि. RW. च) ।

[c]) उप. प्र√पद्+भावे घञ् प्र. ।

[d]) तस. उकञन्ते कृत्योकीयः स्वरः(पा ३,२,१५४;६, २,१६०) ।

[e]) सपा. तैब्रा. ३,२,१, ५ अप्रपादुकाः इति पाभे. ।

[f]) तृतीयायाः पूर्वसवर्णदीर्घत्वम् (पा ७,१,३९) ।

[g]) अप्रमाय इति मूको. । ल्यबन्त-साहचर्यान् मन्त्रार्थ-चमत्कारकत्वाच्च आ-प्र-माय (<आ + प्र√मा [माने] इति पाठः शोधदिशा प्रस्ताव्यते ।

[h]) उप. भावे घञन्तम् । वा. क्रिवि. द्र. ।

[i]) यत्तु सा. बस. इति कृत्वा पक्षद्वयेन व्याचचक्षे, तदसत् । तथात्वे नञ्-स्वरस्याऽनुपपन्नत्वात् ।

[j]) सपा. ऋ ३,२०,२ अप्रयुच्छन् इति पाभे. ।

[k]) सस्व. कृते तु. टि. अनतिवादुक- ।

[l]) विप. (वरुण- प्रमृ.) । उप. <प्र√मूर्छ् (तु. १नूर-) ।

[m]) तस. क्यबन्ते कृत्योकीयः स्वरः (पा ६,२,१६०) ।

[n]) बस. अन्तोदात्तः (पा ६, २,१७२) ।

[o]) पाठः? सर्वत्र मूको. (तु. शंपा.) यनि. उपलम्भाच्च, सा. एउ. इति कृत्वा व्याख्यानप्रवृत्तेश्च, समानप्राये याजुषमन्त्रेऽपि एउ. एव सर्वशाखासामान्येन श्रावितत्वाच्च, सश्रु. पै. अपि एउ. एव पर्यायभूतस्य अप्रयुच्छन् (?म्) इत्यस्य श्रावणाच् चेति (तु. W.) । एस्थि. एउ. भूयः संपुष्टत्वे सत्यपि शाखाभेदीयः पाभे. अपि संभवेदिति कृत्वा यनि. उप. प्र√या+भावे वा कर्मणि वा क्तः प्र. । कथं प्र. वाच्ये विकल्पे इति । वा. क्रिवि. इति कृत्वा भावे प्र. स्यात् । (प्रयातं नाम नाशो व्यवच्छेदस्तदभावो यथा स्यात् तथेति । प्रयातं समाप्तावधिकमनभिनवमिति कृत्वा तु) घास- इत्येतत्-समानाधिकरणमिति कर्तरीति (पाठः पक्षान्तरे एउ. टि. द्र.) ।

[p]) सपा. मा ११, ७५ का १२, ७,१० प्रमृ. माश ६, ६,३,८;४,१;२ अप्रयावन् इति, शौ १९, ५५, ६ बलिमित्ते इति च पाभे. ।

[q]) सस्व. च उप. पक्षद्वयं च एपू. द्र. । तथा हि । प्र√या + वनिप् प्र. इति कृत्वा सा. प्र१ वा सं१ वेति प्रतिपद्यमानो यथाकथमपि न्याय्यत्वं सिषाधयिषति । न त्वसौ फलेग्रहिपरिश्रमः । प्रथमे कल्पे पुं. रूपे सत्य् उपधादीर्घाभावस्याऽव्याख्याततत्वात् । द्वितीयेऽप्याष्टमिकाऽऽमन्त्रितनिघातप्रसङ्गस्याऽवारितत्वादिति । एस्थि. नापू. दिशा शौ. प्रातिस्विकोऽयं विशेष इति कृत्वेह प्र√या इत्यस्यैव श्रुतिरभिप्रेता चेत् स्यात्, तर्हि वनिबन्तस्य प्राति. वा. क्रिवि. सतः द्वि१ इत्येव सुवचम् । तथा च सति नलोपाऽभाव उसं. (पा ८, २, ८) । अथ पक्षान्तरम् । अभिप्रेतार्थतः प्र √यु (बधा.) इत्यस्य प्रसिद्धतरत्वेनोपगमाच्च पै. प्र √युच्छ् इत्येतच्छ्रावणेन तत्-संवादकत्वाच्च (तु. पै ३, १३,१ यत्र मूको. जिन्वन्त्प्रयच्छं > जिन्वत्वप्रयुच्छम् इत्येवं सुपठः; वैतु. W. °च्छन् इति [तु. एपू. टि.], जिन्वतु प्रयच्छन् [यस्.] इति च) नाउ. इह पठितव्यमिति (तु. BW. प्रमृ.) ।

अ-प्रयावम्[a,b] मा ११,७५[c]; का १२, ७,१०[c]; तै ४,१,१०,१[c]; मै २, ७, ७[c]; १३, २२; ३, १, ९[c]; काठ १६, ७[c]; १९,१०[c]; ४०, १२; क ३०,८[c]; पै २०,४८,१.

¶**अ-प्रयुक्त**[a]- -क्तम्[d] मै १,९,७; -क्ताः काठ ९,१५

अ-प्रयुच्छत्[a]- -च्छतः ऋ १०,६६, १३; -च्छद्भिः ऋ १, १४३,८; -च्छन् ऋ १,⌊१०६,७; ४,५५, ७⌋; १४३,८; २,९,२; ११, ८; ३, ५, ६; २०,२[e]; ५, ८२, ८; १०, ⌊४, ७; ७, ७⌋; १२, ६; १७,५; ⌊(७,६३,४) ८८, १६⌋; मा ४, १४[f]; ५, ४; १५, ५२; २७, ३; का ४, ५, ६[f]; ५, १, ४; १६, ६, ४; २९, १, ३; तै †३,२,११, १; ५, ११, ३; ४, १, ७, २; ७, १३, ४; मै २, ४, ४†; १२,४;५; ४, १०, ४†; १२, ६; १४, १६†; काठ २,४[f]; १५; ९, १९; १५, १२; १८, १६;१८; क १, १६[f];२९, ४; ६; शौ २,६,३; ६, ४,३;७, १०,२;१८,१,३४; पै ३,३३,३; ४,२८,७†.

अ-प्रयु(त>)ता[a]- -ताम् ऋ ७, १००,२.

†**अ-प्रयुत्वन्**[a,g]- -त्वभिः ऋ ६,४८, १०; कौ २,९७४.

अ-प्रवी(त>)ता[a]- -ता ऋ ४,७, ९[h]; ¶काठ १२,८; १५, ३;९; -ताः ऋ ३,५५,५.

अ-प्रवे(द>)दा[a,i]- -दे मै ४.१३,९.

अ-प्रव्लय[j]- -याय काठ ३३,६.

१**अ-प्रशस्त**[a]- -स्तान् ऋ १, १६७, ८.

२**अ-प्रशस्त,स्ता**[k]- -स्ताः ऋ ⌊(१, २१,९) २,४१,१६⌋; ४,२८,४.

¶**अ-प्रसृत**[a]- -तः मै १, १०, ९; काठ ३६ ३.

¶**अ-प्रसृप्त**[a]- -प्ताय मै ४,८,३[l].

¶**अ-प्रस्तुत**[a]- -तम् तै ५,४, १०,२.

¶**अ-प्रस्रंस**[a,m]- -साय तै २,५,७,२; काठ २३,९; क ३६,६.

†**अ-प्रहन्**[a,n]- -हणम् ऋ ६,४४,४; कौ १,३५७; जै १, ३७,६.

¶**अ-प्रहाव(न्>र्>)री**[a,o]- -रीः[p] मै २, ६, ७; काठ १५, ६[q]; -रीणाम् मै ४.४,१.

अ-प्रहित[a]- -तः पै १९, २७, १२; -†तम् ऋ ८, ९९, ७; कौ १, २८३; जै १, ३०, १; शौ २०, १०५,३; -तौ शौ ६, २९,२.

?**अप्रहिनः** पै १५,२१,८.

¶**अ-प्रहृत्य**[a] तै ६,५,९,२.

?**अप्राक्राम**[r] पै १६,१३१,१-१०.

---

[a] तस. नञ्-स्वरः ।

[b] उप. प्र-यावम् (प्र √यु ⌊अमिश्रणे⌋) + णमुल् प्र. इति । स्याद्वा घञन्तं प्र-याव- इति ततः स्वरतो विविक्तं प्राति. वा. क्रिवि. सद् द्वि१ प्रयुक्तमिति । तत् का गतिरिति । समानजातीयानाम् उप. तत्र तत्र श्रुतौ प्रयोगचारितार्थ्याऽनुपातः पर्येष्यः । ततो हि विनिगमनमुपलभ्येतेति दिक् । अपि वा अ-प्रयावम् < *अ-प्रयापम् (<प्र √या>यापि) इति प्राकृतायितमात्रं (तु. पाभे.) ।

[c] पाभे. अ-प्रयातम् द्र. ।

[d] पाभे. अनिरुक्तम् काठ ९,१५ द्र. ।

[e] पाभे. अ-प्रमादम् पै २०,४८,३ द्र. ।

[f] =सपा. माश ३,२,२,२२ । तै १,२,३,१ मै १,२,३ स्वस्तये इति पाभे. ।

[g] विप. (पर्तृ-) । उप. प्र √यु (अमिश्रणे) + क्वनिप् प्र. (वैतु. स्क. अप्रयुत्-+मत्वर्थे वनिप् प्र. इति) ।

[h] तु. वें. GW. ; वैतु. सा. ORN. °ताः इति ?

[i] विप. (द्यावापृथिवी-) । उप. धातु. अर्थः ? प्र √विद् (ज्ञाने) इति MW., प्र √विद् (लाभे) इति सा. (तु. माश १,७,२,५) । तद् यस्था. यथावद् अवधेयम् ।

[j] तस. उप. प्र √व्ली+भावे अच् प्र. (पा ३,३,५६) ।

[k] बस. अन्तोदात्तः (पा ६,२,१७२) । उप. न. भावे क्तान्तं सत् क्वचित् तद्वत्सामान्यवृत्त्यपि यस्थ. द्र. ।

[l] सपा. काठ २८,४ क ४४,४ अब्राह्मणाय इति पाभे. ।

[m] उप. प्र √स्रंस् + भावे घञ् प्र. ।

[n] विप. (⌊अप्रहन्तृ-, अनुग्राहक-⌋ इन्द्र-) । उप. प्र √हन् + कर्तरि क्विप् प्र. (तु. वें. सा. ORN.; वैतु. स्क. अन्यथावदः) ।

[o] विप. (अक्षीयमाणा- ⌊२अप्-⌋) । उप. प्र √हा (त्यागे) + कर्तरि वनिप् प्र. । स्त्रियां ङीप् रान्तादेशश्च (पा ४,१,७) ।

[p] सपा. आपश्रौ १८,१३,८ प्रहावरीः इति पाभे. । सा. ⌊तै. पृ १२०६⌋ प्रभावरीः इति? यनि. शोधः (तु. C. ⌊आपश्रौ.⌋) ।

[q] प्रहा° इति पाठः? यनि. शोधः ।

[r] शत्रुशिरश्छेदप्रयोजनकोऽब्वज्रत्वकल्पनापूर्वक उदकाभिचारः प्रकरणमिति संप्रदायो भवति (तु. कौसू. ६,२) ।

अ-प्राण,णा[a]- -णा शौ ८, ९,९; पै १६, १८, ९; -णाय तै ७, ५, १२,१[b].

अ-प्राणक[c]- -काय काठ ४५ ३[h].

अ-प्राणत्[d,e]- -णत् मै १, ९, ४^{२}¶; ¶काठ ९, ९; ११; १२^{१}; शौ १०,८, ११; पै १६, १०२, ३; -णते तै ७, ५, १२, १; काठ ४५,३.

¶अप्राणती,न्ती- -तीः मै १,१०, १०; -न्तीः काठ ३६,५.

अ-प्राप्त[d]- -प्तः मै ३, ७, ८; ९, १; काठ २३, १; -प्तम् मै ३, ९, ७[f]; १०,१[f]; काठ २४,६[f]; २६, २[f]; क ३७,७; ४०,५.

अ-प्राप्य[d] तै ६, १,६,२^{१}; काठ २३, १०^{१}; क ३७,१^{१}.

*अ-प्रा(प्र-आ)मिन्[d,g]- > अप्रामि-सत्य[h]- -०त्य ऋ ८,६१.४.

†**अ-प्रायु**[d,i]- -यु ऋ ५,८०,३; -युभिः ऋ ८,२४,१८; कौ २, १०३६; शौ २०, ६४, ६; -युवः ऋ १, ८९, १; मा २५, १४; का २७, ११,१; काठ २६,११.

अ-प्रायुस्[j]- -युषे ऋ १,१२७.५.

¶**अ-प्राशित्रिय**[k]- -यः तै २ ६,८,५.

अ-प्रिय[d]- -यः शौ ८,१२,२; पै १५, ४, २; १६, ९९, ८; १००, ५-११; १३४, १; -यम् शौ ८, १५, ४; १५, १, ८; पै ५, ३४,२; १६, ९९,८; १३५, १०; १८, २७, ८; -यस्य शौ ९, ५, ३१; ३२^{१}-३६^{२}; पै १६, १००, ५-११; -याः शौ ९,७, ६; पै १६, ११६, १; -यात् पै २०, ५९, १; -यान् पै १०, ४, १०; -याय काठ १०, ३^{२}; -ये शौ ८,६, २६[l]; १२,१,३०; १९,५७,१†[m]; पै २,३७,३†[m]; ३,३०,१; १६, ८१. ७; १७, ३,११; १९.४६, ११†[m]; २०, ५०,७ [°य- प्रिय°].

अप्रिय-जा- -जाः पै २०,३७,१.

¶**अ-प्रीत**[d]- -तः मै १, ८, ५; -ताः मै १,४,६.

¶*अ-प्रोक्षित*[d]- -तम् काठ ८, ७; क ७,४.

¶**अ-प्रोच्य**[d] मै १, ६,१२; ४, ४,२; काठ २२,८; क ३५,२.

¶**अ-प्रोदि(त>)ता**[d,n]- -ताम् तै २,२,९,५.

†**अ-प्रोषिवस्**[d]- -वान् ऋ ८,६०, १९; खि ५, ५, १०; कौ १, ३९; जै १,४,५.

अ-प्लव[d,o]- -वाः शौ १९,५०,३; पै १४,४,१३.

अप्वा[p]- -प्वाम् शौ ९, १३, ९;

मूको. विकृतो भवति । तेन समग्रेऽपि सूक्ते प्रतिमन्त्रमन्तिमपादद्वयमनुष्टुब्मानतः तेनाऽपक्रामान्व् अपः । अपनुत्तः सपत्नहा इत्येवं शोध-पुरस्सरं सुपठं द्र. (तु. ३यो मन्त्रो यत्रांऽशतः साधु पठ्यते) ।

[a]) बस. अन्तोदात्तः (पा ६,२,१७२) ।

[b]) सपा. अप्राणाय<>अप्राणकाय इति पाभे. ।

[c]) व्यु. कृते तु. टि. अ-चर्मक- ।

[d]) तस. नञ्-स्वरः ।

[e]) विप., नाप. (स्थावरपदार्थ- ⌊मै १, ९, ४ काठ ९,१२⌋) ।

[f]) पाभे. अदः क ३७,७ द्र. ।

[g]) उप. प्र √अम्(बधा.) + ताच्छीलिकः णिनिः प्र. [वैतु. वें. सा. GW. प्रमृ.<प्र(>प्रा)-मि-(<√मि ⌊हिंसायाम्⌋)] । यनि. विनाशपर्यवसानकचलशीलत्वे तात्पर्यं स्यात्, पराभिप्राये तु विनाशात्मके हिंसाफल इति विवेकः द्र. ।

[h]) विप. (⌊अविनश्यत्सत्य-⌋ इन्द्र-): बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् ।

[i]) विप. (देव-, यज्ञ-) । उप प्र+ आयु- [√इ + उण् प्र. (तु. पपा.); वैतु. PW. GW. प्रमृ. प्र(>प्रा) +यु-(<√यु ⌊अमिश्रणे⌋) =प्रा- युत्- इति क्विपीत्यभिसन्धिः (तु अ-प्रयात- >-तम्, अ-प्रयात्रम्, अ-प्रायुस्-)] । -यु इति वा. क्रिवि. द्र. ।

[j]) उप. प्र + आयुस्- इति भावकर्मणोरभिनिर्वृत्तम् इत्येतावानेव वि ष: । शिष्टं नापू. द्र. ।

[k]) तस. उप प्राशित्र- + तादर्हिकः घ>इयः प्र. । नञ्-स्वरापवादोऽन्तोदात्तः (पा ६,२,१५५) ।

[l]) =सपा. कौसू ५८,१ । मंब्रा १,१, १४ आपमं १,४, ११ हिगृ १,१९,७ द्विषन्त्वयः इति पाभे. ।

[m]) सपा. ऋ ८,४७,१७ आप्त्ये इति पाभे. ।

[n]) उप. प्र + २उदित- (<√वद्) ।

[o]) उप. √प्लु+कर्तरि अच् प्र. । यत्तु w. तरि-रहित- इति बस. इव व्याचष्टे, तन्मन्दम् । तथात्वे हि नञ्-स्वरस्याऽनुपपत्तेः ।

[p]) = रोग-विशेष- । व्यु.? अप √वी इत्यतः ण्यन्तात् डः प्र. डसं. (पाउ ५,४७) । स्त्रियां टाप् प्र. पूप. अन्त्यलोपश्च ⌊तु. या ६,१२ दे ४,३;५,३ उ. म. च⌋ । √आप्+वन् (?च्) प्र. (पाउ १,१५४) ततो यथेष्टसिद्धिरिति द्वितीयः पन्थाः । एवं नञ्-पूर्वात् पुवः समुचित-

-०।प्वे ऋ १०, १०३ १२; मा १७, ४४; का १८, ४, १२; कौ २, १२११; शौ ३. २, ५; पै ३,५,५.

*अप्सन्त √*अप् द्र.

?अप्-सर्[a]- > अप्सरा- -राभ्यः शौ २, २,५; ७, ११४,२; पै १,७, ५; ४,९,३; १८, ४; १५,१९, १-१^{२}; -राप् शौ ४, ३८,१^{२}; २^{१}; ४; -रासु शौ २, २, ३; पै १,७,३;१६,९६,१.

अप्सरा-पति[b]- -तेः शौ ४ ३७, ७; पै १३,४,९.

?अप्सर-*द्रु[c]- -द्रुः क ४८,१३.

अप्सर-द्रू[d]- -द्रूः काठ ३५,१४.

?अप्-सरस्[e]- -रसः ऋ ७, ३३, ९; १२; ९,७८.३; मा १८, ३८–४३; का २०,२,१-६; तै ३,४, ७,१^{४},२^{४}; ३^{२}; ५, ३, ७, २¶; ७, १५, १; मै २, १२, २^{१}; काठ १८, १४^{१}; २१, २; ५३, ५; क २९, ३^{१}; ३१, १७¶; जै २, ४, ७†; शौ ४, ३७, २; ३; १२; ६, १११, ४; ७, ११४, ३; ८,५,१३; ९, १२,१०; ११, ११, १५; १२, १, २३; ५०; १४, २, ९; ३४; ३५; पै १, ८५, १; ८९,३; २, ७६,४; ४, ९, ५; ५, १७, ८; २६, ६; ६, २२, १३; ७, ११, ३. ९, ११, ७; १३, ४, २; ३; १२; १५; १५, १८, ४; १६, २८, ३; १३९, ११; पै १७, ३, ४; ५,८; १८, ७, १०; १०, ४;५; २०, ५७, ६?[f]; -०रसः शौ ४, ३७, ३-५; पै १३, ४, ४-८; ११; १५, १८, १; -रसाम् ऋ १०, १३६, ६; मा २४, ३७; का २६, ८, २; तै ५, ५, १६, १; मै ३, १४, १८; ४. १४, १७[g]; काठ ४७, ६; शौ ६, १३०, १; पै १, २९, १; ८९, २; ५, २९, २; ३८, ६†; १३, ४, ६; १९, ३०, १४; २०, ६१, ११; -रसौ मा १५, १५-१९; का १६, ४, १; ३; ५; ७; ९; तै ४, ४,३, १^{२}; २^{१}; मै २, ८,१०^{५}; काठ १७,९^{५}; क २६, ८^{५}; शौ ६. ११८, १[g]; पै १६, ५०,३[g]; -०रसौ शौ ६, ११८, ३; पै १६, ५०, ५; -रस्सु खि

प्रक्रियेष्टलाभः द्र. (तु. अपुर्-, अपुव्-, √अपुवाय् [<√*अस्पृ]) ।

[a]) व्यु.? पपा. नावग्रहः । अ इति पूप. स्यात्, प्सुर-(<√*प्सृ + अप् प्र.) इति उप. च स्यात्, बस. अन्तोदात्तश्च [तु. PW. GW. L ५५१ (?तु. प्सुरस्-, स-प्सर्-, देव-प्सरस्-, मधु-प्सरस्-, सु-प्सरस्-)] । यद्वा (√*अप् >) *अप्स- + र-(<√रा+कः प्र.) । इत्येवम् उस. थाथीयः स्वरः स्यात् (पा ६, १, १४४) । नापू. कल्पे अप्सस्- इति पूप. वेत्यप्यवान्तर इव कल्पः स्यात् (या ५, १३) । अथवा २अप्- + √सृ + अच् प्र. (तु. या. SEY[१०१])इत्येवं सत्युक्तपूर्वस् थाथीय एव स्वरः स्यात् । अथापि वा २अप्- इति पूप. इतिमात्रे नापू. कल्पाद् विशेषः स्यात् (तु. शौ २,२,३; PW. प्रभृ.) । शेषम् ?अप्-सरस्- टि. द्र. ।

[b]) =गन्धर्व- । तस. सास्व. (पा ६. १,२२३) । पत्यौ (पा ६, २, १८) इति न प्रवर्तते पति-शब्दस्य भर्तृपर्यायत्वात् ।

[c]) तु. संटि. काठ ३५, १४ । तेन तावत् यनि. पाठोऽङ्गीकृतः तु. नाउ. टि.) ।

[d]) महाकूटा श्रुतिः शौ ६, ४९, २; क ४८, १३ इत्यत्रापि कियताचिदिवाऽन्तरेण द्र. । उक्ते शौ. उत्तरद्रौ इति श्रवणाद् उत्तर-द्रु- (तु. पूतु-द्रु-, सु-द्रु-) इति प्राति. भवन्ति । ततश्चेहाऽपि तत्-सदृशः पदविभागः समादृतः द्र. । उक्ते क. मूको. अप्सरुद्रैः इति यच्छ्रूयते ततः अप्सरुद्र- इति प्राति. भवेत्, तच्च मूलतः अप्सर-द्रुः इत्यस्य सतः प्रामादिकोऽपपाठोऽपलेखश्चेति संभाव्यते । तदेवं त्रीणि प्राति. भवन्ति । उत्तर-द्रु- इति शौ., अप्सर-*द्रु- इति इति क., अप्सर-द्रू- इति काठ (सुपा.) । त्रयाणामपि समानमग्निविशेषणतयाऽनुपदश्रूयमाणोत्तरशब्दलिङ्गितवैद्युताग्निपरत्वमास्थाय, अप्सर- विशेषणसामर्थ्याद् अब्-इन्धनतया तात्पर्यतः पर्यवसानं सुकल्पमिति दिक् ।

[e]) व्यु. कृते तु. टि. ?अप्-सर्- । उप. प्र. तु ततो विशिष्टः द्र. । तथाहि । तत्र कल्पविशेषेण तत्तत्कार्यमुद्दिश्य उप. अप् इति वा कः इति वा अच् इति वा प्र. यक. स्यात् । इह तु असुन् इति वा कसच् इति वा असुच् इति वा यक. प्र. द्र. इति दिक् ।

[f]) ?अप्सरसो > °रसाम् इति शोधः ।

[g]) सपा. °रसाम् <> °रसौ (तैआ ३, ७, १२, ३ तैआ २,४,१ च) इति पाभे. ।

४,८, ३[a]; -राः ऋ १०, १२३, ५; पै ४, १६,२?; १३,१०,४?; १६, ४६, १०; -रोभ्यः पै १७, २४,११. [°रस्- गन्धर्व°].

?अप्सरावैः[b] पै १९, ३६,१८.

?अप्-सव[c]- -?वम्[d] ऋ १०, ६५, ३.

अप्सव्य-, अप्सस्- २अप्- <√*अप् द्र.

†अप्-सा[e]- -साः ऋ ९, ६५, २०; ७१,८;८४,१; कौ २, ३४५; जै ३,२९, २; -साम् ऋ १, ९१, २१[f]; ६, १४, ४; मा ३४, २०; का ३३, १, १४; मै ४, १४,१.

अप्सु २अप्- <√*अप् द्र.

१अ-प्सु[g]- -प्सवः ऋ ७,४,६.

२अप्सु- २विश्व°.

?अप्स्यंन्[h] पै २०,१५,१.

अ-फ(ल>)ला[i]- -लाः ऋ १०, ९७, १५; मा १२, ८९†; का १३, ६,१५†; तै ४, २,६,१‡[j]; ४; मै २, ७, १३^{२}†,‡[j]; काठ १२, १३¶; १६, १३^{२}†; ‡[j]; क २५, ४‡[j]; शौ ८,७,२७; पै ११, ६, ३‡[j]; १६, १४, ६; -लाम् ऋ १०,७१,५.

अ-फालकृष्ट- -ष्टम् पै १५, २३, १३.

अ-बद्ध,द्धा[k]- -द्धम् तै ३, १, १,

---

[a] =सपा. कागृ ४१, १८ मागृ १,२१,११ वागृ ५,८० अप्सरःसु इति, तैआ १०,४१,१ मना २ ४२ बौश्रौ १७, ४१:२ आपमं २,४,६ प्रभृ. अप्सरासु इति पाभे. ।

[b] °रा वै शोधः इति (तु सस्थ. टि. गृहैः)।

[c] व्यु. ? पपा. नावग्रहः । अप्सस्-+मत्वर्थीयो वः प्र. इतीव उद्गी. वें. सा. अभिप्रेयुः (तु. अनुपदं श्रूयमाणम् अर्णव- इति)। २अप्->अप्सु इत्यतोऽसाविव प्र. इति NW. (अन्यत्र अर्णव- इति साहचर्येण समुद्र- इत्यस्य श्रुतेस्तत्-पर्याय एवेहाऽपि श्रूयेतेत्यभिसन्धिः)। २अप्-+सव-(<√सू[बधा.] इति GW.)। जलौघवत्त्वमात्रस्य ऽर्णवशब्देनैव गतार्थत्वात् तत्-पुनरुक्तमात्रं मा भूदिति जलजनकत्वेन विशेषणे चमत्कारः स्यादित्यत्र विशेषः द्र. ।

[d] रूपम् ? नापू. > √*अप्सव (नाधा.) > -वन्* इति लङि प्रपु१ इत्येव सति 'अर्णवं जलधिमात्रं सन्त जलजनकमकुर्वंस्तेन देवेन चित्रेण राधसा प्रभावितेन सता जनता-तापाऽपहृत्या इव स्वीयजलप्रदानमप्यकारयन्' इति कृत्वा तृतीयपादमात्रेण वा. अपि पूर्येत च, यच्च नाम यच्छिरस्कस्याऽस्य पादस्य चित्रराधस्तया देवा विशेष्येरन्निति मुख्यं प्रयोजनं भवति तदपि सिध्येच्चेति । अनया दिशाऽस्य संपूर्णवाक्याऽऽत्मकस्य पादस्य तादृशेनैव सता तच्छिरस्केन तुरीयेण पादेन समीचीनं प्रतियोगित्वं प्रतीयेतेत्यपरः काव्यसौष्ठवपरो विशेषः द्र. । नन्वेवमपि कथमिव °वमर्णवम् इति श्रूयेत न °वन्नर्णवम् इति । छान्दसमत्र रह इति । किं च तदिति । यत्याख्यमिति । किं तत इति । मूलतो जागतं नामैतच् छन्दो भवति । यत्र प्रथमद्वितीयतुरीयेषु पादेषु पञ्चमादक्षरादनन्तरं च तृतीये पादे तु चतुर्थादक्षरादनन्तरं च यतिर् भवति । यतिसौकर्यप्रयोजितेन -वन् इत्यत्रत्यस्याऽचो विलम्बितेनेव सतोच्चारणेन तद्ध्रस्वत्वाऽभावप्रतीतेः -वन्+अर्णवम् इत्यस्यां संहितायामुपस्थितायां नकारद्वित्वं प्राप्नुवानमिव सद् बाध्येत, कालेन च °वनर्णवम् °वर्मण- इत्येवं यतिसंस्कारच्युत्याऽन्याय्यसंध्युरुच्येत नकारस्य मकाराऽऽपत्तिः परिणमेदिति सुवचा संभावनायाऽलं स्यात् ।

[e] १अप्- + √सन् + विट् प्र. । अनुनासिकस्याऽऽत्वं कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ३, २, ६७; ६, ४, ४१; २, १३९)। प्रायेण सोम-विशेषणतया श्रुतीनाम् १अप्- इति पूप. इत्यकल्पि । यज्ञियकर्मणां मुख्यसाधकत्वदृशा २अप्- इति वा पूप. इत्यपि सुवचं स्यात् । उभयथा स्वरसंस्कारौ समानौ द्र. ।

[f] सपा. तैब्रा २, ४, ३, ८; ७, ४, १ अप्स्वाम् इति पाभे. ।

[g] विप. (अस्मद्-) । तस. नञ्-स्वरः । उप. *प्सु-(<√प्सा[पाने]) इति कर्तरि निष्पन्नं द्र. (तु. वें.; वैतु. GW. प्रभृ. उप. भावकर्मणोर्निष्पन्नं स्यादिति कृत्वा बस. इति प्रतिपन्नाः सन्तः स्वरतश्चोद्यत्वमापद्यमानाः [तु. टि. अ-दू-])। यत्तु सा. GW. MW. अ+अप्सस्- इत्येतज्जन्यं बस. इव प्रतिपेदिरे, नाऽद्यापि सुभेदं तद्रह इति भूयसी विमृट् शरणायताम् ।

[h] ?अप्स्यंन् > (अप्सस्- > √अप्सस्य>) अप्सस्यत्->-स्यन् इति शोधः ।

[i] विप. (ओषधि-, वाच्-) । बस. अन्तोदात्तः (पा ६, २,१७२)।

[j] सपा. ऋ १०,९७,३ विभे. ।

[k] तस. नञ्-स्वरः । उप. यद्र. ।

२[a]; ६,१, ७, २¶; -द्धया मै ३,७,६[b]; -¶द्धा तै ६,१,७,५[b]; -द्धेन मै ३, ७, ५; -¶द्धौ मै ४,२,१३.

अ-बधिर[c]- -रम् ऋ ८,४५,१७.

अ-बन्धन[d]- -नः ऋ ३,५५,६.

अ-बन्धु[d]- -न्धवः ऋ ८, २१, ४; -न्धु[c] शौ ६,१२२,२; पै १६, ५१,६; -न्धुना ऋ १, ५३, ९; शौ २०,२१,९.

अ-बन्धुकृत्[e,f]- -कृत् शौ ४,१९,१; पै ५ २५,१.

?**अ-बन्ध्र**[g]- -न्ध्रः काठ ४, १६; शौ ४,१६,७?[h]; पै ५,३२,८.

अ-बल,ला[d,i]- -लः पै १९, २३,९; -लाः ऋ ५, ३०, ९; पै १९, २३,१३; -लान् शौ ३, १९,७; पै ३, १९, ६; -लेन शौ ३, १९,३.

अबल-धन्वन्[j]- -न्वनः शौ ३, १९,७; पै ३,१९,६.

अ-बलास[k]- -सौ शौ ८,७, १८; पै १६,४,८.

¶**अ-बलीयस्**[c]- -यः मै ४,६,८[१].

अबलीयसी- -सी मै ४, ६, ८; -सीः काठ ३९,८; -सीम् मै ४,६,८.

अ-बाधित[c]- -तः ऋ १०,९२,८.

†**अ-बिभीवस्**[c]- -भ्युषः ऋ १,११, ५; कौ २,६०१; जै ३, ४८, १७; -भ्युषा ऋ १, ६, ७; ९, ५३, २; कौ २, १००; १०६५; जै ३,१८,७; ४,७,२; शौ २०, ४०,१; ७०,३.

अबिभ्युषी- -षीः शौ ३,१४,३[l].

अ-बिभ्यत्[c]- -भ्यत् ऋ ६, २३, २; शौ १९, ६५,१; पै १६, १५०, ४.

अ-बीभयु[m]- -युः खि १,७,५.

अ-बुध्न[d,n]- -ध्ने ऋ १, २४, ७; -ध्नेषु ऋ ८,७७,५.

अ-बुध्य[o]- -ध्यम् ऋ ४,१९,३.

अ-बुध्यमान,ना[c]- -नम् ऋ ४, १९, ३; -नाः ऋ १, १२४,१०; ४, ५१, ३; -नान् पै १३, ७, १०‡[p]; -†ने ऋ १, २९, ३; शौ २०,७४,३.

?**अब्जत्**[q]- -ब्जन्तः[r] खि ५,१५,७.

अब्जा- २अप्- <√*अप् द्र.

१अब्द[s]- -ब्दः मा १२,७४; का १३, ५,१३; तै ५, ६, ४,१[२]; मै २,

---

[a] =सपा. काश्री २५, ११, २५ प्रभृ. । माश्री २, १, २, ३६ अरिष्टम् इति, शांगृ ६, ४, १; ९ अदब्धम् इति च पाभे. ।

[b] पाभे. अनालब्धा द्र. ।

[c] तस. नञ्-स्वरः ।

[d] बस. अन्तोदात्तः (पा ६, २, १७२) ।

[e] वा. क्रिवि. भवति ।

[f] उप. बन्धु- + √कृत् (छेदने) + कर्तरि क्विप् प्र. [तु. W. टि. ; वैतु. PW. प्रभृ. √कृ इति (एक एव पदार्थौ जामि-कृच्चाऽजामि [= अबन्धु]- कृच्च कथं वत स्यादित्येतं व्याहतवाचस्तु स्युः)] । यदपि सा. अ-बन्धु- इत्येतत् पूप. इति कृत्वा व्याख्यत्, तदपि स्वरतो दुष्यत् । उस. सति उप. प्रकृतिस्वरञ्च ह्यापद्येत, पूप. प्रकृतिस्वरत्वञ्च च नैवोपपद्येतेति यावत् ।

[g] बस. अन्तोदात्तः । उप. √बन्ध् + करणे रन् प्र. उसं. (पाउ २,२७) ।

[h] अबन्ध इति पाठः? (२अप्- + बन्ध्र- [धारक-] >उस. *अब् बन्ध्र- > नैप्र.) अबन्ध्र- > -न्ध्रः इति शोधः (तु. मूको.; पै ५, ३२, ८ च, सस्थ. परिकृत्स्यमानः च) ।

[i] विप., नाप. ।

[j] बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६, २, १) ।

[k] विप (व्रीहि-यव-) । 'न बलासो यतः' इति कृत्वा बस. अन्तोदात्तः (पा ६, २, १७२) । यत्तु सा. बलाऽक्षेप्तृपरत्वेन वृत्तिमाचष्ट, तन्न । उप. बल-क्षेप्तृवृत्तितया दुःसाधत्वात् (तु. यस्था. टि.) ।

[l] सपा. मै४,२,१० पै२,१३,५ अविह्रुताः इति पाभे. ।

[m] विप. (च्यवन-) । उप. √भी+डुः प्र. उसं. (पाउ १,७) ।

[n] विप. (रजस्-), नाप. (अन्तरिक्ष-) ।

[o] तस. क्वसन्ते कृत्योकीयः स्वरः (पा ६,२,१६०) ।

[p] सपा. ऋ २,१२,१० अमन्यमानान् इति पाभे. ।

[q] *अ-विजत्->-जतः इत्येतेन चतुरक्षरेण शोधेनाऽऽनुष्टुभः पादः सुकरः स्यात् सुश्लिष्टश्च प्रतीकस्याऽर्थः । √विज् इत्यस्य √कुप् इत्यस्य चाऽर्थयोः प्रतियोगित्वसंसिद्धेरित्य भसन्धेः ।

[r] पाभे. अकुप्यन्तः द्र ।

[s] नाप. (संवत्सर-) । व्यु. संदेहे सति यनि. संनिवेशः संदिह्यते । कथम् । उच्यते । २अप्- इति पूप. सति उप. <√दा (दाने) इतीव प्रायोवादः (तु. सा. [ऋ ५, ५४, ३.] उ. म. [मा.], PW. प्रमृ. WW [१,

१२, ३; १३, १२[a]; ३,४, ४^{२}; ¶; काठ २२,५^{१}[a]; ६^{१}; ¶; क ३४,१^{२};¶.

अब्द-या[b] ऋ ५. ५४, ३.

२अ(प्-द)ब्द[c]- -ब्दाः खि ४,५ २८.

? अब्दि[d]- > अब्दि-मत्[e]- -मान् ऋ ५ ४२,१४.

अ*-ब्रघ्न[f]- -घ्नः पै १९,४२,१४.

अ-ब्रह्मन्^{1}[g]- -ह्मणः खि ५, १३,१; शौ २०,१२८,६[h]; -ह्मा ऋ ४, १६, ९; १०, १०५,८; खि ५, १३, १; शौ २०, १२८, ६; -ह्माण: ऋ ७,२६,१.

†अब्रह्म-ता[i]- -ता ऋ ५, ३३,३; मा १०,२२; का ११,७,२.

¶अ-ब्रह्मवर्चसिन्^{1}- -सी मै ३, ६, ५; काठ २३,२.

अ-ब्राह्मण^{1}- -¶णः तै २. ५, ११ ९; मै १, ४, १२^{1}; काठ ९, १६; ३२, २ ; $शौ १२, ४, ४३; ४४; ४६; पै १७,१९,४^{1}; २०, ३; ४; ६; -¶णस्य मै १, ४, १२[k]; -णाः मा ३०,२२^{२}; का ३४, ४, ४^{२}; मै १, ४, ११¶; शौ ५,१७,८; ११, १, ३२; पै ९, १६, ६; १६, ९१, ६; -¶णाय काठ २८,४^{1}; ५; क ४४,४^{1};५.

¶अब्राह्मणो(ण-उ)क्त[m]- -क्तः तै २, ६,१०,१^{२}.

अ-भक्त^{1}- -क्तम् ऋ १, १२७,५; ३, ३०,७; तै १, ७,३,२¶; -क्ते ऋ १०,११२,१०.

४७])। न त्वेवम् उप प्रकृतिस्वरे प्राप्ते पूप. प्रकृतिस्वरे च पपा. अवग्रहाभावश्चोपपद्येयाताम् (वैतु. अब्जा-, अब्जित्- ; पपा.)। अतः तप. नञ्-स्वरः (। ६,२,२) इति कृत्वा *ब्द- इति उप. (<√बद् इति) संभाव्येत। कालस्य नित्यगमनस्वाभाव्यात् तन्मानविशेषाऽऽत्मकस्याऽब्दस्यापि तथात्वं स्वतःसिद्धं भवति। तेन नासौ *बदः (> *ब्दः) =स्थिरः (किं तर्हि चाचलि) इति सूपपन्नं स्वरूपवर्णनं स्यात्। अथवा पूर्वमवगृहीतानां सतीनामपां वर्षासु समागतास्व् अस्थावरंभावुकानां पूर्वोक्तनिष्पत्तिकैव संज्ञा स्यात् तत्साहचर्यप्राधान्याच्च वर्षर्तुवाचकत्वमुत्तरोत्तरं परिणतं स्यात्। अथ व्यु. मूलत एवाऽपां योग आग्रहश्चेत् स्यात्तर्हि धा- (<√धा) इति भावनिष्पन्ने उप. 'अपां धा (धानं) यस्मिन्' इति कृत्वा संहितायां प्राकृतिकवर्णविकारवती मेघस्य वा प्रावृषो वा संज्ञा स्याद् बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् चेति। अथापि √*अप् इत्यतो (वा, √अब् इत्यतो वा) दन् प्र. स्यात् (पाउ ४, ९८) निस्स्वरश्च, इतीवाऽपरः प्राचीनः प्रकारो भवति। तदेवंव्यतिकरितेऽस्मिन् विषये वस्तुस्थित्यवधारणं भूयांसं विमर्शमपेक्षमाणं द्र. (तु. द्विउ. टि.)।

[a]) सपा. माश १,७,२,२६ सुब्दम् इति, तै ४,४,७,२ सुब्दः इति च पाभे.।

[b]) व्यु. तृ१ सत् क्रिवि. भवति [तु. टि. अदस्- > अमुया ; वैतु. सा. यः जसः याज् आदेशः इत्याह; GW. प्रमृ. च यदनु अब्-दा- इत्यस्य स्त्री. प्राति. तृ१ भवति (स्वरतश्च पपा या इत्यतः पूर्वमवग्रहणतश्च चोद्यास्त्वेवं ते भवेयुः [तु. अद्धा- > अद्धया])]।

[c]) = १अब्द-। उस. उप. √दा (दाने) + कर्तरि कः प्र. थाथादि-स्वरश्च (पा ३, २, ३; ६, २, १४४)। एपू. चैतच्च प्राति. व्यु. भिन्ने सती अपि समानप्रवृत्तिनी समजनिषातामिति तत्त्वं द्र. (तु. द्विपू. टि.)।

[d]) व्यु? तस. कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६, २, १३९) इति, पूप. २अप- इति उप. च भावे <√दा (दाने) इति वें. सा.। अस्य प्राति. २अब्द- इत्येतेन समानप्रवृत्तिकत्वे सति उप. कर्तरि प्र. इतीव कृत्वा PW. प्रमृ. मन्त्रे सहचरितम् उदनिमान् इत्यपरं विप. लिङ्गमुद्भावयेयुर्यथेहापि तदर्थसन्निधापकम् २अप्- इति पूप. स्यादिति। पूर्वार्धीये स्तनयन्तं रुवन्तम् इत्येते अपरे विप. तु लिङ्गान्तरं सती पर्जन्यघोषेष्वभिप्रायं संकेतयेताम्, आ√बद् > *आ-बदि- > *आब्दि- > अब्दि- इत्याकारकं वर्णपरिणामं चोपस्थापयेताम् (तु. उपब्दि- इत्यत्रत्यम् उप)।

[e]) विप. (इलस्पति-)। मतुबुदात्तः (पा ६,१,१७६)।

[f]) तस. नञ्-स्वरः। उप. यद.।

[g]) उप. = २ब्रह्मन्- (यागादिकर्मानुष्ठातृ- [वेंदु. सा. GW. प्रमृ. विप. बस. उप. १ब्रह्मन्- इति?])।

[h]) ब्रह्मणः इति शंपा. सात. मुपा. ? यनि. शोधः (तु. RW. खि. शांश्रौ १२,२१,१)।

[i]) भावे तलन्ते लित्-स्वरः (पा ६,१,१९३)।

[j]) सपा. शौ १२,४,३४ ब्रह्मभ्यः इति पाभे.।

[k]) सपा. काठ ५,२ असोम्यस्य इति पाभे.।

[l]) पाभे. अप्रसृप्ताय मै ४,८,३ द्र.।

[m]) तस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६, २, ४८)।

१*अ-भक्तर्तु[a,b]- -र्तुः काठ ७, १५; क ६,५.

¶अ-भक्षणीय[c]- -यान् काठ ३५, १६; क ४८,१४.

¶अ-भक्षयित्वा[b] मै ४,६,१.

अ-भग[d]- -गः शौ ५,३१,११; पै ५, २४,५

अ-भद्र- -द्रः[e] पै १७,२४,१;४-११.

१अ-भय,या[f,b]- -यम् ऋ २, २७, ११;१४;४१,१२; ३,४७,२;४, २९, ३; ६, २८, ४; ४७, ८; १२; ७, ७७, ४; ८, ६१, १३; ९, ७८, ५; १०, ६३, ७; १३१, ६; खि २, २, २; ४; ४, २; ४, ४, २; ५, २४; मा ७, ३७†; १८, ६; २०, ५१†; ३६, २२^{१}; का ७, २०, १†; १९, ४, २; २२, ५, ५†; ३६, १, २२^{१}; तै †१, ४, ४२, १; ७,१३,४; २, १, ११, ६†; ४, ७, ३, २; मै १, ३, २३†; २, २,१०¶; ११, ३; ४, ९, २७; १२, ५†; १४, १४†; काठ ७, १२†; ८,१६†; १३,१६†;१८, ९; ३७, १०; क २८, ९; ४८, २; †कौ १, २७४; २, ६७१; †जै १, २९, २; ३, ५५, १२; शौ ४, २१, ४†; ६,३२, ३; ४०, १^{४}; २; ५०, १; ७, ९६, १†; ८, १, १०; ११,२, ३१; १३, १, ५; १८, ३, ६१; १९, ३, ४; ८, ७; ९, १३; १४,१;१५, १†; ४†; ५^{५}; ६^{६}; १६,१;२७, १४; ४४, १; २०, २०, ७; ५७, १०; १२५, ६; पै १, २७, १^{४}; २; ४; ३,३५, १†; ४†; ५^{५}; ६^{६}; ५, १७, ३; १०,८,४; १३,३,१५;१४,१४; १५, ३, १; १६, १,१०; १८, १५, ५; २०, २१,१०; -यस्य पै १, २७, ३; -याः शौ १९, ४५,४; पै १५, ४,४; -यानाम् ऋ १०, ९२, १४; -यानि ऋ ९, ९०, ४; मा ११, १५; का १२, २, ४; तै ४, १, २, २; मै २, ७, २; ३, १, ३; काठ १६, १; क २९, ८; कौ २, ७६०†; -ये ऋ ३, ३०, ५; तै ५,७,२,४[g]; काठ १३,१५[g].

अभयं-कर[h]- -रः ऋ १०,१५२,२; खि १,५,४; शौ १, २१, १†; ८, ५, २२; पै २, ८८, ४†; १६,२८,११;१५२,८.

अभयं-कृत्[i]- -कृतौ मै ४,१३,९.

†अभय-तम[j,b]- -मेन ऋ १०,१७, ५; मै ४, १४, १६; शौ ७, १०,२.

---

a) उप. भक्त-ऋतु- इति बस. ।

b) तस. नञ्-स्वरः ।

c) तस. नञ्-स्वरः [पा ६,२, २ (नञ् नेह गुणप्रतिषेधविषय इत्यभिसन्धेः [वैतु. पा ६,२,१५५;१६०])]।

d) बस. अन्तोदात्तः (पा ६, २, १७२) ।

e) सपा. शौ १९,५७,३ भद्रः इति पाभे. ।

f) उप. √भी > भय- इत्यस्य भावे च तद्धेतौ च वृत्तिमुपजीव्य यनि. प्राति. अपि भय-भावाऽभावे न च (तु. ऋ २,४१,१२; ३,४७,२ प्रभृ.) भयहेतुत्वाऽनवच्छेदकतया विप. च (तु. ऋ २,२७,११; १४ प्रभृ.) श्रूयते । यत्तु सा. प्रभृ. बस. इति कृत्वा विप. सत् यनि. प्राति. व्याचक्षीरन्, तदसत् । अन्तोदात्तत्वाऽऽपत्तेः (पा ६, २, १७२) । ऋ ६, ४७, ८ इत्यत्र विप. सदप्येतत् नापू. पदेन समानाधिकरणमिति सा. । नाउ. तथेति तु स्थितिः (तु. GW.) । अथ ऋ ७, ७७, ४ इत्यत्र चाऽर्थो गम्यः द्र. (तु. ऋ ९, ७८, ५) वैतु. सा. प्रभृ. यनि. वृत्ति-सामान्येन इतीव कृत्वा भिन्नलिङ्गेन नापू. संप. तत्समानाधिकरण्यमिच्छवः । श्रुतिस्वारस्य-प्रतिकूलत्वेष वादः द्र. । अथापि यत् वें. सा. ऋ १०, ६३, ७ इत्यत्र विप. सदप्येतत्तथा न प्रतिपेदाते वा. चाऽर्थोपक्षेपेणाऽस्य पृथक् कर्मभावं चाऽऽतस्थाते, तन्न । विशेष्यतयेष्टस्य सतः शर्मन्- इत्यस्य नाउ. तेन विप. युक्ततया श्रुति-प्रसिद्धेः (तु. उद्गी. [ऋ १,२२, १५;३४, ६; ५८,९ प्रभृ.]) ।

g) पाभे. शौ ६,५५,२ शरणे द्र. ।

h) उस. उप. कर्तरि अच् प्र. थाथीय-स्वरश्च (पा ३, १, १३४; ६, २, १४४) । सुपोऽलुगर्थं द्वि. विभक्तेरप्यलुक् उसं. (पा ६, ३, १-२४) । एवं तावद् अनुबन्धमात्रविशिष्टः सन् खच् प्र. (पा ३, २, ४३; ६, ३, ३७) इति पृथग् अन्यथासिद्धो भवेत् । ततः त्रिमिति । लाघवं च समाननिष्पत्तिशब्दान्तरसन्यायत्वं चेति (तु. नाउ.) ।

i) उस. उप. कर्तरि क्विप् प्र. कृत्-स्वरः प्रकृत्या ।

j) *भय-तम- इति उप. द्वस., यद्वा पंस. [=‘भयात् तमः’ (भावे< √तम् < √*स्तम्) प्रवृत्तिनिरोधः (तु. पंजा. √थम्, Eng. √*stem*] । एस्थि. सर्वदिग्वेदितृत्वाद् अज्ञातपदार्थभयहेतुकगतिप्रतिबन्धाऽभावपूर्वकं पूषा-

?अभय-त्व- -त्वम् काठ ३५,१[a].

अभय-सनि[b]- -नि मा १९, ४८; का २१,३,१९; मै ३, ११,१०; काठ ३८,२.

२अ-भय[c]- -यम् खि ४, २,१०[2].

¶अ-भर्तव्य[d]- -व्यम् मै ३,६,७.

अ-भविष्यत्- -ष्यत् पै १६, ४६, ३.

अ-भाग-गा[e]- -गः ऋ १०, ८३, ५; मै १, ४, १२¶; काठ ५, २¶ः शौ ४,३२,५†; पै ४, ३२,५†; -¶गम् तै २, ६,४,२; -¶गाः मै २, ५, १; -¶गानि[f] तै २, ६,३,२;५,१,१,१.

¶अ-भागधेय[g]- -यः मै ३, ३, ९; काठ १०, ७; -यम् मै १,६,५; -यानि[h'f] काठ १८, १९; क २९,७.

अभि,>भी[i] ऋ १, ५, १[j];११,२[k]; ⌊८[l]; ६, ६०, ७[l]⌋; ११, ९[m]; ३१,१८[n]; ३३,९[o]; ११; ३७,

---

ऽस्मान्नयत्व् इत्याकारकः श्रुतिस्वरसो भवतीति कृत्वा वा. तृ१ सत् क्रिवि. द्र. (वैतु. तम इत्यंशं तमपोऽनर्थान्तरीकुर्वाणो विशेष्यभूतमार्गार्थमुपाचिक्षिप्सुः सा. ⌊तु. GW. अनु NW.⌋ श्रुत्यपुष्टे ⌊तु. द्विपू. टि. भयराहित्यसामान्ये पूप. वृत्तिमदिति कृत्वा ततोऽगुणवचनादपि सत आतिशायनिकं प्र. ऊचिवान् सन्नितरामुपेक्ष्यः तु. MW.⌋)।

a) अभयं तत् इति द्विपदः शोधः (तु. काठ ७,१२ क ४८,२ शौ १९,३,४)।

b) कर्मण्युपपदे √सन्+इन् प्र. कृत्-स्वरश्च प्रकृत्या (पा ३,२,२७; ६,१,१९७;२,१३९)।

c) बस. अन्तोदात्तः (पा ६, २,१७२)। मुपा. मे इति नापू. सना. मा (द्वि१) इत्येवं कृत-शोधं सच्छन्दोऽनुरोधतो विसंहितमेव श्राव्येत।

d) तस. कृत्योकीयः स्वरः (पा ६,२,१६०)।

e) विप. (अस्मद्-,प्रजा-,छन्दस्-प्रभृ.)। बस. अन्तोदात्तः।

f) सपा. अभागानि<>अभागधेयानि इति पाभे.।

g) विप. (अग्नि-, छन्दस्-)। बस. अन्तोदात्तः।

h) भागधेयानि इति पाठः? यनि. शोधः (तु. C. ⌊ZDMG ७२,१४⌋, पाभे. च)।

i) छन्दस्तः सांहितिकः क्वचिद् दीर्घः (तु. ऋ २,४१, १०; ४, ३१, ४ प्रभृ.)। अथवा मौस्थि. (तु. टि. अभ्या√धा > अभ्यादधामि मा २०, २४) क्वचित् ह्रस्वाऽभावः।

j) इन्द्रम् इति द्वि. युक्तः कप्र. [तु. स्क. सा.; वैतु. PW. प्रभृ. अभिप्रगायत इत्येवं योजुकाः सन्त एकपदाऽवच्छेदेनाऽन्याय्यां द्वैस्वरीं प्रति चोद्याः (यथा त्वयं नि. कप्र. एव स्यान्न ग. इत्यत्र तु. ऋ १, ४,१०;५,४;३७,४; यत्रोक्त एव लक्षणार्थः च. समर्प्येते)]।

k) त्वाम् इति द्वि. युक्तः कप्र.[वैतु. स्क. वें. सा. PW. प्रभृ. अभि-प्र√⌊नु>⌋णु इति द्व्युपसृष्टं धा. उपकल्प्य ततोऽन्याय्यद्वैस्वर्यविशिष्टं क्रिप. श्रावयन्तः चिन्त्याः (तु. नाउ. टि.)]।

l) इन्द्रम् इति द्वि. युक्तः कप्र. [वैतु. सा. GW. प्रभृ. अभि√नु,नू इति (तु. ऋ १, १४४,२; ३,५१,१; ४, १, १६; ३२, ४; ५, ५,४; ६, ३८, ३; ६०, ७; ७, ३२,२२; ८,३, ३; ६, ३४; ८, १२; १२, १५; २१, ५; ६९, ११; ८८, १; ९, १२,२; १७, ६; २६, २; ⌊३२, ५; ३३, ५⌋; ५६,३; ६४, २१; ६८, ८;७१, ७; ८०,२; ८६, १७; २५; ९९, ४;१००, १;१०३, ३; १०४, ४; ११०, ६; १०, ६८,१; १२३,२; मा २०,६९; पै २,६, १;५,१९,१. प्रभृ. यदेतत्-प्रकारकेष्व् आन्त चत्वारिंशतं संख्यातेषु स्थ. अन्ये अभिना √नु,नू इत्यस्य तिङ्वृत्तमुपसर्जयेयुः ⌊तु. यस्थ. टिटि.⌋, तदनिष्टम्। मौस्थि. आत्माऽनुयोगिकगतिमितिवचनस्य √नम् इत्येत⌊-सजातस्य सतः √नु, नू इत्यस्य वर्णकभेदेन सकर्मकत्वे संभवत्यपि ⌊तु. यस्था. टि. √नम्, √नु,नू⌋ प्राधान्येनाऽकर्मकं वृत्तमेव श्रूयते। एस्थि. स्वाभाविकमेवैतद् यथा तत्र यदभिप्रायेणैतद् नवनाऽऽख्यमात्मगं कर्म प्रवर्तेत, तच् च वा अभि-युक्तया द्वि. वा श्राव्येतेति। एवं तावद् अभि प्रणोनुमः ⌊ऋ १, ११, २; ७८, १-५⌋ इति द्वयोरपि नि. स्वरं श्रावयन्ती सांहितिकी प्रवृत्तिश्च अभि अनूषत ⌊ऋ ९,८०,२⌋ इति स्वरद्वयपरा पपा. उपलभ्यमाना प्रवृत्तिश्च भूयोपि यदुक्तं भवति तत्-प्रामाण्याय कल्पेताम् इति दिक्)]।

m) त्वा इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. स्क. सा. GW.; वैतु. PW. MW. अभि···सृजामि इति)।

n) वस्यः इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. ऋ १, १४१, १२; १०, १८२, १ प्रभृ.; वैतु. स्क. वें. सा. ⌊प्रमादाच्च्युतपद इव⌋, GW. प्रभृ. अभि···प्रणेषि इति)।

o) इत्थंभूताख्याने कप्र.। अमन्यमानानामभ्यक्षं यथा स्यात् तथा मन्यमानब्रह्मसयुग्वन इन्द्रस्य दस्यु-निर्ध्मातृत्वे श्रुतिस्वारस्यं द्र. (वैतु. स्क. वें. सा. अभिमन्यमानैः

१[a]; ४२, ८[b]; ४५, ८; ५१, १[c]; १०; ५२, ५[d]; ५४, १०[e]; ६१, १०[f]; ७१, १०[g]; ७८, ⌊१^{२} ; २-५⌋[h]; ८४, ४[i]; ८६, ५[j]; ९२, १०[k]; १०१, ६[l]; ७[m]; १०८, ६[n]; ११८, ४[o]; ११९, १; १२१, ८[p]; १२५,

इत्येकपदावच्छेदेन द्वैस्वर्यमनुजानानः, GW. च अमन्यमानान् अभि···अधमः इत्येवं पृथग् वाक्यं कुर्वाणः)।

a) तु. टि. ऋ १,५,१;५१,१।

b) सुयुवसम् इति द्वि. युक्तः कप्र. (वैतु. स्क. वें. सा. PW. प्रभृ. अभि···नय इति)।

c) विप्रम् इति द्वि. युक्तः कप्र. [वैतु. स्क. वें. सा. PW. प्रभृ. अभि√अर्च् इति (तु. ऋ १, १०१, ७; ४, १, १४; ५, २९, १२; ४१, ८; ६,२१, १०; २२, १; ५०, ६; १५; ७, २३, ६; ८, ४०, ४; ९, ९७,४; १०, १, ३; ६४, ३; ९२, १३; १४८, ३; मा ४, २५; शौ ७, ८७, १; १३, ३, २३ प्रभृ. यदेतत्-प्रकारकेष्व् अन्ति विंशतिं संख्यातेषु स्थ. यनि. कप्र. सन् परेषां केषांचित् ⌊यस्थ. द्र.⌋ √अर्च् इत्येतत्तिङ्वृत्तेन युक्तः ग. अभिमतो भवति, तच्चिन्त्यम्। √गै, √नम्, √नु, नू इत्यादिसमानतात्पर्यकधात्वन्तरसमानन्यायभाक्त्वे सति √अर्च् इत्यस्य मौस्थि. अकर्मकस्य सतः सरूपसजातपरिणामपरिभाषया सकर्मकत्वाऽऽविर्भावस्य सूपपदत्वदर्शनात् ⌊तु. यस्थ. टि.⌋। एस्थि. एवंजातीयानां धा. अकर्मकाणां सतां कप्र. द्वारा तद्वाच्यक्रियालक्ष्यभूतं पदार्थजातमभिद्योतितं भवतीति मतं भवति। प्रकृते चैतत्-प्रोद्बलकं किञ्चित् सौवरमपि प्रदर्शनायोपलभ्येत। तद् यथा– ऋ ४, १९, ५; ५८, ८; ६, ३६, २; ७, ३४, ५; ८, ४९, १; ६९, ४; ९२, ५ प्रभृ. स्थ. द्वौ नि. सह श्राव्यमाणौ सन्तौ स्वरपार्थक्यसंकेतितपृथगन्वयौ ⌊तु. यस्थ. टि.⌋ भवतः ⌊वैतु. ऋ १, १२६, ७; ९, ११०, ५ प्रभृ. स्थ. यत्र सहश्रुतिमपि भजमानौ नि. एकस्वरसंकेतितैकान्वयौ भवतः। तु. यनि. टि. ऋ १,५,१;११,२ प्रभृ.⌋)]।

d) उपमानोपमेयभाववैशद्यार्थमभिलक्ष्यस्य प्राधान्येन समर्पयितव्यत्वात् कप्र. (तु. सा. GW.; वैतु. स्क. वें. PW. MW. अभि···सस्रुः इति)।

e) ईम् इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. GW. प्रभृ.; वैतु. स्क. वें. सा. अभि···जिघ्नते इति)।

f) अभि···अमुञ्चत इति क्रियायोगमाह वें.। न त्वसौ मन्त्रस्वारस्यसंवादी। कर्मप्रवचनीयत्वे हि तृतीये पादे यज्जलमोचनं श्राव्यते, तदेव चतुर्थे चरणे श्रवः अभिलक्ष्योद्दिश्य वेति प्रतिपादनेन हेतुयोगत उपपाद्यत इव (तु. GW. प्रभृ.)। सा. अध्याहृतक्रियान्तरेण अभेः आभिमुख्याऽऽत्मकमर्थमपार्थमिव युयोजयिषति। g) स्वार्थप्रधानम् अव्य.।

h) तु. टि. ऋ १,११,२;८;५१,१।

i) त्वा इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. स्क., विव. ⌊कौ १, ३४४⌋; वैतु. वें. सा. PW. प्रभृ. अभ्यक्षरन् इति)। शुक्रस्य त्वाभि, अक्षरन् इत्येवं विसंधयः पादः द्र.।

j) चर्षणीः इति द्वि. युक्तः कप्र. (वैतु. वें. GW. GRV. प्रभृ. अभि ⌊भवति⌋ इति, सा. अभि···भुवः इति)।

k) इत्थंभूतलक्षणे (=तृ. अर्थे) कप्र. द्र. (वैतु. सा. ग. अयमिति कृत्वा 'प्राप्य' इत्यध्याजिहीर्षुः; PW. प्रभृ. च अभि शुम्भमाना इत्येकं पदमिच्छन्तः सन्तोऽपार्थं सामान्यं स्वरलक्षणं तिरोधापयन्तश्च आत्म. अकर्मकवृत्तस्य √शुम्भ् इत्येतस्य धा. कर्मतयाऽनन्वितेनापि वर्ण-पदेन सकर्मकतामापादयन्तश्च नितरामुपेक्ष्याः ⌊तु. ऋ १, ८५, १; ६, ६४, २ प्रभृ.⌋)।

l) यम् इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. ऋ ३, ३,३ यत्र अधि इति कप्र. समाने वा. श्रूयते; ऋ. गपू.; ३,२०,३; १०, १००, ४ च यत्र सं√धा इत्यकर्मकं वृत्तमितीव कृत्वा श्रूयते; वैतु. स्क. वें. सा. PW. प्रभृ. अभिसंदधुः इति)।

m) तु. टि. ऋ १,५१,१।

n) यच्छिरस्केन पूर्वार्धवाक्येनोपक्रान्तस्य तदा परामृष्टस्य श्रद्धा-पदार्थस्य प्राधान्येन समर्पयितुमिष्टत्वं प्रतीयते। तत्-साधनभूतः अभिः कप्र. भवति (तु. सा.)। अभ्या···यातम् इति योगं ब्रुवन्तः स्क. वें. GW. चिन्त्याः। अभ्यर्थस्योपसर्जनीभावाऽनिष्टाऽऽपत्तेश्चाऽपलक्षणगतिद्वैस्वर्यदोषप्रसक्तेश्चेति दिक्।

o) प्रयः इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. वें. सा.; वैतु. GW. अभि···वहन्ति इति)।

p) लक्षणे कप्र.। 'यतः त्वया युद्धं कर्त्तव्यं (योधानः इत्यत्र हेतौ प्र. द्र.) अतो द्युम्नसहमुत्सम् (=सोमम्) अभिलक्ष्य (=स त्वया प्राप्येत) हरी दिवः (=दिवि

७[a]; १३४, १; १३५,
४; ६[b]; १३९, ३[c];
८[d]; १४०, ३[e]; ५[f];

१४४, २[g]; १४६,
३[h]; १६२, ११; १६४,
३[i]; २७; २८[j]; १६६,

१४[k]; १७०, १[l]; १७९,
३[m]; १८३, २[n]; २,
२, २[o]; ४, ७[p]; ९[q];

स्थिरैव) आदः (येन दूरमध्वानं संपारयेताम्') इति वा. द्र. (वैतु. सा. पच्छो नवं वाक्यं कुर्वाणः 'उत्सं=शत्रुम् अभि[भव]', इत्येवमध्याहारमुखं वा. इच्छुः, pw. प्रभृ. च अभियोधानः इत्यत्राऽनुपपन्नद्विस्वरत्वेऽप्यैकपद्यमिच्छवः)।

a) पृणद्-अपृणद्- विवेकः शिश्रावयिषितः द्र. । तदर्थं लक्षणे कप्र. इति मतं भवति । स्वार्थप्रधानम् अव्य. इति मन्वानः सा. विमृश्यः । अभिसंयन्तु इति गतित्ववादिनः PW. प्रभृ. तु नितरां चिन्त्याः । उक्तविवक्षितार्थस्य प्राधान्येन श्रावणस्य बाधितत्व-प्रसङ्गात्, अपलक्षणैकपदाधिकरणक-द्वैस्वर्य-प्रसंगाच्चेति दिक् ।

b) वाम् इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. सा ; वैतु. W. प्रभृ. अभ्यंसृक्षत इति) ।

c) यदुत्तरवर्त्तिनः प्रसिद्धपारुच्छेपसूक्तचमत्कारलक्षणतया द्विरुक्तस्य कर्तृपदस्य विशेष्यतया अभिनाऽन्वयमिच्छति सा., तन्नितान्तमतन्त्रत्वादपास्यम् । एवं हव्या इति प्रत्यक्षं श्रूयमाणस्य अभिना लक्ष्यत्वेनाऽन्वितस्य तृतीयारूपत्वेन व्याख्याने प्रयत्नोऽपि तदीयेऽपार्थ इति दिक् ।

d) पौंस्या इति द्वि. युक्तः कप्र. । 'अभि तानि पौंस्यानि युष्माकं द्युम्नानि सना भूवन्, तान्यस्मन्मा जारिषुः' इति वा. द्र. (तु. GW.; वैतु. वें. सा. अभि···भूवन् इति योगमभिप्रयन्तौ अस्मत् > अस्मान् इति स्वैरं परिवर्तुकौ, सा. [पक्षे] अपरिवर्तनपक्षे अभिम् अध्याख्यायुकश्च) ।

e) तु. सस्थ. टि. आ···तरेते ।

f) भवनिम् इति द्वि. युक्तः कप्र. । पक्षान्तरनिरासाय तु. सस्थ. टि. √इ > एति ।

g) तु. टि. ऋ १,११,८;५१,१ ।

h) वत्सम् इति द्वि. युक्तः कप्र. [तु. पपा.; वैतु. सा. PW. प्रभृ. अभि संचरन्ती इति शत्रन्तेन गतित्वं ब्रुवाणाः (यनि. वा. सुलभे सति द्वैस्वर्यदर्शनाच् चिन्त्याः स्युः)] ।

i) रथम् इति द्वि. युक्तः कप्र. [तु. पपा. ; वैतु. वें. सा. PW. प्रभृ. अभिसंनवन्ते इति (उपपत्त्यन्तरे संभवत्यपलक्षणद्वैस्वर्यस्याऽङ्गीकारस्याऽनिष्टत्वाच् चिन्त्याः [तु. टि. ऋ १,११,८;५१,१])] ।

j) घर्मम् इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. ?सा.; वैतु. GW. MW. अभि √वश् > अभिवावशाना इति) ।

k) तु. सस्थ. टि. इष्टिम् ।

l) लक्षणे कप्र. । 'उत (=अपि च) आधीतं (सत्) अन्यस्य चित्तमभि (=तदुपाश्रयेण) संचरेण्यं (भवत्) विनश्यति (तद्विपाकस्याऽन्याधीनत्वात्)' इति वा. द्र. (तु. GRV. Gri [टि.]; वैतु. या [१,६] प्रभृ. अभि संचरेण्यम् इत्येवं प्रतिपादुकाः सन्तः स्वरदोषमपश्यन्तः [तु. ऋ १, १४६,३; ३, ३३,३ प्रभृ. स्थ. यत्र सा. कप्र. उत्तरवर्तिन एकोपसृष्टात् पदाद् विवेकेन निर्दिशति, PW. प्रभृ. च सत्यामपि स्वराऽनुपपत्तावैकपद्यमेवोपाश्रयन्ति) ।

m) मिथुनौ इति द्वि. युक्तः कप्र. । 'यदि सम्यञ्चौ मिथुनौ सन्तौ आजिमजाव' (तु. पपा. स्वरसंकेतः; वैतु. सा. √अज् इत्यस्य √जि इत्येतेन पृथक् सताऽपि संभेदं कुर्वाणः अभ्यु[भि-अ]जाव इति योगमिच्छुः, PW. प्रभृ. च तदनुगतिमात्रेण कृतार्थाः) ।

n) क्षाम् इति द्वि. युक्तः कप्र. (वैतु. सा. अभि··· वर्तते इति; PW. प्रभृ अभि···यन् इति च) ।

o) लक्षणे कप्र. (तु. ऋ ३, ५७, ३; ७, ७५,१ [यत्र प्रति इति च अच्छ इति च तथा प्रयुक्तौ भवतः], सा. च; वैतु. PW. प्रभृ. अभि √वाश् ऋ ९,९०,२;९४,२; १०,१२३,३ इत्यत्र च इति) ।

p) सप्तम्यर्थे वेत्थंभूतलक्षणे वा उर्वीम् इति द्वि. युक्तः कप्र. । उत्तरे कल्पे सर्वीम् इत्यत्राऽत्यन्तसंयोगे द्वि. द्र. (पा २,३,५) । यत्तूत्तरेण दक्षत (< √दक्ष्; वैतु. पपा., ऋप्रा. [४, ९८] PW. प्रभृ. च < √दह् इति) इति क्रिप. योग इति सा. प्रभृ अभिमन्वीरंस्तदसत् । एकपदाऽवच्छेदेन द्वैस्वर्याऽनुपपत्तेः । एवमग्निकर्तृक-विष्ठानदक्षणक्रियाप्रतियोगिक-पृथिव्यभिव्याप्त्यर्थस्य प्रविवक्षितत्वात् तत्-समर्पकतरतयाऽपि कप्र. एव सुवचः स्यादित्यपरा दिक् ।

q) स्वार्थप्रधानम् अव्य. स्वार्थेन नाउ. क्रिप. उपरञ्जयत् सत् तदीयं विप. इव भवति । तेन गस. तत्फलतयोपनंस्यत्यैकपद्याऽनुपातिन्यैकस्वर्ये प्राप्त उदात्तवत्तिङुत्तरत्वात् ग. निघातश्च नेह भवति (पा ८,१,७१ [वैतु. सा. प्रभृ.

१४, ९[a]; १५, ५[b]; १६, ८[c]; २३, ६; ९[d]; १६[e]; ३१, २[f]; ३९, ७[g]; ४१, १०[h]; ३, ४,५[i]; १४,४;१५,५[j]; १६,४[k]; २९, १३[l]; ३२, १५[m]; ४४, २[n]; ४६, ४; ५१, १[o]; ४[p];

अभिष्युः इति])। तर्हि कथं क्रिप. षत्वमिति । तत्पूर्ववर्तिनोऽभेः समासवृत्त्या क्रियायोगस्याऽभावेऽनुपसर्गसंज्ञकत्वात्तदप्रयोजकत्वादित्यभिसंधेः (पा ८, ३,८७) । नेति । किं नेति । अभेरिहोपसर्गसंज्ञाया अभाव इति । कथमिति । गतित्वाऽभावेऽपि तस्योपसर्गत्वोपगमनेऽस्य निगमस्य ज्ञापकत्वेनाऽङ्गीकारात्, सामान्येनैतत्-संज्ञाद्वयसार्थक्योपपत्तेश्चेति । एस्थि. प्रादीनां समासमात्राऽनुयोगिकत्वेन क्रियासंबन्धे सति गतित्वं स्यात्, समासेऽसमासे चोभयथाऽपि क्रियायोगसामान्ये तूपसर्गत्वं चेति विवेकः सुवचः (वैतु. सा. प्रभृ. गस. इति [यथा च उपराँ =उपराः < २उपर-] इत्येतन्न [पपा. अनु] द्वि३ भवति, किन्तर्हि प्र३ इति कृत्वा सकर्मिकाया क्रियाया अनाकाङ्क्षितत्वात् सकर्मकक्रप्रवृत्तिर् अभिभवार्थश्च ?अभ्य[भि √अ]स 'भुवि' इति धा. इहाऽर्थानुसंधानतोऽपि नाऽपेक्ष्यतेत्यर्थः २°उपर- इत्यत्र सस्थ. टि. पुनरुपादीयमानं यद्र.) ।

a) तु. सस्थ. टि. वावशे ।

b) रयिम् इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. सा.; वैतु. PW. प्रभृ. अभिप्रतस्थुः इति) ।

c) नः इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. पपा.; वैतु. वें. सा. PW. प्रभृ. अभ्या[भि-आ] ववृत्स्व इति) ।

d) नः इति द्वि. युक्तः कप्र. । 'अस्मद्विषये ये दूराऽदूरवर्तिनोऽरातयः सन्ति तान्' इत्याद्यर्थः द्र. । एस्थि. अभेः उपसर्गत्वाऽभावादेव सन्ति इत्यत्र षत्वाऽभावः द्र. (तु. द्विपू. टि.; वैतु. वें. सा. MW. च अभिसन्ति इत्युल्लक्षणं समासं वदन्तः) ।

e) स्वार्थप्रधानम् अव्य. [=भी-राहित्यवैशिष्ट्यपूर्वकम् =मौस्थि. क्रिवि. इति कृत्वा न. द्वि१ (तु. टि. १अभि निरामिगः इत्यस्य वा जागृधुः इत्यस्य वा क्रिप. विप. इति मतं भवति ; वैतु. PW. प्रभृ. केनापि पदान्तरेण ग. इति वा कप्र. इति वा कृत्वाऽयोजुकाः सन्तोऽप्यस्य कैंपर्यमप्रतिपादुकाः; वें. सा. च अभि···जागृधुः इति योगं वदन्तौ चिन्त्यौ । तथा सति अन्नेषु इति सप्त. अयोग्यत्वमापद्येतेत्यभिसंधेः)] ।

f) रथम् इति द्वि. युक्तः कप्र. । 'विक्षु वाजयुं तमभिलक्ष्य न उत्थाप्याऽवत' इति ता.[तु. PW. प्रभृ.; वैतु. सा. अभि···उदवत>ता इति योगमभिलाषुकः सन्नपि वा. संगमयितुमशक्तः) ।

g) नः इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. पपा. GW. ORN. प्रभृ.; वैतु. वें. सा. ?PW. अभिसंददी इति) ।

h) औपसर्गिकम् अव्य. नाउ. सत् इत्येतस्य विप. (='अभितो वर्तमानम्' [तु. टि. ऋ २,४,९;२३,९!; वैतु. वें. सा. MW. च अभीषत् इति गतियोगं प्रतिपेदिरे । तत् स्वरतोऽप्यत् । तथा हि स्वरद्वयस्योल्लक्षणत्वात् । अथ वा. अपि चिन्त्यः स्यात् अभ्य[भि √अ]स 'भुवि' इत्यस्य कर्मसाकाङ्क्षत्वात् तद्योग्यस्य कर्मपदस्य चाऽश्रुतेः) ।

i) इदमा निर्दिश्यमानस्य यज्ञस्य वाक्यस्वारस्याऽऽकाङ्क्षितप्राधान्यसंकेतस्य विद्यमानत्वाल् लक्षणे कप्र. द्र. (तु. सा.; वैतु. GW. MW. अभि···विचरन्त इति) ।

j) वाजम् इति द्वि. युक्तः कप्र. ('=वाजमभिलक्ष्य नोऽस्मान् रोदसी वक्षि' इति; वैतु. वें. GW. अभि···वक्षि इति ; सा. 'देवान्' इत्याक्षिप्तेन पदेन कप्र. योगमिच्छुः वा. सर्वथा विपर्यासुकः इति ।

k) इत्थंभूते कप्र. (=विश्वभुवनाऽऽभिमुख्येन); वैतु. सा. अस्य गतिविभावयिषया कल्पद्वयम् । 'विशति' इति क्रिप. आक्षिप्येतेति च अभिसासहिः इत्येकं पदं क्रियेतेति च । तदुभयमयुक्तम् । प्रथमस्याऽनपेक्षितत्वाद् द्वितीयस्य चोल्लक्षणद्विस्वरयोगाऽऽपादकत्वादिति दिक् ।

l) अभिसंरभन्ते इति योगमाहुः PW. प्रभृ. , तन्न । अनिष्ट-द्वैस्वर्याऽऽपत्तेर् अनौचित्याच्च । न हि जातोऽग्निरङ्गुलिभिः संपुटीभूताभिर्गृह्येत । अत्र अभिः भावलक्षण-प्रधानः कप्र. द्र. । एतदुक्तं भवति । जातमात्रमग्निमभिलक्ष्याऽङ्गुल्यस् तद्वन्त ऋत्विजादयः स्वस्वनियोगपरा भवन्ति (तु सा.)। सं √रभ् इत्यस्य व्यग्रीभावेऽर्थ-संगतिरिह द्र. ।

m) इन्द्रम् इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. सा. PW.; वैतु. वें GW. अभि···सम्···आववृत्रन् इति त्र्युपसृष्टं योगमाहतुस् तच्चिन्त्यम् अर्थवैशिष्ट्याऽप्रतीतेरिति) ।

n) लक्षणे कप्र. (तु. वें.; वैतु. सा. अभि···वर्धसे इति) ।

o) तु. टि. ऋ १,११,८;५१,१ ।

p) त्वा इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. टि. ऋ १, ५१,१; वैतु. सा. प्रभृ. अभिप्र···अर्चत इति संगमयन्तः सन्तोऽनुपपन्नद्वैस्वर्यतश्चिन्त्यतां भजन्तः) ।

६२, ९[a]; ४, १, ३[b];
१३[c]; १४[d]; १६[e]; ४,
६[f]; ६, १[g]; ७, ४[h];

१६, १९[i]; १९, ५[j];
२०, ५[k]; २३, १[l]; २४,
८[m]; ३२, ४[n]; ९[o]; ४३,

५[p]; ४६, ३[q]; ५६,
५[r]; ५८, ८[s]; ९[t];
१०[u]; ५. ३, ७[v]; ४,

---

[a] भुवना इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. टि. ऋ ३,१६,४)। तथा हि सति विदर्शनसंदर्शनयोर्विवेकेन समर्पणं सुसंगतं स्यात् (तु. टि. अभि-वि √पश् > अभि… विपश्य ऋ ३,२३,२ शौ १२,१,३३, W. शौ६,३४,४; वैतु वें. सा. PW. प्रभृ. अभिविपश्यति इत्यनुपपन्नद्वैस्वर्यतः पर्यनुयोज्याः)।

[b] सखायम् इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. पपा. सा.; वैतु. PW. प्रभृ. अभ्या[भि-आ]ववृत्स्व इति)। अभि, आववृत्स्व इति सतः पाठस्य स्थाने सपा. काठ २६, ११ अभ्याववृत्स्व इति पाभे.।

[c] ऋतम् इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. ऋ १०, ३२,१ [यत्र वरान् इत्येतदन्वित-]; वैतु. PW. प्रभृ. अभिप्रसेदुः इत्युल्लक्षणद्वैस्वर्यतश्चिन्त्याः)।

[d] तु. टि. ऋ १,११,८;५१,१।

[e] व्राः इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. टि. ऋ १, ११, २; ८; ५१, १)।

[f] तु. टि. सस्थ. वि…द्यौत्।

[g] विश्वम् इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. पपा.; वैतु. सा. प्रभृ. अभ्यु(भि-अ)सि इति)।

[h] 'विश्वाश्चर्षणीरभिलक्ष्य [तु. दूतौ जनान् अनु ऋ १०, १४,१२] यो विवस्वत आशुर्दूतः तम्' इति लक्षणे कप्र.। यत्तु वें. सा. प्रभृ. केचित् (तु. G. SBW. Gri.; वैतु. GW.) 'विश्वाश्चर्षणीरभिभवति' इत्येवं योग्यक्रियाध्याहारपूर्वकमग्नेर्विवस्वतो दूतस्य सतः सर्वप्रजाऽभिभावकत्वं प्रतिपादयेयुः, तन्नेष्टम्। दूतकर्मणि किंचित्प्रतियोगिकवचनादिवस्तुविशेषप्रापणमात्रलक्ष्यभूताया अभिभवनक्रियाया नितरामप्रासंगिकत्वादित्यभिसंधिः।

[i] त्वा इति द्वि. युक्तः कप्र.। 'त्वदाभिमुख्येन नृभिर् वयं शुभ्रैर् द्याव इव (विराजमानाः) सन्तः (येन त्वत्प्रसादस्य प्रत्यक्षपात्रतां भजेम) अर्यः (ष.) क्षपः (=कालरात्र्यस् तत्संचारनिरोधिकास्तन्नाशकहेतवः) च (सन्तः) पूर्वीः शरदो मदेम' इति वा.; वैतु. वें. सा. प्रभृ. अभिसन्तः इति मन्वाना उल्लक्षणद्विस्वरमपि सदेकं पदमिच्छन्तः स्वारसिकं वा. भ्रंशयन्तः सन्तश्चिन्त्यतामनुपन्नाः।

[j] गर्भम् इति द्वि. युक्तः कप्र. (वैतु. वें. सा. प्रभृ. अभिप्रदद्गुः इति द्व्युपसृष्टमाख्यातं शिश्रावयिषन्तः सन्तः प्राकरणिकार्थविरोधतश्चाऽपलक्षणद्वैस्वर्यतश्च चोद्याः)।

[k] योषाम् इति द्वि. युक्तः कप्र. (वैतु. सा. PW. प्रभृ अभिमन्यमानः इति द्विस्वरयोगं मन्यमानाश्चिन्त्याः)।

[l] अनन्तरवर्त्तिनीं साक्षाच् श्रूयमाणां समर्थां सकर्मिकां जुषाणः इति क्रियां मुधैवाऽकर्मकतया निर्वाहयन्तौ उपसर्गश्रुतेर् उचितक्रियाऽध्याहारमनुमन्वानौ वें. सा. चिन्त्यौ। तच्चिचन्तितोपसर्गस्याऽनन्तरोत्तरवर्त्तिना कर्मपदेन कर्मप्रवचनीयतया योगस्य सूपपदत्वादिति दिक्।

[m] आजिम् इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. पपा.; वैतु. वें. सा. PW. प्रभृ. अभ्यु[भि-अ]ख्यत् इति द्वैस्वर्यं प्रति पर्यनुयोज्याः)।

[n] लक्षणे कप्र. (तु. टि. ऋ १,११,२;८; ५१,१)।

[o] त्वा इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. सा.; वैतु. वें. अभि…अनूषत इति)।

[p] वाम् इति द्वि. युक्तः कप्र. (वैतु. सा. प्रभृ. अभिवर्तते इति)।

[q] लक्षणे कप्र. (तु. टि. ऋ १,११८,४; ३,१५,५)।

[r] वाम्…द्यवी [द्वि२ (तु. वें. सा.? GRV.; वैतु. GW. BS., GRV.[पक्षे], Gri. प्रभृ. निहतं मन्वानाः [तु. ऋ १०, ९३,१ सं.)] इति युक्तः कप्र. वैतु. GW. प्रभृ. अभि…प्र… भरामहे इति योजुकाः। [s] तु. सस्थ. टि. समनेव।

[t] तत् इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. सा. GW.; वैतु. PW. अभि…पवन्ते इति)।

[u] आजिम् (अस्मभ्यम्) इति द्वि. युक्तः कप्र. (वैतु. वें. सा. GW. प्रभृ. 'अभ्यर्षत' इति [ण्यर्थाभिसंधेः])।

[v] एनः इति द्वि. युक्तः कप्र. [= 'योऽस्माकमाग एनसे (=अस्मदीयपापोद्घोषणाय) बिभृयात्' (वैतु. सा. PW. प्रभृ. आगस्- इत्यस्य एनस्- इत्यस्य च मध्ये लक्षणविषयकस्य संबन्धस्य स्थाने समुच्चयविषयकं संबन्धं पश्यन्तः अभि…भराति इत्येवं योजुकाः, नः इत्येतत् च. [सा.] इति वा, द्वि. इति वा भणन्तः [(PW. प्रभृ.)]]।

१[a]; ५, ४[b]; ९, ७[c]; २९,
१२[d]; ३३, २[e]; ३[f]; ४१,
८[d]; ४४, ५[g]; ५१,
५[h]; ६[h]; ७[h]; ६५, ३;
८६, २[i]; ६, ५, ७[j];
७, २[b]; ४[b]; ९, ५[k]; १०,
५[l]; १६, ४४; १७, ८[m];
१८, ९[a]; १३[a]; १९, ३[n];
९[o]; २१, १०[a]; १२[p];
२२, १[q]; २[q]; ३४, ४[r]; ३६,
५[s]; ३७, ३[t]; ३८, ३[b];
४४, १७[u]; ४५, २५[b], ४९,

---

a) लक्षणे कप्र. [वैतु. सा. GW. प्रभृ. अभिप्र √मन्द् इति (तु. ऋ १,५१,१२; ८,१२,१७;५४,२;६०,४ प्रभृ. यतः √मन्द् इत्यस्याऽकर्मकं वृत्तं परिपोषमियात्)]।

b) लक्षणे कप्र. (तु. टि. ऋ १,११,२;८;५१,१)।

c) लक्षणे कप्र. (वैतु. सा. अभि…आभर इति)।

d) लक्षणे कप्र. (तु. टि. ऋ १,५१,१)।

e) जुनान् इति द्वि. युक्तः कप्र. (वैतु. सा. GW. अभिप्र…सक्षि इति)।

f) स्वार्थप्रधानम् अव्य.। '(ये) अब्रह्मता (=अधर्मपरतया) अभि (=भी-राहित्येन) अस्मत्तोऽयुक्ताः (=त्रियुक्ताः) असन्, ते नैव ते (=तव)' इति वा. (वैतु. GW. कर्पसाकाङ्क्षत्वे सत्यपि अभि…असन् इति)।

g) लक्षणे कप्र. (तु. वें. सा.)।

h) प्रयः इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. ऋ १, ४५, ८ प्रभृ. PW. GW. प्रभृ. च; वैतु. सा. अभि…यन्ति इति)।

i) चर्षणीः इति द्वि. युक्तः कप्र. (वैतु. सा. 'रक्षत' क्रियापदमध्याहारुकः)।

j) स्वार्थप्रधानम् अव्य. इति मतं भवति (तु. सा.; वैतु. म. ⌊मा १८,७४⌋ अभि…अश्याम इति, उ. GW. अभिवाजयन्तः इति। अन्त्यस्तु कल्पः स्वरतो दुष्टः द्र.)।

k) अभिवियन्ति इति योगं PW. प्रभृ. आहुः, तन्न। कथं लक्षणविषयभूतस्य प्राधान्येन विवक्षायामभिः कप्र. स्यादित्यत्र निगमस्याऽस्य विशेषेण विनिगमकत्वदर्शनात्। तथाह्यत्रैकविशेषणप्रदानेन लक्ष्यभूतस्य कतोस्तमभिलक्ष्य बहूनां व्येतृणामपेक्षया तत्तद्दृग्-एककेन्द्रतया प्राधान्येन विवक्षा स्पष्टं प्रतीयते। सा च कप्र. अभिना यथा समर्पिता भवेन् न तथा तेन ग. (गतित्वेनाऽऽख्याताऽनुप्रवेशेन तदुपसर्जनभावोपगमात्) इति कप्र. एवेहाऽभिः स्यान् न गतिरिति निर्गलितोऽर्थः। एतदाश्रयश्च न्याय एवंप्रकारके विवेके कर्तव्ये यथायथं सर्वत्र द्र.।

l) जुनान् इति द्वि. युक्तः कप्र. (वैतु. सा. GW. प्रभृ. अभिसन्ति इति योजुकाः सन्तः स्वरद्वयवतीं च षत्वाऽभाववतीं च स्थितिमवहेलयन्तः ⌊तु. टि. ऋ २,२३,६⌋)।

m) देवान् इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. पपा. वैतु. सा. PW. प्रभृ. अभ्यौ⌊भि-औ⌋हिष्ट इति)।

n) अस्मान् इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. पपा.; वैतु. सा. PW. प्रभृ. अभ्या⌊भि-आ⌋ववृत्स्व इति)।

o) विश्वतः (= विश्वा दिशः) इति द्वि. युक्तः कप्र. (वैतु. सा. अस्मान् इति सना. वा. आक्षेपुकः; GW. अभिसमेतु इति)।

p) तु. टि. ऋ ४,४६,३।

q) तम् इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. टि. ऋ १,५१,१; वैतु. सा. PW. प्रभृ. प्रथमे स्थ. अभ्यर्च इति द्वितीये स्थ. सा. अभि तुष्टुवुः इति)।

r) लक्षणे वेत्थंभूतलक्षणे वा. कप्र. *वन्त्रँ > *वन्वन्न् > *धन्वम् (<*वन्व- ⌊यनि.⌋) इत्यनेन यतिप्रयोजितोपधागुरूभावमिथ्याप्रत्यायितनकारद्वयप्रकृत्यापत्त्या सुशोभेनाऽन्विताः [वैतु. सा. अभि इति स्वार्थप्रधानम् अव्य. इति सं-युत् (<सम् √इ, =संयत्यः आपः) इति च नितरामुपेक्षितस्वरसंस्कारः (स्याद्वा कथमपि क्रिवि. इति कृत्वा सं-युत् ? इति न. द्वि१ इतीव प्रत्यायुकः) उपेक्ष्यः; GW. अभिसम्…वावृधुः इत्यन्याय्योभयगतिस्वरत्वेन योजुकः; LR. Gri. अभि इत्येतं जनम् इत्येतेन योजुकौ सन्तावपि सा. वा. नेदीय इव स्पृशन्तौ समानं चिन्त्यौ]।

s) भूम इति द्वि. युक्तः कप्र.। 'भूम्ना (विस्तारेण) अर्यः (<अरि-) रायः (प्र३; वैतु. सा. द्वि३ इति वदन् स्वरतश्चिन्त्यः) द्यु-सदृशाः इति वा. द्र. (तु. GW.; वैतु. सा. भवसि इति क्रिप. आक्षेपतस्तत्परं गतित्वमुपकल्पुकः)।

t) श्रवः इति द्वि. युक्तः कप्र.। 'अश्वा इन्द्रं श्रवः अभिलक्ष्याऽच्छा वहेयुः' इति वा.; वैतु.सा. अभि…वहेयुः इति योगः ⌊रथेऽवस्थितिभाज इन्द्रायाऽश्वकर्तृकं हविरभिवहनाऽऽख्यमश्रुतपूर्वं कर्म कुतूहलैकहेतु सद् उपेक्ष्यम्⌋; PW. प्रभृ. अभि…ऋज्यन्तः इति)।

u) स्वार्थप्रधानम् अव्य. (तु. पपा.; वैतु. सा. PW. प्रभृ. अभ्यादेदिशानान् इति द्विस्वरयोगं मन्वानाः (आ √दिश् इत्यस्य च दाशतय्यां ⌊तु. १०,१३३,४⌋ सकर्मकता-प्रसङ्गाद् उपेक्ष्याः)।

१४[a]; १५[b]; ५०, ६[c];
५३, २[d]; ६०, २[e]; ७[f];
६१, १४[g], ६३, ७;

७, १५, २[h]; १८, १६;
२३, ६[e]; ३१, ४[i]; ३२,
२२[j]; २४[k]; ३३, ९[l]; ३४,

५[m]; ३७, ७[n]; ३९, ४[o];
४८, ३[p]; ६०, २[q]; ६९,
२[r]; ८३, ५[s]; ८८, २[t];

---

[a] रातिषाचः (द्वि३ =यजमानान्)' इति द्वि. युक्तः कप्र. ('=तानुद्दिश्य राये भगस्तत् ⌊=चनः⌋ ओषधीभिः प्रजिन्वतु' ⌊तु. Pw. प्रभृ.; वैतु. सा. अभि इत्युपसर्गश्रुतिरिति कृत्वाऽध्याहृतेन क्रिप. तृतीयपादगं पृथग् वाक्यं रचयंश्चिन्त्यः⌋) ।

[b] विशः इति द्वि. युक्तः कप्र. ('आ देवीभ्यो विड्भ्यो जनान् ⌊=पुत्रपौत्रादीन्⌋ अश्नवाम ⌊च⌋ अदेवीः स्पृधोऽभिक्रमाम च' इत्येवं स्वारसिके वा. सत्य् उत्तरार्धे मध्यमः पादो भिन्नक्रमः द्र. ⌊वैतु. सा. Pw. प्रभृ. प्रथमपादगतं जन-शब्दं शत्रुपर्याय इति कृत्वाऽभिक्रम्यत्वेन व्याचक्षाणा उत्तमे पादे अभ्यश्नवाम इत्यन्याय्यद्वैस्वर्यदूषितं योगमङ्गीकुर्वाणाश्च⌋) ।

[c] लक्षणे कप्र. (तु. टि. ऋ १,५१,१) ।

[d] वसु इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. सा.; वैतु. GW. प्रभृ. अभि…नय इति)।

[e] योधिष्टम् इति क्रियायोगमाहुरर्वाञ्चः । तथा तु सति कर्माऽऽकाङ्क्षायां गवादीनां संनिहितत्वात्तैः सहेन्द्राग्नी युद्धमकुरुतामित्याकारकोऽनिष्टोऽर्थः प्रसज्येत । तानभिलक्ष्य वृत्रादिभिरित्यन्वये तु सर्वं सुन्दरमिति दिक् ।

[f] युवाम् इति द्वि. युक्तः कप्र. (वैतु. वें. सा. अभि…अनूषत इति योगः) ।

[g] वस्यः इति द्वि. युक्तः कप्र. (वैतु. सा. Pw. प्रभृ. अभि…नेषि इति) ।

[h] चर्षणीः इति (अत्यन्तसंयोगे) द्वि. युक्तः कप्र. (तु. सा. GW.; वैतु. Pw. MW. अभि निषसाद इति मन्वाना उल्लक्षणस्वरत उपेक्ष्यौ) ।

[i] लक्षणे कप्र. (तु. टि. ऋ १, ११, २; ८; ५१, १)। यत्तु सा. त्वाम् इत्यस्योपक्षेपमिव कुर्वाणस्तदभिसंबद्धः कप्र. अभिः इति कृत्वा व्याचष्ट, तदंशतोऽसत् । उपक्षेप्यस्य श्रूयमाणत्वे सति तदुपक्षेपणस्य व्यर्थश्रमाऽव्यभिचारात् । कथं तच्छ्रवणमिति । त्वायवः इत्यत्र त्वा । आयुवः (<आयु-) इत्येतयोर्द्वयोः पदयोः सद्भावोपगमादिति (वैतु. पपा. प्रभृ. त्वायु->युवः इति; तु. ऋ १, १३९, ३ ⌊यत्र सा. अभ्यायुः इतीवैकं पदं सिषाधयिषुः पपा. उदात्तपूर्ववर्तिनः स्वरितस्य विशिष्यमाणमपि संकेतमवजानानः स्वयं नितरामुपेक्ष्यः द्र.⌋; ८, ३, ७ च ⌊यत्राऽऽयवो देवतामभिलक्ष्य स्तुतिवाचनपरतया समानं श्राव्यन्ते⌋) । एस्थि. छन्दोनुरोधतः वयमिन्द्र त्वा आयवो अभिप्रणोनुमो वृषन् इत्येषाऽऽर्चची मूलस्थितिः द्र. ।

[j] लक्षणे कप्र. (तु. टि. ऋ १,११,२;८;५१,१) ।

[k] औपसर्गिकम् अव्य. ष(<स)तः (<सत- <√अस्⌋ द्वि३ ⌊वैतु. सा. ष१⌋) इत्यस्य विप (तु. टि. ऋ २, ४, ९ पपा. च; वैतु. सा. अभि…आभार इति, GW. अभीषतः इति) ।

[l] निण्यम् इति द्वि. युक्तः (वैतु. वें. सा. Pw. प्रभृ. अभिसंचरन्ति इति) ।

[m] यज्ञम् इति द्वि. युक्तः कप्र. । शेषं तु. टि. ऋ २, १५,५ ।

[n] यम् (=यस्य संमुखे) इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. Pw. प्रभृ.; वैतु. सा. अभि…नुक्षन्ते इत्य् आक्षेपमूलकं योगं पश्यन्न् उपेक्ष्यः) ।

[o] सा. सन्ति इति क्रियायोगमाह, तन्न । तथात्वेऽर्थवैपरीत्यप्रतीतेः । देवा हि यज्ञेषु सधस्थं (=साधस्थ्यं सहभावम्) इच्छन्ति न तु तस्याऽभिभवनं कुर्वन्ति । उपसर्गत्वाऽभावे षत्वाऽभावस्य द्वैस्वर्यप्रसक्तेश्च ज्ञापकताऽपि पूर्वोक्तं मतं द्रढयति (तु. टि. ऋ २, ४, ९;२३,९) ।

[p] नापू. टि. दिशा कप्र. द्र. ।

[q] उभे इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. वें. सा.; वैतु. GW. MW. अभि…उदेति इति) ।

[r] पृक्ष भूमा इति द्वि. युक्तः लक्षणे वेत्थंभूताख्याने वा कप्र. । उत्तरे कल्पे भूमा इत्यत्राऽत्यन्तसंयोगे द्वि. द्र. (तु. GW. प्रभृ.; वैतु. सा. अभि…आयातु इति)।

[s] मा इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. पपा. GW.; वैतु. सा. Pw. प्रभृ. अभ्या⌊भि-आ⌋तपन्ति इति । तच् चिन्त्यम् । आ√तप् इत्यस्येहाऽकर्मकवृत्तेः ⌊तु. शौ ८, ६,१२; १२, ३,५०⌋) ।

[t] अन्धः, वपुः इति द्वि. युक्तः कप्र. (वैतु. सा. Pw. प्रभृ. अभि…निनीयात् इति) ।

१०४, २[a]; २१[b]; ८, २, १९[c]; ४०[d]; ३, ३[e]; ६, ७[e]; ३४[e]; ४२; ८, १२[f]; १२, १५[e]; २३[e]; १३, २८; १५, १[g]; १७, ७[h]; १५[i]; २०, १९[j]; २१, ५[e]; २३, २६[*k]; २५, २१[l]; २७, ६[m]; ३२, १३[n]; २८[o]; ४०, ४[g]; ४५, २२; ४६, १४[p]; ४८, १९[q]; ४९, १[r]; ५५, १; ५९, ३[s]; ६०, ४[t];

---

a) अघशंसम् इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. PW. प्रभृ.; वैतु. वें. सा. सम्···अभि ⌊भवतम्⌋ इत्याक्षेपपूर्वकं गतित्वपक्षपातः, GW. सम्···अभि···ययस्तु इति च)।

b) स्वार्थप्रधानम् अव्य. (तु. सा. प्रभृ. ⌊=प्रत्यक्षे पूजापराणां परोक्षे पूजाविध्वंसकानाम्⌋)।

c) अस्मान् इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. सा. MW.; वैतु. GW. अभि···हृणीथाः इति)।

d) मेध्यातिथिम् इति द्वि. युक्तः कप्र. (वैतु. सा. GW. अभियन् ⌊<?अभियत्-⌋ इति)। सस्थ. टि. ?युन्नथ इत्यपि द्र.।

e) लक्षणे कप्र. (तु. टि. ऋ १,११,२;८;५१,१)।

f) स्तोमम् इति द्वि. युक्तः कप्र.। 'एवं खल्वयं स्तोमो मयाऽकारि, यथाऽश्विनौ इममभि वह्नी (=एतद्ग्रहणाऽभिप्रायाविव) सन्तौ···अनूषाताम् (=आत्मनो नमनमिवाऽकार्ष्टाम्)' इति वा. (तु. टि. ऋ १,११,२;८;५१,१)।

g) लक्षणे कप्र. (तु. टि. ऋ १,५१,१)।

h) त्वा इति द्वि. युक्तः कप्र. (वैतु. सा. अभि···प्र···सर्पन्तु इति)।

i) भूयसः इति द्वि. युक्तः कप्र.। 'एकोऽपि सन्नभि बहून् भूर्णिमश्वमनयत्' इति तृतीयपादान्तमेकं वाक्यं द्र. (वैतु. सा. पूर्वार्धेन वाक्यं परिच्छेत्तुमाक्षेपमुखः 'अभिभवति' इति गतित्वपरः)।

j) पावकान् इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. अभि ऋ १,५१,१; वैतु. सा. PW. अभि···गाय इति)।

k) उत्तमे पादे देवता-निषदनक्रियामात्रस्य विवक्षितत्वात्तस्य च कर्मनिरपेक्षत्वात् पूर्वार्धर्चश्रावितपदार्थाऽभिलक्ष्यत्वं तदानुषङ्गिकसामीप्यसंकेतमात्रत्वं वा द्र. (तु. टि. ऋ ४,६,१;७,१५,२; सा.; वैतु. ?वें. अभिनि√षद् इति)।

l) उद्√चर् इत्यस्याऽकर्मकवृत्तौ प्रसिद्धायामपि (पा १,३,५३) यत् सा. pw. प्रभृ. संभवच्चारुयोगान्तरम् अभि गत्यन्तरतया उच्चर इत्याख्यातेनैवाऽभिनद्धुमिच्छन्ति, तत्तेषां सौवरानुशासनस्याऽभिध्यातादुल्लङ्घनहठान् न व्यतिरिच्येत। अतः लक्षणे कप्र. अत्र अभिः इत्येवाऽवदातम्।

m) हव्या इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. GW.; वैतु. सा. PW. अभि···प्रयाथन इति। वस्तुतस्तु अभि···या···हव्या···प्रयाथन, ⌊अभि ता हव्या⌋ इत्येवमुत्तरार्धर्चशिरस्यावर्त्य इन्द्रादयो बर्हिरासदन्तु इति वा. द्र.)।

n) इन्द्रम् इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. इन्द्रम् अभि ⌊ऋ १,४,१० प्रभृ.⌋ इन्द्राय इति चतुर्थ्यन्तम् अर्थानुविधायि पदम्)।

o) व्रता इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. PW. प्रभृ.; वैतु. वें. सा. च अभि···चेतति ⌊देवेषु⌋ इति)।

p) वीरम् इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. अभि ऋ ८,२०,१९; वैतु. सा. PW. प्रभृ. च अभि···गाय इति)।

q) यम् इति (अभिलक्ष्य-भूतस्य) द्वि. युक्तः कप्र. प्राधान्येन समर्पणे श्रुतिस्वारस्यात् (वैतु. सा. GW. प्रभृ. अभिसंचरन्ति इत्युत्तन्त्रमिव योजुकाः)।

r) लक्षणे कप्र. (तु. टि. ऋ १,५१,१; ३,५१,४)।

s) *अभि- इत्यस्य क्रिवि. सतः न. द्वि१ द्र. [तु. पपा. (वैतु. GW. प्रभृ. अभि इतीह भवतीति कृत्वा अभिपाति इत्यन्याय्यद्वैस्वर्यदूषितं योगं प्रकुर्वाणाः)। *अभ-, *उभ-, *द्व-, द्वि- इत्येतैः प्राति. सजाते सति *अभि- इति द्वित्वार्थ-विशिष्टे कास. च उप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६,२,१३९) च प्राति. अन्यत्(>द्) इति पूप. च (भावे) √भृ > *भ्रि- > *भि- इति उप. च द्र. (*अन्यद्भ्रि-> *अन्नभिभ्-> *अँभि-> *अभि- इति वर्णसमापत्तिश्च निघातसुकरतरवर्णलोपश्चेत्यभिसंधिः ⌊तु. WW १,५४३⌋)]। एस्थि. 'यः अदब्धः वाम् अभि (=इन्द्रं चाऽन्यतो वरुणं चाऽन्यतः) चित्तिभिः पाति' इति वा. द्र.। न चापि अभि इत्येव लक्षणे कप्र. वाम् इत्येतदन्वित इति सुवचम्। तथा सति √पा (रक्षणे) इत्यस्य कर्माऽऽकाङ्क्षाया दुष्पूरत्वात्। अभि इत्यत्रैवाऽऽग्रहश्चेत्तर्हि स्वार्थप्रधानम् अव्य. तद् द्र. इति दिक्।

t) प्रयांसि इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. पूर्वार्धे वीतये इत्यस्य सकक्षो योगः; वैतु. सा. अभि···गहि इति, GW. च यनि. इति वा अभि···आ···गहि इति वा संकल्पुकः)।

६६, १०[a]; ६७, ९[b];
६९, ४[c]; ५[d]; ११[c];
७२, २[e]; ७४, १४[f];
७५, १५[g]; ⌊(७६, ५)

८८, १⌋[c]; ४[h]; ८९,
४[i]; ९२, १[c]; ५[c];
९३, १; ४[j]; ११[k];
२१[l]; ९५, १[c]; ९,

१, २[m]; ४[२n]; ३, १[o];
४, ७[p]; ८[p]; ६,
२[२q]; ३[२r]; ७, ३;
८, १[s]; ९, ५[t];

---

[a]) पणीन् इति अभिभावकत्वेन प्रतिमानवचनः द्वि. युक्तः कप्र. (वैतु. वें. सा. गतित्वपरौ सन्तौ 'भवति' इत्याक्षेपुकौ)।

[b]) 'अस्मानभिलक्ष्य रिपूणां मृचा मा प्रमृक्षत (=प्रकर्षेण मृक्षाः ⌊<√मृक्ष् <मृक्ष- <√मृच् यद्र.⌋) भवत' इति वा. कृत्वा नः इति द्वि. युक्तः कप्र. (वैतु. सा. मृक्षत <√मृश् वा √मृज् वेति विकल्पुकः, पूर्वे कल्पे PW. प्रभृ. अपि तमनुसरन्तश्च सन्तः अभिप्रमृक्षत इत्येवं योगेऽपलक्षणद्वैस्वर्यं स्वैरं पोषुकाः)।

[c]) लक्षणे कप्र. (तु. टि. ऋ १,११,२; ८; ५१,१)।

[d]) युत्र अभि (='यत्राऽभितो वर्तमानाः सन्तः ⌊तु. टि. ऋ १,११,२⌋) इत्येवं संबन्धे सति स्वार्थप्रधानम् अव्य. द्र.; (वैतु. वें. सा. GW. प्रभृ. अभिसंनवामहे इति)।

[e]) अंशुम् इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. GW. प्रभृ.; वैतु. वें. अभि···नि···सीदत् इति, सा. च्युतपद इव द्र.)।

[f]) प्रयः इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. GW.; वैतु. PW., सा. चाऽपि व्यामुग्धभाषी)।

[g]) अवरान् इति द्वि. युक्तः कप्र.। 'परस्याः संवतोऽधि यत्राऽहमस्मि (तत्र) अवरान् (मन्नेदिष्ठान्) अभिलक्ष्य आतर तान् अव (च)' इति वा. द्र. (तु. पपा.; वैतु. सा. भा. ⌊तै.⌋ उ. म. च ⌊मा.⌋, PW. प्रभृ. च अभ्या⌊भि-आ⌋तर इति)।

[h]) योद्धाऽसि इति च पृथक्, उपसर्गश्रुतिबलात् 'अभिभवसि' इति च पृथग् योगाविति सा. अभिप्रैति, तच् चिन्त्यम्। एकेन वाक्येनाऽर्थसिद्धौ वाक्यद्वयी दुष्कल्पा भवेदिति दिक्। अथवा अभियोद्धृ- इति प्राति. विवक्षितं स्यात्। तद् योद्धा सन् 'अभि भवसि' इति च प्रथमे कल्पे 'अभियोद्धाऽसि' इति च द्वितीये कल्पेऽन्वयौ भवेताम् इति विवेको विमृश्यः (तु. GW.)।

[i]) लक्षणे कप्र. (तु. टि. ऋ ४, ५६, ५; वैतु. वें. सा. GW. प्रभृ. अभिप्रभर इति ⌊इह भर <√भृ वा √हृ वेत्येष विषयः प्र√हृ > भृ इत्यत्र सस्थ. विवेच्यमानं यद्र.⌋)।

[j]) युत इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. सा.; वैतु. PW. प्रभृ. अभि···उदगाः इति)।

[k]) नः इति द्वि. युक्तः कप्र.। 'अस्मभ्यम्' स्तोतृभ्यः इति श्रुतिरेतदेवाऽभिवदति (तु. टि. ऋ ५,४,१; वैतु. सा. स्वार्थप्रधानम् अव्य. इति, PW. प्रभृ. च अभिप्रमन्दसे इति)।

[l]) नः इति द्वि. युक्तः कप्र.। 'अस्मभ्यं रयिं दाशुषे प्रयन्ता बोधि' इति वा. (तु. एपू. श्रुतौ; वैतु. वें. सा. योग्यक्रियाऽध्याहारिणौ)।

[m]) अभि···आसदत् इति योग इति सा. आह, तच्चिन्त्यम्। योनि-सधस्थयोः पार्थक्यान्वये मन्त्रस्वारस्यप्रतीतेः। यथा चाऽभिलक्षणविषयत्वेन योनिम् इति पृथग् अन्वयमर्हति द्रोणाधिकरणकं साधस्थ्यं च आ√सद् इत्यस्य कर्मतया पृथग् गम्यत इति मा २६,२६ इत्यतः स्पष्टं प्रतीति-गोचरं भवति। उपाश्रयमभिलक्ष्यमाणः सोमो द्रोणकलशे तमुपलभत इति निर्गलितोऽर्थो भवति। एस्थि. अपि व्यधिकरणसमानाधिकरणपट्ट विभक्तिव्यत्ययस्याऽगतिगतीयमानस्य यदुपाश्रयम् उ. म. च जगृहतुस् तन् नितरां साहसमात्रतामुपेयाद् इत्युपेक्ष्यम् (तु. एउ. टि.)।

[n]) वीतिम्, वाजम्, श्रवः इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. टि. ऋ ९,६३,१२; वैतु. सा. PW. प्रभृ. अभ्यर्ष इति)।

[o]) द्रोणानि इति द्वि. युक्तः कप्र. इत्थंभूतलक्षणे वा सप्तम्यर्थानुवादी वा कप्र. (तु. एपू. टि., सा. GW. च; वैतु. PW. MW. अभि···आसदम् इति)।

[p]) रयिम् इति द्वि. युक्तः कप्र. (वैतु. सा. GW. अभ्यर्ष इति)।

[q]) मदम्, अर्वतः इति द्वि. युक्तः कप्र. (वैतु. सा. अभि···क्षर इत्येवं संभेदुकतयाऽरुचिरप्रयोगः)।

[r]) मदम्, वाजम्, श्रवः इति द्वि. युक्तः कप्र. (वैतु. सा. GW. अभि···अर्ष इति)।

[s]) कामम् इति द्वि. युक्तः कप्र. (वैतु. GW., सा. च कामम् ⌊=काम्यम्⌋ इति कृत्वा अभि···अक्षरन् इति)।

[t]) तच्छब्देन परामृष्टस्य पदार्थस्याऽभिलक्ष्यत्वेन प्राधान्यसाकाङ्क्षत्वप्रतीतेः अभिः अत्र कप्र. भवति (वैतु. सा. अभि···आदधुः इति च, GW. अभिसन्तम् इति च)।

१२, २[a]; ८[b]; १३, २[a]; ७[c]; १४, ७[d]; १७, २[e]; ६[a]; २०, ४[f]; २१, ३[g]; २३, १; ⌊४[२h]; (१०३ ३)⌋[i]; २५,२[j]; २६,२[a]; ३०, ४[k]; ⌊३२, ५; ३३, ५⌋[a]; ३४,५[l]; ३५,३[m]; ३६, २[n]; ३७, २[o]; ३८, ६[p]; ४२, ५[१q]; ४४, १[r]; ४५, २[s]; ४८, ३[t]; ५१. ५[१u]; ५६, ३[a]; ५७, २[v]; ६२, १; २३; २५[w]; २८; ६३, १२[२x]; २५[y]; २९[z]; ६४, २१[a]; ६५, १९[a1]; ६६, १[w]; ४;

---

[a]) लक्षणं कप्र. (तु. टि. ऋ १, ५, १; ११, २; ८; ५१,१)।

[b]) 'दिवः (ष. ⌊वेंतु. सा. पं. इति⌋)' प्रिया पदा इति द्वि. युक्तः कप्र. (वैतु. सा. GW. **अभि···अर्षति** ⌊वैतु. ऋ ९,३४,१;६७,४;९७,३२; १०७, १५ यत्र धा. अस्याऽकर्मिका वृत्तिः श्रूयते⌋)।

[c]) वत्सम् इति द्वि. युक्तः कप्र.। 'यथा वत्समभिलक्ष्य धेनवो वाश्राः स्युस्तथा वाश्राः सन्त इन्दवोऽर्षन्ति', इति वा. (वैतु. सा. **अभि···अर्षन्ति** इति, GW. प्रमृ. **अभि···दधन्विरे** इति च)।

[d]) पतिम् इति द्वि. युक्तः कप्र. (वैतु. सा. PW. प्रमृ. **अभि···समग्मत** इति)।

[e]) पृथिवीम्, इन्द्रम् इति द्वि. युक्तः कप्र. (वैतु. सा. GW. प्रमृ. **अभि···अक्षरन्** इति)।

[f]) 'मघवद्भ्यः' यशः इति द्वि. युक्तः कप्र. (वैतु. सा. GW. **अभ्यर्ष** इति)।

[g]) सधस्थम् इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. GW; वैतु. सा. आक्षेपमुखः सन् **अभि···अक्षरन्** इति ⌊वैतु. यनि. संवादनीयाः श्रुतयः ऋ ९, १२, ३; ३९, ४; ८५,१८⌋)।

[h]) मदम्, कोशम् इति द्वि. युक्तः कप्र. (वैतु. सा. PW. प्रमृ. **अभि**२**···पवन्ते** इति)।

[i]) तु. सस्थ. टि. परि।

[j]) योनिम् इति द्वि. युक्तः कप्र. (वैतु. सा. आक्षेपमुखः सन् 'अभिविश' इति, PW. प्रमृ. **अभि···कनिक्रदत्** इति च)।

[k]) तु. टि. ऋ ९,३,१।

[l]) ईम् इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. PW. प्रमृ.; वैतु. वें. सा. **अभि···दुहते** इति ⌊आत्म. त्वेवं सति चिन्त्यं द्र.⌋)।

[m]) वार्यम् इति द्वि. युक्तः कप्र. (वैतु. सा. **अभि···क्षर** इति)।

[n]) कोशम् इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. PW. प्रमृ.; वैतु. सा. **अभि···पवस्व** इति)।

[o]) योनिम् इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. GW.; वैतु. सा. योग्यक्रियामध्याहारुक उपसर्ग इति)।

[p]) तु. नापू. टि. यतः **अभि···अर्षति** इति योग इति सा. इत्येव विशेषः द्र.। उभयत्र क्रन्दनस्याऽभिलक्ष्यवस्तुसमर्पणे श्रुतिस्वरसः द्र.।

[q]) वार्या, देवान् इति द्वि. युक्तः कप्र. (अर्षणस्याऽभिलक्ष्यवस्तुसमर्पणो श्रुतिरित्यभिसंधिः ⌊वैतु. सा. GW. प्रमृ. **अभि···अर्षति** इति⌋)।

[r]) देवान् इति द्वि. युक्तः कप्र. (वैतु. सा. श्रुतिस्वारस्यविघ्नैकफलं वाक्यान्तरं कुर्वाणः क्रिप. अध्याहारतो गतित्वमस्याऽभिलाषुकः; GW. **प्र···अर्षसि** इति च)।

[s]) नः इत्येतद् युक्तः लक्षणे कप्र.। 'अस्मदभिप्रायत इन्द्राय दूत्यमर्ष च (अस्मभ्यं) सखिभ्यो वरम् आ (यावद्) देवान् तोशसे च' इति वा. द्र.। एस्थि. नेयं गायत्री स्यात्। किं तर्हि द्विपदा त्रिष्टुब् वा जगती वा यस्याः तोशसे इति-प्रभृति द्वितीयः पाद इति। प्रथमे पादे **अभी** इति क्वचिद् दीर्घो यच्छ्रूयते ततो मौलिक्या यतः संकेतलाभः स्यादिति दिक् (वैतु. सा. प्रमृ. **अभि···अर्ष** इति)।

[t]) रयिम् इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. सा. प्रमृ.)।

[u]) पवित्रम्, वाजम्, श्रवः इति द्वि. युक्तः कप्र. (वैतु. सा. एकत्र 'रक्ष' इति क्रियामाक्षेपुकः, अन्यत्र च ⌊तु. GW. च⌋ **अभ्यर्ष** इति)।

[v]) प्रियाणि काव्या इति द्वि. युक्तः कप्र. (वैतु. सा. प्रमृ. **अभि···अर्षति** इति)।

[w]) काव्या इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. वें. सा. वैतु. GW. **अभि···पवस्व** इति)।

[x]) रयिम्, वाजम्, श्रवः इति द्वि. युक्तः कप्र. (वैतु. वें. सा. GW **अभ्यर्ष** इति)।

[y]) काव्या इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. GW.; वैतु. सा. **अभि···असृक्षत** इति)।

[z]) शुष्मम् इति द्वि, युक्तः कप्र. (तु. सा.; वैतु. GW. **अभ्यर्ष** इति)।

[a1]) द्रोणानि इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. वें. सा.; वैतु. GW. **अभि···अर्ष** इति)।

६७, ३[a]; १४[b]; ६८, ८[c];
७०, १०[d]; ७१, ७[c]; ७२,
३[e]; ७५, १[f]; ३[c]; ७७,

१[g]; ४[h]; ७८, ३[i]; ७९,
३; ८०, २[c]; ८२,
२[j]; ३[k]; ८६, २[l];

३[d]; १५[m]; १७'[n]; २५[o];
३५[o]; ३६[p]; ८७, १[q];
५[q]; ६[d]; ७[r]; ८८, ६[s];

---

[a]) **शु॒ष्मम्** इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. सा.; वैतु. GW. **अभ्यर्ष** इति)।

[b]) **द्रो॒णा** इति द्वि. युक्तः कप्र.। 'द्रोणाभिप्राप्तये कनिक्रदत् सन् वर्म विगाहते' इति वा. द्र. (तु. ऋ ९ ४३,५; वैतु. सा. प्रथमे वर्णके 'गच्छति' इति क्रिप. गतित्वेन योजुकः [तु. वें.], GW. MW. **अभि॒···क॒निक्रदत्** इति च)।

[c]) लक्षणे कप्र. (तु. टि. ऋ १,११,२;८;५१,१)।

[d]) **वा॒जम्** इति द्वि. युक्तः कप्र.।

[e]) '**अभिलक्ष्य अत्येति**' इति योगमभिप्रयन् सा. न साधुवादी, कर्मभेदात्। **अभि √इ** इत्यस्य हि गावोऽभिलक्ष्यत्वेन कर्मभूताः। **अति √इ** इत्यस्य तु पवित्रं कर्म गम्यम् (तु. ऋ ९, ९७, ३१)। अतः अभेः कर्मप्रवचनीयता द्र. यथाऽऽहतुः वें. GW.। अथवा **अभि॒** इत्यनेन योग्यक्रियाध्याहारमुखेन **√इ** इत्यस्याऽभ्यासः द्र.। उभयथाऽपि **अति √इ** इत्यस्य गम्य-कर्मत्वं न विहन्यत इति दिक्।

[f]) **ना॒मानि** इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. सस्थ. टि अ॒धि; वैतु. वें. सा. PW. GW. **अभि॒···पवते** इति)।

[g]) **ईम्** इति द्वि. युक्तः कप्र.। 'इन्द्रस्य वज्रमभिलक्ष्य वा॒श्राः सत्य ऋतस्य [धेनवः] अर्षन्ति [अपरा धेनवः] पयपा पयोदोहनिमित्तमातुरायमाणाः सत्यो वाश्रा यथा' इति वा. द्र.।

[h]) लक्षणं कप्र. (वैतु. वें. सा. PW. प्रभृ. **अभ्यु॒[भि॒-अ॒]-र्षति** इति)।

[i]) **सो॒मम्** इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. सस्थ. टि. **अन्तु॒र्** इति; वैतु. वें. सा. PW. प्रभृ. **अभि॒···अक्षरन्** इति)।

[j]) **वा॒जम्** इति द्वि. युक्तः कप्र. [='वाजाय मृष्टः' इति वा [तु. ऋ ९, ३, ३], 'वाजाय अर्षसि' इति वा (तु. ऋ १, १८०, २; ४, २१, ८; ५, १०,१; ४३,२; ९,६२,१८;७७,३; ८६,३४; ८७,५ प्रभृ.); वैतु. वें. सा. प्रभृ. **अभि॒···अर्षसि** इति]।

[k]) **गा॒ः** इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. GW.; वैतु. वें. सा. PW. प्रभृ. **अभि॒···असरन्** इति)।

[l]) लक्षणे कप्र. यद्वा यथाऽऽहतुः वें. सा. योग्यं क्रियान्तरमाक्षेप्यम्। उत्तरस्मिन् कल्पे वाक्यद्वयत्वे गौरवं तु द्र.।

[m]) **संयु॒तः** इति द्वि. युक्तः कप्र. (वैतु. वें. सा. PW. प्रभृ. **अभि॒सं॒याति** इत्य् आख्यातिकं योगमाहुः, तन्न। अनिष्ट-द्विस्वरता-प्रसङ्गात्, पदविशेषात्मकाऽपादानैकत्वाऽपेक्षया संयान-विषयविभूतानामभिलक्ष्याणां सतां बहुत्वस्य प्राधान्येन विवक्षितत्वाच् च तदर्थं तत्-साधनतया कप्र. ग्रहणौचित्यादिति दिक्)।

[n]) एकतरत्र **सो॒मम्** इति द्वि. युक्तः कप्र. अन्यत्र च सप्तमीवचनः **ईम्** इत्येतदन्वितः (प्रथमे स्थ. [तु. टि. ऋ १,११, २; ८;५१, १] द्वितीये स्थ. [वैतु. वें. सा. PW. प्रभृ. **अभि॒···अशिश्रयुः** इति])।

[o]) '**अस्मभ्यम्**' **इ॒षम्**, **ऊ॒र्जम्** इति द्वि. युक्तः कप्र. (वैतु. सा. GW. प्रभृ. **अभ्यर्षसि** इति योजुकाश्चिन्त्याः [सोमकर्तृकस्येषश्चोर्जश्च साक्षादभ्यर्षणस्य संगत्यसंभवादिति यावत्])।

[p]) **शि॒शुम्** इति द्वि. युक्तः कप्र. ('सोमाख्यस्य नवशिशोः प्रादुर्भावे मातृत्वमुपगताः' इति वा. [तु. ऋ ९, १०२,४ यत्रैनां मातृत्वप्रतिष्ठामुपजीवन्तीव श्रुतिः प्रवर्तेत; वैतु. वें. सा. प्रभृ. गतित्वाऽभिप्रायाः सन्तः 'गच्छन्ति' इत्येतदध्याहारुकाः])।

[q]) **गव्यु॒ा**, **श्र॒वांसि** इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. वें. GW. प्रभृ.; वैतु. सा. **अभि॒···असृग्रन्** इति योगमुशन् असौ व्याहतस्तु भवति। गव्यलक्ष्यीकरणमात्रेणाभेर्गतार्थतायां प्राक् तदुक्तवतोऽनुपदं क्रियाभिसंबन्धवादिनस्तस्य मते अभेः पुनः प्रसवस्य दुरुपपदत्वात्। न च पवित्रैर्गव्यानि लक्ष्यीकृत्य सोमाः सृज्येरन् इति वक्तुं लभ्यते, कर्तृभेदात्। गव्यलक्ष्यीकरणं हि सोमकर्तृकं सोमसृष्टिश्च पवित्रकर्तृकेति भावात्)।

[r]) **गा॒ः** इति द्वि. युक्तः कप्र.। **प॒रि···अदधावत्** इति संबन्धः (तु. GW.; वैतु. वें. सा. **गा॒** **गव्यु॒न्** इत्येवं संबन्धुकौ सन्तौ 'गच्छति' इत्यध्याहारमुखेन युयोजयिषन्तौ)।

[s]) **कल॒शान्** इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. GW.; वैतु. सा. PW. **अभि॒···असृग्रन्** इति)।

८९, ७[a]; ९०, २[b]; ९३, २[c]; ९४, २[d]; ५[e]; ९६, ८[f]; १६[४g]; ९७, ४[h]; १२[i]; २१; २५[j]; ३९[k]; ४५[l]; ४९[४m]; ५०[४n]; ५१[४o]; ९८, १[p]; २[q]; ९९, २[r]; ४[s]; १००, १[s]; १०१, ९[t]; १०२, ७[u]; १०३, ३[s]; १०४, २[v]; ४[s]; १०५, १[w]; १०६, ११[x]; १२[y]; १०७, १४[z]; २१[a1]; २३[b1]; २५;

a) देववीतिम् इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. ऋ ९,९७,२१; GW. च; वैतु. वें. सा. अभि···पवस्व इति)।

b) वृषणम् इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. टि. ऋ २,२,२; वैतु. सा. PW. प्रभृ. अभि···अवावशन्त इति)।

c) योषाम् इति द्वि. युक्तः कप्र. (वैतु. वें. सा. प्रभृ. अभि···यन् इति)।

d) लक्षणे कप्र. (तु. टि. ऋ २,२,१)।

e) इषम्, ऊर्जम्, अश्वम्, गाम् इति द्वि. युक्तः कप्र. (वैतु. सा. GW. अभ्यर्ष इति)।

f) वाजम् इति द्वि. युक्तः कप्र.।

g) नाम, वाजम्, वायुम्, गाः इति द्वि. युक्तः कप्र. (वैतु. सा. GW. अभ्यर्ष इत्येतत् समस्तं क्रि॰. दर्शुकौ)।

h) लक्षणे कप्र. (तु. टि. ऋ १,५१,१)।

i) प्रियाणि (नामानि वा द्रोणानि ⌊तु. सा.⌋ वा) इति द्वि. युक्तः कप्र. (वैतु. GW. अभि···पवते इति। सा. वा. चिन्त्यो भवति। तृतीयपादस्य पूर्वार्धीयायास्तदभिप्रेतायाः संगतेरयुक्तत्वात् ⌊तु. सस्थ. टि. √व्ये > अव्यत⌋)।

j) वीतिम् इति द्वि. युक्तः कप्र. (वैतु. सा. GW. अभि···अर्ष इति)।

k) गाः इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. सा. GW.; वैतु. PW. MW. अभि···उष्णन् इति चिन्त्यं त्वेतद् भवति। सोम-ज्योतिष्करणकस्य गवाद्युभयसमानकर्मकस्य दहनस्य प्रसिद्धिप्रयोजनाऽभावात् ⌊तु. सस्थ. टि. √उष् > उष्णन्⌋)।

l) निम्नम् इति द्वि. युक्तः कप्र. (वैतु. सा. PW. प्रभृ. अभि···अक्षाः इति)।

m) वायम्, मित्रावरुणा, नरम्, इन्द्रम् इति द्वि. युक्तः कप्र. (='तत्तद्देवताया उद्दिष्टायै वीतये' ⌊वैतु. सा. GW. प्रभृ. अभि···अर्ष इति⌋)।

n) 'नः (च. न द्वि.)' वस्त्रा, धेनूः, अश्वान् इति द्वि. युक्तः कप्र. (वैतु. सा. GW. ⌊व्यर्थमन्तर्भावितण्यर्थं⌋ अभि···अर्ष इति)।

o) वसूनि, आर्षेयम् इति द्वि. युक्तः कप्र. (वैतु. सा. PW. प्रभृ. अभि···अर्ष इति)।

p) लक्षणे कप्र. (तु. टि. ऋ ९,६३,१२)।

q) द्रुणा (< *द्रुण- < द्रोण- यद्र.) इति द्वि. युक्तः कप्र. (='द्रोणान्यभिलक्ष्य हितः प्रेरितः' ⌊तु. GW.; वैतु. सा. अभि···हितः इति, PW. अभि···अक्षाः इति च⌋)।

r) वाजान् इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. सा.; वैतु. PW. प्रभृ. अभिप्रगाहते इति ⌊आख्यातस्याऽकर्मकत्व-संभवे तु. ऋ ९, ८६, ४०⌋)।

s) लक्षणे कप्र. (तु. टि. ऋ १, ११,२; ८;५१,१)।

t) 'तिष्ठति' इत्याक्षेपमुखेन युयोजयिषन्तौ वें. सा. भवतः। तस्मिन् दर्शने 'य ओजिष्ठः सन्' इति कर्तुर् विशेषणतामात्रम्। कप्र. कल्पे तु 'ओजिष्ठो भवति' इत्यस्य विधेयत्वमिति विवेकः द्र.।

u) 'यज्ञे प्राप्ताऽञ्जनः सोम उभे अपि द्यावापृथिव्यौ व्याप्नोति' इत्यर्थस्य स्वारसिकत्वेन प्रतीतेरभिव्याप्यस्य प्रामुख्यवचनः कप्र. द्र. (वैतु. सा. गतित्वपरः 'गच्छति' इत्याक्षेपुकः)।

v) ईम् इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. GW.; वैतु. सा. अभि···संसृजत इति)।

w) तम् (सोमम्) इति द्वि. युक्तः कप्र.।

x) त्रिपृष्ठम् इति द्वि. युक्तः कप्र. (वैतु. सा. PW. प्रभृ. अभि···समस्वरन् इति)।

y) अभि···असर्जि इति योगं पश्यन् MW. अपश्यो भवति। तथात्वेऽलंकृतिमुद्दिश्योपमामुखेन समर्पयितुमिष्टस्य वस्तुनः पङ्गुभावप्रसङ्गात्। मीळ्हु-सकक्षस्योपमेयभूतस्य कलश-पदार्थस्य लक्षणे कप्र. अभिना प्राधान्येनाऽभिलक्षितत्वे त्वालङ्कारिक्याकाङ्क्षा सम्यक् पूर्त्तिमियादित्यसावेव पन्था अभ्युपेयः (तु. सा. GW.)।

z) लक्षणे कप्र. (तु. टि. ऋ ९,२३,४)।

a1) 'अस्मभ्यं' रयिम् इति द्वि. युक्तः कप्र. (वैतु. सा. PW. प्रभृ. अभ्यर्षसि इति योग इति कृत्वा अभ्य ⌊भि √अ⌋ र्ष् इत्यस्योपरि अभि √क्षर् इत्यस्यार्थं मिथ्याऽऽरोपुकाः)।

b1) लक्षणे कप्र. (तु. टि. ऋ ९,६२,२५)।

१०९, ४[a]; ११०, २[b];
६[c]; ८[d]; ९[e]; १०,
१, ३[c]; ४, २[f];
१७, ६; १८, ८[g];
२५, ३[h]; २९, ३[i]; ३२,
१[j]; ३७, १२[k]; ४३,
७[l]; ४५, ९; ५३, ७;
८[m]; ११[n]; ६४, १[o];
३[c]; ६५, १५[p], ६६,
९; ६८, १[q]; ७१,
३[c]; ७५, २[r]; ४[s]; ८३,
६[t]; ७[u]; ८४, १[v];

---

[a] धाम इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. वें. सा.; वैतु. GW. अभि···प्रवस्व इति)।

[b] वाजान् इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. टि. ऋ ९, ९९, २ सा. च; वैतु. PW. प्रभृ. अभि···प्रगाहसे इति)।

[c] लक्षणे कप्र. (तु. टि. ऋ १, ११, २; ८ प्रभृ.)।

[d] भाव-लक्षण-प्रधानः कप्र. द्र. (तु. सा. MW.; वैतु. GW. अभि···समस्वरन् इति)।

[e] रोदसी, भुवना इत्येतदुभयान्वितः सप्तम्यर्थपर्यवसायिनीत्थंभूतलक्षणे कप्र. (वैतु. सा. गतित्वाऽभिसंबन्धेनैव चरितार्थशक्तीनि सन्ति पूर्वाधीयानि पदानि दार्ष्टान्तविरचनपरः पुनरपि योगान्तरेणोपयुयोजयिषुः सन्न् असमर्थभाषीति पर्यनुयोज्यः)।

[f] त्वा इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. टि. ऋ ८, ४८, १; वैतु. वें. सा. GW. अभिसंचरन्ति इति)।

[g] जीवलोकम्, जनित्वम् इति द्वि. युक्तः उभयत्र लक्षणे कप्र. (तु. सा.; वैतु. सा. ⌊शौ १८, ३, २⌋ PW. प्रभृ. च अभिसंबभूथ इति ⌊=जनित्वम् इति प्रदर्शकाः⌋)।

[h] स्वार्थप्रधानम् अव्य.। चित्- > चित् इत्येतत् नाउ. पदं बस. उप. इव निहतं द्र. (तु. टि. ऋ ६, १७, ९)। वा. वधात् इत्येतेन (क्रिप. अपेक्षया) नेदीयानिवाऽभिसंबन्धः (तु. सा.; वैतु. GW. अभि···मृळा इति योगं चिकीर्षुः। तदर्थं व्यर्थं वाक्यद्वयमिति कृत्वा क्रिप. आवर्त्तयंश्च नः इति च३ सत् द्वि३ इत्युपगमयंश्च ⌊तु. सा. अपि⌋)।

[i] गिरः इति द्वि. युक्तः कप्र.। 'यत इमाः स्तुतयस्तत्रत्या एव दुरो विधाव यथा रन्त्यं मदं प्राप्नुयाः' इति वा. (वैतु. सा. प्रभृ. अभि···विधाव इति)।

[j] वरान् इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. टि. ऋ ४, १, १३ सा. च; वैतु. GW. प्रभृ. अभि···प्रसीदतः इति)।

[k] नः इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. सा. प्रभृ.)।

[l] इन्द्रम् इति द्वि. युक्तः कप्र.। अपां च सिन्धुं कुल्यानां च ह्रदमभिलक्ष्येव सोमानामिन्द्रमभिलक्ष्य संक्षरण उपमाया हृदयं भवति। न तु तत्तदभिलक्षितस्याऽभिसंक्षर्यमाणत्व इत्यभिसंधिः (वैतु. उद्गी. सा. GW. प्रभृ. अभि···समक्षरन् इति)।

[m] वाजान् इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. सा. प्राप्तुम् उत्तरेम इति ⌊नदीम् इति शेषस्तस्याः कर्मतया प्रकृतत्वात्⌋। एतदेवम् अपश्यन्तो दयनीयाः स्युः W. विरहय्य PW. प्रभृ. अभि···उत्तरेम इति योगमुशन्तः)।

[n] योग्याः इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. GW. प्रभृ.; वैतु. वें. सा. च अभि···वनते इति)।

[o] स्वार्थप्रधानम् अव्य. (तु. पपा; वैतु. उद्गी. वें. सा. PW. प्रभृ. अभ्या ⌊भि-आ⌋ ववर्तति इति)। यद्वा कप्र. ऊती [=ऊतीर् (सांहितिको यतिविशेषितप्रवृत्तिकोऽज्मध्यस्थरेफलोपः नैप्र. द्र. ⌊वैतु. वें. सा. =ऊत्यै⌋)] इत्येतदन्वितः।

[p] भुवना इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. टि. ऋ २, १५, ५)।

[q] बृहस्पतिम् इति द्वि. युक्तः कप्र. [तु. टि. ऋ १, ११, २; ८; ५१, १ (वैतु. सा. प्रभृ. अभि···अनावन् इति कृत्वोपमानांशीयस्वारस्यं प्रतिघातुकाः ⌊तु. सस्थ. टि. उद-प्रुत्- > तः, वि- > वयः, √वद् > वावदत्- > -दतः⌋)]।

[r] वाजान् इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. सस्थ. टि. वाजान्)।

[s] त्वा इति द्वि. युक्तः कप्र. (वैतु. उद्गी. वें. सा. PW. प्रभृ. अभि···अर्षति इति)।

[t] माम् इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. टि. ऋ २, १६, ८)।

[u] स्वार्थप्रधानम् अव्य. (वैतु. वें. सा. PW. प्रभृ. अभिप्रेहि इति; सपा. शौ ⌊४, ३२, ७⌋ इत्यत्र सा. च 'नः' इत्याक्षिप्तेन सता कप्र. इति, W. WI. च 'तान्' इत्याक्षिप्तेन सता कप्र. इति)।

[v] स्वार्थप्रधानम् अव्य. (वैतु. सा. GW. अभिप्रयन्तु इति)। सपा. शौ ४, ३१, १ पै ४, १२, १ उप इति पाभे.।

८७, ९[a]; १४[a]; ९०, ४[b]; ९२, १३[c]; ९६, २[d]; ९८, २[e]; ५[f], १०३, १२[g]; ११३, ४[h]; ११५, ७[i]; १२३, २[c]; ६[j]; १३२, १[k]; १३४, ७[l]; १४८, ३[c]; १८०, ३[m]; १८७, ४[n]; खि १, ६, ३; २, ८, ३; ११, २; ३, २२, ४[२]; ४, ५, २१[o]; ३५; १०, १; ५, ४, ५; ५, १०; १५, ४?[p]; मा ३, ३८[२]–४०[२q]; ४, २५[२c]; ३४[r]; ७, ४५[s]; ११, ४७; ७१†; १२, २६†; ५७[t]; ७०[u];

a) लक्षणे कप्र. प्रथमे स्थ. रक्षांसि इत्येतदन्वितः, द्वितीये स्थ. एतदन्वयार्थं 'तान्' इत्येतदाक्षेप्तव्यम् (वैतु. सा. [प्रथमे स्थ. एव स्पष्टं भाषते], Pw. प्रभृ. अभिशोशुचानम् इति)।

b) चेतनाचेतनाभिव्याप्तिपूर्वकं विक्रमणे तात्पर्ये लक्षणे कप्र. द्र.।

c) लक्षणे कप्र. (तु. टि. ऋ १,११,२;८;५१,१)।

d) योनिम् इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. ऋ ९,१०६,११; वैतु. सा. प्रभृ. अभि…समस्वरन् इति)।

e) अस्मद्-वाच्यस्य प्राधान्येन समर्पयितुमिष्टत्वात् तत्-साधनभूतः अभिः कप्र. द्र. (वैतु. Pw. GW. अभि… अगच्छत् इति, वें. सा. अभि…आ…अगच्छत् इति [तु. टि. सस्थ. आ√गम्>आगच्छत्])।

f) सप्तमीवचनः कप्र. (तु. वें. सा. दु. [या २,११]; वैतु. Pw प्रभृ. अभि…असृजत् इति)।

g) 'अमित्रान्' इत्याक्षिप्तेनाऽन्वितः लक्षणे कप्र. (तु. म.; वैतु. सा. उ. Pw. प्रभृ. अभिप्रहि इति द्व्युदात्तमेकं पदं ब्रुवाणाश्चिन्त्याः)।

h) पौंस्यम् इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. ऋ ७, ३०, १; ८, ९६, १६; वैतु. सा. रणम् इत्यनेनाऽस्याऽन्वयं पश्यन् यत् साधनं तत् साध्यतया प्रतिपादुकः, Iw. प्रभृ. च पौंस्यम् इति संप. इह न भवति। किं तर्हि। रणम् इत्यस्य विप. इतीवाऽभिमन्यमानाः अभि… प्रापश्यत् इति योजुकाः)।

i) लक्षणे वेत्थंभूतलक्षणे वा कप्र. मानुषान् इत्येतदन्वितः [=तानभिलक्ष्येति वा तानभित इति वा; (वैतु. सा. Pw. प्रभृ. अभिसन्ति इत्यत्र योजुकाः सन्तः स्वरतश्च षत्वाऽभावतश्च पर्यनुयोज्याः [तु. टि. ऋ २,४,९;२३,९;७,३९,४])]।

j) तु. सस्थ. टि. वेनन्तः।

k) ईजानम् इति द्वि. युक्तः कप्र. (वैतु. वें. सा. च आक्षेपमुखौ अभि-वर्धयति इति, Pw. प्रभृ. च अभिप्रभूषणि इति)।

l) स्वार्थ-प्रधानम् अव्य. (तु. वें. सा.; वैतु. Pw. प्रभृ. अभि संरभामहे इति वदन्तोऽव्ययार्थस्य प्राधान्येन विवक्षितत्वाद् गतिभावे तदलाभाद् अनिष्टद्वैस्वर्यस्य दुष्परिहरत्वाच्च चिन्त्याः)।

m) क्षत्रम् इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. सा. GW.)।

n) लक्षणे कप्र. (वैतु. सा. स्वार्थप्रधानम् अव्य., GW. अभिविपश्यति इति च)।

o) सपा. शौ ६,३७,१ उप इति पाभे.।

p) सपा. शौ २०,१२९,१३ इति [शंपा.], इव [RW.] इति पाभे.।

q) द्युम्नम्, सहः इति द्वि. युक्तः कप्र. (वैतु. Pw. प्रभृ. अभि…आयच्छस्व इति, उ. म. च अभि इत्य् अपि ग. अपि कप्र. इति च यच्छस्व इति √यम् [यमने वा दाने वा] इत्युभयथा व्याचक्षाणौ च विकल्पग्रस्ताविव)।

r) धामानि इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. उ. म., [टि. तै ६, १, ११, ५; मै ३, ७, ८ इत्यत्र सपा. ब्राह्मण-भागे अभिप्रच्यवते इति]; वैतु. Pw. प्रभृ. अभि… प्रच्यवस्व इति)।

s) रूपम् इति द्वि युक्तः कप्र. (तु. पपा, टि. तै १, २,३,३; वैतु. उ. म. च अभ्या [भि-आ-अ]गाम् इति)। अभि, आगाम् इति सतः पाठस्य स्थाने सपा. तै १, ४, ४३,२,६,६,१,२ अभि, ऐमि इति, मै १,३,३७;४,८,२ अभ्यें-[भि-ए]मि इति च पाभे.।

t) स्वार्थ-प्रधानम् अव्य. (तु. पपा.; वैतु. उ. म. अभि-संवसानौ इति योगं मन्वाना अनिष्ट-द्वैस्वर्यप्रसङ्गा-दुपेक्ष्यौ)।

u) अस्मान् इति द्वि. युक्तः कप्र. [तु. पपा. म. च; वैतु. उ. अभ्या[भि-आ]ववृत्स्व (वैतु. तै. पपा. ४, २, ५,६ अभ्या[भि-आ] ववृत्स्व इति पाभे. [यद्र.])]।

१०३[a]; †१७, ४४; ९६†[b]; ९७; ९८; १८, ४५^{२}[c]; ७४†; २०, ५४†; ६९[d]; २५, ३४†; †२६, ११; २६; २७, १८[e]; ३५†; २९, ६[f]; ३१, ४†[g]; ३२, ११[h]; †३३, ३५; ८१; ३५, १०†; ३६, ७†; का ३, ४, ३^{२};४^{२}; ९, १[i]; ४, ८, ३^{२}; १०, ५; ९, २,५[j]; १२,४, ११; ७,६†; १३, २, ९†; ४, १३; ५, ९; ७,२; १८, ४,१२†; †१९, १, ९†[b]; १०; ११; २०,२, ८^{२}[c]; ५, ७†; २२, ५, ८†; ७, ३; २७, १३, ३†; २९, २, ८[e];५, ४†; ३१, १, ६†; †३२, ३, ६; ६, १२; ३५,१, ४†[g];३,८; ४, ९†; ३६, १, ७†; तै १,१, ४, २[k]; २, ३, २; ३[l]; ६, १; ९, १;१४, ३†[m];३,४,३[k]; १४, ३†; ४, ४३, २[n'j]; ४६, २†; ५, ९, ३¶; ६, ३, १¶; १२, ४†; ७,६, ७¶[o]; ८, ७, २[p]; २, १,१, ६¶[q]; ११,३[r]; ¶२,

---

[a]) मा. पपा. **अभि आवर्तस्व** इत्युभयत्र स्वर-दर्शनात् **अभि** इति स्वार्थ-प्रधानम् अव्य. तदभिभिमतमिति द्र.। का. अपि तथैव स्यादिति च मतं भवति (वैतु. Pw. प्रभृ. ⌊द्वैस्वर्यदोषाच् चिन्त्याः⌋ सपा. तै ४, २, ७, १ **अभ्या** (भि-आ) **वर्तस्व** इति पाभे. यद्र.)।

[b]) तु. सस्थ. टि. सुमनेव।

[c]) **मा** इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. सा. ⌊तै ४,७, १२,३⌋ उ. च; वैतु. म. **अभि**···**वाहि** इति)।

[d]) लक्षणे कप्र. (तु. टि. ऋ १,११,२; ८;५१,१)।

[e]) **अभि, गृणीतम्** > सपा. मै २, १२, ६ प्रमृ. **अभिगृणीतम्** इति, शौ ५, २७,९ **अभिगृणत** इति च पाभे.।

[f]) **मुखं यज्ञानाम्** इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. पपा.; वैतु. उ. म. Pw. प्रभृ. **अभिसंविदाने** इति अनिष्ट-द्वैस्वर्यं प्रति चोद्याः)।

[g]) पाभे. अनु शौ १९,६,२ द्र.।

[h]) स्वार्थ-प्रधानम् अव्य.। यद्वा **आत्मानम्** इति द्वि. युक्तः कप्र. धा. चाऽकर्मकत्वेन वृत्तिः द्र. (तु. पपा.; वैतु. उ. म. Pw. प्रभृ. **अभिसंविवेश** इति ⌊एपू. टि. दिशा चिन्त्याः⌋)।

[i]) युद् 'रेतः' इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. सा.)।

[j]) पाभे. **अभि** मा ७,४५ द्र.।

[k]) सुवः इति द्वि. युक्तः कप्र. (वैतु. भा. सा. स्वार्थ-प्रधानम् अव्य., Pw. प्रभृ. **अभिविख्येषम्** इति)।

[l]) **श्रेयः** इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु.सा. ⌊ऐब्रा १,१३⌋; वैतु. भा. सा. **अभि**···**प्रेहि** इति योगं मन्वाना उपेक्ष्यौ)। पामे. **अधिः** शौ ७,९,१ द्र.।

[m]) तु. सस्थ. टि. वि···द्यौत्।

[n]) **रूपम्** इति द्वि. युक्तः कप्र. (वैतु. भा. सा. Pw. प्रभृ. **अभ्यै** ⌊भि-आ-ए⌋ मि इति ⌊द्वैस्वर्यं प्रति चोद्याः⌋)।

[o]) प्रत्यर्थः कप्र. इति सा.। 'तदाभिमुख्येन' इति भा. अपि क्रिवि. सत् कप्र. इत्यभिप्रैतीति प्रतीयते। इष्टमपि चैतत्। तथाहि, अनुवाद्यप्रधानांऽशभाजि यज्ञनिवर्तनपुनरालम्भविदि यजिकर्तर्येव विधेयप्रधानांऽशस्याऽपि समावेशनस्य साधीयस्त्वम्। तस्य च यथा कप्र. निगदविस्पष्टत्वं स्यान् न तथा गतित्वेन योगेऽभ्युपगते कर्मकारकमात्रतया गुणभूते तत्पदे संभवेदिति विवेकोऽवधेयः। अस्मिन् कल्पे च द्वैस्वर्यादित्रिप्रतिपत्तयोऽप्यनवकाशत्वात् पुरस्तादेव बाध्येरन्। एस्थि. K. कृतेऽप्यनुवादे 'to' इत्यस्य स्थाने 'towards' इत्येव सुवचमिति दिक्।

[p]) स्वार्थ-प्रधानम् अव्य.। अर्थतः **अहम्** इति कर्तृपदं नेदीय इव, **रक्षः** इति कर्मपदं च परंपरयैव स्पृशति (=अभिमुखंभावुकोऽहं यथा स्यां तथा भूत्वा रक्षः संदहामि ⌊तु. तत्रैव श्रूयमाणं संदग्धं रक्षः इत्यश्रूयमाणं च 'अभिसंदग्धं रक्षः' इति; वैतु. सा. **अभि** इति कप्र. **रक्षः** इत्येतदन्वितः इति कृत्वा सकर्मिकायाः क्रियायाः कर्माऽऽकाङ्क्षायाः पूर्त्यर्थमपार्थाऽध्याहारप्रदर्शितकौशलः, भा. K. च **अभिसंदहामि** इति योगमातिष्ठमानौ सन्तौ सुवचेऽपि गपू. गत्यन्तरेऽपलक्षणद्वैस्वर्यमेव परिपोषुकौ⌋)।

[q]) **ऊर्जम्** इति द्वि. युक्तः कप्र.।

[r]) स्वार्थ-प्रधानम् अव्य. (तु. टि. ऋ ८, ५९,२; कौ २, १००५; वैतु. भा. सा. **अभिसमजानत** इति)। **समजानत अभि**>सपा. शौ ६, ७४, ३ पै १९,१५,६ **अहृणीयमानाः** इति पाभे.।

२, ४[a]; ४, ७[ab]; ८[c]; ६, ४[d]; ७, ४[2e]; ११, ६[2f]; ३, १, ३[g]; ६, १[2]¶[h]; १४, ६[i]; ४, १, १¶[i]; १२,२¶[k]; १४,२†; ¶५, २, २[k]; ३[l]; ३, १[m]; ६[n]; ७[2n]; ५, २[o]; ४[o]; ६, ५[p]; ८, ५[q]; ६,८, ३¶[n]; ११, ४†; ३, १, १, ४[r]; ९, २[s]; २, ¶९, १[t]; ७[t]; ३, ४,

a) पु॒रान् इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. पपा.; वैतु. भा. प्रमृ. **अ॒भि॒नि॒र्दिशति** इत्येवं योजुकाः सन्तोऽपार्थाऽपलक्षणद्वैस्वर्यपक्ष्या उपेक्ष्याः)। यदेव शमयित्वा॒ इत्यस्य कर्म भवति तदेव नि॒र्दिशति इत्यस्येति च तच्च तदभिलक्ष्यत्वेनेष्टत्वात् पृथग्भूतमिति चाऽभिसंधिः।

b) एकतरत्र **य॒जमानम्** इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. मै ३, ७, ८, इत्यत्र **अभिसं॒भवतः** प्रमृ. यत्र समानप्रकरणे शाखाभेदेन प्रयोगवैशिष्ट्यं निदर्शयन्निव गतित्वमुपलभ्यते ⌊वैतु. K. **अ॒भिसं॒भवतः** इति, तन्न। अपलक्षणद्वैस्वर्यप्रसङ्गः स्यादित्येको हेतुः। गतित्वाऽभ्युपगमेऽपि लक्षणविशिष्टसायुज्यार्थस्याऽभिव्याप्त्यनर्थान्तरस्यैव संगतत्वात् तदुक्तस्याऽभिभवनाऽऽख्यस्याऽर्थस्य न कोऽपि प्रसङ्ग इति चाऽप्यपरो हेतुः⌋)। **अन्यत्र भागधे॒यम्** इत्येतदन्वितः (तु. भा.; वैतु. MW. प्रमृ. **अ॒भि···उद्ध्रिय॒ते** इति)।

c) **कि॒स्** (=भागम्) इति द्वि. युक्तः कप्र.। शेषं नापू. टि. चरमे भागे द्र.।

d) लक्षणे कप्र. (तु. टि. मा ४,३४)। अ॒भि, प्रच्यु॒वते > सपा. मै २, १,२ काठ १०,३ वनुते इति पाभे.।

e) **राष्ट्रा॒णि, य॒म्** इति द्वि. युक्तः कप्र. (वैतु. भा. PW. प्रमृ. **अ॒भिसमियुः** इति **अ॒भिप्रवे॒पेरन्** इति च मन्वाना निर्दिष्टस्याऽर्थस्य प्राधान्येन विवक्षितस्य सामान्यकर्मताम् आपादयन्तोऽन्याय्यद्वैस्वर्य-प्रसङ्गवादिनश्चिन्त्याः)।

f) **एनम्, इ॒न्द्रम्** इति द्वि. युक्तः कप्र.। 'अस्मै ज्यैष्ठ्याय समानाः संजानते यथेन्द्राय ज्यैष्ठ्याय देवा समजानत' इति वा. द्र. (तु. नापू. कण्डिकायां **अन्यौ॑न्यस्मै ज्यै॒ष्ठ्याय** इति; वैतु. मै २, २, ६ **अन्यो॑न्य॒स्य श्री॒ष्टे** ⌊?=श्रै॒ष्ठ्ये यद्र.⌋। यत्त्वत्र **अभिसं॒जानते, अ॒भिस॒मजानत** इति योग इति भा. PW. प्रमृ. समर्पितवन्तः, तन्न। अन्याय्यद्वैस्वर्यप्रसङ्गाच्च श्रुतिस्वारस्यविघाताच्चेति दिक्)।

g) **अमु॒म्** इति द्वि. युक्तः कप्र.। 'हे मरुतः उप (इत, च) एना (एनम्) विश्पतिनाऽमुं शत्रुभूतमभिलक्ष्य प्रेत च' इति वा. द्र. (वैतु. भा. अविस्पष्टयोगः)।

h) **लोका॒न्** इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. भा. सा. ⌊लोकाऽपेक्षया पृथग्भूतस्याऽतिरिक्तवस्तुनः श्रावणे तात्पर्यम्⌋; वैतु. PW. प्रमृ. **अ॒भ्य॑तिरि॒च्यात** इति **अ॒भ्यु॒⌊भि॒-अ॒⌋त्यरिच्यत** इति च)।

i) लक्षणे कप्र. (तु. सा.; वैतु. भा. **अ॒भिप्र॒तस्थौ** इति)।

j) 'तेषु देवेषु मृतेषु (रात्रिः) व्यौ॑च्छत्' इति **अभिः** सप्तम्यनुवादी वाऽऽनन्तर्यवचनो वा कप्र. द्र.। प्रथमे कल्पेऽपि सप्तमीह भावान्तरापेक्षया तत्प्राग्वर्तिभाववचना द्र.। न च तान् मृतान् अभिलक्ष्य (तु. सा.) विशेषतो रात्रिः प्रभाता। तस्याः प्रभातभावस्य सामान्येन सर्वमृताऽमृतलोकेनाऽभिसंबद्धत्वात्। अतो नैवाऽभिलक्षणाऽऽभिमुख्यादिप्रकारको कोऽप्यर्थो गतित्वमनुप्रविष्ट इह लब्धाऽवकाशो भवितुमुपकल्पेत।

k) लक्षणे कप्र. (तु. टि. तै २,२,४,७)।

l) **मा॒म्** इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. सा.)।

m) **इ॒न्द्रम्** इति द्वि. युक्तः कप्र.। 'तमभिलक्ष्य प्रद्रवणलक्षणप्रवेपनयुक्ता आसन्' इति भावः (तु. टि. तै २,२,७,४; वैतु. भा. सा. PW. प्रमृ. **अ॒भिप्रा॒वेपन्त** इत्यलाभविशेषकरं योगमनुजानन्तः स्वरतश्चोद्यता गताः)।

n) **त॒म्, भागधे॒यम्** इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. भा. सा.; वैतु. PW. प्रमृ. **अ॒भिस॒मगच्छन्त** इति)।

o) यक्र. 'चन्द्रस्य' नि॒रुप्तं हवि॒ः वा ईजा॒नम् वाऽभिलक्ष्योदये वैशेष्याऽभावात् सप्तम्यनुवादी वाऽऽनन्तर्यवचनो वा कप्र. (तु. K.; वैतु. PW. प्रमृ. **अ॒भ्यु॑देति** इति)।

p) स्वार्थप्रधानम् अव्य. (वैतु. भा. PW. प्रमृ. **अ॒भिस॒मनह्येताम्** इति मन्वाना अनिष्टद्वैस्वर्यस्य व्यर्थाऽभ्युपगमप्रसङ्गादुपेक्ष्याः)।

q) **अ॒ग्नि॒ दू॒तं वृ॒णीमहे** इत्येतन्मन्त्रगतविषयेण युक्तः लक्षणे कप्र. (तु. भा.; वैतु. PW. प्रमृ. **अ॒भिप॒र्यवर्तत** इति)। r) तु. टि. अ॒भि तै १, २, ३,३।

s) **व॒सीयः** इति द्वि. युक्तः कप्र.।

t) **एनम्** इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. भा. K.; वैतु. PW. MW. **अ॒भिप्र॒वर्तयति** इत्यभिप्रयन्तौ द्वैस्वर्यदोषप्रसङ्गादुपेक्ष्यौ)।

३¶[a]; ४, १, ३¶[b]; ११, ३†; ४,१,४,४; ८, २¶[c]; २, २, ३†; ५, १[d]; ३, ११, ४[e];

१३, ७†; ४, ११, २[ef]; ६, २, १‡[g'h]; ८, ४†; ७, १२, ३[i]; ५, १, ५, ९[i]¶; ११,

२[j]; ¶२,१, ३[k]; ४, ३[l]; १०, २[m]; ३, १, ३¶[n]; ¶४, ९, ३[o]; ४'[p]; ५, १, ३¶[q];

---

[a]) हि॒रण्यम् इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. K.; वैतु. भा. सा. प्रभृ. अ॒भि॒र्व्यनिति इति स्वरत उल्लक्षणं योजुका विमृश्याः [तु. माश ४,१,२,२७ अभिव्यु॒निति इति यत्रासावेव योगो द्व्युपसृष्टः सन् साधुर्धातुमात्रस्वरः]) । अ॒भि॒र्व्यनिति > सपा. काठ २९, ६ क ४५, ७ अभिव्यनितिं इति पाभे. ।

[b]) स्वार्थप्रधानम् अव्य. (वैतु PW. MW. अ॒भि॒स॒मूहति इति वदन्तौ द्वैस्वर्यदोषदुष्टत्वाच्चिन्त्यौ) ।

[c]) वा. सप्तम्यनुवादी कप्र. द्र. । अग्निजिह्वाऽभिगत-मग्निजिह्वायां वा वर्तमानमित्यध्वरविशेषणेऽभिप्रायः । मै २, १२,६ काठ १८,१७ इत्यत्र तु जिह्वायाः करणत्वेन श्रवणात् तद्-गतत्वमध्वरस्याऽऽक्षेपात् द्र. । एवं च श्राविताक्षिप्तविषयविवेकात् समस्तस्य अभि √गॄ(निगरणे) इत्यस्य तत्रैवाऽऽक्षेपश्रुत्योः सावकाशत्वं स्यात् । न त्विह यथाऽऽह K. तद्दृष्टोऽध्वरस्याऽग्निजिह्वात्वाऽऽरोपश्चा-ऽप्रसिद्ध इत्यधिकञ्च ।

[d]) लक्षणे कप्र. (तु. टि. मा १२,५७) ।

[e]) अ॒भि, लो॒कम् > सपा. पागृ ३,३,५ अधिलोकम् इति पाभे. ।

[f]) प्रथमः सप्तम्यनुवादी वा लक्षणार्थो वा कप्र. शैशि-रावृ॒तू इत्येतदन्वितः । यच्च शाखान्तरे अभिकु॒ल्पमानाः इत्येकपदश्रुतिर् भवति (तु. मा १३, २५), तदपि गत्यंशे स्वराऽभावात् सूपपदमित्यतिरोहितमिव । तत्र च ऋतुपदे द्वितीयायाः कालात्यन्तसंयोगे योगो वक्तव्यः । द्वितीयोऽपि अभिः '(तेऽग्नयः शैशिरावृतू) अभि(कल्पमाना एतत्कर्म वेष्टकादिपदार्थविशेषं वा देवा इन्द्रमिव संविशन्तु)' इति सामर्थ्यात् पूरयित्वाऽऽक्षेप्यस्य वाक्यस्याऽवशेषमात्रमिति द्र. । अथवा द्वितीयोऽयम् अभिः शाखाविशेषायत्तद्वैस्वर्य-वैशेष्योपाश्रयेण गतिरेव कामं भवतु, नतु तथा सत्यपि प्रथमस्य अभेः तथात्वं सुवचम् अपेक्षाविरहात् (तु. सा. K.च) । अ॒भि कु॒ल्पमानाः, अ॒भि सु॒ंविशन्तु (तैब्रा १,२, १,१८ च) > सपा. मा १३, २५ प्रभृ. माश ८, ७,१,६ अभिकु॒ल्पमानाः, अभिसु॒ंविशन्तु इति पाभे. । शिष्टं सस्थ. टि. सु॒ंविशन्तु द्र. ।

[g]) नः (अस्मान्) सतुः (=लब्धजनुषः) इति द्वि. युक्तः कप्र. [अस्मन्मनोरथपूर्त्यर्थम् इति यावत् (तु. पपा.; वैतु. सा. अभ्या॒[भि॒-आ॒]··· जजा॒न इति योजयन् षष्ठीत्याह, तन्न । तथात्वे अभिः अनभिसंबद्ध इव भवेत् । तस्य पञ्चमी-योगाऽप्रसिद्धेः । गतित्वे च तस्य द्वैस्वर्यस्याऽनुपपन्नस्य दुर्वारत्वात्)] । यद्यपि नः इति द्वि३ इति K. आह, तथाऽप्यसौ अभेः गतित्व एव कृतास्थो भवति । तेन चोक्ता स्वराऽपत्तिस्तदवस्था भवति । सु॒त् इति पदस्य नः इत्यनेन सामानाधिकरण्यं वदतश्च तस्य वचनव्यत्ययो दुर्वारः स्यात् । [h]) सपा. ऋ १०,८२,३ विशिष्टः पाभे. ।

[i]) य॒जमानम् इति द्वि. युक्तः कप्र. ।

[j]) इत्थंभूतलक्षणे कप्र. (तु. टि. मा २९,६) ।

[k]) सप्तम्यर्थे वा लक्षणार्थे वा कप्र. द्र. (वैतु. भा. अ॒भि॒पर्य॒ावर्तते इति) ।

[l]) समीपवचनः कप्र. इति भा. । इष्टकाऽऽधानस्य प्रकृतत्वात्, तस्य च शिक्यांऽधिकरणतयाऽविवक्षितत्वादि-त्यर्थः । आधानस्य शिक्यांऽधिकरणकत्वे सप्तम्यनुवादित्वं सुवचं स्यात् (वैतु. MW. अभ्यु॒[भि-उ॒]पदधाति इति [शिक्य-कर्मकत्वाऽभावात्त्वाधानस्य गतित्वाऽसंगतेः]) । पाभे. अ॒धि मै ३,२,४ द्र. ।

[m]) स्व॒म् आ॒युतनम् इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. भा. K. ; वैतु. MW. अ॒भि॒प॒र्यूहते इति द्वैस्वरी-पुरस्सर ऐकपद्ये य आग्रहः स दुराग्रह इति [तु. अभ्यू[भि √ऊ]ह् 'प्रापणे']) । अ॒भि प॒र्यूहते > सपा. काठ २०,९ क ३१,११ अभिप॒र्यूहति इति पाभे. ।

[n]) अ॒पः इति द्वि. युक्तः कप्र. ।

[o]) लक्षणवचन उद्देशवचनो वा कप्र. अन्ना॒द्यम् इत्येतदन्वितः (तु. पपा.; वैतु. भा. PW. प्रभृ. अभ्यु॑-पा॒वर्तते इति मन्वानाः श्रुतिस्वारस्यमवहेलयन्तो द्वैस्वर्यं प्रति पर्यनुयोज्याः) ।

[p]) एनम् इति द्वि. युक्तः कप्र. (वैतु. सस्थ. टि. अ॒भि॒पवते इति) । सकृत् अ॒भि, पवते > मै ३, ४,३ पवते इति पाभे. ।

[q]) लक्षणे वा विषयसप्तम्यनुवादे वा कप्र. द्र. । पशूनां नानारूपत्वेऽपि वायव्यत्वविशिष्टत्वाद् वायुमेव सन्तं पुरोडाशमभिलक्ष्य तद्विषय इति यावत् तेषां

६, ६, ३[a]; ७, ४, ३?[b]; ४[c]; ¶६, १, १, ७[d]; २, २[e]; ४, ४[f]; ७?[g]; ५, ५[h]; ९, ४; ११, ५[i]; $; ६[j]; २, ६, १[k]; ३, ३, ५; ५, ४[l]; १०, २[l]; ४, १, ५[m]; २, १[n]; ३[d]; ३, २[e]; ४, १[o]; ११, ४[p]; ५, ७,

संज्ञानमेकीभावो भवतीति श्रौतोऽभिप्रायः । तदेवमेकीभावं संप्राप्ताः पशव उपतिष्ठन्त इत्युक्तं भवति । **अभेः संजानानाः** इत्युत्तरेण स्वरवता कृदन्तेन गतित्वेन योग इति भा. । तन्न, स्वराऽऽपत्तेरेव । **अभि**···**उपतिष्ठन्ते** इति चाऽभिप्रैति K. एवं तु सति **एतम्** इति च **एनम्** इति चैतद्द्विरुक्तिरसम्यग् व्याख्याता स्यात् (तु. टि. तै २, २,११,६) ।

a) शोधः अनूवाच् तै ५,६,६,३ द्र. ।

b) 'यतरतीव्राभ्यां तपोदीक्षाभ्याम् ऋषिभिरग्र उपनिषण्णाभ्यां सद्भ्यां क्षत्रं जातं भवति, तत् (तस्मात् कारणात्) अस्मै (राज्ञे [ताद्दग्जातक्षत्रात्मने]) देवा अ(?अ)भि(?पि) संनमन्तु (किमुत मनुष्याः)' इत्याकारस्यैव पाठस्य स्वारस्यं स्यादिति, कृत्वा तत्परः शोधः द्र. । ?**अभि, संनमन्तु** (तैआ ३,११,९ च) >सपा. शौ १९, ४१, १ ?**उपसंनमन्तु** इति (यस्था. टि. च द्र.) शांआ १२, ४ **अभिसंनमन्ताम्** इति च पाभे. ।

c) **अभि संनमामः**> सपा. पै १,५३,२ **उपसंनमन्तु** इति, शांआ १२, ४ **अभिसंनमन्ताम्** इति च पाभे. ।

d) सप्तम्यनुवाद्युपर्यर्थः **अपः** इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. भा. K.; वैतु. PW. MW. आशौचप्रसङ्गात् **अभ्यंम्रियत** इति योगं मन्वानौ तादृशस्याऽऽशौचस्यानुवादमात्रत्वेन संकेतने श्रौताऽभिप्रायाच्चिन्त्यौ) । पाभे. **अधि** मै ३, ६,३ द्र. ।

e) **यज्ञम्** इति द्वि. युक्तः कप्र.(वैतु. भा. MW. प्रभृ. **अभिप्रयुङ्क्ते** इति) ।

f) **यज्ञम्** इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. भा.) ।

g) एकतरत्र **पशून्** इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. भा. K.; वैतु. MW. [ब्राह्मणान्तरीये समानप्रकरणे] **अभिदीक्षेत** इति योगो द्वैस्वर्याऽऽपत्तेश्चिन्त्यः) । अन्यतरत्र **माम्** इत्येतदन्वितः ।

h) **उदयनीयम्** इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. भा.; वैतु. PW. K. **अभिनिर्वपति** इति मन्वाना अनिष्टद्वैस्वर्यप्रसङ्गादुपेक्ष्यौ) । **अभि निर्वपति** > सपा. काठ २३, ९ क ३६,६ **अभिनिर्वपति** इति पाभे. ।

i) द्वयोः स्थ. **धामानि** उद्दिश्य **प्रच्यवते** इत्यभिप्रायवत्यां श्रुतौ लक्षणे कप्र. (तु. टि. मा ४,३४; मै ३,७,८) । एकत्र च यत् क्रीत उपनद्धः सोमो (ह्रियते) यजमानमभिलक्ष्य वरुण एवैतीत्यभिप्रायवती श्रुतिः । तेन वरुणेन यजमानस्याऽऽशङ्कितस्य ग्रहणस्य निवारणार्थमेवाऽनुपदं शान्तिः श्राव्यते **नमो मित्रस्य** इति ।

j) **यजमानम्** इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. टि. तै २, २, ४, ७) । अनुपदं यत्तस्य निष्क्रयणं श्रूयते तदेवेह अभिना संकेत्यते । **अभिसंभवतः** इति योगं व्याचक्षाणः K. चिन्त्यः, द्वैस्वर्याऽऽपत्तेः । न चाऽग्नीषोमकर्तृकस्य यजमानाऽभिभवस्येह कश्चिदवकाशः । भा. अपि कल्पद्वयमाह तच् चिन्त्यम् । तत्राऽपि हि चोद्यमुक्तम् । **अभि, संभवतः** > सपा. काठ २४, ७ प्रभृ. **अभिसंभवतः** इति, मै ३,७,८ **अभिसंभवेताम्** इति च पाभे. ।

k) **अग्निम्, अपः, आदित्यम्** इति द्वि. युक्तः कप्र. (वैतु. भा. **अभिविपश्यति** इति यदाह तद् द्वैस्वर्यदोषाच्चिन्त्यम्) ।

l) **हृदयम्** इति द्वि. युक्तः कप्र. । **समेति** इत्यस्य 'लीयते' इत्यर्थात् अकर्मकता च द्र. (तु. K; वैतु. भा. **अभिसमेति** इत्यभिप्रयन् अपलक्षणद्वैस्वर्यप्रसङ्गाच्चिन्त्यः) ।

m) नापू. टि. तै. शाब्दप्रवृत्ति-विशेषस्य शाखा-विशेषगतस्येदमपरमुदाहरणं द्र. । शाखान्तरे समान-प्रकरणे गतित्वयोगदर्शनात् (तु. मै.) । **अभि, समेति** > सपा. मै ३, १०, ७ **अभिसमेति** इति पाभे. ।

n) सप्तम्यनुवादी कप्र. । '**यस्य** (वसतीवरीषु) अगृहीतासु [सूर्यः] **निम्रोचेत्**' इति वा. (तु. भा. 'अभिलक्ष्य' इति, K. च वसतीवरीरगृहीतवन्तम् **अभी**त्यादिव्याचक्षाणस्तात्पर्यबद्धदृष्टिरिति; वैतु. PW. प्रभृ. **अभिनिम्रोचेत्** इति) । **अभि, निम्रोचेत्** > सपा. मै ४,५,१ **अभिनिम्रोचेत्** इति, माश ३,९, २, ८ **अभ्यस्तमियात्** इति च पाभे. ।

o) **उपांशुसवनम्** इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. भा.) ।

p) **वत्सम्** इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. पपा. K.; वैतु. भा. प्रभृ. **अभिनिवर्तते** इति चिन्त्ययोगाः [भा. 'यत्र यत्र···तत्र तत्र' इत्यनेनैव अभेः अर्थस्य परिसमाप्तत्वेऽपि पुनस्तदाख्याताऽनुप्रवेशोऽर्थान्तरनिर्देशश्च दुर्वच इत्यभिसंधिः]) ।

२[a]; ६, १, १[b]; २[१]$[c,d]; ७,३; १०, २[e]; ११, १; ५[f]; ६[g]; ¶७, १, १, १[h]; २, १[i]; ५, ५[j]; ७, ४[k]; २, ७, ४†;३,११, १[२]$[k]; ४, ८,१[l]; ३[m]; १०, २[n]; ११, २[n]; ५, ५, २[o]; मै १, २, ५[२p]; ६[q]; ३, ३९[r]; ४, ३[s]; ७, २[t]; ३[t]; २,२, १; ७, ५;७†; ९†; ११[u]; १०, ३‡[v,w]; १२, ३[१]; १३, ८; ९†; १०[x], ३, १, ९¶[k]; २, ९¶; ७,४; ८[२q]; ¶; ¶८, ३[२]; ४[५p,y]; १०[q], ११, ४[p]; १६, १†; २[z]; ४, २,५[२]; १०[a1]; ¶३, ६[b1];८; ६, ९¶[c1]; ७, ८¶[c1]; ८, ६¶[z]; १०, ५†; †११, २; ४; ५†[c1]; †१२, ३[२]; ४; ६; †१४, ३; ५; १०; १२; १६; काठ २, ६[p]; ७[q]; ४, ९[d1]; १३[k,r]; ६, ११†[c1]; ७, १६†;

---

a) तृतीयसवनम् इति द्वि. युक्तः कप्र.। गतित्वोपाश्रयः K. प्रतिभाति । तेन तु तस्य द्वैस्वर्यापत्तेर्मोक्षो दुष्करः स्यात् । सप्तम्यनुवादिनि कप्र. सवितारम् इत्येतदन्विते सति तु सुश्लिष्टोऽन्वयः द्र. । अभि.,पर्यणयन् > सपा. मै ४, ७,१ अभिपर्यौहन् इति पाभे. ।

b) सदः इति द्वि. युक्तः कप्र. (वैतु. भा.) ।

c) रूपम् इति द्वि. युक्तः कप्र. ।

d) तु. टि. पाभे. च अभि मा ७, ४५ ।

e) लक्षणे कप्र. । तु. टि. पाभे. च तै ३,३,४,३ ।

f) ज्यायश्छन्दोऽभिलक्ष्य तद्विषये वा कनीयसा छन्दसा व्यशंसन् (विहृतं शंसनमकुर्वन्) इति लक्षणार्थे वा विषयसप्तम्यनुवादे वा कप्र. द्र. (एकेन छन्दसा छन्दोन्तरस्य विहरणप्रकारार्थं तु. आश्रौ ६,३, १२; १३) । यत्तु भा. PW. प्रमृ. अभिव्यं(वि-अ)शंसन्, अभिविशंसति इत्याख्यातिकौ योगावाहुस्तच्चिन्त्यम् । द्विस्वराऽऽपत्तेः । द्वितीये प्रयोगे च अभेः च वेः च पपा. भेदतो निर्देशोऽप्यस्मदभिमतं द्रढयेत् । गतित्वे हि नामोदात्तवति तिङि वि-वत् अभेः अपि निघातप्रसङ्गात् । अपवादाऽभावात् । यच्च शस्त्रे ज्यायश्छन्दोऽभितः कनीयसोश्छन्दसोर्दर्शनात् कनीयसी छन्दसी अभितः कृत्वा ज्यायश्छन्दो विशंसतीति K. व्याचष्टे, तन्मन्दमिव भवति । विहरणप्रकारस्य तथात्वाऽभावात् । तत्र हि कनीयसैकेन चछन्दसाऽपरस्यैकस्य ज्यायसश्छन्दसो विहरणं भवति । तयोः पच्छो व्यत्यासपूर्वकं शंसनं विशंसनं भवतीति भावः ।

g) लक्षणे कप्र. (तु. भा.; वैतु. K. अभिसंपादयति इत्यानुष्टुभेन शस्त्रसंपत्तौ तात्पर्याद् अनुष्टुप्संपत्तिमात्रपर्यवसितो गतित्वदर्शी चिन्त्यः) ।

h) नापू. टि. दिशा लक्षणे कप्र. ।

i) स्वार्थप्रधानम् अव्य. द्र. ।

j) तु. सस्थ. टि. अनूवाच । k) लक्षणे कप्र. ।

l) यक्र. आ॒ऽम्, व्यंस्तम् इति द्वि. युक्तः कप्र. ।

m) सप्तम्यर्थानुवादी कप्र. द्र. (तु. तत्रैव पूर्वपक्षे इति) ।

n) लक्षणे वा सप्तम्यनुवादे वा कप्र. द्र. । विराजमभिलक्ष्य विराजि वा संपद्यन्ते संपूर्णा दशत्वसंख्याविभज्यत्वविशिष्टा भवन्ति, विराड्रूपतया परिणता भवन्तीति भावः । K. तु अभि-सं√पादि इति ण्यर्थे सकर्मकतया व्याचक्षाणोऽप्रमाणः स्वरदोषश्चोक्तदिशा द्र. । सा. अपि शुद्धां सकर्मकतां समर्थयंस्तद्दिशैवाऽनुयोक्तव्यः । अभि, संपद्यन्ते > सपा. काठ ३३, २ अभिसंपद्यन्ते इति पाभे. ।

o) लक्षणे वोद्देशवचने वा कप्र. (तु. भा. K. च) । पाभे. अतिरिच्यंत तै ७,५,५,२ द्र. ।

p) लक्षणे कप्र. (तु. टि. ऋ १,५१,१) ।

q) लक्षणे कप्र. (तु. टि. मा ४,३४) ।

r) पाभे. अधि क ३,११ द्र. ।

s) सपा. काठ ५,६ अभिसंबभूवुः इति पाभे. ।

t) पाभे. अनु काठ ८,१५ द्र. ।

u) स्वार्थ-प्रधानम् अव्य. (तु. टि. मा १२,५७) ।

v) सुत् इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. टि. तै ४,६,२,१) ।

w) पाभे. अभि तै ४,६,२,१ द्र. ।

x) पाभे. अभि तै ४,३,११,४ द्र. ।

y) अभि[२], नमति[१]; अभि[२], नमेत्[२] >सपा. तै ६,२,६,१ उप···नमति (तु. काठ २५,३), उप···नमेत इति पाभे. ।

z) इत्थंभूतलक्षणे कप्र. (तु. टि. मा २९,६) ।

a1) सप्तम्यनुवादे कप्र. द्र. । अनुपदम् स्वे कुलाये संवेशयति इति श्रौताल्लिङ्गादिति दिक् ।

b1) प्रजात्युद्देशेन पशूनां प्रतिष्ठात्मना सृष्टेर् अहेतुत्वेनोपन्यासाद् उद्देशार्थस्य प्राधान्येन समर्पकः कप्र. द्र. । c1) तु. सस्थ. टि. वि···द्यौत ।

d1) लक्षणे कप्र. । तु. टि. पाभे. च मा ७,४५ ।

८, २¶[a]; ५¶[b]; ७¶;
९¶[b]; १०[७c]; १६[i]†; **९**,
१९†; **१०**, ४¶[d]; ६; ७;
१३[e]; **११**, ३¶[e]; ५¶[d]; ६[e];
¶**१२**, ८[f]; १३[g]; १५†;
१६, ४;७†; ९†; ११[h]; **१७**,
१८†; **१८**, १‡[1]; १४[i]; **१९**,
५; ८[e]; ¶**२०**, ३[b]; ७[j],
१०[k]; **२१**, ६¶[b]; ९[e]; १२[l];
१३†; **२३**, ६¶[h'm]; ९[n];
११†;१२†; **२४**,५; ६[o]; ७[२p];
२५, ७[q]; ९¶[r]; १०¶[d,s];
¶**२६**, २[२t]; ३[२u]; **२७**, ९¶[v];
२८,१¶[w]; २¶; ४[२x]; ¶**३०**,
१[y]; २[z]; ३†; ४[a1]; ६$;
७; ¶**३४**, ७[२b1]; १७[२c1];
३५, १६¶[d1]; **३६**, १[b];
३७, ९[e1]; **३८**, ९; १३†;
३९, १०[f1]; ११; १२†;
४०, ७†; **४३**,१[२]; **४६**, २[g1];
५†; क **१**, १९; **२**,१; **३**,७[h1];
६, ७¶[s]; ¶**७**, १; ४; ५;
६[v]; **२५**, २; **२८**, २‡[1]; ५†;
२९, ३[i]; **३०**, ३; **३१**,५; ९[j];
१२; २१; **३७**,६;७[o]; ८; **३९**,
५; ¶**४०**, २; ३[२s]; ५[२];
¶**४१**, १[२]; **४४**, ४[२h1]; **४६**,
४; ५¶; ६†; ७; **४८**, १४;
† कौ **१**, १२५; १२६; १३२;
१४६; १५५; १६१; १६४;

---

a) द्यावापृथिव्योर्विभागे प्रकृते पृथिव्या दिव्ययज्ञियसृष्टयभिलक्ष्यत्वेन श्रवणात् तत्प्रवचनः कप्र. द्र. । **इमाम्**, **अभि** >सपा. तैब्रा **१**,१, ३,२ **अस्याम्** इति पाभे. ।

b) लक्षणे कप्र. ।

c) लक्षणे कप्र. (तु. टि. ऋ **१**, ११,२; ८; ५१, १; वैतु. SI. **अभि√नम्** इति ⌊एकतरत्र तस्य **अधि**··· **अभिनमतु** इति द्व्युपसर्गयोगो नितरां चिन्तनीयः⌋) ।

d) सप्तम्यनुवादी कप्र. द्र. ।

e) लक्षणे कप्र. (तु. टि. तै **२**,३,१४,६) ।

f) तु. मै **४**,३,६ यत्-संवादत इह हेरश्रुतावपि तदर्थो गम्य इति सुवचम् ।

g) **ऊर्जम्** इति द्वि. युक्तः कप्र. ।

h) स्वार्थ-प्रधानम् अव्य. (तु. टि. मा **१२**,५७) ।

i) पाभे. **अभि** तै **४**,६,२,१ द्र. ।

j) **स्वर्गम्** इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. शौ **१२**, ३, २६) ।

k) SI. **आभिः** इति पठंश्चिन्त्यः ।

l) पाभे. **अभि** तै **५**,४,९,४ द्र. ।

m) पाभे. **अनु** क **३६**, ३ द्र. ।

n) **पत्नीम्** इति द्वि. युक्तः कप्र. (वैतु. SI. **अभिप्रतितिष्ठति** इति) । पाभे. **अधि** क **३६**,६ द्र. ।

o) तु. टि. **अभि** तै **५**,१,५,९ द्र. ।

p) लक्षणे कप्र. (तु. टि. मा **४**,३४) ।

q) **देवताः** इति द्वि युक्तः कप्र. (वैतु. SI. **अभिप्रच्यावयति** इति) ।

r) **एतावत्** इति वीप्सायां द्वि. युक्तो कप्र. (तु. संटि. यदनु क. कप्र. अभावः स्यात् ⌊वैतु. क. मुपा. च संटि. च⌋) ।

s) पाभे. **अधि** तै **६**,२,१०,५ द्र. ।

t) लक्षणे कप्र. (वैतु. SI. **अभिप्रयन्ति** , **अभिप्रतितिष्ठति** इति) ।

u) लक्षणे कप्र. (तु. सपा. तै **६**,३,३,५) ।

v) लक्षणे कप्र. (तु. टि. तै **६**,४,११,४) ।

w) **भागधेयम्** इति द्वि. युक्तः कप्र. ।

x) एकतरत्र लक्षणे कप्र. (तु टि. पाभे. च मा **७**,४५) ।

y) सप्तम्यनुवादी कप्र. (तु. टि. तै **५**,२,४,३ यत्रत्या सौवरी स्थितिर् विनिगमिका) ।

z) कर्मविशेषस्य पर्यवसानसांयोगिकम् उदूहनं श्रूयते । तेन पर्यवसानवाचिनः **अन्त**-शब्दस्य कप्र. योगेन प्राधान्येन निर्देश उचितो भवति (वैतु. MW. गतित्व-दर्शी) ।

a1) लक्षणे कप्र. (वैतु. SI. **अभि**···**वर्षति** इति) ।

b1) छन्दसां यज्ञस्वाराज्यान्यतरविषयत्वेन सृष्टेर्विविच्य श्राव्यमाणत्वात् प्राधान्येन तद्विवेकोऽवगमकरः कप्र. ।

c1) **तन्त्रम्** , **अरम्** इति द्वि. युक्तः कप्र. (वैतु. SI. **अभिप्रतितिष्ठन्** इति) ।

d1) लक्षणे कप्र (तु. टि. काठ **४**,१३) ।

e1) स्वार्थप्रधानम् अव्य. ।

f1) पाभे. **अभि** तै **४**,३,११,४ द्र. ।

g1) लक्षणे कप्र. (तु. टि. मा **२९**,६) ।

h1) पाभे. **अभि** मा **७**,४५ द्र. ।

१६८; २००; २३३; २३५; २३६; २५०; २६५; ३०९; ३२०[a]; ३४४; ३४९; ३७४; ३७६; ३८२; ४०७; ४२९; ४३२; ४६४[२]$; ५०३; ५०९; ५१७; ५१८[b]; ५२१; ५२२; ५२३; ५२८; ५३५; ५४९: ५५०; ५५४; ५५६; ५६९[c]; ५७५; ५७६‡[d]; ५७७;**२**, २७; ३०; ३५; ४०; ५०; ५२; ६३; ८१; ९०; १२३‡[d]; १२५; १६१; १७०; १७८; १८०; २०६;२२०; २७१;२९१;२९२; २९९; ३२१; ३४१; ३४८; ३७१; ४०३; ४०४; ४१२; ४२९; ४४८[e]; ४८०; ४९१; ४९२; ५०३; ५०८; ५१८; ५२८; ५३८; ५४३; ५४७; ५५४; ५८८; ५९१; ६०२; ६०६; ६२८; ६४३; ६६७[f]; ६६८; ६७५; ७०९; ७१६; ७३४; ७५८; ७६९; ७७६[४]; ७७७[४]; ७७८[४]; ८००; ८३९; ८४०; ८४४; ८४५; ८४६; ९३६; ९५७; ९८१; ९८३; १००५$[g]; १०४९; १११२, ११९३[h]; ११९६[a]; १२११; १२१५$[h]; **३**, ३, ५; ४, ४[i]; **४**,५; †जै **१**,१४,१,२;८; १६, २;१७,१; ७;१०; १८,४; २१, ७,२५, १; ३;४;२६,८; २८,३; ३२,७; ३३,८[a]; ३६,३;८;३९, ५;७; ४२,३;६;४३,२; ४५,९; ४८,५$[२]; ५२,७; १३;५३,७; ८[b]; १०; ५४, १; १०; ५५,३; ५६, ७; ८; ५७, १; ३; ७; ५८, ४[c];१०; ११‡[a]; १२; **२**, १, ७; ३, ७[a]; ७, २$; **३**, ३, ६; ४, १; ६; ५, २; ८$; ९; ११; ७, १; ८, ७; ९, ४;१३, १; १५, ९; १६, ८;१६; १७, १; १९, १; २०, २; २३, ३; २४, ७; ८; १५; २६, ७;२८, १३; २९, १; ३०, १४; ३१, २३; २४; ३२; ३२, ३; ३३, ४; ३४, ६[e]; ३६, ५; ३८, ५; ६; ३९, २; ४०, ४; ४१, ४; ४२, ४;९; ४३, ३; १०; ४८, ४; ७; ४९, ४;५२, ८;५३, १; ५५,८;९;५६,३; ५८, १; ३;६; ५९, ८; **४**,२, ३; ७,६; ८,७; १७,१०$; २०,६; २१,८;२३, ३; २४,२;४;२८,९; शौ **१**, १, ३[j]; **२**,१, १[k]; **३**, १,२[l]; ३[m];

---

[a]) तु. टि. वेनन्तः ऋ १०,१२३,६ ।

[b]) सस्थ. टि. पुरि द्र. ।

[c]) तु. टि. अभि ऋ ८,२०,१९ ।

[d]) अभि, अर्ष>सपा. ऋ ९, १०६,१३ अभ्युर्षन् इति पाभे. (तु. सा.) ।

[e]) तु. टि. अभि ऋ ९,१०५,१ ।

[f]) तु. टि. अभि ऋ ९,८२,३ ।

[g]) प्रथमपादतात्पर्याऽनुबन्धात्मको द्वितीयः पादोऽत्र भवतीति कृत्वोपसर्गश्रुतेः योजय इति योग्यक्रियापदस्याऽध्याहारः स्यात् । संगत्यन्तरादर्शनादित्यभिसंधेः (वैतु. सा. अविस्पष्टयोगः [मुपा. अन्व् इन्द्रकर्तृकाऽश्वकर्मकाऽभ्यागमनस्याऽऽशंसनाऽविषयत्वादिति भावः]) इति प्रथमः कल्पः । अथ द्वितीयः । अभि इत्यस्याऽयं निगमो न यनि. इति प्रत्येकधुर्यस्याऽपेक्षयाऽन्यस्य भृतिर्यथा स्यात्तथा (=सायुज्यविशिष्टतया) 'उपसर्पतः' इत्युत्तरत्राऽभिसंबन्ध इति ।

[h]) लक्षणे कप्र. (तु. टि. शौ **३**,१,३) ।

[i]) पाभे. अनु शौ १९,६,२ द्र. ।

[j]) स्वार्थप्रधानम् अव्य. (तु. सा. WI.; वैतु. PW. अभिवितनु इति द्विस्वरं द्व्युपसृष्टं योगमातिष्ठमानः उपेक्ष्यः) ।

[k]) लक्षणे कप्र. (तु. टि. ऋ १,११,२;८;५१,१) ।

[l]) अत्र तिङ्-त्रयं भवति, अभिः च वा. प्रत्येकं क्रिवि. भवति (तु. WI.; वैतु. PW. अभिप्रत इति) ।

[m]) 'गच्छ' इति योग्यक्रियाऽध्याहारमुशन् सा. √शत्रूय इत्यस्य उपमानादाचारे (पा **३**, १, १०) इति क्यजन्तस्याऽकर्मकतां प्रत्यवस्थाप्य 'पुत्रीयति माणवकम्' इत्यस्य निदर्शनेन पाम (**३**,१,८) उक्तदिशा सकर्मकतां समर्थयति । एवं तावदसावनुयोक्तव्यो भवति । 'अस्मान् अमित्रसेना शत्रूयति' इति तदभिमते वाक्ये किमुपमानं किञ्चाऽप्युपमेयमिति । यथा तेनैव स्वयमुक्तमिह शत्रुलक्षणमुपमानकर्म क्यजन्ते धात्वर्थेऽन्तर्भूतं भवति । न च तदभिमतप्रकारेणाऽनभिहितोपमेयकर्माऽपेक्षया सकर्मकत्वमुपपद्येत । इच्छायां क्यचि पुत्रमाणवकवदुपमानोपमेयभावेन स्थितयोः कर्मणोः प्रथमस्याऽन्तर्भावे द्वितीयाऽपेक्षया कामं क्यजन्तस्य सकर्मकताऽभिनिष्पद्यतां न तु खल्वाचार उपमानात् क्यचि तत्संभवः । उपमेयस्य कर्तृत्वेनोपस्थानाद् उपमेयकर्मणोऽविद्यमानत्वात् तदाश्रयेणोक्तसकर्मकत्वस्य च नितरां खपुष्पायितत्वादिति दिक् । न चाऽत्र अस्मान् इति पदमुपमेयकर्मतया नेतुं

२, ५†; २१, ५[a]; **४**, १, ३[b]; ८, २[c]; २७, ४[d]; †३२, ६; ७; **५**, १, ५[e]; ११, ७[f]; १९, ४[g]; **६**, २५, १-३[h]; ३४, ४†; ४७, ३[i]; ९९, १; १०२, १[j]; **७**, १०, १;[k] १५, १'[l]; ८७, १[l]; ८९, २†; **८**, २, ४[m]; १४[n]; १५[o]; ३, ९†; ४, २†; २१; ७, २६[p]; ९, ६[q]; १५[r]; २१[s]; **९**, १, ८†; १४, ३†; १५, ६'†; ‡[t]; **११**, २, १९[u]; **१२**, १, १२[v]; २९[w]; ३३[x]; ३४; २,२ ६†; २७; ३,८'[y]; १२[z];

शक्यम् । तस्य क्यजन्ताऽपेक्षयोपमानोपमेयोभयाऽनभिसंबन्धात् । अतो विषयसप्तम्यनुवादिना **अभिना** तस्य क्यजन्तलक्षितशत्रुक्रियाविषयत्वमुपस्थाप्यते ।

a) स्वार्थप्रधानम् अव्य. (तु. WI.; वैतु. सा. PW. **अभि॒संविदु॒ः** इति मन्वानौ द्वैस्वर्यादुपेक्ष्यौ) ।

b) स्व॒धाः इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. सा. WI ; वैतु. PW. MW. **अभि॒प्र॒तस्थौ** इत्यातिष्ठमानौ द्वैस्वर्यं प्रत्यनुयोक्तव्यौ) ।

c) स्वार्थप्रधानम् अव्य. (तु. WI.; वैतु. PW. **अभि॒प्रे॒हि** इति) ।

d) पृथि॒वीम् इत्येदन्वितः सप्तम्यनुवादी कप्र. (वैतु. PW. **अभि**√सृज् इति) ।

e) 'against' इति विरोधपरमर्थं यत् W. आह तद् **अभेः** सप्तम्यनुवादकतां विस्मरन्नेवाऽऽह ।

f) प॒णीन् इत्येतदन्वितः सप्तमीवचनः कप्र. । 'एतावत्सु बहुषु पणिषु सु भूद् इत्येवं मा वोचन्' इत्यादिप्रकारकः वा. द्र. (वैतु. W. **अभि**√भू इत्यस्याऽर्थमनर्थीकुर्वंश्च व्यर्थं पुरुषव्यत्ययमिच्छंश्च नितरां दयनीयो भवति) ।

g) या॒वत् इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. WI.; वैतु. PW. MW. **अभि॒विज॒ङ्गहे** इति मन्यमाना अनिष्टद्वैस्वर्याच्चिन्त्यौ भवतः) ।

h) परस्पराऽभिलक्ष्यविवेकस्य विवक्षितस्य तन्मात्रविनिगम्यत्वाद् अभिलक्ष्यस्य प्राधान्येन लक्षणे कप्र. द्र. (तु. WI.; वैतु. सा. PW. MW. **अभि॒**··· सं॒यन्ति इति) । पाभे. अनु पै ८,१६,१-३ द्र. ।

i) **व॒स्यः** इति द्वि. युक्तः कप्र. ।

j) **मा॒म्** इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. सा. WI.; वैतु. PW. MW. **अभि॒···स॒मैतु** इति ⌊मन्त्रस्वारस्यप्रातिकूल्याद् विमृश्यं स्यात्⌋) ।

k) **उ॒भे** इत्येतदन्वितः लक्षणार्थौ वा सप्तम्यर्थौ वा कप्र. (तु. सा. W. WI.) ।

l) लक्षणे कप्र. (तु. टि. ऋ १,५१,१) ।

m) **जातु॒म्** इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. WI.; वैतु. PW. MW. **अभि॒सं॒धमामि** इति ⌊अभिलक्ष्यस्य प्राधान्येन निर्देष्टव्यत्वाद् द्वैस्वर्यस्याऽपलक्षणस्याऽभ्युपगमस्याऽन्याय्यत्वाच्चिन्त्यौ⌋) ।

n) त्वा (='ते' पूर्वार्धे) इति द्वि. युक्तः कप्र. (वैतु. PW. WI. **अभि॒क्षरन्तु** इति) ।

o) उद्धरणक्रियाया उद्धर्तृभूम्यवधिकत्वं स्वतः सिद्धम् । अत इह भूमिद्वयपक्ष उत्तरभूम्या अधिकरणता द्र. । भूमित्रयपक्षे च सामर्थ्याद् मध्यभूम्यवधिकत्वमुद्धरणस्य भूम्या उत्तरस्या (उत्तमाया)श्च तदभिलक्ष्यत्वं द्र. ।

p) लक्षणे कप्र. (तु. WI.) ।

q) आपाततः सप्तमीवचनः कप्र. सन्नप्यन्वयतः '=आ षष्ठात्' इति प्रतीयते । तद्विमर्शापेक्षा भवति । साऽन्यतोऽनुसंधेया ।

r) पाभे. **अभि॒** तै ४,३,११,४ द्र. ।

s) **रा॒त्रिम्** इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. शौ १८,४,१३ पै १६,१९,९) ।

t) सकृत् सपा. ऋ १,१६४,२८ अ॒नु इति पाभे. ।

u) नः इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. सा. W. ; वैतु. PW. WI. MW. **अभि॒स्राः** ⌊मपु१⌋ <**अभि**√सृज् इति योजुकाः ⌊द्विकर्मकत्वाऽभावाच्चिन्त्याः इति⌋) ।

v) नः इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. W.; वैतु. PW. WI. **अभि॒···पवस्व** इति) ।

w) सप्तम्यर्थानुवादी कप्र. (तु. टि. ऋ ७,१५,२) ।

x) कुत्र **अभिः** उपसर्गः कुत्र च गतिर् विवक्षित इत्यत्र विवेक इह मन्त्रे विशेषेण सुकरः द्र. ।

y) एकतरत्र सप्तमीवचनः कप्र. पा॒त्रम् इत्यन्वितः (तु. W. WI.; वैतु. PW. MW. **अभि॒···प॒र्यावर्तेथाम्** इति) । अन्यत्र च दि॒शम् इत्येतदन्वितः (वैतु. PW. WI. MW. **अभि॒न॒क्षमाणौ** इति योजुका अनिष्टद्वैस्वर्याच्चिन्त्याः) ।

z) स्वार्थ-प्रधानम् अव्य. (तु. WI.; वैतु. PW. MW. **अभि॒सं॒स्वजस्व** इति W. अपि व्याहृतः) ।

१६[a]; १७[a]; २६[a]; ३०[b]; ५२[c]; ४, १५; **१३**, १, ३३[d]; २, ४२[e]; ३, २३[f]; **१४**, २, ३४[g]; ३५[g]; **१८**, ३, २^{2}†; ४०‡[h]; ७३[i]; ४, १०[j]; १३[k]; †२०, ५, १; ७, १; ८, ३; ९, १; १२, ६; १६, १; १७, ७; १८, ४; २०, ५; २२, १; ४; ५; ३०, २; ३५, १०; ३६, १; २; ४८, १^{2}\$[l]; ४९, ४; ५१, १; ५७, ८; ६१, ४; ६२, ८; ६८, ११; ७६, ३; ९२, १; २; ८; १०४, १; ११२, १; १२१, १; १३०, १४?[m]; पै **१**, ४५, ३[b]; ५१, ३[n]; ७६, ३; ७७, १†; ८६, ३[o]; ९१, १-३[p]; ९७, २[q]; ३[q]; **२**, ६, १; २०, ५[r]; ३५, ३; ६५, १; **३**, ५, ५†; ६, २; ३[s]; १२, ५[b]; १९, ६; २०, १[t]; २७, ३[u]; **४**, २, २; ३२, ७; ३५, ४[v]; **५**, २, ३; १२, ५; १९, १[w]; २१, ३; ३४, ८; **६**, १०, २?[x]; १७, ९†; **७**, ६, ५[t]; ९[t]; †८, १, ७[y]; १३, ८†[z]; ९; १०; **९**, १९, १[a1]; **१३**, १, ११; **१४**, १, ८[b1]; ११[c1]; ३, १५; १६; **१५**, २, ५[d1]; **१६**, ३, ४[e1]; ४, ४; ५[e1]; ६, ९†; ९, २†; ११, १†; १४, ४[f1]; १८, ६; १९, ५; ९[k]; ३२, ८†; ४१, ३[g1]; ६६, ३†; ६८, ६^{2}†; ‡[h1]; ७३, २[i1]; ९०, ९; १०५, ९; **१७**, २, ३[j1]; ३,

---

[a] स्वर्गं लोकम् इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. W.; वैतु. PW. WI. अभि √नी इति)।

[b] स्वार्थ-प्रधानम् अव्य.। अभि संस्पृशन्ताम् > सपा. पै **१७**,३८,९ अभिजितं सजन्ताम् इति पाभे.।

[c] लक्षणे कप्र. (तु. टि. मा **१२**,५७; वैतु. PW. प्रभृ. अभिसंवसानौ इति)। अभि, संवसानौ > सपा. तैब्रा **३**, १, ३,१ परितातनाते इति पाभे.।

[d] लक्षणे कप्र. (तु. टि. ऋ **१**,५१,१)।

[e] लोकान् इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. सस्थ. टि. विभाति)।

[f] PW. संख्या-संकेतः शोधनीयः। शेषं नापू. टि. द्र.।

[g] लक्षणे कप्र. (तु. W. WI.; वैतु. PW. अभि··· परेहि इति)।

[h] सपा. ऋ **१०**,१३,३ अधि इति पाभे.। अनर्थक इति W. WI. च अधि-वत् सप्तम्यर्थानुवादी वा (वैतु. सा. अभिसंपुनाति इति मन्वानो द्वैस्वर्यदोषाच्चिन्त्यः)।

[i] स्वार्थ-प्रधानम् अव्य. (वैतु. PW. अभिप्रेहि इति)।

[j] लोकम् इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. WI.; वैतु. सा. अभि···वहाथ इति)।

[k] ईंजानम् इति द्वि. युक्तः कप्र. वैतु. सा. ⌊ण्यर्थे⌋ अभि···एति इति)।

[l] त्वा, वत्सम् इति द्वि. युक्तः कप्र.। नाउ. मन्त्रेण युग्मकं द्र., तद्गतम् अर्षन्ति इति समानं क्रिप. च।

[m] शोधः सस्थ. टि. विदत् द्र.।

[n] गोत्रम् इति द्वि. युक्तः कप्र.।

[o] कण्वानि पापान्य् अभिलक्ष्येति कृत्वा कप्र.।

[p] लक्षणे कप्र., यदा उपवर्णितस्य प्राधान्येन शिक्षावयिषिनत्वात् तत्-समर्पकेन 'तद्' इत्यनेनाऽन्वितः (तु. टि. अभि-सं √गॄ ⌊शब्दे⌋)।

[q] आतुम् (<आतु-), आनम् (<२आन-) इति द्वि. युक्तः कप्र.। मुपा. सुवारप्रश्नचिह्ननिवारः शोधः द्र.।

[r] मुपा. अर्थवैशद्येतरकरत्वाच् चिन्त्यो भवति। 'अरुन्धति त्वाम् अभि(-लक्ष्य) सर्वं जीवम् आयुषम्' इत्याकारकश्चेदन्वयः सार्थकः संगतश्च, तर्हि अभिः कप्र. स्यात्। अन्यथाऽन्वयान्तरं प्रदर्श्यं भवति। तदेतत् सर्वं विमृशां कृते समर्केति।

[s] तु. टि. अभि शौ **३**,१,३।

[t] त्वा इति द्वि. युक्तः कप्र. (तु. शौ **३**,१२,१ उप इति पाभे.)। [u] वसु, गव्यूतिम् इति द्वि. युक्तः कप्र.।

[v] लक्षणे कप्र.।

[w] अभि, नवत > सपा. शौ **३**, ३०, १ अभिहर्यत इति पाभे.।

[x] पाठो वैकृतभूयिष्ठोऽतो भूयोविमर्शाऽपेक्षः।

[y] तु टि. अभि शौ ५,११,७। [z] ?समनेव टि. द्र.।

[a1] तु. टि. अभि शौ ५, १९,४।

[b1] तु. टि. अभि शौ **४**, २७,४।

[c1] तु. टि. अभि ऋ **१**, ५१, १।

[d1] तु. टि. अभि तै **४**,६,२,१।

[e1] तु. टि. अभि शौ ८,२,४;१५।

[f1] तु. टि. अभि शौ ८, ७,२६।

[g1] सपा. शौ **३**,१२,९; ९,३,२ उप इति पाभे.।

[h1] सपा. ऋ **१**,१६४,२८ प्रभृ. अनु इति पाभे.।

[i1] संहितेह दुष्पाठा भूयोविमर्शापेक्षा द्र.।

[j1] तु. टि. अभि शौ **१२**,१,१२।

१०[a]; ४, ३; ३०, ४[b]; ३२, ६†; ७† ; ३६, ८^{२}; ३७, २; ६; ७; ३८, ५; १८, १०, ४; ५; १४, ४[c]; १८, ३[d]; २२, १०^{२}†; २५, २[e]; १९, ४, ६[f]; ५, ४-६ ; ७, ५‡[g]; १३, १; १४,१; १९,३[h]; २०,११; २१, १०[i]; ३७, ५; ४२, ५^{२}†; ४३, १२; ४५,३†; ४७,१५?; २०, ४,८^{२}[d]; ११, ३^{२}†;‡[j];१७, १[k]; ४६,७[l];१०.

¶अभि-क[m]- -काः काठ ७,७;८.

अभि-कनिक्रदत्- अभि √क्रन्द् द्र.

¶अभि √कम् >कामि, अभि··· कामयते, अभि (कामयते) काठ २९, ५; क ४५, ६; अभिकामयन्ते मै ४, २, १; अभि(कामयन्ते) काठ २९, ५; क ४५, ६ ; अभ्यकामयत मै ३, ६, ८[n]; ४, २, १; १२; ५,७[o]; काठ ७, ५; ८, ५; १३, ३[n]; १९, ३; २३, ४[n]; क ५, ४; ७, १; ३०, १; ३६, १[o]; अभ्यकामयन्त मै १, १०, ६; काठ८,५; २८,२[p];३६,१; क ७, १; ४४,२[p].

अभि-कल्पमान- अभि √क्लृप् द्र.

अभि √काश् >चाकश्[q], †अभि-चाकशीति ऋ १, १६४, २०; शौ ९, १४, २०; पै ८, १३, ९‡[r]; १६, ६७, १०; †अभि-चाकशीमि ऋ ४, ५८,५; ९[r]; मा १३, ३८ ; १७, ९३; ९७; का १४, ४, १ ; १९, १ , ७^{२}; १०; तै ४,२, ९, ६; मै २, ७, १७; काठ १६, १६; ४०, ७^{२}; पै ८, १३, ५; अभिचाकशीहि मा १६, २; क १७, १, २; तै ४,५, १,१; मै २, ९, २; काठ १७, ११; क २७, १; पै १४, २, ८; अभ्यचाकशः पै १९, ४७, १४; अभ्यचाकशम् ऋ १०, १३५, २ ; †अभि··· अचाकशम् ऋ १०, ८६, १९; शौ २०,१२६,१९.

अभि √कृ, अभि···कृणोमि, अभि (कृणोमि)' पै ८, १०, ६; अभिकृणुत >ता पै २, ६४,१[s]. अभिचक्र शौ ३, ९, १; पै २, ६४,१; ३,७,२.

अभि-करण- स्वप्न°

अभि-कृत्वर[t]- -राणाम् पै १६, ७०,६.

अभिकृत्वरी[u]- -रीः शौ २,८,२

अभि √क्लृप् > अभि-कल्पमान- -नः पै १६, ७२,४ϕ; -नाः मा १३,२५[v]; १४,६;१५;१६;२७; १५, ५७[v]; का १४, २, ११[v]; १५, १, ५; ४, ३^{२}; ८,५;१६, ७, १[v]; मै २, ८, १२^{२}; काठ १७,१०^{२}[v]; क २६,९^{२}[v].

¶अभि-क्लृप्ति- -प्त्यै क ३९,१[w].

अभि-क्रतु[x]- -तवे पै १९, ४९,१५;

---

[a]) तु. टि. अभि शौ १२,१,२९ ।

[b]) पाभे. अपि शौ १२,२,४ द्र. । अति इति मूको. ।

[c]) पाभे. अनु शौ १४,२,७४ द्र. ।

[d]) तु. टि. अभि ऋ १,५१,१ ।

[e]) तु. टि. अभि शौ १३,२,४२ ।

[f]) शौ ६,१२,३ ? पृञ्चे टि. द्र. ।

[g]) सपा. अभि पर्वतान् <> ऋ १,१९१,९ शौ ६, ५२,१ पर्वतेभ्यः इति पाभे. ।

[h]) पाभे. अनु शौ ६,२६,२ द्र. ।

[i]) सपा. खि ५,११,२ वीरुः इति पाभे. ।

[j]) सकृत् सपा. ऋ १,१६४,२८ प्रभृ. अनु इति पाभे. ।

[k]) सपा. शौ ६,३७,१ उप इति पाभे. ।

[l]) नः इति द्वि. युक्तः कप्र. । वैप४ सपा. अभि √वद् > अभि···वद कौसू ४६,५४^{२} इत्यत्र द्वि-पदः शोधः द्र. ।

[m]) अभि-गत- इत्यतो मूलभूतात् प्रास. पूप. प्रकृतिस्वरवतः सतः प्राति. स्वार्थे कपि प्र. सति *अभि-गतक- > *अभि-अ अ क- > यनि. इति नैप्र. द्र. (वैतु. पा ५, २, ७४; यदनु अभि इत्यतः कनि प्र. आद्युदात्तं प्राति. निर्देष्टव्यं स्यात् । किमिति तत्तु नाऽऽस्थायीत्यत्र तु. टि. अभीक-) ।

[n]) सपा. तै ६,१,३,६ अभ्यध्यायत् इति पाभे. ।

[o]) सपा. तै ६,४,४,३ अभ्यध्यायन् इति पाभे. ।

[p]) सपा. मै ४,६,८ अभ्यायच्छन् इति पाभे. ।

[q]) यङ्लुकि रूपं भवति ।

[r]) सपा. °कशीति <> °कशीमि इति पाभे. ।

[s]) पाभे. अपकृणुता शौ ३,९,१ द्र. ।

[t]) गस. उप. क्वरप् प्र. उसं. (पा ३, २, १६३) । कृत्-स्वरः प्रकृत्या ।

[u]) नाप. (रोग-विशेष- वा आसुरी-विशेष- वा) । सा. ⌊पक्षे⌋ उप. < √कृत् (छेदने) इति ।

[v]) पाभे. अभि तै ४,४,११,२ द्र. ।

[w]) सपा. काठ २५,४ अभितृत्यै इति पाभे. ।

[x]) विप. ⌊पै.⌋, नाप. (आक्रमिन्-, उद्धत-पुरुष-) । 'अभिगामी क्रतुरस्य' इति कृत्वा बस. पूप. प्रकृतिस्वरम्

-†तूनाम् ऋ ३,३४,१०; मै ४, १४,५;१३; शौ २०,११,१०.

अभि √क्रद्,न्द्, > कनिक्रद्.

अभिक्रन्दति शौ ११, ६,३;४; पै १६, २१, ३; ४; अभिक्रन्दन्ति ऋ १०,९४, २; पै६, १०, ३; अभिक्रन्दसि पै १४, ३, २६; अभिक्रन्द ऋ ५, ८३, ७[a]; तै ३, १, ११, ६†; काठ ११,१३†; शौ ४, १५,६; ५, २०, ७; २१, ४–६; पै ५, ७,३; ९,२४, ८; अभ्यु(भि-अ)क्रन्दत काठ १३,१२¶; शौ१९, ३०,५; पै १३,११, २३.

अभि···चक्रन्द पै १, ५५, १; अभ्यक्रन्दीत् पै १६,२१, ५[b]; अभिक्रन् ऋ ७,५,७.

†अभि···अचिक्रदत् ऋ ९, ६८,२; ८२, १; कौ १, ५६२; २, ६६६; जै १, ५७, ७; ३, ५५,७.

†अभि-कनिक्रदत्- -दत् ऋ ९, ९७, १३; १०, ६७, ३; तै ३, ४, ११,३; मै ४, १२, ६; काठ २३, १२; कौ २, १५६; जै ३, १५,४; शौ २०,९१,३.

अभि-क्रन्द[c]- -न्दः पै २,७०,४.

अभि-क्रन्दत्- -न्दति[d] शौ ८, ७, २१; पै १६.१३,११; –न्दन् ऋ ९,८६,११; १०,२१,८; कौ २, ३८२†;जै ३, ३१, २†; शौ ५, २०, २; ११, ७, १२; पै ९, २४, २; ११, १, १०‡[a]; १६, १५४,२.

अभि-क्रन्दम्[e] पै ७, १,९.

अभि √क्रम्, > क्राम्, क्रमि,

अभि···क्रमते ऋ १, १४४,१; ¶अभिक्रामति मै १,७,३; काठ ९,१; १८, १९; क ८, ४; २९, ७; अभि···क्रमाम ऋ ६, ४९, १५.

†अभ्य(भि-अ)क्रमीत् ऋ ९, ८६, १४; १०८, २; काठ ४५, १६$[f]; कौ २,४३; जै३,५९,२; †अभि···अक्रमीत् ऋ ९, ४०, १; मै २, २, १३¶; कौ १, ४८८; २,२७४; जै १, ५१, २; ३,२३,६.

¶अभिक्रमयति तै ५,१,१, २.

¶अभि-क्रम[g]- -मम् काठ १८, १९^{१}; क २९,७^{१}.

अभि-क्रम्य ऋ १, ८०, ५; तै ३, १,२.३¶; काठ १८, १९¶; क २९,७¶. [म्य अन्°].

¶अभि-क्रान्त- -न्तेन काठ ६, ५; ८,५; क ४,४; ७,१.

¶अभि-क्रान्ति- -न्तिः तै५,१,१, २; –न्त्या मै ३, १, १; –न्त्यै तै ५,४,८,५; मै १, ८,४^{२};५^{२}; काठ ८,५; क ७,१.

¶अभि-क्राम(त् >)न्ती- -न्ती मै १,४,१२^{३}.

¶अभि-क्रामम्[h] तै २, ६, १, ४; मै १,४,१२^{२}; काठ ६, ५^{२}; क ४,४^{२}.

अभि √क्रुश्, अभिक्रोशन्तु शौ ५, २१, ९; ¶अभ्यक्रोशन् तै २,५, १,२.

अभि-क्रोशक[i]- -कम् मा ३०,२०; का ३४,४,२.

अभि √क्षद्[j] > अभि-क्षत्तृ[k]- -त्तारः ऋ २, २९, २; –त्तुः ऋ ७, २१,८.

?अभि-क्षद[l]- -दान्? ऋ ६,५०, १.

च (पावा २,२,२४; पा ६,२,१)।

[a] सपा. अभिक्रन्द<>अभिक्रन्दन् इति पाभे.।

[b] सपा. शौ ११,६,१७ अभ्युवर्षीत् इति पाभे.।

[c] गस. भावे घञ् प्र. (पा ३,३,१८)।

[d] वैतु. W. प्रभृ. क्विप्. इति? तु. सस्थ. स्तनयत्- <-यति।

[e] णमुल् प्र. (पा ३, ४,२२)। सपा. शौ ५,१४,११ अभिस्कन्दम् इति पाभे.।

[f] पाभे. अत्यक्रमीत् तै ५,७,२४,१ द्र.।

[g] उप. भावे घञन्तम् वृद्ध्यभावः (पा ७,३,३४)।

[h] गस. णमुलन्तम्। कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६, १, १९३;२,१३९)।

[i] गस. ण्वुलन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या।

[j] √क्षद् इत्यस्याऽर्थवैमत्यस्य कृते यस्था. टि. द्र.।

[k] गस. तृजन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६, १, १६३; २,१३९)।

[l] गस. उप. कर्तरि अच् प्र. (पा ३, १, १३४) थाथादि-स्वरः वा. रूपम् च वः···त्रातॄन् देवान् इत्येतत्-समानाधिकरणं सन् नकारान्तं च द्वि२ च द्र. (वैतु. संपा. पपा. –दाम् इति, स्क. वें. सा; –दा– इत्याकारान्तं प्राति. इति कृत्वा तस्य पुं. द्वि१ सद् मकारान्तं चैतत् रूपम् इति प्रतिपन्नाश्चिन्त्याः [व्यु. प्र. प्रति पर्यनुयोक्तव्यत्वादित्यभिसंधेः], GW. MW. प्रभृ. अ-भिक्ष-दा- [पूप. क्रिवि. इति कृत्वा उस. इत्यभिसंधिः] इति प्राति. इति यदाहुस्तद् व्यर्थमिव पपा. विरुध्येतेति कृत्वा सुकल्पितं सदप्युपेक्ष्यम्)।

अभि √ क्षम्, अभिक्षमध्वम् ऋ २, २८,३; अभि···क्षमध्वम् ऋ २, २९, २; †अभि···क्षमेत[a] ऋ २.३३,१; पै ७,३,१०.

अभि[b]···चक्षमीथाः ऋ २, ३३,७.

अभि √ क्षर्, †अभिक्षरन्ति ऋ ९, ६१, ५; कौ २, १३८; जै ३, १३, १४; पै २, ३९, ६[c]; अभिक्षर शौ ७, ११४, ४[d]; †अभि···अक्षरन् ऋ ९, ३३, २[e]; कौ २,११५; जे ३,१२.२.

अभि √ क्षिप् > अभि-क्षिपत्- -पन् ऋ ५,८३,३.

अभि √ ख्या, अभि···ख्यत् ऋ १०, ५३, २; अभि···अख्यन् तै ३, २, ८, ३; अभिख्यः ऋ ६, ४८,१९; अभि··ख्यः ऋ ६, १५, १५; अभिख्यम् ऋ ७, ८६,२.

अभि-ख्या[f]- -ख्या ऋ १, १४८, ५[g]; ८, २३,५[g,h]; १०, ११२, १०.

अभि-ख्यातृ- -ता ऋ ४, १७, १७.

†अभि-ख्याय ऋ १, १५५,५; २, ३०,९; खि १,११,८.

अभि √ गच्छ्, गम्, > गमि, अभिगच्छति ऋ १०, १४६, ५; तै ५, १, ३, २[i]; ३; ६, १, २, २[j]; ४, २[k]; ७, ४; ३, १०, ४; ¶मै ३, ७, ५; ¶काठ २१,७; अभिगच्छति काठ २३, २¶; अभिगच्छति क ३५, ८¶; अभि···गच्छति पै १७, ३०, ४[l]; अभिगच्छतः[m] शौ ४, ११, १०; अभिगच्छन्ति का ४०,१,३[n]; मै ३,६,८; अभिगच्छामि शौ १६, ७, ११; अभिगच्छात् पै १०, १, ९; अभ्युगच्छन् शौ १६,७,९?[o]. अभि···जग्मुः ऋ ३, ६०, १; ¶अभ्यगन् मै १,६,१३[1].

अभि-गत[p]- -तः खि ५, १८, १; शौ २०, १३५,१.[°त- अन्°].

¶अभि-गन्तृ- -न्ता काठ २५,७[2]; क ३९,५[2].

अभि-गमन- गुरुदार°.

अभि-गमयत्- -यन् तै २,३,६,२; ४,११,५[q].

अभि-गर्- अभि √ गॄ,गॄ (शब्दे) द्र.

अभि √ गा, †अभि···जिगाति ऋ ७,७१, ४; १०, १२३, ८; कौ २,११९८; †अभि···अजिगात् ऋ १, ३३, १३; मै ४, १४, १३.

†अभि···गात् ऋ १०, ५, ६; शौ ५, १, ६[r]; पै ६, २, ६; अभिगुः[s] मै ४, ९, १२; अभ्यगाम पै १,५१,२.

अभि √ गाह् > †अभि-गाहमान- -नः ऋ १०, १०३, ७; मा १७,३९; का १८, ४,७; तै ४,

---

[a]) =सपा. तैब्रा २, ८,६,९। ऐब्रा ३, ३४ क्षमेथाः इति पाभे.।

[b]) सपा. पै १५,२०,४ चक्षमीथाः इति गत्यभावः पाभे.।

[c]) सपा. तैब्रा ३,७,१३,३ उपक्षरन्ति इति पाभे.।

[d]) तु. PW. WI.; वैतु. W. पूप. कप्र. इतीव कृत्वाऽन्वाचक्षाण उपेक्ष्यः।

[e]) द्रोणानि इत्यन्तसंयोगे द्वि. इति कृत्वा तदधिकरणक-गोमद्राजस्य बभ्रुकर्तृके धारयाऽभिक्षरणे तात्पर्यं द्र. (तु. वें. सा.; वैतु. GW. अभिः कप्र. इति)।

[f]) गस. उप. भावे अङ् प्र. तनस् स्त्रियां टाप् प्र. (पा ३,३,१०६;४,१,४)। कृत्-स्वरः प्रकृत्या।

[g]) तृ१ (तु. वें. सा. GW. प्रभृ.; वैतु. सा. ⌊१मे स्थ.⌋ द्वि१ इति)।

[h]) सपा. मै २,७,४ दृशा इति, मा ११,४१ का १२, ४,४ तै ४ १,४,१ काठ ११,४ प्रभृ. दृशे इति च पाभे.।

[i]) सपा. का १९,३ क ३०,१ आप्नोति इति पाभे.।

[j]) सपा. मै ३,६,४ अश्नुते इति पाभे.।

[k]) सपा. काठ २३,५ क ३६,२ आलभ्यते इति पाभे.।

[l]) पाभे. अपि···गच्छतु शौ १२,२,४ द्र.।

[m]) अत्र मूको. च सा. च मन्त्रान्ते कीनाशस्याभि-गच्छतः इति पाभे. द्र.। तथात्वे अभि-गच्छतः इत्येवं शत्रन्तस्य ष१ स्यात्। न तु स्वरतस्तादृशे पाठे प्रमाणमुपलभ्येत।

[n]) पाभे. अपिगच्छन्ति मा ४०,३ द्र.।

[o]) °च्छम् ⌊उपु१⌋ इति शोधः (तु. RW.)।

[p]) सस्व. कृते तु. टि. १अति-क्रान्त-।

[q]) पाभे. अतिघातम् द्र.।

[r]) इह विरोधपर्यवसिताऽऽभिमुख्याऽर्थस्याऽऽख्यातान्तर्भावेन मन्त्राऽर्थस्वारस्याऽनुकूलत्वाद् अभेः गतित्वेन योगः (तु. PW. WI.; वैतु. W. अभिः कप्र. इति)।

[s]) सपा. ?अभिगुलब्रधानः > माश्रौ २, ५, ४, २४ अधिगुर्वधे नु इति, तैआ ४, २०, २ अभिगुः वृधानः इति च पाभे.। सस्थ. आगुः टि. द्र.।

६, ४, २[a]; मै २. १०, ४; काठ १८,५; क २८, ५; कौ २, १२०५; शौ १९, १३,७; पै ७, ४,७; अभि (गाहमानः) मै ४, १४,१२.

अभि-गीत– अभि √गै द्र.

अभि √गुप्, अभ्यगोपायन् पै ९, ११,२.

अभि √गुर्, अभि…जुगुरत ऋ ८, ८१, ५; अभि…जुगुर्याः ऋ १,१४०,१३.

†**अभि-गूर्त–** -र्तम्[b] ऋ १,१६२, १५; मा २५,३७; का २७,१३, ६; तै ४,६,९,२; मै ३, १६,१; काठ ४६, ५. [°र्त– सु°, स्वयम्°].

†**अभि-गूर्ति**[c]**–** -र्तिः ऋ १,१६२, ६; १२; मा २५, २९; ३५; का २७, १२, ६; १३, ४; तै ४,६,८,३;९,१; मै ३, १६,१^{१}; काठ ४६,४;५.

अभि-गूर्य > र्या[d] ऋ २,३७,३.

अभि-गूर्य– स्वयम्°

अभि √गृ,गॄ (शब्दे), ¶अभिगृणाति तै ५, १,४,४; अभिगृणाति ऋ १, ५४, ७, अभि…गृणाति ऋ ५, २७, ३; ७,३८,४; अभि…गृणीतः ऋ ३, ६,१०; अभिगृणन्ति ऋ १, १००, १७; २, ४३, १; १०, ७, २; अभि…गृणन्ति ऋ ७, ३८, ४; १०, ४९, ११; अभि…गृणन्ति ऋ ५ ७९, ४; अभि (गृणन्ति) ऋ ७, ३८, ४; अभिगृणीमसि ऋ १, ४२,१०; अभिगृणातु पै १९. ५१, २; अभि…गृणातु ऋ ५,४१,१९; १०,१३९,५[e]; †अभि…गृणीताम् ऋ १०, ४७, ८; पै ७ ६, १; अभिगृणन्तु मा १४, ४; १५, ३; का १५, १, ४; १६, १, ३; तै ४, ३, ४, २; मै २, ८, १; ७; काठ १७, १; ६; क २५, १०; २६, ५; शौ १८, १, ५२‡[f]; अभि…गृणन्तु मा १४, २; का १५, १, २; तै ४, ४, १२, ५; मै २, ८, १; ३, १६, ४; काठ १७, १; २२, १४; क २५, १०; पै १५,२,४; २०, ३४, २; अभिगृणीहि ऋ १, १०, ४; ४८, १४;२, ९,४; अभि…गृणीहि ऋ १, १५, ३; मा २६, २१†; मै ३, १६, ४; काठ २, १५[g]; २२, १४; पै १५, २, १; अभि…गृणाहि तै ४.४,१२,५; अभिगृणीतम् मै २,१२,६[h]; काठ १८, १७[h]; क २९, ५[h]; पै ९, १,८[h]; †अभिगृणत शौ ५,२७, ९[h]; अभिगृणीत[f] ऋ १०,१५,६; मा १९, ६२; का २१,४,१२.

अभि-गर्[i]**–** -रः मा ८, ४७; का ८, २२, १; –¶रौ मै १,९,१[j]; ५; काठ ९, ९;१२; क ८,१२.

¶**अभिगरा(र-अ)पगर–** -रौ काठ ३४,५.

ϕ**अभि-गृणत्–** -णन्तः मा २, १८; का २,४,६; तै १.१,१३, ३; मै १,१,१३.

अभि √गृह्, ग्रह्, ¶अभिगृह्णीते क ३७, ५; ¶अभिगृह्णाति तै ६, ४, ११, ४[k]; ५,७, ३; ६, ११, ३; मै ४, ५, १; ३; ७, १; काठ २४, ४; २७, ९'[k]; २८, ७^{२}; क ४४, ७^{२}; ¶अभिगृह्णाति तै ६, ५, ७, ३; मै १, ६, ९^{२}; अभि… गृह्णाति तै १,६,९,४¶; ¶अभ्य(भि-अ)गृह्णात् तै २, १, ७, २; मै २,५,७; काठ १३,८.

अभिजग्रहः पै १६, ४६, १-१०; ४७, १-१०; ४८, १-५[l].

अभि-ग्रहीतृ[m]**–** -तारः मै १, ३,

---

[a] अभिगोत्राणि इत्येकपदतया व्याचक्षाणः सा. चिन्त्यः: तथा सति द्वैस्वर्यानुपपत्तेरेवेति दिक् ।

[b] सपा. शौ ९, ५, १३ पै १६, ९८, ३ अभिपूर्तम् इति पाभे. ।

[c] गस. भावे क्तिन्नन्ते पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६, २,५०) ।

[d] सस्व. कृते अपमृज्य टि. द्र. ।

[e] पाभे. ϕअधिगृणानः द्र. ।

[f] सपा. अभिगृणन्तु<>अभिगृणीत इति पाभे. ।

[g] सपा. तैब्रा २, ४, १, ४ आपश्रौ ९, ८, ८ प्रभृ. अभि…पृणाहि इति, पागृ ३, १, ३ अभि…पृगाहि इति च पाभे. ।

[h] पाभे. अभि मा २७,१८ द्र. ।

[i] गस. उप. मा. का. इत्यत्र भावे अप् प्र. । अन्यत्र कर्तरि अच् प्र. इत्याकरतो विवेच्यम् । उभयथाऽपि थाथादि-स्वरः (पा ६,२,१४४) ।

[j] ?अभिगरः इति पपा. ।

[k] सपा. मै ४,६,४ गृह्णाति इति गत्यभावः पाभे. ।

[l] अभिजिग्रह इति मुपा. प्रमादजः द्र. ।

[m] गस. तृजन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या ।

१२[e].

अभि √गै, अभिगाय पै १९,३८, १.

अभि-गीत- -तः ऋ ९, ९६,२३.

अभि-घातम् अभि √हन् द्र.

अभि √घृ > घारि, ¶अभिजिघर्ति मै १, १०, ७; ४,६, ९; काठ ३६,२.

¶अभिघारयति तै २. ६, १,६; ६, ३, १०, २[b]; मै ३, १०; १; ४, १, ११; ¶अभिघारयति तै २, ६, १, ६; ६,६;८, ४; ६, ३, ९, ६; मै ३, १०, २; ४, १, ९; काठ ३१, ७; क ४७, ७; ¶अभि···घारयति मै १, ८, ४; ३, ६, २; काठ २३, १; २५, ८; क ३५, ७; ४०, १; ¶अभिघारयन्ति मै ४, १, १२; ¶अभिघारयन्ति तै २, ६,३, १; ¶अभि···घारयन्ति मै ३, १०, ५; ४, ५, २; ७, ४; अभिघारयामि तै १, ६, १, २; मै १, १, ११; ४, १, १२¶; काठ १,१०¶; ¶अभिघारयान् तै २, ६, ३, १; अभिघारय शौ १२, ३, ३७; पै १७, ३९,७; ¶अभिघारयेत् मै १, १०, ७^{२}; ४,४,९; काठ ३६, २^{२}; १४; ¶अभिघारयेत् मै १, १०, २० ; ३, १०, १; ¶अभि···घारयेत् तै २, ६, ८,४.

अभि-घारित- -तः शौ ५. २१, ३; पै ६,९,१२[c]; -तौ शौ १०, ९,२५; पै १६.१३८,६. [°त- अन्°].

¶अभि-घार्य तै २, ६. ३, ५; ६, ३, ९, ६; मै १, १०, ७; ३, १०,१^{२}.

¶अभि-घार्य[d]- -र्याः मै १, १०, २०; काठ ३६, १४^{२}; -र्या३ः मै १, १०, २०^{२}; काठ ३६, १४^{२}.

¶अभि-घृत, ता- -तम् मै ३,९, २;४, १,१२; -ताः मै ४,५,२; -तानाम् तै ६,४,३,३. [°त- अन्°, सत्य°].

अभि-घ्नत्- अभि √हन् द्र.

?अभिघ्नन्[e] खि १,२,२.

¶अभि √घ्रा > जिघ्र, अभिजिघ्रति तै ६ ४,११,४^{२}; मै ४,६,४.

अभि-जिघ्र(त् >)न्ती- -न्ती ऋ १,१८५,५.

अभि √चक्ष्, †अभिचष्टे ऋ १, १६४, ४४[f]; ३, ५९, १; ६, ५१, २ ; १०, १३९, २; ३; खिसा ३, ८; मा १२, ६६; १७, ५९; का १३, ५, ५; १८, ५.१०; तै ३, ४,११, ५; ४, २, ५, ४; ६, ३,४; मै २, ७, १२; १०, ५; काठ १६, १२; १८, ३; २३, १२; ३५, १९; क २५, ३; २८, ३; ४८, १७; पै १६,१०३,७; †अभिचष्टे ऋ ७, १०४, ८; १०, ८५, १८; खि ३, २२, १०; शौ ८, ४, ८; ९, १५, २६‡[f]; पै १६. ९, ८; अभि···चष्टे ऋ १, १०८, १; ७, ६१, १; †अभिचक्षते ऋ ८, १०१, ६; १०, १०७, ४; शौ १८, ४, २९; अभि···चक्षते ऋ १, १९०, ६; अभिचक्षसे ऋ ५, ३, ९; अभि···चक्षाथे ऋ ७,७०, ५[g]; अभि···अचष्ट ऋ ३,५४,६; अभ्यचक्षत शौ १८, ३, ६६; अभिचक्षुः[h] ऋ १०, ९२,१५.

अभि-चक्षण[i]- -णम् शौ ६,१२७, २; पै १,९०,२.

अभि-चक्ष(ण >)णा[j]- -णाः शौ ९,२,२१; पै १६,७८,५.

†अभि-चक्षाण- -णः ऋ २, ४०, ५; मै ४,१४,१.

---

[a]) सपा. मा ७,१४ प्रभृ माश ४,२,१,२२ ददितारः इति, क ३,३ दधिताँरः इति च पाभे. ।

[b]) पाभे. अनक्ति मै ३,१०,२ द्र. ।

[c]) सपा. तैब्रा २ ४,७,५ अभिमानितः इति पाभे. ।

[d]) गस. कर्मणि यदन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६, १, २१३;२,१३९)।

[e]) पाठः? अहिघ्नन् इति संटि. शोध-प्रस्तावः । सपा. ऋ १,११७.९; ११८,९ अहिहनम् इति पाभे. । यद्यपि यमु. यद्-योगीय-स्वरं लङि प्रपु३ भवति, तथापि मूलतः अभिहनम् इत्यस्य सतोऽयं विकार इति सुकल्पम् (तु. संटि. ; ऋ १, ११६;६; ११७,९; ११८,९; ११९, १० प्रभृ. च) ।

[f]) सपा. अभिचष्टे <> अभिचष्टे इति पाभे. ।

[g]) तु. सा. PW. च; वैतु. GW. अभि इति पृथग् अव्य. इतीवाऽभिप्रयन् उपेक्ष्यः ।

[h]) लङि प्रपु३ झि > जुस् प्र. उसं. (पा ३,४,१०९ [तु. वैं. प्रभृ]। यनि. अभ्यस्तं रूपमिति कृते तु. टि. √चक्ष)। [i]) गस. ल्युडन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या ।

[j]) विप. (२आशा-)। गस. स्त्रियां कर्तरि ल्यु > अनः प्र. इसं. लित्-स्वरश्च (पा ३,३,१०७;६,१,१९३;२,१३९)।

†अभि-च॒क्षे[a] ऋ १, १०२, २; ११५, ५; ५, ३१, १२; खि ३, २२, ९; मा ३३, ३८; का ३२, ३,९; मै ४, १४,४; शौ २०,१२३,२.

अभि-च॒क्ष्य ऋ १, ९२, ९; ८, १, ३४.

†अभि-च॒क्ष्य[b]- -क्ष्यम् ऋ ८, ४, ७; कौ २, ९५५; जै ४, २०,१.

अभि √चर् (गतौ), ¶अभि॒चरति तै २, २, ९, १^{२}[c]; ४, ११, ३; मै २, ४, ५; ५, ७[d]; ९; काठ १०, ६; २७,१^{२}; क ४२, १^{२}; ¶अभिच॒रति मै ३, ८, ४; ¶अभि॒चरन्ति काठ १०, ७; अभि॒चर शौ २, ११, ३; पै १, ५७, ३; अभि॒ ⋯ चरत ऋ १०, ३४, १४; ¶अभिच॒रत् तै ६, ४,५, ६^{२}; मै ३,३,५^{२}; ४, ५, ५^{२}[e]; ६, ४; ६; ७, ९; ८, ७; ९; काठ २१,७; २७,१; २९, ८^{२}; ३०,९; ३७,११; क ४२,१.

अभिचेरु॒ः शौ ५, ३०, २; १०, १, १८; पै ९, १३, २; १६, ३६,८.

अभि-चरण- प्रति°.

¶अभि-चरणी॒य,या[f]- -यम् मै २, ५, ८; -याः काठ २१, २; ६; २२, ६; क ३१, १७; २१; ३४,१; -याम् काठ १९ ६; क ३०,४.

¶अभि-च॒रत्- -रतः तै ५, १, ६, ४; काठ २०, ४; क ३१, ६; -रता तै ३, ४, ८, ५; -रते काठ १०, ४; १३, ३; -रन् तै २, १, ५, ७; ७, ७; ८, २; २, २, ३; ३,२; ९, १; २; १०, ४; ४, ११, २;३; ३, २, ३, ४; ७, २, ५, ३;७, ३; मै २, १, ६;७; ९^{२}; ४,५; ५, ६; ७; ९; ११; ३, १, ९; ८,४; ४, ५, ५; काठ ९ १६; १०, १^{२}; ६; ७; ११, ५; १२, ३; १३, २; ४; ८; २१, ४[g]; ३०, ३; क ३१, १९[g]; ४६,६; पै ८,९,७φ[h]; -रन्तम् तै २,२, ९,२. [°रत्- अन्°].

¶अभि-चरस् (:)[i] काठ ३७, १४.

¶अभि॒-चरित- -तम् मै ३, ८,८; काठ २५ ९; ३७, १४; क ४०,२.

¶अभि॒-चरितवै॒[j] तै ५,६,३,१.

¶अभि-च॒र्यं मै २,१,७.

¶अभि-च॒र्यमाण- -णः तै २, २ ३, २; ९, २; ४, ११, ३; ७', २,५,३;७,४; मै २,१,७'; १०', काठ १०, १^{२}; ७; ३०, ३; क ४६,६.

अभि-चार॒[k]- -रः ¶तै ५, ६,३, १; ¶मै ४,४,४; शौ ११, १, २२; -राः शौ १९, ९,९; -रात् शौ ८,२,२६;१०,३,७; पै १६, ५, ६;६३,७.

अभि-चारि॒न्[l]- -रिणः शौ १०,१, ९; पै १६,३५,९.

अभि √चि (चयने) >अभि-चित- -ताः पै १६, ५७,१९.

अभि √चित् >चेति, अभिचेतया(:) पै १९,३७,६[m].

अभि-च्-छाय॒[n]- -यम् शौ १३, १, ५७; पै २०,२७,३.

अभि √जन् >जा, अभि॒जायते ¶काठ ७, १५; ¶क ६, ५; शौ १२, ४,१०; पै १७, १६, १०; ¶?अभिजा॒येते मै २, ५, १[o]; अभिजा॒यन्त ऋ १, १६८,२.

अभि॒-जा(त>)ता- -ता पै ११, १,७[p].

---

[a] गस. केनन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (६,१,१९७;२,१३९)।

[b] गस. ण्यदन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या। उप ईड- (पा ६,१,२१४) इत्याद्युदात्तः उसं.।

[c] सकृत् सपा. मै २,१,७ काठ १०, १ प्र॒तिचरति इति पाभे ।

[d] सपा. काठ १३.८ अभिप्रयुङ्क्ते इति पाभे.।

[e] सकृत् सपा. तै ६, ४, ५, ६ दू॒रे स्या॒त् इति पाभे. ।

[f] गस. अनीयरन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६, १, २१७; २, १३९)। यद्वा ल्युडन्तात् तद्धितः छ>ईयः प्र. तत्स्वरश्च द्र.।

[g] सपा. मै ३,४,७ भ्रा॒तृव्यवान् इति पाभे. ।

[h] वा. सस्थ. टि. व्यथते द्र.

[i] गस. कसुन् प्र. (पा ३,४,१३) ।

[j] तवैप्रत्ययान्तस्य द्वैस्वर्यं द्र. (पा ६,२,५१) ।

[k] गस. भावे घञन्ते थाथादि-स्वरः ।

[l] गस. ताच्छीलिक-णिन्यन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६,२,१३९)। [m] सपा. शौ ७, ३८,१ विभे. ।

[n] अस. सास्व. (पा ६.१, २२३) । वा. क्रिवि. द्र. ।

[o] अभि॒ (स्तु॒नम् इति द्वि. युक्तः कप्र.), जा॒येते इति द्वि-पदः शोधः (तु. सपा. तै २,१,१,६) ।

[p] सपा. माग्र २,१८,२ अभिन्नाण्डा इति पाभे. ।

अभि-जायमा(न>)ना- -ना पै १३,५,१६.

अभि √जभ् > जञ्जभ् > अभि-ज॒ञ्जभान- -नः शौ ५, २०, ६; पै ९,२४,६.

अभि √जल्प् > अभि-जल्पमा-(न>)ना- -ना पै १३, ५, १६.

अभि √जि, ¶अभि॒जयति तै १, ७, ५, ४^{२}; २, १, ३, १[a]; ५, ७, २^{२}; ११, ३; ५; ६^{२}; ६, ३,४; ३, ३, ६, १^{२}; ४, ३, ४; ५. २, १, १^{२}; ७^{२}[b]; ४, ६, ४; ९, ४; ६, २, १; ३, ४; ८, २^{२}; ३; ७, ९, ४^{२}; ६, ५, ११, १^{२}; मै १, ८, ६^{२}; ३, १, ६; ३, ७; ८, २; ९, ५^{३}; ७; ४, ४, ४; काठ १४, ६; १९, ८[c]; २१, १०; १२; २६, २; ७^{५}; ३२, ६; क ३०, ६[c]; ४०, ५; ४१, ५^{५}; ¶अभिज॒यति तै २. ५, ५, ४; ¶अभि॒···जयति तै ३,५,१०,२; ५, ३, ११, २; ६, ४, ५; ७, ५, ७; ६, २, ६, १; ¶अभि॒जयन्ति तै ७, २,१, ४; ३, ४, २^{२}; ५, ८, ४^{२}; ‡अभि॒···जयन्तु[d] शौ ६,१२६, ३; पै १५,१२,१; अभि॒···जय शौ ९,५. ६; १२; पै १६, ९७, ६;९८,१; ¶अभ्य॑(भि॒-अ)जयत् तै २, १, ३,१[e]; मै ४,८,१०^{२}; काठ ३०,५^{२}; अभ्य॑(भि॒-अ)जयन् तै १, ७, ५, ४; ५, २, १, १; मै १,६, ४[f]; ३, १,६; ३,७;८, १०; ९, १; ७; ४, १, १३; काठ ८, १०; ९, १५^{२}[g]; २१, १०[h]; २६,१[g]; २; २८,४[g]; ३१, १०; ३४,५; क ७,६; ४०,४[g]; ५^{२}[i]; ४४.४[g]; ४७,१०; अभ्यु॒-(भि-अ॒)जयन् काठ ३७,११; ¶अभि॒जयेत् तै ६, ६.४, १; ¶अभि॒···जयेत् तै ६,२,६,१; ¶अभि॒जयेयम् तै ३, ४, ३, ४; ¶अभिजयेम काठ ८, १०; क ७, ६; अभि॒···जयेम शौ १२, ३,१५; पै १७,३७,५.

¶अभिजेष्यन्ति काठ २५, २; क ३८, ५; ¶अभि॒ ··जेष्यन्ति मै १. ६, १०; ¶अभिजेष्या॒मः मै ४,२,३^{२}.

¶अभि-ज॒यत्- -यन्तः मै ३,२,४; ९, १; काठ २४, १०; क ३८, ३.

¶अभिज॒यन्ती- -न्ती पै २०, ३५, ३; -न्तीः मै ४, ७, ९; काठ २६,२; क ४०,५.

अभि-जि॒त्[j]- -जित् तै ३,५,२,४; ४, ४, १, २; ५, ३, ६, १¶; ७, ५,१,६¶; मै २, १३, २०; काठ १७, ७; ३३, ६¶; ३७, १७; ३९, ५; क २६, ६; शौ ११,९,१२; १९, ७,४; पै १६, ८३, २; -जितम् पै १८, ३०, १-३; -जिता मा १५, ७; का १६, ३, ४; ¶तै ५, ६, ५, १; २; मै २,८,८; ¶काठ २२,३^{२}; [°जित्- विश्वा॑जित्°].

¶अभि॒-जित,ता- -तम् तै ७, ५, १, २; काठ १४, ६; -ताः तै ३, ५, १०, २; मै ३, ४, ३; ९, ५; ४, ४, ४; काठ २१, १२; ३२,६; ३३, ४; शौ १२, ३,६\$[k]; -तौ काठ ६,८; क ४, ७. [°त- अन्°,सत्र°].

¶अभि॒-जिति- -त्यै तै २,५,११, १; ६, १,४; ३, ३; ३,१,७,२; ३,६, १; ५, २, ४; ५, ३,६,२; ६, ५, २; ६, १,१, २; ६, ४, १;११, २[l]; ७,१,५,७; १०,४; २, २, २; ३, २; ५, ६; ४, ५, ३; ५, १, ६; ९, २; १५, ३^{२}; मै १, ६, ४[m]; ३,४, १;३; ८, १^{२}; ९,१; ४, ८, १०; काठ ८, १०; १२, ७[n]; २१, २; ११; २२,३; २५,१; २६,१; २८,४; ३०,५; क ७,६; ३१,१७; ३८, ४; ४०,४;४४,४.

---

[a] सपा. मै २, ५, ३ काठ १३, ३ उ॒ज्जयति इति पाभे. ।

[b] पाभे. अ॒पाजयत् द्र. ।

[c] सपा. मै ३,१,१० स॒म्···नमति इति पाभे. ।

[d] पाभे. प्रत्या॒वर्तय द्र. ।

[e] सपा. मै २,५,३ काठ १३,३ उ॒दजयत् इति पाभे. ।

[f] सपा. काठ ८, ५ क ७,१ प्राणुदन्त इति पाभे. ।

[g] सपा. तै ६,३,१,१ प॒राजयन्त इति, मै १,९,८^{२}; ३,८,१०^{२} अजयन् इति च पाभे. ।

[h] सपा. तै ५, ४, ६, ४ मै ३, ३, ७ अजयन् इति पाभे. ।

[i] सकृत् सपा. काठ २६, २ व्यजयन् इति पाभे. ।

[j] विप., नाप. (सोमयाग-विशेष-, नक्षत्र-विशेष-) । गस. क्विबन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६,२, १३९) ।

[k] सपा. पै १७,३६,६ अभ्यन्विताः इति पाभे. ।

[l] सपा. मै ४,७,६ व्या॑प्त्यै इति पाभे. ।

[m] पाभे. अ॒पहत्यै मै ३,२,५ द्र. ।

[n] सपा. मै ४,३,२ उ॒ज्जित्यै इति पाभे. ।

अभि-जि॒त्य ¶तै ३, ३,६, २; ¶मै १, ६, ४; ३ ८, १०^{२}; ४, २, ३; ¶काठ ८,१५[a];२५,२; २९, ६; ¶क ८,३[a]; ३८,५; ४५,७; शौ १२, ३, ३६; १९, ५४, ५; पै १२, २, १५; १७, ३९,६.

¶अभि-जि॒(त्य>)त्या[b]- -त्याः तै ७,५,१५,३.

¶?अभिजिघांसन् क ३५,५[c].

अभि-जि॒घ्रन्ती- अभि √घ्रा द्र.

?अभिजितम् पै १७,३८,९[d].

?‡अभि-जु॒[e]- -जु जै ३,७,३.

अभि √जुष्, अभि॒···अ॒जुषन्त ऋ ४,३३,९[f]; अभ्यजुषथाः पै २०, १५,९.

अभि॒···जु॒जोषत् ऋ ४, २३, ४.

अभि-जुष्ट- -ष्टः पै ५, २८,३.

†अभि-ज्ञु॒[g]- -ज्ञु ऋ १,३७,१०;७२, ५; ३, ३९, ५; ७, २, ४; ८, ९२, ३; खि ५, २२, १०[h]; कौ १, २२१; २,६५; जै १,२३,८; पै २०,११,५.

†अभि √तन्, अभि॒···तत्निषे[i] ऋ ८, ६, २५; ९, १०८, ६; कौ १, ५८५; जै १, ५९, ८; ३, ४०,२.

अभि॒···ततु॒नाम[j] ऋ १, १६०, ५; ५,५४,१५.

अभि √तप्, अभितपति पै ९, १०, १२; ¶अभि॒तपेत् मै ४, २, १०.

अभि॒ताप्सीत्[k] मा १३, ३०; का १४,३,४; मै २,७,१६.

अभि-त॒पत्- -पन् शौ १९, २८,३; पै १३,११,३.

अभि॒-तप्त,प्ता- -प्तम् शौ ४, ४, ३; पै ४ ५, ४; -प्ताम्[l] खि ३,१६,३.

*अभि-तर- > ¶अभित॒रम्[m] मै १, ४,१२^{१}.

अभि॒-तस् (:)[n] ऋ १, ५३, ३; ८३, १; १०५, ८; १८२, ४; २, १३,७; ४,१,१४; ५०, ३; ५, १५, ३; ३०, १०; ७, ५५, ५; ५९, ७; ९८, ६; ९९, ३; १०१,४; १०३, ७;८, ५, ३८; १०१, १४; ९, १०१, ११; १०, २७,८; ५३,७; ७६, ६; ८१, ६; १३३, ४; १३४, ५; मा ५, १६†; ११, २९; १३, २; १६, ६; १७, २२†; २०, ४०; का ५, ५, ३†; ८, २०, १†; १२, ३, २; १४,१, २; १७, १, ६; १८, २, ८†; २२, ४, ५; तै १,२, १३,२†; ¶५, २, ३; ४, ४; ७, ७, २; ¶२, १,२,९; ३,८, २^{२}; ४,१, ३; ३,१,५, २¶;४, २, ८, १; ५, १,२;६, २,६†; ५, ७, १, २¶; ६, ४, १०, ३^{२}¶; ¶७, २, ५,६; ६, ३; ३, ४, २; ५; ३; ६, २; ७, ४; ८, २; ९,३; १०, २^{२}; ३^{२}; ५; ४,१, ३;२, ५; ३, ६; ४, ३; ५, ४; ६,३; ७, ३; ११, २; ५, १, ५;२५, २; ¶मै १, २, ९†; ८,

---

[a] सपा. तै १, ५, १,१ विजि॒त्य इति, मै १, ७, २ जित्वा॒ इति च पाभे. ।

[b] गस उप. क्यप् प्र. उसं. (पा ३,१,११७) । कृत्-स्वरः प्रकृत्या ।

[c] अजिघांसन् इति शोधः (तु. सपा. काठ २२, ११) ।

[d] पाभे. अभि॒ शौ १२, ३,३० द्र. ।

[e] सपा. ऋ ८, ९२, ३ कौ २,६५ °ज्वा॒॑ज्ञु,अ॒॑यमत् इति सतः पाठस्य स्थाने °जुवा॑जुव्, आ॑यमत् इति पाभे. । अयं वास्तविकः संगतार्थश्च पाभे. भवत्युत वा शाखान्तरीयस्यैव पाठस्य प्रादेशिको वा प्रामादिको वोच्चारण-विशेष इति चिन्तार्थं सुधियां प्रादर्शि ।

[f] 'मनसा दीध्याना देवा एषां कत्वा हि अपः' इति वा. द्र. (वैतु. सा. GW. प्रभृ. अभि॒·····दीध्यानाः इति) ।

[g] बस. अन्तोदात्तः (पा ६,२,१७२) । उप. यद्र. । वा. क्रिवि. द्र. ।

[h] सपा. शौ २०, १३६, १५ अभि॒तः, अभिक्तुः इति पाभे. ।

[i] तनिपत्योः (पा ६,४,९९) इत्युपधालोपः ।

[j] श्लौ लोटि उपु ३ आडागमः प्र. पूर्वस्वरः उसं. (पा ६, १, १९२ [तु. MGS., यस्था. टि. ततु॒नन्, ततु॒नन्त प्रमृ. च ; वैतु. सा. अन्यथा विवृण्वानः]) । GW. प्रभृ. ण्यन्ताल् लुङि चङि रूपमिति सुवचं स्यात् । तथात्वे चङ्यन्यतरस्याम् (पा ६,१,२१८) इत्युक्तः स्वरः ।

[k] पाभे. परिताप्सीत् काठ ३९,३ द्र. ।

[l] मुपा. -प्ता॒म् इत्यन्तोदात्तत्वं विमृश्यम् ।

[m] तु. यस्था. टि. *अ॒व-तर- > अवत॒रम्, अ॒न्तर- ।

[n] तसिलन्ते लित्स्वरः (पा ६,१,१९३) ।

५; २, ३, ६; ७, ३$; ९, २$; १०, २†; ३, २, ७; ९^{१}; ३, ५^{२}; ११, १$; ४, ३, ९; ४, ७; ६, ८; ७, ९; १४, ५†; काठ ६, ६[a]; १०, १; ७; ११, १; १२, ५; १३, ३; १६, ३; १५ ; १७, ११; १८, २; २०, १०; २१, १३ ; २२, ८; २५, ८; २७, ३ ; ६; ८^{१} ; २८, १; २९, १०; ३३, ३ ; ३७, ११; ३८, ६; ¶क २, ४†; ४, ५; २७, १$; २८, २†; ३१,१२; ३५, २; ४०, १ ; ४२, ३; ६; ४४, १; ४६, ३ ; †कौ २, ४५३; ९३९ ; †जै ३, ३४, ११; शौ १, २७, ३; ३, ५,६; ७; ३०, ६; ४, ५, ६†; १०, ८,३†;१७; १२,३, ४२[b]; १३, १, ३५; १४, १, ४५ ; १९, १६,२; २७, १५; †२०, २१, ३; २५, १; ८७, ६; ८८, ३; १३६, १५$?[c]; पै २, ७२,४; १०,८, ५; १३, ३, १६; १०, ९;१४,२,९;१५,५,६; १६,६७, ६‡[d]; १०१, ६†;१०३,८; १८, ५,२;१८,५; २०,९,३.

अभि √तस्, †अभि···ततस्रे ऋ ४, ५०,२; १०, ८९,१५; शौ २०, ८८,२.

ϕअभि-तस्थिवस्- अभि √ष्ठा द्र.

अभि √तृद्, > तितृत्स, अभितृणत्ति ऋ८ १०३,५;¶अभि···तृन्दन्ति, अभि (तृन्दन्ति) ते ५,६,४,४; काठ २२, ९; क ३५,३; अभितृन्धि ऋ ६,१७,२; †अभि··· तृन्धि ऋ ६,१७, ३; शौ २०,८, १; अभि···अतृणत् ऋ ८,७७, ५; अभि···अतृणत् ऋ २,२४, ४; अभि···अतृन्दन्[e] ऋ ३, ३१,५.

अभि···तर्दः ऋ ६,१७,१[f].

†अभ्यभि···ततर्दिथ ऋ ९, ११०,५; कौ २,८५७.

†अभि···तितृत्सान् ऋ १०, ७४,४; मा ३३, २८; का ३२, २,११.

¶अभि-तृत्ति- -त्त्यै काठ २५,४[g].

अभि √तृप् > तर्पि > अभि-तर्पयत्(त् >)न्ती- -न्तीः शौ १८,४,३९.

अ-भित्ति[h]- -त्त्यै मा ११, ६४; का १२, ६, ५; ते ४, १, ६, २; ९,२; मै २,७,६; ३, १,८^{२};¶; काठ १६,६.

¶अभि √त्वर् > अभि-त्वरमाण- -णः मै ४,५,५.

अभि √त्सर्, ¶अभित्सरति काठ २७, ९; †अभित्सरन्ति ऋ ८, २,६; जै ४, १६,७.

¶अभि-त्सार[i]- -रः मै ३, ७, ४; काठ २७,९[j].

?अभिदना[k] पै १,९८,३.

अभि √दभ् > दिप्स > अभि-दिप्सु,प्सू[l]- -प्सुः ऋ २, २३, १०[m]; -प्स्वः[n] ऋ २,२३,१३.

?अभि √दस् > ϕअभि-दस्यु[o]- -स्युः ऋ १०,२२,८.

¶अभि √दह्, अभिदहेत् काठ ३५, १६; क ४८,१४.

अभि-दाह- अन्°.

अभि √दा (दाने), अभि···ददाति पै ५,३१,४[p].

---

[a] अभितस्थौ इति मुपा. भ्रष्टः (तु. सपा. क ४, ५, SI. च अभितः । तौ इति) ।

[b] सपा. पै १७,४०,२ अव्रताः इति पाभे. ।

[c] तु. RW. शंपा. सात. अभिक्तुः इति ? खि ५, २२,१० शांश्रौ १२,२४,२ अभिज्ञु इति पाभे. ।

[d] सपा. ऋ १, १६४, १६ नु वि इति विभे. ।

[e] =अभ्यमोचयन् (तु. ऋ ६, १७, ३; वें. PW. GW. प्रभृ.; वैतु. सा. अभि इति कप्र. सतीः इत्येतदन्वित इति) ।

[f] मन्त्रस्वारस्याऽनुरोधिनमन्वयमुपेक्ष्य स्वीयं चोत्तरं भाष्यमविचारयन् सा. उपेक्ष्यः ।

[g] पाभे. अभिक्लृप्त्यै क ३९,१ द्र. ।

[h] तस. नञ्-स्वरः । उप. < √भिद् ।

[i] गस. भावे घञन्ते थाथादि-स्वरः (पा ६,२, १४४) ।

[j] सपा. मै ४,६,४ त्सरा इति पाभे. ।

[k] पाठः ? शोधः सस्थ. टि. महा-रधक- द्र. ।

[l] विप. (⌊अभिभवनेच्छावत्-, °ती-⌋ दुःशंस-, मृध्-)। गस. उप. उः प्र. (पा ३,२,१६८) । कृत्-स्वरः प्रकृत्या । स्त्री. ऊङ् प्र. ।

[m] पाभे. अघशंसः काठ ३५,५ द्र. ।

[n] द्वि३ विभक्तेरुदात्तत्वाऽभावे यणादेशः स्वरितः (पा ६,१,१७५; ८,२,४) ।

[o] विप. (दस्यु-) । गस. कृत्-स्वरः प्रकृत्या । 'योऽकर्मत्वादिविशिष्टो दासोऽस्मान् अभिदस्युः' इति संबन्धः द्र. (वैतु. उद्गी. वें. सा. GW. प्रभृ. अभि इति स्वार्थ-प्रधानम् अव्य. इति वा नः इत्येतदन्वितः कप्र. इति वा)।

[p] छन्दस्तः मूको. विरोधतश्च मुपा. चिन्त्यः । त्रैष्टुभस्तावदयमर्धर्चः प्रथमेदमागन् पूर्वस्मादत्र, एतामस्मिँ-

¶अभि-ददि[a]- -दिम् तै ६, ६, ७,२.

अभि √दा (अवखण्डने), अभिदाति[b] कौ १,३३६; जै १,३५,५.

अभि √दास्[c] (हिंसायाम्), अभिदासति ऋ १, ७९, ११; ७, १०४, ७; १०, ९७,२३;१३३, ५; १५२, ४; खि ३, १५, ९; ४, ५, १४[d]; २०; †मा ८, ४४; १२, १०१; १८, ७०; †का ८, १८, १; १३, ६, २५; २०, ५, ३; तै १, ६, १२, ४†; ३, २, १०, २; ५, ७, ३, १; मै ४, ३, ९¶; १२, ३†; काठ ७, २[६]; ९¶; १३[१]; २२, १५[e]; ३७, १५; क ५, २[६]; ८¶; ६, २[२]; कौ २, ४४२‡[f]; १२,८†; शौ १, १९, ३; २१, २†; २,२७, ७; ४, १९, ५; ६, ६, ३†; १५, १†; २; ५४, ३; ८, ४, ७†; पै १, २०,४; ६६, ४; २, १६,४;५; ८८, ३†; ५,२५,५; ६, १२, ७; १६, ९, ७†; १९, २, ८‡[g]; ९†; ३, १०[h]; ५, १४†; १५†; अभिदासन्ति शौ ४,४०, १–८; अभिदासत् ऋ ६, ५, ४; काठ ३१, १४; ३५, १४†; क ४८, १३†; अभिदासात् मै १, ५, ४[५]; ४, ५, ८; शौ ५, ६, १०; १०, १–७; ७, ११३, २; १२,१,१४[i]; पै ६,११,१२;१२, ९–११; १३, १–३; २०,९,१; अभिदासान्[j] शौ १९, १८, १–१०; पै ७, १७, १–१०; अभिदासतु पै ५,२६,४.

अभि-दासत्- -†सतः ऋ १०, १०२, ३; १५२, ३; तै १, ६, १२,५; कौ २, १२१७; शौ १, २१, ३; पै २, ८८, २; –सते तै १,६,२,२; -सन् ¶मै १,५, १०;११; शौ ६,६६,१; पै १९, ११, १०; –सन्तम् शौ ८, ३,२५; पै १६,८,६.

अभि-दिप्सु,प्सू- अभि √दभ् द्र.

अभि √दिह् > अभि-दिग्ध- -ग्धाः शौ ५,१८,८[k].

श्लोकेऽभ्यु त्वा ददाति इत्येवं सु-शोधः द्र. (तु. सस्थ. टि. १एत>ता- ⌊<आ √इ⌋) ।

a) विप. > नाप. (आज्याभिघारित-चरु-)। गस. उप. अधिकरणे किः प्र. कृत्-स्वरश्च प्रकृत्या (तु. सा. O. ⌊आपश्रौ १३, १४, ३⌋ K. प्रमृ.; वैतु. रुद्रदत्तः भाप.=उपरि-दान- इति)।

b) यद्योगीयः स्वरः (पा ८, १, ६६; ७१) । अस्माकमाभिमुख्येन खण्डनपरो भवतीत्यर्थः द्र. । यदेव रूपं छन्दोनुरोधप्रयोजितया नैप्र. यनि. परिणतं भवति तदपि सुवचम् (तु. भ. 'अभिदासति') । यत् सा. अभ्यागमनपरतया बभाषे, तत् खलु साध्यभूतक्रियार्थापेक्षया तत्साधनभूतक्रियार्थं नेदीय इव स्पृशेदिति कृत्वा नादरणीयम् । न चाऽप्यस्य धा. गतौ साक्षाद् वृत्तिः प्रसिद्धा भवति । यदपि विव. √दा(दाने) इत्यस्याऽर्थसंगमने कृतप्रयासो भवति, तदपि हेयम् । अभ्यत्योः नि. अर्थाऽविवेकमात्रप्रयोजितत्वादस्येति दिक् ।

c) दुस्यति > *दुस्सति > दासति ⌊< √दास्⌋ इति नैप्र. √दस् इत्यस्य श्यन्नन्तस्य सतोऽङ्गस्य शबन्ततया प्रतिभासमानः परिणामः द्र. । ननु √दस् इत्यस्याऽकर्मिका वृत्तिर् भवतीति । किं तत इति । √दास् इति धा. सकर्मकः सन्न तत उक्तया नैप्र. परिणमेदिति । सत्यम्, न त्वसौ सकर्मकः, किं तर्हि, अकर्मक इति । कथममुष्य तत्र तत्र वा. कर्माऽभिसंबन्ध इति । अभि इत्यनेन योगे सति सकर्मकत्वपरिणामादिति [वैतु. सा. GW. च √दस् इत्यस्य णिजन्तं वृत्तमिति (णि-लोपेऽभ्युपगम्यमानेऽप्युदात्तनिवृत्तिस्वरस्य दुर्बाधत्वे सति स्वरपूर्वसंक्रमस्याऽनुपपन्नत्वादित्यभिसंधेः); MW. √दास् (हिंसायाम्) इत्यनेन संभेदुकः; WW १,८,१४ *दास्- इत्यतः नाधा. इति च √? ३*दास् इत्यस्य उपलब्ध्यर्थस्य (मूलतः √दिश् इत्यस्य वा √दृश् इत्यस्य वा सजन्मभूतस्य सतः) वृत्तमिति चाऽनध्यवसायं संकेतुकः] ।

d) अभिदा° इति स्वरः ? यनि शोधः । सपा. खिसा २९,१३ प्रतिभूषति इति पाभे. ।

e) सपा. तै ४,७,१५,५ प्रमृ. अभिशोचति इति पाभे, ।

f) सपा. ऋ १०, १३४,२ आदिदेशति इति पाभे. ।

g) सपा. ऋ १,४२,२ शौ ६,६,२ आदिदेशति इति पाभे. ।

h) सपा. शौ ६,६,१ अभिमन्यते इति पाभे. ।

i) सपा. पै १७,२,५ अभिमन्यातै इति पाभे. ।

j) तु. RW. पै. च ; वैतु. शंपा. सात. च मुपा. अभिदासात् इति ।

k) सपा. पै ९,१८,३ सुदिग्धाः इति पाभे. ।

अभि √दी (क्षये) > दिदी, †अभि··· दिदीहि ऋ ९,१०८,९; कौ १, ७७९; २,३६१; जै १, ५९,१; ३,३०,४.

¶**अभि √दीक्ष्**, अभिदीक्षते काठ २२,१३.

अभि-दीध्यान- अभि √धी द्र.

अभि √दीप् > दीपि, अभिदीपयः पै १९,२६,१२.

अभि-दीपयत्- -यन् शौ ४, १९, ३; पै ५,२५,३.

अभि √दु (उपतापे) > अभि-दुन्वत्- -न्वन् शौ ५, २२, २; पै १९, १२,१२.

अभि √दुह् > अभि-दुह्य काठ ६, ३˚; क ४,२¹.

¶अभि-दु(ह्य>)ह्या[a]- -ह्या मै १,८,३.

†१**अभि-द्यु**[b]- -द्यवः ऋ १, ४७, ४; १२७, ७; १३४, २[c]; ३,२७,१?[d]; ६,५१, १५; ८,७, २५; ८३, ९; १०, ७७, ३; ७८,४; ¶तै २, ५, ७, ४?[d]; मै १,६,१?[d]; जै ४,१,७?[d]; -द्यवे ऋ ८,७५,६; तै २, ६, ११,२; मै ४, ११, ६; काठ ७, १७; -द्युभिः ऋ १,६,८;५३,५; ८, ४,२०; मै २ २, ६; काठ १०, १२; शौ २०, २१,५; ४०, २; ७०, ४; -द्युम् ऋ १, ११९, १०.

?२**अभि-द्यु**[e]- -द्यु खि १,३,४.

अभि √द्रा (कुत्सायां गतौ), अभि··· द्रासत् ऋ ८,४७,७.

अभि √द्रु, अभ्युद्रवः ऋ १०,७५,२.

अभि √द्रुह्, > दुद्रुक्ष[f], ¶अभिद्रुह्यति तै २, २, ६, ३; मै २, १, २; ५, ६; काठ १०,३; १३,१; ¶अभिद्रुह्यति तै २, २, ६, २; मै २, १,४; ¶अभिद्रुह्येत् काठ १०,३; १३,१.

†अभिदुद्रोह ऋ १, २३, २२; १०,९, ८; मा ६, १७; का ६, ५, ५; शौ ७,९४,३.

†अभिद्रुहन् ऋ १, ५, १०; शौ २०, ६९, ८; अभिद्रुहः शौ ९,५,४; पै १६,९७,३.

अभिदुद्रुक्षेत् काठ १०, ३; १३,१.

अभि-द्रुह्[g]- -द्रुहे ऋ २, २७, १६; -ध्रुक् ऋ १,१२२,९. [°द्रुह्- अन्°].

¶**अभि-द्रुह्य**[h] तै २,२,६,२; मै २, १,४.

अभि-द्रोह[i]- -†हम् ऋ ७,८९,५; १०, १६४, ४; तै ३, ४, ११, ६; मै ४, १२, ६; काठ २३, १२; शौ ६, ५१, ३; पै १९, ४३, ५†; -हात् मै ३, ७,१०; पै ९,२२, १. [°ह- अन्°].

अभि-ध्रोक्ष्यत्[j]- -क्ष्यन् मै २, १, २; ५,६.

†**अभि √धन्व्**, अभि···अधन्विषुः ऋ ९, २४, २; कौ २, ३१२; जै ३,२५,८.

अभि √धा (बधा.)[k], > धित्स, अभि···धातम् ऋ १, १२०,८; अभिधेतन[l] ऋ ८,६७,५. ¶अभिदधाति तै ५,१,२, १; ¶अभि···दधति मै ३, ९, ६; अभिदधामि शौ ८, ८, ८; ९; पै १६, २९, ८; ९,

---

[a] विप. (गो-)। गस. क्यबन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या।

[b] विप. (⌊अभिगतदीप्ति-⌋ अग्नि-, इन्दु-, कण्व- प्रभृ.)। प्रास. बस. वोभयथाऽपि पूप. प्रकृतिस्वरञ्च (पावा २,२,१८;२४;६,२,२;१)।

[c] सकृत् सपा. या ४,१९ अनूषत (BC. अनूषतः?) इति पाभे.।

[d] अभिदिवः (⌊द्वि३⌋ < *अभि-दिव्-) इति शोधः।

[e] नापू. प्राति. गत्यंशस्वराद् वस्तुतः प्राति. भिन्न- मद उत वा प्रमाद-सुलभविकार एवेति विषये विमृशां विमृष्टिः साऽवसरा स्यात्। प्रथमे कल्पे अभि √दिव् इत्यस्माद् यथायथं कृद्योगः द्र.। उत्तरे √दिव् इत्यनुपसृष्टात् प्रथमं कृद् भवति ततश्च सिद्धवद्भूतेन कृता नाम्ना अभेः समासः।

[f] सनि एकाचः (पा ८,२, ३७) इति प्राप्तस्य भष्त्वस्याऽभावश् छान्दसः द्र.।

[g] गस. उप. क्विप् प्र. बशो भष्भावः कृत्-स्वरश्च प्रकृत्या (पा ८,२,३७; ६,२,१३९)।

[h] गस. ल्यबन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६,१, १९३; २,१३९)।

[i] गस. भावे घञन्ते थाथादि-स्वरः (पा ६, २, १४४)।

[j] गस. शत्रन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या बशो भष्भावश्च।

[k] उपसृष्टस्य धा. कथने बन्धने च वृत्तिर्यथायथमूह्या।

[l] √धा > √*धे > √*धि इति (तु. टि. √धा)। यनि. प्रामाण्ये तु. निधेतन सा. (ऋ १०, ३७,१२), Pw. प्रभृ.; वैतु. स्क. वें. सा., दु. (या ६, २७) √धाव् इत्यस्यैतत् रूपमिति।

अभि…दुधामि शौ ७, ३८,१; अभि…धत्ताम् शौ ४, ३६, १०; अभि (धत्ताम्) शौ १३, १, २० ; पै १८, १६, १०; अभिधेहि काठ ४, १६; शौ ४,१६,७; पै ५, ३१, २; ३२, ८; १६, ९७, ४[a]; अभिधत्तम शौ ११, ११, ३; अभि… दधिध्वम् ऋ ७,३४,९[b]; अभ्यु-धत्त शौ ३, ११, ८ ; पै १, ६१, १; ¶अभिदध्यात् काठ ३०,९.

अभि…अधित खि ५, ७, २, ८; मा २१,४६; का २३.५,४; मै ४, १३, ७[c]; काठ १८, २१; अभि…अहित[d] शौ ३. ११,८; पै १, ६१, २; अभ्यधीताम् ऋ १०, ४,६[e]; अभ्यधाम् पै २०,५२,५; अभि…अधाम् ऋ १०,१४५, ६; शौ ३. १८,६†; पै १,९८,३; २०,४६,३.

¶अभिधीयते मै ३, ७,८.

अभिधित्सते[f] ऋ १०, ८५, ३०.

अभि-धा[g]- -धाः मा २२,३; का २४, १, ३; तै ७, १, ११, १; मै ३,१२,१; काठ ४१,२.

अभि-धान- वाजपेय°.

अभिधानी[h]- -नी ¶मै २,९,५; ४, २, २; शौ ८, ११, ५; पै १६, १३३, १०. [°नी-अश्व°].

अभि-धाय काठ १८, २१‡[i]; शौ ८,८,५;७; १९.५०,५; पै १४, ४,१५; १६,२९,५;७.

अभि-हित,ता- -तः ऋ ५, ५०,४; काठ २३, ६; शौ ६, ६३, ३; ८४,४; पै ८, ११,४; १९,११, ३; -तम् शौ ९, ३,८[j]; -ताः शौ १०,१,३०; पै १६, ३८,२; -ताय तै ७, ४, २२, १; काठ ४५, १; -†तौ ऋ १०, ८५, ११; शौ १४,१, ११[k]. [°त-अन्°, शृङ्ग°].

अभि √धाव् (गतौ), अभिधावति ऋ ९, ६०, ३; पै ४, २०, ६; †अभि…धावति ऋ ९, २८, ⌊४; ३७, ६⌋; कौ २, ६१३; ६४७; जै ३, ५२, १; ५३, ५; अभिधावामि शौ ६, ११९, ३; पै १६, ५०, ७; अभिधाव-(?म)न्तु पै १६, ७३, ४; ¶अभ्यधावन्[l] मै ४,६, १.

¶अभि √धि[m], अभिधिनोति तै ६, ६, १०,२; मै ४, ६, १[२]; काठ २७, ५; २९, ६; क ४२, ५; ४५,७; अभ्यधिन्वन् काठ २७, ५; क ४२,५.

अभि √धी[n], >दीधी, अभि…दीधय >या ऋ ३,३८,१; १०, ३२, ४; अभि(दीधय) ऋ १०, ३२, ४.

अभि-दीध्यान- -नः पै १९, ३८, १६[o]; -φनाः ऋ ४, ३३,९[p].

अभि-धीत- -तः मा ८,५४; का ९,७,१.

अभि √धृ > अभि-धृत- -ताः पै १९,२१,५.

अभि √धृष्, >धर्षि, अभिधृष्णुवन् पै १९,३१,६; अभ्यधृष्णुवत्?[q] मै ४.५, ९¶; ¶अभ्यधृष्णुवन् काठ २५,६[२]; क ३९,४[२].

---

[a]) सपा. शौ ९,५,५ अवधेहि इति पाभे. ।

[b]) वैतु. सा. अभिः कप्र. इति विमृश्यम् ।

[c]) वैतु. भा. तैब्रा ३,६,११,३ आधित इति ।

[d]) लुङि रूपं भवति (तु. सा., समीपवर्त्ति अभ्युधत्त इति पदान्तरं च) । एस्थि. दधातेर्हिः (पा ७,४,४२) इति यदनुशिष्टं भवति तदव्याप्तत्वादल्पीयो भवतीति द्र. ।

[e]) या ⌊३, १४⌋ =अभ्यधाताम् । लुङि प्रपु२ ।

[f]) सपा. आपमं १,१७,८ अभिधित्सति इति, शौ १४, १,२७ पै १८,३,६० अभ्यूर्णुते इति च पाभे. ।

[g]) गस. विजन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ३, २, ७४; ६, २, १३९) । यथाऽनुपदमेव यम्यमानस्य ध्रियमाणस्य च विषये यन्तृत्वं धर्तृत्वं च श्रूयेते, तथाऽभिधीयमानस्य सतोऽभिधातृत्वेन श्रवणं स्यादिति कृत्वा कर्तरि प्र. इष्ट इत्यभिसंधिः (तु. PW., L ४४० अनु-ष्ठा- प्रभृ.; वैतु. MW. भा. उ. म. च कर्मणि क्विपा निष्पादुकाः) ।

[h]) =रज्जु- । गस. ल्युडन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६, १,१९३;२,१३९) । स्त्रियां ङीप् प्र. ।

[i]) सपा. ऋ १०,७०,१० मै ४, १३,७ नियूया इति पाभे. ।

[j]) पाभे. अपिहितम् पै १६,३९,८ द्र. ।

[k]) सपा. पै १८,१,११ उपहितौ इति पाभे. ।

[l]) पाभे. अनू(नु √उ)न्द् >अन्वौन्दन् द्र. ।

[m]) धा. प्रीणनपोषणयोर्वृत्तिः (तु. यस्था. टि.) ।

[n]) धा. ध्याने वृत्तिः (वैतु. वें. दीप्तौ वृत्तिरिति) ।

[o]) सपा. तै ३,५,५,३ अधि रोचने दिवः इति पाभे. ।

[p]) तु. सा. GW. प्रभृ. ।

[q]) °वन् इति शोधः (तु. सपा. तैआ ५, १, ३) ।

अभि॒दाघृषुः[a] शौ १, २७, ३.
¶अभ्य॑घर्षयन् मै १, १०,१६; काठ ३६,१०.
‡अभि-धृ॒षे[b] मै २, ७, २[c]; काठ १६.२.
अभि-धृष्णु- -ष्णवः पै ८, १२,७.
अभि-धृष्णुवत्- अनु°.

अभि √ध्मा > धम > °ϕअभि-ध॒मत्- -मन्ता ऋ १, ११७, २१.

¶अभि √ध्यै, अभ्य॑ध्यायेत् तै १,५, ९, ४; ५, ५, ४, १; ६, १,३, ६[d];४, ४, ३[e]; अभ्य॑ध्यायन् तै ७,२,८,६; अभिध्या॒येत् तै १, ७,४,६.

अभि-ध्रोक्ष्य॒त्- अभि √द्रुह् द्र.

¶अभि √ध्वंस् > ध्वंसि, अभिध्वंसयेत् काठ २७,८.
अभि-ध्वंस॒यत्- -यन् काठ ११,६. [°यत्- अनु°].

अभि √नक्ष्, †अभि॒नक्षति ऋ १, ९५, १०; पै ८, १४, १०; अभि॒···न॒क्षति ऋ २, २०,२; अभि॒···न॒क्षन्ति ऋ ६,३४,३. अभि॒···ननक्षुः ऋ ५,१५,२.
अभि-न॒क्षत्- -क्षन्तः ऋ २, २४, ६;८,९६,५.
अभि-न॒क्षमाण- -णाः ऋ १०,१७, ९; शौ १८,१,४२†;४,४६†.

अभि √नन्द्, अभिन॒न्दति शौ ९, २,२; पै १६.७६.२.
अभि-न॒न्दत्- -न्दन् शौ १९,८,३.

अभि-न॒भ्यु[f]- -भ्यम् ऋ १०,११९, १२.

¶अभि √नम् > अभि-नति- -तिम्, -त्यै काठ ८, १०; क ७,६.

अभि √नश् (व्याप्तौ), †अभि॒नट् ऋ ७, १०४, २३; शौ ८, ४, २३; पै १६, ११, ३; अभि॒···नशत् ऋ ८, २०,१६; अभि॒···न॒शत् ऋ ४, १३, ४; अभि॒नशन् ऋ २, २७, १४; †अभ्या॑(भि॒-आ)नट्[g] ऋ ६, ४९,८; मा ३४, ४२; का ३३, २,५; तै १,१,१४,२.

?अभिनाक्तजम्[h] पै २०,३०,७.

अभि-नि √क्रम्, अभि॒···न्य॑क्रमीः ऋ १०,६०,६[i].

अभि-नि √धा, ¶अभिनि॒दधाति मै ३, ८,९[j]; ४, ७, ९[k]; काठ २५, ४; क ३९, १; ४०, १; ¶अभिनिदधाति मै ३, ८, ७[l]; अभिनि॒दधामि मै ४, ७, ९; काठ ७, १३^{१}; क ६, २^{२}; अभिन्यदधात् काठ २५,४; क ३९,१; ¶अभिनि॒दध्यात्[m] मै ४,७,९.

¶अभि-नि √म्रुच्, अभिनि-म्रो॒चत् मै १, ८, ७^{२}; ३, ६, ९;४, ५,१[n]; काठ २३, २; क ३५,८.
अभिनि-म्रुक्त- सूर्य°.

अभि-निर् √नुद्, अभिनिर्नुदन्तु पै २०,४२,१.

¶ अभि-निर् √वप्, अभिनिर्वपति[o] काठ २३ ९; क३६,६.

अभि-नि √वृत्, †अभि॒···नि॒वर्त॑ताम् ऋ १, ८९, २; मा २५,१५; का २७, ११, २; मै ४. १४, २; पै २, ३०, १; अभिनि॒वर्तस्व शौ १०, १, ७; पै १६, ३५, ७; ‡अभि॒[p]···नि॒वर्तस्व[q] मा १२, ७; का १३, १, ८; काठ १६, ८; अभि॒····नि॒वर्तध्वम् मै ४, २,५.
¶अभिनि-व॒र्तम्[r] तै ६,४, ११,४;

---

[a] दादृशुः (< √दृश्) इति सा. पाठः ।

[b] गस. केनन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या ।

[c] सपा. ऋ २,१०,५ प्रभृ. माश ६,३,३,२० अभि-मृ॒शे इति पाभे. ।

[d] पाभे. अभ्य॑कामयत मै ३,६,८ द्र. ।

[e] पाभे. अभ्य॑कामयत मै ४,५,७ द्र. ।

[f] अस. सास्व. (पा २,१,१४;६,१,२२३) । वा. क्रिवि. द्र. ।

[g] मध्य आडागमो न तु आङुपसर्गः । अन्यथात्वे गतिर्गतौ (पा ८, १, ७०) इति अभेः निघात-प्रसङ्गात् (तु. पपा. स्क. प्रभृ., दे २,१८; वैतु. उ. म. च) ।

[h] पाठः ? सपा. शौ ७, ३९, १ अभिरोरुदम् इति पाभे. ।

[i] नि॒ इति स्वाअ. इति सा. । तच्चिन्त्यम् ।

[j] पाभे. अ॒धि तै ६,२,१०,५ द्र. ।

[k] सपा. काठ २९,८ नियुनक्ति इति पाभे. ।

[l] पाभे. अधिनिदधाति काठ २५,८ द्र. ।

[m] पाभे. अधि काठ २९,८ द्र. ।

[n] पाभे. अभि॒ तै ६,४,२,१ द्र. ।

[o] पाभे. अभि॒ तै ६,१,५,५ द्र. ।

[p] वैतु. उ. म. च लक्षणे कप्र. मा इत्येतदन्वित इति ।

[q] =सपा. माश ६. ७, ३, ६ । ऋ ४, ३१, ४ पै १,४१,१ कौसू ७२, १४ अभि॒···आ॒ववृत्स्व इति, तै४,२,१,२ मै१,७,१ अभि॒···आ॒वर्तस्व इति च पाभे. ।

[r] गस. णमुलन्ते कृत्-प्रकृतिस्वरम् (पा ६,१,१३९) ।

काठ २७,९^{२}.

अभि-नि √षद् > ¶अभिनि-षण्ण- -ण्णम् मै ३,८,७;९,६.

अभि-नि(सू>)षू √कृ

अभिनिष्-कारिन्[a]- -रिणः शौ १०,१,३१; पै १६, ३८,३.

अभिनिष्-कृत- -तात् शौ १०, १,१२; पै १६.३६,२.

अभि-नि(स्>)ष् √पत् (गतौ)

अभिनिष्-पतत्- -तन् शौ ७,६६, १.

अभि-नि √ह(<घ)न्, अभि[b]··· नि(चित्[c])···जघान ऋ ६, १७,९.

अभि √नी, ¶अभिनयति मै २, २, ५[d]; काठ १०,१०^{२}[d]; ¶अभ्यनयत् तै २,५,२,४.

अभि···नेषस्व पै २०,२२,१.

¶अभि-नीति[e]- -त्यै तै ५,७,८,३; ६,३,२,३; ६,१,१; मै २,२,७; काठ ११,२.

अभि-नेतृ[f]- -ता ऋ ४,२०,८.

अभि √नी(नि √इ)[g], अभि···न्येतु ऋ १०,१४९,४.

अभि √नुद्, अभिनुदन्ति पै ६, १०, ४; ?अभिनुदावहे[h] पै २०, ३६, ९; अभिनुदावहै पै २०,४३,३.

?अभिनुदत्यायती[i] पै १,७१,२.

अभि-नेतृ- अभि √नी द्र.

१अ-भिन्न[j]- -न्नः तै १, ५, १०,४; -न्ने[k] ऋ ६,२८,२.

२अ-भिन्न[l]- -न्ने शौ ४,२१,२‡[k].

३अ-भिन्न- -न्नम् पै २०, ४७,५.

अभि-न्यु(नि √उ)ब्ज्, अभि··· न्युब्ज शौ ८,८,६.

अभि √पत् (गतौ), >पाति, ¶अभ्यपतन्[m] मै २,१,८;४,५, ६; काठ १०,११; २६,१०; क ४१,८.

अभ्यु(भि-अ)पप्तत् शौ ६.१२४, २; अभ्य(भि-अ)पप्तत् शौ ६, १२४, १; पै ९, १०, ८[n]; अभ्यपप्तत् पै १९, ४०, ४; ५; अभि (अपप्तत्) पै १९, ४०,५[o].

¶अभ्यपातयत् मै ४,१,९;काठ ३१,७; क ४७,७.

अभि √पत् (ऐश्वर्ये)[p], †अभि··· पत्यते ऋ ८, १०२,९; कौ २, २९८; जै ३,२४,१४.

अभि-पत्यमान- -नः पै १३, १४, १७; -ϕनाः ऋ १०,१३२,३.

अभि √पद्, अभिपद्यस्व पै १०,१२, १२.

अभि-पद्य[q] ऋ १०.७१,९.

¶अभि-परि √लिख्, अभिपरिलिखेत् काठ २४,४; क ३७,५.

अभि-परी(रि √इ), ¶अभिपरीहि[r] मै १,३, १२; अभि··· परीहि[s] मा ७,१३;१८[r]; का ७, ६,२;७,३[r].

अभि-पर्या(रि-आ) √वृत्, ¶अभिपर्यावर्तते मै १, १०, १७; २, १, १२; काठ ३६, ११; अभिपर्यावर्ते[t] पै १६, १३२, ३-६; ¶अभिपर्यावर्तत मै २, १, १२; ३, ३, ४; ६, ८;

---

[a] गस. ताच्छीलिके णिन्यन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६, २,१३९) ।

[b] वैतु. सा. Pw. प्रमृ. अभ्यो(भि-ओ)हसानम् इति ।

[c] यथा चित्- इति भावे निष्पन्नं प्राति. समासाऽनुप्रवेशतोऽनुदात्तं संत् अव्य. इतीव कृत्वा व्यवहितेत, तथा यस्था. विक्रियमाणं द्र. । तदनु प्रकृते बस. इवाऽवधेयः ।

[d] पाभे. अपिनीय तै २,२,८,२ द्र. ।

[e] गस. उप. भावे क्तिनि पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६, २,५०) ।

[f] गस. तृजन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६,१, १६३) ।

[g] न्यभी (नि-अभि √इ) इति सा. भिन्नक्रमः (तु. टि. अभिनि √क्रम्) ।

[h] शोधः सस्थ. टि. ?सगलिग द्र. ।

[i] वि-नुदात्या (ति-आ-अ) दितिः इति शोध इति मतम् ।

[j] विप. (खिल्य-,घर्म-) । तस. नञ्-स्वरः ।

[k] सपा. अभिन्ने<>अभिन्ने इति पाभे. ।

[l] बस. अन्तोदात्तः (पा ६,२,१७२) ।

[m] सपा. तै ६,४,६,१ अभ्यायन्त इति पाभे. ।

[n] अभ्यपप्तानि>यनि. °तानि इति मुपा. शोधः द्र. ।

[o] सपा. शौ ६,१२४,२ यदि इति पाभे. ।

[p] तु. Pw. प्रमृ. (वैतु. GW. अभि इति कप्र. वा स्यादित्यभिप्रयंश्चिन्त्यः । श्रियः प्रतीश्वरभावाद् व्यतिरिक्तस्योद्देशाद्यर्थस्याऽनर्थकत्वादिति दिक् । वें. सा. च √पत् ⌊गतौ⌋ इत्यस्य निगमो भवतीति) ।

[q] गस. ल्यबन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या ।

[r] पाभे. तै ६,४,१०,५ परीहि द्र. ।

[s] तु. उ.; वैतु. म. Pw. प्रमृ. अभिः कप्र. इति ।

[t] सपा. शौ १०, ५,३८-४१ अभ्यावर्ते इति पाभे. ।

४,२,१२; काठ २१,६; क ३१, २१; अभिपर्यावर्तन्त शौ १५, ७,४.

¶अभिपर्या-वर्त[a]- -र्तात् तै २, ४,१२,३; मै २,४,३.

¶अभिपर्या-वृत्य[b] मै ३,८,१०.

¶अभि-पर्यू(रि✓ऊ)ह् (प्रापणे), अभिपर्यूहति[c] काठ २०,९; क ३१, ११; अभिपर्यौहन् मै ४, ५,८; ७, १[d]; अभिपर्यूहेत् काठ २९,८.

अभि ✓पश्, अभिपश्यति ऋ १, २५, ११; ९, ७३, ८; †अभि···पश्यति ऋ ९, ९, ६; १०, ९; कौ २, ४७७; जै ३, ३६, २; अभि···पश्यतः ऋ ८, २५,७; अभिपश्यन्ति[e] पै १६, १५१, १०; †अभिपश्यथ ऋ १०, १३६, ३; पै ५, ३८,३; अभि···अपश्यत् ऋ ३, ४८,३; अभ्यपश्यन् खि १, ६, ६[f]; अभ्यपश्यम् ऋ ८, ५९,६.

अभि-पश्यत्- -श्यतः शौ १०, ८,२४[g].

अभिपश्यन्ती- -न्ती ऋ ७, ७५,४.

अभि ✓पा(रक्षणे), अभिपाति ऋ १०, १, ३; अभिपासि ऋ ३, ९, ६; अभिपातु मा १३, १९; १४, १२; १५, ६४; का ३, २, ७; १४, २, ४; १५, ४, २; १६, ७, ६; तै ४, २, ९, २; ३, ६, १; ४, ३, ३; मै २, ८, १४^{1}; काठ ३९, ३; ४०,३; ५; पै १९, ३७, ११^{2}; अभिपाहि काठ ३९,२^{1}; अभि···पाहि मा ७, २०; का ७, ८, ३; तै १, ४, १०, १; ११, १; मै १,३,१३; २७; काठ ४, ५; क ३,४.

†अभिपित्-व[h]- -वम् ऋ ४, १६, १; ७, १८, ९; १०, ४०, २; शौ २०, ७७, १; -वे ऋ १, १२६, ३; १८६, १; ६; १८९, ७; ४, ३४, ५; ३५, ६; ५, ७६, २; ८, ४, २१; २७, २०; मा ३३, ३४; का ३२, ३, ५; कौ २, ११०३; -वेषु ऋ १, ८३, ६; शौ २०, २५,६.

अभि ✓पिश्, पिंश्, अभ्यापिंशत् काठ ३७, ९; पै ४, ३, २; †अभि···आपिंशन् ऋ १०, ६८, ११; शौ २०,१६,११. अभिविपिश्रे ऋ ५,६०,४.

अभि ✓पी(वृद्धौ) > ϕअभि-पीप्या-(न>)ना[i]- -नाः ऋ ७,३६,६.

अभि ✓पू, ¶अभिपवते तै ३, २, ३,३^{1};४; मै ४,७,४; काठ २१, १२; २८,९[j]; क ४४,९.

अभि-पूर्व[k]- -र्वम् ¶तै २, १,४,२[l]; ५,३,३,३^{2}; ६, २,१, ५; ७,२, ४,३; ३,९,२^{2}; ४, १, २^{2}; ४, २^{1}; ¶मै ३,४,५[m];८,३; ¶काठ १९, ११; २०, १२; १३; ¶क ३१, १; १४; ३४, १[m]; शौ ११, २, २२; पै १६, १०६, २.

अभि ✓पृ,पॄ,>पूरि, अभि···पृणध्वम्[n] ऋ ७,३७,१.

¶अभिपूरयति[o] काठ ३६, १; ¶अभिपूरयेत्[p] मै १, १०, ७; काठ ३६,१; ¶अभि···पूरयेत् काठ ३६,१.

अभि-पूर्त- -‡र्तम्[q] शौ ९, ५, १३; पै १६,९८,३.

¶अभि-पूर्य[r]- -र्यः मै १,१०,७^{2}.

---

[a]) गस. घञन्ते थाथादि-स्वरः ।

[b]) गस. ल्यबन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या ।

[c]) पाभे. अभि तै ५,२,१०, २ द्र. ।

[d]) पाभे. अभि तै ६,५,७,२ द्र. ।

[e]) सपा. तैआ ३,१३,२ परिजानन्ति इति, खिसा ३३, ८ मा ३१, १९ का ३५, २, ३ परिपश्यन्ति इति च पाभे. ।

[f]) BC. अभ्यपश्यम् इति ?

[g]) सपा. पै १६,१०३,१ विपश्यतः इति पाभे. ।

[h]) तु. टि. २आपित्-व- ।

[i]) विप. (⌊अभिवृद्धा-⌋ सुदुघा- = नदी-) ।

[j]) अभिक्षपते इति पाठः ? यनि. शोधः (तु. सपा. मै. क.) ।

[k]) अस. सास्व. (पा ६, १, २२३) । वा. क्रिवि. ।

[l]) सपा. काठ १३, ७ विभे. ।

[m]) पाभे. अधिपूर्वम् द्र. ।

[n]) अभिं कप्र. मन्वानाः PW. प्रभृ. चिन्त्याः साध्वन्वयाऽन्तरादर्शनात् (तु. वें. सा.) । तिङि श्ना, श इति विकरणद्वयम् ।

[o]) सपा. तैब्रा १,६,३,५ आज्यमानयति इति पाभे. ।

[p]) सपा. तैब्रा १,६,३,५ बर्ह्यानयेत् इति पाभे. ।

[q]) पाभे. अभिगूर्तम् द्र. ।

[r]) गस. क्यबन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६,१,१६२; २,१३९) ।

अभि-प्र√ चक्ष् > अभिप्र-चक्षे[a] ऋ १,११३,६.

अभि √प्रच्छ् > *अभि-प्रश्न- > अभिप्रश्निन्[b]- -नम् मा ३०, १०; का ३४,२,२.

¶**अभि-प्र√च्यु**, अभिप्रच्युवते मै ३, १०,१; अभिप्राच्यवेताम्[c] काठ २४, ७; क ३७, ८; अभिप्राच्यवन्त मै ३, ७, ८; काठ २४,७; क ३७, ८; अभिप्रच्युवेत मै ३,१०,१.

अभि-प्र√जन्, अभि···प्रजायन्ते ऋ ५,१९,१.

¶**अभि-प्र√ज्ञा**>जा,अभिप्राजानीम मै १,५,९.

अभि-प्र(न>)√णक्ष्, अभि···प्र···ननक्षे ऋ ८,५१,८; खि ३, ३,८.

¶**अभि-प्र√(नी>)णी**, अभिप्रणयति[d] काठ १२,१३^{२}.

¶**अभि-प्रति √गॄ**, गॄ(शब्दे), अभिप्रतिगृणीयात् तै ३,२,९,५.

¶**अभि-प्रति√धाव्** (गतौ), अभिप्रतिधावति[e], अभिप्रतिधावन्ति मै ४,६,४.

अभि √प्रथ्, >प्रथि, अभि···अप्रथेथाम् कौ ३,४,८; जै २,२,१. अभिपप्रथे ऋ ९,८०,३.

¶अभिप्रथयति तै २,६,३,४.

अभि-प्रथत्[f]- -थता पै २,२५,५.

¶**अभि-प्र√पद्**, अभिप्रपद्यते[g], अभिप्रपद्यते[g] मै ४, ६, ७; अभिप्रपद्यातै काठ २९, २^{२}; क ४५, ३^{२}; अभिप्रापद्येताम् काठ ३०, १^{२}; क ४६, ४^{२}; अभिप्रपद्येयाताम्[g] काठ२८,२^{२}; क ४४,२^{२}.

अभिप्र-पाद्- अन्°.

अभि-प्र √भञ्ज् > अभिप्रभङ्गिन्[h]- -ङ्गिणः ऋ ८, ४५, ३५.

अभि-प्र √मन्, अभिप्रमन्वते[i] शौ ६,८४,१; पै १९, ५,११.

अभि-प्र√मन्द्, अभिप्रमन्दुः ऋ ८,१२, १३; अभि···प्रमन्दुः ऋ ७,३३,१.

अभि-प्र√मृश्, अभि···प्रमृश ऋ ८,२१,१६[j];८१,६. अभि···प्र·· मृक्षः ऋ ४,३०, १३.

अभि-प्र√मॄ >अभिप्र-मुर्[k]- -मुरा ऋ १०,११५,२.

¶**अभि-प्र √यम्** >च्छ् (दाने), अभि···प्रयच्छति काठ ३६, १३.

¶**अभि-प्र√या**, अभिप्रयाति मै २, १,१^{२}; २; ३, २, २[l]; काठ ९, १७.

अभिप्र-यात्- -यान् मै २,१, १^{२}; २; काठ ९,१७.

अभिप्र-यायिन्[m]- -यी काठ २०, ११-१३; २१, १; २; क ३१, १३-१५;१७. [°यिन्- उत्तरतस°, उत्तरात्°].

¶**अभि-प्र√युज्**, अभिप्रयुङ्क्ते मै २,१,१०; काठ १०, १; १२,३; १३,४;८[n].

अभिप्रायुक्त मै २,७,७.

अभि-प्रव- अभि√प्रु द्र.

¶**अभि-प्र√वृत्**>वर्ति, अभिप्रवर्तयेत् मै ४,१,१.

अभिप्रश्निन्- अभि √प्रच्छ् द्र.

---

[a]) गस. केनन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६,१,१९७; २,१३९)।

[b]) मत्वर्थीयः इनिः प्र. तत्-स्वरश्च।

[c]) सपा. मै ३,७,८ उपप्राच्यवेताम् इति पाभे.।

[d]) सपा मै २,५,१^{२} निनयति इति पाभे.।

[e]) सपा. तै ६,४,११,४ काठ २७,९ वहति इति पाभे.।

[f]) शत्रन्तं प्राति.। इहैतदन्तानां त्रयाणां मन्त्राणामेकवाक्यतयाऽन्वयः द्र.।

[g]) पाभे. अनुप्रपद्येत तै ६,५,३,३ द्र.।

[h]) गस. कर्तरि घिनुण् प्र. उसं. (पा ३, २, १४२) कृत्-स्वरः प्रकृत्या।

[i]) पाभे. प्रमन्दते टि. द्र.।

[j]) दळ्हा चिदर्युः (ष१<[१अरि-]; वैतु. सा. प्र१ [<अर्यु-]) प्रमृशामि, आ भर इत्येवं द्वि-यतिको जागतः पादः द्र. (वैतु. सा. अभि इति औपसर्गिकम् अव्य. इतीव कृत्वा आभर इत्यनेन योजुकः)।

[k]) विप. (जुहू-)। गस. क्विबन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६, २, १३९)। एतत् प्राति. <√मुर्छ् (तु. वें. सा. PVS. VVS.) इति वा, <√मुर् तुदा. (तु. सा.) इति वा, <√मॄ (=>√मृण्) (तु. PW. GW. ORN. MW.) इति वा यत् परेषां विप्रतिपन्नाः व्यु. भवन्ति, तच्चिन्त्यम्। प्रकृते त्यागविसर्जनद्रावणप्रकारकाऽर्थकस्य यनि. √मॄ इत्यस्यैवाऽर्थानुगमदर्शनात् (तु. Eng. √*pour*) इति दिङ्मात्रम्।

[l]) पाभे. अभ्युवस्यति तै ५,२,१,७ द्र.।

[m]) णिन्यन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६,२,१३९)।

[n]) पाभे. अभिचरति मै २,५,७ द्र.।

¶अभि-प्र √ स्कन्द् > स्कन्दि, अभिप्रस्कन्दयति मै ४,६,४;९.

अभि-प्र √ स्था, अभि…प्र…अस्थात् ऋ १,७४,८.

†अभि-प्र √ हन्, अभिप्रघ्नन्ति ऋ ६, ४६, १०; शौ २०, ८३, २.

अभि-प्र √ हा (गतौ), अभि…प्रजिहांते[a] खि ५, १०, ४; शौ २०, १२७,१०.

अभि-प्र √ हि > अभिप्र-हि(त>)-ता[b]- -ताम्[c] शौ १०,१,१५.

¶अभि-प्र √ हृ, अभिप्रहरति मै ३, २,५.

अभिप्रह्रियते मै ३,२,५.

अभि-प्रा (प्र √ आ) प् > प्रेप्स, ?अभिप्रप्सी[d] पै १५,१५,८.

अभि √ प्री > †अभि-प्री[e]- -प्रियः ऋ ९,३१,३; -प्रियम् ऋ १,१६२, ३; मा २५,२६; का २७, १२, ३; तै ४,६,८,१; मै ३,१६,१; काठ ४६,४.

अभि √ प्रु (= √ प्लु) > ¶अभि-प्रव[f]- -वान् काठ ३३,८.

†अभि √ प्रुष्, अभिप्रुष्णुते ऋ ६, ७१, १; १०, २३,४; शौ २०, ७३,५.

अभि √ प्रुषाय[g], अभि…प्रुषायति ऋ १०, २६,३.

?अभि-प्रेत- -तम् पै १,४७,२.

अभि-प्रे(प्र √ इ)ष् (गतौ), अभिप्रेष्यामि[h] शौ १६,७,२.

¶अभि-प्रो(प्र √ उ)क्ष्, अभिप्रोक्षित् मै १,८,२[i].

ϕअभिप्रो(प्र-उ)क्ष्य[j]- -क्ष्यः मै १, ८,२.

¶अभि-प्रो(प्र √ ऊ)र्णु, अभि…प्रोर्णुवीत काठ २६, १; क ४०,४.

¶अभि √ प्लु (= √ प्रु) > अभि-प्लव[k]- -वः तै ७,१,४,२.

अभि √ बन्ध्, अभि…बध्नामि पै १९,३७,१.

अभि √ बाध्, अभिबाधेत ऋ ८, ५, ३४.

अभि-बुभूषु- अभि √ भू द्र.

अभि √ भञ्ज् > अभि-भङ्ग[l]- -ङ्गाय ऋ २,२१,२.

†अभि-भ(ञ्जत् >) ञ्जती[m]- -तीनाम्[n] ऋ १०, १०३, ८; मा १७, ४०; का १८, ४, ८; तै ४, ६, ४,३; मै २, १०, ४; काठ १८,५; क २८,५; कौ २, १२०६; शौ १९, १३,९; पै ७, ४,९.

अभि-भर्तृ- अभि √ भृ द्र.

अभि-भव-, अभि-भवन्ती-, अभिभवितुम् अभि √ भू द्र.

अभि √ भा > अभि-भा[o]- -भा ऋ २, ४२, १; -भाः काठ ४०, १०; शौ १, २०, १; ५,३, ६; ११, २, ११; १८, ४, ४९; १९, ४४, ७; पै १५, ३, ७; १६, १०५, १; १९, १६, ५; -भाम् शौ ४, २०, ४; पै ४, ३७,४.

अभि √ भाष्, अभिभाषयाः मा २३, २३; का २५,६,३.

अभि √ भू (बधा.)[p], > बुभूष, ¶अभिभवति मे १, ५, ११; २,१, १; काठ ९,१७; ¶अभि…भवति मै १, ४, १२; ४,

---

[a] अभिः कप्र. वा स्याद् गतिर् वेत्युभयी तद्-गतिः सुवचा द्र.। ननु तथात्वेऽर्थेऽप्यभेद इत्यपि समानं सुवचमित्यधिकम्।

[b] कर्मणि क्तेऽनन्तरगति-स्वरः (पा ६,२,४९)।

[c] सपा. पै १६,३६,५ प्रहिताम् इति पाभे.।

[d] पाठः? तिङि लुङि सिप्यू एतच्छब्दरूपं भवत्युताऽऽहो कृतो नामीभूतस्य स्त्रियामेतद् भवतीति चिन्त्यम्।

[e] विप. (पुरोडाश-, वात-)। गस. कर्तरि क्विबन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६, २,१३९)।

[f] =अभि-प्लव-। नाप. (षडह-विशेष- =सोम-संस्था-विशेष- [तु. माश १२,२,२,१])। गस. करणे अप् प्र. थाथादि-स्वरश्च (पा ३,३,५७; ६,२,१४४)।

[g] तु. उद्गी. GW.; वैतु. सा. अभिः कप्र. इति कृत्वा अस्मान् इत्युपक्षपुरुः। व्यु. कृते √ प्रुषाय द्र.।

[h] पाभे. अपिप्रेष्यामः द्र.।

[i] सपा. काठ ६,२ क ४,१ प्राप्रुयेत् इति पाभे.।

[j] गस. ण्यदन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (तु. पा ६,१,२१४; २,१३९)।

[k] =अभि-प्रव-।

[l] गस. कर्तरि अजन्ते न्यङ्क्वादित्वात् कुत्वम् (पा ७, ३,५३)। थाथादि-स्वरः (पा ६,२,१४४)।

[m] विप. (देवसेना-)। शत्रन्ते स्त्री. ङीब् उदात्तः (पा ६,१,१७३)।

[n] नाम्नः उदात्तता (पा ६,१,१७८)।

[o] भाप. (अभिभूति-, अपशकुन-, उपद्रव- [तु. या. ९, ४] प्रभृ.)। ऋ. स्त्री. भावे अङ् प्र., अन्यत्र विजन्तं प्राति. इति विवेकः।

[p] धा. अभिभवाऽभिमुखीभावप्राप्त्यादिषु वृत्तिः।

१, १२; काठ ७, ९[a]; ३१, ९; क ५, ८[a]; ४७, ९; ¶अभि···भवन्ति तै ७, ४, ७, १; मै १, ६, ३; अभि···भवाति ऋ ५,३७, ५; †अभि>भी[b]···भवासि ऋ ४, ३१, ३; खि ६, ३,४; मा २७, ४१; ३६,६; का २९, ५, १०; ३६, १, ६; मै २, १३,९; ४, ९, २७; काठ ३९, १२; कौ २, ३४; जै ३, ४, ५; शौ २०, १२४, ३; पै ४, २७, ६$; ¶अभि-भवाम तै ६, ३, १०, ५; ¶अभ्यंभवत् मै १, ४, १२; ४, १, १२; काठ ३१, ९; क ४७, ९; अभि···अभवत् ऋ २, २२, २; तै ७, ४, २, १¶; कौ २, ८३८†; अभि (अभवत्)[c] शौ १०, २, १८; पै १६, ६०, १०; ¶अभ्यंभवन् तै ६, २, २, ७; ८, १; ३, ७, १; काठ १९, २; १०; क २९, ८; ३०, ८; अभ्युभवः शौ ६, १२९, २; पै १९, ३२, ३; ¶अभ्यभवम् काठ ७, ६; क ५, ५; ¶अभि···भवेयम् तै ७, ४, ७, १; ¶अभिभवेम तै ६, २, ८, १; अभि···भवेम ऋ १०, ५९,३.

‡अभि···बभूव मा ३८, १७; का ३८, ४, १; तै ४, १, ६, ३; मै ४, ९, १; †अभि···बभूव ऋ ३, ५९, ७; ४, १६, ५; शौ २०, ७७, ५; अभि[d] (बभूव) ऋ ३,५९,७; †अभि···बभूथ ऋ ८, ९८, ५; कौ २, ५९८; जै ३, ४८, १४; शौ २०,६४, २; ¶अभिभविष्यन्ति काठ ३१, ८; क ४७, ८; ¶अभिभविष्यसि मै १,४,१२; ¶अभिभविष्यथ तै २, ४, २, १; ¶अभिभविष्यामः काठ १०, १०; अभि···भूयासम् मै १, ५, ४; ११; काठ ७, २; १२, २[e]; क ५, २; †अभि···भुवत् ऋ ८,३१, १५-१८; ९२, ६; तै १, ८, २२, ४; मै ४, ११,२[f]; काठ ११, १२[f]; अभि···भुवत् ऋ २, २२,४[f]; अभ्यंभूत् मा २८, २१; का ३०, २, १०; मै २, ६, १२; ४,४, ६; काठ १५, ८; अभि···अभूत् तै १, ८, १६, २[g]; अभिभूत् शौ ७,३६,३; अभि···भूत् ऋ १, १७८, ४[h]; †अभि···भून् ऋ १०, ३, २; ९९, ३; ११, कौ २, ८९७, जै ४, १३, १०; †अभि···भूवन् ऋ १, १३९, ८; शौ २०, ६७, २; अभि····भुवः कौ १, ४६६ ‡[f]; जै १, ४८, ६‡[f]; †अभि···भूः ऋ ७, २१, ६; तै ७, ४, १५,१; काठ ४४, ४; पै १९,२२,४; अभि···अभुवम् पै १,६०,१; अभि···भुवम्, अभि (भुवम्) ऋ १०, ११९,८.

ϕअभि-बुभूषु- -षुम् पै १,७६,३.

अभि-भव[i]- -वः मै २, ७, २०[j]; शौ १,२९, ४; -वम् पै ४, २७, ५,१३,३,१३[k].

अभि-भवत्- -वन्तम् पै १६,१००, ८.

अभिभवन्ती- -न्तीम् पै १६, १००,८;-न्तीम्ऽ-न्तीम् शौ ९, ५,३६.

¶अभि-भवितुम्[l] तै ६,४,१०,१.

अभि-भु[m]- -भवे काठ ३५, १०; क ४८, ८; -भुम् शौ १०,६, २९.

अभि-भू[n]- -भुवः काठ ३९, १; -भुवम् शौ ९,५,३६; -भुवे ऋ २, २१, २; मा २२, ३०; का २४, १७, १; काठ ३४, ४^{२}; ३५, १०^{२}; क

---

[a] सपा. मै १,५,११ अवगृह्णीयात् इति पाभे. ।

[b] इकः (पा ६,३,१३४) इति सांहितिको दीर्घः ।

[c] वैतु. W. प्रतिमानाऽर्थे कप्र. पर्वतान्, कुर्माणि इत्युभयाऽन्वितः ।

[d] पाभे. मा ३८, १७ उत द्र. ।

[e] सपा. मै २,३,२ भूयासम् इति पाभे. ।

[f] सपा. अभि···भुवन्<>अभि···भुवः इति पाभे. ।

[g] वैतु. भा. पक्षान्तरे अभिः कप्र. इत्याह ।

[h] वैतु. सा. पक्षान्तरेऽनर्थक अभिः इति प्रतिपदे ।

[i] विप., नाप. (अय- =२अक्ष- [मै.])। गस. कर्तरि अजन्ते थाथादि-स्वरः ।

[j] सपा. तै ४,३, ३,२ काठ ३९,७ आस्कन्दुः इति पाभे. ।

[k] सपा. शौ १,२९,४ -वः इति पाभे. ।

[l] तुमुनन्ते अनन्तरगति-स्वरः प्रकृत्या ।

[m] गस. उप. डुः प्र. उसं. (पा ३,२,१८०)। कृत्-स्वरः प्रकृत्या ।

[n] विप., नाप. (ऋतु- [शौ ९, ५, ३६], अय- [= २अक्ष- । तै ४,३. ३, २ प्रभृ.]) । गस. क्विबन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६,२,१३९)।

४८, १२^{२}; -भूः ऋ १,१००, १०; ८,८९, ६; ९७, ९; ९८, २; १०, १५३, ५; १६६, ४; मा १०, २८; का ११, ८, ३; तै १, ६, २, १^{१}; १०, १^{२};२. ३, ९, १; ४, ३, २; ४, ३,३, ९[a]; मै १, ५, ४; ११; २, १, ११; ३, २^{१}; काठ ७, ९; १०, ७; १२, २; ३९,७[a]; क ५,२; †कौ २, ३७६; ७८०; जै ३, ३०, १९†; शौ २, २७, १; ६, ९७,१^{४}; ९,५,३६; ११,१, ६; १४, २,१९; †२०, ६२,६; ९३, ८; पै १, ६०, ३; २, १६, १; १६, ८९, ६; १८,८, १०;१९,१२,७^{४},२५,९†; २०, २१, ७; -भ्वैं मै २, १३, १७; ३,१२,११; १४.

†अभिभू-तर- -रम् ऋ ८,९७, १०; कौ १.३७०; २,२८०; जै १,३९,१;३,२३,१२; शौ २०, ५४,१.

?अभि-भूत[b]- -तः पै१९,३२,१०.

अभि-भूति[c]- -तये पै ७, १८, ६[d]; -†ति ऋ ४, २१, १; ४१, ४;१०, ७६, २; मा २०, ४७; का २२, ५,१; -तिः ऋ ८, १६, ८; तै ३. २, ५, १[e]; ४, ४, १२, १; मै ३, १६, ४; काठ २२, १४; शौ ६, ९८, २[f]; पै १५, १, ३; १९, १२, १४; -तिम् ऋ १, ११८, ९; ४, ३८, १;९; -†॰ते ऋ १, ५३, ३; ६, १९, ६;१०, ८४, ६[g]; १३१, १; -†॰ते शौ २०, २१, ३; १२५, १; पै ४, १२, ६[g]; १९, १६,८†; -त्यैं तै ३, १, ७, १; ७, ५. ५,१; ¶काठ १९,२[h]:१०[i]; ¶क १९, ८[h];३०,८[i] [°ति- २भ्रातृव्य°].

¶अभिभूति-मत्- -मत् काठ ८,१; क ६ ६.

†अभिभूत्यो('ति-ओ)जस्[j]- -जसम् ऋ १, ५२, ७; मै ४, १२, ३; -जाः ऋ ३, ३४. ६; ४८, ४; ४, ४२, ५;६, १८,१; १०,८३,४; मै ४, १२, ३; शौ ४, ३२,४; २०, ११, ६; पै ४, ३२,४.

अभि-भूय[k] ऋ ३, ४८, ४; तै ६, २,८,१¶.

अभि-भूय[k]- -याय शौ १९,३७,३; पै १,५४,४.

†अभि-भूव(र>)री[l]- -री ऋ १०,१५९,५;६[m]; पै२,४१,५[m].

अभि √भृ>अभि-भर्तृ[n]- -र्ता पै ५, १२,४.

अभि-मज्मन्[o]- -ज्मना खि २,८,३.

अभि √मद्,न्द्. †अभि…मदत>ता[p] ऋ १, ५१, १; कौ १, ३७६; जै१,३९,७; अभि(मदत) खि १,१,४; अभि…अमदन्[q] ऋ ३,३१,१०.

अभिमाद्यतु पै १९,२९,६.

अभि…मन्दसे ऋ १०, ५०, २.

अभि…अमन्दिषुः ऋ ८, ५०, ३; खि ३,२,३.

अभि-माद[r]- -दम् पै १९,२९,६.

अभि √मन्, अभिमन्यते ऋ १०, ८६, ९; ¶तै १, ६, ७, ४; ३, १, ९, ६; ७, ५, १५, २;

---

[a] सपा. मै २,७,२० आस्कन्दुः इति पाभे.।

[b] शोधस्य कृते तु. सस्थ. टि. ?भयां।

[c] भाप. (अभिभव-), विप. (⌊अभिभावुक-⌋ ओजस्-, क्षत्र- प्रभृ.)। गस. क्तिनन्ते पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६, २,५०)।

[d] पाभे. अपभूतये शौ ५,८,५ द्र.।

[e] =सपा. तैब्रा ३, १०, ८, २ आपश्रौ १२, २४, ७ प्रभृ.। माश्रौ २, ४, १, ३६ विभूतिः इति पाभे.।

[f] पाभे. अधिपतिः मै ४,१२,२ द्र.।

[g] सपा. शौ ४,३१,६ सहभूते इति पाभे.।

[h] सपा. मै ३,१,३ विजित्यै इति पाभे.।

[i] पाभे. अपहत्यै मै ३,१,९ द्र.।

[j] विप. (इन्द्र-, वज्र- प्रभृ.)। बस. पूप. प्रकृतिस्वरम्। (पा ६,२,१)।

[k] गस. यक. ल्यबन्ते च क्यबन्ते च कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६,१,११३;२,१३९)।

[l] विप. (अस्मद्-)। गस. क्वरबन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६,२,१३९)।

[m] सपा. आपमं १,१६,६ अभिभुवरीः इति पाभे.।

[n] तृजन्तं प्राति.। पाठः संदिग्ध-स्थलीयः द्र.।

[o] भाप. (महद्भाव-, बल-)। गस. उप. ?√*मज् (उच्छ्राये)+मनिः प्र. कृत्-स्वरश्च प्रकृत्या (पा ६, २, १३९)। शेषं तु. टि मज्मन्-।

[p] तु. अनुमदन्ति वाजैः ऋ १, १७३, ७ इति यत्र समानः वा. भवति।

[q] स्वम् इत्येतत् यनि. कर्म सद् यद् अभि इत्येतेन कप्र. सताऽन्वितमिति सा. MW., G. (तु. VVS ३८) च, तच्चिन्त्यम्।

[r] गस. भावे घञन्तम्। द्वि१ सत् वा. क्रिवि. द्र.।

काठ २२, १२¶; क ३५, ५¶; शौ २०, १२६, ९†; पं १२, ७, १०: अभिमन्यते मै ४, ३, ८¶: शौ ६, ६, १[a]; अभि… मन्यते शौ ५, १९, ९; पै ९, १७,५; अभिमन्यन्त तै ३ ४, ९, ३¶; पै १२, ७, १०; ¶अभिमन्यन्ते मै ३, ९, ७; अभिमन्याते ऋ १०, २७,११; अभिमन्यातै[b] पै १७, २, ५; ¶अभ्यमन्यत तै ३, १, ९, ६; काठ ३०, १०; क ४६, ८; ¶अभ्यमन्यन्त काठ १३, ८; ¶अभिमन्येत तै १, ६, ७, ४; ७, ५, १५, १; काठ ६, ७; १०, ६;७; २२, १२; क ४,६; ३५,५.

¶अभिमंस्ये तै ३, १, ९, ६; अभिमंस्त शौ ८, १, १२; पै १६, २, २; अभिमांस्त शौ ११, २, ८; पै १६, १०४, ८; अभिमंस्थाः[c] मा १३, ४१; का १४, ४, ४; काठ १६, १७; शौ ९, ५, ४; पै १४,३,६;१६,९७,३.

अभि-म(न्य>)न्या- -न्याः पै १२,७,१०^{२}.

अभि-मन्यु- -न्युना पै ५, ४, १३?[d];-न्यूनाम् पै १६,७०,६

अभि-मान- बहुल°.

¶अभि-मानुक[e]- -कः मै १,६.४[f]; ११;३,१,३;७,१०;९,१[g]. [°क-अन्°]. मै ३.१०.२,५,२.४.१२

अभि-मनस्[h]- -नसः काठ ११,६.

अभि √(मनस्->)मनस्य, अभिमनस्येत शौ ११, ३, २५; पै १६, ५४, ११.

अभि √(मन्त्र->)मन्त्रि, ¶अभिमन्त्रयते मै ४, १, २; ३[i]; ४, ३; काठ १९, २; २५, ८; १०; ३१, २; क २९, ८; ४०, १; ३; ४७, २; ¶अभिमन्त्रयन्ते काठ १२, ११[j]; †अभिमन्त्रये[k] ऋ १०, १९१, ३; पं १, ५३, ५; १९, ७, ४; अभिमन्त्रयध्वम् मै २, २, ६‡[l]; पै १, ५३, ४; ¶अभिमन्त्रयेत तै १, ६, ८, ३[m]; ७, १, १; ३, १, २, १; ८, ३; मै १, ४, ९; ८, ८^{२}; ९; ३, १, ३;८,६[n]; ४, २, ८^{४}। १०; ११; ४, ३[o];८, ७^{२}; काठ २३, ५^{२}; ३४,१८.

अभि √मन्द् अभि √मद् द्र.

अभि-मरीमृशत्-, अभि-मर्मृशत्-, अभि-मर्शन- अभि √मृश् द्र.]

अभि √मा (बधा.)[p]

अभि-मा[q]- -मया मै १,४,११; काठ ५,४;३२, ४;-¶मा मै १, ४, ११; काठ ३२ ४; ३४,१४.

*अभि-मात[r]->अभिमातिन्[s]- -तिनम ऋ १ ८५,३.

अभि-माति[t]- -तयः ऋ १, २५, १४; शौ २, ७, ४; -†तये ऋ ८, ३, २; कौ २, ७७२; -ति ऋ ५, २३, ४; -तिः ऋ १०,

---

[a]) पाभे. अभिदासति पै १९, ३,१० द्र. ।

[b]) पाभे. अभिदासात् शौ १२,१;१४ द्र. ।

[c]) =सपा. माश ७, ५, २, १७ । तै ४, २, १०, १ अभिमृक्षः इति, मै २, ७, १७ अभिशोचीः इति च पाभे. ।

[d]) समस्तं वैतत् यनि. प्राति. उताहो जिघांसति इत्याख्यातेन अभेः संबन्ध इति विवेक्तुं दुःशकमिति द्र. ।

[e]) गस. उकञन्ते कृत्-प्रकृतिस्वरम् (पा ३, २, १५४; ६,१,१९७;२,१३९) ।

[f]) अभिमानुकः स्यात् >सपा. तैब्रा १, १, ५, ९ अपिदध्यात् इति पाभे. ।

[g]) पाभे. अपिदधाति काठ २६,१ द्र. ।

[h]) बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पावा २, २, २४; पा ६,२,१) ।

[i]) सकृत् पाभे. अनुमन्त्रयते काठ ३१,२ द्र. ।

[j]) पाभे. अनुमन्त्रयन्ते मै २,३,९ द्र. ।

[k]) सपा. शौ ६,६४,२ अभिसंविशध्वम् इति, तैब्रा २,४,४,५ गौपि २,६,२२ अभि संरभध्वम इति च पाभे. ।

[l]) सपा. ऋ १०,१९१, ३ अभिमन्त्रये इति पाभे. ।

[m]) सपा. काठ ३१,१५ अभिमृशति इति, मै १,४,५ अभिमृशेत् इति च पाभे. ।

[n]) सपा. अनुमन्त्रयेत तै २, ६,६,४ द्र. ।

[o]) सपा. तैब्रा १,७,६,८ उद्गृह्णाति इति पाभे. ।

[p]) धा. माने (तु. अभि-मा-) च, हिंसायां च वृत्तिः ।

[q]) सस्व. कृते तु. टि. (अनु √ध्यै>)अनुध्या- ।

[r]) गस. उप. भावे क्त परत इकारादेश-विकल्पः उसं. (पा ७,४,४१) ।

[s]) =शत्रु- । मत्वर्थीयः इनिः प्र. [पा ५,२,११५ (तत्स्वरः [तु. वें. सा. ऋ ५, २३,४ ; वैतु. PW. प्रभृ. अभि √मन् इति])] ।

[t]) उभयथा निगमा भवन्ति । भाव इति च विप. वा विशेष्यगर्भं विप. सच् शत्रुपर्यायो वेति

६९, ५; तै २, १, ३, ५¶; ¶मै २, ५, ८^{२}; ९^{२}; काठ १३, ३^{२}¶; -तिम् ऋ ८, २५, १५; १०, ८४, ३; १०२, ४; तै २, १, ३, ५¶; ¶मै २, ५, ८^{२}; ९^{२}; शौ ४, ३१, ३†; १९, ३२, ६[a]; पै ४, १२, ३†; ५, १, ७; १२, ४, ६; -†तिषु ऋ ३, ३७, ७; शौ २०, १९, ७; -तीः ऋ ३, २४, १; ६२, १५; ८, २४, २६; १०, १८, ९; ११६, ६; मा ९, ३७; का ११, १, ३; १४, २, १३[a]; मै २, २, १०^{१}¶; ४, १२, ३; १४,१२; जै ४, २५, १†; शौ १८, २, ५९†.

अभिमाति-जित्- -जित् मा २७, ३; का २९, १, ३; तै ४, १, ७, २; मै २, १२, ५; काठ १८, १६; क २९, ४; शौ २, ६, ३; पै ३,३३,३.

अभिमाति-(सा>)षाह्[b]- -†षाहः ऋ १, ९१, १८; २, ४, ९; ६, ७, ३; ६९, ४; मा १२, ११३; का १३, ७, १२; तै ४, २, ७, ४; मै २,७, १४; काठ ४, १६; १६, १४; ३७, ५; क २५, ५; कौ ३, ३, २; जै २, १, २; पै २०, ५१, ६; -षाहम् ऋ १०, ४७, ३; १०४, ७; तै १, २, ७, १; ४, ७, १४, ३‡; मै ४, १४, ८†; काठ २, १५; -षाहे तै ५, ७, २, ३; मै २, २, १०¶; १३, १७; ३, १२, १४; काठ १३,१५.

अभिमाति-षाहु[c]- -हः ऋ १०, ८३, ४; मै ४, १२, ३†; शौ ४, ३२, ४†; ५, ३, ९‡; २०, २; ११; पै ३, २७, ३;४, ३२,४†; ५, ४,८‡; ९,२४, २; ११; -हम् ऋ १०, १२८, ७; काठ ४०,१०†; पै १०,४, १२.

†अभिमाति-षाह्य[d]- -ह्ये ऋ ३, ३७,३; मै ४, १२,३; शौ २०, १९,३.

†अभिमाति-हुन्- -घ्ने[e] मा ६, ३२; ३८, ८; का ६, ८,३; ३८, २, २; तै १, ४, १, १; २, १, ३, ४¶; मै १, ३, ३; २, २, १०¶; ¶५, ८; ९;१३, १७; ३, १२, १४; काठ ३, १०; १३, ३; क २, १७; -†हनम् ऋ ३ ५१,३; तै २, १, ३, ५¶; मै ४, १२, ३; काठ ३९, ५; -हा ऋ ९, ६५,१५; मा ५,२४[f]; १२, ५; का ५, ६, ३[f]; १३, १,६; तै १, ३, २, १; ६, ५, २; ७, ५. ४; ४, २, १, १; ५. २,१, १; मै १, २, १०; २, ७, ८; ४, १४, १२^{४}; काठ १६, ८; ३४, १५; क २, ५; पै १, ६९,२.

अभिमातिघ्नी- -घ्नीः काठ ३९,१.

अभि-मानुक- अभि √ मन् द्र.

अभि √ मिह्, अभिमेहताम्[g] शौ १९,८,५; पै २०,४६,२.

अभि √ मुञ्च्, अभिमुञ्चताम्[h] पै २,११,५.

च । प्रथमे कल्पे स्त्री. च प्रास. पूप. प्रकृतिस्वरम् च उप. क्तिनि धा. एपू. टि. दिशा इत्वाऽभावश्च द्र. । अथ द्वितीये कल्प विशेष्यलिङ्गता च बस. पूप. प्रकृतिस्वरञ्चेत्यत्र विशेषः द्र. (वैतु. वें. सा. PW. प्रभृ. <अभि √मन् इति ; सा. च ऋ ५, २३, ४ हिंसकपर्यायतया भाषमाणः) । यत्तु GW. नापू. व्यु. एत मूलतामातस्थे, तन्नाऽऽद्रियेत । यनि. भावे क्तान्तत्व-वचने लाघवादिति दिक् ।

a) सपा. °तिम् <> °तीः <> मा १२,९९ अरातीः इति पाभे. ।

b) उस. उप. √सह् + कर्तरि ण्विः प्र. (पा ३, २, ६३) । कृत्-स्वरः प्रकृत्या । ऋ. शौ. च पपा. उप. सह्- इति ह्रस्वोपधं भवति, तद् विमृश्यम् ।

c) उप. कर्तरि अण् प्र. (पा ३, २, १) । सस्व. कृते नापू. टि. द्र. ।

d) उस. उप. प्रकृतिस्वरम् । उप. चाऽधिकरणार्थीय-ण्यदन्तं सदाद्युदात्तम् उसं. (पा ६, १, २१४) । यद्वा पाप्र. √सह् इत्यत्र √*साह् इत्यस्यापि समावेशाद् यत् प्र. (पा ३,१, ९९) । पपा. एपू. नापू. च दिशा उप. ह्रस्वप्रथमस्वरं भवति । तत् सर्वत्राऽर्वाक्तनलौकिकप्रयोगाऽपेक्षया तदनुवादमात्रं स्यादिति विमृश्यम् ।

e) उदात्तनिवृत्तिस्वरेण विभक्तिरुदात्ता (पा ६, १, १६१) ।

f) =सपा. माश ३,५,४,१५ । मै १, २, १० अशस्तिहा इति पाभे. ।

g) तु. पै. तत्रत्यः ? मूको. च ; वैतु. अभिमेधताम् इति शंपा. सात., मेघताम् इति RW., अभि । मे । हताम् इति मूको. केषाञ्चित् पाठः ।

h) सपा. शौ २,४,५ अभिरक्षताम् इति पाभे. ।

अभि√मुद्
°अ(भि>)भी-मोदु[a]->
अभीमोद-मुद्[b]- -मुदः शौ ११, ९,२६; १०, २४; पै १६, ८४, ८[c]; ८७,४.

¶अभि √मृ>अभि-मृत,ता[d]- -तम् काठ २५, ६; क ३९, ४; -ता काठ ८,२; क ६,७; -तायाम् मै ४,५,९. [°त- अन्°].

अभि√मृश् >मरीमृश्, अभि··· मृशते ऋ १,१४५,४; ¶अभिमृशति तै १, ५, ८, २[e]; २ ६, ५, ६; ५, २, ७,३;४, १०, १; २[f]; ३ ; मै ३, २, ५ ; ६; ४,७; ४, ८, ९; काठ २०, ५; २२, १^{२}[f]; ३१, १५[g]; ३२, २; क ३१, ७ ; पै १६, १२६, १; ४^{२}; ¶अभिमृशति तै १, ७, ३, ४; अभि···मृशे पै १९, ३७, ७; अभिमृशामसि शौ ३, २४, ६ ; ४, १३, ७‡[h]; पै ५, १८, ८‡[h]; ३०, ८; †अभि ···मृशामसि ऋ १०, १७३, ६[i]; पै १९, ६,४[i]; ¶अभ्यर्मृशत् तै ५,५, २, ४; ¶अभिमृशेत् तै २, ४, ३, ३; ३, १, ६, १; २, १, ३; ५, ५, २,४; ४, ४; ७, १, १; ३; मै १, ४, ५[g]; १२; ५, १२; ९, ५^{४}; ८; काठ ९, १४^{२}; १०, ७; २२, ८^{२}[j]; क ३५,२.
अभिमृक्षः[k] तै ४,२,१०,१.

अभि-मरीमृशत्- -शत् पै १९, ३५,१०.

ϕअभि-मर्मृशत्- -शत् ऋ ३, ३८,१.

अभि-मर्शन- शिव°.

†अभि-मृशे[l] ऋ २, १०, ५; मा ११,२४; का १२,२,१३; तै ४, १,२,५; क ३०,१.

¶अभि-मृश्य[m]- -श्यः मै ४, ६, ६^{२}.

अभि√म्लै->अभिम्लात-वर्ण-अन्°.

अभि√यज्, >इयक्ष, ¶अभियजते मै १, ४, ५^{२}; ८[n]; १०, ८; ३, ८, ७; ४,१, १३; काठ ३१, १५; ३६, ३; ¶अभियजते मै १, १०, ८; काठ ३६, ३; ¶अभ्ययजन्त काठ ८,१३; क ८,१.
अभ्ययष्ट ऋ ६,४७,२५.
अभि···इयक्षति ऋ ९, ७८,१.
ϕअभी(भि-इ)यक्षत्- -†क्षते ऋ ९,११,१; मा ३३, ६२; क ३२, ५,८; कौ २,१;११३; जं ३,१, ३;११,९.

अभि-यत्- अभी(भि √इ) द्र.

अभि√या, अभियाति शौ ४, २९, ७[o]; पै ४, ३८, ७[o]; १६, ३२, ८‡[p]; अभियामि[q] पै १८,२१, ३; २४, ४; अभियातु शौ ६, ४०,२; पै १,२७,३; अभियाहि शौ १०,१,१५; पै १६, ३६,५; अभियातम् शौ ११, २, १; पै १६ १०४,१.
अभि···यासिषत् ऋ १,१७४,५.
अभि-यात- -तः शौ ११, २,१३; पै १६,१०५,३.

?अभि√यु, अभियोधि तै ३,५,१०, १‡[r].

अभि√युज्, अभियुज्यताम्[s] पै २, ५,३.

---

[a] गस. घञन्ते थाथादि-स्वरः पूप. दीर्घत्वञ्च (पा ६,३,१२२;२,१४४)।

[b] द्वस. सास्व. (पा ६, १, २२३; [तु. सा.; वैतु. PW. प्रमृ. यङ्लुगन्तात् कर्तरि क्विप् प्र. इति)।

[c] °भि° इति मुपा. यनि. शोधः द्र.।

[d] व्यु. अव-गत- टि. द्र.।

[e] सपा. मै १,५,९ आलभते (तु. तत्रत्यं टि. चं) इति पाभे.।

[f] सपा. मै ३,४,४ संमृशति इति पाभे.।

[g] पाभे. अभिमन्त्रयेत तै १,६,८,३ द्र.।

[h] सपा. ऋ १०,१३७,७ उपस्पृशामसि इति पाभे.।

[i] सपा. मा ७, २५ का ७, १०, ३ माश ४, २, ४, २३ अवनयामि इति, तै ३, २, ८, ६ प्रमृ. अव··· नयामसि इति, मै १, ३, १५ ?वः (?अव) नयामसि इति च (तु. तत्रत्यं टि. च) पाभे.।

[j] सपा. क ३५,२ उपदध्यात् इति पाभे.।

[k] पाभे. अभिमंस्थाः मा १३.४१ द्र.।

[l] गस. केनन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६, १, १९७; २,१३९)।

[m] गस. क्यबन्ते (पा ३,१,११०)। कृत्-स्वरः प्रकृत्या।

[n] सपा. काठ ३२, ६ आलभते इति, तैब्रा ३, ३,९, ११ संतनोति इति च पाभे.।

[o] सपा. तै ४,७,१५, २ मै ३,१६,५ उपयाति इति पाभे.।

[p] सपा. ऋ १,१६४,२७ विभे.।

[q] सपा. शौ १३,२,३७ उपयामि इति पाभे.।

[r] पाठः? <अभि √यु इति वा अभि √युध् इति वेति K. संदिहानः। सपा. ऋ १०,१२०,३ अभियोधोः इति पाभे.।

[s] सपा. शौ २,१२,२ नियुज्यताम् इति पाभे.।

अभि-युक्त- -क्तस्य पै २ २५,२.

१अभि-युग्वन्[a]- -ग्वना ऋ ६,४५, १५.

†अभि-युज्[b]- -युजः ऋ ३, ११, ६; ४, ३८, ८; ५, ४, ५; ६, २५, २; ८, ४५, ८; ९, २१, २; मै ४, ११, १; १४, १२; काठ २, १५; कौ २, ९०८; जै ४, १५, २; शौ ७, ७७, ९.

२अभियु(ज्>)ग्-वन्[c]- -ग्वा मा ३९,७; का ३९,५,१.

अभि √युध्, अभियोधत ऋ ६, ३९,२.

†अभियुध्याः ऋ ७,९८,४; शौ २०, ८७, ४; †अभियुध्य ऋ १, ९१, २३; मा ३४, २३; का ३३,१,१७; अभि…?युध्य[d] ऋ ६, ३१, ३; अभ्ययुध्यत् ऋ १०,८,८.

अभि…अयोधीत् ऋ ४, ३८, ८; †अभियोधीः ऋ १०,१२०, ३[e]; कौ २, ८३५; जै ४,५, ७; शौ ५, २, ३; २०, १०७, ६; पै ६, १, ३; †अभि…योधिष्म ऋ ६ ६०,२; काठ ४,१५.

ϕअभि-योद्धृ[f]- -द्धा ऋ ८,८८,४.

अभि √रक्ष्, अभिरक्षते ऋ ४, ५३, ४; ७, ८३, ९; अभिरक्षति ऋ १, १३६, ५[g]; ९, ७३, ३; मं १,४, १५¶; शौ १०, २, २७; पै ५, १७, ५; १६, ५९, १०; ९६, ६; अभि…रक्षति ऋ ४, ५३, ५; †अभिरक्षति ऋ १०, १७०, १; मा ३३, ३०; का ३२, ३, १; मै १, २, ८; काठ २,९; कौ २, ८०३; ३, ५, २; जै २,३, २; ४, २, ९; अभिरक्षतः शौ १०, ६,१२; पै १६, ४३, ५; †अभिरक्षन्ति ऋ १, १६३, ५; मा २९, १६; का ३१, ३, ५; तै ४, ६, ७, २; काठ ४०, ६; पै १६, ९२, ३$; †अभिरक्षसि ऋ १०, ८६, ४; शौ २०, १२६, ४; अभिरक्षथ शौ १०, ७,२३; पै १७, ९, ४; अभि…रक्षथ > था ऋ ८, ४७,१; अभिरक्षाति शौ ३,१२, ८; अभिरक्षतु खि २,९,९; तै २,१,११,२;३,३,८,२; मै १,५, १४[i];४,१२,२; काठ ७,३[h];१०, १२[h];क २,३‡; ५,२[h]; शौ ३,१७, ४‡[i]; ४, १०, ७; ६, ७९, १; १०, ३, १३-१५; १९, ४६, १-७; पै ४, २३, १-७; २५, ७; ९, ११, ३; १२, १०;१६, २३, ४[j]; ४४, ८; ६४, ३-५; ७;९६,७; १५३,९; १०; १९, १६, १७; अभिरक्षताम् शौ २, ४, ५[k]; पै १३,१०, ११‡; अभिरक्षन्तु शौ ५, ३,४‡[l]; ८, १, ७; ११, १, ३३; पं ५, ४, ४; १६, १,७; १९,३७,११[l]‡; अभिरक्ष ऋ ९, ११४, [३;४]; शौ ४, १९, ८; १२, ३, ११; पै ५, २५, ८; अभिरक्ष खिसा २६,१६; अभिरक्ष पं १७, ३७, १; अभिरक्षतात् मा ३५, १७; का ३५, ४, १५; तै १, ३,१४, ५; ३,३,८,१; शौ २, १३, १; अभिरक्षत पै १, १४, १; २, १९, १-४; अभ्यरक्षत् पै ९, ११, २; अभ्यरक्षताम् पै ९, ११,१.

अभ्यरक्षीत् मै १,५,१४[h].

---

a) गस. क्वनिबन्ते कुत्वम् कृत्-स्वरश्च प्रकृत्या (पा ७, ३,५३;६,२,१३९)।

b) गस. क्विबन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६,२,१३९)।

c) उस. उप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६, २, १३९)। उप. √वन्+ कर्तरि क्विप् प्र. (वैतु. म. अभि√युज्+ क्वनिप् प्र. इति कृत्वा तथात्वे उप. प्राप्यमाणमाद्युदात्तत्वमुपेक्षमाणः; PW. प्रमृ. च सुपा. उप. आद्युदात्ततया संस्कारुकाः)। वस्तुतस्त्वत एव यनि. ज्ञापितं स्याद् यथा मूलतः १अभि-युग्वन्- इति उप. प्रकृतिस्वरे गस. न वक्तव्यः, किन्तर्हि अभियुज्-+(√वन्>) वन्- इति कृत्वा पूप. प्रकृतिस्वरम् बस. इति। एवं च तत्र उप. भावे क्विप् प्र. स्यादित्येतावन्मात्रं विशेषः द्र.।

d) °ध्यः (लङि मपु१ [तु. वें. सा. प्रमृ.]) इति सतो विसर्गलोपः द्र. (तु. GW.; वैतु. पपा. यनि. एव)।

e) तु. टि. ?अभि√यु>अभियोधि।

f) गस. तृन्नन्ते पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६, १, १९७; २,५०)। विश्वेषां जातानामिन्द्रकर्तृकेऽभियोधने कर्माऽभिसंबन्ध एव स्वारसिक इत्यभिप्रायः (वैतु. सा. वाक्यभेदभ्रान्तः सन् 'भवसि' इत्येतदाक्षेपुकः; GW. अभिः कप्र. इति)।

g) अभिम् अगतितया भाषमाणः GW. उपेक्ष्यः।

h) सपा. आश्रौ २,५,१२ प्रमृ. अभ्यराक्षीत् (वावि. °रा°) इति पाभे.। i) पाभे. अनुयच्छतु द्र.।

j) पाभे. अनुतिष्ठतु द्र.।

k) पाभे. अभिमुञ्चताम् द्र.।

l) पाभे. अधिवोचता ऋ १०,१२८,४ द्र.।

अभि-रक्षत्- -क्षन् पै ९,१२,७.

अभि-रक्षमाण- -णः खि ४, १०[१], ५; पै २, ६, ५; -†णाः ऋ १०,१५७, ४; शौ २०, ६३,२; १२४,५.

अभि-रक्षित- इन्द्र°.

अभि √रा > अभि-रावन्- -व्णाम् पै १६,७०,६.

†अभि-राष्ट्र[a]- -ष्ट्रः ऋ १०, १७४, ५; शौ १, २९, ६; पै १, ११,५.

¶अभि √रिच् > रेचि, ?अभिरेचयेत्[b] काठ २३,५.

अभि √रिष्, ?अभिरेषात्[c] शौ ४, ३५,१.

अभि √रु (शब्दे), अभिरुव शौ ५, २०,३[d].

अभि √रुद्, अभिरुदति पै १९, २, ४[e].

अभि-रोरुद(?ध)[f]- -द(?ध)म् शौ ७,३९,१; पै ३,२८,५.

¶अभि √रुध्, अभ्यरुन्ध[g] तै ६, १, ६,३.

?अभिरुध्यासन् पै १९, ४३,३[h].

अभि-रोद्धृ- -द्धारः मै २, २, १३; ३,९,४.

अभि √रुह्, अभिरोहतु पै १६,४५; २[i]; अभिरोह[d] पै ९, २४, ४; ¶अभ्यरोहन् मै १,६,३.

अभि…रुरुहुः ऋ ५, ७, ५; अभ्यरुक्षत् पै २०, १५, १०.

अभि-रू(प>)पा[a]- -पाम् शौ ८,९, ९; पै १६,१८,९.

अभि √लप् > *अभी-लाप- > अभीलाप-लुप्[j]- -लपः शौ ११,१०,२५; पै १६, ८७,५.

अभि √लभ् > लिप्स > अभि-लिप्समान- -नाः पै १६, ५०, ३[k].

¶अभि √लिप् > अभि-लिप्य तै ५, ७,१०,२.

अभि √वद्, अभिवदति शौ ९,१०, ८; पै १६, १११, ४; ११५,४; अभिवदति मै २, ३,९¶; काठ १२, १०¶; शौ ९, ६, ४; अभि…वद खि २, २, ५; ¶अभ्यवदत् तै २, ५, ८,३[१]; मै १,८,१; काठ १३, ३; ¶अभ्युवदत् मै १,८,१.

अभि…वदेत् काठ ४०, ५; पै १,९६,२.

¶अभि-वदत्- -दन्तः तै ७, ५, ७,४; काठ ३३,७.

१अभ्यु(भि-२उ)दित- अन्°.

अभि √वन्, अभि…अवन्वन् ऋ १,५१,२.

¶अभि-वा(न्य>)न्या[l]- -न्यायाः मै १,१०,१७; -न्यायै तै १,८,५,१.

¶अभिवान्य-व(त्स>)त्सा[m]- -त्सायाः काठ ३६,११.

अभि √वप्, अभि…वपन्त ऋ ७, ५६,३.

अभ्यु(भि-उ)प्य > प्या ऋ २, १५,९.

¶अभि √वम्, अभ्यवमत् मै ३, १०,३.

अभ्यवमीत् तै ६, ३,७,४.

अभि-वान्त[n]- -न्तः मै ३, १०, ३.

अभि-वयस[o]- -यसः ऋ १०, १६०,१; शौ २०,९६,१; -यसे मै २, १३, १७; ३, १२, १४; -याः काठ ३९,११.

---

[a] बस. (पावा २,२,२४) । पूप. प्रकृतिस्वरम् ।

[b] पाभे. अतिरेचयेत् मै ३,६,८ द्र ।

[c] पाठ ? नाभिरेषात् (न, अभिरेषात् इति पपा. ?W.) > नाभिः एका इति सा., नाभि-रेषात् (=नाभिच्छिद्रात्) इति LR., नाभिरेषाम् इति मूको., नाभिः, एषाम् इति Web. (तु W. टि.) ।

[d] सपा. अभिरुव <> अभिरोह इति पाभे. ।

[e] अभिरुदितम् इति मूको. ।

[f] गस. उप. यङ्लुगन्ताद् अच् प्र. । थाथादि-स्वरः (पा ६,२,१४४ ⌊तु. सा.⌋) । तु. सस्थ. टि. मांपश्यु- ।

[g] सपा. काठ २३, १० क ३७, १ अभ्यारुणत् इति पाभे. ।

[h] °रुध्यासम् इति शोधः (द्र. सस्थ. टि. ?मधुमत्त्वचः) ।

[i] पाभे. अधिरोहतु शौ १०,६,३१ द्र. ।

[j] तु. टि. अभि √मुद् > अभीमोद-मुद्- ।

[k] पाभे. ?अवजिघ्रमापः द्र. ।

[l] नाप. [(वत्सान्तरेण दोग्धुमिष्यमाणा- ⌊मृतवत्सा- इति सा.⌋) धेनु-] । गस. कर्मणि ण्यदन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६, १,१८५;२,१३९) ।

[m] नाप. । बस. पूप. विप. यत्र करणे ण्यत् प्र. ।

[n] कर्मणि क्तेऽनन्तरगति-स्वरः (पा ६,२,४९) ।

[o] विप. (⌊बलपोषक-, तीव्र-⌋ सोम-), नाप. [इन्द्र-तन्वादीष्टकानाम् अन्यतमा- (मै. काठ. ⌊तु. सा. तै ४, ४,८,१⌋)] । बस. (पावा २,२,२४) । पूप. प्रकृतिस्वरम् । उप. (√वी >) २वयस्- द्र. ।

?अभि वरि सपत्नहा[a] पै १,११,२.

अभि-वर्त-, अभि-वर्तयत्- अभि √वृत् द्र.

अभि-वर्ध-, °र्धन- अभि √वृध् द्र.

अभि-वर्षत्- अभि √वृष् द्र.

अभि √वल्ग्, अभिवल्गन्ति शौ १२, ३, २९; पै १७,३८,८.

अभि √वश्, अभिवष्टि ऋ २, २५, ३; ४,१,८.

अभि √वस् (आच्छादने), > वासि, अभिवस्ते पै १०, ६, १०; १६, ३२, ५[b]; अभिवस्ताम् तै ४,६,४,५‡[c].

¶अभिवासयति तै २,६,३,४^{२}; मै ४,१,९^{२}[d]; ¶अभिवासयति मै ४,१,९; काठ ३१,७^{२}; क ४७,७^{२}; †अभिवासयामसि ऋ ९,१०४, ४; कौ १,५७५; जै १,५८,१०; अभिवासय>या ऋ ९,७५,५; अभि…अवासयत् ऋ १,१६०, २; ¶अभिवासयेत् मै ४,१,९^{१}; काठ ३१,७; क ४७, ७.

अभि √वह्, ¶अभिवहति तै ५, ४, १०, १; काठ २२, १; ¶अभ्यवहताम्[e] मै १,१०,१६.

अभि…वोळ्हाम् ऋ ८, [३२, २९,९३,२४[f]].

अभिववक्षे ऋ १,१४६,२.

अभि-वृद्ध(त्>)न्ती- -न्ती मै २, १३,१०.

*अभि-वाह->¶अभिवाह-तस् (:)[g] तै ६,६,५,४.

अभ्यू(भि-ऊ)ढ- -ढः शौ १५, १५,५.

अभि √वा, अभिवाते[h] पै २०, ३३, १[i]; ¶अभिवाति मै ४, १, ५; काठ ३१,३; ४३,६‡[j]; क ४७, ३; †अभिवातु ऋ ७, ३५, ४; १०, १६९, १[j]; तै ७, ४, १७,१; मै ४,९,२७$[j]; शौ.१९, १०, ४; पै १३, ८, ४; १९, ५१,५.

अभि-वात[k]- -तम् मै २, २, १; काठ ११,६.

अभि-वान्त- अभि √वम् द्र.

अभि-वान्या- अभि √वन् द्र.

अभि √वास् (शब्दे) > अभि-वासिन्-वस्त°.

अभि-वाह- अभि √वह् द्र.

अभि-वि √कश, अभिव्यंक्शम्[l] मै १,१,५; २, १३; ३,९, १; ४, १,५.

अभि-वि √ख्या, अभिविख्येषम्[l] मा १,११; का १, ३,७; अभि-व्यंख्यम्[l] काठ १,४; ३.१; २६, २; ३१, ३; क १, ४; २, ८; ४०,५;४७,३.

अभि-वि √चक्ष्, अभि…विचष्ट ऋ ३, ५५, ९; अभि…विचष्टे शौ २,१०,४[m]; पै २,३,३.

†अभि √विज्, अभिविक्त ऋ १, १६२, १५; मा २५, ३७; का २७, १३,६; तै ४, ६, ९,२; मै ३,१६,१; काठ ४६,५.

अभि-वेग[n]- -गः ऋ १०,२७,१.

अभि √विद् (लाभे), अभि…अविदन् पै २, १०, ३; अभि…विदत् शौ २०, १३०, १४[o]; पै २०, २३,२.

अभि-वि √पश्, ¶अभिविपश्यति मै ३,९,१; ४, १,५; काठ २६, २; ३१,३; क ४०, ५; ४७, ३; पै ९, १०, १२$; अभिविपश्य काठ ३२, ३[p]; अभि…विपश्य ऋ ३,२३,२.

---

[a] पाठः? अभिवृत्य, सपत्नान् इति शोधः द्र. (तु. ऋ १०,१७४,२ शौ १,२९,२)।

[b] सपा. शौ ९,१,५ विचष्ट इति पाभे.।

[c] पाभे. अनुवस्ताम् द्र.।

[d] सकृत् सपा. काठ ३१, ७ क ४७, ७ अभ्यूहति इति पाभे.।

[e] सपा. काठ ३६,१० अभ्यौहताम् इति पाभे.।

[f] वैतु. वें. सा. अभिः कप्र. इति।

[g] तासः प्र. तत्-स्वरश्च। शेषम् अति-दाहु-टि. द्र.। [h] आत्म.प्रपु१ द्र.।

[i] पाभे. पवताम् मा ३६,१० द्र.।

[j] सपा. अभिवाति<>अभिवातु इति पाभे.।

[k] गस. प्रवृद्धादित्वात् स्वरः। वा. क्रिवि. द्र.।

[l] सपा. अभिव्यंक्शम् (माश्रौ १,२, १,४०; २, २, ४, ४० वाश्रौ १, २, ४, ४० च)<>अभिविख्येषम्<>अभिव्यंख्यम् (आपश्रौ १,१८,३;११,१८,२ प्रमृ. च) इति पाभे.। एतत् सर्वं √कशा<>√क्षा<>√ख्या इत्येतेषां प्रादेशिकविकारतया द्र. (तु. पाभे.)। अभिव्यंक्श्यम्, ?अभिव्यंक्ष्यम्, अभिव्यंक्षम् इति मूको., अभिव्यंख्यम् इति पा. (तु. संटि.)।

[m] तु. PW.; वैतु. WI. ग. अभाव इति।

[n] गस. घञन्ते थाथादि-स्वरः (पा ६,२,१४४)।

[o] °दन् इति पाठः? यनि. शोधः (तु. RW. अपि…विदत् इति)। सपा. खि ५, १५, ९ अति…वदत् इति पाभे.।

[p] पाभे. अनुवीक्षस्व मा १३,३० द्र.।

?अभिवि-पश्य(त् >,ती- -ती[a] पै ९,१६,४.

अभि-वि√भा, अभि···विभाति[b] ऋ ७.५,२.

अभि-वि√या, अभि···वियाति ऋ १,४८,७[c].

?अभिविषोक[d]- -क?[e] पै ४,२४,१.

अभि-वि√(स्था >)ष्ठा,>तिष्ठ, अभि···वितिष्ठसे ऋ ५, ८,७[f]; ¶अभिव्यतिष्ठन्त काठ ३०, १; क ४६,४. अभि···वितस्थे ऋ ६, २१,७.

अभिवि-ष्ठित- -तः पै ६, २२, ११.

¶अभि-वि√सृज्, अभिव्यसृजन्त काठ २६,२; क ४०,५. अभिविसृज्येते काठ २८,२; क ४४,२.

अभिवि-सृजमान- -नः काठ २६, २; क ४०,५.

अभिवि-सृज्य[g] काठ २५, २; क ३८,५

अभि√वी>अभि-वी(त>)ता- -ता ऋ ७,२७,४.

†अभि-वीर[h]- -रः ऋ १०, १०३, ५; मा १७,३७; का १८,४,५; तै ४,६, ४, २; मै २. १०. ४; काठ १८, ५; क २८,५; कौ २, १२०३; शौ १९, १३,५; पै ७, ४५; -रेण पै १९,५५,५.

अभि√वृ(बधा.), अभिववार[i] पै १,२३,४.

†अ(भि>)भी-वृत,ता[j]- -तः ऋ ८,३९,५;१००,९; १०, १७६, ३; तै ३, ५, ११, १; मै ४, १०, ४; काठ १५, १२; –तम् ऋ १, ३५, ४; ३, ४४, ५; मै ४, १४, ६; –ता ऋ १, १६४, २९; १०, ७३, २; शौ ९, १५, ७; १०, १०, १६$; पै १६, ६८,७; १०८, ७$; -ते ऋ ६, ७०,४.

अभि√वृज्, अभिवृञ्जन्ति पै १३, १४,१५.

अ(भि>)भी-वर्ग[k]- -र्गात् शौ ११, २, ४; पै १६, १०४, ४; -र्गे शौ ३, ५.२; ६, ५४, २; पै ३,१३,२; १९,८,५.

अभि√वृत् (बधा.)[l], > वर्ति, अभिवर्तस्व खि ४, ५, ४; †अभ्यवर्तन्त ऋ ५, ३१, ५; तै १, ६,१२, ६; मै ४, १२,२; काठ ८,१६. अभिवावृते[m] ऋ १०, १७४,१; पै १,११,१. अभिवर्तयामसि पै १९,४१,१४; †अभि···वर्तय[n] ऋ १०,१७४, १; पै १, ११, १; अभि··· वर्तयत ऋ २, ३४, ९; अभ्युवर्तयन् मै ४, १४, ११; शौ १२, १, ५; पै १७, १, ४. †अभि···अवीवृतन् , अभि (अवीवृतत्), अभि(अवीवृतन्) ऋ १०, १७४, ३[o]; पै १, ११, ३[o].

अभि,भी-वर्त[p]- -र्तः ऋ १०, १७४, ३; मा १४, २३; का १५, ७, १; तै ४, ३, ८, १; ¶५, ३, ३, ३^{2}; ¶७, ५,१,६; ७, ४^{2}; मै २, ८, ४; काठ १७, ४; २०,१३; ३३, ७^{2}¶; क

---

[a]) पाठः? दुर्या उ णोऽस्मा ओषधीर् याः काश्चाऽभिविपश्यतीः ⌊प्र३⌋ इत्येवं यथापदं सु-शोधः द्र. ।

[b]) तु. वें. PW. प्रमृ.; वैतु. सा. अभिः कप्र. विशः इत्येतदन्वित इति ।

[c]) तु. GW. प्रमृ.; वैतु. स्क. वें. सा. मानुषान् इत्येतदन्वितः अभिः कप्र. इति ।

[d]) तालव्यस्य शकारस्य स्थाने मूर्धन्यः प्रमादजः द्र. ।

[e]) श्च इत्येतद् अन्ताच् च्युतम् इति सुदर्शम् ।

[f]) वैतु. GW.कप्र. इह अभिः इति । लक्षणविषयभूतस्य प्राधान्येन विवक्षाभावाऽभावाऽन्यतरविवेकाऽधीनस्तन्निर्णयः ।

[g]) सपा. तै ६,२,४,३ उद्वृह्य इति, मै ३,८,३ अभ्यायुत्य इति च पाभे. ।

[h]) विप. (⌊अभिगतवीर-⌋ इन्द्र-) । बस. पूप. प्रकृति-स्वरश्च (पावा २,२,२४ पा ६,२,२) ।

[i]) तु. सस्थ. टि. ?अभीवार । सपा. तैब्रा ३,७,१०,३ अभिवावृधे इति पाभे. ।

[j]) कर्मणि क्तेऽनन्तरगति-स्वरः । पूप. दीर्घत्वम् उसं. (पा ६,२,४९;३,१२२) ।

[k]) भाप., नाप. । गस. उप. घञि थाथादि-स्वरः पूप. दीर्घत्वञ्च (पा ६,२,१४४;३,१२२) ।

[l]) उपसृष्टस्य धा. अभिक्रमणविजयादिषु वृत्तिः ।

[m]) सपा. शौ १,२९,१ अभिवावृधे इति पाभे. ।

[n]) सपा. शौ १,२९,१ अभि···वर्धयः इति पाभे. ।

[o]) सपा. शौ १, २९, ३ अभि···अवीवृधत्, अभि (अवीवृधत्) अभि(अवीवृधन्) इति पाभे. ।

[p]) विप. (⌊अभिवर्तन-साधयितृ-⌋ हविस्- प्रभृ., ⌊विजयिन्-⌋ राजन्-) । गस. उप. घञ् प्र. । थाथादि-स्वरः ।

८६,३; शौ १, २९, ३†; ४[a]; पै १,११,३†; -†र्तेन ऋ १०, १७४,१; शौ १, २९, १; पै १, ११,१.

¶अभि-वर्तयत्- -यन्तः तै ७, ५, ७.४; काठ ३३, ७.

¶अभि-वृत्त- -त्ते मै ३, ८,७.

¶अभि-वृत्ति[b]- -त्त्यै तै ७, ५, १,६.

†अभि-वृत्य[c] ऋ १०, १७४,२; शौ १.२९,२.

अभि √ वृध् > वाधि, अभिवर्धताम् शौ ६, ७८, १;२; पै १९, १६. ९; १०; अभि···वर्धताम् शौ ६,७८,२; १९ १६,१०; अभिवर्धस्व पै ४, २७, ४; ६; अभि(वर्धस्व) पै ४, २७, ४; अभ्य(भि-अ)वर्धत ऋ २, १७, ४; अभ्य(भि-अ)वर्धत ऋ ९, ४७,१; अभि(अवर्धत) ऋ २, १७, ४; अभि[d]···अवर्धताम् ऋ १०,१३२,१;‡अभ्यवर्धथाः कौ १,५०७; जै १,५२,११.

अभिवावृधे शौ १, २९, १‡[e]; †अभि···वावृधे ऋ १०, २९, ७[f]; शौ २०,७६,७.

अभि···वर्धय शौ १,२९,१‡[g].

अभि···अवीवृधत्, अभि (अवीवृधत्), अभि(अवीवृधन्) शौ १,२९.३‡[h].

अभि,भी-वर्ध[i]- -र्धः पै ४, २७, ४; -र्धम् पै ४, २७,५: १३,३, १३[a].

अभि-वर्धन- १गण°.

अभि √ वृष्, अभिवर्षति तै ३, १, १, २¶; अभिवर्षति शौ ५. १९, १५; पै ९, १६, २; ¶अभि···वर्षति काठ ३०, ४; क ४६, ७; अभिवर्षतु खि २. १३, ६; मा ३६, १०; का ३६ १,१०; पै ११, ७, ३; ¶अभिवर्षेत् मै ४,२,१०.

अभ्य(भि-अ)वर्षीत् ऋ ७, १०३,३; शौ ११, ६, ५; १७[j]; पै १६ २२,७.

अभि···वृषत् पै १९,५१, १४; ?अभि-वीवृषत् पै ८.१८,२[k].

अभि-वर्षत्- -र्षते[l] तै ७, ५, ११, १; काठ ४५,२.

अभि-वृष्ट,ष्टा[m]- -ष्टः ऋ ७,१०३, ४; -ष्टाः शौ ११, ६, ३; पै १६,२१,६.

अभि-वेग- अभि √ विज् द्र.

अभि √ व्यध्, > विध्, ¶अभिविध्येत् तै २,६,८,४.

अभि-विद्ध- अन्°.

अभि-व्याधम्[n] पै १९, ४१, १६; ४२,१.

अभि-व्याधिन्[o]- -धिनः[p] शौ १, १९,१; पै १.२०,१.

¶अभि-व्य(वि √ अ)न्(प्राणने), अभिव्यनिति काठ २९ ६[q];३७, १४; क ४५, ७[q];अभिव्यन्यात् काठ ३७,१४.

अभिव्यानीत् काठ ३७,१४.

¶अभि-व्या(वि-आ) √ दा(दाने), अभिव्याददात् काठ ३७ १४.

¶अभि-व्या(वि-आ) √ हृ, अभिव्याहरति तै ६,४,३,२.

¶अभि-व्यु(वि √ वश् > उ)च्छ्, अभिव्यौच्छत् काठ १०.६;७.

अभि √ व्ये, अभिव्ययस्व ऋ ३,५३, १९.

अभि √ व्रज् > अभि-व्रजत्- -जद्भिः ऋ १, १४४, ५;

तै. विरहय्य पूप. दीर्घत्वम् (पा ६, २, १४४; ३, १२२)।

[a] सपा. अभीवर्तः<>अभीवर्धम् इति पाभे.।

[b] गस. उप. भावे क्तिनि पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६, २,५०)।

[c] गस. ल्यबन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६, १, १९३; २,१३९)।

[d] अगतितया अभिम् आतिष्ठमानौ PW. WI. च चिन्त्यौ।

[e] पाभे. अभिवावृते द्र.।

[f] वैतु. PW. GW. अभिम् गतिमवदन्तौ चिन्त्यौ।

[g] पाभे. अभि···वर्तय द्र.।

[h] पाभे. अभि···अवीवृतत् द्र.।

[i] =अभीवर्त-।

[j] पाभे. अभ्यक्रन्दीत् पै १६,२१,५ द्र.।

[k] अभि वो वृषत् इति शोधः (तु. सपा. पै १९, ५१,१४)।

[l] सपा. मा २२, २६ का २४, १२, १ अववर्षते इति पाभे.।

[m] कर्मणि क्तेऽनन्तरगति-स्वरः।

[n] गस. उप. णमुलन्तम् (वैतु. Renou ⌊Vāk ५, ७७⌋ °व्याध- ⌊नाप.⌋>-धम् इति)।

[o] गप्र. णिन्यन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या।

[p] पाभे. परिपन्थिनः ऋ १०,८५,३२ प्रमृ. द्र.।

[q] पाभे. अभि तै ३,३,४,३ द्र.।

-जन ऋ १,५८,५;९,६८,३.

अभि √ब्लङ्ग्, > अभि-ब्लग्य> ग्या ऋ १, १३३,१;२.

अभि-ब्लङ्ग[a]- -ङ्गैः ऋ १, १३३,४.

अभि √शंस्,शस्[b], ¶अभिशंसन्ति तै २, १, १०, २^{२}; मै २, १, ३^{२}; ५, २^{४}[c]; ५^{२}; ३, ८, ४; ¶अभिशंसन्ति मै २, ५, २; काठ १०, ६; १२, ५; १३, ६; ¶अभ्यशंसन् मै २, १,३; ¶अभिशंसेयुः तै २, १, १०,२; मै २, १,३; काठ १०, ६;१२,५^{२};१३,६.

अभि-शस्[d]- -शसा[e] ऋ १०, १६४,३.

¶१अभि-शस्त[f]- -स्तः तै २, ५, १,६¶; पै ९,१७,९[g]. [°स्त-अन्°].

२अभि-शस्त[h]- > अभिशस्तेन्य-अन्°.

अभि-शस्ति[i]- -†स्तये ऋ ५, ३, १२[j]; ७, ९४, ३; ८, १९, २६; कौ २, २६८; जै ३, २२, १५; -स्तिम् ऋ ३, ३०, १; ५, ३, ७; मा ३४, १८†; का ३३, १, १२†; शौ ३, १, १; २, १; पै ३, ५, १; ६, १; -स्तीः ऋ ८, ८९, २; मा ३३, ९५†; काठ १९, १२^{२}¶; क ३१, २^{२}¶; -स्तेः ऋ १, ७१, १०; ९१, १५; ९३, ५; ६, ४२, ४; ७, १३, २; ८, ६६, १४; १०, ३०, ७; ३९, ६; १०४,९; मा २७, ९; का २९, १, ९; तै १, ५, ११, २†; २,३, १४, २†; ४, १, ७, ४; मै २, १२, ५; ३, ४, ६; १६, ५†; ४, १०, १†; काठ ४, १६†; १८, १६; क २९, ४; कौ २, ७९३†; शौ ७, ५५, १; -स्त्या शौ ६, १२०, २[k]; १२, १०, १२; पै १५,५,५?[l]; १६, ५०, १०[k]; -स्त्याः तै १, १, ११,२; ३, १,७, १; मै १, १, १२; ५, २; ८^{२}; काठ १, ११; ६, ९; ७ ६; ३७, १५; १६; क १, ११; ४, ८; ५, ५; पै ६, १२, ८; २०, ६, ४; -स्त्यै मा २ ५; का २,१, ६. [°स्ति-अन्°].

¶अभिशस्ति-कृत्[m]- -कृते मै १,४,१४.

अभिशस्ति-चातन[n]- -नः ऋ ३,३,६.

१अभिशस्ति-पा[o]- -पाः ऋ ९, २३, ५; ९६, १०; मै १, २, ९; शौ २, १३, ३[p]; ४, ३९, ९[q]; ५, १८, ६; ८, ७, १४; १९, २४, ५[p]; ६; पै ९, १७, ८; १५, ६, २[p]; ३; १६, १३,४; २०,३८,५; -पाम् ऋ ६,५२,३.

२अभिशस्ति-पा[r]- -पाः मा ५, ५; का ५,२,२; तै १,२,१०,२;

---

[a] गस. घञन्ते थाथादि-स्वरः (पा ६, २, १४४)।

[b] उपसृष्टस्य धा. निन्दाद्यर्थे वृत्तिः।

[c] सपा. काठ १३,१^{५} पर्यमन्ति इति पाभे.।

[d] गस. उप. भावे क्विप् प्र. कृत्-स्वरश्च प्रकृत्या।

[e] सपा. शौ ६,४५,२ पै १९,३६,५ तैब्रा ३, ७,१२,४ पराशसा इति पाभे.।

[f] कर्मणि क्ते प्रवृद्धादित्वादन्तोदात्तः (पा ६, २, १४७)।

[g] सपा. शौ ५,१८,१४ अभिशस्ता इति पाभे.।

[h] उप. भावे क्तः प्र.। स्वरस्य कृते एपू. टि. द्र.।

[i] गस. उप. भावे क्तिनि पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६, २,५०)।

[j] कर्त्रर्थतया व्याचक्षाणः सा. चिन्त्यः। तथात्वेऽन्तोदात्त्वप्रसङ्गादिति।

[k] °स्त्याः इति सा. W.। अभिशस्त्या नः >सपा. तैआ २,६,२ अभिशस्तः एनः इति पाभे. ?

[l] तु. सपा. कागृ ४१,५ ?अपसस्त्वा इति पाभे.।

[m] उस. क्विबन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६, २, १३९)।

[n] तु. टि. अमीव-चातन-।

[o] विप. (अग्नि-, वीर-, सोम- प्रभृ.)। उस. विजन्तम्। शेषम् एपू. टि. द्र.।

[p] अभिशस्तिपा उ >सपा. आपमं २, २, ७; ८ पागृ १,४,१२ प्रभृ. अभिशस्तिपात्रा इति, आग्निगृ १,५,९: २३; २५ भागृ १, १३ : ७; ९ अभिशस्तिपावती इति च पाभे.।

[q] पाभे. अधिराजः तै १,३,७,२ द्र.।

[r] पंस. सास्व. (पा ६, १, २२३)। उप. भावे विच् प्र. इत्येतावानेव नापू. सरूपादस्य विशेषः द्र.। एवं तावद् भवान् शरणम् इत्यादि-साम्येनाऽस्यौपचारिकी वृत्तिश्च द्र. नियतलिङ्गता च (वैतु. भा. प्रभृ. यनि. एतदीयेषु स्थ. अपि १अभिशस्ति-पा- इत्येतदेव वर्तयितुकामा लिङ्गव्यत्ययं शरणायमाणाः)।

६,२,२,४^{2}¶; मै १, २,७; काठ २,८, क २,२.

अभिशस्ति-पा॒वन्[a]– -वा ऋ १, ७६, ३; ७,११, ३; मा ५, ४[b]; का ५,१,४[b]; मै ४,१४,६[c].

अभिशस्ति-ह॒न्[d]– -हा[e] तै १, ६,५,२;४,२,१,१.

अभि॒-शस्तृ[f]– -स्ता[g] शौ५,१८,१४.

¶अभि-शस्य॒मान– -नः तै २, २, ५,१; ३,७, ४; -नम् मै २,१, ३; ३, ७; ५, २; ५; ३,८,४.

?अभिशाच्– -शाचम् पै १९, २८, १५.

अभि √ शास् , अभिशा॒सति ऋ ६, ५४,२.

?‡अभिशि॒षः[h] मै ४,९,१२.

?अभिशिष्यतम्[i] पै ६,६,४.

अभि √ शुच् (बधा.) > शोचि, अभि-शो॒चति[j] तै ४, ७, १५, ५; मै ३, १६, ५; शौ ४, २६, ७; पै ४, ३६, ७; अभिशोचतु पै ९, २५, ६; ८; †अभि॒…शोचतु[k] ऋ ६.५२,२; पै २,५, ६; अभि॒शोच तै १,३,११,१. अभिशुचः[l] काठ १६, ४; १९, ५; क ३०, ३; अभि॒शोचः ऋ १०, १६, १[m]; काठ १६, ८; अभि॒शोचीः मा ११, ४५; १२, १५; का १२, ४,८; १३, १, १६; मै २, ७,८;१७[n].

¶अभि…शोचयति काठ १९, ५; १२ ; क ३०, ३ ; ३१, २; अभिशोचय, या पै १३,१,१६; १९,२६,१२.

अभि॒शूशुचन् मा ३५, ८; का ३५, ४, ७; अभि॒शूशुचः तै ४,१, ४, ३[l]; ९, ३; २,१,५; ५,१,५,६[l]; शौ १८.२.४‡[m].

अभि-शोक॒[o]– -कः शौ १, २५, ३[p]; पै २०,३८,२^{2}.

अभि-शोच॒[q]– -चान् शौ ४,३७, १०; पै १३,४,१४.

अभि-शो॒चन– -नम् शौ ४, ९,५; पै ५,३४,१-४;८,३,५; -नात् शौ २ ४,२.

¶अभि-शोचयत्– -यन् काठ १०,३.

अभिशोचयन्ती– -न्तीः पै १३, ४,१५.

अभि-शोचयिष्णु॒[r]– -ष्णुः शौ ६, २०,३; पै १३,१,२.

अभि √ शुष् , अभिशुष्यत[s] खि ४, ७,२,९.

अभि √ श्नथ् > अभि-श्न॒थ्[t]– -श्नथः ऋ १०,१३८,५.

अभि √ श्रा, ?अभिश्राप्येताम् पै १६, ७१,१.

---

[a]) उस. कृत-स्वरः प्रकृत्या । उप. कर्तरि वनिप् प्र. ।

[b]) पाभे. अधिरा॒जः तै १,३,७,२ द्र. ।

[c]) सपा. तैब्रा २, ८, ४, ६ अभिशस्तिपा॒ वाम् इति पाभे. ।

[d]) उस. क्विबन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या ।

[e]) सपा. मा १२, ५ का १३,१,६ मै २,७,८;४,४,५ काठ १६.८ माश ६,७, २,१३ सपत्नह॒ा इति पाभे. ।

[f]) गस. तृन्नन्ते अनन्तरगति-स्वरः (पा ६, २, ५०) । अत्र कथम् इन्द्रोऽभिशस्तिपा अपि सन् स्वयम् अभिशस्तिकारकः स्याद् इत्यापातिकं विरोधं परिजिहीर्षवः केचिदभियुक्ताः अभि॒-शस्तिम् इति PW. च, अभि॒-शस्तम् इति ZA. च, अभि॒-शस्त्याः इति यद्वा अभिशस्तिपा॒ः इति W. च पाठं यथाक्रमं परिवर्तयितुमनसो भवन्ति, तद् अकल्पमिव भवति । परकृताऽभिशस्तिहरत्वेऽपि परकर्मकाऽऽत्मकर्तृकाऽभिशस्तकरत्वेऽस्य विरोधाऽभावात् ।

[g]) पाभे. अभिशस्त॒ुः पै ९,१७,९ द्र. ।

[h]) पाठः? सपा. ऋ ८,१,१२ अनु अभि √ श्रिष् > अभि-श्रि॒ष्- > -श्रिषः इति शोधः (तु. यस्था. ऋ. टि.) ।

[i]) पाठः? अभिशुष्यत इति शोधः विमृश्यः (तु. खि ४,७,२,९) ।

[j]) पाभे. अभिदा॒सति काठ २२,१५ द्र. ।

[k]) सपा. शौ २, १२, ६ अभितप॒ाति इति पाभे. ।

[l]) पाभे. हिंसीः मै २,७,४ द्र. ।

[m]) अभि॒शोचः (आश्रौ ६, १०, ९ प्रभृ. च) <> अभि॒शूशुचः इति पाभे. ।

[n]) पाभे. अभि॒मंस्थाः मा १३, ४१ द्र. ।

[o]) विप. । तु. टि. २शोक॒- ।

[p]) पाभे. अतोशोकः पै १,३२,३ द्र. ।

[q]) गस. कर्तरि अजन्ते थाथादि-स्वरः ।

[r]) गस. इष्णुजन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६, १, १६३;२,१३९) ।

[s]) तु. पै. मूको.। सपा. खि ४, ७, ६ अभितिष्ठसि इति, शौ ५,५,९ पै ६, ४, ९ अभि॒सिष्यदे इति च पाभे. ।

[t]) गस. क्विबन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (तु. वें. सा. GW.; वैतु. PW. MW. च उप. श्नथस् (:) इति कसुनन्तम् इति) ।

अभि-श्राव्- अभि √श्रु द्र.

अभि √श्रि, अभि… अश्रेत् शौ १३, २,९; पै १८,२१,३.

अभि-श्र(य>)या[a]- -याम् पै १७, १४,३.

१†अभि-श्री[b]- -श्रियः ऋ १०, ६६, ८; -श्रियम् ऋ ८ ४४, ७; ७२, १३; मा ३३, २१; का ३२. २, ४; कौ २, ८३०; -श्रिया ऋ १, १४४. ६; ६, ७०, १; मा ३४, ४५; का ३३, २, ८; मै ४, ११, १; काठ १३, १५; कौ १. ३७८; जै १. ३९. ९; पै १७, १४, २?; -श्रियौ शौ ८, २, १४$; -श्रीः ऋ १, ९८, १; ७, ९१, ३; १०, १३०, ५; मा २६,७; २७,१३; का २८,७, १; २९. ३,१; तै १,५.११,३; मै ४,११, १; १४, २; काठ ४, १६.

अभि √श्रिष् > †अभि-श्रिष्[c]- -श्रिषः ऋ ८, १, १२; कौ १, २४४; जै १,२६,२; शौ १४,२, ४७; पै १८,११,७.

अभि √श्री, अभिश्रीणन्ति ऋ ९, ९३,३; कौ २, ७७०; अभि… श्रीणन्ति ऋ ९,८४,५; †अभि… श्रीणन्ति ऋ ९, १,९; जै ४,४, ९; †अभि[d]…श्रीणीतन ऋ ९, ११,६; कौ २, ७९६.

†अभि…अशिश्रयुः ऋ ९, ११, २; ८६, १७; कौ २, २; ५०३; जै ३, १, ४; ३९,२.

२अभि-श्री[e]- -श्रियः ऋ ९, ७९, ५; ८६,२७.

अभि-श्रीणत्- -णन् ऋ ९, ९७, ४३[f].

अभि √श्रु, >शृ, अभि…शृण्वन्तु पै ५,११,४.

†अभि-श्राव[g]- -वाय ऋ १,१८५, १०; -वे ऋ १०, १२, १; शौ १८,१,२९.

अभि-श्रु(त>)ता[h]- -ता शौ ६, १३८.१; पै १,६८,२.

अभि √श्वस् >अभि-श्वसत्- -सन् ऋ १.१४०,५.

अभि-श्वसस् (:)[i] ऋ १०,९२, ८.

अभि √(स>)षच्, अभि…सचते ऋ ९,७४,७; †अभि…सचन्ते ऋ १,७१,७; ३,४०,७; ४,४४, २; ७, ७२,१; ९०,५; शौ २०, ६, ७; १४३, २; अभि… सचताम् शौ ९, ४, २२; अभि…सचन्ताम् ऋ १, २२, ११; पै १९, १, ९†; अभि… सचस्व ऋ ३, ५३, १७; ५, ३१,२; अभि…सच काठ ४०, ३‡; अभि…सचध्वम् शौ ६, ४१, ३; ९, ४, २४; १८, ४, ६२; पै १६, २६, ३; १९,१०, २; अभि…असचन्त ऋ ३, ३१,४.

अभि…सिषक्ति ऋ ७, ६७,३.

अभि-षाच्[j]- -षाचः ऋ ६, ६३, ९; ७, ३५, ११; १०, ६५, १४; खि ५, ५, ७; मै ४, १४, ११; शौ १८, ४, ४४$[k]; १९, ११,२; पै १३, ८,१२ -षाचम् ऋ ३,५१,२.

अभि √ष(स>)द् >षीद. ¶अभि-षीदति काठ ३२,५; †अभि… सीदति ऋ ९,७,५; कौ २,४८२; जै ३,३६,७; ¶अभिषीदेत् काठ २४,१०; क ३८,३.

¶अभि-षण्ण- -ण्णः तै २, ४, २, ३; काठ १०,१०; -ण्णाः काठ

---

[a] विप. (सदान्त्रा-)। गस. कर्तरि कृत्।

[b] विप. (⌊अभिश्रयणीय-, सेवितव्य-, प्राप्तैश्वर्य-⌋ अग्नि- प्रभृ. ⌊तु. या ७,२२ प्रभृ.⌋), नाप. (व्यवस्थापयितृ-, आदेष्टृ-)। गस. क्विबन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पावा ३, २,१७८ पा ६,३,१३९)।

[c] नाप. (⌊अभिश्लेषण-⌋ संधान-द्रव्य-)। गस. क्विबन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (वैतु. भा. ⌊तैआ ४,२०,१⌋ वा. लुङि मपु१ इति व्याख्यत्, तन्मन्दम्। तथा सति अङः स्वरस्य प्राप्तौ धा. तदनुपपत्तेरिति दिक्)।

[d] कप्र. इति मन्वानः GW. पर्यनुयोक्तव्यः।

[e] नाप। गस. उप. कर्तरि क्विप् प्र. कृत्-स्वरश्च प्रकृत्या (तु. MW.; वैतु. वें. सा. प्रभृ. १अभि-श्री- इति)।

[f] एकतरस्योपसर्गश्रुतेः शत्रन्तस्याऽध्याहारः। अभ्यर्थस्य भूयोऽपि श्रपणविशेषणत्वेन योगे श्रुतिस्वरस इत्यभिप्रायः वैतु. वें. सा. 'अभिगच्छसि' इत्याक्षेपपरः)।

[g] गस. उप. घञ् प्र. उसं. (पा ३,३,२५)। थाथादिस्वरः (पा ६, २, १४४)।

[h] कर्मणि क्तान्ते प्रवृद्धादित्वाद् अन्तोदात्तः (पा ६,२, ४९; १४७)।

[i] गस. कसुन्नन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६,१,१९७; २.१३९ ⌊वैतु. GW. अदन्तं प्राति. इति संकेतयमानश् चिन्त्यः⌋)।

[j] गस. उप. ण्विः प्र. उसं. (पा ३,२,६३)। शेषं नापू. टि. द्र.। [k] अभिशाचः इति मुपा. प्रमादजः द्र.।

१०,१०.

अभि√(स>)षन् > अ॒भि-षात- -ताः ऋ ५,४१,१४.

अभि-षु॒वणी- अभि √षु(अभिषवे) द्र.

अभि√(स>)षह्, षाह्, †अ॒भि[a] …ससाहे[b] ऋ ८, ९६, १५; शौ २०, १३७, ९; †अ॒भि… सासु॒हत्[c] ऋ ५, २३,१; तै १, ३,१४,७.

अ॒भि…सासहीष्ठा॒ः ऋ ६,४५, १८; †अभ्यसाक्षि ऋ १०, १५९,१; पै २,४१,१.

अभि-षा॒ह्[d]- -०षाट् मै ४, १२, ३; -षाहे मै ३,१२,११.

ϕअभि-षाह्व॒स्[e]- -†ह्वान्[f] ऋ ९, २०, १; कौ २, ३१८; जै ३, २६,४.

ϕअभि-षेहान॒[g]- -नः ऋ ८.३७,२.

¶अ(भि>)भी-ष॒ह्[h]- -षहा तै २,३,२, ६[i]; ६, १, १०, ३;४; ५,११,३[i].

अ(भि>)भी-षा॒ह्[j]- -षाट् ऋ ७, ४, ८; काठ ३९, ११; शौ १२, १, ५४; १३, १. २८; पै १७,६,२; १८, १७, ८; १९, ५२,१०; -षाहे मै २,१३,१७; ३,१२,१४.

अभी-षा॒ह्य[k]- -ह्यः काठ ३९, ११[l].

अभि-षा॒च्- अभि √षच् द्र.

?अभि√(सि>)षि, अभि… षिनन्ति[m] पै २,५७,३.

अभि√(सि> षिच्,ञ्च्, ¶अभिषिञ्चु॒ते मै २, ४, १; ४, ३, १^{5}; ४; ४, ९^{1}; ¶अभिषिञ्चु॒ति मै ३, १०, १; ४, ३, १०; ४, ३; ¶अ॒भिषिञ्चति तै ५, ६, ३, २^{4}; ३^{2}; मै ४, ४, २^{4}; ५; काठ ३७, १; ¶अभिषिञ्चु॒न्ति मै ४, ३, ९; ४, २; ¶अ॒भिषिञ्चन्ति तै ५,६,२,२; मै ४,३,९; १०^{4}; काठ २५, ७; क ३९, ५; अभिषिञ्चे पै १९, १४,८; अभिविञ्चा॒मि शौ ६, १२२, ५; १०, ९, २७; ११, १, २७; अ॒भिषिञ्चामि मा ९, ३०; १०, १७; १८, ३७; २०, ३^{3}; का १०, ५, ८^{1}; ११, ६, १; २०, १, ७; २१, ७, २^{3}; तै १,७, १०, ३^{2}; ८, १४, १; ५, ६, ३, ३^{1}; मै १, ११, ४^{2}; २,६,११; ३, ४, ३^{2}; ११, ८^{1}; ४, ४, ५; काठ १४, २^{2}; ८; १५, ७; ३६, १५^{5}; ३७, ९;

---

[a] तु. सा.; वैतु. GW. वि॒शः इत्येतदान्वतः आभः कप्र. इति; PW. MW. च अभ्याचु॒रन्ती- >०न्तीः इति न्याय्येतरद्वैस्वर्य-दूषितं योगं प्रयोजुकौ चिन्त्यौ ।

[b] पपा. ससहे इति धा. उपधायां वृद्ध्यभावः प्रादर्शि (तु. √सह् इत्यस्य समानकार्याणि रूपान्तराण्यपि यत्र सर्वत्र पपा. समानी विधा भवति) । वस्तुतस्तु √सह् इत्येतत्-सजातः √साह् अपि मूलतः द्र. (तु. टि. यस्था.) ।

[c] ण्यन्ताल् लुङि चङि उपोत्तमस्वरः (पा ६,१, २१८) ।

[d] गस. उप. ण्विः प्र. (पा ३,२,६३) । कृत्-स्वरः प्रकृत्या । यच्च सहेः (पा ८,३,५६) इत्यत्रोक्तं भवति तदल्पमेव (तु. पृतनाषा॒हम् ऋ [६, ७२, ५] एउ. रूपं च) ।

[e] गस. लिटः क्वसुः प्र. कृत्-स्वरश्च प्रकृत्या (पा ७,१,३६;६,२,१३९) ।

[f] तु. PW. प्रमृ.; वैतु. वें. सा. यनि. स्वारसिकं योगमनीक्षमाणा इवाऽऽक्षेपमुखेन अ॒भि (भवति) इति भाषुकौ ।

[g] गस. कानजन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६, १, १६३;२,१३९) ।

[h] भाप. (बलात्कार-) । गस. उप. भावे क्विप् प्र. पूप. दीर्घत्वं कृत्-स्वरश्च प्रकृत्या (पा ६, ३, ११६; २,१३९) ।

[i] पाभे. अ॒नुपहूयमानः मै २,२,१३ द्र. ।

[j] विप., नाप. [इष्टका- (तु. अभि-त्रयस्- [काठ ३९ ११])] । गस. उप. पाप्र. ण्विः प्र. (पा ३,२,६३) । वस्तुतस्तु √*साह् इत्यस्याऽभ्युपगमे [तु. यस्था. टि.] प्र. ण्वित्वं नैवाऽपेक्ष्येतेति दिक्) कृत्-स्वरः प्रकृत्या पूप. च दीर्घत्वम् उसं. (पा ६, ३, ११६) । पपा. पूप, दीर्घत्वमन्याय्यमिति कृत्वाऽवग्रहाऽभावादेव तदभ्युपगतस्य उप. दीर्घाऽभावतो निर्देशस्येहाऽभावः द्र. ।

[k] सस्व. नापू. टि. द्र. । उप. कृते तु. टि. अभिमाति-षा॒ह्य-, पृतना-सा॒ह्य- ।

[l] सपा. आपश्रौ १७,६,१ हिश्रौ १७,२,१४ अभिषत्री इति, लाश्रौ ४,१,५ अभिषाढी इति च पाभे. ।

[m] पाठः ? यनि. अभिप्रेतं भवत्युत √खिन्द् > खिन्दति > *खिन्नन्ति > खिनन्ति इति वेति विमर्शसह्यं भवति । उभयथाऽपि नतिरप्रमाणं द्र. ।

३८,४^{१}; ४०, ९^{१}; शा ३, २२, ६; ४, ८, ५; ६, १३६, ३; पं १, ६७, ३; ४, २,६; १०, ७; ८, १०, १-५; १६, ९१, ७; १३८, ८; पै १९, २४, १५; अभिषिञ्चतु खि ७, ७, ५; काठ ४०, ९; पै २०, ३८,५; अभिषिञ्चताम् पै २, ७९, २[a]; ६, ७, २; अभिषिञ्चन्तु मै ३,११,८^{२}; ‡अभि[b]षिञ्च शौ ४, १५, १६; पै ५, ७,१४; अभि···सिञ्च शौ १९, ३१, १२; पै १०, ५, १२; अभिषिञ्चत शौ ६, ५७, २; पै १९, १०, ४; अभ्युषिञ्चन् मा १०, १; का ११, २, १; तै १, ८, ११, १; मै २, ६, ८; काठ १५,६; ३७, ४; पै १४,१, ६; १४; अभिषिञ्चेत् शौ ८, १५,१; अभिषिञ्चेत् मै ३, ४, ३^{२}¶; शौ १६, १, ९; पै १६, १३५, ९; ¶अभिषिञ्चयुः मै ४, ४,२.

अभि···असिचन्[c] शौ ४ ८,६; अभि···असिचम्[c] काठ ३६, १५; ३७,९.

¶अभिषिच्यते मै ४,३,२; काठ १२, ७; १०; १४, १०[d]; ३७, १; २^{१}; ३; ४^{५}[e]; ५^{५}[e]; ६^{४}; ७^{४}; ८^{४}; अभ्युषिच्यन्त शौ १४, १, ३६; पै ४, १०,७; १४, १, १; १८, ४, ४; अभ्यषिक्षि मै ४, ४, ९.

अभि-षिक्त- -क्तः ¶तै ५, ४, ९, २; ¶मै ४, ३, ७^{२}; १०; ¶काठ ३७, ५[f]; शौ १९, ३१, १२; पै १०, ५, १२; १९, २६,१४; -क्ते पै ५ २९,३. [°क्त- धारा°, राजसूय°].

अभि-षिच्यमान- -नस्य मै ४, ३, ९; ४,४;५.

φअभि-षिञ्चत्[g]- -ञ्चन् ऋ १, १२१,६.

¶अभि-षिषिचान[h]- -नम् मै २,४, १; ४,३,५.

¶अभि-षेक[i]- -कः तै ५,४,९, १; मै ३,४,३; काठ २१,१२.

अभि-षेक्तृ[j]- -क्तारम् मा ३०, १२; का ३४ २,४.

अभि-षेचन- > ¶अभि-षेचनीय[k]- -यस्य मै ४, ४, १०^{२}; काठ १५,१०.

अभि √(सु>)षु(अभिषवे), ¶अभिषुणाति तै ३, २, २, १; मै ४, ७, ७; ¶अभिषुणोति तै ३, १, ८,२; ६, ४,५, १; मै ३, ७,८; ४, ५, ५^{२}; ६; काठ २६, १०; क ४१, ८; ¶अभिषुण्वन्ति तै ६, ४, ४, ४; ६, ७, १; ९, २; मै ४, ५, ६; ७, २; ७; ८, ३; अभिषुण्वन्ति ¶तै ६, १, ६,४; ¶काठ २३, १०; २६, १; २९, २; ३०,७; ३४, ३^{२}; ¶क ३७, १; ४०, ४; ४५,३; पै ५, ३६, ६[l]; १६, १५१, १; ¶अभ्यषुण्वन् काठ २६, १०; क ४१, ८; अभिषुणुयात् तै ३,२,२,१; काठ २६, १०; क ४१, ८; ¶अभिषुणुयुः काठ ३४, ३. अभ्यसुषुवुः[m] मै ४,७,२.

अभि-षव(ण>)णी- -णीः शौ ९,६,१६; पै १६,११२,३.

¶अभि-षुण्वत्- -ण्वन्तः काठ २७, ४; क ४२,४.

अभि-षुत- -तः[n] तै ४, ४, ९, १; काठ ३४, १५; -¶ताय काठ २७,२; क ४२,२. [°त- अन्°, सकृत्°].

¶अभि-षुत्य तै ६, २,११,४.

¶अभि-षुत्य- -त्यः मै ४, ५, ६; काठ ३४, ३^{१}; -त्यम् तै ६, ४,५,३.

¶अभि-षूयमाण- -णस्य तै ३, १८,२.

---

[a] सपा. शौ १४,१,५५ संशोभयामसि इति पाभे.।

[b] सपा. ऋ ५,८३,८ निषिञ्च इति पाभे.।

[c] सपा. परस्परं पाभे. (वैतु. शंपा. अभि···असृजन् इति पाभे. [तु. सपा. पै ४,२,७;८,१०,१० टि.]) ।

[d] =सपा. तांब्रा १८, ६, ११ मै १, ११, ९ सूयते इति पाभे.।

[e] सपा. मै ४ ३,९ सूयते, सूयते इति पाभे.।

[f] सपा. तैब्रा २,७,४,१ अभिषुतः इति पाभे.।

[g] तु PW. MW.; वैतु. स्क. वें. सा. अभिः कप्र. इति, GW. अभि···आह इति योगं ब्रुवाणश्च ।

[h] गस. कानजन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६, १,१६९; २,१३९)।

[i] गस. घञन्ते थाथादि-स्वरः (पा ६,२,१४४)।

[j] नाप.। गस. तृजन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या। सपा. तैब्रा ३,४,१,८ पात्रनिर्णेगम् इति पाभे.।

[k] तु. टि. अभि √चर् > अभिचरणीय-।

[l] मुपा. नकारोऽलक्षणः।

[m] सपा. ऐब्रा ३,३२ अभ्यसुषवुः इति पाभे.।

[n] सपा. अप्राय ३,२ अभिहितः इति पाभे.। शिष्टं मा ८,५७ सूयमानः टि, द्र.।

¶अभि-षोत्तोस् (:) काठ २७, १; ३०,७; क ४२,१.

अभि ✓(सू >)षू (प्रेरणे), ¶अभि-षुवति मै २, ५,६; काठ १३,२.

अभि-षेकु- अभि ✓षिच् द्र.

अभि ✓(सेना >)षेणि[a] > अभि-षेण[b]- -णान् ऋ ६, ४४,१७.

अ(भि>)भी-षेण[c]- -णम् पै ४, २७,५.

अभि-षेहान्- अभि ✓षह् द्र.

अभि ✓(सो >)षो > षू, अभि-ष्यामि शौ ४,१६,९.

अभि ✓(स्त >)ष्टन्, > स्तनि, तंस्तन्, अभिष्टन[d] शौ ६,१२६, २‡[e].

¶अभ्यंस्तनयन्[f] तै १,६,११,४.

अभितंस्तनीति[g] पै १९,२४,१;

अभितंस्तनीहि शौ ५,२०,१.

अभि-ष्टन[h]- -ने ऋ १, ८०,१४.

१अभि-ष्टि[i]- -ष्टयः ऋ १, ५२, ४; ११९,८; ४,३१,१०; १०,२२, १२; -ष्टये ऋ १, १२९, १; २, ३४, १४; ५, १७, ५; ३८, ३; ८, ८, १७; १२, ४; २७, १३; ५०, १; ६७, १; १०; ६८, ५; १०१, १; ९, ८४, २; १०,९, ४; ४९, ४; ९३, ११^{१}; खि ३, २, १; ४, २, १३; ५, ६, २; मा ४, ११; ३३, ८७†; ९१†; ३६, १२; का ४, ५, २; ३६, १, १२; तै १, २, ३, १; २,१,११, ५†; मै १, २,१; ४, १२,१†; काठ २,४; १३,१६†; ३८, १३†; क १, १६; कौ १, ३३†; २, ९१०‡[j]; †जै १,३, १३; ३, ५६, १७‡[j]; ४, २८, १०; शौ १, ६, १†; ६, ३,२; २०,५९, ३†; पै १९, १, १५; -ष्टिभिः ऋ १,४७, ५; १२९, ९^{२}; ४, ४६, २; ५, ३८, ५; ८, ३, २; १९, २०^{१}; ५३, ५; खि २, १३, ५; ३, ५, ५; ५, ४, २; मा १५, ४०; का १६, ५, २२; कौ १, २८२; २, ७७२; ४,२$; जै १, २९, १०; २, ७, १; -†ष्टौ ऋ १, १५८, १; ४, १६, ४; ९; ५, ४१, ९; ६, ३३, ५; ६७, ११; ७, १९, ८; ९; १०, ६, १; ६१, २२; मै ४, १४, १५; शौ २०, ३७, ८;९; ७७,४. [°ष्टि- सु°].

†अभिष्टि-कृत्[k]- -कृत् ऋ ४, ११, ४;१०,१; ९,४८,५; मा २०, ४८; का २२, ५, २; कौ २, १८९; जै ३,१७,११.

अभिष्टि-पा[l]- -?पा (:) ऋ २, २०,२.

---

[a]) णिजन्तो नाधा. (पा ३,१,२५)।

[b]) विप. वा नाप. वा। गस. कर्तरि अच् प्र. थाथादि-स्वरश्च। यत्तु स्क. वें. सा. बस. इति कृत्वा व्याचक्षिरे, तन्न। तथात्वेऽन्तोदात्त्वाऽनुपपत्तेः, अभेः उप. प्रति गतित्वाऽभावाद् नतिजणत्वाऽप्रसक्तेश्चेति दिक्।

[c]) पूप. दीर्घत्वम् (तु पा ६, ३, ११६) इति नापू. विशेषः।

[d]) षत्वम् उसं. (पा ८,३,६५)। यत्तु सा. पा ८,३,८६ इत्यनेन षत्वमाह, तच्चिन्त्यम्। तस्य सति सामान्यपरे विशेषपरकत्वादिति।

[e]) सपा. ऋ ६, ४७,३० निःष्टनिहि इति पाभे.।

[f]) अड्व्यवायेऽपि षत्वाभावमुपलक्ष्य प्राक्- (पा ८, ३, ६३) इत्युक्तदिशा सिताद् उत्तरवर्तिताऽस्य धा. उसं.।

[g]) प्रागुक्तदिशा सितोत्तरवर्त्तित्वेऽस्य धा. स्थादिषु (पा ८, ३, ६४) इत्येतद्-विषयत्वाभावः सुगमः। अत्र मूको. °नयति इति पाठः। एवं तु. °नीहि (शौ ५,२०,१) इति। अभ्यासे नलोपाऽभावो विमृश्यः।

[h]) गस. उप. भावे अप् प्र. उसं. (पा ३, ३, ५८)। थाथादि-स्वरः।

[i]) प्रास. उप. ✓स्था + भावे क्तिः प्र. पूप. प्रकृति-स्वरम् (पा ३, ३, ९२; ६, २, २)। नैप्र. ठकारस्य टकाराऽऽपत्तिः। पपा. अवग्रहाभावोऽन्याय्यवर्णपरिणामस्य वाऽस्पष्टाऽवयवविभागस्य वा सूचकः द्र.। भूयस्यो ह्यत्र कल्पना भवन्ति। तथाहि। उप. क्तिनि < ✓यज् इति वा (तु. सा. ऋ १, १२९, ९; भा. तै १, २, ३,१) ✓इष् (इच्छायाम् गतौ वा) इति वा (तु. सा. ऋ १, ५२, ४; ४७,५), ✓अस्(भुवि) इति वा (तु. PW. GW. प्रभृ. WW. १, १६१, [तु. १उप-स्ति-, परि-ष्टि-, स्ति-])।

[j]) सपा. °ष्टये <> °ष्टिभिः इति पाभे.।

[k]) विप. (इन्द्र-, वाजिन्-)। उस. उप. क्विबन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६,२,१३९)।

[l]) षस. तस. सास्व. (तु. वें.) उस. इति कृत्वा वा कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६,१, २२३; २, १३९)। पूप. क्रिवि. इति कृत्वा न. द्वि१ इति वर्तयित्वा योजनीयम्। उप. ✓पा(रक्षणे) + विच् प्र. इति च। एस्थि. संपा. प्रथमपादान्ते त्वायतो > *त्वायताँ इति च

अभिष्टि-शवस्[a]- -वसे ऋ ३, ५९,८.

२अभि-ष्टि[b]- -ष्टिः ऋ १,९, १; ३, ३४, ४; १०, १००, १२; १०४, १०; खि ४, ६, ४[c]; मा २०, ३८; ३३, २५†; का २२, ४, ३; ३२, २, ८†; मै ३,११, १; ४, १२, ३; काठ ३८, ६; †कौ १,१८०; †जै १, १९, ६; †शौ २०, ११, ४; ७१, ७; -ष्टीः तै २,४,१४,२.

अभिष्टि-द्यु(म्न>)म्ना[d]- -म्नाः ऋ ४,५१,७.

अभिष्टि-मत्[e]- -मत् ऋ १,११६, ११.

अभि √(स्तु>)ष्टु, ¶अभिष्टुवन्ति मै ४. ६, २; अभिष्टुहि ऋ १, ५४,२; मै ४, ९,२; अभिष्टवाम ऋ ८,१००,३.

अभि-ष्टुत,ता- -तः ऋ ९, ३, ६; २७,१; ६७, १९;२०; †कौ २,६०७; ६३६; †जै ३, ४९,९; ५१, २; शौ ९, २,१; पै १६, ७६, १; -तम् पै १०, ३,२?[f]; -ताः शौ ८, ७, ११; पै १६, १३,१; -ते ऋ ७,३९,७.

?अभिष्ठताम्[g] पै ६,७,१.

अभि √(स्था>)ष्ठा,>तिष्ठ, ¶अभितिष्ठति तै ५,४, ३,५[h]; ¶अभितिष्ठति[i] तै ६, ६,३, २; मै ३, १, ४^{२}; अभितिष्ठति पै १९, ३७, १३; अभितिष्ठसि खि ४, ७, १,६[j]; पै १८, ३१, ८[k]; अभितिष्ठामि मा ६,१६; का ६, ३, ६; शौ ६, ४२, ३; पै १९, ८, १२; अभि···तिष्ठन् ऋ १०, १२३, ३[l]; अभितिष्ठः पै ७,१८,८; अभितिष्ठतु पै १६, ७३, ४; अभि···तिष्ठतु पै १, ९४,३; अभितिष्ठ >ष्ठा ऋ १, ४२,४; ५, २८, ३; १०, ६९, १२; मा ११, २०; ३३, १२†; का १२, २, ९; ३२, १,१२†; तै ४, १, २, ३; मै २, ७, २; ३, १, ४^{२}; ४, ११, १†; १२, ३; काठ २, १५†; १६, २; शौ ५, ८, ९; ७, ७७, १०†; १९, ४६, ५; पै ३, ३, ३; २१, ६; ४, २३, ४; २०, ८, ७†; †अभि···तिष्ठ ऋ ६, २१, ७; १०, १७४, २; शौ १,२९,२; पै १, ११,२; अभि (तिष्ठ)^{२} ऋ १०,१७४,२; शौ १, २९, २; पै १, ११, २; अभितिष्ठेम ऋ १,११०,७; ८, २१,१२.

अभि····तस्थौ ऋ ४, ५०, ७; †अभि···तस्थौ ऋ ६, २०, १; ७, ८, ४; मा १२, ३४; का १३, ३, ५; तै २, ५, १२, ४; ४, २, ३, २; मै २, ७, १०; काठ १६, १०; क २५, १; अभितस्थ पै ९, २२,

---

द्वितीयपादान्ते जनान् > *जनाम् (ष३) इति च द्वि> ष. इति प्रकृतिप्रत्यापत्त्यात्मकः शोधः द्र. । अभिष्टिपा असि इत्यत्र विसंधिश्च (तु. समाननिष्पत्तिकस्य स्ति-पाः [ऋ १०, ६९, ४] इत्यस्य च पा- इत्येतदुत्तरपदानामन्येषामपि प्राति. तत्र तत्र वा.; वैतु. पपा. अविसर्जनीयान्तं चिन्त्यं रूपम् (तु. टि. ?अनेहा), सा. पूप. शत्रुपर्याय इति समग्रश्रौतप्रसिद्धिविरुद्धमशुद्धं भाषमाणः पंस. इति कृत्वा व्याचक्षाणः, GW. LR. च अभिष्टिपासि>अभिष्टि(<अभिष्टी< अभिष्ट्या)। पासि इति पदविभाग इति (न त्वेवं पाद ऊनाक्षरतया अपहतिरिव स्यादिति चिन्त्यम् [तु. L ४४४ एतत् कल्पप्रवणत्वेऽप्यनध्यवसितः])। GG. १अभिष्टि- इति पूप. इति कृत्वा तृस. इतीव विवृणोति ।

a) विप. (मित्र-)। व्यधिकरणे बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६, २,१)।

b) गस. उप. √स्था + कर्तरि वा भावे वा किः प्र. (पा ३,३, ९२ कृत्-स्वरः प्रकृत्या (तु. २उप-स्ति-)। नैप्र. ठस्य टः इति ।

c) सपा. आपमं २, ८, ८ आग्निगृ १, ३,४ : १४ अभिश्रीः इति पाभे.।

d) विप. (उषस्-)। समानाधिकरणः बस.। शेषं द्विपू. टि. द्र.।

e) विप. (वरूथ-)। मतुबुदात्तः (पा ६,१,१७६)।

f) अभीष्टं वृतम् इति द्विपदोऽध्यक्षरः शोधः।

g) पाठः? तु. टि. सस्थ. √स्था > अतिष्ठताम् ।

h) सपा. मै ३,३,४ ?आक्रुमति इति (तु. सपा. काठ २१, ६ आक्रामति इति पाभे.)।

i) सपा. काठ २९,३ अवहन्ति इति पाभे.।

j) पाभे. अभिशुष्यत द्र.।

k) पाभे. अनुतिष्ठसे शौ १७,१,१६ द्र.।

l) पूर्वस्या ऋचः योनिम् इत्यस्याऽध्याहारः द्र. सुनीळाः इति साक्षाच्छ्रुतेश्च (तु. वें.; वैतु. सा. PW. MW. अभिवावशानाः इत्यन्यान्यद्वैस्वर्यप्रसक्तयोगाः)।

१५ ; अभ्यं(भि-अ)स्थात् तै ४, २, ८, १; काठ ३९, १; †अभि'''अस्थात् ऋ १, १४९, ४[a]; १०, ३, ३; कौ २, ८९८; ११२५; जै ४, १३,११; अभ्यं(भि-अ)ष्टाम् शौ १०, ५, ३६; १६, ९, १; पै १६,१३२, १; १८, २९, १; अभ्यं(भि-अ)स्थाम् मै १,५,३;६,२.

ϕअभि-तस्थिवस्- -|वांसः ऋ ४, ४, ९; तै १,२, १४,४; मै ४, ११,५; काठ ६,११.

अभि-ष्ठित, ता- -तः खि ५, १८, १[b]; मा ८,२३[c]; का ९,४,१[c]; तै १, ४, ४५,१[c]; ६,६,३,२[c]; काठ४,१३[c];२९,३[c]; क ३,११; शौ५,१४,१०;२०,१३५,३[d]; पै ७, १,८; -ता पै १९, ५१, ९; -|ताः ऋ १०,१६६,२; पै१३, ३,११.

¶अभि √(स्य>)ष्यद्, अभिसिष्यदे[e] शौ ५, ५, ९; पै ६, ४,९.

¶अभि-सं √या, अभिसंयाति काठ २२,६; क ३४, १; अभिसंयात[f] पै १९,१०,९.

¶अभि-सं √युज्, अभिसंयुङ्क्ते मै २,३,२;७; अभिसमयुङ्क्त मै २,३,७.

अभि-सं √विश्, अभिसंविशन्ति शौ १५, १७, ९; पै ९, १२, १; अभिसंविशन्तु मा[g] १३, २५; १४, ६; १५; १६ ; २७; १५, ५७ ; का[g] १४, २, ११; १५, १, ५; ४, ३^{२};८,५; १६, ७, १; मै २, ५,६; ८, १२^{२}[g]; १३, २२; ४, ६, ६; काठ १३, २; १७, १०^{२}[g]; ४०, १२; क २६, ९^{२}[g]; अभिसंविशस्व शौ ९,२,२५[h]; अभिसंविशध्वम् शौ ३,३,४; ६,६४,२‡[i]; ८,५,२०; २१; पै २,७४, ४;१६, २८,९; १०.

¶अभि-सं √शंस्, अभिसंशंसति मै ४,७,५.

¶अभि-सं √श्रि, अभिसंश्रयति काठ १०,४.

अभिसं-श्रित- -ताः काठ १०,४[i].

¶अभि-सं √श्लिष् >श्लेषि, अभिसंश्लेषयन्ति मै २, ४,६.

अभि-सं √सृज्, अभिसंसृज पै १७, ३,६[j].

अभि-सं √स्वृ, †अभि'''समस्वरन् ऋ ८, ३, ७[k]; ९, ६७, ९[k]; कौ १,२५६[k]; २, ९२३[k]; जै १,२७,४[k]; शौ २०, ९९,१; ‡अभि'''समस्वरन्[l]; पै ६, ११,४?.

अभि-सं √हन्, अभिसंहथः पै २०, ५८, ७^{२}.

अभिसं-हत्य पै १६, ९०,६[m].

¶अभि-सं √हृ, अभिसंहरति काठ २७,५; क ४२,५.

¶अभि-सं √क्रम्, अभिसंक्रामन्ति, अभिसंक्रामन्ति मै ४,२,६.

¶अभि-सं √गम्,>च्छ्, अभिसंगच्छन्ते, अभिसमगच्छन्त मै २, १,४; ३,६,५.

अभिसं-गत्य शौ ११,१,१६[m].

अभि √सज्, अभिसजस्व पै २०, १९, १०; अभि'''सजस्व पै १८,३१,९.

¶अभि-सं √ज्ञा>जा, अभिसंजानते मै२,२,६[n]; ३,२,३^{२}; काठ२६, १; क ४०,४; अभिसमजानत मै २,२,६^{२}[n].

†अभि-स, षत्वन्[o]- -षत्वा काठ १८, ५ ; -सत्वा ऋ १०,

---

[a]) एवं किल वें. अर्वाञ्चश्च । सा. तु. सर्वलोकाऽभिष्ठितौ हेतुभूतदीप्त्यर्थानुवादकेन शुशुचानः इति पदेन योगं वदन् लोकविलक्षणमिव किंचिच्चिकीर्षति । तदलक्षणं त्विति तेन मर्षणीयम् ।

[b]) पाभे. अपक्रान्तः शौ २०,१३५ २ द्र. ।

[c]) पाभे. प्रतियुतः द्र. ।

[d]) पाभे. अपक्रान्तः खि ५,१८,१ द्र. ।

[e]) पाभे. अभिशुष्यत द्र. ।

[f]) सपा. शौ ६,७३,१ उपसंयात इति पाभे. ।

[g]) पाभे. अभि तै ४,४,११,२ द्र. ।

[h]) पाभे. अपसंविशस्व द्र. ।

[i]) पाभे. अभिमन्त्रये ऋ १०,१९१,३ द्र. ।

[j]) पाभे. अपि शौ १२,१,२५ द्र. ।

[k]) √स्वृ इत्यस्य √गै इत्येतत्-पर्यायतयैतत्-प्रकारकेषु स्थ. अभिः इति कप्र. अपि सुवचः (तु. टि. ऋ १, ५१, १) ।

[l]) सपा. शौ ५,६,३ अभेः अभात्रः । सपा. ऋ ९,७३, ४ अव'''समस्वरन् इति पाभे. ।

[m]) सपा. °संहत्य<>°संगत्य इति पाभे. ।

[n]) भङ्ग्यन्तरेणाऽन्यत्र अभिः कप्र. भवति नोपसर्गः (तु. तै २,२,११,६ अभि टि. च पाभे. च) । सपा. यक्. तै २,२, ११,६ संजानते इति, काठ ११,३ सम्'''जानते इति, समजानत इति च पाभे. ।

[o]) विप. (इन्द्र-) । पूप. प्रकृतिस्वरम् ।

१०३, ५; मा १७, ३७; का १८, ४, ५; तै ४, ६, ४, २; मै २,१०,४; क २८, ५; कौ २, १२०३; शौ १९,१३,५; पै ७, ४,५.

¶अभि-सं√तन्, अभिसंतनोति मै १, ११, ९; ४, ४, ३; ८,१०; काठ १४,१०;२७,१०; २८,१; क ४४,१; अभिसंतन्वन्ति काठ ३०,५.

अभिसं-तत– -तः काठ २७,१०[a].

अभिसं-तत्य काठ २३,५.

अभि-सं√तप्, >तापि, अभिसंतपाति शौ २, १२, ६‡[b]; अभि···संतपताम् पै १०, १२,८.

अभिसंतापय शौ १९,२८,२.

अभि-सं√धा, ¶अभिसंधत्त मै ४, ४, ५[c]; ¶अभिसंधत्तः मै २, ४, २; काठ १२, १२; २४, ७[d]; २६,७[d]; क[d] ३७,८;४१,५; †अभि···संधेहि ऋ १०, ८७, ३; शौ ८,३, ३[e]; पै १६,६,३. अभि···समधात् शौ १०, ५, ४३[f]; पै १, ६३, २; १६, १३२,९.

¶अभिसंधीयंत मै ३.७,२.

अभि√सप्, अभि···सपन्ते[g] ऋ ७,३८,५.

¶अभि-समा(म्-आ)√गम्, गच्छ्, अभिसमागच्छन्ति मै ४, ८, १०[h]; अभिसमागच्छान् मै १, १०,१७.

अभि-सम्-आ√यच्छ् (यमने), अभिसमायच्छन्ति काठ ३०, ५[h].

¶अभि-समा(म्-आ) √वृत्, अभिसमावर्तते मै ३, ८, ९; अभिसमावर्तन्ते मै १, ६, ६; २, २, ६; काठ ३७, १[i]; अभिसमावर्तन्त मै १,६,६[i];२,२,६[i]; काठ ३७,१[i].

अभि-समि(म्√इ), अभिसमेति मै ३, १०, ७¶[j]; अभिसंयन्ति शौ ११, ७, ३ ; अभिसंयन्तु मै १, ६, २[j]; काठ ७, १४: क ६, ३; पै १६,१५३,२; ¶अभिसमियात् काठ २४, ५; क ३७,६.

अभि √समू(म्√ऊ)ह्(प्राप्तौ), अभिसमूहामि मै २, ६, ३; ४, ३,४[k]; काठ १५,२.

अभि-सम् √ऋ, >अर्पि, अभि··· समरीत[l] ऋ ९,७९,३.

अभिसमर्पय पै ४, १६,८.

अभि-समे(म्-आ √इ)> ϕअभिसमे(मा-इ)त्य[m] शौ १२,३,४; पै १७,३६,४.

¶अभि-सं√पद्, > पादि, अभिसंपद्यन्ते काठ ३३, २[n]; ३; ४.

---

[a] पाभे. अनुसं-ततः मै ४.६, ५ द्र.।

[b] पाभे. अभि···शोचतु द्र.।

[c] सपा. तैब्रा १,७,७,४ समीची दधाति इति पाभे.।

[d] पाभे. टि. च अभि तै ६,१,११,६ द्र.।

[e] अभि > अपि इति मूको. (तु. W.)। यत्त्वाह WI. अभिः कप्र. इति, तच्चिन्त्यम्।

[f] शौ ८, ३, ३ इत्यनेन समर्थ्यं च चोद्यं च प्रति सविषयता द्र.।

[g] तु. वें.; वैतु. सा. लक्षणे कप्र. इति मन्वानः चिन्त्यः।

[h] सपा. अभिसमागच्छन्ति<>अभिसमायच्छन्ति <>तैब्रा १,२,३,१ अभि, समायुच्छति इति पाभे.।

[i] यक. सपा. तैब्रा २,७,९,१ उपावर्तन्ते, उपावर्तन्त इति पाभे.।

[j] पाभे. अभि तै ६,४,१,५ द्र.।

[k] मुपा. अभिः? अभि इति शोधः द्र. (तु. नापू. स्थ.)।

[l] तु. वें. PW. प्रमृ.; वैतु. सा. तृतीयपादीयं तान् इति पदं तुरीयपादीयवाक्यान्तर्गतं प्रकुर्वाणः अभि इत्यस्य वा. स्थितिं प्रति प्रमादुकः।

[m] अभि-संविशध्वम् इति योग इति यत् MW. अभिमानुकः तन्न। स्वरतश्चाऽर्थतश्चोभयथाऽप्यसंगतेः। यदपि अभिः इति सप्त. अर्थे कप्र. आपः (=द्वि३ <२अप्-) इत्येतदन्वित इति उल्लेखुकस्तदपि न। एवंविधे वा अभ्युपसृष्टस्याऽऽख्यातस्य सकर्मकत्वाऽव्यभिचारात् आपः इत्यस्य द्वि३ सतः कर्मतयैव सूपयोगात् सप्त. अर्थे कप्र. प्रयोजकत्वस्याऽप्रसङ्गात्। तथा चासल्लक्षणद्विस्वरत्वात्मकस्य चोद्यस्य दुष्परिहरत्वाच्च। का तावदत्र गतिरिति। उच्यते। वा. समत्रबोध इति। कथमिति। शृणु। नेह आपः इति प्र३ वा द्वि३ वा भवति। किन्तर्हि। सं३ इति। पुत्रासः, जीवधन्याः उच्यते इत्युभे च आपः इत्येतत्समानाधिकरणे विप. भवतः (तु. शौ १२, ३, २५ उ [पुत्रत्वस्य चेह प्रियत्वोपलक्षकमात्रत्वात् पुंस्त्वमतन्त्रं द्र.])। एस्थि. 'आपो जीवमभिसमेत्य संविशन्तु' इति वा. तात्पर्यं भवतीति दिक्।

[n] पाभे. अभि तै ७,४,१०,२ द्र.।

अभिसंपादयंत काठ २७, ९[a]; अभिसंपादयति मे ४, ५, ३[1]; काठ २५,४; क ३९,१.

अभिसं-पन्न- -न्नः काठ ३३, २; ३.

अभि-सं √पश्, अभिसंपश्य पै १, ९७,४.

¶अभि-सं √बन्ध्, अभिसमबध्नीत मे ४,७,८[५].

अभि-सं √भू, अभिसंभवतः मै ३, ७,८¶; अभिसंभव पै १६,७२, १; ¶अभिसमभवताम् मे २. ४,३; ¶अभिसंभवेताम् मै ३, ७,८[b].

अभिसंबभूव शौ ३, २८, ५; ६; अभिसंबभूवुः काठ ५, ६; ३९,२.

अभिसं-भूय शौ ५, २८, ८; पै २, ५९,६.

¶अभि-सं √मिल्. अभिसममिलत् मै १,५,१२.

¶अभि-संमु(ख >)खा[c]- -खाः काठ २५, १०; २६, ६; क ४०,३.

¶अभि-संमु(ख >)खी[c]- -खीः क ४१,४.

¶अभि-सं √मृश्, अभिसममृशन्[d] मै २,१,११.

अभि √साध् > साधि, अभिसाधय > या पै ५,१०,१०.

अभि √सृ > अभि-सर्तृ- -र्तारम्[e] मा ३०,१४; का ३४,३,१.

अभि √सृज्, ¶अभ्यसृजत् काठ १३,२; ¶अभ्यसृजन्त काठ ३५, २०; अभि···असृजम् पै ४,२,७[f]; ८,१०,१०[f].

¶अभ्यसृज्यन्त मै १, १०, ५; क ४८,१८.

अभि-सृज्य मै ४, २,७.

¶अभि-सृज्यमा(न >)ना- -नाः मे ४,६,८.

†अभि-सृष्ट- -ष्टः ऋ ३, ३५, १; १०, ९१, ५; कौ २, ३३२; जै ३,२८,४.

अभि √सृप्, ¶अभिसर्पति काठ २८, ८; क ४४, ८; ¶अभिसर्पन्ति मै १, ४, ५[g]; ८, २; अभिसर्पतु पै २०,४३,४; अभिसर्प शौ ३, २५,४.

¶अभि-सृप्य- -प्यम्[h] मै ४,६,२.

अभि √स्कन्द्, अभिचस्कन्द शौ ७,१२०,२[i].

अभि-स्कन्दम्[j] शौ ५,१४, ११[k].

अभि √स्फूर्ज्, अभिस्फूर्जति शौ १२,७,९[l].

†अभि √स्नु, अभिस्रवन्तु ऋ १०, ९,४; मा ३६, १२; का ३६,१, १२; काठ १३, १६; ३८, १३; कौ १, ३३; जै १, ३, १३; ४, २८,१०; शौ १,६,१.

†अभि √स्वृ, अभिस्वरन्ति ऋ १, १६४, २१; शौ ९, १४, २२; पै १६, ६७, १२; अभिस्वरन्ति ऋ ९, ८५, ३; अभिस्वरन्तु ऋ ८, १३, २८; अभिस्वर ऋ १,१०,४; ८,१३,२७; ९, ९७, ३; कौ २,७५१.

अभि-स्वर्[m]- -स्वरा ऋ २, २१, ५; ८, ९७, १२[n]; शौ २०, ५४,३.

अभि-स्वर[o]- -रे[p] ऋ ३, ४५, २; १०,११७, ८; कौ २, २८१‡[n]; १०६९; जै ३, २३, १३‡[n]; शौ १३,३,२५.

अभि-स्वर्तृ[q]- -र्तारः ऋ १०, ७८,४.

अभि √हन्, > जिघांस, †अभिजहि ऋ ७,१०४,१९; शौ ८,४,१९;

---

[a] सपा. मै ४,६,४ धत्त इति पाभे. ।

[b] पाभे. अभि तै ६,१,११,६ द्र. ।

[c] विप. (प्रजा-)। 'अभितः संगतं मुखं यासाम्' इति बस. द्र. ।

[d] सपा. काठ १०,५ संमृश्यमानः इति पाभे. ।

[e] सपा. तैब्रा ३,४,१०,१ अभिसरम् इति पाभे. ।

[f] अभि···असृजन् इति पाठः? यनि. शोधः द्र. । मूको. विरोधाच्चाऽन्यथासिद्धत्वाच्च (तु. नापू. मन्त्रे च तैब्रा २,७, १५, ५ च उपु१ एव श्रुतिः । यदनुरोधादिहापि अभि √षिच्, ञ्च् इत्यस्यैव निगमस्य सतः ⌊तु. शौ ४, ८, ६⌋ यनि. विकारमात्रं संभाव्येत) ।

[g] सपा. काठ ३२,३ उपतिष्ठन्ते इति पाभे. ।

[h] सपा. तै ६,४,९,२ उपसद्यः इति पाभे. ।

[i] सपा. पै २०,१७,८ हृदि चस्कन्द इति पाभे. ।

[j] गस. णमुलन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६,१,१९३) ।

[k] पाभे. टि. च अभिक्रन्दं द्र. ।

[l] पाभे. अनुस्फूर्जयति द्र. ।

[m] गस. भावे विजन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या ।

[n] सपा. °स्वरा <> °स्वरे इति पाभे. ।

[o] गस. उप. घः प्र. (पा ३,३,११८) । तु. विव. ।

[p] तु. वें. सा. GW.; वैतु. सा. ⌊कौ.⌋ PW. नापू. प्राति. च१, MW. तुमर्थीय इत्याहुः । तद् विमृश्यम् ।

[q] गस. तृजन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६, १, १६३; २,१३९) ।

पै १६,१०,१०; अभि…जहि[a] ऋ ९, ८५,२; अभि…हुन् ऋ ५,२९,२.

†अभि… जघन्थ ऋ ३, ३०,८; मा १८,६९; का २०,५,२.

†अभि…जिघांसति ऋ ७, ५९,८; मे ४, १०,५.

¶अभि-घातम् काठ १२,४.

अभि घ्नत्- -घ्नते[b] मा १६, ४६; का १७,७,५; तै ४, ५, ९, २; मै २, ९, ८; काठ १७, १५; क २७,५.

अभि-हत- -तः शौ ११, १२,२२; -¶तस्य मै ३, ९, ३. [°त-उल्का°].

अभि √हर्य्, अभिहर्यन्ति ऋ १०, ११२, ६; अभिहर्यत[c] शौ ३, ३०,१.

अभि √हस् > अभि-हस्य[d]- -स्यम् शौ ६,३०,२; पै १९,२४,६.

¶अभि √हा (गतौ) > अभि-हाय मै २, ५, ७; काठ १३,२[e].

अभि √हि, अभि > भी…हिन्वन्ति[f] ऋ ९,१०१,३; अभि(हिन्वन्ति) कौ २,४९.

अभि-हिं √कृ, अभिहिंकराथ पै १७, ३९,७; १९,५५,११-१४.

अभिहिंकृणोत शौ १२,३,३७.

अभिहिंकरोति, अभिहिङ्ङकरोत् काठ २७,९.

अभि-हित- अभि √धा द्र.

अभि √हु, ¶अभिजुहोति तै ३, १, ५,२; ६,६,३, २; मै ३, २, ८; ९,५[g]; ४, १, १४; काठ ६,८^2; २५,१०; ३१, ११; क ४, ७^2; ४०,३; ४७, ११; अभिजुहोमि तै १,३, २, २; अभि…जुहोमि पै २, ६६, ४; ¶अभिजुहुयात् तै २, ६, ६, ६; ३, ४, ८, ३; ¶अभिजुहुयात्[h] काठ ३५,१९; क ४८,१७.

अभि-हुत,ता- -ता शौ ६, १३३, २; पै ५, ३३, २; -¶तौ काठ ६,८; क ४,७.

¶अभि-होतवै मै १, ८,६.

अभि √हृ, अभिहरन्तु शौ १९, ४५, ४; पै १५,४,४.

¶अभि-हृत्य मै २, ५,७[i].

अभि √ह्रु[j] > अभि-ह्रुत्[k]- -ह्रुतः ऋ १,१२८,५^2; १०, ६३,११; शौ ६, ४, २[l]; -ह्रुताम् ऋ १, १८९,६.

अभि-ह्रुति[m]- -ती[n] शौ ६, ३, ३; -तेः ऋ १,११६,८.

अभि √ह्वृ[j] > अभि-ह्वार[o]- -रे शौ ६,७६,३[p].

अभी(भि √इ), अभि…अयसि पै २०, ८, ४[q]; ¶अभ्यायत[r] तै २, ५, २, २;५; अभ्यायत[s] शौ ४,२४,६; पै ४, ३९,६; अभि…आयत ऋ १, ८०, १२; ‡अभ्ययत्[t] कौ २,१८८; जै ३, १७, ९; ¶अभ्यायन्त तै ६, २,

---

[a] वैतु. सा. अभ्या (भि-आ[गच्छ) इत्यत्र व्यर्थं द्विस्वरं च क्रियाध्याहारवन्तं च योगं मन्यमानः, PW. प्रभृ. च अभ्या…जहि इत्यातिष्ठमानाः। अत्र आ…पिब इति योगः द्र.।

[b] शत्रन्ते वा. विभक्ति-स्वरः (पा ६,१,१६९)।

[c] पाभे. अभि पै ५,१९,१४ द्र.।

[d] गस. उप. यत् प्र. उसं. (पा ३,१,९९)। कृत्-स्वरः प्रकृत्या।

[e] पाभे. अनुहाय मै २,५,६ द्र.।

[f] अभिम् कप. वदन्तः PW. प्रभृ. विमृश्याः।

[g] सपा. काठ २६,७^2 जुहोति इति पाभे.।

[h] सपा. तैब्रा ३, ७, २, ४ अभि, जुहुयात् इति पाभे.।

[i] सपा. काठ १३,८ अभ्यरुप इति पाभे.।

[j] ह्रु<>ह्वृ इति शाखान्तरीयः पाभे. [तु. विह्रुत-<>विह्वृत-]।

[k] विप., भाप. (कुटिलता-, हिंसा-)। गस. भावे कर्तरि च क्विबन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६, १, १६२;२,१३९)।

[l] सा. °ह्वृतः इति पाठः। सपा. पै १९,२,२ आह्रुतः इति पाभे.।

[m] गस. क्तिनन्ते पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६, २, ५०)। शंपा. RW. सात. तु अभि° इत्येवं पाठम् आहुस्तत्तूत्तन्त्रं द्र. (तु. W.)।

[n] सप्त१। सा. °ह्वृ° इति पाठः। सपा. पै १९, १, १६ विह्वृती इति पाभे.। अभि-ह्रुतः इति F. प्रस्तावितं पाठं W. अनुमुमोदयिषति।

[o] गस. घञन्ते कृति थाथादि-स्वरः।

[p] सपा. पै १९, १५, १४ विह्वारे इति पाभे.।

[q] पाभे. अद्य पै २०,४२,२ द्र.।

[r] वैतु. भा. सा. <अभ्ये (भि-आ √इ) इति।

[s] वैतु. सा. <अभ्या √यम् (यमने) इति ?

[t] सपा. ऋ ९,४८,३ अभि इति पाभे.।

७,४;४,६,१[a].

अभ्येति कौ २, १२१०[b]; शौ १,२५,४; ७, १२१, २; ९, १, ८; अभ्येति ऋ १, ११५, २; १२४, ९; १४०, ६; ९, ९७, ७; १०१, १६; १०, ३, ३; ११७,८; मै ४,१४,४†; ¶काठ २४, ७; ¶क ३७, ८; †कौ १, ५२४; २, ४६६; ८९८; †जै १, ५४, २; ३, ३५, १; ४, १३, ११; शौ ८, ९, ९; †१३, २, २७; ३, २५; †२०, १०७, १५; अभ्येति पै २, ६५, १; १६, १८,९; १७, ११,३; १८, २३,४†; अभि···एति ऋ १,१२३, ७; ७, १०४, २१; ९, ९६, २२; शौ १३, २, ४३[c]; पै १८, २५,३; अभि···एति ऋ १०, ६३, १६; अभियन्ति शौ १०, ७,४;६; पै १७, ७,५; ६; अभि···यन्ति ऋ ८, १००,१; शौ ५,४,२; अभि···यन्ति[d] ऋ १,१९०,४; पै १९, ८, १४; अभ्येषि पै १६, १४९, १०; अभ्यैमि[e] मै १, ३, ३७; ४, ८, ९; अभ्यैतु मै २, ७, १२‡[f]; शौ ५, १३, ४; ७, १२१, २; १३, १, १०; पै ८, २,३; १८,१५, १०; १९, ४१, ८; ‡अभि···एतु शौ ८, ४, २१; पै १६, ११, १; †अभियन्तु ऋ ४, ५७, ८[f]; मा १२, ६९[f]; का १३, ५,८[f]; तै ४,२, ५,६[f]; काठ १६, १२[f]; क २५, ३[f]; पै १५, ५, ६$; †अभीहि ऋ १, ८०, ३; १०, ८३, ३; कौ १, ४१३; जै १, ४०,५; शौ ४, ३२, ३; पै ४, ३२, ३; †अभि···इहि ऋ ९, ६४,१३; कौ १, ५०५; २, १९१; जै १, ५२, ९; ३, १७, १२; अभीतम् पै १३, ५, ८‡[g]; ¶अभ्यैताम् काठ २७, ८; अभ्यायन् ¶काठ २९, १; ¶क ४५ २; पै ५, २६,५; अभि···आयन् ऋ १०,२८,८; अभि···आयन् ऋ ७,१०३,२; ¶अभीयात्[h] मै ४,६,७.

अभि···ईयुः ऋ ७,१८,१०.

अभि-युत्- -यन्तौ शौ ५,१,५?[i].

अभियुन्ती- -न्ती शौ ७,४८,३; पै २०,१०,१३.

१अभी(भि-इ)ति- -तिम् ऋ ७, २१, ९; पै १०, ५, ११[j]; -†तीः ऋ २, ३३, ३; पै १५, २०,३.

अभी(भि-इ)त्य ऋ ४, ३२, १०; ९,५५,४; १०, ९९, ५; ¶काठ २६,१[k]; ९[l]; ३६,८; ¶क ४०, ४[k]; ४१, ७[l]; कौ २, ३२८†; ३,२७,४†.

अभी(भि-इ)त्व(र>)री[l]- -रीः मा ११, ७७; का १२, ७, १२; तै

---

[a] पाभे. अभ्यपतन् द्र. ।

[b] सपा. खि ३, २१, १ मा १७, ४७ प्रमृ. अभ्यैति इति, शौ ३,२,६ अभि···ऐति इति च पाभे. ।

[c] शौच १, १५ अनु अभ्युत इत्यस्मात् तिङो निघाताऽभावे एति इति स्यात्। पा ८, १, ६५ अनु स एव निघाताऽभावो वैकल्पिक इत्य् एतत्सर्वं शाखाभेदेनोह्यम् ।

[d] 'मृगाणामिव बृहस्पतेर्हतयोऽहिमायान् द्यून् (< *द्यु-)' इति संबन्धः द्र. । च-योगे तिङ् नानुदात्तः [पा ८, १, ५८ (वैतु. सा. मृषैव च-लोपमुपस्थाप्य युन्ति इति प्रथमा तिङ्-विभक्तिरिति कृत्वा नानुदात्तेति च, अभि इत्येतदुपसर्ग्याऽऽख्यातान्तरमध्याहार्य्यमिति च भाषुकः; GW. अभिः कप्र. [द्यून् < १द्यु-] इत्येतदन्वित इति; VVS १८१ [तु. GVS. ३, १३८] *अभि √द्यु > *अभि-द्यु- > ? अभि-द्यून् > (शोधपूर्वकम्) अभिद्यून् इति स्यादिति)] ।

[e] पाभे. अभि मा ७,४५ द्र. ।

[f] पाभे. अन्वेति पै १२,६,१३ द्र. ।

[g] सपा. ऋ १,१६२,२१ इदेषि इति पाभे. ।

[h] पाभे. अनु तै ६,५,३,३ द्र. ।

[i] सपा. पै ६, २, ५ ?अभ्यञ्चः इति पाभे. । अभ्यञ्च्- > -ञ्चौ (स्त्री. प्र२) इति शोधः (तु. अंशतः सपा. पै ६,२,२)।

[j] मूको. अभिति(मू) इति । शौ (१९, ३१, ११) अमतिम् इति वा (तु. सा.), अमितम् इति वा (तु. मूको.), अवर्तिम् इति वा (तु. RW.) पाभे. द्र. ।

[k] अभीत्य जिनाति > सपा. मै ३, ८, १० अभ्यारोहुका स्यात् इति पाभे. ।

[l] गस. क्वरबन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ३, २, १६३ ; ६, २, १३९) । पा. प्रक्रियायाः कृते तु. टि. भङ्गुरवरी- ।

४,१, १०,२; मै २, ७, ७; ३, १,९; काठ १६, ७; १९, १०^{२}; क ३०,८^{२}; पै १,४२,१.

¶अभ्या(भि-आ)युक- -कः[a] काठ २८,२; क ४४,२.

अभ्ये(भि-ए)तुम् पै २०, ३८, ३.

अभी(भि√ई⌊याच्ञायाम्⌋), †अभि ···ईमहे ऋ १,२४,३; ते ३,५, ११, ३; मै ४, १०, ३; काठ १५, १२; †अभि(ईमहे) मै ४, १३,१; काठ २८,७; क ४४,७.

†अभीक[b]- -कम् ऋ ९, ९२,५; -के ऋ १, ७१, ८; ११६, १४; ११८,५; ११९,८; १२१, १४; १७४, ५; १८५, १०; ३, ३९, ७; ५६, ४; ४, १२, ५; १६, १२; २४, ४; २८, ३; ४३, ४; ६, २४, १०; ५०, १०; ७, १८, २४; ८५, १; १०, ३८, ४; ५५,१; ६१, ६; १३३, १; खि १, ८, ३; मा ३३, ११; का ३२, १, ११; ते १, ३, १४, ६; ७, १३, ५; मै ४, ११, १; २[c]; १२, ४; १४, १५; काठ २, १५; कौ २, ११५१; जै ४, १,४; शौ २०,९५,२.

अभी(भि√ई)क्ष्, †अभ्यैक्षेताम्[d] ऋ १०, १२१, ६; मा ३२, ७; का ३९, ४, २; तै ४, १, ८, ५; अभ्यैक्षन्त तै ३, १, ४,२[e].

अभीच्छत्- अभी(भि√इ)ष् (इच्छायाम्) द्र.

१अभीति- अभी(भि√इ) द्र.

२अ-भीति- >अभीति-मु(द्र >) द्रा[f]- -द्राम् खि २,६,३,२९.

?अभीते पै १९,२९,६.

?अभीत्सम् पै ९, ६, ६.

अभी(भि√इ)धृ,न्धृ, ¶अभी(भि-इ)न्धे तै ५,१, ७, २; अभीन्धे मै ३,१, ८; काठ १९, ७; क ३०, ५; शौ ११,३,१८; पै १६,५३, ७; अभी(भि-इ)न्धते तै ७, ४, ९,१; अभीन्द्धाम् मै २, ७, ६; ?अभीन्धाताम् मै ३, १, ८[g]; अभीन्धताम् मा ११, ६१; का १२, ६, २; अभी(भि-इ)न्धताम् तै ४, १, ६, २; काठ १६,६.

१अभी(भि-इ)द्ध[h]- -द्धः ऋ १,१६४, २६; ¶मै ३, १, ८[i]; ३, ६[i]; †शौ ७,७७,७; ९,१५,४; पै १६, ६८, ४†; पै २०, ११, १†; -द्धात् ऋ १०, १९०,१.

२¶अभी(भि-इद्ध>)द्धा[k]- -द्धा[j] तै ५, १, ७, ३; काठ १९, ७; क ३०,५.

---

a) पाभे. अनु तै ६,५,३,३ द्र. ।

b) बप्रा.। भाप. न. (संमेलन-, संघर्ष- प्रभृ.)। तु. टि. प्रतीक-। 'अभितो गतम् (भावे क्तः प्र.)' इति कृत्वा *अभी-(<भि)गत- इत्यतः प्रास. पूप. प्रकृतिस्वरस्य सतः प्राति. कपि प्र. सति *अभीगतक-> *अभी अक-> यनि. इति वा अभितः ईर्- (भावे <√ईर् ⌊<√ऋ⌋) इति कृत्वा *अभीर्- (भि-ईर्- ⌊वैतु. पपा.⌋) इत्यतः पूर्ववत् कपि प्र. सति *अभीर्क-> *अभीक्क- > यनि. इति वा नैप्र. द्र. [वैतु. (पा ५, २, ७४) यदनु अ(भि >) भी+कन् इति व्यु. आद्युदात्तः (पा ६, १, १९७), कमितृत्वाऽप्रसङ्गाद् अर्थतो विरोधश्च प्रसज्येत (प्रकामं श्रौतसरूपाभ्यां भिन्ने एव सती *अभिक- इति *अभीक- इति च प्राति. उपकल्प्यमाने आचार्याऽनुशासनस्य विषयीक्रियेयातामित्यभिसंधेः ⌊तु. टि. अभि*-क⌋) ; या. (३, २०) =अभ्यक्त- इति यदनु अभि + *अक- (=√अञ्ज् + भावे कः) इति गस. वा स्यात् प्रास. वा बस. वा (सर्वथाऽपि तु मिथ्यास्वर एव प्रसज्येत । गस. थाथीयोऽन्तोदात्तश्चाऽन्यथा पूप. प्रकृतिस्वरं स्यादिति *अभ्यक- इति मध्यस्वरित इत्यभिसंधेः) ; दे. (२, १७) अभि√इ+ईकः प्र. (तु. पाउ ४, २६; सा. ⌊ऋ ९, ९२, ५⌋) इति धातुलोपनिर्भरः पक्षो वा, अ+भी- (<√भी) इत्यतः बस. सतः कप् प्र. इति वा (तु. टि. अनूक- यदनु उप. <√अञ्च् इति वादोऽप्यकिञ्चित्करः स्यात्) इति दिक् (तु. टि. प्रतीक-, समीक-)] ।

c) सपा. ऋ ६,७४,४ विभे. ।

d) सपा. मै २, १३,२३ अधारयत् इति, शौ ४,२,३ अह्वयेथाम् इति च पाभे. । e) पाभे. अन्वैक्षन्त द्र. ।

f) विप. (महालक्ष्मी-) । बस. ।

g) यनि. द्विवचनम्? मन्त्रवर्णस्यैत्र (तु. मै २, ७, ६ अभीन्द्धाम् ⌊प्रपु१⌋) ब्राह्मणेनाऽनूद्यमानत्वात् ।

h) कर्मणि क्तेऽनन्तरगतिस्वरः (पा ६,२,४९) ।

i) सपा. अभीद्धः<>अभीद्धा इति पाभे. ।

j) आभीद्धः इति दीर्घादिः मुपा. चिन्त्यः । आङ्-पूर्वत्वस्य प्रसिद्ध्यभावादित्यभिसंधेः ।

k) १संख्याकादभेदेऽपि स्वरितत्वाऽभावः तै. द्र. नान्यत्र (तु. अभी⌊भि√इ⌋धृ इत्यस्य तिङ्वृत्तम्) ।

*अभी(भि-इ)ध्[a]- -भीत् शौ १९,२८,२[b]; पै १३,११,२[c].

अभी(भि√इ)न्व्, अभि···इन्वतः, अभि···इन्वतु पै १२,६,१२.

अभीप[d]- >अभीप-तस्(:) ऋ १,१६४,५२; तै ३, १, ११, ३†; ¶मै ३, २, ८; ४, ८, ५; काठ १९, १४†; २०, ९¶; २९, ३¶; ¶क ३१, ११; ४५, ४, शौ ७,४०, १†[e]; पै २०, ९, ८†.

अभीप्सत्- अभ्या(भि√आ)प् द्र.

अभीमोद-मुद्- अभि√मुद् द्र.

अभी(भि√ई)र्, अभ्यैरयन्त[f] खि ४,१०,१,३.

†अ-भीरु- -रवः ऋ १, ८७, ६; ८, ४६, ७; तै २, १, ११, २; ४,२,११, २; मै ४, ११, २; काठ ८, १७; -रुः ऋ ४, २९, २; -र्वम्[g] ऋ ८,४६,६.

?‡अभीरुण[h], ?‡अभीरुण[h]- -णम् मा ६,१७; शौ ७,९४,३; पै १,३३,३.

?अभीरुतेषु[i] पै १९, ५०,१५.

अभील,ला[j]- -०ल पै २०, ५८, ८; -लम् पै २०, ५८, ७; -लाम् पै २०,५९,१.

अभीलाप-लुप्- अभि √लप् द्र.

अभीलि,ली[j]- -ली पै २०, ५९, २; -लीन् पै २०,५८,८[k].

अभी-वर्ग- अभि√वृज् द्र.

अभी-वर्त- अभि√वृत् द्र.

अभी-वर्ध- अभि√वृध् द्र.

अभीवार्(भि-इव√*अर्)[l], ?अभीवार[m] शौ १,३२,४.

अभी-वृत- अभि√वृ (आवरणे) द्र.

---

[a] विप. (घर्म-)। गस. क्विबन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या।

[b] अभीन् (पपा.: अ+भी- ⌊<√भी⌋) इति दुर्हार्दः इत्येतद्गामि विप. इति सा. (तु. नाउ. टि. यदनु पै. मूको. विज्ञापितं भवेद् यथेहाऽन्त्यस्य तकारस्य मूलतः सतः न्त् इतीव विकारः समजनि ⌊तकारस्य नकारसकारयोर्मध्ये व्यञ्जनभक्तिमात्रतया मिथ्याऽऽभासादित्यभिसंधेः⌋)। एस्थि. अभिसंतापय इति वा (तु. RW.), अभिन् इति वा (तु. सात.) यत् पिपठिषितं भवति, तदपुष्टमिति चालक्षणमिति च कृत्वा दुर्ग्रहं द्र.।

[c] अभीन् इति मुपा. यनि. मूको. संगमय्य प्रकृतिप्रत्यापत्तितया सुशोधः द्र. (विकृतस्य सतः शौ. ⌊तु. नापू. टि.⌋ तस्योच्छिष्टमात्रत्वाऽभिसंधेः)।

[d] तु. टि. अन्वीप-।

[e] वैतु. ⌊पक्षे⌋ सा. <अभि√पत् + क्विप् प्र. इति व्युत्पादुकश्चिन्त्यः।

[f] पामे. अधि शौ २,१,५ द्र.।

[g] अभि पूर्वरूपैकादेशाभावः। अभीरुअन् इत्यभिसंधेः पाद ऊनाक्षरताया अपहतिः द्र. (तु. L ४०७)।

[h] यद्वा शेप उतानृतम् इति बाह्वृचः (१, २३, २२) पादो भवति। तस्य युच्च शेपे अभीरुणम् इति रूपान्तरं भवति (तु. यनि. मा.), तत्राप्युत्तरः पादार्धः अभीरुणम् इति शाखान्तरे (तु. यनि. शौ.) स्वरभेदेन श्रूयते। अत्रोभयी दृष्टिर्भवति। एकं पदमिति च द्वे पदे इति च। प्रथमे कल्पे गस. उप. प्रकृतिस्वरम् इति। को धा. कश्च प्र. इति। अभी(भि√ई) र्+(मा.) उनः प्र. उसं. प्र. स्वरश् चेति वा (शौ.) उनन् प्र. उसं नित्स्वरश्चेति वा (तु. यक. धरुण- इति इति च वरुण- इति च; वैतु. उ. म. PW.MW. प्रभृ. च तस. अ+?भीरुण- ⌊=भीरु-⌋ इति ⌊उप. का व्यु. कथं च नञ्-स्वराऽप्रवृत्तिरिति त्वस्पृष्टं भवति⌋; उ. अभि√लू>रू इत्यपि विकल्पयति ⌊पूर्व. दीर्घत्वम् इत्यभिसंधिः⌋)। अथ द्वितीयः कल्पो द्वे पदे इति। के ते इति भीरु (क्रिवि.) -ऋणम्>*भीरुरुणम्>*भीरुणम्>अ° (यनि.) इति वा शेपे अभीरु ऋणम्>शेपे अभीरु (क्रिवि.) रुणम्>शेपे अभीरुणम्> इति वर्णसमापत्तिलोपानुपातिसौवरसंक्रमश्च पक्षे छन्दोनुरोधप्रयोजितो मिथ्याप्रत्यायितपूर्वस्वर्णैकादेशादिव विसर्ज्यमानोऽकारोपजनश्च द्र. (वैतु. सा. ⌊शौ.⌋ अभि रुर्णन् ⌊ऋणन्⌋ इत्युपसर्गभूतस्य प्रथमस्य पदस्य दीर्घभावश्चाऽध्याहृतयोग्यक्रियायोगश्च)। एस्थि. भूयोविमर्शसहताऽस्य विषयस्य सुस्पष्टेति दिङ्मात्रम्।

[i] <अभि√रु इति ? [j] =क्रिमि-विशेष-। व्यु. ?

[k] सपा. शौ ५,२३,१० क्रिमीन् इति पामे.।

[l] अभ्युपचयभूतस्य इव इत्यस्य तदङ्गत्वेनोपसर्गवदुपचारः द्र. (यनि. सत्तात आलोचनार्थं तु. नाउ. टि.)।

[m] =अभि-इव-आर (तिङो निघाताऽभावे तु. पा ८, १, ६५; वैतु. ?WI. अभि-इव-आर इति)। एवं तावत् यनि. इत्रोपचिताऽभ्युपसृष्टत्वेन निष्पन्नमिदं क्रिप. स्यात्। न त्वेषा पाठस्य वस्तुस्थितिः स्यात्।

अभी(भि√ई)शु > अभी(भि-ई)

शु[a]- -शवः ऋ १, ३८, १२; ५, ६१, २; ८, ३३, ११; जै ४,२०, ४†; शौ ८, ८,२२; २०, १३१, ४[b]; पै १५, १२, ८?[c]; १६,३१,२; -शुना शौ ६, १३७,२[d]; पै १,६७,४; -शुभिः ऋ ५, ४४, ४; खि ४, ११, ६; ५, १५, ११; मा ३४, ६; -शुम् खि १, १२, ५; -शून् ऋ ६, ५७, ६; -†शूनाम् ऋ ६, ७५, ६; मा २९, ४३; का ३१, २, १०; तै ४, ६, ६, २; मै ३, १६, ३; काठ ४६, १; पै १५, १०,६. [°शु- अन्°, दशन्°, सु°, स्मत्°, हिरण्य°].

अभी(भि√इ)षू, च्छ् (इच्छायाम्), अभीच्छात्[e] शौ १२, ३, ३४; ४१; पै १७, ४०, १; अभि… इच्छात् शौ १२,३,४२; पै १७, ४०,२.

ϕअभी(भि-इ)च्छ(त्>)न्ती[f]- -न्ती ऋ १, १६४ २७.

१¶अभी(भि-इ)ष्ट,ष्टा[g]- -ष्टः मै १,१०,१७;२०; काठ ८,७;३६, ११; १४; क ७, ४; -ष्टम् काठ २८, ५; क ४४, ५; -ष्टा काठ २८, ५^{२}; क ४४, ५^{१}; -ष्टाः मै १, १०, १७^{४}; २०^{२}; ३, ४, २; ४^{१}; ८, १०; ९, ४; १०,४; ४, ४, ८; १०; ८, ३^{२}; काठ ८,५; ११, १०; २८, ५^{१}; ३६, ११^{४}; १४^{२}; क ७, १; ४४, ५^{२}; -ष्टे मै ३, ४,२;४. [°ष्ट- अन्°].

२¶अभी(भि-इ)ष्ट[g]- -ष्टाः तै २, ४,१०,३.

¶अभी(भि-इ)ष्टि- -ष्ट्यै काठ ८, ८; २८, ३; ४; क ७, २; ४४, ३; ४.

अभी-षह्-, अभी-षाह्-, अभी-, *षाह्य- अभि√षह्, षाह् द्र.

अभी-षेणु- अभि√षेणि द्र.

अ-भुज्[h]- -भुक् ऋ १०,९५,११.

***अ-भुजिष्ठ्य**[i]- -ष्ठ्यः शौ २०, १२८,४.

***अ-भुजिष्य**[j]- -ष्यः खि ५, १२

कथमिति । स्वारसिकार्थविघाताच्च शाखान्तरीयसंकेतान्तराच्चेति । कथं तावत् स्वारसिकार्थविघात इति । यद् विश्वं द्यौरभ्यवृधद् इति वा (तु. तैब्रा ३, ७, १०, ३); *अभ्यवारीद् इति वा (तु. पै १, २३, ४), तत् (विश्वं [कर्तृ]) पृथिव्यामधिश्रितम् इति हि यः स्वारसिकोऽर्थः प्रतीयेत, प्रथमे पादे विश्वम् इत्यस्य कर्मतयाऽनुजिगमयिष्यमाणस्य सतः कर्तृतयोपगमात् तस्य विघातः स्यादिति । शाखान्तरीयाच्च संकेतात् (गपू. पै.) विश्वमन्याऽभिववार (<अभि √वृ [आवरणे] यद्र.) इति प्रथमस्य पादस्य मूलभूतः आथर्वणिकः पाठः सन् काले विकारमुपागमदिति संभाव्यते (वैतु. गपू. तैब्रा. अभिवावृधे इति) । यत्तु सा. अभीवारः (<अभि√वृ) इति प्र१ इति कृत्वा पठन्नस्य प्राति. सतो धातुविकल्पेन घञि प्र. निष्पत्तिमभिसंधाय वर्णकत्रयेण विभक्तिपरिणामादिप्रपञ्चं रचयेत्, तन्नितान्तमक्षोदक्षममिव स्यात् । थाथीयस्वरे प्राप्ते उप. आद्युदात्तस्याऽसंभवादिति दिक् । विस्तरस्तु कुतूहलिभिराकरतोऽन्वेष्यः ।

[a]) नाप. (अश्व-रश्मि- [तु. निघ १, ५]) । गस. उप. उन् प्र. उसं. नित्स्वरश्च प्रकृत्या (पाउ १,१० पा ६, १, १९०; दे १,५; वैतु. या ३, ९, [पक्षे] दे., PW. प्रमृ. च <अभ्य[भि √अ]श् [व्याप्तौ]) ।

[b]) वैतु. शंपा. सात. °शवः इति स्वरः शोधापेक्षः ।

[c]) अभि (हत), इषु-> -षवः (सं३) इति द्विपदः शोधः विमृश्यः ।

[d]) =अङ्गुलि- इति सा. ZA [६८] ?B [तु. निघ २, ५]; वैतु. PW. W. प्रमृ. =अश्वरश्मि- इति ।

[e]) अभिः इति कप. इतीव योजुकः W. चिन्त्यः ।

[f]) वैतु. वें. सा. PW. प्रमृ. च अभ्या(भि-आ) गात (तु. तत्रत्यं टि.) इति द्वैस्वर्ययोगाच् चिन्त्याः द्र. ।

[g]) सस्व. कृते तु. टि. यक. १अभीद्ध-, २अभीद्ध- ।

[h]) विप. ([समयपालन-रहित-, अनुभवहीन-] युष्मद्-) । बस. अन्तोदात्तः (पा ६, २, १७२) । उप. भावे क्विप् प्र. (तु वें.; वतु. सा. कर्तरि प्र. इति कृत्वाऽनुपपन्नस्वरं तस. ब्रुवाणः) ।

[i]) तस. नञ्-स्वरः (पा ६, २, २) । उप. √भुज् >*भुजिष्ठि->*भुजिष्ठ्य- इति तादर्थ्ये यता प्र. निष्पन्नं द्र. (तु. नाउ. [पाभे] च RW. अ-भुजिष्ठ- इति शोधश्च; वैतु. मूको. अघुजिष्ठ्य- [यदनु √*घुज्>घुजिष्ठि-> *घुजिष्ठ्य- इति कल्प्यमानम् । एस्थ. अपि यत् शंपा. तदनु सात. चाऽन्याय्यद्वैस्वर्यदूषितमपि मूको. मुपा. प्रामाण्यं प्रापयत् तन्नाद्रियेत) ।

[j]) तस. नञ्-स्वरः ।

४[a].

अ-भुञ्जत्[b]- -†ञ्जतः ऋ १, १२०, १२; ८, १, ६; कौ १, २९२; जै १, ३०, १०; -¶ञ्जन्तः तै ६, ५, ९, ४; मै १, १०,७; काठ ३६, १; क ४४,९.

?अभुञ्जतीरोकोघानाम् पै २, ४०,३.

अभुव[c]- -वेभ्यः मै ४.१,१२^{2}.

अ-भूति[b]- -तयः पै १७, २९, २४; -तिः शौ ११, १०, २१; १२, ८, ८; पै १६, ८७, १; -तिम् खि २, ६, १, ८; ¶मै ४, २, १३^{2}; -त्या शौ १६, ७, १; पै १७, २४, २; -त्याः शौ ७, १०५, १?[d]; १६, ५,५;८,६; पै १७, २४,१; २०, ३५,४?[d]; -त्यै मा ३०,१७; का ३४.३४.

¶अ-भूत्वा[b] तै ५,५,१,६.

?अभेद्या[e] पै १३.४,१३.

*अ-भोज्[b]->अभो(ज्>)ग्-(हु>)घन्[f]- -घनः ऋ १, ६४,३.

अभ्यं(भि√अं)श्(व्याप्तौ), अभ्यानशे पै ३,२,६[g]; अभि''आनशुः ऋ २, २४, ६; अभ्यानश्म ऋ १०,३१,३.

?अभ्यक्तुम्[h] पै १८,१८,६.

?अभ्यगौ पै ५,९,५.

अभ्य(भि⌊अघ->⌋√अ)घाय, अभ्यघायति शौ ७,७३,३[i];१९, ५०, ४; पै १४,४,१४; अभ्यघायन्ति शौ ५, ६, ९; पै ६, ११,११.

?अभ्यञ्चः[j] पै ६.२,५.

अभ्य(भि√अ)ञ्ज्, ¶अभ्यङ्क्ते तै २, ५, १, ७; ६, १, १, ५; काठ २३, १; ¶अभ्यंङ्क्ते तै ६, १, १, ५; मै ३, ६, २^{2}; काठ २२, १३; क ३५, ७; ¶अभ्यनक्ति तै ५,२, ८, ६; काठ २०, ७^{2}; २३, १; २५, ८; क ३१, ९^{2}; ३५, ७; ४०, १; ¶अभ्यंनक्ति तै २, ५, ११, ३; ५, २, ८, ६; ?अभ्यनुक्ति खि ४,१०,२, १; †अभ्यंञ्जते ऋ ९, ८६, ४३; कौ १, ५६४; २, ९६४; जै १, ५७,११; ४, २०, ८; शौ १८,३, १८; अभ्यङ्क्ष्व पै १९, ३८,३.

अभ्यं(भि-अ)क्त,क्ता- -०क्त पै १९, ३८, ३; -क्तः[k] मै ४, ९, १९; -क्ता शौ १०, १, २५; पै १६,३७,५; -क्ताः खि ४, ५, ३०?[l]. [°क्त- अन्°, सु°].

अभ्यु(भि-अ)ञ्जन[m]- -०न पै ७, १५, ८; -नम् ऋ ८, ३, २४; ७८, २;१०, ८५, ७; ¶तै २, ५, १, ६^{2}; शौ ६, १२४, ३; १४ १, ६†; पै १६, १११, १२†[n]; १८. १, ६†; १९,४०, ६; -नस्य पै ४,१०,८. [°न- आञ्जन°].

अभ्य(भि-अ)ञ्जान[o]- -नः ऋ २, ८,४ϕ; ¶मै ३,६,६.

---

[a] मुपा. उत्तरादिस्वरः शोधार्हः द्र. अलक्षणत्वाच्च श्रुत्यन्तरसंकेतविरोधाच्च (तु. नापू. पाभे.) ।

[b] तस. नञ्-स्वरः ।

[c] विप., नाप. कर्त्रर्थप्राधान्ये च सति स्वरभक्तिमत्त्वे च सति =२अभ्र- । (√*अभ् 'हिंसायाम्'>⌊भाप.⌋) *अभु- +(मत्वर्थे) वप् प्र. इति कृत्वा हिंसकवर्गपरस्तद्धित इति विमृश्यम् ।

[d] अ-प्रभुक्त्य- (⌊<प्र-भुक्ति-⌋ =विप.⌊दुःस्वप्न्य-, पापस्वप्न्य-⌋)>-क्त्यात् इति शोधः इति मतम् (वैतु. सा. PW. प्रभृ. भाप. ⌊अश्रेयस्-, दीनता-⌋ इति)। सपा. काश्रौ २५,११, २१ बौश्रौ २८९:२० ?अभूत्यै इत्यत्रापि यनि. एव शोधः द्र. ।

[e] अमेध्यान् इति मुपा. शोधसापेक्षः । सपा. शौ ४, ३७,८ हविरदान् इति पाभे. ।

[f] विप. (⌊अभोजयितॄणामयजमानानां हन्तृ-⌋ रुद्र-)। उस. उप. क्विबन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६,२,१३९)।

[g] सपा. शौ ३,७,६ व्यानशे इति पाभे. ।

[h] तु. सपा. शौ १३, १,३६ अध्वगतः इति पाभे. ।

[i] सपा. पै १९,२७,४ पृतनायति इति विभे. ।

[j] पाभे. अभियुन्तौ द्र. ।

[k] सपा. तैआ ४,२९,१ अभ्यंक्तः (?°भ्यं°) इति पाभे. ।

[l] अ° इति मुपा. स्वर-श्रेषः द्र. । पाठः? अभ्यंक्ता इति शोधः (तु. खि ४, ५, ३० आक्ता टि., सपा. खिसा २९,३१ शौ १०,१,२५ च)।

[m] नाप. (अभ्यङ्गसाधन-तैलादि-, आभूषण-, अञ्जन-)। गस. उप. करणे ल्युडन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या ।

[n] सपा. शौ ९,६,११ आञ्जनाभ्यञ्जनम् इति पाभे. ।

[o] क्रियाफलस्य कर्त्रात्मगामित्वेनैव सुसंगतत्वात्तथा न पश्यन् अभि पृथक् अव्य. इतीव क्रिप. चान्तर्भावितण्यर्थमितीव कृत्वा व्याचक्षाणः सा. चिन्त्यः ।

¶अभ्य(भि-अ)ति√क्षर्, अभ्यतिक्षरन्ति मै ४,४,४^{२}.

¶अभ्य(भि-अ)ति√मुच्, अभ्यतिमुच्यते[a] काठ ३०,७.

¶अभ्य(भि-अ)ति√रिच्, अभ्यतिरिच्यते तै ७, १, ५, ६; मै १, ११, ९; २,२, १३; ४, ७, ४; ६^{२}; काठ १४, १०; २६, ४; २८,९; ३४, ४[b]; क ४१, २; ४४,९.

¶अभ्य(भि-अ)ति√(स >) षज्, अभ्यतिषजति काठ १२,५.

अभ्य(भि-अ)ति√सृज्, अभ्यतिसृजामः शौ १०, ५, १५–२१[c]; १६,१,५; ¶अभ्यत्यसृजन्त काठ २४, ७; क ३७, ८.

¶अभ्य(भि-अ)त्यू(ति√ऊ)ह् (प्रापणे), अभ्यत्यूहति मै २, ३, ७; अभ्यत्यूहेत् काठ २५,५.

अभ्य(भि-अ)ध्व[d]- -ध्वे शौ ४, २८, २; पै ४,३७,२.

अभ्य(भि-अ)नु√दिश्, अभ्यनुदेष्टु पै ५,११,५;९.

अभ्य(भि-अ)न्वि(नु√इ)>अभ्यन्वि(नु-इ)त- -ताः पै १७, ३६,६[e].

अभ्य(भि-अ)प√क्रम्, अभ्यपक्रमीः शौ १२,२,१८; पै १७, ३१,७.

अभ्यपे(भि-अप√इ), अभ्यपेहि[f] शौ ७,९३,१.

?अभ्यप्रयुङ्क्ष पै २,६५,३.

अभ्य(भि√अ)म्, अभ्यमीति मा २२,५[g]; का २४, १, ५; तै ७, ४,१५,१; मै ३, १२, १; काठ ४४,४; अभि…अमन्ति ऋ ७, २५, २[h]; †अभ्यमीषि ऋ १०, ८६, ८; शौ २०, १२६, ८; अभ्यमन्त ऋ १, १८९, ३; मै ४,१४,३†.

अभ्य(भि√अ)य् >¶अभ्य(भि-अ)य्य[i] काठ १३,८.

?अभ्यरुण्यं हि[j] पै ३,३४,१०.

अभ्य(भि√अ)र्च्, अभ्य(भि-अ)र्चन्ति ऋ ६,५०,१५.

अभ्य(भि√*अ)र्ध् (=√ऋध्) > *अभ्य (भि-अ) र्ध- >अभ्यर्धयज्वन्[k]- -ज्वा ऋ ६,५०,५.

¶अभ्य (भि-अ)र्धम्[l]- -र्धः तै २, ३, ७, १; मै २, ५, ४^{१}; ३,६,६; ८,३; काठ १०, ११; १३,३.

?अभ्यर्भवम्[m] पै १,२६,५.

†अभ्य(भि√अ)र्ष्, अभ्यर्षति ऋ ९, ६६, २२; अभ्यर्षन्ति ऋ ९, ६२, ३; ६३, ६ ; ८५, ७; कौ २, १८२ ; जै ३, १७ , ३; अभ्यर्षसि ऋ ९,६४,८; कौ २, ३०९; जै ३,२५,५; अभ्यर्ष ऋ ९,८५,४;८.

अभ्य(भि-अ)र्षत्[n]- -र्षन् ऋ ९, १६,६∅;६२,१९∅;१०६,१३[o]; कौ १,४८९∅; जै १, ५१, ३∅; ३,५,५;१२,७.

अभ्य(भि√अ)र्ह्, अभि…अर्हत्[p] पै १४,४,२.

†अभ्य(भि√अ)व्, अभि…आवीत् ऋ ९,९७,३९; कौ २,७०९; जै ३,५८,६.

¶अभ्य(भि-अ)व√क्रन्द्, अभ्यवक्रन्दति काठ २५, ७; क ३९,५.

---

a) पाभे. अन्वतिमुच्यते द्र. ।

b) पाभे. अतिरिच्यते तै ७,५,५,२ द्र. ।

c) पाभे. अतिसृजामः ।

d) प्रास. समासान्तः अच् प्र. चित्-स्वरश्च (पा ५,४, ८५;६,१,१६३) ।

e) पाभे. अभिजिताः शौ १२,३,६ द्र. ।

f) पाभे. अप्रचितम् पै २०, ३२,७ द्र. । सा. अभ्युपेहि इति ।

g) वैतु. उ. <अभि√मी (हिंसायाम्) इति मन्वानो नितरामुपेक्ष्यः ।

h) अभि इति स्वाप्र. अ०प. इतीव कृत्वा यत् सा. मर्तासः इत्येतत्-समानाधिकरणतया निनीषति, तदप्रमाणम् ।

i) पाभे. अभिहृत्य द्र. ।

j) सपा. शौ ३,२०,१० अभ्युदिहि इति पाभे. ।

k) विप. [(अभ्यर्धयद्-यष्टृ- [तु. या [४,६] प्रभृ.]) पूषन्-)] । उस. क्वनिबन्तं कृत्-स्वरः प्रकृत्या । अत्र नाउ. एव पूप. इत्यैकदेशिकं मतम् (तु. MVG २४७) अपुष्टमिव द्र. ।

l) गस. उप. असुच् प्र. कृत्-स्वरश्च प्रकृत्या (पा ६, १,१६३;२,१३९; वैतु. भा. अकारान्तस्य प्राति. प्र१ इत्यभिवादुकः) । वा. क्रिवि. भवति ।

m) पाठः? सपा. शौ १,२४,४ अध्युद्भृता इति पाभे. ।

n) तु. वें. सा.; वैतु. PW. प्रभृ. अगतिं मन्यमानाः ।

o) पाभे. अभि कौ १,५७६ द्र. ।

p) पाभे. अति…अरुहत् शौ १९,४९,२ द्र. ।

अभ्य(भि-अ)व √क्षि (निवास) अभि-····अव···क्षेषि ऋ ७, १८, २?[a].

अभ्य (भि-अ) व √चक्ष् >
अभ्यव-चक्षाण- -णौ पै १२, ३,४.

¶अभ्य(भि-अ)व √चर्, अभ्यवचरति[b] काठ ३६,१४.

अभ्यव-चारम् अनु°.

अभ्यव-चारुक- अन्°.

अभ्य(भि-अ)व √तन्, अभ्युवतनोमि शौ ८,८,२४.

¶अभ्य(भि-अ)व √दह्, अभ्युवदहेत् मै १,६,६.

अभ्य(भि-अ)व √निज्, अभ्युवनिक्षि शौ १०, ५, १५-२१; १६,१,४; पै १६,१२९,१-१०; १८.२८.४.

¶अभ्य(भि-अ)व √नी, अभ्युवनयेत् काठ ३५,१६; क ४८, १४.

अभ्य(भि-अ)व √पश्, अभ्यवपश्यसि, अभ्यवपश्य पै ८, २०,७.

¶अभ्य(भि-अ)व √रुह्, अभ्युवरोहति मै १. ११,८^{२}; ४, ४,६^{२}; काठ १४,८^{१}.

अभ्यव-रोहत्- -हन् मै ४.४,६.

अभ्य(भि-अ)व √सृज्, ¶अभ्यवसृजन्ति[c] काठ २१,४;९; क ३१, १९; अभ्युवसृजामि शौ १६, १,६.

?अभ्यवस्त्रात[d]- -तेन पै ९, २२, १८.

अभ्य(भि-अ)व √हृ, ¶अभ्युवहरति मै ४.४,६^{२}.

अभ्य(भि-अ)व-ह्रियमाण- -णः[e] मा ८,५९; का ९,७,७.

¶अभ्यवे(भि-अव √इ), अभ्यवैति मै ३, ६, २; ७; ८,४; अभ्यवयन्ति मै १, १०, १३^{२}[f]; मै ४. ८, ५^{२}; अभ्युवयन्ति मै ४, ८,५^{४}[g]; काठ २९, ३; क ४५, ४; अभ्यवैत् काठ ८, १०; क ७, ६; अभ्यवायन् तै २, ६, ३. २; काठ २४, ७; क ३७, ८; अभ्यवेयात् मै ३,८.४; अभ्यवेयुः मै ४,८,५^{२}; काठ २९, ३^{१}; क ४५,४^{१}.

अभ्यवा(व-अ)यन- -नम् मै ३, ८,१०.

अभ्यवे(व-इ)त्य तै १,५,४.४.

अभ्यवे(व-इ)त्य- -त्यम् तै ३,१, ९,६.

अभ्य(भि √अ)श् (व्याप्तौ) अभ्यंश्नुते, अभ्यश्नुते तै ७,१, १, २¶; †अभि··अश्नोति ऋ ३, ११, ७; कौ २, ९०७; जै ४, १५, ३; अभ्यंश्नवात शौ १२, ३, ३४; पै १७, ३९, ५; अभ्यश्नुवात पै १, ७०, १; अभ्यंश्नवात्र ऋ १,१७९,३. अभि···अश्याः ऋ ४, ५, ७; †अभि····अश्याम् ऋ १, १५४, ५[h]; १६६, १४; ६, १३, ६; मै ४, १२,१; अभ्यंश्याम ऋ ७, ९३, ८; अभि···आष्ट[i] खि ३, २२, ३; तै २, ३, १४, ६[j]; काठ १०,

---

[a] विमर्शसहं स्थ. द्र. । 'जनिभी राजेव द्युभिस्त्वम् (अस्माकं स्तुतीरिव) विदुर् अभ्यवक्षेषि (दिव अवेत्याऽस्मदभिमुखीभूयेहैव निवससि)' इति वा. द्र. (तु. वें. अभ्युपगच्छसि इति ; वैतु. सा. [सुपा. ?] अभि √अव् > अभि···अव [लोटि मपु१] इतीव पृथक् कुर्वाणः ; ORN. सा. कल्पं कर्माश्रुतेरवगणयन् समानमक्षोदक्षममपि सद् असत्-कल्पान्तरत्रयमपरमुपदर्शुकश्च ऋ १,७१.१०;७,६४,२ इत्यत्रत्यन्यायमनुसिसीर्षुरपि संस्तमन्याय्यमिवाऽऽभासुकश्च द्यु- इति दिनपर्यायीकृत्य अव > उप इति पाठं परिवर्तुकश्च) ।

[b] पाभे. अन्वभ्यवचारम् मै १,१०,२० द्र. ।

[c] सपा. मै ३.४,७ उपप्रावर्तयन इति पाभे. ।

[d] अभ्यव √स्ना [= √स्नु] > °व-स्नात- (नाप. [?गर्भस्राविन्-]) इति शोधः? । कर्तरि कृत् ।

[e] सपा. तै ४,४,९,१ अवगतः इति पाभे. ।

[f] =सपा. तैब्रा १,६,५,५ । काठ ३६,७ अवैति इति पाभे. ।

[g] सपा. तै ६,६,३,१ अवैति इति, क ४५,४ अवयन्ति इनि, काठ २९,३ ?स्रवयन्ति > अवयन्ति (तु. सस्थ. टि. स्थावरासु) इति च पाभे. ।

[h] =सपा. ऐब्रा १, १७ आश्रौ ४,५,३ । सपा. तैब्रा २,४,६,२ अभि···अस्थाम् इति BI. BC. पाभे. इत्याहतुस्तच्छोधार्हं द्र. ।

[i] =सपा. आश्रौ ४ ६, ३ । शौ ४,१, ५ पै ५, २, ४ अभि···आष्ट् इति पाभे. ।

[j] अनुपदमेव याज्यात्वेन श्रूयमाणं बुध्नाद् यो अग्रमभ्यार्तं इति यदनु यनि. √अश् (व्याप्तौ) इत्यस्य योगेन कर्माकाङ्क्षापूर्तेरपरिहार्यत्वेनौचित्यदर्शनाद् अभि इति तद्युक्तः ग. इत्येव साधु द्र. (वैतु. भा. सा. K. च अभि इति कप्र. अग्रम् इत्येतदन्वित इति) ।

१३[a]; अभि…आष्टू[b] शौ ४, १,५[c]; पै ५,२,४[d].

अभ्य(भि √ अ)स् (भुवि), †अभ्यस्ति ऋ ४, २१, २; ८, २४, १९; २१; कौ १, ३८७; जै १, ४३, ७; ४, १७, ७; ९; शौ २०, ६५, १; ३; अभि…अस्ति ऋ ८, १, २७[e]; अभि…सन्ति ऋ ३, १६, २; अभ्यसि ऋ ६, २५,५; †अभि…असि ऋ ८, ९९, ५; ९, ५९, ४; मा ३३, ६६; का ३२, ५, १२; कौ १, ३११; २, ९८७; जै १, ३२, ९; शौ ११, १,६$; २०,१०५, १; पै १६, ८९, ६$; अभ्यस्मि ऋ ८,१००,४; अभि…अस्मि, अभि (अस्मि) ऋ १०,४८, ७; अभिष्मः ऋ ८, १०२, ३; ¶अभिस्मः मै १,१०,१८; काठ ३६,१३; अभ्यसत् ऋ १,१५६, २; २,२६,१; †अभ्यस्तु ऋ १, ९४, ८; २, ४, २; २८, १; ४. १२, १; ८, १, ३२; पै १२, १,८; अभिमन्तु ऋ ७, १,१०; अभि…असानि शौ ६.९७,१[f]; अभि…असाम ऋ १०.५३,४; अभि…आसीत् पै १९,१२,७[f]; अभिष्यात् ऋ १०, ११७, ७; अभिष्युः ऋ १०, ८९, १५; अभिष्याः ऋ १०,६९,६; काठ २,१५[g]; अभिष्याम् ऋ ७, १, १३; अभिष्याम ऋ १, १०५, १९; १७८, ५; २, ८, ६[h]; ३, १, १६; ५, ४, १; ९,३५, ३[h]; १०, १३२, २; खि ५, ७, ३, १०; †तै १. ४, ४६, ३, मै १, ४, १४¶; ४, १३, ८; काठ ७, १६†; १२, १४†; १९. १३; कौ १, ३३६; जै १, ३५,५; शौ ७.९८, १†[h]; १३. १,२२; पै १८,१७,२; अभि…स्याम ऋ ७, ४८,२; ५६, २४; काठ २३,११.

अभि…आस ऋ ४ २७,२.

¶अभ्य(भि √ अ)स् (क्षेपणे), अभ्यस्येत् काठ २१,७.

?अभ्यस्यनहमि पै ३.२८,२.

?अभ्या[i] पै १,८६,७.

अभ्या((भि-आ) √ क्रम् > अभ्याक्रामम्[j] शौ १०, ७.४२.

अभ्या(अभि-आ) > गम् > अभ्यागत- -तः पै १९,३६,१४.

अभ्या(भि-आ) √ गा, अभ्या (भि-आ) गात्‡[k] शौ ९, १५, ५; पै १६, ६८,५; २०,११,२.

अभ्या(भि-आ) √ चर् > अभ्याचार्[l]- -रम् शौ १०,३,२; पै १६,६३,२.

अभ्या(भि-आ √ अ)ज्, ‡[m]अभ्याजति खि ३,७, १; ¶अभ्याजन् मै १, ६,३.

¶अभ्या(भि-आ) √ तञ्च्, अभ्यातनक्ति तै २,५,३,६.

---

a) नापू. टि. दिगा. भा. प्रभृ. समानपक्षत्वेन अभिः कप्र. इत्यातिष्ठमानः SI. उपेक्ष्यः ।

b) पाभे अभि…आष्ट द्र. ।

c) आख्याते रेफोपजनः प्रामाणिकः द्र. (तु. मूको. पता. च ; वैतु. सा. RW. शाखान्तरीयः पाभे. च ⌊=नापू रूपम् ⌋)। अभेः गतित्वे एपू. टि. एव प्रमाणं स्यात् । आलोच्यश्रुत्यभेदात् (वैतु. सा. W. चासौ कप्र. इति)।

d) नापू. स्थ. आलोच्यविषयस्य साम्यं द्र. ।

e) √दंस् > दंसन- > -ना ⌊न. द्वि ३⌋ इति कर्म द्र. (वैतु. सा. कर्माकाङ्क्षापूर्त्यर्थं शत्रु-शब्दमाक्षिपँश्च दंसना ⌊तृ १⌋ वदँश्च ; GW. चानुपसृष्टं क्रिप. इति संगिरमाणोऽवशिष्टांऽशे सा. समानः)।

f) सपा. अभि…असानि <> अभि…आसीत् <> कौसू ४५,१६ अभि…साक्षीय इति पाभे. ।

g) सपा. तैब्रा २, ४, १, ४ आपश्रौ ९, ८, ८ प्रभृ. अभिष्यु इति पाभे. । शिष्टं वैप ४ अभि √ षो > अभिष्य टि. द्र. ।

h) पाभे. सासह्याम द्र. ।

i) मुपा. अभ्यू आ > अद्या इति शोधः द्र. (तु. मौलिकतरः मूको. ⌊√मृड् इत्यस्य लक्षणार्थया नः इति च विभक्त्या योगे सति निराकाङ्क्षत्वे स्वतः सिध्यमाने नः इति द्वि ३ स्यात् । तद्योगार्हतया अद्या > अभ्या इति मूको. प्रान्तीयः शोधाश्चाऽऽस्थीयेत, मुपा. अन्वितयस्याऽन्यथासिद्धत्वाच्च, आ √ मृड् इत्यस्य निगमान्तराऽश्रुतपूर्वत्वादप्रमाणत्वाच्चेत्यभिसंधेः⌋)।

j) गस. णमुलन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या ।

k) सपा. शौ ७, ७७, ८ न्यागन् इति, ऋ १, १६४, २७ च अभि । आ । अगात् इति पाभे. तथात्वे अभिः इच्छन्ती इत्यनेन युक्तः द्र. ।

l) भाप. (आक्रमण-) । गस. उप. घञन्ते थाथादि-स्वरः ।

m) सपा. ऋ ८,५५,१ अभ्यायति ⌊°भि, आ, अयति⌋ इति पाभे. ।

¶अभ्या(भि-आ) √ तन्, अभ्यातनुते तै ३, ४, ६, २; अभ्यातन्वत तै ३,४,६,१;२^{२}.

अभ्या-तान[a]- -नाः, -नान् तै ३, ४, ६, १; -नानाम् तै ३ ४, ६, २; -नैः तै ३, ४, ६,२^{१}.

अभ्यातान-त्व- -त्वम् तै ३,४, ६,२.

?अभ्यातृप्सासि पै २०,१६.३.

¶अभ्या(भि-आ) √ दु(*ज्वलने)

अभ्या-दाव्य[b]- -व्यः,-व्यन मै १,८,९.

¶अभ्या(भि-आ) √ द्रु, अभ्याद्रवति मै ४,६,१^{२}.

अभ्या(भि-आ) √ धा, > दधा, ¶अभ्यादधाति मै ३, ४, ५; काठ २२, २ ;६; क ३४, १; अभ्यादधामि[c] मा २०, २४; का २२, २, १; ¶अभ्यादध्यात् तै २,२,१०,५;५,८, ६.

¶अभ्याधीयते मै १, ८,७.

अभ्या(भि √ आ)प् > अभी-(भि √ ई)प्स > ¶अभीप्स-(त् >)न्ती- -न्तीः काठ २७, १; क ४२,१.

अभ्या(भि-आ) √ पृ, अभि···आ (पप्रिथ)[d] ऋ ३,३०,११.

¶अभ्या(भि-आ) √ प्लु > अभ्या-प्लवमान- -नात् काठ ७, ६; क ५,५.

?अ···भ्याम् पै १,७६,३.

अभ्या(भि-आ) √ यच्छ्, यम्, ¶अभ्यायच्छति मे २, १, ८; काठ १०,११; २१,१[e]; क ३१, १६[e]; ¶अभ्यायच्छन्ति मै २, १,८; काठ १०, ११; ¶अभ्यायच्छन्[f] मै ४,६,८.

‡अभि···आयमत्[g] कौ १, १२८; जै १, १४, ४; अभि··· आयमन्[g] ऋ ८,९२,३१.

अभ्या-यंसेन्य[h]- -न्या ऋ १,३४,१.

¶अभ्या-यत्य मै ३, ८,३^{१}; ४, २, १२.

¶अभ्या(भि-आ) √ यु, अभ्यायुवते मै ४,५,६.

अभ्यायुक- अभी(भि √ इ) द्र.

अभ्यारम् अभ्यृ(भि √ ऋ) द्र.

¶अभ्या(भि-आ) √ रुध्, अभ्यारुणत्[i] काठ २३,१०; क ३७,१.

¶अभ्या(भि-आ) √ रुह्, > रोहि, अभ्यारोहति तै २, ५, ५, ६; ५, ६, ६, ४^{२}; ८, ३^{३}; ६, २, ३, ३; मै १, ९, ८; ३, ३, ९; ४,६; ६, १; ६;८, १०; ४, ३, १; ४, ९; १०; काठ ९, १५; २३, ३; शौ ३, २९, ३$; अभि···आरोहति तै १, ५ ९,५; अभि···आरोहति, अभि (आरोहति) मै १,९,८; काठ ९, १५;अभ्यारोहन्ति तै ७,२,१,१; ३, ५, २; ३; ७, ३;४; ९, २; ३^{२}; १०,३;४, १, २^{२}; २,५;३, ५;४,२^{२};३;५,१.

अभ्यारोक्ष्यति मै ३,४,६.

अभ्यारोहयति काठ २४, ६; २६, ४; २७, ६; क ३७, ७; ४१,२;४२,६.

अभ्या-रुह्य तै ७, ४,४,१.

अभ्या-रूढ- -ढः तै १, ५, ९, ५; २, ५, ५,६; ७, ४,५, १. [°ढ- अन्°].

अभ्या-रोह- अन्°.

अभ्या-रोहत्- -हन् मै ४, ४, ४; -हन्तः तै ७, ५, १, ६; काठ ३३, ७^{२};८; $शौ ४,१४, ६$\phi$[k]; ११,१, ३७$\phi$; -हन्तम्

---

[a] नाप. (होम-विशेष-)। गस. उप. करणे घञन्ते थाथादि-स्वरः ।

[b] नाप. (⌊यज्ञियाग्निसंगमनेन प्रज्वलित-⌋ अयज्ञियाग्नि- ⌊तु. BW. प्रभृ.⌋)। गस. ण्यदन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६,१,१८५;२,१३९)।

[c] तु. उ. PW. प्रभृ. अभि-आदधामि इति ; वैतु. पपा. यद् अभेः स्वरः प्रादर्शि, तदतन्त्रं द्र. ।

[d] 'नः (अस्मान्) इषश्च वाजांश्चाभ्यापप्रिथ' इति स्वारसिकं वा. अनभिरोचयन् 'अस्माकं समीपे त्वम् इषः (=तिष्टासुः ?) सन् वाजान् (अश्वान् ?) अभिप्रेरय' इत्येवमप्रसिद्धं चाऽसमर्थं च वा. ब्रुवाणः सा. चिन्त्यः ।

[e] पाभे. अत्ति तै ५,३,४,१ द्र. ।

[f] पाभे. अभ्यकामयन्त काठ २८,२ द्र. ।

[g] सपा. °मत् <> °मन् इति पाभे. ।

[h] विप. (⌊अभ्यायन्तव्य-, स्तुत्यनुनेय-, एष्टव्य-⌋ अद्विन्-)। गस. उप. एन्यः प्र. सकारोपजनः कृत्-स्वरश्च प्रकृत्या (तु. पाउ ३, ९८; पा ६,२,१३९; वें. स्क. प्रभृ.; वैतु. ⌊पक्षे⌋ स्क., सा. < अभ्यायम् + सेना- इति?)।

[i] पाभे. अभि।सृज्य काठ २५,२ द्र. ।

[j] पाभे. अभ्यरुन्ध द्र. ।

[k] 'नाकम् (दिवम्) अभ्यारोहेम ततश्च सुकृत-लोकभूतं स्वर् गच्छेम' इति वा. द्र. (तु. एपु. मन्त्रो यत्र दिवो नाकस्य पृष्ठात् ⌊पृष्ठं प्राप्य⌋ स्वर्गमनं साक्षाच्छ्राविंत भवति ; वैतु. सा. स्वर् इत्यस्य

काठ २४,६.

अभ्या-रोहु(क>)का[a]- -का मै ३,८,७;१०[b].

अभ्या(भि-आ)√वह् >अभ्या-वोढृ- -ढा पै ८,११,२.

अभ्या(भि-आ)√वृत्, > वर्ति, अभ्यावर्तते, अभ्यावर्तते मै ३,२,१¶; अभ्यावर्ते[c] शौ १०,५,३८-४१; अभ्यावर्तस्व तै ४,२,७,१[d]; मै २,७,१४[d]; काठ १६,१४[d]; क २५,५[d]; शौ ७,११०,१; ११,१,२२; पै १५,२,६;१६,९०,९;२०,७,४; ‡अभि···आवर्तस्व[e,f] तै ४,२,१,२; मै १,७,१; अभ्यावर्तध्वम् तै ५,७,४,४; ¶अभ्यावर्तन्त मै ३,२,४. अभि···आ(आ-अ)वर्त् ऋ ७,५९,४.

अभ्या(भि-आ)ववृत्स्व तै ४,२,५,६[g]; मै २,७,१२[g]; काठ १६,१२[g]; २६,११‡[h]; क २५,३[g]; शौ ३,१७,९; अभि····आववृत्स्व[i] ऋ ४,३१,४; पै १,४१,१†.

¶अभ्यावर्तयन्ति मै ३,२,५; काठ ८,५^{२}; क ७,१^{१}; अभ्या॰वर्तये[i] पै १६,१३२,२.

अभ्या-वर्तिन्[j]- -॰र्तिन् मा १२,७; का १३,१,८; तै ४,२,१,२; मै १,७,१; २,७,८; काठ १६,८; १९,११; २२,१२; क ३१,१; पै १,४१,१; -र्तिने ऋ ६,२७,५; -र्ती ऋ ६,२७,८.

अभ्या-वृत्त- -त्तः मा ८,५८; का ९,७,७; काठ ३४,१६.

¶अभ्या-वृत्य तै ६,२,५,५^{२}; काठ ८,४^{१}; २३,५^{१}; क ६,९^{१}.

¶अभ्या(भि-आ)√शंस्, अभ्याशंसत काठ ११,२.

अभ्या(भि-आ)√सृ>अभ्या√सारि(न्>)णी[k]- -णी: काठ २५,५.

¶अभ्या(भि आ)√स्था > तिष्ठ, अभ्यातिष्ठति मै १,११,७^{१}; ४,४,५; काठ ८,८; १४,७; २३,९; क ७,२; ३६,६.

¶अभ्या(भि-आ)√ह्वे, अभ्याह्वयते तै ३,२,९,१;४;७.

¶अभ्यु(भि√उ)च्, अभ्युच्यति मै १,८,९; अभि···उच्यति तै २,२,२,५^{२}.

¶अभ्यु(भि-उद्>)त्√क्रम्, अभ्युत्क्रामति काठ ६,४;८,७; क ४,३; ७,४; अभ्युदक्रामन् काठ ८,७^{४}; क ७,४^{४}.

अभ्युत्था(भि-उद्√स्था) >तिष्ठ, अभ्युत्तिष्ठति काठ ३४,९¶; अभ्युदतिष्ठत् शौ १५,८,२; अभ्युदतिष्ठन् काठ ३४,९¶.

अभ्यु(भि-उद्>)त्√सद्> *अभ्युत्-सादया[l]- > *अभ्युत्-सादयां√कृ[m], अभ्युत्सादयामकः मै १,६,५.

नाकम् इत्यनेन सामानाधिकरण्यं दर्शुकः; PW. प्रभृ. च अभिः कप्र. इति कृत्वा नाकम् इत्यनेनैनमभिसंबन्धुकाः)। पाभे. अधि खि ४,९,४ द्र.।

[a] गस. उकञन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६,१,१९७; २,१३९)।

[b] पाभे. अभीत्य काठ २६,१ द्र.।

[c] पाभे. अभिपर्यावर्ते द्र.।

[d] पाभे. अभि मा १२,१०३ द्र.।

[e] अभिः कप्र. लक्षणार्थे इति यथा सा. आह, तन्न। तथा सति आभिमुख्यविशिष्टाऽऽवर्तनस्याऽऽशासनविषयत्वे घटकतया सहश्रुतिमतः अभ्यावर्तिन्- इत्यस्य विप. वैयर्थ्याऽऽपत्तेरिति यावत्।

[f] पाभे. अभि···निवर्तस्व द्र.।

[g] पपा. स्वरसंधौ शाखाभेदो भवति। पाभे. कृते तु. टि. अभि [मा १२,७०]; वैतु. मै. पपा. अभि, आ॰ इति।

[h] पाभे. अभि ऋ ४,१,३ द्र.।

[i] स्वभ्या॰ ? > स्वमभ्या॰ इति शोधितो मौलिकः पाठः द्र.।

[j] गस. णिन्यन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या।

[k] विप. (जनि-)। सरि॰ इति पाठः? यनि. शोधः द्र. (तु. पाभे. अत्यासारिणोः)।

[l] गस. ण्यन्तात् स्त्रियां भावे शः प्र. उसं. (पा ३, ३, १०७ [णेः शश्च इत्यभिनवं शिष्येतेत्यभिसंधिः] तु. नाउ. टि.)। कृत्-स्वरः प्रकृत्या।

[m] गस. उसं. (नापू. समाननिर्वृत्तिकस्य शब्दजातस्य परिग्रहार्थमभिनवगतिसंज्ञाविधानार्थं च अभ्युत्सादयादयश्च द्वितीयान्ता विभक्तेरलुक् च इति ते प्राग् धातोः [पा १, ४, ८०] इत्यतः प्रागनुशिष्यमित्यभिसंधिः)। किमिति प्रागभिमतं निपातनम् (पा ३, १, ४२) नोक्तमिति। यनि. लक्षणसंभवादिति। एस्थि. अपि आम् इत्यस्य कृञनुप्रयोगस्य चैव लिटोऽन्यत्र उसं. स्यादित्येवं किमिति नोक्तं भवतीति। लाघवात् यनि. एव मौस्थि. नेदीय इव स्वार्थकं स्यादिति दिङ्मात्रम्।

¶अभ्यु(भि-उद्)त् √ सृज्, अभ्युत्सर्जेत् तै ६,२,९,१.

अभ्युत्सृजति काठ २०, ३^{२}; क ३१,५^{२}.

अभ्यु(भि √ उ)द्,न्द्, अभि… उनत्त ऋ ५,४२,३.

अभ्यु(भि-उ)त्स- > *अभ्युत्सि(न् >)नी[a]- -नी पै १२, ३, ५.

†अभ्यु(भि-उ)न्दत्- -न्दतः[b] ऋ ९,६१, ४; कौ २, १३७; जै ३, १३,१३.

अभ्युदि(भि-उद् √ इ), ¶अभ्युदेति मै १,८,९; २, २,१३; ४,१,९; अभ्युदिहि शौ ३,२०,१०[c]; १७, १, ६; ७; पै १८, ३१, १; २; ¶अभ्युदैत् मै २,५,३; ¶अभ्युदियात् मै १, ८, ७^{२}; ९^{१}; २, २, १३; ¶अभ्युदियात् मै ३, ६, ९; काठ २३, २; क ३५, ८.

२अभ्यु(भि-उ)दित- सूर्य°.

१अभ्युदित- अभि √ वद् द्र.

अभ्युदे(भि-उद्-आ √ इ), अभ्युदैति मै ३,९,१[d].

अभ्युदे(दा-इ)त्य शौ १५, ११, २; १२,२.

¶अभ्युद्धृ(भि-उद् √ हृ) अभ्युद्धरन्ति मै १, ८, ८; अभ्युद्धरेयुः तै २, २,४,६; मै १,८,८.

अभ्यु(भि-उ)द् √ वस् > वासि, अभ्युदवीवसः मै १,८,४.

¶अभ्यु(भि-उद् >)न् √ नी, अभ्युन्नयेत् काठ ३५ १६; क ४८, १४.

¶अभ्यु(भि-उ)प √ क्रम्, अभ्युपक्रामति मै ३, ९,७.

¶अभ्यु(भि-उ)प √ धाव्, अभ्युपधावेम मै १, ७, २; काठ ८, १५; क ८,३.

¶अभ्युपा(भि-उप-आ) √ कृ, अभ्युपाकुर्यात्, अभ्युपाकुर्यात् मै ४,८,८.

अभ्युपा(भि-उप-अ)व √ हृ, अभ्युपावहरामि[e] मा १०,२५.

¶अभ्युपा(भि-उप-आ) √ वृत्, अभ्युपावर्तते मै १,४,७; अभ्युपावर्तेमहि[f] मै १,७,२.

†अभ्युपे(भि-उप √ इ), अभि…उपयन्ति ऋ ६, २८,४; काठ १३, १६; शौ ४,२१,४[g].

अभ्युप्य अभि √ वप् द्र.

¶अभ्यु(भि √ उ)ष् > अभ्युषस(:)[h] काठ २६,१; क ४०,४.

अभ्यूढ- अभि √ वह् द्र.

अभ्यू(भि √ ऊ)र्णु[i], अभ्यूर्णुते शौ १४, १, २७‡[j]; पै १८, ३, ६‡[j]; अभ्यूर्णोति ऋ ८, ७९, २; अभि…ऊर्णोमि शौ १८, २, ५२; †अभि…ऊर्णुहि[k] ऋ १०, १८,११; शौ १८, २,५०; ५१; ३,५०; ४,६६.

अभ्यूर्ण्वा(न् >)ना- -ना ऋ ५, ४१,१९.

¶अभ्यू(भि √ ऊ)ह् (प्रापणे), अभ्यूहति तै ५,२,३,७^{२}; मै ३,४,५^{२}; ७,४[l]; ४,१,९; काठ २२, २^{२}; ३१,७[m]; क ४७,७[m]; अभ्यूहति मै ३,७, ४^{२}; काठ २०, १; क ३१, ३; अभ्यौहताम्[n] काठ ३६,१०.

अभ्यृ(भि √ ऋ), अभ्यृर्ति तै २, ३, १४,६; पै ५,२,८.

†अभि…ऋणोति ऋ १, ३५, ९; मा ३४, २५; का ३३, १, १९; अभ्यृणोः[o] पै १३,१,१५.

अभ्यारुः ऋ ३,१,४.

अभ्यारम्[p] ऋ ८, ७२, ११; खि

---

[a]) कर्तरि सन् प्र. उसं. (पाउ २,६९)। ततश्च मत्वर्थीयः इनिः प्र. स्त्री. ङीप् च (पा ५,२,११५; ४,१,६)।

[b]) विभक्तिरुदात्ता (पा ६,१,१७३)।

[c]) पाभे. ?अभ्यरुण्यं हि द्र.।

[d]) सपा. काठ २६,२ क ४०,५ उदानयन्ति इति पाभे.।

[e]) पाभे. उपावहरामि का ११,७,५ द्र.।

[f]) सपा. काठ ८,१५ क ८,३ उपावर्तेमहि इति पाभे.।

[g]) वैतु. सा. अभिः कप्र. इति कृत्वाऽपार्थम् उप √ इ इत्यस्य दुष्पूरकर्मसाकाङ्क्ष्यमुत्पादुकः।

[h]) गस. कसुन्नन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या।

[i]) यनि. पाधा. अदा. द्र.। √*वृ (आच्छादने)> √*वूर्> √ऊर् इति तु तावन्मूलतः स्वा. धा. द्र. (तु. Pw. प्रमृ.)।

[j]) पाभे. अभिश्रिरसते ऋ १०,८५,३० द्र.।

[k]) सपा. तैआ ६,७,१ आग्निगृ ३,८, २:३४ बौपि १, १५:४२ अभि…वृणु इति पाभे.।

[l]) सपा. तै ६,१,९,६ उप, समूहति इति पाभे.।

[m]) पाभे. अभिवासयति मै ४,१,९ द्र.।

[n]) पाभे. अभ्यवहताम् मै १,१०,१६ द्र.।

[o]) सपा. शौ ५,२२,११ अर्वाङ्, ऐः इति पाभे.।

[p]) गस. णमुलन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या। यत्तु आर- इत्यनेन विभक्त्यर्थं इवाऽव्ययीभाव इतीवाऽभिप्रेतः Pw. MW. च, तन्मन्दम्। तथा सत्यन्तोदात्तस्य (पा ६,१,२११) दुर्वारत्वप्रसङ्गात्।

२,१३,१[a]; कौ २,९५३†.

अभ्यृ(भि-√ऋ>२ऋति>)तीय, अभ्यार्तीयत काठ १०,११.

अभ्यृ(भि√ऋ)ऽज्, अभि···ऋज्यते ऋ १,१४०,२.

अभ्ये(भि-आ√इ), अभ्यैति खि ३, २१, १[b]; मा १७, ४७[b,c]; का १८, ४, १५[b]; काठ २८, ४[d]; ३२,२; ¶क ४४, ४; पै ३, ५, ६[b]; अभि···ऐति शौ ३, २, ६[b]; अभ्यैमि शौ ६, ११८, ३; पै १६, ५०,५; अभ्येहि शौ ८, २, २; पै १६, ३, २; अभि··· एहि पै २, १३, १; अभि (आयन्ति) पै १७,१७,५.

?¶अभ्योपदधाति[e] काठ २०, ७; क ३१.९.

अभ्र- प्रमृ., अभ्रयन्ती- √*अप्> २अप्- द्र.

१अ-भ्रातृ[f,g]- -तरः ऋ ४,५,५[h]; -ता ऋ १,१२४,७.

२अ-भ्रातृ[i]- -तरः शौ १,१७,१; पै १९,४,१५.

१अ-भ्रातृव्य[j]- -व्यः तै २, ४,२,४; मै १,२,१०.

२अ-भ्रातृव्य,व्या[g]- -†व्यः ऋ ८, २१,१३; कौ १,३९९;२,७३९; जै १,४५,१; शौ २०, ११४,१; -¶व्याः[k] काठ२१,२; क३१,१७.

अ-भ्रातृ(हन्>)घ्नी[l]- -घ्नीम् शौ १४,१,६२.

अभ्रि[m]- -भ्रिः मा ११,१०; का १२, १, १०; तै १, ३,१,१; ४,१, १, ३; ५, १, १, ४¶; ६, २, १०, १[2]¶; मै १, २, १०; २, ७, १; ३,१, २¶; ८,८[2];¶;४, ९, १; काठ १६, १; -भ्रिभिः शौ १०, ४, १४; पै ५, ९, २; १६, १६, ४; -भ्रिम् मा ११, ११; का १२, १,११; तै ४, १, १, ४; ५, १, १, ४¶; ६, २, १०, १; मै २, ७, १; ¶३, १, २; ४; ¶काठ १६, १$; १९, १; २५, ९; १०; २६,५; ¶क २९,८; ४०, २; ३; ४१, ३. [°भ्रि- अन्°].

?अभ्रिया[n] पै ९,३,३.

अभ्रि-खा(त>)ता[o]- -ते शौ ४, ७,५; ६[p]; पै २, १, ४; ५; ४, २१,२. [°ता- अन्°].

---

[a] °रन् इति पाठः? यनि. शोधः (तु. सपा. खिसा १४,१)।

[b] पाभे. अभ्येति कौ २, १२१० द्र.।

[c] अभि। आ। एति इति पपा. चिन्त्यः। यद्योगीयनिघाताऽभाववति तिङि गतिद्वन्द्वनिघातस्य न्याय्यत्वात् (पा ८, १, ७१)। अभि इति नः इत्येतदन्वितः कप्र. अप्यभ्युपगतश्चेत् स्यात्तदपि आ इत्यस्याऽन्वयान्तराभावादवश्यं तेन निघातेन भाव्यम् (तु. पपा. शौ ३,२,६)।

[d] अभ्येति इति पाठः? यनि. शोधः (तु. संटि. क ४४,४)।

[e] पाठः ? काठ. च क. च पाठः संस्करणान्तरसापेक्षतयोपलम्भात्। तथाहि। काठ. संटि. यस्थ. कर्मण्यभ्योप° इति कर्मण्यत्वाप° इति च क. मूको. पाठ इत्युक्तं भवति। तेनैतत् संभाव्यते यदत्र मूलतः कर्मण्यत्वायोप° इत्येवं सतः पाठस्य उभयत्र वैकृतमुक्तचरं समजनीति। क. मूको. पाठो यत् संस्कर्त्रा न प्रादर्शि, काठ. पाठ एव च तत्रत्यं टि. अप्यनवलोकयता स्वकीये संस्करणे संन्यवेशि, तद् रुचिरेतरं भवतीति दिक्।

[f] विप. (⌊भ्रातृरहिता-⌋ योषन्-, योषित्-)।

[g] बस. अन्तोदात्तः (पा ६,२,१७२)।

[h] LR. अभर्तारः इति शोधुकः ?

[i] विप. (जामि- ⌊भगिनी-⌋)। बस. मध्योदात्तः उसं. (पा ६,२,११६)।

[j] तस. नञ्-स्वरः (पा ६,२,२)।

[k] सपा. तै ५,३, ५,२ असपत्नाः इति पाभे.।

[l] तु. टि. अ-देवृघ्नी-।

[m] व्यु.? (√*घृ>) *घ्रा- > घ्राम् + *भ्रि- (कर्तरि वा करणे वा <√*भृ) कस्यचित् पृथिव्यादेः पदार्थस्य शरीर आत्मानं प्रवेश्य तदीयस्य प्रच्छिद्यमानस्यांशस्य भर्त्री भरणसाधनभूता वेति कृत्वा खनित्रकविशेषसंज्ञा [*घ्राम्भ्रि- (उस. कृत्-स्वरः प्रकृत्या) >*हम्भ्रि->*अम्भ्रि->यनि. (तु. पंजा. ⌊हू⌋रम्बि; हिं. खुर्पि इति साजात्यसंकेतदिङ्मात्रम्; वैतु. भा. तै. ⌊१, ३, १,१⌋ √अभ्र्+इन् प्र. इति च, २अप्-+√भृ ⌊भरणे⌋+इः प्र. इति च)]।

[n] अभ्रिया। ?अखनम् (<√खन्) इति पदविभागोऽत्र भवतीति कृत्वा तादृशो निर्देश एवेहाऽकारि। तत्-साधुता तावत् परीक्षकाणां दिष्टिमनुसरेत्।

[o] तृस. उप. कर्मणि क्ते पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६, ४, २८)।

[p] इह सा. -षाते इति यत् पठन्निव प्रादर्शि, तन् मूर्धन्यकण्ठ्ययोरुच्चारणसांकर्येण व्यामोहितस्य लिपिकृत एव प्रमाद इति संभाव्यते।

१अभ्रिय-, २अभ्रिय- ✓*अप्> २अप्->अभ्र- द्र.

१अभ्व[a]- -भ्वः ऋ १, ३९, ८; -भ्वम् ऋ १,२४, ६; ९२, ५; १४०,५;१६८,९; १६९, ३; २, ४, ५; ३३, १०[b]; ४,५१,९;५, ४९, ५; ६, ४, ३; ७१, ५; -भ्वा[c] ऋ १, ६३,१; -†भ्वात् ऋ १, १८५, २-८; मै ४, १४,७^{२}.

२अभ्व[d]- -भ्वम् शौ ४, १७,५; ७, २४, १; १३, ६,४; पै ५, २३, ७; २०, १५, ५.

✓अम् (बधा.)[e], >आमि, अमीष्व तै २,३,५,१.

आमीत् तै २,३,५,१.

आमयति[f] काठ १३, १२.

आमयत् पै १६,६१,९. [अभि°, परि°, प्र°, सम्°].

१अम[g]- -मः ऋ ५,५६,३;६,६१, ८; ८, ९३, १४; मा १८, ४[h]; का १९, २,४; तै ४, ७, २, १; मै २, ११, २; काठ १८, ७; क २८, ७; शौ १३, ८, ५; -मम् ऋ १, ६६, ४; -†मात् ऋ ५, ५९, २; ८, १२, २४[i]; कौ २, ४६७; जै ३,३४,२; -माय ऋ ८, १०,६; -मे ऋ १, ६३, १; ६७, २; ४, १७, ७; -मेन ऋ ४, २२,३; ९, १०,६; मै ३,८, ९?[j]; -मेभिः ऋ ७, ३४, १९; -मैः ऋ ८, ७५, १०; तै २, ६,११, २; मै ४, ११, ६; काठ ७,१७; कौ १, ११; २, ९९८; जै १,२,१. [°म- तृष्ट°, स्तनयत्°].

†अम-वत्- -वत् ऋ १, ५२, ९; ४,५५,४; ५, ३४, ९; ५८, १; ८६, ३; ८, ७५, १३; तै २, ६, ११, ३; मै ४, ११, ६; -वत्सु ऋ ६, ६६, ६; -वन्तः ऋ १, ३६, २०; ३८, ७; ८, २०,७; जै ४, ८, ६; -वान्, ऋ १, ५२, १०; ४, ४, १; ५, ८७, ५; १०, ११, ७; मा १३, ९; का १४, १, ९; तै १, २, १४, १; मै २, ७, १५; काठ १६,१५; क २५,६; शौ १८,१, २४.

अमवती- -तीः ऋ १, १६८,७.

अमवत्-तर- -रेभ्यः ऋ १०,७६,५.

१अमति[k]- -तिः ऋ १, ६४, ९; ७३,२; खि ३,२२,४; मा ४,२५; का ४, ८, ३; तै १, २, ६, १; मै १, २,५; काठ २, ६; क १, १४; कौ १, ४६४; जै १, ४८, ५; शौ ७, १५, २; पै १६, १४४,२[l]; २०, ४, ९; -तिम्

---

[a] भाप. (महत्ता-, घोरता-), नाप. (⌊घोराकृति-, क्रूर-⌋ रक्षस्-, पिशाच- प्रभृ.)। व्यु.? भावार्थप्राधान्ये सति *आ-भू- (प्रास. वा बस. वा)>*१आभूक->*१अभूअ- >यनि. इत्येवमाद्यान्त्योपान्त्यवर्णतत्तत्परिणामाः नैप्र. द्र. (प्रकृतिसंवादार्थं तु. दे ⌊१,१२;३,३⌋ सा. ⌊यस्थ.⌋, PW. प्रभृ.; वैतु. पाउभो ⌊२,३,१३३⌋ GW. प्रभृ. <अ ⌊=नञ्⌋ +✓भू इति)। न. वृत्तोपलब्धि द्र. (तु. एउ. टि.)।

[b] सपा. तैआ ४,५,७ अब्भुवम् इति पाभे.। तु. मै ४, ९,४ ?‡आ-धन्वा टि.।

[c] यद् अभ्वाः इति PW. GW. आहतुः, तन्न (तु. ORN.)।

[d] नाप. (⌊घोराकृति-⌋ रक्षोऽन्यतम-) इति कर्त्रर्थपरत्वेन नापू. भेदे सति *२आ-भू- (गस.) > *२आभूक-> *२अभूअ- > यनि. इत्युदात्तयणोऽनुदात्तस्वरितपर्यवसाना नैप्र. द्र.।

[e] धा. गत्यादिषु पीडायां च वृत्तिः।

[f] सपा. तै ३,४,३,५ प्रतिष्ठापयति इति पाभे. (तु. तत्रैव गमयति इति)।

[g] भाप. (जव-, बल- ⌊तु. या १०, २१⌋ प्रयत्न-, क्षोभ- प्रभृ.), नाप. (रोगादि- ⌊भा. तै २, ६, ११,२⌋)। अप् प्र. उसं. (पा ३,३,५८)। प्र. पित्त्वान्निघाते धास्व.।

[h] म. अ + *म- (कर्मणि <✓मा ⌊माने⌋) इति कृत्वा तस. नञ्-स्वरः इति (तु. सा. तै ७, ४, २,१)। एस्थि. वा आम- इत्यस्य विप. एवैतद् न अम्भः इत्येतत्-सकक्षं सत् तद्वत् कर्तृपदमिति यदभिप्रेतं भवति, तन् मन्त्रपदस्वारस्यविघातप्रसङ्गाच्चिन्त्यम्।

[i] सा. ✓अम्(रोगे) इत्यतो निष्पत्तिमाह।

[j] पाठः? तु. संस्कर्तुः टि.।

[k] भाप. (अर्चिस्-, दीप्ति-, रूप- ⌊तु. निघ ३, ७⌋)। पाप्र. अतिः प्र. (पाउ ४,६१), तत्-स्वरश्च (वैतु. या ६, १२ ⌊मुपा. तदुपरि स्क. च दु. च दे. च म. ⌊मा.⌋ च विकल्पेन तति- इत्यपि उप. अभिप्रेतमित्युपकल्पयमानाः सु-शोधाः द्र.⌋ <*अमा-मति- वा <*आत्म-मति- वा; म. ⌊मा ४, २५⌋ अ + मति- ⌊<✓मा ⌊माने⌋)।

[l] सपा. शौ १२,८,२ व्यृद्धिः इति पाभे.।

ऋ ३, ३८, ८; ५ ४५, २; ६२, ५; ६९, १; ७, ३८, १; २; ४५,३[a]; मै ४, १४, ६†[a]. [°ति- हत°].

†१अमत्र[b]- -त्रः ऋ १, ६१,९; ३, ३६,४[c]; तै २, ४, १४, २; मै ४, १२, २; काठ ८, १७; शौ २०, ३५,९; -त्रम् ऋ ४, २३,६.

†२अमत्र[d]- -त्रम् ऋ १०, २९,७; शौ २०, ७६, ७; -त्रे ऋ ५, ५१, ४; -त्रेभिः ऋ २, १४,१; ६, ४२, २; कौ २, ७९१.

अमत्रिन्[e]- -०त्रिन् ऋ ६, २४,९,

अममान- सम्°.

*अमस्[f]->अमस्-व(र>)री[g]- -०री:[h] मै २,४,७;८.

अमान-, १आम- सम्°.

आमिन्- प्र°.

१अम- √अम् (बधा.) द्र.

?२अम[i]- > अमा ऋ ⌊१, १२४, १२; ६, ६४, ६⌋; २, ३६, ३; ३८, ६; ६, २४, १०; ५१, १५; १०, २७, २; ६३, १६; १२८, ६;

---

[a]) सपा. तैब्रा २,८,६,२ अमतिम् इति पाभे.।

[b]) विप. (⌊प्रबल- सुदृढ-⌋ इन्द्र-, सख्य-)। अत्रन् प्र. (पाउ ३,१०५)। नित्-स्वरः। मौस्थि. तु अम- + *त्र- (<√त्रा) इति कृत्वा बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् इतीव संभाव्यते [तु. WW १,१७८; वैतु. या ६.२३ (तु. दे ४, ३) अमात्रतया व्यु. विकल्पयंश्चिन्त्यः, 'अविद्यमाना मात्रा यस्य' इति कृत्वा बस. अन्तोदात्तप्रसङ्गात् (पा ६, २, १७२) इत्यभिसंधेः]।

[c]) तु. सा. PW. GW. प्रभृ.; वैतु. BW. GRV. प्रभृ. २अमत्र- इति ?

[d]) नाप. (चमसादि-पात्र-विशेष-)। व्यु.? आ+*मत्र- इति कृत्वा बस. (पावा २,२, २४) पूप. प्रकृतिस्वरं स्यात् पूप. नैप्र. ह्रस्वत्वञ्च। *मत्र- इति पुनः सेचनार्थात् √*मर् इत्यतो वा √मद् इत्यतो वा कर्मणि त्रनि प्र. द्र. (*मर्त्र- इत्यत्र वा *मत्त्र इत्यत्र वा नैप्र. संयोगादेर् हलो लोप इत्यभिसंधिः)। अथ *अ- म+ १अत्र- (<√अद्) इति बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् इतीव कृत्वा शकन्ध्वादित्वपरः या ५, १ द्र.। '=अमानां मानमकुर्वताम्' (अ+ कर्तरि *म- ⌊<√मा 'बधा.'⌋) इति कृत्वा तस. नञ्-स्वर इत्यभिसंधिः । 'अनिर्मितं भवति' इति यदुक्तं भवति तत् एस्थि. पर्यायान्तरेण व्याख्यानमात्रं स्यान् न वैयाकरणं प्रदर्शनम् (=अमा अमिन्वन्तः सन्तो येऽद्युस्तेऽनिर्मितम् अनिःशिष्टमानं यथा स्यात् तथैवाऽद्युः । स्थिरपीतानां सतां शरावादिलघुपात्रमानैरतृप्यतां घटादिबृहत्पात्रसंलग्नमुखत्वपरजनोक्तिप्रसिद्धेरिति यावत्); वैतु. GW. मौस्थि. अमात्र- इत्येतेन योजयन् नैप्र. तत एव निष्पादुकः; WW १, ५२ √*अम् इत्यतो धारणार्थविशिष्टवृत्तेः प्रसाधुकश्च ।

[e]) विप. (इन्द्र-)। मत्वर्थे इनिः प्र. तत्स्वरश्च (वैतु. सा. <१अमत्र- इति)।

[f]) भाप. (अगाधता- ⌊तु. पाभे.⌋) । असुन् प्र. नित्स्वरश्च । नाउ. व्यु. औपयिको निर्देशः द्र. ।

[g]) नाप. (२अप्-)। मत्वर्थे वनप् प्र. उसं., स्त्री. ङीपः पित्त्वान्निघाते स्वरस्तदवस्थ इत्येवं सुवचं द्र. (पावा ५, २,१०९; पा ४, १, १५) पाप्र. (४,१,७) वन्नन्ताद् रादेशे गौरवादित्यभिसंधेः ।

[h]) सपा. तै २,४, ७,२ तमस्वरीः इति, काठ ११,९ तमस्वतीः इति च पाभे. ।

[i]) व्यु. स्वरूपतश्च *अम्- इति स्यात् यनि. वेति। कथमिति । अमा इति रूपं हि द्वयोरर्थप्रवृत्त्योः स्थानं भवति । सामीप्यसायुज्यप्रकारिकैका च गृहाभिप्रायिकाऽपरा च । ततः प्रथमां प्रवृत्तिमभिलक्ष्य *सम्-(>सम् इति क्रिवि. इति कृत्वा न. द्वि१ इत्युच्यमानं यद्.) >*हम्->*अम्->अमा (तृ१ तु. पार. हमा) इत्युच्येत (यतु. सम<>सम् इति सानाभ्यप्रकारविवेकः) । अथ द्वितीयां प्रवृत्तिमादाय *घर्म- (तु. ग्राम-)>*हर्म- (तु. हर्म्य-) >*हम्म->*हम- (तु. जल्प->*जप्प->*जप-; Eng. home) > यनि. > अमा (तृ१ क्रिवि. वृत्तेः स्वरप्रक्रमः) इत्युच्येत । ?अमात् इत्यपि संदेहविषयतामुपैति । कथमिति । एकं पदमित्येवं विप्रतिपत्त्यन्तरे सत्यपि पपा. प्रभृ. सर्वैर्दृष्टत्वाच्च प्रकरणाऽनुसंधानतस्तु अमा । आत् इत्येव द्वैपद्यस्य सुविभंजत्वौचित्याच्च । तथाहि । प्रथमे निगमे ऋ (५, ५३, ८) मरुतां संभूय (=यथा न तेषां कश्चनापि परावतोऽवतिष्ठते ⌊तु. तृतीयः पादः⌋) दिवश्चाऽन्तरिक्षाच्च सपद्य् आयानमाशंसितं भवति (सामीप्य-

१८५, २; मा ३, ३२†; २६, २४; का ३, ३, २४†; तै २, ५, ३, ६; ४, ७, १४, ३†; ६, १, ९, ३¶; मै १, ५,४†; काठ ७, २ †;१०^{२}; ¶; ४०, १०†; क ५,२†; ९^{२}¶; शौ ४, १८, ३; ५, ३, २†; ११, ७, १५; १२, ४, ३८[a]; ५३; २०, १२७, ५[a]; पै ५, ४, २†;२४, ३;१५, २१,२[b]; १६, १५४,५; १७,२०,१३.

अमा-जुर्[c]– -जुरः ऋ ८, २१, १५; १०, ३९,३; -जूः ऋ २, १७,७.

अमा-त्य[d]– -त्यः मा ५, २३; का ५, ६,२; तै १,२, ६,१[e]; ६,१, ९,३[e]; -†त्यम् ऋ ७,१५, ३; कौ २,७३१.

अमा-वस्य[f]– -स्यम् पै १९,२०, ११.

¶अमा-वस्या[g]– -स्या काठ ७, ५; १०; ९, १३^{२}; १४; १०, ५^{२}; १२, ८; ३९, ८; क ५, ४; ९; -स्याम् काठ ६, ६; १०, ५^{२}; ११, ३^{२}; क ४, ५; पै १,१०३, १$; -स्यायाः काठ १२, ८; -स्यायाम् काठ ८, १^{२}; १०; ९, १४; १०, ५; ३१, १५; ३३, ७; क ६, ६^{२}; ३३,७.

?अमावास्य[h]– -स्ये शौ ४, ३६, ३?.

अमा-वास्या[g]– -¶स्यया तै ७, ५, ६, १^{२}; -स्या ¶तै १, ६, ९, १; २, ५, ४, १; ३, ४,९, ६; ५, १,४^{२}; ¶मै १, ४, १५; ६, ९^{२}; ९, ५; ४,३, ५; शौ ७, ८४, २; १५, २, १४; १६, ३; पै १, १०३, ४; -स्याम् ¶तै १, ६, ९, १; २; २, २, २, १^{२}; ५, ४^{२}; ५, ३, ६; ४, ३; ६, ४; ¶मै १, ६, १०; २, २,१३; ४,२, १२; शौ १, १६, १; १५, १७, ९; पै १, १०, ३; -¶स्यायाः तै २, ५, ३,७; ३, ५, १, ३; मै ४, ३, ५; -¶स्यायाम् तै १, ६, ७, २; २, ३, ५, ३; ५, २, ५^{२}; ३, १; २; ४, १; ५, ४^{२}; ५;६,४; ६; ६, ३, ३; ७, १, ४,३; ५, ७, १; मे १, ४, ५; ६, ९^{२}; २, २,७^{२}; ३,६,१० ; -स्यायै शौ ७, ८४, ३; -स्ये तै ३, ५, १, १¶; शौ ७, ८४, १; ४‡[i]; पै २०, ३२,१.

¶अमावास्य-त्व– -त्वम् तै २, ५,३,७.

जुषां सतामायानाऽऽशंसनस्याऽनवसरप्राप्तत्वाभिसंधिः) । द्वितीयेऽपि स्थ. ऋ (९, ९७, ८) हंसानां संभूयै-वाऽस्तन् (सोमगृहम्) प्रति प्रयाणम् (तत्र प्राप्य च) साकं सोमं प्रति प्रवदनं श्चात्रितं भवति (गृहाद् गृहगमनस्याऽविस्पष्टतात्पर्यकत्वाभिसंधिश्च निगमस्य गृहाऽर्थत्वाभ्युपगमे सत्युत्तरार्धे **साकम्** इत्यस्य क्रिवि. पुष्टिलाघवाऽभिसंधिश्च (वैतु. सा. १अम- इत्यस्य रूपम् इत्यसंगतवचनश्चाऽत्रमतस्वरसंस्कारश्च, PW. प्रभृ. गपू. उभौ निगमौ >३अम- द्र. ⌊तु. यस्था. टि.⌋) ।

[a]) सपा. पै १७, १९, ८ गृहेषु इति पाभे. ।

[b]) वा. कृते तु. सस्थ. टि. मे ।

[c]) विप. >नाप. । उस. उप. √जॄ (वयोहानौ, >जुर् + कर्तरि क्विप् प्र. कृत्-स्वरश्च प्रकृत्या ।

[d]) नाप. (समानगृहवासिन्-, सहवासिन्-, सचिव- ⌊तु. सकक्षं प्रतियोगि निष्-ट्य- इति⌋) । त्यपः (पा ४, २, १०४) पित्त्वान्निघातं स्वरेऽभेदः ।

[e]) सपा. मा ४,२४ प्रभृ. माश ३, ३, २,७ काश्रौ ७, ७,९ प्रभृ. **आस्माकुः** इति पाभे. ।

[f]) विप. (⌊सहवासिन्-⌋ बन्धु-) । उस. उप. कर्तरि यत् प्र. **उसं**. (पा ३,३,११३) ।

[g]) नाप. (कृष्णपक्षस्य पञ्चदशी-रात्रि-) । <अमा+ वसु- इति तै २, ५, ३, ६ काठ ७, १० । उस. उप. √वस् (निवासे) + ण्यत् प्र. वृद्धिभावाऽभावौ कृत्-स्वरश्च प्रकृत्या (पा ३, १, १२२; ६, १,१८५; २, १३९) । सपा. बहुतरत्र स्थ. **अमावस्या-** <> **अमावास्या-** इति पाभे. यथायथं द्र. ।

[h]) =अन्धतमस्- (तु. सस्थ. टि. प्रति-क्रोश- > -शे), सा. B. =अमावास्या- ⌊रात्रि-⌋ इति (वैतु. BW. =सांनिध्य- इति ; उप. <√वास् ⌊शब्दे⌋ इति कृत्वा =हम्भारव- इति ?MW.) । व्यु. ? सा. °वास्या- + तत्रजातीयः अः ? > *अत् प्र. उसं. (पा ४,३,३१) इति । तित्-स्वरः ।

[i]) सपा. ऋ १०, १२१, १० शौ ७, ८५, ३ प्रभृ. **प्रजापते** इति पाभे. ।

अमे(मा-२इ)ष्ट[a]- -ष्टम्[b] मा १०,२०; का ११,६,६.

अमो(मा-उ)त[c]- -तम् मै ४, ५, ७¶; शौ ९, ५, १४; १२, ३, ५१; पै १६, ९८, ४; १७, ४१,१.

३अम[d]- -मः[e] काठ ३५,१८^{१}; क ४८, १६^{२}; शौ १४,२, ७१; पै १८, १४,१.

?अमघम् पै १७,१५,२.

?अमङ्ग पै २०,६१,६.

अ-मज्जक[f]- -काय तै ७,५, १२,२; काठ ४५,३.

अ-मणि- -णिः शौ २०, १२८, ६[g].

***अ-मणिव**[h]- -वः खि ५,११,१[g].

?अमणी पै २०,२२,८.

१अमति- √अम् (बधा.) द्र.

२अमति[i]- -तये ऋ ३, १६, ५; ७, १,१९; -तिः ऋ १०, ३३, २; ३९,६; शौ १०,२,१०; पै १६, ६०,१; -तिम् ऋ १, ५३, ४; ३,८,२;५३,१५; ४, ११, ६;८, १८, ११; १०,⌊४२, १०; ४३, १०;४४,१०⌋; ७६, ४; मा १७, ५४; १९, ८४; का १८, ५, ५; २१, ६,५; तै ४, ३,४,२;६,३, २; ५,४, ६, २; मै २, १०, ५; ३, ११, ९; †४, १३, १; काठ १५, १२†; १८, ३; ३८, ३; क २८. ३; शौ ४, १०, ३[j]; ७,५२, ७†; १२, २, ४८; १९, ३१, ११[k]; ३४, ३; २०, १७, १०; २१, ४; ८९, १०; ९४, १०; पै ११,३,३; १७, ३५,५; ६†; -तीः[l] तै ४, १, ४,४; ५, १, ५, ९; -तेः ऋ ५, ३६, ३; ८,६६, १४; १०, ४३, ३; शौ २०,१७,३. [°ति- हत°].

---

[a] विप (हविस्-)। उस. थाथादि-स्वरः (पा ६, २, १४४)।

[b] पाभे. **यमेष्टम्** द्र.।

[c] उप. √वे+क्तः प्र.। सस्व. कृते एपू. टि. द्र.।

[d] सामन्>साम इत्यत्र सा इति **अम** इति चेत्येवं विभजनपुरस्सरम् **अम** इत्यस्योत्तरांऽशस्य शब्दाऽनुकृतिमात्रस्वरूपस्य सतोऽपि तत्तत्प्रकरणार्थसांगत्यचमच्चिकारयिषामात्रप्रयोजितं तत्र तत्र यनि. प्राति. पुं. प्र१ इति कृत्वा भाक्ती श्रुतिरनुमता भवति [तु. वैप **२** अम- इत्यत्र टि. च; वैतु. PW. प्रभृ. इदमर्थांयम् सना. इति निष्प्रमाणमुपकल्पयन्तः (तु. ?WW २, २३६) **अमा ?अमात्** इति निगमयोस्तदाधारेण सायुज्यगृहप्रकारकोभयार्थयोरुपपत्तिं दिदर्शयिषवो भवन्तश्चिन्त्याः। तद् यथा। यनि. याजुषयोः शौ. च स्थ. विवाहप्रकरणे पत्न्याः सा इत्येतद्वाच्यः पत्युश्च **अमः** इत्येतद्वाच्य इत्युपचारः श्रूयते। तन्नाऽयं परमतेनोपपद्येत। पुरोवर्तिसंनिहिताऽर्थकतयाऽभिप्रेयमाणस्य अमः इत्युक्तस्याऽपुरोवर्तिपरोक्षाऽर्थकतया प्रसिद्धस्य (तद्->) सा इत्युक्तस्य च वैवाहिकोपचारस्याऽसंभवात् (तु. ऐब्रा **३**, २३ यत्र पराभिमतस्य सा इत्येवं स्त्रीत्वसामान्यश्रुतेः पत्न्या विषये कथमप्यभिमतस्य सतोऽप्युपचारस्य पुंसः सतो राज्ञो विषये नितरामसंगतिः सुस्पष्टा द्र.; माश **१४**, ४, १, २४ यत्र प्राणस्य सामोपचार-श्रुतिः गपू. सामेतिशब्दानुकृतिमात्रानुप्राणितया विभजनशैल्या विशदय्यते)]। एतावता तावत् यनि. प्राति. नितान्तम् सना. न संभवतीति नेह प्रतिपाद्यते। किंतर्हि। गपू. स्थ. एव तादृशस्य व्याख्यानस्य निवर्तनमिष्यते। किमत इति। **अमु**-, **अमी**- इत्यादिवत् ३अम- इत्यस्याऽपि कस्यचिद् अदसीयपरिवाराद्भिन्नस्य सतः **अ**+⌊अस्मदर्थे⌋ १*म- इत्यादिप्रकारिका सामासिकी वृत्तिः कामं संभाव्येत, तदुपाश्रयेण च **अमा** इत्यस्याऽर्थसंगतिरपीष्येत। एस्थि. **अमा** इति शब्दरूपमद्याऽपि भूयोविमर्शसहं भवतीति।

[e] अमोऽहम् (ऐब्रा ८, २७ माश **१४**, ९, ४, १९ प्रभृ.) >सपा. तैब्रा **३**, ७, १, ९ आपश्रौ ९, २,३ प्रभृ. (आर्षसंधिना) अमूहुम् इति पाभे.।

[f] सस्व. कृते तु. टि. **अ-चर्मक**-। उप. **मज्जन्**-यद्र.।

[g] सपा. **अमणिः**<>**अमणिवः** (शाश्रौ **१२**,२१,१;च) इति पाभे.।

[h] विप.। तस. उप. **मणि**-+**व**ः प्र. (पावा **५**,२, १०९)। **अमणिवः** इति स्वरः? यनि. शोधः।

[i] भाप. (दारिद्र्य-, अशनाया- प्रभृ.)। अर्थेऽशतः संवदमानाः वें. सा. BL. NW. च **अ-मति**- ⌊भाप.⌋ इति ?; PW. GW. प्रभृ.<√**अम्** 'पीडायाम्' इति। व्यु. कृते तु. **आम**- टि. अपि।

[j] सपा. पै **४**,२५,५ **अवद्यम्** इति पाभे.।

[k] पाभे. **अभीतिम्** पै **१०**, ५,११ द्र.।

[l] पाभे. **२अनिराः** द्र.।

अमती-वृन्[a]– -वा ऋ ८,१९,२६.

¶**अ-मत्त**– -त्तः काठ १४,५.

?**अमत्त्यु**[b]– -त्त्युः पै ५,१४,३.

१,२अमत्र–, **अमत्रिन्**– √अम् (बधा.) द्र.

अ-मध्यम[c]– -मासः ऋ ५,५९,६.

अ-मनस्[d]– -¶नसः मै २, ३, २²; काठ ११, ६; –नसे तै ७, ५, १२,२; –नाः काठ १२,२¶.

¶**अमनस्-तर**– -राः काठ १२,२.

अ-मनस्क[e]– -स्काय काठ ४५,३.

†**अ-मन्तु**[d]– -न्तवः ऋ १०, १२५, ४; शौ ४,३०,४; –न्तुः ऋ१०, २२,८.

अ-मन्त्र[f]– -न्त्रम् खि ३,१०,२,७.

अ-मन्द[c]– -न्दान् ऋ १,१२६,१.

†**अ-मन्यमान**[c]– -नान् ऋ १, ३३, ९; २,१२, १०[g]; शौ २०, ३४, १०[g].

?**अ-मन्युता**[h/c]– -ताः[i] शौ १२, ३, ३१; पै १७,३९, १.

अममान– √अम्(बधा.) द्र.

अ-मम्रि[j/c]– -म्रिः शौ ८, २, २६; पै १६,५,६.

अमर**- >अमर-वल्लभ**- -०भ खि ७,२,२.

अ-मरिष्णु[k]– -‡०ष्णवः पै २०,४८, १०.

¶**अ-मरुत्वतीय**– -यान् काठ २८,३; क ४४,३.

अ-मर्त[c]– -र्तः ऋ ५,३३,६.

अ-मर्त्य, र्त्या– -†०र्त्यं ऋ १, ४४, १[l]; १२९, १०, ५, १८, २; ८, ४, १८; १०, २१, ४; १४०, ४; मा १२, १०९; का १३, ७, ८[m]; तै ४,२, ७, २; मै २, ७, १४; काठ १६, १४; क २५, ५; कौ १, ४०; २, ११३०; ११६९; जै ४, ११,८; $शौ ११, २, ३; १३, १, ४४; $पै १६, १०४, ३; १८, १९, ४; –र्त्यः ऋ १, [३०, १८; ५, ७५, ९]; ५८, ३; १६४, [३०; ३८]; १७५, २; ३,[२, ११; २७, ५]; ११, २; २४, २; २७, [७; ८, १९, २४]; ४, ९, २; ५, १८, १[n]; ६, ३,६;९,४; ७;१२, ३; १६, ६; ७, १५, १०; ८, १९, २५; [४८, १२ (४, ५८, ३)]; ९, ३, १; ९, ६; २८,३; ६८, ८; ६९, ५; ८४, २; १०३,५; १०८, १२; १०, ८७, २१; १२२, ३; १४४, १[o]; मा २१, १४; १५; २२, १६ †; ३७, १६; का २३, २, ३; ४; २४, ४, ८†; ३७, ३, ३; तै ४, १, ११, ४†; ५, ७, ९, १; मै १, ६, १; ३, ११, ११²; ४, ९, ६; १०, १²†; ११, ५; १४, १५†; काठ २, १४†; ७, १२; १९, १४†; ३८, १०²; ४०, १४²†; क ६, २; †कौ

---

[a] विप. (स्तोतृ-) । व्यु. ? उस. *अमती- इति दीर्घान्त उपपदे √वन् + कर्तरि क्विप् प्र. (पा ३, २, ७६), उप. च प्रकृतिस्वरम् इति प्रथमः कल्पः । √*अमतीय्>*अमतीया- (पा ३, ३, १०२) इत्युपपदे पूर्ववत् उस. कृते सति नैप्र. *अमतीया-वन्-> यनि. इत्यन्तोदात्तप्रयोजिततत्पूर्वलोपाऽऽत्मकः परिणाम इति द्वितीयः कल्पः । अथ पाप्र. √*अमतीय् + वन् प्र. उसं. (पा ३,२,७५)। ततोऽकारयकारयोर्लोपः (पा ६, ४, ४८; १, ६६) इति वा । *अमतीया- + वन् प्र. तद्धितः उसं. (पावा ५, २, १०९) इति कृत्वा भत्वे उसं. (पा १,४, २०) अवर्णलोपे (पा ६, ४, १४८) पूर्ववद् यलोप इति वा । *अमतिर्- + वन्- प्र. इत्येवं वा कल्पपञ्चतयं समूढं द्र. । तत्राऽपि द्वितीये कल्प आस्थाविशेषश्चेति दिक् (तु. अराती-वन्-; वैतु. पपा. W. प्रभृ. च अमति-वन्- इत्यवग्रहमुखा भवन्तो मध्ये दीर्घ नोपपादुकाः ; सा. उत्तरांऽश वनिप् प्र. इति वचनतः पित्-स्वरतः प्रसज्यमानलक्ष्यविघातं प्रति पर्यनुयोज्य इत्यपरो विशेषः)। [b] अ-मृत्यु- इति शोधो विमृश्यः ।

[c] तस. नञ्-स्वरः ।

[d] बस. अन्तोदात्तः (पा ६,२,१७२)। उप. यद्र. ।

[e] तु. टि. अ-च्छन्दुस्क- ।

[f] विप. ([मन्त्रवर्जित-] अन्न-)। बस. ।

[g] पाभे. अबुध्यमानान् पै १३,७,११ द्र. ।

[h] उप. मन्यु- + ता- (√तन् + विट् प्र.; वैतु. PW. प्रभृ. मन्यु-[त>]ता-)।

[i] W. अ-मन्यु (क्रिवि.), ताः इति द्वे पदे ?

[j] उप. √मृ + किः प्र. लिड्वद्भावश्च (पा ३,२, १७१)। [k] विप. ([अ-मरणशील-] मरुत्-)। पाभे. कृते नमयिष्णवः द्र. ।

[l] सपा. जै १,४,६ °मर्त्यम् इति पाभे. ।

[m] °र्त्या इति सादी. द्र. (तु. सपा. ऋ १०,१४०,४)।

[n] सपा. कौ १,८५ जै १,९,५ °र्त्यै इति पाभे. ।

[o] सं१ एतदिति GW. बभ्राम ।

२, ६०६; ६३२; ७८३; ८२७; †जै ३, ४९, ४; ५१, १०; ४, २६, ८; शौ ६, २६, ३; ७, ८९, १[a]; †८, ३, २०; २६; †९, १५, ८; १६; पै ३, १०; ४; ५, २१, ७; १३, १, १४; १६, ७, १०; ८, ४†; ३७, ७; ६८, ९†; ६९, ७†; १७, ३३, ४[b]; १८, २५, २[c]; १९, १९, २; २०, ५४, १०†; -र्त्यम् ऋ १, ४४, ११; ८४, ४; १३९, ८; २, ११, २; ३७, ४; ३, [१०, ९; ४, ८, १; ८, १०२, १७]; ५१, १; ४, १, १; ५, ४, १०; १४, १; २; ८, १९, ३; १०, ११८, ६; खि ५, ७, ५, १०; मा २२, १५; २८, ३; २७; ३३, ६०; का २४, ४, ७; ३०, १, ३; ३, ४; ३२, ५, ६; तै १, ४, ४६, १†; ४, १, ११, ४†; ६, २, ६[d]; ५, ५, ४, ३[d]; †मै २, १३, ५; ४, १०, १; १२, ३; †काठ १२, १५; १९, १४; †क १, १२; ११२; ३४४, ३७४; २, २९९; ७६३; †जै १, २, २; ४, ६‡[e]; १२, ६; ३६, ३; ३९, ५; ३, २४, १५; ४, १९, ५; शौ १८, ४, ४१; १९, ८, ३[f]; २०, ६७, २†; पै १३, ३, ४; -र्त्यस्य ऋ ८, ११, ५; १०, ७९, १; १४९, ३; तै १, ६, २, २; -र्त्या ऋ ३, ६१, २; ७, ७३, १; १०, १२७, २; काठ १७, १८; -०र्त्या ऋ ८, ५, ३१; २६, १७; खि १, १२, ८; -र्त्याः ऋ १, १६८, ४; ६, १८, १५; ९, २२, ४; मा २१, १७; का २३, २, ६; मै ३, ११, ११; ४, १२, ३†; काठ ८, १६†; ३८, १०; शौ १२, १, २४; पै १३, ४, ४; १७, ३, ५; -०र्त्याः शौ ६, ४१, ३; पै १९, १०, २; -०र्त्याः शौ ४, ३७, १२; पै १३, ४, १२; -र्त्यान् शौ ७, ५, ३; -र्त्ये ऋ ७, १, २३; कौ १, ८५‡[g]; जै १, ९, ५‡[g]; -०र्त्ये ऋ १, ३०, २०; -र्त्येन ऋ ६, १८, ७; [१०, ६३, १७?[h]; ६४, १७?[h]]; शौ ७, ५, ३; -र्त्येषु ऋ १, ११०, ५; -र्त्यौ शौ ८, ७, २०; पै १६, १३, १०; २०, ३६, २.

अमर्त्य-जा- -जाः पै १६, १५१, ९.

†अ-मर्धत्[i]- -र्धन्तः ऋ ७, ७६, २; ५; -र्धन्ता ऋ ३, २५, ४; मै ४, १२, ६.

अमर्धन्ती- -न्तीः ऋ ५, ४३, १.

अ-मर्मन्[j]- -र्मणः ऋ [३, ३२, ४; ५, ३२, ५]; ६, २६, ३.

अम-वत्- √अम् (बधा.) द्र.

अ-मविष्णु[k]- -ष्णवः ऋ १०, ९४, ११.

अमस्-, अमस्वरी- √अम् (बधा.) द्र.

अ-महीयमा(न>)ना- -नाम् ऋ ४, १८, १३.

अमा ?२अम्- द्र.

अ-मांसक[l]- -काय तै ७, ५, १२, २; काठ ४५, ३.

अमा-जुर्- अमा-त्य- ?२अम- द्र.

?अमात्[m] ऋ ५, ५३, ८; ९, ९७, ८.

अ-मात्र[n]- -त्रम् ऋ १, १०२, ७.

?अमाध्यानम् पै १९, ५४, १.

अ-मानुष- -षः ऋ १०, २२, ८; -षम् ऋ २, ११, १०; ८, ७०, ११; १०, २२, ७; खि ५, १४, १[o]; शौ २०, १२८, १२[o].

अ-मानुषी- -षीषु ऋ १०, ९५, ८.

---

a) पामे. अ-निष्टृतः मा २७, ७ द्र ।

b) सपा. शौ १२, २, ३३ अमृतः इति पाभे. ।

c) सपा. शौ १३, २, ४२ द्वे रूपे इति पाभे. ।

d) पामे. अ-दाभ्यम् मा १७, ७८ द्र. ।

e) पाभे. अमर्त्य ऋ १, ४४, १ द्र. ।

f) पाठः अमर्त्यम् ? अमर्त्य, मर्त्यम् इति द्विपदः शोधः (तु. अर्थः, छन्दः, सात. RW. च) ।

g) पाभे. अमर्त्यः ऋ ५, १८, १ द्र. ।

h) पाठः? मर्त्य->-र्त्येन इति शोधः सस्थ. टि. ?जनो द्र. । i) तस. नञ्-स्वरः । उप. <√मृध् (बधा.) ।

j) विप. (वृत्र-, शुष्ण-) । बस. अन्तोदात्तः (पा ६, २, १७२) । उप. यद्र. ।

k) विप. ([निश्चल-] अद्रि-) । तस. नञ्-स्वरः । उप. √मू 'गतौ'+इष्णुच् प्र. (तु. BW. MW. प्रभृ. ; वैतु. वें. 'हिंसायाम्' इति, सा. <√अम् [गत्यादिषु] इति कृत्वा '=उत्क्षेपणाऽवक्षेपण-गत्युपेत-' इत्यभिप्रयन्; PW. अ-मरिष्णु- इति Auf. GW. च अम-विष्णु- इति पिपठिषवश्चोपेक्षाविषया भवन्ति) ।

l) सस्व. कृते तु. टि. अ-चर्मक- ।

m) तु. टि. ?२अम->अमा, यदनु नैतत् पं१ भवति । किंतर्हि । अमा । आर्त इति पदद्वयीति ।

n) विप. (मघवन्-) । बस. उप. मात्रा- । वा. क्रिवि. इति यत् PW. NW. आहतुस्तद्विमृश्यम् । o) तु. खि. RW. शाश्रौ १२, १५, ५; वैतु. मुपा. मानुषम् इति ।

अमा-वस्य-, °वास्यां- ?२अम- द्र.

अ-मित,ता[a]- -तम् ऋ ४,१६,५; कौ ३,४, ८; जै २, २,१; शौ १०, ७,३९; २०, ७७, ५†; पै १७, १०,१०; -ता ऋ ५, ३४, १; ६,६२,१; ७,८४,४; १०, ५६, ५; शौ ४, २६, १; पै ४, ३६, १; -ताः ऋ १, ११९, ३; ५,५८,२; -†तानि ऋ ८, २४, २१; जै ४, १७, ९; शौ २०, ६५,३; -तेभिः तै ४ ७,१५,६; मै ३, १६, ५; काठ २२ १५; -तैः ऋ ७, ३, ७

अमित-क्रतु[b]- -तुः ऋ १, १०२, ६.

*__अमित-वीर्य__[c]- -र्यं शौ १९, ३४,८; पै ११ ३ ८.

†**अमितौ (त-ओ) जस्**[b]- -जाः ऋ १, ११, ४; कौ १, ३५९; २, ६००; जै १, ३७, ८; ३, ४८,१६.

अमिति- -तिः पै १६,४६,६.

१अ-मित्र[d]- -त्रः मै ४, २, १४¶; -त्रान् खि ५, १,३.

२अ-मित्र[e]- -त्रः शौ ४, २२, २; ६, ६७, ३; ११, ११, १९; १२, २२; २६; पै १, २०, ३; ३, २१, ३; ५, ४, १३; १९, ६, १५; -†त्रम् ऋ ६, ७३, ३; ⌊७, ७७, ४ (७८, ५)⌋; ८, ७५, १०; तै २, ६, ११, ३; मै ४, ११, ६; काठ ४, १६; ७, १७; ४०, ११; कौ १, ११; २, ११८; जै १, २, १; शौ २०, ९०, ३; -†त्रस्य ऋ ६, २५, २; १०, १५२, ३; तै १, ६, १२, ५; मै ४, १४, १२; कौ २, १२१७; शौ १, २१, ३; पै २, ८८, २; -त्राः ऋ १, १३३, १; २, १२,८; ⌊१०, ८९,१५[f]; १०३, १२[f]⌋; †मा १७, ४४[f]; †का १८, ४, १२[f]; †कौ २,१२११; शौ २, २८, ३; ५, २१, २; ८; ६, ६७, २[g]; १०४, २; ८, ८, २; ११, १२, २१; २३; २०, ३४, ८†; पै १, १२, ४; ९, ४, ९; १३, ७, ८†; १९, ६,१४; ४९, १३; -०त्राः खि ३, २१, २; कौ २ १२२१; शौ ८, ८, १९; पै १६, ३०, ९; -त्राणाम् खि ५, २, १; ¶तै ३, ४, ८, ४; ¶काठ २१, १०; शौ ३, १, ५; ५, २१, ९; ६, ६७, १; ८, ८,१; ११, ११, ३; ५; १८; २०; २३; १२, १६; २०^{2}; पै १६ २९, १; १९, ६, १३; ४१, ८; १०; -त्रात् शौ १९, १५, ६; पै ३, ३५, ६; -त्रान् ऋ १, ६३, २; ५; १००, ५; ३, १८, २; ४, ४, ४; १२, २; ६, ३३,१; ३; ४४, १७; ४६, ६; ८; ७३, २; ७५, ४; ७; १६; ७, १८, ९; २५, २; ⌊(६ ४६, ४; ४८, १५); ३२, २५⌋; ८५, २; ९२, ४; ८, १६, १०; ९, ९७, ५४; १०, १०३, ४; १३१, १; †मा ११, ८२$; १३,१२; १७, ३६; ४५; २९, ४१; ४४; †का १२, ७, १७$; १४, १, १२; १८,४, ४; १३; ३१, २, ४; †तै १, २, १४, २; ४, १, १०, ३$; ६, ४, २; ४; ६,२; ३; †मै २, ७, ७$; १५; १०, ४;३, १६,३^{2}; †काठ ४, १६; १६, ७$; १५; १८, ५; १९, १०$; ३५, १४; ४६, १^{2}; †क २५,६, २८, ५;३०, ८$; ४८, १३; †कौ २, ४५६; १२०२; १२१३; †जै ३, ३४, १४; ४, ५, ३; शौ १, १९, २; ३; ३, २, ५‡[f]; १९, ३; ८†; ४, २२,१;५, २०, ८; २१, ४-७; १२; ६, १०४, १; ११, ११, १२^{2}; १८; २१; २३; १२, १; ३; १३; १८; १९; १९, १३, ८^{2}†;‡[h]; †२०, ४६, १; ८०; २; ९०, २; १२५, १; पै १, २०, २; ३; २७, २; ५६, ४; २,२५,५; ७३, ४; ३, ५,५‡[h]; १९, ४;२१,१; ७, ४,८^{2}†;‡[h]; ९, २४, ७; १५, †१०, ४; ७;

---

[a] तस. नञ्-स्वरः ।

[b] विप. (इन्द्र-)। बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६,२,१)।

[c] विप. (जङ्गिड-) । शेषं नापू. द्र. । सस्थ. ?उपदानभगवः टि. अपि द्र. ।

[d] =२अ-मित्र- । वैकल्पिकम् उप. आद्युदात्तत्वम् उसं. (पा ६,२,११६) ।

[e] नञः (पा ६, २,११६) इत्यत्रोक्तः बस. तात्पर्यतः तस. इत्येव पर्यवसीयते (वैतु. सा. ⌊शौ १९, १५, ६⌋ √अम्+इत्रः प्र. इति) ।

[f] सपा. अमित्राः<>अमित्रान् इति पाभे. ।

[g] आमन्त्रिताऽपेक्षि प्रकरणं भवति (तु. सा. W. च)। तथा सति मुपा. चिन्त्यो भवति ।

[h] सकृत् सपा. ऋ १०,१०३,४ मा १७,३६ का १८, ४, ४ तै ४, ६, ४, २ मै २,१०,४ काठ १८,५ कौ २, १२०२ युधा जयन् इति त्रिभे. ।

१२,६; १६, २९,६[a]; १९,१६, ८†; ४१,९; ४९, १४; -त्रेभ्यः शौ ५, २१,३; ६,१०४,३; ११, ११, १; १५; २२; २४; १२, ६; पै ३, ६, ५; १०, ११, १-१०; १४, १-१०; १९, ४९, १२; -त्रेषु ऋ १०, ८९, ९; शौ ५, २१, १ˈ; ११, ११, ९; ११; २५; -त्रैः ऋ ३,३०,१६; पै ४,१४,५. [°त्र- अन्°, दूरे°, साढ°].

†आमित्र[b]- -त्रः ऋ ६, २८, ३; शौ ४,२१,३.

आमित्री- -त्री शौ ५, २०, ५; ११,१२,२५; पै ९,२४,५.

†अमित्र-खाद[c]- -दः[d] ऋ १०, १५२,१; पै २,८८,१.

†अमित्र-दुम्भन[e]- -नः ऋ ४,१५, ४; -नम् ऋ २, २३, ३; काठ २६,११.

√अमित्रय्[f] > †अमित्रयत्- -यन्तम् ऋ १, १३१, ७; ५, ३५, ५; १०, १८०, ३[g]; तै १, ६, १२, ४[g]; काठ ८.१६[g]; पै १,७७,१[g].

अमित्रयु- -युः खि ५, ११, ३; शौ २०,१२७,१३.

अमित्र-साह[h]- -हः शौ १, २०, ४‡[d].

अमित्र-सेना[i]- -नाम् कौ २, १२१५; शौ ३, १, ३[j]; ५, २०,६; पै ३,६,३; ९,२४,६.

†अमित्र-हन्[k]- -०हन् ऋ ६, ४५, १४; १०, २२,८; १३४, ३; जै ३, ३३, १७; -हा ऋ ९, ११, ७; ९६,१२; १०, ८३, ३; १७०, २; खिसा २९, ८; $मा ५, २४[l]; $का ५, ६,३[l]; कौ २, ७९७; ८०४; जै ४,२,१०; शौ ४,३२,३; पै ४, ३२,३.

√अमित्राय्[f] > अमित्रायत्- -यन्तम् शौ ७,८९,२‡[g].

अमि(त्र>)त्रा-युध्[m]- -युधः ऋ ३,२९,१५.

अमित्रिन्[n]- -त्रिणे ऋ १, १२०, ८.

†अमित्रिय[o]- -यम् ऋ ९, ६१, २०; कौ २,१६६; जै ३,१६,२; -या ऋ ६, १७,१; ८,३१,३.

अ-मित्रशोचन[p]- > ¶आमित्रशोचनि[p]- -निः मै ४,२,२.

अ-मिथित[q]- -तः ऋ ८,४५, ३७.

¶अ-मिथुन[q]- -नः मै १,९,६; काठ ९,१४; -नम् मै ४,२, १४.

†अमिन[r]- -नः ऋ ६, १९, १; १०, ११६,४; मा ७,३९; का

---

[a]) सपा. शौ ८,८,१ शत्रून् इति पाभेः ।

[b]) संबन्धार्थे अण् प्र. (पा ४,३,१२०) तत्-स्वरश्च ।

[c]) विप. (⌊शत्रुविनाशयितृ-⌋ इन्द्र-) । उस. उप. अण् प्र. (पा ३,२,१) । कृत्-स्वरः प्रकृत्या ।

[d]) सपा. अमित्रखादः <> °साहः इति पाभे. ।

[e]) विप. (अग्नि-, रथ-)। उस उप. √दम्भ्+कर्तरि ल्युः प्र. कृत्-स्वरः प्रकृत्या ।

[f]) पाप्र. कर्तुराचारेऽर्थे क्यच् प्र. उसं. । दीर्घत्वभावाऽभावौ यथायथञ्च द्र. (पा ३,१, ११; ७,४, ३५)। पपा. सर्वत्र ⌊तु. ऋ. तै. शौ.⌋ दीर्घत्वाऽभाव एवेति द्र. ।

[g]) सपा. °त्रयन्तम् <> °त्रायन्तम् इति पाभे. ।

[h]) सस्व. कृते अमित्रखाद- टि. द्र. । उप. सांहितिकमात्रो दीर्घ इतीव पपा. सकक्षसमानप्रकृतिकनिगमसामान्येनैव सम्केति (तु. टि. अभिमाति-षाह-, व्रातसाह- प्रमृ.) ।

[i]) तस. सास्व. (पा ६,१,२२३) ।

[j]) मूको. शंपा. सात. RW. च -सेनाम् इत्युत्तरादि-स्वरश् चिन्त्यः (तु. WI.) ।

[k]) विप. (इन्द्र-, सोम- प्रमृ.)। उस. क्विबन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६,२,१३९) ।

[l]) पाभे. तै १,३,२,१ नाष्ट्राणां हन्ता टि. द्र. ।

[m]) विप. (कुशिक-) । संपा. पूप. दीर्घत्वम् (तु. पपा.)। शेषं K टि. द्र. ।

[n]) √अमित्रि+ताच्छीलिकः इनिः प्र. उसं. (पा ३,२,१५७; वैतु. वें. सा. PW. प्रमृ. अ-मित्र-+मत्वर्थे इनि. प्र. इति मन्वानाः) ।

[o]) स्वार्थे वा तुल्यार्थे वा तद्धितः घ >इयः प्र. उसं. (पा ४,४,१३५) तत्-स्वरश्च ।

[p]) तस. नञ्-स्वरः । उप. सोपादानात् √शुच् (संतापे) +कर्तरि ल्युः प्र. । ततश्च अपत्येऽर्थे इञ् प्र. (पा ४,१,९५) ञित्-स्वरश्च ।

[q]) तस. नञ्-स्वरः ।

[r]) पाप्र. √अम् (बधा.) + इनच् प्र. उसं. (पा ३, ३, १) । चित्-स्वरः (तु. ⌊पक्षे⌋ या ६, १६ भा. तै ⌊१, ४, २१, १⌋, सा. ऋ ⌊१०, ११६, ४⌋) । अथवा *१अम्- (√अम् ⌊बधा.⌋ + भावे + क्विप्) +इन- (<√इ) इति कृत्वा तस. सास्व. च (तु.

७,२१,१; तै १,४,२१,१; मै १, ३,२५; काठ ४,८; क ३,६.

अ-मिनत्[a,b]- -नत् ऋ १०,८८,१३; –नते ऋ ४,५,६.

अमिनती- -ती ऋ ⌊१,९२, (११); १२; १२४,२⌋; ४,५६,२.

?अमिमात पै १९,३०,८.

?अमियम् पै २०,६१,१०.

*अ-मीत[a]- > अमीत-व(र्ण>)

र्णा[c]- -र्णाः ऋ ४,५१,९.

अमीव,वा[d]- -†वा ऋ ६,७४, २; ९, ८५, १; ⌊१०, १६२, १[e]; २[e]⌋; तै १, ८, २२, ५; मै ४, ११, २; काठ ११, १२; कौ १, ५६१; जे १, ५७, १०; शौ ७, ४३, १; २०, ९६, ११; १२; पै १, १०९, १; –वाः ऋ १. १८९, ३; २, ३३, २; ३, १५, १; ७,३८, ७; ८, ⌊३५, १६–१८⌋; ४८, ११; †मा ९, १६; ११, ४७$[f]; ४९; २१, १०; †का १०, ३, ९; १२, ४, ११$[f]; १३; २३, १, १०; †तै १, ७, ८, ३; ४, १, ५, १; मै १, ११, २†; २,७,५^{२}†[f]; १२, ५[g]; ४, १४, ३†; काठ १३, १४†; १६, ४^{२}†[f]; १८, १६[g]; क २९, ४[g]; शौ ७, ८९, १[g]; ८, ७, १४; १९, ३४, ९; ४४, ७; पै ३, ३३,७[g]; ७, ७,३; ७; ११, ३, ९; १५, ३, ७; २०, १†; ६; १६,१३, ४; -वाम् ऋ १,३५, ९; ७,१,७; ७१, २; ८, १८,१०; ९, ९७, ४३; १०,३७, ४; ६३, १२; ९८, १२; १००, ८; खि ५, ५, ४; ७, ४, १४; मा १२, १०५; ३४,२५†; का १३, ७, ४; ३३, १, १९†; तै ४, २, ७, २; मै २, ७, १४; ४, ११, २†; १४,६[f]; काठ २, १५†; १६,१४; क २५,५; कौ १, ३९७†; जै १,४४,७†; शौ ४, १०,३; पै ४,२५,५; १५,२,८; १७,२५,७†. [°वा– अन्°].

अमीव-चातन[h]- -नः ऋ १०,९७, ६; मा १२, ८०†; का १३, ६, ६†; तै १, ४, ४६, २; ४, २, ६, २†; मै २, ७, १३†; काठ १६, १३†; ३८, १२; क २५, ४†; शौ १, २८, १; ८, २, २८; १९, ४४, ७; पै ७, ५, ८; १०, १, १२; ११, ६, ९†; –नम् ऋ १, १२,७; ७, ८, ६; कौ १,३२; जै१,३,१२†; पै१५, ३,७ ; –नेभिः खि १,११,७.

अमीवचातनी[i]- -नीः ऋ १०, १३७, ६; शौ ३, ७, ५; ६, ९१,३; पै ३,२,७; ५, १८, ९; १९,१८,९†.

†अमीव-हन्[j]- -हा ऋ १, ⌊१८,२; ९१,१२⌋; ७, ५५, १[k]; मा ३, २९; का ३, ३, २१; तै ४, ३, १३, ५; मै १, ५, ४; १३[k]; ४, १०, ४; १२, ४; काठ २, १४; ७,२; क ५,२.

?अमीवा-यातु-चातन[l]- -नम् पै १,

GW.)। अथाऽपि वा √अम्(बधा.)+कर्तरि नः प्र. उसं. (पा ३, ३, ९०) इति नैप्र. माध्यमिक इकारः स्वरभक्तितया व्याख्येयः । स्याद्वा अ+ *मिन- (√मा ⌊बधा.⌋ + भावे नन् प्र. कित्त्वञ्च उसं. ⌊पा ३, ३, ९०⌋) बस. अन्तोदात्तः (पा ६, २, १७२) इति (तु. ⌊पक्षे⌋ या., भा. च गपू.; सा. ⌊ऋ ६, १९,१⌋ च)।

[a]) तस. नञ्-स्वरः ।

[b]) उप. √मी + शता प्र. ; वैतु. सा. लङि प्रपु१ इति भाषमाणश्चिन्त्यः, निघाताऽऽपत्तेः ।

[c]) विप. (⌊अक्षीण-दीप्ति-⌋ उषस्-)। बस. पूप. प्रकृति-स्वरम् (पा ६,२,१) । उप. <√मी (हिंसायाम्) ।

[d]) नाप. (आर्ति-, विपद्-, व्याधि-, रक्षस्- प्रभृ.)। <√अम् ('रोगे *पीडादिषु च' ⌊तु. पाउभो २, ३, १३८ PW. GW. प्रभृ.; वैतु. पाउश्वे १, १४० <अ+ √मी इति?⌋)।

[e]) सपा. पै १९,२५,१२;१३ अरायः इति पाभे. ।

[f]) पाभे. २अनिराः द्र. ।

[g]) सपा. मा २७,७ प्रभृ. आशाः इति पाभे. ।

[h]) विप. (अग्नि-, भिषज्-, शम्) । उस. उप. √चत् (अपनयने) > चाति+कर्तरि ल्युट् प्र. (पा ३,१,१३४)। कृत्-स्वरः प्रकृत्या ।

[i]) विप. (२अप्-)।

[j]) विप. (ब्रह्मणस्पति-, वास्तोष्पति-, सोम-) । उस. क्विबन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६,२,१३९)।

[k]) पाभे. अनमीवः पै २०,२२,२ द्र. ।

[l]) पाठः अमीवायस्तु चा(त)नम् इति? अमीवायाः तु । चातनम् इति पदत्रयाऽऽत्मकः पद-विभागः द्र. (तु. मूको. ; वैतु. अमीवा-यातु-चातनम् इति समस्तैक-पदाऽऽत्मकः मुपा. चिन्त्यः। प्रथमाऽवयवीयस्य दीर्घान्त-त्वस्याऽन्याय्यत्वादिति दिक्) ।

१०,१.

अ-मुख[a]- -खाय[b] तै ७,५,१२,१.

अ-मुखंक[c]- -काय[b] काठ ४५, ३.

?अ-मुची[d]- -च्याः शौ १६,६,१०.

?अमुवाना[e]- -ने पै ६, ८,५.

अ-मुषि(त>)ता- -ता शौ १, २७, ४; पै १९, ३१, ७; -¶ते काठ २५,९; क ४०,२.

¶अ-मु(ष्क>)ष्का- -ष्काः काठ २६, ७; क ४१,५.

?अमूत्रे पै १९,४२,१०.

अ-मूर[f]- -०र ऋ ८, ७४, ७; -०र ऋ ४, ४, १२; १०,४,४; तै १, २, १४,५†; मै ४, ११, ५†; काठ ६, ११†; शौ ५. १, ९[g]; ११,५[g]; पै ६, २,८; ८,१, ५; -रः ऋ १, १४१, १२; ३, २५,३; ४,६, २; २६, ७; ७,९, ३; खि ५, ७,१,४; मै ४, १३, २; काठ १५, १३; -†रम् ऋ ३, १९, १; ⌊४, ११, ५ (५, ८,१)⌋; १०, ४६,५; कौ १,७४; जै १, ८, २; -रा ऋ ७, ६१, ५[h]; -राः ऋ १, ६८,४;७२,२; ४,५५, २; ६. ६७,५; ७, ४४, ५;१०.६१,२७.

?अमू रिशादसः[i] खि ५,१२,१; शौ २०,१२८,१.

अ-मू(ल>)ला[j]- -लायाम् शौ ५, ३१,४.

†अ-मृक्त,क्ता[k]- -क्तः ऋ ३, ११, ६; ७, ३७, १; ८, २,३१; कौ २, ९०८; जै ४, १५, २; -क्तम् ऋ २, ३७, ४; ६, १, ४; ५०, ७; ७, ३७, २; खि ५, ७, ५, १०; मै ४, १३, ६; काठ १८, २०; -क्ता ऋ ८, २४, ९; -क्ताः ऋ ४, ३, १२; १०,१०४,८; -क्ते ऋ ३ ६,४; -क्तेन ऋ ९,६१.५.

अ-मृडय[l]- -यः तै ३ ४, ७, २; मै २,१२,२.

अ-मृत,ता[m]- -०त ऋ १, २६, ९[n]; -०†त ऋ १,४४, ५; ११४,६; ३, १४, ७; ४, ११, ५; ५, १८, ५; ३१, १३; ६, ५, ५; ७. ४; २१, १०; ८, ४८, ३; ९, ११०, ४; तै ३, २, ५, ४; कौ २, ४९१; ८५८; जै ३, ३८,५; -तः ऋ १,३८,४;५८, १; ७०, २; ⌊७७, १; ४. २, १⌋; २, १०, १; २; ३, १,१८; ३, १; ४, ५, २; ४१, १; ६, ४, २; ७, ⌊४, ४; १०, ४५, ७⌋; २०, ७; ८, ७१, ११; ९, ९१,२; १०,४५,८[o]; मा †१२, १; २४; २५[o]; १९. ९०; ९५; का †१३, १, १[o];२,७;८[o]; २१, ६, ११; १६; †तै १, ३, १४, ५[o]; ४,१, १०, ४[o]; २, २, २;

---

[a] बस. अन्तोदात्तः (पा ६,२,१७२)।

[b] सपा. परस्परं पाभे.।

[c] तु. टि. अ-दन्तुक-।

[d] तस. उप. √मुच् + कर्मानुपपदेऽपि टक् प्र. उसं. (पा ३,२,८)। स्त्री. ङीप् नञ्-स्वरश्च। अथवा अ-मुच->-चान् इति प्राशान् इत्यस्य विप. इति कृत्वा शोधः स्यात् (तु. अमुचाः इति मूको. पाभे.)। तथा सति उप. कः प्र. (पा ३, १, १३५) इति कृत्वा व्यु. सुगमतरा स्यात्।

[e] पाठः? तस. उप. √मू + शानच् प्र. स्याद् इति विमृश्यम्।

[f] विप. (⌊अमूढ-, मेधाविन्-⌋ अग्नि- प्रभृ.)। तस. नञ्-स्वरः। उप. १मूर-।

[g] अ-मुर इति पाठः? यनि. शोधः (तु. पै ⌊६,२,८⌋, W., केचन मूको. च)।

[h] रूपम्? सा. पुं. सं२ इति; वें. न. प्र३ इति; GW. प्रभृ. स्त्री. प्र३ इति। एस्थि. भूयसे विमर्शायाऽवसरः द्र.।

[i] अभूत् इत (√छद्>) *छादुकः इति त्रि-पदः शोधः इति मतम्। सस्थ. युः>यत् इति शोधोऽपि द्र.। 'यत् सभेयादितया विशिष्टः पुरुषः सूर्यं च (अपि ⌊स्वतेजसा⌋) छादुकोऽभूत्, तद् देवाः प्रागित्यकल्पयन्' इति वा. (वैतु. RW., C. ⌊शाश्रौ १२, २०, २⌋ प्रभृ. अमुं रिशादस्->-दसम् इति शोधुकाः)।

[j] नाप. (ओषधि-)। बस. अन्तोदात्तः (पा ६, २, १७२)। [k] तस. नञ्-स्वरः। उप. <√मृच्।

[l] विप. (दूरे-हेति-)। तस. नञ्-स्वरे प्राप्तेऽन्तोदात्तत्वम् उसं. (पा ६ २, १६)। उप. धा. अग्लोपित्वे सति √मृड्>मृडि + शः प्र. उसं. (पा ३.१,१३८)।

[m] विप., नाप. (देवगण- प्रभृ.), भाप. (अमरत्व-)। बस. भावे क्ते प्र. उत्तरपदादि-स्वरः (पा ६,२,११६)।

[n] पाठः? कुत इति छन्दस्तः पादस्य विमानत्वाच्च उभयेषाम् इत्यस्य साकाङ्क्षत्वादिव चेति ततश्च अमृतानां मर्त्या (>र्तिया)नाम् इत्यस्या मौलिक्याः श्रुतेः परिणामः संभाव्येत (तु. WAG २, १५७; MVG १५८)। [o] पाभे. अजुरः मै २,७,८ द्र.।

४[a]; मै **२**, ७, ९†; **३**,११,९^{२}; **४**, ९, ३‡[b]; १४, १५†; काठ †**१६**,८[a]; ९^{२}; **३८**,३^{२}; कौ **२**, ९०५†; जै **४**, १४, ७†; शौ ८,२, १३; २६; **१०**, ८ ४४; **१२**, २, ३३[c]; **१३**, १, ४३; **१६**, ४, २; पै **४**, १९, १–३?‡[d,e]; ४-६?[d]; **१३**, १४, ११?[f]; **१६**, ४,३; ५, ६; ७१, ११; १५१,५;**१८**,१९,३; –तम् ऋ **१**, २३, १९; ३५, २; ४४, ५; ६८, २; ७१, ९; ७२, ६; ८३, ५; १२५. ६; १५९, २; १८५, ६; **३**, १, १४; २३, १; २६, ७; २९, ५; १३; ५३, १५; ५, २, ३;३, ४; ५७, ५; **६**, ९, ४; १५, ६; ८; ३७, ३; ४४, १६; २३; ⌊४८, १; **८**, ७४,५⌋; **७**, १६, १; ७६, १; ⌊८१,६; **८**, १३, १२⌋; ८,२३, १९; ५२, ७; **९**, ७४, ४; ६; ⌊११३, ८-११⌋; **१०**, १२, ३; १३, ४; ३०, १२; ९०, ३; १२१, २; १२९, २; खि **३**. ४, ७; १०, १; १२,१–३; **४**, ६, ५; १०, २; ३; १०^{२}; २, ११, ३; मा **१**, ३१[g]; २. ३४; **४**. १८[g]; २६;८. ३†; ९, ६†;

१०, १५[g]; **१५**, ३२†; **१३**^{२}; **१८**, ६; ६६†; **१९**, ७२^{१}; ७३–७९; ८१; ८४; ८९; ९१; ९३; **२०**, ५; **२१**, ५५; **२२**, १; **२५**, १३†; **२७**, ४२†; **३१**, ३†; **३२**, ९; १०; **३३**. ४३†; **३४** ३; ३१†; **४०**,११; १४; १५; का **१**, १०, ४[g]; **२**, ७,७; **३**,९,१; **४**,६,२[g]; ९, १; ८,१, २†; **१०**, २, ३†; **११**, ५,६[g]; **१६**,५,१४†;१५^{२}; **१९**, ४, २; **२१**, ५,१^{२}; २^{१}; ३; ४; ५^{२}; ६,२;५; १०; १२; १४;७, ४; **२३**, ६, ८: **२४**, १, १; **२७**, १०, ४†; **२९**. ५, ११†; **३२**, ३, १४†; **३३**, १, २५†; **३५**, १,३†; ३, ६;७; **४०**, १, ११; १४; १७; ¶तै **१**, २, ४, १\$[g]; ७. १; ४, २२, १†; ७, ५, ३^{२}; ७, २†; ९, २\$[g]; ८, १४, १\$[g]; **२**, ३, २, १; २^{२}; ११,५; ४, ५, १\$; ६, ८,७^{२}; **३**, २,६, ३^{२}; ३, ३, ३\$[g]; ४, ३^{२}\$[g]; ४,११, २†; **४**, १, ८, ४†; ४,४,४†; ७,३, २\$;५,१, १०,३^{२}; २,७,२; ९,२[h];३[h]; ५, ५,२; ६, २, १; ४, २[i]; **६**. ६, १०, २^{२}; **७**, ५ १७,१†; ¶मै **१**, १, ११\$[g]; \$२, ४[g]; ५; **३**, २६†; †११, १; ६; **२**. २,२^{१}; ३,४\$; ५[j];११, **३**\$; †१३, ८; ९; २२\$; २३†; **३**, २, १; ६; ३, ६[j]; ४,७; \$११,५; ६^{९}; ८; ९^{६}; १२;**४**,१,९^{१}; २,१^{२};१३^{२}; ४, ३; ४; ६, ६; ७, ७; १२, ४\$[k]; ५†; ६†; काठ **२**,५[g];६; **४**, १०; **११**, ४^{४}; १३[k]; **१३**, १४; **१४**, ६;**१८**,९; **१९**, ११; **२०**, ५; **२१**,६; **२२**,१३; **२४**, ५; ६^{२}; **२९**, ६^{१}; **३०**,६[l];**३१**, ७^{२}; **३३**, ८; **३४**, ६; **३५**, ६; १६; **३७**, १४^{४}; १६; **३८**, १^{९}; ३^{५}; ४; ११; १३; **३९**, १^{३}; २;१२; १५; **४०**, १; १२; क **१**, १७[g]; १९; **३**, ८†; २८, ९; ¶**३१**,१; ७;२१; **३७**,६¶; ७^{२};**४५**,७^{२}¶[k];**४८**,७†;१४¶; †कौ **१**,३५;४५; ३६८‡[m]; **२**, ५३; ९९; ६५०; ९१८; ११९२‡[n]; **३**, ३, १२; **४**, ५; †जै **१**,४,१; ५, १; ३८,९‡[m]; **२**, २, ७; ३, ८; **३**, ५, १२; १०, १; **४**,१६, १; शौ **१**, ४, ४†; **२**, १, ५; **३**, ३०, ७; **४**, २, २†; १५,१०;२३, ६; २६, ४; ३५, ६; ५, ६, ८; २८,

---

[a]) पाभे. अजुरः मै २,७,८ द्र. ।

[b]) सपा. ऋ ५, ४३, ७ तैआ ४,५,२ ऋतुयन् इति पाभे. ।

[c]) पाभे. अमर्त्यः पै **१७**, ३३,४ द्र. ।

[d]) पाठः? अमृत (लुङि प्रपु१) इति शोधः ।

[e]) सपा. ऋ १,१९१,१०–१२ विभे. ।

[f]) शोधार्थं सस्थ. टि. मर्त्येभ्यः द्र. ।

[g]) =सपा. माश **१**, ३, १, २८; **३**, २, ४, १४; **५**, ४, १, १४ तैब्रा **१**,७,८,१ कौसू ८०,५६^{१};९०, २० । मंब्रा **१**,५,१४ अमृतः इति पाभे. ।

[h]) सपा. काठ **२०**, ८ क **३१**, १० अमेध्यम् इति, मै **३**,२,७ अमेध्यानि इति च पाभे. ।

[i]) पाभे. अनामृतम् काठ **२२**,६ द्र. ।

[j]) सपा. यक्ष. काठ **११**,८;**२१**,७ तेजः इति पाभे. ।

[k]) पाभे. मधु मा **३५**,१७ प्रभृ. द्र. ।

[l]) =सपा. माश्रौ २,५,४,१७ । तै **३**,१,९,२ सुवः इति पाभे. ।

[m]) सपा. ऋ **१**,१०५,५ अनृतम् इति पाभे. ।

[n]) पाभे. भेषजम् पै **१९**,४६,९ टि. द्र. ।

११; **७**, १८, ३; **८**,१, ६; ७, २०; **९**, १, १; २; **१०**, २, १४; ३, २५; ६, १४; ७, १५; १०, २६; २९; **११**, १, २८; ८, २३; ९, १३; **१२**, १, ८; १५; ३, ४; **१३**, १, ७[a]; ३४; ६, ४; **१८**,१,३२†; ३, ४१†; ६२; ४,३९; **१९**, ६, ३†; २६, १; ४३, ७; ५३, २; **२०**,२५, ५†; पै **१**,१०१, १; **२**, ६, २; ३; ५९,९; **४**, १,२†; ३३, ६; ३६,३; **५**, ७, ८;१९, ८; **६**,५, ११; ११, १०; २२, १०; ११; **७**, ६,१; **९**, ४, ९; ५, ३†;९, ५; ११, ८; **१२**, २, २; **१४**, १, ९; ३, १७; **१५**, ५, १[b]; **१६**,१,६; १३, १०; २२, १[b]; ३२, १; ३; ४३, ७; ६०, ८; ६५, ४; ८३, ३; ९१,८; १०९, ६; ९; १५०, ६; १५१, १; १५४, ९[c]; **१७**, १, ३; ९; २, ६; ८,७; ३३, ३[d]; ३६,४; **१८**, १५, ७; १८, ४; **१९**,४३,१२[e]; ५२, १†; **२०**, ४, ६; २२, ४; -तस्य ऋ **१**, १३, ५; ४३, ९; ११२, ३; ⌊१२२, ११; **१०**, ९३, ४⌋; १६४, २१; १७०, ४; ⌊**२**, ४०, १; **३**, १७, ४⌋; **३**, २०, ३; ४३, ५; ६१, ३; **४**, ५, १३; १६, १४; ३५, ३; ५८, १; **५**, २८, २; ४७, २; ५८, १; **६**, ७, ६; ७; ९, ३; १६, २५; २१, ३; ५२, ९; **७**, ४, ६; ५७, ६; ८, ४२, २; १०१, १५; **९**, ७०, २; ४; ९४, २; ९७, ३२; १०८, ४; ११०, ४; **१०**, ⌊११, ९; १२, ९⌋; १२,६; १३, १[f];८५, २०; १२३, ३; १८६, ३[g]; खि **३**, १०,२, ९; खिसा **३**,२; मा **६**, ३४; **११**, ५†; **१२**, १०५; **१७**, ८९†; **३३**,७७†; का **६**, ८, ५; **१२**, १, ५†; **१३**, ७, ४; **१९**, १, ३†; **३२**, ६, ८†; तै **१**, ४, १, १; ८,२२,५†; **२**,३,,१०,२; ११, ३; **३**, १, ११, ६†; ३, ११, ५; **४**,१,१, २†; २, ७, २[h];९, ६; **५**, ६, १, ४; **७**, १,२०, १; मै **१**, २, १३†; **३**, ३; ६, २†; **२**, ३, ४; ७, १†; १३, १;११; **४**, ११, २†; १२, ६; १३,५†; काठ **३**, १०; ८, १७; **११**,७; **१३**, १६; **१५**, ११†; **१७**, १९; **१८**, २१; **२६**, ११; **३५**,३; **३९**, २; **४०**, ७; क **२**, १७; **४८**, ४; †कौ २, २८[i]; ७७४;८५८; ९४५; **३**, १,९$; †जै **३**,२४,५;**४**,३०,४[g]; शौ **२**, १, २; **३**,१३,६; **४**, ७, १; ९, ३;११, ६; **५**, ४, ३; ४; २८, ७; ३०, १४; **६** ४४, ३; ९५, १; २; १२१, ३; **७**, ४९, २; ८, १, १; २, १; ७, १२; २२; **९**, १, ४; १४, २२†; **११**, ७, ७; **१२**, ३, ४१; **१३**. २, १५; ३, २०; **१४**, १, ६१†; **१८**, १,२५†;३४†; **१९**, ३९, ६–८; पै **१**,९३,२‡[i];३;**२**,२०,५;५९, ५; **३**,४,६; २५, ६; **५**, ८, ८; १६,२[a]; ३; **७**, १०, ६–८; **८**, १३,१†; **९**, १०, ७; ११,१०; १४, ४; **१५**, १५, ४; **१६**, १,१; ३, १; १३, २; १४, १; ३२, ४†; ५१, ३; ६७, १२†; १५३,७; **१७**,४०,१; **१८**,२१, ९; **१९**, ११, १; ३०, १२; ३१, १२; **२०**, १, ३; ५, ४; -ता ऋ **१**, ६५, ६; ११३, १३; **३**, ५५, १०; मा २८, २७; का **३०**, ३, ४; शौ **१०**, ८,२६; पै **५**,३१, ९; **७**, १५, १०; **१६**, ७३, ३; १०३, ३, -०ता ऋ ⌊**५**, ४२, १८; ४३; १७; ७६, ५; ७७, ५⌋; -ताः ऋ **१**, ५९, १; ६२, १०; ७२, २; १०; ९०, ३; १६६, ३; ⌊**३**, ४, ११; **७**, २, ११; (**५**, ११, २; **१०**, १५, १०; ७०, ११)⌋; **४**, १, १०;३, १२;४२, १; **५**, २, १२; ६९, ४; **७**, ११, १; ⌊३५, १५; **१०**, ६५, १४; (१५;६६, १५)⌋; ६३, ५; ८,४८,३; १०१, ६; **१०**, १६, ८; ६६,१;५; ६९, ९; ७०,११; खि **१**. ११, ३; खिसा **३**, ६;

---

[a] सपा. तैब्रा २,५,२,४ सुवः इति पाभे. ।

[b] सपा. शौ ११,६,११ तक्मा इति पाभे. ।

[c] सपा. शौ ११,७,१९ देवेभ्यः इति पाभे. ।

[d] पाभे. अजराम् शौ १२, २,३२ द्र. ।

[e] सपा. शौ ६,४७,३ स्वः इति पाभे. ।

[f] =सपा. माश १,३,१,१७ श्वे २,५। शौ १८,३,२९ अमृतासः इति पाभे. ।

[g] पाभे. भेषजम् पै १९,४६,९ टि. द्र. ।

[h] सपा. मा १२, १०५ का १३, ७, ४ मे २,७,१४ काठ १६,१४ क २५,५ माश ७, ३, १, २३ महिषस्य इति पाभे. ।

[i] सपा. ऋ १०,९०,२ अमृतत्वस्य इति पाभे. ।

मा ४, १२; ८, ५२†; ९, २१; १८, २९; २०, ४६; २१, २८; ४२; ३३, ६०; का ४, ५, ४; ९, ६, ४†; १०, ४, ३; १९, ९, ४; २२, ४, ११; २३, ३, ६; ५, २; ३२, ५, ६; तै १, ७, ९, २; ८, १२, १; ३,२,५, ४†; ३, ११, ३; मै १,१,१३; ११, ३; ३, ११, ४; ४, १२, ६; काठ १, १२; ११, ४; १४, १; १८, १२; क १, १२; २९, १; शौ ३, ३१, ११; ४,२, ६‡[a]; १३, १, २४; १८, ३, ५३†; १९, ११, ५†; पै १३, ८, १५†; १६, १५०, ७; १८, १७, ४; १९, २८, ८; २०, २, ५; ३४, २; -०ताः ऋ ५, ५७, ⌊८; ५८, ८⌋; -०†ताः ऋ ७, ३८, ८; ८, ८०, १०; मा ९, १८; २१, ११; का १०, १,११; २३, १,१२; तै १, ७, ८, २; ४, ७, १२,२; मै १, ११,२; काठ १३, १४; -†तात् ऋ ७, ५९, १२; १०, १७६, ४; मा ३, ६०; का ३, ८, ४; तै १, ८, ६, २; २, ३, ११, ५¶[b]; ३, ५, ११, १; मै १, १०, ४; २, ३, ५¶[b]; ४, १०, ४; काठ ९, ७; १५,१२; ३५,१६¶[b]; क ८, १०; ४८, १४¶[b]; शौ ८, २, १३$; पै १६, ४, ३$; -तान् ऋ ६, १५,१८; ७, ४, ५; १७, ४; ⌊१०, ६५, १५; ६६, १३⌋; मा ४,२८; का २, ७, ५; ४,९, ५; तै १, २, ८, १; मै १,२,६; काठ २,६; क १,१९; -तानाम् ऋ १, २४, १; २; ७, ५, १; १०, ३१, ३; ३३, ८;७४, ३; मै ३, १६, ५[c]; -तानि ऋ १, ⌊(६०,४) ७२, १⌋; ३, ३८, ४; १०, १२३, ४; १३९, ६; †मा ३३, २२; †का ३२, २,५; †तै २,२,१२, २; †मै ४, ९, ११; †काठ ३७, ९; शौ ४, ८, ३†; ५, १, ३; ६, १, ३[d]; ८, १,५; पै ४, २, ३†; ६, २, ३; १६, १, ५; १७, २९, १५; -ताम् ऋ १०, १७, २; खि ४,१०,२; ३?[e]; मा १९, १; का २१, १, १; तै १,८, २१, १; मै २, ३, ८; काठ १२, ९; ३७, १८; शौ १८,२, ३३†[f]; पै २०, ५, ३[g]; -†ताय ऋ १,९१,१८; ३,२५, २; ३४,२; ४, २,९; ३, ३; ७, ९७, ५; ८, ३१, ९; ९, ६२, ६; ८७, ५; १०६, ८; १०९, ३; १०, ५३, १०; ९१, ११; १२२, ५; मा १२, ११३; का १३, ७, १२; तै ४; २, ७, ४; मै २, ७, १४; ४, १२, ३‡[h]; काठ १६, १४; १७, १८; ३७, ५; क २५, ५; कौ २, ३६०; ६७७; ७१८; ३, ३, २; जै २, १, २; ३,३०,३; ५६, ५; ५९, १०; शौ १४, १, ४२$[i]; २०, ११,२; पै १९,३५,१; २०,३४, १०; -†तासः ऋ १, १३, १; १२७, ८; २, १, १४; ४, ३५, ८; ५,४२, ५; ६, ७५, ३; ८; ५, ४२, ५; ७, ७५, ३; ९७, ५; ९, १५, २; २५, ४; १०, १०, ३; काठ १७, १८; कौ २, ६१७; जै ३, ५०, ५; शौ ७, ७७, ३$; १२, ३, २७$; १८, १, ३; ३, ३९‡[j]; पै १७, ३८, ७; २०, १२, १; -०तासः ऋ १, १६६, १३; -तासु ऋ १०, ९५, ९; पै ६,२, ६?[k]; -ते ऋ १, ११३, २; ३, २५, ३; ९, ११३, ७; ¶तै ५,२,७, २; ¶मै ३, २,६; ४,४; ७; ४, ६,६; ¶काठ २०, ५; ¶क ३१,७; †कौ २,११००; शौ १०,८, ४१; ११, ९, ११; पै २, ७९, १; १६, ८३, १; -तेन>ना ऋ ६,७५,१८; खि ४, ११, १; मा ४, २६; १७, ४९†; १९, १; ३४, ४; का ४, ९, १; १८, ४, १७†, २१,

---

[a] पाभे. जनयन्ति पै ४,१,७ द्र. ।

[b] सपा. काठ ११,८ तेजसः इति पाभे. ।

[c] सपा. तै ४,७,१५,१ काठ २२,१५ शौ ४, २३, १ पै ४,३३,१ तैब्रा ३,९,१६,४ आपश्रौ२०,२३,४ प्रचेतसः इति पाभे. ।

[d] अमृतानि भूरि इत्यस्य स्थाने सपा. ऋ ७, ४५, ३ वसुपतिर्वसूनि इति पाभे., आश्रौ ८,१, १८ च विभे. ।

[e] पाठः? अमृतम् इति शोधः (तु. पूसं., सपा. मा ३२,१० प्रभृ. च) ।

[f] तु. ऋ. ; वैतु. शंपा. सा. °तान् इति ?

[g] मै ४, १२, ६ सुकृतम् टि. यनि. अपि समावेशः द्र. ।

[h] सपा. ऋ १०,८३,४ विभे. ।

[i] पाभे. सुकृताय तै १,१,१०,१ द्र. ।

[j] पाभे. अमृतस्य ऋ १०,१३,१ द्र. ।

[k] मुपा.? तु. सपा. शौ ५,१, ७ यत्र अमृतासुः इति समस्तं पदं श्रूयते । स्वीकृते मुपा. तु मर्यादासु इत्यनेनाऽन्वयो वक्तव्यः ।

१, १; तै १,२,७, १; ८, १२, १; २१,१; २, ३, १०, ३; ३, ३,४,३¶; ४, २, ९, ४; ४, ५, २; ६, ४, ५†; ५, ५, ५, २¶; मै १,२,५; २, २, २^{२}¶; ३, ८; ७, १६; ८, १४; ¶३, २, १; ३, ६[a]; ¶४, ४, ३; ४; ५,२; ७, ७[b]; काठ २, ६; ११, ४^{२}; ७; १२, ९; १९, ११; २१, ६; २४, ५; ६^{२}; २९, ६^{२}; ३७, १४^{२}; १६; १८; ३९,३; ४०,५; ¶क १, १९\$; ३१,१; २१; ३७,६; ७^{२}\$; ४५, ७^{२}; †कौ २,१२२०; शौ ३,१२, ८^{२}; ९; ५, २८, ८; ७, १२३, १†; ९,३, २३; १०, २, २९; ११, ७, ५; २३; १८, ४, ४; १९, १९, १०; पै २. ५९, ६; ७५,५; ५, ३५, १०^{२}; ७, १४, १०; ८,१७, १०; १६, ५, ७; ४१, ३; ६२, २; १५०, २; १५३, ५; १९, ४४, १; २०, ४, ६; -तेभिः ऋ १, १८९, ३[c]; १०, २०, १०; मै ४, १४, ३[c]; -तेभ्यः शौ १, ३१, १; पै १, २२, १; -तेषु ऋ २, २, ९; ३, २१, १; २६, ३; २८, ५; ४, ४३, १; ६, १५, १०; १०, ३२, ५; खि ५,७, २, ९‡[d]; मा २९, ८; का ३१, १, ८; तै २, ५, १२, ५†; ५, १, ११, ३¶; मै ४, १३, ५†; ७‡[d]; काठ ७,१६†; १६, २१; १८,२१‡[d]; ४६,२; पै १६,७३, ३; -तैः पै १७, ३५, ७?[e]; -तौ शौ ९, ३, १९; पै २ ७९, १; १६,४१,१.

अमृत-ग॒र्भ[f]- -र्भः शौ ६, ४६,१; पै १९,४६, १०.

¶**अमृत-चि॒त्**[g]- -चित् मै ३, ४, ४.

अमृत-त्व॒- -त्वम् ऋ १, ९६, ६; ११०, ३; ४; १६४, २३; ३, ६०, ३; ४, ३३, ४; ३६, ४; ५४, २; ५८, १; ५, ४, १०; ६३, २; ६, ७, ४; ९, ९४, ४; १०, ५२, ५; ⌊५३, १०; ६३, ४⌋; ६२, १; ९२, ३; १०७, २; १२४, २; खि ३, १०, ६; ७, ५, १; मा ७, ४७^{४}; १७, ८९†; ३३, ५४†; का ९, २, ७; ८^{२}; १९, १, ३†; ३२, ४, ११†; तै १, ४,४६,१†; मै १, ६, २†; ९, ४^{५}; १०, १७^{२}¶; २, २, २^{२}¶; ४, १४, १२†; काठ ९, ९^{६}; ३६, ११^{३}; ३९, ३[h]; ४०, ७; क ८, १२^{२}; †कौ २, ४९१; ६५३; †जै २, १, ५; ३, ३८, ५; शौ ७, १११, १; ९, १५, १†; १५, १७, १०; १८, ४, ३७; १९, ६४, ४[i]; पै २, ७३, १;८, १३,१†; ९, १२, १; १५, २२, २; १६, ६८, १†; -†त्वस्य ऋ १०, ९०, २[j]; मा ३१,२; का ३५, १, २; कौ ३, ४, ६; जै २,३,९; शौ १९, ६, ४; पै ८, ८, ३, २\$; ९,५,४; -त्वाय ऋ ⌊१, ७२, ९; ३, ३१, ९⌋; ९, १०८, ३; का १०, ३,१२; तै १,७, ८,४; †कौ १, ५८३; २, २८८; †जै १, ५९, ६; ३, २४, ४; -त्वे ऋ १, ३१, ७, ५, ५५, ४; शौ १८, ३, ६२; पै १६, ७१, ७; -त्वेन मा ९, १९; मै १, ११, ३; काठ १४, १. [°त्व- प्रजा°].

अमृ॒त-बन्धु[k]- -न्धवः ऋ १०, ७२,५.

अमृ॒ता(त-अ)सु[l]- -सुः शौ ५, १,१;७; पै ६,२,१.

अमृते(त-ई)श- -शाय खि ७, २, ३;३,२.

?**अमृतासासुरम्**[m] पै ४, १७, ४.

अ॒-मृत्यु[n]- -त्यवः ऋ ३, २,

---

[a] सपा. काठ २१,७ तेजसा इति पाभे. ।

[b] सपा. तै ६,६,१०,२ आ॒युषा इति पाभे. ।

[c] सपा. तैब्रा २,८,२,४ अजु॒रेभिः इति पाभे. ।

[d] सपा. ऋ १०,७०,१० विभे. ।

[e] अमृतैर् आ स॒मङ्ग्धि इति पाठः ? अमृते(न>) ना स॒मङ्ग्धि इति शोधः (तु. सपा. शौ ३,१२,८) ।

[f] नाप. (⌊अमृत-पुत्र-⌋ स्वप्न-) । तस सास्व. (पा ६,१,२२३) ।

[g] विप. (तनू-) । उस. क्विबन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या । उप. <√चि (चयने) ।

[h] सपा. मै २,७,१६ महि॒मानम् इति पाभे. ।

[i] -त्वे इति RW. सात. च ।

[j] पाभे. अमृ॒तस्य पै १,९३,२ द्र. ।

[k] विप. (⌊अमरण-धर्मन्-⌋ देव-) । बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६, २, १) ।

[l] विप. (त्रित-) । शेषं नापू. टि. द्र. ।

[m] पाठः ? अमृतासस् त्वाऽसुरम् इति शोध उपस्थाप्येत (तु. पूर्वार्धे त्वा इति द्वि. श्रावितं पदम्) ।

[n] नाप. (मृत्युराहित्य- ⌊तु. वैप२⌋), विप. (⌊तद्वति वृत्तिरिति कृत्वा =अमर-⌋ उशिज्- प्रभृ.) । तस. नञ्-स्वरः ।

९[a]; ९,७०,३; १०, ९४, ११; कौ २, ७७५†; -त्यवे मै १, ३, ३५‡[a]; -त्यु ऋ ६, ४८, १२.

¶अ-मृत्पात्रप[b'c]- -पः मै २,५,९.

†अ-मृध्र, ध्रा[c]- -ध्रः ऋ ५, ४३, १३; ६, १९, ७; ८, ८०, २; ९, ८२, ५; -ध्रम् ऋ १, ३७, ११; -ध्राः ऋ ३, ५८, ८; ५,३७,१; ६, ७५,९; मा २९, ४६; तै ४, ६, ६, ३; मै ३, १६, ३; काठ ४६, १; पै १५, १०, ९; -ध्राम् ऋ ६, २२, १०; ७, ६७,५; शौ २०, ३६, १०; -ध्रे ऋ ५,४३,२.

?अमृरित्य्[d] पै २,२०,४.

¶अ-मेद्रुस्क[e]- -स्कम् तै ६, ३, ११,५.

¶अ-मेध्य, ध्या[f]- -ध्यः तै ६, ४, ९, २; मै १, ६, ४; २, १,३; ३, ९, ६; काठ २२, १३; २६,८; क ४१, ३;६; -ध्यम् तै २, ६, ४, २; ३, १, १,२; ३, ७, ३^{२}; ५,१, ८,१^{२}; २,३, २; ९, २; ६, १, ३, ४^{२}; २, ४, ५; मै १, ८,२;७; ३,२,३; ६, २^{२}; ७; ८, ६^{२}; ७; ९^{१}; ९, ३^{२}; ६^{२}$; ?[g]; १०,१; ४, १, १०^{२}; १२; काठ २०, ८^{१}[h]; २२, १३^{२}; २३, ४; २५, ४; ६; २६, ८; ३१, ८^{१}; ९; क ३१, १०^{१}[h]; ३६, १; ३९, १; ४;४१,६; ४७,८^{३};९; -ध्यस्य मै ३, ६, ७; ८, १०; ४, १, १०; काठ २३, ४; ३१, ८; क ३६, १; ४७, ८; -ध्या तै २, ६, ५, १; ६, १, १, २; काठ २३, ९; ३१, ८; क ३६, ६;४७,८; -ध्याः तै ५, १, ८, १; मै ४, २, ९; काठ २०, ८; ३२, ७; क ३१, १०; -ध्यानि मै ३, २, ७[h]; काठ २५, ५; ३४, १२^{२}; क ३९, २; -ध्याम् तै ६, १, १, २; काठ ३१,८; क ४७,८; -ध्ये काठ २५,९; क ४०, २; -ध्येन २०, ८; क ३१, १०; -ध्यैः तै ५,१,८,१.

अ-मेन[i]- -नान् ऋ ५,३१,२.

१अ-मेनि[j'c]- -नि[k] मा ३८,१४; का ३८,२,८.

२अ-मेनि[i]- -नयः शौ ५, ६, ९; पै ६, ११, ११; -निम् पै ६, ११, १२; -नीन् शौ ५, ६, १०.

अमेष्ट- ?२अम->अमा द्र.

¶अ-मेह[m'c]- -हेन तै६,२,९,४;१०, २; मै ३, ८, ७; काठ २५, ८; ३३,७; क ४०,१.

अ-मोक्य[n]- -क्यैः शौ ३,६,५[o].

अ-मोघ[p'c]- -घम् पै १६,१५२,११; १९, २६, ४; -घाय मै ४, ४,५.

अमोत- २अम-> अमा द्र.

?अमोतगा इवासते[q] शौ २०, १२७,५.

---

[a]) सपा. °त्यवः<>°त्यवे<>आपश्रौ १२,७,१० हिश्रौ ८,२,९ अमर्त्यवे इति पाभे. ।

[b]) विप. (ब्राह्मण-) । उप. मृत्-पात्र-+√पा (पाने) + कः प्र. ।

[c]) तस. नञ्-स्वरः ।

[d]) पाठः ? अमृत्युर् ऊचिषे इति तुरीयः पादो विमृश्यः । [e]) सस्व. कृते तु. टि. अ-च्छन्दुस्क- ।

[f]) तस. ययतोः (पा ६,२,१५६) इत्यन्तोदात्तः ।

[g]) एकतरत्र पाठः? रमध्त्रम् इति शोधः (तु. सग. मा ६,८ मै १,२,१५ प्रमृ.) ।

[h]) पाभे. अमृतम् तै ५,२,९,२ द्र. ।

[i]) =अ-स्त्रीक- । बस. अन्तोदात्तः (पा ६,२, १७२) । उप. <मेना- ।

[j]) इह उप. मेनि- इति विप. सदनुपजात-विशेष्यगर्भत्वपरिणामं द्र. । वा. क्रिवि. भवति (वैतु. उ. म. च विग. ⌊घर्म-⌋ इति ? PW. प्रमृ. नाउ. सं१ इति चाहुस्तद्विमृश्यम्) ।

[k]) =सग. माश १४,२,२, ३० तैआ ४,१०,२ काश्रौ २६,६,१० प्रमृ. । मै ४, ९, ९ एमि इति पाभे. ।

[l]) बस. अन्तोदात्तः (पा ६, २, १७२) । यत्तु PW. प्रमृ. तस. इतीव व्याचचक्षिरे, तत् स्वरविरोधाच् चिन्त्यम् ।

[m]) उप. √मिह् + भावे घञ् प्र. ।

[n]) विप. (मृत्यु-पाश-) । तस. कृत्योकीयः स्वरः (पा ६, २, १६०) । उप. √मुच् + ण्यत् प्र. कुत्वञ्च ।

[o]) सपा. पै ३,३,६ अविमोक्यैः इति पाभे. ।

[p]) विप. (द्रविण-, यशस्-⌊ पै.⌋), भाप. (अव्यर्थता-⌊मै.⌋) ।

[q]) पाठः (तु. टि. शंपा.; संटि. खि.) ? इह अमा । उत । गावः । आसते इत्येवं शोधः द्र. (तु. RW. अमोत गा उपासते इति, नाउ. च; वैतु. BW. अमोतक- > -काः इत्येवं निर्देशे

?अमोतपुत्रकाः[a] खि ५,९,२; शौ २०,१२७,५.

¶अम्नस्(ः)[b] मै १,६,१०[c]; १०, १०; काठ ६,५; ८,८^{२}; ३६,५; क ४,४; ७,३^{२}; शौ ८,६,१९$.

अम्नस्-तस्(ः)[d] पै १६,८०,१०.

?अम्नरत।°- -स्ताम् पै ३,३९,२.

अम्बर^{१}- -रे ऋ ८,८,१४.

सति अमोत्- + तद्धितः कः प्र. इत्यभिसंदधानः संश्चिन्त्यतां भाजुकः. ⌊गपू. तद्धिते पित्त्वेन वा नित्त्वेन वा प्रसिद्धे सत्यन्यतरेणाऽपि यनि. उपोत्तमपूर्वस्वराऽनुपपत्तेरित्यभिसंधेः⌋, MW. अमा इति पूप. सति ऊत- ⌊<√अव्⌋ इति उप., ततश्च गपू. एव तद्धित इत्युत्प्रेक्षमाणः सौवरीमनुपपत्तिं प्रति समानं चोद्यः)।

a) अमोतपु° ⌊खि.⌋ इति, °त-पुत्र° ⌊शौ.⌋ इति च स्वरनिर्देशः? पाठस्य विकारभूयस्त्वञ्च नापू. टि. दिशा द्र.। इह अमा। उत। पुत्रकाः इत्येवं पद-त्रयी सु-शोधा भवति (वैतु. BW. MW. च नापू. टि. दिशा. एव यनि. समस्तं प्राति. मन्यमानौ च, उत इति वा ऊत इति वेत्यत्र विसंवादिनौ च सन्तावबाध्यताद्धितस्वराऽदर्शनसमाधिं प्रति पर्यनुयोज्यौ द्र.)।

b) व्यु.? अपूर्णाऽवधिरूपप्रादुर्भावे वृत्तौ सत्यां विप. सत् वा. क्रिवि. इव श्रूयते (वैतु. MW. विप. इति)। अपक्वभावे वर्तमाने *अ-म्र- इत्येतन्निष्पन्नत्वे सति √*आम् इत्येतत् सहोदरे √*अम् इत्यत्राऽस्य जन्मभूः स्यात् (⌊√*अम् > *अम्न- >⌋ √*अम्न् + कर्तरि असुचि प्र. यनि. ⌊तु. स्वरवैशिष्ट्ये सति सप्रकारकजन्म √*अप् > अप्नस्-⌋ इत्यभिसंधिः)। यद्वा अ + म्नस्- इति कृत्वा बस. अन्तोदात्तः (पा ६, २, १७२) इत्येवं समस्तं प्राति. स्यात्। उप. च पूर्तौ वर्तमाने √*मॄ इत्यत्र जन्म द्र. √*(मॄ>मर्ण- ⌊तु. पर्ण-⌋)>*√मण्, न् (तु. मै. स्थ. मूर्धन्यविशिष्टत्वेन श्रुतिरिह विज्ञापकंभावुका) + भावे कसुन् प्र. उपधालोपश्च उसं. (पा ६, ४, ९८ ⌊=*म्नस्-⌋) इति; वैतु. PW. प्रभृ. मनस्- इति उप. सल्लुप्तोपधकमित्यभिसंदधानाश्चिन्त्याः। तद्द्वाराऽभिप्रेयमाणाऽर्थस्य तत्र तत्र वा. असंगत्युपगमात्। यत्तु स्वरूपतः *अम्नर्- इतीवाऽपि विकल्पेन प्रत्यपादि (तु. पा ८, २, ७०; वैतु. शौप्रा २, ५२), ततः प्राति. तत्प्रकारताऽपि किंचिच्छाखाविशेषीयतयाऽनुमीयेत। तथात्वे च सति द्वे इमे किञ्चिद्भिन्नव्युत्पत्तिके सती समानार्थके प्राति. इति द्र.। कथमिति। प्रथमे कल्पे असुचः प्र. स्थाने अरुच् प्र. च, द्वितीये कल्पे कसुनः प्र. स्थाने करुन् पाप्र. उसं. इति (मौस्थि. तु प्र. इत्येवं व्यवह्रियमाणानि शब्दरूपाणि प्राति. सन्ति तत्र तत्र स. उप. भूतानि द्र.। तद् यथेह प्रथमे कल्पे √अस् > *अस्- इति, द्वितीये च √*अर्> *अर्- इति। एस्थि. प्रथमे कल्पे *अम्न्- + *अस्- इत्येवं वा *अम्न्- + *अर्- इत्येवं वा कृत्वा तस. उप. प्रकृतिस्वरः च शकन्ध्वादित्वञ्च द्र.। अथ द्वितीये कल्पेऽप्यनयैव दिशा यथावत् द्र. इति दिक्)।

c) णमध्यत्वविशिष्टः पाठः द्र. (तु. नापू. टि.)।

d) तसिः प्र. (पा ४, ३, ११३)। ये स्तः इति द्व्यक्षरस्य सतः मूको. येऽम्नस्तः इति त्र्यक्षरतया सुशोधः द्र. (वैतु. मुपा. अम्नः इति शौ ⌊८,६,१९⌋ सपा. एवाऽनुलापुकः)।

e) भावे तल् प्र. (वैतु. मूको. अम्नस्तम् इति, मुपा. अम्नः। ताम् इति पदद्वयमिति च)।

f) नाप. (अन्तरिक्ष- इति निघ ⌊१,३⌋ BL. GRV.; वैतु. PW. GW.=सन्निधि- इति?)। व्यु.? अन्तश्चार्यमाणां दृष्टिं न रुणद्धीति कृत्वा ३अन् इति पूप. भासने √*मॄ >*मर- इति उप. च बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् द्र. (*अम्मर->*अम्मर- > यनि. इत्यभिसंधिः)। यद्वा परितो विश्वमभ्यन्तरस्थमिव कृत्वा तद्वरणहेतुत्वात् गपू. एव सस्व. च पूप. च सत्सु √*वॄ >वर- इति उप. स्यात् (=*अंवर> यनि.)। अथवा भृतिमद्दीप्तौ √*भॄ >भर- इति उप. सति शेषं गपू. दिशा (=*अन्भर->*अम्भर-> यनि.)। अथाऽपि वा २अप्- इति पूप. सति गपू. अन्यतमत् उप. द्र. [वैतु. दे १, ३; √अम्ब् + अरच् प्र. (अनुबन्धश्चिन्त्यः स्वरानुपपत्तेः) इति वा, अम्बु- (>*अम्ब्र-)+र्- (⌊<√रा⌋ एवमपि स्वरतो विरोधः द्र.) इति वा, अम्बु- (>*अम्ब्र-) + *र्- (⌊=√राज् +डः प्र.⌋ एवमपि स्वरो दुष्येत) इति वा, *अम्बु- (>अम्ब्र*-) + मत्वर्थे रः प्र. (स्वराऽनुपपत्तिस्त्वेवमपि तदवस्था द्र.) इति वा]।

?अम्बर-जिष्णु- -ष्णवः पै १७, २२,६.

अम्बरीष[a]- -षः ऋ १,१००,१७; -षात्, -षे तै ५,१,९,४¶.

अम्बा[b]- -०म्ब मा ६, ३६; ११, ६८; का ६, ८, ७; १२, ७, ३; तै १, ४, १, २; ४, १, ९, १; ६, ४, ४, ३; मै १, ३, ४; २,७,७; ४, ५,७; काठ ३, १०; क २, १७; -०म्ब ऋ २, ४१, १६; १०, ८६, ७^{2}; ९७, २; खि ५, १५, ६; मा १२, ७६†; का १३, ६, २†; तै १, ८, ६, २; ४,२,६, १†; मै १, १०, २[c]; ४; २०; २, ७, १३†; काठ ९, ७; १६, ७; १३†; ३६, १४; क ८, १०; २५, ४†; शौ २०, १२६. ७^{2}†; पै ३, ९.१; ५, १, २?[d]; ११, ६, २†; -म्बा तै ४, ४, ५, १; मै २. ८, १३; काठ ४०, ४; -०म्बे[e] मा २३, १८[f]; का २५, ५, १[f]; तै ७,४,१९, १;२^{2}; ३^{2}; काठ ४४,८^{5}.

अम्बिका[g]- -कया मा ३, ५७; का ३, ८, १; तै १, ८, ६, १; मै १, १०, ४; २०; काठ ९, ७; ३६, १४; क ८, १०; -¶का मै १, १०, २०; काठ ३६, १४; -०के मा २३, १८; का २५, ५, १; तै ७, ४; १९, १;२^{2};३^{2}; मै ३,१२,२०; काठ ४४,८^{2}.

१अम्बी[h]- -०म्बि[f] मै ३,१२,२०; -¶म्बी मै १, १०, २०; काठ ३६,१४.

?अम्बात्मपुषात्सृतपद्वत्सृजत पै ३,९,१.

अम्बाला*[i]- > *अम्बालिका[j,g]- -०के[k] मा २३,१८; का २५,५, १; मै ३, १२,२०.

*अम्बाली[l]- -०लि[k] तै ७, ४,१९, १;२^{2};३^{2}; काठ ४४, ८^{2}.

†अम्बि[m]- -म्बयः ऋ १,२३, १६; शौ १,४,१.

२अम्बी[n]- -म्ब्यम्[o] ऋ ८, ७२,५.

---

a) नाप. (पाक-पात्र-, भर्जन-पात्र- ⌊तै.⌋), व्यप. राजर्षि-)। व्यु.? *अ-म्र- (=आम-) इति वा, २*अन्- इति वा, पूप. सति *ऋीष- (=√*ऋीष्+खल् प्र. उसं.) इति उप. सति उस. वा गस. वा उप. प्रकृतिस्वरम् इति कृत्वा अपक्वपचनपर्याय इति वा अन्तःपचनपर्याय इति वा (वैतु पाउ ⌊४, ३०⌋ √अम्ब्+ईषः प्र. मध्ये अर् इत्युपजनश्च सा. च ⌊ऋ.⌋ ईषन् प्र. इति ब्रुवाण आद्युदात्तप्रसङ्गं प्रति चोद्यः)।

b) नाप. (जननी-, ⌊साधारणतः⌋ योषामात्र-; कृत्तिकानामन्यतमा- ⌊तै ४, ४, ५, १ प्रभृ.⌋)। व्यु.? गस. उप. प्रकृतिस्वरम्। *अन् इति पूप. सति उप. <√मा(बधा.) वा √प्रा वा √*आ वा √*व्रा वेति कृत्वा विजन्तं वा काऽन्तम् (ततश्च स्त्री. टाप् प्र.) वा द्र. (तु. टि. अम्ब्रि-, पंजा. हिं, अम्माँ, मां, ?मा, बे प्रभृ.; वैतु. भोउ ⌊२, २, २२०⌋ √अम् ⌊बधा.⌋+बः प्र.)।

c) अम्ब्र इति पपा. स्वरो विमृश्यः।

d) पाठः? (भव त्वम्) ह्यऽम्ब! …मे शंतमा इत्येवं सुपठश्च शोधः द्र.।

e) सं१ ह्रस्व-विकल्पः उसं. (पा ७,३,१०७)।

f) सपा. अम्बे (माश १३, २,८, ३ तैब्रा ३, ९,६, ३ प्रभृ. च)<>अम्बि इति पाभे.।

g) स्वार्थे कन् प्र., नित्-स्वरः कात्पूर्वस्याऽऽत इत्त्वञ्च (पा ५,४,२९;६,१,१९७; ७,३,४४)।

h) नापू. >*अम्बिक्षा->यनि. इत्येवं नैप्र. द्र. (तु. अम्बाला->*अम्बाली-)।

i) पाठः व्यु. च? मातुर् बाह्योपद्रवेभ्योऽपत्यस्य स्वाऽभ्यन्तराऽवस्थापनेन वारणात्मकं गुणमादाय *अन् +*वार- (√वृ + अण् प्र.) इति स्यात् [=*अंवारा->यनि. (तु. पा ६, १, ११८ यत्र अम्बाले इति सं१ ⌊=नाउ. रूपस्य पाभे.⌋ किंचिल्लुप्तचरशाखीयमुपलभ्यते)]।

j) =अम्बा-।

k) सपा. अम्बालिके (माश १३, २,८,३ शुप्रा २,२० च)<>अम्बालि (तैब्रा ३,९,६, ३ आपश्रौ २०, १७, १२;१७;१८,४ प्रभृ. च) इति पाभे.।

l) नापू. >*अम्बालिक्षा->यनि. इति नैप्र. द्र. (तु. १अम्बी-)।

m) व्यु.? तु. टि. अम्बाँ-। यतः उप. प्र. एव विशेषः। यथा तत्र विच् प्र. वा कः प्र. वेत्युक्तमेवमिह किः प्र. उसं. ⌊पा ३,३,९२⌋। वा. स्त्री. द्र.।

n) ङीष् प्र. (पावा ४,१,४५)। तत्-स्वरः।

o) द्वि१ अमि पूर्वत्वाभावः उसं. (पा ६,१,१०७)। स्वरितः (पा ८,२,४ ⌊वैतु. ?सा. अम्ब्यं->यनि. इति⌋)।

अम्बि-तमा- -॰मे ऋ २,४१,१६.

अम्भस्[a]- -म्भः ऋ १०, १२९, १; मा १८, ४; का १९, २, ४; तै १, ५, ६, १^{२}; ८, १३; ४, ७, २, १; मै १, ५, २^{२}; ९^{१}; २, ११, २; ¶४, २, १; काठ ६,७^{४}; ७, १^{२}; १८,७; क ५, १^{१};५; २८,७; शौ १३, ५, १; ६, १;८, ५; ६; पै ९,२०, ९;१६,३४,३; ४; पै १७, २२, ६; -म्भोभ्यः तै ७, ४, १४,१; काठ ४४,३.

अम्भृण- -णम् ऋ १, १३३, ५; -णौ मा १९, २७; का २१, २,१६.

?अम्यक्[b] ऋ १,१६९,३.

अम्यक्षि √म्यक्ष् द्र.

√अय्[c] अनूद्°, अभि°, आपला°, उद्°, पला°, पलि°, विपला°.

१अय[d]- -‡यः[e] कौ १, २३; जै १, ३, ३; -?या ऋ ६, ६६, ४[f]; -याः ऋ १०, ११६, ९; -¶यान् तै ५, २, १०, ७; -यानाम् का ११, ८, ३; तै ४, ३, ३, १^{१}; २^{१}; ५, २, १०,७; मै २, ७, २०^{५}; काठ ३९, ७^{५}; -येभ्यः[g] मा ३०, ८; का ३४, १,८; -यैः तै ५,२, १०, ७¶; शौ ४,३८,३. [°य- आ°, प्र°].

?अयथ[h]- -थम् ऋ १०, २८, १०; ११.

१अयन[i]- -नम् ऋ ३, ३३, ७; ¶तै ७, १, ५, ७; ५, २,

---

[a] नाप. (सलिल-, ⌊उपचारतः⌋ क्षीराज्यादि-) । व्यु.? *अन् + १*भस्- (√भा + भावे कसुन् प्र.) इति वा, *अद्- (भावे<√*अद्) + *२भस्- (=√*भृ + भावे डसुन् प्र.) इति वा, *अम्- (=√अम् ⌊बधा.⌋ + भावे क्विप् प्र.)+२*भस्- इति वा कृत्वा बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् द्र. [पावा २, २, २४; पा ६, २, १ (=अन्तर्हितप्रकाशवद् इति वा गतिमृतिमद् इति वा); वैतु. ⌊पाउ ४, २१७⌋ √आप् (? >*अम्भ् यतः *अर्भ्- >*अब्भ्- > *अब्- =२अप्-) इत्यस्य च *आब्- (=*आप्- इत्यस्य च संकेतलाभः स्यात्) + कर्मणि असुन् प्र., WW १, १३१ भाप्र. *अम्भ्- (?=पाधा. √अम्भ्) इत्येतन्मूलतयाऽवच्छेदुकः] ।

[b] विप. (⌊*अमृतवर्षिणी-⌋ ऋष्टि- ⌊=इन्द्रवज्र-⌋) इति कृत्वा (अम्बि- ⌊तु. अम्बु-, अम्भस्-⌋)+ *वृष्- (सेचन-) >(बस) *अम्बि-वृष्-> (नैप्र) *अम्यख्->·म्यक् इति मतम् [वैतु. या ⌊६, १५⌋ विप. सत् =अ + *माक्ता- (⌊=माम्>⌋ मा + ⌊√अञ्च् 'गतौ'>⌋ अक्ता-) इति वा =⌊पाठशोधपूर्वकम् ⌋ *अनभ्यक्ता- इति वा, दे. ⌊पक्षे⌋ =अमा- +अक्ता- इति, सा. PW. GW. प्रभृ. क्रिप. सत् √म्यक्ष् ⌊अर्थः?⌋ इत्यस्य लुङि प्रपु१ इति ⌊तु. SEY १५९⌋?] ।

[c] यनि. एकवृन्तीयफलद्वयीयन्यायेन तत्र तत्राऽर्थनित्यपरीक्षयाऽजादिप्रत्यये गुणंभावुकस्य √इ इत्यस्य वा, अर्य- >√*अर्य् इत्यस्य वा ग्रहणमभिमतं भवतीति दिङ्मात्रमिह दर्शितम् । एस्थि. अपि यत् √इ इत्यस्य प्राधान्येनाऽऽख्यातिकं वृत्तं तत् यस्था. द्र. । यत्तु तद्व्यतिरिक्तं प्राधान्येन कृद्-भूतं वृत्तं तदिहेति ।

[d] नाप. (द्यूत-पाश-) । कर्तरि अप् प्र. उसं. (पा ३, ३, ५८)। धास्व. शेषं नाउउ. टि. द्र. ।

[e] विप. (गन्तृ- इति ⌊तु सा.; वैतु. BS. आ √इ>आ···अयः इति ⌊तु. अंशतः विव.⌋) । सपा. ऋ ४,९,१ यु ईम् इति विभे. ।

[f] पाठः पपा. च? नाप. ष३ डा-आदेशः इति कृत्वा स्क. ⌊=गन्तृ-⌋ मेघ- इति, द्वि३ वें. ⌊गन्तव्य-⌋ स्थान- इति, सा. च करणे निष्पन्नमिति कृत्वा तृ१ इति प्रतिपन्नः जनुषः इत्येतत्-कर्मकतया ईषन्ते इति क्रिप. इत्यभिप्रयंश्च; वैतु. L ३५८ कर्त्रर्थे अयाः (प्र३) इति कृत्वा √ईष् इत्यस्य पं. योजुकत्वसामान्यमादाय जनुषः इति पं१ इति; PW. MVH GRV. प्रभृ. अया < इदम् इति च ।

[g] सपा. तैआ ३, ४,५,१ ?अवेभ्यः इति पाभे. > यनि. शोधः द्र. (तु. वैप२ ⌊यत्र च टि. ?अयु->अय- इति स्वर-शोधः द्र. ⌋) ।

[h] नाप. (पाद-)। अथः प्र. उसं. तत्-स्वरश्च [(पाउ ३,११३) तु. PW. प्रभृ.; वैतु. वें. सा. 'अयत्नेन' इत्येवं व्याचक्षाणौ स्वरं प्रति चोद्यौ (अ+? यथा, ?यथम् इत्येवं तस. वा अस. वा सत्याद्युदात्तः स्याद् अथ अ+*?यस्त- ⌊<√यस्⌋ इत्येवं च तस. आद्युदात्तः बस. चाऽन्तोदात्तः स्यादित्यभिसंधेः)] ।

[i] विप. (अश्व- ⌊मा २२, ७ प्रभृ⌋), नाप. (मार्ग-, सत्र-भेद-), भाप. (गमन-, प्रस्रवण-) । भावाद्यर्थे ल्युट् प्र. लित्स्वरश्च (पा ६,१,१९३) ।

२; ¶काठ ३३, १; शौ ५,३०, ७; १०, १, ८[a]; १०, २१; १८, ४, ८^{२}; १५; १९, ७ २; पै २, ८७, ३; ५, २०, २^{२}; ९, १३,७; १४, ३, ११; १६, ३५, ८; १०९, १; ११६, ९[b]; -¶नस्य मै ३, ७, २; -ना शौ १०, १, १६; पै १६, ३६, ६; -नाय मा ३१, १८; का ३५, २, २; -ने मा १३, ५३; का १४, ६, १; तै ४, ३, १, १; ६, १, ८, १¶; मै २, ७, १८; काठ १६, १८; क २५, ९. [°न- अश्वि°, अभ्यव°, आ°, उद्°, उप°, २जन°, जैत्र°, देव°, नि°, निर्°, परा°, प्र°, वि°, सत्र°, सुप्र°, स्वस्ति°].

अयनी- अञ्जसा°, तप्त°, तिक्त°, वित्त°.

अयनीय- उद्°, प्र°.

अ॒यमान- -नः ऋ ८, १००, ८; -नम् ऋ ४,३८,५

अयित- आपला°, पला°.

अयिष्यत्-, **अयिष्यमाण**- पला°.

अय्य अनूद्°, अभि°, उद्°.

२अ॒य-, **अ॒यत्**- √इ द्र.

अ-यक्ष्म॒,क्ष्मा॒°- -क्ष्मम् मा १६, ४[d]; १८, ६; का १७, १, ४[d]; १९, ४, २; तै ३, २, ८, ६[d]; ४, ५,१,२[d]; ७, ३,२; मै २, ११, ३; काठ १७, ११[d]; १८, ९; क २७, १[d]; २८, ९; शौ ५, २९, १३; पै ५,३०,९; ८,१८, ६; १३, ९; १६; १४, २, ६[d]; -क्ष्मया मा १६, ११; का १७, १, १२; तै ४, ५, १,४; मै २, ९,२; पै १४,२,१७; -¶क्ष्मस्य तै ५, २,२, १; काठ १९, १^{२}; क ३१, २; -क्ष्माः ऋ ९, ४९, १; मा १,१; ४, १२; का १,१, २; ४,५,४; तै १, १,१,१; काठ १, १;३; ३०,१०^{२}; ३१,२^{२}¶; क १,१;४६,८^{२};४७,२^{२}¶; †कौ २, ७८५; शौ ३,१२,९; ९, ३, २३; १२,१,६२; पै २, २०,२; १६,४१,३; -क्ष्मान् शौ ६,५९, २; पै १९,१४,११; -क्ष्माय मा ११,३८;५३; का १२,४,१;५,४; तै ४,१,२,४; ५,२; मै २,७,४; ५; काठ १६,४;५; -क्ष्मेण काठ १७, ११; क २७,१.

अयक्ष्मं-क॒र(ण>)णी[e]- -णीः शौ १९,२,५; पै ८,८,११.

अयक्ष्म-ता[f]- -ताम् पै ४, ३४,५.

अयक्ष्म॒-ताति[f]- -तिम् शौ ४, २५,५.

¶अ॒-यक्ष्यमाण[g]- -णः मै १, ६,११.

अ॒-यजमान[g]- -¶नः काठ २७,६; क ४२,६; -नम् मा १२,६२; का १३,५,१; तै ४, २,५,४; मै २, ७, १२; काठ १६, १२; २७, ६¶; क २५, ३; ४२, ६¶; पै ५, २७, ६; -¶नस्य तै २, २, ९, ४; -¶नात् तै २, ६,५,३^{२}; ६, २, ४, ५^{२}; १०, ७^{२}; काठ २५, ५[h]; १०^{२}; क ३९, २; ४०,३^{२}; -¶नेन काठ २५, ५[i]; क ३९ २.

¶अ-यजु॒ष्क[j]- -ष्केण तै ५, १,२,१; काठ २९,३; क ४५,४.

अ-यजु॒स्[k]- -जुषा मै ३, १, ७; ६, ८^{२}[l]; ९[m]; ८ ९; काठ १९, ६; २३, १; ४^{२}; ६; २५, ८; क ३०, ४; ३५, ७; ३६, १^{२}; ४०, १.

¶१अ॒-यज्ञ[g]- -ज्ञः तै १,५, ७, १; २, ५, ८, १; मै १, ५,५; १२; ९, ८; काठ ९,१५.

---

[a] सपा. खि ४,५,१० जनम् इति पाभे. ।

[b] **अयनं याचते**>सपा. शौ ९,११,५ गृहा॒नुपो॑दै॒ति इति पाभे. ।

[c] विप. (⌊नीरोग-⌋ जगत्- प्रभृ.), भाप. (रोग-राहित्य-, स्वास्थ्य- ⌊मा ११. ३८ प्रभृ.⌋) । बस. अन्तोदात्तः (पा ६, २, १७२) ।

[d] पाभे. १सं॒गत्याम् ऋ १०,४१,४ द्र. ।

[e] विप. (२अप्-)। उस. उप. √कृ + ख्युन् प्र. उसं. पूप. मुमागमः (पा ३,२, ५६; ६, ३, ६७)। कृत्-स्वरः प्रकृत्या । स्त्रियां ङीपः पित्त्वान्निघाते स्वरेऽभेदः ।

[f] यक. भावे तल् प्र. च तातिल् प्र. च । लित्-स्वरः । सपा. परस्परं पाभे. ।

[g] तस. नञ्-स्वरः ।

[h] सुपा. नञ्-हीनो भवति (तु. क ३९, २ इत्यत्र सं. समान-विषयं टि.) ।

[i] यज° इति पाठः? यनि. शोधः द्र. (तु. सपा. तै २, ६,५,३ क ३९,२ तत्रत्यं संटि. च) ।

[j] तु. टि. अ-च्छन्दुस्क- ।

[k] =यजूरहित-मन्त्र- । बस. अन्तोदात्तः ।

[l] सकृत् यजुषा इति Sch. पाठः? यनि. शोधः (तु. सात. मूको. च, मै ३,१,७ सपा. काठ २३, ४^{२} क ३६, १^{२} च) ।

[m] य॒जुषा इति पाठः? यनि. शोधः (तु. पूर्वं स्थलम्) ।

२अ-यज्ञ॒[a]– -¶ज्ञः काठ ८,१२; क ७, ७; -ज्ञम् ऋ १०, १३८, ६; -¶ज्ञाः काठ ३७,१२; -ज्ञान् ऋ ७,६,३.

¶अ॒-यज्ञवाह[b,c]– -हानि काठ २१,२; २३, ३; २९, १; क ३१, १७; ४५,२.

¶अ॒-यज्ञवेशस[d,b]– -साय तै ६, ३, ४,९[e].

अ॒-यज्ञसाच्[f]– -साचः ऋ ६,६७,९.

अ-यज्ञिय॒[g]– -यः ¶मै १, ६, ४; ३, ९,६[h]; शौ १२, २, ३७; पै १, ७०,१; १७, ३३,७; -¶यम् मै १,८,७; ३, २,३; ४,१,१२; काठ २५, ४; २६, ८; ३१, ८; ९; क ३९, १; ४; ४१, ६; ४७, ८; ९; -¶याः मै १, ४, १०; -यात् ऋ १०, १२४, ३; -यान् मै २, ३,८[i]; -¶यानि मै ३,२,७.

†अ॒-यज्यु[b]– -ज्यवः ऋ ७, ८३, ७; -ज्युम् ऋ १, १३१, ४; शौ २०, ७५, २; -ज्यून् ऋ १, १२१,१३; ७, ६,३; -ज्योः ऋ २,२६,१.

अ॒-यज्वन्[b]– -ज्वनः ऋ १,१०३,[८, ३१, १५-१८]; ६; १०, ४९, १; तै १, ८, २२, ४†; मै ४, ११, २^{४}†; काठ ११, १२^{४}†; शौ ३, २४, २; ११, २, २३; पै ५, ३०, २; १६, १०६, ३; -ज्वनाम् ऋ ७,६१,४; -ज्वानः ऋ १, ३३, ४;५; -ज्वानम् ऋ ८,७०,११.

अ॒-यत,ता[b]– -¶तः तै ५, ४, १२,३; -¶तम् मै १,५,१३[j]; ६,१०[j]; -ता तै ६, १, ७,५¶; ३,९,३; मै १,८, ६¶[k]; ३, ७, ६; काठ २४, ३; क ३७, ४; -¶ताः मै ३,१०,१; ४,७,४.

अ॒-यतत्[b]– -तन्ता ऋ २, २४, ५.

?अयती[l] पै २, ८५,१.

?अयत्त पै २०,५८,६.

?अयु॒थ– √अय् द्र.

¶अ॒-यथादेवत[b,m]– -तम् तै ३,१, ६, १; ५, ७, १, १; ६,१, ४, ८.

अ॒-यथापूर्व[b,m]– -र्वम् तै ५,५,४,४; मै १,४, १५; ४, ४, १०; काठ ८,११; क ७,८.

१अ॒यन– अयनीय– √अय् द्र.

२अय(न>)ना– √इ द्र.

अ-यन्त्र॒[n]– -न्त्रैः ऋ १०,४६,६.

अ॒-यक्ष्या[o]– -क्ष्या खि ५, १३, ३; शौ २०,१२८,८.

¶अ-यमदेवत्य॒[p]– -त्यः मै ३, २,३.

अ॒यमान– √अय् द्र.

¶अयल[q]– -लः क ३९,५.

¶अ॒-यव[b,r]– -वाः मा १४, ३१; का १५,९,४; मै २,८, ६; १३, १२[s]; काठ १७, ५; क २६, ४; -वानाम् मा १४, २६; का १५,८,५; मै २, ८, ५; काठ १७, ४ ; २१, १ ; क २६, ३.

---

[a] वस. अन्तोदात्तः (पा ६,२,१७२)।

[b] तस. नञ्-स्वरः।

[c] उप. यज्ञ-+√वह्+अण् प्र.।

[d] भाप.। उप. यज्ञवेशस॒- यद्र.।

[e] सपा. काठ २६, ६ क ४१, ४ निऽक्रीत्यै इति पाभे.।

[f] विप. (पुत्र-)। तस. नञ्-स्वरः। उप. यज्ञ॒-+√सच्+ण्विः प्र.।

[g] तस. उत्तरपदान्तोदात्तः (पा ६, २, १५५)।

[h] अयज्ञ॒यः इत्येवं मुपा. स्वरे प्रमादः संभाव्यते।

[i] पाभे. अद्रान्यु॒न् शौ २,३५,३ द्र.।

[j] =संबन्धाऽभाव-[तु. टि. ?कुण्डयाग्री॒य-]। उप. √यम् [*बन्धने]+भावे क्तः प्र.।

[k] अ॒यत्ता इति केषाञ्चित् मूको. पाठः।

[l] शोधः सस्थ. टि. ?अस्त्रः द्र.।

[m] वा. क्रिवि. भवति। उप. यद्र.।

[n] विप.>नाप. न. [तु. उद्गी. PW. GW. ORN. GRV. प्रभृ.; वैतु. सा. यन्त्रैः इति पाठं स्वीकुर्वाणः (तु. ?WAG [२, ११४ a], Knauer [KZ २७, ३६])]। बस. अन्तोदात्तः।

[o] तस. अन्तोदात्ताऽपवादो नञ्-स्वरः (पा ६, २, १६०)।

[p] तस. अन्तोदात्तः (पा ६,२,१५६)। उप. यद्र.।

[q] व्यप. (काफोडि-)। अस्यैव नाम्नः किञ्चिद्भिन्नानि रूपान्तराणि भवन्ति। तद् यथा। अर्यलः, अर्गलः (काहोडिः); अर्थलः (काहोड्डिः) इति (तु. संटि.)। अयलः काफोडिः > सपा. काठ २५, ७ अर्यलः काहोडिः इति, मै ३, ८, ६ अरुण॒ औ॒पवेशिः इति च पाभे.।

[r] नाप. (कृष्ण-पक्ष-)। आ॒यव- टि. द्र.।

[s] आयवाः, अ॒यावाः इति शाखान्तरे पाभे. भवतः (तु. तै ४,४,७,२ काठ २२,५)।

अ-यवस्[a]- -वोभिः मा १२, ७४; का १३.५,१३.

अयश्-शफ- प्रभृ. अयस्- द्र.

अयस्[b]- -यः ऋ १, १६३, ९; ४, २, १७; ५, ६२, ७; ६, ७५, १५; मा १८, १३[c]; २९, २०†; का १९, ५, १[c]; ३१, ३, ९†; तै ४, ६, ७, ४†; ७, ५, १[c]; मै १, ८, २¶[d]; २, ११, ५; ३, ८, २¶; काठ १३, १५†; १८, १०; ४६, ३†; क २८, १०; शौ ११, ३, ७; १८, ३, २२†; पै १४, ४, १६; १६; १६,५३, १२^{२}; -†यसः ऋ ६, ३, ५; ४७, १०; मै ४, १४, १५; -यसा मै ४, २, ९^{२}¶; काठ ६, ३¶; क ४, २¶; शौ ५, २८, ५; पै २, ५९,३; -यसि मै १, ८, २¶; शौ ५, २८, १; पै २, ५९, १०.

[°यस्- अत्रपु°].

१आयस्[e]- -सः ऋ १,५६,३; ८०, १२;८, ९६,१; १०, ९६, ३; ४; ८; शौ †२०, ३०, ३; ४;३१,३; -†सम् ऋ १, ५२, ८; ८१,४; १२१,९; १०, ४८, ३;११३,५; कौ १,४२३; जै १, १, ४१, ५; -¶सानि मै २, ६,५. [स- सु°].

१आयसी- -सीम् ऋ ८, २९,३;१००,८.

२आयस[f]- > †२आयसी- -सी ऋ ७, १५, १४; ९५, १; -मै ४, १४, ७†; -सीः ऋ २, २०, ८; ४, २७, १; १०, १०१, ८; काठ ३८, १३; शौ १९, ५८, ४†; पै १, ११०, ४; -सीभिः ऋ १, ५८, ८; ७, ३, ७; -सीम् ऋ १, ११६, १५.

अयस- २लोहित°.

अय(स्>)श्-शफ[g]- -फान् काठ ३८,१२; पै ९,६,४.

अय(स्>)ः-श(य्>)या[h]- -या[i] मा ५,८; का ५.२,८.

अय(स्>)ः-शिप्र[j][g]- -प्राः ऋ ४,३७,४[k].

अय(स्>)ः-शीर्षन्[g]- -र्षा ऋ ८, १०१,३.

¶**अय(स्>)ः,श्-शृङ्ग**[g]- -ङ्गः मै २,५,९; काठ १३,४.

***अयस्-तर**- > **अयस्तरा(र-अ)ङ्कुश**- -शः पै २,८१,२.

अयस्-ताप[l]- -पम् मा ३०, १४; का ३४,३,१.

अयस्-पात्र[m]- -त्रम् क ४, २¶[n]; शौ ८, १३, २; पै १६, १३५, १;२०,२९,८; -¶त्रेण मै ४,२, १;१३.

अयस्-मय[o]- -यः ऋ ५, ३०,१५; -यम् मा १२, ६३; का १३, ५, २; तै ४, २, ५, ३; मै २, ७, १२; काठ १६. १२; क २५, ३; शौ ५, २८, ९; पै १, ३७,५^{२}; २, ५९, ७; -यान् शौ ६,६३, २; ८४, ३; पै १, ३७, ४; ५; १९, ५, १३; ११, ५; -ये शौ ६, ६३, ३; ८४, ४;

---

a) तस. नञ्-स्वरः। उप. *यवस्- इति विशेषः पाभे. अर्थश्च आयवभिः, आयवस्- टि. द्र.।

b) नाप. (लोह-धातु-, ⌊तद्विकार-⌋ परश्वादि-)। व्यु? √इ+असुन् प्र. इति पाउ ⌊४,१८९⌋। नित्स्वरः।

c) अयस्- इति =*अर्जस्- (*रजत- ⌊=श्वेतधातु-⌋) इति कृत्वा शोधोऽपेक्षितः द्र. ?

d) पाभे. अत्रप्वयः पात्रम् द्र.।

e) विकारार्थे अण् प्र. (पा ४,३,१३४) तत्-स्वरश्च।

f) विकारार्थे अञ् प्र. (पा ४,३,१५४)। ञित्-स्वरः।

g) बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६,२,१)।

h) विप. (⌊लोहमयी-⌋ तनू-)। उस. उप. √शी +अच् प्र. (पा ३, २, १५)। थाथादि-स्वरः। कृष्णयजुश्शाखासु अयाशया इति पाभे.।

i) सपा. अयःशया (माश ३,४,४,२३) <> अयाशया (आपश्रौ ११, ३, १२ प्रभृ. च) <> सपा. कौ १,३५३ जै १,३७,२ आ…वयः (तु. तत्रत्यं टि. च) इति वयःशयम् इति पाभे.।

j) विप. (ऋभु-)। उप. शिप्रा- ⌊शिरस्त्राण-⌋ इति वें., स्क. ⌊ऋ १,१०१,१०⌋; वैतु. सा. PW. प्रभृ. =हनू- इति ?

k) वैतु. °प्रासः इति GW. L ३४५।

l) उस. उप. √तप्>तापि+कर्तरि अण् प्र. कृत्-स्वरश्च प्रकृत्या। m) तस. सास्व. (पा ६ १,२२३)।

n) तु. सस्थ. टि. अ-त्रपु इति, अत्रप्वयःपात्र- इति च, यदनु क. संटि. उपेक्ष्य क. इत्यस्य च काठ इत्यस्य च पाभे. इह सुवेचौ द्र.।

o) विकाराऽर्थे मयट् प्र. (पा ४, ३, १४३) तत्-स्वरश्च।

पै १९, ११, ३; -येन मै २,१, १२¶; शौ ७, १२०,१; पै २०, ८,४;१७; –यैः शौ १९,६६,१; पै १६,१५०,५.

अयस्म॒यी- -¶यी तै ६, २,३, १; मै ३, ८,१; काठ २४, १०; क ३८,३; –यीः शौ ४, ३७,८; पै १३,४,१३.

?१*अय(स्>)ः,स्-स्थू॒ण[a]- -॒णौ तै १,८,१२,३‡[b].

२अ॒य(स्>)ः-स्थूण[c]- -णम्[b] ऋ ५, ६२, ८; मै २, ६, ९; काठ १५,७.

अ(यस् > °श >)या-श(य॒ >)य॒ा[d]- -या[e] तै १, २, ११, २; मै १, २, ७; काठ २, ८; क २,३.

अ॒(यस्>)यो-अ(ग्र>)ग्रा[f,g]- -ग्रया ऋ १०,९९,६.

अ(यस्>)यो-गू॒[h]- -गूम् मा ३०, ५; का ३४,१,५.

अ॒(यस्>)यो-जाल[g]- -लाः शौ १९,६६,१; पै १६,१५०,५.

†अ॒(यस् >)यो-दं॒ष्ट्र[g]- -ष्ट्रः ऋ १०, ८७, २; शौ ८, ३, २; –ष्ट्रान् ऋ १, ८८, ५; पै १६, ६, २; –ष्ट्राय पै १६, १५१, ६$.

अ॒(यस्>)योऽपाष्टि[i]- -ष्टिः ऋ १०,९९,८.

अ॒(यस्>)यो-मुख[g]- खः पै १९, ३७, १४; -खाः शौ ११, १२,३.

अ॒(यस्>)यो-हत[j]- -तम्[k] ऋ १, २; ८०,२; –ते[k] ‡मा २६, २६; कौ २,४०; जे ३,५,१.

अ॒(यस्>)यो-हनु[g]- -नुः ऋ ६, ७१,४.

अ॒यसे √इ द्र.

?अयस्काः पै ८,१५,२.

अया॒ इदम्- द्र.

¶अ॒-याचित[l]- -तम् तै ५,५,७,२.

अ॒*-याजित[l]- -ताः खि ३, १०, २,८.

अ॒-यात[l]- -तम् शौ १०,८,८; पै १६; १०,१३.

¶अ॒-यातयाम[l]- -मः काठ ३०, १; क ४६, ४; –मम् तै २, ६, ३, १; मै ४, १,१२; काठ ३०, १,

---

[a]) यनि. रूपम् वा. सं२ सतः पादादावाद्युदात्तो भवति (पा ६, १, १९८)। मित्रावरुणतयोपचर्यमाणयोः सतोर्बाह्वोर्लुप्तोपमाप्रकारकं वौपचारिकं वा विप. (=अयः-स्थूणे इव सन्तावेवमुच्येते ⌊बाहुसंबन्धवशात् उप. लिङ्ग-परिणामः स्यात्। मूलतः पुं इत्येवमपि संभाव्यमानं स्थूण- इति उप. वा द्र.⌋)। यत्तु भा. स्फिगन्तस्य फि ४० इत्याद्युदात्तत्वमाह, तच्चिन्त्यम्। बाह्वो-र्मित्रावरुणोभयनामभाक्तयोपचारश्रुतौ सत्यां यनि. हि॒रण्यवर्ण- इतीव तदीयं विप. इति कृत्वैव चरितार्थं सदुपमेयनामधेयत्वाऽभावात् गपू. लक्षणस्याऽविषय इत्यभिसंधेः। यथा चाऽयं बाहूद्ग्रहणाऽऽत्मककर्म-विशेषस्याऽभिविवादयिषामात्रेण प्रयोजितः तै. एव ऋक्-परिणामो भवति तथा नाउ. अवधेयम्। एउ. टि. अपि द्र.।

[b]) सपा. अ॒यःस्थूणौ <> अ॒यःस्थूणम् <> मा १०,१६ माश ५, ४, १,१५ उभा॒विन्द्रौ इति, का ११, ५,७ उभा॒ इ॒न्द्रौ इति च पाभे.।

[c]) लुप्तमध्यः बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पावा २, २,२४; पा ६,२,१)। वा. ग॒र्तम् इत्यस्य विप. (वैतु. नापू. पाभे. मित्रावरुणयोः विप.)।

[d]) नैप्र. °यश्श° > यनि. इति पूप. दीर्घपरिणामः द्र. (तु. टि. ?हराश्य॒ा- तै ६.२, ३, १ मै ३, ८, १ काठ २४, १० क ३८, ४ च अयस्म॒यी इति ब्राह्मणपदम्, सा ⌊ऐब्रा १, २३⌋ Sch ⌊ZDMG ३३, २००⌋ WAG ⌊२, २३ b⌋; वैतु. भा.⌊पक्षे⌋ अया ⌊सप्त१⌋ =अस्याम् इति ?)।

[e]) पाभे. अयशः शय॒ा- टि. द्र.।

[f]) विप. (विप्-)।

[g]) बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६, २, १)।

[h]) उस उप. √गम् + डूः प्र. (पाउ २,७१)। कृत्-स्वरः प्रकृत्या।

[i]) विप. (श्येन-)। बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६, २, १)। उप. *अपाष्टि- (वैतु. पूर्व. सत् नैप्र. ठोपधं श्रुत्यन्तरम् ⌊माश १२, ७, १, ६; ७, १५⌋) =अप + √अर्ष् + क्तिच् प्र. (नैप्र. *अपार्ष्टि- > यनि.) इति कृत्वा गस. सति कृत्-स्वरः प्रकृत्या द्र. [तु. टि. अपाष्ठ॒- यत्रत्या सा. (<अप √स्था इति) व्यु. ? इहाऽपि चरिताऽर्थयितुमिष्येत (तु. MW.) यदपि तु तात्पर्यतः मौस्थि. प्रकृतस्य प्राति. नेदीय इति कृत्वा समानन्यायभाक्त्वेनैव सुनिष्पदं? स्यात्; वैतु. सा. अ॒प+*यु॒ष्टि- (?=अ॒ष्टि < √अश् ⌊व्याप्तौ⌋) इति बस. इति भाषमाणः (यतश्च पूप. प्रकृतिस्वरम् अभावं प्रति पर्यनुयोज्यः)]।

[j]) तृस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६, २, ४८)।

[k]) सपा. °हतम् <> °हते इति पाभे.।

[l]) तस. नञ्-स्वरः।

३१, ९; क ४६, ४; ४७, ९; -मा:? काठ २९,४[a].

¶अ-यातयामत्व[b]- -त्वम् काठ १२, ५; -त्वाय तै १, ५,१,४; २, ३, ६, २; ७, ३; ५ १, ८, ३; ६, २, ३, ४; ६, ७, ४; मै ३, १, १०^{२}; ४, ८, ६; काठ १९, ८; २३, ३; २८, २; २९, ४; क ३०, ६; ३५, ९; ४४, २; ४५,५.

¶अ-यातयामन्[b]- -मा तै २, ६,३, २; ५, ७,५, ६; मै ३, १, १०; ४, १, १^{२}; ८, ९; काठ ३१,९; क ४७, ९; -मानः तै ५, ५, ६, २; -मानि तै ३, ४, ९, ५; मै ४,३, ५; ६; काठ १२, ८^{२}; -म्नः तै ३, ३,६,२.

¶अयातयाम्नी[c]- -म्नियाऽ-म्निया तै ६, १,९,५; -म्नी तै ५ ५,३, १; ६, २; ७, ५, ६; काठ २७, ९^{२}; २८, १; क ३८, ४?; -म्नीम् मै २, ३, ७; ३, ७, ९[d]; -म्न्या काठ २५, १^{२}; क ३८, ४; -म्न्याऽ-म्न्या मै ३, ७,४.

¶अयातयाम-रूप- -पम् काठ ३३,९.

†अ-यातु[e]- -तुः ऋ ७, ३४, ८; -तुम् ऋ ७, १०४,१६; शौ ८, ४,१६; पै १६,१०,६.

¶अ-याम[b]- -मम् तै ६,३,१,६.

अ-यामन्[b]- -मन् ऋ १, १८१, ७; ८,५२,५; खि ३,४,५.

¶अ-याव[b]- -वाः तै ४, ४, ७, २[f]; ५,३, ४, ५; ६,४,१; -वानाम् तै ४, ३,९,२;१०,३.

अ-यावन्[b]- -वभिः[g] तै ५, ६, ४, १.

अ-याशु[h]- -शवः शौ ८, ६,१५; पै १६,८०,२.

अयास्[i]- -?याः ऋ १, ८७, ४[j]; ६, ६६, ५[k]; मै १, ४, ३^{५};

---

[a]) मुपा. नञादित्वं मिथ्या समभावि। तदपाकृतिः शोधः द्र. (तु. संटि. सपा. क ४५,५)।

[b]) तस. नञ्-स्वरः।

[c]) स्त्रियां डाब्-ङीब्-निषेधेषु प्राप्तेषु छन्दोविषये नित्यत्वेन ङीप् प्र. (पा ४,१,१२;१३;२९)।

[d]) सपा. काठ २४,८ क ३८,१ पुनर्यामणी इति पाभे.।

[e]) तस. नञ्-स्वर इत्येके (तु. सा. ⌊शौ.⌋ ORN ⌊ऋ ७,३४,८⌋, MW. च)। बस. प्रत्युदाहृत-तत्-स्वरः इत्यपरे (तु. W. शौ.)। एतयोः पक्षयोः कतरो गरीयानिति निश्चयो यातु-शब्दस्य यातुधान- शब्दपर्यायत्वभावाऽभावविनिर्णयाधीनो भवति तद्विषयको विमर्शः वैश. उपादेयः।

[f]) पाभे. अयवाः मै २,१३,१२ द्र.।

[g]) पाभे. आयवभिः द्र.।

[h]) विप. [⌊मैथुनशक्तिरहित-, नपुंसक-⌋ राक्षस- इति PW. W. प्रमृ. (तु. सा. ऋ ⌊१, १२६,६⌋, स्क. ⌊या ५, १५⌋ प्रमृ.)]। उप. भाप.<√यश् ⌊=√यभ्⌋ 'मैथुने' इति। सा. अय-आशु- इति मन्वानश्चिन्त्यः पपा. अतथादर्शनात् ऋ १, १२६, ६ इत्यत्रत्येन भाष्येण विरोधाच्चेति दिक्।

[i]) विप. (⌊अदीन-, अनलस-, अश्रान्त-, क्षिप्रकारिन्-⌋ गण-, गो-, मख-, मरुत्- प्रमृ), नाप. (अग्निसूनू-विशेष-⌊मै १, ४,८⌋)। व्यु.? बस. अन्तोदात्तः (पा ६,२, १७२)। उप. भावे <√*यास् (तु. मै १, ४, ८ ⌊यत्राऽगस्त्वं नाम धैर्यविशिष्टत्वमिति श्रावितं भवति⌋; वैतु. PW. प्रमृ. यनि. अविप्रतिपद्यमाना अपि उप. √*यास् इत्यस्य सनाभेः सतः √यस् इत्यतो निष्पादयन्तः; या २, ७ पाउ ४, २२२; वें. भा. सा. प्रमृ. चाऽऽस्माका विवृतस्तत्र तत्र असमस्तं प्राति. इति कृत्वा √इ इत्यतो निर्ब्रुवन्तः)।

[j]) यनि. प्र१ द्र. (तु. GW.; वैतु. पपा. विसर्जनीयरहितश्चिन्त्यः; स्क. वें. सा. L ३५८ च <इदम्- इत्येतद्वृत्तं प्रतिपन्नाः)।

[k]) यनि. मात्रातः संदिह्येत। त्रैष्टुभे पादान्ते गुरुयुगमप्रवृत्तेः। एस्थि. *अय्याः इति वा *आयाः इति वा मौलिकः श्रुतिरितीत्र संभाव्यते। कथमिति। मौस्थि. यत्र. √*यास् इत्यस्य <√*यूास् (<>य्रास्) इत्येवं निर्देष्टव्यत्राऽभिसंधेः प्रकृतेन रूपेण लिङ्गयमानं सत् मौस्थि. *अ-यास्->अय्यास्- इति वा आयास- (तु. पाउ ४, २२९) इति वाऽपरमिव प्राति. निर्दिश्येत। वा. चैतत् रूपं क्रिवि. इति कृत्वा न. द्वि१ द्र.। 'मारुतं धृष्णु नामाऽऽदधानाः (स्तोतारः) येषु (मरुत्सु) अयाः (श्रान्तिराहित्यपूर्वकम्) मक्षु न (इव) दोहसे चित् (भवेयुः)' इति वा.; वैतु. स्क. वें. सा. (√इ>) *अयु- इतीवोपकल्प्य तस्य प्र३ इति व्याख्यायुकाः; GW., L ३५८ च इदम्->अस्याः> *आयाः> यनि. इत्येवम् स्त्री. पं१ प्रतिपादुकाः सन्तः वा. प्रति पर्यनुयोज्याः।

८[३a]; काठ ५,४[५a]; ३२, ४[३a]¶; ३४, १९[५a]; क ४८, १[a]; –†यासः ऋ १, ६४,११;१५४, ६; १६७,४[b]; ३, १८, २; ५४, १३; ४, ६, १०; ५, ४२, १५; ६,६६, ५; ९, ४१, १; खि १, १०, २[c]; मा ६, ३; का ६, १, ३; तै १, ३, ६, २; मै १, २, १४; काठ ३, ३; ३५, १४; क २,१०; ४८,१३; कौ १, ४९१; २, २४२; जै १, ५१, ५; ३, २१, ७; –०यासः ऋ ७, ५८, २; –यासम् ऋ ९, ८९, ३; ४; जै ४, १९,९; १०; –†यासाम् ऋ १,१६८,९;१६९,७.

?अ-यास्क[d]- -स्काः[e] पै ८,१५,२.

अ-यास्य[f]- -स्यः ऋ १, ६२, ७; ८,९२,२; ९,४४,१; १०, ६७, १; १०८, ८; १३८, ४; मै १, ९,१; ५¶; काठ ९, ९; १२; क ८, १२¶; †कौ १,५०९; जै १, ५२,१३†; शौ २०, ९१,१†.

?अयिवारम्[g] पै १७,१५,७.

अ-युक्त[h]- -¶क्तः तै ३, ४, १०, ४; –क्तम् ऋ १०, २७, ९; –क्ताः ऋ ९,४७, २०; मै ४ ६, ४¶; –क्ताय तै ७,४,२२,१; काठ ४५, १; –†क्तासः ऋ ५,३३,३; मा १०, २२; का ११,७,२; –¶क्ते तै ३, ४,१०,३; –¶क्तेषु मै १,५,१३.

अ-युज्[i]- -जः ऋ ८,६२,२.

१अ-युत[h,j]- -तः[६], –तम्[१] शौ १९, ५१,१.

२अ-युत[k]- -तम् ऋ ४, २६, ७; मा १७,२[२]; का १८, १,२[२]; तै ४, ४,११,३; मै २, ८, १४[२]; काठ १७, १०[२]; ३७, ६; क २६, ९; शौ ८, २, २१; ८, ७; १०,८, २४; पै १४, ३, ११; १६, ५, १; २९, ७; १०३, १; –तस्य पै १, ९४, २; –ता ऋ ८,⌊२, ४१; २१, १८⌋; ४६, २२; –तानि ऋ ८, ३४,१५; –ताय ऋ ८,१,५; तै ७, २, २०, १; काठ ४२, १०; कौ १, २९१†; जै १, ३०, ९†; –ते काठ ३९, ६; –तेन तै २,४,५,१.

?अयुतत् पै १३,५,७.

१अ-युद्ध[h]- > अयुद्ध-सेन[l]- -नः ऋ १०,१३८,५.

२अ-युद्ध[h,m]- -द्धः ऋ १०,२७,१०.

---

a) सकृत् सपा. अयाश्चाग्नेऽसि (आश्रौ १, ११, १३ माश्रौ १, ३, ५, २० प्रभृ.) > तैब्रा २, ४, १, ९ आपश्रौ ३, ११, २ प्रभृ. त्वमग्ने अया (°याः अ)सि इति पाभे.; द्विः अयाः सन् (तैब्रा २, ४, १, ९ आश्रौ १, ११,१३ शांश्रौ ३,१९,३ प्रभृ. च) >सपा. काश्रौ २५, १, ११ अया नः इति, आपश्रौ ३, ११, २ प्रभृ. अयसा इति, आश्रौ १,११,१३ शांश्रौ ३, १९, ३ प्रभृ. अयासा इति, कौसू ५, १३; ९७, ४ अयास्यम् इति च पाभे.।

b) पाठः? शोधः यवी- > -व्या टि. द्र.।

c) विभ्रष्ट-स्वरः सुपा. (तु. संटि.)।

d) नञ्-पूर्वत्वं संदिग्धं भवति। सहचरितेषु समानविषयेषु शब्दान्तरेषु तददर्शनाद् इति दिक्।

e) बहुषु गोत्रप्रत्ययस्य लुग् भवति (पा २, ४, ६३)।

f) विप. = अयास्- । व्यप. (ऋषि-)। व्यु.? एपू. स्वार्थे यप् उसं. (पा ५, ३, १०३)। यद्वा *अयु- + *आस्य- (= √अस् (क्षेपणे) + भावे ण्यत् प्र.) इति बस. (= 'अये गतौ आस्यं प्रक्षेपो यस्य' इति कृत्वा) पूप. प्रकृतिस्वरम् [वैतु. माश (१४, ४, १,९; २१; २६) अयमास्यैऽन्तरिति (= इदम्- > अयम् > ?अयु + १आस्य- इति तस.)। वें. सा. च (तत्र तत्र) अ+(⌊√यस्+घञ् प्र.>⌋ *यास- > ⌊यति प्र.⌋) *यास्य- इति तस. इत्येवमुभयथाऽपि समानं स्वरो नोपपद्येत। आद्ये प्रकारे सास्व. उत्तरे च पूप. प्रकृतिस्वरस्य न्याय्यत्वोपगमात्]।

g) BKA. अयोवाराम् इति मन्वानः।

h) तस. नञ्-स्वरः।

i) बस. अन्तोदात्तः।

j) वावि. लैवि. चेति कृत्वा *आ-युक्त- > *अयुत्त- > यनि. (तु. टि. ?ऐमन्तुम्)।

k) नाप. (संख्या-विशेष- ⌊१००००⌋)। तस. उप. √यु (बधा.) + कर्मणि क्तः प्र.। उत्तरपदादि-स्वरः उसं. (पा ६, २,११६)।

l) विप. (वृत्रहन्-)। बस. पूप. प्रकृतिस्वरम्। उप. < सेना-।

m) उप. *युद्ध- [= (युध्- ⌊√युध् + भावे क्विप् प्र.⌋ + √धा + कः प्र. ⌊पा ३, २, ३⌋ इति कृत्वा उस. थाथीय-स्वरः)। 'स्त्रीणामिवाऽबलानां सतामभियोधनं प्रति सोपेक्षो भूत्वाऽनायासेनैव तद्धनं विभजानि' इति भावः]।

*३†अ-युद्ध[a,b]- -द्धः ऋ ८, ४५,३; कौ २,६९०; जै ४,१७,६.

अ-युधि[c]- -ध्यम् पै २०,१८,७.

अ-युधिङ्गम[a]- -मः[d] खि ५, १३, ५; शौ २०,१२८,१०.

अ-युध्य[e]- -†ध्यः[f] ऋ १०,१०३,७; मा १७, ३९; का १८, ४, ७; तै ४, ६, ४, ३; काठ १८, ५; क २८, ५; कौ २, १२०५; -ध्यम्[g] का ८, २१, १; १८, २,९.

अ-यु(ध्वा>)ध्वी[a,h] ऋ१०,१०८,५.

अ-युपि(त>)ता[a,i]- -ता मै १, १,२.

?अये पै २०,१४,३.

?अयो पै १०,९,४.

अयोः इदम्- द्र.

अयोगू[j]- -गूम् मा ३०, ५; का ३४, १,५.

†अ-योद्धृ[k]- -द्धा ऋ १, ३२, ६; पै१३,६,६.

अ-योध्य,ध्या[l]- -ध्यः मै २, १०, ४‡[l]; शौ ५, २०, १२; १९, १३, ७‡[l]; पै ७, ४, ७‡[l]; ९, २४, १२; -ध्या शौ १०, २, ३१; पै १६, ६२, ३; -ध्येन शौ १९, १३, ३‡[m]; पै ७, ४, ३‡[m].

¶अ-योनि[n]- -निः मै २, ३, ३[o]; ३, ४, १०; काठ १२, ६[o]; २६, ३; क ४१,१; -निम् मै ३, ४, १०; काठ १९, ९; २६, ३, क ४१,१; -नीन् काठ २४,४[p]; क ३७, ५[p]; -नौ तै ५, ६, ८,३.

✓*अर्(बधा.)[q] उप°, प्र°.

---

a) तस. नञ्-स्वरः ।

b) उप. *युद्ध-[= (*२युध्- [✓युध्+करणे क्विप् प्र.]+ ✓धा + कः प्र. [पा ३,२,३] इति कृत्वा उस. थाथीय-स्वरः)। 'अनादृतशस्त्रस्पर्श एव सन् सत्त्वानां प्रतापेन शस्त्रभरणे धृतमपि शूरमाजति' इति भावः]।

c) विप. (अलक्ष्मी-) । तस. ।

d) तु. शांश्रौ १२, २१, २ RW.; वैतु. खि., [संपा.] ?युधिं गमः इति ?

e) तस. अन्तोदात्त: (पा ६, २, १५६) । उप. युध्- + तदर्हीयः यत् प्र. (पा ५, १, ६६)। सा. तु उप. क्यप् प्र. इति । एस्थि. कर्मणि प्र. इति कृत्वा तस. सति कृत्योकीयः स्वरः स्यात् [पा ६, २, १६०] । अथ भावे प्र. इति कृत्वा वा बस. सति नञ्-स्वरः [पा ६, २, १७२] स्यादिति दिक् ।

f) सपा. अयुध्यः <> अयोध्यः इति पाभे. ।

g) सपा. मा ८, ४६ प्रमृ. माश ४, ६,४, ५ अवध्यम् इति पाभे. ।

h) तु. पा ७, १, ४९, वें. सा. BW. MW., Auf. [ZDMG १३, ४९८-९९]; वैतु. PW. GW. <अ-युध्विन्- इति ?

i) उप. ✓युप् क्तः प्र. । = सपा. आपश्रौ १, ४, ११ प्रमृ. । आपश्रौ १, ४, १२ अलुभिता इति पाभे. ।

j) =अयोगव- (तु. वैप ४), =आयोगव- (तु. वैप ४; मनु १०, १२), =अयोग- (तु. मभा १२, २९६, ९), =आयोग- (तु. विपु ५,२०,१४) इति च पाभे. द्र. ।

k) तस. अन्तोदात्तः उसं. (पा ६,२,१६१ [तु. वें. स्क. ORN. ; वैतु. सा. बस. इति?]) । सपा. °द्धा, इव> सपा. तैब्रा २, ५, ४,३ °ध्येव>°ध्यः, इव इति पाभे. ।

l) तस. अन्तोदात्त: (पा ६,२,१६०)।

m) सपा. ऋ १०, १०३, २ युत्कारेण इति पाभे. ।

n) बस. अन्तोदात्तः (पा ६,२,१७२) ।

o) पाभे. अप्सुयोनिः तै २,३,१२,२ द्र. ।

p) सपा. मै ३,७,७ योनेश्छिन्नाः इति पाभे. ।

q) ✓ऋ इत्यस्यैव तदीयसगुणोपक्रम-कृद्वृत्तसंबन्ध-प्रदर्शनवैशद्यप्रयोजनकं निर्देशप्रकारान्तरमात्रं द्र. । धा. चाऽयमर्थवैविध्यस्य विषयो भवति । तद् यथा :—

१मः प्राप्त्यर्थः अम्नस्-, अम्भस्-, *१अर्-, १अर-, १अरण-, १अरत्नि-, अरि-, ✓अर्ण्, अर्ण-, अर्णव-, ✓*अर्त्, अर्त-, ✓अर्थ्, अर्थ-, १अर्ध-, २अर्ध-, अर्प्-, ✓*अर्भ् ,१अर्बुद-, २अर्बुद-, अर्म-, अर्मन्-, अर्य-, अऽर्टु- इत्येतेषु ;

२यः संसर्गप्रतिबन्धार्थः मौस्थि. २अ-र- (यक्र.) इत्येतज्जः नाधा. सन् २अर-, १अरण-, अररु-, अराजिन्-, अरावन्-, १अरु-, अर्यमन्- इत्यत्र;

३यः तपनदीप्त्यर्थः मौस्थि. (यक्र.) ✓*१घृ> ✓*१हृ इत्येतत्परिणतः सन् *३अर-, ?२अरण-, १अरणी-, १अरणि-, ?२अरणी-, अरुण-, °णी-, *२अरु-, अरुणि-, अरुष-, अर्क-, अर्जुन- इत्येतेषु;

१अर[a]- > †अरम्[b] ऋ १, ६६, ३;७०,३; १०८,२; १४२, १०; १७०, ४; १७३, ६; १८७, ७; २,५,७;८; १७, ६; १८,२; ३, ३५, ५; ४, ३२, २४^{२}; ३३, २; ५, ४४, ८; ६६, ५; ६, १३, ४; १६, ४३; ४१, ५; ६३, २; ७४, १; ७, ७, ६; ६६, १४; ६८, २; ८६, ७; ८, १५,१३; [४५,१०; ९२, २६]; ४६, १७^{०}; ८२, ३; ९२, २४^{२}; २५^{१}; [२५; ९, २४,५]; [(४५, १०) २६^{१}]; २७; १०, ९, ३; ६३,६; ७१,१०; ९६, ७; ९७, १८ ; १०१, २; १०६, ८; ११७, ३; मा ११, ५२; १२, ९२; १३, ३६; ३६, १६; का १२, ५, ३; १३, ६, १८; १४, ३, १०; ३६, १, १६; तै ४,१, ५, १; २, ९, ५; ५, ६, १, ४; ७, ४,१९, ४; मै २,७, ५; १७; ४, ९, २७; ११, २; काठ ११, १२; १६, ४; २२, ५; ३५, ३; ४०, ८; कौ १, २५; ११८^{१};२०९\$^{२};२, ३१४; ७३३; १०१२^{१}; ११८९; जै १, ३, ५; १३,४^{१}; २२, ६^{२}\$; ३,२५, १०; शौ १, ५,३; २०, ३१,२; पै १, १०९,३; ६,१६, ७; १२, ३, १६\$; १७, ६,१; १९,४५,१०.

अरं √कृ[d] > †अरं-कृत्[e]- -कृतः ऋ [१, १४, ५; ८, ५, १७]; काठ ५, १?[f]; -कृतम् ऋ ८, १, १०; कौ १, २९५; जै १, ३१,३; -कृते ऋ २, १,

---

४र्थः सामीप्यार्थः अराल-, अर्व्-, अर्वन्-, अर्वाञ्च- इत्येतेषु ;

५मः शब्दार्थः अर्क- इत्यत्र;

६ष्ठः हिंसार्थकः मौस्थि. √*२ घृ > √*२हृ इत्येतत्परिणतः सन् *अर- : अराटकी-, २अराय-, अराड-, अराड्य-, अरावन्-, अरुस्-, √अर्श् इत्येतेषु;

७मः रक्षार्थः *६अर-, अराय-, अराय्य-, इत्यत्र;

८मश्च वलनार्थः १अरत्नि-, अराल- इत्यत्र। ननु भोः कथमेकस्य धा. एतावान् परस्परविविक्तार्थविस्तर इति। अर्थवैशिष्ट्यं नाम प्रथमो हेतुः। इममेव प्राञ्चः 'धा. तदर्थाऽतिशयेन योगः' इति कृत्वा पञ्चमनिरुक्तप्रकारतयाऽऽहुः। अथ नैप्र. वर्णपरिणामो द्वितीयो हेतुः। एतद्-विषयीभूता मौस्थि. भिन्नध्वनिमन्तोऽपि सन्तोऽनेके धा. समयेनाऽभिन्नध्वनयो भूत्वैकाऽऽत्मतामिव संप्राप्ता एकवृन्तगताऽनेकफलत्वस्य निदर्शनं भवन्तीति। एस्थि. किमित्युक्तोभयहेतुजन्मानः समानध्वनिभाजोऽपि बहुत्वमापन्ना एते धा. इह पृथङ् न निर्दिश्येरन्निति। बाढम्। अन्ततोगत्वा वैश. पार्थक्यमेव शरणं भवेत् न त्विह वैप. इति। कुत इति। वैप. प्राधान्येन तथाध्वनिशब्दस्वरूपमात्रपरत्वाच्च प्रकृतौपयिकविचारसामग्र्या भूयस्तरामिवाद्यापि परिणिष्ठेयकल्पत्वाच्चेति। एवमन्येषामपि धा. वैश. विभेदार्हाणां सतामिहाऽभेदनमुपपादनीयमित्यपरा दिक्।

[a] अप् प्र. (पा ३,३,५७)। तस्य च पित्त्वान्निघाते धास्व.।

[b] सर्वत्र वा. क्रिवि. (तु. वें प्रभृ ; वैतु. PW. प्रभृ. नाउ. टि. विषयभूतेषु स्थ. गतित्वेन योजुकाः) इति कृत्वाऽव्यभिचारेण न. द्वि१ सद् असमासे अव्य. इत्युपचर्यते (तु. पाग १,१,३७ यत्र वर्णभेदेन यनि. > अलम् इति तथोपचर्यते)। तदेव च नाउ. पदान्तरेण समासवृत्तिमनुप्रविष्टं सद् यथायोगं गश. द्र. (तु. अरं √कृ प्रभृ, उपार-)।

[c] तु. सस्थ. टि. √इष् (बधा.) > इषे; वैतु PW. Gri. प्रभृ. अरम्-इष्- इति समस्तं मन्वानाः?

[d] कृद्वृत्तप्रयोजन-प्रधानो निर्देशः द्र.। तिङ्वृत्तस्य मृग्यत्वात् (तु. पपा. ऋ २,५,८; ४,३३,२ यत्राऽव्यवहिते यद्वृत्तीयस्वरवति तिङि परतोऽपि अरम् इति पृथक्स्वरतया पृथक्-पदं भवति इतीव कृत्वा सर्वत्राऽस्य पदपार्थक्यमेव प्रादर्शि; वैतु. PW. प्रभृ. अनादृतस्वरविवेकाः सन्तः गपू. स्थ. अपि ऋ ५, ४४, ८ प्रभृ. [√कृ इत्यत्र यस्थ. द्र.] अन्येषु स्थ. चाऽपि ग. भावयन्तः। यत्तु **भूषणे** (पा १, ४, ६४) इत्यत्राऽर्थविशेषे मध्ये लत्वापन्नस्य अरम् इत्यस्य गतित्वमनुशिष्टं भवति, तद् अवेदपरत्वेन व्याख्येयम्। वेदे पर्याप्तिमात्रे भूषणत्वप्रकारतयाऽपर्यवसन्ने वृत्त्युपलम्भात्।

[e] गस. कर्तरि क्विबन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या।

[f] वा.? यनि. यज्ञः इत्यस्य विप. संभाव्येत। अथ अरं-कृत्- इत्यस्य द्वि३ सद् देवान् इत्यस्य विप. इत्यपि विमृश्यं द्र.।

७; ८,६७,३.

अरं-कृत,ता- -तः ऋ १०,१४, १३; ११९, १३; शौ २,१२, ७; १८, २, ११†; पै २, ५, ८; -तम् शौ १२, १, २२; पै १७,३,३; -ता पै १९, २१, ६; -ताः ऋ १,२,१. [°त- सु°].

अरं-कृति- -तिः ऋ ७, २९,३.

अरं-कृत्य>त्या ऋ १०, ५१,५.

अरं√गम्[a] > अरं-गम[b]- -मः तै ५, ६,१,४; मै २, १३, १; काठ ३५, ३; ३९, २; शौ ३,१३,५; पै ३,४,५; -†माय ऋ ६,४२,१; ८, ४६, १७; कौ १,३५२; २, ७९०; जै १,३७, १; -मासः शौ १३,२, ३३[c]; पै १८,२३,९.

अरं √गॄ(शब्दे)>अरं-गर[b]- -रः शौ २०,१३५,१३[d].

अरं√घुष् > अरं-घुष[e]- -षः शौ १०,४,४.

२अर[f]- -रम् काठ ३४, १७; -राः ऋ ५, ५८, ५; १०, ७८, ४; खि ४, ११, ५; मा ३४, ५; मै ४, १४, १८; काठ १०, ४[2]; शौ ३, ३०, ६; १०, ८, ३४; पै ५, १९, ६; १६,३१,३; १५२, १; -राणाम् ऋ ८, २०, १४; -†रान् ऋ [१, ३२, १५; १४१, ९]; ५, १३, ६; ८, ७७, ३; तै २, ५, ९, ३$; मै ४, १४, १३; पै १३,६,१५. [°र- अव°, अष्टन्°, त्रि°, त्रिंशत्°, द्वादशन्°, पञ्चन्°, प्रति°, षष्°, षोडशन्°].

अर-मणस्[g]- -णसम् ऋ ६, १७, १०.

अरितृ[h]- -ता ऋ २, ४२, १; ९, ९५,२.

१†अरित्र[i]- -त्रम् ऋ १, ४६, ८; -त्राः ऋ १०,४६,७; मा ३३, १; का ३२,१,१.

२अरित्र[j]- -त्राणि शौ ५, ४, ५; पै १९, ८, १३. [°त्र- दशन्°, नित्य°, शत°, सु°].

अरित्र-पुर(ण>)णी[k]- -णीम् ऋ १०, १०१,२

¶अर्तोस्(:) काठ ९,१६.

√*अर्(संसर्गप्रतिबन्धे)>१अरण- आ°.

√*अर्(स्तुतौ)>३अरि- आ°.

√*अर् (पूजायाम्)>३ अर- आ°.

१अर-, २अर- *अर् द्र.

४अर- √ऋ द्र.

?अरक[l]- -कः खि ५,१५,५.

---

a) तु. टि. अरं√कृ ।

b) गस. कर्तरि अजन्ते थाथादि-स्वरः ।

c) विप. (प्रवत्-) इति कृत्वा स्त्री. द्वि२ इति W., L [३६३] ।

d) सपा. खि ५,२१,३ आरंगरः इति पाभे. ।

e) गस. उप. कर्तरि कः प्र. थाथादि-स्वरश्च (पा ६,२, १४४) ।

f) व्यु. ? अ + *रा- (< भावे √*ऋ [तु. ऋदन्तेभ्यः धा. समाननिष्पत्तिकानि प्राति. *घ्रा-, *त्रा-, *द्रा-, *प्रा-, *स्रा-, *व्रा- प्रभृ.]) इति कृत्वा बस. अन्तोदात्तः (तु. टि. १अरण-; पा ६, २, १७२) । चक्रनाभिनेमिगतस्वस्वस्थानाधिकरणकतत्स्थैर्यपर्यवसानके तत्संसर्ग-राहित्ये तात्पर्यम्; वैतु. गतिप्राप्तिसामान्यमादाय या [४, २७] प्रभृ. √*अर् [प्राप्तौ] + अच् इतीत्राऽभिप्रयन्तः; ww [१,६९] गति-राहित्याऽऽख्यं गुणं पश्यन्नप्याद्यमकारमुच्चारणार्थकमात्रतया प्रतिपन्नः ।

g) बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६, २, १) । उप. <√मन् । अत्र पूप. अरम् इति मतमसद् भवति (तु. वें. PW. प्रभृ.) । तथात्वे हि यनि. स्वरस्याऽनुपपत्तेरर्थासंगतेश्च । वज्रम् इत्यनेन पराभिमतस्य संबन्धस्याऽपेक्षया (तु. PW.) अहिम् इत्यस्य विप. इत्येव मन्त्रस्वारस्यं नेदीय इव स्पर्शुकमिति दिक् (तु. सा.) ।

h) नाप. ([ईरयितृ-] नाविक- [तु. या ९,४]) । तृच् प्र. चित्-स्वरश्च (पा ६,१,१६३) ।

i) विप. ([प्रेरयितृ-] अग्नि-), ना१. ([नौकाचालन-साधन-] काष्ठ-विशेष-) । कर्तरि करणे च इत्रः प्र. (पा ३,२,१८४) । तत्-स्वरः ।

j) आद्युदात्तार्थं प्र. निद् अवधेय इति नापू. विशेषः ।

k) विप. ([अरित्रेण पारयितव्या-] नौ-) । उस. कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६, २, १३९) । उप. अन्तर्भावितण्यर्थात् √पॄ+कर्मणि ल्युट् प्र. ।

l) पाठः? संटि. च *अजक- टि. च द्र. ।

†अ-रक्षस्[a]- -क्षः[b] ऋ ५, ८७, ९; -क्षसः ऋ १, १९०, ३; -क्षसम् ऋ ७, ८५, १; ८, १०१, ८; -क्षसा ऋ १, १२९, ९; २, १०, ५; मा ११, २४; का १२, २, १३; तै ४, १,२,५; ५,१, ३, ३; मै २, ७,२; काठ १६, २; १९,३; क ३०,१.

¶अ-रक्षोहत[c]- -तः[d] तै ६, १, ७, ३^{2}; -तम् मै १, १०, २०[e]; काठ ३६,१४.

¶अ-रक्षस्य[f]- -स्यः[d] मै ३, ७, ७; ४,८,५.

अरगराट[g]- -टेषु शौ ६,६९,१.

अ-रज्जु[h]- -ज्जुभिः ऋ ७,८४, २; -ज्जौ ऋ २,१३,९.

अरट्वु[i]- -ट्वे ऋ ८,४६,२७.

१अरण[j]- -णः ऋ २, २४, ७; ५, २, ५; ६, ७५, १९; ७, ४, ८; खि ४, ५, ३७; काठ २, ११; क २, ५; कौ २, १२२२†; शौ १, १९, ३†; ५, १०,२; ७, ११३, १; पै ९, १३, २; १०, ११, १; १३, ३, १४; -णम् ऋ ३, ५३,२४; ५, ८५, ७; ८, ४, १७; १०, ११७, ४; काठ ३१, १४[k]; शौ ५, २२, १२; पै ६, २२, १७; ८, १२, १०; -णस्य ऋ ७, ४,७; मै ४, ६, ६; -†णाः ऋ ८, १, १३; शौ २०, ११६, १; -†णानि ऋ ६, ६१, १४[l]; तै ७, २, ७, ५^{2}; काठ १७, १८; ३०, ३^{2};\$; क ४६, ६^{2};\$; -णाय मा २६, २; का २८, १,३; शौ ६, ४३, १; पै १९, ३३, ७; -णे ऋ १०, ६३, १६; -णेभिः शौ ७, ५४, १; -णेभ्यः खि ५, १, २; मै २, २, ६; काठ १०, १२; पै १९,१५,५. [°ण- आ°,उद्°, सम्°]।

?१आरण[m]- -णाय[n] मै ३,१४ २०.

१अरण्य[o]- -ण्याय[n] मा २४, ३९; का २६,८,४; तै ५, ५,१६, १, काठ ४७,६.

---

[a]) विप. (पथिन्-, मनस्-, मनीषा- प्रभृ.)। बस. अन्तोदात्तः (पा ६,२,१७२)।

[b]) विप. (हुव- न.) इति GW. GRV. प्रभृ. (वैतु. वें. सा. अन्यथावदौ)।

[c]) विप. (पथिन्-, मध्यम-पर्ण-)। तस. नञ्-स्वरः। उप. तृस.। [d]) पाभे. २अपरिपरः काठ २४,६ द्र.।

[e]) अरक्षोहतम् इति मुपा. स्वरो भ्रष्टः।

[f]) विप. (पथिन्-)। तस. अन्तोदात्तः (पा ६,२,१५६)।

[g]) व्यु.? सा. २अर्- + ?गर्- *(<√गॄ [शब्दे]) + ?अट्- (<√अट्) इति उस. इव भावयन् स्वरतो मिथ्यात्वं प्रति पर्यनुयोज्यः। वाच्यस्याऽस्पष्टत्वाद् भूयोविमर्शस्याऽप्रतिहतोऽवसरः द्र.। [h]) विप. (सेतृ- [१मे स्थ.]), नाप (बन्धनागार- [सा. प्रभृ.])। सस्व. अ-रक्षस्- टि. द्र.।

[i]) व्यु.? प्रकरणात् व्यप. संभाव्येत।

[j]) विप, नाप.। व्यु.? √*अर् (संसर्गप्रतिबन्धे) + कर्तरि ल्यु>अनः प्र. लित्-स्वरश्च (पा ३,१, १३४; ६ १,१९३)। या. (३,२; ११,४६) अनु =अ (=अप) + ?१रण- [=ऋण- (तु. पावा ६, १, ८९; ऐब्रा ७, १३; यस्थ. स्क. दु. च) इति वा, =अर्ण- (MW.) इति वा, =√रम्> *२रण- इति वा] इति कृत्वा बस. इति वा यस्मिन् कल्पेऽन्तोदात्तः प्रसज्येत [पा ६, २, १७३]। नैप्र. *अपार्ण- (प्रास. पूप. प्रकृतिस्वरम्) >°अआर्ण- > *आर्ण- > यनि. इति वाऽभिसंधीयेत। अ + ?*२रण- (कर्त्रर्थे ?<√रम्) इति कृत्वा तस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६, २, २) इत्यपरा क्वाचित्की व्यु. (तु. वें. ऋ ६, ७५, १९ प्रभृ., सा. ऋ २, २४, ७; ६, ७५, १९; ७, ४, ८ प्रभृ.)। अथ ?*१अर्- इति परार्थे सना. इति कृत्वा ततः व्यु. पर्यैष्येत्यपि मतं भवति (WW १, ८४)।

[k]) सपा. तैब्रा ३,७,६,७ अमतिम् इति पाभे.।

[l]) =सपा. तैब्रा २,४,३,२। मै ४,११,२ अरण्यानि इति पाभे.।

[m]) पाठः? पपा. हि १अरण्य- इति प्राति. प्रादर्शि (तु. मा २४, ३९ प्रभृ.)। यनि. तावदुभयी व्यु. संभवति ताद्धिती सामासिकी च [='अरणानाम् अग्राम्यप्रदेशानां राजा' इति कृत्वा तद्राजीयः अञ् प्र. उसं. (पा ४, १, १६८) ञित्स्वरश्च। यद्वा 'आगतमधिकारेऽरणं यस्य' इति कृत्वा मध्यपदलोपः २आ-अरण- [यद्र.] इति बस. स्यात् पूप. प्रकृतिस्वरश्च (पावा २,२,२४; पा ६,२,१ [तु. आ-देव-])]।

[n]) सपा. आरणाय<>अरण्याय- इति पाभे.।

[o]) 'अरणेऽधिकृतः' इति कृत्वा तद्राजीयः ञ्यः प्र. उसं. (पा ५,३,११२) वृद्ध्यभावश्च [तु. द्विपू. टि.]।

१*२अरण[a]-

१अरणी[b]- -णी शौ ७, ११३, १; -णीम् ऋ १०,१२४,२. नाभि

२अरण्य[c]- -ण्यम् मा २५, ३; का २७, ३, २; तै ५, ७, ११, १; ¶६, २, १०, ७; ५, ११, २; मै ¶१, ९, ७; ११, ६; ¶२, १,६; ३, १५, ३; ¶काठ ९, १६; १४,७; ३०, १; ५३, १$; क ४६, ४¶; शौ १२, १, ११; ५६; पै ६, २२, १७; १७, २, २; -¶ण्यस्य मै ४, १, १; काठ ३०, १०; क ४६,८; -ण्यात् मै ४, १, १¶; काठ १९, ११¶; क ३१, १¶; शौ २, ४, ५; पै २, ११, ५; ६, २२, १७; -ण्यानाम् मा १६, २०; का १७, २, ४; तै ४, ५, ३, १; मै २, ९, ३; काठ १७, १२; क २७, २; -ण्यानि ऋ १०, १४६, १?[d]; मै ४. ११, २‡[e]; पै १७, ६, ४; -ण्याय तै ७, १, १७, १; काठ ४१, ८; -ण्ये ऋ ६, २४,१०; खि ७, १,१[f]; मा ३, ४५; २०, १७; का ३, ५, २; २२, १,४; तै १, ८, ३,१; ¶२, १, १०, २; ५, १, ६; मै १, १०,२; २०¶; २, ५, ५¶; काठ ९, ४; ¶२१,९[g]; ¶३०, १०; ३८, ५; क ८, ७; ४६, ८¶; पै १, ९९, ३; -†ण्येषु ऋ १,१६३,११; मा २९,२२; का ३१, ३, ११; तै ४,६,७,४; काठ ४६,३. ⌊°ण्य- अन्यतस्°⌋.

आरण्य,ण्या[h]- -ण्यः मा ६, ६; २४, ३०; ३२; ३८; का ६,१ ७; २६, ६, ५; ७,२; ८,३; तै २, १,१०,२¶; ५,५, १२, १; मै २, ५,५¶; ३,१४, ११; १३; काठ ४७, २; पै १५, १२, ७; -ण्यम् मा १३, ४८-५१; का १४,५,२-५; तै १,६, ७, ४¶; ४,२, १०,१; २; $३^{२}$; ४; ¶५, २,८, ६; ९, ३; ५$; ४, ५,२; ¶मै १,४, १०; ६,५; ११,८; २, ७, $१७^{५}$ $; ३, २, ५; ४, ३; १०; ४, ४, १; काठ १२, ७; १६, $१७^{४}$; २०, ८; २१, ६; २९, ८; ३२, ७; क २५, $८^{४}$; ३१, १०; २१¶; -¶ण्यस्य तै १, ६, ७, $३^{१}$; मै १,४, १०; काठ ३२,७; -ण्याः मा १४, ३०; १८, १४; ३१, ६‡; का १५, ९,४; १९, ५, २; ३५, १,६‡; ¶तै १, ६,७, ३; २, ४, ६, २; ३, १, ४, २$; ४, ३. ५; $४, ३, १०, २; ७, ५, २; ५, १, ४, ३; २, ५, ५; ९, ५; ४, ९, २; १२, २; ६, १, ८, १; ३, ७, ५;५, ११, २; ७, २, २, १; ३, ४, १; ¶मै १, ६, ५; $२, ८, ६; ११, ५; ३, २, ३; ९, ७; ४, ३, $२^{२}$; काठ ७, ८; १२, ७; १३, १२; १७, ५; १८, १०; २०, ३; २८, १०; २९, $८^{२}$; ३०, ८; $९^{२}$; ३५, १५; क २६, ४¶; २८, १०; ३१, ५¶; ४५, १¶; शौ ५, २१, ४; ६, ५०, ३; ११, २, २४; ७, २१‡; ८,८; १२, १, ४९; १९, ६,१४‡; पै ३, ३२, ६; ५, २२, ५; १५, १३, ८; १६, १०६, ४; १५५, १; १७, ५, ७; -ण्यात् काठ २५, ५; ३०, १०; क ३९, २; ४६, ८; -ण्यान् ऋ १०, पशू

---

[a] व्यु. ? √*अर् (तपनदीप्त्योः) + करणे ल्युट् प्र. लित्-स्वरश्च (पा ३,३,११७;६,१,१९३ ⌊=ज्वलनपरिणामितापजनने करणम्⌋) । अग्न्युत्पत्तिकारणताविशिष्टे तात्पर्यदर्शने सदृशः सन्तोऽपि √*अर् (गतौ) इत्यतः व्यु. आहुः या. (५, १०) प्रभृ. । यत्तु या. मतमुदाजिहीर्षुरपि सन् MW. यनि. नापू. सरूपात् प्राति. अभेदमाह, तन्मन्दम् । या. मतमनु मौस्थि. च तयोः प्राति. पार्थक्येन निर्देशार्हत्वात् ।

[b] स्त्री. ङीप् प्र. (पा ४,१,१५) स्वरेऽभेदकरः ।

[c] स्वार्थिकः यप् प्र. उसं. [पा ५, २, १२० (तु. या. ⌊९, २९⌋ दे. ⌊५, ३⌋ यौ १अरण- इत्येतदीयां व्यु. एवाऽतिदिशन्तौ तस्मादभेदमिव यनि. तद्धितगम्यं प्रतिपादुकौ भवतः ⌊तु. ऋ ६, ६१, १४ यत्रत्यस्य १अरण- इत्यस्य स्थाने मै ४, ११, २ इत्यत्रत्यः २अरण्य- इत्यात्मकः पाभे. अपि यनि. व्यु. श्रौतं लिङ्गं स्यात्⌋; वैतु. पाउ ⌊३.१०२⌋ √*अर् ⌊गतौ⌋ + अन्य ⌊न्⌋ प्र. इति निर्माध्यमा व्यु. इति)] ।

[d] द्विरुक्त्योः सरूपयोर्मध्य एकं यनि. द्वि३ एकं च ?अरण्यानी- (तु. टि.) > सं१ (तु. या. ⌊९, ३०⌋) इति वोभे अपि रूपे द्वि३ इति वेत्यत्र भूयोऽपि विमृश्यताम् । [e] पाभे. अरणानि ऋ ६,६१,१४ द्र. ।

[f] सपा. खिसा ६,१; १३,१ इरिणे इति पाभे. ।

[g] सपा. मै ३,३,९ वनेषु इति पाभे. ।

[h] तात्रभविकः णः प्र. (पावा ४,२,१०४) तत्-स्वरश्च ।

९०, ८?[a]; ¶तै १, ६, ७, ३; २, ५, ११, २; ५, १, ४, २; २, ९, ५; ६^{२}; ४, ३, २^{१}; ५, ५, २; ६, ६, ४, ५; ७, ३, १४, १\$; ¶मै १, ४, १०^{२}; ३, १, ५; २, ७; ३, ६; ४, ४, ६; ८, ८^{१}; ¶काठ १९, ५; २०, ५; ८; २१, ७; २८, १०; ३२, ७^{२}; ४३, ४\$; ¶क ३०, ३; ३१, ७; १०; ४५, १; पै ९, ५, १२?†[a]; -ण्यानाम् तै ५, ४, ३, २; काठ ३७, ४; -¶ण्येन मै १, १०, २०^{१}; ३, ३, ४; काठ २१, ६; ३६, १४; क ३१, २१; -ण्येभ्यः काठ २६, २; क ४०, ५; -ण्येषु तै ५, ४, ४, ३¶; -ण्यैः शौ ३, ३१, ३.

अरण्यानि[b]- -निः ऋ १०, १४६, २; ३; ५; -निम् ऋ १०, १४६, ६; -न्याः शौ १२, २, ५३; पै १७, १५, ३; -न्याम् ऋ १०, १४६, ४.

?अरण्यानी[c]- -०नि ऋ १०, १४६, १?[d].

¶अरण्ये(ण्ये-अ)नुवाक्य[e]- -क्यः मै ३, ३, १०^{४}; काठ २१, १०^{१}.

१अरणि[f]- -णयः पै १३, ३, ३; -णिभिः ऋ १, १२७, ४; १२९, ५; -¶णिभ्याम् मै ३, ६, ९; -णी ऋ १०, १८४, ३; मै १, ८, ९¶; ¶काठ ८, १०^{२}; २३, ६; २६, ३; ७; ¶क ७, ६^{१}; ४१, ५; शौ १०, ८, २०; पै १६, १०२, ७; -ण्योः ऋ ३, २९, २; ७, १, १; ¶तै ३, ४, १०, ४-५; †काठ ३४, १९; ३९, १५; †क ४८, १; †कौ १, ७२; ७९; २, ७२३; †जै १, ७, १०; ८, ७; ३, ५९, १५; पै ११, १, ३.

शिशुं जनिष्ट

?२अरणी[g]- -णी ऋ ५, ९, ३.

---

[a] पाठः (तु. तैआ ३, १२, ४)? आरण्याः इति शोधः (तु. मा ३१, ६ प्रमृ.; ऋ १०, ९०, ८ वायव्यान् टि. च)।

[b] व्यु. ? १अरण्य- + (√जन् > जनि- > ज्ञि*->) *ग्नि- (=ग्ना- यद्र.) इत्येवम् 'अरण्या (=अरणेधिकृता) ग्निर्माता' इति कृत्वा कस. सास्व. च। एस्थि. उप. गकारस्य नैप्र. नकारसमापत्तौ *अरण्यन्नि-> यनि. इत्यभिसंधिः (तु. या. ⌊९, ३०⌋ यत्र अरण्यपत्नी- इति शब्दः व्यु. ग्ना- इत्यनेन कमपि मौस्थि. संबन्धं संकेतयेत्; वैतु. सा. ऋ ⌊१०, १४६, २⌋ नाउ. ?अरण्यानी- इत्यस्य ह्रस्वाऽऽपत्त्या सिषाधयिषुः सन् मौस्थि. व्यु. व्यत्यासुकः ⌊जनि->*जनी- इति परिणामक्रमो भवति न तु *जनी->जनि- इत्यभिसंधेः⌋)।

[c] ङीष् प्र. (पावा ४, १, ४५; वैतु. पा ४, १, ४९ आनुगागमपूर्वकम् १अरण्य- ⌊?⌋ इत्यतः प्र. इति)। तत्-स्वरः। एस्थि. उप. दीर्घान्तमित्येव नापू. विशेषः। यद्वा मौस्थि. ङीषन्तेन सतैव उप. नापू. दिशा स्वतन्त्रः कस. द्र.।

[d] तु. सस्थ. टि. १अरण्य- > -ण्यानि। यत्त्वेकं रूपं द्वि३ एकञ्च सं१ स्यात् (तु. या. वें. सा. च; वैतु. GW. NW. चोभे अपि रूपम् सं१ इति, ORN. चोभे अपि द्वि३ इति)।

[e] विप. (अरण्ये गत्वाऽध्येतव्याऽनुवाकाम्नात-गण- ⌊तु. भा. ⌊तैब्रा १, ७, ७, ३⌋ PW. प्रभृ. च⌋)। उस. उप. ण्यत् प्र. कृत्-स्वरश्च प्रकृत्या (पा ६, २, १३९ ⌊तु. वैप२ आरण्येऽनूच्य- इति यत्र कृत्यः क्यप् प्र.⌋)।

[f] नाप. [(अश्वत्थात्वरोहिद्वृक्ष-निर्मित- ⌊तु. पै १३, ३, ३⌋ अग्निमन्थनसाधन-उत्तराधरात्मक-काष्ठद्वय-)]। व्यु. ? √*अर् (तपने वा दीप्तौ वा) > *३अर्- (=अग्नि-) + जनि- (=प्रादुर्भाव-) इति कृत्वा बस. पूप. प्रकृतिस्वरम्, नैप्र. वर्णलोपः शकन्ध्वादित्वञ्च द्र. (तु. ?*२अरण- ⌊तेजोहिरण्य-वैशिष्ट्यञ्च निर्मन्थनक्रियायोगश्चाप्यत्र श्रौतं लिङ्गम् ऋ १, १२७, ४; १२९, ५; १०, १४८, ३⌋; वैतु. या ५, १०, तदनु पाउ २, १०२, ते ते प्रागर्वाञ्चो विवृतश्च <√*अर् ⌊प्राप्तौ⌋ कृत्वा संभेदुकवृत्तय इव)।

[g] यनि. सत्तातः संदेहो भवति। कथमिति। स्वरतश्च संबन्धतश्चाऽनुपपत्तेरिति। तथाहि। स्वरतस्तावत्। नापू. + ङीष् प्र. (पावा ४, १, ४५) इति कृत्वाऽन्तोदात्तप्रसङ्ग इति। अथ संबन्धतः। प्र१ इति कृत्वा हि PW. GW. प्रभृ. जनिष्ट इति इति क्रिप. अस्य संबन्धमाहुः। तन्नोपपद्येत। अरण्या अग्नेः प्रादुर्भावयितृत्वे सति स्वतस्तत्कालिक्याः क्रियाया योगतः प्रादुर्भवितृत्वाऽभावात्। ननु ण्यर्थे क्रिप. एतदिष्येतेति। नेति। कथमिति। श्रुतिलिङ्गतः सामर्थ्याऽभावात्। दाशतय्यां हि

२अ॒-रणि,णी[a]- -णिम् शौ १, १८,२; पै २०,१७,९; -णीम् पै २०,१८,८.

?अरणीय॒मान[b]- -नः मै ४, ९, ५.

१,२अ॒रण्य-, अरण्यानि॒- १,२अरण- द्र.

१अरति॒[c]- -तये ऋ ७,५,१; -†तिः ऋ १, ५९, २; ⌊१२८, ६; (८, १९, १; ३९, ६)⌋; २,२, २; ४, २; ४, २, १; ६, ३, ५; १२,३;६७, ८; १०, ३, १; २; ६; ७; ४५, ७; ६१, २०; मा १२, २४; का १३, २, ७; तै ४, २, २, २; मै २, ७, ९; ४, १४, १५[2]; काठ १६, ९; कौ २,८९६; ८९७; जै ४, १३, ९; १०; -तिम् ऋ १, ५८, ७, ⌊१२८, ८ (५, १, ७; ६, १४,२) ७, १६,१⌋; २, २, ३; ३,१७, ४; ४, १, १; ३८, ४; ६,७, १; १५, ४; ४९, २; ७, १०,३; ⌊(१,१२८,६) ८, १९, १ (३९, ६)⌋; २१; १०, ४६, ४; मा ७, २४; १५, ३२; ३३, ८; का ७, १०, १; १६, ५, १४; ३२,१,८; तै १, ४, १३, १; ४,४, ४, ४; ६, ५, २, १; मै १, ३, १५; २, १३, ८; ४, १३,५; १४,३; काठ ४, ५;१८, २१; २८, १; ३९, १५; क ३, ५; कौ १,४५; ६७; १०९; २, ९९; ४९०; १०३७; जै १, ५, १; ७, ५; १२, ३; ३, १०, १; ३८,४; ४, २९,३; पै २०, ९, ४†; -तीन्[d] मै २, ६, १२; काठ १५,८.

?२अरति॒[e]- -तौ ऋ ५, २, १; पै १८,२५,७†.

स्वरभावाऽभावाभ्याञ्चाऽङ्गभावाऽभावाभ्याञ्च चतुर्धा व्यूढस्य सतोऽस्य क्रिप. २० निगमा भवन्ति । तेषु मध्ये १९ निगमेषु ण्यर्थाऽभावे विप्रतिपत्त्यभावात् प्रकृते विंशे निगमेऽपि ण्यर्थो नैव संभाव्येतेत्यर्थात् यनि. रूपम् नापू. एव प्र२ इत्येवं प्रतिपद्य क्रिप. तत्परतया वचनव्यत्ययं चिकारयिषन्तौ वें. सा. प्रत्यपि ण्यर्थविषये समानं चोद्यं द्र.) इति । अरण्याः कर्तृत्वे प्रतिहते कथं वा. इति । उच्यते । अत्र न॒वो ज॒निष्ट अर॒णी इत्येत्रं मूलतः सतः पादस्य स्थाने वर्तमानः शोध-सापेक्षः पाठः द्र. । एतदनु ⌊यं॒>⌋य॒ः ⌊शि॒शुं>⌋शि॒शुर्, ⌊न॒वं>⌋नवो, ⌊धर्ता॒रं>⌋ धर्ता॒ अ॒रं, ⌊अग्नि॒>⌋अग्नि॒ः, ⌊स्वध्वरं॒>⌋ स्वध्वर॒ः इति द्वितीयान्तानां प्रथमान्ततया शोधः क्रियेत, अर॒णी इति च सप्त२ सद् अग्नि-प्रादुर्भावाऽधिकरणतया योज्येत (तु. ऋ ७,३,९; १०,३१,१० यत्र यक्र. मात्रो॒ः इति पित्रो॒ः इति पदे सपा. श्राव्येते, ऋ ८, ७, ५ यत्रत्ये चरमे पादेऽप्येवं जात॒म् इति प्र१ सत् कर्तृत्वेन अ॒नु···अष्ट इत्यनेन क्रिप. योज्येत रो॒दसी इति च सप्त. विषयेऽत्यन्तसंयोगकरणी द्वि. द्र.; वैतु. वें. सा. प्रमृ. रो॒दसी इति प्र२ इति कृत्वा वाक्यपार्थक्येन कर्तृतया योजुकाः) ।

a) नाप. (आर्ति-, अलक्ष्मी- ⌊सा.⌋) । तस. नञ्-स्वरः (पा ६,२,२) । उप. <√रण् 'मोदे' (वैतु. सा. ⌊पक्षे⌋ <√*अर् ⌊प्राप्तौ⌋ इति) ।

b) पाठः ? च; अह॒ः । अ॒नी । य॒मानः इति पपा. च ? अ॒हरह॒र्णीय॒मानः इत्यनुष्टुप्पादतया शोधः द्र. (तु. सपा. तैआ ६, ५, ३ अ॒हरह॒र्न॒यमानः इति च ; वैतु. तैआ ४, ४, १; ६, १ BC. अ॒ह्णीयमानः इति च पाभे.) ।

c) व्यु. ? √*अर् (प्राप्तौ) +अतिच् प्र. इति संप्रदायः [तु. पाउ (४, ६०), ते ते प्रागर्त्राञ्चो वित्रतोऽर्थ-वैशिष्ट्ये सत्यप्येनां व्यु. अव्यभिचारुकाः; वैतु. VVS १०४ √*अर् इत्यतो निष्पादुकः, उ. म. (मा. यस्थ.) नैप्र. =*अलंमति॒- इति, म. (गपू.) भा. (तैब्रा २,५,४,४) अ॒+(√रम्>)र॒ति- इति कृत्वा बस. अन्तोदात्तः (पा ६,२,१७२) इति] ।

d) सपा. तै १, ८, १०, २ तैब्रा १, ७,४,३ अ॒रातिम् इति पाभे. ।

e) सा. (तु. यनि. स्थ.) अरमणीयप्रदेशाऽरण्यान्यतराऽभिधानं सत् नापू. सरूपात् प्राति. भिन्नमेतत् यनि. इतीव व्यु. भेदमपश्यन्नप्यभिसंदध्यात् । एवं BW. पाठः असाधुरिति कृत्वा अ-रत्नि॒- इति प्राति. शोधतया ध्रियेतेति । न तु पृथक् प्राति. इहाऽपेक्ष्येतेति मतं भवति । नापू. प्राति. एव श्रुतिस्वारस्यस्य सुस्फुटत्वोपगमात् [जना अस्याऽनीकम् (अस्मिन्) अरतौ निहितं सन् न मिनत् (भवत्) पुरः पश्यन्ति (=क्षणमात्रमेव निहितमवतिष्ठते । क्षणेनैव च जनैस्तत् ⌊अस्मिन् न मिनत्=⌋ सर्वत्र संचरमाणं प्रत्यक्षीक्रियते)] ।

१अरत्नि[a]- -त्निः तै २, ५, ७, ५¶; -¶त्निना तै ५, २, ५, १; -¶त्निम् तै २, ५,७,५; -त्नी मा २०, ८; का २१, ७, ७; मै ३, ११, ८; ४, ६, ३^{1}¶; काठ ३८, ४¶; -त्नीन् शौ १९, ५७,५; पै ३, ३०,६; -त्नौ ऋ १०, १६०, ४; तै २, ५, ७, ५^{1}¶; शौ २०,९६,४†; -त्न्योः पै १६,१४७,७. [°त्नि- अष्टन्°, एकत्रिंशत्°, एकविंशति°, एकादशन्°, त्रयस्त्रिंशत्°, त्रयोदशन्°, त्रयोविंशति°, दशन्°, द्वादशन्°, नवन्°, पञ्चदशन्°, पञ्चन्°, पञ्चविंशति°, षष्°, सप्तदशन्°, सप्तन्°, सप्तविंशति°].

¶अरत्नि-मात्र[b]- -त्रम् मै ३, २, ४; काठ २०,३; क ३१,५.

¶अरत्नि-मात्री[c]- -त्री मै ३, १, २ ; ७; काठ ६, १; क ३, १२; -त्रीम् काठ १९, १; ६; क २९,८;३०,४.

?२अरत्नि[d]- त्नयः ऋ ८, ८०.८.

¶अ-रत्निन्[e,f]- -त्निनः मै ४, ३,८.

अ-रथ[g]- -†थाः ऋ ५, ३१, ५; ९, ९७, २०; १०, ९९, ४[h]; तै १, ६,१२,६; मै ४, १२, २; काठ ८, १६; शौ ११, १२, २४$; -थेभ्यः[i] मा १६, २६; का १७, ३,५; तै ४,५,४,१.

अ-रथी[e]- -थीः ऋ ६, ६६,७.

अरदु[j]- -दुः खि ५ १५,१४.

?अरदु-परम[k] शौ २०,१३१,१५.

अ-रध्र[e]- -ध्रम् ऋ ६,६१,३; -ध्रस्य ऋ ६,१८,४.

---

a) नाप. (⌊आ कूर्परात् प्रसृतकनिष्टिकाङ्गुलिपर्यन्त-प्रमाण-विशेष-⌋ कूर्पर-)। व्यु.? १अर-+(√तन्>) *त्नि- इति तस. उस. वा (=प्राप्त्यर्थं तनने तात्पर्यम्) इति कृत्वा सास्व. वा उप. प्रकृतिस्वरम् वा द्र. तेन नैप्र. *अर्त्नि- इत्यत्र पूप. अन्तेऽकारोपजन इत्यभिसंधिः (तु. कुर्मन्->कुर्म>पंजा. करम- प्रभृ.); वैतु. पाउ. (४ २) √*अर्(प्राप्तौ)+ अत्निच् प्र. इति कृत्वा चिदन्तोदात्त इति, WW १, १५७ <√*अर्(वलने) इति।

b) उस. उप. √मा (बधा) + कर्मणि त्रः प्र. (तु. पाउ ४, १६७) कृत्-स्वरः प्रकृत्या च। पाप्र. उप. तद्धितस्य मात्रचः प्र. सतः मौस्थि. स्वरूपमिति द्र.।

c) उप. मात्र->मात्री- इति परिणामस्य तिस्रो विधाः संभवेयुः। यनि. उप. अनाम्नि सति मात्रच् इति प्र. चित्स्वरकरस्तदन्तात् स्त्री. ङीप् (पा ४, १, १५) इति प्रथमा विधा परिचितचरी। √मा (बधा.) + त्रिः प्र. इति कृत्वा *मात्रि- इत्यस्य भिन्नस्य प्राति. सतः स्त्री. ङीषन्तत्वं स्यात् (पावा ४, १, ४५) इति द्वितीया विधा स्यात्। -मात्र->*-मात्रक->*-मात्रिका->-मात्रि आ->-मात्री- इति चरमा विधा नैप्र. द्र. (तु. अम्बाली-)। तद् एस्थि. एतासामुपादेयत्वतारतम्ये विमृशा धीः प्रमाणम्।

d) यनि. सत्तातः संदेहो भवति। अपेक्षाया अदर्शनात्। ननु अपा√वृज् इत्यनेन निवारणार्थेन सता कर्मसंबन्धेन युक्ततया श्राव्यमाणं किञ्चिदशुभमेव स्यादिति कृत्वा यनि. १संख्याकात् सरूपाद् भिन्नार्थं सद् भिन्ननिष्पत्तिकतयाऽभ्युपेयमिति (तु. सा. BW. च अ+⌊√रम्>⌋ *रत्नि- इति कृत्वा तस. इति। तथा सति स्वरतश्चोद्यस्याऽपरिहार्यत्वं तु द्र.। अतोऽस्मिन् पक्षेऽपि उप. भावे इति कृत्वा बस. एव सुवचः स्यात् ⌊तु. वें.⌋)। मा त्वेवं मानि। अपा√वृज् इत्यस्य परतः पृथक्कृतिपूर्वकम् आभरणे वृत्त्युपगमाद् अपाऽऽङोरर्थयोर्विषयविभागेन कस्यचिद् वस्तुनः कुतश्चिदपकरणे कस्मैचिदपरस्मै चाऽऽवर्जन इत्यभिसंधेः (तु. अप √मे>मि, अपा √मे>मि इत्येतयोः शौ ६, ११७,१ इत्यत्र मै १, १०, २ इत्यत्र च समानप्रकारको विवेक इहोक्तां दिशं परिपुष्णन्निवाऽऽङ्गयोगवति मै. स्थ. सुभर इति क्रिप. निदर्श्यमानः)।

e) तस. नञ्-स्वरः।

f) उप. रत्निन्- (सेनानी- प्रभृ. ⌊तु. वैप४⌋)।

g) विप.। बस. अन्तोदात्तः (पा ६, २,१७२)।

h) वा. सस्थ. टि ?द्रोण्यश्व- द्र.।

i) सपा. मै ४, ९, ४ काठ १७, १३ क २७, ३ वरूथिभ्यः इति पाभे.।

j) व्यु.? प्रकरणतो वृक्षविशेषस्य नामेति सुलभम् (तु. नाउ. टि. ⌊पाग ४, २, ८०⌋। यत ऋश्याद्यन्तर्गते अरडु (ड्ड)- इत्यत्रेह तात्पर्यमिति संकेतलाभः स्यात्)।

k) तु. खि ५, १५, १४ अरदुः परमः यत इहाऽपि पदद्वयाऽऽत्मक एव पाठः मौलिकतया व्यवसीयेत (वैद्ध.

अ-रपस्[a]- -†पः[b] ऋ ⌊१०, १५, ४; ३७, ११⌋; मा ८, ५$; १९, ५५; का ८, २,१$; २१, ४,५; तै २, ६,१२,३; मै ४, १०, ६; काठ २१,१४; शौ १८, १,५१; पै १९, ३०, ३; २०, ६, २†; -पाः ऋ २, ३३, ६; ८, १८, ९; १०, १३७, ५; तै ३, २, ८, ४; शौ १, २२,२; ४, १३, ४†; पै १,२८,२.

अर-मणस्- २अर- द्र.

†**अर-मति**[c]- -तिः ऋ ⌊(१, ३५, ८) २,३८,४⌋; ७,१, ६; ३४, २१; ८, ३१, १२; १०, ६४, १५; ९२, ४; तै ४, ३, १३, ६; -तिम् ऋ ५, ४३, ६; ५४, ६; ७, ३६, ८; ४२, ३; १०, ९२,५.

अ-रममाण[d]- -णः ऋ ९, ७२,३.

अररिन्द[e]- -न्दानि ऋ १, १३९, १०.

†**अ-ररिवस्**[f]- -वान् ऋ १, १४७, ४; -रुषः ऋ ⌊१, १८,३[1]; ७ ९४, ८⌋; १५०, २; ३, १८, २; ५, ७७,१; ⌊(१, ३६, १५) ७,१,१३⌋; ९४, ८; ९, २९,५; मा ३, ३०; का ३, ३, २२; मै ४,१२,६; काठ ७,२; ३५, १४; क ५,२; ४८,१३; -रुषे ऋ ७, ५६,१९; मै ४,१४,१८.

अररुषी- -षीः शौ १९, १५, २; पै ३,३५,२; २०,२४,६.

अररु[g]- -रुः तै १, १, ९, १[2]; २;

RW. अरदुपर्णः इत्येकं पदमिति । परमः इत्यस्य च स्थाने पर्णः इति सुपठः शोधः द्र.) ।

a) विप. (गृह-, वात- प्रभृ.) । बस. अन्तोदात्तः (पा ६,२, १७२) ।

b) अदन्तं प्राति. इति परमतमनभिमतमिव भवति (तु. भा. K. च; वैतु. सा. उ. म. PW. MW. NW. च) । कथमिति चेत् । उच्यते । उ. म. च स्वपक्षपुष्ट्या उदाहृतस्य यास्कीयवचनस्य तन्मतविनाशकत्वाद् अरपः इत्यस्य न. द्वि१ सतः क्रिवि. इति कृत्वा वा. सुवचतरत्वाच्च । यच्च सा. (तै ३, २,८,४) विश्वे इत्यनेन सामानाधिकरण्यमिच्छन् अरपाः इति प्र३ आह, तदप्यसत् । एधते इत्यैकवचनिक्या क्रियया अरपाः इत्यस्य संबन्धस्य निगदस्पष्टत्वादिति (तु. जायते विन्दुते इति सांनिध्येन श्रूयमाणे ऐकवचनिके क्रिप.) ।

c) अरम् > अरम् > अर-मति- इत्याकारिका मतिरर्वाचामभियुक्तानामत्र यद् भवति (तु. W. प्रभृ.), तद् असद् इवाऽऽभाति । पपा. अवग्रहाऽऽभावात् कामं नञ्-समास इह भवतु, न तु पराभिमतः बस. । रमति- इत्येतत् प्राति. हि निद्-अनिद्-अन्यतर- अति- प्रत्ययान्ततया (तु. पाउ ४, ६५) मनोबन्ध-तद्वद्-अन्यतर-वाचकतया च श्रुत्यन्तरप्रसिद्धम् (तु. शौ ६, ७३,२; ३; ७, ७९, २) । अत्र चैतत् प्राति. उप. भवति नञ् च पूप. भवतीत्यत्र बाह्वृचश्रुत्यन्तरसाधारण्येन विशेषणमात्रतया अनर्वन्- इत्येतेन अनेहु- इत्येतेन च साहचर्येण च श्रूयमाणं ज्ञापकं भवेत् (तु. ऋ ८, ३१, १२) । उत्तरपदाद्युदात्तस्तावत् बसं. (पा ६,२,११६) ।

d) तस. नञ्-स्वरः । उप. यद्र. ।

e) नाप. (उदक- इति वें. सा. ⌊तु. निघ १, १२⌋, सोमाभिषवणीयपात्र- इति PW. GW. प्रभृ.) । व्यु. ? *१अररि- [=अ + (√रा ⌊दाने⌋ > कर्तरि वा भावे वा) ररि- इति बस. वा (=अदातृक-) तस. वा (=अदत्त- यस्मिन् कल्पेऽन्तोदात्तस्तु दुरुपपदः द्र.)] इति कृत्वा तत्पूर्वः (√दा ⌊दाने⌋> कर्तरि) द- इति उस. इति दे. (१,१२) यस्थ. सा. च ; पूर्वस्मिन्नेव कल्पे पूप. <√*अर् (गतौ) वेति सा. ; *२अररि- (=कपाट-पर्यायः ⌊व्यु.?⌋) + (दा ⌊अवखण्डने⌋ > कर्तरि) द- इति कृत्वा उस. इति PW. अनु GW. L ४४१ । सर्वथापि °त्वेव पूप. प्रकृतिस्वरोऽनुपपन्न इति कृत्वा कोऽपि भूयो विमृश्यस्वरूपः बस. एव शरणीयः ।

f) अररिवस्- (√*अर् ⌊हिंसायाम्⌋ + क्वसुः प्र. इति मतं द्र.)।

g) विप., नाप. (रक्षस्-, भ्रातृव्य- ⌊काठ २५,४⌋ प्रभृ.) । व्यु. ? (√*अर् ⌊संसर्गप्रतिबन्धे⌋ + भावे विच् प्र.) *अर् + *१अरु- (√*अर् ⌊संसर्गप्रतिबन्धे⌋ + कर्तरि उन् प्र. उसं. ⌊पाउ १,९⌋) इत्येवम् उस. उप. प्रकृतिस्वरं स्यात् (=बाधया बाधमान-) इति प्रथमः कल्पः । यद्वा २अर्- (√*अर् ⌊संसर्गप्रतिबन्धे⌋ + कर्तरि विच् प्र.) + अ + र- (< √रा ⌊दाने⌋) इत्येवं कस. =अः (बाधमानः) चासाव् अरः (अदाता) च इति कृत्वा निन्दाऽर्थे उल् प्र. तद्धितः उसं. (पा ५, ३, ७४) लित्वाच्च स्वरस्तदवस्थ इति द्वितीयः कल्पः । अथाऽपि वा *२अर्- इत्यस्यैवाऽतिशयितार्थेऽभ्यासः स्यात्, नापू. दिशा प्र. स्वरश्चेति तृतीयः

३[a]; मै ४, १, १०^{१}; काठ १,९; २५,४^{१}¶; ३१,८^{५};¶^{१}; क १,९; ३९, १^{१}¶; ४७,८^{५}; ¶^{१}; शौ ६, ४६,१[b]; -रुम् ऋ १,१२९, ३; १०,९९, १०; मा १, २६; का १, ९, ४; मै १, १, १०; ४, १, १०; काठ १, ९; २५, ४; ३१, ८; क १,९; ३९, १; ४७,८; -०रो मा १, २६; का १,९,४; पै २,३७,४.

¶अ-रशान्[c]– -नम् काठ २६, ६; क ४१,४; -नान् मै ३,९,४.

अ-रश्मन्[c]– -श्मानः ऋ ९,९७,२०.

अ-रस,सा[c]– -०स शौ ६, १३८,३; -०स शौ ४, ६,६; पै १, ६८, ४; ४,१७, ४; ५, ८, ५; -सः शौ ४, ६, ६; ५, १६, १–१०; ११,२; पै १, ६८, ४; ३, १६, ५; ५, ८, ५; ८, २, ६; ४, १–११; १९, १२, १२; -सम् ऋ १, १९१, १६^{२}; शौ ४, ६, १; ६^{२}; ७, २^{२}; ५, ४, ९; ८, ६; १३,८; १०; ११; ६, २९, ३?[d]; १००, ३; १३८, ३; ७, ५८, ३; ७; १०, ४, ३; ४; ११, १२, १७; १९, ३४, ३; पै १, ४४, ४; ४८, ४; ६८, ४; ९३, ४; १११, ३; २, १, १^{२}; २, १; ५; ३, ९, १^{२}–६^{२}; ७; ४,१७,३[e]; ४;७; १९, ४; ५; ७; ५, ८, ५^{२}; ८; ७, १८, ७; ८, २, ९–११; ९, १–४; ११; ९, १०, ५–८; १२^{१}; ११, १२; ११, ३, ३; १०; १६, १५, २–४; १९, १३, ६; ५४, ९; १०; २०, १३, ९; २७, ८; ४२, ८; ९; ४७, ६; ५५, १; -सस्य शौ ४, ६, ६; ७, ५८, ५; पै १, ४८, १; ५, ८, ५; -सा शौ १०, ४, ८; पै १६, १५, ८; -साः शौ २, ३१, ३; ४, १८, १; ९ २, १०; १९, ३४, ३; पै २, १५, ३; ५,२४, १; ७, ८,५; ११, ३, ३; १५, १९, ३; १६, ७६, ९; -०साः शौ ५, १३,७; -सान् शौ २, २७, १–६; १९, ३४, २; १०; ३५,५; पै २, १६, १; ८,२,७; ७, ७; ११, ३,२; ४,५; ७, ३; -सासः शौ १०, ४,९; पै १६, १५,९; -०से पै १९, ४२,३.

अरस-तम– -मम् शौ ५, १३, ९; पै ७,३,५; ८,२,८.

अरस-त(र>)रा– -राः शौ ७, ८०,१; पै १,२१,१.

?अरसावधी[f] पै ३,१६,४.

अ-राजन्– -जानः पै १,९२,२.

¶अ-राजन्य[g]– -न्यः मै १, ५,८.

अराजिन्[h]– -जिनः ऋ ८,७,२३.

कल्पः । वाऽऽद्युदात्तः क्वाचित्कः पाभे. (तु. शंपा. शौ. यस्थ.) ज्ञापकः स्याद् यथा पुराकाल प्रवृत्तिमान् सन्नपि सामासिकः स्वरः कालेनेहाऽऽख्यातऽभ्यस्तविधया (पा ६, १, १८९) आद्युदात्ततया पर्यणंसीदिति । स्याद्वा द्वितीये कल्प एव पक्षे उन् प्र. तद्धितः उस. (पा ५,३,७४) । एस्थि. √*अर्(प्राप्तौ) इत्येतदर्थप्राधान्येन व्यु. द्र. इत्यभिसंधिः (तु. GW. शत्रुपर्यावाचिना अरि– इत्येतेन पक्षे संजिगमयिषुः; वैतु. पाउ. ⌊४,८४⌋ √*अर्⌊प्राप्तौ⌋ + अरुः प्र. इति, PW. प्रमृ. अ+⌊√रा 'दाने' >⌋ ररु–⌊स्वरः?⌋ इति तस. इति । तथा सत्युत्तरादि-स्वर उपपत्तिसाकाङ्क्षः द्र.) ।

[a]) पाभे. द्रप्सुः मा १,२६ द्र. ।

[b]) आद्युदात्तोऽपि पाभे. (तु. शंपा. मुपा. च टि. च) । सपा. पै १९, ४६, १२ ?हुडुत् इति पाभे. ।

[c]) बस. अन्तोदात्तः (पा ६, २, १७२) ।

[d]) आ√रध् 'हिंसायाम्' > (भावे कृत्) *आरध– > नैप्र. यनि. विपरिणतमिति कृत्वा =हिंसाभर- इति मतम् (तु. सस्थ. टि. आभूक– ⌊यत्र 'यमकर्तृका हिंसा मा भूत्' इति तात्पर्यं द्र.⌋) ।

[e]) त्ववारसम् (मूको.) > त्व् अवारसम् (मुपा. ?) । अत्र तव । अरसम् इति द्विपदः शोधः द्र. ।

[f]) अरसः । अवधीत् इति शोधः द्र. ।

[g]) तस. नञ्-स्वरः ।

[h]) व्यु.? (√*अर् ⌊संसर्गप्रतिबन्धे⌋ >) २अर्– + आजिन्– (=आ√अज् + ताच्छीलिकः इनिः प्र. ⌊तु. पा ३,२, १५६⌋ इति उस. उप. प्रकृतिस्वरम् (प्रतिबन्धकान् विद्रावयितृ-) ; वैतु. वें. W. MW. GW. च पर्वतविषयतया अ + (√राज् >) *१राजिन्– इति तस. इति । तथा सत्यन्तोदात्त उपपत्तिसाकाङ्क्षः सन् कथमपि पा ६, २,१५५ उउ. उस. स्यात् ; वें. मेघविषयतया सा. मरुद्विषयतया च अ + *२राजिन् (राजन्–+ मत्वर्थे तद्धितः इनिः प्र.) इति तस. इति वा, ? *अराज- (अ + राजन्- इति बस) + तद्धितः इनिः प्र. इति बस. इति वेति; पपा. अप्यवग्रहाऽभावो नञ्-पूर्वत्वस्य संकेतः स्यात् ।

अराटकी[a]- -की शौ ४, ३७, ६; पै १३,४,१०;११.

¶**अराड**[b]- -ढः मै २,५,९.

अराड्य[c]- -ड्यौ तै ५,६,२१,१[d].

अराण- √ऋ द्र.

अ-राति,*ती[e]- -तयः ऋ १,२९, ४; ४३,८; २, २३, ५; ९; ३५,६; ३८, ९; ५, २, ६; [६, ४८, १६; ५९, ८]; ७, ८३, ३; ५; ८, ९, १; ७१, ४; ९, ७९, १; १०, ५७, १; ८५, ३२; १३३, ३; १७४, २; मा १,७^{२}; १४; १६, १९; २९^{४}; का १,३, ३^{२}; ५, १; ६; ७, १; ८, ३; १०, १^{४}; तै १, १, २, १; ४,१; ५, १; २; ६, १; ७, १; ८, १; १०, १; २, ५, १; ३, १, १; ६,१, ८, ३; २, १०, १; †कौ १, ५५५; २, ११५३; †जै १, ५७, २; ४,१, ६; शौ १, २९, २†; ५, २३, २; ६, १२९, १-३; ११, १०, २१; १३, १, ५९†; १४, २, ११†; १९, ५०, ३; †२०, ७४, ४; ९५, ४; १३९, १; पै १, ११, २; ७, २, २; ९; ७, ८; १४, ४, १३; १६,८७,१; १७, २५, २; १८, ८, २; १९, ३२, १; २; ३; -तये मा १, ११; का १, ३, ७; मै १, १, ५; ४, १, ५^{२}; शौ ५, ७, १; ३; पै ७, ९, ४; १९, ३; ४; -तिः ऋ २, ७, २; ८, ४८, ३; १०, ३४, १४; खि ४,५,१४; तै ३, २, ५, ४†; मै १,१, २; ४; ६; ७^{२}; ८; ११; २, १६; ३, १०, १; ४, १, ७; काठ १, २; ४; ५^{२}; ६; ७; ८; १०; ३. ६; ३१, ४^{२}; ५; ६; क १, ५^{२}; ६; ४७, ४^{२}; ५; शौ २, ७, ४‡[f]; ६,१२४, ३; १२, ३, १७; पै १, ४६, ६?[g]; ८, ३, ४; १३, ३, १४; १७, ३७, ७; -तिम् ऋ ४, ४. ४; १०, ६३, १२; मा १३, १२† ; २७,६[h]; का १४, १, १२†; २९,१,६[h]; तै १, २, १४, २†; ८, १०, २[i]; ४, १, ७, ३[h]; मै १, १, ११; २, ११; १४; ४, ३^{२}; ५, १; २, ७, १५†; १६; काठ १,१०; २, १२; ३, ३; ५, ४; १६,१५†; १६†; ३१, १४; क १, १०; २, ६; १०; २५, ६†; ‡[j]कौ १,५४०; २, ३६९; [j]जै १, ५५, ७; ३, ३०, १२; शौ १, १८, १^{२}; २, १०, ७[k]; ३, १,१; २, १; १५, १; ५, ७, ३; ६; ८, २, १२; १२, २, ३; ४५; १९. ३१, ११; पै १, ६९, २; ८६,२; ३, ५, १; ६, १; ४. ८,१-१३; १८, ५; ५, २६, ३-६; ९; ७, ९, ४; ८; १०, ५, ११; १६, ४, २;

---

[a] मूको. दीर्घाऽऽदिरपि पाठः द्र. । व्यु. ? √*अर् ‘हिंसायाम्’ [मौस्थि. < √*२ हर् (=√२हृ) < √*शर् (=√*शृ) <> √*कर् (=√*कृ)] > *५अर्- (=शृङ्ग- [तु. ३हरिण-] WW १, ४०३ उ) + १अर्ध- (=प्रकर्ष- <√ऋध् इति षस. सास्व. इति कृत्वा १*अरार्ध- इत्यस्मिन् प्राति. उपपदे सति (√कृ + डिः प्र. उसं. [पाउ ४, १३९]=) *कि- इति उप. योगे *अरार्धकि-> (स्त्री. ङीष् [पावा ४, १, ४५]) -की- इति त्रिप्रस्थानस्य प्राति. मौस्थि. अभ्युपेयमानस्य सतः नैप्र. *अरार्धकी->*अराढ (>ड> *ट)की- इति परिणामः अनुसंधेयः (तु. सह श्रूयमाणं शृङ्गपदप्रधानं विप. ; नाउ. ?सनि. प्राति. च, वर्धकि- प्राति. च लोके) ।

[b] व्यु. ? (√*अर् [हिंसायाम्] >) *५अर्- + १अर्ध- (तु. नापू. टि.) इति कृत्वा बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् द्र. (=शृङ्गप्रकर्षवत्-)। स्वरूपतस्तु नैप्र. *१अरार्ध->*अराढ-> यनि. इति सुलभः क्रमः ।

[c] व्यु. ? नापू. स्वार्थे यत् प्र. (पा ५, ३,१०३) यद्वा *३अर्-+१अर्ध- इति षस. सतस्तत्रसाधवीयः यत् प्र (पा ४,४,९८) । उभयथाऽपि तित्-स्वरः (पा ६,१, १८५) । दीर्घादि प्राति. अपि यद्र. ।

[d] सपा. काठ ५०,१ आराड्यौ इति पाभे. ।

[e] भाप. (अ-प्रदान-, लोभ-बुद्धि- प्रभृ. [तु. या ११,२] PW. GW. प्रभृ. च), नाप. (अ-दातृ- [तु. या ३,११], शत्रु-)। तस. नञ्-स्वरः । उप. राति- टि. यद्र. ।

[f] सपा. ऋ ९,११४,४ अरातीवा इति पाभे. ।

[g] अरातीः इति शोधः (तु सपा. पै ७, १५, ४) । एतदनु सस्थ. ?आदद्रुः टि. द्र. ।

[h] सपा. शौ २,६,५ द्विषः इति, काठ१८,१६ निर्ऋतिम् इति च पाभे. ।

[i] पाभे. १अरतीन् द्र. ।

[j] सपा. ऋ ९,९७,१० °तीः इति पाभे. ।

[k] सपा. तैब्रा २.५,६,३ आपमं २, १२,९ अवर्तिम् इति पाभे. ।

१५, ७; १९, २९, १; ३९, ६; ४६, २; ४९, १; २०, १८, २; –*तियम्[a] पै ५, २६, ४; ६; ८; –तीः ऋ १, ११६, २१; ३. १८, १; २४, १; ४, [२६, ७; २७, २]; [५०, ११ (७, ६४, ५; ६५, ५; ९७, ७)]; ५, ५३, १४; ६, ४, ५[b]; १६, २७^{२}; ४४, ९; ७, १, ७; ९७, ९; ८, ११, ३; ३९, २^{१}; ९, ९६, १५; ९७, १०[c]; खि ३, १६, ३[d]; ४, ५, ५; १३[e]; मा ५, २६; ६, १; ९, ३७; १०, १; १२, ९९[f]; १३, २६; का ५, ७, १; ६, १, १; ११, १, ३; २, १; १४, २, १२; तै १, ३, १, २; २, २; ६, १; ६, १, १; ८, ११, १; ४, १, ४, ४[g]; २, ८, १; ९, २; ५, १, ५, ९[g]; मै १, २, १; ५, ३; ६, २; २, ६, ८; ३. ६, ३^{२}¶; ४, १४, ६‡[h]; १७; काठ २, १; १५, ६; ३९, १; क १, १३; जै ४. २५, १†; शौ १, २, २; १०, ५, ३६; १३, १, २०; १६, ९, १; पै ३, ३३, ६; ५, ६, ८?[i]; ७, १५, ४; १२. ६, ८; १४, १, ९; १६, १३२, १; १७, ३४, ६; १८, १६, १०; २९, १; –तीनाम् खि १, ५, ५; –*तीम्[b] पै ५ २६, ७; ९; –०ते शौ ५, ७, ८; –०ते शौ ५, ७, १; २; ७; १४, २, १९; पै ७, ९, १–३; ५; १८, ८, १०; –|तेः ऋ ८, ७१, १; कौ १, ६; जै १, १, ६; –त्या शौ ३, ३१, १; –त्याः ऋ ९, ७९, ३^{१}; शौ १०, ३, ७; १३, ८, २; –त्याः पै ५, २६, १; २; १६, ६३, ७; –त्यै तै १, १, ४, २; काठ १, ४; ३१, ३; क १, ४; ४७, ३; शौ ५, ७, १०. [°ति– अन्°].

अराति-दब्धि[j]– -ब्धिम् खि १, ५, ११.

अराति-दूषण[k]– -णः[l] शौ १९, ३४, ४; पै ११, ३, ४.

अराति-दूषि[m]– -षिः[l] शौ २, ४, ६.

अराति-भय[n]– -ये खिसा २६, १८.

अराति-हु[o]– -हम् शौ १९, ३५, २; पै ११, ४, २.

अराति-हन्– -हनम् काठ ३९, ५.

अरातिघ्नी– -घ्नीः काठ ३९, १.

√**अरातिय**[p], अरातियात् शौ ४, ३६, १.

√**अरातीय**[p], अरातीयति तै १, ३, २, १; ६, ३, १[q]; ३, ५, ८,

---

[a]) प्रकृते सूक्ते प्रथमे मन्त्रे पूर्वोत्तरविरहितस्य रा? इत्यस्य च २ये च मन्त्रे रात्यात् ? इत्यस्य च पूर्तिकरं अरात्याः इति; ४थे, ६ठे, ८मे च मन्त्रेषु मूको. **रातीयम्** (=*अरातियम्) इति, ९मे च मन्त्रे मूको. **रात्रीम्** (=अरातीम्) इति च *अराती- (>तु. खि १, ५, ५ -तीनाम्) इत्यस्य ङीषन्तस्य (पावा ४, १, ४५) सद्भावप्रामाण्ये संकेतः द्र. । एस्थि. १मे मन्त्रे रा (=*अरात्याः), २ये मन्त्रे रात्यात् (=*अरात्याः), ४थे, ६ठे च मन्त्रयोः अरातिम् (=*अरातियम्), ७मे मन्त्रे अरातीन् (=*अरातीम्), ८मे मन्त्रे अरातीन् (=*अरातियम्), ९मे च मन्त्रे अरातिम् (=*अरातीम्) इत्येवं शोधपरम्परा द्र. । अनयैव दिशाऽन्येष्वपि बहुषु स्थ. मूको. अनुसंधानतो दीर्घान्तस्य प्राति. सद्भावोऽङ्गीकार्येतेति संभाव्येत ।

[b]) प्र१ छन्दोऽनुरुद्धं दीर्घत्वम् (तु. सा. =अरातिरिति, L ३७६; वैतु. सा. द्वि३ इत्येवमपि मृषा विकल्पुकः) । यद्वा *अरातिर्–[=अ+*रा-तिर्–(=√रा [दाने] + भावे वा कर्तरि वा+'तिर्-[<√तॄ]) इति तस. । इत्यस्य प्र१ द्र. (तु. *अमतिर्-)] । [c]) पाभे. –तिम् कौ १, ५४० प्रभृ. द्र. ।

[d]) अरा° मुपा. स्वरभ्रेषः द्र. ।

[e]) सपा. खिसा २९, १५ राऽयाः इति पाभे. ।

[f]) पाभे. अभिमातिम् शौ १९, ३२, ६ द्र. ।

[g]) पाभे. २अनिराः द्र. ।

[h]) सपा. ऋ ७, ८२, १ विशिष्टः पाभे. ।

[i]) नकारान्तः मुपा. सु-शोधः द्र. । अन्त्यनकारहीनः मुपा. पाठो विसर्जनीयेन पूर्येत, न तु नकारेण । पुंसि प्रयोगस्य श्रुत्यप्रसिद्धत्वात् ।

[j]) षस. सास्व. । मुपा. आद्यन्तोभयस्वरः सु-शोधः द्र. ।

[k]) उस. उप. √दुष् >दूषि + कर्तरि ल्युः प्र. । कृत्-स्वरः प्रकृत्या ।

[l]) सपा. °षणः <> °षिः इति पाभे. ।

[m]) उस. इन्नन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६, १, १९७; २, १३९) ।

[n]) पंस. अन्तोदात्तः । अ° इति स्वरः? यनि. शोधः ।

[o]) उस. उप. √हन् + डः प्र. (पा ३, २, ४९) ।

[p]) क्यजन्तः नाधा. । दीर्घत्वभावाऽभावौ यस्था. द्र. ।

[q]) आत्मन इच्छायां क्यचं ब्रुवाणः भा. चिन्त्यः । अरातेरात्मन इच्छाया विषयत्वाऽयोग्यत्वात् ।

१; मे १, २, १०; ३, ८, ८¶; काठ २, ५; ९; ११; १२; ३, ३; ७, ६; २५, ९; क २, ५; ५, ५¶; ४०, २; अरातीयन्ति खि २, ८, ३; मै ४, ३, १[i]; ८, २¶; काठ २८, ४¶; क ४४, ४¶; अरातीयात् मा ११, ८०; का १२, ७, १५; तै ४, १, १०, ३; मै २, ७, ७; ३, १, ९; काठ १६, ७; १९, १०; क ३०, ८; पै १, ४२, ४.

अरातीयत्- -यतः ऋ १, ९९, १; खि ४, २, ६; खिसा २६, १८; मा १२, ५; का १३, १, ६; तै १, ६, १, १; ५, २; ४, २, १, १; ९, २; मै १, २, १०[a]; २, ७, ८; काठ १६, ८; क २, ५[a]; -यन् काठ ३१, १४; -¶यन्तम् तै ३, १, ४, ४; मै ३, १, ३[b].

अरातीयु[c]- -योः शौ १०, ६, १; पै १६, ४२, १.

†अराती-वन्[d]- -वा ऋ १, १४७, ४; २, २३, ७; ८, ६२, ११; ९, ११४, ४[e]; तै ७, ४, १५, १; काठ ४४, ४.

?अरादविदुरश्वसहूनुः पै ५, २, ५.

अ-राद्धि- -द्ध्यै मा ३०, ९; का ३४, २, १.

†अ-राधस्[f]- -धसः ऋ ५, ६१, ६; ८, ६४, २; १०, ३२, २; ६०, ६; कौ २, ७०५; जै ४, ७, १०; शौ $१२, १०, १४; ११, ४; २०, ९३, २; -धसम् ऋ १, ८४, ८; ९, १०१, १३; कौ १, ५५३; २, ६९३; ७३६; जै १, ५६, ९; ३, १२, ८; ५६, २०; ४, २६, १; शौ $५, ११, ७; ८; २०, ६३, ५; $पै ८, १, ७; ८; १६, १४६, १०.

?अरामाज्याः पै १९, ४१, १०.

१अ-राय[g]- -यासः ऋ ८, ६१, ११.

२अराय[h]- -०य पै २, ६७, २; -यः पै २, ६७, १; ६, १४, ७; ८; १९, २५, १२‡[i]; १३‡[i]; -यम् शौ २, २५, ३; पै ४, १३, ४; ६; ७, ११, ६; १७, १३, ४[j]; -याः शौ १२, १, ५०; पै १७, ५, ८; १३, ८; १९, २५, १४; -यान् शौ ८, ६, ४-६; १२; ११,

---

[a]) पाभे. नाष्ट्राणाम् तै १, ३, २, १ द्र. ।

[b]) सपा. तै ५, १, २, ३ काठ १९, २ भ्रातृव्यम् इति पाभे. ।

[c]) ताच्छीलिकः उः प्र. (पा ३, २, १७०)। तत्-स्वरः।

[d]) व्यु. ? *अराती- इति उपपदे √वन् + कर्तरि क्विप् प्र. (पा ३, २, ७६) इति कृत्वा उस. उप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६, २, १३९) इति प्रथमः कल्पः । √अरातीय् > *अरातीया- (पा ३, ३, १०२) इत्युपपदे पूर्ववत् उस. कृते सति नैप्र. *अरातीया-वन्-> यनि. इत्यन्तोदात्तप्रयोजिततत्पूर्वलोपात्मकः परिणाम इति द्वितीयः कल्पः। अथ पाप्र. √अरातीय् + वनिः प्र. उसं. (पा ३, २, ७५)। ततोऽकारयकारयोर्लोपः (यक. पा ६, ४, १४८; १, ६६) इति वा। *अरातीया- + वन् प्र. तद्धितः उसं. (पावा ५, २, १०९) इति कृत्वा भत्वे उसं. (पा १, ४, २०) पूर्वपद् अवर्णलोपे यलोप इति वा । *अरातिर्- + वन् (गपू. दिशा) प्र. इति वेत्येवं कल्पपञ्चतयं समूढं द्र. । तत्राऽपि द्वितीये कल्प आस्थाविशेषश्चेति दिक् (तु. अमती-वन्-; वैतु. पपा. PW. प्रभृ. च अराति-वन्- इत्यत्रप्रहमुखा भवन्तो मध्ये दीर्घं नोपपादुकाः; भा. ⌊तै ७, ४, १५, १⌋ सा. ⌊ऋ १, १४७, ४⌋ चोत्तरांऽशं वनिप् प्र. इति वचनतः ञित्-स्वरतः प्रसज्यमानलक्ष्यविघातं प्रति पर्यनुयोज्यावित्यपरो विशेषः) ।

[e]) पाभे. अरातिः शौ २, ७, ४ द्र. ।

[f]) बस. अन्तोदात्तः (पा ६, २, १७२) ।

[g]) तस. नञ्-स्वरः । उप. *रायु- (√रा ⌊दाने⌋ + कर्तरि णः प्र. युक् च); वैतु या. (६, २५) प्रभृ. सर्वे बस. इति कृत्वा रै-पर्यायीकुर्वाणा घञन्तमिव प्रतिपादुकाः सन्तः प्रसज्यमानाऽन्तोदात्ताः (पा ६, २, १७२) चिन्त्याः ।

[h]) नाप. (रक्षस्- प्रभृ.)। व्यु. ? रक्षोऽसृक्पावगर्भाद-जिघत्सुत्वादिहिंसा-प्रधानविशेषणसहश्रुतिभिः (तु. यनि. स्थ.) लिङ्गितं भवति, यथेह √ *अर्(हिंसायाम्) > ५*अर-+(√इ + भावे घञ् प्र.) *आय- इति कृत्वा बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६, २, १ ⌊=अराऽऽय-⌋) इति ; वैतु. या. ⌊६, ३०⌋ प्रभृ. तस. इति कृत्वा नञ्-पूर्वत्वे सति √रा ⌊दाने⌋ इत्यत एव निष्पादुकाः सन्तः स्वरतश्चिन्त्याः ।

[i]) पाभे. अमीवा ऋ १०, १६२, १ द्र. ।

[j]) राय्रम् इति पाठः ? यनि. शोधः (तु. BKA.) ।

६, १६; १६, ६, ७; पै १५, १४, ९; १६, ७९, ४-६;८०, ३; ८१, २;५; -येभ्यः शौ ८, २, २०; पै ५, ३४, ५[a]; १६, ४,१०.

अरायी[b]- -०यि ऋ १०, १५५, १; २; -०यि पै १७, १४, १; -यीः पै १७, १४, २[c]; -य्यः शौ १, २८, ४; २, १४, ३; ४, १७, ५; १८, ७; ८; ७, २३, १; पै २, ४, ५; ५, २३, ७; २४, ७; ८; २०, १५,५; ६०, ११; -य्यम् ऋ १०, १५५,२[d].

अराय-क्षयण[e]- -णम् शौ २,१८,३.

अराय-चातन[e]- -नम् शौ २,१८,३.

? √*अराय्[f] >अराय्यु[g]- -य्यम् खि ५, १०,२.

?अरायभ्यः[h] पै ५,३४,५.

अराल[i]- -लाः[j] खि ५.१७,१.

†अरावन्[k]- -वा ऋ ७, ५६, १५;

---

[a] -यभ्यः इति पाठः? यनि. शोधः।

[b] रक्षोजातिविशेषीयत्वाद् योपधत्वे सत्यपि ङीष् प्र. उसं. (पा ४,१,६३)। -०यि इत्यत्र आमन्त्रिताद्युदात्तः द्र. (वैतु. सा. [शौ १, २८, ४] स्त्री. पुंयोगीयम् [पा ४,१,४८] प्र. प्रस्तावुकः, Reuter (KZ ३२,२९७) च <अरि-[तु. जह्नावी- प्रमृ.])।

[c] रायी इति पाठः? यनि. शोधः।

[d] सपा. पै ५,९,४ सदान्वाः इति पाभे.।

[e] विप. (अग्नि- प्रमृ.) उस. कर्तरि ल्युडन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६,१,१९३;२, १३९)। उप. यक. <√क्षि (क्षये); <√चत् > चाति (नाशने)।

[f] √*अर्'रक्षणे' (मौस्थि.<√*ह [घ, ग, ख, क, श, क्ष, स्क] र्<√*अस्कृ 'खनने')>*अर्-(अस्य गृह-रक्षित्रोरर्थे शरण - इत्येतत्-साजात्यमित्यभिसंधिः)>यनि. नाउ. व्यु. औपयिकः क्यङ्ङन्तः नाधा. रक्षितृभावे द्र.।

[g] भावे यः प्र. कृत्येषु उसं. (पा ३,१,९५ उउ.)। तत्-स्वरश्च (तु. मूको. च, √*मृ>मराय- इति शाश्रौ [१२, १७, २] कुलाय- [मौस्थि. साजात्यभाक् यद्र.] इति च पाभे)।

[h] √*अराय 'कुत्सितशब्दे'>*अरायत्->अरायद्भ्यः इति शोधः।

[i] व्यु.? √*अर् 'वलने' (तु. WW १, १५७)। यद्वा √*अर् 'सामीप्ये' (तु. RW. [शौ २०, १३४, १] ?*आ-सन्नाः इति पठन्तौ) + आलः प्र. (वैतु. आलच् प्र. इति भो. पाउना. च। तथा सति स्वरस्तु नोपपद्येतेति दिक्) प्र. स्वरश्च। यत्तु *अरालाच्,ञ्च्- > -लाक् इतीव गपू. शौ. (शंपा.) अश्रावि, तन्नेष्टम्। नाउउ. मन्त्रेषु प्रागादीनाम् अधरागन्तानां चतुर्णामेव क्रिवि. सतां पदानामावृत्तिदर्शनाद् न प्रकृतं पदं तत्सजातीयमित्यस्य विषयस्य सुवचत्वाच्च नाउउ. मन्त्राणां वा. दिशा एव च प्रपु३ सता क्रिप. कर्तृ-संबन्धेन युक्तस्य सतः प्र३ कस्यचिन्नाम्न एवाऽऽकाङ्क्षितत्वाच्च।

[j] सपा. शाश्रौ १२,२३,१ (तु. शंपा. सात. [शौ२०, १३४,१] ?अरालाक् इति पाभे.)।

[k] व्यु.? (√*अर् [संसर्गप्रतिबन्धे] + भावे अप् प्र. *अर- > स्वार्थे *अरक-> नैप्र.) अरा- + *वन्- (√वन् + भावे क्विप् प्र.) = 'अरे (प्रतिबन्धे वा हानौ वा) वन् (मनः) यस्य (पाप्र. वन् प्र. तद्धितः उसं (पावा ५, २, १०९) इति बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (वैतु. पपा. अनवगृह्णन् नञ् पूप. इतीव विज्ञापुकाः)। PW. प्रमृ. तु अ + *रावन्- (<√रा [दाने]) इति तस. इति संवादुकाः। यत्तु ऋ ७, ६८, ७ इत्यत्र यनि. भिन्नं सदपरं सरूपं प्राति. कृत्वा भिन्नायाः व्यु. विषयः [तु. सा. (<√*अर् [इत्यभिसंधाय]) 'अरणवानभिगन्ता' इति; PW. =२अर-वत्- (=रथ-) इति (तथा च सति स्वरस्तु दुरुपपदः द्र.)] इति पराऽभिप्रायो भवति, तदनिष्टम्। यनि. प्राति. प्राकरणिकऽर्थतः सुसंगतत्वात् कल्पनान्तरस्याऽन्यथासिद्धेः। 'यदा भुज्युं तस्याऽऽत्मीयत्वेनाऽनुभूयमानाः सखायोऽपि पापवृत्तयो भूत्वा मध्ये समुद्रं जहुः, तदा किल कश्चिदपर एव नितान्तमसंबद्धः (=१ अरणः) शत्रुबुद्धिर्वाऽपि सन्नश्विनोः संभक्तत्वाऽभिसंबन्धेन मनोम्रदिम्ना नेदीय इव प्रेरितो भूत्वा तं निस्तारयामास' इति श्रुतिस्वरस इत्यभिसंधेः (वैतु. वें. सा. च भुज्युरेव अरावा इति व्यशेषीति कृत्वा पर्षत् इति क्रिप. प्रपु१ सदपि मपु२ भावयित्वा व्याचक्षाणौ; PW. प्रमृ. च दैवताभिसंबन्धेन परस्याऽप्यात्मीयभावस्य महिमानमपश्यन्तः गपू. व्यु. चाऽर्थश्च वितथं प्रतर्कुकाः)।

६८, ७; ८, २८, ४; ९, २१, ५; १०,३७, १२[a]; -रा॑णः ऋ १, ३६, ⌊१५ (७, १, १३)⌋; १६[b]; ८,६०,१०[b]; ९ ⌊१३,९; ६३,५ (३९,५)⌋; ६१, २५; कौ १, ५१०; २,५४५; ५६३; ८९५; जै १, ५२, १४; ३, ४३, १; ४४, ९; ४, १४, २; –रा॑णे ऋ ७,३१,५; शौ २०,१८,५.

१अरि॒[c]– -रयः खि ४, ५, १; –रये ऋ ६, १३,५; –॑रिः ऋ १,४, ६; ९,१०; १५०, १; ७, ६४,३; ८,२,१४?[d]; ५१, ९; ७२, १६; ९, ७९, ३; १०, २८, १; ३९, ५; खि ३, ३, ९; ५, ११, १; मा ३३, ८२; का ३२, ६, ११; कौ १, ९७; २, ९५९; जै १, ११,१; ४,१९,१; शौ २०,६८, ६; ७१,१६; १२७, ११; –रिम् ऋ २,८,२; ५,४८,५; –॑र्यः° ऋ १,७०,१; ७१,३; ७३,५; ११८, ९; १२२,१४[f]; १६९,६; १८४, १[g]; १८५, ९; २, १२, ४[h]; ५; २३, १५; ३, ४३, २[g]; ४, २, १८[g]; १६, १९; २०, ३[i]; २९,१; ३८, २; ४८, १; ⌊५०, ११; ७, ६४, ५; ६५, ५; ९७,

---

a) =सपा. तैआआ ६० माश्रौ २,५,४,९ प्रभृ. । तैब्रा ३,७,११,२ आश्रौ ३,१३,१८ प्रभृ. अरायु॒ः इति पाभे ।

b) सतोबृहत्या विषमयोर्जागतयोः पादयोरवसाने लगौ स्यातां (तु. तृतीये पादे) इति कृत्वा अ॒रावणः इत्येवमत्र मूलतः पाठः संभाव्येत (येनाऽक्षरद्वयेनोनेऽत्र पादेऽक्षरमप्येकं सुपूरं स्याच्छन्दश्च सुपठमित्यभिसंधिः ⌊तु. L ५२५⌋)।

c) √*अर् (प्राप्तौ वा संसर्गप्रतिबन्धे वा) + इः प्र. उसं. (पाउ ४, १४०)। तत्-स्वरः। ननु स्वामि-स्तोत्राद्यर्थपरं प्राति. अन्यच् शत्रुपरं चाऽन्यदिति प्रागर्वागभिमतं विवेकं (तु. या. ⌊५,७⌋ प्रभृ.) आदाय पृथगङ्किते द्वे प्राति. किमिति न निर्दिश्येयातामिति । व्यु. च वृत्ते च विशेषाऽभावाच्छब्दतोऽभेदप्रतिपत्तेरिति । ननु शत्रुपरस्य प्राति. अ॒ + *रि॒– (< √रा ⌊दाने⌋ भावे) बस. इति कृत्वा प्रकाराऽन्तरेण व्यु. इष्यतां (वैतु. या. गपू.) तेन च प्राति. भिन्ने निर्दिश्येयातामिति । नेति । कथमिति । उक्ताया व्यु. अन्यथासिद्धत्वादिति । कुत इति । गतितत्प्रतिबन्धप्रभृत्यनेकाऽर्थवाचकत्वेनोपगतस्य सतः √*अर् 'संसर्गप्रतिबन्धे' (तु. यस्था. टि.) इत्यस्यैव तत्तदर्थवाचकस्य सतः १अरि॒- इत्यस्य मूलतयाऽभ्युपेयत्वादिति । अथ तत्र तत्र विषयविभागे विदुषां वैमत्यादपि भिन्ने प्राति. न निर्दिश्येयातामिति । कथमिति । उच्यते । तद् यथा । ऋ १, ४, ६ इत्यत्र शत्रु-पर इति सा. । न तथेति PW. प्रभृ. । ऋ १, ७३, ५ इत्यत्र शत्र्वर्थ इति सा. PW. च । न तथेति GW. । ऋ १, ११८, ९ इत्यत्र शत्र्वर्थ इति सा. PW. च । न तथेति NW. । ऋ १, १८४, १ इत्यत्र शत्र्वर्थ इति PW. । न तथेति सा. GW. च । एवमन्येष्वपि भूरिसंख्याकेषु स्थ. प्रतिपत्तिभेदो भवति । अथाऽद्याऽवधि प्रसिद्धिं प्राप्तवतो विषयविभागस्याऽपर्याप्तत्वादपि द्वे एव भिन्ने प्राति. निर्दिश्येयातामिति नोचितम् । तथाहि । मा ६, ३६ इत्यत्र प्रजाऽर्थः साक्षाच्छ्रौतप्रमाणोपबृंहितो भवति (तु. माश ३, ९, ४, २१)। ऋ ९, ७९, ३ इत्यत्र वृ॒क– इत्यस्य साहचर्याद् हर्यर्थः संभाव्येत । एवमनुसंधानभूयस्त्व-निबन्धना विशिष्टतराऽर्थभूयस्त्व-प्रसिद्धिः संभवेदिति किमु वक्तव्यम् । ननु तत्तत्स्थ. सम्यगनुसंधाय तत्तदर्थविषयविभागमनुपतन्ति कामं तानि तानि भिन्नभिन्नानि प्राति. निर्दिश्येरन्निति । सत्यम् । एवमेव कर्त्तव्यं न त्विहेति । तत् कुत्रेति । वैश. इति । कुत इति । अर्थविवेकाऽधीन विषयविभागाऽनुपातिनो निर्देशविभागस्य तत्रैव प्राप्ताऽवसरतरत्वाच्चाऽनुसंधेयसाधनसामग्रीसमृद्धिजस्य-पर्याप्ततरस्य विभागप्रकारस्य संभवाच्चेति । अथ किमिति २अ॒-रि- इतीहाऽपि पृथग् निर्दिश्येतेति । स्वरतो भेदात् व्यु. भेदस्य शब्दस्वाभाव्य-प्राप्तत्वादिति । अत्र यत्र यत्र अ॒र्युः इति शब्दरूपं १अरि॒– इत्यस्य द्वि३ वा पं१ वा ष१ वा सत् १अर्यु॒– इत्यस्य प्र१ इतीवाऽन्येषां मिथ्या प्रतीतं भवति तत्र तत्र यस्थ. टि. समकेतीति दिक् (तु. टि. इहैव अरे इति)।

d) शोधः पाभे. च कौ १,२२५ रयि॒ः द्र. ।

e) द्वि३ ।

f) वा. द्वि३ सस्थ. टि. ϕभाजग्मुषीः द्र. (तु. PW. GW. प्रभृ. ; वैतु. वें. ⌊ष१⌋, सा. <१अर्यु॒– इति)।

g) १अर्यु॒– इत्यस्य रूपम् इति सा. तद् विमृश्यम् ।

h) १अर्यु॒– इत्यस्य रूपम् इति PW. तच्चिन्त्यम् ।

i) यत्तु १अर्यु॒–> अर्ये॒ (स१) ='इन्द्र' इतीव PVS. (१७२ टि. १) इत्यत्रोक्तं भवति । तच्चिन्त्यम् । त्वु॒या इति पदेन तस्य गतार्थत्वात् ।

९⌋; ५, २, १२; ३३, २; ६; ३४, ९; ५४, १२; ६, १४, ३; ⌊१५, ३ (६६, ३३); १०, ११५, ५⌋; १६, २७^{२}; २०, १; २४, ५[a]; २५, ७; ३६, ५[a], ४५, ३३; ⌊४८, १६; ५९, ८⌋; ७, ८, १; २१, ९; ३४, १८; ४८, ३^{२}; ५६, २२; ६०, ११; ६८, २; ८३, ५; ९२, ४; ८, १, ४; २१, १६[a]; २४, २२[a]; ३४, १०[b]; ३९, २; ४८, ८; ६०, १२; ६५, ९[a]; ६६, १२; ९४, ३; ९, २३, ३; ⌊६१, ११; १०, ११९, १⌋; ७९, ⌊१; १०, १३३, ३⌋; १०, २०, ४; २७, ८^{२}; ४२, १; ५९, ३; ७६, २; ८६, १[a]; ११६, ६[a]; १४८, ३; मा १५, ३०[c]; २६, ३; १८[c]; का १६, ५, ११; २८, २, १; तै १, ८, २२, २; २, ६, ११, ४; ४, ४, ४, ४; मै २. १३, ७; ४, १४, ४; १५; काठ २, १५; ४, १६; ८, १७; १७, १८; ४०, ११; कौ १, ७०; ५५५; २, २४; ११५३; ३, १, ८; जै १, ७, ८; ५७, २; २, ५. ५; ३, १, ३; ४, १, ६; १०, १०; शौ ६, ६३, ४; १८, ३, २३; २०, ३४, ४; ५; ६६, १; ८५, ४; ८९, १; ९५ ४; १२६, ३; पै १३, ७, ४; ५; १९, ७, १†.

अरी[d]– -री. मा ६, ३६; का ६, ८, ७; मै[e] १, ३, ४; ४, ५, ७; काठ[e] ३, १०; क २, १७; -र्यः[f] कौ १, ३२७; जै १, ३४, ५.

अरे[g] मा २३, ५५; ५६; का २५, १०, ३; ४; मै ३, १, ४.

अरि-क्लव[h]– -वेभ्यः पै १६, १०४, २[i].

अरि-गूर्त[j]– -र्तः ऋ १, १८६, ३.

अरि-धायस्[k]– -यसः ऋ १, १२६, ५.

अरि-ष्टुत[l]– -तः ऋ ८, १, २२.

२अ-रि[m, n]– -रिः शौ ७, ९३, १^{२}; १३, १, २९[o]; पै २०, ३२, ७^{२}.

अ-रिक्त[m]– -क्तः[p] काठ ४०, ५; -¶क्ताः तै ६, ४, ९, ५; काठ २७, ५; क ४२, ५; -¶क्तानि तै ६, ४, ९, ५^{२}; -क्ताय तै ७, ३, २०, १; काठ ४३, १०.

---

a) तु. टि. अर्यः ऋ १,१८४,१।

b) अर्य इति सं१ इति पठन् सा. चिन्त्यः।

c) १अर्य- इत्यस्य रूपम् इति उ. म. मन्वानौ चिन्त्यौ।

d) स्त्री. ङीष् (पावा ४, १, ४५ ⌊तु. माश ३, ९, ४,२१⌋)।

e) अरिः इति पाठः (वैतु. मै. मूको. १मे स्थ. अरीः इत्यपि पाठः)। एस्थि. अपि मै. काठ. च रूपम् स्त्रीत्वपरत्वं शाखान्तरसामान्येन सुस्थितं द्र.।

f) तरुषी->-षीः इत्येतत् सामानाधिकरण्यात् यनि. द्र. (वैतु. सा. अरीन् इति व्याख्यानात् १अरि- इत्यस्य पुं. द्वि३ एतदिति प्रतिपन्नः संश्चिन्त्यः)।

g) मौस्थि. प्रजाऽर्थस्य सतः १अरि- इत्यस्य सं१ संभाव्येत (वैतु. WW. ⌊१, ८९⌋ शब्दार्थकाद् √*अला ⌊तु. पंजा. अलाअ-<आलाप-⌋ इत्यतो त्रिष्वादुकः)।

h) =कर्तनगुणविशिष्टक्लवविशिष्ट-। बस. पूप. प्रकृतिस्वरम्।

i) सपा. काय ११४ : ३ अरिक्रवेभ्यः इति, शौ ११, ३,२ अलिक्लवेभ्यः इति च पाभे.।

j) विप. (सूरि-)। अरिरिव वा अरिरिति वा अरि (=समृद्धं पुष्कलं यथा स्यात्तथेति कृत्वा क्रिवि. सत् न. द्वि१ ⌊तु. PW. प्रभृ, WW १, ६९; NW.⌋) इति वा गूर्त-(<√गॄ 'शब्दे') इति तस. थाथीयश्च स्वरः (वैतु. सा. सस. इति च, B. ⌊JOAS ४५,१६५⌋ च तृस. इति वदन्तौ स्वरतश्चिन्त्यौ (तु. पा ६,२,२;४८ ; विश्व-गूर्त- इति च)।

k) विप. (⌊समृद्धधायोविशिष्टा-⌋ गो-)। बस. पूप. प्रकृतिस्वरम्। उप. भावे धायस्- (वैतु. सा. कर्मणीति कृत्वा तृस. इति, GW. च कर्तरीति कृत्वा उस. इति च वदन्तौ स्वरतश्चिन्त्यौ ⌊सा. उप. गुणवचनत्वे सति पूप. कृतत्वस्येष्टत्वादस्य विशेषणद्वयस्यापि प्रकृते चाभावात् GW. च कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरस्य प्राप्तत्वात् पूप. प्रकृतिस्वरानुपपत्तेरित्यभिसंधिः⌋)।

l) विप. (इन्द्र-)। तस. थाथीयः स्वरः (तु. PW., MW., WW. ⌊१, ६९⌋ ; वैतु. वें. सा. प्रभृ. तृस. इति वदन्तः पूर्ववच्चोद्याः)।

m) तस. नञ्-स्वरः।

n) उप. √ऋ + कर्तरि इक् प्र. उसं. (पावा ३,३, १०८ ; यद्वा पाउ ४, १४२)। अनृजुः सन् परान् परिपन्थुक इति श्रुतिस्वारस्यम्।

o) पाभे. अग्निः पै १८,१७,९ द्र.।

p) सपा. पै १,९६,४ अरिष्टः इति पाभे.।

¶अ̱-रिक्तत्व[a]- -त्वाय[b] मै ४,६,२.

?अरितः[c] पै ४,१४,६.

अरितृ̱-, १अरि̱त्र-, २अ̱रित्र- प्रभृ. √अर् द्र.

अ-रिप्र̱,प्रा̱[d]- -प्रम् ऋ ७, ४७, १; १०, ७१, १; -°प्रा ऋ ८, ८, ९; -प्राः ऋ ७, ९०, ४; १०, १२०, ९[e]; शौ १०, ५, २४; १६, १, १०; पै ५, २, ६; ६, १, ९†; १६, १३०, २; -‡प्रे[e] शौ ५,२,९; २०,१०७,१२.

अ̱-रिषण्य[a,f]- -ण्या ऋ २,३९,४.

†अ̱-रिषण्यत्[a]- -ण्यन् ऋ १, ६३, ५; २,३७,३; ६, २४, ९; २५, २; मै ४,१४,१२.

अ̱-रिष्ट̱,ष्टा̱[a]- -°ष्ट̱ शौ १९, ७,३?[g]; -°ष्ट शौ ८, २, २४; -ष्टः ऋ ⌊१, ४१, २ (५, ५२, ४; ६७, ३); ८, २७, १६; १०, ६३, १३⌋; ५, १८, ३; ३१, १; १०, १६६,२; मा १०,२१; का ११,७,१; तै ३, २, ८, ४; शौ ४, ५, ७; ७, ५५, ५; ८, २, ८; १०, ३, १०; पै १, ६१, ४; ९६, ४[h]; २, ८७,५; ४, ६, ७; १३, ३, ११†; १५, १२, २†; १६, ३, ९; ५, ४; ६३, १०; -ष्टम् ऋ २, ३४, ७; मा २, १३[i]; का २,३, ११[i]; काठ ३४, १९[i]; पै ४,४०, २; -ष्टा मा ११, ६९; ३७, २०; का १२,७,४; ३७,३,६; तै ४ १,९, २; ५, ५, ९, २; मै २, ७, ७; काठ १६, ७; १९, १०; क ३०, ८; पै ११, १, ७; १८, १४,६; -ष्टाः ऋ २,२७,२; ७; १६; ५,४२,८; ६, १९, ४; ७, ४३, ५; १०, १२८, ३; तै ४, ७, १४, २†; ५, ७, ९, १; काठ ४०, १०†; शौ ५, ३, ५†; १०, ५,२३; पै १, १०६, २; ३, २६, ६; ५, ४, ५†; १५, ३; १६, ७; ६,८,८; १६, १००, ३[j]; १३०, ३; २०,२२, १; -†ष्टान् ऋ ७,४०,४; ९७, ४; काठ १७, १८; -ष्टानि शौ १९, ६०, २; -ष्टाभिः ऋ ६, ५४,७; -ष्टाम् ऋ १०, ८५, २४[k]; काठ २, ३; क १, १५; -ष्टासः शौ ७,५२, ७‡[l]; १९, ४७, २; २०, ८९, १०‡[l]; पै ६, २०,२; १७, ३५, ६‡[l]; १८, १४, २[m]; -ष्टे का २,६, २; -°ष्टे पै ८,७,३; -¶ष्टेन तै १, ६, ११, २[i]; मै ४, ५, ५; ६, ८; काठ २६, १०; क ४१, ८; -†ष्टेभिः ऋ १, ११२, २५; ८, २७, ४; मा ३४, ३०; का ३३, १, २४; -†ष्टैः ऋ ६, ६९, १; तै ३, २, ११, २; मै ४, १२, ५; काठ १२, १४.

अ̱रिष्ट-गातु[n]- -तुः ऋ ५,४४,३.

अ̱रिष्ट-गु[n,o]- -गुः शौ १०,३,१०; पै १६,६३,१०.

अ̱रिष्ट-ग्राम[n]- -माः ऋ १, १६६, ६.

†अरिष्ट̱-ताति[p]- -तये ऋ ⌊१०, ६०, ८-१०⌋; ९७, ७; मा १२, ८१; का १३,६,७; तै ४, २,६, ४; मै २, ७, १३; काठ १६, १३; क २५, ४; $शौ ३, ५, ५; ५, ३०, १२; ६, १९, २; ८०, २; ८, २, ६; ५, २०; ७, ६; २७; १९, ३८, ३; $पै १, ३१, ३; ३, १३, ५; ५, १७, ८†; ७, ५, ११; ८, ३, ९; ९, १४, २; १५, १८, ८; २१, ६; १६, ३, ६; १४, ६†; २८, ९; १९,१६, १४†; १६; २४, ३†; २५, ६; २०, ५४, ९; -तिभिः

---

a) तस. नञ्-स्वरः ।

b) पाभे. अपहत्यै क ४२,५ द्र. ।

c) पाठः? सस्थ. टि. √सि > सि̱तु- द्र. । वास्य-(सि-अ)रितः > सपा. पै ४, १४, २ वा सरितः इति पाभे. ।

d) बस. अन्तोदात्तः (पा ६,२,१७२) ।

e) सपा. °प्राः <> °प्रे इति पाभे. ।

f) विप. (अश्विन्-) । उप. √रिषण्य̱ + कर्तरि अच् प्र. ।

g) संबुद्धेरनपेक्षातः अ̱रिष्टम् इति मूपा. संभाव्यते (तु. WI.) । अरिष्ट-मूलम् इतीव सा. पिपठिषन् (तु. शंपा.) चिन्त्यश् छन्दोदोष-प्रसङ्गात् ।

h) पाभे. अ̱रिक्तः द्र. ।

i) पाभे. वि̱च्छिन्नम् तै १,५,३,२ प्रभृ. द्र. ।

j) पाभे. अ̱नागसः शौ ९,५,२ द्र. ।

k) पाभे. स्योन̱म् तै १,१,१०,२ द्र. ।

l) सपा. ऋ १०,४२-४४,१० शौ २९, १७, १०; ९४,१० अस्मा̱केन इति पाभे. ।

m) सपा. शौ १४,२,७२ °ष्टास् इति पाभे. ।

n) बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६, २, १) ।

o) उप. <गो- ।

p) भावे तातिल् प्र. (पा ४,४,१४४) । लित्-स्वरः ।

ऋ १०,१३७,४; शौ ४,१३,५; पै ५,१८,२.

अरिष्ट-नेमि[a]- -मिः ऋ १,८९,६; मा १५, १८; २५, १९†; का १६, ४, ७; २७, ११, ६†; तै ४, ४, ३,२; मै २, ८, १०; ४, ९, २७†; काठ १७, ९; ३५, १†; क २६, ८; कौ २, १२२५†; -†मिम् ऋ १, १८०, १०; १०, १७८, १; खि २, ४, १; कौ १, ३३२; जै १, ३५, १; शौ ७, ९०, १; -०मे ऋ ३,५३,१७; काठ ४०,३.

अरिष्ट-पशु- -शुः पै १, ९७,४‡[b].

अरिष्ट-भर्मन्[a]- -०र्मन् ऋ ८, १८,४.

अरिष्ट-रथ[a]- -थः ऋ १०, ६,३.

अरिष्ट-वीर,रा[a]- -राः ऋ १,११४, ३; काठ ४०,११†; शौ ३.१२, १; पै ३, २०,१; -राम् पै ७, ६, ५.

अरिष्टा(ष्ट-अ)सु[a]- -सू० शौ १४, २,७२.

अ-रिष्टि[d]- -ष्टिम् ऋ २, २१, ६; -ष्टयै मा २,३^{१}[e]; ३०, १३; का २, १,३[e];४'[e]; ३४,२, ५; ¶तै ७, ४, ११, ३; ५, १, ४; काठ ३३, ३¶; ३५, १०^{२}; क ४८, १२^{२}.

अ-रिष्यत्[d]- -ष्यतः, -ष्यन् मै १, २, ९; -ष्यन्तः ऋ ⌊२, ८, ६; ८,२५, ११ (९, ३५, ३)⌋; ४, ५७,३; ८, २५,१२; मै ४ ११, १†; शौ २, ४,१; १९, ५०,३; २०, १४३, ८†; पै २, ११,१; १४, ४, १३; -ष्यन्तम् ऋ ८, ५१,३[f]; १०, ६३,१४; खि ३, ३,३[f].

अ-रीळ्ह(ढ)[d,g]- -ळ्हम् ऋ ४,१८, १०.

अरु[h]- -रुम् पै १, ९४, ४. [°रु-३पाक°].

?**अ-रुक्म**- -क्मम् पै १४, ४,८.

अ-रुग्ण[d]- -ग्णः पै १, ९४,३; -ग्णम् ऋ ६.३९,२.

अ-रुच्[i]- -रुचः ऋ ६,३९,४.

अ-रुज्- -रुक् पै ६, ९, १०; -रुजा पै ११,२,८.

अरुण,णा[j]- -०ण मै ४, १४, ९‡[k]; -णः ऋ १, १०५, १८; १३०, ९; ९, ४०, २; १०, ३०, २; ५५, ६; मा १६, ६; १७, ६०‡[l]; २४, ३; २९, ५८; का १७,१, ६; १८, ५, ११‡[l]; २६, १, ५; ३१, ६, १; तै २, १, ६, ३¶; ४, ५, १, २; ६, ३, ४‡[m]; ५, ५, २२, १; ¶६, १, ९, २; ४, ५, १; ¶मै १, ४, १०[n]; ५, ९[o]; २, ५, ९[n]; ९, २$; १०, ५‡[m]; ३, ६, ४; ६; ७, ४; ८, ६[p]; १०, ५; १३, ४$; ४, १४, १४$; काठ १३,४; १७, ११; १८, ३‡[m]; २१, ८‡[l]; २६, १०; ३२, ७; ३७, ७; ४८, १; क २७, १; २८, ३‡[m]; ४१, ८¶; †कौ २,२७५; ११३३; †जै ३, २३,७; शौ ५, २२, ३; ११, ७, १२[q]; पै १, ४५, २; १३, १, ४; १४, २, ९; १६, १५४, २; -णम् ऋ १, ७३, ७; ७, ९८, १; ८,

---

[a]) बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६,२,१)।

[b]) पाभे. अनष्टपशुः द्र.। [c]) पाभे. अरिष्टासः पै १८,१४,२ द्र.। [d]) तस. नञ्-स्वरः।

[e]) =सपा. माश १,३,४,२;४ काश २, ३, २, १९-२१। तै १,१,११,१ काठ १,११ बौश्रौ १,१३ : २१ ईषतः इति, मै १, १, १२ ईषमाणः इति, क १,११ ऋषतः इति च पाभे.।

[f]) तु. ORN.; वैतु. PW. GW. प्रभृ. √अव् > अविष्यत्- > -ष्यन्तम् इति ?

[g]) उप. √रिह् + क्तः प्र.।

[h]) व्यु. ? √*अर् (संसर्गप्रतिबन्धे) इत्यतः (=प्रतिबन्धकः) संभाव्येत। बिले इत्यस्य स्थाने बिलम् इति च पृथक् पदमिति कृत्वा मुपा. सु-शोधः द्र.।

[i]) विप.>नाप. (लोक-)। बस. अन्तोदात्तः।

[j]) विप. (⌊अरुण-वर्ण-⌋ वृक- प्रभृ.), नाप. न. (अरुण-वर्ण-), व्यप. (ऋषि-)। व्यु.? या. ⌊५,२१⌋ <√रुच् ⌊दीप्तौ⌋ इतीव। √*अर् (तपनदीप्त्योः) + उनच् प्र. (वैतु. पाउ. ⌊ ३, ६० ⌋ <√*अर् 'प्राप्तौ' इति ; तु. टि. अरणि-)। चित्स्वरः।

[k]) सपा. ऋ २,२८,७ असुर इति पाभे.।

[l]) =सपा. माश ९,२, ३, १८। ऋ ५, ४७,३ अरुषः इति पाभे.।

[m]) सपा. ऋ ५.४७,३ अरुषः इति पाभे.।

[n]) यनि. काठ. स्थ. आहारुणः इत्यत्र आरुणः इत्येवं दीर्घाऽऽदितया द्वितीयं पदं विसंदधानः SI. विसंस्कार इत्युपेक्ष्यः।

[o]) सपा. काठ ७,६ क ५,५ आरुणिः इति पाभे.।

[p]) पाभे. अयलः द्र.। [q]) सा. वरुणः इति ?

१०१, ६; ९, ४५, ३; ७८, ४; १०, १४४, ५; तै २, १, ६, २¶; काठ १३, ४¶; शौ १२, १, ५२; १३, २, ३६; ८, ६; २०, ८७, १†; पै १७, ५, १०; १८, २४, ३; -¶णया तै ६, १, ६, ७; -णस्य ऋ १०, ९४, ३; -णा ऋ १, १३४, ३; मै ३, ७, ४¶; ४, २, ४; १४¶; -णाः ऋ १, ९२, २; तै ५, ६, १५, १; मै ३, १३, २०; ४, २, ११; काठ ४९, ५; कौ २, ११०६†; शौ १०, २, ११; ११, १२, ७; पै १६, ६०, ३; -णान् ऋ १, ९२, १५; मा २४, ११; का २६, ३, १; कौ २, १०८३†; -णानाम् ऋ १, १२४, ११; -णानि ऋ १०, १६८, १; पै १, १०७, १; -†णाम् ऋ ५, ६३, ६; मै ४, १४, १२; -णाय ऋ ९, ११, ४; मा १६, ३९; का १७, ६, ३; तै ४, ५, ८, १; ७, ३, १८, १; मै २, ९, ७; काठ १७, १५; ४३ ८; क २७, ५; कौ २, ७९४†; शौ ६, २०, ३; पै १३, १, २; १९, १२, १०; -णासः ऋ ६. ६४, ३; -णेभिः ऋ १, ८८, २; ११३, १४; २, ३४, १३; ५. ८०, ३; -णेषु काठ ४०, ४; -णैः ऋ २, १, ६; ३४, १२; तै १, ३, १४, १†; शौ ११, १२, २. [°ण- त्रि°].

¶आरुणि[a]— -णयः काठ १३, १२; -णिः काठ ७, ६[b]; ९; क ५, ५[b]; -णिम् काठ ७, ६; ८; क ५, ५.

¶आरुणि-विद्[c]— -विदः[d] मै ३, ६, ४.

?आरुणी[e]— -णीभिः[f] मै २, १२, ३; ३, ४, ४; -णीषु ऋ १, ६४, ७.

¶अरुण-पिशङ्ग[g]— -ङ्गः तै ६, ६, ११, ६.

†अरुण-प्सु[h,i]— -प्सवः ऋ १, ४९, १[j]; ८, ७, ७; -प्सुः ऋ ८, ५, १; ७३, १६; कौ १, २१९; जै १, २३, ६; -प्सुम् ऋ ५, ८०, १.

अरुण-बभ्रु[k]— -भ्रुः मा २४, २; का २६, १, ३; तै ५, ६, ११, १; मै ३, १३, ३; काठ ४९, १.

अरुण-युज्[l]— -युग्भिः ऋ ६, ६५, २.

अरुण-ललाम[i]— -माः तै ५, ६, १२, १; २०, १; काठ ४९, २; १०.

अरुणा(ण-अ)श्व[l]— -श्वाः ऋ ५, ५७, ४.

अरुणै(ण-ए)त[m]— -ताः तै ५, ६, १८, १; काठ ४९, ८; -ताय तै ७, ३, १७, १; काठ ४३, ७.

अरुणि[n]— -णयः ऋ १०, ९५, ६.

---

a) व्यप.(ऋषि-)। अपत्यार्थे इञ् प्र. (पा ४,१,९५)।

b) पाभे. अरुणः मै १,५,९ द्र.।

c) विप. >नाप. (अध्वर्यु-)। उस. क्विबन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६,२,१३९)।

d) सपा. काठ २३, २ क ३५, ८ कारुद्वेषिणः इति पाभे.।

e) नाप. (⌊रक्त-वर्णा-⌋ उषसो रश्मि-, बडवा- ⌊तु. ऋ ५,५७,४ प्रभृ.⌋)। पाठः? मै. पाठस्य प्रतियोगित्वेन अरुणी- इत्यस्य शाखान्तरे श्रुतेश्च (तु. मा १२, ७४)। ऋ. स्थ. अपि युदारुणीषु इत्यत्र मूलतः युदारुणीषु इति संभाव्य युत् आ अरुणीषु इति त्रिपदविभागस्य सुप्रस्तावाच्च (तु. ऋ ५, ५८, ७; वैतु. पपा. युत् आरुणीषु इति. GW.? यदा अरुणीषु इति) यस्थि. व्यु.? यनि. तद्धिते अञि प्र. कृते सति स्त्री. ङीप् इत्येवं वा, आ अरुणी- इति प्रास. पूप. प्रकृतिस्वरम् इत्येवं वेत्येतयोर्विकल्पयोर्मध्ये विनिगमनाया दुःशकत्वादिति दिक्।

f) सपा. मा १२,७४ प्रभृ. अरुणीभिः इति, खि ५,७, ४,१८ अरुषेभिः इति च पाभे.।

g) तस पूप. प्रकृतिस्वरे प्राप्ते पिशङ्ग- इत्येदपि पर्युदस्यतया उसं. (पा ६,२,३)। तेन सास्व. द्र. (पा ६,१,२२३)।

h) विप. (⌊अरुणरूप,पा-⌋ उषस्-, मरुत्-)।

i) बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६,२,१)।

j) नाप. (⌊अरुणरूप-⌋ अश्व- =रश्मि- ⌊तु. ऋ १, ११३, १४; ६,६५,२ प्रभृ. स्कं. वें. GRV. प्रभृ. ; वैतु. GW. विप. इति?⌋)।

k) तस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६, २, ३)।

l) विप. (⌊अरुणरश्मि-युक्त-⌋ अश्व-)। उस. कर्तरि क्विबन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या। पूप. नाप. द्र.।

m) वर्णः (पा ६, २, ३) इत्यत्र एत- इत्यस्य पर्युदासात् सास्व. (पा ६,१,२२३)।

n) पाप्र. व्यु. अरुण- इत्यस्य साजात्ये सति प्र. एव विशेषः स्यादिति सुवचम्। तद् यथा। तत्र अकारान्तः प्र. इह त्विकारान्तः उनिच् प्र. उसं. (पाउ ३, ६०) इति, तद्वच्च चित्-स्वरः। नैप्र.

१अरुणी[a]- -|णीः ऋ १, ११२, १९; १२१, ३; ४, १, १६[b]; २,१६; १४,३[c]; मा १९, ६९; का २१, ४,१९; तै २, ६, १०, ४; कौ ३.३,५; जै २.१,७; शौ १८, ३, २१; -|णीनाम् ऋ १०, १५, ७; मा १९, ६३; का २१,४,१३; शौ १८, ३, ४३; -णीषु ऋ १०, ६१, ४; -ण्यः ऋ १,१४०,१३.

¶**२अरुणी**[d]- -णीः तै ५, ६, ४, १; काठ २२, ६¶; क ३४, १¶; -णीभि.[e] मा १२,७४; का १३, ५, १३; तै ५, ६, ४, १; काठ २२,५.

अ-रुत->अरुत-हनु[f]- -नुः ऋ १०,१०५,७.

अ-रु(द्ध>)द्धा- -द्धाम् पै १९, ३३,३[g].

अरुन्धती[h]- -०ति काठ ३७,१०[2]¶; शौ ४, १२, १; ५, ५, ५; ९; ६, ५९, १; पै २, २०, ५; ६, ४,४; ९; १०; ८, ७, ९; १५, १५, १; ७; १६, २-९; १७, १-७; १९, १४,१०; -ती खि ३, १७,२, ५; ४,७,१, ५; ६; ७, २, ४; ९; १०; काठ ३७, १०[2]¶; शौ ६, ५९, २; पै १, ८५, ३; २,२०, ५[i]; ९, ११, १०; १५, १५, ४; ८; ९; १९, १४, ११; -तीम् शौ ८, ७, ६; पै ८, ७, १०; १६, ३, ६; १२, ६; -त्यः पै १५,

---

तूभयत्र तस. इति कृत्वा (√*अर् ⌊तपनदीप्त्योः⌋ >) *२अरु- (ताप-, तद्विशिष्ट-विशेष- वा) इति पूप. द्र.। (√जन् <> √*गन् >) *गन्- इति अरुण- इत्यत्र *गिन्- इति चेह उप. इति (तु. टि. अरण्यानि-)। यत्तु PW. प्रभृ. अरुण-> अरुणी- > -ण्यः (प्र३) इति प्रतिपद्यमानाः यनि. पार्थक्यं नैवाऽनुजानीरन्, तन्नोचितम्। अरुण - इत्यस्मादननुदात्तान्तात् सतः स्त्री. ङीषः प्र. (पा ४, १, ४०) असंभवात्। नाउ. प्रादुर्भावोऽपि यनि. प्रकृत एव समश्रायीत्येवं सुवचत्वात्। अथाऽपि ङ्यन्तस्य प्राति. पूर्वसवर्णैकादेशवद्वा यणादेशवद्वा रूपम् अजादौ सुपि प्रसिध्येद् न तु पराभिमतं सदप्यपुष्टं गुणाऽऽदेशवद् रूपम् इत्यपरा दिक्।

a) ङीष् प्र. (पावा ४,१,४५) तत्स्वरश्च।

b) प्र१ सोरलोप छान्दस इति सा. (तु. L ३७६)। स्याद्वेह प्रकृतात् यनि. भिन्नं सदपरं *३अरु-णी- इति प्राति. द्र.। तत्र च *२अरु+(√नी>) *नी- (='अरुं सूर्यमग्निं वा तत्-पूर्ववर्तिनी सती नयति') इति कृत्वा उस. उप. प्रकृत्या स्वरः। अथवा अरुणी, ईः (<*ई-) इति पदद्वयं द्र. (='इयमेवाऽरुणी')। अथवा अरुणी-ईः इत्येकं समस्तं पदं द्र. (यत्र उप. *ई- इति मौस्थि. सना. सद् अवधारणाऽर्थे निपातायमानं (तु. हिं. ही) सामासिकं वृत्तमनुधावति [यथा चित् (मौस्थि. =*चित्-) इति नि. इत्यभिसंधिः (चित् इत्यत्र निघातः बस. प्रयोजित इति कृत्वा यस्था. उपपाद्यमानः द्र.)]। एस्थि. प्रकृते सुप्सुपीयः स. सास्व. च। यदपीह सा, प्रभृ, 'अरुणवर्णा' इति वर्णवचनाद् अरुण- इत्यतः ङीषः प्र. (पा ४, १, ४०) आगममभिसंदधीरन्, तद् यथा न सत् तथा प्रतिपादितपूर्वमिति नेह पुनरुपात्तमिति दिक् (तु. टि. अरुणि-)।

c) द्वि३। '(उषाः) अरुणीः (रश्मिगवीः) आवहन्ती ज्योतिषाऽऽगात्' इति वा. द्र. (वैतु. सा. स्वरूपतः प्र३ सदर्थतः प्र१ इति वदन् नापू. टि. संकेतितचरीं स्वीयां सुलोपाऽभावपरां दिशमपि विस्मारुकश्चाऽऽवहनक्रियाया निगदसिद्धं कर्म परित्याजितः सँस्तदर्थमध्याहारमुखेन वा. पूरुकश्च; L ३३६ प्र१ ⌊तु. नापू टि.⌋ इति चेत्यावहनस्य कर्मणो विषये पर्यनुयोज्यः)।

d) नाप. (=१अरुणी-)। *२अरु- + (√नी> ⌊भावे⌋) *२नी- इति बस. पूप. प्रकृतिस्वरम्। भिन्नं स. उपजीव्य स्वरभेदवत्-समानार्थसरूपप्रवृत्तिर्वक्तृविवक्षाऽधीनेति किमु वक्तव्यम्। -

e) पाभे. आरुणीभिः द्र.।

f) विप. (इन्द्र-)। बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६,२, १)। पूप. तस. नञ्-स्वरः। रुत- (<√रु ⌊रेषणे⌋) यद्र.।

g) सपा. कौसू १२८,४ ?अविद्वान् इति पाभे.।

h) नाप. (लाक्षा-, यज्ञदक्षिणा- ⌊काठ ३७, १०⌋?), व्यप. (वसिष्ठपत्नी- ⌊खि ३,१७,२,५⌋)। व्यु.? तु. विब. ⌊सिभा १, २०८; २१२-१३⌋। आक्रोशभिन्नेऽप्यर्थे संज्ञायाम् (पा ६,२,१५९) इति नञः परस्याऽन्तोदात्तत्वम् उसं.।

i) शोधः सस्थ. टि. ?नामासि द्र.।

१६, १. [°ती- २व सिष्ठ°].

?**अ॒रुन्धते**[a] शौ **१९**, ३८,१; पै **१९**, २४,१

अरुश[b]- > अरुश-ह॒न्[c]- -हा ऋ **१०**,११६,४.

अरुश्चि॒त्- अ॒रुस्- द्र.

†**अरु॒ष**[d]- -षः ऋ **३**, १५, ३; २९, ६; **४**,५८, ७; **५**, १, ५; ४७, ३[e]; ५६,७; **६**,३,६[२]; ४८,६[२]; **७**, ३, ३; ९, ८, ६; २५, ५; ६१, २१; ७१, ७; ७२, १; ⌊(९,७,४; ६२, २३) ७४,१⌋; ८२, १; १११, १; **१०**, १,६; २०, ९; ४३, ९; मा **१७**, ९५; का **१९**, १, ८; तै **४**, १, ३, ४; ४,४,४‡[f]; मै **२**,७,३;९‡[g]; काठ **१६**, ३;९‡[g]; **४०**, ७; कौ **१**,४६३; ५६२; **२**,१६७;५३३; ५७१; ६६६; ९४०; जै **१**, ४८, ९; ५७, ७; **३**, १६, ३; ४१, ९; ४६, ६; ५५, ७; **४**, १, १; शौ **२०**, १७, ९; पै **८**, १३, ७; -षम् ऋ **१**. ६, १; ३६, ९; ११४, ५; **३**, १, ४; **४**, १५, ६; **५**, ४३, १२; **६**, ४९, २; **७**, ९७, ६; **८**, ६९, १६; **९**, ८९, ३; **१०**, ४५,७[g]; ८९, ९; मा **११**, ३७; **१२**, २४[g]; **१३**. ४३$; **२३**, ५; **३८** १७; का **१२**, ३, १०; **१३**, २, ७[g]; **१४**, ४, ६$; **२५** ३, १; **३८**, ४, १; तै **४**, १, ३, ४; २, २, २; १०, २$; **७**,४, २०, १; मै **२**. ७, ३; १७$; **३**, १२, १८; १६, ३; **४**,९,३; १४, ४; काठ **१६**, ३;१७$; **१७**, १८; **३७**, ९$[h]; **४४**, ९; कौ **२**, ८१८; जै **३**, ५७, ८; **४**, १९, ९; शौ **२०**, २६, ४: ४७, १०; ६९, ९; ९२, १३; पै **२०**, ४२, २?[i]; -षस्य ऋ **१**, ८५, ५; **३**,७,५; ३१, ३; ⌊**५**, १२, २; ६⌋; **६**, ८, १; ४९, ३; **१०**, ९२, २; कौ **३**, ३, ८; जै **२**, २, ३; -षा ऋ **१**, ९४, १०; **२**, १०, २; **४**, २, ३; **६**, २७, ७; **७**, १६, २[f]; मा **१५**,३३; का **१६**,५, १५; कौ **२**, १००; जै **३**, १०, २; पै **१२**, १,१०; -षाः ऋ **१**, ११८,५; **५**, ७३, ५; **७**, ४२, २; $पै **६**, १८, ३; ९, ६, १०?[j]; -षाय ऋ **७**, ७१, १; -षासः ऋ **१**, १४६, २; **४**, ६, ९; ४३,६; **५**, ५९, ५; **७**, १६, ३; ७५, ६; ९७, ६; ८, ३४, १७; तै **४**, ४, ४, ५; काठ **१७**, १८; **३९**, १५; शौ **३**, ३, २$; पै **२**,७४,२$; -षेण ऋ **२**,२,८[k]; -षेभिः ऋ

---

[a] आ॒रुन्धते इति शोधः (तु. W. ; वैतु. पपा. अ॒° इति (तदनु तु शंपा. सा. सात. च छन्दस्तो ह्रस्व इति अभिप्रयन्तः?), पै. RW. B. अरुन्धती॒->-०ते ⌊सं१⌋ इति?, WI., L ३७२ अरुन्धत (लङि प्रपु३) इति? च ।

[b] व्यु.? पपा. नावग्रहः। १अरु- + शः प्र. (पा ५,२,१०) स्यात् (=शत्रु- ⌊तु. वें. सा.⌋; वैतु. PW. प्रमृ. =नाड. इति)।

[c] विप. (इन्द्र-)। उस. क्विबन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या।

[d] विप. (⌊ताम्रवर्ण-⌋ अग्नि-, सोम- प्रभृ.), नाप. (उद्यत्सूर्य- प्रभृ.)। अरु॒ण- इत्यनेन सन्यायता द्र.। व्यु.? *२अ॒रु- + (√सन् + डः प्र.) *स॒- > *ष॒- इति उस. कृत्-स्वरः प्रकृत्या (=लालिमविशिष्टदीप्तिभाज्-)। पाप्र. अनु तु √*अर् (तपनदीप्त्योः) + उषच् प्र. उसं. (पाउ ४, ७५)। चित्-स्वरः [तु. सा. ऋ १, ११४, ५ आरोचमान- इति पर्यायं प्रयुञ्जानोऽपि तत्त्वमपर्यालोचुकः, WW १, १५९ (वैतु. टि. *२अ॒रु-); वैतु. सा. (ऋ १, १,६,१) अ॒+ (√रुष् 'हिंसायां' + कर्तरि कः प्र. इत्यभिप्रायतः) १रु॒ष- इति, (ऋ १, ३६, ९) अ॒ + (√रुष् 'रोषे' + भावे कः प्र.) २रु॒ष- इति च कृत्वा बस. अन्तोदात्तः (पा ६, २, १७२); म. (मा १७, ९५) अ॒ + (√रुष् (क्रोधे) + कर्तरि कः प्र.) ३रुष- इति कृत्वा तस. इति वदन् स्वरतोऽनादरार्हः]।

[e] पाभे. अरु॒णः मा १७.६० द्र.।

[f] सपा. अरु॒षः<> अरु॒षा इति पाभे.।

[g] सपा. अरु॒षः<>अरु॒षम् इति पाभे.।

[h] पाभे. महि॒षम् मै २,१, ९ ⌊यत्र अरु॒षम् इत्यस्यापि समावेश इष्टः⌋ द्र.।

[i] पाठः (तु. सस्थ. बभ्रुणा)? इष्वारुषम् > सपा. पै २०, ८, ४ ?इच्छपुरुषन् इति, कौसू ४६,५५ ?अस्सिपुरुषम् इति च पाभे.।

[j] ?अरुषाः> [अरुस्- (=*१रुस्- ⌊तु. MW.⌋)>] अरुष्य->-ष्याः इति शोधः।

[k] उषे॒ण (<√उष् ⌊दाहे⌋ >उष॒-) इतीव शोधःपरः PW. चिन्त्यः। जागतस्य पादस्य त्रुटिप्रसङ्गाच्च उष॒- इत्यस्य यनि. दूर-सानाभ्याऽभ्युपगमात् (तु टि.

१, ४१,८; खि ५,७, ४, १८[a]; -षैः ऋ ३,३१,२१.

†अरुषी[b]- -ृषि ऋ ⌊१, ३०, २१ (४, ५२, २)⌋; -षी ऋ ३,५५, ११; ४, ५२,२; ८,६८, १८; कौ २, १०७६; -षीः ऋ १, ⌊१४, १२; ५, ५६, ६⌋; ७२,१०;९२,१;२[२]; ८, ६९,५; १०,५,५; ८, ३; कौ २, ८४०; ११०५; ११०६[२]; शौ २०,२२, ५; ९२, २; -षीणाम् ऋ ८, ५५,३; खि ३, ७, ३; -षीभिः ऋ ९, १११, २; कौ २, ९४२; जै ४,१,३; -षीम् ऋ १, ७१, १. [°षी- त्रि°].

†अरुष-स्तूप[c]- -पः ऋ ३, २९, ३; मा ३४, १४; का ३३, १,८.

?अरुषसौ[d] खिसा ३१,१०.

अरुस्[e]- -रुः खि ४, ७, १, ३[f]; शौ ५,५,४; पै ६,४,३.

¶अरु(स्>)श्-चित्[g]- -चित् काठ २२,१०; क ३५,४.

अरुस्-पान- -नः पै १, ८, ४; -नम् पै १,८,३[h].

?अरुस्-स्राण[i]- -णम् शौ २, ३, ३; ५[j].

¶अ-रूक्ष[k]- -क्षम् मै १,८,५[४].

†अ-रूक्षित[k]- -तम् ऋ ४, ११, १; तै ४,३,१३,२.

अ-रूप[k]- -पेण तै ५, ७,१९,१; काठ ५३,९.

अ-रेडत्[l]- -डता[m] तै १, ६, ३, २; मै १,४,१; काठ ३२,३.

†अ-रेणु[n] -णवः ऋ १, ३५, ११, १५१,५; १६८, ४; ६, ६६,२,

यस्था.) मिथ्याशङ्किताऽसंबद्धार्थस्य नितान्तनिवृत्तेर-प्रसङ्गाच्चेति दिक् ।

a) पाभे. आरुणीभिः द्र. ।

b) विप., नाप. (अग्नि-ज्वाला-, उषस्-, बडवा-) । ङीन् प्र. उसं. (पा ४, १, ७३) नित्-स्वरश्च । (वैतु. या. ⌊१२, ७⌋ प्रमृ. < आ √रुच् (दीप्तौ) इति ; ⌊पक्षे⌋ स्क., सा. < आ √रुश् 'गतौ' ⌊तु निघ २,१४⌋) अथवा २अरु-ष- इति (अवयवतः १अरु-ष- इत्यनेन सामान्ये सति बस. इति कृत्वा) पूप. प्रकृतिस्वरम् अपरं प्राति. स्यात् ततश्च स्त्री. ङीप् उसं. (पा ४, ४, १, ३०) । अथापि वा बस. सति अरु-षी- इतीकारान्तं प्राति. स्यात् । तत्र च पूप. विषये १अरु-ष- इत्यनेन अभेदे सति (√सन् + भावे डीः प्र. उसं. = *सी>)*षी- इति उप. स्यात् पूप. प्रकृति-स्वरश्च (१अरु-ष- इत्यस्मात् स्त्री. निष्पन्नस्य सतः *१अरुषी- इत्यस्य च संभाव्यमानायां निवृत्तौ यनि. पदभिन्नार्थवाचकस्य सतः प्रवृत्तिसंलाभो बीजमित्यभिसंधिः ⌊तु. २अरुणी- टि. इत्यत्र ३अरु-णी- इति⌋) ।

c) विप. (⌊आरोचमानतेजःसंघात-⌋ अग्नि-) । बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् ।' उप. यद्र. ।

d) तु. खि ⌊४, ८⌋ टि. ?अरुषस उ इति । सपा. मा १२,९७ अर्शसः इति पाभे. ।

e) नाप. (आघात-, क्षत-) । व्यु.? √*अर् ⌊हिंसायाम्⌋ + उसिः प्र. नित् [पाउ २,११६ (तु. टि. *१अरु-; वैतु. ww २,३५२ समानाभिप्रायत्वे सति विलेखने सरूपं पृथक् धा. उपकल्पुकः ⌊तस्य यनि. धा. हिंसार्थस्य वैशिष्ट्यमात्रस्य वाचकत्वे सति तदन्तः-पातात् तथाविधः पृथग् निर्देशो नेष्ट इत्यभिसंधिः⌋)] ।

f) अदुः इति पाठः (तु. पै ६,४, ३ मूको.)? यनि. शोधः ।

g) विप. (⌊खण्डितचयन-⌋ उखयाऽग्नि- ⌊तु. C. ⌊WZKM २६ १२४⌋) । उस. क्विबन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६,२,१३९) । यत्तु संटि. (काठ.) *२अरु- इति पूप. इति समाह इति, तन्न । संबन्धाऽभावात् (सांवत्सरिकभृत्यभाव उखयोऽपूर्ण. सन् विकीर्ण इव व्रणित इव भवतीति श्रुति-स्वारस्याभिसंधेः) ।

h) अरुस्पाम् इति मूको. विसंवादी शाखान्तरीय-संकेत-विसंवादी च मुपा. शोधार्हो भवति । सपा. शौ २, ३,५ °स्राणम् इति पाभे. ।

i) नाप. (⌊व्रणपाकाद्यौपयिक-⌋ ओषधि-) । उस. ल्युडन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६,१, १९३; २,१३९) । उप < √स्रा ⌊= √श्रा⌋ 'पाके' ।

j) अरुस्-स्राण- इत्यस्य स्थाने मौलिकत्व-संभावन-पूर्वकः ?अरुस्-त्राण- इति शोध उप-स्थाप्यते । शाखान्तरीयम् अरुस्-पान- इत्यत्र ज्ञापकं भवति ।

k) तस. नञ्-स्वरः ।

l) विप. (⌊अनादरमकुर्वत्-, श्रद्दधान-⌋ मनस्-) । उप. < √रेड् 'अनादरे' ⌊तु. भा. सा.⌋ ।

m) =सपा. आपश्रौ ४,१२,६ हिश्रौ ६,३,१४ । काठ ५,३ अहेडता इति पाभे. ।

n) विप. (पथिन्-, मरुत्-, योजन-प्रभृ.) । बस. अन्तोदात्तः ।

१०, १४३, २; मा ३४, २७, का ३३, १,२१; तै ७, ५, २४, १; मै ४, १४, ११; काठ ४१, १; –णु[a] ऋ १,५६,३; –णुभिः ऋ १, १६३, ६; ६, ६२, ६; मा २९, १७; का ३१, ३, ६; तै ४,६.७,३; काठ ४६,३.

¶अ-रे॑त॒स्[b]– -ताः[c] काठ २४,२.

अ-रे॑त॒स्क[d]– -स्काय तै ७, ५, १२, २; काठ ४५,३.

अ-रे॑प॒स्[e,b]– -पसः ऋ १,६४,२; ५ ५३, ३; ५७, ४; ६१, १४; ९, १०१,१०; १०, ७८, १; ⌊(५, ५५,३)११, ४⌋; कौ १, ४४२; ४५८; ५४८†;२,४५१†; जै १, ४६, ६; ४८, २; ५६, ६†; ३, २४, ९†; शौ ७, २३, २; पै २०, ५, १; –†पसम् ऋ ५, ६३, ६; ७३, ६; ९, ७०, ८; मै ४, १४, १२; –पसा ऋ १, १२४, ६; १८१, ४; ५, ७३, ४; –पसौ ऋ ५, ५१, ६; मा[f] ५, ३; १२, ६०; का[f] ५, १,३; १३, ४, १६; तै[f] १, ३, ७, २; ४, २, ५, २; मै[f] १, २, ७; ८,८; ३, २, ३; ९, ५; काठ[f] ३, ४; १६, ११; क[f] २,११; –†पाः ऋ ४, १०, ६; ६, ३,३; १०,१०५,१०; तै २, २,१२,७; मै ४,१२,४.

*अ-रोग–>आ॒रोग्य[g]– -ग्यम् खि २.६,२,४.

अ॒-रोगण[h]– -णम् शौ २, ३, २; पै १, ८, २?[i]; १९, ३३, १४; ५२,१६; २०, ३३,८.

अ-रोगिन्– -गी खिसा २६,२३.

अरोगिणी– -णी पै १५,२१,३.

¶अ-रोचुक॒[j]– -कः मै १, ४,१२.

१अर्क॒–, अर्क्य॑– √अर्च् द्र.

२अर्क॑– √ऋच् द्र.

?अर्कैधि[k] पै १३, १,६.

√अर्घ् (=√अर्ह्)> *अ॒र्घ[l]– गो°, १धन°, बहु°, सहस्र°.

√अर्च् (बधा. ⌊=√ऋच्⌋)[m],> अर्चि, †अ॒र्चति ऋ ७, २२, ३; तै ३, ३,७,३¶; मै ४,१२, ४; काठ १२,१५; कौ २,२७९; जै ३, २३,१०; शौ २०, ११७, ३; अर्चति ऋ १, ६, ८; ⌊९, १० (१०, ९६, २; १३३, १)⌋; १०१,७; तै ३, ३,७,३¶; †शौ २०,४०,२; ७०, ४; ७१, १६; †अ॒र्चन्ति ऋ १, १०, १; ९२, ३; १६५, १; ५, २९, १; ६; ३०, ६; १०, १४७, ३; तै १, ६, १२, ३; ७, ३, १, ३¶; मै ४,११,३; काठ ९,१८; कौ १,३४२;४४५$; २, ६९४; ११०७; जै १, ३६,१;४६,९$; ३,३४, २२$; ५६, २१; $शौ १,२.१; १२, १,३८; †अर्चन्ति ऋ १, ११२,५; ५, २९, १२[n]; ६, २१, १०[n]; ७, २३, ६[n]; १०, १, ३[n]; खि १, २, १; मा २०, ५४[n]; का २२, ५, ८[n]; काठ ८, १६[n]; शौ १३, १, ३३$[n]; २०, १२, ६[n]; $पै १४, १, ११[n]; १७, ४, ९; १८, १८, ३, अर्चसे ऋ १०, ६४, ३[n]; अ॒र्चथः ऋ १, १५१, ६; †अर्चे ऋ ५, ४१, ८[n]; ६,२२, १[n]; शौ २०, ३६, १; अ॒र्चामि ऋ १, १३८, १; ४, ४, ८; १०, १२, ४; खि ३, २२, ४[n]; मा ४, २५[n]; का ४, ८, ३[n]; तै १, २, ६, १[n]; २, १४,३†; मै १,२, ५[n]; ४, ११, ५†; काठ २,६[n];६,११†; क १,

---

[a] द्वि१ सत् वा. क्रिवि. द्र. ।

[b] बस. अन्तोदात्तः (पा ६,२,१७२) ।

[c] साण्डः स्याद् अरेताः >सपा. क ३७, ३ धूर्षाद् इति पाभे. ।

[d] तु. टि. अ-चर्म॑क- ।

[e] विप. (⌊निर्लेप-, अनवद्य-⌋ मरुत्-, सोम- प्रभृ.) ।

[f] =सपा. माश ३, ४, १, २४ । तैब्रा २, ४, २,५ सु॒रेतसौ इति पाभे. ।

[g] भावे ष्यञ् प्र. (पा ५,१,१२४) ञित्-स्वरश्च ।

[h] विप. (⌊रोग-निवर्तक-⌋ भेषज-) । उप. √रुज्> रोजि + ल्युः प्र. ।

[i] आ॒रोहणम् इति पाठः? यनि. शोधः (तु. सपा. शौ २,३,२ पै २०,३३,८ सस्थ. मूको.) । W. अरोहणम् इति पाभे. ।

[j] तस. कृत्योकीयः स्वरः (पा ६, २, १६०) ।

[k] अर्केऽद्धि इति सुपठं स्यात् (तु. शौ ५, २२,८ यत्र ब॒न्ध्वद्धि इति पाभे.) ।

[l] घञ् प्र. ञित्-स्वरश्च (पा ६,१,१९७) ।

[m] धा. दीप्ति-स्तुति-दानादिषु वृत्तिः । अस्याऽनेकप्रकृतिपरिणामजत्वे सत्यमौलिकत्वप्रतिपत्तिसंकेतार्थं तु. टि. अर्क॒- इति । स्वरूपतः सकर्मकाऽकर्मकोभयविधश्रुतिसंभवेऽप्यकर्मकस्य व्यवहारस्यैव सुभिक्षं भवति । तेन त्रिषयीभावेनाभिप्रेतस्य लक्षणार्थेन कप्र. योगेन निगमा भवन्ति (तु. टि. अभि॒ ऋ १,५१,१) ।

[n] तु. सस्थ. टि. अभि॒ ।

१९[a]; कौ १, ४६४[a]; जै १, ४८,५; शौ ७, १५,१[a]; १८,१, ३१†; पै २०,४,८†; अ॒र्चामसि ऋ ६, २१, ६; अ॒र्चत् ऋ १, १७३; २; †अर्चत् ऋ १, १६५, १४; मै ४, ११, ३; काठ ९, १८; †अ॒र्चात् ऋ ४, १६, ३; शौ २०, ७७,३; अर्चन् ऋ ३, १४, ४; ४, १, १४[a]; †अ॒र्चान् ऋ ५, ३१, ५; तै १, ६, १२, ६; मै ४, १२, २; काठ ८, १६; अर्चतु ऋ १०, ३६, ५; †अ॒र्चन्तु ऋ ८,६९,८; कौ १, ३६२; जै १, ३८, ५; शौ २०, ९२, ५; †अर्चन्तु ऋ ८,९२, १९; कौ १, १५८; २, ७२; जै १, १७, ४; ३, ७,१०; शौ २०, ११०, १; †अ॒र्च>र्चा ऋ १, ५४, २; ३; ५, १६, १; ५९,१[b]; ८,४१,१; कौ १, ८८; २,४६४; जै १,९, ८; †अर्च>र्चा ऋ ३, ५४,२; ५, २५, ७; ६, ५०, ६[a]; ८, २३, २४;४०, ४[a]; ४९, १; ६९, ४; १०, ८९, ३; ११२, ९; १४८, ३[a]; खि ३.१,१; मा २६,१२; तै १, १, १४, ४; काठ ३९, १४; कौ १, ८६; १६८; २३५; २, १६१; जै १, ९, ६; १८, ४; २५, ३; ४, २८, २; शौ २०, ५१, १; अर्चतम् पै ५, १४,६; †अ॒र्चत ऋ ६, ४५,४; ८,६९, ८^{२}; कौ १, ३६२^{२}; जै १, ३८, ५^{२}; शौ २०, ९२, ५^{२}; अर्चत ऋ १, ५१, १; ८०, ९; ८४, ५; २, १७, १; ८, ६९, ८; ९३, २६; ९, ११, ४; १०,६४,९; ९२, १३[a]; ९४,७; ⌊(१,९,१०;) ९६,२;१३३,१⌋; †कौ १, ३६२; ३७६[a]; २, ३०१; ७९४; †जै १, ३९, ७; ३, २४, १७; शौ ७. ८७,१‡[c]; १८,३,६३;४,५४; †२०, ३०, २; ९२, ५; ९५, २; †अ॒र्चाम ऋ १, ६२, १; १७३, १; मा ३४, १६; का ३३, १, १०; †अर्चाम ऋ ९, ९७, ४[a]; १०, १६५, १; कौ १,५३५[a]; जै १, ५५, ३[a]; शौ ६, २७, १; पै १९, १३, १३; आर्चत् ऋ ५, ३३, ९; आ॒र्चन् ऋ १, ५२,१५; ५, २९, २[d]; ४५,७; आर्चन् शौ १३. ३,२३.

अर्चयः ऋ ३,४४,२.

१अर्क॒(वप्रा.)[e]- -र्कः ऋ १,८३,६; १६७, ६; ३,२६,७; ६,२१,४; ७, २४, ५; ८,८८,४; ८९, ६; १०,६८,४; मा १८, २२; ५०; ६६†; का १९, ७, ४; २०, २, १३; तै २, २, ७, २¶; १२, ४; ४, ७, ९, १; ¶५, २, ५, ५; ३, ४, ६; ४, ३, ३; ५, ६, ३^{२}; ७, ५,२^{२}\$; मै १, ६, २; २,२, ९^{५}¶[f]; ११, ६; ¶३, १, १; २^{२}; २, ४^{२}; ५^{२}; १०; ३, ३; ४; ५^{२}; ४, १२, ५†; काठ ७, १४; १०, ८^{२}; १८, ११; १९, १^{२}; २०, ३^{३}; १२^{२}; २१, १^{२}; ५;६^{२}; ३५,११; ४०,१३; क ६, ४; २८, ११; २९,८^{२}¶; ¶३१,५^{३};१४^{२};१६^{२};२०;२१^{२}; ४८, ११; †कौ २, ७८०; ३,

---

[a] तु. सस्थ. टि. अभि॒ ।

[b] तु. सस्थ. टि. प्र॒…भरे ।

[c] =सपा. वैताश्रौ २९, १९ । ऋ ४, ५८, १० प्रभृ. अर्षत इति पाभे. ।

[d] तु. सस्थ. टि. अ॒नु ।

[e] नाप. (अग्नि-, अन्न-, क्रतु-विशेष-, रश्मि-, वृक्ष-भेद-, स्तोतृ-, स्तोत्र-, सूर्य- प्रभृ.) । पर्यायेण कर्तृकर्मकरणाऽन्यतमसाधनभूतः घः प्र. कुत्वप्रयोजकश्च प्र. स्वरोऽन्तोदात्तत्वसंपादकश्च द्रसं. [पा ३, ३,११८; ७,३,५२ (वैतु. पाउ. ⌊३,४०⌋ तदनुवादकः दे. ⌊२,२०;४, २⌋ च कः प्र. अक्ति ⌊वैतु. पा १,३,८⌋ च अनिडागमः ⌊तु. पा ७,२, ९⌋ च कुत्वप्रयोजकश्च ⌊पा ८,२,३०⌋ इति दवीयान् पन्थाः ⌊*अक्कु॒–> यनि. इत्यभिसंधेः⌋; स्क. ⌊५, ४⌋ घञोऽस्मरणात्, पचाद्यच्यपि कुत्वाऽनुपपत्तेः ⌊मुपा. एतदनु सुशोधः द्र.⌋ इति वचनात् संभावितघञ्-पक्षपातः स्वरमुपेक्षुकः)] । यनि. परस्पराऽसंश्रितमनेकार्थं भवति (तु. स्क. दे. गपू.) । ततो विज्ञापितं भवति । यथा √अर्च् अनेकमूलः सँस्तादृशाऽनेकाऽर्थान् अभिधापयेदिति । कथमिति । मौस्थि. अस्य अनेकप्रकृतिपरिणामस्वरूपत्वे सति पूर्वांऽशतोऽनेकसरूपपरिणामस्वरूपत्वे सत्यनेकप्रकृतिप्रातिनिध्यभाज इव सतः √*अर् (तपनदीप्त्योः वा शब्दार्थे वा) इत्यतोऽभेदाऽभिसंधेरिति (√*अर् इत्यस्य प्राकृतिकभेदव्यूहसंकेताऽर्थं यस्था. टि. द्र.) ।

[f] एकतरत्र अर्क॒श्चाऽश्वमेध॒श्च इत्यस्य स्थाने काठ १०,९ अर्क॒वती इति, तै २,२,७,५ अर्काश्वमेधौ॒ इति च पाभे. ।

३, १२; जै **२**, २, ७†; शौ **४**, १५, ५; २४, ५; **६**, ७२, १; **१३**, ३, २३; †**२०**, १६, ४; २५, ६; पै **४**, ३९, ५; **१९**, २७, १४; –र्कम् ऋ **१**, १०, १; १९, ४; ६१, ५; ८; ६२, १; ८५, २; १६४, २४; १६६, ७; १८६, ४; **३**, २६, ८; **५**, ३०, ६; ३१, ५; **६**, ४९, ८; ६६, ९; **७**, ९, २; ⌊३९, ७; ४०, ७; ६२, ३⌋; ९७, ५; **८**, ५१, ४; १०; ९२, १९; १०१, १४; **९**, ७३, २; **१०**, ६७, ५; ७८, ४; १०७, ४; ११२, ९; ११४, १; १५३, ४; १५७, ५; खि **३**, ३, ४; १०; †मा **३४**, १६; ४२; †का **३३**, १, १०; २, ५; तै †**१**, १, १४, २; ६, १२, ३; ६; **४**, १, ११, ३; ३, ११, २[a]; **५**, १, ५, ५¶; मै **२**, १३, १०[a]; ¶**३**, १, २^{२}; २, ४; ५; ३, ४^{२}; ५; †**४**, १०, ३; १२, २; ५; १४, ११; काठ **८**, १६†; **९**, १९†; **१७**, १८†; **१९**, २; **२०**, १५†; **२१**, ५; **३९**, १०[a]; ¶क **२९**, ८; **३१**, २०; †कौ **१**, १५८; ३४२; ४४५$; **२**, ७२; ६९४; ९६०; †जै **१**, १७, ४; ३६, १; ४६, ९$; **३**, ७, १०; ३४, २२$; ५६, २१; **४**, १९, २; शौ **३**, ३, २; **९**, १५, २†; **१०**, ८, ३†; **१२**, २, ५५; **१३**, १, ३३; **१८**, ३, ४०‡[b]; ४, २९†; †**२०**, ३५, ५; ८; ६३, ३; ९१, ५; ९३, ७; ११०, १; ११९, २; १२४, ६; पै **२**, ७४, २; **५**, ३४, ५; **६**, १७, ५†; †**१६**, ६८, २; १०१, ६; **१७**, ३५, ४; **१८**, १८, ३; –र्कस्य ऋ **१**, १३१, ६; **८**, ६३, ४; **९**, २५, ⌊६; ५०, ४⌋[c]; ¶तै **५**, १, १, ४; ४, ३, ३; ¶मै **३**, १, १; २, १०[d]; ¶काठ **१९**, १[e]; **२१**, ६; ¶क **२९**, ८[e]; **३१**, १४[d]; १६[d]; २१; कौ **१**, ४७२‡[c]; **२**, ४२६‡[c]; ५५८†[c]; जै **१**, ४९, ६‡[c]; **३**, ३३, १‡[c]; ४४, ४†[c]; शौ **२०**, ७२, ३†; –?र्का[f] काठ **१०**, ९¶; –†र्काः ऋ **३**, ५४, १४; **५**, ५, ⌊(९, ६४, २१) ४⌋; ५७, ५; **८**, ६३, ५; ६; **९**, ९७, ३५; **१०**, ६८, १; तै **३**, ४, ११, ३; मै **४**, १२, ६; काठ **२३**, १२; कौ **२**, २१०; जै **३**, १९, ५; शौ **२०**, १६, १; पै **५**, ७, ४; **६**, १८, ३$; **१९**, ४८, १९; –¶र्कात् काठ **२१**, ६; क **३१**, २१; –¶र्के तै **५**, २, ५, ५; ३, ४, ७; मै **४**, ८, १०[g]; काठ **२०**, ३; क **३१**, ५; –र्केण ऋ **१**, १६४, २४; **६**. ६५, ५; **१०**, ६८, ९; ¶मै **३**. १, २; २, ४; ५; ३, ४^{२}; ¶काठ **२१**, ६; ¶क **३१**, २१; †शौ **९**, १५, २; **२०**, १६, ९; पै **१६**, ६८, २†; –†र्केभिः ऋ **१**, ७, १; **६**, ५, ५; **८**, १६, ९; तै **१**, ६, १२, २; मै **२**, १३, ६; काठ **८**, १६; **३९**, १२; कौ **१**, १९८; **२**, १४६; जै **१**, २१, ५; **३**, १४, ७; **४**, ५, २; शौ **२०**, ३८, ४; ४७, ४; ७०, ७; –र्केषु ऋ **१**, १७६, ५; –†र्कैः ऋ **१**, ३३, २; ४७, १०; ६२, ७; ११; ८८, ४; १४१, १३; १९०, १; **२**, ११, १५; **३**, ३१, ९; ११; ३४, १; ६१, ६; ६२, ५; **४**, ३, १५; १०, ३; १६, ४; ४४, ३; ५५, ३; ५६, १; २; **५**, २९, १२; ३१, ४; ३३, २; ४१, ⌊६; (**१०**, ६४, ७)⌋; ७; **६**, ३, ८; ४, ६; २०, १३; ⌊२१, १०; ५०, १५; **७**, २३, ६⌋; ३८, ३; ४९, १४; ६२, १; ६९, २; ७३, ३; **८**, १२, २३; **९**, ९७, ३१; **१०**, ६, ४; १५, ९; ६८, ६; ११६, ९; १४८, ५; मा **१५**, ४६; **२०**, ५४; का **१६**, ५, २८; **२२**, ५, ८; तै **१**, ६, १२, ६; **४**, ४, ४, ७; मै **४**, १०, २; ६; १२, २; १४, ७; काठ **४**, १६; **८**, १६^{२}; **२०**, १४$; **४०**, ११$; कौ **१**, ४३९; ५३४; **२**, ११२९; जै **१**, ४६, ३; ५५, २; शौ **१८**, ३, ४७; **२०**, ११, १; १२, ६; १६, ६; ७७, ४; ९०, ३; १४३, ३.

[°र्क– उक्थ°, चन्द्र°, १बाल°, बृहत्°, सु°, स्वर्ण°].

---

[a] पाभे. बृहत् काठ ८,१६^{२} द्र. ।

[b] सपा. ऋ १०,१३,३ एताम् इति पाभे. ।

[c] पाभे. ऋतस्य ऋ ९,६४,२२ द्र. ।

[d] सपा. काठ २०, १२; २१, १ अर्क्यस्य इति पाभे. ।

[e] पाभे. सस्थ. अन्नस्य द्र. ।

[f] इयम् इत्यनेन सामानाधिकरण्यार्थं स्त्रियां श्रुतिः । अथवा श्लेषमात्रमिति स्यात्। अस्त्रियामपि सुसंगतेः । अर्कः इति शोधः (तु. काठ १०,८^{२}) ।

[g] सपा. काठ ३०,५ महाव्रते इति पाभे. ।

अर्क-त्व- -त्वम् तै ५, ४, ३, ३; काठ २१,६; क ३१,२१.

¶**अर्क-पर्ण-** -र्णेन तै ५, ४, ३, ३; मै ३,३,४^{२}; काठ २१, ६^{२}; क ३१,२१^{२}.

¶**अर्क-वत्-** -वते तै २, २, ७, २;३^{२}; मै २, २,९^{५}[a]; काठ १०, ८^{४};९; -वन्तम् तै २,२,७,२.

अर्कवती- -ती काठ १०, ८;९¶[b].

†**अर्क-शोक-** -कैः ऋ ६, ४,७; मा ३३,१३; का ३२,१,१३.

अर्क-साति[c]**-** -तौ ऋ १,१७४, ७; ६,२०,४;२६,३.

अर्क-स्तुभ्- -स्तुभः खि ५,५,९.

अर्का(र्क-अ)श्वमेध[d]**-** -धयोः तै ५,७,५,३¶; -धौ तै २, २, ७,५¶[b]; शौ ११, ९,७; पै १६, ८२,७.

¶**अर्काश्वमेध-वत्-** -वते[a], -वन्तम् तै २,२,७,५.

¶**अर्काश्वमेधिन्-** -धी तै ५,७,५,३.

†**अर्किन्-** -र्किणः ऋ १ ७,१; १०, १; तै १, ६, १२, २; ३; मै २, १३, ६; काठ ८, १६; ३९, १२; कौ १, १९८; ३४२; २, १४६; ६९४; जै १, २१, ५; ३६, १; ३, १४, ७; ५६, २१; शौ २०, ३८, ४; ४७, ४; ७०,७; -र्किणम् ऋ १,३८, १५. [°र्किन्- बृहत्°].

अर्किणी- -णी ऋ ८, १०१, १३.

¶**अर्क्य**[e]**-** -र्क्यम् तै ५,३,४,७;७, ५,९,१; काठ ३०,५^{२}; -र्क्यस्य[f] काठ २०,१२; २१,१; -र्क्येण तै ७,५,९,१; -र्क्यैः मै ३,३,५; काठ २१,५^{२}; क ३१,२०^{२}.

अर्च[g]**-** -र्चा ऋ ६,३४,४. [°र्च- ?१धन°].

†१**अर्चत्-** -र्चतः ऋ ७, २२, ४; ⌊२८, ५; २९, ५; ३०, ५⌋; १०,८९,१६; तै ४, १,१,२‡[h]; मै २,७,१‡[h]; काठ २५, ११‡[h]; कौ २,११४८; -र्चते ऋ १,८७, २; १५१,२; ५,६४,२; तै ४,३, १३, ८; -र्चन् ऋ ⌊१, ८०, १-१६⌋; ३,३१,७; १०,१४९, ५; तै २, २, १२, ४\$; कौ १, ४१०; ४१२; ४१३; जै १,४०, २; ४;५; -र्चन्तः ऋ १,६२,२; ८५, २; ३, ३२, ३; ५, १३, १^{३}; ८,२९, १०; मा ३४, १७; का ३३,१,११; कौ २, २२६‡[i]; -\$र्चन्तम् खि ५, ५, २. [°र्चत्- प्र°, सम्°, सु°].

२**अर्चत्-** > †**अर्चद्-धूम**[j]**-** -मासः ऋ १०,४६,७; मा ३३,१; का ३२,१,१.

---

a) सकृत् अर्कवतेऽश्वमेधवते <> अर्काश्वमेधवते इति पाभे.।

b) पाभे. अर्कः मै २,२,९ द्र.।

c) तस. पूप. प्रकृतिस्वरम् उसं. (पा ६, २, ४२)।

d) नाप. (क्रतु-द्वय-)। द्वस. सास्व. (पा ६,१,२२३)। अध्वर्युक्रतुः (पा २, ४, ४) इत्यस्य विषयत्वे सत्यपि नैकवद्-भावः। द्वैवचनिकीनामेव श्रुतीनां मन्त्रब्राह्मणयोर् यावदुपलभ्ययोरुपलम्भाद् एकवद्-भावस्य निदर्शनं ततो बहिर् मृग्यम्।

e) नाप. (शस्त्र-विशेष- वा साम-विशेष- वा)। ण्यति कुत्वे तित्-स्वरः (पा ३,१, १२४; ७,३,५२; ६, १,१८५)।

f) पाभे. अर्कस्य मै ३,२,१० द्र.।

g) कर्तरि अच् प्र. चित्-स्वरश्च (पा ३, १, १३४; ६, १, १६३)। वा. द्वि२ सद् २मास- इत्यस्य विप.। यद्वा प्र२ सद् २मास- इत्यस्यैवोद्देश्यस्य सतो विधेयम्। प्रथमे कल्पेऽर्धर्चव्याप्तमेकं वाक्यं स्याद् द्वितीये च प्रतिपाद्ं पृथग् वाक्यमिति विवेकस्तु द्र. [वैतु. सा. PW. च स्तोत्रसूर्याऽन्यतरसंज्ञार्थिनौ सन्तौ घस्य प्र. क्षेत्रमिव प्रवेशुकौ ततश्च कुत्वाऽभावं प्रति पर्यनुयोज्यौ (पा ३, ३, ११८; ७, ३, ५२), GW. BW. च ?अर्च्- इतीव प्रतिपन्नौ सन्तौ ऋच्- इत्यस्याऽगुणवतः सकक्षतायां साधनसामान्ये सत्यपि गुणवत्त्वोपपत्तिं प्रति च वा. प्रति च चोद्यौ (यनि. तृ१ सति ⌊तु. पक्षे सा.⌋ वा. क्लिष्टत्वाऽऽपत्तेः, प्र२ वा द्वि२ वेति कल्पनायामपि स्वराऽनुपपत्तेरित्यभिसंधेः), ORN. (LRV. अनु) अर्चा इति भावे निष्पन्नं सत् स्त्री. प्र१ इति ('यथा दिवि चन्द्रेणाऽर्चा तथेन्द्रे सोमो न्ययामि' इति वा. अभिसंधिः ⌊तथा सति अस्मै एतत् इत्यस्या वाचोयुक्तेर् अपूर्णेनाऽपि सता नाउ. ऋचा सामान्येनोच्यमानाऽप्युपपत्तिर्भूयोविमर्शसहैव द्र.⌋)]।

h) सपा. ऋ ५,८१,३ प्रमृ. ओजसा इति पाभे.।

i) सपा. ऋ ९,८३,२ शोचन्तः इति पाभे.।

j) विप. (⌊अर्चिष्मद्-धूम-⌋ अग्नि-)। बस. पूप. प्रकृतिस्वरम्। अतिः प्र. (तु. पाउ २,८४)। तत्-स्वरः। व्यु. कृते यावयुद्-द्वेषस्- प्रमृ. द्र.।

*अर्चत्र[a]– >अर्चऽय[b] -ऽयः ऋ ६,२४,१.

अर्चत्रि[c]– -त्रयः ऋ ६, ६६, १०; मै ४,१४,११†.

अर्चन[d]– >अर्चना(न-अ)नस्[e]– -नसम् ऋ ५, ६४, ७; -नाः शौ १८.३,१५.

अर्चस्– शत°.

अर्चि[f]– -र्चयः ऋ १, ३६,३; २०; ४४,१२; ४८,१३; ४, ६, १०; ५,६,७; ९, ५; १०, ५; १७, ३; २५, ८; ८, ४४, ४; १७; ९, ६६, ५; १०, १४०, १; खि ४, ९, ३; मा १२, १०६; का १३, ७, ५; तै १, ३, १४, ८; ५, ५, ३; ४, २, ७,२; मै १,५,१; २, ७, १४; काठ १६, १४; ४०, १४; क २५, ५; कौ २, ८८४; ८९१; ११६६; जै ४, ८, ६; १२,१३; १३, ६; २८, ३; –र्चिभिः ऋ ५, ७९, ८; ६, ४८, ७; मा १२, ३२; का १३,३, ३; तै ४, २, ३, १; मै २, ७, १०; काठ १६. १०; क २५,१; कौ १, ३७†; जै १, ४,३†; शौ ८, ३,२३‡[g]; पै ७, ३,१†; १६,८,७‡[g]. [°र्चि– १धन°, सु°].

अर्चि-मत्[h]– -मन्ता ऋ १०, ६१,१५.

†अर्चि-वत्[i]– -वत् ऋ ७. ८१, २; ९, ६७, २४; कौ २, १०२; जै ३,१०,४.

अर्चितृ– -तारः तै ७. ३,१,३.

†अर्चिन्[j]– -र्चिनः ऋ २,३४,१[k]; ५, ४५, १?[l]; –र्चिना ऋ ८, ४१,८.

अर्चिस्[m]– -र्चिः ऋ १,९२,५;३, ६,३; ४, ७, ९; ८, ४३, १०; १०, १६,४; १४२,६; मा ३७, ११; का ३७, २, १; तै १, १, १०, ३; ५, ७, ८, १; मै १, ५,२; ६,१†; २,¶१, ८; ११; ४, ९, ३; काठ ३, ३[n]; ६, ९; ७, १२†; ८, ९[३]¶; २६, ६[n]; ४०, ५; क २, १०[n]; ४,८; ६, २†; ७, ५[३]¶; ४१, ४[n]; शौ १, २५, २; २, १९, ३; २०, ३; २१, ३; २२, ३; २३, ३; १२, १,५१; १८,२,८†; पै १, ३२, २; २, ४८,४; ९, ७, ४; ११; १७. ५, ९; –र्चिषा ऋ १, १५७, १; २, ८, ४; ५, १७, ३; ७९, ९; ६, ४८, ३; ६०, १०; ८, ७, ३६; ४३, ८; १०,८७,२; ११; १४;१७; ८८, ९; १२; खिसा २९, ४५; मा १२,१५; का १३, १, १६; तै ४,१,९,३;२,१,५; मै २,१, ११¶; ७, ८; ४,१०,२†; काठ १६,८; †कौ २,४९९; ११०८; जै ३, ५७, ११†; शौ ५, २९, १५; ६, ३२, ३; †८, ३, २; ११; १३; १७; २५$; १०,५, ४९; १३, २, २; १९, ६५, १[२]; पै २, ६२, ; ५; ५, २०, ३; ७, ३, २; ९, २५, ३;११; १७; १०, १२, ३; †१६, ६, २; ७, १; ३; ७; १५०, ४[१]$; १८, २०, ६; १९, २०, ८; –र्चिषि ऋ ९, ६७, २३[o]; मा १९, ४१; का २१, ३, १२; तै

---

[a]) भाप. (स्तुति-)। अत्रन् प्र. उसं. (पाउ ३, १०५)। नित्-स्वरः।

[b]) विप. (⌊स्तोत्रार्ह-⌋ मघवन्-)। आर्हीयः यत् प्र. (पा ५,१,६६)। तित्-स्वरः।

[c]) विप. (⌊अर्चनीय-⌋ मरुत्-)। अत्रिः प्र. उसं. (पाउ ४,६९)। तत्-स्वरः।

[d]) युच् प्र. उसं. (पा ३,२,१५१) चित्-स्वरश्च।

[e]) व्यप. (ऋषि-)। पपा. नावग्रहः। बस. पूप. प्रकृतिस्वरम्। पूप. =अर्चनीय- इति सा. ⌊शौ.⌋, =ध्वनयत्- इति GW. WAG. ⌊२, ३९ b⌋ प्रभृ. (वैतु. BL. अर्चना- ⌊स्तुति-⌋ इति)। [f]) नाप. पुं. (=अर्चिस्-)। इः प्र. उसं. (पाउ ४,१४०)। तत्-स्वरः।

[g]) सपा. ऋ १०,८७,२३ ऋष्टिभिः इति पाभे.।

[h]) विप. (अश्विन्-)। मतुप उदात्तत्वम् (पा ६, १, १७६)।

[i]) प्रत्ययमकारस्य वत्वं (पा ८, २, १५)। शेषं नापू. टि. द्र.।

[j]) विप. (पद्-, मरुत्-)। णिनिः प्र. (तु. पा ३, १, १३४)। तत्-स्वरः।

[k]) सपा. तैब्रा २,५,५,४ ऊर्मिभिः इति पाभे.।

[l]) शोधः सस्थ. टि. ?व्रजिनीः द्र. (वैतु. वें. सा. नाप. ⌊उषसो रश्मि-⌋ इति, GRV. =स्तोतृ- इति, ORN. =अर्चिष्मत्- इति च ?)।

[m]) नाप. न. (प्रभा-, दीप्ति-, ज्वाला- प्रभृ.)। इसिः प्र. (पाउ २,१०८)। तत्-स्वरः।

[n]) =सपा. आपश्रौ ७,२७,४। मा ६, २१ का ६,५,२ माश ३,७,१,१२ ज्योतिः इति पाभे.।

[o]) सपा. आश्रौ २,१२,४ अर्चिषा इति पाभे.।

१,१,१०,३; ५, १, ९; २¶[a]; मै ३, ११, १०; काठ ३८, २; –र्चिषे मा १७, ११; ३६,२०; का १८,१,१२; ३६,१, २०; तै ४, ६,१,३; मै २,१०,१,४,९, १;३; काठ १७, १७; क २८,१; पै १, २९, ४; –र्चीषि ऋ ७, ६२,१; शौ ११,७,१३; पै १६, १५४,४. [°र्चिस्- सु>स्व्°].

√अर्ज् (वधा.) अनु°, अव°.

अर्जुन (बप्रा.)[b]– -०न ऋ ७, ५५,२; पै ४,२४,६; –नः मा १०, २१[c]; कौ २, ११८‡[d]; जै ३, १२, ५‡[d]; शौ १३,१, २६; पै २, १४, २; ७, २, ६; –नम् ऋ ३, ४४, ५; ६,९,१; ९,६९,४; कौ २,७२२†; जै ३, ५९, १४†; शौ २, ३२, २; ५, २३,९;२८,५[e];९; पै १,९७,२; २,५९,३[e];७; १५,१८,१; १६, ५३,१३; –नस्य ऋ १, १२२, ५[f]; –ना ऋ ३, ३९, २; १०, २१, ३; –नाः शौ ४, ३७, ५; पै १३,४, ८; १९, २०, १०; –नान् पै १७, ३६, ६[g]; –ने ऋ ९,१०७,१३[d].

अर्जुनी[h]– -०नि शौ २, २४, ७; पै २, ४२, ७; –०†नि ऋ १, ४९,३; ५,८४, २; तै २, २, १२, ३; कौ १, ३६७; जै १, ३८, ८; पै २, ९१, १$; –नीनाम् पै १९, ३६, २[i]; –न्याः खि ५, १५, ६; शौ २०, १३०,३; –न्योः ऋ १०,८५,१३[j].

¶**आर्जुन**[k]– -नानि काठ ३४,३[l].

आर्जुनेय[l]– -यम् ऋ १, ११२, २३; ४, २६, १; ८, १, ११; –†याय ऋ ७,१९,२; शौ २०,३७,२.

अर्जुन-काण्ड[m]– -ण्डस्य शौ २, ८,३.

†**अर्ण,र्णा**[n]– -र्णम् ऋ ३, २२,३; ५ ३२,८; मा १२,४९; का १३,४, ५; तै ४,२,४,२; मै २,७,११; काठ १६,११; क २५,२; –र्णा ऋ ३, ३२, ५?[o]; ५, ५०,४; –र्णाः ऋ १, १७४, २?[p]; ५, ४१, १४. [°र्ण- खादस्°].

अर्ण-साति[q]– -तौ ऋ १, ६३,६;

---

[a]) सपा. काठ १९, १० क ३०, ८ ज्योतिषि इति पाभे.।

[b]) त्रिप. (⌊दीप्तिमत्, श्वेतवर्ण-⌋ अहन्-, सोम-, सारमेय- प्रभृ.)। उनन् प्र. (पाउ ३,५८) नित्-स्वरः।

[c]) नाप. (इन्द्र-)। का ११, ७,१ फल्गुनः टि. द्र.।

[d]) सपा. °नः<>°ने इति पाभे.। [e]) नाप. (रजत-)।

[f]) नाप. (त्वग्रोग-विशेष- इति वें. सा.), व्यप. (PW. GW. प्रभृ.)।

[g]) सपा. शौ १२,३,६ युज्वनाम् इति पाभे.।

[h]) विप. (⌊शुभ्र-वर्णा-⌋ उषस्-, धेनु- प्रभृ.), नाप. (राक्षसी-विशेष- इति सा., सर्पिणी-विशेष- इति PW. प्रभृ.)। स्त्रियां ङीप् प्र. उसं. (पावा ४,१,३९)।

[i]) सपा. शौ ७,७८,१ लोहिनीनाम् इति पाभे.।

[j]) नाप. (फल्गुनीनक्षत्र-युग्म-)। पाभे. फल्गुनीषु शौ १४ १,१३ द्र.।

[k]) नाप. [अर्जुनतृण-विशेष- (सोम-प्रतिनिधि- ⌊तु. तां ९,५, ३ प्रभृ.⌋)]। स्वार्थे तद्धितः अण् प्र. (पा ४, ३, १२०)। सपा. तैब्रा १, ४, ७, ५; ६ फाल्गुनानि इति पाभे.।

[l]) व्यप. (ऋषि- ⌊कुत्स-⌋)। <अर्जुनी- ⌊व्यप.⌋ + अपत्यार्थे प्र. इति वें. सा., <अर्जुन- इति सा. ⌊ऋ १, ११२, २३⌋ GW., < आर्जुनी- इति PW. प्रभृ.। ढक्>एयः प्र. उसं. कित्-स्वरश्च (पा ४, १, १२३; ६,१,१६५)।

[m]) विप. (यव-)। बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् ⌊वैतु. सा. तस. ?⌋.

[n]) विप. (⌊अरणशीला-⌋ २अप्-), नाप. (तरङ्ग-, जलप्रवाह- प्रभृ.), व्यप. (तु. अर्णाचित्ररथ-)। √*अर् + नन् प्र. उसं. (पाउ ३, १०) नित्-स्वरश्च।

[o]) अस्य रूपस्य विसर्जनीयान्तत्वम् ऋ १,१७४,२ दिशा स्यादित्येषा जातोपरतेवोत्प्रेक्षा द्र. ⌊तु GW?⌋। निदर्शनस्य साध्येऽनैकान्तिकत्वात् तत्र संधेरुभयथा विश्लेषणसंभवाच्च (तु. ORN. पक्षविपक्षोभयसंकेतकृत्), शोधविशेषकल्पनाच्च (तु. नाउ. टि.)। एस्थि. इह विसर्गरहितः पपा. एव निरदेशीति तत्त्वम्।

[p]) ऋणोरपो (अनवद्या ⌊द्य, अ⌋र्णाः ?>) अनवद्यवर्णाः इत्येवं मूलतः पाठः संभाव्येत [तु. ऋ १०,६८,३ (स्पार्हाः सुवर्णा अनवद्य-रूपाः ⌊गाः⌋); वैतु. ORN. पक्षे अर्णा इत्यविसर्गं विसंधित्सुश्च अनवद्य-वर्ण- इति समस्तं प्राति. निर्देशुकश्च सन्नध्यवसायपर्यवसितः (तु. नापू. टि.)]।

[q]) भाप.। बस. वा तस. वा। उभयथा पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६,२,१;४२)।

२, २०, ८; ४,२४,४.

अ॒र्णा-चित्र॒रथ[a]- -था ऋ ४, ३०, १८.

अर्णव॒[b]- -†वः ऋ १, ५५, २; ३, २२, ९; ६, ६१, ८; ७, ६३, २; ९, ८६, ४५; १०, ६६, ११; १९०, १; मा १२, ४८; का १३, ४, ४; तै ४, २, ४, ३; मै २, ७, ११; काठ १६, ११; क २५, २; कौ २, ९६६; जै ४, २०,९; पै ३, ३७, १$; -वम् ऋ १, १९, ⌊(८) ७⌋; ५१, १; ⌊५६, ५; ८५, ९⌋; १६८,६; २, २३, १८; ३, ५१, २; ५३, ९; ८,४०,५; १०, १०, १[c]; ५८, ५; ६५, ३; ११५, ३; मै ४,११,२‡[d]; काठ ३३, ५¶; ४०, ११†; कौ १, ३७६†; जै १, ३९,७†; शौ ७, ८६,१‡[e]; १३, १, ३६; २, ११[e]‡; १४, १, २३‡[e]; १८, १, १†; पै १, ८४, ५; ६, १७, ८‡[d]; १६, ५२, ३; १८, १८, ६; -†वस्य ऋ ⌊१०,६७,१२; १११,४⌋; शौ २०, ९१, १२; -वात् ऋ १०, १९०, २; मै ४, १४, १७; शौ १, १०, ४; १३, १, २६; पै १, ९,४; १६, ५२, १; १८,१७,६; -वान् ऋ ५, ३२, १; कौ १, ३१५†; ३४०‡[c]; जै १, ३३, ३†; ३५. ९‡[c]; -वाय मा २२, २५; का २४, ११,१; मै ३,१२, १२[f]; ४, ९,८; काठ ४०,४; -वे ऋ ८,२६,१७; खि ३, २२, ६; मा १३, ५३; १६, ५५; २३, ६३; का १४, ६, १; १७, ८, ९; २५. १०, ११; तै ४, ३, १, १; ५, ११, १; मै १, ६, १‡[g]; २, ७, १८; ९, ९; काठ १६, १८; १७, १६; क २५, ९; २७, ६; शौ ३, ६, ३; ११, १०, २; ६; १२, १, ८; ६०; १३, १, ४०; २, २; पै ३, ३, ४; १५, ४; ६, ७, २; ५; १६, ८५, २; ६; १७, १, ९; १८, १८, १०; २०, ६; -वेन शौ ५,६, ४‡[h]; -वैः ऋ ५,५९, १; पै २०,१९,९.

†अ॒र्णस्[1]- -र्णः ऋ १, ३, १२; १२२, १४; १६७, ९; २, १९, ३; ⌊३, ३२, ११; ४,१९, २; ६, ३०, ४⌋; ४, १९, ६; ⌊५, ४५, १०; ७, ६०, ४⌋; ६, ४७, ५; ८, २०, १३; ९, ८६, ३४; ९७, २१; १०, ८, ३; मा २०, ८६; का २२, ८, ७;

---

[a] द्वस. देवताविषयत्वाऽभावेऽपि पूप. आनङ् पूर्वोत्तरपदयोः प्रकृतिस्वरत्वञ्च उसं. (पा ६, ३, २६; २, १४१)।

[b] विप. (⌊संक्षुब्ध-⌋ समुद्र-, सिन्धु- प्रभृ.), नाप. (अन्तरिक्ष-, समुद्र- प्रभृ.) । मत्वर्थे वः प्र. (पावा ५, २, १०९; वैतु. पाका. ⌊गपू.⌋ अ॒र्णस्- ⌊ = नाउ. ⌋ इत्यतः ⌊मौस्थि. तु अ॒र्ण-, इत्येतद्गोत्रापत्यस्थानीयात् सतः⌋ तदन्त्यलोपप्रयोजकः प्र. इति दवीयसी सरणिः; GW. ⌊तु. WW १, १३७ अपि तत्पक्षविशिष्टतररुचिः⌋ । √*अर् > √*अर्ण् > √*अर्णु इत्यतः ⌊समभिजातविकरणात् नाउ.⌋ नामकरण इति चिन्त्यस्त्वेष पक्षः द्र.) । मौस्थि. √*अर्, √*अरण् इत्येतयोः धा. मध्ये अ॒र्ण- इत्यस्य नाम्नो जन्यजनकभावेनोपकल्पयितव्यत्वाऽभिसंधेश्च 'अ॒र्ण- + *अव॒- (=२*अर्व॒- < *अर्पु॒- < *अप्र॒- ⌊*=अ॒र्- + *प्रा॒- < √प्रा⌋) इति कृत्वा तस. शकन्ध्वादिन्यायतोऽनवग्राह्यत्वेन निष्पन्नात् सतः *अर्णव॒- इत्यतः √अर्णव् (√*अर्णु) इत्यस्य निष्पत्तेरभ्युपगमाच्च (मौस्थि. सर्वेषां धा. नामजत्वसामान्याऽभिसंधेः)। एस्थि. अपि यदिह यनि. उपकल्पितं भवति तत्र पाप्र. अनुरोधतो यथाप्रसिद्धाऽनुवादमात्रत्वमिति दिक् ।

[c] सपा. अर्णव॒म् <> अर्णवा॒न् इति पाभे. ।

[d] सपा. ऋ १,१९,८ ओ॒जसा इति विभे. ।

[e] पाभे अध्वर॒म् ऋ १०,८५,१८ द्र. ।

[f] सपा. आपमं १,१०,७ अर्णव॒ः इति पाभे. ।

[g] सपा. ऋ १०, १८९,२ प्रभृ. माश २, १, ४, २९ रोचना॒ इति पाभे. ।

[h] पाभे. ऋणया॒ः ऋ ९, ११०, १ द्र. ।

[1] नाप. (तरङ्ग-, जलप्रवाह-, सरित्-, समुद्र-, अन्तरिक्ष- प्रभृ.) । पाप्र. √अर्ण् (गतौ) + असुन् प्र. नित्स्वरः (वैतु. पाउ ⌊४,१९७⌋ √*अर् इत्यत एव नकारोपजनप्रयोजकः प्र. इति) । नैप्र. तावत् मौस्थि. इतरथैवोपकल्प्येत । तद् यथा अ॒र्ण- + *अ॒स्- इति कृत्वा बस. पूप. प्रकृतिस्वरञ्च वर्णसमापत्तौ शकन्ध्वादिन्यायप्रवृत्तिश्चेति (तु. नापू. टि.)। एस्थि. मौस्थि. बहून्यपि नामानि सन्ति पाप्र. ते ते कृतः प्र. इत्येवं मात्रत्वेनोच्यन्त इत्यभिसंधिः ।

मै ४, १२, ४; १४, १८; काठ ३८, ७; -र्णसः ऋ १, ११७, १४; १५८, ३; १८२, ७; ६, ६२, ६; ७, ६९,७; मै ४, १४, १०; -र्णसा ऋ ९, २१, ६; १०७, १२; कौ १, ५१४; २, ११७; जै १, ५३, ४; ३, १२, ४; -?र्णसि खि ४,७, १, ६[a]; -र्णांसि ऋ १, ५२, २; ६१, १२; १७४, ४; १८०, १; ४, १६, ७; ६, ७२, ३; ७, १८, ५; ८७,१; १०, ४९, ९; मै ४, १२, ३; काठ ८,१६; १२,१५; शौ २०, ३५, १२; ७७, ७; -र्णोभिः ऋ ४,३,१२. [°र्णस्- गो°, धनु°, १मधु°].

अर्णस[b]- -सम् ऋ ५, ५४,६.

अ(र्णस्>)र्णो-वृत्[c]- -तम् ऋ २, १९,२.

√*अर्त्>अर्तन[d]- -नम्[e] मा ३०, १९; का ३४,४,१.

आर्तित्- √ऋत् द्र.

अर्तोस्(:) √*अर् (बधा.) द्र.

?अर्त्विरंनः[f] पै ११,५,१३.

√*अर्थ्[g] नि°, सम्°.

अर्थ[h]- -र्थः मा १८, १५; का १९, ५, ३; तै ४, ७, ५, २; मै २, ११, ५; काठ १८,१०; क २८, १०; -र्थम् ऋ १, १०, २; ३८, २; १०५,२; ११३, ६; १२४, १; १३०; ५; १४४, ३; १५८, ६; २, ३०, २; ३९, १; ३, ११, ३; ५३, ५; ६१, ३; ४, ६, १०; १३, ३; ६, ३२, ५; ७,१८, ९; ८, ६९, १७; ७९, ५; ९, १, ५; १०, १८, ४[i]; २७,२०; २९, ५; ५१, ४; ६; ५९, १; ७३, ५; १४३, १; खि ५,७,२, ७; मा ३५,१५†[i]; का ३५,४,१६†[i]; तै ४,३,११, ५; मै ४,१३,७; काठ १,१२?[j]: १८, २१; ३९, १०; कौ २, ६९५†; जै ३, ५६, २२†; शौ †१२, २, २३[i]; १५, १७, ८; †२०,७६, ५; ९२, १४; पै ९, १२, १; १६, १५२, ९; १७, ३२, ३; -र्थान् मा ४०, ८; का ४०, १,८; -†र्थानि ऋ ७, ६३, ४; काठ १०, १३; -र्थाय शौ १, ७, ६; -र्थेषु ऋ १०, १०६, ७; पै ९,२५,२. [°र्थ- उपकार°, कद्°, कामशय्या°, कूचिद्°, तदिद्°, तूर्णि°, दूरे°, नि°, शान्ति°, सद्यस्°, समुद्र°, ३सर्व°, सु°].

?अर्थ-दर्शिन्[k]- -र्शिनम् खि ३, १५, २८.

√अर्थि[l], †अर्थयासे ऋ १, ८२,१; कौ १,४१६; जै १,४०, ८; अर्थयेथे ऋ १०, १०६,१.

अर्थित- -ताः पै ९,१०,५.

अर्थिन्[m]- -र्थिनः ऋ १, ४८, ६; १०५, २; ८, २७, १२; ७९,५; १०,२६, ८; १२७, ५; -र्थी ऋ ७, १,२३.

अर्थे(र्थ-इ)त्[n]- -र्थेतः मा १०,

---

a) तु. सस्थ. टि. ?पतति (<√पत्)।

b) विप. (वृक्ष- ⌊तु. GW. प्रमृ.⌋, नाप. ⌊मेघ- इति च वें. सा.⌋)। मत्वर्थीयः अच् प्र. (पा ५,२,१२७) चित्-स्वरश्च।

c) विप. (अहि-)। उस. कृत्-स्वरः प्रकृत्या। उप. √वृ (आवरणे) + क्विप् प्र.।

d) नाप.। कर्तरि युच् प्र. उसं. (पा ३, २,१५१) चित्-स्वरश्च। धा. अधिक्षेपणे वृत्तिः (तु. १ऋति-> √ऋतीय्)।

e) सपा. तैब्रा ३,४,१३,१ ऋतुलम् इति पाभे.।

f) भरद्वाजो गोतमो अथ स्योनम् इत्येवं मूलतः पादं संभाव्य मुपा. व्यर्धनपरः शोधः साऽवसरः स्यात्।

g) वर्णवैशिष्ट्ये सति नैप्र. =√*अर्त्। एस्थि. पाधा. चुरा. सरूपात् (तु. √अर्थि) भेदः सुगमः।

h) नाप. पुं. न. (लक्ष्य-, प्रयोजन-, पदार्थ- ⌊मा ४०,८⌋)। नैप्र. = *अर्त-। पाप्र, भावकर्मणोः घञ् प्र. (पा ३, ३, १८; १९) ञित्-स्वरश्च (वैतु. पाउ २, ४ √*अर् + थन् प्र. ⌊तु. WW १, १३६; वैतु MW. <√अर्थि इति कृत्वा पुत्रं पितुष्पितृतामिव निनीषुकः)।

i) = सपा. माश १३, ८,४,१२। तैब्रा ३, ७, ११,३ तैआ ६,१०,२ प्रमृ. अर्धम् इति पाभे.।

j) पाठः ? अक्तम् इति शोधः द्र. (तु. सपा. काठ ३१,११; तै १,१,१३,१)।

k) स्वरः ? अन्तोदात्ततया सु-शोधः द्र. (तु. सस्थ. सर्वज्ञम् इति समानं भ्रष्टस्वरं सत् प्रकृतेऽपि तथात्वं ज्ञापुकम्)।

l) =नाधा. चुरा.। यनि. अर्थ->नाधा. इत्यभिसंधिः।

m) विप. (श्येन-, सूरि- प्रमृ.)। मत्वर्थीयः इनिः प्र. (पावा ५,२,१३५) तत्-स्वरश्च।

n) विप. (२अप्-)। उस. कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६, २,१३९)। उप. √इ + क्विप् प्र.।

३^{२}; का ११, २, ३^{२}; तै १, ८.११,१; काठ ३९.१.

?अर्थासोः पै १९, २९,१४.

✓अर्द् (बधा.), >अर्दि, अर्दति शौ १२, ४,३; पै १७,१६,३; ?अर्दतः[a] खि ५, २२, २; आ॒र्दन् ऋ ४, १७,२.

¶अर्द॒यति मै ४,५,६^{२}; अर्दयाति॒ शौ ४, १५,११; पै ५, ७, १०; अ॒र्दयः ऋ ८, ५३, २; खि ३, ५ २; अर्दयः ऋ १०, १४७, २; अर्द॒य शौ ४,१५,६; †अर्दय ऋ ८, ७१,१०; तै २, ६, ११, ३; मै ४,१०,५; ११, ४$; ६; काठ ७, १७; कौ १, ११; २, ९९८; जै १, २, १; शौ ६, ६५, १$; पै ५, ७, ३$; १९, ११, ११; आ॒र्दयत् ऋ १०, १०४,१०. [प्र°, वि°].

अर्द॒यत्- -यन्[b] शौ ६,४९,२; पै १९,३१,१५.

✓*अर्ध्[c] अभि°.

¶१अ॒र्धक[d]- -कः मै १, ८,४.

अर्धयित्वा सम्°.

अर्धस्- अभि°.

अर्धि- प्रति°.

¶१अ॒र्धुक[e]- -कः तै ६,३, १, ३; काठ ६,४; २६,१; क ४, ३ ४०,४; -कम् तै २, ५,५,१; ५ ६, ४, ५; ६. २ ३,५^{४}; काठ २२, ९; क ३५,३. [°क- वि°, सम्°].

१अ॒र्ध्य[f]- -र्ध्यः ऋ १, १५६, १; -र्ध्यम् ऋ ५,४४,१०.

१अ॒र्ध[g]- -र्धः ¶तै १, ७, ६, ३; ५. २, १, ३; ५, ४; ३, ३ ५; ४, ४; ५, १; ¶मै ३, २, १०; ७,६; ¶काठ ९.११; १९, ११; २०, ९; २४, ४; ¶क ३१,१; १३; शौ ८,९,१; पै १६, १८, १; -र्धम् ऋ १, १६४, १७; ६, ४७, २१; १०,२८,५; ¶मै १,११,८; ३,२,१०[h]; ७, ६^{१}[h,i]; १०,५; शौ ९,१४, १७†; १३, १, ४१†; पै १६, ६७, ७†; १८, १९,१†; -¶र्धात् मै ३. २, ५; -†र्धे ऋ १, ९२, १; १२४, ५; १६४, १२; ६, २७, ५; कौ २, ११०५; शौ ४, १, ६; ९, १४, १२; पै १६, ६७, २; -र्धेन मै ३, ७, ६¶; -र्धौ ऋ २,२७,१५.

२अर्ध॒[j]- कौपुष्पि; -र्धः ऋ १०,२७, १८; तै ६, १, ८, ५¶; -र्धम् ऋ २, ३०, ५; ४, ३२, १; ६, ३०, १; ४४, १८[k]; ७, १८, १६; मा ३३, ६५†; का ३२, ५,११†; ¶तै २,२, १०, ५^{११}; ५, ४, ८, ३; ¶मै १, ९, ४^{४}; ६^{१०}; २, ४, २^{२}; ३, २, ७^{२}[m]; ८, ९^{४}; ९,४^{२}; ४,३, १^{२}; ११, ४†; ¶काठ ६,१०†; ८,४^{४}; ९, १२^{४}; ११, ५^{६}; १२, १२^{२}; १३, २^{२}; १५, ५^{१}; २६, ६^{२}; ८; २८,१^{२}; २९, ८; ३५,१८^{१}; ¶क ६,९^{४}; ४१,४^{२}; ४४, १^{२}; ४८,१६^{१}; कौ १,१८१†; जै १,

---

[a] पाठः ? तु शौ २०,१३६,२ व॒र्धतः इति पाभे.।

[b] सपा. काठ ३५,१४ क ४८,१३ आश्रौ १४, २९, ३ एजयन् इति पाभे.।

[c] बधा.। तु. ✓*अर्द् (प्राशौ), ✓*अर्त् (=✓ऋध् यद्र.)।

[d] विप. ([कनिष्ठ-] पुत्र-)। ण्वुल् प्र. (पा ३,१, १३३)। लित्-स्वरः। १ऊ॒र्धुक- इति शाखान्तरीयः पाभे. द्र.।

[e] उकञ् प्र. उसं. (पा ३,२,१५४)। ञित्-स्वरः।

[f] ण्यति प्र. आद्युदात्तता उसं. (पा ६,१,२१४)।

[g] नाप. (भाग-, पक्ष- प्रभृ.)। व्यु.? या. [३, २०] प्रभृ. <✓हृ वा <✓धृ वा <✓ऋध् वेति। आद्यन्तान्यतरस्वरभेदेनो द्विरूपं प्राति. भवति (तु. नाउ.)। अर्थभेदनस्त्वस्य भूयस्तरामन्तर्विभक्तत्वे सत्यनेकप्रकृतिजत्वं संभाव्यमानं परमप्रकृतिस्थानीयस्य सतः ✓*अर् इत्यस्य स्वयमनेकपरमतरप्रकृतिपरिणतत्वदर्शनेनोपपाद्यतां (तु. टि. ✓*अर्; वैतु. WW. [१,१४३] स्वरतोऽर्थतश्च विवेकमपश्यन् पृथग्भावार्थविशिष्टमेवैकम् ✓*अर् इति धा. प्रस्तावुकः)। पाप्र. यनि. घञ् प्र. ञित्-स्वरश्च द्र. (तु. टि. अ॒र्थ-)।

[h] सपा. काठ २०,१२ क ३१,१४ पक्षम् इति पाभे.।

[i] सपा. काठ २४,४ क ३७,५ पदा इति पाभे.।

[j] घः प्र. (पा ३,३,११८) तत्-स्वरश्च। शेषं १अ॒र्ध- द्र.। यत्तु समाऽसमाऽर्धभागपरतयास्वरविवेकः प्राचामभिमतो भवति (तु. शौप्रा १,२,१) तस्य भूयोविमर्शसहत्वात् वैश. पुनरुपादानं द्र.। वैप ४ टि. द्र.।

[k] विप. इति कृत्वा सा. अस्य सू॒रीन् इत्यनेन सामानाधिकरण्यं वष्टि। तच्चिन्त्यम्। यस्थि. अप्य् अन्वयसौवच्याात् (तु. वैश.)। GW. अत्र नापू. आद्युदात्तं पिपठिषति। तदपि वैश. भूयो विमृश्यम्।

[l] सपा. मै २,१,६^{२} ने॒मः, ने॒मम् इति पाभे.।

[m] सकृत् सपा. काठ २०,८ सहस्रम् इति पाभे.।

१९,७†; शौ ५,१, ९; १०, ८, ७; १३; ११, ६, २२; पै ६,२, ८; १६, २३, २; १०१, २; १०२, २; -र्धम्ऽ-र्धम् काठ ११,५^{२}; -¶र्धाः तै ७, ५,२,१; काठ ३३, १; -¶र्धात् काठ २६, ६^{२}; क ४१, ४^{२}; -¶र्धे मै ३,७,२; काठ ३५, १८; क ४८, १६; पै ५, २१, २\$; -र्धेन शौ ५, १, ९^{२}; १०, ८, ७; १३; ११, ६,२२; पै ६, २,८^{२}; १६, २३, २; १०१, २; १०२, २.

[°र्ध- अधि°, अभि°, उत्तम°, १उत्तर°, उप°, जघन°, १दक्षिण°, १पर°, १पुष्कर°, १पूर्व°, प्र°].

¶अर्ध-ऋच[a]– -चः मै ३, २, ८^{२}; १०, ४^{२}; ४, ६, ८^{२}; -चाभ्याम् मै ३, २, ८; -चे मै ३, १०, ४; -चेन मै ३, १, ५^{२}; -\$चैः मा १९, २५; का २१,२,१४.

†अर्ध-गर्भ[b]– -र्भाः ऋ १, १६४, ३६; शौ ९, १५, १७; पै १६, ६९,५.

अर्ध-देव[c]– -वम् ऋ ४, ४२, ८;९.

¶अर्ध-भाज्[d]– -भाक् मै ३, ४, १[e]; ४, ६, ६; काठ २०,११; २८,१; ३९,११[f]; क ३१, १३; शौ ६,८६,३\$; पै १९, ६,१२; -भाजः मै ४.६,६[g].

अर्ध-मास[c]– -¶सम् तै २, ५, ५, ४;५; मै २,४,३; -¶सयोः तै ७,१.४, ३; -¶सस्य तै २, ५, ६, ४; ८,३; ५, ६, ७, २; ७, ३, ७, २^{२}; मै १, ७, ३; काठ ९, १; २१, ५; ३३, ८; ३४, ९; क ८, ४; ३१, २०; -साः मा २३, ४१; २७, ४५; का २५, ८, ३; २९, ६, १; ¶तै २, ५, ७, ४; ५१, ८,५; २, १२, १\$; ३, ४, ५; ६, ७,२; ७, २, ५; २५, १\$; ६, २,३, ५; ७, १, १, ६; ४, १, ३; २, २; ५; ३, ४; ११, ४; ५, १, ३; २०, १\$; २५, १; मै १, ८, ६¶; ३,४, ६^{२}¶; ४, ९, १८; काठ ६, ७; १०, ७; १४, ४^{२}; २१, ५; २२, १; ३३, २; ३; ३४, ९; ४०, ६; ४५, ५; १७; ५०, ६; ¶क ४, ६; ३१, २०; शौ १०, ७, ५; ११, ९, २०; १५, ६, १७; पै १६,८३,१०; १७,७,७;२९, १५; -¶सान् तै ५.७, २, ५; ६, २, ३, ५; पै १७, २८, ४; -सानाम् मा २४,३७; का २६, ८,२; तै ५.५,१७,१;७,१८,१; मै ३, १४, १८; काठ ४७, ७; ५३,८; शौ १५, ६, १८; १६, ८,२३; -से ¶तै २, ५, ६,६^{२}; ७, १, ४,३; ¶मै १, ४,८; ४, १,१३; ¶काठ ३१,१२^{२}; ३२, ६; शौ ८, १२, ५; ६; पै १६, १३४, ३^{२}; -¶से-से मै १, ४, ८; ४, १, ९; काठ ३१, ७; ३२, ६; -सेभ्यः मा २२, २८; का २४, १४,१; तै ७, १, १५, १; मै ३, १२,७; काठ ४१, ६; -सैः तै ७, ५, ६, १^{२}¶; मै ४, १०,६.

¶अर्धमास-शस् (:)[h] तै २, ५, ८, ३; ५, ६, ७, २; ७, ३, ७, २^{२}; काठ २१, ५^{२}; ३३, २^{२}; ३;८^{२}; क ३१,२०^{२}.

¶अर्धमासा(स-आ)यतन– -नाः काठ ३४,९^{२}.

¶अर्ध(र्ध-ऋ)र्च[i]– -र्चः तै ६, ३, ११,३^{२}; -र्चम् तै २, ५, ७, ४; -र्चात् तै ३, २, ९,५; -र्चे तै १, ६,१०,५^{२}; ६,३, ११,३; -र्चेन तै ५, १, ४, १; शौ ९, १५, १९\$; पै १६, ६९, ९\$; -र्चौ तै २,५,७,५^{२}.

¶अर्ध-वशा[c]– -शाम् मै १, ११, ७; क ठ १४,८.

¶अर्धिन्[j]– -र्धिनः तै ६, ५, २, १[g]; -र्धी तै ६, ५, २, १. [°र्धिन्- सु>स्व्°].

---

[a] तस. समासान्तः अः प्र. (पा २, २,२; ५,४, ७४) तत्-स्वरश्च (तु. टि. अर्धर्च-)।

[b] कस. सास्व. (पा ६,१,२२३)।

[c] तस. सास्व. (पा २,२,२;६,१,२२३)।

[d] उस. ण्वि-अन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६, २, १३९)।

[e] सपा. तै ५,४, ८, ३ भूयिष्ठभाक्तमः इति, काठ २१,११ भूयिष्ठभाक् इति च पाभे.।

[f] सपा. तै ४,४,८,१ ऋद्धः इति पाभे.।

[g] सपा. अर्धभाजः<>अर्धिनः इति पाभे.।

[h] वीप्सायां शस् प्र. (पा ५,४,४३) तत्-स्वरश्च।

[i] अत्र पूर्वोत्तरयोः पदयोर् अन्त्याद्ययोर् अचोः प्रकृतिवद्-भावाऽभाव इति विशेषः। शेषम् अर्ध-ऋच- टि. द्र.।

[j] मत्वर्थे इनिः प्र. (पा ५,२,११५) तत्-स्वरश्च।

¶अर्धे(र्ध-इ)न्द्र[a]- -न्द्राणि तै ५, ४, ८, ३; मै ३, ४, १^{१}; काठ २१,११^{२}; -न्द्रैः मै ३,४,१.

?२अर्ध्यं[b]- -र्ध्यः मै ३,४,१¶.

३अर्ध्य- उत्तर°, दक्षिण°.

३अर्ध- -र्धम् काठ १४, ८.

२अर्धक[c]- > अर्धक-घातिन्[d]- -तिना शौ ११,२,७.

अर्धयत् √ऋध् द्र.

अर्धयित्वा, अर्धस्-, अर्धि-, १अर्धुक- √*अर्ध् द्र.

?२अर्धुक[e]- -कम् पै १०,९,३.

१अर्ध्य- √*अर्ध् द्र.

√*अर्प् > अर्पि[f], अर्पयते काठ ११, ४¶; ¶अर्पयति तै ३, १, ९, १; ¶अर्पयति तै २, ६, ४, ४; ३,१, ९. १; ५, १, १,३^{२}; ४, ३; ६,२; ४, ४,२; ३;५; ५, ५, २; ६,२,४; ६, १,९,२; १०,४; २, ७, ५; ४,१, ५; ५, १, ५^{१}; मै २,२,३; ३,१,१^{२};५; ३, ५^{१}; ४, ८; ४, १, ४; ६, ५^{३}; काठ १८, १९^{२}; १९.५; २०,८;२१, ७^{३}; २२,१२;१३; २४,४; २७, १०^{१}; ३१,३; क २९,७^{२}; ३०, ३; ३१, १०; ३५, ५;६; ३७, ५; ४७, ३; अर्पयन्ति मै १, ११, ८¶; ¶अर्पयन्ति मै १, ११,८^{२}; काठ १४,८^{३}; अर्पय तै ५, ७,४, ३; शौ १०, ९, १; पै २, ८५, १; १६, १३६, १; १७, १४, ६; १९, ३९, ९; अर्पयतम् खि १, ११, ३; ¶आर्पयत् तै ५, १, ४, १; आर्पयन् शौ ५, १९, २; पै ९,१८,८; ¶अर्पयेत् तै ५, १,४,२; ६,२; २,७, १[g]; २^{२}[g]; ४, ३,२; ६, ४, १, ५^{२}; मै ३, १, ५; ४, १, ४[h]; २, ९; काठ १९, ५^{२}; ३१, ३[h]; क ३०, ३; ४७, ३[h]; ¶अर्पयेयम् तै ५, १, १,३^{१}; ६, ५, १, ४;५^{१}; मै ३, १, १^{२}; काठ १८,१९^{१}; पै २७, १०^{१}; क २९,७^{१}.

अर्पिपम् शौ १२,१,३५; पै १७, ४,४. [अभिसम्°, आ°, नि°, प्र°, प्रति°, सम्°].

अर्पण- -णम् पै १७, ३८, ३; -णेन शौ १२. ३, २२. [°ण- अन्°, प्र°].

अर्पयत्- सम्°.

¶अर्पयितोस्(:) मै ३,९,४.

अर्पयित्वा प्रति°.

१अर्पित,ता[i]- -†तः ऋ ६,५८,२; ९,८६,१४;३९;४५; मै ४,४१, १६; कौ २, ३०५; ९६६; जै ३, २५,१; ४, २०, ९; पै १९, ३२, २[j]; -†तम् ऋ १, १६४, १२; १०, ८२,६;१७०, २; मा १७, ३०; का १८, ३,

---

[a] नाप.। तस. सास्व. । 'अर्धं यथा स्यात्तथा इन्द्राणि =ऐन्द्राणि' इति कृत्वाऽतिप्रक्तरः पाठस्य विकारः *अर्धैन्द्र- इत्येवं सु-शोधः स्यात् । अथ बस. एवाऽऽग्रहश्चेदुक्ते शोधे नाऽऽदरश्च, तर्हि यनि. हविर्विशेषसंज्ञत्वादन्तोदात्तप्रकरणे इन्द्र- इति उसं. (पा ६,२, १६५) । [b] विप. (⌊अर्ध-भाज्-⌋ इन्द्र-) । अर्हार्थे यत् (तु. टि. २कक्ष्य-)।

[c] अर्थः ? नाप. (सेनाऽर्ध- इति सा., जल-सर्प- ⌊=अन्धक-⌋ इति RW. MW.) ? १अर्धक- इत्यतो भिन्नवृत्तीव संभाव्यते । तद् विमृश्यम् ।

[d] विप. (रुद्र-) । उस. णिन्यते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६, २, १३९) । पाभे. अध्वगघातिना द्र. ।

[e] विप. (चक्षुस्-)। अर्-बुध्- इति मूको. अनु अर् (=नञ्)+धुध- (तु. पंजा. धुंध)> बस. इति मतम् । सपा. शौ १६,२,५ सौपर्णम् इति पाभे. ।

[f] पाप्र. =पुगन्तः (तु. WW १, ६९) √ऋ)>√*अर्) + णिच् प्र. (पा ७, ३, ३६) । मौस्थि. अनु नैप्र. *अर्- + *प- (=*भ- ⌊तु. WW १,७३⌋) =*अर्प- इत्यस्य उस. सतः नाधा. सुवचः । √*अर्प्> *अर्प- इति च व्यत्यासेनोक्तस्य पाप्र. पुनर्निर्देशः द्र. (तु. टि. √*अर्त्) । [g] शुचाऽर्पयेत् > सपा. काठ २०,५ क ३१,७ शुचा निर्दहेत् इति पाभे. ।

[h] सपा. तैब्रा ३,२,४,४ प्रदहेत् इति पाभे. ।

[i] पाप्र. कर्मणि क्ते विभाषितमाद्युदात्तत्वम् (पा ६, १, २०९) । मौस्थि. तु *अर्प्- (<√*अर्प् <*अर्प-) + (भावे) इत- (<√इ) इति कृत्वा 'अर्पि इतं यस्य' इति बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् । एस्थि. यद्यपि २अर्पित- इति प्रकृतिस्वर इति कृत्वा पाप्र. संवादः सुलभः, तथापि तद्विषयक-सामान्यलक्षणां मौस्थि. अनु *अर्प्- + (कर्तरि) इत- इति उस. थाथीयः स्वरः । यद्वाऽनिट्क्तान्त-लक्षणसामान्यमनुरुध्य √*अर्प् >*अर्पि- (भावे)+*त- (<√तन् गपू. दिशा एव पर्यायेण भावे च कर्तरि च) इति कृत्वा सस्व. द्र. ।

[j] सपा. शौ ६,१२९,३ आहितः इति पाभे. ।

६; तै ४, ६, २, ३; मै २,१०, ३; काठ १८, १[a]; क २८, २; कौ २,८०४; जै ४, २, १०; शौ ९. १४, १२; पै २, १७, ५$; १६,६७,२; –ता ऋ १, १४२, ९; पै १, ६६, २; –ताः काठ ३७, ९[b]; पै १७, १३, १; –तानि मा २३, ५१[c]; ५२[c]; का २५,९,७[c]; ८[c]; –ते तै ४, ७,१३,२. [°त- आ°, नि°].

२अर्पित[d]- -ताः ऋ १, १६४, ४८.

अर्प्य प्र°.

१अर्बुद[e]- -दम् ऋ २,११,२०; १४, ४; ८, ३२, २६; मा १७, २; का १८, १, ३; तै ४, ४, ११,४; मै २, ८,१४; काठ १७, १०^{२}; क २६, ९; -दस्य ऋ ८. ३, १९; ३२, ३; -दा । तै ७, २,२०, १; काठ ४२, १०; -दे काठ ३९, ६¶. [°द- नि°].

†२अर्बुद[e]- -दम् ऋ १, ५१, ६; -दस्य ऋ १०, ६७, १२; शौ २०,९१,१२.

३अर्बुद- > ¶अर्बुदि(न्>)नी[f]- -नीः काठ २६.४; क ४?,२.

अर्बुदि[g]- -दिः शौ ११, ११, ४; २३; -०दे शौ ११,११,५;१२, ५; -०दे शौ ११, ११, १-३; ७-११; १३; १४; १५^{२}; १८; २०; २२; २४; २५; १२, २३. [°दि- नि°].

?अर्बुदेनम्[h] पै १६,८९,७.

√*अर्भ् > १अर्भ,र्भा[i]- -र्भस्य ऋ ७, ३७, ३; काठ ३९, १३‡[j]; कौ २,३३४‡[j]; जै ३,२८,६‡[j]; –र्भाः पै १ ९,२?[k]; –र्भात् ऋ १,१२४,६; ८, ४७, ८; -र्भाम् ऋ १, ५१,१३; –र्भाय ऋ १, १४६, ५; –†र्भे ऋ १, ७, ५; ४०, ८; ८१, १; ६, ५०, ४; १०,९१,८[j]; मै ४, १२, ४; कौ १.१३०; ४११; २,३५२; जै १, १४,६; ४०,३; ३, २९, ९; शौ २०.५६, १; ७०, ११; -†र्भेषु

---

[a] तु. सस्थ. टि. अधि ।

[b] पाभे. आर्पिताः शौ १३, ३, १० द्र. ।

[c] सपा. आश्रौ १०,९, २^{२} वैताश्रौ ३७,२ आर्पितानि इति पाभे. ।

[d] विप. (शङ्कु-) । शेषं १अर्पित,ता- टि. द्र. ।

[e] नाप. (संख्या-विशेष- ⌊दशगुणिता-कोटि-⌋), व्यप. (⌊सर्पाकृति-⌋ असुर-), नाप. (मेघ- ⌊वैं. सा. ऋ ८, ३२, ३; २६ प्रमृ.⌋) । तात्पर्याऽभेदेऽपि सति यत् स्वरतो द्वैविधी भवति, तत्र स. कारणं स्यात् । तद् यथा । बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् इति कृत्वाऽऽद्युदात्तः स्यात् , उस. उप. प्रकृतिस्वरम् इति कृत्वा चाऽन्तोदात्त इति (पा ६, २, १; २, १३९) । अथ कावत्राऽन्वयवाविति । *अर्बु- (तु. या ३, १० यत्राऽऽद्युदात्तत्वस्योपपत्तिसंकेताऽभावे सति अम्बु- इत्यस्य पर्यायमात्रता स्यादिति कृत्वा '*अर्बु अरणाद्* अम्बु भवति' इत्येवं सुपा. सु-शोधः द्र.) इति पूप. भवति, दु-(<*ध- <√धा) इति उप. चेति । *अर्बु- इत्यपि *अर्- + (भावे) *बु- (<*भु-,<*भ्रु- <√भृ) इत्येवं बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् द्र. [वैतु. या. गपू. उप. दु- (<√दा ⌊दाने⌋ ? ⌊अनुपदमेव √भा, √भू इत्येतयोरर्थसांगत्योपलब्धेः या. स्थ. भूयोविमर्शार्हता भवति⌋)] । *अर्- इत्यत्र च √*अर् इत्यस्य कतमो विशेषः संगततमः स्यात् (तु. यस्था. टि.) इत्यपर्यवसितविमर्शं द्र. ।

[f] विप. (⌊रोगविशेष-युक्ता-⌋ जनि-) ।

[g] =१अर्बुद- ⌊व्यप.⌋ इत्येतेनैव व्याख्यातं द्र. । तत्रत्यं न्यायमन्व् इह *दि- इति उप. भवतीतिमात्रे विशेषः (वैतु. वाच. अर्बुद->√अर्बुद् + इन् प्र. इति व्यर्थं द्राघीयांसं पन्थानमनुव्राजुकः) ।

[h] तु. शौ ११,१, ७ यदन्विह उदुब्जै (ब्ज-,ए) नम् इति पदद्वयाऽऽत्मकतया पाठः सु-शोधो भवति ।

[i] विप. (⌊स्वल्प-, यवीयस्-⌋ एनस्-, धन- प्रमृ) । पाप्र. निर्दिष्टयर्थं धा. संकेतः द्र. (तु. √*अर्त् प्रमृ.) । तेन यत्राऽऽद्युदात्त एतज्जः नाउ. कृच् श्रूयते तत्र घञ् प्र. यत्र चाऽन्तोदात्तः श्रूयते तत्र घस्य प्र. विषयो भवतीति विवेकः । मौस्थि. तु *अर्- + (भावे वा कर्तरि वा) *भ- (<√भा) इति कृत्वा यत्राऽऽद्युदात्तस्तत्र बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् , यत्र चाऽन्तोदात्तस्तत्र उस. उप. प्रकृतिस्वरं सुवचः (तु. टि. १अर्बुद- ; वैतु. पाउ ३, १५२ √*अर् + भन् प्र. इति) । इह √*अर् इत्यस्य मूलभूतस्य सतो हिंसाविशेषभू-निरसनाऽऽत्मकाऽर्थविशेष-प्रतीत्यर्थं तु. WW १, १८३ (तु. टि. √*अर्) ।

[j] सपा. अर्भस्य (तैब्रा ३.११,६,३; आपश्रौ १६,३५, ५ च)<> अर्भे इति पाभे. ।

[k] सपा. शौ १,२०,२ साकम् इति पाभे. ।

ऋ १,१०२,१०; पै ३,३६,२.

२अर्भ[a]- -र्भस्य शौ ७, ५८, ३; पै २०,१३,९.

अर्भक[b]- -†कः ऋ ⌊८, ३०, १; ६९, १५⌋; शौ २०, ९२, १२; -†कम् ऋ १,११४,७; मा १६, १५; का १७, १,१५; तै ४, ५, १०,२; शौ ७, ५८, ६$; ११, २, २९; $पै १, ४८, २; १६, १०६, ९; २०, ५८, ७; -काः शौ १,२७, ३; १९, ३६, ३; पै २,२७,३; १९. ३१,६; -कासः ऋ ७, ३३,६; -के ऋ ४, ३२, २३; -केभ्यः[c] ऋ १, २७,१३; मा १६, २६; का १७, ३, ५; मै २, ९, ४; काठ १७, १३; क २७,३.

?अर्भग[d]- -गाय ऋ १,११६,१.

✓*अर्म् > अर्म[e]- -र्मेभ्यः मा ३०, ११; का ३४,२,३.

अर्मक[f]- -के ऋ १,१३३,३[२].

¶अर्म-कपाल[g]- -लैः तै ५ १, ६,२.

१अर्म्य[h]- -¶र्म्यैः काठ १९,५; क ३०,३.

अर्मन्[i]- -र्म पै २, ८१, २[j]. [°र्मन्- अन्°].

?२अर्म्य[k]- -र्म्या खि ३, २२,६.

✓*अर्य् > १अर्य,र्या[l]- -†र्यः ऋ १, ३३, ३; ८१, ६; ९[m]; ११६,

---

a) तु. टि. १अर्भ- ।

b) विप., नाप. (शिशु-)। कुत्सार्थे कः प्र. (पा५,३,७४) तत् स्वरश्च ।

c) =सपा. ऐब्रा ७,१६ । तै ४,५, ४,१ क्षुल्लकेभ्यः इति पाभे. ।

d) ण्वुल् प्र. लित्-स्वरश्च (पा ६, १, १९३) इति *२अर्भक- इत्यस्य सतो वर्णविकारः । यद्वा १अर्भ- + अनुकम्पोपाधिके स्वार्थे कन् प्र. नित्-स्वरश्च द्र. (पा ५, ३, ७६; ६, १, १९७; वैतु. सा. पा ५, ३,७५ इति संज्ञाविषयत्वाभावाच्चिचन्त्यः)। यदपि सा. शाकल्यपदकारनाम्ना अर्भ-ग- इति स्वरूपतः उस. इति कृत्वा उप. ✓गै + टक् प्र. (पा ३, २, ८) इति वैकल्पिकीं व्यु. आह, तत् पपा. अनुपलम्भात् सांशयिकं स्यात् । ननु सा. सकाले पपा. तथोपलेभ इति चेत् तदपि उस. पूप. प्रकृतिस्वरस्यानुपयोगाद् नेष्टमिति दिक् ।

e) पाप्र. नापू. धा. उपकल्प्य ततः घञ् प्र. ञित्-स्वरश्च द्र. । मौस्थि. तु. *अर्- + *म- इति कृत्वा बस. पूप. प्रकृतिस्वरस्य सुवचः [तु. टि. अर्थ-; WW १, १४२ (यत्तु पृथग्भावीयः ✓*अर् इति मूलतया प्रत्ययादि, तत्रांशिकं तथ्यं द्र. । प्रकरणविशेषतः ✓*अर् इत्यस्य तत्तदर्थविशेषान्तराणामप्युपादयत्वात् । तद् यथा । चक्षूरोगविशेषेऽभिधेयेऽन्तश्चक्षुर्वर्तमानं पृथग्भावाऽविशिष्टं कर्त्तनमात्रं वा तपनमात्रं वाऽभिप्रेतं स्यात् । मृत्पात्रेष्टकादिपाकार्थं निर्मिते ⌊अर्मक- >*अम्मअ- >*आमा- >⌋ पजा. आवा- इति प्रसिद्धेऽभिधेयेऽन्तःखननाऽऽत्मकं गृहीकरणमभिप्रेतं स्यात् । अथवा तत्राऽपि तपन एवाऽभिप्रायः स्यात् । तेन प्रकरणानुपारव्यवसेयतत्तद्वैशेष्यपरः ✓*अर् ⌊तु टि.⌋ अत्र मूलभावमुपेयादिति तत्त्वम्); वैतु. पाउ. (१, १३०) ✓अर्+मन् प्र. इति] ।

f) अज्ञाताद्यर्थे कः प्र (पा ५, ३, ७३ प्रभृ.) तत्-स्वरश्च ।

g) नाप. । तस. सास्व. (पा ६,१,२२३) ।

h) विप. (कपाल- ⌊काठ.⌋) । तात्रभाविकः यत् प्र. यतोनावीय आद्युदात्तश्च (पा ६,१,२१३) ।

i) पाप्र. कनिन् प्र. नित्-स्वरश्च (पा ६, १, १९७)। मौस्थि. तु *अर्-+*मन्- इति कृत्वा बस. पूप. प्रकृतिस्वरं द्र. ।

j) यथोर्म इति पाठः यथा। उ । अर्म (विसन्ध्यात्मकः शोधः) इत्येवं वा यथा। उर्म (*<उर्मन्-) इत्येवं वा विभज्येत ।

k) विप. (⌊गतिमत्-⌋ सूर्याचन्द्रमस्-) । पाठः? भा. सा. ⌊तैब्रा २,८,९,१⌋ ?अर्मी- > अर्म्या ⌊गत्या⌋ इति, ?BC. ऊर्मि- >ऊर्म्या इति शोधुक इव ।

l) स्वामिभावे वर्तमानात् नापू. धा. कर्तरि अच् प्र. चित्-स्वरश्च । मौस्थि. तु *अर्- + *य- (<✓या कर्तरि) इति कृत्वा उस. उप. प्रकृतिस्वरं स्यात् ['=अरा स्वामिभावेन याति' इति (वैतु. पा. पावा. च ३. १, १०३ ✓ऋ + यत् प्र. स्वामिन्यर्थेऽन्तोदात्तश्चेति), पाप. यस्थि. सौत्रीयं दिगनुपपादिता सती संज्ञाप्रमाणितमात्रा तु द्र., अपि च तु. टि. १३अर्य-] ।

m) <१अरि- इति B, (JAOS ४५,१६६) ।

६[a]; १२१, १५; २,२३, १३[b]; ३५, ⌊२ (४०, ५; १०, ८५, १८)⌋; ४, १,७[a]; २, १२; ४, ६[b]; २४, ८; ५, ३३, ९[c]; ६, ४७, ९; ५१, २[b]; ७, २१, ५; ३१,५[b]; ६४,३; ८६, ७; १००, ५; ८, १९, ३६[c]; ६३, ७; १०, २७, १९; ३४, १३; ८६, ३; ८९, ३; तै १,२, १४, ३; २, २, १२, ५; मै ४, १०, १; ११, ५; काठ ६, १०; १२; १२,१५; कौ २, ९७६; जै ४, २३, ६; शौ २०, १८, ५; ५६, ६; १२६, १; -र्य॑म्[d] ऋ ८, ३३, १४; -*र्य॑या ऋ ५, ७५, ७; -र्या ऋ ७, ६५, २; -†र्य॑ ऋ ५, १६, ३; ८, ५१, ९; ५४, ७; खि ३,३,९;६,७; मा ३३,८२; का ३२, ६, १३; कौ २,९५९; जै ४,१९,१;-र्ये॑षु कौ ४,९; जै २,७,३. [°र्य॑- शूद्र°, २साधु°].

†अ॒र्य॑-प(ति>)त्नी[e]- -त्नीः ऋ ७,६,५[f]; १०,४३,८; शौ २०, १७,८.

अ॒र्य॑-समान[g]- -नः खि १, ५, १०.

२अ॒र्य॑,र्या[h]- -र्य॑ः पै १९, ३८,१५; -र्य॑स्य मै ४, ६, ६; -र्या॑य मा २६,२; का २८, १, ३; -र्या॑यै मा २३, ३१; का २५, ६, ११; -र्ये॑ मा २०, १७; का २२, १, ४; काठ ३८,५.

अ॒र्य॑-जा(र>)रा[i]- -रा मा २३.३०; का २५,६,१०; तै ७, ४, १९,३; मै ३, १३, १; काठ ४४,८.

?३अर्य॑,र्या॑[j]- र्या ऋ १, १२३,१; -र्ये॑ तै १,८,३,१.

---

a) तु. PW. प्रमृ.; वैतु. NW. <१अ॒रि- इति ।

b) तु. सा.; वैतु. GW. <१अ॒रि- इति ।

c) तु. टि. ऋ १,८१,९ ।

d) यनि. द्वि१ द्र.; वैतु. GW. (>L ४००) १अरि॒- (शत्रुपरम्)>अ॒र्या॑म् ⌊ष३⌋ इति । चिन्त्यस्त्वेष प्रस्तावः स्यात् । अभ्युपगमे सत्यनुपदमेव कांचिदाकाङ्क्षां पूरुक्तयेव श्राव्यमाणयोर् अ॒न्ये॒षां य॒ा इति पदयोरन्यथासिद्धत्वप्रसङ्गात् (तदभिप्रायेण अ॒र्या॑म् इतीव श्राविते सति तृतीयपादेनैव नैराकाङ्क्षयसंभवादित्यभिसंधेः) । अन्यच्च । असंगतेश्च परप्रस्तावस्य चिन्त्यत्वं द्र. । तद् यथा । अरिप्रतियोगिक-सवनकर्मक-तिरस्कारे संपन्ने सति अन्यप्रतियोगित्वेन यद्विशेष्यत्वेन च शिश्रावयिषितस्य सतः सु॒वना॑नि इति पदस्य सकृद् द्वि३ च प्र३ चेत्युभयथा श्रावणार्थमनुपलम्भादित्यर्थात् । अथाऽपि परपक्षे अ॒न्ये॒षाम् इति पदं तात्पर्यतः पिष्टपेषणतां नैव व्यभिचरेत् । अस्वत्वप्रतीतिकरत्वेऽस्य च ?अ॒र्या॑म् इत्यस्य चाऽनर्थान्तरत्वोपगमादिति दिक् ।

e) विप. (२अप्-, उषस्- ⌊वैतु. GW. नाप, इति⌋) । बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६,२, १) । स्त्री. वैकल्पिको नान्ताऽऽदेशः ङीप् प्र. च (पा ४,१, ३४) ।

f) सपा. तैब्रा २,४,७,९ अ॒र्य॑॰ इति पाभे. ।

g) तृस. पूप. प्रकृतिस्वरम् उसं. (पा ६,२,११) ।

h) कर्मणि घञ् प्र. ञित्-स्वरश्च (पा ३, ३, १९ ⌊वैश्यसंज्ञाविषयत्वं द्र.⌋ ; ६, १, १९७) । मौरिथ. तु *अ॒र्-* + य॒- <√या (भावे) इति कृत्वा 'अरा स्वामिभावेन यः (यानं) यस्मिन्' इति बस. पूप. प्रकृतिस्वरं स्यात् (वैतु. पा. ⌊३, १, १०३⌋ गपू. ⌊तु. १अ॒र्य॑- टि.⌋ आद्युदात्तार्थं पा ६, १, २१३ च अपि तु. टि. ३अर्य॑-⌋) ।

i) विप. (शूद्रा-) । बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् ।

j) विप. (उषस्- ⌊ऋ.⌋), नाप. (=२अ॒र्य॑- ⌊तै.⌋) । व्यु.? १अरि॒- + यत् प्र. तद्धित इति कृत्वा लक्ष्याऽनुरोधाद् भस्य सतोऽपीवर्णस्य लोपाऽभावः उसं. (पा ६, ४, १४८) । तेन *अरि॑य- इत्यस्य त्र्यच्कस्य तित्-स्वरितवतश्च (पा ६, १, १८५) सतः नैप्र. यनि. द्व्यच्कः परिणामः स्यात् (तु. टि. १अग्रि॒य-, अग्र॑य-) । छन्दस्तो विमानश्च पाद इह मानं स्यात् । तद् यथा । ऋ १, १२३, १ इत्यत्र कृष्णा॒दु॒दस्थात्, *अरि॑या वि॒हायाः इत्येवं श्राव्यमाणः सन्नेव त्रैष्टुभः पादः साधीयान् प्रतीयेत । तै. स्थ. अप्येवं प्रमीयेत । तथाहि । य॒च्छू॒द्रे॒ य॒द् *अरि॑य उ इत्यक्षरद्वयसाकाङ्क्षः पादः सुपूरः स्यात् । कुतः उ इति नि. इति । यस्थि. पाठः अर्य॑ इत्यत्राऽऽवसानिकस्य ए > अय् > अ इत्यनेन संधिपरिणामेनाऽच्परत्वे संकेतिते सत्यर्थतः …उ इत्यस्य सुसंगतिदर्शनादिति । ननु ए॒नः इत्युत्तरपादाऽऽदौ वर्तमानमचमुपादायोक्तः संधिः प्रवर्ततेति । नेति । कुत इति । उत्तरस्य पादस्याऽप्येकाऽक्षरसाकाङ्क्षस्य सतः सपा. मा २०, १७ मेलनेन य॒त्- पूर्वत्वेन सुश्रवत्वे सत्यनजादि-

अर्यमन्[a]- -मणः ऋ **५**, ५४, ८; -†मणम् ऋ **१**,८९, ३; १३६, ६; १७४, ६; **४**, २, ४; **६**, ४८, १४; ५०, १; ५१, ३; **७**, ३६,४; ३९, ५; ६६, ७; **१०**, ६१, १७; ६८, २; ८९, ९; ११७,६; १४१, ५; मा **९**, २७; **२५**,१६; का **१०**, ५, ७; **२७**, ११,३; तै **१**, ७, १०, २; ¶२, ३, ४, १^{२}; २; मै **१**, ११, ४; कौ **२**, ४१७; जै **३**, ३२, ७; शौ **३**, २०, ७; **१४**, १,१७‡[b]; **२०**, १६,२; पै **२**, ३०, २; **३**, ३४,५$; **१८**,२,७‡[b]; -†मणा[c] ऋ **९**, १०८, १४; कौ **२** ४४७; -°मन् ऋ [**५**, ६७, १; **८**, ६७, ४; **१०**, १२६,२]; **७**, ५९, १; **८**, १९, ३५; मै **२**, ४, ७; -°मन् ऋ **२**, २७, ५; ६; ८; **७**, ६०, १; **८**, १८, २१; ८३, ४; तै **२**, १, ११, ५†; ३, १४, ४; ४, ८, १; मै **४**, १२, ४^{२}; †; १४, १४†; काठ **१०**,१३; **११**, ८; १२^{२}†; शौ **६**, ६०,२^{२}; पै **३**, ३१, ३; †**५**, ३९, २; ७‡[d]; **१९**, १४, ५^{२}; -मा ऋ **१**, [२६,४; ४१, १; **४**, ५५, १०; **५**, ६७, ३; ८, १८, ३; २८, २; ८३, २]; [३६, ४; ४०, ५; **७**, ६६, १२; ८२, १०; ८३, १०; ८, १९, १६; २६, ११; **१०**, ३६, ८; ६५, १; ९; ९२, ६]; ४४, १३; [७९, ३; ८, २७, १७; **१०**, ९३, ४]; ९०, १; ९; [९१, ३; ९, ८८, ८]; [१०७, ३ (**६**, ४९, १४)]; १३६, ३; ५; १३९, ७; १४१, ९; [१६२, १; **५**, ४१, २]; १६७, ८[e]; [१८६, २; **७**, ६०, ४]; **२**,१, ४, २७, १; [२ (**७**, ६४, १)]; ७; ३८,९; **३**, ५४, १८; **४**, ३०, २४; ५५, ४; **५**, ३, २; २९, १; ४६, ५. **६**. ५२, ११; **७**, ३५,२; ३८, ४; ४०, २; ४; ५१, २; ६०, ५; ९; [६२, ६; ६३, ६]; ६४, १; ६६, ४; ११; ८२, १०; ९३, ७; **८**, २५, १३; ३१, १३; ४६, ४; ६७, २; ९४, ५; **९**, ६४, २४; ८१, ५; **१०**, ३१, ४; ६४, ५; ८५, २३; ३६; ४३; १२६, १; ३; ४[a]; ५-७; १४१, २; खि **४** ७,१,९; ७,२, १; †मा **९**, २९; **२५**, २४$; **३३**, १५; २०; **३४**, ५४; ५७; **३६**, ९; †का **१०**, ५, ६; **२७**, १२, १$; **३२**, १, १५; २, ३; **३३**, २, १७; २०; **३६**, १, ९; तै **१**, ७, १०, २†; **२**, ३, ¶४, १^{३}; २; १४, ४; **४**, ४, १०, २; ६, ८, १†; मै **१**, ६, २†; ९^{२}¶; १२¶; ११, ४†; **२**, ३, ६^{२}¶; ११, २०; **३**, १६, १†; **४**, २, १०^{३}; ¶; १२, ८^{२}; †; १४, ११†; काठ **५**, १; **७**, १४†; ८, १; **१०**, १३; **११**, ४; १२†; **१४**, २†; **३९**, १३; **४६**, ४; क ¶**६**, ६; **७**, ४†; **२९**, २; †कौ **१**, ५०; १८५; २०६; २१८; ४२६; **२**, ४२८; ७०१; ११३६; †जै **१**, ५, ६; २०,१; २२,३; २३, ५; ४१, ८; **३**, ३३,३; ४६,७; शौ **१**, ११, १; १८, २; **३** १४, २; २०, ३†; **५**, ५, १; २८, १२; **६**, ४,२; ६०, १; १०३, १^{१}; **९**, १२, ७; **११**, ८, ४; **१३**, ४, ४; **१४**, १, ५०†; २, १३; ४०†; †**१९**, ९, ६; १०, २; पै **२**, १३, १; ५९,

---

त्वादुक्ते संधौ निमित्तत्वाऽसंभवात् (तु. काठ **३८**, ५ यत्राऽप्येवं यत्- पूर्वत्वं चिकीर्षितं द्र., मा. [गपू.] का **२२**, १, ४ च यत्राऽप्युक्तयैव दिशा षडक्षरः सन्नष्टाऽक्षरत्वेन प्रकृतः पादः सुपरिणमः द्र.) । स्वामित्वसामान्यपरं च सद् *अरियं- इत्येवोत्तरोत्तरघटमानसामाजिकवैशेष्यनैघ्न्येन १अर्य-, २अर्य- इति विशिष्टरूपान्तरयुगलतया पर्यणंसीदित्येषाऽपि भूयोविमृष्टयै कल्पताम् ।

a) व्यु. ? पपा. नावग्रहः । < *अरियमन्- (उप. *यम्मन्- द्र.) इति या **११**, २३ । < √*अर् वा < √ईर्? + √मन् वेति सा. ऋ ५, ८५, ७ । १अर्य- + √मा+कनिन् प्र. इति पाउना. च पाउवे. च (**१**, १५० [तु. WW **१**, ८०]) । १अर्य- + √मन्+कर्मणि क्विप् प्र. इति कृत्वा उस. उप. प्रकृतिस्वरं चेति तु संभाव्येत (='तापजनकतया वा शरण्यतया वा मतो भवति') । एवमपि भूयोविमर्शसह एवाऽयं विषयः द्र. ।

b) पाभे. त्र्यम्बकम् ऋ **७**,५९,१२ ।

c) सपा. जै **३**,३४,५; पै **१८**,४,३ °म्णा इति पाभे. ।

d) सपा. °मन् <> °मा इति पाभे. ।

e) अर्यमा + उ > °मो इति सुपा. भवति

f) पाभे. अग्निः पै **१९**,१८,१३ द्र. ।

११; ६६, ४; ३, ३४, ४†; †५, ३९, १; ३-६; ६, ४, १; १९, ३; १३, ८, २†; १५, १३, ३; १६, १३९, ७; १८, ५, ६†; ८; ८, ४; १०, ८†; १९, २, २; १४,४;२०,१७,९; -माणन् पै १९,४१,११[a]; -म्णः ऋ १,४१,७; १०५, ६;[१३६, २; ८, ४७,९]; १०, ४०, १२; १८५, १; मा ३, ३१†; २५. ४[b]; का ३,३,२३†; २७,४,१[b]; तै ५, ७,२२,१; मै १, ५, ४†; ६,९¶;३,१५,५†[b], काठ७,२†; ८, १; ४७, ५; ११; ५३, १२; क ५, २†; ६, ६¶; †कौ १, १९२; जै १, २०, ८†; शौ ३, ५ ५; १४, १, ३९; २, ५†; पै १८, ४, ८; ७, ५†; -म्णा जै ३, ३४, ५‡[c]; शौ २, ३६, २; १४, १, ३४; पै २, २१,३; १८, ४,३‡[c]; -म्णे ऋ ४, ३,५[d]; ७,६२,२; ८,१०१, ५; मा १०, ५; का ११, ४, २; तै ¶२. ३, ४, १[१]; २; ५, ५, १५, १; २१, १; ¶मै २, ३, ६; काठ ११, ४¶; कौ १, २५५†; जै १,२७,३†.

¶अर्यम-गृहपति[e]- -तयः मै १,९, ५; काठ ९,१२.

अर्यम्य[f]- -म्यम् ऋ ५, ८५,७.

अर्यल[g]- -लः काठ २५, ७.

?अर्यातः पै १८,७,७.

✓अर्व्, अर्वस्व मै ४, १२,३[h].

*अर्व- अन्°.

अर्वत्[1]- -†र्वतः ऋ १, ७३, ९; ९३, १२; ११२, २२; ११८, २; १६२, ८; १२; १४; ४, ३१,४; ३९, २; ५, ३६, २; ६, ३९, ५; ४५, १२; ४६, १; १३; ५४, ५; ६०, १२; ८, ४७, ११; ९, ६, २; ६४, ३; ७९ २; १०,६१, १६; ७६, २; मा २५, ३१; ३५; ३८; २७, ३७; का २७, १२, ८; १३, ४; ७; २९, ५, ६; तै २, ४, १४, ३; ४, १, ११, २; ६, ८, ३; ९,१[१]; मै २, २, ६$; १३, ९; ३,१६,१[३]; ४, १०,३; काठ ४, १५; ७. १६; १०, १२$; १७, १८; ३९. १२[२]; ४६, ४; ५[२]; कौ १,२३४; २. १३३; १५९; १८१‡[1]; ५०१; जै १, २५, २; ३, १३, ९; १५. ७; १७, २‡[1]; ५७, १३; शौ १०, ४,७$; १९ ५०,५$; २०,९८, १; $पै १४, ४,१५; १६, १५, ७; १९, ३०, १४; -†र्वता ऋ १, ८, २; ११६, १७; १५५,१; १६२, ३; २, २,१०; ४, ३७, ६; ६, ४५, २; ८, ४०, २; ६२, ३; १०३, ५; मा २५, २६; का २७, १२, ३; तै ४, ६, ८, १; मै ३, १६,१; काठ ४६,४; शौ २०, ७०,१८; -र्वताम् ऋ ७, १०२, २; ८, ६, ४७; ९,४७, ५; १०, ९४, ६; खि ५, ८,३; शौ ४, ९, २; २७, ३; २०, १२७, ३; पै ४, ३५, ३; ८, ३, ३; ६, ५; -†र्वति ऋ २, ३३,१; ८, ७१, १२; पै ७, ३, १०; -†र्वते ऋ १, ४३, ६; ६३, ५; १११, ३; १५१, ३; १६२, ६; ५, ८६, ५; ६, ३६,२; ९, ११, ३; ६२, २[1]; १०, ४०, ५; मा २५, २९; का २७, १२, ६; तै ३, २, ३, १; ४, ६, ८, २; मै ३, १६, १; काठ ४६, ४; कौ २, ३; जै ३,१,५; -†र्वत्सु ऋ ५, ८५, २; मा ४, ३१; का ४, १०, २; तै १, २, ८, १; ६, १, ११, ३[२]; मै १, २, ६; काठ २, ६; ४, ९; क १, १९; -र्वद्भिः ऋ १, २७, ९; [६४,१३ (२, २६, ३; १०, १४७, ४)]; ७३, ९; ६, ४५, १२; ७, ९०, ६; ८, २, ३६; १९, १०; ९२, ११; १०, ९६, ७; ८; कौ २, ७६७; शौ २०, ३१, २; ३; -†र्वन्तः ऋ ५,

---

[a] सपा. मंब्रा १,२,३ अर्यमणम् इति पाभे.।

[b] सपा. तै ५,७,२१,१ मित्रस्य इति पाभे.।

[c] पाभे. °म्णा द्र.।

[d] छन्दस्तः °मणे इति स्यात् (तु. L ५२४)।

[e] विप. (सप्तहोतृ-)। बस. पूप. प्रकृतिस्वरम्।

[f] स्वार्थे यत् प्र.। तित्-स्वरः (पा ६,१,१८५)।

[g] व्यप. (ऋषि-)। पाभे. अयल- क ३९,५ द्र. (तु. MK.)।

[h] अर्वस्व इति स्वरः? यनि. शोधः द्र. (तु. विकृतः सन्नपि पपा. संटि.)।

[1] बप्रा.। विप. ([क्षिप्रगामिन्-] अश्व-, वाज- प्रभृ.), नाप. (अश्व- प्रभृ.)। *अर्- वा *अर्व्- वा + मतुप् प्र.। उत्तरे कल्पे वलि परतो वस्य लोपः द्र. (पा ६,१,६६; तु. PW. प्रभृ.; वैतु. पा ६,४,१२७ यदनु अर्वन्- [तु. यस्थ.] इत्यस्यैव प्रत्ययविशेषपरत्वे सति तकारान्ततया परिणाम उच्यते)। [1] सपा. अर्वतः<>अर्वते इति पाभे.।

६, १; २; ७, ३५, १२; ४०, ६; ९०, [७; ९१, ७]; ९३, ३; ८, १९, ६; ९, १०, १; ६६, १०; १०,६४,६;७४,१; मा ९, १७; १५,४१; ४२; का १०, ३, १०; १६,५,२३; २४; २३, १, ११; तै १, ७, ८, २; मै १, ११, २; २, १३, ७^{२}; ४, ११, १; काठ १३. १४; ३९, १४; कौ १, ४२५; २, ७; ४६९; १०८७; १०८९; जै १, ४१, ७; ३, १, ९; ३५, ४; ५३, ६; शौ १९, ११, १; पै १३, ८,११;–०र्वन्तः कौ १, ४३५[a]; जै १, ४२, ९; -र्वन्तम् ऋ १, ९१, २०; ११२, २१; १६२, १६; १६३, ९; [४, १५, ६; ८, १०२, १२]; ५, ५४, १४; मा २२, ५; २५, ३९; २९, २०†; ३४, २१†; का २४, १, ५; २७,१४, १; ३१, ३, ९†; ३३, १,१५†; तै †४, ६,७,४; ९,२; ७,४,१५,१; †मै ३,१२, १$;१६,१;४,१४,१; काठ ४४, ४$; ४६,३;५; –र्वन्ता ऋ ८, २५,२४;१०,१०५,२?[b]; -†र्वान् ऋ १, १६३, १३; ९, ९७, २५; मा २९,२४; का ३१, ३, १३; तै ४,६,७,५; काठ ४६,३.

अर्वती- -तीः ऋ १, १४५, ३[c]; ७, ८७, १; काठ १२, १५†; शौ १०, ४, २१; पै १६, १७, १; –तीभिः ऋ १०,५,२.

अर्वन्[d]- -†०र्वन्[e] ऋ १. १६३, १; ३;४;८;११;६,१२,६; मा ११, ४४$; १७,८७$[f]; २९, १२; १४; १५; १९, २२; का १२, ४, ७$; १९, १, १$[f]; ३१, ३, १; ३; ४; ८; ११; तै ४, १, ४, २$; २, ८, १; ६, ७, १^{२}; २–४; मै १, ६,२; २, ७, ४$; काठ १६, ४$; ३९, १; ४०,६^{२}; ४६, ३^{२}; शौ ६, ९२, २[g]; पै १९, ३४, ११; –र्वा ऋ १, १०४, १[h]; १४९, ३; [१५२, ५ (४, ३६, १)]; १६३, १२; ३, ४९, ३; ४, ७, ११; ११, ४; ३६, ६; [३८, १० (१०, १७८, ३)]; ६, १२, ४; २८, ४; [३३, २; ७, ५६, २३]; ७, २२, १; १७, ६; ४४, ४; ५८, ४; ९, ८७, ७; १०, २७, १४; ९९, ४; १३२, ५; खि ४, ९, ४; ५, ७, ३,२; मा ११, २२; २२, १९; २९, ९; २३†; का १२,२,११; २४, ६, १; ३१, १, ९; ३, १२†; तै १, ५, ११, ४†; ७, ८, १; २,४, १४, ४†; ४, १,२,४;६, ७,५†; ५, १, ११, ३; ६, ३, ८, ४¶; ७, १, १२, १; ५, १९,१^{३}; २५,२¶; मै २, ७,२; ३, १२, ४; १६, २; ४, १३, ८†; काठ ७, १६†; १३,१६†; १६, २[i]; १९. १३; ४१, ३; ४५, १५^{३}; ४६, २; ३†; †कौ १, ३९८; २, २७७; ११२४; †जै १, ४४,८; ३, २३, ९; शौ ४, २१, ४†; २०, ११७, १†;

---

a) द्वि३ इति ब्रुवन् सा. नितरां चिन्त्यः (तु. Gri.)।

b) ?अर्वन्ता > -न्तौ इति शोधः। शेषं सस्थ. टि. शेपा द्र.।

c) ईर्वतीः, अर्चतीः इत्यन्यतरतया पाठं परिवर्तुकः LRV. चिन्त्यः (तु. ORN.)। √अर्व् इत्यस्मात् बधा. सतो निष्पन्नस्य सतः यनि. एव प्राकरणिकार्थ-समन्वयसंभवाच् शोध-प्रस्तावस्याऽन्यथासिद्धमात्रत्वादिति दिक्।

d) बप्रा.। विप ([क्षिप्र-गामिन्-] अश्व-, वाज- प्रमृ.), नाप.(अश्व- प्रमृ.)। *अर्- वा *१अर्व- वा + *वन्- च *वान्- च (< √वन् भावे [तु. टि. *अप्न-वान्-]), पर्यायेण सर्वनामस्थानेषु *वान्- अन्यत्र *वन्- उप. इति विवेक इति कृत्वा बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (वैतु. पाप्र. तद्धितः वनिप् प्र. [पावा ५, २, १०९] इति वा, √*अर् [गतौ] वा √अर्व् वा + वनिप् प्र. [पा ३, २, ७५; पाउ ४, १०९ च; तु. या १०, ३१ दे १,१४; सा. ऋ १,८,२; PW. प्रमृ. WW १, १४१ च] इति वा)। यत्तु *अर्वण- इत्यपि पृथक् कैश्चिन्निर्दिदिक्षितं भवति, तन्नेष्टम् (तु. टि. अनर्वन्-)।

e) सं१ सत् यनि. वा, अर्वन्- इत्यस्य वेदं रूपम् इति भूयोविमर्शविषयः। मौस्थि. उभयथाऽपि संभवाच्च मतुबन्तस्य सकाराऽऽपत्तेः (पा ८, ३, १; WG ४१२b) अनैकान्तिकत्वोपगमाच्च (तु. L ५२०)।

f) पाभे. ऊर्मिम् काठ ४०, ६ द्र.।

g) पाभे. वाजिन् का १०,२,६ द्र.।

h) प्र१ सत् मौस्थि. यनि. = अर्वान् (तु. अप्नवान् <*अप्न-वान्-) इति वा, =(अर्वत्- >) अर्वान् इति वेति विमर्शसहो विषयः द्र. (तु. L५१७b)।

i) अर्वा। अकः इति पदद्वयाऽऽत्मकमजानानः SI. उपेक्ष्यः।

१२९, ११; –°र्वाणः शौ १८, ३, १९; –र्वाणम् ऋ १०,४६, ५[a]; मा २८,१३; का ३०, २, २. [°र्वन्– अन्°].

१अर्वश[b]– -शः ऋ १०,९२,६.

२अर्वश[c]– -शेभिः ऋ १०,९२.६.

*अर्वा[d] > †अर्वा(र्वा-आ)क[e]– -के ऋ ८,९,१५; शौ २०,१४१,५.

अर्वा(र्वा-अ)च्,ञ्च्[f]– -र्वाक्,ग् ऋ १,९,५; ४७, १०; [९२, १६; ७, ७४, २; ८, ३५, २२]; १०८, ४; ११८, २; २, ३९, ३; ५; ३, [४, ८; ७, २, ८]; ३२, १३; ४३, ६;५८, २; ४, ४, ८; ३२, १५; ५, ४३, ५; ८; ४५, १०; ६२, ४; ६, १८, ११; ३७, १; ६०, ३; ६२, ११; ६३, १;७,२७, ३; ३९, ३; ६४, २; ६७,३;७; ६९,३; ७२, २; ८२, ८; ८३, ३; ९१, ५; ६; ८, ८, २३; ६१, १; १०, १५, ४; २९,३; ७१, ९; ७७,४; ८९, ५; १२९, ६; खि १, ९, ३; ११, २; मा ५, ४२; १९, ५५†; का ५, १०, २; २१, ४, ५†; तै १, २, १४, ३†; ३, ५, १; †२, २, १२, ३; ६, १२, २; ६, ३,३, १^{२}; मै १,२, १४; ६, ८¶; ३. ९, २^{२}¶; †४,१०, ६^{२}; ‡;११, ५; १२, १; १३, ७;१४, १०; १४;१८‡; काठ ३,२; ४,१५†; ६, ११†;१७,१८†; २१.१४†; २२, १०; २६. ३^{२}; २७, ५; ३८, ७‡; क २. ९; ३५, ४¶; ४२, ५¶; †कौ १, २९०; २, १०४; ५८३; १०८४; ३, १, २; †जै १, ३०, ८; २, १, १; ३, १०, ६; ४७, ९; शौ ४, २५ ६; ५, ११, ६; ८, १, १०; १०, १, १६; ८, १७; ११, ७, १०; ११; १८, १, ५१†; १९, ५, १†; †२०, ७१, ११; ७६, ३; ११३, १; पै ३, ५, ३; ४, ३४, ४; ५, २२, १; ८, ८,१; ९, २,१२'; १६, १, १०; ३६, ६; १५३, १०; १५४, १; २०, १८, ४†; –र्वाङ् ऋ १, [३५,१०; ११८, १]; १०४,९; १५७, ३; १७७, [१; ५, ४०,४];२;५; २,१८,५; ६; ३, [४, ११; ७, २, ११; (५, ११, २; १०, १५, १०; ७०, ११)]; ६, ९; ३५, ६; ४१, ८; ४३, १; ४, १०, ३; ५, ४०,४; ८३,६; ६, १९,९; ४१, ५; १०, १५९; ४४, २; ८३, ६; ८९, १६; †मा १५, ४६; २६, २३; ३४, २६; †का १६,५,२८; ३३,१,२०; †तै ३, १,११, ७; ४, ४,४, ७; ७, ३, ११,१\$; †मै ४,१०,२;११,४; काठ ९,१९†;११,१०[g]; १३†; १२, १३; २०, १४†; २९, ७^{३}; ४३, १; †कौ २, १११० ११२९; शौ ३, २ ३; ४, १५, ११†; ३२, ६†; ३८, ६; ५, २२,११[h]; २६, १२; ८,१, ९; २, २; १०, ८, १९; १३, २, ३१; ३, १६; १७, १, १७; १८,२,६०; ३,४८†; †२०, ८, २; १२, ७; १३, ४; २३, ८; ९४, २; पै ४, १४, २;४; ३२, ६†; ५, ७, १०†; १०, ३, १; १२, ६, १; १६, १,९; १०२, ६; १०३,८; १८,२३, ८; ३२, १; १९, ४१,४; २०, २८, २; ४१, ७; ६०, १०; –र्वाचः ऋ

---

[a]) सपा. कौ १,७४; जै १;८,२ वर्मणा इति पाभे. ।

[b]) *अर्- वा *अर्व्- वा + १वश-(भावे > √वश्) इति कृत्वा बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (तु. टि. अर्वत्-; वैतु. सा. प्रभृ. अर्वन्- + शः प्र. [पा ५,२, १००] इतीवाऽभिप्रयन्तश्चिन्त्याः सन्तः नाउ. टि. पर्यनुयोज्यमानाः) ।

[c]) उस. उप. प्रकृतिस्वरम् उप. च पचाद्यजन्तं सदन्तोदात्तमितीव नापू. सरूपाद्विशेषः द्र. (वैतु. सा. प्रभृ. यनि. नापू. च सरूपयोः सतोः स्वरतो विविक्तयोर्मध्ये भेदमकुर्वाणा उभयत्र समानं मत्वर्थ-श-प्रत्ययान्तत्वमिच्छन्तः यनि. अन्तोदात्तं कथमप्युपपादयन्तोऽपि नापू. आद्युदात्तस्योपपादनेऽशक्ताः) ।

[d]) *अर्व्- इत्यस्य सामीप्यवृत्तेः सतः तृ१ सत् क्रिवि. द्र. पुरा इत्यस्य वा प्रतियोगि ।

[e]) भाप. (अन्तिक-) । उस. थाथादि-स्वरः (पा ६, २, १४४) । °के इति सप्त१ वा. क्रिवि. द्र । उप. *आकु- [=√अक् (=√अच्) + घञ् प्र. ; (वैतु. दे २, १६ *१अर्व- + √क्रम् + आकः प्र. [पाउ ४, १४] धा. लोपश्चेति)] । अपि यत् GW. अर्वाच्- इत्यतः यनि. ताद्धितीमिव व्यु. प्रतिपद्येत, तन्न । तथात्वे अण्-प्रत्ययान्तत्वे सत्याद्यवृद्धिप्रसङ्गादिति दिक् (तु. आकु-, उपाकु-, पराकु-) ।

[f]) उस. क्विन्नन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या ।

[g]) सपा. तै २,४,१०,२ न्यङ्ङ् इति पाभे. ।

[h]) पाभे. अभ्यूर्णोः पै १३,१,१५ द्र. ।

१, १६४, १९; १६८, १; ६, ४८, ४; ७, ४८, १[a]; ¶तै २, ५,८,७; ¶मै ४, ३, ७; ७, ३^{२}; ¶काठ २९,७; शौ ९,१४, १९†; †पै १६,६७,९; –र्वाचा ऋ ७, ७८, १; –र्वाञ्चः ऋ १, १६४, १९; २, २९, ६; ७, २८, १; मा ३३, ५१†; †का ३२, ४, ८; ¶तै २, ५, ८, ७; ३, ३, ६, २^{३}; ६, ६, ८, ४^{२}; मै ४,७,३^{२}¶; १२,६†; ¶काठ २२,११^{२};२९,७; क ३५,५^{२}¶; शौ ९,१४, १९†; पै १३, १४, १५; १६,६७,९†; –र्वाञ्चम् ऋ १, ३४, १२; ४५, १०; २, ३७, ५; ३, ४१,९; ७,८८,१; ८, ⌊४, १४ (१, ४७, ८; ९२, ३; ८, ८७, २; ४)⌋; ⌊६,४५; ३२, ३०⌋; १४, ८; ९०, ४; ⌊(८, २२, ३) १०, ३८, ४⌋; खि १, ३, २; ७,६; ४, ३, १; तै ४,७,१४, ४; काठ २१, ६; ३३,२^{२};४०,१०; ¶क ३१,२१; कौ २,९९१†; शौ ५, ३, ११; ११, ४,१–१८; †२०, २३,९; २८,२; ३९, ३; पै १, ४३, १; ५०, १; ५, ४, ९; १०; ११, ७, ११; १९, ११,११; –र्वाञ्चा ऋ १, ⌊४७, ८ (९२, ३; ८, ४,१४; ८७, २; ४)⌋; ५५, ७; १३७, ३; २,३९,३; ५,७६,१; कौ २, ११०२†; –र्वाञ्चौ शौ ५. २६, १२; पै १९, ३४, ४. [°च्,ञ्च्- अन्°].

अर्वा॒ची- -ची ऋ १, १०७, १; २, ३४, १५; ४, ५७, ६; ७, १८, ३; खि ५, २,३; †मा ८, ४; ३३, ६८; †का ८, १, ३; ३२, ५, १४; †तै १, ४, २२, १; २, १, ११, ४; मै १, ३, २६; काठ ४, १०; ७, १२; क ३,८; शौ ३, १७, ८†; ६, ६७,३; पै १०,६,३;१९,६,१५; –¶चीः काठ २४, ५; क ३७, ६; –¶चीम् तै ५,४,७,३; ६, २, १०, २; ३; काठ २१, ९; २५, १०^{३}; २६,५; क ४०,३^{३}; ४१,३; –च्यै मा २२,२४^{६};२७; का २४,१०,१^{६}; १३,१; मै ३, १२,८^{५}. [°ची- सु°].

अर्वाग्-इष्ट- अन्°.

अर्वाग्-ज्योतिस्[b]- -तिः पै १९, ३४,५.

अर्वा॒(च्>क्>)ग्-वसु[c]- -सुः मा १५, १९; का १६, ४, ९; तै ४,४, ३, २; मै १, ५, ९¶; २,८,१०; काठ ७, ६; १७, ९; क २६,८; –॒सो[d] मै १, ५,२; काठ ६,९; ७,६; क ४,८.

अर्वाङ्-ऋति[e]- -तिः पै २०, ४२,७.

१†**अर्वाचीन॒,ना॒**[f]- -नः ऋ४,३, २; २०,२;३२, १४; ⌊(३, ४३, ३); ७, २९, २⌋; ८, ३, १७; १०, ११६, २; मा २०, ४९; का २२,५,३; कौ १, ३०१; जै १, ३१, ९; –नम् ऋ ४, २४, १; ७, ४१, ६; मा ३४, ३९; शौ ३, १६, ६; पै ४, ३१, ६; –ना ऋ ५, ७४,९[g]; ⌊८,२२,३; (१०, ३८,४)⌋; –नाः ऋ १०, ६,६; –नासः ऋ ६,२५,३.

२**अर्वाची॒न**[h]- -नम् ऋ १,८४, ⌊३; ३,५७,२⌋; मा८,३३†; का ८, ९, १†; तै १, ४, ३७,१;

---

[a] रूपं प्रति संदेहः । वा. भूयोविमर्शसहत्वदर्शनात् । यनि. द्वि३ इति कृत्वा ‘वः युष्मान् अर्वा॒चः (अस्माकं) समीपवर्तिनः (*? क्र॒तु>) क्र॒तवः वाहुकाः न॒ इव विभ्वः विभ्वपर्यायभूतविभ्वितिस्वाऽवान्तर-नामोपलक्षिता ऋभवः याता॒ं (दूरं) गच्छताम् (आत्मनां ⌊=त्रित्वापेक्षया बहुत्वं⌋) न॒र्यं र॒थम्··· आ॒···वर्तयन्तु’ इति वा. द्र. (तु. GW. ⌊वा. तु न निर्देशि⌋; वैतु. ORN. द्वि१ इति प्रतिपन्नोऽपि वा. विप्रतिपन्नः संश्चिन्त्यो वाक्यस्य कर्तारं प्रत्यस्पष्टप्रमेयत्वात् क्र॒तवः न॒ इति पदयोरसम्यग्-निर्वाहाच्च, वें. सा. प्रभृ. ⌊तु. L ४५८ MVG १८२ टि६⌋ अर्वा॒ञ्चः प्र१ इति वदन्तः वा. प्रति निःसत्वाः) ।

[b] विप. (तु. प्रतियोगि सस्थ. परस्तमस्-) । बस. ।

[c] विप. (अग्नि-, पर्जन्य-) । बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् ।

[d] =सपा. आपश्रौ ६,१६,११ प्रभृ. । मा ३,१८ का ३,३,१० तै १,५,१५,४ प्रभृ. चि॒त्रावसो इति पाभे. ।

[e] विप. (⌊अस्मद्र्यक्-प्रवृत्ति-⌋ देव-) । बस. पूप. असर्वनामस्थाने नुम् उसं. (पा ७,१,७०) । वा. °ति इति पाठः? यनि. शोधः । उप. भाप. सत् <√*ऋत् (=√वृत् ‘वर्तने’ ⌊वैतु. Renou <√ऋ ⌊आक्रमणे⌋ इतीव ?) ।

[f] विप. (इन्द्र-, ऊति-, प्रभृ.) । वैभाषिकः खच् > ईनः प्र. उसं. (पा ५, ४, ८) चित्-स्वरश्च ।

[g] आमन्त्रिततया व्याचक्षाणः सा. चिन्त्यः ।

[h] विप. (मनस्-, पथिन्-) । ख>ईनः प्र. (पा ५, ४,८) तत्-स्वरश्च ।

३,४,१०, २¶; **६**, ६, ३,१¶; ¶मै **३**,१०,५; **४**, ३, ९; काठ **३७**,९†; कौ **२**, ३७९†; जै **३**, ३०, २२†; शौ **१०**, ५, २२; **२०**, १९, २†; पै **९**, २२, ४; **१६**, १३०, १; **१९**, ३४, ४^{2}; –नैः ऋ ९,९७,२८.

†अर्वा-व॒त्[a]– -वतः ऋ **३**, ३७, ⌊११; ४०, ८; (९)⌋; ८, ८२, १; ९, ३९, ५; खि **५**, ७, ४, ९; मै **४**,१२,३; कौ **२**, २५२; जै **३**, २१, १७; शौ **२०**, ६, ८; २०, ४; ५७, ७; पै **१९**, ३९, १३; –वतम् ऋ ⌊**३**,४०, (८; ३७, ११) ९⌋; मै **४**, १२, ३; शौ २०, ६, ९; –वति ऋ ५,७३,१; ८, ⌊१३, १५; ९७, ४⌋; ३३, १०; ⌊५३, ३; ९३, ६; ९, ६५, २२⌋; खि **३**, ५, ३; कौ **१**, २६३; २६४; **२**, ५१३; जै **१**, २८, १; २; **३**, ४०, ९; **४**, ८, ९; १८, ७; २०,३; शौ **२०**,११२,३.

अर्वाह॒ः शौ **२०**,१२९,११[b].

√*अर्श् (=√ऋश्)

अर्श॒[c]– अन्°.

अ॒र्शत्[d]– -शत् मा **४०**,४.

*अर्श॒नि[e]– अन्°.

अर्शसान्॒[f]– -नम् ऋ ⌊**१**, १३०, ८; ८, १२, ९⌋; –नस्य ऋ २, २०, ६; –नाय ऋ **१०**,९९,७.

अ॒र्शस्[g]– -शसः मा **१२**,९७; का **१३**,६,२१.

√अर्ष्(=√ऋष्), अ॒र्षति ऋ ९,७, ⌊४[h]; (६२, २३)⌋[i]; १८, ६[h]; ५६,२; ७७,४[i]; कौ **२**,४८१[h]; जै **३**, ३६, ६[h]; अर्षति ऋ **१**, १३५,२[h]; ९,३, ९; ५, २; १२, ८[i]; ⌊१३,१; २८,६; १०१,७⌋; १६,७; ⌊१७,३; ३७,१⌋; ⌊२३, ५; ३७, २[i]; ३८, ६[i]⌋; ⌊(५, ५१, ७; ९, ३३, ३); ३४, २; ६५, २०⌋; ३८, १[j]; ४२, ५[i]; ५६, ⌊(१७, ३; ३७, १) १[h]⌋; ५७,२[i]; ६३,२०; ६७, ४; १५; ६९, २[h]; ८४, २[h]; ८६, ७[h]; ११; १२; २६[h]; ४४; ४६[h]; १०३, २[h]; ३[h]; १०७, ५; १७; २६[h]; मा **२३**, ५५; ५६; का **२५**, १०, ३; ४, काठ ९,१९†; †कौ **१**, ५४६; ५७७[h]; **२**,१०८; १६८; ३८२; ५३७; ६१४; ६२८[i]; ६४१; ६४२; ६४३[i]; ७२१[h]; १११२[i]; †जै **१**, ५६,२; ५८, १२[h]; **३**, ११, ४; १६, ६; ३१, २; ४२, ३; ५०, २; ५२, ४; ८[h]; १०; ५३,१[h]; ५९ १३[h]; **४**, ७, ६[h]; अ॒र्षन्ति ऋ ८,९४,७; †अर्षन्ति ऋ **१**,१०५,१२; १२५, ५; **२**, २५, ४; **४**, १८, ६; ५८,५,६; ९, २, ४[k]; १०, ४[h]; १३, ७[i]; ⌊३१, ३; ६२, २७⌋; ⌊(५, ५१, ७) ३३,३[i]; (३४,२; ६५,२०)⌋ ⌊७७, १[i]; **१०**, ७५, ४[i]⌋; ८९, ५; मा **१७**, ९३; ९४; का **१९**, १, ७^{2}; काठ **४०**, ७^{2}; कौ **१**, ४८५[i]; ५५६[k]; **२**,३९०[i]; ४७२[h]; ५४३[i]; जै **१**, ५०,९[i]; ५७,३; **३**, ३१, १०[k]; ३५, ७[h]; ४२, ९[i]; शौ **२०**, ४८, २$; पै **८**, १३, ५; ६; **१९**, ९, ११$; †अर्षसि ऋ ९, ३२, ४; ५४,

---

[a] भाप. (सामीप्य- ⌊तु. सस्थ. प्रतियोगि पराव॒त्-⌋)। वा. उपसर्गसमानवृत्तेः सतः पूप. वतिः प्र. उसं. (पा ५,१,११८) तत्-स्वरश्च । पपा. पूप. ह्रस्वाऽभावो ज्ञापयति यथाऽत्रोपलभ्यमानो दीर्घः सहजो भवति छन्दःप्रयोजितः सन् सांहितिकश्च न भवतीति (वैतु. अन्यथावृत्तीनि प्राति. ⌊तु. पा ६,३,१३१⌋; PW. च *अर्व->अर्वा इति)।

[b] सपा. खि ५,१५,३ ?अवहि इति, RW. अ॒र्वा इति च पाभे.।

[c] **अच्** प्र. (पा ३,१,१३४) चित्-स्वरश्च।

[d] हिंसाकर्मणः √रिश् इत्यस्य तुदा. नञ्-पूर्वं लुप्ताऽकारं **शतरि** रूपमिति उ. म. चाऽऽहतुस्तन्न। हिंसार्थस्याऽप्राकरणिकत्वाद् गत्यर्थस्य प्राकरणिकस्य च √**अर्ष्** इत्यतो गत्यर्थात् तालव्यान्तत्वाऽऽपत्तिमात्रत्वेन भिन्नस्य धात्वन्तरस्य सुकल्पत्वेन सुशकोपलम्भात्। सपा. का ४०,१,४ ईउ ४० अ॒र्षत् इति पाभे. (तु. वैप३)।

[f] अनिः प्र. उसं (पाउ २,१०२) तत्-स्वरश्च (तु. अर॒णि-, *अर्ष॒णि-, अव॒नि- प्रभृ.)।

[e] विप. (⌊हिंसक-⌋ दास- प्रभृ)। **धियसान॒-** टि. द्र.।

[g] व्याधि-विशेष-। **असुन्** प्र. नित्-स्वरश्च। यत्तु पाउ. (४,१९६) √ऋ इत्यतः प्र. परतः सति शकारोपजनोऽन्वशासि, तन्नेष्टम्। अन्यानि सजातानि संलक्ष्य धा. एव शकारवत्तायास्तथ्यस्य नेदीयस्तरत्वोपगमात् (तु. WW १,१६०)।

[h] तु. सस्थ. टि. प॒रि। [i] तु. सस्थ. टि. अभि॒।

[j] सपा. कौ २,६२४ **अव्यत** इति पाभे.।

[k] तु. सस्थ. टि. अ॒नु।

[l] सपा. कौ २,११६ जै ३,१२,३ अ॒र्षन्तु इति पाभे.।

४[a]; ६२, ⌊२३; (७,४)⌋; ७६, ⌊९६, २०)५⌋[a], ⌊(७, ७७, ४) ७८,५⌋; ८०, ५; ८२,२[b]; ८६, ३५[b]; १०७, ३[a]; ४; २१[b]; ⌊(१०३,२)२२⌋; कौ १, ५११; ५१७[b]; २,२५. २६‡; ३८३‡; ४१२[b]; ४२९[b]; ४३०; ६६८[b]; जै १, ५३,१;७[b]; ३,३,४; ५‡; ३१, ३‡; ३२ ; ३३, ४[b]; ५; ५५, ९[b]; अर्षत् शौ १०, ४, १?° ; पै १६, १५, १ ; अर्षात् ऋ ३, ३३, ११; अर्षः पै १६, ७०, ९; अर्षतु शौ ४, ३, २[d]; १९,४७,७; पै २,८,२; ६, २०,७; अर्षन्तु ऋ ३, ३०, ९; अर्षन्तु कौ २, ११६‡; ३४५‡; जै ३, १२, ३‡; २९, २‡; पै १८, २२, ११; †अर्ष > र्षा ऋ ९, ६१, १५; ६५, १९; कौ १, ५०३; २, ३४४; ६८७; जै १, ५२, ७[b]; ३, २९,१; ५६, १४; †अर्ष ऋ ९, ⌊१, ४[b]; ६, ३; ५१, ५; ६३, १२⌋; ४, ७[b]; ८[b]; २०, ४[b]; ९, ३९,१[a]; ४५, २; ⌊५२, १; ६४, १२⌋; ६२, ८; २४; ६३, २९[b]; ६७,३[b]; ७०,१०[b]; ८६, ३[b]; ८७, १[b]; ६[b]; ९६, ८[b]; १६[b]; २१[a]; ९७, ६; १५[a]; १७; २५[b]; ४९[b]; ५०; ५१[b]; ९८, १;१०९, ३; कौ १. ५२३[b]; ५४९[b]; ५७६‡[e]; २, २७; १२३‡[e]; २४८[a]; ३२१[b]; ३३०; ४०३[b]; ४०४[b]; ४१३; ५८८[b]; ६७५[b]; ७१८; ७७६[b]; ७७७[b]; ७७८[b]; जै १, ५४, १[b];५६, ७[b];५८, ११‡[e]; ३, ३, ६[b]; २१, १३[a]; २६, ७[b]; २७, ६[b]; ३१, २३[b]; २४[b]; ३३; ४८, ४[b]; ५६,३[b]; ५९,१०; $पै २, ६६, ३; १९, ३९, १०; †अर्षत ऋ ४, ५८, १०[f]; मा १७, ९८[f]; का १९, १, ११[f]; काठ ४०, ७[f]; पै ८, १३, १०[f]; १७, २३, १?; अर्षम् पै ४, २२,१. [अभि°, आ°, परि°, वि°].

?अर्ष[g]- -र्षः पै १६,१२३,१.

*अर्षणि[h]- > अर्षणी[i]- -णीः शौ ९, १३, १३; १६; २१; पै १६, ७५, ३,६;११.

अर्षत्- -र्षत् का ४०, १, ४[j]; -र्षन् ऋ ९, ९६ ⌊(७६, ५) २०[a]⌋. [°र्षत्- अभि°].

?अर्ष्टु[k]- -र्ष्टुः तै ३,१,७,१.

√*अर्ह्[l], अर्हति ऋ १०,१५८,२;¶तै २,२, ९,७; ५,२, ५,१; ७,४; अर्हति ऋ २,१४, २;१०, ८५, ३४; खि ४,६, ५; ¶तै २, १, ५,२; ५,१,३, ४;२, ५,३; ७, ३, १, ४^{२}; ¶मै १, १०, १९; ११, ९; ४, ४, ६; काठ १०, १; ११, १०; १२,१; १४, ६; १०; २०, ५; २१, १२; २२, २; २९,१;३;६^{२}; ३०,९; ३६, १३; १४; ¶क ३१, ७; ४५, २ ; ७^{२}; शौ १०, १, २६ ; १४, १, २९† ; १९, २२, २१; २३, ३०; २६,१ ; पै ८, ९, १; १७, ३, ४; १८, ३, ८†; अर्हतः खि ५, ७, ३, ८; मा २८, १९; का ३०, २, ८? मै ४, १३, ८; काठ १९, १३; अर्हन्ति ऋ ८, २०, १८; ¶मै ४,८, ३; अर्हन्ति ¶मै १, ११, ६; ३, १, ५; ४, ८, ८; काठ २७, ८; पै ५, ३७, २; अर्हसि ऋ ⌊१,१३४,६^{२}; (४, ४७, २; ५, ५१, ६; ८, ६, १९)⌋; ५, ७९, १०; खि ४, ५, २५; पै ११,२, ९; १६. ३७, ६?; २०,

---

[a] तु. सस्थ. टि. परि । [b] तु. सस्थ. टि. अभि ।

[c] रिषत् इति मूको. पाभे. (तु. W. टि., MVG. ३२३ टि३ च) ।

[d] पाभे. अप···अर्षतु पै १९,३१,६ द्र. ।

[e] पाभे. अभि कौ १,५७६ द्र. ।

[f] पाभे. अर्चत शौ ७,८७,१ द्र.. ।

[g] कृद्-वृत्तं भवति । अथवा अर्शस्- इत्यस्यैव सतो मूर्धन्याऽऽपत्तिमात्रम् इति स्यात् ।

[h] अनिः प्र. (तु. पाउ २, १०२) । तत्-स्वरः (तु. *अर्शनि-) ।

[i] नाप. (⌊अरुन्तुदा-⌋ व्यथा-) । स्त्री. ङीष् प्र. (पावा ४,१,४५) तत्-स्वरश्च (तु. अरणि-> अरणी- ⌊वैतु. वाच. ल्युडन्ताद् ङीषं ब्रुवाणः स्वरतश्चिन्त्यः⌋) ।

[j] पाभे. अर्शत्- द्र. ।

[k] कर्तरि तुः प्र. उसं. इटोऽभावश्च (पाउ १, ७२; पा ७, २, ९) तत्-स्वरश्च । वा. प्र१ द्र. (तु. MW. च, वैप २; ४ च; वैतु. भा √ऋष् + तुः प्र. इति प्रदर्श्याऽपि वा. पं१ इतीव व्याचक्षाणः सन् स्वरूपतः अर्ष्टृ- इतीव प्रतिपन्नः) । यद्वा *अर्-+*स्तु- (=√स्तु + डुः प्र.) इति कृत्वा उस. कृत्-स्वरः प्रकृत्या स्यात् ।

[l] तु. √ऋह्, ऋह् । =√*अर्घ् (तु. WW १,९१) ।

३८,३; †अर्हथः ऋ ⌊(१,१३४, ६) ४,४७,२; ५,५१,६; (८,६, १९; ३२, २३)⌋; कौ २, ९७९; जै ४, २३,१०; ¶अर्हामि काठ ७, १०; क ५, ९; अ॒र्हामसि ऋ ४, ५५, ७; †अ॒र्हात्[a] ऋ २, २३ १५ ; मा २६, ३; का २८, २, १; तै १,८, २२,२; मै ४, १४.४; काठ ४, १६; ४०, ११. [अति°,अभि°, उद्°, प्र°].

अर्ह- बहु°.

अर्हण- -णम् पै २०,५१,९.

अर्हु॒णा[b]- -णा ऋ १, १२७, ६; १०,६३,४;९२,७.

†अ॒र्हत्- -र्हते ऋ १, ९४, १; मै २, ७, ३; कौ १, ६६; २, ४१४; जै १, ७, ४; ३, ३२, ४; शौ २०, १३, ३; पै १२, १,१; -र्हन् ऋ २, ३, ⌊१; १०, २,२⌋; ३; ३३, १०^{१}; ७, १८, २२^{0}; १०, ९९,७; तै २,३, १४, ४\$; मै ४, ९, ४^{३}; पै १५, २०, ७^{३}\$; -र्हन्तः ऋ ५, ७, २; ५२, ५; तै २, १, ११, ३; मै ४, १२, ४; -र्हन्ता ऋ ५,८६,५; खि ५,७,४,६.

अर्हु॒से[d] ऋ १०, ७७,१,

*?अ(र्हे>)र्हा- -र्हे[e] पै ४,१५,४.

?अर्हरिष्व॒णि[f]- -णिः ऋ १,५६,४.

√अल्(=√*अर्), अ॒लति[g] ऋ ८, ४८, ८; †अ॒लर्षि ऋ ८, १, ७; कौ १,२७१; जै १, २८,९; ४,१०.५.

१अ॒ल[h]- -लम् ¶ तै २,१,१,३;३, ३; ५; ५. ३; ४;९, १; २, १, १;५, २; ८, ६; ३, १, १; ५, ३,१०,२; ६, ३,१,२; ¶मै २, १, १^{२}; ४, १; ५, ४^{२}; ५; ८; ११^{२}; ¶काठ ८,११^{३१}; ९,१७; १०,४; ११, ५; १२, १^{२}; १३, २; ४; ८^{२}; २९, २; ४०, ५; ¶क ७, ८^{२}; ४५, ३; शौ ६, १०९, १; पै १, ९६, २; १९, २७, ९.

अलं√कृ[i] >अलं-कृ(त >)ता- सु°.

२अल[k]- -लस्य पै ११,२,१३.

अ॒लक[l]- -कम् ऋ १०, ७१, ६; १०८,७.

°अ॒-लक्ष्मी[m]- -क्ष्मीः खि[n] २,६,५;६; पै १६, १४९,६; २०, २०, ७; -क्ष्मीम् खि २,६, ८[n]; पै २०, १९, १; -क्ष्म्यम् पै २०, १८, ९.

अलज॒[o]- -जः मा २४, ३४; का २६, ७, ४; तै ५,५, २०, १; मै ३, १४,१६; काठ ४७,१०.

¶अलज-चि॒त्[p]- -चितम् तै ५, ४,११,१; काठ २१,४; क ३१, १९.

?अलजि॒[q]- -जेः शौ ९, १३, २०; पै १६,७५,१०.

---

[a] तु. सस्थ. टि. अ॒ति ।

[b] स्त्री. भावे यु वा क्यु >अनः प्र. उसं. (पा ३,३, १०७; पाउ २,८२) । तत्-स्वरः । वा. हेतौ तृ१ द्र. ।

[c] प्र१ सद् 'अहम्' इत्यनेनाऽध्याहृतेनाऽन्वितम् (वैतु. GW. क्रिप. सत् प्रपु३ इति) ।

[d] तुमर्थीयः असेः प्र. (पा ३,४,९) । तत्-स्वरः ।

[e] पाठः ? शोधः सस्थ. ?आतासि टि. द्र. ।

[f] विप. (इन्द्र-) । व्यु. ? अर्हरि-स्व॒नि- इति पपा. । तदनु वें. सा. ?*अर्हरि॒- (*अ॒र्- + हरि॒- इति उस.) + *?स्व॒नि- (=√स्वन् + इन् प्र.) इति कृत्वा उस. इति । अन्ये च (तु. ORN.) *?अर्हरिष्- (<√हृष् वा √अर्ह् वा, अर्ह- + रिष्- इति वा) + वनिः प्र. इतीवाऽभिप्रायुकाः । तदेवं भूयोविमर्शसहत्वं द्र. ।

[g] यङ्लुग्वृत्तं लत्वार्धजरतीयकम् । अभ्यासांशमात्रे तदुपलब्धेः ।

[h] भावे अप् प्र. (पा ३,३,५७) । तस्य पित्त्वान्निघाते धास्व. । यनि. अमन्तं रूपं द्वि१ सत् वा. क्रिवि. भवति (=अ॒रम् टि., अलला॒- टि. च द्र.) ।

[i] उत्तरवर्तिभ्यां √कृ, √भू इत्येतदीयतिङ्वृत्ताभ्यां समासाऽभावः द्र. (तु. टि. अरम् √कृ) ।

[j] अनाख्यातिकः पूर्वभागः मौस्थि. द्वि१ सद् भूषणेऽर्थे प्रयोगतो गतित्वमापन्नः द्र. (पा १,४,६४) ।

[k] नाप. (विष-भेद- ?) ।

[l] व्यु. ? अर्थस्य च कृते तु. टि. सुकृत॒स्य ऋ १०,७१,६ । [m] तस. नञ्-स्वरः ।

[n] मुपा. अन्तोदात्तत्वं भ्रष्टं द्र. । तथात्वे हि बस. स्यात्तस्य चाऽप्राकरणिकत्वात् ।

[o] =पक्षि-विशेष- ।

[p] नाप. (⌊अलजाकृति-⌋ अग्न्याधार-स्थण्डिल-विशेष-) । उस. कर्मणि क्विप् प्र. (पा ३,२,१२) । कृत्-स्वरः प्रकृत्या ।

[q] वालजे॒ः > वा, अलजे॒ः इति पपा. तदनु च यनि. द्र. । सहचरितानां सतां त्रयाणामपरेषां यक्ष्मविशेषनाम्नां वकारादित्वाच्च वा इत्यस्य पदस्य पार्थक्ये-

अ-लपत्[a]- -पन् शौ ८,२,३; पै १६, ३,३.

?***अ-लर्षि-** > ‡**अलर्षि-राति**[b]- -तिम् कौ २,६७०; जै ३, ५५, ११.

*?**अलला**[c] > **अलला**√भू > **अलला-भव(त्>)न्ती-** -न्तीः ऋ ४,१८,६.

?**अलवतेरारशीर्षणम्**[d] पै ११,२,५.

अलसाला[e]- -ला शौ ६, १६,४.

?**अलातृण**[f]- -णः ऋ ३, ३०, १०; -णासः ऋ १,१६६,७.

अलापु,बु[g]- -पुना मै ४, २, १३; -बुना शौ ८, १५, १; पै १६, १३५, ९; -बूनि शौ २०, १३४,१.

अलाबुक[h]- -कम् खि ५, १५, १५[ii]; शौ[j] २०,१३२,१; २.

अलाबु-गन्धि[k]- -न्धीन् पै १७, १२,८.

अलाबु-पात्र- -त्रम् शौ ८, १४, १४; पै १६,१३५,८.

अलाय्य[l]- -य्यस्य ऋ ९, ६७, ३०.

नाऽनाकाङ्क्षितत्वे सत्यकिञ्चित्करत्वाच्च *वाल-जि- इत्यस्य रूपस्य श्रवणं तु संभाव्येत । एस्थि. यनि. चक्षूरोगतया वा (तु. PW. प्रभृ.) स्फोटविशेषतया वा (तु. ता ३८-३९) व्याख्यानं निराधारतामापतेदिति किमु वक्तव्यम् ।

a) तस. नञ्-स्वरः ।

b) व्यु.? सपा. ऋ. अनर्श॰ इति पाभे. (तु. तत्रत्यं टि.)। बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् । पूप.? तद् यथा । अनर्श- इति ऋ ८, ९९, ४ पाभे. श्रुतेः नैप्र. (=अनर्श-> *अनलश-> *अलन्श-> *अलर्ष- इत्येवं) वर्णविपरिणाममात्रं सद् √*अल् > *अलर्षि इत्येतेन तिङा संभेदमुपगतमिति १मः कल्पः । उक्ततिङर्थविशिष्टत्वेन उप. अर्थस्य विवक्षायाममुष्य तिङोऽपि सतः सुप्-प्रतिरूपकत्वेनोपचारः उसं. (पावा २, २, २४) इति २यः कल्पः । नञ्-पूर्वत्वे सति तस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (=नापू.), यत्र उप. कर्तरि *लर्षि-(<√*लर्ष् 'लाघवे') इत्येतत् प्राति. इति ३यः कल्पः (तु. तात्पर्येऽर्थे या ६,२३ अपि)।

c) व्यु.? पाप्र. स्वरूपतः डाजन्तम् उसं. (पा ५, ४, ५७ उउ) सद् गतीभूय (पा १, ४, ६१) नाउ. आख्यातिकं वृत्तमापन्नं स्यात् । एवं तावदेतदाम्रेडितलकारं शब्दरूपं वेगेन वहन्तीनां पार्वतीनां नदीनां शब्दस्याऽनुकृतिमात्रं स्यात् (तु. सा. प्रभृ ; वैतु. WW [१, ८९] √अल् इत्यतः शब्दे वर्तमानान्निष्पादुकः)। यद्वा √*अल् (प्रकाशे)>अल+*ल- (<√ला) इति कृत्वा उस. स्यात् वा. च गपू. पाप्र. डाजन्ततया (मौस्थि. =तृ१ सदव्ययत्वाऽऽऽन्नतया) श्रूयेतेति दिक् ।

d) आलाक्ता या रुरुशीर्ष्णी इति शोधः (तु. सपा. ऋ ६,७५,१५) ।

e) नाप. (सस्य-वल्ली-) । व्यु.? तु. सस्थ. टि. सिलाञ्जाला- ।

f) विप. (मरुत्-, वल-)। व्यु.? अल(म्) + *आतृण- (नैप्र. =*आ-तृण्ण- [=आ √तृन्द् + क्तः प्र.]) इति कृत्वा उस. थाथीय-स्वरश्चेतीव 'अलमातर्दनः' इत्युक्तवान् या. (६, २ [तु. वें.]) अभिप्रेयात् [वैतु. दे. (४, ३) उप. णः प्र. उसं. (पाउ ३, १५) इति वा, ल्युट् प्र. इति वा कृत्वा नैप्र. भूयांसमसंभाव्यमिव सन्तं वर्णविपरिणामं प्रस्तावुकः (द्वितीये कल्पे बस. इति कृत्वा व्याख्यायुकश्च सन् [तु. स्क. अपि] पूप. प्रकृतिस्वरम् आपद्यमानस्य सतोऽभावं प्रति चोद्यंभावुकश्च)] । अ (>अन्> अल)+ *अतृण-[भाप.] इति कृत्वा बस. अन्तोदात्त इतीवापि सा. विकल्पयेत् (वैतु. PW. प्रभृ. नञ्-पूर्वत्वे सति *?लातृण- इति उप. इति) ।

g) नाप. (तुम्बिका-) । व्यु.? नैप्र. =(अ) *ल(पु)बु- (< *लभु- <√*लर्भ् [लम्बने]) इति वा, =< *आलभु-<*आ√लर्भ् इति। प्रथमे कल्पेऽकार उच्चारणाऽर्थः, द्वितीये तु ह्रस्वाऽऽपत्तिज इति विवेकः द्र. ।

h) =नापू. । स्वार्थिकस्य कप् प्र. उसं. ।

i) सकृत् ॰बुकम् इति स्वरः ?

j) मूको. आद्युदात्ता श्रुतिः (तु. टि. शंपा.) ।

k) त्रिप. ([अलाबुगन्धसदृशगन्ध-वत्-] असुर-) । बस. समासान्तः इः प्र. उसं. (पा ५,४,१३५) ।

l) व्यु.?* अर-(<√*अर् [हिंसायाम्])+१अर्य- इति सस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६,२,२) इति कृत्वा *अरार्य- इत्यस्य सतः नैप्र. वर्णविपरिणामः संभाव्येत [=शासनार्थं हिंसाया विषये स्वामित्वभाग् इन्द्रः (वैतु. सा. शत्रुपर्यायतया, PW. प्रभृ. चेन्द्रपरतया नञ्-पूर्वे तस. सति यक. उप. <√ऋ च <√ली चेति, H.

अलि॒- > अलि॒-क्लव[a]- -वाः शौ ११, ११, ९; -वेभ्यः शौ ११, २, २[b].

अलि-वन्दु॒[c]- -न्दाय काठ ५२,१[d]

अलिवन्दा(न्द-अ)नुवचन[e]- काठपुष्पि ५२.

?आलि॒ंश[f]- -शः शौ ८,६,१; पै १६, ७९,१.

?अलिक्लुशाक- -काः पै १७, २२, १४.

अ॒लिन[g]- -नासः ऋ ७,१८,७.

अ॒लीक[h]- -काः[i] शौ ५ १३,५; पै ८, २, ५.

अ॒-लुभ्यत्- -भ्यतः शौ ३, १०,११; पै १,१०५,३.

¶अ॒-लू(=रू)क्ष- -क्षः तै २, ५, ११,३.

¶अ॒-लून- -नः मै २,५,११.

¶अ-लोकु॒[j]- -कम् मै ४, ७, ५[k]; काठ २५, ३; २६, ४; २७, ६; क ३८, ६; ४१,२;४२,६.

अ-लोम॒क[l]- -कम् काठ २५, २[२]; क ३८, ५[२]; -काय तै ७, ५, १२,२; काठ ४५,३.

¶अलोम॒का[m]- का तै २,६,५,१; ७,४,३,१; काठ १२,१३.

¶अलो॒मिका[n]- -का मै २, ५, २.

अ-लोहि॒त[o]- -ताय तै ७, ५,१२,२; काठ ४५,३.

अल॒ग[p]- -लगाभ्याम् मा २५,६; का २७,६,१; मै ३,१५,६.

अल॒गण्डु[q]- -ण्डून् शौ २, ३१, २; ३; पै २,१५,२;३[r].

अ॒लायि, अस्य इति द्वे पदे इति ; ORN. अ॒रम्>यनि. ⌊तु. उत्तम॒->उत्तम॒ाय्य-⌋ इति बह्वयो वाचा समानमेव स्वरतोऽनुपपन्नाः)] ।

a) विप. (गृध्र-)। बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् ।

b) पाभे. अरि॒क्लवेभ्यः ।

c) अर्थः व्यु. च? नाप (प्रभवादिपञ्चकेषु प्रथमवर्ष- इति सा. ⌊तैब्रा ३, ८, २०, ५⌋ प्रभृ.)। उस. उप. अच् प्र. थाथीयः स्वरश्च (पा ६,२,१४४)।

d) सपा. तैब्रा ३,८,२०, ५ आपश्रौ २०, २१,६ प्रभृ. इलुव॒र्दाय इति पाभे. ।

e) नाप. (अलिवन्दानुवाक-)।

f) व्यु. ? 'अलेरिव शरणं दंशनमस्य' इति कृत्वा =*अलि॒ + श्र॒- (=⌊नैप्र.⌋ <*शृ॒र्- <√शॄ) इति बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् । यद्वा (अ)लिंश- (<√*लिंश ⌊हिंसायाम्⌋) इत्येवमाद्योऽकार उच्चारणमात्रफलः द्र. । अथवोत्तरे कल्पे नञ्-पूर्वत्वे सति उप. च भाव-परे सति बस. इति कृत्वोत्तराऽऽदिस्वरः उसं. (पा ६,२, ११६; वैतु. सा. अली ⌊लि-ई⌋ श- इतीव कृत्वा व्याचक्षाणः । तथा सति सास्व. अभावं प्रति चोद्यम्तु द्र)।

g) अर्थः व्यु. च ? व्यप. (एतदाख्य-जन- इत्यर्वाञ्चः ⌊तु. सस्थ. टि. १पक्थ॒-, भलान॒स्-, विषाणि॒न्- ; वैतु. वें. =इन्द्रस्य शर- इति, सा. =तपोभिरप्रवृद्धयजमान- इति⌋) ।

h) व्यु.? √अल् + कीकन् प्र. (पाउ ४, २५) इति सप्रदायः (तु. WW १, १५७ अनार्जवपरत्वेन धा. अर्थ वैशिष्ट्ये सति तदेव समर्थुकः)। मौस्थि. तु अ॒+ *लीकु॒- (नैप्र. <*लिश्कु॒- <√*लिश्च् 'प्रकाशने') इति कृत्वा तस. नञ्-स्वरश्च संभाव्यते ।

i) वैतु. W. B. प्रभृ. सं३ व्याचक्षत, तदनिष्टं पद-परत्वाद् निघातप्रसङ्गात् (तु. सस्थ. टि. २अ॒सित->-ताः)।

j) विप. (⌊स्थिति-रहित-⌋ भ्रातृव्य-) । बस. अन्तोदात्तः ।

k) लोकु॒म् इति पाठः ? यनि. शोधः ।

l) विप. (⌊लोम-रहित-⌋ अश्व-, ⌊लोमस्थानीयतृण-क्षुपादि-रहित-⌋ देवयजन-प्रदेश-) । व्यु. कृते तु. टि. अ-रे॒तस्क- ।

m) स्त्री. टापि कात् पूर्वस्याऽत इत्वाऽभावः द्र. (पावा ७,३ ४५)।

n) कात् पूर्वस्याऽत इत्वे ह्रस्वान्तीये स्वरे च (पा ७, ३, ४४; ६, २, १७४) नापू. विशेषः द्र. । शाखाभेदेन व्यवस्थाप्यश्च ।

o) बस. अन्तोदात्तः (पा ६, २,१७२)।

p) नाप. (वङ्क्षण- ⌊ऊरु-संधि-⌋)। व्यु.? √*अल्ग् + घः प्र. (पा ३,३,११८) तत्-स्वरश्चेति मतम् द्र. (वैतु. उ. म. च अ॒ल⌊म्⌋ + *ग॒- ⌊<√गम्⌋ इतीव कृत्वा नैप्र. वर्णविकारं पश्यन्तौ)।

q) नाप. (क्रिमि-विशेष-)। व्यु.? 'अल्गाव् अन्दति' इत्यर्थतः अल॒ग + *अ॒न्दु- (<√*अन्द्) इति उस. स्याच्छकन्ध्वादित्वमूर्धन्याऽऽपत्तिभ्यामिष्टसिद्धिश्च । यत्तु RW. अ॒लाण्डु- इति प्राति. स्वरूपमिति, तत्र मूको. लग->ला- इत्याकारात् संभाव्यमानमाध्यमिकलिपिविकारादन्यत् किमपि प्रमाणं नोत्पश्यामः ।

r) अलगड्डून् इति मुपा. चिन्त्यः ।

✓*अल्प् > अल्प,ल्पा[a]- -ल्प. तै ५, १,३,२; शौ ११,३,२४; पै १६, ५४,१०; -¶ल्पम् तै २, ४,१, १[b]; काठ २८, १^{१}; -¶ल्पा तै २, १, २,३; -¶ल्पाः तै ६,५, ९,३; काठ ७,८;२८ ९; क ४४, ९; -ल्पे शौ ४, १६, ३; पै ५, ३२, ३; -¶ल्पेन तै २, ५, ४,३.

अल्पकु[c]- -कम् काठ १०,७[b]. [°क- सु°].

अलिका[d]- -का खि ५,२२, ३;शौ २०,१३६.३.

अल्प-शु[e]- -शुम् शौ १२ ४, २५; पै १७,१८,५.

?अल्प-शयु[f]- -यून् शौ ४,३६, ९.

अल्पा(ल्प-अ)क्षि[g]- -क्षिः मा २४, ४; का २६. १, ८; मै ३, १३,५.

?अलमगासाम् पै १७, १५,१०.

✓अव्(बधा), > आवि[h], अवति ऋ २ १२,१४; ५, ८३, ४; ८, २, ३५; तै २,५, ९, ६^{२}¶; मै ४, १२,५†; शौ ८, ७, २१; २०, ३४, १५†; पै १३, ७,१५†; अवति ऋ ७, १०४,१२;८,७५, १४; तै २, ६, ११, ३†; ७,५, ८, ५¶; काठ ६, ७¶; क ४,६; शौ ८,४, १२†; †पै १६, १०, २;१३, ११; अवतः[i] शौ ४,२, ३†[j]; अवतः मा २१, ५२; का २३, ६, ५; †अवन्ति ऋ १, १०९, ३; [२, २३, १९; २४, १६; ३५, १५]; ९, ८३,२; मा ३४, ५८; का ३३, २, २१; मै ४, १२,१; कौ २, २२६; जै ३, २०, १०; शौ १८, ३, २४; अवन्तु ऋ ४.५०,९; †अवसि ऋ ६. २३, २; ५८, १; ८, ३६,३; ३७, ६; तै ४, १, ११, ३; मै ४, १०,३; काठ ४,१५; कौ १,७५; जै १,८, ३; अवथः ऋ १, ११२, २; १७; २०; २२; ५, ६३, १; ८६, १; ७, ६९, ४; ८, २२, १०; †मै ४, १४, १०; १२; शौ ४, २९, ३^{१}; ४^{३}; ५^{१}; ६^{२}; पै ४, ३८, १; ३^{२}–६^{२}; †अवथ ऋ ४, ३६,५; ३७, ६; [६, ६६,८; १०, ३५, १४; ६३, १४]; ८, २०, २४; १०,६७,११; शौ २०,९१,११; अवथ ऋ ५, ५४,१४; अवामि ऋ १०, १२४, ४[k]; अवन् पै २०, ३७,१; अवान् तै २,६,७, ४; मै ४,१३, ५; अवः ऋ १, १२१,१२; †अवाः ऋ १, २७, ७; मा ६, २९; का ६, ७, ७; मै १, ३, १; काठ ३, ९; क २, १६; कौ २, ७६५; अवाथः ऋ ७,६१,२; †अवाथ ऋ ७,४०,३; †अवतु ऋ २,४०,[६ (७,४०, ४)]; मै ४, १४, १; अवतु ऋ ५,८७,६; ६,९,७^{२}; ५०, १३; ७,४७, २; ४८, २; १०, १७, १४; १८२, २; मा १०, १०-१४; †१२,८८; १८,३२; २०, २७; २३, १३^{१}; का ३, ९, १; ११, ५, १-५; १३, ६, १४†; २०, १, ३; २२, २, ४; २५, ४, १; २; तै १, २,६,१; ८, १३, १^{१}; २^{१}; ३, ४, ५, १^{२}; ४,२, ६, ३; ४, १२, ४; ७, १२, १; ७, ४, १२, १; मै २, ६, १०^{५}; ७, १३†; १२, १; ३, ११, ४; १६, ४^{२}; ४, १४, ७; काठ १५,७^{५};१६, १३†; १८,१३;२२,१८^{२};२३, ११†; ४४, १; †क २५, ४; शौ २,१२,४; ५,२४, १; २; ४; ७-१४; ७, २१, ५; १९,४५, ६-९; पै १, ६५, ४; २, ५,४; ८६, १-९; ३, १०, ४; ४,३, ७; ९, ४[l]; ९, १२,३; १०,६, ५^{३}; ६; १३,१३, ७†; १५, १, ९; १०; ४, ६-९; ७, १-१०; ८,१-९; ९, १-३; १९, ३९, ५†; ५३, ७; ८; ९; २०,४,३; अवताम् ऋ १,७६,२; १०,७०, १०; मा २,९; का २, २,४; मै

---

[a] १अभ-इत्यतः नैप्र. वर्णविपरिणाममात्रमिति कृत्वा ऽत्राऽपि तत्रत्यं टि. अनु पाप्र. धा. प्र. च निर्देशः द्र. ।

[b] सपा. अल्पम् <> अल्पकम् इति पाभे. ।

[c] प्रागिवीयः कः प्र. (पा ५,३,७०) । तत्-स्वरः ।

[d] तु. RW. शंपा.; वैतु. खि. अ° इति ?

[e] विप. (पूरुष-) । बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६.२,१) ।

[f] शोधस्य कृते तु. टि. ?दुर्-हित-> -तान् ।

[g] विप. (पशु-) । बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् । उप. नाप. ।

[h] ग्रहणाऽदनप्रकारकाऽहेतुमद्-अर्थविशेषप्रवृत्तियोजकः णिच् प्र. । यद्वा तस्मिन्नेवाऽर्थे प्राप्त-व्यञ्जनवर्णविकारस्य ✓आप् इत्यस्य चौरादिकत्व-विकल्प इत्यपि संभाव्येत ।

[i] वैतु. सा. =अवनात् (अव- [भाप.] + तसिल् प्र. इत्यभिप्रयंश्चिन्त्यः) ।

[j] सपा. ऋ १०,१२१,६ प्रभृ. अवसा इति पाभे. ।

[k] अवैमि इति LRV. शोधो विमृश्यः ।

[l] सपा. शौ ७,११४,५ देवः इति पाभे. ।

१,१०,२; काठ **९**, ५; क **८**,८; **अवताम्** खि **३**, १५, १३; मा **२**, १६; **२७**, १७; का **२**, ४, २; **२९**, २, ७; तै **४**, १,८,२; मै **२**, १२, ६; काठ **१८**, १७; क **२९**, ५; शौ **५**, २४, ३; ५; २७, ८‡[a]; **७**, १३, १; **१८**,३, ३८; पै **९**, १, ७; **२०**, २०, ९; १०; अ॒वन्तु ऋ **१**,१०६,३;**५**, ४२,५; **६**, ५२, ४^{४}; **८**,५४,४; खि **३**,६,४; शौ **१८**,३,१५; **अवन्तु** ऋ **१**, २२, १६; २३,१२; **३**, ८, ८; १०; ६२,३; **४**, ३१, १०; ३३, ३; **५**,४१,११; ४६, ७; ५१, १३; ८७,७; **६**,५०,⌊१४ (**१०**,१४, ४)⌋; **७**, ४९, ⌊१; २; ३; ४⌋[b]; **८**,३,१;६३,१२; **१०**, १५, १; ५; ७७, ८; मा **४**, ११; **१५**, १५–१९; **१६**, ६४–६६; **१७**, ५४; **१९**, ४९†; ५७; ५८; **२०**, ११; **३३**, ५०†; **३४**, ५३†; का **४**, ५, ३; **१६**, ४, २; ४; ६; ८; १०; **१७**, ८, १८^{३}; **१८**, ५,५; **२१**, ४, १†; ६†;९†; ७, ११; **३२**, ४, ७†; **३३**, २, १६†; तै **१**, २,३, १; ८, ७, १; **२**, ४, ८, २; †६, १२, ३; ४; **३**, ३, २,२; ४,५, १; **४**, ३, ३,२;४, १२, ४; ६, ३, २; **५**, ४, ६,२; **७**, ४, १२,१; मै **१**,२,३;६, २†; **२**, ६, ३^{५}; ७, २०^{५}; १०, ५; **३**, ३, ८; ११, ८; **४**, ३, ४; ९,२^{२}; १०, ६^{२}†; १३, १०†; काठ **२**,४; **४**, १४; **११**, ९; **१५**, २^{५}; **१७**, ९^{५}; **१८**, ३; **२१**, १४^{२}; †; **३१**, १५; **३५**, २^{२}; ३; ६^{२};९^{२}; **३८**, ४; **३९**, ७; **४४**,९; क **२६**, ८; **२८**, ३; **४८**,३^{२}; ४;७^{२}; १०^{२}; †कौ **१**, २३९; **२**,७७१; १०२४; जै **१**, २५, ७†; शौ **२**, १३, ५; **३** १९, ५; **५**, २४, ६; १५–१७; **७**, ५१, १†; **१८**, १, ४४†; ४७†; ३,४५†; **१९**, ४५, १०; पै **१**, ९५, ४; **२**. ५३, १–६; **४**, २८, ३†; **१४**, १, १–१७; **१५**, ४, १०; ६, ९; ९, ४; २२,१; अ॒व>वा ऋ **१**, ७९, ७; १२९,४; **६**,१५, १५; ४८, १९; ६१,६;८,३६.२; ८०, ६; ९२, ९; **९**,९,७; **१०**, ५०, ५; मा **२**,९; **११**,४१‡[c]; का **२**,२, ४; **१२**, ४,४‡[c]; तै **४**, १, ४, १‡[c]; मै **४**,१२,३‡[d]; †कौ **२**, ८७४; ९९४; जै †**४**, २७, ३; **अव** ऋ **१**,७, ४[e]; **३**, ३२,१२; ३५, ३; ६२, ८; **४**, ५२, ६[f]; **५**, ३३, ७; ३५, ७; ८; **६**, ४६, ११; ८, ७०, ६; ७५, १५; **१०**, १०२.१; मा **२**, १२^{२}; **११**,७१†; **१४**, ८; **१८**, ५५[g]; का **२**, ३, १०^{२}; **१२**,७, ६†; **१५**,२,३; **२०**, ३,५[g]; तै **२**, ६, ११,४†; **४**,१, ९, ३†; ३, ४,३; मै **२**,७, ७†; ८, २; १३, ६†[e]; **४**, १२, ४†; काठ **९**, ५; **१६** ४‡[c]; ७†; **१८**, १५[g]; क **८**,८; **२५**, १०; **२९**, ४[g]; †कौ **२**,१४८[e]; २१३; **३**, २, ४[e]; †जै **२**,५,९[e]; **३**, १४, ९[e];१९,८; †शौ **२०**,७०,१०[e]; ८१, २; ९२, २१; अ॒वतात् मा **५**, ९^{२}; का **५**, ३,१^{२}; तै **१**,२, १२, १^{२}; **६**, २,७,२^{२}; मै **१**,२, ८^{२};**३**.८,५^{२}; काठ **२**,९^{२}; **२५**, ६^{२}; क **२**,३^{२};**३९**,३^{२}; †**अवतात्** ऋ **८**, ३, २; कौ **२**, ७७२; †अ॒वतम् ऋ **२**, ४०, ⌊५; **६**, ५२, १६⌋; मै **४**, १४, १; **अवतम्** ऋ **१**, ३४, ५; ४७, ५; १०९, ७; ८; १८१, ७; १८२, ४; **२**,३१, १; **५**, ४०, ७; **७**, ८३, १; ५; **८**, ८, २०; ५९, ३ ; खि **१**, ६, ३; ५; ९, ६; **३**,२२, ७; मै **३**, ११, ५; काठ **१६**, १२; क **२५**, ३; शौ **१४**, १, ३५; ३६; पै **५**,४, १०?[h]; **१८**,४,४;५ **अवत>ता** ऋ **७**, ३८, ८; **८**, ३०, ३; **१०**, ३५, ११; १०३, ११; १०७,११; †मा **९**, १८; **१७**, ४३; **२०**, ७४$; **२१**, ११; †का **१०**,३,११; **१८**, ४, ११; **२२**, ७, ८$; **२३**, १, १२;

---

a) सपा. ऋ **१०**,११०,६ विभे. ।

b) सपा. मै **२**,१३,१ भवन्तु इति पाभे. ।

c) सपा. ऋ **८**,२३,५ स्तु॒वानः इति विभे. ।

d) सपा. ऋ **१०**,८३,२ पाहि॒ इति पाभे. ।

e) सपा. काठ **३९**,१२ वह इति पाभे. ।

f) अ॒नु···अव इति योजुकः GW. चिन्त्यः, लक्षणे वा तृतीयार्थे वा अनोः कर्मप्रवचनीयत्वात् (तु. सा.) ।

g) सपा. माश्रौ ५, १८, १ हिश्रौ **३**, ६,५ ?अवधि इति पाभे. ।

h) अमुतः इति शोधः (तु. सपा. तै **४**,७, १४,४ शौ **५**,४,११) ।

तै १,७, ८, २†; २,४,८, १[a]; ७, २; ३, ४, ५, १[b]; ४, ६, ४, ४†; ७, १२, १†; १३, २[a]; मै १, १, १३[c]; ११, २†; २,४, ७^{४}[a]; १०, ४†; १२, ३[a]; ४,१, १४¶[c]; काठ २, १; ११, ९^{४}[a]; १३,१४†; १८,५†[d]; ३८, ९; १२; ४०, १०‡[e]; क २८, ५†; कौ २,१२०९†; शौ १९, १, २[f]; १३,११†; ७२, १; पै १, ६५, ४; ७, ४, ११†; १०, ७, ६; १९, ३५, ३; आ॒वत् ऋ १, ८५, ७; ६, २०, ३; ७, १८, १९; ८, ९६, १३[g]; तै ४, १, ११, ३†; ६, २, ७, २^{४}¶; मै ३, ८, ५^{२}¶; काठ २८, ४†[g]; क ४४, ४†[g]; †कौ १, ३२३[g]; जै १, ३४, १†[g]; शौ २०, १३७, ७†[g]; आवत् ऋ ३, ३२, १२; ४८, १; १०, १०८, २; १३०, ४; मै ४, १४, १३[h]; काठ २५, ६^{२}¶; क ३९, ३^{२}¶; कौ ३, १, ९; †आ॒वन् ऋ ४, ४४, ६; शौ २०, १४३, ६; आवन् शौ ४, २, ६‡[i]; आ॒वः ऋ १, ३३,१४; १५: ६, २६, ⌊(१, ३३, १४) ४⌋; १७६.५; १०, १०५, ११; तै १,३,१३, २‡; ३, ४, १०, १‡[j]; †आवः ऋ ७, १९, २; शौ २०, ३७, २; आ॒वतम् ऋ १,११२,७; ९–१३;१४^{२}; १५; २१;२३; ८,५,२५;८, २०;२१; †आवतम् ऋ १,११६,२१;१०, १३१,४; मा १०,३३; का ११, १०,३; काठ१७,१९^{२०}[k]?; ३८, ९; शौ २०,१२५, ४; आ॒वत ऋ ⌊१,६४,१३;१६६,८⌋; १३: ‡आवत[l] मा २०, ७६; का २२, ७, १०; मै ३, ११, ४; आ॒वम् ऋ ४, २६, ३; आवम् ऋ १०,४९,३.

आव ऋ २, ११, ११; १०, ८०, ३; †आ॒विथ ऋ १, १३१, ५^{२}; ⌊२, १३, ९;८, ३, १२⌋; ८, ३, ९; १२, २; ६८, १०; ८०, २; ९, ६१, २^{२}; १०, १२०, ७; तै ३, २, ११, १‡[m]; कौ १, १०८‡[m]; ४९४; २, ११७२‡[m]; जै १, १२, २‡[m]; ५१, ८; ३, ४४,६; ४, २७, ९; शौ ५, २, ६; २०,९, ३; ४९, ६; ६३, ८; ७५, ३^{२}; १०७, ९; †आविथ ऋ १, ५३, १०; ५४, ६; ८,३७, ६; ४६, ११; शौ २०, २१, १०; पै ६, १, ७; ११, १, १०‡; †?आव॒थुः[n] ऋ १०, १३१, ५; खि १, ३, ५; मा १०, ३४; २०, ७७; का ११, १०, ४[o]; २२, ७, ११; मै ३, ११, ४; काठ ३८, ९; शौ २०, १२५, ५; आव॒ ऋ ८, ७, १८; अवि॒ष्टु ऋ १, १११, ५; १०, २६, ९; अविष्टाम् ऋ १, १८५, ९; ५, ४३, २; अविड्ढ॒ ऋ २, १७, ८; अविड्ढ ऋ ⌊१, ११०, ९; ६, ४४, ९⌋; २, २४, १; ३०; ८; ४, ३१, १२; †अविषः ऋ ३, १३, ६; मै ४, ११, २[p]; काठ २, १५; अविष्ट॒म् ऋ ⌊४, ५०, ११; ७, ६४, ५;६५, ५; ९७, ९⌋; ७, ६७, ६; अविष्टम् ऋ २,३०, ६;५,६२, ९; ७; ६७, ५; ८, ९, ५; मै ४, १४,१०†; शौ २०, १३९, ५†; अवित॒>ता॒[q] ऋ ७,५९,६;

---

[a] पाभे. अव मा १८,५५ द्र.।

[b] सपा. पागृ १,५,१० अवन्तु इति पाभे.।

[c] आ॒वह मा २ १६ पाभे. यनि. अपि समावेशः द्र.।

[d] आ॒···अवत इत्येवं पश्यन् SI. उपेक्ष्यः।

[e] सपा. ऋ १०,१२८,७ पान्तु इति पाभे.।

[f] सपा. पै १९,४३,१५ पचत इति पाभे.।

[g] सपा. तैआ १,६,३ प्रावः (मैसू. आवः) इति पाभे.।

[h] आ॒ अ(?आ)वत् इति पपा. (तु. संटि.) अनु आ॒ इति कप्र. शम्बर-हु॒त्ये इत्येतदन्वितः।

[i] सपा. ऋ १०,१२१,७ आ॒यन् इति पाभे.।

[j] सपा. ऋ ७,५४,३ पाहि॒ इति पाभे.।

[k] सकृत् आवताम् इति शोधः (तु. वैप ४)।

[l] ऋ १०,१३१,४ इत्यत्रत्यस्य आवतम् इत्यस्य वचनपरिणामः द्र.। यत्तु उ. म. च यनि. आ√अव् इत्याहतुः, तन्नेष्टम्। ग. स्वरस्याऽदर्शनात् (तु. पपा.)।

[m] सपा. ऋ ८,१९,३० आव॒रः इति पाभे.।

[n] आव॒तुः ⌊प्रपु२⌋ इत्यस्यैव यनि. लैवि. द्र. (तु. सा. ORN., ⌊पक्षे⌋ GRV.; वैतु. R. ⌊ZDMG ४८, १०६⌋ प्रभृ. सस्थ. इ॒न्द्र > इ॒न्द्रम् इति कृत्वा आवतुः इति शोधुकाः ⌊तु. सस्थ. टि. इ॒न्द्र⌋)।

[o] -धुः इति मुपा. भ्रष्टः (तु. ऋ १०,१३१,५)।

[p] हविषः इति मुपा. पपा. च प्रमादज एव द्र.।

[q] जागतपादप्रयोजितश् छान्दसो दीर्घः द्र.। लेटि मपु३ इट्पूर्वे सिपि सति *अविष्ट॒ इत्यस्य

अविष्टो[ष्ट-उ] ऋ ७, ३४, १२; अविष्टन > ना ऋ ७, १८, २५; अव्यात् तै २, १, ११, २; मै ४, ९, ११‡; १२, २; १४, ६‡; १२; काठ १०, १२; अव्याः ऋ २, ३८, १०; १०, १३९, ५; अवीत् ऋ ७, ७, ३४, १४; आवीत् खि ५, ७, ३, ७; मा २९, ८; का ३१, १, ८; ¶तै ५, १, ११, ३; मै ३, १६, २; ४, १३, ८; काठ १९, १३; ४६, २; आविषुः ऋ ४, ३६, ६; †आविषुः ऋ १, ११, ५; कौ २, ६०१; जै ३, ४८, १७; अवीः ऋ ⌊६,१०,६; (२६,२)⌋.

आवयत् मै २,४, १¶; आवयत् ऋ १०, ११३, ८; मै २, ४,१¶[a]; काठ १२, १०¶[a]; शौ ४, ६, ३[b]; ५, १९, २; पै ९, १८, ८[c]; आवयः शौ ६, १६, २; पै १९, ५,८. [अनु°, अभि°, आ°, उद्°, उप°, नि°, प्र°, सम्°, संप्र°].

?अव्- अवोः[d] ऋ ६, ६७,११; ७, ६७,४; १०,१३२,५.

?१अव[e]- -वेण ऋ १,१२८,५.

२अव्- >अविष्ठ[f]- -ष्ठः ऋ ७, २८, ⌊५; २९,५; ३०,५⌋.

अवत्- -वतः मा १५,६३; का १६, ७,६; तै ४,४,३,३; मै २,७,१६; ८,१४; काठ १७,१०; क २६, ९; -वताम् पै ४, १०, २[g]; १०, ६, १२; -वन् ऋ ७, ४६, २; -०वन्[h] ऋ १, २४, ३; तै ३, ५, ११, ३; मै ४

रूपस्य सतः नैप्र. वर्णपरिणामः सुवचः द्र. [तु. सा. ('आगच्छत' इत्युक्तेर् √अव् इत्यस्य प्राप्त्यर्थतामात्राऽनुवचनाऽभिप्रायादित्यभिसंधिः) प्रभृ.]। अतिङ्ङुत्तरत्वान्निघाताऽभावश्च प्रत्युदाहार्य्यः (पा ८,१,२८)।

[a]) तु. सस्थ. टि. अन्नम्।

[b]) पाभे. आदयत् पै ५,८,२ द्र.। [c]) आमयत् इति पाठः? यनि. शोधः (तु. सपा. शौ ५,१९,२)।

[d]) ष२ सत् स्वरूपतो भूयोविप्रतिपत्तिविषयं रूपं द्र.। तथाहि। यनि. कर्त्तरि क्विबन्ते सार्वेकाचीयः स्वरः (पा ६, १, १६८) इति स्क. वें. सा. च; वैतु. सा. ऋ. (१०, १३२, ५) ?*अवु-> -वोः इति ष१ सत् सदन्वयं भिक्षुकमिव वृत्तं वदन् व्यर्थमेव व्याहतः (ष२ इति कृत्वा मित्रावरुण-परतया साध्वन्वयस्य सुलभत्वादित्यभिसंधेः ⌊=यदा यजमानो रक्षित्रोः सतोस्तयोर् अवो रक्षणमात्मन्यधात् तदा सर्वहितमित्रभूते तस्मिन् कृतोऽपकारोऽपकर्तॄणां वीराणामेव मृत्युंभावुकः⌋)। एस्थि. यनि. रूपम् =आत्र्योः (तु. BW.) इति वा, =अयोः (L ३४४) इति वा यदुक्तं भवति, तन्नेष्टम्। उक्तया दिशा विप. द्वारा मित्रावरुणयोः परामर्शसंभवे सति द्वारान्तरकल्पनावैयर्थ्यात् ऋ १०,१३२,५ इत्यत्र श्रूयमाणस्य अवः इत्यस्य प्रकृतविकल्पतारतम्ये ज्ञापकत्वेन यनि. पोषकत्वाच्चेति दिक्।

[e]) भावे अप् प्र. उसं. (पा ३,३,५८)। यद्वा √अर्व् > *१अर्व- इत्येतद् घञन्तं सद् ञित्-स्वरं स्यात् [तु. यनि. णत्ववत् तृ१ रूपम् (वैतु. पपा. अवेन इत्येवं निर्दिशन् ⌊तु. ऋपा ५,६०⌋ उक्तं मौस्थि. संकेतं विलोपुकः)]। एस्थि. संपा. अग्नेरर्वेण इत्येवं मूलतः सतः नैप्र. यथोपलब्धिविपरिणामः सुवचः। मौस्थि. √अव् इत्यस्य √अर्व् इत्येतज्जमात्रत्वात् तात्पर्यतो नैर्विशेष्यं द्र.। उभयत्र च व-पूर्वीयोंऽशः √*अर् इत्यतः इति प्रतीतिं संभाव्य शब्दार्थे प्राकरणिकं स्वारस्यमन्वेष्टव्यं [मरुतां शब्दवत्त्वाख्यं गुणं विरहय्याऽग्निनोपमेयपक्ष्येण सतोपमानपक्ष्यत्वसंसाधुकस्य गुणान्तरस्य दुर्लभत्वादित्यभिसंधेः (तु. LRV. प्रभृ. ⌊=GRV., ?ORN., Gri. NW.⌋ अग्ने रवेण इत्येवं विसंधायुकाः, उत्तरं पदं रव- ⌊<√रु⌋ इत्यभिसंदधतः ⌊अन्यथासिद्धं त्वेतत् द्र.। मौस्थि. रव- इत्यस्याऽपि १*अर्व- इत्यत एव नैप्र. विपरिणतत्वे सति पाप्र. √रु इत्येतज्जत्वेन परिभाषितमात्रत्वदर्शनादिति दिङ्मात्रम्⌋; वैतु. वें. सा. प्रभृ. '=PW., L ५५४ ⌊१अवस्- >अवः<> अव- इति संभेदजां भ्रान्तिमतिदिशुकः⌋, GW., ?ORN.' √अव् इत्यस्य प्रसिद्धेन सता रक्षणप्रकारकेणैवाऽर्थेन प्रकरणं निर्वाहुकाः)]।

[f]) कर्तरि अजन्तात् इष्ठन् प्र. नित्-स्वरश्च (तु. प्रेयस्-, प्रेष्ठ- प्रभृ.)। पाप्र. तु <अवितृ-(पा ६,४,१५४)।

[g]) पत्याम् अवताम् इति मुपा. स्थाने पत्याऽवितम् इति शोधो विमृश्यः। पत्या इति त्र्यक्षरीच्छन्दोऽनुकूलयित्री पति-आ इत्येवं द्र.। अवि(त>)ता- इत्यस्य निष्ठायाम् ऊठोऽभावे सेट्प्रक्रियया निष्पत्तिर् विकल्पयितव्या। यद्वा १अव- इत्यतः इतच् प्र. स्यान्मत्वर्थीयः।

[h]) तु. पपा.; वैतु. सा. (ऋ.), भा. इति सुदावन् इति समस्तं पदमाहतुस्तन्नेष्टम्।

१०,३; काठ १५,१२; –वन्तम् ऋ ८ ७३,७. [°वत्– उद्°].

अवन्ती– -न्ती ऋ १, १८५,४; –न्तीः ऋ १, १५२, ६; ७,४६,२; तै ७,४, १२, १^{2}; काठ ४४,१^{2}.

अवत्क[a]– -त्कम् शौ २,३,१; पै १९,३०,८^{1}.

अवत्-तर– -रः शौ १८, ३, ५[b]; –रम् तै ४, ६,१,३[c,b].

अवतु[d]– -तुना पै १९,२९, ८‡[e].

†अवानि[f]– -नयः ऋ १, १८६, ८; १९०, ७; ५, ८५, ६; –ना ऋ ५, ५४, २; –निः ऋ १, ४,⌊१०; ८, ३२, १३⌋; १८१, ३; शौ २०, ६८, १०; पै १९, २, १५; –निम् ऋ १, १४०, ५; ४, १९, ६; –नीः ऋ १, ६१, १०; ६२, १०; २, १३, ७; ५, ११, ५; ६, ६१, ३; ७,८७,१; १०,९९, ४; मै २,१३,७; काठ १२,१५; शौ२०,३५,१०. [°नि- दशन्°].

१अवस्[g]– -†वः ऋ १, १७, १; ⌊३९, ७; ४२, ५⌋; ४६, १२; ११४, ९; ११९, ४; १२७, ५; १५१, १; १५८,३; ⌊२, २६, २; १०, ३५, १⌋; ३, १, १५; १७, ३; २६, ५; ३१, १४; ५८, २; ५९, ६[h]; ४, १, २०; २५, ३; ५, ३५, २; ⌊(१, १०, १०) ३⌋; ७०, १; ६, ६, १; २६, १; ६५, ३; ७, २१, ८; ८८, ७; ८, ९, १३; १६, २; २४, २५; २७, १; ⌊३८, १०; ९४, ८⌋; ⌊४७, १; ६७, ४⌋; ६७, १, ⌊७३, १–१८⌋; ८३, १; ९७, ८; १०, २२, ७; ३५, १; २; ३६, ⌊२–१२⌋; ११[i]; १००, ११; ११५, ५; १३२, ५; १८५, १; खि ४, १३, ३, मा ३, ३१; ११, ६२[h]; ३३, १६; १७; का ३, ३, २३; १२, ६, ३[h]; ३२, १, १६; १७; तै २, १, ११, ५;५, १२, २; ३, २, ११, २; मै १, ५, ४; ११; ४, ११, १; १२, १^{2} काठ २, १५; ७, २; ९; १०, १३; ११, १२$; १२, १४; क ५, २; कौ १, ४८; १३८; १९२; २, ३३५; जै १, ५, ४; १५, ४; २०, ८; ३, २८, ७; ४, २२, ६; शौ २०, ४४, २; १४१, ३; –†वसः ऋ २,४, ८; २७,५; ३,५१, ६; ⌊४, २१,१०; ५,५७,७⌋; ५,२२,३[j]; ८, ७५, १६; ९, ५८, २; तै २, ६, ११, ४; कौ २, ४०८; जै ३,३१,२८; –†वसा ऋ १, १७, ६; २२, ११; २४, ५; ३९, ७; ७७, ४; ८५, ११; ⌊८९, ७; १०७, २; १०, ३५, १३⌋; १०२, ५; ⌊११०, ७; ७,५९, २⌋; १२४, १३; ११८, ३; १५२,७; १६६, २; १७७, १; ⌊५; ६, २५, ९; १०, ८९, १७⌋; १८५, ४; ६; ९; १८७, ६; ३, ३२, १३; ५, ⌊४२, १८; ४३, १७; ७६, ५; ७७, ५⌋; ४६, ६; ४९, ५; ७६, २; ३; ६, ⌊२, ११; १४, ६; १५, १५⌋; २०, १०; ३१, ५; ५०, ९; ५२ ५;६; ५९, ⌊(५,४५,४) ३⌋; ७, २१, ९; ५१, १; ८२, ८; ८३, १; ३; ९४, ७; ८, ६१, ४; ९, ६१, २४; ९८, ८; १०, १५, ४; ४०, ७; ६४, ९; ८९, १६; १२०, ७; १२१, ६[k]; खि २, ६, १, १९; ७, ५; ८, ५; ३, १३, १; ५, ५, २–११; ७,४,५; मा १८,३१; १९, ५५; २५, २०; ३२, ७[k]; ३३, ५२; का २०, १,

---

[a] प्रागिवीयः कः प्र. (पा ५, ३, ७०)। तत्-स्वरः। अवत–>अवत्-कम् इति संदिहानः MW. कल्पयेत्।

[b] सपा. °रः<>°रम्<>मा १७, ६ प्रभृ. माश ९,१,२,२७ अवतर इति पाभे.।

[c] अव√तृ>अवतर इति मा. का. पाभे. अन्य-शाखीयः यद्र.। अवतरम् इति मै. (२, १०, १) पपा.। अवस्तरम् इति शोधः K. प्रस्तावितोऽनवसरः, पित्तम् इत्यनेनाऽस्य सामानाधिकरण्येऽन्वयस्य सुलभत्वात्।

[d] भावे अतुः प्र. उसं. (पाउ १,७८)।

[e] सपा. ऋ १, ५०,१३ सहसा इति पाभे.।

[f] नाप. (नदी-)। अनिः प्र. (पाउ २,१०२) तत्-स्वरश्च (वैतु. GW. अव इति पूप. इत्यूचिवान् सन् *?अनि- इति उप. इतीवाऽभिसंदधानः शकन्ध्वादित्वपरः; WW. ⌊१, २५४⌋ आद्याऽकार उच्चारणार्थके सति <√*वन् ⌊उन्दने⌋ इति)।

[g] बप्रा.। भाप., नाप.। असुन् प्र. (पाउ ४,१८९)। नित्-स्वरः। [h] पाभे. श्रवः तै ३.४,११,५ द्र.।

[i] पाभे. कृते उरुशर्मणाम् मै १, ३,९, टि. अरयापि समावेश. द्र.। [j] °वसे इति सा. GW. च ?

[k] पाभे. √अव् > अवतः शौ ४,२,३ द्र.।

२; २१, ४, ५; २७, ११, ७; २९, ४, २[a]; ३२, ४, ९; तै २, १, ११, ६; ६, १२, २; ४, १, ८, ५[a]; ७, १२, १; मै २, १२, १; ४, १०, ६; १४, १२; १४; १८; काठ १८, १३; २१, १४; ३५, १; ३८, ७; ४०, ८; क २९, २; कौ २, ११०३; ११०४; जै ३, ४४, ७; शौ ५, २, ६; ६, ७, १$; १८, १, ५१; २०, १०७, ९; पै ४, १, ५; ६, १, ७; १६, ६; १९, १, ९; १७, ८; -वसाम् ऋ ४, २३, ३[b]; -वसि ऋ ५, ६५, ५; ८, ४७, ५; -वसे ऋ १. १७, २; २२, ६; १०; ⌊३४, १२; ११२, २४⌋; ३५, १; ४५, ५; ४७, १०; ⌊४८, १४; ८, ८, ६⌋; ५२, ⌊१; १६८, १⌋; १२; ८९, ५; १००, ८; १०२, १०; ११४, ४; ११८, १०; १२७, ४^{2}; १२८, ८; १२९, १०^{2}; १३५, ४; १६४, ५२; १८३, ५; १८६, १०; २, १२, ९; १६, १; २९, १; ३४, १४; ३, १३, २; २६. २; ⌊४७, ५; ६, १९, ११⌋; ५४, १२; ५७, ५; ६२, २; ४, २, १३; ३, १; २०, १; २; २१, १; ३; २५, १; ४१, ७; ८; ५, १७, १; २५, १; ⌊३५, १ (७, ९४, ७) ८, ५३, ७⌋; ४१, ५; ⌊४५, ४; (६, ५९, ३)⌋; ६५, ३; ६, १४, १; ३; १७, १३; २१, ९; २३, ८; ९; २४, १०; २९, १; ३३, ९; ३८, ५; ४०, ५; ४६, ६; ४८, ४; ६१, २; ७, १, २; २१, ८; २६, २; ३२, ८; ३८, ६; ४८, ४; ५१, २; ७४, १[e]; ८५, ४; ⌊९०, ७; ९१, ७⌋; ८, ८, ९; ९, १; ११, ⌊६; १०, १४१, ३⌋; ९; ⌊१२, १९; २७, १३⌋; १९, ३२; २२, ⌊३; १०, ३८, ४⌋; १६; २३. २५; ३२, १०; ३४, ४; ५३, ७; ५४, २; ३; ७; ६१, ८; ६३, ४; ७०, २; ७१, १४; ८६. ४; ९९, ८; ९, १०८, १४; १०, ३१, १; ३९, ५; ६३, ११; ⌊(६५, ९) ६६, ४⌋; ७४, ५; ८१, ७; १०१, १; १४९. ५; खि १, ३, २; ७, ६; २, १५, १; ३, ५, ७; ६, २; ३; ७; †मा ६, २०$; ७, ३६; ८, ४५; ९, २६[d]; १७, २३; २०, ४७; ४८; ४९; २१, ५$; २५, १८; ३३, ९१; ३४, २९; †का ६, ४, ५$; ७, १८, १; ८, १९, १; १०, ५, ५[d]; १८, २, ७; २२, ५, १–३; २३, १, ५$; २७, ११, ५; ३३, १, २ः; †तै १, ३, १०, १$; १४, १; ४, १७, १; ४६, २; ५, ११, ५¶; ३, १, ११, ३^{2}; ४, ६, २, ६; ६, ३, ११, ३$; †मै १, २, १७$; ३, २१; २, १०, २; ४, १०, १$^{2}\$$; २; ११, ४^{2}; १४, ७; †काठ ३, ७$; ४, ८; १६; ७, १६; १४, २[d]; १८, २; १९, १४^{2}; $; २०, १४; २१, १३; ३०, ४$; ५^{2}; $; ३९, १५; ४०, ११; क २, १४; ३, ६†; २८, २†; २९, २†[d]; ४६, ७¶; †कौ १, ४९; ६९; २१७; २८५; ३०४; ३७७; २, १०३; २८४; ४४७; ५१८; ७२४; ९३२; †जै १, ५, ५; ७, ७; २३, ४; ३०, ३; ३२, २; ३९, ८; ३, १०, ५[c]; २३, १६; ३४, ५; ४०, १४; ५९, १७; ४, १४, ८; शौ ३, २०, ४†[d]; ५, २५, २; ६, १०८, २; ७, ६, २; ४१, १; ८, ७, २३; २४; †२०, ३४, ९; ८०, २; ९२, १७; १०३, १; १०५, ५; १३९, १; पै १, ६८, १; †३, ३४, ६[d]; ३६, २; ५, ३१, ८; ७, १५, ९; ११, १, ६; १३, २, १; ७, ९†; १६, १४, ३; १९, १, १३; ३७, २; २०, १, ८; ९, ६; -†वांसि ऋ ४. ५५, ५; ७, ९७, २; ८,

---

[a] पाभे. √अव् > अवतः शौ ४, २, ३ द्र. ।

[b] तु. वें. सा. पपा. अवग्रहाऽभावश्च ; वैतु. GW. प्रभृ. अव-सा- (< √सो) इत्यस्य द्वि१ इति मन्वानाश्चिन्त्याः उप. प्रकृतिस्वरस्य दुर्वारत्वात् ।

[c] तु. एउ. टि. ।

[d] पाभे. वरुणम् तै १, ७, १०, ३ द्र. ।

[e] अंहुयवसे इति मुपा.? *अह्वयुवसे (=⌊अह्वे >⌋ अह्वय् + अवसे) इत्येवं सु-शोधः द्र. । एस्थि. ए > अय् इति विपरिणामः शाखान्तरीयस्य अह्वे अवसे इत्यस्य प्रकृतिभावस्य स्थाने द्र. (तु. ऋ ७, ७४, १; कौ २, १०३ ⌊यत्रोभयत्र मुपा. तत्तया शोधार्हः द्र. । अन्यथा छन्दस्तो जागतमानाऽनुपपत्तिप्रसङ्गः⌋) ।

[२६, २१; ६७, ४]; मा २७, ३४; का २९, ३, १०; काठ ११, १२; –†वोभिः ऋ १, ८६, ६[a]; ११७, १९; १६७, २; १८५, १०; ११; ४, २२, ७; ४१, २; ६; ५, ७४, ६; [६, ४७, १२; १०, १३१, ६]; ७, २०, १; ३५, १; ३६, ९; ८, २६,२; ८१,२; १०,६, ६,१; खि २,१३, ६; मा २०, ५१; ३६. ११; का २२,५,५; ३६, १, ११; तै १, ७, १३, ४; मै ४, १२, ५; १४, ७; १५; काठ ८, १६; १७, १८; १८; कौ २, ७९; जै ३, ८, ५; शौ ७, ९६, १; १९. १०, १; २०,१२५,६; पै १३,८,१. [°वस्– सु°].

√अवस्यु[b] > १अवस्युत्- -स्यते ऋ १,११६,२३.

अवस्यु, स्यू[c]- -†स्यवः ऋ १, १४, ५; १०१, १; ११४, ११; १३१, ३; २, ११, १२; १३; १९, ८; २१, ५; ३, ४२, ९; ७, ९४,४; ८, [१३,१७; ९, १७, ७; ६३, २०]; २१, १; ६३, १०; ९, ८६, २४; कौ १, ३८०; ४०८; २, ५८; १५०; जै १, ३९, ११; ४५, १०; ३, ६, ४; १४, १०; शो २०, ४, १; २४, ९; ६२, १; ७२, २; ७५, १; –०†स्यवः ऋ ९, १३, २; कौ २, ५३८; जै ३; ४२, ४; –स्यवे ऋ २, ६, ६; ४, ५०, ९; मा ३८, ७; का ३८, २, १; मै ४, ९, ८; पै ७, २०, ५; –स्युः ऋ १, २५, १९; ३, ३३, ५; ४. १६, ११; ५, ३१, १०[d]; ७, ३२, १७; ८, ३५, [२२–२४]; मा २१, १†; का २३, १, १†; तै १, ३,३, १[e]; २, १, ११, ६†; ४, ७,१२, ३; मै १, २, १२[e]; २, १२, ३[e]; †४, १०, २; १४, १७; काठ २, १३[e]; ४, १६†; १८, १४[e]; ४०,११†; क २, ७[e]; २९, ३[e]; कौ २, ९३५†; –स्युभिः ऋ ८,१३,९; –स्युम् ऋ ५, ७५, ८; –स्युवः ऋ ९, ४३,२: –स्युवम् ऋ ५,४६,१.

अवस्यु-वा(त>)ता[f]- -ता[g] मै ३, १६, ४; काठ २२, १४; –ताः[g] तै ४,४,१२,३.

?*अवस्युर्[h]- -स्यूः[e] मा ५, ३२; १८,४५; का ५.८,२;२०, २,८.

अवस्-वत्[i]- -वन्तः शौ ३, २६,६; पै ३,११,६; –¶स्वान् तै ५,५,१०,४.

अवस्व(त्>)द्-वत्[j]- -वते[k] मै २,६,३; काठ १५, २; पै २,५४,५; –वन्तः[l] मै २, ६, ३; काठ १५,२.

अवस्वद्(त्>)न्-नेत्र- -त्राः पै २,५३,५.

१अवस्[m]- -सम् ऋ १, ९३, ४; ११९, ६; ६, ६१,१; मा ३, ६१ ; ¶तै २, २, ५, ५; ५, ४, ६, १; मै ४, १४, ७†; काठ ४, १६ †; २१, ८ ¶; –†साय ऋ१०,१६९,१; तै ७, ४,१७,१; काठ ४४,६; पै १९, ५१, ५†; –से पै ४, १०, ८; –सेन का ३, ८, ६; तै १, ८,६,२¶;५,७,२,४¶[n]; मै ¶१, १०,४;२०; काठ ९, ७¶; १३, १५; ३६.१४¶; क ८,१०¶. [°स– अन्°].

---

a) सपा. तै ४,३,१३,५ महोभिः इति पाभे. ।

b) क्यजन्तः नाधा. द्र. । विभक्तिरुदात्ता भवति (पा ६, १,१७३) । c) विप. (इन्द्र-, गिर्- प्रभृ.) । उः प्र. स्त्री. ऊङ् च (पा३,२,१७०; पावा ४,१,६६) । तत्-स्वरः ।

d) तु. ऋ ४,१६,११ प्रभृ.; वैतु. वें. सा. व्यप. इति ?

e) सपा. °स्युः (तां १,४,७ प्रभृ. च) <> °स्यूः (माश ९,४,२,७ च) <> शांश्रौ ६,१२,६ अपिजः इति पाभे. ।

f) बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६,२,१) ।

g) सपा. पै १५,१,९ ओषजाता इति पाभे. ।

h) उस. कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६, २,१३९) । उप. व्यु.? पपा नावग्रहः । १मे स्थ. सा. उ. म. च 'स्यु-इत्यत्र प्र. दीर्घत्वं छान्दसम् इति ; २ये स्थ. ऊः प्र. औणादिकः, *अव-+ *?स्यू-(<√सिव्) इति च ।

i) तु टि १अङ्गिरस्वत्- ।

j) मतुब्-द्वयेऽपि प्र. पित्वात् स्वरे विशेषाऽभावः ।

k) सपा. मा ९,३५ का ११,१,१ दुवस्वद्भ्यः इति, तै १.८,७,२ दुवस्वते इति च पाभे. ।

l) सपा मा २,३६ का ११,१,२ दुवस्वन्तः इति पाभे. ।

m) नाप. (भक्ष्य-, अन्न-) । तु. टि अनवस्- । मौस्थि. कृते तु. टि. यवस- ।

n) सपा. कौ ३, ५,१ ?वशेन इति, शांगृ ३, ८, ३ ?उत्रसेन इति, पागृ ३,१, ४ ?अवशेन इति च पाभे. । शोधस्य कृते वै१ ४ अवसेन टि. द्र. ।

अ॒वसे[a]

१अ॒वि[b]- -विः शौ १०,८, ३, ?[c]; -विम् शौ ५.१,९?[d].

अ॒वितवे[e] ऋ ७,३३,१.

† अवितृ॒- -॒तः ऋ १,१२९,१०; -ता ऋ १, ३६,२; ४४, १०; [८१,८;९१,९;७,९६,५]; १८७, २; २,१२,६; ३,१९, ५; ६२, ९; ४, १६, १८; २०;१७,१८; ३१,३; [५.४,९; ७, ३२, ११; १०,१०३,४] ६,३३,४; ३४, ५; ४४, १५; ४५, ५; [४६,४ (४८,१५); ७,३२, २५]; ४८, २; ७, १९, १०; २४, १;३२, १०; ८,२, ३६;४,१८;१३,१५; २६; ३६, १; ४६, १३; ७१, १५; ८०, ३; ९. ६७, १०; १०, ७, ७; २४, ३; १५७, ३; मा १७, ३६; २७, ४१; ४४; ३६, ६; का १८, ४, ४; २९, ५, १०; १२; ३६,१, ६; तै ४, १, ११, १; ६, ४, २; मै २, १०, ४; १३, ९^{2}; ४, ९, २७; १०, १; ३; काठ २, १४; १५; १८, ५; १९, १४; २२, १४$; ३९. १२^{2}; ४०, ८; क २८,५; कौ १. २६३‡[f]; ३१४; २, ३४; ५४; १२०२; जै १, २८, १‡[f]; ३३, २; ३, ४, ५; ५, १३; ४, ३, ५; १४, ९; शौ १९,१३, ८; २०, ३४, ६; ३७, १०; ५६, ५; ६३, २; १२४, ३; ५; पै ६, १६, २; ७, ४, ८; १३, ७,६; १९, २, ७; ३, ११[g]; २०, ९, ७†; -तारम् ऋ ६, ४७, ११; ७, ३६, ८; ८, २१, २; खि ५, ७, ४, १०; मा २०, ५०; का २२, ५, ४; तै १, ६, १२, ५; मै ४, ९, २७; १२, ३; कौ १, ३३३; २, ५९; जै १, ३५, २; ३, ६, ५; शौ ७, ९१, १; २०, १४, २; ६२,२; पै ५,४, ११; -तारा ऋ १०, ३९, ३; -॒तारा ऋ १, १८१, १; -तुः ऋ ७, २५.४. [°तृ- प्र°].

†अवित्री॒- -त्री ऋ २, ३२, १;६,६१,४; ७,९६, २[h]; तै १, ८,२२,१.

?१अ॒विष[i]- -षम्[j] तै १,१,१३,३.

---

[a]) तुमर्थे असेन् प्र. (पा ३, ४, ९) इतीत्र कृत्वा- ऽर्वाग्भिर्विशेषेण पृथक् कृद्भावेन निर्दिदिक्षितं सदपि मौस्थि. अ॒वस्- इत्यस्य च१ एतत् रूपम् भवतीति तथात्वेन यस्था. समाविष्टं द्र ।

[b]) विप. । इन् प्र. (पाउ ४, ११८) । नित्-स्वरः । नाउ. टि. द्र. ।

[c]) वा. विधेयं सदुद्देश्यीकृत्य नाप. देवताविशेषवाचकमिति यत् BW. NW. चाऽऽहतुः; तदसत् । परब्रह्मविषयकतया न. त॒द्- इत्यस्य च पुं. देव॒- इत्यस्य च, स्त्री. देव॒ता- इत्यस्य चाऽभेदेन प्रकृतत्वे सत्युद्देश्यत्वस्य स्वारसिकत्वोपगमात् (तु. २५-३२ तमा मन्त्राः)। एस्थि. प्रकृत इदं देव॒ता- इत्यस्य विप. एव द्र. तु. टि. २अ॒वि->-विः मा १३,४४)।

[d]) नापू. टि. दिशा अस्य विप. सतो वरुणेन सामानाधिकरण्येऽनवद्ये सत्यपि पाठे सांशयिकतामव्यभिचारुक इव भवति । वृधाम इत्यनेन रूपम् ण्यर्थ-साकाङ्क्षस्य दुष्पूरत्वाच्च, अ॒वीवृधाम इत्यस्य रूपस्यार्थतः सुसंगतस्य सतः मूको. (तु. शंपा. च W. च टि.), पै ६,१,९ च पुष्ट्युपलब्धेश्च तत्परः शोधः सुवचः द्र. (तु BL. W., NW.)।

[e]) तवेन् प्र. नित्-स्वरश्च ।

[f]) सपा. ऋ ८,३३,१० अ॒वृतः इति पाभे. ।

[g]) पाभे. अ॒धिवोचता शौ ६,७,२ ।

[h]) छन्दस्तः सा॒ नो बोधि, अवित॒री मरु॒त् सखा इत्येवं त्रिसंधिवर्धितः पादः सुपठः द्र. [न. L ४२६ (यतः प्रकृते मौस्थि. अवत॒री->-त्री॒- इति नैप्र. विपरिणामः सुवचः । √तॄ>*त्रा॒-[>ता॒], *त॒र्-, *तरि॒-, [री॒-], *ता॒र्- इत्येवमनेकधा व्यूढानां सतां कृतां तृ-प्रत्यय इति पाप्र. समूढमेकीभावाऽऽत्मकं पारिभाषिकपर्यायान्तरमात्रं च द्र. [तु. टि. ए॒तरी-])] ।

[i]) स्वरूपतः संदेहः । उप. विषवद्-वृत्तीति कृत्वा तस. नञ्-स्वर इति भा. (वैतु. K. बस. इति ब्रुवाणोऽन्तोदात्ताऽभावं प्रति चोद्यः [वैतु. सपा. माश १, ९, २, २० अन्तोदात्तः]) । भवतु वा यनि. अनञ्-पूर्वं सद् *अ॒वि- + *स॒- (<√सन्) इति कृत्वा बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् इति (=रक्षण-प्राप्तिप्रभवभूत-) । अन्नस्य हि विप. भवति । तच्च विषराहित्येनाऽपि रक्षणमूलाधारत्वेनाऽपि समानं प्रवृत्तिमद् भवितुमर्हं सत् स्वरतः संकेत्यमानविवेकं शाखाभेदेन भिद्येत । पाप्र. अनु √अव् + इषन् प्र. उसं. (पाउ १,४५) नित्स्वरश्च ।

[j]) पाभे. स्वदित॒म् काठ७,१४ द्र. ।

√अविष्य > †अविष्युत्[a]- -ष्यन्तु ऋ १०, ११५,६; -ष्यन् ऋ ७, ३,२; मा १५,६२; का १६ ७,५; तै ४,४,३,३; मै २, ८,१४; काठ १७, १०; क २६, ९; कौ २,५७०; जै ३, ४६,५ [°ष्यन्- आ⌊आ⌋°].

अविष्या[b]- -ष्याम् ऋ २, ३८,३.

अविष्यु[c]- -ष्यवः ऋ ८, ४५, २३; कौ २, ८२; जै ३, ८, ८; शौ ३,२६,२; ११,२,२; २०, २२, २; पै ३, ११, २; ५,३,३; १६.१०४,२; -०ष्यवः ऋ ८, ६७, ९; -ष्यवे ऋ १, १८९,५.

अवी- उप°, देव°, प्र°.

अव्य > व्या आ°.

ऊत- इन्द्र°, त्वा°, युष्मा°.

ऊति[d]- -†तयः ऋ १, ८, ९; ११, ३; ५१, २; ५२, ४; ५; ९; ८४, २०; ९१,९; १००, ७; ११९, २; ⌊१३४, २; ३, १३, २⌋; १६७, १; ३, १४, ६; ४, ३१, १०; ५, ५४, ७; ६, २४, ३; ३६, ३; ४४, ६; ४५, ३; ७, २५, ३; २६, ४; ८, ४६, ७; ⌊(५, ६५, ५), ४७, १^{२}-१८^{२}⌋; ६६, १२; तै ४, १, ११, १; मै ४, १०, ३; १२,३; १४, १८; काठ २, १४; ६, १०; ३८, ७; कौ २, १७९; १०७४; जै ३, १६, १७; शौ २०, ६०, ५; ७१, ५; -†तये ऋ १, ४, १; ८, १; ९, ९; २२, ५; २३, ३; ३०, ६; ⌊७; ८, २१, ९⌋; ३५, १; ३६, १३; ४५,४,⌊४८,१४; (८, ८, ६)⌋; ५६, ४; १०४, २; १०५ १७; १०६, १; ६; १११, ४; १२९, ४; १३०, ९; ⌊१४४, ५; ३, ९, १; ५, २२, ३; ८, ११,६⌋; २, ५,१; ३२, ८; ३४, १४; ३, १४, २; २७, ६; ⌊३०, २२; ३१, २२; ३२, १७; ३४, ११; ३५, ११; ३६, ११; ३८, १०; ३९, ९; ४३, ८; ४९, ५; ५०, ५; १०, ८९, १८; १०४, ११⌋; ३७, ८; ४, ३२,२; ४४, ३; ४७, ३; ५, ५, ३; ५; ८, १; १०, ६; १३, १; १७, १; २०, ४; ⌊४६, ३; ७, ४४, १⌋; ६, ९, ७^{२}; २१, ९; ७, २६, ५; ९४, ५; ८, १, ⌊३; १५, १२; ६८, ५⌋; ⌊४; ६०, १८⌋; ५, ४; ६, २७; ४४; ७, ६; १२, ⌊१४; ७१, १०⌋; १५; २१, २; २२, १; ३२, ४; १०; ३४, ६; ⌊३८, ९; ४२, ६⌋; ४५, १७; ५०, ४; ६६, १; ६८, १; ८३, १; ८८, ४; ९२, ७; ९, ५१, ४; ६२, ७; ६५, १७; ६६, ४; १०, ४३, १; ६१, २७; ६३, ११; ६४, ८; ६६, ९; ८१, ७; १०१, ९; १२; १२६, ३; ७; खि ३, २, ४; ४, १४, १; ५, ४, ६; २२, ११; मा ८, ४५; ११, १४; ४२; १७, २३; १८, ७२$; २२, १०; २६, ८$; २७, ४१‡; ३३, ४९; का ८, १९, १; १२, २, ३; ४, ५; १८, २, ७; २०, ५, ५$; २४, ४, २; २८, ६, १$; २९, ५, १०‡; ३२, ४, ६; तै १, ४, २५, १; २, २, १२, २; ३, ४, ११, ४; ४, १, २, १; ४, २; ६, २, ५; ५, ६$[e]; $७, १५, ३-५; ५, १, २, २; ५, ३; मै २, ७,२; ४;१०, २; ११, १$[e]; ३, १६, ५^{३}$; ४, १०, १; १२, २; ३; १३, १; १४, ६^{२}$; काठ ४,१६$; ८, १७; ११, १३$; १५, १२; १६, १; ४; १८, २; १९, २; ५; २०, १५$; २१, १३^{२}; $; १४; $२२, १४; १५^{४}; ३०, ५; ४०, १४; क २८, २; २९, ८; ३०, ३; कौ १, १०$; ५७; ६२; १२९; १३८; १६०; १६३; १७०; २१७; २३७; २७४‡[f]; ३२९; ३५४; ३७५; ४००; २, ३४‡; ३७; ५९; ९३; १५१; १८५; ३२९; ४३७; ६७१‡[f];

---

[a] क्यजन्तः नाधा. द्र.। पाप्र. √अव् + लृटः स्थाने शता प्र. तत्-स्वरश्च। वा. विभक्तिरुदात्ता भवति (पा ६, १,१७३)।

[b] स्त्री अः प्र. (पा ३,३,१०२) तत्-स्वरश्च ।

[c] कर्तरि उः प्र. (पा ३,२, १७०) तत्-स्वरश्च ।

[d] उदात्तः क्तिन् प्र. उपधाया ऊठादेशश्च (पा ३, ३, ९७; ६, ४ २०)। मौस्थि. तु √*उर् (=√*अर्) इत्येतदाद्यवयवत्वे सति √*उर्व् > *उर्व्- (=√*ऊव् > *ऊव-) + भावे *ति- (< *त्रि- < √तॄ) इति कृत्वा षस. सास्व. सुवचः (= *उर्ति- > नैप्र. यनि.)।

[e] पाभे. अद्य काठ १८,६ द्र.।

[f] सपा. ऋ ८,२४,११ प्रभृ. ऊतिभिः इति पाभे.।

६९८‡[a]; ९०४; ९४३‡[a]; ९५१; ९६०; ९९२.; ११२१; ४,६; जै १, १, १०$; ६, ३; ८; १४, ५; १५, ४; १७, ६; ९; १८, ६; २३, ४; २५, ५; २९, २‡[b]; ३४, ७; ३७, ३; ३९, ६; ४५, २; २,७, २$; ३, ४, ५‡; ८; ६, ५, ९, ७; १४, ११; १७, ६; २७, ५; ३३, १२; ५५,१२‡[b]; ४,१४, ६; २४, १; २७, १; शौ $४ १८, १; २५, ६; २७, १; $६, ३५, १; ८०, २; १९, २४,७; २०,११, ११; १४, २; ३; १७, १; २०, १; २६, १; ४५, ३; ५७, १; ४; ६२, २; ३; ६८, १; ७०, १७; ७१, १५; ८५, ३; ४; १३७, २; १४३, ३; पै ३, ३४, २$; ४, २८, १; ६; ३४, ४$; ३५, १$; ५, २४, १$; ३९, ३;४; ९, १२, ११$; १३, ३, ४$; १५, ६, ४; १९, १, १३†; ९,४;१६, १४;२०, १०, १०†; -तिः ऋ १,६३,६; ११७, १९; २, ३४, १५; ६, २५, १; ४५, १४; ७, ५९, ४; ¶मै ३, १,३; जै १, २७,८‡; -तिभिः ऋ १, ⌊७, ४; १२९, ५⌋; २३, ६; ⌊३०, ८; १०, १३४, ४⌋; ३९,८; ९; ४६, १५; ५३,१०; ७९,७; ८३, १; ११२, १–२३; १२९, ५; १८७, ३; २, ८, ६; ११, १९; २३, १; ३१, ३; ३, ⌊१, १९; ३१, १८; ४, ३२,१⌋; ३६, १; ५३, २१; ४, १६,९; ३१, ३; १२; १३; ३२, ५; ४१, १०; ५, ९, ६; ३३, ७; ⌊४०, ३; ८, १३, ३३⌋; ४२, ८, ६, ८, ६; १०, ३; १९, ८; ४४, ३; ७, १९, ३; ⌊२४, ४; ८, ८, १; १८; ८७, ३⌋; ५८, ⌊३; ८४, ३⌋; ८, ५, २४; ⌊१२, ५; ३२, १२; ६१, ५; १०, १३४, ३⌋; १३, १७; २४; २५; १९, २८; ३०; २०, २४; २२, १६; २४, ११[b]; ३७, १; ⌊२–६⌋; ४८, १५; ५३, ५; ८; ६१, १३[b]; ६७, १६; ७०, ६; ९५, ८; ९७, ११; १०२, १५; ९, ⌊४, ५; ६⌋; ५२,५; ६२, २५; १०, ४९, ३; खि १, ८, ३; ३, ५, ५; ८; ५, ५, २–११; मा २८, २; †३३, ४६; ६५; ३४, २८†; †३६, ६; ३८,१२; का ३०, १,२; †३२, ४, ३; ५, ११; ३३,१,२२†; †३६,१, ६; ३८, २, ६; †तै १, ४, ३२,१‡[c]; ५,११,३; २,३,१४, ३; ३,२, ११, १; †मै २, १३, ६; ९; ४, ९, ९$;२७;१०,५; ११, १; ४; १२, ४; ५$; १४, १५; †काठ ४,१६;६,१०; ८, १७; १०, १३; १२, १४; १७, १९$; ३९, १२; ४०, ८; †कौ १,१०८; १८१; २५३; २८२; २,८२; ९५;१२५;१४५; १४८; २१३; ४०१; ४०२; ७५३; ८७४; ९२२; ९२९; ११७२; ३, २,४; †जै १, १२, २; १९, ७; २७, १; २९, १०; २, ५,९; ३ ९,८; १३, १;१४, ६; ९; १९, ८; २३, १४; ३१, २१; २२; ३३, १७; ४, ६, ७; शौ ७, ३२, १†; १७, १, १०; १९,१५, १†[b]; †२०, २१, १०; २५, १; २६, २; ३७,३; ५४,२; ७०, १०; ८१, २; ९२, २१; ११८, १; १२४, ३; †पै ३, ३५,१[b]; ६, १६,३; १२, ३, १५$; १८, ३१, ५; -तिम् ऋ १, ⌊१०, १०; (५, ३५, ३)⌋; ८, ⌊१४, ६; (९, ६५, ९)⌋ १०, १०४, ५; ¶तै ५, १, १, ४[d]; ¶काठ ३४, ३; कौ १, ४११‡[e]; २, ३५२‡[e]; जै १, ४०, ३‡[e]; ३, २९, ९‡[e]; †शौ २०, २७,६; -तिषु ऋ ८. २०, १५; -†ती ऋ १, ⌊६४,१३ (१६६, ८)⌋; ⌊१००, १–१५⌋; १२९, ८; १३६, ६; ७; १५८, १; १७२, १; १७८, १; १८५,९; २,११,१३; ⌊१२, १४; २०,३⌋; १७, ८; २०, २; ३, २५, ५; ४, १, ५; २३, २; २५, २; २९, १; ४; ३१, १; ३४,९; ४१, ११; ४१, ४; ५, ३०,१; ⌊४३, १०; १०, ३५, १३⌋; ६, २, ४; ५, ७; १०, ५; १९,१०;२३, ३; २४, ९; २६, ५; २९, ५; ६[f]; ३३,

---

[a] सपा. यक्र. ऋ १,१३,२; ६,५३,१० वीतुये इति पाभे.। [b] पाभे. ऊतुये कौ १,२७४ प्रभृ. द्र.।

[c] पाभे. अंशुभिः ऋ १,९१,१७ प्रभृ. द्र.।

[d] सपा. काठ १९,१ क २९,८ लोकम् इति पाभे.।

[e] सपा. ऋ १,८१,१ उतु। ईम् इति विभे.।

[f] यत्तु सा. आगमनपर्यायितया व्याचष्टे, तदसत्। √अव् इत्यस्याऽर्थेषु गत्यर्थस्याऽङ्गीकारेऽपि (तु. पाधा.) आगमनपर्यायत्वसिद्ध्यर्थमाङ्पूर्वत्वस्याऽवश्यंभावित्वे सति

४; ४३,४;४५,१७;७,१९,११; २०, २; २५, १; २७, ४; ३७, ५; ५७, ७; ५९, ९; १०; ८, २१, ७; ६६,१४; ६८, ४;७१, ५; ९७, ७; ९९, ७[a]; ९, ९७, ३८?[b]; १०, १५, ४; ६४, १[c]; १०४, ४; मा १८, ३१; ७४; १९, ५५; २१, ४; २७, ३९; ३३, ५२; ३६, ४; का २०, १, २; ५,७; २१, ४, ५; २३, १, ४; २९, ५,८; ३२, ४, ९; ३६, १, ४; तै १, ३, १४, ३; ७, १३, २; २, ५, १२, ३; ६,१२, २; ४, २, ११, २; ३, १३, ३; ७, १२, १; मै २, १२, १; १३, ९; ४, ९, २७; १०, ४–६; १२, ३; १४, १७; काठ ८, १६; १८, १३; २१, १३; १४; ३४, १९; ३९, १२; क २९, २; कौ १, १६९; २६०; २८३[a];३६४; ३६५; २, ३२; ७०८[b]; जै १, १८, ५; ३०,१[a]; ३८, ३; ४; ३, ४, ३; ५८, ५[b]; शौ ७, ८२, १; १८, १,५१; २०,१३, ३; ३४, १५; ३७, ११;१०५, ३; १२४, १; पै १३, ७, १५; –तीः ऋ १, ११९,८[a]; १३०,५[a]; ८,५,२३; १०, ६,६; -त्या ऋ १, १३५, ५; ६, ४८, ९; ८, १८, ७; ९३, ११; १०, १५६, २; †मा ३६, ७; †का ३६, १, ७; तै १, ५, ११, १; ४, ४, १२,५; ७, १५, ६; मै ३, १६, ४; ५; ४, १०, १; ११, १; १२, ४; †कौ १, ४१; १०२; २, ८७८; ९३६; ९७३; †जै १, ४, ७; ११, ६; -¶त्यै काठ १९, २; क २९. ८. [°ति- २अक्षित°, अच्छिद्र°, अन्°, अन्ति°, इतस्°, उप°, उर्वी°, १चित्र°, त्वा°, शत°, शतम्°, सद्यस्°, सहस्र°, सहस्रम्°, सु°].

¶ऊति-म(त् >)ती[d]– -त्या मै ३,१,३[२].

†ऊम[e]– -मः पै २०, ४०, ६; ७; –माः ऋ ३, ६,८; ४,१९, १; ५. ५२, १२; ⌊७, ३९, ४; १०,७७,८⌋; १०, ६, ७; ३१, ३; १२०, १; ३; मा ३३, ८०; का ३२, ६,११; तै ३, ५, १०, १; ४, ४, ७, २$; मै २, १३, १२$; काठ २२, ५$; कौ २, ८३३; ८३५; जै ४, ५, ५; ७; शौ ५,२,१; ३; २०, १०७, ४; ६; पै ६, १, १; ३; –मासः ऋ १, १६६, ३; –मेभिः ऋ ५, ५१, १; –मेभ्यः ऋ १०, ३२,५; –मैः ऋ १,१६९,७.

†ओम[f]– -॰मासः ऋ १, ३, ७; मा ७, ३३; ३३, ४७; का ७, १५, १; ३२, ४, ४; तै १, ४, १६,१; मै १, ३, १८; काठ ४, ७; क ३,५.

√ओम् > ओम्[g]– ओम्[h] खि

औती इत्याकारकस्य वृद्धोपक्रमस्य रूपस्याऽऽपत्तेः (पा ६, १,८९)। वस्तुतस्तु 'संपत्तौ च विपत्तौ च समानमेवाऽऽराध्यमानो देवः सुहवोऽस्तु' इत्यर्थस्य स्वारसिकत्वोपगमात् प्रकृतं सप्त.१ स्यान्न तृ१ (तु. सा.) न च च१ (तु. वैं. GW. प्रमृ. ⌊तु. टि. अनूती– > -ती⌋)।

[a] ऋ १,११९,८ इतस्(:) टि. द्र.।

[b] °ती? > °तीः ⌊प्र३⌋ इति शोधः (तु. टि. प्रिय-*सा-)।

[c] तु. सस्थ. टि. अभि। [d] नाप. (⌊तच्छब्दवती-⌋ ऋग्-विशेष-)। मतुप् उदात्तः (पा ६,१,१७६)।

[e] विप. वा नाप. वा। कर्तरि क्मन् प्र. ऊठादेशो नित्स्वरश्च (पाउ १,१४८; पा ६,४,२०;१,१९७)। मौस्थि. तु √*उर् (= √*अर्) > भावे *उर्- + *म- (भावे < √मा) इति कृत्वा बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (= *उर्म- > नैप्र. यनि.)। एतावांश्चाऽर्थः पाप्र. पाधा. उसं. √*ऊम् इत्येवं सुलभाऽनुवादः द्र.।

[f] विप. वा नाप. वा (विश्वेदेव-)। मौस्थि. (√अव् >) *अव्- + *म- (भावे < √मा) इति स्थिते सस्व. नापू. टि. दिशा द्र.। पूप. संप्रसारणे सत्यकारस्योकारस्य च गुणपरिणामः द्र.। तदेतत् पाप्र. √अव् > √*ओ (=अनुनासिकनिमित्तके वकारमात्रादेशभूते ऊठि ⌊पा ६, ४, १९⌋ गुणैकादेशे च) + कर्तरि मन् प्र. इत्येवमेव सुवचं स्यान्नान्यथा (तु. स्क. ⌊या १२,४०⌋; वैतु. सा. ऋ १,३,७ √अव् + क्मन् इत्यूहकरणे प्र. कित्त्वमुपयुज्य गुणनिषेधेऽनुपयोजुकः सन्नर्धजरतीयं कुर्वाणः; म. ⌊मा ७,३३⌋ मकि प्र. संप्रसारणं प्रसाधुकः सन् स्वरविरोधमपश्यन्)।

[g] क्विप् प्र. (वैतु. पाउ. ⌊१, १४२⌋ √अव्+म् ⌊<मन्⌋ प्र. इति। तत्तु चिन्त्यम्। धा. नामीभावे व्यञ्जनमात्रस्य प्र. उदाहरणाऽन्तराऽभावे सति प्रकृतस्य यनि. सूपपदत्वोपगमादिति)।

[h] वा. क्रिवि. इति कृत्वा रूपतः न. द्वि१ द्र. (वैतु. अनुमति-प्रणवान्यतरपर्यायतयाऽर्थवैशिष्ट्ये परिणते सति

२,१,४;४,२,९-११; ७,७, ६; मै ४,१, ११; ५, २¶; ९, २; ९; २१[४]; ओ३म्[a] मा २, १३; ४०,१५; १७; का २, ३, ११; ४०,१,१७.

ओम्या(म्-या)[b]- >ओम्यावत्[c]- -वन्तम् ऋ १, ११२, ७.

ओम्यावती[a]- -तीम् ऋ १,११२,२०.

१ओमन्[d]- -मभिः ऋ ५ ४३,१३. [°मन्- वि°].

ओमन्-वत्[e]- -वन्तम् ऋ १०,३९ ९.

ओमन्वती- -ती तै २, ६, ९, ५.

२†ओमन्[f]- -मना[g] ऋ ७, ६९, ४; मै ४, १४, १०; -मानम् ऋ १, ३४,६;११८,७; ६, ५०, ७; ७,६८,५.

ओमा(त्र>)त्रा[h]- -त्राम् ऋ १०, ५०,५.

अव शौ ७,८, १?[i]; ५७, २[j]; पै १९, ३७,३?.

?अव्-, १अव-, *२अव- √अव् द्र.

३?अव[k]- -वः पै १४,३,७.

†अ-वंश[l]- -शात् ऋ ७, ५८, १; -शे ऋ २ १५,२; ४, ५६, ३; मै ४,१४,७.

अव-ऋति- अवर् (व√ऋ) द्र.

कालेन अव्य. इत्यकारोकारमकारात्मकमिति च प्रवृत्तिमत् तत्तद्वादभूयस्त्वम् ⌊तु. वैप२ टि. च⌋)।

a) अभ्यादाने प्लुतिः (पा ८,२, ८७)।

b) 'ओमः अनुमत्यर्हाऽऽनुकूल्यस्य या गतिः' इति कृत्वा मौस्थि. षस. सास्व. (पा ६, १, २२३) द्र.। उप. *या- (भावे <√या) द्र.। पाप्र. तु कृद्वृत्ते √*ओम् इत्यतरतद्धितवृत्ते च ओम्- इत्यतो भावकर्मणोः यः प्र. उसं. (पाउ ४, १०९; पा ५, १, १२६)। प्रस्व. स्त्री. रूपसंभवश्च सुवचः [वैतु. सा. (ऋ १, ११२, ७) १ओमन्- + आर्हीयः यः प्र. (पा ५, १, ६७) इति कृत्वाऽप्राप्नुवानष् टिलोपः (पा ६, ४, १६८) उसं. इतीवाऽभिसंदधानश्चिन्त्यः (तु. GW.)। टिलोपगौरवाच्चार्हार्थाऽसंगतेश्चेति दिक्]। यत् BW. MW. च मै १, ८, ९ उदाजह्रतुस्तन्न, लक्ष्यानुपलम्भात्। c) विप. (घर्म-)।

d) नाप.। अत्र पाप्र. मनिन् प्र. (पाउ ४,१४५) इति। मौस्थि. च *मन्- इति भावे उप. इति ओम्- इत्यतो विशेषः द्र.।

e) म(>व)तुप्। स्वरस्य नलोपाऽभावस्य च कृते तु. टि. अक्षण्-वत्-। यत्तु तत्राऽन्नन्तानां मतुपि नलोपाऽलोपविवेकतो द्वैविध्यमसूचि, तत्र मौस्थि. नकारान्ततया भावाऽभावविवेकत एव द्वैविध्यमित्यपर शोध-परो विशेषः द्र.।

f) पाप्र. कर्तरि मनिः प्र. उसं. (पाउ ४, १५२)। तत्-स्वरः। मौस्थि. च पूप. उप. च कर्तरि निष्पन्नयोः सतोः कस. इति विवेकः सुवचः।

g) यत्तु भावनिष्पन्नस्य ल्युडन्तस्य अवन- इत्यस्य पर्याय इति या. (६, ४), नैप्र. रूपान्तरमिति च दे. (४, ३) आहतुः, तन्नेष्टम्। आद्युदात्तस्य सतः १ओमन्- इत्यस्यैव भावपरस्याऽर्थस्य तत्तन्निगमनिगमितत्वाच्च नैप्र. वकाररहितस्याऽकारमात्रस्यौकारतया परिणामस्य साध्यसमत्वेऽपगमाच्च। एतेन स्क. प्रभृ. अपि प्रत्याख्याताः द्र.। =सपा. या ६, ४। तैब्रा २, ८, ७,८ वाम् मना इति पाभे.।

h) मौस्थि. *अव्- + *मात्रा- इति कृत्वा बस. पूप. प्रकृतिस्वरम्। पाप्र. चैतदेव √*ओम् + *आत्रन्- प्र. इत्येवं सुलभाऽनुवादं स्यात् (वैतु. सा. <√? *उम् <√ अम् इति; GW. <=२ओमन्- इति)। जागतः पाद इति कृत्वा *आ उ मात्राम् इत्येवं मूलतश्चतुरक्षरस्य सतः स्थाने नैप्र. यनि. त्र्यक्षरं रूपम् इति सुवचम् (तु. L ३५७; वैतु. GW. छन्दस्तः सद्दृष्टिरपि सन् महोम् इत्यत्र त्र्यक्षरतां श्रावुकः)।

i) कप्र. स्यात् दितेः इत्येतदन्वितः ['=दितेः अव (=अप ⌊तु. पा २, १, १२⌋ =पृथग्) यथा स्यात्तथा वर्त्तमानानां सताम् अदितेः पुत्राणाम्' इत्येवं वा. द्र.; वैतु. सा. (तु. PW. प्रभृ.) ग. इति कृत्वाऽऽक्षिप्तशब्दान्तरसंगत्यर्थं क्रियाऽन्तरमाक्षिपुकः सन्नपि वदन् व्याहत एव अव···कारिषम् इत्येवमपि योगं कुर्वाणः; W. अवस्- इति शोधः स्यादिति (वैतु. WI. नि. इति)]। सपा. ऋ १०, ३६, ११ अवः इति पाभे. (तु. टि. उरुशर्मणाम्)।

j) दिवः इत्येतदन्वितः कप्र.।

k) अ-ग- (नञ्-पूर्वः तस.)>-गः इति शोधः द्र.।

l) नाप. (आकाश-)। बस. अन्तोदात्तः (पा ६,२,१७२)।

¶?अवकर्ण[a]- -र्णम् काठ १०,६.

अवका[b]- -कया मा १७, ४[c]; का १८,१,५[c]; मै २,१०, १[c]; ३,३, ६¶; काठ १७, १७[c]; २१,७¶; क २८,१[c]; -¶का मै ३,३,६^{२}; काठ २१, ३; ७; क ३१, १८; $पै ९, ७, ३; -काः तै ५, ४, ४,३; -काभिः तै ५, ४,४, ३¶; ७, ११, १; काठ ५३, १; पै ९,७,१०; -काम् मा २५, १; का २७, १, १; तै ५, ४, २,१¶; ७, ११, १; मै ३, ३, ३¶; १५, १?[d]; काठ २१, ३¶; ५३, १^{२}; क ३१,१८; -कायाः पै ९, ७, १३?[e].

अवका(का-अ)द्[f]- -दान् शौ ४, ३७,८-१०; पै १३,४,१३;१४.

अवको(का-उल्ब,व>)बा,वा[g]- -ल्बाः शौ ८, ७, ९; -ल्वाः पै १६,१२,९.

अव √काश् ,> चाकश्

¶अव-काश[h] -शम् मै ४, १,१२; काठ ३१, ९; क ४७, ९; -शे मै ४, ४,७; ५,१.

अव-चाकशत्- -शत् ऋ ⌊८, ३२,२२; १०, ४३, ६⌋, ९, ३२, ४; १०, ११६, ४; शौ ६, ८०, १†; १३, २, १२; ४,१; २०, १७, ६†; पै ५, ३८, ४; १८,२१,६†; १९,१६,१२†.

अव √कृत् (छेदने), अवकृन्त पै २०, २२,७.

¶अव-कृत्त- -त्तम् मै ३, ९,२.

अव √कृश् ,> कार्शि, अवकृश्नीयात् मै ३,६,९.

अवकर्शयन्ति ऋ ६,२४,७.

अव √कॄ, अवाकीर्यन्त काठ ८, १; क ६,६.

अव-कीर्ण- यज्ञ°.

अव √क्लृप्, > कल्पि, अवकल्पते तै ५,४, १०, ३; मै ४, ७, ६; अवकल्पते तै ५, ४, ९ ४; काठ २९,१; क ४५,२.

अवकल्पयति काठ २९, १; क ४५ २; अवकल्पयन्ति तै ६, ६, ११,५; अवाकल्पयन् काठ २३, ७; क ३६,४.

अव-क्लृप्त- -प्तः तै ७, १, १, ३. [°प्त- अन्°].

अवक्लृप्त-तम- -मम् मै १, ८, ४;६.

अव-केश[i]- -शः शौ ६, ३०, २; पै १९,२४,६.

अव √क्षद् > †अव-क्षिन्[j]- -क्षिणम् ऋ ८, १, २; कौ २, ७११; जै ३, ५८, ८; शौ २०, ८५,२;

अव √क्रन्द् >क्रन्दि, अव···क्रन्दतु ऋ ५, ५८,६; अवक्रन्द ऋ २. ४२,३.

अवचक्रदत् ऋ ९,७, ⌊३(१०७, २२)⌋,७४,१;८६,३१;†अव··· अचिक्रदत् ऋ ९,७५,३; कौ २, ५२; जै ३,५.११; अवचक्रदः ऋ ⌊९, (७,३) १०७,२२⌋.

अव-क्रन्द[k]- -न्दाय[l] मा २२,७; का २४, ३, १; मै ३, १२, ३; -न्देन मा २५, १; का २७, १, १; तै ५, ७, ११, १; मै ३, १५,१; काठ ४३,१.

अव-क्रन्दत्[m]- -न्दते[l] तै ७,१,१९, १; काठ ४१,१०.

अव √क्रम् ,> क्राम् , ¶अवक्रामति तै ५,१,२,३; मै ३, १,३; काठ १९,२; क २९,८; ३०,१[n].

---

a) पाठः? (√अर्घ् '*दीप्तौ'>) अर्घस्- (दीप्ति-मत्-)+वर्ण- > बस. अर्घस्वर्ण- इति शोध इति मतम् (तु. मूको.)।

b) नाप. (शैवालतृण-विशेष-)। व्यु. ? स्त्री. तस. नञ्-स्वरः संभाव्यते । उप. वकु-(<√वक्. वैतु) वाच. <√अव् इति । c) सपा. तै ४,६,१,१ आपश्रौ १७,१२,७ प्रभृ. अवाकया इति पाभे.।

d) इह अवकान् इतीव पाठं संभाव्य BW. MW. च पुं. अपि व्यवहारं प्रमाणयेयाताम् , तन्नेष्टम् । निगमान्तरसर्वस्वविरोधादिहाऽपि पपा. स्त्री. एवोपलम्भाच्च (तु. संटि.)। e) °का या इति पाठः? यनि. शोधः।

f) विप. (गन्धर्व-)। उस. उप. अचि थाथादि-स्वरः (पा ६,२,१४४)।

g) विप (ओषधि-)। बस. पूप. प्रकृतिस्वरम्।

h) नाप [स्थान-(मै ४, ४, ७; ५, १), प्रकाशक-मन्त्र-विशेष-(अग्नेर्जिह्वासि मा १, ३० ⌊तु. सा. तै. आन. पृ १४८⌋)]। गस. घञन्ते थाथादि-स्वर; ।

i) विप. (⌊केशावपतन-कृत्-⌋ शमी-मद-) । बस. अन्तोदात्तः उसं (पा ६,२,१८४)।

j) गस. णिन्यन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या।

k) गस. भावे घञन्ते थाथादि-स्वरः (पा ६, २,१४४; वैतु. म. ⌊मा २२,७⌋ कर्तरि कृत् इति)।

l) सपा °न्द्राय<>°न्दते इति पाभे.।

m) गस. शत्रन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६,१,१८६)।

n) सपा. काठ १९,३ अवगृह्णाति इति, तै ५,१,२,६ स्तृणुते इति च पाभे.।

अव…अक्रमीत् शौ १९, ३६,५[a]; †अवक्रमुः ऋ ७,३२, २७; कौ २, ८०७; जै ४, ३०, ७; शौ २०, ७९, २; अवक्रमिषम् मा २, ८; क २, २, २; तै १,१, १२, १; २, ३, ३; ६, १, ४, ९; काठ १, १२; ३१, ११; क १,१२;४७.११.

¶अव-क्रम्य तै ६.४,७,३.

*अव-क्राम- अन्°.

अव-क्रामत्- -मन् मा ११, १५; का १२,२,४; तै ४, १, २, २; ५, १, २, ३; मै २, ७, २; ३, १, ३; काठ १६, १; १९, २; क २९, ८; शौ ४, ११, १०[b]; १३,१,२०[c]; -†मन्तः ऋ ६,७५, ७; मा २९, ४४; तै ४, ६, ६, ३; मै ३, १६, ३; काठ ४६,१; पै १५.१०,७.

अव-कामिन्[d]- -मी शौ ५, १४, १०[e].

अव √क्लिश् > *अव-क्लेश- अन्°.

अव √क्शा,क्षा [=ख्या], अवक्शात् मै १, २,५; १३; ३, ९; क ३, २; अवक्षत् काठ ४, २[f].

¶अव-क्शाय मै १, ६,७.

अव √क्षिप् ,>क्षेपि, अव…क्षिपत ऋ ४,२७,३[g]; अवक्षिप ऋ २, ३०,५.

अवचिक्षिपन् शौ १८, ४, १२; १३.

†अव-क्षिपत्- -पन् ऋ १०, ६८, ४; शौ २०,१६,४.

अव √क्षै > ¶अव-क्षाण[h]- -णानि तै २,२,४, ८; ३. ४, १०, ४; मै १,८,९; -णेभ्यः मै १,८,९.

अव-क्षाम[i]- -मम्[j] खि ४, ५,१८; शौ ६ ३७,३. [°म- अन्°].

अव √क्ष्णु अवक्ष्णौमि ऋ १०,२३, २.

अव √खाद् > अव-खाद[k]- -दः ऋ १,४१,४.

अव √ख्या, अवाख्यत् ऋ १,१६१, ४; १०, २७, ३; अवख्यत् तै ३,२, १०, २; अव…ख्यत ऋ ८, ४७,११; अवख्येषम्[l] तै ३,२,५,१.

अव √गच्छ्, गम् ,> गमि, अवगच्छति ऋ ८, ६४, ८; १०, ८६, १०; ¶तै २, ३,१, ३; ४; ५^{१}; ६,६,५,४; मै २, २,१^{१}¶; काठ ११. ६¶; शौ ६, ७६, ४; २०, १२६, १०†; पै ८,३, १२; ¶अवगच्छति मै २, २,१; काठ ११,६; अवगच्छति पै १९, १५, १५; †अव…गच्छति ऋ ९, १५,६; कौ २, ६२२; जै ३, ५०,९; अवगच्छथः ऋ ८, ३५, [७-९]; १०, ४०, ३; अव…गच्छात् शौ ४, १, ७; पै ५, २, ७; ९, २५, १७; ¶अवगच्छतु तै ६, ६, ५, ३; अवगच्छतात् शौ १८, २, ५६; ?अवगच्छ>च्छा पै १५,१६,१; अवगच्छतम् ऋ ८.३५,[४-६]; अवगच्छत पै १९, २३, १३; ¶अवगच्छेत् तै २, ३, १, ४; ५^{२}; मै २, २, १^{२}; काठ ११, ६^{२}; २७,५; २८,१; क ४२,५. †अवजग्मुः ऋ १,३२,२; मै ४, १४, १३; शौ २,५,६; पै १३, ६,२; अवागन् मै २, २, १¶; काठ ११, ६¶; ३५, ११; अवगन् पै १६,१७,४.

¶अवगमयति मै २. २,१;११; काठ ११, ६^{१}; २७, ५; २८, १^{२}; क ४२, ५; ¶अवगमयन्ति तै २, ३, १,५^{२}; मै २, २. १^{५}; काठ ११, ६; अवगमयामसि पै १९, २३, १५; अव…गमयामसि पै १९ २३,१४; अवगमय शौ ३, ३, ६; पै २, ७४, ६; अवगमयत मै २, २, १; काठ ११,६.

---

[a] पाभे. अप…अक्रमीत् पै २,२७,४ द्र. ।

[b] सपा. पै ३,२५,११ समाक्रामन् इति पाभे. ।

[c] पाभे. अपक्रामन् पै १८,१६,१० द्र. ।

[d] गस. णिन्यन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या ।

[e] सपा. पै ७,१,८ आव्ययन् इति पाभे. ।

[f] तु. टि. अनु आ, वि √क्शा,क्षा, ख्या इति यरथा. यथोपलब्धम् ।

[g] सृजत् इत्यनेन योग इति सा. । तथाऽपि यनि. अपीति चेति नाऽध्यवसितः PW. ।

[h] विप.(उल्मुक-) । गस. ल्युडन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या ।

[i] गस. कर्मणि क्तेऽनन्तरगति-स्वरः (पा ६,२,४९) ।

[j] सपा. खिसा २९,१८ क्षामम् (तु. टि. ?समपैप्समिवावक्षासम्) इति पाभे. ।

[k] गस. घञ् प्र. थाथादि-स्वरश्च द्र. (वैतु सा. प्रास. इतीव ब्रुवाणः सन् पूप. प्रकृतिस्वरस्याऽभावं प्रति, प्रास. दुष्प्रापस्य थाथीयस्य स्वरस्य च भावं प्रति पर्यनुयोज्यः; GW. MW. च पचाद्यजन्तमिव प्राति. इच्छन्तौ) ।

[l] सपा. माश्रौ २,४,१,३४ अवक्शेषम् इति, शांश्रौ ७,४,४ प्रतीक्षे इति च पाभे. ।

¶अव-गत,ता[a]– -तः तै ४. ४,९,१$[b]; ६, ६, ५, ३; ४; काठ २७,५¶[c]; २८, १; क ४२, ५; –तम् मै ४, ६, २; काठ २७, ५[२]; २८,१[२]; क ४२,५[२]; -ता तै २,३,१,४. [°त– अन्°].

†अव-गत्य ऋ ६, ७५,५; मा २९, ४२; का ३१, २, ७; तै ४, ६, ६,२; मै ३, १६, ३; काठ ४६, १; पै १५.१०,५.

अव-गन्तोस् (:)[d] तै २, ३, १, ४;५.

¶अव-गम[e]– -माय काठ ११,६[d]; –मेन पै १९,२३,१४.

¶अवगम-काम– -मः काठ १०,८.

¶अव-गमयितृ– -ता मै २, २, १; –तारः तै २, ३, १, १; मै २, २,१.

अव-गमस् (:)[f] मै २,२,१[d].

अव √गण् > ओ-गण[g]– -णासः ऋ १०,८९,१५.

अव √गा, अवगात् शौ १२,३, ४६; पै १७, ४०, ६; अवागात् क ४८,११; अवगाम् मै ३,९,४.

अव √गाह्, अवगाहन्ते पै ७, १३, ११;१५.१९,१०;¶अवगाहेत[३], ¶अवगाहेत मै ३,६,९[h].

अव √गु(>गू) ह्, अवगूहति शौ २०, १३३, ४; ५; अवगूहसि खि ५, १६,४;५; अवगूहामि तै १,३,६,२[i].

अव-गूढ– -ढम् पै ७,१९,३.

अव √गॄ(शब्दे),>गर्, >ज(र्>)ल् गु(र्>)ल्[j], अव···गरत् शौ १६.७,४.

अव···जल्गुलः[k] ऋ १, २८, [१-४].

¶अव √ग्रह् >गृह्, अवगृह्णाति काठ १९,३[l]; २१,८[m], अव···गृह्णाति काठ ७,९; क ५, ८; अवगृह्णीयात् मै १,५,११[३][n]; ३,४, ८[o]; ४,५,८; काठ २२, ७[o]; क ३५, १[o].

$अवगृह्यते शौ २०, १३१, १२[p].

अव-गृहीति– त्रि°.

अव √ग्लै, >ग्लापि, अवग्लाय[q] पै ३, ५,१०.

अवग्लापयन्ति[r] ऋ १, १६४, १०; पै १६, ६६,१०†; ‡अवग्लापयन्त शौ ९,१४,१८[r].

अव-ग्लायत्– अन्°.

अव-घ्नत्– अव √हन् द्र.

---

[a] इह पाप्र. गस. सति तै २,३,१,४ इत्यतोऽन्यत्र न कर्मणि क्तः प्रत्युत कर्तरीति (तु. अपक्रान्त-, आगत- प्रभृ.) कृत्वाऽनित्यत्ववैशिष्ट्येऽपि पूप. प्रकृतिस्वरम् उसं. (पावा ६, २, ६१) । उक्ते तै. स्थ. तु यथायोगं गतिस्वरः (पा ६, २, ४९) इति विवेकः । यद्वा भावे क्तान्तमिति कृत्वाऽयं बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६, २, १) यत्र मध्यमपदभूतस्य कृतो लोपः स्यात् (पावा २, २,२४)। एस्थि. अपि यत्र कर्तरि क्तः तत्र कर्तुः गतेन प्रतियोगित्वाऽऽत्मकः संबन्धः 'गतमस्य' इत्येवं विग्रहवाक्ये निर्देश्यः । यत्र तु कर्मणि क्तः तत्र कर्मणो गतेनाऽनुयोगित्वाऽऽत्मकः संबन्धः 'गतमस्मिन्' इत्येवं प्रदर्श्य इत्यस्त्येवाऽपरो विवेकः ।

[b] पाभे. अभ्यवह्रियमाणः द्र. ।

[c] यनि. पाठस्त्रुटित इव (तु. सस्थ. टि. प्रतिप्रस्थाता)।

[d] सपा. अवगन्तोस्(:) <> अवगमाय <> अवगमः इति पाभे. ।

[e] विप. (हविस्-[पै.]), नाप. । गस. अप् प्र. थाथादि-स्वरः (पा ६,२,१४४) ।

[f] गस. कसुन्नन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ३, ४, १३; ६, १, १९७; २, १३९ ; तु. सपा. तै २,३,१,४ अवगन्तोस् [:] इति) ।

[g] विप. ([अवगणयत्-] शत्रु-) । गस. कर्तरि अजन्ते थाथीयः स्वरः [वैतु. वें. सा. च गत्यंशं विस्मारुकौ; PW. अव-गण- इत्यनेन संभेदुक इव ?; GW. MVG. (१४८) 'अवहीनः गणात्' इतीव कृत्वा प्रकुर्वाणौ पूप प्रकृतिस्वरस्याऽभावं प्रति पर्यनुयोज्यौ (तु. WNG. [१, ५४] WW. [१, १३])] । गत्यंशे अव > ओ इति नैप्र. द्र. (तु. WW. गपू.) ।

[h] पाभे. अतिगाहेत काठ २३,६ द्र. ।

[i] पाभे. उपेष मै १,२,१४ द्र. ।

[j] यङ्लुगन्तः धा. द्र. ।

[k] √गल् इत्यस्य वृत्तम् इति यत् सा. आह, तदप्यर्थाऽनुसंधानतः √गॄ (शब्दे) इत्येतत् पर्यवसानकमेव भवेद् इति ।

[l] पाभे. अवक्रामति क ३०,१ द्र. ।

[m] सपा. तै ५,४,६,६ मै ३.३,८ निगृह्णाति इति पाभे.।

[n] पाभे. अभिभवति काठ ७,९ द्र. ।

[o] पाभे. अन्तर्दध्यात् तै ५,५,७,१ द्र. ।

[p] पाभे. उपनृत्यति खि ५,१५,१३ द्र. ।

[q] तु. टि. (अपे [प √इ] > अपाय- >) अपाय-वत्-> -वान् ।

[r] सपा. परस्परं पाभे. ।

अव √घ्रा > जिघ्र, > घ्रापि, अवजिघ्रसि तै ५, ७, २६, १^{2}; अवजिघ्रताम् काठ १४, १; अवजिघ्र तै ५, ७, २६, १; काठ ४५, ४^{3}; अवजिघ्रतम् मै १, ११, ३; ७; अवजिघ्रत मा ९, ९; १९; का १०, २, ७; ३, १३; तै १, ७, ८, ४; ¶अवजिघ्रेत् तै ३, १, २, २; काठ २९, २; क ४५, ३.

¶अवघ्रापयति तै ३, २, ६, ३; ५, ७, १, ३; काठ १४, ७; २२, ८; ३०, ९; ¶अवघ्रापयेत् तै ७, १, ६, ६.

अवच- उच्च°.

अव √चक्ष्, > चक्षि, †अवचष्टे ऋ ८, ६२, ६; ९, ३८, ५; कौ २, ६२७; जै ३, ५२, ९; अव···चष्टे ऋ १०, ३०, २; अवचक्षि ऋ ९, ९७, ३३.

अवचक्षत ऋ ९, ७१, ९.

अवाचचक्षम् ऋ ५, ३०, २.

अव-चक्षाण- अभि°.

†अव-चक्षे[a] ऋ ४, ५८, ५; मा १७, ९३; का १९, १, ७; काठ ४०, ७, पै ८, १३, ५

अव √चर्, ¶अवचरति मै १, १०, १६; काठ ३६, १०; ¶अवचरन्ति तै ६, ४, २, ६[b]; अव^{2}···चरन्ति ऋ १०, ५९, ९; अवचरः पै १३, १२, १-१३?[c].

अव-चर- यज्ञ°.

*अव-चरन्त- > *अवचरन्त-क- > अवचरन्तिका[d]- -का[e] शौ ५, १३, ९; पै ८, २, ८.

अव-चारिन्- अन्तर्°, ग्राम°.

?अवचालूष[f]- -षयोः पै १६, १४८, ९.

अव-चाकशत्- अव √काश् द्र.

अव √चि > ϕअव-चिन्व(न्वत् >) ती[g]- -ती ऋ ३, ६१, ४.

अव √चृत्, †अव(चृत) ऋ १, २५, २१; काठ २१, १३; अवचृतेत्, अवचृतेत् ¶तै ६, १, ३, ८.

¶अव √छिद्, अव···छिनद्मि, अव(छिनद्मि) पै २०, ४९, ९^{2}; अवछिन्द्धि पै १९, २५, ७; अवच्छिन्द्यात् काठ २४, ८; क ३८, १.

अव···छिद्यते तै १, २, ५, ४; ३, २, १, १; २.

अव-च्छित्ति- अन्°

अव √जि > अव-जय- अन्°.

अव-जित्य पै १९, २१, २.

?अवजिघ्रमापः[h] मै ४, १४, १७.

अव √ज्वल् > ज्वलि, अवाजिज्वलन् पै २०, ५६, २.

अवट[i]- -०ट मा ११, ६१; का १२, ६, १; तै ४, १, ६, १; मै २, ७, ६; ३, १, ८; ४, ९, १; काठ १६, ६; -टः पै ११, ७, ६; -टम् तै ४, २, ५, ५^{2}‡; काठ ३७, १६¶; कौ २, ९५४‡; -टस्य कौ २, ९५३‡; -टे कौ १, ११७; २, ९५२; जै १, १३, ३; -टेषु खिसा १५, १०; मा १३, ७; का १४, १, ७; तै ४, २, ८, ३; मै २, ७, १५; काठ १६, १५; क २५, ६; पै १९, २२, ३. [°ट- यूप°, २लोहित°].

अवट्य, ट्या[j]- -ट्याभ्यः तै ७, ४, १३, १; काठ ४४, २; -ट्याय मा १६, ३८; का १७, ६, २, तै ४, ५, ७, २; मै २, ९, ६; काठ १७, १५; क २७, ५.

---

[a] गस. केनन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ३, ४, १४; ६, १, १९७; २, १३९)। पाप्र. तु *शन् प्र. (पा ३, ४, १५ ⌊वैतु. पाका. प्रभृ. सार्वधातुकत्वमात्रदृष्टयः एश्-प्रत्ययं निपातयेयुः, तच्चिन्त्यं स्वरविरोधप्रसङ्गात्⌋)।

[b] सपा. मै ४, ५, १ अवयन्ति इति पाभे.।

[c] ?अवचर > अभिचरे (अभि √चर् > लटि उपु १) इति शोधः (वैतु BKA. अव-चर- > -रः इतीव)।

[d] विप. (श्वाविध्- ⌊तु W. B.; वैतु MW. नाप. इति⌋)। झच् > अन्तः प्र. उसं. (पाउ ३, १२८)। चित्-स्वरः। ततः कुत्सार्थे कः प्र. (पा ५, ३, ७४) तत्-स्वरश्च। स्त्री. टापि कात् पूर्वस्याऽत इत्वं द्र. (पा ७, ३, ४४; वैतु. PW. W. प्रभृ. <अवचरन्तीका- इति)।

[e] सपा. ऋ १, १९१, १६ प्रवर्तमानकः इति पाभे.।

[f] नाप. (⌊प्रकरणतः⌋ अङ्ग-विशेष-)। व्यु. ?

[g] गस. शत्रन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या। स्त्री. ङीपः उदात्तता च द्र. (पा ६, १, १७३)।

[h] अवजिघ्नमानः इति शोधः (तु. तैब्रा ३, ७, १२, ३ तैआ २, ४, १ प्रभृ. उपजिघ्नमानः इति, शौ ६, ११८, १ उपलिप्समानाः इति, पै १६, ५०, ३ अभिलिप्समानाः इति च पाभे.)।

[i] गस. अव + √अट् + अच् प्र. थाथादि-स्वरश्च (पा ६, २, १४४; निघ ३, २३ तदुपरि दे. च) शकन्ध्वादित्वेन पररूपत्वम् (तु. टि. =२अवत-)। सपा. अवट- <> २अवत- ⌊ऋ. प्रभृ.⌋ इति पाभे. यथायथं द्र.।

[j] विप. (२अप्-, रुद्राणामन्यतम-)। तात्रभविकः यत् प्र. (पा ६, १, १८५)। तित्-स्वरः।

?अवड्डयि पै १७,२८,३.

अवत्- √अव् द्र.

†अवत[a]- -तः ऋ ८, ४९, ⌊६; ५०, ६⌋; खि ३,१,६;२,६; -तम् ऋ १,८५,१०;११;११६,९;१३०, २; २, २४, ४; ३, ४६, ४; ८, ७२, १०; १२; १०, १०१, ५-७; मा ३३, १९; ७१; का ३२, २, २; ६, २; काठ ३८, १४; -तस्य ऋ ८, ७२, ११; -ताः ऋ ४, ५०, ३; शौ २०, ८८,३; -तात् ऋ १, ११६, २२; -तान् ऋ ८, ६२, ६; १०, २५,४; -तासः ऋ १, ५५,८; -ते ऋ ४,१७,१६.

?अवत- -त खि १, ४,८.

अव √तन्, अव···तनोमि शौ६,४२, १;२; पै ४,२१,३; १९,८,१०; अव···तन्मसि मा १६,५४-६३; का १७,८,८-१७; तै ४,५,११, १;२; मै २, ९,९^{१०}; काठ १७, १६^{१०}; क २७, ६^{१०}; †अव··· तनुष्व ऋ २,३३,१४; मा १६, ५०; का १७,८,४; तै ४,५,१०, ४; मै २,९,९; काठ १७, १६; क २७,६; †अव···तनुहि ऋ ४, ४, ⌊५; ८, १९, २०; १०, ११६,५⌋;१०,१३४,२; मा १३, १३; १५, ४० ; का १४, १, १३ ; १६, ५, २२ ; तै १, २, १४, २; मै २, ७, १५; काठ १६, १५; क २५, ६; कौ २, ४४२ ; ९१० ; जै ३, ५६, १७; अव···तनु शौ ७, ९०, ३; पै २०, २९, ३^{२}[h]; ¶अवा-(व-अ)तनोत्[c] मै २,५,२.

अव(तन्यताम्)[d], अव(तन्येताम्)[e], अव (तन्यन्ताम्) शौ ६,६५,१; पै १९,११,११.

अव-तत- -तः[f] पै १,६७,३; -तम् शौ २,७,३.

अवतत-ध(नुस्>)न्वन्[g]- -न्वा मा ३,६१; का ३, ८, ६; तै १,८, ६, २; मै १, १०, ४; २०; काठ ९, ७; क८,१०.

अव-तत्य मा १६, १३; का २७, १, १३; तै ४,५, १,४; मै २, ९, २;९; काठ १७,११; क१७, १; पै १४, २,१४.

अव √तप्, अवतपति शौ १२, ४, ३९; पै १७,१९,९.

¶अव √तम् > अव-तान्त- -न्तम्[h] तै ५, ६,३,२.

*अव-तर[1]- > अवतरम्[j] ऋ १,

---

[a] मौस्थि. जलाऽजलवत्तानैरपेक्ष्येण निम्नगते गर्त्तात्मके भूप्रदेशे वृत्तिमुपादाय ⌊तु. पंजा. टोआ⌋ अव + *अत्- (< √अत् < √*अर्त् ⌊गतौ⌋ इति गस. इति कृत्वा शकन्ध्वादित्वं च कृत्-स्वरः प्रकृत्या च द्र. [तु. या. (५, २६; १०, १३), दे. (३, २३); वैतु. सा. (ऋ १, ८५, १० उप. < √तन् (तमनु अवट- इत्यत्र रूपान्तरमात्रे प्राति. मूर्धन्यादेशो दुर्वचः स्यात् । मौस्थि. तकारात् पूर्ववर्तिनो रेफस्याऽलाभे मूर्धन्यादेशे निमित्ताऽभावादित्यभिसंधेः), WW. (१, २२५) कूपवैशिष्टयवतीं सतीं वृत्तिमुपादाय जलस्रोतस्तया प्रवृत्तिमुपकल्पमानः सन् √*(अ)वद् 'उन्दने' इत्यतः व्युत्पादुकः] ।

[b] सकृत् सपा. शौ ७,९५,३ नि···तनु इति पाभे. ।

[c] °ले वातनोत् इतीव पाठः (तु. Sch. सात.) ? > °लेऽवा° शोधः । सपा. काठ १२, १३ अवातिष्ठत् इति पाभे. । [d] तु. सपा. शौ ६,४२,२ ।

[e] वैतु. सा. आयता इत्येतत् पदं प्र२ सत् प्र३ इति कृत्वा तत्परं पृथग् वाक्यं कुर्वाणः ।

[f] सपा. शौ ६,१३६,३ अवपद्यते इति पाभे. ।

[g] विप. (रुद्र-) । बस. समासान्तः अनङ्ङादेशः पूप. प्रकृतिस्वरश्च (पा ५,४,१३२;६,२,१) ।

[h] सपा. काठ २९, ७ क ३९,५ तान्तम् इति पाभे. ।

[1] व्यु. च वा. च कृते तु. अन्तर- इति । एतदुपजीव्यैव नाउ, क्रिवि. संपद्येतेति कृत्वा तत्रौपयिकतया सुकल्पमेतत् प्राति. द्र. । अद्याऽपि पंजा. औतर- इत्येतच्च व्यवह्रियमाणं सद् अस्य कल्पनामात्रतामतिक्रान्तामैतिहासिकीं सत्तामेवोपोद्बलयेदिति दिक् । पाप्र. अप्येतत् सिद्धं भवति । अव्य. द्रव्यप्रकर्षेऽद्रव्यप्रकर्षे च समानं तरपि सिद्ध एवाऽद्रव्यप्रकर्षे नामनिष्पन्नात् प्राति. द्रव्याऽऽत्मकानां नाप. विप. असतोऽद्रव्याऽऽत्मकानां ततो भिन्नानां (=विप. क्रिप. च) विप. सतः अमु च आमु च प्र. अनुशिष्टौ भवेयातामिति । एस्थि. सन्यायेषु प्राति. अयं विषय-विभागो भवति । यदा तानि द्रव्यप्रकर्षमाचक्षीरंस्तदा तेषु तरपि या प्रकृतिस्तत्र स्वर इति । यदा च तान्यद्रव्यप्रकर्षमाचक्षीरन्, तदा तेष्व् अन्तोदात्त इति विकल्पेन दीर्घोपधत्वं चेति । प्रकृते च संकेत्यमानः आम् प्र. मूलतः अस. सुभिक्षायमाणात् अम् इत्यतोऽभिन्न एव स्यादित्यप्यनुसंधेयं द्र. ।

[j] नापू. भेदाऽभेदौ नापू. टि. गतार्थौ द्र. ।

१२९,६.

अव-तस्थिवस्- अव √स्था द्र.

अवतु- √अव् द्र.

¶**अव √तृद्**, अ॒वातृणत्[a] मै १,९, ३; काठ ९,११^{२}.

अव √तॄ, >तर्.>तिर्.>तारि, अ॒वतर[b] मा १७, ६; का १८, १,७; मै २, १०, १; काठ १७, १७; क २८,१.

¶अ॒वतिरति तै ६, १, १०, १; काठ २४, ६^{२}; क ३७, ७^{२}; अ॒व····तिर ऋ १०, १३३, ५[c]; अ॒वातिरत् ऋ ६, ९, १; शौ ५, १८, ११[d]; अवा॒तिरत् ऋ १, १०१, ५; †अ॒वातिरः ऋ १, ११, ७; ८, ९६, १७; शौ १०, १३७, ११; †अवा॒विरः ऋ ⌊१, १३१, ४^{२} (१७४, २; ६,२०, १०)⌋; शौ २०, ७५, २^{२}; †अ॒वातिरतम् ऋ १, ९३, ४; १५२, १; मै ४, १४, १०; ¶अ॒वतिरेत् तै ६,१,१०,१. †अ॒वतारीः ऋ ६, २५, २; मै ४, १४,१२. अ॒व····तारयन्ति शौ ७, ११२,१.

अव-तारिन्- ग्राम°.

?**अव-तीर्य(र्य॒त् >)ती॒°-** -ती शौ १९,९,८.

अ॒व-तोका[f]- -काम् मा ३०, १५; का ३४,३,२; शौ ८, ६,९; पै १६, ७९,९.

अवत्-कु॒-, अ॒वत्तर- √अव् द्र.

अव √त्सर्, अ॒वत्सरत् ऋ १,७१,५.

अव-त्सार॒[g]- -रस्य ऋ ५,४४,१०.

अ॒-वदत्- -दतः ऋ १०,११७,७; -दते तै ७,५, १२,१; काठ ४५,३.

?**अवदंत्य**[h] पै ६,३,९.

अव √दय्, ¶अ॒वदयते तै ६,३,१०, ५; मै १, ७, ५; काठ ९,२; क ८,५; अ॒वदये शौ १६,७,११.

अव √दह्, अ॒वादहः ऋ १,३३,७.

अव √दिश्, अ॒वदिदिष्टन ऋ १०, १३२, ६; अ॒वदेदिशम् ऋ ८, ७४,१५.

अव √दुह्, अ॒व···धुक्ष॒स्व ऋ ८, १३, २५[i]; अ॒वधुक्षत ऋ ६, ४८,१३[j].

अव √दॄ, अ॒वदर्षत् ऋ ९,७४,७.

?**अ॒वदेदिशम्**[k] ऋ ८, ७४, १५.

?**अवदेन** पै २०, ३८, ३.

अव √दो(बधा.), ¶अवद्य॒ति तै २, ६, ६, ५; ६, ३, १०, ४; ४, १, ४; मै १, ११, ९^{२}; ३, १०, २-४; ¶अ॒वद्यति तै २, ३, २, २; ६, २; १३, ३; ४, ११, ५; ६, ६, ५^{२}; ३, ४, १, ४; ५, ७, १; ६, २, २, २; ३, १०, ३^{२}; ४^{२}; ६; ४, १, १^{३}; ४; मै १, १०, १८; २, १, ९; २,२; ३, ७; ४, ५; ३, ९,६^{२}; १०, २; ३^{१९}; ४; काठ ११, १; १२, १^{२}[l], ४^{२}; १३, १०; २३, ८[m]; २९, २^{२}; ३६,१३; क ४५, ३^{२}; ¶अ॒व···द्य॒ति मै

---

[a] सपा. तैब्रा २,२,३,१ उ॒दतृणत् इति पाभे. ।

[b] पाभे. अ॒वत्तरः शौ १८, ३,५, °त्तरम् तै ४,६,१,२ इति च द्र. । [c] पाभे. अ॒प···तिर द्र. ।

[d] सपा. पै ९,१९,६ इवाचरत् इति पाभे. ।

[e] अ॒वतीर्यंती॒ः इति शंपा. सात. मुपा. च चिन्त्यो भवति । बहुवचनस्य दुरन्वयप्रसङ्गात् । अथाऽपि गतिपूर्वस्यैकपदात्मकस्याऽस्य द्वैस्वर्यं दुरुपपदं भवति । यत्तु अवती॒र्यंती इति ?w. शोधयामास (तु. MW.), तद् अन्यथा साधीयोऽपि स्वरतो दुष्टं भवति । स्त्रियां शतुरनुमः (पा ६, १, १७३) इत्यनुशिष्टस्य नदीस्वरस्य चारितार्थ्याऽऽकाङ्क्षित्वात् । अवदीर्यंती इति सा. शिश्रावयिषन् समस्तैकपदतां तावत् समर्थयेत् । उपलभ्यमानसाक्ष्यान्तरात् तु प्रतीयेत यथाऽत्र मूलतः भू॒माः अवते॒ यती॒ः इत्याद्याकारिका काचिच्छ्रुतिरभूदिति । तत्र यमु. द्वैस्वर्यं च पपा. द्वैपद्यं च (अ॒वतीः । यती॒ः इत्यकारकः मूको. पाभे. घ) कामपि पुष्टिं कलयेयुरिति विविञ्चन्तु सुधियः ।

[f] विप. (⌊अवस्रुत-गर्भा-⌋ स्त्री- वा गो- वा)। बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६, २, १) ।

[g] व्यप. (ऋषि-) । व्यु. ?

[h] पाठः? अवदन्त इति वा अवदन् ते इति वा शोधो विमृश्यः ।

[i] यथा नाउ. स्थ. भ॒रद्वाजाय इति च १ श्रूयते, एवमिहाऽपि नः इति च ३ भवतीति सुवचम् (वैतु वें. PW. प्रभृ. च अ॒व ⌊<√अव्⌋ इति लोटि मपु१ इतीव कल्पयन्तो वाक्यान्तरं च प्रकुर्वाणाः नितराम् उपेक्ष्याः ⌊तु. सा.⌋ ।

[j] तु. स्क. वें. सा. PW. MW.; वैतु. GW. गत्यभावं मन्वानश्चिन्त्यः ।

[k] शोधस्य कृते तु. टि. शु॒विष्ठात् ।

[l] व्युद्यावद्यति > सपा मै २, ३, १ व्यू॒हति इति, समवद्य॒ति इति च पाभे. ।

[m] सपा. मै ३,७,१ समव॒द्यति इति पाभे. ।

४, ८, ९; ¶अवद्यन्ति तै **२**, ६, ६, ५; ¶अवद्यन्ति तै ५, ३, १२, २; ६, ६, ४; **६**, ३, ७, ४; **७**, ४, ९, १; काठ **१४**, ९^{२}; **२६**, ७[a]; क **४१**, ५[a]; ¶अवद्येत् तै **२**, ६, ८, ४; **३**, ४, १, ३^{२}; मै **२**, १, ९; **३**, १०, ३; **४**, ८, ९^{२}; ¶अवद्येन् तै २, २, ११, ३; ५, ३, ५; ६, ८, ४; **३**, १, ३, २; ४, १, ३; मै **२**, १, ९; २, ५; **४**, ८, ९^{२}; काठ **१०**, ११; **११**, १^{२}; **१२**, ५; **१३**, १०^{४}; **३०**, १; क **४६**, ४. अव···दिषीय ऋ २, ३३, ५; ¶अवादात् मै **३**, १०, ४; अव^{२}···अदिमहि?[b] तै **१**, ८, ६, २; मै **१**, १०, ४; २०; काठ **९**, ७; **३६**, १४; क ८, १०; अव^{२}···अदीमहि[b] मा **३**, ५८; का **३**, ८, २.

¶**अव-त्त**[c]- -त्तम् तै **६**, ३, १०, ४; मै **३**, १०, १; ३^{५}; काठ **१३**, १०; -त्तानाम् खि **५**, ७, २, ६; मा **२१**, ४३-४५; का **२३**, ५, ३^{३}; मै **४**, १३, ७; काठ **१८**, २१. [°त्त- अन्°, चतुर्°, सकृत्°].

¶**अव-दान**- -नम् तै **३**, १, ३, २; मै **३**, ४, ३; १०, ४; **४**, ८, ९; काठ **११**, ४; -नानाम् तै **६**, ३, १०, ५; -नानि तै **६**, ३, १०, **३**; मै **३**, १०, ३^{२}; **४**, ८, ९^{२}; काठ **१३**, १०; **२६**, ८^{२}; **३०**, १; क **४१**, ६^{२}; **४६**, ४; -ने काठ **११**, १; -नेषु काठ **१३**, १०; -नैः तै **६**, ३, १०, ५; मै **३**, ९, ५^{२}; काठ **२१**, १२. [°न- १हस्त°].

अवदान-त्व- -त्वम् तै **६**, ३, १०, ५.

अवदानीय- अन्°.

¶**अव-दाय** तै **२**, २, ११, ३^{२}; ६, ८, ४; **६**, १, ४, ५; ३, १०, ४; मै **१**, १०, १८; **३**, १०, ३^{२}; काठ **११**, १; **३६**, १२.

अव-दीयमान- -नस्य तै **६**, ३, १०, ३; -ने काठ **९**, १४.

¶**अव-देय**- -यम् तै **२**, ५, ३, ४; मै **३**, १०, १.

¶**अव-द्यत्**- -द्यन् तै **२**, २, ११, २^{२}.

अ-वद्य[d]- -द्यम् ऋ **४**, १८, ५; ७; **५**, ५३, १४; ८, ६८, १९; **१०**, १४, ८; मा **६**, १७‡[e]; मै **१**, २, १; शौ **७**, ९४, ३‡[e]; **१८**, ३, ५८†; पै **१**, ३३, ३‡[e]; **४**, २५, ५[f]; **६**, ३, ९; १०; **१७**, २३, १‡[e]; -द्यात् ऋ **१**, ९३, ५; ११५, ६; १६७, ८; १८५, १०; **३**, ३१, ८; **४**, ४, १५; ⌊**६**, १५, १२; **७**, ४, ९⌋; **७**, १२, २; मा **४**, १५; **३३**, ४२†; का **४**, ५, ७; **३२**, ३, १३†; †तै **१**, २, १४, ६; **२**, ३, १४, २; †मै **४**, १०, १; ११, ५; १४, ४; †काठ **४**, १६; **६**, ११; †कौ **२**, ६५५; †जै **३**, ५४, ५; शौ **२**, १०, ६[g]; **५**, ६, ८; **१२**, २, ४७; ४८; पै **१**, १०९, २; **२**, ३, ५; ७०, ४; **६**, ११, १०; **१७**, ३५, ५; **१९**, ८, २; -द्यानि ऋ **६**, ६६, ४; शौ **५**, ११, ७; पै ८, १, ७; -द्ये ऋ ८, ८०, ८. [°द्य- अन्°, आरे°, गुहत्°].

अवद्य-*गोहन[h]- -°ना ऋ **१**, ३४, ३.

---

[a] सपा. मै **३**, ९, ५ उपसाद्यते इति पाभे. ।

[b] दकारादुत्तरमीकारोऽपि पठ्यते (तु. पाभे.) । उ. म. च (मा.) सा. च (का.) √अद् इत्यस्य शुद्धं वा लुप्तणिच्कं वा वृत्तमाहुः (तु. PW.; वैतु. भा. सा. K. च ⌊तै.⌋ यनि. इति ⌊तु. काश्रौ. ५, १०, १२ प्रकृताज् जपात् पूर्ववर्तिनो यजुषोऽवदानहोमे विधानं कुर्वन्) । यद्वा दकारस्य स्थाने धकार एव मौलिकः स्यात् (तु. संटि. मै. क. च) इति कृत्वा नेदं यनि. न वा √अद् इत्यस्य वृत्तं किं तर्हि < अव√धा इति द्र. । तथाहि, जप्यत्वेन काश्रौ. (५, १०, १३) मन्त्रस्याऽस्य विनियोगो भवति । तस्याऽर्थस्य च अव√धा इत्यनेन नेदीयानिव संबन्ध इत्यभिसंधिः (तु. अव√धा इत्यस्य लुङ्वृत्तं एतत् रूपम्) । सपा. °दिमहि (तैब्रा **१**, ६, १०, ४ आपश्रौ प्रभृ. च)<>°दीमहि (माश २, ६, २, ११ काश १, ६, २, ६ प्रभृ. च)<>द्राश्रौ **१३**, २, १३ लाश्रौ ५, ३, ५ अव···अयक्ष्महि इति पाभे. ।

[c] गस. उप. कर्मणि क्ते धा. त् आदेशोऽनन्तरगतिस्वरश्च (पा **७** ४, ४७; ६, २, ४९) ।

[d] विप., नाप., भाप. । तस. अन्तोदात्तः (पा **६**, २, १६०) ।

[e] पाभे. दुरितम् ऋ **१०**, ९, ८ द्र. ।

[f] पाभे. २?अमति-> -तिम् शौ **४**, १०, ३ द्र. ।

[g] सपा. तैब्रा **२**, ५, ६, २ आपमं **२**, १२, ९ अवत्यै इति पाभे. ।

[h] विप. (अश्विन्-) । उस. उप. ल्युः प्र. कृत्स्वरश्च प्रकृत्या (पा **३**, १, १३४; ६, १, १९३; २, १३९) ।

- **अवद्य-प-** मिथस्°.

अवद्य-भी[a]- -भिया[b] ऋ १०, १०७,३.

अवद्य-व(त् >ती[c]- -त्याः शौ ७, १०८,१; पै २०,३,५.

अव-द्युत्- अव√दो द्र.

अव√द्रा > अव-द्राण- अन्°.

अ-वध[d]- -धम् ऋ १,१८५,३.

अव-धर्ष्य- अव√धृष् द्र.

अव√धा, > दधा, ¶अवदधाति तै २, ३, १३, ३; ५,१, ९, ५^{२}; २, २, ५; ६, १, ७, २; मै ३, ९, ३[e]; काठ ११, ८; १४, ७; १९, १०^{२}; २४, ५^{१}; २७, ५; क ३०, ८; ३७, ६^{४}; ४२, ५; ¶अवदधाति मै ४, ६, २; काठ २४,५; अव···दधाति पै ३,१, ३[f]; ¶अवदधति मै १,११, ७; अवदध्मः शौ १९, ७२, १; पै १९, ३५, ३; अवधेहि शौ ९, ५, ५[g]; पै १६, ९१, ३[h]; अव···धेहि[i] मा २३, २१; का २५,६,१; ¶अवादधात् मै १, ६, १२; अव···अधत्तम् ऋ १, १८०, ३; ¶अवदध्यात् तै ५, १, ९, ३; ४^{१}[j]; मै ३, १, ९^{२}; काठ १९, १०^{४}[j]; क ३०, ८^{५}[j]; ¶अवदध्यात् तै ६,१,७,२. अवदधुः शौ ५,३१,८; †अवाधुः ऋ ४, १३, ४; मै ४, १२, ५; काठ ११. १३; अवाधुः ऋ १, १५८, ५

¶**अव-धाय** तै ३, २, ६, ३; ६, १,७,१; ३, ११, १; ४,२, २; मै १, ६, १२; ३, ७, ५^{१}; ८, २;१०, ३; ४, ८, २; ७; काठ ३७,१६. [°य वि°].

अव-धि[k]- -धिम् पै १५,१६,१.

अव-धीयमा(न >)ना- -ना शौ १२,८,३; पै १६,१४४,३.

¶**अव-धेय-** -यः मै १,८,५^{२}.

अव-हित,ता- -तः ऋ १, १०५, १७; -†तम् ऋ १०, १३७,१; मै ४, १४, २; शौ ४, १३, १; पै ५ १८, १; -¶ता तै १,७, १, १.

अव-धा[l] मै ३,२,१.

अव√धाव्, †अवधावति ऋ १, १६२, ११; मा २५, ३४; का २७,१३,३; तै ४, ६, ८, ४; मै ३,१६,१; काठ ४६,५; शौ २, ३,१$.

?**अवधिकम्**[m] पै ९,६,६.

अव√धी > दीधी, अवदीधेत् ऋ १०,१४४,३.

अव√धू, अव···धवन्त ऋ ६, ४७, १४.

अव···दुधुवीत ऋ ८,७०,११. अवधूनुते शौ ५ १९, ७; पै ९,१८, १०; ¶अवधूनुते मै ३, ९, ५; अव··धूनुते शौ १९, ३६,४; ¶अवधूनोति तै २, ४, १०, ३; काठ ११, १०, ¶अवधून्वते मै ३, ९,५^{२}; अवधूनुषे ऋ १,७८,४; अव···धूनुषे ऋ १०, १३४, ४[n]; जै ३, ३३, १७‡[o]; अवधून्वे पै २०, २१, ७; अवधूनुष्व शौ १९, ४६, २; पै ४, २३,२; १३, ३, १०; १९, ३२, ८; ३६, १०; अव · धूनुहि ऋ १०, १३४, ३[o]; अवधूनुत > ता ऋ १०, ६६, १४; ¶अवाधूनुत काठ १२,३; †अव···अधूनुथाः ऋ ८,१४,१४; शौ २०,२९,४.

अवाधूष्ट पै १६, १५०, २; †अव···अधूषत ऋ १, ८२,२; मा ३, ५१; का ३, ७, १; तै

---

[a] तस. सास्व. (पा ६,१,२२३)।

[b] अनित्यसमास इति कृत्वा वा. विभक्ति-स्वर-विकल्पः द्र. (पा ६, १, १६९ [वैतु. L ३८१ समास-नित्याऽनित्यत्वपरं विवेकमुपेक्षमाणः सन् समासाऽभावमिवाऽतिदेशुकः । भवतु वाऽनित्यसमासवृत्तिस्वरवैशेष्यस्य मौस्थि. तदुक्तैवोपपत्तिः । तथापि यनि. हान्यदर्शनादिति दिक्])।

[c] तु. टि. अदिति->आदित्य-वत्-।

[d] विप. (अदितेः दात्र- [=दान-]) । बस. अन्तोदात्तः (पा६,२,१७२; वैतु. GW. तस. इति वदंश्चिन्त्य-स्वरः)।

[e] सपा. काठ २६,५^{२} क ४१,२^{१} अवहरति इति पाभे.।

[f] सपा. शौ ३,४,२ संचरातै इति पाभे.।

[g] पाभे. अभिधेहि पै १६,९७,४ द्र.।

[h] सपा. शौ ११,१,२३ उपधेहि इति पाभे.।

[i] सपा. तै ७, ४, १९, १ काठ ४४, ८ उद्···धेहि इति पाभे.।

[j] सपा. मै ३,१,९^{२} आहरेत् इति पाभे.।

[k] गस. उप. किः प्र. (पा ३,३,९२)।

[l] प्रकाराऽर्थे धाल् प्र. उसं. (पा ५, ३, २३)। लित्-स्वरः । शेषं तु. टि. विश्व-धा, ह ।

[m] अवधिषम् इति अभैत्सम् इति चेह पूर्वार्धोत्तरार्धादौ शोधौ यक. विमृश्येयाताम् ।

[n] अनुपसृष्टं योगं मन्यमानौ PW. GW. उपेक्ष्यौ ।

[o] सपा. अव···धूनुषे<>अव···धूनुहि इति पाभे.

१,८,५,२; मै १, १०, ३; काठ ९,६; क ८, ९; कौ १, ४१५; जै १,४०,७; शौ १८,४,६१.

अव-धूत,ता- -तम्[a] मा १, १४; १९; का १, ५, १; ७,१; तै १, १, ५,१; ६, १; मै १, १, ६; ७; ४, १,६;७; काठ १, ५; ६; ३१, ४; ५; क १, ५; ६; ४७, ४; ५; -ता[b] मै १, १, ६; ७; काठ १, ५; ६; ३१, ४; ५; क १, ५; ६; ४७, ४; ५; -ताः[b] मा १, १४; १९; का १, ५, १; ७, १; तै १, १,५,१;६,१.

अव-धून्वान- -नः ऋ ६,४७,१७.

अव √धृष् > अव-धर्ष्य- अन्°.

अव-धेय- अव √धा द्र.

अ-वध्य[c]- -ध्यम्[d] मा ८, ४६; १७, २४; तै ४, ६, २, ६; मै २, १०, २; काठ १८, २; क २८, २; पै ३, २७,२; -ध्यस्य काठ ११,५.

अवध्या(ध्य-अ)द[e]- -दम् पै ६, १४,१.

? अव-ध्र[f]- -ध्रम् ऋ ७,८२, [१०; ८३,१०].

अव √ध्वस्, ध्वंस्, अवदध्वसे ऋ १०,११३,७.

अव-ध्वंस[g]- -सः शौ ५, २२, ३; पै १३,१,४.

अव √नक्ष्, अवनक्षथः ऋ १, १८०,२.

अव √नम् > अव-नत- उप°.

अव √नश्(अदर्शने) > नाशि, अव··· नाशय खि ४.५,६.

अव √नह् > अव-नद्ध- -द्धम् ऋ १,११६,२४; शौ ९,३,८[h].

अवनि- √अव् द्र.

¶अव √निज्, अवनेनिक्ते मै ३, ६, ९; ४,५, ३; काठ ३१, ३; क ४७, ३; अवनेनिक्ते मै ३, ४, ९; अवनेनिजते मै ३, ६, ९; अवनेनिजीत मै १,५,७; ३, ६, ९; ४,२,१; काठ २३,५

अव-निज्य मै १, ४,५; ४, २, ३; काठ ८,९; ३१,१५; क ७,५

अव-नेग- प्रातर्°.

अव-नेजन- १हस्त°.

अव-नि √धा, अवनिदध्मसि[i] पै १, ६८,४.

अव √नी, ¶अवनयति तै ६, १, ६, ५; २,१०, ३^{२j}; ११, २^{२j}; ३, ४, १^{२j}; ५,२,३; मै ४, ६.५^{१}; ६^{३}; काठ २७, १०; २८, १^{५}; क ४४, १^{५}; ¶अवनयति तै ६, ५, २, २; मै ४, ६, ९; ८, ९; ¶अवनयन्ति काठ २३, १०; क ३७, १; अवनयामि मा ५, २५[k]; ७, २५‡[l]; का ५,६,४[k]; ७, १०, ३‡[l]; तै १, ३, २,२[k]; मै ४,९,१०; ‡अव··· नयामसि[l] तै ३,२, ८,६; मै १,३, १५[m]; काठ ३५,७; क ४८,९; शौ ७,९९, १; ¶अवनयेत् तै ६, ५, १,४; ५^{२}; मै ४,६,५^{३}; काठ २७,१०^{३}; २८, १^{२}; ३५, १६^{३}; १९; क ४४, १^{२}; ४८, १४^{३}; १७; ¶अवनयेत् मै ४,६,६.

अवानैः पै १९,१५,११[n].

अव-नीत- -तम् ऋ १, ११६, ८; -ताय ऋ १, ११८,७.

¶अव-नीय मै १, ८, ३; काठ ६, ३; क ४,२^{२}.

¶अव-नीय[o]- -यः तै ६, ५,२,३^{३}; मै ४,६,६.

अव √नु, अव···नवन्ते ऋ ९, ८६, २७.

अव-नेग-, अव-नेजन- अव √निज् द्र.

---

[a] पाभे. पुरापूतम् द्र. ।

[b] पाभे. यक्र. पुरापूता, °पूताः द्र. ।

[c] तस. अन्तोदात्तः (पा ६,२,१६०) ।

[d] पाभे. अयुध्युम् द्र. ।

[e] अबद्धयादम् इति मुपा.? यनि. शोधः द्र. । उप. कृते तु. टि. अन्नाद- ।

[f] व्यु.? पपा. नावग्रहः । नञ्-पूर्वः तस. उप. च ?वध्र- इति कर्तरि < √वध् इति सा. प्रमृ. । तथा सति चार्त्रादिषु उसं. (पा६,२,१६०) । बस. उप. च उक्तादेव धा. *वध्र- इति भावे निष्पन्नमिति कृत्वाऽन्तोदात्त इत्यूर्जीयान् पन्थाः । यद्वा यनि. विभागे *अव √धृ + कर्तरि कः प्र. इति कृत्वा गस, थाथादि-स्वरः ।

[g] गस. उप. घजन्ते थाथादि-स्वरः ।

[h] सपा. पै १६,३९,८ अपिनद्धम् इति पाभे. ।

[i] पाभे. अधिनिदध्मसि शौ ६,१३८,३ द्र. ।

[j] सकृत् सपा. काठ २५,१० प्रमृ. अवसिञ्चति इति, मै ३,८,९ प्रोक्षति इति च पाभे. ।

[k] रूपा. काठ २,११ प्रमृ. अवसिञ्चामि इति पाभे. ।

[l] पाभे. अभि···मृणामसि ऋ १०,१७३,६ द्र. ।

[m] वः···नयामसि इति पाठः? यनि. शोधः (तु. सस्थ. टि. वः) ।

[n] शौ २,७,१ प्र √णिज् > प्राणैक्षीत् टि. अपि समावेश्यमिदं स्थ. द्र. ।

[o] गस. उप. कल्काऽविषयत्वेऽपि क्यप् प्र. उसं. कृत्-स्वरश्च प्रकृत्या (पा ३,१,११७;६,२,१३९) ।

अव √पत् (गतौ), > पाति, अव··· पतन्तु ऋ १०, १३४,५.

अवपतिष्यति पै १६, ५६, १; २; ५.

अव···पातय पै १६, ८०, ७.

†**अव-पत(त् >)न्ती-** -न्तीः[a] ऋ १०, ९७, १७; मा १२, ९१; तै ४, २, ६, ५; मै २, ७, १३; काठ १६, १३; क २५, ४; पै १३,१३,८.

अव √पद्, > पादि, अवपद्यते ऋ ४,१३, ⌊५; १४,५⌋; ६,५४,३; मै १,५,९¶; काठ २८,६¶[b]; क ४४,६¶[b]; अवपद्यते तै ५,५,१, ६¶; शौ ६, १३६, ३[c]; ¶अवपद्यन्ते तै ६, ३, ९, ५; मै १, ८, ६; ४, ५, ६; अवपद्यन्ते मै ३,१०,१¶; शौ ५, १७, ७; पै ९, १५, ७; अवपदाति ऋ ९, ७३,९; अव···पद्यताम् शौ १, ११, ४-६; पै १, ५, ५; अवपद्यन्ताम् शौ ८, ८, २०; पै १६,३०, १०; अवापद्यत मै १, ६, १२¶; अवापद्यन्त मै ४,६, ३¶; ¶अवपद्येत मै १,६,८. अवपेदुः मै ४, ६, ३¶; अवपत्स्यते पै १६, ५६, १२; ¶अवपत्स्यन्ति काठ २९,१; क ४५, २; †अव पदीष्ट ऋ ७, १०४,१७; शौ ८,४,१७; पै १६, १०, ७; अवपादि ऋ १, १०५, ३; शौ ८, ६,२०; पै १६, ८१, १; ¶अवापादि मै १, ८, ६[२]; अवपत्थाः शौ ८, १,४; पै १६, १, ४; अवपत्सि[d] शौ ६,१२०, २; पै १६,५०,१०.

अवपादय शौ ९,२,१०; पै १६, ७६, ९; अव···पादय शौ ८, ६,१६.

†**अव-पदस्(:)** ऋ २, २९, ६; मा ३३,५१; का ३२, ४, ३; मै ४,१२,६.

अव-पदयमा(न >)ना- -नाम् शौ ५,१७,४; पै ९,१५,४.

अव-पन्न[e]- -न्नेभ्यः तै ७, ३, १९, १; २०, १; काठ ४३, ९; १०. [°न्न- कीट°, स्वयम्°].

अव-पाद- -दात् काठ ३३, ६[१]. [°द- अन्°].

अव √पश्, अवपश्यते[f] शौ ९,४,१९; अवपश्यति ऋ ८, ६, ⌊(१, २५,११) ९९⌋; अवपश्यामि[g] मा १,३०; का १,१०,२; काठ १, ६; १०; ३१, ५; क १, ६; १०; ४७, ५; अवपश्यत् पै ३, ८, २; अवपश्यत ऋ १०,१७९, १; शौ ७,७५,१†; १८,४,३७; ¶अवापश्यत् मै ३,७,८.

†**अव-पश्यत्-** -श्यन् ऋ ७, ४९, ३; तै ५, ६, १,१; मै २, १३, १; शौ१, ३३,२; पै १,२५,२$; १४,१,३.

अव √पा (पाने) > †**अव-पान-** -नम् ऋ ७, ९८,१; ८, ४,१०; १०, ४३,२; शौ २०, १७, २; ८७, १; -नात् ऋ १०, १०६, २; -नेषु ऋ १,१३६,४.

अव √पू > अव-पूत- नख°.

अव √पृच् > अव-पृग्ण- अन्°.

?**अवप्रभ्रंशन**[h]- -नम् शौ १९, ३९, ८.

अव-प्रे(प्र √इ) > अवप्र-यत्- -यन्[i] तै ४,४,९,१.

***अव √बाढ्**[j] > **अव-बाढ-** -ढः तै १, ३, २, १; काठ २,

---

[a] पाभे. ए(आ √इ) > आयतीः शौ ६,१०९,२ द्र.।

[b] सपा. तै ६ ५,६,५ आपश्रौ १३,९, ५-१० प्रस्कन्देत् इति पाभे.।

[c] पाभे. अवततः द्र.।

[d] सपा. तैआ २,६,२ विवित्सि इति पाभे.।

[e] प्रास. पूप. प्रकृतिस्वरम् उसं. (पा ६,२,६१ ⌊तु. टि. अवगत- अपि⌋)।

[f] सपा. पै १६,२५,९ विपश्यतु इति पाभे.।

[g] पाभे. प्रतीक्षे टि. समावेशोऽस्य द्र.।

[h] पाठः (न। अव-प्र-भ्रंशनम् ⌊तु. सा. RW.⌋) ? नावः, प्रभ्रंशनम् इति द्विपदः शोधः द्र. (टि. ⌊नौ- >⌋ नावः ⌊पै ७,१०,८⌋ W. तु मानव्या आख्यायिकाया नौसंबन्धिन्याः सर्वप्रथमं संकेतमिह पश्यन्)।

[i] सपा. मा ८,५९ का ९,७,७ उद्यतः इति पाभे.।

[j] √बाध् इत्येतत्-सजन्मा सन् यद्र. [वैतु. भा. (तै.) < √बाह् ⌊प्रयत्ने⌋ इति कृत्वाऽपि बन्धनाऽर्थं प्रकथयन् सन् वदन् व्याहतश्च भृशार्थेन (तु. पा ७, २,१८) बाढ- इत्यनेन वृथा संबन्धुकश्च (तदर्थं √*बाढ् ⌊>ह्⌋ विवृद्धावित्यस्य मौस्थि. √वृध् इत्येतत्-सजन्मनः यनि. च भिन्नस्य सतः सुवचत्वाऽभिसंधेः ⌊वैतु. पाका. प्रभृ. √*बाढ्>ह् इत्यस्यैनमपरं भेदमपश्यन्तः सन्तः प्रयत्नार्थीयं धा. एवोदाहारुकाः सन्तश्चिन्त्याः, प्रकृतेऽवबाधनार्थस्यैव संगतत्वादित्यभिसंधेः⌋)]। यत्तु बाढ- < √*भंघ् (घनीभावे) इतीव ww. (२, १५१) आह, तदपि प्रत्याख्येयं सद् यद्र.। Pw. प्रभृ. < अव √बंह् (उत्खनने) इत्येवं कल्पयन्तः सन्तः धा. अनुनासिकोपधत्वस्य प्रयोजनं च प्रकृतार्थसंबन्धञ्च प्रति

२, ११^{१}; २५, ९^{२}; क २,५^{३}; ४०,२^{२}.

अव √बाध्, ¶अवबाधते मै ४, ६, ३; काठ २५, ९; क ४०, २; पै १, ६९, १$; ¶अवबाधन्ते मै ३, २, ५; ¶अवबाधे मा ६, १६; का ६, ३,६; मै १,२, १६; ३,१२‡[a]; ३, १०,१; काठ ३,६; क २, १३; शौ ४, ३५, ७; अव…बाधे तै ३, ५, ३, १; काठ ३१, १४; पै १६ १३१, १-१०; †अवबाधामहे[b] ऋ १०,१२८,९; मा ३४, ४६; का ३३, २, ९; तै ४, ७, १४, ४; काठ ४०, १०; शौ ५, ३, १०; अवबाधस्व शौ ४, २२, ७; ¶अवाबाधत मै ४, ६, ३.

अव…बबाधे ऋ २,१४,४.

अव √बुध्, अवबोध पै १४,४,५[c].

अव √ब्रू > अव-ब्रव- अन्°.

अव √भा, अवभाति ऋ १, १५४, ६; तै १, ३, ६, २; मै १,२, १४; काठ ३, ३; क २,१०.

?‡**अवभारि**[d] मा ६, ३; का ६,१,२.

अव √भिद्, अवभिन्दन्ति तै ७,५, १०,१^{१}¶; शौ ५,१८,९; पै ९, १८,२; अवाभिनत् ऋ २, ११, १८; अवाभिनत् ऋ २, ११, २; ४,१९,४; १०, ८,९; अव…अभिनत् ऋ १०, ६९, ११; अव…भिनत् ऋ ⌊१, ५४, ४; (७,१८,२०)⌋; ¶अवभिन्द्यात् मै १, ८, ३; काठ ६, ३[e]; क ४ २.

अव…भेत् ऋ १, ५९, ६; ⌊(१,५४,४) ७,१८, २०⌋.

अव-भिन्दुत्- -न्दते[f] तै ४, ५, ६,२; मै २,९,६.

अव-भेदिन्- -दिने मा १६, ३४; का १७, ५, ३; काठ १७, १४; क २७,४.

अव √भृ(=√हृ), अव…भरते ऋ १, १०४, ३^{२}; अव(भरते) ऋ ८,१९,२३; अव…भरत् ऋ २, २०, ६; अव…भरः ऋ १०, १७१, २; ?अवभर[g] ऋ ३,२९, ३; मा ३४, १४; का ३३,१,८; अवाभरत् ऋ १,११०,७; १०, ११३,५.

अव…भ्रिथाते ऋ ५,३१,१२.

१अव-भृथ[h]- -थ मा ३, ४८; ८, २७; २०, १८; का ३, ५, ४; ९,४,४; २२, १, ४; तै १, ४,४५, २; ६, ६,३, ४; मै १, ३, ३९; ४, ८, ५; काठ ४, १३; २९, ३; ३८, ५; क ३, ११; -थः मा १८, २१; १९, २८; का १९, ७, ३; २१, २, १७; तै १, ७, ५, ३¶; ४, ७, ८, १; ५,४,८, ४; मै २, ११, ५; ३, ४, १; ४, ८, ५^{२}¶; काठ १८, ११; २१, ११; क २८,११; -थम् ऋ ८, ९३, २३; ¶तै १, ७, ५, ४; २, ३, १२, २; ३, ३, ८, १^{२}; ४, ४, ९,१$; ६, ५, १०, ३; ६, ३, १; ¶मै १,१०, १३^{२}; ३,६,२; ७; ८, ४^{२}; ४, ४, ७; ८, ५^{३}; ¶काठ २९, ३; ३५, १६; ३६, ७^{२}; ¶क ४५,४; ४८,१४; †कौ १, १५१; †जै १, १६, ७; पै १६, ११६, ९; -¶थात्ः काठ ३७,१; -¶थात् काठ २२,११; २३, ९; क ३५, ५; ३६, ६; -थाय मा ८, ५९; का ९, ७, ७; काठ ४५, ७; ८; -¶थे काठ २२,११; ३४, १६; -थेन तै ५, ५, ७, ५¶; काठ २२ ८; क ३५,२.

¶अवभृथ-यजुस्- -जूँषि तै ६, ६,३,१.

२अव-भृथ[i]- -थम् शौ ९, ११,५.

अव-भेदिन्- अव √भिद् द्र.

अव-भ्र- अन्°.

पर्यनुयोज्याः (√बंह् ⌊विवृद्धौ⌋ इत्येतन्मात्रस्य तैः प्रतिपादितत्वाच्च अवोदोः नि. पर्यायत्वाभावाच्चेत्यभिसंधे)।

a) पाभे. सासह्याम द्र.।

b) पाभे. अपबाधाम पै ५,४,१४ द्र.।

c) सपा. शौ १९,४९,५ निबोध इति पाभे.।

d) पाठः ? अव √भा > °भाति इति ऋ (१, १५४, ६) पाभे. भवति। ततो नैप्र. वर्णविकारमात्रं संभाव्येत (तु. उ. म. च)। यद्वा, अव √भृ इत्यस्य लुङि चिणि रूपं स्यात् (तु. पपा. PW. MW. द. च)। द्वितीये कल्पे √भृ इत्यस्य बधा. प्रकाशनाऽर्थे वृत्तिरिति कृत्वा मौस्थि. √भा इत्यस्य √*भ्रा इत्येतद्द्वारकस्तेनाऽभेदान्वयः द्र.।

e) °भिद्यात् इति मुपा. प्रमादजः।

f) विभक्तिरुदात्ता (पा ६,१,१७३)।

g) अव, भर (तु. पपा. वें. सा. उ. म. प्रभृ.)? > अवभरत् इति वा अभरद् इति वा शोधः द्र.।

h) =यज्ञान्तकर्म-विशेष-। गस. उप. क्थन् प्र. (पाउ २,३)। थाथादि-स्वरः।

i) =१अवभृथ-। उप. थाथादित्वस्य छान्दसेऽनवकाशे नित्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६,१,१९७;२,१३९)।

अव √भ्रंश्, अव'''भ्रंशत् खि ५, १६,६[a]; शौ २०, १३३,६[b].

अवम.मा[c]- -†मः ऋ ४, १,५; मा २१, ४; का २३, १, ४; तै २, ५, १२, ३; ५, ५, १,४¶; ७, १,३,३¶; मै ४, १०, ४; १४, १७; काठ २२, १३; ३४ १९; पै २०, ५५, २; -मम् ऋ १, १०५, ४; ७, ३२, १६; तै ७, १, ३, ३¶; †कौ १, २७०; †जै १, २८,८; शौ ५, १३, २; १०,७,८; पै ८, २, २; १७,७, ९; -मस्य ऋ ६, २१, ५; -मस्याम् ऋ १, १०८,९; १०; ७, ७१, ३; -†मा ऋ ३, ५४, ५; ६, २५, १; १०, ८१, ५; मा १७, २१; का १८, २, ६; तै ४, ६, २, ५; ६, २,३, १; मै २, १०, २; ३, ९,२¶; काठ १८, २; क २८, २; $शौ १८, २,४८; -माः शौ १९, ४७, ५; पै ६, २०, ५; -मान् शौ ६, १०३, २; पै १९, १८, १९; -माभिः ऋ ६,६२,११; -माय ऋ २, ३५, १२; -†मे ऋ १, १०१,८; १८५,११; ५, ६०,६; मै ४,१४,७; -मैः ऋ ३, ३०, १६.

¶अवम-तम- -मः मै ४,७,६[d].

अव √मन्, अवमन्यते पै १७,१३,७.

¶अव √मा > अव-माय तै ६, २, ४, ५.

†अव √मिह्, अवमेहन्ति[e] ऋ ९, ७४,४; काठ ३५,६; क ४८,७.

अव √मुच् > ञ्च् > अव-मुञ्चत्- -ञ्चन् शौ ८, २, २; पै १६, ३, २.

अव-मुञ्चमान- -नः शौ ८, १,४; पै १६ १,४.

¶अव √मुष्, अवमुष्णात्[f] काठ २३, ५.

अव √मृज्, ¶अवमार्ष्टि[g] मै १, ८,५; ¶अवमृज्यात् मै ४,१,१३[h]; ५, ५[i]; काठ २७,१[i]; क ४२,१[i].

अव-मार्जन- -नानि ऋ १, १६३, ५; मा २९,१६; का ३१, ३,५; तै ४,६,७,२; काठ ४०,६.

¶अव √मृद्, अवमृद्येत मै २, २,५.

अव √मृश्, > मर्शि, ¶अवमृशेत् तै ३,२,६,२^{२}.

अवामृक्षत्[j] काठ ३५, ४^{२}; क ४८, ५^{२}; शौ ७, ६६, २; अवामृक्षत पै २०, १५ ६[j].

¶अवमर्शयेत् मै ३,७,१०^{२}.

अव-मृशत्- -शन् काठ २५, ७; क ३९, ५; -शन्तः[k] काठ २५,५.

अव √यज्, ¶अवयजते तै २, ३, १२,२; ५, २, ४, २; ६, ३,१; ६,६, ३, १; ४; काठ १२, ६; २१, ६^{६}[l]; २९, ३; ३६, ३; ६^{२}[m,n]; ७; क ३१,२१^{६}[l]; ४५,४; ¶अवयजति मै १, १०, ८; ११[m]; २,५, ६[o]; ३,३,४^{४}[p]; ९, १; ४^{२}[p]; १०,७; †अव^{२}'''यजति ऋ १, १३३, ७; शौ २०, ६७, १; ¶अवयजतः मै १, १०, ११^{४}; काठ ३६,६^{४}; अवयजे तै २,३,१३,१^{२}; ३^{२}; मै २, ३,१^{४}; ३^{४}; ६,१; ४,९,१०^{१}; काठ ११, ११^{२}; १२, ६^{२}; १५ १; १७,

---

[a] अवभ्रशत् इति मुपा.? यनि. शोधः द्र. (तु. सपा शौ.)।

[b] अवश्लक्षणमिव इति मुपा. शंपा. नापू. खि. प्रामाण्येन सु-शोधीकृत्य (तु RW.) अव इत्यस्य यनि. योगः सुलभः द्र. (तु. सस्थ. टि. श्लक्षण- > -क्षणम्)।

[c] व्यु.? √अव् + अमच् प्र. उसं. (पाउ ५, ६८) इति वा, २अवस्-* + मः (= *डमच्) प्र. सलोपश्च (पावा ४,३,८) इति वा प्राची मतिः (वैतु. दे. ⌊२,१६⌋ √अव् + मः प्र. इति वदन् माध्यमिकाऽकारोत्पत्तिं प्रति पर्यनुयोज्यः)। अव इत्यतरतद्धितस्तूत्पाद्यः (तु. टि. अध-म-, २अप म-) अथवा मौस्थि. अव+मं- (< √मा) इति कृत्वा गस. उप. प्रकृतिस्वरं स्यात् (भूयसे विमर्शाय तु. टि. ?अप-म-)।

[d] पाभे. *अनुजावर- > आनुजावरः तै २,३,४,२ द्र.।

[e] =°हयन्ति (=वर्षयन्ति) यद्वा अवमेह- > नाधा. √अवमेह > यनि. '= अवमेहं कुर्वन्ति' इति ?

[f] सपा. मै ३,६,९ प्रमुष्णान् इति पाभे.।

[g] सपा. तैब्रा २,१,४,४ उपमार्ष्टि इति पाभे.।

[h] सपा. काठ ३१,१० क ४७,१० प्रमृज्यात् इति पाभे.।

[i] सपा. तै ६,४,५,६ निमृज्यात् इति पाभे.।

[j] सपा. आपश्रौ ९, १७, ५ हिश्रौ १५,७, २५ अवालिक्षत इति पाभे.।

[k] सपा. क ३९,२^{२} उद्घ्नन्तः इति पाभे.।

[l] सपा. मै ३,३,४^{२} शमयति इति पाभे.।

[m] सपा. तैब्रा १,६,१०,१ निर्वपति इति पाभे.।

[n] सपा. मै १,१०,११ तैब्रा १,६,१०,१ निरवदयते इति पाभे.। [o] सपा. काठ १३,२ मुञ्चति इति पाभे.।

[p] सपा. काठ २१,६ द्विः निरवयजते इति पाभे.।

१९[४]; अ॒व···यजे काठ ७,१२[a]; अ॒वयजामहे मा ३, ४५; का ३, ५, २; काठ ९, ४; ३८, १३[b]; क ८, ७; अ॒व···यज शौ १९, ३,४[a]; ¶अ॒वायजत् मै १,१०,१०; काठ ३६,५; अ॒व··· यजेत ऋ ७,६० ९.

†अ॒वयक्ष्व ऋ ४,१,५; मा २१, ४; का २३, १,४; तै २,५,१२, ३; मै ४, १०, ४; १४, १७; काठ ३४, १९; अव···इक्ष्व[a] काठ ३५,१; क ४८,२.

अ॒व^{1}···अयाट्[d] तै १, ४, ४५, २; काठ ३८, ५; अवा॒याक्षुः मै १, १०, १२; काठ ३६, ६; अ॒व^{2}···अयक्षि[c] मा २०, १८; का २२,१,४; अ॒व^{2}···यक्षि[c] मै १, ३, ३९; काठ ४, १३; क ३,११.

अव-यु॒जन- **-नम्** मा ८, १३[i]; २०, १७; का २२,१,४; तै १, ८,३,१; ३,२,५,७[i]; मै १,१०, २; काठ ३८,५.

¶**अव-यु॒ज्य** मै १,१०, १४[d]; १७[d]; ४, ३,१.

?**अव-या॒**[e] तै १,८, ३,१‡[f]; ३, २, ८,३[g]; मै २, ३, ८[g]; काठ ९, ४‡[h]; क ८,७‡[h]; शौ २, ३५, १[g]; पै १,८८,३[g].

?**अव-या॒ः**[i] ऋ १, १७३, १२[f];

---

a) शोधः सस्थ. टि. ही॒ड्यानि द्र.। सपा. आपश्रौ १४,१७,१ अव···इयक्ष्व इति, हिश्रौ १५,५,१ ?अव··· युक्ष्व (शोधः वैप ४ द्र.) इति च पाभे.।

b) =सपा. तैब्रा ३, १०, ८, २ तैआआ ५७ आपश्रौ १६,१६,१। कौसू ९७,८ **अपयजामसि** इति पाभे.।

c) सपा. मा ३,४८;८,२७ प्रभृ. माश २,५,२,४७;४, ४,५,२२ द्राश्रौ ६,४,८ लाश्रौ २,१२,९ अ॒व^{2}···**अयासिषम्** इति पाभे.। d) सपा. काठ ३६,८;११ **अवेज्य** इति पाभे.।

e) व्यु.? तु. टि. ?**अव-या॒ः**।

f) सपा. ?अव-या॒ <> ?अव-या॒ः इति पाभे. (तु नाउ.)।

g) तु. यथोपलब्धि पपा.; वैतु. सा. (शौ.), WG. (४०६) विसर्गान्तं रूपं प्रतिपादुकौ।

h) सपा. ऋ १,१७३,१२ **यव्या॒** इति पाभे.।

i) व्यु.? प्रकृतौ मताऽभेदेऽपि साधने मतभेदात्। तद् यथा। यथोपलम्भं प्र१ एव रूपे सति ***अव-या॒ज्-** इत्येवं मूलतः सतः पदत्वे भाविनि ***अव-य॒स्-** इत्येवं परिणाम उपधादीर्घेणेष्टलाभ इत्येकः प्राग्वादः (यक. पा ३, २, ७२ पावा ३, २, ७१ पा ६, ४, १४)। अविसर्गोपलब्धेरन्यतमे स्थ. (तु. नापू.) ***अव-या॒ज्-** इत्यत एव **सु** इत्यस्य प्र. स्थाने टिलोपकरत्वेनोदात्तनिवृत्तिस्वरं भाजुकं डा इत्येतं प्र. दृष्ट्वेष्टसिद्धिरिति द्वितीयः प्राग्वादः (तु. भा. तै. ⌊उभयोः स्थ. विशेषतो द्वितीये⌋)। ***अव-या॒ज्- + सु** (प्र१) इति स्थिते सकारलोपोत्सर्गापवादरूप उपान्त्यस्य ज(>ट)कारस्य लोप इति तृतीयोऽवाग्वादः (तु. W. ४०६, MVG १८३)। ***अव-यु॒ज्- + सु** इति स्थिते नैप्र. जकारसकारयोः समापत्तौ सकारमात्राऽवशेषे ततः पूर्वस्याऽकारस्य दीर्घ इति तुरीयोऽवाग्वादः (तु. GSV ११; L ४६३; ZDMG २७, ७०९)। एस्थि. अपि यस्थ. विमर्शात् क्वचित् ***अव-या॒ज्-** इत्यस्य क्वचिच्च ***अव-या॒जस्-** इत्यस्य वृत्तविकारमात्रमुपलभ्येतेति तु मतं भवति। तथाहि। ऋ १, १७३, १२ इत्यत्र सुपा. २यस्य पादस्य छन्दोमानतोऽक्षरोनस्य मूलतः अ॒स्ति हि॒ ष्मा, ते शुष्मिन्नवया॒जः इत्येवं सतोऽवसाने ***अव-या॒जस्->** ***अवया॒जः>** ⌊°या॒अः>⌋ °याः इति च °या (तु. तै १, ८ ३, १) इति च विकल्पितविसर्गसाहित्यराहित्याभ्यां विशिष्टः नैप्र. विपरिणामः संभाव्येत। अन्यथा छन्दोदोषनिवृत्त्यसंभवादित्यभिसंधेः। शाखान्तरेषु ⌊तु. मै १,१०, २; काठ ९, ४; क ८,७⌋ प्रकृतात् पादात् हि॒ इत्यस्य पदस्य च्युतेरप्येतद् भूयं-पुष्टमिव भवति यथाऽत्र पाठः संभावितविकाराय सुलभ इति; वैतु. GW. ORN. AVM. (१०१) यथाप्रस्तावम् **अव-या॒जः** इति चतुरक्षरीमनुमन्यमाना अपि ***अव-या॒ज-** इत्यस्य प्र१ इतीव प्रतिपादुकाः सन्तश्चिन्त्याः (घञन्तत्वेऽन्तोदात्तप्रसङ्गादित्यभिसंधेः ⌊तु. ***अति-या॒ज-**, **अनु-याज॒-**, **जीव-याज॒-**, **प्र-याज॒-** इति बाह्वृचा एव निगमाः⌋)। गपू. चत्वारोऽपि वादाश्च छन्दोमानसाकाङ्क्षयमुपेक्षुकाः। काठ ९, ४; क ८, ७ इत्युभयत्र द्वितीयमिव यदेतच्छ्रूयेत तस्य मौस्थि. ***यवीया॒** ⌊तु. AVM १३६⌋ > **यव्या॒** >**अव्या॒**> **अवया॒** इति नैप्र. विकारमात्रतयाऽऽस्थेयत्वाद् आभासिकमात्रत्वं द्र. (तु. ऋ १, १७३, १२; मै १, १०, २)। यच्च नापू. तै ३, २, ८, ३ प्रभृ. सटिप्पणेषु स्थ. श्रूयेत, तद् ***अव-या॒ज्-** इत्यस्य प्र१ इत्येव सत् नैप्र. लुप्तान्त्यवर्णं (***अवया॒द् >** ***अवया॒**) द्र.।

मा ३,४६†; का ३, ५, ३†; मै १, १०, २†; काठ ९, ४†; ३५, १२; क ८, ७†; ४८, १२.

¶अवे(व-इ)ज्य[a] काठ ३६, ८; ११.

अवे(व-इ)ष्ट- -ष्टम् काठ ३६, ६[b]; -ष्टाः मा १०, १०; का ११,५, १; तै १, ८, १४, १; ५, ६, ३, १¶; मै २,६,१०; ¶४, ३,२[c]; ४, ४; काठ १५, ७. [°ष्ट- अन्°].

¶अवे(व-इ)ष्टि- -ष्टयः मै ४,४,९; -ष्टिः मै १, १०, १०; २, १, ४; काठ ३६, ५; -ष्टिम् मै १, १०, १२; ३, ९, ४; काठ ३६, ६; -ष्टयै मै १, १०, १०-१३; काठ ३६, ६^{२};७.

अव-यत्– अवे(व √इ) द्र.

अव √यस् > अव-यास[d]– -साय तै १,४,३५,१; काठ ४५, ६.

अव √या, अवयाति पै २०, ५५, ३.

†अव-यात्– -ताम्[e] ऋ १, ९४, १२; पै १२,१,१२.

अव-यात[f]– > अवयात-हेळ-(ड)>स्[g]– -ळाः ऋ १,१७१, ६.

अव-यातृ[h]– -ता ऋ १, १२९,११; ८,४८,२; शौ २, २, २; पै १, ७,२.

अव-यान[i]– -नम् ऋ १, १८५,८; शौ ८,१,६; पै १६,१,६.

अव-यै[j] ऋ ८,४७,१२.

?अव-या, ?अव-याः अव √यज् द्र.

ननु *अव-याजस्– इत्यनेनैवेहाऽपि निर्वाहः, कोऽर्थः कल्पनाऽन्तरेणेति । नेति । कुत इति । तै. इयम् इत्यतोऽन्यत्र या इत्यतः (सर्वत्र च छन्दोविमर्शतः इयं या इत्येवं पदयुग्मतया सु-शोधात् सतः) विप. स्त्री. प्राति. आकाङ्क्षितत्वोपगमाच्च *अव-याजस्– इत्यस्य च न. सतोऽतथात्वसंभवाच्च *अव-याज्– इत्येव सुकल्पं सदत्र सुसंगतमिति । अन्ततो यच्च काठ ३५, १२ क ४८, १२ इत्युभयत्र च श्रूयेत, तस्याऽपि नापू. निगमस्येवाऽन्त्यवर्णलोपाऽऽत्मकता-मात्रत्वं सुगमं द्र. (जागतेऽवसाने *अवयाजोऽसि इत्यस्य मौलिकस्य पाठः सतः अवया असि इत्येवं दुष्परिणामत्वादित्यभिसंधेः)। एस्थि. *अव-याज्–, *अव-याजस्– इत्येतयोः प्राति. यक. पाप्र. अव √यज् इत्यतः भावे ण्विः प्र. च *णसुन् प्र. च द्र. । मौस्थि. तु अव √याज् इत्यतः क्विप् च असुन् चेत्यपरो विवेकः (ल्युडन्त-पर्यायत्वदर्शनाद् ण्यन्त-प्रकृतिकत्वकल्पनाया अनवसरत्वादित्यभिसंधेः) । यनि. स्थ. सर्वत्र अव √या> *अव-या– इति प्राति. श्रूयेतेत्यपि मतं भवति । एवं तावदत्र भूयानपि विमर्शः सावकाशः (द्र. टि. अव √*यास्>*अव-यास्–, *अव-यासस्–, वया–; OBN. ऋ १, १६५, १५; W. शौ २,३५,१; NW. च)।

a) पाभे. अवयुज्य मै १,१०,१४ द्र. ।

b) विश्वकम् अंहोऽवेष्टम्> सपा. मै १, १०, ११ अनवेष्टमंहः इति पाभे. । ?विश्वकम् टि. अयं विशेषः द्र. ।

c) सपा. काठ १२,७ एष्टाः इति पाभे. ।

d) गस. उप. घञन्ते थाथादि स्वरः ।

e) विभक्तिरुदात्ता भवति (पा ६,१,१७३) ।

f) नैप्र. *अव-यापित– इत्यस्य विपरिणाम इति कृत्वा गस. कर्मणि क्तेऽनन्तरगति-स्वरः द्र. (पा ६, २, ४९ ⌊तु. NW.⌋) । यद्वा पाप्र. 'अव-गतं यातं वेगो यस्य तादृशं हेडो यस्य' इति बस. (पावा २,२,२४) पूप. प्रकृतिस्वरं द्र. ।

g) विप. (⌊अपगतमन्यु-⌋ इन्द्र-) । बस. पूप. प्रकृति-स्वरम् । h) गस. तृजन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६, १, १६३; २, १३९) । अर्थतः *अव-यापयितृ– इत्यस्य नैप्र. सुगमः परिणामः द्र. ।

i) नाप. । गस. कृत्-स्वरः प्रकृत्या । उप. करणे ल्युट् प्र. (वैतु. PW. प्रमृ. भाव इति) ।

j) गस. उप. कैः प्र. उसं. (पा ३, ३, १०) । कृत्-स्वरः प्रकृत्या (तु. PW. प्रमृ.)। अर्थविरोधस्त्वेवं शङ्क्येत । काम्यमानस्य भद्रस्योपयानविषयकनिवृत्तेरपि प्रसङ्गात् । न च कस्याऽपि 'भद्रं मां नोपयातु' इति कामो भवति । एस्थि. का गतिरिति । नायं तुमर्थः कृत्, किन्तु *अव-या– इति कर्तरि निष्पन्नस्य सतः च१ रक्षस्विन्– ⌊=राक्षस-⌋ इत्येतत्-समानाधिकरणं (=दूरवर्तिने वा समीपवर्तिने वा रक्षस्विने समानं भद्राऽभाव आशंस्यते ⌊तु. वें.; सा. तु स्वरूपतः संवादुकोऽप्यर्थतश्चिन्त्यः⌋) । अस्मिन् दर्शने धा. आकारलोपाऽभावः उसं. (पा ६,४,१४०) । इदं च प्राति. ऋ १, १७३,१२ (तु. टि. ?अव-याः) परप्रस्तावितेन (तु. NW.) सरूपेण प्राति. न संभेत्तव्यमिति दिक् ।

अव √*यास् (याच्ञायाम्)[a], अवयासत्[b] ऋ ६,६६,५.

†अवयासिसीष्ठाः[c] ऋ ४,१,४; मा २१,३; का २३,१,३; तै २,५,१२,३; मै ४,१०,४;१४,१७; काठ ३४,१९; अव…अयासिषम्[d], अव (अयासिषम्) मा ३,४८;८,२७; का ३,५,५;९,४,४.

अव-यास- अव √यस् द्र.

अव √यु, > यावि, अव…अयुवन्त[e] पै १५,५,५.

अव…यावयामसि पै ७,८,२.

अ-वयुन[f]- -नम् ऋ ६,२१,३.

अव-यै अव √या द्र.

अवर्(व √*अर्, ऋ), अवारम् तै २,६,३,४.

अव-ऋति[g]- -त्यै मा ३०,१२; का ३४,२,४.

?अव(व-ऋ)र्ति[h]- -र्तिः ¶मै ३,७,४; ४,६,६; शौ ४,३४,३; १०,२,१०; १२,८,१०; पै ६,२२,४; १६,६०,२; १४४,९; -र्तिम् ऋ ⌊१,११८,३[i]; ३,५८,३⌋; ५,७६,२; ¶तै ७,२,१,४; ४,२,१^{२}; २; ¶मै १ ६,३; ८,८; ¶काठ २४,६^{२}; ¶क ३७,७^{२}; कौ २,११०३†; शौ ९,२,३; ४; ४,१७; १९,३१,११?[j]; पै २,३,५;१६,७६,३; १४९,१०; -र्त्या ऋ ४,१८,१३; तै १,५,३,२[k]; काठ ८,१४[k]; क ८,२[k]; शौ १२,२,३५; पै १७,३३,६.

अवर्ति-मत्- -मत् पै ९,१८,४.

१अवा(व-आ)र[l]- -राय[m] मा ३०,१६; का ३४,३,३; -रे तै ७,३,१६,१; काठ ३४,१६; ४३,६; पै २,१९,२. [°र- अन्°].

अवार-तस् (:)[n] ऋ १०,६५,६.

---

[a] मौस्थि. √*याज् इत्यस्य सकक्षः सन् सकर्मकः धा. √यस् इत्यस्याऽकर्मकस्य च सतः सजन्मा तद्वद् √या इत्येतद्वर्गीयः यद्र. (तु. *अव-याज्-,*अव-याजस्-ययोः स्थाने जकारसकारयोः संभेदात् *अव-यास्-, *अव-यासस्- इत्येते प्राति. अपि सुकल्पे द्र.)।

[b] तु. सा. अत्र √यज् इत्येतत्-पर्यायत्ववचनेन यनि. नेदीय इव स्पर्शुकः; वैतु. PW. प्रभृ. अव √या इत्येतद् वृत्तत्वं प्रतिपादुकाः सन्तश्चिन्त्याः (सकर्मकत्वसाकाङ्क्षत्वेऽकर्मकस्य सतः √या इत्यस्याऽनुपयोगादिति । ननु अवेन योगेऽस्य सकर्मकता स्यादिति । नेति । कथमिति । पृथग्-भाववृत्तिना अवेन युक्तस्याऽपादानं प्रत्यभिधावुकत्वस्याभाव्यात् कर्मसंबन्धाऽसंभवादिति)।

[c] तु. वें. √यज् इत्येतत् पर्यायत्ववचनम् इति, भा. सा. उ. म. च √यस् > √यासि इत्यस्य वृत्तमिति कृत्वाऽप्यर्थतः यनि. एव संकेतुकाः; वैतु. पाम. (३,१,३४), PW. प्रभृ. च अव √या इत्यस्य वृत्तमित्येवं प्रतिपन्नाः नापू. रूपस्य दिशा चिन्त्याः। यदपि पाम. सिपः स्थाने सप् इत्यस्य प्रस्तावे सौवरं प्रयोजनं प्रादर्शि, तदर्थं पुष्टिकरो निगमोऽद्यापि मृग्यः। सीयुटः षत्वाभावे तु. माप्रा ३,८३।

[d] पाभे. अव°…अयक्षि मा २०,१८ द्र.। PW. प्रभृ. नापूपू. रूपयोः दिशा प्रत्याख्येयाः द्र.।

[e] सपा. आपमं २,७,३ अव…अवृञ्जन् इति पाभे. (वैप ४ अव…अपृञ्चत इत्यत्राप्ययं समावेश्यः)।

[f] विप. (तमस्-) । बस. अन्तोदात्तः (पा ६,२,१७२)।

[g] प्रकृतिभावः शाखाविशेषनिघ्नः (पा ६,१,१२८ ⌊वैतु. नाउ.⌋)। वा. सपा. तैब्रा ३,४,८,१ अवर्त्यै इति पाभे.।

[h] भाप. (अजीवन-, दारिद्र्य-, दुर्भाग्य-)। व्यु.? अ + ?वर्ति- (< √वृत्) इति तस. नञ्-स्वरः इति सा. शौ ४,३४,३। अव + √ऋ (> √*अर्) + क्तिन् प्र. अनन्तरगतिस्वरश्चेतीव प्रतिपन्नाः PW. प्रभृ. ऋति- इति वा ?अर्ति- इति वा उप. इति कृत्वा गुणपक्ष्या वा स्युः शकन्ध्वादित्वपक्ष्या वेति दिक्।

[i] स्क. तृ१ अर्थे द्वि१ इति।

[j] अमतिम् इति शंपा.। RW. तु यमु.। तदन्यतरसाधीयस्त्वं विमृश्यम्।

[k] पाभे. पुरुषे पै १७,३०,५ द्र.।

[l] नाप. [नदीकूल- (=अर्वाक्-तीर- ⌊या २,२४ =अवर-⌋ पंजा. उरार)]। व्यु.? गस. उप. √*अर्+ घञ् प्र. थाथादि-स्वरश्च (तु. NW.) । यद्वा, < अव √तॄ सति माध्यमिकस्य तकारस्य नैप्र. लोपः द्र. (तु. टि. अवर- यत्र सौवरी स्थितिर्नञ्पूर्वीये कल्पे मौस्थि. नेदीय इव स्पर्शुका स्यात्)।

[m] सपा. तैब्रा ३,४,१२,१ अवार्याय इति पाभे.।

[n] तसिल् प्र. लित्-स्वरश्च [पा ६,१,१९३ (वैतु. सा. अ+वार- ⌊< √*वृ⌋ इति कृत्वा तस. ?अ-वार- इति भिन्नं प्राति. उपकल्पुकः)]।

अवारीय[a,b]– -येभ्यः[c] काठ ४३,६.

१अवार्य[a,d]– -र्याः मा २५, १; का २७,१,२; मै ३,१५,१; -र्याणि मा २५,१; का २७,१, २; मै ३, १५, १; -र्याय मा १६,४२; का १७, ७, १; तै ४, ५,८,२; मै २, ९,८; काठ १७, १५; क २७, ५; -र्यैभ्यः तै ७, ३,१६,१[c].

अवर्[e] -वः ऋ १, १३३,६.

अवर,रा[f]– -†रः ऋ १, १६३, ९; १०, ८८, १७; १९; मा २९, २०; का ३१, ३, ९; तै ४, ६, ७, ४; काठ ४६, ३; शौ १८, २, ३२$; पै १८, २५,१; -रम् ऋ १, ⌊१५५, ३ (९, ७५,२)⌋; १६८, ६; १०, ५५, ४; ८७,३; १२०, ७[g]; मै १,६, १०¶; ४,९,१२[h]; काठ १४,६; २८, १०; २९, २; ¶क ४५, १; ३; शौ १,८,३; ५, ११, ५; ७,३६,३; ८, ३,३†; १०,८,८; पै ४, ४, ९; ५, ९, ५; ६, १, ७†; ८, १, ५; १६, ६, ३†; १०१, ३; -रा शौ ७, ४२, १; पै २०, १०,१; -राः पै १५,९, ४; -†राणि ऋ ८, ९६, ६; ९, ९६, ७; कौ २, २९५; जै ३, २४, ११; -रात् ऋ ७, ६, ७; -†रान् ऋ ८, ७५,१५; ९, ९७,१७; १०,८१,१[i]; मा ११. ७१; १७,१७[i]; का १२, ७, ६; १८,२, २[i]; तै २, ६, ११, ४; ४, १, ९,२; मै २, ७, ७; १०, २[i]; काठ १६, ७; १८, १[i]; क २८,२[i]; शौ १२, २, २९$[j]; -राय शौ १, १२, ४[k]; -रासः ऋ ६, २१, ६; -रासु ऋ १. १४१, ५; -रे ऋ २, ९, ३; ११, ८; २४, २१; ४, २५, ८; १०, १५, १; †मा १७, ७५; १९, ४९; †का १८, ६, ११; २१, ४, १; तै २,६, १२, ३†; ४, ३,३, २; ६, ५, ४†; ¶६, ४, ६, २; ३; मै २, ७, २०,५; १०,६†; ४,३,५;१०, ६†; काठ १२, ८; १८, ४†; २३, ८; क २८, ४†; ३६, ५¶; शौ ५, २, ६‡; २४, १६; १०, ७, २१; १८, १, ४४†; २०, ३४, ८†; १०७, ९‡[g]; पै १३, ७, ८†; १७, ९, २; -०रे तै ३, ४, ५, १; शौ १, १७, २; पै १९, ४, १६; -†रेण ऋ १,१६४, १७; १८; ४३; ६,९,२; शौ ९, १४, १७; १८; १५, २५; १३, १, ४१$; पै ७, ३, ७$; ८, १, ५$[l]; १६, ६७,७;८; १८,१९, १; -रेभ्यः मा ५, ४२; २३,

---

[a] विप. (⌊अवारभव-⌋ इक्षु-,पक्ष्मन्-,रुद्र- ⌊यथोपलब्धं द्र.⌋)।

[b] छ>ईयः प्र. उसं. (पा ४,४,११७)।

[c] सपा. अवारीयेभ्यः <> अवार्यैभ्यः इति पाभे.।

[d] तात्रभविकः यत् प्र. (पा ४,४,११०) तित्-स्वरश्च। यद्वा ठे प्र. *अवारिक–<*अवारिअ->यनि. इति कृत्वा स्वरितविपरिणामः द्र. (पा ८,२,४)।

[e] अव + *अर्- (=√*अर् ⌊प्राप्तौ⌋ + भावे क्विप्) इति कृत्वा गस. शकन्ध्वादित्वम् उप. प्रकृतिस्वरं च (पा ६, २, १३९)। वा. क्रिवि. इति न. द्वि१ एवोपलभ्यते (तु. टि. अधस्*–, २अवस्*–, सा. GW. GRV. WW १, १३; वैतु. पा. ⌊८, २, ७०⌋ २अवस्*– इत्यतोऽभेदे सति सांहितिकनिपातनमात्रं रेफान्तत्वमिति। वें. लेटि मपु१ इत्याह तच्चिन्त्यम्)।

[f] व्यु.? पपा. नावग्रहः। स. सति तदवयवयोश्च संदेहः। अव+उप. √तॄ>भावे *तर- इति (वैतु. GW. प्रभृ. तरप् प्र. इति) वा √ऋ>भावे *अर– इति वेति कृत्वा बस. इति। प्रथमे कल्पे नैप्र. तकारलोपे सति शकन्ध्वादित्वम्, उत्तरे कल्पे च मूलत एव तदिति विवेकः। उभयथाऽपि पूप. प्रकृतिस्वरः समानः। अ+√वृ>वर–(=आच्छादितत्वे सति विप्रकृष्टपर्यायः ⌊तु. अभा.⌋) इति वा √पॄ>पर– (व्याप्तत्वे सति विप्रकृष्टपर्यायः सन् नैप्र. वकारितपकारः) इति वा कृत्वा तस. नञ्-स्वर इति। अथापि वा (√*अर्>भावे) *अर्– (तु. √*अर्भ्, √*अल्प् इत्यत्राऽऽद्यावयवः) + (√*भृ>भावे) भर– इति कृत्वा *अर्भर्– इति बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् नैप्र. यनि. वर्णविपरिणामश्च द्र. (अपि च तु. टि. १अ-पर–, अवार्–)।

[g] सपा. °रम् <> °रे इति पाभे.।

[h] परम् अवरम् (तु. Sch. ⌊वैतु. सात. परमवरम् ?⌋) इति पाठस्य स्थाने सपा. तैआ ४, २०, २ परम्, अधरम् इति, माश्रौ २,५, ४, २४ ?परमधनम् (शोधः वैप ४ द्र.) इति च पाभे.।

[i] पाभे. परमच्छदः द्र.।

[j] सपा. पै १७,३२,९ दुरितान् इति पाभे.।

[k] पाभे. अपराय पै १,१७,४ द्र.।

[l] सपा. शौ ५,११,५ परेण इति पाभे.।

४४[a]; का ५,१०,२; २५,८,६[a]; तै ५,२,१२,२[a]; मै १, २, १४; ३, ९, २^{२}¶; काठ ३, २; २६,३^{२}; ३९, ७; ५०,६^{३}[a]; क २, ९; –¶रेषाम् तै २, २, २, ४; –रेषु ऋ १०, ५६, ६; ७; –रैः मा ७,५; का ७, २, २; तै १, ३, ५,१; ४,३,१; ६, ३,३, १^{२}; ४,६, २; ३; मै १, ३, ५; काठ ४,१; क ३,१.

अवर-पर्[b]– -रम् शौ ११, ३, २०; पै १६,५४,१३.

अवर-स्-पर्[c]– -रम् मै ४,४,६^{३}¶; -राय मा ३०, १९; का ३४, ४,१.

अव √र(>ल)म्ब् > अव-रम्ब-माण- -णः ऋ ८,१,३४.

अव √राध्, अव···अरात्सीः शौ ५, ६,६; पै ६,११,८.

¶अव √रिफ्>अव-रिफत्- -फन्तौ काठ २७,८.

अव √रुच्, अवरोचते शौ ३,७,३; पै ३,२,३.

अव-रोकिन्[d]– -किणः मा २४,६; का २६, २,१; मै ३,१३,५.

¶अ-वरुण[e]– -णम् मै २,१, २; ५, ६; काठ १०,३;१३,१.

¶अ-वरुणगृहीत[f]– -तः मै २,५,६; काठ १३, २; –तौ मै १, १०, १२; काठ ३६,६.

¶अ-वरुणग्राह[g]- -हाय तै ६, ६, ५,४.

¶अ-वरुण्य[h]– -ण्यम्[i] मै ४, १,५; काठ ३१.३; क ४७,३

¶अव √रुध्(बधा.),>रुरुत्स, अवरुन्धे[j] तै १, ५, २, १; ५; ४, ४; ७, २^{२}; ५; ८, १; ४^{२}; ६, ७,३; ७,४,२; २,१,१, ६^{२}; २, ६; ४, २; ५.२; ५; ६; ७, ३; ४; ५^{२}; ६;७; ८,२; ४;५; २, ४,५;८; ५,७^{२}; ९,४; १०, २; ११, १; ५^{२}; ३. २,३; ७^{२}; ८^{२}; ९;७, २^{२}; ३^{५}; ९,३[k]; ४, ९, ३; ११, १; ६^{४}; ५, ३, २; ४,४; ५,३; ७,३; ४; १०,३^{१}; ४^{२}; ११, २^{१}; ६, १, १^{७}; २^{४}; २, ६; ९, १; ३, १, ५, १;२; ३, ४, १;२;५, २;३^{४}; ४^{२}; ४, १, ४;३, ३[l];८, १^{१}; २^{२}; ९,३; ५; ५,२, ३; ४, ४; ७, २; ९, ३; १०, २; ५, १, १, १; २, २^{२}; ८, २–५; ९, २; ५^{२}; ६; १०,२; २,१, २;६[m]; ३,२; ४; ६;५,५; ६^{२}; ६, १^{२}, ३;५; ८, ७; ९, १^{२}; ३; ५; ६; १०, ७; ३, १,३; २, ४; ४, ७;७, २; ८, १^{१}; २; ३; १०, १^{२}; ११, २;३; ४,१, २^{२}; ३;४,१; ५; ६,३^{२}; ५;६; ७, २; ४; ६; ७^{३}; ८, १^{२}; २; ३^{२}; ४^{१};५^{२}; ६^{१}; ९, २; ३; ४^{२}; ११, २; ४^{३};५, १, ५;७; ६, ३^{२}; ६,२, ३^{२}; ६^{२}; ६, ४; १०, २; ७,२, २; ३, ३; ४,१; ८, ३;१०,३; ६, १, १, २;६; २, १; ४; ७; ३,१; २; ४;४, १^{२}; ४; ८; ५, २;७, ३;८, १^{२}; २; ४; ९,२^{२}; ३; ५; ६^{२}; १०, २; २, १, ३; २, २; ४, १; ५;६, ४; ७, २; ३^{२}; ८,३; ९, ४; ३, ३.६; ६, २; ७, ३; १०, ३; ११, ३;५; ४, १, ३; २, ५; ३, २^{२}; ४, २^{२}; ३; ५, ४, १; ६,५; ६,४, ५;५, २;१०, १; ११, ३; ६^{२}; ७, १,२, १; ४, २; ८, २; ९, १^{२}; १०, ४^{३}; २,२, १; २^{१};३, १^{२}; २^{२}; ५, ५^{१}; मै १, ४, ७; ४, ९; १०^{२}; १४^{२}; १५; ५, ६^{१}; ७^{२};११; ६, ३; ४^{५}; ५^{५}; ७;८^{६}; ९^{२}; १०; ११^{३}; ७, २^{१}; ३^{२}; ४^{२}; ५;८, १;४; ५; ६^{२}; ८; ९^{१}; ९, ७^{२}; १०, ६; ११, ६^{२}; ८; ९^{१}; २, १, ८; २, १; ८^{२}; ३, १^{२}; ४, ४; ८;५, १^{६};

---

[a] पाभे. अपराय पै १,१७,४ द्र.।

[b] द्वस. एकवत्त्वम् उसं. सास्व. च (पा २,४, १२;६, १,२२३)। वा. क्रिवि. द्र.।

[c] विप. (राष्ट्र- [मै.]), नाप.। सुट् उसं. (पा ६,१,१४४ [तु. पपा. PW. प्रभृ. च.])। मौस्थि. तु *अवरतस्पर्– इत्यस्य सतः नैप्र. त-लोपः द्र.। एस्थि. *अवर-तस्+पर– इति कृत्वा तस. सास्व. (पा ६,१,२२३) चेति दिक्।

[d] गस. उप. कर्तरि घिनुण् प्र. उसं. कुत्वं च (पा ३, २,१४२;७,३,५२)। तत्-स्वरः। उ. म. च अव √लोक् इत्यस्य वृत्तविकल्पमपि ब्रूतः।

[e] बस. अन्तोदात्तः (पा ६,२,१७२)। वा. क्रिवि. द्र.। सपा. तै २,२,६,२ निर्वरुणम् इति पाभे.।

[f] तस. नञ्-स्वरः। उप. तृस.।

[g] तस. उप. भाप. षस.।

[h] तस. अन्तोदात्तः (पा ६,२,१५६)।

[i] सपा. तैब्रा ३,२,४,५ अवारुणम् इति पाभे.।

[j] प्रपु१ उप. च उपु१ च यथायथं द्र.।

[k] पाभे. अभिसंयुक्ते मै २,३,२ द्र.।

[l] पाभे. अत्ति काठ १३,१२ द्र.।

[m] पाभे. राध्नोति, अराध्नोत् मै ३,२,२ द्र.।

२; ५^{२}; ७; १०; ११; **३**, १, ५; ९^{३}[a]; २, १^{२}; २^{२}; ३; ५^{५}; ६^{४}; ७; ८; **३**, २^{१}; ३^{१}; ४; ८; ९; ४, १^{६}; २^{५}; ३^{४}; ४; ६^{३}; ७; ८; १०; ६, ३^{१}; ५^{२}; १०; ७, १; २^{२}; ४^{५}; ५; ६^{१}; १०^{१}; ८, ५^{१}; ६^{२}; ७; १०, ४; **४**, १, १; ९; १३^{२}; १४; २, ४; ७; ८; १०; ११^{२}; ३, ३^{२}; ६; ४, १^{३}; २; ४; ७^{२}; ९; ५, १; ३; ५; ७; ६, ७; ९^{२}; ७, ३–५; ८, ८; काठ **६**, ८^{१}; **७**, ८^{२}; ९; १४^{१}; ८, २^{१}; ५; ८; १०; ११; १२^{४}; १३; १५; ९, १^{१}; ३; १५^{१}; १६; **१०**, ७; ८; १०; ११; **११**, १; २^{६}; ४; **१२**, १^{१}; ४^{५}; ५; ७; ११; १२; १३^{१}; **१३**, १^{४}; ४; १२^{१}; **१४**, ६^{२}; ८^{१}; **१९**, ६^{२}; ८; १०^{५}; ११^{२}; १२^{३}; **२०**, १^{४}; ३^{४}; ४^{१}; ५^{३}; ७^{४}; १०; १२; १३^{४}; **२१**, १^{१}; २^{२}; ३; ४; ७^{१}; ८^{४}; ९^{१}; ११^{११}; १२^{७}; **२२** ६^{१}; ७; ८; **२३**, १; २^{४}; ३; ४; ८; **२४**, २^{१}; ४^{१}; ५; ८; **२५**, २; ४; ५; ६; ७^{१}; ८; २८, ४; ६; ९; २९, २; **३०**, १०; **३१**, ७; १०; ११^{१}; १५^{१}; **३२**, १^{५}; ६; ७^{१}; **३४**, ३; ५; ६; १०^{२}; १२^{१}; **३५**, १६; **३६**, १; ७; **३७**, १; ७^{२}; १७^{५}; क **४**, ७^{१}; **६**, ३^{१}\$; ७^{१}; **७**, १; २; ६; ७^{४}; ८; ८. १; ३; ४^{१}; **३०**, ४; ६; ८^{३}; **३१**, १^{२}–३^{१}; ५^{१}–७^{१}; ९^{१}; १२; १४–१६; १७^{२}; १८; १९; **३४**, १^{५}; **३५**, १; ७; ८^{१}; **३६**, १; **३७**, ३^{१}; ५^{२}[b]; ६; **३८**, १; ५; **३९**, १–३; ५^{१}; **४०**, १; **४४**, ४; ६; ९; **४५**, ३; **४६**, ८; **४७**, ७; १०; ११^{४}; **४८**, १४; \$शौ ९, ५, २२; ६, ९; ९, २; ४; ६; ८; **१२**, ३, ४१; **१५**, ११, ३; ४; ६; ८; १०; १३, २; ४; ६; ८; १०; \$पै ९, २१, १–७; ९–१२; **१६**, १११, ११; ११२, ७; ८; ११४, १^{२}–४^{१}; **१७** २७, ४, २८, ७; २९, १०; १३; ४०, १; अवरुन्धे तै **३**, ३, ६, १; \$शौ ९, ९, २; ४; ६; ८; अव··· रुन्धे तै **१**, ७, ६, ७; ५, २, ९, ६; ४, ४, ५; ५, ६, २; काठ **२१**, ७; \$पै ९, २०, १–१२; अवरुन्धाते मै **१**, ८, ९; अवरुन्धते तै **६**, ५, ९, ४; **७**, २, १, २^{१}; ६, २; ३; ३, ३, २; ५, ३; ६, २; ७, ४; ८, १; २; ४, १, २; ३; २, ३; ५; ३, २; ४; ६; ४, ३; ५, २; ३; ६, २; ३; ११, २; ५, ३, १; २; ४, १; ५, २; ६, ४^{२}; ८, १; २; ४; ९, १; ३^{२}; ४; १०, १; मै **४**, ३, ८; काठ **३३**, २; ४; ८^{४}; **३४**, ५^{५} ७; ९^{३}; \$शौ **१३**, २, १५; पै **१८**, २१, ९\$; अवरुध्मः पै **१७**, ४०, ३[c]; अवरुणधै काठ ८, ३; क **६**, ८; अवारुन्ध तै **२**, ५, ३, २; ५, २, १, २; ६[d]; ३, ४; ३, ८, १[e]; **६**, ६, ४, ५; **७**, १, ८, २; २, २, १; ४, ३, १; ५, ९, १; मै **१**, १०, १२; **२**, २, ८; ३, २; **३**, ३, १; काठ **१०**, १०; **१२**, ५; **१९**, ११; १२[d]; **२०**, १; **३६**, ६^{१}[f]; क **३१**, १[d]; २; ३; अवारुन्धत तै **३**, ३, ६, १; ५, ४, १, २; **७**, २, ६, १; ५, २, २; ८, १; काठ **३३**, १; \$अव··· अरुन्धत खि **१**, ११, ४; अवरुन्धीत तै ५, १, ९, २; अवरुन्धीमहि तै **७**, २, ६, १.

\$अव··· रुधत् ऋ **१०**, १०५, १; कौ **१**, २२८[g]; जै **१**, २४, ८[g]; अवारुद्ध मै **१**, ५, १०; ११^{२}; **३**, ७, १; काठ **२०**, ५; क **३१**, ७; अव··· अरुत्सत काठ **३३**, २; अव··· अरुत्स्महि तै **७**, ५, २, १; काठ **३३**, १; \$पै **१६**, १४९, १२?[h]; अवारुध्म मै **१**, ६, ५.

अवरुध्यते मै **१**, ११, ६; **४**, ३, ३; ४, ७; अवरुध्यन्ते मै **३**, १०, १.

अव-रुद्ध, द्धा– -द्धः \$ऋ **१०**, २८, १०; मै **३**, ९, ४; काठ **२४**, ८^{२}; क **३८**, १^{१}; -द्धम् तै ५, ४, ९, २; **७**, ५, १, २; क **३७**, ३[i]; –द्धा तै **३**, ४, ३, ८; काठ **६**, ८; **१३**, १२; क **४**, ७; –द्धाः तै **२**, ३, ९, ३; ५,

---

a) सकृत् पाभे. अपिद्धाति तै ५, १, ९, ५ द्र. ।

b) एकतरत्र अवरुन्द्ध इति मुपा. ? यनि. शोधः द्र. ।

c) पाभे. अपरुध्मः शौ **१२**, ३, ४३ द्र. ।

d) पाभे. अराध्नोत् मै **३**, २, २ द्र. ।

e) पाभे. आनर्ध काठ २१, ४ द्र. ।

f) सकृत् सपा. तैब्रा **१**, ६, ४, ५ उपानमत् इति पाभे. ।

g) तु. AVM ९८ यदनु आ इति वैराजस्य सतः १मस्य पादस्याऽन्ते द्र. । h) ?अनुक्ष्माहि इत्यत्र टि. द्र. ।

i) सपा. काठ **२४**, २ °ध्यम् इति पाभे. ।

७,५; ३, ४, ८, २; मै ३, १०, १; काठ ३४,१७; –द्धानि तै २, ५, १०, ४; मै ३, २,५; -द्धेन तै५,२,५,६. [°द्ध- अन्°]

अव-रुद्धि- -द्ध्यै तै १, ५, ४, २; २, १,९,३; ४, ६, २;९,१; २; ४; ५, १०, ४; ३, ३, ६, १; ५,१,१,४^{३}; २, ५, ५^{२}; ६; ६, ३; ८, ६; ९, ३; ४, ५, २; ९,२^{२}; ६,३, २; ६, १, ८, १; १०, २; २, ९, ४; ३, ७, ५; ७, १, ४, २; १०, ४^{२}; २, १, ३; २, १; २^{२}; ३, २^{२}; ५, ५; ३, ४, १; ४, ३, ४; ५, ३;७, २; ५,८, ३; ९, ३^{१}; ४; मै १, १०, १२^{२}; ११, ८^{३}; ९^{३}; २, ४, ८^{२}; ३, १, १; २^{६}; ४^{३a}; ७; १०; २, २; ५; ३, १; ६^{२}; ४, १; ३^{३}; ६, ९^{२}; ७, ४; ८, ५; ८; ९, ६; १०, २; ४, २, ४^{४}\$; ३, २; ४, ९; ५, ३; ६, ५; ७, ३; ९; काठ ८, ३; ८^{२}; १२,१३; १३, ७; १४, ८; ९^{१}; १०; १९, १^{३}; २^{३}; ६; २१, ११^{२}; २३,१;५^{२}; २६,६; २८, ९^{२}; २९, ३; ७; ३२,१^{२}; ३३, ४; ३४, ५; ९; ३६, ६; क ६, ८;७, २^{१};२९,८^{२}; ३०, ४;३५, ७; ४१, ४; ४४,९^{२}; ४५,८.

अव-रुधम्[b] तै २, ३, ७, १; ५, ४,१, २.

अव-रुध्य तै १,५, १, ४^{२}; ३, ४, ३, ४; ५, २, ५, ६; ७, ८,३; १०, २; ६, ६,११,४; ७,३,१, ४; काठ ७, ९^{२}; १०,१; ११,२; २१,११; ३७,१. [°ध्य अन्°].

अव-रुध्य[c]- -ध्यम् काठ २४, २[d]; -ध्याः तै १,६,७,३.

अव-रुन्धम्[e] मै १, १०, १२; ३, ८,६.

अव-रुन्धान- -नाः काठ ३३,३.

अव-रुरुत्समान- -नः काठ १२, ५; –नाः तै १,५,१,१.

अव-रोध[f]- -धैः मै ४, ४,२.

\$अव-रोधन- -नम् ऋ ९,११३,८.

अव √रुह्, ¶अवरोहति मै ३, ३. ६; काठ २१,७; अवरोह तै १, ३, १३, १; अव···रोह कौ १, ५३२‡[g]; जै १,५४ ८‡[g].

अवारुक्षत् पै १४ २,२.

अव-रूढ[h]- -ढौ शौ ६, १४०, १; पै १९,४९,९.

अव-रोह[i]- -हस्य पै १३, ३, ३.

अव-रोहत्- -हन् ऋ ५, ७८, ४; –हन्तम् पै १४, २, १; १०.

?अव-रोह्य[j]- -ह्या काठ २६ ११.

अव-रोकिन्- अव √रुच् द्र.

¶अ-वर्चस्[k]- -र्चसम् शौ ४, २२, ३; पै ३,२१,२.

?अ-वर्जुषी[l]- -षीणाम् शौ ७, ५२, २.

?अवर्ति- अव(व √अर्,ऋ)र् द्र.

†अ-वर्त्र[m]- -र्त्रैः ऋ ६, १२,३; मै ४, १४,१५.

अ-वर्मन्[k]- -र्मणः शौ ११,१२,२३.

*अ-वर्ष- > १अवर्ष्य[n]- -र्ष्याय मा १६,३८; का १७, ६, २; तै ४ ५,७,२; मै २, ९,७; काठ १७, १५; क २७,५.

¶अ-वर्षिष्यत्[o]- -ष्यन् तै २, ४, १०,३; काठ ११,१०.

¶अ-वर्षिष्यन्ती- -न्ती काठ २५, १०; क ४०,३.

¶अ-वर्षुक[p]- -कः तै ५, ४, १, ४; ६. ३, ४, ६; ४, ५, ६; ५, ६,

---

[a] सकृत् सपा तै ५,१,३,१ प्रतिष्ठित्यै इति पाभे. ।

[b] गस. कमुलन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या ।

[c] गस. उप. क्यप् प्र. उसं. (पा ३, १, १०९)। कृत् स्वरः प्रकृत्या (तु. यस्था. संटि. ⌊विधिवाक्यत्वात् क्यबन्तत्वं तु मौलिकतरं स्यादिति मतम् ⌋)।

[d] पाभे. अवरुद्धम् क ३७,३ द्र. ।

[e] गस. उप. शमुल् प्र. उसं. (पा ३, ४, १२)। कृत्-स्वरः प्रकृत्या । शित्त्वेन सार्वधातुकत्वात् श्नम् विकरणः द्र. ।

[f] =अव-रोह- (तु. न्यग्रोध-) । गस. उप. घञन्ते थाथादि-स्वरः (पा ६,२,१४४) ।

[g] सपा. ऋ ९,९६,१३ अव···सीद इति पाभे. ।

[h] तु. टि. १अव-गत- ।

[i] विप. (⌊शमीगर्भ-⌋अश्वत्थ-) । उप. कर्तरि अच् प्र. ।

[j] पाठः? इव रुंह्य। इति द्विपदः शोधः सुवचः (तु. ऋ ४,१,३)।

[k] विप. (शत्रु-)। बस. अन्तोदात्तः ।

[l] विप. (विश्- ⌊=प्रजा-⌋) । अर्थ व्यु. च ? अ-वर्जिवस्- (< √वृज्) इति सा. W. प्रभृ. । सपा. ऋ १,१३४,६ ववर्जुषीणाम् इति पाभे. ।

[m] विप. (अग्नि-) । बस. अन्तोदात्तः ।

[n] विप. (रुद्र-) । तद्धिते यति तित्-स्वरः (पा ६,१, १८५)। २अ-वर्ष्य- इत्यतः स्वरतो विवेकमकुर्वाणौ PW. MW. च चिन्त्यौ ।

[o] तस. नञ्-स्वरः ।

[p] तु. टि. अ-क्षोधुक- ।

५; मै १,१०,७.

२अ-व(ष्यु॑>)ष्यु॑र्[a]– -ष्यु॑भ्यः तै ७,४,१३,१; काठ ४४,२

¶अव √लिप्,>म्प्, अवालिम्पत् क ३९,१.

अव-लिप्त[b]– -प्तम् मै २, ५,५¶[c]; –प्ताः मा २४, ३; का २६. १, ६; तै ५, ६,२३,१; मै ३. १३, ४; काठ ५०,३.

¶अव √लिह्, अवालेट् मै ३,१०,६; काठ २९,१; क ४५,२.

¶अव √लुप्>म्प्, अवलुम्पन्ति तै ३,२,२,१.

¶अव √वद्, अववदेत् काठ २५,८; क ४०,१.

अव √वह्, अववक्षति पै १९, ३४, १४.

अव √वा, अववाति ऋ १, ५८, ५; १०, ६०,११.

अव √विध्, ¶अवविध्यति तै २ ५,५,६[२]; ७, ४,५,१[१]; अव··· विध्यति ऋ ९,७३,८.

†अव-विद्ध– -द्धम् ऋ १, १८२, ६; ७,६९,७; मै ४,१४,१०.

अव-वि √नश्(अदर्शने), ? अव··· विनश्य पै १९, ३३,१२[d].

अव-वि √मुञ्च्, अव···विमुञ्चामि शौ ५,१३,६.

†अव √वी,अववेति ऋ १०, २३, ४; शौ २०,७३,५.

¶अव √वृज्,अववृजेयुः काठ ३४,२.

अव-वृक्त– -क्तम् काठ १३, ३.

अव-वृज्य काठ १३,३; क ३६,१[e].

अव √वृश्च्. अव···वृश्च ऋ १, ५१, ७; अव···अवृश्चत् ऋ ७, १८,१७.

अव √वृष्>अव-वर्षत्– -र्षते[f] मा २२,२६; का २४,१२,१.

¶अव-वृष्ट[g]– -ष्टेन काठ ३५,१९; क ४८,१७.

अव √वेप्, अववेपते पै २०,५०,८.

अव √व्ये>अव-वीत– प्राचीन°.

†अव-व्ययत्– -यन् ऋ ४, १३, ४; मै ४,१२,५[h]; काठ११,१३.

अ-वश[i]– -शः शौ ६,४२, ३; ४३,३; पै १९,३३,९.

अव √शस्>अव-शस्[j]– -†शसा[k] शौ ६,४५,२; पै १९,३६,५.

अ-वशा– -शा शौ १२, ४, ४२; पै १७, २०,२; –शाम् शौ १२, ४,१७; पै १७,१७,७.

?अवशानम् पै २०,३३, २.

अव √*शीय्[l], ¶अवशीयन्ते तै १, ८,१,१[m]; मै४,१,७;काठ१५,१; अवशीयताम् शौ १८,३,६०.

¶अव √शॄ >शिर्, अवशीर्यते[n] क ४८, १४; अवशीर्येत मै ४, ८, १०; काठ ३०,५.

अव √शो> शिशी, अव···शिशीहि ऋ १०,१०५,८.

†अव √श्रथ्, अव(श्रथाय) ऋ १, २४,१५; मा १२.१२; का १३, १, १३, तै १, ५, ११, ३; ४, २, १, ३; मै १, २, १८; ४, १४, १७; काठ ३, ८; १६, ८; ४०, ११; क २, १५; कौ ३, १, ४; जै २, ५, १; शौ ७, ८८,३; १८,४,६९.

अव √श्वस्> अव-श्वसम्[o] शौ

---

[a] विप. (२अप्–)। तस. ययतोः (पा ६, २, १५६) इत्युत्तरपदान्तोदात्तः।

[b] विप. ([संकीर्णवर्ण-] आश्वमेधिक-पशु-)। गस. उप. बधा. सतः कौटिल्यवृत्तेः √लिप् (तु. पंजा. √लिफ्) इत्यतः कर्तरि क्ते प्रवृद्धादित्वाद् अन्तोदात्तः [पा ६,२,१४७ (धा. अकर्मकत्वमात्रे तु. म. [मा.] सगर्वत्वे वृत्तिं पश्यन्, भा. च [तै.] अन्यदीयत्वेन स्तब्धत्वे वृत्तिमुदाहरन्; वैतु. भा. सा. MW. B. उपदेहने वृत्तिमतः सकर्मकात् सतः गपू. धा. कर्मणि क्तम् प्र. वदन्तः स्वरतश्चिन्त्याः]।

[c] सपा. काठ १३,५ शुण्ठम् इति पाभे.।

[d] पाभे. अनु···विनश्य शौ ६,११३,२ द्र.।

[e] पाभे. अनु-मृश्य तै ६,१,३,६ द्र.।

[f] पाभे. अभिवर्षते द्र.।

[g] विप ([वर्षाम्बु-संपृक्त-] हविस्- [तु. भा. तैब्रा ३, ७, २, ३ प्रभृ.])।

[h] अवव्ययन् इति मुपा. स्वरो भ्रष्टः।

[i] विप.। बस. अन्तोदात्तः (पा ६, २, १७२)।

[j] भाप.। गस. क्विबन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या। यत्तु सा. √शस (हिंसायाम्) इत्यस्य रूपम् आह, तद्विमृश्यम्।

[k] सपा. ऋ १०,१६४,३ यद्, आशसा इति विभे.।

[l] मौस्थि. √शॄ> √*शीर्य> यनि. इति नैप्र. क्रमः द्र. (वैतु. पा [७, ३,७८] <√शद् इति; PW. प्रभृ. च √शी इत्येतस्य यगन्त-वृत्तेन संभेदुकाः [तु. W. शौ १८, ३, ६०])।

[m] पाभे. अतिशीयन्ते द्र.।

[n] पाभे. अपिशीर्यते काठ ३५,६ द्र.।

[o] णमुल्-कमुल्-सकक्षोऽलित् अमुः प्र. उसं. (पा ३, ४, १२)। यद्वा उप. भावे अप् प्र. थाथादि-स्वरः, वा. क्रिवि. च द्र.।

४ ३७,३; पै १३,४,३.

अव √श्वि, अ॒व···अश्वैत् ऋ १, १२४,११[a].

१अ॒वस्– √अव् द्र.

२†अ॒व॒स्[b]*– -वः ऋ १, ८३, २; १६३, ६; १६४, १७; १८; ५, ४०, ६; ६, ९, ३; ८,४०,८; ९, ७४, ६; १०,१७,१३;२७,२१; ६७, ४; मा २९, १७; का ३१, ३, ६; तै ४, ६, ७, २; काठ ३५, ८; ४६, ३; शौ ९ १४, १७; १८^{२}; १३, १, ४१; २०, २५, २; ९१, ४; पै १६, ६७, ७; ८; १८, १९, १; २०, १२,९.

अवस्-तर– -रम् पै २०,५८,४.

अ॒व॒स्-तात्[c] ऋ ३, २२, ३; १०, ८८, १४; १२९, ५; मा ८, ९; १२, ४९†; ३३, ७४†; का ८, ६, २; १३, ४, ५†; ३२, ६, ५†; तै ३, ५, ५, १; ४, २, ४, २†; ¶७, २, ५,५; ३, १०, १^{२}; २; ४, २,२; ४; ¶मै १, ३, २६; ८, ५^{२}; २, ७, ११†; ३, ६, १;८, ८^{२}; ९, ४; ४, ३, १ ; ¶काठ १३, ५^{२}; १६, ११† ; २०, ३[d]; ३३, ६^{४}; क २५, २†; पै ११, ५,७.

अ(व॒स्>)वो॒-देव[e]– -वम् ऋ ८, १९,१२.

१अवस॒– √अव् द्र.

२१अवस– अन्°, पिनाक°.

†अव-सं √स्वृ, अ॒व···स॒मस्वरन् ऋ ९, ७३, ४?[f]; काठ ३८, १४.

अव √सद्, > सीद, ¶अवसीदति काठ २३, ६; ¶अ॒वसीदन्ति तै २, ६, १, १; अ॒व···सीद ऋ ९, ९६,१३[g].

अ॒व-स(न्न>)न्ना[h]– -न्नाम् मै ३, ६,१०.

अव-स॒र्जन– अव √सृज् द्र.

अव-सातृ– अव √सो द्र.

१अ॒-वसा(न>)ना[i]– -नाः ऋ ३, १,६.

२अव-सा॒न–, अवसान्य॑–, अवसा॒य, अवसा॒यय अव √सो द्र.

अव √सिच् >ञ्च्, ¶अवसिञ्चति मै ३,८,८^{२}; ९; ९,३; काठ २५, ९; १०[j]; २६, ५[j]; क ४०, २; ३[j]; ४१, ३[j]; अ॒वसिञ्चामि मै १, २, ११; काठ २, ११[k]; २५, ९[k]; क २, ५[k]; ४०, २[k].

अ॒व-सित– अव √सो द्र.

अव √सृज्, अ॒व···ससृज्यात् ऋ १, २४,१३.

अ॒वसृजन्ति ऋ ५, ३०, १३; अ॒वसृजथः ऋ १०, ६५, १२; अ॒व···सृजत् ऋ १, ५५, ६; १०,११३, ४; अ॒व···सृज॒त् ऋ १, १७४, ४; अ॒वसृजात् ऋ १०, १०८,५; अ॒वसृजः ऋ १, १८९, ५[l]; अ॒व···सृजन्तु ऋ ५,२,५;६; अ॒वसृज>जा ऋ

---

[a] =√श्वित्। <√श्वि (गतौ) इति सा., PW. प्रभृ. <√श्वित् (दीप्तौ) इति च मन्वानाः।

[b] व्यु.? मौस्थि. अ॒व+*अ॒स्– (=√अस् ⌊भुवि⌋ +भावे क्विप् प्र.) इति कृत्वा गस. शवन्ध्वादित्वम् उप. प्रकृतिस्वरश्च द्र.। वा. क्रिवि. इति कृत्वोपलब्धेश्च अव्य. इति प्राक्तनो व्यवहारो भवति। वस्तुतस्तु न. द्वि१ द्र. (वैतु. पा ५,३,३९ अ॒वर->*अव्-+असिः प्र. इति ⌊वैतु. टि. अ॒धस्*– ; WW १,१३⌋)।

[c] अधस्तात् इत्यत्रत्यं न्यायमनु (तु. यस्था. टि.) तातिल् प्र. उसं. (तु. WW १, १३; १५; ६०४; वैतु. पा ५,३,४१ अ॒वर->अव्*– + अस्तातिः प्र. इति)।

[d] पाभे. अधस्तात् क ३१,५ द्र.।

[e] बस. (पावा २,२,२४) पूप. प्रकृतिस्वरम्। व॒चस्– इत्यस्य विप. उ॒परि-मर्त्य– इत्यस्य प्रतियोगि च[='अवोगताः (स्वस्य च यजमानस्य चाऽभीष्टफलस्य प्रदायुकतया) सामीप्यं गताः (नीताः) देवा येन'(स्तोतृयजमानयोरवस्थिते- र्देवलोकाऽपेक्षयाऽवोवर्त्तित्वात्तत्सामीप्यपराणां देवानामवोगतिरित्यभिसंधिः ⌊तु. ऋ १,१४२,११;३,४,१०;१०,११,१० यत्र वनस्पतिकर्तृकं देवानामुपावसर्जनमाशास्यते⌋), तु. PW. GW. BW. प्रभृ ; वैतु. सा. LRV. GRV. NW. च 'अवस्ताद् देवानाम्' इतीव व्याचक्षाणाः उसं. अस. अभिसंदधानाः स्वरतः (तु. टि. अध-ईप॒-) चोद्याः। भूयसेऽपि विमर्शाय तु टि. उ॒परि-मर्त्य-]।

[f] पाठः? अ॒व इत्यस्य स्थाने सपा. शौ ५,६,३ ए॒व इत्यस्य च, पै ६,११,४ अ॒भि इत्यस्य च श्रूयमाणत्वात् तन्मूलस्वरूपतः संदेहादिति यावत्।

[g] पाभे. अ॒व···रोह द्र.।

[h] तु. टि. १अ॒व-गत–। [i] विप. (यह्वी-)। तस. नञ्-स्वरः। उप. <√वस् (आच्छादने) द्र.।

[j] पाभे. अ॒वनयति तै ६,२,१०,३^{२} द्र.।

[k] पाभे. अ॒वनयामि मा ५,२५ द्र.।

[l] सपा. मागृ २,१६,३ विसृजः इति पाभे.।

१,१३,११; मा २७,२१‡[a]; का २९,२,११‡[a]; तै ४,१,८,३‡[a]; मै २, १२, ६‡[a]; काठ १८, १७‡[a]; क २९, ५‡[a]; शौ ५, २७,११‡[a]; १८,२,१०†; पै ९, १, ११‡[a]; अ॒व···सृज > जा ऋ ३, ४, ⌊१०[b]; ७, २,१०[b]⌋; ८६, ५[2]; शौ १, ११, ३; ४, १५,१२[c]; ६, २६, १; पै १,५, ३; ५, ७, ११; १९, १९, १; अ॒व···सृज॒ > जा॒ ऋ १, ८०, ४; ७, ८६, ५; अ॒व··· सृजतम् ऋ १,१५१,६[d]; ५,६२, ३; †अवा॒सृजत् ऋ २,१२,१२; ८, ३२,२५; १०, ८५,१३; शौ १४,१, १३$; २०, ३४, १३; पै ६,३,१; १३, ७,१३; १८,२, २†; १९,३१,८; अ॒वासृजत् तै ६, २, ३, २[e]; अ॒वासृजन्त ऋ ⌊(३,३२, ११) ४, १९,२ (६, ३०,४)⌋; अ॒वासृजन् शौ ४, ६, ७; पैं १, १०७, ६; ५, ८,६; †अ॒वासृजः ऋ १, ⌊३२, १२; (२, १२, १२)⌋; ५७, ६; ⌊(३, ३२,११; ४,१९,२) ६,३०,४⌋; १०, १३३,२; १३८, २; मै ४, १४, १८; काठ ३८, ७; कौ २, ११५२; जै ४, १, ५; शौ २०, १५,६; ९५,३; पै १३, ६, १२; अवा॒सृजः ऋ ६,४३,३; ¶अव-सृजे॒त् मै १, ६, ४; काठ २६, ६[2]; क ४१,४[2].

¶अ॒वस्रक्ष्यति मै ३, ८, १[f]; अ॒व···असृक्षत[g] शौ १४, २, ५२; पै १८,१२,१.

?अवास्राक्[h] पै २,५२,५.

अव-स॒र्जन– -नाय[i] मा १२,६४; का १३, ५,३; तै ४, २, ५, ३; काठ १६, १२ ; क २५, ३ ; शौ ६, ८४, १; पै १९, ५, ११.

अव-सृज॒त्– -जन् ऋ २,३,१०.

¶**अव-सृ॒ज्य[j]–** -ज्यः मै १,६,४.

१**अ॒व-सृष्ट, ष्टा–** -ष्टः ऋ १०, ४, ३; मा २०, ४५; का २२, ४, १०; मै ३, ११, १; काठ ३८, ६; -ष्टम् तै २, ४, ७, १; काठ ११, १३; -†ष्टा ऋ ६, ७५, १६; ७, ४६, ३; मा १७, ४५; का १८, ४, १३; तै ४, ६, ४, ४; कौ २, १२१३; शौ १, ३, ९$; ३,१९,८; $पै १, ५६,४; ३, १०, ३; ४, १४, ५; -ष्टा शौ १७,१,२८; -ष्टाम् शौ १४, २, ५३–५८; पै १८, १२, २–६. [°ष्ट– रुद्र°].

२†**अव-सृष्ट॒[k]–** -ष्टान् ऋ १०,२८, ११; -ष्टासः ऋ १०, ९१, १४; मा २०, ७८; का २२ ७, १२; मै ३,११,४.

३**अव-सृष्ट,ष्टा–** -ष्टाः काठ ३८, ९‡; पै १८, ३२,११.

अव √सृप्, अवस॒र्पति मा १६, ७; का १७ १,७; तै ४. ५, १, ३; मै २ ९, २; काठ १७, ११; क २७, १; अ॒वसर्पतु तै ४, २, ७, १[l]; अ॒वसर्पन्तु शौ ११, १, १७; पै १६, ९०,७.

अ॒वसृपः शौ ८, ६, ३; पै १६, ७९,३.

अव-सै॒ अव √सो द्र.

अव √सो[m] > सा, सायि, सि, स, अ॒वस्यति ऋ १०, ६१, २०; ¶तै २, ५. ६, १; ६, २, ९, १; मै ४,६,५¶; ¶काठ ८. १; १३.१२; २९, ८[2]; क ६, ६¶; अ॒वस्यन्ति शौ ९, २, १४; पै १६, ७७,४; अ॒व···सात् ऋ

---

[a] सपा. ऋ ३ ४,१० उ॒प···अ॒वसृज इति पाभे. ।

[b] तु. सस्थ. टि. उ॒प ।

[c] इह सा. अवनीचीरपोऽपसृज इत्येवं शिश्रावयिषन् अव॒नीचीः इत्येतद् एकं पदम् अव-न्यं॑ञ्च्– इत्यस्य शसि रूपमाह, अथ अप √सृज् इत्यस्य वृत्तमन्त्यं क्रियपदमिति च मेने । तद् विमृश्यम् । त्रैष्टुभपाद-पुपूर्षा हि सा. पाठमाकाङ्क्षेततरामिति दिक् ।

[d] अ॒व···सृज॒तम् इत्येवं पठन् GW. चिन्त्यः ।

[e] पाभे. व्यं॑सृजत् द्र. ।

[f] सपा. तै ६,२,३,१ असिष्यति इति पाभे. ।

[g] सप्रा. आपमं १, ४, ४ बौगृ १, ४, १७ ?*अव··· अदास्थ इति, मंत्रा १,२,५ अप···अयष्ट इति, जैगृ १, २ १:२१ अव···अयक्षत इति च पाभे. ।

[h] पाठः ? अ-जस्र- इति श्रुत्यभिप्रायः संभाव्येत (तु. मूको. आजस्रा इति) । दीक्षायाः विप. चापरमुपलभ्येतेति चिन्त्यो भवति मुपा. ।

[i] पाभे. प्रमो॒चनाय द्र. ।

[j] गस. क्यबन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या ।

[k] गस. उप. क्ते प्रवृद्धादित्वाद् अन्तोदात्तः (पा ६, २,१४७) ।

[l] सपा. मा १२, १०३ का १३, ७,२ मै ३, ७,१४ काठ १६,१४ क २५,५ अरोहत् इति पाभे. ।

[m] धा. विमोचनेऽपि वृत्तिः (तु. धा १,१७) ।

७,२८, ४; अ॒वस्य ऋ ४, १६, २; ६,४०,१; तै १, २, ३, ३[a]; शौ २०, ७७,२†; †अ॒वस्यतम् ऋ ६,७४,३; तै १,८,२२,५; मै ४, ११, २; काठ ११, १२; शौ ७, ४३, २; पै १, १०९, ४; ¶अ॒वस्येत् तै २,५,१,३.

अ॒वासुः[b] ऋ १, १७९, २.

अव-सा॒तृ- -तारम् ऋ १०, २७, ९.

२अव-सा॒न- -नम् ऋ १०, १४, ९; मा १२,४५; ३५, १†; का १३,४,१; ३५, ४, २†; तै ४, २, ४,१; मै २, ७,११; ३, २, ३; काठ १६, ११; ३४, ९¶; क २५,२; शौ १८, १,५५†;२, ३७; १९, १४, १; पै २,२३, ३; १०, १, ११; २०, २१, १०; -¶ने तै २, ५, ६, १. [°न- नव°].

अवसान-द॒र्श॑[c]- -र्शः शौ ७, ४२,१; पै २०,१०,१.

? अवसान-भ(द्र>)द्रात्?[d] पै १४,४,२.

अवसान्य॑[e]- -न्याय मा १६, ३३; का १७, ५,२; तै ४,५,६, १; मै २, ९,६; काठ १७, १४; क २७,४.

अव-सा॒य ऋ १, १०४, १; मै ४, १,६¶; ¶काठ ६, ६; ३१, ४; ¶क ४,५;४७,४.

¶अव-सा॒य्य तै ३,४,८,७.

अ॒व-सित- -†तस्य ऋ १,३२, १५; मै ४,१४,१३; पै १३, ६, १५; तासः ऋ ४, २५,८; -¶ते तै ५,२,२,४. [°त- २प्रतिचीन°].

अव-सै॒[f] ऋ ३,५३,२०.

२अव-स्य॒॑त्- -स्यन् काठ १३, १२. [°स्यत्- अन्°].

अव √स्कु > अव-स्क॒व[g]- -वम् शौ २,३१,४; पै २,१५,४.

अव √स्तम्भ् > भ्, अव···अस्तभ्नात्[h] खि ५,५,११.

अव॒स्-तात् २अवस्*- द्र.

¶अव √स्तृ, > स्तृ, अ॒वस्तृणाति तै ६,२, १०, ३; ११, ३; ३,४, २; अवस्तृ॒णाति मै ३, ८, ८; ९^२; ९, ३; अ॒व···स्तृ॒णाति मै ३, ८, ८; काठ २५, ९; क ४०,२; \$अ॒वस्तृणामि मा ५, २५; का ५, ६, ४; तै १, ३,२, २; मै[i] १, २, ११^२; १४; काठ २, ११[i]; २५, ९; क २, ५[i]; ४०, २.

अव-स्ती॒र्य॑ तै ६,२,१०,४; ३,४,२. [°र्य॑ अन्°].

अव √स्था, > तिष्ठ, अ॒वतिष्ठति ऋ ८,२४, ३०; अवति॒ष्ठति शौ ६, ४३, २; ७, ८०, ३[j]; ¶अ॒वातिष्ठत् काठ १२,१३[k]; †अ॒व··· अतिष्ठत् ऋ ८, ९६, १३; काठ २८,४; क ४४,४; कौ १,३२३; जै १, ३४, १; शौ २०, १३७, ७; ¶अ॒वतिष्ठेत् मै ३, ९,४.

अ॒वतस्थे ऋ ५, ४४, ९; १०, ४८, ५; अ॒व···स्थात् ऋ ७, ८७, ६; अ॒वस्थात ऋ ५, ५३, ८; अ॒वस्थाम् ऋ ⌊२, २७,१७; २८, ११; २९,७⌋.

अव-तस्थि॒वस्- -वांसम् ऋ ८, ९६,१४; शौ २०,१३७,८.

अव-स्थ॒[l]- -स्थम् पै २, ८४, ७; -स्थस्य शौ ७, ९०,३; पै २०, २९,३.

१अव-स्था॒[m]- -स्था मै २, १३

---

[a] पाभे. शौ ७,९,१ अस्या॒ः टि., यत्र ऐब्रा १,१३ अपि संकेतः द्र. ।

[b] अ॒त्र, असुः इति पपा. । लुङि प्रपु ३ द्र. ।

[c] विप. (⌊दिव्य-सुपर्ण-⌋ सूर्य-) । उस. अजन्ते (पा ३,१,१३४) कृत्-स्वरः प्रकृत्या ।

[d] रात्री इत्येतेन प्र१ समानाधिकरणं -द्रा इत्याकाङ्क्ष्यते न तु -द्रात् इति (तु. टि. ?अ॒नु सा॒ भद्रा॒ऽभि॒)।

[e] विप. (रुद्र-) । तात्रभविके यति तित्-स्वरः ।

[f] अवसा॒ आ॒ > पपा. °सै॒, आ॒ इति । आ॒ > *अवसा॒नात् इति पाठे सति नैप्र. छान्दसो विपरिणामः (तु॒. सस्थ. टि. आ॒) । पं. अर्थे तुमर्थीयम् इति GW. प्रभृ.; अव-सा॒- > -सै ⌊पं अर्थे च.⌋ इत्येवं वें. सा.; > -सा॒ः ⌊पं१ सः?⌋ इत्येवं पपा. शोधुकाः WG. ⌊९७१a⌋ ORN. WAG ⌊३,१५ d⌋ ।

[g] नाप. (क्रिमि-विशेष-)। गस. अजन्ते (पा ३, १, १३४) थाथादि-स्वरः । पपा. अवग्रहाऽभावश्चिन्त्यः । धा. अर्थः ? गतौ इति सा., विदारणे इत्यर्वाञ्चः ।

[h] सपा. शांश्रौ ८,२५,१ अव···अहन् इति पाभे. ।

[i] सपा. काठ ३,१२ प्रभृ. क २,६ प्रभृ. आ॒स्तृणामि इति पाभे. ।

[j] सपा. पै १९,४०,७ उपतिष्ठति इति पाभे. ।

[k] पाभे. अवा॒तनोत् मै २,५,२ द्र. ।

[l] नाप. (⌊स्थिर-स्थितिमत्-⌋ पुंव्यञ्जन- ⌊=उपस्थ-⌋)। गस. उप. कर्तरि कः प्र. थाथादि-स्वरश्च ।

[m] विप., नाप. (अवाची- दिश्- ⌊मै.⌋) । गस. उप. कर्तरि विजन्ते धास्व. तदवस्थः ।

२१; –स्थाः पै २,५६,४.

२अव-स्था॒[a]– -स्थाः ऋ ५,१९,१.

¶अव-स्था॒वन्[b]– -वा तै ५,५,१०,२; -वानः तै ५,५,१०,४.

¶अव-स्थित– -ताय काठ २४,७; क ३७,८.

अव √स्पृ, अवस्प॒रत् ऋ ६,४२,४[c]; अ॒व···स्पः ऋ ९,७०,१०. अ॒वस्पृधि ऋ ५,३,९; ८,६६,१४; अ॒वस्पृतम् ऋ १०,३९,६.

अव-स्पर्तृ॑[d]– -॰र्तः ऋ २,२३,८.

अव √स्फूर्ज्, ? अवास्फूर्जत्[e] पै २,७०,४.

अव-स्फूर्जत्– -र्जत् मै २,८,१०; काठ १७,९; -र्जते मा २२,२६; का २४,१२,१; –र्जन् मा १५,१९; का १६,४,९; तै ७,४,७,१; २; ४,४,३,२; मै २,४,७[२]; काठ ११,९[१]; क २६,८.

अव √स्मि, अ॒वस्मयन्त ऋ १,१६८,८.

अव √स्मृ, अवासस्मरम् पै २०,६१,७.

√अवस्य॒, १अवस्य॒त्– √अव् द्र.

२अव-स्य॒त्–अव √सो द्र.

अवस्यु॒– √अव् द्र.

?अवस्रजम्[f] पै १,१५,१.

अव √स्रस् > अव-स्र॒स्[g]– -स्रसः ऋ २,१७,५.

अव √स्रु, अवस्रव पै ५,१०,२; अ॒वस्रवेत्, अ॒व···स्रवेत् ऋ १,१२९,६.

अ॒वस्-वत्-, अ॒वस्वद्-वत्–, अवस्व-द्वन्-नेत्र– √अव् द्र.

अव √स्वन्, अ॒व···अ॒स्वनीत् ऋ ४,२७,३.

अव-स्व॒न॑– > अवस्वन्य॑[h]– -न्याय मा १६,३१; का १७,४,५; तै ४,५,५,२; मै २,९,५; काठ १७,१४; क २७,४.

अव √स्वप्, अवस्वाप्सीत् पै ९,२५,१६; २०,६१,८[i].

†अव √स्वृ, अ॒वस्वराति ऋ ८,६९,९; शौ २०,९२,६; अवस्व॒रत् कौ २,७९३‡[o].

¶अव √हन् > जङ्घन्, अ॒वहन्ति तै ५,२,८,७; काठ २९,३[j]; ¶अ॒व··· हु॒न्ति तै १,६,९,३; अ॒व···हन्मि शौ १२,१,५८; पै १७,६,५; अवहन्तु पै ५,३३,४[k]; अ॒व··· (हन्तु) शौ ६,१३४,१; पै ५,३३,४; अ॒वजहि शौ ५,१४,२; १३,१,३०; पै १०,१०,२; १६,१५२,१०; १८,१८,१; अ॒व··· जहि ऋ १,१३३,३; ८,६४,१; ९,८५,२; खि २,५,१; ६[३]; २४; खिसा २९,४१; †कौ १,१९४; २,७०४; †जै १,२१,१; ४,७,९; शौ ५,१४,१[l]; २; २१,१; १०,४,३[m]; १३,१,३०; ३२[२]; १९,६५,१; २०,९३,१†; पै १२,१,९‡[n]; १६,१५,४[m]; १५०,४; १८,१८,२; अ॒व···हन्तन ऋ २,३४,९; अ॒वाहन् ऋ ४,३०,१४; १०,७३,६; †अ॒वाहन् ऋ ५,४०,६; [(१,८४,१३)९,६१,१]; कौ १,४९५; २,५६०; जै १,५१,९; ३,४५,२; †अ॒व··· हन् ऋ ५,३२,१; ६,२६,५; कौ १,३१५[o]; जै १,३३,३; अ॒व···अहनम् ऋ १०,४८,६. अ॒वजिघ्नते ऋ १,८०,५. अ॒व···जघन्थ ऋ ६,३१,४. अवजङ्घनी पै २,६५,३?; अ॒व-जङ्घनीहि शौ ५,२०,८; पै ९,२४,७.

---

[a] भाप. (दशा-, स्थिति-) इति वें. सा. GRV. प्रभृ. (वैतु. PW. GW. BL. प्रभृ. नाप. [स्त्री॰व्यञ्जन- इति]) ।

[b] अवस्थापयितृ- [उदीची-दिश्-, गन्धर्व- इति भा.] । गस. वनिबन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या ।

[c] सपा. अवस्प॒रत् <> अवस्व॒रत् इति पाभे. ।

[d] गस. तृजन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या ।

[e] पाठः? अव-स्फूर्जत् (भाप. । अतिः प्र. शतृवत् उसं. [पाउ २,८४]) इति शोधः (तु. मूको.; वैतु. BKA. यनि. एवेति) ।

[f] सपा. शौ १,१४,१ इव स्र॒जम् इति पाभे. ।

[g] गस. भावे क्विबन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या ; वैतु PW. प्रभृ. अवस्र॒सस्(:) इति कसुन्नन्तं मन्वाना विमृश्याः ।

[h] विप. (रुद्र-) । तात्रभविके यति तित्-स्वरः (पा ६,१,१८५) ।

[i] ॰स्वप्सीत् इति पाठः? यनि. शोधः (तु. सपा. पै.) ।

[j] पाभे. अभि॒तिष्ठति तै ५,४,३,५ द्र. ।

[k] पाभे. अ॒पहन्तु शौ ६,१३४,१ द्र. ।

[l] सपा. पै ७,१,१ प्रति···दह इति पाभे. ।

[m] सपा. आपमं २,१७,२६ प्रभृ. अप···जहि इति, आपगृ १८,१२ अप(जहि) इति, मागृ २,७,१ अपः···आगहि(?) इति च पाभे. ।

[n] सपा. ऋ १,९४,९ अ॒प···जहि इति पाभे. ।

[o] S. अहन् इति चिन्त्यम् ।

अव-घ्न(घ्नत् >)ती- -ती ऋ १, १९१,२; शौ ११, १,९; पै ४, १६,३१; १६,८९,९.

अव-हत- -तः काठ ४, १३[a]; २९, ३[a]; शौ ६, १३४,२; पै ५,३३, ५; -तम् काठ ३७,१२; -तस्य पै ६,१५,५.

अव-हन्तृ- -न्ता ऋ ४, २५,६.

अव √हा (त्यागे), अवाहा:[b] ऋ १, ११६,३.

¶अवहीयते काठ२६,९; क ४१, ७; अवहीये ऋ १०, ३४,५.

¶अवहास्यते काठ २६, ९; क ४१,७.

अवजीहिपः ऋ ३,५३,१९.

अव-हाय तै ५,७,९,१; मै १,६,१; काठ ७,१२^{२}; क ६, २; शौ ७, ५५,४; १६,४,३; पै २०, १०, ७. [°य अन्°].

अव-हीय- पाप°.

?अवहि[c] खि ५,१५,३.

अव-हित- अव √धा द्र.

अव √हु, अव····जुह्वति ऋ ५, ७,५.

अव √हृ > भृ, ¶अवहरति काठ २५, १०; २६, ५^{२}[d]; क ४०, ३; ४१, ३^{२}[d]; ¶अवाहरत् मै १, ८, १; ¶अवहरेयुः काठ ११,५[e].

†अव···जभार ऋ १, ३२, ९; पै १३,६,९.

अव √ह्वृ > अव-ह्वर- अन्°.

अव √ह्वे, अवह्वये ऋ ५,५६,१.

अवाका[f]- -कया तै ४,६,१,१[g].

अवा(व-आ) √कृ, अव···आकृधि ऋ ८,५३,४; खि ३, ५, ४; जै ४, १८,८.

अवा(व-आ) √गम्, अवाजगाम पै २,५७,१.

अवा(व √अ)च्, ञ्च् > ¶अवाच्, ञ्च्- -वाक् काठ २७, ३; क ४२, ३; -वाङ् तै ३, २, ५, ३; ६, ३, १, ५; ५, २, २; मै १, ९, ३; ३,६, ३[h]; ४, ६, ६; काठ ९, ११^{२}; २७, २; ५; २८, १; क ४२, २; ५; पै १,७१,३$; -वाचः ऋ ४,२५, ६$, मै ४, ७,५; -वाञ्चः मै १, ९, ३; काठ ९, ११; ३७, १६; -वाञ्चम् मै ३, ६, ३[h]; -वाञ्चौ तै ५, ३, २, ५; काठ २७, २; क ४२, २; पै १९, ४९,९.

अवाची- -¶ची मै १, ८, ५; २,१३, २१; काठ १३, ४^{२}; -ची: शौ १०, २, ११; पै १६. १०,३; १९, ८,४; ६; -¶चीम् तै ६,३,४, ६^{२}; मै ३, ९, ४¶; काठ २६, ६; क ४१,४; -च्यै मा २२, २४; का २४, १०, १; -च्यौ पै २,८७,४.

अवाचीन[i]- -नम् ¶तै ६, १, ३, ४; ¶मै १, ८,५; ३,६, ७; ४,१,१३;५,५; ८, १^{२}; ¶काठ २३, ४; २६, १; २७, १; ¶क ३६, १; ४०, ४; ४२, १; शौ १०, ४, २५; पै १६, १७, ३; -नाः पै १३,१०,२; -नान् शौ १३,१,३०; पै १८,१८,१; २०, ४३,८.

अवा(व √अ)ज्, अवाजति ऋ १, १६१,१०.

अ-वाजिन्[j]- -जिनम् ऋ ३, ५३, २३.

†१अ-वात,ता[k]- -तः ऋ ६, १६, २०; १८, १; ९, ८९, ७; ९६, ८; ११; मा १९, ५३; का २१, ४,३; तै २, ६, १२, १; मै ४, १०, ६; काठ २०, १४; २१, १४; -ता ऋ ६,६४, ५; -ताः ऋ ६,६७,७; पै २,५५,५.

२अ-वात्,ता[l]- -तः ऋ ८, ७९, ७; -तम् ऋ १०, १२९, २; -ताः ऋ १,५२,४;६२, १०; -ताय

---

[a] पाभे. प्रतियुतः द्र. ।

[b] लुङि प्रपु१ (< अँवाहास्त इति ⌊तु. सा. GW. प्रभृ.; वैतु. स्क. प्रपु३ > मपु१ इति अनन्वितत्वात् चिन्त्यम्, W. एतद् रूपम् < अव √हृ इत्येवञ्च चिन्त्यं पृथक् हारविशिष्टाऽङ्गीकाराऽऽत्मकार्थाऽसंगतेः⌋) ।

[c] पाभे. ?अर्वाहुः द्र. ।

[d] पाभे. अवदधाति मै ३,९,३ द्र. ।

[e] सपा. मै २,१,५ प्रहरेयुः इति पाभे. ।

[f] =अवका- । व्यु. ?

[g] पाभे. अवकया मा १७, ४ द्र. ।

[h] सपा. काठ २३,१ यक. अन्वङ्, अन्वञ्चम् इति पाभे. ।

[i] ख > ईनः प्र. (पा ५,४,८; ७,१,२) । तत्-स्वरः ।

[j] नाप (⌊अनश्व-, अ-जवन-⌋ अजादिक- इति वें., स्क. ⌊या ४.१४⌋, ORN.; कदश्व-, क्षुद्रघोटक- इति PW. GW. प्रभृ.; सा. =मूर्ख- इति ?) । तस.नञ्-स्वरः ।

[k] तस. नञ्-स्वरः । उप. < √वा (हिंसायाम्); वैतु. PW. प्रभृ., NW., WW १, २११ < √वन् इति ।

[l] विप. । बस. अन्तोदात्तः (पा ६, २, १७२) ।

शौ २०, १३६, ३?[a]; -ताम् ऋ १, ३८, ७; -ते ऋ ६, ६४,४.

¶अवा(व√अ)न् > अवाँ(व-आँ) नम्[b] काठ २६.८; क ४१, ६. [°नम् अन्°].

अवा(व-अ)न्तर[c]- -रः पै १३, १२, २; -¶रम् तै ७, ४, ५, ३; ५, ४, २; ७, १; मै २, ५, १; ४, ५,८^{२}.

अवान्तर-दिशा[d]- -¶शाः तै २,४, ९,२[e]; ७,२, ३, १;५, २५ १; काठ ४५,५; -शाभ्यः मा २४, २६; का २६, ६, १; तै ७, १, १५. १; मै ३, १४,७; काठ ४१.६.

¶अवान्तर-दीक्षा[d]- -क्षया तै ६, २, २, ७; मै ३, ७, १०; काठ २४, ९^{१}; क ३८, २^{२}; -क्षा तै ६, २, ३,५^{२}; -क्षाम् तै ६, २, २, ७; ३, ५^{२}; -क्षायाम् काठ ३४,१४.

¶अवान्तर-शफ[d]- -फः तै ५, ७, ६,५.

अवा(व-अ)न्तरा काठ ३३, ७¶[f].

अवा(व√आ)प्, अवाप पै १९,३६, १४.

अवा(व-अ)भि√षि(<सि)च् > अवाभि-षेचन- १हस्त°.

अवा(व-आ)√भृ(<हृ) > अवा-भृत- -तम् पै ९,८,३.

अवाय-, अवा-यत्- अवे(व√इ) द्र.

अवा(व-आ)√या, अव···आ···ययुः ऋ १,१६८,४[g].

१अवार- अव(व√अर्,ऋ)र् द्र.

२अवा(व-२अ)र- शत°.

अवारीय- अव(व√अर्,ऋ)र् द्र.

अवार्च्छ्(व√ऋ>ऋच्छ्), अवार्च्छति तै २ ६,३,४.

¶अवा(व√अ)र्ज्, अवार्जति काठ १; क ४४,१.

१अवार्य- अव (व√अर्,ऋ)र् द्र.

*२अ-वार्य- > †अवार्य-क्रतु[h]- -तुम् ऋ ८,९२,८; कौ २, ९९३; जै ४,२७,२.

अवा(व-आ)√लभ् > लिप्स् अवा-लिप्स- -प्सः पै १, ६९, १;२; -प्सम् पै १,६९,३.

?अवावपन[i]- -नम् मै ३, १२,१९.

?अवावस(ष्ट>)ष्टा[j] पै १,९५,४.

¶?अवाशृङ्ग[k]- -ङ्गः तै २, १, ८, ५.

अवा(व√अ)स् (क्षेपणे), ¶अवास्यति तै६,३,४,२; ¶अवास्यति मै ३, ८,९; ९,३^{२}; काठ २१,७; २६ ५; क ४१,३.

अवा(व-अ)स्य ऋ १, १४०, १०; ¶तै ३,२,२,१.

१अ-वास्तु[l]- -स्तु तै ३,४,१०,२.

२अ-वास्तु[m]- -स्तुम् शौ १२,९, ७; पै १६,१४५,७.

१अवि- √अव् द्र.

---

[a] अवानाय इति मूको. । आ-तरय इति RW. संशोधुकौ ।

[b] गस. णमुलन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या ।

[c] विप. । बस. अन्तोदात्तः उसं. (पा ६, २,१६६) । -रम् इति वा. क्रिवि द्र. ।

[d] कस. सास्व. (पा ६,१, २२३) ।

[e] पाभे. उपदिशाः द्र. ।

[f] सस्थ. टि. भेजाते द्र. ।

[g] तु. सा.; वैतु. वें. अव इत्यस्य श्रुतिमुपेक्षुक इव, PW. GW. आ इत्येतन्न श्रावयन्तौ (कप्र. असौ दिवः इत्येतदन्वित इतीवाऽभिसंदधानौ) ।

[h] विप. (⌊अवार्य-कर्मन्-⌋ इन्द्र-) । बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् पूप. <अ + *वार्य- (<√*वृ⌊वारणे⌋) इति तस. वा बस. वा द्र. । तस. तावत् उप. गतिद्वयी । तद्धितान्तं वा (√*वृ (वारणे)> *१वार्य- + यत् प्र.) कृदन्तं वा (√*वृ(वारणे)>√वारि + यत् प्र.) । उभयथाऽप्याद्युदात्तस्य सतः (पा ६,१,२१३) नञा स. अन्तोदात्तः(यक्र. पा ६,२,१५६;१६०) । अथ बस. उप. भावे निष्पन्नमिति चान्तोदात्तं (पा ६,२,१७२) इति च विशेषः ।

[i] किम् अवा° इति पाठः किम् वा° (किम्, उ, आ-वपन- ⌊तु. सपा. मा २३, ९ प्रभृ.⌋) इत्यस्य वावि. द्र. (तु. पपा.) । मा. पाठ एवादर्तव्य इति संस्कर्ता ?

[j] शोधः सस्थ. टि. ?प्रहुतेषु द्र. ।

[k] व्यु.? ?*अवा (=अव + आ) + शृङ्ग- इति कृत्वा बस. अन्तोदात्तः (पावा २, २, २४; पा ६, २, १७७) इति वा, ?अवा √*श्रृञ्ज्+कर्तरि अचि न्यङ्क्वादित्वात् कुत्वं थाथीयः स्वरश्चेति वा । अथवा नैप्र. पूप. २*अव-गत- इत्यस्यैवैकोपसृष्टस्य सतः परिणामः स्यात् (वैतु. पपा. अनवग्रहः, भा. अवा > अवा इति वा, अवाञ्च्->अवाक् इति वा पूप., स्वरस्तु निरुदकादित्वात् द्र. ⌊पा ६, २, १८४⌋ इति च; MW. २अवस्*- इति पूप. इति च) ।

[l] नाप. । तस.नञ्-स्वरः । उप. =२वास्तु- ।

[m] विप. (⌊गृहरहित-⌋ ब्रह्मज्य-) । उप. =१वास्तु- ।

२अवि[a]- -¶वयः तै ६,५,१०,१; काठ २८, १०; ३५, १५; क ४५ १; पै १,४०,४\$; -विः ऋ ९, ७८, १; मा १९, ९०; २१, ३०; २३, १२; ५४; का २१,६, ११; २३, ४, २; २५, ३, ९; १०, २; तै ¶२, १, २, २^{२}; ७,१,१, ५¶; ४, १८, १; ¶मै १,५,२; १०; ८,१; २,५, २^{४}; \$३, ११,२; ९; १२,१९; ४, ५, १७; ¶काठ ६ २; ७,७; १२, १३^{३}[b]; २७, २[b]; ३४, ७; ३८, ३; ४४,७; ¶क ४,१; ४२,२; शौ ३,२९,१;२;५,१९, २; १२,२,५३; पै १७,३५, ३; -†विभिः ऋ २, ३६, १; ९, ८६, ११; ९१,२; १०७,२; कौ २,३८२; ६६४; जै ३, ३१, २; ५५,५; पै ११,१,१०\$; -विम् मा १२, ७१; १३, ४४[c]; का १३,५,१०; १४,४,७; तै ¶२, १,२,३^{२}; २,६, ३^{१}; ४,२,५,६; १०,३; ¶मै २,५,२; \$७,१२; १७; ३,१०, २^{२}; ४,८,३; ८^{२}; काठ १६, १२; १७; २८,५; क २५, ३; ४४,५¶; शौ ३, १७, ३; २९,३–५; ५,८,४; ६,७१, १; ७,५२, ५; पै २,२८,२; ७, १८, ५; १९, ९,७; ५१, १२; २०,१४,१; -वी तै ५,६, २१, १; काठ ५०, १; -वीः तै ७, ३,१४,१; काठ २८, १०; ४३, ४; क ४५, १¶; -वीनाम् ऋ ९, १०७, ८; १०९, ७; १०, २६, ६; ¶तै २,१, १, ५; ५, ५ १,३; †कौ १, ४३६; ५१५; २, ३४७; †जै १, ५३, ५; ३, २९,४; शौ १९, ४७, ६; पै २, ३७, ४; ६, १५, ८; २०, ६; -¶वेः मै २, ५, १; काठ १३, १; क ६, ७; -व्यः ऋ ८, २, २; ९, ६, १; ७, ६; १२, ४; ⌊१६, ८; २८, १ (६४, २५) ७४, ९, १०६, १०⌋; ⌊२०, १; ३८, १⌋; ५०, ३; ५२, २; ६३,१०; १९; ६८, ७; ७४,९; ८६, ४८; ⌊१०१, १६; १०८, ५⌋; १०७, ६; -व्याः खि १, ७, २; काठ ८, २; ‡कौ १, ५०६; ५१९; ५८४; २, ८५; ३१८; ४८३; ५४९; ५५७; ६२४; ‡जै १, ५२, १०; ५३, ९; ५९, ७; ३, ८, ११; २६, ४; ३६, ८; ४०, १; ४३, ५; ४४, ३; ५२, ४; पै १, ७२,२; -व्याम् शौ ५,३१,२; १२, २, १९; २०; पै १७,३१,९;१०. [°वि- १अजा°, अति°, त्रि°, पञ्चन्°, शत°].

अवि-(क>)का[d]- -का ऋ १, १२६,७; खि ५,१५,५[e]; -काः शौ २०,१२९,१७[e].

अवि-पाल[f]- -लम् मा ३०, ११; का ३४,२,३.

अवि-मत्- -मतः शौ ६, ३७,१[g]; पै २०,१७,१; -¶मन्तम् मै १,४,८; काठ ३२,६; -†मान् ऋ ४,२,५; तै १,६,६, ४; ७, ६, ७; ३,१, ११, १; मै १,४, ३;८; काठ ५, ६; ३२,६.

अवि-वृत्[h]- -वृतः[i] खि ४,५,२१[g].

अव्य[j]- -व्यम् ऋ ९, १३, ६; ६१,१७; ६७, ५; ६९,९; ९७, ४; ⌊(८५, ५)५६⌋; १०७, १७; १०९, १६; †कौ १, ५२०;

---

[a] नाप. [मेष-, मेषी-, ⌊उपचारात्⌋ अविलोमनिर्मित-दशापवित्र- (ऋ २, ३६, १; ९, ७८, १ प्रमृ.)]। व्यु.? <√अव् इति स्यान्न वा स्यात्। तत्संभवेऽपि द्वौ कल्पौ स्याताम्। १अवि- इत्यस्यैवाऽऽर्थिकः परिणाम इति प्रथमः। बधा. सतः √अव् इत्यस्माद् १अवि- इत्येतद्गतार्थभिन्नार्थवृत्तेर्निगम इत्यपरः। ननु भोः कोऽसावर्थ इति। अद्याप्यवसेयकल्प इति। अथवा √अव् इत्यनेन संबन्धाभावे *आ-वि- ('आगतो *वि: ⌊<√*वृ⌋ आच्छादनं यतः' इति कृत्वा बस. पूप. प्रकृतिस्वरम्) इत्यस्य नैप्र. विपरिणामः स्यात् (तु. WW १,१६७ सिद्धवदुपवर्णकः)।

[b] आविस्- > विः इति ब्रुवाणः SI, नितरामुपेक्ष्यः (तु. तै २,१,२,२ प्रमृ.)।

[c] पुरुषादिपञ्चपशुसंकेतस्य ४१तमान्मन्त्रादारभ्य प्रकृतत्वादतत्परः सन् देवताविशेषीयोऽर्थ इह नैव संभाव्येत (तु. टि. १अवि- > -विः शौ १०,८, ३१; वैतु. NW.)।

[d] स्वार्थे कः प्र. (पा ५,४,२८) तत्-स्वरः।

[e] तु. *अजक-, ?१अरुक-।

[f] उस. अण्णन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६,२,१३९)। उप. (<√पा ⌊रक्षणे⌋ > पाल- >) √पालि द्र.।

[g] सपा. परस्परं पाभे.।

[h] बस पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६,२,१)। उप. <√वृत्।

[i] सपा. शौ ६, ३७,१ अविमतः इति पाभे.। तत्सापेक्ष्यात् प्रकृते द्वि३ संभवत्यपि ष१ इत्येव सुवचम्।

[j] विप. (⌊अविसंबन्धिन्-⌋ पवित्र-, रोमन्- प्रमृ.)। तद्धिते यति प्र. आद्युदात्तः (पा ४,४,११०; ६,१,२१३)।

५३४‡; ५३५; ५७२‡; २, २४०; २९०‡; ५१०; ५४१; ६१०‡; †जै १, ५३, १२; ५५, २‡; ३; ५८, ७‡; ३, २१,५;२४, ६‡; ४०, ६; ४२, ८; ५१, ८‡; -व्या ऋ ९, ७५, ४; ८८, ६; -¶व्याः तै २, १, १, ५; ५, ५, १, ३; -व्यान् ऋ ९, ९७, ३१; -†व्ये ऋ ९, ५०, २; ६६, ९; ६९, ३; ७०, ८; ८६, १३; २५; [९१, १; ९२, ४]; ९६, १३; ९७, ३; १२; [१६; १९]; [(८६, ३) ४०]; ९८,३; कौ १, ५२९; ५३२; ५४३; २, ३७१; ५५६; ५९०, ६०३; ७५१; जै १, ५४; ५; ८; ५५, १२; २, ३०, १४; ४४, २; ४८,५; ४९, १.

†१अव्य॒य[a]- -यम् ऋ ९,३७,३; ४९,४; ६६,२८;६७, २०;६९, ४; ८२,१; [८५,५; (९७,६)]; ८६, ८; ३१; ९८, २; १००, ४; कौ १, ५६२; २, ६४४; ६६६; ७२२; ७८८; जै १,५७, ७; ३, ५३, २; ५५, ७; ५९, १४; ४, ३०, २; -या ऋ १, १३५, ६^{2}; [९, ६२, ८; ६७, ४; १०७, १०]; [१०३, २; (१०७, २२)]; कौ १, ५१३; २, ३३०; १०३९; जै १, ५३, ३; ३, २७, ६; -ये ऋ ९, १६,६; [३६,४; ६४, ५]; ६६, ११; [८६,३ (९७, ४०)]; ९९, ५; १०३,३; [(१०३,२) १०७, २२]; ११०, १०; कौ २, ८; ३८५, ४३०; जै ३, १, १०; ३१,५;३३,५;५३,७.

अव्य॒यी- -यी ऋ ९,७०,७.

†२अ॒व्यय[b]- -यम् ऋ ८, ९७,२; शौ २०, ५५,३; -या॑नि ऋ ९, ८६,३४.

¶अ॒-विकृत- -तम् तै १, ५,९,१.

अ॒-विक्रीत- -तः ऋ ४, ४,९.

अ॒-विक्षित- -तम् ऋ ८, ३२, ८; -तासः ऋ ७,१,२४.

¶अ॒-विक्षुब्ध- -ब्धम् मै १, ४,१२; ३,१०,२; काठ ३२,२.

¶अ-विक्षोध[c]- -धाय काठ ३१, १४[d].

¶अ॒-विक्षोभ- -भाय मै २,५,३[d].

?अ-विक्षमतौम् पै २०,३९,४[e].

अ-विचर्त्य॒[f]- -र्त्यम्[g] तै ४, २,५,३; मै २, ७, १२; काठ १६, १२, क २५,३.

अ॒-विचाचल- -‡लाः[h] शौ १०,८, ४; पै १६,१०१,७.

‡अ॒-विचाचलत्- -लत् मै २, ७, ८[i]; काठ १६,८[i]; ३५,७^{2}[j]; क ४८,९[i]; शौ ६,८७, १[i]; २[j]; पै १९,६,५[i];६[j].

†अ॒-विचाचलि- -लिः ऋ १०; १७३,१[i];२[j]; मा १२,११[i]; का १३, १, १२[i]; तै ४, २,१,४[i]; ५ २,१,४[i]; क ४८,९[i].

¶अ॒-विचित- -तः मै ३, ९, ५; -तानाम् मै २, १,६.

अ-विचृत्य॒[k]- -त्यम्[g] मा १२, ६५; का १३,५,४; पै १९,११,४.

अ-विचेतन॒[l]- -नानि ऋ ८, १००, १०; खि ५,२०,२[m]; शौ २०, १३५,७[m].

---

[a] पाप्र. विकाराऽर्थे ययद् प्र. उसं., तस्मिन् परत इकारलोपश्च (पा ४, ३, १५० ; ६, ४, १४८) । प्र-स्वरः । मौस्थि. तु *अवि-म॒य->*अविअ॒य->यनि. इत्येवं नैप्र. लक्ष्यसिद्धिः (तु. टि. गव्य॒य-, हिरण्य॒य-) ।

[b] ययन् प्र. उसं. (पा ४,३,१५०) । नित्-स्वरः । नापू. विप. इदं च विशेवि. द्र. । अथवा समूहाऽर्थे प्र. (पा ५,४,२२; वैतु. सा. प्रभृ. इमं विवेकमदर्शुकाः) । यदपि सा. प्रथमे स्थ. नञादि समस्तं पदमिति कृत्वा विनाशरहिततया व्याचष्टे, तदप्राकरणिकत्वाद् दुर्ग्रहं द्र. । गवाश्वाऽव्ययानां जातावेकवचने श्रूयमाणानां च प्रत्येकं समानं नाप. सतामेव च भागशब्देन सामानाधिकरण्यं संभाव्येतेति दिक् ।

[c] उप. भाप. < वि√क्षुध् ।

[d] सपा. °क्षोधाय<>°क्षोभाय (तैब्रा ३, ७, ६,७ आपश्रौ ४, ६,३ च) इति पाभे. ।

[e] सपा. शौ ७,१०७,१ मेक्षा॒मि इति पाभे. ।

[f] तस. अन्तोदात्तः (पा ६, २, १६०) । उप. वि √चृत्+कर्मणि ण्यत् प्र. ।

[g] सपा. अविचर्त्य॒म्<>अविचृत्य॒म् (माश ७, २, १,१५ च)<>शौ ६,६३,१ अविमोक्य॒म् इति पाभे. ।

[h] सपा. ऋ १,१६४,४८ न॒, चलाचला॒सः इति पाभे.। तु. टि. चलाचला॒सः ।

[i] सपा. °ऽलत्<>°लिः इति पाभे. ।

[j] सपा. °चलत [एकतरत्र] <>°लिः इति पाभे. ।

[k] उप. वि √चृत्+क्यप् प्र. उसं. (पा ३,१,११०) ।

[l] बस. अन्तोदात्तः (पा ६, २,१७२) ।

[m] =सपा. ऐब्रा ६,३५ गो २,६,१४ शांश्रौ १२,१९, २ । जैमि २,११६ अविचेतनासः इति पाभे. (तु. टि. ?अ॒द्दानेतरसम्) ।

अ-विचेतस्[a]– -तसः ऋ ९, १४, २१.

¶अ-विच्छिन्दत्[a]– -न्दन् मै ४, ८,४.

¶अ-विच्छिन्न[a]– -न्नः काठ २४, ८^{2}; क ३८,१^{2}; -न्नम् मै ३, ४, १; ९, ३; काठ ९, १२; ३१,१३; –न्नाः काठ २३, ६; –न्नान् काठ २६, ९; क ४१,७; -न्नौ मै १,४,९;६,१०.

¶अ-विच्छेद[a]- -दाय तै ५,५,१,१; मै ३, १, १०; ४, १; ५, ४; ४, ४, ७; ६, २; ७,७; ८.४; काठ १९, ८; २१, ११; २४, ८,२६,५;९;२७,१;२९,३; ३०, ७; क ३८, १; ४१,३;७; ४२, १; ४५ ४; $शौ ९,८,८; $पै १६,११३,११.

अ-विजा(त>)ता[a,b]– -ताम् मा ३०,१५; का ३४ ३,२.

अ-विजानत्[a]– -नन् ऋ १, १६४, ५; शौ ९,९,६; पै १६,६६,५.

अ-विज्ञात[a]– -¶तः तै ६, ५, १०, २; काठ २७,९; -ताः मा २४, ५;९; का २६,१, ९; २, ४; मै ३,१३,६;१०; –¶तेन तै ६,५, १०,३; मै ४,६,४; काठ २७,९.

अविज्ञात-ग(द>)दा[c]– -दा शौ १२,४,१६; पै १७,१७,६.

अ-वितत्[d]– -ततः पै १९,२५,८

अवितवे √अव् द्र.

अ-वितारि(न्>)णी[a,e]– -णीम् ऋ ८,५,६.

अवितृ-, त्री- √अव् द्र.

¶अ-वितृण्ण, ण्णा[a,f]– -ण्णे काठ २५,९^{2}[g]; क ४०,२^{2}[g].

?अवित्त- -त्तम् पै १०,१,१.

अ-वित्ति[a]– -त्तेः शौ १६,६,१०.

¶अ-वित्त्वा[h] मै १, १०, १५[i]; काठ ३६,९;३७,१.

अ-विथुर[a,j]– -राः ऋ १,८७,१.

?अविदला पै २०,५२,१०.

अ-विदस्यु[k]– -स्यम् ऋ ७,३९,६.

¶अ-विदहत्[a]– -हता तै २,६,३,४.

अ-विदीधयु[a,l]– -युम् ऋ ४, ३१,७.

†अ-विदुष्टर[a,m]– -रासः ऋ १०,२, ४; तै १,१,१४,४; मै ४,१०,२; काठ ३५,९; शौ १९,५९, २; पै १९,४७,५.

¶अ-विदोह[a,n]– -हाय मै २, ४, २; काठ १२,१२.

अ-विद्यु*[o]– -द्युः खि ४,२,७.

अ-विद्या[a]– -द्यया मा ४०, १४; का ४०, १, १०; ११; –द्याः शौ ११,१०,२३; पै६,३,२?[p]; १६, ८७, ३; –द्याम् मा ४०, १२; १४; का ४०,१,९;११; -द्यायाः मा ४०,१३.

†अ-विद्रि(यु>)या[q]– -याभिः ऋ १, ४६, १५; मा ३४, २८; का ३३,१,२२.

अ-विद्वस्[a]- -दुषः खिसा २९, ७:

---

[a] तस. नञ्-स्वरः ।

[b] नाप. (⌊अप्रसूता-⌋ स्त्री-) ।

[c] विप. (⌊अविदित-वाच्-⌋ वशा-) । बस. पूप. प्रकृति-स्वरम् (पा ६,२,१) । उप. < √गद् (शब्दे) ।

[d] विप. (शङ्कु-) । तस. उप. वि √तन्+क्विप् प्र. ।

[e] विप. (⌊निश्चला-, अनपायिनी-⌋ गव्यूति-) ।

[f] विप. (अधिषवण-, हनु-) ।

[g] सकृत् सपा. तै ६,२,११,३ असंतृण्णे इति पाभे. ।

[h] उप. < √विद् (लाभे) ।

[i] अवित्ता इति पाठः ? यनि. शोधः द्र. (तु. सपा. तैब्रा १,६,७,२) ।

[j] विप. (मरुत्-) । उप. < √*विथ् ⌊< √व्यथ्⌋ ।

[k] विप (रयि-) । तस. अन्तोदात्तः (पा ६,२, १६०) ।

[l] विप. (⌊दीप्यमान-⌋ शचीपति-) । उप. विगत-दीप्ति- इति वें. सा., ⌊दानकर्मणि⌋ नाऽतिध्यायत्-, क्षिप्र-कारिन्- इति PW. GW. GRV. प्रमृ. । वि √धी> दीधी+उः प्र. उसं. (पाउ १,७) ।

[m] उप. विद्वस्- + तरपि संप्रसारणार्थं छान्दसं भत्वम् (पा १,४,२२; ६,४,१३१) ।

[n] उप. वि √दुह्+घञ् प्र. ।

[o] विप. (विद्याहीन-ब्राह्मण-) । बस. अन्तोदात्तः ।

[p] अवद्यात् इति शोधः विमृश्यः ।

[q] विप. (ऊति-) । तस. अन्तोदात्तः उसं. (पा ६, २,१५५) । उप. *विद्रियु- <*विद्रु-(< √विद् वा √विध् वा)+ घच् प्र. उसं. [पा ५, १,६३ (वैतु. सा. अ-विद्रि- ⌊उप. < वि √द्रा⌋ + या- ⌊< √या⌋ इति कृत्वा उस. इति वदन् कृत्-स्वरः प्रकृत्या च व्युपसर्गादूर्ध्वमवग्रहस्य च ⌊तु. पपा. अवि-दस्यु- प्रमृ.⌋ अभावं प्रति चोद्यः । म. च ⌊तु. उ. लब्धसंकेतः सन् यनि.⌋ GW. च तस. अभिप्रयन्तावपि उप. < वि √दॄ ⌊GW. धात्वंशो मुद्रणभ्रष्टः⌋ इति ब्रुवाणौ नञ् स्वरस्य चोक्ताऽवग्रहस्य चाऽभावं प्रति दुर्वारनिग्रहौ द्र. । यदपि ORN. ⌊ARV. अनु⌋ श्रुतिभ्रेषतामिवाऽनु-मन्येत, तदप्यप्रमाणं वच इति दिक्)] ।

शौ ४,१८,२; पै २,३८,३; ५,२४, २; ७,१,६; १०, ३,३?[a]; –¶दुषा मै ४,१,१४;–द्वांसः ऋ ६,१५,१०; तै २,५,१२,५†;४,७,१५,६‡[b]; †काठ ७,१६; शौ ६, ११५, १; पै ६, २२, २३; १६,४९,४; –द्वान् ऋ १,१२०,२; ५, ३०, ३; १०, ७९, ६; मा ८, १३; ¶तै ३, २, ७, ३; ५, २, ८, २ ; ७, १, ७, २; ¶मै १,८,२; ९, ४^{५}; ११, ९; ३, ८, १०^{२} ; १०, ७; ४, १, २; ११; ¶काठ ९, १२^{६}; १४, ९; २०, ६; ३१, १; १३; ३४, १८; ¶क ३१, ८; ४७, १; पै ५,३६,४;८.

अ-विद्विषे[c,d] शौ १,३४,५; पै२,९,३.

अ-विद्वेष[c,e]– -षम् शौ ३,३०,१; पै ५,१९,१.

अ-विधव[f]– -वाः पै १७,३३,२.

अ-विधवा[g]– -वा खि ३, १७, २,१; काठ १, १०; पै ११, ७, १०; –†वाः ऋ १०,१८,७; शौ १२, २, ३१; १८, ३, ५७; पै १७, ३३,१.

?**अ-विधान**– -नानि पै १४,३,८.

¶**अ-विधृत,ता**– -ताः काठ २७, ४; क ३९.४[h]; ४२,४.

अ-विनष्ट[c]– -ष्टान् मै १, ५, १४^{३}; काठ ७,३; क ५,२.

अ-विप्र[i]– -प्रः ऋ ८, ६१, ९; –प्रे ऋ ६, ४५,२.

¶**अ-विभक्त,क्ता**[c]– -क्तः मै १,६,४; –क्ता काठ २३,२; क ३५,८.

‡**अ-विभूति**– -तिः जै ४, ५ १[j].

?**अविभ्रस्तम्ना**[k] पै २०, २६,७.

¶**अ-विमुक्त**[c]– -क्तः[l] तै ६,२,१,१; काठ २४, ८^{२}; क ३८, १^{२}; –क्तम्[m] काठ २७,५; क ४२,५; –क्तौ काठ २४,८; क ३८,१.

¶**अ-विमुच्य**[c] तै ६,२,१,१.

¶**अ-विमुच्यमान**[c]– -नः तै ५, ५, १०,६.

अ-विमोक्य[n,o]– -क्यम् शौ ६, ६३,१[p]; –क्यैः पै ३,३,६;२०, २७,६[q].

अ-विमोचन[c]– -नाय खि २ १०,६.

अवियक्ष्मताम् पै १९,४०,१३.

अ-विरण[r,c]– -णाय ऋ १, १७४,८.

अ-विराधय(त्>)न्ती- -न्ती शौ २.३६,४; पै २,२१.४.

अ-विरुद्ध– -द्धाः पै १६, ५७,१९.

अ-विलिष्ट– -ष्टम् पै २०,२५,५.

¶**अ-विवाक्य**[s]– -क्ये तै ७, ३,१,

---

[a] शोधस्य कृते तु. सस्थ. टि. वर्म ।

[b] पाभे. अचित्तिभिः द्र. ।

[c] तस. नञ्-स्वरः ।

[d] उप. वि√द्विष्+क्विप् प्र. वा. च१ इति च । यद्वा केनन्तं द्र. ।

[e] वा. क्रिवि. भवति । उप. वि√द्विष्+भावे घञ् प्र. ।

[f] विप. (वीर-) । बस. उप. वि-धवा- ।

[g] विप. (⌊सौभाग्यवती-⌋ इन्द्राणी-, नारी-) । तस. चार्वादिषु उसं. अन्तोदात्तः (पा ६,२,१६०) ।

[h] पाभे. अधृताः काठ २५,६ द्र. ।

[i] सस्व. एपू. टि. दिशा द्र. ।

[j] सपा. ऋ ८,१६,८ अभिभूतिः इति पाभे. ।

[k] सपा. पागृ १, ३,१४ प्रमृ. अरिष्टा अस्माकं वीराः इति पाभे. ।

[l] सपा. मै ३,७,९ युक्तः इति पाभे. ।

[m] पाभे. अनुन्मुक्तम् मै ४,६,२ द्र. ।

[n] तस. अन्तोदात्तः (पा ६, २, १६०) ।

[o] उप. वि√मुच् + कर्मणि ण्यत् प्र. ।

[p] पाभे. अविचृत्यम् पै १९,११,४ द्र. ।

[q] पाभे. अमोक्यैः शौ ३,६,५ द्र. ।

[r] भाप. [प्रहर्ष- (तु. सस्थ. टि. आगुः, Foy ⌊KZ ३४, २६२⌋ ; वैतु. अन्ये अन्यथावादिनः)] । उप. <वि√रण् (बधा.) ।

[s] नाप. (सोमयागे दशमाऽह-) । बस. अन्तोदात्तः (पा ६,२,१७२) । उप. वि-वाक्य-* इत्यत्र विवचनात्मकशब्दसंज्ञायां कर्मणि ण्यति प्र. गस. कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६, १, १६५; २, १३९ ⌊तु. *अनु-वाक्य-, वि-वचन-, वि-वाचन-; वैतु. सा. प्रास. इति कृत्वा व्याचक्षाणः सजातपर्यायभूतशब्दान्तरश्रुतिसाक्ष्यमुपेक्षुकः सन् स्वरतश्चोद्यः । तद्दर्शने हि पूप. प्रकृतिस्वरः स्यान्नोक्तः उप. प्रकृतिस्वर इति⌋) । यदपि भा. पक्षे तस. पश्यन् उप. अधिकरणे कृत्यं प्र. चोक्तवांस्तद्धितविषयेण सूत्रेण (पा ६, २, १५६) अन्तोदात्तत्वं च सिषाधयिषितवांस्तदुभयं नोपपद्येत । अशब्दसंज्ञायां कुत्वाऽनुत्पत्तेः (पा ७, ३, ६७) उक्तस्य सौवरसूत्रस्य कृत्योत्तरे तस. अनुपयोगाच्च । भा. प्रत्याख्यानमनु कृत्योत्तरं तस. वदन्तः PW. प्रमृ. अपि प्रत्याख्याताः द्र. । अथोक्ते पक्षेऽप्याग्रहश्चेत्, तर्हि उप. *वि-वाकु->विवाक्य- इत्येषा ताद्धिती वृत्तिः समाश्रयणीया । दवीयस्त्वात्त्वस्य पथो नात्राऽऽदरविशेष इति दिक् ।

१; २[२].

¶अ॒-विवादिन्[a]– -दिनः मै ४,३,७.

¶अ॒विवादिनी– -नीम्[b] मै २, १, ९; ५,८.

अ॒-विवेनत्[a'c]– -नन् ऋ ४,२४,६.

अ॒-विवेनम्[a'd] ऋ ४,२५,३.

†अ-विशस्तृ॒[e]– -स्ता ऋ १, १६२, २०; मा २५,४३; तै ४, ६,९, ४; काठ ४६,५.

?अविशीरिवासिव पै १,८७,२.

†अ॒-विश्वमिन्व,न्वा[a'f]– -न्वम् ऋ २,४०,३; मै ४,१४,१; -न्वाम् ऋ १,१६४, १०; पै १६, ६६, १०.

‡अ॒-विश्ववि(न्न>)न्ना[a'g]– -न्नाम् शौ ९,१४,१०.

?१अ॒विष– √अव् द्र.

२अ-वि॒ष[h]– -षः खि २,१४, २; ३; -षम्[i] मा २,२०; का २,५,१; मै १, ६,७; काठ १, १२; ३१, १२; क १, १२; ४७, १२; शौ ८,२, १९; पै ५. १६, ४; १२, ३,१४; १६, ४, ९; -षस्य ऋ ८,२५,२०; -षा ऋ ३,३९,५.

?अविष्कन्ध[j]– -न्धः पै १,४६,३.

?अ॒विष्टम् पै १३, ५, १६.

अ॒विष्ठ–, अविष्य॒त्–, अविष्या॒–, अविष्यु॒– √अव् द्र.

¶अ॒-विसृष्ट[a]– -ष्टम् तै १,७,६,६.

¶अ॒-विस्रंस[a'k]– -साय तै ७, ३, १०,३.

*अ॒-विहर्यत[l]–> अ॒विहर्यत-क्रतु[m]– -०तो ऋ १,६३,२.

¶अ॒-विहित[a]– -तः मै १, ९,६.

अ॒-विह्रुत,ता[a]– -तः पै १९, ३४, १३‡[n]; -†तम् ऋ ५, ६६, २; १०, १७०, १; मा ३३, ३०; का ३२, ३, १; मै १, २, ८; काठ २,९; क २, ३; कौ २, ८०३; ३, ५, २; जै २, ३, २; ४, २, ९; शौ ६, २६, १$; पै १९, १९, १; -ताः[o] मै ४, २,१०; पै २, १३, ५; -तान्[p] मै १, ५,१४[२]; काठ ७, ३; क ५, २.

अ॒-विह्वरत्[a'q]– -रन्तम् ऋ ४,३६,२.

अ-विह्वृत्– -ह्वृता पै १९, ३८,१.

अवी– √अव् द्र.

अ॒-वी(त>)ता[a]– -ताः ऋ ४, ४८,१.

†अ॒-वीर,रा[r]– -राः ऋ ७, ४, ६; ६१,४; पै १७, १५, १; -राम्

---

[a] तस. नञ्-स्वरः ।

[b] पाभे. अ॒नुवर्त्मानम् तै २,२,११,२ द्र. ।

[c] उप. <वि√वेन ; वैतु. MVG ६८ णमुलन्तया पपा. शोधमिच्छुः । भूयसे विस्तराय तु. ORN. ।

[d] उप. णमुल् प्र. इति । यद्वा क्रिवि. इति कृत्वा* अ॒-विवेन– इत्यस्य प्राति. विप. सतः न. द्वि१ वक्तव्यम् । पक्षं चैनमनुसंधाय *वि॒-वेन– इत्यत्र बस. सति उप. *२वे॒न– इति भावे निष्पन्नं द्र. । √विवेन् इति च ततः नाधा. सुवच इति दिक् ।

[e] तस. अन्तोदात्तः (पा ६,२,१६१) ।

[f] उप. *वि॒श्व-मिन्व–(तु. पपा.; वैतु. सा. ऋ१,१६४, १० उस. इति कृत्वा व्याचक्षाणोऽन्तोदात्ततयेव शिश्रावयिषुः; GW. प्रभृ. विश्वम्-इन्व॒– इतीवाऽवगृह्णन्तः उप. <√इन्व् इति दर्शयन्तः ⌊तु. ORN.⌋) इत्यत्र पूप. प्रकृतिस्वरः द्र. । तत्राऽपि उप. *मिन्व॒– इत्यस्य मूलभूतः √मिन्व् इति मानं परिच्छेदनमित्यस्मिन्नर्थे पाधा. उसं. । परमते नञ्पूर्वत्वे सति दिव्यरथवागन्यतरविशेषणभावाऽनुपयोगो मा भूदिति आ॒ विश्वम्-इन्व॒(न्वा॒)म् इत्ययं श्रुतेर्मूलत आकार इतीयं या कल्पना भवति (तु. ORN.) साऽपि यस्थि. सूपपत्तिसंभवादन्यथासिद्धा द्र. (तु. नाउ. टि.) ।

[g] उप. विश्व॒*-विन्न–(<√विद् ⌊लाभे⌋) इत्यत्र तृस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६,२,४८) द्र. । अयमेवं वास्तविकः पाभे. (तु. ऋ १,१६४,१०; पै १६.६६,१०) वा स्यात्, °मिन्व– इत्यस्य *°मिन्न– इत्येतद्द्वारकं वर्णविकारमात्रं वेत्यत्र भूयसी विमृट् सावसरा द्र. ।

[h] विप. (⌊विष-रहित-⌋ अजगर-सर्प-, अन्न- प्रभृ.) । बस. अन्तोदात्तः ।

[i] पाभे. स्वदि॒तम् काठ ७,१४ द्र. ।

[j] =नीरोग- । बस. उप. नाप. (रोग-सामान्य-) ।

[k] उप. वि√स्रंस्+घञ् प्र. ।

[l] तस. नञ्-स्वरः । पूप. अ+वि⌊वर्जने⌋+हर्य॒त– ।

[m] विप. (⌊अबाधित-कर्मन्-, -प्रज्ञ- वा⌋ इन्द्र-) । बस. पूप प्रकृतिस्वरम् ।

[n] सपा. ऋ १०,५६,२ अ॒ह्रुतः इति पाभे. ।

[o] पाभे. अ॒विभ्युषीः शौ ३,१४,३ द्र. ।

[p] सपा. आश्रौ २, ५,२; १२ प्रभृ. अविह्वृतान् इति पाभे. ।

[q] उप. <वि√ह्वृ ।

[r] त्रिप. (क्रतु-, युवति- प्रभृ.) । बस. पाप्र. पराद्युदात्तत्वप्रकरणे उप. वा पूप. वा उसं. द्र. (यक्र. पा ६,२,११६;१२०) ।

ऋ १०,८६,९; शौ २०, १२६, ९; -रे ऋ १०,९५,३.

अवीर-ता[a]- -ता[b] ऋ ७, १, ११; -तायै ऋ ३, १६,५.

?अवीरट् पै १९,१६,१५.

*अवीर-त्[c]- -रते ऋ ७, १,१९.

¶अ-वीरस्थ[d]- -स्थाः मै ४, ३,६[२]; काठ १२,८[१].

अ-वीरहन्[d]- -हणौ मा ४, ३३; का ४, १०,४; तै १,२,८,२; काठ २,७; क २, १; -हन् पै १९, १३, ९; -†हा ऋ १, ९१, १९; मा ४, ३७; का ४, १०, ८; तै १, २, १०, १; मै ४, १२, ४[e]; काठ ११, १३; $शौ १, १६,४; ६, १४, ३; $पै १, १०,४; १४, २, ३; १९, ३६, १३.

अवीरघ्नी- -घ्नीः शौ ६, ८३, २; १४,१,३९; पै १,२१, ३; १८, ४, ८

?अवीरुधसो[f] पै १,८३,३.

¶अ-वीर्य- -र्यः[g] काठ ३५, १७; क ४८,१५

¶अ-वीर्यव(त् >)ती[d]- -तीः मै ३, ८, १.

†अ-वृक,का[h]- -कः ऋ ४, १६,१८; ६, २, २; १५, ३; -कम् ऋ [१, ४८, १५; ८, ९, १]; ६, ४८,१८; ७, ८८,५; ८,२७,४; १०, ३६, ३; १४४, ५; मै ४, १४, ९; शौ २०, १३९, १; -कस्य ऋ १, १५५, ४; -काः ऋ ४, ४, १२; १० १५, १; मा १९, ४९; का २१, ४,१; तै १, २, १४, ५; २,६, १२,४; मै ४, १०, ६; ११, ५; काठ ६,११; शौ १८, १, ४६; -काणि ऋ १,५५,६; -काभिः ऋ २, ३१, ३; -काय ऋ १, ३१, १३; ७, ६६, ८; कौ २. ४१८; जै ३, ३२, ८; -कासः ऋ ७,७४,६; -के ऋ ६, ४,४; तै १. ३, १४, ७; -केभिः ऋ ६ ४,८; ७, १९, ७; तै १, ६, १२,६; मै ४, १२,३; शौ २०, ३७,७.

अवृक-तम- -मः ऋ १, १७४, १०.

¶अ-वृक्ण[d]- -क्णः मै ३,९,३.

अ-वृजिन[i,d]- -नाः ऋ २,२७,२; मै ४,१२,१‡[j].

१अ-वृत[k]- -ताः मै ४, ६,४[l].

२†अ-वृत[m,d]- -तः ऋ [१,१३३,७;

---

[a]) भावे तप् प्र. उसं. (पा ५, १, ११९) । पाप्र. तु नञ्-पूर्वे तस. वा छन्दसि (पामवा ५, १, ११९) इति स्वतलभ्यां नञ्-समासविप्रतिषेधाऽभावविकल्पे ?*वीर-ता- इत्यस्य तलन्तस्याऽपि उप. नापू. टि. दिशा आद्युदात्तत्वम् उसं. (पा ६,२,११६;१२०) ।

[b]) तृ१ द्र. [°तया>°तआ>°ता इत्येवं छन्दोऽनुरुद्धो वर्णविपरिवर्तनक्रम इत्यभिसंधिः (यतः माशेषसो अवीरता परि त्वा इत्येवं त्रैष्टुभः पादो मूलतः श्राव्येतेति संकेतलाभः); वैतु. NW. (MGC. प्रमाणतः) *?अवीरताति >°ताता>°ता (तु. नाउ. टि.) इत्येवं व्यर्थं तृ१ स्थाने सत१ उपकल्पुकः] ।

[c]) यनि. च१ सत रूपस्योपपत्त्यर्थं हलन्तमेतत् प्राति. सुकल्पं भवति । तस्य रूपस्य प्रादुर्भावश्च त्रैष्टुभपादेऽधिकाक्षरनिर्विवर्त्तिषाप्रयोजितः सन् °तायै>°ताइ> यनि. इत्येतत्क्रमेण संभाव्येत [तु. देवतातये> °ताते इति समानप्रवृत्तिकं रूपम्; वैतु. L ३५९, ४६६ उक्तस्य वर्णविपरिणामस्य विषये शब्दाऽऽदौ वर्त्तमानाया नञः श्रुतेर्विस्पष्टप्रतीत्युत्कण्ठाऽऽत्मकमसद्धेतुं प्रदर्शुकः (पूर्वसवर्णैकादेशे सत्यवर्णेऽश्रूयमाणेऽप्युभयथा [मा नो अग्नेऽवीरतायै पुरा दाः इत्यत्र च माऽवीरतायै नो अग्ने पुरा दाः इत्यत्र च] समानमेव स्वरतो नञ्पूर्वत्वस्य प्रत्याय्यमानत्वादित्यभिसंधेः): NW. [MGC. प्रमापयन्] *?अ-वीरताति- (यत्र पाप्र. *वीरताति- इति उप. अवीर-ता- इत्येतद्वत् पराद्युदात्तत्वम् उसं.) इति प्राति. उपकल्प्य (तु. नापू. टि.) तातये > °ताते>°ते इत्येवमपार्थमाध्यमिकाधिकाक्षरमिवाऽनुक्रामुकः] ।

[d]) तस. नञ्-स्वरः ।

[e]) -हा इत्येवमन्तोदात्तः मुपा. यनि. शोधः द्र. (तु. संटि. पपा.) ।

[f]) अ(पि;पी √रुध् >अपीरुन्धमः इति शोधः (तु. सस्थ टि. इन्द्रियम्) ।

[g]) सपा. तैब्रा ३,७,१,१ अवीर्यः इति पाभे. ।

[h]) विप. ([हिंसक-रहित-] इन्द्र-, ऊति-, पथिन्- प्रभृ.)। बस. अन्तोदात्तः ।

[i]) विप. ([अकुटिल-] अर्यमन्-, मित्र-, वरुण-) ।

[j]) सपा. ऋ २,२७,९ अस्वप्नजः इति पाभे. ।

[k]) उप. < √वृ (वरणे) ।

[l]) °वृत्ताः इति पाठः ? यनि. शोधः (तु. मै. मूको., सपा. काठ २९,६ च) ।

[m]) विप. (इन्द्र-,वाजिन्- प्रभृ.)। उप. < √वृ (बधा.) ।

८, ३२, १८]; ६, १४, ५^{२}; ८, ३३, ६; १०[a]; जै ४, २०, ३; शौ २०, ६७, १; -तम् ऋ ८, १०२, १४; काठ ४०, १४; कौ २, ९२१; जै ४,६,६; —¶ताः मै ३,९,८.

अ-वृधु[b]- -धान् ऋ ७,६,३.

अ-वृष्टि- > ?अवृष्टि-द(त्त >)त्ता[c]- -त्ता पै ५,३१,३.

अवे(व√इ), ?अवायते[d] पै ८, १५, १३; अव···अयत् ऋ ५, ३७, २; अवायन्ताम् शौ ११, १२, ८.

¶अवैति तै १,७,५, ४; २, ३, १२,२[e]; ६,६,३,१[e]; काठ १०, ५; ९; ३६, ७^{२}[f]; ३७, १^{२}; ¶अवैति तै ३, ३, ८, १; †अव···एति ऋ ८, ४, ३; कौ १,२५२; २,१०७१; जै १,२६, १०; अव(एति) ऋ १, १६४, ५१; ¶अवयन्ति ऋ ५, ४१, १३[g]; तै ६, ५, १०, ३; मै ३, ८, ७; ४, ५, १[h]; ६, २[i]; अवयन्ति मै ४,४,७; काठ २९, ३[e]; क ४५, ४^{२}[e]; अवैतु ऋ ५, ४९,५; शौ १; ११, ४[j]; पै १, ५,४; १३,५, ७; १५, ६, ६; अव··एतु पै २०, २८, ६; अवेहि ऋ ५,७८,८[k]; ¶अवेयात् काठ १०, ९; अव···इयाम् ऋ ७,८६,४.

अव(यत् >)यती[l]- -तीः का १३, ६,१७‡[m].

अवा(व-अ)य- अन्°.

†अ(व >)वा-(यत् >)यती[n]- -ती ऋ ८,९१,१; पै ४,२६,१.

अवे(व-इ)त- अन्°.

अवे(व-इ)त्य- -त्यः, -त्याः काठ ३७,१.

¶अवै(व-ए)ष्यत्[o]- -ष्यन् तै ३,३, ८,१.

अवे(व√ई),अव···ईमहे ऋ १, २४, १४; ७, ५८, ५; मा १६, ६; का १७, १, ६; तै १, ५, ११, ३†; ४, ५, १, ३; मै २,९,२; ४, १४, १७†; काठ १७, ११; ४०, ११†; क २७,१; पै १४,२, ९; †अव(ईमहे) ऋ १, २४, १४; तै १, ५, ११, ३; १२, १; ४, २, ११, २; मै ४, १४,३; १२; काठ ४०,११.

¶अवे(व√ई क्ष् >क्षि,अवेक्षते तै २, ३, ११, २; ५,१,१०,५,७, १, ३; मै ४, १, १२; काठ ६, ७; २२, ८; २९, २^{२}; ३१, ९^{४}; क ४, ६; ३५, २; ४५, ३^{२}; ४७, ९^{४}; पै १६, ११२, ५$; अवेक्षते मै ३, २, ७; ४, १, १२; अवेक्षन्ते तै ६, ६, ७, २; पै १५, १९, ७$; $अवेक्षे तै १,१,१०,३[p]; मै १,१,७; ११[p]; ४,१,७; अवैक्षत मै २, १,११; काठ १०, ५; ३१, ९; क ४७, ९; अवेक्षेत तै ३. २, ३, ३^{१}; ४; ६,६,७, २^{२}; मै १, ८, ४; ४, ६, ९; काठ ६, ७; २९,२, क ४, ६; ४५, ३; अवेक्षेत मै ३,२,७.

अवेक्षये पै २०,५३.८.

---

[a] पाभे. **अविता** कौ १,२६३ द्र.।

[b] विप. (⌊देवानाम् अवर्धयितृ-⌋ पणि-)। तस. उप. कर्तरि कः प्र.। अन्तोदात्तः उसं. (पा ६,२,१५७)।

[c] 'अवृष्टिनिवृत्त्यै दत्ता- (गो-)' इति मध्यमपदलोपः स्यात्। एस्थि. अपि **अतोवृ-** इति मूको. ?**अतूर्णदत्ता** इति कौसू. (६२,२१ ⌊तु. वैप ४⌋) उपलभ्यमानौ पाठौ मुपा. संदिग्ध इत्येव सूचयेताम्।

[d] यनि. मुपा. चिन्त्यः। लङि प्र१ सतः **ऐच्छन्** इत्यस्य नापू. पदस्य नकारान्ततया शुश्रावयिषाया अन्याय्यत्वात्। एस्थि. नापू. पदे मूलतस्तकारान्ते सति परादिनकारप्रभावजा सांहितिकी तकारस्य नकाराऽऽपत्तिः सुवचेति कृत्वा मूको. अनु **न वायते** (<√वै) इति पदद्वयाऽऽत्मकः **शोध-प्रस्तावो** विमृश्यताम्।

[e] पाभे. **अभ्युवयन्ति** मै ४,८,५ द्र.।

[f] पाभे. **अभ्यवयुन्ति** मै १,१०,१३ द्र.।

[g] तु. पपा. प्रमृ.; वैतु. आ-अवयन्ति इत्येकं पदमिति GW. प्रभृ.?। तु. सस्थ. टि. आ।

[h] पाभे. **अवचरन्ति** तै ६,४,२,६ द्र.।

[i] सपा. काठ २७,५ क ४२,५ **सचन्ते** इति पाभे.।

[j] =सपा. पागृ १,१६,२। आपमं २, ११,२० **निरैतु** इति पाभे.।

[k] पाभे. **पत** शौ १,११,६ द्र.।

[l] ङीपः उदात्तत्वम् (पा ६,१,१७३)।

[m] पाभे. (ए⌊आ√इ⌋>) **आयतीः** शौ ६,१०९,२ द्र.।

[n] विप. (कन्या-)। शाखान्तरनिघ्नः सांहितिको दीर्घः (तु. ऋपा ९,२३; ORN.)। सस्व. कृते एपू. टि. द्र.।

[o] गस. उप. लृटः शत्रादेशे कृत्-स्वरः प्रकृत्या।

[p] पाभे. **प्रतीक्षे** का २,३,४ द्र.।

§अवे(व-ई)क्ष्य पै ५,२८,७.

अवेज्य अव√यज् द्र.

अवेत-, अवेत्य- अवे(व√इ) द्र.

अ-वेनत्[a]- -नन्तम् ऋ १०,२७,१६.

अवे(व√इ)न्व्, अव…इन्वतम् ऋ ७,६४,२[b].

अवे(व√इ)ल्>लि, अवेलय शौ ६,१६,३; पै १९,५,९.

अव…ऐलयीत् शौ ६,१६,३. पै १९,५,९.

अवे(व√ई)श्. अव…ईक्षे ऋ ८,७९,९[c].

अवेष्ट-, अवेष्टि- अव√यज् द्र.

¶**अ-वैभीदक**[a]- -कः मै २,१,६.

अ-वैरहत्य[d]- -त्याय शौ ६,२९,३; पै १९.२७,१२.

अवैष्यत्- अवे(व√इ) द्र.

¶**अवो(व√उ)क्ष्**, अवोक्षति तै ५,२,३,२;४,५,२[e]; ३; मै ३,२,३; काठ २१,७[e]; अवोक्षति तै ५,४,५,२[e]; अव…उक्षति तै ६,२,७,४; काठ २१,७.

अवो(व-उ)क्ष्य काठ ८,७; क ७,४.

अवो-देव- २अवस्- द्र.

¶**अवो(व√ऊ)ह्**(प्रापणे), अवोहेत तै ६,३,४,६[f]; मै ३,९,४.

अवो(व-ऊ)ह्य[g] मै ४,४,६.

अव्य √अव् द्र.

अव्य- २अवि- द्र.

अ-व्यक्त- -क्तम् खिसा ३३,१३. [°क्त- व्यक्त°].

¶**अ-व्यतिहार-** -राय काठ २७,१; क ४२,१.

अ-व्य(त्>)ती[a]- -त्यै ऋ १०,९५,५.

अ-व्यथ[h]- -थाय काठ १७,८^{५}.

अ-व्यथमान, ना[a]- -नः पै १९,४६,१; -ना मा ११,६३[i];१३,१६; का १२,६,४[i]; १४,२,१; तै ४,२,९,१; मै २,७,६[i];१५; ३,१,८[i]; काठ १६.६[i]; १६; १९,७[i]; क ३०,५[i]; -नाम् मा १४,११; का १५,४,१; तै ४,३,६,१; ५,३,२,१¶; मै २,८,३;३,२,९; काठ १७,३; २०,११; क २६,२; ३१,१३.

अ-व्यथयत्- -यत् तै ४,४,२,१^{२}.

अव्यथयन्ती- -न्ती तै ४,४,२,३.

अ-व्यथा[a]- -थायै मा १०,२१; १५,१०-४४; का ११.७,१; १६,३,२; ५; ८; ११;१४; मै २,८,९^{५}; क २६,७^{५}.

१**अ-व्यथि**[j]- -थ्यै काठ ३५,१०^{२}; क ४८,१२^{२}.

२†**अ-व्यथि**[k]- -थिः ऋ १,११७,१५; ९,४८,३[l]; -थिभिः ऋ १,११२,६; ७,६९,७; मै ४,१४,१०; -थिषु ऋ ८,२,२४[m]; -थी कौ २,१८८‡[l]; जै ३,१७,९‡[l].

---

[a]) तस. नञ्-स्वरः ।

[b]) तु. वें. सा. GW. MW. च; वैतु. PW. अव इत्यस्य पृथगन्वय इतीवोपेक्ष्यवचनः ।

[c]) मपु१ इडभावः उसं. [पा ७,२,७७ (तु. ऋ ४,२०,८; ६,१९,१०; ORN. च मतान्तर-सुभिक्षं संकेतुकः ; वैतु. वें. सा. GW. √ईक्ष् इत्यस्य उपु१ इति, सा. [पक्षान्तरे] च मपु१ इति)] । यद्योगी-यस्तिङ्निघाताऽभावश्च द्र. ।

[d]) तस. उप. वीर-हत्य- (भाप. + स्वार्थे अञ् प्र. एतदनु यस्था. शोधः इष्टः । अन्तोदात्तत्वम् उसं. (पा ६,२,१५६) ; वैतु. FW. प्रभृ. < वीर-हन्--इत्यपार्थं वदन्तः । वीरमारकत्वाऽभावाऽपेक्षया वीरमारणाऽभावस्य नेदीय इव प्रकरणं स्पर्शुकत्वादनुपदं सु-वीरता-इति भावनिष्पन्नेन पदेन भूयोऽप्येवं संकेतितत्वाच्च ।

[e]) सपा. यक. मै३,३,६ व्युवोक्षति, व्यवोक्षति इति पाभे.

[f]) सपा. काठ २६,६ क ४१,४ उदूहेत् इति च परिव्ययेत् इति च पाभे. ।

[g]) सपा. आपश्रौ १८,१८,१६ अवोक्ष्य इति पाभे. ।

[h]) =अ-व्यथा- । उप. भावे प्र. ।

[i]) पाभे. अपद्यमाना द्र. ।

[j]) तस. नञ्-स्वरः । उप. √व्यथ्+भावे इन् प्र. (पाउ ४,११८) ।

[k]) विप. (ऊति-, पतत्रिन्- प्रभृ.) । बस. अन्तोदात्तः (पा ६,२,१७२) । उप. कृते नापू. टि. द्र. ।

[l]) सपा. °थिः<>°थी इति पाभे. । °थिर्भरत्>°थि-भरत्>°थी भरत् इति नैप्र. सांहितिको विपरिणामः संभाव्येत । स्यादिममेत्र निगमं लक्षयित्वाऽऽचार्यैः अ+√व्यथ् इत्यतो नञा युक्तादेव सतः इनिम् प्र. शशास (पा ३,२,१५७) यथा प्रकृतिस्वरम् स्यादिति (वैतु. पाम ६,१,१५८ यत्रैवं सहनिर्दिष्टस्य नञः स्वरो बलीयानिति प्रत्यपादि स्वोक्तिविरुद्धस्वरश्चायमेव निगम उदाहारि) । एस्थि. प्रकृतं रूपम् < *?अव्य-थिन्- इत्येवमुक्तं भवतीति (तु. BS.) पाप्र. विशेषस्तत्त्वतारतम्यापेक्षया भूयोविलोडनार्हः द्र. ।

[m]) विशेवि. द्र. (वैतु. PW. प्रभृ. १संख्याकेन सरूपेण संभेदुकाः) ।

?अव्यथि-या– -या[a] ऋ १०,२७,२१.

?अ-व्यथिषे[b] मै १,२,१७.

अ-व्यथिष्यै काठ ३,७; क २,१४.

*?अव्य(थि-ई>)थी[c]– -थीः[d] ऋ १०,३१,१०.

अ-व्यथेय[e]– -यम् खि १,११,५.

अ-व्यथ्य[f]– -थ्याय ऋ २,३५,५.

†अ-व्यनत्[g,h]– -नत् ऋ १०,१२०,२; खि ४, ५, १५[1]; कौ २.८३४; जै ४, ५, ६; शौ ५, २, २; २०,१०७,५; पै ६,१,२.

१अव्यय-, २अव्यय- २अवि- द्र.

¶अ-व्यर्धुक[i]– -कः तै ५.३, ६, ३; मै ४,५,६.

¶अ-व्यवच्छिन्न[g]– -न्नम् मै ४, १, ११; -न्नानि तै ७,१,५,४.

¶अ-व्यवानत्[g,k]– -नता मै ४,७,७; -नन् मै १,१०,९[1].

¶अ-व्यवानम्[g,m] मै ४,७,७.

?अव्यषसूता[n] पै १२,३,१५.

अ-व्य(च?)स्[o]– -व्य(च?)सः शौ १९,६८,१; पै १९,३५२.

¶अ-व्याकृ(त>)ता[g,p]– -ता[q] तै ६,४,७,३.

¶अ-व्याकृत्य काठ ८,६; क ७,२.

¶अ-व्यायुक[j]– -कः मै ४, १, ५;

---

a) तद्व्यथिया, जरिमाणस्तरन्ति इत्येवं मूलतोऽधिकाक्षरे सति त्रैष्टुभे पादे स्वरपुरस्कृतयतिभारवशात् *?अव्यथि-या– (बस. पूप. स्वरः प्रकृत्या, व्यथारहितप्राप्तिमति तात्पर्यं च द्र.)> -याः (⌊संहितायां⌋ > -या) इत्येतद् रूपम् अव्यथी इत्येवं विपरिणतमिति संभाव्येत । 'तत् (तृतीयपादोक्तं श्रवः) व्यथाराहित्येन (यथासमयं) प्राप्नुवाना जरिमाणः (जरोपलक्षितपरिपक्वभावाः ⌊वैतु. सा. स्तोतृपर्यायतया ब्रुवाणः जरमाण– इत्यनेन संभेदुकः⌋) तरन्ति' इति वा. द्र. (वैतु. उद्गी. वे. सा. च २अ-व्यथि– इत्यस्य प्र३ इतीव व्याचक्षाणाः, PW. प्रभृ. च *१अ-व्यथि– इत्यस्य भावपरस्य प्राति. अभिप्रायतस्तत्संभिन्नस्य सतः २अ-व्यथि– इत्यस्यैव स्त्री. सतः प्राति. तृ१ इति तात्पर्यवन्तः) ।

b) पपा. नञ्-रहितः स्वर-हीनश्च भवति (तु. मा ६,१८; का ६,४,२ व्यथिषत् इति पाभे.)। एवं मुपा. स्वरः नाउ. शाखान्तरीयोऽपरः पाभे. संटि. च द्र. ।

c) विप. (स्तरी–)। बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् । उप. *ई– (√ई + भावे क्विप् प्र. ⌊=*?अव्यथि-या–⌋) ।

d) प्र१ द्र. । 'स्थिरस्वभावाऽपि सती व्यथिः (=न. द्वि१ < व्यथिस्–) अकरोत्' इति वा. (वैतु वें. सा. प्रभृ. ⌊तु. ORN. PW. प्रभृ.⌋ २अ-व्यथि– इत्यनेन संभेदुकाः स्त्री. द्वि३ इति वदन्तः वा. कृते व्यथिः कर्तरि निष्पन्नस्य सतः व्यथि– इत्यस्य स्त्री. प्र१ इति संलापुकाः सन्तश्चोद्याः ⌊कर्तृभावाऽन्यतरार्थे व्यु. अपेक्ष्य २अ-व्यथि– इत्यत्र व्यथि– इत्यस्य भाव एवाऽऽद्युदात्तत्वेन प्रवृत्तिस्वाभाव्योपगमात्⌋; NW. च वा. नेदीय इव संवदमानोऽपि *?अ-व्यथिष्– इत्यस्य रूपं ब्रुवाणः संहितायां नत्यभावं यथाकथमपि समाधित्सुर्विमृश्यः) ।

e) उग्र– इत्यनेन सामानाधिकरण्यं द्र. । तस. अन्तोदात्तः (पा ६ २, १६०) । उप. कृत्यसमानार्थः एयः प्र. भवति (तु. दिदृक्षेय–) । व्यथा +ढ > एयः प्र. इत्येवं तद्धितवृत्तेऽपि सति (तु. सभेय–) तद्धिताऽभिव्यज्यमानगुणप्रतिषेधेऽन्तोदात्त एव द्र. (पा ६, २, १५५) । यत्तु संस्कर्ता ?अव्यथा इयम् इति पदद्वयमाह, तच्चिन्त्यम् । निष्प्रमाणं पदपार्थक्यस्याऽभ्युपेयत्वेऽपि मातृ-पदसमानाधिकरणतयाऽभीष्टस्य सतः प्रथमस्य पदस्येहाऽन्तोदात्तत्वेन निर्देष्टव्यत्वात् (पा ६, २,१७२) ।

f) उप. √व्यथ्+क्यप् प्र. (पा ३,१,१४४)। सस्व. नापू. टि. द्र. ।

g) तस. नञ्-स्वरः ।

h) उप. <वि√अन् (प्राणने) ।

i) सपा. खिसा २९,१४ अव्यानत् इति पाभे. ।

j) तु. टि. अ-क्षोधुक– ।

k) उप. <व्यवा(व√अ)न्(प्राणने) ।

l) अव्यवानम् इति मूको. पाभे. (तु. BW.) । पाभे. अनवानम् काठ ३६,४ द्र. ।

m) उप. णमुल् प्र. इति विशेषः ।

n) पाठः? सपा. शौ ६,६३,१ अद्धि प्रसूतः इति पाभे. ।

o) अवि-अस्– इति पपा. । तस. नञ्-स्वरः । उप. वि√अस् (क्षेपणे)+भावे क्विप् प्र. । यत्तु सा. WR. अ-व्यचस्– इत्यतश् चकारलोपे यनि. प्राति. आहुस्तद्विमृश्यं यनि. गतार्थत्वात् ।

p) विप. (वाच्–)। उप. <व्या (वि-आ) √कृ ।

q) सपा. मै ४, ५, ८ °वृत्ता इति, काठ २७,३ क ४२,३ न व्यावर्तत इति च पाभे. ।

काठ ३१,३; क ४७,३.

¶अ-व्यावृत्त,त्ता[a,b]– -त्तः काठ २०, ५; क ३१, ७; -त्तम् तै ५, ३, ४,७; ६,४,८,३; मै ३,२,५; ४, ६; ४,६,७; -त्ता[c] मै ४, ५, ८; -त्ताः काठ ३४,७.

¶अ-व्युप्तवह[d]– -हः, -हाः मै २, ५,९.

†अ-व्यु(ष्ट>)ष्टा[a]– -ष्टाः ऋ २,२८, ९; मै ४,१४,९.

¶अ-व्युष्टि[a]– -ष्टयै तै १,५,७,५.

अ-व्यृद्धि[a]– -द्धिः शौ १०, २, १०; पै १६,६०,२[e].

अ-व्येष्यत्[f]– -ष्यत् शौ १२, ४, ९; पै १७,१६,९.

अ-व्रण[g]– -णम् मा ४०, ८; का ४०,१,८.

१अ-व्रत[a]– -तम् कौ १,२९८; जै १, ३१,६.

२अ-व्रत, ता[h]– -तः ऋ ८, ९७,३; कौ १, ४४१; जै १, ४६, ५; शौ ६, २०, १[i]; ७, १२१,२; –†तम् ऋ १,१०१, २; १३२, $४^{२}$; [१७५, ३; ९, ४१, २]; ६,१४,३; कौ २, २४३; ७८४; जै ३, २१, ८; –ता खि ४, ५, १६[j]; –ताः पै १७, ४०, २[k]; –तान् ऋ १, ३३, ५; ५१, ८; १३०,८; ९,७३,५; ८.

¶अ-व्रत्य[l]– -त्यः काठ ६, ६; क ४, ५; –त्यम् तै २,२,२, २[m]; ६, १,४,६; काठ १०,५[m].

अ-व्रात्य[n]– -त्यः शौ १५,१३,११.

√अश्(बधा.)[o], अशेम ऋ ५,३०,२. अष्टु मा ७, ३; ६; ८, $६०^{३}$; का ७,१,३; २, २; ९, ७, $९^{३}$;

---

a) तस. नञ्-स्वरः ।

b) उप. <व्या(वि-आ)√वृत् ।

c) पाभे. अव्याकृता द्र. ।

d) विप. (अश्व-) । तस. नञ्-स्वरः । उप व्युप्त- + वह- इत्यत्र बस पूर्वपदान्तोदात्तत्वम् (पा ६,२,११०) । तत्रापि उप. √वह् + करणे घः प्र. (पा ३,३,११९) ।

e) अतिवृद्धिः इति पाठः? यनि. शोधः (तु. छन्दः) ।

f) तस. नञ्-स्वरः । उप. <वि √इ ।

g) विप. (?ब्रह्मन्-) । बस. अन्तोदात्तः (पा ६, २, १७२) ।

h) विप. (दस्यु-, पिप्रु-, कृत्या- प्रमृ.) । सस्व. नापू. टि. द्र. ।

i) वैतु. अव्रतम् इति व्यत्यायुकः सा. ।

j) सपा. खिसा २९,१६ व्रज इति पाभे ।

k) पाभे. अभितः शौ १२,३,४२ द्र. ।

l) तस. अन्तोदात्तः (पा ६,२,१५६) ।

m) अव्रत्यं चरेत् > सपा. मै २, १, १० अश्रु कुर्यात् इति पाभे. ।

n) उप. अन्तोदात्तः (पा ६, २, १५६) न भवति । तद्धितार्थस्य सामान्यविशेषणतापरस्य वाच्यविशेषनिरूढेः विशेषणमात्रत्वाऽपहानादिति दिक् ।

o) नैप्र. √*अर्श् इत्येतत्साध्यत्वेन √*अर् इत्यस्य शब्दान्तरयोगानुगतकायवृद्धिरूपतयाऽस्य प्रतिपत्तेः, यावन्तः √*अर् इत्यस्य प्रभेदाः स्युस्तावन्त एवास्याऽपि संभवेयुरित्यभिसंधिः । एस्थि. यथा √*अर् इत्यत्र प्रभेदविवेकस्याऽद्यापि परिणिष्ठेयस्वरूपत्वात् सामान्येन निर्देशोऽकारि, एवमिहाऽपि सामान्येनैव निर्देशस्य कर्त्तव्यतया प्राप्तावपि यत् १मश्च २यश्च प्रभेदौ विविच्येयातां तत्राऽभियुक्तानां प्रायेण व्याप्ति-भोजनाऽर्थकतया भिन्नयोः सतोर्द्वयोरेव धा. विषये परिचितित्वमात्रं निमित्तं द्र. । एवं तावदिह प्रकृते धा. पूर्वप्रसिद्ध्यनुरोधादेव भुज्यर्थकसरूपप्रभेदमात्रं विरहय्य यथासंभवं भेदान्तरसर्वस्वरयेत ऊर्ध्वं वैप. वाऽन्यत्र वा क्वचिदाकाङ्क्ष्यमाणविवेचनप्रयत्नस्य सामान्येनाऽन्तर्भावो भवति । शब्दान्तरसामान्येन वक्तृप्रवृत्तिविशेषलक्षणश्च ?अनशामहै, आनश्याम्, आनशे, आनंश, आनशुः, आनाश इत्येभिस्तिङ्भिः, अंश– अंशु– इत्याभ्यां कृद्भ्यां च समर्प्यमाणसद्भावसंकेतः सानुनासिकोपक्रमः √*अंश् इत्ययमपरोऽपि बधा. पाधा. उसं. सन्निह गद्र. । तदनु अंश– इत्यत्र गपू. टि. च कियानपि विशेष आधेयः (तु. वैप ३,४ टि. b च) । किं च, नैप्र. सकक्षमिव विपरिणम्यमाणः √*आश् इति दीर्घादिरपरोऽपि बधा. पाधा. उसं. । ततश्च १आशा- , आशु– इत्येतयोः व्यु. यस्था. निर्देक्ष्यमाना द्र । यत्तु GW. अशन्–, अश्मन्–, अशनि- इत्येतेषां व्यु. कृते √*?३अश् इति पृथगुपकल्पयेत्, तन्नेष्टम् । तदभिप्रततदीयतैक्ष्ण्यपरत्वस्य √*अर् इत्यस्य हिंसार्थीये ६ठे प्रभेदेऽन्तर्भाविरय सुवचत्वात् तदभिमतस्य मौस्थि. √शा (=√शो) इत्यनेन संबन्धस्य प्रकृतस्य धा. आद्यज्मात्रेण तत्प्रतिनिधिना सता विज्ञापिते सत्यवशिष्यमाणस्य शकारस्य सामर्थ्याऽर्थतया प्रतिपिपादयिष्यमाणस्य √*शृ इत्यस्य वंशयस्य सतस्तद्दर्शनतो दुर्वचत्वाच्चेति दिक् ।

तै १,४,२,१; ३,१; ६,४,५ ५: मै १,३,४,४,५,५; काठ ४.१^{२}; २७,१; २; क ३,१^{२}; ४२. १^{२}; ?अष्टात्[a] मै ४,९,१२^{२}; **अश्यात्** का ९, २,७; ८^{१}; मै ४,१३,९; **अश्युः** ऋ २, १९, ८; **अशीथाः** मै १, ६, १; ६; **अश्याः** ऋ १, ६०, ३[b]; ६९, ३; ७०, १; २,३१, ७; **अशीय** ऋ २, ३३, ६; मा ३, १८; ४, १८; ५,७; ७, ४७; ८, १०; ६२; ३९, ४; का ३, ३, १०; ४, ६, १; ५, २, ६; ८, ६,४; ३९,२,२; तै १, २,१,१; ४,१; ११,१; ३, ११, १; ५,५,४,७,५; ६, ३,१[c];२; ६,२, २, ५; मै १,२, १;४;७; ५,२^{३}[d]; ३[d],९; ९,४^{५}; ३,६,१^{२};७,५; ४,२,५; काठ २, १;५; ८; ३,८; ५, २^{१}; ६,९^{१}; ७,९^{२};९,९^{१}; १३,१५; २४, ३; ३२, २; क १, १३; १७; २,२; १५; ४, ८^{१}; ८, १२^{१}; ३७, ४; शौ १६, ४, ६; १९, ६१, १[e]; पै १६, १४९, १२[e]; १९, २६, २; ४८, १८; **अश्याम्**[f] ऋ ५, ६४, ३; तै १, ३,१४,३; †**अश्याम्** ऋ १,९२, ८; १७८, १[g]; २, २७, ११; १४; ५,४,१०;६,१,१३; तै १, ४ ४६,११,१; २,१, ११,६; मै ४, १३, ६; १४, ११‡[h]; १४; काठ १८,२०; †**अशीमहि** ऋ ५, ४७,७; खि ४, २, ४; शौ १९, ११, ६; **अशीमहि** ऋ ७, ३२, २६; १५, ३६, ४; ३७, ६; ४०, १२; खि २, ६, १०; १४, ३; मा ३८, २८; का ३८, ६,२; तै ७, ५, ७, ४†; मै ४, ९,१३^{२}[i]; काठ ३३, ७†; †कौ १, २५९; २, ८०६; †जै १, २७, ७; ४, ३०, ६; शौ १३, १; ६०‡[j]; १४,२, ५†; १८, ३, ६७†; १९, ४७, २^{२}; २०, ७९, १†; पै ६, २०, २^{१}; १३, ८,१६; १७, २५,३‡[j]; २८,७, ५†; २०, ५८, २; †**अश्याम**[f] ऋ १,११४,३; २, १९,७; २७, १०; ६, ५, ७^{४}[k]; ७, ६५, २; ८,२७, २२; ९, ९८, १२[l]; मा १८,७४^{४}[k]; ३८,१६[m]; का २०, ५,७^{४}[k]; ३८,३,२; तै १,३,१४, ३^{४}[k]; मै ४, ९, ९$; काठ ४०, ११; कौ २,१०३०; जै ४,१७,३; †**अश्याम** ऋ १,११४,२;१३६ ७; ४, ४, १४; ५८, ११; ५, ४१,१८?[n]; ७०, २; ७, ४७,२; ९, ९१, ५; मा १७, ९९; का १९,१,१२; तै १,२,१४,६; ४, ५,१०, २; मै ४, ११, ५; काठ ६,११;४०,७;११; कौ २,३३६; जै ३,२८,८; पै ८,१३,११.

अश्नुते ¶तै ५,१, ३, ४; ¶मै २, ५, ४; ३, ६, ४^{१}; शौ १९, ३८, १; **अश्नुते** ऋ ६, २८, ४; ८, ५१, ⌊६ (५२, ६)⌋; ९, ८३, १; खि ३,३, ६; मा ४०,११;१४; का ४०, १, ११; १४; ¶तै ६, ४, ५, ५, १०, ६^{१}; ¶मै २, ५, ४; ¶काठ ९,

---

a) मुपा. आद्यक्षरं प्रति संदेहः। कथमिति। १मे स्थ. साक्षाद् दीर्घश्रुतेः २ये स्थ. अपि वा आष्टात् इत्येवं व्यवच्छेदसंभवाद् उभयत्राऽऽकारादि रूपमिति १मः कल्पः (तु. संटि. १२ ?आष्ठा इति, BC. आष्ठाम् इति च पाभे.)। अथ नो (तु. संटि.) इत्येवं १मे स्थ. नापू. पदस्य पाभे. उपलब्धेस्तदुत्तरवर्तिनोऽस्य रूपस्याऽकारादित्वं संभाव्येतेति २यः कल्पः (तु. संटि २१ यदनु २ये स्थ. पपा. अकारादित्वमेव श्राव्येत, सपा. तैआ ४, २०, २ अस्ता इति च पाभे.)। एस्थि. १मे कल्पे आ इत्यनेनोपसृष्टस्य २ये कल्पे चाऽनुपसृष्टस्य सतोऽस्य यनि. एतत् तातिङ रूपम् इति द्र.। उभयथाऽपि प्रकृतिस्वरं भवति। १मे स्थ. च-लोपवशाद् २ये स्थ. च वा-योगवशात् प्रकृतस्य तिङो निघाताऽभावविकल्पे सति १मे कल्पे ग. निघातात् (पा ८,१,७१) २ये कल्पे च प्रकृतिस्वरं सतिशिष्टत्वादिति दिक् (वैतु. संटि. २१ यदनु पपा. २ये स्थ. तिङ्निघात-विकल्प इव श्राव्येत)। सस्थ. ?आष्टात् टि. अपि द्र.।

b) तु. सस्थ. टि. आ। c) पाभे. गमयेम् काठ ५,२ द्र.।

d) पाभे. पुषेयम् मा ४,२६ द्र.।

e) पाभे. गेशम् काठ ४५,१५ द्र.।

f) आद्युदात्तो यासुडागमः (पा ३,४,१०३)।

g) पाभे. सस्थ. टि. परि द्र.।

h) सपा. ऋ ५,६०,१ ऋध्याम् इति पाभे.।

i) असि। मयि इति पदद्वयाऽऽत्मकः पपा. चिन्त्यः।

j) सपा. ऋ १०,५७,२ नशीमहि इति पाभे.।

k) तु. सस्थ. टि. अभि।

l) <√अश (भोजने) इति मन्वानः सा. चिन्त्यः। सनेम इत्यनन्तरश्रुतेः प्राप्त्यर्थप्रावसरत्वसंकेतोपलम्भात्।

m) <√अश्(भोजने) इति मन्वानः उ. उपेक्ष्यः।

n) शोधः सस्थ. टि. ?शासा द्र.।

१[a]; १३,१६†; १९,९; २३,१; २४,३[२];२५,६;८; २९,१; ३३,८; ¶क ८,४[a]; ३०,७; ३५,७; ३७,४[२]; ३९,४;४०,१; ४५,२; †कौ १,५६५; २,२२५; †जै १,५७,१२; ३,२०,९; शौ ४,९,५; २१,४†; ९,५,२६; १९,३८,१; पै ८,३,५; १२,३,१०; १९,२४,१[२]; २;२६,५; ४२,३; ४९,७; †अश्नोति ऋ १,९४,२;३,५९,२;९,८१,२; १०,३९,११;६२,९;तै ३,४,११,५; मै ४,१०,२; काठ २३,१२; पै १२,१,२; अश्नुत॒ः मा ८,५; का ८,१,१; तै ३,२,८,४; शौ १४,२,९; पै १८,७,१०; ¶अश्नुव॒ते तै ७,४,६,३; अश्नुवते ऋ ७,१०३,९; †अश्नुषे ऋ ९,६५,६; कौ २,१३५; जै ३,१३,११; पै १५,१५,३‡[b]; ?अश्न॒ुथः[c] खि १,९,२; अश्नुथ ऋ ५,५४,१०; †अश्नुवे ऋ १,१६४,३७; शौ ९,१५,१५; पै १६,६९,६, †अश्नवत् ऋ १,१,३; ४०,६; ७;११३,१८; २,२३,४; तै ३,१,११,१; ४,३,१३,५; मै ४,१०,४;१४,१६; पै १६,३,९$; ¶अश्नुवत् मै ३,८,५;¶अश्नवते तै ६,२,७,१; ¶अश्नवाते काठ २५,६[२]; क ३९,३;४; अश्नवन्त ऋ ७,३०,४; अश्न॒वैथे ऋ ७,७०,४; अश्नुताम् शौ ८,२,८; अश्नुताम् मा ३२,१६; का ३५,३,१२; तै ३,२,८,४; अश्नुहि पै १९,४२,३; ¶अ॒श्नवावहै?[d] मै ४,६,२; अश्न॒वामहे मै २,७,१३‡[b]; †अश्न॒वामहै ऋ १०,९७,१७[b]; मा १२,९१; का १३,६,१७; तै ४,२,६,५; काठ १६,१३; क २५,४; शौ ६,१०९,२; पै १३,१३,८; १९,२७,८† ; †अश्न॒वाम ऋ ६,४९,१५; ९,९७,५१; कौ २,७७८; ¶आश्नुत तै ७,४,६,३ ; ¶आ॒श्नुवाताम् मै ४,८,९; ¶आश्नुवत मै ३,८,५[४]; ¶अश्नुवीत॒ तै ६,४,१०,६.

आश ऋ ८,४७,६[e]; आ॒शाते[f] ऋ ५,६६,२; आशाते[g] ऋ १,२५,६; १३६,३; १४४,६[h]; ५,६८,४; ५: ८,३१,६; मै ३,८,२¶; †कौ २,२६१‡[i]; ८१६; ८१७; †जै ३,२२,८‡[i]; ५७,६;७; आशतुः ऋ ८,२५,८; आशु॒ः[j] मा १९,६१; का २१,४,११; मै ४,१०,६; आशुः ऋ ४,३३,४; †आशाथे[k] ऋ १,२,८; १५,६; १५१,८;९; ५,६७,१?[l]; कौ २,१९८; जै ३,१८,५‡; आ॒शिरे खि १,११,१; †अष्ट ऋ [७,८४,५; ८५,५]; १०,१२६,१; कौ १,४२६; जै १,४१,८; पै ५,३९,१; आ॒ष्ट ऋ १,१२१,६[m]; तै ४,३,११,४; काठ ३९,१०; अ॒क्षत् ऋ १०,११,७; अशिषत् शौ १९,४९,१०[n]; पै १४,४,१०; आ॒ष्ठाः[o] मै २,१३,१०; †आ॒शत ऋ १,८,६; ८७,५; १०,९२,३;

---

[a] पाभे. आनशे मै १,७,२ द्र.।

[b] सपा. अश्नुषे <> अश्न॒वामहे <> अश्न॒वामहै इति पाभे.।

[c] अश्नुथः इति शोधः द्र.।

[d] यमु. दुरुपपदे निघाताऽभावे यथाकथञ्चिदभ्युपेतेऽपि स्वरोऽलाक्षणिकः (तु. नाउ. रूपम्)।

[e] आशवः>आश। वः इति द्वे पदे (तु. पपा. GW. प्रमृ.; वैतु. वें. सा. आशु-> -शवः [सं१] इति मन्वानौ)।

[f] लाऽऽदेशस्य लिङ्विषयत्वेऽपि छान्दसं सार्वधातुकत्वमिति ङित उत्तरवर्तिनस्तस्य निघातः द्र. (पा ३,४,११५; ११७; ६,१,१८६)। हि-योगे तिङ्निघाताऽभावाच्च धास्व. सुस्थः (पा ८,१,३४ [तु. MVG ३५९ टि. १५])।

[g] छन्दोऽपेक्षया आशते इति सुश्रवम् (तु. GW. AVM.)।

[h] आशाथे इति मपु२ इव विपठिषुः GW. चिन्त्यः।

[i] पाभे. आसाते ऋ २,४१,५ द्र.।

[j] पाभे. आनशुः काठ २१,१४ द्र.।

[k] छन्दोऽपेक्षया आशथे इति सुश्रवम् (तु. GW. AVM.)।

[l] *आशध्वे>आशाधे>यनि. इति (तु. सस्थ. टि. ?देव-निष्कृत॒-)।

[m] <√अश् (भोजने) इति सा.। तुरीय-चरणाद् अभिः उपाऽऽकृष्येहोपसर्जनीय इतीव GW. ORN. च पश्यतः। तत्रोपपत्तिर् मृग्या भवति। श्रौताऽन्वयस्वारस्यपीडनप्रसङ्गात्।

[n] अश्लिषत् इति सा., रिष॒त् इति RW.।

[o] लुङि मपु१ (तु. पाभे. तै ४,३,११,४ आ॒ष्ट, पपा. च; वैतु. मे. पपा. < आ√स्था इति)।

शौ २०, ७१, २; आशत ऋ १, २०, २; ⌊८५, २; ८, ५९, २⌋; २,२१,५; ७,६६, ११; ८, ४३,१७;६९, १८[a]; ९७, ९; ९, ⌊६,४; २४, २⌋; १८, ३; २१, ४; २२, ६[a]; ६७, ७; ६९, २; ७३, ९; ८३, ४, १०, ९२, ७; ९४,२; खि १,६,२; मा २०, ७२; का २२,७,६; मै ३, ११, ४; काठ ३८,९; कौ २,२८९‡[b]; ३१२†; ४४५†; ४७५‡[c]; ६१७‡[d]; ७१३‡[e]; जै ३, २४, ५‡[b]; २५, ८†; ३४, ३†; ३६, १‡[c]; ५०, ५‡[d]; ५८, १०‡[e]; शौ २०, ९२,१५†; †आक्षिषुः[f] ऋ १, १६३, १०; मा २९, २१; का ३१, ३, १०; तै ४, ६,७,४; काठ ४६,३. [अनु°, अभि°, आ°, उद्°, उप°, परि°, प्र°, सम्°, समा°].

अशन्[g]- -श्नः ऋ १०, २७, १५; -श्ना ऋ २,३०, ४; ४,२८,५; १०,६८,८; शौ २०,१६,८.

१अशन- वि°.

†अशस्[h]- -शसः ऋ २, ३४, ९; ४, ४, १५; तै १, २, १४, ६; मै ४,११,५; काठ ६,११.

✓अशाय, अशायतम् ऋ १, ३४, ७[i]; अशायत ऋ १०, ९२,१[j]. [परि°, वि°].

†अश्न[k]- -श्नः ऋ १, १६४, १; १७३,२; शौ ९,१४,१; पै १६ ६६,१; -श्नम् ऋ २, १४, ५; -श्नस्य ऋ ⌊२,२०,५;६,४,३⌋; -श्नैः ऋ ८,२,२; कौ २, ८५; जै ३,८,११.

?*अश्नया[l]: कौ १,३०५; जै १ ३२,३.

?अश्निय- वि°.

अश्नुवत्[m]- -वन् ऋ १,११६,२५; काठ १७,१८.

?अश्नुविन्, अश्यत्-, अश्वन्-, अश्वस्- वि°.

२अष्ट- सम्°.

अष्टवे[n] ऋ ४,३०,१९.

---

a) तु. सस्थ. टि. अनु ।

b) पामे. आनशुः ऋ ९,१०८,४ द्र. ।

c) सपा. ऋ ९,१०,७ आशत इति पामे. ।

d) सपा. ऋ ९,१५,२ आशत इति पामे. ।

e) पामे. आनशुः ऋ ८,३,१६ द्र. ।

f) <✓अक्ष्(व्याप्तौ) इत्यपि सुकल्पं भवेत् (तु. पाधा.)।

g) नाप. । कनिन् प्र. उसं. (पाउ १, १५६) नित्-स्वरश्च । यद्वा मौस्थि. अश्मन्-> अश्मनः, अश्मना > *अश्म्नः , *अश्म्ना > अश्नः, अश्ना इति नैप्र. सहजप्रवृत्तिसंभवात् यनि. रूपे अश्मन्- इत्येतदीये सती प्रकृतं प्राति. अन्यथासिद्धतामवतारयेताम् । इतश्चाऽन्नन्तानि प्राति. मौस्थि. मन्नन्ततयेव सुग्रहाणि स्युरित्यस्मिन् संकेतग्रहे लाघवदर्शने सत्यपि तेषां तेषामन्योन्याऽन्तर्भाव्य-जन्मनां सतां प्राति. यथोपलब्धाऽन्वाख्यानमात्रप्रयोजनः पृथङ्निर्देशो युक्ताऽऽदरः द्र. (तु. MVG २०५) ।

h) विप. (रक्षस्-), नाप. । असिः प्र. (पाउ ४,२२२) । तत्-स्वरश्च [वैतु. सा. (१मे स्थ.) <✓अश् (भोजने) इति (भुजित्वाऽविशिष्टवधसामान्याऽभिसंबन्धश्रुतेः यनि. एव पर्याप्तत्वादित्यभिसंधिः); वें. अ+शस्- (भावे <✓ शंस्) इति कृत्वा बस. इति वदंश्चिन्त्यः (स्वरतोऽदुष्टोऽपि सन्नर्थनैरपेक्ष्यत उपेक्षणीयत्वात्) ; उप. कर्तरीति कृत्वा तस. इतीव व्याचक्षाणाः सा. प्रभृ. नितरामुपेक्ष्याः (स्वरतोऽनुपपन्नत्वादर्थतः प्रकरणाऽनपेक्षितत्वाच्च)] ।

i) वैतु. स्क. सा. <✓शी इति च परि··· अशायतम् <पर्य (रि✓अ)श् ⌊व्याप्तौ⌋ इति च; वें. , स्क. (पक्षे.), GW. प्रभृ. <परि✓शी इति ।

j) तु. GW (परि.), GRV.; वैतु. सा.<✓शी इति ?

k) नन् प्र. उसं. (पा ३, ३, ९१; यद्वा पाउ ३, १०) । नित्-स्वरः (पा ६, १, १९७) । बधा. लब्धमूलत्वादस्य बह्वर्थता नैसर्गिकी भवति । न तु संख्याभेदेन तद्विवेक इहेष्यते । तत्तत्प्रकरणार्थविवेकस्य प्रागभियुक्तमतभेदव्याकुलितस्य सतः वैश. एव सुकरत्वेन संभाव्यमानत्वात् । अतः ✓अश्(भोजने) इत्येतदीयत्वेन केषांचिन्निगमानां प्रतीतावपीह तत्पृथङ्निर्देशे नाऽऽदर इति दिक् ।

l) व्यु.? अश्ना- (भावे स्त्री. उदात्तः शप् प्र. उसं. ⌊पा ३, ३, १००⌋)>✓*अश्नि-> *अश्ना->*अश्नया-> ⌊तृ१⌋ अश्नयया>या इति नैप्र. वर्णलोपश्च स्वरसंक्रमश्च द्र. (तु. टि. अक्ष्णया- ⌊यत्र *अक्ष्ण- इति कृत्वा इहत्या सरणिः निर्देश्या⌋, अमुया; वैतु. भ. ⌊पक्षान्तरे⌋ अश्न- इत्यस्यैव द्वि२ इति, भव. प्रभृ. अश्मन्- इत्यस्य वृत्तमिति) ।

m) शता प्र. तत्-स्वरश्च ।

n) तवेन् प्र. (पा ३,४,९) नित्-स्वरश्च ।

अ॒ष्टि- -ष्टये शौ ६, ५४,१; पै १९, ८,४.[°ष्टि- १-३जरत्°, वसि°, वि°,सम्°].

✓अश् (भोजने)[a], अशीय ऋ २, ३३, २.

¶अश्ना॒ति तै १, ६, ७, ३; ६, १, १, ४; मै १, ४,१०^{२०}; ८, ७; १०, १६^{२}; २, १, १०; ३, ४, ९; ६, २^{२}; ४, १, ६; काठ २२, १३^{२}; \$शौ ९,८, १-६; अश्नाति ऋ ९, ६७, ३१; १०, ८५, ३; ४; ¶तै १, ६, ७, ३; ४^{२}; ६, १, १, ३; ¶मै १,८,९; १०, १६; ¶काठ ६, ७; २४,७^{२}; ३२,७^{२}[b]; ३६, १०^{२}; ¶क ४, ६; ३७, ८^{२}; †कौ २;६४८; शौ ९, ८,१-६; †१४, १, ३; ५; पै ६, २२, २०; १६, ११३, ७^{२}-९^{२}; १८, १, ३; ५; अश्ना॒ती॒३[c], अश्ना॒ती३[c] मै १, ८, ९¶; ¶अश्नी॒तः[d] मै १, ८, ९; काठ ३१, १५; अश्न॒न्ति मै ३, ६, ६¶; काठ ३१, ४¶; क ४७, ४¶; शौ ९, ७, ८; ९; ११, १२, १४; पै १२, ३, ११; १६, ११३, २;३; २०, ३५,५; अश्ना॒सि शौ ८,२, १९; पै १६, ४, ९; अश्ना॒मि शौ ६, १३५, १; ७, १०६, १; अश्नामि पै ५,३३, ७; अश्नातु पै ७, १९, ८; अश्नी॒तम्[d] ऋ ७ ७३, २. ¶आश्नात् मै १,६,१२^{२}; २,१, १२; काठ ७, १५; ११. ६^{२}; २५, ४^{२}; क ६, ५; ३९, १^{२}; आ॒श्नन्[e] ऋ १०, १७६, १; आश्नाम् ऋ १०, ९५, १६; ¶अश्नीया॒त् तै १, ६, ७, ४; ५, २, ५, ६; ७, ६, १; मै १, ८, ८; १०, १६; २, १, ६; ३, २, ५; ४.८; ६, २; ४, ३, २; काठ ८, १२; शौ ४, ११, ३\$; अश्नीयात् तै २ ५,५,६¶; ¶मै १,४,१०^{२}; ८,८; ९,७;२,१,६; ३, ४,८[f]; ६, २;६; ४, ३,२[g]; ¶काठ ८.१२;९,१५; ११, ५: १०; १२,७; २३,९; २९,१;८; ३२, ७^{२}; ३६, १०; क ७, ७^{२}; ३६, ६; ४५. २; शौ ९ ७, ७^{२}; ८, ७-९; १२, ४, ४३: ४४; ४६; पै ३, २५, ५; ८, १५, ५; १२, ३, ३; १६, ११३, १०; ११; १७, २०, ३; ४; ६; ¶अश्नीयाताम् मै १, ४, ५; ¶अश्नीया॒म् मै १, ६, १२.

†आ॒श[h] ऋ १, १६२, ९; मा २५,३२; का २७,१३,१; तै ४, ६, ८, ४; मै ३. १६, १; काठ ४६, ४; आ॒शुः मा १९, ६१; का २१,४,११; मै ४, १०, ६; आशिम > मा पै ९, २२, ९; २१; २२; †अशीत्[i] ऋ १०, ८७,१७; पै १६, ७,७; आशीत् शौ ८, ३, १७‡[i]; पै १६,५७, १-१६; अशिष्म मै १, १०, १५¶; काठ ३६. ९; ¶आ॒शिष्यम् काठ ११, ६. [अति°, आ°, प्र°, वि°, सम्°].

२अ॒शन- -¶नम् तै २, ५,६, ६; ६, १, १, ४; मै ३, ६, २;६; -ने शौ ५. २९, ६; ७; पै १३, ९,८;९ [°न- अन्°, प्रातर्°, स°, सायम्°, हुत°].

अशन-कृ॒त्- -कृतम् शौ ९, ६, १३; पै १६, १११,१३.

‡**अशना(न-अ)नश॒न**[j]- -ने कौ ३,४,४; जै २, ३, ७; शौ १९,

---

[a] प्राक्प्रसिद्धात् पृथङ् निर्देशः द्र. [तु. टि. ✓अश् [बधा.] यतः मौस्थि. अस्य ✓*अर् इत्यस्य ६ठेन हिंसार्थकेन प्रभेदेन संबन्धो गृह्येत (हिंसिक्रियावद् भुजिक्रियाया अपि स्वविषयभूतस्य पदार्थस्य स्वरूपतो विलोपकत्वाद् उक्तस्य हिंसिपरस्य ✓*अर् इत्यस्यैव भुजिपरतयाऽप्यर्थातिशययोगपरिणाम इत्यभिसंधिः)। यद्वा ✓*अर् इत्यस्य ९मः भोजनार्थः पृथक् संकल्प्यः]।

[b] सकृत् पाभे. उपव॒सति तै १,६,७,३ द्र.।

[c] उदात्तप्लुतः (पा ८, २, ९७) । एकतरत्र विकरणस्वर इति कृत्वा स्वरद्वयं द्र.।

[d] विकरणस्य स्वराऽभावे लसार्वधातुकस्वरः (पामवा ६, १,१५८)।

[e] अ॒श्नन् इति संपा. च पपा. स्वरतश्च छन्दस्तश्च चिन्त्यः। आडभावे प्रकृतिस्वरं प्राप्तत्वादानुष्टुभपादस्यैकाक्षरोनतापत्तेश्चेति यावत् (तु. GW.; वैतु. सा. आ॒श्नुवन् इत्येतत्स्थानिकतया व्याचक्षाणोऽप्युक्तोभयदोषविषये समानं चोद्यः)।

[f] पाभे. अद्यात् तै ४,७,६,१ द्र.।

[g] पाभे. अद्यात् काठ १२,७ द्र.।

[h] णलो लित्वात् प्र. पूर्वमुदात्तः (पा ६,१,१९३)।

[i] सपा. अशीत्<>आशीत् इति पाभे.।

[j] द्वस. सास्व. उप. तस.। सपा. ऋ १०,९०,४ साशनानश॒ने इति पाभे.।

६, २; पै ९,५,२.

?अशना पै २०,४५,३.

अशित,ता- -¶तम् तै १, ६, ७, ४; काठ २५, १०^{२}; क ४०, ३; -ता शौ १२,८, १०; ११; पै १६, १४४, ९; १०. [°त- अन्°, प्र°].

अशिता-वत्[a]- -वति शौ ९, ८, ८; पै १६,११३,११.

¶अशितव्य[b]- -व्यम् मै १, ५ ७^{२}; ३, ४, ८; ७, ८^{२}; काठ १२, ७; २४,७^{४}; क ३७,८^{४}.

अशितृ- प्र°.

¶अशित्र[c]- -त्रम् काठ ७,५^{२}; क ५,४^{२}. [°त्र- प्र°].

¶अशित्वा मै १,६,१२.

अश्नत्- -श्नन्ता ऋ ७, ६७, ७; -श्नन्तौ ऋ ८,५,३१. [°श्नत्- अन्°, प्र°].

¶अश्नती- -त्याः मै १,६,१२.

अश्नान- वि°.

अश्य प्र°.

¶अश्य[d]- -श्ये मै ३, १०, १. [°श्य- प्र°].

अश्युमा(नं>)ना- -ना शौ १२, ८,१०; पै १६ १४४,९.

अष्टुम् सम्°.

अष्टृ[e]- -ष्टा ऋ १,१२१,८.

आशित[f]- -¶तः तै ६, १, १, ४; मै ३,६,२^{२}; -तम् ऋ १०,३७, ११; ११७,१;७; जै २, १, ९; पै २०, ६, २†; -?तस्य पै ८, १०,७; -ताः ऋ १०,९४,१०; -ताय मै ४, १, १३¶; -तेन मै ३,६,२¶. [°त- अति°, सु°].

आशितिमन्[g]- -म्ने तै ७, १, १७,१; काठ ४१,८.

?आशिन्- -शिनाम् पै ६, २२, २४.

¶आश्य- -श्यम् तै २, ५, १,४^{२}; ६,१,११,६^{२}.

आश्वस- अन्°.

अ-शत्रु[h]- -त्रु ऋ ५,२,१२; शौ ६, ४०, २[i]; -†त्रुः ऋ ⌊१,१०२, ८ (८, २१, १३) १०, १३३, २⌋; कौ २, ११५२; जै ४,१,५; शौ २०, ९५, ३; -†त्रुभ्यः ऋ ८, ९६, १६; कौ १, ३२६; जै १, ३४, ४; शौ २०, १३७, १०; -त्रुम् ऋ १०, २८, ६; पै १, २७, ४; -०त्रो ऋ ८, ८२, ४; पै २,७,२[j].

अशन्-, १अशन- ✓अश्(बधा) द्र.

२अशन- ✓अश्(भोजने) द्र.

अशनि[k]- -निः ऋ १, १४३, ५; १७६, ३; ४, १६, १७; ६, ६, ५; १८, १०; ८, २७, १८; १०, ८७, ५; खि ४, ५, २२; काठ ८, २; ¶क ६, ७; शौ ३, २७, ४; ६,३७,२; १४२,१;७, ५२,१; ८,३,४†; पै ३,२४,६; ८, १५, ११; १६, ६, ४†, १९, ९, ८; २०, १७, २; -†निभिः ऋ १०, ८७, ४; शौ ८, ३, ६; पै १६, ६, ५; -निभ्यः पै १७, ४१, १०[l]; -निम् ऋ १, ५४,४; ८०, १३; ३, ३०, १६; ⌊७, १०४, २०; २५⌋; मा २५, २; ३९, ८; का २७, २, १; ३९, ६, १; तै ५, ७, १२, १; मै ३, १५,२ काठ ५३,२; †शौ ८, ४, २०; २५;

---

[a] विप. (⌊भोजन-वत्-⌋ अतिथि-)। पूप. संहितायां दीर्घत्वम् उसं (पा ६,३,१३१; तु. पपा. शित-वत्- इति, MW., MGS १८५ च; वैतु. WG. क्तवत्वन्तस्य रूपम् इति ?)। व्यु. कृते तु. टि. २अ-दिति->आदित्य-वत्-।

[b] तव्यति प्र. तित्-स्वरः (पा ६,१,१८५)।

[c] नाप. (भोजन-, चरु-)। कर्मणि इत्रः प्र (पाउ ४, १७३)।

[d] क्यप् वा स्यात् यत् वा स्यात् कृत्यः। प्रथमे प्र. पित्त्वान्निघाते धास्व.। उत्तरे यतोऽनावीयः स्वरः (पा ६,१,२१३)।

[e] तृचि चित्-स्वरः (पा ६,१,१६३)।

[f] कर्तरि क्ते प्र. उपधादीर्घश्चाऽऽद्युदात्तश्च [पा ६,१, २०७ (तु. पपा. नावग्रहः, अत्या⌊ति-आ⌋शित- टि. च; PW. GW. प्रभृ. ण्यन्ताद् निष्पन्नमिति)।

[g] °शित- + भावे इमनिच् प्र. उसं. (पा ५, १,१२२) चित्-स्वरश्च (तु. भा.; वैतु. [पक्षे]<°शितृ- इत्यपि च)।

[h] विप. (इन्द्र-, वेदस्-, सप्तन्-)। बस. अन्तोदात्तः (पा ६, २, १७२ ⌊वैतु. PW. प्रभृ. तस. इति, तथात्वे यनि. स्वरस्याऽनुपपत्तेः⌋)।

[i] विसर्गान्तः पाठ इतीव कृत्वा इन्द्रस्य विप. इति सा. आह। यनि. तु अभयम् इत्यनेन समानाधिकरणम् इति विवेकः।

[j] पाभे. शक्र शौ २,५,४ द्र.।

[k] नाप. (वज्र-)। अनिः प्र. (पाउ २,१०२)। तत्-स्वरः। यत्तु अक्षी. अभ'. ✓अश् (भोजने) इत्यत आहतुस्तच्चिन्त्यम्।

[l] सपा. शौ १२,३,६• वर्षाय इति पाभे.।

पै १०, १, ८; १५, २२, ४; ७; ८; २३,३; ४; १३; †१६, १०, ९; ११, ५; -न्या ऋ २, १४, २; शौ ७, ११४, ४; -न्याः मै ४, ४, ४¶; पै २, ७०, ४; २०, ७, १०; -न्यै शौ १२,३,५.८[a]. [°नि- अन्°, अश्मन्°].

अशनि-मत्[b]- -मान् ऋ ४,१७, १३.

¶अशनि-हत[c]- -तस्य काठ ८, २; क ६,७.

अ-शपत्- -पतः खि ४, ५, १७; शौ ६,३७,३; ७, ६१, १; पै २०, १७,३.

अ-शम्[d] शौ २,२५,१; पै ४, १३, १; ६,२२,२०^{२}.

अशं-तर- -रम् पै ५,३४,१.

¶अ-शरमय[d]- -यम्[e] मै २,१,६.

अशस्- √अश् (बधा.) द्र.

अ-शस्त[d]- -स्तानि शौ ६, ४५, १; पै १९,३६,४.

अशस्त-वार[f]- -रः ऋ १०,९९,५.

अ-शस्ति[d]- -स्तयः शौ ७, ११९,२; पै २०,१७,६; -स्तिः काठ १९, २¶; ४०, १०; क २९, ८¶; शौ १,२०,१; ५,३, ६; पै १९, १,७‡?[g]; १६, ५; -स्तिम् ऋ ⌊१०,१८२, १–३⌋; शौ ८, २, २; १७,१, ८;१७; पै १६, ३, २; १४९, १२; पै १८, ३१,३; ३२,१; -स्तीः ऋ १,१००,१०; ४,४८,२; ६,४८,१७; ६८, ६; ७, १८, ५?[h]; मा ११, १५; का १२, २, ४; तै ४, १,२,२; ५, १, २, ३; मै २, ७, २; ३, १, ३^{२}; ¶; काठ १६, १; १९, २; क २९,८; -स्त्याः शौ १२, २,१२; पै १७,३१,२.

अशस्ति-तुर्- -तूः[i] काठ ७, १३.

†अशस्ति-हन्[j]- -हा ऋ ८, ८९, २; ९९,५; ९, ६२, ११; ८७, २; १०, ५५, ८; मा ३३, ६६; ९५$; का ३२, ५,१२; मै १,२, १०$[k]; कौ १, ३:१; २, २८; ९८७; जै १, ३२, ९; ३, ३,७; शौ २०,१०५,१.

¶अ-शाख[l]- -खः काठ २६, ३; क ४१,१.

¶अ-शान्त,न्ता[d]- -न्तः तै २, २,५, २; ७, ५, १५, १^{२}; मै १, ८, ५^{२}; ३, ६, २; ७, ८; ८, ७; ९, ३; ४; ४, १, ९; ७, ६^{२}; काठ १०, १०; २६, १; ३१, ७; ३७, १४; क ४०, ४; -न्तम् तै ६, ५, ८, ५; मै १, ८, २; ३; ४, २, ९; काठ ६, ३;८; क ४,२;७; -न्तस्य मै ३, १,६;४,१; -न्ता काठ १३, ६; -न्ताः तै ३, १, १, २; ६,१, २,३; मै २,३, १; ३,८,२;१०, १; ४,४,१; काठ २४,१०; २७, ४; क ३८,३; ४२, ४; -न्तानि मै ४,३,६; काठ १२, ८; -न्ते मै ४,२, १२^{२}; -न्तौ तै २, ५, ८,१; मै ३,२,३.

¶अ शान्ति- -न्त्यै काठ २४, ९; क ३८,२.

√अशाय √अश् (बधा.) द्र.

अ-शास्य[m]- -स्यम् ऋ ८,१३,१७.

अशितु-, अशितव्य-, अशितृ-, अशित्र-, अशित्वा √ अश् (भोजने) द्र.

¶अ-शिथिरत्व[n]- -त्वाय मै २, २, ३; ३, ५, २; ७, २; ४,३

---

[a]) सपा. पै १७,४१,८ वांताय इति पाभे.।

[b]) विप. (द्यो-)। मतुबन्ते स्वरस्तदवस्थः।

[c]) तृस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६, २, ४८)।

[d]) तस. नञ्-स्वरः।

[e]) सपा. काठ ११,५ दर्भमयम् इति पाभे.।

[f]) बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६, २, १)।

[g]) ?अशस्तिः > *अश्मस्नि- ⌊=*अशनि-⌋> -स्निः इति च शोधः (तु. सपा. शौ., ऋ १, १७२, २ ⌊*अश्मस्न- >अश्मन्- > अश्मा इति पर्यायतः पाभे.⌋)।

[h]) अशस्तीः इति पाठः? *वशस्तिस्- [वशिन्- (विप. ⌊इन्द्र-⌋)]>वशस्तीः ⌊प्र१⌋ इति शोधः।

[i]) पाभे. सपत्नतूः द्र.।

[j]) उस. क्विबन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६, २, १३९)। पूप. उ. (मा ३३, ६६) अभि-शस्ति- >अ-शस्ति- (अभेरादिशेषः) इत्याह। यत्तु तत्रैव म. पूप. बस. इत्येतदाह, तेनासौ अ-शस्ति- इत्यपरं प्राति. उपकल्पयमानोऽप्रामाणिकः। तत्साधकसाक्ष्यन्तराऽभावाद् व्युत्पत्त्यन्तरसद्भावे तदनिवार्यत्वाऽभावाच्चेति दिक्।

[k]) पाभे. अभिमातिहा मा ५,२४ द्र.।

[l]) विप. (वृक्ष-)। बस.।

[m]) तस. कृत्योकीयः स्वरः (पा ६, २, १६०)।

[n]) तस. नञ्-स्वरः। अत्र स्वरसिद्ध्यर्थं वा छन्दसि (पामवा ५, १, ११९) इति नञ्-समासात् त्वस्य विप्रतिषेधः विकल्पितः। सपा. °र-<>°ळ- ⌊यद्र.⌋ इति पाभे.।

९;४,२;७,६^{३};८,७;१०.

¶**अ-शिथिलत्व-** -त्वाय काठ ८,८; २६,४;२९,२; ३०,५; क ७,३; ४१,२;४५,३.

¶**अ-शिथिलम्भा(म्-भा)व**[a]- -वाय तै ७,१,५,४;२,४,२.

?**अ-शिप(द>)दा**[b,c]- -दाः ऋ ७, ५०,४.

अ-शिमिद्,दा[c]- -दाः ऋ ७, ५०, ५; -दाय मा ३८,७; का ३८, २,१०

अ-शिव,वा[a]- -वः ऋ १०,१२४,२; -वस्य ऋ १, ११७, ३; ६, ४४, २२; -†वा ऋ १०, २३, ४; शौ २०, ७३, ६; -वाः ऋ ५, १२, ५; मा ३५. १०‡[d]; का ३५, ४, ९‡[d]; मै १, ६, ९¶ ; शौ ७, ४४, १; १२, २, २७‡[d]; पै १७,३२, ७‡[d]; १९, ३६, १५ ; १६ ; २०, १, ४ ; -वासः ऋ ७, ३२, २७; १०, ९५, १५; खि ४, ५, १३?[e]; कौ २,८०७; जै ४, ३०, ७; शौ २०,७९, २; -वेन ऋ १,११६, २४;११७,१७.

?**अ-शिश्वी**[f]- -श्वीः ऋ १, १२०, ८;३,५५,१६.

अ-शिष्ट[a,g]- -ष्टान्[h] शौ २,३१,३.

*__अ-शीत__[a]- > अशीत-तनु[i,j]- -०नो[k] तै १,१,१३,३.

*अशीत-म[i,l]- -०म[k] मा २,२०; का २,५,१.

अशीति[m]- -तयः शौ ११, ३, २१;

---

[a]) तस. नञ्-स्वरः (पा ६,२,२)। [b]) अ-शिमिदा- इति शोधः द्र. । [c]) अर्थस्य व्यु. च कृते शिमि-*दा- टि. द्र. ।

[d]) सपा. ऋ १०, ५३, ८ अशेवाः इति, शौ १२,२, २६ पै १७,३२,६ दुरेवाः इति च पाभे. ।

[e]) अत्र मुपा. अन्तोदात्तत्वदर्शनात् बस. वा स्यात् प्रमादजः स्वरो वा स्यात् । रूपा. खिसा २९,१५ शिवासः इति पाभे. ।

[f]) तस. नञ्-स्वरः । उप. ? यनि. पाप्र. शिशु- इत्येतदनर्थान्तरवृत्तिनश्च सनिष्पत्तिकस्य च सतः (तु. √*शिश्>) *शिश्व- (तु. सु-शिश्व-) इत्येतस्य ङीषन्तं (पावा ४, १, ४५) *शिश्वी- इति द्र. । जसि पूर्वसवर्णदीर्घः (पा ६, १, १०६)। मौस्थि. शिशु- इत्येतत्-प्राग्रूपभूतं *शिश्व- (स्त्री. >*शिश्विका-) इति उप. इति कृत्वा यनि. रूपम् *अशिश्विका->-काः इत्यस्य मूलतः सतः प्र३ रूपम् नैप्र. विपरिणामः स्यात् । यत्तु शिशु- इति उप. इति परसाधारणी दृष्टिर्भवति (तु. सा. प्रभृ.), तत्रापि पाप्र. अनुरोधेन विशेषदृग्भिरयमपरो विशेषो-ऽवश्यमववेयो यथा लोकमात्रगोचरतयाऽन्तोदात्त-श्रुतिकमेतत् प्राति. इतीवाभिप्रयादिति । कुत इति । यनि. आद्युदात्ततया वेदे श्रूयमाणस्यैव सतस्तद्विभिन्न-श्रुतिकतया लोक उपलब्धिमपेक्ष्य तथात्वेन प्रतिपादनार्थं ङीषः प्रकरणे (पा ४, १, ६२) समावेशस्यौचित्या-दिति (वैतु. सा. अपार्थमेव ङीषन्तं सरूपं वेदे श्रावुकः सन् स्वरतो दुष्परिहरपर्यनुयोगः) । एस्थि. शिशु- इति उप. इत्यास्थायाऽपि वेदे पूर्वं ङीषन्तताम् (पावा ४,१, ४५) आपन्नेन सता *शिश्वी- इत्येतेन नञः यनि. आद्युदात्तकरः तस. भवति, लोके तु नञ्-पूर्वस्य तस. सतः अशिशु- इत्यतो ङीष् प्र. इष्यत इत्येतद्विवेककृत् संप्रदाय इति सुवचम् [वैतु. सा. प्राकरणिकं शिशुभिन्नत्वं समर्थयितुमसमर्थ इव बस. इति कृत्वा शिशुराहित्ये श्रुतितात्पर्यमिति निगम-नार्थं *शिश्वी- इति उप. तद्धितवृत्त्या साधुकतया वा, नितान्तमसंबद्धमिव कृद्वृत्त्या √शी इत्यतो निष्पादुकतया वोभयथाऽपि मोघप्रयत्नः (तु. PW. GW. प्रभृ. अपि बस. इति वदन्तः स्वरतः समानं चोद्याः); LRV. सुशिश्वीः इत्येवमुभयोः स्थ. पिप-ठिषुः सन्नन्यथासिद्धमिव सन्तं शोधं प्रस्तावुकः (तु. ORN.)] । [g]) उप. २शिष्ट- द्र. ।

[h]) सपा. पै २,१५,३ असृष्टान् इति पाभे. ।

[i]) विप. (⌊अशिशिर-तनु-⌋ अग्नि-) ।

[j]) बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६,२,१) ।

[k]) सपा. अशीततनो (तैब्रा ३,३,९,९ च ⌊अशी° तैब्रा १,२,१, २५ च⌋)<>अशीतम (माश १,९,२, २० च) इति, काठ १,१२ प्रभृ. अशीततनो इति, वाश्रौ १,३,७,१२ अदब्धमनो इति च पाभे. ।

[l]) उप. *म- (<√मा) इति दीप्तिपर्यायं द्र. [तु. सपा. नापू. टि.; वैतु. सा. (का.), उ. म. PW. प्रभृ. च *?अशिन्- (<√अश् ⌊बधा.⌋ वा √अश् ⌊भोजने⌋ वा) इत्यस्य तमपि प्र. दीर्घ इत्येवमास्थायुकाः] ।

[m]) विप., नाप. (संख्या-विशेष-) । पाप्र. *अशी- (<अष्टन्- + दशत्-) + तिः प्र. (पा ५, १, ५९) तत्-स्वरश्च । मौस्थि. तु अष्टन्- + *दशीति- इति स्थिते सारव. द्विस. आस्थेयः ।

–तिः खि ४,२,२; मा २३,५८; का २५, १०, ६; शौ ५, १५, ८; १९, ४७, ३; पै ६,२०, ३; ८,५, ८; –तिभिः शौ २, १२, ४; पै २, ५, ४; –त्या ऋ २, १८,६; –त्यै तै ७, २, ११, १; १२,१; १४,१; १७,१; १८,१; काठ ४२,१;३;५–८. [°ति- अष्टन्°, एक°, एकान्न°, चतुर्°, नवन्°, पञ्चन्°].

¶**अशीत्य(ति-अ)क्षर**[a,b]– -रम् मै ३.२,५.

¶**अशीत्यक्षर-त्व**– -त्वम् मै ३,२,५.

*__अ-शीर्त__[c]– > *__अशीर्त-तनु__[d]– -०नो[e] काठ १,१२;३१,१२; क १, १२; ४७, ११.

अ-शीर्षक[f]– -काय तै ७,५, १२, १; काठ ४५,३.

अ-शीर्षन्[g]– -र्षा ऋ ४, १, ११; –र्षाणः खि ३, २१,२[h]; कौ २, १२२१; शौ ६,६७, २; पै १९. ६, १४; –र्षाणम् शौ १९, ४७, ८,५०,१; पै ६,२०, ८; १४,४, ११.

¶**अ-शुक्र**[g]– -क्रम् मै ३, ८, १०; ४, ६,९.

अ-शुचि[i]–>¶अशुचि-तर– -रः मै १,८,९.

अ-शुद्ध, द्धा[c]– -द्धः का १, ४,४; मै १,१, ६; ४, १, ६; काठ १,५; क १,५; पै २०,१५, ४; –द्धाः मा १, १३; –द्धाम् पै ९, २२, १७.

‡**अ-शुन**[j]– -नम्[k] शौ १४, २, १६; पै १८,८,७.

अ-शुन्य– -न्धात् पै ४,१८,३.

?**अ-शु(भ्र>)भ्रा**[l]– -भ्रा खि २, ६, २,२२.

?**अशुष**[m]– -षम् ऋ १,१०१,२;१७४, ३; २, १४,५; १९,६; ४, १६, १२; ६, ३१,३; -षस्य ऋ ६, २०,४.

अ-शुष्क–>¶अशुष्का(ष्क-अ)ग्र– -ग्रः काठ २६,३; क ४१,१.

अ-शूद्र[c]– -द्राः मा ३०, २२^{२}; का ३४,४,४^{२}.

अ-शून्य[c]– > अशून्यो(न्य-उ)पस्था[n]– -स्था खि २,११,२.

¶**अ-शृ(>)ङ्गा**[g]– -ङ्गाः तै ७,५ १,१;२,१.

अ-शृण्वत्[c]– -ण्वते तै ७,५, १२,१; काठ ४५,३.

¶**अ-शृत**[c]– -तः तै २,६,३,४; –तम् तै ६,३,१०,१; मै १,८, २; ४, ७,४; काठ ६, ७; २८, ९[o]; क ४, ६; ४४, ९^{२}[o]; –तान् काठ, २८,८; क ४४,८.

अ-श्रथित[c]– -ताः ऋ १०, ९४, ११.

अ-शेव, वा[c]– -वा ऋ ७, ३४, १३; –वाः[p] ऋ १०, ५३, ८

अ-शेषस्[q]– -षसः ऋ ७,१,११.

*__अ-शो(क>)का__[g]– > आशोकेय[r]– -यः मै ३,५,४.

उभयत्र नैप्र. आश्रयणीयत्वसामान्येऽप्युत्तरे कल्पेऽस्ति काचिल्लघीयस्तेति दिक् ।

[a]) बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६,२,१) ।

[b]) स्वरितः (पा ८, २,४) ।

[c]) तस. नञ्-स्वरः । [d]) =अ॑शीततनु- टि. द्र. ।

[e]) पाभे. अशीततनो द्र. ।

[f]) तु. टि. अ-रेतस्क- इति ।

[g]) बस. अन्तोदात्तः (पा ६,२,१७२) ।

[h]) सपा. खिसा २४,२ ?अशीर्षाणाः इति पाभे. ।

[i]) तस. अन्तोदात्तः (पा ६,२,१६१) ।

[j]) =अ-शिव– । तस. नञ्-स्वरः ।

[k]) सपा. ऋ ३, ३३, १३ शूनम् इति पाभे. ।

[l]) तस. । यनि. स्वरश्चिन्त्यः । अथवा उप. चार्वादिषु उसं. कृत्वा समाधेयः (पा ६,२,१६०) ।

[m]) विप. (अग्नि-, शुष्ण-) । व्यु.? नञ्-पूर्वः बस. इति स्क. वैं., ⌊तात्पर्यतः⌋ सा. (वैतु. सा. ⌊ऋ १, १७४, ३⌋ आ>अ इत्येवमप्यादिममकारं विकल्पुकश्च नञ्-पूर्वं तस. अपि पक्षे प्रतिपादुकश्च) । यत्तु सा. स्वरतो बाहुलकाश्रयः (पा ६,२, १९९) पाठ इति । एतदपेक्षया उपं. (पा ६, २, ११६) इति सुवचतरं स्यात् । प्रकरणतः प्रदाहार्थप्राधान्यस्य प्रतिपत्तेस्तु तदर्थवृत्तेः सतः √अश(बधा.) इत्यतोऽस्य जन्म द्र. (वैतु. PW. प्रभृ. <√अश⌊भोजने⌋ इति) ।

[n]) विप. (स्त्री-) । बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६, २, १) । मुपा. अ-शून्यो° इति पाठे द्वितीयः स्वरश्चिन्त्यः ।

[o]) पाभे. तै ६,५,९,१ आसम् द्र. ।

[p]) पाभे. अशिवाः मा ३५,१० द्र. ।

[q]) बस. पराद्युदात्तत्वम् उसं. (पा ६,२,११६) ।

[r]) अपत्येऽर्थे ढक्>एयः प्र. कित्स्वरश्च (पा ४,१, १२३; ६,१,१६५) ।

¶अ-शोचत्[a]- -चन्[b] तै ५,४,४,१.

अ-शोचन- -नम् पै ५,१९,७.

अ-शोचिष्क[c]- -ष्कम् पै १९,२६,१४.

अ-शोण[a]- -णाः शौ १९, ६०,१[d].

✓*अश्च् > ✓अश्छ्[e], अश्छसि पै १०,१,१.

?अश्छांसुः पै ९,२५,६.

अश्न- ✓अश् (बधा.) द्र.

अश्नत्-,अश्नती- ✓अश् (भोजने) द्र.

अश्नया ✓अश् (बधा.) द्र.

अश्नान- ✓अश् (भोजने) द्र.

?अश्निय- ✓अश् (बधा.) द्र

?अश्नु पै २०,५२,९.

अश्नुवत्-,अश्नुविन्- ✓अश् (बधा.) द्र.

अश्मन्[f]- -श्मन् ऋ ७, ८८, २; मा १७, १^{२}; का १८, १, १^{२}; तै ४,६, १, १^{२}; ५, ४,४, १^{२}; मै २, १०, १^{२}; ३, ३, ५^{२}¶; काठ १७, १७^{२}; २१, ७^{२}; क २८, १^{२}; -†श्मनः ऋ २, १, १; ३, २९, ६; ६, ४३,३; ९, १०८,६; १०,६८, ४; मा ११, २७; का १२, २, १६; तै ४, १,२, ५; मै २,७,२; काठ १६, २; शौ ६, ४२, २$; २०,१६, ४; पै २०,५२,९; -श्मना ऋ १, १९१,१५; २,१४,६; शौ ५,२३, १३; ६, १३८, ५; ७, ३६, २; १३, १, ३२; पै १, ६८, १; ४, १७, ५†; ७, २, १०; १९, ८, ११; २०, ३०, ६; -श्मनि ऋ १, १३०, ३^{२}; २, २४, ७; मै २, १३, १३; काठ ४०, ३; कौ १, ५८५‡; जै १, ५९, ८‡; ३, ४०,२‡; पै ३, १२, १; -श्मने खि ४, ४, १; शौ १, १३, १; पै १५, २०, ८; १९, ३,९; -†श्मनोः ऋ २,१२,३; मै ४, १४,५; शौ २०, ३४, ३; पै १३, ७, ३; -श्मभिः ऋ ९, ११२, २; -श्मसु शौ ३, २१, १; १२, १,१९; पै १७, २, १०; -श्मा ऋ १, १७२, २; ५, ४७, ३; ६, ७५,१२[g]; १०, ८९, १२[h]; मा १७, ६०†; १८, १३; २९, ४९†; का १८, ५, ११†; १९. ५, १; तै ४, †६, ३,४; ६, ४; ७, ५, १; ५, ४, ६, ५†; मै २, १०, ५†; ११, ५; †३, ४, ४; १६, ३; काठ १८, ३†; १०; २१,८†; १२^{२};†; ३७, १५; ४६,१†; क २८,३†; १०; शौ १,२६, १†; २,१३,४; ४, १२,७; १०,५,२०; १२,१,२६; १८,४,५४; पै १५, ५,७; १६, १०३,७†; १२९, ८; १७,३,७; -श्मानः शौ ४,१८, ३; ११,९, २१; पै ५,२४, ३; १६, ८४,१; -श्मानम् ऋ १, १२१, ९; २, ३०,५; ४,१६,६; २२,१; ५,३०, ४;८; ७,१०४,१९; तै ५,४.६, ५¶; ७,३,१; ¶मै ३,३, ५;८; काठ ८,१६†; २१ ८;३७,१६^{२}; शौ १,२,२;२,१३,४;७,३६,३; ८४,१९†; १३,७,१३; १४,१, ४७; २०, ७७, ६†; पै १,८६, ७‡[g]; १०,१,८; १५,५,७;१६, १०,१०†; १८,५,४.

अश्म-चक्र[i]- -क्रम् ऋ १०,१०१,७.

अश्म-दिद्यु[i]- -द्युः ऋ ५, ५४,३.

अश्म-नव(म>)मा[i]- -माः मै ३,४,४.

†अश्मन्-मय[j]- -यानि ऋ १०, ६७,३; तै ३,४,११,३; मै ४,१२, ६; काठ २३,१२; शौ २०,९१,३.

अश्मन्मयी- -यीनाम् ऋ ४, ३०,२०; -यीभिः ऋ १०,१०१, १०.

†अश्मन्-व(त्>)ती[k]- -ती[l] ऋ

---

[a] तस. नञ्-स्वरः ।

[b] सपा. काठ २१,७ प्रीतः इति पाभे. ।

[c] तु. टि. अ-च्छन्दस्क- ।

[d] अशीर्णाः इति BW. W. शोधप्रस्तावः ।

[e] चात् पूर्वेंऽशे ✓अश् (बधा.) इत्यतोऽनर्थान्तरं सन् नापू. बधा. इति कृत्वा पाधा. उसं. । यनि. च धा. नैप्र. वर्णविपरिणामतः नापू. जातः सन् ✓*अच्छ् इत्यत्र परतरे वर्णविपरिणामे द्वारायमाणः द्र. (तु. टि. ✓*अच्छ्) ।

[f] बप्रा. । नाप. (प्रस्तर-,वज्र-, आकाश-प्रभृ.) । व्यु.? ✓अश् + मनिन् प्र. (पाउ ४, १४७) नित्-स्वरश्चेति प्रायोवादः ।

[g] सपा. अश्मा <> अश्मानम् इति पाभे. ।

[h] तु. सस्थ. टि. आ ।

[i] बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६, २, १) ।

[j] मयट् प्र. तत्-स्वरश्च । अयस्मयादित्वाद् भत्वम् (पा १,४,२०) ततो नलोपाऽभावः ।

[k] विप.>नाप. (⌊पाषाणवती-, महावेगा-⌋ नदी-) । म(>व)तुप् प्र. । नलोपाऽभावार्थं नापू. टि. द्र. ।

[l] =सपा. माश १३, ८, ४, ३ शांश्रौ ४, १५, ५ प्रभृ. । तैआ ६, ३, २; ४, २; ९, २ आग्निगृ ३, ६, १:२४ (वैप ४ सस्थ. °ती इत्यत्र शोधः) अश्मन्वतीः इति पाभे. ।

१०, ५३.८; मा ३५, १०; का ३५,४,९; शौ १२,२,२६;२७$; पै १७,३२,६;७.

अश्म-मय[a]- -येन पै २०, ८, ४.

¶**अश्ममयी**- -यीनाम् मै ३, ८,३; काठ २५,२; क ३८,५.

अश्म(ल->)ला[b]- -लाम् पै १, २९,४;८९,३.

अश्म-वर्मन्[c]- -र्म शौ ५, १०, १-७; पै ६,१२, ९-११; १३, १-३.

अश्म-व्रज,जा[d]- -जाः ऋ ४, १, ⌊१३ (५, ५१, ३)⌋; -जानाम्[e] ऋ १०, १३९,६.

†**अश्म-हन्मन्**[f]- -न्मभिः ऋ ७, १०४,५; शौ८,४,५;पै१६,९,४.

अश्मा(श्म-अ)शनि- -निम् पै १०, १२,१[g].

अश्मा(श्म-आ)स्य[h]- -स्यम् ऋ २,२४,४.

?**अश्मनासः**[i] खिसा २९,४८.

¶**अ-श्मशानचित्**[j,k]- -चित् तै ५, २,८,५; मै ३,२,६;७;५,१.

?**अश्मिदाव(त्>)ती**- -ती पै १९, ३५,१३.

अश्य, अश्य- √अश् (भोजने) द्र.

अश्यत्- √अश् (बधा.) द्र.

अश्यमाना- √अश् (भोजने) द्र.

¶**अ-श्रद्दधान**[j]- -नः तै २,६,१०,१[l].

अ-श्रद्ध[l]- -द्धाः शौ १२, २, ५१[m]; -द्धान् ऋ ७,६,३.

अ-श्रद्धा[j]- -¶द्धया तै७,५,२,२,काठ ३३, १; पै १७,३५,१[m]; -द्धा शौ ११,१०, २२; पै १६, ८७, २; -द्धाम् मा १९,७७; का२१, ५,४; मै ३,११,६; काठ ३८,१.

१**अ-श्रम**[j,n]- -मासः ऋ ६,२१,१२.

२†**अ-श्रम**[l]- -मैः ऋ ७, ६७, ७; मै ४,१४,१०.

अ-श्रमण[o]- -णाः ऋ १०,९४,११.

†**अ-श्रमिष्ठ**[j,p]- -ष्ठाः ऋ ४,४, १२; तै १,२,१४,५; मै ४, ११, ५; काठ ६,११.

?**अ-श्रवि(ष्ठ>)ष्ठा**- -ष्ठा पै १४, ४, २.

अ-श्रात[j]- -तः ऋ १०, १७९, १; -तम् शौ ७,७५,‡.

अ-श्रान्त[j]- -न्तस्य शौ १९, २५,१[q]; -न्ताः ऋ १०, ६२,११.

अ-श्राम- -मः पै १,२२,३[r].

¶**अश्रि**[s]- -श्रयः मै ३, ९, ३; ४,७, ९; काठ २६,४,२९,८; क ४१, २; -श्रिः तै ६,३,४,३; -श्रिम् तै ६,३,४,३-५. [°श्रि- अष्टन्°, चतुर्°, त्रिस्°, नवन्°, शत°].

अ-श्रित[j]- -तम् ऋ ४,७,६.

अ-श्री[j]->†**अश्री-र,रा**[t]- -रः ऋ ८,

---

[a] नलोप इति विशेषः । शेषं द्विपू. टि. द्र. ।

[b] उस. उप. √रा<>ला + कः प्र. थाथादिस्वरश्च (तु. अश्म-र- ⌊WW १, २९⌋) । यद्वा √अश् (बधा.)+अलच् प्र. मुडागमश्च उसं. (पाउ १,१०९) ।

[c] तस. सास्व. (पा ६,१,२२३) ।

[d] विप. (उस्रा-), नाप. । बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् ।

[e] तु. ऋ ४,१६,६; ६,४३,३ । =सपा. तैआ ४,११, ८ । मै ४,९,११ अस्मद्रथानाम् इति पाभे. ।

[f] विप. >नाप. । बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् । उप. < √हन् (तु. ?GG. ORN. ; वैतु. सा. PW. प्रमृ. तस. इति वदन्तः स्वरतश्चिन्त्याः) ।

[g] अश्माशान- इति मूको. ।

[h] विप. (अवत-) । बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् । या १०, १३ अशनवत्- वा आस्यन्दनवत्- वेति ?

[i] अश्मन्-+नास्- > बस. °नास्->यनि. इति ?

[j] तस. नञ्-स्वरः ।

[k] उप. सोपपदात् √चि(चयने)+कर्मणि क्विप् प्र. (पा ३,२,९२) । [l] बस. अन्तोदात्तः (पा ६,२,१७२) ।

[m] सपा. परस्परं पाभे. ।

[n] उप. √श्रम्+कर्तरि अच् प्र. ।

[o] =२अ-श्रम- । विप. (⌊अश्रान्त-⌋ अद्रि-) । बस. अन्तोदात्तः । उप. √श्रम्+भावे ल्युट् प्र. ।

[p] विप. (१पायु-) : २अश्रम- ⌊अश्रान्त-⌋>यनि. इत्यपि विमृश्यम् । उप. पाप्र. √श्रम् >श्रमितृ-+ इष्ठन् प्र. ।

[q] सपा. पै २०,३८,७ ?आशांतस्य इति पाभे. ।

[r] सपा. शौ १, ३१, ३ अस्रामः इति पाभे. । व्यु. कृते तु. तत्रत्यं टि. ।

[s] नाप. (कोण-) । √अश् (बधा.) + क्रिन् प्र. (पाउ ४, ६६) इति प्रथमः कल्पः (तु. WW १, २८) । आ √श्रि + डिन् प्र. आङो ह्रस्वत्वं च (पाउ ४,१३८) इत्यपरः कल्पः । उभयथाऽपि नित्-स्वरः ।

[t] विप. (⌊निर्गुण-⌋ जामातृ-, तनू- प्रमृ.) । उस. कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६,२, १३९) । उप. √*श्र + कर्तरि कः [पावा ३, २, ५ (वैतु. सा. ⌊ ऋ ८, २, २० ⌋ मत्वर्थीयः रः प्र. इति कृत्वा तद्धितवृत्तेन व्याख्यायुको नञमभावमात्रवचनतया प्रतिपन्नः संश्चिन्त्यः । भावात्मकस्य हि सतः पदार्थस्य योगे तद्वतो मतुबर्थेन प्र.

२, २० ; -रम्[a] ऋ ६, २८, ६; शौ ४,२१,६; -रा[b] ऋ १०, ८५,३०; पै १८,३,६.

अ-श्री(वि>)वी[c]- -वीः मै १, ११, १०.

अश्रु[d]- -श्रु ऋ १०, ९५, १२; १३; ¶तै १,५,१,१ ¶[e]; मै २, १, १०^{३०} ; काठ ३४, १२¶ ; -श्रुभिः मा २५,९; का २७,९, १; तै ५,७,२०,१; मै ३, १५, ८; काठ ५३, १०; -श्रूणि शौ ५,१९,१३. [°श्रु- अन्°].

¶अश्रु-ज[f]- -जम् तै १. ५,१,२.

अश्रु-मु(ख>)खी[g]- -खी शौ ११, ११,७.

अ-श्रेष्मन्[h]- -ष्माणः शौ ३,९,२.

अ-श्रोण,णा[i]- -णः खि २, १०, २; पै १, २२, ३[j]; -णा[k] मै ३, ७,४[l].

¶अ-श्रोत्रिय[i]- -याः मै ४, ५, ८; -याय काठ २८, ४;५; क ४४, ४;५.

अ-श्ली(=श्री)[i]- > अश्ली-ल,ला[m]- -¶लम् मै २, ३, ९; ५,२; ३, १, ९; ६, ७^{२}; काठ १२, १०; १९,१०; २३, ६^{१}; क ३०, ८; -ला शौ १४,१,२७‡[b].

?अश्लेषम्[n] पै १६.७९,९.

अ-श्लेष्मन्- -ष्माणः पै ३,७,३.

अ-श्लोण,णा[i,o]- -णः शौ १, ३१, ३[j]; -णया तै ६,१, ६, ७¶[l]; -णाः शौ ६,१२०,३[p]; पै १६, ५१,१.

१अश्व, श्वा[q]- -०श्व खि ५,१४, ४; शौ २०, १२८, १५; -श्वः ऋ १, ३६, ८; १६१, १; १६२, २२; १६४, २; १७३, ३; ३, २६, ३; २७, १४; २९, ६; ४, २,८; ६. ३, ४; ४५, २६; ७,

---

व्यवहार्यत्वादित्यभिसंधेः; PW. प्रभृ. च अ+*?श्रीर- इति कृत्वा तस. इति वदन्तः स्वरतः समाधिसाकाङ्क्षयमुपेक्षकाः] ।

a) सपा. तैब्रा २,८,८,१२ अश्लीलम् इति पाभे. ।

b) सपा. अश्रीरा <> अश्लीला (आपमं १, १७,८ अअ १४, १ च) इति पाभे. ।

c) =अस्त्रीत्री- । नाप. (छन्दो-विशेष-) बस. अन्तोदात्तः (पा ६, २, १७२) । यत्तु MW. इहापि दन्त्यादिद्वितीयाक्षरतया निर्दिदेश, तद् विमृश्यम् । मूको. उभयविधसंकेतोपलम्भात् (तु. संटि.) । सपा. काठ १४,४ अस्त्रीवीः इति पाभे. ।

d) व्यु.? *अक्ष्-त्रु- [बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पूप. <√अक्ष् ⌊व्याप्तौ⌋ उप. च √तॄ + भावे कुः प्र. ⌊=प्रक्षोऽक्ष्णस् त्रुर् आर्द्रता यस्मात्⌋)] इत्यस्य नैप्र. वर्णविपरिणामः द्र. (तु. पंजा. अत्थ्रु)। मौस्थि. च √अक्ष् (व्याप्तौ) इत्यस्य √अश् (बधा.) इत्यस्य कायोपचयस्वरूपत्वात् तावताऽशनेदं प्राति. <√अश् (बधा.) इत्यपि संकेतलाभः स्यात् (तु. पाउ ५, २९) । यद्वा √*अर् इत्यस्य दीप्त्यर्थे ३ये प्रभेदे √*घृ इत्यस्याप्यवान्तरमूलतया संनिवशः गपू. टि. उसं. । ततश्च प्रकृते मैस्थि. पूप. दाहशोकादितात्पर्यकं सत् *घश्- (<√*घश्) इत्यतः परममूलतो विपरिणतम् *अश्- (<√अश्⌊बधा.⌋ इति स्यादिति कृत्वा भाषान्तरीयतवर्ग-टवर्गाऽन्यतरादि-सजन्मनामपि विषये व्यु. अस्या व्याप्तिः द्र. (तु. WW १,३३ ⌊उक्तसजन्मपरिचयमात्रे⌋) । अथापि वा (√*घृ>*घर्-⌊=दाह-⌋ +⌊√*क्षॄ 'अवक्षरणे' >भावे⌋ *क्षु- इति कृत्वा बस. पूप. प्रकृतिस्वरस्य सतः) *घक्षु- इत्यस्य नैप्र. विपरिणामः स्यात् (तु. टि. अस्र-) ।

e) पाभे. अश्रव्यम् तै २,२,२,२ द्र. ।

f) विप. (रजत-) । उस. डान्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या ।

g) बस. अन्तोदात्तात् स्त्री. ङीष् प्र. तत्-स्वरश्च (पा ४,१,५४;६,२,१६७) ।

h) बस. अन्तोदात्तः । उप. √श्रिष्+मनिः प्र. उसं. (पाउ४,१५२) । सपा. अश्रेष्माणः<>अश्लेष्माणः इति पाभे. ।

i) तस. नञ्-स्वरः ।

j) सपा. अश्रोणः<>अश्लोणः इति पाभे. ।

k) यद्यपि मुपा. नेहाऽशुद्धः तथाप्यसावशुद्धयभावो घुणाक्षरीयो भवति न तु सांकल्पिकः (तु. टि. अकाणा-) ।

l) सपा. अश्रोणा<>अश्लोणया इति पाभे. ।

m) तु. टि. अश्रीर- ।

n) पाठः ? सपा. शौ ८,६,२ आश्रेषम् इति पाभे. ।

o) =अ-श्रोण- ।

p) पाभे. अङ्गैः शौ ६,१२०,३ द्र. ।

q) नाप. । व्यु. ? √ अश् (व्याप्तौ) + क्वन् प्र. (पाउ १,१४०) नित्-स्वरश्चेति प्रायोवादः । <√अश् (भोजने) इति ⌊पक्षे⌋ या ⌊२,२७⌋, <√श्वि इति तै ५, ३,१२,१ मै १,६,४ प्रभृ. ।

३,२; ७०, १; ८,२, २; [४९, ५; (५०, ५)]; ९,६४,३; ७१, ६; ९७, २८; १०१, २; १०९, १०; ११२, ४; १०, ६१, २४; १३६, ५; खि ३, १, ५; ४, ७,२,८;५, १३, ५;६; मा १४, १९; १५,६२†; २२,१९; २३. १२;५४;२४,१; २५,४५; २९, ९;१०; का १५, ५, ५; १६,७, ५†; २४,६,१; २५,३,९; १०, २; २६,१,१; ३१,१, ९; १०; ¶तै १,५,७,३; ८,८,१; २,३, ७,४; १२, २^{२}; ४,९,४; ३,२, ६, ३; ४, ३, ७, १\$; ४, ३, ३†; ६, ९, ४†; ५, १, २, २; ३; ६; ७,१; \$११, ३; ४; २.६, ५; ८, १; ३, २, २; ७, ४; १२, १; २; ४, १२, १^{२}; २^{१}; ३; ५, १०, ६; २३, १\$; ७, १, २^{१}; ३; ६, ६, ११, ६; ७, १, १, ६^{१}; १२, १\$; ४, १८, १\$; ५, २५, २; ¶मै १, ५,१०; ६,४^{१}; १२; ८,१^{१}; \$; ११,६; २, ३,३^{१};५;४, ८;५,९; ६, ४; ६; ८, ३\$; १४†;१३, १४\$[a]; ३,१, ३^{२}; ७^{२}; ७,९^{२}; \$१२,४; १९; २०[b]; १३,२\$; १६, २^{१}\$; ४, १, २; ४, ८^{१}; ८,३; काठ ६,२^{२};७,४;५;७;८, २;५^{७}; ९,१४; ११, १०; १२, ६^{४}; १३, ३; १४, ६; १५, ३; ५;९; १७, ३; १०†; १९, २^{१}; ३; ६; २०,५; ६; ११; २१,३; २२,८^{२}; २४,८; २५,७; २९,४; ३१, १; ३४,७; ३९,४[c]; ४१, ३;४४,७; ४६,२^{२};५†; ४८,२; ¶क ४, १^{२}; ५, ३; ४; ६, ७; ७, १^{७}; २४, ८; २६, २\$ ९†; २९, ८^{२}; ३०,१; ४; ३१, ७; ८; १३; १८; ३५, २^{१}; ३८, १: ३९,५; ४५, ५; ४७, ०; †कौ १, ४३०; २, ४८; ८५; १३३; ५७०; ६८२; ८८९; †जै १, ४२, ४; ३, ५ ७; ८, ११; १३, ९; ४६, ५; ५६, १०; ४, १३, ४; शौ २, ३०, ५; ५, ५, ८; ८, २, २५; ९,१४, २†; १०,१, १९; १०, १६; ११, ७, १८; १२, १, ५७; २, ५०; १३, ३, १८; १९, ५३, १; ५७, ४^{२}[d]; २०, १०२, २†; १२८, १०; ११; १३६, ५[e]; पै १, ५५, २, २ १७, २; ४, २०, ६; ५, २८, ६?[f]; ३८, ५†; ६, ४, ८; ८, ६, ५; १०, ३, १; १२, २,१; १६, ५, ५; ३६, ९; ६६,२†; १०८, ७; १५४, ४; ८; १७, ६,६; ३४, ११; १९, ३६, ९; ५०,७; ९; २०, ३९,२; -श्वम् ऋ १, २५, ३; २७, १; ११६, ६; ११७, ४; [९;७, ७१, ५]; [११८, ९; १०, ३९, १०]; १६१, ७; १६२, ४; १३; १५; १६३, २; ३, ५३, ११; २४; ४, १०, १; ३७, ८; ३९, ५; ५७, १; ६, ४६, २; ७, ७, १; ७७, ३; ८,४, २१; १४, ३; १७, १५; ७४, १०; ७८, २; ९७, २; १०३, ७; ९, ९, ९; ६१,३; ६२,६; ६४, १०; ८७, १; ८९, ४; ९४,५; १०८, ७; १०, १८, १४; ६५, ११; ६८, ११; ९७, ४; १०७, ७; १०; ११९, १; १४३, १; २; १४९, १; [(९, ६२, १८) १८८, १]; खि १, २, २; २, ६, २; ५, १४, ५; मा ९, ७; १२, ७८†; १३, ४२; १५, ४४†; १७, ७७†; २२, ४; १९; २३, ७; २५, २७; ३६; ३७; २७, ३८†; २९, १३†; का १०, २; ४; १३, ६, ४†; १४, ४, ५; १६, ५, २६†; १८, ६, १३†; २४, १, ४; ६,२; २५, ३, ३; २७, १२, ४; १३, ५;६; २९, ५, ७†; ३१, ३, २†; ¶तै १, १, १४, २†; ७, ७, २\$; ८, १८, १; २, २, ६, ३; ३,१२, १^{१}; ३, २, ६, ३; ४, २, १०, १\$; ४, ४, ७†; †६,७, १; ८, २; ९, १; २; ५, १, २, १; ३; २, ६, ५^{४}; ८, १; ३, २, १; ७, ४; ७, १, ३^{१}; १०, १; ७, १, १२, १\$; ४, २०, १\$; ५, २५, २; ¶मै १, ६, ४^{१}; ९, ४^{१}; १०, ३†; ११, १\$; २,३, ३; ७, १७; †१३, ८; ९; ३, १, ३^{४}; ४; २, ५^{३}; ६; १०,२^{१}; \$१२, १;४; १८; १६, १^{१}†; ४, ८, ३; ८^{२}; काठ ४,१५†; ८, ५^{१०}; ९, ९; ११;

---

a) सपा. काठ ३९,४ वाक् इति पाभे. ।

b) पाभे. मा २३,२० वाजी द्र. ।

c) सपा. पै २,१३,१४ पुरुषः इति पाभे. ।

d) सपा. पै ३, ३०, ४^{२} अश्वी इति पाभे. ।

e) तु. RW.; वैतु. शंपा. सात. अस्थान्? इति, खि ५,२२,६ अस्तम् इति च पाभे. ।

f) सह गो अश्वो त्रिषा इति मुपा. सु-शोधः द्र. ।

१२^{२}; १२, ६^{४}; १३, १४; १६, १७; १९, २; ८; २०, ५^{१}; ६; ११; २१, ३; २२, ८; २८, ४; ५; ३७, ७; ३९, १२† ४०, ६†; ४१, ३; ४४, ९; ४६, ४^{२}†; ५†; ¶क ७, १^{१०}; ८, १२\$; २९, ८; ३१, ७^{२}; ८; १३; १८; ३५, २; ४४, ४; ५; †कौ १, १७; १७२[a]; ४३४; ४८१; ५२३; ५८०; २, २७; १६०; ३६०; ५६२; ७४४; ९३४; ९८४; ११२७, ११८६; †जै १, २, ७; १८, ८\$[a]; ४२, ८; ५०, ५; ५४, १; ५९, ३; ३, ३, ६; १५, ८; २०, ४; ३०, ३; ४५, ४; ४, ११, ७; १९, १०; २४, ५; शौ १, १६, ४; ४, ९, ७†; ३६, १०; ५, १४, ६; २९, १; ६, ७१, १; ८, ७, ११; १०, १, १७; २९; †२०, १६, ११; २७, ३; ५५, ३; ९८, २; पै १, १०, ४; १००, २; २, २८, २; ३५, ४; ५, ३६, ६; ७, १, १२; १५, ५; ८, ३, १३†; १२, ८; ९, ७, ६; २२, १५; २५, ११; १३, ९, २; १६, १३, १; ३६, ७; ३७, १०; १७, ३, ४; १९, ३७, ४; २०, १४, १; ५२, ५; –†श्वया ऋ १, १०७, ८; कौ १, ५१५; २, ३४७; जै १, ५३, ५; ३, २९, ४; –श्वयोः ऋ ६, ४७, ९; –श्वस्य ऋ १, ५३, २; ८४, १४; ११६, [७; ११७, ६ (७)]; १२; १२१, २; १६२, ९; १८; १९; १६४, ३४; ३५; २, ३५, ६; ४, ३९, ३; ६; ५, ८३, ६; ८, ३२, ५; ५२, ५; ६१, ६; १०, ३४, ३; खि ३, ४, ५; ४, ७, ६; ७^{२}; ९; ५, १५, ५; २२, १३; मा २३, ३२†; ३७; ६१†; ६२; २५, ३२; ४१; ४२; ३७, ९^{१}; का २५, ६, १२†; ७, ५; १०, ९†; १०; २७, १३, १; ३७, १, ९^{१}; †तै १, ५, ११, ४; \$२, ४, ७, २; ९, ४; ३, १, ११, ७; ४, ६, ८, ३; ९, ३^{२}; ५, ¶२, ६, ५; ९, ४; ११, १\$; ¶३, १२, १; २^{१}; ¶४, १२, २; ३^{२}; ७, ४, १८, २^{२}; १९, ४; ¶५, २५, १^{२}; २^{२}; मै १, ५, १†; ६, ४¶; २, ४, ७; ८; ५, १†; १३, ६†; ३, १, ४¶; १२, २१; १६, १†; ४, ८, ८¶; ९, १^{२}; काठ ६, ९†; ७, १६†; ८, २; ११, १०^{२}; १३†; १३, १; २०, ८; २८, १०; ३६, १५; ३७, १३; १४; ३९, १२†; ४४, ७^{२}†; †४६, ४; ५^{१}; ५०, ५; ¶क ४, ८†; ६, ७; ३१, १०; ४५, १; †कौ १, ३५८; २, २६४; ९३०; ११९४\$; †जै १, ३७, ७; ३, २२, ११; शौ ४, ४, ८; १५, ११†; ५, ५, ९; ६, ३८, ४; ७^{२}, ३; †९, १५, १३; १४; १०, ४, २; ११, २, २२; १९, ४९, ४, †२०, २१, २; ४१, २; ११८, २; १२९, १८\$; १३७, ३; पै १, ९४, १; ४, ५, ६; ५, ७, १०; ६, ४, ९; ११, ७, १२; १४, ४, ४; १६, १५, २; †६९, ३; ४; १०६, २; १९, २७, १५; २०, ५२, ११; –श्वा ऋ १, १७४, ५; ३, ३५, ३; ४, ३३, १०; ३४, ९; ५२, २; ६, ५९, ३; ६७, ४; ७, १०४, ६; १०, २२, ४; ५; ७५, ७; मा २१, ३३; ३७, १२; का २३, ४, ५; ३७, २, २; मै १, ११, ६¶; ३, ११, २; ४, ९, ३; कौ २, १०७६†; शौ ८, ४, ६†; पै १२, ३, ५[b]; १६, ९, ६†; २०, ५२, ११; –श्वाः ऋ १, ११५, ३; ११८, ५; १६३, १०; १६४, ३; १८०, १; ३, १४; ६, ८; ९; ७, २; ६१, २; ५, ५३, ७; ५४, १०; ५९, ५; ६१, २; ६, ६, ४; २४, ६; ३७, ३; ७५, ७; ७, १८, १; ४१, ६; ६७, ४; ७५, ६; ९७, ६; ८, २३, ११; ९, ७८, २; १०, ६, ६; ४४, ७; ९०, १०; ९५, ८; ९७, ३; १०७, ११; ११९, ३; खि १, ७, ४; २, ९, १; ५, १५, १; †मा १२, ७७; २९, २१; ४४; ३१, ८; ३४, ३९; †का १३, ६, ३; ३१, ३, १०; ३५, १, ८; तै १, ७, ७, २‡[c]; †४, २, ६, १; ६, ६, ३; ७, ४; †मै १, ११, १‡[c]; २, ३, ३¶; ७, १३; ३, १६, ३; ४, १०, २; १२, १; ४; १४, ४; †काठ १३, १४‡[c]; १६, १३; १७, १८; ¶२८, ४; १०; ४६, १; ३; क २५, ४†; ४४, ४¶; ४५, १¶; †कौ १, ६८; †जै १, ७, ६; शौ २, २६, ३; ३, १६, ६†; ९, १४, ३†; ११, २, ९; ३, ५; १३, १, २४; २, ६; ७; १८‘

---

[a] पाभे. सस्थ. टि. वि॒…ऐ॒रयः द्र.।

[b] अश्वैव इति मुपा. चिन्त्यः।

[c] पाभे. दुवाः ऋ १, २३, १९ द्र.।

४, १०; १९, ६, १२; ३८,२; २०, १३,४†; ९४,७†; १२९, १;१३०,१९; १३१, ५[a]; पै १, ४०, ४; २, १२, ३ ; ४, ३१, ६†; ९, ५, १०†;२३,९; ११, ६,३†;१५,१०,७†; १६. ५३, १०; ६६,३†; १०४, ९; १८, १७,४; २१,१; १९, १६, १[b]; २१, १०; २४, २; −‡०श्वाः[c] मा ९,६; का १०,२.३; शौ १, ४,४; १९. २, ४; −०श्वाः खि ५, ११, २; काठ ३५, ३; क ४८,४; शौ २०, १२७, १२[a]; पै ८, ८, १०; −श्वात् ऋ १, १६१, ७; ३, ५३, २३; १०, ७३, १०; ¶तै ५, १, २,१;३; पै ८, २, ११; ९,९,३; −श्वान् ऋ १, ९२, १५; १०३, ५; १०४, १; १२६, २; १७१, १; २, ३४, ३ ; ८ ; ४, ४३, ६; ४५, ६; ५, ३१, १०; ५५, ६; ५८, ७; ५९,१; ६२, १; ८३, ३; ६,४७, २३; ५९, ५; ७५, १३; ७, ३४, ४; ८, १, ३१; ४१, ६; ६८, १७; ७५,१; ९, ९७, ५०; १०, ३४, ११; ७९, ७; १०१, ७; १४९,४; खि १, १५,४; ४, ११, ६; खिसा ११, १५ ; †मा १३, ३७; २९,५०; ३३,४; ३४,६$; †का १४, ३, ११; ३१,२, ११; ३२,१,४; तै १,७,८,१; २,३, १२, १¶; ६, ११,१†; †४,२,९,५; ६,६,५; ७,३, १४,१; मै १, ११, ६¶; †२,७, १७; †३,१६,३; ४,२, ११¶; काठ ७,१७†; १२, ६; १४,६;२२,५†; २८,१०; ३८, १२; ४३, ४ ; ४६, १† ; क ४५, १¶; †कौ २, ७७७; १०८३; शौ ६, ७७,१[b]; पै ३, १९, २; १५, ११, ५† ; १९, ३४, १४ ; २०, ४०, ६ ; ७; −श्वानाम् ऋ १, १०१, ४; ५, १८, ५; ६,६३, १०; ७,१०४, १०; ८, ३६, ५; ४६, २९; ५६, ४; खि ३, ८, ४; ¶तै २, १, १, ५; ५, ५, १,३; शौ ४, ९,२; ८, ४, १०†; १२,१, ५; १९,४७,७; पै २, ३७, ४; ६, २०,६; ८,३,३; १६,९, १०†; १७,१,५; १९,५३, ७-९;५४, ६-९; −श्वाम् ऋ २, ३४, ६; −श्वाय ऋ १, १६२, १६; ५, ३१, ४; ८, ३०, ४; ९२, २५; मा ३,५९; ११, ७५; २५ ३९; का ३, ८, ३ ; १२, ७, १०; २७,१४,१; तै १,६, १२, ६†; ८, ६, १; ४, १, १०, १; ६, ९,२†; ७;४,१६.१; मै १,१०, ४;२०; २,७, ७; ३, १६, १†; ४,७, ४¶; १२, २†; काठ ८, १६†; ९,७; १६, ७; ३६,१४; ४४, ५; ४६, ५†; क ८. १०; †कौ १, ११८; ४४०; †जै १, १३, ४; ४६, ४; शौ ३, १५, ८; १९, ५५, १; ६; पै २, ९, ४; २०, ४७, १० ; ४८, १ ; −†श्वासः ऋ १, ३८, १२; १४८, ३; १८१, २ ; २, १२, ७; ⌊४,१४,४, ४५,२⌋; ५,५९, ७; ६२,४; ७५,६; ६,१६,४३; २९, २; ६३, ७ ; ७, ७४, ४; ७८,४;८, १, ९; ५५,४; १०, ७८, ५; ९१, १४ ; ९५, ९; खि १,३,३; ३, ७, ४; मा १३, ३६; २०,७८; का १४, ३,१०; २२, ७, १२; तै ४, २, ९, ५; मै २,७, १७; ३, ११, ४; काठ २२, ५ ; ३८, ९; कौ १, २५; २, ७३३; जै १,३, ५; ४,१०, ७; शौ २०, ३४, ७; पै १३, ७,७; १९,२०,१२; −श्वे ऋ ३, ३३,१; ⌊(१,३०, २१) ४, ५२, २⌋; −०श्वे ऋ ⌊१, ३०, २१; (४, ५२, २)⌋; −श्वेन ऋ १, १६२, ३†; मा २५,२६†; का २७,१२,३; तै ४,४,८,१; ६,८, १†; ५,१,२, २¶; ¶मै १, ६, ४; ३,१, ३^{३}; १६,१†; ¶काठ ८,५^{३}; १९,२^{३}; ४६, ४†; ¶क ७,१^{३}; २९,८^{३}; −श्वेभिः ऋ ७, ५४,२; ⌊९०,६; १०, १०८,७⌋; ८,५,७; ⌊१३,११; ८७,५⌋.४६, २६; मा २०, ७३; का २२, ७, ७; मै ३, ११, ४; ४, १४, ९; काठ ३८, ९; शौ ६, १०८, १; १९, १७, ७; −श्वेभ्यः मा १६, २४; का १७,३,३; तै ४, ५,३, २; ७,५,२३, २; मै २, ९, ४; काठ १७,१३; ४५,२०; क २७, ३; शौ ३,२८, ३; ९, ३, १३; १२, २, १६ ; १९, ४७, ९; पै ६, २०,९; १०,११, १०; १६, ४०, ५ ; १७, ३१, ५ ; −श्वेषु ऋ १, २९, १-७;११४, ८; मा १३, २३ ; १६, १६† ; १८, ४७; २०, १०; का १४, २, ८; १७, १, १६†; २०, २,

---

[a] तु. RW. वैतु. शंपा. सात. **अश्वाः** इति ? सपा. खि ५, १५,११ कुशाः इति पाभे. ।

[b] पाभे. शोधस्य कृते वृक्कौ शौ ७,१०१,१ द्र. ।

[c] पाभे. देवाः ऋ १,२३,१९ द्र. ।

१०; २१,७,९; तै ३, ४, १२, ३†; ४, २, ९, ४; ५,१०,३†; ५, ७, ६, ३; मै २,७,१६; ३, ११,८; ४, १२, ६†; काठ १०, १२† ; १६, १६ ; २३, १२†; ३५,१२?[a]; ३६, १५[b]; ३८, ४; क ४८,१२; शौ ४, २२, २; ९, १,१८; १२,१,१९; २५;२,१५; †२०,७४,१–७; पै २,१८, २[b]; ३५, २; ३, २१, ३; ४, १०, ७; ५, २९, ४; ८, १० ४; ९, २२, १६; १६, ३३, ६; १०६, १; १७,१,३; २, १०; ३, ६[c]; २९, ६; ३१, ६; २०, २७, १; -श्वैः ऋ १, १६, ९; ८८, २; ११३, १४; ११७, १४; १७५, ४; २, १५, ४; ३, ३०, १२;⌊२०; ५०,४⌋; ⌊(१, ११८, ३) ५८, ३⌋; ४, ५१, ५; ५, २९, ९; ५५, १; ५८, ६ ; ६, ३९, ४; ६२, ३; ६५, २; ७, १८,२; ४१, ३; ४५, १; ६९, १; ७१, ३; ८,५, ३५; ७,२७; ९. ९६, ११; १०, ३, ७ ; ७, २; ११, ७; ६८, १२ ; ७०, २; ३ ; मा १९, ५३† ; २६, १९; ३४, ३६† ; का २१, ४, ३†; २८, ११, १; तै २, ६, १२, ५†; ४,७, १५, ३; ७,५, २३,२; मै २,८, १४^{३}; ९,१; ३. १६,५†; ४,१०,६;१४,६; १०, काठ १७,१९†; २१,१४†; ३५, ३; ४५, २०; क ४८, ४; †शौ ३, १६, ३; $७, ८६, ४; ५; १८, १, २४ ; २०, १६, १२, पै ३,२२, ६; ४, ३१, ३†; ८; १६, ११; १०, ४, १; ८; १९, ३०, १२; -¶श्वौ तै ५,७,१,२; काठ २२,८; २८,२; क ३५,२, ४४,२. [°श्व- अघ°, १अज°, अन्°, अरुण°, आशु°, इष्ट°, ऋज्र°,गो°,जीर°, देव°, ३द्रवत्°, ?द्रोणि°,नाग°,निन्दित°,पिशङ्ग°, पीवस्°,पृषत्°, २मारुत°,युक्त°, १राजन्°, रासभ°, १रोहित°, २वाह°, वि°, त्रिद्रून्°, शत°, २श्याव°, षष्°, स°, १सत्°, सप्तन्°, संभृत°, सु°,१हरि°].

अश्व-कु[d]- -कः मा २३, १८; का २५,५,१; तै ७,४,१९, १; २^{२}; ३^{२}; मै ३, १२, २०; काठ ४३, ८^{२}.

¶अश्व-कुणप्[e]- -पम् तै ७,२, १०, २.

अश्व-क्रन्द्[f]- -न्दस्य पै ८,७,२.

?अश्व-क्ष(भ>)भा[g]- -भा शौ १९,४९,१.

अश्व-क्ष(र>)रा[h]- -रा पै १४, ४,१.

¶अश्व-गर्दभ- -भयोः काठ १९, २; क २९,८.

***अश्व-घ्न्**[i]->**आश्वघ्न्**[j]- -घ्नस्य ऋ १०,६१,२१.

---

a) एतच्छून्यः मुपा. चिन्त्यः । मूको. च शाखान्तरस्य च (तु. क ४८,१२) साक्ष्यतोऽर्थवैशद्यकरस्याऽस्य पठितुं योग्यत्वात् ।

b) पाभे. अप्सु शौ ६,३८,२ द्र. ।

c) सपा. शौ १२,१,२५ मृगेषु इति पाभे. ।

d) कुत्साऽर्थे कः प्र. (पा ५,३,७४) । तत्-स्वरः ।

e) तस. सास्व. (पा ६,१,२२३) ।

f) =सर्प-विशेष- । बस. ।

g) उस. थाथादि-स्वरः (पा ६, २, १४४) । यद्यपि उप. *क्ष(भ>)भा- (√*क्षभ्+अच् ⌊पा ३, १,१३४⌋) इत्येवं यमु. अनु सुकल्पं तथाऽपि तत्र संदेहो भवति । √*क्षभ् इत्यस्याऽप्रसिद्धेरर्थतोऽध्यवसेयमात्रत्वस्य तदवस्थत्वाऽनिर्मोकात् । एस्थि. नाउ. सन्तं शाखान्तरीयं पाभे. अनुसंधाय √क्षर् इत्येतत्पूर्वांऽशस्य सतः √*क्षर्भ् इत्यस्य नैप्र. विपरिणाम इति कृत्वा √*क्षभ् इत्ययं पाधा. उसं. । अस्य √क्षप् इत्यनेन साजात्याच्च तज्जे क्षपा- इत्यत्र यो गुणः सामान्येनाऽभिप्रेतो भवति तस्यैवैहाऽप्यश्वविषयकत्वमात्रविशेषेण राज्यनुयोगितया संकेतग्रहः द्र. (वैतु. सा. *?अश्वक्ष- +भा- इत्येवं वा, अश्व- +⌊?√क्षै,√क्षि>⌋क्ष- +भा- इत्येवं वाऽवयवतः साधुकः सन्नवग्रहे पपा. च क्षकाराद्युत्तरपदतया विस्पष्टदर्शनेन नाउ. पाभे. चाऽनभीष्टविरोधाच्चिन्त्यः; PW. व्यु. अनीशानाविव सन्तौ विश्व-व्यचस्- इति निजिगमयिषन्तावुपेक्ष्यौ ⌊संबन्धाऽभावादित्यभिसंधेः⌋; ता. ⌊४२⌋ उप. √क्षुभ्>*?क्षु⌊भ>⌋भा- इत्यन्यथासिद्धमिवोपकल्पुकः ⌊मौस्थि. √*क्षृ इत्येतदात्मकपूर्वांशतः √*क्षर्भ् इत्यस्य √क्षुभ् इत्यनेन सानाभ्याभिसंधेरभिप्रेताऽर्थतो यथाश्रुतेनैव निर्वाहसंभवादिति दिक्⌋) ।

h) उस. उप. <√क्षर् । पाभे. कृते तु. टि. नापू ।

i) व्यप. । उस. थाथादि-स्वरः । उप. √हन्+कः प्र. (पावा ३, २, ५) ।

j) अपत्येऽर्थे अण् प्र. उसं. (पा ४, १, ११२) । तत्-स्वरः । आश्व-घ्न- इति पपा. ।

अश्व-जित्[a]- -जित् ऋ ९, ५९, १; खि ४,३,१; तै ४, ७, १४, ४; मै २,७,१२; काठ ३८,१४; ४०, १०; शौ ५, ३, ११; ७, ५२,८; पै १,४९,१; २.२२,६; ५,४,१०; -जिते ऋ २,२१,१.

अश्व-तर[b]- -रः ¶तै ७, १, १, २; ३; मै १, ५, १०¶; काठ ७, ७¶; पै १२, ७, १३; २०, ३९, २; -रस्य शौ ४, ४, ८; -रान् पै ९, ६, ४; -रौ पै २, ८७,४.

अश्वतरी- -र्यः शौ ८, ८,२२; पै १६,३१,१.

¶**अश्वतरी-रथ**[c]- -थः तै ७,३,१,४.

¶**अश्व-त्व**- -त्वम् तै ५, ३, १२,१.

अश्व-दु,दा[d,e]- -दाः ऋ १, ११३, १८; ५,४२,८; १०, १०७,२. [°दा- अन्°].

अश्वदा-तर[f]- -रः ऋ ८,७४, १५.

?**अश्वदायै**[g] खि २,६,७,१८.

अश्व-दावन्[h]- -०वन् ऋ ५, १८,३.

अश्व-निर्णिज्[i]- -र्णिजि ऋ १०, ७६,३.

अश्व-प[o]- -पम् मा ३०, ११; का ३४,२,३.

अश्व-पति[j]- -तिभ्यः मा १६, २४; का १७, ३, ३; तै ४, ५, ३,२; मै २,९,४; काठ १७,१३; क २७, ३; -†०ते ऋ ८,२१, ३; कौ १,४०२; जै १,४५,४.

¶**अश्व-परशु**[k]- -रश्वा मै ४,१,२[l].

†**अश्व-पर्ण**[m]- -र्णाः ऋ ६, ४७, ३१; मा २९, ५७; तै ४, ६, ६,७; मै ३, १६, ३; काठ ४६, १; शौ ६,१२६,३; पै १५,१२, १; -र्णैः ऋ १,८८,१

¶**अश्व-पर्शु**[n]- -र्श्वा[l] काठ ३१, १; क ४७,१.

अश्व-पस्त्य[m]- -स्त्यम् ऋ ९, ८६, ४१.

?**अश्व-पू(र्वे>)र्वी**[o]- -र्वाम् खि २,६,३.

अश्व-पृष्ठ[m]- -ष्ठम् ऋ ८, २६,२४.

अश्व-पेशस्[m]- -शसम् ऋ [२, १, १६; २,१३].

अश्व-बु(ध्न>)ध्ना[m]- -ध्नाः ऋ १०, ८,३.

अश्व-बुध्य[p,q]- -ध्यम् ऋ १,९२, ८; -ध्यान् ऋ १,९२,७;१२१, १४.

अश्व-मातृ[r]- -ता पै ११,७,९.

†**अश्वमि(ष्-इ)ष्टि**[s]- -ष्टये ऋ ८, ६१,७; कौ १, २४०; २,९३१; जै १,२५,८.

?**अश्वमिष्टे**[t] ऋ २ ६,२.

---

[a]) विप. (अस्मद्-, इन्द्र-, सोम-) । उस. क्विबन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६,२,१३९) ।

[b]) =पशुजाति-विशेष- [नभा. खच्चर] । ष्टरच् प्र. (पा ५, ३, ९१) चित्-स्वरश्च ।

[c]) तस. सास्व. (पा ६, १, २२३) ।

[d]) विप. (उषस्-, मघवन्-) ।

[e]) उस. उप. कः प्र. थाथादि-स्वरश्च ।

[f]) विप. (मर्त्य-) । विजन्तात् तरप् प्र. ।

[g]) अश्व-दा(य>)यी- >-०यि इति शोधः (तु. सस्थ. टि. गोदायी- >-०यि, सकक्षं मानधना- >-०ने इति, देवी- >-०वि इति च) ।

[h]) उस. वनिबन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या ।

[i]) विप. (अश्वरूप-[=अश्वैः परिवृत-] त्वाष्ट्र-) ।

[j]) तस. पूप. स्वरः प्रकृत्या (पा ६, २, १८) ।

[k]) यत्तु मुपा. -र- इत्येवं स्वरः प्रादर्शि, तद् अप्रमाणम् । अलक्षणत्वात् । उप. प्रकृतिस्वरेण वाऽपि निर्दिष्टसामान्यसमासस्वरेण वाऽप्य् अन्तोदात्तस्यैव प्राप्तेरिति यावत् । स्त्री. तृ१ विभक्ति-स्वरः (पा ६,१,१७४) द्र. । मूको. -रश्वा इत्येकदेशीया लिपिरप्युक्तस्याऽन्तोदात्तस्य संकेतनायाऽलंभूष्णुः द्र. ।

[l]) सपा. काठ °परश्वा<>°पर्श्वा (तैब्रा ३,२,२,१ च) इति पाभे. ।

[m]) बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६, २, १) ।

[n]) =अश्व-परशु- ।

[o]) पाठः? बस. इति कृत्वा पूप. प्रकृतिस्वरः प्राप्तत्वात् । अश्व-पू(र्ण>)र्णा- इति वा प्राति. (तु. संटि.) । तथात्वेऽपि तृस. इति कृत्वा पूप. प्रकृतिस्वरः एव स्यात् (पा ६. २, ४८) इति दिक् ।

[p]) विप. (वाज-, रयि-) । बस. पूप. प्रकृतिस्वरं प्रकृत्या (पा ६,२,१) । [q]) उप. √बुध्+कर्मणि क्यप् प्र. ।

[r]) विप. (पैद्व- [सर्प-विशेष-]) । बस. कबभावः (पा ५, ४, १५८) ।

[s]) बस. वा तस. वा पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६, २, १; ४२) । व्यु. कृते तु. पश्व-इष्टि- ।

[t]) °श्वम्-इष्टि- >यनि. सं१ इति सा. GW. GRV. प्रमृ.?, अश्वम् इष्टे (इच्छति) इति वें.,

१अश्व-मेध[a]- -धस्य ऋ ५, २७, ५; -धाय ऋ ५, २७,४; -धे ऋ ५.२७,६..

आश्वमेध[b]- -धस्य ऋ ८, ६८, १५; -धे ऋ ८,६८,१६.

२अश्व-मेध[c]- काठपुष्पि ; -धः मा १८,२२; का १९, ७,४; तै ४, ७, ९, १; ¶५, ४, १२, ३; ७, ५, ३; मै २, २,९^{५}¶[d]; ११, ६; काठ १०,९; १८, ११; ३५, ११; क २८, ११; ४८, ११; -धम् पै १४, ३, १७; -धेन ¶तै ५,३,१२, १^{२}; २. [°ध- १अर्क°].

¶अश्वमेध-वत्[e]- -वते मै २, २,९^{५}[f], काठ १०,९.

√अश्वयु[g]>†अश्वया[h]- -या[i] ऋ ८,४६, १०; ९, ६४,४; कौ १, १८६;४८२;२,३८४; जै१,२०, २;५०,६; ३,३१,४.

†अश्वयु[j]- -यवः पै १९,३९,६; -युः ऋ १, ५१,१४; ४, ३१, १४; ८, ५३, ८; ७८, ९; ९, ३६,६; खि ३,५.८.

अश्व-युज्[k]- -युजः ऋ ५, ५४, २; -युजौ तै ४,४, १०, ३; मै २, १३. २०; काठ ३९, १३; शौ १९,७,५.

†अश्व-यूप[l]- -पाय ऋ १, १६२, ६; मा २५, २९; का २७, १२, ६; तै ४,६,८,२; मै ३, १६,१; काठ ४६,४.

अश्व-यो(ग>)गा[m]- -गाः ऋ १, १८६,७.

¶अश्व-रथ[l]- -थः तै ७,३,१,४.

अश्व-राधस्[m]- -धसः ऋ ५,१०,४; १०,२१,२.

अश्व-वत्- -वत् ऋ ८, ४६, ५; ९, १०५, ४; मा ८, ६३‡[n]; काठ ४०, ५; †कौ १, ५७४; २, २४५‡[n]; ९६१; †जै १, ५८, ९; ३, २१, १०; ४, २, ५; शौ १८, ३, ६१; २०, ७,३†; पै १, ९६, ३; -वन्तम् पै १९, ५३, ३; -वान् खि १, १०,३; शौ ६,६८,३; पै २,५२, १; २०, २८,९ [°वत्- वि°].

¶अश्व-वार[l]- -राः मै ३, ७, ९[o].

¶आश्ववार[p]- -रः मै ३, ७,९[q];

¶अश्व-वाल[l]- -लाः[o] तै ६, २,१, ५; काठ २४,८^{२}; क ३८,१.

¶आश्ववाल-[p] -लः[q] तै ६,२,१; ५; काठ २४,८^{१}; क ३८, १^{१}.

†अश्व-विद्[r]- -वित् ऋ ९, ५५, ३; ६१,३; कौ २,३२७; ५६२; जै ३,१७,३; ४५,४.

¶अश्व-वृष[s]- -षेण काठ ३५,१५[t].

¶अश्व-शक[u]- -केन तै ५, १, ७, १; मै ३, १, ७^{२}; काठ १९, ६; क ३०,४.

अश्वमिष्टि->-ष्टौ इत्यस्य विकृतः पाठ इति BL.।

[a]) व्यप. (भरतवंशीय-राजर्षि-)। बस. ['अश्वानां मेधाः (=पश्वालम्भविशिष्टयागविशेषाः) यस्य' इति वैयधिकरण्यं वा उसं., 'अश्वालम्भाभिनिर्वृत्तत्वादश्वानां विकारा मेधा यस्य' इति विकारार्थीयायाः ष. वा सप्त. द्र.] पूप. प्रकृतिस्वरम् (पावा २,२,२४; पा ६,२,१)।

[b]) अपत्येऽर्थे अण् प्र. उसं. (पा४,१,११२)। तत्-स्वरः।

[c]) नाप. (क्रतु-भेद-)। तस. सास्व. (पा ६, १, २२३)। यद्वा कास. उप. अधिकरणे घञि अन्तोदात्तः (पा ६, २; १४४ [तु. वाच.])।

[d]) पाभे. अर्कः मै २, २, ९ द्र.।

[e]) तु. टि. २अ-दिति->आदित्य-वत्-।

[f]) पाभे. अर्कवते मै २, २, ९ द्र.।

[g]) पाप्र. परेच्छाविषयेऽनादिष्टाऽऽत्त्वतया क्यजन्तः (पावा ३, १, ८) नाधा. उसं. (पा ७,४,३७)। दीर्घ-त्वाऽपवादसामान्यस्य (पा ७, ४, ३५) गोचरश्च सन् √अश्वाय इत्यस्मात् सरूपदेशीयात् नाधा. पृथक् द्र.।

[h]) स्त्री. अः प्र. (पा ३,३,१०२) तत्-स्वरः टाप् च।

[i]) तृ१ (तु. टि. अदस्-> अमु-या- > -मुया, ?अश्नया-)।

[j]) उः प्र. तत्-स्वरश्च (पा ३,२, १७०)।

[k]) उस. क्विबन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या।

[l]) तस. सास्व. (पा ६, १, २२३)।

[m]) बस. पूप. प्रकृतिस्वरं प्रकृत्या (पा ६,२,१)।

[n]) यक. सपा. ऋ २,६३,१८; ४१, ४ अश्वावत् इति पाभे.।

[o]) सपा. °राः<>लाः इति पाभे.।

[p]) विप. (प्रस्तर-)। विकारार्थे अञ् प्र. ञित्-स्वरश्च (पा ४, ३, १४०; ६,१,१९७)।

[q]) सपा परस्परं पाभे.।

[r]) उस. उप. √विद्(लाभे)+क्विप् प्र. कृत्-स्वरश्च प्रकृत्या (पा ६,२,१३९)।

[s]) नाप. (बलवद्-अश्व-)। कस. विशेष्यस्य पूर्वनिपातः (पा २,१, ५६)।

[t]) सपा. तै ७,३,१४,१ वृष्णा इति पाभे.।

[u]) तस. सास्व.। उप. अदन्तं शकृत्-पर्यायभूतं द्र.।

अश्व(सू-च)श्व(न्द्र>)न्द्रा[a]- -न्द्राः ऋ ६,३५,४.

अश्व-सनि[b]- -निः मा ८, १२; का ८,७,२; तै ३,२, ५, ७; मै १. ३,३९; काठ ४,१३; क ३,११.

†अश्व-सा[c]- -साः ऋ ९ ⌊२,१०; (६,५३, १०)⌋; ६१,२०; काठ ३५,६; क ४८,७; कौ २,१६६; ३९५; जै ३, १६,२; ३१, १५; –साम् ऋ ⌊६,५३,१०; (९,२, १०)⌋; कौ २,९४३.

अश्वसा-तम[d]- -मः ऋ १,१७५, ५.

अश्व-साद्[e]- -सादः पै २०,४०,२.

अश्व-सादु[f]- -दम् मा ३०, १३; का ३४, २,५.

*†अश्व-सूनृ(त>)ता[g]- -॰ते ऋ ५,७९,⌊१-१०⌋; कौ १, ४२१; २,१०९०; १०९१; १०९२; जै १,४१,३.

?अश्व-स्तोम- -मस्य पै १४, ४, ५[h].

अश्व-हय[i]- -यः ऋ १०, २६, ५; –यैः ऋ ९,९६,२.

¶अश्व-हविस्[j]- -विषा मै २,३,३.

†अश्वा(श्व-अ)ज(न>)नी[k]- -॰नि ऋ ६,७५, १३; मा २९, ५०; का ३१,२, ११; तै १, ७, ८,१$;४,६,६,५; मै ३,१६,३; काठ ४६, १; पै १५, ११, ५; –नी ऋ ५,६२,७.

अश्वा(श्व-अ)भिधा(न>)नी[l]- -नीम् तै ५,१, २, १¶; –न्या शौ ४,३६,१०; ५,१४,६; पै १. १००,२; २,३५, ४; ७,१,१२; ९,७,६; १९,३७,४;२०.५२,५.

अश्वा-मघ[m]- -घा ऋ ७, ७१, १.

✓अश्वाय[n]> †अश्वायत्- -यते[o] ऋ ६, ४५, २६; –यन्तः ऋ ⌊४,१७,१६; १०,१३१,३⌋; ७, ३२,२३; १०,१६०,५; मा २७, ३६; का२९,५,५; मै २,१३,९; काठ ३९, १२; कौ २, ३१; जै ३,४,२; शौ २०,९६,५; १२१, २;१२५,३.

†अश्वा-वत्[p]- -वत् ऋ १,४८,१२; २,४१,७; ५,५७,७; ७,२७,५; ७५,८; ७७,५; ९४,९; ८,२२, १७; ७२,६; ⌊९३,३;९,६९,८⌋; ९,⌊४१,४[q]; ४२,६[q]; (६१,३)⌋; ६३,१८[q]; मा २०,८१; का२२, ८,२; काठ ४ १५; ८,१४$; क ८, २$; कौ २, ८०२; –वतः ऋ १,१२२, ८; ७, ९००, २;

---

[a]) विप. (पृक्ष्-)। अश्व-च॰ इति पपा.। बस. पूप. प्रकृतिस्वरम्। सुडागमः (पा ६,१, १५१)।

[b]) तु. टि. अभय-सनि-।

[c]) उस. उप. ✓सन्+विट् प्र. कृत्-स्वरश्च प्रकृत्या।

[d]) तमप् प्र. पिन्निहतः सन् नापू. स्वरतोऽभेदुकः। अश्व-सातम- इति पपा. अवग्रहः प्रक्रियान्तरमात्रसूचकः द्र.। तथाहि। यनि. नापू. एवाऽऽतिशायनिकं श्रावणं स्यात्, पपा. अनु त्वतिशयितस्य सतः सा-गुणविशिष्टस्याऽश्वविषयत्वेन श्रावणमिति विवेकः।

[e]) =अश्व-सादु-। उप. ण्विः प्र. इति ततो विशेषः।

[f]) नाप.। उस. कृत्-स्वरः प्रकृत्या। उप. ✓सद्>सादि+अण् प्र.। यद्वा ✓साधि>साध- इत्यस्य नैप्र. विपरिणामः द्र.।

[g]) विप. (उषस्-)। तृस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६,२,२ ⌊वैतु. सा. बस.⌋)। उप. गुणवचनस्य सतोऽश्वकृततद्गुणत्वाऽभिसंधेः (तु. टि. अरि-धायस्-)।

[h]) तु. सपा. शौ १९, ४९, ५ अस्य स्तोमस्य इति पाठः। इहाऽपि तथैव श्रूयमाणस्य विकृतिरियं प्रामादिकीति संस्करणान्तराऽपेक्षः मुपा. द्र.। शौ. अपि अश्व इत्येकदेशीयः मूको. भवतीति कृत्वा वस्तुस्थितिं प्रति संदेह इति चेन् न। अनुपदं श्रूयमाणस्य स्तोमेत्येतद्विशेषणभूतस्य यद्- इति सर्वनाम्नः इदम्- इति सर्वनाम प्रत्यू आकाङ्क्षापूर्त्यर्थं सापेक्षत्वोपलम्भात्, यस्थि. मुपा. अर्थतः सांगत्यदर्शनाच्चेति दिक्।

[i]) विप. (नमस्-, पूषन्-)। उस. थाथीयः स्वरः (पा ६, २,१४४)। उप. ✓हि+कर्तरि अच् प्र.।

[j]) तस. सास्व. (पा ६,१,२२३) सपा. काठ १२,६ वारुणेन हविषा इति पाभे.।

[k]) नाप. (कशा-)। कास. उप. करणे ल्युट् प्र. कृत्-स्वरश्च प्रकृत्या (पा ६,१,१९३;२.१३९)।

[l]) नाप. (⌊अश्व-बन्धना-⌋ रशना-)। शेषं नापू. टि. द्र.।

[m]) नाप. (⌊अश्व-धन-⌋ अश्विन्-)। बस. पूप. प्रकृतिस्वरं दीर्घत्वम् (पा ६, ३, १३७) च। वा. प्र२ द्र. (तु. GW. GRV. प्रभृ; वैतु. वें. सा. सं२ इति?)।

[n]) क्यचि आत्त्वमात्रेण (पा ७, ४, ३७) ✓अश्वय् इत्यस्मात् सरूपात् सुभेदः द्र.।

[o]) तु. टि अघायत्->-यते।

[p]) मतुपि पाक्षिको दीर्घः उसं. (पा ६,३,१३१ ⌊तु. अश्व-वत्-⌋)।

[q]) पाभे. अश्ववत् मा ८,६३ द्र.।

-वता ऋ ७,७२, १; -वति ऋ ⌊१,८३, १ (२, २५, ४)⌋; शौ २०,२५,१; -वते ऋ १०,४०, ५; -वन्तः ऋ ८, ४५, ११; -वन्तम् ऋ १,८३,४; ४, ४९, ४; ८,२,२४; १०, ४७, ५; तै ३,३,११,१; मै ४,१२,१; १४, ८; काठ १०,१३; शौ २०,२५, ४.

१†अश्वावती- -०ति ऋ १,९२, १४; कौ २, १०८२; -$ती शौ ३,१२, २; पै ३, २०,२; -तीः ऋ १,४८, २; १२३, १२; ⌊७, ४१,७;८०,३⌋; ८, ५, १०; खि १, १२,१[a]; मा ३४, ४०; शौ ३,१६,७; पै ४,३१,७; -वतीम् शौ १८, २, ३१$; -वत्या ऋ १,३०, १७; ५३, ५; मै २, २, ६[b]; काठ १०,१२; शौ २०, २१,५.

२†अश्वावती[c]- -तीम् ऋ १०, ९७,७; मा १२, ८१; का १३, ६, ७; तै ४,२, ६,४; मै २, ७, १३; ४, १४, ६; काठ १६, १३; क २५,४; पै ११,६,१०.

१अश्विन्[d]- -श्विनः ऋ ८, ३२, ९; -श्विनम् ऋ ४, ३७,५; ५, ४,११;८,६,⌊९;९,६२,१२;६३, १२⌋; ९,४,१०;६७,६; ९३,४; १०, २५,⌊५; ६२,७⌋; ७५,९; १५६.३; तै १,४, ४६, १†; मै १,४,८¶; काठ १०,१२†; ३२, ६; †कौ २,४०६;८७९; †जै ३, ३१,२६; -श्विना ऋ १,५३,४; १०९,४; -श्विभिः ऋ ६, ४५, २१; -†श्वी ऋ २,२७,१६; ४, २,५; ७,१,१२; ८,४,९; तै १, ६,६,४; ७,६,७; ३,१,११, १; मै १, ४, ३; ८; काठ ५, ६; ३२, ६; कौ १, २७७; जै १, २९, ७; $पै ३, ३०,४^{२}[e]; ६, ६,६.

१अश्विय[f]- -या ऋ ४,१७,११.

२‡अश्विय[g]- -यम् तै २, २,१२, ८. [°य- सु°].

१†अश्व्य[h]- -श्व्यः ऋ १, ३२, १२; ७४, ७; ८, ६६, ३; पै १३, ६, १२; -श्व्यम् ऋ १, ११७, २२; ११९, ९; ४, २८, ५; ५, ५२, १७; ६१, ५; ७, ९२, ३; ८, २१, १०; ३४, १६; ९, ७२, ९; १०८, ६। १०, ४८, ४; ९३, १२; मा २७, २७; का २९, ३, ४; मै ४, १०, ६; काठ १०, १२; कौ १, ५८५; जै १, ५९, ८; ३, ४०,२; शौ २०, १४, ४; ६२, ४; -श्व्यस्य ऋ ४,४१,१०;८, ४६, २२; -श्व्या ऋ ⌊५, ७९, (६) ७⌋; ७, १६, १०; ६७,९; ८,२७,६; ३४,१४; -श्व्यानाम् ऋ ८, २५, २३; -श्व्यानि ऋ ६, ४४, १२; ७, १८, १९; -श्व्ये ऋ ८,१३, २२; -श्व्येन ऋ १०, ८७, १६; शौ ८, ३, १५; पै १६, ७, ६; -श्व्यैः ऋ ⌊६,६०,१४; ८, ७३, १४⌋; ८, ७३,१५. [°श्व्य- सु°].

२अश्व-> २†अश्व्य[i]- -श्व्यः ऋ ८, ४६, २१; -श्व्यम् ऋ १, ११२, १०; ८, ४६, ३३; -श्व्यस्य ऋ ८, २४, १४; कौ २,८६०.

अश्वत्थ[j]- -०त्थ शौ ३, ६, ५; पै ३,३,६; -०त्थ शौ ३,६,२-४;

---

a) शोधितः पाठः (तु. सपा. टि. नादितेयुः)।

b) अश्वत्या? यनि. शोधः द्र. (तु. संस्कर्तुः परि.)।

c) विप. (ओषधि-)। अन्तोदात्तः (पा ६,१,२२०)।

d) विप. (⌊अश्व-युक्त-⌋ यज्ञ-, रथ-, रयि-, व्रज- प्रभृ.), नाप (अश्व-पालक- ⌊ऋ २,२७,१६ प्रभृ.⌋)। मत्वर्थे इनिः प्र.। तत्-स्वरः। e) पाभे. अश्वः शौ १९,५७,४^{२} द्र.।

f) समूहेऽर्थे घञ् > इयः प्र. उसं. चित्-स्वरश्च (पा ४, २,४८;६,१,१६३)।

g) यनि. स्थल-स्थाने नाउ. १अश्व्य- इति बाह्वृचः [५, ६, १० (?आश्वश्व्य- टि. द्र.); ७, ९२,३] पाभे. द्र.। तेनेह घन्नन्तं पृथक् प्राति. वाऽऽस्थेयमुत शाखाविशेषाऽध्येतृप्रवृत्तिविशेषं निमित्तीकृत्य बाह्वृचस्य य-कारस्य स्थाने तै. इ-पूर्वतयोच्चारणविशेषमात्रतया व्याख्येयमित्यत्र तु. टि. १अश्विय- यदन्विहापि विमर्शो वर्तयितव्य इति दिक्।

h) विप. (⌊अश्व-संबन्धिन्-⌋ वार-, शिरस्- प्रभृ.) नाप. (अश्व-सङ्घ- ⌊ऋ ८,२१, १० प्रभृ.⌋)। इदमर्थीयः यत् प्र. उसं. (पा ४,२,१२१)। यतोऽनावीयः स्वरः।

i) व्यप. (ऋषि-)। अपत्येऽर्थे यः प्र. उसं. (पा ४, १,१०५)। तत्-स्वरः।

j) नाप. (वृक्ष-विशेष-, ⌊तद्-प्रभवा-⌋ अरणि- ⌊ऋ १, १३५, ८ प्रभृ.⌋, नक्षत्र-विशेष- ⌊मै ४, २, १२ प्रभृ.⌋)। शुपा ⌊४, १००⌋ > अश्व- + स्थ- (< √स्था + अधिकरणे कः प्र) > नैप्र. यनि. इति प्रायोवादः। व्यु.? पपा. नावग्रहः। पाप्र.नैप्र. > *?स्थ- इति कृत्वा उस. थाथादि-स्वरः (तु. शुप्रा. GW, ⌊KZ १,४६७⌋)।

६; ८,८, ३; पै १, ७९, १; ३, ३,२-५; १६,२९,४; १९,१९, १२; १३; १४; -त्थः खि ५, १५, १४°; ¶तै २. ३, १, ५; ३, ५, ७, २; ३; ५, १, १०, २; ¶मै १. ६, १२; काठ ७, १२; ८, २¶; ३९, १३; क ६, २; ७¶; शौ ३, ६, १; ५, ४,३; ६, ११, १; १५, १; ८, ७, २०; १९, ३९, ६; २०, १३१, १७[a]; पै ३, ३, १; ७, ५, ४; १०, ६; ९, २५, १; १६,१३,१०; १९,११,१; १२, १; २०,५१, ८; -त्थम् ऋ १, १३५, ८; ¶मै १, ६, ५; २, २,१; ४, २, १२; ४, २; काठ ११,६¶; पै २, ५५,१; -त्थस्य मै १, ६, १२¶; काठ ८, २¶; क ६,७¶; शौ ३, ६, ८; पै ३, ३,८; ९, २५, १२; १६; १३, ३, ३; -त्थाः शौ ४, ३७, ४; पै १३. ४, ७; -त्थात् शौ ५, ५,५; पै १,६६,३; १३,३, १; -त्थान् पै ९, २५, १४; २०, ६१, १०; -त्थे ऋ १०, ९७, ५; खि ४, ७, ५; ७,२, ४; मा १२, ७९; ३५, ४; का १३, ६, ५; ३५, ४, ४; तै ४, २, ६, २;. मै १, ६,१२^{२}¶; २, ७, १३; काठ ७, १५¶; १६, १३; क ६, ५¶; २५, ४; पै ६, ४,४$; ९, १०, ३$; ११, ६. ६; -त्थेन काठ . ३५, १५; पै २,५५,४.

¶**आश्वत्थ**[b]- -त्थः तै ३, ४, ८, ४; -त्थम् काठ १५, ५; -त्थाः तै २, ३,१,५; मै २,२, १; काठ ११, ६^{२}; पै १७, २९, ८$; -त्थान् तै २, ३, १, ५; -त्थानि काठ ८,२; क ६,७;-त्थे तै १,८,९,२; -त्थेन मै ४,४,२.

आश्वत्थी- -त्थी तै ३, ५, ७, २;३; ७,२,१,३; -त्थीः मै १,६, ५^{२}; -त्थीम् ५, १, १०, २; काठ १९,१०; क ३० ८.

¶**अश्वत्थ-त्व**- -त्वम् मै १,६,१२; काठ ८,२; क ६,७.

अश्वत्थ-पलाश[c]- -शम् शौ २०, १३५,३.

अश्वत्थ-मित्र[d]- -त्रम् पै २,५५,५.

अश्वत्थ-शाखा- -याः मै २, ६, ६: काठ १५,५.

अश्वथ[e]- -थः ऋ ६,४७,२४.

अश्वन्- √अश् (वधा.) द्र.

अश्वया-, **अश्वयु**- १अश्व- द्र.

?**अश्वयोपदानि**[f] पै ११,३,८.

अश्वस्- √अश् (वधा.) द्र.

?**अश्वस्या।व** पै ९,६,१.

√**अश्वायत्**-, अश्वावत्-, १अश्वावती-, २अश्वावती- १अश्व- द्र.

?**अश्वितप**- -पम् पै ३ ३९,१.

१अश्विन्- १अश्व- द्र.

२अश्विन्[g]- -श्विना ऋ १, २२,२; ४४, ८; ८९, ३; १११, ४; १५६, ४; ⌊१५७, १; १०,३५, ६⌋; १६१, ६ ; १८१, २ ; ३, २०, १; ५; ५८, ४; ४,२, ४; ३४, ९; ४५, ५ ; ५, २६, ९; ४३, ८; ४६, ८;५१,११; ७६, २; ३; ७७, १; २; ६,६२, १; ७, ९, ५; ३५, ४ ; ४१, १; ४४, १; २; ५१, ३; ७३, १; ७४, ५; ८, ५, ४; ८, ८; ९, १७; १९ ; १०, ३ ; १८ , ८; २०; २२, ३; ११; १३; १५; २५, १४; २६, १०; १३; ७३; ६; १७;९४, ४; ९. ७, ७; ८, २; ८१, ४; १०. ३५,११; ४०, २; १४; ६४, ३; ६६, ५; ७३; ३?[h]; ४;८५,८; ९; २६;९३, ६; ७; १२५, १; १२८, ७; १३१, ५; १८४, ३; खि १, १२, २; ५, १, २?[i]; ७, ३,८; ४, ८^{२}; १८^{३}; ५, ११; मा १०, ३४†; १२,७४; १४, १-५; ७^{६}; १९, १२;१८; ३३; ३४; ८०; ८२;

---

[a] तु. RW.; वैतु. सपा. अश्वत्थ इति पाभे. ।

[b] विकाराद्यर्थे अञ् प्र. ञित्-स्वरश्च (पा ४,३,१४०; ६,१,१९७)।

[c] द्वस. सास्व. (पा ६, १, २२३) । वा. एक-वत्त्वम् (पा २,४, १२) । अश्वत्थपलाश- इति सुपा. स्वरः ?

[d] विप. (⌊अश्वत्थदेवताकर्तृकमैत्र्यवत्-⌋ पुरुष-) । बस. ।

[e] व्यप. । व्यु.? अ+*श्वथ- (भावे<√*श्वथ्) इति कृत्वा बस. अन्तोदात्तः स्यादिति विमृश्यम् ।

[f] पाठः? तु. टि. ?उपादानभगवः ।

[g] नाप. (देव-विशेष-) । व्यु? <√अश् (व्याप्तौ) इति या १२, १; <अश्व- इति और्णवाभः. ।

[h] अश्विना ? >अश्विन्-> -श्वी ⌊प्र१⌋, नः, आ इति त्रि-पदः शोध (वैतु. पपा. अश्विना आ इति?) ।

[i] अश्विना ⌊सं२⌋ इति शोधः (तु. सपा. मै २, २,६ काठ १०,१२ शौ ७,५४,१) ।

८८; ९३ ; **२०**, ५६[a]–५९?[a];
६३;६४; ६७–६९; ७३; ७७†;
८०; ९०‡; **२१**,२९;३०; ३२;
३९; ४२; ४३[b]; ४८;५४; ५८;
६०; **२५**, १६†; **२७**, ९; **२८**,
१९; **३४**, ३४†; **३८**, १३;
का **११**, १०, ४†; **१३**, ५,
१३; **१५**, १, १–५; २, १^{५};
२१, २, १; ७; ३, ३; ६, १;
३; ९; १४; **२२**, ६, २[a]–५[a];
९; १०; ७, १–३; ७; ११†;
८,१ ; ११‡; **२३**, ४, १; २;
४-११; ५, २; ३[b]; ६, १–७;
११; १३; **२७**,११, ३†; **२९**,
१,९; **३०**, २, ८; **३८**, २, ७;
तै **४**, १,७ ४; ३, ४, १^{२}–३^{२};
७, १४, ३†; **५**, १, ८, ६;६,
४, १^{२}; मै **१**, ९, १; ४^{२}; **२**,
८, १^{७}; १२, ३; ५;**३**, ४, ४^{२};
६¶; ११,२^{९}; ३^{९}?[a];४^{६}; †;५^{८};
७; ९^{४}; **४**, ९, ९; १२, ६^{१};
†^{२}; १३; ८†; १४, ११†;
काठ ९, ८; ११^{२}; **१६**, २१;
१७, १^{७}; १८; १९; **१८**, १६;
२१^{२}[b]; **१९**, १३; **२२**, १; ५;
६; १५; **३५**, ५?[c]; **३८**, २^{२};
३^{४}; ८^{९}?[a]; ९^{५}; **५३**, ३; क **८**,
११; **२५**, १०^{७}; **२९**, ४; **३४**,
११¶; **४८**, ६?[c]; †कौ **१**, १७४;
२, ४८४; ५२९; ११०३;
११०४; ११०८; ११३५; †जै
१,१८,१०; **३**, ३६, ९; ४१,५;
शौ **३**, ३, ४; ४, ४; १६, १†;
२२,४?[d]; **४**, १०, १†; **५**, ३,
९†; २५, ३‡[e]; **६**, ३, ३;
८२, २; १०३, १; १४१, २;
७, ५५, १; **९**, १२, १९;
११, ८, ४; १०, ५; **१४**, १,
८†; ९†; २०†; ५४; २, १३;
१९,१०,४†; २०, १; **१९**,४०,
४‡; †**२०**, २१, ४; १२५, ५;
१४२, २; ४; पै **१**, १०८, १;
२, २, १; ३०, २†; ६१,१?;
७४, ४; ७८, २; ७९, २;८०,
४; ८१, ४; **३**, १, ४; ३७,
१; **४**, १०, २; ३१, १†;
५, ४, ८†; **८**, १०, १; ६; **९**,
११, ३; १२, १^{२}; १०; १८;
६; २०, १; २; ११; **१०**, २,
२; **१२**, ३, ४; ७; ६, २; ४;
५; ७,१०; **१३**, ८, ४†; **१४**,
३, ३?[f]; **१५**, १३,३; **१६**, ५३,
६; ८५, ५; **१८**,१, ८†; ९†;
२,९†; ६,२;८,४; **१९**, १,१६;
२२, ९; ४७, ८; **२०**, ६, ४;
११, ६; २४, ४; २९, ६; ३६,
१०; ४७, २;५०, ७; -०श्विना
ऋ **१**, ३, १; २ ; १५, ११;
२२, ३; ४; ४७, ३; ९२,
१६; **३**, ५८, ७–९; ⌊५, ७४,
१० (८, ७३, ५)⌋; ⌊७५, ३;
८, ८, १; ८५,१⌋; ७८, २; ३;
८,८, ⌊५ (४२,६)⌋; १६; १८;
१९; २२, ६; २६, १९; २७,
८; ⌊३५, १९–२१⌋; ८३, ७;
८५,९;८७,६; खि **१**,५,१;१०,
१; १२, १; **३**, १५, ८; मा **७**,
११†; **३३**,४७†; **३८**,१२; का
७, ५, १†; **३२**, ४, ४†; **३८**,
२, ६; तै **१**,४,६,१†; मै **१**,३,
८†; **४**;९,९; १२, ६; काठ **४**,
२†; †कौ **२**, १०८४; १०९५;
शौ **५**, २६, १२; **६**, ६९, २;
९,१,१९;**१४**,१,३६; –०श्विना
ऋ **१**, ३०, १८; ३४, १–८;
११; १२; ४६,१; ६; ⌊७; १५;
८,७३,१⌋; ४७, १; ⌊२; ८, ८,
११; १४⌋; ⌊४; ८, ५, १७⌋;
६; १०; ८९, ४; ⌊९२, १७;
१५७, ४⌋; ११२, ⌊१–२३⌋;
२५; ११६, ३; ६; ८; १८;
२१; ११७, १; २ ; ४ ; ५;
८–१३; १५; १६; १८–२४;
⌊२५; **२**, ३९, ८⌋; ११८, १;
२; ⌊३; **३**, ५८, ३⌋; ४; ८;
⌊९; **१०**,३९,१०⌋; ११; ११९,
२; ३; ५; १०; १२०, १; ६;

---

[a] चतुः पाठः? तत्र त्रिः **अश्विना** (सं२) इति (तु. द्विः मा **२०**, ५५; ६१; ६२ प्रभृ.) । सकृत् अश्विना ⌊सं२⌋ इति (तु. तैब्रा **२**, ६, १२,२) शोधः ।

[b] पाभे. मै **४**, १३,७^{२} **इन्द्राग्नी** द्र.

[c] **अश्विना** इति? (√**अश्** ⌊भोजने⌋> *अश्विन- ⌊यद्र.⌋=तृप्तिकारक- इति वाज- इत्यस्य विप.)> **-ना:** इति शोधः (वैतु. C. आपश्रौ **१४**,३०,५ **अश्विन्-** इत्यस्य सं२ एतदिति?) । सपा. पै **५**, १५, ७ ?**अश्विनोः** इति पाभे. ।

[d] पाठः ? **अश्विना वर्चं आ धत्तं पुष्कर स्रजा**> **अश्विनोर्वर्च आधत्स्व पुष्करस्रजोः** इति शोध इति मतम् (वैतु. अन्ये अन्यथावदौ) ।

[e] छन्दस्तः **अश्विनौ** इत्येवं मूलतः सतः स्थाने-ऽज्मध्यस्थ-वकारलोपाऽनुपातिन्याऽनपेक्षितयाऽपि सत्या संहितया प्रयोजितः यनि. सुप'. द्र. (तु. सस्थ. टि. **उभ-**>-भा; सपा. ऋ **१०**, १८४,२ **अश्विनौ** इति पाभे.; L ५४४ C.) ।

[f] पाठः? **रश्मिना** इति शोधः द्र. (तु. नाउ. मन्त्रः) ।

१३९, ३; १५७, २; १८०, ४; १०; १८१, ५; ७; ९; १८२, २; ४; **२**, ३९, ७; ४१, ७; ९; **३**, ५८, ५; **४**, १३, १; १५, ९; १०; ४३, ४; ४४, १–३; ६; ४५, ३; ७; **५**, ४१, ३; ४९, १; ७३, १; ७; ९; ७४, १; ८; ७५, २; ५; ६; ८; ७६, १; ४; ७७, ३; ७८, ४–६; **७**, ६७, ३–६; ६८, १; ३; ६–८; ६९, २; ५; ७; ७०, १; ३; ५; [७; ७१, ६]; ७१, २; ३; [७२, ५; ७३, ५]; ७४, १; ३; ४; **८**, ५, २; ७; १०; १४; १६; [१८; २६, १६]; १९; २५; २७; [२८ (**४**, ४६, ४)]; ३१; ३२; ३७; ८, [२; ९, १४; ८७, ५]; ३; [६; ३५, २२–२४]; ९; १०; १३; २१; २२; ९, १–५; ८–१०; १२; २१; [१०, १; ६]; २२, [१; **१०**, ३९, ११]; ५; ९; १०; १७; २६, ४; ५; ७; १४; ३५, [१–१८]; ४२, ४; ५; ५७, २; ३; ७३, २; ३; ७; १२; १३; ८५, २; ३; ६; ८; ८७, १; [२ [५७, ४) ४]; (**१०**; ४०, १३)]; **१०**, ३६, ६; ३९, १; २; ६; ९; १२; १३; ४०, ५; ६^{२}; ७; ८^{२}; ११; १२; ४१, २; ३; ५२, २; ६१, ४; ६५, १२; ८५, १४; ९२, १३; १३१, ४; १४३, ४; खि **१**, २, १; ५; ३, १; ४; ४, ३; ४; ५‡[a]; ५, ७; ७, २‡[b]; ६; १०, २; ११, ५; ८; १२, ७; मा **१०**, ३३†; **२०** ५५; ६१; ६२; ६६[c]; ७६†; ८१†; ८३†; **२५**, १७†; **३३**, ८८†; †**३४**, २८; २९; ३०; ४७; **३८**, ६; १०; का **११**, १०, ३†; **२२**, ६, १; ७; ८; १२[c]; ७, १०†; †८, २; ४; **२७**, ११, ४†; †**३३**, १, २२–२४; २, १०; **३८**, १, ६; २, ४; तै **१**, ६, १२, ४; **२**, ४, ७, १; **३**, २, ५, ४; ३, ३, ३; मै **२**, २, ६[d]; **३**, ११, ४†; **४**, ९, ७; ९; १२, ५†; १४, १०^{३}†; काठ **१०**, १२[d]; **११**, १३; †**१७**, १८^{२}; १९†; **३८**, ९†; **४०**, १०‡; क **३**, २†; †कौ **१**, १७८; ३०४; ३०५\$; ३०६; **२**, १०३; १०७८, १०८६; १०९४; ११०२; ११०९; †जै **१**, १९, ४; ३२, २; ३\$; ४; **३**, १०, ५; शौ **२**, ३०, २; **६**, ४, ३; ५०, १[e]; १०२, १; १४१, ३; **७**, ५४, १[a]; ७७, १; २; ४; ५; **९**, १, ११; १६; १७; **१४**, १, १४†; ३५[f]; ५५; २, ५†; **१९**, ४०, ४; ४२, ४; †**२०**, १२५, ४; १३९, १–५; १४०, ३–५; १४१, २; ४; १४२, ६; १४३, १–३; ६; ९; पै **१**, ११२, ३; **२**, १७, ३; ७८, १; **३**, १८, ५; ८, १०, २–४; ५^{२}; **९**, २, १२; ८, १; ३; ५; ७; ८; १२, ९; **१०**, १३, ६; **१२**, ६, १४†; **१३**, २, ४‡; **१६**, ३३, १; ७–९; **१७**, २६, ६; **१८**, २, ३†; ४, ४; ५; ६, ३; ७, ५; **१९**, १४, १; १५, ५; १७, ५; १८, १३; २०, ५; २२, ८; ३२, १४; **२०**, ११, ७[g]; ८; ९; २५, ७; ५०, ८; ५८, ७; –श्विनाम् पै **५**, २६, २?[h]; –श्विनोः ऋ **१**, ४६, १२, १२०, १०; १५७, ३; **३**, २९, ६; ५४, १६; **४**, ५२, २; ३; [**५**, ४२, १८; ४३, १७; ७६, ५; ७७, ५]; **६**, ४९, ५; **७**, ७२, ३; **८**, ८, २३; ९, ७; १३; १६; १८; **१०**, १०६, ११; मा **१**, १०; २१; २४; **२**, ११; **५**, २२; २६; **६**, १; ९; ३०; **९**, ३०; ३८; **११**, ९; २८; **१८**, ३७; **२०**, ३^{२}; **२१**, ३१; ४६; ४७; **२२**, १; **३७**, १; **३८**, १; का **१**, ३, ६; ८, १; ९, १; **२**, ३, ४^{२}; **५**, ६, १; ७, १; **६**, १, १; २, २; ८, १; **१०**, ५, ८; **११**, १, ३; **१२**, १, ९; ३, १; **२०**, १; ७; **२१**, ७, १; २; **२३**, ४, ३; ५, ४; ५; **२४**, १, १; **३७**, १, १; **३८**, १, १; तै **१**, १, ४, २; ६, १; ३, १, १; ७, १०, ३; ८, ७, २; **२**, १, ९, ४¶; ३, १०, १; ११, २¶; ६, ४, १; ८, ६; **३**, १; ६, २; २, ५, १; **४**, १, १, ३,

---

[a] सपा. ऋ ८,५७,४ **अस्मे** इति पाभे. ।

[b] सपा. ऋ ६,६९,७ **दस्रा** इति पाभे. ।

[c] वैतु. BC. **समधाताम्** इति पाठामुरोधंन **अश्विना** [प्र२] इवेति ।

[d] तु. दि. **अश्विना** खि ५,१,२ ।

[e] तु. RW.; वैतु. शंपा. सात. **अश्विना** इति ।

[f] तु. RW.; वैतु. शंपा. सात. **अश्विना** इति शोधापेक्षः पाठः ।

[g] सपा. शौ ७,७७,१ **वृषणा** इति पाभे. ।

[h] **अश्विना** इति सं२ स्यादित्येतत् सु-शोधं द्र. ।

३, १; ६, २,१०, ११¶; ३, ६, ३; ४, ४, १; **७**, १, ११, १; मै **१**, १, २; ५; ९; १०; २, १०; १५; ३, ३; ९, ४; ११, ४; २,३, ४; ५¶; ६, ३; ७,१; २; **३**, ४, ३; ८, ८; ९, ६; ११,२; ८^{२}; **४**, १, २^{२}; ४; ५; ९; १०; ४, ९¶; ५, ४; ९, १; ७; काठ **१**, २; ४; ५; ८; ९; **२**, ९; ११; १२; **३**, ३; ५; १०; ९, ९^{६}; **११**, ७; ८; **१४**, २; ८; **१५**, २; **१६**, १; ३; **१८**, २१^{२}; **२७**, १; **३८**, ४^{४}; १२^{१}; **४०**, ६; ९; **४१**, २; क **१**, ४; ८; ९; **२**,३; ५; ६; १०; १२; १७; ८, १२; **४२** १; †कौ **२**, १०७६; १०७७; १११०; शौ **२**, २९, ६; **७**, ७७, ३; ९, १, ११; ४, ८; **११**, ३, ४६; **१९**, ५१, २; †**२०**,१४०,२; १४१,३; १४२, १; ३; पै **१**, १३, ३; **२**, ३६, २; **५**, १५, ७[a]; ३०, ७; ४०, १; **१५**,१२, ४; **१६**, २४, ७; ३३, १; ७०, १; ७; **१९**, २६, १०; **२०**, १२, १; ५३, १०;

–श्विनौ ऋ **१**, [२२,१ (**५**,७५, ७; ७८, १)]; १८६, १०; **२**, ३१,४; **३**,५८, १; **४**, २५, ३; ८, ८, १२; ९, १३; १०, २; **१०**, १७, २; १३२, १; १८४, २[b]; खि **४**, ८,२; मा **९**, ३१; **१९**, ३३; **२०**, ५८; **२१**, ४१; ४२; ४३[c]; **२५**,३; **३१**, २२; का **१०**, ६,१; **२१**,३,२; **२३**, ५, १; २; ३[c]; **२७** ३,२; **३०**, ४, ६†; **३५**, २,६; ¶तै **१**,७,११,१$; **२**,१,९,४^{२}; १०, १^{१}; ३,११,२; ६, ३, ६; ४, १; $**४**, ४, १०, ३; ७, ६, २; १५, ४; **५**, ३, १, १; ७,१३, १$; **६**, २, १०, १; ३, ६,३; ४, ४,१; ९, १; **७**, २, ७, २^{१}; मै **१**, ९, २; ११, १०^{१}; **२**,४, १^{२}¶; ¶५,६^{४}; ९^{१}; १३,२०; **३**, २, ९¶; ४,६¶; ८,८¶; ९,६¶; ११, ३; ४; ७; १५,३; १६,५; **४**, १,२^{२}; ¶; ५,४¶; ६, २^{३}¶; १२, ५; ¶काठ ९, १०; **१२**, १०^{२}; १२; **१३**. ५^{१}; ६^{१}; ७^{४}; **१४**, ४^{१}; **२७**, ४; **३०**, ३^{२}; **३८**, २; ८; **३९**, १३; ¶क **३१**, १२; **४२**, ४; **४४**, ५; **४६**. ६^{२}; शौ **१०**, ६, १२; **१२**, १, १०; **१८**, २, ३३†; **१९**, १६, २‡[d]; २७, १५‡[d]; **२०**, १४१,३†; पै **२**,९,५; **५**, ११, ६†; **८**,१०,११; **१०**,८,५‡[d]; **१२**,७,१०; **१३**,३,१६‡[d]; **१६**, ४३, ५; **१७**,१,१०,

–०श्विनौ ऋ [(**१**, २२, १) **५**, ७५, ७; ७८,१]; तै **१**,४,७,१;

–०श्विनौ ऋ **१**, ३०, १७; ११६, ५; १३; २५; ११७,७; १७; ११८, ७; १५९, ५; १८०, ७; ८; १८२, ७; [१८३,६; १८४,६]; १८४,५; **५** ७५, १; **७**,४०,५; [६७, १०; ६९, ८]; ७२, ४; ७३,२; ८,१०,५; **१०**, ३९,१४; खि **१**,२,६; तै **३**, २, १०, २; काठ **१७**,१८†; †कौ **१**,४१८; **२**, १०९३; जै **१**, ४०, १०†;

–श्विभ्याम् ऋ **१**, ४४,२; [१४; (**७**,६६,१०; **१०**, ६५, ७) **५**, ५१,८]; १६४,२७; १८२,६; **५**, ७३,१०; खि **१**, ४, ७; मा **७**, ११; **१०**,३१; ३२; **१२**, ७२[e]; **१९**, १; ६; १५; २६; ८९, ९४; ९५; **२०**, ३३^{२}; ६०; ६५; **२१**, ३४; ४०; ५५–५७; ५९^{२१}; ६०[f]; **२४**,२३; **३८**, ४; का **७**, ५, १; **११**. १०, १; २; **१३**; ५,११[e]; **२१**, १, १; ५; २,४; १५; ६, १०; १५; १६; **२२**, ३, २^{२}; ६, ६; ११; **२३**, ४, ६; १२; ६,८–१०; १२^{२}; १३; **२६**. ५, ३; **३८**, ९, ४; तै **१**, ४, ६, १; ७,१^{२}; ८, १९, १¶; २१,१; **७**,५, २२, १¶; मै **१**, ३, ८; ११, १०; **२**,३, ८^{१}; ६, १३; **३**, ११, २^{२}; ३^{२}; ५^{३}; ७; ९^{१}; १४, ४; १५, ११; **४**, ९, ७^{२}; काठ **४**, २^{२}; ५, ५; **१२**, ९^{४}; **१५**, ९; **१६**, १२[e]; **१९**, १३; **३७**,१८^{२}; **३८**, ३^{१}; ८; **४५**, १९; क **३**,२^{२}; **२५**,३[e]; कौ **२**, ११३१†; जै **४**, ११, ९†; शौ **७**,७७,८†; ९,१५,५†; पै **१६**, ६८, ५†; **१७**, २२, ५; **२०**, ११, २†; २२,८.

†अश्विनी[g]- **-नी** ऋ ५,४६ ८; मै **४**,१३,१०; शौ **७**,५१,२.,

---

[a] पाभे. अश्विना काठ **३५**,५ द्र. ।

[b] पाभे. अश्विना शौ ५,२५,३ ।

[c] पाभे. इन्द्राग्नी मै **४**, १३, ७ द्र. ।

[d] पाभे. इन्द्राग्नी ऋ **७**,९४,८ द्र. ।

[e] पाभे. अग्नये तै **४**, २, ५, ६ द्र. ।

[f] सकृत् सपा. मै **४**,१३,९^{१} इन्द्राग्निभ्याम् (तु. मै **४**, १३,९^{२} द्र.) इति पाभे. ।

[g] =अश्वि-पत्नी- ।

१आश्विन[a]- नम् शौ ६,१३१,३.

२आश्विन[b]- -नः मा १८, १९; २४, ३६; ३९, ५; का १९ ७, १; २६, ८, १; ३९, ३, १; तै ४, ७, ७, १; ५, ६, २२,१¶; ¶६,४,९,१;२;४; मै २, ६, ५¶; ११, ५; ३, १४, १७; ¶४.३, ८; ५,९; ६, १^{२}; ८,७\$; ¶काठ १२, १०; १२; १५,४\$; १८, ११\$; २७, ४; ५^{१}; २८, १०; ५०, २; क २८, ११; ¶४२, ४; ५^{२}; ¶४२,१; -नम् मा १९, ८; का २१, १,७; ¶तै १, ८, ९, २; २१, २; २,१, १०, १; ६, ३, ६; ६, ४, ९, १; २[c]; ४; मै १, ८, १०; ¶२, ३, ९; ४,२; ५,६^{२}; ९^{२}; ४, ६,१¶; ¶काठ १२,१०; १२; १३, ५^{२};६;७^{२}; २८, १०^{२}; ३४, १६; ३७,१८; क ४५, १^{१}¶; -¶नस्य काठ २७, ५; क ४२, ५; -नाः मा २४, ३; का २६, १, ५; तै ५, ६,१३, १; मै ३, १३, ४; काठ ४९,३; -¶नानि तै ७, ४, ५, २;७, ३; -¶ने तै २,१,१०,३; मै २,५,११^{२}; ४, ६, २; -नौ मा २४,१; का २६.१,२; तै ३, १,६,२; मै ३, १३, २; ४, ६, २¶; काठ २८,५¶; क ४४,५¶.

१¶आश्विनी- -नी मै २, ४,१; -नीः तै ५,३,१,१; मै ३, २,९^{२}; काठ २०,१०^{२}; क ३१, १२^{२}; -नीभिः मै ४, ६, २; -नीस् तै २,१,९,४.

¶आश्विना(न-अ)ग्र[d]- -ग्रान् तै ७,२,७, २; मै ४, ८, ९; काठ ३०,३; क ४६,६.

अश्वि-ताप- -पम् पै ३, ३९, १.

अश्वि(श्-वि)न[e]-> अश्विन-कृत[f]- -तस्य मा २०, ३५; का २२,३,४.

१अश्विय-, २अश्विय- १अश्व- द्र.

?अश्वेनायाम्[g] पै २,१८,३.

?अश्वे(श्व-इ)षित[h]- -तम् ऋ ८, ४६,२८.

१अश्व्य- १अश्व- द्र.

२अश्व्य- २अश्व- द्र.

?अष[i] पै १,५९,४.

अष[j]-> अष-तर- -रा ऋ १, १७३, ४.

---

[a] पाप्र. खञ् > इनः प्र. उसं. (पा ५,२,१९)। ञित्-स्वरः (तु. PW. प्रमृ. ; वैतु. सा. १अश्विन्- इत्यत इव निष्पादयन् २आश्विन- इत्येतेन संभेदुकः)। मौस्थि. तु √अश् (बधा.) इत्येतत्- सनाभिः सतः √*आश् इत्यतो निष्पन्नं *१आश- इति पूप. च √विन्द् > (भावे) *विन्द- इत्येतत् नैप्र (*वि॑न-> *१विन->) *१विन्- इत्येवं विपरिणतं सत् उप. चेति कृत्वा विशेष्य-गर्भः बस. '=आशा ⌊वाहेन⌋ विन् ⌊प्राप्तिः⌋ यस्य ⌊=दूर-देशः⌋' इति मतं भवति ।

[b] विप. (⌊अश्वि-देवत्य-⌋ ग्रह- प्रमृ.)। सास्यदेवतायर्थे अण् प्र. (पा ४, २, २४; ३, १२०)। तत्-स्वरः।

[c] सपा. काठ २७, ४ क ४२,४ ग्रहम् इति पाभे.।

[d] विप. (ग्रह-)। बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६, २,१)।

[e] मौस्थि. *अश्-विन्द- इत्येतज्जत्वे सति अश्वि-(श्*-वि)न्- इत्यस्य जनकम् [तु. टि. अश्विन्- यदनु गवादिषु (पावा ३, १, १३८) इत्यत्र उसं. इह नेष्यते (अन्यथा उप. शः प्र. इति कृत्वाऽन्तोदात्तः स्यादित्यनिष्टाऽपत्तेरिति यावत्)। एस्थि. पाप्र. उस. उप. √विन्द्+कर्तरि अन् प्र. उसं. (पाउ ५,३३)। नित्-स्वरः स च प्रकृत्या (पा ६, १, १९७)। यत आद्युदात्तत्वं निर्बाधं स्यादिति दिक् (तु. नाउ. टि. मतान्तरे क्षुद्यमाने)]।

[f] तृस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६, २, ४८)। यदिह पूप. नकार उपजन इति उ. प्रमृ. (तु. PW. प्रमृ.) आहुस्तदनुपपन्नमिव भवति। तस्य कौतस्त्यस्य विषये साकाङ्क्षयाऽनिवृत्तेः। यदपि म. पूप. स्वार्थे अण् प्र. इत्याह, तत्र वृद्ध्यभावे यथाकथमप्युपेक्षितेऽपि सति स्वरतो नितरामनुपपत्तिः, अन्तोदात्तत्वप्रसङ्गादिति दिक्।

[g] पाठः? अश्वे, या इति द्विपदः शोधः संभाव्येत। सपा. शौ ६, ३८, ४ अश्वस्य वाजे इति, काठ ३६, १५ अश्वस्य क्रन्दे इति, तैब्रा २,७,७,१ अश्वस्य क्रन्द्ये इति पाभे.।

[h] विप. (⌊*वेगवद्-गतिक-⌋ वपुस्- ⌊=*वाहन-⌋)। शेषं ?ऋजेषित- टि. द्र. ; वैतु. वें. सा. GW. GRV. प्रमृ. <१अश्व- +इषित-⌊<√इष् 'गतौ'⌋। तृप. पूप. स्वरः प्रकृत्या (पा ६,२,४८)।

[i] अथ इति शोधो विमृश्यः।

[j] व्यु. ? √*अष्+कर्तरि निष्पन्नमिति कृत्वा अप् प्र. उसं. (पा ३, १, १३४) धास्व. च। अचि प्र. सत्य् आद्युदात्तत्वार्थं वृषादिषु उसं. [पा ६, १, २०३ (तु. सा., KZ ३४, २७१ ⌊ORN.⌋, MW.,

१अषाढ,ढा (ळह,ळहा)[a]- -ढः ऋ ३,१५,४; ७,२०,३; २८,२; ९,९०,३; तै १,५,१०,१; †कौ २,७५९; पै १९,४६,२; -†ढम् ऋ १,५५,८; ९१,२१; ६,१८,१; ८,७०,४; १०,४८,११; मा ३४,२०; का ३३,१,१४; मै ४,१४,१; काठ २६,९¶; क ४१,७¶; कौ २,५०६; जै ३,३९,५; शौ २०,९२,१९; -ढा मा १३,२६; का १४,२,१२; तै ४,२,९,२; मै २,७,१६; काठ १६,१६; -ढाय ऋ [२,२१,२; ७,४६,१]; ८,३२,२७; -ढेन ऋ ६,१९,२.

२अषाढा[b]- -ढाः तै ४,४,१०,२[2]; मै २,१३,२०[2]; काठ ३९,१३[2]; शौ १९,७,४.

१अष्ट- √अक्ष्(वेधने) द्र.

२अष्ट- √अश् (बधा.) द्र.

अष्ट-क(र्ण>)र्णी[c]- -र्ण्यः ऋ १०,६२,७.

L.३४८; वैतु. GW. प्राति. ऊरीकुर्वाणोऽपि √अक्ष् [व्याप्तौ] इत्यतो वा √अश्[बधा.] इत्यतो वा व्यु. दर्शुकः, वैं. Gri. च <√इष् [बधा.] इतीव योजयन्तौ)]। च्यौत्न- इत्येतेन सामानाधिकरण्यमिति कृत्वा तु (वैतु. सा. वाक्यभेदतोऽर्थवैपरीत्यमिव कारुकः [तु. च्यौत्न-]) प्र···भरन्ते इति क्रिप. अर्धर्चव्यापकत्वात् कर्म इत्यस्या भिन्नपुरुषायाः सत्याः क्रिप. पृथगपेक्षाया अभावः द्र. (वैतु. पपा. प्रभृ. तद्भावं प्रतिपन्नाः)। कर्म इत्येतच्च शब्दरूपं यनि. एव पूर्वांशतया व्याख्येयम्। तत् कथमिति। उच्यते। *?कर्माष- <*घर्माष- (=घर्म- + *?अष- [<अर्ष- 'भात्रे <√अर्ष्'] इति कृत्वा बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् [=प्रकाशवद्गतमत्त्वेन विशेष्यगर्भं सद्धविषः संकेतकम्]) इति संभाव्येत। यद्वा मौस्थि. अनुरोधतः *घर्मर्- [<*घर्-(भावे<√*घृ) + *मर्- (कर्तरि <√*मृ) इति कृत्वा उस. कृत्-स्वरः प्रकृतया (पा ६,२,१३९)] +भावे (√*क्षृ>*क्षर्->*क्ष्->*ष->) *ष- इति कृत्वा बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६,२,१) *घर्मर्ष- (नैप्र. >घर्माष-) इति पूर्ववत् ककारादितया विपरिणतं स्यादिति (वैतु. ORN. एतत् <कल्माष- इत्येवं शब्दतो नेदीय इवोपकल्पुकोऽप्यर्थतः संबन्धाभावादुपेक्ष्यः)। प्रकृते मन्त्रे बृहतीमानतया संभाव्यमाने (तु. ३यः पादः) १मश्च ४र्थश्च पादावानुष्टुभौ २यश्च त्रैष्टुभ इति कृत्वैष पादः ता कर्माषतरा अस्मै इत्येवं सुपठः द्र. (वैतु. ORN.)।

a) विप. (अग्नि-, इन्द्र-, रुद्र-, सहस्- प्रभृ.), नाप. (स्त्री. इष्टका-विशेष- [मा १३,२६ प्रभृ.]), व्यप. (ऋषि- [काठ २६,९])। व्यु. ? √*अर्ष्>*अर्ष- (भावे घञ्) + *अर्ध- (भावे<√*अर्ध्) इति कृत्वा बस. पूप. प्रकृतिस्वरम्। *अर्षार्ध->नैप्र. यनि. स्याद् इति मतम्। सा. प्रभृ. अ+*साढ- (=√सह्+क्तः प्र. 'साढ्ये' [पा ६,३,११३ इत्यस्यौपलाक्षणिकत्वदर्शनेन]) इति कृत्वा तस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६,२,२) इति। षत्वोपपत्तिं प्रति समाधिमलम्भुकाः। अर्थतश्चेह √*अर् (हिंसायाम्) इति संगतः स्यादिति दिक्।

b) नाप. (नक्षत्र-विशेष-)। उस. थाथादि-स्वरः (पा ६,२,१४४) इति १संख्याकात् विवेकः सुकरः। पूप. √*अर् (दीप्तौ,तपने च) द्र.। उप. कर्मणि घञ् प्र. (पा ३,३,१९) वा √*अर्धि इत्यतः कर्तरि अचि वृषादिषु उसं. (पा ३,१,१३४; ६,१,२०३) वा द्र. [वैतु. भोउ. (२,२,१२१) प्रभृ. (तु. PW. प्रभृ.) नापू. दिशा एवावयवौ प्रतिपन्नाः नञा बस. इति कृत्वा स्वरतः कथञ्चिच्चतुरस्रिताः (पा ६,२,१७२) सन्तोऽपि (वैतु. पाउना. [१,९६] यस्य तस. इतीव व्याख्यायुकस्य सत एतदपि नैव सुवचं स्यात्) नञ उत्तरस्य सस्य षत्वविपरिणामस्य तात्त्विकं समाधिं प्रति यथापूर्वमेव चोद्याः]।

c) विप. (गो-, GW. [पक्षे] बडबाः-)। स्त्री. विकल्पितः ङीष् प्र. (पा ४,१,५५)। तत्-स्वरः। अवयवौ च स. च प्रति संदेहः। तथाहि। पूप. संख्याविशेषवाचकं सत्तदङ्कस्योपलक्षणं स्यात् [तु. PW. प्रभृ. (पा ६,३,११५ इत्यतो गृहीतसंकेताः); वैतु. वें सा. √अश् (बधा.) + क्तः प्र. इति, GVR., WAG. [३,१८४c], MW. प्रभृ. √अक्ष् (वेधने)+क्तः प्र. इति] उप. १कर्ण- इति श्रोत्रपरं वा स्यात् २कर्ण- इति कृत्तपर्यायान्तरं वेति विशयः। मौस्थि. नैप्र. °र्णक-> -र्णिका- > इत्येवमेतद्विपरिणतमित्यभिसंधेः। उस. उप. प्रकृतिस्वरं संभाव्येत (=अष्टं प्रविद्धं वाऽष्टसंख्यतयाऽङ्कितं वा यथा स्यात्तथा कर्णः कृत्तः)। यद्वोक्ताऽभिसंधावपि कर्ण- इत्येव उप. सति बस. इति कृत्वाऽन्तोदात्तः उसं. (पा ६,२,१६३)।

अष्टका[a]– -का काठ ३५, १२; शौ १५,१६,२; –¶काम् मै ४, २, १२; –कासु क ४८, १२. [°का- एक°, वि°].

अष्टन्[b]– -ष्ट[c],> ष्टा ऋ ८, २,४१; १०, २७, १५; ¶मै ३, २, ३; ३, २; ४, ५†; ९, ३; क ४१, २; शौ ५, १५, ८; ८,९, २१^{२}; २३; ११, १०, २९; पै ८, ५, ८; १६, १९, ९; २०, २; ८७, १०; --ष्टाऽष्टौ मै ३, ४, ४; –¶ष्टभिः काठ १९,४; –¶ष्टसु क ६,८; –ष्टाभिः[d] ऋ २, १८, ४; ¶तै ५,१,४, ५; ४, ४, ३[e]; ७, ५, ७, ३; ¶मै ३, १, १; ¶काठ १९, ४; २१, ७[e]; ३३, ७; ¶क ३०, २; –ष्टाभ्युः[d] तै ७,२, ११,१; १३, १; १५, १; १९, १; काठ ४२,१;३; ५; ९; –ष्टासु काठ ८, ३¶ ; –ष्टौ ऋ १, ३५, ८; १२६,५; १०,७२, ८; खि ४, २,२; मा १८, २५^{२}; ३०, २२; ३४, २४†; का १९, ८, २^{२}; ३३, १, १८†; ३४, ४, ४; ¶तै २, ४, ९, १; ३, ४, ९, ६; ५, २, ३; ४, ७, ११, २\$; ५, १,१, २; ३; २, ३, ५^{२}; ४,८, ६; १०, ४; ६, ७, ३; ६,१,२, ६^{२}; ४, ५, १; ७,२,९, २; ३; ¶मै १, ५, ८; १०,८; ११, १०\$; २, ४,८^{२}; ११, ६\$; ३, १,१^{१}; ४, २^{३}\$; ५; ६^{१}; ८, १; ४, १, ८^{२};१२; ५, ५^{१}; ६, ९†; १३, १; ¶काठ ११,१०; १२, १^{१}; १४, ४^{२}; १८,१२^{२}; १९^{३}; २०, १^{३}; २१,५;११^{३};१२^{१}; २२,२^{३};१०; २३, २^{३}; २६, ४; ९; १०^{२}; ३१, ६^{१}; ९; ३४,७; ८^{२}; ३६, २; ३७, २; १७; ¶क २९, १^{२}\$; ७^{१}; ३१, ३^{३}; २०; ३५, ४; ८^{१}; ४१, ७; ८^{२}; ४७, ६; ९; शौ २,१२,७;१९, ४७, ३; पै २, ५, ८; ६, २०, ३; १५, १२, १०; १६, १९, ९; २०, ५२,२; –ष्टौ-ऽष्टौ तै ५,४,११, ४; ६, ४,५,२; मै १,११,१०; काठ २६,१०; क ४१,८.

अष्ट-कु[g]– तैपुष्पि. ; –कैः खि १, २,१२.

अष्ट-कृत्वस्(:)[h] शौ ११, २,९; पै १६,१०४,९.

अष्ट-धा[i] मा ८, ६२; शौ १३, ३, १९; पै १९,३९,१३.

अष्ट-पु(त्र>)त्रा[j]– -त्रा खि ३, १७,२,३; मै १,५,८¶; शौ ८, ९,२१; पै १६,१९,९.

अष्ट-म[k]– -मः शौ १३, ५, ५; –मम् ऋ २,५,२; १०, ११४, ९; ¶तै ७,२,८,४; ¶मै ४, १, ८; ¶काठ ३१, ६; ३४, ६; ¶क ४७, ६; –मे मा ३९, ६; का ३९, ४, १; ¶तै ७, २, ८,४; ७; ¶काठ ३०, २; ३४, १; ¶क ४६,५; –¶मेन तै ७, ३,२,२; काठ ३४,१०. [°म- सप्तन्°, सप्तम°].

अष्टमी– -मी मा २५, ४; ५; २६,१; का २७, ४, १; ५, १; २८, १,१; तै ५, ७, २१, १; २२, १; मै ३,१५, ४; ५; काठ ५३,११; १२; पै ५, ३५, १२; –मीम् मै १, ८, २¶; शौ ८, ९,२१; पै १६, १९, ९; –म्या पै ९,२०,८^{२}.

अष्ट-यू(थ>)था[j]– -था मै ४, २, १४.

अष्ट-योनि[j]– -निः शौ ८, ९, २१; पै १६,१९,९.

¶**अष्ट-रात्र**[l]– -त्रः तै ७,२,३,१^{२}; –त्रम्, –त्रेण तै ७,२,३,१.

---

[a]) नाप. [मार्गशीर्षपौर्णमास्या उत्तरं त्रिषु मासेषु भविनी-] कृष्णपक्षाष्टमी-तिथि-) । व्यु.? √अश् (बधा-) + तकन् प्र. स्त्री. टापि कात्पूर्वस्याऽवर्णस्येत्त्वाऽभावश्च (पाउ ३, १४८ ; पावा ७, ३, ४५ [तु. MW. प्रमृ. ; वैतु. वाच. प्रमृ. <√अश् [भोजने]) । वैप. ४ अपि द्र. ।

[b]) विप., नाप. (संख्या-विशेष-) । व्यु.? <√अश् [व्याप्तौ] इति ऐब्रा. [१, १२], पाउ. [१, १५७] । सनाभ्यन्तरार्थं तु. WW १, १७२ ।

[c]) मूलत एतत् रूपम् अष्टौ इत्यस्यैव कायसंकोचः स्यादिति विमृश्यम् (तु. L ३४२) ।

[d]) आत्वं विभक्तेरुदात्तत्वं च द्र. (पा ७,२, ८४; ६,१, १७२) ।

[e]) सपा. मै ३,३,६ सप्तभिः इति पाभे. ।

[f]) सपा. तै ५,६,७,३^{२} काठ २१, ५^{२} क ३१,२०^{२} चतुरः इति पाभे. ।

[g]) नाप. । कः प्र. उसं. (पा ५,१,५८) । तत्-स्वरः ।

[h]) क्रियाभ्यावृत्तिगणने कृत्वसिः प्र. उसं. (पा५,४,१७) ।

[i]) अधिकरणविचालेऽर्थे धा प्र. (पा ५, ३, ४३) । तत्-स्वरः ।

[j]) बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६, २, १) ।

[k]) पूरणार्थके डटि मडागमः तत्-स्वरश्च (पा ५, २, ४८;४९) ।

[l]) तस. समासान्तः अच् प्र. (पा५,४,८७) । चित्-स्वरः ।

अष्ट(ष्ट-ऋ)र्च[a]– -र्चभ्यः शौ १९, २३,५.

अष्ट-वृष[b]– -षः शौ ५, १६, ८; पै ८,४,८.

अष्ट-शराव– -वम् पै ९,२१,८.

?**अष्ट-षष्ठ**[c]– -ष्ठम् खि १,२,१३.

¶**अष्ट-स्तना**[d]– -ना मै ३,१,७.

¶**अष्टा-कपाल**[e]– -लः $मा २९, ६०^{२}; $का ३१, ५,१^{२}; तै २, २,५,३;५;९,५; ३, ३,४;५,३, २; ६,३, ३; ३, ५, ४, ४; ५, ५, १,५; ६,५, १; ७,५,१४ १; २१,१^{३}; २२, १; मै १, ७ ४^{२}; १०,१^{८}$;१०; $२,६,१;३;५^{२}; १३^{७}; ३, ६, १; ४, ३, १^{२}; ८^{११}; ८, ६; काठ ९, ३^{२}; ४^{३}; ५^{३}; १०, २; ५; १५, १^{२}; २^{३}; ४^{२}; ५^{२}; ९^{७}; २२,३,१३; २९, ४; ३६,५; ३७, २^{२}; ३^{१}; ४५, १०; १८^{३}; १९; क ८, ६^{१}; ७^{३}; ८^{३}; ४५,५. -लम् तै १, ८,१,१; २;२,१;४,१;२;७, १; ९, १; १०, १; १७, १^{२}; १९, १; २०,१^{२}; २,२, २, १; २^{२}; ३^{२}; ४; ५^{२}; ३,१^{२}-४^{२}; ४,१^{२}; २^{२}; ४; ५^{२}; ६; ७; ५, ५; ९, ५; ११, ६^{२}; ३, २, ३; ८; ३,१;२;३^{८}; ८,१^{४};११,१;४,१, २; ३; ३, ३; १०, २; ५, ३, १; ४, ५; ५,२; ३, ४, ३,१^{२}; ५, ६, ५, १; ७, ५, ७, २^{२}; मै १, ४, १५; ८, ८^{२};९^{५}; २, १, ३^{६}; ५; १०^{९}; ११^{२};२,६;७; १३^{३}; ३, १; ५; ६^{१}; ४, ६; ८; ५, ९; ६, १;६^{२}; $३,१५, १०; ११; काठ १०, १; २^{८}; ५^{४}; ६^{१०}; ७^{११}; ९^{२}; ११, १^{४}; २^{३}; ३; ८; १०; १३, ३; २२, ३; ३३, ७^{२}; –लान् तै ७, ५, ६, ४; –लेन मै २, ६, १; ४,३,१.

अष्टा(ष्ट,ष्टा-अ)क्षर,रा[h]– -¶रम् मै ३,६,५; -¶रया मै १,११, १०^{२}; काठ १४, ४^{२}; -¶रा तै २,२,५,५; ९,५; ३,४,९,७; ५,४,४; ५,१,१, २; ४, ५; २, ३, ५^{२}; ४, ४, ४; १०, ४; ६, ५, १; ६,१, २, ६; ६, ३; ३, ३, ६; ४, ५,१; ७, २, ३, १; मै ३,१,१^{२}; २,३;३, २; ४, ४; ५^{२}; ४, ५, ५^{२}; काठ ८, ३; ९, ३; १८, १९; १९,४; २०, १^{२}, ४; २१,७; १२; २२, २^{३}; ३; २३, १०; २६, १०; २९, ४; ३७, २; क ६, ८; ८, ६; २९,७; ३०, २; ३१, ३^{२}; ६; ३७, १; ४१, ८; ४५, ५; -¶राणि तै ६, १, २,६; मै ३, ६, ५; काठ २३,२; क ३५, ८; –राम् तै ७,३, २, २¶; मै १, ११, १०; काठ १४,४;३४,१०; -राय मै १, ११, १०; -रेण मा ९, ३२; का १०, ६, २; तै १,७,११,१.

अष्टा-चक्र,क्रा[i]– -क्रम् शौ ११, ६, २२; पै १६, २३, २; -क्रा शौ १०,२,३१; पै १६,६२,३.

अष्टा-चत्वारिंशत्[j]– -शत् मा १८, २५; का १९,८,२; तै ४,७,११, २; काठ १८, १२; ३४, ९; क २९, १; -शतः ¶तै ५, ४,८, ६; ७, ४, ७, ३; मै २, ११, ६; ३,४,२¶; काठ २१, ११$; -¶शतम् तै २, ५, १०, ४; -शते काठ ४२,३;५.

अष्टाचत्वारिंशद(त्-अ)क्ष(र>)रा[j]- -रा तै २, ५, १०, ४; ५,४,८, ६; ७, २, ६, ३;

---

[a] बस. समासान्तः अः प्र. (पा ५,४, ७४) तत्स्वरश्च ।

[b] उस. थाथादि-स्वरो वा कस. सास्व. वा (तु. W. अष्ट[धा]-वृष- इति ; वैतु. BW. MW. बस. ब्रुवाणौ चिन्त्यौ । अन्तोदात्तानुपपत्तेरिति दिक्) ।

[c] डट्-प्रत्ययान्तः (पा ५, २, ४८ [=अष्ट-षष्ठितम-]) स्यादन्तोदात्त इति तु संभाव्येत ।

[d] विप. (उखा-) । बस. अन्तोदात्तः (पा ६,२,१६४) । तु. अष्टा-स्तना- ।

[e] नाप. ([अष्टसु कपालेषु संस्कृत-] पुरोडाश-) । कप. पूप. प्रकृतिस्वरो दीर्घत्वं च (पा ६, २,२९; ३, १२६ [तु. उप. अपेक्ष्य नियमार्थं पाम ६, ३, ४६]) । पपा. अष्टा इति दीर्घान्तमेव पूप. भवति (वैतु. [पा ६, ३, ११४]) यदनु शिष्यमाणस्य दीर्घस्य संहितामात्रपरत्वं भूयोविवेच्यविषयं द्र. (तु. टि. विश्वा-नर-, विश्वा-मित्र- प्रभृ. अन्यतः, विश्वा-वसु- प्रभृ. चाऽन्यतः) ।

[f] सकृत् सपा. तै १,८,९,१ द्वादशकपालम् इति पाभे. ।

[g] सपा. मै २,१,४ एकादशकपालम् इति पाभे. ।

[h] बस. पूप. प्रकृतिस्वरं वैकल्पिकं दीर्घत्वं च (पा ६, २,१; ३, १२६ [तु. मा.]) ।

[i] सस्व. कृते नापू. टि. द्र. ।

[j] द्वस. पूप. प्रकृतिस्वरो दीर्घत्वं च (पा ६, २, ३५; ३, ४७) ।

मै ३, ४, ७ :काठ २१, ११; ३४,९.

अष्टाचत्वारिंश[a]– -शः मा १४, २३; का १५, ७, २; तै ४, ३, ८, १: ५, ३, ४, ५; ७, २, ६, ३¶; मै २, ८, ४; काठ १७, ४; २१, १; क २६, ३; ३१,१६.

अष्टाँ-त्रिंशत्[b]– -शते काठ ४२,३.

अष्टा-दशन्[b]– -¶श तै ७,४,११, ४; काठ ३३, ३ ; -शभ्यः[c] तै ७, २, ११, १; १३, १; काठ ४२,३.

अष्टादश[d]– -शः मा १४, २३; का १५, ७, १; तै ४, ३, ८,१; ¶५,३,३,२; मै २, ८,४; काठ १७,४; २०, १३; क २६, ३; ३१,१४.

अष्टादश(श-ऋ)र्च[e]– -र्चेभ्यः शौ १९, २३, १५.

अष्टा-नवति[b]– -त्यै तै ७, २, १३, १; काठ ४२,३.

अष्टा-प(क्ष>)क्षा[f]– -क्षाम् शौ ९,३,२१; पै १६,४०,८.

अष्टाँ-पञ्चाशत्[b]– -शते काठ ४२, ३.

***अष्टा-पद्–>अष्टापदी**– -दी ऋ १, १६४, ४१ ; खि ४, ५, १६ ; तै ३,३,१०,२;४,१,४¶; मै ४,८,९¶; काठ १३, १०$^{\text{२}}$¶; शौ ५,१९,७;९,१५,२१†; १०, १,२४; १३,१,४२†; पै ९,१८, १० ; २१, ८[g]; १६, ३७, ४; ६९, ११†; १८, १९, २†; -दीभिः ऋ २,७,५; -दीम् ऋ ८,७६, १२; मा ८,३०; का ९, ५, ३; कौ २, ३४०†; जै ३, २८,१२†; शौ २०, ४२, १†; पै ९,२१,८.

?अष्टा-पृड[h,i]– -डम् मै २,६,१३; काठ १३,१०$^{\text{२}}$.

¶अष्टा-प्रूष्[h,i,j]– -प्रूट् तै ३,४,१,४.

अष्टा-योग[l]– -गा?[k] पै ९, ९, १; -गैः शौ ६, ९१, १; पै १९, १८,७.

***अष्टा(?ष्ट-अ)र**– -रौ पै १६,५३, १४.

¶अष्टा(?ष्ट-अ)रत्नि[l]– -त्निः मै ३,९,२; काठ २६, ४[m]; क ४१, २[m].

अष्टा-वन्धुर[n]– -रम् ऋ १०, ५३,७.

अष्टा-विंशति[b]– -तिः मा १८, २५$^{\text{२}}$; का १९,८,२$^{\text{२}}$; तै ४, ७, ११,२; -त्यै काठ ४२, ५.

अष्टाविंश[d]– -शम् (?शा) शौ १९,७, १[o]; -शानि शौ १९, ८, २.

¶अष्टा-शफ[f]– -फः काठ १९.८; -फाः तै ५, ४, ११, ४; काठ २०, ४; क ३१, ६; -फान् काठ १९.८.

***अष्टा(ष्ट-अ)शीति**[p]– -तिम् पै

---

[a] पूरणेऽर्थे पाक्षिकः डट् प्र. (पा ५,२,५६) तत्-स्वरः।

[b] द्वस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६, २, ३५) । पूप. दीर्घत्वं च (पा ६,३,४७)।

[c] झलि (पा ६,१,१८०) इत्युपोत्तम-स्वरः ।

[d] पूरणेऽर्थे डट् प्र. पूप. दीर्घत्वं प्रकृतिस्वरम् च (पा ५,२,४८;६,३,४७)।

[e] तु. टि. अष्टर्च- ।

[f] बस. पूप. प्रकृतिस्वरो दीर्घत्वञ्च (पा ६, २, १; ३,१२६)।

[g] °दीः इति पाठः ? यनि. शोधः ।

[h] विप. (हिरण्य-) ।

[i] उप. ✓प्रुष् इत्यतो निष्पन्नस्य दीर्घत्वं छान्दसम्। पृड- =प्रूष्- इत्यस्य कृते तु. टि. वैप ४ । भूयान् पाभे. भवति (तु. संटि.)। अष्टा-मृडम् इति BW. पिपठिषेत् ।

[j] नाप. । उस. पूप. दीर्घत्वं थाथीयः स्वरश्च (पा ६, ३, १२५; २, १४४) । उप. अधिकरणे घञ् [पा ३,३,१२१; (वैतु. सा. कर्मणि प्र. इति वदंश्चिन्त्यः। रथहलान्यतरानुयोगितया गवाश्वादेर्युजिकर्मतोपयुक्तेत्यभिसंधेः)] ।

[k] -गाः इत्येवं मुपा. सु-शोधः ।

[l] विप. (यूप-) । द्विस. पूप. स्वरः (पा ६,२, २९) ।

[m] सपा. तै ६,३,३,६ मै ३,९,३ °ष्टाश्रिः इति पाभे. ।

[n] विप. (रथ-) । बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् ।

[o] यनि. पाठः स्यादिति कृत्वा यत् RW. तुर्मिशम् (तु. शंपा.) इति मूको सा. चोपेक्षेयाताम्, तन्नेष्टम् । नाक-विशेषणतयाऽर्थतश्चतुरक्षरतया छन्दस्तश्च सांगत्यसंभवेऽपि प्रमाणाऽभावादर्थतश्च च्छन्दस्तश्च यस्थि. मूको. अपि ततो विशिष्टतराया उपपत्तेश्च (तु. सस्थ. टि. *अस्तुर्मिश्-, तुर्मिश्-) ।

[p] द्वस. पूप. प्रकृतिस्वरो दीर्घान्तत्वाभावश्च (पा ६, २, ३५; ३, ४७)।

२०, ६१, ७; -ष्ट्यै काठ ४२, ३;५.

¶अष्टा(?ष्ट्र-अ)श्रि[a]- -श्रयः मै ३,९, ३; क ४१,२; -श्रिः[b] तै ६,३,३,६; मै ३,९,३.

*अष्टा-षष्टि[c]- -ष्ट्यै काठ ४२, ३;५.

*अष्टा-सप्तति[c]- -त्यै काठ ४२, ३.

अष्टा-स्त(न>)ना[d]- -नाम् तै ५, १,६,४; काठ १९,६; क ३०,४.

अष्ट्वे, अष्टि- √अश्(बधा.) द्र.

अष्ट्रा-दंष्ट्र[e]->आष्टादंष्ट्र[f] - -ष्ट्रम् मै १,११,९[g].

अ(ष्ट्र>)ष्ट्रा[h]- -ष्ट्रया पै १९, ५१, १३; -ष्ट्रा ऋ ६, ५३, ९; -ष्ट्राम् ऋ ४, ५७,४; ६, ५८, २; मै २,७,१२; ४, १४,१६†; काठ ३७,१¶; शौ ३, १७,६†; पै १२, ६, ३; १९, ५१,१३†. [°ष्ट्रा- सु°].

अँष्ट्रा-दंष्ट्र[e]- >आष्ट्रादंष्ट्र[f]- -ष्ट्रम् काठ १४,१०¶[g].

अष्ट्रा-विन्[i]- -वी ऋ १०,१०२,८.

?अष्टादशकी पै १७,२५,२.

*?अष्ठि[j]-

अष्ठि(श्-थि<*स्थि)र्[k]-

*अष्ठोव्[l]- ऊरु->र्व्°.

*?अष्ठिर्व(र्-व्)त्[m]->?अष्ठीवत्[n] -वद्भ्याम् ऋ १०, १६३, ४; तै ५, ७, १५, १; ७, ३, १६, २; काठ ४३, ६; ५३, ५; शौ २, ३३, ५†; ११, ४,१४[२]; २०,९६, २१†; पै ४, ७, ६†; ८, १६, ४†; ९, ३, १३; १६, ५५, १५; ५६, १५; ५७, १५; २०, १९, ५†; -वन्ता खि ५, ७,५,३, १; मै ४, १३, ४; काठ १६, २१; -वन्तौ ऋ ७. ५०, २; काठ १६, २१; -वन्तौ ऋ ७, ५०, २; काठ ३९, २[१]; शौ ९,

---

[a]) विप. (⌊अष्टकोण-⌋ यूप-)। द्विस. पूप. स्वरः(पा ६, २,२९)।

[b]) पाभे. अष्टारत्निः काठ २६,४ द्र.।

[c]) पूप. दीर्घत्वं (पा ६,३,४७)।

[d]) बस. उप. अन्तोदात्तत्वाभावपक्षे पूप प्रकृतिस्वरो दीर्घत्वं च (पा ६, २, १६४ ; १ ; ३, १२६) । अष्ट-स्तना- अपि द्र. ।

[e]) व्यप. (ऋषि-)। पूप. व्यु.?

[f]) =ग्राम-विशेष-। तेनदृष्टीयः अण् प्र. (पा ४,२,७)।

[g]) सपा. आष्टा°<>आष्ट्रा° इति पाभे.।

[h]) नाप. [आरा- (सा. ⌊प्रतोद-⌋)]। √अश् (बधा.) + त्रन् प्र. उसं. (पाउ ४,१६८) नित्-स्वरश्च (तु. WW १, ३६)।

[i]) विप. (कपर्दिन्- ⌊वृषभ-⌋)। मत्वर्थीयः विनिः प्र. (पावा ५, २, १२२)।

[j]) अस्थि- इत्यस्यैव पाप्र. ?अष्ठीवत्- इत्यत्र औप. सनतिकं रूपान्तरम् (पा ८, २, १२) इतीवाऽऽस्थीयमानं सत् तत्त्वतोऽनास्थेयमिव द्र.।

[k]) बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६, २, १)। नाउउ. व्यु. औप. द्र.। पूप. √अश् (बधा.)>*अश्- इति अस्थि- इत्येतदीयस्य पूप. पर्यायः द्र.। उप. च *स्थिर्- [√स्था + भावे किरिः प्र. (तु. पाउ १, ५३ ⌊=मौस्थि. √*स्थृ इति भावे क्विबन्तः⌋)] इति नैप्र.>*थिर्- इति द्र. [एस्थि, यनि. अस्थिन तात्पर्यमिति भावः (तु. ⌊अष्ठिर्-> ⌋ पंजा. टिल्ला हिं. टीला ⌊<*अष्ठील-⌋)]।

[l]) =*अष्ठिर्व(र्-व्)- (तु. टि. *?अष्ठिर्वत्-)। उप. मत्वर्थीयो वः प्र. (पावा ५, २, १०९)। मौस्थि. उप. <*व्-<*वर्-<√वृ द्र. (वैतु. उ. म. VV २, ८६ <?अष्ठीवत्-)।

[m]) उस. कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६, २, १३९)। नैप्र. नाउ. व्यु. औपयिकं द्र.। उप. *वत्- (√*वत् ⌊=नैप्र. √वर्त्⌋ + कर्तरि क्विप् प्र.) इति सद् वलन-कर्तरि तात्पर्यवत् द्र. (वैतु. WW. ⌊१, १५७⌋ एतद्-पश्यन् प्राति. आद्यंशे √*अर् ⌊वलने⌋ इत्येतत् किञ्चित् संदिहानोऽपि योजुक इव)।

[n]) नैप्र. नापू. अनर्थान्तरं द्र. [वैतु. पा. (८, २, १२) *अस्थि-मत्- इत्यस्य नैप्र. विपरिणाम इतीव शासुकः सन् नतितश्च दीर्घतश्च स्वरतश्च (वैतु. पा ६, १, १७६) तात्त्विकं समाधिं प्रति पर्यनुयोज्यः। ननु मतुपोऽभावे सर्वनामस्थानीये रूपम् (तु. -वन्ता प्रभृ.) कुतो नुम् इति। उच्यते। √वर्त् >*वर्त्- इत्यतः नैप्र. अन्यतः *वत्- इत्यन्यतश्च *वन्त्- इति इति विपरिणाम-स्वाभाव्यात् (तु. प्राभा. जन्मन्- इत्येतत्-सजाताः सन्तः नभा. जन्म-, जर्म-, जल्म- इत्याकारकाः विपरिणामाः) उभयोः रूपयोः समयेन संभेदात् मौस्थि. *अष्ठिर्व(र्-व्)न्त्-> *अष्ठीवन्त्->-वन्ता प्रभृ. इति प्रक्रमः स्यादिति]।

४, १२; १२, १०; १०, २,२; ९,२१; ११, १०, १४; पै १६, २५,२;५९,२;८६,५; १३८,१; १३९,११;२०,२९,७.

✓अस्(भुवि)[a], अ॒स्ति ऋ १, २२, ४; ३३, २; ३६, १२; ३७, १५; १००,२; १०८,२; १४९, २;१६२,९;१०;१६७,७;१७०, १;१७३,१२;१७८ १;१९०,३; ××;४ ⌊१८,४;६,१८,१२[b]⌋;××; १०,८२, ५[c]; खि ३,६,५; †मा ३, ४६; ८, १५; ३६$; १७, २९[c]; ८९; २५,३२;३३; †का ३, ५, ३; ८, ११, १$; ९,३, १; १८,३,५[c]; १९,१, ३; २७, १३, १;२; तै †१, ४, ४४, १; ७, १३, ३; ८, २२, ५; ¶२, ४,१२,३;४; ५,४,२;××; ¶मै १, २,१०$; ३, ३८†; ४,१४; ६, २†; ९, ७; १०, २०; २, ३. ५; ४, ३; १०, ३†[c]; ३, ४, ३; ××; काठ ४, १२†; ६, १; १०†; ८, १६†; ११, ८^{२}; १८,१^{२}†[c]; ‡[d]; ३५ १०; ३८, १४; †कौ १, १७४; ३४५; ३५१; २, २७८; ३३५; ५२२; ५२४; ११३५; ११४७; †जै १, १८, १०; ३६,४; १०; ३,२३, ११;२८ ७; ४०, १८; १९; शौ १, १८, ३; ४, १२, २?[e]; ५, ६, ११-१४; ११, ६[f]; ७, ५,४; १०२, २†; १०, ७, ३१; ११, १२, २७; १२,३,४८; १४,२, १२[g]; ××;

अस्ति ऋ १, २७, ८; ⌊४०,८; ६, ६६, ८ (२५, ४)⌋; ४१, ४; ६२, ६; ⌊८४, १९; ८, ६६, १३⌋; ⌊१०५, १३; ८ १०, ३⌋; १०९, १; १६४, १; १६५,९; ××; खि ७,२,४; मा ६, ३७†; १५, ६२†; ३२, ३; ३३, ७९†; ४०, २; का ६,८, ८†; १६,७,५†; ३२,६, १०†; ३५, ३,३; ४०, १,२; ¶तै १, ५, ९,७; ३,५, १०, १; ४,४, ३,३†; ५,७,५,३-५; ६^{२}; ××; ¶मै १, ४, ३$?[h]; ८, १; ३: ५; २, २,७; ३,५;१३, १०$; ३,३,३^{२};४, ८^{२};४, १,३; १२; ४, ४; ७, ६; ८, ८; ९, ४†; ११,३†;१२,६†;१४,१८†;काठ ५,६; ६,२; ६; ७; ८^{२}; ७,५; ९, १८†; ११, २; १२†; १२, ३^{२};××; ¶क ३,१०†; १२†;४, १;५;६;७^{२}; ५,४;२८,२†^{२};‡[d]; ××; †कौ १,२०३; २४७; २, ५७०; ७६६; १०७३; †जै १, २१, १०; २६, ५;३, ४६, ५; शौ ३, ६, ७; ४, १९,२[i]; ५, ११, ५; ७,८, १; ५८, ६; ८, ९,२२; ९, २, १२; १४,१; ××; पै १, ४८, २; ९१, ३;२, २८, ३;५८, ६; ३, ३, ७; ७, १; ४, २४, ४; ८,१,५; ××; १९, ४४, २; ४९, ११[j];

स॒न्ति[k] ऋ १, ८, ९; ११,८; ३७, १४; ८५, १२; ९१, ९; ⌊१६४, ५०; १०, ९०, १६⌋; १८६, १०; २, २३, ९[l]; ×× ६, १, १३; १०, ५[m]; ××; १०, ११५, ४[n]; ७[l]; खि ३, ३, ७; †मा ३१, १६;

---

[a] मौस्थि. बधा. ✓अश्(बधा.) इत्यस्य सनाभिः संस्तद्वदाद्याऽकारत आत्मीयाम् ✓*अर् इत्येतन्मूलकतां संस्मारुकः द्र. । एस्थि. यथाऽयं पाधा. भ्वा. सतो दीप्त्याद्यर्थेषु पठितस्य सरूपस्य च अदा. सतो भ्वर्थे पठितस्य सरूपस्य च संग्राहको भवत्येवमपरेषामपि केषांचित् प्राग्दृष्टि-सरणिमनागतानामपि तत्त्वानुसंधानतोऽनिवार्याऽऽस्थेयभूतानां सतां सरूपाणां संग्राहकः द्र. (तु. टि. २अ॒स्त-) । यथा च मौस्थि. अपेक्षया संख्याङ्कोऽन्यथासिद्धोऽपि सन् पाप्र. प्रसिद्ध्यनुरोधेन समादरं भाजितस्तथा संकेतितचराऽऽवृत्तिमात्रमपि स्तु । पुनरुत्तरि संकेतयिष्यमाणं द्र. । (तु. टि. ✓अश् ⌊भोजने⌋ ।

[b] इह अस्ति इति स्वरहीनः पाठः द्र. ।

[c] सपा. तै ४,६,२,३ गु॒हा इति पाभे. ।

[d] सपा. ऋ १०,८२,३ तै ४, ६,२, २ मै २,१०,३ ए॒व इति पाभे. ।

[e] BC. अ॒स्थि इति शोधुकः (तु. सपा. पै ४, १५,२ पाभे.) ।

[f] मूको. निहतमपि रूपं भवति । तस्यैव च याथार्थ्यं संभाव्येत (तु. RW. सात. च) । सत्यपि अन्यु॒- इत्यस्य श्रवणे तत्समानार्थस्य ए॒क- इत्यस्याऽश्रवणात् (पा ८, १,६५) ।

[g] सपा. आपमं १, ७, १० अस्या॒म् इति पाभे. ।

[h] अ॒स्ति इति शोधः यद्योगीयत्वात् ।

[i] वैतु. RW. अ॒स्ति इति ।

[j] सपा. शौ ६,१४०,३ प॒रैतु इति पाभे. ।

[k] प्रकृतिस्वरम् (पा ३,१,३) ।

[l] तु. सस्थ. टि. अ॒भि । [m] तु. सस्थ. टि. अ॒ति ।

[n] तु. सस्थ. टि. पु॒रि ।

†का ३५, १, १६; †तै १, ५, ११, ५; ३,५, ५,३$; ११,५; ४, १, ११, १; ६,४, ७, २¶; मै ¶१, ४,११; १०, १३;†४, ९, ९$; १०, ३^{२}; ४; ११, १; १३, ६; १४, १८; †काठ २, १४; ४,१५; ८, १७; १८, २०; †कौ २, ११० ; ३४२; ६०२; †जै ३, १३, ६; २८, १४; ४, १०,७; शौ ६, १०४, २; ११२, ३; ७, ५,१†; ११, २,२८; १९,४७,३?;××; सन्ति ऋ १, १४५,१; ३, ३८,५; ४, १, ७; २३, ९; ५, १२, ४; ८, १९, ८; ९,७३,४; ××; खि ४, ५, ३३; तै ३,५,४, ३¶; काठ १५, १२† ; ३२, ६; ३६, ७; ३८, १४† ; शौ ५, ६, ३†; १०, १, २०; पै १, ७०, ४; ५, ३४,३; ६, २२,१०; ९,६, २; १६,१०६,८; १९, २५, ३; ३३, १०; असि[a] ऋ १, ⌊१, ४; ९७, ६⌋; १२, ३; ⌊१३,४; १४,११⌋; ⌊१५,३; ७,१६, ६⌋; ४४, २;९; ५०^{२};५९,३;××; ४, ६,१[b]; ××; मा १,२७^{१}; ५,९^{३}; ७,१; ८, ३८–४०; ९, २८‡; १९ ७; २१, ६१; २६, २ †; २९, ३^{२}; १४^{४} †; ३४, १०†; का १,९, ५^{३}; ५, ३, २^{३};७, १, १; ८, १३–१७, १; १०, ५, ४‡; २१,१,६;२३, ६,१४;××; तै १, २, १२, १^{३};३, १४,७†; ४, २, १ ; ४६, २† ; ५, ७, ६ ; २, ३, १०, १^{३} ; ३, १, ११, ३†; †४, १,११,१; ××; मै १,२,८^{३}; ३,४; ४,३[c];८; २, ३,८;१३,१६^{४}; ३,८, ५¶; ××; काठ २,९^{२}; १४†; ४,१; ३९, १३† ; †कौ १, १० ; २३२; २६४; २७९; ४८०; २, १३४; १४२;१७४;३५३^{३};××; †जै १, १,१०; २८, २; ५०,४,२,२,५; ××; शौ १,२५,५;३;४९,१०; ३३,६†; ५,५,२; ११, ९; १४, ७;१६,१–११; ××; १९, ३८, २[d] ; ×× ; २०, १३५, ४[e]; पै २०, १० , १२† ; असि ऋ १, १५, १२; २७, ६;३१, १०; १२; १६; ३६, ⌊५ (४४, ९); १२; ४, ९, १⌋; ५०, ४; ५३,२;५९,१; ९,८८, ४[b]; ××; खि ३,३,७; १५,१८; ४,४,३[f]; ५,१५;७,१^{२}[g];४; ७; ७,२,१^{२}; ××;खि५,१९,१[e]; मा १,२^{५}; ३^{२}; ८^{२};९; १४^{४};१५^{२}–१८^{२}; १९^{४}; २०^{२}; २२; २४^{२}; २७^{२}; २८; २९^{२};३०^{३}; ३१^{५}; ××; का १,१, ३;२,१^{३};२^{२};३,४;५^{२};५,१^{२};२^{२}; ३-६;६, १;२; ३^{२}; ××; तै १, १,२,१^{३}; २^{२};३, १^{६}; ४,१^{३}; ५, १; २^{५}; ६, १^{४}; ७, १^{४}; २; ८, १^{२} ; ×× ; ४, २, १^{२}[h] ; ४, २, ९,१^{६}[i]; ४, १, २^{८}[j]; ६, ४,५,३[h]; ××; मै १,१,२^{३}–५^{३}; ६^{६}; ७^{७}; ८^{६}; ९; १०^{४}; ११^{१३}[k]; १२^{१};१३^{४};२,१^{५};२^{५}; ३†;४^{१५}; ५^{२}; ××; काठ १. १; २^{४}; ३^{७}; ४^{४};५^{६};६^{४}; ७^{५}; ८^{२};९^{५}; १०^{११}; ११^{९}; १२^{२} ; २, १^{६}; २; ×× ; ३९, ३^{१०}[l]; ××; क १, १^{२}; २^{४};३^{५};४^{५};५^{६}; ६^{५};७^{५};

---

[a] प्र. पित्त्वान्निघाते धास्व. (पा ६,१,१६२)।

[b] तु. सस्थ. टि. अभि।

[c] पपा. निघातः श्रूयमाणश् चिन्त्यः स्यात् (पा ८,१,५९)। द्वितीयायाः क्रियाया अनिवार्यत्वेनाऽऽक्षेप्यत्वाच् च-युक्तायाः प्रथमायाः क्रियाया निघाताऽनर्हत्वात्।

[d] आसि इति शंपा. मुपा. चिन्त्यः। असंगतत्वात्।

[e] पाठः (असि, असि RW. अस्ति ; सपा. खि ५,१९,१ असि, अति इति)? । शोधः *खुदुस्– टि. द्र.।

[f] निहितापि नासि इति सतः पाठस्य स्थाने शौ १, १३, ३ निहिताऽसि नाभिः इति पाभे.। तत्र प्रथमे मन्त्रत्रिके पर्जन्यपरतया चतुर्थे चाऽन्तिमे मन्त्रेऽशनिपरतया व्याचक्षाणः सा. चिन्त्यो भवति। सकलस्याऽपि सूक्तस्याऽशनिपरतयैव सूत्रितत्वात् तुरीयमन्त्रे स्पष्टश्रावितस्य स्त्रीत्वविशेषणस्य पूर्ववर्तिषु त्रिष्वपि मन्त्रेषु श्रूयमाणाः स्त्रीपुंसोभयसमानलक्षणाः शब्दा अपि स्त्रीत्ववत्तयैव बोद्धव्या इत्यस्य सूचकत्वाच्च। एस्थि. इहत्यं निहिता इति पदम् अशनेर्विशेषणं स्यान्न तु नाभिः इत्यस्याऽनुपदं श्रूयमाणस्य पदस्येति कृत्वा ग्नाभिः इत्यस्य मूलतः सतो नाभिः इत्ययं सा. प्राचीनतरो विकारः स्यादिति शोधः स्यात्।

[g] एकतरत्र मुपा. स्वरो भ्रष्टः।

[h] सकृत् पाभे. पवस्व मा ७,१^{२} द्र.।

[i] सकृत् पाभे. मा प्रथस्व १३,१७ द्र.।

[j] सकृत् पाभे. सस्थ. टि. प्रकेतुः द्र.।

[k] सकृत् पाभे. एहि काठ १,११^{१} द्र.।

८^{२};९^{२};९^{२}; १०^{९}; ११^{७}, १२^{२}; १३^{२}; ××; ३, १[a]; ××; ४२, १^{४}[a]; ××; †कौ १, २३; ३९; ४१; ४२; ७५; १२०; २४८; २६३; २७१;××; †जै १,३, ३;४, ५; ७; ८; ८, ३; १३, ६; २६, ६; २८,१; ९; २९,४^{३};५^{२};३०,१०;××; शौ १, १३, ३; २०, ४†; २३, १;३;२५,२;३;३४.१; २, ३,२; ११,१^{३};२^{३};४^{३}; ५^{४}; १७,१–७; १८,१-५;××;६,१०८,१[b];××; १९,३२,३[d]; ××; ५७,३[c];××; २०, १३५, ४?[d]; पै १, ८, २;४^{२}; १६, १; ३०, २; ३१, ३; ३२,२^{२}; ३;३८,२; ४^{२};४३, २;५१,४†; ५४,१^{२};†; ५७.१^{३}; २^{४};४;५^{४};५९, ३; ६३,३;××;७, ५,९‡[e];××;८,७,४?[f];××;१९, २५,९‡[g];××;५७,३[h]; २०,२०, ८[i]; ××; स्थ: ऋ १, १७, २; [४७,७; ८, ८,१४; (१, १३७, २; ५, ७९, ८; ८. १०१,२)]; १०८, ८-११; ३, ५४, १६; ५,७३,१; ८,१०,१; ५; ३८,१; ××; मा ११,३०^{२}; का १२, ३,३;

मै २, ७, ३; काठ ३५, ५†; †कौ २, ३५१; ४२३; †जै ३, २९,८; ३२, १३; स्थ: ऋ १, १०८, ३; १५७, ६^{१}; २, ३०, ६; ५, ७२, २; ६, ६९. ६;८, ७३, ४; खि १,११,७^{२}; मा १, १२;२,५; १९^{२}; ४,९;३६; ५, २; २१; ××; का १,४,१; २,१, ६; ४, ६^{२}; ४,४, १;१०, ७;५, १,२; ५,९; १२, ३, ३; तै १, १, ११, २;२, २. १; १३, ३; ३, ७, १; २. ५, २, ३¶; ३, २,४,३; ४. १,३,१; ××; मै १, १,१२;२, २;७; ९; २. ७, ३^{२}; ८,१४; ३.१, ५^{२}; ××; काठ १, ५;११; २,३; १०;३, ४; १६, ३^{२};१९.४^{२}; २३,३; ××; क १, ५; ११;१५;२,४;११; ३०,२^{२}; ××; कौ १,३०५[j]; जै १, ३९, ३[j]; पै १, ८६, ५^{२}; ९७, १?[k]; ६, ११, १४; स्थ,>स्था ऋ १, १५,२; १३९, ११^{३}; १७१, २; ४,३४, ६;३६, ७; ५, ६०, ६; ६, ५०, ७; ५१, ६;××; †मा ७, १९^{६}; ११, ५०; १२, ४५\$; ३३, ५३; ३६, १४\$;

†का ७, ८, १^{३}; १२, ५, १; १३, ४, १\$; ३२, ४, १०; ३६, १, १४\$; तै १, ३, १३, २; ४,१०, १^{३}†; ८, १०, २; ३,२,५,६^{२};४, १,५, १†; २,४; १‡[l]; ××; मै १, ३, १३^{३}†, २, २,६[m];४, ७; ८¶; ७, ११; १३, १†; १६; ××; काठ ४, ५^{३}; ९,६; ३५, ३; ६; कौ २, ११८७†; शौ १, ५,१†;३०.३; २,१२, २; १४,५^{२};२४,१–८; ३.२६,१–६;××; १८.४,८६[n]; पै १९, ४५,८; स्थ, >स्था ऋ २, २९, ४;५, ५७, २;६१, १; ८, ५५, ४; ६७ ५; १०, ९४, ११;९७.९; खि ३,७,४; ४, ८, ५?[o]; ५,५. ७^{२}; मा १, १;१३; १८;२,१८[p]; ३४;३, २०^{४}; ५, २५;३४; ××; का १,१,१;४,३; ६, ४; २, ४, ६[p]; ७,७; ३,३, ११^{२};१२^{२}; ××; तै १,१,१,१^{२}; ५, १; ७,२; १३, १[q];२[r]; ३, १२,१^{३}; ४,१,१; २८,१; ××; मै १, १,१; ४;१२^{२}; १३[p]; ३, १^{६}; २; ३; ५, २^{४}; ३; ९^{४}; ××; ४, १, १४[p];

---

a) सकृत् पाभे मा ७.१^{२} पास्व द्र. ।

b) सपा. पै १९,१७,७ वसुदुाः इति पाभे. ।

c) पाभे. अधि पै १२, ४, ३ द्र. ।

d) तु. टि. असि खि ५, १९,१ ।

e) सपा. ऋ १, ९१, १९ विभे. ।

f) ?असीय इत्यत्र शोध-परं टि. द्र. ।

g) सपा. ऋ १०, १६६, ४ विभे. ।

h) पाठः? एस्थि. निहतमिदं रूपम् (तु. शंपा.) आहो न (तु W.) इति दुर्वचम् ।

i) पदच्छेदः अधिपाः पै २०, २०, ८ द्र. ।

j) तु सस्थ. कु टि., ऋ ५, ७४,१ ?कूष्ठः टि, च ।

k) स्थ इति शोधः (तु. सस्थ. जुषध्वम्) ।

l) सपा. ऋ १०, १४, ९ पाभे. ।

m) पाभे. खि ५, १, ४ जनः द्र. ।

n) यदत्र WI. निहतं पदमाह, तच्चिन्त्यम् । यद्योगाद् निघाताऽभावविषयत्वात् ।

o) पाभे. शोधान्तरस्य च कृते सस्थ. टि. ब्रह्मणः द्र. ।

p) सस्थ. टि. ?इषा द्र. ।

q) पाभे. मच्छ का २, ४, ३^{२} द्र. ।

r) सस्थ. टि. ?इषाः द्र. ।

××; ४,९, ७^{२}[a]; काठ १,१^{२};
७; १०; ११^{२}; १२[b]; २,
१^{२}; ३, ९^{५}; १०^{२}; ४, ११;
६, ७^{२}; ७, १^{५}; ६; ७^{५};
८;××;१६,१३‡[c]; क १.१^{२}७;
१० ; ११^{२} ; १३^{२}; २, ३;
१६^{५}; १७^{२}; ३. ४^{३}†; शौ ३,
१, २; १३, १; ७, ७', २;
१०, ५,१^{५}–५^{५}; ६^{१}; ७–१४;
××; पै १, ३८, ३^{२}; ५१,०;
२,४,२; ५,३;४२,१–८;५६,
१–५; ××; ५, ३९, ३‡[d];
९, २५. १३?[e]; ××; अ॒स्मि
ऋ १. १६४, ३७ ; ६, १९
१२; ७,२५,४ ; १०४, ५;
८,७५,१५; खि २.६,४; मा
२, २८ ; ११, ७१ †; ८१;
का २, ६, १०; १२, ७, ६†;
१६; तै २, ४, १२, ६¶; ६,
११, ४†; ४, १,९, ३†; १०,
३; मै २, ७, ७^{२};†; काठ ४,
१४; शौ ३, १९, १; ४; ५,
११, १० ; ६, ११७, १[f];
१२३, ३; १३३, ३ ; ८, ४,
१४‡[g]; १५†; ९,१५, १५†;
पै १, ४, ११^{२}; **अस्मि** ऋ १,
१०५ ,७; १२६, ७; ३, २६,
७^{२};४,२६,१; ⌊५, ४४, १४;
१५⌋;७,१००, ६; १०४,१६;
८, १००, ४ ; १०, २७, १;
××; खि २,६,७;३,१५,२०?[h];
मा २, २८ ; १८, ६६^{२}; ६७^{१};
२०, ९ ; २३, ५०; ५२ ; का
२, ६, १०; २१;७,९; २५,९,
६; ८; ४०, १, १६ ; तै २,
३, १२, ५†; ५, ६, ३¶; ६,
४, ८, १¶ ; मै २, १३, १०;
३. ११, ८; ४, १० , १†; ५,
८¶; ६ ४^{२}¶; १२, ५^{२}†; काठ
१६ ७^{२}; २७, ४; २८, ७;३^{१},
१५; ३५ १८; ३७, १५;१६;
३८. ४ ; क ४२ , ४¶ ; ४४,
७¶ ; ४८ , १६^{२} ; †कौ २,
९७५; ११७६; ११७७; ३. १,
९$; ३, १२^{२}; †जै २. २,७^{२};
४, २३, ७; शौ १, ७,४; ३४,
४; ३, १८, ५†; ४,†३२, ६;
३६, ६;५,९,७;१०,३;१०; ६,
३९,३; ५८, ३; १२३,३; ××;
पै १, ६४, ३?[i]; १०३, ४; २,
४१,३†; ६६,२;३,१९,१;३;४,
४,४;३२,६; ××; १८, १८,८[j];
¶स्वः तै २,५,२,३;६,७,१;स्म॒ः
ऋ ८, २१, ६; ¶तै १, ८, ६,
१; २, ५, ९, ५; ३, ३, ७,१;
६, २,२,१; ४, ६,२; ६,१,४;
¶मै १,४,११^{२}; ३. ३, ८; काठ
९, ६ ; ¶स्मः तै २, १, ४,
४; मै ३,१, ७; २, २; काठ ८,
११^{३}; २४, १०; २७, ८; २९,
१; क ७, ८^{१}; ८, ९$; ३८,३;
४५, २ ; शौ १८, ४ , ८७$;
†स्म॒सि ऋ १, ⌊२९, १ ; २,
४१, १६⌋;३७,१५; ५, ७४,६;
८,१८,२२;४६, १;९,९७,२७;
कौ १, १९३; जै १,२०, ९; शौ
२०,७४,१; †स्मसि ऋ १,५७,
५; ⌊(१,२९,१) २,४१,१६⌋;
६,५४,९;८, ४८,८; ९२, ३२;
मा ३४, ४१; का ३३, २, ४;
शौ ७, १०,३; १९,४८, ४$;
२०, १५, ५; पै ६, २१, ४$.
अ॒सति[k] ऋ ६, २३, ९; ४५,
१४; ८, २०, १५ ; १०, ८५,
२५; १९१, ४ ; तै १, ८ , ६,
२; मै १, १०, ४[l]; २, २,
६†; काठ ९, ७ ; १०, १२†;
शौ ६, ६४ , ३† ; १११ , १;
३; ७, ३७, १ ; १४, १,
१८†; पै १८, २, ८†; **असति**
ऋ ५, ५३, १५; क ८, १०;
पै १, ५८, ४; ५, १, ५; १८,
५‡[m]; १९, २५, १;२; ३;
अ॒सत्[k] ऋ १, ९, ५;८९, ५;
१०७, १;११४, १; १४३, ६;
१७३, ९; १७६, ५; १८६, ३;
२, २३, १४; ३, २३, ३; ५१,
११; ४, १६, २०; ××; १०,
१०१, ३[n]; १३७, ५[m];
१४१, ४[o] ; खि ४, ६, ८ ;

---

[a] एकतरत्र पपा. स्थः इति मपुर समकेति, तद्विमृश्यम् । [b] तु. सस्थ. टि. ?इषा॒ ।

[c] पाभे. भूत्वा॒ शौ ५,५,९ द्र. ।

[d] सपा. ऋ १०, १२३, ३ विभे. ।

[e] शोधः सस्थ. टि. ?वरन्तिम् द्र. ।

[f] Lud. अ॒द्मि इति शोधः विमृश्यः ।

[g] सपा. ऋ ७, १०४, १४ आ॒स इति पाभे. ।

[h] शोधस्य कृते संस्थ. टि. दु॒ह्यसे द्र. ।

[i] अस्मत् इति शोधः ।

[j] पाभे. भूयासम् शौ १३,१,३८ द्र. ।

[k] लेटि शपि लसार्वधातुकनिघाते धास्व. (पा ६, १, १८६) ।

[l] आसति इति पपा. चिन्त्यः (तु. तै १,८,६,२) ।

[m] सपा. असति<>अ॒सत् इति पाभे. ।

[n] सपा. शौ ३,१७,२ असत् इति पाभे. ।

[o] सपा. तै ३,२,८,६ अ॒सन् इति पाभे. ।

मा २, ३३; ८, ४†; ४६; १२, ६८†; १६,४;४८†; ××; का २, ७,६; ८,१, ३†;२१, १; १३, ५, ७†; १७, १, ४;८, २†; ××; तै १,२,१३,१;१४, ३†;४, २२,१†;८, २२,४†; २,१,११,४†; ××; मै १,२,९; ३,१५;२६;११, ४†; २, २, ६; ३,४। ××; काठ ४, १०; ११, ७;८; १२; १७, ११; १६; १८,२; ३६, १५; कौ २, ८८†; जै ३,९,३†; शौ १,२२, २;२,२८,५; ३,२०, ६†; २३, ५; ४, १३, ४†; असत् ऋ १, १२५, २;१२९,८; १६४, १६; १७३,१०; ४,२,१०; ४,७; ८, २०,१७; २८,४; ××; खि ४, १०, २; १०, २, २; मा ४, ११; १७,५१^{२}; ३२,९; का ४, ५,२; १८,५, २^{२}; ३५, ३, ६; तै १, २,३,१; ¶२, ३, ६, १; ४, १, २;६,६, २;१०,१;४,६, ३,१^{२}; ××; मै १,२,३;८,४¶; २, १,३¶; १०,४^{२}; ३, ४,१; ८,६¶; ××; काठ २,४;६,११; ८, १६; १०, ७; १२; १३,४; १४,२;××; क १,१६;३,८;२५, ३†; २७, १; ६† ; २८, २†; ३^{२};३६,५¶; जै ४, २३, ३†; शौ १, २६, १ ; २, १, २; ३, १७, २‡[a]; ६,५,२ ; ७,५८,८; ९,१४,१५†;××; १९,४६,७[b]; पै २,६,२; ६१,१; ७७,४; ३, १४,५; ३४,७†;४,१०,४; १७, २; ××; अ॒सात्[c,d] शौ ६,१२८, १[e] ; असा॒३त्[f] मै ३, ७, ५[f]¶ ; अ॒सत[c] शौ १८,४, ५५[g]; अ॒सन्[c] ऋ १,८९, १; ५, ३३,३[h,i]; ७,८,५; ८, ४५, ३३; १०,२९, ४; ५३, ८; खि ५, २०, २^{२}[j] ; †मा २५, १४; ३५, १० ; का २, ५, ८; २७, ११,१†; ३५ ४,९†; तै ३,२, ८,६‡[k]; शौ ११,१,१३;१२,२, २६†;२७;२०, ७६,४†; १३५, ७^{२}[?j]; असन् ऋ १, ३८,१५; खि १,४,१०; मा ३१,२१; का ३५,२,५; तै ३,३,८, २[l]; ¶६, १, ५, १ ; ४, ७, ३ ; ¶काठ २२, ७ ; २६, ११ ; ¶क ३५, १; ३६,१; पै १६,९०,३; १७, ३२,६†; ७†; सन् ऋ ५, १९, ५ ; अ॒ससि[c] ऋ २, २६, २; ४,५७,६^{२}[m]; १०,१७४,३, शौ १, २९, ३† ; २, ३, १; ६, १११,२; ४; ७, ११८, २; पै १, ११,३; ४, २७,४; १९, ३७, ९; ४०,१; २०, १६, २; अ॒सः[c] ऋ ६, ३६, ५[h]; ७, २४, १; [८, १००, २ (१०, ८३, ७)]; १०, ४४, ४; ५०, ५; ८५, २६; ३६ ; १२४, १; काठ ३६. १५[n]; ३७, ९; †कौ १, ३१४ ; †जै १ , ३३, २; शौ १, १६ ४; ३४,२; ५^{२}; २,३०, १^{२}, ३,१७,८‡[m]; २५, ५; ४,१,७; ८, ६; ७, ३८, १; ३९ , ४; ११८ , १[o]; ××; पै १६, २८, ८; १८, २,९†; ५, ६† ; असः काठ २८ , ७¶; क ४४,७¶; जै २, ४, ४[p]; शौ ३, १२, ५;६, १३१, ३; १८, २,३०; पै १, १०, ४, २८,२; २, ९, २ ; १७, १ ; ×× ; अ॒सथ.[c] ऋ ६,६३,१; †अ॒सथ[c]

---

[a] पाभे. अ॒सत् ऋ १०,१०१,३ द्र. ।

[b] एतत्स्थाने RW. असः इति मपु१ श्रावयतः । तथात्वेऽन्वये साधीयसि सत्यपि सा. प्रपु१ पठति तद्विमृश्यम् । मूको. साक्ष्याऽभावात् । यत् सात. अ॒सः इति मूको. आह, तत्तु RW. शोधस्य प्रतिलिपिमात्रत्वादप्रमाणमिति ।

[c] लेटि शपि लसार्वधातुकनिघाते धास्व. (पा ६,१,१८६)।

[d] स्वरः? (तु. शंपा. संटि. असात् इत्यपि पपा.) ।

[e] अ॒सात् इति > सपा. पै १९, २४, १६ अजायत इति पाभे. ।

[f] टेरुदात्तः प्लुतः (पा ८,२,९७) ।

[g] अ॒-सतः इति मूको. ऐकदेशिकः । W. अप्येवं शिश्रावयिषुर् भवति । तच्चिन्त्यम् । अप्राकरणिकत्वात् । 'यथा पञ्च मानवा यमाय हर्म्यं कृतवन्तस्तथा कश्चित् स्वपितृभ्यो भूरिसंख्याकत्वेन प्रत्यक्षकृतेन संकेत्यमानेभ्यो हर्म्यं कुर्वाण एवम ह' इत्यस्योत्तरया प्रत्यक्षकृतया श्रुत्या भूयःपुष्टिं गतस्य विषयस्य स्पष्टं संभाव्यमानत्वात् । नेह कश्चिद् आत्मनं और्ध्वदेहिकलभविशेषमुद्दिश्य व्यापारवानिव भवेदिति प्रेतकृत्यप्रकरणतः प्रतीयेतेति दिक् ।

[h] तु सस्थ. टि. अभि॒ । [i] पाभे. वि॒दसाम द्र. ।

[j] एकतरत्र पाठस्य शोधकृते तु. टि. ?अह्नानेतरसम् ।

[k] पाभे. अ॒सत् ऋ १०,१४१,४ द्र. ।

[l] पाभे. सस्थ. टि. गृह्णाणाम् द्र. ।

[m] सपा. अ॒ससि<>अ॒सः इति पाभे. ।

[n] तु. शौ ४,८,६ । यथासौ इति मूको. । सपा. तैब्रा. २,७,१५,४ यथा॒ सा(?ः) इति पाभे. (तु. संटि.) ।

[o] शोधः शेप्या-वत्- टि. द्र. । [p] तु. सस्थ. टि. ?इन्द्रस्त्रसरपूतः, ✓ऋष् >१ऋ॒ँष्य द्र. ।

ऋ ५, ६१,४; १०,१०३, १३; मा १७, ४६; का १८, ४, १४; तै ४, ६,४, ४; कौ २, १२१२; †असथ ऋ ८, ३०, २; १०, ९७,५; मा १२, ७९; ३५, ४; का १३,६,५; ३५. ४,४; तै ४, २, ६,२; मै २. ७, १३; काठ १६, १३; क २५, ४; पै १, ५६, १$;११,६,६; असाथ शौ ३, ८,४; १४, १, ३२; पै १. १८, ४; १८, ४, १; अ॒सम्[a] मा ३४,५२; का ३३. २, १५; पै २०, २१,५; अ॒स्तत शौ १८, ४, ५५; अ॒स्तु ऋ १, १३९, १; तै †१, ६. ११, १; २^{२}\$; ३; ४; ८, ३, १‡[b]; २,१, ७, २¶; †३, ३, ७,२; ३;५, २, ३, ३¶; ××; मै १,४,११; ६, १२^{२}¶; १०, २‡[b]; ३. २,३¶; ४, १, ११†; ९, ९; काठ ९, ४‡[b]; कौ १, ४६१†; जै १, ४८,७†; शौ १९, ७, २; अस्तु ऋ १, [७, १०; १३, १०]; ८, ५; १६, ७; २४, ९; २६, ७; २७, ९^{२}; ३०, ५;१२;३९, २; ४;××; ७, ३८, ३[o]; ××; ६६, ५[d]; ××; खि २, १, ८; ९; ४, २;६^{१};३०;११,२;१३, ६†; ××; खिसा २६, २३; ३१, ११; ३३, ११; १३; १४; १५; १७; १८; १९–२६; मा ३, ३१†; ६२[e]; ६३; ४, ९; ३७†; ५, ३४;६,२३;९,२२;१०,२०;××; १२,६२[f]; ××; का ३,३,२३†; ९,४[e]; ४,४,२; १०,८†; ५,८, ५;६.६,१; ८,२०,१; ××; १२, ४, २; ७, ४; ८; ९†; १३, ५, १[f]; ××; तै १, २, ३, ३; १०,१†; १४, ३†;३, १२, १; ४,४५, १†; ५, १०, २;६, १२, १†;××; ४,१, ४, १;७, २; ९, २; १०,१^{२}†; ‡[g]; ११, ३; २, ४, १; ५, ४; ६, ५†; ८, ३†; ९, ३^{२}†; ४, ५, २^{१}; १२,२;३[h];४;५^{२}; ५,१,१;३;४; १०, ३†;५; ६,१,३;२,६†;४, ५‡[i];××; ५,१,५,१; २,१२,२; ५,९,३;७,२,४[j];××; मै १,१, ३^{३};२,२^{१}; १२; ३,१; ३९†;४, १†; ३;५†; †५,४;११;८,४¶; ५;२,२,६†; ६, १२†; ७, ४; ७^{३};†; ‡[g]; १२; १५†; १६^{१}†; ८, १०^{५}; १४‡[k]; ××; ३, १६, ४^{५}[h]; ××; काठ २,३^{२};१३; ३, ९;४,१२[l]; १३;१४^{२}; १५; ६. ७;१०;११; ××; ११, ६;७^{१}[m]; ××; ××; १७, १०‡[k]; ११; १६^{७}; १७; १९; ××; ३०, ८[n]; क १, १५^{२}; २, ७; १६; ३, १०[l]; ११†; ४, ६; ५, २†; ६,२^{१}; ८,७‡[b]; २५, ३; ६; २६, ९‡[k]; ××; ४८, २[o]; ९; १२†; †कौ १, ७५; १४०; १६६; १९२; ३२४; २, ७०२[d]; ७६७^{२}; ××; †जै १,८, ३;१२,९\$; १५, ६;१८, २; २०, ८; ३४, २; २, १,८; ३, ४६, ८[d]; शौ १, १,२; ३; ३, १–५; ९,२; १०, २; १२, ४^{२}; १३, १^{२}; ३; ४; २५, ४; ××; ६, ५६, २[p]; ५७,३^{१}; ६३, २^{१}[q]; ६४,३†;६६,१;६८, ३; ७१,३[r]; ××; ८, १,१;१८; २, १;७;१६[s];××; ११, १,१५; २,८; १५^{२}[t];१८; २३; ६,७^{१}[t];

---

[a] **यथा॒सम्** इति मुपा.। तत्र **यथा॒** । **आ॒सम्** इति पदविभागं कुर्वाणौ उ. म. च चिन्त्यौ (तु. पपा. द. च)। अथवा 'भूयासम्' इति साध्वर्थं ब्रुवाणावदोषौ सन्तौ तौ संपा. प्रमाद् दोषवन्ताविव प्रदर्शितौ भवतः।

[b] सपा. ऋ १, १७३, १२ अ॒स्ति इति पाभे.।

[c] तु. सस्थ. टि. अ॒पि।

[d] सस्थ. टि. ϕप्रया॒मन् द्र.।

[e] =सपा. मंब्रा १,६,८ आपमं २,७,२ मागृ १,१,२४ हिगृ १, ९, ६। शांगृ १, २८, ९ **करोमि** इति पाभे.।

[f] सपा. पै ५, २७, ६ **कृणोमि** इति पाभे.।

[g] सपा. ऋ ८, १०२, २० विशिष्टः पाभे.।

[h] सपा. काठ २२, १४ **इदम्** इति पाभे.।

[i] सपा. ऋ ६, ७५, १८ **कृणोतु** इति पाभे.।

[j] पाभे. दधात काठ १३, १५ प्रभृ. द्र.।

[k] सपा. ऋ ७, ३, २ **अस्ति** इति पाभे.।

[l] सपा. मै १, ३, ३८ **कृणोमि** इति पाभे.।

[m] सकृत् पाभे. **करोमि** तै २,३,१०,३ द्र.।

[n] सपा. तै ३, १, ४, ४ **करोमि** इति पाभे.।

[o] सपा. आपश्रौ १४, १७, १ **कृधि** इति पाभे.।

[p] सपा. पै १९,९,१५ **अहि->-हये** इति पाभे.।

[q] पाभे. सु॒ मा १२, ६३ प्रभृ. द्र.।

[r] सपा. मै ४, ११, १ **कृणोमि** इति पाभे.।

[s] **अस्तु ते>अश्नुते** इति सा.।

[t] सपा. तैब्रा ३, ७, २, ७^{२} आश्रौ १, १२, ३४^{२} आपश्रौ ९, २, ९^{१} माश्रौ ३, १, २५ **रुद्र** इति पाभे.।

××; १२,१, ११;४२;२,९[a],××; पै १,७,१; ९,२; १७,४^{२}; १९, २; २२, ४^{२}; २६, ४; २७,१^{२}; २; ××; ३, २७, १[b]; ××: १५, १, ५; ७[c]; ?स्ताम्[d] शौ ६, ७८; २, स्ताम् तै २, ६, ९, ६; मै ३, १६, ३‡[e]; ४, १३, ९; शौ २, १०, ९–८; ३, ४,५; ७, ५५; २;८, २, १४; १८; ९,४,१०; १०, ९, २५; पै ६, २२, २५; १६, ४,४; ८; १३८, ६; १९, १६,१०; २०,१; २०, १०, ५; सन्तु ऋ ४, १०, ८; स:तु ऋ १, ५, ७; २१, ५; २६, ९; ३०,१३;३८,१२;३९,२; ⌊७३, १०;(४,२,२०)⌋;९०,६;१३१, १; १३२, २; १३५, ८;१७१, ३; ××;९, ७०, ३[f]; ७४, ६[g]; ××; खि १, २, ६; २, ९, ४; ४, २, २; १२, १; मा २, १०^{२}; २७;४,१; ६, २२^{२}; ९, २२; १२, ८; ४४;××; का २, २,९^{२}; ५,३;६,७; ४,१,२; ६, ५, ४^{२}; १०, ४, ४; १२, ७, १९;××; तै १ २,१४ ,७†; ४, ४५, ३; ६, ३,२; १२, ३; ७, १३, ५†; †२, २,१२,८; ××: काठ २, १^{२};१५; ३,८; ५, २; ७,१२;८,१६;१७;११,१२,××; ३१,१४^{२}[b];××; क १,१३†[i];२, १५; ६,२; २६,९^{२}; २९ २,४; ४३,१; †कौ १, ३८; १५३; ५५५‡?[i]; ५६१; २, ४९‡[j]; ४३४; ६५६; ७७५; १२१२; †जै १. ४, ४; १६, ९: ५७, २‡[l]?; १०; ३, ५, ८‡[j]; ३३, ९; ५४, ६; ४, १६, ८; शौ १, ६, ४^{२};२, ६,२; १२, ६†; १४, ३; ३, १९, ७†; ४,१८, १; ५. ३, ३†; ६,९; १४, ५; ××; १८,४, ३४‡[k]; ××; पै १, ४१, २; ५४, १; ५६, १; १०८, २; २,४, ५;५,६†;२०, २; २२,३; ७०.१; ७३.१;××; ५, ४, ३†; ८, ६[j]; २४,१; ६, ११, ४‡[m]; ११; २०, ३; ××; एधि ऋ १, ९१, १५; ४.१,५; ५,९,७; १०,७; १६, ५; १७, ५;६, १७,१४; ७,५४,२; ५५, १; १०, ५६, १; ८४, ९; ६: ८५,४४; ⌊(७,३२,११) १०३, ४[n]⌋; १७३, ९; २; खि ३,१७, १; खिसा १४, ६; मा ४, १९; ७, ४७^{४}; ९, ८; १०, १७; १४, ३; १७, ३६†; २१, ४†; २७, ५; ३५, १७; ३६, १७?; का ९, २, ८^{४}; १०, २, ५, ६; ११, ६, १; १५, १, ३; १८, ४, ४†[n]; ××; तै १, ३, १४, ४†; ६,२, २; २, ३,१४, ५‡[o]; ४, १४, ७; ५, १२, ४†; ३, ३, ८, १;४, १०, १‡[o]; ४, १, ७, २; ३,४, १; ६, ४, २†[n]; मै १,५,७; ८;१३†; ८, ९; २,३, २^{५}; ४^{४}[p]; ५¶[p]; ८, १; ९, ९; १०,४†[n]; ××; काठ ६; ९,८, १७; १३, १५[q]; १७, १, १८, ५†[n]; २२, १४; ××; क ४,८; २५.१०; २८,५†; †४८, ९; १५; †कौ १, ६५; २, १२०२[n]; जै १,७, ३†; शौ ३, २८, ३; †४, ३१, २; ६; ५, ३०, ६; ६, ८७, २†; १४२,

---

[a] तु. टि. अपि ऋ १०, ७१, ६।

[b] तु. टि. अ-प्रतिघात्य-।

[c] सपा. काठ २२,१४ इदम् इति पाभे.।

[d] यनि. मुपा. भवति । तथा चाऽसौ चिन्त्यः । निघातविषयत्वात् (पा ८, १, २८) मूको. निहतस्य रूपस्य काचित्कसाक्ष्यस्य सद्भावाच्च । शुद्धाऽशुद्धाऽन्यतरग्राह्यत्वविवेके कर्त्तव्ये काचित्कस्यापि शुद्धसाक्ष्यस्य बलवत्तरत्वादित्यभिसंधिः ।

[e] सपा. ऋ ६,७५,१० विशिष्टः पाभे.।

[f] तु. सस्थ. टि. अनु।

[g] अव इत्यनेन योगमिच्छू वें. सा. चिन्त्यौ (तु. PW. प्रभृ.)। [h] पाभे. लोके शौ ७, १०४, १ द्र.।

[i] नः सन्तु इति पाठः? सपा. ऋ ९, ७९, १ (तु. सपा. शौ २०, ९५,४) अनु नशन्त इति शोधः द्र. (तु. सपा. वि√नश् > वि···नशन् टि.)।

[j] अभी, सन्तु > सपा. ऋ ९, १०१, ३ अभी··· हिन्वन्ति (जैमि १. १६३ च) इति पाभे.।

[k] पाभे. धत्तम् ऋ ४, ४२, १० द्र.।

[l] सपा. शौ ४. ६, ७ कृताः इति पाभे.।

[m] सपा. ऋ ९, ७३, ४ सन्ति इति पाभे.।

[n] पाभे. बोधि ऋ ५, ४, ९ द्र.।

[o] पाभे. भवन्तु मै ४, १०, ६ द्र.।

[p] पाभे. करोमि तै २, ३, १०, ३ द्र.।

[q] पाभे. तै ५, ७, २, ५ स्योनः द्र. (यत्र मंत्रा २. १, १३ अपि समाविश्यः)।

२;**७**,८३,१;**११**,१,७;२२;××; **१४**,१, ४३;४४^{२}‡[a]; ××; **१९**, १३,८‡[b]; ५५, ३; ४; पै †**४**, १२, २; ६; **६**, १६, ३‡[c]; **७**, ४, ८† ; ६, ८ ; १०‡[d] ; ××; स्तम् ऋ **१०**, ८५, ४२; मै **१**. १, १३; शौ **३**, ११, ६; **५**, ९, ८^{२} ; **१४**, १, २२† ; पै **१**, ६१, ४; **६**, ११, १४; **१८**,३, ११† ; स्त,>स्ता मा **३**, २१; का **३**, ३, १३; तै **१**,५, ६,१; ८,२; कौ **३**,४, १२; जै **२**, १, ८; शौ **६**,७३, ३[e]; **७**,६२, ४; ६; ७; स्थन[f] ऋ **१**, १०५, ५; **५**, ८७,६;८, ३०,४; **९**, ६९, ८;**१०**, ६३,६; कौ **१**, ३६८†; जै **१**,३८,९†; शौ **१**, ३१, २; **३**, ८, ५[g]; **६**, २४, ३; ९४, १[g]; पै **१**, २२, २; †स्थन ऋ **५**, ५९, ३; ८, १८, १५; **१०**, ९४, १०^{२} ; ९७, ९; मा **१२**, ८३; का **१३**,६,९; तै **४**, २,६, ३; मै **२**,७,१३; काठ **१०**,१२[g]; क **२५**, ४ ; शौ **६**, ६६, २$; पै **११**, ६, ५; **१९**, ७, १०;११,१२; १५,२[g]; असानि तै **२**, ५, २, ५¶; शौ **१**, २९, ५; **३**, ५, ५; ८, २; **७**, ३९, २; ८, ५, १९; **१९**, ३१, ६[h]; ¶असानि तै **१**, ५, १, २; **५**, २, ९, ३; ५,२, २^{१}; ७,१,३$; **६**, २,३,२; मै **३**,२, ६; ९^{२}$; ३, २$; ४, १; **४**, ६, ४; काठ ८,८^{१}; **२३**,४; क **७**, ३^{१}; **३६**, १; $पै **१**,११,४; १८, २; **३**, १३, ५ ; **१०**, ५, ६ ; ××; ¶असाव तै **२**,५, ६, ५; मै **४**, ३,४; असाम ऋ **१**, ५३, ११; १७३,९; **४**, २, १०; शौ **१९**, ४९, ६; **२०**, २१, ११†; पै **१९**, २८, १०; आः[i] ऋ **१०**, ६१,५; †आः ऋ **१०**, ८५,७^{२}; १२९, ३; १४९, २; शौ **१४**, १,६^{२}; पै **१८** १, ६†; आसीत् ऋ **१**, ३२, ११; **५**, ३०, १५; **१०**, १७, २; ७१, १; ८८, ४; १२१, ८; १२९, ३; ४; १८१, २; मा **२७**, २६†; का **२९**, ४, ४†; ¶तै **१**,५,९, २^{२}; ६,९,१; **२**, १, २, ३; ५, १; ४, १२, २^{२}; ३–५; ५, १,२; ××; ¶मै **१**, ५,८; १२; ६, ३; ४; १२; ८,२;९,४^{२}; १०,१३; **२**, ३,२; ४,१;२;३^{५};××; ५,१०[j]; काठ **६**,१;८,२; ९,१२; **११**,६;**२३**, २; ४; शौ ८,९,१४; ११, ५[k]; १३, २[k]; ६[k]; १०[k]; १४[k]; १४, २[k]; ६[k]; १८[k]; १४[k]; ××; आसीत् ऋ **१**, ३२, ९; १६३, ९; १६४,९; १६५, ६; **४**,१८, १२; **७**, १८, ६; **८**, ५८, १; **१०**, ३३, १; ३४, २; १५, १; ८१,२^{२}; ८५, ६–८; १०^{२}; ××, खि **४**, ६, १०^{२}; **५**, १४, १; मा **१३**, ४†; **१४**, २८^{४}; २९^{४}; ३०^{३};३१^{२}; **१७**, १८^{२}†; **२३**, ११†; ११^{४}; १२^{४}; १७^{३}; ××; **३१**, १०‡[l]; ××; का **१४**, १, ४†; **१५**, ९, १^{४}; २^{३}–४^{३}; **१८**, २, ३^{२}†; ××; **३५**, १, १०‡[l]; ××; ¶तै **१**,६,९,२; **२**,१,१,४;२,८, ५; ३,४,२;४,१२, २; ३; ५, १,१; ६, ९, ४; ××; **३**, ३, ९, १[m]; ¶मै **१**, ६, ३^{१}; ६; ९;

---

a) सपा. ऋ **१०**, ८५, ४६ भव इति पाभे.।

b) पाभे. बोधि ऋ **५**,४,९ द्र.।

c) सपा. ऋ **१**, १८७, ३ विशिष्टः पाभे.।

d) सपा. ऋ **७**, ५४, १ भव इति पाभे.।

e) एव स्त <>सपा. पै **१९**, १०, १० आ···यात इति पाभे.।

f) प्रस्व.। मपु३ थनादेशः (पा **७**, १, ४५)।

g) पाभे खि **५**, १, ४ जनः द्र.।

h) मूको. भूयिष्ठं साक्ष्यम् अनिहतं रूपं समर्थयेत्। तदेव W. पिपठिषति। शंपा. सात. च निहतं रूपं ब्रुवाणौ चिन्त्यौ।

i) **अस्तिसिचः** (पा **७**,३,९६; ९७) इति बाहुलकाद् ईटः अभावपक्षे तिङो लोपः (पा **६**, १, ६८) द्र.। स्वरे (तु. नाउ. रूपं) निघाताऽभावश्च यथायोगं सावसरः द्र.।

j) पाभे. एषाम् तै **३**, ३, ९, २ द्र.।

k) निघाताऽभावो दुरुपपदो भवति। यद्योग आक्षेप्तव्य इतीव शंपा. मेने। यद्वा सरूपं स्वरमात्रे भिन्नं क्रियाद्वयमत्र द्र.। तथा सति प्रथमायाः क्रियाया गम्यमानत्वे द्वितीयाया वाक्यादित्वाद् निघाताऽभावः स्यात्। यद्यपि W. अत्र निहतं रूपं पिपठिषति तथापि सति संभवे मूको. साक्ष्यं समादरणीयमिति कृत्वा सुपा. उपपादयितुमिष्टः।

l) सपा ऋ **१०**, ९०, ११ प्रभृ. तैआ **३**, १२, ५ च इति पाभे.।

m) सपा. शौ ९, ४, ५ भागः इति पाभे.।

१३; ९, ३^{२};५; १०,१३;११,७;
२, २, २; ४, १; ३^{२}; ५,२; ७;
१०$[a]; १०, २†; ‡[b]; काठ ४,
१६; ६,१; ७,६;१०; ८ २^{२}; ४;
९;१०;९,११^{४};१५;१८;××;१३,
९^{२}[a,c]; १८,२^{३}‡[b];†^{२}; ¶क ३,
१२^{२};५, ५;९;६,७^{२};९;७,५;६;
२५,६†;××;२८,२^{३}‡[b];†^{२};××;
जै २,४,१†; शौ ४,२,६?[d];७†,
८;५, १७, २† ; ६, ३०, १;
७,८५, ४; ८,८,५; ८; १०,१;
९,४,१३; १५; ××; पै १,३०,
१; १०२, १; २, ७४, ५[e]; ३,
१६,४;५; २३,२; २८,३; ४,१,
१†;८; ९; ××; आसी३त्[f] ऋ
१०, १२९, ५; मा ३३, ७४;
का ३२,६, ५; आसी३त्[g] शौ
१२, १०, ४; †आसी३त्[h] ऋ
१०,१२९,५; मा ३३, ७४; का
३२, ६,५; आस्ताम्[i] ¶तै २,
६,४,१; ६,२, १०, १; ३, ६,
३; ४,४,१; ¶मै १, ६, ९; ३,
२,३; ६, ६^{२}; ४, १, ७; ८, १;
शौ ८, ११, ६; १५, ३,४; ५;
आस्ताम् ऋ ८, ५९, २; १०,
८५, ९-११; मा १४, ३०; का
१५, ९,३; ¶तै २, १, १०,१;
५,८, २; ३, ४, ३, १; ४, ३,
१०, २$; ५, २,३,३; ¶मै १,
८,२; २,८, ६$; ४, ६, २; ३;
काठ ६, १; ३; ९, १५; १३,
६; १२^{२}; १७, ५; २७, ४; ६;
३०, १; ३१, ५; ¶क ३, १२:
४, २; २६, ४$; ४२, ४; ६;
४६,४; ४७,५; शौ ९, ४,१२^{२};
१३; ११,१०,२; ६; †१४, १,
९-११; पै १३, १४, १७;
१६, २५, २^{२} ; ३; ८५, २ ;
६; १३३; १०; ××; आसन्[i]
ऋ १, १०९, ७[j] ; ⌊१७९,
२ (१०, १५४, ४)⌋; ३,
३२,४; ५,३०,१०; ७, ९१, १;
¶तै २,४,१,३^{१}; ६, १,५;९ ४;
३,१,९,५; ५,२, ५,३; ११,१;
××; ¶मै १,५,८;६,१$;३,६^{३};
१०,१३; ११,९; २, ५, ७; ३,
७,१०; ××; काठ ७, १२; १०,
७^{४}; २३, १; ३^{१}; शौ ५, १८,
१०; ६, ११२, २; ११, १०,
१०; १२,१,३७; १५, ३, १०;
आसन् ऋ १, ⌊१६४, ४३;
५०; १०,९०, १६⌋; १७१, ४;
४,४२,८; ५,५२,१२; ७, २९,
४; ×× ; मा १४, २९; ३०;
३१; †३१, १५; १६; ३३,
७४^{१}†; का १५, ९, २; ४^{२};
३२,६,५^{२}†; †३५,१,१५; १६;
¶तै १, ५,१,१;२, २,११,५^{२};
३, ५.१; ७,१;४,१, १; २, १;
३,१;५,१,१;६,४;६,६,१;३,४,
४,१; ××; ¶मै १, ५, ८^{२}; ६,
३; १०; १०, ५^{२}; १३; १५;
१६^{३}?[k]; २,५, ३; ८, ६^{३}$; ××;
¶काठ ६,६; ८,२; ७-९; १५;
१०, ७^{२}; १०^{४}; १२, २^{२};
१३; ×× ; २३, ४[l]; ××;
¶क ४, ५; ६, ६; ७; ७,
३-५; २६,४^{१}$; ३१, १; १७;
१९; ××; जै २, ४,२†; शौ ३,
१३, ५; ५,४, ५^{२}; ६, ३०,१;
१३७,२; ७,५,१†; ९, ४,१४;
१५, २५१†; ××; पै १, १०१,१;
२; २,७३,५; ९, ५, १३†; ८,
२; ××; आसीः ऋ १०, ९५,
५; का ३७,१,५; काठ ७, १२;
आस्तम्[i] ऋ १, १२०, ७;
आसन्[i] ऋ १०, २७, ४;
स्यात्[m] ऋ १,१७, ६; ⌊३, १,
२३; ५, ११; ६, ११; ७, ११;
१५, ७; २२, ५; २३, ५⌋; ७,
३४,२१; ८, १९, २६; खि ३,
१७,२, ५; मा १२, ५१†; का
१३,४, ७†; ¶तै १, ५,८, ५^{२};
७,६,५; ६; २,१,१, ५; २, १;

---

[a] सपा. शौ ९,४,५ भागः इति पाभे. ।

[b] सपा. ऋ १०, ८१, ४ आस इति पाभे. ।

[c] पाभे. आसीत् मै २,५,१० द्र. ।

[d] एवं किल पठन्तो भूयिष्ठाः मूको., शंपा. सात. च चिन्त्याः स्युः । यद्योगीयस्य निघाताभावस्य दुर्वारसावसरत्वादिति दिक् (तु. WI., सात. ⌊पाभे.⌋ च आसीत् इति] ।

[e] शोधः ?अधराकासी द्र. ।

[f] विचार्यमाणस्य उदात्तः प्लुतः (पा ८, २, ९७) ।

[g] यद्योगे तिङ्स्वरः । एतदन्तस्य वाक्यस्य प्रश्नाऽविषयत्वात् मूको. अनु क्रियमाणः प्लुतिनिर्देशश्चिन्त्यः (तु. पा ८, २, १००) ।

[h] अनुदात्तः प्लुतो भवति (पा ८, २, १०२) ।

[i] आडागम उदात्तः (पा ६, ४, ७२) ।

[j] सपा. तैब्रा ३, ६, ११, १ आपमं २,३,२ आयन् (<√इ) इति पाभे. ।

[k] सकृत् आयन् इति शोधः (तु. काठ ३६, १०) ।

[l] असन् इति शोधः (तु. संटि. क ३६, १) अनवसरः ।

[m] यासुडागम उदात्तः (पा ३, ४, १०३) ।

४; ३, ५; ४, १; ×× ;
६, ४, ५, ६[a] ; ¶मै **१**, ४,
५; १०; १२; ५, १३; ६, ५^{२};
६^{२}; ८; ९^{२}; १२; १३; ८, ३^{२};
१०, २०; ××, **३**, १, १०^{२};
२,२; ६[b]; ७; ३,२[b]; ××; **४**,
५, ८[b]; ६, ३; ४; ८^{२}[c];
×× ; काठ ८, १२^{२} ; ९,
१६; **१०**, ७; **११**, ६ ; **२२**,
१३; **२३**, ३; **२४**, ५; †कौ **१**,
७६; जै **१**, ८, ४†; शौ **१२**,
४, १३; ४०; स्यान् ऋ **१**,३८,
४; **३**,६२,३; **६**,६८,७;८,१४,
१; **१०**, ३१, ४; खि **५**, ७,३;
१०;७,३,१;७,५,१२; ¶तै **१**,
६,७,३;४;७,१,३; ४; **२**,३,६,
१;११,५;५,६,४; ९,५;११,७;
××; ¶मै **१**,४,१२^{१}; ५,१३;६,
४^{१}[d]; ५; ७;८^{२};१०; ११^{५}; १२;
८, ३^{२} ; ×× ; **३**, ३, २^{१}[c]; ७;
१० ; ४, ४ ; ७ ; ८^{१}[e] ;
६, ५; ६; ७^{१}; ८; ९; ७, ४^{५}[f];
६^{२}; ७; ८^{२}; १०^{१}; ८, १; ५;
६; ९; १०^{१}[g]; ९, १[d]; ××;
काठ **६**, ३; ६^{२}; ७; **७**, ९;
८, ८ ; ११ ; १२ ; ९,
११ ; १४¶[h] ; ×× ; **२४**,
१ ; २¶[i] ; ××; **२८**, २[j];

××; ¶क **४**,२; ५^{२};६;**५**,८;**७**,
३; ७^{१}; ८; **२५**, २†; **२९**,७;
××; **४४**, २[j]; ××; †कौ
१, १२२ ; **२** ११८४ ;
†जै **१**,१३,८; शौ **३**, २८, २;
१०, ७, २४; ८, २३; **११**, ६,
२१^{१}; **१२**, ४, ४०; **२०**,
२७, १†; पै **१**, ९९,४१[k]; ८,
१८,७;९,११,१३; **१३**,५,१३;
१४; **१६**, २३, १^{२}; १०२,१०;
११९. १–३; **१७**,१७,३; १८,
७; स्यातामू[l] तै **२**, ६, ३, ५;
७, १,४, ३; ५, ५, १; मै **१**,
६, ८; स्याताम् ऋ **१**, १०४,
३; **४**, ४१, ६; ¶मै **२**, १, ४;
२, ३^{४}; ११; **३**. ३, १०; **४**
२,१४^{२}; ¶काठ **१०**,११; **११**,
४^{१}; **१९**, ८; **२३**, ९; **२४**,८;
३४, ४; १८; ¶क **३६**, ६;
३८, १; स्युः[l] ऋ **२**, ४, ९[m];
८, ४४, २३; ७०, ५; ¶तै **२**,
३, १, ३; ४; ४,१४, ३†; ५,
५, २; ७,५; **३**, ४,८,२; ××;
¶मै **१**;५, १३; ८, ९; **२**, १,
८; ११; २, ११; १३^{२}; ३,३;
××; काठ **१२**, १५†; †कौ **१**,
२७८; **२**, २१२; †जै **१**. २९,
८; **३**, १९, ७; शौ **२०**,८१,

१; ९२,२०; स्युः ऋ **१**,२४,
७; १२३,१३; **६**,२८, १; ६३,
१०; **१०**,२०, ८; ¶तै **१**, ६,
८,२; **२**, २,८, १; ३, ४,१; **३**,
२, ६, २^{२}; **५**, १, ८, ३^{२}; २,
९६;४, १०, १; ××; ¶मै **१**,
६, ९; ८,४; ५; १०,१६; १९;
२, २, १; ५[n]; ३, २; ५, ११^{१};
××; काठ **६**,७; ८,१; ८; **११**,
४; **१३**, ७; **१९**, ८^{१}; ११;
××; ¶क **४**,६; **६** ६; **३०**, ६^{१};
३१, १; ७; **३५**, १; ××; शौ
४, २१, १†; स्याः[l] ऋ ८,
४४, २३; स्याः ऋ **१**, १७४,
१०; **४**, १६, १८; **६**, ३३,५;
७, १, ८; ९; [**१०**, ११, ९;
१२,९]; मै **२**, ४, ५¶; शौ ८,
१, १६; **१८**, १, २५†; पै **३**,
१, ४; ३३, ५; **४**, १४, ७;
१६,२,६; स्यातम् ऋ **१**.१२०
७; **३**, ३८, ९ ; स्यात[l] ऋ **५**,
८७, ९; स्यात मा **१**, १; का
१, १, ३; तै **१**, १, १, १; मै
१, १, १; ३, ३९; **४**, १, १;
काठ **१**,१; **३०**,१०; क **१**, १;
४६, ८; स्यातन[o] ऋ **१**,३८,४;
†स्याम्[l] ऋ **६**,५०,९; ८,१४,
२; १९,२५; ४४, २३; कौ **२**,

---

[a] पाभे. अभिचरेत् मै **४**, ५, ५^{२} द्र. ।

[b] गपू. (पृ १०७) अस्य(ति✓अ)स् > अति··· स्यात् इत्यत्र यनि. शोधः द्र. । अति इति कप्र. इत्येव सुवचम् [तु. टि. अनु मै **३**, २, ६]।

[c] यद्-इत्यस्य यथा इत्यस्य वा वाक्यादौ गम्यमानत्वस्य स्पष्टत्वात् तदाश्रयो निघाताऽभावः द्र. ।

[d] पाभे. अभिमानुकः मै **१**, ६, ४ द्र. ।

[e] पाभे. २अपशुः मै **३**, ४, ८ द्र. ।

[f] एकतरत्र मुपा. चिन्त्यः (तु. टि. अ-काणा- > -णा मै **३**,७,४)।

[g] पाभे. अभीत्य क **४०**, ४ द्र. ।

[h] पाभे. अनु मै **१**, ९, ६ द्र. ।

[i] पाभे. अरेताः काठ **२४**, २ द्र. ।

[j] पाभे. अनु तै **६**, ५, ३, ३^{१} द्र. ।

[k] मुपा. स्यात् इति यनि. सु-शोधः द्र. (तु. सस्थ. टि. ?आषो हृदं) ।

[l] यासुडागम उदात्तः (पा **३**, ४, १०३) ।

[m] तु. सस्थ. टि. अभि ।

[n] पाभे. अपि मै **२**,२, ५ द्र. ।

[o] त > तनबादेशः (पा **७**, १, ४५) ।

११८५; शौ २०, २७, २; स्याम् ऋ १, ११६, २५; ३, १५, १; ६,५०, ९; ६३, ११; ८, ४४, १८; मा ३, ३७; ७, २९; ११, ४९†; का १२, ४,१३†; ¶तै १,८,२२,२†;२, १,६,१;२,४,१^{२};२; ४; ५;३,४ ३, ३; ४, १, ५, १†; ९, ३[a]; xx; ¶मै १, ४, १४; १५; ६, ९; २, १, १०; २, ५; १२; ५,११^{२}; xx; काठ ८,१; १०, ६^{२}; ८;११,४; १३ ४; १३^{४}; xx; ¶क ६, ६;३१, १३;१९; कौ २, ८८३†; ३,३, १०; जै २,२,२†; शौ ६ ५८, १; १९, ४९, ३[b]?; पै १,२७, ४; १९ १०,६; ३९, १०; २०, ९, ४; †स्या॒म[c] ऋ ⌊१, ४, ६; ८,४७,५⌋; २,११, १; १३; ५. ३१, १३; ३८, ५^{२}; ५३, १५?[d];६५, ५; xx; ८, ४४, २४[e]; xx; तै १,४,४६, २; मै ४, १२, ६$; १३, ८; कौ २, ५८९; ज ३, ४४, ७; ४८, ६; शौ ५. ८, ९$; २०, ६८, ६; स्याम ऋ १, २४, १५; ५१, १५; ७३, ८; ९४, ⌊१३; ५, ६५, ५⌋; १५; ९८, १; १२१, १५; २, १८, ८[f]; २४, १५; २७, १६[g]; २८, २; ३; ३८,१०; ३, ⌊१, २१[e]; ५९, ४[e]; ६, ४७, १३[e]; १०, १४,६[e];१३१,७[e]⌋; ७,१,२०[g]; २५[f]; xx; खि ३, ५,७; ११, २; ५, ७, ३, ५; मा ७, १४; ८,६† ; ५३ ; १०, २०†: ११,२०; १२,१२†; १५.१; २; १९, ४४; ५०†; ५४† ६१; xx; का ७,६ ३; ७,४; ८, ३, १†; ११,६, ५†; १२ २,१०; १३, १, १३†; १६. १,१, २. xx; तै †१,४,२३, १[h];५,११, ३; ४; ६, ६ ४; १२, ६; ७, १३,५^{२}; ८,१४,२; †२,२,१२, २; xx; मै १,२, १८†; ३,१२; ३६; १०, ३; २, ६, १२†; ७, २; ८,७^{२}; xx; काठ ३, ८†; ४;४; १३; १६†; ६. १०; ७, १६†; †८, १६^{२}; १७^{२}; ११, १२†; xx; क २,१५†; ३, ३; २६, ५^{२}; ३९, ४^{२}¶; †कौ २, ३०६; ३३६; ४१९; ३, १, ४; †जै २.५,१; ३, २५, २; २८, ८; ३२,९; ४, ११, २; शौ ३, १०, ५; ७; †१६, ४^{२}; ५; ५, ३,५†; ६, ३९, २; ४७, १; २; ५५, २; ३†; ५८, २; ६२, २ ; ७९, ३ ; xx; पै १, ६५,१; ९६, २; १०३, ३; १०५, १; १०६; ३; xx, †आ॒स[l] ऋ ५, २,५; ७, १,२; ८, ३०, १५; १०, २७, ११; काठ ३९, १५; कौ २, ७२४; जै ३, ५९, १७; शौ ७, ६८, १$; †आस ऋ ४, ३५, ४; ५६, ३; ५, ४४, २; ५३, १; ६. ४७, २; ७, ८६, ४; १०, ⌊३१, ७; ८१, ४[j]⌋ ; ८३, २; १२०, १; १२४, ६; १२९, २; मा १७,२०; ३३, ८०; का ८, ६, २$; १८, २, ५; ३२, ६, ११; मै १,५,८¶; ४, १२, ३; १४, ७; कौ २, ८३३; शौ ४, ३२, २; ५,२, १; २०, १०७, ४; पै ४, ३२, २$; ६, १, १, आसतुः ऋ १, १६१, १२; आसु॒ः[k] ऋ ६. १९, ४; २१,५; ११; आसुः ऋ ४,५१,७; १०, ९२,३; तै ५,६,१,३; आ॒सिथ[l] ऋ ६, ४५, ११; १७; आसिथ शौ १, २४, १; पै १. २६, १; ५९, ३; २, ३२, ३; ७, १९, ६; आसथुः ऋ १०, ३९, ५; आ॒स[l] ऋ ७, १०४, १४; आस ऋ १०,६१, १८; आसि॒म[k] शौ ७,६७,३; पै ९,२२,७; ८; १३; १४. [अति°, अनु°, अप°, अपि°, अभि°, आविस्°, उप°, नि°, परि°, प्र°, प्रति°, सम्°].

१सु॒त्[m]- सत् ऋ १,१६४,४६,२,

---

[a] तु. सस्थ. टि. अन्त॒र्*- ।

[b] यत्तु RW. स्याः इति पाठम् आहतुस्तत्साधीयः ।

[c] यासुडागमः उदात्तः (पा ३,४,१०४) ।

[d] पाठः? तु. सस्थ. टि. ते । [e] तु. सस्थ. टि. अ॒पि ।

[f] तु. सस्थ. टि. उ॒प । [g] तु. सस्थ. टि. आ॒ ।

[h] WIS (१३, ९२) स्या॒म इति शोधः ?

[i] णलि लित्स्वरः (पा ६, १, १९३) ।

[j] पामे. आसीत् क २८,२^{३} द्र. ।

[k] प्रस्व. (पा ३, १, ३) ।

[l] सेटि थल्य् आदिरुदात्तः (पा ६, १, १९६) ।

[m] शतरि धात्वाद्यकार लोपः प्रस्व. च (पा ६, ४, १११) । इह तावदाख्यातंभावुकस्यैवाऽस्य निर्देशो भवति । एतदीयस्य नामीभावमुपाश्रित्य प्रवृत्तस्य सामासिकस्य ताद्धितस्य च वृत्तस्य निर्देशस्तु यस्था. एव द्र. (तु. ?सु॒तीक-, ?सतीन॒-, ?सत्त्व॒-, सु॒त्-पति-, १सु॒त्वन्-, ?२सत्वन॒-, ?सु॒द्वन्-) ।

४१,१०[a]; ४, ५,१०; ५. ४४, ३; ६ १८,४;२४, ५; २७, २^{५}; ७,१०४,१२; ८,७३,[१–१८]; ९, ६१, १०; १०, ५, ७; ७२, [२; ३]; १२९, १; खि ४, ६, १० ; मा ६. १०[b]; १९ ८८[c]; २५.२; २६, १६†; ३२,८[d]; ९[e]; का ६, २, ४[b]; २१,६,९;२७,२, १; ३५, ३, ५[d]; ६[e]; तै १, ६. ५, १^{२}; ७,५,३^{२}; ¶२.१,५,४^{२}; २, ८, ४;४,१३,१; ३,२,८,२[f]; ४ ६, २,१‡[g]; ५ ७, १२,१; ¶७, २, ९, ३^{२} ; मै १, २, १५[b]; ४, २^{२}; ७^{२}; ६, ७¶; ८, १०; २, ४, २¶; ६,१२; १०,३‡[g]; ३, ९,६[b]; ११,९;१५,२;४,४, ६^{२}¶; काठ ५,५^{२};७,४^{४}[h]; ११, १; १२, १२; १८, १‡[a,g]; १९, ११; २७, ७, ७; ३४, ८^{४}; ३८, ३; ५३, २; ¶क ५, ३^{४}[h]; २८, २‡[a,g]; ३१, १; ३६, ५; †कौ १, २००; ४६७; २,२२; †जै १,२१,७;४९,१;३, ३,१; शौ ५,१९,९;८,४,१२†; ९, १५, २८† ; १०, २, २२; २३; ७, १०; २१; ××; २०, २०,५[l]; ×× पै ९, १७, ५; १५, २, ५‡[g]; १६, १०, २†; ६१,१;१०१,९; १७, ८, १;९,२; १२, ५; १८, ३२, ३; सतः[j] ऋ १. ३६, ३; ९६, ७; ४, ६, ६; ७, ३२, २,[a]; ८७, ६; ८ २३, २६; १०१, [११[k]; (१०, ७५, ९)]; ९, ११, ७; २१, ७; ३१, ६; ८६, ५; ६; १०, २७, ४; ५३, १०; १२९, ४; खि ३, २२, १; ४, १०, ३; मा २, ३२[l]; १३, ३; ३३, ३९†[k]; का १४, १, ३; ३२,३,१०†[k]; तै ४.२ ८, २; ३.१३.१†; ६, २, १‡[g]; मै १, ८,९¶; २,७, १५; १०, ३‡[g]; ४, २, १४¶; काठ ७, ११¶; १६,१५; १८, १‡[g]; ३८. १४; क २५ ६; २८, २‡[g]; †कौ १, २१९‡[m];२७६[k],३०९;३२१$; २, २३७ ; २३८; ७०८?‡[n]; ११३८[k]; †जै १,२३,६‡[m];२९, ४[k]; ३२,७; ३३,९$; ३,२१, २; ३;५८, ५‡?[n]; ४, ३,२[k]; शौ ४,१,१; ५,६,१; २०, ५८, ३†[k]; पै ५, २, २; ६. ११,१; १५, २, ५‡[g]; १६, १५०, १; सतः-सतः ऋ ३, ३१, ८; सता[j] ऋ ८, ४३, १४; का ९, २,९; तै १, ४, ४६, ३†; २, ५, २, ७^{२}¶; ३, ५, ११, ५†; मै ४, १०, २†; काठ १५, १२†; जै ३, ४६, १†; सताम्[j] ऋ १,१७३, ७; २,१, ३;१६,१; ६, ६७, १; मै १,५, ४‡[o]; शौ १, ८,४; सति[j] काठ १९, ११¶; क ३१, १¶; शौ १७,१,१९; पै ९,२२, ३; १८, ३२,३; २०, ४१, ७; सते[j] ऋ १, १२४, [१२; ६, ६४, ६]; ५, ७, ४; ६, ४७, २०; १०,११५, ६; खि १, २, १०; तै ३,५,८,१; ७, १,११,१; मै १, ३,३५;३,१,१¶; काठ २६, १२; २९, ५; ३५, १४†; ४१, २; क ४५, ६; ४८, १३†; पै ११, ३, ८[p]; सद्भ्यः[q] काठ ९, १६; सन् ऋ १, ६९, १; २; ७१, ४; ७१, [१० ; ७, १८, २]; ७६, ५; ९४, ७; १००,४; १२९,११; १६५, ३;१७०, ३;

---

[a] तु. सस्थ. टि. अभि ।

[b] पाभे. सदेवम् तै १, ३, ८, १ द्र. ।

[c] तु. सा. [तैब्रा २, ६, ४, ४], उ. च; वैतु. म. Gri. सत– (वैतस-पात्र- [तु. मा १९.२७]) इत्यन्त्यलोप इति ।

[d] पाभे. भुवनस्य खि ४, १०, १ द्र. ।

[e] पाभे. परमम् शौ २, १, २ द्र. ।

[f] पाभे. सस्थ. टि. महि द्र. ।

[g] सपा. ऋ १०, ८२,३ विशिष्टः पाभे. ।

[h] तु. संटि. मै १, ५, ५ इतः इति ।

[i] तु टि. अभि ऋ २, ४१, १० (वैतु. सा. ✓सद् इत्यस्य लङि रूपम् इत्युपेक्ष्यम्) ।

[j] विभक्तेरुदात्तत्वं भवति (पा ६, १, १७३) ।

[k] सपा. शौ १३, २, २९ प्रमृ. महतः इति पाभे. ।

[l] सपा. मंब्रा २, ३, १३ आपश्रौ १, १०, ३ गोगृ ४, ३, २३ सदः इति पाभे. ।

[m] सपा. ऋ ८, ५, १ सती इति पाभे. ।

[n] पाठः ? सु नु इति द्वि-पदः शोधः । सपा. ऋ ९, ९७,३८ सुः । तु इति पदद्वयाऽऽत्मकः पाभे. ।

[o] सपा. ऋ १०,१८५,२ चन इति पाभे. ।

[p] सपा. शौ १९, ३४, ८ प्रसते इति पाभे. । तु. टि. ?उग्राः प्रसते ।

[q] सावेकाचः (पा ६,१,१६८) इति विभक्तिस्वरः ।

३, ९, २; २२, १; ३०, ५; ३२,१२; ४, १५, १; २७, १; ६, १, २; २, ६; ३२, ३; ७, २८, २; ३२, १; ६८, ५; ८८, ६; ८, १६, ८; १७, १५[a]; ३३, ९; ४३, ९; १४; ९, १९, ३; ६६, १६; ९६, १७; १०, ४, ४; २२, १५; ४२, ६; ८३, ५; ११७, २; १२३, ५; †मा १२, ३६; ४७; ३३, २७; †का १३, ३, ७; ४, ३; ३२, २, १०; ¶तै १, ४, ४६, ३†; ७,६,७; २,१,१, ३; २, ६; ५, ३; ४;८,४; २,१, १;२,१^{२}; २; ××; ¶मै १,४,३^{२}$\$$; ११^{२};$\$^{२}$; ९, ५^{२};६; २,१, १^{२}; १०^{२}; ४, १; ××; काठ ४, १४; ५, ४^{२}; ८, ११; ९, १३^{२}; १७; १८†; १०,४;५^{२}; ११,४;५; ××; ¶क ७, ८; †२५,१; २; ३६,२;४२, ४; ४५, ३; ४६, ६; †कौ १, ५३; ८३; १२०‡[b]; २८४; ४५०; ५०७‡[c]; २, ३५०; ५२५; १०२५;१०४८; †जै १, ५, ९; ९,३; १३,६‡[b]; ३०,२; ४७, ४; ५२, ११‡[c]; ३,२९, ७; ४१,१; ४६, १; ४, ५, १; २६, ४; शौ ४, ११, ३; ३२, ५†; ५,८,३; २२,९; ६, २६, १; ८,२, ७; ११, ९, ३; ××; पै ३, २५, ५; ४, ३२, ५†; ७, १८, ३; १२, १, ७†; २, ४; १३,१,३; १६,३, ७; ८२, ३; १८, १८,९^{२}; ३१, ७; १९, १९,१; सन्तः ऋ १, ११०, ४; १३८, ३; ४, ५,५; १६, १९[a]; ५,१२, ५; ६,६६,४; १०, ३४, ९; ६७,१०; मा २,३०; का २, ७, २; तै ३, १,४,२; ¶५, ३, १, २; ५,१,१; ६, ३,११,२¶; मै १,१०,३; ¶३.२, ९; ३, ९; ४,१२,१†; ¶काठ १९ ८;२७, १^{२}; २८,२; ३०,८; ¶क ४२, १^{२}; ४४,२; शौ २, ३४,४; ६, ११७, २; २०, ९१, १०†; पै १, १०६, २; १६, ५०, १; २०, १४, ३; सन्तम् ऋ १, ७२, २[d]; ८४, १७; ११०, ३; १२९,१; ७; १४१,३; १४८,५; २, १३,१२; ३, ५, १०; ४,१, १५[d]; ७,६;५,८,३; ४०,७; ६, १७, ५[d]; ८, ११, ४; ४५, १७; ७१, १३; ८०, ४; ८६, ४; ९२, ८; ९, ९, ५[a]; १०, २७, ४; ५५, ५; ९३, ११; ११४, ५; ११४, ५; १२४, ५; ६; १७१, ४; मा ९, ३[e]; का १०, १,४[e]; ¶तै १, २, १, २$\$$; २, १, १, १; ३, ४; ५; ९, १; ४, १३, १;३, ३, ११, २†; ६, १, ११, २; ५, ७,२; ७,५,६,३; ¶मै १, २,२$\$$; ९, ७; २, १, १२; ३, ७, ८; ९, ७; ४, ९, १२†; काठ २, २; २७, १०; ३०, ९; क १, १४; †कौ १, ३२५; २, ९९३; ११३७; †जै १,३४,३; ४,२७, २; शौ ३, ३, २;९, १५, ९†; १०, १, १८; ८, ३२^{२}; १३, १, ३३; १९, ५३, ३[f]; पै २, ७४, २; ६, २२,१०; १२, २, ३;१६, ३६, ८; ६८, ८†; १८,१८,३; सन्ता ऋ १, २१, ४; ४, ३६, ३; ९, ६८, ५; सन्तौ ऋ १, १८४, १; १०, ११७, ९; मै १, ६, १२¶; काठ २७, ८; सा(<सु)न्त[g] ऋ २, २८, ⌊१ (८, १००, ४)⌋; ८, ८, २३[h]. [१सत्-प्र°].

सती[i]— -ती ऋ २, १७, ७; ४, ३,९; ६, ४७, २०; ८, ५, १[j]; मा ६, ३५; का ६, ८,६; तै १, ४,१,२; ४, ३, ११, ५; ¶६,१, ६,२^{२}; ३; ४; ४, ११, ४; ¶मै १,१०, ११; २,५, ४; १३, १०$\$$;३, २,८; ६,५; ४, ३, ४; ६, ९ ; काठ १३, ६^{४}; १४, ३[k]; १९, ४ ; २३, १०^{४}; ३६,५; ३९, १०; ¶क ३०,२; ३७, १^{४}; शौ ११, १० , १७; १२, ४, १६; पै १३, ५, १८; १५, २३, ५; ६; १६, ८६, ७; १७,१७,६; –तीः ऋ १,१६४, १६; ३, ३१,५; ५, २९,५; ८, ६,८; १४, ८;९, ८७, ८; १०,

---

[a] तु. सस्थ. टि. अभि।

[b] सपा. ऋ १०, १५३, २ विशिष्टः पाभे.।

[c] सपा. ऋ ९, ४७, १ विशिष्टः पाभे.।

[d] तु. सस्थ. टि. परि।

[e] पाभे. सूर्यात् मै १, ११, ४ द्र.।

[f] सन्तुः इति पठन् शंपा. चिन्त्यः (तु. तैआ ८, ६,१)।

[g] सांहितिको दीर्घः (तु. ऋप्रा ९,४७)।

[h] आविस् इत्यनेन संयोजुकौ वें., सा. ⌊पक्षे⌋ क्रिप. ब्रुवाणौ चिन्त्यौ। अपलक्षणद्वैस्वर्याऽऽपत्तेः।

[i] स्त्री. ङीप् प्र. उदात्तः (पा ४,१,६; ६, १,१७३)।

[j] पाभे. सतुः कौ १,२१९ द्र.।

[k] तु. सस्थ. टि. आ।

१६९, ४[a]; मा २९, ५; का ३१. १,५; ¶तै ५,१, ११, २; ६,३, ६,१;७, ४,१७, २†; ५, १, १;२, १; मै १, ७, ३¶;३, १६,२; काठ ९,१;२५,१;४६,२; ¶क ८, ४ ; ३८, ४ ; †कौ २, ९९१; शौ ९, १४,१५†; १२, ३,२६;†२०, २८, २; ३९, ३; पै १६, ६७,६†; १७, ३८, ५; १९, ५१, ८†; **-तीम्** पै ९, ११,४; १९, २४, १९; **-त्यां:**[b] तै ६,२, ६,४¶; **-त्याः** मै ३, ६,५¶; शौ १२, ४, ८; पै १७, १६, ७.

✓अस् (क्षेपणे), **अ̱स्यति**[c] ऋ २, २४,८; मै ४,७,७¶; **अस्यति** ऋ ३, ५३, २२ ; ¶मै ३, २, ४[d,e]; ४,४,५; काठ २१, ७¶[d]; शौ १३, ७, १३; **अस्यतः** शौ १२, ४, १७; पै १७, १७, ७; **अ̱स्यन्ति** शौ ५, १८, ९; **अस्यन्ति** शौ १२, ३, २९; पै ९, १८, २; १७, ३८, ८; **अ̱स्यसि**[c] खि ४,४, १; शौ १, १३, १[f]; ११, २, २५; पै १६, १०६, ५; १९, ३, ९; **अ̱स्यथ** ऋ १,१७२,२; शौ १, २६, १; ६, ६५, २; पै १९, ११, १४; **अस्यत्** ऋ १०,६१,८; **अस्यान्** पै ९, १६. ५ ; **अस्यतु** ऋ १, ११४, ४; तै ६, २, ३, २¶ ; काठ ४०, ११†; पै २०, २७, ३; **अस्यताम्** शौ १०,१,२३; पै १०, ११, ५;८;१२,१; १६, ३७,३; १९,२,११; **अस्यन्ताम्** पै १९ , ३३ , ३; **अस्य** ऋ १, १०३, ३[g]; १२१, १०[h]; ३,३०, १७; ६, ५२, ३; ६२, ९?[i]; १०, ९९, ९[j]; १०[j]; †**अस्यतम्** ऋ ७, १०४ , २५; शौ ८, ४, २५; पै १६, ११, ५; **अस्यत** पै ९, ४, ७; **आ̱स्यत्** शौ ४, ६, ४;६, ९०, १; पै १९,१८, २; **आ̱स्यन्** शौ ४,६,७; पै ५, ८, ६; **अस्येत्** खिसा ६,१;१३,१.

असिष्यति तै ६,२,३. १¶[k].

अस्यते शौ ५, १९, ५[l].

[अधिनि°, अनु°, अनुप्र°, अन्वव°, अप°, अपि°, अभि°, अव°, आ° उद्°, उप°, नि°, निर्°, परा°, परि°, प्र°, प्रति°, वि°, व्यति°, संनि°, सम्°].

*अ̱स्- वि°, हृत्सु°.

अ̱सिष्ठ[m]- **-ष्ठौ** शौ ४,२८, २; पै ४,३७,२.

अ̱सन[n]- **-नम्** शौ १९, ३२, ७; **-नाय** ऋ १, १३०,४; खि ४, ४, ४; शौ १, १३, ४; पै १९, ३,६[o]; **-ने** ऋ १,११२,२१.

†**असिष्यु̱त्**- **-ष्यन्** ऋ ६, ३, ५; मै ४,१४,१५.

१**अस्त̱, स्ता̱**[p]- **-स्तम्** मै ४, ४, ५; **-स्तया** शौ ५, ३१, १२ **-स्ता** मै ३, ८, १¶; **-स्ताः** शौ १, १९,२; पै १, २०, २; ७,८,७; **-स्ताम्** मै ३,८, १¶; शौ ६, ५९,३; १२,२,४७; ४, ५२; पै १७,२०,१२; ३४,८; १९, १४, १२. [°स्त- अभि°, कीकस°, नि°, निर्°, परि°, प्रति°, वि°].

---

[a] सपा काठ ४४,६ भवन्तीः इति पाभे. ।

[b] पूर्वोदात्तविपरिणामजन्य-परस्वरस्वरूप-भेदस्य शाखाभेदकत्वम् द्रसं. (पा ६,१,१७४; ८,२,४) । तेनेह स्वरितः (वैतु. नाउ. रूपं तत्रैव स्थ. सती̱+औ°>°त्यौ̱° इति संधिश्च) ।

[c] प्र. पित्त्वान्निघाते श्यनि नित्-स्वरः (पा६,१,१९७) ।

[d] तु. सस्थ. टि. अ̱धि । [e] सपा. तै ५,२, ४,३ उपदधाति इति, काठ २०, २ क ३१, ४ न्यस्यति इति च पाभे. ।

[f] सपा. पै १५, २०, ८ प्रत्यस्यसि इति पाभे. ।

[g] तु. वें. PW. प्रभृ. च; वैतु. सा. <इद̱म्- इति ।

[h] तु. स्क. GW. प्रभृ. ; वतु. वें., सा. [पक्षान्तरे] <इद̱म्- इति ।

[i] शोधस्य कृते सस्थ. टि. वृचसे द्र. ।

[j] तु. वें. सा. ।

[k] पाभे. अ̱वस्रक्ष्यति मै ३,८,१ द्र. ।

[l] ZA [२०१], तदनु W. च ✓अश् (भोजने)> अश्यते इति शोध-प्रस्तावोऽन्यथासिद्धः द्र. । भक्षणार्थेऽभिसंमतेऽपि मौस्थि. ✓अस् (क्षेपणे) इत्येतत्सर्वस्वस्य ✓अश् (भोजने) इत्येतन्मात्रतयोपगमात् यनि. अपि यथेष्टार्थसंप्रतिपत्तिसंभवादिति दिक् ।

[m] विप. (भवाशर्व-) । कर्तरि क्विबन्तात् आतिशायनिकः इष्ठन् प्र. नित्-स्वरश्च । पाप्र. (६, ४, १५४) तु <अ̱स्तृ- इति ।

[n] ल्युटि लित्-स्वरः (पा ६, १, १९३) ।

[o] अशनाय इति मूको. ।

[p] विप. (इषु-, हेति- प्रभृ.) । कर्मणि क्तः प्र. तत्-स्वरश्च (पा ३,१,३) ।

अ॒स्तवे[a] मा १६, ३; का १७, १, ३; तै ४, ५, १, २; मै २ ९, २; काठ १७, ११; क २७, १; पै १४,२,५.

अस्तवै निर्°.

***अस्ति॒**[b]- > आ॒स्ते(य>)यी[c]- -यीः शौ ११. १०,२८; पै १६, ८७,९.

अ॒स्तृ[d]- -०स्तः मै १, २, ५[e]; -†स्ता ऋ १, ६१, ७; ७०, ६; ७१,५; २,४२, २; ४,४, १; २७,३; ३१, १३[f]; ३६, ६; ६,३, ५; २०, ९; ६४, ३; १०, ४२, १; ८७, ६[g]; १०३, ३; १३३, ३; खि ५, ९,३[g]; मा १३, ९; १७,३५; का १४, १, ९; १८, ४, ३; तै १,२, १४,१; ४,६, ४, १; मै २,७,१५; १०, ४; ४, १४, १५; काठ १६, १५; १८, ५; क २५,६; २८,५; कौ २, ११५३; १२०१; जै ४, १, ६; शौ ६, ९३, १$; ८, ३, ५; १९, १३,४; ३४, ३$; २०, ३५,७; ८९,१; ९५,४; १२७, ६$[h]; पै ७, ४, ४; ११, ३, ३$; १९, १४, १३; -स्तारः ऋ १,६४, १०; -†स्तारम् ऋ ८, ९३,१; कौ १, १२५; २, ८००; जै १, १४, १; ४,२, ३; शौ २०, ७, १; -स्तुः ऋ १, ६६, ४; १४८,४; १५५, २; ९, ७७, २; -स्तृभिः ऋ १,८, ४; शौ २०, ७०, २०; -स्तॄन् ऋ १०,६४,८; -स्त्रा ऋ ८, ९६,२[i]; काठ ९, १९†[i]; शौ ११, २, ७; पै २, २५, ४[i]; १६, १०४, ७; -स्त्रे शौ ६, ९३, २; पै १९, १४, १४.

?**अस्त्वा**[j] पै ४, १४, ५; १६, ६, ६‡[g].

अस्य अव°, उद्°, उप°, नि°, प्र°.

अस्य- उप°.

अ॒स्यत्- -स्यते खि ४, ५, १२[k]; शौ ६, ९०, ३; पै १, ३७, २; १९, १८, ३; -स्यद्भ्यः[l] मा १६, २२; का १७, ३, १; तै ४, ५, ३, २; मै २,९, ४; काठ १७, १३; क २७, ३; -स्यन् ऋ ४, २२, २?[m]; १०,४२,१; १६८, १; शौ २०, ८९, १†; पै १, १०७, १†; १०, १४, ८; ९; -स्यन्तः शौ ६, ६६, २; पै १०, १३, ७, ८; १४, १-६; १९, ११, १२; -स्यन्तम् शौ ११;२,१७; पै १४, २,१; १६, १०५, ७; २०, २४, १; -स्यन्ति पै १०, १४, १०; -स्यन्तौ पै १०, १३, २-६; ९;१४,७. [°स्यत्- वि°].

अस्यन्ती- -न्ती पै १०, १३, १;१०. [°न्ती- परि°].

अस्यमान- प्रति°.

१**आस**- १इषु°, नि°, प्र°, प्रति°.

आसम् व्यति°.

आ॒सिन- १पूर्व°.

१**आस्य॑**[n]- -स्याः शौ १, १९, २; पै १,२०,२.

---

[a] तवेन् प्र. (पा ३,४,९)। नित्-स्वरः। *अ॒स्तु- इति तुन्- अन्तस्य भावाऽर्थस्य कृतो वा सतः च१ द्र.। तुमुन् इति तुन्-अन्तस्यैव द्वि१ स्यादित्यभिसंधेः।

[b] नाप. (⌊मलक्षेपक-⌋ गुद-)। क्तिच् प्र. (तु. वस्ति॒- ⌊मूत्राशय-⌋)।

[c] विप. (२अप्-)। तत्रभवेऽर्थे ढञ् प्र. (पा ४,३,५६)। (तु. सस्थ. वस्ति॒->वा॒स्तेयी-; वैतु. सा. आस्ने ⌊य>⌋ +यी->-यी॒ः इति पाठ इति कृत्वा आ-स्ने॒य-⌊<आ √स्ना⌋+तत्रभवीयः अण् प्र. स्त्री. ङीप् च, पक्षान्तरे च आस्न- ⌊<√आस्⌋+शैषिकः ढक् प्र. इति; EW. प्रभृ. च आ॒स्नेयीः ⌊<असन्-<असृज्-⌋ इति)।

[d] तृनि नित्-स्वरः (पा ३, २, १३५; ६, १, १९७)।

[e] अर्थः पाभे च ४*ह॒स्त->ह॒स्त टि. द्र.।

[f] अ॒स्तम् (गृहम्) इति R ⌊ZDMG ४८, २८१⌋ शोधः।

[g] सपा. अ॒स्ता<>?अस्त्वा इति पाभे.।

[h] सस्थ. टि. वीरु॒ः द्र.।

[i] पाभे. मै ३, ८, ३ २अ॒स्त- > -स्ताः द्र.।

[j] यनि. क्त्वान्तं रूपं साधु, उत वा टाबन्तं क्तान्तं प्रकरणानुरूपतरं स्यादिति विमृश्यम्।

[k] स्यते इति पाठः? यनि. शोधः (तु. खिसा २९, १२ ?अस्यु॒त इति पाभे.)।

[l] सपा. मा १६,२३ प्रभृ. विसृज॒द्भ्यः इति पाभे.।

[m] शोधः सस्थ. टि. उष॒माणः द्र.।

[n] विप. (शरु-)। कर्मणि ण्यत् प्र. तित्-स्वरश्च।

अ-संयत्[a,b]– -यत् शौ १८,१,१४‡[c].

¶अ-संयत[a,d]– -तम् तै ५,२,१०,६.

अ-संयतात्मन्[e]– -त्मा खि ४,९,५.

†अ-संयत्त[a]– -त्तः ऋ १,८३,३; शौ २०,२५,३.

अ-संयाज्य[f]– -ज्याः खि ३,१०,२,८.

¶अ-संयु(क्त>)क्ता[a]– -क्ताः तै २,५,७,५.

¶अ-संरोह[a]– -हाय तै २,५,११,२.

¶अ-संशार[a]– -रः मै ४,४,१०; -राय काठ २७,१; क ४२,१.

¶अ-संशारुक- -काः काठ २८,९^{२}; क ४४,९^{२}.

¶अ-संशि(त>)ता[a]– -ता तै २,२,८,१.

¶*अ-संश्लिष्ट[a]– -ष्टः काठ ३४,९; -ष्टाः काठ २७,१^{२}; क ४२,१^{२}; -ष्टान् क ४२,१.

अ⃰-संसर्ग[a]– -र्गाय काठ १०,११; १३,३.

*?अ-संसूक्त[a]– > ?असंसूक्त-गिरॄ,>लु[g]- -रेभ्यः पै१६,१०६,१०; -लेभ्यः शौ ११,२,३०.

अ-संसृष्टि[a]– -ष्ट्यै मै १,४,१३.

¶अ-संस्थित[a]– -तः काठ २३,९; ३०,१; क ३६,६; ४६,४; -तम् मै १,८,७; ३,५,४; शौ ६,५०,२$[h]; -ताः मै १,१०,९; काठ २७,५; ३६,४; क ४२,५; -ते तै ६,३,१,६.

¶अ-संस्पृष्ट,ष्टा[a]– -ष्टाः तै ५,४,१,४; -ष्टौ तै ६,४,६,४.

असकौ अदस्– द्र.

?अ-स(क>)क्रा[i]– -क्राम् ऋ ६,६३,८.

अ-संख्यात[a]– -¶तम्[j] काठ २५,८; क ४०,१; -ता मा १६,५४; का १७,८,८; मै २,९,९; काठ १७,१६; क २७,६;

---

a) तस. नञ्-स्वरः।

b) उप. कर्तरि < सम् √इ। वा. एतद् इत्यनेनाऽनुवाद्येन सताऽस्य विधेयतासंबन्ध इति कृत्वा विप. द्र. [तु. MW.; वैतु. सा. असुम्। यत् इति पदद्वयं विभाव्येव भाषुकः, शंपा. गपू अनुवाद्य-विधेयसंबन्धं विपर्यस्यन् उप. भावे निष्पादुकः (तु. यस्या. उप. ⌊१, २⌋) PW. अन्तोदात्ततया श्रावुकः (तु. मूको. एकदेशः)]।

c) सपा. ऋ १०,१०,१२ विभे.।

d) उप. सं √यम् (बधा.) + क्तः प्र.।

e) सस्व. कृते तु. टि. अ⃰-कृत्तरुच्–।

f) विप.। तस. अन्तोदात्तः (पा ६, २, १६०)। अ° इति मुपा. स्वरो भ्रष्टः।

g) विप. (रुद्रस्य श्वन्–)। उस. कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६, २, १३९)। पूप. उत्तराऽवयवस्य व्यु.? सं-सुभ्याम् उपसृष्टे सति √वच् इत्यत्र वा (तु. सा., W?), √भुज् इत्यत्र वा (तु. PW. MW. च ⌊ययोरयम् अभिसंधिः संभाव्येत⌋), √*भुच् (मौस्थि. √पच् इत्यस्य पितृव्यभूतः) इत्यत्र वा तन्मूलसंभवाद् उत्तरकल्पद्वयेऽन्यतरथाऽपि *संसु-भुक्त– इति स्थिते नैप्र. भस्य वत्वे चाऽज्मध्यस्थस्य वस्य लोपे चोकारयोः सवर्णदीर्घे चेष्टरूपसंपत्तिरिति यावत् (वैतु. ता. ४३ √स्वाद् > √सूद् + क्तः इति कृत्वा *?सूत्त- ⌊तु. नुत्त-, वित्त-⌋) इति स्थिते क्त>त्त इत्याकारकप्राकृतिक-विपरिणामाऽऽभासतोऽर्वाक्तनी त्त>क्त इत्याकारिका संस्कृतप्रत्यापत्तिरिति वदंश्चिन्त्यः (मौस्थि. √स्वाद् इत्यस्य सु-पूर्वेण √अद् इत्येतत्-सनाभिना √*आद् इत्यनेनाऽभेदप्रतिपत्तेरनवसरेऽपि यथाकथंचित् संप्रसारणे संभवति *?सूत्त– इत्यत्र दीर्घाऽनुपपत्तेः)। यद्वा सं-पूर्वस्य √*सूच् (मौस्थि. √शुष् इत्येतत्-सगोत्रस्य) इत्यस्य विस्तरः द्र.। अन्यतश्च √वच् इत्यन्यतरश्चोत्तरेषां कल्पानामन्यतमः कश्चिदित्येवं पुनः कल्पानामन्यतमः कश्चिदित्येत्रं पुनः कल्पद्वयं भवति। तत्र च तारतम्यविवेको गिरॄ–,>लु- इत्येतस्य उप. तात्पर्यविनिश्चयसापेक्षो भवति। तद् यथा। √गॄ इत्यस्य शब्दनिगरणयोर्वृत्तेः शुनां शब्दकर्तृत्वेऽभिप्रेते प्रथमः कल्पः स्यात्तेषां निगरणकर्तृत्वेऽभिप्रेते चोत्तरः कल्प इति। उभयथाऽपि उप. कः प्र. उसं. (पा ३,१,१३५) इति दिक् (वैतु. सा. पचाद्यजन्तत्वं ब्रुवाणोऽपार्थमस्येत्त्वविपरिणामं प्रस्तावुकः)।

h) पाभे. पै १९,२०,७ ?प्राशितम् द्र.।

i) विप. (⌊अनपायिनी-⌋ इष्- ⌊तु. सस्थ. टि. धेनुम्⌋)। तस. नञ्-स्वरः। उप.? सम् √क्रम् + विट् प्र. तत्राऽनुनासिकस्थानीयदीर्घाऽऽकारान्तमितीव या ६,२९ प्रभृ. (तु. स्क. वें. सा., दे ४ ३); < √सश्च् (तु. WW २,४७३)।

j) पाभे. अपरिमितम् मै ३,८,७ द्र.।

-ताः शौ १२,३,२८.

अ-संख्येय[a]- -यम् शौ १०.८, २४; पै १६,१०३,१.

अ-सचद्विष्[b]- -०द्विषः ऋ ८, २०, २४.

असच्छाखा- अ-सत्- द्र.

अ-सजन्य[c]- -न्यः[d] मै १,२,१०.

अ-सजात[c]- -तः[d] मा ५, २३; का ५, ६,२; मै १, २, १०; काठ १२,१.

अ-सजा(त्य>)त्या[e]- -त्या ऋ १०, ३९,६.

अ-संज्ञा[c]- -ज्ञा शौ १२,८,७.

¶अ-संज्ञान[c]- -नम् तै ५, ३, १, ४; -ने काठ २०, १०; क ३१,१२.

अ-सत्[f]- -सत् ऋ ६, २४, ५; ७, १०४, १२^{२}[g]; १३[g]; १०,५,७. १२९, १; खि ४, ६, १०; ¶तै २, १, ५, ४; ५, ४, ६, ४; मै २, ५, ४; काठ ३१, २[h]; क ४७, २[h]; शौ ४,१९, ६; †८, ४, १२^{२}; १३; १०, ७, २५; पै ५, २५, ६; †१६, १०, २^{२}; ३; १७, ८, १; ९, ६; -सतः ऋ ५, १२, ४[i]; ७, १०४, ८[i]; ⌊१०, ७२, २;३⌋; खि ३,२२, १; मा १३, ३; का १४, १,३; तै २, १, ५, ४^{२}¶; ४, २, ८, २; मै २, ७, १५; ४,१,३¶; काठ १६, १५; ३१, २; ३८, १४; क २५, ६; ४७, २¶; कौ १, ३२१; जै १, ३३, ९; शौ ४,१, १; ५,६,१; ८,४,८†[i]; १०, ७, २५; पै ५, २, २; ६, ११, १; १६, ९, ८†[i]; १५०, १; १७, ९, ६; -सता ऋ ४, ५, १४?[j]; -सति ऋ १०, १२९, ४; तै ५, १,२, १¶; शौ १७, १, १९; पै १८, ३२, ३; -सते तै ३, ५, ८,१; ७, १, ११, १; मै १, ३, ३५; काठ २६, १२; २९, ५; ४१, २; क ४५, ६; -सन् ऋ ७, १०४,८; मै ४, १, ३¶?[k]; शौ ८,४,८†; ११,९,३; पै १६, ९, ८†;८२,३.

असती- -तीभ्यः शौ ७,८०,१; पै १,२१,१.

असच्छा(त्-शा)खा[k]- -खाम् शौ १०,७,२१; पै १७,९,२.

असत्त(त्-त)र, रा- -रः तै ५, १, २,१¶; -राः शौ ७,८०,१; पै १,२१,१.

?असन्म(त्-म)न्त्र[l]- -न्त्रात् शौ ४ ९,६.

असन्मन्त्र्य[m]- -न्त्र्यात् पै ८, ३,६.

अ-सत्य[e]- -त्याः ऋ ४,५,५.

¶अ-सत्र[c]- -त्रम् तै ७, ३, ६, २; ८,१;४,१,२;२,३;६,२.

?असस्रासहः[n] पै २०, २९,३.

?असद्यन् पै २०, १८,१०.

---

[a] तस. यदन्ते अन्तोदात्तः (पा ६, १, १६०)।

[b] तस. नञ्-स्वरः। उप.<सचा-+ √द्विष्+कर्तरि क्वप्। इह 'हे मरुतः! यथा वयं युष्माकं सचा भवामो यूयं च सचद्विड्भिन्नतया प्रसिद्धा भवथ' इतीवाभिप्रयतां स्तोतॄणां मरुदाराधनफलात्मिका कल्याणभावना प्राकरणिकी स्यादिति कृत्वा यनि. आदर इति दिक् (तु. BW.; वैतु. वें. सा., PW. GW. ?अ-सच- इति पूप. सति उस. दर्शुकाः; MW. अध्यवसायात् पराजायुकः)।

[c] तस. नञ्-स्वरः।

[d] सपा. असजन्यः<>असजातः<>काठ २, ११ क २,५ असनाभिः इति पाभे.।

[e] बस. अन्तोदात्तः (पा ६,२,१७२)।

[f] विप. (वचस्- प्रभृ.), नाप. (सत्त्वाभाव-, शून्य-, अव्याकृत- ⌊मूल-प्रकृति-⌋), भाप. (असत्य- ⌊ऋ ७, १०४, ८ प्रभृ.⌋। तस. नञ्-स्वरः।

[g] हुन्त्यासत् इति पाठः। हन्ति। असत् इति पपा. ⌊तु. वें. सा.⌋ चिन्त्यो भवति। सांहितिकदीर्घत्वाऽपेक्षया हन्ति। आ। अ-सत् इति विभागे असद् आहन्ति इत्यस्य सुवचतरत्वदर्शनात्। अत्र सा. सर्वथाऽपि मौनमाऽऽस्थितेति चित्रम्। यदपि अर्वाचां हन्ति। आ (<अ)-सत् इति विभागोऽभिमतो भवति (तु. GW. प्रभृ) तदपि व्यर्थाऽऽडम्बरमात्रत्वात् सुत्यजं द्र.।

[h] सपा. असत् <> ?असन् इति, तैब्रा ३,२,३, ९ अहविः इति पाभे.। [i] आसतः इति सांदी.।

[j] असत् इति शोधः (तु. सपा. काठ. क.)।

[k] तस. सास्व. (पा ६, १, २२३)।

[l] पाठः? सा. अनु पै. (तु. नाउ.) च य-प्रत्ययान्तः पाठो भवति। यनि. अपि नञ्-पूर्वः बस. सन्नन्तोदात्त इति कृत्वा वा. संभवेदित्यपि द्र. (तु. PW. प्रभृ. सास्व.) तथा सति उप. *?सन्मन्त्र- इति कस. इति विवेकः। तु. नाउ.।

[m] तु. नापू. टि.।

[n] पाठः? तु. सपा. शौ ७, ९५,३ असदुनावयाः इति द्विपदः पाभे.।

असन्[a]- -स्नः[b] खि ४,७,२,९[c]; मै ४, २, ९¶; काठ ३४, ८¶; शौ ५, ५,९[d]; ११, ३; पै ४, १४, ३; ६, ४, ९[d]; ९, १८, ९; १९. २५, ८; -स्ना खि ४, ७, २, ९[c]; मा २५, ९; का २७,९,१; तै ६.३, ९, २¶; मै ३,१५,८; ४,१,७¶; १३,४; काठ १६,२१; ३१, ४; क ४७, ४¶; शौ ५, ५, ८; पै ४,१५, ३[e]; ६, ४, ८; -¶स्नाम् मै ३, ९,६?[f].

असन- √अस् (क्षेपणे) द्र.

असना[g]- -ना ऋ १०, ९५, ३[h]; -नाम् ऋ १,१४८,४[i]; १५५, २[j].

अ-सनाभि[k]- -भिः[l] काठ २,११; क २.५.

¶अ-सतत[k]- -तः काठ २४, ८; क ३८,१.

अ-संताप,पा[m]- -पम् शौ १६, ३, ६; -पे शौ ४, २६, ३; ८, २, १४; पै ४,३६,६; १६,४,४.

¶अ-संतृ(ण्ण>)ण्णा[k]- -ण्णे तै ६, २,११,३.

†अ-संदित[k,n]- -तः ऋ ४, ४, २; मा १३,१०; का १४, १, १०; तै १,२,१४,१; मै २, ७, १५; काठ १६,१५; क २५, ६.

†अ-संदिन[o;k,n]- -नम् ऋ ८,१०२, १४; काठ ४०, १४; कौ २, ९२१; जै ४,६,६.

अ-संदृश- -शम् पं १, ७०,२.

¶अ-सन्न,न्ना[k]- -न्नः तै ६, ४, ५, ७; मै ४, ५, ५; ७, ४; -न्नम् मै ४, ५, ५; काठ २८, ७; क ४४, ७; -न्नाः मै ४, ६, ७[?]; ७, १; ४; काठ २७,२; २८, ७; क ४२, २; ४४, ७; -न्नात् तै ६, ५, ६, ५; ७, १; ८, ५; -न्नौ मै ४,५,७; काठ २७, २; क ४२,२.

१अ-सपत्न[k]- -त्नः शौ १,१९,४.

२अ-सपत्न,त्ना[p,m]- -त्नः ऋ १०, १७४, ⌊(१५९, ४)४⌋; ५; मै

---

[a] नाप. (रक्त-)। व्यु.? पाप्र. <असृज्- शसादिषु प्र. आदेशमात्रं भवति (पा ६, १, ६३)। मौस्थि. तु (√अस् ⌊*हिंसायाम्⌋ >) *अस्- + (√सन् *सरणे कर्तरि क्विप् >) *सन्- इति स्थिते 'असः शस्त्रादिकारितव्रणात् सनति' इति कृत्वा उस. उप. प्रकृतिस्वरे सति नैप्र. यनि. द्र.। असृज्-इत्यस्यैतत्सजातत्वे सति व्यु. किंचित् पार्थक्यं भवतीति कृत्वा तन्निर्देशः यद्र. (वैतु. WW १, १६२ उभे प्राति. संभेदुकः)।

[b] वा. अल्लोप उदात्तनिवृत्तिस्वरः (पा ६, ४, १३४; १, १६१)।

[c] अस्त्नः इति च अस्त्ना इति च पाठौ? यक्र. यनि. शोधः द्र. (तु. सपा. शौ ५, ५, ९; पै ६, ४, ९ ⌊१मे स्थ. एव⌋)।

[d] तु. पपा., PW. WI. प्रभृ. च; वैतु. W. आसन्- > -स्नः इति पाठुकः।

[e] सपा. शौ ४,१२,४ अस्थि इति पाभे.।

[f] शोधः सस्थ. टि. ?शीरीणाम् द्र.।

[g] व्यु.? पाप्र. √अस् (भुवि) + स्त्री. युच् > अनः प्र. उसं. (पा ३,३,१०७) इति संकेतमात्रं सद् भूयोविमर्शसहं द्र. (तु. नाउ. टि.)।

[h] वा.? भाप. इति च च१ सत् =असनायै इति च कृत्वा १मे पादे वा. इति वें. सा.। एतदादिः २यः पादस्तत्र चैतत् भाप. सद् रंहि- इत्येतद्विशिष्टमिति HL.। एतत् नाप. सत् तथेति PW. प्रभृ.। विप. सत् भाप. सता रंहि- इत्यनेन युक्तमिति तु प्रतीयेत (तु. ऋ १०,१७८,३)।

[i] विप. सत् शर्या- इत्यनेन नाप. सता संबद्धम् (तु. सा.; वैतु. वें. √अस्⌊क्षेपणे⌋ इत्यतः भाप. इति, PW. प्रभृ. तत एव नाप इति)।

[j] नाप. सत् प्रति-धीयमान- इत्यनेन विशिष्टमिति कृत्वा *?२अस-ना- [*अस- (=√अस् ⌊भुवि⌋ + अप् प्र.) + *ना- (=√*ना ⌊=√नी इत्येतत्-सगर्भ्यः⌋ + क्विप् प्र.) इति स्थिते उस. उप. प्रकृतिस्वरम्] इत्यपरं प्राति. संभाव्येतेति मतम्। GW. ORN. च छन्दस्तो विकृतिमापन्नमिव सत् प्रति-धीयमा(न>)ना- इत्येवं प्रकृतिं प्रत्याहतुकौ। यच्च परैः प्रकृतस्य प्राति. √अस्(क्षेपणे) इत्यतः व्यु. इष्यते (तु. WW १,१३४) तत्रापि विरोधाऽभावः द्र.। √अस्(क्षेपणे) इत्यस्याऽपि मौस्थि. √अस्(भुवि) इत्येतदीयविशेषमात्रत्वेन प्रदर्शितपूर्वत्वात्।

[k] तस. नञ्-स्वरः। [l] पाभे. असजन्यः द्र.।

[m] बस. अन्तोदात्तः (पा ६,२,१७२)।

[n] उप. सं √दो (बन्धने)+क्तः प्र.।

[o] वैकल्पिकं निष्ठानत्वम् उसं. (पा ८,२,५६)।

[p] विप. (विश्- प्रभृ.), नाप. (इष्टका-विशेष-) भाप. (⌊सपत्नाभाव-⌋ शान्ति-)।

३, २, ७¶; काठ ५, १; ३२. १^{२}; शौ १, २९, ५; १०, ६, ३०; १९, ४६, ७; पै १, ११, ४; ४,२३,७; १३, ३, ११‡[a]; १६, ४५, १; -त्नम् खि २, २, ४; ४, ५, २४; मा ९, ४०[b]; १०,१८; का ११,३,१[b]; ६,२; मै २, ६, ६¶; काठ १५, ५; शौ ८, ५, १७^{२}[c]; ९. २,७; ८; १२,१,४ ,[d], १९, १६, १; २७, १४; पै १०, ८, ४; १३, ३, १५; १६,२८,७^{२}; ७६, ६; ७; -त्ना ऋ १०, १५९, ⌊४ (१७४,४)⌋; ५; मै ३, २, ७¶; †पै २,४१,४; ५; -त्नाः मा ७, २५‡[e]; का ७,१०, ३‡[e]; तै ५, ३,५, २¶[f]; शौ १९, १४, १[g]; पै २, ७३, १; १६, १५०, ८[g]; १५२,५[g]; २०,२१,१०.

¶अ-सप्तश(फ>)फा[h]- -फया तै ६, १,६,७; मै ३, ७,४[i].

अ-सबन्धु[h]- -न्धुः खि ४. ५, २०; मा ५,२३; का ५, ६,२; मै १, २,१०; काठ २. ११; क २, ५; शौ ६, १५, २; ५४, ३; पै १, २०, ४; ६६, ४; १९, ५, १५; ८,६.

¶अ-सभ[j]- -भः तै १, ७, ६,७.

अ-सम.मा[h,k]- -मः ऋ ६, ३६, ४; ८, ६२, २; शौ १२, ३, ३८; पै १७,३९, ८; -मम् ऋ १, ५४, ८; १०, ४७, ८; ८९, ३; -मा ऋ १, ५४,८; ६, ६७,१; -माः ऋ २, १३,७; १०, ७१, ७; -मानि ऋ ७,४३,१.

असम-रथ[l]- -यः मा १५, १७; का १६,४,५; तै ४, ४,३,१; मै २, ८, १०; काठ १७, ९; क. २६,८.

अ-समन.ना[j]- -नाः[m] ऋ १, १४०, ४; ७, ५, ३; -ने ऋ ६, ४६, १३.

अ-समर्ति[h,n]- -र्त्यै तै ३, ३,८,२[o,p].

*अ-समष्ट[h,q]- > असमष्ट-काव्य[r]- -व्यः ऋ २,२१,४; ९,७६,४.

अ-समाति[h,s]- -तिम् ऋ १०, ६०, २; शौ ६, ७९, १[c,t] पै १९, १६, १७; -तिषु ऋ १०, ६०,५.

असमात्यो(ति-ओ)जस्[u]- -जाः ऋ ६,२९,६.

अ-समान[h]- -नः मा ५, २३; का ५, ६,२; तै १, ३, २, १^{२}; ६, २, ११, २^{२}; मै १, २, १०^{२}; ३,

---

[a] सपा. ऋ १०, १६६, २ अहम् । अस्मि इति पाभे. ।

[b] पाभे. अनमित्राय तै १,८,१०,२ द्र. ।

[c] पाभे. अनमित्रम् शौ ६,४०,३ द्र. ।

[d] सपा. पै १७,४,१० जरदष्टिम् इति पाभे. ।

[e] =सपा. माश ४,२,४,२३ । ऋ १०,१७३,६ प्रमृ. केवलीः इति पाभे. ।

[f] पाभे. अभ्रातृव्याः काठ २१, २ द्र. ।

[g] =सपा. वैताश्रौ १४, १ । आपश्रौ ६, २९, १ अनमीवाः इति पाभे. ।

[h] तस. नञ्-स्वरः ।

[i] मिथ्यास्वरदुष्टत्वात् मुपा. चिन्त्यः (तु. टि. अ-काणा-) ।

[j] बस. अन्तोदात्तः (पा ६,२,१७२) ।

[k] वैतु. Pw. प्रमृ. बस. इतीव ।

[l] व्यप. (आदित्य-ग्रामणी- ⌊=वार्षिक- ऋतु- इति माश८, ६,१,१८ प्रमृ.; वैतु. Pw. प्रमृ. विप. इति?⌋) । बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् ।

[m] तु. वें. Pw. प्रमृ.; वैतु. १मे स्थ. सा. ⌊पक्षे⌋ सु-मनस्- इति उप. कृत्वा वचनं व्यत्यायुक्तः ।

[n] उप. सम् √ *अर्(गतौ) + भावे क्तिन् प्र. ।

[o] पाभे. सस्थ. गृहाणाम् द्र. ।

[p] असमृत्यै इति पपा. (तु. WAG ⌊भू LXVI⌋) ।

[q] उप. < सम् √ अश्(व्याप्तौ) ।

[r] विप. (⌊अप्राप्यप्रज्ञ-⌋ इन्द्र-, सोम-) । बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६, २, १) । ननु तस. स्यात् स्वरेऽविशेषादिति मा भ्रमि । देवताऽऽराधनतत्परेण तद्गुणकीर्तनैकध्यानेन भाव्यमिति कृत्वा स्तोतुर् देवताऽभीष्टगुणहीनाऽधिकरणान्तरभेदवर्णनरुचित्वस्य दवीयोऽध्वगतिक्लेशमात्रफलस्याऽसंभाव्यमानत्वात् (तु. GW.; वैतु. PW. MW. च) ।

[s] विप. (⌊अनुपम-, अद्वितीय-⌋ रथ-, रथप्रोष्ठ-) । उप. बस. < सहु*-माति- (< √ मा ⌊माने⌋) । LR ⌊ऋ⌋ अ-समर्तिम् > °र्तिषु इति शोधुकः ।

[t] इह उप. *?१समाति- भाप. सत् सपा. (तै ३, ३, ८,२) उप. श्रूयमाणस्य *समर्ति- इत्यस्यैव नैप्र. रूपान्तरं सुवचम् (तु. BW.; वैतु. सा. W. अतथावादिनावपि सन्तौ उप. भाप. इत्यत्र संमतौ) ।

[u] विप. (इन्द्र-) । बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् ।

८, ८[2]¶; काठ २,५; ९; ११[2]; १२; ३,३; २९, ९[2]; क २,५[2]; ४०,२[2]; पै १,२०,३.

¶अ-समिध्यमान[a]- -नः मै १, ६,५.

¶अ-समुद्रि(य>)या[a]- -याः मै ४,४, १.

अ-समृद्ध[a]- -द्धाः शौ १, २७,२;३; पै २,३१,२;५; १९,३१,५.

अ-समृद्धि[a]- -द्धयः शौ १४,२,४९; पै १८, ११, ९; -द्धये शौ ५, ७,१; -द्धिम् खि २, ६, ८; पै १०,१२,३; -०द्धे शौ ५,७,७; पै ७,९ ६; -द्धयै पै ७,९,१.

अ-संपृश्चान[a]- -नौ मै १,४,२.

¶अ-संप्रक्षाद्य[a,b] तै ३, ४, १०,४.

¶अ-संप्रत्त[a,c]- -त्तः तै २,६,९,२.

१अ-संबाध,धा[d]- -धम् शौ १२, १,२; पै १७,१,२; -धा मै ४, १४, ११; -धे शौ १८, २, २०.

*२अ-संबा(ध>)धा[a,e]- -धे मै ४, १३,९.

अ-संभव[a]- -वात् मा ४०, १०; का ४०,१,१३.

अ-संभव्य[f]- -व्यम्[g] शौ ५,१८,१२; १९, ११; पै ९,१८,७;१९,५.

?¶अ-संभाव- -वात् काठ ३३, ४.

¶अ-संभिन्दत्[h]- -न्दन् तै ६, ४, १, १; मै ३, १०, ४; -न्दन्तः काठ २९,९; क ४०,२.

¶अ-संभिन्न[a,h]- -न्नाः तै ६.२,११, २; -न्ने मै १, १०, १३; काठ ३६,७.

अ-संभूति[a]- -तिम् मा ४०,९; का ४०,१,१२.

¶अ-संभृत- -तः काठ २३, २; क ३५,८.

¶अ-संभेद[a,h]- -दाय तै ६,४,१,१; मै ३,१०, ४; काठ २९, ९; क ४०,२.

अ-संभोजन[i]- -नात् खि ३, १०,२, ३.

अ-संमृष्ट[a,j]- -ष्टः[k] ऋ ५,११,३; तै तै १,३, ३, १; मै १, २, १२; काठ २,१३; क २,७.

¶अ-सयोनि- -नि काठ ८, ८; क ७,३.

?अ-सरत्[l]- -रन् शौ २०, १३६,५.

अ-सर्ववीर[a]- -रः शौ ९,२,१४; पै १६,७७,४.

१अ-सश्चत्[a]->असश्चन्ती[m]- -न्ती ऋ ३,५७, ६; ६, ७०, २; ८, ३१,४

२†अ-सश्चत्[n]- -श्चतः ऋ १,⌊१३, ६; १४२, ६⌋; ११२, २; २, २५, ४; ९, ⌊५७,१; ६२, २८⌋; ⌊७३, ४; ८५, १०⌋; ७४, ६; ८६,२७; काठ ३८,१४; कौ २, ११११; जै ४, ७, ५; शौ ५, ६,३; पै ६,११, ४; -श्चतम् ऋ २,३२,३; -श्चता ऋ १, १६०, २; ७,६७,९; १०, ६९, ८.

अ-सश्चिवस्[o]- > †असश्चुषी- -षी ऋ ९, ८६, १८; कौ २, ५०४; जै ३,३९,३.

अ-ससत्[p]- -सन्तः ऋ १,१४३,३.

अ-सह्य[q]- -ह्यौ कौ २,१२१९[r].

¶अ-साकमेध[a]- -धाः[s] मै १, १०, १६; काठ ३६,१०.

अ-साद[a]- -दाः शौ ११,१२,२४.

---

[a] तस. नञ्-स्वरः ।

[b] उप. सं-प्र √क्षै > क्षादि+ल्यप् प्र. ।

[c] उप. सं-प्र √दा(दाने) + क्तः प्र. ।

[d] बस. अन्तोदात्तः (पा ६,२,१७२) ।

[e] विप. (द्यावापृथिवी-)। तस. । मुपा. असंबा- इत्यत्र स्वरो भ्रष्ट इव स्यात् ।

[f] तस. अन्तोदात्तः (पा ६, २, १६०) । उप. सं √भू+यत् प्र. । वा. क्रिवि. द्र. ।

[g] पाभे. वै१२ असंहेयम् इति च असंहार्यम् इति च द्र. ।

[h] उप. <सं √भिद् ।

[i] बस. इतीव कृत्वा मुपा. यदन्तोदात्तो निरदेशि, तदुपेक्ष्यम् ।

[j] उप. <सं √मृश् (वैतु. GW. प्रभृ. ऋ. स्थ. <सं √मृज् इति) ।

[k] सपा. मा ५,३२ का ५,८,४ मृष्टः इति पाभे. ।

[l] पाठः ? आसदत् , इति च आसरत् इति च मूको. ।

[m] विप. (इडा-, द्यावापृथिवी-, धारा-) ।

[n] बस. अन्तोदात्तः (पा ६,२,१७२ ⌊तु. सा. L ४६७, MGS ६३ टि.; वैतु. PW. प्रभृ. तस. इतीव मानुकाः स्वरतश्चोद्याः⌋) । उप. २सश्चत्- (=⌊√सस् > भावे⌋ *सस्- + ⌊√चत् > भावे वा कर्तरि वा⌋ *चत्- इति कृत्वा उस. उप. प्रकृतिस्वरम् ⌊पा ६,२,१३९⌋) इत्यस्य परैः (सा. प्रभृ.) √सश्च् (स्ज्) इत्यतः बधा. सतः (तु. WW २,४७३) ।

[o] उप. √सश्च्+क्वसुः प्र. ।

[p] विप.(⌊अस्वपत्-⌋ अग्नेः त्वेष-)। उप.< √सस्(स्वप्ने)।

[q] विप. (इन्द्रस्य बाहु-) । तस. अन्तोदात्तः (पा ६, २,१६०) । उप. √सह्+कर्मणि यत् प्र. (पा ३,१,९९)।

[r] सपा. शौ १९,१३,१ पै ७,४,१ पारयिष्णू इति पाभे.।

[s] सपा. तैब्रा १,६,७,१ अगृहमेधी इति पाभे. ।

¶अ-सामन्[a]– -मा तै १, ५, ७, १; २, ५, ८, १; काठ ३०,७[b].

†अ-सामि[c]– -मि ऋ १, ⌊२४, १५; १०,२२,२⌋; ३९,९; १०^{२}; ६, १९,२; ३८, ५; १०, २२, ३; ७४, ३; ९६, ५; शौ २०, ३०, ५; -मिभिः ऋ १,३९,९.

असामि-शवस्[d]– -वसः ऋ ५, ५२,५.

?असामे पै १०,१,३.

असि[e]– -सयः खि ४, ५, ३३; शौ १०,१, २०; पै १६, ३६, १०; -सिः ऋ १०,७९, ६; ८९, ८; मै २, ६, ५¶; काठ १५, ४¶; -सिना ऋ १, १६२, २०; मा २५, ४३†; तै ४, ६, ९, ४†; काठ ४६,५†; शौ ९, ५, ४; पै ५,१५,९; १६,९७,३; -†सिम् ऋ १०,८९,१८; शौ २०,१२६, १८; -सीन् शौ ११,११,१.

असि-मत्[f]– -मद्भ्यः मा १६, २१; का १७,२,५; तै ४,५,३,१; मै २, ९,३; काठ १७,१२; क २७,२.

१असिक्नी[g]– -॰क्नि शौ १, २३, १; पै १,१६,१; -क्नी शौ १, २३, ३; -क्नीः ऋ ७,५, ३; शौ ८, ७,१; पै १६, १२, १; -†क्नीम् ऋ ९,७३,५; १०,३,१; कौ २, ८९६; जै ४, १३,९; -क्न्याः?[h] शौ ५, १३, ८; पै ८, २, ७; -क्न्याः खि ५, १५ ६; शौ २०, १३०, २[i]; -क्न्याम् ऋ ४,१७, १५; ८, २०, २५; शौ १२,२,२०[j]; पै १७,३१,१०.

२असिक्नी[k]– -क्न्या ऋ १०, ७५,५.

---

a) विप. (अदाभ्य- ग्रह-)। बस. अन्तोदात्तः।

b) सस्थ. टि. साम द्र.।

c) विप. (⌊संपूर्णा-⌋ ऊति-)। तस. नञ्-स्वरः। °मि इति वा. क्रिवि. द्र.।

d) विप. (नृ- ⌊=मरुत्-⌋)। बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६, २, १)।

e) पाप्र. √अस् (भुवि) + इः प्र. पाउ. (४, १४०) तत्-स्वरः भ्वादेशाऽभावश्च द्र. (तु. असु-)। यनि. धा. आद्यंशतः √*अस्(हिंसायाम्) इति द्र. (तु हिं. कसि, पंजा. कहि; वैतु. पाउना. ⌊गपू.⌋ प्रभृ. √अस् ⌊क्षेपणे⌋ इत्यतः व्यु. इच्छन्तश्चिन्त्याः ⌊क्षेप्तृ-करवियोगसहकृतक्षेपणार्थस्यासंबन्धादित्यभिसंधेः), WW. ⌊१, १३४; ३२४⌋ मूलतः यनि. धा. सनाभेः सतः √अंस् इत्यतः व्यु. ब्रुवाणः प्रकृतेऽनुनासिकोपयोगाऽभावतश्चोद्यः)।

f) नाप. (रुद्राणामन्यतम-)। मतुबुदात्तः (पा ६, १,१७६)।

g) विप. (⌊असित-वर्णा-⌋ विश्- प्रभृ.), नाप. (रात्रि-, धेनु- ⌊खि ५, १५, ६ प्रभृ.⌋), व्यप. [चन्द्रभागा- नदी- (ऋ ८,२०,७५ ⌊पंजा. =चनाब-⌋)] व्यु. ? पाप्र. २असित- इत्यस्य स्त्री. ङीपि प्र. क्नादेशः (पावा ४, १, ३९)। मौस्थि. अ+ *सिक्नि- [=विप. <*सिक्कनि- (=⌊√*सिच् 'दीप्तौ' >भावे⌋ *सिच्- + ⌊√कन् 'दीप्तौ' कर्तरि १*कनि- >⌋ *१क्नि- इति कृत्वा तस. सास्व. ⌊पा ६, १, २२३⌋)] इति कृत्वा तस. नञ्-स्वरः (पा ६,२,२)। ततः स्त्री. ङीपि स्वार्थिके के प्र. पूर्वस्य ह्रस्वे (पा ७, ४, १३) टापि नैप्र. *असिक्निका- इत्यस्य यनि. विपरिणामः द्र. (यस्य पाप्र. अनुवादः ङीप् प्र. उसं. ⌊पा ४, १, ४५⌋ इति कृत्वा सुवचः)। यद्वा २*असि- (तु. टि. २असित-)+*२क्नि- (भाप.) इति कृत्वा बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् द्र.।

h) अर्थतश्छन्दस्तश्च जाता दासी असिक्नियाः इति पादः सु-शोधः द्र.। एस्थि. प्रकृतस्य रूपस्य पं१ सतः उरु-(गू<) कूलायाः (तु. पै ८, २, ७) इत्यनेन समानाधिकरणता भवति (तु. शंपा. मूको., W. च; वैतु. L ३६८ तृ१ इति वदंश्चिन्त्यः वा. अस्पष्टत्वात्)।

i) =खि. RW; वैतु. असिद्याः, असिद्याः प्रभृ. भूयांसः पाभे. भवन्ति (तु. संटि.)।

j) सपा. मागृ २,१,१० असितायाम् इति पाभे.।

k) व्यु. ? नापू. सरूपाद् विवेकार्थं पाप्र. पक्षे ङीष् प्र. उसं. (पावा ४, १, ३९)। मौस्थि. अपि अ+ *सिक्नि- [=कस भाप. (यत्र उप. अपि २*कुनि- इत्येतज्जं सत् भाप. द्र. ⌊तु. नापू. टि.⌋)] इति कृत्वा बस. अन्तोदात्तः (पा ६, २, १७२)। तस्य च स्त्री. नापू. टि. दिशा एव *असिक्निका- इत्येवं सतः नैप्र. यनि. विपरिणाम इति प्रथमः कल्पः द्र.। *२असि- + *१क्नि- (विप.) इति कृत्वा तस. सास्व. (पा ६, १, २२३) इति चोत्तरे कल्पे विशेष इति दिक् (वैतु. WW १,३२४ स्वरभेदमविवेचुकः)।

१अ-सित[a]- -ताय तै ७,४, २२, १; काठ ४५,१.

२असित[b]- -तः ऋ १, ४६,१०; पै १,६७,४[c]; १९, २६,१४; -तम् ऋ ४,१३, ४; ५१,९; मा १९, ८९; का २१, ६,१०; तै ३,२, २,२; मै ३,११,९: ४.१२,५†: काठ ११, १३†; ३८ ३; शौ १,२३,३^{२}; ११, २, १८; पै १, १६,३; ९७,३; ४,१८.५; २४. २१[d]; १६,१०५, ८; -तस्य शौ १, १४,४; ६, १३७, १; पै १, १५,४; १०, १०[e]; ८,७, ८; ११, ७, ४; -ताः[f] शौ ५, १३,५; पै ८, २, ५; -तान् पै ८, ७, ५; -तानाम् पै ८,७,३; -तेषु काठ ४०,४.

असित-ग्रीव[g]- -वः[h] मा २३,१३; का २५,४,१.

असित-ज्ञु[i,g]- -ज्ञवे तै ७,३, १७, १; काठ ४३, ७.

असितज्ञू[j]- -ज्ञूः शौ १२,१,२१; पै १७,३,२.

‡**असित-वर्ण**[g]- -र्णाः तै ३, १, ११,४[k].

***असिता(त-अ)ञ्च्**- > **असिताची**[l]- -चीम् पै १५, १८,३.

३असित[m]- -तः मा २४,३७; का २६,८,२; तै ५, ५, १०, १¶; १४, १; मै २, १३, २१; ३, १४, १८; काठ ४७, ४; शौ ३, २७,१; ६, ७२, १[n]; पै ३,२४, १; १९, २७, १४; -तम् शौ १०,४,५;१३;पै१६,१५,५;१६, ३; -तस्य शौ ५, १३,६: पै १, ४४,१; ८, २, ४; -ताः शौ ६, १३७,२[o];३; -तान् शौ ७,५८, १; पै २०, १३, ७; -ताय शौ ६,५६,२; १२,३, ५५; पै १७, ४१,५; १९,९,१५.

४¶असित[p]- -ताय काठ २२, ११; क ३५,५.

---

[a] तस. नञ्-स्वरः । उप. <√सि(बन्धने) ।

[b] त्रिप. । व्यप. (ऋषि-विशेष- ⌊शौ १, १४, ४⌋)। व्यु. ? सस्व. नापू. टि. दिशा स्यातामिति कृत्वा उप. ३सित- दीप्तितद्वदन्यतरपर्यायभूतं चित्र- इत्येतत्- सनाभि सत् (दीप्त्यर्थे √*सॄ>) *सिर्- +(√तॄ > ⌊भावे वा कर्तरि वा⌋ *तर्-> *त्र- >*त्त-->) *त- इति स्थिते तस. सास्व. इति कृत्वा संस्थि. *सित्र- इत्येतच्च सत् नैप्र. यनि विपरिणतं द्र. (तु. पंजा. चिट्टा) । न नञ्-पूर्वः स. इत्यन्ये [तु. PW. GW. च <√अस् इति, WW. १, ३२४ मलपर्यायम् *२असि- इति कृत्वा तद्वि-स्तरकरस्तकारोपजन इति (एस्थि. अपि WW. परकीयत्वेन संकेतिताद् अवदहनार्थात् अस्मदीयात् √अस् इत्यत्रैव समावेश्यत्वे सति √*भृ इत्येतज्जात् √*भस् इत्यतः नैप्र. प्रादुर्भूतात् सतः √अस् इत्यत एव भस्मपर्यायभूतस्य २*असि- इत्यस्य व्यु. सुवचा स्यात् । ततश्चोक्तप्रकारेण व्युत्पन्नस्य सतः ३सित- इत्यस्य प्रकृतेन प्राति. नैव कोऽपि साक्षात्-संबन्धोपलम्भ इति दिक् ⌊तु. टि. १असिक्नी-; वैतु. MW.⌋)] ।

[c] यद्यपि सुपा. स्वरो नाऽऽङ्कि तथाप्यर्थतः सामान्येनाऽऽद्युदात्तवर्गेणाऽभिसंबन्धः स्यादिति कृत्वा रूपम् इदमत्र निरदेशि (वैतु. सपा. शौ ६,१३७,२ यत्र असिताः इति अन्तोदात्तः श्रूयते) ।

[d] 'अग्निः । तत् । नाम असि । तम् इति वा पदविभागः स्यात् ।

[e] सपा. शौ ६,१२७,१ बलासस्य इति पाभे. ।

[f] प्र३ द्र. (वैतु. W. B. प्रमृ. सं३ इति ⌊तु. सस्थ. टि अलीक-> -काः⌋) ।

[g] बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६,२,१) ।

[h] =सपा. माश १३, २, ७, २ । तै ७, ४, १२, १ काठ ४४, १ लोहितग्रीवः इति पाभे. ।

[i] उप. पाप्र. जानु->ज्ञु- उसं. (पा ५,४,१२९उ.)। मौस्थि. तु जानु- इत्येतत्-सजन्मनः सतः *जनु- इत्यस्य बस. स्वरपूर्वसंक्रमजः काय-संकोचः द्र. ।

[j] विप. (पृथिवी-) । स्त्री. ऊङ् प्र. उसं. (पा ४,१, ६७) । तत्-स्वरः ।

[k] पाभे. कृष्णम् ऋ १,१६४,४७ प्रमृ. द्र. ।

[l] व्यप. (अप्सरस्-) । तु. सस्थ. अन्धाची- ।

[m] नाप. (कृष्ण-सर्प-) । व्यु.? तु. टि. २असित- यदनु अ+३सित- इति स्थिते बस. अन्तोदात्तः (पा६,२, १७२) इति वा *२असि-+*त-(तु. गपू. WW.) इति वा द्र. । एस्थि. चोत्तरकल्पतः नापू. बस. इति विवेकः स्पष्टः स्यात् ।

[n] तु. W.; वैतु. सा. सितः इति पाठं मत्वा <√सि (बन्धने) इति ।

[o] W. असिताः इति शोधः ।

[p] व्यप. (ऋषि- ⌊देवल-⌋) ।

अ-सिन्व,न्वा[a]- -न्वम् ऋ ५, १२, ८; -न्वा ऋ १०, ८९,१२.

अ-सिन्वत्- -न्वन् ऋ २, १३, ४; ७,३९, ६; ८, ४५, ३८[b]; १०, ७९,२.

असिन्वती[c]- -ती ऋ १०,७९,१.

असिर[d]- -रेण ऋ ९,७६,४.

असिष्ठ-, असिष्यत्- √अस्(क्षेपणे) द्र.

?**असीय**[e] पै ८,७,४.

असु[f]- -सवः मै ३, ६, ६¶; शौ ८, २, २६; १८, ३, ६२; पै १६, ५, ६; -सवे मा २२, ३०; का २४, १७, १; मै ३, १२, ११; काठ ३५, ८; १०; क ४८, ८; ९; शौ १९, ४४,४; पै १५, ३, ४; १९, ४२, ६; -सु का १९, २, २[g]; कौ १,४६६‡[h]; -सुः ऋ १, ११३, १६; १६४, ४; १०,१२१,७; मा ८, ५८; १८, २[g]; २७, २५†; का ९, ७, ६; २९, ४,३†; तै ४, १, ८, ६†; ४, ९, १; ७, १, २[g]; मै २, ११, २[g]; १३, २३†; ३, ४, ४¶; ४, २, १[i]¶; काठ ७, १३[i]; १८, ७[g]; २१, १२¶; ४०, १†; क २८, ७[g]; शौ ५. १, ७[i]; ६, ५३, २[j]; ८,१, ३; ९, १४,४†; पै १६,१,३; ६६, ४†; २०,४४, ४; -सुना मै ४, २, १¶; शौ ६, १०४, १; ८, १, १; पै १६, १,१; २०, १३, ४; -सुम् ऋ १,१४०,८;१८२, ३; २, २२, ४[h]; १०, १२, १; १४, १२;१५,१[k]; ५९,७; मा ८, १९[l]; १९, ४९†[k]; का ९, ३, ५[l]; २१, ४, १†[k]; तै २, ६, १२, ३†[k]; मै १, ३. ३८[l]; †४, १०, ६[k]; १३, ४; काठ ४, १२[l]; ७, १३[j]; १६,२१; २१, १२[m]; ३७, १३; १४; क ३, १०[l]; ज १, ४८, ६†[ii]; शौ २, १२,८; ५,२९, ५;३०, १; ७, २, १;८,१, १५; २, १;†१८, १, २९; ४४[k]; २, १३; पै २,८०,२;३; ९,११, २;३;१३, १; १०, ९, १०†; १३, ९, ६; १६, २, ५; ३, १; १९, २०,९; २९, ३†; २०, १, ३; ५२, ११; १२; -सून् शौ ६, १०४, १; १२, २, ५५; १८,

---

[a]) विप. (⌊अतर्पणीय-, दुस्तोष-⌋ वृत्र-, हेति-)। तस. चार्वादिषु उसं. अन्तोदात्तः (पा ६,२, १६०)। उप. सिन्व- <√*सिन्व् (तर्पणे) कर्तरि यक्. (तु. वें., द., WSGS.?, WW. ⌊२,४४४⌋ √सि इत्यतः परम्परितां व्यु. दर्शुकाः ; वैतु. सा. स. अभावे सति √अस् ⌊क्षेपणे⌋ इत्यतः प्राति. वर्त्तुकः ⌊वैतु. अ-सुन्व- इत्यत्रत्य उत्तरः पक्षः⌋)।

[b]) उप. <√*सिन्व् (दीप्तौ) इति कृत्वा यनि. प्राति. अप्रकाशमान-पर्याय इति मतम् (तु. सस्थ. टि. ?एत्रारे)।

[c]) विप. (हनु-)। या ६,४ =असंखादन्ती-।

[d]) नाप. [सूर्यस्य इषु- (=रश्मि-, तेजस्- ⌊तु. वें. GW. प्रभृ.⌋)] । √अस् (क्षेपणे) + किरन् प्र. उसं. (पाउ १,५०)। नित्-स्वरः।

[e]) ……भेषजी, असीयं विषदूषणी इत्येवं मौलिकी श्रुतिः संभाव्येत। प्रथमपादान्ते यत् सुपा. यण् अकारि तदुपेक्ष्यम्, छन्दोभङ्गाऽऽपत्तेः।

[f]) व्यु.? √अस्(भुवि)>असु-+(√*भर्>*भर्->*भ्र->*भ-> *व->) *व- इति स्थिते बस. इति कृत्वा पूप. प्रकृतिस्वरे (पा ६, २, १) सति उप. वि-स्वरं सत् नंप्र. *उ- इत्येवं विपरिणतं स्यात्। पाप्र. यनि. धा. आर्धधातुकत्वेऽपि भूभावाऽप्रयोजकः उन् प्र. नित्-स्वरश्च (पाउ १, १०; पा ६, १, १९७) इति सुवचम् (वैतु. पाउना. पाउश्वे. ⌊१, १०⌋ √अस् ⌊क्षेपणे⌋ इत्यतोऽयोग्यामिव सतीं व्यु. ब्रुवन्तौ)। ननु यनि. धा. अप्याद्योऽकारः √*अर् इत्यस्य कतमस्य प्रभेदस्यांऽशावशेष इति । असुत्वस्य चरत्वाव्यभिचारात् १मः प्राप्त्यर्थः (यद्र.) प्रभेदो वा द. साजोव्य-प्रादुर्भावाऽर्थोऽपरः प्रभेदो वा √*झर् इत्येतन्मूलकः सन् उसं. (तु. √अन ⌊प्राणने⌋, यस्याऽऽद्यंशस्यापि समान-मूलत्वं द्र.; वैतु. GW. MW. भ्वर्थमात्रवृत्तेः √अस् ⌊भुवि⌋ इत्यतः व्यु. संकेतयन्तौ)।

[g]) सपा. असु<>असुः इति पाभे.।

[h]) सपा. असु<>असुम् इति पाभे.।

[i]) सपा. पै ६,२,६ १असुराः इति पाभे.।

[j]) सपा. पै १९, ८, २ आकूतिः इति, मा ४, १५ श्रोत्रम् इति च पाभे.।

[k]) असुं य ईयुः (या११,१८ च)> सपा. बौपि २,९, १२ असुं य इयाय इति, बौश्रौ २,९:११ भागृ २,११ : ७ असुंगमाः इति पाभे.।

[l]) =सपा. माश ४,४,४,११। तै १,४,४४, २ वसुम् इति पाभे.।

[m]) पाभे. अन्नम् तै ५,४,६,५ द्र.।

२,२७; पै १७,३५,४,१९,४९, १४; -०सो शौ १९,४४,४; पै १५,३,४; १९, ४२,६; -सोः काठ७,१३; शौ ११,९,१६; १८, २,२४; पै १६,८३,६[a]. [°सु- अदब्ध°, अमृत°, अरिष्ट°, इत°, गत°, नष्ट°].

असु-त(प>)पा[b]- -पा शौ १९, ४९,७.

†असु-तृप्[c]- -तृपः ऋ १०, ८२, ७; ८७, १४; मा १७, ३१; का १८,३,७; तै ४, ६, २, २; मै २,१०, ३; काठ १८, १; क २८, २; शौ ८, ३, १३; १०, ५,४९$; पै १६, ७, ३; -तृपौ ऋ १०,१४,१२[d]; शौ १८, २, १३; पै १०,९, १०; १९, ५२, ९†.

असु-नीत[e]- -ताय शौ १८, २, ५६[f].

असु नीति[g]- -तिः शौ १८, ३, ५९‡[h]; -†तिम् ऋ १०,१२,४; १५,१४[h]; १६,२; मा १९,६०[h]; का २१, ४, १०[h]; शौ १८, १, ३१; २,५६; -०ते ऋ १०,५९, ५; ६.

¶असु-मत्[i]- -मान् मै ४,२,१.

असुमती- -तीम् पै ५, १०, १०.

?असुक्षु पै १७,२८,२.

?असुङ्मती[j] पै ९,१६,३.

अ-सुत[k]- -तः ऋ ७, २६, १; पं २, ३९, ३; -तात् ऋ ६, ४१, ४; -†तानाम् ऋ ८ ६४,३; कौ २,७०६; जै ४, ८,१; शौ २०, ९३,३. [त- १सुत°].

अ-सुन्वत्[k]- -न्वतः ऋ १, १०१,४; ५, ३४, ६; ८, ६२, १२; -न्वता ऋ ४, २५,७; ५, ३४, ५; १०,४२, ४; शौ २०, ८९, ४†[l]; -न्वताम् ऋ [१, ११०, ७; (७, ५९, २)]; -न्वन्तम् ऋ १, १७६, ४; मा १२, ६२; का १३,५, १; तै ४,२, ५ ४; मै २, ७, १२; काठ १६, १२; क २५,३; पै ५,२७,६.

?असुन्वत्[m] पै १९,२३,१५.

†अ-सु(न्व>)न्वा[n]- -न्वाम् ऋ ८, १४,१५; शौ २०,२९,५.

असुन्व-(क>)का[o]- -का पै ५ २७,७.

अ-सुम्न[k]- -म्नाः मा ३५ १; का ३५,४,१.

१असुर[p]- -†०र ऋ १, २४, १४;

---

[a] मूको असौ इतीव श्रूयमाणः पाठः मौस्थि. विमृश्यम् ।

[b] विप. (रात्री-) । उस. थाथीयः स्वरः (पा ६,२,१४४)। उप. मूलविभुजादिषु डसं. कः प्र. (पावा ३,२,५); वैतु. सा. [पक्ष] नञ्-पूर्वः तस. इति विकल्पेन व्याख्यत् तदसत्। नञ्-स्वरापत्तेः (पा ६,२,२) । यच्चेह RW. अनु-तप- इति श्रावयितुमिच्छतः, तद् अर्थवत् सदपि तदुपज्ञमात्रत्वाद् अप्रमाणम् ।

[c] विप. [(प्राणैस्तृप्यत्- =प्राणापहारक- [तु. पशु-तृप्-] [सा. शौ.]) यमस्य दूतद्वय- [ऋ १०,१४,१२]], नाप. । उस. क्विबन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६,२,१३९) ।

[d] असुतपा इति पिपठिषुः GW. चिन्त्यः ।

[e] नाप. ([त्यक्तप्राण-] देह- इति कृत्वा द्वि. अर्थे च. इति च सा., प्रेतपुरी- वा यमराज- वेति PW. प्रभृ.)। बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा६,२,१) । उप. भावे वा स्यात् पूप. समानाधिकरणं विप. वा स्यात् पर-निपातितम् (पा २,२,३७) ।

[f] सपा. तैआ ६, १, १ आग्निगृ ३, ५, ३ : ११ असुनीथाय इति पाभे. ।

[g] सस्व. एपू. टि. द्र. । यत्तु सा. ऋ. (१०, ५९, ५ प्रभृ.) असूनां नीति- (=नेतृ-) इतीव तस. व्यवृणोत्, तन्मन्दम्; कारकोत्तर-कृत्-प्रकृतिस्वरापत्तेः (पा ६, २,१३९)।

[h] सपा. °तिः<>°तिम् इति पाभे. ।

[i] मतुपः पित्त्वान्निघाते स्वरेऽविशेषः ।

[j] पाठः? अ-शुम्भती- इति शोधो विमृश्यः ।

[k] तस. नञ्-स्वरः (पा ६,२,१) ।

[l] °न्वत इति पाठ. शोधार्हः (तु. ऋ १०,४२,४) ।

[m] आसन्वत् इति शोधः (तु. शौ ६, १२,२) ।

[n] तस. चार्वादिषु डसं. अन्तोदात्तः (पा ६,२,१६०)। उप. <√*सुन्व् कर्तरि यद्वा भावे द्र. । तथा सति बस. अन्तोदात्तः (पा ६,२,१७२) स्यात् (तु. अ-सिन्व-) ।

[o] स्वराङ्कणाऽभावेऽनिर्देश्याऽनुबन्धः क्षेपाऽर्थे कः प्र. द्र. (पा ५,३,७४) । नञ्-समासस्य पूर्वविप्रतिषधः डसं. (पामवा ५,१,११९) । तदभावे प्रत्ययाऽर्थस्याऽसंगतेः ।

[p] विप. ([प्राणवत्-, बलवत्-] हत्र- [ऋ १०, ७४, २]). नाप. (देव- [अग्नि-, इन्द्र-, वरुण- प्रभृ]; अ-देव- [रक्षस्-, दैत्य-] ; तु. BRV.NW.WW. [१. ६८], SEY [२७, १२६]) । व्यु.? √अस्(भुवि) >*असु- इत्येतन्मूलकतया सुत्वचा इति कृत्वा म स्थि. *असु- + (√*वृ>) वर- (=बस. पूप. प्रकृतिस्वरः) इत्यस्य

१७४, १; २,२७,१०; २८,७[a]; **४**,२,५;८,९०,६; **१०**.९६,११; ९९, १२; १३२, ४; तै **१**. ५, ११, ३; ६, ६, ४; **३**, १, ११, १; मै **१**,४, ३; ८¶; **४**. १०, ४; १४, १७; काठ ५, ६; ३२,६¶; **४०**, ११; कौ **२**, ७६२; शौ **२०**,३२,१; -रः ऋ **१**, ३५,७; १०; ५४,३; १३१, १; **२**, १, ६; **३**, ३, ४; **५**, १५, १; २७, १; ४२, १; ५१, ११; ८३,६; **७**, ३०, ३; ५६, २४; **८**, १९, २३; ४२, १[b]; **९**, ७३, १; ७४, ७; **१०**, ११, ६; ७४, २; मा **८**, ५५; **२७**, १२; **३४**, २६†; का **९**,७,२; **२९**,२, २; **३३**,१,२०†; तै **१**, ३,१४, १†; **३**, १, ११, ७†; **४**, १, ८, १; ४, ९, १; मै **२**, १२, ६; **४**.१४,१४; काठ **८**, १२¶; †**११**, १२[b]; १३; **१८**, १७. ¶**२५**,४; ८; **३४** १४¶; ¶क **१**, १९†[b]; **७**, ७; **२९**, ५$; **३९**.१; **४०**, १; **४२**, २; **४४**, ४; शौ **१**, १०, १; **४**, १५, १२†; **५**. २७, १; **८**, ६, ५; **१८**, १, २३†; पै **१**,९,१;९८, १; **५**, ७, १०†; **८**, १२, ५; **९**,१.२; **१०**,३, ६; **१६**, ७९, ५; **१९**, ५२, १५; -रम् ऋ ५, ४२, ११; **७**, २, ३; **१०**, ५६, ६; मै **२**, १०, ३†[c], -रस्य ऋ, **१**, ११०,३; १२२, १; १२६, २; **२**, ३०, ४; **३**, २९, १५; ३८, ४; ⌊५३, ७; (**७**,१०३, १०) **१०**, ६७, २⌋; ५६, ८; **४**, ५३, १; **५**, ४९, २; ६३,३; ७; **७**, ६, १; ९९, ५; **८**, २०, १७; **१०**, १०, २; ३१, ६; ९२ ६; १३८, ३; १७७, १; मा **१३**, ४४; **३३**, २२†; का **१४**, ४, ७; **३२**, २, ५†; तै **३**, २, ११,३†; **४**,२, १०,३; मै **२**. ७,१७; †**४**,१२, ५;१४,१२; काठ **१६**, १७;**३७**. ९†; कौ **१**,७८†; जै **१**,८,६†; शौ **४**,८,३†; **६**,७२, १; **१८**, १, २†; **१९**. ५६, १; **२०**, ९१,२†; पै **३**, ८, १; १८, ५; **४**,२,३†; **१५**,२३,१; **१९**,२७, १४; -रा ऋ **७**,६५,२; **८**.२५, ४; -०रा ऋ **१**, १५१,४[d]; **७**, ३६,२; -राः ऋ **१**,६४, २; **८**, ९६,९; **१०**, १२४, ५; मा **२**. २९; ३०; का **२**, ७, १; २; ¶तै **१**,५,९, २; ७, १, १; ३; ३, ३^{२}; **२**, ३, ७, १; ४, १, १; ३; ३,१; ५, ४, १; २; ८, ५; ११, ९; ६, १, ५; **३**, २, २, २; ३^{२}; ३, ७, २; ४, ६, १; २; ५, २, ८, ३; ३, ३, १^{३}; ११,१; २; ४, १, १; ७, ३, १; ६,२, १, ५; ५, ३; ७, ४; ११, १; ३,१, ४^{२}; १०, ६; ४, ६, १^{२}; १०, १^{२}; ३; ४; ११, १; ५, २, २; ६, ४, ४; ९, १^{२}; **७**, २, ५, ४; ¶मै **१**, ४, १०; १४; ६, ३; ९^{३}; १०; १३^{२}; ९, ३^{५}; ८^{७}; १०, ५^{θ}; १५^{२}; ११, ९^{२}; **२**, १, ११^{२}; ३,२; ५, ३^{३}; ९^{२}; **३**, २, १^{२}; ७^{३}; ४, १; ७; ६, १०^{३}; ७, १०; ८,१; ३; ५; ८; १०^{२}; ९,१; १०, ५^{३}; ६^{२}; **४**, १, ६; १०; १२; २, १^{३}; ३^{२}; १३; ३,४^{२}; ५, ५; ६^{३}; ६, ३; ४^{२}; ८; ७, ४; ६; ७^{२}; ८, १^{३}; काठ **६**, ७^{२}; ८, १; ८; १३^{३}; १५; ९, ११; १५^{३}; **१०**, ७^{२}; १०^{२}; **१२**, २^{२}; ३; **१३**, ४^{४θ}; ५; **१४**,९^{२θ}; **१९**,१०;११;**२०**; ६^{३}; १३^{४}; **२३**, ७^{४}; **२४**, ९^{३}, १०^{२}; **२५**, २; ६^{३}; ९^{२}; **२६**, १०^{४}; **२७**, ८^{३}; ९^{३}; **२८**, ४; ९; **२९**, १^{४}; **३०**, १^{२}; ७^{३}; **३१**, ४; ८^{२}; ९^{३}; **३२**, ७; **३४**,५; **३५**, २०^{θ}; **३६**, ९; **३७**, ११; १२^{४}; १४^{२}; १६^{३}; ¶क **४**, ६^{२}; **६**, ६; **७**, ३; ८, १^{३}; ३; **३०**, ८; **३१**, १; ८^{५};

सतः नैप्र. यनि. विपरिणामः संभाव्येत [तु. पाप्र. उरन् प्र इति व्यवहारः (पाउ. ⌊१, ४२⌋, दे. ⌊१, १०⌋; वैतु. पक्ष या. ⌊३, ८⌋, दे. ⌊गपू.⌋ च असु- +रः प्र. मत्वर्थे इति वा, असु- + र-⌊< √रम् वा √रा वा⌋ इति वा वदन्तौ स्वरतश्चिन्त्यौ ⌊उभयथाऽप्यन्तोदात्तप्रसङ्गादिति यावत्⌋; दे. ⌊गपू.⌋ अ+*सुर- ⌊< √*सुर् तुदा.⌋ इति कृत्वा नञ्-स्वरः; PW. प्रभृ. च √अस्(भुवि) इत्यस्य प्राणित्वपर्यवसायिन्या WW. ⌊१, ६८⌋ च तस्यैव सानुनासिकोऽक्रमस्य सतः सुमतित्वप्रया वृत्त्या तत्तदर्थ-संपत्तिं व्याख्यायुकाः सन्तः उप. वोत्तरांशं वा प्रति मौनमुद्रिताः)] ।

[a] पाभे. अरुण मै ४.१४,९ द्र. ।

[b] पाभे. तै १,२,८,१ ऋषभः द्र. ।

[c] सपा. ऋ १०,८२,५ प्रभृ. १असुरैः इति पाभे. ।

[d] संर °र इति सांहितिको ह्रस्वः ।

[e] सपा. मै २,५,३ पितरः इति पाभे. ।

१५^{४}; ३६, ४^{४}; ३८, २^{१}; ३^{२};
५^{२}; ३९, ३^{१}; ४; ४०, २^{२};
४१, ८^{४}; ४४, ४; ९; ४५,२^{४};
४६, ४^{३}; ४७, ४; ८^{२}; ९^{१};
४८, १८[a]; शौ २. ३, ३; ६.
१०८, ३; १०९, ३; ८, १३,
१; ४; १०,१०, २६; ११, १२,
१५; १९,६६,१; पै ६, २ ६?[b];
१६, १०९, ६; १३५, १^{२};
१५०, ५; १९, २७, १०; २०,
५४, २; -०राः ऋ ८, २७,
२०; -राणाम् ¶तै १, ५, ७,
६; ९, २; ७, १, ५; ४, ६; २,
३, ७,१; ४,३,२^{२}; ५, १, १;
८, ५; ६; ११, ८; ३, ४, ६,
१; ४, ३, ११, ३\$^{0}; ५,४,७,
४; ६, २, ३, १; ४,३^{१}; ५, ४;
४,१०, १; ६, ११,५; ¶मै १,
१०,१६^{२}; २,३, २; ७; ४, ९;
५, ९; ९, १\$; ३, २, ६; ४,
१; ६, १; ८, १; ३^{४}; ५^{२};१०,
५; ४, १, १०^{२}; २, १^{३};९;३,
४; ६, ३; ७,५; ७^{३}; ८, १[d];
मैपुष्पि ३,८[e]; काठ ७, ६;
९, १५; १०, ७, १२, २^{१}; ५;
१०; १३, ४; १९, ११^{२}; २०,
६; २४, १०; २५, २; ६;२७,
८; ३१, ८^{२}; ३४, ४; ३६,
९; १०; ३७, ११; १४; ३९,
१०[e]; ¶क ५,५; ३१, १^{२}; ८;
३८, ३; ५; ३९, ३; ४७,
८^{२}; कौ २.१२१९; शौ ४,२२,

५; ६, ७, ३; ८६, ३; १००,
३; १०, ३, २; ६, १०; १९,
१३, १; पै १, १०६, ४[c]; ४,
३३, ५; ७, ३, ९; ४,१; १४,
३, २२; १६, ४३, २; ६३, २;
१७,१५, ४; १९, ३, १२; ६,
१२; १३,६; ३१,८; -रान् ऋ
१०, ५३, ४; १५७,४; खि २,
१४,११; ¶तै १,६,१०,२;११,
६; ७, १, १; ३; ४, २; २, २,
६, १;४,१,२^{२};२,१;६,१.३;३.
३,७,१,४,४, १; ६,२^{२}; ५.१,
१०,४, ४,६,४; ६,२,२ ७; ३.
२;३;८, १^{११};३,७,१; १०,५;६.
९,१; ७,३,१,२; ७,१;५, २५,
२; ¶मै १,४,७;१४; ६ ४;६^{२};
९, ३^{४}; ५; ६; १०, ५^{२}; १५;
२, २, २; ५, ३; ९; ३, २,
१^{२}; ३. ७; ४, ७; ६, ६; ८,
१; ४; ५; ४, १, १०; १२;
२, १^{२}; ५, ६; ६, ३; ९;
१४, ११; काठ ८, ४^{३}; ५;
९, ११^{४}, १४^{२}; १५; १०, ७^{१};
१३, ३; ४^{२}; ५; १९, २; १०;
२१,४; १०; २३, ८; २६, १;
२७, ८; २८, २–४; ६; २९
१; ६; ३०, १; ३१, ९; ३२.
१; ५; ३५. २०^{३}; ३६, ९;
३७, १४; ¶क ६, ९^{३}; ७, १;
२९, ८; ३०, ८; ३१, १९;
३६,५; ३८, ५; ४०, ४; ४४,
२–४,६; ४५ २; ७; ४६, ४;

४७, ९; ४८, १८^{३}; शौ ४,
१९, ४; ६, ७, २; ८, ५, ३;
९, २४; १३, १; ९, २, १७;
१८; १०,३. ११; ११, ७, ७;
१२, १, ५; †२०, ६३, २;
१२४, ५; पै ५, २५, ४; ९,
२५, १४; ११, ५, ११; १६,
२०, १; २७.३; ६४, २; ७७,
६; ७; १३५, १; १५३, ७;
१७, १, ४; १२, ८; २८, ३;
१९, ३, ११; २०, २०, ३;
-राय ऋ ५.१२, १; ४१, ३;
९, ९९, १; १०. १२४, ३;
कौ १,५५१†; जै १, ५६, ३†;
शौ ५, ११, १; १३, ७, १४;
पै ८,१,१;-रे ऋ १०,९३.१४;
-रेभ्यः ऋ ८,१७; १; ¶तै २,
५, १,१; ६.२,२, १; ७, ३,७,
१; ¶मै १, ६,३; ९, ८^{२}; ३,
३, १; ९; ४, ७; ६, १; ८, ३;
काठ १०,९[g]; १२,३; २१,४;९;
३७, १६; ¶क ३१, १९; कौ
१, २५४†; जै १, २७, २†;
शौ २, २७, ३; ४; ६, ६५,
३; १९, ५६, ३; २०, ५५,
२†; पै १,८९, १; २, १६, २;
३; ४१,४†[h]; ३, ८,३; ४,१८,
४; ७,१२,८; ८, १६, ८; १९
११, ९; -रेषु ऋ १०, १५१,
३; ¶तै ६, ३, ७, २; ६,
११, ५; ७, ३, ९, १; ¶मै
३, ६, ८[f]; ४, २, ३; ७, ५^{२};

---

[a] सपा मै २,५,३ पितरः इति पाभे. ।

[b] पाभे. असुः शौ ५.१, ७ द्र. ।

[c] =सपा. मंत्रा २,३,२९ पागृ ३, ३, ५ । शौ ३,१०,१२ दुस्यूनाम् इति पाभे. ।

[d] असुराणां ब्राह्मणौ इति सतः पाठस्य स्थाने सपा. काठ ३०,१^{२} क ४६,४^{१} असुरब्रह्मौ इति पाभे. ।

[e] प्रपाठकारम्भकत्वात् ताच्छब्द्यम् ।

[f] सकृत् सपा. मै ३,८,५ सपत्नम् इति पाभे. ।

[g] सपा. मै २,२,१० वृत्राय इति पाभे. ।

[h] सपा. ऋ १०, १५९, ४ विशिष्टः पाभे. ।

[i] सपा. काठ २३, ४ क ३६, १ देवेषु इति पाभे. ।

¶काठ १३, ५; ३७, १४^{२}; -रैः ऋ १, १०८,६; १०,८२, ५[a]; मा १७, २९†; का १८, ३, ५†[a]; तै २,४,२,३¶[a]; ४,६,२, ३†[a]; ¶मै १, ७, २, ४, ४,९; काठ १०, १०^{२}¶; १८,१†[a]; क २८,२†[a]; पै ५, २६,९. [°र-देव°, सुर°].

आसुर[b]– -रः ऋ ३, २९, ११; ⌊९, ४०, ५; ९⌋; ¶तै २, १,२,२; ६, ९, ४; ¶मै २, १, ५; ५,२; ३,८,१०; ४,१,१०; २, ९; ५,७; ८,३; ¶काठ ११, ५; १२,१३; २५, ४; २६, १; २७,२; २८, ४; ३१, ८^{२}; ¶क ३९, १; ४०, ४; ४७, ८^{२}; -¶रम् तै २,५,११, १; ६,९, ५; -रस्य ऋ ५,८५,५; शौ ३, २२, ४; -रात् मा १९, ३४[c]; २०,६७; का २१, ३, ३[c]; २२, ७, १; मै ३, ११,४; ७[c]; काठ ३८, २[c]; ९; -राभ्याम् पै १९, ३६, १५; -†रे ऋ १०,१३१, ४; मा १०, ३३; २०, ६८$; ७६; का ११, १०, ३; २२, ७, २$; १०; मै ३, ११, ४; काठ १७, १९; ३८, ९^{१}; शौ २०, १२५,४; -रैः पै १७,२८,२.

आसुरी[d]– -री मा ११, ६९; का १२, ७, ४; तै ४, १, ९; २; मै २, ५, ९; ७,७; ३, १, ९; काठ १६, ७; शौ १, २४, १; २; ७, ३९, २; पै १, २६,१; २; २०, ३०, ७; -रीः शौ ८, ५, ९; पै १६, २७, ९; -र्यां[e] मै २,५,९.

असुर-क्षयण[f]- -णम् शौ ११, १२, १०;१२;१३.

असुर-क्षिति[g]- -तिम् शौ १०,६, २२-२८; पै १६,४४,५-७[h].

असुर-घ्न[i]- -घ्नम् खि २,४,१.

असुर-त्व[j]– -त्वम् ऋ ⌊३, ५५, १-२२; १०, ५५, ४⌋; मै ४, २,१^{२}; -त्वा ऋ १०,९९,२.

¶असुर-ब्रह्म[k]- -ह्माभ्याम् काठ २७, ८; -ह्मौ[l] काठ ३०,१^{२}; क ४६,४^{२}.

असुर-माया[m]- -यया शौ ३, ९, ४; पै ३, ७,५; -या मै ३, १, ९¶; -ये मै ४,८,१¶.

¶असुर-योनि[m]- -निम् तै ५, २, ८,४; काठ २०,६; क ३१, ८.

¶असुर-लोक[m]- -कः,-कम् मै १, ११,९; काठ १४,९.

असुर-वैर->-रिन्[n]- -रिणे खि ७, ३,२.

असुर-हन्[o]- -घ्नः† ऋ ६, २२, ४; शौ २०, ३६, ४; -घ्ने ऋ ७, १३, १; -हणम् काठ ३९, ५; -†हा ऋ १०, १७०, २; कौ २,८०४; जै ४,२,१०.

असुरघ्नी- -घ्नी मै ४,१, ६; काठ ३१,४; क ४७,४.

?असुरा त्वेषा[p] पै ३०,४८,७.

---

[a] पाभे. १असुरम् मै २,१०,३ द्र. ।

[b] विप. (⌊असुर-पुत्र-, असुर-संबन्धिन्- प्रभृ.⌋ स्वर्भानु-, क्रौञ्च-, नमुचि-, अररु- प्रभृ.) । तस्येदमित्याद्यर्थे अण् प्र. (पा ४,३,१२०) । तत्-स्वरः ।

[c] सपा. शांश्रौ १५, १५, १३ आसुरे इति पाभे. । विमर्शः वैप४ अधि, आसुरात् च शांश्रौ १५, १५, १३ द्र. ।

[d] विप. (माया-, कृत्या- प्रभृ.) । मायाऽर्थे तद्धितः अण् प्र. (पा ४, ४, १२४) ।

[e] स्वरितः (पा ८, २, ४) । असुर्यां इति सुपा.? यनि. शोधः द्र. (तु. टि. २असुर->-री-) ।

[f] वि^{प}. (वध-) । उस. कर्तरि ल्युडन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या ।

[g] विप. (मणि-) । बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् । उप. <√क्षि(क्षये) ।

[h] क्षतिम् इत्यपि क्वचित् मूको. पाठः ।

[i] उस. कान्ते (पा ३,२,५) थाथादि-स्वरः ।

[j] तत्र तत्र देवानाम् असुर-त्वस्य श्रवणात् सुर-त्वस्य चाऽश्रवणात् सुर- इत्यर्वाक्तनं प्राति. भवत्य् आभासिकनञ्-निवृत्तीतीवाऽभिसंदधाना अर्वाञ्चः Pw. प्रभृ. द्र. (तु. १असित-) । अत इह त्वतलूभ्याम् (पा मवा ५, १, ११९) इत्यस्याऽवसराऽभावो नञ्-समासाऽभावादिति दिक् । ननु विरुद्धार्थप्रतीतिर् मा भूद् इति देवानां प्रसङ्गे नञ्-समासो न स्याद् राक्षसानां प्रसङ्गे त्वनुपपत्त्य-प्रसङ्गात् तादृशो नञ्-समासोऽनुमन्येतेति चेत् । न । सुर- इत्यस्य सुरा- इत्यतोऽन्यत्र श्रवणस्य नितरामनुपलभ्यमानत्वात् तादृश्या अनुमतेः प्राप्तेतरत्वकैमुतिकत्वादिति यावत् ।

[k] नाप. (⌊असुर-पुरोहित-⌋ त्रिष्टा-वरुत्रि- वा श⌊ष⌋ण्डा-मर्क- वा) । द्वस. ।

[l] पाभे. १असुराणाम् मै ४,८,१ द्र. ।

[m] षस. सास्व. (पा ६, १, २२३) ।

[n] विप. (कृष्ण-) । मत्वर्थीयः इनिः प्र. । तत्-स्वरः ।

[o] वि^{प}. (अग्नि-, इन्द्र- प्रभृ.) । उस. क्विबन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या ।

[p] पाठः? असुरत्वेषा इति शोधः । वा. ?

?असुरापवम- -मे पै १७,१३,६.

१असुर्यँ,या॑[a]- -०र्यं ऋ २, २३, २;१०,१०५,११; -†र्यः ऋ ८, १०१, १२; मा ३३, ४०; का ३२, ३, ११; काठ ३४, ३¶; कौ २, ११३९; जै ४, ३, ३; शौ २०, ५८, ४; -र्यम् ऋ २, २७, ४; ३३, ९; ३, ३८, ७; ५, १०, २; ६६, २; ६, २०, २; ३०, २; ३६, १; ७४, १; ७, ५, ६; ६५, १; ९,७१, २; मा ८, २४[b]; का ९, ४,२[b]; तै १,४,४५,१[b]; २, १, ११, ५†; ५,१, ७, ४¶; मै १, ८, ३¶; ४,७,४^{२}¶; ११,२†; १२, १†; काठ ४, १३[b]; ६, ३¶; ११, १२^{२}†;१९,७¶; क ३,११[b];४, २¶; ३०,५¶; पै १, १०९,३; -†र्यस्य ऋ २,३५,२; ७, २२, ५; काठ १२, १५; कौ २, ११४९; -र्या ऋ १, १६७, ५; १६८, ७; ७, ९६, १; ¶काठ २५,८; ¶क ४०,१; -र्याणि ऋ ४,४२,२; १०, ५४, ४; -र्यात् ऋ १, १३४, ५; -र्यान् मै १, ३, ३९[b]; काठ २४, १०¶; क ३८,३¶; -†र्याय ऋ ४, १६, २; ७,२१,७; ⌊६६, २; ८,२५, ३⌋; १०,५०,३; जै ३, ५४,८; शौ २०,७७,२; -¶यौँ मै ४, ६, ३.

२*असुर[c]- > *असु(र-क)रिका[d]- > असुरी[e]- -यँः[f] मै १,६,३.

*?३असुर[g]- > *असुरिक[h]- > २¶असुर्यँ,या॑[l]- -यँः मै १, ६, १०; काठ १३,४; -र्यम् मै ३,६, ६^{३}?[l]; काठ ३४,२; -र्या मै १, ८,६; ३, ६,६; काठ ८,३; क ६, ८; -र्याः[k] मा ४०,३; का ४०,१,३.

१,२असुर्यँ- १, *?३असुर- द्र.

¶अ-सुवर्ग्य[l]- -र्ग्यः तै ५, ५, ३,२; -र्ग्यम् तै ५, २, १०, ७; ५, ४,४.

अ-सुषिरत्व[m]- -त्वाय मै ३, १०,२.

अ-सुष्वि[n]- -ष्वीन् ऋ ४, २४, ५; ६, ४४, ११; -ष्वेः ऋ ४, २५,६.

---

[a]) तद्धिते यति नित्-स्वरः (पा ६, १, १८५)।

[b]) सपा. असुर्यँम् (माश ४,४,५,१२) <> असुर्यान् इति पाभे.।

[c]) मौस्थि. *२अस्-वर्- (=उस. थाथीय-स्वरः ⌊पा ६, २, १४४⌋) इति विशेषे सति १असुर- इत्यत्र निर्दिष्टा दिशा एवाऽतिदेश्या। एउ. व्यु. औप. द्र. (तु. एउ. टि.)।

[d]) नाउ. व्यु. नैप्र. औप. द्र.।

[e]) पाप्र. १असुर- इत्यतः ङीषः उसं. (पा ४, १, ४१) यथेष्टलाभे संभवत्यपि मौस्थि. स्त्री. उपयुज्यमानस्यैकारस्य स्वरभावाऽभावतो यथायोगं मूलशब्द-सस्वरविस्वराऽन्त्याऽकारस्थानितया प्रतिपत्तेरिदं कल्पना-गौरवमिह लब्धाऽऽदरमिति दिक् [तु. टि. १असुर- > आसु(र>)री- > -यौँ (मै २, ५, ९)]।

[f]) जसि स्वरसंक्रमः (पा ८, २,४)।

[g]) नापूपू. सरूपयोरन्योन्यं स. विषयभेदे सत्यप्यर्थतः सजातीयत्वं भवति। तयोरुभयोः प्रकाशसाहित्यवति तात्पर्यात्। प्रकृतं तु प्रकाशराहित्यवति तात्पर्यात् ततो विजातीयं द्र.। एवमर्थतः सिद्धेऽपि विवेके व्यु. स्वरस्य च विषये संदेहो भवति। तथाहि। यनि. उप. च उस. थाथीय-स्वरः स्यात् (पा ६, २, १४४)। नापूपू. सरूपं सद् भावे वा कर्तरि वा <√वृ 'आच्छादने' (वैतु. नापूपू. सरूपयोः उप. कर्तरि <√*वृ <√भृ) इति स्यात्। यद्वा तस. नञ्-स्वरेण *?४अ-सुर- इत्येवं वा निर्देष्टव्यम्, यत्र उप. (√*सृ ⌊प्रकाशे⌋>) *सुर- इति भाप. द्र.। नाउउ. व्यु. चैतत् औप. द्र.।

[h]) तस्येदमीयेऽर्थे ठ>इकः प्र. उसं. (पा ४, ३, १२०)। तत्-स्वरः। मौस्थि. नाउ. व्यु. औप. द्र. (तु. *?असूरिक-)।

[i]) विप. (रात्रि-, लोक-, वर्ण- प्रमृ.)। नैप्र. वर्णविपरिणामे सति स्वर-संक्रमः (पा ८, २, ४)। यद्वा पाप्र. एपू. वा नाउ. वा यति प्र. तित्-स्वरः।

[j]) तु. सस्थ. टि. अ-सूर- > ?१असूर्यँ- > -यँम्।

[k]) =सपा. माश १४, ७, २, १४ ई ३ च। बृउ ४, ४ ११ कठउ १, १, ३ अनन्दाः इति पाभे.।

[l]) तस. नञ्-स्वरः (पा ६, २, २)।

[m]) वा छन्दसि (पाम ५,१, ११९) इति प्रकृतिस्वरं बाधित्वा नञ्-स्वरः (पा ६, २, २)। वस्तुतस्तु भावप्रत्ययान्ततया निष्पन्नेन सता नञः स. च तत्-स्वरश्चेत्येवं सुवचम्।

[n]) नाप. (सोमाभिषवाऽकर्तृ-)। उप. √सु(अभिषवे) +क्विन् प्र. उसं. (पा ३, २, १७१)।

अ-सू[a]– -सूम् मा ३०, १४; का ३४, ३,१; –स्वम्[b] ऋ १, ११२, ३; १०,६१,१७; शौ ७,३६,३.

अ-सू-सू[c]– -स्वः[b] शौ १०,१०,२३; पै १६,१०९,३.

?**असूक्त**[d] पै १४,१,१८.

अ-सूतिका[e]– -का शौ ६, ८३, ३; पै १,२१,४.

***असूय**[f]–> √असूय > **असूयत्**[g]– -यन् ऋ १०,१३५,२.

असूया[h]– -या पै ४, २४, ३?[i]. [°या- स°].

?**असूयेकपस्तु**[j] पै ४,२४,३.

अ-सूर[k]– -रे ऋ ८, १०, ४.

*?**असूरिक**[l]–>?१**असूर्य**[m]– -र्यम् मै ३,६,६[n].

असूर्त[o]– -र्तम् शौ १०,३,९; पै १६, ६३,८; –र्ते ऋ १०, ८२,

---

[a] विप. (⌊प्रसवाऽसमर्था-, बन्ध्या-⌋ धेनु-, सपत्नी-), नाप.(बन्ध्या-स्त्री- ⌊मा ३०,१४⌋) । बस. अन्तोदात्तः उप. √सू (प्राणिप्रसवे) + भावे क्विप् प्र. । यद्वा तस. उप. कर्तरि क्विबन्तं चार्वादिषु उसं. (पा ६,२,१६०) ।

[b] स्वरसंक्रमात् स्वरितः (पा ८, २, ४) । शाखा-भेदेन यण्-भावाऽभावौ द्र. ।

[c] पपा. नावग्रहः । तेनाऽभ्यस्तीभावमिव स्वार्थिकं नञ्-पूर्वमिति संभाव्य PW. प्रमृ. एतत् =नापू. इत्यभिसंदधिरे । यथा यनि. पक्षेऽवग्रहाऽभावो नोपपद्येत, एवं परपक्षेऽप्य् अभ्यासह्रस्वाऽभावो धा. मूर्धन्यादेशाऽभावश्च नोपपद्येयातामित्युभयोः पक्षयोश् चोद्यदुष्परिहरत्व-सामान्यात् प्रकरणाऽनुसंधानतोऽन्यतरपक्षपरिग्रहो निर्णीयेत । एस्थि. वशायाः सामान्येन अस्वः सत्याः सूभावोदये श्राविते सत्येव तद्-गर्भश्रुतिरुपपद्येत चमत्कृति-सहकृता च भवेद् इति युज्येतैव समासपक्ष इति मतं भवति (तु. W.) । यनि. अ-सू- इत्यस्य नञ्-युक्तस्यैव पूर्वपदीभाव इति उस. क्विबन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या ।

[d] सवितृ-प्रकरणात् असूत (<√सू ⌊प्रेरणे⌋) इति शोधः द्र. ।

[e] विप. [(⌊पूयस्रावम् अजनयन्ती-⌋ वन्ध्या-) अपचित्-] । बस. समासान्ते कपि कात्पूर्वस्याऽकारस्येत्त्वं ह्रस्वान्तेऽन्त्यात्पूर्वीयः स्वरश्च (पा ५, ४, १५४; ७, ३, ४४; ६, २, १७४) ।

[f] व्यु.? पाप्र. असु- इत्यतो क्यषन्ताद् वा यगन्ताद् वा नाधा. सतः (पा ३, १, २७; पाम ३,१,१३) पचाद्यजन्तं प्र.ति. द्र. (तु. टि. √वसूय) । मौस्थि. तु १असुर->१असुर्य- इत्यतः नैप्र. यनि. विपरिणामः (तु. माश १,२,५,४) ।

[g] शतुर्निघाते तुदा. विकरणस्य स्वरः (पा ६,१,१८६) ।

[h] स्त्री. भावे अः प्र. टाप् च (पा ३, ३, १०३) ।

[i] पाठः? तृ१ सल् लुप्तैकयकारं संभाव्येत (तु. नाउ. टि.) ।

[j] पाठः? असूया (=असूयया), एकपस्तु इति पदद्वयं स्यादिति तत्परः शोधः द्र. (पञ्चपन्मातृत्वादेकपद्विषयाऽसूयेत्यभिसंधिः) । अधिकाक्षरनिविवर्तयिषा-प्रयोजितः यनि. पाठस्य विकारः द्र. ।

[k] नाप. । अर्थः? ⌊प्रज्ञा-रहित-⌋ मनुष्य- इति वें., ⌊स्तोतृ-रहित-⌋ देश- इति सा., ⌊सूर्य-रहित-⌋ काल-, रात्रि- इति BW. WAG ⌊२, ५१b⌋ प्रमृ. । बस. अन्तोदात्तः (पा ६, २, १७२) ।

[l] *असुरिक- इत्यत्रत्यं टि. द्र. ।

[m] २असुर्य- इत्यत्रत्यं टि. द्र. ।

[n] एव किल मूको. (तु. संटि.) । प्रकरणतस्तु *?३असुर->२असुर्य- इत्यस्य रूपं द्र. । एवमप्यन्यतरत् क्रिवि. (=नक्तम् इत्येतत्सकक्षम्) अन्यतरच्च कर्मपदम् इति विवेकः द्र. ।

[o] व्यु.? *अस्वूर्त- [=(√१अस् ⌊<√*भस् (तु. २असि-, पंजा. भस्,⌋>)*अस्- (=भाप. धूलि-पर्यायः)+(√वृ>)*वुर्-[भाप. (=वूर्->ऊर्- इत्यत्र तु. *वूर्णा->ऊर्णा- ; पंजा. ⌊*वुण्णु->*उण्णु->⌋ उन्नु) इति कृत्वा *अस्वुर्- इति तस सास्व. (पा ६, १, २२३) सति (√तॄ>)त्र-(भाप.) इत्यनेन बस. पूप. प्रकृतिस्वरः (पा ६,२,१)] इत्यस्य (धूलिधूसरित-वचनस्य सतः) नैप्रा. यनि. विपरिणामः स्यात् [तु. टि. असूर्ति-, *सुवुर्-, सूर्त-, *सूर्ति-, शौ (१०, ३,९) च यत एतन्निगमान्तरेऽपि रजस्- इत्यस्यैव विप. भवतीति स्पष्टम्; वैतु. या. (६, १५) प्रमृ. असु- इति पूप.? (तु. दे. ⌊४, ३⌋, स्क. दु., सा. ⌊तै., का.⌋ उ. म.), √ईर् इत्येतत् क्तान्तं सत् उप. चेति कृत्वा तृस. पूप. प्रकृतिस्वरः (पा ६, २, ४८) अभावतश्चोद्याः, नञ्-पूर्वः बस. वा (तु. सा. ⌊ऋ.⌋) तस. वा (तु. PW. GW. ORN. NW. MW.) इति सूर्त- (√सृ इत्यतो वा ⌊तु. पाका ८, २, ६१⌋, सा. ⌊ऋ.⌋, PW.⌋ √स्वृ इत्यतो वा ⌊तु. ORN. GW. NW.⌋) इति उप. चेत्यपि स्वरतोऽसाधु वचः । बस. अन्तोदात्तः (पा ६,

४[a]; मा १७,२८[a]; का १८,३,४[a].

असूर्ति[b]- -‡र्ता[a] तै ४,६,२,२; मै २, १०,३; काठ १८,१; क २८,२.

?१असूर्य[a]- अ-सूर- द्र.

२अ-सूर्य[c]- -र्ये ऋ ५, ३२,६.

?असृगादा पै ९, ६,६.

असृज्[d]- -सृक् ऋ १, १६४, ४; खि ४, ५, १४; ७, १, ६; मै ४, २, ९^{२}¶; काठ ३४, ८^{२}; १२; शौ ४,१२,४; ५; ९, १४, ४†; पै ४,१५, ३; ७, ११, ४; १५,२३,२; १६,६६, ४†; १७, २१,१; २०, ५२, ११; –सृजा पै २०,३९,२; -सृजाम् ?पै ८. ७,८; –सृत्?[e] तै ७,४,९,१¶.

असृक्-तस् (:) पै २०,५२,१२.

¶**असृक्-त्व**- -त्वम् मै ४, २, ९; काठ ३४,८.

असृक्-पावन्[f]- -वानम् शौ २,२५, ३; पै ४,१३,६.

असृक्-सृष्ट- -ष्टम् पै २०,४९,८.

असृक्-स्थान- -नम् पै २०, ५४,३.

असृङ्-मुख[g]- -खः मै ४, ९, १९; –खान् शौ ११, ११,१७; पै १७,१२,८.

¶**अ-सृष्ट,ष्टा**[h]- -ष्टः मै १,६,६;–ष्टम् मै ४,२, ९; पै २०, ४९, १०; –ष्टाः मै १, १०, ५; काठ ३५, २०; क ४८, १८; -ष्टान् पै २, १५,३$[i].

अ-सृष्टि- -ष्टौ पै २०,४९,८.

अ-सेन्य[j]- -न्या ऋ १०,१०८,६.

¶**अ-सोम**[k]- -मः काठ २७, ४; क ४२,४.

¶**अ-सोमप**[h]- -पाः मै १,४,६; काठ २६, ९^{२}; क ४१, ७^{२}; –पान् काठ २६, ९; क ४१, ७; –पैः काठ २६,९^{२}; क ४१, ७^{२}; –पौ तै २, १,१०, १; मै ४, ६, २; काठ १३, ६; २७, ४; क ४२,४.

¶**अ-सोमपीथ**[l]- -थः काठ ११, १०.

¶**अ-सोमयाजिन्**[h]- -जी तै २, ५, ५,१^{३}.

¶**अ-सोम्य**- -म्यस्य[m] काठ ५,२.

¶**अ-स्कन्द**[h]- -न्दाय तै १, ५,८,५; २, ५, ८, ६; ५,६, ८, ४; ७, ६, ५; ६, ३,८, १; ३; ४, ५, २; मै ४,१,३; १०[n]; काठ १३, १०; १९, ४; २३, ३; २५, ४[n]; ३१, २^{२}; ८[n]; क ३०,२; ३९,१; ४७,२^{२}.

***अ-स्कन्द्यङ्च्**-> **अस्कन्दी(क>)का**[o]- -के पै १५, १८,७.

अ-स्कन्न[h]- -न्नम् मा २,८; का २,२, २; ¶तै २, ६,१, ७; ६, ३,८, १; ३; ४, ५, २; मै ¶१, ४, १२; ३,१०,२; ¶४, १, २;२, १४^{२}; ¶काठ ६, ३; २३, ३; ३१, १; ३२, २; ¶क ४, २; ४७, १; –¶न्नाः मै ३, १०,१; ४,५,५^{२}.

२, १७२) तस. च आद्युदात्तः (पा ६, २, २) स्यादित्यभिसंधेः]।

[a]) सपा. असूर्ते<>असूर्ता इति पाभे.।

[b]) व्यु.? *अस्वर्त्रि- (=उप. *त्रि- इत्येव नापू. विशेषः) इत्यस्य नैप्र. विपरिणामः स्यात्। ननु किमितीदं नापू. पृथक् प्राति. इति (वैतु. सा. [तै. स्थ.] भूतानि इत्येतत्समानाधिकरणं सत् यनि. नापू. न. द्वि३ इति)। असूर्ते सूर्ते रुजसि निषत्ते (ऋ १०, ८२, ४) इत्येतस्य मौलिकस्य सतः पाठस्य स्थाने प्रकृतस्य पाठस्य पर्यायान्तरमात्रत्वाभिसंधेरिति । कथमिति ·। यथा तत्र असूर्ते इति सप्त१ सद् रुजसि इत्यस्य विप. भवति (वैतु. यस्थ. या. (६,१५) प्रमृ. एकारान्तं पुं. प्र३ सद् ऋषयः इत्येतत्समानाधिकरणमिति), तथेह (रुजसो) विमाने इत्यनेन सप्त१ सता असूर्ता (=-र्तौ) इत्यस्य संबन्धो गालवेष्टो पुंवद्भावश्च (पा ७,१,७४) इति (तु. टि. *सूर्ति-, निषत्त-)।

[c]) विप. (तमस्-)। बस. अन्तोदात्तः (पा ६,२,१७२)।

[d]) =शोणित-। (√अस् [भुवि]>) *असु-+(√सृज्>) *सृज्- (भाप.) इति स्थिते नैप्र. एकसकारलोपे सति बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (तु. टि. असन्-)।

[e]) यकृत्-, शकृत्- इत्येतदीयाऽऽभासजन्यः ज्>त् इति विपरिणाम इति (तु. L५२३) वा, पृथक् प्राति. इदम् उप. √सृ>भाप. *सृत्- इत्यंशमात्रे असृज्- इत्यतो विशिष्टं सत्तेन सव्यु. इति वा विमृश्यम् ।

[f]) विप. (२अराय-)। उस. उप. √पा(पाने) + वनिप् प्र. कृत्-स्वरश्च प्रकृत्या।

[g]) बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६,२,१)।

[h]) तस. नञ्-स्वरः।

[i]) पाभे. अशिष्टान् शौ २,३१,३ द्र.।

[j]) तस. अन्तोदात्तः (पा ६,२,१५६)।

[k]) विप. ([सोम-रहित-] मैत्रावरुण-ग्रह-)। बस.।

[l]) विप. (शूद्र-)। बस. उप. भाप.।

[m]) पाभे. अब्राह्मणस्य मै १,४,१२ द्र.।

[n]) सपा. क ४७, ८ असुताय इति पाभे.।

[o]) तस.।

¶अस्कन्न-त्व[a]- -त्वाय मै १,८,३; ३, ४, ७; ८, १०; ९, ७^{2}; ४, ५,२;८,९.

¶अस्कन्न-हविस्[b]- -विः तै १, ६, ८,२.

अ-स्कम्भन[c]- -ने ऋ १०,१४९,१.

†अ-स्कृधोयु[d]- -यु ऋ ६. ६७,११; ७,५३,३; -युः ऋ ६, २२,३; शौ २०,३६,३.

?अस्त[e] पै २०,१६,१.

१अस्त- √अस् (क्षेपणे) द्र.

२अस्त[f]- -स्तः[g] पै ५, ३०, ७; -स्तम् ऋ १, ६६,५; ११६,५; २५; १३०, १[h]; ३, ५३, ४;६; ४, १६,१०; ३४,५; ५, ६,१^{1}; ३०, १३; ६, ४९, १२; ७, ३७,४; ६; ८, ⌊३, २३; (७४, १४)⌋; ९१, १; ९, ६६, १२; ९७,८; १०, १४, ८; २८, १; ३४, १०; ८५, ३३; ८६, २०; २१; ९५, २; ४; १३; १११, १०; खि १, २,१^{2}; ३, १९,१; ५, २२, ६^{1}; मा ३, ४७; १५, ४१^{1}†; का ३, ५, ४; १६, ५, २३^{3}†; तै १, ८, ३, १; मै १, ६, २; ७^{2}; १०, २; २, १३, ७^{1}†; काठ ७,१४; ९, ४; १७, १८†; ३९, १४^{3}†; क ६, ३; ८, ७; †कौ १, ४२५^{1}; २, ९; ४६७; १०८७^{1}; †जै १, ४१, ७^{1}; ३, १, ११; ३५, २; ५३, ८; शौ ४,१५,६; १०, ८,१६; १४, १, ४३; २, १३; २९†; १८,३, ५८†; †२०,१२६,२०; २१; पै १, ७२, २; ४, २६, १†; ५, ७, ३; ८, १५, १२; १६, १०२,५; १८, ४, १०; ८, ४; ९, ९†; -‡स्ता[h] कौ १, ४५९; जै १, ४८, ३; -?स्ताः मै ३,८,३‡[i]; -†स्ते ऋ ७,१, २; काठ ३९,१५; कौ २,७२४; जै ३,५९,१७.

अस्त-क[k]- -कम् खि २, ९, ५; शौ २, २६,७; पै २, १२, ५. [°क- सु°].

अस्त-ताति[l]- -तिम् ऋ ५,७,६.

अस्तम्[m]

अस्तमि(म् √इ) > अस्तंयत्[n]- -यते[o] शौ १७, १, २३; पै १८, ३२, ७; -यन् शौ ९,१०,५; पै १६, ११५,२;३.

---

[a] तु. टि. अ-सुषिरत्व- ।

[b] बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६,२,१) ।

[c] नाप. (अन्तरिक्ष-) । बस. अन्तोदात्तः ।

[d] विप. (⌊अनल्पप्राप्ति-, पुष्कल-⌋ यद्-, रयि-) । तस. नञ्-स्वरः । उप. <स्कृधु ⌊=कृधु-⌋+१आयु- इति या. ६,३ वें. सा. प्रभृ. । शेषं कृधु- टि. द्र. ।

[e] सपा. शौ ७, ११८, १ असः (√अस् ⌊भुवि⌋) इति पाभे. ।

[f] नाप. (गृह-, धामन्-) । व्यु.? पाप्र. √अस् (भुवि)+तन् प्र. उसं. भ्वादेशाऽभावश्च (पाउ ३, ८६) । नित्-स्वरः । यनि. एव बधा. च स्वामित्वविशिष्टोपवेशनाऽर्थकः सन् √आस् इत्यस्य च √*निश् (तु. २निष्कृत-, नीड-) इत्यस्य च सनाभिरिति कृत्वा √*अर् (रक्षणे) इत्यस्य तदवान्तरप्रभेदतया सुवचस्य सतः कायविस्तरः स्यात् [वैतु. दे. (३, ४) भू-गति-दीप्त्या(प्ति-आ)दान-क्षेपणानामन्यतममर्थमपेक्षुकः सन्ननिर्णीतवचाः, सा. (ऋ १, ६६, ५) प्रभृ. √अस् (क्षेपणे) इत्येतमुपयुञ्जानाः, WW २, ३३४ √*नस् इत्यतः व्यु. पश्यंस्तदादिनकारलोपमिव संकेतुकः संश्चिन्त्यः (मौस्थि. अकारादेश्च नकारादेश्च धा. समानमूलभूतस्य √*अर् इत्यस्याऽननुनासिकादितया सानुनासिकादितया चोच्चारणद्वैस्वाभाव्यं तदधीनश्चान्यतोऽकारादेश्चाऽन्यतो नकारादेश्च धा. पारिणामिकः प्रादुर्भाव इति कृत्वा तयोः परस्परं सानाभ्यं न तु जन्यजनकभाव इत्यभिसंधेः):] ।

[g] पाठः? इहैवाश्विनोर् अस्तं स्यात् इत्येवं ३यः पादः सु-शोधः, वकारोपक्रमश्च त्रुटिताक्षरयुग्मश्च ४र्थः पादो भूयोविमर्शसहः द्र. ।

[h] सपा. °स्तम् <> °स्ता इति पाभे. ।

[i] पाभे. अश्व शौ २०, १३६, ५ द्र. ।

[j] सपा. ऋ ८,९६,२ अस्त्रा इति पाभे. । पाठः? अस्ता ⌊न. प्र३⌋ इति शोधः संभाव्येत (तु. प्रकरणम्) ।

[k] स्वार्थे कन् प्र. उसं. (पा ५,४,२९) । नित्-स्वरः ।

[l] सकक्ष-विशेषणान्तरसाम्येन करेऽर्थे तातिप् प्र. उसं. [पा ४,४,१४३; (तु. दुक्ष-ताति- ; वैतु. सा. करेऽर्थे PW. प्रभृ. च स्वार्थे तातिलम् प्र. इच्छन्तो लित्-स्वरस्य ⌊पा ६,१,१९३⌋ अभावं प्रति पर्यनुयोज्याः)] ।

[m] मूलतः द्वि१ सद् मान्तम् अव्य. इति व्यवहारमुपैति । तदेतत् स. पूप. सत् उप. प्रति मौस्थि. क्रिवि. इति कृत्वा तत्-संबद्धं सत् ग. इति कृत्वा व्यवहार्यते (पा १, ४, ६८) ।

[n] विप. (सूर्य-) । गस. शत्रन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या ।

[o] विभक्तिरुदात्ता भवति (पा ६, १, १७३) ।

अस्तमि(मू-इ)त[a]- -ताय शौ १७, १, २३; पै १८, ३२, ७.

अस्तमे (मू-ए) ष्युत्[b]- -ष्यते[b] शौ १७,१, २३; पै १८, ३२,७.

अस्तमी(मू-ई)कु[c]- -के ऋ १. १२९,९.

?अस्तनयन्न्[d] पै १३, १४,४.

¶अ-स्त(न>)ना[e]- -नाः मै ४,१,१४.

?अस्त(र्यं>)र्या[f]- -¶र्या मै १, ५, १०; -र्याः[g] पै २,२३,५.

अस्तवे, अस्तवै, अस्ति- √अस् (क्षेपणे) द्र.

अ-स्तुत,ता[h]- -तः ऋ ५,६१,८;६७, ५; काठ ७, १०¶; क ५, ९¶; -तम् खि २, ७, ४; मै ३, ८, १०¶; -¶तया तै ७, ५, ८, ४.

*?अस्तुर्-मिश्[i]- -शम् शौ १९, ७,१.

अस्तृ- √अस् (क्षेपणे) द्र.

अ-स्तृणत्- -णन् काठ ३६,१२.

१अ-स्तृत,ता[j,h]- -०त शौ १९,४६, २[k]; पै ४, २३, २; -तः ऋ १, ४१, ६; ६,१६, २०; ८, ९३, ९; १५; ९,२७,४; मै २, १३, ६†; काठ १२,३¶; २०,१४†; ३७, १५; १६; ३९, १२†; †कौ २, ५७४; ६१३‡[l]; ६३९; ६७४‡[m]; †जै ३,४६,१२; ५०, १‡[l];५१,५;५६,२‡[m]; शौ १९, ४६, १-७; †२०,४७,३;१३७, १४; पै ४, २३, १-७; ६, १२, ५; ६; १९, ४६, १[n]; -तम् ऋ १, ४, ४; १५ ५; १४०,८; ८,१, ११; ६६, १०; ९, ९, ५; १०,४८,११; तै ३, २, ६, २[o]; कौ १, २२९†; जै १, २४, ५†; शौ १९, ४६,१; २०,६८,४†; पै ४,२३,१; -ता तै ४,२,९,१[n]; -ते शौ १९,४६, ५; पै ४,२३,४.

अस्तृत-यज्वन्[p]- -ज्वनः ऋ ८,४३, १; -ज्वा खि ५,५,१०.

---

a) विप. (सूर्य-)। सस्व. कृते तु. टि. अव-गत-।

b) तु. टि. अस्तं-युत्-,-यते।

c) व्यु. ? भाप. (अन्तिक- ⌊तु. २उपाकु-, प्रतियोगिपदं पराकु- चेति⌋)। गस. अधिकरणे घञन्ते थाथादि स्वरः (पा ६,२, १४४)। उप. √*ईक् मौस्थि. √*ऋ इत्यत्र लब्धमूलः सन् √*इर्क् इत्यस्य नैप्र.विपरिणाम इति मतम्। यद्वा समस्तस्य धा. अनङ्गीकारे सति यनि. रूपे अस. सास्व. च सुपोऽलुकि सप्तम्याः स्थाने वैकल्पिकोऽम्भावाऽभावश्च (पा ६, १, २२३; २, ४, ८४ द्र.; तु. सव्यु. अभीक-, प्रतीक-, समीकु- यत्र स्वरभेदतः स. व्यवस्थेयस्तत्पर उक्तचरे प्रकरणे ⌊तु. टि. अभीक-⌋ प्रकृतया दिशा विशेषाधानपरः शोधश्च द्र.; वैतु. दे. ⌊२, १६⌋ अस्तं √मा⌊माने⌋+ कीकन् प्र. उसं. ⌊पाउ ४, २६⌋ इति कृत्वा धा. लोपं ब्रुवाणो नित्-स्वरस्य ⌊पा ६,१, १९७⌋ अभावं चाऽन्यथा-सिद्धस्य धा. कल्पनां च प्रति पर्यनुयोज्यः)।

d) तु. सस्थ. टि. ?उरपाम्।

e) विप. (प्रजा-)। बस. अन्तोदात्तः (पा ६,२,१७२)।

f) व्यु.? अ+√स्तृ (हिंसायाम्) >स्तर्य- (तु. पाम ३, १, १२३) इति कृत्वा तस. कृत्य- (पा ६, २, १६०) इत्यन्तोदात्ते प्राप्ते स्वरितः उसं.। अथवा (√अस् ⌊*दीप्तौ⌋ >भावे) *अस्- +(√तॄ ⌊*धरणे⌋> कर्तरि) *तरि- इति स्थिते उस. कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६, २, १३९)। *अस्तरि- इत्यतः प्रागिवीये उसं. (पा ५, ३,७) कपि प्र. निष्पन्नस्य सतः *अस्तरि-क- इत्यस्य नैप्र. विपरिणामः स्वरसंक्रमः (पा ८, २,४) चेति दिक्।

g) °र्या इति पाठः? यनि. शोधः (तु. विप. शरदः इति)।

h) तस. नञ्-स्वरः। उप. कर्मणि क्तः प्र.।

i) 'अस्तूर्भिः (=स्तूर्भिः ⌊=स्तृभिः⌋) मिशति' इति कृत्वा उस. क्विबन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या। एस्थि. चतुरक्षरतया छन्दो नाक-विशेषणतया चार्थः सुसंगतः (तु. वैतु. ता. ⌊७४⌋ तुर् ⌊=स्तृ-⌋ विशम् इति शोधमुखः, RW. च अष्टाविंश->-शम् इति पठन्तौ यद्र.)।

j) विप. (⌊अहिंसित-⌋ मर्त्य- प्रभृ.), नाप. (मणि-विशेष-⌊शौ १९,४६,१-७⌋)।

k) मूको. अस्तृत। इमम्। इति पपा. भवति। यत्त्वत्र शंपा. अस्तृतः इति शोधम् इष्टवान् तद् अनपेक्षितमिव भवति। वाक्यादित्वात् षाष्ठिकस्याऽऽमन्त्रिताऽऽद्युदात्तस्य (पा ६,१,१९८) सूपपदत्वोपलम्भात्। एस्थि. आष्टमिकमामन्त्रितनिघातमिव (पा ८, १, १९) श्रावयन्ताविह RW. अपि चिन्त्यौ द्र.।

l) सपा. ऋ ९, ३, ८ अस्पृतः इति पाभे.।

m) सपा. ऋ ९, ६७, २ विशिष्टः पाभे.।

n) पाभे. आस्तृता द्र.।

o) पाभे. अक्षितम् मा ३८,२६ द्र.।

p) विप. (अग्नि-)। बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६,२,१)।

२अ-स्तृत[a,b]- -तः शौ १,२०,४‡[c]; ५,९,७.

¶**अ-स्तृति**[d]- -त्यै मै २,१,७.

¶**अ-स्तोमभाज्**[e]- -भाजः मै ३, ९, ४; ४, ७, १; काठ २८, ७; क ४४,७.

अस्त्र[f]- -स्त्रम् शौ ११, १२, १६; पै १०, ११, ८; -स्त्रा पै ९, २५, ५; -स्त्राणाम् पै ५, ३७, १.

अस्त्र-बुध्न- > **आस्त्रबुध्न**[g]- -ध्नाय ऋ १०,१७१,३.

अस्त्रा(स्त्र-आ)खण[h]- -णम् पै ९. २५,५.

?**अस्त्राम्** पै २०,१८,१०.

अ-स्त्रैण[a]- -णाः शौ ८, ६,१६; पै १६,८०,७.

?**अस्त्वा** √अस् (क्षेपणे) द्र.

अस्थन्[i]- -स्थन् मै ४, २, १३; -†स्थभिः ऋ १, ८४, १३; तै ५,६,६,३; ७, १८, १\$; मै २,१३,६; काठ ३९, १२; ५३, ८\$; कौ १, १७९; २, २६३; जै १, १९, ५; ३, २२, १०; शौ २०, ४१,१; -स्थभ्यः मा २३, ४४[j]; ३९, १०^{२}[k]; का २५,८,६[j]; ३९, ८,१^{२}[k]; तै ५, २, १२, २[j]; ७, ३, १६, २[k]; काठ ५०,६[j]; -¶स्थानि तै ४, ७, १, २\$[l]; ५, ६, ६, ३; ६, २,८, ५[m]; ६[m]; ७, ५,२५, १; मै २, ५,२; ११,२\$[l,n]; ३,८, ५; ६; ९, ६; काठ १३, २; १८, ७[l]; -स्थ्नः[o] शौ ४, १२, १; पै ४,१५, ४; -¶स्थ्ना[o] तै ६, ५, २, २; मै ४, ६,६; काठ २८, १¶; ३८, १४; पै ४, १५,२. [°स्थन्- अन्°, पुरुष°].

अस्थ- अधि°, अन्°, पुरुष°.

अस्थन्-वत्[p]- -वते तै ७, ५, १२, २; काठ ४५, ३; -¶वन्तः तै ६, २, ८, ५; मै ३, ७, ५; ८, ६; काठ २४, ५; क ३७, ६; -वन्तम् ऋ १, १६४,४; मै २, ३, १¶[q]; काठ १२, १¶[q]; शौ ९, १४, ४†; पै १६, ६६, ४†.

¶**अस्थन्वती**- -तीः तै ६, १ ७,१^{२}.

?**अस्था**[r] ऋ १०,४८,१०.

?**अस्थापू**[s] पै ११, १,८.

---

[a] बस. अन्तोदात्तः (पा ६,२,१७२)।

[b] उप. भावे क्तः प्र.।

[c] पाभे. अद्भुतः ऋ १०,१५२,१ द्र.।

[d] तस. नञ्-स्वरः।

[e] विप. (ऋतु-)। तस. नञ्-स्वरः। उप. स्तोम- + √भज्+ण्विः प्र. (पा ३,२,६२)।

[f] नाप. (इषु- प्रभृ.)। √अस् (क्षेपणे) + त्रः प्र. उसं. (पाउ ४,१६७)। तत्-स्वरः।

[g] व्यप.। अपत्येऽर्थे अण् प्र. (पा ४, १, ११२)। तत्-स्वरः।

[h] उप. मौस्थि. <आ√*क्षृ इत्येवं व्याचिख्यास्यमानं सत् यद्र. (तु. टि. वैप३ अपि)।

[i] व्यु. ? *अस्- (तु. टि. १अस्थि-) + (√*स्थृ ⌊स्थैर्ये⌋ > *स्थर्- >) *थर्- इति स्थिते तस. सास्व. (पा ६, १, २२३) *अस्थर्- (तु. *अष्ठिर्-) इति पूप. (√*भृ भरणे > *भर्ण्- >) *भन्- इति उप. चेति कृत्वा बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् सतः (*अस्थर्भन्- >) *अस्थमन्- इत्यस्य यनि. विपरिणामः स्यात्।

[j] पाभे. अङ्गेभ्यः शौ १,१२, ४ इत्यत्र अस्थभ्यः मज्जभ्यः इत्यस्यापि समावेशः द्र.।

[k] सपा. काठ ४३,६ अस्थिभ्यः इति पाभे.।

[l] सपा. मा १८,३ प्रभृ. अस्थीनि इति पाभे.।

[m] सपा. काठ २५,६ प्रभृ. अस्थि इति पाभे.।

[n] अस्थानि इति पपा. सात. च ?

[o] अल्लोप उदात्तनिवृत्तिस्वरः (पा ६,४,१३४;१,१६१)।

[p] सस्व. कृते तु. टि. अक्षण्वत्-।

[q] सपा. तै २,३,१३,२ आत्मन्वन्तम् इति पाभे.।

[r] *अस्थ्- [= ⌊√अस् >⌋ *अस्- इति पूर्वांशो हिंसा-दीप्त्यन्यतरपर्यायः, *थ्- इत्युत्तरांशश्च *तर्- (<√तॄ) इत्यस्य *त्र- > *त- इत्येतद्-द्वारकः नैप्र. विपरिणाम इति कृत्वा वज्रपरः समुदितोऽर्थः द्र] इत्यस्येन्द्रकर्तृकाविष्करणे साधनवचनस्य सतः तृ१ सावेकाचीयः स्वरश्च (पा ६, १, १६८) संभाव्येत (वैतु. सा. अर्थतो नेदीयानपि सन् √अस् ⌊क्षेपणे⌋ इत्यतः व्यु. ब्रुवाणो भिन्नप्रस्थानः, उद्गी. १अस्थि- इत्यस्य द्वि३ इति, GW. ORN. NW. MVG. ⌊२५२, ४२८⌋ च अस्थन्-, १अस्थि-, नञ्-पूर्वः √स्था इत्याद्यन्यतममूलतया वा, था-प्रत्ययान्ततया वा व्यु. संकेतुकाः सन्तः स्वरूपमात्रतः यनि. अपि प्रदर्शयन्तः)।

[s] पाठः ? दृग्भ्रमाद् द्वितीयपादौपक्रमिकत्र्यक्षरीप्रयुक्तं लिपिप्रमादमात्रमानुष्टुभयोः पादयोर्मध्येऽन्तर्गड्डयमानं सदपाकरणेनैव सु-शोधं द्र. (तु. आपमं १, १३, १)।

१अस्थि[a]- -स्थि मा १९, ८२; २०, १३; का २१, ६,३;७,१४; ¶तै २,६,३,४; ३, ४, १, ४; ५,२, ३.७; ७,४,९,१; मै ३,३,३¶; ११, ८; ९; ४, १,९¶; ¶काठ १३, १०; २०, १^{२}; २१, ४; २५, ६[b]; ३१, ७; ३४, ११; १२; ३८, ३;४; ¶क ३१, ३^{२}; १९; ३९, ४[b]; ४७, ७; शौ ४, १०,७; १२,३; ४[c]; ५; १०,९, १८; ११, १०, ११; २९; पै ४, १४, २; १५, २; ५; २५, ७; ७, ७, ४; १४, ३, २९; १६ ५३,१३; ६१,७;८;८६,२; ८७, १०; -स्थिभ्यः काठ ४३. ६[d]; पै ४,७,५; -स्थिषु पै १६, १४९,४; -स्थीनि मा १८, ३[e]; का १९,२,३[e]; क २८. ७[e]; शौ ९,५,२३; ११, १०, १२; १२, ११, ९; पै १६,८६, १; १००, १; १३७, ८. [°स्थि- अन्°, रुधिर°].

अस्थि-चित्[f]- -चित् मै ३, ५,१. [°चित्- अन्°].

अस्थि-ज[g]- -जम् पै १, २६, ४; -जस्य शौ १, २३,४; -जाः पै ९,६,१०.

अस्थि-भूयस्[h]- -यान् शौ ५,१८, १३; पै ९,१७,४.

अस्थि-स्रंस[i]- -सम् शौ ६, १४, १; पै १९,१३,७.

?२अस्थि[j]- -स्थिभ्यः शौ २,३३,६.

¶अ-स्थि(त>)ता[k]- -ता मै ३, ४,६.

?अस्थिवांस[l]- -सेभिः पै ९, २५, ९.

¶१अ-स्थूरि[m]- -रिः तै ७,१,१, १; -रिणा तै ७,१,१,२.

†२अ-स्थूरि[n]- -रि[o] ऋ ६, १५,१९; मा २. २७; का २, ६, ७; तै ५, ७, २, १; मै १, ४, २; ४, १४, १५; काठ ५, ५; ७, ३; २२,६$;४०,२; क ५, २; ३४, १$; शौ २०,१३०, १९$[p].

अ-स्थेयस्[q]- -¶यसः तै ५, २, ६, २; काठ २०, ४; क ३१, ६; -†यसाम् ऋ १०, १५९, ५; पै २.४१,५.

अ-स्नातृ[r]- -ता ऋ १०, ४, ५; -तारा ऋ ४, ३०, १७; -तॄन् ऋ २,१५,५.

---

a) व्यु. ? तु. WW १, १५८ उ । √अस् (क्षेपणे)+क्थिन् प्र. नित्-स्वरश्च (पाउ ३,१५४; पा ६, १, १९७) इति संप्रदायः। मौस्थि. तु (√*अस् ⌊हिंसायाम्⌋>) *अस्- (=तैक्ष्ण्यविशिष्टत्वे सति हिंसाकर्तरि पाषाणादौ तात्पर्याद् *अश्- इत्यस्य पर्यायश्चाऽऽद्यकारतः अद्रि- इत्येतेन सागोत्र्यभाक् च द्र.)+(√*स्थृ ⌊स्थैर्ये⌋ >भावे *स्थिर्->*स्थि->*स्थि->) *थि- इति स्थिते बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (तु. टि. *अष्ठिर्-, अस्थन्-)।

b) पाभे. अस्थानि तै ६,२,८,५ द्र. ।

c) पाभे. असन्-> -स्ना पै ४,१५,३ द्र. ।

d) पाभे. अस्थभ्यः मा ३९,१० द्र. ।

e) पाभे. अस्थानि तै ४,७,१,२ द्र. ।

f) उस. क्विबन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या ।

g) उस. उप. √जन्+डः प्र. (पा ३, २, ९८)।

h) विप. । बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६, २, १)।

i) विप. (⌊अस्थि-च्यावक-⌋ बलास-)। अण्णन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या । j) पाप्र. क्थिच् प्र. उसं. (पाउ ३.१५४)। चित्-स्वरः इति कृत्वा मौस्थि. तस. सास्व. सतोः नापू. रूपान्तरमात्रतया सुवचत्वेऽप्यस्य सत्तां प्रति संदेहः । नापू. सरूपस्य श्रुतिसुभिक्षेऽप्येतस्य श्रुत्यन्तरस्य नितरां दुर्भिक्षात् । एस्थि. मज्जन्-, स्नावन्- इत्येतयोरन्नन्तयोः सतोरानुपदिकात् साहचर्यात् मूको. अपुष्टेऽपि सति अस्थन्-> -स्थभ्यः इति शोधः सावसरः संभाव्येत (वैतु. MVG २८७, <१अस्थि- इति)।

k) विप. (श्री-)। बस. अन्तोदात्तः (६,२, १७२)। उप. भाप. द्र.।

l) पाठः? प्रकरणतः अस्थिमांस- इति शोध. सूहः द्र.।

m) विप. । [(आ+⌊√स्था>भावे⌋ *स्थूरि->बस.) *आ-स्थूरि- (सम्यक्-स्थिति-मत्- ⌊शकट-⌋)] > नैप्र. यनि. इति मतम् (तु. ⌊अंशतः⌋ PW. प्रमृ.; वैतु. भा. =अन्यून- ⌊=ज्योतिष्टोम-⌋ इति)।

n) नाप [अनेकाश्वयुक्त-रथ-, (उपचारात् धन-धान्यादि-संपन्न-) गृहैश्वर्य- इति वें. सा. उ. म.; वैतु. भा. स्थौल्य रहित- इति ?)]। आ√स्था>गस. (कर्तरि) *आ-स्थूरि-(आस्थातृ-)>नैप्र. यनि. इति मतम् ।

o) गार्हपत्यानि इत्यन्वितं प्र३ इति भा. सा. GW. प्रमृ. ? वा. क्रिवि. इत्येव तु मतं पुष्टं भवति ।

p) तु. RW.; वैतु. शंपा. प्रमृ. अस्थिरः इति मुपा. चिन्त्यः । सपा. खि ५,१,५,१० भिन्नः पाठः द्र. ।

q) विप.>नाप. । तस. नञ्-स्वरः । उप. <√स्था कर्तरि कृत् । पाप्र. <स्थिर- (पा ६,४,१५७) इति ।

r) तस. वैभाषिकोऽन्तोदात्तः (पा ६, २, १६१) ।

अ-स्नावुक[a]- -काय तै ७, ५,१२,२; काठ ४५,३.

अ-स्नाविर्[b]- -रम् मा ४०, ८; का ४०,१,८.

?**अस्नाहि** पै ७,५,१०[c].

अ-स्पन्दमान[d,e]- -नः ऋ ४, ३,१०.

अ-स्पृत[d]- -तः[f] ऋ ⌊(८, ८२, ९)९, ३, ८⌋; -तम् ऋ ⌊८, ८२, ९; (९,३,८)⌋.

अस्मत् अस्मद्- द्र.

अस्मथत्वसुपधिर्[g] पै १,९८,४.

अस्मद्-

अस्म- -स्मभ्यम् ऋ १,७, ६;१०, ८; १७,८; २४, १४; ३४, ३; ४८,९; ६३,८; ७९, ५; ८१,६; ८५,१२; ९०,३; ⌊९२,१३; ४, ५५,९; (९, ७४, ५)⌋; ⌊१०२, ४; ६, ४४, १८⌋; १०८, १३; १११, ३; ११४, ५; ११७, २; १३२, ४; १४०, ११; १५९, ५; १७०, ३; १७६, ४; १८७, ११; १८९, ३; २, ११, १९; ⌊१३, १३;१४, १२⌋; १८, ८; ३८, ११; ४०, ४; ३, ३०, २१; ⌊२१ (३१, १४; ४, २२, १०)⌋; ३६, ९; ५०, ३; ५४, ११;५७,६;६२,१४;×× मा ३, ३८; ४, १२; ८, ६†; ९, २३; ११, ८०; १५, ३६†; १७, ४; ५;७; ११; १५; २५, ४६‡[h]; २७, ६; २९, ४८†; ३४, ३३†; ३६, २०; का ३, ४; २; ४, ५, ४; ८, ३, १†; १०, ७,१; १२, ७, १५; १६, ५, १८†; १८, १, ५; ६; ८; १२;१५; २७, १५, १‡[h]; २८, १२, १^{२}†; २९, १,६; ३१, २, ८†; ३३, २, २†; ३६, १, २०; तै १, ४, २३, १†; †५, ११, ३; ५ ; ७, १०, १; १३, ३†; ८,६, १; २.२, १२, २†; ४, ५,२; ६, १२, २‡[i]; ३, ५, १, २; ४, १, ७, ३; १०, ३; ४, ४, ५†; ६, १, १^{२}; ३^{२}‡[j]; ५; ६, ४†; ५, ४, ४, ५; ७, ४,१७, १†; मै १,४, १; १०, ४; ११, ४; २, २, ६; ७, ७; १०, १^{५}; १२, ३; ५; १३,८†; ३, १,९; ३,६¶; ४,९¶; १६, ३†; ४,९, ६; १०, ४^{२}†; १२, २†; ३; †१४, १; ३; ५; ८^{५}; ११; १२$; १७; काठ ५,३;६, १०†; ७,१२;१६†; ८, १७†; ९, ६; ७; १३, १५^{२}; †; १४, २; १६, ७; १७, १७^{५}; १९†; १८, १६; १९.१०;२६,११^{२}†; ३७,९; ३९, १५†; ४०, ८†; ११†; ४४, ६†; ४६, १†; क ८, ९; १०; २८, १^{५}; २९, ४; ३०, ८; †कौ १, १०$; ८१; ११८; ३१७; ५४८; ५७५; २, १८२; २२१;२७६;३४६;३९६; ४५१; ४५३; ४६२‡[h]; ४८६; ७६०; ७८७; ९०१; ९१२; ९७१; १०८१; †जै १, १, १०$; ९, १; १५, ४; ३३, ५;५६, ६; ५८, १०; ३, १७, ३; २०, ३; २३, ८; २९, ३; ३१, १६; ३४,९; ११; २०‡[h]; ३७, १; ४, १४, ५; १५, ५; ३०, १; शौ १, १६, १; १८, २[k]; २६, २; २,६, ५; ३, ५, ३; ८, १; १२,५; ४, १८, ६; ३१, ७†; ५, ३१, ११; ६, ९२, ३†; ११०, १†; ××; पै १, १८, १ ; ४२, ४ ; ४५, ३ ; ५१, १ ; ३ ; ९५, ४?[l] ; ३, १०, ५; ३३, ६; ३६, ५†; ४, १२, ७†; ५, ४, १३; २४, ५; ३९, ४†; †६, ३, ४; १६, ११; १०,९,१०†; १२, ३,७; १३,८, १६†; १५, ११, २†; १६, १०, ४†; २४, ६;२६,२; ७६, ३; ९८,९; ××;

-स्मान् ऋ १,९,६;१७,७;२४, १२; ३१,१८; ⌊४७,५;(८,५९, ३)⌋; ८१,३;८४, २०; ९५, ९; ९८, ३; १०९, ७; ८; १११, ५; ११२, २५; १६५, १४; १७४, १; १८९, १; २; २, ⌊१, १६; २, १३⌋; ११, १५; २८, १०; ३०, ५; ६; ८;३९, ४; ३, ८, १०; ३३, ६; ५३,

---

उप. √स्ना+तृन् प्र. । यद्वा उप. भाप. इति कृत्वा नञ्-पूर्वे बस. अन्तोदात्तः द्र. ।

[a] सस्त्र. कृते तु. टि. अ-चर्मक- ।

[b] बस. अन्तोदात्तः (पा ६,२,१७२) ।

[c] स्नाहि इति मूको. ।

[d] तस. नञ्-स्वरः ।

[e] उप. < √स्पन्द् ।

[f] पाभे. अस्तृतः कौ २, ६१३ द्र. ।

[g] अस्मद् अथ त्व् असूपधिर्''' इत्येवं शोधः संभाव्येत ।

[h] सपा. ऋ १०, १५७, ३ अस्माकम् इति पाभे. ।

[i] सपा. ऋ १०, १५, ४ नः इति पाभे. ।

[j] सपा. ऋ १०, १४२, ७ विशिष्टः पाभे. ।

[k] पाभे. अदित्यै पै २०, १७, ९ द्र. ।

[l] शोधस्य कृते तु. सस्थ. टि. ?प्रहुतेषु ।

२०; ६२, ३^{१}; **४**, ४, १५; ९, ८; ××; खिं **१**,६,५; **२**, ७, १; ८, १; **३**,९,७; **४**,५, ३; १६; २०; **७**,७, ४; मा **१**, ८; २५; २६^{२}; **२**,१०†; १५^{२}; २५^{३}; **३**, ३६†; **४**,२†; ५,७; ३६†; **६**, २२; **७**,४३†; ८,४४†; **११**,८०; ××; का **१**, ३, ४; ९, ३; ४^{२}; **२**,२, ९†; ४, १^{२}; ६, ३^{३}; **३**, २, ७; ३,२८†; ९, १; **४**, १, २†; **५**,२,६; ९,२†; **६**, ५, ४; ८, १८,१†; ××; तै **१**, १, ४, १; ९,१;२^{१}; †१४,३;४;२, १, १†; ५,१; १४, ६†; ३,१, १; ९, २; ११,१;४,४१, १; ४३, १†; २; ४५, ३; ६, ३, २†; ६, ४; १२, ३†; **२**, ६, १२, ३†; **३**. १, ९, १; २; २, ५, ४†; ××; मै **१**,१,४; १०^{३}; २, ६; १३†; १८; ३, ३; ३६; ३७;४,१†; ५,२^{५};४^{४};†; ११^{२}; १३†; ६,१; १०,१६^{२}¶; **२**,४, ३^{२}†;७;७,१२;९,२^{२}; १०,४†; **३**,१६,४^{१};५†;××; **४**,९,१२[a]; ११, २‡[b];××; काठ **१**,४; ९^{१}; **२**,१†;७; १५†; **३**,१†;८;१०; **४**,९; १३[c]; **५**,२†; ५; **६**,९^{५}; १०†;११†; ××; क **१**,४; ९^{१}; १३†; **२**, ८†; १५; १७; **३**,७; ११[c];**४**,८^{५}; **५**,२^{४}; †;५; **६**,२; **२५**,३; **२७**,१^{२}; **२८**,५†; **३०**, ८; †कौ **१**,२३९;३१९; ४१४; **२**, २१३; ३५४; ४४२; ६५५; ७३१; ७७१; ७७२; १०७४; ××; शौ **१**,१,४; १९, ३; २१, २†; २९,१†; **२**, ११,३; १९–२३, १–५; ३५, ४; **३**, १, ३; २, ६; २७, १–६; **४**,१०, ५; १९,५;४०,१-८;**५**,६,८‡[b];९; **६**, १९, ३‡[d]; ××; पै **१**, ३६, १-३;५७,३;६३,५;६५,१;८६, ३; ८८, ४; ९७, १; १००, ३; १०८, १; ३; ११०, २; **२**, १६, ४; ४८, १–५; ८८, ३†; **३**, ५, ६; ६, ३; २४, १–६; ××; **६**, ११, १०‡[b];

-स्मान्ऽ-स्मान् ऋ **४**, ३२, ४;

-स्माभिः ऋ **१**, ११३, ११; **३**, ६२, ७; **६**, ३४,२; **८**,८१, ८; **१०**, ३८, ३; ११२, ३; खि **४**,५, ४; १६; ३६; तै **१**, ४,३३, १†; शौ **६**, १२२, १; **१२**, ३, ४२; पै **२**, ६०, २; **१६**, ५१, ५; -स्माभिः पै **१७**, ४०,२;××; -स्माभ्यः[e] पै **३**,३९, २?; –स्मासु ऋ **१**, ४८, १२; ६४, १५; १२३, १३^{२}; १३९, ८; **२**, २, ६; ⌊२३, १५; (**१०**,३७, १०)⌋; **४**, ५१, १०; ५७, २; ८; ५८, १०; **५**, ४, १०; **६**, ७,३;४७, ६; **७**, ७७, ६; ८,४७, १०; ५९, ७; **१०**, ५९, ५; ६; ८३, ४; १४४, =; खि **१**, ६, ७; **५**, १, २; मा **८**, ५१; **१७**, ९८†; **१९**, ४८; **२६**,३†; **३७**, २०; का **९**, ६, ३; **१९**, १,११†; **२१**, ३,१९; **२८**,२,१†; तै **१**,१, १४, ३†; ४,४६,१†; ६, ३, २^{२}; ४, ३; ८, २२, ३†; २, ३, १४, ४; ४,१२,४¶;५¶;७¶;××; मै **१**, २,३‡[f]; ××; काठ **३**,१०; **४**, १५†;१६^{२}†; **५**,२; **६**,८; **९**,६; ८; **१०**, १२; १३; **२९**,२; **३०**, ४†;**३२**,२; **३३**,१;**३८**,२;**४०**, ७†; ११†; क **२**, १७; **४**, ७; ८, ९; ११; **४५**, ३; **४६**, ७†; शौ **४**, ३२,४†; **५**, ६, ८; **६**, ८४, २; **७**, ५, २; ५४, १; ८१, २†; ८७, १†; ××; पै **१**, १०६,६; १०९, ४‡[g]; **३**, ३०, २; ५; **४**,३२,४†; ३४,५; ××;

-स्मे[h] ऋ **१**, ९, ७; ⌊८; ४४, २; ८,६५,९⌋;२४,७; ⌊३०,२२; **१०**, २४, १⌋; ३४, ४; ३८, १५; ४३, ७; ४६,६; ४७, ६; ५४, ११; ७१, २; ७२, २; ७४, १; ७९, ४; ९२, १४; ९३, १२; १०२, २; ११२, २४; ११३, १७; ११४, ९;१०; ११७, २३; **२**, ३५, ४[i]; ××; **६**, ७४, ३[g]; **७**, १०१, ५[j]; ९,६३, १[k]; **१०**, ७, ४?[l];

---

[a] तु. सस्थ. टि. अन्तु॒र् ।

[b] सपा. ऋ **६**, ७४, ४ विशिष्टः पाभे. ।

[c] सपा. मै **१**, ३, ३९ युष्मा॒न् इति पाभे. ।

[d] सपा. ऋ ९, ६७, २५ मा॒म् इति पाभे. । तैब्रा **१**, ४,८,२;४ इ॒दम् इति पाभे. ।

[e] पाठः? परमाऽस्मभ्यं नः इत्याकारकः शोधो विमृश्यः ।

[f] सपा. ऋ ८,११,१ प्रभृ. विशिष्टः पाभे. ।

[g] पाभे. अन्तर् पै **१**,१०९,४ द्र. ।

[h] शे प्र. (पा **७**, १, ३९) प्रगृह्यत्वप्रयोजकः (पा **१**, १, १३ ⌊वैतु. टि. अस्मे॒-हेति-⌋) ।

[i] पाभे. अ॒ग्निः तै **२**,५,१२,२ द्र. ।

[j] पाभे. अस्मै काठ **२०**,१५ द्र. ।

[k] सपा. जै **१**, ५२; ५ ?अस्मै॒ इति पाभे. ।

[l] अस्मै॒ इति शोधः ।

१८, ९[a]; १९, १[b]; २२, २; १२; १३[c]; ८४, ३[d]; खि ३, ३, १०^{२};६,२; २२, ९; मा ३,११†; ४,२२^{२}; २६; ८, १८[e]; ३८†; ९, २२^{३}; २५; १०, ३०; १२, २९†; ५१†; ६९‡[f]; ××; २७, २०‡[g]; का ३, ३, १†; ४, ७, ३^{३}; ९, १; ८, १३, १†; ९, ३,४[e]; १०, ४, ४^{३}; ५, २; ××; १३, ५,८‡[f]; २९, २, १०‡[g]; †तै१,२,५,२\$;७,१^{२};१४,४;३, १४,८;४,४४,२\$[e]; ५,५,१;२; ६, ६, २; ७, १०, १\$; १३, ५; ८,२२,५[h]; २,२,१२,३;××; ४,१,८, ३‡[g];××; मै १, २,४^{२}; ५^{२}; ६; ३,३८[e];५,१^{२}†; २, ७, ८‡[i]; ९†; ११†; १२‡[i];××; ४,११,२[h]; काठ२,५^{२};६^{२};८;३, १;४,१२[e];१५†;××; ११,१२[h]; १६, ८‡[i]; ××; १८, १७‡[g]; २०^{३}; १९, ११‡[i]; क १,१८^{२}; १९^{२}; २,२; ८; ३, १०[e]; ४, ८†; २५,२†;५†; १०; २६, ५; २९,२†;५‡[g]; ३१, १‡[i]; ३७, ५^{१}; ७^{२}; †कौ १, ७६; ९९; ५०१[j]; २, ५५३; ७२९; ७५१; ८७०; ९११; ××; †जै १,८, ४; ११,३; ३,४३,९;४,३,१०; ११, ९; १२, ७; १५,४; १९ २^{२}; २१, ९; शौ ४, २१, १†; ५, १, ३; १८, †१, ३; ४२; ४,४६; १९, ४०, ४†; †२०, १३, १; ७१, १३; १४; ८९, ६; ७; ९४, ५; ११९, २^{१}; १४३, ६; ७; पै १, ५४, १; ४, १२, ३†; ६, २, ३; ९ १,१०‡[g]; १२, ६, १४†; २०, ४, ५; ६,६†;४०,६;७.

†**अस्म-त्रा**[k] ऋ १, १३२, २; ⌊१३७, १; ३⌋; ४, ३२, १८; ४१, १०; ८, १८, १४; ६३, ४; १०, ४८, ३; शौ २०, ९४.३.

अस्मत्रा(त्रा-अ)ञ्च्[l]- -त्राञ्चः ऋ ६,४४,१९.

अस्म-द्रुह्[m]- -ध्रुक् ऋ १, ३६,१६; १७६,३; ८,६०,७.

✓***अस्मयु**[n]- > **अस्मयु**[o]- -यु ऋ १०, ९३, १४; -†युः ऋ १,१३१, ७; १३५, २; ⌊२; (७,९०,१; ८, ८२,५)⌋; १४२, १०[g]; ३, ४१, ७; ४२, १; ५, ७४,८; ६, ४८,२; ⌊७, १५,८; ८, १९, ७⌋; ७०, १२^{२}; ९ २, ५; ६,१; १४,८;६४,१८; ७८, ५; १०,९३,११; मा २७, ४४; का २९, ५,१२; मै २, १३, ९; काठ ३९, १२; कौ १, ५०६; २,५४; ३९१; जै १, ५२, १०; ३, ५, १३; ३१,११; शौ २०, २३, ७; २४, १; -युम् ऋ २, २३,८; मा ११, १३; का १२, २, २; तै ४, १, २, १; मै २, ७, २; काठ १६, १; -यू ऋ १.१३५,५; १५१, ७; ७, ७४,

---

[a] सपा. शौ १८,२,५९; ६० सह इति पाभे. ।

[b] सपा. पै १९,२१,१४ **अस्य** इति पाभे. ।

[c] ***अस्मभ्य**>नैप्र. यनि. इति कृत्वा छन्दस्तः तत्परः शोधः द्र. (तु. सस्थ. टि. उपस्पृशः) ।

[d] सपा. शौ ४,३१,३ **अस्मै** इति पाभे. ।

[e] सपा. शौ ७, १०२, ३ **अस्मै** इति पाभे. ।

[f] सपा. ऋ ४,५७,८ तै ४,२,५,६ काठ १६,१२ प्रभृ. त्रिभे. । शौ ३,१७,५ **अस्मै** इति पाभे. ।

[g] सपा. **अस्मे**<>**अस्मयुः** इति, शौ ५, २७, १० **अस्य** इति पाभे. ।

[h] पाभे. **अन्तरू** पै १,१०९,४ द्र. ।

[i] सपा. ऋ १०,१७३,१ विशिष्टः पाभे. ।

[j] पाभे. **अस्मे** ऋ ९,६३,१ द्र. ।

[k] त्रा प्र. उसं. (पा ५,४,५६)। तत्-स्वरः । अव्ययत्वेनोपचारः द्र. (तु वें, सा. PW प्रभृ. ; वैद्व. ⌊पक्षे⌋ सा, ऋ १, १३७,१ इत्यत्र उप. ✓त्रा> *त्र- इति कृत्वा समस्तस्य ह्रस्वाऽकारान्तस्य च सतः प्राति. प्र२ इतीव व्याचक्षाणः) । इह च नाउउ. च पपा. पूप. **अस्म**- इत्येव द्र. ।

[l] विप. (⌊अस्मान् प्रति गच्छत्-⌋ हरि-) । कारकाऽर्थस्याऽपि कारकत्वमिति कृत्वा सप्तम्यन्तार्थे त्राऽन्ते कारके उपपदे सति क्विबन्नन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या ।

[m] विप. (रिपु-), नाप. । उस. क्विबन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६, २, १३९) ।

[n] क्यजन्तः नाधा. (पा ३,१, ८ ⌊तु. या ६, ३१⌋) । ईत्त्वदीर्घत्वाऽभावः (पा ७, ४, ३५ ⌊तु. ✓**अमित्रय**⌋) । वस्तुतस्तु **अस्म**- इत्यस्य ***अस्मर्**- इत्येतज्जत्वात् यनि. ✓***अस्मर्य** इत्येतज्जत्वमिति मतं भवति ।

[o] विप. (⌊अस्मत्काम-⌋ अग्नि-, इन्द्र-, सोम-,बृहस्पति-प्रभृ.) । उः प्र. (पा ३,२, १७०) तत्-स्वरश्च । पपा. **अस्म-यु**- इत्येवं मूलप्रकृतिप्रत्ययविवेचनाऽर्थकः सावग्रहो निर्देशः द्र. ।

४; ८,२६,१४; खि १,५,१.

अस्मद्[a]- -स्मत् ऋ १, २४, ९; १५; ३३, ३; ६०, ३; ६३, ५; ९२,१६; ११४, ४; १२१,१५; १२९,६; १०; १३४, २;१३९, ५;८[२];१४४,३;१८९,१;३;××; ४, ११, ६?[b]; ७,३४, १[c]; मा ५,२६;३६†; ६,१;७,४३†; ९, १६†;१२, १२†; १८†; ४३†; ६२; १३, १३†;××; १७,७‡[d]; का ५,७,१;९,२†; ६,१,१; ९, २, ३†; १०, ३, ९†; १३,१, १३†; २, १†; ३, १४†; ५, १; १८,१.८‡[d]; ××; †तै १,१, १४,३; २,१, १‡[e]; १४, २;३, १, १$;२,२$;६, १$; १४,५; ४,४३, १;४५, १; ५, ११, ३; ७,८.२;८,२२,५[२]‡[f];××;४,६, १,३[२]‡[d]; †मै १,२,१०; ११$; १३; १४$; १८; ३, ३९; ४, ९¶; ११, २; २, ७, ८; ९; १०; १२$; १५; ९, ९$; ××; काठ २,१२;१५†; ३,१†; ३; ८†; ६, १०†; ११, १२†; १३,१४†; १५,१२†; १६,८†; ९†;१०†;१२;१५†; १७,११[g]; १६;१७[५];‡[h]; ××; ३४, १९†[i]; क २,६; ८†; १०; १५†; ३, ११†; २५, १†; ३; ६†; २७, १[g]; ६; २८, १[५]; ‡[h];३१,१†; †कौ १, २८४; २८७; २, ८५४$; ९६३; ९७५; १००९; १०२५; १०८४; ११५०; ३, १, ४; †जै १, ३०, २; ५; २, ५,१; ४,१६, ७; २३, ७; २६, ४; शौ १.२,३;९, २; ४; १८, ४; १९,१;२; २०, २; २६, १; ३, ७, ७; ४, १७, ५; ६, २०, १; २६, ३; ४५, २; ××; ६, १२४, ३; ७,२४,१; ४३, १†; २†[२]; ‡[j]; ५५, १[k]; ९७, १‡[l]; २०, १२५, ७‡[l]; पै १,१९,४; २०,१; २;८६,२; ६; १०९, १†; २, ३७, २; ३, २,६; १०,३; २६,३; ४,२४,३; ××;१५,२०,१‡[२][m]; ३‡[n].

अस्म(द्>)ज्-जिघांसा[o]- -सया खि ४,५,१५.

अस्मत्-सखि[p,q]- -खा ऋ ६, ४७, २६; मा ८, ५०; २९, ५२†; का ८, २२, ४; ३१, २,९†; तै ३, ३, ३,३; ४, ६, ६,५†; मै १,३, ३६; ३, १६, ३†; काठ ३०, ६; ४६, १†; शौ ६,१२५, १†; पै १५, ११, ८†; -खायः पै १, ४४,४.

‡**अस्मत्-सुतष्ट**[r]- -ष्टः मै ४, ९,१४.

अस्मद्-दा(त्र>)त्रा[q,s]- -त्राः[t] तै १ ४,४३,२; ६,६,१,४.

---

[a] व्यु. कृते परि. द्र. ।

[b] अस्मात् इति शोधः (तु. सस्थ. टि. दोषाः ; Barth ⌊BB १५,१९०⌋? ORN. ; वैतु. पपा. प्रभृ. यनि. इति) ।

[c] तु. टि. अस्मत्सुतष्टः ।

[d] सपा. ऋ १०, १४२, ७ विशिष्टः पाभे. ।

[e] सपा. ऋ १०, १७, १० विशिष्टः पाभे. ।

[f] सपा. ऋ ६, ७४, २ विशिष्टः पाभे. ।

[g] सपा. मै २ ९,२ अस्मिन् इति पाभे. ।

[h] सपा. ऋ १०,१४२,७ विशिष्टः पाभे. ।

[i] SI. अस्मात् इ ते चिन्त्यम् ।

[j] पाभे. अन्तुर् पै १,१०९,४ द्र. ।

[k] सपा. मा २७,९ का २९, १, ९ अस्मात् इति, पै २०, ६, ४ ते इति च पाभे. ।

[l] सपा. ऋ ६, ४७, १३ अस्मे इति पाभे. ।

[m] पाभे. सस्थ. वि···चातय द्र. ।

[n] सपा. ऋ २,३३,३ विशिष्टः पाभे. ।

[o] तस. सास्व. (पा ६, १, २२३) । °जिघांसा- इति स्वरः? यनि. शोधः द्र. ।

[p] विप. (वनस्पति-, सोम- प्रभृ.) ।

[q] बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६,२,१) ।

[r] एवं किल मुपा. ऐकस्वर्याद् एकपदत्वेन निरदेशि (वैतु. सपा. ऋ ७, ३४, १ अस्मत् । सुतष्टः इति द्विपदः पाभे. ⌊तु. संटि. पपा. ; तैआ ४,१७,१⌋) । द्वैपद्ये तावन् निष्क्लेशोऽन्वयश्च द्र. । यनि. तृस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६, २, ४८) ।

[s] उप. √दा (दाने)> कर्तरि *दात्र- इति पाप्र. सुवचम् (तु. पाउ ४, १५९) । मौस्थि. तु दातृ*-> -*तारः> -त्राः इति कृत्वा तकाररेफमध्यस्थाऽवर्णलोपः उसं. [पा ६,४,१३४ (वैतु. भा. °दातृ- >-त्र- इति प्राति. समासान्ताऽजन्तं ⌊यस्मिन् पक्षेऽन्तोदात्तापत्तिः⌋) इति वा, अकारोपजनान्तमिति वा, सा. च दत्त- >दात्र- इतीवाभिसंधाय तृस. इति)] ।

[t] सपा. °स्मद्दात्राः (आपश्रौ १३, ६, १४ प्रभृ. च <> °स्मद्राता (काश ५,४,१, १५[९];१६ च) <> °स्मद्राताः (माश ४,३,४,२० शांश्रौ ७, १८, ९ प्रभृ. च) इति पाभे. ।

?अस्मद्द्विषः[a] मै ४, ९, १२.

*अस्मद्-ध्रि->*अस्मद्रि[b]-

‡अस्मद्रिय(द्रिय्-अ)च्[c]- -यक् तै १, ४, २१, १; ३,४, ११,१.

†अस्मद्र्यू(द्रि-अ)च्, ञ्च्[d,e]- -ध्र्यक् ऋ ⌊३,५४,२२; ५,४,२; ६,१९,३⌋; ४, २२,८; ६,१९,१; ७,७९,५; ९,९३,४; १०,११६, ६; मा ७, ३९; का ७, २१, १; मै १, ३, २५; ४, १२, ६; काठ ४, ८; १३, १५; २३, १२; क ३, ६; -द्र्यञ्चः ऋ ७, १९, १०; शौ २०,३७, १०.

?अस्मद्-यक्ष्म[e]- -क्ष्मम् मै ४, १४,१७.

अस्मद्-र(थ>) था[f]- -?‡थानाम्[f] मै ४, ९, ११.

अस्मद्-रा(त>)ता[g]- -ता[h] का ९,२,७; काठ ४,९; २८,४; क ३,७; ४४,४; –ताः[h] मा ७, ४६; मै १,३,३७; ४,८,२¶.

१अस्माक[i]- -कम्[j] ऋ १, ⌊७, १०; १३, १०⌋; २५, १५; २७, २; ३०,११; ३३,१; ७९, ११; ९४,८; ११४,३;१२९,१; १३२,६; १३८, २; १३९, ९; १४०, ⌊१०; ६, ८, ६⌋; १२; १५२, ७; १७४, १०; १८७, २; ३, ⌊(३०, २१) ३१, १४; ४,२२,१०⌋; ३९,४; ४,१,१३; ९,७[१]; २२,१०;३१, १४; ३२, १५; ५,४,⌊९; ७,३२,११;१०, १०३,४⌋; ३५,७;८; ४१, १६; ६५,६;७४,९;६,⌊(१.१४३,८) ८,७⌋; ⌊४५, ३०; ८, ५, १८⌋; ⌊४६, ४; ७, ३२, २५⌋; ४७, ३१; ५४,६; ७, २८, १; ५१, २; ५७,२;५९,३;६९, ६; ८२, ९; ८, १, १५; ⌊(१, ३०, १) ४–५, १८; ८८, ६⌋; ६, ४२; १२,१७; १७,४; २६,२०;३३, १५; ५२,८;५४,८;६४, ६;६७, १९;९२,३२; १०, २६,४; ३७, ११; ८१,६;८४, ५; ९७, २३; १०३,७; ११[३k];१०८,५;११२, ७; १३३, १; १३६, ३; १५७,

---

[a]) **अस्मत्, द्विषः** (लुङि मपु१) इति द्वि-पदः **शोधः** (तु. सपा. तैआ ४, २०, २ **अस्मान् ?द्विषा** इति पाभे. । **द्विषः, सुनीथः** इति सतः पाठस्य स्थाने तैआ. **?द्विषा सुनीते** इति च पाभे. द्र.) ।

[b]) व्यु. ? पपा. नावग्रहः । मौस्थि. **अस्मद्-** +*ध्रि-(<√धृ) इति तस. सास्व. (पा ६, १, २२३) । उप. **रि-** इत्याकारतया श्रुत्यवशेषो भवतीति तु संभाव्यमाने यनि. प्राति. ***अस्मद्-ध्रि-** इत्यस्य नैप्र. विपरिणामः स्यात् (वैतु. GW. पक्षे *द्रि- इत्युत्तरांऽशतया श्रूयमाणं शब्दरूपम् **आ**√दृ इत्यत आदरार्थादपि व्युत्पादुकः) ।

[c]) सपा. °**द्रिय**° <> °**द्र्यं**° इति पाभे. । शाखाभेदेनेकारस्य इयङादेश• इत्येव नाउ. विशेषः द्र. ।

[d]) बस. पूप. प्रकृतिस्वरं सन् स्वरितत्वेन विपरिणतः द्र. (पा ८, २, ४) । उप. भावे निष्पन्नं भवति वैतु. पा ६, ३, ९२ उस. इतीव कृत्वा उप. कर्तरि निष्पादयन् उप. प्रकृतिस्वरस्य (⌊पा ६, २, १३९⌋ अभावं प्रति चोद्यः) । एस्थि. उपपदाऽभावेऽपि √अञ्च् इत्यतः क्विन् प्र. सुवचः स्यात् (वैतु. पा ३, २, ५९) ।

[e]) पाठः? **अस्मद् यक्ष्मम्** इति द्वि-पदः **शोधः** द्र. (तु. पपा.; सपा. तैआ २,४,१ च) ।

[f]) पाभे. ऋ १०, १३९, ६ **अश्मव्रजानाम्** इत्यत्र व्यु. अर्थश्च द्र. । विभ. स्वरो विमृश्यः (तु. पपा.)। **अस्मद्-रथानाम्** इति पाभे. ।

[g]) तृस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६, २, ४८) ।

[h]) पाभे. **अस्मद्-दात्राः** द्र. ।

[i]) तस्येदमीयेऽर्थे ठल् प्र. तस्य च कादेशः उसं. (पा ४, ३,१२०; ७,३,५१) । लित्-स्वरः । ***अस्मर्क-** इत्यस्य यनि. नैप्र. विपरिणामः द्र. (वैतु. सा. ⌊ऋ १,९७,३⌋ पा ४, ३,२ इत्यतो लब्धसंकेतः सन् **अस्मद्->अस्माक-** इत्येवं ब्रुवाणः साध्यसमं हेतुमिवाऽऽभासुकः) ।

[j]) यनि. प्राति. विप. इति कृत्वा तत्तद् रूपं तेन तेन संप. समानाधिकरणतया श्रूयते । प्रकृतस्य रूपस्य तूभयी श्रुतिर्भवति । संप. सामानाधिकरण्येन (तु. नाउ.) च वैयधिकरण्येन च । यत्र वैयधिकरण्यं भवति तत्र कः समाधिरिति । तत्राऽस्य रूपस्य मूलतः वा. क्रिवि. सतः कालेन भाषातत्त्वविकासपरंपरया ष३ इति कृत्वा व्यवहारवैशिष्ट्यसंभवः स्यादिति दिक् । तदेतद् व्यधिकरणमात्रं रूपम् इह समानाधिकरणं रूपं च पृथक् नाउ. इति विवेकः द्र. । अस्य नाउ. च संख्याभेदोऽतन्त्रः ।

[k]) **अस्माकमिन्द्रः** इति सतः पाठस्य स्थाने ⌊ ३३१ °**स्माकेन्द्रः** इति शोधं प्रस्तावुकः ।

३[a]; खि **२**,७,३; ९, ४;५; **३**, ४, ८; ६, ८; मा **२**, १०; **४**, १२; ८, ५३†; ९, ४०; **१०**, १८; **१२**, १०१†; †**१७**, २२; ३६; ३९; ४३^{१}; **२९**, ५७†; का **२**, २, ९; **४**, ५, ४; **८**, २०, १†; **९**, ६, ५†; **११**, ३, ३; **६**, ३; **१३**, ६, २५†; †**१८**, २, ८; ४, ४; ७; ११^{३}; †तै **१**, ५, ११, २; ६,१२,१; ७, १३, ५; \$८, १०, २;१२, २; **३**, १, ११,१; २,८, ६‡[b]; **४**, ६, २, ६; ४, २; ३^{३}; ४; ६, ७; **६**, ५, ६, २^{२}¶; मै **१**, २, ३; ४, १; **५**, १४^{९}; ६, १२¶; १०, ३; **२**, ४,३^{२}; ५, ९¶; ६,९;†१०,२;४^{५}; **३**,१६, ३†; **४**,२,३¶;४,३; १०, १†; †११,१; ४; १२,४; १३,१०†; †१४, २; ७\$; १२; १४; काठ **४**, १६†; **५**, २; **७**, ३[c]; **८**, १७†; **१५**, ७; **१८**,२†; ५^{५}†; **२१**, १३†; **२४**, १^{२}; **३२**, २; **३८**,१२; १३; **४०**,८†; ११†; **४६**,१†; क **५**,२; †**२८**,२;५^{५}; **३७**, २^{२}¶; †कौ **१**, २४१; **२**, ९३९; ९७०; ९८५; ११५१; १२०२; १२०५; १२०९^{३}; †जै **१**, २५, ९; **४**, १, ४; **६**, २; १०, १; २४, ६; शौ **२**, २६, ४; ५; ३१,५; **३**,१०, १३; **४**, ३१, ५†; **५**, ३, ११; **६**, १५,१†; ९३, १; १२६, ३†; **७**, ४२, २; **१२**, ३, ५५–६०; **१६**, ८, १^{४}; ५^{४}–३०^{४}; **१८**, ४, ६८; †**१९**, १३, ७; ८; ११^{१}; †**२०**, ४, १; ३९, १; ६३, २[a]; ७०, १६; ९५, २; १११,२; १२४,५[a]; पै **२**, १२, ४; ५;१५,५;७०,३;**४**,१२,५†; **५**, ४, ९; १०; १६, ७; ३८, ३†; **६**,१६,२†; †**७**,४, ७;८; ११^{३};**१०**,१,१०;××.

२अस्माक[d]- -कम् ऋ **१**, २७, ४; ९४, १६; १०२, ४; ५; १२९,४^{२}; १५२, ७; १५७, २; **२**,२,१०; ३०, ४; ३१, १; **३**, ६२, १५; **४**, ९, ७; २०, ३; ३१, १५; ३२, १; ४^{२}, ८; **५**, ⌊(**६**, ५२, १२; **७**,४२,५) ४, ८⌋; ३५,७; ८; ४४,७; **८**, १, ⌊३ (१५, १२; ६८, ५)⌋; ३३, १५;४५, ९; ५७, २; ६४, ६; **१०**, २२, ७; २६, ९; ३२,१; ३६, ६; ९७, २०; १५१, ३; खि **१**,४,३; **२**,२,२; †मा **१२**, ९५; **३३**, ६५; †का **१३**, ६, २२; **३२**,५,११; †तै **१**, ६,१, ३; **४**,२,६,५; मै **१**, ४, ४;९; ९, १^{२}; ४; ५; ¶**३**, ७, ९; ८, ३[e]; †**४**,९, ११; ११, ४; १४,१२; काठ **५**,६; **६**, १०†; ९, ९; **३२**, ६†; क **८**, १२¶; †कौ **१**, २८; १८१; २९८; **२**, ८४७; ११०९; †जै **१**, ३,८; १९,७; ३१, ६; **४**, ११, १०; शौ **२**, १२, २;३; **७**, ५२,४†; **१०**, ५, ३६^{१}; **१६**, ८, १^{६}; ५^{६}–३०^{६}; ९, १^{२}; **१९**, ३४, १†; ५७,५; **२०**, ८५, ३†; पै **१**, ६५, ३†; **२**, ५,२; ३;३९, ३; **३**,३०,६; ३६, ४; ५†; **४**, १८, ७; **८**,१६,९; **११**,३,१†; **१२**, १, १६†; **१५**,१५, २†; **१८**, २९, १^{२}; –†कासः ऋ ⌊**१**, ९७, ३; **५**, १०, ६⌋; **६**, २५, ७; **७**, ७८, ५; काठ **१७**, १८; शौ **४**,३३,३; पै **४**, २९, ३; –†केन[f] ऋ **६**, ४५, १५; ⌊**१०**, ४२, १०; ४३, १०; ४४, १०⌋; शौ **२०**, १७, १०; ९४,१०; –केभिः ऋ **१**, १००, ६; **२**, ३०, १०; ⌊(**५**, ४१, १०) **६**, १२, ४⌋; **८**, ⌊(१,३) १५,१२; (६८,५)⌋; ४०,७.

आस्माक[g]- -कः[h] मा **४**, २४; का **४**, ८,२; मै **१**, २,५; **३**,७,४; काठ **२**,६; **२४**, ५; क **१**,१९; **३७**,६. [°क- अन्°].

*?**अस्माका**[i] ऋ **१**, १७३,१०;

---

[a] पाभे. **अस्मभ्यम्** मा **२५**,४६ द्र. ।

[b] सपा. ऋ **१०**, १४१, ४ विशिष्टः पाभे. ।

[c] तु. सस्थ. टि. आ ।

[d] व्यु.? १**अस्माक-** टि. द्र. ।

[e] सकृत् संपा. तै **६**, २, ४, ४ नः इति पाभे. ।

[f] पाभे. **अरिष्टासः** शौ **७**,५२,७ द्र. ।

[g] स्वार्थे **अण्** प्र. **उसं.** (पा **५**,४,३८) । तत्-स्वरः [वैतु. पा. (**४**, ३, २) यनि. प्र. (तस्येदमीये सति ⌊पा **४**, ३, १२०⌋) परतः प्रकृत्यंशे **अस्मद्->अस्माँक-** इतीव शासुकः संश्चिन्त्यः (तु. टि. १**अस्माक-**)] ।

[h] पाभे. **अमात्यः** तै **१**,२,६,१ द्र. ।

[i] नैप्र. २**अस्माक-** इत्यस्याऽन्त्याऽकारस्य लोपे तृ१ सत् वा. क्रिवि. द्र. (वैतु. यनि. स्थ. सर्वत्र ?**अस्माक** इति पपा. ⌊तु. ?**युस्माक->** -क ऋ **७**, ५९, १०⌋ ; तच्च शब्दरूप लुप्तान्त्यमकारं

शौ १,७,६; ३,२४,४[a]; ७,८२, १‡[b].

अस्मे[c]- > **अस्मे-हिति**[d]- -तिः ऋ १०,१०८,१.

अहम्[e] ऋ १, ११,६; १७, १; ७; ⌊२३,२२; १०, ९,८⌋; ३३, २; ४४, ५; ५०, १३; १०५, ७; १२०,६;१०; १२६, ७; १३८, १; १६५,६; ८;१०, १७१, १; ४; १७९,१; २, १४,१०; ⌊२७, १७; २८,११;२९, ७⌋; २८,९; ३२, ४; ३, १५, १; ४३, ३; ५३,१२; ४, १८, २; २६, १^{४}; २^{१}; ३; २७, १; ४२, २–६; ५, ⌊२,८; १०, ३२,६⌋; ९,६?; १२, २; ३; ४२, २; ४३, ९; ⌊४४, १४; १५⌋; ××; खि १, १,१;१०,१; २, ६, २; ८;१५; ६,२, १७;६, ३,२९; ××; खिसा ३,१[f]; मा १,५;२,२७;२८; ३, १९; ४,२३;५, ११;२२;२३^{४}; २६; ३९; ६, १; १६^{३}; ८,९^{४}; १३; ३७; ३८; ३९; ४०; ××; १८, ३५[g]; का १, ३, १; २, ३, १; ३^{२}; ६, ६; १०; ३, ३, ११; ९, २; ४, ७, ४; ५, ४, २; ६, १;××, २०, १,६[g]; तै १, १, १०, २; २, ३, २; ५,१;२; ३,१,१;२, १; ४, २^{१}; ९, २; ५,६, १; ४; ७, ६; ८, १; १०, १; ६, २,१^{३}; ३^{२};४^{५}; ४,१^{६}; २^{२}–४^{२}; ६,१; २^{१}; ३; १०, १^{३}; ११, ५^{२}; ६^{२}¶; ७^{३}; ७, ४,१^{१}; २; ४^{२}; ५^{२}; ६, २; ३; ८, १^{१}; ९, १; २^{१}; †१३, १; २;८, ७, २; १५, १^{२}; १६, १; ××; ३, २, ८, ५[h]; ५, ६, १^{३}[i]; ४, ६, ५, १; २; ४;७, ३[g]; मै १, २, १; १०^{७}; १३; १६^{२};३,२६^{४}; ४, २^{१}; ३; ७^{४};१०; १२¶; ५,२;३;४^{३};८; १०;११^{१};१४^{३};××;२, १२,१[g]; ४, १२, ३[h]; काठ १, १२^{१}; २,१; ४; ५^{४}; ९^{२}; ११^{६}; १२^{२}; ××; ५, १^{३४}; २[h]; १३, १६^{३}[h]; ३२, २[h]; ४०, ९^{६}[j]; क १,१२^{२};१३; १६;१८^{२}; २, ३; ५^{६}; ६; ८; १०; १३^{२}; ४,४¶;६;८; ५,१; २^{५}; ५^{२};¶; ××; कौ १, १२२; १५२^{१}; ३०७; ३१०; ५१६; २, २७२;

सत् **अस्माकम्** इति रूपम् एवेत्येवं सा. प्रभृ. व्याख्यानं च)। ननु किमिति तत्र नैवाऽऽदर इति। तथात्वे मूलतोऽभ्युपेयमाने शौ. स्थ. छन्दोवैषमी प्रसज्येतेति। कथमिति। उच्यते। तथाहि। १मे स्थ. २यस्य पादस्याऽऽदितः १मस्य पादस्याऽन्त्येनाऽचैकरूपतायाः सुवारायाः सत्या व्यवच्छेदे **अस्माकमर्थाय** जज्ञिषे इति नवाक्षरोऽनुष्टुप्पादो जायेत। अपि च। यत्र नैप्र. अज्मध्यस्थो हल् लुप्यते, तत्राऽनुदात्तोदयोऽसौ भवति। इह तु न तथेत्यतदपरं पराऽभिप्राये बाधकं द्र.। अथ २ये स्थ. **धान्यं**- इत्यस्य ***धानिका**- (व्यु. यद्र.) इत्येतन्मूलकत्वेनेति कृत्वा परप्रस्तावेन च संगमय्य मौस्थि. एवास्माकमिदं **धानिकम्** इत्यधिकाक्षरः पादः संजायेत। ३ये स्थ तावत् पराभिप्रायतोऽधिकाक्षरत्वं निगदसिद्धम्। एवं शौ. स्थ. सर्वत्र छन्दोदृशा यनि. सुवचतरत्वेनाभ्युपेयत्वे सति ऋ. स्थ. अपि **अस्माका असदिन्द्रो वज्रहस्तः** इतीदं पादस्य मौलिकं स्वरूपं द्र. इति दिक्।

[a]) सपा. तैआआ ६७ मे इति पाभे.।

[b]) सपा. ऋ७,५९,९ *?युष्माका इति पाभे. (तु. एपू. टि.)।

[c]) ***अस्मर्**- +(√*ऋ ⌊गतौ⌋>भावे) ***य**- इति स्थिते बस. पूप. प्रकृतिस्वरे सति ***अस्मर्य**- इत्यत्र नैप्र. ***अस्मय्**- इत्येवं विपरिणते च वा. क्रिवि. इति कृत्वा न. द्वि१ व्यवह्रियमाणे चाऽवसाने **अय्**>**ए** इति संक्रमः द्र.। एवं व्यु. पार्थक्याद् निर्देशपार्थक्ये प्राप्तेऽपि यथाप्रसिद्धिस्थलानुक्रमणं त्वस्य **अस्म**- इत्यत्रैव गपू. द्र. (तु. तत्र टि. पाप्र. अपि)।

[d]) '**अस्मे** ⌊=अस्मद्गता⌋ यथा स्यात्तथा **हितिः** यतः' इति कृत्वा बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् इति मतम् द्र.। उप.?< √**धा** (धारणे ⌊तु. वें. सा.⌋) इति वा, <√हि (गतौ) (तु. ⌊पक्षे⌋ सा., GW. प्रभृ.) इति वा। तस. दासीभारादित्वात् (तु. पा ६,२,४२ ⌊तु. या ११,२५⌋ पूप. प्रकृतिस्वरं द्र.⌋)।

[e]) व्यु. कृते तु. टि. **अस्मद्**-। त्वाहौ सौ (पा ७, २, ९४) इति **अस्मदः** आदेशमात्रमिति विकारमात्रमिति वा प्राञ्च आहुः। मौलिककण्ठ्यस्पर्शद्वितीयं पृथक् प्राति. इत्यर्वाञ्चः (तु. WW १, ११५)।

[f]) =सपा. आश्रौ १, १०, ७; ८ शांश्रौ ९, २८, ३ या ११, ३३। शौ ७, ४९, १ वैताश्रौ १, १६ **देवीम्** इति पाभे.। [g]) तु. सस्थ. टि. **सः**।

[h]) =सपा. काश्रौ १०, ५, ३। शौ २, २९, ३ **अयम्** इति पाभे.। [i]) पाभे. सस्थ. **अद्य** द्र.।

[j]) सकृत् सपा. मा ८, ४६ प्रभृ. माश ४, ६, ४, ६ च **अयम्** इति, तै ३, ४, ४, १ पागृ १, ५, ९^{२} **सः** इति च पाभे.।

२७३; ३४०; ८५०^{2}; ८५१; ××; †जै १, १३, ८; १६, ८^{2}; ३२, ५;८;५३, ६; $२, २,२^{2}; ४, ७; ३,२३,४; ५; २८, १२; ४८,१८; ४,१२,३^{2}; ४; शौ १, ९, ४; १०, ३; २९, ५;६†; २,१०,२-८; २५, २; २७, ५; ३०,५^{2}; ३२,३; ३,५,२; ५,६, १;३;५; ७, ६;××; ४,९,७‡[a]; ६, ७१, १[b]; ९७, १[c]; ७, १०५, १[d]; ११५, २[e]; ११९, १[f]; १४, १, ३८;५१[g]; पै १, ६, ४; ९, ३; ११, ४; ५†; १५, १; ३७, १; ३८,१; ४३,१; ५९, ३^{2}; ५^{2}; ६०,१; ३^{2}†; ६६, ४; ८३,४; ५, ३४, २?[h]; ××; १३, १४, ९[i]; १७, ११, ६‡[j];××; १९, १०, ६[k];३३,११[l].

✓***अहंयु**[m] > **अहंयु**[m]- -युः ऋ १,१६७,७..

अहं-सन्न[n]- -०न ऋ८,६१,९[o]; -०ना ऋ ५, ७५, २?[p]; कौ २, १०३४?.

?**अहं-नमस्**- -माः[q] पै १,१८, ३?.

अहमु(म्-उ)त्तर[r]- -रे शौ १२, ४,५०; पै१७,२०,१०; -रेषु शौ ४,२२,१[s]; पै ३,२१,१.

*?**अहमुत्तर-त्व**[t]- -त्वे शौ ३,८,३; पै १,१८,३.

अहं-पूर्व[u]- -र्वः ऋ १, १८१, ३.

---

[a] सपा. ऋ १०, ९७, ४ प्रभृ. वासः इति पाभे.।

[b] पाभे. सस्थ. टि. प्रतिजग्रह द्र. ।

[c] सपा. पै १९, १२, ७ अयम् इति पाभे. ।

[d] पाभे. सस्थ. टि. कृण्वे द्र. ।

[e] पाभे. कृते तु. सस्थ टि. प्र···हुवे ।

[f] पाभे. अधि पै २०,१६,३ द्र. ।

[g] पाभे. अग्निः शौ २०, ४९, १^{2} द्र. ।

[h] द्र. टि. ?२अहस्त-> -स्ताभ्याम् ।

[i] तु. सस्थ. टि. ?अहं पिचरुकः ।

[j] सपा. ऋ १०, ८५, १७ शौ १४, २, ४६ इदम् इति पाभे. ।

[k] सपा. शौ ६, ५८, १ इहु इति पाभे. ।

[l] सपा. शौ ६,११३,१ ते (<युष्मद्-) इति पाभे. ।

[m] क्यजन्तः नाधा. द्र. (तु. टि. ✓*अस्मयु)। वा. च व्यु. च पपा. च कृते तु. टि. अस्मयु- (वैतु पा. [५, २, १४०] यनि. भिन्नात् तत्प्रतिरूपकीकृतादिव सतः प्राति. मत्वर्थे युस् प्र. इत्यन्यथासिद्धमिव सन्तं दवीयांसं पन्थानं यायुकः) ।

[n] तस. सास्व. (पा ६, १, २२३) । अथवा उस. उप. ✓सन्+अच् प्र. इति कृत्वा थाथीयः स्वरः (पा ६, २, १४४)। पूप. समासस्य च कृते तु. टि. अहं-पूर्व- ।

[o] पूर्वाऽऽमन्त्रिताऽविद्यमानवत्त्वाऽभ्युपगमात् पादादित्वात् षाष्ठिक आद्युदात्तः द्र. (पा ८, १, ७२; ६, १, १९८) ।

[p] मन्त्रपाठः पपा. वें. सा. च अहम्। सुना इति पदद्वयमत्र पिपाठयिषन्ति। तथा स्थितेऽर्थस्य नितरां विशदेतरत्वात् यनि. च देवताविशेषणतौपयिकत्वाद् अर्वाचां समस्तैकपदत्वे प्रायिक्यभिमतिर्भवति । एस्थि. अपि स्वरादिनिर्दिष्टिं प्रति भवत्येव कियानपि मतभेदः (तु. ORN.) ।

[q] -नमाः इव> -नमेव इत्यभिसंधिकः मुपा. द्र. (तु. सपा. शौ ३,८,३ यत्र दीर्घम् एव इति पाठः श्राव्यते)। अहंनम् एव इति मुपा. त्वत्र प्रतिपत्तिशून्य इव भवति । यनि. शोधे समासादिकार्यम् अहमुत्तर्- प्रभृ. समाननिष्पत्तिकेषु प्राति. उक्तया दिशैव किञ्चिन्मात्रभेदपूर्वकं व्याख्येयमिति पिष्टपेषणे नादरः । अग्नेः विप. एतदिति तु विशेषः द्र. । छान्दसेऽत्र संधौ इव इति वा, एव इति वोत्तरांशः द्र. ।

[r] तस. सास्व. (पा ६, १, २२३) ।

[s] एवं किल पपा. प्रकरणाऽनुरोधश्च भवति (वैतु. सा. अत्र पदद्वयीमिव पठित्वा व्याचक्षाणः)। यच्चात्र देवानामप्युपरि स्वं यजमानं प्रतिष्ठापयितुमलंभूष्णुरपि पुनस्तस्य प्राधान्यप्रतिष्ठायै देवानामेवान्यतमस्य याच्ञामिव सा. कारयति तद्विरुद्धार्थप्रतिपत्तिकरत्वाद् अतितरामिवोपेक्ष्यम् ।

[t] भावे त्वः प्र. तत्-स्वरश्च । अत्र अहम् । उत्तरत्वे इति पदद्वयाऽऽत्मकः मुपा. भवति । सा. चापि तथैव पठित्वेव व्याचष्टे । प्रकरणाऽनुरोधात्तु यनि. प्राति. मौलिकतया संभाव्यते । तद् विमृश्यम् ।

[u] अत्राविहितलक्षणो मयूरव्यंसकाद्याकृतिगणीयः तस. (पा २, १, ७२) सास्व. च । एहीडादयः पाग. इत्येतदनु चान्यपदार्थे वृत्तिर्भवति । अथवा, 'अहं पूर्वः इत्याकारकं शब्दोच्चारणमस्मिन्नस्ति' इति *अहं-पूर्व- इत्याकारक बस. मूलत आस्थेयो वचनपरः । ततस्तद्धति

आव[a]- -¶वत् तै २,५, ६, ६; ६, ४,८,३; -¶वम् तै २, ५,२,३; ५, ६,५; ६, ७, १; मै १, ६, १२; -¶वयोः तै २,१,९,४;५, २,५; मै १, ६,१३; -वाभ्याम् काठ १२, ७; -¶वाम् काठ ८, १०; क ७,६.

नः[a] ऋ १, १, ९; २, ९; ३, ६; ××; ४, ५७, ८[b]; ७, ३५, २?[c]; ९, ६७, २२^{२}[d]; २३[e]; ९७, ४[f]; ११०, १[g]; १०, १४१, १^{४}[h]; खि १, १, २^{२}; २, ३; ४; ३, ३; ५, ५; ××; २, १०, ३[i]; ४ ७, २, ४[j]; ९[j]; ; मा २, १०; १६; २०; ३२; ३, १४†; २४^{२}†; २५†; २६^{२}†; २९†; ३०^{२}†; ३५†; ××; ५४‡[k]; ७, २५‡[l]; ××; ११,४१‡[m]; १२, ३४‡[n]; १६, ४७[o]; १९, ४२†[a]; का २, २, ९; ६, ७^{२}; ८; ७,४; ३, †३, ४; १६^{२}; १७; १८^{२}; २१; २२^{२}; २७; ४, ६; ७; ५, ३†; ७, ४‡[k]; ××; ४, १,२†; ७, १०, ३‡[l]; १२ ४, ४‡[m]; १३,३,५‡[n]; १७ ८,१[o]; २१,३,१३[a]; तै १,१ ४,२; १३ २; ३^{२}; †१४, २^{२}; ३; ४; २,१, ९†; २,१; ३,१^{३}; ४,२; ७,९; ××; ४, ४५, २^{२}†[p]; ७, १०, २^{७}; †^{६}[h]; ८, ५, ३^{२}†; ‡[k]; २, ५, १२, ४^{३}; †; ‡[n]; ३, २, ८, ६^{३}; †; ‡[l]; ४, १, ४, १†[m]; २, ३, १^{३}; २‡[n]; ४^{२}; ‡[q]; †४, ३; ४; ५, १^{२}; २^{२}; ६^{२}[b] †; ६, ४†; ५‡[r]; ६, २, १^{३}†; ‡[s]; ५, ६, १, ४[t]; मै १, १, ५; १३^{२}; २, २; ३^{८}; ४; ६^{३}; ७^{३}; ९; १३^{३}; †^{२}; १४; १५; १८^{३}; ३,४;६†; १५;२३†,२६^{२};××; २,७,१०^{२}; ‡[n]; ११^{३}†; १२^{३}[u]; ९, ९^{१०}; †; ‡[v]; १०, २^{३}†; ३^{२}†; १३, १^{३}; ‡[w]; ३, १६, ४^{१८}; †[x]; ४, ९, २७^{१५}; †^{१०}[y]; ११, ४^{६}; †^{३}; ‡[z]; १२, १^{२}; २^{६}; †^{३}; ३^{११}; †^{९}[y]; ४^{१३}; †^{१०}; ?‡[a1]; काठ १, ४; १२^{२}; २, १^{४}; ४^{६}; ५-९; ११^{५}; १२; १४^{७}; १५^{१५}; ३, १^{२}; २; ३; ४^{२}; ८^{३}; ××;

वाच्येऽर्शआदीयः अच् प्र. (पा ५,२,१२७)। चित्-स्वरः। पूप अहम् इत्येतच्छब्दानुकृतेः प्राधान्येन प्रदर्शयितुमिष्टत्वात् अस्मद्- इत्यस्य मूलस्य प्राति. स्थाने अहम् इत्यस्यैव रूपस्य व्यवहार इति प्राक्प्रक्रियायामपरो विशेषः द्र.। यद्वा अहम् इत्यस्य सर्वनामप्रतिरूपकस्य स्वरादित्वम् उसं. (पा १, १, ३७)। अर्वाक्-प्रक्रियायां त्वादेशादेशिभावस्याऽनभिमतत्वाद् आदेशतया प्रतिपद्यमानानां प्रातिस्विकसत्तास्वातन्त्र्यविशेषस्याऽभिमतत्वाच्च नेह किञ्चिद् विशेषेणाऽत्रधेयमिव भवतीति दिक्।

[a]) व्यु. कृते तु. टि. अस्मद्-।

[b]) पाभे. सस्थ. टि. फालाः द्र.।

[c]) सस्थ. टि. शंसः द्र.।

[d]) पाभे. स्वः मै ३, ११, १० द्र.।

[e]) पाभे. पुनीमहे मै ३, ११, १० द्र.।

[f]) पाभे. इन्दुः कौ १, ५३५ द्र.।

[g]) सस्थ. टि. ऋणयाः द्र.।

[h]) सपा. मा ९, २८ का १०, ५, ४ माश ५, २, २, १० हि इति पाभे.।

[i]) सपा. शौ ३, २३, ४ च इति पाभे.।

[j]) नेहि इति पाठः (तु. पै ६, ४, ४; ९ मूको.)? नुः पुहि (आ, इहि) इति शोधः (तु. शौ ५,५,५;६ पै ६, ४,४;९)।

[k]) सपा. ऋ १०,५७,४ ते इति पाभे.।

[l]) सपा. ऋ १०, १७३, ६ ते इति पाभे.।

[m]) सपा. अत्रा नः (माश ६, ४, ३,९) <>ऋ ८, २३, ५ स्तुवानः इति पाभे.।

[n]) सपा. शिवो नः > ऋ ७, ८, ४ शुशोच इति विशिष्टः पाभे.।

[o]) सपा. तै ४, ५, १०, १ एषाम् इति पाभे.।

[p]) सकृत् पाभे. सस्थ. टि. उरोः द्र.।

[q]) सपा. ऋ १, १४७, २ मे इति पाभे.।

[r]) सपा. ऋ १, ९७, १८ विशिष्टः पाभे.।

[s]) सपा. ऋ १०, ८२, ३ विशिष्टः पाभे.।

[t]) पाभे. मै २, १३, १ नु द्र.।

[u]) शोधस्य कृते सस्थ. टि. ईरया द्र.।

[v]) सपा. ऋ १, ११४, १ विशिष्टः पाभे.।

[w]) सपा. ऋ ७, ४९, ३ विशिष्टः पाभे.।

[x]) सकृत् सस्थ. टि. १आशा-> -शया द्र.।

[y]) एकतरत्र नाउ. उदात्तस्योपोद्धलिका श्रुतिः ना इति।

[z]) सपा. ऋ ५, ५७, ६ वः इति पाभे.।

[a1]) सकृत् पाठः? तु. सपा. ऋ ५, ५७, ६ वः इति पाभे.।

४,१३^{४}[a]; **१३**,१५^{१०}; ‡[b]; **१४**, २^{७};†[c]; **१६** २; ४^{६}†;‡[d];१०^{४}; ‡[d]; **३५**,१^{८}; २^{५}; ३^{३}[e]; **३७**, १०^{७}[f]; **३८**, ५^{२}[a]; १४^{३}; †[g]; **३९**. १०^{२}[h]; **४०**, १[i]; क **१**, ४; १२^{३}; १३^{४}; १६^{५}; १९; **२** १; ५^{५}; ८^{३}; ९; ११†; १५^{२}; **३**. १^{२}; २†; ७; ८^{२}†[j]; ९†; १०^{२}†; ११^{४}[a];××; ८,९^{३}; ‡[k];†;१०^{४}; **२५**, १^{४};‡[d]; ××; **२८**, १^{२} ; २^{५}† ; ‡[l] ; **४८**, १^{४}; †^{२}; ¶; ३^{४};६^{६};९‡[m]; ××; कौ **१**, ६; १०; २२; २४; ३३^{२}; ‡[n]; ३६; ४२; ४३^{२};

४७; ५६:५७,६१; ६६; ६७‡[o]; ७६; ८१; १०२; ११०; ××; १६६‡[p]; २२७‡[q]; ४२८[g]; ५५५^{३}; ‡[r]; **२**, १७५‡[s]; ४९०‡[o]; ६०४‡[t];७१४[g]; **३**,३, ८‡[u];××; †जै **१**,१,६; १०$; ३, २;४ ;१३^{३};‡[n]; ४, २; ७^{२}; ९^{२}; ५,३; ६, २; ३; ७; ७,४; ५‡[o]; ८, ४;९,१; ११,६; १२, ४;५;१०$; १८, २‡[p]; २४,६; ७‡[q]; ४२, २[g]; ५७, २^{३}; ‡[v]; **३**, १६, १३‡[s]; ३८, १$; ३$; ४[o]; ४६, ३‡[w]; ४९, ३‡[t];५५,९[x];५९,६[g]; शौ **१**, २,

२; †४, २; ३; †५, १; २; ३; ६, १^{२}†;४^{३}; ७, ३; ५; ६;१०, ४;१२, १; १३,२; ४;१६, ४^{२}; १८, १; **३**, २०, १; २^{४}[y]; ३[j]; ××; **४**,३२,५‡[z];६^{२}‡[a1];७‡[b1]; ५,३, ५‡[c1]; ६^{२}†; ७^{२}, ८^{२}†; १०^{२}†; ‡[d1]; ११;५,५[e1]; ९[e1]; **६**, २७, २^{४}; ‡[f1]; ३^{२}; ‡[g1]; ३९, २^{२}[h1]; ४०; १^{४}; २^{२}; ३^{२}[i1]; ५३, १^{२}; २^{३}[i1]; १२०,१; २^{३}[j1]; **७**, २३, १[k1]; ९६, १[l1]; ९९, १‡[m]; ९, ४, २३‡[m1]; १५, ४; १२^{२}‡[n1]; **१२**, २, ७‡[o1]; **१४**, २,१‡[p1];

---

[a] सकृत् सस्थ. पाभे. टि. उरोः द्र. ।

[b] पाभे. नः मा ११,४१ द्र. ।

[c] पाभे. नः ऋ १०,१४१,१ द्र. ।

[d] पाभे. नः मा १२,३४ द्र. ।

[e] पाभे. मे २, १३, १ नु द्र. ।

[f] द्विः सपा. का ३, २, ६ मे इति पाभे. सकृच्च शौ ६, ४०, ३ उत्तरात् टि. द्र. ।

[g] पाभे. सस्थ. टि. ऋणयाः द्र. ।

[h] पाभे. सस्थ. टि. नु द्र. ।

[i] सपा. शौ ७, २०, १ इमाः इति पाभे. ।

[j] अत्र णत्वविशिष्टः संपा. द्र. ।

[k] सपा. ऋ १०,५७,४ ते इति पाभे. ।

[l] सपा. ऋ १०,८२,३ विशिष्टः पाभे. ।

[m] सपा. ऋ १०,१७३,६ ते इति पाभे. ।

[n] पाभे. आपः ऋ १०, ९, ४ द्र. ।

[o] सपा. ऋ ६, ७, १ विशिष्टः पाभे. ।

[p] सपा. ऋ १, ८, ५ नु इति पाभे. ।

[q] सपा. ऋ ८, २, १९ विशिष्टः पाभे. ।

[r] सपा. ऋ ९,७९,१ विशिष्टः पाभे. । सकृत् सस्थ. टि. सन्तु द्र. ।

[s] सपा. ऋ ८,९२,२९ मे इति पाभे. ।

[t] सपा. ऋ ९, ९७, ४२ च इति पाभे. ।

[u] सपा. ऋ ६, ८, १ नु इति पाभे. ।

[v] सकृत् पाभे. सन्तु कौ १,५५५ द्र. ।

[w] सपा. ऋ ८, ४३, १६ मे इति पाभे. ।

[x] ऋ ९, ८२, २ यनि. अधिकः पाठः ।

[y] पाभे. नः ऋ १०,१४१,१ द्र. । एकतरत्र णत्वविशिष्टः संपा. द्र. ।

[z] सपा. ऋ १०,८३,५ मा इति पाभे. ।

[a1] सपा. ऋ १०, ८३,६ मा, माम् इति पाभे. ।

[b1] सपा. ऋ १०, ८३, ७ मे इति पाभे. ।

[c1] नः, एतत् >ऋ १०,१२८,३ पूर्वे इति पाभे. ।

[d1] सपा. ऋ १०, १२८, ९ मा इति पाभे. ।

[e1] सपा. न एहि<>खि ४,७,२,८;९ ?नेहि इति पाभे. ।

[f1] गृहम् नः> ऋ १०,१६५,२ गृहेषु इति पाभे. ।

[g1] सपा. ऋ १०, १६५, ३ च इति पाभे. ।

[h1] पाभे. अच्छ शौ ६,४९,२ द्र. ।

[i1] सकृत् असुर्नः<>सपा. पै १९, ८, २ आकूतिः इति पाभे. ।

[j1] पाभे. अभिशस्त्या शौ ६, १२०, २ द्र. ।

[k1] ?आनत्रो टि. द्र. ।

[l1] ऋ ६, ४७, १२ यनि. अधिकः पाठः ।

[m1] सपा. ऋ ६,२८,८ विशिष्टः पाभे. ।

[n1] सपा. ऋ १, १६४, ३३ मे इति पाभे. ।

[o1] सपा. ऋ १०, १६, १० वः इति पाभे. ।

[p1] सः नः>सपा. ऋ १०,८५,३८ पुनः इति पाभे. ।

१८, †१, १९^{२};‡[a]; २५^{२}; २६! ३०; ३१; ३३; ३६; ३९^{२}‡[b]; ४४;४७$;५०^{२}; ५१; ५२^{२};‡[c]; ५८; २,३†; २९; ४९;३, १४; १५; १६^{२};२१†; २२‡[d]; ३९†; ४४‡[e]; ४५[f]; ४६†; ५९^{२}‡[g]; पै **१**, ९,२; ४; १०,३;४;११, २^{२}; १३,१; १७, १; २०,१;२; ३^{२};४; ××; ९८, २[h]; **३**,३४, १; ३^{४}; ४^{२}; **४**, ३२, ५‡[i]; **६**, ४, ४[j]; ९[j]; **११**, ७, ७[k]; **१५**, २०,३^{३}†; ‡^{२}[l]; ४^{२};‡[m]; **१६**,१९,१०^{२}[n]; **१७**,३०, ७‡[o]; ४०,३[p];**१८**,४,३^{२}†;‡[q]; ६,८; ७. १‡[r]; **१९**, २४, ११‡[s]; २८,३^{२}?[t]; **२०**,२,४[u]; ४,१०[v]; ६,२^{२}‡[w]; ३५, ५‡[x]; ४८, २†; ३†;४^{२}†; ‡[y]; ४९,५?[z].

नौ[a1] ऋ **७**, ८८, ५; **८**, ६२,११; **१०**, १०, ४; ५^{२}; ८५, ४७^{२}; ८८, १७; ९५, १; मा **२**, २७; **४**,३४; **५**,६; ४०; का **४**, १०, ५; **५**, २, ४; ९, ७; तै **१**, २ ११, २; ३, २, १; ४, ३; ७, ९, १; **२**, ५, ८, ३¶; **५**, २, ३, ३¶; ¶**६**, ४, ९, १; १०,१; **७**,४, १५, १†; मै **१**, २, ७; १३^{२};४,२; **२**, ६, ११; **३**, २, ३¶; ¶**४**, ३, २^{२}; ४; ४, ५$; ५, ८; ६, २^{२}; ३;८, १^{२}; १४,९†; काठ **२**, ८; ११; **४**, ९; **५**,५; **७**, ३^{२}; **१२**, ७^{२}; **१५**,८; **२७**,४^{२}; ८^{२}; **३०**, १^{४}; **४०**,२^{२}; **४४**, ४; क **२**, २; ५; **३**, ७; **५** २^{२}; **३७**, ८^{२}¶; **४०**, २; **४२**, ४^{२}¶; **४६** ४¶; शौ **५**, ११, १०^{२}; **७**, ३७, १^{३}; **११**,१, ३५; **१३**,१, १८; **१४**, २, ७२‡[b1]; †**१८**, १,४^{२}; ५^{२}; पै ८, १, १०; **१६**, ९२, ५; **१८**,१४,२‡[b1]; १६,८.

म॒त्[c1] ऋ **२**, २८, ५; ६; २९, १; **५**, २,८ **६**, ६७, २; **१०**, १०, ८; १०; १२; ८६, ६^{२}; ९५,८; १६६,३; मा **२३**. ५२; का **२५**, ९, ८; तै **१**, ५, १०, १?[d1]; **६**,१,३,६¶;४, ८, २¶; मै **३**. ६, ८¶; **४**, १४, ९^{२}†; काठ **३१**,१४^{४}[e1]; शौ **१**, ३४, ५; **२**, ७,१; ३०, १; **४**, १९, ७; **६**, ८,१;२; ३; ११८, ३; **७**, ६२, १; ६७, १; **१०**, १, १०; १३; **११**, ६, २६^{२}; **१२**, ३, ४६; **१८**, †१, ९; ११; १३; **२०**, १२६, ६^{२}†; पै २, २६,४; **५**,२३,४; **१३**, १२,२; **१६**, २३, ६^{२}; ३५, १०; ३६,

---

[a]) सपा. ऋ **१०**, ११, २ मे इति पाभे.।

[b]) सपा. ऋ **१०**, ३१, ९ न॒, य॒त्र इति पाभे.।

[c]) सपा. ऋ **१०**, १५, ६ विभे.।

[d]) परिष॒दं नः>ऋ **४**,२,१७ परिष॒दन्तः इति पाभे.।

[e]) पाभे. अ॒था ऋ **१०**, १५, ११ द्र.।

[f]) ऋ **१०**, १५, ५ यनि. अधिकः पाठः।

[g]) सपा. ऋ **१०**, १५, १४ विशिष्टः पाभे.।

[h]) सस्थ. टि. जनम् द्र.।

[i]) सपा. ऋ **१०**,८३,५ मा इति पाभे.।

[j]) पाभे. नः शौ **५**,५,५ द्र.।

[k]) तु. सस्थ. टि. अ॒हि->-हिना।

[l]) सपा. ऋ **२**, ३३, ४ विशिष्टः पाभे.।

[m]) सपा. ऋ २, ३३,७ विशिष्टः पाभे.।

[n]) एकतरत्र पाभे. स॒ः शौ ८,९,२२ द्र.।

[o]) सपा. ऋ **१०**,१६,१० वः इति पाभे.।

[p]) सपा. शौ **१२**, ३, ४३ एनम् इति पाभे.।

[q]) सपा. ऋ **१०**, ८५, २३ विशिष्ट पाभे.।

[r]) पाभे. नः शौ **१४**.२,१ द्र.।

[s]) सपा. ऋ **१०**, ५७, ४ ते इति पाभे.।

[t]) सकृत् पाठः? (तु. सपा. शौ **६**, ३३, ३ ताम् इति पाभे.)।

[u]) नो रयिम्> सपा. शौ **७**, १८, २ दाशु॒षे इति पाभे.। [v]) ? अ॒नवो टि. द्र.।

[w]) सपा. ऋ **१०**, ३७, ११ विशिष्टः पाभे.।

[x]) सपा ऋ ८, १०२, २१ ते इति, शौ **७**,१०६,१ मे इति च पाभे.।

[y]) पाभे. सस्थ. अ॒थ द्र.।

[z]) पाठः? तु. मूको. नौ इति।

[a1]) व्यु. कृते तु. टि. नः।

[b1]) सपा. ऋ **७**, ९६, ४ नु॒ इति पाभे.।

[c1]) व्यु. कृते तु. टि. अस्म॒द्-। प्राग्भिर् अस्म॒द्- इत्यस्याऽऽदेशतया (पा **७**, २, ९७) अर्वाग्भिश्च नापू. दिशा अस्मदर्थकशब्दान्तरतयाऽभिमतस्य (तु. WW २, २३६) *म- इत्यस्य पै१ द्र. (पा **७**, १, ३२)।

[d1]) पाठः (तु. आश्रौ २. ५, ३)? म॒म इति शोधः (सपा. माश्रौ **१**, ६,३,९ ? मदैतोः टि. च द्र.)।

[e1]) मत्-सपत्नाः इति समस्तं पदं मन्वानः SI. चिन्त्यः (तु. तैब्रा **३**, ७, ६, ९)।

३; ५०, ५; १७, ४०,६; १९, १५, १०; ११; ३९, १; २०, २६,७.

†म(द्>)त्-कृत[a]- -तानि ऋ २,२८,९; मै ४,१४,९.

¶म(द्>)त्-प्रायण[b]- -णः काठ २३,८; क ३६,५; -णाः तै ६,१,५,१.

म(द्>)त्-सखि[b]- -खा ऋ १०, ८६, १; शौ २०, १२६, १†.

¶मद(द्-अ)ग्र[b]- -ग्राः तै ६,४, ७,१; मै ४, ५, ८; काठ २७, ३; क ४२,३.

मदु(द्-उ)दयन[b]- -नः काठ २३, ८; क ३६, ५; -नाः तै ६,१,५,१.

*मद्द(द्-दे)वता[c]- > *मद्देव-तिक[d]- > ¶मद्देवत्य,त्या[e]- -त्यः मै १, ७,२; -त्यम् तै १, ५,१,२; मै ३ ७,१^{२}; काठ ८, १५; क ८, ३; -त्या मै १, ८, ४; -त्याः तै ६, ४, ७, २; -त्यानि तै ६, ४, ७, २; मै ४, ५, ८; काठ २७, ३; क ४२,३.

*मद्-ध्रि-> *मद्रि->

*मद्र्यच्(द्रि-अ)च्->

†मद्रिच्[f]- -द्रिक् ऋ १ १७७, १;३; ६,३१,५; मै ४,१४,१८; काठ ३८,७.

मद्र्यच्(द्रि-अ)च्,ञ्च्[g]- -द्र्यक् ऋ ३, ४१, १; ६, ३८, २; शौ २०, २३, १†; पै ९. ४, १२; -द्र्यञ्चम् ऋ ७, २४,३.

*मद्र्य(द्रि-अ)द्रि[h]->

*मद्र्यद्र्यच्(द्रि-अ)च्[i]- >

मद्र्यद्रिच्[j]- -द्रिक् ऋ ६, २२, ११; शौ २०, ३६, ११†.

मम ऋ १, १०, ९; २३, ⌊८; २, ४१, १५⌋; ⌊२१; १०, ९, ७⌋; ५०, ११; ११०, २; १४२, ४; १४८, २;१८२,४; २, १८, ७; ४१, ४; ३, ⌊२४, ३; ८, १७, १ (१९, २५; ७५, ३)⌋; ४२, ३; ६२, ८; ४, १८, ७; २४, १०; ⌊२६, २; (१०, ६, ७)⌋; ४२, १; ⌊५, ७५,१–९⌋; ××; ६ ७५, १९[k]; ८, ४४,५[l]; खि २, ६, १; १३;१४;६,२; २९; ६,३, २७;२८; ३, १५,१^{२};४^{२}; ४,२,४;××; मा ३,४;५,६;४०; ७,९†;१३,२५;१४,६;१५;१६; २७; १५,५७; २०,७;१३;३३, ८१†; का ३,१,४;५, २,४;९, ७; ७, ४, १†; १४, २, ११; १५, १, ५;४,३^{२}; ८, ५; १६, ७, १; २१,७, ६; १४; ३२,६, १२†; तै १,१, १०, २; २, ३, २^{४}; ३^{२}; ११,१; ३, ४, ३; ४, ५, १†; ५, १०, १^{२}; ¶२, ३, ६,१; ४,४,२; ५,२,३;६, १०, १; ××; मै १, २, ७; १३; ३, ७†; †४,१; ५; ६, १†;२; २, ¶२,४;८; ८,१२^{२};९, १; १३, ९†; ३,९,१;११, ८^{२}; ४, १०, २†; १२,१; १४, ८†; काठ २, ८;३;१;†४,२;१४;७,३^{२}; ११^{२}; १२^{२}; †; १४; ८, १६; १०, ११; १२,१५†; १७,१०^{२};××; क २,२;८; ३,२†; ५, २^{२}; ६, १^{२}; २; ३; २६, ९^{२}; ४८,१२; †कौ १,५२; १९१; २५०;४१८; २.१६; २६०; ८५२; ८९२;९५७; १०९३; १०९४; १०९५$; १२२२;

---

[a] तृस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६, २, ४८) ।

[b] बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६, २, १) ।

[c] कस. सास्व. (पा ६, १, २२३) ।

[d] मत्वर्थे ठ>इकः प्र. उसं. (पा ५, २, ११५) । तत्-स्वरः ।

[e] नैप्र. नापू. अज्मध्यस्थककारलोप इकारस्य यणादेशश्चोत्तरस्याऽनुदात्तस्य स्वरितविपरिणामश्च (पा ८, २, ४) द्र. । पाप्र. तु एपू. यति प्र. तित्-स्वरः (पा ५, ४, २४; ६, १, १८५) इति विशेषः ।

[f] नैप्र. नाउ. उत्तरादिलोपाऽऽत्मको विपरिणामो भवतीतीदमीया व्यु. तदीयया व्यु. एव गतार्था द्र. । वा. क्रिवि. ।

[g] व्यु. कृते तु. टि. अस्मद्र्यञ्च्- ।

[h] नाउउ. पूप. भवति (तु. एउ. टि.) ।

[i] नाउ. मूलतया सुकल्पम् । सस्व. उप. च कृते तु. मद्र्यच्, ञ्च्- । इह पूप. सप्त. इति कृत्वा व्यधिकरणः बस. इति विशेषस्तु द्र. । पूप. *अद्रि- इति अर्ध- इत्येतत्सजातस्याऽश्रयपर्यायभूतस्य च सतः अध्रि- इत्यस्य नैप्र. विपरिणामः द्र. (वैतु. सा. अद्र्यद्रि- इति द्विरुक्तस्याऽऽदेशस्य उसं. ⌊पा ६, ३, ९२⌋ इति; GW. द्रि इत्यस्य द्विरुक्तं च प्रथमे तच्छ्रवणेऽन्तेऽकारश्चेति) ।

[j] नैप्र. नापू. विपरिणामः संस्तैनैव गतार्थः द्र. (तु. टि. मद्रिच्-) ।

[k] पाभे. कृण्वे शौ ७, १०५, १ द्र. ।

[l] गिरः इति BC, चिन्त्यः ।

३, ३,९; †जै १, ५, ८; २०, ७; २६,८; ४०, १०; २, २, ४; ४७\$; ३, २, ७; २२, ७; ४,१२, ५; १३, ७; २०, ६; २९, २; शौ १, ६, ३†; १२, ४; १९, २; ३; ४†; ३४, २^{२}; ३,८, ६^{१}; १८, ४; २५,५^{२};६; ४, ३०,७†; ३६,८; ५, †३, १; ३^{२}; ४;××; ७, २१, १‡[a]; २०, १३६, ८[b]; १४०,३; पै १,२०,४; ४०, १^{४}; २^{३};३^{४}; ४^{५};५५, ४;६०, ४; ६४, १^{२}; ९८, ४; २, ३५, १; ××; १४, २, ५[c]; १७, ४०, ८[d]; २०, ९, २; ३८, ९; ४०,१०[e]; -०म[f] मा २३,१९; का २५, ५,२; तै ७, ४, १२, १; मै ३, १२, २०; काठ ४४, १^{१}; -०मा३ काठ ४४, ९; -०मा३म्[g] तै ७, ४, २०,१.

*माम-> १माम-क[h]- -कः ऋ १०,१५९,१[i]; पै २,४१,१†; ४,५, ९; -कम् ऋ १०, १७, १४[j]; काठ ३५, ४†[j]; शौ १. २९,५‡[j]; ३, २४, १†[j]; ४,४, २; १८,३, ५६†[j]; पै १, ११, ४; ३, १०, ६; ५, ३०, १†; १९, २६,१४; १५; २०, १३, १†[j]; -काः मा १९, ४६; का २१, ३,१७; मै ३. ११, १०; काठ ३८, २; -कान् शौ ३, ६, १; ५; १३, १, ३०; पै ३. ३, १; ६; १८, १८,१; १९, ३७, १०?[k]; -†कानाम् ऋ १०, १०३, १०; मा १७, ४२; का १८,४,१०; तै ४, ६,४, ४; कौ २,१२०८; पै १,५६, २; -के पै २०,५२,५.

मामकी- -की[l] पै ६,६,८.

मम-क[m]- -कस्य ऋ १, ३१, ११; -काय ऋ १,३४,६.

†मम-सत्य[n]- -त्येषु ऋ १०, ४२,४; शौ २०,८९,४.

मया[o] ऋ ८, १००, १; १०, ८५, ३६; १२५, ४; खि ३, १५, ८; २०; २२; १७, १; मा २, २७; १९, ११; का २, ६,६; २१, १, १०; तै १, ५, ६,४; ६, ६, २^{२}; ३; ७,६, ३; ९, २^{२}; ३,२, ४, ५; ४,४, ५, १; ¶६,२, ७,१; ८, १;४, ७, २; मै १. ४, २^{३}; ७^{२}¶;५, १४^{३}; २,१३,१५^{८}; ४,६,४^{२}¶; १४, १७; काठ ५, ५^{१}; ७, ३; २०, ६;२५, ६^{२}; ३२,५^{२}; ४०, २; क ५,२; ३१, ८¶; ¶३९, ३; ४; शौ ३,५, ८;१४, ५;६; ४, ३०, ४†; ७, ६२, ७; १४, १, ४८; ५०†; ५२; १९, ७१, १; पै २, १३, ३; ३,१६, ६; १०, ४, ८; १२, ३, १६;

---

[a] सपा. ऋ १, ९३,१ प्रभृ. मयः इति पाभे. ।

[b] नम° इति शंपा. शोधार्हः ।

[c] सपा. मा १६, ३ प्रभृ. जगत् इति पाभे. ।

[d] मेमत् इति पाठः? मम, इत् इति शोधः (तु. सपा. शौ १२, ३, ४७) ।

[e] ममैधसम् > सपा. पै ७, १२, ९ समेधमत् इति पाभे. ।

[f] षष्ठ्यन्तस्य पूर्वाङ्गवद्भावः (पावा २, १, २) द्र. ।

[g] अण. (पा ८, ४, ५७) इत्यनुनासिकः शाखाभेदेन विकल्पितः द्र. (वैतु. नापू. काठ.) । उदात्तप्लुतिः (पा ८, २, ८४) अनुनासिकवती सती क्वचित् ४ इत्येतदङ्कवती मुद्रापिता भवति । तदयमङ्कभेदो विमृश्यः (तु. मैसू.) । यत्त्विह भा. परमपि छन्दसि (पावा २, १, २) इति षष्ठ्यन्तस्य पूर्वाङ्गवद्भावात् षष्ठ्यामन्त्रितसमुदायस्य स्वर इत्याद्याह, तद् दृष्टविरोधाच् चिन्त्यं भवति । अत्रोदात्तप्लुतौ सत्यामपि पूर्वस्य यशः इत्यस्याऽऽद्युदात्तत्वेनोपलम्भात् । स्याद् अत्रत्यः पाठः संस्करणान्तराऽपेक्षो भवति । 'त्रयाणाम्' इत्यादिभास्करीयोत्तरग्रन्थस्याप्य् उपलभ्यमानस्थितिविरोधदर्शनात् । तद् एतत् सर्वं सम्यगालोचनीयं भवति (तु. लाजि*ँन्-, शाचि*ँन्-) ।

[h] प्रागिवीयः कः प्र. उसं. (पा ५, ३, ७० ; वैतु. पा ४, ३, ३ अस्मद्- > *?ममक- + अण् प्र.) । तत्-स्वरः ।

[i] सपा. मामकः<>मामकम् इति पाभे. ।

[j] सपा. तै १,५,१०,३ क ४८,५ वीरुधाम् इति पाभे. ।

[k] सम- (सर्व-) > ⌊स्वार्थे⌋ समक- इति शोधः इति मतम् (तु. मूको.) ।

[l] सप्तमीविभक्तेर्लुग् भवति (पा ७, १, ३९) ।

[m] प्र. स्वरस्य च कृते माम-क- टि. द्र. ।

[n] नाप. (संग्राम- ⌊तु. निघ २, १७⌋) । 'मम सत्यं जयः' इत्येवं यस्यां क्रियायामिति कृत्वा मयूरव्यंसकादिः तस. सास्व. (पा ६, १, २२३ ⌊तु. दे.⌋) ।

[o] व्यु. कृते तु. टि. अस्मद्- ।

१८, ५, ६†; ७; ९; **१९** ४४, ११–१५.

म॒यि ऋ **१**, ⌊२३, २२; **१०**, ९, ८⌋; ८, ५०, १०; ९, ६६, २१; **१०**, ४८, ३; १२८, ३^{३a}; खि २, ६, १०; ११; ६, ३, २५; ८, १; **३**, २, १०; १५, ३; १८; २१^{२}; २६; १७, १; **४**, ५, ३५; ६, १०; ८, ४; **६**, ३, १^{२}; मा २, १०; **३**, २७; **४**, १०; **५**, ६; ४०^{२}; ८, ७; १०; ३८†; **१०**, २५^{२}; **११**, ५८^{४}; **१२**, ४६; **१३**, १; ××; **३८**, २७^{३b}; का २, २, ९; ३, ८; **३**, ३, १९; **५**, २, ४; ९, ७^{२}; **६**, ५, ५†; ८, ४, १; ६, ४; १३, १†; **११** ७, ५; ××; तै **१**, २, १, २; ७, १; ११, २; ३, ४, ३^{३}; १४, ८†; ४, ४५, ३; ५, ५, ३†; ६, २; ४; ६, ६, १; ३†; ८, १५, २; ××; मै **१**, २, २; ७; १३^{२}; ५, १†; २^{२}; ९; ६, १^{३}; **२**, ६, १२; ७, ६^{४}; ११; १०, १; १३, १; २३; **४**, ९, १३^{६a}; काठ २, ३; ८; **३**, १^{२}; **४**, १३; **५**, २^{२}; **६**, ९; **७**, १^{२}; ६–८; १२^{३}; १६; ८, १३; १७; ९, ७; **१०**, १०; ××; क **१**, १५; **२**, २; ८^{२}; **३**, ११; **४**, ८; **५**, १^{२}; **६**, २^{२}; ८, १; १०, **२५**, २; **३०**, ४; **४४**, ९¶; कौ २, ८७०†; **३**, ३, १; जै **२**, १, ४; †**४**, ३, १०; १२, ७; शौ **१**, १, २^{२}; ३^{२}; **२**, १२, १; २६, ४; **३**, ५, २^{२}; १०, ६; १४, २^{c}; ४; २२, ५; **५**, ३, ५^{३}†; **६**, ६९, १; ३^{२}; ७३, २; ××; पै **१**, ३३, ४; ६३, ५; ९२, ३; १०३, ४^{२}; १०५, २; ११२, ४^{२}; २, ५, १; १२, ४; १३, २; ३; ३५, २; ४५, १–५; ४७, १–५; ७७, १; ४; ८१, ३; ९०, ३; **३**, ३, २?^{d}; १३, १; २^{२}; १८, ६; २८, ३; २९, ४^{३}; **५**, २९, १–७; ८^{४}; ९, २२, ३; **१०**, ५, ६; १२^{२}; ६, ८; १०; **१६**, २३, ६; ३३, ६; ८२, ३; ५; ८३, २; ४; ८६, ५^{e}; ६^{f}; १४९, १२^{२}; ××; ?मयिमे^{g} पै **१९**, ५०, ११.

म॒ह्यम्^{h} ऋ **१**, २३, १५; २४, १२; ५०, १३; १०९, १; १२२, ८; १२६, ६; १६५, ११; **२**, २८, १०; २९, ४; **४**, ५, २; ३; ४२, २; **५**, ४२, ⌊१६; ४३, १५⌋; ५२, १०; **६**, २७, ८; ⌊४६, ९; ९, ३२, ६⌋; ४७, १०; ८, १, ३२; ३३; २६, १२; ५६, २; १००, १; **१०**, ३४, १; २; ३९, ६; ४८, ३; ४९, १; ८५, ३६; ४१; १२८, १; २; ४; १६९, ४; खि **२**, ६, २, २१; २३; **३**, १५, १; २^{४}; ३; ९; १७, १; **४**, ८, १; ६^{२}; ५, १५, १३; खिसा **२९**, ४८; **३२**, १; मा २, २१; **७**, ४७^{५}; **१२**, १७; **१८**, ३६; का **१**, ७, ५; **९**, २, ७; ८^{७}; **१३**, १, १८; **२०**, १, ७; तै **३**, १, ९, ६¶; २, ७, १; २; ३^{२}; ५, ५, ३; **४**, १, ९, ३; २, १, ५; ७, १२, २; †१४, १^{२}; २; **५**, ४, ९, १¶; ¶**६**, ४, ७, ३; ८, २; **७**, ४, १७, २†; ५, १३, १; २३, १; २; मै **१**, २, १५^{४}; ४, १†; ९, ४^{१०}; **२**, ७, ८; १२, १; **४**, ५, ८¶; ८, ७^{२}¶; ९, ९; २७; ११, ३†; १४, ९†; ११; काठ **४**, १४; ९, ९^{६}; १८; १९; **१०**, ६; **१६**, ८; **१८**, १३; **२७**, २^{२}; ३^{२}; **३०**, ६; **३१**, १४^{३}; **३८**, १३; **४०**, ५; ९^{४}; १०^{२}; **४४**, ६; **४५**, ९^{२}; २०^{५}; क ८, १२^{२}; **२९** २; ¶**४२**, १^{२}; ३^{२}; कौ **१**, २६६†; जै **१**, २८४†; शौ **१**, २९, ४; **२**, १२, २; **३**, ५, ६; ७; १५, १; २२, १; **४**, ३६, १०; ३९, १; ३; ५; ७; **५**, †३, १; ३; ४; १३, १; **६**, २४, १; ६१, १^{४}; ××; पै **१**, ३४, १–४; ९६, ३; **२**, ५, ३; २२, ५‡^{1}; **५**, ४, ५‡^{a}; ××.

---

a) सपा. म॒यि<>म॒ह्यम् इति पाभे. ।

b) सकृत् = सपा. माश **१४**, ३, १, ३१ तैब्रा **३**, ७, ९, ४ तैआ **४**, २१, १ शांश्रौ **७**, १६, ८ । काठ **५**, २ आश्रौ **५**, १३, ६ उत इति पाभे. ।

c) सपा. पै **२**, १३, १ इह॒ इति पाभे. ।

d) अत्र मे>मयि इति पुरातनो विकारः संभाव्यते (तु. टि. ?त्रैबाधॅ॒*–, ?वैबाध-दो॒घत्) ।

e) सपा. शौ **११**, ८, १५ म॒ही इति पाभे. ।

f) सपा. शौ **११**, ८, १६ म॒हत् इति पाभे. ।

g) मयो(यि, इ)मे इति शोधः ?

h) मौस्थि. <*अस्म॒भ्यम् द्र. । पाप्र. च१ अस्मदो मपर्यन्तस्य म॒ह्य इत्यादेशः (पा **७**, २, ९५) । केषुचित् स्थलेषु छन्दोऽनुरोधादिव GW. म॒ह्य इत्यन्त्यनासिक्यराहित्येन पिपठिषेत्, तदपि विचारार्हं द्र. ।

1) पाभे. अ॒नुयच्छतु ऋ **४**, ५७, ७ द्र. ।

मा[a] ऋ १,२३, [२३; १०,९, ९]; २४; ४८,२;१०५,७; [८; १०, ३३,२]; १८[b]; १२०,११;१२२, १५[c]; १२६,१; १५८,५;१६४, २१; ३७; १६५, ११; १२; १७९, ४; २, २८,६; २९,५^{२}; ३०,७^{२}; ३३,६; ७; ३, १, १; ३२, १४; ४३,५^{१}; ४, ४,११; १५, ७; २६,१;२७, १; ४२,६; [६; १०, ४८, ४]; ५, २७,५; ३० ९;१३;३३,८^{१};४०,७; ४२, १५;××;१०,८३,६[d]; खि १,४, ८;५,९; २, ६,३;१८^{२};७,३^{२}; ८, १; ४; ३, ११,१३[e]; ××; मा २, १५^{२}; १९; २०; ३, २२;६३^{१}; ४,४^{१};९^{१}; १०;२८^{१}; ५, ५; ९^{१},३३^{२};××;१२ ७;‡[f]; १०२‡[g];१९,४१‡[h]; २१,९‡[i]; का २ ४,१^{२};६,५,०;६,९; ३,३, १३; २८; ९,१; ४, २, २^{१}; ४, १; ××; १३,१,८‡[f]; ७,१‡[g]; २१,३, १२‡[h]; २३, १, ९‡[i]; तै १,१, १२,१^{३}; १३, १; ३^{२}; २,१,२;२, १;२^{१}; ३^{२}; १०, २; १२,१^{२};१४,५†;३,३,१^{१}; १२, १^{२}; †४,१, २; ४५ ३; ××; मै १, १,११;१३^{२};२,१^{४}; ‡^{२}[j];२^{७}; ७; ८;१२^{२}; ३,२^{१४}; ३९;४,१^{५}; २; ३^{२}[k]; ४^{५};५ १;२^{५}; ३^{१};४^{१०}; ८^{२}; ९;१०^{२};११^{३};¶६, ३;१२; ७,१‡[f];××; काठ१,१०^{१}[l];१२^{४}; २, १^{१};२^{२}; ३^{१}; ५;८;९; १३^{१}; १५; ३,१०^{१};××; ३५, १‡[m]; क १,१०; १२^{३}; १३†; १४^{२}; १५^{७};१७; २,२; ३^{२};७^{३}; ××; कौ ३, १,९; ३,१०^{१}[n]; ४,१०; जै २,२,२^{३};४,५; शौ १,३३,४; २, ४,५; १२, ५^{२}, १६, १-५; ३, ५, १; ५; १०,७?[o]; १३,५; ६^{२}[p];१५,२;४; २०, १०; २२, २;२५,४; ४,१९,८^{२};५,३,४‡[q]; ७, १०२; ४?[r]; ८, ४, ७‡[s]; ११‡[s]; ××; पै १,२५,४;३०, ४; ३३, १; २; ४; ५^{२}; ४९,२; ५५, १; २; ६४, ३; ८८, २; ९६, ४^{२}; ९७, २; ३; १०२,३; १०३, ३?[o]; ××; ४, १०, ८[t]; ××; १०, ९, २; ३?[u]; ११,६, १०?‡[v]; १६,१०, १‡[s]; ५१, ९?†[w];७०,६^{३}?[x].

मा-दृश्– -¶दृक् मै ३, ६, ८[y].

---

[a] व्यु. कृते तु. टि. मत् । पदात् परस्य अस्मदः द्वि१ अनुदात्तमादेशमात्रम् इति प्राक्पक्षीयो विशेषः द्र. (पा ८,१,२३)।

[b] तु. सस्थ. टि. सकृत् ।

[c] वैतु. LR. माम् । अशर्श इति मन्वानश्चिन्त्यः (तु टि. मशर्शार-)।

[d] पाभे. न. शौ ४,३२,६^{२} द्र. ।

[e] पाठः ? सपा. शौ ७, १३, १ संवाद्योभयत्र पादः सु-शोधः द्र. । तद् यथा । प्रकृते सम् आसात्रितुश् >च मा सुमितिश् इति मध्यतः, शौ. च उभे इति पददानेनाऽन्ततः (तु. सा.) इति ।

[f] सपा. माश ६,७, ३, ६ । ऋ ४, ३१,४ नः इति पाभे. ।

[g] सपा. ऋ १०, १२१, ९ नः इति पाभे. ।

[h] पाभे. सस्थ. टि. पुनातु द्र. ।

[i] सपा. ऋ ७, ६२, ५ नः इति पाभे. ।

[j] सपा. ऋ १०, १७, १० नः इति पाभे. ।

[k] पाभे. अस्मै पै १,१९,३ द्र. ।

[l] सकृत् शोधः सस्थ. टि. जिन्व द्र. ।

[m] सपा. ऋ ८,८९,७ नः इति पाभे. ।

[n] तु. भ.; वैतु. सा. द्वितीयपादस्थं रूपं निहतं सदपि मा इति निषेधार्थीयेन अव्य. संभेदुकः सन् वा. चिन्त्यः ।

[o] पाठः ? स्मा(<स्म) इति शोधः स्यात् ।

[p] सकृत् पाभे. नु मै २,१३,१ द्र. ।

[q] सपा. ऋ १०,१२८, ४ विशिष्टः पाभे. ।

[r] पाभे. शोधस्य च कृते सुवनम् मा ८,१८ प्रभृ. द्र. ।

[s] सपा. यक. ऋ ७,१०४, ७; ११ नः इति पाभे. ।

[t] पाठः ? अस्मदः अपेक्षया इदमः रूपं योग्यतरत्वं स्यादिति कृत्वा ईम् इत्येतदभिप्रायुकः शोधः द्र. (तु. सस्थ. टि. आ√अञ्ज्>आनञ्जिम)।

[u] पाठः ? एकः मा– शब्दो निषेधवचनः सन् यद्र. (तु. सस्थ. टि. मा इति च, [मु ग. ?आसीत्-] आ√ऋ> आरीत् [शोधितः] इति च, हृद-याजरस–> -सम् इति च)।

[v] सपा. ऋ १०, ९७, ७ अस्मै इति पाभे. ।

[w] पाठः ? तृतीये पादे द्वितीय-पदतया विमृश्यम् (तु. सस्थ. टि. मा, ?मेजते)।

[x] अत्र मूको. समानोपष्टम्भः यन् मेऽभिराष्णां यन् मेऽभिकृत्वराणां यन्मेऽभिमन्यूनाम् इत्येवं शोधः, इदं ··· तीर्थम् इत्युत्तरत्र यद् इत्यस्य सामानाधिकरण्यं च द्र. ।

[y] सपा. मादृक् संभविष्यति>काठ २३, ४ सपत्नो भविष्यति इति, क ३६, १ भ्रातृव्यो भविष्यति इति च पाभे. ।

मा-वत्[a]- -त्वतः ऋ १, १७,२; १९,११; १४२, २; -र्वत पै १९, ३५,१; -†वते ऋ १, ८, ९; ४, १६, १६; ६, ६५, ४; ७,३२,२१; ८,८८,३; १०,५०, २; कौ १, २९६; २, २१८; जै १,३१,४; ३,१९,१३; शौ २०, ६०,५;७१,५.

माम्[b] ऋ १,१५८, ४^{२}; १६५, ६; १८५,९^{२}; ४,२७, २; [३९, १; ४०,१],४२,५^{२}; ५,२, ३; ३०, ८; ४०, ७; ६, ५२, ४; ७, [४९, १-४]; ५०, ०; [१-३]; ८३, ३; ८,६, ३२; ७४, १४; ९, ६७, २१; २५; २७; १०७, १९; ११३, ७; [८-११]; १०, १८,१४; २७, ५; २८,६; ७?[e]; ३३, १; ४८, १; ३; ४९, २; ५२,४; [(४,३१,४) ८३, ६[d]], ८६, ९; ९८, २^{२}; १२५, ४; १४५, ६; १८३, २; खि १, २, ११; २,१,८; ६,७; ७, १; ३, १०,५;१२,१-३;××; ४,६,१[e]; खिपा १८,३; २०,२;५;६;२६, १६; ३७, २; मा २, ६; १०-१२; १३, १; १९ ४३†[c]; ३२,१४; ३४,५०; का १,७,३; २ १,९;२,७;३, १०; १४,१,१; २१, ३, १४†; ३३, २, १३; ३५ ३,११; तै १, १, ११, २; २, ३, २;५, ५, ४; १०, २; ३†;६,३,१; ८,५, ३; १५, २; २,३, ९, १; २;४,४, २¶; ××; मै १,१,१२;४, ३: १५^{२}¶; ५, २; ८; ६, ५¶; ७, २¶; ८,९; २,२,५^{२};३,२^{४};४, ३¶; ६,१२; १३,२१; ××; काठ १, ६; ११; ६,९; ७.६; ९, १८; १०, १२; १२, २^{३}; १७, १९; २२, १५; २५, ६^{२}; २८, २^{२}; ××; क १, ११; ४, ८; ५, ५; ¶३९, ३; ४; ४४,२^{२}¶; ४८,३; ७; १०; कौ १, ५१६†; २, २७२†; ३, १.६; जै १,५३,६†; २,५, ३; ३,२३,४†; शौ १, ३४, ४; ५; २,७,४; २७,७;३०,१; ३.६.१; ३; ५; १८, ६†; २२,३; ६; ४, ३०, ४†; ६, ८, १^{२}; २; ३;९, १; ८२,२;८९,२; १०२,१;××; पै १,३०,४;५३,२; ५५,४; ६०, ४;९७,४;१०२,४; १०३,४; २, ९,२^{२};१६,५;१७, १^{२}; १९,५^{२}; ३५,३; ७७, ४; ७८, २; ९०; २; ३,३, १;६;१६,६; १८, ३; ५, ४, ४‡[f]; ८, ३, ४?[g];××;

*(माम्>)मां-पश्[h]->

मांपश्य[i]- -श्यम् शौ ७,३९, १; पै ३,२८, ५; २०,३०,७.

मे[j] ऋ १, १०, ९; २३, (२०; १०, ९, ६) २४; २५, ४; १६-१९; ५०, १२^{२}[k]; ९३, १; १०५, [१-१८]; ९; ११०, १; ११७, २३; १२२,४,××; १०, ४३, १[l]; ८३, ७[m]; खि १, २, ५^{२}; ३, १; ४, ९; ११, ८; १२,८; २,६,२; ५; ७; ८; ××; मा १,५; २,७; १६; १९; २६; २८;३४; ३, १७^{५}; ३७^{२}; ५०^{३}; ४, १; ३^{२}; १५^{२}; २२; २३; २४^{४}; ३४; ५, ६; ९^{२}; ××; का १,३,१; २, २, १; ३, ६^{२}; ८^{३}; ४,४; ६,२^{२}; ५;१०^{२};

---

[a] सादृश्ये वतुप् प्र. (पावा ५, २, ३९) ।

[b] व्यु. कृते तु. टि. मत् । यनि. प्राक्पक्षीयविशेषसंकेतः (पा ७,२,८७;९७) द्र. ।

[c] तु. सस्थ. टि. इन्द्र द्र. ।

[d] पाभे. नः शौ ४,३२,६^{२} द्र. ।

[e] उ माम् >सपा. खिमा २७,१ इमाम् इति पाभे. ।

[f] सपा. ऋ १०,१२८,४ विशिष्टः पाभे. ।

[g] परीमाम् इति पाठः? > पुरि माम् इति शोधः (तु. शौ २,७,४) ।

[h] कस. सास्व. (पा ६, १, २२३) । पूप. अर्थतोऽस्मदीयत्येतत्पर्यायभूतमिव सत् उप. विप. द्र. । *पुश- इति उप. च पाश- इत्येतत्-सजातं सद् बन्धनार्थात् √पश् इत्यतो निष्पन्नं द्र. ।

[i] विप. (भेषज-) । मयडर्थे यः प्र. उसं. (पा ४,४,१३८)। तत्-स्वरः । अस्मदीयपाशमयं भेषजमिति कृत्वा प्रकरणतः संगतिः सुवचा भवति [तु. अनुपदम् **अभि** √रुध्>अभिरोरुद्(?ध)म् इत्यारं समानाधिकरणं विप. द्र.; वैतु. सा. उप. दर्शनार्थात् √पश् इत्यतोऽन्तर्भावितण्यर्थे व्युत्पादुकः संश्चिन्त्यः । W. B. अन्यथाऽकिंचित्करौ च भवतः; WIS ५,२४९ (तु. W.) ?सांपश्यु- इति प्राति. पाठुकश्च संश्चिन्त्यः (अर्थतः संगत्यभावादिति यावत्)] ।

[j] प्राक्पक्षीय-विशेषसंकेतः (पा ८, १, २२) द्र. ।

[k] सपा. तैब्रा ३.६,६, २२; २३ आपश्रौ ४,१५,१४ शौ १, २२,४ ते इति पाभे. ।

[l] =सपा. गोब्रा २,४, १६ आश्रौ ६, १, २ प्रभृ. । कौ १,३७५ जै १.३९,६ साब्रा २,५,३ वः इति पाभे. ।

[m] पाभे. नः शौ ४,३२,७ द्र. ।

७, ७; **३**, २, ६^{२}; ××; तै **१**, १, १०, २‡[a]; १२,१;१३, १; २^{२}; २,१, १; २; २ं, २^{२}; १०, २; १२,१^{२}; ३, ११, १; १३, १; २; ४, १,२; ५,५, ३; **४**, ७,१४, २^{२}†;‡[b]; **५**,७,४,४‡[c]; ××; मै **१**,१,१२;१३^{१}; २, १^{४}; २; ७; ८^{२}; १०^{६}; ३, १^{२}; २^{११}; ९^{१}; ४,१^{३};२^{४};३^{२};५; ७^{४}; ११; ××; काठ **१**, १२^{४}; **२**, १^{१}; २; ३^{२}; ५^{२}; १४; **३**, ८; ९^{२}; १०^{१३}; **४**, १३; १४^{३}; १६^{१}; ××; क **१**, १२^{२}; १३^{२}; १४; १८; **२**, १५; १६^{२}; १७^{१३}; **४** ३^{२}; ¶; ४^{३}; ८^{६}; ××; †कौ **१**, १०६; १२२;२९२^{२}; ३३०; ३४५‡[d]; ४१७; **२**, २७९; ५२२‡[d]; ९३५; ९७७^{२}; ११८४; **३**, ३, १२^{२}; †जै **१**, ११,१०;१३,८;३०, १०^{२}; ३४, ८; ३६, ४‡[d]; ४०, ९; **२**, २, ७^{२}; **३**, २३, १०; ४०, १८‡[d]; **४**, २३, ८^{२}; शौ **१**, १, १; ६, २†; १२,४^{१};१५, १–४; १६, २; ३०,२;३३,४;३४,२;३^{२};२, २,३;५,४;७,४;१५, १–६;१७, १–७; १८, १–३; ४,५; ३०, ३; **३**, १६, ६‡[e]; १७, ७‡[f]; २०,३‡[g]; ××; पै **१**,६,१;७,३; १०,१;१८,२;१९,१;२८,१–३; २५, ४; ३१, १; ३३, २; ४; ××; **१५**,२१,२?[h].

वयम्[1] ऋ **१**, १, ७; ७, ५; ८, ३; ४^{२}; १७, ६; २३, ४; २४, २,५; १५; २६, ७; ३०, १०; २१; ३१, १०; ३७, १५;५०, १०; ५७, ४; ६०, ५; ६६,५; ७३, ८; [८२, ३; **१०**, १५८, ५]; ८६, ६; ८९, २; ३; ५; ९१,११;९३,४; ९४, [१–१४]; ४; ९७,४; १०१, ११; १०२, ४; १०५, १९; ११४, ४; ९; १३०,१; १३२, १; १३६, ७^{२}; १४१, १०; १३; १५७, २; १५९,५; [१६४, ४०; **७**, ४१, ५]; १६५,५; १६७,१०^{२};१७८, ५; १८०,७; [१०; **४**, ४४,१]; १८७,२; ११;१८९, ८; १९१, [१०–१२ (१३)]; ××; खि **३**, ३, ५; ६: ४,४;५,२;६, ८;१०, ४; ११, २; २०, १; **५**, ११, ४^{२}; खिसा **३**,७; मा **१**,८;१६; २५;२६^{२}; **२**,१४; १५^{२}; २५^{३}; **३**, २२†; ४५; ५२†; ५६; **४**, १४; २२; **५**, ४३†; **६**, १३; २२; **७**,१०†; **८**,२०‡[j]; **९**,२३; **१०**,२०†;२२‡[k], ××; का **१**,३, ४;५,५;९,३;४^{२}; **२**,३,९;४,१; ६,३^{१}; **३**,३,१४†; ५, २; †७, २; ६; **४**, ५,६; ७,४; **५**, १०, ५†; **६**,३,२; ५, ४; **७**,४,२†; **९**, ३, ६‡[j]; **१०**, ३, १^{२}; ५; ५, १; **११**, ७, २‡[k]; ××; तै **१**, १, १०, १; २, २; ४, १;५,२; ९, १; २^{२}; †१४, २^{२}; ४; २, ३, १; ५, १; १४, ६†; ३, १,१; ५, १†; ८, २; ९, २; ११,१;४, २२, १; ४५, ३; †५, ६, २; ४; ८, ५; **३**, ५,३, २[l]; **४**,७,१५, ६‡[m];××; मै **१**,१,२†; ४; ६; १०^{१}; ११; २, ३^{२}; ६; ७[n]; १४†; १६; १८†; ४, १^{२}; †; ३^{६}; ५, २^{५}; ३†; ४^{३};११^{२}; ६, २^{२}†; ५¶; ७†; १२¶;१०,२^{२};३†; १९†; ११, १; ४; ७; ××; काठ **१**,२; ४;५; ९^{३}; **२**, ४; ७; १४; **३**, २†; ६;८^{२}; **४**, १४^{२}; १५;१६; **५**, ५; ६^{३}; **६**, ९^{५}; १०; ११; **७**, १; २^{३}; ३; ६; ८; १२^{३}; ८,१६; १७;९,४^{३}; ××; क **१**,

---

[a] सपा. ऋ **१०**,८५,२४ आपमं **१**,५,१७ त्वा इति पाभे. ।

[b] सपा. ऋ **१०**,१२८,४ नः इति पाभे. ।

[c] सपा. ऋ **१०**,८२,२ विशिष्टः पाभे. ।

[d] =सपा. तां **१४**,६,४ । शिष्टं पाभे. सस्थ. इहु इति च, ऋ ५, ३९, १ मेहुना इति च द्र. ।

[e] सपा. ऋ **७**, ४१, ६ नः इति पाभे. ।

[f] सपा. ऋ **४**,५७,५ नः इति पाभे. ।

[g] सपा. ऋ **१०**,१४१,२ नः इति पाभे. ।

[h] पाठः? (प्रसूति->) प्रसूतौ यत्र जङ्घ्न(तः? >) थः [शोधः] ततो मेऽपा (गृहे) परं वृषा (=वृषौ) स्त्रकर्तृकहत्याक्षेत्रात् परं यथा स्यात्तथा मम गृहे वृषौ (कामप्रदौ) सन्तौ पशुपती अधिब्रूतमिति पूर्वार्धर्चे वा. द्र.) ।

[1] व्यु. कृते तु. टि. **अस्मद्-** । अर्वाक्-पक्षे मूलभूतस्य *वे- इत्यस्य प्राति. *वै- इत्याकारतया वैशेष्ये सतीदं रूपं द्र. (तु. WW २२०) । प्राक्पक्षीयसंकतार्थं पा **७**, २, ९३ द्र. ।

[j] सपा. ऋ **३**, २९, १६ विशिष्टः पाभे. ।

[k] सपा. ऋ **५**, ३३, ३ विशिष्टः पाभे. ।

[l] सपा. मा **२१**, १८ का **२३**, २, ७ प्रभृ. युजा इति पाभे. ।

[m] सपा. ऋ **४**,१२,४ चित्, हि इति द्विपदः पाभे. ।

[n] सपा. तैब्रा **३**, १२, ३, २ घृतेन इति पाभे. ।

२†; ४; ५; ९^{३}; १६; २, ९†; १३; १५^{२}†; ४, ८^{५}; ५, १†; २^{३}; ५; ६,२; ८,७^{२}; ९^{२};××; ४६,६‡[a]; †कौ १,१४;२६‡[b]; ३५; ६६; १३०; १३७; १३८; १५७ ; १९३ ; २०२; ××; †जै १, २, ४; ३, ६‡[b]; ४, १; ७,४; १४, ६; ८; १५, ४; १७,३; २०,९; २१,९; २४, ६; २७, ९; २८, १०; ३०, ४; ३९,४; ४५, ५; १०; ××; शौ १,१८,३;२७,१;३१,१; ३५,४; २, ४, १; ११, ३; १९–२३, १–५; ३३,७; ३,६,४; १०,५; ११^{२};१५,७; †१६, २; ४; ५; २४,२;२७,१–६; ३१, ११; ४, ३,४;४,१; ५, १†; १७, ६;७; ××;३२,१[c];५,१४,७[d]; ६,५८, २[e]; ७,९८,१[d]; २०,९६,२३‡[f]; १३६, १०§[g]; पै १, २२, १; ३२,४; ४५,३; ५७,३; ६३,५; ६५,२; ६६,१; ९०,३;९५, ३; ९६, २; ३; १००,३;१०५,१; ३; ११०, १; २; ××; २, २३, ५?[h]; १८,१०, ६^{२}‡[i]; १३,५; ६;७;१७, ९; २५, ३; १९, २, ५;१३; ५, १३; ६,२; ९, १†; १०, १; ८; १८, २; १९, २; २०, ९; २१,५;२३, १३; २४, १३†; २७, ३†; २८,१२;३०, ६†;३१,४;४३,११†;४४, २२; ४७, २; ५†; ४९, १; २०, २, ४; ३,४; ४,१;२;१०,३†; ११, ४†; ७;१४,४;२४, ६; ७;२८, ६; ७;३१,१०†; ३६, ५; ४१, ६; ४२,३-६; ५५, ४; ५; ७; ६०,८; ?वयु॒म्-त्रयम् ऋ १०, २२,१२.

वा॒म्[j] ऋ ६,५५,१.

?अस्माकेदं॒[k] शौ ३,२४,४.

?अस्मास्युत्या पै १७, २५, २.

?अस्मि खि ३,१५,२०[l].

अ॒*-स्मृत[m]- -तम् पै २०,२६, ८.

अ॒स्मृत-ध्रु[n]- -ध्रू ऋ १०,६१,४.

अ॒-स्मृति[m]- -ति॰ शौ ७,१११,१; पै २०,७,९.

†अ॒-स्मे(र>)रा[p,m]- -राः ऋ २, ३५,४; तै २,५, १२, २; मै ४, १२,४.

अस्मे॒-हिति- अस्म॒द्- द्र.

अस्य, अस्य-, अस्यत्-, अस्यन्ती- √अस् (क्षेपणे) द्र.

?अ॒स्यम् पै २०,४९,८.

अस्यमान- √अस् (क्षेपणे) द्र.

?अस्यष्यस्वङ्करम् पै २०,४६,४.

?अस्याजनिष्टमिष्टर्गा[q] पै ६,८,८.

?अस्यौ पै ६,१४,६.

?अस्र[r]- -स्र(?स्रै)र्(?ः) पै २, ८५, १.

?अस्रथिन[s] पै १९, ३३,३.

†अ॒-स्रव(त्>)न्ती- -न्तीम् ऋ १०,६३, १०; मा २१, ६; ७; का २३,१,६;७; तै १, ५, ११,

---

[a] सपा. ऋ ६, ६१, १४ विशिष्टः पाभे. ।

[b] सपा. ऋ ७, १५, ७ देव इति पाभे. ।

[c] सपा. ऋ १०, ८३, १ यनि. अधिकः पाठः ।

[d] पाभे. वयम् तै ३,५,३,२ द्र. ।

[e] सपा. पै १९, १०, ७ एवा इति पाभे. ।

[f] सपा. ऋ १०, १८३, ६ विशिष्टः पाभे. ।

[g] इदु॒म् इति खि ५,२२,८ च अयु॒म् इति शंपा. च पाभे. ।

[h] थं भागो भागपतिश्च देवाः इति मुपा. ?> वयं भागं भागपतेश्च (तु. मूको.) देवाः इति सु-शोधः द्र. ।

[i] सकृत् सपा. ऋ १, ११३, १६ यु॒त्र इति पाभे. ।

[j] =आत्रा॒म् (व्यु. कृते तु. टि. अस्म॒द्-) यस्याऽऽद्यक्षरस्य छान्दसो यतिपुरस्कारितत्वेन विपठिषितत्वात् लोपः द्र. (तु. सा. ⌊तु. पक्षे पाभे.⌋, MVG ३००) ।

[k] अस्म॒ाकम् इदु॒म् इति शोधः द्र. (वैतु. पपा. °क । इ° इति ⌊सा. अन्त्यलोप इति⌋) ।

[l] शोधः सस्थ. ?दुह्यसे द्र. ।

[m] तस. नञ्-स्वरः ।

[n] विप. (अश्विन्-) । बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६, २,१) । उप. √ध्रु ('*गतिप्रकर्षे' ⌊तु. पाधा. √ध्रोर्ऋ इति⌋) +भावे डुः प्र. उसं. (पाउ १, ३३ ⌊वैतु. वें. सा. GW. BW. ORN. NW. <√द्रुह् इति⌋) ।

[o] वा. क्रिवि. द्र. ।

[p] त्रिप. (युवति-) । उप. √स्मि+रः प्र. (पा ३, २, १६७) ।

[q] पाठः ? अस्याः । जनिष्ट । भिष्टा । गौः इत्येवं पदानि विमृश्यानि ।

[r] पाठः ? 'असुं (?सूं) भ्रूणान्य् (?नि) अर्पय, स्वयं पाशान् याऽयती (?ति>त्य्) अस्र(?स्रै)र्(?ः)' इत्येवमुत्तरार्धः सु-शोधः स्यादिति कृत्वा यनि. प्राति. अ॒श्रु- इत्यस्य सजातं सत् व्यु. विषये तेनैव गतार्थं द्र. । मौस्थि. इह उप. √*क्षृ >*क्षृ- >*श्र॒- >*स्र॒- इति मात्रं ततो विशेष इत्यभिसंधिः (तु. तत्रत्या चरमा व्यु.) ।

[s] सपा. कौसू १२८, ४ ?अस्रघ्नी इति पाभे. । अश्रथिन ⌊लङि <√श्रथ्⌋ इति Renou ⌊Vāk ५, १०२⌋ ?

५; मै ४, १०, १; काठ २, ३; शौ ७,७,१; पै २०, १,९.

?अस्रापि[a] पै २०,३७,६.

अ-स्राम[b,c]– -मः शौ १,३१,३.

†**अ-स्रिध्**[d,e]– -स्रिधः ऋ १, ३,९; ⌊१३,९; ५,५,८⌋; ४, ४५, ४; ५,४६,४; ८,५०,८; खि ३,२, ८; मै ४,१०,३;–स्रिधम् ऋ १, ८९,३; ९, ८६, १८[f]; मा २५, १६; का २७,११,३; पै २,३०, २; –स्रिधा ऋ ३,५८, ७; ४, ३२,२४.

†**अ-स्रिधान**[b,g]– -नैः ऋ ७,६९,७; मै ४,१४,१०.

अ-स्रीवि,वी[b,h]– -वयः[i] मा १४,१८; का १५,५,२; काठ १७,३;३९, ४; क २६, २; –विः तै ४, ३, ७, १[i]; -वीः[j] मै २. ८, ३; १३,१४; काठ १४,४[i].

अ-स्रुत- -ताय क ४७,८[k].

†**अ-स्रेधत्**[b]– -धता ऋ ३, १४, ५; मा १८, ७५; का २०, ५, ८; –धद्भिः ऋ ८, ६०,८; –धन्तः ऋ ३,२९,९[l]; ७, ५९, ६.

अस्रेधन्ती– -न्ती ऋ ५, ८०, ३; ८,२७,१८.

†**अ-स्रेमन्**[e,m]– -मा ऋ १०, ८,२;

---

a) तु. सस्थ. टि. ?निर् इष्टम् ।

b) तस. नञ्-स्वरः ।

c) विप. (देव-)। उप. २स्राम- ⌊तु. W. MW.⌋ सा. अश्राय- इति पपाठ (तु. सपा. पै १,२२;३)।

d) विप. (अश्विन्-, इष्-, देव-, हरि- प्रभृ.)।

e) बस. अन्तोदात्तः (पा ६, २, १७२)।

f) सपा. कौ २,५०४ जै ३,१९,३ ऊर्मिणा इति पाभे. ।

g) उप. √स्रिध् + शानच् प्र. ।

h) उप. <√(स्रि>)स्रीव् इत्यतो भावे क्विन्निष्पत्तिर् औणादिकी द्र. (तु. किकिदीवि-)। यत्तु माश. (८, ३, ३, ५) अस्य प्राति. अन्नम् इति वाच्यतया प्रतिपाद्य तद् यद् एषु लोकेष्व् अन्नं तद् अस्रीवयोऽथो यद् एभ्यो लोकेभ्योऽन्नं स्रवति तद् अस्रीवयः इति श्रावितं भवति, ततोऽत्र वयस्- इत्यन्नवाचकं प्राति. उप. अभिमतमित्याभासः सुग्रहो भवति। एवमेवैतद् अभिमन्यमानौ उ. म. च यस्थ. व्याचक्रतुः । अथ PW. संदिहानोऽपि वस्तु-स्थितिमलभमान इव तदनुवादितामेवोपययौ। यत्त्विह म. पूप. अस्री- (< अस्रि- <√अस् ⌊भोजने⌋) इति छान्दसदीर्घसहकृताम् औणादिकीं निष्पत्तिं ददर्श, तत्तस्य स्वोपज्ञमेव दर्शनं बभूव नैवाऽनुविवदिषितश्रुत्युपष्टम्भमिति विवेकः कर्त्तव्यः। श्रुतौ हि तस्यां विकल्पद्वयमुपस्थापितं भवति। उभयत्र च अन्नम् इत्यस्य विशेष्यतया श्रूयमाणत्वात् तद्वाचकतया प्रसिद्धं वयस्- इति प्राति. उप. भवतीति श्रुत्यभिमतमिव प्रतीयेत। यथैतल्लोकाऽधिकरणकत्वविशिष्टं तद् वयः प्रथमे कल्पे श्रूयते, एवम् एतल्लोकाऽपादानकस्रवणधर्मकत्वविशिष्टं च तदुत्तरे कल्पे श्रूयेत । एस्थि. एषु इत्येतत् सना. रूपम् एव प्राकृतिकविकारतः *?अस्रि- इति विपरिणतमिति । तत्र च अ-स्रि- इति साऽवयवे कल्पे अ इति प्रथमोऽवयवः प्राकृतिक्या प्रक्रियया एभ्यः इति सना. रूपस्य विपरिणतः *स्रि- इति द्वितीयोऽवयवश्च <√स्रु इत्यौणादिकः क्विदितीवाऽभिसंधिः संभाव्यते । विशेषणसमासस्य (पा २, १, ५७) सामान्येनोपलभ्यमानत्वात् तस. सास्व. (पा ६, १, २२३) प्राप्तौ गतिहीनगतीयमानेन बाहुलकेन (पा ६, २, १९९) निर्वाहाऽऽपत्तेश्च मा. यस्थ. पपा. समासलक्षणभूतस्याऽवग्रहस्याऽदर्शनाच्च *अस्री-वयस्- इतीवोपकल्प्यमानस्य प्राति. सद्भावोऽपुष्टः द्र.। अन्यच्च । शाखान्तरीयं साक्ष्यमपि यनि. नञ्-पूर्वम् इवर्णान्तं प्राति. एव पुष्णाति। तद् यथा। सपा. तै. (४,३,७,१) प्र१ उपलभ्यमानं सत् मा. का. काठ. क. इत्येतेषूपलभ्यमानम् अस्रीवयः इत्येतदपि तस्यैव प्राति. प्र३ इत्येतदुपबृंहयेत्। स्त्री. द्वि३ अपि नाउ. द्र.। एवं तावच्चतुरस्रीयमाणेऽस्मिन् विषये यत् MW. पुं. प्राति. एतदिति च वि- इति पक्षिवाचकं चेह उप. इति चाऽऽह तत् प्रामादिकमेव द्र. । अत्र भूयसी पुष्टिरपि श्रुत्यन्तरीयोपलभ्यमाना नाउ. द्र.।

i) सपा. अस्रीवयः (माश ८, ३, ३,५ च) <> °विः (आपश्रौ १६, २८,१ प्रभृ. च) <> °वीः इति पाभे.।

j) स्त्री. ङीष् प्र. (पावा ४, १, ४५) । तत्-स्वरः वा. प्र३ ⌊मै.⌋ च द्वि३ ⌊काठ⌋ च द्र.। एस्थि. यद् एतत् प्राति. नापू. सर्वथाऽन्यत् पुं. चेति उप. वी- (<√वी) इति च MW. आह, तदपि नापू. टि. दिशैवोपेक्ष्यं द्र.।

k) पाभे. अस्कन्दाय मै ४,१,१० द्र.।

l) पाभे. अद्रोघाविता द्र.।

m) विप. (⌊अपाप-, प्रशस्य- निघ ३,८, उद्गी. वें. प्रभृ.⌋ अग्नि-) । उप. √स्रिध् + भावे मनिन् प्र.

-माणम् ऋ ३, २९, १३; काठ ३८,१३.

¶अ-स्व[a]- -स्वः मै ४, ५, ६^{2}; काठ २७,६; क ४२,६.

अ-स्वग[b,c]- -गम् शौ १२,९,७; पै १६,१४५,७.

अस्वग-ता[d]- -ता शौ १२,९, २; पै १६,१४५,२; -ताम् शौ ९, २,३; पै १६,७६,३.

१अ-स्वप्न[e,a]- -०म काठ ३७,१०^{2}; ¶; -मः काठ ३७,१०^{2};¶; शौ ५,३०,१०;८,१,१३; पै ९,१३, १०;१६,२,३; -प्ताः मै ४,१४, ११; शौ १२,१,७; पै१७,१,८.

?२अ-स्वप्न[f]- -प्नेन शौ १९, ५६,५; पै ३,८,५.

अ-स्वप्नज्[g]- -प्नजः ऋ २,२७,९; ४, ४, १२; तै १, २, १४, ५; मै ४, ११, ५; काठ ६, ११; -प्नजौ मा ३४, ५५; का ३३, २,१८; पै १६,१०३,११.

?अस्वम् पै १९,२९,१३.

¶अ-स्वर्ग्य[c]- -र्ग्यः मै ३,२, ३;४,८; १०,४; काठ २२,७; क ३५,१.

अ-स्ववेश[b,h]- -शम् ऋ ७,३७,७.

?अस्वा एत्तम् पै २०,५८,६.

?√*अह् (गतौ)[i]

?√*अह् (संपीडनहननयोः)[j]

?√*अह्[k] (व्यक्तायां वाचि)

अह[l] ऋ १,६,४; ४८, ४; ५२, ११;

व-लोपश्च उसं. (पाउ ४, १४५) । मौस्थि. तु उप. स्नेमन्- <√स्नि [<√*क्षृ] 'क्षरणे, क्षये' द्र. (तु. GW. WW [२,३७८]) ।

[a]) बस. अन्तोदात्तः ।

[b]) तस. नञ्-स्वरः ।

[c]) उप. स्व- + √गम् + डः प्र. ।

[d]) भावे तलि लित्-स्वरः (पा ६, १, १९३) । अत्र नञ्-पूर्वस्य समासस्य भावः श्रावयितुमिष्टः द्र. । अतोऽत्र त्वतलन्यतरस्याम् (पामवा ५, १, ११९) इति नञ्-प्रत्यया-ऽन्यतरस्वरनियमः प्रसक्तः द्र. ।

[e]) विप., नाप. (देव-विशेष- [काठ ३९, १०]) ।

[f]) प्राति. ? संपा. च पपा. च [भूयिष्ठैः] मूको. च नञ्-पूर्वत्वस्योपलम्भितत्वेऽपि तदादायैव च सा. मन्त्रव्याख्यानाय यतमानेऽपि स्वरतोऽर्थतश्चाऽसंगतत्वप्रतीतेः । स्वरतस्तावत् । प्रकरणतः तस. इति कृत्वा नञ्-स्वर एव स्यान्न तु यनि. अपलक्षण उत्तराऽऽद्युदात्तः । अर्थतोऽपि संगत्यभावः स्पष्टः । स्वप्नाऽभावे सति स्वप्न-प्रयोज्यक्रूरपुण्यान्यतरफलप्राप्त्यसंभवात् (वैतु. सा. दुःस्वप्नदर्शनाऽभावाऽऽत्मकमर्थं मन्वानोऽपि शब्दार्थ-स्वरतश्चिन्त्यः) । एस्थि. नञ्-निवृत्तिपुरस्सरं स्वपन- > -नेन इति भावार्थ-ल्युडन्ततया पठितव्यस्य त्रैष्टुभपादस्य मितिपूर्तिश्च साधीयानिव वा. चेति (वैतु. RW. स्वप्नेन इत्येवं पाठुकौ सन्तौ छन्दस्तः पर्यनुयोज्यौ) । 'यस्य (=नापू. मन्त्रे श्रूयमाणस्य वरुणानुशिष्टाऽऽदित्यैराहितस्य सतः स्वप्नस्य) स्वपनेन दुष्कृतः क्रूरं सुकृतश्च पुण्यमायुरभजन्त' इति वा. द्र । एवं च तत्तत्कर्माऽऽयत्तसुफलदुष्फलोभयप्राप्तिसंकेतुत्वेन स्वप्न-स्यौभयविध्यप्रदर्शनपरत्वं श्रुतेः स्वारसिकं द्र. इत्यभिसंधिः ।

[g]) तस. नञ्-स्वरः । उप. ? पपा. जकारात् पूर्वमवग्रहः (तु. उ. म. तदाधारेणेवाऽन्ते √जन् > *?ज्- इति कृत्वा व्याचक्षाणौ) । पाप्र. नकाराद्यंशः प्र. ततः पूर्वं च प्रकृतिरिति (पा ३, २, १७२) । GW. तु √अज् > *?अज्- इत्युत्तरोंऽश इति कृत्वा *?स्वप्नाऽज्- इत्यस्य सतः यनि. नैप्र. विपरिणाम इति प्रतिपन्नः (तु. टि. अ-तृष्णज्-) । नकाराद्यंशः बधा. बन्धनार्थात् सतः √*नज् > कर्तरि *नज्- इति स्यादित्येवमपि संभाव्येत (तु. टि. तृष्ण [ष्-न] ज्-) ।

[h]) उप. स्व- + √विश् + भावे घञ् प्र. ।

[i]) यनि. ? 'अहेतन, अहेम, अहेम, अहेषत इत्येतेषां लुङ्विषयाणां रूपाणां सतां √हि इत्यनेन निर्देष्टव्यत्वात् (तु. MW. MvG.) यनि. धा. अन्यथासिद्धत्वात् (वैतु. PW. GW. विकल्पप्रस्ताविव) ।

[j]) √अंह् (गतौ) इत्यस्याऽननुनासिकोपक्रमः प्रति-रूपकभूतः अहेम इत्यस्य रूपस्य मूलतयोपकल्प्यमानः तु. WW १, ६२ चिन्त्यः । वा. असंगतेः (तु. नापू. टि. यदनु तस्य रूपस्य भूतविषयत्वे सति √हि इत्यनेन संबन्धो [तु. टि. अहन्-, अहना-] भवति) ।

[k]) यनि. ? तु. टि. √आह् ।

[l]) इह द्वयोर्मूलतः स्वतन्त्रयोः सतोः कालेन सरूपतां गतयोश्च नि. संकलनं द्र. । अन्यस्तावद्धर्षशोकाद्यावेशजन्य-तीव्रोष्मान्तकण्ठ्यध्वनिमात्रस्वरूप इति संभाव्येत (तु. WW १, ११५ [मूलतो घकारवत्तया निर्देशे तु प्रमाणाऽभावः द्र.]) । अन्यश्चाऽध्यवसायजातीयार्थवचनः √आह् > (उपु१) आह इत्यस्य मूलतः क्विप. सतः नैप्र. ह्रस्वादितया विपरिणामः सन् नि. इति कृत्वा तद्धव्यवहार इत्येवं संभाव्येत (तु. पंजा. एतत्पर्याय-

८४, १५; ११९, ३; ८; १३५, ८;१४०, ९^{2}; १४६,५; ⌊१४७, ३; ४, ४, १३⌋; १५१, ७; १५४,६; २, १०, २; २५, ३; ३१, ७; ३, ३३, ११; ३६, ४; ४, २२, ७; ३०, ७; १०; ५, ३, १२; ७, ५; ९, ५; ३४, ३; ५२, ६;५४, ४; १०; ८३, ३; ६, ३८, ४; ७, २०, २; १०३, २; ८, ११, ४; २०,२०; २८, १; ३३, १७; ४३, ३; ८; ९, ७७, २; १०,२८, १; ४२, ८; ४३, ६; ५१, २; ६१, १९; ७१,८?[a];८६,२; ८९, १३; खि ५, ७,४, १८;१२, ४[b]; १५,२; †मा ६,३; †का ६, १,३; ¶तै १, ३, ६, २†; ६, ७, १; ७, १३,१†; ५,३,१,१[c];४, ३, ४; ७,८,१[c]; ६,३,१,६; ७,२,१०, १; ¶मै १,२,१४†;४,५; १४; १०, १५^{2}; ११, ५; २, १,९[d]; ४, ३;७,७\$; १३, ६†; ३, १, ९; ३. ४; ४,७, ४; ११, ५†; †काठ ३,३; ६,११; १४, ५[e]; २९,२¶[f]; ३६,९'¶; ३९,१२; †क २, १०; ४५, ३¶[f]; †कौ १,१४७,२,२०१;२६५;†जै १, १६,३;३,१८,८;२२,१२;शौ१, १४,२?; ४,१८, ७; ७,३९,४; १९,२,४^{2}; †२०,१७, ६; ४०, ३;४१,३;६९,१२;८९,८;१२६, २; १२८,४\$?[g]; १२९, ६\$?[h]; १३५, १६\$?[i]; पै २, ३५, ३; ७३, ५; ७७, १?[j]; ९०, ३?[j]; ३, २९, ५^{2}[k]; ४, १८, १; ५, २४, ७;८,८,१०^{2}; ९,२५,१७; २०,१३,१०.

अ॒ह- अहन्- द्र.

अहंयु॒-, अहं-सन्॒- अस्मद्- द्र.

?अहंषिचरुकः[l] पै १३, १४, ९.

अ॒-हत,ता[m]- -तः काठ ३०,७[n]; शौ १२, १, ११; पै १, २९, २?; १७, २,२; -¶ताः तै ५,७,२, ४; काठ १३, १५; -ताम् काठ ३०, ७¶; -तौ मा १९, ११[o]; का २१,१,१०[o].

अ॒-हति[m]- -तये ऋ ९,९६,४.

अ॒हन्[p]->

कल्पम् अखे ; वैतु. WW. ⌊१, ९८] ह इत्यस्य मूलतः सतोऽकारः पुरस्तादुपजन इत्येवं प्रमापुकः संश्चिन्त्यः ⌊यनि. नैप्र. आदिलोपे सति ह इत्यस्य तदवशेषत्वेन सुवचत्वात् । अन्यथा तस्य व्यु. निश्चेयमात्रत्वतादवस्थ्यादिति दिक्⌋) । अथवा स्वीकारार्थकः नि. मूलतः *अख्ख (तु. टि. *अख-ल) इति विसर्जनीयमात्रपर्यवसानक-कण्ठ्यध्वनिमात्रस्वरूपः सन् कालेन कण्ठ्योष्मान्ततया नैप्र. विपरिणत इति कृत्वा पूर्वोक्ताभ्यामुभाभ्यां सरूपाभ्यां नि. भिन्न एवेत्यपि विमृश्यम् (तु. टि. आम्, ओ॒म्) ।

[a] ?अ॒ह त्वम् (तु. पपा. प्रमृ.)>(अं॒हस्->*अं॒हस्य- > -स्यम् इत्येकपदः शोधः ।

[b] =शौ २०, १२८, ४ । तत्रत्यं टि. अनु अहु॒म् इति मुपा. यनि. शोधः द्र. ।

[c] सपा. मै ३, २, ९ काठ २०, १० ह इति पाभे. ।

[d] सपा. तै २, २, ११, ३ ए॒व इति पाभे. ।

[e] तु. मै १, ११, ५; वैतु. SI. आ॒ह इति ।

[f] सपा. मै ४, ८, ७ ह इति पाभे. ।

[g] अहु॒म् इति पठन् शंपा. यनि. (तु. RW. शांश्रौ १२, २०, ४ अ॒ह) शोधाऽर्हः द्र., शुश्रुम इत्यनेन क्रिप. संबन्धाऽभावात् वा. बाधाऽऽपत्तेः ।

[h] अ॒हतम् इत्युत्तरेणैकपद्यमिच्छुः शंपा. त॒म् इति पृथक् पठित्वा यनि. (तु. RW.) सु-शोधः स्यात् । अन्यथा अ॒हतम्, प॒रास्यः इत्येतयोः क्रिययोरन्योन्यविविक्तौ कर्त्तारौ मृग्यौ स्यातां प्रथमे क्रिप. अनिघातश्च साध्यो भवेदिति दिक् ।

[i] यनि. (तु. RW.) उ । ह इत्येवं पदद्वयमापाद्य सु-शोधम् (तु. खि ५, २१, ३ ; वैतु. शंपा. विस्वरम् अह इति नितरामुपेक्ष्यः) ।

[j] पाठः? अपि इति शोधः द्र. (तु. टि. अ॒प पै ३, २९, ४?) ।

[k] सकृत् सपा. शौ ७, ३९, ४ इत् इति पाभे. ।

[l] पाठः? अहमपि चारुः कः इत्येवं त्रैष्टुभे पादे शोधः संभाव्येत । पूर्वार्धर्चे इन्द्रो वक्तेत्यभिसंधिः ।

[m] तस. नञ्-स्वरः । उप. भाप. ।

[n] हतः इति पाठः? यनि. शोधः (तु. तै ६, ६, ९,२ यत्र सप्र. हतिप्रतियोगिनः √जीव् इत्यस्य श्रवणं भवति) ।

[o] =सपा. माश १२, ७, ३, २१ । तैब्रा ३, ७, १२, ४ अ॒हिंसितौ इति पाभे. ।

[p] व्यु.? पाप्र. √*अह् 'संपीडनहननयोः' (तु. टि. अह॒ना-)+कनिन् प्र. उसं. (पाउ १,१५६) । नित्-स्वरः (पा ६, १, १९७) । मौस्थि. *घ॒र्घ(१-घ)मन्- [=(*घृ>) *घ॒र्- (=ध्रियमाण- वा दीप्यमान- वा)+(√*घृ>) *१घ॒र्मन्- (=प्रकाश- वा) *२घर्म॒न्- (=सूर्य- वा) यस्मिन्निति कृत्वा बस. पूप. प्रकृतिस्वरम्

अ॒ह- -†ह ऋ १,९२, ३[a]; १०, १८९,३[b]; मा ३,८[b]; का ३,१, ८[b]; काठ ७,१३[b]; क ६,४[b]; कौ २,७२८[b];११०७; ३,५,६[b]; जै २,६,५[b];३,५९,२०[b]; -हानाम् ऋ ८, २२,१३. [°ह- अनु°, अनूचीन°, एक°, एकादशन्°, चतुर्°,त्रयस्त्रिंशत्°, त्रि°,दशन्°, द्वादशन्°, द्वि°, पञ्चन्°, पुण्य°, भद्र°, विश्व°, षष्°].

¶१अही॒न[c]- -नस्य तै ६, २, ५, १^{२}; मै ३, ८, २^{२}[d]; ४, ७, ६^{२}; काठ २४, १०^{२}; क ३८, ३^{२}; -ने तै ६, २, ३, ४; काठ २९,१; क ४५,२.

अ॒हन्- -हन् ऋ १,३४, ३; १००, ६; ११७, १२; १८६, ४; २, ३२, २; ३, ४, २; ४, १२,१; १६,११; ५४, ६; ६, २६, १; ९. ८६, १८; १०, ६१, १[e]; ६८,११; ९५, १; ११; खि ५, ५, ४; मा २३, २; ३९, ६; का २५,१,२; ३९, ४; १; ¶तै ३, ५, १०, ३^{२}; ७, १, ४, २; ३^{२}; २,८,१^{२}; २^{२}; ३; ४^{२}; ५; ६; ७^{२}; ३, १, १; २^{२}; ¶मै १, ६, ९[f]; ९,७; ३, ७, ६; १६, ४$; ४,७, ६^{२}; ¶काठ ९,१५; ३०, २^{५}; ३३, २; ४^{२}; ६^{२}; ३४, १^{६}; ३५, १८। ¶क ४६, ५^{५}; ४८, १६; †कौ २, ५०४; †जै ३, ३९, ३; -हनि ऋ १, ⌊११०, ७; ७, ५९, २⌋; १३२, १; १०, १८, १४; तै ४, ४, १२, १; ¶मै २, १, १०; ४. ८,१०; काठ २२, १४; शौ ७, ५४, २; पै ७, ३, ९?; १५, १, ३; १९, १५, १; २०, २; -†हनी[g] ऋ १,१२३,७;१८५. १; ⌊४,५५, ३; १०, ७६, १⌋; ५, ८२,८; ६,५८,१; १०,३९, १२; तै ४, १, ११, ३; मै ४, १०,३; काठ ४, १५; ३३,८¶; कौ १,७५; जै १,८,३; शौ १३, २,३$; पै १८,२०,७; -†हभिः ऋ १, १५१, ९; १६४, ५१; ४,४५,६; ५३,७; ५. ६२, २; ७, २८, ४; ९,५५,३; १०,७, ४; १०, ९; मै १, ६,१‡[h]; ४, १४, १०; कौ २, ३२७; जै ३, २७, ३; शौ १८, १, १०; -†हभ्यः ऋ ७,८७,१;१०,८९, ११; काठ १२, १५; -हसु ऋ १,१२४, ९; -हा ऋ १, ५०, ७[b]; ११६, ४; १३०, २; ९; १४०,१३;३,३२,९; ५४, २२; ४,३०,३; ३३, ६; ५, ४८, ३; ५८, ५; ६, ६१, ९; ७, ३०, ३; ३४, ५[i]; ६५, २; ८, १, ३; ४३, ३०; ६१, १७; ९६, १९; १०, १२, ४; ३२, ८; खि ५,२०,२; तै ४. २,५,५‡[j] ६. २, ६[k]; ५,५,४,३¶; मै ४,

---

(पा ६, २, १)] इत्यस्य सतः नैप्र. बहुव्यूहो विपरिणामः स्यात् । एवं मूलतः स्वातन्त्र्यभाजामपि सतां प्राक्प्रसिद्धिमात्राऽपेक्षयेह प्रकृताऽवान्तरप्रभेदतया निर्दिश्यमानानामपरेषां त्रयाणां प्राति. अपि व्यु. उक्तसाजात्येनाऽतिदेश्येत । तद् यथा। अ॒ह- इति *ध॒र्घ्र(र्-घ्र)- इत्यस्य, अ॒हर्- इति च *ध॒र्घ(र्-घ)र्- इत्यस्य, अ॒हस्- इति च *ध॒र्घ्र(र्-घ्र)स्- इत्यस्य च विपरिणामाः स्युः, यत्र *घ्र॒- इति *घ॒र्- इति *घ्र॒स्- इति च यक्र. उप. द्र. [वैतु. पाउ. (१, १५८) अ॒+√हा (त्यागे) + कनिन् प्र. इत्यर्थनित्यत्वराहित्येन प्रवृत्तिमती ध्वनिमात्रनित्या व्यु.]।

a) =अ॒हा [=अ॒हानि (तु. ऋ १, १३०, २; ७,२५, ४, GR. BL. L ⌊३४८⌋ Old. ⌊ZDMG ५५, २७३⌋; वैतु. PW. GW. अ॒ह ⌊नि.⌋, स्क. सा. पदपूरण इति च)]।

b) <अ॒हभिः (तु. पाभे. GR. Barth ⌊BB १५, २००⌋; वैतु. सा. ORN. अ॒ह ⌊नि.⌋ इति ?) । प्र॒ति व॒स्तोर॒ह द्यु॒भिः (माश २, १, ४, २९ च) इति सतः पाठस्य स्थाने सपा. मै १, ६, १ प्र॒ति वां सू॒रो अ॒हभिः इति, शौ ६ ३१,३; २०, ४८, ६ प्र॒ति व॒स्तोर॒हर्द्यु॒भिः इति, पै १९,४५,१३ प्र॒ति व॒स्तोर॒हर्दि॒वि॒ इति, तै १, ५, ३, १ प्र॒त्यस्य वह द्यु॒भिः इति च पाभे. ।

c) नाप. (सोमयाग-भेद-) । ख>ईनः प्र. टिलोपश्च (पावा ४,२,४२; पा ६,४,१४५)। प्र. स्वरः (वैतु. MW. आद्युदात्तं प्राति. इदमिति भाषमाणः चिन्त्यो भवति । निसू ९,९ : ४१ <नञ्+√हा 'त्यागे' इत्याह विमृश्यम्)।

d) *अहि॒नस्य इति मुभ्रे. द्र. ।

e) √हन् इत्यस्य लङि रूपम् इति Gri. आह तच्चिन्त्यम्।

f) सपा. काठ ८, १ क ६, ६ नक्षत्रे इति पाभे. ।

g) =अहोरात्रे (तु. या ३, २२)।

h) =सपा. या १२, २३ । शौ १३, २, २२ प्रभृ. अ॒हः इति पाभे. ।

i) तु. वं. द.; वैतु. पपा. सा. च अ॒हऽइव इति ।

j) सपा. ऋ १०, १०१, ५ विशिष्टः पाभे. ।

k) पाभे. सस्थ. वि॒श्वा द्र. ।

१४, १८†; काठ १३, १५†; †कौ २,८०८; ३, ५, १२[a]; शौ ५ १,१[b]; १८,१,३१†; २०,८५, ३†; १३५,७?[c]; पै ५, १,२; ६, २, १; १८, २२, ७†[a]; -ह्नानि ऋ १,५२,११; ८८,४?[d]; १७१, ३; ३, ३४, ४; १०; ५, ४९, ३; ५४, ४; ७, ११, २; २५ ४; ७६, ३; ८, ४८, ७; १०, १८, ५; ३१, ७; ३७, २; मा ११, १७; ३६, ११; का १२, २, ६; ३६, १, ११; तै ४, १, २,२; ¶५,५, २,५-७; ¶७,४, ११,३;४^{२}: मै ¶१, ५, १३; ७, ३;८,९$;९,६[e]; ¶३,७,६; ४, ९, २७; १४, ५†; काठ ६, ६; ९,१; १६,२; १७, १९†; २५, १[i]; २९, १०; ३३, २; ३^{४}; ४^{२}; ६; ३४,१; ८; ¶क ४, ५; ८,४; ३८,४^{२}; ४६, ३; शौ ७, ७२, १; ८७, ४; ५; १२, २, २५†; १८, १, २७; २८; १९, ७, १; †२०, ११, ४; १०; पै १,४६,२; १७, २५, ५†; ३२, ४†; २०,३३, १; -ह्नः ऋ १, ११६,१९; १२३,९; ३,३२,१४; ५६, ६; ४, १०, ५; १६, १२; ३३, ११; ५४, १; ५, ७६,३; ८, २२, ११; ९, ८६, १९[f]; १० १०, ६; ४२, ५; ९५, ५; १६; १२९, २; १३०, ५; मा ८, ४८; २४, ३६; का ८, २२, २; २६, ८, १; तै १, ६, १२, ३†; ३,२,४,४[g]; ३, ३, २; ४, १^{२}¶; ¶५,७,१, २^{२}; ¶६,१, ३, २; २, ३,३; ¶७, १,४ ३; ५, ४^{२}; ५, ३, १; ¶मै १,३, ३६$; २, ५, ७; ३. ६,६; ८, १^{२}; $१४,६[h]; १७; ४,२,११^{३}; ७,६^{३}; ८, १०; १२, ३†; ५$; ¶काठ ७, १०; ८, १६†; ११, २; ६; १३, ५^{२}; २४, १०; ३०,६$; ३३,५;६; ३४,१८†; ३८, ७†; क ५, ९; ३८, ३; कौ २, ११०४†; ३, ३, ७; जै २, २, ६; शौ ८, ९, ६; १३, ७,१; १६,४,४[j]; १८, १, ७†; २०, ८९, ५†; पै १, ९७, ४; १६, १८, ६; -ह्ना ऋ ४,१६, ३; १०,३७, १०; मा १५, ६[i]; का १६,२, ३[i]; ¶तै ५,४.९,३; ७, १, ४, १; ३, २, १; मै २, ४, ३¶[k]; ३,१६,४^{३}; काठ ६, ८[l]; ९, ११[m]; १३,१५; २१, ९; २३, ५; ३४, १; १०; क ४,७[l]; शौ ४,१८,१; १५, १८, ५; २०, ७७, ३†; पै ५, २४, १; ९, १२, ४; १०, १२, ३; १३,१०,१२; -ह्ना-ह्ना ऋ १०, ३७,९; -ह्नाम् ऋ १, १२६, ३; १८५,४; २, १९, ३; २१, ६; ३,८, ५; २३, ४; ३४, ४; ४,३४,१; ५; ३५, ६; ३७, १; ५,१,४; ५; ३, ६; ८० २; ६, ७, ५; ३९, ३; ७, ५, ५;४१, ४; ७७, २; ८८, ४; ९, ८६, ४२; ४५; ९७, ३०; १०, ७०, १;८५, १९; ८८, १२; ११०, ४; †मा २९, २९; ३४, ३७; का ३१, ४, ५†; तै २, ४, १४,१†; ३,३,८, ४¶; ४, १, ३, ४†; ३, ११, ५; ४, १२, १-४; ५,१,४, ५†; ¶५, ६, १;२; मै २,७, ३†; १३, १०; ३,१६,४; ४, १२, २†; †१३, १;३; काठ १०,१२†; १६,३†; २०†; १९, ४†; २२, १४^{४}; २९, १०¶; ३९, १०; क ३०, १†; ४६,३¶; कौ १,५५९‡[f]; २, १७१‡[f]; ९६६†; जै १, ५७,६‡[f]; ३,१६,९‡[f]; ४,२०, ९†; शौ ३, १६, ४†; ५, १२, ४†; ६,१२८,२; ७,८५,४;८६, २†; १४, १, २४†; १८, ४, ५८‡[f]; २०, ११, ४†; पै १, १०२, १; ४, ३१, ४†; १५, १, २;५;७;२, २; १८, ३,३†; १९,४९,४; २०,१८,३†; -ह्नि शौ ६, ११०,३; १९,५६,२; पै ३,८, २; १२, ३, १३; १४,

---

[a] पाभे. अुह्ना ऋ १,५०,७ द्र. ।

[b] तु. पै ६, २, १ यत्राप्येतद् रूपं श्रूयेतेति संभाव्येत (तु. टि. इहव) । [c] तु. टि. ?अुह्नानेतरसम् ।

[d] शोधः सस्थ. पुरि द्र. ।

[e] सपा. काठ ९, १४ रात्रीः इति पाभे. ।

[f] सपा. अुह्नः<>अुह्नाम् इति पाभे. ।

[g] पाभे. सस्थ. अघ्न द्र. ।

[h] सपा. मा २४, २५ का २६, ५, ५ अहोरात्रयोः इति पाभे. ।

[i] पाभे अुंहसः तै ३,२,४,३ द्र. ।

[j] सपा. तै ४,४,१,१ प्रभृ. तां १,९,७ वैताश्रौ २२,४ अह्न इति, गोब्रा २,२,१३ ?अह्नांसि इति च पाभे. ।

[k] सपा. काठ १२, ३ अहरहः इति, मै २, ४, ३ अहोरात्रे इति च पाभे. ।

[l] सपा. मा ३, १० का ३,२,४ माश २,३,१,३८ वैताश्रौ ७,१ उषसा इति पाभे. ।

[m] सपा. मै १, ९, ३ दिवा इति पाभे. ।

४, ५[a]; -ह्ने ऋ ९, ९२, ५; १०, ४०, ५; ९; मा ९, २०; १८,२८; २४, २५; ३०, २१; का १०, ४, १; १९, ९, १; २६, ५, ५; ३४, ४, ३; तै ४, ४, १,१[b]; ५, ५,१५ १; ७, १, १७, १; मै १, ८, १¶; २, ८, ८[b]; ३,३,९¶; १४,६; ४,९,९; काठ ६, १¶; १७ ७[b]; ३७, १३^{१}; १४^{२}¶; १५; १६; ४१, ८; ४७,५; क ३, १२; २६, ६; शौ ८, २, २०; १९, ४८, २; ५०,७; पै १, ६३,३[c]; ९७, २; ६, २१,२; १४, ४, १७; १६, ४,१०; १७,२१, ६; १९, २१, ११; -ह्नोः मै १, ६,१०¶; शौ १६,८, २५.

अह्न्य॑[d]- -न्यः ऋ १, १६८, ५; १९०, ३[e]; -न्येभिः ऋ ५, ४८,३.

अह्न- ?अनुयाज°, १अपर°, १पूर्व, मध्यम°, स°, ३सर्व°.

अह्निय- १तिरस्°.

अह्न्य- १तिरस्°, सहस्र°.

अहर्[f]- -हः ऋ १, ७१, २; ३, ४८, २; ६,९, १; ४८, १७[g]; ७ ६६, ११; १०३, ७; १०, १६८,३; खि ३, १५,३१[h]; मा १५, ६; ३७, २१; ३८, १६; का १६,२,२; ३७,३,७; ३८,३, २; ¶तै १,५, ९, २;३; २, १, ७,३;४; ५,६,३; ४, ४,१,१$; ५, ३, ६,१; ४;९, ३; १२, १; ३; ७,२०, १$; ६, ४, २, ४; ८, ३; ७, १, ४, २^{२}; ३^{२}; ५, ४^{२}; २, २, ३; ८, १^{२}; २; ३; ४^{२}; ५; ६; ७^{२}; ३, १, १^{२}; ३,१; ४, ५,२^{२}; ७, २; ५, ६, १^{४}; २^{२}; ३^{२}; ४; ७,२; २५, २; ¶मै १. ४, ५; ५, ९^{२}; १२; ६, ९^{४}[i]; ८, ९; ९, ७; २, ८, ८$; ३, १,६; २, २^{२}; ८; ३, ९; ६, ९; ७, ६[j]; ७; १०; ८, १; ४, १, ६; ४, ९; ५, १; ६, ७; ७,६^{२}; ८, १^{२}; १०^{२}; ९, ८$; काठ ६, ८^{४}; ७, ६^{२}; १०; ८,-३^{२}; १३.१५; १७,७; २२,६; २७, ८; ३०, ५^{५}; ३१, १५; ३३, २; ५; ७^{२}; ८^{६}; ३४, १^{८}; ६^{१०}; १६; ३५, ११; ३७, १०; १४; १६; ३८, १२; ५३, १०; ¶क ४,७^{४}; ५, ५; ९; ६, ८^{२}; २६, ६$; ३४, १; ४८, ११$; शौ २, १५, २; ४, १, ५; ६, ३१, ३‡[k]; ८,५,६;१८; ९, २, १०; १०, २,१६; ११, ६,२१; १३,२, २२‡[l]; ७, १; १५, २, ५; १३; १९; २०; २५; १७,१, २५; २६[m]; १९, २०, ४; ४८, २; ५०, ७; २०, ४७, १९‡[l]; ४८, ६‡[k]; पै १,१०७,४†;१०८,४;२,७२, २;८०, २;५, २, ६; ६, ५, ४; २१, २; १०, १६,१; १३, १४, ३; १४, ४, १७; १६, २३,१; २७, ६; ६०, ९; १८, २२,७‡[l]; ३२, ८^{२}; २०, ३९, ३; -हःऽहः ऋ १,१२३,९; २, ३०,१; ८,२४, २४; २६, १२; १०,५२,२; ३; मा ११, ७५[n]; का १२, ७,१०[n]; ¶तै १,५,९, ६^{२}; ७; २, ५, ६, ३;६; ¶काठ ६,६; ८,१२; १२, ३; ¶क ४, ५; ७, ७; कौ १, ३९६†; जै १, ४४, ६†; शौ १६, ७, ११; १९,५५. ६; २०, ६६, ३†; पै २०,४७,१०.

अहर्-जर°- -रम् पै २०,४८,९.

---

[a] यथा पादान्तरसाम्यापेक्षया त्रैष्टुभी मितिः स्यात्, यथा च तेनाऽर्थः सुसंगतः स्यादिति ह्वे त्वा वन्दे इति पदं च्युतं संभाव्येत (वैतु. शंपा., W. शौ १९, ४९, ५)। यथा च ?अनु-सूर्य- इत्यत्रैकं समस्तं पदं न भवति पृथग्भूते द्वे पदे च भवत इत्यादिसंकेतार्थं तत्रत्यं टि. द्र.। [b] पाभे. अह्ना मा १५,६ द्र.।

[c] पाभे. अह्ने शौ १०,५,४४ द्र.।

[d] भवेऽर्थे यत् प्र. टिलोपाऽभावस् तित्-स्वरश्च (पा ४, ४, ११०; ६, ४, १६८; १, १८५)।

[e] तु. सा. GW. BW. प्रमृ.; वैतु. वें. PW. अ (नञ्)+हन्य- (√हन्+कर्मणि कृत्) इति?

[f] <(उप) आ√हृ इति या (२, २०) प्रमृ.।

[g] तु. वें. स्क. ORN. WAG [१, २८४a] प्रमृ.; वैतु. सा. लुङि प्रपु१<√हृ इति?

[h] अहु इति मुपा. स्वरो भ्रष्टः द्र.।

[i] द्विः सपा. काठ ८,१ क ६,६ नक्षत्रम् इति पाभे.।

[j] सपा. काठ २४,४ क ३७,५ सप्तधा इति पाभे.।

[k] पाभे. अहन्-> अह ऋ १०,१८९,३ द्र.।

[l] पाभे. अहन्-> अहा ऋ १,५०,७ द्र.।

[m] सपा. पै १८, ३२,९ रात्रिम् इति पाभे.।

[n] पाभे. रात्रिम्ऽरात्रिम् तै ४,१,१०,१ द्र.।

[o] नाप. (संवत्सर-)। उस. उप. √जॄ+अधिकरणे अप् प्र. (द्र. सा. [तैआ ७,४, ३])।

अहर्-जात[a]- -तस्य शौ ३,१४, १; ५,२८, १२; पै २, १३, ४; ५९,११.

अहर्-दिव्[b]- -दिवि ऋ ९,८६, ४१; शौ ५, २१, ६; पै ५, ११,३; १९,४५,१३‡[c].

?अहर्दि(व>)वा[d]- -वाभिः[e] मा ३८,१२; का ३८, २,६.

अहर्-दृश्[f,g]- -दृशः ऋ ८,६६, १०.

अहर्-पति[h]- -तये मा ९,२०; १८,२८; का १०,४,१; १९,९, १; मै १,११,^{3}.

¶अहर्-भाज्[i]- -भाजः तै ७, ४, ५, १.

अहर्-विद्[g]- विदः ऋ १, २, २; -विदम् ऋ १, १५६, ४; -०विदा ऋ ८,५,९;२१.

अहस्- -हःसु ¶तै ३, ३, ६, २^{3}; ७, २, २, २; ३; ४, ५, ४; ५, ४, २; -होभिः ऋ १. १३०, १०; १०,१४,९; मा ३५, १†; का ३५,४,२†; तै ७,५,१,४¶; काठ ३७, ९[j]; १०; शौ १८,१, ५५†; पै ४,३,६[j]; -होभ्यः मा ६,१५; का ६,३,४; -होभ्याम् तै १, ३, ९, २;६,३,९,१¶.

¶अह(स्>)श्-शस् (:) काठ ३३,२^{3}.

अ(हस्>)हो-रात्र[k]- -त्रयोः मा

---

[a]) बस. [=अह्ना वाऽह्नि वा जातं (=भाप.) यस्येति वा, अह्नो जातं यत इति वा (तु. प्रातर्जित्- इति सविषयं विप. ⌊शौ ३, १६, २⌋) इति कृत्वा प्रथमे स्थ. सौभगस्य द्वितीये स्थ. च भगस्य वाचकं स्यात् (तु. ता ४४)] पूप. प्रकृतिस्वरम् [पा ६, २, १ (वैतु. सा. प्रभृ. ⌊तु. ता.⌋ उसं. इति कृत्वा व्याचक्षाणाश्चिन्त्याः । तथात्वे पूप. प्रकृतिस्वरस्य ⌊पा ६, २,२⌋ थाथीयस्वरेण ⌊पा ६, २, १४४⌋ बाधप्रसङ्गादन्तोदात्ताऽऽपत्तिः ⌊तु नक्तं-जात-, पुरु-जात-, वशा-जात- प्रभृ. तस.; वैतु. ऋत-जात-, गो-जात-, देव-जात- प्रभृ. बस. च⌋)] ।

[b]) वीप्सायां विरूपयोः द्वस. पूप. प्रकृतिस्वरम् उसं. (पा ६, २, ३७) ; वैतु. वें. सा. =अहोरात्र- इति ?

[c]) पाभे. अहन्->अह ऋ १०,१८९,३ द्र. ।

[d]) विप. (⌊अहर्दिवं प्रयुज्यमाना-⌋ ऊति-) । ?अहर्दिव- [वीप्सायां द्वस. (तु. पाका ५,४,७७) उभ. स्वरः ⌊पा ६,२, १४१⌋>मत्वर्थीयः अप् प्र. उसं. (पा ५, २, १२७ ⌊तु. अंशतः भा. तैआ ४, ९, ३, उ. म. PW. प्रभृ. च; वैतु. पपा. द्वे पदे इति, सा. अह्नि द्योतमानाभिरित्यर्थः इति च⌋)] ।

[e]) =सपा. तैआ ४, ९, ३^{2} । माश १४, २, २, २१ अहर्दिवाभिः ⌊?⌋ इति, मै ४, ९, ९ !वहत् दिव्याभिः इति च पाभे. ।

[f]) विप. [⌊इहैव जन्मनि सूर्यदृश्-⌋ पणि- (तु. या ⌊६, २६⌋ प्रभृ.)] ।

[g]) उस. क्विबन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (६, २,१३९)।

[h]) नाप. (⌊संवत्सराभिमानिन्-⌋ प्रजापति-) । उस. कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६, २, १३९) । उप. √पा (रक्षणे) + डतिः प्र. (पाउ. ४, ५७) । ऐश्वर्यवचनस्य पति- शब्दस्य समासे वृत्तिविशेषेण त्रिविधः प्रयोगः । अंहसस्पति- (तु. यस्था. टि.), चित्पति-, भूपति-प्रभृ. अन्तोदात्त इत्येकः ; पूप. प्रकृतिस्वरत्वम् (पा ६, २, १८ ⌊तु. भूपति-, गणपति- प्रभृ ⌋) इति २यः ; यनि. उस. (तु. निधिपति-, ऋतुपति-, पुष्टिपति- प्रभृ.) इति च ३यः द्र. (वैतु. भाष्यकृतोऽविशेषेण षस. बाहुलकाद्वा स्वरं साधुकाः विमृश्याः) । मौस्थि. तु पति- इति (√*भृ भरणे>) *भर्- + (√तॄ ⌊विस्तारे⌋>) *त्रि- इति स्थिते बस. पूप. स्वरः (पा ६,२,१,सति *भर्त्रि(र्-त्रि)- इत्यस्य नैप्र. विपरिणामः [तु. १भर्तृ- ; वैतु. WW. (२, ७७) पकारादितयैव पर्यवसायुकः] इति कृत्वा. स. *भर्- इत्यस्य अहर्- इत्यनेनाऽर्थसंनिकर्षविशेषे सति *अहर्भ(र्-भ)र्- इति सास्व. तस. इह पूप. द्र. । एस्थि. च *त्रि- इति उप. सति बस. पूप. प्रकृतिस्वर इति सुवचम् [=अह्नो भरस् त्रियतः (एवं च भाद्रपदमासे तात्पर्यमिति यद् वचः ⌊तु. म. द्वितीये स्थले⌋ तदपि संगच्छेत ⌊*भर्ध्र->*भाद्र- इत्यभिसंन्धेः⌋) मौस्थि. पकारात् पूर्वं रेफश्रुतिरपि सेतिहासा सती सूपपन्नेति चापरा दिक् [वैतु. पावा. (८, २, ७०) यावदुपलभ्यश्रौतसाक्ष्याऽपुष्टां मध्यतो विसर्गश्रुतिमपि विकल्पुकः)] ।

[i]) उस. उप. ण्विः प्र. कृत्-स्वरश्च प्रकृत्या (पा ३, २, ६२; ६, २, १३९) ।

[j]) =सपा. तैब्रा २, ७, ८, २ । ऐआ ५, १, १ नक्षत्रैः इति पाभे. ।

[k]) द्वस. समासान्तः अच् प्र. चित्-स्वरश्च (पा ५, ४, ८७; ६, १, १६३) ! अह्नौ रुत्रिधौ (पावा ८, २, ६८) इति रुत्वं यथायथं पुं. न. च द्र. (पा २, ४, २८; २९) ।

२४,२५[a]; का २६,५,५[a]; तै ४, ७,९,१[b]; ५,७, १८,१; ¶६,१, ३, १; ४, २,४; ¶मै ३, १,६; २,८; ४, ६, ७; ¶काठ ७, ६; १३,५; २३, ३; ३०, ७; ५३, ८$; शौ १५, ६, १८; १६, ८,२४; –त्राः खि ४, ५, २८; मा २७, ४५; का २९, ६, १; शौ ४, ३५, ४[c]; –त्राणि ऋ १०, १९०, २; मा २३, ४१; का २५, ८, ३; ¶तै २, १, ५, २; ३; ३, ४, १०, २^{२}; ५, २, १२,१$; ६, ७, ३; ९, ३; ७, ६,६; ¶मै १,५, १२; १३; ८, ६; ३, ३, ३; ४, ५, ३; काठ ¶६,६; ७; १५, १०¶; ¶२१, ३; ५; ४०, ६; ५०, ६[d]; ¶क ४, ५; ६; ३१, १८; २०; पै १६, ७२,४;७८, २; १८, २४, ५; –त्राभ्याम् ¶तै २, १; ७, ३^{२}; ४^{२}; ४, १०, १; २; ५, १,१०,४^{२०}; ७, १, ३; ६, १, १, ७; २,३,४; ३, ९,१; ४,१, २; ¶मै १, ५, १४^{२}; २, ४, ८; ३,१, ८[f]; २, १; ५; ८, १; ४,४,३; ¶काठ १९, ११; ३४, ४; क ३१, १¶; शौ ६, १२८, ३; १३,२, ४३; १४ २,४०‡[g]; १९,८,२;७; पै १८, १०,८‡[g]; २५, ३; ५; –त्रे मा ६, २१; १४, ३०; १८, २३[b]; ३१,२२; का ६, ५,१; १५, ९, ३; १९, ७, ५[b]; ३५,२,६; तै १,३,११, १;५,९,७¶; २,४, १०, १¶; ४,३,१०,२; ५,४, ९, ३¶; ६, ४, १, २^{२}; ७, ४, ४, ३¶; ५, २०,१; २५, १¶; ¶मै १, २, १८; ५, १४^{२}; २, ४, ३[h]; ५, ७^{४}; ८, ६;११, ६[b]; ३, १, ८[f]; २,५; ३, ९; ४, २^{२}; ३; ४^{२}; ६, ६^{२}; ७, ८; १०, ७^{२}$; ४, ४, ३; ५, १; २^{२}; ९, १८; काठ ३, ८; ६, १; ११, २^{२}; १०^{२}; १३, ८^{५}; १७, ५; १८, ११[b]; २१, ९^{१}; २३, ३; २४, १०; ४५, १७; क २, १५; ३, १२¶; ६, १¶; २६, ४; २८, ११[b]; ३८,३¶; शौ १०, ७,६; ८, २३; ११, ७, २०; ८, ५; ७; ९, १४; १२, १, ९; ३६; ५२; २,४९; १३, ३, ५; ३२; १५, ६, १७; १८, ४; पै २, १०, ५; ९, २३, ४; १०,१३, १०; १५, १३, ५; ६; १६, ३१, ३; ५४, ६; ८३, ४; १०२, १०; १५२, ९; १५४, १०; १७, १, ७; ४, ६; ५, १०; ७,२; ६; २५,१;२६,२१; २८,४; २९, ९; ३४, ९; १८, २०,९; २३,१०; १९, २८, ५; ५१, २; २०, ५५, ९; –त्रेभ्यः मा २२, २८; का २४, १४, १; तै ७,१,१५, १; मै ३, १२, ७; काठ ४१,६; –त्रैः मै ४,१०,६; शौ १३, ३,८.

?अहन[i]– -नेषु पै ८, १६, ५; २०, ४७,७.

अह(न्>)ना[j]– -ना ऋ १, १२३,४.

अ-हन्ति[k]– -न्त्यै[l] मा १६, १८; का १७,२,२.

अ-हन्त्य[m]- -न्त्याय[l] तै ४,५,२,१.

अ-हन्त्व[m]– -न्त्वाय[l] मै २,९,३; काठ

---

[a] पाभे. अह्नः मै ३,१४,६ द्र. ।

[b] तु. टि. ऊर्वष्ठीव- ।

[c] वैतु. पपा. केचन मूको. च °रात्रा इति विसर्गहीनं पाठं दर्शुकाः । [d] अहोरात्रान्ति इति मुपा. भ्रष्टः ।

[e] सकृत् सपा. मै ३, २, १ काठ १९, ११ क ३१, १ प्राणैः इति पाभे. ।

[f] सपा. तै ५, १, ७, २ होत्राः इति पाभे. ।

[g] सपा. ऋ १०, ८५, ४३ आजरसाय इति पाभे. ।

[h] पाभे. अह्ना मै २,४,३ द्र. ।

[i] पाठः? √अय्>अयन- इत्यस्य प्राति. विकृतं रूपं संभाव्येत (तु. टि. ?अनस्⌊प्त>⌋प्ता-, ?पूक्षन्-, ?पापी⌊य>⌋या-, ?शमिद्व⌊त्>⌋ती-) ।

[j] व्यु.? मौस्थि. *धर्घर्- (>अहर्- ⌊तु. टि. अहन्-⌋)+(√*धृ धारणे>*ध्र->)*ध-(>*अहन्ध- >यनि.) इति स्थिते तस. सास्व. (पा ६, १, २२३) द्र. । उषसश्चैतन्मूलतः विप. सत् कालेन तद्वाचकभूतं नाप. जातमिति संभाव्येत (तु. नि १,८; वैं. सा. GW.; वैतु. MW. अहन्- इत्यस्य तृ१ इति, ORN. आहनस्- इत्यस्य रूपान्तरमिति च) । पाप्र. √*अह्(मण्डनार्थे) इत्यतः √*अर्घ् इत्येतत्-स्थानीयात् सतः युच् प्र. चित्-स्वरश्च [पा ३, २, १५१ ; ६, १, १६३ (वैतु. दे. ⌊१, ८⌋ √अंह् ⌊गतौ⌋ इत्यतो वा √अह् ⌊व्याप्तौ⌋ इत्यतो वा युच् प्र. ⌊तु. पाउ ३,२०⌋ इति)] ।

[k] भाप. >नाप. (⌊अ-हन्तृ-⌋ रुद्र-) । तस. नञ्-स्वरः । उप. कर्तरि तिः प्र. उसं. (पाउ ४, १८०) ।

[l] सपा. °न्त्यै <> °न्त्याय <> °न्त्वाय इति पाभे. । °य<>°व (तु. WAG ⌊१,१८८c⌋) ।

[m] तस. नञ्-स्वरः । उप. < √हन् ।

१७,१२; क २७,२.

?अहं-नमस्– अस्मद्– द्र.

अहन्र्य– अहन्– द्र.

अहभून[a]– -नः तै ४,३, ३,२; मै २, ७,२०[b].

अहम् अस्मद्– द्र.

अ-हरित[c]– -तः शौ १, २२,२; पै १, २८,२.

?अहर्षी पै २०,५४,१.

अ-हत्रिस्[c,d]– -विः ऋ १, १८२,३; काठ २९,२¶; क ४५,३¶.

¶अ-हव्यवाह्[c]– -वाट् मै ४,६,४^{२}.

१अ-हस्त,स्ता[e]– -०स्त[f] मै १,२,५; -†स्तः ऋ १, ३२,७; पै १३, ६,७; -†स्तम् ऋ ३, ३०, ८; मा १८, ६९; का २०, ५, २; -स्ता ऋ १०,२२,१४; -स्तासः ऋ १०,३४,९.

?२अ-हस्त[g]– -स्ताभ्याम् पै ५,३४, २.

अहाः √हा द्र.

?अहातायद्[h] पै ८,२,११.

?अहानेतरसम्[i] शौ २०,१३५ ७.

१अहि[j]– -हयः खि ३, २१, २; कौ २,१२२१; शौ ६. ६७,२; १०, ४, ९; पै ११, ७, १२; १६, १५,९; १९, ६,१४; -ह्ये †ऋ ⌊५ ३१,४; ८,९६,५⌋; ७,१०४, ९; तै १,६,१२, ६; मै ४, १२, २; काठ ८, १६; कौ १, ४३९; जै १,४६, ३; शौ ८, ४, ९; पै १६,९, ९; १९, ९,१५[k]; -हिः ऋ १, ३२, ⌊५ (१०, ८९, १४)⌋; ८; १३; ७९,१; ६,७५, १४; ९, ८६, ४४; मा ६, १२; ८, २३; २३, ५६; २९, ५१†;

---

[a] व्यप. (ऋषि-विशेष-) । व्यु. ?

[b] सपा. काठ ३९, ७ सनातनः इति पाभे. ।

[c] तस. नञ्-स्वरः ।

[d] वैतु. वें. सा. GW. प्रभृ. बस. इत्युत्तन्त्रं ब्रुवाणाः । वा. क्रिवि. ।

[e] विप. (२अक्ष-, क्षा-, वृत्र-), नाप. (सोमरक्षक-गन्धर्व- ⌊मै.⌋) । बस. अन्तोदात्तः (पा ६,२,१७२) ।

[f] पाभे. सुहस्त मा ४,२७ द्र. ।

[g] पाठः? लिप्सामि अहं हस्ताभ्याम् इति सु-शोधः सन् मूलत आनुष्टुभः पादः संभाव्येत ।

[h] पाठः? त्रायमाणा सहमाना सहस्वती इति पूर्वः पादः सु-शोधः द्र. । त्रिष्वपि पदेषु प्र१ स्यान्न तु यमु. द्वि१ इत्यभिसंधिः (वैतु. शौ ८, २, ६ यत्र द्वि१ एवैतद्वैपरीत्येन प्राकरणिकं भवति) । एस्थि. प्रकृते महातायद् इति पाठे? स्वरूपे सति महत् तद् यद् (विषन्) इति त्रिपदीप्रदः शोधः द्र. ।

[i] पाठः? अहा (<अहन्–), न, इत्, (√अस् ⌊भुवि⌋>) असन्, अविचेतनानि इति सु-शोधानि सन्ति पदानीति कृत्वा अहा नेद् असन्नविचेतनानि इत्येवं पादः सुपठ इति संभाव्येत । खि. RW. इत्यत्र नेत सन् इति सुपा. विमृश्योऽस्पष्टत्वात् (कल्पनान्तरे तु. शंपा.) । =सपा. गोब्रा २, ६, १४ । खि ५,२०,२ RW. (शौ.), ऐ ६,३५ °नेत सन् इति, जैमि २,११६ °नेद् असन् इति, शांश्री १२,१९,२ ?अहादेतसम् इति च पाभे. ।

[j] नाप. (सर्प-, वृत्र-, मेघ-) । व्यु.? पाप्र. बधा. इति कृत्वा यथाप्रकरणं तत्तदर्थप्रधानात् सतः √*अह् (संपीडनहननयोः) + इन् प्र. उसं. नित्स्वरश्च (पाउ ४, ११८ पा ६, १, १९७) । मौस्थि. तु प्रकरणविवेकतः √*अह् (संपीडनहननयोः) इत्यस्य तत्तत्प्रभेदोऽतीव दुरूहो भवति । एस्थि. अपि सर्पवृत्तित्वे प्रकृते सति हिंसार्थस्य प्राधान्येन विवक्षां संभाव्य √*अह्(संपीडनहननयोः ⌊=√*अघ्⌋) इत्याकारतः √*अर् (हिंसायाम्) इत्यस्य प्रभेदस्य हकारतश्च √हन् इत्येतन्मूलभूतस्य √*वृ इत्यस्य संस्मारक इत्युच्येत (उत्तरांऽशस्य मूलतो घकारात्मतायां तु. GW. MW., WW. ⌊१, ३८⌋; वैतु. या. ⌊२, १७⌋ उत्तरांऽशे सुवचाः सन् पूर्वांऽशे आ>अ इत्येवं दशुकः) । अयमपरो विशेषोऽपि सुवचो यथेह हकारस्य घकारमूलकत्वं नैकान्तिकमिति । घकारभकारयोरपि मौलिकतायाः संकेतस्य लाभात् । तथाहि । पंजा. (*शुर्धर->) सडल इति सर्पकल्पो जन्तुविशेष उच्यते । ततः यनि. *शुर्ध्रि– इत्यस्य नैप्र. विपरिणाम इत्युच्येत । अथ पाग. (*शुर्भ्रि->) अफि इति सर्प उच्यते । ततो हकारो भकाराऽवशेष इति गृह्येत (एवं चाऽन्यतः श >स >ह> अ इत्यन्यतश्च भ>ह इति वर्णविपरिणामक्रमः संभाव्येत ⌊तु. टि. सर्प–⌋) । अथाऽपि मेघप्रकरणे अभ्र– इत्येतत्-सजातं सत् *अभ्रि– इति यनि. साक्षान्मूलमित्युत्प्रेक्ष्येत (वैतु. या. ⌊२, १७⌋ प्रभृ. *अ-हि–< आ√हन् इति, दे. ⌊१, १०⌋ <√इ वा √अय् वा √अंह् वा √अह् वा आ√हन् वेति च, अ+हि- ⌊<√हन्⌋ इति चेत्येवं बहु विकल्पुकः) ।

[k] पाभे. अस्तु शौ ६.५६,२ द्र. ।

का ६,२,८; ९,४,१; २५, १०, ४; ३१, २, ६†; †तै ३, १, ११, ४; ४, ६, ६, ५; †मै ३, १६, ३; ४, १२, ३; काठ ४६, १†; कौ २, ९६५†; जै ४, २०,१०†; शौ ६, ५६,१; १०, ४, २६; पै १, ६४,३; ३,१६, ४; ५^{२}; ६, २२,२४; १३, †६, ५; ८; १३; १०, ४; ५; १५, ११, ४; १६, १७, ४; ७; १९, ९, १३;२५,२; –हिना ऋ ⌊२, ११, २; ७, २१, ३⌋; ⌊४, १७, १; १०, १११, ९⌋; १०, ११३, ३; मै ४, ११,४†; काठ ६,१०†; पै ११, ७, ७?[a]; १५, १६,५; –हिम् ऋ १,३२,१;२; ५१, ४; ८०, १; १३; १०३, २; ७; १८७, ६; २, ११, ५; १२, ⌊३; ४, २८, १; १०, ६७, १२⌋; ११; ⌊(१, ३२, ३) १५, १⌋; १९, २; ३, ⌊३२, ११; ४, १९, २; ६, ३०, ४⌋; ३३, ७; ४, ⌊१७, ७; १९, ३⌋; १९, ९; २२, ५; ५, २९, २; ⌊३; (३०, ११)⌋; ८; ३०, ६; ३१, ७; ३२, २; ६, १७, ९; १०;२०, २; ७२, ३; ७, ३४, १६; ३८, ७; ८, ३, २०; ९३, २; १०, ९६, ४; ११३, ८; १३३, २; खि २,१, १; ५, ५, ११; †मा ९, १६; २१, १०; †का १०, ३, ९; २३, १, १०; †तै १,७, ८, २; †मै १, ११, २; ४, ११, २; १४, ५; १३^{२}; १८; †काठ ९, १९; १३, १४; ३८,७; ४०,८; †कौ १, ४१०; २, ८०१; ११५^{२}; ३, ३, ११; †जै १,४०,२; २, ३,१; ४,१, ५; २, ४; शौ †२, ५, ५; ६; ४, ३, ४; २४, ६; ६, १३९, ५; ७, ९३, १; १०, ४, ९; १०^{२}; १६; १७; १९, ४७, ८; ५०,१; †२०, ७, २; ३०, ४; ३४, ३; ११; ९१, १२; ९५, ३; पै २, ८, ५; ७०, १; ४, ३९,६; ५,२७,२; ६, १६,६†; २०,८; †१३, ६, १; २; ७, ३; ११; १४, ४, ११; १६, १५, ९; १०^{२}; ८०, ५[b]; १९, २५, २; ३२, १६; –ही शौ १०, ४, ८; पै १६, १५, ८; –हीन् मा १६,५; का १७, १, ५; तै ४ ५, १, २; मै २, ९, २; काठ १७, ११; क २७, १; शौ १०, ४, ६; पै २, ७०, ३; ८, २, ७; ११, ७, ३; ९; १६, १५, ६; १६, ६; ७; –हीनाम् ऋ १, ३२, ⌊३ (२, १५, १)⌋; ४; शौ २,५,७†; ६,१२, १; १०, ४,१; ३[c]; ४; २०; २३; पै १, १११, ३; ८,७,१; †१३,६,३; ४; १६,१५, १-४; १६, १०; १७, ५; १९, ४,४; ९, ११; –०॒हे शौ ५, १३, ४; १०, ४, २१; –०हे शौ ६, ५६, ३; १०, ४, १८; पै ८, २, ३; ११; १६, १६, ८;१७, १;२[d]; –हेः ऋ १, ३२, १४; ५२, १०; ८, ९३, १४; १०, ४८, २; शौ १०,४, १९; २६; पै ८, ७, ३; ११, ७, ८; १३, ६, १४†; १५, १२, २†[e]; १६, १६,९; १७,७; १९, २६, १२; ३०,१५; –हौ तै ५, ६, १, २; मै २, १३, १; काठ ३९, २; शौ ३, १३, १; पै ३,४,१.

[°हि- २अन्ध°, २लोहित°].

आहेय[f]– -यम् पै १, ४४, ४; १११,३; ३,९,१-५;६[c].

†**अ॒हि-गो(प>)पा**[g]– -पाः ऋ १, ३२,११; पै १३,६,११.

†**अ॒हि-घ्न**[g,h]– -घ्ने ऋ ६,१८,१४; मै ४,१२,३; काठ ८, १६.

?**अहिघ्न्यु॒ः**[1] शौ १०,४,७; पै १६, १५,७.

अहि-जम्भ– -म्भाः पै ११,७,१.

---

a) न हि ना पि नः इति मूको. अनु मुपा. नाऽहिनाऽऽपि नः इति चतुष्पदाऽऽत्मकः शोधः सुवचः (भूयसेऽपि सस्थ. शोधाय तु. टि. ⌊अपि √लिह् >⌋ ?अपिलेलिह्यते) ।

b) पाभे. अं॒से शौ ८,६,१३ द्र. ।

c) सपा. अ॒हीनाम् <> आहेयम् इति पाभे. ।

d) सपा. शौ १०, ४, २२ विष॒म् इति पाभे. ।

e) सपा. ऋ ५, ३१, १ यूथे॒व इति पाभे. ।

f) तात्रभविकः ढ>एयः प्र. (पा ४, ३, ५६) ।

g) बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६, २, १) ।

h) उप. √हन् > *घ्न॒– इति भावे निष्पन्नं यद्र. । एस्थि. वृत्रान्तकत्वयेन्द्रवृत्रयोर्युद्धं परामृष्टं भवति (तु. PW. GW.; वैतु. वें. सा. SI. च उप. भावपरं ?*ह॒न्– इति च षस. इति च कृत्वा यनि. रूपं च१ इति निगामुकौ सन्तौ स्वरतो हीयमानौ) ।

1) पाठः? PW. प्रभृ. अहिघ्नी॒- >ष१ यनि. इति । यद्वा Lanman अहिघ्न॒ः (ष१ ⌊<अहि-ह॒न्-⌋) इति शोधमिष्टवान्, ⌊पक्षे⌋ अहिघ्नि॒- (पुं. ⌊तु. अरि॒-⌋)>ष१ यनि. एवेति च ।

अहि-दष्ट- -ष्टः पै ९,८,८.

अहि-नामन्[a]– -नाम्नाम् ऋ ९, ८८,४.

अहि-नासिक– -कम् पै ६,१४,२.

अहि-भानु[a,b]– -ऽनवः ऋ १, १७२,१.

अहि-मन्यु[a]– -न्यवः ऋ १, ६४, ८; ९.

†अहि-माय[a]– -यस्य ऋ ६, २०, ७; –याः ऋ ६, ५२, १५; १०, ६३, ४; काठ १३, १५; –यान् ऋ १, १९०,४.

१?अहि-शुष्म[c]-, २?अहि-शुष्म[d]– अहिशुष्म-सत्वन्[d]– -त्वा ऋ ५,३३,५.

†अहि-हत्य[e]– -त्याय ऋ १,१३०, ४; –त्ये ऋ १,६१, ८; १६५, ६; ३, ३२, १२; ४७, ४; मा ३३,६३; का ३२, ५, ९; मै ४, ११,३; काठ ९, १८; शौ २०, ३५,८.

अहि-हन्[f]– -घ्ने ऋ २, ३०, १; –ऽहन् ऋ २, १३, ५; –हनम् ऋ १, ११७, ९; ११८, ९; -हा ऋ २,१९,३.

२*अहि-(बुध्निय-, बुध्न्य-)[g] -हिः (-ध्नियः, ध्न्यः) ऋ १, १८६, ५; २, ३१, ६; ⌊५, ४१, १६; ७, ३४, १७⌋; ६, ४९, १४; ५०, १४; ७,३५,१३; ३८, ५; १०, ⌊६४,४; ९२, १२⌋; ६६, ११; ९३,५; मा ५, ३३; ३४, ५३†; का ५, ८, ३; ३३, २, १६†; तै १, ३, ३, १; ४, ४, १०,३; मै १, २, १२; ६, २†; २, १३, २०; काठ २, १३; ३९, १३; क २, ७; शौ १९, ११, ३†; पै १३, ८, १३†; –हिना (-ध्न्येन) ऋ ४, ५५,६; –हिम् (-ध्नियम्, ध्न्यम्) मा १०,१९; का ११, ६, ४; तै १, ८,१४, २; मै २, ६, ११; काठ

---

[a] बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६,२,१)।

[b] उप. <√भा। मरुतो ह्य् अनभ्रेऽपि नभसि मेघानानीयाऽऽनीयोपदर्शयन्तीति कृत्वा युक्तमेतत् यनि. तदीयं विप. [तु. वें. ⌊आहन्तृ-दीप्ति⌋; वैतु. सा. पूप. *अ-हि- (=अ + ⌊√हा ⌊त्यागे⌋ + कर्मणि किः प्र.>⌋ *हि-) तस. इति]।

[c] पूप. च स. च? बस. इति प्रथमः कल्पः (तु. सा. प्रभृ.) पूप. च *?अहि इति अधि इत्यस्य नि. सतः नैप्र. विपरिणामे सति (वैतु. सा. *?७अहि- इति व्यापकवचनं विप., PW. प्रभृ. च १अहि- इति सर्पवाचकं पूप. इति) पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६, २,१)। षस. इति द्वितीयः कल्पः। अत्र वृत्रवाचके १अहि- इति पूप. सति सास्व. (पा ६,१,२२३) इति कृत्वा *?२अहि-शुष्म- इत्येवं निर्देशः कर्त्तव्य इति दिक् (तु. नाउ. टि.)।

[d] विप. (इन्द्र-)। उस. उप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६, २, १३९), *? १अहि-शुष्म- इति पूप. सत् 'अहिशुष्मं यथा स्यात्तथा युक्तं स्यात्' इति क्रिवि.। अथवा *? २अहि-शुष्म- इति पूप. सत् कर्मभूतमुपपदमिति वक्तव्यम् (तु. ऋ ९, १९, ७)। उप. च पाधा. उसं. हिंसार्थात् √*सत् इत्यतः कर्तरि वनिपि निष्पन्नं द्र. [वैतु. पपा. वें. सा. Gri. च पूप. सं१ सत् पृथक् पदमिति ब्रुवाणाश्चिन्त्याः (पूर्वार्धेनाऽऽत्मनश्चाऽऽत्मीयानां चेन्द्र-प्रतियोगित्वेन समर्पितवतामस्मद्वाच्यानां स्तोतॄणामुत्तरार्धीयाया आशिष इन्द्रस्यैव न त्वन्यस्य तदीयस्य किं वाऽऽत्मीयस्य भृत्यादेः कस्यचिदात्मसमीपाऽऽगमनपरत्वेन प्रकरणसंगतस्वरूपाऽवच्छेदात् ⌊यथा चेन्द्रः सुत्वा भवतीत्येतत्-कृते तु. ऋ १,१७३,५ प्रभृ.⌋); PW. GW. MW. प्रभृ. पूप. प्रकृतिस्वरे (पा ६,२,१) असत्यपि बस. इति कृत्वेन्द्रस्य सत्वनाम् अहिशुष्मत्वमुद्घोषयन्तो विपरीतार्थवाचकाः सन्तः शिरश्छेद्यंभावुका इव द्र. (मूलतः सुत्वन्- इत्यस्य विप. सतो हिंसकवाचकत्वादिन्द्रहिंसापराणां स्तुत्येन्द्रकोपस्य प्रसङ्गादिति दिक्)]।

[e] उस. उप. भावे क्यबन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६, २,१३९)। [f] कर्तरि क्विबन्तम्। सस्व. नापू. टि. द्र.।

[g] व्यु.? १अहि- इत्येतदीयया मेघप्रकरणीयया व्यु. गतार्थता स्यात्। एवं तर्हि किमिति पृथङ् निर्देश इति। विवेकः स्यादिति। कथमिति। जलवत्त्वसामान्येऽप्यभ्रादभ्रं विशिष्यते। वर्षत्यन्यद् न च वर्षत्यन्यदिति। ततः किमिति। यदवर्षुकं सत् प्राणभृतां क्लेशैककृत्तयाऽसुरत्वेन प्रतीतिगोचरं स्यात्, तन्निगमसंग्राहकम् १अहि- इति। यत्तु जलप्रदानेन प्राणिनां भरणपरतया देवत्वेन प्रतीयेत (तु. नि ५, ४; या १०, ४४), तन्निगमसंग्रह इह द्र. इति। एवं विविच्यमानस्य सतश्चास्याऽऽनुपदिकं सद् बुध्निय- इति वा बुध्न्यं इति वा (एकं सदपि वक्तृप्रवृत्तिभेदतो द्विरूपं च √*भू इत्यत्र सुप्रतिष्ठितमूलं च) प्राति. समानाधिकरणतया श्राव्यते यथा भूय इव विवेकः प्रतीयेतेति (तु. टि. बुध्निय-, बुध्न्य-)।

१५,७; -०हे(-०ह्न्य) काठ ७, १३; क ६,२.

३*अहि-> १*अही[a]- -†हीनाम्[b] ऋ १०, १३९, ६; मै ४, ९, ११; -ह्यः ऋ ९,७७,३[c]; १०, १३८,१[d].

अ-हिंसत्- -सन् मा ३, ६१; का ३, ८,६; -सन्तः शौ ६, ५०, २; १२, ३, ३१; पै १७, ३९, १;

---

a) अर्थः व्यु. च ? स्त्री. ङीष् प्र. (पा.वा ४, १, ४५)।

b) दीर्घेकारान्तस्य सतः वा. ष३ द्र.; वैतु. वें. सा. GW. १अहि- इत्यस्य, MW. *२?अही- इत्यस्य च पुं. सतः ष३ इत्येवं ब्रुवाणाश्चिन्त्याः। प्रकरणतो ह्येतद् नदी-पर्यायो वा स्यात्, प्रथमे पादे श्रुतपूर्वेण नदीनाम् इत्यनेन समानाधिकरणं सत् विप. वा स्यात् (तु. ४र्थे मन्त्रेऽप्येवं पूर्वं विश्वावसुना गन्धर्वेण पश्चाच् चेन्द्रेणाऽपां संसर्गः श्राव्यमाणः)। अथ स्वरतोऽपि पराऽभिप्रायोऽसंगतो भवति। १अहि- इत्यस्याऽऽद्युदात्तस्य सतः पुं. यनि. रूपस्याऽनुपपत्तेः। एस्थि. यनि. प्राति. मौस्थि. (√*सृ ⌊सरणे⌋ >भावे) *सर्- +(√*भृ ⌊भरणे⌋>कर्तरि) *भ्रि- इति स्थिते तस. सास्व. (पा ६,१,२२३)। *स(भ्रि>) भ्री- इत्यस्य सतः नैप्र. विपरिणामः स्यात् [तु. सरस्-, सरस्वती-, सुरभि- (स>ह>अ इत्यन्यतः भि>हि इत्यन्यतश्चेत्यभिसंधिः ⌊?तु. हृद्-⌋)]। सपा. तैआ ४, ११,८ ?अहीनम् इति पाभे. (तु. भा. सा.; वैतु. भा. ⌊पक्षे⌋, BC. च ऋ. एव पाठमनुमनुतः)।

c) प्र३ स्वरितविपरिणामः (पा ८, २, ४) द्र.। इन्दुधाराणां च नदीनां च सरणसाधर्म्याद् नद्युपमामुखेनेन्दुस्तुतिः (√चर् ⌊गतौ⌋ >चारु- इत्यभिसंधिः)। यद्वा बधा. ज्वलनवृत्तेः सतः √*चर्>चारु- इति च स्त्रियश्च सुदीप्तयः सत्य उपमानधर्माणः स्युरिति च कृत्वा (√*भृ ⌊दीप्तौ⌋>भावे) *भर्+(√*भृ ⌊भरणे भावे वा⌋>कर्तरि) *भ्रि- इति स्थिते तस. सास्व. सतः *भ(भ्रि->)भ्री-> ३*अही- (<४*अहि-) इति विपरिणामः स्यात् (तु. नभा. मातृ-पर्यायाः भाभी, बीबी, बेबे प्रभृ.; वैतु. वें. सा. अर्थे संवदमानावपि सन्तौ आ√हन् इत्यतः व्यु. वदन्तौ १अहि- इत्यस्यैव वृत्तिवैशिष्ट्यमात्रऽमिवाभिप्रयन्तौ)। अथवा गाव इह उपमानधर्माण इति कृत्वा (√*क्षृ ⌊क्षरणे⌋> भावे) *क्षर्- इत्येतत्पूर्वस्य तस. सास्व. च सतः *क्षभ्रि-> इत्यस्य गवार्थवृत्तेः सतः (तु. ORN.) ३*अही- (<४*अहि-) इत्यस्यैव वा ४*अही- (<५*अ-हि-) इत्यस्य वा विपरिणामः स्यात् (तु. दे २, ११ अर्थे संवादुकोऽपि सन् व्यु. १अहि- इत्येतेनैव अभीष्टनिर्वाहः (तु. तत्रत्यं टि.)। एवं च वें. सा. दे. च ?५*अही- ⌊<?६*अ-हि-⌋ इति च, PW. प्रभृ. ?२*अही- इति च व्यु. १अहि- इत्येतज्जे सती अप्यन्यत् स्त्री. अन्यच्च पुं. इति कृत्वा सुवेचे इति दिक्।

d) द्वि३ ['हे इन्द्र! यत्र च त्वमुषसो दशस्यन्नपो रिषन् अह्यः दंसयः' [=√दंसु 'मोक्षण' (तु. दे. ⌊२,१⌋ दंसस्-) >लङि मपु१ (तु. पूर्वार्धे व्यदर्दिरुः ⌊वले विदारिते सति ह्यहीनां दिव्यनदीनामवमोक्ष इत्यभिसंधेः⌋, तु. PW. प्रभृ.; वैतु. नि. ⌊२, १ या ४, २५⌋ प्रभृ. *?दंसि- इत्यस्य संप. सतः प्र३ इति) इति वा. द्र. (तु. ORN.; वैतु. स्क. प्रभृ. यनि. ऋ. वा गपू. नि. या. वा टीकाकृत उत्तरार्धाऽनेकवाक्यतामापादयन्तोऽप्यन्योन्यं विमताः सन्तः यनि. रूपम् १अहि- >?१*अह्य- >प्र१ इति वा ⌊तु. स्क.⌋, १अहि- इत्यस्य ⌊तत्रस्थवृत्तेः स्त्री. च सतः ?⌋ द्वि३ इति वा ⌊तु. दु.⌋, १अहि- >ष१ इति वा ⌊तु. सा.⌋ विवदमानाः PW. प्रभृ. च ?२*अही- > द्वि३ इति। नाउ. मन्त्रे सकक्षाणां सतां लङो रूपाणां प्राचुर्यमपि गपू. वा. विज्ञापुकं द्र.)]। व्यु. चेह नापू. टि. दिशा. एव यथायोगं संगमयितव्या भवति। ननु भोः यनि. स्वरो दुरुपपदः स्यात्। शसि विभक्तिस्वरस्य (पा ६, १, १७४) प्राप्तत्वादिति। नेति। कथमिति। लक्षणस्य पाप्र. यथालक्ष्यं सुशोधत्वदर्शनादिति। कथमिति। स्त्री. यण्-विषयत्वेन प्रतीतिगोचराणां सतां प्राति. शसि द्वयी गतिर्लक्ष्यते। प्र. अचः पूर्वरूपैकादेशे सति प्राति. स्वर इति (तु. देवी- > -वीः) वा, यणादेशे सति स्वरितविपरिणाम इति (पा ८, २, ४ ⌊तु. देही- > -ह्यः⌋) वा। एवमेतद्गतिद्वयमात्रोपलब्धेः अशस् इति पदं गपू. सूत्रे उसं. इति। वस्तुतस्तु सुत्यजमेतत् सूत्रं द्र.। देव->देविका- >देवी- इत्यनया दिशा नैप्र. स्त्री. ईकारान्तानां प्राति. विपरिणामाऽऽत्मकत्वेन संभाव्यमानत्वाद् यदा मौलिकेन सता देविका- इत्येतत्प्रकारकेण प्राति. सुब्योगस्तदा देविकाः>देवीः, देविकया>*देविया>देव्या इत्येवंजातीयः पूर्वसवर्ण-लोपाऽन्यतरसचिवः परसंक्रात्मकः

१९, २०, ६; -सन्तम् खि ४, ९,३; मा ११, २८; का १२,३. १; तै ४, १, ३,१; ५,१,४,१; मै २, ७, २; ३, १, ४; काठ १६,३.

अहिंपती,न्ती- -न्तीम् शौ ९, ३, २२; पै १६, ४१, ४; -न्ती पै ६, १०, ६; -न्तीः ऋ १०, २२,१३; शौ ९, १३,१३-१८; पै ५, १, ५; १६, ७५, ३-८; -न्तीम् पै ५, ३१, ९; ७, १५, १०.

अ-हिंसा- -सा पै १, ६४,९; -सायै ¶तै ५, २, ८, ७;६, ६,१; ७, ६, १; मै १, ५, ११; ८, ५; ८; ११, ७; २, २, ७; ३, ३; ३, १, ८'[a]; २, १; ३; ४^{२}; ४, ७^{२}; ६,२; ९; ७, ८^{२}; ८, १०; ९, १^{१}; ३[b]; ४; ५; १०, १^{२}; ४, १, १; २^{४}; ५; १०; १२; १३;३, ४; ४, ५; काठ ११,२; २०,९; २३, ६; २६, ३^{२}; ७; ३१,१^{२}; ७;८; ११; ३७, १६; क ३१, १'; ४१, १^{२}; ५; ४७,१^{२}; ७;८; ११.

अ-हिंसान[c]- -नस्य ऋ ५,६४,३.

अ-हिंसि(त >)ता- -ता पै ८, १८,५.

अ-हिंस्यमान[c]- -नः ऋ १,१४१,५.

?अहिंस्रो[d] पै २, १०,१.

अ-हित[c]- -तम् पै १५,१८,३; -तेन ऋ ८,६२,३.

***अ-हिरण्यव[c]-** -वः[e] खि ५, १३, १; शौ २०,१२८,६.

?अहिश्यावसोअनुसारिश्च्छस्[f] पै ७,१०,९.

१ ्हीन- अहन्- द्र.

२अ-हीन[c]- -नः काठ १, १२; ३१, ११; क १, १२; ४७, ११; पै १७,२९,८?.

?अहीशू[g]- -शुवः[h] ऋ १०,१४४,३; -शुवम् ऋ ८, ३२, २; २६;

स्वरविपरिणामः (पा ६, १, १६१), यदा च देवी- इति कृत्वा स्वरूपतो विपरिणतपूर्वेण सता सुब्योगस्तदा यणुपुरस्कृतस्वरितविपरिणामः (पा ८, २, ४) इत्येवं सुवेचत्वादिति दिक् द्र. ।

a) पाभे. अक्रूरंकाराय द्र. । सपा. काठ १९, ७ प्रसूत्यै इति पाभे. ।

b) सकृत् सपा. तै ६ ३,३, २ शान्त्यै इति पाभे. ।

c) तस. नञ्-स्वरः ।

d) शोध-सापेक्षः मुपा. भवति । अधि रक्षसो ग्राह्याश्च इत्येवं मूलतः पादः संभाव्येत (तु. शौ २, ९, १) । आदितस् तृतीयचतुर्थाऽक्षरयोः प्रामादिके भ्रंशे अधिसो? >अहिंस्रो इत्येवं काल्पनिकः प्रयासो लब्धाऽवसर इत्यभिसंधिः ।

e) उप. हिरण्य- + वः प्र. (पावा ५, २, १०९), =सपा. शांश्रौ १२,२१,१ । मुपा. स्वरः? सपा. अ-हिरण्य-वत्->-वान् इतीव RW. BC. च पाभे. स्वीकुर्वन्तः ।

f) तु. शौ १९, ३९, ९ । उभयत्र वैकलीसंकुल इव पाठः शोध-सापेक्षः द्र. । अत्राऽऽदौ अपि । त्वा । वसः इत्येषा पदत्रयी संभाव्येत । ततः अनु इति व्यर्थो वैकारिक आगमस्ततः सारिः इति व्यप. स्यादित्येवं विमृश्यम् । यद्वा अहिश्च वसोऽनु सारिश्च इत्येवं स्यात् । तत्राऽऽदौ अहि- इत्यन्ते अनुसारि- इति वा सारि- इति वा द्वे व्यप. स्याताम् । उत्तरे नु इति अव्य. द्र. ।

g) व्यु ? पपा. अनवग्रहात् । १अही- + (√*शॄ ⌊सृतौ⌋ >भावे) *शुर्- इति स्थिते तस. सास्व. (पा ६, १, २२३) नदीप्रवाहपर्यायभूते *अही-शुर्- इत्यस्मिन् पूप. सति (√*वृ ⌊आच्छादने⌋>भावे) *व्र- इत्यस्मिन् उप. च सति बस. पूप. प्रकृतिस्वरस्य (पा ६, २,१) सतः *अहीशु(र्-व्र)र्व- इत्यस्य नैप्र. *अहीशुव- इत्येतद्द्वारकः (तु. ORN.) यनि. विपरिणामः स्यात् एवं च मेघजलस्य वा तत्प्रवाहस्य वाऽऽवरकस्य सतो वृत्रवर्गस्य (तु. टि. और्णवाभ-) सामान्येन च (तु. ऋ १०, १४४, ३ यत्र जातिपरं बहुत्वं श्रूयेत) विशेषेण च (तु. इतरत्रैकत्वेन श्रूयमाणं) समर्पणे यनि. प्राति. शक्तिरित्यभिसंधिः (वैतु. सा. ⌊ऋ.⌋ ?६*अ-ही- ⌊=अ-हीन-⌋ + ⌊√श्वि 'गतिवृद्ध्योः'>⌋ ?*शू- इति स्थिते ?*अही-शू- इति बस. इति कृत्वा पुत्रादिपरतया व्याचक्षाणः संश्चिन्त्यः, अन्तोदात्ताऽनुपपत्तेश्च । इतरत्र *अहीशुव- इत्यस्य नाप. निर्दिष्टनिष्पत्तेः सतः द्वि१ इत्युक्तेश्च ⌊तु. PW. प्रमृ. अपि नाप. इति कृत्वा सामान्येन निर्ब्रुवाणाः ⌊ वैतु. ORN. पूर्वभागं ४*अही- इत्येतत्-परतया संदेहुक इव⌋) ।

h) द्वि३ द्र. (तु. सा. ORN. MW.; वैतु. PW. प्रमृ. *अहीशुव- इत्यस्य प्र१ इति) । 'घृषुः ⌊इन्द्रः (तु. सा.; वैतु. ORN. सोम इति) अहीशुवोऽवदीधेत् (=वज्रेण हत्वाऽवहितान् कुर्याद् यथा दिव्या नद्यो निष्प्रत्यूहं प्रवहन्तु ⌊तु. ऋ १, ३२, ८⌋' इति वा.

७७,२.

अ-हुत,ता[a]- -?तः काठ ८,७[b]; -तम् तै ३,४,१०, ३; ६, १, ४,५¶; ¶मै १,८, ७[c]; ९^{४}[c]; १०, १५; ३,८,६^{२}[d]; ¶काठ ६, ३[e]; २१, ७; २३,५^{२}; २४, ९^{२}; ३६, ९; ¶क ४,२; ३८,२^{२}; शौ ६,७१, २; १५,१२,१०[f]; पै २ २८,३; -तस्य ¶तै २,६,६,२^{२}[d]; ६,२, ८,५^{२}[d]; मै ४, ७, ७; काठ ३५, ५^{३}; क ४८, ६^{३}; -¶तात् मै १,८,२^{२}; काठ ६, २; क ४,१; -ताम् शौ १२,४,५३; पै १३, ५,१; १७, २०, १३; -¶तासु मै १, ४, १०^{२}; काठ ३२, ७^{२}; -¶ते तै २, २, ४, ७; मै १, ५,७^{२}; ८, ८^{४}; काठ ६,६^{२}[c]; क ४, ५^{२}[c]; -तेभ्यः शौ ७, १०२, ७; पै २०,३४,८. [°त- हुत°].

१अहुता(त-अ)द्[g]- -तात् तै ३, ३,८,२; काठ ८,११?¶; क ७, ८?¶; -तादः मा १७, १३; का १८,१,१३; तै ४, ६, १,४; ¶५, ४, ५, २^{३}; ५, १०, ५^{२}; मै २,१०,१; काठ ८,१३; १७, १७; २१, ७; क ८, १¶; २८, १; शौ १, ३१,४ १८, २,२८; पै १, १४, ४; ५, १५,१; १३, १४, १३; -तादा पै २०, ३६, ३; -तादौ पै २०,३६,२.

२अ-हुताद्[a,h]- -तादः मै १,४,६^{२}¶.

¶अ-हुत्वा[a] तै ३, ४, १०, ३; मै ४, ५,६^{२}.

अ-हूत[a] - -तः क ७, ४¶[i]; -ताः ऋ १०,१०७,९

¶अ-हूर्च्छ[a,j]- -र्च्छाय[k] मै ४,१,१४.

अ-हृणान[l,a]- -नः ऋ ७, ८६, २; १०,११६,७.

अ-हृणीयमान,ना[a,m]- -नः ऋ १०, १०९,२; शौ ५, १७, २†; ६, ७४,३[n]; १८, ४,६; पै ९, १५, २†; १९,१५, ६[n]; २०, १,४[o]; -ना ऋ ५. ६२, ६; काठ १३, १५; -नाः तै २, १,११, ३[n]; शौ १,३५ ४;६,७४,३[p]; ८, २, २१; पै ५, १६, ५; ९, १२ ४; १६, ५, १; १९, १५,६[p]; -ने पै १,९१,४.

¶अ हृत[a]- -तः तै ५, ३,१०,२.

अ-हृद्य - -द्यः पै १६,७२,९.

?अहे[q] तै ३, २, ४,४.

स्वरस इति कृत्वा क्विप. ✓धा ⌊धारणे⌋>धी>दीधी इत्यस्य रूपं द्र. (वैतु. सा. प्रभृ. दीप्त्यर्थकात् सरूपात् धा. एतत् रूपं निष्पादुकाः सन्तः वा. कृते आत्मानमपार्थमायासुकाः ⌊तु. ORN.⌋) ।

[a]) तस. नञ्-स्वरः ।

[b]) अहूत->-तः इति शोधः (तु. क ७, ४) ।

[c]) सपा. अहुतम् <> अहुते इति पाभे. ।

[d]) सपा. अहुतम् <> अहुतस्य <> काठ २५,७^{२} क ३९, ५ हविर्भूतम् इति पाभे. ।

[e]) -हुते इति पाठः? यनि. सु-शोधः (तु. सपा. क ४,२) ।

[f]) -तम् इति मुपा. स्वरः? यनि. सु-शोधः ।

[g]) विप. (अग्नि- ⌊सामान्येन⌋, सोमादि-देव-) । उस. विडन्ते कृत्-स्वरः प्रकृत्या (पा ६.२,१३९) ।

[h]) विप. (देव-) । उप. यद्र. ।

[i]) °त इति पाठः? यनि. विसर्गान्तः शोधः ।

[j]) उप. ✓(हुर्च्छ्>) हूर्च्छ् + घञ् प्र. ।

[k]) सपा. काठ ३१, ११ समृद्ध्यै इति, तैब्रा ३, ३, ७, ८ अनार्त्यै इति पाभे. ।

[l]) विप. (मघवत्-, वरुण-) । उप. पाधा. क्र्या. उसं. (✓*घृ⌊दीप्तौ⌋>) ✓*हृ + शानच् प्र. ।

[m]) उप. (✓*घृ >*घृणि- >*हृणि->) नाधा. ✓*हृणीय् + शानच् प्र. यद्र. ।

[n]) सपा. °नः <> °नाः इति पाभे. ।

[o]) सपा. शौ ७, ४४, १ सुमनस्यमानः इति पाभे. ।

[p]) पाभे. अभि तै २,१,११,३ द्र. ।

[q]) स्वरूपतः? (✓*घृ ⌊गलने वा शब्दे वा⌋>कर्मणि) *घर्- (=मलं वा शब्दो वा)+ (✓*धृ ⌊धारणे⌋>भावे) *ध्रि- इति स्थिते बस. पूप. प्रकृतिस्वरे (पा ६, २, १) सति घर्ध्रि- इत्यस्य नैप्र. विपरिणामस्य सतः *८अहि- इत्यस्य (गर्दभ- इत्येतत्-सजातस्य) सं१ सत् क्षेपे नि. इति कृत्वा व्यवह्रियमाणं कालेन नैप्र. आद्याऽकारलोपे सति *१हे इत्येवं विपरिणतमिति संभाव्येत (तु. अहः टि., MW. प्रभृ.; वैतु. भा. सा च १अहि- इत्यस्य आ✓हन् इत्यतः स्वाभिमतायाः सत्याः व्यु. बलेनैव तृणे शङ्कित पश्यन्तौ तस्य सं१ इति)। ननु भोः अक्षेपेऽपि संबोधनीयः हे इति नि. प्रसिद्ध इति । किं ततः इति । कथं तस्य व्यु. इति । भद्र- इत्येतत्-सजातस्य सतः *भर्ध्रि- इत्यस्य नैप्र. ९अहि- इत्यस्य विप. सतः (तु. टि. ?१अहि-) विपरिणामस्य सतः सं१ इति कृत्वा ततो विपरिणतं सत् *२हे इत्येतद् भद्राऽऽमन्त्रणं पृथङ् निर्देश्यमिति (वैतु. PW. प्रभृ. अव्युत्पन्नवादमिवेहाऽऽस्थायुकाः) ।

अ॒-हेडत्[a]- -डता ऋ २,३२, ३; ७, ६७, ७; १०, ७०, ४; काठ ५, ३[b]; -डन् ऋ १, ९१, ४; १०, ३२, ८; मा १५. १; का १६, १, १; तै २, ३, १४,१†; ४,३, १२,१; मै २, ८, ७; ४, १०,३†; काठ १३, १५†; १७, ६; क २६,५.

†**अ॒-हेडमान**[a]- -नः ऋ १,२४,११; १३८,३;४; ६,४१,१; मा १८, ४९; २१,२; का २०, २, १२; २३, १, २; तै २, १, ११,६; मै ३, ४, ८; ४, १४,१७; काठ ४,१६; ४०,११.

अ॒-हेडयत्[a]- -यन् ऋ १०, ३७,५.

?**अ॒हेत्रमानाभ्यैनस्**[c] पै १६,७३,२.

¶**अ-होतव्य॑**[d]- -व्यम् मै १, ६,१०; ८,७.

अ॒-होतृ[a]- -ता शौ ९,११,४; पै १६, ११६,५.

अह्न- अहन्- द्र.

अ-ह्नवाय्य॒[e]- -य्यम् ऋ ८,४५,२७.

अह्निय-, **अह्नय**- अहन्- द्र.

?**अह्नेभ्यातुमानं** पै १,९७,२.

अह्य॑ः *१अही- द्र.

*?**अह्य॑ः** ऋ १०,१४४,४[f].

अ॒ह्यम्[g] खि ३, २२,२; शौ ४, १,२; पै ५,२,१.

अह्य॒र्षू[h]- -र्षूणाम् ऋ २, ३८,३.

अ॒-ह्रय[i]- -यः ऋ १, ७४, ८; ८, १०,१३; १०, ९३, ९[?j]; -यम् ऋ ३, २, ४; ५, ७९, ५; ७, ६७, ६; ८, ५४, ८; ५६, १;

---

a) तस. नञ्-स्वरः ।

b) तु. ईडता इति मूको, अ॒रेडता इति मै १,४,१ पाभे. च । एवं खलु रेफहकारीयाल् लिपिविषयाद् भ्रमाद् इह शाखाभेदः समजनीत्यपि संभाव्येत । न हि तयोर्वर्णयोरुच्चारणविषयः सामीप्यविशेष इव भवति यमादायाऽयं पाभे. उपपादयितुमुपलभ्येतेति विविचां विचाराय द्र. ।

c) अ-हेडमाना । अभि । एनः इत्येवं शोध-पुरस्कृतः पाठ इह सुलभः द्र. ।

d) तस. उप. प्रकृतिस्वरः उसं. (पा ६, २, १६० [तु. अनशितव्य॑- काश २, २, १, २२, WAG २, ९१a)।

e) तस. अन्तोदात्तः । उप. √ह्नु > *ह्नव- > नाधा. √ह्नवि॒+ण्यत् प्र. आयादेशश्च उसं. (पा ३, १, १२७ उ.)।

f) सस्थ. शत॒चक्र- टि. द्र. ।

g) अनवगमात् स्वरूपतश्च स्वरतश्च ? √अंह् (गतौ) इत्यतः कृद्वृत्त्या वा अ॒हन्- इत्यतस् तद्धितवृत्त्या वा यत् प्र. इति कृत्वाऽऽद्युदात्तमिव (पा ६, १, २१३) सत् विप. इति सा. । √हि इत्यस्य लुङि उपु१ इति W. । मूको. अनु प्रायिकी निघातश्रुतिर्भवति । क्वाचित्क्यावेव चाऽऽद्युदात्तश्रुतिरन्तोदात्तश्रुतिश्च । घर्माऽऽख्यहविर्विशेषीयं च सु॒रुचा इत्येतद्विशेषणान्तरसकक्षं च ह्वा॒र्-मह्य- > -ह्यम् इत्येकमेव समस्तं विप. स्यादिति विमृश्यमानं सत् स्वरूपतश्च स्वरतश्च संगच्छेतेति तु संभावनीयम् । कथमिति । (√*घृ [तापे] > भावे) *घु॒र्- + (√*भृ [भरणे] > भावे) *भा॒र्- इति स्थिते तस. सास्त्र. [पा ६, १, २२३ (=पाप्र. उस. उप. घञन्तत्वात् थाथीय-स्वरे [पा ६, २, १४४]))] *घुर्भा॒र्- (तु. नभा. घुबार; वैतु. सा. प्रभृ. < √ह्वृ [कौटिल्ये] इति) > नैप्र. *ह्वा॒र्- इत्यस्मिन् पूप. सति √मह् > भावे *म॒ह्य- इत्यस्मिन् उप. च सति बस. पूप. प्रकृतिस्वरः [पा ६, २, १ (=तापभारे महत्त्वं यस्येति [तु. टि. √मह् > *म॒ह्य-, ह्वा॒र्-मह्य- च]))] ।

h) व्यु. ? पपा. नावग्रहः । १अ॒हि- + (√*अर्ष् > कर्तरि) *?अ॒र्षु- इति स्थिते ह्रस्वान्तः उस. इति सा. (उप. भाप. इति कृत्वा बस. इतीव ब्रुवाणाः PW. प्रभृ. चिन्त्याः पूप. प्रकृतिस्वरापत्तेः [तु. ORN.]) । मौस्थि. अभि √*अर् [गतौ] > *अभ्यु॒र्- (भाप.) + (√*षृ [प्रवृत्तौ] > भावे) *षू॒- इति स्थितेऽभिक्रमप्रवृत्तिकवचनस्य बस. च पूप. प्रकृतिस्वरम् च सतः *अभ्यु॒र्षू- इत्यस्य नैप्र. विपरिणामः स्यादिति विमृश्यम् ।

i) तस. नञ्-स्वरः । उप. *ह्र॒य्- इति पाधा. उसं. च बधा. च √ह्रयँ इत्येतत्-सगोत्राच्च सतः √*ह्रय् इत्यतः कर्तरि अचि प्र. निष्पन्नतया संभाव्यमानं द्र. ।

j) प्राति. ? यनि. वा. असारल्यात् (तु. सा. प्र१ सत् द्वि३ इति कृत्वा व्याचक्षाणः) । एस्थि. अ॒-(*ह्र॒य्- इत्येतत्-सनाभि [तु. नापू. टि.] भाप. सत्) *ह्र॒यस्- (तु. सगोत्रप्रायं सत् त्र॒यस्- इति) इति स्थिते तस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६, २, २) सतः *अ॒-ह्रयस्- इत्यस्य कर्मणि द्वि१ इति सुवचम् (तु. ORN., NW. अ॒ह्रय- इत्यत्र) । छन्दस्तः पूर्वार्धे त्रैष्टुभश्च गायत्रश्चोत्तरार्धे त्रैष्टुभश्च जागतश्च पादाः द्र. । एवं च प्रकृते

६०,१६; खि **३**, ६, ८; ८, १; -या ऋ ⌊५, ७९, ६; (७)⌋ ८, ८, १३; -ये ऋ १०, १४७, ३.

†अ-ह्रयाण,णा[a]- -०ण ऋ ४, ४, १४; तै १, २, १४, ६; मै **४**, ११,५; काठ **६**, ११; **-णम्** ऋ १, ६२, १०; **-णा** ऋ **७**, ८०, २.

?†अह्रि[b]- ·ह्रयः[b] ऋ ९, ५४, १; मा **३**, १६; का **३**, ३, ६; तै **१**, ५, ५, १; मै १, ५, १; काठ **६**, ९; क ४, ८; कौ **२**, १०५; जै **३**, ११, १.

?अह्रिषात् पै १९, २६, १५.

प्रथमे पाद आवसानिक्या ग-युग्मतायाः **सवितः** इत्यत्र नैप्र. तिरोभावः संभाव्येत [मौस्थि. माध्यमिकस्य **वि** इत्यस्य √*भृ ⌊दीप्तौ⌋ > *भिर्- इत्येतत्स्थानीयत्वदर्शनात् (तु. टि. **सवितृ**-; वैतु. ORN. ⌊तु. ZDMG **६१**, ८३५⌋ कृधी इत्यत्र त्र्यक्षरतामुपकल्प्य जागतं पादमभिनिर्वर्तुकः संश्चिन्त्यः। तथा सत्यप्यावसानिक्या अभीष्टजागतस्वरूपताया असिद्धयभिसंधेः)]।

a) तस. नञ्-स्वरः। उप. √*ह्रय् (तु. एपू. टि.) > *ह्रयाण- इति **शानजन्तं** सत् द्र. (वैतु. या **५**, १५ यान- इति उप. इत्यवान्तरं प्रविभज्य समासमुखेन व्याचक्षाणोऽपि तत्त्वमपरिहापुकः)।

b) प्राति. च वा. च व्यु. **च**? देवतायै पयःप्रभृतिदोहप्रदाने प्रक्रियमाणे गाव एव तत्कर्तृत्वे प्रतिष्ठिताः सत्यः श्रुतिप्रसिद्धा भवन्ति (तु. ऋ ८, ७, १०; ६२, २; ९, ३१, ५; ७०, १) इति ता एवेहापि यनि. प्र३ इति कृत्वा श्राव्येरन्निति संभाव्यमाने सति **अस्य** (=सोमस्य) **प्रत्नां द्युतमनु शुक्रं दुदुह्रे अह्रयः पयः सहस्रसामृषिम्** (=ऋ. गपू. सप्रकरणेषु श्रुत्यन्तरेषु च. योऽर्थः समर्प्यतेऽसावेवार्थ इह द्वि. समर्प्यमाणः सन् √दुह् इत्यस्य प्रसिद्धायाः सत्या द्विकर्मयोगेन प्रवृत्तेः श्रुतिमूलकतां संकेतुकः द्र. इति कृत्वैतद्विशेषणद्वयविशिष्टाय सते सोमाय) **अह्रयो** (=गावः ⌊वैतु. वें. =कवयः⌋) **दुदुह्रे** (=दोहतो ददते) इति वा. स्यात्। एस्थि. तावत् का व्यु. इति। (√*भृ भरणे> कर्तरि) *भर्- इत्यस्मिन् भरणधर्मक्षीरपर्यायभूते पूप. सति (√*धृ ⌊दाने⌋ > भावे) *ध्रि- इत्यस्मिन् उप. च सति बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा **६**, २, १) गवार्थे विप. च सतः *भार्ध्रि- इत्यस्य नैप्र. *अध्रि- इत्येवंसंभावितपूर्वक्रमश्च **अह्रि**- इत्येतदुत्तरक्रमश्च विपरिणामः स्यात् [तु. अभि. **भद्र**- (=गो- इति) टि. च ?अह्रे; वैतु. **इह** गपू. (तु. **अ-ध्रि**- उउ.) ?अ-ध्रि- इत्येवं पराभिमताऽवयवविभागोट्टङ्कनपूर्वक्रमस्य प्राति. खण्डनं (यस्मिन् विषये प्रकृतमनुरुध्याऽधुना **शोधः** द्र. ⌊=*अध्रि- इत्यस्मिन् विप. पूप. सत्यन्यतः (√*गृ>*गुर्->*ग्रु->)*गु- इत्यस्मिन् उप. सति (वैतु. पा **१**, २, ४८ गो->*गु- इत्येवं शासुकः) बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् अध्रि-गु- इत्यन्यतश्च (√*गृ>*गर्व->*गाव->*गाव्->) *गौ- इत्यस्मिन् (मौस्थि. गो- इत्यतो विभिन्ने सति तत्-सगोत्रे) उप. च सति बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् *अध्रि-गौ- इति द्वे पृथक् प्राति. इत्यभिसंधिः⌋), भा. (तै.) ऋत्विग्वर्ग्यदोग्ध्रर्थे सति नञ्-पूर्वः तस. इति कृत्वा **उप. कर्तरि** <√ह्री ⌊लज्जायाम्⌋ इति (तु. ?PW., GW., ORN. प्रभृ. ⌊वैतु. NW. अ-ह्रय->(प्र३)-यः (?-याः) इत्येवम्, BL. (तु. ORN.) च अ-ह्रय-> (क्रिवि.) **-यः** (?**यम्**) इत्येवं भिन्ननिर्देशौ सन्तावभिमतसंशोधौ⌋), पक्षे च प्रकृत एवार्थे सति **√अह्** ⌊व्याप्तौ⌋ + **कर्तरि क्रिन्** प्र. **उसं.** नित्-स्वरश्च (पाउ **५**, ४९; पा **६**, १, १९७) इति कृत्वा यनि. प्राति. निष्पादुकः (तु. द. ⌊मा.⌋), उ. म. च गवार्थे सति अ + (√ह्री ⌊लज्जायाम्⌋>) ह्री- इति स्थिते बस. सतः *?अ-ह्री- (>*?अ-ह्रि-) इत्यस्य रूपम् इतीव प्रतिपादुकौ चिन्त्यौ, अन्तोदात्तापत्तेः (पा **६**, २, १७२), अभीष्टस्य पूप. प्रकृतिस्वरस्यानुपपत्तेश्च, सा. (?ऋ. का. च) म (पक्षे) च नापू. प्रकृत एवार्थे सति व्यु. तथा वदन्तौ पूर्ववत् स्वरतश्चोद्यौ]। अथ गपू. वा. [वैतु. उ. च म. च (=गवार्थकल्पे), सा. (?ऋ.) च **सहस्र-साम् ऋषिम्** इति पदद्वयं (भिन्नलिङ्गेन सतापि) **पयः** इत्यनेन समानाधिकरणमितिऋत्विग्वर्ग्यदोग्ध्रर्थे च सा. (का.) म. ⌊पक्षे⌋ **सहस्रसा**- इत्येतद्-विशिष्टं सत् **ऋषि**- इति गोपर्याय इति, अन्यत्र म. प्रकृतं पदद्वयं (विभक्तिलिङ्गवचनव्यत्ययेन) **अह्रयः** इत्यस्य विप. इति, उक्तं पदद्वयं स्त्री. सत् *?अनुद्युत्->-तम् इत्यनेन समानाधिकरणमिति भा (तै.) द्युत्->-तम् इत्यनेन तथेति द. (मा.) चेति (ऋत्विग्-

*अ-ह्रीत->¶अह्रीत-मु(ख>)खी- काठ २६,१; क ४०,४[a].

अ-हुत,ता[b]– -तः ऋ ६, ६१, ८; १०,५६,२[c]; तै १, १, १२,१; मै १,१, १३; ४, १, १४; काठ १, १२; ३१, ११; ३५, ५; क १, १२; ४७, ११; ४८, ६; शौ ६,९२, ३†; -तम् मा १, ९; का १, ३, ५; तै १, १, ४, १; मै १, १, ५; ४, १, ५; काठ १, ४; ३१, ३; क १, ४; ४७, ३; -ता मा ८, २९; का ९, ५, २; तै ३, ३, १०, १; काठ १, ३; १३, ९; १०; ३१, २; क १, ३; ४७,२; -ताः ऋ ९,३४,६; शौ ६,१२०, ३[d]; पै १६, ५१, १[d].

अहुत-प्सु[e]– -प्सवः ऋ १, ५२, ४; ८,२०,७.

?अह्वणी[f] पै ५,२०,३.

?अह्वैत् पै १,९८,४.

इति वैदिकपदानुक्रमकोषे सांहितिके प्रथमे विभागे

प्रथमः खण्डः समाप्तः।

वर्ग्यदोग्धर्थे सति सर्वत्र √दुह् इत्यस्य आत्म. सतः पर. इति कृत्वा योगश्चिकीर्षितो भवतीत्यप्यपरा दिक्)]।

a) वैकारिकात् मूको. (तु. संटि.) उद्गीत-मुखी- इत्येवं मौलिकः पाठोऽपि संभाव्येत।

b) तस. नञ्-स्वरः (पा ६,२,२)।

c) पाभे. अविहुतः पै १९,३४,१३ द्र.।

d) सपा. तैआ २ ६.२ अहुताः इति पाभे.।

e) विप.>नाप. (⌊अहिंसितरूप-⌋ मरुत्-)। बस. पूप. प्रकृतिस्वरम् (पा ६,२,१)।

f) पाठः? शोधस्य कृते तु सस्थ. टि. अन्यतस्(ः)।

परिवर्धनं परिवर्तनञ्च

२अज्र्- -जस्य काठ ५,३.
अत्त्वा काठ २१,७[a].
?अद् पै २,८१,२[b].
अस्मद्[c]–

---

[a]) ?अचिदत्वैतान् > °चित्त्वे (त्, तु, ए) तान् इति शोधः (तु. सपा. तै ५,४,५,२) । क्त्वः प्र. जग्धादेशाभावः उसं. (पा २,४,३६) ।

[b]) अध इति शोधः (तु. टि. ?२गण-> -णम्) ।

[c]) व्यु. ? पाप्र. √अस् (भुवि) + मदिक् प्र. (पाउ १,१२९) । तत्-स्वरः । अ + स्म इति (सर्वनामिक उपजनः) + अत् इति सना. सुप्प्रतिरूप उपजनः) इतीवाऽर्वागभिसंधिः (तु. WW २, ३२०) । इह *न-> अ- इत्येषा कल्पना तूपस्थायुकैव सती नितरामपोद्या । मौस्थि. अँ>न्- इत्यस्य विपरिणामस्य शाब्दस्वाभाव्यात्तद्विपर्यस्तस्य विपरिणामस्य चाऽतथात्वादिति यावत् , आत्मार्थे पर्यवसन्नं सत् √*अर्>*अर्- इत्येतच् शब्दरूपं साक्षाद्वा पारम्पर्यतो वा समग्रस्य **अस्मदः** वितरस्य मूलमिति यथा विपश्चितां विमर्शसहं स्यात् तथा किञ्चिद्विवेहैतदीयव्यवहार्यतत्तत्-स्वरूपाभिसंबन्धेन संकेत्यते । तथाहि । *अर्-+ (√*घृ ⌊दीप्तौ>⌋) *घर्- इति स्थिते *अर्घर्-> *अघ- (तु. Gk. lat. *ego*. Germ. *ich*) इत्यनेन तस. सास्व. (पा ६,१,२२३ ⌊आत्मप्रकाश-पर्यायभूतेन च⌋) सता (√*मृ ⌊माने⌋ > *मर्->) *म- इत्यस्य बस. पूप. प्रकृतिस्वरे सति *अघ-म- इत्यस्य नैप्र. अन्त्यलोपपूर्वः **अहम्-** इति विपरिणामः द्र. । एतच्च मौस्थि. प्राति. सत् प्र१ इति कृत्वा व्यवहारं लभते । एवम् **आवम्**, **आवाम्** इति रूपे *अर्- + (√भृ ⌊भरणे⌋>) *भर्- + *मर्- इत्यतो विपरिणिते । **आवयोः** इति रूपम् अपि *अर्- + *भर्- इत्यात्मक एव पूर्वांशः । **वयम्** इत्यत्र नैप्र. आदितः *अर्- इत्यस्य लोपः **व** इति च *भर्- इत्यस्याऽवशेषविपरिणामः द्र. (तु. हिं. **आप** इत्यात्मपर्यायः) । **अस्म** इत्युपक्रमेषु रूपम् *अस्- इति पूर्वाऽवयवः [यथा *अर्- इत्येतेन गर्भितस्तथा √अस् (भुवि) इत्यत्र द्र.] । *म इत्युत्तरावयवश्च गपू. *भर् इत्यस्य वा *मर्- इत्यस्य वा स्थानमापन्नः द्र. । **अस्मद्**- इत्यत्र दकारः (√धृ⌊धरणे⌋>*धर्->*ध्र->) *ध- इत्यस्य विपरिणामः द्र. (अनया दिशा **स्म** इति कश्चित् सार्वनामिक उपजनो भवतीति प्रत्युक्तमित्यभिसंधिः । **नस्** इत्यत्र **नौ** इत्यत्र च *न्- इति सानुनासिकस्य सतः *अँर्- इत्यस्य (*नर्-> *न्र-> *न-> *न्- इत्येवंक्रमः) विपरिणामो भवति (यतः अ-, अँ- इत्येतयोः गपू. स्थाने *अर्-, *अर्- ⌊अन्वादेशेऽनुदात्तः⌋ इत्येवं निर्देश-शोधोऽपि सुलभः स्यात्) । यथा **वयम्** इत्यत्र *अर्- इत्यस्याद्यवयवभूतस्य लोपो भवति तथा **मत्** प्रभृ. मकारादिषु रूपेषु *अस्- इत्यस्य लोपः द्र. (तेनेदं मकारादित्वं पारिणामिकं भवति न मौलिकमित्यागतं भवति ⌊वैतु. WW २,२३६⌋) ।

शोध-पत्रम्

पृष्ठे	स्तम्भे	पंक्तौ	एतत् >	एवम्
xxxvi (Intro,)		16	(2)	(3)
७	३	२१	(यस्>)	(स् >)
८	r)	टि.	कर्ण्–	>-र्णः द्र.
८	s)		कर्ण्–> -र्णः	×
१०		१६	१अक्तु	२अक्तु-
,,	३	१८	२अक्ता-	१अक्ता-
११	,,	१२	अष्ट-	१अष्ट-
१९	२	११	°समलं°	समपुलं°
,,	f)		उक्	उक–
,,	n)		अच्छिन्नपुत्राः	अच्छिन्नपत्राः
३८	f)		ढक्<एयः	ढक्>एयः
३९	g)		आनङ्ङ्	आनङ्ङ्
४४	१	२२	(स्वा>)	(ष्वा>)
५४	३	२	°शंस्-	शंस–
७२	,,	१०	अज्र–	अज्र,ज्रा–
९३	l)		क्षितत्याद्	क्षितत्वाद्
१०४	३	१३	(त्वर्>)	(त्वर>)

पृष्ठे	स्तम्भे	पंक्तौ	एतत् >	एवम्
१२०	f)		क ३१, २	४१,३
,,	g)		१९,५५,२	१९,५५,५
१७२	j)		१,६८,५	१,६८,४
१७४	q)		क ३४,७	क ३४,१
१८७	m)		क ३१,३	क ३१,६
२०७	c)		>	n)
,,	n)		पूर्वार्थे	पूर्वार्धे
,,	s)		: नि-	निः-
२४१	२	१३	अनु-पथ-	अनु-पथ–
२४३	r)		४५, २^{२},	४४,२^{१};
२७५	b)		शौ ७,४,३,२	शौ ७,४३,२
३६५	३	९	प	पो
३८२	b)		काठ २६,११	काठ १६,१२
६०८	m)		१सत्वन्- २सत्वन्-	सत्वन्-, सत्वन-
६१३	l)		✓ सश्च	✓सश्च् इत्यर्वाञ्चः
६५०	h)		श्रय°	श्रूय°

V. V. RESEARCH INSTITUTE

SOME RECENT PUBLICATIONS

		Rs.
1-2.	A Vedic Word-Concordance, Section II (Brāhmaṇa-s and Āraṇyaka-s), Parts 1-2 (Revised and Enlarged Second Edition)—*Vishva Bandhu* ...	200
3.	A Vedic Word-Concordance, Section I (Saṁhitā-s), Part 1 (Revised and Enlarged Second Edition) —*Vishva Bandhu*, ed. *S. Bhaskaran Nair* ...	100
4.	Critical Studies on the Mahābhāṣya —*V.P. Limaye* ...	125
5-6.	Hindi-Sāhitya-Sārinī (A Bibliography of Hindi Books published upto 1964), Parts 1-2 —*Pitambar Narain Sharma* and *S. Bhaskaran Nair* ...	200
7.	Satyaloka in Ṛgveda : A Study —*A. Venkatasubbiah*, ed. *S. Bhaskaran Nair* ...	75
8.	Līlāvatī of Bhāskarācārya with a rationalistic commentary called Kriyākramakarī —Cr. ed. *K. V. Sarma* ...	80
9.	Atharvaveda : A Literary Study (अथर्ववेद : एक साहित्यिक अध्ययन) —*Matri Datta Trivedi* ...	50
10.	Kālidāsa : An Assessment by Ānandavardhana —*P. K. Narayana Pillai* ...	15
11.	Indian Riddles : A Forgotten Chapter in the History of Sanskrit literature —*Ludwik Sternbach* ...	45
12.	The Resurrection of Cow in India —Ed. *H.K. Lal* ...	35
13.	Teachings of Swami Dayananda (Talks and Sermons) —*Raghunath Prasad Pathak* ...	15
14.	Beginning of Punjabi Nationalism (Autobiography of R. B. Mul Raj) ...	20
15.	Lenināmṛtam : A Poetical Biography of Comrade V.I. Lenin, in Sanskrit with Hindi Translation ; (Soviet Land Nehru Award-winning publication) —*Padma Shastri* ...	14
16.	Panjabi Rāmāyaṇa (in Gurumukhī script) —*Ram Labhaya Anand 'Dilshad'* ...	25
17.	Vedic Textuo-linguistic Studies —*Vishva Bandhu*, ed. *K.V. Sarma* ...	60
18.	Poetic Elements in the Upaniṣads (उपनिषदों में काव्यतत्त्व) —*K. K. Dhavan* ...	50
19-23.	Maha-Subhāṣita-Saṁgraha, Vols. I to V —*Ludwik Sternbach*, ed. *S. Bhaskaran Nair* : *K. V. Sarma* (Vol. VI in press). per vol.	150
24.	Ārṣeyakalpa with the Commentary of Varadarāja —Cr. ed. *B.R. Sharma* ...	125
25.	Nānak Sandesh (A Poetical Composition in Hindi)—*Girish Ojha* ..	12
26.	Snowbirds and Other Poems—*Sri Ananda Acharya* ...	12
27.	Arctic Swallows and Other Poems—*Sri Ananda Acharya* ...	15
28.	Śāṅkhāyana-Āraṇyaka —Cr. ed. *Bhim Dev* ...	45
29.	India Office : Its First Decade —*Donavan William* ...	200
30.	Tattvajñānam —*Sri Ananda Acharya*	(in press)
31.	Kalpa Sutra (कल्पसूत्र—वैदिक वाङ्मय का बृहद् इतिहास, सप्तम खण्ड)— *Kundan Lal Sharma* ...	60
32.	Vedāṅg (वेदाङ्ग— „ „ „ *Kundan Lal Sharma*	(in press)

Place your orders with :

Vishveshvaranand Book Agency

P. O. Sadhu Ashram, Hoshiarpur—146 021 (Pb., India)